Jules Verne

Istoria Marilor Descoperiri

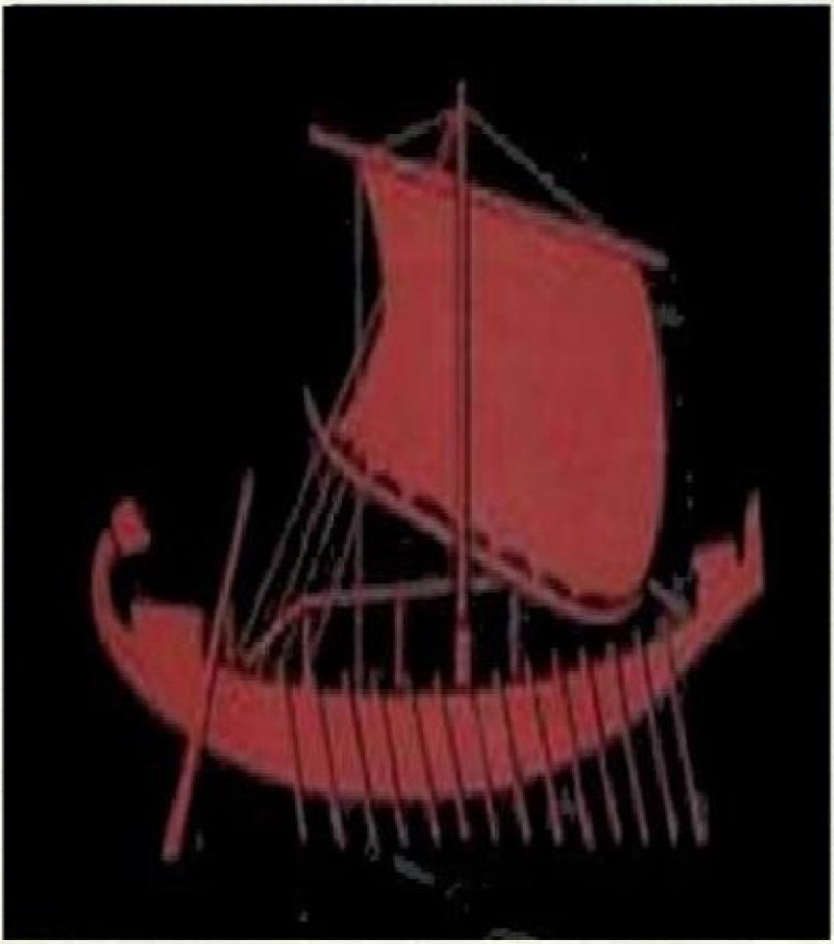

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

Jules Verne
Istoria marilor descoperiri

Traducere de G. Nicolae
Editura Ştiinţifică
București

1963

DESCOPERIREA PĂMÂNTULUI

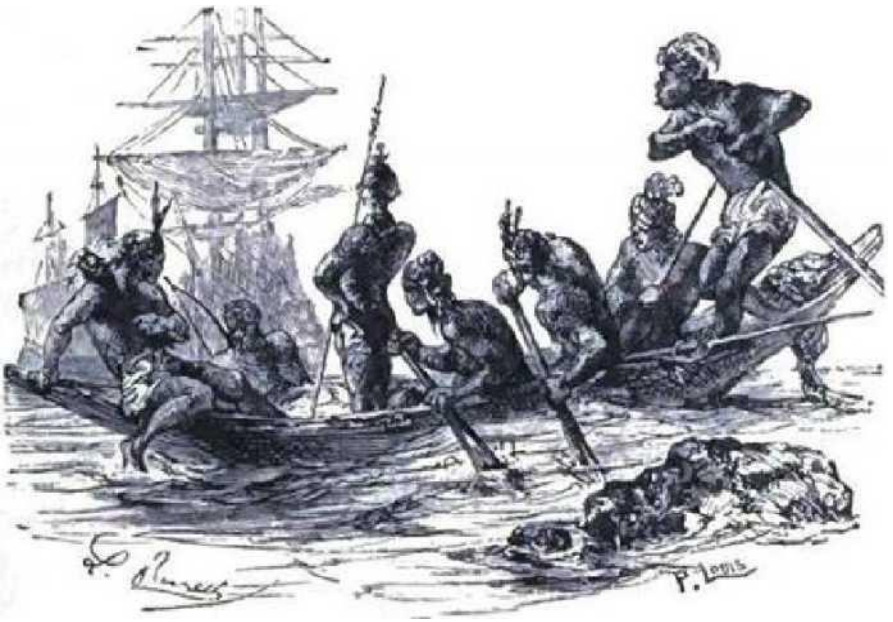

CUVÂNT ÎNAINTE

Într-o nota introductivă la romanul Hector Servadac — Călătorii și peripeţii prin lumea solară *(1877), editorul Hetzel scria: „Începând seria «Călătoriilor extraordinare», domnul Jules Verne a urmărit să înfăţişeze cititorilor, sub forma romanului, diferite regiuni ale lumii.*

Africa, în Cinci săptămâni în balon *și* în Aventurile a trei ruși și trei englezi, *Asia centrală în* Mihail Strogov, *America de Sud și Australia în* Copiii căpitanului Grant, *regiunile arctice în* Aventurile căpitanului Hatteras, *America de Nord în* Ţara blănurilor, *oceanele în* 20.000 de leghe sub mări, *Lumea Nouă și Lumea Veche în* Ocolul lumii în optzeci de zile *(…) acestea sunt locurile pe unde și-a purtat el până acum cititorii, pe urmele eroilor săi imaginari (…) și un alt roman în pregătire,* Un erou de cincisprezece ani[1]*, este menit să ne conducă în regiunile cele mai stranii și abia de curând cercetate ale globului pământesc.*

Dacă această notă introductivă ar fi apărut la sfârșitul prodigioasei cariere literare a lui Jules Verne, tabloul geografic al operei sale ar fi căpătat o amploare mult mai impresionantă. Iată doar câteva dintre titlurile care s-ar fi cuvenit adăugate: pentru Africa, Steaua Sudului, Satul aerian, Invazia mării, Uimitoarea aventură a misiunii Barsac; *pentru Asia,* Casa cu aburi, Tribulaţiile unui chinez în China; *pentru America de Sud,* Jangada (Opt sute de leghe pe Amazon), Superbul Orinoco; *pentru America de Nord,* Cele cinci sute de milioane ale Begumei, Robur Cuceritorul, Nord contra Sud, Testamentul unui excentric, Stăpânul lumii, Goana după meteor. *Iar ultimele pete albe de pe harta „Călătoriilor extraordinare", Oceania și Antarctica, ar fi dispărut odată cu publicarea romanelor* Insula cu elice *și* Sfinxul gheţurilor.

Urmând jaloanele notei lui Hetzel, enumerarea noastră a omis prezenţa statornică în cărţile lui Jules Verne a bătrânei Europe. E o prezenţă care exprimă totuși, de multe ori, contactul nemijlocit al scriitorului cu obiectul inspiraţiei sale. Și făcând această afirmaţie, ne vom îngădui să spulberăm încă o dată mitul potrivit căruia Jules Verne n-a trecut niciodată hotarele Franţei, fiind prototipul „călătorului în fotoliu".

E adevărat că, la vârsta de doisprezece ani, Jules îi promisese tatălui său „Să nu mai călătorească decât în vis". Asta se întâmpla după ce fusese descoperit pe bordul velierului „La Coralie", care pornise către, pe atunci încă, fabuloasele Indii. Dar asemenea promisiuni nu sunt menite să dureze o veșnicie. Și iată-l pe tânărul Verne îmbarcându-se într-o frumoasă zi a anului 1857 pe un vas cu destinaţia Scoţia…

Era începutul unui șir de croaziere care aveau să-l poarte în Norvegia, la Vigo,

---

[1] Titlul definitiv: Un căpitan de cincisprezece ani.

Cádiz, Tanger, Gibraltar, Alger, în Irlanda și din nou în Scoţia, în Marea Nordului și Marea Baltică, trecând prin portul german Kiel, apoi iar la Vigo, Gibraltar, Alger, continuând cu Tunis, Cartagina, Malta, Sicilia, Italia. Acestui periplu european și nord-african trebuie să-i adăugăm trecerea Atlanticului, cu prilejul călătoriei în Statele Unite (1866). Și fără îndoială că marele iubitor al mării, artistul însetat de oameni și peisaje noi nu s-ar fi oprit aici, dacă glonţul tras de un adolescent pe jumătate nebun n-ar fi făcut din el un infirm.

Ni s-ar putea obiecta, pe bună dreptate, că aria totuși limitată a acestor croaziere este departe de a se suprapune ariei atotcuprinzătoare a „Călătoriilor extraordinare". De unde atunci impresia de absolută autenticitate care se desprinde din întreaga operă vernianã?…

Pentru a răspunde, trebuie să ne întoarcem la acea perioadă febrilă a vieţii lui Jules Verne în care se plămădea ideea romanului de tip nou, „romanul ştiinţei", cum îl numea scriitorul în corespondenţa cu tatăl său. Compunând drame și vodeviluri, luându-și licenţa în drept pentru că așa-i ceruse familia, câştigându-și apoi existenţa ca agent de schimb la bursă, tânărul Verne se pregătește pentru cotitura definitivă. El îşi petrece o mare parte din timpul liber în sala de lectură a Bibliotecii Naţionale, vizitează muzee și expoziţii, frecventează savanţi, inventatori, ingineri, călători și exploratori. Mai ales aceștia din urmă îl atrag cu relatarea peripeţiilor lor. Căci dintre toate ştiinţele geografia îi cucerise cel mai mult inima.

Din această perioadă datează, de pildă, prietenia cu Jacques Arago, fratele cunoscutului astronom. Orbind la vârsta de cincizeci de ani, Jacques nu renunţă la călătorii și conduce spre zăcămintele din Colorado un grup de căutători de aur, pe care parizienii amatori de calambururi îi botează „Aragonauţi". Jules Verne e subjugat de acest bătrân entuziast, ale cărui amintiri poate îi oferă materialul Castelelor din California, o *povestire despre aventurile unui căutător de aur. Printre altele, Arago îi mai descrie și „o liană lungă de câteva leghe, descoperită de el, odinioară, pe colinele din preajma orașului Rio de Janeiro". Peste treizeci de ani, în* Jangada, *copiii lui Joam Dacosta aveau să urmeze în pădurea braziliană meandrele unei liane „din familia salselor, una din acele cipos cunoscute sub numele de «japicanga» roșie, a cărei lungime măsoară uneori mai multe leghe"…*

În casa lui Jacques Arago, Jules Verne îl cunoaşte pe pictorul peruvian

Merino, fondator al Academiei de artă din Lima, stabilit pentru câteva luni la Paris. Credem că lui i se datorează ideea romanului istoric despre Perú

Martin Paz, *apărut în revista „Muzeul familiilor". În orice caz, Merino este autorul schiţelor documentare ale romanului. Și nu e de crezut că iscoditorul Jules a lăsat să-i scape această ocazie de a afla lucruri noi despre America de Sud.*

Mai târziu, scriitorul se împrieteneşte cu Felix Tournachon, cunoscut mai mult sub numele Nadar ca publicist, caricaturist, fotograf și… călător.

Amândoi sunt cuprinși de febra navigaţiei aeriene, care-l va duce pe Nadar la fabricarea balonului „Uriașul", iar pe Jules Verne la publicarea primului său roman de tip nou, binecunoscutul Cinci săptămâni în balon.

Nu putem să întârziem atât cât ar trebui asupra tuturor celor care i-au oferit lui

Jules Verne materialul brut al multor pagini vibrând de fiorul autenticităţii. Vom aminti doar că fratele său mai mic, Paul Verne, era căpitan decursă lungă și că secundul de pe „Saint-Michel I”[2], Alfred

Berlot, navigase pe toate mările globului și trecuse prin nenumărate aventuri. În sfârșit, exploratorul Jean Chaffanjon, care descoperise izvoarele înalte ale lui Coari și Or inoculai, i-a dat scriitorului notele de călătorie pe care le-a putut salva de furnicile albe venezuelene. Rezultatul:

romanul Superbul Orinoc, *apărut în 1898.*

Acestui contact direct cu eroii anonimi sau nu ai desăvârșirii cunoaşterii lumii, Jules Verne îi adăuga studiul permanent, sistematic, pătimaş, al celor mai variate documente geografice — de la notele de călătorie la atlasuri și la dările de seamă ale societăţilor ştiinţifice. Despre asta ar fi putut să stea mărturie o bună parte a celor douăzeci și cinci de mii de fișe rânduite în turnul casei de la Amiens. Corespondenţa scriitorului oferă și ea destule puncte de reper. Se știe, astfel, că ideea utilizării motrice a vânturilor alizee din Cinci săptămâni în balon *i-a dat-o comunicarea făcută de căpitanul de geniu Meusnier la Academia de Ştiinţe. Iar* Călătoria spre centrul pământului îi *datorează mult lui Charles Saint-Claire Deville. Acesta, specialist în studiul fenomenelor seismice, explorase vulcanii din Antile și Tenerife și coborâse în craterele lui Stromboli. Jules Verne îl ascultase vorbind și-i citise scrisorile adresate lui Elie de Beaumont.*

Am vorbit despre autenticitatea descrierilor din opera lui Jules Verne. Uneori avem însă de-a face cu ceva mai mult decât fidelitate înaripată în transcrierea observaţiilor și opiniilor altora. Exploratorul Charcot afirma că Jules Verne i-a pus la îndemână, prin romanele sale, cea mai bună carte de bord a regiunilor arctice. El se referea, desigur, și la faptul că scriitorul preconiza trecerea prin Strâmtoarea Smith pentru a ajunge la Polul Nord. Uimitoare este și precizia cu care se indică locul de unde izvorăște Nilul, în Cinci săptămâni în balon, *ţinând seama că expediţia lui Speke s-a întors la Londra după un an de la apariţia romanului.*

Să fie vorba despre divinaţia pe care o invocă la tot pasul unii exegeţi ai operei verniene?

Da — dacă prin această pretinsă divinaţie înţelegem rodul sublimat al unui efort de durată de a se informa, de a cerceta arhive, de a consulta lucrări de specialitate, de a sta de vorbă cu călători și savanţi.

„Documentarea sa de la prima mână era de-a dreptul extraordinară, spune nepotul scriitorului, magistrat în Toulon. Îngrămădea note, se ţinea la curent cu toate călătoriile de explorare, citea toate dările de seamă asupra acestor călătorii și, întemeindu-se pe date reale, construia ipoteze raţionale”.

S-au găsit însă și detractori care să afirme că geografia lui Jules Verne este

---

[2] Primul dintre cele trei iahturi ale lui Jules Verne - de fapt, o șalupă de pescuit amenajată, de bine de rău, ca vas de plăcere.

fantezistă. Grijuliu cu renumele principalului său colaborator, Hetzel îi propune atunci să demonstreze contrariul, condensând imensul său bagaj de cunoştinţe într-o carte de popularizare, scrisă la un ton aproape didactic.

Cu câţiva ani în urmă, Jules Verne se mai înhămase la o treabă asemănătoare, continuând Geografia ilustrată a Franţei *începută de Théophile Lavalee. De data aceasta era vorba însă de o monumentală* Istorie a marilor descoperiri, *care avea să-i ceară opt ani pentru elaborarea celor trei părţi: Descoperirea pământului (antichitatea, evul mediu, Renașterea), Marii navigatori ai secolului al XVIII-lea (secolele XVII și XVIII), Călătorii veacului al XIX-lea. „Cu pași de Gulliver — scrie doamna M. Allotte de la Fuye, şi ea nepoată a scriitorului, în cartea* Jules Verne, să vie, son oeuvre *(Hachette, 1953) — Jules Verne pornește la drum pe urmele traficanţilor, cruciaţilor, căpitanilor de caravele, portughezilor, hughenoţilor, cadeţilor Franţei, emigranţilor, savanţilor, în sfârșit pe urmele exploratorilor moderni care isprăvesc de etichetat planeta Pământ.*

Se pare că această muncă satisface și necesitatea de a clasifică a autorului, și nesăţioasa lui foame de necunoscut".

Această „nevoie de a clasifica" poate fi întâlnită, de altfel, încă din primele romane ale lui Jules Verne. Chiar în Cinci săptămâni în balon *există numeroase pagini care înfăţișează succint pătrunderea exploratorilor europeni în Africa. Dar cea mai strălucită demonstraţie de acest gen o întâlnim în* Copiii căpitanului Grant. *Incitat de MacNabbs să-i enumere pe descoperitorii Australiei, Păgânel desfășoară o erudiţie impregnată de lirismul aventurii cunoaşterii, de suflul eroic al luptei omului împotriva unei naturi ostile.*

În Istoria marilor descoperiri, *operă enciclopedică de popularizare ştiinţifică, autorul folosește o altă modalitate de expresie. Aducând cu consecvenţă în prim plan personalitatea celor pe care-i înfăţișează publicului cititor, el folosește citate, deseori ample, din rapoartele și jurnalele lor de călătorie. Cât despre pasajele de legătură și paginile expozitive, ele dovedesc parcă, grija de a ascunde stilul vernian îndărătul unor fraze având un rol mai mult funcţional:*

„Darea de seamă se sfârșește printr-o descriere a Hyderabadului, fortăreaţă ce cu greu s-ar fi putut împotrivi unor atacuri dușmane ale europenilor — și prin câteva aprecieri asupra rosturilor ambasadei, al cărei scop parţial era să închidă francezilor intrarea în Sindhi. Îndată ce tratatul fu încheiat, englezii se reîntoarseră la Bombay" (II, p. 190), sau „Bussa, unde ajunse în sfârșit călătorului! era un oraș propriu-zis, fiind alcătuit din grupuri de case răvășite pe o insulă a râului Kuara, la 10°14' latitudine nordică și la 6°Îl longitudine estică, după meridianul Greenvich. El este capitala celei mai populate provincii a Borgului.

Locuitorii erau păgâni, aidoma sultanului — cu toate că se numea Mahomed. Ei se hrăneau cu carne de maimuţă, cu câini, pisici, șoareci, pește, carne de vită și de berbec" (II, p. 234).

Cum se explică această abandonare voită de către scriitor a uneltelor sale, ţinând seama că în anii elaborării Istoriei marilor descoperiri *ei publică unele dintre cele mai izbutite romane purtând pecetea geniului vernian (*Aventurile a trei ruși și

trei englezi, Ocolul Pământului în optzeci de zile, Insula misterioasă, Mihail Strogov *etc.)?*

Pentru a răspunde, vom recurge la o analogie îndreptăţită din mai multe puncte de vedere. Vorbind despre Edgar Aliem Poe, pe care la tradus cu inegalabilă strălucire în franţuzește, Baudelaire spunea: „Ca și Balzac, care a murit poate trist că nu e un adevărat savant, el avea furii de ştiinţă. A scris un Manual al conchiliologului… *„Or, influenţa lui Poe asupra lui Jules Verne este uneori atât de manifestă*[3] *încât s-au găsit comentatori care să o introducă în ecuaţii de felul «Chateaubriand + Edgar Poe = Jules Verne»”.*

Fără a împărtăși această viziune contabilicească, credem că admiraţia mărturisită a lui Jules Verne faţă de opera stranie și lucidă a nefericitului scriitor american constituie și ea un semn al incontestabilei lor afinităţi spirituale. Afinitate mai ales pe linia miraculosului ştiinţific, a deducţiei logice și a incursiunilor în necunoscut. Afinitate în ceea ce privește foamea de ştiinţă „pură” și stăruinţa de a demonstra că extrapolările pornesc de pe tărâmul solid al datelor experimentale.

Prin prisma acestor consideraţii, ni se pare că stilul neutru al Istoriei marilor descoperiri *se datorează tocmai dorinţei autorului de a preciza caracterul oarecum singular al lucrării în ansamblul operei sale de ficţiune. Fiindcă și Jules Verne regreta poate, uneori, că „nu e un adevărat savant…”*

Spre lauda scriitorului, trebuie să aducem neîntârziat o precizare: efortul spre sobrietate și conciziune nu are nimic de-a face, pentru el, cu autoizolarea de problemele social-politice sau cu obiectivismul travestit în obiectivitate. Enciclopedistul Jules Verne rămâne același dușman neîmpăcat al absolutismului, al războiului și al asupririi coloniale.

Într-o vreme în care mitul Bonaparte subjuga încă o parte a Franţei — Franţa însângerată de ambiţiile stupide ale ultimului ei Napoleon încoronat — Jules Verne nu se sfia să scrie: „… când Napoleon «războiu pe de-a-ntregul din Bonaparte», suveranul egoist, sacrificând totul pentru război, detestabila lui patimă, nu mai vru să audă vorbindu-i-se de explorări, de călătorii și de viitoare descoperiri, căci asemenea întreprinderi l-ar fi lipsit de bani și de oameni” (II, p. 165). Iar în altă parte, pornind de la același personaj, dar generalizând, el vorbește despre „războaiele care întotdeauna stăvilesc propășirea ştiinţifică a omenirii” (II, p. 214).

Republicanismul lui Jules Verne se manifestă în Istoria marilor descoperiri *nu numai prin asemenea referiri la rolul negativ al absolutismului în ceea ce privește*

---

[3] Spaţiul ne îngăduie un singur exemplu. In studiul despre Poe publicat în Muzeul familiilor (1959), Jules Verne scria: „Povestirea aventurilor lui Pym este întrerupta. Cine o va relua? Cineva mai cutezător decât mine să se avânte pe tărâmul imposibilului”. După aproape patruzeci de ani, el avea să cuteze totuși, identificând marea siluetă albă care atrage irezistibil barca lui Arthur Gordon Pym ca un munte magnetic (Sfinxul gheţurilor, 1897).

lărgirea orizontului cercetării ştiinţifice.

De câteva ori, autorul îşi exprimă fără echivoc dezacordul faţă de falsa ierarhie a valorilor care domnea în Franţa monarhică. „Sub vechiul regim, în care toate erau arbitrare — scrie el — gradele și posturile se dădeau după bunul plac…" (I, p. 366). Sau, mai departe: „… Duclos-Guyot, un marinar destoinic îmbătrânit în grade inferioare pentru că nu era de neam nobil…" (I, p. 368). Și, revenind asupra acestui aproape anonim secund al celebrului Bougainville: „Cât despre Duclos-Guyot, postul lui de mâna a doua în săvârșirea călătoriei, cât și faptul că se trăgea dintr-o familie modestă nu-i aduseră nicio răsplată…

Deși s-a născut în 1722 și a navigat din 1734, în 1791 nu era decât locotenent și numai datorită unor oameni de stat pătrunși de spiritul nou al vremii, a fost înaintat la gradul de căpitan de navă, răsplată tardivă a îndelungatelor lui servicii" (I, p. 387).

Dar atitudinea cea mai categoric și consecvent protestatară a scriitorului rămâne, după părerea noastră, în Istoria marilor descoperiri, *ca și în întreaga lui operă, aceea anticolonialistă.*

Contemporan cu întemeietorii marxismului, Jules Verne n-a cunoscut lucrările lor — sau, dacă le-a cunoscut, n-a izbutit să asimileze singura concepţie ştiinţifică asupra legilor de dezvoltare a naturii și societăţii. El nu s-a lăsat totuși înșelat de frazele despre „misiunea civilizatoare a omului alb" cu care încerca burghezia să justifice înrobirea și exploatarea crâncenă a sute de milioane de oameni. Mai mult decât atât, el știa că istoria marilor și micilor descoperiri geografice ar putea fi numită adeseori istoria căutării unor noipieţe de desfacere, surse de materii prime și de forţă de muncă. Iată, de pildă, cum începe capitolul închinat lui Marco

Polo: „Neguţătorii genovezi și veneţieni… nu puteau să rămână nepăsători faţă de explorările pe care îndrăzneţii călători le întreprindeau în Asia centrală, în India și în China. Ei înţelegeau că meleagurile acestea le vor oferi curând noi pieţe de desfacere pentru mărfurile lor și că, pe de altă parte, dacă ar aduce în Occident mărfuri orientale, câștigurile ar fi uriașe.

Interesele negoţului cereau să trimită noi exploratori pentru a sonda în acest sens meleaguri prea puţin cunoscute" (I, p. 40).

Jules Verne dezvăluie și mobilările reale ale primei expediţii franceze, condusă de baronul normand Jean de Bethencourt. După ce aflăm că baronul avea „gustul descoperirilor", ni se mărturisește că, de fapt, marea fertilitate a Insulelor Canare este aceea care-l determină să încerce cucerirea lor Cât despre comportarea membrilor expediţiei acestei ţări creștine faţă de băștinași, vom reproduce un singur pasaj revelator: „… cei rămași pe insulă (Insula Lanzarote — I. H.), războindu-se necontenit cu localnicii, făcuseră numeroși prizonieri, iar canarienii, demoralizaţi, veneau tot mai numeroși să li se supună, acceptând creștinismul numai ca să scape de crâncenele persecuţii „(I. p. 74).

Persecuţii crâncene — acesta este laitmotivul capitolelor Istoriei marilor descoperiri. *Chiar când preţuirea autorului se îndreaptă către un personaj de talia lui Cristofor Columb, el nu trece cu vederea faptele care întunecă gloria marelui*

descoperitor: „În 1493 Columb începuse colonizarea

Espaholei (azi Haiti — I. H.) și întemeiase oraşul Isabella. Peste doi ani, Cristofor Columb parcurse el însuși insula, îi supuse pe bieţii indigeni cu ajutorul îngrozitorilor câini dresaţi pentru vânarea indienilor și-i forţă pe bieţii oameni, obișnuiţi să trăiască din dărnicia naturii, la munca istovitoare din mine" (I, p. 158). Și după ce înșiră alte asemenea isprăvi ale cuceritorilor spanioli, Jules Verne se consideră pe drept cuvânt îndreptăţit să conchidă: „Nenumărate au fost atrocităţile săvârșite de oameni care se socoteau civilizaţi și ţineau mortsţ să convertească la creștinism popoare poate mai puţin sălbatice decât ei înșiși" (I, p. 158).

Lăsând cititorului satisfacţia de a întâlni la tot pasul mărturiile unei atitudini cu puternice rezonanţe contemporane, nu putem să nu menţionăm un aspect deosebit de pregnant al anticolonialismului lui Jules Verne. Cu mai multă hotărâre și consecvenţă decât în operele sale de ficţiune, scriitorul se ridică în Istoria marilor descoperiri *deasupra îngustimii naţionaliste și nu caută circumstanţe atenuante pentru exploratorii francezi. Am văzut asta încă din relatarea asupra expediţiei lui Jean de Bethencourt. Mai târziu, vorbind despre una dintre isprăvile echipajului lui Bougainville în Noile Hebride, el exclamă: „Cât e de tristă uşurinţa cu care toţi navigatorii au abuzat de puterea lor! Oare mania aceasta de a distruge, fără niciun motiv, fără necesitate, ba chiar fără niciun ţel, nu umple de indignare pe oricine?" (I, p. 380).*

De altfel, întreaga lucrare este străbătută de spiritul acesta de nepărtinire și probitate științifică. Se știe, de pildă, că Jules Verne împărtășea antipatia oarecum tradiţională a compatrioţilor săi faţă de „Perfidul Albion" și că, în multe dintre cărţile sale, englezii sunt trataţi cu o ironie acidă. Urme ale acestei antipatii răzbat și în Istoria marilor descoperiri. *Autorul subliniază lâpsade patriotism a echipajelor lui Byron, însufleţite mai ales de speranţa avansărilor și a gratificaţilor, consemnează în legătură cu expediţia lui Carierei „ridicola ceremonie a luării în stăpânire a insulei (Noua Britanie — I. H.) în numele lui George al III-lea". (I, p. 362) și precizează că „rușinea trimiterii unui vas atât de dărăpănat („Swallow" — I. H.) cade în întregime asupra Amiralităţii Britanice" (I, p.363). Dar când e vorba despre o apreciere de ansamblu, el scrie cu toată răspunderea, referindu-se la celebrul căpitan Cook: „Explorările lui, conduse totdeauna cu grijă și cu o rară perseverenţă, l-au situat, din pricina aceasta, cu mult deasupra navigatorilor francezi" (I, p. 380).*

Tălmăcirea în românește a Istoriei marilor descoperiri *ar fi fost justificată, după părerea noastră, fie și numai pentru nenumăratele pasaje de felul celor citate până acum, care conferă o nouă dimensiune figurii marelui scriitor. Lucrarea are însă și alte virtuţi printre care nu cea din urmă este caracterul ei aproape exhaustiv. Și asta fiindcă strălucirii unor stele ca Marco Polo, Vasco da Gama, La Pérouse, Cook, i se adaugă și licăririle modeste ale puzderiei de mici exploratori.*

Să fie la mijloc numai „necesitatea de a clasifică a autorului"?

Suntem convinși că avem de-a face, de fapt, cu o altă trăsătură înaintată a concepţiei științifice a lui Jules Verne. Acordând importanţa cuvenită marilor personalităţi, el înţelege că descoperirea Pământului constituie totuși rodul unui

uriaș efort colectiv, în care isprăvile de mai mică anvergură pregătesc în mod necesar exploziile spectaculare de genul celei legate de numele lui Columb.

Pentru cititorii atenţi ai operei lui Jules Verne, lucrarea de faţă prezintă interes și dintr-un alt punct de vedere. Ei vor recunoaşte în repetate rânduri materialul brut care, topit și înnobilat în creuzetul fanteziei scriitorului, dăruiește „Călătoriilor extraordinare", nu o palidă culoare locală, ci suflul autentic al vieţii. Ne referim, de pildă, la pasajele extrase din jurnalele de călătorie ale descoperitorilor Oceaniei și folosite mai târziu în Insula cu elice *sau la avatarurile exploratorilor Africii, descrise într-un șir de romane care începe cu* Cinci săptămâni în balon *și se sfârșește cu postumul* Uimitoarea aventură a misiunii Barsac.

Au existat critici care să susţină că succesul mondial al operei lui Jules Verne se datorează unei conjuncturi favorabile. Ei subliniau faptul că primul său roman îşi desfășoară acţiunea în Africa, aflată atunci în centrul atenţiei datorită eforturilor depuse de Stanley pentru a-l găsi pe Livingstone. O situaţie asemănătoare a înrâurit și apariţia Aventurilor căpitanului Hatteras; *expediţia căpitanului Franklin dispăruse în Nordul îngheţat și cercetările expediţiilor de salvare rămăseseră încă fără urmări.*

Exemplele s-ar putea înmulţi. Ele dovedesc însă altceva, și anume legătura scriitorului cu întreaga mișcare științifică a timpului său, influenţa statornică pe care au exercitat-o asupra lui cele mai variate înfăptuiri ale geniului uman. E ridicol să pui pe seama împrejurărilor succesul unei opere care înfruntă cu atâta măreţie fluturarea grăbită a deceniilor, descoperind mereu alte valenţe generaţiilor succesive de cititori.

Nu putem încheia aceste consideraţii sumare fără a vorbi despre influenţa pe care, la rândul său, Jules Verne a exercitat-o asupra contemporaneităţii. Ne gândim la influenţa directă, hotărâtoare uneori în alegerea unei cariere sau în descrierea unei traiectorii scânteietoare pe firmamentul științei.

Savantul rus V.*A. Obrucev a recunoscut că lectura cărţilor lui Jules Verne l-a determinat în mare măsură să aleagă profesiunea de geolog și de geograf. La vârsta de zece ani, citind* Douăzeci de mii de leghe sub mări.

Simon Lake jură să urmeze pilda căpitanului Nemo; cartea în care descrie rezultatele cercetărilor întreprinse mai târziu cu submarinul său pașnic se încheie cu cuvintele: „Fantezia lui Jules Verne este realitatea zilelor noastre".

Se pare că amiralul Byrd, luându-și zborul spre Pol, ar fi spus: „Jules Verne mă poartă cu el într-acolo". Charcot mărturisea: „Am citit și recitesc cu pasiune «Călătoriile extraordinare». Biblioteca vasului «Pourqoi pas?» le are pe toate și le văd nu numai în mâna membrilor statului-major; în momentele grele sunt foarte cerute și de membrii echipajului".

În sfârșit, vorbind și în numele celorlalţi călători în necunoscut, exploratorul Hourst se exprima astfel: „Noi toţi am fost și suntem încă însufleţiţi de Jules Verne".

Să se fi învechit oare toate aceste aprecieri astăzi, când Pământul a devenit prea strâmt pentru setea de cunoaştere a umanităţii?

M. Allotte de la Fuye relatează că, la sfârșitul unui banchet, un alt explorator

spunea: „Încrederea mea în simţul previziunii al lui Jules Verne merge atât de departe, încât sunt gata să-l cred pe cuvânt că într-o zi, şi cu mijloace similare celor pe care le-a preconizat, vom pune piciorul pe continentul lunar întrezărit de Michel Ardan[4] Nu ştim când a fost făcută această declaraţie, dar pentru noi, explorarea continentului lunar a devenit o chestiune la ordinea zilei. Şi nu datorită unei întâmplări vor găsi cosmonauţii, pe faţa nevăzută a palidului nostru satelit, un crater purtând numele marelui scriitor. Căci după descoperirea Pământului, Jules Verne ne îndeamnă şi el, prin nepieritoarea lui operă, să pornim la descoperirea Universului.

ION HOBANA

[4] Unul din eroii romanelor De la pământ la Lună şi împrejurul Lunii.

PARTEA ÎNTÂI

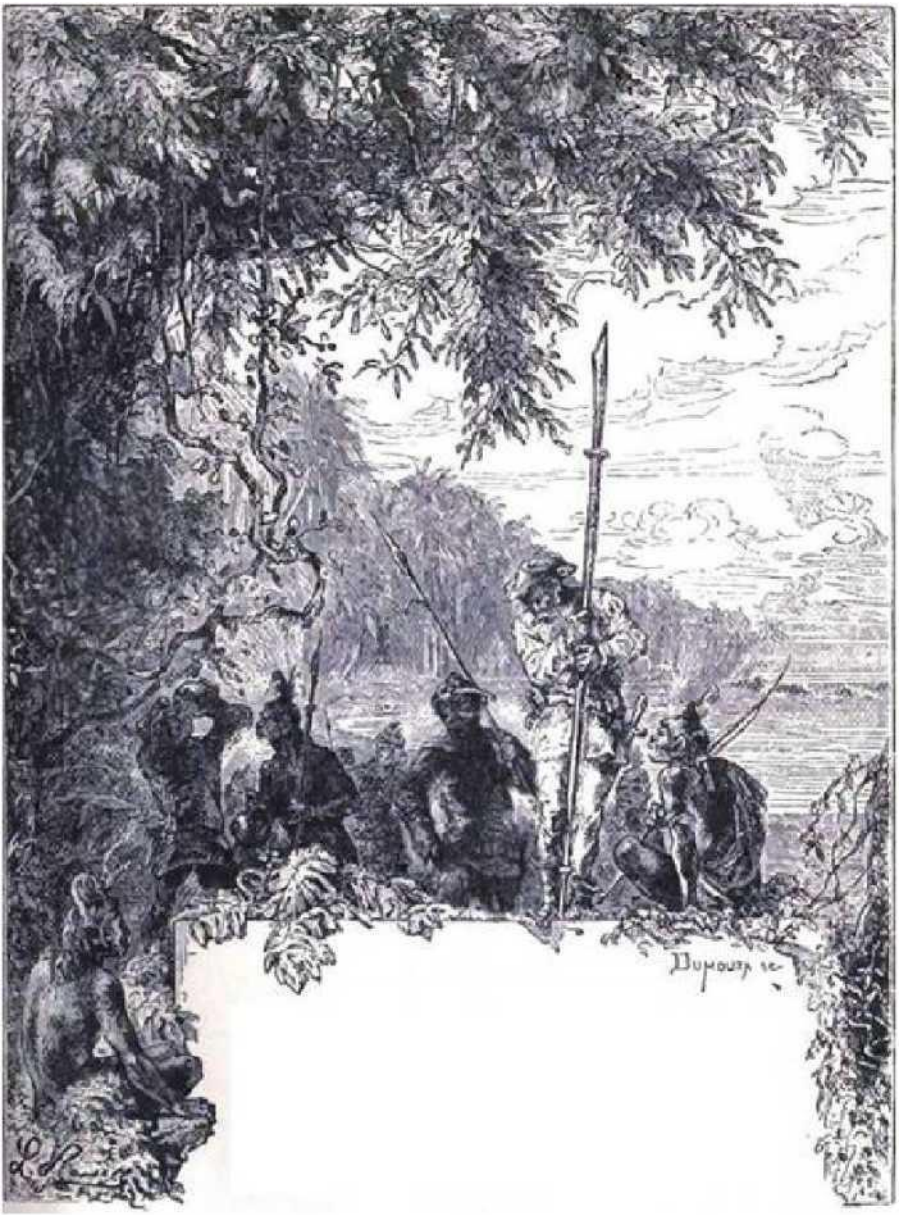

Capitolul I

CĂLĂTORI CELEBRI ÎNAINTE DE ERA NOASTRĂ

HANNON (505). HERODOT (484). PYTHEAS (340). NEARCHOS (326). EUDOXUS (146). CAESAR (100). STRABON (50) *Hannon Cartaginezul. Insulele Fericite, Cornul Serii, Cornul de Sud. Golful lui Rio de Oro. Herodot vizitează Egiptul, Libia, Etiopia. Femeia, Arabia, Ţara Babilonului, Persia, India, Ţara mezilor.*
Colchida, Marea Caspică, Sciţia, Tracia și Grecia. Pytheas explorează ţărmurile Iberice și ale Ţării celţilor, Canalul Mânecii, Insula Albionului, Orcadele, Ţara Thule. Nearchos vizitează coasta asiatică de la Ind până la Golful Persic. Eudoxus cercetează ţărmul apusean al Africii. Caesar cucerește Galia și Marea Britanie. Strabon parcurge Asia interioară, Egiptul, Grecia și Italia.

Primul călător, în ordinea cronologică, pomenit de istorie, este Hannon, pe care senatul Cartaginei[5] l-a trimis să colonizeze noi teritorii pe coasta vestică a Africii. Relatarea acestei expediţii a fost scrisă în limba punică[6] și tradusă în limba greacă; că e cunoscută sub numele de *Călătoria pe mare a lui Hannon.* În ce epocă a trăit acest explorator? Părerile istoricilor sunt împărţite, dar versiunea cea mai demnă de crezare indică anul 505 î.e.n. ca dată a explorării coastelor africane săvârșite de el.

Hannon părăsi Cartagina[7] cu o flotă de șaizeci de galere, cu câte cincizeci de vâslași fiecare, purtând treizeci de mii de oameni și proviziile necesare pentru o

---

[5] Cartagina a fost întemeiată de fenicieni, aproximativ în anul 850 î.e.n. pe coasta nordică a Africii în Golful Tunisiei.

[6] Punii astfel erau denumiți cartaginezii de către romani; de aici denumirea limbii punice și a războaielor punice, pe care le-au avut romanii cu ei.

[7] Este imposibil de stabilit data exactă a expediției lui Hannon. Savanții contemporani, cred că ea a avut loc în secolul al V-lea sau al VI-lea î.e.n. Descrierea acestei călătorii ne-a parvenit sub forma unui „roman de aventuri” în care faptele adevărate se îmbină cu cele născocite. Totuși, descrierea geografică a coastei apusene a Africii, descrierea incendiilor de stepă din interiorul țării dovedesc îndeajuns realitatea călătoriei care ulterior a fost înflorită cu diferite povești. Hannon a fost primul navigator care a vizitat coasta apuseană a Africii. El a navigat aproximativ 4500 km de-a lungul acestei coaste, la sud de Strâmtoarea Gibraltar. După nouăsprezece secole, navigatorii portughezi a avut nevoie de cincizeci de ani pentru a explora litoralul parcurs de Hannon.

lungă călătorie. Emigranţii aceştia — căci pot fi numiţi astfel — erau hărăziţi să populeze noile oraşe pe care Cartagina voia să le întemeieze pe coasta vestică a Libiei, adică a Africii.

Flota izbuti să treacă cu bine de Coloanele lui Hercule[8], de munţii Gibraltarului și ai Ceutei, care domină strâmtoarea, și se aventură spre sud în Oceanul Atlantic. La două zile după trecerea strâmtorii, Hannon ancoră în faţa coastei și întemeie orașul Thymaterion; apoi pomi iar în larg, trecu de Capul Solois, legă relaţii de negoţ cu băștinașii și înaintă până la gurile unui mare fluviu african, pe ale cărui maluri îşi ducea viaţa un trib de păstori nomazi. După ce încheie un tratat de alianţă cu păstorii aceia, navigatorul cartaginez îşi continuă explorarea spre sud. Și astfel ajunse lângă Insula Kerna[9], așezată în apele unui mic golf, insulă a cărei circumferinţă măsura cinci stadii, adică nouă sute douăzeci și cinci de metri.

După însemnările zilnice ale lui Hannon, insula ar fi situată faţă de Coloanele lui Hercule la o distanţă egală cu aceea care desparte Coloanele de Cartagina. Despre ceinsulă e vorba? Fără doar și poate despre vreo insuliţă din grupul Insulelor Fericite (astăzi Canare).

Călătoria pe mare fu reluată și Hannon ajunse la locul de revărsare a fluviului Hretes[10], care formează un fel de golf interior. Cartaginezii porniră în susul fluviului și fură întâmpinaţi cu pietre de băștinașii negri. Crocodilii și hipopotamii erau numeroși pe meleagurile acelea.

După explorarea făcută, flota se reîntoarse spre gurile fluviului și, douăsprezece zile mai târziu, ajunge în faţa unui ţinut muntos, unde se aflau o mulţime de arbori și de plante aromatice. Apoi pătrunse într-un golf imens, cu ţărmul lin, puţin ridicat. Ţinutul acesta, liniștit în timpul zilei, era luminat noaptea de vâlvătăile flăcărilor provenite, fie de la focurile pe care, le aprindeau băștinașii, fie din aprinderea spontană a ierburilor uscate.

Peste cinci zile, Flannon și tovarășii lui de drum au ocolit un promontoriu și pătrunseră într-un golf pe care-i numiră Cornul Serii. Iar acolo, după cum spune el însuși, „auzi sunete de flaut, zgomot de cimbale[11], și de tamburine, precum și zarva unei nenumărate mulţimi omenești”. Ghicitorii care însoţeau expediţia cartagineză

---

[8] *Coloanele lui Hercule* - doi munți pe coastele europeană și africană ale Strâmtorii Gibraltar. Ar fi fost ridicate de eroul mitologic Hercule. După concepțiile grecilor antici, Coloanele lui Hercule reprezentau extremitatea apuseană a lumii cunoscute.

[9] *Kerna* - identificarea acestei insule nu este cu totul rezolvată. Există două ipoteze mai importante: Kemc - o insulă nisipoasă la gura râului Sakiet el Hanora și Kerno - mica insulă Heme din Golful lui Rio de Oro.

[10] Probabil fluviul Senegal.

[11] *Cimbal* - instrument muzical din antichitate având forma unor tăviţe de aramă. Tamburina - instrument muzical de percuție, care seamănă cu o dairea.

îl sfătuiră să nu se apropie de ţărmul acela înfricoșător. Sfatul lor fu ascultat, iar flota îşi reluă drumul spre latitudini mai sudice.

Și astfel călătorii ajunseră la un cap care forma un golf numit Cornul de Sud[12]. Geografii consideră că golful acesta ar fi însăși gura fluviului Rio de Oro, care se varsă în Atlantic în apropierea Tropicului Cancerului. În fundul golfului aceluia se vedea o insulă locuită de numeroase gorile[13], pe care cartaginezii le luară drept niște sălbatici păroși. Ei izbutiră să prindă vreo trei „femei", dar se văzură nevoiţi să le ucidă, într-atât de neîmblânzită era furia acestor maimuţe femele.

Cornul de Sud este cu siguranţă limita extremă atinsă de expediţia punică. Unii istorici susţin chiar că flota lui Hannon n-a depășit Capul

Bojador, care se întinde cu două grade deasupra tropicului, dar părerea contrarie pare să fie mai vrednică de crezare. Ajuns la Cornul de Sud.

Hannon, care începea să simtă lipsa proviziilor, reluă drumul spre nord și se reîntoarse în Cartagina, unde se îngriji ca descrierea călătoriei să-i fie gravată în templul lui Baal Moloch.

După exploratorul cartaginez, cel mai vestit călător al antichităţii în timpurile istorice a fost învăţatul grec Herodot[14], supranumit *părintele istoriei.* Pentru ceea ce ne-am propus în lucrarea noastră, îl vom despărţi pe călător de istoric și îl vom însoţi prin ţinuturile pe care le-a străbătut.

Herodot s-a născut în Halicarnas, oraș din Asia Mică, în anul 484 î.e.n. El se trăgea dintr-o familie înstărită și cu vaste legături comerciale, fapt care îi dădea posibilitatea să-și pună în aplicare înclinaţiile de explorator.

Pe atunci, părerile asupra formei Pământului erau felurite. Școala pitagoriciană începuse să răspândească teoria că Pământul trebuie să fie rotund. Dar Herodot nu se amestecă în disputa aceasta, care îi pasiona pe învăţaţii vremii și, cu toate că era încă tânăr, plecă din patrie cu scopul de a explora cât se poate de atent ţinuturile cunoscute pe vremea lui și asupra cărora nu existau decât date nesigure.

Părăsind Halicarnasul în anul 464, la vârsta de douăzeci de ani, tânărul călător

---

[12] „Cornul de Sud" - în prezent Golful Cherbro în Sierra Leone, situată pe coasta Golfului Guineii.

[13] Credem că nu era vorba de gorile, ci de cimpanzei.

[14] Datele biografice despre Herodot sunt extrem de sărace. Nu se cunoaște cu exactitate perioada în care a trăit; se crede că s-a născut aproximativ în anul 484 î.e.n. și a murit în anul 424 sau 426 î.e.n. Herodot este autorul primei opere istorice mari care ne-a parvenit - vestitele Istorii care cuprind bogatul material geografic pe care l-a cules în timpul lungilor sale călătorii. Nu putem afirma cu exactitate ce țări anume au fost vizitate de Herodot în timpul călătoriilor sale. Este sigur că el a fost în Egipt și pe coasta nordică a Mării Negre. La răsărit el a ajuns probabil până la Babilon. Herodot descria și călătoria sa în India, dar această descriere nu are o bază istorică.

se îndreptă, după cât se pare, mai întâi spre Egipt, unde vizită Memfis, Heliopolis și Teba. În călătoria aceasta, Herodot făcu observaţii utile asupra revărsărilor Nilului. În însemnările sale el citează feluritele presupuneri careexistau în acea vreme cu privire la izvoarele fluviului pe care egiptenii îl adorau ca pe un zeu. „Când Nilul se revarsă, spune Herodot, nu se mai zăresc decât orașele; ele se ivesc deasupra apelor și se aseamănă oarecum cu insulele Mării Egee".

Herodot descrie ritualurile religioase ale egiptenilor, jertfele pe care ei le aduc zeilor, povestește cu câtă solemnitate se desfășoară sărbătorile zeiţei Isis, mai cu seamă la Busiris, ale cărui ruine se mai văd încă lângă Busyr, veneraţia lor pentru animalele sălbatice sau domestice, pe care le socotesc sfinte și le înmormântează cu mare pompă. De asemenea, descrie ca un adevărat naturalist crocodilul Nilului, înfăţișarea și obiceiurile lui, felul în care e prins; apoi hipopotamul, după care descrie un soi de șopârlă mare, precum și pasărea Fenix, pasărea Ibis și șerpii consacraţi lui Jupiter. Herodot notează viaţa casnică a egiptenilor, obiceiurile, jocurile lor, îmbălsămările morţilor, în care erau neîntrecuţi. Apoi face istoricul ţării, începând de la Menes, primul ei rege; vorbește despre înălţarea piramidelor pe timpul domniei lui Keops și despre felul în care au fost ele construite; descrie labirintul clădit ceva mai sus de Lacul Moeris[15], ale cărui urme au fost descoperite în 1799; descrie Lacul Moeris, pe care îl socotește săpat de mâna omului, și cele două piramide care se înălţau deasupra apelor lui; admiră emoţionat templul Minervei din Saïs, templele lui Vulcan și Isis, clădite la Memfis, și monolitul colos, pentru a cărui aducere de la Elefantina[16] la Saïs[17] două mii de oameni, toţi luntrași, au muncit trei ani de zile!

După vizitarea minuţioasă a Egiptului, Herodot se îndreaptă spre alte ţări din Libia, adică din Africa propriu-zisă; dar, după câte se pare, tânărul călător nici nu bănuia că Africa s-ar întinde și dincolo de Tropicul Cancerului, fapt ce reiese din presupunerea sa că fenicienii au putut face ocolul continentului, revenind în Egipt

---

[15] *Moeris* - lac în vechiul Egipt alimentat cu apă din Nil în perioada revărsărilor. În mijlocul acestui lac se găseau construite două piramide (a lui Anenemhat I și a soției sale).

[16] Insula Elefantina (a osului de elefant) se află pe fluviul Nil în apropiere de primele cataracte, la frontiera dintre Egipt și Sudan.

[17] *Saïs* - oraș în vechiul Egipt de Jos, capitală a dinastiei saite.

prin Strâmtoarea Gibraltar[18]. Herodot enumera apoi popoarele Libiei, care erau simple triburi nomade pribegind de-a lungul coastelor Africii; în plus, îi pomenește pe amonizi, locuitori dinăuntrul ţinuturilor bântuite de fiare și stăpânitorii vestitului templu al lui Jupiter-Ammon[19], ale cărui ruine au fost descoperite în nord-estul Deșertului Libiei, la cinci sute de kilometri de Cairo. Totodată, prezintă amănunte preţioase asupra moravurilor libienilor; le descrie obiceiurile, indică animalele care trăiesc în ţinuturile lor: șerpi de mărimi nemaipomenite, lei, elefanţi, măgari cu coarne — pesemne rinoceri — maimuţe-babuini, „animale fară capete, având ochii pe piept", vulpi, hiene, porci-spinoși, berbeci sălbatici, pantere etc.

În încheiere, el arată că întreg ţinutul acesta nu e locuit decât de două popoare băștinașe, libienii și etiopienii. După Herodot, etiopienii se aflau mai sus de Elefantina. Să fi călătorit oare cu adevărat învăţatul explorator prin ţinutul acela? Istoricii nu prea cred lucrul acesta. E mai probabil ca el să fi aflat de la egipteni amănuntele pe care le dă despre Meroe, capitala etiopiană, despre cultul lui Jupiter și al lui Bachus, despre longevitatea locuitorilor. Dar ceea ce nu poate fi pus la îndoială, căci în privinţa aceasta călătorul dă amănunte mai precise, e faptul că Herodot a navigat spre Tir, în Fenicia. Acolo a admirat cele două măreţe temple ale lui Hercule. Apoi a vizitat Thasos și a folosit informaţiile culese la faţa locului ca să facă o descriere, foarte scurtă, a Feniciei, Siriei și Palestinei.

---

[18] Autorul se referă aici la povestirea auzită de Herodot în Egipt despre călătoria navigatorilor fenicieni în jurul Africii, efectuată din ordinul faraonului egiptean Nechao, aproximativ în anul 600 î.e.n. Această expediție este fără egal în istoria descoperirilor geografice, de aceea citǎm în întregime scurta povestire a lui Herodot: „Se vede că Libia este înconjurată cu ape de jur-împrejur, cu excepția acelei părți unde ea se învecinează cu Asia: după cum știm, primul care a dovedit acest lucru a fost faraonul egiptean Nechao. Oprind săparea canalului între Nil și Golful Arabiei (Marea Roșie), el a trimis pe mare nave cu fenicieni cu ordinul de a naviga în sens invers prin Coloanele lui Hercule (Strâmtoarea Gibraltar) până când vor pătrunde în Marea Nordică (Mediterană) și vor ajunge în Egipt. Fenicienii au pornit din Marea Eritree (Roșie) și au pătruns în Marea de Sud (Oceanul Indian). Odată cu sosirea toamnei, ei acostau la țărm și, în orice loc al Libiei debarcau, semănau pământul și așteptau secerișul. După strângerea grâului navigau mai departe. Astfel au trecut doi ani de călătorie și abia în anul al treilea ei au trecut pe lângă Coloanele lui Hercule și s-au înapoiat în Egipt. S-a povestit de asemenea, lucru pe care eu nu-l cred, dar alții iar putea da crezare, că, în timpul călătoriei în jurul Libiei, fenicienii aveau soarele de partea dreaptă. Astfel Libia a devenit cunoscută pentru prima oară.

[19] *Ammon* (Siva) - oază în deșertul Libiei.

De pe meleagurile acestea, Herodot a coborât din nou spre sud, spre Arabia, în ţara pe care o numește Etiopia Asiei, adică în partea cea mai de sud a Arabiei, socotită de el drept ultimul ţinut locuit de oameni. Pe arabi Herodot îi consideră poporul care îşi păstrează cu cea mai mare străşnicie credinţa; singurii lor zei sunt Urania[20] și Bachus; prin partea locului cresc din belșug tămâie, smirnă, scorţișoară, cinamon și rozmarin; călătorul dă amănunte interesante despre recoltarea acestor mirodenii.

Apoi îl regăsim pe Herodot în vestitele ţinuturi pe care el le numește fără deosebire, fie Asiria, fie Babilonia. Mai întâi de toate, călătorul descrie minuţios uriașul Babilon, cetatea de scaun a regilor ţării de când fusese nimicit Ninive și ale cărui urme se mai văd astăzi doar ca niște măguri împrăștiate pe cele două maluri ale Eufratului, la șaptezeci și opt de kilometri spre sud-vest de Bagdad. Eufratul, mare, adânc și năvalnic, împărţea pe atunci orașul Ninive în două părţi. Într-una din ele se înălţa palatul fortificat al regelui, în cealaltă templul lui Jupiter-Belus. Herodot mai pomenește și numele a doua regine, Semiramida[21] și Nitocris[22] , apoi trece la descrierea meșteșugurilor și a agriculturii ţării, vorbind despre cultura grâului, a meiului, a susaiului, a viţei-de-vie, a smochinului, a palmierului. Iar după ce descrie veșmintele babilonienilor, încheie înfăţişându-le datinile, mai ales pe cele privitoare la căsătorie, care se făcea prin strigare publică.

După explorarea Babilonului, Herodot trecu în Persia și, cum călătoria, lui avea drept scop culegerea la faţa locului a datelor privitoare la îndelungatele războaie dintre perși și greci, ţinu să viziteze locurile unde se dăduseră luptele a căror istorie avea de gând să o scrie. În primul rând, călătorul arată cum perșii, nerecunoscându-le zeilor înfăţișare omenească, nu le înălţau nici temple, nici altare, ci se mulţumeau să li se închine pe crestele munţilor. Apoi mai notează și alte obiceiuri ale perșilor, ca, de pildă, dispreţul lor pentru carnea de vită, gustul pentru mâncărurile alese, patima pentru vin, obiceiul de a trata afacerile serioase după ce beau peste măsură, curiozitatea, faţă de obiceiurile străinilor, înflăcărarea pentru plăceri, virtuţile războinice, severitatea bine folosită în educarea copiilor, respectul pentru viaţa omului și chiar pentru a sclavului, groaza lor faţă de minciună și datorii, dezgustul pentru oricare lepros, a cărui boală dovedește că „nefericitul a păcătuit faţă de Soare”.

---

[20] *Urania* - muză a astronomiei, reprezentată cu un compas într-o mână și cu un glob în alta.

[21] *Semiramida* - regina legendară a Asiriei și Babilonului căreia tradiția îi atribuie fondarea Babilonului și a grădinilor sale suspendate.

[22] *Nitocris* - regină a vechiului Egipt din dinastia a VI-a.

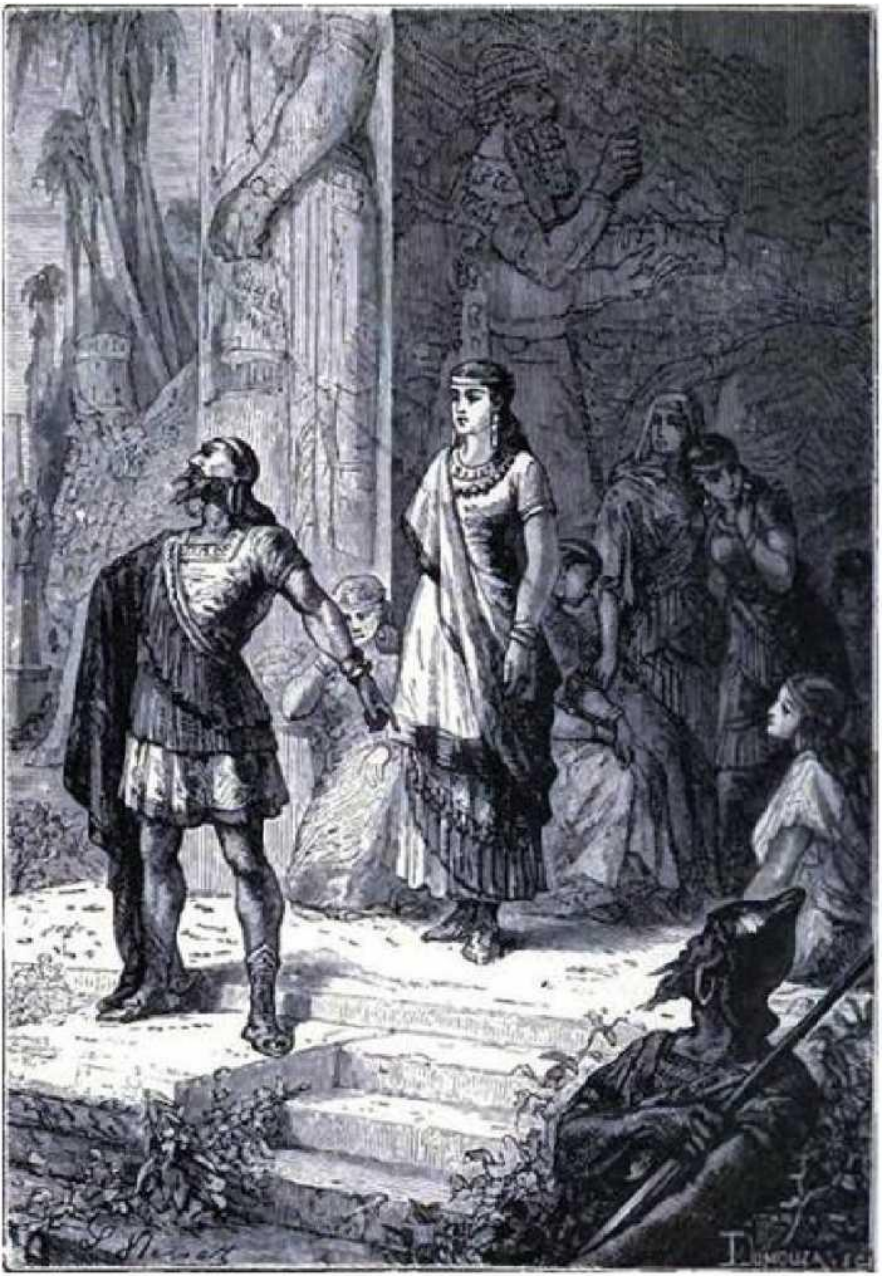

Ceremonia căsătoriei

India lui Herodot, după cum arată Vivien de Saint-Martin[23], cuprinde numai ţinutul udat de cei cinci afluenţi ai Punjabului actual, căruia i s-ar mai adăuga și Afghanistanul[24]. Pe acolo și-a purtat călătorul nostru pașii după ce a părăsit Persia. Pentru el, indienii formează cel mai numeros popor din câte se cunosc. Unii dintre ei duc un trai statornic, alţii sunt nomazi. Cei din nord, mai viteji și mai harnici decât toţi, culeg nisip aurifer. Pentru

Herodot, India e ultimul ţinut spre răsărit locuit de oameni; călătorul observă că „marginile lumii au oarecum parte de tot ce-i mai frumos pe pământ, după cum Grecia are parte de cea mai plăcută temperatură în decursul anotimpurilor".

Neobosit, Herodot trece apoi în Ţara mezilor[25], a căror istorie o scrie.

Mezii au fost cei dintâi care au scuturat jugul asirienilor, au întemeiat orașul

Ecbatana, împrejmuit de șapte rânduri de ziduri, și s-au unit într-un singur popor, sub domnia lui Dejoces. După ce străbate munţii care despart Ţara mezilor de Colchida, călătorul grec pătrunde în ţara vestită prin faptele vitejești săvârșite de Iason[26] și studiază acolo, cu precizia care îi e proprie, obiceiurile și datinile.

Herodot pare să fi cunoscut cât se poate de bine așezarea topografică a Mării Caspice, despre care spune că „e o mare de sine stătătoare" și că nu are nicio comunicare cu alte mări. După el, Caspica e mărginită la vest de Caucaz, la est de o câmpie vastă, unde locuiesc mesageţii, care s-ar putea prea bine să fie un neam de sciţi, părere admisă de Arrianus și Diodor din Sicilia. Mesageţii se închinau numai Soarelui și jertfeau cai în cinstea lui.

Prin locurile acelea, Herodot pomenește de marele fluviu Araxes, care se varsă în Marea Caspică.

Călătorul trece apoi în Sciţia. Pentru el, sciţii sunt triburile care locuiesc ţinutul cuprins între Dunăre și Don, adică o parte destul de întinsă a Rusiei europene. El enumeră diferitele populaţii sau triburi din care e format acest popor, dar nu pare

---

[23] *Vivien de Saint-Martin* (1800-l897) - geograf francez, autorul cunoscutei lucrări „Schiță de Geografie Generală'' și altor lucrări.

[24] Herodot nu a călătorit prin Afganistan și India: el a cules date despre aceste țări în Babilon.

[25] Țara mezilor era situată la sud de Marea Caspică. In timpul regelui persan Cirus (aproximativ în anii 550-529 î.e.n.) a intrat în componența Persiei. Capitala - Ecbatana.

[26] *Iason* - în mitologia greacă, conducătorul expediției argonauților, în căutarea lânei de aur. După o variantă a legendei - a pierit sub sfarâmăturile corăbiei Argo, după alta - s-ar fi sinucis. Legenda despre argonauții care au efectuat călătoria din Grecia în Colchida (coasta răsăriteană a Mării Negre) reflectă istoria începutului colonizării grecești (secolele VIII-VII î.e.n.).

să fi vizitat personal ţinuturile situate la nord de Pontul Euxin[27]. După aceea intră într-o descriere foarte amănunţită a obiceiurilor acestor triburi și se lasă furat de o sinceră admiraţie pentru Pontul Euxin, această mare ospitalieră. Dimensiunile pe care le dă Pontului Euxin, Bosforului, Propontidei[28], Mării Azov și Mării Egee sunt aproape exacte.

Herodot numește apoi marile fluvii care îşi aduc aici apele Istros sau Dunărea, Borystene sau Niprul, Tanais sau Donul.

După un scurt răgaz petrecut în Tracia[29], în timpul căruia îi cunoaşte pe geţi, socotindu-i drept cei mai viteji din această seminţie, Herodot sosește în Grecia, ţinta finală a călătoriilor lui, ţara unde voia să culeagă ultimele date pentru istoria pe care se pregătea s-o scrie. Aici, vizitează vestitele locuri ale bătăliilor mai de seamă purtate de greci împotriva perșilor. După ce face o descriere cât se poate de exactă a trecătorii de la Termopile, călătorul vizitează Câmpia Maratonului, locul bătăliei de la Plateea și se reîntoarce în Asia Mică, străbătând litoralul pe care grecii întemeiaseră numeroase colonii.

Când s-a întors în patrie, la Halicarnas, faimosul călător nu împlinise încă douăzeci și opt de ani, căci abia la vârsta aceasta, în anul primei olimpiade, adică la 456 î.e.n., și-a citit istoria la Jocurile Olimpice. Patria fiindu-i pe atunci asuprită de Ligdamys, Herodot a participat la mișcarea populară împotriva tiranului și a contribuit la răsturnarea lui. În anul 444 î.e.n., Herodot asistă la Jocurile Panatheene, unde citi fragmente din descrierea călătoriilor sale, stârnind un entuziasm general; spre sfârșitul vieţii, marele călător se retrase în Italia, la Thurium, unde muri în anul 426 î.e.n., lăsând în urma lui faima unui călător vestit și a unui istoric al antichităţii încă mai vestit.

După Herodot trebuie să străbatem un secol și jumătate pentru a-l întâlni pe medicul Ctesias, contemporan cu Xenofon[30], autor al unei cărţi despre o călătorie în India, pe care se pare că n-a făcut-o niciodată.

Ajungem apoi, din punct de vedere cronologic, la Pytheas, călător, geograf și astronom, din Marsilia, unul din oamenii cei mai eruditi ai epocii sale. Cam pe la

---

[27] Marea Neagră a fost numită de greci mai întâi Pontus Axinus (neospitalieră) din cauza furtunilor puternice și frecvente. Ulterior, după ce grecii au colonizat coastele Mării Negre, marea a fost denumită Pontus Euxinus (ospitalieră).

[28] *Propontida* („așezată înaintea Pontului") - Marea Marmara.

[29] *Tracia* - țară situată în nordul Peninsulei Balcanice. Coastele ei se mărgineau la est cu Marea Neagră și la sud cu Marea Egee.

[30] *Xenofon* - istoric grec care a trăit la sfârșitul secolului al V-lea – prima jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., autorul istoriei grecești „Anabasis" și altor opere.

anul 340 î.e.n., Pytheas[31] se aventură cu o singură navă dincolo de Coloanele lui Hercule; dar, în loc să-şi urmeze drumul spre sud, de-a lungul ţărmurilor Iberiei[32] „şi ale Ţării celţilor, până la punctul avansat pe care îl formează actualmente Capul Finisterre, şi mai departe de-a lungul coastei africane, aşa cum făcuseră înaintaşii lui cartaginezi, urcă spre nord, pătrunse în Canalul Mânecii şi acostă pe ţărmul Angliei, în Insula Albionului[33], căreia avea să-i devină primul explorator. Într-adevăr, Pytheas debarcă pe mai multe puncte ale ţărmului şi intră în relaţii cu locuitorii, care, după relatarea lui, erau simpli, cinstiţi, sobri, supuşi, harnici, şi făcând mare negoţ cu cositor.

Navigatorul gal se aventură şi mai spre nord, depăşi Insulele Orcade (Orkney), situate la extremitatea Scoţiei, şi ajunse până la o latitudine atât deânaltă, încât, în timpul verii, durata nopţii nu trecea de două ore. După şase zile de navigaţie, Pytheas ajunse la ţara numită Thule[34], probabil Peninsula Scandinavică, peste care nu putu să treacă. „Dincolo, spune el, nu mai era nici mare, nici pământ, nici aer". Se reîntoarse, deci, şi, schimbându-şi iuta iniţială, ajunse la gurile Rinului, unde locuiau ostii, iar mai departe germanii. De aici ajunse până la gurile Tanaisului (care aici se presupune a fi nu Donul, ci Elba sau Oderul) şi se reîntoarce la Marsilia, la un an după ce îşi părăsise oraşul de baştină. Navigator îndrăzneţ, Pytheas era în acelaşi timp şi un savant de frunte; el a fost primul care a recunoscut influenţa Lunii asupra mareelor şi care a observat că Steaua Polară nu ocupă exact punctul aflat deasupra polului globului, ceea ce ştiinţa a confirmat ulterior.

La câţiva ani după Pytheas, cam pe la 325 î.e.n., un călător grecomacedonean avea să devină unul dintre cei mai de seamă exploratori.

Acesta a fost Nearchos, născut în Creta, amiral al lui Alexandru şi care a primit însărcinarea să viziteze toată coasta Asiei, de la revărsarea Indului până la Eufrat.

Când îi veni ideea acestei recunoaşteri necesare pentru asigurarea comunicaţiilor dintre India şi Egipt, care-l interesa pe Alexandru în cel mai înalt grad, cuceritorul se afla cu oştirea lui la opt sute de mile departe de ţărm, în susul fluviului Ind. El îi dădu lui Nearchos o flotă compusă, după cât se pare, din treizeci şi trei de galere, nave cu două punţi, şi un mare număr de nave de transport. Două

---

[31] După cei mai mulţi autori în jurul anului 330.

[32] *Iberia* - vechea denumire a Spaniei.

[33] *Albion* - vechea denumire a Insulei Marii Britanii, ceea ce înseamnă „Insula Albă" (denumirea a fost dată de către Pytheas din cauza stâncilor calcaroase care se ridică deasupra Strâmtorii Mânecii).

[34] *Thule* - nume dat de către romani unei insule din nordul Europei, presupusă a fi situată la limita extremă de nord a pământului locuit. Pe măsură ce oamenii cunoşteau această regiune, Thule era mutată din ce în ce mai spre nord şi vest.

mii de oameni făceau parte din această flotă, care se poate să fi numărat cam opt sute de vele. Nearchos coborî cursul Indului vreme de patru luni, escortat pe fiecare mal de armatele lui Alexandru. Ajuns la gurile marelui fluviu, Nearchos porni de-a lungul coastei care formează astăzi hotarul Belucistanului. Nearchos pornise la drum în ziua de 2 octombrie, adică cu o lună mai înainte ca musonul de iarnă să aibă o direcţie prielnică planurilor lui.

Începuturile călătoriei fură, deci, anevoioase, și în primele patruzeci de zile flota abia parcurgea optzeci de mile spre est. Primele etape îl duseră pe Nearchos la Stura și la Coreestis, nume care nu se potrivesc nici uneia dintre actualele așezări de pe coastă, și apoi în Insula Crocala, care formează actualul Golf de Caranthey. Bătută de furtuni, flota, după ce ocoli Capul Monze, se refugie într-un port natural, pe care Nearchos fu nevoit să-l fortifice ca „să se apere împotriva atacurilor sălbaticilor".

La 3 noiembrie, după treizeci și trei de zile de la plecare, Nearchos întinse iar velele. Dar furtunile puternice îl siliră adeseori să acosteze în diferite puncte ale coastei și în asemenea împrejurări trebui mereu să se păzească de atacurile arabiţilor, pe care istoricii orientali îi înfăţișează drept „Un neam barbar, cu pletele lungi și răvășite, cu barba lăsată să crească în voie și semănând cu faunii și cu urșii". Până atunci, totuși, niciun incident grav nu i se întâmplase flotei macedonene; dar la 10 noiembrie vântul din larg suflă cu atâta furie, încât scufundă două galere și o navă. Nearchos ancoră atunci la Crocala; un convoi îi aduse curând grâul trimis de Alexandru și flota se putu astfel aproviziona din nou cu merinde. Fiecare navă primi hrana trebuitoare pentru zece zile.

După câteva incidente de navigaţie și după o scurtă luptă cu locuitorii de pe uscat, Nearchos ajunse la hotarul ţinutului opriţilor, care, în geografia modernă, este marcat prin denumirea Capul Moran. În acest loc, Nearchos pretindea că soarele, când se află la amiază, și cade vertical pe obiecte, face ca acestea să nu mai lase niciun fel de umbră. Dar se înșela, firește, căci în acea perioadă a anului astrul zilei se afla în emisfera sudică, pe Tropicul Capricornului, iar navele lui Nearchos s-au aflat mereu la câteva grade de Tropicul Cancerului. Deci, chiar în plină vară, fenomenul acesta n-ar fi putut să se producă.

Navigaţia continuă în condiţii mai bune, când musonul de est începu să bată cu regularitate. Nearchos navigă de-a lungul coastei ihtiofagilor, adică a mâncătorilor de pești, triburi sărace, care, lipsite cu totul de pășuni, erau nevoite să-și hrănească oile cu ceea ce le oferea marea. Între timp, flota începu să simtă din nou lipsa alimentelor. Trecând pe lângă Capul Posmi, Nearchos luă pe galeră un pilot băștinaș și astfel navele, ajutate de brizele dinspre uscat, izbutiră să înainteze mai repede. Ţărmul, împodobit ici-colo de arbori, părea acum mai puţin sterp. Nearchos ajunse în dreptul unui orășel de-al ihtiofagilor, al cărui nume nu-l dă, și, neavând provizii îi atacă prin surprindere pe localnici, care trebuiră să cedeze forţei.

Navele sosiră apoi la Canasida, adică la orașul Ciurbar, ale cărui ruine se mai zăresc încă în golful cu același nume. Dar lipsa de grâu începuse iar să se facă simţită. Nearchos acostă rând pe rând la Cariata, la Troia, la Degasira, fără să-și

poată reface proviziile din pricina sărăciei localnicilor. Echipajele, deși nu mai aveau nici carne, nici grâu, nu se puteau hotărî totuși să mănânce broaște-ţestoase, aflate din belșug pe meleagurile acelea.

Flota, ajunsă aproape de intrarea Golfului Persic, se pomeni în faţa unui grup compact de balene. Înspăimântaţi, marinarii voiră să scape cu fuga. Dar Nearchos, încurajându-i cu vorba, îi porni împotriva acelor monștri puţin periculoși, pe care izbutiră curând să-i împrăștie.

Când ajunse în dreptul Carmaniei[35], flota îşi schimbă direcţia spre nord-vest. Ţărmurile erau roditoare; se vedeau pretutindeni lanuri de grâu și pășuni, precum și toate soiurile de pomi fructiferi. Nearchos poposi la Badis, actualul Jask; apoi, ocolind Capul Maceta sau Mussendon, navigatorii zăriră intrarea Golfului Persic, căruia Nearchos, de acord cu geografii arabi, îi dă numele impropriu de Marea Roșie.

Nearchos pătrunse în golf și, după o scurtă escală, sosi în locul numit Hormuzia[36], care, mai târziu, a dat numele său Insuliţei Ormuz. Acolo, aflând că Alexandru și armata lui se găseau la mai puţin de cinci zile de marș, se grăbi să debarce, ca să-l reîntâlnească pe acesta. Alexandru, neavând de douăzeci și una de săptămâni nicio veste despre flotă, nu mai trăgea nădejde să-l revadă pe Nearchos. Se înţelege, deci, cu câtă bucurie îl primi pe amiralul care era istovit și aproape de nerecunoscut. Pentru a-i sărbători reîntoarcerea, Alexandru porunci să se organizeze jocuri atletice și aduse mulţumire zeilor prin jertfe bogate. Iar Nearchos, vrând să reia comanda flotei ca s-o ducă la Suza[37] —, se reîntoarse la Hormuzia și întinse velele, îndreptându-se spire gurile Eufratului.

Flota vizită diferite insule, probabil insulele Arek și Kismis; apoi, peste câteva zile, navele eșuară, dar fluxul le readuse la linia de plutire și, după ce trecură de Promontoriul Bestion, ajunseră la Keiș. Acolo se afla hotarul Carmaniei. Dincolo de el începea Persia. Navele înaintară de-a lungul coastei persane, vizitară diferite puncte, Gillam, Inderabia, Shevou, Konkun și Sita-Rcghiau, unde Nearchos primi un transport de grâu trimis de către Alexandru.

După mai multe zile de navigaţie, flota ajunse la gura fluviului Endian, care desparte Persia de Suziana. De acolo trecură pe lângă locul de revărsare a unui mare lac, plin de pești, numit Cataderbis, situat în ţinutul numit astăzi Dorghestan. În sfârșit, flota ancoră în faţa orașului babilonian Degela, chiar lângă gurile

---

[35] *Carmania* - regiune din sudul Iranului. După concepțiile anticilor era populată de nomazi care se hrăneau cu pești (ihtiofagi).

[36] *Hormuzia* (Ormuz) - insulă la intrarea în Golful Persic în Strâmtoarea Ormuz, prin care comunică Marea Omanului cu Golful Persic.

[37] *Suza* (Suziana sau Elam) - vechi stat vecin cu Caldeea, care a fost în timpul imperiului persan reședința lui Darius și a succesorilor lui.

Eufratului, după ce făcuse recunoaşterea întregii coaste cuprinse între punctul acesta și Ind. Nearchos îl reîntâlni, pentru a doua oară, pe Alexandru, care îl răsplăti cu multă mărinimie și îl numi comandant al flotei sale. Alexandru mai plănuia să facă o explorare a întregii coaste arabe a Golfului Persic până la Marea Roșie și să stabilească o cale maritimă din Persia și Babilon până în Egipt, dar murind, planurile lui rămaseră neîmplinite.

Se crede că după aceea Nearchos a devenit guvernator al Lyciei[38] și al Pamfiliei[39]. În clipele de răgaz și-a scris el însuși povestea călătoriilor, care s-a pierdut, dar căreia, din fericire, Arrianus[40] i-a făcut o analiză completă în a sa *Historia Indica.* Se pare că Nearchos ar fi pierit în lupta de la Ipsus, lăsând posterităţii faima unui iscusit navigator, a cărui călătorie constituie un eveniment de mare însemnătate în istoria navigaţiei.

Tot pentru aceeași epocă e locul să amintim acum o încercare îndrăzneaţă, săvârșită de Eudoxus din Cyzica, geograf care a trăit pe la anul 146 î.e.n. la curtea lui Evergete al II-lea. După ce vizitase Egiptul și ţărmurile Indiei, acest îndrăzneţ călător avu ideea să facă ocolul Africii, idee care avea să fie realizată abia peste o mie șase sute de ani, de către Vasco da Gama. Cu această ţintă, Eudoxus, după ce echipă o navă mare și două mai mici, se aventură pe valurile necunoscute ale Atlanticului. Până unde au pătruns navele lui e greu de știut. Oricum, însă, după ce stătu de vorbă cu băștinașii, pe care îi socoti etiopieni, se reîntoarse în Mauritania[41]. De acolo trecu în Iberia și făcu pregătiri pentru o nouă călătorie în jurul Africii. A fost oare efectuată călătoria aceasta? N-am putea răspunde. Și chiar trebuie să adăugăm că pe Eudoxus, care era în genere mai mult îndrăzneţ decât cinstit, mulţi savanţi l-au socotit drept impostor.

Printre călătorii care s-au bucurat de faimă înaintea erei noastre mai rămâne să menţionăm două nume: Caesar și Strabon. Caius Iulius Caesar[42], născut cu o sută de ani înaintea erei noastre, a fost în primul rând un cuceritor al cărui scop nu era explorarea ţinuturilor noi. Să reamintim doar că în anul 58 î.e.n. El porni să cucerească Galia și că vreme de zece ani, cât a durat vasta operaţie întreprinsă, și-a condus oștile victorioase până la ţărmurile Marii Britanii, ale cărei provincii erau

---

[38] Lycia - veche regiune in Asia Mica.

[39] *Pamfilia* - veche regiune în Asia Mică, vecină cu Lycia și traversată de Munții Taurus.

[40] Arrianus Flavius (a trăit aproximativ între anii 95 și 175 e.n.) – scriitor grec din perioada romană, istoric și geograf. Opere principale: Anabasis-ul lui Alexandru (istoria expedițiilor lui Alexandru Macedon) și Istoria Indiei.

[41] *Mauritania* - regiune situată pe coasta de nord-est a Africii. A devenit provincie romană la începutul secolului î.e.n.

[42] *Caius Iulius Caesar* - împărat roman, unul dintre cei mai importanți oameni de stat ai Romei antice, om politic, conducător de oști, scriitor (100-44 î.e.n.).

locuite de populaţii de neam germanic.

Strabon, născut în Cappadochia[43] cu 63 de ani înaintea erei noastre, e cunoscut mai mult ca mare geograf decât ca mare călător. Totuși, Strabon a străbătut Asia Mică, Egiptul, Grecia, Italia și a trăit multă vreme la Roma, unde venise în ultimii ani ai domniei lui Tiberius. Strabon a lăsat o geografie împărţită în șaptesprezece cărţi, din care o mare parte a ajuns până la noi. Lucrarea lui, împreună cu a lui Ptolemeu, formează monumentul cel mai de seamă pe care antichitatea la lăsat moștenire geografilor moderni.

[43] *Cappadochia* - denumirea localității așezate în partea sud-estică a Peninsulei Asia Mică.

Lupta cu balenele

Capitolul II

CĂLĂTORI CELEBRI DIN SECOLUL I PÂNĂ ÎN SECOLUL AL IX-LEA

PAUSANIAS (174). FA SIAN (399). COSMAS INDIC OPLEUSTES (547). ARCULF (700). WILLIBALD (725). SULEIMAN (851).

Pliniu, Hippalus, Arrianus și Ptolemeu. Pausanias vizitează Attica, Corinthia, Laconia, Messenia, Elida, Achaia, Arcadia, Beoţia și Focida. Fa Sian explorează Han-Ceu, Tartar ia, India de nord. Punjabul, Ceylonul și Djawa. Cosmas Indicopleustes și Topografia creștină a universului. Călătoriile lui Arculf și Willihald la „locurile sfinte". Suleiman străbate Marea Oman, Ceylonul, Sumatra, Golful Siam și Marea Chinei.

În primele două secole ale erei noastre, geografia ca știinţă a dobândit succese însemnate, dar călătorii propriu-ziși, adică exploratorii, descoperitorii de noi ţinuturi, au fost cu siguranţă foarte rari.

Pliniu cel Bătrân (20 — 79 e.n.) consacra geografiei cărţile 3, 4, 5 și 6 din a sa *Istorie naturală.* La începutul domniei lui Tiberius (anii 10 — 37 e.n.), Hippalus, un neguţător din Roma, descoperea legea musonilor în Oceanul Indian și îi sfătuia pe navigatori să se depărteze în larg, ca să poată parcurge într-un singur an, datorită acestor vânturi constante, drumul dus și întors în Indii. Arrianus, un istoric grec, născut în 105, scria *Călătoria în jurul Pontului Euxin,* în care încerca să caracterizeze ţinuturile descoperite de exploratorii care îl precedaseră. În sfârșit, pe la 175, egipteanul Claudiu Ptolemeu[44], sintetizând și corectând lucrările înaintașilor săi, publica o geografie, devenită celebră în ciuda gravelor ei erori și în care situarea orașelor, stabilită pe longitudine și latitudine, avea pentru prima dată o bază matematică.

Primul călător din era noastră al cărui nume a supravieţuit e Pausanias, un scriitor grec care locuia la Roma, în secolul al II-lea și de la care ne-a rămas o relatare compusă pe la 175. Pausanias a precedat cu aproape două mii de ani pe contemporanul Joanne[45] în privinţa redactării *Călăuzei călătorului.* El a făcut pentru Grecia antică ceea ce ingeniosul și harnicul francez a făcut pentru diferitele părţi ale Europei. Povestirea lui e un manual exact și sigur, scris cu sobrietate, precis în ce privește amănuntele și cu ajutorul căruia turiștii secolului al II-lea puteau să

---

[44] După datele mai noi în jurul anului 150.

[45] *Joanne Adolphe* (1810-l881) - geograf francez, autor a numeroase ghiduri.

străbată fără greș feluritele provincii ale Greciei.

Pausanias descrie amănunţit Attica[46], în special Atena și monumentele, mormintele, bolţile, templele, cetatea, areopagul[47], academia și coloaneleei. Din Attica, el trece în Corinthia și explorează insulele Egina[48] și Eaca. După Corinthia, sunt studiate cu grijă Lacona[49] și Sparta, Insula Cytherei, Messenia[50], Elida[51], Achaia, Arcadia, Beoţia și Focida; călătorul enumera drumurile provinciilor, străzile orașelor, iar aspectul general al diverselor ţinuturi ale Greciei nu este nici el uitat. Dar, de fapt, Pausanias nu adaugă nicio descoperire nouă la cele menţionate de înaintașii săi. El a fost un călător pedant, care s-a ocupat numai de explorarea exactă a ţinuturilor cunoscute, și nu un descoperitor de ţinuturi noi. Totuși, lucrarea lui a fost folosită de toţi geografii și arheologii care au explorat Hellasul sau Peloponezul și, pe bună dreptate, un învăţat din secolul al XVI-lea a putut-o numi „o comoară a celei mai vechi și rare erudiţii".

Când descriem descoperirile geografice și călătoriile săvârșite de popoarele străvechi, nu putem să-i trecem cu vederea pe chinezi, deși cunoștinţele lor geografice nu au exercitat o influenţă nemijlocită asupra dezvoltării știinţei geografice europene.

Cam la o sută treizeci de ani după istoricul grec, spre sfârșitul secolului al IV-lea, un călător chinez, călugărul budist Fa Sian, încercă să exploreze ţinuturile situate spre apus de China. Descrierea călătoriei lui ne-a fost păstrată și trebuie să ne asociem aprecierii exprimate de Charton[52], care consideră că această relatare „prezintă un interes cu atât mai mare, cu cât ne determină să renunţăm la punctul nostru de vedere unilateral asupra civilizaţiei Orientului".

Însoţit de încă vreo câţiva călugări și voind să iasă din China prin partea apuseană, Fa Sian străbătu mai multe lanţuri de munţi și ajunse în ţinutul numit astăzi Han-Ceu, situat nu departe de Marele Zid. Acolo i se alăturară câţiva şamaneeni și împreună traversară fluviul Chaho, străbătând apoi un deșert[53] pe care Marco Polo avea să-l exploreze opt sute de ani mai târziu.

---

[46] *Attica* - partea sud-estică a Greciei mijlocii, unde se afla teritoriul statului-oraș Atena.

[47] *Areopag* - organ suprem judiciar și de control in vechea Atena. Denumirea vine de la locul unde se ţineau adunările („colina lui Ares").

[48] *Egina* - insulă grecească situată în Golful Eginei, între Peloponez și Attica. Suprafaţa 9500 ha.

[49] *Laconia* - regiune situată în sud-estul Peninsulei Peloponez.

[50] *Messenia* - veche provincie a Peloponezului (Grecia).

[51] *Elida* - provincie a Greciei antice pe coasta de vest a Peloponezului.

[52] Charton Edouard (1800-l890) - geograf francez, istoric al descoperirilor geografice. A editat revista, „Tour du Monde" („In jurul lumii").

[53] Autorul se referă la Deșertul Gobi.

Astfel putură să ajungă, după șaptesprezece zile de drum, la lacul Lob, care se află în actualul Turkestan chinez. De aici încolo, toate ţările pe care călugării noștri le vizitează se aseamănă între ele prin obiceiuri și moravuri și se deosebesc numai prin limbă.

Prea puţin mulţumiţi de felul cum fuseseră primiţi în Ţinutul Uigur, ai cărui locuitori nu erau de loc ospitalieri, călătorii se aventurară spre sud-vest, într-un ţinut deșertic, trecând cu mare greutate peste râurile aflate în cale. După treizeci și cinci de zile de mers, mica dor caravană ajunse în Tartaria, în regatul Khotan, care număra „câteva zeci de mii de călugări". Fa Sian și tovarășii săi fură primiţi în mănăstiri speciale și, după o așteptare de trei luni, putură să asiste la „procesiunea chipurilor", mare sărbătoare comună a budiștilor și brahmanilor, în timpul căreia sunt plimbate chipurile zeilor într-un car împodobit cu măreţie, pe uliţele așternute cu flori și în mijlocul norilor de miresme.

După sărbătoare, Fa Sian și însoţitorii săi părăsiră Khotanul și merseră în ţinutul care formează astăzi cantonul Koukeyar. După un popas de două săptămâni îi regăsim mai la sud, prin Balistan, ţinut rece și muntos, unde, în afară de grâu, nu se mai cultivă alte cereale. Continuându-și călătoria, Fa Sian trecu în partea răsăriteană a Afghanistanului și avu nevoie cam de o lună ca să străbată munţii, în mijlocul cărora, printre zăpezile veșnice, semnală prezenţa unui șarpe veninos.

Trecând de lanţul muntos, călătorii ajunseră în India nordică, în ţinutul udat de primele ape care formează bazinul Sindhului sau Ludului. Apoi după ce străbătură statele U-Ciang, Suho-te și Kian-to-vei, ajunseră la Fulucia care este probabil orașul Peshavar, situat între Kabul și Ind; de aici, la douăzeci și patru de leghe mai spre apus, dădură de orașul Hilo, clădit pe malul unui afluent al râului Kabul. În toate orașele acestea, Fa Sian semnalează mai ales serbările și datinile legate de cultul lui Foc, care nu e decât numele chinez al lui Buda.

Părăsind Hilo, Fa Sian și ai săi trebuiră să străbată Munţii Hindukush, care se înalţă între Tokarestan și Gandhara. Acolo, frigul era cumplit și unul dintre tovarășii lui Fa Sian îşi găsi moartea. Biruind o mulţime de greutăţi, caravana izbuti până la urmă să ajungă în orașul Banu, care mai există încă; iar după ce traversară din nou Indul în partea de mijloc a cursului acestuia, caravana intră în Punjab[54]. De acolo, coborând spre sud-est, cu intenţia să traverseze partea septentrională a peninsulei indiene, caravana ajunse la Mathura, un oraș al actualei provincii Agra, și, străbătând marele deșert sărat care se află la răsărit de Ind, trecu printr-o ţară pe care Fa Sian o numește „Ţara de mijloc". După cum afirmă Fa Sian, „locuitorii acestei ţări, cinstiţi și evlavioși, nu au judecători, nu cunosc legi, nu admit pedeapsa cu moartea și nu folosesc ca hrană nicio fiinţă vie; în regatul lor nu sunt măcelării și nici neguţători de vinuri, locuitorii trăiesc fericiţi, în belșug și voie bună, într-un climat în care frigul și arșiţa se domolesc unul pe altul". Ţara aceasta e India.

---

[54] *Punjab* (ţara celor cinci râuri) - stat în India situat pe malul stâng al Indului.

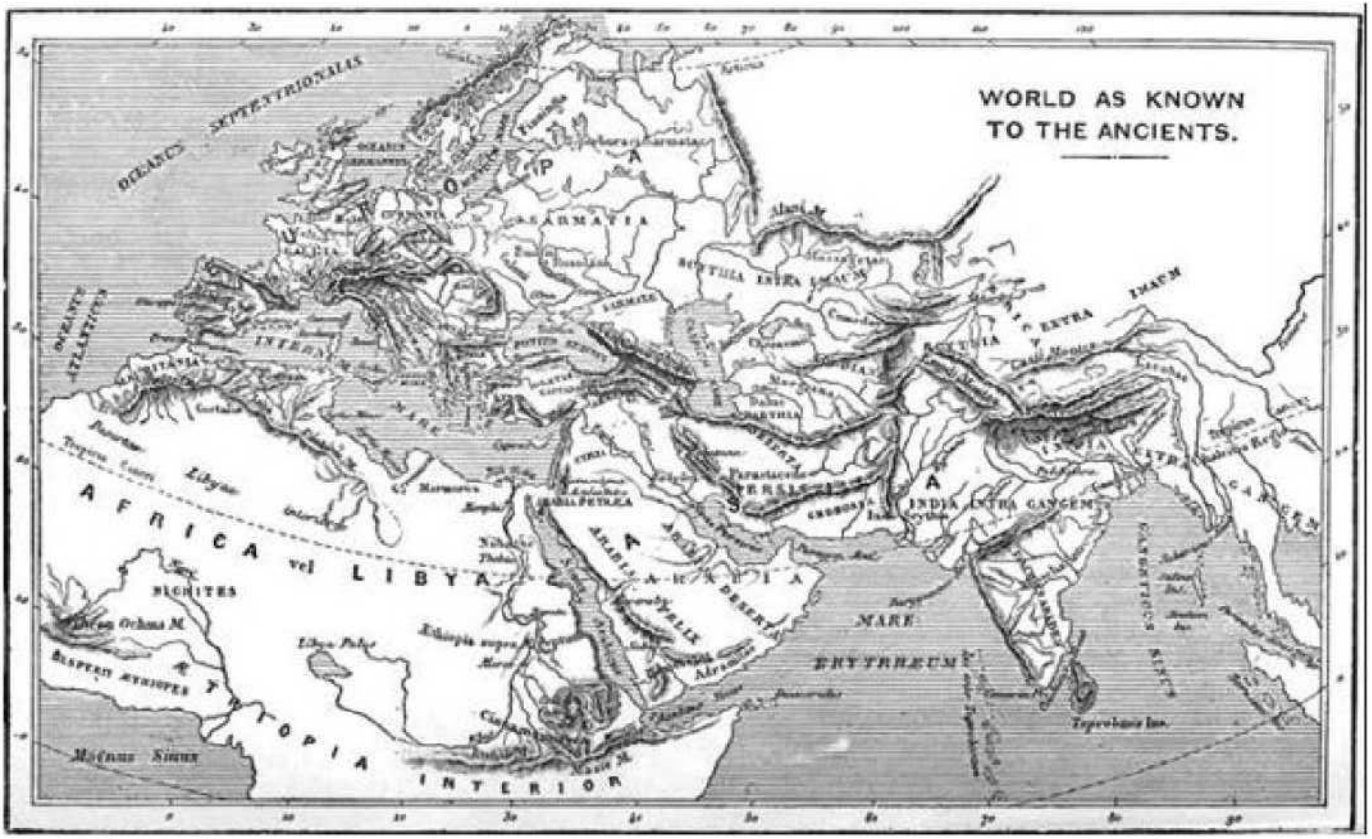
WORLD AS KNOWN
TO THE ANCIENTS.
OCEANUS SEPTENTRIONALIS
SARMATIA
SCYTHIA INTRA IMAUM
SCYTHIA EXTRA IMAUM
INDIA INTRA GANGEM
AFRICA vel LIBYA
ARABIA FELIX
MARE ERYTHRAEUM
AETHIOPIA INTERIOR
Mons Atlas
Mons Caucasus
Mons Taurus
Mons Imaus
Mons Ganges
Mons Niphates
Mons Ochus M.
Mons Sinus
Mons Abalus
Mons Adulis
Mons Asmira
Mons Mandrus
Mons Cambalidia
Mons Maleus
Mons Sabis
Mons Zingis
Mons Oxeia
Mons Coralla
Mons Cabalus
Mons Phoenicus
Mons Cassius
Mons Casius
Mons Libanus
Mons Antilibanus
Mons Sinai
Mons Horeb
Mons Hor
Mons Seir
Mons Gilboa
Mons Gerizim
Mons Ebal
Mons Carmel
Mons Thabor
Mons Hermon
Mons Libanus
Mons Antilibanus
Mons Sinai
Mons Horeb
Mons Hor
Mons Seir
Mons Gilboa
Mons Gerizim
Mons Ebal
Mons Carmel
Mons Thabor
Mons Hermon

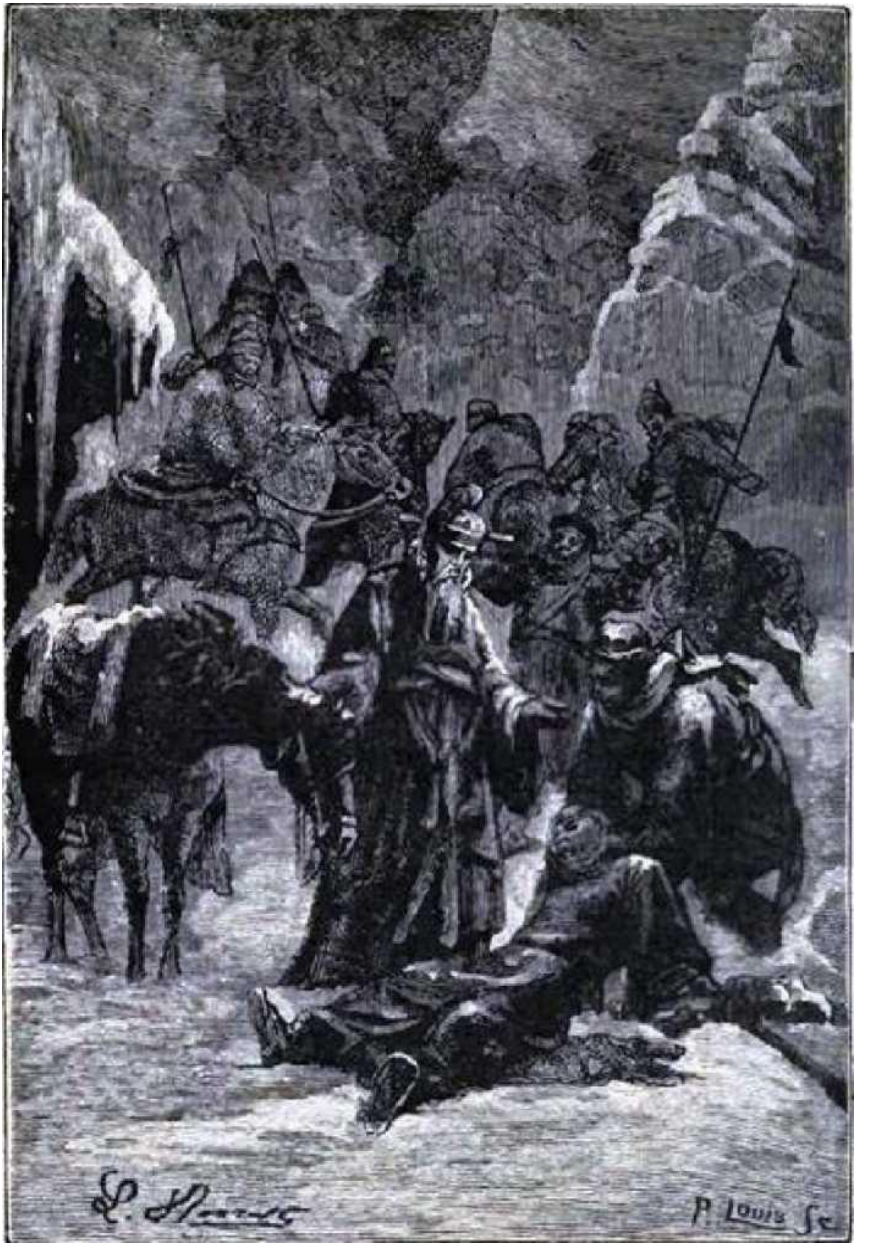

Unul dintre tovarășii lui Fa-Hian se prăbușește

În India, Fa Sian a vizitat numeroase orașe, unde a adunat legende despre Buda. Apoi a părăsit India, îndreptându-se spre Insula Ceylon, apoi spre Insula Djawa, iar după aceea a plecat spre China. Dar vânturile se puseseră împotrivă și, după ce îndură mii de chinuri, călătorul debarcă în Șantungul actual; apoi, poposind câteva zile la Nankin, pomi la drum și ajunse după o lipsă de optsprezece ani, în orașul său natal Sianfu.

Aceasta este relatarea călătoriei lui Fa Sian, redată după excelenta traducere a lui Abal de Remusat[55]. Ea cuprinde amănunte nespus de interesante mai ales asupra vieţii religioase a popoarelor din Asia centrală, ceea ce o face să fie un preţios monument de istorie a culturii.

Tot în primele secole ale erei noastre se situează și începuturile activităţii misionare a propovăduitorilor creștini în ţări îndepărtate. În urma călugărilor au pătruns în Orientul Apropiat, în Nubia, Etiopia — până în centrul Africii interioare — neguţătorii creștini și soliile împăraţilor bizantini, care încercau să stabilească legături cu popoarele convertite la creștinism.

După călugărul chinez a urmat, în ordine cronologică, în decursul secolului al VI-lea, un călător egiptean numit Cosmas Indicopleustes, al cărui nume e tradus astfel de Charton: „Călător cosmograf în India". Cosmas era un neguţător din Alexandria, care, după ce vizită Etiopia și o parte din Asia, se reîntoarse acasă și se călugări.

Lucrarea lui, intitulată *Topografie creștină a Universului* (în jurul anului 547), nu cuprinde niciun amănunt despre călătoriile autorului. Ea ne ajută să lămurim particularităţile concepţiei geografice despre lume, care dăinuia în evul mediu. Cosmas socotește autoritatea Bibliei, mai presus de orice și se străduiește să pună peste tot de acord datele geografiei fizice cu litera Sfintei Scripturi. Căutând să dezmintă teoria sfericităţii Pământului, care contrazice Sfânta Scriptură, el se străduiește să demonstreze că Pământul nostru are o formă pătrată și este zăvorât împreună cu ceilalţi aștri într-o ladă mare, lunguiaţă. După părerea lui, uscatul, neted și pătrat, are drept acoperiș cerul, care, la rândul lui, este spintecat în două de bolta cerească, despărţind astfel pământul vechi de cel nou. Uscatul este înconjurat de ocean, dincolo de care se afla cândva raiul. Aștrii cerești sunt puși în mișcare, în sferele lor, de îngerii, pe care Dumnezeu i-a destinat acestui scop încă de la facerea lumii etc.

Cosmas descrie apoi fauna Indiei și Ceylonului și menţionează rinocerul și taurul-cerb care poate fi folosit pentru unele nevoi casnice, girafa, boul sălbatic, moscul, care e vânat ca să i se ia „sângele înmiresmat", licornul, pe care nu-l socotește animal imaginar, mistreţul, pe care îl numește porc-cerb, hipopotamul, foca, delfinul și broasca-ţestoasă. După animale, Cosmas descrie piperul, arbust plăpând și gingaș, semănând cu cele mai mărunte tulpini de viţă și cocotierul, ale

---

[55] *Remusat* - sinolog francez (1780-l832).

cărui fineţe au un gust plăcut, asemănător cu acela al nucilor verzi.

În primele timpuri ale creștinismului, europenii se grăbeau să viziteze „locurile sfinte", leagănul noii religii. Pelerinajele acestea se înmulţeau din ce în ce, și istoria a păstrat numele oamenilor mai de seamă care au vizitat pe atunci Palestina, lăsând însemnări despre locurile văzute și despre drumul făcut.

Unul dintre pelerinii aceștia, episcopul francez Arculf, care a trăit pe la sfârșitul secolului al VII-lea, a lăsat o relatare amănunţită a călătoriei sale. De asemenea, pelerinul englez Willibald porni în anul 721 într-o călătorie, despre care a lăsat unele însemnări interesante, și reveni în patrie după zece ani, murind în anul 745.

Descrierea călătoriilor săvârșite de pelerinii creștini a constituit apoi un fel de călăuză pentru numeroase generaţii de pelerini ai evului mediu.

Ca să încheiem lista călătorilor din secolul I până în secolul al IX-lea, vom aminti de un anume Suleiman, neguţător din Basrah, care, pornind din Golful Persic, prin Oceanul Indian, debarcă pe coastele Chinei. Însemnările lui cuprind două părţi distincte: una, redactată în 851 chiar de Suleiman, care a făcut în adevăr această călătorie; alta, scrisă în 878 de un geograf, Abu-Zeid Hasan, cu scopul de a completa prima parte. După părerea orientalistului Reinaud[56], povestirea aceasta a aruncat o lumină nouă asupra relaţiilor comerciale care existau în secolul al IX-lea între coastele Egiptului, Arabiei și ţările de pe ţărmurile Golfului Persic, pe de o parte, și vastele ţinuturi ale Indiei și Chinei, pe de altă parte.

Suleiman, plecat din Golful Persic după ce se aprovizionase cu apă de băut la Moscate, vizită mai întâi a doua mare, adică Marea Larevy a arabilor sau Marea Oman a geografiei moderne. Acolo văzu mai întâi un pește uriaș — pesemne un cașalot — pe care navigatorii prevăzători încercară să-l sperie sunând clopotul; marinarii prinseră un rechin în pântecele căruia se găsi un alt rechin mai mic, care, la rândul lui, avea și el în pântece un alt rechin și mai mic, „amândoi în viaţă", spune călătorul cu o exagerare vădită; în sfârșit, după ce descrie remora, dactilopterul și marsuinul, Suleiman ne descrie Marca Herkend, cuprinsă între Maldive și Insulele Sonde, numărând cel puţin o mie nouă sute de insule, ale căror ţărmuri ar fi presărate cu bucăţi mari de chihlimbar cenușiu. Printre aceste insule, peste care domnește o femeie, el amintește în special, dând denumirile arabe, Ceylonul — cu pescuitul său de perle, Sumatra — bogată în mine de aur, locuită de antropofagi, apoi Nicobarele și Adamanele. „Această Mare Herkend, spune Suleiman, se ridică uneori în vârtejuri turbate, care sparg în ţăndări corăbiile și zvârlă pe ţărmuri mulţime de pești morţi, ba chiar și bolovani și stânci cât munţii. Când valurile mării se ridică, apa se aseamănă focului care arde". Suleiman crede că marea aceasta este bântuită de un monstrucare înghite oameni și în care comentatorii au crezut că pot recunoaşte în monstrul pomenit de el un soi de rechin.

---

[56] *Reinaud Joseph* - orientalist francez (1790-1867).

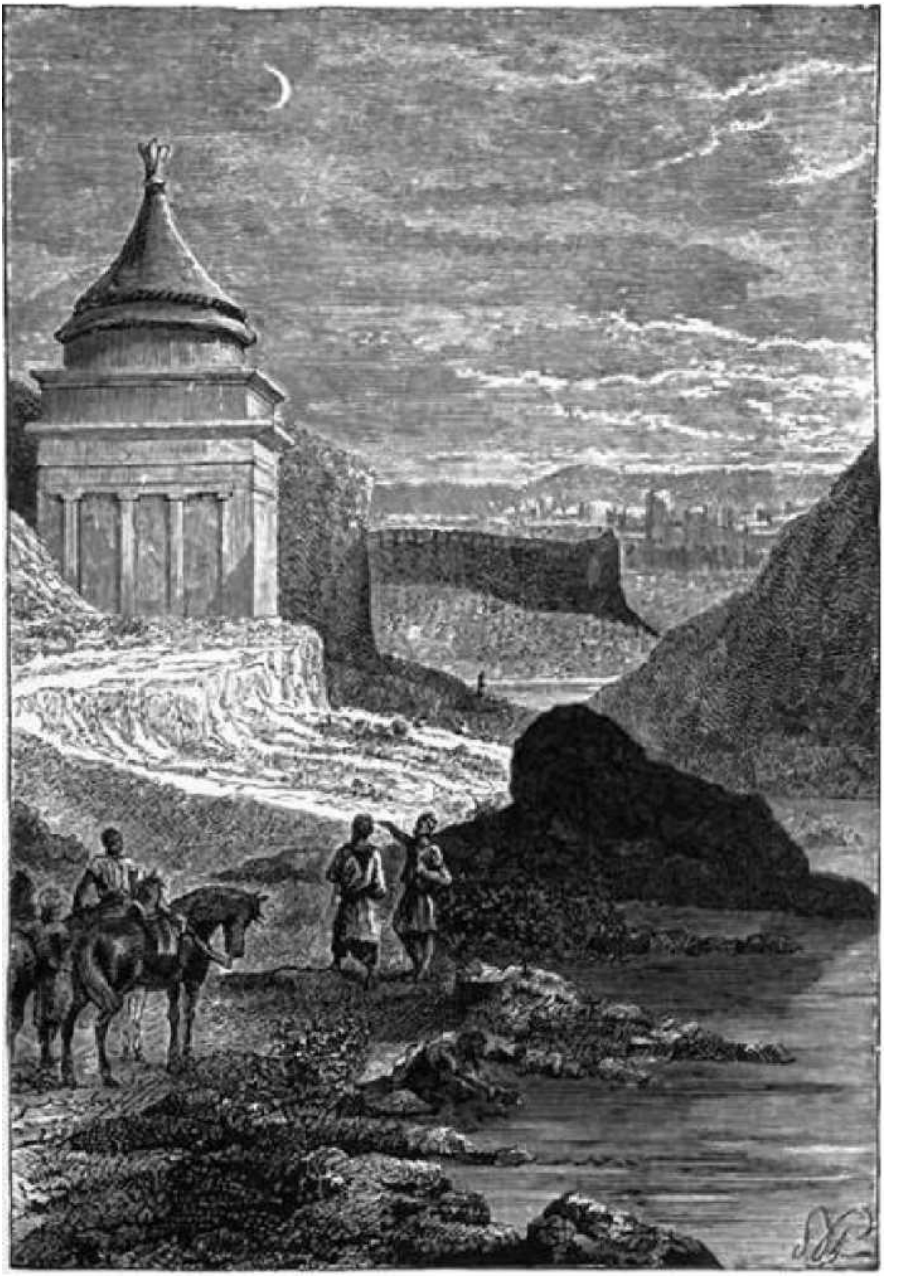

Mormântul lui Absalom

Ajuns la Nicobare, Suleiman, după ce schimbă cu băștinașii fier pe nuci de cocos, trestie de zahăr, banane și vin de cocotieri, traversează Marea Kolâh-Bar, care scaldă coastele Peninsulei Malacca; apoi, după zece zile de navigaţie pe Marea Șelaheth, se îndreaptă ca să ia apă spre un punct care ar putea fi Singapore; în sfârșit, urcă spre nord, prin Marea Kendrendj, care trebuie să fie Golful Siam, astfel încât ajunge la Poulo-Oby, situat la sud de Cambodgia.

În faţa corăbiilor neguţătorului din Basrah, care îşi continuă călătoria, se deschide apoi Marea Senf, întindere de apă cuprinsă între Moluce și Indochina. Suleiman îşi împrospătează proviziile în Insula Sander-Fulat, situată spre Capul Varda, și de acolo porni pe Marca Sangi sau Marea Chinei de Sud, iar peste o lună intră în Cianfu.

Restul relatării lui Suleiman, completată de Abu-Zeid-Hasan, nu mai cuprinde decât informaţii foarte amănunţite despre moravurile indienilor, chinezilor și locuitorilor din Zengi, ţinut situat pe coasta răsăriteană a Africii. Dar acum nu mai este călătorul cel ce vorbește, iar amănuntele cuprinse le vom regăsi mult mai interesant și mai precis redate în relatările urmașilor săi.

Pentru a rezuma lucrările exploratorilor care au străbătut Pământul timp de șase secole înaintea erei noastre și în primele nouă secole după aceea, trebuie spus că ei au explorat imensa întindere a ţărmurilor din Norvegia până la hotarele imperiului chinezesc, trecând prin Atlantic, Mediterana, Marea Roșie, Oceanul Indian și Marea Chinei. Călătorii nu s-au mărginit la zona litoralului, ci au pătruns mult, cu curaj, în regiunile interioare ale diferitelor ţări, din Egipt până în Etiopia, din Asia Mică până în Caucaz, din India și China până în Tartaria; iar dacă determinările făcute de ei sunt încă lipsite de precizie matematică, în schimb obiceiurile, moravurile locuitorilor, ritualurile religioase, bogăţiile naturale, producţia și comerţul diverselor ţări au fost îndeajuns de bine studiate. Pe baza cunoștinţelor căpătate, navele, folosind vânturile constante, puteau să se aventureze cu mai multă îndrăzneală pe mări; caravanele puteau să străbată cu mai multă siguranţă interiorul continentului; datorită cunoștinţelor acestora, răspândite prin descrierile cărturarilor, negoţul între popoare și ţări capătă, un avânt deosebit în ultima perioadă a evului mediu.

…un rechin ce avea în pântece un rechin mai mic

Capitolul III

CĂLĂTORI CELEBRI DIN SECOLUL AL X-LEA PÂNĂ ÎN SECOL UL AL XIII-LEA

BENJAMIN DE TUDELA (1150-1173). PLANO CARPINI (1245-1247). RUBRUQUIS (1253-1254).

Benjamin de Tudela trece prin Marsilia, Roma, Valahia, Constantinopol, Arhipelag, Palestina, Ierusalim, Bethlehem, Damasc, Balbek, Ninive, Bagdad, Babilon, Bosrah, Ispahan, Siraz, Samarkand, Tibet, Malabai; Ceylon, Marea Roșie, Egipt, Sicilia, Italia, Germania și Franţa. Plano Carpini explorează Ţara cumanilor și Hanghita, adică Turkestanul actual. Moravuri și obiceiuri ale tătarilor: Rubruquis călătorește prin Marea Azov, descrie Volga, Ţara başkirilor, Karakorum, Astrahan, Derbent.

Lăsând la o parte legendele referitoare la diferite călătorii din secolele al IX-lea și al X-lea, vom rămâne numai la fapte reale, dovedite, incontestabile și vom povesti călătoria unui evreu spaniol, călătorie a cărei autenticitate e confirmată de savanţii comentatori.

Evreul acesta, fiul unui rabin din Tudela, oraș din regatul Navarei, se numea Benjamin de Tudela. El a explorat vreme de paisprezece ani, de la 1159 la 1173, aproape întreaga lume cunoscută, iar relatarea lui formează un document amănunţit, ba chiar minuţios, care s-a bucurat de mare autoritate până în secolul al XVI-lea.

Benjamin de Tudela părăsi, deci, Barcelona și, prin Tarragona, Girone, Narbonne, Beziers, Montpellier, Lunel, Pousquiers, Saint-Gilles și Arles ajunse la Marsilia. De aici, se îmbarcă pentru Genua, unde ajunse după patru zile. Genovezii erau pe atunci stăpânii mărilor și se războiau cu pisanii, oameni viteji, care, ca și genovezii, spune călătorul, n-au nici rege, nici prinţi, ci numai juzi, pe care și-i numesc după bunul lor plac.

După ce vizită Lucea, Benjamin de Tudela ajunse, șase zile mai târziu, în Roma cea mare. Din Roma, prin Capua și Puzzole, în vremea aceea pe jumătate inundat, Benjamin ajunse la Napoli. Apoi, traversând Salerno, Amalfi, Benvenuto, Ascoli, Trani, San Nicola de Bari, Tarente și Brindisi, ajunse la Otrante, în golful cu același nume, după ce străbătuse Italia fără să redea nimic interesant despre ţinutul acesta atât de interesant.

Oricât de ingrată ar fi nomenclatura orașelor, măcar pomenite, dacă nu chiar vizitate de Benjamin de Tudela, nu trebuie să omitem niciunul din ele, căci itinerarul călătorului e precis și e util să-l urmărim pe harta pe care Lelewel a întocmit-o anume pentru el. De la Otrante la Zeitiin, în Valahia, etapele lui sunt Corfu, Golful

Arta, Achelous, vechi oraș al Etoliei., natolioa din Grecia, în Golful Patras, Patras, Lepante, Crissa, clădită la poalele Parnasului, Corintul, Teba, ai cărei două mii de locuitori evrei sunt cei mai pricepuţi meșteri din Grecia în arta de a fabrica mătase și purpură, apoi Negroponte și Zeitiin.

Aici, după spusele călătorului spaniol, începe Valahia. Din acest loc, prin Gardiki, un târgușor din Golful Volo, prin Armyros, port frecventat de veneţieni, genovezi și pisani, prin Bissina, oraș actualmente distrus, prin Salonic, vechiul Tesalonic, prin Dimitriţi, Darma, Cristopoli și Abydos, Benjamin de Tudela ajunse la Constantinopol.

Călătorul dă aici câteva amănunte despre marea capitală a împărăţiei grecești. Împăratul Emanuel Comnen domnea pe atunci și locuia într-un palat pe care și-l clădise pe malul mării. Acolo se înălţau coloane de aur și de argint curat, și „tronul de aur și de pietre preţioase deasupra căruia e atârnată o coroană de aur, prinsă cu un lanţ tot de aur, care ajunge tocmai pe capul împăratului când el stă pe tron. Și are coroana aceasta pietre atât de preţioase, încât nimeni nu le poate socoti preţul, iar noaptea acolo nu mai e nevoie de lumină, căci fiecare vede îndeajuns de bine la strălucirea pe care o răspândesc pietrele preţioase”. Călătorul mai adaugă că orașul e foarte populat, că neguţătorii se grăbesc într-acolo din toate zările și că, în această privinţă, el nu poate fi comparat decât cu Bagdadul. Locuitorii orașului sunt înveșmântaţi în mătase, acoperiţi cu broderii și împodobiţi cu ciucuri de aur; când îi vezi așa, urcaţi pe caii lor, ai zice că sunt niște coconi domnești; dar n-au inimă și nici îndrăzneală să se războiască; și plătesc lefegii de toate neamurile care se luptă pentru ei.

Părăsind Constantinopolul, Benjamin de Tudela vizitează vechiul Bizanţ, Galipoli și Kilia, port pe ţărmul răsăritean; apoi se îmbarcă, străbate Insulele Arhipelagului, Mitilene, Chios, care fac negoţ cu zeamă de arbore de fistic, Samos, Rhodos și Cipru. Navigând spre Aram[57], trece prin Messis, prin Antiochia, căreia îi admiră instalaţiile de apă, și prin Latachia, ca să ajungă la Tripoli, încercat cu puţin înainte de un cutremur de pământ care se simţise în toată ţara lui Israel. De la Tripoli îl vedem trecând prin Beirut, Sidon, Tir, vestit pentru purpura și sticla fabricată acolo, Acera, Haiffa, lângă Muntele Carmel, prin Cafarnaum și Cezareea, oraș prea mare și bun, prin Kakon, Samaria, înălţată în mijlocul unei câmpii tăiate de pâraie și bogată în grădini, livezi, vii și plantaţii de măslini, prin Naplusa și Gabaon, și ajunge la Ierusalim, Bethlehem și Nevron. După aceasta, Benjamin sosește la Damasc, pe atunci capitala imperiului turc.

Iată descrierea făcută de Benjamin de Tudela acestui oraș, de la care începe Ţara lui Nuredin, sultan al turcilor:

„Orașul e prea mare și prea minunat, împrejmuit de ziduri; ţarina e îmbelșugată în grădini și livezi până la cincisprezece leghe împrejur; pe întreg Pământul nu se

---

[57] *Aram* — nume biblic al Siriei și Mesopotamiei.

Spre Constantinopole

află loc mai roditor decât acesta. Orașul e așezat la poalele Muntelui Hermon, de unde izvorăsc cele două râuri, Amana și Farfar, primul dintre ele curgând prin mijlocul văii și având apele mânate prin apeducte la casele celor mari, ca și în pieţe și în târguri. Cetatea aceasta face negoţ cu tot restul lumii. Farfarul udă cu apele sale grădinile și livezile aflate în afara orașului. Ismaeliţii au la Damasc o moschee numită Goman-Damasc, adică templul din Damasc. În toată lumea nu există locaș să i se asemene. Și se poate vedea acolo un zid de sticlă, în care sunt atâtea găuri câte sunt într-un an solar! Soarele coboară prin douăsprezece diviziuni, după numărul orelor zilei, intrând în fiecare oră printr-una din acele găuri și astfel fiecare poate cunoaşte după găuri ce oră este".

După Galad și Salkah, situat la două zile de Damasc, Benjamin de Tudela sosește la Balbek, Heliopolisul grecilor și romanilor, clădit de Solomon, în valea Libanului, apoi la Tadmor, care e Palmira, după cât se pare construită toată din pietre mari. Apoi, trecând prin Cariatin, el se oprește la Hama, distrusă în parte de cutremurul care în 1157 a dărâmat în același timp numeroase orașe ale Siriei.

Relatarea intră apoi într-o stearpă înșiruire de orașe, cărora călătorul se mărginește cel mult să le pomenească numele, Halab, Beles, Kalatdajbar, Racca, Harran, principalul oraș al sabeenilor, Nisibe, Geziret, al cărui nume turcesc este Kora, Moșul, pe Tigru, unde începe Persia, Ninive, punct de la care călătorul se reîntoarce spre Eufrat, Rahaba, Karkesia, Juba, Abkera și, în sfârșit, Bagdad, reședinţa califului.

Bagdadul îi place mult călătorului. E un oraș mare, capitală de califat. Circumferinţa lui măsoară trei leghe. Savanţi, filosofi pricepuţi în toate științele vin aici din toate colţurile lumii.

După aceea, Benjamin de Tudela coboară de-a lungul ţinutului udat de Tigru și de Eufrat și ajunge în Babilon, oraș ruinat, a cărui circumferinţă e de trei mile.

După Babilon, călătorul vizitează o serie de localităţi și, după ce străbate Deșertul Yemenului, ajunge, în sfârșit, în Basrah, care se află pe Tigru, aproape de ţărmul Golfului Persic.

Despre orașul acesta important și comercial, călătorul nu dă niciun amănunt; de acolo, el pătrunde în Persia, poposește la Kuzestan, oraș mare, aproape ruinat, pe care Tigru îl împarte în două părţi: cartierul bogat și cel sărac.

Benjamin de Tudela îşi continuă călătoria în Persia și ajunge la Ispahan, capitala regatului, care măsoară douăsprezece mile de jur-împrejur.

Aici, povestirea călătorului devine cam obscură. Urmându-i însemnările, îl regăsim la Șiraz, probabil în preajma Eteratului din Afghanistan, apoi la Samarkand și, în sfârșit, la poalele Tibetului. Din acest punct extrem pe care l-a atins spre nord-est, Benjamin de Tudela ar fi revenit la Nisapur și Kuzestan, pe malurile Tigrului. De acolo, după două zile de navigaţie pe mare, ar fi coborât spre El-Cașif, oraș din Arabia, situat în Golful Persic, unde se pescuiesc perle, iar după șapte zile de navigaţie, traversând Marea Oman, ar fi ajuns la Hulan, astăzi Quilon, pe coasta Malabar.

Turnul Babel

Benjamin de Tudela în deșertul Sahara

Benjamin de Tudela poposește apoi în India, ţara care produce piperul, scorţișoara și ghimberul, și în Ceylon.

Din Ceylon a mers oare Benjamin de Tudela în China, despre care vorbește? Nu s-ar putea răspunde cu siguranţă, pentru că drumul pe mare i se pare nespus de primejdios și numeroase corăbii sunt sortite pieirii.

După aceea îl regăsim pe Benjamin de Tudela din nou în Ceylon, apoi probabil în Insula Socotra, la intrarea Golfului Persic, și, în sfârșit, la Sebid; traversând apoi Marea Roșie, el ajunge pe meleagurile Abisiniei, pe care o numește „India de pe uscat". De acolo, coborând de-a lungul Nilului, prin Ţinutul Asuan, trece prin orășelul Holvan și prin Sahara, unde vântul acoperă caravanele cu un strat de nisip; după ce lasă în urmă o serie de localităţi, ajunge la Misraim, adică la Cairo.

Misraim, după spusele călătorului, e un oraș mare, cu pieţe frumoase și prăvălii. Acolo nu plouă niciodată, dar Nilul, care se revarsă o dată în fiecare an, udă pământul „pe o întindere de cincisprezece zile de mers" și-l face nespus de roditor.

Părăsind Misraimul, Benjamin de Tudela trece prin Gizeh, fără să observe piramidele, pe la Ain-şamas și se oprește la Alexandria, întemeiată de Alexandru cel Mare. „Orașul, spune el, este un centru comercial; aici vin oameni din toate părţile lumii. Pieţele și străzile sunt foarte populate și atât de lungi, încât nu le vezi capătul. Digul care înaintează în mare calc de o milă are pe el un turn înalt, în vârful căruia se găsește o oglindă de sticlă, de unde s-ar putea vedea până la cincizeci de zile depărtare toate corăbiile care ar veni dinspre Grecia sau dinspre Apus ca să se războiască sau să vatăme în vreun alt fel orașul. Tumul acesta prevăzut cu un far — dacă ar fi să-l credem pe călător — mai slujește încă și astăzi ca semnal pentru cei ce navighează spre Alexandria, el putând fi zărit până la o sută de mile nu numai ziua, ci și noaptea, datorită flăcării puternice care arde în vârful lui".

După ce străbate o serie de localităţi din Italia și Germania, călătorul ajunge, în sfârșit, la Paris, pe care îl descrie ca pe un oraș mare, așezat pe malul Senei și aflat sub stăpânirea regelui Ludovic. Benjamin de Tudela îşi încheie relatarea călătoriilor cu descrierea Parisului. Cu tot caracterul oarecum confuz al expunerii, descrierea aceasta reprezintă un document preţios despre cunoștinţele geografice de la mijlocul secolului al XII - lea. Denumirile moderne ale orașelor menţionate de călător pot îngădui cititorului să-i urmărească itinerarul pe cea mai nouă hartă.

După Benjamin de Tudela urmează, în ordine cronologică. Giovanii de Plano Carpini, pe care câţiva autori îl numesc simplu Carpini. Acesta era un călugăr franciscan, născut pe la 1182 într-un orășel din ţinutul Peruşa, în Italia.

Se știe că sub conducerea ambiţiosului Ginghis-han, în 1206, mongolii stabiliseră capitala întinsului lor imperiu la Karakorum, fost oraș turc, situat în Tartaria, în nordul Chinei. Sub domnia urmașului lui Ginghis-han, Ughedei, stăpânirea mongolă se extinse până în China centrală, hanul acesta, ridicând o armie de șase sute de mii de oameni, năvăli în Europa, Rusia, Georgia, Polonia, Moravia, Silezia, Ungaria deveniră teatrul sângeroaselor lupte care se încheiară cu victoria lui Ughedei. Mongolii erau priviţi de europeni ca niște diavoli mânaţi de

puterea iadului și Occidentul se văzu serios amenințat de năvălirea lor.

Papa Inocenţiu al IV-lea, îngrijorat de înaintarea mongolilor, trimise la hanul tătarilor o solie, urmărind, dacă nu să încheie o alianţă cu el, cel puţin să-i afle intenţiile, și îl alese drept conducător al acestei solii pe franciscanul Carpini, socotit ca un diplomat inteligent și abil.

Carpini, însoţit de Ștefan de Boemia, porni la drum în ziua de 6 aprilie 1245 și se duse mai întâi în Boemia. Regele acestei ţări îi dădu scrisori de recomandare pentru rudele lui din Polonia, a căror influenţă trebuia să le ușureze solilor drumul. Carpini și însoţitorul său ajunseră fără mare greutate până în teritoriile ducelui Rusiei, unde, la sfatul acestui duce, îşi procură blănuri de castor și de alte animale ca să le folosească drept daruri pentru căpeteniile tătare. Astfel aprovizionat, Carpini se îndreptă spre nord-est și ajunse la Kiev, pe atunci capitala Rusiei.

Cneazul Kievului îi sfătui pe solii papei să-și schimbe caii lor cu alţii, de soi tătărești, deprinși să descopere iarba sub zăpadă, și cu acești cai rezistenţi solii ajunseră în orașul Danilov. Acolo, căzură greu bolnavi; dar, de cum se însănătoșiră, îşi cumpărară un car și, în ciuda gerului, porniră iar la drum. La Kanev, pe Nipru, intrară în primul sat al împărăţiei mongole. De aici, o căpetenie îndărătnică, pe care, însă, o îmblânziră prin daruri, îi ajută să ajungă la tabăra tătarilor.

Tătarii aflaţi acolo nu se arătară însă ospitalieri și îi îndrumară spre hanul Corensa, care comanda o armată de avangardă formată din șaizeci de mii de oameni și care, la rândul lui, îi trimise, conduși de trei oșteni, la hanul Batâi, căpetenia cea mai înaltă în grad după marele han.

Pe drum, solii găseau pretutindeni cai pregătiţi pentru schimb. Călătoria se făcu în etape lungi, zi și noapte, și mereu la galop. Franciscanul străbătu astfel Ţara cumanilor, cuprinsă între Nipru, Tanais, Volga și Jak, mergând adesea pe râuri înghețate, și ajunse, în sfârșit, la curtea hanului Batâi, la graniţa Ţării cumanilor.

„Cum ne duceau către prinţul acesta, istorisește Carpini, ni s-a anunţat că trebuie să trecem printre două focuri, pentru ca, dacă, din întâmplare, am avea gând rău împotriva domnului și stăpânului lor sau dacă am purta ascunsă vreo otravă, focul să le poată nimici pe toate, iar noi ne învoirăm în privinţa asta pentru a îndepărta orice urmă de bănuială".

Hanul trona în mijlocul curţii și al ofiţerilor săi, într-un măreţ cort din pânză fină de in Batâi trecea drept un stăpân blând cu supușii lui, dar înfiorător de crud în războaie. Carpini și însoţitorul său Ștefan se așezară la stânga tronului.

Scrisorile papei, traduse în limbile slavă, arabă și tătară, fură înmânate hanului. Acesta le citi cu luare-aminte și-i trimise pe solii papei în cortul lor, unde drept hrană li se aduse câte o străchinuţă cu mei.

A doua zi, Batâi îi chemă pe cei doi soli și le porunci să pornească spre marele han. Pe drum, hrănindu-se numai cu mei și cu sare, cei doi călători slăbiră mult. Cu toate acestea, erau îmboldiţi să meargă cu mare grabă și schimbau caii de cinci

sau de șase ori pe zi. Ţara cumanilor[58], pe care o străbăteau acum, era aproape pustie, cea mai mare parte dintre locuitori fiind nimiciţi de tătari. Călătorii intrară în Ţara hanilor, la răsărit de Cumania, unde apa lipsea în multe locuri. În ţinutul acesta, rarele triburi existente se ocupau numai cu creșterea vitelor și îndurau greaua robie a mongolilor.

Carpini avu nevoie de mult timp pentru ca să treacă de hotarele Ţării hanilor; apoi pătrunse în ţinutul biserminilor, adică al musulmanilor, care corespunde cu Turkestanul de astăzi. Pretutindeni se vedeau numai orașe, sate și cetăţi în ruină. După ce străbătură această regiune muntoasă până la 1 iulie, solii papei intrară în Kara-Chitai. Căpetenia acestei provincii îi primi bine și, pentru a-i cinsti, îi puse să danseze în faţa lor atât pe cei doi fii ai săi, cât și pe curtenii mai de seamă.

Părăsind Kara-Chitai, solii papei călăriră timp de mai multe zile de-a lungul unui lac situat la nord de orașul Yeman, care, după Remusat, trebuie să fie Lacul Kesil-Baș. Acolo sălăşluia Ordu, cel mai bătrân han al tătarilor.

Carpini și Ștefan se odihniră o zi întreagă în tabăra lui, unde fură primiţi cu destulă ospitalitate. Apoi porniră iar la drum prin ţinutul muntos și rece al naimanilor, populaţii nomade care trăiau în corturi; și, după ce mai merseră câteva zile, străbătură Ţara mongolilor, ceea ce le luă încă trei săptămâni, cu toată repeziciunea călătoriei lor. În sfârșit, în ziua de 22 iulie ajunseră acolo unde se afla marele han sau, mai bine-zis, cel pe care alegerea avea să-l facă mare han, căci încă nu fusese ales.

Viitorul mare han se numea Guiuk. El întreţinu cu mărinimie pe solii papei, dar nu putu să-i primească, nefiind încă mare han și neamestecându-se cu niciun chip în asemenea treburi. Totuși, o scrisoare a hanului Batâi îi aduse la cunoștinţă motivele care îl hotărâseră pe papa Inocenţiu al IV-lea să-i trimită soli.

De la moartea lui Ughedei, conducerea temporară a imperiului mongol fusese încredinţată împărătesei văduve, mama hanului Guiuk. Ea fu aceea care îl primi pe franciscan și pe însoţitorul său în audienţă solemnă, într-un cort de mătase albă, care putea să adăpostească două mii de oameni.

„Aflându-ne, deci, acolo, spune Carpini, am văzut o mare adunare de căpetenii și de prinţi, care veniseră din toate părţile cu suitele lor, și fiecare se afla călare prin preajmă, pe câmpii și pe coline. Prima zi, ei se înveșmântară toţi în veșminte de mătase albă, a doua zi în mătase roșie, și atunci Guiuk veni în cortul acela; a treia zi se înveșmântară în mătase violetă și a patra zi în mătase stacojie sau cărămizie. Iar în întăritura de lângă cort se aflau două porţi mari și hanul trebuia să treacă solemn printr-una din ele; și poarta nu era păzită, deși se afla deschisă, dar cu toate astea nimeni dintre cei ce ieșeau sau intrau nu cutezau să treacă prin ea, ci treceau toţi prin cealaltă poartă, unde se aflau străji cu săbii, arcuri și săgeţi. Așa că, de se

---

[58] *Cumani* - populație nomadă turcă. A trăit între secolele al XI-lea și al XIII-lea între Irtîș în est și Nipru în vest.

Tătari

apropia careva de cort mai mult decât îngăduiau stâlpii ridicaţi acolo, de putea fi prins era bătut, iar de nu, se trăgea cu arcurile în el. Și se aflau acolo mai multe căpetenii, care, după a noastră judecată, aveau la harnașamentele cailor argint în greutate de peste douăzeci de mărci".

Și, totuși, trecu o lună întreagă până când Guiuk fu proclamat mare han, iar solii papei trebuiră să aștepte alegerea lui ca să poată fi primiţi. Carpini folosi răgazul pentru a studia obiceiurile acestor hoarde atât de ciudate. În relatarea lui se găsesc amănunte interesante în această privinţă.

Ţinutul i se păru în genere muntos, dar acoperit mai peste tot cu nisip și cu puţin pământ gras. Lemnul lipsea aproape cu desăvârșire; de aceea hanii și celelalte căpetenii se încălzeau numai la foc făcut cu baligă de vite. Deși ţinutul era sterp, cirezile puteau fi crescute lesne acolo. Climatul era inegal. Vara, furtunile bântuiau adesea și trăsnetul făcea numeroase victime. Vântul bătea atât de tare, încât răsturna câteodată călăreţii. Iarna, nici urmă de ploaie, care cade numai vara, dar și atunci abia atâta cât să umezească puţin pământul. Grindinile erau cumplite, iar în timpul ședерii lui Carpini, fenomenul acesta s-a produs cu atâta violenţă, încât o sută patruzeci de persoane au fost înecate când grindina s-a topit și s-a prefăcut în apă. Ţara este în genere întinsă, dar este mai săracă și mai nenorocită decât s-ar putea crede.

Carpini îi zugrăvește, de asemenea, pe tătari, cu o exactitate care vădește remarcabile calităţi de observator. „Tătarii au ochii așezaţi foarte departe faţă de obraji, iar pometii obrajilor le sunt mult ieșiţi în afară. În creștetul capului se rad, făcându-și un fel de cunună ca preoţii noștri; iar de la o ureche la alta se rad toţi, pe-o lăţime de trei degete; părul dintre cununa din creștet și partea rasă de deasupra urechilor îl lasă să crească până pe sprâncene; și de-o parte și de alta a frunţii îşi retează părul pe jumătate, iar restul îl lasă să crească la fel de lung ca femeile şi-şi fac din el două cozi, pe care și le leagă și le înnoadă de după ureche. Și au picioarele destul de mici".

Bărbaţii anevoie îi poţi deosebi de femei căci poartă haine asemănătoare, sunt toţi îmbrăcaţi cu veșminte îmblănite, despicate de sus până jos, și poartă căciuli lungi de pâslă sau de purpură, care se lărgesc în partea de sus. Casele, în formă de corturi, sunt făcute din nuiele și pari, și se pot demonta și încărca ușor pe spinarea vitelor de povară. Au și case mai mari, gata făcute și purtate pe care, așa încât ele îşi urmează stăpânii de-a lungul ţării.

Tătarii sunt foarte supuși faţă de căpeteniile lor și se feresc să se mintă între ei; fug de certuri; crimele și violenţele sunt foarte rare; puţine furturi se săvârșesc, iar lucrurile de preţ nu le ţin niciodată încuiate. Principalul lor neajuns constă, după părerea lui Carpini, în faptul că sunt mândri și trufași cu străinii și nu pun preţ pe viaţa omului. Oamenii aceștia îndură fără să se vaiete foamea și osteneala, arșiţa și gerul; dansează și cântă ori de câte ori au prilejul etc. Băutura lor este laptele de iapă, de oaie, de capră, de vacă și de cămilă. Ei nu cunosc nici vinul, nici berea vechilor goţi, nici hidromelul, ci numai licorile care îmbată repede. Bărbaţii nu se deprind cu niciun fel de muncă; vânatul, tragerea cu arcul, paza cirezilor, călăria,

acestea le sunt toate îndeletnicirile. Fetele și femeile nu se dau nici ele înapoi de la exerciţiile arătate mai înainte și sunt foarte îndemânatice și curajoase. Printre altele, femeile lucrează piei și veșminte, mână carele și cămilele, și ajung să ducă la capăt atâtea felurite treburi cu cât sunt mai multe într-o familie, căci bărbaţii, fiind poligami, îşi cumpără, la preţuri destul de mari, numărul de neveste pe care le pot hrăni.

Iată rezumatul observaţiilor făcute de Carpini timp de o lună cât a poposit la Sâr-Orda, în așteptarea alegerii marelui han. Curând, unele semne arătară că alegerea se apropia. Într-adevăr, se cânta în faţa lui Guiuk când ieșea din cort și i se făceau saluturi cu niște vergele frumoase, care aveau în vârf ciucuri de lână stacojie. La patru leghe de Sâr-Orda, pe o câmpie întinsă pe malul unui râuleţ se ridicase, în vederea încoronării, un cort căptușit în întregime pe dinăuntru cu pânze stacojii și sprijinit pe stâlpi încrustaţi cu lame de aur. În sfârșit, în ziua sfântului Bartolomeu se adună o mulţime de oameni și fiecare, rugându-se neîncetat, rămase cu faţa întoarsă spre miazăzi. Apoi, Guiuk fu așezat pe tronul împărătesc, iar căpeteniile și poporul îşi plecară genunchii în faţa lui. Acum era mare han.

Curând, Carpini și Ștefan fură chemaţi să se înfăţișeze noului han. Luând cunoștinţă de conţinutul scrisorii trimise de papă, hanul scrise o misivă de răspuns, care se încheia cu cuvintele: „Ne închinăm zeului nostru și cu ajutorul lui vom distruge întreaga lume de la Răsărit până la Apus”.

Peste câtăva vreme, solii plecară și cât ţinu iarna călătoriră peste pustiurile îngheţate. Odată cu vara ajunseră la curtea hanului Batâi, care le dădu scrisori de liberă trecere; dar nu izbutiră să ajungă din nou la Kiev decât foarte târziu, în anul 1247. Reîntors acasă, faimosul călător mai trăi până în 1252.

Misiunea lui Carpini nu avusese de fapt niciun rezultat, iar tătarii rămâneau tot ceea ce fuseseră, adică niște hoarde războinice. Cu toate acestea, la șase ani după reîntoarcerea franciscanului, un alt călugăr franciscan, pe nume Guillaume de Rubruquis, flamand de obârșie, fu trimis în solie de către regele Franţei Ludovic al IX-lea la tătarii care locuiau teritoriul situat între Don și Volga. Iată care era scopul misiunii lui:

Pe vremea aceea, regele Ludovic se războia cu sarazinii; și, în timp ce îi hărţuia în Siria, un han mongol, Erkaltay, îi ataca dinspre Persia, făcând o utilă diversiune în favoarea regelui Franţei. Se zvonea că hanul acela ar fi trecut la creștinism. Voind să se asigure de adevăr, Ludovic îl trimise pe călugărul Rubruquis să-l cerceteze pe Erkaltay la el acasă.

În iulie 1253, Rubruquis, împreună cu însoţitorii săi, se îmbarcă pentru Constantinopol și de acolo ajunse la gura Donului, pe Marea Azov, unde se afla un mare număr de goţi, coborâtori ai triburilor germanice. Ajunși la tătari, solii regelui Franţei fură mai întâi primiţi destul de prost; dar, când înmânară scrisorile, căpetenia Zagatal, rudă cu hanul, le puse la dispoziţie care, cai și boi pentru călătorie.

Solii plecară și a doua zi întâlniră mai întâi de toate un sat ambulant; erau carele cu casele unei căpetenii. Timp de zece zile, călătorii rămaseră cu acest trib, care

nu prea era mărinimos, și, fără provizia lor de pâine uscată. Rubruquis și tovarășii săi ar fi murit cu siguranţă de foame. Ajunși la hotarul Mării Azov, solii se îndreptară spre răsărit, prin Ţara cumanilor, pe care Carpini o străbătuse prin nord. Rubruquis, lăsând spre sud munţii locuiţi de triburi circaziene, sosi, după două luni de călătorie obositoare, la tabăra hanului Sartac, așezată pe malul Volgăi.

Rubruquis și însoţitorii săi cerură să-i fie anunţată lui Sartac sosirea lor, și acesta se învoi să-i primească pe străini. Îmbrăcându-se în veșminte bisericești așezând pe o pernă o Biblie, o psaltire, un trepetnic, un crucifix și o cădelniţă, intrară în cortul lui Sartac cântând rugăciuni. Sartac îi examină curios pe călugări și veșmintele lor, dar nu vru să trateze cu ei și le ceru să meargă la hanul Batâi, tatăl său. Dar Batâi nu crezu nici el de cuviinţă să trateze cu solii regelui Franţei și-i trimise la Karakorum, la curtea lui Munke-han.

Rubruquis trecu prin Ţara başkirilor, vizită Kenhat, Talah, trecu Axiartul și ajunse la Equius, oraș căruia comentatorii nu i-au putut stabili poziţia; apoi, prin ţinutul Organum, unde se vede Lacul Balkaș, prin Ţara uigurilor, ajunse la Karakorum[59], capitala în faţa căreia se oprise Carpini tară să poată intra în oraș.

După cum arată Rubruquis, Karakorumul era împrejmuit cu ziduri de pământ și avea patru porţi. Palatul marelui han, două moschei și o biserică creștină îi formau principalele monumente. Călugărul culese în această cetate câteva informaţii despre populaţiile din împrejurimi, mai ales despre tanguri, ai căror boi, de un soi deosebit, sunt de fapt faimoșii iaci din Tibet.

În vremea aceea, marele han nu se afla încă în capitala lui din Karakorum. Rubruquis și însoţitorii săi trebuiră să se ducă la reședinţa hanului, situată dincolo de munţii care se înalţă în partea septentrională a ţinutului. A doua zi după sosire merseră la curte desculţi, după regula franciscană, ceea ce făcu să le degere degetele de la picioare, deoarece era un ger puternic. Primiţi în faţa lui Munke-han, ei văzură „un bărbat cu nasul cârn și de statură mijlocie, culcat pe un divan mare și înveșmântat cu o blană minunată, lucind ca blana de focă", în jurul hanului stăteau cocoţaţi pe pari numeroși șoimi și alte păsări. Solilor regelui Franţei le fură oferite o mulţime de băuturi, printre care arak, cumâz și un soi de hidromel, dar ei se abţinură să bea; hanul, însă, mai puţin cumpătat decât ei îşi pierdu curând minţile sub influenţa acestor băuturi ameţitoare și audienţa trebui să fie suspendată, fără ca misiunea solilor să fi fost îndeplinită.

Rubruquis petrecu mai multe săptămâni la curtea lui Munke-han. Acolo găsi un mare număr de prizonieri germani și francezi, folosiţi mai ales la fabricarea armelor și la exploatarea minelor din Bocol. După mai multe audienţe pe care i le acordă marele han, Rubruquis obţinu îngăduinţa să plece și se reîntoarse la Karakorum.

Lângă orașul acesta se afla un minunat palat, aparţinând hanului; palatul

---

[59] *Karakorum* - oraș mongol din antichitate, capitala, statului Cinghisizilor din secolul al XIII-lea, situat pe cursul superior al fluviului Orhon, afluent al Selengei. În prezent ruine.

aducea a biserică uriașă, cu naos și cu două părţi laterale. Acolo stătea hanul, pe o estradă ridicată spre partea de nord; bărbaţii i se așezau la dreapta, iar femeile la stânga. Și tot în palatul acesta, de două ori pe an, aveau loc măreţe serbări, cu care prilej hanul apărea înconjurat de căpeteniile ţării.

Cât timp a zăbovit la Karakorum, Rubruquis a cules date interesante despre chinezi, despre moravurile, despre scrierea lor etc. Apoi, părăsind capitala mongolilor, porni din nou pe drumul parcurs la venire; dar, ajuns la Astrahan, la gura marelui fluviu Volga, coborî spre sud, intră în Siria și, prin Derbent, Nahicevan, Erzurum, Sivas, Cezareea și Iconium, ajunse în portul Akka, pe ţărmul Mării Mediterane, unde se îmbarcă și porni spre patrie.

Călătoria lui, după cum se vede, se aseamănă mult cu a lui Carpini, dar relatarea ei este mai puţin interesantă, iar călugărul belgian nu pare să fi fost înzestrat cu spiritul de observaţie care îl caracteriza pe franciscanul italian.

Cu Carpini și Rubruquis se încheie seria călătorilor care s-au făcut celebri în secolul al XIII-lea; dar renumele lor avea să fie întrecut cu mult de faima veneţianul Marco Polo, considerat pe drept cuvânt cel mai ilustru călător din evul mediu.

Capitolul IV

MARCO POLO (1250-1323)

I

Interesele neguţătorilor genovezi și veneţieni pentru explorări în centrul Asiei. Familia Polo și situaţia ei la Veneţia. Cei doi fraţi, Niccolò și Matteo Polo. Fraţii Polo merg la Constantinopol, apoi la curtea hanului Mongoliei. Primirea la curtea hanului Hubilai. Hanul îi numește ambasadorii lui pe lângă papă. Reîntoarcerea la Veneţia. Marco Polo. Marco pleacă cu tatăl său Niccolò și cu unchiul său Matteo către reședinţa hanului mongol. Noul papă Grigore al X-lea. Relatarea lui Marco Polo scrisă în franţuzește, la dictarea lui, de către Rusticiano din Pisa.

Neguţătorii genovezi și veneţieni care în secolul al XIII-lea ajunseseră o putere comercială în Marea Mediterană nu puteau să rămână nepăsători faţă de explorările pe care îndrăzneţii călători le întreprindeau în Asia centrală, în India și în China. Ei înţelegeau că meleagurile acestea le vor oferi curând noi pieţe de desfacere pentru mărfurile lor și că, pe de altă parte, dacă Araduce în Occident mărfuri orientale, câștigurile ar fi uriașe. Interesele negoţului cereau să trimită noi exploratori pentru a sonda în acest sens ţinuturi prea puţin cunoscute. Iată, deci, motivele care îi hotărâră pe doi mari neguţători veneţieni să-și părăsească patria, să înfrunte toate oboselile și toate primejdiile acestor călătorii periculoase.

Cei doi veneţieni făceau parte din familia Polo, de baştină din Dalmaţia, familie pe care averea, câştigată prin negoţ, o situase în rândurile patricienilor Veneţiei. În 1260, fraţii Niccolò și Matteo Polo, care se aflau de mai mulţi ani la Constantinopol, unde îşi stabiliseră o sucursală, veniră cu o mare cantitate de giuvaieruri la contoarul din Crimeea, condus de fratele lor mai mare, Andrea Polo. De aici, urcând spre nord-est și traversând Ţara cumanilor, ajunseră, pe Volga, la tabăra hanului Berke. Căpetenia mongolă îi primi bine pe cei doi neguţători din Veneţia și cumpără toate giuvaierurile pe care el i le oferiră, plătindu-le de două ori cât făceau.

Niccolò și Matteo rămaseră un an în tabăra mongolă; dar, cam pe vremea aceea, în 1262, izbucni un război între Berke și hanul Hulagu, cuceritorul Persiei. Cei doi fraţi, nevoind să se aventureze prin ţinuturile bântuite de tătari, preferară să meargă la Buhara, care forma reşedinţa preferată a lui Berke, și rămaseră acolo vreme de trei ani. Între timp, Berke fiind învins și capitala lui ocupată, partizanii lui Hulagu[60] îi siliră pe cei doi veneţieni să-i urmeze spre reşedinţa marelui han al tătarilor, care avea să le facă o primire dintre cele mai bune. Acest mare han Hubilai[61], al patrulea fiu al lui Ginghis-han, cucerise China de Sud și era împărat al Chinei. El se afla pe atunci la reşedinţa sa de vară în Mongolia, la hotarul împărăţiei chineze.

Neguţătorii veneţieni plecară și avură nevoie de un an întreg ca să străbată imensa întindere de pământ care desparte Buhara de limitele septentrionale ale Chinei. Marele han Hubilai fu cât se poate de încântat când îi văzu pe străinii veniţi din ţările apusene. El îi primi sărbătorește, îi întrebă cu mult interes despre evenimentele care se petreceau pe atunci în Europa, ceru numeroase amănunte despre viaţa și obiceiurile popoarelor din vestul Europei.

Matteo și Niccolò, care vorbeau curent limba tătară, răspunseră cu sinceritate la toate întrebările marelui han. Acesta avu atunci ideea să trimită soli papei și-i rugă pe cei doi fraţi să-i fie ambasadori pe lângă acesta. Neguţătorii acceptară bucuroși, căci, datorită acestei misiuni, reîntoarcerea lor avea să aibă loc în condiţii din cele mai bune. Hubilai porunci să se scrie o epistolă în limba turcă, în care-i cerea papei să-i trimită o sută de învăţători și de învăţaţi. Hanul a trimis la papa împreună cu veneţienii pe unul din oamenii săi, numit Cogatal.

Cei doi fraţi, înarmaţi cu hrisoave care le puneau la dispoziţie oameni și cai pe tot întinsul imperiului, îşi luară rămas bun de la han și porniră la drum în 1266. Dar, curând, căpetenia Cogatal se îmbolnăvi. Veneţienii, nevoiţi să se despartă de el, îşi continuară drumul și, cu tot ajutorul pe care îl primiră, avură, totuși, nevoie de

---

[60] *Hulagu* (Alau) - nepot de fiu al lui Ginghis-han, întemeietorul dinastiei mongole a Hulagizilor.

[61] *Hubilai* (1210-l294) - nepot de fiu, al lui Ginghis-han.Din 1280 când a cucerit China și până la moarte a fost împăratul Chinei, întemeind dinastia Juan.

Sărbătoarea lui Kublai-Khan la sosirea negustorilor veneţieni

trei ani încheiaţi ca să ajungă în portul armenesc Laias (Ayas)[62], cunoscut astăzi sub numele de Issâk. De aici ajunseră la Akka (Acera)[63] în 1269. Acolo aflară despre moartea papei Clement al IV-lea, la care îi trimisese Hubilai. Episcopul Tebaldo, care locuia în acel oraș, îi primipe veneţieni și, aflând cu ce solie îi însărcinase marele han, îi statui să aștepte alegerea noului papă.

Matteo și Niccolò, care lipseau de cincisprezece ani din patrie, hotărâră să se reîntoarcă la Veneţia. Și, mergând la Negroponte, se îmbarcară pe o navă, care îi duse direct în orașul lor natal.

Debarcând acolo, Niccolò află despre moartea soţiei sale și despre nașterea unui fiu, la câteva luni după plecarea lui, în 1254. Fiul acesta se numea Marco. Vreme de doi ani, cei doi fraţi, care ţineau cu tot dinadinsul să-și îndeplinească misiunea, așteptară la Veneţia alegerea noului papă. Și cum alegerea zăbovea mereu, socotiră că nu mai pot amâna reîntoarcerea la marele han; plecară deci, spre Akka, luându-l de data aceasta și pe tânărul Marco, pe atunci în vârstă de vreo șaptesprezece ani. La Akka, în lipsa unui papă, îi cerură episcopului Tebaldo scrisori către marele han Hubilai, în care să fie anunţată moartea papei Clement al IV-lea. Tebaldo le dădu scrisorile cerute și cei doi fraţi se reîntoarseră la Laias. Acolo, spre marea lor bucurie, aflară că episcopul Tebaldo tocmai fusese ales papă, sub numele de Grigore al X-lea. Noul ales trimise mesageri să-i întoarcă din drum și le înmână scrisorile către marele han, dându-le ca însoţitori doi călugări misionari.

Din acest moment începe călătoria propriu-zisă a lui Marco Polo. A vizitat el cu adevărat toate ţările, toate orașele pe care le descrie? Nu, fără îndoială, iar în relatarea scrisă în franceză, la dictarea lui, de către Rusticiano de Pisa, spune limpede că: „Marco Polo, nobil și înţelept cetăţean al Veneţiei, a văzut el însuși o serie de întâmplări, iar altele, pe care nu le-a văzut, «le-a auzit de la oameni vrednici de crezare»"[64]. Dar trebuie să adăugăm că majoritatea orașelor și a ţărilor descrise de Marco Polo au fost într-adevăr vizitate de el. Vom urma, deci, itinerarul așa cum există în relatare, mulţumindu-ne să indicăm, în treacăt, numai ceea ce faimosul explorator a aflat din auzite, în timpul importantei misiuni cu care l-a însărcinat Hubilai-han. În timpul celei de-a doua călătorii, cei doi neguţători veneţieni nu urmară exact drumul pe care merseseră prima dată spre marele han.

---

[62] Laias - port mic în Asia Mică, pe malul Golfului Iskenderum al Mării Mediterane.

[63] Akka (fost Acera) - port pe malul Mării Mediterane în nordul statului Israel.

[64] Marco Polo, Milionul, Editura Științifică, București, 1958, p. 1.

Marco Polo

Atunci trecuseră prin nordul Munţilor Cereşti, adică al Munţilor Tranşan, şi din pricina aceasta făcuseră drum mai ocolit. Acum cotiră pe la sudul acelorași munţi și, totuși, deși drumul fu mai scurt decât în prima călătorie, avură nevoie de trei ani și jumătate ca să-l străbată, din pricina ploilor și a revărsărilor marilor fluvii. Itinerarul va putea fi ușor urmărit pe o hartă a Asiei, căci, alături de vechile nume din povestirea lui Marco Polo, am pus pretutindeni numele exacte, din cartografia modernă.

II

Armenia Mică. Armenia Mare. Muntele Ararat. Gruzia. Moșul, Bagdad, Basrah. Tebriz, Persia. Ţinutul Kerman. Camadi. Ormuz. Bătrânul Munţilor. Șibargan. Bale. Balascam. Kaşmir Kaşgar. Samarkand. Cotam. Pustiul. Tangut. Karakorum. Signanfu. Tenduc. Marele Zid. Despre orașul Giandu, actualul Șandu. Reședinţa hanului Hubilai. Serbările împăratului. Vânătorile lui. Descrierea Beijingului. Despre monetăria și despre moneda de hârtie chinezească. Despre poștele imperiului.

Marco Polo îşi începe relatarea călătoriei din Armenia Mică[65], pe care o descrie ca pe un ţinut foarte nesănătos. Din Armenia Mică, Marco Polo trece în Turkmenia[66], ale cărei triburi folosesc păşunile excelente și cresc cai și catâri renumiţi; cât despre meșteșugarii din orașe, călătorul italian spune că sunt neîntrecuţi în făcutul covoarelor și al ţesăturilor de mătase. Armenia Mare[67], pe care Marco Polo o vizitează apoi, oferă la vreme de vară un loc de tabără prielnic armiilor tătărești. Acolo, călătorul văzu Muntele Ararat și semnală pe pământurile învecinate cu ţărmul Mării Caspice îmbelșugate izvoare de ţiţei, exploatate din plin.

Părăsind Armenia Mare, Marco Polo se îndreptă spre Gruzia, regat care se întinde la poalele de miazăzi ale Caucazului și ai cărui regi din vechime, după cum spune legenda, „se nășteau cu un vultur desenat pe umăr”. Gruzinii, după el, sunt

---

[65] În timpul jugului mongolo-tătar se înțelegea prin Armenia Mică statul așezat în partea sud-estică a Peninsulei Asia Mică. Portul cel mai important al acestui stat pe coasta Mării Mediterane era Laja sau Ajas.

[66] Marco Polo nu a ajuns pe teritoriul Turkmeniei de azi. El înțelege prin Turkmenia statul întemeiat în Asia Mică de către turcii seleucizi, vasal al mongolilor perși.

[67] În acea vreme s-a numit Marea Armenie cea mai mare parte a teritoriului Republicii Armenia de astăzi.

buni arcași și războinici. Meșteșugarii din partea locului fac ţesături minunate din mătase și fir de aur. Acolo se află vestita trecătoare lungă de patru leghe, situată între poalele Caucazului și Marea Caspică, trecătoare căreia turcii îi zic Poarta de Fier[68], iar europenii Pasul Derbent.

De aici călătorii coborâră spre regatul Moșul și ajunseră în orașul cu acest nume, așezat pe malul drept al Tigrului, apoi vizitară Bagdadul, unde locuiește califul tuturor sarazinilor din lume. Marco Polo povestește despre luarea Bagdadului de tătari în 1255, apoi descrie pentru neguţători drumul care duce din acest oraș spre Golful Persic și care poate fi străbătut în optsprezece zile, traversând Basrah prin Ţara curmalilor.

De aici până la Toris[69], oraș persan al provinciei Azerbaidjan, itinerarul lui Marco Polo pare în linie frântă. Oricum ar fi, îl regăsim pe călător la Tebriz (Toris), pe care îl descrie ca o cetate mare și neguţătorească, clădită în mijlocul unor frumoase grădini, unde se vând pietre preţioase și alte mărfuri de mare preţ, dar ai cărei locuitori sarazini sunt răi și nesinceri. Acolo, Marco Polo stabilește împărţirea geografică a Persiei în opt provincii. Băștinașii Persiei, după el, sunt de temut pentru neguţători, așa încât aceștia nu pot călători fără a se înarma cu arcuri și cu săgeţi. În Toris se cumpără mai cu seamă cai și asini, pentru a fi trimiși la Kis[70]. sau la Ormuz[71] și de acolo în Indii. Cât despre roadele pământului, ele sunt mai ales grâul obișnuit, orzul, meiul și strugurii, aflaţi din belșug încetate.

Spre sud, Marco Polo coborî până la Iadis, orașul cal mai răsăritean al Persiei propriu-zise, cetate bună, nobilă și harnică. Plecând de aici, călătorii trebuiră să călătorească vreme de șapte zile prin minunate păduri pline de vânat, ca să ajungă în ţinutul Kerman[72], de unde minerii extrăgeau turcoaze, fier și antimoniu din minele situate în munţi. Broderiile de mână, producerea harnașamentelor, făurirea armelor și creșterea șoimilor de vânătoare formează ocupaţiile de căpetenie ale unei mari părţi dintre localnici.

Părăsind orașul Kerman, Marco Polo și cei doi tovarăși ai săi avură nevoie de nouă zile ca să străbată un ţinut bogat și bine populat și ajunseră la orașul Camadi[73], care se presupune a fi actualul Memaun, aflat pe vremea aceea în mare decădere. Câmpia era minunată; pretutindeni se vedeau oi frumoase, grase și mari,

---

[68] *Poarta de Fier* (Poarta Caspică) - trecătoare în regiunea orașului Derbent între culmea cea mai înaintată spre răsărit a Caucazului Mare și Marea Caspică.

[69] *Toris* (Tebriz) - orașul cel mai important din Azerbaidjan, în evul mediu.

[70] *Kis* - orașul Keis sau Keiș situat în insula cu același nume din Golful Persic.

[71] *Ormuz* (Hormus) - oraș pe țărmul Strâmtorii Ormuz dintre Golful Persic și Golful Oman.

[72] *Kerman* (Crema, Kirman) - oraș în estul Persiei.

[73] *Camadi* (Camandi) - probabil vechiul oraș Djruit ale cărui mine se mai zăresc și azi la sud de Kerman.

boi albi ca neaua, cu coarne scurte și puternice, și puzderie de ierunci și alt vânat; se mai vedeau apoi arbori minunaţi, mai ales curmali, portocali și pomi de fistic.

După cinci zile de călătorie spre sud, cei trei călători dădură într-o câmpie frumoasă, numită Gormosa, al cărei nume modern este Ormuz; râuri minunate scăldau această câmpie. După alte două zile de mers, Marco Polo ajunse la ţărmurile Golfului Persic și la cetatea Ormuz, care formează portul maritim al ţinutului Kerman. Locul acesta, bogat în curmali și arbori de mirodenii, i se păru foarte cald și foarte nesănătos. Aici, spune Marco Polo, se aduc din diferite locuri pentru a fi vândute pietre preţioase, ţesături de mătase și de aur, fildeș, vin de smochine și grâne, care sunt apoi transportate pe corăbii. Dar navele lor sunt șubrede, observă călătorul, și multe se scufundă, pentru că părţile din care sunt alcătuite nu sunt prinse cu cuie de fier, ci sunt legate cu parâme din scoarţă de nuci indiene.

Din Ormuz, Marco Polo urcă spre nord-est și se reîntoarce la Kerman; apoi se aventurează pe drumuri primejdioase, printr-un deșert[74] arid, unde nu se găsește decât apă sălcie — deșert pe care, cu 1500 de ani mai înainte, Alexandru îl străbătuse cu oastea sa, revenind de la gurile Indului ca să-l reîntâlnească pe amiralul Nearchos — și după șapte zile intră în orașul Habbis[75], pe partea ţinutului Kerman. Părăsind acest oraș, el urcă vreme de opt zile prin vaste meleaguri singuratice până la Tonocan, care trebuie să fie capitala actuală a provinciei Kumis, adică Damagan. Aici, Marco Polo dă câteva amănunte despre Bătrânul Munţilor, șeful hașișinilor, sectă mahomedană care s-a făcut cunoscută prin fanatismul religios și prin cruzimile ei înspăimântătoare faţă de străini. Dar Marco Polo și însoţitorii săi izbutiră să ocolească teritoriul stăpânit de Bătrânul Munţilor și să intre apoi, după un drum de șase zile, în orașul Korasan (Șibargan), cetate în toată puterea cuvântului unde pepenii galbeni sunt mai dulci decât mierea, și în nobila cetate a Baleului[76], așezată la izvoarele Oxusului[77]. Apoi, traversând un ţinut în care leii nu sunt deloc rari, ajunse la Taican[78], târg mare de sare, care atrage o mulţime de neguţători, și la Scasem[79]. Pe aceste meleaguri se pot vedea numeroși

---

[74] Deșertul Lut.

[75] *Habbis* (Hubbis) - localitate situată în nord-estul ținutului Kerman peversan tul estic al Munților Kuhbenau, către deșert.

[76] *Bale* (Balch) - Bactava din antichitate, oraș situat pe cursul inferior al râului Bandi-Baba, Alganistanul de Nord.

[77] *Oxus* - denumire veche a Amu-Dariei.

[78] *Taican* (Talican) - sat situat în bazinul superior al Amu-Dariei, în nord-estul Afganistanului.

[79] *Scasem* (Ișkasim) - localitate în bazinul superior al Amu-Dariei, la frontiera dintre Afganistan și Rusia.

porci-spinoși, care când sunt vânaţi, spune Marco Polo, se adună grămadă și reped împotriva câinilor spinii pe care îi au pe spinare și pe flancuri.

Călătorii pătrunseră apoi în ţinutul muntos al Balascamului[80], ai cărui regi se pretind a fi din stripa lui Alexandru Maccdon, ţinut rece, unde cresc cai buni, ageri la fugă, șoimi neîntrecuţi la zbor și tot soiul de vânat. Acolo, într-un munte numit Sighinan[81], unde oricine calcă e pedepsit cu moartea, se află mine din care se scot rubinele numite balaiș[82], care aparţin domnitorului. Se mai extrag, de asemenea, prin alte locuri, minereu de argint și multe pietre din care se face „azurul cel mai gingaș din lume", adică lapislazulis. Marco Polo trebuie să fi zăbovit multă vreme pe aceste meleaguri ca să aibă o idee atât de precisă despre ele. La zece zile de Balascam dat de un ţinut care, pesemne, că este Paishore[83] de astăzi și ai cărui locuitori au pielea foarte oacheșă; apoi, la șapte zile de drum spre miazăzi, se afla Ţara Kașmirului[84], un ţinut cu climă temperată, cu numeroase cetăţi și sate, cu relieful crestat de defileuri foarte adânci și lesne de apărat. De aici, dacă Marco Polo și-ar fi continuat drumul în aceeași direcţie, ar fi intrat pe teritoriul Indiei; dar el urcă spre nord și, după douăsprezece zile, ajunse în ţinutul Vocan[85], udat de cursul superior al Oxusului, în mijlocul unor pășuni minunate unde pasc nesfârșite turme de oi sălbatice, numite mugloni. De acolo, prin ţinuturile Pamirului și ale Belorului[86], ţinuturi muntoase, așezate între sistemele orografice ale Altaiului și Himalayei, care vreme de patruzeci de zile le dădură mult de furcă, călătorii ajunseră în provincia Kașgar. De aici Marco Polo urcă pe drumul străbătut de Matteo și Niccolò Polo în prima lor călătorie, când, de la Buhara, fuseseră mânaţi spre reședinţa marelui han. De la Kașgar Marco Polo se abătu spre vest până la Samarkand, oraș mare, locuit de creștini și de sarazini; apoi, trecând din nou prin Kașgar, se îndreptă spre Jarcan[87], oraș frecventat de caravanele care fac negoţ

---

[80] *Balascam* (Badahșan) - provincie istorică situată la poalele Pamirului. Râul Peandj o împarte în două: Badahșanul rus și Badahșanul afgan.

[81] *Sighinan* - Marco Polo nu pomenește de acest nume și arată că numai cel care scoate rubine din țară este pedepsit cu tăierea capului.

[82] *Balaiș* (balasci) - balahș = rubin.

[83] *Paishore* (Bastian, Pașicu) - trib care astăzi trăiește în valea Peandjirului (Afganistanul de Est).

[84] *Kapnir* - principat care în 1949 a fost împărțit între India și Pakistan.

[85] *Vocan* (Vohan) - regiune istorică situată pe malurile Peandjului. Teritoriul de pe malul drept al acestui râu aparține Rusiei, iar restul Afganistanului.

[86] *Belor* - regiunea care formează marginea estică a Pamirului.

[87] *Jarcan* (Carcam) - oraș situat într-o oază din deșertul Takla-Makan.

între India și Asia septentrională; traversând apoi Cotam[88], capitala provinciei cu același nume, și Pem[89], situat într-o regiune unde se găsește din belșug jasp și calcedonie ajunse într-un oarecare ţinut Ciarcian[90], poate Karakar, care probabil că se întindea la hotarele Deșertului Gobi. În sfârșit, după cinci zile de mers prin câmpiile nisipoase și lipsite de apă potabilă, poposi vreme de opt zile în cetatea Lop, oraș astăzi distrus, unde își făcu pregătirile pentru traversarea deșertului[91] care se întinde spre est, „deșert atât de întins, spune el, încât cu caznă s-ar putea străbate într-un an… unde omul aude prin aer vorbind duhuri… iar alteori se aud sunete de instrumente[92] și chiar bătăi de tobe[93].

După o lună de zile, în care străbătură deșertul de-a latul, cei trei călători ajunseră în provincia Tangut[94], la orașul Saciu (Sacijou), azi orașul Dunhua, ridicat la hotarul vestic al imperiului chinezesc. Provincia aceasta are puţini neguţători, dar foarte mulţi agricultori, care trăiesc din vânzarea grâului lor. Printre obiceiurile din Tangut care par să-l fi uimit cel mai mult pe Marco Polo, trebuie să amintim datina de a nu-și arde morţii decât în ziua fixată de astrologi; și toată vremea cât mortul rămâne în casă, iudele lui care locuiesc tot acolo, îi fac loc la masă și-i dau să mănânce și să bea, ca unui om viu.

Ieșind din deșert, Marco Polo și tovarășii săi porniră către nord-est spre cetatea Camul[95] și înaintară până la Ghingitalas[96], oraș asupra așezării căruia geografii nu sunt de acord și care era locuit de o populaţie cu credinţe diferite.

De la Ghingitalas Marco Pollo se reîntoarce la orașul Succiur[97] și își reia drumul spre est, străbătând ţinutul Tangut, prin orașul Suceiur, așezat pe locuri prielnice culturilor de revent, și prin Canpiciu, Kanciu al chinezilor, pe atunci capitale ale întregului Tangut (azi Cijan — oraș în centrul provinciei chineze Gansi). Canpiciu este înfăţișat ca un oraș de seamă, locuit de bogate căpetenii, care sunt poligami

---

[88] *Cotam* (Hotan) - oraș într-o oază din Kaşgaria, pe malul Insulei Jurunkuș (Takla-Makan).

[89] *Pem* (Pima, Bima) - localitate care probabil că se afla în sudul deșertului Takla-Makan,

[90] *Ciarcian* (Cerceu) - oraș și oază în sud-estul Kaşgariei.

[91] Deșertul Gobi.

[92] Într-adevăr, înainte de declanșarea unui uragan se pot auzi uneori în deșerturile nisipoase niște sunete care seamănă cu sunetul diferitelor instrumente muzicale. Ele provin din ciocnirea milioanelor de fire de nisip purtate de vânt.

[93] Marco Polo, op. cit., p. 42.

[94] *Tangut* - țara tanguților, adică a tibetanilor din nord-est.

[95] *Camul* (Hami) - oraș și oază în nord-estul deșertului Gașem Gobi (provincia chineză Sintzian).

[96] *Chingitalas* - probabil valea râului Cighin (Cițzin) situată la vest de Sucijou.

[97] *Succiur* - azi Tziuținan oraș în provincia chineză Tziansi.

și se însoară de preferinţă cu verișoarele lor sau cu „soţiile tatălui”. Cei trei veneţieni rămaseră un an în acest mare oraș. Este lesne de înţeles, deci, văzându-i că tot poposesc și se abat necontenit din drum, că a putut să dureze peste trei ani călătoria lor de-a lungul Asiei.

Plecând din Canpiciu, după ce călări douăsprezece zile, Marco Polo ajunse la marginea unui deșert de nisip, lângă cetatea Ezim[98]. Acesta era un drum ocolit, căci urca direct spre nord, dar călătorul ţinea să viziteze vestita cetate Karakorum, vestita capitală a Mongoliei, unde Rubruquis locuise în 1254.

Fără îndoială că Marco Polo avea instincte de explorator și nu dădea înapoi din faţa nici unei greutăţi sau primejdii când era vorba să exploreze locuri necunoscute. De data aceasta, ca să ajungă în orașul Karakorum, trebui să străbată timp de patruzeci de zile deșertul Gobi, întindere de pământ fără așezări omenești și fără vegetaţie.

În sfârșit, ajunse la Karakorum. Orașul măsura trei mile de jur-împrejur. După ce fusese multă vreme capitala imperiului mongol, căzuse sub stăpânirea lui Ginghis-han. Descriindu-l, Marco Polo face o digresiune istorică, mărginindu-se mai ales să redea datele istorice și legendele privitoare la imperiul mongol și da războaiele duse de Ginghis-han.

Reîntors la Canpiciu, Marco Polo merse cinci zile către răsărit și ajunse în orașul Erginuil, probabil orașul Liangcijou. De acolo făcu un mic ocol spre sud, pentru a vizita Signanfu, printr-un teritoriu unde pășteau boi sălbatici, mari cât elefanţii, precum și preţiosul animal căruia i s-a dat numele de „purtătorul de mosc”[99]. Reîntorși la Liangcijou, călătorii pornesc din nou la drum și, după opt zile de drum spre vest, ajung la Calacian[100], unde se fac cele mai frumoase postavuri din păr de cămilă; apoi, ajung în provincia Senduk (Tenduc), în orașul cu același nume. Tenduc era o cetate cu mulţi meșteșugari și cu mulţi neguţători. De aici, printr-o întoarcere spre nord, veneţienii urcă prin Siuanhue, dincolo de „Marele Zid chinezesc”, până la Ciagannor (Mongolia interioară), oraș frumos, unde marele han locuiește cu plăcere când vrea să petreacă la vânătoare de șoimi, deoarece aici se află din belșug cocori, berze, fazani și potârnichi.

În sfârșit, Marco Polo, tatăl și unchiul său, la trei zile după ce părăsiseră Ciagannor-ul, ajung în cetatea Giandu, actualul Șandu, care în relatare mai este numit, altundeva, și Clemenfu. Acolo, trimișii papei fură primiţi de Hubilai-han, care se afla atunci în această reședinţă de vară, situată dincolo de „Marele Zid”, la nord de Hanbalîk (azi Beijing), care era capitala imperiului. Călătorul vorbește puţin despre primirea care i-a fost făcută, dar descrie cu deosebită grijă palatul hanului,

---

[98] *Ezim* - oraș vechi al cărui ruine să găsesc pe malul râului Edzimgol.

[99] *Mosc* - e vorba de animalul numit mosc.

[100] *Calacian* - probabil regiunea Alașan de astăzi, situată între râul Edzimgol și cursul mijlociu al lui Ruanhe.

o mare clădire de piatră și de marmură, cu odăi pe de-a-ntregul aurite. Palatul este clădit în mijlocul unui parc împrejmuit de ziduri, unde se văd tot soiul de fiare și păsări, fântâni și chiar o clădire făcută din trestii atât de bine împletite încât apa nu poate să pătrundă prin ele; în acest soi de chioșc demontabil locuia marele han în lunile iunie, iulie și august, adică vara. Și anotimpul pomenit nu se putea să nu fie frumos cu adevărat, căci, după spusele lui Marco Polo, astrologii atașaţi pe lângă persoana hanului aveau sarcina să împrăștie prin vrăjile lor toate ploile, toată ceaţa și orice fel de vreme rea. Iar călătorul veneţian nu pare să pună la îndoială puterea vrăjitorilor. „Și acești înţelepţi se numesc *tebot (tebet)* și în lucruri diavolești sunt mai pricepuţi decât oricare alţii; ei spun însă norodului că fac acestea numai prin sfinţenia lor… (Și) dacă mănâncă marele han în sala cea mare și paharele pline cu vin sau cu lapte sunt la un capăt al sălii, ei le fac să vină singure, fără să le atingă cineva, până în faţa marelui han; și văd cu ochii lor minunea aceasta nu mai puţin de zece mii de inși[101].

Apoi, Marco Polo dă date biografice despre împăratul Hubilai, spunând că este cel mai puternic dintre oameni și are mai multe moșii și mai multe averi decât a avut vreodată cineva. El povestește cum marele han, pe atunci în vârstă de optzeci și cinci de ani, de statură mijlocie, destul de gras, dar bine făcut în toate privinţele, cu faţa albă și rumenă, cu ochi negri, frumoși, s-a urcat pe tron în anul 1256 e.n. Hubilai era un iscusit războinic și a dovedit asta când unchiul său Naian i s-a ridicat împotrivă, dorind să-i ia puterea în fruntea a patru sute de mii de călăreţi. Hubilai-han, adunând „în taină" trei sute șaizeci de mii de oameni călări și o sută de mii pedeștri, a pornit împotriva unchiului său. Lupta a fost cumplită. „Și atâţia au murit de amândouă părţile, că nici n-ai putea crede". Hubilai ieși învingător, iar Naian, ca un prinţ de sânge regal ce se afla, a fost cusut de viu într-un covor și scuturat până muri, îndurând chinuri de negrăit. După victorie, marele han reintră biruitor în cetatea sa din Chitai, numită Hanbalîk (Cambaluc), care, încetul cu încetul, a devenit orașul Beijing de astăzi.

Sosind în acest oraș, Marco Polo trebui să rămână acolo multă vreme, până în momentul când a primit diferite misiuni în interiorul imperiului. În Hanbalîk (Cambaluc) se înălţa măreţul palat al împăratului, căruia călătorul veneţian îi face descrierea următoare, împrumutată de noi din textul reprodus de domnul Charton, descriere care va da o idee exactă despre marele belșug al traiului acestor suverani mongoli.

„Palatul este din zid, pătrat, lung de o milă pe fiecare latură. Și la fiecare colţ al acestui palat se mai găsește câte un palat în care se păstrează toate armele hanului, adică arcuri, iatagane, precum și șei, hamuri, frânghii și corturi, și toate cele de trebuinţă pentru oaste și război. Și tot în această împrejmuire mai sunt încă patru palate; așa că de jur-împrejur sunt opt palate, și toate sunt pline de scule și

---

[101] Marco Polo, op. cit., p. 65.

în fiecare sunt este poarta mare, care nu se închide și se deschide decât numai ca să intre sau să iasă (adică să treacă) marele han”[102].

Până aici, după cum se vede, toate palatele acestea conţin șelăriile și sălile de arme ale împăratului. Dar nu ne vom mai mira socotind un număr atât de mare de scule, când vom afla că împăratul avea o rasă de cai albi ca neaua și, între altele, zece mii de iepe, al căror lapte era hărăzit numai prinţilor de sânge regesc.

Marco Polo continuă astfel: „Și înăuntrul zidului acesta se mai află un zid; și de jur-împrejur are tot opt palate ca și cel dintâi, și la fel sunt durate; acolo sunt tot scule de-ale marelui han. Pe latura dinspre miazăzi are cinci porţi și pe cealaltă tot una. Și la mijlocul acestui zid se găsește palatul marelui han, despre care am să vă povestesc cum e făcut. Este cel mai mare din câte s-au văzut vreodată: nu are caturi, dar pardoseala este ridicată deasupra pământului cu zece palme, iar acoperișul e foarte înalt. Zidurile sălilor și odăilor sunt acoperite toate cu aur și argint și au cioplite în ele istorii frumoase cu femei și cavaleri, păsări și animale, precum și multe alte frumuseţi; iară acoperișul este astfel clădit, că se vede de parcă numai din aur și argint ar fi turnat. Încăperea mare este atât de lungă și de lată, că pot să se ospăteze acolo mai bine de șase mii de inși; și sunt atâtea odăi câte nici n-ai putea crede.

Acoperișul de deasupra (adică dinafară) este roșu, albastru și verde, și cu multe alte culori, și e atât de bine lăcuit, încât strălucește ca aurul sau cleștarul, așa că palatul se vede de foarte departe lucind. Și acoperișul este foarte trainic.

Între zidul dinafară și cel dinăuntru, despre care v-am spus, sunt pajiști și arbori în care trăiesc multe soiuri de animale sălbatice, adică cerbi-albi, căprioare și ciute, animalele care dau moscul, hermine și alte vieţuitoare frumoase. Și tot locul e plin de animale, în afară numai de locul pe unde intră oamenii; iar în partea de miazănoapte este un eleșteu mare, cu tot felul de pești. Și vă mai spun că în acest eleșteu intră și iese un râu[103] mare, și așa este de bine întocmit, că niciun pește nu poate să scape; și multe soiuri de pești au băgat în lac, la intrarea și ieșirea lui fiind grătare de fier.

Și vă mai spun că spre miazănoapte, la o bătaie de săgeată de palat, a pus de s-a ridicat un munte înalt de o sută de pași și lung de jur-împrejur cale de o milă; iară muntele e cu totul acoperit de arbori cărora nu le cad frunzele niciodată și rămân tot timpul verzi. Și să mai știţi că, dacă aude marele han de vreun copac frumos, îndată pune de îl aduc cu toate rădăcinile și cu pământ mult, și îl sădește pe acest munte, și, oricât ar fi de mare arborele, el tot îl aduce pe elefanţi.

Și vă mai spun că a pus de s-a acoperit tot muntele cu pământ verde, așa că toate lucrurile de pe munte arată ca și cum ar fi verzi; și de aceea i se zice muntelui «Muntele verde». Și pe vârful muntelui este un palat foarte mare, că te minunezi privindu-l; și tot omul care-l privește se bucură; și tocmai pentru a se desfăta cu

---

[102] Marco Polo, op. cit., p. 75.

[103] Râul Yuho, afluent al lui Pciho.

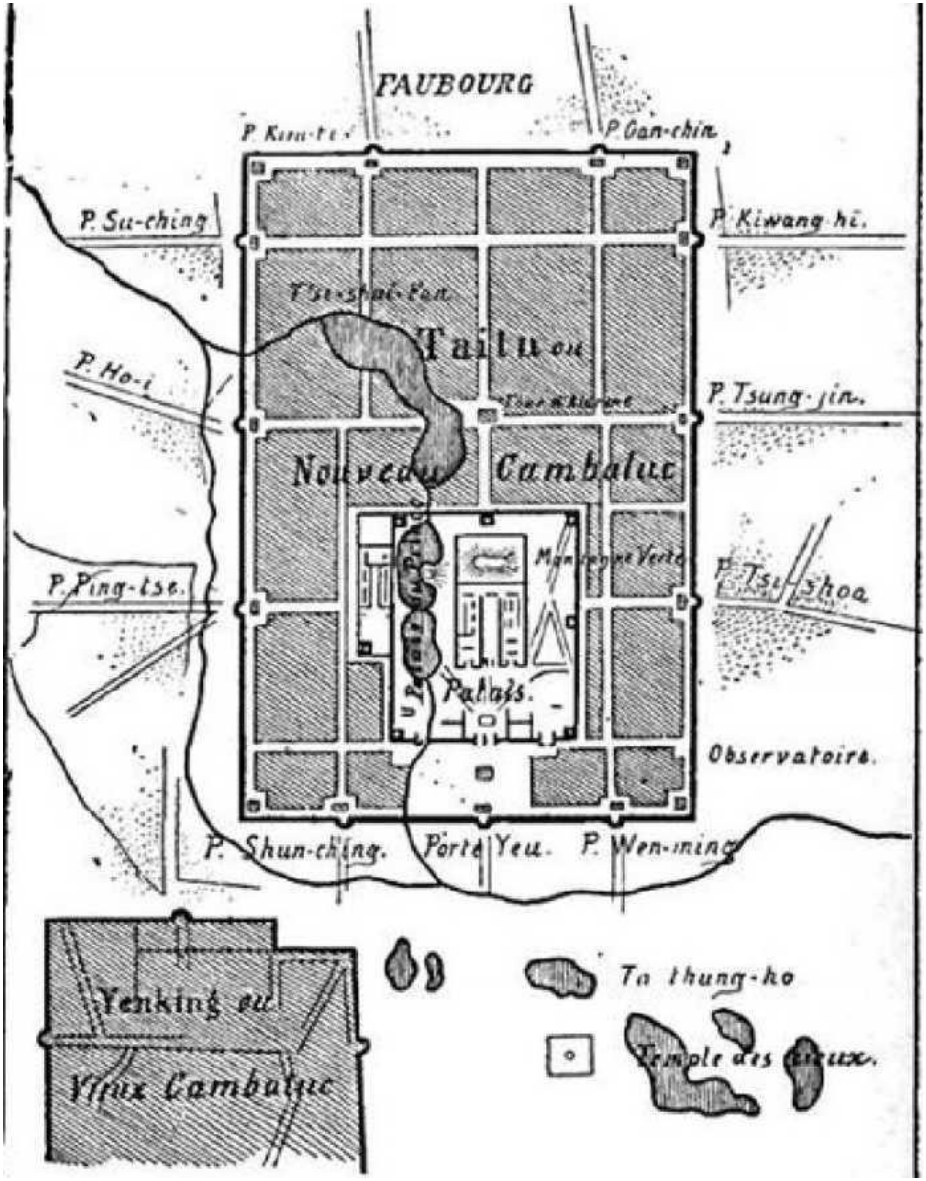

Planul Pekinului

privirea l-a făcut marele han așa de frumos[104].

După palatul hanului, Marco Polo vorbește despre cel al fiului și moștenitorului împărătesc; apoi descrie orașul Hanbalîk (Cambaluc), oraș străvechi, despărţit de orașul modern Garibalu printr-un canal care împarte Beijingul actual în partea chinezească și partea tătărească. Călătorul, observator minuţios, ne arată apoi traiul și obiceiurile împăratului. După cum povestește el, Hubilai-han are o gardă de onoare formată din douăsprezece mii de călăreţi, dar „nu de teamă îi ţine". Ospeţele date de el sunt adevărate ceremonii, supuse unei etichete severe. La masa lui, care e mai înaltă decât a celorlalţi, marele han se așază spre miazănoapte, având la stânga prima lui soţie, la dreapta și jos — copiii, nepoţii și iudele; și e servit de înalţi dregători, care au grijă să-și acopere gura și nasul cu ţesături frumoase de fir, pentru ca suflarea lor să nu atingă mâncarea domnului. Când împăratul dă să bea, se aude cântând muzica, și când duce cupa la gură, toate căpeteniile și privitorii îngenunchează umili.

Sărbătorile mai de seamă ale marelui han sunt prăznuite una la aniversarea nașterii suveranului, alta la începutul fiecărui an. La prima sărbătoare, cei douăsprezece mii de curteni, cărora împăratul le dăruie în fiecare an o sută cincizeci de mii de veșminte din ţesături de fir împodobite cu perle, stau în jurul tronului. La a doua sărbătoare, de Anul nou, întregul popor, bărbaţi și femei, îşi pun veșminte albe, pentru că, după datină, albul este simbolul fericirii, și fiecare îi aduce împăratului daruri dintre cele mai preţuite. O sută de mii de cai bogat înşeuaţi, cinci mii de elefanţi acoperiţi cu pânze albe și frumoase și purtând vesela imperială, și nenumărate cămile defilează prin faţa împăratului.

În timpul celor trei luni — decembrie, ianuarie și februarie — cât rămâne marele han în cetatea lui de iarnă, toţi nobilii, pe o distanţă de șaizeci de zile de drum, sunt obligaţi să-l aprovizioneze cu mistreţi, cerbi, căprioare, ciute și urși. De altfel, Hubilai este el însuși un vânător pasionat, iar animalele lui de vânătoare sunt rânduite și îngrijite cât se poate de frumos. El are leoparzi, râși și lei mari dresaţi să prindă vânatul sălbatic, mii de câini și chiar vulturi destul de puternici ca să vâneze lupi, vulpi, căprioare. Prin luna martie, împăratul începe marile vânători, îndreptându-se spre mare, și este însoţit de zece mii ide șoimi, de cinci sute de ulii mari, de nenumăraţi vulturi, șoimi-guleraţi și șoimi sacri. Cât timp durează vânătoarea, un palat portativ, cărat de patru elefanţi așezaţi perechi, învelit pe dinafară cu piei de leu și pe dinăuntru cu pânză de firm, îl urmează pe împăratul tătar, care se complace în acest fast oriental. El înaintează astfel până la locurile numite Cacciar Modum[105], așezate de-a lungul unei ape care se varsă în Amur, și îşi înalţă acolo cortul, care e destul de mare ca să cuprindă zece mii de călăreţi sau

---

[104] Marco Polo, op. cit., p. 75-77.

[105] *Cacciar Modum* - probabil Modun-hoton (orașul Pădurilor) localitate situată la nord-est de Beijing.

Palatul împăratului

nobili. Acolo e sala lui de primire; acolo acordă audienţe. Când vrea să rămână singur sau să se culce, găsește în alt cort o minunată încăpere tapisată cu blăni de hermină și de zibelină, dintre care fiecare preţuiește cam douăzeci de mii de franci de-ai noștri. Împăratul rămâne astfel până la pași, vânând cocori, lebede, iepuri, ciute, căprioare, și apoi se reîntoarce în capitala lui Hanbalîk (Cambaluc).

Marco Polo completează aici descrierea acestui oraș măreţ, enumerând cele douăsprezece cartiere care îl compun și unde neguţătorii bogaţi și-au clădit palate minunate, căci orașul întreţine un negoţ intens cu multe ţări. Aici sunt aduse mărfuri de preţ mai mult decât oriunde în lume. Mii de care încărcate cu mătase sosesc zilnic. Orașul este depozitul și piaţa celor mai scumpe produse din India, cum sunt de pildă perlele și pietrele preţioase, iar oamenii vin aici să le cumpere de peste două sute de leghe depărtare. De aceea, pentru nevoile negoţului, marele han a pus să se clădească o monetărie, din care scoate nesecate avuţii. Trebuie să arătăm însă că banii aceștia, adevărate bancnote purtând pecetea suveranului, sunt tăcuţi dintr-un fel de carton fabricat din scoarţă de dud. Cartonul astfel preparat este tăiat în diverse feluri, după valoarea fiduciară pe care împăratul le-o impune. Firește, cursul acestor bani e forţat. Împăratul îi folosește totdeauna ca să-și facă plăţile, îi răspândește în toate ţările supuse lui „și nimeni nu cutează să nu-i primească de teama pedepsei, care este moartea”. Altminteri, de câteva ori pe an, posesorii de pietre preţioase, de perle, de aur sau de argint sunt nevoiţi să-și aducă tezaurele la monetărie și primesc în schimb bucăţile de carton, așa că împăratul posedă totdeauna toate bogăţiile imperiului său.

După Marco Polo, sistemul de guvernământ imperial se bizuie pe o centralizare absolută. Imperiul, împărţit în treizeci și patru de provincii, este administrat de doisprezece înalţi dregători, care locuiesc și ei tot la Hanbalîk (Cambaluc) și tot acolo, în palatele dregătorilor, locuiesc intendenţii și scribii care conduc treburile fiecărei provincii. În jurul orașului se întind numeroase drumuri bine întreţinute, care duc în diverse puncte ale imperiului; pe aceste drumuri sunt instalate staţii de poștă, bine rânduite, la câte douăzeci și cinci de mile, și la fiecare dintre ele patru sute de cai sunt gata oricând să-i ducă pe trimișii împăratului. Mai mult încă, între staţiile de poștă există câte un cătun format din vreo patruzeci de case, în care locuiesc cei ce duc pe jos mesajele marelui han; oamenii aceștia, încinși peste pântece și cu capul legat într-o fâșie de pânză, au un brâu cu clopoţei care se aud de departe; ei pornesc în goană, străbat cu repeziciune cele trei mile, predau mesajul curierului care îi așteaptă și, în felul acesta, împăratul primește vești din locuri situate la zece mile depărtare într-o zi şi-o noapte. De altfel, comunicările acestea nu-l costă scump pe hanul Hubilai, căci, în loc de plată, el scutește pe curieri de biruri, iar caii de legătură îi sunt furnizaţi gratuit de locuitorii fiecărei provincii.

În imperiul mongol, drumurile sunt bine întreţinute și plantate cu copaci măreţi, care servesc mai ales pentru a le face vizibile în locurile pustii. Astfel, datorită pădurilor numeroase, locuitorii împărăţiei nu duc lipsă de lemne și, în plus, mai ales în Chitai, sunt exploatate numeroase mine de huilă, care dau cărbuni din belșug.

Marco Polo rămâne vreme destul de îndelungată în orașul Cambaluc. Fără îndoială că, datorită minţii lui agere, a uşurinţei de a-şi asimila feluritele idiomuri ale imperiului, tânărul veneţian i-a plăcut deosebit de mult împăratului. El a primit din partea hanului diverse misiuni, nu numai în China, dar și în mările Indiei, în Ceylon, pe coastele Coromandelului [106] și ale Malabarului [107], precum și în partea Cochinchinei (Indochina) învecinată cu Cambodgea. În 1280 a fost numit guvernator al orașului Iangui (Iancijou) și al altor douăzeci și șapte de orașe cuprinse sub jurisdicţia sa. Datorită acestor misiuni, Marco Polo a străbătut o mare parte a ţării și a cules informaţii utile, atât din punct de vedere geografic, cât și etnografic. Îl vom putea urma lesne, cu harta în mână, în călătoriile acestea, de pe urma cărora știinţa avea să folosească atât de mult.

[106] *Coromandel* - coasta orientală a Indiei (spre Golful Bengal).

[107] *Malabar* - coasta vestică a Indiei (spre Marea Arabiei).

III

Fluviul Huanhe. Ciosian (Jighi). Taianfu (Taiiuan). Pianfu (Linfen). Fluviul Galben. Sian. Sîciuanul. Chiansui. Tibetul. Gându. Ţara numită Caragian. Baoşan. Mien (Mianin). Bengal. Annam. Taiping. Guicijou. Sindufu. Ţansian. Tzâian. Singiumau (Tzinin). Lucijou. Ţara numită Mangi. Lăncijou. Orașe de pe litoral. Chinsai sau Hancijou. Fucijou.

După ce petrecu un timp la Hanbalîk, Marco Polo primi o misiune care îl ţinu departe de capitală vreme de câteva luni. La zece mile de Hanbalîk, coborând spre sud, veneţianul trecu măreţul fluviu Huanhe (Pehonor), căruia el îi spune Polisanghin, pe un frumos pod de marmură cu douăzeci și patru de arcade și lung de trei sute de pași, un pod cum nu se mai află altul în lume. La treizeci de mile mai jos, Marco Polo întâlni orașul Jighi (Ciosian)[108], căruia el îi spune Giogui (Giongiu), cetate meșteșugărească, unde se lucrează mai ales lemnul de santal. După zece zile ajunse în orașul

Taiiuan (Taianfu), capitala Șansiului, care a fost pe vremuri reședinţa unui guvernământ independent. Toată provincia aceasta i s-a părut bogată în viţă-de-vie și în duzi; principalul meșteșug al orașului era pe atunci fabricarea harnașamentelor de călărie și a armelor de luptă pentru marele han. La șapte zile depărtare se afla frumoasa cetate Linfen (Pianfu), unde se făcea mult negoţ și se ţeseau frumoase ţesături de mătase. După ce vizită acest oraș, Marco Polo ajunse pe malurile vestitului Fluviu Galben, căruia el îi spune Caramoran sau Fluviul Negru, probabil din pricina culorii apelor, întunecate de plantele acvatice; apoi, după alte două zile, ajunse în orașul Cacianfu, a cărui poziţie n-a putut fi determinata riguros de comentatori[109].

Părăsind acest oraș, în care nu văzu nimic demn de remarcat, Marco Polo străbătu călare un ţinut frumos, plin de castele, de orașe, de grădini și unde mișuna vânatul. După opt zile de drum ajunse la nobila cetate Chengianfu, fosta capitală a dinastiei Ciang, actualul oraș Sian[110] acolo domnea fiul împăratului, Mangalai[111], care ocupa, în afara orașului, un palat măreţ, clădit în mijlocul unui parc ale cărui ziduri crenelate se întindeau pe o distantă de cinci mile.

De la Sian călătorul se îndreaptă spre Tibet, în provincia actuală Sîciuan ţinut muntos, tăiat de văi largi, unde mișună leii, ursii, râșii, căprioarele, cerbii, și, după

---

[108] Jighi - la sud-vest de Beijing.

[109] E vorba de actualul luntzi.

[110] Sian - capitala provinciei chineze Șensi.

[111] Mangalai (Mangale) - cel de al treilea fiu al lui Hubilai.

Un pod bun de piatră construit pe 24 de arcade

douăzeci și trei de zile de mers, ajunse la hotarele câmpiei Ambalet-Mangi. Ţinutul acesta este roditor; el dă din belșug tot felul de produse și mai ales ghimber, cu care aprovizionează întreaga ţară. Fertilitatea solului este atât de mare, încât după cele relatate de un călător francez, E. Simon, hectarul *se* vinde acolo cu 30.000 de franci, adică cu 3 franci metrul pătrat. În secolul al XIII-lea, câmpia aceasta mai era plină de orașeși de castele, iar locuitorii trăiau din produsele pământului și de pe urma vitelor și a vânatului, care le dăruia vânătorilor o pradă îmbelșugată și ușor de prins.

Marco Polo ajunse apoi în capitala provinciei Sîciuan, Sindufu, actualul Cendu, care numără peste o sută cincizeci de mii de locuitori. Sindufu măsura pe atunci douăzeci de mile și era împărţit în trei părţi, împrejmuite cu câte un zid și având fiecare câte un han înainte de a le fi cucerit Hubilai-han. Orașul era străbătut de marele fluviu Chiansui (Iantzî-Fluviul Albastru), plin de pești, cât o mare de lat și ale cărui ape erau spintecate de nenumărate jonci[112]. Părăsind această cetate neguţătorească, unde meșteșugurile înfloreau, și după ce merse calc de cinci zile prin păduri nesfârșite, Marco Polo ajunse în ţinutul Tibetului, despre care spune că e „mult pustiit, căci l-a distrus războiul".

Tibetul este plin de lei, de urși și de alte fiare sălbatice, iar călătorii cu greu s-ar fi putut apăra dacă nu ar crește pe acolo mare mulţime de trestii din acelea groase și lungi, care nu sunt altceva decât bambusurile.

„Trestiile de acolo sunt groase de patru palme și lungi de paisprezece pași, și de la un nod la altul au trei palme. Și vă mai spun că neguţătorii și drumeţii iau trestii din acestea și le pun noaptea pe foc; și fac așa pentru că trestiile acestea ard cu pocnituri ca de pușcă așa de tare, că toţi leii, și urșii, și toate jivinele se sperie, și o iau la goană, și nu s-ar mai apropia de foc pentru nimic în lume. Și așa fac oamenii de frica fiarelor care mișună pe acolo. Trestiile împușcă pentru că le pun verzi pe foc și ele se răsucesc și crapă la mijloc. Și pocnesc cu atâta putere, că se aud noaptea la depărtare de cinci mile și chiar mai mult; și așa de grozav este zgomotul, că oricine care nu e obișnuit cu el s-ar înfricoșa. Iară caii care nu sunt învăţaţi până într-atât se sperie, că rup hăţurile și toate cele și o iau la goană; și așa se întâmplă adeseori. Ca să scape de aceasta, oamenii de acolo iau caii care nu sunt învăţaţi și le leagă toate patru picioarele, și le înfașă ochii și urechile, așa ca să nu poată fugi când aud împușcăturile. Și așa petrec noaptea oamenii și animalele lor"[113].

Procedeul descris de Marco Polo mai e și acum folosit în regiunile unde crește bambusul și, într-adevăr, pocnetele acestor trestii cuprinse de flăcări se pot compara cu cele mai puternice detunături ale unui foc de artificii.

---

[112] B. Kozlowski, *Istoricul Navei*, Editura Științifică, București, 1960, p. 91.

[113] Marco Polo, op. cit., p. 109.

Marco Polo în inima pădurii

După cum povestește călătorul veneţian, Tibetul este o provincie foarte mare, ai cărei locuitori îşi au limba lor deosebită și se închină idolilor. Provincia este străbătută de un fluviu important, Tzinșatzian, cu nisip aurifer. Din el se culege o mare cantitate de coral, foarte folosit de familiile localnicilor. Pe atunci, Tibetul se afla în stăpânirea «marelui han.

Plecând din Sindufu, Marco Polo se îndreptă spre apus, traversă ţinutul Gaindu și ajunse probabil la Sîciuan (Niniuanfu), capitala ţinutului care formează astăzi provincia Sikan. Aici el vizită un lac nespus de frumos, bogat în scoici producătoare de perle, al căror pescuit era rezervat împăratului. În ţinutul acesta sunt recolte bogate de cuișoare, ghimber, scorţișoară și alte mirodenii.

Plecând din Ţara Gându, după ce trecu peste un mare fluviu, probabil Irauadi, întorcându-se de-a dreptul spre sud-est, Marco Polo pătrunse în provincia Caragian, care formează probabil partea de nord-vest a lunnanului. După spusele lui, locuitorii acestei provincii, aproape toţi călăreţi, trăiesc hrănindu-se cu carnea crudă a găinilor, a oilor, a bivolilor și a boilor; felul acesta de alimentaţie ar fi general și numai cei bogaţi și-ar face mai gustoasă carnea crudă, adăugându-i un sos de usturoi și de mirodenii. Ţinutul era, de asemenea, bântuit de năpârci mari și de șerpi uriași, groaznici la vedere. Reptilele acestea — după cât se pare aligatori chinezi (crocodili) — erau lungi de zece pași și aveau două picioare înarmate cu câte o gheară și așezateaproape de cap, care și el era nespus de mare și avea o gură în stare să înghită dintr-odată un om.

La cinci zile spre vest de Caragian, Marco Polo, îndreptându-se din nou către sud, intră în provincia Zardadan, a cărei capitală, Vocian, formează actualul oraș Baoșan (în lunnan). Toţi locuitorii acestei cetăţi aveau dinţi de aur, cu alte cuvinte, pe atunci era la modă să-și acopere dinţii cu mici foiţe de aur, pe care și le scoteau când voiau să mănânce. Bărbaţii din ţinutul Zardadan, „toţi sunt buni călăreţi și, după obiceiul lor, altă treabă nu fac decât să meargă la oaste", muncile grele fiind hărăzite fie femeilor, fie sclavilor. Zardadanienii nu au nici idoli, nici biserici, dar se închină celui mai vârstnic din familie, adică străмoșului, patriarhului. Iar socotelile între ei și le fac cu ajutorul unor răbojuri. Medici nu au, ci numai vrăjitori, care sar dansează și cântă din felurite instrumente lângă bolnav, până când acesta sau îşi dă duhul, sau se lecuiește.

Părăsind ţinutul oamenilor cu dinţi de aur și urmând timp de două zile drumul cel mare care deservește traficul dintre India și Indochina, Marco Polo trecu prin Bhamo, unde se ţinea la trei săptămâni o dată un mare târg, care atrăgea neguţători din ţările cele mai depărtate. După ce călări vreme de două săptămâni prin păduri pline de elefanţi, de licorni și de alte animale sălbatice, veneţianul ajunse la marea cetate Mien (Mianin), adică în partea aceea a Birmaniei de sus a cărei capitală, recent construită, se numește Amrapura. Cetatea Mien, care poate că era străvechiul oraș Ava, actualmente nimicit, sau vechiul Pagan, așezat pe Irauadi, poseda o adevărată minune arhitecturală: două turnuri, unul clădit din lespezi frumoase și acoperit în întregime cu o foaie de aur groasă de un deget, iar celălalt învelit într-o foaie de argint, amândouă hărăzite să-i slujească drept mormânt

domnitorului din Mien înainte ca ţara lui să fi căzut în mâinile hanului.

După ce vizită această provincie, Marco Polo coborî până la Bangala, actualul Bengal, care pe vremea aceea, în 1290, încă nu-i aparţinea hanului Hubilai. Oștile marelui han îşi dădeau silinţa pe atunci să cucerească ţinutul acesta roditor, bogat în bumbac, în ghimber și în trestie-de-zahăr, și ai cărei boi măreţi egalau în mărime elefanţii. De acolo, călătorul se aventură apoi până la cetatea Caugigu, în ţinutul cu același nume. Locuitorii acestui ţinut îşi tatuau corpul, desenându-și pe faţă, pe gât, pe pântece, pe mâini, pe picioare chipuri de lei, de dragoni și de păsări, socotind drept cele mai frumoase fiinţe din lume pe acelea care purtau pe trup cel mai mare număr de tatuaje.

Caugigu este punctul sudic extrem atins de Marco Polo în timpul călătoriei sale. Pornind de aici, el urcă iar spre nord-est și, prin Ţara Amu. Annam și Tonkinul actual, unde ajunge după două săptămâni de mers, sosi în ţinutul Toloman, actualul district Taiping. Acolo întâlni bărbaţi frumoși, cu pielea oacheșă, viteji și războinici care îşi împodobiseră munţii cu cetăţi și a căror hrană obișnuită era carnea de vită, laptele, orezul și mirodeniile.

Plecând din Toloman, Marco Polo urmă vreme de douăsprezece zile cursul unui fluviu mărginit de numeroase orașe. Aici, Charton observă pe bună dreptate că veneţianul se depărta de ţara cunoscută dincolo de Gange sub numele de India, reîntorcându-se spre China. Într-adevăr, după ce plecă din Toloman, Marco Polo vizită Ţara Cugiu sau Ciugiu și capitala cu același nume. Ceea ce la izbit mai mult prin aceste părţi — și avem temeiuri să credem că îndrăzneţul explorator era, de asemenea, și un vânător neînfricat — a fost marele număr de lei aflaţi pe câmpii și prin munţi. Numai că toţi comentatorii sunt de acord asupra faptului că leii lui Marco Polo trebuie să fi fost tigri, căci în China nu există lei. Iată, totuși, ce spune povestirea: „Și sunt atâţia lei[114], că, dacă cineva ar dormi noaptea afară din casă, pe dată ar fi mâncat. Și cine călătorește noaptea pe acest râu și nu ancorează jonca destul de departe de mal, leii pot să vină să ia vreun om de la bord și să-l mănânce, dar oamenii se pricep cum să se păzească. Leii sunt foarte mari și primejdioși.

Și vă mai spun o minunăţie: că doi câini din ţara asta ţin piept unui leu și chiar îl ucid, atât sunt de îndrăzneţi și viteji. Și să vedeţi în ce fel. Fiind un om călare și însoţit de doi din acești câini grozavi, îndată ce câinii văd leul se și reped la el: unul din faţă și unul din spate; dar sunt atât de învăţaţi și sprinteni, că leul nu se poate atinge de ei, și aceasta pentru că leul ia seama mai ales la om. Apoi, leul pleacă, să caute vreun copac, ca să stea cu spatele la copac și cu faţa către câini; iar câinii îl mușcă într-una de coapse și îl fac să sară când încoace când încolo; iar omul, de-a călare, îl urmărește, lovindu-l neîncetat cu săgeţile, până ce leul cade răpus; așa că nu poate scăpa de un om călare și de doi câini"[115].

---

[114] Se pare că Marco Polo confundă leul cu tigrul, întrucât în China nu există lei.

[115] Marco Polo, op. cit., p. 124.

Din ţinutul acesta Marco Polo urcă de-a dreptul spre Sindufu, capitala provinciei Sîciuan, de unde pornise să viziteze Tibetul, și, reluând drumul pe care-l mai parcursese, se reîntoarse lângă Hubilai-han, după ce îşi sfârșise cu bine misiunea în Indochina. Se pare că apoi Marco Polo a mai fost însărcinat de împărat cu o altă misiune, în partea sud-estică a Chinei, „partea cea mai bogată, cu negoţul cel mai înfloritor din acest vast imperiu — spune Pauthier în frumoasa d-sale lucrare despre călătorul veneţian — și partea despre care din secolul al XVI-lea s-au obţinut în Europa cele mai multe date".

Dacă urmărim itinerarul trasat pe harta lui Pauthier, Marco Polo, plecând din Hanbalîk, se îndreptă spre sud, către harnica cetate Cianglu[116], probabil orașul Ţiman, și, la șase zile de acolo, spre Tzâian (Tandinfu)[117] — Tzâian era pe atunci un oraș mare, cel mai de seamă din întregul ţinut, foarte vizitat de neguţătorii de mătase și ale cărei minunate livezi produceau fructe excelente. La trei zile distanţă de Tzâian, Marco Polo întâlni orașul Tzinin (Singiumau), așezat la începutul Marelui Canal și loc de întâlnire a nenumăratelor jonci care duc atâtea mărfuri în ţările numite Mangi[118] și Katai. După alte opt zile, veneţianul traversă Ligni, care pare să corespundă, cu actualul oraș Lucijou, apoi îl găsim la Taicijou (Tigni), oraș neguţătoresc, și mai târziu în orașul Ciancijou (Cingiu); de acolo ajunse la Caramoran, Fluviul Galben, pe care-l mai trecuse în partea lui de sus atunci când se îndreptase spre Indochina. Ajuns aici, Marco Polo se afla la mai puţin de o leghe[119] de gura acestei mari artere a Chinei. După ce trecu fluviul, călătorul pătrunse în Ţara Mangi, în împărăţia dinastiei Song.

Înainte de a se afla în stăpânirea lui Hubilai-han, Ţara Mangi era condusă de un împărat pașnic, căruia nu-i plăceau crudele încercări ale războiului și se arăta milostiv faţă de cei aflaţi în suferinţă. Descrierea lui Marco-Polo este făcută cu foarte multă bunăvoinţă, așa cum se vede din chiar textul povestirii lui: „Și în toată lumea nu era ţară mai mare ca aceasta, și vă voi spune câteva din minunăţiile ei. Să știţi că acest rege hrănea în fiecare an douăzeci de mii de copii mici. Iată în ce fel: în acea ţară se aruncă copiii nou-născuţi ai celor săraci, care nu pot să-i crească, și dacă este vreun bogătaș care nu are copii, se duce la rege și acesta îi dă câţi copii poftește; și când ajungeau băieţii și fetele buni de însurătoare, îi cununa și le dădea din ce să trăiască; și în acest fel crește în fiecare an cu totul peste douăzeci de mii de băieţi și fete.

Și mai face un lucru: când pleacă regele undeva și vede lângă două case frumoase una mai mică, întreabă de ce sunt unele mai mari, și dacă aceasta este din pricina sărăciei omului care nu poate să-și facă o casă mai mare, îndată

---

[116] *Cianglu* - orașul Țiansian, situat în partea răsăriteană a provinciei chineze Hebei.

[117] *Tandinfu* - azi Tzian, oraș situat la est de șirul de lacuri prin care trece Marele Canal.

[118] *Mangi* - denumirea pe care Marco Polo o dă Chinei centrale și sudice.

[119] Leghe (terestră) - veche unitate de lungime franceză, egală cu aproximativ 4,5 km.

poruncește ca din banii lui să i se facă.

Și mai este slujit acest rege de peste o mie de feciori și fete. Și ţine atâta dreptate, încât nu se săvârșește nicio fărădelege și mărfurile pot sta afară[120].

La intrarea în Ţara Mangi, Marco Polo întâlni orașul Caigiagui, actualul Huaian, care este situat pe malurile Marelui Canal și al cărui principal meșteșug este fabricarea sării, extrasă din mlaștini sărate. La o zi de acest oraș, mergând de-a lungul unei șosele frumos pietruite, călătorul dădu decetatea Pauchin, azi Baoin, vestită pentru ţesăturile ei din fir de aur, de orașul Cauiu, actualmente Gaoiu, ai cărui locuitori sunt pescari și vânători iscusiţi, apoi de cetatea Tigni, azi Taicijou, unde vin joncile în mare număr, și ajunse, în sfârșit, în cetatea langui.

Cetatea langui, actualul oraș lăncijou, căruia Marco Polo i-a fost guvernator vreme de trei ani, este un oraș bine populat și foarte comercial, care se întinde pe un mai puţin de două leghe. De aici, de la lăncijou, Marco Polo făcu diverse explorări, care îi îngăduiră să studieze cu multă minuţiozitate orașele de pe litoral și din interior.

Mai întâi, călătorul se îndreptă spre vest, până la orașul Nangi, care nu trebuie confundat cu Nankinul actual. Numele lui modern este Ankin; orașul se află situat într-un ţinut extrem de fertil. Mergând mai departe în aceeași direcţie, Marco Polo ajunse la Saianfu, actualul Sianfan, așezat în partea nordică a provinciei Hubci. Acesta a fost ultimul oraș din ţinutul Manigi care s-a împotrivit dominaţiei lui Hubilai-han. Împăratul îl asedie vreme de trei ani și nu cuceri cetatea atât de bine apărată decât datorită celor trei Polo, care construiră baliste puternice și-i striviră pe asediaţi sub o ploaie de bolovani, unii având până la trei sute de livre greutate.

De la Saianfu Marco Polo se reîntoarse pe același drum, cu scopul de a explora orașele de pe litoral. Fără îndoială că a reintrat în lăncijou. A vizitat Singiu (Icijen), așezat pe lantzi, fluviu lat de o leghe, în locul acela, și care poate primi până la cinci mii jonci odată; a vizitat apoi Guancijou (Chaigui), care aprovizionează cu grâu aproape toată curtea împăratului Chinei, Cinghiafu (Cinghinanfu), Cinghingiu, actualmente Cijancijou, oraș comercial și meșteșugăresc, și Signi, actualmente Sucijou, oraș mare, a cărui circumferinţă măsoară șase leghe și care, după spusele prea exagerate ale călătorului veneţian, avea pe atunci nu mai puţin de șase mii de poduri.

După ce poposi câteva zile în Vughin, pesemne actualul Utzian, și în Ciangen, astăzi Tziansi, Marco Polo merse trei zile și ajunse în nobila cetate Chinsai. Numele ei înseamnă „Cetatea cerului", iar capitala aceasta importantă se numește acum Hancijou. Ea măsoară șase leghe de jur-împrejur și este străbătută de fluviul Tiantantzian, care, ramificându-se la nesfârșit, face din Chinsai o a doua Veneţie. Această fostă capitală a dinastiei Song avea o populaţie aproape egală cu a Beijingului; străzile erau pavate cu lespezi și cu cărămizi și, după spusele lui Marco

---

[120] Marco Polo, op. cit., p. 132.

Polo, în oraș puteau fi numărate șase sute de mii de case, patru mii de clădiri pentru băi și douăsprezece mii de poduri de piatră. În cetatea aceasta trăiau cei mai bogaţi neguţători din lume, cu nevestele lor, care erau fiinţe frumoase „ca și când ar fi făpturi îngerești". Acolo era și reședinţa unui han care domnea în numele marelui han peste o sută patruzeci de cetăţi; și mai putea fi încă văzut palatul foștilor împăraţi ai Ţării Mangi, împrejmuit cu grădini frumoase, cu lacuri și fântâni și care cuprinde peste o mie de încăperi. Marele han scotea din acest oraș și din provincie venituri uriașe, din sare, zahăr, mirodenii și mătase, care formau principalele produse.

La o zi spre sud de Chinsai, după ce străbătu un ţinut încântător, Marco Polo vizită Tapigni (Șaosinfu), Nugui (Tzinhua), Chegni (Tzincijou), Cianșcian (Cianșan), (sau, după Pauthier, Suician), și Cugui (Ciciujou), ultimul oraș din Ţara Chinsai; apoi intră în Ţara Fugui, a cărei capitală, cu același nume, este astăzi Fucijou, capitala provinciei Futzian. După spusele lui Marco Polo, aici izbucneau dese răscoale ale populaţiei împotriva stăpânirii mongole: „unde izbucnește o răscoală, într-acolo se îndreaptătrupele, cuceresc orașul și-l disting; de aceea în oraș se află oștiri numeroase ale marelui han". După ce traversă Chenlinfu (Tzianiou) și Unguen (Mintin), Marco Polo intră în Fugui, care face mare negoţ cu perle și cu pietre preţioase; și, după ce mai merse cinci zile, ajunse în portul Zaitun, foarte probabil orașul chinez Ţiuancijou, punct extrem vizitat de el în această explorare a Chinei sud-orientale.

IV

Japonia. Plecarea celor trei Polo cu fiica împăratului și cu solii persani. Saigon. Djawa. Condor. Bintan. Sumatra. Insulele Niconare. Ceylon. Coasta Coromandel. Coasta Malabar Marea Oman. Insula Socotra. Madagascar. Zanzibar și coasta africană. Abisinia. Yemenul. Hadramantul și Omanul. Ormuz. Reîntoarcerea la Veneţia. O petrecere în casa familiei Polo. Marco Polo prizonier al genovezilor. Moartea lui Marco Polo, pe la 1323.

După ce termină cu bine explorarea aceasta. Marco Polo reveni, fără doar și poate, la curtea lui Hubilai-han. Acolo mai primi și alte misiuni, a căror îndeplinire i-o înlesnea faptul că știa limbile mongolă, turcă, manciuriană și chineză. Probabil că a făcut parte dintr-o expediţie întreprinsă în insulele Indiei și că a întocmit la întoarcere un raport amănunţit despre navigaţia în mările acelea pe atunci puţin cunoscute. Începând cu această perioadă, feluritele întâmplări ale vieţii lui nu mai sunt atât de clar cunoscute. Relatarea dă detalii amănunţite despre Insulele Cipango, nume folosit pentru grupul de insule care formează Japonia; dar Marco Polo nu pare să fi mers în această ţară. Japonia era pe atunci vestită pentru bogăţiile ei, iar pe la 1264, cu câţiva ani înainte de sosirea lui Marco Polo la curtea mongolă, hanul Hubilai încercase să o cucerească. Flota lui sosise cu bine la

Kublai-Khan echipează o flotă

Cipangu, pusese stăpânire pe o fortăreaţă ai cărei apărători fuseseră trecuţi prin tăișul sabiei, însă o furtună împrăștiase flota mongolă și expediţia rămăsese fără rezultat. Marco Polo povestește încercarea aceasta și citează felurite particularităţi ale moravurilor japonezilor.

Se împliniseră șaptesprezece ani, fără să mai socotim anii petrecuţi în călătoria din Europa în China, de când Marco Polo cu unchiul său Mattco și cu tatăl său Niccolò se aflau în slujba împăratului, iar dorul de patrie îi chinuia amarnic; dar hanul Hubilai, foarte legat de ei și apreciindu-le mult meritele, nu se îndura să-i lase să plece. Marele han făcu totul pentru a-i îndupleca să rămână și le oferi bogăţii imense, cerându-le în schimb să nu-l părăsească niciodată. Cei trei veneţieni stăruiră în hotărârea lor de a se reîntoarce în Europa, dar împăratul refuză din capul locului să le îngăduie plecarea. Marco Polo nu știa cum să înșele supravegherea la care era supus, când o întâmplare îl făcu pe Hubilai să-și schimbe hotărârea.

Un han mongol, Arghun, care domnea în Persia, îi trimise marelui han solie, cerându-i mâna unei prinţese de sânge împărătesc. Hubilai îi acordă hanului Arghun mâna fiicei sale Cogatra și-i trimise mireasa cu suită numeroasă. Dar ţinuturile prin care alaiul încerca să treacă pentru a sosi în Persia erau cuprinse de răscoale împotriva stăpânirii mongole și nu erau sigure. Curând, după câteva luni, caravanele trebuiră să se reîntoarcă la reședinţa marelui han. Și atunci, auzind solii persani că Marco Polo ar fiun navigator iscusit și că ar cunoaşte întrucâtva Oceanul Indian, îl rugară pe hanul Hubilai să i-o încredinţeze lui pe prinţesa Cogatra, ca s-o ducă la mirele ei pe mările acestea mai puţin primejdioase decât uscatul.

Hubilai consimţi, după multe șovăieli, și echipă o flotă de paisprezece jonci cu câte patru catarge, aprovizionând-o ca pentru o călătorie de doi ani. Unele dintre aceste jonci aveau echipaje compuse din câte două sute cincizeci de oameni. După cum se vede, era vorba de o expediţie serioasă, vrednică de prea puternicul împărat al Chinei.

Matteo, Niccolò și Marco Polo plecară cu prinţesa Cogatra și cu solii persani. Oare în timpul călătoriei acesteia, care a durat trei ani, a vizitat Marco Polo Insulele Sonde și India, cărora le face o descriere completă? Lucrul ar putea fi admis, într-o oarecare măsură, mai ales în privinţa Ceylonului și a litoralului peninsulei indiene. Îl vom urma, deci, în călătoria pe mare și vom reda descrierea făcută acestor meleaguri nu prea binecunoscute până atunci.

Era cam prin anul 1291 sau 1292 când flota comandată de Marco Polo părăsi portul Zaitun (Ţiuancijou), unde veneţianul mai fusese pe vremea călătoriei sale prin provinciile sudice ale Chinei. De aici flota porni direct spre întinsul ţinut Cianba (Vietnam). Călătorul veneţian mai vizitase ţinutul acesta probabil pe la anul 1280, îndeplinind o misiune din partea împăratului. Pe vremea aceea, Cianba era tributară marelui han și plătea un tribut anual, constând dintr-un număr oarecare de elefanţi. Când Marco Polo străbătuse ţinutul Cianba înainte de cucerire, stăpânitorul de pe atunci avea trei sute douăzeci și șase de copii, dintre care o sută cincizeci în stare să poarte armele.

Părăsind peninsula cambodgiană, flota se îndreaptă spre mica Insulă Djawa, pe

care împăratul Hubilai nu izbutise niciodată să o supună, insulă nespus de bogată și care produce din belșug piper, nucșoare, cuișoare și alte mirodenii de preţ. După ce ancoră la Condor și Șandur[121], la extremitatea peninsulei indochineze, Marco Polo întâlni Insula Petam [122] (Pentam), situată lângă intrarea răsăriteană a Peninsulei Malacca, și Insula Sumatra, căreia îi spuse Djawa cea mică. „Insula este așezată atât de departe către miazăzi, spune el, încât steaua de miazănoapte nu se mai vede deloc" — ceea ce este adevărat pentru locuitorii din partea meridională a insulei. Ţinutul este rodnic, copacul de aloe[123] crește minunat și poţi întâlni elefanţi sălbatici, rinoceri — cărora Marco Polo le spune licorni — și maimuţe care hoinăresc în cârduri numeroase. Flota fu reţinută vreme de cinci luni pe aceste meleaguri din pricina timpului neprielnic, iar Marco Polo folosi se răgazul acesta pentru a vizita locurile mai de seamă ale insulei, Samatra[124], Dagoian[125], Lambri[126], unde trăiesc numeroși „oameni cu coadă — firește maimuţe — și Fansur[127], unde crește sagotierul[128] din care se scoate făină bună pentru fabricarea unei pâini excelente.

În sfârșit, primele brize îngăduiră navelor să părăsească Djawa cea mică. După ce trecu pe lângă Insula Negueram, care trebuie să fie una dintre Nicobare, și de grupul Andamandor [129], flota, luând direcţia sud-vest, ajunse pe ţărmurile Ceylonului. „Insula Seilla este cea mai bună insulă de pe lume faţă de mărimea ei. Și, după cum spun hărţile, *are de jur-împrejur două ivii patru sute de mile* iar în vremea veche era mai mare, ţinând trei mii șase sute mile, dar vântul de miazănoapte bate atât de tare, că o mare parte s-a scufundat sub apă"[130]. Aici se culeg din belșug „nobilele și bunele" rubine, safirele, topazele ametistele și alte pietre preţioase, cum ar fi granatul, opalul, agaţa și agaţa portocalie. Sultanul ţării avea pe atunci un rubin cât palma de mare și cât braţul de gros, roșu ca focul, pe care marele han încercase zadarnic să-l cumpere, plătindu-i preţul unei cetăţi.

---

[121] *Condor și Șandur* - probabil că este vorba de Insulele Con Dao situate la 10 km de coasta sud-estică a Indochinei.

[122] *Petam* - Insula Bintan de lângă Singapore.

[123] *Aloe* - gen de plantă liliacee cu frunze groase, din care se extrage o rășină amară și purgativă.

[124] *Samatra* - vechi regat pe coasta nordică a Insulei Sumatra.

[125] *Dagoian* — probabil regiunea Indragiri din partea centrală a Sumatrei.

[126] L*ambri* - satul musulman Lamuri din nord-vestul Sumatrei.

[127] *Fansur* - localitate pe coasta de vest a Sumatrei.

[128] *Sagotier* - palmier, denumit și arborele-de-pâine.

[129] *Andamandor* - este vorba de Insulele Andaman.

[130] Marco Polo, op. cit., p. 166.

La șaizeci de mile spre vest de Ceylon, navigatorii întâlniră marele ţinut Maabar, care nu trebuie confundat cu Malabarul, situat pe coasta occidentală a peninsulei indiene. Maabarul formează sudul coastei Coromandel, foarte preţuită pentru pescuitul de perle. Acolo, spune Polo, se află vrăjitori care pot face ca monștrii marini să fie nevătămători celor ce se scufundă în apă după perle. Marco Polo dă apoi amănunte interesante despre moravurile indigenilor, despre moartea sultanului local, în cinstea căruia nobilii se aruncă în foc, despre sinuciderile religioase, care nu sunt deloc rare, despre particularităţile riturilor religioase etc.

După ce făcu un popas pe coasta Coromandel, Marco Polo urcă spre nord, până în Ţara numită Mutfili (regatul Telingane, cu capitala Warangal în partea de est a statului Hyderabad). Ţara aceasta este guvernată înţelepţește de o sultană, văduvă de patruzeci de ani, care a vrut să rămână credincioasă amintirii soţului ei. În ţară se exploatează bogate mine de diamant, situate în munţi, unde din nenorocire mișună numeroși șerpi. Dar minerii, ca să culeagă aceste pietre preţioase fără a se teme de șerpi, au născocit o metodă ciudată „căreia pe drept cuvânt i se poate contesta eficacitatea: „Și mai capătă oamenii diamante și într-altfel: că sunt acolo râpi așa de mari și de adânci, că nimeni nu le poate trece; și ei aruncă înăuntru bucăţi de carne, iar carnea cade pe diamante, care se înfig în ea. Și pe munţi sunt vulturi-albi care trăiesc printre șerpi; și când simt carnea în fundul râpilor, ei coboară și scot carnea pe marginea prăpăstiilor. Atunci oamenii se reped spre vulturi, aceștia fug și oamenii găsesc în carne diamantele. Și mai găsesc diamante pentru că vulturii le mănâncă odată cu carnea, și oamenii se duc dimineaţa la cuibul vulturului și, găsesc în murdăria lor diamante”[131].

După ce vizită orășelul Santo-Tome, situat la câteva mile spre sud de Madras (suburbie sudică a Madrasului), Marco Polo exploră Ţinutul Maabar și mai ales Ţinutul Lar[132], locul de baștină al tuturor „bregomanilor” din lume, probabil al brahmanilor. Oamenii aceștia, după spusele lui Marco Polo, trăiesc până la adânci bătrâneţi datorită cumpătării și postului; unii dintre călugării lor ating chiar o sută cincizeci sau două sute de ani, hrănindu-se numai cu orez și cu lapte, și bând un amestec de sulf și de argint-viu. Bregomanii aceștia sunt neguţători pricepuţi, deși sunt superstiţioși; cinstea lor este remarcabilă; nu iau niciodată bunul altuia, nu ucid nicio vietate, oricare ar fi ea, și se închină boului, pe care îl socotesc animal sfânt.

Din acest punct al coastei flota se reîntoarce la Ceylon și apoi spre Cail[133], port care pare să fi dispărut de pe hărţile moderne și unde ancorau pe atunci toate navele venite de la Ormuz, Chisi, Aden și de pe toată coasta Arabiei. De acolo, trecând pe lângă capul Comorin, punctul cel mai sudic al peninsulei, navigatorii

---

131 Marco Polo, op. cit., p. 174.

132 *Lar* - regiune situată lângă Gudjerat cu capitala Ceaul.

133 *Cail* - oraș ale cărui ruine se găsesc în partea de nord a deltei fluviului Tamraparni.

sosiră în faţa oraşului Coilum[134], actualul Cuilon, care, în al XIII-lea secol, era un oraș foarte comercial. Prin partea locului se găsește în special lemnul de santal și indigoul, iar numeroși neguţători din Levant și dinspre apus vin să cumpere și să vândă. Ţara Malabarului este foarte bogată în orez; și nu lipsesc nici fiarele sălbatice, ca Icoparzii, pe care Marco Polo îi numește „leinegri"; și nici papagalii de diferite soiuri, nici păunii, care sunt cu mult mai frumoși decât rudele lor din Europa.

Părăsind Coilumul și înaintând spre nord de-a lungul coastei Malabar, flota ajunse pe ţărmurile Ţării Eli[135], care îşi trage numele de la unul din munţii situaţi la hotarul dintre Kanara și Malabar; acolo se recoltează piperul, ghimberul, șofranul și alte mirodenii. În nordul ţării se întinde ţinutul pe care călătorul veneţian îl numește Melibar, situat la nord de Malabarul propriu-zis. Navele neguţătorilor din Mangi vin adeseori să facă schimb cu băștinașii acestei părţi a Indiei, care le furnizează baloturi excelente cu mirodenii, ţesături preţioase de bugran și alte mărfuri de soi; dar navele sunt deseori jefuite de piraţii de pe coastă, care trec drept marinari foarte temuţi. Piraţii aceștia locuiesc mai ales în Peninsula Gufarat[136], astăzi Gujarat, spre care se îndreptă flota după ce cunoscu Tana[137], ţinut de unde se culege tămâia neagră, și Cambaet, astăzi Cambay, oraș unde se face un important trafic cu piei. După ce vizită Sumetan, cetate din peninsulă, cu locuitori păgâni, apoi Chesmacoran, probabil actuala provincie Kedjemekran, capitala ţinutului Mekran, situat la est de Indus, lângă mare, în loc să urce spre Persia, unde îl aștepta mirele prinţesei tătare, Marco Polo porni spre vest, prin întinsa Mare Oman.

Neobosita lui patimă de explorator îl mână astfel de-a lungul a cinci sute de mile, până la ţărmurile Arabiei, unde ancoră în insulele Bărbatului și Femeii, numite astfel, fiindcă una este locuită numai de bărbaţi, iar cealaltă numai de femeile lor, pe care bărbaţii nu le vizitează decât în lunile martie, aprilie și mai. Părăsind insuliţele acestea, flota se îndreptă spre Insula Socotra situată la intrarea Golfului Aden și pe care Marco Polo o exploră parţial. Veneţianul îi descrie pe locuitorii Socotrei ca pe niște vrăjitori iscusiţi, care prin vrăjile lor obţin tot ce vor și stăpânesc uraganele și furtunile. De aci, coborând încă o mie de mile spre sud, Marco Polo îşi duse flota până la ţărmul Madagascarului[138].

---

[134] *Coilum* (azi Cuilon) - port în sudul coastei Malabar.

[135] *Eli* - azi numele unui cap stâncos pe coasta Malabarului.

[136] *Gufarat* - regiune în vestul Indiei aparținând astăzi statului Bombay și Uniunii principatelor Samaștia.

[137] *Tana* - oraș pe Insula Salsetle aproape de Bombay.

[138] În acest capitol Marco Polo descrie vizitarea coastelor Abisiniei, insulelor Zanzibar și Madagascar. în povestirea sa despre aceste țări există multe date inexacte: de aceea savanții cred că Marco Polo nu a vizitat aceste țări. Totuși, Marco Polo a fost primul

În ochii călătorului, Madagascarul este una din cele mai mari și mai frumoase insule din câte există pe lume. Localnicii sunt foarte pricepuţi la negoţ, mai ales când e vorba de negoţul cu colţi de elefant. Și se hrănesc îndeosebi cu carne de cămilă[139], care este mai bună și mai sănătoasă decât oricare alta. Neguţătorilor veniţi de pe coastele Indiei nu le trebuie decât douăzeci de zile ca să traverseze Marea Oman, dar la reîntoarcere au nevoie de trei luni, din pricina curenţilor potrivnici care încearcă necontenit să-i împingă spre sud. Totuși, ei vin adeseori în Madagascar, unde găsesc lemn de santal, din care există păduri întregi, și ambră[140], pentru care dau în schimb ţesături din fir de aur și din mătase, alegându-se astfel cu un câştig destul de frumos. După spusele lui Marco Polo, în insulă se găsesc numeroase fiare sălbatice și mult vânat; leoparzii, urșii, leii, cerbii, mistreţii, girafele, asinii sălbatici, caprele, căprioarele[141], vitele se întâlnesc din belșug; dar ceea ce i s-a părut minune mare a fost pretinsul grifon, acea „pasăre roc" atât de des pomenită în *o mie și una de nopţi,* care, spune el, este, după cum se crede în genere, un animal jumătate leu, jumătate pasăre, capabilă să ridice în gheare un elefant.

Din insula aceasta Marco Polo, urcând spre nord-vest, întâlni în cale Zanzibarul și coasta africană. Localnicii i se părură peste măsură de grași, dar puternici și în stare să ridice cât patru oameni obișnuiţi, „și lucrul nu e de mirare, căci unul mănâncă cât cinci". Localnicii aceștia erau negri și umblau în întregime goi, iar veneţianul adaugă că aveau gura mare, nasul ridicat în sus, buzele și ochii mari, descriere care se potrivește și astăzi băștinașilor acestei părţi a Africii. De hrănit, băștinașii se hrăneau cu orez, came, lapte, curmale şi-şi făceau vin din orez, zahăr și mirodenii. Marco Polo îi înfăţișează ca pe niște luptători viteji, tară teamă de moarte, luptând pe cămile și pe elefanţi, înarmaţi cu scuturi de piele, cu spade și cu lănci, și obișnuind să-și îmbete cu băuturi ameţitoare animalele pe care călăreau.

După cum observă Charton, pe vremea lui Marco Polo ţara cuprinsă sub denumirea de India se împărţea în trei părţi: India mare, adică Hindustanul și tot ţinutul dintre Gange și Ind; India mică, adică ţinutul situat dincolo de Gange și cuprins între coasta de vest a peninsulei și coasta Gochinchinei (Vietnamul de sud); în sfârșit, India de mijloc, adică Abisinia și ţărmurile arabice până la Golful Persic.

---

european care a făcut cunoscută existența Insulei Madagascar (se pare că el a obținut aceste date de la arabi, cărora Madagascarul le era bine cunoscut).

[139] În acea perioadă, în Madagascar nu existau cămile.

[140] *Ambra* - substanță mirositoare, de culoare cenușie, cu aspect de ceară; se găsește pe coastele oceanelor Indian și Pacific: reprezintă excrețiile pietrificate ale cașalotului. Altădată se utiliza în medicină, iar astăzi exclusiv în parfumerie ca fixator de parfumuri.

[141] Aceste animale sunt caracteristice Africii, iar nu Madagascarului.

Pasărea aceasta minunată era probabil Epyornis maximus, ale cărei ouă fosile se mai găsesc încă în Madagascar.

Părăsind Zanzibarul, Marco Polo exploră, deci, litoralul acestei Indii de mijloc, urcând spre nord, mai întâi de-a (lungul Abasiei sau Abisiniei, unde se fac ţesături frumoase din bumbac și din bugran și care este o ţară foarte bogată. Apoi, veneţianul îşi duse flota până în portul Zeila, aproape de intrarea Bab el Mandeb, și, în sfârșit, de-a lungul ţărmurilor Yemenului și Hadramantului, cercetă Aden, portul frecventat de toate navele care fac negoţ cu India și cu China, Escier, cetate de frunte, care exportă nenumăraţi cai dintre cei mai de rasă, Dufar, care produce tămâie de prima calitate. Calatu, astăzi Kalhat[142], situat pe coasta Oman, și, în cele din urmă Cormosa, adică Ormuz, pe care Marco Polo îl mai vizitase când pornise din Veneţia spre curtea marelui han.

În portul acesta din Golful Persic se încheie călătoria flotei echipate prin grija marelui han. Prinţesa ajunsese, în sfârșit, la hotarele Persiei, după o navigaţie care durase nu mai puţin de optsprezece luni. Dar, tocmai atunci logodnicul ei, hanul Arghun, murise, iar ţara era însângerată de un război civil. Prinţesa fu, deci, lăsată în seama fiului lui Arghun, hanul Gazhan, care se urcă pe tron abia în 1295, când uzurpatorul, fratele lui Arghun, fu sugrumat. Ce a devenit prinţesa nu se știe: dar, înainte de a se despărţi de Marco, de Niccolò și de Matteo Polo, ea le arătă o sinceră și adâncă prietenie.

Pesemne că pe când se afla în Persia a cules Marco Polo curioasele informaţii despre Turcia Mare, fragmente fără cap și fără coadă pe care le dă la sfârșitul povestirii sale, o adevărată istorie a hanilor mongoli ai Persiei. Cu aceasta călătoriile lui de explorare s-au încheiat. După ce-și luară rămas bun de la domniţa tătară, cei trei veneţieni, sub pază bună și scutiţi de orice cheltuială, porniră pe uscat spre patrie, mergând întâi spre Trebisonda. De la Trebisonda călătorii ajunseră la Constantinopol, iar de la Constantinopol la Negroponte, unde se îmbarcară pentru Veneţia.

În 1295, după douăzeci și patru de ani de când părăsise Veneţia, Marco Polo reintră în orașul său natal. Cei trei călători, smoliţi de arșiţa soarelui, îmbrăcaţi în veșminte de pânză groasă, tătărească, păstrând în gesturi și în purtări deprinderile mongole și dezobișnuiţi să mai vorbească limba veneţiană, n-au fost recunoscuţi nici chiar de rudele lor cele mai apropiate. De altfel, vestea morţii lor se răspândise de multă vreme și nimeni nu mai trăgea nădejde să-i revadă vreodată. Când ajunseră la locuinţa lor din cartierul sf. Ioan Crisostomul, o găsiră ocupată de mai mulţi membri ai familiei Polo. Aceștia îi primiră pe cei trei călători cu multă neîncredere, pricinuită pe drept cuvânt de înfăţișarea lor sărăcăcioasă, și nu dădură crezare povestirilor oarecum de necrezut spuse de Marco Polo. Totuși, la stăruinţele lor, îi primiră în casa care le aparţinea de fapt. Câteva zile mai târziu, Niccolò, Matteo și Marco, voind să spulbere până și cele mai mici bănuieli cu privire

---

[142] *Kalhat* - port în Peninsula Arabă la sud-est de Mascat.

la identitatea lor, dădură un măreţ ospăţ, urmat de o serbare strălucită. Şi poftiră la ospăţ toate rudele, împreună cu cei mai de frunte nobili ai Veneţiei. Când toţi invitaţii se aflată adunaţi în sala de primire, cei trei Polo se iviră înveșmântaţi în caftane de mătase cărămizie. Oaspeţii trecură în sala ospăţului și serbarea începu. Iar când fură aduse primele bucate, Marco Polo, tatăl și unchiul său se retraseră o clipă și se reîntoarseră înveșmântaţi în splendide ţesături de Damasc, pe care le sfâșiară, împărţind bucăţi din ele oaspeţilor. Când se aduse al doilea rând de bucate, cei trei Polo se iviră în veșminte și mai bogate, din catifea roșcată, pe care le păstrară până la sfârșitul ospăţului. Apoi se iviră îmbrăcaţi simplu, după moda veneţiană.

Oaspeţii, uimiţi și minunaţi ide luxul acesta vestimentar, nu pricepeau ce urmăresc gazdele, când aceștia cerută să li se aducă veșmintele grosolane, folosite în timpul călătoriei; apoi, desfăcând cusăturile, smulgând căptușeala, făcură să se rostogolească șiraguri întregi de rubine, safire, smaralde, diamante, toate pietre de mare preţ. Zdrenţele lor ascundeau bogăţii uriașe. Spectacolul acesta neașteptat alungă toate bănuielile; cei trei călători fură îndată recunoscuţi drept cine erau în realitate, adică drept Marco, Niccolò și Matteo Polo, și primiră cele mai sincere urări de la toţi cei de faţă.

Un bărbat atât de vestit ca Marco Polo nu putea scăpa de onorurile cetăţenești. De aceea, peste câtăva vreme fu numit într-o înaltă funcţie la dregătoria Veneţiei; și pentru că vorbea într-una de „milioanele” marelui han, care stăpânea „milioane” de supuși, se alese cu porecla de *Messer Milioane.*

Cam pe vremea aceea, în 1296, izbucni un război între Veneţia și Genua. O flotă genoveză, comandată de Lamba Doria, cutreiera apele Adriaticii, amenințând litoralul. Amiralul veneţian Andrea Dandolo înarmă de îndată o flotă superioară ca număr flotei genoveze și încredinţă comanda unei galere lui Marco Polo, care trecea, pe drept cuvânt, drept un navigator iscusit. Totuși, în bătălia aceasta navală din 8 septembrie 1296, veneţienii fură înfrânţi, iar Marco Polo, grav rănit, căzu în mâinile genovezilor. Învingătorii, cunoscând și preţuind valoarea prizonierului, îl tratară cu multă grijă. Veneţianul fu adus la Genua, unde cele mai de seamă familii, dorind cu nesaţ să-i asculte povestirile, îl primiră cât se poate de bine. Dar, dacă ceilalţi nu se mai săturau ascultându-l, în schimb lui Marco Polo i se făcuse lehamite să tot povestească și, în 1298, pe când se afla ca prizonier, făcând cunoștinţă cu pisanul Rusticiano, îi dictă acestuia povestea călătoriilor sale.

Pe la 1299, Marco Polo îşi recăpăta libertatea și se reîntoarse la Veneţia, unde se însură. Cam de atunci istoria nu mai pomenește niciun cuvânt despre viaţa lui. Se știe doar, din testamentul datat 9 ianuarie 1323, că vestitul călător avea trei fiice; și se crede că a murit cam pe la aceeași dată, în vârstă de șaptezeci de ani.

Aceasta a fost viaţa faimosului călător, ale cărui însemnări au exercitat o uriașă influenţă asupra dezvoltării științelor geografice. Marco Polo avea un rar spirit al observaţiei. El știa să vadă, după cum știa să și povestească, iar exploratorii de mai apoi n-au făcut decât să-i confirme veracitatea povestirii. Până în secolul al XVIII-lea, datele scoase din relatarea lui Marco Polo au stat la baza studiilor geografice, ca și a expediţiilor comerciale făcute în China, în India, și în centrul

Asiei. De aceea, posteritatea nu poate decât să aprobe titlul pe care primii copiști l-au dat lucrării lui Marco Polo: *Cartea minunilor lumii.* Un rol și mai mare i-a fost însă sortit cărţii lui Marco Polo în istoria descoperirii Lumii Noi, deoarece istorisirile veneţianului despre ţările minunate din Orient, bogate în comori, i-au determinat pe europeni să caute un drum pe mare spre India și coasta Chinei.

Capitolul V

IBN BATTUTA (1300-1377)

Ibn Battuta. Nilul. Gaza. Tir. Tiberiada. Libanul. Balbek. Damasc. Meshed. Basrah. Bagdad. Tebriz. Medina. Mekka. Yemenul. Abisinia. Ţara berberilor, Zanghebar. Ormuz. Siria. Anatolia. Asia Mică. Astrahan. Constantinopol. Turkestanul. Heratul. Indusul. Delhi. Malabarul. Maldivele. Ceylon. Coromandelul. Bengalul. Nicobarele. Sumatra. China. Africa. Nigerul. Tombouctou.

Se împliniseră cam douăzeci și cinci de ani de la reîntoarcerea lui Marco Polo în Veneţia, când un călugăr franciscan străbătu întreaga Asie, între 1313 și 1330, de la Marea Neagră și până la hotarele Chinei, trecând pe la Trebisonda, Muntele Ararat, Babei și Insula Djawa. Dar relatarea lui e atât de confuză și naivitatea lui atât de vădită, încât nu se poate pune niciun fel de temei pe cele povestite de el. Același lucru se poate afirma și despre fabuloasa călătorie a lui Jean de Mandeville, care, după cum spune Looley, a publicat „o lucrare plină de atâtea minciuni, încât poate că nu mai există alta asemănătoare în toate limbile cunoscute ale lumii".

Ca să-i găsim călătorului veneţian un urmaș vrednic de el, trebuie să ne oprim asupra unui călător arab, care a făcut pentru Egipt, Arabia, Anatolia, Ţara tătarilor, India, China, Bengal și Sudan ceea ce Marco Polo făcuse pentru o parte destul de însemnată a Asiei centrale. Omul acesta, ingenios și îndrăzneţ totodată, trebuie pus în primele rânduri ale exploratorilor curajoși.

De profesiune, el era teolog și se numea Abd Allah Mohamed, dar a ajuns vestit sub porecla de Ibn Battuta. În anul 1324, hotărându-se să facă un pelerinaj la Mekka, Ibn Battuta a părăsit Tangerul, orașul său natal, pornind spre Alexandria, iar de acolo spre Cairo. Cât timp a stat în Egipt, călătorul nostru a cercetat îndeosebi Nilul, mai ales la vărsarea în mare; apoi a încercat să urce de-a lungul fluviului, dar, oprit de tulburările de la hotarele Nubiei[143], a fost nevoit să se reîntoarcă și să pornească spre Asia Mică.

După ce vizită Gaza, Tirul[144] pe atunci fortificat și inatacabil din trei părţi, Tiberiada[145], care nu era decât o ruină și ale cărei băi vestite fuseseră în întregime nimicite, Ibn Battuta traversă Tiberiada și Balbekul[146] și ajunse la Damasc în anul

---

[143] *Nubia* - denumirea veche a unui ținut în Africa, între Egipt și Etiopia.

[144] *Tirul* (astăzi Sour Liban) - oraș în vechea Fenicie, celebru în antichitate pentru comerțul și industria sa de purpură.

[145] *Tiberiada* - astăzi Tabarieh, oraș în Izrael situat pe malul lacului Tiberiada.

[146] *Balbek,* în vechime Heliopolis - oraș în Siria situat la 80 km de Damasc.

Ibn Battuta în Egipt

1345. Călătorul găsi orașul acesta pustiit de ciumă. După cum scrie el, groaznica molimă ucidea până la douăzeci de mii de oameni pe zi.

Părăsind Damascul, teologul arab se duse în orașul Meshed, unde vizită mormântul profetului arab Ali. Mormântul acesta atrăgea un mare număr de pelerini ologi cărora — după spusele călătorului — le era de ajuns săpetreacă o noapte în rugăciuni ca să se vindece de beteșugurile lor. Battuta pare să nu pună la îndoială autenticitatea minunii acesteia, cunoscută în întregul Orient sub denumirea de „noaptea lecuirii".

Din Meshed, Ibn Battuta, veșnic neobosit și mânat de imperioasa lui nevoie de a vedea, se duse la Basrah, cercetă ţara Ispahanului, apoi ţinutul Șiraz. De la Șiraz ajunse la Bagdad, la Tebriz, apoi la Medina și, în sfârșit, la Mekka, unde poposi vreme de trei ani.

Se știe că din orașul acesta sfânt pornesc necontenit caravane care străbat toate ţările înconjurătoare. Ibn Battuta porni în tovărășia unor asemenea neguţători curajoși, cu gând să viziteze toate orașele Yemenului, și, împingându-și cercetarea până la Aden, la hotarul Mării Roșii, se îmbarcă pentru Zeila, unul din porturile Abisiniei. Pornise, deci, înapoi, spre pământul african. Trecând prin Ţara berberilor[147], Ibn Battuta studie cu această ocazie moravurile, obiceiurile acestor triburi, care nu se hrănesc decât cu pește și carne de cămilă. În orașul Makdasbu, Ibn Battuta găsi un oarecare lux sau, mai bine-zis, un oarecare confort, căruia îi păstră o bună amintire.

După ce căpătă unele cunoștinţe despre ţara aceasta a berberilor, mai ales în privinţa litoralului, Ibn Battuta hotărî să ajungă, la Zanghebar[148] și, străbătând Marea Roșie, merse de-a lungul coastei arabice până la Zafar, oraș situat pe ţărmul Mării Indiilor. Vegetaţia din partea locului era minunată; betelul, cocoticrul, arborele-detămâie formau păduri măreţe; dar, mânat într-una de spiritul său aventuros, călătorul arab porni mai departe și sosi la Ormuz, în Golful Persic. Apoi străbătu câteva provincii persane. În anul 1332 îl regăsim din nou la Mekka, pe care o părăsise cu trei ani înainte.

Dar acesta nu era decât un popas în viaţa hoinară a lui Ibn Battuta, o clipă de odihnă; căci, părăsind Asia pentru Africa, întreprinzătorul cărturar se avântă din

---

[147] Berberii - grup de popoare care formează populația băștinașă a Africii occidentale și nordice (Maroc, Algeria și Tunis). In afară de aceasta ele au populat oazele din Sahara și Tripolitania. Berberii sunt descendenții libienilor, popor din antichitate care a trăit în Africa de Nord. După cuceririle arabe (secolul al VILlea) o mare parte din triburile berbere au adoptat obiceiurile, cultura, religia (islamul), limba de la arabi. în prezent, se numesc berberi numai acele grupe de popoare care și-au păstrat limbile berbere.

[148] Zanghebar - ținut în Africa orientală de-a lungul Oceanului Indian în dreptul Insulei Zanzibar (Zanghebar).

nou în regiunile puţin cunoscute ale Egiptului de sus și coborî până la Cairo. De aici porni spre Siria, trecu în grabă prin Ierusalim, pe la Tripoli și pătrunse până în Anatolia, unde i se făcu o primire prietenoasă.

După Anatolia, relatarea arabă vorbește despre Asia Mică. Ibn Battuta înaintă până la Erzerum[149], unde văzu un meteorit în greutate de șase sute douăzeci de livre. Apoi, traversând Marea Neagră, vizită Crimeea și Bolgar, oraș așezat la o latitudine destul de înaltă pentru ca inegalitatea zilelor și a nopţilor să fie acolo foarte vădită, și, în sfârșit, ajunse în orașul Astrahan, la gurile Volgăi, unde îşi avea reședinţa de iarnă hanul tătăresc.

Prinţesa Bailun, soţia hanului și fiica împăratului de la Constantinopol, se pregătea tocmai să-și viziteze tatăl. Iată un prilej cu totul firesc pentru Ibn Battuta să exploreze Turcia europeană. El obţinu îngăduinţa s-o însoţească pe prinţesă, care porni cu un alai de cinci mii de oameni, urmată de o moschee portativă, înălţată la fiecare popas. Primirea prinţesei la Constantinopol fu măreaţă și clopotele bătură atât de tare, „încât zarea însăși se clătina de vuiet".

Căpeteniile ţării îi făcură teologului o primire vrednică de faima lui. Ibn Battuta putu să viziteze orașul în amănunţime și rămase acolo treizeci și șase de zile.

După cum se vede, într-o vreme când comunicaţiile erau anevoioase și pline de primejdii, Ibn Battuta devenise un explorator plin de curaj. Egiptul, Arabia, Turcia asiatică, ţinuturile Caucazului fuseseră străbătute de el. După atâtea osteneli ar fi avut dreptul la odihnă. Faima îi era mare și ea ar fi satisfăcut o minte mai puţin ambiţioasă. Ibn Battuta devenise, fără putinţă de tăgadă, cel mai vestit călător al secolului al XIV-lea; dar nepotolita lui patimă îl îmboldi din nou și cercul explorărilor avea să i se lărgească încă nespus de mult.

Părăsind Constantinopolul, Ibn Battuta reveni la Astrahan. De acolo, traversând aridul deșert al Turkestanului actual, ajunse în orașul Korasan, care i se păru mare și cu mulţi locuitori, apoi în Buhara, pe jumătate distrusă încă de oștile lui Ginghis-han; după câtăva vreme îl regăsim la Samarkand, oraș religios, care îi plăcu mult savantului călător, apoi la Bale, unde nu putu ajunge decât după ce străbătu Pustiul Korasanului. Orașul era numai ruină și jale. Oștile tătare trecuseră pe acolo. Neputând să poposească, Ibn Battuta se gândi să revină spre apus, la hotarul Afghanistanului. În faţa lui se întindea ţinutul muntos al Kuzestanului. Dar călătorul nu șovăi și, după ce datorită atât norocului, cât și răbdării înfrânse numeroase piedici, ajunse în marele oraș Herat[150].

Aici e punctul extrem spre apus la care Ibn Battuta se opri. Din Herat călătorul arab se hotărî să reia drumul Orientului și să atingă hotarele Asiei, până la ţărmurile Oceanului Pacific. Dacă ar fi izbutit, ar fi depășit explorările ilustrului Marco Polo.

Ibn Battuta porni, deci, la drum, pe lângă Kabul și graniţa Afghanistanului, ajungând la malurile Sindului, Indusul actual, de-a lungul căruia coborî până către

---

[149] Erzerum (Erseroum) - oraș în Turcia orientală.

[150] *Herat* - oraș în nord-vestul Afganistanului.

mare. Din orașul Lahore[151] călătorul se îndreptă spre Delhi, mare și frumoasă cetate, ai cărei locuitori fugiseră atunci ca să scape de cruzimile sultanului Mahomed.

Tiranul acesta avea uneori clipe de generozitate. El îl primi cu multă bunăvoinţă pe călătorul arab și îl copleși cu bunătatea lui, numindu-l jude la Delhi, dăruindu-i pământuri și câştiguri bănești legate de această funcţie. Dar onorurile nu aveau să dureze multă vreme. Ibn Battuta, compromis într-un pretins complot, crezu că e de datoria lui să-și părăsească postul și se făcu fachir ca să scape de mânia împăratului. Dar Mahomed binevoi să-l ierte și să-l numească ambasador în China.

Norocul îi zâmbi deci, din nou, curajosului călător; avea să poată ajunge în ţările acelea depărtate, călătorind în condiţii excepţionale, căci ducea cu el daruri pentru împăratul Chinei, iar două mii de călăreţi trebuiau să-l însoţească.

Dar Ibn Battuta uitase de răsculaţii care ocupau ţinuturile din preajmă, între hinduși și ostașii din escortă avu loc o luptă. Despărţit de oamenii săi. Ibn Battuta fu prins, jefuit, legat și dus. Unde? N-avea cum să știe. Dar nu-și pierdu nici nădejdea, nici curajul și izbuti să evadeze. După ce rătăci vreme de șapte zile, fu găsit de un negru și readus, în sfârșit, la Delhi, la palatul împăratului.

Mahomed făcu din nou toate cheltuielile necesare pentru o nouă expediţie și-l confirmă pe călătorul arab în funcţia de ambasador. De data aceasta, alaiul străbătu nestingherit ţinutul răsculat și ajunse în Malabar. Peste câtăva vreme, Ibn Battuta intră în Calicut, care deveni mai târziu capitala ţinutului Malabar, port important, unde, însă, trebui să aștepte trei luni un vânt favorabil ca să poată pomi pe mare. Folosind întârzierea aceasta neașteptată ca să cerceteze marina comercială a chinezilor care venea în Calicut, Ibn Battuta vorbește cu admiraţie de joncile lor, adevărate grădini plutitoare, pe care se cultivă ghimber și legume și care formează adevărate sate.

Sosi și anotimpul bun pentru navigaţie. Ca să pornească la drum, Ibn Battuta îşi alese o joncă mică[152], amenajată comod, în care puse să i se încarce averea și bagajele. Alte treizeci de jonci trebuiau să ducă darurile trimise de sultanul din Delhi împăratului Chinei. Dar, în timpul nopţii, o furtună puternică nimici toate navele. Din fericire, Ibn Battuta rămăsese la uscat să ia parte la rugăciunile din moschee. Dar pierduse totul; nu-i mai rămăsese decât „covorul pe care îşi făcea rugăciunile". După această a doua nenorocire nu mai îndrăzni să se înfăţișeze sultanului de la Delhi. Existau doar destule motive să supere chiar un sultan mai răbdător.

Ibn Battuta se resemnă; părăsind slujba sultanului și avantajele legate de calitatea lui de ambasador, se îmbarcă pentru Insulele Maldive[153], conduse pe atunci de o femeie și vestite pentru negoţul intens cu fibre de cocos. Acolo, călătorul

---

[151] *Lahore* - oraș în Pakistanul de vest.

[152] *Joncă* - navă cu vele folosită în China și Japonia.

[153] *Maldive* - arhipelag în Oceanul Indian, la sud-vest de Ceylon.

arab fu din nou făcut jude, se însură cu trei neveste, stârni mânia vizirului, invidios pe faima lui, și trebui curând să fugă. Spera să ajungă pe coasta Coromandal, dar vântul îi împinse nava spre Insula Ceylon. Primit cu multă cinste pe insulă, obţinu de la sultanul local voia de a se urca pe Muntele sfânt Serendid sau Piscul lui Adam. Scopul lui era să vadă urma miraculoasă de pe vârful muntelui, pe care hinduşii o numesc „Piciorul lui Buda", iar mahomedanii „Piciorul lui Adam".

Ibn Battuta vorbește despre marile maimuţe bărboase, care formează o parte importantă din populaţia insulei, că ar fi supuse unui guvernământ monarhic, reprezentat printr-un sultan cinocefal, încununat cu frunze de copaci. Se știe ce trebuie crezut despre toate aceste basme răspândite de credulitatea hinduşilor.

Din Ceylon călătorul trecu pe coasta Coromandal, după ce înfruntă câteva furtuni puternice. De pe această coastă ajunse pe ţărmul opus, traversând extremitatea inferioară a peninsulei indiene, unde se îmbarcă din nou. Cum, însă, piraţii îi atacară nava, Ibn Battuta sosi la Caliout tară un ban, aproape gol și frânt de oboseală. Dar nicio nenorocire nu-l putea doborî, căci făcea parte dintre acei mari călători care se călesc în nenorociri. Și, de îndată ce ospitalitatea mărinimoasă a câtorva neguţători din Delhi îi îngăduiră să-și reia toiagul drumeţiei, se îmbarcă iar pentru Maldive, trecu prin Bengal, căruia îi admiră bogăţiile naturale, porni spre Sumatra, ancoră, după o neplăcută călătorie de cincizeci de zile, pe una din Insulele Nicobare, situată în Golful Bengalului, și, după două săptămâni, ajunse, în sfârșit, în Sumatra, unde sultanul îl primi cu mare cinste, așa cum îi primea de altfel pe toţi mahomedanii. Dar Ibn Battuta nu era un om oarecare; el îi plăcu suveranului insulei, care îi dărui din belșug mijloace să ajungă în China.

O joncă îl transportă pe călătorul arab de-a lungul „mării liniștite" și, şaptezeci şi una de zile după ce părăsise Sumatra, ajunse în portul Kailuka, orașul de reședinţă al unei ţări tainice, netrecută pe hărţi, ai cărei locuitori, frumoși și curajoși, erau neîntrecuţi în meșteșugul armelor. Din Kailuka Ibn Battuta trecu în provinciile chineze și vizită mai întâi măreţul oraș Zaitun, probabil actualul Ţiuancijou, situat ceva mai la nord de Nankin. Apoi străbătu mai multe cetăţi ale Marelui imperiu, studiind obiceiurile oamenilor, cărora le admiră pretutindeni bogăţiile, priceperea în muncă și civilizaţia; dar nu ajunse până la „Marele Zid", pe care îl numește „stavila lui Gog și Magog". Explorând astfel nesfârșitele ţinuturi care îi stăteau în faţă, poposi în marea provincie Șensi, care cuprindea șase orașe fortificate. Printr-o întâmplare, pe când călătorea, putu să asiste la funeraliile unui han, înmormântat împreună cu patru sclave, șase favoriţi și patru cai.

Între timp, în Zaitun izbucniră răscoale care îl siliră pe Ibn Battuta să părăsească orașul. Călătorul arab se îmbarcă pentru Sumatra și, de acolo, trecând prin Calicut și Ormuz, se reîntoarse la Mckka în anul 1348, după ce făcuse înconjurul Persiei și al Siriei.

Dar ceasul odihnei nu sosise încă pentru neobositul explorator. În anul următor, Ibn Battuta se afla din nou la Tanger, orașul său natal; apoi, după ce vizită ţinuturile meridionale ale Spaniei, se reîntoarse în Maroc, pătrunse în Sudan,

Vasul lui Ibn Battuta a fost capturat de piraţi

străbătu ţările scăldate de Niger, traversă Pustiul Sahara și intră în Tombouctou[154], făcând astfel un traseu care l-ar fi satisfăcut pe oricare alt călător mai puţin ambiţios.

Aceasta avea să-i fie ultima expediţie. În 1353, la douăzeci și nouă de ani după ce părăsise pentru prima oară Tangerul, călătorul arab se reîntorcea în Maroc și se stabilea la Fes. Ibn Battuta trece pe merit drept cel mai intrepid explorator al secolului al XIV-lea, iar posteritatea îi înscrie, pe bună dreptate, numele imediat după al lui Marco Polo, ilustrul veneţian.

[154] *Tombouctou* - oraș în Africa (Sudanul oriental).

Capitolul VI

JEANDE BETHENCOURT (1330-1425)

Cavalerul normand. Visele lui de cucerire. Ce se știa despre Insulele Canare. Cádiz. Insulele Canare. Graciosa. Lanzarote. Fuerteventura. Lobos. Jean de Bethencourt se reîntoarce în Spania. Întâlnirea dintre Jean de Bethencourt și regele Henri al III-lea. Gadifer vizitează Arhipelagul Canarelor. Gran Canaria. Insula Hierro (Ferro). Insula Las Palmas.

Jean de Bethencourt, baron de Saint-Martin-le Gaillard, s-a născut în anul 1339 în comitatul d'Eu din Nonmandia. Distingându-se atât în război cât și în navigaţie, deveni șambelanul lui Carol al VI-lea. Având, însă, gustul descoperirilor, el hotărî să-și părăsească ţara și să câştige faimă prin vreo descoperire oarecare. Prilejul i se ivi și iată cum.

Pe coasta africană există un grup de insule numite Insulele Canare, care pe vremuri purtau numele de Insulele Fortunataie (Fericite). Se spune că Juba, fiul unui rege al Numidiei, le explorase încă din anul Romei 776. În evul mediu, după unele date, arabii, genovezii, portughezii, spaniolii și biscaienii vizitară în parte acest grup de insule interesant. În sfârșit, în 1393, un senior spaniol, Aknonaster, comandând o expediţie, operă o debarcare pe Lanzarote, una din Insulele Canare, și aduse de acolo, împreună cu câţiva prizonieri, exemplare ale florei și faunei locale care dovedeau marea fertilitate a numitului arhipelag.

Faptul acesta deșteptă în mintea cavalerului normand ideea cuceririi Canarelor. Cu acest gând, Jean de Bethencourt îşi părăsi reședinţa de la Grain-ville-la-Teinturiere, în Caux, și porni spre La Rochelle. Acolo îl întâlni pe cavalerul Gadifer de la Salle, aflat și el în căutare de aventuri. Jean de Bethencourt îi împărtăși planurile de expediţie lui Gadifer. Acesta îi propuse să-și încerce norocul împreună. Și, schimbând amândoi „multe vorbe frumoase" — prea lungi ca să poată fi reproduse — căzură la învoială.

Între timp, Jean de Béthencourt îşi adună oastea. Avea corăbii bune, pline cu oameni și cu provizii. Gadifer și Jean întinseră velele și, după ce vântul îi necăji o vreme, ocoliră Capul Finisterre, navigară de-a lungul coastei portugheze și ajunseră în portul Cádiz, unde au făcut un popas destul de lung. Acolo, Bethencourt avu iar de furcă cu niște neguţători genovezi, care îl acuzau că le-a luat corăbiile, și trebui chiar să meargă la Sevilla, unde regele Henri al III-lea îi făcu dreptate, absolvindu-l de orice vină. Jean de Bethencourt se reîntoarse, deci, la Cádiz și găsi o parte din echipaj în plină răzvrătire. Marinarii, înspăimântaţi de pericolele expediţiei, nu mai voiau să continue călătoria; dar cavalerul francez, păstrându-i pe cei curajoși și dându-le drumuil celorlalţi, făcu pregătirile și, părăsind portul, porni în larg.

Jean de Béthencourt

Corabia baronului fu reţinută trei zile de acalmie, pe care el o numește „Liniștea mării”; apoi, schimbându-se vremea, atinse în cinci zile una din insulele grupului Canarelor, pe care el o numește Graciosa, și, în sfârșit, o insulă mai importantă, Lanzarote, lungă de patruzeci și patru și largă de șaisprezece kilometri. Lanzarote e bogată în pășuni și în pământuri bune de cultivat, foarte prielnice pentru cultura orzului. Fântânile și gurile de apă din insulă, foarte numeroase, dau o apă excelentă, iar un soi de lichen, folosit la vopsitul ţesăturilor, crește din belșug. Locuitorii acestei insule obișnuiesc să umble aproape goi și sunt înalţi și voinici.

Înainte de a-și dezvălui planurile de cucerire, Jean de Bethencourt ar fi vrut să ia ca ostatici câţiva canarieni. Dar nu cunoștea locurile și operaţia nu era ușoară. Împrejurările îi ajutară. Căpetenia insulei, Guadarfia, luă legătură cu el și îi jură ascultare — ca un prieten, nu ca un supus. Jean de Bethencourt clădi o cetăţuie, sau mai degrabă un fort, pe Câmpia din suldestul insulei, lăsă acolo o garnizoană și porni cu restul oamenilor să cucerească Insula Erbaniei, care nu e alta decât Fuerteventura.

Gadifer fu de părere să se încerce o debarcare de noapte, ceea ce se și făcu; apoi luă comanda unei mici trupe și, vreme de trei zile, străbătu insula fără să poată întâlni vreunul dintre localnici, care se refugiaseră în munţi. Sfârșind proviziile, Gadifer trebui să se reîntoarcă și porni spre Insuliţa Lobos, situată între Lanzarote și Fuerteventura. Dar acolo, șeful marinarilor se răzvrăti împotriva lui și cu greu izbuti Gadifer să se reîntoarcă împreună cu baronul la fortul din Lanzarote.

Jean de Bethencourt hotărî atunci să plece în Spania după provizii și după un nou contingent de ostași, căci nu se mai putea bizui pe echipaj. Îi lăsă, deci, lui Gadifer comanda generală a insulei; apoi, luându-și rămas bun de la toţi ceilalţi, porni spre Spania pe o corabie aparţinând lui Gadifer.

Primul lucru pe care îl făcu când reveni la Cádiz fu să ia măsuri împotriva marinarilor răsculaţi, aruncându-i în temniţă pe cei mai nesupuși îndărătnici. După aceea, cavalerul normand plecă la Sevilla, obţinu să fie primit de regele Castiliei Henri al III-lea, căruia îi oferi Insulele Canare.

Socoteala lui se dovedi întemeiată. Regele, nespus de bucuros, primi omagiul cavalerului normand, îi dărui senioria Insulelor Canare și, între altele, a cincea parte a mărfurilor ce urmau să fie trimise din numitele insule în Spania. În plus, îi dărui douăzeci de miiide maravedís, cam cincisprezece mii de franci, ca să cumpere cele trebuitoare pentru aprovizionarea guvernatorului Gadifer, și îi dădu dreptul să bată monedă în Ţara Canaria.

Din nefericire, cele douăzeci de mii de maravedís fură încredinţate unui ticălos, care fugi în Franţa, ducând cu el darul regelui Castiliei.

Totuși, Jean de Bethencourt mai obţinu de la Henri al III-lea o corabie bine echipată, cu un echipaj de optzeci de oameni și aprovizionată cu alimente, cu arme și cu unelte.

În acest timp, în Insula Lanzarote, unde Gadifer fusese lăsat guvernator, se petreceau evenimente grave. Izbucniseră neînţelegeri și conflicte între oamenii garnizoanei lăsate acolo și după aceea ciocniri între europeni și băștinași, care

făcură victime de ambele părţi. În cele din urmă, Gadifer hotărî să-i ucidă pe toţi bărbaţii indigeni, iar pe femei și pe copii să-i convertească l-a creștinism. Doar sosirea neașteptată a corăbiei trimise de Jean de Bethencourt îl împiedică pe Gadifer să-și aducă planul la îndeplinire.

Corabia aceasta, în afară de optzeci de oameni și de provizii, mai aducea și o scrisoare prin care, între altele, Jean de Bethencourt îi vestea lui Gadifer că-i închinase regelui Castiliei Insulele Canare, fapt care nu-l bucură deloc pe guvernator, căci el se gândea să-și aibă partea lui din numitele insule. Dar Gadifer îşi ascunse nemulţumirea și-i primi bine pe noii veniţi.

Debarcarea, alimentelor și a armelor se făcu imediat. Gadifer se urcă pe corabie și porni să exploreze insulele vecine.

În faţa Insulei Gran Canaria ieșiră în întâmpinarea europenilor cam cinci sute de indigeni. Dar canarienii aceștia se fereau de străini, căci avuseseră destule necazuri de pe urma oamenilor căpitanului Lopez, care năvăliseră în insulă cu douăzeci de ani mai înainte, și de aceea nu-i îngăduiră lui Gadifer să pună piciorul pe uscat.

Guvernatorul trebui, deci, să plece fără să fi explorat Gran Canaria și se îndreptă spre Insula Hierro (Ferro). După ce trecu doar prin apropierea ei, corabia ajunse, noaptea, lângă Insula Gomera, pe care se vedeau arzând focurile băștinașilor. În zori, câţiva oameni de-ai lui Gadifer încercară să debarce; dar Gomeriţii, foarte îndemânatici și foarte curajoși, se năpustiră asupra castilienilor, silindu-i să se reîntoarcă la bord în cea mai mare grabă.

Nemulţumit de primirea pe care i-o făcuseră canarienii, Gadifer hotărî să-şi mai încerce o dată norocul în Insula Hierro. Pomi deci în larg și ajunse în faţa acestei insule, unde putu să debarce fără piedici, și poposi douăzeci și două de zile.

În partea ei centrală, insula era minunată. Umbrită de mii de pini, udată de numeroase izvoare limpezi și bogate în ape, insula era plină de prepeliţe, porci, capre și oi.

Din ospitaliera Insulă Hierro, cuceritorii trecură pe Insula de Las Palmas și ancorară într-un port situat la dreapta unui râu destul de mare. Insula aceasta era cea mai înaintată înspre ocean. Acoperită de pini și de dragonieri, udată de râuri bogate, acoperită de pășuni excelente, ea putea fi folosită pentru orice fel de culturi. Localnicii, înalţi și voinici, aveau trăsături plăcute și pielea foarte albă.

Gadifer nu zăbovi mult în această insulă; marinarii luară apă de băut și, în două nopţi și două zile, după ce trecură pe lângă celelalte insule ale arhipelagului fără să debarce, sosiră la fortul din Lanzarote, după o absenţă de trei luni. În acest timp, cei rămași pe insulă, războindu-se necontenit cu localnicii, făcuseră numeroși prizonieri, iar canarienii, demoralizaţi, veneau tot mai numeroși să li se supună — acceptând creștinismul numai ca să scape de crâncenele persecuţii. Încântat de rezultatele obţinute, Gadifer trimise un gentilom în Spania, ca să-i ducă veste lui Jean de Bethencourt despre ultimele evenimente petrecute în Insulele Canare.

Nici nu apucase încă trimisul guvernatorului să ajungă la Cádiz, când Jean de Bethencourt în persoană debarcă la fortul din Lanzarote „cu o oaste frumușică”.

Planul Ierusalimului

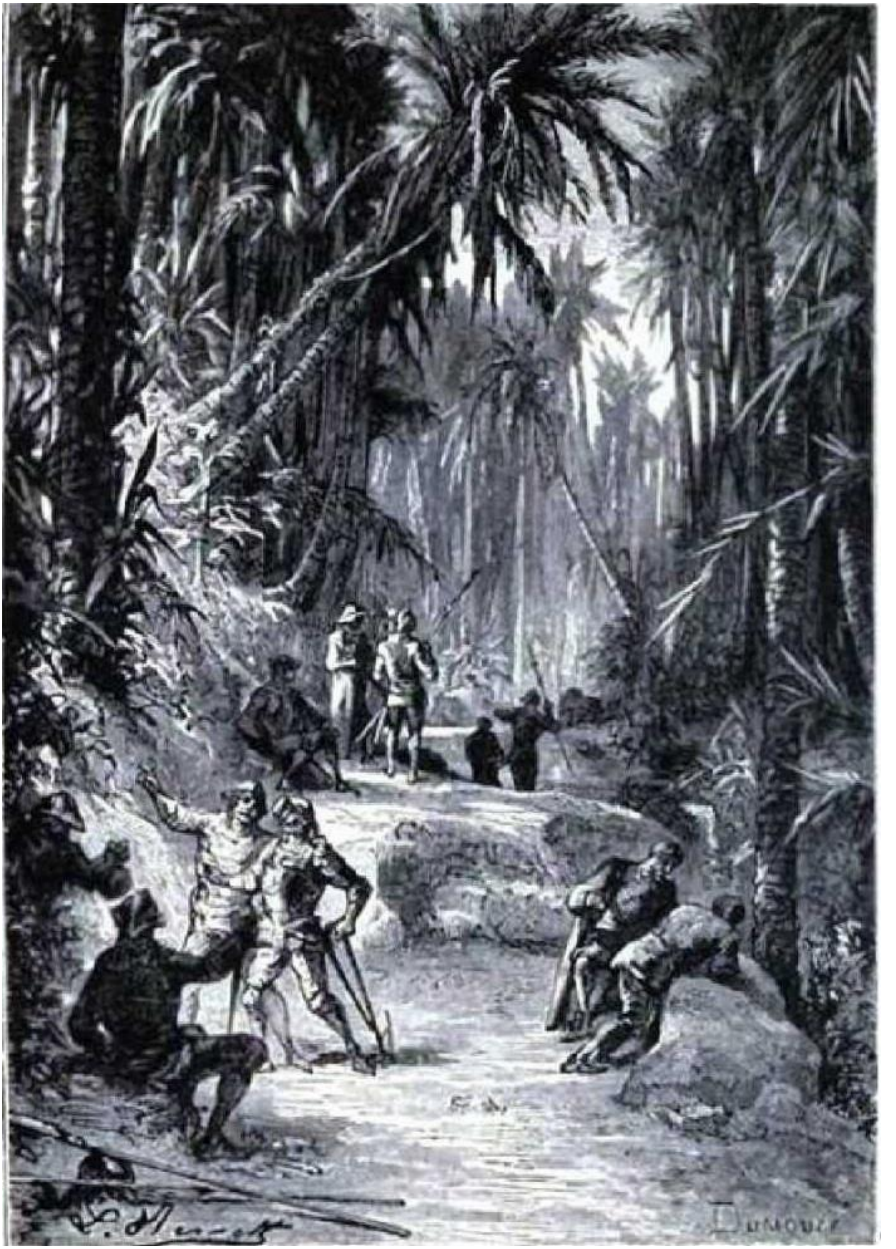

Gadifer se trezi într-o vale minunată

Gadifer și ai lui, ca și canarienii botezaţi, îl primiră cu mare pompă.

Jean de Bethencourt era un ambiţios. Nemulţumit că explorase și că pusese stăpânire, ca să zicem așa, numai pe Arhipelagul Canaralor, se și gândea să cucerească ţinuturile Africii scăldate de ocean. Se reîntorsese, deci, la Lanzarote nutrind acest gând tainic, dar mai avea multe de făcut pentru statornicirea unei dominaţii efective asupra grupului de insule cărora nu le era, de fapt, senior decât cu numele. De aceea hotărî să viziteze și el toate insulele pe care Gadifer le și explorase.

Baronul de Bethencourt, bine aprovizionat și bine înarmat, porni spre Fuerteventura, unde rămase trei luni și, pentru început, prinse numeroși indigeni, pe care-i trimise în Insula Lanzarote. Trebuie să arătăm că băștinașii din Lucrteventuria, oameni foarte curajoși și voinici, și-au apărat cu îndârjire legile și obiceiurile. Dar superioritatea a fost de partea cuceritorilor, care, pe deasupra, îşi mai clădiseră și o cetăţuie în vârful munţilor.

Expediţia trebui să fie însă întreruptă pe neașteptate, din pricina disensiunilor ivite între cei doi cuceritori. Gadifer îi reproșă lui Bethencourt că dăruise insulele regelui Castiliei și cerea să-i dea lui în proprietate absolută câteva dintre ele. Cearta se încheie cu plecarea în Spania a celor doi rivali care ajunseră, fiecare pe corabia lui, la Sevilla. După cum era de așteptat, regele Castiliei dădu dreptate baronului de Bethencourt și-l mustră pe Gadifer. Acesta se reîntoarse supărat în Franţa, hotărât să nu mai calce niciodată în Insulele Canare.

După ce scăpă de rivali, Jean de Bethencourt reveni în Insula Fuerteventura, unde nu mai conteneau luptele cu canarienii, care izbutiseră să distrugă fortăreaţa construită de cuceritori. Când Bethencourt primi întăriri din Insula Lanzarote, războiul reîncepu cu o nouă forţă. În cele din urmă, rezistenţa băștinașilor fu înfrântă; canarienii se convertiră la creștinism împreună cu căpeteniile lor.

Mulţumit de rezultatele obţinute, Bethencourt hotărî să plece în Franţa. Și după ce încredinţă administraţia insulelor locotenentului Jean le Courtois porni la drum în ianuarie 1405, luând cu sine patru indigeni, trei bărbaţi și o femeie.

După douăzeci și una de zile, baronul de Bethencourt ajunse în portul Harfleur, iar după alte zece zile intră în castelul său din Grainville. Jean de Bethencourt intenţiona să revină cât mai curând în arhipelagul canarian și avea de gând să ia cu el pe toţi compatrioţii doritori să-l urmeze. Angajă oameni de toate meseriile, făgăduindu-le moșii. Izbuti astfel să adune un oarecare număr de emigranţi, printre care se numărau și douăzeci și opt de militari, douăzeci și trei dintre ei luându-și nevestele.

Două corăbii fuseseră puse la dispoziţie pentru transportul acestei trupe care trebuia să se adune în a șasea zi a lunii mai, iar în a noua zi a aceleiași luni Jean de Bethencourt întinse velele, debarcând în portul Lanzarote, după patru luni și jumătate de la plecarea din arhipelag.

După ce poposi câtăva vreme la Lanzarote, baronul de Bethencourt îşi dezvălui intenţia de a cuceri Gran Canaria, așa cum cucerise Lanzarote și Fuerteventura, și se gândea ca Maciot, nepotulpe care și-l adusese din Franţa, să-i urmeze la

Regele Maxoratei sosi cu suita sa

guvernarea insulelor.

Plecarea spre Gran Canaria fu fixată la 6 octombrie 1405. Trei corăbii transportau mica oaste a baronului. Dar vântul le mână mai întâi spre coasta africană, împingându-le dincolo de Capul Bojador[155], unde Jean de

Bethencourt debarcă, făcu o recunoaştere de opt leghe a ţinutului și prinse câţiva băștinași și trei mii de cămile, pe care le mână spre corăbii. După ce îmbarcară cât mai multe cămile, pentru a le deprinde cu clima din Canare, baronul întinse velele, părăsind Capul Bojador, pe care-l depășise cu treizeci de ani înaintea navigatorilor portughezi.

În timpul călătoriei de pe coasta africană spre Gran Canaria, cele trei corăbii fură împrăștiate de furtună. Una ajunse la Fuerteventura, alta la Insula Las Palmas. Dar, până la urmă, se reîntâlniră toate la locul convenit. Gran Canaria măsura douăzeci de leghe în lungime și douăsprezece în lăţime și avea forma unei grape. Spre nord era netedă, iar spre sud muntoasă. Pinii, dragonierii, măslinii, smochinii și curmalii formau adevărate păduri. Oile, caprele, câinii sălbatici se aflau din belșug pe insulă. Pământul, ușor de lucrat, producea două recolte de grâu pe an fără să fie îngrășat. Locuitorii erau numeroși.

Jean de Bethencourt operă debarcarea cu gând să cucerească insula. Canarienii, însă, care erau războinici dârji și viteji, îi opuseră o rezistenţă înverșunată. În încăierările sângeroase care urmară între europeni și insulari, ambele părţi suferiră pierderi mari. Lupta continuă, cu unele întreruperi, șase săptămâni și, cu toate acestea, Bethencourt nu izbuti să supună Gran Canaria.

Băștinașii opuseră o rezistenţă serioasă cotropitorilor și în Insula Las Palmas. Războinicii ţinteau atât de bine cu pietre, încât nimereau aproape fără greș.

După ce cuceri cu mari eforturi Insula Hierro și Insula Las Palmas, Bethencourt se reîntoarse cu navele lui la Fuerteventura unde începu să le împartă aici pământ colonilor, iar pe cei aduși de el îi scuti de dări pentru nouă ani.

Reîntors în Lanzarote, baronul de Bethencourt rămase acolo până la plecare. Porunci tuturor gentilomilor pe care îi adusese cu el, cât și meșteșugarilor și celor trei căpetenii canariene, să se adune în faţa lui și, cu două zile înainte de plecarea spre Franţa, le dădu ultimele porunci.

După ce se întoarse în Franţa, Bethencourt, „bătrân acum", se stabili la Grainville. Acolo primea adesea vești din insule și de la nepotul Maciot, trăgând nădejde că se va reîntoarce în regatul său din Canare; dar, până la urmă, această dorinţă nu i se îndeplini.

În anul 1425 căzu la pat și muri cel care înființase prima colonie spaniolă în Oceanul Atlantic. Prin cucerirea Insulelor Canare a fost inaugurată colonizarea lumii de către europeni.

---

[155] *Bojador* - cap în Africa, spre Oceanul Atlantic, situat la nord-vest de Sahara.

Jean de Bethencourt îşi scrie testamentul.

Capitolul VII

CRISTOFOR COLUMB (1430-1506)

I

Descoperirea Madeirei, a Insulelor Capului Verde, a Insulelor Azore, a Guineei și a Congoului. Bartolomeo Díaz. Cabot și Labradorul. Succesele geografiei și ale comerţului în Evul Mediu. Eroarea general admisă asupra distanţei care desparte Europa de Asia. Tinereţea lui Cristofor Columb. Primele lui călătorii. Cum s-au născut planurile lui Columb. Timpul petrecut la mănăstirea franciscanilor. Columb este, în sfârșit, primit la Fernando și Isabella. Înţelegerea din 17 aprilie 1492. Fraţii Pinzón. Armarea a trei car avele în portul Paloș. Plecarea la 3 august 1492.

1492, dată celebră în analele geografice, anul memorabil al descoperirii Americii.

Lumea Veche trebuia, deci, să-și ia sarcina educării morale și politice a celei noi. Cu ideile ei mărginite, cu tendinţele ei pe jumătate barbare, cu înverșunatele ei dușmănii religioase, era ea oare la înălţimea acestei sarcini? Faptele ne vor răspunde singure.

Ce se mai petrecuse între anul 1405, la sfârșitul căruia Jean de Bethencourt încheia colonizarea Canarelor, și anul 1492? Vom povesti aceasta în câteva rânduri.

O mișcare știinţifică deosebit de importantă, datorită influenţei arabilor, care aveau să fie curând alungaţi din Spania, avusese loc în întreaga peninsulă, în toate porturile, dar mai ales în cele din Portugalia, se vorbea despre pământul Africii și despre ţările de dincolo de mări, atât de bogate și de minunate. „Mii de povestiri, spune Michelet[156], înflăcărau curiozitatea, lăcomia, dar și ambiţia oamenilor; ei voiau să vadă acele ţinuturi misterioase, unde natura crease monștri și semănase aur la suprafaţa pământului". Un tânăr prinţ, infantele dom Henrique, al treilea fiu al lui João I, care se ocupa cu studiul astronomiei și al geografiei, avu o influenţă considerabilă asupra contemporanilor săi și asupra dezvoltării puterii coloniale a Portugaliei.

Stabilit în cel mai sudic punct al provinciei Algarve[157], la Sagres, de unde privirile îmbrăţișau imensitatea oceanului, părând că răscolesc apele în căutarea pământurilor noi, dom Henrique clădi un observator, înființă un colegiu maritim,

---

[156] *Michelet* (Jules) - istoric francez (1790-l874).

[157] *Algarve* - provincie in sudul Portugaliei.

unde savanţii desenau hărţi cât mai corecte și arătau cum să fie folosită busola, se înconjură de cărturari și adună date preţioase cu privire la posibilităţile de a face ocolul Africii și de a ajunge în Indii. Fără ca el însuși să fi luat parte la vreo expediţie maritimă, încurajările lui, protecţia acordată marinarilor, îi aduse lui dom Henrique porecla de *Navigatorul,* sub care e cunoscut în istorie (1394-1460).

Capul Non, acest hotar fatal al navigatorilor antici, fusese depășit în 1418, când doi gentilomi de la curtea regelui Henrique, Joio Gonzales Zarco și Tristão Vaz Teixeira, târâţi de furtună în largul mării, se pomeniră aruncaţi pe o insuliţă, căreia îi dădură numele de Porto Santo. Peste câtăva vreme, navigând spre un punct negru care stătea neclintit la orizont, cei doi navigatori atinseră ţărmul unei insule vaste și acoperite de păduri măreţe. Era Madeira[158].

Portughezii Gil Eanes, în 1434, și Baldaya, în 1435, atinseră Capul

Bojador, care îi oprise atâta vreme pe exploratori, și navigară mai mult de patruzeci de leghe dincolo de el.

Însufleţiţi de aceste exemple, Antonio Gonzales, în 1441, și Nuno Tristão, în 1444, înaintară până la al douăzeci și unulea grad, „faptă care, spune Faria y Souza, pentru opinia obișnuită a oamenilor, nu e cu nimic mai prejos decât cele mai glorioase isprăvi ale lui Hercule" și aduseră la Lisabona o cantitate oarecare de nisip aurifer din *Rio de Oro.* Într-o adouă călătorie, Tristão cercetă câteva din Insulele Capului Verde și înaintă până la Sierra Leone. În timpul călătoriei acesteia, el captură zece negri, pe care îi aduse la Lisabona și-i vându cu preţuri foarte mari. Aceasta a fost originea negoţului cu negri, care vreme de patru secole avea să-i răpească Africii atâtea milioane de locuitori și să devină rușinea omenirii.

Începând din anul 1444, portughezii trimiteau în Africa flotile întregi ca să aducă sclavi. Oamenii erau vânaţi cu ajutorul unor câini anume dresaţi. Infantele Henrique nu numai că aprobă comerţul cu negri, dar îşi atribuia chiar a cincea parte a venitului provenit din această îndeletnicire rușinoasă. Cronica portugheză, aducând elogii compatrioţilor săi, comentează astfel o expediţie deosebit de izbutită: „În sfârșit Domnul Dumnezeu, care răsplătește faptele bune, s-a milostivit, după multe necazuri îndurate în slujba lui, să le dăruiască o zi de biruinţă, glorie pentru truda lor și ca plată pentru pierderile suferite, întrucât în ziua aceea au capturat 165 de capete bărbaţi, femei și copii".

Comerţul cu sclavi a grăbit, tară doar și poate, înaintarea portughezilor mai departe, spre coasta sudică a Africii apusene.

În 1445, Diniz Díaz ocoli Capul Verde și exploră o parte a litoralului. În anul următor portughezii descoperiră Insulele Azore, iar câţiva ani mai târziu, veneţianul Alvize da Cada Mosto, care se afla și el în slujba lui Henrique Navigatorul, a descoperit grupul răsăritean al insulelor Capului Verde (1456). De atunci, orice

---

[158] *Madeira* - insulă în Oceanul Atlantic, situată la vest de Maroc. Este renumită prin vinurile sale.

Prinţul Henric al Portugaliei „Navigatorul”.

urmă de teamă pieri. Fusese trecută linia aceea temută, unde se credea că aerul arde ca focul; expediţiile urmară una după alta, necontenit, și fiecare se reîntoarse după ce sporise numărul ţinuturilor descoperite. Ai fi zis că ţărmul Africii nu mai are sfârșit, căci cu cât navigatorii înaintau mai spre sud, capul pe care îl căutau, limita extremă a continentului care trebuia trecută pentru a ajunge în mările Indiei, părea că dă înapoi!

De câtăva vreme, regele João al II-lea, îşi adăugase la titlurile lui și pe acela, de senior al Guineei. Nici nu apucaseră navigatorii care descoperiseră Congo să se deprindă cu cerul și cu stelele cele noi, când Diogo Cão, în trei călătorii succesive, împinse cunoaşterea Africii cu mult mai departe decât toţi înaintașii lui, fiind cât pe-aci să-i răpească lui Díaz cinstea de a descoperi punctul austral extrem al continentului. Punctul cel mai înaintat pe care îl atinse, Capul Cross, se afla la 21°50'S. Acolo, Că o ridică, după datină, un *padrão* sau *padron,* adică un stâlp cu stema ţării, care a fost regăsit mai apoi. La reîntoarcere, Cão îl vizită pe regele din Congo în capitala acestuia și aduse la Lisabona un sol numit Căzută, cu o numeroasă suită de africani.

La câtăva vreme după reîntoarcerea lui Diogo Cão, în august 1487, trei caravele coborâră pe fluviul Tago, sub comanda supremă a lui Bartolomeo Díaz, cavaler al casei regale și veteran al mărilor Guineei. Díaz îi avea sub ordinele lui João Infante, un marinar încercat, și pe propriul său frate, Pedro Díaz, comandantul celei mai mici dintre cele trei caravele, încărcată cu provizii.

Despre prima parte a acestei memorabile expediţii nu avem niciun fel de amănunte. Știm doar, după João de Barros, la care trebuie recurs neîncetat pentru tot ce e legat de călătoriile pe mare ale portughezilor, că, după ce a trecut de Congo, Díaz a navigat de-a lungul coastei până la paralela a 29-a și că a ancorat în golful pe care l-a numit *Angra das Voltas*[159] din cauza manevrelor pe care a trebuit să le facă pentru a ajunge la ţărm, unde și-a lăsat cea mai mică dintre caravele sub paza a noua marinari. După ce a fost reţinut acolo de vremea rea timp de cinci zile, Díaz a pornit spre est, nădăjduind să dea de uscat. Dar, după câteva zile, aflându-se la 42°54' sud, schimbă drumul spre nord și veni să ancoreze în Golful *Dos Vaqueiros,* numit astfel din pricina cirezilor de vite cornute și a ciobanilor care fugiseră în interior la ivirea celor două caravele. În momentul acela, Díaz se afla la patruzeci de leghe est de Capul Bunei Speranţe, pe lângă care trecuse fără să-l observe. Expediţia se aprovizionă cu apă de băut, intră în Golful San Braz (astăzi Mossel) și navigă de-a lungul coastei până în Golful Algoa și până la o insulă pe care o numi Da Cruz, unde fu ridicat un *padrão.* Dar acolo, echipajele, descurajate de primejdiile pe care abia le înfruntaseră, slăbite de hrana puţină și proastă, declarară că nu vor să meargă mai departe. „De altfel, spuneau ei, acum

---

[159] Angra das Voltas (Angra Peznena) - golf în sud-vestul Africii la nordul gurii fluviului Orange.

coasta se îndrepta spre est, deci ar fi bine să cercetăm capul pe lângă care am trecut tară să ne dăm seama".

Díaz adună sfatul și obţinu aprobarea să mai înainteze spre nord-est încă două sau trei zile. Și, datorită dârzeniei lui, izbuti să dea, la douăzeci și cinci de leghe de *Da Cruz,* de gura unui râu, pe care-l numi, după numele secundului său, *Rio Infante.* Dar în faţa refuzului echipajelor de-a merge mai departe, Díaz fu nevoit să pornească înapoi spre Europa.

În sfârșit, descoperiră și capul „vreme de atâtea veacuri ascuns" și pe care navigatorul, împreună cu ai lui, îl numiră Capul Furtunilor *(O Cabo Tormentoso),* în amintirea primejdiilor și furtunilor pe care trebuiseră să le înfrunte ca să ajungă până la el.

João al II-lea schimbă numele de Capul Furtunilor prin Capul Bunei Speranţe, deoarece acest fapt a dat speranţa că drumul Indiilor era deschis, iar vastele lui planuri privind extinderea comerţului și a dominaţiei Portugaliei aveau să se poată realiza.

La 24 august 1488, Díaz se reîntorcea în Angra das Voltas. Din nouă oameni câţi lăsase acolo, șase muriseră; al șaptelea muri de bucurie revăzându-și compatrioţii. Întoarcerea în patrie avu loc fără incidente deosebite. După un popas pe coasta Benin[160], unde făcură negoţ, și în La Mina, unde luară la bord aurul pe care guvernatorul coloniei îl căpătase de la băștinași, expediţia reintră în Portugalia în luna decembrie 1488. Flotila lui Díaz navigase pe mare 16 luni și 17 zile, făcând astfel cea mai îndelungată călătorie întreprinsă de portughezi până atunci.

De mirare este faptul că Díaz nu numai că n-a primit nicio răsplată pentru îndrăzneaţă lui călătorie încununată de succes, dar se pare că a căzut chiar în dizgraţie, căci nu-l mai vedem folosit timp de vreo zece ani. În plus, comanda expediţiei însărcinate să depășească punctul atins de el îi fu încredinţată lui vasco da Gama, pe care Díaz nu făcu decât să-l însoţească, în calitate de subaltern, până în La Mina. Iar lui Díaz nu-i mai rămase altceva de făcut decât să audă povestirea uimitoarei expediţii în Indii a rivalului său și să reflecteze la imensa influenţă pe care un asemenea eveniment avea să-l aibă asupra extinderii dominaţiei portugheze.

Díaz a participat și la expediţia lui Cabral, care a descoperit Brazilia; dar n-a avut parte măcar să-și bucure ochii privind ţinuturile descoperite de el, căci, de îndată ce flota părăsi pământul american, se iscă o furtună nemaipomenită. Patru corăbii se înecară și, printre ele, corabia comandată de Díaz. Făcând aluzie la acest

---

[160] Benin — parte din coasta Golfului Guineii cuprinzând coasta Dahomei și a Nigeriei Occidentale.

tragic eveniment, Camões[161] a pus în gura lui Adamastor[162], duhul Capului Furtunilor, sumbra prezicere: „Cumplită pildă voi da cu prima flotă care va trece pe lângă stâncile acestea și mă voi răzbuna astfel pe cel care, primul, va îndrăzni să mă înfrunte în locașul meu".

De fapt, abia în 1497, adică la cinci ani după descoperirea Americii. Vasco da Gama depăși punctul cel mai sudic al Africii. Se poate afirma deci că, dacă navigatorul portughez l-ar fi precedat pe Columb, descoperirea noului continent ar fi întârziat considerabil.

Într-adevăr, pe atunci navigatorii se arătau foarte timoraţi și nu îndrăzneau să se depărteze în largul oceanului. Nefiind prea dornici să înfrunte mări necunoscute, ei navigau prudenţi de-a lungul coastei africane, fără să se depărteze de ea. Dacă, deci, Capul Furtunilor ar fi fost depășit înainte de 1492, marinarii s-ar fi deprins cu drumul acesta spre Indii și niciunul dintre ei nu s-ar mai fi gândit să ajungă în „Ţara piperului", adică în Asia, aventurându-se peste Atlantic. Într-adevăr, cui i-ar fi dat prin minte să caute Orientul pe drumurile Occidentului?

Iată, aşadar, motivele pentru care ideea aceasta era la ordinea zilei. „Principalul obiectiv al călătoriilor maritime portugheze în secolul al XV-lea, spune Cooley, era căutarea unui drum spre Indii, pe ocean". Nici celor mai savanţi dintre savanţi, nu le trecea prin minte că s-ar putea să mai existe un nou continent, deși unele părţi ale continentului american fuseseră deja descoperite. Un navigator italian, Giovanni Cabot, ar fi ancorat în 1497 într-un punct al Labradorului. Normanzii scandinavi debarcaseră tară doar și poate pe aceste ţărmuri necunoscute. Coloniștii din Groenlanda exploataseră Vinlanda[163]. Dar oamenii gândeau în așa fel pe atunci, iar improbabilitatea existenţei unei lumi noi era atât de înrădăcinată în minţile lor, încât atât Groenlanda, cât și Vinlanda și Labradorul nu erau socotite decât niște prelungiri ale continentului european.

Navigatorii din secolul al XV-lea nu căutau decât să stabilească niște căi de comunicaţii mai puţin anevoioase către ţărmurile Asiei. Într-adevăr, drumul pe uscat spre Indii, China și Japonia, ţări cunoscute din minunatele povestiri ale lui Marco Polo, drumul acesta care străbătea Asia Mică, Persia și Mongolia era lung și plin de primejdii. În afară de aceasta, „căile terestre" nu puteau contribui la înflorirea comerţului; transporturile de-a lungul lor erau prea anevoioase și prea costisitoare. Trebuia găsită o cale mai practică. De aceea, toate popoarele de pe coastele mărilor europene, din Anglia până în Spania, ca și toate populaţiile de pe ţărmul

---

[161] *Camões* - celebru poet portughez (1520-l580).

[162] *Adamastor* - sau uriașul furtunilor, personaj fictiv din poemul Lusiades.

[163] *Vinland* (Țara Vinului) - nume dat de normandul Leif cel Fericit (Fiul lui Erik cel Roșu) unei porțiuni de pe litoralul nord-estic al Americii de Nord (în dreptul paralelei 40°), ca urmare a prezenței viței-de-vie sălbatică aici.

Mediteranei, văzându-și deschise în faţa corăbiilor marile căi ale Atlanticului, trebuiau să se întrebe și se întrebau într-adevăr dacă ele nu duceau cumva la ţărmurile Asiei.

Sfericitatea Pământului fiind demonstrată, un asemenea raţionament era logic. Navigând mereu spre vest, trebuie neapărat să ajungi în est. Cât despre calea peste ocean, ea nu se putea să nu fie liberă. Într-adevăr, cine ar fi bănuit vreodată existenţa acestui obstacol, lung de trei mii două sute cincizeci de leghe, zvârlit între Europa și Asia și care se numește America?

Pe deasupra, trebuie ţinut seama de faptul că savanţii evului mediu socoteau ţărmurile Asiei la cel mult două mii de leghe de ţărmurile Europei. Aristotel îşi închipuia globul pământesc mai mic decât este în realitate. „Cât e de la ultimele ţărmuri ale Spaniei și până în India? – se întreba Seneca. O distanţă de câteva zile, dacă vântul e prielnic corăbiei”. Aceeași părere o avea și Strabon. Așadar, drumul dintre Europa și Asia nu se putea să nu fie scurt. În plus, punctele de popas cum sunt insulele Azore și Canare, a căror existenţă era cunoscută în secolul al XV-lea, trebuiau să asigure ușurinţa comunicaţiilor transoceanice între Europa și Asia.

Se poate afirma, deci, că eroarea aceasta în privinţa distanţei, eroare atât degenerai admisă, a avut bun în ea faptul că i-a îndemnat pe navigatorii epocii să încerce traversarea Atlanticului. Dacă ar fi știut că adevărata distanţă care desparte Europa de Asia măsoară cinci mii de leghe, nimeni nu s-ar fi aventurat peste ocean către vest.

Trebuie spus că unele fapte dădeau sau mai degrabă păreau că dau dreptate adepţilor lui Aristotel și Strabon, care credeau că ţărmurile orientale sunt aproape. Astfel, un pilot al regelui Portugaliei, navigând la patru sute cincizeci de leghe în larg de Capul São Vicente, situat în ţinutul Algarve, în sud-vestul Portugaliei, găsi în apă o bucată de lemn împodobită cu sculpturi vechi, care nu putea să provină decât de pe vreun continent apropiat. Lângă Madeira, pescarii găsiseră o bârnă sculptată și niște bambusuri lungi care, prin forma lor, aminteau bambusul indian. În plus, locuitorii din Azore culegeau adesea pe plajele lor pini uriași de un soi necunoscut, ba chiar găsiseră într-o bună zi două trupuri omenești, „cadavre cu faţa lată, spune cronicarul Herrera[164], și deloc asemănătoare creștinilor”.

Faptele acestea diverse tulburau, deci, minţile. Și cum în secolul al XV-lea nimeni nu bănuia existenţa Gulfstreamului, care, apropiindu-se de coastele europene, aducea tot ce nimerea în curentul lui, oamenii atribuiau lucrurilor găsite de ei o obârșie pur asiatică. Toate acestea duceau la concluzia greșită că Asia nu se afla departe de Europa, iar comunicaţiile între aceste două extreme ale vechiului continent puteau să nu fie anevoioase.

Așadar, niciun geograf de pe atunci nu se gândea că ar mai putea să existe vreun nou continent; faptul acesta nu trebuie uitat nicio clipă. Căutând drumul spre

---

[164] *Antonio de Herrera* - istoric spaniol (1550-1625).

vest, nimeni nu se gândea la lărgirea cunoștinţelor geografice. Negustorii și-au vârât primii în cap ideea aceasta și au preconizat traversarea Atlanticului. Iar ei nu se gândeau decât la negoţ și la felul cum l-ar putea face pe un drum cât mai scurt.

Mai trebuie adăugat că busola, inventată, după părerea generală, pe la 1302, de către un oarecare Flavio Gioja d'Amalfi[165], permitea pe atunci navelor să se depărteze de uscat și să se orienteze fără ajutorul lor. În plus, Martin Behaim[166] și doi medici de-ai regelui Portugaliei găsiseră mijlocul de a se orienta după înălţimea soarelui și de a folosi astrolabul pentru nevoile navigaţiei.

Când aceste instrumente de navigaţie intrară în uz, problema comercială a drumului prin vest a început să-i frământe îndeosebi pe negustorii din Spania, Portugalia, Italia, ţări unde știinţa era pe trei sferturi făcută din imaginaţie.

Se discuta și se scria. Neguţătorii, aţâţaţi, se luau la harţă cu savanţii. Se închega un mănunchi de fapte, de sisteme, de teorii. Sosise vremea ca o singură minte să le rezume și să le asimileze pe toate. Și chiar așa s-a întâmplat. Toate ideile risipite sfârșiră prin a se aduna în capul unui om, care avea, cum rar se întâlneşte, geniul stăruinţei neclintite și al îndrăznelii.

Omul acesta a fost Cristofor Columb, născut, pe cât se pare, la Genova, pe la 1436. Spunem „pe cât se pare", căci satele Cogoreo și Nervi reclamă, odată cu Savona și Genova, cinstea de a-l fi văzut născându-se[167]. Cât despre anul exact al

---

[165] Există dovezi că acul magnetic a fost folosit pentru orientarea în deșerturile din Asia centrală de către chinezi cu 2000 de ani î.e.n. Primele mențiuni despre busolă în Europa datează din secolul al Xll-lea. Pe atunci, ea era formată dintr-un ac de oțel magnetizat, fixat pe un dop care plutea într-un vas cu apă. Acest dispozitiv era aproape inutilizabil pe o navă care balansa. După cum se presupune, la începutul secolului al XlV-lea, italianul Flavio Gioja din orașul Amalfi a perfecționat compasul magnetic. El a fixat acul magnetic pe un ac vertical pentru ca acesta să se poată roti liber.

[166] Behaim Martin (1450-l506) geograf german originar din Nürnberg. Începând din anul 1481 a locuit la Lisabona, unde a făcut parte, în calitate de cosmograf, din „Comisia de matematicieni" creată pentru elaborarea bazelor astronomice ale navigației. In anul 1484 a participat la călătoria lui Diogo Cão de-a lungul coastelor apusene ale Africii, în timpul căreia au fost descoperite gurile fluviului Congo. După călătorie a trăit mult timp în Insulele Azore. Prin anul 1492 a vizitat orașul Nürnberg și a confecționat acolo un glob mare care ne oferă o imagine despre concepțiile geografice de la începutul epocii marilor descoperiri geografice. Globul lui Behaim a fost confecționat înainte de prima călătorie a lui Columb. Acest glob este unul dintre cele mai vechi care s-au păstrat până în zilele noastre.

[167] Cel puțin douăzeci de orașe din diverse țări ale Europei au emis în diferite epoci pretenții la onoarea de a fi patria lui Columb. In prezent s-a demonstrat, pe bază de

nașterii ilustrului navigator, el variază, după comentatori, de la 1430 la 1445; dar anul 1436 pare să se potrivească mai exact cu documentele cele mai indiscutabile[168].

Familia lui Cristofor Columb era formată din oameni de jos. Tatăl său, Domenico Columb, ţesător de lână, se bucura, totuși, de o oarecare stare și putu să le dea copiilor o educaţie ceva mai aleasă. Tânărul Columb, cel mai mare dintre copii, merse la Universitatea din Pavia, ca să înveţe acolo gramatica, limba latină, geografia, astronomia și navigaţia.

La paisprezece ani, Cristofor Columb părăsi băncile școlii ca să se urce pe puntea unei corăbii. Și trebuie spus că de la această dată și până în 1485 viaţa lui ne-a rămas aproape necunoscută.

Dacă ţinem seama de documentele timpului și de scrierile lui Columb însuși, s-ar părea că tânărul călător a vizitat Levantul, Occidentul, Nordul, Anglia, de mai multe ori, Portugalia, coasta Guineei, insulele africane, poate chiar Groenlanda, putându-se spune că „navigase pretutindeni unde se mai navigase până la el".

Cristofor Columb devenise un bun marinar. Reputaţia lui bine stabilită făcu să fie ales comandant al galerelor genoveze pe vremea războiului republicii cu Veneţia. Noul comandant făcu apoi o expediţie pe coastele Africii de nord, trimis de regele René d'Anjou, și, în sfârșit, în 1477 porni să recunoască pământurile închise dincolo de gheţurile Islandei.

După ce termină cu bine călătoria aceasta, Cristofor Columb se reîntoarse la Lisabona, unde își fixase domiciliul. Acolo se însură cu fiica unui gentilom italian, Bartholomeo Moniz Perestrello, marinar ca și el și foarte prins de curentele ideilor geografice. Soţia lui, doña Filipa, era săracă; cum nici Columb n-avea niciun fel de avere, trebui să muncească din greu ca să poată trăi. Viitorul descoperitor al lumii noi începu să confecţioneze cărţi cu poze, globuri pământești, hărţi geografice, planuri nautice, și făcu asta până în 1484, fără să-și părăsească însă lucrările științifice și literare. Se pare chiar că în această perioadă Columb își făcu din nou toate studiile și că izbuti să dobândească o învăţătură cu mult superioară marinarilor de pe vremea lui.

---

documente, că Columb era italian, s-a născut și a crescut în Italia de nord-vest, în regiunea Genua.

[168] Este imposibil de stabilit măcar cu aproximație anul nașterii lui Cristofor Columb. În îndreptarele străine datele nașterii lui Columb se înșiră pe o perioadă de douăzeci de ani: de la 1436 până la 1456. Se pare că pe la mijlocul secolului al XX-lea s-a stabilit definitiv că Cristofor Columb s-a născut la 29 octombrie 1451. Totuși, data nașterii lui Columb, stabilită chiar pe bază de acte oficiale, este contrazisă uneori de afirmațiile personale ale lui Columb precum și ale persoanelor care l-au cunoscut.

Cristofor Columb

Oare în această epocă i-a încolţit pentru prima dată în minte „marea idee”? Așa s-ar putea bănui. Cristofor Columb urmărea necontenit discuţiile cu privire la drumul prin vest și la ușurinţa comunicaţiilor prin Occident între Europa și Asia. Corespondenţa lui dovedește că el împărtășea părerea lui Aristotel în privinţa distanţei relativ scurte care desparte ţărmurile extreme ale vechiului continent. El le scrie adeseori celor mai de seamă savanţi de pe atunci, atât lui Martin Behaim, despre care am mai pomenit, cât și celebrului astronom florentin Toscanelli[169], ale cărui păreri l-au influenţat destul de mult.

În epoca aceea, potrivit portretului pe care i-l face istoricul său Washington Irving[170], Cristofor Columb era un bărbat înalt, voinic și cu ţinută aleasă. Avea faţa prelungă, nasul acvilin, umerii obrajilor ieșiţi în afară, ochii limpezi și înflăcăraţi, pielea feţei rumenă și ușor pistruiată.

Aflându-se în corespondenţă cu astronomul Toscanelli, Columb află că acesta, la cererea lui Alfons al V-lea, rege al Portugaliei, îi trimisese regelui un memoriu amănunţit asupra posibilităţilor de a ajunge în Indii pe căile vestului. Fiind consultat, Columb aprobă cu toată autoritatea lui ideile lui Toscanelli favorabile unei asemenea încercări. Dar începutul acesta nu duse la niciun rezultat, căci regele Portugaliei, uitându-și planul din pricina războiului cu Spania, muri fără să-și poată îndrepta privirea asupra descoperirilor maritime.

Urmașul lui, João al II-lea, adoptă cu entuziasm planurile întocmite de Columb și de Toscanelli. Totuși, cu o mârșăvie care trebuie dată la iveală, regele încercă să-i jefuiască pe cei doi savanţi de foloasele propunerii lor și, fără să le dea de veste, trimise o caravelă să încerce măreaţa aventură și să ajungă în China traversând Atlanticul. Dar suveranul nu pusese la socoteală lipsa de experienţă a piloţilor săi și nici furtuna care se porni împotriva lor. La câteva zile după plecare, un uragan îi readucea în rada Lisabonei pe marinarii regelui Portugaliei.

Jignit pe bună dreptate de purtarea aceasta josnică, Cristofor Columb îşi dădu seama că nu putea conta pe regele care îl trădase în mod atât de nedemn. Și, cum rămăsese văduv, părăsi Spania împreună cu fiul său Diego, pe la sfârșitul anului 1484, ducându-se, după cât se pare, la Genova și apoi la Veneţia, unde planurile

---

169 Toscanelli Paolo (1390-l482) - cosmograf și astronom italian, adept convins al teoriei sfericității pământului. I se atribuie ideea căii vestice, mai scurte, spre India în locul căii estice în jurul Africii. Se presupune că el a expus ideile sale în anul 1474 într-o scrisoare adresată lui Fernando Martins, sfetnic al regelui portughez. Columb scrie că Toscanelli i-ar fi trimis o copie a scrisorii adresată lui Martins, precum și o hartă anexă. Unii cercetători și biografi ai lui Columb pun la îndoială existența corespondenței dintre acesta și Toscanelli și emit părerea că realizările lui Columb n-au nicio legătură cu proiectele lui Toscanelli.

170 Washington Irving (1780-l859) - autor de lucrări istorice, american. Lucrarea sa principală este Istoria lui Cristofor Columb.

lui de navigaţie transoceanică fură primite destul de prost.

Oricum ar fi fost, în 1483 îl regăsim în Spania, aproape muritor de foame, călătorind pe jos și ducându-l în braţe pe micul Diego, pe atunci în vârstă de șase ani. Dar, din epoca aceasta a vieţii istoria îl va urmări pas cu pas, nu-l va mai pierde din vedere și va păstra pentru posteritate până și cele mai mărunte întâmplări ale acestei mari existenţe.

Cristofor Columb se afla pe atunci în Andaluzia, la o jumătate de leghe de portul Palos[171]. Cumplit de sărac, chinuit de foame, el se duse să bată la poarta unei mănăstiri franciscane, cerșind o bucăţică de pâine și o gură de apă pentru bietul lui copil și pentru el.

Stareţul mănăstirii, Juan Pérez de Marchena, îl găzdui pe nefericitul călător și începu să-i pună întrebări. Mirat de vorbirea lui aleasă, preotul se minună și mai mult de îndrăzneala ideilor lui, căci Cristofor Columb îi împărtăși planurile. Timp de mai multe luni, marinarul rătăcitor rămase în mănăstire. Câţiva călugări savanţi se interesară de el și de proiectele lui. Îi studiară planurile, cerură lămuriri unor navigatori cu faimă și, trebuie spus, se dovediră a fi primii care au crezut în geniul lui Cristofor Columb. Juan Pérez făcu și mai mult încă; i se oferi lui Columb să se ocupe de educaţia fiului său și-i dădu o călduroasă scrisoare de recomandaţie către duhovnicul reginei Castiliei.

Duhovnicul acesta, stareţ al mănăstirii Prado, se bucura de toată încrederea lui Fernando și a Isabellei, dar nu vru să admită proiectele navigatorului genovez și nu-l ajută în niciun chip pe lângă regină.

Cristofor Columb trebui din nou să se resemneze și să aștepte. Se stabili, deci, la Cordoba, unde avea să vină și curtea, și, ca să trăiască, începu iar să întocmească hărţi. S-ar mai putea găsi oare în istoria oamenilor de seamă o viaţă mai chinuită decât aceea a marelui navigator? Și soarta ar fi putut oare lovi cu mai multă cruzime? Dar omul acesta de geniu, neînfrânt, neobosit, ridicându-se deasupra tuturor încercărilor vieţii, nu deznădăjduia. Ars parcă de un foc sacru, el muncea zi și noapte, vizita oameni cu influenţă, răspândea și îşi apăra ideile, luptând neîncetat cu energia cea mai eroică. Până la urmă izbuti, în sfârșit, să obţină protecţia marelui cardinal, arhiepiscopul de Toledo Pedro Gonzales de Mendoza, și, datorită acestuia, fu primit în faţa regelui și a reginei Spaniei.

Cristofor Columb poate că s-a crezut atunci la capătul necazurilor. Fernando și Isabella îi primiră cu bunăvoinţă proiectul, care fu supus cercetării unei comisii de savanţi, demnitari bisericești și călugări reuniţi *ad boc* într-o mănăstire dominicană din Salamanca.

---

[171] Palos - port în Andaluzia (sud-vestul Spaniei), în Golful Cádiz.

Port spaniol

Columb bate la poarta mănăstirii

Dar nefericitul solicitator nu ajunsese încă la capătul suferinţelor. În adunarea aceasta, el îi găsi împotrivă pe toţi cei de faţă. Într-adevăr, ideile lui veneau în contradicţie cu credinţele religioase, încă atât de puternice în secolul al XV-lea. Părinţii bisericii negaseră sfericitatea Pământului și, prin urmare, Pământul nefiind rotund, o călătorie de circumnavigaţie devenea absolut potrivnică textelor Bibliei și nu putea fi logic realizată. „De altfel, spuneau teologii, chiar dacă ar izbuti vreodată cineva să coboare în cealaltă emisferă, cum s-ar mai putea urca din nou în aceasta?”

Iată un argument foarte serios pentru vremurile de atunci. De aceea, Cristofor Columb se pomeni aproape învinuit de crima socotită cea mai gravă în ţările acelea intolerante, adică de crima de erezie. Până la urmă, navigatorul izbuti să scape de învinuirile comisiei, dar studiul proiectului fu din nou amânat.

Trecură apoi ani îndelungaţi. Bietul om de geniu, pierzându-și nădejdea că va izbuti să-și realizeze planurile în Spania, îl trimise pe fratele său la regeleangliei, Henri al VII-lea, ca să-i ofere serviciile sale. Dar, se pare, că regele nu i-a răspuns.

Cristofor Columb se reîntoarse atunci și mai stăruitor spre Fernando. Acesta era însă ocupat cu războiul de nimicire a maurilor și abia în 1492, după ce-i alungase din Spania, îşi plecă din nou urechea la cuvintele genovezului.

De data aceasta, chestiunea fu cercetată cu toată seriozitatea. Regele consimţi să se facă încercarea. Dar Cristofor Columb, așa cum se cuvine inimilor mândre, voi să pună condiţii. Curtea regală se tocmea cu cel ce avea să îmbogăţească Spania! Indignat, Columb ar fi părăsit fără îndoială, pentru totdeauna ţara aceasta ingrată, dar Isabella, la sfatul unui mare comerciant care o convinse să accepte proiectul, depuse eforturi pentru a se ajunge la o înţelegere.

Așadar, abia la șaptesprezece ani de când îşi concepuse planul și după șapte ani de când părăsise mănăstirea din Paloș, Columb, pe atunci în vârstă de cincizeci și șase de ani, semnă la Santa Fé, în ziua de 17 aprilie 1492, înţelegerea cu regele Spaniei.

Prin convenţie solemnă, i se atribui lui Cristofor Columb titlul de mare amiral al tuturor ţinuturilor pe care le-ar fi putut descoperi. Demnitatea aceasta urma să treacă moștenitorilor și urmașilor săi pe vecie. Cristofor Columb era numit viceregе și guvernator al noilor posesiuni pe care spera să le cucerească pe bogatul pământ al Asiei. A zecea parte din perlele, pietrele preţioase, aurul, argintul, mirodeniile sau oricare alte produse coloniale și mărfuri, obţinute în orice fel, care s-ar fi putut afla în limitele jurisdicţiei sale urmau să-i aparţină.

Învoiala era gata și Cristofor Columb avea să-și execute, în sfârșit, planurile. Dar, repetăm, lui nici prin gând nu-i trecea că va da în cale de o lume nouă, căreia nici nu-i bănuia măcar existenţa. Genovezul nu dorea decât „să caute Orientul prin Occident și să treacă pe calea Apusului către ţara unde cresc mirodeniile”. Se poate chiar afirma cu toată siguranţa că ilustrul navigator a murit convins că atinsese ţărmurile Asiei și fără să fi știut vreodată că descoperise America. Dar aceasta nu-i scade cu nimic gloria. Descoperirea noului continent n-a fost decât o întâmplare. Ceea ce îi asigură lui Columb o faimă veșnică este geniul cutezător care l-a împins

să înfrunte primejdiile unui ocean necunoscut, să se depărteze de ţărmurile de care navigatorii nu îndrăzniseră să se despartă până atunci, să se aventureze pe valuri cu navele șubrede existente pe vremea aceea, pradă ușoară a primei furtuni întâlnite, să se avânte, în sfârșit, în bezna necunoscută a mărilor.

Și Cristofor Columb îşi începu pregătirile. Căzuse la învoială cu niște navigatori bogaţi din Paloș, și cu cei trei fraţi Pinzón, care îi împrumutară banii necesari pentru completarea cheltuielilor de aprovizionare.

Trei caraveie fură echipate în portul Palos. Ele se numeau „Gallega”, „Niña” și „Pinta”. Pe „Gallega” trebuia să se îmbarce Columb și el o boteză cu numele de „Santa Maria”. „Pinta” era comandată de Martin Alonso Pinzón, iar „Niña” de Francisco Martin și Vicente Vânez Pinzón, cei doi fraţi ai lui Martin Alonso. Formarea echipajelor le ceru multă bătaie de cap, marinarii speriindu-se de călătoria plănuită. Dar până la urmă izbutiră, totuși, să adune vreo sută douăzeci de oameni.

În ziua de vineri 3 august 1492, trecând la orele opt dimineaţa peste podmolul Saltes, situat în faţa orașului Huelva din Andaluzia, amiralul se aventură cu cele trei caravele ale lui pe valurile Atlanticului.

Construirea unei caravele

II

Prima călătorie. Gran Canaria. Gomera. Variaţie magnetică. Semne de răzvrătire. Pământ! Pământ! San Salvador. Luarea în stăpânire a insulei. Santa Maria de Concepción — Fernandina (astăzi Long Island). Isabella (astăzi Crooked Island). Insulele Mucare. Cuba. Descrierea insulei. Arhipelagul Nuestra Sehora. Insula Espahola (Haiti) sau Santo Domingo, Insuliţa Tortuga (Broasca-ţestoasă). Cacicul pe bordul suntei Maria. Caravela lui Columb se pune pe uscat și nu poate fi salvată. Insuliţa Monte Cristi. Reîntoarcerea. Furtună. Sosirea în Spania. Primirea lui Cristofor Columb.

În prima zi a călătoriei, Amiralul — căci așa îl numesc relatările, navigând drept spre sud, făcu cincisprezece leghe până la apusul soarelui. Întorcându-se apoi spre sud-est, se îndreptă spre Insulele Canare ca să repare caravela „Pinta", a cărei cârmă se avariase poate din reaua-voinţă a timonierului, pe care călătoria îl înspăimânta. Zece zile mai târziu, Cristofor Columb ancora în faţa Insulei Gran Canaria, unde repară avariile caravelei. Peste alte nouăsprezece zile, el ancora în faţa Gómerei[172], ai cărei locuitori îi confirmară existenţa unui pământ necunoscut, aflat spre vest de arhipelag.

Cristofor Columb rămase în Gómera până la 6 septembrie. Primise știrea că trei nave portugheze îl așteptau în larg cu gând să-i taie calea. Dar, fără să ţină seama de acest avertisment, el întinse velele, ocoli cu iscusinţă întâlnirea cu dușmanii, puse capul direct spre vest și pământul dispăru cu totul în urma corăbiilor.

Cât timp dură călătoria, Amiralul avu grijă să nu comunice marinarilor de la bord adevărata distanţă parcursă în fiecare zi spunându-le că au parcurs o distanţă mai mică ca nu cumva să-i înspăimânte și mai tare dacă le-ar comunica depărtarea reală la care se aflau navele de coastele Europei. Totodată, Columb îşi cerceta zilnic și cu mare atenţie compasul și, fără doar și poate, lui i se datorează descoperirea declinaţiei magnetice, de care a ţinut seama în calculele făcute. Dar piloţii se nelinișteau tot mai mult văzând că acul compasului „juca de la nord la vest, după expresia lor[173].

La 14 septembrie, marinarii de pe „Niña" zăriră o rândunică și o codobatură-de-apă. Prezenţa acestor păsări puteau să indice existenţa unor pământuri apropiate, căci ele, de obicei, nu se depărtează la mai mult de douăzeci și cinci de leghe[174] în larg. Temperatura era foarte plăcută, vremea minunată. Vântul bătea de la est și împingea caravelele într-o direcţie favorabilă. Dar tocmai constanţa aceasta a

---

[172] *Gómera* - insulă în Arhipelagul Canare.

[173] Jurnalul de bord al lui Cristofor Columb, Editura Științifică, București, 1961, p. 190.

[174] *Leghe* - Columb a măsurat distanțele parcurse cu ajutorul leghelor marine.

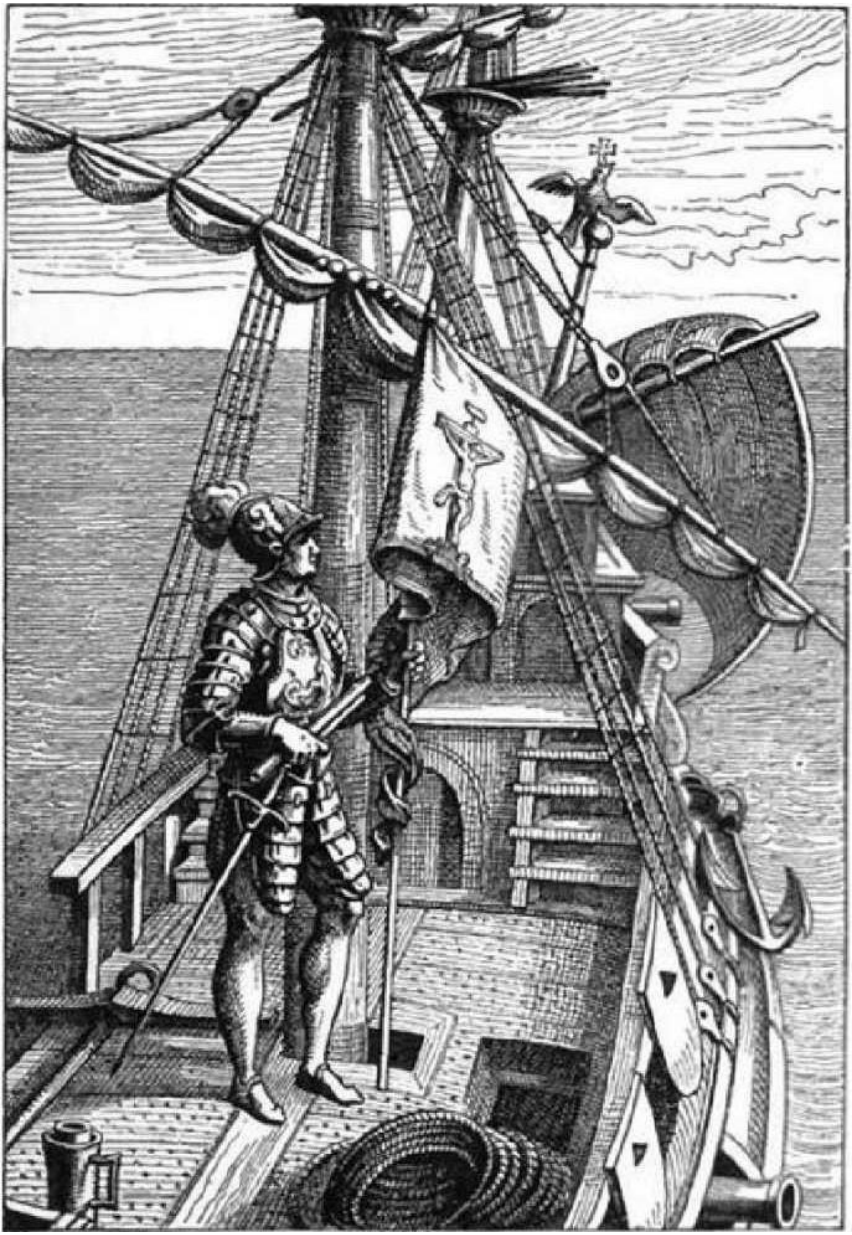

Cristofor Columb la bordul caravelei sale

vânturilor de est îi înspăimânta pe cei mai mulţi dintre marinari, care vedeau în ea, oricât de prielnică le-ar fi fost acum, o piedică pentru reîntoarcere.

La 16 septembrie întâlniră în cale câteva tufe de alge marine încă proaspete, legănate de valuri. Dar pământul nu se arăta. Părea că algele acelea provin de pe stânci submarine, și nu de pe ţărmurile vreunui continent. La 17 septembrie, în a treizeci și cincea zi de la plecarea expediţiei, văzură numeroase ierburi de mare plutind la suprafaţa apei; pe una din aceste grămezi de ierburi se afla chiar un răcușor viu, ceea ce era un semn că pământul este aproape.

În zilele următoare, numeroase păsări, pescăruși, codobaturi-de-apă, rândunici-de-mare zburară în jurul caravelelor. Columb se bizuia pe prezenţa acestor păsări ca să-și liniștească oamenii, care începuseră să fie tot mai înfricoșaţi de faptul că nu întâlneau niciun fel de uscat după șase săptămâni de navigaţie. Cât despre el, era foarte stăpân pe sine. Adeseori, Amiralul le spunea marinarilor cuvinte pline de hotărâre, dând curaj echipajelor să meargă înainte.

E lesne de înţeles că ofiţerii și marinarii sorbeau din ochi orizontul spre care se îndreptau. Erau toţi interesaţi bănește să anunţe apariţia uscatului, deoarece primului care avea să-l descopere regele Fernando îi făgăduise o răsplată de zece mii de maravedís[175].

Ultimele zile ale lunii septembrie fură însufleţite de prezenţa câtorva pescăruși mari zburând pereche, ceea ce dovedea că nu erau rătăciţi. De aceea, Columb susţinea cu o convingere neclintită că pământul nu poate să fie departe.

La 1 octombrie, Amiralul îşi anunţă oamenii că parcurseseră cinci sute optzeci și patru de leghe spre vest de la Insula Hierro. În realitate, caravelele parcurseseră peste șapte sute de leghe și Cristofor Columb știa prea bine aceasta, dar continua să ascundă adevărul.

La 7 octombrie, echipajele flotilei fură cuprinse de emoţie: de pe caravela „Niña" răsunară detunături de bombardă[176]. Comandanţii, cei doi fraţi Pinzón, crezuseră că au zărit pământ. Dar îşi dădură curând seama că se înșelaseră. Totuși, cum ei afirmau că văzuseră papagali zburând în direcţia sud-vest, Amiralul consimţi să schimbe drumul cu câteva carturi[177] spre sud. Iar această schimbare de drum avu consecinţe fericite pentru viitor, căci, dacă ar fi navigat mai departe spre vest, caravelele ar fi întâlnit marele banc al Bahamei și probabil că ar fi pierit.

Totuși, pământul dorit cu atâta înflăcărare nu se ivea. În fiecare seară, soarele, coborând la orizont, se afunda în spatele unei interminabile pânze de apă. Oamenii care formau cele trei echipaje, de mai multe ori victime ale iluziilor optice, începură să murmure împotriva lui Columb, „un genovez", „un străin", care îi târâse atât de departe de patrie. Câteva semne de revoltă se arătară la bord, și, la 10 octombrie,

---

[175] *Maravedi* - monedă veche spaniolă.

[176] *Bombardă* - tun din vechime având proiectile de piatră.

[177] *Cart* - a 32-a parte din roza vânturilor, adică $11^1/_4$ grade.

marinarii declarară că nu vor merge mai departe.

Câţiva din istoricii care au povestit călătoria lui Cristofor Columb vorbesc cu acest prilej despre scene grave petrecute pe caravela lui. După ei, viaţa Amiralului ar fi fost ameninţată de răsculaţii de pe „Santa Maria". Și tot ei mai spun că, în urma învinuirilor aduse și printr-un fel de învoială, Amiralului îi fu acordat un răgaz de trei zile, după care, dacă pământul n-avea să se ivească, flota trebuia să reia drumul spre Europa. Nimic din relatări, chiar din cele ale lui Columb, nu ne îngăduie să dăm crezare unor asemenea afirmaţii datorite imaginaţiei autorilor și credinţei lor că puţină legendă nu-i strică măreţei figuri a lui Cristofor Columb.

Neîndoielnic este doar că unii murmurau împotriva lui la bordul caravelelor, dar echipajele, încurajate de cuvintele Amiralului, de energica lui atitudine în faţa necunoscutului, nu refuzau să execute manevrele.

La 11 octombrie, Amiralul observă aproape de caravela lui o trestie încă verde, care plutea pe valurile destul de agitate ale mării. În același timp, echipajul de pe „Pinta" pescui o altă trestie, o scândură și un bastonaș care părea să fi fost tăiat cu o unealtă de fier. Mâna omului îşi lăsase vădit urma pe aceste epave. Aproape în aceeași clipă, oamenii de pe „Niña" zăriră o crenguţă de spin înflorit. Și toţi se bucurară de aceste semne. Apropierea uscatului nu mai putea fi pusă la îndoială.

Apoi noaptea învălui marea. „Pinta", cea mai bună dintre cele trei caravele, naviga în frunte. Lui Cristofor Columb, care nu părăsise o clipă puntea de comandă, scrutând neobosit întunericul, i se păru că zărește o lumină mișcându-se în umbrele zării, când de pe „Pinta" se auzi glasul matelotului Rodrigo de Triana strigând: „Pământ! Pământ!"

Ce trebuie să se fi petrecut în clipa aceea în sufletul lui Columb? O mai fi existat oare, de când s-au ivit oamenii pe Pământ, vreun om care să fi simţit o emoţie asemănătoare aceleia pe care a simţit-o atunci marele navigator? O fi cumva drept să se spună că ochiul care a descoperit cel dintâi acest nou continent a fost al Amiralului? Dar puţin importă: gloria lui Columb nu constă în faptul că a ajuns, ci că a plecat.

La orele două din noapte, pământul fu realmente văzut. Caravelele se aflau la numai două leghe de uscat.

În revărsatul zorilor se zări o insuliţă, la două leghe de corăbii. Insuliţa făcea parte din grupul Bahama. Columb o numi San Salvador.

În curând, câţiva băștinași, în întregime goi, se iviră pe ţărmul cel nou. Cristofor Columb coborî în cea mai mare barcă de la bord împreună cu Alonso și Vânez Pinzón, cu notarul expediţiei, Rodrigo de Escovedo și alţi câţiva. Puse piciorul pe uscat ţinând în mână pavilionul regal, apoi Amiralul luă solemn în posesiune insula, în numele regelui și al reginei Spaniei, poruncind să se întocmească un proces-verbal despre lucrul acesta.

În timpul ceremoniei, indigenii îl înconjurară pe Columb și pe ai lui. Iată cum s-au petrecut lucrurile după relatarea lui Columb:

„Eu, spune Amiralul, dându-mi seama că era o mulţime care s-ar fi mântuit și ar fi trecut la sfânta noastră religie mai curând prin dragoste decât prin forţă, spre a

Ce-o fi simţit Columb în acel moment?

ni-i face prieteni, le dărui unora câteva berete roșii, câteva șiraguri de mărgele de sticlă din cele ce se pun la gât și alte mărunţișuri de mică valoare, ceea ce le făcu multă plăcere și deveniră prietenii noștri într-atât, încât era o adevărată minune. Ei veniră apoi înotând la bărcile pe care ne aflam; ne aduceau papagali, gheme de fir de bumbac, suliţe și multe alte lucruri, pe care le schimbau cu altele oferite de noi, cum sunt mărgelele de sticlă și clopoţeii. În sfârșit primeau și dădeau totul cu bunăvoinţă, dar mi se păru că erau oameni care duceau mare lipsă de orice lucru.

Toţi umblă goi așa cum s-au născut, la fel și femeile, iar una dintre acestea era destul de tânără. Și toţi cei pe care i-am văzut erau foarte tineri, și n-am văzut niciunul care să fi avut mai mult de 30 de ani; și toţi sunt bine făcuţi, frumoși la trup și la chip. Au părul gros, aproape ca firele din coada cailor, scurt și căzând peste ochi, în afară de un smoc pe care-l poartă pe spate și îl lasă lung, fără să-l taie niciodată. Unii se vopsesc cu pulbere cenușie (și au culoarea celor din Canare, nici negri, nici albi), alţii îşi dau cu alb sau cu roșu, sau cu altă culoare; unii îşi vopsesc faţa, alţii trupul sau numai ochii, sau numai nasul.

Arme nu poartă și nici nu le cunosc: când le arătai săbiile, le apucară de partea tăișului, din neștiinţă și se tăiară. Și nu au nici fier (metal) de niciun fel. Suliţele lor sunt niște prăjini fără fier; câteva dintre ele au în vârf un dinte de pește, iar altele felurite corpuri tari de orice natură. Îndeobște, sunt înalţi, cu mișcări graţioase și sunt bine făcuţi.

Văzând câţiva care aveau urme de răni pe trup, i-am întrebat prin gesturi ce însemnau urmele acelea și ei mă făcură să înţeleg că pe pământul lor veneau oameni din alte insule din vecinătate cu gând să-i înrobească și îmi arătară cum se apărau. Și eu am crezut și cred că vin aici pe pământul mare spre a-i prinde și lua în robie. Iar cei de aici pesemne că sunt buni slujitori și iscusiţi, căci văd cu câtă repeziciune repetă tot ce le spun, și socotesc că ar putea să devină lesne creștini, fiindcă mi se pare că nu aparţin nici unei secte”.

Când Cristofor Columb se reîntoarse la bord, un număr oarecare de băștinași se ţinură înot după barca în care se afla. A doua zi, 13 octombrie numeroși băștinași veniră în jurul caravelclor. Aveau pirogi foarte mari, cioplite din trunchiuri de copac, în care puteau uneori să încapă și patruzeci de oameni; și le conducea cu un soi de lopată, ca a brutarilor. Mulţi dintre sălbaticii aceștia purtau plăcuţe de aur prinse de pieliţa nasului. Păreau foarte miraţi de sosirea străinilor și credeau, pe cât se pare, că albii picaseră dincer. Atingeau cu mult respect și curiozitate veșmintele spaniolilor, socotindu-le, fără doar și poate, drept pene naturale. Costumul roșu al Amiralului le stârni mai ales admiraţie. Era vădit că-l socoteau pe Columb un soi de papagal dintr-o specie superioară. De altfel, îl recunoscură imediat drept căpetenia străinilor.

Cristofor Columb și ai săi vizitară apoi Insula San Salvador. Nu se mai săturau admirând. Minunata ei așezare, frumoasele ei crânguri, apele curgătoare, câmpiile verzi. Fauna era puţin variată. Papagalii cu pene sclipitoare mișunau pe sub arbori, reprezentând ei singuri ordinul păsărilor. Insula San Salvador forma un platou, fără

nicio colină; un lac mic îi ocupa centrul. Cu toată netezimea ei, insula trebuia, totuși, să aibă mari bogăţii minerale, pentru că localnicii purtau podoabe de aur. Dar preţiosul metal era scos oare din măruntaiele insulei?

Amiralul îl întrebă pe unul dintre indigeni și, prin semne, reuși să înţeleagă că, ocolind insula și navigând spre sud, va descoperi un ţinut al cărui rege poseda vase mari de aur și bogăţii imense. A doua zi, Cristofor Columb porunci caravelelor să întindă velele și se îndreptă spre continentul indicat, care, după el, nu putea fi decât Cipango.

Aici trebuie făcută o observaţie foarte importantă, căci ea rezultă din starea cunoștinţelor geografice de pe vremea aceea: Cristofor Columb se credea ajuns pe ţărmurile Asiei. Cipango e numele pe care Marco Polo îl dădea Japoniei. Eroarea aceasta a Amiralului, împărtășită de toţi cei ce-l însoţeau, abia după ani de zile a putut fi recunoscută și, așa cum am mai spus, marele navigator, după patru călătorii succesive în insule, muri fără să știe că descoperise o lume nouă. Nu încape nicio îndoială că marinarii lui Columb și Columb însuși îşi închipuiau că în noaptea de 12 octombrie 1492 ajunseseră fie în Japonia, fie în China, fie în Indii. Iată cum se explică faptul că America a fost atâta vreme numită „Indiile Occidentale" și că băștinașilor acestui continent li se mai dă încă denumirea generală de „Indieni" în Brazilia și Mexic, ca și în Statele Unite.

Cristofor Columb se gândi, deci, să atingă doar ţărmurile Japoniei. El navigă de-a lungul San Salvadorului în așa fel încât să-i exploreze partea occidentală. Indigenii, venind în goană spre mal, îi ofereau apă și cazabe, un fel de lipii făcute din rădăcinile numite „yuca". De câteva ori, Amiralul debarcă în diferite puncte ale coastei și trebuie mărturisit că pretutindeni a fost întâmpinat foarte prietenos. „Văzui două sau trei [sate] notează Columb în jurnalul său, ai căror locuitori veneau în mare număr la mal, chemându-ne și aducând mulţumiri lui Dumnezeu. Unii aduceau apă, alţii merinde, iar alţii, când vedeau că nu coborâm pe uscat — se aruncau în mare și veneau către noi înot, și, după câte puteam înţelege, ne întrebau dacă picasem din cer[178].

Fără să ţină seama de aceste manifestări prietenești, Columb puse să fie răpiţi câţiva indieni, cu intenţia de a-i aduce în Spania. Nefericiţii aceștia, care începuseră prin a fi smulși din patria lor, aveau să fie curând vânduţi! În sfârșit, caravelcic, pierzând din vedere San Salvadorul, se aventurară în largul oceanului.

Soarta îl favoriză pe Columb, ducându-l astfel în mijlocul unuia dintre cele mai frumoase arhipelaguri din lume. Toate insulele noi pe care aveascâ le descopere semănau cu giuvaierurile aflate într-o casetă minunată, în care n-avea decât să-și înfunde cât mai adânc mâinile.

La 15 octombrie, spre seară, flotila ancoră lângă extremitatea de vest a unei noi insule, căreia îi dădură numele de Santa Maria de Concepción; ea se află la numai

---

[178] Jurnalul de bord al lui Cristofor Columb, p. 50.

cinci leghe de San Salvador. A doua zi, Amiralul debarcă cu luntre înarmate și pregătite împotriva oricăror surprize. Indigenii, aparţinând aceleiași rase cu cei din San Salvador, le făcură o primire foarte prietenoasă spaniolilor, dăruindu-le tot ceea ce li se cerea. Dar, fiindcă începuse să bată un vânt de sud-est, Columb îşi adună flota și, înaintând încă nouă leghe spre vest, descoperi o a treia insulă, căreia îi dădu numele de Fernandina. Aceasta este actuala Long Island.

Toată noaptea caravelele rămaseră cu velele strânse, iar a doua zi, 17 octombrie, numeroase pirogi mari veniră să le înconjure. Legăturile cu băștinașii erau dintre cele mai bune. Sălbaticii schimbau pașnic fructe și ghemuleţe de bumbac pentru mărgele de sticlă, tamburine cu clopoţei, ace, care îi încântau îndeosebi, și melasă, care se părea că le place grozav. Indigenii din Fernandina, mai îmbrăcaţi decât vecinii lor din San Salvador, erau, totodată, și mai civilizaţi; aveau locuinţe făcute în formă de pavilioane și prevăzute cu hornuri înalte; colibele acestea erau foarte curate în interior și foarte bine întreţinute. Coasta occidentală a insulei, adânc scobită, ar fi putut forma un port larg și măreţ pentru o sută de corăbii.

Dar Fernandina nu le oferea spaniolilor bogăţiile la care râvneau și pe care doreau atât de mult să le aducă în Europa; minele de aur lipseau de pe pământurile ei. Și, totuși, băștinașii veniţi la bordul caravelelor vorbeau mereu despre o insulă mai mare, situată spre sud și numită Samoeto, de unde se culegea preţiosul metal. Columb se îndreptă, deci, în direcţia indicată. Vineri 19 octombrie, Amiralul ancoră noaptea lângă Samoeto, căreia îi dădu numele de Isabella, Crooked Island de pe hărţile moderne.

După spusele indigenilor capturaţi pe Insula San Salvador, pe această insulă trebuia să se găsească un rege deosebit de puternic; Amiralul așteptă zadarnic timp de câteva zile, dar importantul personaj nu se ivi. Insula Isabella oferea o priveliște cât se poate de plăcută, cu lacurile ei limpezi și cu pădurile ei dese. Spaniolii nu se mai săturau admirând arborii noi, a căror verdeaţă uimea pe drept cuvânt ochii europenilor. Papagalii zburau în stoluri nenumărate pe sub arborii stufoși, iar șopârlele mari și foarte vioaie, iguane tară îndoială, se furișau cu repeziciune prin ierburile înalte. Locuitorii insulei, care mai întâi fugiseră la vederea spaniolilor, se obișnuiră curând cu ei și făcură schimb cu produse locale.

Totuși, Columb nu renunţa la ideea de a ajunge pe pământul Japoniei. Indigenii îi spuseră că spre vest se află o insulă mare și nu prea depărtată, numită Cuba, iar Amiralul, presupunând că ea trebuia să facă parte din regatul Cipango, nu se îndoia că va ajunge curând în orașul Chinsai, adică în Hancijou, odinioară capitala Chinei.

Iată de ce, îndată ce vântul le îngădui, corăbiile întinseră velele. Joi, 25 octombrie, spaniolii dădură peste încă șapte sau opt insule înșiruite pe o singură linie, de la nord spre sud. Dar Columb nu se opri să le viziteze, iar duminică ajunse în faţa Cubei. Caravelele ancorară într-un estuar, căruia spaniolii îi spuseră San Salvador; apoi, după un scurt popas, spre seară, îşi reluară navigaţia și intrară într-un port situat la gura unui mare fluviu, care deveni mai târziu portul de Las Nuevitas del Príncipe.

Pe malurile insulei creșteau numeroși palmieri cu frunze atât de late, încât una singură ajungea ca să acopere o colibă de-a indigenilor. Când dădură cu ochii de spaniolii care găsiră pe plajă niște idoli cu chip de femeie, numeroase păsări domestice, oase de animale, câini muţi și unelte de pescuit, indigenii o rupseră la fugă, dar fură atrași mai apoi prin mijloacele obișnuite și făcură schimb cu spaniolii.

Cristofor Columb se credea pe continent și doar la câteva leghe de Hancijou. Iar ideea aceasta era atât de înrădăcinată în mintea lui și a ofiţerilor, încât se pregătiră să-i trimită daruri marelui han al Chinei. La 2 noiembrie, Amiralul trimise un ofiţer de la bord și un evreu, care știa ebraica, arabă și caldeiana, la monarhul indigen. Solii, purtând șiraguri de perle și având termen șase zile pentru îndeplinirea misiunii, se îndreptară spre interiorul pretinsului continent.

Între timp, Cristofor Columb mai urcă vreo două leghe în susul frumosului fluviu care curgea la umbra marilor păduri înmiresmate. Localnicii făceau schimburi cu spaniolii și pomeneau adesea de un loc numit Bohio, unde aurul și perlele se aflau din belșug. Ei mai adăugau că acolo trăiesc oameni cu capete de câini, care se hrănesc cu came omenească.

Solii Amiralului se reîntoarseră la nave la 6 noiembrie, după o lipsă de patru zile. Avuseseră nevoie numai de două zile de drum ca să ajungă într-un sat format din vreo cincizeci de colibe, unde fuseseră primiţi cu mari semne de respect. Li se sărutaseră picioarele și mâinile, fiind luaţi drept zei coborâţi din cer. Printre alte amănunte despre obiceiurile localnicilor, ei povesteau că bărbaţii și femeile fumau tabac cu ajutorul unui tub bifurcat, trăgând fumul pe nări. Indigenii știau să aprindă focul frecând una de alta, cu mare repeziciune, două surcelușe de lemn. Prin colibe se afla bumbac din belșug, iar într-o locuinţă găsiseră o cantitate de aproape cinci sute de arrobe[179]. Cât despre marele han, nu-i dăduseră de urmă.

Să semnalăm aici o a doua eroare săvârșită de Columb, eroare ale cărei consecinţe, după Irving, i-au schimbat toată seria descoperirilor. Crezându-se pe ţărmul Asiei, Columb privea în mod logic Cuba ca făcând parte din continent. De aceea nici nu se gândi măcar să-i facă ocolul și luă hotărârea să se reîntoarcă spre est. Dacă nu s-ar fi înșelat în privinţa aceasta, dacă şi ar fi continuat direcţia iniţială, rezultatele călătoriei ar fi fost cu totul altele. Într-adevăr, sau ar fi fost împins spre Florida, pe coasta Americii de Nord, sau ar fi mers de-a dreptul spre Mexic. În acest ultim caz, în locul unor băștinași ignoranţi și sălbatici, de cine ar fi dat? Firește că de locuitorii marelui imperiu al aztecilor, ţara pe jumătate civilizată a lui Moctezuma.

Acolo ar fi aflat orașe, oștiri, bogăţii imense, iar rolul lui ar fi devenit fără îndoială cel al lui Hernando Cortés. Dar n-a fost să fie așa, și Amiralul, stăruind în eroarea lui, se reîntoarse spre est cu flota, care ridică ancora la 12 noiembrie 1492.

Cristofor Columb merse de-a lungul Cubei, navigând în volte, și văzu cei doi munţi, Muntele de Cristal și Mea, exploră portul, pe care îl numi Puerto del Príncipe,

---

[179] Arroba - veche unitate de greutate în Spania reprezentând 11,5 kg.

și arhipelagul, căruia îi dădu numele Fecioarei. În fiecare noapte se zăreau focurile pescarilor pe insulele acestea numeroase, ai căror locuitori se hrăneau cu păianjeni și cu viermi mari. De câteva ori, spaniolii traseră la mal și înfipseră cruci, în semn de luare în stăpânire.

Indigenii îi pomeneau adeseori Amiralului despre o oarecare Insulă Babeque, unde aurul s-ar fi găsit din belșug. Amiralul hotărî să meargă acolo. Dar Martin Alonso Pinzón, căpitanul „Pintei", a cărui caravelă era mai rapidă decât celelalte două, trecu în fruntea flotei și, la 21 noiembrie, în zorii zilei, dispăru cu totul.

Amiralul se necăji foarte tare din pricina acestei despărţiri, bănuindu-l pe Pinzón de trădare; dovada o găsim în jurnalul său, unde scrie: „Pinzón îmi face și multe alte griji și necazuri". Îşi continuă, totuși, drumul, explorând coasta Cubei.

În zilele următoare se zări fluviul Borna, iar caravelele, trecând pe lângă Capul Los Azules, se pomeniră pe partea răsăriteană a insulei, căreia îi făcură o recunoaştere a coastei pe o lungime de douăzeci și cinci de leghe. Dar Columb, în loc să reia drumul spre sud, se depărtă spre est și, la 5 decembrie, întâlni în cale o mare insulă, căreia indienii îi spuneau Bohio. Insula aceasta era Haiti.

Seara, „Niña", comandată de Amiral, intră într-un golf, care fu numit Puerto Maria. E actualul port San Nicolas, situat lângă capul cu același nume, la extremitatea de nord-vest a insulei.

A doua zi, spaniolii descoperiră numeroase capuri și o insuliţă numită Broasca-ţestoasă (Tortuga). De cum se iveau, caravelele puneau pe fugă pirogile indigene. Insula de-a lungul căreia navigau părea foarte întinsă și foarte muntoasă, de unde i s-a tras mai târziu denumirea de Haiti, ceea ce înseamnă „pământ înalt". Recunoaşterea acestor ţărmuri fu continuată până în Golful Mosquito. Păsările care zburau pe sub copacii minunaţi ai insulei, plantele, câmpiile, colinele aminteau priveliștile din Castilia. De aceea, Cristofor Columb botează acest pământ nou Insula Española[180]. Locuitorii erau foarte fricoși și neîncrezători; nu se putea stabili niciun fel de legătură cu ei; fugeau în interiorul insulei. Totuși, câţiva marinari izbutiră să prindă o femeie, pe care o aduseră la bord. Amiralul îi dădu inele, mărgele și un veșmânt care îi era absolut trebuitor; în sfârșit, o tră cu mărinimie și o trimise înapoi, pe uscat.

Purtarea aceasta bună avu drept urmare îmblânzirea băștinașilor și, a doua zi, nouă marinari bine înarmaţi, aventurându-se până la patru leghe pe uscat, fură primiţi cu mult respect. Indigenii le ieșiră grămadă înainte, oferindu-le tot soiul de produse locale. Marinarii se reîntoarseră încântaţi de excursia făcută. Interiorul insulei li se păruse bogat în bumbac, aloe, arboride-fistic; un fluviu frumos, căruia i se dădu mai târziu numele de Trei Râuri, îşi desfăcea apele limpezi.

La 15 decembrie, Columb dădu ordin să se întindă velele și vântul îl purtă spre Insuliţa Tortuga, unde observă un curs de apă navigabil și o vale atât de frumoasă,

---

[180] *Española* - în limba spaniolă înseamnă „mica Spanie".

încât îi dădu numele de Valea Paradisului. A doua zi, navigând în volte printr-un golf adânc, zări un indian care manevra cu dibăcie o luntrișoară, în ciuda vântului puternic. Indianul fu poftit la bord; Columb îl copleși cu daruri, apoi îl debarcă într-un port de pe Española, devenit apoi Portul Păcii.

Aceste purtări îi apropiară pe indigeni de Amiral și din ziua aceea ei ieșiră în mare număr în faţa caravelelor. Regele lor îi însoţea. Era un bărbat de vreo douăzeci de ani, bine făcut, voinic și care cam începuse să se îngrașe. Umbla și el gol, ca și supușii și supusele lui, care-i arătau mult respect, fără a se umili însă. Columb făcu să i se dea onorurile cuvenite unui suveran și, drept recunoștinţă pentru purtarea lui, regele, sau mai degrabă cacicul[181] acesta, îi spuse Amiralului că ţinuturile dinspre est gemeau de aur.

A doua zi, un alt cacic veni să pună la dispoziţia spaniolilor toate comorile ţării lui. El asistă la sărbătorirea zilei de sfânta Maria, pe care Columb o celebră cu toată pompa pe corabia lui, pavoazată pentru acest prilej. Cacicul fu primit la masa amiralului și făcu cinste mesei; după ce gustă felurite mâncăruri și băuturi, el trimise cupele și farfuriile oamenilor din suită. Cacicul acesta avea înfăţișare frumoasă; vorbea puţin și părea foarte politicos. După terminarea ospăţului, el îi oferi Amiralului câteva foiţe subţiri de aur. Columb îi arătă monedele pe care erau gravate portretele lui Fernando și al Isabellei, și, după ce-i explică prin semne că era vorba de cei mai puternici suverani de pe Pământ, puse să fie desfășurate în faţa regelui indigen steagurile regale ale Castiliei. La venirea nopţii, cacicul se retrase foarte mulţumit și plecarea îi fu salutată cu salve de artilerie.

În ziua următoare, oamenii echipajului înfipseră o cruce uriașă în mijlocul satului și părăsiră ţărmul acesta ospitalier. Ieșind din golful format de insulele Tortuga și Española, Amiralul descoperi mai multe porturi, capuri, golfuri și râuri și o insuliţă care fu numită Santo Tomás; apoi, în sfârșit, un port foarte larg, bine adăpostit și pitit între insulă și Golful Aguja, în care se deschidea un canal împrejmuit de munţi înalţi, acoperiţi cu păduri.

Amiralul debarca adesea pe uscat. Băștinașii îl primeau ca pe un trimis al cerului și-l invitau să rămână printre ei. Columb le împărţea cu dărnicie clopoţei, inele de alamă, bobiţe de sticlă și alte mărunţișiuri care le plăceau grozav. Un cacic numit Guacanagari îi trimise lui Columb o centură împodobită cu chipul unui animal urecheat, cu limba și nasul făcute din aur bătut. Aurul părea să abunde în insulă și indigenii aduseră curând o oarecare cantitate. Locuitorii acestei părţi a Insulei Española păreau superiori prin inteligenţă și frumuseţe. După părerea lui Columb, vopseaua roșie, neagră sau albă cu care-și ungeau trupurile folosea mai ales ca să-i apere de arșiţa soarelui. Locuinţele acestor indigeni erau foarte frumoase și bine clădite. Când Columb îi întrebă despre ţara care produce aur, indigenii îi indicară spre vest un ţinut pe care-l numeau Cibao și în care Amiralul se încăpăţâna

---

[181] În limba indienilor caribi, cuvântul cacic sau casic însemna „conducător de trib”.

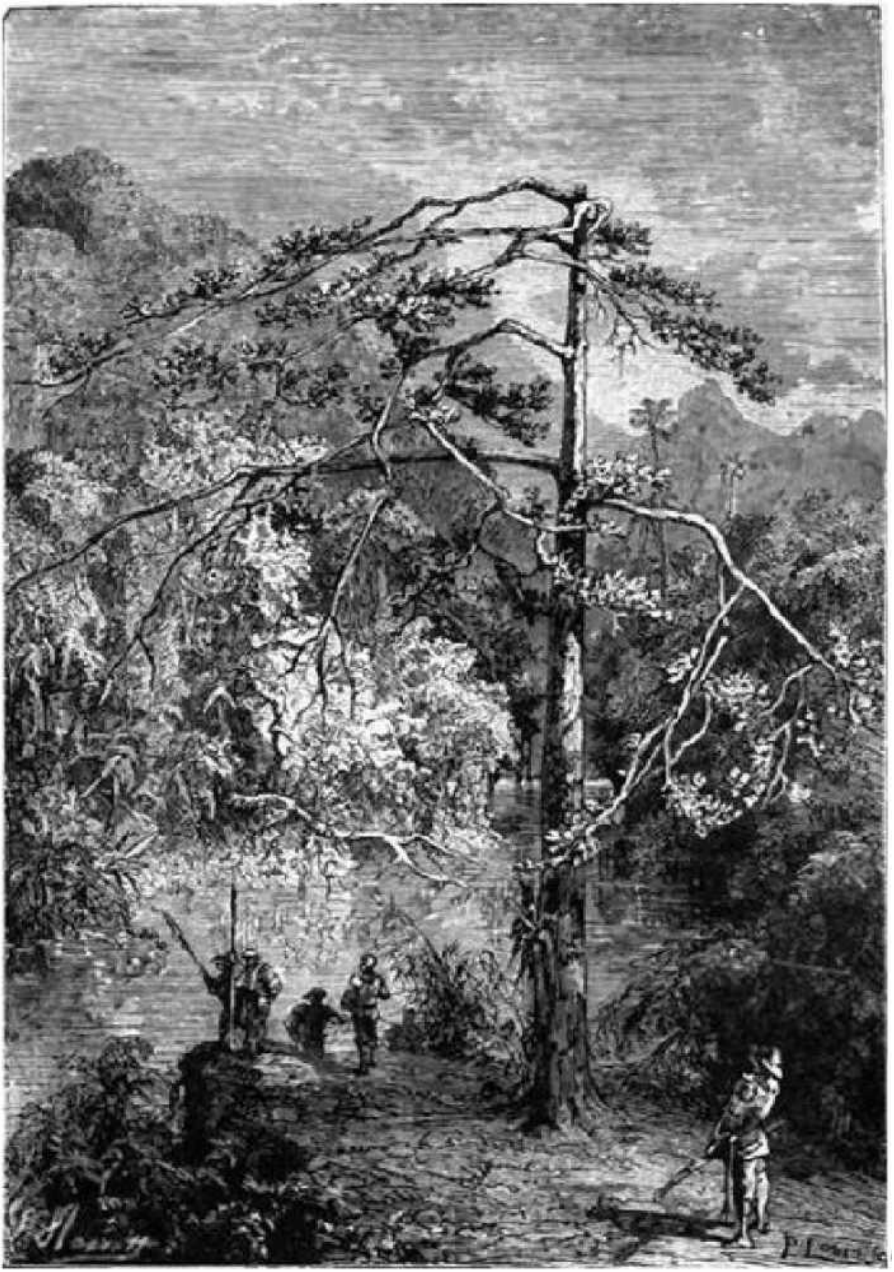

Columb a numit-o Valea Paradisului

să vadă asiaticul Cipango (Japonia).

În ziua de Crăciun, caravela Amiralului suferi un grav accident. Era prima avarie din această călătorie de când navigau în largul Golfului Santo Tomás; la venirea nopţii, el se lăsă luat de curent care-l împinseră spre ape mici. Caravela lovi cu pana cârmei fundul și se puse pe uscat. Amiralul, trezit de izbitură, alergă pe punte, porunci să se transporte cu o barcă o ancoră pe care să o arunce în larg ca să se poată trage pe ea și să readucă nava la linia de plutire. Proprietarul navei și câţiva marinari însărcinaţi cu executarea acestui ordin săriră în barcă; dar, cuprinși de spaimă, fugiră trăgând la rame din toate puterile spre „Niña".

Între timp, marea scădea. „Santa Maria" se împotmolea din ce în ce. Ca s-o ușureze, trebuiră să-i taie catargele și curând trebuiră să transporte echipajul la bordul celeilalte nave. Cacicul Guacanagari, înţelegând supărătoarea situaţie a caravelei, alergă împreună cu fraţii și cu neamurile lui, pe care îi însoţea un mare număr de băștinași, și ajută la descărcarea corăbiei. Datorită grijii lui, niciun obiect din încărcătură nu fu pierdut și toată noaptea indigenii înarmaţi făcură de pază în jurul depozitelor de provizii.

A doua zi, Guacanagari veni la bordul „Ninei" cu gând să-l consoleze pe Columb și-i puse la dispoziţie toate bogăţiile lui. În același timp îi oferi o gustare compusă din pâine, crevete, pești, rădăcini și fructe. Mișcat de aceste dovezi de prietenie, Columb se hotărî să întemeieze o așezare pe insulă. Se sili, deci, să-i câștige pe indieni prin daruri și gesturi prietenoase; apoi, voind, de asemenea, să le dea o idee despre puterea lui, porunci să se tragă câte un foc de archebuză și de bombardă, ale căror detunări îi speriară grozav pe bieţii oameni.

La 26 decembrie, spaniolii începură construirea unei fortăreţe pe această parte a insulei. Amiralul avea intenţia să lase acolo câţiva oameni, aprovizionaţi cu pâine, vin, cereale pentru un an, și să le dea barca mare a „Santei Maria". Lucrările fură continuate fără răgaz.

În ziua aceea aflară vești despre „Pinta", care se despărţise de celelalte nave încă de la 21 noiembrie; băștinașii spuneau că ar fi ancorat într-un golf aflat înăuntrul insulei; dar o luntre trimisă de Guacanagari se reîntoarse fără să o fi putut descoperi. Și atunci Columb, nemaivoind să continue expediţia în condiţiile în care se afla și rămas cu o singură caravelă de când o pierduse pe „Santa Maria", care nu putuse fi readusă la linia de plutire, hotărî să se reîntoarcă în Spania și începu pregătirile de plecare.

La 2 ianuarie, Columb îi dădu cacicului spectacolul unei lupte simulate între soldaţi în armură, fapt de care regele și supușii săi se minunară foarte. Apoi, alese treizeci și nouă de oameni destinaţi să păzească fortăreaţa în lipsa lui și îl numi comandant pe Rodrigo de Escovedo. Cea mai mare parte din încărcătură le rămânea lor și trebuia să le ajungă pentru un an. Printre acești primi coloniști ai noului continent se numărau un escribano, un alguazil, un dulgher, un medic și un croitor. Ei aveau misiunea să caute minele de aur și să găsească locul potrivit pentru întemeierea unui oraș.

La 3 ianuarie, după ce Amiralul îşi luă în mod solemn rămas bun de la cacic și

de la noii colonişti, „Niña" ridică ancora şi părăsi portul. Curând, spaniolii descoperiră o insuliţă cu un munte foarte înalt, căruia îi dădură numele de Monte Cristi. După două zile de navigaţie de-a lungul coastei, lui Columb i se dădu de veste că „Pinta" se afla pe aproape. Curând, comandantul „Pintei", Martin Alonso Pinzón, veni la bordul „Ninei" şi încercă să-şi scuze purtarea. Adevărul e că Pinzón n-o luase înainte decât cu gândul să ajungă primul în pretinsa Insulă Babeque, pe care povestirile băştinaşilor oarătau atât de bogată. Întrucât echipajul „Pintei" era de partea comandantului său, iar „Niña" era comandată de fratele său, Vicente Pinzón, Columb n-avu încotro şi trebui să se mulţumească cu explicaţiile şubrede ale lui Pinzón. El află că „Pinta" mersese numai de-a lungul coastelor Insulei Española, fără să fi descoperit vreo altă insulă nouă.

La 7 ianuarie, caravelele se opriră ca să astupe o gaură de apă de pe fundul „Ninei". Columb profită de acest răgaz ca să exploreze un fluviu larg situat, la o leghe de Monte Cristi. Grăuncioarele pe care fluviul le căra îl făcură să-i dea numele de Rio de Oro. Amiralul ar fi vrut să cerceteze mai cu atenţie această parte a Insulei Española, dar echipajul ardea de nerăbdare să se reîntoarcă şi, sub influenţa fraţilor Pinzón, începuse să murmure împotriva autorităţii lui.

La 9 ianuarie, cele două caravele întinse velele şi se îndreptară spre est, sud-est, navigând de-a lungul coastelor cărora le botezară până şi cele mai mici coturi: Istmul Isabellei, Capul de la Roca, apoi Capul Francez, Capul Cabron şi, în sfârşit, Golful Şamana, situat la extremitatea răsăriteană a insulei. Acolo se deschidea un port în care navele, reţinute de acalmie, ancorară. Primele relaţii cu indigenii fură dintre cele mai bune, dar nu trebui mult ca ele să se transforme. Odată cu încetarea schimburilor se iviră unele demonstraţii ostile, care nu lăsau niciun fel de îndoială asupra intenţiilor indienilor. Într-adevăr, la 13 ianuarie, marinarii spanioli făcură uz de arme. Pierzând câţiva oameni, băştinaşii o luară la fugă. Astfel, pentru prima dată curgea sângele indienilor lipsiţi de apărare, sânge vărsat de o mână europeană. A doua zi, Cristofor Columb reţinu la bord patru tineri indigeni şi, în ciuda protestelor acestora, întinse velele. Echipajele, acrite şi obosite, îi pricinuiau mari necazuri. În relatarea călătoriei, omul acesta înălţat deasupra tuturor slăbiciunilor omeneşti şi pe care soarta nu-l putuse doborî, se plângea amarnic de oamenii lui. La 16 ianuarie, Capul Şamana dispărea în zare şi adevărata călătorie de reîntoarcere începea.

Traversarea fu rapidă şi niciun incident nu se produse până la 12 februarie. La data aceasta, cele două caravele fură prinse de o furtună cumplită, care ţinu trei zile, cu vânturi furioase, talazuri mari şi fulgere dinspre nord-nord-est. Amiralul, temându-se de o nenorocire, scrise grabnic pe un pergament rezumatul descoperirilor făcute, rugând pe oricine va găsi pergamentul să-l ducă regelui Spaniei; apoi vârî documentul învelit cu pânză cernită într-un butoiaş de lemn şi îl zvârli în mare.

În zorii zilei de 15 februarie, uraganul se domoli şi cele două caravele, despărţite de furtună, se reîntâlniră; trei zile mai târziu, ele ancorară în faţa Insulei Santa Maria, din Insulele Azore.

La 23 februarie, Amiralul avu de suferit din pricina vântului și trecu din nou printr-o furtună. În sfârșit, la 4 martie, piloţii recunoscură gura fluviului Tajo, unde „Niña" putu să se adăpostească, în timp ce „Pinta" era mânată de furtună tocmai în Golful Biscaya.

Portughezii îl primiră bine pe Amiral. Regele îi acordă chiar o audienţă. Dar Columb se grăbea să ajungă în Spania. De îndată ce timpul deveni prielnic, „Niña" ieși în larg și, la 15 martie, către amiază, ancora în faţa portului Paloș, după șapte luni și jumătate de navigaţie, în timpul cărora Columb descoperise insulele San Salvador, Concepción, Isabella, Fernandina, Cuba și Santo Domingo.

Curtea lui Fernando și a Isabeilei se afla atunci la Barcelona. Amiralul fu chemat acolo. El plecă imediat cu indienii adunaţi din lumea nouă și stârni pretutindeni un entuziasm nemaiîntâlnit încă. Oamenii alergau să-l întâmpine pe marele navigator și-i făceau onoruri regești. Intrarea lui Cristofor Columb în Barcelona a fost măreaţă. Regele, regina, granzii de Spania îl primiră cu mare pompă la Palatul Deputăţiei. Acolo, Columb îşi povesti minunata călătorie, apoi înfăţișă probele de aur.

Cristofor Columb primi titlul de nobleţă; pe blazonul său se afla scrisă deviza: „Castiliei și Leonului, Columb le-a dăruit o nouă lume". Numele navigatorului genovez fu aclamat de la un capăt la altul al Europei. Omul de geniu, atâta vreme sărac și neluat în seamă, se înălţă atunci pe cel mai înalt pisc al faimei.

III

A doua călătorie: flotă de șaptesprezece nave. Insula Hierro (Ferro). Dominica. Marie Galante. Guadalupa. Canibalii. Montserrat. Santa Maria. Redonda. San Martin și Santa Cruz. Arhipelagul Celor Unsprezece Mii de Fecioare (Virginelor). Insula San Juan Evangelista sau Puerto Rico. Insula Espahola. Primii coloniști uciși. Întemeierea orașului Isabella. Trimiterea în Spania a doua corăbii încărcate cu bogăţii. Fortul Santo Tomás, ridicat în ţinutul Cibao. Don Diego, fratele lui Columb, numit guvernator al insulei. Jamaica. Coasta Cubei. Remora. Reîntoarcere la Isabella. Cacicul luat prizonier. Revolta indigenilor. Lipsa de hrană. Columb defăimat în Spania. Trimiterea lui Juan Aguado, comisar la Isabella. Zăcămintele de aur. Plecarea lui Columb. Sosirea la Cádiz.

Povestirea aventurilor marelui navigator genovez aţâţase minţile oamenilor, care și începuseră să vadă în imaginaţie continente de aur situate peste mări. Toate patimile pe care le iscă lăcomia de bani fierbeau în inimi. Sub presiunea opiniei publice și stăpânit el însuși de dorinţa de a se îmbogăţi, Amiralul nu putea să nu pornească iar în larg, cât mai curând posibil. De altfel, el însuși se grăbea să se reîntoarcă la locul cuceririlor și să îmbogăţească hărţile vremii cu noi descoperiri. Se declară, deci, gata de plecare.

De astă dată nu mai fu nevoit să umble după protectori influenţi și să caute să dovedească avantajele incalculabile pe care le promitea expediţia. Se găsiră fără prea mare greutate și mijloacele necesare pentru pregătirea noii expediţii, și oameni dispuși să-l urmeze până la capătul lumii. În ceea ce-i privește pe Fernando și Isabella, aveau motive speciale să grăbească plecarea flotilei.

De îndată ce Columb părăsise Lisabona, regele Portugaliei, João al II-lea, convocase consiliul de stat într-o ședinţă, la care se hotărâse echiparea unei escadre care să urmărească corăbiile spaniole în drum spre pământurile noi. Portughezii socoteau că Spania violase dreptul lor exclusiv, acordat de papa, de a lua în stăpânire teritoriile descoperite la sud și la est de Capul Bojador și până în India. Relaţiile dintre cele două ţări se înăspriră.

Fernando și Isabella, vrând să preîntâmpine un conflict militar, se adresară papei, cerându-i să rezolve litigiul ivit și folosind ca argument dreptul primului descoperitor.

La 4 mai 1493, papa Alexandru al VI-lea Borgia a emis o bulă, potrivit căreia toate regiunile, insulele și continentele ce se întind la vest de meridianul aflat la o depărtare de o sută de leghe de Insulele Azore sau de Insulele Capului Verde[182], trebuiau să aparţină Spaniei, iar cele aflate la est de această linie să devină proprietatea Portugaliei.

Bula papală împărţea astfel întregul glob în două emisfere: una a fost dată Spaniei, iar cealaltă Portugaliei. Cum nu aveau prea mare încredere în ţara rivală, Fernando și Isabella se grăbiră să termine pregătirile pentru expediţie, ca să-și poată atribui și extinde noile posesiuni de peste ocean.

Regele și regina îi puseră la dispoziţie lui Columb o escadră compusă din trei nave mai mari și paisprezece caravele. O mie două sute de oameni trebuiau să plece odată cu el. Câţiva nobili castilieni nu șovăiră să se încreadă în steaua lui Columb și voită să-și încerce norocul dincolo de mări. Cai, vite, tot soiul de unelte pentru culesul și curăţitul aurului, felurite seminţe, într-un cuvânt tot ce trebuie pentru întemeierea unei colonii importante, umpleau calele corăbiilor. Din cei zece indigeni aduși în Europa, cinci se reîntorceau în patrie. Trei dintre ei rămâneau bolnavi în Europa, iar doi muriseră. Cristofor Columb fu numit comandant general al escadrei, cu puteri nelimitate.

La 25 septembrie 1493, cele șaptesprezece nave ieșiră din Cádiz cu toate velele întinse, în uralele unei mulţimi nesfârșite. La 1 octombrie, ele ancorau în faţa Insulei Hierro, cea mai răsăriteană dintre Canare. Pe Insula Gomera făcură provizii de

---

[182] Papa Alexandru al Vl-lea Borgia era atât de ignorant în materie de geografie încât credea că Insulele Azore și Insulele Capului Verde se află pe același meridian. în realitate, Insulele Capului Verde se află cu 5° la est de Insulele Azore. Acest fapt era bine cunoscut în acea vreme navigatorilor spanioli și portughezi.

apă, de lemne și alimente proaspete pentru întreaga escadră. Aici fură luaţi la bord niște câini imenși, dresaţi anume pentru a vâna oameni.

După douăzeci de zile de navigaţie, pe care vântul și marea o favorizară neîntrerupt, Cristofor Columb descoperi pământuri noi.

Într-adevăr, la 3 noiembrie, duminică după sfântul Toma, în zori, pilotul navei amiral „Maria Galante" strigă: „Veste bună! Iată pământul!"

Pământul acesta era o insulă muntoasă acoperită cu vegetaţie tropicală. Crezând-o nelocuită, Amiralul trecu de ea, cercetă câteva insuliţe împrăștiate în cale și ajunse în faţa unei a doua insule. Prima fu numită Dominica, a doua Maria Galante, nume pe care-l mai păstrează și astăzi. A două zi, în faţa spaniolilor se ivi o insulă și mai mare, pe care o numiră Guadalupa din pricina asemănării ei cu un ţinut din Extremadura.

Spaniolii, bine înarmaţi, debarcară pe uscat, unde se ridicau vreo treizeci de colibe de lemn, rotunde și acoperite cu frunze de palmier. În interiorul colibelor erau atârnate hamacuri de bumbac. În mijlocul satului se aflau doi copaci sau stâlpi, în jurul cărora zăceau încolăciţi doi șerpi uriași morţi. Când străinii se apropiară, băștinașii fugiră cât îi ţineau picioarele, lăsând în mâinile lor un număr de prizonieri pe care tocmai se pregăteau să-i mănânce. Marinarii scotociră colibele și găsiră oase de picioare și de mâini, capete proaspăt tăiate, încă ude de sânge, și alte rămășiţe omenești care nu lăsau nicio îndoială asupra felului de alimentare al caraibilor[183].

Oamenii Amiralului explorară în parte insula și-i cercetară principalele ţărmuri.

La 8 noiembrie, Amiralul dădu semnalul de plecare și navigă cu întreaga escadră spre Insula Española, actualmente Haiti, unde lăsase în fortul Navidad, treizeci și nouă de oameni dintre cei ce îl însoţiseră în prima călătorie. Urcând spre nord, Columb descoperi o insulă mare, căreia indigenii aflaţi la bord îi spuneau Madanino. Indigenii aceștia pretindeau că insula nu e locuită decât de femei și, cum în povestirea lui Marco Polo era pomenit un ţinut asiatic ocupat numai de femei, Cristofor Columb avu încă un motiv să creadă că naviga de-a lungul coastei Asiei. Amiralul dorea din toată inima să exploreze ţinutul, dar vântul potrivnic îl împiedică să ajungă la ţărm.

La zece leghe mai departe, Columb descoperi o nouă insulă, împrejmuită de munţi înalţi, căreia îi spuse Montserrat. A doua zi descoperi încă o insulă, pe care o numi Santa Maria Redonda, și în ziua următoare încă două insule, San Martin și Santa Cruz.

Escadra ancoră în faţa Insulei Santa Cruz ca să ia apă de băut; acolo avu loc o întâmplare gravă, pe care Pedro Martin o povestește cu fraze care trebuie redate, căci sunt foarte expresive: „Amiralul, spune el, porunci ca treizeci din oamenii de

---

[183] Spaniolii au stâlcit acest cuvânt neobișnuit pentru ei și spuneau „canib" în loc de „caraib"; de aci a provenit cuvântul canibal - mâncător de oameni.

Marinarii găsiră niște capete tăiate recent

pe corabia sa să debarce pentru a cerceta insula; și oamenii aceștia, coborând la uscat, aflară patru câini și tot atâţia bărbaţi tineri și femei pe mal, care îi întâmpinară întinzându-le braţele a rugă și cerându-le ajutor și scăpare de neamul celor cruzi. Iar canibalii, ca și cei din Insula Guadalupa, văzând acestea, fugiră și se retraseră toţi în pădure. Și oamenii noștri rămaseră două zile în insulă, ca să o viziteze.

În vremea aceasta, cei rămași pe corabie văzură apropiindu-se o luntre cu opt bărbaţi și cu tot atâtea femei în ea; oamenii noștri le făcură semne; dar, apropiindu-se, atât bărbaţii, cât și femeile începură să tragă cu multă îndemânare pe neașteptate în ai noștri, împroșcându-i cu săgeţi mai înainte ca ei să se fi putut acoperi cu scuturile, așa că un spaniol fu ucis de săgeata unei femei care, cu încă o săgeată, mai străpunse unul.

Sălbaticii aceștia aveau săgeţi cu vârfuri înveniñate, iar în mijlocul lor se afla o femeie căreia toţi i se supuneau și se plecau în faţa ei. Și era, după cum se putea bănui, o regină, având și un fiu care o urma cu privire cumplită, voinic și cu faţă de leu.

Socotind, deci, că e mai bine să se lupte de aproape decât să aștepte rele și mai mari luptându-se așa, de departe, ai noștri manevrară astfel nava trăgând la rame care înainta atât de repede încât izbi și scufundă luntrea indigenilor.

Dar indienii — atât bărbaţii, cât și femeile — fiind înotători cât se poate de dibaci, fără să se miște nici mai repede și nici mai încet, continuară să zvârle mulţime de săgeţi într-ai noștri. Și făcură așa până când izbutiră să ajungă înot la o stâncă acoperită de apă, pe care se urcară. Iar de acolo, începură să lupte iar cu bărbăţie. Totuși, până la urmă fură prinși, iar unul din el fu ucis, pe când fiul reginei se alese cu două răni; și fură duși pe corabia Amiralului".

Acest episod arată că indienii îşi preţuiau libertatea și erau gata să lupte pentru ea până la ultima lor suflare.

Caraibii le părură spaniolilor ca făpturi „cât se poate de fioroase". Spre deosebire de ceilalţi indieni, ei purtau părul lung şi-şi încercuiau ochii cu vopsea neagră. Corpul și-l acopereau în întregime cu tatuaje şi-şi încingeau mușchii braţelor și ai picioarelor cu niște împletituri pe care le făceau deosebit de elastice.

După cum se vede, lupta între indieni și europeni începea să devină serioasă. Cristofor Columb îşi reluă navigaţia spre nord, printre insulele „Plăcute și numeroase", acoperite de păduri și dominate de munţi care apăreau scăldaţi în toate culorile. Îngrămădirea aceasta de insule fu botezată Arhipelagul Celor Unsprezece Mii de Fecioare (Insulele Virginelor). Curând se ivi Insula San Juan Evangelista, care nu e alta decât Puerto Rico ţ inut pe atunci plin de caraibi, dar cultivat cu îngrijire, înfăţișând ochilor priveliștea superbă a unor păduri nesfârșite. Câţiva marinari coborâră la uscat și nu aflară acolo decât vreo zece colibe nelocuite. Amiralul dădu apoi ordin de plecare și navigă de-a lungul coastei Insulei Puerto Rico cale de vreo cincizeci de leghe.

Vineri 22 noiembrie, Cristofor Columb ajunse, în sfârșit, în faţa Insulei Española. E lesne de închipuit emoţia care trebuie să-l fi încercat revăzând locul primelor lui succese, căutând cu privirea fortul în care îşi adăpostise primii însoţitori. Ce li se

întâmplase într-un an de zile europenilor părăsiţi pe meleagurile acestea sălbatice? în clipa aceea, o luntre mare, condusă de fratele cacicului Guacanagari, ieși în întâmpinarea „Mariei Galante" și indigenul, urcându-se la bord, îi oferi Amiralului două chipuri de aur.

În acest timp, Cristofor Columb căuta din ochi fortul, fără să zărească însă, nici urmă din el, deși ancorase chiar în faţa locului unde poruncise să fie ridicat. Foarte neliniștit de soarta foștilor lui însoţitori, Amiralul coborî la uscat. Acolo mare îi fu mirarea când nu găsi decât cenușă pe locul fortului! Ce li se întâmplase compatrioţilor lui? Plătiseră oare cu viaţa încercarea aceasta de colonizare? Amiralul trase trei salve de artilerie ca să-şi vestească până departe, sosirea, dar niciunul din foștii lui însoţitori nu se ivi.

Mâhnit peste măsură, Columb trimise imediat soli la cacicul Guacanagari. Dar solii îi aduseră vești triste. După spusele lui Guacanagari, ceilalţi cacici, înfuriaţi de prezenţa străinilor pe insula lor, îi atacaseră pe nefericiţi! colonişti și-i uciseseră până la unul. Însuși Guacanagari fusese rănit apărându-i; ca dovadă, el îşi arătă piciorul legat cu o fâșie de bumbac.

Cristofor Columb nu crezu o iotă din povestea cacicului, dar hotărî să se prefacă și a doua zi, când Guacanagari se urcă la bord, îl primi bine. Cacicul păru foarte mirat la vederea cailor care i se arătară; animalele acestea erau necunoscute și pentru el, și pentru suita lui. Iar după ce-și termină vizita, cacicul se reîntoarse la uscat, porni spre munţi și nimeni nu-l mai revăzu de atunci.

Amiralul trimise un căpitan cu trei sute de oameni să cerceteze insula și să pună mâna pe cacic. Căpitanul pătrunse adânc înăuntrul insulei, dar nu găsi nicio urmă de-a cacicului sau de-a nefericiţilor colonişti. În timpul expediţiei, spaniolii descoperiră un fluviu mare și un port foarte bine adăpostit, pe care îl numiră Portul Regal.

Deși prima încercare dăduse greș, Columb hotărî să întemeieze o nouă colonie pe insula aceasta, care i se părea bogată în zăcăminte de aur și de argint. Băștinașii pomeneau mereu de minele din ţinutul Cibao. Doi gentilomi, Alonso de Hojeda și Carvajal (primul dintre ei și-a cucerit mai târziu o tristă faimă prin cruzimile săvârșite în colonii), având misiunea să verifice aceste afirmaţii, porniră în luna ianuarie cu o numeroasă escortă. Expediţia lor descoperi patru fluvii cu nisipuri aurifere și aduse o pepită care cântărea nouă uncii.

La vederea acestor bogăţii, Amiralul căută un loc potrivit pentru întemeierea unui oraș și-l găsi la zece leghe spre răsărit de Monte Cristi, la gura unui râu care forma un port. Acolo puse temelia Isabellei.

Columb se gândi apoi să trimită vești din noua colonie regelui și reginei Spaniei. Douăsprezece nave, încărcate cu aurul cules din insulă și cu alte produse locale, se pregătiră să plece spre Europa sub comanda căpitanului Torres, căruia îi porunci să facă o dare de seamă amănunţită lui Fernando și Isabellei asupra stării de lucruri din Española. În însemnările pe care le-a înmânat lui Torres ca material ce trebuia să-i slujească pentru darea de seamă, Columb cerea să i se trimită „vite, alimente și toate cele necesare pentru colonizarea ţinutului și lucrarea câmpurilor".

Aceste însemnări cuprindeau și unele rânduri care, din păcate, nu-l înfăţișau deloc pe marele navigator sub o lumină prea frumoasă. Iată aceste rânduri: „Toate acestea pot fi plătite cu sclavi luaţi dintre canibali, oameni cruzi și foarte potriviţi acestui scop, bine tăcuţi și foarte isteţi. Sunt încredinţat că este suficient să-i scoatem din starea lor de neomenie ca să devină cei mai buni sclavi și că vor înceta să mai fie neomenoși de îndată ce se vor trezi dincolo de hotarele ţării lor”.

Flota aceasta ridică pânzele la 2 februarie 1494 și curând Columb mai trimise încă una din cele cinci nave care-i mai rămăseseră, cu locotenentul Bernaldo de Pisa, de care nu era mulţumit.

Imediat ce rândui lucrurile în colonia Isabella, Amiralul îl lăsă acolo ca guvernator pe fratele său Don Diego și pomi cu cinci sute de oameni, vrând să viziteze el însuși minele din Cibao. Ţinutul pe care-l străbătu mica lui oaste era nespus de roditor. Legumele se coceau în două săptămâni, grâul semănat în februarie avea spice minunate în aprilie și dădea în fiecare an câte două recolte cât se poate de bune. Expediţia străbătu rând pe rând munţii și văile, trebuind să folosească târnăcopul ca să-și croiască drum prin pământurileacestea încă virgine. În sfârșit, spaniolii ajunseră la Cibao. Acolo, pe un colnic, lângă malul unui fluviu, clădiră un fort din piatră și din bârne; îl împrejmuiră apoi cu un șanţ adânc și-i dădură numele de Santo Tomás, ironizându-i astfel pe câţiva dintre ofiţerii care nu credeau în minele de aur. Și pe bună dreptate erau ironizaţi „neîncrezătorii” aceștia, căci de pretutindeni indigenii aduceau pepite și grăuncioare de aur, schimbându-le imediat contra mărgelelor și mai ales a clopoţeilor, al căror sunet argintiu îi îndemna la dans. În plus, ţara aceasta nu era numai ţara aurului, ci și a mirodeniilor și a aromatelor, iar arborii care le produceau formau adevărate păduri.

Pe la începutul lui aprilie, după ce lăsă fortul Santo Tomăs în paza a cincizeci și șase de oameni, sub comanda lui don Pedro de Mărgărit. Cristofor Columb porni înapoi spre Isabella. Dar ploile necontenite îi îngreuiară reîntoarcerea. La sosire găsi mare neorânduială în proaspăta colonie; foametea ameninţa din pricina lipsei de fainã, iar faina lipsea pentru că nu existau mori: soldaţii și meșteșugarii erau istoviţi; Columb voi să-i silească pe gentilomi să le vină în ajutor; dar acești mândri hidalgos, dornici să cucerească averi pe care, însă, nu s-ar fi plecat nici măcar ca să le ridice, refuzară să facă muncă de pălmași. Preoţii îi sprijiniră, iar Columb, nevoit să-i pedepsească aspru, trebui să închidă bisericile.

Curând veni un trimis din portul Santo Tomás, aducând știrea că toţi indienii din localitate fugiseră, părăsindu-și așezările și că s-ar pregăti, în frunte cu cacicul lor Caonabo, să pornească împotriva spaniolilor din fort. Columb îi încredinţă lui Alonso de Hojeda misiunea de a-i reprima pe indienii răsculaţi, dându-i instrucţiuni amănunţite, pe care acesta le-a respectat întocmai.

Hojeda porni spre regiunea Cibao cu un detașament mic, dar bine înarmat. El se prefăcu prieten al indienilor și pătrunse în așezarea cacicului Caonabo, chipurile, cu intenţii pașnice. Caonabo îi primi pe spanioli cât se poate de bine. În timpul convorbirilor, Hojeda îi întinse niște lanţuri cu cătușe, arătându-i cum trebuie să poarte aceste „podoabe”. După aceea, îl aduseră pe Caonabo, legat de șa, la

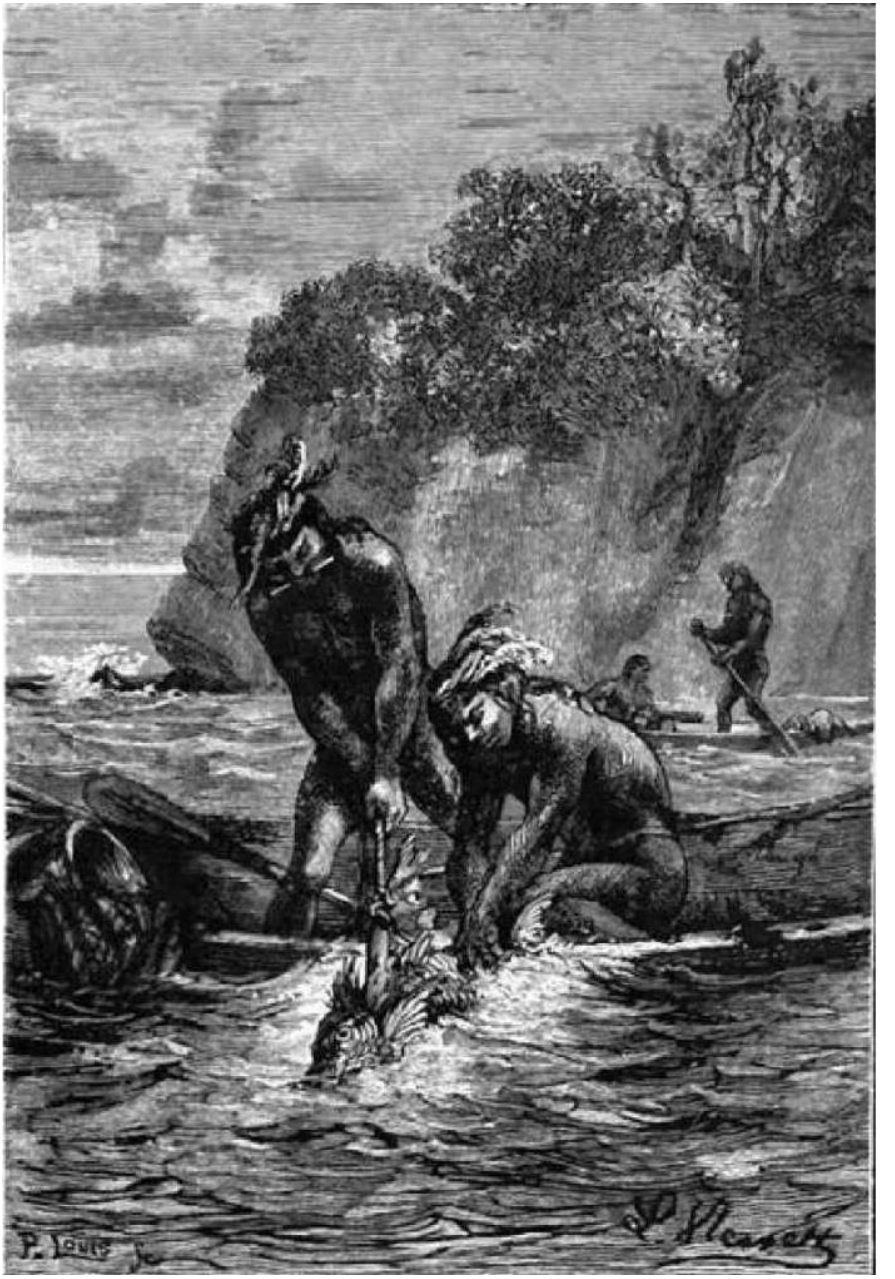

Pescari pe coasta Cubei

Isabella și îl ţintuiră de un perete în beciul casei lui Columb.

După această întâmplare, care însemna o declaraţie de război adresată indienilor, Columb îşi întări considerabil garnizoana din Santo Tomás, încredinţând comanda acestui fort aceluiași Alonso de Hojeda.

Și, totuși, Amiralul nu putea să zăbovească prea mult în colonia Isabella. Se grăbea să descopere pământuri noi. De aceea alcătui un consiliu pentru guvernarea insulei și pentru supunerea indienilor, consiliu format din trei gentilomi și din șeful misionarilor. În fruntea consiliului îl numi pe fratele său Don Diego. Apoi, la 24 aprilie, Columb ieși în larg cu trei corăbii, ca să-și completeze ciclul descoperirilor.

Flotila coborî spre sud și spaniolii descoperiră curând o insulă căreia băștinașii îi spuneau Jamaica. Insula era formată dintr-un munte cu pante foarte line. Locuitorii ei, care păreau isteţi și cu aplicaţie spre meserii, dar nu prea pașnici din fire, încercară de mai multe ori să oprească debarcarea spaniolilor.

Columb ordonă atunci să se deschidă focul asupra lor. După ce cinci sau șase indieni fură răniţi sau sfâșiaţi de câinii lăsaţi pe ţărm și asmuţiţi asupra localnicilor, rezistenţa încetă.

Din Jamaica, Amiralul îşi împinse cercetările mai spre apus. Curenţii foarte puternici îl împinseră spre Cuba, de-a lungul coastelor căreia corăbiile navigară două sute douăzeci și două de leghe. În timpul navigării acesteia deosebit de periculoase, printre vaduri și strâmtori foarte înguste. Columb dădu nume la peste șapte sute de insule, făcu recunoaşterea a numeroase porturi și intră adeseori în relaţii cu indigenii.

În luna mai, marinarii de cart semnalară un mare număr de insule pline de vegetaţie, bogate și locuite. Apropiindu-se de malul uneia dintre ele. Columb pătrunse într-un fluviu a cărui apă era atât de fierbinte, încât nimeni nu putea să-și ţină mâna în ea. Firește că însușirea aceasta a fluviului n-a fost decât o exagerare pe care descoperirile ulterioare n-au dovedit-o niciodată. Pescarii din partea locului pescuiau cu ajutorul unui pește numit *remora,* „care făcea pentru ei ceea ce face câinele pentru vânător".

„Peștele acesta are o formă necunoscută, semănând cu o anghilă[184] mare, iar înapoia capului are o piele foarte trainică, ca o pungă pentru prins pești. Iar pescarul îl ţine legat cu o sfoară de marginea luntrii, totdeauna în apă, căci remora nu rabdă să vadă aerul. Și când zărește vreun pește sau vreo broască-ţestoasă, care pe acolo sunt mai mari decât scuturile cele mari, pescarul dezleagă capătul sforii, dându-i drumul cât poate mai mult. Și când se simte slobod, el (remora) se năpustește deodată, mai repede ca săgeata, spre peștele sau spre broasca-

[184] Anghila - pește cu piele vascoasa, alunecoasa, a cărui forma amintește pe cea a șarpelui. Trăiește în apele dulci ale Europei și întreprinde pentru fecundare în Marea Sargaselor o „călătorie de nuntă" de circa 8000 km.

ţestoasă și, repezindu-și pielea aceea ca o pungă, îşi ţine prada cu atâta tărie, fie ea pește sau broască-ţestoasă, încât nu mai e chip să i-o poţi smulge dacă nu-l scoţi aproape de suprafaţa apei, trăgând și adunând sfoara încetul cu încetul: căci de îndată ce vede frumuseţea văzduhului remora îşi lasă prada. Iar pescarii se scufundă atât cât e nevoie ca să ia prada, și o pun în luntrea lor, și leagă peștele vânător cu atâta sfoară câtă îi trebuie ca să se simtă la largul lui și cu altă sfoară îl răsplătesc trimiţându-i o bucăţică din carnea prăzii".

Amiralul continuă explorarea coastei spre apus, vizită diferite locuri în care mișunau bobocii de gâscă, raţele, bâtlanii și „câinii muţi", pe care băștinașii îi mâncau în loc de *capre* și care, pesemne, că erau fie *almiguis,* fie ursuleţi-spălători. Dar trecătorile nisipoase se îngustau din ce în ce și navele izbuteau tot mai anevoie să treacă prin ele. Amiralul ţinea, totuși, să nu se depărteze de ţărmurile acestea pe care dorea să le exploreze. Într-o zi i se păru că zărește pe o înălţime oameni înveșmântaţi în alb, pe care-i luă drept călugări, și trimise câţiva marinari să intre în vorbă cu ei. Simplă iluzie optică: așa-numiţii călugări erau niște bâtlani mari, de tropice, care din pricina depărtării păreau oameni.

În primele zile ale lunii iunie, Columb trebui să facă un popas pentru repararea navelor, ale căror carene fuseseră vătămate de navigaţia prin apele mici de lângă mal. La 7 iulie, Amiralul porunci să se citească o liturghie pe plajă. În timpul slujbei se ivi un cacic bătrân, care la terminarea slujbei îi oferi Amiralului fructe, apoi suveranul acesta indigen rosti câteva cuvinte pe care interpreţii le traduseră astfel:

„Ni s-a povestit în ce fel ai împresurat și învăluit cu puterea ta aceste pământuri care vă erau necunoscute și ni s-a povestit cum prezenţa ta a vârât mare spaimă în popoarele și oamenii din partea locului. Dar eu socotesc necesar să-ţi vorbesc și să te înștiinţez că două drumuri se deschid în faţa sufletului atunci când se desparte de trup: unul, de întuneric și de jale, hărăzit chinuitorilor și vătămătorilor neamului omenesc; altul, vesel și plăcut, hărăzit celor cărora în viaţă le-a fost dragă pacea și tihna oamenilor. Deci, dacă ţi-aminteşti că eşti fiinţă pieritoare și că răsplata care va să vină e cântărită după faptele vieţii acesteia, nu vei chinui pe nimeni".

Care filosof al vremurilor vechi sau moderne a vorbit vreodată mai chibzuit și în cuvinte mai sănătoase? Toată omenia era cuprinsă în aceste minunate cuvinte ieșite din gura unui sălbatic.

Înţelepciunea indianului ignorant îl uimi și-l mișcă pe Columb. El îl încredinţa pe cacic că nu se ivise în ţinuturile acelea pentru a săvârși rele, ci pentru a-i apăra pe oamenii pașnici și buni împotriva fioroșilor caraibi. Indianul îl crezu pe Columb, mulţumindu-se cu răspunsul primit.

De altfel, tot tribul acela părea că trăiește după minunata învăţătură arătată de șef. Pământul aparţinea tuturor, ca și soarele, aerul și apa. Proprietatea individuală, pricina atâtor certuri, nu exista în modul lor de viaţă și indigenii trăiau mulţumindu-se cu puţin. „Ei se mai află încă în epoca de aur, spune relatarea, și nici nu-și îngroapă, nici nu-și încuie din dușmănie bunurile, ci îşi lasă grădinile deschise; și n-au opreliști, nici pravile, nici judecători, ci seconduc prin firea lor, cea bună,

urmând calea dreptăţii și alungându-l cu silă pe cel rău și nedrept care se bucură de ocara altuia".

Părăsind pământul Cubei, Cristofor Columb se reîntoarse spre Jamaica. Avea de gând să ia cu asalt insulele caraibilor și să nimicească pe cei ce i se opuneau. Dar, din pricina veghii și a ostenelilor, Amiralul căpătă o boală care-l sili să-și amâne planurile. Și trebui să se reîntoarcă la Isabeila, unde aerul bun, odihna, îngrijirile fratelui său și ale celorlalţi care îi erau aproape îi redară sănătatea.

De altfel, treburile coloniei îi cereau neapărat să fie prezent. Comandantul fortului Santo Tomăs împinsese la răscoală pe indigeni prin cumplitele stoarceri de dări la care îi supunea.

Pe când se petreceau toate acestea, Antonio de Torres, trimis de regele și de regina Spaniei ca să-l felicite pe Columb, sosi la Santo Domingo cu patru nave. Fernando se declara încântat de succesele Amiralului și îl vestea că rânduise un serviciu de transport lunar între Spania și Insula Española. Răpirea cacicului Caonabo stârnise însă revolta generală a băștinașilor. Aceștia voiau să-și răzbune căpetenia înjosită și deportată pe nedrept.

Dar cauza care provocă nemijlocit răscoala fură fărădelegile săvârșite de soldaţii căpitanului Pedro Mărgărit, care-l ura de multă vreme pe Columb și nu se supunea ordinelor lui. Când fratele Amiralului, Bartolomé, se apropie de insulă cu trei caravele încărcate cu oameni și alimente, Pedro Mărgărit, împreună cu complicii lui, printre care se afla și misionarul Buyl, puse mâna pe aceste corăbii și plecă cu de la sine putere în Spania. Soldaţii lui Pedro Mărgărit, părăsiţi de șeful lor, se răspândiră în căutare de prăzi prin întreaga insulă, săvârșind jafuri și violenţe nemaiauzite, ceea ce făcu să se reverse paharul răbdării indienilor. Aproape toţi cacicii din Española îi ridicară pe locuitorii din așezările lor la răscoală. Situaţia spaniolilor deveni ameninţătoare. Singur cacicul Guacanagari, deși fusese părtaș la uciderea primilor coloniști, rămase credincios spaniolilor. Cristofor Columb, însoţit de Bartolomé și de cacic, porni împotriva răsculaţilor. Amiralul întâlni curând oastea băștinașilor, despre care spune, exagerând vădit, că număra o sută de mii de oameni. Oricum ar fi fost, oastea aceea fu pusă pe fugă. Victoria îi restabili în aparenţă autoritatea lui Columb. Învinșilor li se impuse plata unui tribut. Indienii din vecinătatea minelor trebuiau să plătească din trei în trei luni o anumită cantitate de aur, iar cei care locuiau mai departe trebuiau să plătească douăzeci și cinci de livre de bumbac. Dar revolta nu era stinsă, ci numai înăbușită. La glasul unei femei, Anacaona, văduva lui Caonabo, indigenii se răsculară pentru a doua oară și izbutiră chiar să-l atragă în răscoala lor și pe Guacanagari, până atunci credincios lui Columb. Apoi, după ce nimiciră lanurile de porumb și toate celelalte culturi, se refugiară în munţi. Spaniolii se văzură astfel ameninţaţi de chinurile unei foamete totale și porniră la represalii cumplite împotriva băștinașilor. Se spune că o treime din populaţia indigenă pieri de foame, de molime și de armele oamenilor lui Columb. Nefericiţii băștinași își plătiră scump relaţiile cu europenii cuceritori.

Între timp, soarta lui Columb începu să se schimbe. În timp ce în insula spaniolă autoritatea îi era din ce în ce mai compromisă, în Spania cinstea și caracterul lui

formau obiectul unor violente atacuri. Amiralul nefiind de faţă ca să se apere, ofiţerii retrimiși în patrie pentru diferite păcate îl acuzau cu glas tare că ar fi nedrept și crud; ba chiar insinuau că ar căuta să se declare independent faţă de rege. Fernando, influenţat de josnicele lor cuvinte, numiun comisar cu misiunea de a cerceta faptele incriminate și de a se duce în Indiile Occidentale. Comisarul se numea Juan de Aguado. Alegerea acestui senior, hărăzit să îndeplinească o misiune de încredere, nu fu deloc fericită. Juan de Aguado era un om părtinitor și cu idei preconcepute. În luna octombrie, când sosi la Isabeila, deoarece Amiralul, ocupat cu explorările, lipsea de acolo, comisarul începu să-i vorbească de sus lui Don Diego. Acesta, bizuindu-se pe titlul lui de guvernator general, refuză să se supună ordinelor unui comisar al regelui.

Juan de Aguado se pregătea, deci, să se reîntoarcă în Spania, ducând doar câteva date foarte incomplete, când un uragan cumplit îi scufundă chiar în port corabia pe care venise. În Insula Española nu mai rămăseseră decât două caravele. Dar când se reîntoarse la reședinţa sa, Columb, dovedind o mărinimie vrednică de toată admiraţia, puse una din aceste caravele la dispoziţia comisarului regal, cu condiţia ca el să se îmbarce pe cealaltă și să meargă să se dezvinovăţească în faţa regelui.

Așa stăteau lucrurile când în Insula Española fură descoperite noi zăcăminte de aur. Amiralul îşi suspendă plecarea. Ispita aurului avu puterea să pună capăt tuturor discuţiilor. Nimeni nu mai pomeni de regele Spaniei sau de ancheta pe care el o poruncise. Ofiţerii porniră spre noile terenuri aurifere; și găsiră acolo pepite, dintre care unele cântăreau până la douăzeci de uncii, și un bloc de chihlimbar greu de peste trei sute de livre. Columb puse să fie ridicate două forturi pentru apărarea minelor, unul pe hotarul ţinutului Cibao, altul pe malurile râului Hayna. După ce luă aceste măsuri, porni spre Spania, dornic să se dezvinovăţească.

Cele două caravele părăsiră portul Isabeila în ziua de 10 martie 1496. Cristofor Columb ducea la bord două sute douăzeci și cinci de pasageri și treizeci de indieni. La 9 aprilie, Amiralul ajunse în faţa Insulei Maria Galante, iar la 10 porni să se aprovizioneze cu apă de băut din Guadalupa, unde avu o ciocnire destul de serioasă cu băștinaşii. La 20, Amiralul părăsi insula aceasta puţin ospitalieră și timp de o lună luptă împotriva vânturilor alizee. La 11 iunie fu semnalat pământul Europei și a doua zi caravelele intrară în portul Cádiz.

De data aceasta, reîntoarcerea marelui navigator n-a mai fost salutată de miile de oameni, cum fusese prima oară. După entuziasm urmaseră invidia și răceala. Până și însoţitorii Amiralului, erau împotriva lui. Într-adevăr, descurajaţi și dezamăgiţi, neaducând cu ei averile pentru care înfruntaseră atâtea primejdii și îndураseră atâtea osteneli, aventurierii aceștia se arătau nedrepţi. Și doar nu Columb era de vină că minele exploatate până acum costaseră mai mult decât dăduseră.

Totuși, Amiralul fu primit la curte cu o oarecare bunăvoinţă. Povestirea celei de-a doua călătorii avu darul să întoarcă iar spre el minţile rătăcite, atenţia și chiar ajutorul regilor Spaniei. De fapt, în expediţia aceasta Columb nu descoperise oare

insulele Dominica, Maria Galante, Guadalupa, Montserrat, Santa Maria, Santa Cruz, Puerto Rico și Jamaica? Nu făcuse oare o nouă recunoaştere a Cubei și a Insulei San Domingo? Amiralul îşi combătu, deci, cu putere adversarii și folosi împotriva lor arma glumei. Celor ce negau importanţa descoperirilor sale le propuse să pună un ou în echilibru pe unul din capete. Și cum ei nu izbuteau, Amiralul, spărgând coaja, puse oul pe partea crăpată.

„La asta nu v-aţi gândit, spuse el. Ei bine, asta e totul!”

IV

A treia călătorie: Madeira, Santiago și Insulele Capului Verde. Trinidad. Prima ivire a coastei americane din Venezuela, dincolo de Orinoco (actualmente provincia Cumană). Golful Paria. Grădinile.Tabago. Grenada. Margarita. Cubaga. Insula Española, în timpul cât a lipsit Columb. Întemeierea oraşului Santo Domingo. Sosirea lui Columb. Tulburări în colonie. Plângeri în Spania împotriva lui Columb. Bobadilla trimis de rege să cerceteze purtarea lui Columb. Columb pus în lanţuri și trimis în Spania împreună cu cei doi fraţi ai săi. Sosirea în faţa lui Fernando și a Isabellei. Fernando este din nou binevoitor.

Cristofor Columb nu renunţase încă la urmărirea cuceririlor sale de dincolo de Oceanul Atlantic. Nici oboseala, nici nedreptatea oamenilor nu puteau să-l oprească. După ce izbuti cu destulă caznă să învingă reauavoinţă a dușmanilor, Amiralul putu să organizeze o a treia expediţie sub ocrotirea stăpânirii spaniole. Regele îi acordă opt nave, patruzeci de călăreţi, o sută de infanteriști, șaizeci de marinari, douăzeci de mineri, cincizeci de plugari, douăzeci de meșteșugari feluriţi, treizeci de femei, câţiva medici și chiar câţiva muzicieni.

De astă dată, însă, nu-i fu deloc ușor să găsească voluntari. Guvernul nu mai accepta să facă cheltuieli mari și nu voia să-și asume întreţinerea și retribuirea coloniștilor. Columb găsi o soluţie: propuse să se colonizeze teritoriile noi cu criminali de drept comun. Printr-un ordin al regelui, criminalilor deportaţi în Insula Española li se reducea la jumătate pedeapsa. Se poate deduce ușor, aşadar, ce fel de oameni îl însoţeau pe Columb în cea de-a treia călătorie a lui.

La 30 mai 1498, deși suferea de podagră și mai era încă bolnav de pe urma necazurilor îndurate la reîntoarcere, Cristofor Columb întinse velele. Înainte de a pleca află că o escadră franceză îl pândea în largul Capului San Vicente, ca să-i împiedice expediţia. Ca s-o evite, Amiralul se îndreptă spre Madeira, unde făcu popas; apoi de aici îşi expedie spre Insula Española toate navele, în afară de trei, sub comanda căpitanilor Pedro de Arana, Alonso Sanchez de Carajal și Juan Antonio Columb, o rudă de-a lui. El însuși, cu o navă mai mare și două caravele, se îndreptă apoi spre sud, cu intenţia de a trece ecuatorul și de a căuta pământuri mai la sud, care, după părerea generală, trebuiau să fie mai bogate în produse de toate soiurile.

Îmbarcarea lui Columb

La 27 iunie, flota atinse insulele Sal și Boa Vista, care fac parte din Arhipelagul Capului Verde. La 4 iulie, navele porniră mai departe, trecură prin acalmii prelungi și prin călduri toride și, după ce ajunseră în dreptul ţinutului Sierra Leone, luară direcţia spre vest.

În ziua de 31 iulie, la amiază, un marinar semnală pământ. Navele se aflau în faţa unei insule situate la extremitatea de nord-est a Americii meridionale și foarte apropiată de coastă.

Amiralul numi insula aceasta Trinidad. A doua zi, 1 august, la cinci leghe de punctul semnalat mai întâi, nava și cele două caravele ancorau lângă Alcatraz. Amiralul trimise la uscat câţiva marinari pentru împrospătarea proviziilor de apă și lemne. Coasta părea nelocuită, dar se puteau observa numeroase urme de animale, probabil de capre.

La 2 august, o luntre lungă, cu optzeci de băștinași în ea, se apropie de corăbii. Indienii aceștia, bine făcuţi, cu pielea mai albă decât cei din Española, purtau pe cap un fel de turban făcut dintr-o fâșie de bumbac viu colorat, iar în jurul șoldurilor o fustiţă din aceeași ţesătură. Spaniolii încercară să-i atragă la bord, arătându-le oglinzi și obiecte de sticlă; apoi, ca să le inspire și mai multă încredere, începură chiar dansuri vesele; dar băștinașii, speriaţi de zgomotul tamburelor, care li se păru o demonstraţie dușmănoasă, răspunseră printr-un nor de săgeţi și se îndreptară spre una din caravele. Columb porunci să se tragă în ei cu arbaletele.

Cristofor Columb porni atunci în larg și descoperi o nouă insulă, pe care o numi Gracia. Dar ceea ce lua drept o insulă era în realitate coasta americană, era coasta Venezuelei care formează Delta Orinocoului, întretăiată de numeroase braţe ale fluviului. În ziua aceea, Columb descoperi cu adevărat continentul american, deși fără să știe, și anume partea Venezuelei numită Cumaná[185].

Între coastă și Insula Trinidad, marea formează un golf primejdios, Golful Paria, în care o navă rezistă anevoie curenţilor care curg către vest cu o rapiditate extremă. Amiralul, care se credea în plină mare, trecu prin clipe deosebit de periculoase în golf, căci fluviile de pe continent, umflate de o creștere neobișnuită a apelor, zvârleau spre nave talazuri uriașe. Iată cum descrie Columb incidentul acesta în scrisoarea adresată regelui și reginei:

„La un ceas târziu din noapte aflându-mă pe punte, am auzit un fel de muget cumplit; căutam să străpung bezna cu privirea, când deodată am văzut marea ca o movilă cât o navă de înaltă înaintând încet dinspre sud spre corăbii. Deasupra movilei acesteia se prăbuși un curent cu un vuiet înspăimântător. Eram sigur că în clipa aceea vom fi înghiţiţi; și astăzi, când îmi mai aduc aminte, mi se strânge inima. Din fericire, curentul și talazul trecură, se îndreptară spre gura canalului, se luptară acolo multă vreme, apoi se domoliră".

Totuși, în ciuda dificultăţilor de navigaţie, Amiralul străbătu marea aceasta, a

---

185 *Cumani* - localitate pe coasta nordică a Venezuelei la est de Caracas.

cărei apă devenea din ce în ce mai dulce pe măsură ce se îndrepta spre nord, cercetă câteva capuri — unul la est, pe Insula Trinidad, Capul Peña Blanca, altul la vest, pe Promontoriul Paria, Capul de Lapa — și notă mai multe porturi, printre care Portul Maimuţelor, situat la gura Orinocoului. Apoi debarcă la vest de Cumană și fu bine primit de numeroșii localnici ieșiţi să-l întâmpine. Spre apus, dincolo de Alcatraz, ţinutul era minunat; indigenii afirmau că acolo s-ar găsi mult aur și perle.

De astă dată, Columb izbuti într-adevăr să descopere un ţinut în care existau terenuri aurifere extrem de bogate și bancuri de nisip conţinând perle, dar nu-i fii dat să se bucure de descoperirea făcută.

Ar fi dorit să mai rămână câtăva vreme pe partea aceasta a coastei, dar nu găsi niciun adăpost sigur pentru corăbii. De altfel, și sănătatea serios zdruncinată, și vederea destul de grav atinsă îi prescriau odihnă, iar Amiralul se grăbea — atât pentru el, cât și pentru echipajele istovite — să ajungă în portul Isabella. De aceea înaintă în susul coastei venezucicne și, atâta cât îi fu cu putinţă, întreţinu relaţii cu indigenii. Aceștia erau voinici și chipeși, așezările lor dovedeau un oarecare gust; locuinţele lor aveau faţade și erau mobilate cu câteva lucruri destul de meșteșugit făcute. La gât, băștinașii purtau plăci de aur. Ţinutul era minunat, fluviile, munţii, pădurile imense formau un fel de pământ al făgăduinţei. De aceea, Amiralul botează acest armonios ţinut Gracia.

La 23 august, după ce înfruntase, nu fără primejdii, nu fără caznă, curenţii, Columb ieși din Golful Paria prin trecătoarea îngustă numită de ei Gurile Dragonului, așa cum i se spune până în ziua de astăzi. Ajunși în larg, spaniolii descoperiră Insula Tabago[186] (Tobago), situată la nord de Trinidad, apoi, mai spre nord, Concepción, astăzi Grenada. De aici, Amiralul schimbă drumul spre sud-vest și se reîntoarse spre coasta americană; navigând de-a lungul ei pe vreo patruzeci de leghe, la 25 august descoperi foarte populata Insulă Margarita (Perlelor), apoi, în sfârșit, Insula Cubaga, așezată lângă continent. În locul acela, băștinașii aveau o așezare pentru pescuit perle și se îndeletniceau cu scoaterea acestor preţioase produse. Columb trimise o luntre la mal și făcu schimburi foarte avantajoase, căci pentru câteva cioburi de faianţă sau pentru clopoţei căpătă multe livre de perle, dintre care unele foarte mari și cu luciu foarte frumos.

Ajuns la acest punct al descoperirilor, Amiralul se opri. Ispita de-a explora ţara era mare, dar echipajul și ofiţerii se simţeau istoviţi. Amiralul navigă astfel încât navele să ajungă la Santo Domingo, unde îl chemau interesele cele mai grave.

Înainte de a pleca în Spania, Columb îl autorizase pe fratele său să pună bazele unui nou oraș. În acest scop, Don Bartolomé parcursese diferitele părţi ale insulei. Găsind, la cincizeci de leghe de Isabella, un port minunat, la gura unui fluviu frumos, Don Bartolomé întemeiase acolo primele uliţe ale orașului care avea să devină mai apoi San Domingo.

---

[186] *Tabago* (Tobago) insulă din Arhipelagul Antilelor Mici.

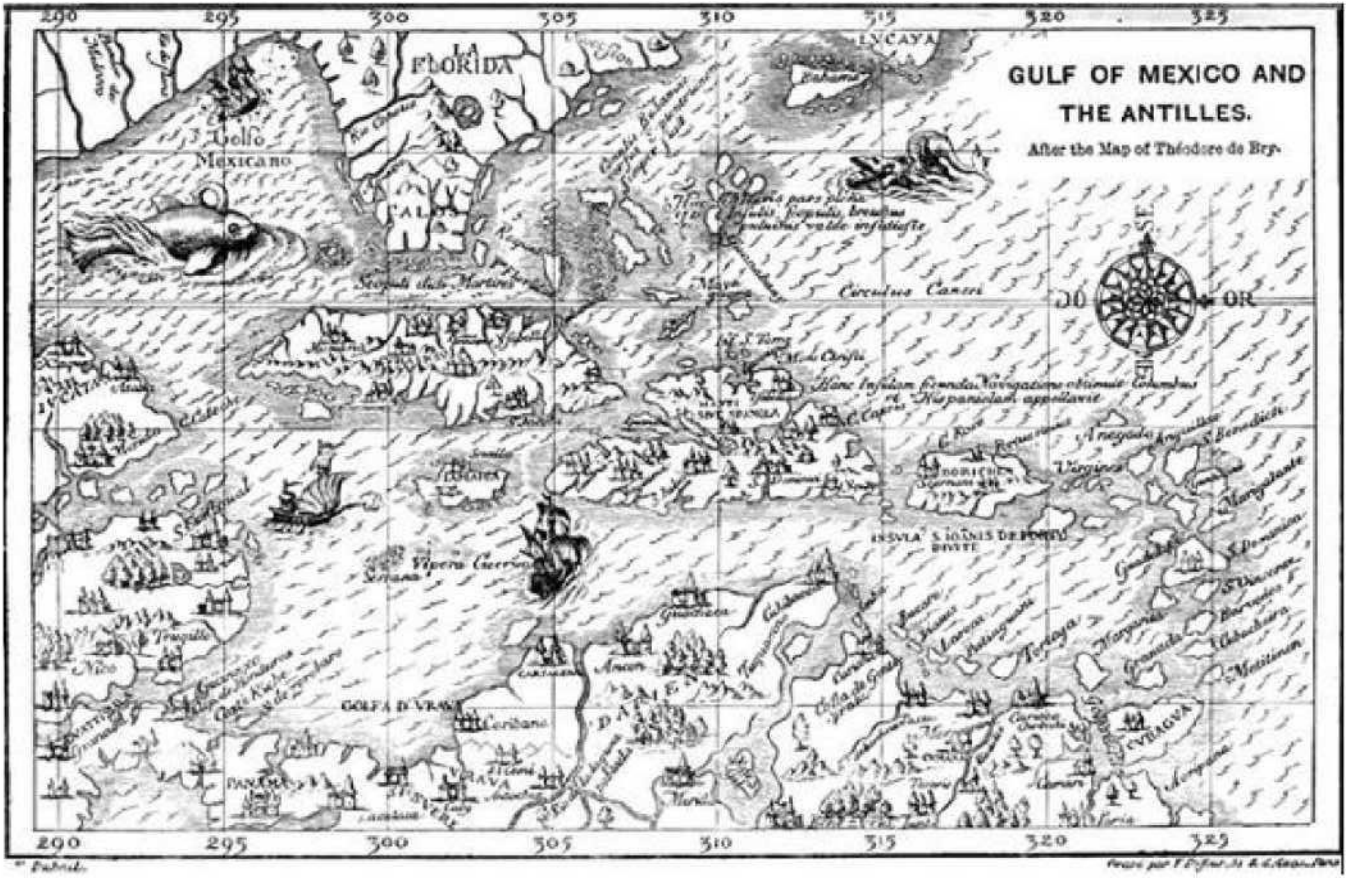
GULF OF MEXICO AND
THE ANTILLES.
After the Map of Théodore de Bry.
LA FLORIDA
Golfo Mexicano
LUCAYA
Circulus Cancri
Vipera Guerra
GOLFA D'URAVA
Coribano
PANAMA
Virgines
INSULA S. IOANIS DE PORTO DIVITE
Tortaga
CUBAGUA
290
295
300
305
310
315
320
325

Și tot acolo îşi fixase reşedinţa, în timp ce Don Diego rămânea guvernator la Isabella. Astfel, prin situaţia lor, cei doi fraţi ai lui Columb strângeau în mâinile lor toată administraţia coloniei. Dar se și iviseră numeroși nemulţumiţi, gata să se ridice împotriva autorităţii lor. Iată în ce împrejurări sosi Amiralul la San Domingo. Și, dându-le dreptate fraţilor săi, care, altminteri, administraseră cu destulă chibzuinţă, Amiralul citi o proclamaţie pentru chemarea la ordine a spaniolilor răsculaţi. Apoi, la 18 octombrie trimise cinci corăbii în Spania, cu un ofiţer care trebuia să-i aducă la cunoștinţă regelui atât noile descoperiri, cât și starea coloniei, primejduite de răzvrătiţi.

În momentul acela, în Spania lucrurile luau o întorsătură nefavorabilă pentru Cristofor Columb. De când plecase, calomniile împotriva fraţilor Columb se strânseseră neîncetat. Câţiva răzvrătiţi, alungaţi din colonie, vorbeau în gura mare despre cotropitoarea dinastie a Columbilor, aţâţând astfel gelozia regelui trufaș și nerecunoscător.

Veștile păreau că le dau dreptate; în timp ce Vasco da Gama descoperise drumul pe mare spre adevărata Indie și, în 1499, se reîntorcea cu bine în Portugalia, aducând o încărcătură bogată, Española continua să aducă numai pagube. Încercarea lui Columb de a da guvernului compensaţii prin comerţul cu sclavi nu fusese încununată de succes, deoarece indienii aduși în Spania mureau repede în captivitate. Fernando și Isabella propuseră atunci ca munca indienilor să fie folosită pe loc, dar spaniolii se purtaseră cu atâta cruzime faţă de ei, încât în decurs de câţiva ani populaţia băștinașă a Españolei se redusese cu peste două treimi și continua să scadă rapid. Ca să afle adevărul asupra purtării lui Columb, curtea trimise în Española un comandor de Calatrava, numit Francisco de Bobadilla, care primi titlurile de judecător instructor și guvernator general. În realitate, aceasta însemna destituirea lui lolumb. Bobadilla, investit cu puteri discreţionare, porni deci cu două caravele pe la sfârșitul lunii iunie, anul 1500. La 23 august, coloniștii zăriră cele două nave care căutau să intre în portul San Domingo.

Tocmai atunci Cristofor Columb și fratele său Don Bartolomé lipseau, fiind plecaţi să clădească un fort în ţinutul Xaragua. În lipsa lor, comanda Don Diego. Bobadilla debarcă și se duse să asculte liturghia. În timpul slujbei avu o atitudine foarte semnificativă. Apoi, chemându-l pe Don Diego dinaintea lui, îi porunci să-i predea frânele guvernării. Cristofor Columb, anunţat printr-un mesaj, veni cu toată graba. Iar după ce luă cunoștinţă de scrisorile oficiale ale lui Bobadilla și după ce le citi, voi să-l recunoască drept judecător-instructor, dar nu și drept guvernator general.

Pescuitori de perle

Atunci, Bobadilla îi înmână o scrisoare din partea regelui și a reginei, concepută în termenii următori:

„Don Cristofor Columb, Amiralul nostru peste ocean,

Noi i-am poruncit comandorului Don Francisco de Bobadilla să vă explice care ne sunt vrerile. Vă poruncim să vă supuneţi lui și să executaţi ceea ce vă va spune din partea noastră.

Eu, Regele, Eu, Regina".

Titlul de viceregе, care îi aparţinea lui Columb în urma convenţiilor solemne semnate de Fernando și de Isabella, nici nu era măcar pomenit în scrisoare. Columb își stăpâni dreapta mânie și se supuse. Dar împotriva Amiralului dizgraţiat se ridică întreaga tabără a falșilor săi prieteni. Toţi cei care îi datorau lui Columb averea i se întoarseră împotrivă și îl acuzară că a vrut să se declare independent. Neroade acuzaţii! Cum puteau să-i vină asemenea idei unui străin, unui genovez, aflat singur într-o colonie spaniolă!

Bobadilla găsi că se cuvine să pedepsească aspru. Don Diego se și afla în temniţă; guvernatorul îi puse imediat în fiare și pe Don Bartolomé, și pe Cristofor Columb. Amiralul, acuzat de înaltă trădare, fu îmbarcat împreună cu cei doi fraţi ai săi, și o corabie, sub comanda lui Alfonso de Villejo, îi duse în Spania. Ofiţerul acesta, un om curajos, rușinându-se de felul cum era tratat Columb, vru să-i scoată lanţurile. Dar Columb refuză; ţinea ca el, cuceritorul unei lumi noi, să sosească ferecat în lanţuri în Spania pe care o îmbogăţise!

Și Amiralul nu greși purtându-se astfel, căci, văzându-l atât de umilit, legat în lanţuri ca un tâlhar, tratat ca un ucigaș, opinia publică se revoltă. Recunoștinţa faţă de omul de geniu ieși la iveală printre patimile pe nedrept stârnite. Și toţi se ridicară cu mânie împotriva lui Bobadilla. Regele și regina, siliţi de opinia publică, condamnară purtarea comandorului și-i scriseră lui Columb o scrisoare prietenoasă, poftindu-l să vină la curte.

Astfel, Columb mai avu parte de o zi bună. Li se înfăţișă lui Fernando și Isabellei nu ca acuzat, ci ca acuzator; apoi, amintirea josniciei îndurate frângându-i pieptul, bietul om plânse și-i făcu să plângă și pe cei din jurul lui. Și își povesti cu mândrie viaţa. El, pe care îl învinovăţeau că e ambiţios, despre care spuneau că s-a îmbogăţit din administrarea coloniei, se arătă așa cum era, aproape fără mijloace de trai! Da, cuceritorul unei lumi n-avea măcar o ţiglă ca să-și adăpostească sub ea capul.

Isabella îi spuse cuvinte prietenoase; ea îl asigură pe Columb de ocrotirea ei; îi făgădui să-l răzbune împotriva dușmanilor; își ceru scuze pentru proasta alegere făcută atunci când îl trimisese pe Bobadilla în insule și-i jură că o să-i dea o pedeapsă exemplară. Totodată, îi ceru Amiralului să mai aștepte câtva timp până ce va fi repus în postul de guvernator, dându-le răgaz oamenilor porniţi împotriva lui să-și revină la simţământul onoarei și ai dreptăţii.

Columb legat ca un criminal

Liniștit de făgăduielile reginei, Columb se declară mulţumit de primirea făcută și admise necesitatea răgazului pe care i-l cerea Isabella. Cea de-a treia călătorie, cu toată durata ei scurtă, nu fusese infructuoasă. Harta se îmbogăţise cu nume noi: Trinidad, Golful Paria, coasta Cumană, insulele

Tobago, Grenada, Margarita și Cubaga.

V

A patra călătorie, cu o flotilă formată din patru nave. Gran Canaria. Martinica. Dominica. Santa Cruz. Puerto Rico. Española, Jamaica. Insulele Caimanilor Insula Pinilor. Insula Guanaja. Capul Honduras. Coasta americană, de la Trujillo la Golful Darien. Insulele Limonare. Insula Huerta. Coasta Veragua. Terenuri aurifere. Revolta indigenilor. Visul lui Columb. Porto Bello (Portobello). Los Mulatas. Oprire la Jamaica. Mizerie. Revolta spaniolilor împotriva lui Columb. Eclipsa de lună. Sosirea lut Columb în Insula Española. Reîntoarcerea lui Columb în Spania. Moartea lui Columb, la 20 martie 1506.

Cristofor Columb recucerise la curtea lui Fernando și a Isabellei toată favoarea la care avea dreptul. Poate că regele îi mai arăta încă o oarecare răceală, dar regina îl proteja cu toată căldura și pe faţă. E drept, titlul oficial de vicerege nu-i fu încă redat; dar acest lucru se datora nu atât relaţiilor personale care existau între el și cei doi monarhi, cât intereselor coroanei Castiliei, care, în pofida contractului încheiat cu Columb, transformă întregul comerţ al coloniei într-un monopol regal.

Amiralul avu de altfel bucuria să-l vadă pe Bobadilla destituit atât pentru abuz de putere, cât și pentru purtarea faţă de indieni, purtare care devenise atroce. Neomenia acestui spaniol ajunsese până acolo încât, sub administraţia lui, populaţia indigenă a insulei se împuţină simţitor.

Între timp, Española începuse să adeverească făgăduielile lui Columb, care ceruse mai puţin de trei ani ca să sporească cu șaizeci de mii veniturile coroanei. Aurul se scotea din belșug din minele exploatate. Un sclav dezgropase de pe malurile râului Hayna un bloc cântărind trei mii șase sute de taleri de aur. Se putea prevedea de pe acum că noile colonii cuprindeau bogăţii incalculabile.

În locul lui Bobadilla, care fusese rechemat, fu trimis în Española un alt guvernator regal, Nicolas Ovando, în fruntea unei escadre alcătuite din douăzeci și trei de corăbii. Acestea transportau peste ocean circa trei mii de coloniști. Sub conducerea lui Ovando, populaţia băștinașă din Española și din alte insule ale marelui arhipelag al Antilelor se împuţină și mai mult. Pentru a compensa lipsa mâinii de lucru, spaniolii începură să folosească sclavi negri aduși din Africa. Numărul acestora creștea în insule an de an. Din ordinul regelui. Ovando introduse în Española o nouă rânduială: fiecare colonist era obligat să verse vistieriei o treime din aurul căpătat de el.

Neputând să stea cu mâinile în sân, Amiralul ceru să întreprindă o a patra

călătorie. Motivele aduse în sprijinul acestei călătorii erau cât se poate de plauzibile. Într-adevăr, cu un an înaintea reîntoarcerii lui Columb, portughezul Vasco da Gama revenise din Indii după ce trecuse pe la Capul Bunei-Speranţe. Deci, Columb voia, mergând spre Indii pe drumul vestului, mult mai sigur și mai scurt, să facă o concurenţă serioasă comerţului portughez. Crezând că atinsese coastele Asiei, el susţinea mereu că insulele și ţărmurile pe care le descoperise nu erau separate de Moluce decât printr-o strâmtoare. Voia, deci, fără ca măcar să treacă pe lângă Insula Española sau pe lângă coloniile gata instaurate, să meargă de-a dreptul în Ţara Indiilor. După cum se vede, Amiralul redevenea îndrăzneţul navigator de odinioară.

Regele îi aprobă cererea, și-i încredinţă comanda unei flotile compusă din patru nave, „Santiago", „Gallega", „Bizcaina" și o caravelă conducătoare. Cea mai mare dintre aceste nave nu avea decât șaptezeci de tone, iar cea mai mică numai cincizeci. În realitate, erau niște nave de cabotaj.

La 14 martie Columb primi instrucţiunile regale care-i limitau mult drepturile și-i puneau toate acţiunile sub controlul unui notar și ai încă unui demnitar, Francisco de Porras, care era totodată comandantul corăbiei „Gallega". Acesta avea misiunea de a primi de la Amiral în prezenţa notarului, „tot ceea ce se va găsi și obţine… fie aur, argint, perle, pietre preţioase și mirodenii, sau alte lucruri de preţ".

Totodată, Fernando și Isabella îi interziseră lui Columb să debarce la Española, iar Nicolas Ovando, guvernatorul insulei, primi ordin să nu-l lase pe Columb pe insulă.

Cristofor Columb porni de la Cádiz, la 9 mai 1502, cu un echipaj format din o sută cincizeci de oameni, cu fratele său Bartolomé și cu cel de-al doilea fiu al său, Fernando[187], în vârstă de numai treisprezece ani.

La 20 mai, navele făcură escală la Gran Canaria, iar la 15 iunie atinseră una din Insulele Vântului, Martinica; apoi trecură rând pe rând pe lângă Dominica, Santa Cruz, Puerto Rico și, în sfârșit, după o călătorie norocoasa, sosiră la 29 iulie în faţa Españolei.

Columb nu intenţionase să pună piciorul pe insula de unde fusese alungat în mod atât de josnic. Dar caravela lui, prost construită, dădea semne de șubrezire și avea neapărată nevoie să i se repare carena. Amiralul îi ceru, deci, guvernatorului îngăduinţa să intre în port.

Ovando, ascultând de ordinul regelui, îi refuză intrarea în port, obiectând că prezenţa lui Columb pe insulă ar putea provoca dezordini. Columb își închise în inimă indignarea pe care trebuie să i-o fi pricinuit o asemenea purtare, ba chiar răspunse la un asemenea procedeu printr-un sfat înţelept.

Într-adevăr, flota care trebuia să-l readucă pe Bobadilla în Spania și să

---

[187] Fernando Columb a devenit ulterior un savant cosmograf cunoscut. Se crede că el este autorul lucrării Istoria vieții și faptelor amiralului Cristofor Columb.

transporte cu blocul de aur bogăţii imense era gata de plecare. Timpul devenise însă, ameninţător, și Columb, cu perspicacitatea lui de marinar, observând semnele unei furtuni apropiate, îl statui pe guvernator să nu-și expună corăbiile și oamenii îmbarcaţi pe ele. Ovando nu voi să ţină seama de sfatul Amiralului. Corăbiile porniră în larg, dar abia ajunseră la capătul de răsărit al insulei, când un uragan cumplit nimici douăzeci și una dintre ele, cu toată încărcătura lor. Bobadilla și cei mai mulţi dintre dușmanii lui Columb se înecară, în timp ce corabia pe care se aflau rămășiţele averii lui Columb scăpă teafără. Oceanul înghiţise aur și pietre preţioase în valoare de zece milioane.

În acest timp, cele patru caravele ale Amiralului, neprimite în port, fugiseră din faţa furtunii. Vătămate și despărţite unele de altele, izbutiră, totuși, să se reunească. Furia vântului le mânase, la 14 iulie, în faţa Insulei Jamaica. Mica flotă luptase apoi vreme de șase zile, făcând abia șaptezeci de leghe, și fusese, în sfârșit, zvârlită spre coastele Cubei, ceea ce avu ca rezultat descoperirea Insulelor Caimanilor și a Insulei Pinilor.

Cristofor Columb schimbă drumul apoi spre sud-vest, în mijlocul apelor pe care nicio navă europeană nu le străbătuse încă, și se avântă din nou pe calea descoperirilor, cu toate emoţiile pasionante ale navigatorului. Soarta îl mână spre coasta septentrională a Americii; la 30 iulie descoperi Insula Guanaja și la 14 august atinse Capul Honduras, limba aceea de pământ care, prelungită prin Istmul Panamá, leagă cele două continente.

Așadar, pentru a doua oară, Columb acostă, fără să știe, pe adevăratul continent american. Apoi navigă timp de patru luni de-a lungul coastei, înfruntând tot felul de primejdii, și desenă harta coastei din punctul unde se afla Trujillo și până la Golful Darien[188]. În fiecare noapte, Columb ancora, ca să nu se depărteze de uscat; astfel urcă până la limita răsăriteană care se termină brusc prin Capul Gracias a Dios.

Prin punctul acesta trecu la 14 septembrie, dar Amiralul se pomeni asaltat de vânturi atât de puternice, cum nici el, cel mai vârstnic dintre marinarii de pe corăbii, nu mai pomenise până atunci. Iată cum povestește el în scrisoarea adresată regelui Spaniei acest episod cumplit: „Timp de optzeci de zile dură groaznica furtună și fu atât de puternică, încât soarele și stelele rămaseră ascunse ochilor noștri".

Corăbiile făceau apă, velele erau sfâșiate, greementul și ancorele pierdute, dispărură bărci, parâme și mult echipament. Oamenii fură loviţi de boli, erau abătuţi, mulţi căutară sprijin în religie și nu rămase nimeni care să nu fi făcut o făgăduinţă sau să nu se fi angajat să săvârșească un pelerinaj. Deseori, oamenii se spovedeau unul altuia, mărturisindu-și păcatele. Nu rareori văzuseră ei furtuni, dar niciodată nu întâmpinaseră una atât de îndelungată și de cumplită. Mulţi din cei ce

---

[188] Darien - golf al Mării Caraibilor între coasta estică a Istmului Panama și coasta nordică a Columbiei.

păreau altă dată cutezători îşi pierduseră curajul şi aşa au fost cât a ţinut furtuna.

„Boala fiului, ce se găsea cu mine, îmi sfâșia sufletul și-mi era cu mult mai greu cu cât îmi dădeam seama că are de suferit nenorociri mari un timp atât de îndelungat, la o vârstă atât de fragedă, de numai treisprezece ani. Dar Dumnezeu îi dădu o asemenea putere, încât el îi însufleţi pe toţi ceilalţi și se purta ca și cum ar fi navigat timp de optzeci de ani. Mă consola și pe mine, iar eu mă îmbolnăvi greu și nu o dată fusei aproape de moarte.

Așa mi-a fost mie dat să am prea puţin folos din cei douăzeci de ani de slujbă petrecuţi în trudă și primejdii, iar astăzi să n-am în Castilia un acoperiș deasupra capului și nici hrană să n-am, decât doar la vreo cârciumă sau vreo tavernă, și adesea să n-am niciun ban s-o plătesc".

Aceste câteva rânduri nu arată oare ce dureri adânci năpădiseră inima lui Columb? În mijlocul atâtor pericole și neliniști, cum de mai izbutea să păstreze energia necesară unui șef de expediţie?

Cât a durat furtuna, navele navigară de-a lungul coastei, care poartă, pe rând, numele de Honduras, Mosquito, Nicaragua, Costa Rica, Veragua (astăzi Panamá). Cele douăsprezece Insule Limonare fură descoperite în această perioadă. În sfârșit, la 25 septembrie, Columb ancoră între insuliţa Huerta și continent, apoi, la 5 octombrie, porni din nou și, după ce descoperi și făcu harta Golfului Almirante, ancoră în faţa satului Cariay. Acolo corăbiile fură reparate și făcură escală până la 15 octombrie.

Columb se credea atunci ajuns aproape de gurile Gangelui, iar băștinașii, vorbindu-i despre un oarecare ţinut Ciguare, înconjurat de mare, păreau că-i confirmă părerea. Băștinașii mai susţineau, de asemenea, că ţinutul cuprindea bogate zăcăminte de aur, dintre care cel mai important era situat la douăzeci și cinci de leghe spre sud. Amiralul porni, deci, din nou în larg și începu să navigheze de-a lungul coastei împădurite Veragua. Pe această parte a continentului, indienii păreau foarte sălbatici. La 26 noiembrie, flota intră în Puerto del Retrete, care formează actualul Puerto de los Escribanos. Navele, mâncate de carii, se aflau într-o stare jalnică; pentru că trebuiau reparate din nou avariile, escala la El Retrete se prelungi. Columb părăsi portul acesta ca să întâlnească o furtună și mai îngrozitoare decât cele precedente: „Timp de nouă zile fusesem parcă pierdut, fără să mai nădăjduiesc că voi reuși să rămân în viaţă.

Nimănui nu i-a mai fost dat să vadă o asemenea mare furtunoasă, înspăimântătoare, învolburată, înspumată. Vântul nu-mi îngăduia să navighez înainte, dar nici să ancorez lângă un petic de uscat. Un timp oarecare am rămas aici pe o mare de culoarea sângelui, fierbând ca apa într-un cazan pus la foc mare.

Niciodată nu mai văzusem un cer atât de ameninţător, zi și noapte ardea în flăcări ca o forjă; fulgerele vărsau flăcări cu atâta putere, că nu o dată mă gândii cum de rămăseseră nevătămate catargele și velele. Fulgerele izbucneau atât de puternic și erau atât de groaznice, încât toţi gândeam că toate corăbiile se vor scufunda dintr-un moment în altul. Oamenii erau peste măsură de istoviţi și doreau să moară cât mai curând, în dorinţa de a fi izbăviţi de asemenea chinuri. În două

rânduri, corăbiile îşi pierdură bărcile, ancorele și parâmele și rămaseră fără vele, fiindu-le smulse".

În această îndelungată și penibilă navigaţie, Amiralul parcurse aproape trei sute cincizeci de leghe. Echipajele erau istovite. Columb se văzu, deci, silit să pornească înapoi și să ajungă iar la fluviul Veragua; dar, negăsind acolo adăpost sigur pentru corăbii, se duse mai departe, la gura fluviului Belén, numit astăzi Ycora, unde ancoră la începutul lui ianuarie 1503. A două zi, furtuna reîncepu, iar la 24 ianuarie, în urma unei creșteri neașteptate a apelor fluviului, otgoanele corăbiilor se rupseră și navele nu putură fi salvate decât cu mare cazną.

În acest timp, Amiralul, cu gândul la ţinta principală a misiunii sale, izbutise să stabilească relaţii continue cu băștinașii. Cacicul din Belen se arăta prietenos și îi spuse că, la cinci leghe în interior, se afla un ţinut foarte bogat în mine de aur. La 6 februarie, Cristofor Columb trimise spre locul indicat un detașament de șaptezeci de oameni, sub comanda fratelui său Bartolomé. După ce străbătu un sol foarte accidentat și tăiat de râuri atât de cotite, încât unul dintre ele trebui trecut de treizeci și nouă de ori în decursul drumului, spaniolii ajunseră la terenurile aurifere, care erau imense și se întindeau cât vezi cu ochii. Aurul era atât de abundent acolo, încât un singur om ar fi putut să culeagă o măsură în zece zile.

În patru ore, Bartolomé și însoţitorii săi adunară o cantitate enormă, apoi se reîntoarseră la Amiral, care, când află rezultatele expediţiei, hotărî să mai rămână pe coastă și porunci să se clădească barăci de lemn.

Zăcămintele aurifere din partea locului erau într-adevăr nespus de bogate; păreau inepuizabile și, pentru ele, Columb uită de Cuba și de Santo Domingo. Scrisoarea către regele Fernando vădește cât era de entuziasmat și, spre mirarea noastră, putem auzi din gura acestui mare navigator fraza atât de des citată: „Aurul este perfecţiunea, aurul creează comori și acela care-l stăpânește poate săvârși orice dorește și poate chiar să ducă sufletele oamenilor în rai!"

Spaniolii munciră, deci, cu înflăcărare la îngrămădirea aurului în corăbii. Până atunci, relaţiile cu indigenii fuseseră pașnice, dar acum spaniolii se purtară cu atâta nerușinare, cărând tot aurul de acolo, încât blânzii indieni se revoltară curând și, în frunte cu cacicul lor, îi atacară pe oaspeţii nepoftiţi. Urmă o luptă deosebit de crâncenă. Indienii fură respinși. Cacicul căzu prizonier, cu toată familia lui; dar, după câte va zile, și el, și ai săi izbutiră să scape și ajunseră în regiunile muntoase împreună cu mulţi alţi băștinași. Mai târziu, prin luna aprilie, băștinașii alcătuiră o armată uriașă și-i atacară pentru a doua oară pe spanioli, ucigând cea mai mare parte dintre ei.

Între timp, sănătatea lui Columb se șubrezea din ce în ce, iar ca să părăsească meleagurile acestea nu era chip, datorită lipsei vânturilor prielnice.

De cum se simţi mai în puteri, Columb se gândi să pornească în larg. Ar fi vrut să întemeieze o așezare pe locul unde se afla, dar n-avea destui marinari ca să riște lăsarea câtorva dintre ei pe uscat. Cele patru caravele erau mâncate de carii. Una din ele fu nevoit s-o lase în drum la Belén; până la urmă, flota ridică ancorele, dar de-abia făcu treizeci de leghe în larg, când o spărtură se ivi la una din nave.

Mine de aur în Cuba

Amiralul trebui să se îndrepte grabnic spre uscat și ajunse cu bine la Porto Bello, unde lăsă nava ale cărei avarii erau de nereparat. Acum, flota nu se mai compunea decât din două caravele fără bărcile mari și aproape fără provizii. Amiralul navigă de-a lungul coastei, trecu prin faţa portului El Retrete, descoperi Insulele Mulatas și pătrunse în Golful Darien. Acesta e punctul extrem atins de Columb spre est.

La 1 mai, Amiralul porni spre Española; la 10 mai ajunse în faţa Insulelor Caimanilor, dar nu putu să reziste vântului care îl împinse spre nord-vest, până lângă Cuba. Acolo, într-o furtună prin ape mici, îşi pierdu velele și ancorele, iar cele două caravele se ciocniră în timpul nopţii. Apoi, uraganul aruncându-l spre sud, Amiralul se reîntoarse cu navele sparte la Jamaica și ancoră, la 23 iunie, în portul Santa Gloria, devenit Golful Don Cristobal. Amiralul ar fi vrut să ajungă în Española; acolo ar fi găsit mijloacele care îi lipseau cu totul în Jamaica; dar cele două caravele, mâncate de carii. „Asemănătoare unor stupi de albine”, nu puteau să rişte o călătorie de treizeci de leghe. Și nici nu putea să-i trimită un mesaj lui Ovando, guvernatorul Insulei Española.

Între timp, caravelele făceau apă din toate părţile și Amiralul trebui să le tragă pe mal; apoi încercă să organizeze la uscat viaţa alor săi. Indienii îi veniră la început în ajutor și aduseră echipajului hrana de care avea nevoie.

Dar nefericiţii marinari, atât de greu încercaţi, îşi manifestau nemulţumirea faţă de Amiral; erau gata să se răzvrătească, pe când sărmanul Columb, doborât de boală, nu-și mai părăsea patul de suferinţă.

În aceste împrejurări, doi bravi ofiţeri, Mendez și Fiesco, îi propuseră Amiralului să încerce cu canoe indiene călătoria din Jamaica până la Española. În realitate, era vorba de un drum de două sute de leghe, căci trebuiau să urce de-a lungul coastei până la portul coloniei. Dar curajoșii ofiţeri se arătară gata să înfrunte toate primejdiile, căci era vorba de viaţa tovarășilor lor. Înţelegând îndrăzneaţa lor propunere, pe care în alte condiţii ar fi dus-o la capăt el însuși, Columb se învoi ca Mendez și Fiesco să plece. Apoi, fără nave și aproape lipsit de alimente, Amiralul rămase cu echipajul pe insula aceea sălbatică.

Curând, mizeria naufragiaţilor — căci li se poate spune astfel — ajunse atât de mare, încât izbucni o revoltă. Oamenii Amiralului, orbiţi de suferinţe, îşi închipuiră că șeful lor nu îndrăznea să se reîntoarcă în portul din Insula Española, unde guvernatorul Ovando nu-l lăsase să intre. Începuseră să creadă că interdicţia aceasta îi lovea și pe ei, ca și pe Amiral. Şi-şi spuseră că guvernatorul, nelăsând navele să ancoreze în porturile coloniei, nu putuse face asta decât la porunca regelui. Ideile acestea aţâţară minţile și așa destul de pornite, până când, în cele din urmă, la 2 ianuarie 1504, comandantul caravelei „Gallega”, Francisco de Porras, și fratele său Diego, care îndeplinea funcţia de notar al flotei, se puseră în fruntea nemulţumiţilor. Răzvrătiţi! cereau reîntoarcerea în Europa și se năpustiră spre cortul Amiralului, strigând: Castilia! Castilia!

Columb zăcea bolnav. Fratele și fiul său veniră să-l apere cu trupurile lor. La vederea bătrânului Amiral, răsculaţii se opriră, iar mânia li se potoli în faţa lui. Dar nu voiră să-i asculte dojenile și sfaturile; nu înţeleseră că nu se puteau salva decât

Amiralul fu silit să tragă vasele pe uscat

printr-o înţelegere generală și numai dacă fiecare, uitând de sine, ar fi luptat pentru salvarea tuturor. Nu! Erau hotărâţi să părăsească insula cu orice preţ și prin orice mijloace. Porras și răsculaţii porniră deci spre ţărm, puseră mâna pe luntrele indienilor și se îndreptară spre extremitatea răsăriteană a insulei. Acolo, nemairespectând nimic, beţi de furie, jefuiră locuinţele indiene, făcându-l astfel pe Amiral responsabil de violenţele lor, și târâră câţiva nefericiţi băștinași pe luntrele furate. Porras și ai săi îşi continuară navigaţia; dar, la câteva leghe în larg, fură surprinși de o furtună deosebit de puternică și, ca să-și ușureze luntrele, aruncară prizonierii în mare. După fapta aceasta barbară, luntrele încercaseră să se îndrepte spre Insula Española, pe urmele lui Mendez și Fiesco, dar fură mereu aruncate pe coastele Jamaicii.

Între timp, Amiralul, rămas numai cu prietenii și cu bolnavii, izbuti să restabilească ordinea în mica lui lume. Dar mizeria sporea tot mai mult. Foametea devenise amenințătoare. Indienii se plictisiseră să-i tot hrănească pe străinii aceștia a căror ședere în insulă se prelungea. De altfel, prestigiul spaniolilor fusese cu totul nimicit în clipa când oamenii lui Columb se bătuseră între ei. Băștinașii pricepuseră, în sfârșit, că europenii nu erau decât niște oameni ca toţi oamenii și învăţaseră astfel să nu-i mai respecte și să nu se mai teamă de ei. Autoritatea lui Columb asupra băștinașilor scădea din zi în zi și trebui să survină o împrejurare cu totul neașteptată, pe care Amiralul avu dibăcia s-o folosească pentru a-și reface un prestigiu atât de necesar salvării oamenilor săi.

O eclipsă de Lună, prevăzută și calculată de Columb, trebuia să aibă loc într-o anumită zi. Și chiar în dimineaţa zilei aceleia, Amiralul ceru o întrevedere căpeteniilor insulei. Cacicii răspunseră la invitaţie și, când se aflară adunaţi cu toţii în cortul lui Columb, Amiralul îi vesti că Dumnezeu, voind să-i pedepsească pentru măsurile neospitaliere și pentru neprietenia faţă de spanioli, avea să le ia în seara aceea lumina Lunii. Într-adevăr, totul se petrecu așa cum anunţase Amiralul. Umbra Pământului veni să acopere Luna, al cărei disc părea ros de un monstru nemaivăzut. Sălbaticii, înspăimântaţi, se aruncară la picioarele lui Columb, rugându-l să vorbească cerului pentru iertarea lor, și făgăduiră să-i pună la dispoziţie toate bunurile lor. După câteva șovăieli, jucate cu dibăcie, Columb se prefăcu că le ascultă rugile. Sub motiv că imploră cerul, se închise în cortul lui tot timpul cât dură eclipsa și nu se ivi decât în clipa când fenomenul se apropia de sfârșit. Atunci le anunţă cacicilor că rugile lui fuseseră ascultate și, întinzând braţul, îi porunci Lunii să reapară. Curând, discul ieși din conul de umbră, și astrul nopţilor străluci în toată splendoarea sa. Din ziua aceea, indienii, recunoscători și supuși, acceptară autoritatea Amiralului, impusă în mod atât de vădit de puterile cerului.

Pe când în Jamaica se petreceau toate acestea, Mendez și Fiesco îşi atinseseră de multă vreme ţinta. Curajoșii ofiţeri, după o miraculoasă călătorie de patru zile într-o luntre șubredă, ajunseseră în Española și de îndată îi aduseră la cunoștinţă guvernatorului situaţia deznădăjduită a lui Columb și a oamenilor săi. Ovando, dușmănos și nedrept, îi reţinu mai întâi pe cei doi ofiţeri și, sub pretext că vrea să-și dea seama de adevărata stare a lucrurilor, trimise spre Jamaica, după o

Vase indiene

întârziere de opt luni de zile, un om de-al lui, un oarecare Diego Escobar, dușman înverșunat al Amiralului. La sosirea în Jamaica, Escobar nu vru să stea de vorbă cu Columb, ba nici nu debarcă măcar; se mulţumi să le trimită oamenilor aflaţi în suferinţă la uscat „un porc și un butoiaș de vin"; apoi plecă fără să fi luat pe nimeni la bord. Conștiinţa nu ne lasă să dăm crezare unor asemenea ticăloșii, dar, din nefericire, ele sunt cu totul reale!

Deși crunta batjocură a lui Escobar îl indignase, Amiralul nu se lăsă târât de mânie și nu răspunse la ocară prin alte ocări. Sosirea lui Escobar trebuia să-i liniștească pe naufragiaţi, căci ea dovedea că situaţia lor e cunoscută. Salvarea devenise doar o chestiune de timp și moralul spaniolilor se refăcu încetul cu încetul.

Amiralul voi să încerce atunci să-i readucă pe Porras și pe răsculaţi, care, de la despărţire, pustiau neîncetat insula și săvârșeau cruzimi odioase împotriva băștinașilor. El le propuse iertarea; dar nesăbuiţii aceia răspunseră mărinimoasei propuneri venind să-l atace pe Columb chiar în tabăra lui. Spaniolii rămași credincioși cauzei și ordinii trebuiră să pună mâna pe arme. Prietenii Amiralului îşi apărară cu vitejie șeful. În întâlnirea aceasta tristă, ei nu pierdură decât pe unul dintre ai lor și rămaseră stăpâni pe câmpul de luptă, după ce-i făcură prizonieri pe cei doi fraţi Porras. Răsculaţii căzură atunci în genunchi în faţa lui Columb, care, ţinând seama de suferinţele lor, îi iertă.

În sfârșit, abia la un an după plecarea lui Mendez și a lui Fiesco, se ivi corabia echipată de ei pe cheltuiala lui Columb, care trebuia să-i repatrieze pe naufragiaţi. La 24 iunie 1504 se îmbarcară toţi și, părăsind Jamaica, locul atâtor suferinţe morale și fizice, întinse velele spre Española.

Sosit în port, Columb fu primit la început, spre marea lui mirare, cu multă cinste. Perfidul guvernator Ovando, nevrând să se împotrivească opiniei publice, îi făcu o primire frumoasă. Dar bunele relaţii n-aveau să dureze multă vreme. Curând hărţuielile reîncepură. Atunci Columb, nemaiputând și nemaivoind să îndure umilinţele și chiar chinurile, plăti două corăbii, a căror comandă o împărţi cu fratele său Bartolomé, și la 12 septembrie 1504 pomi spre Europa.

Ultima lui călătorie adusese științei geografice Insulele Caimanilor, Martinica, Limonarele, Guanaja, coastele Honduras, Mosquito, Nicaragua, Veragua, Costa Rica, Porto Bello, Panamá, Insulele Mulatas și Golful Darién.

Furtuna avea să-l încerce din nou pe Columb în timpul călătoriei peste ocean. Corabia i se distinse și echipajul trebui să se îmbarce la bordul navei lui Don Bartolomé. La 19 octombrie, un uragan formidabil rupse catargul cel mare al navei, care trebui să navigheze șapte sute de leghe cu velatura incompletă. În sfârșit, la 7 noiembrie Amiralul intra în portul San Lucar.

O veste tristă îl aștepta la reîntoarcere. Aceea pe care o socotea ocrotitoarea lui, regina Isabella, murise. Regele Fernando, nerecunoscător și pizmaș, îl primi rece pe Amiral. Și nu-și cruţă nici pretextele, nici încetineala, sperând să scape astfel de tratatele solemne semnate cu mâna lui; până la urmă, propuse lui Columb un mic orășel din Castilia, Camon de los Condes, în schimbul abandonării titlurilor și demnităţilor.

Atâta nerecunoștinţa și lipsă de sinceritate îl doborâră pe bătrân. Sănătatea lui, greu vătămată, nu se mai îndreptă, iar mâhnirea îl duse la mormânt. În ziua de 21 mai 1506, Columb muri la Valladolid, în vârstă de șaptezeci de ani.

Rămășiţele lui Cristofor Columb au fost mai întâi depuse în mănăstirea San Francisco din Valladolid; apoi, în 1513, au fost mutate la mănăstirea sartrezilor din Sevilla. Dar se pare că nici după moarte marele navigator nu trebuia să se odihnească în pace, căci, în anul 1536, rămășiţele pământești îi fură transportate în catedrala Santo Domingo din Insula Española. Tradiţia locală pretinde că după semnarea tratatului de la Bâle, din 1795, stăpânirea spaniolă, care trebuia să-i lase Franţei partea răsăriteană a Insulei Haiti (Española), porunci mutarea la Havana a rămășiţelor marelui navigator; dar un călugăr puse alte oseminte în locul celor ale lui Columb, iar rămășiţele Amiralului ar fi fost depuse în catedrală, în stânga altarului.

Datorită manevrelor călugărului aceluia, inspirat fie de un simţământ de patriotism local, fie de respect pentru ultima dorinţă a lui Columb, care ceruse să fie înmormântat în catedrala Santo Domingo, nu rămășiţele marelui navigator, s-ar afla în Havana[189] ci probabil ale fratelui său Diego.

Descoperirea făcută la 10 septembrie 1877 în catedrala Santo Domingo — o lădiţă de plumb cuprinzând oseminte omenești și a cărei inscripţie ar dovedi că cuprinde rămășiţele *descoperitorului* Americii — par să confirme pe deplin tradiţia de mai sus.

De fapt, puţin importă dacă rămășiţele lui Cristofor Columb se află la Santo Domingo sau la Havana: numele și gloria lui sunt pretutindeni.

---

[189] În 1897, rămășițele lui Columb au fost aduse în Spania și se află în catedrala din Sevilla.

Capitolul VIII

DESCOPERIREA INDIEI ȘI A ŢĂRILOR MIRODENIILOR

I

Covilhão și Paiva. Vasco da Gama. Capul Bunei Speranţe. Escalela Său-Braz, Mozambic, Mombasa și Malindi. Sosirea la Calicut. Ciocnirea cu zamorinul. Reîntoarcerea în Europa. Scorbutul. Moartea lui Paolo da Gama. Sosirea la Lisabona.

Odată cu trimiterea lui Díaz în căutarea drumului Indiilor prin sudul Africii, regele Portugaliei João al II-lea mai trimitea doi gentilomi de la curte să se informeze dacă n-ar fi posibilă pătrunderea pe un drum mai ușor, mai rapid și mai sigur: prin Istmul de Suez, Marea Roșie și Oceanul Indian.

O asemenea misiune cerea un om abil, întreprinzător, bun cunoscător al greutăţilor unei călătorii prin aceste regiuni, cunoscând limbile orientale sau cel puţin arabă. Era nevoie de un om cu un caracter ușor adaptabil și prefăcut, într-un cuvânt de un om căruia să nu i se poată bănui planurile, care tindeau nici mai mult nici mai puţin decât la a lua din mâinile musulmanilor, ale arabilor și, prin ei, ale veneţienilor tot comerţul Asiei pentru a-l dărui Portugaliei.

Un navigator experimentat, Pedro da Covilhão, care se distinsese slujind sub Alfonso al V-lea în războiul cu Castilia, petrecuse vreme îndelungată în Africa. Pe el îl alese João al II-lea și i-l dădu ca tovarăș de călătorie pe Alonso de Paiva. Amândoi aceștia, înarmaţi cu instrucţiuni amănunţite și cu o hartă făcută după mapamondul episcopului Calsadilla, după care se putea face turul Africii, plecară din Lisabona în luna mai 1487.

Cei doi călători trecură prin Alexandria și Cairo, unde avură norocul să întâlnească neguţători mauri din Fes și Tlemcen, care îi conduseră la Thor, vechiul Asiongaber, la poalele Sinaiului, unde putură să-și procure informaţii preţioase despre negoţul din Calicut.

Covilhão hotărî să profite de acest fericit prilej pentru a vizita India, ţară la care, de un secol, Portugalia se uita cu jind; în același timp, Paiva trebuia să se afunde în ţinuturile, pe atunci atât de vag cunoscute sub numele de Etiopia, în căutarea faimosului părinte Ioan, care domnea, după cum povesteau vechii călători, peste o parte a Africii nespus de bogată și de roditoare. Paiva pieri, tară doar și poate, în aventuroasa lui încercare, căci nu i se mai regăsesc urmele.

Cât despre Covilhão, el ajunse la Aden, unde se îmbarcă pentru coastavMalabar. Vizită succesiv Cananore, Calicut, Goa și culese informaţii precise asupra comerţului și producţiei ţărilor învecinate cu Marea Indiilor, fără să trezească bănuielile hindușilor, cărora nu le trecea prin minte că primirea binevoitoare și prietenoasă făcută călătorului avea să le aducă ruina și înrobirea patriei.

Socotind că n-a strâns încă destule informaţii, Covilhão părăsi India, merse pe coasta răsăriteană a Africii, unde vizită Mozambicul, Sofala, vestită de multă vreme pentru minele ei de aur, a căror faimă ajunsese prin arabi până în Europa, și Zeila, *Avalites portus* al celor vechi, oraș de frunte pe coasta Aden, la intrarea golfului arabic, pe Marea Oman. După ce stătu destul de mult prin aceste ţinuturi, el reveni la Aden, pe atunci principalul antrepozit al comerţului din Orient, înaintă până la intrarea Golfului Persic, la Ormuz, apoi, urcând pe Marea Roșie, ajunse din nou la Cairo.

João al II-lea trimise doi evrei instruiţi, care trebuiau să-l aștepte acolo pe Covilhão. Acesta îi dădu unuia din ei, rabinului Abraham Beia, însemnările sale, itinerarul călătoriei și o hartă a Africii pe care i-o dăruise un musulman, cerându-i să ducă totul la Lisabona cât mai cutând cu putinţă.

Iar el, nemulţumit de ceea ce făcuse până atunci și voind să ducă la capăt misiunea pe care moartea îl împiedicase pe Paiva s-o îndeplinească, pătrunse în Abisinia, unde, după legende, se afla ţara așa-numitului părinte Ioan. Negusul Abisiniei, Alexandru, măgulit că unul din suveranii cei mai puternici ai Europei îi caută alianţa, îl primi cu extremă bunăvoinţă și îi încredinţă chiar o înaltă situaţie la curte, dar, ca să-și asigure continuitatea serviciilor lui, refuză să-l mai lase să părăsească ţara. Deși se căsători și avu copii, Covilhão nu-și uită nicio clipă ţara; iar când în 1520 o ambasadă portugheză, din care făcea parte Alvarez, veni în Abisinia, el își văzu cu cel mai adânc regret compatrioţii plecând, iar preotul expediţiei se făcu în mod naiv ecoul plângerii și al durerii lui.

„Furnizând informaţii precise asupra posibilităţii de a naviga împrejurul Africii — scrie Ferdinand Denis — indicând drumul Indiilor și dând asupra comerţului acestor ţinuturi noţiunile cele mai pozitive și mai complete, făcând mai ales descrierea zăcămintelor de aur din Sofala, care trebuiau să aţâţe lăcomia portugheză, Covilhão contribui puternic la grăbirea expediţiei lui da Gama”.

Vasco da Gama aparţinea unei familii de veche nobleţe. Tatăl său, Estevão Eanez da Gama, mare alcade de Sines și de Sylves, comandor al Seixalului, avea o înaltă situaţie la curtea lui Joio al II-lea. Faima lui de marinar era atât de mare, încât regele se gândea să-i dea comanda flotei pe care voia s-o trimită în Indii.

Din căsătoria lui cu doña Isabella Sodre, fiica lui Joio de Resende, guvernator al fortificaţiilor de la Santarem, se născură mai mulţi copii, printre care Vasco, primul care a ajuns în India dublând Capul Bunei Speranţe, și Paolo, care l-a însoţit în această memorabilă expediţie. Se știe că Vasco da Gama s-a născut la Sines, dar data nașterii nu i se cunoaşte precis. De obicei este admis anul 1469, dar mai probabilă e data de 1460.

Se pare că de timpuriu Vasco da Gama fusese hărăzit carierei de marinar, în care se distinsese tatăl său. Primul istoric al Indiilor, Lopcz de Castaneda, relatează că Vasco și-a căpătat faimă pe mările Africii, unde a participat la două sau trei expediţii.

Se știe chiar că i s-a dat misiunea să prindă în porturile Portugaliei toate corăbiile franceze care se aflau ancorate acolo, ca represalii pentru capturarea unei

Vasco da Gama

bogate nave de transport portugheze în drum dinspre Mina, capturare săvârșită în plină pace de către corsarii francezi.

O asemenea misiune nu putea fi încredinţată decât unui căpitan activ, energic și cunoscut pentru faptele lui mari. Aceasta ni se pare o dovadă că valoarea și îndemânarea lui da Gama erau mult preţuite de rege.

Cam pe vremea aceea, navigatorul se însura cu doña Catarina da Ataide, una din doamnele cele mai bine văzute la curte, de la care avu mai mulţi copii, printre care Estevão da Gama, devenit mai târziu guvernator al Indiilor, și dom Christovam, care a murit în cursul luptelor duse în Abisinia.

Graţie unui document găsit în biblioteca publică din Porto, se cunoaşte cu precizie data primei călătorii a lui da Gama: sâmbătă, 8 iulie 1497. Expediţia fusese pregătită de multă vreme cu toată amănunţimea.

Flota trebuia să se compună din patru nave de mărime mijlocie, „ca să poată intra și ieși lesne de oriunde". Solid construite, cele patru nave aveau velele și parâmele în triplu exemplar pentru înlocuirea în caz de pierdere sau avarie; toate butoaiele destinate să conţină rezervele de apă, ulei sau vin fuseseră legate cu cercuri de fier; provizii de toate felurile — fainã, vin, legume, obiecte de farmacie, artilerie — fuseseră adunate din belșug; în sfârșit, cei mai buni marinari, cei mai iscusiţi piloţi, cei mai experimentaţi comandanţi completau echipajele.

Da Gama, care primise titlul de amiral, îşi arboră pavilionul de comandament pe „São Gabriel" de 120 t. Fratele său Paolo da Gama se ambarcă pe „São Raphael", de 100 t. O caravelă de 50 t, „Berrio", numită astfel în amintirea pilotului Berrio care o vânduse lui Emmanuel I, îl avu drept comandant pe Nicolas Cociho, marinar cu multă experienţă. În sfârșit, o navă de transport încărcată cu provizii și cu mărfuri destinate trocului cu indigenii din ţările ce urmau să fie vizitate se afla sub comanda lui Gonzalo Nuñes.

Pero da Alemquer, care fusese pilotul lui Bartolomeo Díaz, trebuia să conducă această expediţie.

Echipajul flotei, cuprinzând și zece criminali de drept comun, care fuseseră îmbarcaţi ca să îndeplinească misiunile mai primejdioase, se ridica la o sută șaizeci de persoane.

În comparaţie cu misiunea pe care oamenii aceștia o aveau de îndeplinit, ce slabe mijloace și ce resurse aproape derizorii!

La 8 iulie, în zori, da Gama, urmat de ofiţerii săi, înaintă spre corăbii în mijlocul unei imense mulţimi de oameni. În jurul lui se desfășura un alai de călugări și preoţi, care cântau imnuri religioase și implorau cerul să-i ia în paza lui pe călători.

Trebuie să fi fost o scenă deosebit de mișcătoare plecarea aceasta din Rastello, în care toată lumea, actori și spectatori, îşi amestecau cântecele, strigătele, cuvintele de rămas bun, în timp ce velele, umflate de un vânt prielnic, mânau spre larg soarta Portugaliei în persoana lui da Gama. O caravelă mare și una ceva mai mică, navigând spre Mina, sub comanda lui Bartolomeo Díaz, trebuiau să navigheze împreună cu flota lui da Gama.

Sâmbăta următoare, navele se aflau în faţa Insulelor Canare și petrecură

noaptea în larg. Când sosiră în dreptul lui Rio de Oro, o ceaţă deasă îi despărţi pe Paolo da Gama, Coelho și Díaz de restul flotei. Dar se reîntâlniră lângă Insulele Capului Verde, unde ajunseră curând. La Santiago, proviziile de came, de apă și de lemne fură împrospătate, iar navele repuse în stare bună de navigaţie.

Plaja Santa Maria fu părăsită la 3 august. Călătoria urmă fără incidente de seamă și, la 4 noiembrie, flota ancoră pe coasta Africii, într-un golf care primi numele de Sfânta Elena. Acolo, echipajul petrecu opt zile, aducând lemne și punând totul în ordine la bordul navelor. Și tot acolo fură văzuţi pentru prima oară boșimanii, un neam de oameni scunzi, care se hrăneau cu came de rechin, de balene și cu rădăcini. Portughezii prinseră câţiva dintre acești băștinași și se purtară prietenos cu ei. Sălbaticii nu cunoșteau preţul nici uneia dintre mărfurile ce li se înfăţișau. Le vedeau pentru prima oară și nu știau la ce folosesc. Singurul lucru care părea că le face plăcere, era arama și purtau la urechi lănţișoare din acest metal. Știau foarte bine să mânuiască *zagaies,* un fel de suliţe al căror vârf era întărit la foc, după cum îşi dădură seama vreo trei sau patru marinari, și da Gama însuși, încercând să-l scoată din mâinile lor pe un oarecare Velloso, care, neprevăzător, se afundase în interiorul ţinutului — eveniment căruia îi datorează Camões unul din cele mai frumoase cânturi ale *Lusiadelor.*

La Mina

Părăsind Sfânta Elena, Pero da Alemquer, fost pilot al lui Díaz, declară că se socotește ajuns cam la treizeci de leghe de cap; dar, neexistând certitudine, porniră spre larg și, la 18 noiembrie, flota se află în faţa Capului Bunei Speranţe, de care trecu a doua zi cu vântul din pupa.

La 25 noiembrie, navele atinseră Golful São Braz, unde rămaseră treisprezece zile, în timpul cărora renunţară la nava purtătoare de alimente, iar alimentele fură împărţite pe cele trei corăbii. În timpul popasului, portughezii dăruiră băștinașilor clopoţei și alte obiecte pe care negrii le priveau cu mirare; dărnicia aceasta era urmarea faptului că în urmă cu zece ani, în timpul călătoriei lui Díaz negrii se arătaseră temători, ba chiar ostili, și împiedicaseră luarea apei de băut, zvârlind cu pietre. De data aceasta, negrii aduseră boi și oi, iar ca să-și arate mulţumirea pentru șederea portughezilor „începură, spune Nicolas Velho, să sune din patru sau din cinci flaute, unii scoţând sunete subţiri, alţii sunete groase și creând astfel o armonie uimitoare pentru niște negri, de la care nu te puteai aștepta la o asemenea muzică. Și jucau așa cum joacă negrii, iar amiralul porunci să sune trâmbiţele; și noi, în bărcile noastre, jucam, iar amiralul jucă și el după ce se reîntoarse printre noi”.

Ce spuneţi de această mică serbare, de acest concert reciproc pe care și-l dăruiră portughezii și negrii? S-ar fi așteptat cineva să-l vadă pe de Gama, pe gravul da Gama, așa cum ni-l arată portretele, iniţiindu-i pe negri în farmecele pavanei? Cu toate acestea, relaţiile prietenești nu durară mult timp.

Când boșimanii începură să se arate „recalcitranţi”, Vasco da Gama porunci să fie speriaţi prin salve repetate de artilerie.

În Golful São Braz, da Gama înfipse un padrão, care fu răsturnat îndată după plecarea lui. Curând, navele depășiră Rio Infante, punctul extrem atins de Díaz. În momentul acela, flota resimţi efectele unui curent puternic, care putură să fie, însă, neutralizate datorită unui vânt prielnic. La 25 decembrie, zi de Crăciun, navigatorii descoperiră Natalul.

Corăbiile aveau avarii, apa de băut lipsea; un popas era absolut necesar; și expediţia îl făcu la 10 ianuarie 1498. Negrii pe care portughezii îi văzură la debarcare erau mult mai înalţi decât cei întâlniţi până atunci și aveau arcuri mari, săgeţi lungi și lănci cu vârfuri de fier. Erau cafrii, un popor mult mai înaintat decât boșimanii. Cu ei fură stabilite relaţii atât de bune, încât Da Gama dădu ţinutului numele de Ţara Bunei Naţiuni *((Terra da boa Gente)*.

Ceva mai departe, în susul coastei, doi neguţători musulmani, unul purtând turban, celălalt purtând scufa de satin verde, veniră să-i viziteze pe portughezi, împreună cu un tânăr care, „după câte se putea înţelege din semnele lor, era dintr-o ţară foarte depărtată de locul acela și spunea că mai văzuse corăbii mari ca ale noastre”. Aceasta fu pentru Vasco da Gama o dovadă că se apropiau de ţările Indiei, căutate de atâta vreme și cu atâta râvnă. De aceea îi dădu râului care se revărsa acolo în mare numele de *Rio dos Boms Signães* (Râul Bunelor Prevestiri). Din nefericire, tot atunci se iviră la oamenii echipajului primele semne ale scorbutului, care doborî curând numeroși marinari.

La 2 martie, expediţia ancoră în faţa Mozambicului. Acolo, da Gama, cu ajutorul interpreţilor arabi, află că printre locuitorii de credinţă mahomedană se găseau câţiva care făceau negoţ cu India. Aurul și argintul, ţesăturile și mirodeniile, perlele și rubinele formau mărfurile lor. Da Gama primi, în același timp, asigurarea că de-a lungul litoralului se aflau numeroase orașe, „lucru care ne-a bucurat într-atâta, spune Velho în naiva și preţioasa lui relatare, încât am plâns de plăcere, rugându-l pe Dumnezeu să se îndure și să ne dea sănătate ca să vedem ceea ce doriserăm atâta”.

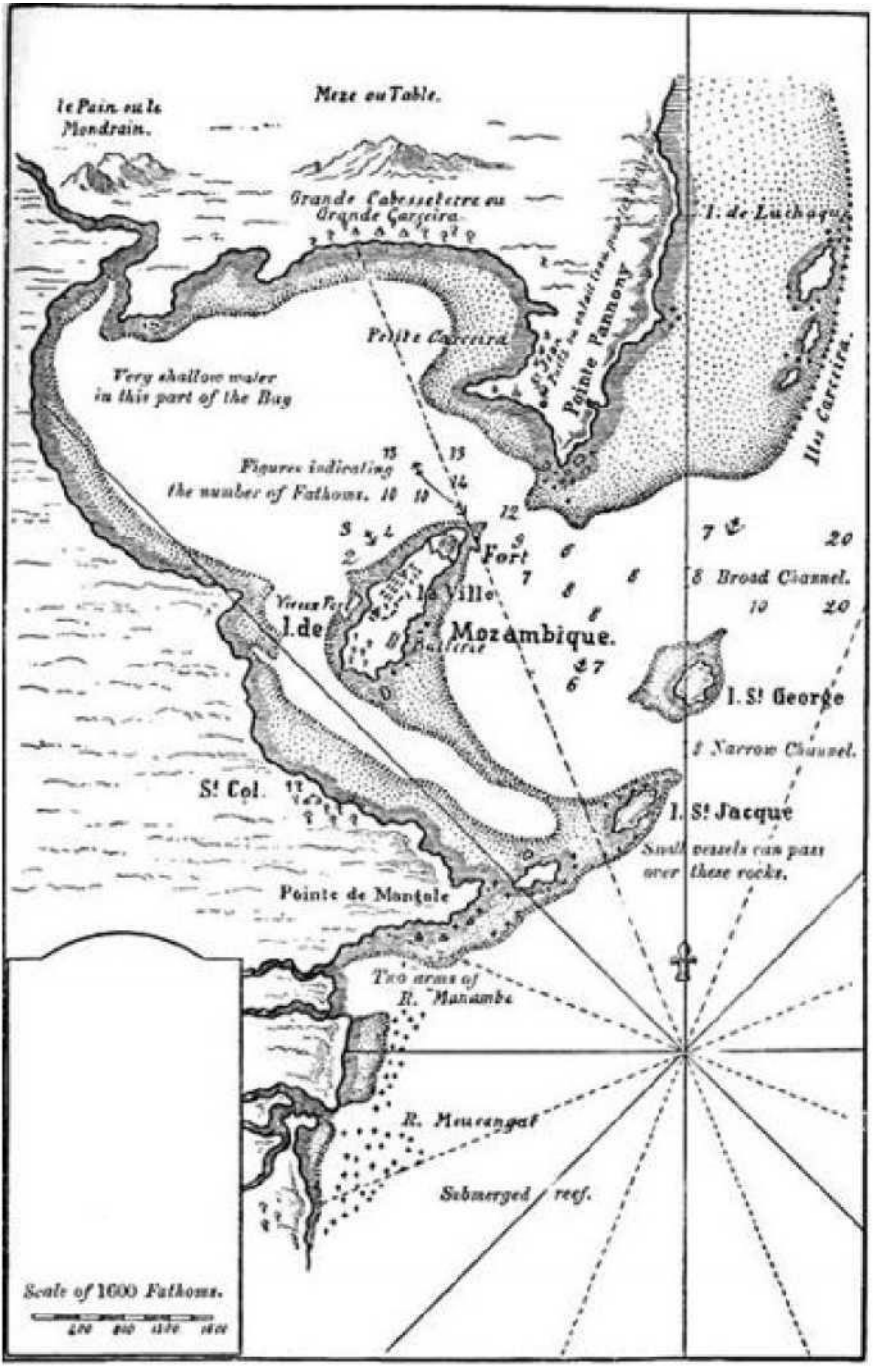
le Pain ou le Mondrain.
Meze ou Table.
Grande Cabesseterre ou Grande Carceira.
I. de Luchaque
Petite Carceira
Pointe Pannony
Iles Carceira.
Very shallow water in this part of the Bay
Figures indicating the number of Fathoms.
Fort
la Ville
I. de Mozambique.
Broad Channel.
I. St George
Narrow Channel.
St Col.
I. St Jacque
Small vessels can pass over these rocks.
Pointe de Mangale
Two arms of R. Manambe
R. Meurangat
Submerged reef.
Scale of 1600 Fathoms.

Flota portugheză nimerise într-o zonă aflată sub influenţa maurilor. Arabii controlau toate căile comerciale și transportau mărfurile orientale la Alexandria, Cairo, Oran precum și în alte orașe, de unde navele genoveze și veneţiene le aduceau în ţările Europei. Arabii erau stăpânii Oceanului Indian și, înainte de a cuceri India, portughezii trebuiau să frângă forţa arabilor.

Șeicul local, care credea că are de-a face cu musulmani, veni de mai multe ori la bordul navelor, unde fu primit cu mare pompă; el răspunse acestei politeţi prin trimitere de daruri și chiar îi dădu lui da Gama doi piloţi iscusiţi; dar când neguţătorii mauri, care făcuseră comerţ în Europa, îi dădură de veste că străinii aceia, departe de a fi turci, erau cei mai crunţi dușmani ai mahomedanilor, șeicul, rușinat că se lăsase înșelat, făcu totul ca să-i prindă și să-i ucidă. Și a trebuit ca tunurile să fie îndreptate spre oraș și să amenințe că-l va preface în pulbere pentru ca portughezii să capete apa de băut trebuitoare pentru continuarea călătoriei. Sângele începu să curgă, iar Paolo da Gama puse mâna pe două barcaze, a căror bogată încărcătură fu împărţită marinarilor.

Da Gama părăsi la 29 martie orașul acesta inospitalier şi-şi continuă călătoria, supraveghindu-i totodată îndeaproape pe cei doi piloţi arabi. Cum unul din ei refuză să-și facă slujba, Vasco da Gama porunci să-l biciuiască.

La 4 aprilie se zări malul și la 7 ajunseră la Mombasa sau Mombas, oraș despre care piloţii afirmau că era o colonie de negustori creștini. Flota ancoră în faţa portului fără să intre, totuși, în el, cu toată primirea entuziastă care-i fu făcută. Portughezii se și vedeau împreună cu creștinii din insulă la slujba religioasă de a doua zi, când, noaptea, se apropie de nava amiral o *zavra* pe care se aflau o sută de oameni înarmaţi; noii veniţi cereau să li se dea voie la bord la toţi odată, luciu care li se refuză.

Deși aflase cele petrecute la Mozambic, sultanul din Mombasa, prefăcându-se că nu știe nimic, îi trimise daruri lui da Gama, mai cu seamă portocale, care contribuită la înzdrăvenirea multor marinari atinși de scorbut. Îi propuse să deschidă o factorie de comerţ în capitala lui și-l asigură că va putea, de îndată ce va intra în port, să-și încarce corăbiile cu mirodenii.

Amiralul fără să bănuiască nimic, trimise de îndată doi oameni să anunţe că a doua zi va intra în port. Și se și începuse ridicarea ancorei, când, din pricina navei-amiral care nu putu fi manevrată, ancora fu din nou lăsată la apă. În clipa aceea, maurii aflaţi pe navele portugheze le părăsiră buluc, pe când piloţii veniţi din Mozambic se aruncau în mare.

Doi mauri capturaţi, supuși la tortura picăturii de ulei încins, mărturisiră că șeicul avea de gând să-i facă prizonieri pe portughezi de îndată ce vor intra în port, ca să se răzbune pentru ceea ce portughezii săvârșiseră la Mozambic. Vasco da Gama nu se mulţumi cu ceea ce aflase și porunci să fie torturaţi mai departe, dar captivii se smuciră pe neașteptate și se aruncară în mare, așa cum erau cu braţele legate. În timpul nopţii, maurii încercară de mai multe ori să se caţăre la bord și să rupă odgoanele ca să facă să eșueze corăbiile, dar fură descoperiţi de fiecare dată. Un

popas la Mombasa în asemenea condiţii nu putea să dureze mult. Dar el dură, totuși, îndeajuns ca toţi scorbuticii să-și recapete sănătatea.

La 8 leghe de mal, flota captură un barcaz plin cu aur, argint și alimente. A doua zi, da Gama sosi la Malindi, oraș bogat și înfloritor, ale cărui minarete aurite străluceau sub razele soarelui, iar moscheile, de un alb orbitor, se profilau pe un cer de un albastru-intens.

Primirea fu destul de rece la început, căci la Malindi se aflase de capturarea barcazului operată în ajun, dar deveni prietenoasă de îndată ce se dădură explicaţii. Fiul sultanului veni să-l viziteze pe amiral cu un alai de curteni înveșmântaţi măreţ și cu orchestre de muzicanţi care cântau din felurite instrumente. Ceea ce îl miră mai mult fură tunurile, căci descoperirea pulberii nu era încă cunoscută pe coasta orientală a Africii. Un tratat solemn fu jurat pe Evanghelie și pe Coran și cimentat printr-un schimb de daruri. Bogate.

Reaua-voinţă, capcanele, dificultăţile de tot felul care asaltaseră până atunci expediţia încetară de îndată ca prin farmec, datorită sincerităţii și generozităţii sultanului din Malindi, cât și ajutorului dat de el portughezilor.

Credincios făgăduielii, sultanul îi trimise lui Vasco da Gama un pilot guzarat, numit Malemo Cana, om priceput în ale navigaţiei, care știa să folosească hărţile, compasul și sextantul și care aduse cele mai mari servicii expediţiei.

După o escală de 9 zile, flota ridică ancora pentru Calicut.

Acum trebuia să se renunţe la navigaţia de cabotaj (numai pe lângă coastă) practicată până atunci. Venise ziua când trebuiau să se pornească pe imensul ocean, fără alt ghid în afară de un pilot necunoscut, procurat de un sultan a cărui bună primire nu putuse încă să adoarmă neîncrederea portughezilor.

Și, totuși, graţie iscusinţei și cinstei pilotului aceluia, graţie mării liniștite și vântului care se arăta mereu prielnic, după o navigaţie de douăzeci și trei de zile flota dădu de uscat, la 17 mai, și a doua zi ancoră la două leghe depărtare de Calicut.

Pe bord, entuziasmul fu de nedescris. Ajunseseră, în sfârșit, în ţara aceea atât de bogată și de minunată. Oboselile, primejdiile, boala, totul fu uitat. Ţinta unor eforturi atât de îndelungate fusese atinsă!

Sau cel puţin părea așa, căci mai trebuiau încă să pună stăpânire pe comorile și pe bogăţiile Indiei.

De-abia fuseseră lăsate ancorele, când patru ambarcaţii se desprinseră de la mal și începură să dea târcoale flotei, părând că-i invită pe marinari să debarce. Dar da Gama, pe care evenimentele din Mozambic și din Mombasa îl făcuseră prudent, trimise în cercetare pe unul din tâlharii îmbarcaţi. Acesta trebuia să cutreiere orașul și să încerce să descopere starea de spirit a localnicilor. Înconjurat de o mulţime de curioși, asaltat de întrebări cărora nu putea să le răspundă, el fu condus la un maur numit Musaida, care vorbea spaniola și căruia îi povesti pe scurt peripeţiile expediţiei. Musaida îl însoţi la corăbii și primele lui cuvinte când puse piciorulpe punte fură: „Noroc! Noroc! Multe rubine, multe smaralde!” Din clipa aceea, Musaida rămase interpretul expediţiei. Cum sultanul din Calicut se afla

atunci la vreo cincisprezece leghe de capitală, amiralul trimise doi oameni să-l anunţe că solul regelui Portugaliei sosise cu o scrisoare din partea suveranului său. Sultanul trimise degrabă un pilot să conducă navele portugheze în rada mai sigură de la Pandarani și răspunse că se va reîntoarce a doua zi la Calicut.

Într-adevăr, a doua zi îşi trimise intendentul sau catualul să-l invite pe da Gama la palat pentru a discuta despre solia lui. Cu toate rugăminţile lui Paulo da Gama, care îi arătă primejdiile cărora se expunea și cele la care moartea lui puteau să expună expediţia, amiralul coborî la uscat unde îl aștepta o mulţime imensă.

Gândul că se aflau printre populaţii creștine era atât de înrădăcinat la toţi membrii expediţiei, încât, întâlnind o pagodă în drum, da Gama intră să-și facă rugăciunile. Totuși, unul din însoţitorii săi, João da Saa, pe care ciudăţenia chipurilor zugrăvite pe pereţi îl făcea mai puţin credul, spuse cu glas tare, îngenunchind: „Dacă acesta e un diavol, eu unul nu înţeleg să mă închin, totuși, decât lui Dumnezeu!”, lucru care-l făcu să râdă pe Vasco da Gama. Și amiralul nu râdea decât foarte rar.

Lângă porţile orașului, mulţimea era și mai compactă. Da Gama și portughezii, conduși de catual, ajunseră cu greu la palat, unde sultanul, intitulat în relatări sub titulatura de „zamorin”, îi aștepta cu multă nerăbdare.

Introduși în săli împodobite pompos cu ţesături de mătase și covoare, unde ardeau parfumuri minunate, portughezii se pomeniră în faţa zamorinului, care era îmbrăcat în veșminte măreţe și purta giuvaiere de preţ, perle și diamante de mărime neobișnuită.

Sultanul îi servi cu răcoritoare, le îngădui să se așeze, favoare deosebită într-o ţară unde suveranului i se vorbește cu fruntea lipită de pământ, și trecu în altă încăpere ca să audă el însuși, după cum ceruse da Gama, care zărise în anturajul lui câţiva mauri, motivele soliei și dorinţa regelui Portugaliei de a încheia cu sultanul din Calicut un tratat de comerţ și de alianţă. La cuvintele lui da Gama, zamorinul răspunse că ar fi fericit să se considere frate și prieten al regelui Manuel și că va trimite soli în Portugalia prin intermediul lui. Există unele proverbe care chiar când sunt rostite pe alte emisfere nu-și pierd adevărul. Și proverbul „Zilele se urmează, dar nu se aseamănă” îşi găsi verificarea a doua zi la Calicut. Entuziasmul stârnit în sufletul zamorinului de cuvintele iscusite ale lui da Gama și speranţa care îl făcuse să întrezărească un negoţ avantajos cu portughezii se risipiră la vederea darurilor ce-i fuseseră aduse. „Douăsprezece bucăţi de pânză vărgată, douăsprezece mantii cu capișon din ţesătură stacojie, șase pălării și patru șiraguri de mărgele, însoţite de o cutie cu șase lighenașe pentru spălat mâinile, o lădiţă de zahăr și patru balerci, două pline cu ulei și două cu miere” nu constituiau, într-adevăr, un dar prea măreţ. Văzându-l, primul ministru spuse în batjocură că neguţătorul cel mai sărac din Mekka aducea daruri mai bogate și că niciodată sultanul nu va primi asemenea nimicuri caraghioase. În urma acestui afront, da Gama îi făcu o vizită zamorinului, dar suveranul îl primi abia după ce îl lăsase să aștepte vreme îndelungată în mijlocul mulţimii care râdea de el. Sultanul îl mustră cu glas dispreţuitor că n-are să-i dăruiască nimic, aceluia care se pretindea supusul unui rege bogat și puternic.

Întrevederea lui da Gama cu zamorinul

Da Gama îi răspunse cu hotărâre și-i înfăţișă scrisorile lui Manuel, care, concepute în termeni măgulitori, cuprindeau făgăduialade a trimite mărfuri în Calicut. Auzind acestea, sultanul zâmbi, se interesă cu luare-aminte de importanţa și resursele Portugaliei și-i îngădui lui da Gama să debarce și să-și vândă mărfurile.

Dar brusca schimbare a dispoziţiei zamorinului nu putea fi pe placul neguţătorilor mauri și arabi, care făceau să prospere Calicutul. Ei nu puteau privi cu sânge rece cum niște străini încearcă să întoarcă în profitul lor mersul negoţului, rămas până atunci în întregime în mâinile lor. Prima grijă a neguţătorilor fu să-l câştige pe catual; apoi, îi zugrăviră în culorile cele mai sumbre pe aventurierii nesăţioși, pe jefuitorii neobrăzaţi, care nu căutau decât să-și dea seama de forţele și de resursele orașului, ca să revină în număr mare pentru a-i jefui și a-i măcelări pe cei ce se opuneau intenţiilor lor.

Sosind în rada din Pandarani, da Gama nu găsi nicio barcă ca să-l ducă la corăbii și fu silit să rămână la uscat. Catualul nu-l părăsi o clipă, silindu-se să-i arate cât e de necesar să-și apropie navele de uscat, și, la refuzul formal al amiralului, îi declară că e prizonier. Aceasta însemna, însă, că nu cunoștea energia lui da Gama.

Câteva barcaze înarmate fură trimise să ia navele prin surprindere, dar portughezii, avertizaţi în taină de amiral asupra celor petrecute, făceau pază bună, iar cei din barcaze nu îndrăzniră să folosească forţa pe faţă.

Între timp, da Gama, tot prizonier, îl ameninţa pe catual cu mânia zamorinului, care, credea el, nu putea să trădeze astfel legile ospitalităţii; dar, văzând că ameninţările nu-l duceau la niciun rezultat, îi dărui ministrului câteva bucăţi de ţesături, care-i schimbară pe loc purtarea. „Dacă portughezii, spuse catualul, și-ar fi ţinut făgăduiala făcută sultanului de a-și debarca mărfurile, de multă vreme amiralul s-ar fi înapoiat pe corăbiile lui". Da Gama trimise îndată ordin să fie debarcate mărfurile, instală un depozit de vânzare a cărei conducere o încredinţă lui Diego Díaz, fratele descoperitorului Capului Bunei Speranţe, și putu apoi să se reîntoarcă la bord.

Dar musulmanii căutau să împiedice vânzarea mărfurilor, depreciindu-le. Da Gama îl trimise la zamorin pe agentul său comercial Díaz să se plângă de perfidia maurilor și de răul tratament la care fusese supus. În același timp, el cerea mutarea depozitului la Calicut, unde spera ca mărfurile să se vândă mai lesne.

Cererea fu bine primită și bunele relaţii se menţinură, cu toate uneltirile maurilor, până la 10 august 1498. În ziua aceea, Díaz veni să-i anunţe zamorinului apropiata plecare a lui da Gama, să-i amintească făgăduiala de a trimite o solie în Portugalia și să-i ceară câte o probă din fiecare produs al ţării, urmând ca probele acestea să-i fie plătite cu primele mărfuri vândute după plecarea flotei, căci slujbașii depozitului de mărfuri socoteau să rămână la Calicut în timpul lipsei lui da Gama.

Zamorinul, împins de neguţătorii arabi, nu numai că refuză să-și ţină făgăduiala, dar mai ceru și plata a 600 de *serafim,* drepturi de vamă. În același timp, puse să fie ridicate mărfurile și-i luă prizonieri pe slujbașii factoriei, în frunte cu Diego Díaz. O asemenea ocară — au socotit portughezii — cerea o răzbunare imediată. Totuși,

da Gama știu să se prefacă; dar, când primi la bord vizita câtorva neguţători bogaţi, îi opri ca ostatici și trimise la zamorin să-i ceară schimb de prizonieri.

Abia după câteva zile, când Gama poruncise deja să se întindă velele, se apropie de nava-amiral o barcă cu indigeni care comunicară condiţiile zamorinului. Neavând încredere în perfidul cârmuitor, Gama ameninţă să-i decapiteze pe ostatici dacă la termenul nou pe care-l fixă ostaticii portughezi nu vor fi eliberaţi. Zamorinul nu vru să-și strice relaţiile cu rudele influente ale ostaticilor. Îl chemă numaidecât la el pe Diego Díaz și, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, îi ceru să transmită lui Vasco da Gama o scrisoare pentru regele Portugaliei. Díaz aduse lui Gama o scrisoare neobișnuită, scrisă de zamorin către regele Portugaliei, pe o frunză de palmier. O reproducem în întregime, în ciudatul ei laconism, atât de diferit de obișnuita pompă a stilului oriental:

„Vasco da Gama, nair al curţii tale, a venit în ţara mea și luciul acesta ma bucurat. În regatul meu se găsesc din belșug scorţișoară, cuișoare și piper și numeroase pietre preţioase; ceea ce eu doresc din ţara ta e aur, argint, coral și purpură. Rămâi cu bine".

A doua zi, Musaida, maurul din Tunis care le servise de tălmaci portughezilor și le adusese multe servicii în negocierile lor cu zamorinul, veni să ceară adăpost la bordul navelor portugheze. Mărfurile nefiind aduse în ziua fixată, amiralul care eliberase jumătate din numărul ostaticilor hotărî să-i ia cu el pe cei păstraţi ca ostatici. Dar flota lui, care se afla oprită de acalmie la câteva leghe de Calicut, fu atacată de o flotă compusă din douăzeci de barcaze înarmate, pe care tunurile le ţinură cu greu la distanţă, până când o furtună puternică le sili să-și caute adăpost sub coastă.

Amiralul naviga de-a lungul coastei Deccan și îngăduise câtorva marinari să debarce ca să culeagă fructe și să adune scorţișoară, când zări opt nave care păreau că se îndreaptă spre el. Da Gama îşi chemă toţi oamenii la bord, pomi în întâmpinarea hindușilor și, când se apropie de ei, deschise focul. Cinci corăbii se depărtară, iar celei de-a șasea i se frânse catargul. Marinarii se aruncară în apă, fiind culeși de tovarășii lor. Ei lăsară în mâinile portughezilor un barcaz încărcat cu cocos și cu alimente.

Ajuns în Arhipelagul Laccadivelor, da Gama porunci să fie reparată pupa navei „Berrio" și trase pe uscat propria lui navă pentru reparaţii și curăţire. Pe când marinarii erau ocupaţi cu muncile acestea, fură atacaţi încă o dată, dar tot tară succes. A doua zi văzură venind un individ de vreo patruzeci de ani, îmbrăcat ca hindușii, care începu să le povestească într-o italiană curgătoare că se născuse la Veneţia și fusese adus de mic în ţara aceasta, că era creștin, dar în imposibilitate să-și practice religia. Bucurându-se de o înaltă situaţie pe lângă sultanul din partea locului, fusese trimis de acesta să le pună la dispoziţie tot ce ar fi putut să le fie pe plac. Ofertele atrăgătoare, atât de contrare primirii făcute până acum, treziră bănuielile portughezilor, dar nu le trebuiră mult ca să afle că aventurierul acela era șeful barcazelor care îi atacase în ajun. Și-l biciuiră până când piratul mărturisi că venise să cerceteze dacă e cu putinţă să le atace flota cu folos și sfârși prin a spune

că toate populaţiile de pe litoral se uniseră ca să-i alunge pe portughezi. Îl opriră, deci, la bord; reparaţiile fură grăbite și, de îndată ce se termină aprovizionarea cu apă și alimente, flota întinse velele ca să pornească spre Europa.

Pentru a ajunge pe coastele Africii expediţia avu nevoie de trei luni fără trei zile, din cauza acalmiilor și a vânturilor potrivnice. În decursul acestei lungi traversări, echipajele fură grav atinse de scorbut și treizeci de marinari pieriră. Pe fiecare corabie nu mai rămăseseră decât șapte sau opt oameni în stare să manevreze velele și adeseori ofiţerii erau nevoiţi să dea o mână de ajutor. „Iată de ce pot afirma, spune Velho, că dacă timpul cât am navigat pe aceste mări s-ar mai fi prelungit cu două săptămâni, nimeni dintre noi n-ar mai fi navigat vreodată. Și ţinând comandanţii sfat în privinţa aceasta, se hotărâtă în cazul când vom mai întâlni vânt, să ne reîntoarcem spre ţărmurile Indiei și să ne adăpostim acolo".

Abia la 2 ianuarie 1499 portughezii găsiră, în sfârșit, adăpost în faţa unui mare oraș de pe coasta Ajan, numit Magadiscio, aflat la o sută de leghe de Malindi.

Dar da Gama, temându-se să nu aibă din nou parte de primirea pe care o avusese la Mozambic, nu voi să facă escală și, trecând prin faţa orașului aceluia, porunci să se tragă cu toate tunurile odată. Peste câteva zile, portughezii descoperiră bogatele și sănătoasele câmpii ale Malindiei și poposiră acolo. Sultanul se grăbi de îndată să le trimită alimente proaspete și portocale pentru bolnavi. Într-un cuvânt, primirea fu cât se poate de plăcută și legăturile de prietenie încheiate la primul popas al lui da Gama deveniră și mai strânse. Sultanul Malindiei îi trimise regelui Portugaliei un fildeș și numeroase alte daruri; totodată, el îl rugă pe de Gama să ia la bord un tânăr maur, pentru ca regele să poată afla din gura lui cât de mult îi dorea prietenia.

Cele cinci zile de odihnă petrecute la Malindi făcură mult bine echipajului. Apoi, flota întinse velele. Dar, curând după ce depășiră Mombasa, portughezii fură nevoiţi să dea foc carracei[190] „São Raphael", căci echipajul se împuţinase prea mult ca să mai poată manevra trei corăbii. Apoi descoperiră Insula Zanzibar, ancorară în Golful São Braz și, la 20 martie, graţie unui vânt prielnic, trecură Capul Bunei Speranţe și se aflată din nou în Oceanul Atlantic.

Prin continuitatea ei, briza părea că grăbește reîntoarcerea călătorilor. În 27 de zile portughezii ajunseră în faţa Insulei Santiago. La 25 aprilie. Nicolas Coelho, care se afla pe „Berrio", râvnind să-i ducă el primul lui Manuel vestea descoperirii Indiilor, se despărţi de amiral și, fără să mai oprească la Insulele Capului Verde, așa cum fusese convenit, porni direct spre Portugalia, unde ajunse la 10 iulie.

În vremea aceasta, nefericitul da Gama era cuprins de cea mai adâncă mâhnire. Fratele său, Paolo da Gama, cu care împărţise oboselile și neliniștile și care trebuia să-i fie părtaș la glorie, era pe moarte. La Santiago, Vasco da Gama, reîntors pe mări cunoscute și bătute, îi lăsă lui João da Saa comanda navei sale și închirie o

---

[190] *Carracă* - navă cu vele de tip oceanic de construcție portugheză.

caravelă rapidă ca să grăbească întoarcerea în patrie. Dar speranţa îi fu înșelată, căci caravela nu ajunse decât până la Terceira unde fratele lui Vasco muri și fu înmormântat acolo.

La reîntoarcere, care avu loc în primele zile ale lui septembrie, amiralul fu primit cu mare pompă. Din cei o sută șaizeci de portughezi plecaţi cu el, numai cincizeci și cinci se mai reîntorceau în patrie. Pierderea era mare, firește; dar ce însemna ea pentru Manuel I în comparaţie cu avantajele deosebite care făgăduiau să urmeze! Mulţimea nu se înșela în privinţa aceasta și-i făcu lui da Gama primirea cea mai entuziastă. Cât despre regele Manuel I, el îşi adăugă la titlurile regale și pe acela de senior al cuceririlor, navigaţiei și comerţului Etiopiei, Arabici, Persiei și Indiilor; dar zăbovi mai mult de doi ani până să-l răsplătească pe Gama și să-i confere titlul de amiral allndiilor, calitate înaintea căreia era autorizat să adauge particula *dom,* șicare se acorda atât de greu pe atunci. Apoi, fără îndoială că pentru a-l face pe Vasco da Gama să uite zăbava cu care îi răsplătise serviciile, regele îi dărui o mie de taleri, sumă enormă pe vremea aceea, și îi îngădui asupra negoţului cu Indiile unele privilegii care trebuiau să-l îmbogăţească foarte curând.

II

Alvares Cabral. Descoperirea Braziliei. Coasta Africii. Sosirea la Calicul, Kochin, Cananore. João da Nova. A doua expediţie a lui da Gama. Sultanul din Kochin. Începutul activităţii lui Albuquerque. Da Cunha. Primul asediu al Ormuzului. Almeida, victoriile lui, certurile cu Albuquerque. Cucerirea portului Goa. Malacca, asediată și cucerită. A doua expediţie împotriva Ormuzului. Ceylon. Molucele. Moartea lui Albuquerque. Soarta stăpânirii portugheze în Indii.

De îndată ce Vasco da Gama se reîntoarse la Lisabona, regele Manuel ordonă pregătirea unei noi expediţii, pentru a-și consolida poziţia pe litoralul Indiei.

La 9 martie 1500, o flotă formată din treisprezece nave părăsea Rastello sub comanda lui Pedro Alvares Cabral; în ea se afla ca voluntar Luis de Camões, care avea să ilustreze în poemul *Lusiadele* aventurile compatrioţilor săi. Se cunosc puţine lucruri despre Cabral și nu se știe nimic despre motivul pentru care i s-a dat comanda acestei importante expediţii.

Îşi făcuse oare Cabral faimă prin vreo descoperire maritimă? Nu prea se pare, căci istoricii ne-ar fi păstrat povestirea acestei descoperiri. E, totuși, destul de greu să admitem că numai protecţia, influenţa familiei — una din cele mai ilustre din Portugalia l-a făcut să devină comandantul suprem, al unei expediţii în care avea sub ordine oameni ca Bartolomeo Díaz, Nicolas Coelho, tovarășul lui da Gama, sau Sancho de Thovar. De ce comanda expediţiei nu-i fusese încredinţată lui da Gama, reîntors de șase luni și care, cunoscând ţările parcurse și moravurile locuitorilor, părea cel mai indicat? Nu-și revenise încă da Gama de pe urma

oboselilor călătoriei? Durerea pierderii fratelui său în apropierea coastelor Portugaliei îl zdruncinase într-atâta încât vrusese să rămână de o parte? Nu cumva regele Manuel, invidiind gloria lui da Gama, se ferise să-i mai dea prilejul să-și sporească faima? Iată probleme pe care istoria pesemne că nu va putea niciodată să le rezolve.

Oamenii cred cu ușurinţă în realizarea a ceea ce îşi doresc din toată inima. Manuel îşi închipuise că zamorinul din Calicut nu se va împotrivi la instalarea comtoarelor și factoriilor portugheze în ţara sa, iar Cabral, ducând daruri a căror strălucire trebuia să facă uitată sărăcia celor înfăţișate de da Gama, primi ordin să-l convingă pe zamorin să le interzică maurilor orice fel de negoţ în Calicut. Printre altele, noul comandant suprem trebuia să poposească la Malindi, să-i ofere sultanului daruri somptuoase și să îl readucă acasă pe maurul care venise cu flota lui da Gama. În sfârșit, printre cei îmbarcaţi se mai găseau și opt călugări misionari.

După treisprezece zile de navigaţie, flota depășise Insulele Capului Verde, când se observă că nava comandată de Vasco da Attaide nu se mai afla lângă celelalte nave. Flota se opri câtăva vreme, ca s-o aștepte, dar în zadar; celelalte douăsprezece nave îşi continuară atunci navigaţia în larg, fără a mai urmări de la un cap la altul coastele Africii, așa cum se făcuse până atunci. Cabral spera să evite astfel acalmiile care opriseră expediţiile precedente în Golful Guineei. Nu cumva comandantul suprem, care, ca toţi compatrioţii săi, trebuia să fie la curent cu descoperirile lui Cristofor Columb, spera în taină să atingă, dapărtându-se spre vest, vreo regiune care îi scăpase marelui navigator?

Că o fi fost de vină furtuna sau vreo intenţie ascunsă, fapt e că flota se găsea în afara drumului obișnuit pentru trecerea Capului Bunei Speranţe, când, la 22 aprilie, se ivi în faţa ei un munte înalt și, curând după aceea, un ţărm prelung, care primi numele de Vera Cruz, nume schimbat mai târziu în Santa Cruz. Era Brazilia și locul unde se înalţă astăzi Porto Seguro.

Totuși Cabral nu poate fi socotit drept cel dintâi european care a pătruns în aceste ţinuturi. Cu patru luni înainte, Vicente Pinzón, tovarășul lui

Columb în prima călătorie, descoperise această parte a Americii de Sud, fapt de care Cabral, însă, nu avea cunoștinţă, întrucât el și însoţitorii săi nu s-au întors în Spania decât la 30 septembrie 1500.

La 28 aprilie, după o recunoaştere atentă a litoralului făcută de Coelho, marinarii portughezi acostau pe pământul american și constatau o blândeţe a climei și o exuberanţă a vegetaţiei care depășeau tot ce văzuseră pe coastele Africii sau ale Malabarului.

Indigenii, aproape goi, purtând pe pumn un papagal domesticit, așa cum seniorii din Europa îşi ţineau șoimul de vânătoare, se adunau curioși în jurul noilor sosiţi, fără să pară speriaţi. La 1 mai, o cruce mare și un padrão fură împlântate pe plajă, iar Cabral puse în mod solemn stăpânire pe ţară în numele regelui Portugaliei. După îndeplinirea acestei formalităţi, prima lui grijă fii să-l trimită la Lisabona pe Gaspar da Lemos, ca să anunţe descoperirea acestui bogat și roditor ţinut. Lemos ducea cu el, totodată, povestirea expediţiei, scrisă de Pedro Vaz de Caminha, și

un important document astronomic, datorit maestrului João, care fără doar și poate că relata poziţia noii cuceriri. Înainte de a porni spre Asia, Cabral debarcă doi tâlhari, însărcinându-i să se informeze asupra resurselor și bogăţiilor ţării și despre moravurile și obiceiurile locuitorilor.

La 2 mai, flota pierdu din zare coastele Braziliei. Bucurându-se de norocosul început al călătoriei, portughezii credeau într-un succes ușor și rapid, când apariţia unei comete strălucitoare, ivită pe cer opt zile la rând, le umplu de spaimă minţile, ignorante și naive, cu atât mai mult cu cât peste puţin timp se stârni o furtună cumplită. Talazurile înalte cât munţii se năpustiră asupra navelor, în timp ce vântul sufla cu furie și ploaia cădea necontenit. Când izbuti să străpungă perdeaua groasă a norilor, soarele nu făcu decât să lumineze o priveliște îngrozitoare. Marea părea neagră și mocirloasă, pete mari gălbui vărgau valurile cu creste spumoase, iar în timpul nopţii lumini fosforescente, întinse peste imensa câmpie de apă, marcau cu o dâră de foc urmele navelor.

Timp de douăzeci și două de zile, fără o clipă de răgaz, natura înfuriată izbi navele portugheze. Marinarii, îngroziţi, după ce îşi epuizaseră zadarnic rugile și legămintele, nu se mai supuneau decât din obișnuinţă comenzilor ofiţerilor. Făcuseră din prima zi sacrificiul vieţii și se așteptau dintr-o clipă într-alta să fie scufundaţi.

Când lumina reveni, în sfârșit, când valurile se domoliră, oamenii din echipajul fiecărei corăbii, crezându-se singurii rămași în viaţă, priviră marea, căutându-i pe ceilalţi. Trei nave se regăsiră cu o bucurie pe care trista realitate o stinse de îndată. Opt nave lipseau. Patru, cu tot ce se afla pe ele fuseseră înghiţite de o trombă uriașă, în ultimele ceasuri ale furtunii. Una dintre ele se aflase sub comanda lui Bartolomeo Díaz, primul descoperitor al Capului Bunei Speranţe. Îl înecaseră talazurile acestea ucigașe, apărătoare, cum spune Camocs, ale împărăţiei Orientului, împotriva popoarelor din Apus care de atâtea veacuri îi râvneau minunatele bogăţii.

În timpul seriei de furtuni, capul fusese trecut și flota se apropia de coastele Africii. La 20 iulie fu semnalat Mozambicul. Maurii se arătară de data aceasta mai binevoitori decât în timpul călătoriei lui da Gama și le dădură portughezilor piloţi care îi conduseră la Quiloa, insulă renumită pentru comerţul cu pulberea de aur pe care îl făcea cu Sofala. Acolo, Cabral îşi mai regăsi două nave, aduse de vânt, și, după ce zădărnici printr-o plecare la timp un complot care avea drept scop măcelărirea tuturor europenilor, ajunse fără incidente supărătoare la Malindi.

Ședederea flotei în acest port a fost un prilej de serbări și de bucurii nenumărate. Peste câtăva vreme, navele portugheze reaprovizionate, reparate, prevăzute cu piloţi dintre cei mai buni, porniră spre Calicut, unde sosiră la 13 decembrie 1500.

De data aceasta, datorită atât puterii armamentului lor, cât și bogăţiei darurilor oferite zamorinului, primirea fu cu totul alta, iar nestatornicul monarh acceptă tot ce îi cerea Cabral: privilegiul exclusiv al comerţului cu mirodenii și cu alte mărfuri și dreptul de a prinde navele care ar încălca această prescripţie. Câtăva vreme, maurii îşi ascunseră nemulţumirea, dar aţâţau în ascuns populaţia împotriva

Cabral ia în stăpânire Brazilia

străinilor care începuseră să gospodărească, în Calicut ca la ei acasă. Misionarii portughezi impuneau cu brutalitate indienilor noua credinţă, marinarii și soldaţii jefuiau navele arabe și se purtau cu localnicii de parcă s-ar fi aflat într-o ţară cucerită. În cele din urmă, arabii îşi pierdură răbdarea. Ei se năpustiră la un semnal dat spre factoria condusă, de Ayres Correa și uciseră vreo cincizeci de portughezi surprinși acolo.

Represiunea fu crâncenă. Zece nave ancorate în port fură capturate, jefuite și arse sub ochii hindușilor neputincioși să se împotrivească; iar orașul, bombardat, fu pe jumătate îngropat în mini.

Continuând apoi explorarea coastei Malabar, Cabral sosi la Kochin, al cărui rajah, vasal al zamorinului, se grăbi să încheie alianţă cu portughezii și folosi prilejul acesta ca să se declare independent.

Cu toate că avea flota supraîncărcată, Cabral vizită Cananore, unde încheie un pact de alianţă cu rajahul local; apoi, nerăbdător să se reîntoarcă în Europa, întinse velele.

Navigând de-a lungul coastei Africii scăldate de Marea Indiilor, Cabral descoperi Sofala, care scăpase cercetărilor lui da Gama, și reintră, la 13

Iulie 1501, în Lisabona, unde avu bucuria să-și regăsească ultimele două nave pe care le socotise pierdute.

Dacă istoricii contemporani nu spun niciun cuvânt despre viaţa lui Cabral după reîntoarcerea lui în patrie, cercetările recente i-au scos la iveală mormântul, la Santarem, iar norocoasa descoperire a lui Ferd. Denis a dovedit că navigatorul a primit, ca și Vasco da Gama, titlul de *dom* ca răsplată a glorioaselor lui servicii.

Regele Manuel avea motive să fie mulţumit de rezultatele noii expediţii. Bogata încărcătură adusă de Cabral nu numai că acoperi în întregime uriașele cheltuieli făcute cu echiparea expediţiei, dar mai aduse și un profit îndoit. Manuel I, „Fericitul", îl chemă la el pe ambasadorul Veneţiei spunându-i că veneţienii, genovezii și florentinii trebuiau acum să-și trimită corăbiile după mirodenii nu la arabi, în Africa de nord, ci în Lisabona, la portughezi.

Pe când se reîntorcea în Europa, Alvares Cabral ar fi putut să întâlnească o flotă de patru caravele, sub comanda lui João da Nova, trimisă de regele

Manuel ca să dea un nou avânt relaţiilor comerciale pe care Cabral trebuia să le stabilească în Indii. Această nouă expediţie trecu fără necazuri Capul

Bunei Speranţe, descoperi, între Mozambic și Kilwa, o insulă necunoscută, care primi numele comandantului, și sosi la Malindi, unde află despre evenimentele petrecute la Calicut.

Da Nova nu dispunea de forţe îndeajuns de mari ca să se ducă să-l pedepsească pe zamorin. Cum nu voia să rişte printr-un eșec compromiterea puterii armelor portugheze, el se îndreptă spre Kochin și Cananore, ai căror rajahi tributari zamorinului încheiaseră alianţe cu Alvares Cabral. Dar tocmai când îşi încărcase pe corăbii o mie de chintale de piper, cinci sute de ghimber și patru sute cincizeci de scorţișoară, primi vestea că o flotă puternică, părând că vine dinspre Calicut, înainta cu intenţii dușmănoase. Cu toată superioritatea numerică a navelor

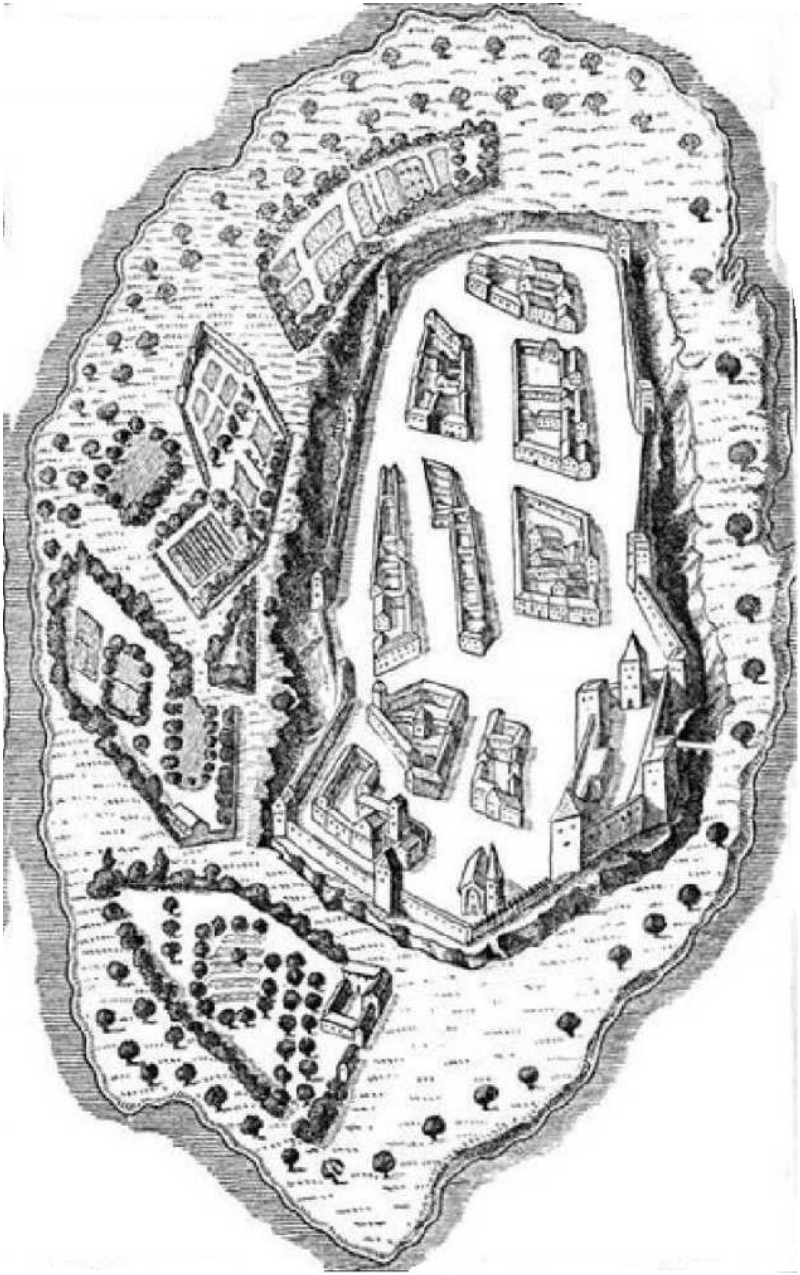

Quiloa

hindușilor, el primi lupta și, datorită iscusitelor manevre pe care se pricepu să le facă și datorită puterii artileriei sale, risipi, scufundă și prinse navele inamice.

Cunoaştem prea puţine amănunte ca să putem face supoziţii verosimile cu privire la motivele care l-au îndemnat pe de Nova să plece imediat spre Europa. Fapt este că a hotărât să se înapoieze în patrie.

În această ultimă parte a călătoriei, da Nova descoperi, în mijlocul Atlanticului, Insuliţa Sfânta Elena. O ciudată legendă e legată de descoperirea Insulei Sfânta Elena. Un oarecare Fernando Lopes, care fusese cu da Gama în Indii, vrând să se însoare cu o hindusă, trebuise să renunţe la creștinism și să se facă mahomedan. La trecerea lui da Nova, fie că se plictisise de soţie, fie că se săturase de noua lui religie, Lopes ceru să fie repatriat şi-şi reluă vechea credinţă. Pe când vizita Sfânta Elena, Lopes, sub imboldul unei idei neașteptate, pe care el o socoti inspiraţie divină, ceru să fie debarcat acolo ca să-și ispășească, după cum spunea, lepădarea credinţei. João da Nova îi lăsă câteva arme, câteva felii de pâine, niște seminţe de fineţe și de legume. Rămânând pe insula aceasta nelocuită, Fernando Lopes munci vreme de patru ani la desţelenirea și la plantarea insulei cu atâta hărnicie și cu atâta succes, încât navele găsiră curând acolo din ce să-și împrospăteze hrana în lungul drum din Europa până la Capul Bunei Speranţe.

Expediţiile succesive ale lui da Gama, Cabral și da Nova dovediseră fără putinţă de tăgadă că portughezii nu puteau conta pe un negoţ neîntrerupt și nici pe un schimb continuu de mărfuri cu popoarele de pe ţărmul Malabar câtă vreme existau state independente, conduse de rajahii care îndemnaseră de atâtea ori la răscoală împotriva portughezilor. Comerţul pe care ele refuzau cu atâta îndârjire să-l facă cu europenii trebuia să le fie impus odată cu dependenţa faţă de Portugalia. Pentru aceasta, trebuiau întemeiate baze militare permanente, în stare să-i ţină la respect pe nemulţumiţi și, chiar, la nevoie, trebuiau ocupate ţările respective.

Dar cui să i se încredinţeze o misiune atât de importantă? Alegerea nu putea fi îndoielnică și Vasco da Gama fu numit comandant al formidabilei forţe armate care se pregătea.

Vasco avea sub comanda lui imediată zece nave; Estevam da Gama, al doilea frate sau vărul său, și Vicente Sodres aveau fiecare câte cinci nave sub ordinele lor, dar trebuiau să-l recunoască pe Vasco da Gama ca șef suprem.

Ceremoniile care precedară plecarea din Lisabona avură un caracter deosebit de grav și de solemn, la care participă regele Manuel, urmat de toată curtea și de o mare mulţime.

Prima grijă a amiralului fu să se îndrepte spre Sofala și spre Mozambic, orașe împotriva cărora avea un dinte încă din timpul primei călătorii. Dornic să creeze porturi de popas și de aprovizionare, da Gama instală acolo comtoare și puse primele baze ale fortăreţelor. De la șeicul din Kilwa, amiralul mai scoase și un important tribut; apoi întinse velele și porni spre Hindustan.

La 3 octombrie 1502, Vasco da Gama se afla în dreptul Cananorelor, când zări o corabie destul de mare care i se păru că poartă o încărcătură bogată. Era nava „Merii”, care aducea de la Mekka numeroși pelerini veniţi din toate colţurile Asiei.

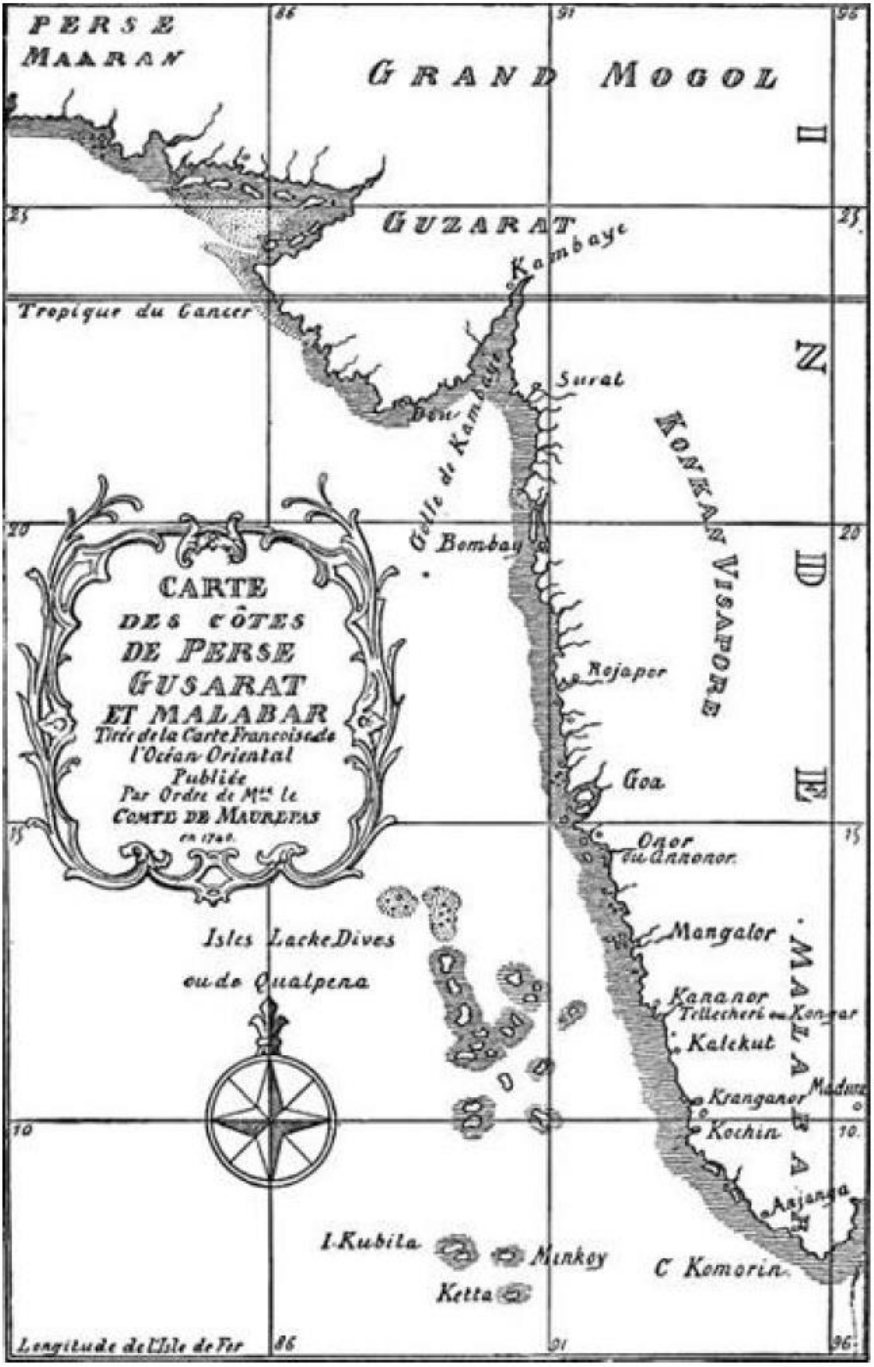
PERSE
MAARAN
86
91
96
GRAND MOGOL
INDE
25
GUZARAT
Cambaye
Tropique du Cancer
Surat
Golfe de Cambaye
KONKAN
VISAPORE
20
Bombay
Rejapor
Goa
CARTE
DES CÔTES
DE PERSE
GUSARAT
ET MALABAR
Tiré de la Carte Francoise de
l'Ocean Oriental
Publiée
Par Ordre de Mgr le
COMTE DE MAUREPAS
en 1740.
15
Onor
ou Annonor
Isles Lacke Dives
ou de Qualpena
Mangalor
MALEALE
Kananor
Tellecheri
Kongar
Kalekut
Kranganor
Madure
10
Kochin
Anjanga
I. Kubila
Minkoy
C Komorin
Ketta
Longitude de l'Isle de Fer

Da Gama atacă nava fără să fi fost provocat, puse stăpânire pe ea și ucise peste trei sute de oameni aflaţi la bord. Amiralul nu cruţă decât douăzeci de copii, care, aduși la Lisabona și botezaţi, intrară în armata Portugaliei. Măcelul acesta îngrozitor trebuia, după da Gama, să-i înspăimânte pe hinduși; dar nu se întâmplă deloc așa. Hidoasa lui cruzime, cu totul inutilă, a pus o pată sângeroasă de nești pe numele acestui mare navigator.

După ce jefui nava, porunci să i se dea foc împreună cu toţi oamenii aflaţi la bord. Apropiindu-se într-o barcă de nava în flăcări, amiralul se uita cu chipul împietrit la această priveliște înspăimântătoare, ascultând nepăsător urletele și gemetele îngrozitoare ale nefericiţilor musulmani. Astfel începură portughezii să-și înfăptuiască planul de nimicire a navigaţiei arabe în Oceanul Indian.

Îndată ce sosi la Cananore, da Gama obţinu de la rajah o întrevedere, în care primi învoirea de a stabili un comtoar și de a construi un fort. În același timp încheie un tratat de alianţă ofensivă și defensivă. După ce puse oamenii la lucru și instală conducătorul factoriei, amiralul porni spre Calicut, cu gând să-i ceară socoteală zamorinului pentru nesinceritatea lui și pentru măcelărirea portughezilor surprinși în factorie.

Deși aflase despre sosirea în Indii a temuţilor săi dușmani, sultanul din Calicut nu luase nicio măsură de precauţie militară.

De aceea, când da Gama se ivi în faţa orașului putu să cucerească fără nicio împotrivire corăbiile aflate în port și să ia un număr oarecare de prizonieri; apoi îi acordă zamorinului un termen de patru zile ca să dea satisfacţie portughezilor de moartea lui Correa și să plătească valoarea mărfurilor jefuite cu acel prilej.

Imediat ce termenul expiră, cadavrele a cincizeci de prizonieri spânzuraţi începură să se legene pe catargele corăbiilor și rămaseră astfel expuse în faţa orașului o zi întreagă. Seara, picioarele și mâinile victimelor ispășitoare fură tăiate și trimise pe uscat cu o scrisoare în care amiralul anunţa că răzbunarea lui nu se va mărgini numai la atât.

Într-adevăr, noaptea, la adăpostul întunericului, navele se apropiară de oraș și-l bombardară trei zile la rând. Numărul victimelor nu va fi niciodată cunoscut, dar cu siguranţă că a fost foarte mare. Fără a-i mai pune la socoteală pe cei loviţi de salvele tunurilor și ale muschetelor, numeroși hinduși pieriră îngropaţi sub dărâmăturile clădirilor sau arși în incendiul care distruse o parte din Calicut. Sultanul fugise printre primii din capitală și lucrul acesta îi prinse bine, căci palatul său se numără printre clădirile dărâmate.

În sfârșit, mulţumit că transformase într-un maldăr de ruini cetatea aceasta până atunci atât de bogată și de populată, da Gama, cu setea de răzbunarepotolită și mândru de „lecţia” pe care o dăduse, își reluă drumul spre Kochin, după ce îl lăsă în faţa portului pe Vicente Sodres cu câteva nave ca să continue blocada.

Triumpara, suveranul acestui oraș, îi povesti că zamorinul stăruise pe lângă el, cerându-i să profite de încrederea pe care i-o arătau portughezii ca să-i prindă pe neașteptate; iar amiralul, ca să răsplătească cinstea și sinceritatea care îl expunea pe aliatul său dușmăniei sultanului din Calicut, îi dărui, când plecă spre Lisabona

cu o bogată încărcătură, câteva nave cu ajutorul cărora putea să aștepte fără teamă sosirea unei noi escadre.

Singurul incident care marcă reîntoarcerea lui da Gama în Europa, unde sosi la 11 octombrie 1503, fu înfrângerea unei noi flote malabare.

La Lisabona îl așteptau pe de Gama noi cinstiri. Regele Manuel rămase mulţumit de prada bogată adusă și aprobă acţiunile de pedepsire întreprinse de Amiralul mărilor indiene, îi mări pensia lui Vasco da Gama, dar cu toate stăruinţele ambiţiosului amiral, abia în 1519 îi acordă titlul de conte de Vidigueira, cu domeniul respectiv. În același timp, invidiosul rege nu-i mai încredinţă nicio comandă de expediţii.

Între timp, în India evenimentele se desfășurau cu rapiditate. Portughezii trebuiră să mai depună încă multe strădanii și să verse încă râuri întregi de sânge până când izbutiră să-și întărească poziţiile pe coasta Malabar.

Imediat după plecarea lui Vasco da Gama spre Europa, zamorinul, îmboldit de comercianţii musulmani, îşi adună aliaţii la Pani, cu gând să-l atace pe rajahul din Kochin și să-l pedepsească pentru ajutorul și sfaturile date portughezilor. Cu prilejul acesta, fidelitatea nefericitului rajah fu pusă la grea încercare. Asediat în capitală de forţe importante, rajahul se pomeni deodată lipsit de ajutorul celor pentru care se vârâse, totuși, în această aventură.

Sodres și câţiva dintre ofiţerii săi, dezertând în chipul cel mai laș, îl părăsiră pe Triumpara și porniră să navigheze în Golful Aden, la intrarea în Marea Roșie, unde socoteau că pelerinajul anual la Mekka va face să le pice în mâini prăzi bogate. În zadar conducătorul factoriei portugheze îi mustră pentru nevrednica lor purtare; Sodres și ceilalţi se grăbiră să plece ca să scape de plictisitoarele lui mustrări.

Curând, rajahul din Kochin, trădat și de câţiva dintre nairii săi ademeniţi de zamorin, îşi văzu capitala luată cu asalt și trebui să se refugieze, împreună cu portughezii care îi rămăseseră credincioși, pe o stâncă inaccesibilă, aflată pe Insuliţa Viopia. Când ajunse la capătul puterilor, zamorinul îi trimise un sol care îi făgădui, în numele stăpânului său, uitarea și iertarea dacă îi predă pe portughezi, dar poziţia rajahului rămase neschimbată.

Sodres tocmai sosise în Strâmtoarea Bab el Mandeb, când, într-o furtună înfricoșătoare, pieri împreună cu fratele său, a cărui corabie fu zdrobită de stânci; iar cei ce supravieţuiră porniră cu toate velele întinse înapoi, spre Kochin. Reţinuţi de vânt lângă Insulele Laccadive, ei se pomeniră ajunși din urmă de o nouă escadră portugheză, sub comanda lui Francisco d'Albuquerque. Acesta părăsise Lisabona aproape în același timp cu vărul său Alfonso, cel mai de seamă comandant al epocii, care, sub titlul de comandant suprem, pornise din Beicm la începutul lui aprilie 1503.

Sosirea lui Francisco d'Albuquerque restabili superioritatea militară a portughezilor, atât de grav compromisă prin greșeala comisă de Sodres, și-l salvă totodată pe singurul lor aliat, Triumpara. La vederea escadrei portugheze, asediatorii fugiră tară să încerce măcar să se împotrivească; portughezii, sprijiniţi de trupele rajahului din Kochin, puștiiră coasta Malabar. În urma acestor

evenimente, Triumpara le îngădui aliaţilor să ridice o a doua fortăreaţă în statele lui și autorizã sporirea ca număr și ca importanţă a comtoarelor portugheze. În momentul acela sosi Alfonso d'Albuqucrque, cel ce avea să devină adevăratul întemeietor al dominaţiei portugheze în Indii.

Născut în 1453 dintr-o familie nobilă, Alfonso d'Alboquerque sau d'Albuquerque primi o educaţie atât de variată și de largă cât îngăduia epoca aceea. Studie mai ales pe marii scriitori ai antichităţii și din cauza necesităţilor slujbei la curte — era scutierul regelui João al II-lea — se preocupă și de studii geografice. Până în 1503, Alfonso d'Albuqucrque luase parte la expediţia trimisă în ajutorul regelui din Napoli împotriva unei incursiuni a turcilor și avusese, în 1489, misiunea să aprovizioneze cu alimente și să apere fortăreaţa Graciosa de pe coasta Larache.

Lui Alfonso d'Albuquerque nu-i trebui mult pentru a ajunge la concluzia că comerţul portughez trebuia să se sprijine pe cuceriri. Pentru aceasta, trebuiau înfiinţate fortăreţe trainice, cu garnizoane puternice, în multe puncte de pe coastă, precum și la ieșirile din Marea Roșie și din Golful Persic. După părerea lui d'Albuquerque, a cărei justeţe a fost peste puţin timp confirmată în întregime, călătoriile și raidurile piraterești ale navelor portugheze în apele indiene puteau să asigure doar un succes vremelnic, dar nu o dominaţie statornică. Prima lui încercare în acest sens se dovedi însă pe măsura puţinelor mijloace avute la îndemână; d'Albuquerque asedie Rafelimul, unde voia să întemeieze un fort pentru compatrioţii săi; apoi operă el însuși, cu două nave, o recunoaştere pe coastele Hindustanului. Atacat pe neașteptate, și de pe uscat și de pe mare, d'Albuquerque era să piară, când sosirea vărului său Francisco restabili sorţii luptei și puse pe fugă trupele zamorinului. Importanţa acestei victorii fu considerabilă; ea le procură învingătorilor o pradă uriașă și nenumărate pietre preţioase, ceea ce era suficient pentru a stârni lăcomia portugheză; în același timp, victoria îi dădu lui d'Albuquerque și mai multă încredere în planurile pentru a căror executare avea nevoie de asentimentul regelui și de mijloace mult mai mari. De aceea, navigatorul porni spre Lisabona, unde ajunse în iulie 1504.

Pasul următor în direcţia consolidării puterii portugheze în India a fost făcut în 1505, când regele Manuel, sfătuit de Vasco da Gama, înființă funcţia de vicerege al Indiei, ale cărui împuterniciri erau în vigoare trei ani. Primul vicerege a fost numit Tristan da Cunha, dar acesta, pierzându-și temporar vederea, trebui să renunţe la funcţia lui înainte de a putea s-o exercite. Alegerea regelui căzu atunci pe Francisco d'Almeida, care porni în 1505 împreună cu fiul său. Vom vedea ce mijloace credea el că trebuie să întrebuinţeze pentru izbânda compatrioţilor săi.

La 6 martie 1506, șaisprezece nave părăsiră Lisabona sub comanda lui Tristan da Cunha, însănătoșit. Cu el plecă Alfonso d'Albuquerque, purtându-și fără să știe numirea de vicerege al Indiei, căci nu trebuia să deschidă plicul pecetluit decât peste trei ani, când d'Almeida avea să ajungă la termenul fixat guvernării lui.

După ce poposi pe Insulele Capului Verde și după ce făcu o recunoaştere a Capului Sf. Augustin, în Brazilia, puternica flotă portugheză porni cu hotărâre spre regiunile neexplorate din sudul Atlanticului, atât de departe, spun vechile cronici,

încât mai mulţi marinari îmbrăcaţi prea subţire murirăde frig, pe când ceilalţi abia mai puteau să execute manevrele. La 37°8' latitudine sudică și la 14°21' longitudine vestică, da Cunha descoperi trei insuliţe nelocuite, dintre care cea mai mare îi poartă și astăzi numele. O furtună îl împiedică să debarce și-i risipi în așa fel flota, încât nu mai putu să-și adune la un loc corăbiile decât la Mozambic. Urcând de-a lungul acestei coaste a Africii, da Cunha făcu o recunoaştere a Insulei Madagascar, care tocmai fusese cercetată de Soares, aflat în fruntea unei flote de opt nave trimise de Almeida în Europa; da Cunha, însă, nu socoti necesar să întemeieze acolo o așezare comercială.

După ce-și petrecu iarna la Mozambic, da Cunha debarcă la Malindi trei soli, care, prin interiorul continentului, trebuiau să ajungă în Abisinia; apoi ancoră la Brava, pe care Coutinho, unul din locotenenţii săi, nu putu s-o supună. Portughezii începură atunci să asedieze cetatea, care rezistă eroic, dar sfârși prin a cădea, datorită armamentului superior al inamicilor. fu măcelărită fără milă, iar orașul dat pradă flăcărilor.

La Magadoxo, tot pe coasta Africii, da Cunha încercă, dar zadarnic, să-și impună autoritatea. Puterea orașului, a cărui populaţie numeroasă dovedi multă dârzenie, cât și apropierea iernii îl siliră să ridice asediul. Da Cunha îşi întoarse atunci armele împotriva Insulei Socotra, la intrarea Golfului Aden, căruia îi cuceri fortăreaţa. Toată garnizoana fu trecută prin tăișul sabiei; portughezii cruţară doar un bătrân ostaș orb, pe care îl descoperiră ascuns într-o fântână.

La Socotora, cele două căpetenii portugheze construiră fortul Coco, destinat, în intenţia lui d'Albuquerque, să controleze Golful Adeni și Marea Roșie prin Bab el Mandeb; să taie, prin urmare, una din căile de navigaţie cele mai bătute ale Veneţiei cu Indiile.

Acolo, da Cunha și d'Albuquerque se despărţiră; primul porni spre Indii să caute mirodenii, al doilea, recunoscut oficial cu titlul de comandant suprem și gândindu-se numai la planurile lui, porni la 10 august 1507 spre Ormuz, după ce îl lăsase în noua fortăreaţă pe nepotul său Alfonso de Noronha. Rând pe rând, el cuceri trei orașe înfloritoare: Kalayat, unde se aflau imense cantităţi de provizii, Kuriat și Mascat, pe care le jefui, le arse și le distruse. La Mascat, d'Albuquerque porunci să fie exterminată toată populaţia, iar puţinilor cărora le-a lăsat viaţa, să le fie tăiate nasurile și urechile.

Succesul recent dobândit la Mascat, oricât de important ar fi fost el, nu era de ajuns pentru d'Albuquerque. Dar realizarea planurilor lui grandioase fu grav compromisă de invidia căpitanilor în subordine și mai ales de invidia lui João da Nova, care voi să-și părăsească șeful și pe care d'Albuquerque trebui să se ducă să-l aresteze pe propria lui navă. După ce puse la punct încercările de nesupunere și de revoltă, comandantul suprem ajunse la Orfacat, care fu cucerit după o împotrivire destul de dârză.

Lucru curios, de multă vreme tot auzea d'Albuquerque vorbindu-se despre Ormuz, dar nu-i cunoștea încă poziţia. Știa că orașul servește drept antrepozit al tuturor mărfurilor care trec din Asia spre Europa. Bogăţia și puterea orașului,

Albuquerque în faţa Ormuzului

numărul mare al locuitorilor, frumuseţea clădirilor erau pe atunci atât de celebre în întregul Orient, încât toţi spuneau: „Dacă lumea e un inel, atunci Ormuz îi e piatra preţioasă”.

D’Albuquerque se hotărâse să-l cucerească nu numai pentru că era o pradă bogată, dar și pentru că prin așezarea lui domina întregul Golf Persic, a doua mare cale comercială între Orient și Occident. A-l cuceri însemna să taie definitiv pentru Veneţia și Egipt drumul pe mare spre India. Fără să le destăinuiască nimic comandanţilor navelor, care s-ar fi revoltat, fără îndoială, auzind că trebuie să atace un oraș atât de întărit, capitală a unui imperiu puternic, amiralul conduse flota în Strâmtoarea Ormuz, poartă a Golfului Persic, unde echipajele văzură în toată măreţia lui un oraș plin de viaţă, clădit pe o insulă stâncoasă și al cărui port cuprindea o flotă mai numeroasă decât s-ar fi putut bănui la prima privire, prevăzută cu o artilerie formidabilă și protejată de o armată care număra cam cincisprezece, douăzeci de mii de oameni

Când văzură toate acestea, comandanţii îşi dădură toată silinţa să-i arate comandantului suprem primejdia care-i pândea dacă ar fi atacat un oraș atât de bine înarmat și-i scoaseră în evidenţă influenţa supărătoare pe care putea s-o aibă o înfrângere. La cuvintele lor, d’Albuquerquc răspunse că, într-adevăr, „problema era deosebit de importantă, dar că, fiind prea târziu, nu mai putea da înapoi și că avea mai multă nevoie de hotărâre decât de sfaturi bune”.

Imediat ce ancoră, d’Albuquerque și trimise un ultimatum. Deși nu prea avea multe forţe, comandantul suprem ceru cu strășnicie ca Ormuz să recunoască suzeranitatea regelui Portugaliei și să se supună trimisului său, dacă nu vrea să aibă soarta orașului Mascat.

Șeicul Seif-Ed din, care domnea pe atunci în Ormuz, era aproape un copil, în numele lui guverna primul ministru Hodja-Atar, un diplomat iscusit și viclean.

Fără să respingă în principiu pretenţiile lui d’Albuquerque, primul ministru vru să câştige timp ca trupele să poată veni în ajutorul capitalei; dar amiralul, bănuindu-i planul, nu se temu după trei zile de așteptare să atace, cu cinci nave și cu „Fior de la mar”, cea mai frumoasă și mai mare navă de pe vremea aceea, formidabila flotă reunită în Ormuz.

Lupta fu sângeroasă și nedecisă multă vreme; dar, când văzură că soarta se întoarce împotriva lor, maurii, părăsindu-și navele, încercară să ajungă înotând la uscat. Portughezii, sărind în bărci, îi urmăriră necruţători și făcură un măcel înspăimântător.

D’Albuquerque îşi îndreptă apoi eforturile spre o redută apărată de numeroase tunuri și de arcași ale căror săgeţi, trase cu dibăcie, răniră mulţi portughezi și chiar pe comandantul lor. Dar aceasta nu-l împiedică să debarce și să dea foc mahalalelor orașului.

Convinși că orice rezistenţă devenise zadarnică și că frumoasa lor capitală risca să fie distinsă, maurii înălţară steagul de pace și semnară un tratat prin care Seif-Ed din se recunoștea vasal al regelui Portugaliei, se obliga să-i plătească un tribut anual și le îngăduia învingătorilor să-și aleagă locul pentru o fortăreaţă, care, cu

toate împotrivirile comandanţilor portughezi, fu înălţată curând.

Câţiva dezertori duseră, însă, neînţelegerile dintre portughezi la urechile lui Hodja-Atar, care profită de ele pentru a da înapoi, sub diferite pretexte, de la executarea articolelor noului tratat. Câteva zile mai târziu, João da Nova și alţi doi comandanţi, invidioși pe succesele lui d'Albuquerque, pretinzând că d'Albuquerque nesocotise instrucţiunile lui Manuel, îl părăsiră pentru a porni spre Indii. După trădarea lor, d'Albuquerque se văzu silit să părăsească Ormuzul și să renunţe la acest punct de sprijin atât de important pe care-l cucerise la intrarea în Golful Persic.

Comandantul suprem se îndreptă apoi spre Socotra, a cărei garnizoană avea nevoie de ajutor, și se reîntoarse cu flota în apele Ormuzului; dar, socotind că n-are destule forţe să întreprindă ceva, se retrase până una-alta la Gôa, unde ajunse pe la sfârșitul anului 1508.

Vom arăta acum, în câteva cuvinte, ce se petrecuse pe coasta Malabar în timpul campaniei îndelungate și aventuroase despre care am vorbit.

Ne amintim că d'Almeida plecase din Belem, în 1505, cu o flotă de douăzeci și două de nave, având pe ele în afară de echipaj o mie cinci sute de soldaţi. Mai întâi, flota lui cuceri Kilwa, apoi Mombasa, ai cărei „cavaleri, cum le plăcea locuitorilor să repete întruna, nu se predară la fel de ușor ca găinile din Kilwa".

După un popas la Malindi, d'Almeida sosi în Kochin și-i înmână rajahului coroana de aur trimisă de Manuel, luându-și totodată pentru sine, cu îngâmfarea de care a dat atâtea dovezi, titlul de vicerege.

Apoi, plecând să întemeieze la Sofala o fortăreaţă destinată să inspire teamă tuturor musulmanilor de pe coastă, d'Almeida și fiul său cutreierară mările Indiei, nimicind flotele malabare, punând mâna pe navele comerciale, pricinuindu-i un incalculabil rău inamicului, căruia îi intercepta astfel vechile căi maritime.

Dar, pentru un război de mișcare ca acesta, i-ar fi trebuit o flotă care să fie totodată și numeroasă, și ușoară, căci, în afară de Kochin, navele nu aveau pe întregul litoral asiatic niciun alt port de refugiu.

Între timp, victoriile lui d'Almeida și cuceririle lui d'Albuquerque îl neliniștiseră adânc pe sultanul Egiptului. Părăsirea drumului prin

Alexandria însemna o scădere considerabilă a câștigului de pe urma impozitelor, a drepturilor vamale, a taxelor de ancorare și de tranzit impuse mărfurilor asiatice care îi treceau prin ţară. De aceea, cu ajutorul veneţienilor, care îi furnizară lemnul de construcţie necesar și marinari destoinici, sultanul înarmă o escadră compusă din douăsprezece nave cu bordul înalt, care veniră până lângă Kochin după flota lui Lourenso d'Almeida, și începu o luptă sângeroasă, în care fiul navigatorului portughez fu ucis.

Aflând de trista veste, viceregele se mâhni adânc, dar știu să-și stăpânească durerea și făcu totul ca să se răzbune cât mai curând împotriva *rumilor,* denumire sub care se întrevede îndelungata teroare pricinuită de numele romanilor și comună în vremea aceea pe coasta Malabar tuturor soldaţilor musulmani veniţi din Bizanţ. Cu nouăsprezece corăbii, d'Almeida se duse mai întâi de-a dreptul în faţa

portului unde fiul său fusese ucis și câştigă o mare victorie, pătată, trebuie să spunem, de cruzimi atât de înspăimântătoare, încât curând deveni la modă zicala: „De te-ar bate mânia firengilor așa cum l-a bătut pe Dabul”. Nemulţumit de acest prim succes, d’Almeida nimici peste câteva săptămâni, la Din, forţele unite ale sultanului din Egipt și ale rajahului din Calicut.

Victoria aceasta avu un răsunet mare în India și puse capăt puterii *mahometiștilor* din Egipt.

João da Nova și comandanţii care îl părăsiseră pe d’Albuquerque în faţa Ormuzului se hotărâră atunci să meargă la d’Almeida; ajunși acolo, încercară să-și explice dezertarea prin calomnii în urma cărora tocmai erau pe cale să se pornească plângeri juridice împotriva lui d’Albuquerque, când viceregele primi vestea înlocuirii lui prin acesta din urmă. La început, d’Almeida declară că trebuie să se supună hotărârii regale; dar, influenţat de trădătorii care se vedeau pedepsiţi cu asprime în cazul când autoritatea ar fi trecut în mâinile lui d’Albuquerque, se duse la Kochin, în luna martie 1509, cu hotărârea neclintită de a nu-i lăsa comanda succesorului său. Astfel, între cei doi bărbaţi de frunte începură triste și penibile hărţuieli, a căror vină o purta pe de-a-ntregul d’Almeida. D’Albuquerque sosi la Kochin și d’Almeida porunci să fie pus în lanţuri și trimis astfel la Lisabona, când sosi în port o flotă de cincisprezece nave sub comanda marelui mareșal al Portugaliei Fernão Coutinho. Acesta luă apărarea prizonierului, pe care îl liberă imediat, îi arătă încă o dată lui d’Almeida împuternicirile cu care regele îl investise pe d’Albuquerque și îl amenință cu toată mânia lui Manuel dacă nu se va supune. Lui d’Almeida nu-i rămânea decât să cedeze, ceea ce el și făcu. Iar João da Nova, autorul acestor triste neînţelegeri, muri peste câtăva vreme, părăsit de toţi.

D’Almeida a avut un sfârșit tragic. Pe drumul de întoarcere spre Portugalia, corăbiile sale făcură escală la Capul Bunei Speranţe. Când portughezii încercară să ia prizonieri câţiva boșimani, întâmpinară din partea lor o rezistenţă înverșunată. Însoţitorii lui d’Almeida îl sfătuiră să le dea o lecţie acestor sălbatici. Atunci, boșimanii arătară străinilor de ce erau capabili. De îndată ce d’Almeida cu detașamentul său debarcă pe uscat, boșimanii mânară spre mare o cireadă imensă de vite, tăindu-i astfel adversarului drumul de retragere. Apoi îi uciseră unul după altul pe portughezi, folosind doar suliţi de lemn. Astfel pieri, fără glorie, înspăimântătorul și invincibilul viceregе al Indiei, don Francisco d’Almeida.

Îndată după plecarea lui d’Almeida, marele mareșal Coutinho declară că venise în India cu misiunea de a distruge Calicut și că ţinea să-și îndeplinească misiunea acum, când zamorinul se afla departe de capitală. Zadarnic încercă noul viceregе să-i domolească elanul și să-l facă să ia câteva măsuri chibzuite, dictate de experienţă: Coutinho nu vru să audă nimic și d’Albuquerque trebui să-l urmeze.

Mai întâi, Calicutul, luat prin surprindere, fu lesne incendiat; dar portughezii, zăbovind la jefuirea palatului zamorinului, fură daţi peste cap de nairii care între timp îşi adunaseră oamenii. Coutinho, mânat de firea lui înflăcărată, fu ucis, iar viceregele trebui să facă uz de toată iscusinţa lui marinărească pentru ca trupele să se poată reîmbarca sub focul inamicului și să împiedice distrugerea completă a

forţelor trimise de Manuel.

Reîntors la Cintagara, port depinzând de rajahul din Narsing, pe care portughezii ştiuseră să şi-l facă aliat, d'Albuquerque află că Gôa, capitala unei puternice ţări, se afla în prada anarhiei politice şi religioase. Mai multe căpetenii îi disputau stăpânirea. Una dintre ele, Melek Cufergugi, era pe punctul de a ocupa tronul şi d'Albuquerque hotărî să folosească prilejul pentru atacarea oraşului mai înainte ca pretendentul la domnie să poată aduna toate forţele în stare să reziste portughezilor. Poartă spre Narsing şi spre Deccan, Gôa de Aur, oraş cosmopolit, căzu în stăpânirea viceregelui şi deveni curând capitala, fortăreaţa prin excelenţă, sediul comerţului principal al imperiului portughez în Indii.

Pe nesimţite şi cu trecerea anilor, aceste bogate ţinuturi ajunseră binecunoscute. Numeroase informaţii fuseseră adunate de toţi cei care, cu navele lor îndrăzneţe, brăzdaseră mările acestea însorite; se ştia acum unde se află centrul producţiei de mirodenii, pe care veniseră să-l caute de la atâta depărtare şi înfruntând atâtea primejdii. Cu mulţi ani în urmă, d'Almeida întemeiase primele comtoare portugheze în Ceylon, anticul Taprobane. Regele Manuel, care şi fusese supranumit „Norocosul", râvnea acum la Insulele Sondeşi la Peninsula Malacca şi hotărâse să trimită o flotă ca să le exploreze, căci d'Albuquerque avea destul de furcă în India cu rajahii nepotoliţi şi cu musulmanii — sau maurii, cum li se spunea pe atunci — oricând gata să scuture jugul străinilor.

În acest scop a fost echipată o expediţie în frunte cu Diogo Lopes da Sequeira, care părăsi Lisabona la 5 aprilie 1508 cu cinci corăbii. Printre însoţitorii lui Sequeira se afla un tânăr ofiţer Fernão da Magalhães, cel care avea să facă mai târziu prima călătorie în jurul lumii şi să devină marele Magellan.

La Malacca, sultanul Mahmud, care auzise multe lucruri despre bestialităţile săvârşite de portughezi în Indii, îi întâmpină pe oaspeţii nepoftiţi cu o bucurie prefăcută şi încheie cu Sequeira un tratat de comerţ prin care se acorda precădere navelor portugheze faţă de celelalte. Dar Lopes Sequeira, care se lăsă înşelat cu neîncetate declaraţii de alianţă, văzu în curând răsculându-se împotriva lui un popor întreg şi fu silit să întindă velele, nu tară a lăsa, totodată, în mâinile maurilor, vreo treizeci dintre ai săi.

Trecuse câtăva vreme de când se petrecuseră aceste evenimente, când vestea despre căderea cetăţii Gôa sosi la Malacca. *Bendarra,* sau ministrul justiţiei, care exercita puterea pentru nepotul său, copil încă, temându-se de răzbunarea portughezilor pentru trădarea lui, hotărî să-i îmbuneze. Se duse, deci, la prizonieri, le ceru scuze, jurându-se că totul se făcuse fără ştirea şi împotriva voinţei lui, căci el n-avea altă dorinţă decât să-i vadă pe portughezi făcând negoţ la Malacca; altminteri, ministrul mai adăuga că va porunci să fie căutaţi şi pedepsiţi autorii trădării.

Prizonierii, firește, nu crezură o iotă din declaraţiile acestea mincinoase; dar, profitând de libertatea relativă care le fusese îngăduită, ştiură să-i trimită cu dibăcie lui d'Albuquerque informaţii preţioase asupra poziţiei şi puterii oraşului.

D'Albuquerque adună destul de anevoie o flotă de nouăsprezece nave de

război, cu o mie patru sute de oameni pe ele, dintre care numai opt sute erau portughezi. Trebuia oare, după cum îi cerea regele Manuel, să pornească spre Aden, cheia Mării Roșii, pe care era important să pună mâna, dacă voia să facă faţă unei eventuale noi escadre trimise de sultanul Egiptului? D'Albuquerque tot mai șovăia, când o schimbare a direcţiei musonului îi fixă hotărârea. Într-adevăr, n-ar fi putut să ajungă la Aden acum, când vântul devenise prielnic pentru a se îndrepta spre Malacca.

Orașul acesta, pe atunci în toată splendoarea lui, număra peste o sută de mii de locuitori. Pe străzi se vedeau numeroase căsuţe de lemn, acoperite cu foi de palmier, dar și numeroase clădiri importante, moschei și turnuri de piatră, a căror priveliște se întindea cale de o leghe. India, China, regatele malaeze din Insulele Sonde îşi dădeau întâlnire în portul unde numeroase corăbii, venite de pe coasta Malabar, din Golful Persic, din Marea Roșie și de pe coasta Africii, schimbau mărfuri de pretutindeni și de toate soiurile.

Când văzu flota portugheză sosind în apele lui, rajahul din Malacca înţelese că trebuia să le dea o satisfacţie aparentă străinilor, sacrificându-și ministrul care le stârnise mânia și le hotărâse venirea. Solul lui i se înfăţișă, deci, viceregelui vestindu-i executarea lui bendarra și informându-se despre intenţiile portughezilor.

D'Albuquerque răspunse cerând prizonierii rămași în mâinile rajahului; dar acesta, dorind să tărăgăneze lucrurile până când musonul avea să-și schimbe direcţia — schimbare care i-ar fi silit pe portughezi să pornească înapoispre coasta Malabar fără să fi obţinut nimic, sau i-ar fi obligat să rămână la Malacca, unde rajahul avea de gând să-i extermine — inventă o mie de pretexte și, între timp, puse în poziţie de tragere opt mii de tunuri și adună două zeci de mii de ostași, după cum afirmă vechile relatări.

Pierzându-și răbdarea, d'Albuquerque incendie câteva case și mai multe corăbii, ceea ce avu drept urmare imediată predarea prizonierilor; apoi ceru o despăgubire uriașă pentru pagubele pricinuite flotei lui Lopes Sequeira; în sfârșit, mai ceru să fie lăsat să ridice, chiar în oraș, o fortăreaţă, care trebuia să servească în același timp și de comtoar. Cererea aceasta nu putea fi acceptată, d'Albuquerque o știa prea bine, și hotărî, deci, să cucerească orașul, în ciuda unei apărări îndârjite, care dură nouă zile, în ciuda folosirii unor mijloace neobișnuite, ca elefanţii de război, parii și săgeţile otrăvite, capcanele ascunse cu dibăcie și baricadele, orașul fu cucerit cartier cu cartier, casă cu casă, după o luptă înverșunată. O pradă imensă fu împărţită soldaţilor. D'Albuquerque nu-și opri pentru sine decât șase lei de bronz, ca să-i împodobească mormântul.

Poarta spre Oceania și spre Asia orientală era acum deschisă. Numeroase popoare, necunoscute până atunci, aveau să intre în relaţii cu europenii. Obiceiuri ciudate, povești fantastice despre atâtea popoare aveau să fie dezvăluite Occidentului uimit.

D'Albuquerque era, însă, un politician chibzuit, deosebit prin aceasta de alţi cotropitori portughezi. Graţie măsurilor pe care se pricepu să le ia, ţara nou cucerită trecu mai ușor prin asprele încercări ale clipei. Corăbiile începură din nou să

sosească, se reluă comerţul și activitatea portului. Peste câtva timp în Malacca doar steagul portughez care fâlfâia peste citadelă mai amintea de tragicele evenimente.

Noua cucerire, oricât de importantă ar fi fost ea, nu-l făcu pe d'Albuquerque să-și uite vechile planuri. Dacă lăsase impresia că renunţase la ele, aceasta se datora numai faptului că împrejurările nu i se păruseră până atunci prielnice. Cu hotărârea și dârzenia caracteristică firii lui, de la limita meridională a imperiului pe care îl întemeia viceregele îşi aţinti privirile spre nord.

Ormuz, de la începutul carierei, de când invidia și trădarea unor ofiţeri aflaţi în subordine îl siliseră să-l părăsească, și până acum, când succesul începuse să-i încununeze eforturile, îl atrăsese necontenit.

Faima isprăvilor lui d'Albuquerque și groaza stârnită de numele lui îl hotărâse pe Hodja-Atar să-i facă avansuri, să-i ceară un tratat și să-i trimită ce rămăsese neplătit din vechiul tribut. Neacordând nicio încredere declaraţiilor de prietenie, viceregele le primise, totuși, așteptând momentul prielnic pentru a porni la cucerirea definitivă a acestui oraș.

Prin 1513 sau 1514 — data nu este sigură — când cucerirea cetăţii Malacca și liniștea de care se bucurau celelalte posesiuni îi lăsară libere flota și soldaţii, d'Albuquerque porni spre Golful Persic.

De cum sosi, cu toate că o serie de răscoale schimbaseră stăpânirea din Ormuz, iar puterea se afla în mâinile unui uzurpator, numit Rais-Nordim sau Nureddin, d'Albuquerque ceru predarea imediată a fortăreţei începută odinioară. Apoi, după ce o repară și o termină, se amestecă, împotriva pretendentului Rais-Named, în

Albuquerque adusese ghiulele de pe vasele sale

cearta care împărţea oraşul Ormuz şi era să-l facă să cadă în mâinile perşilor; d'Albuquerque luă oraşul şi-l dărui celui care îi acceptase condiţiile dinainte şi care i se părea că prezintă mai multe garanţii de supunere şi de fidelitate. De altfel, de-acum n-avea să-i mai fie greu să şi le asigure, căci d'Albuquerque lăsă în noua fortăreaţa o garnizoană capabilă să înăbuşe orice încercare de răscoală sau veleitate de independenţă.

Cu simţul lui politic, d'Albuquerque se pricepu să nu-i jignească pe localnici, care se reîntoarseră repede în oraş. Departe de a-i stoarce, cum aveau să facă în curând urmaşii lui, el stabili o administraţie nouă.

În timp ce el însuşi se îndeletnicea cu aceste treburi, d'Albuquerque încredinţă unor locotenenţi misiunea de-a explora ţinuturile misterioase a căror cale o deschisese cucerind Malacca. Astfel, dădu lui Antonio şi Francisco d'Abreu comanda unei mici escadre cu două sute douăzeci de oameni la bord, escadră cu care ei explorară insulele Sonde, Sumatra, Djawa, Celebes; sosind apoi nu departe de coasta Australiei, navele comandate de cei doi ofiţeri navigară spre nord, după ce făcuseră o călătorie de peste cinci sute de leghe prin arhipelaguri primejdioase, pline de stânci şi de recife de corali, în mijlocul unor populaţii adeseori ostile, până la insulele Buru şi Amboina, care fac parte din Moluce. După ce-şi încărcară corăbiile cu nucşoare, cuişoare, lemn de santal şi perle, portughezii întinseră velele în 1512 ca să se reîntoarcă în Malacca. De data aceasta, adevărata ţară a mirodeniilor fiind descoperită, nu mai rămânea decât să se întemeieze aşezări în ea şi să fie luată definitiv în stăpânire, ceea ce avea să se întâmple curând.

S-a spus adeseori că stânca Tarpeiană se află lângă Capitoliu; Alfonso d'Albuquerque trebuia să afle din experienţă adevărul acestei zicale, iar ultimele lui zile aveau să-i fie umbrite de o dizgraţie nemeritată, rezultat al calomniilor şi minciunilor, ţesătură artistic urzită, dar care a putut vremelnic să-i păteze numele în faţa regelui Manuel. De mai mult timp, câţiva dintre duşmanii lui d'Albuquerque încercaseră să-l facă pe regele Portugaliei să creadă că cucerirea ţinutului Gôa era o greşeală gravă; climatul nesănătos, spuneau ei, avea să decimeze în scurt timp populaţia europeană. Încrezător în experienţa lui d'Albuquerque, regele refuzase să dea ascultare duşmanilor acestuia, lucru pentru care d'Albuquerque îi mulţumise în mod public, spunând: „Trebuie să-i fiu mult mai recunoscător regelui Manuel că a apărat Goa împotriva portughezilor, decât mie însumi că am cucerit-o de două ori". Dar, în 1514, d'Albuquerque îi ceru regelui drept răsplată pentru serviciile sale titlul de duce de Gôa, iar cererea aceasta imprudentă avea să fie folosită de duşmanii lui.

Soares d'Albergavia şi Diogo Mendès, pe care d'Albuquerque îi trimisese sub pază în Portugalia, după ce se declaraseră pe faţă duşmanii lui, izbutiseră nu numai să spele acuzaţia ridicată împotriva lor, dar şi să-l convingă pe Manuel că viceregele voia să întemeieze un ducat independent cu capitala în Goa, sfârşind prin a obţine dizgraţia viceregelui.

Vestea despre numirea lui d'Albergavia ca guvernator al Kochinului ajunse la d'Albuquerque pe când ieşea din Strâmtoarea Ormuz ca să se îndrepte spre

Malabar. Fiind și grav bolnav, bătrânul navigator îşi dictă ultima sa scrisoare către rege: „Sire, scriu maiestăţii voastre nu cu propria mea mână, căci tremură foarte, ceea ce prevestește moartea… Cât privește treburile indiene… sunt toate puse la punct… Așadar, mi-am îndeplinit misiunea pe care mi-aţi dat-o… Vă sfătuiesc… dacă vreţi să stăpâniţi temeinic India, să acţionaţi și mai departe în așa fel încât să se poată întreţine singură".

Apoi, ajuns în rada portului G6 a, Alfonso d'Albuquerque „duminică, 16 decembrie 1515, cu un ceas înaintea revărsatului zorilor, îşi dădu sufletul. Așa i se sfârșiră faptele, fără să-i fi adus vreodată niciun fel de mulţumire".

După moartea lui d'Albuquerque, survenită în India, urmă o perioadă de nemaiauzite fărădelegi. Începând cu următorul viceregе și sfârșind cu soldatul de rând, portughezii rivalizau între ei în jafuri și răpiri. Nu există cruzime cu care să nu-și fi pătat mâinile portughezii în India.

Succesorul lui d'Albuquerque, Lope Soares d'Albergavia, era cu desăvârșire deosebit de înaintașul lui. Sub el se risipi ultima rămășiţă de disciplină și se deschiseră larg porţile pentru tot soiul de abuzuri.

Următorul viceregе, Diogo Lopes da Sequeira (1510-1522), se dovedi a fi cel mai lacom și mai nerușinat jefuitor și acaparator, căruia nu-i repugnau niciun fel de mijloace ca să-și umple buzunarele.

Cu treburi și mai rușinoase s-a îndeletnicit cel de-al cincilea viceregе, dom Duarte da Mineses, care prin lăcomie și desfrânare îşi lăsă în umbră pe toţi predecesorii.

Succesorul lui Manuel I, noul rege al Portugaliei João al III-lea, văzând că an de an coloniile din India aduceau vistieriei tot mai puţine venituri și fiind informat despre abuzurile monstruoase săvârșite de slujbașii săi, hotărî să-l numească viceregе pe asprul și incoruptibilul Vasco da Gama, „Amiralul mărilor Indiei", în vârstă de 64 de ani, care se văzu, în sfârșit, numit în acest post înalt, părăsi Portugalia la 9 aprilie 1524. Ajuns în India, el începu să ia măsuri drastice împotriva abuzurilor și a stoarcerii de bani săvârșite de administraţia colonială. Curând, însă, se îmbolnăvi grav și muri la 24 decembrie a aceluiași an 1524, fără să-și poată duce acţiunea la capăt.

Chiar dacă Vasco da Gama ar fi izbutit să pună oarecare rânduială în coloniile portugheze, măsura ar fi rămas oricum vremelnică. Cauzele declinului puterii portugheze nu erau, se înţelege, numai abuzurile.

Printre numeroasele cauze care au adus atât de repede decadenţa și fărâmiţarea acestui imens imperiu colonial, pe care d'Albuquerque îl crease și care lăsase, chiar după moartea lui, urme adânci, se numără depărtarea comtoarelor — între ele și de metropolă —, numărul mic al populaţiei portugheze, neproporţional cu întinderea teritoriilor cucerite, înclinarea spre tâlhărie și jaf a unei administraţii în dezordine, birurile ilegale, insuportabile pentru populaţia coloniilor și, în sfârșit, acel nepotolit orgoliu naţional al portughezilor, care a împiedicat stabilirea unui contact mai strâns între învingători, și învinși.

Mai există însă și o altă cauză, esenţială, a declinului sistemului colonial

portughez, și aceasta era ura popoarelor subjugate. Încă de pe la mijlocul secolului al XVI-lea, indienii începură să se unească în vederea unei rezistenţe comune: în 1567 se ridică împotriva portughezilor alianţa încheiată de toţi rajahii de pe coasta Malabar, iar în 1578 izbucniră răscoale în insulele Ceylon și Amboina.

Tot în secolul al XVI-lea, Portugalia slăbită căzu sub dependenţa regilor Spaniei și rămase supusă astfel timp de peste 60 de ani (de la 1580 până în 1640). În această perioadă, în coloniile portugheze gospodăreau cu energie spaniolii. Apoi, Olanda îşi impuse dominaţia în posesiunile portugheze din India, dar nici ea nu se dovedi capabilă să le păstreze, fiind silită să cedeze întâietatea unei rivale și mai puternice — Angliei.

PARTEA A DOUA

Capitolul I

CONCHISTADORII AMERICII CENTRALE

I

Hojeda. Amerigo Vespucci. Lumea Noua îi primește numele. Juan de la Cosa. V. Vânez Pinzón. Bastidas. Diego de Lepe. Díaz de Solis. Ponce de Leon și Florida. Balboa descoperă Oceanul Pacific. Grijalva explorează coastele Mexicului.

Relatările lui Columb și ale însoţitorilor săi, care stăruiau cu multă plăcere asupra belșugului de aur și de perle găsite în ţările recent descoperite, înflăcărareră minţile a numeroși neguţători lacomi și ale unei mulţimi de hidalgos scăpătaţi, dornici de aventuri.

În ziua de 10 aprilie 1495, stăpânirea spaniolă publicase o învoire specială pentru cei ce voiau să pornească la descoperirea pământurilor noi, cu obligaţia de a vărsa vistieriei regale două treimi din aurul dobândit. Dar abuzurile care urmară imediat și plângerile lui Columb, căruia îi erau încălcate privilegiile, duseră la retragerea sus-pomenitului act, în ziua de 2 Iunie 1497. Patru ani mai târziu, opreliștea trebui să fie din nou publicată și să i se adauge, ca sancţiuni, pedepse mai aspre.

Atunci se stârni un fel de avânt general, altminteri favorizat de episcopul de Badajoz Fonseca, de care Columb avu să se plângă atâta și prin mâinile căruia treceau toate afacerile Indiilor.

De-abia plecase din San Lucâr Amiralul în cea de-a treia călătorie a sa, când patru expediţii de descoperiri se organizară aproape simultan pe cheltuiala unor armatori bogaţi, în fruntea cărora figurau fraţii Pinzón și

Amerigo Vespucci, un neguţător florentin, prea puţin cunoscut pe atunci, care trăia în Spania.

Prima dintre aceste expediţii, compusă din patru nave, părăsi la 20 mai 1499 portul Santa Maria, sub comanda lui Alonso de Hojeda, avându-l pe Juan de la Cosa, ca pilot, și pe Amerigo Vespucci, ale cărui funcţii nu erau determinate, dar care pare să fi fost astronomul flotei.

Înainte de-a aminti foarte pe scurt istoricul acestei călătorii, vom da câteva date asupra celor trei bărbaţi, dintre care ultimul mai ales a jucat în istoria descoperirii Lumii Noi un rol cu atât mai important, cu cât aceasta a primit numele lui.

Alonso de Hojeda, născut la Cuenca, pe la 1465, crescut la curtea ducilor de Medinaceli, îşi începuse cariera de ostaș în războaiele cu maurii. Înrolat printre aventurierii pe care Columb îi recrutase pentru cea de-a doua călătorie, *el*

hidalgo[191] Hojeda se făcuse remarcat de mai multe ori prin dârzenia lui neclintită și, în același timp, prin mintea lui isteaţă și prin cruzimea lui neobișnuită. Ce cauze duseseră la o ruptură totală între Columb și Hojeda, după strălucitele servicii aduse de acesta din urmă, mai ales în 1495, când hotărâse soarta bătăliei de la Vega, în care fusese nimicită confederaţia caraibă? Nu se știe. Dar fapt e că, la sosirea în Spania, Hojeda găsi un sprijinitor și un ocrotitor în Fonseca. Se spune că datorită acestuia ar fi putut chiar să vadă jurnalul ultimei călătorii a Amiralului și harta pământurilor descoperite de Columb.

Primul pilot al lui Hojeda era Juan de la Cosa, născut, după cum separe, la Santona, în ţinutul Biscaya. Înainte de a-l însoţi pe Columb în prima și a doua sa expediţie, în care îndeplinise funcţia de cartograf, el navigase adesea pe coastele Africii.

După aprecierea istoricului Las Casas[192]„era cel mai bun dintre câţi piloţi sunt pe lume".

Ca mărturie a îndemânării cartografice a lui la Cosa avem două hărţi foarte curioase, alcătuite cam prin 1500: una cuprinde toate teritoriile Africii descoperite până atunci de portughezi; alta, pe piele de viţel anume preparată și colorată bogat ca și prima, trasează descoperirile făcute de Columb și de succesorii săi peste ocean.

Al doilea pilot era Bartolomé Roldán, care călătorise și el cu Columb la Paria.

Cât despre Amerigo Vespucci, funcţiile lui erau, după cum am spus, destul de nedefinite; Vespucci mergea ca să ajute la descoperiri *(per ajutare a discoprire,* spune textul italian al scrisorii sale către Soderini).

Născut în Florenţa în ziua de 9 mai 1451, Amerigo Vespucci aparţinea unei familii de seamă și foarte înstărite. El studiase cu succes matematicile, fizica și astronomia. Cunoștinţe în domeniul istoriei și geografiei, dacă e să judecăm după scrisorile lui, avea destul de încâlcite și de superficiale. Vespucci părăsi Florenţa pe la 1492 fără un scop bine definit și se duse înSpania, unde făcu la început tranzacţii comerciale. Iată de ce îl vedem la Sevilla în calitate de agent al puternicei case de comerţ a compatriotului său Juanoto Berardi.

---

[191] *Hidalgo* - membru al nobilimii mici și mijlocii în Spania medievală. Au jucat un mare rol în secolul al XVI-lea în cucerirea pământurilor descoperite în America.

[192] Las Casas Bartolome (1470-l566) - preot spaniol, biograf al lui Columb. In anii 1500-1515 a trăit în America. A apărat cu căldură pe indienii care erau exterminați în mod barbar de colonizatori. începând din anul 1587 Las Casas a început să scrie Istoria Indiilor (opera sa a fost publicată abia în anul 1875 în cinci volume). In această carte Las Casas a arătat că descoperirile și cuceririle spaniolilor în Americaau constituit o serie neîntreruptă de războaie de exterminare. Lucrările lui Las Casas reprezintă o sursă prețioasă privind istoria colonizării și descoperirilor geografice din America.

Amerigo Vespucci

Cum firma aceasta îi făcuse lui Columb avansuri pentru o a doua călătorie, avem motive să credem că Vespucci îl cunoscuse pe Amiral în epoca aceea. La moartea lui Berardi, 1495, Vespucci fu numit de moștenitorii acestuia șef al contabilităţii firmei.

Fie că se plictisise de-o ocupaţie pe care nu o socotea la înălţimea capacităţilor lui, fie că fusese cuprins și el de febra descoperirilor, sau că se gândise să facă repede avere în ţările acelea noi despre care se spunea că sunt atât de bogate, Vespucci plecă, în 1499, cu expediţia lui Hojeda, după cum dovedește depoziţia acestuia din urmă în procesul intentat de moștenitorii lui Columb.

Flotila, compusă din patru nave, întinse velele în portul Santa Maria, la 20 mai 1499, și, îndreptându-se spre sud-vest, descoperi după numai douăzeci și șapte de zile coasta continentului american, pe care o numiră Venezuela, deoarece locuinţele indigenilor, construite pe stâlpi, aminteau de cele din Veneţia. După câteva încercări zadarnice de-a intra în vorbă cu băștinașii, cu care trebui de mai multe ori să lupte, Hojeda văzu Insula Margarita; după o călătorie de optzeci de leghe spre est de Orinoco, el pătrunse în Golful Paria printr-un intrând care fu numit Las Perlas, fiindcă băștinașii se ocupau acolo cu pescuitul stridiilor producătoare de perle.

Ghidându-se după hărţile lui Columh, Hojeda trecu prin Gura Dragonului, care separă Trinidad de continent, și reveni spre vest, până la capul La Vela. Apoi, după ce atinse Insulele Caraibilor, unde luă numeroși prizonieri cu gând să-i vândă în Spania, trebui să poposească la Yaquimo, în Española, la 5 septembrie 1499.

Aflând de sosirea acestui om neastâmpărat și răzbunător, Columb se temu să nu-l vadă aruncând din nou sămânţa tulburărilor în colonie. De aceea îl trimise pe Francisco Roldân cu două caravele ca să afle motivele venirii lui Hojeda și să i se împotrivească, la nevoie, dacă va încerca să debarce. Amiralul fusese bine inspirat. De îndată ce debarcă, Hojeda luă legătură cu câţiva nemulţumiţi, stârni o răscoală în Xaragua și hotărî să-l expulzeze pe Columb. După câteva încăierări care se sfârșiră în defavoarea lui, trebuiră ca Roldân, Diego de Escobar și Juan de la Cosa să intervină într-o întrevedere, ca să-l hotărască pe Hojeda să părăsească Española. Plecând, Hojeda ducea cu el, spune Las Casas, o imensă încărcătură de sclavi, pe care îi vându pe piaţa din Cádiz pentru sume enorme. În luna februarie 1500, el se reîntoarse în Spania, unde înaintea lui debarcaseră Amerigo Vespucci și Bartolomé Roldân, sosiţi în octombrie 1499.

Latitudinea cea mai sudică atinsă de Hojeda în această călătorie a fost de 4° nord; expediţia descoperirilor propriu-zise nu durase decât trei luni și jumătate.

Dacă am insistat puţin asupra acestei călătorii, este pentru faptul că ea a fost prima pe care a făcut-o Vespucci. Unii autori, și mai ales Varnhagen, iar în ultimul timp M.H. Major în a sa istorie a prinţului Henrique Navigatorul, admit că prima călătorie a lui Vespucci a avut loc în 1497 și că, prin urmare, el ar fi văzut continentul

american înaintea lui Cristofor Columb[193]. Noi am ţinut să stabilim însă ca dată anul 1499, sprijinindu-ne pe autoritatea lui Humboldt[194], care și-a închinat atâţia ani din viaţă cercetării istoriei descoperirii Americii, și pe părerile lui Ed. Charton și Jules Godine, care au tratat această problemă în „Buletinul Societăţii de geografic" din 1873, în legătură cu lucrarea lui Major.

„Chiar dacă ar fi adevărat că Vespucci a făcut descoperirea părţii continentale, spune Voltaire, gloria tot nu i-ar aparţine lui; ea aparţine în mod incontestabil celui care a avut geniul și curajul de a întreprinde prima călătorie, adică lui Columb". „Gloria, cum spune Newton în disputa sa cu Leibniz, nu i se cuvine decât inventatorului". Dar cum să admiţi în 1497, vom spune noi, împreună cu Godine, „o expediţie care ar fi descoperit opt sute cincizeci de leghe din coasta continentului, fără să fi rămas din descoperirile acestea nici cea mai mică urmă atât la marii istorici contemporani, cât și în depoziţiile juridice, în care, faţă de reclamaţiile moștenitorului lui Columb împotriva stăpânirii spaniole, este expusă în contradictoriu prioritatea descoperirilor fiecărui șef de expediţie asupra fiecărei părţi de pe coasta parcursă"?

În sfârșit, documentele autentice din arhivele de la *Casa de contratación* stabilesc că Vespucci a fost însărcinat cu armarea navelor destinate celei de-a treia călătorii a lui Columb la Sevilla și la San Lucâr, și a fost ocupat cu îndeplinirea acestei sarcini de la jumătatea lui august 1497 până la plecarea lui Columb, în ziua de 30 mai 1498.

Relatările rămase despre călătoriile lui Vespucci sunt extrem de vagi, n-au precizie și nici continuitate; ele nu dau asupra locurilor parcurse decât informaţii

---

[193] Autorii ultimelor cercetări au demonstrat pe baza de documente ca Amerigo Vespucci nu a efectuat călătoria spre coastele Americii în anii 1490-l498. Această așa-zisă primă călătorie a lui Vespucci este fictivă. Timp de trei secole aproape toți istoricii credeau că Amerigo Vespucci și-a atribuit în mod intenționat „gloria lui Columb" - adică descoperirea continentului american în anul 1497, cu un an înainte de a treia expediție a lui Columb. Putem socoti drept un fapt dovedit în prezent că această înșelătorie s-a produs din vina editorilor care au publicat scrisorile lui Amerigo Vespucci fără știința și consimțământul acestuia. De asemenea, se pune la îndoială autenticitatea acestor scrisori ale lui Vespucci.

[194] Humboldt Alexander (1760-l859) - renumit naturalist și geograf german. între 1799 și 1804, a efectuat o călătorie în America de Sud și Centrală obținând rezultate atât de însemnate încât lui Humboldt i s-a atribuit onoarea celei de-a doua descoperiri a Americii de Sud - descoperirea ei pentru știință. în anul 1829, a efectuat o călătorie prin Rusia europeană și Siberia (până la Altai). Rezultatele remarcabile ale călătoriilor și lucrările științifice publicate de A. Humboldt permit să fie socotit drept întemeietorul geografiei fizice ca știință.

foarte neclare, putând fi aplicate la fel de bine oricărui punct de pe coastă, și nu cuprind, în sfârșit, în privinţa locurilor pentru care au fost făcute, cât și a însoţitorilor lui Vespucci, nicio indicaţie în stare să-l lumineze pe istoric. Niciun nume al vreunui personaj cunoscut și numeroase date care se contrazic, iată ce se găsește în aceste scrieri faimoase prin numărul comentariilor pe care le-au stârnit. „Parcă cineva ar fi făcut, dinadins o vrajă ca să încurce, în documentele cele mai autentice, tot ce e în legătură cu navigatorul florentin", spune A.W. Humboldt.

Am povestit mai înainte prima călătorie a lui Hojeda, coincizând cu prima călătorie a lui Vespucci, după Humboldt care a comparat și a pus faţă în faţă principalele incidente cuprinse în cele două relatări. Dar Varnhagen stabilește că, plecând la 10 mai 1497, Vespucci pătrunse la 10 iunie în Golful Honduras, merse de-a lungul coastelor Yucatánului și Mexicului, urcă pe Mississippi și trecu, la sfârșitul lui februarie 1498, pe lângă Florida. După o escală de treizeci și șapte de zile la gurile Sfântului Laurenţiu, el s-ar fi reîntors, în octombrie 1498, la Cádiz.

Dacă Vespucci ar fi săvârșit cu adevărat această navigaţie minunată, i-ar fi lăsat cu mult în urmă pe toţi navigatorii contemporani. Și ar fi fost cu totul drept ca numele lui să fie dat unui continent căruia el i-a explorat o fâșie de litoral atât de lungă. Dar nimic nu-i mai puţin precis și până acum scriitorii cei mai autorizaţi cred că părerea lui Humboldt este cea probabilă.

Amerigo Vespucci mai făcu încă trei călătorii. A. Humboldt o identifică pe prima cu a lui V. Yáñez Pinzón, iar d'Averzac cu a lui Diego de Lepe (1490-1500).

Lungimea coastei americane parcurse în această a treia călătorie ar fi fost cuprinsă între Capul Sf. Augustin și 52° latitudine sudică.

A patra expediţie a lui Vespucci atrage atenţia prin naufragiul navei amiral lângă Insula Fernando de Noronha, naufragiu care împiedică celelalte nave să-și urmeze calea spre Capul Bunei Speranţe și apoi spre Malacca, silindu-le să acosteze în Golful „Todos as Santos", astăzi Bahia de pe coasta Braziliei. Această a patra călătorie a fost, tară îndoială, făcută cu Gonzalo Coelho. Cât despre a treia, nu se știe cine a comandat-o.

Trebuie menţionată însă părerea celor care susţin că prima și ultima călătorie sunt de domeniul legendei.

Cele patru expediţii nu-l îmbogăţiseră pe Vespucci; situaţia lui la curtea regelui Portugaliei era atât de puţin strălucită, încât navigatorul hotărî să reintre în slujba Spaniei. Acolo fu numit *pilota mayor* la 22 martie 1508. Cum pentru această slujbă primi destul de mulţi bani, îşi sfârși zilele, dacă nu bogat, cel puţin la adăpost de nevoi și muri la Sevilla, în ziua de 22 februarie 1512, convins, ca și Columb, că ajunsese pe coastele Asiei[195].

---

[195] Meritul lui Amerigo Vespucci constă tocmai în aceea că a fost printre primii care contrar acestei afirmații a înțeles că Columb nu a descoperit Asia de Est ci un continent nou. Amerigo Vespucci a denumit acest continent „Lumea Nouă".

Amerigo Vespucci e mai ales vestit pentru că Lumea Nouă, în loc să se numească Columbia, cum ar fi fost drept, a primit numele lui. Și, totuși, vinovat de asta nu e Amerigo Vespucci. Multă vreme și cu totul pe nedrept a fost acuzat de neobrăzare, de înșelătorie și de minciună, pretinzându-se că ar fi vrut să-i întunece gloria lui Columb și să-și atribuie onoarea unei descoperiri care nu-i aparţinea. Dar nimic din toate acestea nu e adevărat. Vespucci era iubit și stimat de Columb și de contemporanii săi și nimic în scrierile lui nu vine să sprijine asemenea învinuiri calomnioase. Există cu totul șapte documente imprimate atribuite lui Vespucci; patru dintre ele sunt relatări prescurtate ale celor patru călătorii, altele două sunt povestiri ale celei de-a treia și de-a patra călătorie, sub formă de scrisori adresate lui lorenzo de Pier Francesco de Medici, și, mai există, în sfârșit, o scrisoare adresată aceluiași personaj, relativă la descoperirile portughezilor în Indii. Aceste documente, imprimate în forma unor mici plachete sau cărţulii, au fost repede traduse în mai multe limbi și răspândite în întreaga Europă.

În anul 1507, un oarecare Hylacolymus, al cărui adevărat nume ar fi Martin Waldseemüller, într-o carte tipărită la Saint Die și intitulată *Cosmographiae introductio,* a propus cel dintâi ca noua parte a lumii să fie numită America. În 1509, apăru la Strasbourg un mic tratat de geografie care ţinea seama de recomandarea lui Hylacolymus; în 1520 e imprimată la Balé o ediţie a lui Pomponius Mela[196], care cuprinde o hartă a Lumii Noi cu numele de America. Numărul lucrărilor care, începând din această epocă, folosesc denumirea propusă de Waldseemuller devin din zi în zi mai numeroase.

Peste câţiva ani, fiind mai bine informat asupra adevăratului descoperitor și asupra valorii călătoriilor lui Vespucci, Waldseemuller făcea să dispară din lucrarea sa tot ce era în legătură cu navigatorul florentin și înlocuia pretutindeni numele lui Vespucci cu numele lui Columb. Prea târziu însă! Eroarea fusese consfinţită.

Cât despre Vespucci, e foarte puţin probabil ca el să fi cunoscut zvonurile care se răspândeau în Europa și ce se petrecea la Saint Die. Mărturii unanime, lăudându-i cinstea, trebuie să-l absolve pentru totdeauna de-o învinuire nedreaptă și care i-a pătat prea multă vreme amintirea.

Aproape în același timp cu Hojeda, alte trei expediţii părăseau Spania. Prima, compusă dintr-o singură navă, plecă în luna iunie 1499. Comandantul ei era Pedro Alonso Niño, care slujise sub Amiral în ultimele două călătorii ale acestuia. Niño se asociase cu un negustor din Sevilla. Cristóbal Guerra, care fără doar și poate că suportase cheltuiala expediţiei. Călătoria aceasta spre coasta Paria pare să fi avut

---

[196] Pomponius Mela (prima jumătate a secolului I e.n.) - geograf roman, originar din Peninsula Iberică. A scris prima geografie în limba latină, în trei volume. Nefiind un geograf explorator, Pomponius Mela a scris lucrarea, sa pe baza surselor bibliografice. A căutat să facă o descriere vie a naturii și a popoarelor din țările cunoscute în acea vreme.

drept scop mai mult comerţul propriu-zis decât curiozitatea ştiinţifică. Nicio descoperire nouă nu fu săvârşită, dar cei doi călători aduseră în Spania, în luna aprilie 1500, o cantitate de perle destul de mare ca să stârnească lăcomia nesăţioasă a compatrioţilor și dorinţa de a încerca aventuri asemănătoare.

A doua expediţie era comandată de Vicente Yáñez Pinzón, fratele mai mic al lui Alonso, comandantul „Pintei", care se arătase atât de invidios pe Columb. El însuși comandase „Niña" în călătoria din 1493.

Vicente Yáñez Pinzón pomi în noiembrie 1499 cu patru nave, din care numai două se reîntoarseră la Paloș, spre sfârșitul lui septembrie 1500. Și, ajungând pe continent ceva mai sus de meleagurile vizitate cu câteva luni mai înainte de Hojeda, Pinzón exploră coasta pe o lungime de 700 — 800 leghe, descoperi Capul Sfântul Augustin la 8°20' latitudine sudică, urcă spre nord-vest până la Río Grande, pe care îl numi *Santa Maria de la Mar dulce,* și ajunse, în aceeași direcţie, până la Capul San Vicente.

În sfârșit, din ianuarie până în iunie 1500, Diego de Lepe, cu două caravele, exploră aceleași meleaguri. În legătură cu această călătorie nu avem de notat decât observaţia, foarte importantă, făcută asupra direcţiei coastelor continentului începând de la Capul Sf. Augustin.

De-abia se reîntorsese Lepe în Spania, când două caravele porniră din Cádiz. Ele fuseseră armate de Rodrigo de Bastidas, cetăţean de frunte și bogat, ca să descopere pământuri noi, dar mai ales ca să adune aur și perle, schimbate pe mici obiecte de sticlă și pe alte nimicuri, lipsite de valoare.

Juan de la Cosa, a cărui destoinicie era proverbială și care cunoștea toate aceste meleaguri pentru că le explorase, conducea, de fapt, expediţia. Navigatorii atinseră uscatul, văzură Rio Sinu și Golful Uraba, și ajunseră la Puerto del Retrete sau de los escribanos, în Istmul Panamá. Portul acesta, a cărui recunoaştere Columb nu o făcu decât la 26 noiembrie 1502, se afla la șaptesprezece mile de orașul devenit curând celebru, dar astăzi distrus, Nombre de Dios („Numele Domnului").

Pe scurt, expediţia aceasta, organizată în scop de îmbogăţire de un negustor, deveni, graţie lui Juan de la Cosa, una din cele mai bogate în descoperiri. Din nefericire, ea avea să aibă un sfârșit tragic. Navele pieriră în Golful Xaragua, luciu care îi obligă pe Bastidas și pe La Cosa să meargă pe uscat până la Santo Domingo. Acolo, Bobadilla, guvernatorul a căruiinfamă purtare faţă de Columb am povestit-o, îi arestă pe cei doi exploratori sub motiv că cumpăraseră aur de la indienii din Xaragua și îi expedie în Spania, unde nu ajunseră decât după o furtună îngrozitoare, în care pieri o parte din flotă.

După expediţia aceasta bogată în rezultate, călătoriile de descoperiri deveniră ceva mai rare, timp de mai mulţi ani, care fură hărăziţi de spanioli întăririi dominaţiei lor în ţinuturile unde întemeiaseră așezări comerciale și fortăreţe.

În 1493, Columb începuse colonizarea Españolei și întemeiase orașul Isabella. Peste doi ani, Cristofor Columb parcurse el însuși insula, îi supuse pe bieţii indigeni cu ajutorul îngrozitorilor câini dresaţi pentru vânarea indienilor și-i forţă pe bieţii

oameni, obișnuiţi să trăiască din dărnicia naturii, la munca istovitoare din mine. Bobadilla și apoi Ovando îi tratară pe indieni ca pe niște vite, împărţindu-i coloniștilor spanioli. Cruzimile faţă de poporul acesta nefericit deveneau din zi în zi mai înspăimântătoare. Ovando îi întinse o josnică cursă reginei din Xaragua și o prinse împreună cu trei sute de indigeni mai de frunte. La un semnal dat, aceștia fură trecuţi prin tăișul sabiei, fără să fi existat vreo învinuire împotriva lor. „Timp de mai mulţi ani, spune Robertson, aurul care se aducea în vistieria regală a Spaniei s-a ridicat la aproape 460.000 de pesos[197], ceea ce trebuie să pară o sumă uriașă, dacă ţinem seama de marea creștere pe care valoarea argintului a dobândit-o de la începutul secolului al XVI-lea". În 1511, Diego Velásquez cuceri cu trei sute de oameni Cuba, și acolo se reînnoiră măcelurile și jafurile, care au adus o faimă atât de tristă numelui de spaniol. Indienilor li se tăiau mâinile, li se scoteau ochii, li se turna ulei încins sau plumb topit pe răni — aceasta când nu erau arși la foc potolit — ca să li se smulgă taina comorilor pe care se credea că le au. Astfel, populaţia se împuţină rapid și nu mai era departe ziua când avea să dispară cu totul. Trebuie citit în Las Casas, neobositul apărător al acestor oameni atât de odios persecutaţi, mișcătoarea și oribila relatare a torturilor pe care le-au avut de îndurat pretutindeni.

În Cuba, cacicul Hatuey, făcut prizonier, fu osândit să moară prin foc. Pe când se afla legat la stâlp, un călugăr franciscan îşi dădea toată silinţa să-l convertească, făgăduindu-i că se va bucura pe loc de toate plăcerile raiului, dacă va îmbrăţișa religia creștină.

— Există și spanioli în locul acesta al plăcerilor despre care îmi vorbești? întrebă Hatuey.

— Da, îi răspunse călugărul, dar numai cei care au fost drepţi și buni.

— Cei mai buni dintre ei nu pot avea nici dreptate, nici bunătate!! îi răspunse cacicul, indignat. Nu vreau să mă duc într-un loc unde aș putea întâlni măcar unul singur din neamul lor blestemat.

Oare nu e de ajuns numai faptul acesta pentru a zugrăvi deznădejdea, la care ajunseseră nefericiţii băștinași? Și asemenea grozăvii au loc pretutindeni unde pun piciorul spaniolii! Nenumărate au fost atrocităţile săvârșite de oameni care se socoteau civilizaţi și ţineau morţiș să convertească la creștinism popoare poate mai puţin sălbatice decât ei înșiși.

În decursul anilor 1504 și 1505, patru nave explorară Golful Uraba. Aceasta a fost prima călătorie în care Juan de la Cosa avu comanda supremă. În aceeași epocă trebuie plasată cea de-a treia călătorie a lui Hojeda de-a lungul coastei Coquibacoa, călătorie sigură, după expresia lui Humboldt, dar foarte neclară.

---

[197] Peso - veche monedă de argint spaniolă. În prezent pesosul este o unitate monetară și monedă într-o serie de țări din America latină și Filipine. Valoarea ei variază în diferite țări.

Indieni devoraţi de câini

În 1508, Juan Díaz de Solis, împreună cu V. Yáñez Pinzón, descoperi un vast ţinut, cunoscut de atunci sub numele de Yucatán. Deși această expediţie n-a fost marcată prin niciun eveniment de seamă, spune Robertson, ea merită să fie menţionată, pentru că a deschis drumul unor descoperiri de cea mai mare importanţă. Pentru același motiv, amintim călătoria lui Diego de Ocampo, care, având misiunea să facă înconjurul Cubei, recunoscu primul cu certitudine că ţara aceasta, privită odinioară de Columb ca făcând parte din continent, nu era decât o insulă mare.

Doi ani mai târziu, Juan de Solis și V. Pinzón, navigând la sud spre linia echinoxială, înaintară până la al 40-lea grad de latitudine sudică și constatară cu mirare că, pe această distanţă imensă, continentul se întindea fără întrerupere în dreapta lor. Navigatorii debarcară de mai multe ori, luară solemn în stăpânire pământul, dar nu întemeiară nicio așezare, din pricina lipsei de mijloace. Rezultatul cel mai clar al călătoriei a fost aprecierea mai exactă a întinderii acestei părţi a globului.

Primul care avu ideea să fundeze o colonie pe continent este Alonso de Hojeda, ale cărui călătorii aventuroase le-am povestit mai sus. Fără avere, dar cunoscut pentru curajul și spiritul său întreprinzător, el găsi lesne asociaţi care îi puseră la dispoziţie fondurile necesare.

În același timp, Diego de Nicuesa, un bogat colonist din Española, organiză o expediţie cu același scop (1509). Regele Fernando, oricând gata să facă risipă de îndemnuri puţin costisitoare, le acordă la amândoi numeroase diplome și titluri onorifice, dar nu le dădu niciun ban. El instituí pe continent două guvernăminte, între golfurile Venezuela și Honduras, unul cuprindea „Noua Andaluzie" (litoralul nordic al Columbiei), iar celălalt „Castilia de aur" (ţărmurile estice ale statelor Panamá și Costa Rica). Primul îi fu dat lui Hojeda, al doilea lui Nicuesa. Cei doi *conquistadores* avură de data aceasta a face cu populaţii mai puţin blajine decât cele din Antile. Hotărâte să se împotrivească cotropirii, ele aveau mijloace de rezistenţă noi pentru spanioli. De aceea, lupta fu înverșunată. Într-o singură bătălie, șaptezeci de oameni de-ai lui Hojeda pieriră uciși de săgeţile băștinașilor muiate în „curara", otravă atât de puternică, încât cea mai ușoară zgârietură pricinuia moartea. La rândul său, Nicuesa avu atât de furcă pentru a se apăra, încât, cu toate întăririle numeroase primite din Cuba, cei mai mulţi dintre cei ce se angajaseră în această expediţie pieriră în decursul anului de pe urma rănilor, a istovirii, a bolilor sau a lipsurilor. Supravieţuitorii fundară o colonie mică, Santa Maria, la Antigua, în Golful Darien, sub conducerea lui Vasco Núñez de Balboa, căruia îi revine un rol de frunte în istoria explorării continentului american.

Dar, înainte de a povesti uimitoarea expediţie a acestuia din urmă, trebuie să notăm descoperirea unui ţinut care formează extremitatea nordică a acestui arc adânc săpat în pământul care poartă numele de Golful Mexic, în 1502, Juan Ponce de Leon, urmaș al uneia dintre cele mai vechi familii din Spania, sosise împreună cu Ovando în Española. El contribuise la supunerea insulei și cucerise, în 1508, Insula San Juan de Puerto Rico.

Indieni arşi de vii.

Auzind de la băștinași că ar exista în Insula Bimini o fântână miraculoasă a cărei apă îi întinerește pe cei ce o beau, Ponce de Leon hotărî să pornească în căutarea ei. Pesemne că simţea nevoia să bea din apa aceasta, deși pe atunci n-avea decât vreo cincizeci de ani.

Ponce de León echipă, deci, pe cheltuiala lui trei corăbii și, pornind din portul Puerto Rico, la 1 martie 1512, se îndreptă spre Lucayes, pe care le vizită cu de-amănuntul, după cum vizită și Arhipelagul Bahama. Dacă nu găsi pe meleagurile acelea fântâna tinereţii pe care o căuta atât de naiv, a găsit în schimb un ţinut care i se păru roditor și căruia îi dădu numele de Florida, fie pentru că debarcase acolo în ziua de florii, fie din cauza priveliștei încântătoare. O asemenea descoperire ar fi satisfăcut un căutător mai puţin convins. Dar Ponce de Leon merse din insulă în insulă, gustând apa tuturor izvoarelor întâlnite în calc, fără să vadă, totuși, cum i se înnegrește părul cărunt și nici cum îi dispar zbârciturile. Plictisit că n-o mai scoate o dată la capăt, după șase luni de alergături zadarnice se lăsă păgubaș, punându-i pe Pérez de Ortubia și pe pilotul Antonio de Alăminos să continue căutarea, și se reîntoarse la Puerto Rico în ziua de 5 octombrie. „Și avu de îndurat multe batjocuri de la cei ce-l văzuseră reîntorcându-se tare bolnav și mai îmbătrânit decât la plecare” — spune P. Charlevoix.

Expediţia aceasta, ridicolă prin motivele ei, dar rodnică prin rezultatele avute, ar putea fi pusă în seria călătoriilor imaginare, dacă n-ar avea chezășia unor istorici atât de serioși ca Pedro Martin, Oviedo, Herrera și Garcilaso de la Vega.

Vasco Núñez de Balboa, mai tânăr cu cincisprezece ani decât Ponce de León, venise în America odată cu Bastidas și se stabilise în Española. Dar acolo, ca și mulţi alţi compatrioţi de-ai lui, cu tot *repartimiento* de indieni care îi fusese atribuit, făcu atâtea datorii, încât nu-și mai dorea nimic pe lume decât să scape de urmăririle numeroșilor săi creditori. Din nenorocire, o lege interzicea oricărei nave care pleca spre continent să ia pe bord debitori insolvabili. Graţie minţii lui ingenioase, Balboa știu să înlăture dificultatea și se lăsă rostogolit într-un butoi gol până la corabia care îl ducea pe Encisco spre Darien. Oricum ar fi fost, șeful expediţiei trebui să accepte concursul impus în mod atât de ciudat de aventurierul care nu se temea decât de portărei, după cum dovedi de îndată ce debarcă. Spaniolii, obișnuiţi cu slaba împotrivire a băștinașilor din Antile, nu putură să supună populaţiile dârze de pe continent. Din cauza neînţelegerilor interne, ei trebuiră să se refugieze la Santa Maria la Antigua, pe care Balboa, ales comandant în locul lui Encisco, o întemeia în Darien.

Balboa vârâse groaza în indieni îndeosebi datorită ferocităţii câinelui său Leoncillo, mai primejdios pentru băștinași decât douăzeci de oameni înarmaţi și care primea regulat raţia unui ostaș. De fapt, Balboa se dovedi mai perspicace decât predecesorii săi și nu recurse la represiune de dragul represiunii. Timp de mai mulţi ani, Balboa culese informaţii preţioase despre *El Dorado,* ţara aurului, unde n-avea să ajungă el însuși, dar către care avea să ușureze calea urmașilor săi.

Așa află despre existenţa la șase sori (șase zile de drum) a unei alte mări.

Oceanul Pacific, care scălda Perú, ţara unde aurul se afla din belșug. Balboa își adună, deci, o sută optzeci de voluntari, toți curajoși, deprinși ca și el cu primejdiile războiului, obișnuiţi cu miasmele nesănătoase ale unui ţinut mlăștinos, unde frigurile, dizenteria și bolile de ficat sunt în stare endemică.

Dacă Istmul Darién n-are mai mult de șaizeci de mile lărgime, în schimb e tăiat de-un lanţ de munţi înalţi, la poalele cărora solul aluvionar, extrem de fertil, întreţine o vegetaţie luxuriantă, cum europenii nici nu-și pot închipui măcar. Acolo e o harababură nestăvilită de liane, de ferigi, de arbori gigantici, care acoperă complet lumina soarelui, o adevărată pădure virgină, tăiată pe alocuri de smârcuri mlăștinoase și locuită de nenumărate păsări, de insecte și de animale cărora nimeni niciodată nu le tulbura tihna. O căldură jilavă sicrieşte puterile și doboară în scurtă vreme energia omului celui mai robust.

Pe lângă obstacolele semănate parcă dinadins de natură de-a lungul drumului pe care trebuia să-l străbată Balboa, se mai adăugau și cele, la fel de temut, pe care locuitorii ţinutului acestuia neospitalier aveau să i le pună în cale. Fără să-i pese de riscurile pe care putea să i le atragă expediţiei fidelitatea îndoielnică a călăuzelor și a ajutoarelor indigene. Balboa porni escortat de o mie de hamali indieni și de o haită formată din câinii aceia cumpliţi, care prinseseră în Española gustul cărnii omenești.

Dintre triburile întâlnite în cale, unele se refugiată în munţi cu proviziile lor, altele, folosind accidentele terenului, încercară să lupte. Mergând printre oamenii săi, suferind la rând cu ei aceleași lipsuri, necruţându-se niciodată, Balboa știu să le reînvie adeseori curajul slăbit, și să îi facă să continue înaintarea, așa încât, după douăzeci de zile de marș și de lupte neîntrerupte cu indienii, izbuti, în sfârșit, să descopere de pe vârful unui munte oceanul imens pe care avea să-l atingă după patru zile. Intrând în apă până la genunchi cu spada într-o mână și cu steagul Castiliei în cealaltă mână, el proclamă solemn că această mare ţară aparţine regelui Spaniei.

Partea Pacificului la care ajunsese e situată la est de Panamá și poartă și astăzi numele de San Miguel, dat de către Balboa. Informaţiile culese de la cacicul din vecinătate, supus cu armele și de la care luă o pradă bogată, se potriveau întru totul cu cele aflate la plecare.

Exista, într-adevăr, spre sud, un vast imperiu „atât de bogat în aur, încât cele mai obișnuite unelte erau făcute din acest metal”, unde un animal domestic, lama, al cărui chip desenat de indigeni aducea a cămilă, fusese domesticit și căra poveri grele. Amănuntele acestea interesante și marea cantitate de perle care îi fu oferită îi întări lui Balboa ideea că atinsese ţinuturile asiatice descrise de Marco Polo și că se afla în apropierea imperiului Cipango, căruia călătorul veneţian îi descrisese minunatele bogăţii, atât de ademenitoare pentru lacomii aventurieri.

Balboa traversă de mai multe ori Istmul Darien și de fiecare dată în altă direcţie. De aceea, Humboldt a putut, pe bună dreptate, să spună că ţinutul acesta era mai bine cunoscut la începutul secolului al XVI-lea decât pe vremea sa. Ba mai mult, Balboa lansă pe oceanul nou descoperit nave construite la porunca lui și pregătea

Balboa descoperind oceanul Pacific

un armament formidabil cu care avea de gând să cucerească Perú, când fu asasinat în mod odios din porunca guvernatorului Darienului, Avila Pedro Arâas, invidios pe faima cucerită și pe câştigurile pe care avea să i le aducă fără doar și poate expediţia plănuită. Avila îl acuză de înaltă trădare și insistă să i se aplice pedeapsa capitală, iar în 1517 Balboa fu decapitat. Descoperirea Perú-ului întârzie astfel cu cincisprezece ani, din cauza invidiei unui om al cărui nume îşi cuceri o tristă faimă.

Dacă datorită lui Balboa au fost culese primele date mai precise asupra Perú-ului, un alt explorator avea să aducă altele, nu mai puţin importante, despre vastul imperiu al Mexicului, care supusese aproape întreaga Americă Centrală. Juan Grijalva primise, în 1518, comanda unei flote de patru nave, armate de Diego Velásquez, cuceritorul Cubei, ca să culeagă informaţii asupra Yucatánului, văzut cu un an înainte de către Francisco Fernández de Cordoba. Grijalva, însoţit de pilotul Alaminos, care făcuse cu Ponce de León călătoria în Florida, avea sub ordinele lui două sute patruzeci de voluntari, printre care se afla și Bernal Díaz del Castillo, naivul autor al unei interesante povestiri a cuceririi Mexicului, de la care vom face mai multe împrumuturi.

După treisprezece zile de navigaţie, Grijalva stabilea poziţia Insulei Cozumel de pe coasta Yucatánului, trecea de Capul Catoche, pătrundea în Golful Campeche și debarca la 10 mai în Champoton, unde localnicii, cu toată uimirea pricinuită de navele luate drept monștri marini și de feţele palide care mânuiau fulgerul, ţinură piept cu atâta strășnicie marinarilor debarcaţi la uscat după apă de băut și îşi apărară în așa fel orașul, încât cincizeci și șapte de spanioli fură uciși, iar mulţi alţii răniţi. O primire atât de „călduroasă" nu-l încurajă deloc pe Grijalva să poposească prea mult lângă poporul acesta războinic. El porni, deci, din nou în larg, după o escală de patru zile, continuă să navigheze de-a lungul coastei Mexicului, intră la 17 mai pe albia unui fluviu numit de indigeni Tabasco, astăzi Grijalva, și se pomeni curând înconjurat de o flotă de vreo cincizeci de pirogi, pline cu războinici gata să înceapă lupta. Datorită prudenţei lui Grijalva și demonstraţiilor de prietenie pe care le făcu din belșug, spaniolii izbutiră de astă dată să evite o încăierare sângeroasă.

„Am pus să li se spună, scrie Bernal Díaz, că suntem supușii unui mare împărat numit don Carlos, că și ei trebuie să-l ia drept stăpân și că atunci o să le meargă foarte bine. Iar ei ne-au răspuns că aveau un suveran și că nu pricepeau cum noi, abia sosiţi acolo, le și oferim altul, fără ca măcar să-i cunoaştem!"

În schimbul câtorva nimicuri europene, lipsite de valoare, spaniolii primiră pâine de yuca, smoala de copal[198], bucăţi de aur turnate în forma de peștișori sau de păsări și veșminte ţesute din bumbac indigen. Pentru că indigenii luaţi la bord la Capul Catoche nu înţelegeau prea bine limba locuitorilor din Tabasco, popasul pe

---

[198] *Copal* - rășină tare care seamănă cu chihlimbarul. Rășina de copal se obține din unii arbori tropicali. Se întrebuințează pentru prepararea lacurilor.

aceste meleaguri fu scurtat și corăbiile întinseră iar velele. Trecând prin fața râului Guatzacoalco, navigatorii zăriră culmile înzăpezite ale munţilor San Martin și ancorară la gura unui fluviu care fu numit *Rio de las Banderas,* din pricina numeroaselor drapele albe desfășurate în semn de pace de către indigeni la vederea străinilor.

Când debarcă, Grijalva fu primit cu onorurile datorate zeilor. Localnicii îl tămâiară cu rășină de copal și îi puseră la picioare podoabe de aur, perle verzi și securi de aramă în valoare de peste o mie cinci sute de piaștri. După ce luară în stăpânire ţara, spaniolii ajunseră într-o insuliţă, care primi numele de San Juan de la numele sfântului serbat în acea zi și la care adăugară cuvântul „Culloa", repetat mereu de indigenii de pe aceste meleaguri. Culloa era vechiul nume al Mexicului, iar insula se numește până astăzi San Juan de Ulloa.

După ce încărcă pe o corabie și trimise în Cuba tot aurul adunat, Grijalva navigă mai departe de-a lungul coastei, descoperi înălţimile Tusta și Tuspa, culese informaţii numeroase și utile despre ţinutul acesta populat din belșug și sosi la *Rio de Canoas,* unde se pomeni atacat de-o flotă de pirogi, împotriva cărora abia izbuti să se apere.

Expediţia se apropiase de sfârșit, navele se aflau într-o stare jalnică și proviziile se isprăviseră; voluntarii, răniţi sau bolnavi, erau în orice caz prea puţini pentru a fi lăsaţi chiar la adăpostul unor fortificaţii, în mijlocul acestei populaţii războinice. Nici căpeteniile expediţiei nu se mai înţelegeau între ele. Pe scurt, după ce își reparară navele în râul Tonala, unde Bernal Díaz se lăudă că a semănat primii puieţi de portocali aduși în Mexic, spaniolii reluară drumul spre Santiago de Cuba, unde sosiră la 15 noiembrie, după o călătorie de șapte luni, și nu de patruzeci și cinci de zile, cum spune Ferdinand Denis și cum repetă Charton în *Călători vechi și moderni.*

Rezultatele obţinute în această călătorie erau nespus de importante. Pentru prima dată imensa linie a coastelor care formează Peninsula Yucatán, Golfuleţul Campeche și interiorul Golfului Mexic fusese explorată tară întrerupere, de la cap la cap. Acum nu numai că se știa despre Yucatán că nu e o insulă, așa cum se crezuse până atunci, dar Grijalva izbutise să adune numeroase informaţii preţioase despre puternicul imperiu mexican. Spaniolii fură foarte uimiţi când găsiră în Mexic o civilizaţie mult mai desăvârșită decât găsiseră la indigenii din Insulele Antile. Această civilizaţie se vădea în arhitectură, în procedeele de lucrare a pământului, în fineţea ţesăturilor de bumbac, în lucrătura podoabelor de aur pe care le purtau indienii. Nu se putea ca bogăţia și înflorirea Mexicului să nu stârnească lăcomia coloniștilor spanioli din Cuba. Noii argonauţi așteptau doar un prilej potrivit pentru a porni să cucerească noua lână de aur.

II

Hernando Cortés. Numirea lui. Echiparea unei expediţii și lupta împotriva lui Velásquez. Debarcarea la Vera Cruz. Mexic, stat al aztecilor. Moctezuma. Provinciile Tlascala și Cholula. Campania din Mexic. Moctezuma, prizonierul lui Cortés. Înfrângerea lui Narváez. „Noaptea tristă". Bătălia din valea Otumba. Al doilea asediu și cucerirea Mexicului. Expediţia în Honduras. Plecarea lui Cortés în Spania. Expediţia spre coasta Golfului Californiei. Întoarcerea lui Cortés în Spania și demersurile făcute pentru a fi numit guvernator. Moartea lui Cortés.

Guvernatorul Cubei, Diego Velásquez, fără să mai aștepte întoarcerea lui Grijalva, se grăbi să trimită în Spania informarea despre descoperirea noilor ţinuturi, informare pe care o întări cu trimiterea unor specimene de obiecte mexicane de aur. El ceru largi împuterniciri în vederea colonizării acestei regiuni. Încă înainte de a primi răspuns din Spania, el începu pregătirile pentru cucerirea ţării descoperite. Armarea flotei trebuia să corespundă primejdiei și importanţei expediţiei plănuite. Dar, dacă i-a fost destul de ușor să adune materialul și oamenii necesari, Velásquez, pe care un vechi scriitor ni-l înfăţișează ca pe un om nu prea mărinimos, schimbător și bănuitor, avu mai multă bătaie de cap ca să găsească un comandant. Într-adevăr, acesta din urmă trebuia să întrunească însușiri care aproape totdeauna se băteau cap în cap: să aibă un mare talent și un mare curaj, fără de care nu se putea aștepta la succes, și în același timp destulă docilitate și supunere, ca să nu întreprindă nimic fără ordin și să-i lase lui Velásquez, care nu înfrunta nicio primejdie, gloria faptei săvârșite și succesul dobândit. Unii, bravi și plini de iniţiativă, nu voiau să fie reduși la rolul de unealtă; alţii, mai docili sau mai prefăcuţi, nu aveau calităţile cerute pentru reușita unei expediţii de cucerire atât de importantă; unii, și anume cei ce îl însoţiseră pe Grijalva, voiau să i se dea șefului lor comanda supremă. Doar el descoperise ţara aceasta, îi cunoștea particularităţile și era foarte popular printre soldaţi și marinari. Dar tocmai de aceea Velásquez se temea să-i încredinţeze lui Grijalva comanda noii expediţii. Pe când se purtau aceste discuţii, doi favoriţi ai guvernatorului, Andres de Ducro, secretarul său, și Amador de Lares, controlor al Cubei, încheiară o alianţă cu un hidalgo numit Hernando Cortés, făgăduindu-i comanda expediţiei, dacă accepta să împartă cu ei prada pe care o va aduce din ţara cucerită. Se înţelege că Cortés acceptă și aliaţii lui începură să acţioneze.

Hernando Cortés

„Și îl lăudară în cuvinte atât de bune și de mieroase, făcându-i mari elogii lui Cortés — spune Bernal Díaz — asigurând că acesta ar fi omul cel mai potrivit, că ar fi o căpetenie curajoasă și fără îndoială foarte credincioasă lui Velásquez, căruia îi era fin, încât îl lăsară convins (pe guvernator), iar Cortés fu numit comandant suprem. Și cum Andres de Ducro era secretarul guvernatorului, se grăbi să formuleze în scris, cu cerneală trainică, împuterniciri depline și ample pentru Cortés, căruia i le aduse cu semnăturile cuvenite".

Fără îndoială că nu pe omul acesta l-ar fi ales Velásquez, dacă ar fi fost mai perspicace. Cortés se născuse în 1485, la Medellín în Extremadura, dintr-o familie veche, dar nu prea înstărită. După ce studiase câtva timp în Salamanca, se reîntoarse în orașul natal; dar viaţa pașnică și liniștită a orășelului nu putea să convină multă vreme caracterului său clocotitor și firii lui capricioase. De aceea, peste puţină vreme, Cortés plecă în America, bizuindu-se că-și vaface un rost acolo, datorită faptului că era rudă cu Ovando, guvernatorul Españolei.

La sosire, Cortés ocupă într-adevăr câteva slujbe onorabile și bănoase, fără să mai socotim că între timp luă parte la expediţiile îndreptate împotriva băștinașilor. Din nefericire, dacă se iniţia astfel în tactica folosită de indieni, se deprindea totodată cu actele de cruzime care au pătat de-atâtea ori numele de castilian. În 1511, Cortés îl însoţi pe Diego de Velásquez în expediţia din Cuba și se evidenţie într-atâta, încât, în ciuda unor divergenţe de vederi cu șeful său, primi ca răsplată pentru serviciile aduse concesiunea unor întinse pământuri și repartizarea unui grup de indieni.

În câţiva ani, datorită spiritului său întreprinzător, Cortés adunase trei mii de *castellanos,* sumă neobișnuit de mare pentru situaţia lui. Deși până atunci nu fusese niciodată comandant, activitatea lui neobosită, care urmase focului neastâmpărat al tinereţii, prudenţa lui binecunoscută — *„discrecion",* cum i se spunea odinioară — marea rapiditate în a lua hotărâri, în sfârșit, calitatea, recunoscută de toţi, de a ști să câștige inimile prin firea lui prietenoasă, iată însușirile care îi fură lăudate în faţa lui Velásquez de cei doi ocrotitori. Adăugaţi la aceasta o ţinută frumoasă, o îndemânare uluitoare când era vorba de exerciţii fizice și o putere de a îndura, de mirare chiar la aventurierii deprinși să sufere orice.

După ce îşi primi numirea cu toate semnele unei recunoștinţe cât se poate de respectuoase, Cortés îşi prinse la poarta casei un stindard de catifea neagră brodat cu aur și având o cruce roșie în mijlocul unor flăcări albastre și albe, iar deasupra crucii — aceste cuvinte scrise în latinește: „Prieteni, să urmăm crucea și, de avem credinţă, prin acest semn vom învinge". Din clipa aceea îşi concentră toate puterile minţii lui ingenioase asupra mijloacelor menite să-i aducă reușita expediţiei. Mânat de un entuziasm pe care nu i l-ar fi bănuit niciodată nici chiar cei care îl cunoșteau îndeaproape. Cortés nu numai că îşi cheltui pentru armarea flotei toţi banii pe care îi avea, dar îşi amanetă și proprietăţile și împrumută de la prieteni sume enorme, pe care le folosi pentru cumpărarea navelor, alimentelor, muniţiilor de război și cailor. În câteva zile, trei sute de voluntari se înrolară, atrași de faima generalului, ademeniţi de riscurile și de câștigurile posibile ale expediţiei.

Dar Velásquez, mereu bănuitor și fără îndoială îmboldit de câţiva invidioși, era să oprească expediţia încă de la începuturile ei. Aflând de la ocrotitorii săi că guvernatorul voia să-i ia titlul de comandant, Cortés nu stătu cu mâinile în sân. Deși n-avea echipajele complete și nici armament cât i-ar fi trebuit, îşi adună oamenii și ridică ancora peste noapte. Văzându-şi planurile astfel dejucate, Velásquez îşi ascunse mânia, dar făcu totul ca să-l aresteze pe cel ce scuturase cu atâta nepăsare orice urmă de dependenţă.

La Macaca, Cortés îşi completă aprovizionările și văzu înrolându-se sub pavilionul lui un mare număr dintre cei ce-l însoţiseră pe Grijalva: Pedro de Alvarado și fraţii săi, Cristobal de Olida, Alonso de Avila, Hernández de Puerto Carrero, Gonzalo de Sandeval și Bernal Díaz del Castillo, care avea să scrie despre aceste evenimente o preţioasă cronică. Apoi se îndreptă spre Trinidad, port situat pe coasta meridională a Cubei, unde luă noi provizii. Între timp, guvernatorul Verdugo primise scrisorile lui Velásquez cu porunca de a-l aresta pe Cortés, căruia i se luase comanda flotei. Dar fiindcă arestarea comandantului suprem ar fi primejduit securitatea orașului. Verdugo se abţinu. Cu gândul să-și mai recruteze oameni, Cortés porni spre Havana, pe când locotenentul său Alvarado se duse pe jos în port, unde fură făcute ultimele pregătiri. Cu toată nereușita primei lui încercări, Velásquez trimise iar ordinul de a-l aresta pe Cortés, dar guvernatorului Pedro Barba nu-i fu greu să-și dea seama că nu putea să-l execute în mijlocul unor soldaţi care, după cum spune Bernal Díaz, și-ar fi dat bucuroși viaţa pentru Cortés.

În sfârșit, după ce termină pe deplin recrutarea voluntarilor și ambarcă tot ce i se păru necesar, Cortés întinse velele la 18 februarie 1519, cu unsprezece nave, dintre care cea mai mare avea o sută de tone, o sută zece marinari cinci sute cincizeci și trei de soldaţi, dintre care treisprezece, archebuzieri, două sute de indieni din insulă și câteva femei pentru treburile gospodărești. Dar forţa expediţiei o constituiau cele zece tunuri mari cu muniţii și cei șaisprezece cai adunaţi cu mare cheltuială. Cu aceste mijloace aproape sărace și pe care, totuși, le strânsese atât de anevoie pornea Cortés lupta împotriva unui suveran ale cărui domenii erau mai întinse decât toate domeniile coroanei Spaniei — luptă ale cărei greutăţi l-ar fi făcut fără îndoială să dea înapoi, dacă le-ar fi putut prevedea măcar pe jumătate. Dar, așa cum a spus demult un poet, norocul le zâmbește celor îndrăzneţi.

După o furtună violentă, expediţia ajunse în faţa Insulei Cozumel (la nord-est de coasta Yucatánului), ai cărei locuitori, de teama spaniolilor, îmbrăţișară creștinismul. În momentul când flota părăsea insula, Cortés avu norocul să culeagă un spaniol numit Heronimo de Aguilar, de opt ani prizonier al indienilor. Omul acesta, care învăţase la perfecţie limba maya, îi aduse curând servicii deosebit de mari în calitatea lui de tălmaci.

După ce trecu de Capul Catoche, Cortés coborî în Golful Campeche, depăși Potonchan și urcă pe râul Tabasco, sperând că va fi la fel de bine primit acolo cum fusese Grijalva și că va putea culege și el la fel de mult aur. Dar sentimentele indienilor păreau cu totul schimbate; băștinașii încercară să-i opună rezistenţă. Cortés recurse atunci la violenţă. Cu toată mulţimea și bravura lor, indienii fură

înfrânţi în mai multe ciocniri, datorită spaimei pe care le-o pricinuiau detunăturile armelor de foc și ivirea călăreţilor, socotiţi de ei drept fiinţe supranaturale. „Indienii — scrie Bernal Díaz — nu văzuseră niciodată cai și crezură că animalul și călăreţul formează o singură fiinţă, puternică și necruţătoare. Pășunile și câmpiile erau pline de indienii care fugeau spre pădurea din apropiere”. În luptele acestea pieriră sute de indieni, iar spaniolii avură doi morţi, paisprezece oameni și mai mulţi cai răniţi. În sfârșit, pacea fu încheiată și Cortés primi hrană, veșminte de bumbac, puţin aur și douăzeci de sclave, printre care se afla Marina, proslăvită de toţi cronicarii spanioli pentru faptul că, trădându-şi cu uşurinţă poporul, trecu de partea spaniolilor și îi aduse lui Cortés servicii preţioase ca interpretă în acţiunea de cucerire a Mexicului.

Cortés îşi continuă expediţia spre vest, căutând un loc potrivit pentru debarcare, pe care nu-l găsi însă decât pe Insula San Juan de Ulloa, unde se oprise Grijalva. Abia ancorase flota, când o luntre se apropie fără teamă de nava amiral. Datorită Marinei, interpreta de origine aztecă, Cortés află că populaţia din partea locală făcea parte dintr-un mare imperiu, care le cucerise de curând ţara. Monarhul lor, numit Moathouzoma, mai bine cunoscut sub numele de Moctezuma, locuia la Tenochtitlán (orașul México), cam la șaptezeci de leghe spre interior. Cortés le arătă indienilor intenţiile lui pașnice, le oferi câteva daruri și debarcă pe plaja toridă și nesănătoasă de la Vera Cruz. Și îndată primi provizii din belșug. Dar, a doua zi după debarcare, lui Tautile, „guvernatorul” provinciei, nu-i veni deloc ușor când trebui să-i răspundă lui Iortes, care îi cerea să-l conducă imediat în faţa stăpânului său, căci cunoștea neliniștile și temerile care îl bântuiau pe împărat de la sosirea spaniolilor. Cu toate acestea, Tautile porunci să fie depuse la picioarele comandantului ţesături de bumbac, mantii de pene și obiecte de aur, a căror bogăţie nu făcu decât să aţâţe lăcomia europenilor. Și atunci, ca să le dea acestor bieţi indieni o idee despre puterea sa, Cortés făcu exerciţii de luptă cu soldaţii și trase câteva salve de tun al căror bubuit îi îngheţă de spaimă pe localnici. Tot timpul cât ţinuse întrevederea, câţiva pictori mexicani reproduseseră pe pânze de bumbac alb navele, trupele și tot ce le izbea vederea. Aceste desene, executate cu foarte multă îndemânare, trebuiau să-i fie trimise lui Moctezuma.

Înainte de a începe povestirea luptelor care aveau să urmeze una după alta, ni se pare nimerit să dăm câteva amănunte despre imperiul mexican, care, oricât de puternic ar fi părut, cuprindea totuși numeroși germeni de decădere și descompunere. Datorită lor, un pumn de aventurieri au putut să cucerească imperiul.

Partea Americii supusă lui Moctezuma purta numele de Anahuac și se întindea între 14 și 20° latitudine nordică. Pe la mijlocul acestei regiuni, care cuprinde climate foarte variate din cauza diferenţelor de altitudine, se întinde, ceva mai aproape de Pacific decât de Atlantic pe o circumferinţă de șaizeci și șapte de leghe și la 7500 de picioare deasupra mării, o vastă vale, pe al cărei fund se aflau atunci mai multe lacuri și care e cunoscută sub numele de valea México, după numele capitalei imperiului.

Cortés primește provizii, haine, puţin aur și 20 de sclave

Cum e lesne de închipuit, avem prea puţine date autentice despre un popor ale cărui cronici au fost arse de conchistadorii ignoranţi și de călugării fanatici, care nimiciră cu înverșunare tot ce putea reaminti tradiţiile religioase și politice ale poporului cucerit.

La începutul secolului al VII-lea, pe platoul Anahuac s-a așezat tribul toltecilor. Erau un popor inteligent, deprinși cu agricultura și cu meseriile, știind să lucreze metalele. Ei au construit cele mai multe dintre edificiile somptuoase și gigantice ale căror ruini se găsesc pretutindeni în Mexic.

După patru secole de dominaţie, toltecii dispărură din ţară tot atât de misterios pe cât apăruseră. Un secol mai târziu, ei fură înlocuiţi de un trib sălbatic, venit din nord-vest și urmat curând de alte triburi mai avansate, care par să fi vorbit limba toltecă. Cele mai vestite dintre aceste triburi au fost aztecii și alcolhueţii sau tezcucanii, care îşi asimilară cu uşurinţă spoiala de civilizaţie rămasă în ţară cu ultimii tolteci. Cât despre azteci, după o serie de migraţiuni și de războaie, se fixaseră în 1325 în valea México, unde îşi clădiră capitala Tenochtitlán. Timp de un secol, graţie unui pact de alianţă ofensivă și defensivă între statele Mexic, Tezcuco și Tlacopun, pact respectat cu stricteţe, civilizaţia aztecă, mai întâi închisă între hotarele văii, se răspândi și atinse curând ţărmurile Pacificului și ale Atlanticului.

În scurtă vreme, triburile acestea atinseră un nivel de civilizaţie superior celui al tuturor triburilor din Lumea Nouă. Comerţul devenise înfloritor în Mexic și trei feluri de monezi asigurau mecanismul schimbului. Supravegherea ordinii era bine făcută și un sistem de legături, funcţionând la perfecţie, permiteau transmiterea rapidă a ordinelor suveranului de la un capăt la altul al ţării. Numărul și frumuseţea orașelor, măreţia palatelor, a templelor și a fortăreţelor fac dovada unei civilizaţii avansate, care formează un ciudat contrast cu moravurile lor crude. Religia lor era politeistă. Preoţii formau o tagmă deosebit de numeroasă și se bucurau de multă influenţă chiar în afacerile exclusiv politice. Religia aztecilor era ţesută din cele mai absurde și mai sângeroase superstiţii. Așa se face că jertfele omenești, adoptate în primii ani ai secolului al XIV-lea și la început destul de rare, se înmulţiseră curând atât de mult, încât numărul victimelor ucise și formate în cea mai mare parte din membrii triburilor învinse atingea, în medie, douăzeci de mii de oameni anual, în unele împrejurări, numărul victimelor a fost mult mai ridicat. Așa, de pildă, în 1486, la inaugurarea templului lui Huitzilopchitl, șaptezeci de mii de prizonieri au fost uciși într-o singură zi!

Guvernarea Mexicului era monarhică; dar puterea împăraţilor, la început destul de restrânsă, sporise pe măsura cuceririlor și devenise despotică. Suveranul era ales totdeauna din aceeași familie și suirea lui pe tron era marcată prin numeroase jertfe omenești.

Împăratul Moctezuma aparţinea castei preoţilor și puterea lui crescuse în mod neobișnuit. După numeroase războaie, el îşi împinsese graniţele și subjugase popoarele care îi primiseră fără împotrivire pe spanioli, a căror dominaţie li se părea că trebuie să fie mai puţin apăsătoare și mai puţin crudă decât a aztecilor.

Este neîndoielnic că, dacă Moctezuma s-ar fi năpustit cu forţele lui considerabile

asupra spaniolilor, când aceștia ocupau plaja fierbinte și nesănătoasă de la Vera Cruz, Cortés n-ar fi putut rezista unei asemenea ciocniri cu toată superioritatea armelor și a disciplinei ostașilor. Spaniolii ar fi pierit până la unul sau ar fi fost siliţi să se ambarce.

Dar hotărârea, trăsătura cea mai vizibilă a firii lui Cortés, îi lipsea cu totul lui Moctezuma, care nu știu nicio clipă să se decidă într-un fel sau în altul.

Totuși, solii noi care veniseră din partea împăratului în tabăra spaniolă îi aduseră lui Cortés porunca de a părăsi ţara și, la refuzul acestuia, toate relaţiile băștinașilor cu năvălitorii fuseseră imediat întrerupte. Situaţia devenea tot mai încordată. Cortés îşi dădu seama de lucrul acesta. Și, după ce înfrânse câteva șovăieli ivite printre soldaţii lui, întemeie fortăreaţa de la Vera Cruz, fortăreaţă care avea să-i servească drept bază de operaţii și de sprijin pentru o eventuală reîmbarcare. Apoi organiză un fel de guvernământ civil, *de juntă,* cum s-ar spune astăzi, căreia îi înmână numirea sa revocată de Velásquez și care îi dădu, în numele regelui, noi împuterniciri dintre cele mai largi. Numirea aceasta de guvernator pe care o pusese la cale îl elibera de sub autoritatea lui Velásquez și îi dădea drept totodată la două cincimi din „câştiguri". Pe lângă aceasta, Cortés pregăti o corabie și trimise pe doi oameni ai lui — Puerto Carrero și Montejo — în Spania pentru a înmâna împăratului Carol al V-lea un memoriu și bucăţi de aur mexican. În felul acesta spera Cortés să câştige bunăvoinţa curţii regale. Apoi, îi primi pe solii orașului Zempoalla veniţi să-i ceară alianţa și protecţia împotriva lui Moctezuma, al cărui jug nu mai puteau să-l rabde.

A fost, într-adevăr, un mare noroc găsirea unor asemenea aliaţi din primele zile ale debarcării. De aceea, Cortés, nevrând să lase să-i scape un asemenea prilej, îi primi cu prietenie pe intonaci, merse în capitala lor și, după ce construi o fortăreaţă la Quiabistan, pe malul mării, îi convinse să refuze plata dărilor. Șederea la Zempoalla şi-o folosi îndemnându-i pe localnici să se convertească la creștinism și le răsturnă idolii, cum făcuse și la Cozumel, ca să le dovedească neputinţa zeilor locali.

În acest timp, pentru a zădărnici un complot ce se urzea în tabăra lui și, convins că atâta vreme cât va mai exista vreun mijloc de reîntoarcere în Cuba va avea de luptat împotriva oboselii și a nemulţumirilor soldaţilor săi. Cortés puse să fie trase pe uscat toate navele, sub pretextul că se aflau într-o stareprea proastă ca să mai poată servi. Actul acesta, de-o îndrăzneală uluitoare, îi silea pe oameni să învingă sau să moară.

Nemaiavând apoi să se teamă de indisciplina ostașilor săi, Cortés plecă la 16 august din Zempoalla cu cinci sute de soldaţi, cincisprezece cai și șase tunuri de câmp, o mie trei sute de războinici din triburile aliate și o mie de indieni, destinaţi tuturor muncilor de rând.

Curând spaniolii ajunseră la hotarele Ţărișoarei Tlascala, al cărei popor, dușman îndârjit al oricărui fel de aservire, se războia de multă vreme cu Moctezuma. Cortés spera că intenţia de a-i elibera pe indieni de jugul mexican, intenţie spusă cu glas tare de atâtea ori, îi va atrage de partea lui, ca aliaţi, pe

tlascalani. De aceea le ceru liberă trecere prin teritoriul lor, în drum spre Mexic. Dar solii îi fură luaţi prizonieri și, când înaintă în interiorul ţării, trebui două săptămâni la rând să facă faţă atacurilor necontenite de zi și de noapte ale unor armate formate din 30.000 de tlascalani, care dovediră o vitejie și o dârzenie, cum spaniolii nu mai întâlniseră până atunci în Lumea Nouă.

Dar armele acestor viteji erau prea primitive. Ce puteau face tlascalanii cu săgeţi și lănci ale căror vârfuri erau făurite din obsidiană sau din os de pește, ce puteau face cu niște ţepușe întărite în foc, cu niște măciuci de lemn și mai ales cu tactica lor necorespunzătoare? Când văzură că în toate luptele care costaseră viaţa atâtora dintre cei mai viteji războinici ai lor nu fusese ucis niciun spaniol, tlascalanii îi socotiră pe străini ființe supranaturale, nemaiștiind totodată ce să creadă despre oamenii care trimiteau înapoi cu mâinile tăiate spionii prinși în tabăra lor și care după fiecare izbândă nu numai că nu-și mâncau prizonierii, așa cum ar fi făcut aztecii, dar le mai și dădeau drumul încărcaţi de daruri și cereau pacea.

Tlascalanii se recunoscură, deci, vasali ai spaniolilor și jurară să-l ajute pe Cortés în toate expediţiile lui. La rândul său, acesta trebuia să-i ocrotească împotriva dușmanilor. De altfel, era și timpul să se încheie pacea. Mulţi dintre spanioli zăceau răniţi sau bolnavi și toţi erau istoviţi. Intrarea lor triumfală în Tlascala, unde fură primiţi ca ființe supranaturale, îi făcu peste puţin timp să-și uite suferinţele îndurate.

După trei săptămâni de odihnă în acest oraș, Cortés își reluă marșul spre México, cu o armată auxiliară de șase mii de tlascalani. El se îndreptă mai întâi spre Cholula, socotit de indieni ca oraș sfânt, sanctuar și reședinţă dragă zeilor. Lui Moctezuma îi convenea să-i atragă acolo pe spanioli, fie pentru că socotea că zeii înșiși vor răzbuna pângărirea templelor, fie pentru că se gândea că o răscoală și un măcel ar putea fi mai ușor puse la cale în orașul acesta populat și fanatic.

Dar Cortés fusese avertizat de tlascalani să nu se încreadă în dovezile de prietenie și de devotament ale cholulanilor. Oricum, însă, el își așează tabăra în interiorul orașului, căci prestigiul îi cerea să pară că nu se teme de nimic, înștiinţat de tlascalani că femeile și copiii fuseseră îndepărtaţi din oraș și de Marina că o armată uriașă era concentrată la porţile orașului, că tranșee și capcane fuseseră săpate pe uliţe, în timp ce terasele erau pline de bolovani și de săgeţi. Cortés i-o luă înainte dușmanului, prinse căpeteniile orașului și organiză masacrarea populaţiei, luată prin surprindere și lipsită de conducători. Timp de două zile întregi, nefericiţii cholulani avură de îndurat toate relele pe care le putură născoci furia spaniolilor și răzbunarea tlascalanilor, aliaţii acestora. Șase mii de locuitori măcelăriţi, arși de vii, templele incendiateși orașul pe jumătate distrus a însemnat o pildă cumplită, în stare să-i înspăimânte pe Moctezuma și pe supușii săi.

De aceea, pretutindeni, în cele douăzeci de leghe care îl despărţeau de capitală, Cortés fu primit ca un eliberator. Nu exista cacic să nu i se plângă de despotismul imperial și lucrul acesta îi întări lui Cortés nădejdea că va înfrânge ușor un imperiu atât de divizat.

Și, pe măsură ce coborau din Munţii Chalco, se desfășurau pe dinaintea ochilor

LAGUNE
DE MEXICO
lors du Siège par
F·CORTÈS.
d'après l'édition mexicaine
DE CLAVIJERO
LAGUNE DE TEZCUCO
LAGUNE DE CHALCO
MEXICO
TEZCUCO
CHALCO
Tepotzotlan
Teltitlan
Tecamac
Chiconautla
Ehecatepec
Totolzinco
Tolpetlac
Tlalnepantla
Tepayaca
Salinas
Azcapozalco
Tacuba
Popotla
Chapoltepec
Atlacuihuajan
Mixcoac
Peñol de Baños
Chinampas
Peñol del Marques
Iztapalapan
Mexicalzinco
Culhuacan
Huitzilopochco
Ayotla
Chimalhuacan
Atlatonco
Acolman
Tepechpan
Papalotla
Atenco
Huexutla
Xochimilco
Tepepan
Tetlahuaco
Mizquic
Cuitlahuac

fermecaţi ai spaniolilor valea México, lacul ei imens, adânc tăiat și înconjurat de orașe mari, capitala clădită pe stâlpi și ogoarele bine cultivate.

„Pretutindeni — scrie uimit Bernal Díaz — se ridicau turnuri și temple, impozante clădiri de piatră — când pe uscat, când pe apă. Niciodată și nici în vis nu ne-am putut închipui ceva asemănător".

Fără să-i pese de nesfârșitele tărăgăneli ale lui Moctezuma, care nu știu până în ultima clipă cum să primească pe spanioli, ca prieteni sau ca dușmani, Cortés porni de-a lungul drumului care ducea în capitală, peste lac, și tocmai ajunsese la o milă de oraș, când niște indieni, ale căror veșminte măreţe arătau că sunt mari căpetenii, îl întâmpinară ca să-l salute și să-i anunţe venirea împăratului.

Moctezuma se ivi curând, purtat pe umeri de favoriţii săi, într-un soi de litieră împodobită cu aur și cu pene; în același timp, un baldachin minunat îl apăra de arșiţa soarelui.

Și, pe măsură ce împăratul înainta, indienii se prosternau în faţa lui şi-şi ascundeau capetele de parcă n-ar fi fost vrednici să-l privească. Această primă întrevedere fu prietenoasă, iar Moctezuma îşi conduse el însuși oaspeţii în reședinţa pe care le-o pregătise, un imens palat, împrejmuit cu ziduri de piatră și apărat de turnuri înalte. Cortés îşi luă de îndată măsurile de apărare şi-şi instală tunurile pe uliţele care duceau spre palatul acela.

La a doua întrevedere, generalul și ostașii săi primiră daruri măreţe. Moctezuma povesti că, după o străveche legendă, strămoșii aztecilor ar fi venit în ţară conduși de un om alb și bărbos ca spaniolii. După ce le întemeiase puterea, el se îmbarcase și pornise pe ocean, făgăduindu-le că urmașii lui vor veni cândva să-i viziteze și să le reformeze legile. Dacă el îi primea astăzi, nu ca pe străini, ci ca pe niște părinţi, pricina era convingerea că vedea în ei pe urmașii străvechii căpetenii. Și îi ruga să se socotească stăpânii statelor lui.

Zilele următoare fură folosite pentru vizitarea orașului, care li se păru spaniolilor mai mare, mai populat și mai frumos decât toate celelalte pe care le văzuseră până atunci în America. Ciudăţenia o constituiau șoselele care îl legau de uscat, tăiate pe alocuri, ca să îngăduie libera trecere a ambarcaţiilor care brăzdau lacul. Peste golurile acestea erau întinse poduri, ușor de distrus. Spre răsărit nu exista șosea și nu se putea face legătura cu uscatul decât cu ajutorul pirogilor.

Așezarea aceasta a orașului México firește că-l neliniștea pe Cortés, care se putea pomeni pe neașteptate blocat în oraș, tară putinţă de ieșire. Ca să prevină orice fel de încercare de răscoală, el hotărî să-l ţină ca ostatic pe împărat. De altfel, veștile nou aflate îi dădeau un excelent motiv pentru reţinerea împăratului: Qualpopoca, o căpetenie mexicană, atacase ţinuturile supuse spaniolilor și-i rănise grav pe Escalante și pe șapte dintre soldaţii lui; în sfârșit, capul tăiat al unui prizonier spaniol, plimbat din oraș în oraș, dovedea că năvălitorii puteau fi învinși și că nu erau decât niște muritori de rând.

Cortés profită de aceste evenimente ca să-l acuze de perfidie pe împărat, pretinzând că Moctezuma se arăta prietenos cu spaniolii numai ca să aibă prilejul să-i facă să îndure soarta lui Escalante, purtare nedemnă de un suveran și cu totul

diferită de încrederea pe care Cortés venise s-o afle. Dacă însă toate bănuielile spaniolilor nu erau întemeiate, împăratul avea un mijloc simplu de tot să se justifice, poruncind pedepsirea lui Qualpopoca. În sfârșit, pentru a împiedica ivirea unei noi agresiuni, care nu putea decât să dăuneze bunei înţelegeri, și ca să le dovedească mexicanilor că el n-avea nici urmă de gând rău împotriva spaniolilor, lui Moctezuma nu-i rămânea decât să vină să locuiască în mijlocul lor. Se înţelege că împăratul nu se hotărî ușor s-o facă, dar trebui să cedeze violenţei și ameninţărilor. Anunţându-le supușilornoua lui hotărâre, el trebui să-i asigure de mai multe ori că intra de bunăvoie în mâinile spaniolilor și să-i liniștească prin aceste cuvinte, căci ei ameninţau să se năpustească asupra străinilor.

Lovitura aceasta îndrăzneaţă reuși peste așteptările lui Cortés. Qualpopoca, fiul său și cinci dintre aţâţătorii la răscoală fură prinși de mexicani, daţi pe mâna tribunalului spaniol, parte și jude în același timp, care îi osândi și-i făcu să fie arși de vii. Nemulţumit că pedepsise niște oameni care nu făcuseră decât să execute poruncile împăratului lor și se împotriviseră cu arma în mână la cotropirea ţării, Cortés îi impuse o nouă umilinţă lui Moctezuma, punându-i fiare la picioare, sub cuvânt că vinovăţii îl acuzaseră în ultima clipă.

Timp de șase luni conchistadorul exercită, în numele împăratului redus la rolul unui rege trândav, autoritatea supremă, schimbând guvernatorii care nu-i erau pe plac, cerând impozitele, decizând în toate amănuntele administraţiei, trimiţând în diferite provincii ale imperiului spanioli însărcinaţi să recunoască producţia și să cerceteze cu deosebită grijă ţinuturile miniere și procedeele folosite pentru strângerea aurului.

În sfârșit, Cortés folosi curiozitatea lui Moctezuma care dorea să vadă nave europene și, aducând de la Vera Cruz scule și greemente de la corăbiile trase pe uscat, construi două brigantinc destinate să-i asigure comunicaţia cu uscatul peste apele lacului.

Plin de îndrăzneală în faţa atâtor dovezi de supunere și de umilinţă. Cortés merse și mai departe, cerându-i lui Moctezuma să se recunoască vasalul și tributarul regelui Spaniei. Se înţelege că actul acesta de credinţă și omagiu fu însoţit de daruri bogate, ca și de o mare contribuţie materială, strânsă fără multe greutăţi. Cortés folosi prilejul ca să adune la un loc tot aurul și argintul stors de la indieni și topi întregul metal, cu excepţia unor piese păstrate pentru felul admirabil în care erau lucrate. Dar totul se ridica abia la 600.000 de pesos, adică la 2500.000 de livre. Astfel, deși spaniolii îşi folosiseră toate forţele, deși Moctezuma îşi golise vistieria ca să-i sature, produsul se ridica la o sumă derizorie, prea puţin potrivită cu ideea cuceritorilor despre bogăţia ţării.

După ce fură puse deoparte *cincimea* pentru rege, *două cincimi* pentru Cortés și aurul destinat să acopere banii avansaţi pentru cheltuielile de armare, partea fiecărui soldat abia dacă se mai ridica la o sută de pesos. După ce înduraseră atâta osteneală, după ce înfruntaseră atâtea primejdii și răbdaseră atâtea lipsuri pentru o sută de pesos, vedeau toţi că mai bine ar fi rămas în Española! Dacă la rezultatul acesta păcătos duseseră măreţele făgăduieli ale lui Cortés, dacă împărţirea fusese

făcută pe dreptate, lucru de care nu erau tocmai siguri, n-avea niciun rost să mai zăbovească într-o ţară atât de nenorocită, câtă vreme sub comanda unui șef mai puţin darnic în făgăduieli, dar mai generos, puteau fi cucerite ţinuturi bogate în aur și în pietre scumpe, unde luptătorii viteji îşi puteau primi răsplată mai substanţială pentru cele îndurate. Astfel murmurau aventurierii aceștia înfometaţi de aur; și unii primeau bombănind ceea ce li se cuvenea, iar alţii refuzau cu dispreţ să-și ia plata.

Dacă Cortés izbutise să-l convingă pe Moctezuma în tot ce privea politica, nu tot așa se întâmplă când fu vorba de religie, căci nu izbuti deloc să-l convertească, iar când vru să dărâme idolii, așa cum făcuse la Zempoalla, se iscă o răscoală care ar fi devenit fără îndoială foarte serioasă, dacă nu și-ar fi lăsat baltă planul. De atunci, mexicanii, care înduraseră aproape fără împotrivire întemniţarea și supunerea monarhului lor, hotărâră să-și răzbune zeii pângăriţi și puseră la calc o revoltă generală împotriva cotropitorilor.

Tocmai în clipa când lucrurile păreau că iau o întorsătură mai puţin favorabilă în interiorul ţării, Cortés primi, din Vera Cruz, vestea că mai multe nave se aflau în faţa portului. La început, Cortés crezu că flota aceasta de ajutor îi fusese trimisă de Carol Quintul, ca răspuns la scrisoarea pe care i-o trimisese la 16 iulie 1519, prin Puerto Carrero și Montejo. Dar se lămuri curând și află că expediţia aceasta, organizată de Diego Velásquez, care aflase cu câtă ușurinţă îşi scuturase locotenentul său toate legăturile de dependenţă faţă de el, avea drept scop să-i ia bunurile, să-l facă prizonier și să-l trimită în Cuba, unde avea să fie grabnic judecat.

Flota aceasta, a cărei comandă îi fusese încredinţată lui Pámfilo de Narváez, avea nu mai puţin de optsprezece nave, purtând optzeci de călăreţi, o sută de pedestrași, dintre care optzeci de mușchetari, o sută douăzeci de arbaletieri și douăsprezece tunuri.

Narváez debarcă tară împotrivire lângă portul San Juan de Ulloa. Dar, somându-l pe Sandoval, guvernatorul din Vera Cruz, să-i predea orașul, acesta puse mâna pe cei trimiși să-i aducă această cerere neobrăzată și-i trimise în orașul México. Cortés îi eliberă imediat și luă de la ei informaţii în legătură cu planurile și cu forţele lui Narváez. Primejdia care-l pândea era mare. Trupele înarmate de Velásquez erau mai numeroase, aveau arme și muniţii mai multe decât ale lui; printre altele, ceea ce îl neliniștea nu era perspectiva de a fi osândit și omorât, ci teama de a vedea pierdute roadele atâtor strădanii. Situaţia era critică. După ce chibzui adânc și cântări toate aspectele hotărârii pe care avea s-o ia, Cortés preferă lupta, cu toate că era dezavantajat, în locul sacrificării cuceririlor sale.

Înainte de a ajunge la soluţia aceasta extremă, Cortés îl trimise pe preotul său Olmedo la Narváez. Dar Olmedo fu primit foarte rău și văzu cum toate propunerile de împăcare îi sunt respinse cu dispreţ. Olmedo avu mai mult succes pe lângă soldaţi, dintre care cei mai mulţi îl cunoșteau și cărora le împărţi numeroase lănţișoare și inele de aur, precum și alte giuvaieruri menite să le facă o înaltă părere despre bogăţiile cuceritorului. Dar cum Narváez, care prinsese de veste, nu mai voia să-și lase trupele supuse ispitirii, puse preţ pe capul lui Cortés și al ofiţerilor săi mai de frunte și înainta spre locul unde se afla acesta. Cortés însă era destul

Moartea lui Moctezuma

de inteligent ca să nu dea lupta în condiţii neprielnice. Zăbovi, îl lăsă în pace pe Narváez și pe ostașii lui, care se reîntoarseră la Zempoalla, și lucră cu atâta iscusinţă, încât, compensându-și inferioritatea forţelor prin surpriza și spaima unui atac nocturn, îşi luă prizonier adversarul împreună cu toată armata și nu pierdu el însuși decât doi soldaţi.

Învingătorul îi tratâ bine pe învinși, lăsându-i să se hotărască singuri dacă vor să se retragă în Cuba sau să împărtășească soarta comandantului lor. Această ultimă perspectivă, sprijinită de daruri și de făgăduieli, li se păru atât de ispititoare noilor veniţi, încât Cortés se pomeni în fruntea a o mie de oameni a doua zi, după ce fusese cât pe-aci să cadă în mâinile lui Narváez.

Brusca reîntoarcere a norocului fu puternic ajutată de iscusinţa diplomatică a lui Cortés, care se grăbi să reia drumul spre México. Trupele lăsate sub comanda lui Alvarado pentru paza comorilor și a împăratului prizonier se aflau reduse la ultimele limite de către localnicii răsculaţi, care uciseseră sau răniseră numeroși soldaţi și-i ţineau pe ceilalţi înghesuiţi, sub ameninţarea permanentă a unui atac general. De altfel, trebuie spus că purtarea imprudentă și criminală a spaniolilor, și mai ales măcelărirea în timpul unei sărbători a cetăţenilor celor mai de frunte din imperiu, stârniseră răscoala de care se temeau și pe care ar fi vrut s-o înlăture.

După ce mai luă cu el două mii de tlascalani, Cortés grăbi marșul forţat spre capitală, unde ajunse, spre norocul lui, înainte ca indienii să fi rupt podurile drumurilor și ale digurilor care legau México de uscat. Dar, cu toată sosirea acestor întăriturí, situaţia nu se îmbunătăţi. Zilnic trebuiau date noi lupte și făcute ieșiri ca să fie liberate aleile palatelor ocupate de spanioli.

Cortés înţelese atunci ce greșeală făcuse venind să se închidă într-un oraș unde putea fi forţat din clipă în clipă și de unde îi era totodată atât de greu să iasă. Și se gândi să recurgă la Moctezuma, care putea, prin autoritatea și prestigiul de care mai era încă înconjurat, să domolească răscoala sau să le dea, în orice caz, puţin răgaz spaniolilor și să le pregătească retragerea. Dar când nefericitul împărat, devenit jucăria lui Cortés, se ivi pe ziduri gătit cu podoabele lui regești și începu să-și sfătuiască supușii să înceteze lupta, se ridicară murmure de nemulţumire și se auziră ameninţări. Lupta reîncepu; mai înainte ca soldaţii să aibă vreme să-l apere cu scuturile lor, împăratul fu străpuns de săgeţi și lovit în cap cu un bolovan care îl doborî.

Văzând aceasta, indienii, înspăimântaţi de crima pe care o săvârșiseră, încetară imediat lupta și fugiră care încotro. Iar împăratul, înţelegând prea târziu josnicia rolului pe care Cortés îl făcuse să-l joace, îşi smulse fețele cu care îi fuseseră oblojite rănile, refuză orice fel de hrană și muri blestemându-i pe spanioli.

După un eveniment atât de funest, nu mai putea fi vorba de împăcare cu mexicanii și spaniolii trebuiau cu orice preţ și cât mai degrabă să se retragă dintr-un oraș în care aveau să fie asediaţi și înfometaţi. Cortés înţelese și pregăti în taină retragerea. Oastea îi era din zi în zi încercuită mai îndeaproape; el însuși fu nevoit să se lupte de mai multe ori cu spada în mână, ca un ostaș de rând. Solis povestește chiar, nu se știe după ce izvoare, că, la asaltul uneia dintre clădirile care

dominau cartierul spaniolilor, doi tineri mexicani, recunoscându-l pe Cortés care îşi însufleţea soldaţii vorbindu-le, hotărâră să se jertfească pentru a-l ucide pe cel ce adusese nenorocirea patriei lor. Se apropiară, deci, de el într-o poziţie rugătoare, ca și cum ar fi vrut să-i ceară iertare, și, apucându-l de după mijloc, îl traseră spre crenelurile prin care se aruncară amândoi, sperând să-l târască după ei. Dar, Cortés, datorită puterii și agilităţii lui neobișnuite, izbuti să scape din strânsoare și bravii mexicani pieriră în încercarea lor generoasă și zadarnică de a-și salva patria.

Retragerea odată hotărâtă, mai rămânea doar de ştiut dacă va fi operată ziua sau noaptea. Ziua s-ar fi putut mai bine rezista inamicului, s-ar fi văzut mai bine capcanele întinse, s-ar fi putut lua mai ușor măsuri pentru refacerea podurilor rupte de mexicani. Pe de altă parte, se știa că indienii atacau rareori după ce amurgea; dar ceea ce-l hotărî pe Cortés să se retragă noaptea a fost faptul că un ostaș, care se socotea priceput în astrologie, le făgăduise camarazilor săi o izbândă sigură dacă vor opera noaptea.

Porniră, deci, la miezul nopţii. În afara trupelor spaniole, Cortés mai avea sub comanda lui detașamentele din Tlascala, Zempoalla și Cholula, care se mai ridicau încă, în ciuda pierderilor însemnate suferite până atunci, la șapte mii de oameni. Sandoval comanda avangarda; Cortés se afla la mijloc, cu bagajele, tunurile și prizonierii, printre care se aflau un fiu și două fiice ale lui Moctezuma; Alvarado și Velásquez de Leon conduceau ariergarda. Spaniolii avuseseră grijă să construiască un pod mobil, care trebuia să fie așternut peste părţile rupte ale drumului. Dar de-abia ieșiră pe digul care ducea la Tacuba și care era cel mai scurt, când fură atacaţi din faţă, din flancuri și de la spate de mari cete dușmane, pe când o nenumărată flotilă de pirogi zvârlea spre ei o grindină de pietre și de săgeţi. Buimăciţi, orbiţi, aliaţii nu știau cui să răspundă. Podul de lemn se scufundă sub greutatea artileriei și a luptătorilor. Înghesuiţi pe o șosea îngustă, neputând să-și folosească armele de foc, lipsiţi de cavaleria care n-avea loc să se desfășoare, amestecaţi cu indienii care îi atacau corp la corp, nemaiavând puterea să ucidă, înconjuraţi din toate părţile, spaniolii și aliaţii lor cedară în faţa numărului mereu sporit al atacanţilor. Căpetenii și soldaţi, pedeștri și călăreţi, spanioli și tlascalani, toţi erau buimăciţi; fiecare se apăra pe sine, fără grija disciplinei și a salvării comune.

Totul părea pierdut, când Cortés, cu vreo sută de oameni, izbuti să treacă dincolo de ruptura digului, peste grămada cadavrelor care o acoperea. Apoi, rânduindu-și soldaţii pe măsură ce soseau și trecând în fruntea celor mai puţin grav răniţi, generalul pătrunse în mijlocul învălmășelii și reuși să despresureze o parte dintre ai săi. Înainte de revărsatul zorilor, toţi câţi putuseră scăpa din masacrul acestei *noche triste* (nopţi triste), cum a fost numită noaptea aceea înspăimântătoare, se aflau adunaţi la Tacuba. Cu ochii plini de lacrimi Cortés îşi trecu în revistă ultimii soldaţi, acoperiţi de răni, şi-şi dădu seama de pierderile simţitoare pe care le suferise; patru mii de indieni, tlascalani și cholulani și aproape toţi caii fuseseră uciși; toată artileria, ca și muniţia și cea mai mare parte din bagaje fuseseră pierdute; mai mulţi ofiţeri de frunte, Velásquez de Leon, Salcedo, Morla,

Lares și mulţi alţii, se aflau printre cei morţi; printre cei mai grav răniţi se afla Alvarado; nu exista om, fie el ofiţer sau soldat, care să nu fi fost rănit.

Cortés nu zăbovi la Tacuba, ci pomi la întâmplare, spre Tlascala, unde altminteri nu știa cum va fi primit. Hărţuiţi într-una de mexicani, spaniolii trebuiră să mai dea o mare bătălie în câmpiile de la Otumba, împotriva unei mulţimi de războinici pe care unii istorici îi evaluează — desigur exagerat — la două sute de mii de oameni. Graţie celor câţiva călăreţi care îi mai rămăseseră, Cortés putu să doboare tot ce se afla în faţa lui și să ajungă până la o ceată de căpetenii, ușor de recunoscut după panașele lor aurite și după veșmintele lor luxoase, printre care se afla și căpetenia care purta steagul. Cu câţiva călăreţi, Cortés se năpusti asupra lor și fu destul de norocos sau destul de îndemânatic ca să doboare cu o lovitură de lance căpetenia mexicană, pe care un soldat numit Juan de Salamanca îl răpuse cu o lovitură de spadă. Din clipa când steagul dispăru, bătălia fu câștigată și mexicanii, cuprinși de groază, părăsiră în grabă câmpul de bătaie. „Niciodată spaniolii n-au trecut printr-o primejdie mai mare, spune istoricul american Prescott, și fără steaua lui Cortés niciunul n-ar fi supravieţuit ca să transmită posterităţii descrierea sângeroasei bătălii de la Otumba”. Prada fu uriașă și putu să-i despăgubească în parte pe spanioli de pierderile suferite la ieșirea din México, deoarece armata învinsă fusese formată din cei mai de seamă războinici ai naţiunii, care, siguri de victorie, se gătiseră cu cele mai alese podoabe.

A doua zi, spaniolii intrau pe teritoriul Tlascalei.

„Voi atrage acum atenţia cititorilor curioși, spune Bernal Díaz, asupra faptului că, atunci când ne-am reîntors în México în ajutorul lui Alvarado, eram în total cam o mie cinci sute de oameni, punându-i la număr și pe cei nouăzeci și șapte de călăreţi, optzeci de arbaletieri și tot atâţia purtători de dar de și adăugând peste două mii de tlascalani și multă artilerie. A doua intrare a noastră în México avu loc în ziua de sf. Ioan a anului 1520; iar fuga noastră, la 10 iulie următor. Memorabila bătălie de la Otumba am dat-o în ziua de 14 din aceeași lună iulie. Și acum vreau să atrag atenţia asupra numărului de oameni uciși, atât în orașul México, la trecerea șoselelor și a podurilor, cât și în celelalte ciocniri de la Otumba și de pe drum. Și spun că, în timp de cinci zile, ne-au fost măcelăriţi opt sute șaizeci de oameni, cuprinzând aici și șaptezeci de ostași care ne-au fost uciși în satul Rustepec, împreună cu cinci femei din Castilia; și am pierdut în același timp o mie două sute de tlascalani. Și mai trebuie observat că, dacă la trecerea podurilor au pierit mai mulţi oameni din oastea lui Narváez decât din a lui Cortés, de vină a fost faptul că ei au pornit la drum încărcaţi cu prea mult aur, a cărui greutate i-a împiedicat să înoate și să iasă din șanţuri”.

Trupele lui Cortés fuseseră reduse la patru sute patruzeci de oameni, cu douăzeci de cai, doisprezece arbaletieri și șapte purtători de dar de fără nicio încărcătură de pulbere, toţi răniţi, şchiopi sau ciungi, adică tot atâţia câţi erau la prima intrare în México, dar cu enorma deosebire că acum ieșeau din capitală ca învinși.

Pătrunzând pe teritoriul Tlascalei, Cortés îşi sfătui oamenii, și mai ales pe cei ai

Cortés în bătălia de la Otumha

lui Narváez, să nu-i jignească în niciun chip pe indieni, căci era în joc salvarea tuturor, și să nu-și mânie singurii aliaţi care le mai rămăseseră. Din fericire, temerile cu privire la fidelitatea tlascalanilor nu se adeveriră. Primirea făcută spaniolilor fu dintre cele mai plăcute; tlascalanii nu se gândeau decât să-și răzbune fraţii uciși de mexicani. În capitala lor, Cortés mai află despre pierderea a doua detașamente, dar eșecurile acestea, oricât de grave ar fi fost ele, nu-l descurajară. Avea sub ordine trupe călite în luptă și aliaţi fideli; Vera Cruz era neatinsă; putea să-și mai încerce o dată norocul.

Dar, înainte de-a porni o nouă campanie și de-a începe un nou asediu, trebuia să ceară ajutoare și să facă pregătiri. Cortés nu uită lucrul acesta. Și trimise patru corăbii la Española ca să înroleze voluntari și să cumpere cai, pulbere și muniţii; în același timp, porunci să fie tăiat din munţii Tlascalei lemnul necesar pentru construcţia a douăsprezece brigantine, care trebuiau duse demontate până la Lacul México, unde aveau să fie montate și lansate la momentul oportun.

După ce înăbuși câteva încercări de răzvrătire care avură loc mai ales printre soldaţii veniţi cu Narváez, Cortés porni din nou înainte și îi atacă mai întâi, cu ajutorul tlascalanilor, pe cei din Tepeaca și din alte provincii vecine, ceea ce avu darul să-și deprindă din nou trupele cu victoria și să-și călească aliaţii.

Între timp, două brigantine încărcate cu muniţii și provizii, trimise de Velásquez lui Narváez, a cărui soartă nu o cunoștea, căzură în mâinile lui Cortés; și totodată un număr oarecare de spanioli, trimiși de Francisco de Garay, guvernatorul din Jamaica, se adăugară trupelor lui. Datorită acestor recruţi, armata lui Cortés cuprindea, când înlătură mai mulţi partizani de-ai lui Narváez, de care era nemulţumit, cinci sute cincizeci de pedeștri, printre care optzeci de mușchetari și patruzeci de călăreţi. Cu această armată slabă și sprijinit de o mie de tlascalani, Cortés porni iar spre México, în ziua de 28 decembrie 1520, la șase luni după ce fusese silit să-l părăsească.

Vom trece destul de repede peste această campanie, cu tot interesul pe care ea l-ar putea trezi, pentru că s-a desfășurat în ţinuturi descrise mai înainte, iar ceea ce am vrea să schiţăm aici nu este istoria propriu-zisă a cuceririi Mexicului, ci cea a descoperirilor geografice. E de-ajuns să spunem că după moartea lui Moctezuma, fratele acestuia numit Quetlavaca, urcat pe tron cu gândul să reziste, luase toate măsurile de precauţie dictate de știinţa strategică a aztecilor. Noul monarh muri, însă, de vărsat, tristul dar făcut de spanioli Lumii Noi, în clipa când strălucitele lui calităţi de prevedere și de curaj ar fi fost nespus de trebuitoare; după el urmă la tron Cuanhtemoc, nepotul lui Moctezuma, cunoscut pentru talentele și vitejia lui.

De cum pătrunse pe teritoriul mexican, Cortés trebui să lupte. Dar cuceri, totuși, curând Tezcuco, oraș situat la douăzeci de mile de México și scăldat de lacul central, pe care, peste trei luni, spaniolii aveau să vadă navigând o flotă impunătoare. În acest timp se descoperi un nou complot, care aveadrept scop asasinarea lui Cortés și a ofiţerilor lui mai de seamă; principalul vinovat fu executat. Altminteri, în clipa aceea totul părea că-i surâde lui Cortés; tocmai aflase despre

sosirea noilor ajutoare la Vera Cruz, iar cele mai multe dintre orașele supuse lui Cuanhtemoc i se supuneau. Adevăratul asediu începu în luna mai 1521 și se continuă cu alternative de succes și de insucces până în ziua lansării brigantinelor, pe care, însă, mexicanii nu se temură să le atace. Patru până la cinci mii de pirogi, fiecare cu câte doi oameni, acoperiră lacul și veniră să atace navele spaniole, în care se aflau cam trei sute de oameni. Cele nouă brigantine, înarmate cu tunuri, risipiră curând flota dușmană. Din clipa aceea, pirogile mexicane lăsară calea liberă. Dar succesul acesta și câteva alte avantaje câştigate de Cortés nu însemnau mare lucru și asediul se prelungea mereu. De aceea, generalul hotărî să ia orașul cu asalt. Dar ofiţerul însărcinat cu apărarea liniei de retragere pe șosele în timpul când spaniolii pătrundeau în oraș, găsind că ocupa un post nevrednic pentru valoarea lui, îl părăsi și alergă la luptă. Aflând greșeala ofiţerului, Cuanhtemoc o folosi imediat, atacându-i din toate părţile pe spanioli cu atâta îndârjire, încât ucise mulţi dintre ei și prinse vii șaizeci și doi de soldaţi. Cortés însuși era cât pe-aci să cadă prizonier și fu grav rănit la șold. În timpul nopţii, marele templu al zeului războiului fu iluminat în semn de triumf, iar spaniolii auziră cu adâncă mâhnire sunând toba cea mare. De pe poziţiile pe care le ocupau, ei putură să asiste la ultimele clipe ale nefericiţilor compatrioţi căzuţi prizonieri, cărora li se spintecară piepturile ca să li se smulgă inimile, pe când trupurile, zvârlite din susul scării, le erau sfâșiate de azteci.

Această cumplită înfrângere prelungi asediul până în ziua când trei părţi din oraș fiind cucerite sau distruse, Cuanhtemoc fu silit de sfetnicii săi să părăsească México și să fugă dincolo de lac, unde socotea să organizeze rezistenţa. Dar spaniolii prinseră luntrea care îl ducea și îl făcură prizonier.

În captivitate, Cuanhtemoc avea să dovedească mult mai multă demnitate și tărie de caracter decât unchiul său Moctezuma.

De atunci, orice urmă de împotrivire încetă și Cortés putu să ia în stăpânire capitala pe jumătate distrusă. După o rezistenţă eroică, 120.000 de mexicani, după unii, 240.000, după alţii, pieriseră în urma unui asediu care nu durase mai puţin de șaptezeci și cinci de zile. México, și odată cu orașul întregul imperiu, își găsi sfârșitul nu atât din pricina loviturilor căpătate de la spanioli, cât a vechii un, a revoltei popoarelor cucerite și a invidiei statelor vecine, care aveau să regrete curând jugul scuturat cu atâta hotărâre.

După beţia succesului, spaniolii fură cuprinși aproape imediat de ciudă și de furie. Imensele bogăţii visate nu existau sau fuseseră aruncate în lac.

În imposibilitatea de a potoli nemulţumirile, Cortés se văzu silit să îngăduie punerea la cazne a împăratului și a primului său sfetnic. Câţiva istorici, și mai ales Gomara, afirmă că în timp ce spaniolii aţâţau focul sub grătarul pe care erau întinse cele două victime, primul sfetnic întoarse capul spre stăpânul său, vrând parcă să-i ceară să vorbească pentru a-și pune capăt chinurilor; iar Cuanhtemoc ar fi răspuns slăbiciunii sfetnicului printr-o singură frază: „Oare eu mă aflu într-un loc de plăceri sau la baie?”, cuvinte care au fost transformate poetic în: „Oare eu stau pe roze?”

Cei mai mulţi dintre istoricii cuceririi se opresc la luarea Mexicului; dar ne

Spaniolii aţâţă focul care ardea sub grătar

rămâne să mai vorbim încă de câteva expediţii întreprinse de Cortés cu scopuri diferite și care au aruncat o lumină cu totul nouă asupra unor părţidin America Centrală; în sfârșit, nu vrem să-l părăsim pe acesta fără a vorbi și despre sfârșitul vieţii lui.

Odată cu capitala căzuse, de fapt, imperiul mexican; dacă a mai rămas o oarecare rezistenţă, mai ales în provincia Oaxaca, ea a fost repede izolată, și câteva detașamente au putut cu destulă ușurinţă să-i nimicească pe ultimii care se mai împotriveau, îngroziţi de chinurile îndurate de cei ce se revoltaseră în Panuco. În același timp, triburile din ţinuturile depărtate ale imperiului trimiseseră soli ca să se convingă de realitatea miraculosului eveniment, căderea Mexicului, să privească minele orașului atât de urât și să facă act de supunere.

Cortés, confirmat, în sfârșit, în funcţia sa, după necazuri prea îndelungate pentru a fi povestite și care îl făcuseră să zică: „Mai greu mi-a fost să lupt împotriva compatrioţilor mei decât împotriva aztecilor", trebuia doar să-și organizeze cucerirea. Începu, deci, prin a-și stabili sediul puterii în México, pe care îl reclădi. Acolo îi atrase pe spanioli dându-le concesiuni de pământuri, iar pe indieni lăsându-i la început sub conducerea căpeteniilor lor firești, deși îi reduse curând pe toţi, în afară de tlascalani, la starea de sclavie prin viciosul sistem de *repartimientos,* folosit în coloniile spaniole. Prin acest sistem, spaniolii căpătau loturi de pământ împreună cu sclavi indieni atașaţi lor. După douăzeci de ani, misionarii franciscani convertiseră la creștinism întreaga populaţie a Mexicului.

În același timp, Cortés trimise în statul Mochoacan detașamente care pătrunseră până la Oceanul Pacific și vizitară, la reîntoarcere, câteva din bogatele ţinuturi situate în nord. De asemenea, întemeie așezări comerciale în toate unghiurile ţării care i se părură potrivite pentru aceasta, la Zacatula pe coasta Pacificului, la Coliman în Mechoacan, la San Estebán lângă Tampico, la Medellín lângă Vera Cruz etc.

Imediat după „pacificarea" ţării, Cortés îi încredinţă lui Cristobal de Olida forţe considerabile ca să întemeieze o colonie în Honduras. În același timp, Olida trebuia să exploreze coasta meridională a ţinutului acestuia și să caute o trecătoare care să lege Atlanticul de Pacific. Dar, înnebunit de orgoliul misiunii, Olida nici nu apucă să ajungă până la locul hotărât și se și declară independent. Cortés îşi trimise îndată o rudă să-l aresteze pe vinovat și pomi el însuși, însoţit de Cuanhtemoc (de teamă să nu stârnească răscoala în lipsa lui), în fruntea a o sută de călăreţi și a cincizeci de pedeștri, la 12 octombrie 1524. După ce străbătu ţinutul Goatzacoalco, Tabasco și Yucatánul, înfruntând tot felul de lipsuri, făcând un marș dintre cele mai grele, prin terenuri mlăștinoase și nesigure, trecând prin nesfârșite păduri tropicale, detașamentul se apropia de provincia Aculan, când îi fii descoperit lui Cortés un complot urzit, după cum se pretindea, de Cuanhtemoc și de căpeteniile fruntașe ale indienilor. Complotiștii ţineau să omoare de îndată ce vor avea prilejul ofiţerii și soldaţii, după care aveau să-şi continue înaintarea spre Honduras, să distrugă așezămintele spaniole de-acolo și să se reîntoarcă asupra Mexicului, unde, printr-o revoltă generală, firește că n-ar fi fost greu să-i înlăture pe cotropitori. Degeaba

îşi susţinu Cuanhtemoc nevinovăţia, în care există motive temeinice să credem, fu spânzurat împreună cu alte căpetenii aztece de crengile unui *ceyba* care umbrea drumul. „Execuţia lui Cuanhtemoc, spune Bernal Díaz del Castillo, a fost cât se poate de nedreaptă și noi toţi am fost de acord s-o condamnăm". „Dacă, spune Prescott, Cortés ar fi ţinut seamă de onoarea și de faima sa, ar fi trebuit să-l păstreze în viaţă, căci el eratriumful viu al victoriei sale, așa cum se păstrează aurul în căptușeala veșmintelor".

În sfârșit, spaniolii ajunseră la Aculan, oraș înfloritor, unde îşi re făcură forţele în locuinţe minunate; de-acolo porniră spre Lacul Peten. N-o să mai insistăm asupra chinurilor și lipsurilor îndurate de expediţie în aceste ţinuturi puţin populate până la San Gal de Buena Vista, în Golfo Dolce, unde Cortés, după ce află despre executarea lui Olida și despre restabilirea puterii centrale, se îmbarcă și pomi înapoi spre Mexic.

În aceeași epocă, conchistadorul îi încredinţă lui Pedro d'Alvarado comanda a trei sute de pedestrași, o sută șaizeci de călăreţi și patru tunuri, plus un corp de indieni auxiliari. Alvarado înaintă prin sudul Mexicului, ca să cucerească Guatemala, luă în stăpânire provinciile Zacatulan.

Tehuantepec, Soconusce, Utlatlan, întemeie orașul Guatemala la Viejo, și fu numit de Carol Quintul, în timpul unei călătorii pe care acesta o făcu mai târziu în Spania, guvernator al ţinuturilor cucerite.

În mai puţin de trei ani după cucerire, un teritoriu de peste patru sute de leghe în lungul Atlanticului și de cinci sute în lungul Pacificului erau deci supuse coroanei Castiliei. Pe întreg acest teritoriu imens, popoarele din America Centrală fuseseră reduse de cuceritori la situaţia de sclavi.

Reîntors în Mexic, după expediţia inutilă din Honduras, care răpise spaniolilor tot atâta timp și le pricinuise chinuri la fel de mari pe cât le pricinuise cucerirea Mexicului, Cortés primi, peste câteva zile, înștiinţarea de înlocuire provizorie și invitaţia de a veni în Spania ca să se dezvinovăţească. Dar nu se grăbi să execute ordinul, sperând că va fi revocat; neobosiţii lui calomniatori, dușmanii lui înverșunaţi — atât din Spania, cât și din Mexic — îl învinuiră, însă, în așa fel, încât se văzu silit să plece pentru a se apăra, pentru a-și arăta păsurile și pentru a cere cu glas tare aprobarea purtării sale.

Cortés plecă, deci, însoţit de prietenul său Sandoval de Tapia și de mai multe căpetenii aztece, printre care se afla și un fiu al lui Moctezuma. În mai 1528, conchistadorul debarcă la Paloș, în același loc de unde Cristofor Columb pornise cu treizeci și cinci de ani mai înainte, și fu primit cu același entuziasm și bucurie ca și descoperitorul Americii. Acolo se întâlni cu Pizarro, pe atunci la începutul carierei, venit să ceară sprijinul stăpânirii spaniole. Apoi plecă spre Toledo, unde se afla curtea. A fost de ajuns doar să se afle de reîntoarcerea lui, pentru ca opinia publică să se schimbe cu totul. Pretinsele planuri de revoltă și de independenţă erau dezminţite prin sosirea aceasta neașteptată. Carol Quintul înţelese fără multă greutate că opinia publică s-ar revolta dacă ar pedepsi un om care adăugase cel mai frumos giuvaier la coroana Castiliei. Călătoria lui Cortés fu, deci, un triumf

neîntrerupt, în mijlocul unei mulţimi imense de oameni. „Casele și străzile orașelor mari și ale satelor, povestește Prescott, erau pline de spectatori nerăbdători să-l vadă pe omul al cărui braţ cucerise oarecum singur un imperiu pentru Spania și care, dacă folosim cuvintele unui vechi istoric, mergea cu fastul și gloria nu a unui mare vasal, ci a unui monarh independent".

După ce-i acordă mai multe audienţe și-i dărui câteva din semnele acelea de favoare care sunt socotite de curteni drept neobișnuit de însemnate. Carol Quintul binevoi să primească imperiul pe care Cortés i-l cucerise și măreţele daruri aduse. Dar socoti că îl răsplătește din plin dându-i titlul de marchiz della Văile de Oajaca și funcţia de căpitan-general al Noii-Spanii, fără să-i restituie totodată și titlul de guvernator civil, putere pe care i-o atribuise odinioară junta din Vera Cruz. Cortés, căsătorindu-se cu nepoata ducelui de Bej ar, aparţinând uneia din familiile cele mai de seamă ale Castiliei, îl însoţi apoi până în port pe împăratul care pleca în Italia; dar, curând, plictisit de viaţa aceea uşuratică și atât de puţin potrivită cu viaţa pe care o dusese până atunci, porni, în 1530, spre Mexic, unde debarcă la Villa Rica.

Cortés avu de îndurat mai întâi unele necazuri din partea Audienţei — Colegiul juridic-administrativ, trimis de rege în Noua Spanie în frunte cu Nuno Guzman — care exercitase puterea cât timp lipsise și care începuse prigoana împotriva lui; de asemenea, se pomeni în conflict cu noua juntă civilă în privinţa treburilor militare. Curând, marchizul della Văile, dezgustat, se retrase la Cuernavaca[199] (Jalesco), pe imensele lui moșii, unde se ocupă de agricultură. Lui i se datorează introducerea trestiei-de-zahăr în America, a dudului, a culturii cânepii și a inului, îndeletnicindu-se cu creșterea în număr mare a oilor merinos în aceste părţi ale lumii.

Dar viaţa pașnică, lipsită de aventuri, nu putea să-i placă multă vreme firii întreprinzătoare a lui Cortés. În 1532 și în 1533, el armă două escadre pentru o călătorie de descoperiri în nord-vestul Pacificului. Una din corăbii atinse limita meridională a peninsulei californiene fără să obţină rezultatul dorit: descoperirea unei trecători unind Pacificul cu Atlanticul. Cortés însuși suferi un eșec asemănător în 1536, în Marea Purpurie (Golful Californiei), în sfârșit, trei ani mai târziu, o ultimă expediţie a cărei comandă o încredinţase lui Ulloa pătrunse până în fundul golfului, apoi, mergând de-a lungul coastei exterioare a peninsulei, urcă până la 29° latitudine nordică. Acolo, șeful expediţiei îi trimise înapoi lui Cortés una din corăbii, pe când el însuși pornea spre nord; dar nu se mai primi nicio veste din partea lui.

Acesta a fost sfârșitul nefericit al expediţiilor lui Cortés, expediţii care, fără să-i aducă un ducat[200], l-au costat trei sute de mii de castellanos de aur. Ele au avut, totuși, drept rezultat faptul că au făcut cunoscută coasta Oceanului Pacific de la

---

[199] Provincia Jalesco - denumirea dată de spanioli regiunii mexicane situate lângă Golful Californiei.

[200] Ducat - monedă veche de argint, iar apoi de aur, în unele țări din Europa occidentală. Greutatea unui ducat este de aproximativ 3,44 g.

Golful Panamá până la fluviul Colorado. Cu prilejul lor s-a făcut înconjurul Californiei și s-a putut astfel recunoaşte că pretinsa insulă făcea parte din continent. Meandrele Mării Purpurii au fost explorate cu grijă și s-a recunoscut faptul că, în loc să aibă ieșirea bănuită spre nord, marea aceasta nu era decât un golf adânc scobit în continent.

Cortés nu putuse să-și armeze expediţiile de descoperire fără să intre în conflict cu viceregele, don Antonio de Mendoza, trimis de împărat în Mexic și a cărui numire însemnase o jignire pentru marchizul de la Văile. Istovit de aceste veșnice hărţuieli, indignat că-și vede prerogativele de căpitan-general dacă nu cu totul neluate în seamă, dar cel puţin puse mereu în discuţie. Cortés plecă din nou spre Spania. Dar călătoria aceasta n-avea să se mai asemene deloc cu prima reîntoarcere. Îmbătrânit, dezgustat, părăsit de noroc, conchistadorul nu mai avea nimic de așteptat de la stăpânire. Și nu-i trebuia să aștepte mult ca să înţeleagă aceasta. Într-o bună zi, răzbi prin mulţimea care înconjura caleașca împăratului și se urcă pe scara de la portiţă. Carol Quintul, prefăcându-se că nu-l cunoaşte, întreba cine e omul acela. „E cel ce v-a dăruit state mai numeroase decât orașele pe care vi le-au lăsat părinţii”, îi răspunse Cortés cu mândrie. Acum, ochii mulţimii nu mai priveau cu aceeași bucurie spre Mexicul care nu dăduse ceea ce se așteptase de la el și toate minţile erau aţintite spre minunatele bogăţii ale Perú-ului. Primit, totuși, cu cinste de Consiliul suprem al Indiilor, Cortesâși înfăţișă plângerile; dar dezbaterile se tărăgănară la nesfârșit și generalul nu putu să obţină nicio satisfacţie. În 1541, în timpul dezastruoasei expediţii a lui Carol Quintul împotriva Algerului, Cortés, ale cărui sfaturi nu fuseseră ascultate și care se înrolase ca voluntar, pierdu trei smaragde sculptate, de-o mărime uluitoare, giuvaieruri valorând cât un imperiu. La reîntoarcere, el reîncepu jalbele, dar tot fără succes. Iar nedreptatea și decepţiile acestea repetate îl mâhniră într-atâta, încât îi zdruncinară sănătatea. În ziua de 10 noiembrie 1547, Cortés muri departe de locul expediţiilor sale, la Castilleja de la Cuesta, în clipa când se pregătea să se reîntoarcă în America.

„A fost un cavaler rătăcitor, spune Prescott. În toată oastea de aventurieri pe care Spania secolului al XV-lea a lansat-o pe drumul descoperirilor și al cuceririlor, n-a existat niciunul mai adânc pătruns de spiritul faptelor asemănătoare celor din romane decât Hernando Cortés. Îi era dragă lupta şi-i plăcea să înceapă lucrurile de acolo de unde ele păreau mai grele…

Patima aceasta a riscului și luptei l-ar fi putut reduce pe cuceritorul Mexicului la rolul unui aventurier de rând; dar Cortés a fost cu siguranţă un mare politician și un mare comandant de oști, dacă i se poate da numele acesta unui om care a săvârșit fapte mari numai prin geniul său. În toată istoria nu există exemplul unei atât de mari campanii duse la capăt cu mijloace atât ide insuficiente. Pe drept cuvânt se poate spune că Cortés a cucerit Mexicul numai cu propriile lui mijloace.

Terminând acest portret al „conchistadorului”, ne asociem cu totul celor spuse de cinstitul și iubitorul de adevăr Bernal Díaz: „El prefera numele de Cortés tuturor titlurilor care i s-ar fi putut da și avea motive temeinice pentru asta, căci numele lui Cortés e la fel de vestit în zilele noastre pe cât era al lui Caesar printre romani și al

lui Hanibal printre cartaginezi”.

III

Tripla Alianţă. Francisco Pizarro. Diego de Almagro. Primele tentative. Perú, ţara, populaţia și incașii. Prinderea, răscumpărarea și moartea lui Atahualpa. Pedro Alvarado. Almagro în Chile. Lupta împotriva cuceritorilor. Judecarea și executarea lui Almagro. Expediţiile lui Gonzalo Pizarro și Orellana. Asasinarea lui Francisco Pizarro. Revolta și executarea fratelui său Gonzalo.

Odată cunoscute informaţiile culese de Balboa despre bogăţiile ţinuturilor situate la sud de Panamá, spaniolii organizară mai multe expediţii de cucerire, dar la început dădură greș toate, fie pentru că șefii nu erau la înălţimea misiunii lor, fie pentru că nu aveau mijloace suficiente. Trebuie arătat, de asemenea, că ţinuturile explorate de acești primi aventurieri nu răspundeau deloc la ceea ce aștepta de la ele lăcomia spaniolă. Climatul nesănătos, munţii înalţi, mlaștinile și pădurile constituiau tot atâtea piedici ridicate de natură în calea cotropitorilor; la ele se adăugau ca o stavilă în plus locuitorii războinici. Astfel, entuziasmul se potoli încetul cu încetul și nu se mai pomeni decât în batjocură despre minunatele povești ale lui Balboa.

Totuși, exista în Panamá un om în stare să-și dea seama de realitatea zvonurilor care se răspândiseră cu privire la bogăţiile ţării scăldate de Pacific; omul acela era Francisco Pizarro, care îl însoţise pe Núñez debalboa în Marea din Sud și care se asocie cu alţi doi aventurieri, Diego de Almagro și Fernando de Luque.

Să spunem mai întâi câteva cuvinte despre șeful expediţiei. Francisco Pizarro, născut lângă Trujillo, între 1471 și 1478, era fiul nelegitim al unui oarecare căpitan Gonzalo Pizarro, care nu-l învăţase decât să păzească porcii. Curând, sătul de viaţa pe care o ducea și profitând de faptul că pierduse unul din dobitoacele încredinţate spre pază, ca să nu se mai reîntoarcă acasă, unde era snopit în bătăi la cea mai mică greșeală. Pizarro se făcu soldat, petrecu câţiva ani războindu-se prin Italia și-l urmă pe Cristofor Columb, în 1501, în Española. Acolo, ca și în Cuba, „se distinse” în luptele cu indienii, îl însoţi pe Hojeda în Darien, descoperi, după cum am spus mai înainte, Oceanul Pacific cu Balboa și-l ajută, după executarea acestuia din urmă, pe Pedro Arias de Avila, al cărui favorit devenise, să cucerească întregul ţinut cunoscut sub numele de Castilia de Aur.

Dacă Pizarro era copil din flori, în schimb Diego de Almagro era copil găsit, cules în 1475 pe uliţele din Aldea del Rey, după cum spun unii, sau din Almagro, al cărui nume și l-a luat, după cum spun alţii. Crescut printre soldaţi, el trecu peste puţin timp în America, unde strânse o mică avere. Cât despre Fernando de Luque,

Francisco Pizzaro

acesta era un preot bogat din Tabago, care exercita funcţia de învăţător la Panamá.

Cel mai tânăr dintre cei trei aventurieri avea pe atunci peste cincizeci de ani și Garcilaso de la Vega povestește că, în clipa când oamenii le-au aflat planurile, au început să râdă de ei; dar se râdea mai ales de Fernando de Luque, căruia nu i se mai spunea decât *Fernando el Loco,* adică Fernando nebunul.

Cei trei oameni, care dacă nu erau toţi trei fără pată, în schimb doi dintre ei erau fără teamă, se învoiră destul de repede. Luque dădu banii necesari pentru armarea navelor și pentru solda ostașilor; Almagro participă și el cu o sumă egală, iar Pizarro, care n-avea decât spada, trebuind să-și plătească altfel partea lui de contribuţie, luă comanda primei expediţii, pe care o vom povesti cu câteva amănunte.

„Cerând, deci, și obţinând voie de la Pedro Arias de Avila, povestește Augustin de Zarate, unul din istoricii cuceririi Perú-ului, Francisco Pizarro echipă cu destulă anevoinţă o corabie, pe care se îmbarcă împreună cu o sută paisprezece oameni. La cincizeci de leghe de Panamá, el ajunse la gura râului Biru, de unde mai târziu s-a dat numele de Perú tuturor ţinuturilor descoperite de-a lungul coastei aceleia, pe o lungime de peste o mie două sute de leghe. Mergând mai departe, el descoperi o altă ţară, căreia spaniolii îi ziseră Portul Ars. Indienii îi uciseră atâţia oameni, încât fu silit să se retragă în mare neorânduială spre ţinutul Chicoana, aflat la numai o leghe de locul de unde plecase. Între timp, Almagro, care rămăsese la Panamá, echipă acolo o corabie, pe care se îmbarcă împreună cu șaptezeci de spanioli, și coborî de-a lungul coastei până la râul San Juan, la o sută de leghe de Panamá. Dar fiindcă nu-l întâlni pe Pizarro, Almagro se urcă până la Portul Ars, unde, recunoscând după câteva semne că Pizarro trecuse pe acolo, îşi debarcă oamenii. Dar indienii, încurajaţi de victoria câştigată împotriva lui Pizarro, rezistară cu vitejie, dădură peste cap întăririle ridicate de Almagro și-l siliră să se reîmbarce. Almagro plecă, deci, navigând mereu de-a lungul coastei, până când ajunse la Chicoana, unde îl află pe Francisco Pizarro. Și se bucurară de întâlnire, după care, unindu-și laolaltă soldaţii împreună cu alţi câţiva noi recruţi, se văzură urmaţi de două sute de spanioli și coborâră încă o datăde-a lungul coastei. Și atâta îndurară de pe urma lipsei de hrană și a atacurilor indienilor, încât Don Diego se reîntoarse la Panamá ca să mai adune câţiva recruţi și să caute provizii. Și mai aduse optzeci de oameni, adăugându-i la numărul ostașilor rămași, și merseră împreună până la ţinutul numit Catamez, unde nu prea se aflau mulţi locuitori și găsiră hrană din belșug. Și văzură că indienii din partea locului, care îi atacau și se războiau cu ei, aveau feţele pline de ţintișoare de aur, prinse în găuri pe care și le făceau dinadins ca să poarte aceste podoabe. Diego d'Almagro se mai reîntoarse încă o dată la Panamá, pe când asociatul său îl aștepta cu întăririle pe care trebuia să le aducă în Insuliţa Cocoșului, unde îndură cumplit lipsa tuturor lucrurilor trebuitoare traiului".

La sosirea în Panamá, Almagro nu putu să obţină de la Los Rios, succesorul lui Avila, învoirea de a face noi recrutări, căci acesta nu putea să îngăduie — spunea el — ca un număr și mai mare de oameni să se ducă să moară inutil într-o aventură nesigură; Los Rios trimise chiar o corabie în Insula Cocoșului, să-i aducă înapoi pe

Indienii omorâră mulţi spanioli

Pizarro și pe oamenii lui. Dar o asemenea hotărâre nu putea fi pe placul lui Almagro și al lui Luque. Ea însemna pierderea banilor cheltuiţi, spulberarea speranţelor pe care vederea podoabelor de aur și de argint ale locuitorilor din Catamez le treziseră în ei. De aceea, cei doi asociaţi trimiseră grabnic un om de încredere la Pizarro, sfătuindu-l să stăruie în hotărârea de a refuza să se supună poruncilor guvernatorului din Panamá. Dar degeaba risipi cu dărnicie Pizarro făgăduieli ispititoare, căci amintirea chinurilor îndurate era prea recentă și toţi ostașii săi, în afară de doisprezece, îl părăsiră.

Cu oamenii aceștia cutezători, al căror nume s-a păstrat și printre care se afla și García de Jerez, unul din istoricii expediţiei, Pizarro se retrase într-o insulă mai puţin învecinată cu coasta și nelocuită, căreia îi dădu numele de Gorgona.

Acolo, spaniolii trăiră mizerabil cu fructe de manghier, cu pești și cu scoici, așteptând vreme de cinci luni ajutorul pe care Almagro și Luque trebuiau să-l trimită.

În sfârșit, Los Rios îi trimise lui Pizarro o corăbioară cu sarcina să-l readucă. Iar pentru ca să nu-i dea cumva lui Pizarro prin gând s-o folosească pentru a-și relua expediţia, guvernatorul avu grijă să nu îmbarce niciun soldat. La vederea ajutorului care le sosea, uitând de toate lipsurile îndurate, cei treisprezece aventurieri se grăbiră să-i convertească la planurile lor și pe marinarii veniţi să-i caute. Apoi, toţi laolaltă, în loc să pornească spre Panamá, întinseră velele navigând împotriva vântului și a curenţilor, spre sud-est până când sosiră, după ce descoperiseră Insula Sfintei Clara, în portul Tumbez, situat dincolo de 3° latitudine sudică. Aici văzură un templu măreţ și un palat al suveranului ţării aceleia, a incașilor.

Ţinutul era locuit și destul de bine cultivat, dar ceea ce îi încântă mai presus de toate pe spanioli și ceea ce îi făcu să creadă că descoperiseră ţara minunată despre care se vorbise atâta era belșugul aurului și al argintului, căci metalele acestea preţioase erau folosite de locuitori nu numai pentru găteli și podoabe, ci și pentru vasele și uneltele casnice.

Pizarro îi trimise pe Pedro de Candia și pe Alonso de Molina să cerceteze interiorul ţării; la întoarcere, aceștia îi făcură o descriere entuziastă. Pizarro își procură niște vase de aur și câteva lame, patrupede domesticite de peruvieni, și porni în larg după ce luă la bord doi localnici, cu gândul să-i înveţe limba spaniolă și să-i folosească drept tălmaci când se va reîntoarce. Spaniolii ancorară rând pe rând la Payla, la Sangarata și în Golful Santa Cruz, unde împărăteasa Capillana îi primi cu atâta prietenie, încât mai mulţi dintre ei refuzară să se reîmbarce. După ce coborî de-a lungul coastei până la Puerto Santo, Pizarro — convingându-se tot mai mult că nu putea supune această ţară puternică cu forţele slabe de care dispunea — reluă drumul spre Panamá, unde sosi după trei ani petrecuţi în explorări primejdioase, care îi ruinaseră cu totul pe Luque și pe Almagro.

Înainte de a întreprinde cucerirea ţării descoperite și neputând să obţină de la Los Rios învoirea de a recruta noi aventurieri, Pizarro hotărî să i se adreseze lui Carol Quintul. Împrumută, deci, suma necesară pentru călătorie și trecu în Spania, în 1528, ca să-i aducă la cunoștinţă împăratului ce înfăptuise. Și descriindu-i în

culorile cele mai atrăgătoare ţara care trebuia cucerită obţinu drept răsplată a strădaniilor sale titlurile de guvernator, de comandant suprem și de alguazil mayor de Perú, pe vecie, pentru el și moștenitorii lui. Totodată, i se dărui titlul de nobil, împreună cu o pensie de o mie de taleri. Jurisdicţia lui, independentă de guvernatorul din Panamá, avea să cuprindă un spaţiu de două sute de leghe, la sud de râul Santiago, de-a lungul coastei care primea numele de Noua Castilie și al cărei guvernământ îi aparţinea, concesiuni pentru care Spania nu cheltuia niciun ban, căci el trebuia să le cucerească. De fapt, ajutorul guvernului spaniol consta doar în binevoitoarea aprobare acordată conchistadorului de a-și asuma pe riscul său cucerirea Perú-ului și de a anexa ţara cucerită la posesiunile Spaniei. Pizarro se duse apoi la Trujillo, unde îi hotărî să-l urmeze atât pe fraţii săi Fernando, Juan și Gonzalo, cât și pe un frate vitreg, numit Martin de Alcantara. Totodată, profită de șederea în orașul natal, în Cáceres, și în toată Estremadura ca să strângă recruţi, care, totuși, nu se prea îmbulziră, cu tot titlul de *Caballeros de la Espada dorada* făgăduit celor ce voiau să slujească sub ordinele lui. Pizarro se reîntoarse apoi în Panamá, unde lucrurile nu merseră atât de ușor precum crezuse. Reușise să-l numească pe Luque episcop, *protector de los Incaș;* dar pentru Almagro, de a cărui ambiţie se temea și căruia îi cunoștea iscusinţa, nu ceruse decât un titlu de nobleţe și o gratificaţie de cinci sute de ducaţi, împreună cu guvernământul unei fortăreţe care trebuia ridicată la Tumbez. Almagro, care îşi cheltuise toată averea în cele două călătorii preliminare, nemulţumit de mica răsplată primită, refuză să mai participe la noua expediţie și voi să organizeze una pe socoteala lui. Pizarro avu nevoie de toată diplomaţia, unită cu făgăduiala căi va ceda funcţia de *adelantado,* ca să-l potolească și să-l facă să consimtă la reînnoirea vechii asociaţii.

Mijloacele celor trei asociaţi erau atât de mărginite în momentul acela, încât abia putură să strângă trei corăbioare cu o sută optzeci de soldaţi, dintre care treizeci și șase de călăreţi. Navele porniră în luna februarie 1531 sub comanda lui Pizarro și a celor patru fraţi ai săi, în timp ce Almagro rămânea la Panamá ca să organizeze o expediţie de ajutor. După treisprezece zile de navigaţie, după ce fuseseră târâţi de-un uragan cu o sută de leghe mai jos decât locul unde îşi propuseseră să ajungă, Pizarro fu nevoit să-și debarce oamenii și caii în Golful San Matlas și să meargă de-a lungul coastei. Marșul fu anevoios, căci ţinutul era brăzdat de munţi, puţin locuit și tăiat de râuri care trebuiau trecute aproape de gură. În sfârșit, expediţia ajunse la locul numit Coaqui. Peruvienii, care auziseră de la locuitorii din Tumbez despre bunătatea și politeţea oamenilor albi, îi întâmpinară cu braţele deschise. Spaniolii nu întârziară să profite de încrederea peruvienilor și jefuiră orașul, luând o pradă bogată, ceea ce îl hotărî pe Pizarro să trimită înapoi două corăbii, care să ducă la Panamá și la Nicaragua aur în valoare de peste 30.000 de *castellanos,* precum și un mare număr de smaralde; după părerea lui Pizarro, prada aceasta bogată avea să atragă spre el numeroși aventurieri.

După această ispravă săvârșită împotriva indienilor lipsiţi de apărare, cuceritorul îşi continuă marșul spre sud, până la Puerto Vicio, unde îi întâlni pe Sebasti în Benalcazar și pe Juan Fernández, care îi aduceau doisprezece călăreţi și treizeci

Pizzaro în audienţă la Carol Quintul

de pedestrași. Efectul pe care vederea cailor și detunăturile armelor de foc îl avuseseră în Mexic se reînnoi și în Perú, iar Pizarro putu să ajungă fără piedici până la Insula Pună, în Golful Guayaquil. Dar insularii, mai numeroși și mai războinici decât fraţii lor de pe continent, se împotriviră vitejește vreme de șase luni tuturor atacurilor spaniolilor. Deși Pizarro primi din Nicaragua un ajutor trimis de Fernando de Soto, deși poruncise decapitarea cacicului Tonalla și a șaisprezece căpetenii mai de frunte, nu izbuti să învingă rezistenţa locuitorilor insulei și se văzu silit să se reîntoarcă pe continent, unde bolile locale îi loviră cu atâta cruzime oamenii, încât trebui să rămână trei luni la Tumbez, făcând faţă atacurilor necontenite ale băștinașilor. Din Tumbez pomi apoi pe râul Puiră, descoperi portul Paita, cel mai bun de pe întreaga coastă, și fundă colonia San Miguel, la gurile lui Chilo, pentru ca navele care vor veni din Panamá să găsească un port asigurat. În locul acela, Pizarro primi câţiva soli din partea lui Huascar, un cârmuitor peruvian detronat, care îi vestea răscoala fratelui său Atahualpa și-i cerea ajutor.

În momentul când spaniolii debarcaseră ca să cucerească Peña, coasta ţării acesteia în Oceanul Pacific avea o lungime de o mie cinci sute de mile și se întindea pe continent mult dincolo de lanţul impunător al Anzilor. La origine, populaţia aparţinea unor triburi înapoiate, care se războiau neîncetat între ele. Timp de mai multe veacuri, lucrurile rămâseseră în aceeași stare, când, pe malurile Lacului Titicaca, un bărbat și o femeie, care pretindeau că sunt copiii soarelui, li se arătară indienilor. Aceste două personaje, măreţe ca înfăţișare, numite Manco Capac și Mama Oello, adunară pe la mijlocul secolului al XII-lea un mare număr din triburile rătăcitoare și întemeiară orașul Cuzco. Manco Capac îi învăţă pe oameni agricultura și meșteșugurile, pe când Mama Oello le învăţa pe femei torsul și ţesutul. Când izbuti s-o scoată la capăt cu aceste prime necesităţi ale tuturor orânduirilor omenești, Manco Capac le făcu legi supușilor săi și întemeie un stat politic în toată regula. Astfel, glăsuiește legenda, s-a stabilit dominaţia incașilor sau a căpeteniilor din Perú. Ţara lor, mărginită la început numai la ţinutul din preajma orașului Cuzco, se întinsese curând, sub domnia urmașilor, de la Tropicul Capricornului până la Insula Perlelor, pe o lungime de treizeci de grade. Puterea lor devenise la fel de absolută ca a vechilor suverani asiatici: „De aceea, spune istoricul spaniol Zarate, poate că n-a mai existat nicicând pe lume o ţară în care ascultarea și supunerea locuitorilor să fi ajuns atât de departe. Incașii erau pentru ei jumătate zei; era de-ajuns ca incașii să pună în mâinile unui om un fir scos din diadema regală, pentru ca omul acela să fie respectat și să i se dea ascultare pretutindeni; iar oamenii aveau atâta respect absolut faţă de poruncile regelui purtate de el, încât putea singur și fără niciun ajutor din partea ostașilor să nimicească o provincie întreagă și să ucidă acolo bărbaţii și femeile, pentru că la vederea firului scos din diadema regală toţi erau în stare să-și dea viaţa de bunăvoie și fără nicio împotrivire”.

Altminteri, toţi vechii cronicari sunt de acord să spună că puterea aceasta nelimitată a fost totdeauna folosită de incași pentru fericirea supușilor.

MER DU NORD
Nombre de Dios
Cartagene
AUDIENCE
VENEZUELA
Truxillo
NOUV. ANDALOUSIE
Panama
Darien
AUDIENCE DE PANAMA
NOU ROY. DE GRENADE
I. des Perles
Catenno
Popayan
Pasto
Bogota
PARIA
P. de Bonaventura
Ile des Gorgones
Ile du Coq
R. de St Jago
Catames
CASTILLE D'OR
T E R R E F E R M E
Orinoque R.
Mines d'Or
Provinces des Emeraudes
La Culata
Ligne Equinoctiale
Quito
AUDIENCE
Canella
R. Maragnon
I. de Puna
QUITO
Iles et Marais dits Lagunes des Amazones
Guamares
Valle de Ita
Caxamalca
Truxillo
St Jacques des Valles
PROVINCE DES AMAZONES
MER DU PEROU
Chupas
Vallée de Lima
V. los Rios
Guaitara
V. Chinca
Cusco
Carabaya
Nasca
Collao
Villaherma
d'Arequipa
LIMA
PARTIE DE LA MER DU SUD
Chicoana
Anthropophages
Laraix
Mulobamba
R. la Plata
Hicares
LOS CHARCAS
Vallée de Terapaca
la Plata
Potosi
Las Parias
Tropique du Capricorne
Vallée d'Amaguana
Atacames
AUDIENCE DE LA PLATA
Ile St Ambroise
Ile St Philippe
Partie du Chili
Panati
la Conception

DIntr-o serie de doisprezece regi care s-au succedat pe tronul Perú-ului, nu există niciunul care să nu fi lăsat amintirea unui domnitor drept și iubit de popor. N-ar fi oare zadarnic să se caute în tot restul lumii vreo ţară în care cronicile să povestească un lucru asemănător? Și n-ar fi cazul să regretăm că spaniolii au adus războiul cu ororile lui, că au adus bolile și viciile unui alt climat, că au adus ceea ce în orgoliul lor numeau civilizaţie unor popoare fericite și bogate, ale căror descendenţi sărăciţi, degeneraţi nu mai au, pentru a se consola de iremediabila lor decădere, nici măcar amintirea unei antichităţi prospere?

Peruvienii îşi transmiteau posterităţii faptele mai de seamă prin noduri pe care le făceau pe sfori de diferite culori. Acest procedeu de însemnare a evenimentelor înlocuia scrierea, pe care nu o cunoșteau. Aveau obeliscuri, cadrane în toată regula pentru a marca punctele echinocţiilor și ale solstiţiilor. Anul lor era de trei sute șaizeci și cinci de zile și se împărţea în douăsprezece luni. Ridicaseră minuni de arhitectură și ciopliseră statui cu o artă surprinzătoare. Erau poporul cel mai organizat și mai harnic din Noua Lume.

Incașul Huayna Capac, tatăl lui Atahualpa, sub care vastul imperiu a fost nimicit, îl mărise și-l înfrumuseţase mult. Acest incaș, care cucerise ţinutul Quito (în dreptul ecuatorului), construise, cu mâinile soldaţilor și ale popoarelor învinse, un mare drum de cinci sute de leghe, de la Cuzco la Quito, peste prăpăstii pe care le-au acoperit și peste munţi pe care i-au netezit. Un lanţ de oameni, aşezaţi din jumătate în jumătate de leghe, duceau poruncile monarhului în întreg imperiul.

Așa arăta organizarea incașilor și, dacă vrem să le judecăm măreţia, este de ajuns să știm că regele era purtat în călătoriile lui pe un tron de aur care valora 25.000 de ducaţi. Litiera de aur pe care se afla tronul era sprijinită de cele mai de seamă căpetenii ale ţării.

Pe vremea când spaniolii se iviră pentru prima oară pe ţărm, în 1526, al doisprezecelea incaș se căsătorise, în ciuda străvechii datini a ţării, cu fiica regelui din Quito, pe care îl biruise; și avusese cu ea un fiu, numit Atahualpa, căruia îi lăsă regatul Quito, în 1529, când îi sosi clipa de pe urmă. Fiul mai mare al regelui, Huascar, a cărui mamă se trăgea din incași, primi restul imperiului. Dar împărţeala aceasta, atât de contrară datinilor stabilite din vremuri imemorabile, stârni atâta nemulţumire la Cuzco, încât Huascar, încurajat de supușii săi, se hotărî să pornească împotriva fratelui mai mic, Atahualpa, care nu voia să-l recunoască drept domn și stăpân. Acesta, după ce gustase din plăcerile domniei, nu mai voia să le părăsească. De aceea încercă să-i câştige prin daruri pe cei mai mulţi dintre războinicii care îl însoţiseră pe tatăl său la cucerirea regatului Quito, iar când cele două oști se întâlniră norocul îl favoriză pe uzurpator.

Nu e oare destul de ciudat faptul că, atât în Perú cât și în Mexic, spaniolii au fost ajutaţi de împrejurări cu totul excepţionale? în Mexic, popoarele de curând supuse aztecilor, călcate fără milă în picioare de învingătorii lor, îi primiră ca pe niște eliberatori; iar în Perú, lupta dintre doi fraţi porniţi cu înverșunare unul împotriva celuilalt îi împiedică pe indieni să-și întoarcă toate forţele împotriva cotropitorilor,

pe care i-ar fi strivit destul de ușor!

Primind solii lui Huascar, care îi cerea ajutor împotriva fratelui său Atahualpa, descris ca un răzvrătit și un uzurpator, Pizarro înţelese îndată întregul folos pe care putea să-l tragă din aceste întâmplări. Și se gândi că, luând apărarea unuia dintre adversari, putea mai ușor să le vină de hac la amândoi. De aceea pătrunse imediat în interiorul ţării, în fruntea unor forţe nu prea mari, șaizeci și doi de călăreţi și o sută douăzeci de pedestrași, dintre care numai vreo douăzeci erau înarmaţi cu archebuze și muschete. O parte din trupe trebuise să le lase pentru paza portului San Mig-uci, unde Pizarro socotea să găsească un refugiu în caz de nereușită și unde trebuiau, în orice caz, să debarce ajutoarele care-i puteau veni.

Pizarro se îndreptă, deci, spre Cazamalca, la vreo douăzeci de zile de marș de coastă. Ca să ajungă acolo, trebui să străbată un deșert cu nisipuri arzătoare, fără apă și fără copaci, deșert ce se întinde pe o lungime de douăzeci de leghe, până la ţinutul Motupe, și unde cel mai slab atac al inamicului, unit cu chinurile îndurate de mica lui oaste, ar fi putut nimici dintr-odată expediţia. Apoi se înfundă în munţi și pătrunse în niște trecători înguste, unde l-ar fi putut strivi forţe destul de neînsemnate. În timpul acestui marș, Pizarro primi un sol de-al lui Atahualpa, care îi aduse încălţări zugrăvite și manșete de aur, poftindu-l să le poarte la apropiata sa întrevedere cu incașul. Se înţelege că Pizarro îl copleși cu făgăduieli de prietenie și de devotament; și îi declară solului indian că va urma întru totul poruncile regelui, stăpânul său, respectând viaţa și bunurile locuitorilor. De îndată ce sosi la Cazamalca, Pizarro îşi adăposti prudent trupele într-un templu și un palat al incașului, la adăpost de orice surpriză. Apoi îl trimise pe unul din fraţii săi, împreună cu ofiţerul de Soto și cu vreo douăzeci de călăreţi, în tabăra lui Atahualpa, care se afla la numai o leghe de acolo, ca să-i dea de veste că sosise. Trimișii guvernatorului, primiţi cu mare pompă, fură uluiţi de mulţimea podoabelor și a vaselor de aur și de argint pe care le văzură pretutindeni în tabăra indiană și se reîntoarseră cu făgăduiala că Atahualpa va veni a doua zi să-i facă a vizită lui Pizarro și să-i ureze bun venit în ţara lui. În același timp, solii raportară despre bogăţiile minunate pe care le văzuseră, ceea ce îi întări lui Pizarro hotărârea de a pune mâna prin trădare pe nefericitul Atahualpa și pe comorile lui.

Mulţi autori spanioli, și mai ales Zarate, încearcă să ascundă faptele care, fără îndoială, li s-au părut prea odioase și să arunce vina pe Atahualpa, înfăţișându-l ca trădător. Dar mulţimea documentelor pe care le avem astăzi ne obligă să recunoaştem, împreună cu Robertson și Prescott, toată perfidia lui Pizarro. Pentru el era deosebit de important să-l aibă pe incaș în mâini și să-l folosească așa cum îl folosise Cortés pe Moctezuma, ca pe o unealtă. De aceea, profită de naivitatea și de onestitatea lui Atahualpa, care îi crezuse pe de-a-ntregul legămintele de prietenie și nu bănui deloc că acest „Prieten” ivit pe neașteptate se pregătește să organizeze o capcană în care căpetenia indiană, nu putea să nu cadă. Altminteri, nici urmă de scrupul nu tulbură sufletul necinstit al cuceritorului, care vădi atâta sânge rece de parcă ar fi avut de dus o luptă cu dușmani preveniţi, și săvârși această mârșavă trădare, care va fi o pată veșnică pentru memoria sa.

Pizarro îşi împărţi, deci, cavaleria în trei mici escadroane, îşi lăsă toată infanteria într-un singur corp, îşi ascunse archebuzierii pe drumul pe care urma să sosească incașul și păstră cu el vreo douăzeci dintre însoţitorii lui cei mai hotărâţi.

Atahualpa, dorind să le dea străinilor o idee despre puterea sa, înainta cu întreaga armată. El însuși era purtat pe un fel de pat împodobit cu pene, acoperit cu plăci de aur și de argint și omăt cu pietre preţioase. Înconjurat de măscărici și de dansatori, regele era însoţit de căpeteniile de frunte, purtate ca și el pe umerii servitorilor. Un asemenea marș părea mai degrabă al unei procesiuni decât al unei armate.

De îndată ce incașul ajunse lângă tabăra spaniolilor — spune Robertson — preotul Vicente Valverde, împărţitorul de pomeni al expediţiei, care primi mai târziu titlul de episcop ca răsplată pentru purtarea sa, înaintă cu crucifixul într-o mână și cu cartea de rugăciuni în cealaltă. Într-un discurs interminabil, el îi expuse monarhului doctrina creaţiei, căderea primului om, întruparea, patimile și învierea lui Iisus Cristos, alegerea făcută de Dumnezeu în persoana sfântului Petru ca vicar al său pe pământ, puterea acestuia din urma transmisă papilor și darul făcut regelui Castiliei de către papa Alexandru, dar cuprinzând toate ţinuturile din Lumea Nouă. După ce dezvoltă toată această doctrină, el îl somă pe Atahualpa să îmbrăţișeze religia creștină, să recunoască autoritatea supremă a papei și să se supună regelui Castiliei ca unui suveran legitim. Dacă se supunea imediat, Valverde îi făgăduia că regele, stăpânul său va lua Perú sub ocrotirea sa și-i va îngădui să domnească mai departe; dar îideclară război și-l amenință cu o răzbunare cumplită, dacă va refuza să se supună și va stărui în nelegiuirea lui.

Trebuie recunoscut că aceasta era cel puţin o încercare neobișnuită și o ciudată predică făcând aluzie la fapte necunoscute peruvienilor și asupra adevărului cărora niciun vorbitor mai priceput decât Valverde nu ar fi izbutit să-i convingă. Dacă mai adăugăm că tâlmaciul cunoștea atât de prost spaniola, încât era în imposibilitate aproape absolută să traducă ceea ce abia dacă înţelegea el însuși, și că din limba peruviană probabil că lipseau cuvintele pentru a exprima idei atât de străine esenţei ei, n-o să ne mirăm aflând că Atahualpa n-a înţeles o iotă din discursul călugărului spaniol. Dar unele fraze, pomenind despre puterea lui, îl mirară și îl indignară. De aceea, el răspunse că, stăpân prin drept de moștenire peste regat, nu înţelegea ca alţii să-i hotărască soarta fără consimţământul lui; și mai adăugă că nu era deloc dispus să-și lepede religia părinţilor ca să adopte alta, despre care auzea vorbindu-se pentru prima oară; cu privire la celelalte puncte ale discursului, pe care nu le înţelesese deloc, spuse că i se păreau lucruri cu totul noi și că i-ar face plăcere să știe de unde aflase Valverde atâtea minunăţii. Din cartea aceasta, îi răspunse Valverde, arătându-i cartea de rugăciuni. Atahualpa o luă grăbit, răsfoi curios câteva file și, apropiind-o de ureche, spuse: „Ceea ce îmi arăţi nu-mi vorbește și nu-mi spune nimic!” Apoi zvârli cartea la pământ.

Acesta fu semnalul luptei sau, mai degrabă, al măcelului. Tunurile și muschetele intrară în joc, călăreţii se năpustiră și infanteria năvăli cu sabia în mâini asupra peruvienilor uluiţi. În câteva clipe, dezordinea ajunse la culme. Indienii fugiră care

Atahualpa este luat prizonier

încotro, fără să încerce să se apere. Cât despre Atahualpa, deși ofiţerii lui mai de seamă se siliră, luându-l cu ei, să-l apere cu trupurile lor, Pizarro se năpusti asupra lui, îi risipi sau îi doborî garda și, apucându-l de plete, îl trânti la pământ de pe litiera unde se afla. Măcelul nu se opri decât noaptea. Patru mii de indieni zăceau morţi, un mare număr erau răniţi, iar trei mii fuseseră făcuţi prizonieri. Ceea ce dovedește clar că n-a avut loc o luptă, e faptul că, dintre toţi spaniolii, numai Pizarro a fost atins, iar rana i-a fost pricinuită de unul dintre soldaţii lui, care se repezise să-l prindă pe incaș.

Prada, strânsă de pe morţi și din tabără, depăși tot ce spaniolii putuseră visa. De aceea entuziasmul atinse înălţimea corespunzătoare cuceririi atâtor bogăţii.

La început, Atahualpa îşi îndură cu destulă resemnare captivitatea, cu atât mai mult cu cât Pizarro făcea totul pentru a i-o îndulci, în vorbe cel puţin. Dar, dându-și curând seama la ce râvnea pofta nesăţioasă a temnicerilor săi. Atahualpa îi propuse lui Pizarro să-i plătească o răscumpărare și să-i umple, până la înălţimea pe care o va putea ajunge cu mâna, o încăpere de douăzeci și două de picioare lungime și șaisprezece lăţime cu vase, unelte și podoabe de aur. Pizarro consimţi imediat, iar incașul prizonier trimise de îndată, în toate provinciile, poruncile necesare, care fură îndeplinite fără murmur și fără șovăire. Ba mai mult, trupele indiene fură desființate și Pizarro putu să-l trimită pe Soto cu cinci spanioli la Cuzco, oraș situat la peste două sute de leghe de Cazamalca, în timp ce el însuși supunea ţara la o sută de leghe împrejur.

Pe când se petreceau toate acestea, Almagro debarcă cu două sute de soldaţi. Pentru el și pentru soldaţii lui se puseră deoparte — se înţelege cu câte regrete — o sută de mii de pesos; regelui i se rezervă cincimea cuvenită și tot mai rămaseră 1528500 de pesos spre a fi împărţiţi între Pizarro și oamenii lui. Produsul jafului și al măcelului fu împărţit solemn de cei în drept, în ziua sfântului Iacob, ocrotitorul Spaniei, după o înfocată rugă adresată cerului. Jalnic amestec de religie și de pângărire, din nefericire prea adesea întâlnit în vremurile acelea de superstiţii și de lăcomie după aur!

Fiecare călăreţ primi ca parte opt mii de pesos și fiecare infanterist patru mii, adică aproximativ patruzeci de mii și douăzeci de mii de franci aur. Suma putea să-l mulţumească și pe cel mai năzuros, după o campanie care nu fusese nici lungă și nici grea. De aceea, mulţi dintre aventurieri, dornici să se bucure în pace și în patrie de-o avere neașteptată, se grăbiră să-și ceară concedierea. Pizarro le-o acordă fără greutate, dându-și seama că zvonul îmbogăţirii lor rapide avea să-i aducă peste puţină vreme noi recruţi. Odată cu fratele său Fernando, care pleca spre Spania să-i ducă împăratului vestea biruinţei și daruri măreţe, se îmbarcară și șaizeci de spanioli, cu buzunarele pline, dar cu conștiinţa goală.

De îndată ce-și plăti răscumpărarea, Atahualpa ceru să i se redea libertatea. Pizarro, care nu-i cruţase viaţa decât pentru a se acoperi cu autoritatea și cu prestigiul de care regele se mai bucura încă în faţa supușilor și pentru a putea astfel să adune toate comorile din Perú, intră la bănuieli în legătură cu cererea prizonierului. Îl mai bănuia, de asemenea, că poruncise în taină să i se adune

oastea în provinciile depărtate ale imperiului. În plus, Atahualpa, dându-și seama că Pizarro nu era mai învăţat decât ultimul dintre soldaţii săi, prinse faţă de guvernator un dispreţ pe care, din nefericire, nu știu să și-l ascundă. Acestea sunt motivele, destul de neserioase, ca să nu spunem altfel, care îl hotărâră pe Pizarro să pună la cale judecarea incașului.

Nimic mai odios decât procesul în care Pizarro și Almagro au fost totodată și judecători, și parte. Capetele de acuzaţie sunt unele atât de ridicole, iar altele atât de absurde, încât nu știi, într-adevăr, dacă trebuie să te miri de neobrăzarea sau de nelegiuirea lui Pizarro, care îl supunea la un asemenea proces pe șeful unui puternic imperiu, asupra căruia nu avea niciun fel de jurisdicţie. Atahualpa, declarat vinovat, fu osândit să fie ars de viu; dar cum incașul, ca să scape de stăruinţele lui Valverde, ceru până la urmă botezul, spaniolii se mulţumiră să-l sugrume. Execuţie vrednică să stea alături de cea a lui Cuanhtemoc! Nelegiuire dintre cele mai crude și mai odioase din câte au săvârșit spaniolii în America, unde, totuși, s-au murdărit cu toate crimele imaginabile!

Totuși, în gloata aceasta de aventurieri se aflau și câţiva oameni careâşi păstraseră sentimentul onoarei și al propriei lor demnităţi. Ei protestară cu glas tare, în numele justiţiei batjocorite și vândute fără rușine, dar vocile lor generoase fură înăbușite de cuvintele interesate ale lui Pizarro și ale „Vrednicilor" lui acoliţi.

Guvernatorul îl investi apoi cu puteri regale, sub numele de Pablo Incaș, pe unul dintre fiii lui Atahualpa. Dar războiul dintre cei doi fraţi și evenimentele petrecute de la sosirea spaniolilor slăbiseră considerabil legăturile care îi apropiau pe peruvieni de regele lor, și tânărul monarh, care avea să moară curând în mod rușinos, nu avu mai multă autoritate decât Manco Capac, fiul lui Eluascar, recunoscut de popoarele din Cuzco. Curând chiar, câteva din căpeteniile ţării căutară să-și croiască regate în imperiul Perú-ului: așa a făcut Ruminagui, căpetenie militară la Cuzco, care organiză masacrarea fratelui și a copiilor lui Atahualpa și se declară independent.

În tabăra peruviană domnea neînţelegerea. Spaniolii hotărâră să profite de ea. Pizarro înaintă rapid spre Cuzco, căci, dacă n-o făcuse până atunci, pricina fusese puţinele forţe avute la îndemână. Acum, când o mulţime de aventurieri, ademeniţi de comorile aduse la Panamá, năvăleau care mai de care spre Perú, acum când putea să adune cinci sute de oameni, după ce lăsase o garnizoană importantă la San Mig-uci sub comanda lui Benalcázar. Pizarro nu mai avea niciun motiv să aștepte. În drum, se dădură câteva lupte cu mari corpuri de oaste; dar ele se terminară ca de obicei, prin pierderi foarte serioase pentru indigeni și neînsemnate pentru spanioli. Când intrară în Cuzco și când luară în stăpânire orașul, spaniolii se mirară de puţinul aur și puţinele pietre preţioase găsite acolo, deși prada întrecea cu mult răscumpărarea lui Atahualpa. Se întâmpla aceasta pentru că se și obișnuiseră cu bogăţiile ţării sau fiindcă se aflau mai mulţi la împărţeală?

Între timp, Benalcázar, plictisit să tot stea cu mâinile în sân, profită de sosirea unor întăriri trimise din Nicaragua și din Panamá ca să se îndrepte spre Quito, unde, după spusele peruvienilor, Atahualpa îşi lăsase cea mai mare parte din comori.

Pornind în fruntea a optzeci de călăreţi și a o sută douăzeci de pedestrași, el îl învinse de mai multe ori pe Ruminagui, care îi bara drumul și, graţie prudenţei și isteţimii lui, izbuti să intre victorios în Quito; dar acolo nu găsi ce căuta, adică comorile lui Atahualpa.

În aceeași epocă, Pedro d'Alvarado, care luptase sub Cortés și fusese numit guvernator al Guatemalei, prefăcându-se că crede provincia Quito în afara comandamentului lui Pizarro, organiză într-acolo o puternică expediţie, compusă din cinci sute de oameni, dintre care peste două sute călări. Debarcând la Puerto Viejo, el voi să ajungă la Quito tară ghid, urcând pe Guayaquil și traversând Anzii. Calea aceasta a fost totdeauna una din cele mai rele și mai anevoioase. Înainte de a ajunge pe câmpia din Quito, după ce foamea și setea îi făcuseră să sufere îngrozitor, fără să mai vorbim de lava fierbinte a lui Chimborazo, vulcanul de lângă Quito, și de zăpezile care îi asaltaseră, o cincime dinaventurieri și jumătate din numărul cailor pierise; restul era complet descurajat și în neputinţă absolută de a se lupta. De aceea a însemnat o surpriză și totodată o mare neliniște pentru oamenii lui Alvarado ivirea pe neașteptate nu a unei oști de indieni, cum gândeau, ci a unei trupe de spanioli sub comanda lui Almagro. Aceștia din urmă se pregăteau să pornească la atac, când câţiva ofiţeri mai puţin înflăcărați puseră la cale o învoială în virtutea căreia Alvarado trebuia să se retragă pe teritoriul guvernământului său, după încasarea a o sută de mii de pesos pentru cheltuielile de armament.

Pe când în Perú se petreceau toate acestea, Fernando Pizarro naviga spre

Spania, unde imensa cantitate de aur, de argint și de pietre preţioase pe care o aducea cu sine nu putea să nu-i pregătească o primire dintre cele mai bune. Pentru fratele său Francisco, Fernando obţinu confirmarea în funcţia de guvernator, cu puteri și mai mari; el însuși fu numit cavaler al sfântului Iacob și obţinu titlul de marchiz și fu inclus în tagma aristocraţiei de la curte; cât despre Almagro, acesta primi confirmarea titlului de *adelantado,* iar jurisdicţia îi fu mărită cu două sute de leghe, tară a fi, totuși, delimitată exact, ceea ce lăsa o poartă deschisă contestaţiilor și interpretărilor arbitrare.

Nici n-apucase bine Fernando Pizarro să se înapoieze în Perú, când Almagro, care primise vestea că un guvernământ special îi fusese încredinţat, pretinse că orașul și ţinutul Cuzco depindeau de guvernământul lui și se pregăti să-l cucerească. Dar Juan și Gonzalo Pizarro nu înţelegeau să se lase jefuiţi. Lucrurile ajunseseră pe punctul de a se rezolva prin arme, când Francisco Pizarro, căruia i se spunea adesea *Marchizul* sau *marele Marchiz,* sosi în capitală.

Niciodată Almagro nu i-a putut ierta Marchizului duplicitatea dovedită în negocierile cu Carol Quintul și nici lipsa de jenă cu care făcuse să-i fie atribuite, în paguba celor doi asociaţi ai săi, cea mai mare autoritate și guvernământul cel mai întins. Dar, cum întâmpină piedici serioase în calea planurilor sale și cum nu era el cel mai puternic, își ascunse nemulţumirea, zâmbea când ar fi vrut să lovească și păru bucuros să se împace.

„Și își reînnoiră atunci asociaţia lor, spune Zarate, cu condiţia ca don Diego de

Almagro să pornească la recunoaşterea ţinutului dinspre sud, iar dacă va afla acolo vreo ţară pe placul lui, să-i ceară maiestăţii sale numirea ca guvernator al ei; iar dacă nu va găsi ceva să-i convină, să împartă guvernarea cu Don Francisco. Înţelegerea aceasta se făcu în mod solemn și ei jurară ca pe viitor să nu mai întreprindă nimic unul împotriva celuilalt. Unii povestesc că Almagro s-a jurat că nu va întreprinde nimic nici împotriva orașului Cuzco și nici a ţinutului care se află acolo până la o sută treizeci de leghe distanţă, chiar dacă maiestatea sa l-ar numi guvernator al acelui ţinut".

După acest pact solemn, de care avea să se ţină seama la fel de puţin ca și de cel încheiat înaintea lui, Almagro îşi făcu toate pregătirile de plecare. Datorită dărniciei lui binecunoscute, cât și faimei de om curajos, izbuti să adune cinci sute șaizeci de soldaţi, atât călări cât și pe jos, cu care înaintă pe uscat spre Chile. Drumul fu nespus de greu și aventurierii avură de suferit în special de pe urma asprimii gerului când trecură Anzii; în plus, dădură peste populaţii foarte războinice și care îi atacară cu o furie cum nu se mai întâlniseră până atunci în Perú. Almagro nu putu să întemeieze nicio așezare, căci abia se afla de două luni prin părţile acelea când află că indienii din Perú se răsculaseră și-i măcelăriseră pe cei mai mulţi dintre spanioli. De aceea făcu de îndată cale întoarsă.

După semnarea noii înţelegeri intervenite între cuceritori (1534), Pizarro se întorsese spre ţinuturile învecinate cu marea, în care putu să întemeieze, fiindcă nu mai avea a se teme de rezistenţă, un guvernământ în toată regula. Pentru un om care nu studiase niciodată legile, el făcu rânduieli interesante în ceea ce privește administraţia, justiţia, perceperea impozitelor, repartiţia indienilor și munca în mine. Dacă conchistadorul avea multe trăsături de caracter care pot fi ușor criticate, trebuie recunoscut că nu-i lipsea o anumită măreţie a ideilor și că era conștient de rolul pe care îl juca în calitate de întemeietor al unui mare imperiu. Acestea l-au și făcut multă vreme să șovăie când a fost vorba să aleagă capitala viitoare a posesiunilor spaniole. Cuzco avea avantajul de a fi fost capitala incașilor; dar orașul acesta, situat la peste patru sute de mile de mare, se afla foarte departe de Quito, a cărui, importanţă i se părea deosebită lui Pizarro. Conchistadorul fu, însă, curând izbit de frumuseţea și de fertilitatea unei văi întinse, stropită de un râu, Rimac. Acolo îşi stabili el, în 1536, sediul puterii. Peste puţin timp, graţie măreţului palat pe care îl construi și somptuoaselor locuinţe ale principalilor săi ofiţeri, „orașul regilor" *(De Jos Reyes)* sau Lima[201] (astăzi capitala Perú-ului), nu întârzie să ia înfăţișarea unui mare oraș. Pe când grijile îl ţineau pe Pizarro departe de capitală, mici corpuri de oaste, trimise în toate direcţiile, se înfundau în provinciile cele mai depărtate ale imperiului, ca să înăbușe ultimele focare de rezistenţă, în așa fel încât la Cuzco nu se mai aflau decât puţine trupe. Incașul rămas în mâinile spaniolilor socoti că a sosit momentul să stârnească o răscoală generală, care nădăjduia

[201] Denumirea Lima a provenit de la denumirea fluviului Rimac, stâlcită de spanioli.

Pizzaro și Almagro depun jurământul

că va nimici dominaţia străină. Deși era păzit cu străşnicie, el știu să pună totul la cale cu atâta iscusinţă, încât nu trezi deloc bănuielile asupritorilor. Ba primi chiar învoirea să asiste la o mare serbare care trebuia să aibă loc la câteva leghe de Cuzco și pentru care se adunaseră cei mai de frunte oameni ai imperiului. De cum se ivi incașul, steagul răscoalei fu ridicat. De la hotarele provinciei Quito și până în Chile, peruvienii puseră mâna pe arme și numeroase mici detașamente spaniole fură luate prin surprindere și nimicite. Cuzco, apărat de cei trei fraţi Pizarro cu numai o sută șaptezeci de spanioli, fu vreme de unsprezece luni supus atacurilor necontenite ale peruvienilor, care deprinseseră mânuirea armelor luate chiar de la dușmanii lor. Cuceritorii rezistară cu îndârjire, dar suferiră pierderi simţitoare, mai ales pe aceea a lui Juan Pizarro. Când află veștile acestea, Almagro părăsi de grabă Chile, traversă pustiul deluros, pietros și nisipos din Atacama, unde suferi la fel de mult din pricina căldurii și a uscăciunii pe cât suferise în Anzi de pe urma zăpezii și a gerului, pătrunse în teritoriul peruvian, înfruntă oastea lui Manco Capac într-o mare bătălie și ajunse până la porţile orașului Cuzco, după ce-i alungă pe indieni. Apoi încercă să ia în stăpânire orașul, sub pretext că nu făcea parte din guvernământul lui Pizarro, șivio, când un armistiţiu în timpul căruia partizanii Marchizului se odihneau, pătrunse în Cuzco, îi luă prizonieri pe Fernando și pe Gonzalo Pizarro și făcu să fie recunoscut drept guvernator.

În acest timp, o oaste imensă de indieni împresura Lima, intercepta toate căile de comunicaţie și nimicea diferitele mici detașamente pe care în mai multe rânduri Pizarro le trimise în ajutor celor din Cuzco. Tot atunci, Marchizul, care îşi trimisese toate navele în Panamá ca să-și oblige oamenii la o rezistenţă disperată, chemă din Trujillo forţele comandate de Alonso d'Alvarado și-i încredinţă acestuia o coloană de cinci sute de soldaţi, care înainta până la câteva leghe de capitală, fără să bănuiască pentru nimic în lume că se află în mâinile unor compatrioţi pe deplin hotărâţi să-i stea în cale. Dar Almagro dorea mai degrabă să-i atragă de partea lui pe noii adversari decât să-i distrugă și rândui în așa fel lucrurile, încât îi surprinse și-i luă prizonieri. Acum avea un prilej minunat să termine războiul și să devină, dintr-o lovitură, stăpân al celor două guvernăminte. Lucrul acesta il arătară mai mulţi ofiţeri, și mai ales Orgunos, care ar fi vrut să-i vadă uciși pe cei doi fraţi ai conchistadorului și care înainta în marș forţat cu trupele lui victorioase spre Lima, unde Pizarro, luat pe neașteptate, nu putea să i se împotrivească. Dar, cum a scris un poet latin, celor pe care vrea să-i piardă Jupiter le ia minţile! Almagro, care în alte împrej urări nu știuse ce înseamnă mustrările de conștiinţă, se gândi că nu se cuvine să cotropească guvernământul lui Pizarro ca răzvrătit și îşi reluă liniștit drumul spre Cuzco.

Chiar dacă privim numai prin prisma intereselor personale, se poate vedea că Almagro săvârșea o gravă greșeală, de care avea curând să se căiască. Dar dacă ţinem seama de interesele Spaniei, actele de agresiune pe care le și comisese și războiul civil pe care îl isca în faţa unui inamic gata să profite de pe urma lui constituiau o crimă dintre cele mai mari. Și lucrul acesta adversarii aveau să i-l amintească destul de curând.

Dacă Almagro avea nevoie de repeziciune în hotărâri ca să devină stăpân pe situaţie, în schimb Pizarro n-avea altă speranţă decât trecerea timpului şi ivirea vreunui prilej favorabil. Aşteptând ajutoarele care i se făgăduiseră de la Darien, el începu cu Almagro nişte negocieri care durară luni şi luni, şi în timpul cărora unul din fraţii lui, ca şi Alvarado, izbutiră să evadeze împreună cu şaizeci de oameni. Deşi fusese înşelat de atâtea ori, Almagro tot consimţi să-l primească pe partizanul lui Pizarro, licenţiatul Espinoza, însărcinat să-i aducă la cunoştinţă că, dacă împăratul ar şti ce se petrece între cei doi adversari şi ar afla starea la care certurile lor împing lucrurile, fără îndoială că i-ar rechema şi pe unul, şi pe celălalt şi i-ar înlocui. În sfârşit, după moartea lui Espinosa, călugărul Francisco de Bobadilla, căruia Pizarro şi Almagro îi dăduseră dreptul să le judece diferendul, hotărî ca Fernando Pizarro să fie de îndată eliberat, Cuzco să-i fie redat Marchizului, iar mai mulţi ofiţeri din ambele tabere să plece spre Spania cu misiunea de a susţine drepturile reciproce ale adversarilor şi de a se reîntoarce cu hotărârea împăratului.

De-abia îi fusese eliberat ultimul frate, când Pizarro, lepădând orice gând de pace şi de înţelegere paşnică, declară că numai armele vor decide dacă el sau Almagro vor fi stăpânii Perú-ului. Şi, adunând în scurtă vreme şapte sute de oameni, încredinţă comanda celor doi fraţi ai săi; aceştia, pentru că nu puteau să treacă peste munţi spre Cuzco, merseră pe ţărmul mării până la Nasca şi pătrunseră printr-o ramură a Anzilor, de unde se deschidea un drum spre capitală.

Poate că Almagro ar fi trebuit să apere defileurile munţilor; dar, cum n-avea decât cinci sute de oameni şi punea mare bază pe cavaleria care nu s-ar fi putut desfăşură la loc îngust, îşi aşteptă duşmanul în câmpia de la Cuzco.Cele două tabere se atacară, la 26 aprilie 1538, cu egală îndârjire; dar izbânda fu h otărâtă de cele două companii de muşchetari pe care regele Spaniei i le trimisese lui Pizarro când aflase de răscoala indienilor. O sută patruzeci de soldaţi pieriră în această luptă, care primi numele de „bătălia de las Salinas". Orgunos şi mulţi alţi ofiţeri de seamă fură ucişi cu sânge rece după bătălie. Almagro, bătrân şi bolnav, nu putu să-i scape nici el şi căzu în mâinile lui Pizarro.

Indienii care, aflaţi sub arme pe înălţimile din vecinătate, îşi făgăduiseră să se năpustească asupra învingătorului, găsiră cu cale să fugă cât mai degrabă. „Poate că nimic nu dovedeşte mai bine groaza superstiţioasă pe care spaniolii o insuflau băştinaşilor din America — spune Robertson — decât faptul că aceştia din urmă, martori ai înfrângerii şi ai împrăştierii uncia din tabere „n-au avut curajul s-o atace pe cealaltă, slăbită şi obosită chiar de victorie, şi n-au îndrăznit să se năpustească asupra cotropitorilor atunci când soarta le oferea un prilej atât de favorabil să-i lovească avantajos".

În epoca aceea, o victorie neurmată de jaf nu era completă. De aceea, oraşul Cuzco deveni loc de pradă. Dar toate bogăţiile aflate acolo de oamenii lui Pizarro nu fură de ajuns ca să-i mulţumească. Aveau toţi o părere atât de înaltă despre meritele proprii şi despre serviciile aduse, încât i-ar fi trebuit fiecăruia câte un post de guvernator. Fernando Pizarro îi împrăştie, deci, şi-i trimise să cucerească teritorii noi, împreună cu câţiva dintre partizanii lui Almagro care trecuseră de

partea lui și trebuiau îndepărtaţi.

Cât despre Almagro, Fernando Pizarro, convins că numele lui va constitui totdeauna un focar de agitaţie, hotărî să scape de el. Îi rândui, deci, un proces, care se sfârși, cum e lesne de înţeles, cu o condamnare la moarte. La auzul acestei veşti și după câteva momente de firească tulburare, în timpul cărora aminti despre vârsta sa înaintată și despre felul cu totul diferit al purtării sale faţă de Fernando și Gonzalo, Almagro îşi aşteptă moartea ca un adevărat ostaș curajos. Bătrânul fu strangulat în temniţă și decapitat în public (1538).

După mai multe expediţii norocoase, Fernando Pizarro pomi spre Spania să dea socoteală împăratului de cele petrecute. Acolo găsi spiritele cu totul pornite împotriva lui și fraţilor lui. Cruzimea, violenţele, dispreţul lor faţă de legămintele cele mai sfinte fuseseră înfăţișate în toată goliciunea și fără menajamente de câţiva partizani de-ai lui Almagro. De aceea, Fernando Pizarro avu nevoie de o neîntrecută iscusinţă ca să schimbe părerile împăratului. Neputând să-și dea seama de partea cui se află dreptatea, căci nu avea decât mărturiile celor interesaţi, Carol Quintul nu vedea decât urmările războiului civil, jalnice pentru stăpânirea sa. De aceea hotărî să trimită la faţa locului un comisar investit cu depline puteri, care, după ce avea să-și dea seama de evenimente, trebuia să stabilească forma de guvernământ cea mai potrivită. Misiunea aceasta grea, îi fu încredinţată lui Cristobal de Vaca, judecător al curţii din Valladolid, care se arătă vrednic se ducă la îndeplinire. Lucru demn de remarcat: i se recomandă să se poarte cât mai bine cu Francisco Pizarro, chiar în clipa când fratele acestuia. Fernando, era arestat și zvârlit în temniţă, unde avea să fie uitat vreme de douăzeci de ani.

Pe când în Spania se petreceau toate aceste evenimente, Marchizul împărţea ţara cucerită, păstra pentru el și pentru oamenii lui de încredere districtele cele mai fertile sau mai bine așezate și nu le dădea oamenilor lui Almagro, celor din Chile cum li se spunea, decât ţinuturi sterpe sau depărtate. Apoi îi încredinţă unuia din ofiţerii săi, Pedro de Valdivia, executarea planului pe care Almagro nu făcuse decât să-l schiţeze, cucerirea ţinutului Chile. Plecat la 28 ianuarie 1540 cu o sută cincizeci de spanioli, printre care aveau să se ilustreze Pedro Gomez, Pedro de Miranda și Alonso de Monroy, Valdivia străbătu mai întâi Deșertul Atacama, ispravă socotită și în zilele noastre drept foarte grea de îndeplinit, și ajunse la Copiapo, într-o frumoasă vale. Primit cu multă prietenie la început, avu de dus, îndată după strângerea recoltei, numeroase lupte împotriva unui neam de indieni deosebiţi de cei din Perú, araucanii, războinici, viteji și neobosiţi în lupta împotriva noilor veniţi care începuseră să jefuiască populaţia. Întemeie, totuși, la 12 februarie 1541, orașul Santiago. Valdivia petrecu opt ani în Chile, conducând cucerirea și organizarea ţării. Deși Valdivia, asemeni tuturor conchistadorilor spanioli, cârmuia cucruzime, folosind în mine și pe plantaţii munca sclavilor indieni, el ducea, totuși, o politică mai chibzuită decât Pizarro și nu săvârșea măceluri atât de groaznice și de absurde ca el. Dorinţa sinceră a lui Valdivia de a crea o colonie bogată și înfloritoare îl deosebește de conchistadorii lacomi și ambiţioși din secolul al XVI-lea.

Pe vremea când Valdivia pleca spre Chile, Gonzalo Pizarro, în fruntea a trei sute de spanioli, dintre care jumătate călări, și a patru mii de indieni, traversa Anzii cu preţul unor osteneli atât de mari, încât majoritatea acestora din urmă pieriră de frig. Apoi se înfundă spre est, în interiorul continentului, în căutarea unei ţări unde, după câte se spuneau, era belșug de scorţișoară și mirodenii. Întâmpinaţi de ploi torenţiale, care durară nu mai puţin de două luni, în aceste savane brăzdate de mlaștini și de păduri virgine, neîntâlnind decât o populaţie rară, nu prea harnică și ostilă, spaniolii trebuiră să îndure adeseori foamea într-o ţară unde nu existau pe atunci nici boi, nici cai, unde patrupedele cele mai mari erau tapirul și lama, iar aceasta din urmă nu putea fi întâlnită nici ea decât arareori pe colinele Anzilor. În ciuda greutăţilor care i-ar fi descurajat pe niște exploratori mai puţin energici decât acești *descubridores* ai secolului al XVI-lea, spaniolii stârniră să meargă mai departe și coborâră pe Rio Napo sau Coca, afluent pe partea stângă al Marafionului, până la locul de confluenţă. Acolo îşi construiră cu mare cazmă o brigantină, pe care se îmbarcară cincizeci de soldaţi, sub comanda lui Francisco de Orellana. Dar, fie că violenţa curentului l-a împins prea departe, fie că, neaflându-se sub ochii șefului, o fi râvnit să fie, la rândul său, comandant al unei expediţii de descoperiri, Orellana nu-l aşteptă pe Gonzalo Pizarro la locul de întâlnire fixat și continuă să coboare pe fluviu până când ajunse la ocean. O asemenea navigare, de-a lungul a două mii de leghe prin regiuni necunoscute, fără ghid, fără busolă, fără provizii, cu un echipaj care cârtea mereu împotriva nebunei încercări a comandantului, în mijlocul unei populaţii mereu ostile, e cu adevărat uimitoare. De la gurile fluviului pe care coborâse cu brigantina prost construită și șubredă, Orellana izbuti să ajungă în Insula Cuba, de unde porni spre Spania. Dacă proverbul „Cine vine de departe minte bine” n-ar fi fost de multă vreme cunoscut, Orellana i-ar fi dat naștere. Căci, într-adevăr, el înșiră basmele cele mai absurde despre nemaipomenita bogăţie a ţării pe care o străbătuse. Locuitorii ei erau atât de bogaţi, încât acoperișurile templelor erau făcute din plăci de aur, afirmaţie care dădu naștere legendei despre *El Dorado.* Orellana aflase despre existenţa unei republici de femei războinice care întemeiaseră un mare imperiu, ceea ce a făcut ca fluviul Maranon să fie numit *fluviul Amazoanelor.* Dar dacă ridicolul sau grotescul, care trebuia să fie pe placul imaginaţiei contemporanilor săi, este scos pe de-a-ntregul din această relatare, rămâne, totuși, stabilit că expediţia lui Orellana e una din cele mai remarcabile expediţii ale epocii aceleia atât de bogate în înfăptuiri uriașe și că ea a furnizat primele informaţii asupra imensei zone a ţării care se întinde între Anzi și Atlantic.

Dar să revenim la Gonzalo Pizarro. Mare i-a fost încurcătura și jalea când, sosit la confluenţa lui Napo cu Maranonul, nu l-a găsit pe Orellana, care trebuia să-l aștepte acolo. Temându-se să nu i se fi întâmplat vreun accident locotenentului său, Gonzalo coborî cincizeci de leghe de-a lungul fluviului, până ce întâlni un nefericit de ofiţer, debarcat fiindcă îi arătase șefului său cât de perfidă îi era purtarea. La vestea lașei părăsiri și a lipsei cumplite în care fuseseră lăsaţi, cei mai viteji se descurajară.

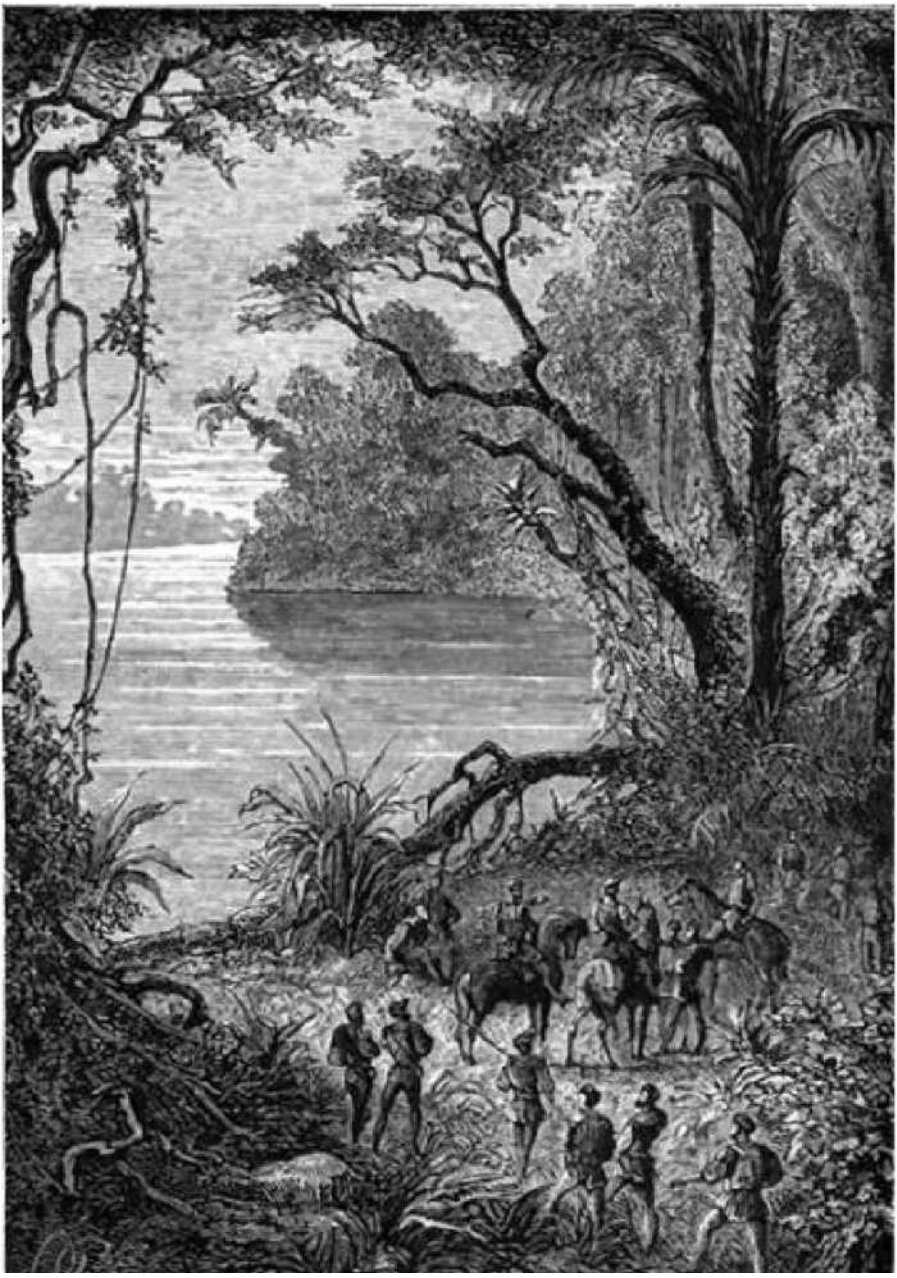

Pe malurile lui Rio Napo

Gonzalo Pizarro trebui să cedeze în faţa stăruinţei lor și să se reîntoarcă spre Quito, faţă de care se aflau la o distanţă de peste o mie două sute de leghe. Pentru a descrie chinurile acestei călătorii de reîntoarcere, e de ajuns să spunem că, după ce au mâncat cai, câini și reptile, rădăcini și animale sălbatice, după ce au rumegat tot ce era de piele în echipamentul lor, nefericiţii supravieţuitori, sfâșiaţi de mărăcinișuri, gălbejiţi și descărnaţi, ajunseră la Quito în număr de optzeci. Patru mii de indieni și două sute zece spanioli îşi pierduseră viaţa într-o expediţie care nu durase mai puţin de doi ani.

Pe când Gonzalo Pizarro conducea nefericita expediţie despre care am vorbit, vechii partizani ai lui Almagro, care nu se împăcaseră niciodată în mod cinstit cu Pizarro. Se grupau în jurul fiului fostei lor căpetenii și puneau la cale uciderea Marchizului. Zadarnic i se aduseră la cunoștinţă lui Francisco Pizarro de câteva ori cele urzite împotriva lui, căci niciodată el nu dădu crezare avertismentelor. Spunea: „Fiţi liniștiţi, voi fi în siguranţă atâta vreme cât nu va exista om în Perú care să nu știe că pot într-o clipă să-i iau viaţa celui ce va cuteza să se gândească la a mi-o lua pe a mea”.

În ziua de duminică 26 iunie 1541, imediat după-amiază, Juan de Herrada și optsprezece complotiști ies din casa lui Almagro cu spadele în mâini, înarmaţi din cap până în picioare, și aleargă spre casa lui Pizarro, strigând: „Moarte tiranului! Moarte ticălosului!” Apoi năvălesc în palat, îl ucid pe Francisco de Chaves, care dăduse fuga auzind zgomotul, și pătrund în sala unde se afla, împreună cu Francisco Pizarro, fratele său Francisco Martin, doctorul Juan Velásquez și vreo zece servitori. Aceștia sar pe fereastră, cu excepţia lui Martin Pizarro, a doi alţi gentilomi și a doi paji, care mor apărând ușa de la apartamentul guvernatorului. Pizarro însuși, nemaiavând timp să-și îmbrace platoșa, se apără vitejește, ucide patru adversari și rănește alţi doi. Unul dintre atacatori se sacrifică și atrage asupra lui loviturile lui Pizarro. În acest timp, ceilalţi găsesc mijlocul de a pătrunde și-l atacă cu atâta furie, încât guvernatorul nu mai poate para toate loviturile, ba chiar e atât de istovit, încât abia îşi mai poate mișca spada. În cele din urmă atacatorii îşi ating scopul, și îl ucid cu o lovitură de spadă în gâtlej. Câteva slugi îi târâră corpul până în biserică, de unde numai Juan Barbazan, vechiul lui servitor, îndrăzni să vină să-l ceară.

Astfel sfârși Francisco Pizarro, asasinat chiar în capitala vastului imperiu pe care îl cucerise pentru Spania, dar pe care i l-a dăruit, trebuie spus, pustiit, decimat, înecat într-un potop de sânge. În comparaţie cu Cortés, el a avut tot atâta ambiţie, curaj și capacitate militară; dar Pizarro a împins până dincolo de limite defectele marchizului de la Văile, cruzimea și lăcomia de bani, la care a adăugat perfidia și duplicitatea. La Pizarro recunoaştem o grosolănie și o asprime respingătoare, iar calităţile lui cavalerești dispar cu totul sub lăcomia de bani și sub perfidie, care sunt trăsături de bază ale personalităţii lui.

Moartea lui Pizzaro

Dacă Cortés a întâlnit în mexicani niște adversari viteji și hotărâţi, care iau pus în cale stavile aproape de netrecut, Pizarro n-a întâmpinat nicio greutate când a trebuit să-i învingă pe peruvienii blajini, care n-au rezistat niciodată mai serios în faţa armelor lui. Între cucerirea Perú-ului și cucerirea Mexicului, cea mai ușoară de îndeplinit i-a adus și cele mai multe avantaje Spaniei. De aceea, ea a fost și cea mai apreciată.

După moartea lui Pizarro, războiul civil era cât pe-aci să mai izbucnească o dată, când sosi guvernatorul trimis de Carol Quintul. Imediat ce-și strânse trupele necesare, guvernatorul porni spre Cuzco, îl prinse destul de lesne pe fiul lui Almagro, porunci să fie decapitat împreună cu patruzeci dintre partizanii lui și conduse ţara cu strășnicie până la sosirea viceregelui Blasco Núñez Vela.

N-avem de gând să dăm amănunte asupra hărţuielilor pe care acesta le avu cu Gonzalo Pizarro, care, profitând de nemulţumirea generală pricinuită de noua legiuire privind *repartimientos,* se răsculă împotriva reprezentantului împăratului. Potrivit acestei legi, sclavajul indienilor era desfiinţat, iar ei deveneau „vasali slobozi ai maiestăţii sale”[202]. După numeroase peripeţii, a căror relatare nu-și are locul aici, lupta se termină cu înfrângerea și executarea lui Gonzalo Pizarro, în 1548. Corpul lui fu dus la Cuzco și îngropat fără giulgiu, „nimeni — spune Garcilaso de la Vega — nevoind să dea o biată bucată de pânză”. Așa sfârși asasinul juridic al lui Almagro.

---

[202] În anul 1542, Carol Quintul a promulgat așa-zisele „legi noi” pe baza cărora indienii trebuiau luați de la conchistadori și trecuți în proprietatea directă a coroanei. Veștile despre „legile noi” au provocat tulburări dincolo de ocean, care erau cât pe-aci să pricinuiască despărţirea de Spania a coloniei din Peru cucerită recent. De aceea Carol Quintul a fost nevoit să cedeze și să abroge cea mai mare parte din „legile noi”. Legile privind abolirea sclaviei în America nu erau dictate de considerații umanitare și nu urmăreau apărarea drepturilor indienilor. Ele exprimau în primul rând dorința regilor spanioli de a limita puterea conchistadorilor și de a-și asigura drepturi avantajoase în exploatarea muncii indienilor. În afară de aceasta, munca sclavagistă a fost înlocuită cu diferite forme de șerbie mai rentabilă. Munca indienilor șerbi era tot atât de grea ca și munca robilor. Fuga indienilor șerbi de la proprietarii lor se pedepsea cu moartea.

Capitolul II

PRIMA CĂLĂTORIE ÎN JURUL LUMII

Magellan, începuturile activităţii şi necazurile lui. Schimbarea naţionalităţii. Pregătirile pentru expediţie. Rio de Janeiro. Golful San Julian. Revolta unei părţi a escadrei. Vinovăţii sunt pedepsiţi cu asprime. Strâmtoarea Magellan. Patagonezii. Pacificul. Insulele Hoţilor. Zebu şi Filipinele. Moartea lui Magellan. Borneo. Molucele şi produsele lor. „Victoria" se desparte de „Trinidad". Reîntoarcerea în Europa pe la Capul Bunei Speranţe. Ultimele întâmplări.

Imensitatea oceanului descoperit de Cristofor Columb nu era cunoscută încă. De aceea se căuta cu încăpăţânare pe coasta America, despre care se bănuia mereu că ar fi formată din mai multe insule, faimoasa trecătoare care trebuia să ducă imediat în Oceanul Pacific și până la insulele mirodeniilor, a căror posesiune ar fi format bogăţia Spaniei. În timp ce Corterreal și Cabot cercetau partea de nord-vest a Oceanului Atlantic, iar Cortés Golful Californiei, în timp ce Pizarro cobora pe coasta Perú-ului, iar Valdivia cucerea Chile, soluţia problemei fu găsită de un portughez în serviciul Spaniei, Fernando de Magellan.

Fernão de Magalhães s-a născut fie în Porto, fie în Lisabona, în Villa de Sabrossa sau în Villa de Figueiro, precis când nu se știe, probabil pe la sfârșitul secolului al XV-lea (în jurul anului 1480). După ce studie mai ales matematicile și navigaţia — căci pe atunci exista în Portugalia un curent irezistibil, care atrăgea întreaga ţară spre expediţii și descoperiri maritime — Magellan îmbrăţișă, la o vârstă destul de fragedă, cariera marinărească. În 1505, tânărul marinar se îmbarcă cu Almeida, care pleca spre Indii, și luă parte la jefuirea orașului Quiloa și la toate evenimentele acelei campanii. În anul următor îl însoţi pe Vaz Pereira la Sofala; apoi, reîntors pe coasta Malabar, îl vedem prezent când Albuquerque cucerește Malacca. Participă şi la expediţiile trimise de Albuquerque, pe la 1511, în căutarea faimoaselor insule ale mirodeniilor, sub comanda lui Antonio d'Abreu și Francisco Scrrão, care descoperiră Banda, Amboina, Temate și Tidore. În acea vreme, Magellan se apropiase de unele insule din Malaezia, la distanţă de șase sute leghe de Malacca, și, datorită scrisorilor de la prietenul lui Serrão, stabilit în Insula Temate, obţinuse despre Arhipelagul Molucclor informaţii amănunţite, care făcură să i se nască în minte ideea călătoriei pe care avea s-o înfăptuiască mai târziu.

Reîntors în Portugalia, Magellan obţinu, cu destulă greutate, autorizaţia de a cerceta arhivele coroanei și dobândi curând certitudinea că Molucele erau situate în emisfera atribuită Spaniei prin bula de demarcare, adoptată la Tordesillas de regii Spaniei și Portugaliei, și confirmată în 1494 de papa Alexandru al VI-lea.

Magellan la bordul caravelei sale

În virtutea acestei demarcaţii, care avea să dea loc atâtor discuţii pasionate, toate ţinuturile situate la trei sute șaizeci de mile spre vest de meridianul Insulelor Capului Verde trebuiau să aparţină Spaniei, iar toate cele dinspre vestul aceluiași meridian — Portugaliei.

Magellan avea o fire prea activă ca să poată rămâne multă vreme fără să-şi reia slujba. De aceea plecă să lupte în Africa, la Amazor, oraș din Maroc, unde căpătă o rană ușoară la genunchi, rană care, atingându-i un nerv, îl lăsă şchiop pentru toată viaţa și-l sili să se reîntoarcă în Portugalia. Conștient de superioritatea pe care cunoștinţele lui teoretice și practice, cât și serviciile făcute i le aduceau asupra gloatei de curteni, Magellan trebuia să resimtă mai mult ca oricare altul nedreptatea purtării regelui Manuel în legătură cu unele plângeri ale locuitorilor din Amazor împotriva ofiţerilor portughezi, între care se număra și el. Astfel, când ceru regelui o avansare, fu refuzat. Același lucru i se întâmplă și cu proiectul unei expediţii spre Insulele Moluce, prin vest. Văzându-și planurile atât de brutal respinse, Magellan se hotărî atunci la o soluţie extremă, care, altminteri, răspundea mărimei insultei primite. Pentru ca toată lumea să afle, Magellan făcu să i se autentifice prin acte renunţarea la drepturile de cetăţean portughez, își schimbă naţionalitatea și luă acte de naturalizare în Spania. Aceasta însemna să declare, cât se putea mai solemn, că înţelegea să fie tratat ca supus al regelui Castiliei, căruia voia să-i închine de acum înainte serviciile și întreaga lui viaţă. Hotărâre gravă, după cum se vede, dar pe care nimeni n-a blamat-o, iar istoricii cei mai riguroși au îndreptăţit-o, dovadă Barros și Faria y Sousa.

Odată cu el, un om cu adânci cunoștinţe de cosmografie, licenţiatul Ruy Faleiro, căzut, de asemenea, în dizgraţia lui Manuel, părăsea și el Lisabona, împreună cu fratele său Francisco și cu un negustor numit Cristoball da Haro. Ruy Faleiro încheiase cu Magellan înţelegerea să ajungă în Moluce pe o cale nouă, încă nedeterminată, și care rămânea taina lui Magellan. De îndată ce sosiră în Spania (1517), cei doi asociaţi îşi susţinură proiectul în faţa lui Carol Quintul, care îl acceptă în principiu. Dar, ceea ce e totdeauna mai greu, trebuia să se treacă la mijloacele materiale. Din fericire, Magellan găsi în Juan de Aranda, membru influent al Camerei de comerţ cu Indiile, un partizan al teoriilor sale; acesta îi făgădui să-și folosească toată trecerea lui pentru a-i asigura reușita. Și merse, într-adevăr, la marele cancelar, cardinalul și episcopul de Burgos, Fonseca. Aranda se pricepu să înfăţișeze cu atâta îndemânare profitul uriaș al Spaniei de pe urma unui drum ducând chiar în centrul producţiei de mirodenii și paguba imensă care i s-ar aduce astfel comerţului Portugaliei, încât convenţia fu semnată la 22 mai 1518. Împăratul se angaja să suporte toate cheltuielile de armare, cu condiţia ca partea cea mai mare a beneficiilor să-i revină lui.

Dar Magellan mai avea de înlăturat multe piedici înainte de a porni în larg. Așa, de pildă, avu de înfrânt protestele ambasadorului portughez. Alvaro da Costa, care, văzând că toate încercările de a-l îndupleca să renunţe la planurile sale îi sunt zadarnice, încercă chiar să-l asasineze pe Magellan, după cum afirmă Faria y Sousa, trimiţând la el niște ucigași năimiţi. Iar când atentatul nu izbuti, Alvaro da

Costa și slugile lui făcură tot ce le stătea în putinţă pentru a zădărnici pregătirea expediţiei. Magellan căpăta echipament de calitate proastă, mărfuri stricate, alimente alterate și se lovea la fiecare pas de greutăţi neprevăzute. Apoi, se lovi de reaua-voinţă a funcţionarilor de la Camera de comerţ *(Casa de contratación)* din Sevilla, geloși că se dă pe mâna unui străin comandaunei expediţii atât de importante și invidioși pe ultima favoare acordata lui Magellan și lui Ruy Faleiro, numiţi comandori ai ordinului Santiago. Dar Carol Quintul îşi dăduse consimţământul printr-un act public, care părea că trebuie să fie irevocabil. Și, totuși, dușmanii lui Magellan încercară să-l facă să revină asupra hotărârii luate, organizând, la 22 octombrie 1518, o răscoală plătită cu aurul Portugaliei. Răscoala izbucni sub pretextul că Magellan, care pusese să fie trasă pe uscat una dintre navele lui pentru reparaţii și pentru vopsit, și-ar fi împodobit nava cu stema portugheză! Această ultimă încercare eșuă în mod jalnic, iar trei ordonanţe, din 30 martie, din 6 și din 30 aprilie 1519, fixară compunerea echipajelor și numirea statului-major; în sfârșit, un ultim document, datat Barcelona — 26 iulie 1519, îi încredinţă lui Magellan comanda unică a expediţiei.

Ce se întâmplase cu Ruy Faleiro? N-am putea spune exact. Dar acesta din urmă, care până atunci fusese tratat pe picior de egalitate cu Magellan și care poate chiar concepuse planul, se văzu cu totul înlăturat de la comanda expediţiei, în urma unor schimbări de vederi a căror cauză nu se cunoaşte.

Sănătatea lui, și așa zdruncinată, primi o ultimă lovitură prin această ocară și bietul Ruy Faleiro îşi pierdu minţile; apoi, după ce se vindecă, se reîntoarse în Portugalia să-și vadă familia, unde fu arestat și nu putu fi eliberat decât prin intervenţia lui Carol Quintul.

În sfârșit, după ce făcu el însuși legământ de credinţă și omagiu faţă de coroana Castiliei, Magellan primi, la rândul său, jurământul ofiţerilor și al marinarilor și părăsi portul San Lucar de Barrameda în dimineaţa zilei de 20 septembrie 1519.

Dar, înainte de a începe povestirea acestei memorabile expediţii, trebuie să dăm câteva amănunte despre cel ce ne-a păstrat relatarea ei cea mai completă, despre Antonio Pigafetta sau Jérôme Pigaphete, cum i se spune adeseori în Franţa. Născut la Vicenza pe la 1490, dintr-o familie nobilă. Pigafetta făcea parte din suita ambasadorului Francesco Chiericati, pe care Leon al X-lea îl trimisese la Carol Quintul, aflat pe atunci la Barcelona. Atenţia lui Pigafetta fu de îndată atrasă de vâlva pe care o stârneau pregătirile expediţiei și căpătă învoirea să ia parte la călătorie. Voluntarul acesta fu, de altfel, un excelent recrut, căci se dovedi în toate împrejurările la fel de atent și de bun observator pe cât era de brav și de curajos tovarăș de arme. Fiind rănit în lupta de la Zebu, unde se afla chiar lângă Magellan, nu putu să ia parte la ospăţul în timpul căruia îşi aflară moartea atâţia dintre tovarășii de călătorie. Cât despre relatarea lui Pigafetta, ea are unele omisiuni supărătoare, dar, în genere, în afară de câteva amănunte exagerate după gustul epocii, este exactă, iar cele mai multe dintre descrierile pe care le cuprinde au fost verificate de călătorii și savanţii moderni.

La reîntoarcerea sa în San Lúcar (6 septembrie 1522), Lombardul, căci așa i se

spunea pe bordul „Victoriei” îi înfăţişă lui Carol Quintul, aflat pe atunci în Valladolid, Jurnalul complet al călătoriei. Din păcate, nu se știe ce a devenit manuscrisul acesta preţios. Reîntors în Italia, Pigafetta folosi originalul, cât și notele suplimentare și, la cererea papei Clement al VII-lea și a marelui-maestru al ordinului de Malta[203], Villiers de l’Isle Adam, scrise o relatare mai amănunţită a expediţiei, din care trimise mai multe copii câtorva personaje de scamă și mai ales Luizei de Savoia, mama lui Francisc I. Dar aceasta din urmă, neputând înţelege limba folosită de Pigafetta — un amestec de italiană cu elemente din dialectul veneţian și termeni spanioli, — îi ceru unui oarecare Jacques Antoine Fabre să-i traducă lucrarea în franţuzește. Datorită acestui fapt, relatarea lui Pigafetta s-a păstrat în limba franceză (două manuscrise păstrate la Biblioteca naţională din Paris) și în italiană (manuscrisul Bibliotecii ambroziane din Milano).

Pigafetta muri la Vicenza pe la 1534, într-o casă care se mai putea încă vedea prin anul 1800 pe Strada Lunii, și care purta binecunoscuta deviză: „Nu există trandafiri fără ghimpi”.

Noi n-am vrut, totuși, să ne limităm numai la relatarea lui Pigafetta de aceea am controlat-o și completat-o cu ajutorul povestirii lui Maximilian Transylvanus, secretar al lui Carol Quintul, a cărei traducere italienească se găsește în preţioasa culegere a lui Ramusio.

Flota lui Magellan se compune din „Trinidad”, de 120 t, pe care flutura pavilionul comandantului expediţiei; „San Antonio”, tot de 120 t, comandant Juan de Cartagena, secundul lui Magellan și „părtaș la comandă”, cum îl numește documentul; „Concepción”, de 90 t, comandant Gaspar de Quesada; faimoasa „Victoria”, de 85 t, comandant Luis de Mendoza; și, în sfârșit, „Santiago”, de 75 t, comandant João Serrão, din care spaniolii au făcut Serrano.

Patru dintre căpitani și aproape toţi piloţii erau portughezi. Barbosa și Gomez pe „Trinidad”, Luis Alfonso de Goez și Vasco Gallego pe „Victoria”, Serrão, João Lopes de Carvalho pe „Concepción”, João Rodriguez de Modrapil pe „San Antonio” și João Serrão pe „Santiago”, împreună cu douăzeci și cinci de marinari formau un total de treizeci și trei de portughezi dintr-o mulţime de două sute treizeci și șapte de oameni, al căror nume ni s-a păstrat și printre care se aflau și destul de mulţi francezi și, de asemenea, italieni, flamanzi, germani, englezi.

Dintre ofiţerii ale căror nume le-am pomenit mai sus, amintim că Duarte Barbosa erau cumnatul lui Magellan și că Estebán Gomez a fost trimis mai târziu de Carol Quintul în căutarea trecerii de nord-vest, în 1524 navigând de-a lungul coastelor Americii de la Florida până la Rhode Island și, poate, până la Capul Cod. El și-a cucerit, însă, o tristă faimă în istoria primei călătorii în jurul lumii: într-o clipă de grea cumpănă, Este bângomez a părăsit cu de la sine putere flota și s-a reîntors la

---

[203] Ordinul de Malta - ordin religios de cavaleri. In anul 1530, regele Carol Quintul a dăruit acestui ordin Insula Malta. începând cu acea dată, ordinul a căpătat denumirea de Malta.

Juan de Cartagena pus în butuci

Sevilla, la 6 mai 1521. Vrând să-și justifice dezertarea, Gomez îl învinui pe Magellan de crime grave; Magellan a fost absolvit postmortem de aceste învinuiri numai după reîntoarcerea participanţilor la expediţie rămași în viaţă.

Nimic mai bine pus la punct decât expediţia aceasta, pentru care se adunaseră toate mijloacele furnizate de arta nautică de pe atunci. În momentul plecării, Magellan dădu piloţilor și căpitanilor săi ultimele instrucţiuni, cât și semnalele menite să asigure simultaneitatea manevrelor și să împiedice o separare posibilă.

În dimineaţa zilei de luni, 10 august 1519, flota ridică ancorele și coborî pe Guadalquivir până la San Lucar de Barrameda, care formează portul la mare al Sevillei, unde își termină aprovizionarea. Abia la 20 septembrie navele ieșiră definitiv în larg. După șase zile, flota poposi la Tenerife, în Arhipelagul Canarelor, unde luă apă de băut și lemne. De îndată ce părăsi insulele acestea, primele semne ale neînţelegerii, care aveau să fie atât de funeste expediţiei, izbucniră între Magellan și Juan de Cartagena. Acesta din urmă pretindea să fie pus la curent de către comandantul șef asupra drumului ce avea de parcurs, pretenţie respinsă imediat de Magellan, care declară că n-are de dat socoteală subordonatului său.

După ce trecură printre Insulele Capului Verde și Africa, atinseră meleagurile de la Sierra Leone, unde vânturi potrivnice și acalmii reţinură flota timp de douăzeci de zile.

Și atunci se produse un incident penibil. Aflând că Juan de Cartagena încearcă să stârnească nemulţumirea ofiţerilor, Magellan convoacă un sfat la bordul navei-amiral. Aici se încinse o discuţie aprinsă. Juan de Cartagena, care ţinea să-și trateze cu dispreţ comandantul suprem, îi răspunse cu trufie și neobrăzare. Hotărând să înăbușe răscoala în germene. Magellan se văzu nevoit să-l aresteze și să-l pună în butuci, unealtă compusă din două bucăţi de lemn suprapuse și prevăzute cu găuri în care erau vârâte picioarele marinarului pedepsit.

Ceilalţi căpitani se ridicară împotriva osândei acesteia prea înjositoare pentru un ofiţer superior și, stăruind cu dârzenie pe lângă Magellan, obţinură ca pedeapsa lui Cartagena să fie schimbată în arest simplu, sub paza unuia dintre ei. În locul lui fu numit comandant al corăbiei „San Antonio" Gaspar de Quesada.

După acalmii urmară ploi, vijelii și rafale impetuoase, care siliră corăbiile să navigheze în derivă. În timpul furtunilor acestora, navigatorii fură de mai multe ori martorii unui fenomen electric, căruia pe atunci nu i se cunoștea cauza și despre care se credea că e semn vădit al ocrotirii cerului, fenomen numit și astăzi focul sfântului Elmo. Odată trecută linia echinocţială – trecere care pe vremea aceea nu pare să fi fost sărbătorită cu ceremonia grotescă a botezului, rămasă până în zilele noastre — flota se îndreptă spre Brazilia, unde, la 13 decembrie 1519, ancoră în minunatul port Santa Lucia, cunoscut astăzi sub numele de Rio de Janciro. De altfel, golful nu era pentru prima oară vizitat de europeni, după cum s-a crezut multă vreme. De la 1511, el era cunoscut sub numele de Bahia de Cabo Frio și mai fusese vizitat, cu patru ani înainte de sosirea lui Magellan, de Juan Lopes de Carvalho.

În punctul acesta, expediţia spaniolă își procură pe nimica toată, dând în schimb oglinjoare, bucăţele de panglică, foarfece, clopoţei sau cârlige de undiţă, o mulţime

de provizii, printre care Pigafetta amintește ananasul, trestia-de-zahăr, pătatele, găinile și carnea deanta, care se crede a fi tapir.

Informaţiile aflate în aceeași lucrare asupra moravurilor locuitorilor sunt destul de curioase și merită a fi redate: „Popoarele de pe acest pământ nu sunt creștine, spune Pigafetta, și nu se închină la nimic; trăiesc după obiceiul naturii[204]. Iată o constatare interesantă, o mărturie neobișnuită pentru un italian din secolul al XVI-lea, foarte înclinat spre superstiţii, și care dovedește o dată mai mult că ideea de divinitate nu e înnăscută, cum au pretins unii teologi.

„Vieţuiesc o sută douăzeci și cinci de ani și o sută patru zeci; umblă goi atât bărbaţii, cât și femeile; locuiesc în niște case lungi, pe care le numesc *boii,* și dorm în plase de bumbac, numite *hamacuri,* legate la capete de pari groși așezaţi în aceleași case; fac foc între hamacuri, pe pământ. În fiecare din aceste boii sălăşluiesc câte o sută de oameni, cu nevestele lor și cu copiii, făcând mare zarvă. Au luntre dintr-un singur trunchi, dar subţiri, numite *canoe,* săpate cu securi de piatră. Se îmbracă cu veșminte din pene de papagal, iar la șezut îşi pun o roată înfoiată și caraghioasă, făcută din pene mai mari". Am mai spus că mantia de pene era folosită pe ţărmul Pacificului la peruvieni; e curios să constatăm că ea era purtată, de asemenea, și de brazilieni. Câteva specimene ale acestui ciudat veșmânt au putut fi văzute la expoziţia muzeului etnografic. De altfel, el nu era singura podoabă a sălbaticilor, care îşi treceau prin trei găuri făcute în buza inferioară niște cilindri mici de piatră, obicei aflat și astăzi la multe populaţii oceanice și care trebuie legat de moda cerceilor noștri. Brazilienii erau extrem de creduli și de buni.

După o escală de treisprezece zile la Santa Lucia, escadra îşi continuă drumul spre sud, mergând de-a lungul coastei, și ajunse la 34°40' latitudine sudică, într-un loc unde curgea un mare fluviu cu apă dulce. Fluviul acela era La Plata. Localitatea de pe ţărmul nordic al râului a fost numită Montevideo. Mai târziu, aici a luat naștere Montevideo, capitala Uruguayului de azi. Băștinașii, numiţi charruas, se înspăimântară într-atâta la vederea corăbiilor, încât se refugiară grăbiţi spre interiorul ţării, cu tot ce aveau mai de preţ, și a fost imposibil să fie ajuns vreunul din ei. Pe aceste meleaguri, cu patru ani mai înainte, Juan Díaz de Solis fusese măcelărit de un trib de charruas, înarmat cu arma aceea cumplită pe care o mai folosesc și astăzi *gauchos* din republica argentiniană, acea *boia* formată din bile de metal legate la capetele unei lungi fâșii de piele, numită *lasso.*

Ceva mai jos de estuarul fluviului La Plata, odinioară socotit un braţ de mare dând în Pacific, flota făcu escală. Acolo se făcură pentru echipajele celor cinci nave uriașe provizii de pinguini, zburătoare care nu constituie o mâncare prea gustoasă. Apoi flota se opri la 40°30, într-un frumos port, unde Magellan hotărî să ierneze și care primi numele de Golful San Julian.

---

[204] A. Pigafetta, Cu Magellan în jurul lumii. Editura Științifică, București, 1962, p. 38.

Coasta Braziliei

Spaniolii se aflau de două luni în locul acela, când, într-o bună zi, zăriră un om care li se păru de-o statură gigantică. La vederea lor, el începu să joace și să cânte, aruncându-și ţărână pe cap. Era un patagonez, care se lăsă dus fără nicio împotrivire la corăbii. Patagonezul vădi cea mai vie uimire faţă de tot ce-l înconjura, dar nimic nu-l ului mai mult decât o oglindă mare de oţel de care dădu cu ochii. Uriașul, care probabil îşi vedea chipul pentru prima dată, se dădu înapoi atât de speriat, încât trânti la pământ trei-patru spanioli care se aflau în spatele lui. Îl readuseră pe uscat, încărcat de daruri, și primirea binevoitoare care i se făcuse îi hotărî pe-ai lui, în număr de optsprezece — treisprezece femei și cinci bărbaţi — să se urce la bord. Înalţi, cu faţa latăși vopsită cu roșu, în afară de ochii încercuiţi cu galben, aveau părul albit cu var, erau acoperiţi cu enorme mantii de blană și purtau uriașe încălţări de piele, care au făcut să li se dea numele de „picioare mari" sau patagoni. Talia lor, însă, nu era chiar atât de uriașă pe cât i s-a părut naivului nostru povestitor, căci ea variază între 1, 92 m și 1, 72 m, ceea ce înseamnă, totuși, mai mult decât talia mijlocie a europenilor. Drept arme, ei aveau un arc scurt și masiv și niște săgeţi de trestie, al căror vârf era făcut dintr-o pietricică tăioasă.

Ca să oprească la bord câţiva dintre băștinași, cu gândul să-i aducă în Europa, comandantul folosi o înșelătorie pe care noi am numi-o astăzi odioasă, dar obișnuită pentru secolul al XVI-lea, când negrii și indienii erau socotiţi pretutindeni drept un soi de animale. El îi copleși cu daruri și, când îi văzu încărcaţi, îi oferi fiecăruia câte un inel de fier dintre acelea folosite pentru legat osândiţii. Băștinașii ar fi vrut să le ia, căci preţuiau fierul mai presus de orice, dar aveau braţele încărcate. Li se propuse atunci să li se prindă verigile de picioare, ceea ce ei acceptară cu încredere. Marinarii închiseră imediat cătușele, iar băștinașii se pomeniră în lanţuri. Nimic nu poate să le descrie furia când îşi dădură seama de viclenia aceasta, vrednică mai degrabă de niște sălbatici decât de niște oameni civilizaţi. Spaniolii mai încercară apoi, dar zadarnic, să prindă vreo câţiva indigeni și, în vânătoarea aceasta, unul dintre ei fu rănit de o săgeată otrăvită, care îi pricinui aproape imediat moartea.

Vânători îndrăzneţi, indigenii rătăcesc necontenit, urmărind vreun guanaco sau alt vânat, căci sunt înzestraţi cu atâta poftă de mâncare, încât Pigafetta spune că hrana a douăzeci de marinari abia dacă ar sătura șapte sau opt dintre ei.

Presimţind că șederea avea să li se prelungească și văzând, de asemenea, că acolo nu se găseau decât slabe mijloace de trai, Magellan porunci să se economisească alimentele și puse oamenii la raţie, ca să poată ieși în primăvară fără prea multe lipsuri și să ajungă într-un ţinut mai bogat în vânat.

Dar spaniolii, nemulţumiţi de sărăcia ţinutului, de lungimea și de asprimea iernii, începură să cârtească. Ţărmul acesta pare că se prelungește spre sud până la polul antarctic, spuneau ei; și nici vreo trecătoare nu se vede pe aici; mulţi au și murit de pe urma lipsurilor îndurate; ar fi, în sfârșit, timpul să pornim înapoi spre Spania, dacă comandantul nu vrea să-și vadă toţi oamenii pierind aici.

Magellan, ferm decis să ducă la bun sfârșit expediţia a cărei comandă o avea,

răspunse că împăratul îi hotărâse drumul călătoriei, că el nici nu putea și nici nu voia, sub niciun motiv, să-l schimbe și că, prin urmare, va merge drept înainte până la capătul coastei sau până va întâlni o trecătoare. Cât despre hrană, dacă nu era îndestulătoare, oamenii puteau să-și adauge la raţia primită produsul pescuitului și al vânatului. Magellan socoti că o declaraţie atât de fermă îi va sili pe nemulţumiţi să tacă și că nu va mai auzi pomenindu-se de lipsurile pe care le îndura și el la fel cu toţi ceilalţi. Dar se înșela amarnic. Anumiţi comandanţi, și mai ales Juan de Cartagena, aveau interes să izbucnească o revoltă.

Răzvrătiţi! începură, deci, prin a le reîmprospăta spaniolilor vechea lor ură împotriva portughezilor. Comandantul suprem, fiind dintre aceștia din urmă, nu s-ar fi închinat niciodată în mod cinstit, spuneau ei, drapelului spaniol. Numai cu gând de a se putea reîntoarce în patrie și de a face să i se ierte greșelile voia Magellan să comită vreo nelegiuire de mare răsunet — și nimic n-ar fi mai de folos Portugaliei decât distrugerea acestei frumoase flote. În loc să-i conducă spre Arhipelagul Molucelor, a cărui bogăţie o lăudase, el voia să-i mâne spre ţinuturile îngheţate, locaș al zăpezilor veșnice, unde putea să facă așa fel, încât să-i ducă la pieire; apoi, cu ajutorul portughezilor aflaţi în escadră, ar fi avut de gând să aducă în patria lui navele pe care le-ar fi luat în stăpânire.

Acestea erau zvonurile și acuzaţiile pe care le răspândeau printre marinari, partizanii lui Juan de Cartagena, Luis de Mendoza și Gaspar de Quesada, când, în ziua de 1 aprilie 1520, Magellan convocă toţi comandanţii, ofiţerii și piloţii, ca să asculte slujba religioasă la bordul navei sale și să ia apoi masa împreună cu ei. Alvaro de la Mesquita, văr al comandantului suprem, răspunse la chemare, împreună cu Antonio de Coca și cu ofiţerii lor; darnici Mendoza, nici Quesada și cu atât mai mult Juan de Cartagena, prizonier la acesta din urmă, nu se iviră. În noaptea următoare, ei se urcară cu treizeci de oameni de pe „Concepción” pe „San Antonio”, vrând să-l prindă pe La Mesquita. Pilotul Juan de Eliorraga, apărându-și comandantul, primi patru lovituri de pumnal în braţ. Quesada strigă totodată: „O să vedeţi că nebunul ăsta ne va face să dăm greș”. Cele trei nave, „Concepción”, „San Antonio” și „Santiago”, căzură fără mare greutate în mâinile răzvrătiţilor, care aveau câţiva complici în echipajele lor. Cu tot succesul acesta, cei trei comandanţi nu îndrăzniră să-l atace deschis pe Magellan și-i trimiseră propuneri de înţelegere. Magellan le răspunse să vină la bordul lui „Trinidad” ca să discute cu ei, dar răzvrătiţii refuzară cu hotărâre. Nemaiavând atunci niciun motiv să se stăpânească, Magellan împreună cu oamenii lui prinse barca pe care i se adusese răspunsul și, alese din echipaj șase marinari voinici și hotărâţi care fură trimiși pe bordul „Victoriei” sub comanda alguazilului Espinosa. Acesta din urmă îi înmână lui Mendoza o scrisoare din partea lui Magellan, poftindu-l să vină la bordul lui „Trinidad” și, cum Mendoza zâmbea batjocoritor, îi înfipse pumnalul în gât, în timp ce un marinar îi dădea o lovitură de satâr în cap. Pe când se petreceau toate acestea, o altă barcă, cu cincisprezece oameni înarmaţi în ea, acosta lângă „Victoria” și o lua în stăpânire, tară ca marinarii, surprinși de rapiditatea execuţiei, să opună cea mai mică rezistenţă. A doua zi, 3 aprilie, celelalte două nave răzvrătite

fură cucerite, nu fără vărsare de sânge, totuși. Trupul lui Mendoza fu despicat în patru, pe când grefierul citea cu glas tare sentinţa de osândă. Peste trei zile, Quesada era decapitat și tăiat în bucăţi de propriul sau servitor, care făcu această jalnică muncă pentru a-și salva viaţa. Cât despre Cartagena, înaltul rang pe care documentul regal i-l conferise în expediţie îl salvă de la moarte, dar fu părăsit, ca și preotul Gomez de la Reina, pe plaja din apropiere. Patruzeci de marinari vinovaţi de răzvrătire dobândiră iertarea pentru că serviciile lor fuseseră recunoscute drept absolut trebuitoare. După această severă represiune, Magellan putu să spere că potolise orice urmă a spiritului de revoltă.

Când temperatura se mai îmblânzi, ancorele fură ridicate; escadra porni în larg la 24 august, navigând de-a lungul coastei și explorând cu grijă toate golfurile ca să găsească trecătoarea căutată cu atâta îndârjire. În dreptul Capului Santa Cruz, una din nave, „Santiago" se izbi de stânci în timpul unei furtuni violente care bătea dinspre est. Din fericire, oamenii și încărcătura putură fi salvate, fără să mai punem la socoteală că se reuși să se ia de pe corabia naufragiată macaralele și celelalte unelte, care fură împărţite celor patru nave rămase.

În sfârșit, la 21 octombrie 1520, după ce escadra ocoli Capul Fecioarelor (Cabo de las Virgines), pătrunse printr-o strâmtoare îngustă într-un golf în fundul căruia se deschidea o trecătoare, care, după cum se observă curând, dădea în marea de la sud. De o parte și de alta a trecătorii se aflau ţărmuri înalte și acoperite de zăpezi, pe care se zăreau numeroase focuri, mai ales spre stânga, dar nu se putu intra în contact cu indigenii. Amănuntele date de Pigafetta și de Maximilian Transylvanus asupra așezării topografice și a hidrografici trecătorii sunt destul de vagi și, de altfel, vom reveni asupra lor atunci când vom vorbi despre expediţia lui Bougainville; deci, nu vom stărui asupra lor. La mijlocul lui noiembrie, Estebán Gomez puse stăpânire pe corabia „San Antonio", se răzleţi de flotă și se reîntoarse în Spania. Magellan, necunoscând acest act de trădare, crezu că „San Antonio" s-a rătăcit sau scufundat, continuând drumul prin strâmtoarea care îi poartă numele. După o navigaţie de douăzeci și două de zile prin această succesiune de pâlnii și de braţe de mare, largi când de o leghe, când de patru, care se întinde pe o lungime de patru sute patruzeci de mile și care a primit numele de Strâmtoarea Magellan, flota ieși la 28 noiembrie 1520 într-un ocean imens și deosebit de adânc.

Mare a fost bucuria tuturor când, în sfârșit, au văzut atinsă ţinta atâtor eforturi îndelungate. De acum înainte calea era deschisă și previziunile atât de inteligente ale lui Magellan fuseseră realizate. Dar epopeea nu se sfârșea aici. Greutăţile cele mai mari și evenimentele cele mai tragice abia aveau să vină.

Nu există nimic mai extraordinar decât navigarea lui Magellan pe oceanul acesta, pe care îl numi Pacific pentru că timp de patru luni n-a fost asaltat acolo de nicio furtună. În imensul interval de timp, echipajele avură de îndurat lipsuri deosebit de mari. Pesmeţii mai erau doar praf amestecat cu viermi, iar apa stricată împrăștia o duhoare de nesuferit. Ca să nu moară de foame, oamenii trebuiră să mănânce șoareci, să se hrănească cu rumeguș de lemn și să roadă toate obiectele făcute din piele pe care le-au putut găsi. Și, cum e ușor de prevăzut în asemenea

condiţii, echipajele fură decimate de scorbut. Nouăsprezece oameni muriră, iar vreo treizeci fură cuprinși de dureri cumplite în braţe și în picioare, dureri din pricina cărora suferiră multă vreme. În sfârșit, după ce străbătură peste patru mii de leghe tară să fi întâlnit măcar o singură insulă, pe un ocean pe care aveau să fie descoperite atâtea arhipelaguri deosebit de populate, dădură de două insule pustii și sterpe, numite din pricina asta Infortunate (ale Nenorocului)[205], dar a căror poziţie e arătată mult prea contradictoriu pentru a putea fi recunoscute.

La 12° latitudine nordică și 146° longitudine, în ziua de miercuri 6 martie, navigatorii descoperiră una după alta trei insule, pe care ar fi poposit cu dragă inimă să ia alimente proaspete și provizii, dar insularii, care se urcară la bord, furară atâtea lucruri fără a putea fi împiedicaţi, încât flota trebui să renunţe la escală. Indigenii izbutiră chiar să pună mâna pe o barcă mare de-a spaniolilor. Magellan coborî la uscat cu vreo patruzeci de oameni înarmaţi și se răzbună cumplit, arzând un număr de colibe și ucigând șapte localnici. Insularii aceștia n-aveau nici căpetenie, nici rege, nici religie. Umblau goi şi-şi acopereau capetele cu foi de palmier; purtau barbă și plete care li se coborau până la brâu. De culoare în genere măslinie, ei credeau că se înfrumuseţează colorându-și dinţii cu negru și roșu, iar trupul și-l ungeau cu ulei de cocos, fără îndoială ca să se apere de arșiţa soarelui. Luntrile lor denumite pirogi, construite într-un fel neobișnuit, aveau vele foarte mari din fibre împletite, care ar fi putut ușor să le răstoarne, dacă cei care le foloseau nu și-ar fi luat precauţia de a le da o poziţie mai stabilă cu ajutorul unui lemn lung, menţinut într-un bord la oarecare distanţă prin două prăjini, și formând așa-numita balansieră (flotor de stabilitate). Foarte îndemânatici, localnicii aceștia aveau o aptitudine deosebită pentru furt, ceea ce a făcut ca insulele lor să fie numite Insulele Hoţilor (Ladrones)[206].

La 16 martie se ivi, la trei sute de leghe de Insulele Hoţilor, un ţărm înalt, care fu de îndată recunoscut drept o insulă cunoscută astăzi sub numele de Samar. Magellan hotărî să-și odihnească acolo echipajele istovite și puse să se ridice la uscat două corturi pentru bolnavi. Indigenii aduseră curând banane, vin de palmier, nuci de cocos și pești. Li se oferiră în schimb oglinjoare, piepteni, clopoţei și alte asemenea nimicuri. Mai preţios decât toţi ceilalţi arbori, cocotierul le dăruiește băștinașilor pâinea, vinul, uleiul, oţetul, fără să mai socotim că din el îşi scot, odată cu veșmintele, și lemnul necesar clădirii și acoperitului colibelor.

---

[205] Insulele Nenorocului - denumirea dată de Magellan celor două insule de corali din grupul Insulelor Tuamotu. Ele erau nelocuite și în afară de iarbă aspră ca sârma nu creștea nimic pe ele.

[206] Ulterior, aceste insule, situate la nord de ecuator, au început să fie denumite Mariane, în onoarea reginei spaniole Mariana.

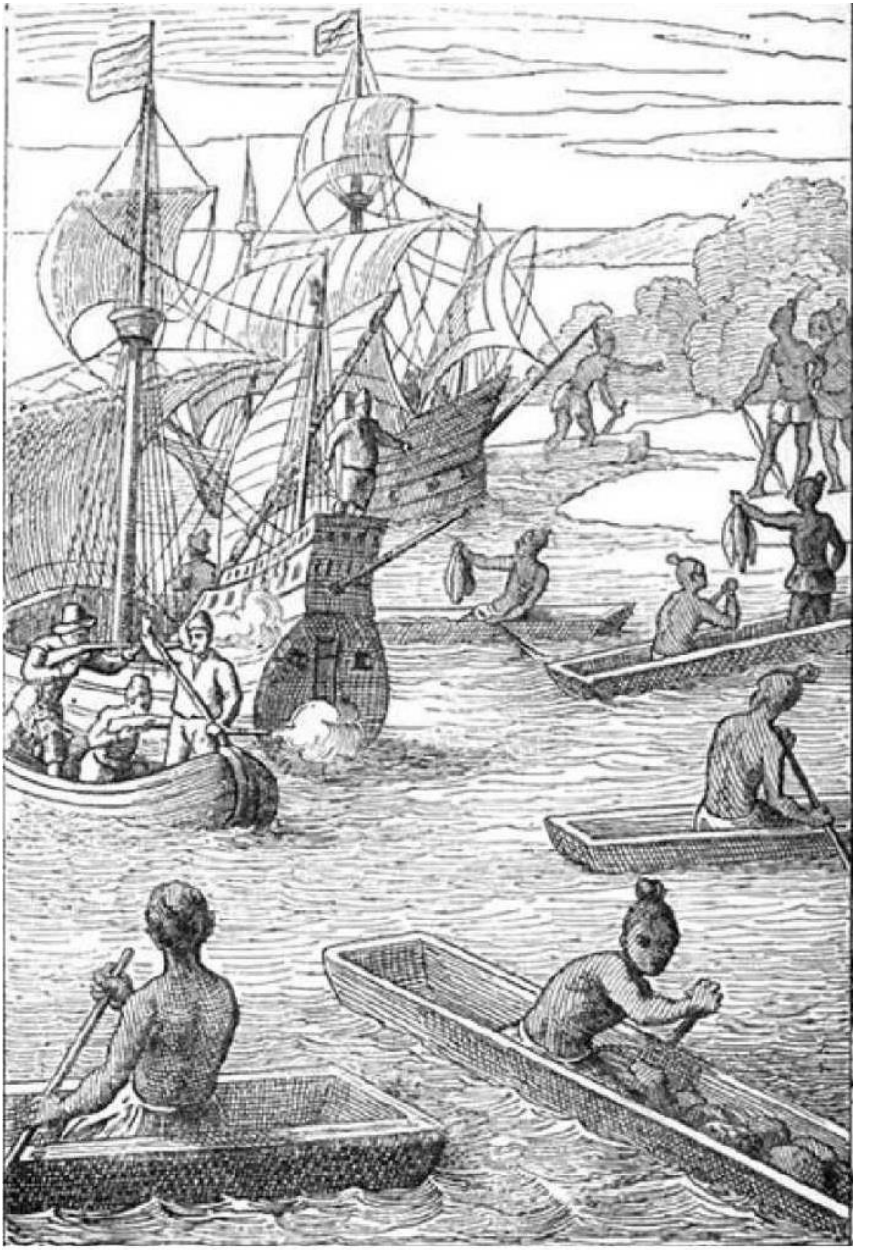

Insulele Hoţilor

Obișnuindu-se repede cu spaniolii, indigenii le spuseră că arhipelagul lor producea cuișoare, scorţișoară, piper, nucșoare, ghimber, porumb și că pe acolo se găsea chiar și aur. Magellan dădu acestui arhipelag numele de Insulele San Lăzaro, schimbat mai apoi cu acela de Filipine, după numele lui Filip al II-lea, fiul lui Carol Quintul.

Arhipelagul Filipinelor este format din numeroase insule, care se întind în Malaezia între 5°32' și 19°38' latitudine nordică și 114°56' și 123°43' longitudine estică faţă de meridianul din Paris. Cele mai importante sunt: Luzon, Mindoro, Leyte, Cebu, Samar, Panay, Negros, Bohol, Palawan și Mindanao.

După ce se refăcură puţin, spaniolii porniră iar în larg, cu gând să exploreze arhipelagul. Flota vizită rând pe rând o serie de insule. Acum, Magellan se convinse definitiv cât de aproape era de ţinta călătoriei sale: Insulele Mirodeniilor, pe care le atinse pornind din Europa spre est, luând-o pe drumul de sud-vest, prin Oceanul Atlantic. Curând flota ajunse la insula numită Massona, al cărei rege Colambu putu să se facă înţeles de Enrique, un sclav originar din Sumatra, adus de Magellan din India în Europa și care, prin cunoștinţele lui de limbă malaeză, îi aduse în multe împrejurări servicii însemnate. Regele se urcă la bord cu șase sau opt dintre supușii săi mai de frunte. El îi aduse comandantului suprem câteva daruri, în schimbul cărora primi un surtuc de pânză roșie și galbenă, croit turcește, și o scufa de pânză fină, roșie, pe când celor ce îl însoţeau li se dăruită oglinjoare și cuţite. I se arătară toate armele de foc și se traseră în faţa lui câteva focuri de tun, care îl îngroziră. „Apoi comandantul, spune Pigafetta, puse un om să se îmbrace în armură și îl înconjură cu alţi trei oameni cu săbii și pumnale, care îl loveau pe întreg corpul; văzând aceasta, regele rămase aproape scos din fire (de uimire). Îi spuse prin sclav că unul din aceștia împlătoșaţi făcea cât o sută de oameni dintre ai săi; răspunse (comandantul suprem) că așa era și că pe fiecare corabie avea câte două sute care se înarmau în acest chip. Pe insula acestui rege pe care-l dusei la corăbii se găsesc bucăţi de aur mari cât nucile și ouăle, dacă cerni ţărâna. Toate vasele acestui rege sunt de aur și de asemenea o parte din casa sa. Așa ne spuse regele însuși. După veșmintele lui, era foarte îngrijit și cel mai frumos bărbat pe care-l văzusem printre aceste seminţii. Avea părul foarte negru, căzând pe umeri cu un văl de mătase pe cap, și doi cercei mari de aur atârnaţi de urechi; purta un strai de bumbac lucrat tot cu mătase, care-l acoperea de la brâu până la genunchi. La șold, o sabie scurtă cu mânerul mai lung, în întregime din aur; teaca era de lemn sculptat; în fiecare dinte avea trei pete de aur, încât părea că sunt legaţi cu aur; era parfumat cu rășini înmiresmate; măsliniu la piele și zugrăvit peste tot (trupul)[207].

În ziua învierii, echipajele coborâră la uscat pentru slujba religioasă, după ce se construi pe plajă un fel de bisericuţă din pânze și crengi de copaci. Fusese ridicat un altar și tot timpul cât dură slujba regele, care venise din nou, împreună cu o

---

[207] A. Pigatetta, op. cit., p. 63.

mare mulţime de supuși, ascultară în tăcere și imitară toate gesturile spaniolilor. Apoi, o cruce fu ridicată cu mare pompă pe un dâmb, iar corăbiile ridicară ancora, pornind spre portul Zebu, care, după spusele indigenilor, era cel mai potrivit pentru aprovizionarea corăbiilor și pentru schimbul de mărfuri. Acolo ajunseră duminică 7 aprilie. Magellan trimise îndată pe uscat un ofiţer împreună cu interpretul, ca soli către regele din Zebu. Solul îi explică regelui că șeful escadrei era supus celui mai mare rege de pe pământ. Ţinta călătoriei sale, adăugă el, erau Insulele Moluce și dorinţa de a-l vizita și de a lua în același timp câteva provizii în schimbul unor mărfuri: acestea erau motivele care îl îndemnau să poposească într-o ţară unde venea ca prieten.

Regele îi răspunse că era bine venit, dar că avea acest obicei: toate corăbiile care intrau în portul său plăteau vamă și nu trecuseră nici patru zile de când o joncă din Ciama, încărcată cu aur și robi, le plătise vamă: ca dovadă i-l arătă pe un neguţător din Ciama, care rămăsese spre a târgui aur și sclavi.

Spaniolul răspunse că stăpânul său era un rege prea mare ca să se supună unei asemenea cerinţe. Ei veniseră cu gânduri pașnice; dar, dacă doreau război, aveau cu cine sta de vorbă.

Regele din Zebu, lămurit de neguţătorul maur despre puterea noilor veniţi pe care îi lua drept portughezi, consimţi, în sfârșit, să renunţe la pretenţiile lui. Ba mai mult, regele din Massona, care ţinuse să le fie pilot spaniolilor, schimbă în așa fel gândurile confratelui său, încât aceștia obţinură privilegiulexclusiv al comerţului insulei și o sinceră prietenie fu pecetluită între regele din Zebu și Magellan prin schimbul de sânge scos din braţul drept al fiecăruia dintre ei.

Din momentul acela, alimentele fură aduse și relaţiile deveniră foarte prietenești. Nepotul regelui, cu o numeroasă suită, veni să-l viziteze pe Magellan la bord. Acesta profită de vizită ca să-i spună povestea minunată a creaţiei lumii, să-l invite să se convertească la creștinism împreună cu poporul său. Indigenii nu se împotriviră deloc botezului și, la 14 aprilie, regele din Zebu, cel din Massona, neguţătorul maur, cinci sute de bărbaţi și tot atâtea femei primiră botezul.

Lângă Insula Zebu se mai afla o insulă, numită Mactan, care avea două căpetenii; una din ele recunoscuse autoritatea spaniolilor, cealaltă, refuzând-o cu îndârjire, Magellan hotărî să i-o impună. La 26 aprilie, într-o vineri, trei bărci mari purtând șaizeci de oameni înarmaţi cu platoșe, căști și muschete, și vreo treizeci de *balangais,* pe care se aflau regele din Zebu, ginerele său și numeroși războinici, porniră spre Insula Mactan. Spaniolii așteptară ivirea zorilor, apoi săriră în apă numai patruzeci și nouă dintre ei, căci bărcile nu se puteau apropia de mai din pricina stâncilor și a apelor mici. Cei peste o mie cinci sute de indigeni care îi așteptau se năpustiră imediat asupra lor în trei cete și-i atacară din front și din flanc. Mușchetarii și arbaletierii traseră de la distanţă în mulţimea războinicilor, fără să le pricinuiască pagube, căci se apărau cu scuturile. Loviţi cu bolovani, săgeţi, suliţi și lănci, copleșiţi de numărul mare al atacatorilor, spaniolii dădură foc câtorva colibe ca să-i alunge și să-i sperie pe băștinași. Dar aceștia, înfuriaţi peste măsură la vederea focului, îşi dublară eforturile și-i înghesuiră din toate părţile pe spanioli,

care abia li se puteau împotrivi, când un incident supărător veni să schimbe sfârșitul luptei. Indigenilor nu le trebui mult să observe că toate loviturile îndreptate spre părţile apărate de platoșe ale trupurilor dușmanilor n-aveau niciun efect. De aceea începură să-și zvârle suliţele și săgeţile numai spre partea de jos a trupului, care nu era apărată. Magellan, atins la picior de o săgeată înveniñată, ordonă retragerea, care, începută în ordine, se preschimbă curând într-o asemenea fugă, încât numai vreo șapte sau opt spanioli mai rămaseră lângă el. Aceștia se retrăgeau cu mare greu, luptându-se să ajungă la bărci. Intraseră până la genunchi în apă, când mai mulţi insulari se năpustiră grămadă spre Magellan, care, rănit acum și la braţ, nu-și mai putu scoate spada; indigenii îl loviră atât de tare cu o sabie peste picior, încât Magellan se prăbuși în apă, unde îl uciseră fără nicio greutate. Ultimii lui însoţitori, toţi răniţi, și printre ei Pigafetta, fugiră până la bărci. Astfel pieri, în ziua de 27 aprilie 1521, ilustrul Magellan, care, cum spunea Pigafetta, era împodobit cu toate virtuţile; „era cel mai neclintit în marile schimbări ale sorţii ca nimeni altul pe lume; răbda foamea mai mult decât toţi ceilalţi și mai bine decât oricare alt om pe lume, cunoștea hărţile nautice și naviga, iar că acesta a fost adevărul se vede limpede din faptul că nimeni n-a avut atâta iscusinţă și nici îndrăzneală ca să dea înconjurul lumii, așa cum, aproape, a făcut-o el[208].

Elogiul funebru a lui Pigafetta, deși e cam hiperbolic, are, totuși, un fond de adevăr. Lui Magellan i-a trebuit o rară dârzenie și statornicie ca să pătrundă, în ciuda spaimei însoţitorilor săi, prin ţinuturi unde minţile superstiţioase ale epocii închipuiau primejdii fantastice. Ca să descopere la capătul coastei aceleia nesfârșite strâmtoarea care îi poartă pe drept numele, i-a trebuit o știinţă nautică neobișnuită. A trebuit să aibă o atenţie mereu trează ca să evite, fără instrumente de precizie, pe meleagurile acelea necunoscute, accidentele supărătoare. Iar dacă una din corăbiile lui a pierit, faptul trebuie pus mai degrabă pe seama orgoliului, a spiritului de răzvrătire al comandantului, decât pe a neîndemânării și a lipsei de prevedere a comandantului suprem. Și vom adăuga, împreună cu înflăcăratul nostru povestitor: „Gloria lui Magellan va trăi și după moartea lui".

Spaniolii, care aveau să mai îndure și alte nenorociri, îi aleseră comandanţi pe Duarte Barbosa, cumnatul lui Magellan, și pe Juan Serrano.

Sclavul care până atunci servise de interpret fusese ușor rănit în timpul luptei. De la moartea stăpânului său, el se ţinea deoparte, nemaiaducându-le niciun serviciu spaniolilor, și zăcea pe rogojina lui. În urma câtorva observaţii făcute de Barbosa, care îi atrase atenţia că nu devenise liber prin moartea lui Magellan, el dispăru pe neașteptate, ducându-se la regele botezat, căruia îi arăta că, dacă ar putea să-i atragă pe spanioli în cursă și să-i ucidă până la unul, ar deveni stăpân al proviziilor și mărfurilor acestora. Convocaţi la o adunare solemnă ca să primească darurile pe care regele din Zebu i le hărăzise împăratului, Serrano,

---

[208] A. Pigafetta, op. cit., p. 87.

Moartea lui Magellan

Barbosa și încă douăzeci și șapte de spanioli, atacaţi pe neașteptate în timpul unui ospăţ, fură măcelăriţi. Singur Serrano fu dus legat la ţărmul mării. Acolo, comandantul îşi imploră oamenii să vină să-l scape, ca să nu fie ucis și el. Dar Juan Carvalho și ceilalţi, temându-se ca răscoala să nu devină generală și mai temându-se, totodată, să nu fie atacaţi în timpul negocierilor de-o flotă numeroasă căreia nu i s-ar fi putut împotrivi, nu ascultară rugile nefericitului Serrano, ci, întinzând velele, se îndreptară spre insula învecinată, Bohol.

Acolo, socotind că erau prea puţini pentru trei echipaje, spaniolii arseră nava „Conception", după ce transportaseră pe celelalte corăbii tot ce aveau mai de preţ. Apoi, trecând pe lângă Insula Panilongon, se opriră la Butuan, care face parte din Mindanao, insulă măreaţă, cu porturi numeroase și cu ape pline de pești, în nord-vestul căreia se află Insula Luzon, cea mai mare din arhipelag. Și mai merseră la Palaoan (Paragua), unde găsiră pentru aprovizionare porci, capre, găini, banane de diferite soiuri, nuci de cocos, trestie-de-zahăr și orez. După cum spune Pigafetta, Palaoan a fost pentru ei un pământ al făgăduinţei. Printre multele lucruri pe care le socotește vrednice de observat, călătorul italian pomenește cocoșul crescut de indigeni numai pentru luptă, patimă care de atâţia ani e încă vie în tot Arhipelagul Filipinelor. Din Palaoan, spaniolii ajunseră apoi în Insula Borneo, centru al civilizaţiei malaeze. De aici înainte nu mai întâlniră populaţii sărace, ci popoare bogate, care îi întâmpinară cu pompă măreaţă. Pe atunci Borneo constituia centrul civilizaţiei malaeze, și capitala Burnei, cu cele 25.000 de case, era un port bogat, în strânse legături comerciale cu India și China. Primirea spaniolilor de către rajahul din Bomco e destul de curioasă și merită să spunem câteva cuvinte despre ea. La debarcader, spaniolii găsiră doi elefanţi acoperiţi cu mătase, care îi duseră la casa guvernatorului orașului, în timp ce doisprezece oameni purtau darurile destinate rajahului. De la casa guvernatorului, unde dormiră, până la palatul regelui, uliţele erau păzite de ostași înarmaţi. După ce coborâră de pe elefanţi, spaniolii fură primiţi într-o sală plină de curteni. La capătul acesteia se deschidea un salon, ceva mai mic, tapisat cu pânză din fir de aur; acolo stăteau cei trei sute de oameni, garda rajahului, înarmaţi cu pumnale. Printr-o ușă, spaniolii putură să-l zărească pe rajah, așezat în faţa unei mese, cu un copilaș care mesteca betel. În spatele lui nu se aflau decât femei.

Ceremonialul cerea ca jalba lor să treacă succesiv prin gura a trei nobili de rang unul mai înalt decât altul, înainte de a fi transmisă, cu ajutorul unei sarbacane vârâte printr-o gaură a peretelui, unuia dintre principalii ofiţeri, care avea s-o supună rajahului. Acesta îngădui spaniolilor să-și desfășoare comerţul în capitala lui și se făcură apoi un schimb de daruri, în urma căruia solii spanioli fură conduși la corăbiile lor cu același ceremonial ca la sosire. Capitala era clădită pe stâlpi, chiar în apa mării; de aceea, în timpul fluxului, femeile care, vând de-ale gurii traversează orașul în bărci. Insula Borneo îi uimi pe călători prin bogăţiile sale naturale; produce camfor, scorţișoară, ghimber, portocale, lămâi, trestie-de-zahăr, alcool de orez, pepeni, ridichi, ceapă etc., pe care le vând în schimbul unor produse ca: arama, argintul-viu, chinovarul, sticla, stofele de lână și pânzeturile și, mai ales,

fierul și sticlele de ochelari, fără să mai pomenim porţelanul și diamantele. Pe insulă trăiesc elefanţi, cai, bivoli, porci, capre și păsări de curte. Moneda folosită e din bronz și se numește sapee, un soi de bănuţ găurit ca să fie prins pe sfoară.

La 29 iulie, peste o sută de pirogi înconjurau cele două nave, în timp ce joncile ridicau ancora ca să se apropie de ele. Temându-se de un atac prin trădare, spaniolii le-o luară înainte și descărnară o salvă de artilerie, care ucise mulţime dintre cei aflaţi în pirogi. După care, rajahul îşi ceru scuze, spunând că flota nu era îndreptată împotriva lor, ci împotriva păgânilor, cu care musulmanii aveau lupte zilnice. Totuși, relaţiile rămânând încordate, Carvalho ieși cu corăbiile în larg, neţinând seama că rămăseseră în oraș câţiva ofiţeri și marinari. Purtarea lui nemulţumi echipajul și Carvalho fu înlocuit cu Gonzalo Gomez de Espinosa, om cinstit și marinar încercat.

Părăsind Borneo, călătorii căutară un loc potrivit pentru curăţitul și repararea corăbiilor, operaţii absolut necesare și care le luară patruzeci și două de zile. „Aici — spune Pigafetta — se găsesc arbori ce fac frunze care, când cad jos, prind viaţă și umblă. Acele frunze sunt, nici mai mult nici mai puţin, ca cele ale dudului, dar nu atât de lungi. Lângă codiţă, de o parte și de alta, au două picioare; codiţa e scurtă și ascuţită; nu au sânge și, dacă le atinge cineva, fug. Eu ţinui nouă zile una într-o cutie. Când o deschideam, ea umbla încoace și-ncolo prin cutie. Nu cred să se hrănească cu altceva decât cu aer”. Aceste preacurioase animale sunt astăzi bine cunoscute și poartă numele vulgar de musca-frunză. Ele au o culoare cafenie-închisă, care le face cu atât mai mult să fie luate drept frunze moarte, cu cât au și formă întru totul asemănătoare frunzelor.

De pe meleagurile acelea, expediţia spaniolă, care cât timp trăise Magellan îşi păstrase caracterul ei ştiinţific, înclină spre piraterie. Astfel, de mai multe ori spaniolii puseră stăpânire pe jonci, silind echipajele să plătească preţ de răscumpărare.

Corăbiile trecură apoi prin Arhipelagul Sulu, cuib al piraţilor malaezi, care abia în ultima vreme a fost supus de spanioli, apoi pe la Mindanao, care mai fusese vizitat, căci se știa că Molucele, căutate cu atâta râvnă, trebuiau să se afle pe undeva prin apropiere. În sfârșit, după ce văzură numeroase insule, al căror nume nu ne-ar spune mare lucru, miercuri 6 noiembrie spaniolii descoperiră arhipelagul pe seama căruia portughezii născociseră atâtea asme înfricoșătoare și, două zile mai târziu, debarcară la Tidore. Ţinta călătoriei fusese atinsă, iar spaniolii salutară evenimentul cu salve de artilerie.

Rajahul insulei ieși în întâmpinarea spaniolilor și-i urcă în piroga sa. „El ședea sub o umbrelă de mătase, care se întindea în jur: în faţa lui erau un cocon al său cu sceptrul regesc, și doi oameni cu două vase de aur spre a turna apă pe mâini, și alţi doi cu două mici sipete aurite pline cu betel”. Apoi, rajahul se urcă pe corăbiile oaspeţilor. Spaniolii se purtară deosebit de respectuoși și îl încărcară și pe el, și pe însoţitorii lui cu daruri care li se părură foarte preţioase. Acest rege e maur, scrie Pigafetta, și are cam 45 de ani, bine legat, cu o înfăţișare domnească și foarte mare cititor în stele. Atunci era îmbrăcat cu o cămașă de pânză albă, foarte subţire, cu

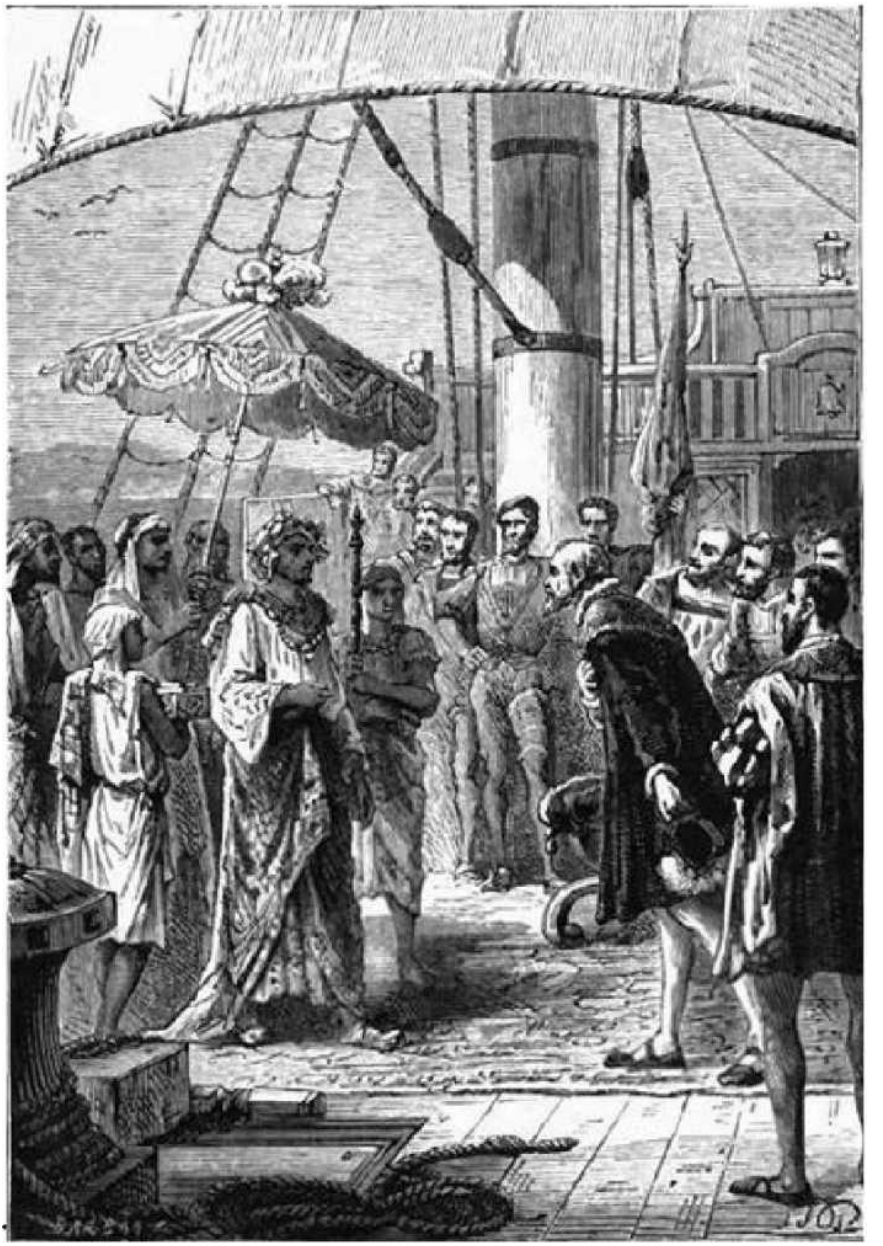

Sultanul Manzor

capetele mânecilor tivite cu aur, și cu un veșmânt de la brâu până în pământ, și era desculţ. Avea în jurul capului un văl de mătase și deasupra o ghirlandă de flori, și se numea rajah sultan Manzor.

A doua zi, după o lungă întrevedere cu spaniolii, Manzor îşi declară intenţia de a se pune el însuși, cu insulele sale Tidore și Temate, sub protecţia regelui Spaniei.

Aici e locul să dăm, împreună cu Pigafetta, a cărui povestire am urmat-o pas cu pas după versiunea lui Charton, care a însoţit-o cu note atât de preţioase, câteva amănunte asupra Arhipelagului Molucelor.

Arhipelagul acesta se compune, de fapt, din insulele Gilolo, Temate, Tidore, Mornay, Bachian și Misool; dar au fost adeseori cuprinse sub numele general de Moluce și grupurile de insule Banda și Amboina. Bântuit odinioară de repetate zguduiri vulcanice, arhipelagul cuprinde numeroși vulcani, aproape toţi stinși sau adormiţi de muilţi ani. Aerul e dogoritor și ar fi aproape imposibil de respirat, dacă ploile foarte dese n-ar veni să răcorească mereu atmosfera. Produsele naturale ale arhipelagului sunt deosebit de preţioase. În primul rând trebuie pus sagotierul, a cărui măduvă, numită sago, împreună cu ignamul[209] dă pâinea populaţiei din întreaga Malaezie. După ce arborele e doborât, i se extrage măduva, care apoi e trecută prin râzătoare și prin sită, plămădită în pâinișoare și uscată la umbră. Și mai cresc în arhipelag dudul, arborele-de-cuișoare, arborele-de-nucșoară, arborele-de-camfor, arborele-de-piper și, în general, toţi arborii care dau mirodenii și toate fructele tropicale. Pădurile au lemn preţios: abanos, lemnde-fier, faimos prin tăria lui și folosit din cele mai vechi timpuri pentru construcţiile preţioase; un soi de laur care dă o esenţă de ulei aromatic foarte căutată. Pe vremea aceea nu se aflau decât puţine animale domestice în Moluce, dar, printre animalele sălbatice mai curioase, se număra babirussa, un mistreţ uriaș cu colţii încovoiaţi; oposumul, (șobolan marsupial), ceva mai mare decât veveriţa noastră; falangerul marsupial care trăiește în pădurile dese și întunecoase, unde se hrănește cu frunze și cu fineţe; *Tarsius,* un animal micuţ foarte graţios și nevătămător, cu blana roșcată, mare cât un șoarece, dar oarecum asemănător la corp cu maimuţa. Printre păsări se aflau papagalii-cacatoeși, păsările-paradisului, despre care s-au născocit atâtea povești și se credea până atunci că n-au picioare, pescărușii și casuarii, un soi mare de păsări cu picioroange, aproape de mărimea struţilor.

Un portughez numit Lorosa se stabilise de multă vreme în Moluce. Spaniolii îi dădură acte spaniole, cu speranţa că îşi va trăda patria și că va trece de partea lor. Căpătară de la el cele mai ciudate informaţii asupra expediţiilor pe care regele Portugaliei le trimisese la Capul Bunei Speranţe, la Rio de la Plata și până în Moluce; din diferite pricini, însă, aceste ultime expediţii nu putuseră să ajungă la

---

[209] Ignam sau jams - plantă din familia dioscoriaceelor foarte răspândită în țările tropicale și subtropicale. Tuberculii acestei plante sunt folosiți ca hrană la fel ca și cartoful, deși unele varietăți conțin o otravă. Otrava dispare prin fierbere.

ţintă. Lorosa povesti despre sfârșitul tragic al lui Francisco Serrano, otrăvit de rajahul din Temate. Când îi văzu pe spanioli făcându-și pregătirile de plecare, Lorosa se urcă la bord împreună cu soţia, și copiii săi ca să se reîntoarcă în Europa. La 12 noiembrie fură debarcate toate mărfurile destinate schimbului, dintre care cele mai multe proveneau din patru jonci atacate la Borneo. Firește, spaniolii făcură un schimb avantajos, dar, totuși, nu pe cât s-ar fi putut, căci se grăbeau să se reîntoarcă în Europa. Câteva ambarcaţii din Gilolo și din Bachian veniră să schimbe mărfuri cu ei și, peste câteva zile, primiră de la rajahul din Tidore o provizie uriașă de cuișoare. Rajahul îi pofti la un mare ospăţ, pe care obișnuia, după cum spunea, să-l dea când se termina încărcatul cuișoarelor din noua recoltă. Dar spaniolii, amintindu-și ce păţiseră în Filipine, refuzară, trimiţându-i scuze și complimente rajahului. Când încărcătura fu gata, ridicară ancorele. Dar de-abia ieșise „Trinidad” în larg, când observară că avea o spărtură foarte serioasă și că trebuie cât mai repede să se reîntoarcă la Tidore. Iscusiţii scufundători pe care rajahul îi puse la dispoziţia spaniolilor izbutiră să găsească spărtura, dar pentru reparaţiile necesare, nava trebui să fie descărcată aproape în întregime. Marinarii de pe „Victoria” nu mai voiră să-și aștepte tovarășii și dându-și foarte bine seama că „Trinidad” nu va mai fi în stare să ajungă în Spania, hotărâră să o trimită la Darien, de unde preţioasa încărcătură urma să fie descărcată și transportată peste istm, până în Atlantic, unde o corabie avea să vină să o ia. Dar nefericita navă, ca și cei aflaţi pe bordul ei, n-avea să se mai reîntoarcă în Spania. Comandată de alguazilul Gonzalo Gomez de Espinosa, care îl avea ca pilot pe Juan de Carvalho, „Trinidad” se afla într-o stare atât de jalnică, încât după o călătorie zadarnică fu nevoită să se înapoieze în Temate, în portul Talangomi, iar echipajul, compus din șaptesprezece oameni, fu imediat întemniţat de portughezi. La reclamaţiile lui Espinosa i se răspunse cu ameninţarea că va fi spânzurat de un catarg și nefericitul alguazil, după ce fusese dus la Kochin, se pomeni trimis la Lisabona, unde, timp de șapte luni, zăcu în temniţa Limoiro împreună cu alţi doi spanioli, singurii supravieţuitori de pe „Trinidad”. Abia în 1527 Espinosa s-a reîntors în Spania împreună cu doi marinari și un preot. Erau singurii supravieţuitori de pe „Trinidad”.

Cât despre „Victoria”, ea părăsi Tidore, cu o încărcătură bogată, sub comanda lui Juan Sebastian del Cano, care, după ce fusese simplu pilot la bordul uncia din corăbiile lui Magellan, luase comanda navei „Concepción”, la 27 aprilie 1521, și locul lui Juan Lopes de Carvalho, când acestuia i se retrăsese comanda pentru incapacitate. Echipajul îi era compus doar din cincizeci și trei de europeni și treisprezece indieni. Cincizeci și patru de europeni rămaseră la Tidore, pe „Trinidad”.

După ce trecu printr-o serie de insule, „Victoria”, navigând spre vest sud-vest, se opri timp de o noapte pe Insula Sulu sau Xula. Zece leghe mai departe, spaniolii ancorară în faţa Insulei Bum, unde îşi împrospătară proviziile. Și se mai opriră, după alte treizeci și cinci de leghe, la Banda, unde se găsesc nucșoare și nuci tămâioase, apoi la Solor, unde se făcea mare negoţ cu santal alb. Acolo zăboviră două săptămâni, ca să-și repare nava care suferise mult, și făcură o mare provizie

de ceară și de piper; apoi ancorară la Timor, unde nu putură căpăta hrană decât reţinându-l ca ostatic, prin viclenie, pe șeful unui sat, venit la bord cu fiul său. Insula aceasta era frecventată de joncile din Luzon și de „praos" din Malacca și Djawa (lava), care făceau acolo mare negoţ cu lemn de santal și cu piper. Ceva mai departe, spaniolii întâlniră Djawa, unde pe vremea aceea se practica, după câte se pare, obiceiul ca văduvele să-și dea foc pe mormântul soţilor răposaţi, obicei păstrat multă vreme și în India.

Printre poveștile pe care Pigafetta le spune fără să le creadă pe de-a-ntregul, există una cât se poate de curioasă. În ea e vorba despre o pasăre gigantică, *Epyornis,* ale cărei oseminte și ouă uriașe au fost regăsite pe la 1850 în Madagascar. Aceasta dovedește cât de prudent trebuie să fii înainte de a arunca în domeniul fanteziei multe din legendele care par fabuloase, dar al căror punct de pornire este exact. Mai jos de Djawa cea Mare, către miazănoapte, în Golful Chinei, pe care cei vechi o numesc Signus Magnus, se află un copac uriaș, în care-și au cuibul păsări numite *garula,* atât de mari încât duc un bivol și un elefant până la locul unde e copacul, (loc) numit *puzat-haer* Legenda aceasta avea crezare în veacul al IX-lea printre persani și arabi, iar pasărea joacă un rol minunat în poveștile acestora din urmă, sub numele de *rock.* Nu este deci, de mirare că Pigafetta a putut culege de la malaezi o legendă asemănătoare.

După ce părăsi Djawa Mare, „Victoria" ocoli Peninsula Malacca, supusă Portugaliei cu zece ani mai înainte de către marele d'Albuquerque. În apropierea ei se află Siamul și Cambodgia, unde crește reventul. Substanţa aceasta se găsește în modul următor: se adună 20 sau 25 de oameni laolaltă și merg în pădure; când se lasă noaptea, se urcă-n copaci, ca să adulmece mireasma reventului, dar și de teama leilor, elefanţilor și altor fiare; dinspre acea parte unde se află reventul vântul le aduce mireasma, apoi, luminându-se de ziuă, se duc într-acolo, de unde le venise vântul, și-l caută până ce-l găsesc. Reventul e un copac gros, putrezit; și, dacă n-ar fi așa putrezit, n-ar da mireasmă. Cea mai bună (parte) din acest copac e rădăcina; totuși, și lemnul e revent[210], pe care îl numesc *calama.*

Hotărât lucru, nu la Pigafetta trebuie să ne căutăm cunoștinţele botanice; am risca prea mult să ne înșelăm luând în serios cele povestite de maurul pe lângă care căuta să se informeze. Și, totuși, călătorul lombard ne dă cu cea mai mare seriozitate din lume amănunte fantastice despre China și face grave erori, pe care

---

[210] Pigafetta confundă reventul cu un arbore care crește în Siam. Cenușa obținută prin arderea lemnului acestuia emite o aromă plăcută, de aceea el se vindea pe atunci la un preț foarte ridicat.

nu le făcuse Duarte Barbosa[211], contemporanul său. Datorită acestuia din urmă, știm că negoțul de *anflan* sau de opium exista încă de pe atunci.

De îndată ce „Victoria" ieși din zona Peninsulei Malacca, Sebastian del Cano avu deosebită grijă să evite coasta Zanzibarului, unde portughezii se stabiliseră încă de la începutul secolului. El se îndreptă spre larg, până la 42° latitudine sudică, și trebui timp de nouă săptămâni să ţină velele strânse, din pricina vânturilor de vest și nord-vest, care se transformară într-o furtună îngrozitoare. Ca să ţină calea aceasta, îi trebui comandantului multă dârzenie și tot atâta dorinţă de a-și duce misiunea la capăt. Nava avea câteva găuri de apă și mulţi dintre marinari cereau o escală la Mozambic, căci cărnurile nesărate se stricaseră, iar echipajul nu mai avea de băut și de mâncat decât apă și orez. Del Cano îşi convinse cu multă greutate oamenii să renunţe la pasul acesta nebunesc. În sfârșit, la 6 mai, Capul Furtunilor fu depășit și spaniolii începură să spere într-un sfârșit bun al călătoriei. Cu toate acestea, îi mai așteptau încă multe încercări. În două luni, douăzeci și unu de oameni, atât europeni cât și indieni, muriră din pricina lipsurilor, iar dacă la 9 iulie n-ar fi ajuns la Santiago din Capul Verde, ar fi pierit cu toţii de foame. Cum și arhipelagul acesta aparţinea portughezilor[212], echipajul avu grijă să spună că veneau din America și să nu sufle o vorbă despre calea descoperită. Cum, însă, unul dintre marinari făcu imprudenţa să spună că „Victoria" era singura dintre navele lui Magellan care se reîntorcea în Europa, portughezii puseră imediat mâna pe echipajul unei bărci și se pregătiră să atace nava spaniolă. Dar del Cano supraveghea de la bord toate mișcările portughezilor. Bănuind, după pregătirile al căror martor era, că voiau să pună stăpânire pe „Victoria", el întinse velele, lăsând în mâinile portughezilor treisprezece oameni din echipaj. Maximilian Transylvanus dă acestei escale la Capul Verde un alt motiv decât Pigafetta. El pretinde că istovirea marinarilor, sleiţi de lipsuri și nevoiţi tot timpul să muncească la pompe, îl hotărâse pe comandant să oprească pentru a cumpăra niște sclavi care să-i ajute. Neavând bani, spaniolii ar fi plătit cu mirodenii, ceea ce le-ar fi deschis ochii portughezilor.

Istorisind despre escala pe care o făcuse la Insulele Capului Verde, Pigafetta pomenește în jurnalul său următorul fapt care-l uimise:

„Spuserăm alor noștri, când merseră pe uscat, să întrebe ce zi era: ne spuseră că la portughezi era joi. Tare ne minunarăm, pentru că la noi era miercuri; și nu ne dumerirăm cum greșisem; zi de zi, eu, fiind mereu sănătos, scrisesem fără nicio

---

[211] Duarte Barbosa - cumnatul lui Magellan și membru al expediției în jurul lumii. Până la această călătorie el a trăit în India, între anii 1501 și 1516 și a scris Cartea în care se comunică ceea ce am văzut și am auzit în Orient. Ea a fost publicată pentru prima oară în anul 1813 la Lisabona.

[212] Insulele Capului Verde fac parte în prezent din posesiunile coloniale ale Portugaliei.

oprire. Dar, cum ni se spusese după aceea, nu era o greșeală, ci călătoria făcută mereu spre apus întorcându-se în același loc, așa cum face soarele, adusese acel prisos de 24 de ore[213], cum limpede se vede[214].

Sebastian del Cano atinse apoi repede coasta Africii și intră, la 6 septembrie, în portul San Lucar de Barrameda, cu un echipaj de șaptesprezece oameni. Trecuseră trei ani în cap de când cele cinci corăbii ale lui Magellan părăsiseră același port și din întreaga flotă doar o navă se reîntorcea în Spania. Din 265 de oameni care la 20 septembrie 1519 porniseră pe mare reveniseră la bordul „Victoriei" numai 17 oameni, toţi bolnavi și abia ţinându-se pe picioare. Peste două zile, „Victoria" ancora în faţa digului Sevillei, după ce săvârșise înconjurul complet al lumii.

Îndată după sosire, Sebastian del Cano se duse la Valladolid, unde se afla curtea, și se bucură din partea lui Carol Quintul de primirea pe care o meritau atâtea încercări biruite cu vitejie. Îndrăzneţul marinar căpătă o pensie de cinci sute de ducaţi și îngăduinţa de a-și pune pe blazon un glob pământesc cu deviza: *Primus circumdedisti me.* Bogata încărcătură a „Victoriei" îl hotărî pe împărat să mai trimită o flotă în Moluce. Totuși, comanda supremă nu-i fu încredinţată lui Sebastian del Cano, ci comandorului García de Loaisa, care nu se putea mândri cu nimic în afară de numele său mare. Cu toate acestea, îndată după moartea șefului expediţiei, întâmplată imediat ce flota trecu de Strâmtoarea Magellan, del Cano se văzu investit cu comanda, tară a o păstra, însă, multă vreme, căci muri și el șase zile mai târziu.

Cât despre „Victoria", ea fu mult timp păstrată în portul Sevillei și, în ciuda tuturor îngrijirilor de care avu parte, sfârși prin a pieri de bătrâneţe.

---

[213] Acest fenomen datorită căruia se pierde o zi în cazul călătoriei în jurul pământului spre apus descoperit de Pigafetta a fost prevăzut teoretic cu mult înainte de către geograful arab Abulfeda. Câștigarea unei zile în cazul unei călătorii în jurul pământului pe calea spre răsărit a fost utilizată de către Jules Verne ca subiect pentru cunoscutul său roman O călătorie în jurul pământului în 80 de zile. Diferența, în calculul zilelor, a impus stabilirea unei linii pentru schimbarea datelor (meridianul 180°). Aceasta reprezintă extremitatea estică a meridianului Greenwich. Acum se ia ca regulă: când se merge dinspre est se numără de două ori aceeași zi în momentul când se traversează această linie, iar când se merge dinspre vest se omite o zi.

[214] A. Pigafetta, op. cit., p. 149.

Capitolul III

EXPEDIŢIILE POLARE. CĂUTAREA TRECERII DE NORD-VEST ȘI DE NORD-EST

I

Normanzii. Erik cel Roșu. Familia Zeno. John Cabot. Corterreal. Sebastian Cabot. Willoughby. Chancellor.

Descoperind faimoasa Thule (probabil Islanda[215]) din vechime, și acel ocean rece în care nămolul, stâncile marine și gheţurile primejduiau navigaţia, iar nopţile sunt luminoase ca amurgurile, Pytheas le deschisese scandinavilor drumul nordului. Tradiţia călătoriilor celor vechi către Insulele Orkade (Orkney) Faerøerne și către Islanda o păstrară călugării irlandezi, oameni învăţaţi și marinari îndrăzneţi ei înșiși, după cum dovedesc așezările lor succesive în aceste arhipelaguri. Iată de ce ei au fost piloţii normanzilor, nume dat în genere piraţilor scandinavi, norvegieni și danezi, temuţi în evul mediu în întreaga Europă. Dar dacă toate informaţiile despre ţinuturile hiperboreene[216] datorate vechilor greci și romani sunt extrem de vagi și, ca să zic așa, fabuloase, nu același lucru se poate spune despre expediţiile aventuroase ale „oamenilor nordului". Minunatele *sagas* — cum sunt numite cântecele islandeze, norvegiene și daneze — cuprind relatări deosebit de precise, iar numeroasele date aflate în ele sunt confirmate zilnic prin descoperirile arheologice făcute în America, în Groenlanda, în Islanda, în Norvegia și în Danemarca. Ele reprezintă o sursă de informaţii dintre cele mai precise, sursă multă vreme necunoscută și nefolosită, a cărei punere în valoare se datorează savantului danez C.C. Rafn; faptele cuprinse în *sagas* sunt autentice și deosebit de interesante pentru problema descoperirii precolumbiene a continentului american.

Norvegia avea puţin pământ fertil. De aici, necesitatea emigraţiei permanente, care îngăduia unei însemnate părţi a populaţiei să-și caute, pe meleaguri mai bune,

---

[215] Distanța neînsemnată față de Insula Marii Britanii menționată de Pytheas și prezența locuitorilor pe pământul Thule ne fac să presupunem că aceasta nu era Islanda, ci Peninsula Scandinavică, întrucât primii locuitori ai Insulei Islanda au fost călugării creștini care au venit aici din Irlanda la sfârșitul secolului al VIII-lea.

[216] Boreu - în mitologia grecilor antici numele zeului vântului de nord (se utilizează și ca denumire a vântului). De la acest cuvânt provine denumirea poporului legendar hiperboreenii. Geografii din antichitate îi așezau în extremul nord, de aceea țările nordice erau denumite „țări hiperboreale".

hrana pe care un sol îngheţat le-o refuza. Când aflau vreun ţinut destul de bogat ca să le asigure o pradă îmbelșugată, vikingii[217], „Oamenii nordului" se reîntorceau în ţară și plecau din nou în primăvara următoare, însoţiţi de toţi cei pe care îi mânau pofta de câştig, dorul de viaţă ușoară și setea de lupte.

Vânători și pescari îndrăzneţi, deprinși cu primejdiile navigaţiei între continent și mulţimea de insule care îl mărginesc și par că îl apără de asalturile oceanului, străbătând *fiordurile* înguste și adânci care par tăiate în stâncă de o spadă gigantică, normanzii porneau pe drakkarele lor de stejar, a cărorivire îi făceau să tremure pe locuitorii de pe coastele Mării Nordului și a Manecii. Având uneori punţi, drakkarele lor, mari sau mici, lungi sau scurte, aveau aproape totdeauna la prova un pinten uriaș, etrava ridicându-se adeseori la mare înălţime, în forma unui S. Numeroasele *hällristningar,* așa sunt numite reprezentările grafice atât de des întâlnite pe stâncile Suediei și ale Norvegiei, îngăduiesc să ne imaginăm aceste rapide ambarcaţii care puteau transporta echipaje numeroase. Așa, de pildă, „Șarpele-Lung" al lui Olaf Tryggvason, avea treizeci și două de banchete pentru oamenii care trăgeau la rame și nouăzeci de oameni; drakkarul lui Kanut putea să ducă șaizeci, iar pe cele două nave ale lui Olaf Sfântul se ambarcau uneori până la două sute de oameni[218]. Regii mărilor, cum li se spune adesea acestor aventurieri, trăiau cea mai mare parte a vieţii lor pe ocean, trecând de la jefuirea unui castel la incendierea unei mănăstiri, devastând coastele Franţei, urcând de-a lungul râurilor, mai ales pe Sena până la Paris, cutreierând Mediterana până la

---

[217] Vikingii - piraţi și negustori scandinavi din vechime. Cuvântul „viking" a însemnat inițial o incursiune de pe mare într-o localitate de coastă („vik"). Mai târziu participanții la incursiunile de pe mare din Scandinavia au fost numiți normanzi.

[218] F. Engels a arătat că normanzii au provocat o adevărată revoluţie în navigaţie. Drakkarele lor erau niște nave puternice, cu chilă proeminentă și cu extremitățile ascuțite. Utilizau mai ales vele și nu se temeau să înfrunte furtunile în mijlocul mării aspre a nordului. Pe asemenea drakkare au navigat anglo-saxonii de la gurile Elbei și Oderului până la coastele Britanici, iar normanzii au efectuat incursiunile lor tâlhărești până la Constantinopol, într-o direcție, și până în America în cealaltă direcție. Construcția unor corăbii cu care îndrăzneau să traverseze Oceanul Atlantic a provocat în navigaţie o adevărată revoluţie și înainte de sfârșitul epocii evului mediu noile corăbii maritime cu chilă au fost introduse de-a lungul întregului litoral al Europei. Se pare că drakkarele pe care normanzii efectuau deplasările lor nu erau de dimensiuni prea mari. Ele nu depășeau în niciun caz un deplasament de 100 t și erau prevăzute cu unul, cel mult două catarge, bine fixate la prova și pupa.

Constantinopol[219], stabilindu-se mai târziu în Sicilia și lăsând în toate regiunile lumii cunoscute urmele incursiunilor sau ale șederii lor.

Căci pirateria, departe de a fi ca astăzi o faptă pedepsită de lege, era, în societatea aceea barbară sau doar pe jumătate civilizată, nu numai încurajată dar și cântată de *scalde,* care cuprindeau laudele cele mai înflăcărate pentru luptele cavalerești, cursele aventuroase și toate manifestările forţei. *Sagasurile* și cânturile *scaldelor* cuprind date interesante despre descoperirile geografice făcute de navigatorii scandinavi. Încă din secolul al VIII-lea, acești temuţi cutreierători ai mărilor vizitau grupurile Orcadelor. Hebridelor, Shetland și Faerøerne, unde întâlneau călugării irlandezi stabiliţi acolo de un secol.

În 861, un pirat norvegian, numit Naddod, fu aruncat de furtună pe o insulă acoperită de zăpezi, pe care el o botează Snoland (ţara de zăpadă), nume schimbat mai apoi în Iceland (Islanda) (ţara de gheaţă).

Peste câţiva ani, Ingoli se așează acolo și întemeia Reykjavík. În 885, biruinţa lui Harold Haarfager, care supusese cu armele întreaga Norvegie, împinse spre Islanda un mare val de nemulţumiţi. Aceștia, restabiliră în noua patrie forma republicana[220] de guvernământ, care fusese răsturnata în ţara de baștină și care supravieţui până în 1261, când Islanda trecu sub dominaţia regilor Norvegiei.

Odată stabiliţi în Islanda, îndrăzneţii tovarăși de arme, îndrăgostiţi de aventuri și de curse lungi în urmărirea focilor și a balenelor, îşi păstrară obiceiul de a hoinări și navigară până departe, spre vest, unde, abia la trei ani după sosirea lui Ingolf, Gunnbjom descoperi piscurile înzăpezite ale munţilor Groenlandei. Cinci ani mai târziu, un proscris, Erik cel Roșu, alungat din Islanda pentru crimă, regăsi pământul zărit de Gunnbjörn la 64° latitudine nordică. Sărăcia acestui ţărm și gheţurile lui îl hotărâră să caute spre sud o climă ceva mai blândă, niște pământuri ceva mai primitoare și mai bogate în vânat. Erik trecu, deci, de Capul Farvel, aflat la extremitatea Groenlandei, se stabili pe coasta apuseană și clădi împreună cu însoţitorii săi locuinţe vaste, cărora G. Jorgensen le-a găsit ruinele. Ţinutul acesta putea să merite pe atunci numele de Ţara Verde (Grocnland) pe care i l-au dat normanzii; dar creșterea anuală și deosebit de mare a gheţarilor l-au transformat mai apoi într-un ţinut al deznădejdii.

---

[219] Normanzii au ajuns până la Constantinopol și prin Rusia pe așa-zisa cale „de la Varegi la Greci". Scandinavii au fost numiți de către ruși varegi (de la cuvântul „Variajit" - a târgui).

[220] Din secolul al IX-lea până la mijlocul secolului al XII-lea a existat în Islanda un regim social particular caracterizat de istorici ca o „democrație" în perioada de trecere de la regimul gentilic la stat. Pământul era stăpânit de membrii liberi ai obștii (bondi), care conduceau treburile lor cu ajutorul adunărilor (tinguri). O dată pe an se aduna tingul pe toată Islanda (Alting). După ce Islanda a căzut sub stăpânirea regilor Norvegiei, regimul gentilic-comunitar a fost distrus, cedând locul statului obișnuit împărțit în clase.

Vase vikinge

Erik reveni în Islanda să-și caute prietenii și chiar în anul reîntoarcerii sale, paisprezece nave pline cu cmigranţi veniră după el la Brattahalida (aşa se numea aşezarea lui). A fost un adevărat exod. Faptul s-a petrecut în anul 1.000. Populaţia groenlandeză spori pe atât de repede pe cât îngăduiau resursele ţării, iar în 1121, Garðar, capitala ţinutului, deveni reşedinţa unui episcopat, care dăinui până la descoperirea Antilelor de către Cristofor Columb.

În 986, Bjam Heriulfson, venit din Norvegia în Islanda ca să-și petreacă iarna cu tatăl său, află că acesta plecase cu Erik cel Roșu în Groenlanda. Fără să șovăie, tânărul porni în larg. Și, pe când căuta la întâmplare o ţară despre care nici nu știa măcar unde e așezată exact, curenţii îl aruncară pe un ţărm despre care unii cred că ar fi ţărmul Noii Scoţii, alţii al Terra Novei, iar alţii al Insulei Jan Mayen. Până la urmă, tânărul Bjam ajunse, totuși, în Groenlanda, iar Erik; puternicul *jarl* norvegian, îl dojeni că nu cercetase cu mai multă luare aminte ţinuturile unde nimerise printr-o norocoasă toană a mării.

Legăturile dintre metropolă și colonii erau pe vremea aceea atât de strânse, încât Erik îl trimise pe fiul său Leif la curtea Norvegiei. Regele se convertise la creștinism și tocmai trimitea în Islanda o misiune cu sarcina să distrugă cultul lui Odin; îi încredinţă deci lui Leif câţiva preoţi care urmau să predice creștinismul groenlandezilor; dar, de îndată ce ajunse în patrie, tânărul îi lăsă pe aceștia să-și ducă la capăt misiunea lor și, aflând despre descoperirea lui Bjam, îşi echipă navele și porni în căutarea pământurilor întrezărite. Leif debarcă, rând pe rând, într-o câmpie bolovănoasă și nelocuită, căreia îi dădu numele de Hellulând (Ţara pietroasă) și în care poate fi ușor recunoscută Terra Nova, apoi pe un mal jos și nisipos, înapoia căruia se întindea o imensă perdea de păduri dese, înveselite de cântecul nenumăratelor păsări. A treia oară, Leif pomi în larg și, îndreptându-se spre sud, ajunse în Rhode Island, unde clima era blândă, iar apa râurilor atât de bogată în somoni, încât se stabili acolo, clădi locuinţe mari, din bârne, cărora le dădu numele de *Leifsbudir* (casa lui Leif), și trimise câţiva oameni să exploreze ţinutul. Exploratorii se reîntoarseră aducând vestea bună că pe meleagurile acelea creşte viţa sălbatică, din care pricină ţinutul primi numele de *Vinland* (Ţara vinului). În primăvara anului 1001, după ce îşi încărcă corăbiile cu piei, struguri, lemn și alte produse locale, Leif porni spre Groenlanda, făcând de data aceasta observaţia preţioasă că în Vinlanda ziua cea mai scurtă dura 9 ore, observaţie care a dat posibilitatea ca aşezarea Leifsbudir să fie determinată la 41°24’10”. Expediţia sfârșită cu bine și salvarea unei ambarcaţii norvegiene pe care se aflau cincisprezece oameni îi aduseră fiului lui Erik porecla de Norocosul.

Expediţia făcu mare vâlvă, iar povestirea despre minunăţiile ţării în care se aşezase Leif îl îndemnă pe fratele acestuia, Thorvald, să plece într-acolo cu treizeci de oameni. După ce-și petrecu iarna la Leifsbudir, Thorvald exploră coastele dinspre sud și se reîntoarse toamna în Vinlanda, pentru ca în anul următor, 1004, să pornească de-a lungul coastei de la nord de Leifsbudir. În timpul călătoriei de reîntoarcere, normanzii întâlniră pentru prima oară eschimoși și-i uciseră fără milă și fără motiv. Iar în noaptea de după crimă se pomeniră înconjuraţi pe neașteptate

de o numeroasă flotă de *caiace,* de la care pomi un nor de săgeţi. Thorvald, căpetenia expediţiei, fu rănit de moarte și oamenii lui îl îngropară pe un promontoriu căruia îi dădură numele de Promontoriul Crucii.

Și iată că în secolul al XVIII-lea se descoperi în Golful Boston un mormânt zidit, în care s-a găsit, alături de oseminte, mânerul unei spade de fier. Cum indienii nu cunoșteau fierul, scheletul nu putea să fie al vreunuia dintre ei, iar rămăşiţele găsite nu puteau să aparţină vreunor europeni debarcaţi după secolul al XV-lea, căci spadele lor nu aveau forma aceasta caracteristică. Se presupune, deci, că ar fi vorba de mormântul unui scandinav, dar nu îndrăznim să afirmăm că ar fi chiar mormântul lui Thorvald, fiul lui Erik cel Roșu.

În primăvara anului 1007 porniră din Eriksfjord trei drakkare, purtând o sută șaizeci de oameni și mai multe vite. De data aceasta era vorba să se pună bazele unei așezări permanente. Emigranţii cercetară Hellulând, Markland și Vinlanda, debarcară într-o insulă unde construiră barăci și începură să-și lucreze ogoarele. Pesemne, însă, că-și făcuseră greșit socotelile sau că nu fuseseră destul de prevăzători, căci iarna îi surprinse fără provizii și suferiră cumplit de foame. Totuși, venindu-le gândul bun să se reîntoarcă pe continent, izbutiră în condiţii mai mult sau mai puţin bune să-și petreacă acolo iarna.

La începutul anului 1008, noii veniţi porniră în căutarea Leifsbudirului și se stabiliră la Mount-Hope-Bay, pe malul opus vechii așezări a lui Leif. Acolo intrară pentru prima oară în relaţii cu băștinașii, numiţi *skrellings*[221] în cântecele sagas; după descrierea acestora, e ușor să-i recunoaştem în ei pe eschimoși. Prima întâlnire a fost pașnică. Și s-au făcut schimburi de produse până în ziua când dorinţa eschimoșilor de a avea cât mai multe securi de fier, respinsă mereu, din prudenţă, de către normanzi, i-a îndemnat la atacuri, care i-au hotărât pe noii veniţi, după trei ani de ședere pe meleagurile acelea, să se reîntoarcă în patrie fără să lase urme durabile despre trecerea lor prin partea locului.

E lesne de înţeles că nu putem povesti în amănunţime toate expediţiile care, pornind din Groenlanda, s-au succedat pe coastele Labradorului și ale Statelor Unite. Acelora dintre cititorii noștri care ar dori să cunoască mai în amănunt călătoriile întreprinse de normanzi le recomandăm să consulte lucrările special consacrate acestei probleme, precum și textele *sagasurilor* islandeze și, în primul rând, al *Sagăi despre Erik cel Roșu.*

În anul 983, când Erik cel Roșu debarca în Groenlanda, un oarecare Hari Marson fu aruncat de furtună în afara căilor de navigaţie obișnuite, pe coastele unei ţări pe care a denumit-o Ţara oamenilor albi și care, după Rafn, se întindea din Golful Chesapeake până în Florida.

De unde numele acesta de Ţară a oamenilor albi? Se stabiliseră acolo oare mai

---

[221] Nu se cunoaște originea cuvântului „skreling”. După unele surse înseamnă „vagabonzi”, după alții „murdari”, după alții „fărâmă de om” (pitic).

dinainte câţiva compatrioţi de-ai lui Marson? După spusele cronicii s-ar putea crede că așa s-a și întâmplat. Se înţelege cât ar fi de interesant să se poată afla naţionalitatea acestor primi coloniști. De altfel, *sagasurile* nu și-au dezvăluit toate tainele. Probabil că multe dintre ele mai sunt încă necunoscute și, după cum cele regăsite rând pe rând au fost confirmate de fapte acum admise, putem spera că datele noastre despre călătoriile pe mări ale islandezilor vor deveni mai precise.

Veridicitatea *sagasurilor* islandeze mai poate fi confirmată de un alt exemplu. În 1051, în cursul unei noi expediţii, o femeie islandeză a fost ucisă de *skrellings* și s-au dezgropat în 1867, dintr-un mormânt care avea o inscripţie *runica*[222], scheletul unei femei și obiecte de toaletă păstrate astăzi la muzeul din Washington. Descoperirea a fost făcută în locul precizat de *saga* care povestește aceste evenimente, *saga* care, de asemenea, a fost regăsită abia în 1863.

Dar normanzii stabiliţi în Islanda și în Groenlanda n-au fost singurii vizitatori ai coastelor Americii în preajma anului 1.000, după cum dovedește numele de Irlanda Mare, care e și el dat Ţării oamenilor albi. Irlandezii și galii au întemeiat probabil acolo câteva colonii, despre care nu avem decât puţine știri.

După ce am spus câteva cuvinte despre călătoriile și așezările normanzilor în Vinlanda și în ţinuturile mai dinspre sud, trebuie să ne reîntoarcem spre nord. Coloniile întemeiate la început în împrejurimile Capului Farvel nu întârziară să se întindă de-a lungul coastei apusene, care pe vremea aceea era infinit mai puţin pustie decât astăzi, până la latitudini boreale nemaiatinse decât în zilele noastre. Așa, de pildă, pe atunci se pescuiau foci, morse și balene în Golful Disko; și în Westerbyigd se numărau nouăzeci de așezări, iar în Esterbygd — optzeci și șase, mai multe decât într-o perioadă mai târzie, când Groenlanda devenise o colonie daneză.

Așezările, după cum se pare, erau niște grupuri puţin numeroase de case clădite din bârne și piatră, ale căror urme s-au găsit la tot pasul de la Capul Farvel până la Upemavik. Totodată, numeroase inscripţii runice, astăzi descifrate, au dus la certitudine absolută în privinţa unor fapte asupra cărora a existat multă vreme îndoială. Dar câte dintre urmele acestea ale trecutului mai rămân încă să fie descoperite! Câte mărturii preţioase despre curajul și spiritul de iniţiativă al scandinavilor nu sunt acoperite pe veci de gheţuri?

S-a căpătat, de asemenea, dovada că creștinismul fusese adus în America și mai ales în Groenlanda. După instrucţiunile papei Grigore al IV-lea, aici avură loc vizite ale misionarilor pentru a-i întări în credinţa lor pe normanzii proaspăt convertiţi și pentru a evangheliza triburile indiene și pe eschimoși. Mai mult chiar, s-a stabilit că cruciadele fuseseră propovăduite atât în Groenlanda, în episcopatul de la Gadar, cât și în insulele și pământurile vecine, și că până în 1418 Groenlanda a plătit Sfântului Scaun dijma și „dinarul sfântului Petru", care a cuprins, în anul acela,

---

222 Inscripțiile runice - vechi scrieri scandinave săpate pe pietre.

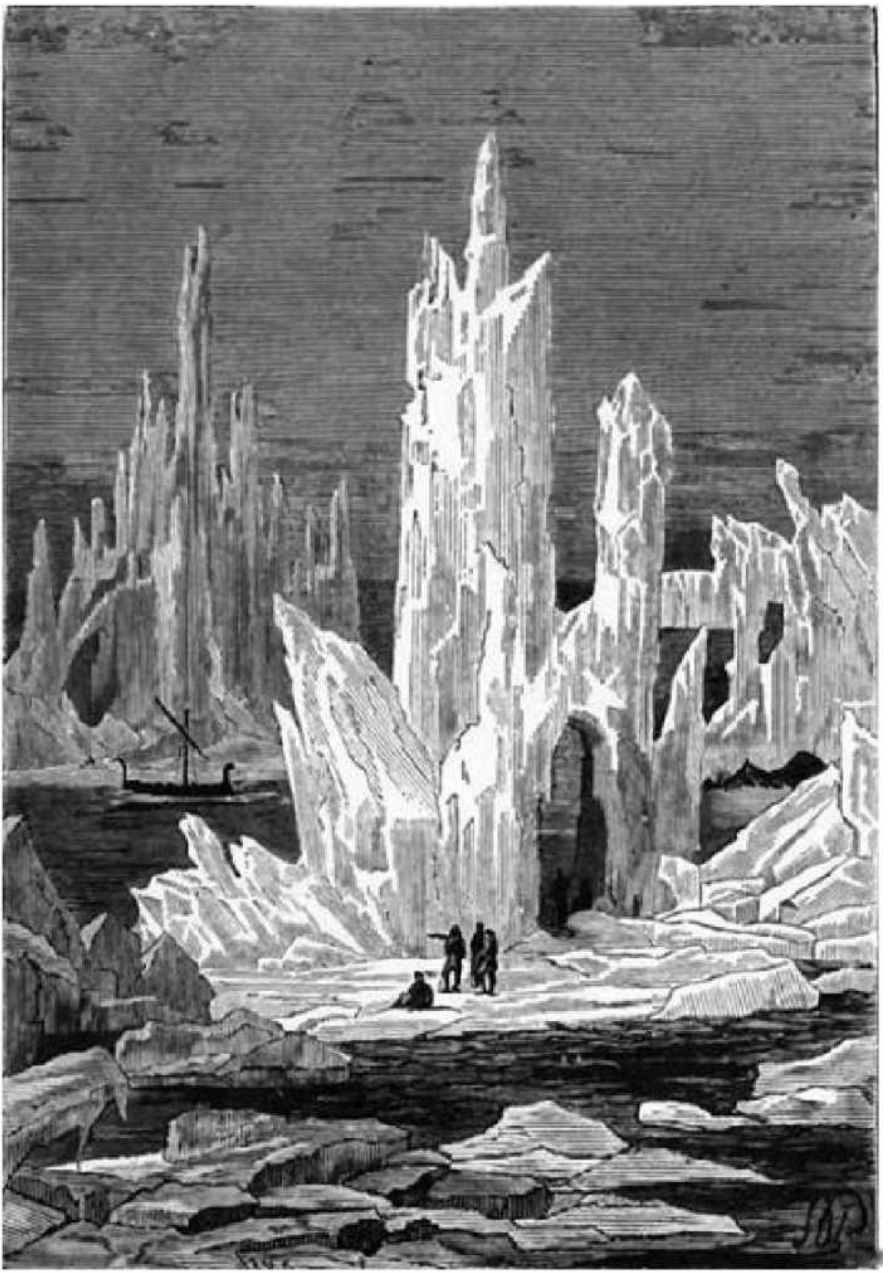

Gheţari în Groenlanda

două mii șase sute funzi de dinţi de morsă.

Ruina și decăderea coloniilor norvegiene se datorează mai multor cauze. Situaţia coloniștilor s-a înrăutăţit brusc după ce Islanda a trecut la Norvegia și corăbiile islandeze au încetat aproape să mai viziteze coastele Groenlandei. Apoi, în Groenlanda s-a înăsprit considerabil clima. În urma schimbărilor meteorologice s-au format gheţari colosali, care înaintează din centrul insulei spre ţărmuri cu o viteză de treizeci de metri pe an. Apoi ciuma neagră a decimat populaţia Groenlandei între 1347 și 1351. În sfârșit, decăderea totală a așezărilor normande din Groenlanda a fost pricinuită și de jafurile piraţilor, care în 1418 pustiiră aceste meleaguri și așa sărăcite, piraţi care par a fi unii locuitori din Orcade și din Faerøerne[223], despre care vom vorbi îndată.

Aceste insule serviseră demult drept loc de refugiu pentru piraţii scandinavi. Unul dintre tovarășii lui Wilhelm Cuceritorul, numit Saint-Clair sau Sinclair, negăsind că ar fi pe măsura meritelor lui partea pe care o primise dintr-o ţară cucerită, plecă să caute aventuri în Scoţia, unde dobândi curând avere și onoruri. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, Insulele Orcade trecură sub dominaţia urmașilor săi.

Pe la 1390, un anume Niccolò Zeno, aparţinând uneia dintre cele mai nobile și mai vechi familii ale Veneţiei, care armase o corabie pe propria lui cheltuială ca să viziteze din curiozitate Anglia și Flandra, naufragie în Arhipelagul Orcadelor, unde fusese zvârlit de furtună. Era cât pe-aci să fie ucis de localnici, când contele Henri Sinclair îl luă sub ocrotirea sa. Povestea acestui naufragiu, a aventurilor și descoperirilor care au urmat mai apoi, publicată în colecţia lui Ramusio, geograf veneţian din secolul al XVI-lea, a fost scrisă de fratele lui, Antonio Zeno. Din nefericire, unul din urmașii acestuia, numit tot Niccolò Zeno și născut în 1515, a rupt, copil fiind, manuscrisele, a căror valoare nu o cunoștea. Pe baza câtorva file rămase, Niccolò Zeno a putut să redacteze mai târziu povestirea, așa cum o avem astăzi și cum a fost tipărită la Veneţia. În palat se mai găsi, de asemenea, o hartă veche și putrezită, care cuprindea explicaţia drumurilor străbătute de călător. Niccolò Zeno o copie, completând, din păcate, după redactarea povestirii sale,

---

[223] Încetarea călătoriilor în Groenlanda și America s-a datorat și faptului că în acea vreme europenii căutau să pătrundă în țările bogate și civilizate din Orient și nimeni în Europa nu s-a interesat pe atunci de pământurile aspre și sălbatice descoperite de normanzi dincolo de Oceanul Atlantic. Pe lângă aceasta, fărâmițarea feudală a Europei și războaiele fratricide fără sfârșit erau o piedică pentru organizarea unor expediții îndepărtate dincolo de ocean. La aceasta trebuie să adăugăm nivelul scăzut al tehnicii navigației, de exemplu, absența busolei. Navigatori izolați au putut să străbată Oceanul Atlantic orientându-se după aștri, dar nu s-a putut organiza o comunicație regulată cu țările de dincolo de ocean.

ceea ce socotea necesar pentru înţelegerea ei. Desenând neîndemânatic, fără să aibă cunoştinţele geografice care permit să-ţi dai seama unde te înseli, Niccolò încălci în mod jalnic toată geografia scoasă din relatare, pe când părţile lucrării pe care nu le-a vătămat în felul acesta și care sunt originale dovedesc o exactitate cu mult avansată faţă de cunoștinţele geografice ale lui Niccolò Zeno cel tânăr. Ele confirmă în mod remarcabil poziţia vechii colonii din Groenlanda. Astfel, avem nu numai soluţia tuturor discuţiilor duse în această privinţă, dar și dovada cea mai neîndoielnică despre autenticitatea relatării, căci, firește, Niccolò Zeno tânărul nu putea născoci cu atâta pricepere o povestire, căreia din ignoranţă i-ar fi mutilat, ca să zic așa, adevărul, în ciuda unor date precise.

Pe vremea aceea, în mările din nordul Europei mișunau piraţi scandinavi. Sinclair, care văzuse în Zeno un marinar priceput, și-l apropie și cuceri împreună cu el Ţara Frisland, un cuib de tâlhari care pustiau tot nordul Scoţiei. În portolanele de la sfârșitul secolului al XV-lea și în hărţile de la începutul secolului al XVI-lea, numele acesta corespundea Arhipelagului Faerøerne, indicaţie verosimilă, căci s-a regăsit în denumirile actuale ale porturilor și insulelor acelui arhipelag multe din denumirile date de Zeno; în sfârșit, amănuntele datorate navigatorului veneţian despre apele arhipelagului, pline cu pești și primejdioase din cauza fundului lor mic, sunt și astăzi adevărate.

Mulţumit de situaţia pe care o avea, Zeno îi scrise fratelui său Antonio să vină la el. Pe când Sinclair cucerea Insulele Faerøerne, piraţii norvegieni pustiau Insulele Shetland, numite pe atunci Eastland. Niccolò porni în larg cu gând să-i alunge, dar trebui să fugă el însuși din faţa flotei lor, cu mult mai numeroasă decât a sa, și să se refugieze pe o insuliţă de lângă coasta Islandei.

După ce îşi petrecu iarna acolo, Zeno ar fi debarcat în anul următor pe coasta răsăriteană a Groenlandei, la 69° latitudine nordică, într-un loc unde se afla o mănăstire și o biserică închinată sfântului Toma. Chiliile erau încălzite cu ajutorul unui izvor natural de apă caldă, pe care călugării îl foloseau la gătit și la coptul pâinii. Călugării aveau chiar și grădini acoperite în timpul iernii și încălzite în același fel, de parcă ar fi trăit într-o climă temperată.

Dar călătoria aceasta aventuroasă prin ţinuturi al căror climat se asemăna atât de puţin cu al Veneţiei i-a fost fatală lui Zeno, care muri curând după reîntoarcerea la Frisland.

Un bătrân marinar, reîntors cu veneţianul și care fusese, după câte spunea, ani îndelungaţi prizonier în ţara de la extremul vest, i-ar fi dat lui Sinclair amănunte atât de precise și de ispititoare despre rodnicia și întinderea ţinuturilor acelora, încât contele hotărî să le cucerească împreună cu Antonio Zeno, care venise la fratele său. Dar populaţiile se arătară pretutindeni atât de ostile și se împotriviră cu atâta îndârjire la debarcarea străinilor, încât Sinclair trebui, după o lungă și periculoasă navigaţie, să se reîntoarcă în Frisland.

Acestea sunt toate amănuntele care ne-au fost păstrate și ele ne fac să regretăm din toată inima pierderea acelora pe care Antonio trebuie să le fi dat, în scrisorile către tatăl său Carlo, despre ţinutul în care unii savanţi, bunăoară Forster

și Malte-Brun, au crezut că pot identifica Terra Nova.

Cine știe dacă, în călătoria sa în Anglia, în timpul peregrinărilor sale până la Thule, Cristofor Columb n-a auzit vorbindu-se despre străvechile călătorii ale normanzilor și ale fraţilor Zeno, și dacă aceste informaţii n-au însemnat o confirmare neobișnuită a teoriilor pe care le susţinea și a ideilor pentru a căror realizare venise să ceară sprijinul regelui Angliei?

Din totalitatea faptelor pe care le-am expus până acum pe scurt rezultă că America era cunoscută de europeni și colonizată încă înainte de Columb. Dar, din diferite cauze, în fruntea cărora se cuvine să punem raritatea legăturilor populaţiei din nordul Europei cu populaţia din sud, descoperirile normanzilor abia dacă erau cunoscute în Spania și în Portugalia. Firește că astăzi știm în privinţa aceasta mult mai multe decât compatrioţii și contemporanii lui Columb. Iar dacă navigatorului genovez i-au ajuns la urechi unele zvonuri, el le-a legat de indiciile culese în Insulele Capului Verde și de ceea ce se știa din vechime despre faimoasa Insulă Antilia și despre Atlantida[224] lui Platon. Din aceste informaţii, ajunse la el din atâtea părţi diferite, i s-a născut certitudinea că Orientul putea fi atins pe căile Occidentului. Oricum ar fi, gloria lui rămâne întreagă; el este adevăratul descoperitor al Americii și nu cei pe care întâmplarea, vânturile și furtunile i-au împins într-acolo fără voia lor, fără dorinţa de a atinge coastele Asiei, ceea ce Columb ar fi făcut dacă America nu i-ar fi stăvilit calea.

Concomitent cu Columb și cu adepţii lui din Spania, iar în uncie cazuri chiar puţin mai înainte, navigatori portughezi și englezi se îndeletniciră cu căutarea unor noi drumuri din Europa spre coastele Asiei răsăritene. Aceștia, la rândul lor, au izbutit să ajungă până la continentul american, dar numai îndreptându-se spre nord-vest.

După expediţiile normanzilor trecură aproape cinci secole până când alţi europeni să descopere a doua oară și să exploreze coastele Americii de Nord.

În legătură cu aceasta, se cuvine, în primul rând, să-i amintim pe fraţii Corterreal.

Datele pe care le vom da asupra familiei Corterreal, deși sunt cu mult mai complete decât tot ce se găsește prin dicţionarele biografice, rămân încă destul de vagi. Trebuie, totuși, să ne mulţumim cu ele, căci până acum istoria n-a putut culege

---

[224] Pe baza tradiției grecești din antichitate transmisă de Platon ar fi existat cândva o insulă mare, în Oceanul Atlantic, locuită de atlanți, popor civilizat și puternic, care a dus războaie cu locuitorii Africii și Europei. In urma unui cutremur de pământ puternic, Atlantida s-ar fi scufundat în ocean. Unii autori au subînțeles prin Atlantida America, Insulele Canare, insulele din Marea Egee etc. Și astăzi mulți savanți susțin că Atlantida a existat în realitate. Vezi și A. Dîmboiu Pe urmele atlanților, Editura Științifică, București, 1963 și A. Leca, Lumi dispărute, Editura Tineretului, București, 1963.

mai multe informaţii despre această familie de navigatori îndrăzneţi.

Fraţii Gaspar și Miguel Corterreal erau fiii unui marinar încercat, pe nume João Vaz Corterreal, care încă în 1460 a întreprins o lungă călătorie prin partea nordică a Oceanului Atlantic, descoperind un pământ mare, pe care-l numi *Terra dos Bacalhaos,* adică Ţara Somonilor[225].

Gaspar Corterreal se simţise de timpuriu atras spre călătoriile de descoperiri care aduseseră faima tatălui său. Printr-un act datat din Cintra, la 22 mai 1500, regele Manuel îi dărui lui Gaspar Corterreal insulele sau pământurile pe care le va descoperi; la aceste date importante, regele mai adăugă că „și până acum, în alte epoci, el le căutase pe socoteala și cheltuiala sa".

Gaspar Corterreal nu se afla, deci, la prima încercare. După cât se pare, cercetările trebuie să-i fi fost îndreptate spre meleagurile unde tatăl său descoperise Insula Somonilor. Pe cheltuială proprie, deși cu sprijinul regelui, Gaspar Corterreal echipă două nave, la începutul verii anului 1500. El avea atunci aproape 50 de ani. După o escală la Terceira porni spre nord-vest. Prima lui descoperire fu o ţară a cărei privelişte bogată și înverzită îi umplu inima de încântare. Era Canada. Corterreal văzu acolo un fluviu uriaș cărând la vale gheţuri, fluviul Sf. Laurenţiu, pe care câţiva dintre însoţitorii lui îl luară drept un braţ al mării și căruia el îi dădu numele de *Rio Nevado.* „Are atâta puhoi de apă, încât nu se poate ca ţara prin care curge să fie o insulă; unde mai pui că pământul e acoperit pretutindeni de un strat de zăpadă prea îndesat ca să poată da naștere unui asemenea fluviu".

Casele din partea locului erau de lemn, acoperite cu blănuri și cu piei. Locuitorii nu cunoșteau fierul și aveau lănci și săgeţi cu vârfuri din os de pește sau din piatră. Înalţi și voinici, ei își zugrăveau faţa și trupul în felurite culori, purtau verigi de aur și de aramă și se îmbrăcau în veșminte de blană.

Corterreal îşi urmă călătoria și ajunse la Capul Bacalhaoşilor, „pești ce se întâlnesc pe coasta aceasta în număr atât de mare, încât împiedică mersul corăbiilor". Apoi merse două sute de leghe de-a lungul coastei, de la al 56-lea la al 60-lea grad, ba poate chiar mai mult, dând nume insulelor, râurilor și golfurilor întâlnite, așa cum dovedesc Terra de Labrador, Bahia de Conceisão etc., debarcând și punându-se în legătură cu băștinașii. Niște geruri deosebit de aspre și un adevărat fluviu de gheţuri uriașe împiedicară expediţia să navigheze mai departe și ea se reîntoarse în Portugalia cu cincizeci și șapte de indigeni.

În același an, la 15 mai 1501, Gaspar Corterreal, după un ordin din 15 aprilie, primi proviziile necesare și părăsi Lisabona cu speranţa că-și va extinde câmpul descoperirilor. De astă dată se îndreptă puţin mai spre sud și descoperi un pământ mare, pe care îl numi Tierra Verdi. Din cele trei caravele cu care plecase, două se

---

[225] Nu s-au păstrat niciun fel de amănunte despre expediția lui Corterreal senior. Bacalhaos, coastă semilegendară identificată de unii cercetători cu Newfoundland.

întoarseră cu bine în Portugalia cu indieni capturaţi pentru a fi vânduţi ca sclavi, însă nava comandată de Gaspar Corterreal dispăru fără urmă și de atunci nu se mai auzi nimic despre el. După toate probabilităţile, navigatorul pieri undeva lângă coasta Canadei. Fratele său, Miguel Corterreal, care avea slujbă la curtea regelui, ceru atunci și căpătă îngăduinţa să plece în căutarea lui și să-i ducă mai departe încercarea. Printr-un act din 15 ianuarie 1502, i se făcu danie jumătate din pământurile și insulele pe care fratele său le-ar fi putut descoperi. Plecat la 10 mai, în același an, Miguel Corterreal ajunse la Terra Nova; aici îşi împărţi mica escadră așa fel ca fiecare dintre corăbii să poată cerceta izolat coasta și dădu un loc de întâlnire. Dar, la data fixată, el nu se mai ivi, iar cele două corăbii, după ce-l aşteptară până la 20 august, reluară drumul Portugaliei. Amândoi fraţii avuseseră aceeași soartă.

În 1503, regele trimise două caravele ca să încerce să capete veşti despre cei doi fraţi, dar căutările fură zadarnice și caravelele se reîntoarseră fără să fi descoperit nimic.

Când află aceste triste întâmplări, ultimul dintre fraţii Corterreal, Vasco Annes, care era căpitan și guvernator al Insulelor Sfântul Gheorghe și Terceira și comandant al orașului Tavilla, hotărî să echipeze cu bani proprii o navă și să plece în căutarea fraţilor săi. Regele fu nevoit să se opună, temându-se să nu-l piardă și pe ultimul din acest neam de navigatori îndrăzneţi.

Pe hărţile epocii (secolul al XVI-lea), Canada e trecută adeseori sub numele de Terra dos Corterreales, denumire care se întinde uneori mult mai jos și cuprinde și o mare parte din America de Nord.

Să ne oprim acum asupra lui John și Sebastian Cabot. Toate datele în legătură cu acești navigatori englezi au rămas până nu demult acoperite cu un văl care încă nu este complet înlăturat. Nici numele și nici naţionalitatea lui John Cabot nu sunt încă sigure și cu atât mai puţin data naşterii lui. John Cabot sau Giovanni Gabotto s-ar fi născut, dacă nu la Genova, Sebastian Cabot măcar în vecinătatea acestui oraș și poate chiar la Castiglione, cam prin primul pătrar al secolului al XV-lea. Ceea ce se știe, fără putinţă de tăgadă, e că John Cabot a venit la Londra să se ocupe de negoţ și că s-a stabilit, curând după aceea, la Bristol, pe atunci al doilea oraș al regatului, într-unul din cartierele mărginașe care primise numele. De Chitai, fără îndoială din pricina numeroșilor veneţieni ce locuiau acolo și a negoţului făcut de ei cu ţările din Extremul Orient. În Chitai s-ar fi născut și ultimii doi copii ai lui Cabot, Sebastian și Sancho, dacă ţinem seama de spusele bătrânului cronicar Eden: „Sebastian Cabot mi-a povestit că se născuse la Bristol, și că la patru ani plecase cu taică-său spre Veneţia, și că se reîntorsese cu el în Anglia câţiva ani mai târziu, din care pricină se credea că s-ar fi născut la Veneţia". În 1476, John Cabot se afla la Veneţia și primi acolo, la 29 martie, actele de naturalizare, ceea ce dovedește că nu era originar din acest oraș și că trebuie să fi meritat cinstea aceasta prin vreun serviciu adus Republicii.

De aici, în jurul anului 1490, Cabot se mută cu familia în Anglia și se stabili la Bristol, unde întemeie o importantă casă de comerţ. Fiul său Sebastian, căruia

Sebastian Cabot

primele călătorii îi dăduseră gustul mării, se instrui în toate ramurile cunoscute ale navigaţiei și făcu câteva drumuri pe ocean, ca să deprindă practica acestei ştiinţe, așa cum îi deprinsese teoria. „De șapte ani, spune ambasadorul spaniol într-o scrisoare din 25 iulie 1498, adresată lui Fernando și Isabeilei în legătură cu una din expediţiile comandate de Cabot, de șapte ani cei din Bristol armează, în fiecare an, două, trei sau patru caravele ca să pornească în căutarea Insulei Brazilia sau a celor Șapte Cetăţi, după fantezia acestui genovez". Pe atunci, întreaga Europă răsuna de vâlva pe care o făcuseră descoperirile lui Columb. „Mi s-a iscat, spune Sebastian Cabot, într-o povestire pe care ne-a păstrat-o Ramusio, o mare dorinţă și un fel de foc în inimă să fac și eu câteva lucruri de seamă; și, știind prin cercetarea sferei că, dacă aș naviga cu ajutorul vântului de vest, aș izbuti mai repede să aflu India, i-am adus de îndată planul meu la cunoștinţă maiestăţii sale, care a fost foarte mulţumit de el". Regele căruia se adresa Cabot era Henri al VII-lea, cel care cu câţiva ani mai înainte îi refuzase orice sprijin lui Cristofor Columb. Se înţelege că el primise cu plăcere planul supus de John și Sebastian Cabot, căci, deși Sebastian, în fragmentul pe care l-am redat, îşi atribuie numai lui cinstea de a-l fi întocmit, nu e mai puţin adevărat că tatăl său a fost promotorul isprăvii, după cum dovedește următoarea cartă, pe care o traducem prescurtând-o: „Noi, Henry… acordăm învoire mai jos numiţilor Jehan Cabot, cetăţean al Veneţiei, și fiilor săi Louis, Sebastian și Sancho, să pornească sub pavilionul nostru, și cu cinci nave de tonajul, și cu echipajul pe care îl vor socoti de cuviinţă, pe propriile lor cheltuieli și sarcini… Le acordăm atât lor, cât și urmașilor lor dreptul de a supune ţări și de a le stăpâni… cu condiţia ca și ei, din veniturile, beneficiile și avantajele rezultate de pe urma acestei călătorii să ne plătească, în mărfuri sau în bani, a cincea parte a câştigului astfel obţinut, pentru fiecare din călătoriile lor, de fiecare dată când se vor reîntoarce în portul Bristol (și numai în acest port au dreptul să ancoreze)… le făgăduim și le garantăm lor, moștenitorilor lor cât și celor în drept, că vor fi scutiţi de toate taxele vamale pentru mărfurile aduse din ţările astfel descoperite… Cerem și poruncim tuturor supușilor noștri de pe uscat și de pe mare să dea sprijin numitului Jehan și fiilor săi…Dat la… 5 martie 1495".

Aceasta e carta acordată lui John Cabot și fiilor săi la reîntoarcerea lor de pe continentul american și nu, cum au pretins unii autori, înaintea acestei călătorii. De îndată ce vestea descoperirii lui Columb ajunse în Anglia, adică după cât se pare pe la 1493, John și Sebastian Cabot pregătiră expediţia pe cheltuiala lor și plecară la începutul anului 1494, cu gând să ajungă în Chitai și apoi în Indii. Asupra acestui lucru nu poate să existe nicio îndoială, căci se păstrează, la Biblioteca naţională din Paris, unicul exemplar al hărţii gravate în 1541, adică în timpul când Sebastian Cabot mai trăia, hartă care înfăţișează călătoria lui și data exactă și precisă a

descoperirii insulei canadiene Cape Breton[226].

Probabil că trebuie pusă pe socoteala intrigilor ambasadorului spaniol întârzierea suferită de cea de-a doua expediţie a lui Cabot, căci anul 1496 trecu fără ca navigatorul să-și fi săvârșit călătoria.

În anul următor, Cabot plecă la începutul verii. După ce regăsi Terra Prima Vista (Primul pământ văzut), merse de-a lungul coastei și observă curând, spre marea lui părere de rău, că ea se îndrepta tot spre nord. „Atunci, mergând de-a lungul ei ca să mă încredinţez dacă nu cumva există vreo trecere, n-am găsit niciuna; înaintând până la 56° și văzând că în punctul acela pământul coteşte către est, mi-am pierdut nădejdea că voi găsi o trecere și am schimbat direcţia ca să cercetez coasta spre linia echinocţială, tot cu scopul de a găsi o trecere spre Indii; și la urmă am atins coasta numită astăzi Florida, de unde, fiindcă proviziile începuseră să-mi lipsească, am luat hotărârea să mă reîntorc în Anglia". Povestirea aceasta al cărei început l-am dat mai sus a fost făcută de Cabot poetului italian Girolamo Fracastoro, cu patruzeci sau cincizeci de ani mai târziu. De aceea nu e de mirare că în ea Cabot amestecă două călătorii, cu totul deosebite, cea din 1494 și cea din 1497. Să mai adăugăm câteva lămuriri la această povestire: prima coastă întâlnită a fost, fără doar și poate, Capul Nord, extremitatea nordică a Insulei Cape Breton, iar insula care îi e opusă e aceea a Prinţului Eduard, multă vreme cunoscută sub numele de Insula Sf. Ioan. După cât se pare, Cabot a intrat în Golful Sf. Laurenţiu, pe care l-a luat drept un braţ de mare, lângă locul unde se află astăzi Québec, și a navigat de-a lungul ţărmului nordic al golfului atâta vreme cât n-a văzut coasta Labradorului înfundându-se spre est. Terra Nova a socotit-o un arhipelag și și-a continuat drumul spre sud, fără îndoială nu până la Florida, după cum spune — timpul consacrat acestei călătorii împiedicându-l să coboare atât de mult — ci până în Golful Chesapeake. Acestea sunt locurile pe care spaniolii le vor numi mai târziu „Tierra de Este băn Gomez".

În ziua de 3 februarie 1498, regele Henri al VII-lea semnă la Westminster un nou document, prin care îi îngăduia lui John Cabot sau reprezentantului său cu autorizaţie în regulă să ia din porturile Angliei șase nave de câte două sute de tone și să obţină, la preţ egal cu cel pe care l-ar plăti coroana, tot ce-i va fi de trebuinţă pentru armarea lor. Și-i mai îngăduia să ambarce cu el meșteri navali, meseriași și alţi cetăţeni care de bunăvoie ar dori să plece cu el și să treacă pe pământurile și în insulele nou descoperite. John Cabot plăti atunci pentru armarea a doua nave, iar altele trei fură armate pe cheltuiala negustorilor din Bristol.

După cât se pare numai moartea — venită pe neașteptate și brusc — l-a împiedicat pe John Cabot să ia comanda acestei expediţii. Fiul său Sebastian

---

[226] Prima călătorie a lui Cabot din 1494 este imaginară, conform cu cele mai recente date.Documentele istorice arată că el nu putea să facă călătoria dincolo de Oceanul Atlantic înainte de anul 1497.

conducea, deci, flota, care purta trei sute de oameni și provizii pentru un an. După ce întâlni pământul la 45°, Sebastian Cabot urmă coasta până la… poate chiar până mai sus; dar apoi se lăsă un frig atât de aspru și se ivi o asemenea mulţime de gheţuri plutitoare, încât îi fu cu neputinţă să înainteze mai spre nord. Zilele erau foarte lungi și nopţile nespus de luminoase, amănunt important pentru a fixa latitudinea atinsă, căci știm că sub a șaizecea paralelă zilele cele mai lungi sunt de optsprezece ore. Aceste diferite motive îl hotărâră pe Sebastian Cabot să schimbe direcţia și astfel ajunse în Insulele Bacalhaos, ai căror locuitori, înveșmântaţi în piei de animale, erau înarmaţi cu arcuri, lănci, suliţe scurte și săbii de lemn. Navigatorii pescuiră acolo nenumăraţi morua; peștii aceștia erau atât de numeroși spune o veche relatare a călătoriei, încât împiedicau înaintarea corăbiilor. După ce merse de-a lungul coastei Americii până la 38°, Cabot pomi spre Anglia, unde ajunse la începutul toamnei. Pe scurt, călătoria aceasta avea un triplu scop: de descoperiri, de comerţ și de colonizare, după cum arată și numărul navelor participante, și forţa echipajelor. Totuși, Cabot se pare că nu a debarcat niciun om și că n-a făcut încercări de colonizare nici în Labrador, nici în Golful Hudson (pe care avea să-l exploreze mai amănunţit în 1517, pe timpul domniei lui Henri al VIII-lea), nici mai jos de Insulele Bacalhaos, cunoscute sub numele generic de Terra Nova.

În urma acestei expediţii aproape cu totul neproductivă, îl pierdem din vedere pe Sebastian Cabot, dacă nu complet cel puţin atâta cât să nu mai știm aproape nimic despre faptele și călătoriile lui, până în 1517. Călătorul Hojeda, despre care am vorbit mai înainte, a părăsit Spania în mai 1499. În călătoria aceasta se știe că a întâlnit la Caquibaco, pe coasta Americii, un englez. Să-l fi întâlnit pe Cabot? N-avem nicio dovadă să afirmăm cu precizie lucrul acesta; dar putem presupune că navigatorul englez n-a stat cu mâinile în sân și că trebuie să mai fi întreprins vreo expediţie. Ceea ce știm e că, în ciuda angajamentelor solemne pe care și le luase, regele Angliei acordă unor portughezi și unor negustori din Bristol anumite privilegii comerciale în ţinuturile descoperite de Cabot. Lipsa de generozitate și nerecunoștinţa faţă de serviciile aduse îl mâhniră pe navigator și-l hotărâră să primească oferta făcută în repetate rânduri, de a intra în slujba Spaniei. După moartea lui Vespucci, întâmplată în 1512, Cabot rămăsese navigatorul cel mai de seamă. Ca să și-l apropie, Fernando îi scrise, deci, la 13 septembrie 1512, lordului Willoughby, comandant șef al trupelor engleze transportate în Italia, poruncindu-i să trateze cu navigatorul veneţian.

De cum sosi în Castilia, Cabot primi, printr-un act din 20 octombrie 1512, gradul de căpitan, cu o soldă de 5.000 de maravedís. Până când se ivi prilejul de a i se folosi însușirile și experienţa, reședinţa i-a fost fixată la Sevilla. Tocmai era vorba să ia comanda unei expediţii foarte importante, când, la 23 ianuarie 1516, Fernando Catolicul muri. Cabot se reîntoarse imediat în Anglia, după ce obţinu, pe cât se pare, un concediu.

Descoperirile lui John și Sebastian Cabot

Aici fu numit în anul următor, alături de Thomas Port, comandantul unei flote care trebuia să ajungă în China prin nord-vest. La 11 iunie, el se afla în Golful Hudson la 67°30 latitudine; marea, eliberată de gheţuri, i se întindea în faţă până la o distanţă atât de mare, încât Cabot socotea că-și va putea duce la capăt misiunea, când lașitatea tovarășului său, unită cu răscoala echipajelor, îl siliră să se reîntoarcă în Anglia. În al său *Theatrum orhis terrarum,* cartograful flamand Ortelius desenează forma Golfului Hudson, așa cum este în realitate și arată chiar la extremitatea lui septentrională o strâmtoare care duce spre nord. Cine putea să-i dea informaţiile reproduse pe hartă dacă nu Cabot? se întreabă istoricul englez Nicholls.

La reîntoarcerea în Anglia, Cabot găsi ţara bântuită de o ciumă îngrozitoare, care împiedica până și tranzacţiile comerciale. Curând, fie pentru că timpul concediului trecuse, fie pentru că voia să scape de molimă, fie pentru că fusese rechemat în Spania, navigatorul veneţian plecă în această ţară. În 1518, la 5 februarie, Cabot fu numit pilot major, cu beneficii care, adăugate la cele pe care le primea mai dinainte, atingeau un total de 125.000 de maravedís, adică 300 de ducaţi. Dar nu-și îndeplini cu adevărat funcţiile slujbei decât lareântoarccrea lui Carol Quintul din Anglia. Principala lui sarcină consta în a examina piloţii, cărora nu li se permitea să meargă în Indii fără acest examen.

Vremurile nu erau deloc prielnice marilor expediţii maritime. Războiul dintre Franţa și Spania absorbea toate resursele de oameni și de bani din aceste două ţări. De aceea Cabot, a cărui patrie pare să fi fost mai degrabă știinţa decât cutare sau cutare ţară, îi dădu să înţeleagă ambasadorului Veneţiei, Contarini, că ar vrea să intre în slujba flotelor Republicii; dar când sosi răspunsul favorabil al Consiliului celor Zece, el avea alte planuri în minte și nu-și duse mai departe încercarea.

În luna aprilie 1524, Cabot prezidă o conferinţă a marinarilor și a cosmografilor, adunaţi la Badajoz ca să discute dacă Molucele aparţineau, după celebrul pact de la Tordesillas, Spaniei sau Portugaliei. La 31 mai se hotărî că Insulele Moluce se află la 20° de linia de demarcaţie, în apele spaniole. Poate că hotărârea acestei conferinţe, al cărei prezident era Cabot și care dădea în mâinile Spaniei o mare parte a comerţului cu mirodenii, a influenţat rezoluţiile consiliului Indiilor. Oricum, în luna septembrie a aceluiași an, Cabot primi, cu titlul de comandant suprem, comanda a trei nave de câte o sută de tone și a unei mici caravele pe care se aflau o sută cincizeci de oameni.

Scopul anunţat al expediţiei era să străbată Strâmtoarea Magellan, să exploreze cu grijă coastele occidentale ale Americii și să ajungă în Moluce, unde avea să ia, pentru reîntoarcere, o încărcătură de mirodenii. Luna august 1525 fusese fixată ca dată a plecării, dar intrigile Portugaliei reușiră s-o întârzie până în aprilie 1526.

Din clipa aceea, câteva împrejurări nefavorabile părură că prevestesc un sfârșit neprielnic călătoriei. Cabot avea doar o autoritate nominativă, iar asociaţia de negustori care făcuse cheltuielile de armare, neprivindu-l cu ochi buni ca șef, găsise mijloace să contrazică toate planurile călătorului veneţian. Așa, de pildă, în locul comandantului secund indicat de el îi fu impus un altul, iar unele instrucţiuni, care

Cabot prezidează conferinţa cosmografilor

trebuiau citite numai când vor ajunge în larg, fură înmânate fiecărui comandant. Ele cuprindeau măsura absurdă ca, în caz de moarte a comandantului suprem, să-i urmeze la comandă rând pe rând unsprezece inși. Nu însemna oare aceasta un îndemn la asasinat?

De-abia ajunseseră navele în larg, când se și iviră nemulţumirile. Se răspândi zvonul că navigatorul veneţian n-ar fi la înălţimea sarcinii de comandant suprem; apoi, când se văzu că bârfelile acestea nu-l pot atinge, începu să se pretindă că flota duce lipsă de hrană. Revolta izbucni de îndată ce ajunseră la ţărm. Dar Cabot nu era omul care să se dea bătut; prea suferise din pricina laşităţii ca să mai îndure o asemenea ocară. Pentru a tăia răul din rădăcină, Cabot îi prinse pe comandanţii răzvrătiţi și, cu toată reputaţia și strălucitele servicii aduse de ei în trecut, îi coborî într-o luntre și-i lăsă în părăsire pe uscat. Peste patru luni, comandanţii avură norocul să fie culeși de o expediţie portugheză, care se pare că avea instrucţiuni să contracareze planurile lui Cabot.

Navigatorul veneţian pătrunse apoi în Rio de la Plata, căruia predecesorul său Solis îi începuse explorarea ca pilot major. Expediţia mai era formată atunci numai din două nave, căci una se pierduse în decursul călătoriei. Cabot navigă de-a lungul coastei Americii de Sud și descoperi o insulă pe care construi fortul San Salvador; comanda fortului i-o încredinţă lui Antonio de Grajeda. Cu una din nave, căreia îi avariase chila, Cabot, remorcat de bărci, intră pe Parană, clădi la confluenţa Carcaramei cu Terceira un nou fort (San Espíritu) și, după ce-și asigură astfel poziţiile de retragere, pătrunse în interiorul acestor râuri. Ajuns la confluenţa Paranei cu Paraguayul, porni pe apa acestuia din urmă, a cărei direcţie se potrivea mai bine cu planul său de a ajunge în vest, în ţinutul de unde indienii aduceau aur. Între timp începu să se schimbe și aspectul locurilor, și atitudinea indigenilor. Până atunci, la vederea navelor, localnicii dădeau fuga, uimiţi, să le întâmpine; dar pe malurile cultivate ale Paraguayului, ei se împotriviră vitejește debarcării străinilor și, când trei spanioli încercară să scuture fructele unui palmier, se încinse o luptă în care trei sute de băștinași îşi pierdură viaţa. Victoria aceasta scoase, însă, din luptă și douăzeci și cinci de spanioli, ceea ce însemna prea mult pentru Cabot, care îşi evacuă în grabă răniţii la fortul San Espíritu și se retrase ţinând piept atacurilor.

Cabot avusese grijă să-i trimită împăratului vești prin doi oameni de-ai săi, aducându-i la cunoștinţă încercarea de revoltă a comandanţilor, motivele care îl sileau să modifice drumul fixat al expediţiei și cerându-i oameni și provizii. Răspunsul sosi, în sfârșit. Împăratul aproba ce făcuse Cabot, îi poruncea să colonizeze ţinutul în care se oprise, dar nu-i trimitea niciun om și niciun ban. Cabot încercă să-și procure pe loc mijloacele care îi lipseau și făcu încercări de cultivare a pământului. În același timp, ca să nu i se moleșească trupele, supuse triburile învecinate, construi forturi și, urcând în susul Paraguayului, atinse Potosi și râurile Anzilor care aparţin bazinului Amazonului. Astfel, Cabot și Pizarro aflară aproape în același timp de existenţa Perú-ului. În sfârșit, Cabot se pregătea să pătrundă în Perú, de unde venea aurul și argintul pe care îl văzuse în mâinile indigenilor; dar,

ca să încerce cucerirea acestui vast teritoriu, îi trebuiau soldaţi pe care n-avea de unde să-i recruteze, iar împăratul nu avea cum să i-i trimită. Războaiele din Europa îi absorbeau toate resursele, cortesurile[227] refuzau să voteze noi subsidii, iar Molucele fuseseră vândute Portugaliei. În asemenea condiţii, după ce ocupă cinci ani ţara și aşteptă în tot acest timp ajutoarele care nu-i sosiră, Cabot îşi evacuă în parte aşezările și se reîntoarse în Spania cu o parte din oameni. Restul, compus din o sută douăzeci și cinci de soldaţi lăsaţi să păzească fortul San Espíritu, după multe peripeţii pe care nu le putem povesti aici, pieriră uciși de indieni sau fură siliţi să se refugieze pe coasta Braziliei, în aşezările portugheze. Minunata rasă de cai sălbatici care trăiește astăzi în numeroase herghelii prin pampasul La Platei se trage din caii aduși de Cabot și acesta a fost, de fapt, singurul rezultat al ghinionistei lui expediţii.

La reîntoarcerea lui Cabot în Spania regele nerecunoscător la acuzat de abuz de putere, l-a întemniţat, apoi l-a deportat pe doi ani la Oran. După ce-şi ispăși pedeapsa, ilustrul călător se stabili la Sevilla și se îndeletnici cu alcătuirea hărţilor geografice.

În 1548, adică la începutul domniei lui Eduard al VI-lea (1540-1553), Cabot renunţă la funcţia sa și veni să se stabilească la Bristol.

Carol Quintul profită de plecarea lui Cabot ca să-i retragă pensia, pe care Eduard al VII-lea se grăbi să i-o înlocuiască, poruncind să i se plătească anual 250 de mărci, adică peste 116 lire sterline, ceea ce însemna o sumă considerabilă pe vremea aceea.

Postul pe care-l ocupă Cabot în Anglia poate fi cuprins numai sub titulatura de ministru al marinei, căci el pare să fi vegheat asupra tuturor treburilor maritime, sub autoritatea regelui și a consiliului. Cabot dădea învoiri, examina piloţii, redacta instrucţiuni, făcea hărţi, misiune multiplă și variată pentru care, lucru destul de rar, avea cunoștinţele teoretice și practice necesare, în același timp, îl învăţa cosmografia pe tânărul rege, îi explica deviaţiile compasului și știa să-i trezească interesul pentru navigaţie și pentru gloria care rezultă din descoperiri maritime. Avea, deci, o situaţie aproape unică și Cabot o folosi ca să-și realizeze un plan la care se gândea de multă vreme.

Pe vremea aceea, Anglia nu avea un comerţ de sine stătător. Întregul trafic se afla în mâinile oraşelor Anvers, Hamburg, Bremen etc. Asociaţiile acestea negustorești obţinuseră în mai multe rânduri reduceri vamale foarte mari și sfârșiseră prin a monopoliza comerţul englez. Cabot socotea că englezii sunt la fel de înzestraţi ca și ceilalţi pentru a face comerţ și că puternica flotă a Angliei putea destul de bine să facă faţă vânzării produselor agricole și manufacturiere. De ce să recurgi la străini când poţi să-ţi faci și singur treburile? Dacă până atunci nu se putuse ajunge în Chitai și în Indii prin nord-vest, nu se putea încerca oare aflarea

---

[227] *Cortesuri* - adunări legislative în Spania.

unui drum prin nord-est? Și dacă încercările aveau să dea greș, nu puteau fi găsite în partea aceea popoare mai comerciale și mai civilizate decât eschimoșii înapoiaţi și săraci de pe coastele Labradorului și ale Terra Novei?

Cabot adună câţiva dintre negustorii de frunte ai Londrei, le expuse planurile lui, și îi constitui într-o asociaţie al cărei președinte pe viaţă fu numit el, la 14 decembrie 1551. În același timp acţionă cu multă vigoare pe lângă rege și, arătându-i cât sufereau supușii lui de pe urma monopolului de care se bucurau străinii, obţinu, la 23 februarie 1551, abolirea acelui monopol și practica libertăţii comerciale.

Compania negustorilor englezi, care luă numele, de „Negustorii întreprinzători", se grăbi să construiască nave potrivite pentru greutăţile navigaţiei în regiunile arctice. Prima perfecţionare a marinei engleze, datorată lui Cabot, a fost dublajul chilei, pe care navigatorul o văzuse în Spania, dar nu era încă practicată în Anglia.

O flotă de trei nave fu reunită la Deptford: „Buona Speranza", a cărei comandă îi fu dată lui sir Hugh Willoughby, care îşi câştigase o mare faimă în război; „Buona Confidenza", comandant Cornii Durforth; și „Bonaventura", comandant Richard Chancellor, prieten intim cu Cabot, care primi titlul de pilot major. Șef de echipaj pe „Bonaventura" era Stephen Burrough, marinar încercat, care avea să facă numeroase drumuri în mările Nordului și să devină mai târziu pilot șef al Angliei.

Dacă vârsta și importantele lui ocupaţii îl împiedicară pe Cabot să ia comanda expediţiei, el ţinu măcar să se îngrijească de toate amănuntele armării. Redactă chiar niște instrucţiuni care ni s-au păstrat și care dovedesc prudenţa și marea pricepere a acestui remarcabil navigator. În ele, Cabot recomandă folosirea lochului[228], instrument de măsurare a vitezei navelor, și ţinerea la zi a jurnalului de bord, să se culeagă în scris toate informaţiile asupra caracterului, moravurilor, obiceiurilor și resurselor popoarelor ce sunt vizitate, ca și asupra producţiei ţărilor. Nu trebuie îngăduită niciun fel de violenţă faţă de băștinași. Orice blestem sau ocară trebuie să fie aspru pedepsite, ca și beţia. Cabot termină recomandând, mai presus de orice, unire și înţelegere, reamintindu-le comandanţilor măreţia, seriozitatea și răspunderea de care trebuie să dea dovadă în îndeplinirea misiunii lor.

Escadra întinse velele la 20 mai 1553, în prezenţa curţii, reunită la Greenwich, în mijlocul unei uriașe mulţimi, după serbări și petreceri la care regele, bolnav fiind, nu putu să asiste. Lângă Insulele Lofoten, pe coasta Norvegiei, îndreptul lui Wardhous, escadra fu despărţită de „Bonaventura". Târâte de furtună, cele două nave ale lui Willoughby atinseră fără îndoială Novaia Zemlea, cunoscută încă demult de vânătorii ruși, și fură silite de gheţuri să coboare spre sud. La 18 februarie, ele intrară în portul format de gura râului Arzina, în Laponia răsăriteană.

---

[228] Loch - dispozitiv pentru determinarea vitezei unei corăbii, folosit pentru prima oară de Magellan în timpul călătoriei în jurul lumii; până atunci comandanţii determinau cu ochiul distanța străbătută de corabie.

Chancellor în audienţă la ţar

Peste câtva timp, „Buona Confidenza”, despărţită de Willoughby în urma unei noi furtuni, se reîntoarse în Anglia; cât despre Willoughby, niște pescari ruși îi regăsiră în anul următor corabia prinsă de gheţuri. Întregul echipaj murise de frig. Cel puţin așa arată jurnalul, ţinut până în ianuarie 1554 de nefericitul Willoughby.

După ce așteptase zadarnic celelalte două nave la locul de întâlnire fixat pentru cazul când vor fi nevoiţi să se despartă, Chancellor crezu că ele l-au depășit și, trecând de Capul Nord, intră într-un golf vast, care este de fapt Marea Albă, apoi debarcă la gura Dvinei, lângă mănăstirea Sf. Nicolae, pe locul unde avea să se ridice mai târziu orașul Arhanghelsk. De la locuitorii acestor meleaguri află că întreaga ţară este sub stăpânirea unui mare cneaz al Rusiei. Chancellor hotărî îndată să meargă la Moscova, în ciuda enormei distanţe pe care trebuia s-o străbată până acolo. Pe tronul Rusiei se afla atunci ţarul Ivan al IV-lea Vasilievici, supranumit cel Groaznic. De câtăva vreme, rușii izbutiseră să scuture jugul tătăresc, iar Ivan reunise toate micile principate rivale într-un singur stat, a cărui putere începea să devină considerabilă. Ţarul, care până atunci nu-și putuse procura mărfurile de origine europeană decât pe calea Poloniei și care voia să ajungă până la mările germanice, îl privi cu plăcere pe Chancellor, încercând să pună bazele unui comerţ care trebuia să fie avantajos pentru ambele părţi. Și nu numai că îl primi pe englez cu toată curtenia, dar îi făcu și oferte din cele mai promiţătoare, îi acordă mari privilegii și îl încurajă, prin felul prietenos în care îl primi, să-și reînnoiască vizita. Chancellor își vându cu profit mărfurile, luă o încărcătură de blănuri, ulei de focă și de balenă, aramă și alte produse, apoi se reîntoarse în Anglia cu o scrisoare de-a ţarului. Avantajele pe care Compania negustorilor (întreprinzătorilor) le avusese de pe urma acestei prime călătorii dădu imbold să se încerce încă una. În anul următor. Chancellor făcu, deci, un nou drum la Arhanghelsk și aduse în Rusia doi agenţi ai Companiei, care încheiară cu ţarul un tratat avantajos. Apoi se reîntoarse în Anglia cu un ambasador și cu suita acestuia, trimis de Ivan cel Groaznic în Marea Britanie. Din patru corăbii care formau flota, una pieri pe coasta Norvegiei, o a doua la plecarea din Drontheim, iar „Bonaventura”, pe care se aflau Chancellor și ambasadorul, se scufundă în Golful Pitsligo, pecoasta răsăriteană a Scoţiei, în ziua de 10 noiembrie 1556. Chancellor, mai puţin norocos decât ambasadorul rus care avu șansa să scape, se înecă în acest naufragiu; darurile și mărfurile ambasadorului pentru Anglia pieriră și ele.

Acesta a fost începutul alianţei dintre Anglia și Rusia. După aceasta, expediţiile engleze în Marea Albă urmează una după alta, relaţiile comerciale dintre Moscova

și Londra lărgindu-se an de an[229]. În încheiere, vom mai spune câteva cuvinte despre Sebastian Cabot, în soarta căruia se produsese iar o schimbare bruscă.

Se știe că regina Angliei Mary se căsătorise cu regele Spaniei Filip al II-lea. Când acesta veni în Anglia, se arătă foarte neprietenos faţă de Cabot, plecat din serviciul Spaniei și pornit în momentul acela să-i făurească Angliei un comerţ care avea să sporească în mod neobișnuit puterea maritimă a ţării acesteia, și așa destul de temută. De aceea nu ne vom mira deloc aflând că, la opt zile după debarcarea regelui Spaniei, Cabot fu silit să renunţe la postul și la pensia sa, care îi fuseseră dăruite de Eduard al VI-lea. În locul său fu numit Worthington. Nicholls presupune că omul acesta, puţin onorabil și care avusese a face cu justiţia, avea misiunea secretă de a lua din planurile, hărţile, instrucţiunile și proiectele lui Cabot pe cele care puteau fi folositoare Spaniei. Fapt este că toate aceste documente sunt astăzi pierdute.

Începând de la această dată, istoria îl pierde cu totul din vedere pe bătrânul marinar. Aceeași taină care planează asupra nașterii lui îi învăluie și locul și dată morţii [230] . Importantele lui descoperiri, lucrările cosmografice, studiul despre variaţiile acului magnetic, înţelepciunea, omenia și cinstea lui dovedite cât a trăit îi asigură lui Scbastian Cabot un loc de frunte printre descoperitori.

---

[229] „ Societatea negustorilor" (întreprinzătorilor) - și-a schimbat denumirea în „Compania Anglo-Moscovită”. Birourile comerciale engleze au fost deschise în Holmogorî, Vologda, laroslavl, Novgorod și Moscova. În felul acesta expediția lui Censler a avut o mare însemnătate pentru organizarea legăturilor comerciale între Rusia și Anglia. încercările multor istorici și geografi occidentali de a atribui lui Censler descoperirea drumului din Europa în Marea Albă se explică probabil prin cunoașterea insuficientă a Istoriei Călătoriilor Polare rusești. Navigatorii ruși au cunoscut din vechime drumul care ocolind Peninsula Kola și Scandinavia ducea în Marea Baltică. Datele istorice arată că, începând cu sfârșitul secolului al XV-lea, această cale este folosită de repetate ori de către trimișii cnejilor moscoviți, care plecau în țările Europei occidentale.

[230] Sebastian Cabot - s-a născut probabil între 1472 și 1477 și a murit în jurul anului 1557.

Naufragiul navei Bonaventura

II

Giovanni di Verrazzano. Jacques Cartier și cele trei călătorii ale sale în Canada. Orașul Hochelaga. Tutunul. Scorbutul. Călătoria lui Roberval. Martin Frobisher și călătoriile lui. John Davis. Barents și Heemskerk. Spitzbergen. Iernare în Novaia Zemlea. Reîntoarcerea în Europa. Rămășiţe ale expediţiei.

Între 1492 și 1524, Franţa se ţinuse deoparte, cel puţin oficial, în ceea ce privește descoperirile și colonizarea. Dar Francisc I nu putea să vadă cu ochi liniștiţi sporirea puterii rivalului său Carol Quintul prin cucerirea Mexicului. De aceea îl însărcină pe navigatorul veneţian Giovanni di Verrazzano, aflat în slujba sa, să facă o călătorie de explorări în Lumea Nouă. Ne vom opri puţin asupra călătoriei acestuia, deși locurile vizitate fuseseră călcate de mai multe ori, căci pentru prima oară steagul Franţei flutura pe ţărmurile Lumii Noi. De altfel, explorarea despre care vorbim avea să deschidă calea expediţiilor lui Jacques Cartier și Champlain în Canada, nefericitelor experienţe de colonizare în Florida ale lui Jean Ribaut și Laudonniere și încercării de stabilire în Brazilia a lui Villegagnon.

Nu există niciun fel de amănunt biografic cu privire la Verrazzano. În ce împrejurări o fi intrat el în serviciul Franţei? Ce merite îl îndreptăţeau la comanda unei asemenea expediţii? Nu se cunoaşte nimic despre călătorul veneţian, căci n-a rămas de la el decât traducerea italiană a raportului făcut către Francisc I, publicat în culegerea Ramusio. Traducerea franceză a acestei traduceri italiene există, prescurtată, în lucrarea lui Lescarbot asupra Noii Franţe și în *Istorici călătoriilor.* Pentru rezumatul, foarte prescurtat, pe care îl dăm, folosim textul italian al lui Ramusio, în afara câtorva pasaje luate din traducerea lui Lescarbot.

Plecat cu patru nave ea să facă descoperiri peste ocean, spune Verrazzano într-o scrisoare trimisă din Dieppe, la 8 iulie 1524, către Francisc I, navigatorul fu silit de furtună să se refugieze cu două din navele lui, „Dauphine" și „Normande", în Bretagne, unde putu să-și repare avariile. De acolo, se îndreptă spre coastele Spaniei, unde se pare că a urmărit câteva ambarcaţii spaniole. În 17 ianuarie 1524 îl vedem părăsind numai cu „Dauphine" o insuliţă nelocuită din apropierea Madeirei și pornind în largul oceanului cu un echipaj de cincizeci de oameni, bine aprovizionaţi cu hrană și cu muniţii pentru opt luni de călătorie.

Peste douăzeci și cinci de zile, nava străbătuse o sută de leghe spre vest, când a fost prinsă de o furtună cumplită, iar douăzeci și cinci de zile mai târziu, adică la 8 sau 9 martie, după ce făcuse cam patru sute de leghe. Verrazzano descoperi, la 34° latitudine nordică, un ţărm care părea că nu mai fusese explorat. „La sosire, ţărmul ni se păru foarte jos, dar, apropiindu-ne la un sfert de leghe de el, am recunoscut, după focurile mari care ardeau de-a lungul locurilor de debarcare și a marginilor mării, că era locuit și, căznindu-ne să debarcăm ca să putem face o cercetare a ţinutului, am navigat zadarnic peste cincizeci de leghe; dar, văzând că

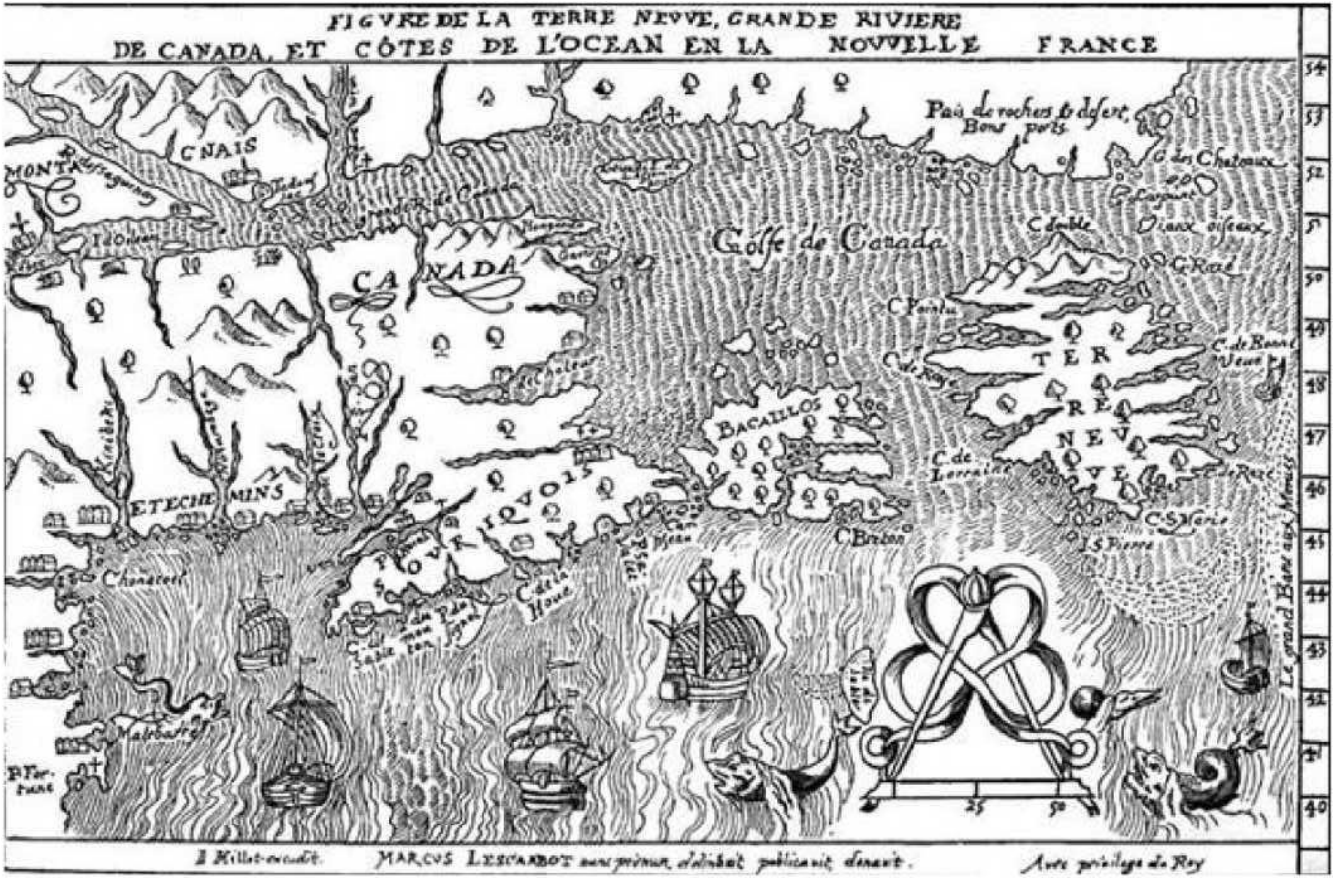
FIGVRE DE LA TERRE NEVVE, GRANDE RIVIERE
DE CANADA, ET CÔTES DE L'OCEAN EN LA NOVVELLE FRANCE
CNAIS
MONTA
CANADA
Golfe de Canada
Pais de rochers & desert, Bons ports
G. des Chateaux
C. double
Oiseaux
G. Rezé
C. Pointu
C. de Rezé
TERRE NEVVE
C. de Bonne Veue
BACAILLOS
C. de Lorraine
C. Breton
C. S. Marie
I. S. Pierre
ETECHEMINS
SOVRIQVOIS
C. de la Houe
Chonatoet
Malebarre
P. Fortune
Le grand Bans aux Morues
25
50
54
53
52
51
50
49
48
47
46
45
44
43
42
41
40
Il Millot excudit.
MARCVS LESCARBOT nunc primum delineavit publicavit donavit.
Avec privilege du Roy

ţărmul cotește mereu spre sud, am chibzuit să ne reîntoarcem spre nord”. Găsind un loc potrivit pentru debarcare, francezii zăriră numeroși indigeni care veneau spre ei, dar care fugiră când ei atinseră ţărmul. Readuși curând de semnele și demonstraţiile prietenești ale francezilor, indigenii se mirară grozav de îmbrăcămintea, de chipurile și de pielea albă a acestora. Indigenii erau complet goi, în afară de mijlocul trupului, acoperit cu piei de jder, prinse cu o centură îngustă făcută din ierburi ţesute destul de frumos și împodobite cu patru cozi de alte animale, cozi care le atârnau până la genunchi. Unii purtau cununi din pene de păsări. „Sunt oacheși la piele, spune relatarea, și seamănă toţi cu sarazinii[231]; au părul negru, nu prea lung, legat spre ceafa într-un fel de codiţă. De statură potrivită, deși ceva mai înalţi decât noi, au membrele bine proporţionate și singurul lor defect e că au feţele cam prea late; nu sunt voinici, dar sunt sprinteni și ni s-au părut cei mai buni și mai rapizi alergători din lume”. Din cauza scurtului răgaz cât a rămas cu ei, lui Verrazzano i-a fost imposibil să culeagă amănunte asupra moravurilor și felului de viaţă al acestor oameni. În docul acela, ţărmul era format din nisip mărunt, având ici-colo mici coline nisipoase, în dosul cărora se aflau „dumbrăvi și păduri foarte stufoase, atât de plăcute, încât te minunai văzându-le”. Și după câte și-au putut da seama francezii, trăiau pe meleagurile acelea mulţime de cerbi, de căprioare și de iepuri și se aflau lacuri și helești cu pești și nenumărate păsări.

Pământul acesta se află la 34°. Este, deci, partea Statelor Unite care se numește astăzi Carolina de Nord. Aerul de acolo e sănătos și curat, clima temperată, marea e pretutindeni ospitalieră și, cu toate că lipsesc locurile de debarcare, nu e deloc primejdioasă pentru navigatori. Toată luna martie francezii navigară de-a lungul coastei, care li se păru locuită de numeroase populaţii. Lipsa apei de băut îi sili de mai multe ori să debarce și putură constata că localnicilor le plăceau cel mai mult oglinjoarele, clopoţeii, cuţitele și foile de hârtie. Într-o zi, francezii trimiseră pe uscat o barcă mare cu douăzeci și cinci de oameni. Un tânăr marinar sări în apă, fiindcă nu putea ajunge la uscat din pricina valurilor și a curenţilor, ca să le dea câteva mărunţișuri localnicilor, și, aruncându-le de departe, fiindcă se cam temea de ei, fu zvârlit cu putere de valuri pe mal. Văzându-l în starea aceasta, indienii îl luară și-l duseră departe de ai lui, spre marea mirare a bietului marinar, care se aștepta să fie sacrificat. Așezându-l la poalele unei măguri, în bătaia soarelui, îl despuiară de tot, uimindu-se cât e de alb, și, aprinzând un foc mare, îl ajutară să-și revină în fire și să prindă puteri; iar atunci, marinarul cel tânăr, cât și ceilalţi aflaţi pe corabie gândiră că indienii au să-l ucidă și să-l jertfească prăjindu-i carnea la vâlvătaia focului ca să-și ia apoi partea cuvenită fiecăruia, așa cum fac canibalii. Dar se întâmplă cu totul altfel; căci, exprimându-și dorinţa de a

---

[231] Sarazinii - denumirea populației din Arabia occidentală și de sud la autorii din antichitate (întâlnită pentru prima oară la Ptolemeu). In evul mediu, numele de sarazin sau maur a fost dat tuturor popoarelor de religie islamică.

se reîntoarce la barcă, băștinașii îl conduseră până la malul mării, iar de acolo, după ce îl sărutară cu multă dragoste, se retraseră pe o colină ca să-l vadă urcându-se în barcă".

Continuând să navigheze de-a lungul coastei spre nord cale de peste cincizeci de leghe, francezii ajunseră într-un ţinut care li se păru nespus de frumos, fiind acoperit de codri deși. În codrii aceia, douăzeci dintre ei pătrunseră pe o distanţă de două leghe și nu se reîntoarseră la mal decât de teamă de a nu se rătăci. Pe drum, întâlnind două femei cu copii, una bătrână și una tânără, luară cu forţa un copil cam de vreo opt ani, cu gând să-l ducă în Franţa; dar nu izbutiră să facă același lucru cu femeia cea tânără, care începu să strige cât putea de tare, chemându-și în ajutor compatrioţii ascunși în pădure. În locul acela, sălbaticii erau mai albi decât toţi cei întâlniţi până atunci; prindeau păsările cu laţul și foloseau arcuri făcute dintr-un lemn foarte tare și săgeţi cu vârfuri din os de pește. Luntrile lor, lungi de douăzeci de picioare și largi de patru, erau scobite, cu ajutorul focului, în trunchiuri de copaci. Viţa sălbatică creștea din belșug și se cățăra pe arbori, în ghirlande lungi, așa cum se întâmplă și în Lombardia. Dacă ar fi fost cât de cât îngrijită, ea ar fi dat fără doar și poate un vin excelent. „Căci rodul îi este plăcut și dulce, semănând cu al nostru, și ne-am gândit că și localnicilor le place, căci pretutindeni unde creștea viţa ei aveau grijă să înlăture crengile arborilor din preajmă ca să se poată coace strugurii[232]. Trandafiri sălbatici, crini, violete și tot soiul de plante și de flori frumos mirositoare, noi pentru europeni, acopereau pretutindeni pământul și răspândeau în aer minunate miresme.

După ce zăboviră trei zile prin locurile acelea încântătoare, francezii îşi continuată drumul de-a lungul coastei, spre nord, navigând ziua și ancorând noaptea. Cum ţărmul cotea spre răsărit, ei mai făcură cincizeci de leghe în această direcţie și descoperiră o insulă de formă triunghiulară, cam la vreo zece leghe de continent, mare cât Insula Rodos, și-i dădură numele mamei lui Francisc I, Luiza de Savoia. Apoi atinseră altă insulă, așezată cam la cincisprezece leghe mai departe, care avea un port minunat și ai cărei locuitori veniră cu duiumul să viziteze navele străine. Două căpetenii de-ale băștinașilor mai ales erau foarte bine tăcuţi și de o mare frumuseţe. Îmbrăcaţi în piei de cerb, cu capetele descoperite, cu părul adus spre spate și legat în mănunchi, căpeteniile purtau la gât lănţișoare lungi, împodobite cu pietre colorate. Populaţia aceasta era cea mai remarcabilă din câte întâlniseră călătorii noștri până atunci. „Femeile sunt graţioase, spune relatarea publicată de Ramusio. Unele poartă pe braţe piei de râși; creștetul le este împodobit cu păr frumos împletit, iar cozile lungi le atârnă de-o parte și de alta a pieptului; altele aveau pieptănături care aminteau de femeile din Egipt și din Siria; cele mai vârstnice și femeile măritate purtau cercei lungi, din aramă bătută. Ţinutul acesta e situat sub paralela Romei, la 41°40, dar clima de acolo e mult mai rece".

---

[232] În pădurile Statelor Unite ale Americii cresc până la 30 de soiuri de viță-de-vie sălbatică.

Peisaj Canadian

La 5 mai, Verrazzano părăsi portul și navigă o sută cincizeci de leghede-a lungul litoralului. În sfârșit, ajunse într-o ţară în care locuitorii nu semănau deloc cu cei întâlniţi până atunci. Erau atât de sălbatici, încât i-a fost cu neputinţă să intre în legătură cu ei sau să ajungă la vreo înţelegere.

Localnicii păreau că preţuiesc mai ales cârligele de undiţă, cuţitele și orice obiecte de metal, și nu dădeau nicio atenţie jucărelelor care serviseră până atunci pentru schimburi. Douăzeci și cinci de marinari înarmaţi debarcară și pătrunseră cam vreo două-trei leghe în interiorul ţării. Localnicii îi întâmpinară cu săgeţi, după care se retraseră în imensele păduri care păreau că acoperă întregul ţinut.

Cincizeci de leghe mai departe se întindea un vast arhipelag, compus din treizeci și două de insule, toate apropiate de mai, despărţite prin canaluri înguste; insulele acestea îi amintiră navigatorului veneţian arhipelagul care, în Adriatica, mărginește ţărmurile Esclavoniei și ale Dalmaţiei. În sfârșit, după alte o sută cincizeci de leghe, la 50° latitudine nordică, francezii ajunseră pe ţărmurile descoperite odinioară de normanzi. Aflându-se acolo cu proviziile terminate și pentru că făcuseră o recunoaştere a coastelor Americii pe-o lungime de șapte sute de leghe, ei se reîntoarseră în Franţa și debarcară cu bine la Dieppe, în luna iulie 1524.

Câţiva istorici povestesc că Verrazzano, făcut prizonier de sălbaticii care locuiesc pe coastele Labradorului, ar fi fost mâncat de ei. Dar aceasta e materialmente imposibil, căci veneţianul i-a trimis din Dieppe lui Francisc I relatarea călătoriei pe care am rezumat-o. De altfel, indienii de pe meleagurile acelea nu erau antropofagi. Alţi autori, pe baza unor documente și fapte pe care nu le-am putut afla și noi, povestesc că Verrazzano, căzut în mâinile spaniolilor, ar fi fost dus și spânzurat în Spania. E mai cuminte să mărturisim că nu știm nimic sigur despre Verrazzano și că ignorăm cu totul ce răsplată i-a putut aduce îndelungata lui călătorie. Nu este exclusă posibilitatea ca vreun savant să găsească în arhivele noastre documente noi cu privire la expediţia lui Verrazzano; dar, pentru moment, trebuie să ne mulţumim cu povestirea lui Ramusio.

Zece ani mai târziu, un căpitan din Saint Malo, numit Jacques Cartier (1490-1557), concepu proiectul stabilirii unei colonii în părţile nordice ale Americii descoperite de Verrazzano și să anexeze aceste regiuni la posesiunile Franţei. În afară de aceasta, mai voia să găsească drumul spre India și China. Bine primit de amiralul Philippe de Chabot și de Francisc I, care cerea să vadă partea din testamentul străbunului nostru, Adam, în care ar fi fost dezmoștenit de Lumea Nouă în folosul regelui Spaniei, Cartier părăsi Saint Malo cu două nave, la 20 aprilie 1534. Nava care îl purta n-avea decât șaizeci de tone și un echipaj compus din șaizeci de oameni. După numai douăzeci de zile, într-atât de norocoasă i-a fost navigaţia. Cartier descoperi Terra Nova și Capul Bona Vista. Urcă apoi mai spre nord, până la o insulă pe care o numi Insula Păsărilor, înconjurată toată de gheaţă crăpată și muiată, dar unde putu să-și facă, totuși, provizii, umplând cinci sau șase butoaie cu pește sărat și came de păsări de mare, fără să mai punem la socoteală hrana consumată în stare proaspătă. Apoi, pătrunzând în Strâmtoarea Belle Ile, care

Doi regi canadieni

desparte continentul de Insula Terra Nova, Cartier ajunse în Golful Sf. Laurenţiu. „Dacă pământul de pe aici ar fi la fel de bun ca locurile de debarcare, spune navigatorul din Saint Malo, ar fi tare bine; dar nu merită nici măcar să-l numim *pământ;* căci nu e decât piatră și stâncă sălbatică și loc prielnic pentru fiare; ţineţi seamă că pe tot ţărmul dinspre nord n-am văzut nici măcar atâta pământ cât să încapă într-o roabă". După ce merse de-a lungul continentului, Cartier fu zvârlit de furtună pe Coasta apuseană a Terra Novei, unde exploră Capul Royal, Capul Laptelui, Insulele Colombare, Capul Saint Jean, Insulele Madeleine și Golful Miramichi, pe continent. Aici avu unele relaţii cu sălbaticii, care vădeau „o mare și zgomotoasă bucurie când puteau să capete obiecte de fier sau alte lucruri, dansau necontenit și făceau tot felul de gesturi ceremonioase, între altele îşi zvârleau apă de mare pe cap și pe mâini; așa că ne dădură tot ce aveau fără să-și oprească nimic". A doua zi, numărul sălbaticilor spori și mai mult, iar marinarii francezi strânseră o bogată recoltă de blănuri și piei de animale. După ce exploră Golful Căldurilor, Cartier ajunse la intrarea estuarului Sf. Laurenţiu, unde văzu băștinași care nici nu se asemănau, nici nu vorbeau ca primii întâlniţi. „Aceștia pot fi pe bună dreptate numiţi sălbatici, căci nu se află în toată lumea oameni mai săraci decât ei, și cred că, toţi laolaltă, n-aveau vreun lucru care să preţuiască măcar cinci gologani, în afară de luntrile și de plasele lor. Şi-şi rad capetele, lăsându-și doar un smoc de păr în creștet, care smoc poate să crească lung ca o coadă de cal și e legat de creștet cu un șnur de piele. N-au locuinţe şi-şi răstoarnă luntrile și se vâră sub ele, culcându-se pe pământ, fără să se acopere". După ce a înfipt o cruce în locul acela, declarându-l posesiune a Franţei, Jacques Cartier s-a înţeles cu căpetenia locală să-i ia cu el doi copii și să iaducă înapoi la viitoarea călătorie. Apoi a pornit la drum spre Franţa și a debarcat la Saint Malo în ziua de 5 septembrie 1534.

În anul următor, la 19 mai, Jacques Cartier părăsi Saint Malo în fruntea unei escadre compuse din trei nave, numite „Grande" și „Petite Hermine" și „Emerillon", având la bord câteva persoane de seamă, printre care e cazul să-i pomenim pe Charles de Pommeraye și pe Claude de Pont-Briant, paharnic al prinţului moștenitor. La început, escadra fu risipită de furtună și nu se putu reuni decât în Terra Nova. După ce trecu pe la Insula Păsărilor, pe la Golfuleţul Blanc Șablon, care se află în Golful des Châteaux, Cartier intră în Golful Sf. Laurenţiu. Acolo descoperi Insula Natiscotec, căreia noi îi spunem Anticosti, și pătrunse într-un mare fluviu numit Hochelaga, care duce în Canada. Pe malurile fluviului se află ţinutul Saguenay, de unde vine arama roșie numită *caquetdaze* de către cei doi băștinași pe care îi luase cu el în prima călătorie. Dar înainte de a pătrunde în Sf. Laurenţiu, Cartier voi să cerceteze întregul golf, ca să vadă dacă nu exista cumva vreo trecere spre nord. Apoi se reîntoarse la Golfuleţul Celor Șapte Insule și urcă de-a lungul râului Saguenay, care se varsă în Sf. Laurenţiu, pe partea lui nordică. Ceva mai încolo, după ce depășise paisprezece insule, intră pe pământul Canadei, nevizitat de niciun alt călător înaintea lui.

„A doua zi — spune Cartier în raportul lui — cârmuitorul Canadei, numit Donnaconna, veni cu douăsprezece luntre și cu șaisprezece însoţitori la navele

Jacques Cartier

noastre. Și, apropiindu-se de cea mai mică dintre ele, începu să ne vorbească și să ne predice după obiceiul lor, făcând tot felul de semne ciudate, ceea ce voia să arate bucurie și prietenie. Iar când ajunse la nava comandantului, unde se aflau cei doi indieni aduși din Franţa, numita căpetenie le vorbi lor, și ei îi vorbiră lui. Și începură să-i povestească ce văzuseră în Franţa și cât de bine se purtaseră francezii cu ei, lucru care bucură nespus pe numita căpetenie; și el îl rugă pe comandant să-i dea mâinile ca să i le sărute și să i le îmbrăţișeze, cum obișnuiesc ei să-și arate bucuria de oaspeţi în numita ţară. Ţinutul Stadakone sau, cum l-am numit noi, Saint-Charles, e roditor și plin de prea frumoși copaci de natura și soiul celor din Franţa, cum sunt stejarii, ulmii, prunii, tisa, cedrii, viţa-de-vie, păducelul, care dă roade cât prunele de mari, și alţi arbori, pe sub care crește cânepă la fel de frumoasă ca în Franţa". Cartier ajunse apoi cu luntrile și cu nava sa până în locul numit astăzi Richelieu, după aceea până la un lac mare format de fluvii, Lacul Sf. Petru, și sosi, în sfârșit, la Hochelaga sau Montreal, adică la două sute zece leghe de gura Sf. Laurenţiu. Acolo se aflau ţarini frumos lucrate și lanuri mari de grâu, dintr-un soi local care seamănă cu meiul brazilian, dar cât mazărea de mare, ba poate și mai mare[233], iar localnicii trăiau din grâul acesta așa cum trăim noi din grâul nostru. Și printre ţarinile întinse e așezat numitul oraș Hochelaga, la poalele unei înălţimi care îi dă ocol. Iar înălţimea e frumos lucrată și nu prea mare. Din vârful ei se vede foarte departe. Înălţimii aceleia noi i-am zis Mont Royal[234].

Primirea făcută lui Jacques Cartier a fost cât se poate de prietenoasă. Căpetenia sau Aguhanna, care era beteag de mâini și de picioare, îl rugă pe comandant să i le atingă, ca și cum i-ar fi cerut să-l vindece. Apoi, orbii, chiorii, şchiopii și ceilalţi betegi veniră și se așezară lângă Jacques Cartier, ca să-l atingă, căci îl credeau un zeu coborât din cer ca să-i vindece. Aici el puse să se construiască un port și rămase să ierneze cu tovarășii lui de drum. După ce se urcă pe vârful lui Mont Royal și cercetă ţinutul care se vedea până la treizeci de leghe împrejur și după ce culese unele informaţii cu privire la cascadele și torenţii lui Sf. Laurenţiu, Jacques Cartier porni spre Canada, unde îşi reîntâlni navele. Cartier a adus și primele știri despre obiceiul de a fuma tutun, obicei care se pare că era răspândit în toată Lumea Nouă. „Localnicii au o buruiană, spune Cartier, și se aduc vara grămezi întregi din buruiana asta pentru vreme de iarnă; și preţuiesc mult buruiana, pe care numai bărbaţii o folosesc în felul următor: o usucă la soare și o poartă la gât într-o pielicică de vită, în formă de pungă, împreună cu un tub de piatră sau de lemn; apoi, când îi cauţi, fărâmă numita buruiană și o pun la unul din capetele numitului tub; apoi pun deasupra un cărbune aprins și suflă pe la celălalt

---

[233] Este vorba de maïs sau porumb cultivat de indieni. Ulterior această cultură s-a răspândit în lumea întreagă.

[234] Mai târziu această denumire a fost dată și orașului Oșelagu, care a început să fie numit Montreal.

capăt într-atâta încât îşi umplu trupul de fum, ce le iese prin gură şi prin nări ca printr-un burlan de sobă. Am încercat şi noi numitul fum, după care l-am vârât în gură şi ni s-a părut că are în el piper pisat, într-atâta frige". În luna decembrie, locuitorii Stadakonei fură atinşi de o boală contagioasă, care nu era alta decât scorbutul. „Numita boală ne lovi în aşa fel navele, încât la jumătatea lui februarie din o sută de oameni câţi eram nu mai rămăseseră nici zece teferi". Nici rugăciunile, nici predicile, nici legămintele către sfânta Fecioară din Roquamadour nu folosiră la nimic. Până la 18 aprilie, pieriră douăzeci şi cinci de francezi şi nu mai rămăseseră decât patru neatinşi de boală. Dar cam pe atunci o căpetenie de-a sălbaticilor îi spuse lui Jacques Cartier că fiertura frunzelor şi sucul unui anumit copac care se crede că ar fi bradul de Canada putea să-i vindece. Imediat ce doi sau trei dintre francezi îi simţiră efectele binefăcătoare, „se năpustiră toţi asupra numitului leac, de-ai fi zis că vor să se ucidă care mai de care ca să-l ia primul; aşa că un copac înalt şi gros cum nu mai văzusem nicicând a fost folosit în mai puţin de opt zile, care copac a avut asemenea efect, încât, dacă toţi medicii din Louvain şi Montpellier s-ar fi aflat acolo cu toate leacurile din Alexandria, n-ar fi putut face într-un an ce a făcut copacul acela în opt zile".

Peste câtăva vreme, observând că Donnaconna încerca să răscoale poporul împotriva francezilor, Cartier îl prinse împreună cu încă nouă sălbatici şi-i trimise în Franţa, unde muriră. Apoi întinse velele la 6 mai din portul Sainte Croix, coborî pe Sf. Laurenţiu şi, după o navigaţie în decursul căreia nu se întâmplă nimic deosebit, debarcă la Saint Malo în ziua de 16 Iulie 1536.

În urma raportului făcut de Jacques Cartier asupra călătoriei, Francisc I hotărî să ia în stăpânire efectivă ţara nou descoperită. După ce-l numi pe François de la Roque, senior de Roberval, vicerege al Canadei, echipă cinci nave, care, încărcate cu provizii şi muniţii pentru doi ani, trebuiau să-i transporte în noua colonie ce urma să fie întemeiată de Roberval cu un număr de soldaţi, meşteşugari şi gentilomi. Cele cinci nave întinse velele la 23 mai 1541, dar întâlniră vânturi atât de potrivnice, încât avură nevoie de peste trei luni ca să atingă Terra Nova. Cartier nu izbuti să ajungă în portul Sainte Croix decât la 23 august. De îndată ce-şi debarcă proviziile, el trimise în Franţa două dintre corăbii, cu scrisori către rege, relatându-i ce făcuse şi despre faptul că seniorul de Roberval nu se ivise încă şi nu se ştia ce i se întâmplase. Apoi începu lucrările de defrişare, clădi un fort şi puse primele temelii ale oraşului Quebec. Îl luă apoi cu el pe Martin de Paimpont şi pe alţi gentilomi, merse la Hochelaga şi începu să cerceteze cele trei căderi de apă, a St. Marie, a Chinei şi a St. Louis. Când se reîntoarse la Sainte Croix, Cartier îl găsi pe Roberval, care tocmai sosise, şi se reîntoarse în luna octombrie 1542 la Saint Malo, unde se pare că a şi murit zece ani mai târziu. Întrucât Roberval pieri în cea de-a doua călătorie a lui, din Franţa spre Canada, noua colonie vegetă şi rămase ca un fel de comtoar până în 1608, epoca fundării Québecului de către Champlain, ale cărui descoperiri le vom povesti ceva mai încolo.

Descoperirea Canadei de către francezi stârni din nou interesul englezilor pentru teritoriile de peste ocean. Trecuseră câteva decenii de la încercările

neizbutite ale lui John și Sebastian Cabot de a găsi o trecere pe la nord-vest spre ţărmurile Asiei, când în Anglia începură să apară o serie de lucrări ştiinţifice care arătau câtă dreptate avuseseră vitejii navigatori și care cuprindeau tot soiul de dovezi cu privire la existenţa acestui drum spre est. O mare influenţă asupra călătorilor englezi exercitară scrierile lui sir Humphrey Gilbert și ale lui Richard Wills. Până la urmă, aceștia izbutiră să miște opinia publică și să demonstreze că trecerea de nord-vest nu poate fi mai greu de descoperit decât fusese Strâmtoarea Magellan. Unul din cei mai înflăcăraţi partizani ai acestei căutări, un marinar îndrăzneţ numit Martin Frobisher (1530-1594), după ce se adresase de mai multe ori armatorilor bogaţi, găsi, în sfârșit, în Ambroise Dudley, conte de Warwick, favorit al reginei Elisabeta, un protector ale cărui ajutoare bănești îi îngăduiră să amiezi o mică navă și două corăbii de douăzeci până la douăzeci și cinci de tone. Cu mijloacele acestea slabe, îndrăzneţul navigator avea să înfrunte gheţurile, prin ţinuturi care nu mai fuseseră călcate de pe vremea normanzilor. Plecat din Deptford la8 iunie 1576, Frobisher ajunse cu bine în sudul Groenlandei, pe care o luă drept Frislandul pomenit de Zeno; dar fu oprit curând de gheţuri și silit să dea înapoi, până spre Labrador, unde nu putu ajunge și pătrunse în Strâmtoarea Hudson. După ce trecu pe lângă Insulele Resolution, Frobisher pătrunse în strâmtoarea care-i poartă numele. Apoi coborî în ţinutul Cumberland (Ţara lui Baffin), îl luă în stăpânire în numele reginei Elisabeta și legă câteva relaţii cu băștinașii. Deoarece gerul se înăsprea din ce în ce, Frobisher fu nevoit să se reîntoarcă în Anglia. Îndrăzneţul navigator nu aducea, însă, decât date ştiinţifice și geografice destul de vagi despre ţinuturile vizitate; el avu, totuși, parte de-o primire dintre cele mai bune, când arătă o piatră neagră și grea în care se găsi puţin aur. Imaginaţia englezilor se înflăcără imediat. Mai mulţi nobili, și chiar regina însăși, contribuiră la cheltuielile unei noi armări a doua nave de câte două sute de tone, a unui echipaj de o sută de oameni și a doua ambarcaţii mai mici, încărcate cu provizii de război și hrană pentru șase luni. Frobisher avea sub comanda sa marinari încercaţi ca Fenton, York, George Beşte și C. Hali. La 31 mai 1577, expediţia întinse velele și la începutul lui iulie revăzu Groenlanda, ai cărei munţi erau acoperiţi de zăpadă și al cărei ţărm era apărat de un brâu de gheaţă. Timpul nu era deloc bun. Ceţuri neobișnuit de groase, ca supa de mazăre, cum ar spune astăzi marinarii englezi, insule de gheaţă mari de o jumătate leghe, munţi de gheaţă cufundaţi cu peste o sută de metri în mare, iată stavilele care îl împiedicară pe Frobisher să atingă înainte de9 august strâmtoarea descoperită în expediţia precedentă. Navigatorii luară în stăpânire ţara și urmăriră pe uscat și pe mare câţiva bieţi eschimoși, care, răniţi „în această ciocnire, săriră deznădăjduiţi de pe stânci în mare — spune Forster în ale sale *Călătorii în nord* — ceea ce nu s-ar fi întâmplat dacă s-ar fi arătat mai supuși, sau dacă i-am fi putut face să înţeleagă că nu eram dușmanii lor". Curând, expediţia descoperi o mare cantitate de pietre asemănătoare celei ce fusese adusă în Anglia. Era marcasită de aur și se grăbiră să culeagă două sute de tone. În bucuria lor, marinarii englezi înălţară un stâlp comemorativ, pe un pisc căruia îi dădură numele de Warwick Mount. Frobisher înaintă apoi vreo treizeci de leghe în aceeași

strâmtoare, până la o insuliţă care fu numită Smith's Island. Acolo, englezii găsiră două femei; pe una o luară împreună cu copilul ei, iar pe cealaltă o lăsară, căci nu le plăcuse. Superstiţiile și ignoranţa erau atât de înfloritoare pe atunci, încât englezii, bănuind că femeia aceea avea picioarele copitate, o puseră să se descalţe ca să se asigure că le avea făcute ca ale lor. Apoi, văzând că frigul crește și vrând să pună la adăpost comorile pe care credea că le-a cules, Frobisher renunţă de data aceasta să caute mai departe trecerea de nord-vest. Și întinse velele pentru Anglia, unde sosi, după ce o furtună îi risipise flota, la sfârșitul lunii septembrie. Bărbatul, femeia și copilul prinși fură înfăţişaţi reginei. În legătură cu aceasta se povestește că sălbaticul, văzându-l la Bristol pe trâmbiţașul lui Frobisher călare, voi să-l imite și încălecă cu faţa spre coada calului. Primiţi cu interes, sălbaticii aceștia obţinură de la regină îngăduinţa de a prinde pe Tamisa orice fel de păsări, chiar și lebede, ceea ce era oprit pentru toată lumea, sub pedeapsa cea mai aspră. Altminteri, ei nu trăiră mult și muriră mai înainte ca pruncul să fi împlinit un an și jumătate.

Curând, alchimiștii declarară că pietrele aduse de Frobisher conţineau într-adevăr aur. O adevărată nebunie cuprinse întregul popor, dar mai ales pe cei bogaţi. Fusese găsit un nou Perú, un *El Dorado!* Cu tot simţul ei practic, regina Elisabeta se lăsă dusă de curent și hotărî să ridice un fort în ţara nou descoperită, căreia îi dădu numele de *Meta incognita* (ţinta necunoscută). Ea porunci să se lase acolo o garnizoană de o sută de oameni, sub comanda căpitanilor Fenton, Beşte și Filpot, împreună cu trei corăbii care să ia încărcătura de pietre aurifere. Cei o sută de oameni fură aleși cu grijă; erau brutari, dulgheri, zidari, topitori de aur și alţii aparţinând tuturor breslelor de meseriași. Flota se compunea din cincisprezece nave, care îşi întinseră velele la Etarwick, în ziua de 31 mai 1578. Comanda supremă a întregii expediţii îi fu încredinţată lui Martin Frobisher. Douăzeci de zile mai târziu, navele atinseră coastele Frislandului occidental. Nenumărate cârduri de balene se jucau în jurul corăbiilor. Când Frobisher ajunse la intrarea trecătorii care îi purta numele, o găsi plină de gheţuri plutitoare. Nava „Dennis", de o sută de tone, spune vechea relatare a călătoriei făcută de George Beşte, „a fost atât de puternic izbită de un gheţar, încât s-a scufundat sub ochii întregii flote". După nenorocirea aceasta, „s-a iscat pe neașteptate o furtună îngrozitoare dinspre sud-est, navele au fost prinse din toate părţile de gheţuri și, dacă până atunci mai găsiseră loc liber ca să se strecoare, acum marea era atât de blocată, încât nu se mai putea înainta. Unii, găsind vreo spărtură printre gheţuri, strânseră velele și se lăsară duși de curenţi; dar ceilalţi, în majoritate, se opriră și ancorară lângă un gheţar uriaș, fiind atât de repede încercuiţi de nenumărate insuliţe de gheaţă și bucăţi de banchiză, încât se văzură nevoiţi să se lase și ei, și navele lor în voia gheţurilor, și să-și ocrotească bordurile corăbiilor cu odgoane, catarge, saltele, scânduri și tot felul de alte obiecte prinse de bordaj ca să le apere de ciocnirile furioase și de asalturile gheţii". Frobisher însuși fu împins pe altă direcţie decât pe cea bună. În neputinţă de a-și regăsi escadra, el navigă de-a lungul coastei apusene a Groenlandei, prin strâmtoarea care avea curând să primească numele lui Davis, și pătrunse până

aproape de Golful Contesei Warwick. De îndată ce-și repară corăbiile cu lemnul care trebuia să servească la construirea locuinţelor, încărcă cinci sute de butoaie cu pietre asemănătoare celor pe care le adusese din călătoria precedentă. Judecând apoi că iarna era aproape, socotind că proviziile fuseseră consumate sau pierdute cu „Dennis", că lemnul de construcţii fusese folosit la reparatul corăbiilor și că pierduse patruzeci de oameni, Frobisher pomi înapoi spre Anglia, la 1 august. Furtunile și uraganele îl însoţiră până la ţărmul patriei. Cât despre rezultatele expediţiei, ele au fost aproape nule ca descoperiri, iar pietrele pe care le încărcase în mijlocul atâtor primejdii n-aveau nicio valoare.

Aceasta a fost ultima călătorie arctică la care a luat parte Frobisher. El a fost ucis pe ţărmurile Franţei, în timpul războiului purtat de Henri al IV-lea împotriva „Ligii" catolice.

Dacă expediţiile lui Frobisher au fost făcute numai din interes, de vină nu e navigatorul, ci patimile epocii. Dar nu e mai puţin adevărat că, în situaţii grele și cu mijloace total insuficiente, Frobisher a dat dovadă de curaj, pricepere și perseverenţă. Într-un cuvânt, lui îi revine meritul de a fi făcut primele descoperiri pe calea pe care aveau să meargă compatrioţii lui. Dacă trebuia renunţat la speranţa de a găsi în regiunile din preajma polului ţinuturi în care aurul să fie la fel de abundent ca în Perú, acesta nu era un motiv ca să se renunţe la a căuta pe acolo o trecere spre China. Cei mai iscusiţi marinari susţineau părerea aceasta, care îşi găsi numeroși adepţi printre negustorii din Londra. Cu ajutorul mai multor înalte personaje fură echipate două corăbii: „Sunshine" (Lumina soarelui), de cincizeci de tone, cu un echipaj de douăzeci și trei de oameni, și „Moonshine" (Lumina lunii), de treizeci și cinci de tone. Ele plecară din Portsmouth la 7 iunie 1585, sub comanda lui John Davis.

Acesta descoperi intrarea strâmtorii care îi primi numele și trebui să străbată în derivă imense câmpuri de gheaţă, după ce îşi liniști echipajul, îngrozit de ciocnirea banchizelor și de bubuiturile blocurilor, în mijlocul unei ceţe intense. La 20 iulie, Davis descoperi, fără să poată aborda, Ţara dezolării, care era de fapt coasta sudică a Groenlandei. Peste nouă zile, navigatorul intra în golful pe care-l numi Gilbert. Aici căpătă de la populaţia pașnică piei de focă și blănuri în schimbul câtorva mărunţișuri. Peste câteva zile, indigenii veniră în număr atât de mare, încât se aflau cel puţin 37 de luntri în jurul taberei lui Davis. În locul acela, navigatorul constată prezenţa unei enorme cantităţi de lemne plutitoare, printre care pomenește un arbore întreg, lung de cel puţin șaizeci de picioare. La 6 august, Davis arunca ancora lângă un munte auriu, care primi numele de Raleigh, într-un golf minunat, numit Tottness, și dădea totodată celor două capuri din ţinutul Cumberland, unde se afla, numele de Dyer și de Walsingham.

Timp de unsprezece zile, Davis continuă să navigheze spre nord, într-o mare liberă de gheţuri, larg deschisă și a cărei apă avea culoarea oceanului. Se și credea ajuns în pragul mării care dă în Pacific, când timpul se schimbă pe neașteptate și deveni atât de ceţos, încât îl sili să se reîntoarcă la Yarmouth, unde debarcă la 30 septembrie.

Referind cu convingere despre existenţa trecerii de nord-vest, Davis izbuti să-şi facă armatorii londonezi părtaşi la speranţa pe care o nutrise. De aceea, la 7 mai în anul următor (1586) pleca din nou cu cele două corăbii care făcuseră campania precedentă. Acestora li se mai adăugară „Mermaid", de o sută douăzeci de tone, şi o corabie mai mică, „North-Star" (Steaua nordului). La 25 iunie, când atinse punctul meridional al Groenlandei.

Davis trimise navele „Sunshine" şi „North-Star" spre nord, ca să caute o trecere pe coasta răsăriteană, în timp ce el pornea pe drumul parcurs în anul precedent şi pătrundea până la 69° în strâmtoarea care-i poartă numele. Dar în anul acela, gheţurile erau mult mai numeroase, iar la 17 iulie expediţia întâlni un gheţar atât de mare, încât îi trebui treisprezece zile ca să-l depăşească. După ce trecu de câmpia aceasta de gheaţă, vântul deveni atât de rece, încât macaralele şi velele îngheţară, iar marinarii refuzară să meargă mai departe. Navele trebuiră, deci, să coboare spre est sud-est. Acolo, Davis exploră ţinutul Cumberland, fără să găsească strâmtoarea căutată, şi, după o hărţuială cu eschimoşii, în urma căreia avu trei morţi şi doi răniţi, la 19 septembrie reluă drumul Angliei.

Cu toate că nici de data aceasta cercetările nu-i fuseseră încununate de succes, Davis nu-şi pierdu speranţa, după cum dovedeşte o scrisoare a lui către Companie, în care spune că socoteşte mai mult decât sigură existenţa trecerii. Dar fiindcă bănuia, totuşi, că va avea de întâmpinat mai multe greutăţi când va fi vorba să se hotărască trimiterea unei noi expediţii, Davis adăugă că cheltuielile vor fi pe deplin acoperite de câştigurile scoase din pescuitul morselor, al focilor şi al balenelor, atât de numeroase prin meleagurile acelea, încât păreau că-şi stabiliseră acolo cartierul lor general. La 15 mai 1587, Davis porni la drum cu „Sunshine" şi „Elisabeth", din Darmouth, şi cu „Hélène", din Londra. De data aceasta urcă şi mai sus decât până atunci, căci atinse 72° 12, adică aproape latitudinea Upemavikului, şi semnală Capul Henderson's Hope. Oprit de gheţuri, silit să se reîntoarcă din drum, Davis navigă în Strâmtoarea Frobisher şi, după ce străbătu un golf larg, ajunse la 61°10 latitudine, în faţa unui cap pe care îl numi Chudicigh. Capul face parte din coasta Labradorului şi formează pragul sudic al Strâmtorii Hudson. După ce merse de-a lungul ţărmurilor Americii până la paralela de 52°, Davis porni spre Anglia, unde ajunse la 15 septembrie.

Deşi soluţia problemei nu fusese găsită, se obţinuseră totuşi rezultate ştiinţifice preţioase, cărora, însă, nu li se dădea pe atunci prea multă importanţă. Aproape jumătate din Golful Baffin era explorat şi existau date precise asupra coastelor şi asupra populaţiilor care le locuiau. Din punct de vedere geografic, aceste date erau nespus de preţioase, dar ele n-aveau darul să-i mişte pe negustorii din City. De aceea, încercările de a găsi o trecere prin nod-vest fură părăsite de englezi vreme destul de îndelungată.

Se ivi atunci un nou popor: olandezii, care, abia eliberaţi de sub jugul spaniol, inaugurau politica aceea comercială ce avea să le aducă mărirea ţării, prin trimiterea succesivă a mai multor expediţii în căutarea prin nord-est a unui drum spre China. Olandezii îşi însuşeau astfel planul făcut odinioară de Sebastian Cabot,

care îi dăduse Angliei bogata piaţă a Rusiei. Cu instinctul lor practic, ei urmăriseră atenţi toate expediţiile engleze. Ba chiar întemeiaseră comtoare în Kola și Arhanghelsk; dar voiau să meargă și mai departe, pentru a căuta noi debușeuri. Cum Marea Kara nu li se părea prielnică, olandezii hotărâră, după sfatul cosmografului olandez Plancius, să încerce o nouă cale, prin nordul Novaia Zemlea. Negustorii din Amsterdam i se adresară atunci unui marinar încercat, lui Willem Barents (1550-1597), născut în Insula Terschelling (Olanda nordică), lângă Texel, și care dobândise încă din tinereţe reputaţia unui iscusit marinar. Navigatorul acesta porni din Texel[235], în 1594, pe „Mercur", trecu de Capul Nord, apoi trecu pe lângă Insula Waigatz, și ajunse la 4 iulie în faţa coastei Novaia Zemlea la 73°25. De acolo navigă în lungul litoralului vestic al Novaia Zemlea și trecu de Capul Nassau, la 10 iulie, dar peste trei zile întâlni mase compacte de gheţuri. Până la 3 august Barents căută să treacă, încercând banchiza din mai multe părţi, urcând până în dreptul Insulelor Oran, la extremitatea Novaia Zemlea, parcurgând o mie șapte sute de mile și întorcându-se din drum de optzeci și unu de ori.

Nu credem că vreun navigator să mai fi dovedit până atunci atâta perseverenţă. Și adăugăm că Barents a folosit această lungă croazieră ca să fixezepe bază astronomică și cu o rară precizie latitudinea unei serii de poziţii. În sfârșit, sătul de lupta aceasta zadarnică, echipajul ceru îndurare și expediţia trebui să se reîntoarcă la Texel.

Rezultatele obţinute fură socotite atât de importante, încât în anul următor Statele Olandei[236] îi încredinţară lui Iacob van Heemskerk comanda unei flote formată din șapte nave, avându-l pe Barents ca pilot-șef. După ce atinse în diferite puncte coastele Novaia Zemlea și ale Asiei, escadra fu silită de gheţuri să dea înapoi, fără să fi făcut nicio descoperire importantă, și să se reîntoarcă în Olanda la 18 septembrie.

Marea expediţie din anul 1595 nu produsese nimic și costase enorm. Atâta era de ajuns ca să descurajeze Statele Olandei. Dar negustorii din Amsterdam, luând locul guvernului, care se mulţumea să făgăduiască un premiu celui ce va descoperi trecerea de nord-est, armară două nave, a căror comandă o încredinţară lui Heemskerk și lui Jan Corneliszoon-Rijp. Barents nu avea, de fapt, decât titlul de pilot, dar el era adevăratul comandant. Cronicarul călătoriei, Gerrit van Veer, făcea și el parte din expediţie în calitate de șef de echipaj.

Olandezii plecară din Amsterdam la 10 mai 1596, trecură de insulele Shetland și Faerøerne, și la 5 iunie văzură primele gheţuri, „care ne-au uluit de-a binelea, crezând mai întâi că sunt lebede albe". Acestea se petreceau la sud de

---

[235] *Texel*- insulă olandeză (din grupul Insulelor Frizice occidentale), care se află în Marea Nordului la ieșirea din Golful Suidersee.

[236] *Statele Generale* - Parlamentul Republicii Țărilor de Jos.

Spitzbergen, în preajma Insulei Ursilor[237], la care ajunseră curând și unde, la 11 iunie, debarcară. Marinarii culeseră acolo numeroase ouă de pescăruși și doborâră, cu multă caznă, la oarecare distanţă de mai, un urs alb, care avea să dea numele său pământului descoperit de Barents. La 19 Iunie, olandezii debarcară pe un pământ extrem de întins, socotit de ei ca făcând parte din Groenlanda și căruia îi dădură numele de Spitzbergen, din cauza munţilor ascuţiţi; expediţia exploră o bună parte a coastei răsăritene. Forţate de gheţuri să coboare spre Insula Ursilor, navele se despărţiră la această latitudine de Jan Rijp, care avea să mai încerce încă o dată să găsească calea prin nord. La 11 iulie, olandezii se aflau în preajma Capului Kanin și cinci zile mai târziu ajunseră pe coasta occidentală a Novaia Zemlea. Atunci schimbară direcţia și, urcând spre nord, sosiră în ziua de 19 la Peninsula Amiralităţii, unde gheaţa, prinsă încă de ţărm, le bară drumul. În locul acesta, expediţia rămase până la 4 august; două zile după aceea, olandezii treceau pe lângă Capul Nassau. După mai multe peripeţii pe care nu e locul să le povestim, ajunseră lângă Insulele Oran, la extremitatea septentrională a Novaia Zemlea. De acolo începură să coboare în lungul coastei răsăritene a Novaia Zemlea, dar curând fură siliţi să intre într-un soi de port natural, unde se pomeniră complet blocaţi de gheţuri și unde „fură nevoiţi, în ger năprasnic, în sărăcie și în tristeţe, să-și petreacă toată iarna". Ajunseseră acolo în ziua de 26 august. În 30, gheţurile începură să se împingă una pe alta spre navă, învălmășite ca zăpada zburătoare. Nava fu săltată și înconjurată, în așa fel încât tot ce se afla alături și prin preajmă începu să pârâie și să crape. Părea că o să se sfărâme în mii de bucăţi, lucru înspăimântător și de văzut, și de auzit. În clipa deosebit de primejdioasă când gheaţa îi ajunse dedesubt, înălţând-o, nava fu împinsă și ridicată de parcă ar fi fost săltată cu un drug de fier. Curând, ca crăpă în așa hal, încât prudenţa le ceru navigatorilor să debarce câteva provizii, vele, praf de pușcă, plumb, flintele, ca și celelalte arme, și să ridice un cort sau o cabană ca să se apere împotriva zăpezii și a vecinătăţii ursilor. Câteva zile mai târziu, câţiva marinari care înaintaseră vreo două sau trei leghe în interiorul ţării găsiră lângă un curs de apă dulce numeroși bușteni aduși de ape; și mai descoperiră acolo urme de capre sălbatice și de reni. La 11 septembrie, văzând că golful se umpluse de blocuri enorme, îngrămădite unele peste altele și lipite laolaltă, olandezii îşi dădură seama că vor fi nevoiţi să ierneze în locul acela și hotărâră, „ca să fie mai bine apăraţi împotriva gerului și înarmaţi împotriva fiarelor sălbatice", să-și clădească o casă în stare să-i cuprindă pe toţi, lăsând în voia sorţii corabia, care devenea din zi în zi mai nesigură și mai incomodă. Din fericire, găsiră pe ţărm copaci întregi, veniţi, tară îndoială din Siberia și împinși acolo de curent, atât de mulţi, încât le ajunseră nu

[237] Insula Ursilor și Insula Spitzbergen au fost descoperite de navigatorii ruși cu mult înainte de Barents. Insulele Spitzbergen au fost numite de navigatorii ruși Grundiand sau Grumnad (ei credeau probabil că era vorba de Groenlanda).

Nava lui Barents

numai pentru construit casă, dar și pentru încălzit pe tot timpul iernii.

Niciun european nu mai iernase până atunci în ţinuturile acestea, în mijlocul mării lenețe și neclintite, care, după cuvintele atât de neîntemeiate ale lui Tacit[238], formează cingătoarea lumii unde se aude vuietul zorilor. De aceea, cei șaptesprezece olandezi nu puteau să-și închipuie ce suferinţe îi ameninţau. Și, altminteri, le îndurară cu admirabilă răbdare, fără murmur, fără cel mai mic semn de indisciplină sau de revoltă. Numai datorită adâncii priceperi, științei și prevederii șefului lor Barents, cât și disciplinei de care dădură dovadă izbutiră să scape din Novaia Zemlea, care putea să le devină mormânt, și să-și revadă ţărmurile patriei. Urșii, extrem de numeroși în epoca aceasta a anului, făcură dese vizite echipajului. Olandezii uciseră mai mulţi dintre ei, dar se mulţumiră să-i jupoaie ca să le ia blana și nu-i mâncară, pentru că, fără doar și poate, le credeau carnea vătămătoare. Și, totuși, dacă i-ar fi mâncat, ar fi avut un serios supliment de hrană, care le-ar fi îngăduit să nu se atingă de carnea sărată și să evite mai multă vreme ivirea scorbutului. Dar să nu anticipăm și să continuăm urmărirea jurnalului ţinut de Gerrit van Veer.

La 22 septembrie marangozul (dulgherul corăbiei) muri și fu înmormântat a doua zi în scorbura unui munte, căci era cu neputinţă de săpat pământul, într-atât de mare era gerul. Zilele următoare fură consacrate transportului lemnelor aduse de apă și muncii de construcţie a locuinţei. Pentru acoperiș trebuiră dărâmate încăperile de la pupa și prova corăbiei; la 2 octombrie, casa era montată, iar pe creasta acoperișului marinarii plantară, în locul arborelui tradiţional, o bucată de zăpadă îngheţată. La 8 se stârni vânt puternic dinspre nord-vest; marea era pe de-a-ntregul deschisă și fără gheaţă cât puteai vedea cu ochii. „Dar noi am rămas ca niște ostatici ai gheţurilor, iar corabia se afla înălţată cu vreo două sau trei picioare pe gheaţă și nu ne puteam gândi la altceva decât că apa trebuie să fi îngheţat până la fund, deși. Avea peste cinci metri adâncime".

La 12 octombrie, marinarii începură să doarmă în noua locuinţă, deși nu era încă terminată. La 21, cea mai mare parte din provizii, mobilele și toate lucrurile de care ar fi putut să aibă nevoie fură scoase din corabie, căci se simţea că soarele avea să dispară curând. Pe acoperișul casei fusese ridicat un horn; în interiorul ei, marinarii atârnară o pendulă olandeză; paturile se înălţară de-a lungul pereţilor și un butoi se transformă în cadă, căci chirurgul prescrisese cu multă înţelepciune folosirea cât mai deasă a băilor, pentru menţinerea sănătăţii oamenilor. În iarna aceea căzu uluitor de multă zăpadă. Casa dispăru aproape cu totul sub vălul ei gros, ceea ce altminteri făcu să se ridice simţitor temperatura din interior. De câte ori aveau nevoie să iasă, olandezii erau nevoiţi să-și sape un tunel lung pe sub zăpadă. Noapte de noapte auzeau mai întâi urșii, apoi vulpile plimbându-se pe acoperișul locuinţei și încercând să smulgă vreo scândură ca să pătrundă în

---

[238] *Tacitus Cornelius* - renumit istoric roman (circa 50-117 e.n.).

Interiorul casei

adăpost. De aceea, marinarii luară obiceiul să se urce în horn, de unde, ca dintr-un foișor, puteau să-i împuște fără greș. Și făcuseră o mulţime de capcane în care cădeau numeroase vulpi-albastre, ale căror blănuri preţioase îi apărau de frig și a căror carne le îngăduia să-și economisească proviziile. Mereu veseli și bine dispuși, marinarii îndurară de bine de rău plictiseala lungii nopţi polare și strășnicia gerului. Iar gerul se înăspri într-atâta, încât atunci când vreme de două, trei zile nu izbutiră, din pricina fumului întors de vânt, să facă focul în casă așa cum obișnuiau, pereţii odăilor și pământul așternut drept podea îngheţară de două degete, chiar în încăperile unde bieţii oameni dormeau. Iar vinul de Jerez, din care se împărţea la fiecare două zile cam câte o jumătate litru de om, trebuia dezgheţat pentru a putea fi distribuit.

„La 7 decembrie, după un ger aspru, urmă un viscol puternic, venit din nord-est, și care aduse un ger cumplit. Cum nu mai știam ce să facem ca să ne apărăm de frig și discutam împreună ce-ar fi mai nimerit de făcut, unul dintre noi, în clipa aceea de ananghie, dădu ideea să folosim huila cărată de pe corabie în casă, și s-o aprindem, căci focul ei este mai puternic și ţine mai mult. Pe seară am aprins un foc mare din huila aceea, care dădu multă căldură; dar nu ne-am gândit la ce putea să se întâmple; căci, cum căldura ne dăduse viaţă, am căutat s-o păstrăm cât mai mult. De asta am găsit cu cale să astupăm toate ieșirile și hornul, ca să îngrădim căldura cea plăcută. Și astfel, fiecare merse să se culce la locul lui, însufleţit de căldura dobândită, și vorbirăm multă vreme împreună despre ea. Dar, până la urmă, ne-a prins o ameţeală de cap, pe unii mai tare, pe alţii mai puţin; și am observat-o mai întâi la unul dintre ai noștri, care, fiind bolnav, avea motive s-o simtă mai lesne. Dar și noi înșine am simţit cum ne cuprinde o mare neliniște, iar unii, fiind mai viteji, ieșiră din culcușurile lor și începură să desfunde hornul, apoi deschiseră ușa. Dar cel care deschise ușa leșină și se prăbuși fără cunoștinţă în zăpadă, ceea ce, văzând, am alergat spre el și l-am găsit leșinat. Și m-am dus degrabă să caut oţetul, și i-am frecat faţa până ce și-a revenit din leșin. După care, când ne-am revenit în fire, comandantul ne-a dat fiecăruia câte puţin vin ca să ne mai întărim inima…

La 11 a urmat vreme senină, dar cu un ger de neînchipuit pentru cine nu La încercat; până și ciubotele, îngheţate pe picioare, se făcuseră tari, ca de corn, iar înăuntru aveau pojghiţe de gheaţă, așa că nu le mai puteam folosi. Iar veșmintele de pe noi erau albite de promoroacă și de gheaţă”.

La 25 decembrie, timpul se menţinu la fel de geros. Vulpile parcă turbaseră pe acoperiș. Unul dintre marinari spuse că asta ar fi un semn rău, iar când ceilalţi îl întrebară de ce, el răspunse: „Fiindcă nu le putem pune în oală sau la frigare, căci atunci ar fi fost semn bun”.

Dacă anul 1596 se sfârșise printr-un ger năprasnic, nici începutul lui 1597 nu se arăta mai plăcut. Viscolele și gerurile cumplite nu le îngăduiră olandezilor să iasă din casă. Acolo îşi petrecură cu veselie sărbătoarea regilor, adică a bobotezei, după cum arată naiva și mișcătoarea povestire a lui Gerrit van Veer. „Drept care, i-am spus comandantului că în sărăcia noastră ne-am putea veseli puţin folosind o

parte din vinul care ne era împărţit din două în două zile. Și, având două livre de făină, am făcut clătite în ulei. Și fiecare aduse câte un pesmet din făină albă, pe care l-am muiat în vin și l-am mâncat. Și ni s-a părut că ne aflăm în patrie, printre rude și prieteni; și atâta ne-am simţit de bine, de parcă am fi făcut cine știe ce ospăţ cu lucruri grozav de gustoase. Am ales, după obicei, și un rege, cu ajutorul răvașelor, iar maistrul nostru tunar deveni rege al Novaia Zemlea, ţară îngrădită de două mări și lungă de peste două sute de leghe”.

Începând de la 21 ianuarie, vulpile se mai răriră; ursii se iviră din nou și ziua începu să crească, ceea ce le îngădui olandezilor, de atâta vreme închiși în casă, să mai iasă câte puţin. În ziua de 24, unul din marinari, care zăcea de multă vreme, muri și fu îngropat în zăpadă, la o oarecare distanţă de casă. La 28, pe o vreme minunată, ieșiră toţi să se plimbe, să facă alergări și aruncări cu ghiuleaua, ca să-și mai dezmorţească trupurile, căci erau grozav deslăbiţi și sufereau aproape toţi de scorbut. Marinarii erau atât de șubreziţi, încât trebuiră să depună mari eforturi ca să poată căra acasă lemnul necesar, în sfârșit, în primele zile ale lui martie, după mai multe furtuni și viscole, văzură că nu mai exista gheaţă pe mare. Cu toate acestea, însă, vremea se menţinea aspră și geroasă. Nu se puteau încă gândi să pornească în larg, cu atât mai mult cu cât nava mai era încă prinsă în gheaţă. La 15 aprilie, când cercetară corabia, o găsiră într-o stare destul de bună.

Când veni mai, marinarii începură să-și piardă răbdarea și să-l întrebe pe Barents dacă nu socotea că ar fi timpul să facă pregătirile de plecare. Dar Barents le răspunse că trebuiau să mai aștepte până la sfârșitul lunii și că atunci, dacă nu izbuteau să desprindă corabia, aveau să amenajeze în așa fel barca ceamare și încă o luntre, încât să le facă în stare să navigheze pe mare. La 20 mai, pregătirile de plecare fură începute; ne putem lesne închipui cu câtă bucurie și înflăcărare. Barca cea mare fu curăţită, velele reparate, luntrea și barca lăsate la apă, proviziile ambarcate. Apoi, văzând că apa era liberă și că vântul bătea cu putere, Heemskerk se duse la Barents, care fusese multă vreme bolnav, și îi declară „că i se părea nimerit să plece de acolo și să înceapă călătoria pentru a părăsi Novaia Zemlea”.

„Willem Barents scrisese mai înainte un răvaș, în care lămurea cum am pornit din Olanda ca să mergem spre împărăţia Chinei și tot ce ni s-a întâmplat, ca, dacă cineva ar veni după noi, să poată afla ce ni se întâmplase. Răvașul acela îl pusese în tocul unei muschete și îl spânzurase de vatră”.

La 13 iunie 1597, olandezii părăsiră, deci, corabia, care nu se clintise din temniţa ei de gheaţă, și porniră în larg cu cele două bărci. Atinseră Insulele Oran și apoi, navigând de-a lungul coastei apusene a insulelor Novaia Zemlea, înfruntară la fiecare pas noi primejdii.

„La 20 iunie, Klaus Andrison slăbi de tot și noi văzurăm că nu mai are mult de trăit. Timonierul șef veni în barca noastră și ne spuse că Andrison se simte foarte rău și că, vădit lucru, n-o s-o mai poată duce mult. La care Willem Barents spuse. «Mi se pare că nici eu nu mai am mult de trăit.» Nu-l credeam pe Barents atât de bolnav, căci stătea de vorbă cu noi și citea jurnalul pe care-l scriam despre călătoria noastră și discutam despre una și despre alta. La sfârșit, el lăsă jurnalul și-mi

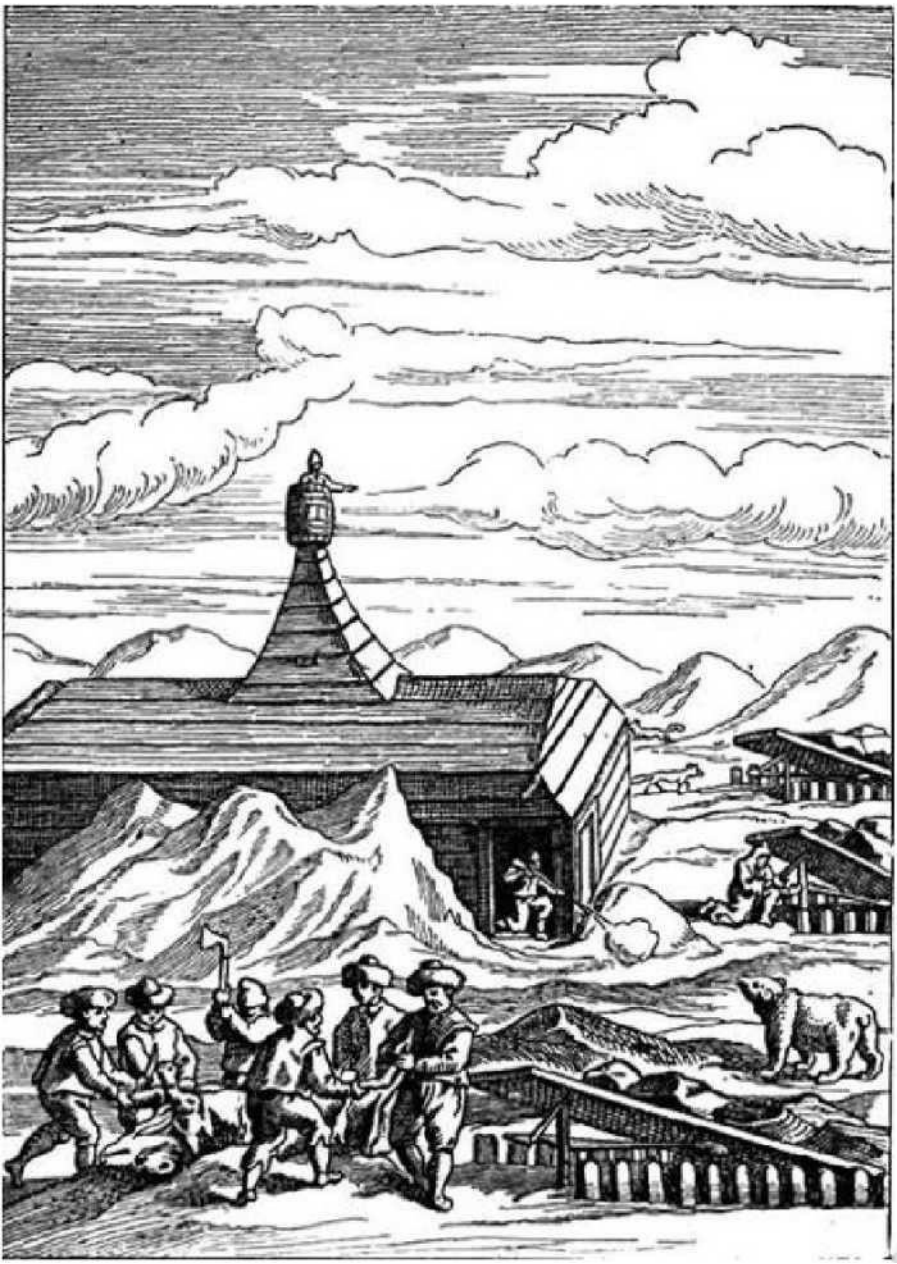

Exteriorul casei

spuse: «Gerrit, dă-mi să beau ceva». Îndată ce a băut i s-a făcut atât de rău, încât și-a dat ochii peste cap și a murit pe neașteptate. Nici n-am apucat măcar să-l chemăm pe comandant, care se afla în cealaltă barcă. Moartea lui Willem Barents ne-a mâhnit adânc, fiindcă el era principalul nostru conducător și singurul nostru pilot, în care ne puseserăm toată nădejdea".

Astfel muri, în mijlocul descoperirilor făcute, ca și urmașii săi Franklin și Hali, ilustrul Barents. În cuvintele atât de măsurate și de sobre ale scurtei cuvântări funerare scrise de Gerrit van Veer se simt dragostea, simpatia și încrederea pe care acest îndrăzneţ marinar știuse să le trezească în sufletele nefericiţilor săi tovarăși. Barents e una din gloriile Olandei, atât de bogată în navigatori viteji și iscusiţi. Vom arăta, îndată, ce s-a făcut ca să i se cinstească memoria.

După ce au fost siliţi de mai multe ori să scoată apa din ambarcaţiile gata să fie strivite de gheţuri, după ce au văzut de numeroase ori marea deschizându-se și închizându-se în faţa lor, după ce au îndurat setea și foamea, olandezii au ajuns la Capul Nassau. Forţaţi într-o bună zi să-și tragă pe banchiză luntrea amenințată să fie sfărâmată, pierdură o parte din provizii și abia scăpară de înec, căci gheaţa li se spărgea sub picioare. Printre atâtea mizerii, mai aveau uneori și noroc. Așa, de pildă, ajungând pe gheaţă la Insula Amiralităţii, găsiră acolo șaptezeci de ouă de raţă. „Dar nu știau cum să le ia. Până la urmă, unul dintre ei îşi scoase nădragii și-i legă în partea de jos; și, punând ouăle în ei, le purtară câte doi, prinse de o suliţă, pe când un al treilea purta muscheta. Și se reîntoarseră astfel, după ce lipsiseră douăsprezece ceasuri, din care pricină ne temuserăm să nu li se fi întâmplat vreo nenorocire. Ouăle au fost binevenite și le-am mâncat ca niște boieri". Începând de la 19 iulie, olandezii navigară pe o mare, dacă nu liberă de gheţuri, cel puţin scăpată degheţarii cei mari, cu care avuseseră atâta de furcă. La 28 iulie, intrând în Golful Krestovaia, întâlniră două ambarcaţii rusești, de care nu îndrăzniră la început să se apropie. Dar când îi văzură pe marinari venind spre ei, fără arme și făcându-le semne de prietenie, alungară orice teamă, cu atât mai mult cu cât îşi amintiră că îi mai întâlniseră anul trecut în preajma Insulei Valgaci. Rușii le dădură alimente și olandezii îşi reluară drumul, continuând să navigheze, atâta cât le îngăduia gheaţa, de-a lungul coastei Novaia Zemlea. O dată, la o coborâre, găsiră cochlearia, o plantă ale cărei frunze și seminţe sunt unul din cele mai puternice medicamente antiscorbutice din câte se cunosc. Iată de ce le mâncară cu pumnii și se simţiră aproape imediat mult mai bine. Totuși, proviziile erau pe sfârșite, nu mai aveau decât puţină pâine, iar carne aproape deloc. De aceea se hotărâră să pornească în larg, ca să mai scurteze distanţa care îi despărţea de coastele Rusiei, cu nădejdea că acolo vor întâlni câteva luntri cu pescari care i-ar fi putut ajuta. Și nădejdea nu le fu înșelată, deși mai avură destule chinuri de îndurat. Rușii se arătară foarte mișcaţi de nenorocirea lor și le dăruiră hrană pentru mai multe zile, care îi împiedică să moară de foame. O ceaţă groasă despărţi cele două ambarcaţii. Și ele nu se mai reîntâlniră decât după ce trecuseră mult dincolo de Capul Kanin, de cealaltă parte a Mării Albe, lângă Insula Kildin, unde niște pescari le dădură de veste olandezilor că la Kola se aflau trei corăbii din patrie, gata să întindă velele și

NOVA ZEMBLA
C. de Nassau
Prins Eylandt
Williams Eylandt
Barrs soort
Den Swarten hoeck
D'Admiraliteyts Eylandt
C. Plantio
Lamy bay
Groote bay
Lange nes
D'eerste hoeck
Canis hoeck
Swarte klip
Cossins hoeck
Crayer hoeck
Schapen hoeck
S. Laurens bay
Wiet haven
Lamb Eylandt
Heiligh Eylandt
Twe Eylandt
Wygats
Waigats
Spitsbergen
Staten Eylandt
Obby stroom
Vallden hoeck
Motzen
Kolguef
Mesen
TARTARIÆ PARS
RUSSIAE PARS
Duytsche mylen 15 in een graedt
10 20 30 40 50

să pornească spre casă. Olandezii îl trimiseră într-acolo pe unul din ei, însoţit de un lapon; omul se reîntoarse peste trei zile, cu o scrisoare semnată Jan Rijp. Mare le fu uimirea văzând semnătura aceasta! Și numai comparând scrisoarea cu altele câteva pe care Heemskerk le avea de la Rijp, se convinseră că venea într-adevăr de la căpitanul care îi însoţise cu un an mai înainte. Peste câteva zile, la 30 septembrie, Rijp veni în persoană, cu o barcă plină de provizii, să-i caute și să-i aducă la Kola, unde i se afla ancorată nava.

Rijp se minună grozav de cele povestite și de cumplita călătorie de aproape patru sute de leghe pe care ei o făcuseră și care durase nu mai puţin de o sută patru zile, de la 13 iunie la 25 septembrie. Câteva zile de odihnă și hrană sănătoasă și îmbelșugată se dovediră suficiente ca să alunge ultimele urme ale scorbutului și să-i refacă pe marinarii istoviţi. La 17 septembrie. Jan Rijp părăsi Kola și, la 1 noiembrie, echipajul olandez sosi la Amsterdam. „Aveam pe noi aceleași veșminte pe care le purtaserăm în Novaia Zemlea, spune Gerrit van Veer; purtam pe cap căciuli de vulpi-albe; și așa ne-am dus la casa lui Peter Hasselaer, care fusese unul din epitropii orașului Amsterdam însărcinat să conducă echiparea celor două corăbii, a lui Jan Rijp și a noastră. Sosiţi aici, ne-au privit toţi cu uimire, căci de multă vreme eram socotiţi morţi, iar zvonurile despre moartea noastră se răspândiseră în tot orașul. Vestea că am sosit ajunse și la palatul prinţului, unde se aflau atunci la masă monseniorul cancelar și ambasadorul prea ilustrului rege al Danemarcei, Norvegiei, goţilor și vandalilor. Astfel am fost duși în faţa lor de dl. L'Ecoutets și de seniorii din oraș, și i-am spus numitului senior ambasador și seniorilor burgmeisteri povestea călătoriei noastre. Apoi, fiecare dintre noi s-a dus la casa lui. Cei care nu erau din oraș au fost găzduiţi la han câtăva vreme, până ce ne-am primit banii cuveniţi, și-atunci fiecare s-a dus la casa lui".

Despre acești bravi marinari nu mai avem nimic de adăugat, în afară de faptul că van Veer publică, în anul următor, povestirea călătoriei lor și căheemskerk, după ce făcu mai multe campanii în India, primi în 1607 comanda unei flote de douăzeci și șase de nave, în fruntea cărora a dus, la 25 aprilie, împotriva spaniolilor, în faţa Gibraltarului, o bătălie grea, în care olandezii învinseră, dar el îşi pierdu viaţa.

Abia în 1871, aproape după trei sute de ani, a fost regăsit locul de iemare al nefericitului Barents și al însoţitorilor săi. El fusese primul care trecuse de punctul cel mai nordic al Novaia Zemlea și, până în epoca aceea, rămăsese singurul. La 7 septembrie 1871, comandantul norvegian Elling Carlsen, cunoscut prin numeroasele drumuri făcute în Marea Nordului și în Oceanul îngheţat, ajunse pe locul de ancorare al lui Barents și, la 9 septembrie, descoperi casa care îi adăpostise pe olandezi. Casa părea atunci construită, într-atât de uimitor de bine se păstrase. Totul se afla exact cum fusese lăsat la plecarea naufragiaţilor. Doar urșii, vulpile și alţi locuitori ai meleagurilor acestora neospitaliere vizitaseră locurile. În jurul casei se aflau împrăștiate butoaie mari, grămezi de oase de foci, de morse și de urși. În interior, totul se găsea neclintit din loc, formând o reproducere exactă a curioasei gravuri făcută de Gerrit van Veer. Paturile se aflau rânduite de-a lungul peretelui așa cum sunt înfăţișate în desen, ca și orologiul, muschetele, halebardele.

Printre uneltele casnice, armele și feluritele obiecte aduse de comandantul Carlsen, amintim două tigăi marinărești de aramă, niște păhăruţe, câteva ţevi de pușcă, niște dălţi și pile, o pereche de ciubote, nouăsprezece cartușiere, dintre care unele încă pline cu pulbere, pendula, un flaut, broaște de uși și lacăte, douăzeci și șase sfeșnice de cositor, fragmentele unor gravuri și trei cărţi olandeze, dintre care o *Istorie a Chinei,* ultima ediţie, de Mendoza, arată scopul urmărit de Barents în această expediţie, iar un *Manual de navigaţie* dovedește câtă grijă avea pilotul să se ţină la curent cu lucrările privind meseria sa[239].

Reîntors în portul Hammerfest, comandantul Carlsen întâlni un olandez, pe Lister Kay, care cumpără relicvele lui Barents și le înmânâ guvernului olandez. Obiectele acestea au fost depuse în muzeul marinei de la Haga, unde a fost construită o casă cu partea din faţă deschisă, exact după locuinţa reprodusă pe desenul lui Gerrit van Veer. Fiecare dintre obiectele sau uneltele aduse și-a reluat locul pe care îl ocupa în casa din Novaia Zemlea. Înconjurate de tot respectul și de toată dragostea pe care le merită, aceste preţioase mărturii ale unui important eveniment maritim, ale primei iernări în mările arctice, aceste mișcătoare amintiri de la Barents, de la Heemskerk și de la vrednicii lor tovarăși, constituie unul din cele mai interesante monumente ale muzeului. Lângă orologiu se află un cadran de aramă în mijlocul căruia e trasat un meridian. Acest ciudat cadran, inventat de Plancius și care servea fără doar și poate la determinarea deviaţiilor busolei, este astăzi singurul model existent al unui instrument nautic căruia nu i-a fost dat să fie prea răspândit. Sub acest aspect, el este la fel de preţios pe cât sunt, din alt punct de vedere, flautul la care îi plăcea să cânte lui Barents și ciubotele bietului marinar mort în iarna aceea. Ciudata colecţie nu poate fi privită fără o dureroasă strângere de inimă.

[239] Unul dintre obiectele cele mai interesante găsite în casa în care a iernat Barents cu tovarășii săi este manuscrisul lăsat de el și de Heemskerk în gaura hornului.

Capitolul IV

EXPEDIŢII PIRATEREȘTI ȘI ATACURI NAVALE

Francis Drake. Thomas Cavendish. Oliver van Noort. Walter Raleigh.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în afară de expediţiile întreprinse peste ocean, care erau echipate de guverne în vederea cuceririi de noi teritorii, sau de companiile de comerţ în scopuri comerciale, porneau în călătorii depărtate și persoane particulare, „aventurieri", cum erau numiţi pe atunci, care se îndeletniceau cu tâlhăria pe mare și cu comerţul de contrabandă, adesea cu știrea autorităţilor și sub tainica lor oblăduire.

Lupta înverșunată care se dădea între Anglia și Spania pentru supremaţia comercială pe mări se încheiase cu bătălia grandioasă din 1588: escadra engleză pricinui o înfrângere nimicitoare „Invincibilei Armade" spaniole. De atunci, puterea maritimă, comercială și colonială a Angliei crescu continuu, iar Spania se prefăcu treptat într-o putere de mâna a doua. Cu mult înainte, însă, de această memorabilă bătălie, piraţii englezi subminau forţa inamicului, atacând pe neașteptate convoaiele de nave spaniole care se întorceau în metropolă cu încărcături preţioase de aur, argint și tot soiul de mărfuri coloniale și făcând incursiuni disperate în porturile și forturile spaniole răspândite pe coasta Americii Centrale și a Americii de Sud. În aceste operaţii, aventurierii ori piereau, ori puneau mâna pe mari bogăţii, împărţindu-și apoi prada cu înalţii demnitari, cu miniștri și chiar cu regina Elisabeta, care participau neoficial la echiparea expediţiilor piraterești.

Câţiva dintre piraţii englezi au săvârșit călătorii atât de remarcabile, încât amintirea lor s-a păstrat în istoria navigaţiei și a descoperirilor geografice.

Unul din acești „piraţi regali" care au contribuit la lărgirea cunoștinţelor contemporanilor lor despre Pământ a fost vestitul Francis Drake.

Francis Drake, care prin curajul său nestăvilit avea să câștige milioane, altminteri pierdute la fel de ușor pe cât le câștigase, s-a născut în 1540, într-o cocioabă nenorocită din Tavistock, în Devonshire. Tatăl său, Edmund Drake, era unul din preoţii aceia de ţară care se dedau trup și suflet educării poporului. Iar sărăcia lui mergea mână în mână cu stima pe care i-o purtau oamenii pentru caracterul lui. Împovărat cu întreţinerea familiei, Edmund Drake se văzu silit să-și lase fiul să îmbrăţișeze cariera de marinar, pentru care băiatul părea să aibă o adevărată patimă. Tânărul Francis Drake servi deci, ca mus pe bordul unei nave de cabotaj care făcea legătura cu Olanda. Muncitor, activ, dârz, econom, Drake dobândi curând cunoștinţele teoretice necesare conducerii unei nave. După ce realiză câteva economii, sporite prin vânzarea unei ambarcaţii pe care i-o lăsase moștenire primul său patron, Drake făcu câteva călătorii mai lungi, vizită Golful Biscaya, Golful Guineei şi-și cheltui toţi banii ca să-și procure marfa pe care trebuia s-o vândă în Indiile Occidentale. Dar nici nu apucă să ajungă la Rio de la Hacha, când, nu se știe pentru care motiv neîntemeiat, nava și marfa îi fură confiscate de

spanioli. Toate reclamaţiile lui Drake, care se vedea ruinat, fură zadarnice. Tânărul jură atunci să se răzbune pentru nedreptatea îndurată şi-şi ţinu cuvântul.

În 1567, adică la doi ani după această întâmplare, o mică flotă de șase nave de război, dintre care cel mai mare avea șapte sute de tone, plecă din Plymouth, cu aprobarea reginei, să facă o expediţie pe coastele Mexicului. Drake comanda o navă de cincizeci de tone. Mai întâi fură capturaţi câteva sute de negri la Capul Verde, ca o repetiţie generală pentru ceea ce avea să se petreacă în Mexic. Apoi, englezii asediară Mina, de unde mai răpiră niște negri pentru a-i vinde în Antile. Hawkins, sfătuit fără doar și poate de Drake, puse stăpânire pe orașul Rio de la Hacha; apoi ajunse la San Juan de Ulloa, după o furtună cumplită. Dar portul cuprindea o flotă numeroasă și avea artilerie puternică. Flota engleză fu înfrântă, iar Drake izbuti cu mare greutate să ajungă iar pe coasta Angliei, în ianuarie 1569.

Drake făcu apoi două expediţii în Indiile Occidentale, ca să studieze locurile. Când socoti că posedă cunoștinţele necesare, armă pe cheltuiala lui două nave: „Swan", de douăzeci și cinci de tone, sub comanda fratelui său John, și „Pașa din Plymouth", de șaptezeci și cinci de tone. Cele două nave de război aveau un echipaj compus din șaptezeci și trei de lupi de mare, pe care se putea pune bază. Din iulie 1572 până în august 1573, când singur, când împreună cu un oarecare căpitan Rawse, Drake făcu o croazieră fructuoasă pe coastele Golfului Darien, atacă orașele Vera Cruz și Nombre de Dios, adunând o pradă considerabilă. Din nefericire, în timpul călătoriilor acestora se petreceau numeroase cruzimi și acte de violenţă, care astăzi ne-ar face să roșim. Dar nu vom stărui asupra scenelor de piraterie și de barbarie, atât de frecvente în secolul al XVI-lea.

După ce luă parte la înăbușirea răscoalei poporului irlandez, Drake, al cărui nume începuse să devină cunoscut, izbuti să fie prezentat reginei Elisabeta, căreia îi expuse planul de a merge să pustiască ţărmul apusean al Americii de Sud, trecând prin Strâmtoarea Magellan; și obţinu, odată cu titlul de amiral, o flotă compusă din cinci nave de război, în care fură ambarcaţi o sută șaizeci de marinari de elită.

Plecat din Plymouth la 15 noiembrie 1577, Francis Drake avu câteva legături cu maurii din Mogador care nu-i fac deloc cinste, captură o pradă nu prea însemnată înainte de a ajunge la Insulele Capului Verde, unde își reîmprospătă proviziile, și navigă apoi cincizeci și șase de zile ca să traverseze Atlanticul și să ajungă pe coasta Braziliei. Mergând apoi de-a lungul coastei, ajunse în estuarul La Platei, unde se opri să-și reîmprospăteze provizia de apă, după care navigă până în Golfuleţul Focilor din Patagonia, unde făcu schimb cu sălbaticii și ucise numeroși pinguini și foci pentru aprovizionarea echipajelor. „Câţiva dintre patagonezii zăriţi la 13 mai ceva mai jos de Golfuleţul Focilor, spune relatarea originală a călătoriei, purtau pe cap ceva asemănător coarnelor și aveau toţi capetele împodobite cu pene de păsări deosebit de frumoase. Și mai aveau, de asemenea, feţele zugrăvite în mai multe culori și făcute să nu semene una cu alta; și fiecare dintre ei ţinea în mână un arc, din care de câte ori trăgeau porneau câte două săgeţi odată. Patagonezii sunt bărbaţi foarte sprinteni și, după câte am putut vedea, destul de

pricepuţi în ale războiului, căci păstrau ordinea când mărșăluiau și când înaintau și din puţini câţi erau făceau să pară mulţime mare". În lucrarea sa *Călători vechi și moderni,* Ed. Charton observă că Drake nu insistă asupra staturii neobișnuite pe care Magellan le-o atribuise patagonezilor. Și există mai multe motive serioase pentru aceasta. În Patagonia nu trăiește numai un trib, iar descrierea pe care Drake o face sălbaticilor întâlniţi de el nu se aseamănă deloc cu aceea pe care Pigafetta o face patagonezilor din portul San Julian. Dacă există, așa cum astăzi pare dovedit, un neam de oameni deosebit de înalţi, regiunea locuită de ei pare fixată pe malurile strâmtorii, la extremitatea sudică a Patagoniei, și nu la cincisprezece zile depărtare de Puerto Deseado, unde Drake sosi la 2 iunie. În ziua următoare, el intră în portul San Julian, unde găsi o spânzurătoare ridicată odinioară de Magellan pentru pedepsirea câtorva răzvrătiţi din echipaj. La rândul lui, Drake alese locul acesta ca să scape de unul dintre comandanţi, numit Doughty, acuzat nu fără temei de trădare și înșelăciune, și care, de mai multe ori, se despărţise de flotă. Deoarece câţiva marinari mărturisiseră că Doughty îi îndemnase să se revolte și să se despartă de flotă, comandantul fu acuzat de crimă de răzvrătire și ademenire de oameni, pentru care, potrivit legilor Angliei, un consiliu de război îl osândi la tăierea capului. Osânda fu executată pe loc, deși Doughty îşi susţinuse cu tărie până în ultima clipă nevinovăţia. Vina comandantului Doughty era oare temeinic dovedită? Dacă Drake a fost acuzat la reîntoarcerea în Anglia, cu toată moderaţia arătată totdeauna faţă de ai săi, că a profitat de ocazie ca să scape de un dușman de care se temea, e greu de admis că toţi cei patruzeci de judecători care au rostit sentinţa s-au înţeles între ei să se supună planurilor tainice ale amiralului și să condamne un nevinovat.

La 29 august, flota, redusă la trei nave în urma avariilor suferite de două nave, pe care amiralul le nimici curând, intră în strâmtoarea unde nimeni nu mai pătrunsese de la trecerea lui Magellan. Deși găsi locuri de debarcare nespus de frumoase, Drake constată că era greu de ancorat în ele din pricina adâncimii mici a apei lângă mal, cât și din pricina vântului violent care bătea în rafale neașteptate și făcea navigaţia primejdioasă. O vijelie se abătu asupra lui la ieșirea din strâmtoare în Pacific și Drake văzu cum îi piere una din nave, iar de ultima care îi mai rămăsese ca însoţitoare se văzu despărţit peste câteva zile și n-o mai reîntâlni până la sfârșitul campaniei. Târât de curenţi spre sud de strâmtoare, până la 57°31, Drake rămase, deci, numai cu o corabie, dar corabia aceasta le făcu spaniolilor cel puţin tot atâtea pagube cât le-ar fi putut face întreaga flotă pe care Drake o avusese sub comanda sa la plecarea din Anglia.

Prin urmare, Drake a fost cel dintâi european care a atins Capul Horn și strâmtoarea, căreia i-a fost dat ulterior numele său (Strâmtoarea Drake). Când furtuna se potoli, Drake îşi începu uimitoarea sa navigaţie pe Oceanul Pacific.

La 25 noiembrie, englezii ancorară în Insula Chiloe. Pe această insulă fertilă, populată dens cu indieni araucani, care fugiseră de pe continent din pricina cruzimii spaniolilor, Drake hotărî să acorde odihnă echipajului său istovit. La început, indienii se arătară ospitalieri, dar a doua zi îi atacară pe neașteptate pe englezi. Au

fost uciși în lupta care a urmat doi marinari, iar alţi mulţi au fost răniţi. Drake însuși, rănit și el, izbuti cu greu să ajungă până la corabie. Amiralul era cel mai mult necăjit de faptul că fusese nevoit să părăsească Chiloe, fără să-i fi pedepsit pe indieni pentru fapta lor.

În realitate, vina o purta însuși Drake, deoarece le vorbise indienilor în spaniolă. Luându-i pe englezi drept schingiuitorii lor spanioli, indienii nu întârziaseră să-și verse mânia asupra lor.

În portul Valparaiso, englezii puseră mâna pe o corabie bogat încărcată cu vinuri de Chile și cu lingouri de aur preţuite la 37.000 de ducaţi; apoi jefuiră orașul, părăsit în grabă de locuitori. La Coquimbo, cum prezenţa îi fusese semnalată, Drake se pomeni în faţa unor forţe impunătoare, care îl siliră să se reîmbarce. La Arica, englezii jefuiră trei mici ambarcaţii și găsiră într-una din ele cincizeci și șapte de bare de argint, preţuite la 50160 de livre. În portul Lima, unde se aflau ancorate douăsprezece nave sau barcaze mari, prada fu deosebit de mare. Dar cel mai mult îl bucură pe Drake vestea că un galion, numit „Cagafuego", cu o încărcătură bogată, se îndrepta spre Paraca. Amiralul se năpusti imediat în urmărirea lui și nu-i fu greu, în dreptul Capului San Francisco, să pună mâna pe „Cagafuego", pe al cărei bord găsi optzeci de livre de aur. Din care pricină, pilotul corăbiei spaniole îi spuse râzând: „Amirale, nava noastră n-ar trebui să se cheme „Cagafuego" (scuipă foc), ci mai degrabă „Cagaplata" (scuipă bani), iar a voastră ar trebui să se cheme „Cagafuego". După alte câteva capturi mai mult sau mai puţin bogate, făcute pe coastele Perú-ului, Drake, aflând că o mare flotă spaniolă se pregătea să pornească împotriva lui, socoti că ar fi timpul să se reîntoarcă în Anglia. Pentru aceasta, în faţa navei i se deschideau trei posibilităţi: să treacă din nou prin Strâmtoarea Magellan; să traverseze Marea Sudului și să treacă pe lângă Capul Bunei Speranţe, ca să se reîntoarcă prin Atlantic; să meargă de-a lungul coastelor americane și să se reîntoarcă prin Marea îngheţată. Lui Drake i se păru mai sigură această a treia cale, sperând să afle o trecere pe la nord-vest din Oceanul Pacific în cel Atlantic și pe ea o alese. Porni, deci, în larg, atinse 38° latitudine nordică și debarcă în Golful San Francisco, descoperit cu trei ani mai înainte de către Bodega. Era în luna iunie. Temperatura scăzuse mult și zăpada acoperea pământul. Amănuntele pe care Drake le da în legătură cu primirea făcută de indigeni sunt destul de curioase: „Când am sosit, sălbaticii s-au minunat văzându-ne și, socotindu-ne zei, ne-au primit cu mult respect și smerenie.

Cât timp am rămas acolo, au continuat să vină să ne vadă și să ne aducă fie podoabe frumoase făcute din pene de felurite culori, fie *petun* (tabac), care e o buruiană folosită în mod obișnuit de indigeni. Dar înainte de a ni le înfăţișă, ei se opreau ceva mai departe, într-un loc unde ne ridicaserăm corturile. Apoi ne ţineau cuvântări lungi, asemănătoare cu predicile, și, când le sfârșeau, îşi lăsau arcurile și săgeţile acolo și se apropiau de noi ca să ne ofere darurile lor.

Când au venit pentru prima oară, femeile lor s-au oprit în același loc şişi-au zgâriat și și-au jupuit pielea și carnea de pe obraji, jeluindu-se cât se poate de frumos, ceea ce ne-a mirat foarte. Dar am aflat că aceasta era un fel de jertfa adusă

nouă”.

Drake nu urcă mai spre nord și renunţă la planul de a se reîntoarce prin Marea îngheţată. Își întinse velele ca să coboare spre ecuator, să ajungă la Moluce și să se reîntoarcă în Anglia pe la Capul Bunei Speranţe. Cum partea aceasta a călătoriei s-a desfășurat prin ţinuturi cunoscute și cum observaţiile lui Drake nu sunt nici numeroase și nici noi, le vom povesti pe scurt.

În ziua de 30 septembrie 1579, Drake atinse, la 8° latitudine nordică, un grup de insule (Mariane) ai căror locuitori aveau urechile foarte alungitedin pricina greutăţii unor podoabe prinse de ele; unghiile, lăsate să crească, păreau că le servesc drept arme de apărare; dinţii, negri cum este catranul de pe corăbii, căpătau culoarea aceasta datorită folosirii betelului. După ce se odihni acolo, Drake trecu prin Filipine și ajunse, în ziua de 14 noiembrie, la Temate (Arhipelagul Moluce). Căpetenia acestei insule veni spre navă cu patru luntri, în care se aflau sfetnicii săi mai de frunte, îmbrăcaţi în veșminte de ceremonie. După un schimb de politeţi și de daruri, englezii primiră orez, trestie-de-zahăr, găini, *figo,* cuișoare și fainã de sago. A doua zi, câţiva marinari coborâţi pe uscat asistară la o primire fastuoasă. „În faţa căpeteniei era purtată o bogată umbrelă sau umbrar, brodată toată cu aur. Căpetenia se îmbrăcase după moda din partea locului, dar cu veșminte mult mai măreţe, căci era acoperit de la umeri până la călcâie într-o mantie din fir de aur. Iar drept găteală pentru cap avea un soi de turban ţesut din fir subţire de aur și îmbogăţit cu giuvaieruri și cu ciucuri din aceeași ţesătură. La gât îi atârna un frumos lanţ de aur cu zale largi, în două și trei șiraguri. Pe degete avea șase inele cu pietre extrem de preţioase, iar picioarele îi erau încălţate în pantofi de marochin”.

După ce rămase câtăva vreme în insulă ca să-și refacă echipajul, Drake pomi iar în larg; dar se ciocni de o stâncă, la 9 ianuarie 1580, și fu silit, ca să aducă nava la linia de plutire, să-și arunce peste bord opt tunuri și o mare cantitate de provizii. O lună mai târziu, amiralul sosea la Baratene, unde îşi repară corabia. Pe insula aceasta se găsea mult argint, aur, arama și sulf, mirodenii, lămâi, castraveţi, cocos și alte fructe delicioase. „Ne-am umplut corăbiile și pot spune că de la plecarea noastră din Anglia nu mai găsisem nicăieri atâta belșug de hrană și de băuturi răcoritoare câte am aflat aici și în Ternate”.

Părăsind insula aceasta atât de bogată, Drake ancoră lângă Djawa, unde îl primiră cu multă prietenie atât cele cinci căpetenii care-și împărţeau domnia, cât și localnicii. „Oamenii aceștia sunt chipeși la înfăţișare și tare curioși; sunt bine înarmaţi cu săbii, pumnale și scuturi, toate armele lor fiind făcute cu mult meșteșug”. Abia sosise Drake în Djawa când află că nu departe de acolo se afla ancorată o flotă puternică. Bănuind că e vorba de o flotă spaniolă și vrând s-o evite, Drake ridică în grabă ancora. În primele zile ale lunii iunie trecu pe lângă Capul Bunei Speranţe, apoi coborî la Sierra Leone ca să ia apă de băut și reintră la Plymouth la 3 noiembrie 1580, după *o* absenţă de trei ani fără câteva zile, în care timp făcuse ocolul Pământului.

Primirea pe care o avu în Anglia fu mai întâi extrem de rece. Jefuirea orașelor

și a navelor spaniole, cât timp cele două ţări se aflau în plină pace, îl făceau pe drept cuvânt să fie socotit de către o parte a societăţii drept un pirat care calcă în picioare drepturile oamenilor. Regina însăși, reţinută de necesităţi diplomatice, se prefăcu timp de cinci luni că n-a aflat de reîntoarcerea lui. Dar, după acest răgaz, fie că împrejurările se schimbaseră, fie că nu mai voia să-l ţină la distanţă, regina veni la Deptford, unde se afla ancorată nava lui Drake, se urcă la bord și-i conferi navigatorului titlul de cavaler.

Începând din momentul acela, rolul lui de descoperitor e sfârșit, iar viaţa lui de războinic și de dușman înverșunat al spaniolilor nu ne mai privește. Încărcat de onoruri, investit cu comandamente importante, Drake muri în larg la 28 aprilie 1596, pe când pornise într-o expediţie împotriva spaniolilor.

Lui îi revine cinstea de a fi trecut, al doilea, Strâmtoarea Magellan și de a fi vizitat primul Ţara de Foc până pe meleagurile Capului Horn. El a urcat, de asemenea, pe coasta Americii de Nord mai sus decât urcaseră înaintașii lui și a descoperit mai multe insule și arhipelaguri. Navigator extrem de priceput, Drake a ieșit foarte lesne din Strâmtoarea Magellan și, dacă îi sunt atribuite puţine descoperiri, pricina pare să fie faptul că n-a ţinut să le noteze în jurnal sau că le-a trecut adeseori cu atâta inexactitate, încât anevoie mai pot fi regăsite. Drake este cel ce a început atacurile navale prin surprindere, atacuri cu ajutorul cărora englezii, iar mai târziu olandezii aveau să le pricinuiască atâtea pagube spaniolilor. Câștigurile uriașe scoase de pe urma acestui soi de război dădură imbold contemporanilor săi și făcură să se nască în ei dragostea de navigaţii lungi și aventuroase.

Cel mai faimos dintre cei ce au urmat pilda lui Drake a fost, fără îndoială. Thomas Cavendish sau Candish. Intrat de foarte tânăr în marina militară engleză, în 1585 obţine dreptul să facă o expediţie de jaf în Indiile Orientale și se reîntoarse în Anglia cu o pradă considerabilă. Încurajat de succesul și de ușurinţa cu care puteau fi atacate căile maritime, Cavendish socoti că n-ar prinde rău deloc dacă și-ar dobândi în felul acesta și gloria, și averea, își cumpără, deci, trei nave, pe care ambarcă o sută douăzeci și trei de soldaţi și marinari. Plecând în larg la 22 iulie 1586, trecu pe lângă Insulele Canare, coborî la Sierra Leone, atacă și jefui orașul, apoi întinse iar velele, traversă Atlanticul, atinse Capul San Sebastian din Brazilia, navigă de-a lungul coastei Patagoniei și ajunse, la 27 noiembrie, în Puerto Deseado[240]. Acolo găsi numeroși câini-de-mare, foarte mari și puternici, pe care abia dacă puteau să-i ucidă patru oameni laolaltă, și nenumărate păsări pe care lipsa aripilor le împiedicau să zboare și care se hrăneau cu pești, păsări cunoscute în genere sub numele de pinguini. În portul acesta deosebit de bine adăpostit, navele fură trase pe uscat pentru a fi reparate. Cât timp dură reparaţia, Cavendish avu câteva ciocniri cu patagonezii, „oameni de statură gigantică și ale căror picioare aveau 18 şchioape lungime” (adică aproximativ 50 de centimetri); patagonezii îi

---

[240] *Puerto Deseado* - port în Patagonia.

Elisabeta I îl înnobilează pe Drake

rănind doi marinari, trăgând cu săgeţi ale căror vârfuri erau făcute din pietre tăioase.

La 7 ianuarie 1587, Cavendish intră în Strâmtoarea Magellan și culese, de pe partea cea mai îngustă a canalului, douăzeci și unu de spanioli și două femei, singurii supravieţuitori ai coloniei întemeiate, sub numele de Villa Felipe, de căpitanul Sarmiento. Construită ca să oprească trecerea prin strâmtoare, așezarea aceasta număra patru forturi și mai multe biserici. Cavendish putu să zărească fortăreaţa pe atunci pustie și care începuse să se ruineze. Locuitorii ei, ţinuţi de atacurile necontenite ale sălbaticilor în imposibilitate absolută de a cultiva pământul, muriseră de foame sau pieriseră încercând să ajungă la așezările spaniole din Chile. În urma acestei jalnice povestiri, Cavendish schimbă numele de Villa Felipe în Portul Foametei. La 21 ianuarie, el intră într-un frumos golf, care primi numele de Elisabeta și unde fu înmormântat marangozul (dulgherul) de pe „Hugh Gallant". Nu departe de acolo se revărsa un râu frumos, pe malurile căruia locuiau antropofagii, care, după ce se războiseră atât de cumplit cu spaniolii, încercară acum zadarnic să-i atragă pe englezi înăuntrul ţării.

La 24 februarie, pe când ieșea din strâmtoare în Marea Sudului, mica escadră fu surprinsă și împrăștiată de o furtună violentă. „Hugh Gallant", rămasă singură și făcând apă la toate încheieturile, abia se mai ţinea pe valuri. În ziua de 24, reîntâlnindu-și navele însoţitoare, Cavendish încerca zadamic să debarce în Insula Chiloc, unde și Drake avusese atâtea de îndurat de la araucani. Ţinutul acesta, bogat în aur și argint, nu putuse fi supus până atunci de spanioli, iar localnicii, hotărâţi să-și apere cu orice preţ libertatea, respingeau cu armele în mâini orice încercare de debarcare. Cavendish trebui să meargă, deci, în Insula Santa Maria, unde indienii, luându-i pe englezi drept spanioli, le aduseră din belșug porumb, găini, batate[241], porci și alte provizii.

În ziua de 30 martie, Cavendish aruncă ancora la 32°50', în Golful Quintero. Boi, vaci, cai sălbatici, ierburi, numeroase potârnichi, iată ce întâlniră câţiva dintre mușchetarii trimiși în recunoaştere pe uscat. Atacat de spanioli, Cavendish trebui să se reîntoarcă la nave, după ce pierdu doisprezece oameni. El pustii apoi, jefui și arse orașele Callao, Pisca, Paita și devastă Insula Puna, unde luă o pradă de 645.000 de livre[242] în monedă de aur. După ce-l scufundă pe „Hugh Gallant" fiindcă nu mai putea naviga. Cavendish îşi continuă fructuoasa lui raită cu două nave. În dreptul Noii Spanii incendie o corabie de o sută douăzeci de tone și puse stăpânire, după șase ore de luptă, pe o navă de șapte sute opt tone, încărcată cu stofe bogate și cu 122.000 pesos de aur. Atunci, „triumfător și mulţumit", Cavendish voi să pună

---

[241] *Batate* - plantă din familia convolvulaceelor cu tuberculi fainoși (cartofi dulci) care se folosesc ca aliment și se utilizează pentru prepararea amidonului și alcoolului. Se cultivă în ţările tropicale.

[242] *Livră* - monedă franceză de argint de la începutul secolului al XVIII-lea, ceva mai mică decât un franc.

la adăpost de surprize trofeele pe care le ducea cu el. Trecu, deci, prin Insulele Hoţilor, prin Filipine, prin Djawa, ocoli Capul Bunei Speranţe, se odihni la Sf. Elena și ancoră, în ziua de 9 septembrie 1588, la Plymouth, după doi ani de călătorie însoţită de atacuri și de lupte. Dar nu degeaba spune proverbul că e mai greu să păstrezi decât să câştigi: Cavendish făcu totul ca să-l adeverească. La doi ani după reîntoarcere, din imensele bogăţii pe care le adusese cu el nu-i mai rămăsese decât suma necesară pregătirii unei a treia expediţii. Aceasta avea să fie și ultima.

Plecat cu cinci nave, la 6 august 1591, Cavendish îşi văzu flota risipită de furtună pe coasta Patagoniei și nu putu să-și adune navele decât în portul Deseado. Prins de niște uragane cumplite în Strâmtoarea Magellan, navigatorul fu silit să pornească înapoi, după ce se văzu părăsit de trei dintre nave. Lipsa de alimente proaspete, frigul, toate lipsurile de tot felul pe care trebui să le îndure și care îi decimară echipajul îl siliră să pornească în susul coastei Braziliei, unde portughezii îi stăviliră orice încercare de a coborî la uscat. Cavendish trebui, deci, să pornească din nou în larg, fără să-şi fi putut împrospăta proviziile. Și poate că mâhnirea, unită cu lipsurile grele, îi luă zilele înainte de a ajunge iar pe coasta Angliei. Iată sfârșitul de care avu parte acest vestit pirat, care săvârșise cea de-a treia navigaţie în jurul lumii.

La un an după reîntoarcerea celor ce-l însoţiseră pe Barents, două nave. „Mauritius” și „Hendrick Fredrick”, împreună cu două iahturi „Eendracht” și „Speranţa”, cu un echipaj de două sute patruzeci și opt de oameni, părăsiră Amsterdamul, în ziua de 2 iulie 1598. Comandantul șef al escadrei acesteia era Oliver van Noort, pe atunci în jurul vârstei de treizeci de ani, binecunoscut prin mai multe călătorii de cursă lungă. Drept secund, van Noort îl avea pe Iacob Claaz de Ulpenda, iar ca pilot pe un anume Melis, un marinar destoinic, de origine engleză. Expediţia aceasta, armată de mai mulţi negustori din Amsterdam cu ajutorul și concursul Statelor Generale, trebuia să urmărească un dublu scop: era, în același timp, și comercială, și piraterească. La început, olandezii se mulţumiseră să ia din Portugalia mărfurile pe care le transportau cu navele lor de cabotaj în toată Europa; acum erau nevoiţi să meargă după ele chiar pe locurile de producţie. Pentru aceasta, van Noort trebuia să le arate compatrioţilor săi calea inaugurată de Magellan și să facă, în drum, cât mai mult rău posibil spaniolilor și portughezilor. Pe atunci, Filip al II-lea, al cărui jug olandezii îl scuturaseră și care adăugase Portugalia la celelalte state ale sale, le interzisese supușilor săi orice fel de legături comerciale cu răzvrătiţii din Ţările de Jos. Pentru Olanda, dacă nu voia să fie ruinată și să recadă astfel din nou sub dominaţia spaniolă, era, deci, absolut necesar să-și deschidă cale spre insulele mirodeniilor. Drumul cel mai puţin bătut de navele dușmane trecea prin strâmtoarea Magellan; el îi fu indicat lui van Noort.

După ce trecură pe la Gore, olandezii poposiră în Golful Guineei, pe Insula Principe. Portughezii, prefăcându-se că-i primesc prietenește când coborârăepe uscat, profitară de o ocazie favorabilă ca să se năpustească asupra lor și să-i măcelărească tară pic de milă. Astfel îşi pierdură viaţa Cornelius van Noort, fratele amiralului, Melis, Daniel Goerrits și Jan van Bremen; doar căpitanul Peter Esias

Vânătoare de lei mare

izbuti să scape. Furios din pricina capcanei întinse, van Noort debarcă imediat cu o sută douăzeci de oameni, dar îi găsi pe portughezi atât de bine fortificaţi, încât, după o scurtă ciocnire în care mai pierdu încă șaptesprezece oameni, uciși sau răniţi, trebui să ridice ancora fără să poată răzbuna nevrednica și lașa trădare căreia îi căzuseră victimă fratele său și încă doisprezece oameni. Ajungând pe coastele Braziliei, van Noort ancoră în Golful Rio de Janeiro. Trimise pe uscat câţiva marinari ca să aducă apă de băut și să cumpere ceva provizii de la indigeni, dar portughezii se opuseră debarcării și uciseră unsprezece oameni. Apoi, alungaţi de pe coastele Braziliei de portughezi și de indigeni, împinși, de vânturi potrivnice, după ce încercară zadarnic să ajungă în Insula Sfânta Elena, de unde sperau să poată lua proviziile proaspete de care simţeau cea mai arzătoare nevoie, olandezii, lipsiţi de pilot, rătăciră la întâmplare pe ocean. Într-un târziu, debarcară pe insulele pustii Martin-Vaz, ajunseră din nou pe coastele Braziliei, la Rio Dolce, pe care o luară drept Insula Ascension, și fură siliţi până la urmă să ierneze în insula pustie Santa Clara. În timpul popasului acestuia se petrecută mai multe evenimente neplăcute. Nava-amiral se ciocni cu atâta putere de o stâncă, aflată sub apă încât, pe o mare mai agitată, nava ar fi fost pierdută. Mai avură loc, de asemenea, câteva execuţii sângeroase și barbare ale marinarilor răsculaţi, mai ales aceea a unui biet om care, fiindcă rănise un pilot cu o lovitură de cuţit, fu osândit să i se ţintuiască mâna de catargul cel mare. Numeroși bolnavi de pe nave fură debarcaţi și aproape toţi se vindecară după două săptămâni. Între 2 și 21 iunie, van Noort rămase pe insula aceasta, care se afla la numai o leghe de continent. Dar, înainte de a porni în larg, amiralul fu silit să incendieze iahtul „Eendracht”, căci nu mai avea destui oameni ca să-l manevreze. Abia la 20 decembrie, după ce fusese târât spre mal de mai multe furtuni, putu să ancoreze în Puerto Deseado, unde echipajul ucise în câteva zile numeroși câini și lei-de-mare[243] și peste cinci mii de pinguini. „Amiralul, spune traducerea franceză a relatării lui van Noort, merse pe uscat cu o trupă înarmată, nu zări nici picior de om, ci doar câteva morminte în care indigenii îşi puneau morţii, pitite printre stânci, acoperite cu bolovani, colorate în roșu și împodobite cu săgeţi, lănci și tot soiul de ciudăţenii pe care le folosesc drept arme”.

Olandezii mai văzură, de asemenea, dar prea departe ca să-i poată împușca, bivoli, cerbi și struţi, și adunară dintr-un singur cuib zece ouă de-ale acestei păsări. Îndelungata navigaţie prin defileurile și lacurile Strâmtorii Magellan mai e marcată și prin întâlnirea a doua nave olandeze, sub comanda lui Sebald van Weerdt, care iernase nu departe de Golful Mauritius, și printăsarea în părăsire a viceamiralului Claaz, care, zice-se, se făcuse de mai multe ori vinovat de nesupunere. Părăsirile atât de des săvârșite pe atunci de navigatorii spanioli, englezi și olandezi nu sunt

---

[243] *Leu-de-mare* - denumire generică a unor specii de animale din familia morselor; lungimea corpului atinge 3,5 m. La masculii adulți, părul de pe gât, piept și omoplați este lung, semănând cu coama de leu. Se utilizează pielea și grăsimea.

oare niște semne ale timpului? Ceea ce socotim astăzi drept o barbarie îngrozitoare li se părea fără doar și poate o pedeapsă relativ blândă oamenilor acestora, obișnuiţi să nu pună mare preţ pe viaţa altuia. Și, totuși, există faptă mai cumplită decât să lași un om în părăsire, fără arme și fără provizii, într-un loc pustiu?

La 29 februarie 1600, van Noort ieși în Pacific, după ce avu nevoie de nouăzeci și nouă de zile ca să străbată strâmtoarea. Cincisprezece zile mai târziu, o furtună îl despărţea de „Hendrick Fredrick", de care n-avea să mai audă vorbindu-se niciodată. Rămas cu un iaht, navigă de-a lungul coastelor din Chile, unde putu să-și procure hrană din belșug de la araucani în schimbul cuţitelor de Nürnberg, al securilor, cămășilor, pălăriilor și al altor obiecte fără mare valoare. După ce pustii, jefui și arse numeroase orașe atât pe coasta din Chile, cât și pe cea din Perú, după ce scufundă toate corăbiile spaniole întâlnite în cale și adună o pradă uriașă, van Noort, aflând că o escadră sub ordinele fratelui viceregelui, don Luis de Velasco, fusese trimisă în urmărirea sa, socoti nimerit să pornească drept spre Insulele Hoţilor, unde sosi la 16 septembrie. „Localnicii veniră cu peste două sute de pirogi în jurul navei noastre, aflându-se câte trei, patru sau cinci oameni într-o pirogă și strigând laolaltă: *«Hierro, hierro»*[244], căci se deprinseseră să-l preţuiască. Localnicii trăiesc pe apă la fel de bine ca pe uscat și știu să se scufunde cu multă îndemânare, lucru pe care l-am văzut aruncând în mare cinci bucăţi de fier, scoase toate la suprafaţă de un singur scufundător". Van Noort putu să constate, spre paguba lui, că insulele îşi meritau numele. Într-adevăr, insularii căutau să scoată până și cuiele navei și să ia tot ce le cădea sub mână. Unul dintre ei, izbutind să se caţere în lungul unei parâme, avu chiar îndrăzneala să pătrundă într-o cabină și să înhaţe o sabie, cu care se aruncă în mare.

La 14 octombrie, van Noort traversă Arhipelagul Filipinelor, unde operă mai multe debarcări și arse, jefui și scufundă numeroase nave spaniole sau portugheze și jonci chineze. Tocmai naviga prin Strâmtoarea Manila, când fu atacat de două nave mari spaniole. În lupta care urmă, olandezii avură cinci morţi și douăzeci și cinci de răniţi, şi-şi pierdură iahtul, capturat cu echipajul compus din douăzeci și cinci de oameni. Spaniolii pierdură peste două sute de oameni, căci nava lor amiral luă foc și se scufundă. În loc să culeagă răniţii sau oamenii sănătoși care încercau să se salveze înot, olandezii „izbind de arborele trinchet capetele înotătorilor, mai străpunseră câteva dintre ele cu lovituri de lance și mai descărcară și tunul asupra lor". În urma acestei sângeroase și sterile victorii, van Noort îşi repară nava în Bomco, luă o încărcătură zdravănă de mirodenii la Djawa și, după ce trecu pe la Capul Bunei Speranţe, debarcă în ziua de 26 august la Rotterdam, după o călătorie de aproape trei ani, nemaiavând decât o singură corabie și un echipaj de patruzeci și opt de oameni. Dacă negustorii care finanţaseră armarea expediţiei aprobară purtarea lui van Noort, căci, pe lângă faptul că aducând o încărcătură cu mult peste

---

[244] *Hierro* (în limba spaniolă) - fier.

Bătălia de la Manilla

valoarea banilor cheltuiţi, van Noort le mai și arătase compatrioţilor săi drumul Indiilor, noi trebuie, lăudându-i calităţile de marinar, să facem, totodată, mari rezerve asupra felului cum și-a exercitat comanda și să-i blamăm cu toată severitatea barbaria care a pus o pată de sânge pe prima călătorie în jurul lumii săvârșită de olandezi.

Vom vorbi acum despre un om care, dotat cu însușiri dintre cele mai alese și cu defecte cel puţin egale cu însușirile, și-a mânat viaţa în direcţii diferite, adeseori chiar opuse, iar, după ce a ajuns la culmea onorurilor la care poate năzui un gentilom, și-a pierdut capul pe eșafod, învinuit de înaltă trădare. E vorba de sir Walter Raleigh (1550-1618). Dacă e să-i găsim un loc în galeria aceasta a marilor călători, atunci nu-l putem privi nici ca întemeietor al colonizării engleze, nici ca marinar, ci doar ca descoperitor, iar ceea ce vom avea de spus nu va fi deloc în avantajul lui. Sir Walter Raleigh a fost pentru epoca lui un om foarte instruit și multilateral. Curtean și om de stat, filosof și poet, ostaș și marinar, colonizator și călător, întreprinzător și pirat, a trăit o viaţă furtunoasă, plină de aventuri și de destrăbălări. La vârsta de 17 ani, el părăsește Universitatea pentru a deveni soldat de rând. Îşi petrece cinci ani în Franţa, luând parte la războaiele religioase ale hughenoţilor împotriva Ligii, în 1577, luptă în Ţările de Jos împotriva spaniolilor. Apoi la vârsta de 33 de ani devine viceamiral al flotei engleze și favoritul reginei Elisabeta. Se reîntoarce în Anglia și începe să capete un viu interes pentru problemele care îi pasionau pe cei trei fraţi vitregi ai săi, John, Onfroy și Adrien Gilbert. Împreună cu ei traversează oceanul, navighează de-a lungul coastei răsăritene a Americii de Nord și întemeiază prima colonie engleză, pe continentul american: Virginia. Din Lumea Nouă, Raleigh aduse tutun și cartofi, pe care îi răspândi cultivându-i pe moșiile lui în Irlanda. Pe vremea aceea, Anglia trecea printr-o criză economică deosebit de gravă. Agricultura se transforma. Pretutindeni, pășunile înlocuiau ogoarele și numărul pălmașilor scăzuse simţitor din pricina aceasta. Ca urmare, bântuia mizeria generală și, datorită ei, o sporire a populaţiei, care deveni curând neliniștitoare. În același timp, după războaie îndelungate urmă pacea, care avea să dureze tot timpul domniei Elisabetei, așa că un mare număr de aventurieri nu mai știau cum să-și satisfacă gustul pentru emoţii tari. În momentul acela, pentru a evita izbucnirea unei revolte, pentru a le permite nefericiţilor muritoride foame să-și asigure existenţa pe un pământ virgin, oamenii de stat englezi socotiră că cel mai bun lucru era să organizeze emigrarea „populaţiei de prisos”. Astfel a luat naștere în Anglia năzuinţa de a coloniza terenurile virgine din America.

Coasta nord-americană a Oceanului Atlantic era considerată posesiune a Angliei încă de pe vremea Caboţilor. Raleigh și cu fraţii săi se apucară să colonizeze energic teritoriile americane.

Raleigh n-a făcut decât să se asocieze cu fraţii săi, să le imite exemplul, dar nici n-a conceput și nici n-a început, așa cum i s-a făcut adeseori cinstea să i se pună în seamă, executarea fecundului plan al colonizării coastelor americane dinspre Atlantic. Dacă Raleigh, atotputernic pe lângă regina Elisabeta, atât de.

Sir Walter Raleigh

schimbătoare și, totuși, geloasă în afecţiunile ei, îşi încurajează fraţii, dacă cheltuiește el însuși 40.000 de lire sterline în tentativele lui de colonizare, se ferește, totuși, să părăsească Anglia, căci viaţa răbdătoare și plină de devotament a colonistului nu poate să-i convină. El îşi abandonează şi-şi vinde patenta, nouitând să-și rezerve o cincime din beneficiile eventuale ale coloniei, de îndată ce i se pare că eforturile sale sunt inutile.

În același timp, Raleigh armează mai multe nave în vederea unor incursiuni piratерești împotriva posesiunilor spaniole; el însuși ia curând parte și la lupta și la bătăliile care salvează Anglia de Invincibila Armada, apoi se amestecă în certurile pentru dreptul la tronul Portugaliei. Dar curând după ce se reîntoarce în Anglia, cade în dizgraţia reginei Elisabeta, iar după ce iese din temniţă, când e închis în castelul său princiar din Sherbome, concepe planul călătorieiân Guyana. Pentru el, e o încercare gigantică, ale cărei rezultate excelente i-ar putea atrage privirile întregii lumi și i-ar putea readuce bunăvoinţa suveranei. S-ar putea oare ca descoperirea și cucerirea *El Doradoului,* a ţării acesteia unde, după Orellana, templele sunt acoperite cu plăci de aur, unde toate uneltele, chiar și cele mai grosolane, sunt de aur, unde piciorul calcă pe pietre preţioase, să nu aducă „mai multă glorie — acestea sunt chiar cuvintele folosite de Raleigh în relatarea sa — decât a dobândit Cortés în Mexic sau Pizzaro în Perú? Iar cel ce va cuceri *El Dorado* va avea în stăpânire mai multe cetăţi și popoare și aur decât au regele Spaniei, sultanul turcilor sau oricare alt împărat”. Am mai vorbit despre basmele povestite în 1539 de Orellana și care generaseră o mulţime de legende. Humboldt ne dezvăluie cauza nașterii lor, zugrăvindu-ne natura solului și a stâncilor care împrejmuiesc Lacul Parâma între Rio Escquibo și Rio Branco. „Sunt, spune marele călător, niște stânci de șisturi micacee și de talc strălucitor, care licăresc în mijlocul unei pânze de apă oglindind razele de foc ale soarelui tropical”. Așa se explică turlele de aur masiv, obeliscurile de argint și toate minunăţiile pe care mintea înflăcărată și pornirea spre exagerare a spaniolilor i-a făcut să le întrezărească. Raleigh credea oare în existenţa acestui oraș de aur pentru a cărui cucerire avea să sacrifice atâtea vieţi? Era convins de ea, sau s-a lăsat cumva mânat de firea lui însetată de glorie? N-am putea spune, dar e indiscutabil că așa cum arată Philarete Chasles „chiar în clipa când se îmbarcau, oamenii nu credeau în făgăduielile lui, n-aveau încredere în exagerările lui și se temeau de rezultatele unei expediţii conduse de un om cu o fire atât de aventuroasă și cu o moralitate atât de îndoielnică”.

Totuși, se părea că Raleigh prevăzuse totul pentru expediţie și că făcuse cercetările necesare. Nu numai că vorbea despre natura solului din Guyana, despre producţia și populaţia locală cu o siguranţă de neclintit, dar avusese grijă să trimită într-acolo pe cheltuiala lui o corabie comandată de căpitanul Whiddon, cu scopul de-a prepara drumul flotei pe care avea s-o conducă el însuși pe malurile Orinocoului. Totuși, Raleigh se feri ca de foc să aducă la cunoștinţa publică faptul că emisarul lui îi trimisese numai vești proaste pentru expediţie. Și pomi din Plymouth, la 9 februarie 1595, cu o mică flotă de cinci nave și cu o sută de soldaţi,

fără să punem la socoteală marinarii, ofiţerii și viitorii coloniști. După ce poposiră patru zile în Insulele Canare, la Fuerteventura, ca să ia lemne și apă de băut, navele se îndreptară spre Trinidad unde flota spori cu navele comandate de Whiddon. Insula Trinidad era guvernată pe atunci de Don Antonio de Berreo, care, zice-se, culesese informaţii precise despre Guyana. Don Antonio nu văzu cu plăcere sosirea englezilor și trimise în grabă la Cumană și în Insula Margarita emisari cu misiunea de a strânge trupe care să-i atace. În același timp, le interzise indienilor și spaniolilor, sub pedeapsa cu moartea, orice fel de legături cu englezii. Aflând toate acestea, Raleigh hotărî s-o ia înaintea guvernatorului. La căderea nopţii coborî în taină la uscat cu o sută de oameni, puse mâna fără nicio împotrivire pe orașul San José, căruia indienii îi dădură foc, și-i aduse la bord atât pe Berrco, cât și alte personaje de seamă. Tot atunci sosiră căpitanii George Gifford și Knynin, de care se despărţise pe coastele Spaniei. Raleigh întinse imediat velele și porni spre Orinoco, pătrunse în Golfuleţul Capuri cu un galion mare și cu trei ambarcaţii, purtând o sută de marinari și soldaţi, intră în labirintul încâlcit al canalelor și insulelor de la gura fluviului și navigă în susul apei pe o distanţă de osulă zece leghe. Cele povestite de Raleigh despre expediţia lui sunt atât de fabuloase, încât cititorul e ispitit să-i pună întâmplările în rândul călătoriilor imaginare. Câţiva spanioli care văzuseră orașul Manoa, numit *El Dorado,* i-au povestit lui Raleigh că orașul acesta depășește prin mărime și bogăţie toate orașele lumii și tot ce văzuseră „conchistadorii" în America. „Acolo nu există iarnă, spune el, pământul este uscat și mănos, vânatul și toate soiurile de păsări se găsesc din belșug; păsările umplu aerul cu cântece nemaiauzite, un adevărat concert pentru noi. Căpitanul meu, trimis în căutarea minelor, a văzut zăcăminte de aur și de argint; dar cum n-avea la îndemână altă unealtă în afară de sabie, n-a putut să desprindă metalele ca să le cerceteze mai îndeaproape, dar a adus, totuși, câteva bucăţi cu gând să le cerceteze mai târziu. Un spaniol din Caracas numește zăcământul acesta *Madre del Oro* (mama aurului)". Apoi, ca și cum ar fi prevăzut că publicul se va îndoi de exagerările lui, Raleigh adaugă: „Poate unii vor socoti că m-a înșelat o falsă și mincinoasă părere, dar cum aș fi săvârșit oare o călătorie atât de anevoioasă, dacă n-aș fi avut convingerea că nu există loc pe lume mai bogat în aur decât Guyana? Whiddon și Milechappe, chirurgul nostru, au adus numeroase pietre care par safire. Le-am arătat mai multor locuitori de pe Orinoco și ei m-au asigurat că există un munte întreg format din asemenea pietre". Un cacic bătrân, de o sută zece ani, care mai putea, totuși, să meargă zece mile pe jos fără să ostenească, veni să-l vadă, îi lăudă puterea formidabilă a împăratului din Manoa și-i dovedi că forţele lui erau insuficiente. Cacicul îi descrise poporul din Manoa drept foarte civilizat, purtând veșminte și având mari bogăţii, mai ales plăci de aur; în sfârșit, îi vorbi despre un munte de aur curat. Raleigh povestește că a vrut să se apropie de munte, dar, ghinion, muntele era în momentul acela pe jumătate scufundat în apă. „Avea forma unui turn și mi s-a părut mai degrabă alb decât galben. Un șuvoi care curgea acolo, încă umflat de ploi, făcea un zgomot nemaipomenit, de se auzea de la mai multe leghe și ne asurzea oamenii. Îmi aminteam descrierea pe care Berreo mi-o

făcuse despre strălucirea diamantelor și a altor pietre preţioase împrăștiate prin diferite părţi ale ţării. Aveam unele îndoieli în privinţa valorii acestor pietre; totuși, extraordinara lor curăţenie m-a uimit. După o clipă de odihnă pe malurile lui Vinicapara și o vizită în satul caicului, acesta din urmă mi-a făgăduit să mă conducă la poalele muntelui pe un drum ocolit; dar, la vederea numeroaselor stavile ivite în cale, am preferat să mă reîntorc la gura râului Cumana (Orinoco), unde cacicii din împrejurimi veneau cu daruri cuprinzând produsele mai rare ale ţării". Îl vom scuti pe cititor de lectura descrierii localnicilor, de trei ori mai înalţi decât oamenii obișnuiţi, niște ciclopi, niște indigeni care aveau ochii pe umeri, gura pe piept și părul crescut în mijlocul spatelui — afirmaţii scrise cu toată seriozitatea, dar care fac ca relatarea lui Raleigh să semene grozav a basm. Citind-o, crezi că ai în faţă un fragment din o *mie și una de nopţi.*

Dacă lăsăm la o parte toate aceste născociri ale unei imaginaţii cuprinse de delir, ce mai rămâne pentru geograf? Nimic sau aproape nimic. Într-adevăr, n-ar fi trebuit să se facă atâta vâlvă, atâta reclamă expediţiei acesteia fanteziste și suntem îndreptăţiţi să spunem, odată cu fabulistul:

Câte-un poet din când în când mai spune:
Cum s-au luptat în cer și pe pământ
Titani și zei, în versuri am să cânt!
Și ce ne dă a lui promisiune?
Adesea, numai vânt…

Soarta ulterioară a lui Walter Raleigh a fost cât se poate de jalnică. După moartea reginei Elisabeta, succesorul ei, regele Iacob I, l-a acuzat de trădare a statului și, în așteptarea pedepsei capitale, Raleigh a trăit 12 ani întemniţat în Turnul Londrei. A reușit apoi să-l momească pe regele lacom și care avea nevoie de bani cu proiectul unei noi expediţii în Guyana. În 1617, Raleigh a fost pus în libertate și a plecat din nou în America. Negăsind nici de astă dată *El Dorado* cu comorile lui legendare, a încercat să compenseze ghinionul prin incursiuni piraterești asupra corăbiilor spaniole, ceea ce a dus la înrăutăţirea relaţiilor dintre ambele ţări. Regele nu i-a iertat însă lui Raleigh această samavolnicie și la reîntoarcerea lui în Anglia porunci să fie adusă la îndeplinire sentinţa capitală care întârziase atâţia ani.

Raleigh îl capturează pe Berreo

Capitolul V

MISIONARI ŞI COLONIŞTI. NEGUSTORI ŞI TURIŞTI

I

Caracterul net deosebit al secolului al XVII-lea. Explorarea mai completă a regiunilor descoperite până atunci. Misionarii italieni în Congo. Misionarii portughezi în Abisinia. Brue în Senegal şi Flacourt în Madagascar. Misionarii europeni în India, Indochina şi Japonia

Secolul al XVII-lea se deosebeşte net de secolul al XVI-lea în sensul că marile descoperiri aproape că s-au terminat şi că, în toată această perioadă, nu se mai porneşte decât pentru completarea unor date gata dobândite. Se mai deosebeşte, de asemenea, şi de secolul care îi va urma prin aceea că metodele ştiinţifice nu sunt aplicate, cum vor fi peste o sută de ani, de către astronomi şi marinari. Într-adevăr se pare că povestirile primilor exploratori care n-au putut, ca să zicem aşa, decât să privească din treacăt regiunile străbătute în continuă luptă au avut o influenţă supărătoare asupra unor anumite părţi ale opiniei publice. Datorită relatărilor făcute de ei, curiozitatea, în sensul îngust al cuvântului, fusese împinsă la maximum. Călătorii din secolul al XVII-lea îşi continuă din acest punct de vedere predecesorii. Ei străbat lumea ca să-şi facă o idee despre moravurile fiecărui popor, despre produsele şi munca din fiecare ţinut, dar nu le studiază nu caută să ajungă la sursă, nu caută explicaţia ştiinţifică a cauzei lucrurilor. Văd, îşi satisfac curiozitatea şi pleacă mai departe. Observaţiile sunt numai de suprafaţă şi există parcă o grabă care îi împinge să străbată toate regiunile date la iveală în secolul al XVI-lea.

Apoi, abundenţa bogăţiilor împrăştiate dintr-odată în toată Europa a declanşat o criză economică. În timp ce mulţi negustori şi oameni întreprinzători se îmbogăţeau şi acumulau averi uriaşe, păturile largi ale poporului sărăceau. Mulţimi de oameni nevoiaşi, ademeniţi de istorisirile despre ţările bogate şi îmbelşugate de peste ocean, îşi părăseau gospodăriile, plecând în îndepărtata Lume Nouă. Astfel, în secolul al XVII-lea s-au ivit în diferite părţi ale continentului american Noua Anglie, Noua Franţă, Noua Scoţie, Noua Olandă, Noua Spanie etc. Comerţul, ca şi industria, se transformă şi se deplasează. Căi noi sunt deschise, ies la iveală noi intermediari, se nasc necesităţi noi, luxul sporeşte, iar dorinţa de a face repede avere prin speculaţii sucește multe capete. Principalele drumuri comerciale se deplasează din Marea Mediterană în Ocenul Atlantic. Dacă Veneţia e moartă din punct de vedere comercial, în schimb olandezii încep să devină, după fericitaexpresie a domnului Leroy-Beaulieu, „cărăuşii şi comisionarii Europei”, iar

englezii se pregătesc să pună bazele imensului lor imperiu colonial.

În urma coloniștilor și a căutătorilor de aventuri, spre ţările noi se îndreaptă misionarii predicatori. Ei îşi croiesc drum în grupuri compacte spre ţările de curând descoperite, cumulând propovăduirea Evangheliei cu studierea și descrierea acestor teritorii. Zelul predicator constituie una din trăsăturile caracteristice ale secolului al XVII-lea. Misionarii au adus multe contribuţii noi la reprezentările geografice și istorice ale contemporanilor lor, ceea ce se explică prin însăși natura activităţii misionarilor. Călătorul sau cuceritorul nu face decât să treacă printr-o ţară, pe când misionarul trăiește uneori în cuprinsul ei mulţi ani. Lui îi este, firește, mai ușor să cunoască istoria și cultura popoarelor pe care le studiază și e cât se poate de firesc că știinţa datorează multor misionari descrieri amănunţite, pe care sau întemeiat explorările ulterioare.

Un rol deosebit de mare l-au jucat misionarii în ceea ce privește studierea Africii, mai cu seamă a Abisiniei. La întrebarea: Ce se cunoștea în secolul al XVII-lea din acest vast continent triunghiular? Ni se va răspunde: Nimic, în afară de coaste! Greșeală. Din cele mai străvechi timpuri, Astapusul și Bahr-el-Abiadul, cele două braţe ale Nilului, erau cunoscute. Egiptenii înaintaseră — dacă e să ne luăm după numele popoarelor și ţărilor cuprinse în listele regăsite la Karnak — până la marile lacuri interioare. În secolul al XII-lea, geograful arab Edrisi scrie, pentru Roger al II-lea al Siciliei, o excelentă descriere a Africii și confirmă aceste date. Mai târziu, Cadamosto și Ibn Battuta străbat Africa, ultimul ajungând până la Tombouctou, Marco Polo declară că Africa nu-i legată de Asia decât prin Istmul de Suez și vizitează Madagascarul. În sfârșit, când portughezii, după Vasco da Gama, au săvârșit înconjurul Africii, câţiva dintre ei au pătruns în Abisinia și au stabilit curând între ţara aceasta și Portugalia relaţii diplomatice. Am amintit despre Pedro da Covilhão și de Francisco Alvares; după ei s-au instalat în Abisinia mai mulţi misionari portughezi, printre care trebuie pomeniţi călugării Paez și Lobo.

Călugărul Pedro Paez părăsi G6 a în 1588, ca să meargă pe coasta răsăriteană a Africii septentrionale. După necontenite și chinuitoare păţanii, Paez debarcă la Massaua, în Abisinia, străbătu ţara și nu numai că în 1618 ajunse până la izvoarele Nilului Albastru, dar dădu și o explicaţie justă a cauzei revărsărilor Nilului. Ulterior, călătorul scoţian Bruce a contestat acest fapt, deși relatarea lui concordă în multe privinţe cu descrierea făcută de Paez. Acesta a trăit câţiva ani în Abisinia și a știut să-l câștige într-atâta pe negusul Abisiniei, încât acesta a trimis un mesaj de prietenie papei.

Călugărul Jerónimo Lobo debarcă în Abisinia cu Alfonso Mcneses, patriarh al Etiopiei, în 1625. Dar vremurile nu mai erau deloc aceleași. Negusul convertit la creștinism de Paez fusese ucis, iar urmașul lui, care îi chemase pe misionarii portughezi, muri și el curând. Se pornise un puternic curent împotriva creștinilor și misionarii fură alungaţi, întemniţaţi sau vânduţi turcilor. Lobo primi atunci misiunea să meargă și să strângă cu cheta suma necesară pentru răscumpărarea confraţilor săi. După numeroase peripeţii, care îl duseră în Brazilia, în Cartagina, la Cádiz, la Sevilla, la Lisabona și la Roma, unde dădu regelui Spaniei și papei amănunte

precise și numeroase despre biserica Etiopiei și despre moravurile locuitorilor. Lobo făcu o ultimă călătorie în India, și se reîntoarse să moară la Lisabona, în 1678.

Pe coasta Atlanticului, în Congo, creștinismul fusese adus în 1489, chiar în anul descoperirii, de către portughezi. Mai întâi fură trimiși acolo călugări dominicani; dar, cum se părea că nu făceau niciun progres, papa, cu consimţământul regelui Portugaliei, trimise în locul lor niște capucini italieni. Aceștia fură Carii de Placenza în 1667, Giovanni Antonio Cavazzi în 1654 și 1668, apoi Antonio Zucchelli și Gradisca, între 1696 și 1704. Nu-i amintim decât pe misionarii aceștia pentru că ei și-au publicat relatările de călătorie. Cavazzi exploră rând pe rând Angola, Ţara Matamba, Insulele Coanza și Loana. În înflăcărarea râvnei lui apostolice, el nu găsi nimic mai bun pentru convertirea negrilor decât să le ardă idolii, să mustre căpeteniile pentru străvechiul obicei al poligamiei, să-i pună la cazna focului sau să-i sfâșie cu lovituri de bici pe cei ce reveneau la idolatrie. Aceleași reproșuri pot fi aduse și călugărului Zucchelli și celorlalţi misionari din Congo.

Relatarea lui Cavazzi, publicată la Roma în 1687, afirmă că influenţa portugheză se întindea la două sau trei sute de mile de coastă. În interior exista un oraș foarte important, cunoscut sub numele de San Salvador, care avea douăsprezece biserici, un colegiu iezuit și o populaţie de 50.000 de suflete. Cam pe la 1578, călătorul portughez Duarte Lopes, ambasador al unei mari căpetenii din Congo pe lângă curţile de la Roma și Lisabona, publică o relatare a călătoriilor sale, dând numeroase date exacte, folosite mai târziu de misionari.

Pe coasta occidentală a Africii, la gura Senegalului, francezii au pus bazele unei așezări care, sub administrarea lui Andre Brue, luă curând o extindere deosebită. Brue, comandant în numele regelui și director general al Companiei regale a Franţei pe coastele Senegalului și în alte ţinuturi ale Africii — așa suna titlul său oficial — deși e puţin cunoscut, iar articolul despre el face parte dintre cele mai scurte articole publicate în marea culegere biografică, merită să ocupe un loc de frunte printre exploratorii continentului. Bine nu s-a mulţumit numai să extindă colonia până la hotarele ei actuale, ci a explorat ţinuturi care n-au mai fost revăzute decât în ultima vreme de către locotenentul Mage sau care n-au mai fost vizitate de atunci. Andre Brue a lărgit astfel hotarele posesiunilor franceze: la răsărit până deasupra joncţiunii Senegalului cu Faleme; la nord până în Arguin, pe care francezii l-au părăsit mai apoi, iar la sud până în Insula Bissao. În interior, Brue exploră Galam și Bambuk, unde se afla aur din belșug, și culese primele date despre peulsii sau foulsii, despre yoloffii șidespre musulmanii veniţi din nord. Informaţiile astfel adunate de Brue asupra istoriei și migraţiunilor acestor popoare sunt cât se poate de preţioase; ele aduc și astăzi servicii geografilor și istoricilor. Brue nu numai că ne-a lăsat relatarea faptelor al căror martor a fost și descrierea locurilor pe care le-a vizitat, dar lui îi datorăm și numeroase indicaţii despre bogăţiile naturale ale ţării, despre flora și fauna Africii occidentale.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, francezii întemeiară în sud-estul Africii câteva așezări comerciale în Madagascar, insulă cunoscută multă vreme sub numele de Sf. Laurenţiu. Ei au clădit Dauphin și au explorat regiunile de coastă ale

insulei, iar în 1649 au pus stăpânire pe Insulele Mascarene. Dar dacă comandantul Flacourt s-a purtat ferm și moderat faţă de compatrioţii săi, cu băștinașii s-a purtat cu atâta cruzime, încât a pricinuit chiar o răscoală generală, în urma căreia a fost rechemat în ţară. Altminteri, călătoriile în interiorul Madagascarului au rămas deosebit de rare și abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea se poate vorbi despre o expediţie serioasă.

Din Indochina și din Tibet, singurele informaţii ajunse în Europa de-a lungul întregului secol al XVII-lea s-au datorat de asemenea misionarilor: Alexandru de Rodos, Antonio de Andrade, Beneto da Goes. În scrierile lor *Anuale,* se găsesc numeroase informaţii, care și-au păstrat până în ziua de astăzi un real interes, asupra acestor regiuni atâta vreme închise europenilor. Andrade a fost primul european care a pătruns în Tibet, trecând Munţii Himalaya, Goes îşi propusese să meargă din India spre China, dar a murit, în timpul călătoriei. În Cochinchina și în Tonkin, călugărul Tachard a făcut observaţii astronomice al căror rezultat a dovedit cum nu se poate mai clar cât de greșite erau longitudinile date de Ptolemeu. Ele au atras atenţia lumii savante asupra necesităţii unei reforme în reprezentarea grafică a ţărilor din Extremul Orient și, pentru a se ajunge la ea, asupra nevoii absolute de observaţii mai precise, făcute de savanţi specialiști sau de navigatori deprinși cu calculele astronomice. Ţara care-i ispitea cel mai mult pe misionari era China, imensul imperiu atât de populat, care, de la sosirea europenilor în India, punea în aplicare cu deosebită strășnicie politica absurdă a abţinerii de la orice legături, de orice fel, cu străinii. Abia spre sfârșitul secolului al XVI-lea, misionarii căpătară, în sfârșit, învoirea de atâtea ori cerută, să pătrundă în Imperiul de mijloc. Cunoștinţele lor în domeniul matematicii și al astronomiei le înlesniră stabilirea în această ţară și le îngăduiră să aleagă, fie din vechile cronici ale ţării, fie din călătorii, o uimitoare bogăţie de date dintre cele mai preţioase pentru istoria, etnografia și geografia Chinei. Misionarii europeni au făcut pentru prima oară cunoscut chinezilor știinţele și artele europene și au răspândit în Apus primele cunoștinţe, în multe privinţe verosimile, despre civilizaţia chineză.

II

Olandezii în insulele mirodeniilor. Le Maire și Schouten. Tasman. Mendaña. Queiroz și Torres. Pyrard de Laval. Pietro della Văile. Tavernier Thevenot. Bernier Robert Knox. Chardin. De Bruyn. Kaempfer

N-a fost nevoie să treacă multă vreme până când olandezii, care întreprinseseră câteva călătorii mari peste ocean în secolul al XVI-lea, să-și dea seama de șubrezenia stăpânirii portugheze în Asia. Ei simţeau cu câtă ușurinţă ar putea pune mâna un popor destoinic și prevăzător pe tot comerţul din Extremul Orient. După numeroase expediţii particulare și călătorii de recunoaştere, olandezii întemeiaseră, în 1602, faimoasa Companie a Indiilor, care avea să ducă atât de

departe prosperitatea și îmbogăţirea metropolei. În luptele cu portughezii, ca și în relaţiile cu băștinașii, Compania a dus o politică foarte iscusită. Departe de a întemeia colonii, de a repara și de a ocupa fortăreţele luate de la portughezi, olandezii se dădeau drept simpli negustori, ocupaţi numai cu negoţul lor și se fereau să clădească orice fel decomtoar fortificat, în afara celor situate la intersecţia marilor drumuri comerciale. De aceea putură, în scurtă vreme, să pună mâna pe întreaga navigaţie de cabotaj dintre India, China, Japonia și Oceania. Singura greșeală săvârșită de atotputernica asociaţie negustorească a fost concentrarea în mâinile ei a monopolului comerţului de mirodenii. Compania îi alungă pe străinii stabiliţi sau care veneau să ia marfa din Moluce sau din Insulele Sonde; ba ajunse până acolo încât, ca să ridice valoarea preţioaselor mărfuri, distruse în numeroase insule cultura unor anumite specii de plante și interzise, sub pedeapsa cu moartea, exportul și vânzarea seminţelor și butașilor arborilor producători de mirodenii. În câţiva ani, olandezii se stabiliseră în Djawa, Sumatra, Borneo, în Moluce și la Capul Bunei Speranţe, deci în punctele de oprire cele mai bine situate pentru navele în drum spre Europa.

Tocmai atunci, un negustor bogat din Amsterdam, numit Iakob Le Maire, concepu, împreună cu un marinar priceput numit Villim Corneliszon Schouten, planul de a ajunge în Indii pe o cale nouă, căci Statele Olandei interziseseră oricărui cetăţean al Provinciilor Unite neaflat în serviciul Companiei Indiilor dreptul de a merge în insulele mirodeniilor pe la Capul Bunei Speranţe sau prin Strâmtoarea Magellan. După unii Schouten, după alţii Le Maire ar fi avut ideea să zădărnicească această opreliște, căutând o trecere mai la sud de Strâmtoarea Magellan. Lucru sigur e că Le Maire plăti jumătate din cheltuielile expediţiei, pe când Schouten, cu ajutorul unor negustori ale căror nume s-au păstrat și care ocupau locuri de frunte în conducerea orașului Hoim, plăti cealaltă jumătate. Astfel, fură echipate o navă de linie de trei sute șaizeci de tone, „Concordia”, „Eendrachi, și un galion, cu un echipaj de șaizeci și cinci de oameni și cu douăzeci și nouă de tunuri. Firește, armamentul nu prea era potrivit cu greutatea expediţiei. Dar Schouten era marinar destoinic, echipajul fusese ales pe sprânceană, iar corăbiile erau aprovizionate din belșug cu alimente și cu obiecte de schimb. Le Maire era însărcinatul comercial, iar Schouten comandantul navei. Asupra destinaţiei se păstră cea mai mare taină. Ofiţerii și marinarii se legară să meargă oriunde ar fi conduși. La 25 iunie 1615, adică la unsprezece zile după ce plecaseră din Texel, când nicio indiscreţie nu mai era de temut, echipajele fură adunate să asculte citirea unui ordin care spunea „că ambele nave căutau o altă trecere decât acea a lui Magellan ca să intre în Marca Sudului și să descopere acolo uncie ţări meridionale, în nădejdea unor mari câștiguri și că, dacă cerul se va împotrivi scopului acestuia, navele se vor îndrepta pe același drum spre Indiile Orientale”. Declaraţia aceasta fu primită cu entuziasm de întregul echipaj.

Drumul obișnuit până atunci pentru a se ajunge în America de Sud mergea, după cum poate s-a observat, de-a lungul coastelor Africii până în dreptul liniei echinocţiale. „Concordia” se feri să se depărteze de el și atinse litoralul Braziliei,

Patagonia și Puerto Deseado, la o sută de leghe spre nord de Strâmtoarea Magellan. Timp de mai multe zile, furtuna împiedică navele să intre în port. Fiind surprins de maree, galionul se pomeni aplecat într-un bord și fără apă sub el. Fluxul îl readuse din nou la linia de plutire, dar nu pentru multă vreme, căci, pe când i se repara carena, se aprinse ceva la bord și arse, în ciuda eforturilor făcute de cele două echipaje. La 13 ianuarie 1616, Le Maire și Schouten ajunseră la Insulele Sebalde (Falkland), descoperite de Sebald de Weerdt, și navigară de-a lungul coastei Ţării de Foc, la mică distanţă de uscat. Coasta se îndrepta spre est-cart-sud-est și era mărginită de munţi înalţi acoperiţi cu zăpadă. La 24 ianuarie, la amiază, i se zări capătul, dar spre est se întindea un alt pământ, care păru și el foarte ridicat. Distanţa între cele două insule, după cum socoteau toţi, părea să fie de vreo opt leghe și navele intrară în strâmtoarea care le despărţea. Dar se aflau acolo atât de multe balene, încât nava manevră cu greu printre ele, ca să evite o ciocnire. Insula situată la est primi numele de Tara Statelor, iar cea dinspre vest primi numele de Mauriciu de Nassau.

Douăzeci și patru de ore după ce intrase în strâmtoarea care primi numele lui Le Maire, flotila ieșea din ea, ajungând în dreptul arhipelagului care fu numit Bamevelt (astăzi Wollaston). La 55°59, Le Maire ocoli Capul Horn, numit astfel în amintirea orașului unde fusese armată expediţia, și intră în Marea de Sud, îndeplinind, astfel, sarcina pe care şi-o pusese. Le Maire urcă apoi până în dreptul Insulelor Juan Fernández, unde socoti nimerit să se oprească, pentru a-și odihni echipajul bolnav de scorbut. La fel ca și Magellan, Le Maire și Schouten trecură printre principalele arhipelaguri ale Polineziei tară să le vadă și se opriră, în ziua de 10 aprilie, la Insula Câinilor, unde nu putură să-și procure altceva decât puţină apă de băut și o cantitate oarecare de verdeţuri. Expediţia spera să atingă Insulele Solomon, dar în loc de aceasta urcă spre Insulele Primejdioase și descoperi Insula Waterland (atolul Manihiki), numită astfel fiindcă pe ea se afla un lac, mai descoperi de asemenea și Insula Muștelor, al cărei nume se trage de la roiul de insecte care se lipi de corabie și chinui echipajul vreme de patru zile, când o schimbare subită a vântului le alungă. Le Maire traversă apoi Arhipelagul Prieteniei (Tonga) și ajunse în Arhipelagul Navigatorilor sau Samoa, din care unele insule mai păstrează încă numele primite atunci: Insula Cocotierilor, Insula Horn etc. Locuitorii acestor meleaguri arătau o deosebită înclinare spre furt și se căzniră să smulgă cuiele corăbiei și să fărâme lanţurile. Cum scorbutul continua să bântuie printre oamenii echipajului, Le Maire fu fericit să primească în dar de la căpetenia insulei un mistreţ negru și numeroase fructe. Căpetenia, numită Latu, se ivi curând într-o pirogă mare, cu o velă, asemănătoare săniilor din Olanda, și escortat de o flotilă formată din douăzeci și cinci de ambarcaţii. Latu nu îndrăzni să se urce la bordul corăbiei, dar fiul lui dovedi mai mult curaj și cern să i se explice, cu o vie curiozitate, tot ce vedea. A doua zi, numărul pirogilor sporise vădit și olandezii îşi dădură seama, după anumite semne, că se punea la cale un atac. Într-adevăr, pe neașteptate, o grindină de pietre se abătu asupra corăbiei, ambarcaţiile se apropiară, deveniră stânjenitoare și, ca să scape de ele, olandezii traseră o salvă de muschete. Insula

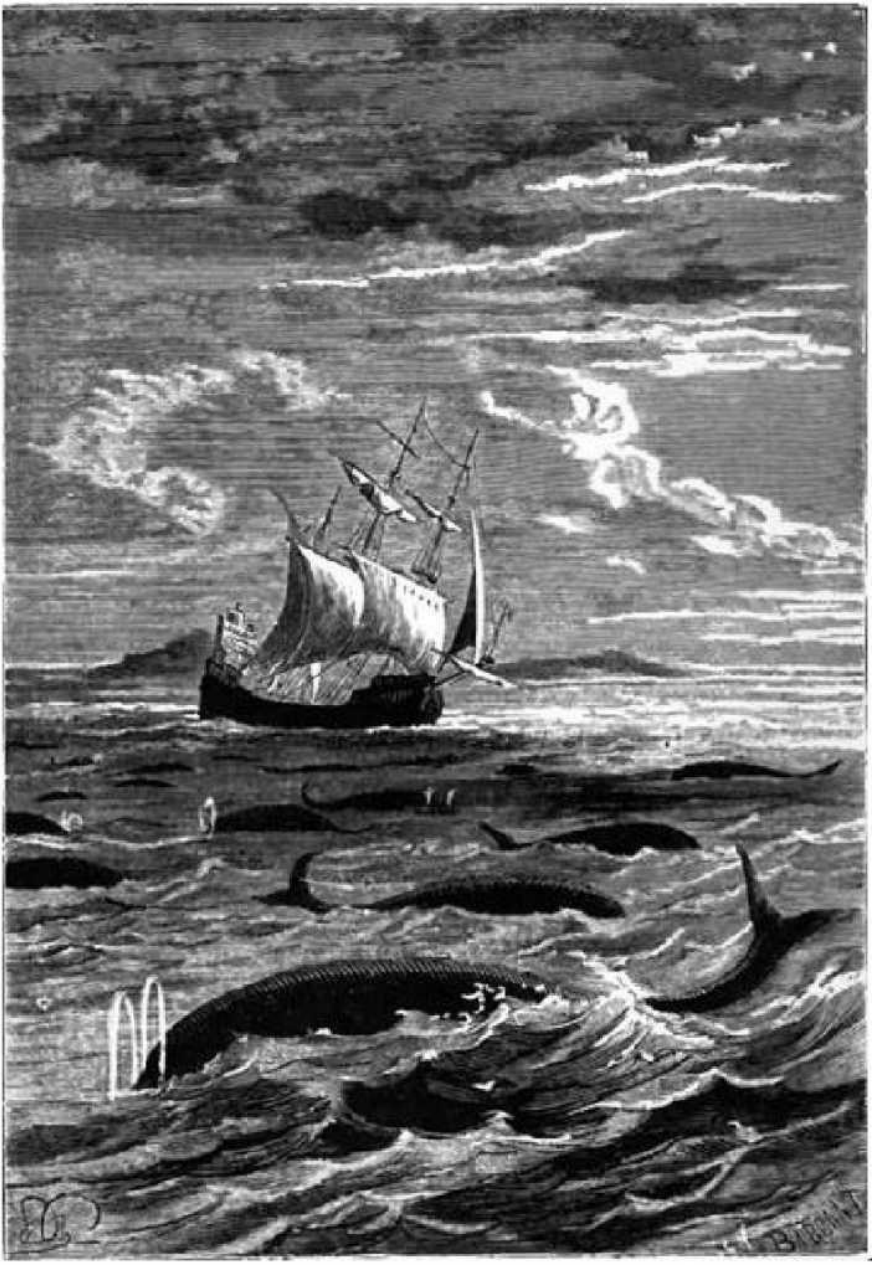

Marea era atât de plină de balene…

primi numele de Insula Trădătorilor.

Toate acestea se petreceau în ziua de 18 mai. Le Maire schimbă atunci direcţia și navigă spre nord, ca să ajungă la Moluce prin nordul Noii Guinee. Pesemne că a trecut prin faţa Arhipelagului Solomon și a Insulelor Amiralităţii, apoi a mers de-a lungul Noii Guinee de la 143° până în Golful Geelvink. A debarcat deseori și a botezat numeroase puncte: cele douăzeci și cinci de insule care fac parte din Arhipelagul Amiralităţii (mici insule vulcanice), Colţul înalt, Muntele înalt (Hoog-Berg), care pare să corespundă, unei porţiuni a coastei vecine cu Golful Kornelis-Kinerz, Mea și Animoa, două insule cercetate mai târziu de Tasman, insula care a primit atunci numele lui Schouten, numită astăzi Misore și care nu trebuie confundată, cu alte Insule Schouten, situate lângă coasta Guineei, dar mult mai spre vest, în sfârșit, Capul Goede-Hop, care pare să fie Capul Saavreda de la extremitatea apuseană a Misorei. După ce văzu Ţara papuașilor, Schouten și Le Maire se opriră la Gilolo în Moluce, unde compatrioţii le făcură o primire binevoitoare.

După ce se odihniră îndeajuns și se vindecară de scorbut, olandezii porniră spre Batavia, unde ajunseră la 23 octombrie 1616, adică la numai 14 luni de când plecaseră din Texel, și nepierzând decât treisprezece oameni în decursul acestei lungi călătorii. Dar Compania Indiilor nu înţelegea ca privilegiile să-i fie știrbite și să se ajungă în colonii pe căi neprevăzute în actele acordate la întemeiere. Guvernatorul dispuse confiscarea „Concordiei” și-i arestă pe ofiţeri și marinari, ambarcându-i pentru Olanda, unde urmau să fie judecaţi. Bietul Le Maire, care se aștepta la o altă răsplată pentru munca, ostenelile și descoperirile lui, nu putu să îndure lovitura atât de neașteptată, se îmbolnăvi de inimă rea și muri în apropierea Insulei Mauritius. Cât despre Schouten, acesta pare că n-a mai fost supărat la reîntoarcerea în patrie și a mai făcut multe alte călătorii în Indii, fără a mai face, însă, vreo descoperire. În 1625, pe când se reîntorcea în Europa, o furtună l-a silit să intre în Golful Antongil, pe coasta răsăriteană a Madagascarului, unde a și murit.

Astfel s-a desfășurat această importantă expediţie care deschidea, prin Strâmtoarea Le Maire, o nouă cale, mai puţin lungă și mai puţin primejdioasă decât aceea a lui Magellan, expediţie marcată prin mai multe descoperiri în Oceania și printr-o explorare mai atentă a punctelor văzute până atunci de navigatorii spanioli sau portughezi. Dar adeseori e greu să le atribui cu certitudine unuia sau altuia dintre aceste popoare descoperirea unor insule, pământuri sau arhipelaguri vecine cu Australia. Și pentru că vorbim de navigatorii olandezi din secolul al XVII-lea, vom lăsa puţin la o parte ordinea cronologică a descoperirilor ca să povestim, înaintea expediţiilor lui Mendaña și Queiroz, despre expediţiile lui Abel Janszon Tasman, unul dintre cei mai mari navigatori din secolul al XVII-lea.

Care au fost începuturile lui Tasman? în urma căror împrejurări a îmbrăţișat el viaţa de marinar? Cum și-a dobândit știinţa și îndemânarea nautică de care a dat atâtea dovezi și care l-au dus la descoperiri importante? Iată o serie de lucruri necunoscute. Biografia lui începe pentru noi odată cu plecarea din Batavia (azi Djakarta), la 2 iunie 1639. După ce a trecut de Filipine, Tasman ar fi vizitat împreună

cu Mathei Quaast, în această primă călătorie, Insulele Bonin, cunoscute pe atunci sub numele fantastic de „Insulele Aurului și Argintului". Curând, Van Diemen, guvernatorul Indiilor Orientale Neerlandeze îi încredinţă conducerea unei expediţii având ca scop să exploreze Oceanul Indian dincolo de căile comerciale obișnuite și să lămurească dacă Noua Olandă (Australia)[245], despre care circulau pe atunci atâtea informaţii felurite și contradictorii, este o parte a continentului austral și dacă Noua Guinee este unită cu ea. Tasman plecă la 14 august 1642 din Batavia cu două nave al căror comandant șef era, el ajunse la Insula Mauritius în ziua de 5 septembrie și se pierdu apoi spre sud-est, în căutarea continentului austral. La 24 noiembrie, la 42°25' latitudine sudică, Tasman descoperi un ţărm căruia îi dădu numele lui Van Diemen și care astăzi e numit, cu mai multă dreptate, Tasmania. Ancorând în Golful Hendrik, Fredrik Tasman îşi dădu seama că ţărmul e locuit, dar nu izbuti, totuși, să zărească niciun indigen.

După ce navigă de-a lungul ţărmului acestuia o bucată de vreme, Tasman schimbă drumul spre est cu intenţia să navigheze apoi spre nord, ca să ajungă în Arhipelagul Solomon. În ziua de 13 decembrie, navele ajunseră la 42°10' latitudine sudică, în faţa unui ţărm muntos, de-a lungul căruia navigară spre nord până la 18 decembrie. Acolo ancorară într-un golf mare; dar cei mai îndrăzneţi dintre băștinașii întâlniţi nu se apropiară la mai mult de o aruncătură de piatră. Aceștia aveau vocea aspră, erau înalţi și aveau pielea oacheșă-măslinie; părul negru și aproape la fel de lung ca al japonezilor îl purtau strâns în creștetul capului. A doua zi după sosirea navelor, indigenii îndrăzniră să vină la bordul uneia dintre ele ca să facă schimburi. Tasman, văzând intenţiile acestea pașnice, trimise barca mare spre uscat, ca să facă o recunoaştere mai amănunţită a litoralului. Dintre marinarii aflaţi în barcă, trei fură uciși de indigeni, iar ceilalţi, salvându-se înot, fură culeși de bărcile navelor. Când marinarii se pregătiră să tragă în atacatori, aceștia dispăruseră. Locul unde s-a petrecut acest nefericit eveniment primi numele de Golful Ucigașilor (astăzi Golden Bay). Tasman ridică ancora și navigă de-a lungul coastelor până la extremitatea lor, pe care o numi Capul Maria Van Diemen, în cinstea „doamnei" sale, căci o legendă spune că, având îndrăzneala să ceară mâna fiicei

---

[245] Se pare că chinezii și malaiezii știau de existența Australiei cu 300 de ani înainte de apariția europenilor în apele oceanelor Indian și Pacific. Zvonurile despre o țară întinsă situată la sud de insulele Arhipelagului Malaiez au ajuns până la Marco Polo. E greu de stabilit cine a fost primul navigator european care a văzut continentul australian. De obicei onoarea descoperirii Australiei este atribuită olandezului Villem Jansz care a acostat în anul 1606 lângă ţărmul nordic al acestui continent, lângă Golful Carpentaria. Un timp îndelungat, Australia nu era socotită un continent independent, ci o parte a unui continent sudic necunoscut.

Trei marinari fură uciși de indigeni

guvernatorului Indiilor Orientale, acesta l-ar fi îmbarcat pe două corăbii șubrede, „Heemskerk” și „Zeechen”.

Pământul astfel descoperit primi numele de Ţara Statelor, schimbat curând în Noua Zeelandă. La 21 ianuarie 1643, Tasman descoperi Insulele Amsterdam și Rotterdam, unde găsi în număr mare porci, găini și fructe. La 6 februarie, navele au ajuns la extremitatea răsăriteană a unei insule mari, Tasman descoperind cu această ocazie grupul răsăritean al Arhipelagului Fiji împreună cu Insula Vanua Levu. Apoi urmă coasta Noii Guinee, începând de la Capul Santa Maria, trecu prin punctele explorate anterior de Schouten și Le Maire și ancoră la Batavia în 15 iunie, după zece luni de călătorie. Tasman ocoli astfel întreaga Australie, fără să zărească „Continentul austral”, pe care trebuia să-l exploreze. El a îmbogăţit harta lumii cu descoperirea Noii Zeelande, despre care a presupus însă că este o parte a „continentului austral”. În afară de aceasta, navigatorul olandez a întâlnit în cale numeroase insule mici, a căror așezare precisă a fost trecută pe hartă de excelentul timonier Franz Wisker.

Într-o a doua expediţie, Tasman, după instrucţiunile sale datate din 1654, trebuia să viziteze Ţara Van Diemen și să facă o explorare atentă a coastei apusene a Noii Guinee, până ce ar fi atins al șaptesprezecelea grad de latitudine sudică, ca să vadă dacă insula aceasta face parte din continentul austral. Nu există dovezi că Tasman ar fi executat acest program. De altfel, pierderea jurnalelor lui ne reduce la cea mai deplină incertitudine asupra drumului urmat și asupra descoperirilor pe care le-a putut face. Din această epocă nu se mai știe nimic despre întâmplările de la sfârșitul carierei sale, ci numai faptul că a murit în 1659, în vârstă de 57 de ani. Călătoriile lui Tasman au jucat un rol de frunte în istoria studierii din punct de vedere geografic a părţii sudice a Oceanului Pacific, care a fost apoi desăvârșită de căpitanul Cook și de alţi exploratori.

Din ziua când Albuquerque cucerise Malacca, portughezii înţeleseseră că o lume nouă se întindea în sudul Asiei. Ideile lor fură curând împărtășite de spanioli și de atunci au fost întreprinse o serie de călătorii în Oceanul Pacific, în căutarea unui continent austral a cărui existenţă părea, după o credinţă care dăinuia încă din antichitate, geografic necesară pentru „Contrabalansarea” imensei întinderi de uscaturi continue din emisfera boreală. Cartografii din secolul al XVI-lea nu se îndoiau de existenţa acestui continent și-i treceau chiar pe hărţi contururile fanteziste. Australia ar fi fost văzută de francezi, poate, sau, ceea ce este mai probabil, de Alvaro Saavreda, între 1530 și 1540, și căutată de numeroși navigatori, printre care îi amintim pe portughezii Serrão și Meneses, și pe spaniolii Saavreda, Fernando de Grijalva, Alvarado, Íñigo Ortis de Retes, care explorară cele mai multe insule din nordul Noii Guinee și chiar insula aceasta mare. Mai apoi veniră Mendaña, Torres și Queiroz, asupra cărora vom zăbovi puţin, din cauza importanţei și a autenticităţii descoperirilor care le sunt datorate.

Alvaro Mendaña de Neyra era nepotul guvernatorului din Lima, Don Pedro de Castro, care sprijini cu tărie pe lângă guvernul din metropolă planul nepotului său de a căuta pământuri noi în Oceanul Pacific. Mendaña avea douăzeci și unu de ani

când luă comanda a doua nave și a o sută douăzeci și cinci de soldaţi și marinari. Expediţia porni din portul peruvian Callao, la 19 noiembrie 1567. După ce străbătu o mare parte din Oceanul Pacific fără să întâlnească vreo insulă, Mendaña descoperi în ianuarie, la paralela 7°, grupul Insulelor Helices (Lagunelor), apoi la 7 februarie descoperi o insulă pe care o numi Santa Isabeila (Arhipelagul Solomon), unde spaniolii construiră o brigantină cu care explorară arhipelagul din care face parte insula aceasta. „Locuitorii, spune relatarea unui însoţitor de-al lui Mendaña, sunt antropofagi și se mănâncă între ei când pot să se ia prizonieri în luptă sau chiar când nu sunt în stare de război, dacă izbutesc să se prindă prin trădare. Una din căpeteniile insulei îi trimise lui Mendaña, ca hrană de soi, un sfert de copil prăjit; dar comandantul spaniol porunci ca stârvul să fie înmormântat de faţă cu indigenii. Aceștia se mirară nespus de fapta pe care n-o puteau înţelege”. Spaniolii străbătură Insula Las Palmas (a Palmierilor), Insula Ramos, Insula Galerei și Insula Boa Vista. Locuitorii acesteia din urmă, sub masca demonstraţiilor de prietenie, ascundeau intenţii dușmănoase, care nu întârziară să iasă la iveală. Aceeași primire pe Insula San Dimas, la Sesarga și la Guadalcanal (Arhipelagul Solomon). În călătoria de reîntoarcere spre Santa Isabeila, spaniolii ţinură un drum care le îngădui să descopere Insula San Jorge, unde constatară prezenţa unor lilieci marii cât ulii. Dar abia ajunse brigantina în portul suntei Isabella, când ancora fu ridicată, căci locul era atât de nesănătos, încât cinci soldaţi muriră și numeroși alţii căzură bolnavi. Mendaña se opri în Insula Guadalcanal, unde, din zece oameni câţi coborâseră la uscat după apă de băut, doar un singur om scăpă de loviturile indigenilor, care văzuseră cu multă neplăcere cum unul de-al lor era răpit de spanioli. Pedeapsa fu cumplită: douăzeci de oameni uciși și numeroase colibe incendiate. Apoi, Mendaña vizită mai multe insule din Arhipelagul Solomon, între altele Trei-Marii și San Juan. În San Juan, pe când corăbiile erau reparate și călăfatuite, avură loc câteva ciocniri cu băștinașii, în cursul cărora fură făcuţi câţiva prizonieri. După acest popas plin de peripeţii, Mendaña ieși iar în larg, vizită Insulele San Cristobal, Santa Catarina și Santa Ana. Dar în momentul acela numărul bolnavilor fiind foarte mare, hrana și muniţiile aflându-se pe sfârșite, iar greementul corăbiei fiind putrezit, expediţia porni înapoi spre Perú. Despărţirea de nava-amiral, descoperirea câtorva insule greu de identificat, probabil Insulele Sandwich, furtuni puternice în timpul cărora velele fură luate de vânt, bolile pricinuite de lipsa hranei și de faptul că apa de băut și pesmeţii erau stricaţi, iată ce a caracterizat această lungă și anevoioasă călătorie de reîntoarcere, care se sfârși în portul Colima, în California, după cinci luni de navigaţie.

Povestea lui Mendaña nu stârni entuziasm, cu toate că el dădu numele lui Solomon arhipelagului nou descoperit, ca să facă să se creadă că de acolo veneau bogăţiile regelui evreilor. Basmele n-aveau crezare la oamenii aceștia îmbuibaţi cu bogăţiile din Perú. Ei voiau dovezi: o pepită de aur cât de mică, cel mai mărunt grăunte de argint i-ar fi convins mai mult. Mendaña trebui să aștepte douăzeci și șapte de ani ca să mai poată organiza o nouă expediţie.

De data aceasta se făcură mari pregătiri, căci urma să se întemeieze o colonie

în Insula San Cristobal, vizitată de Alvaro de Mendaña în prima lui călătorie. De aceea, patru nave ducând aproape patru sute de persoane, cele mai multe căsătorite și printre care se cuvine să-i pomenim pe Dona Isabella, soţia lui Mendaña, pe cei trei cumnaţi ai comandantului și pe pilotul Pedro Femández Queiroz, care avea să se ilustreze mai târziu ca șef al unei alte expediţii, porniră din portul Limei la 11 aprilie 1595, dar nu părăsiră decât la 16 iunie coasta Perú-ului, când îşi terminară echiparea. După o lună de navigaţie, în care timp nu se întâmplă nimic deosebit, expediţia descoperi o insulă căreia îi dădu mimele de Magdalena. Imediat ce se apropie de insulă, flota fu înconjurată de o sumedenie de pirogi purtând peste patru sute de indigeni aproape albi, și chipeși la înfăţișare; dându-le marinarilor nuci-de-cocos și alte fructe, indigenii păreau că-i îndeamnă să debarce. Dar nici nu se urcaseră bine la bord că și începură jaful. A fost nevoie de o lovitură de tun ca să fie alungaţi, iar unul dintre ei, care fusese rănit în încăierare, le schimbă curând dispoziţia celorlalţi. Spaniolii răspunseră cu muschetele la grindina de săgeţi și de pietre repezite asupra navelor. Nu departe de insula aceasta, expediţia mai descoperi încă trei insule, San Pedro, Dominica și Santa Cristina. Întregului grup i se dădu numele de Insulele Marchize, în cinstea guvernatorului Perú-ului. Primele întâlniri cu băștinașii fură atât de prietenești, încât o femeie din partea locului, văzând frumosul păr blond al Doñei Isabella de Mendoza, îi ceru prin semne să-i dăruiască și ei o buclă; dar, din vina spaniolilor, relaţiile nu întârziară să devină ostile, până în ziua când indigenii, dându-și seama de marea inferioritate a armelor lor, cerură pace.

La 5 august, flota spaniolă porni din nou în larg și făcu patru sute de leghe spre vest nord-vest. La 20 august fură descoperite Insulele Regina Charlotte, pe care nu coborî nimeni, cu toată marea lipsă de alimente. După Insula Solitaria, al cărei nume spune destul despre situaţia ei, spaniolii ajunseră în Arhipelagul Santa Cruz. Atunci, însă, în toiul unei furtuni, nava-amiral se despărţi de flotă și, cu toate că de mai multe ori se trimisese în căutarea ei, nu mai primi niciun fel de veşti. Curând, vreo cincizeci de pirogi se apropiară de navă. Pe ele se aflau mulţime de băștinași cu pielea oacheșă sau neagră. „Aveau toţi părul cârlionţat, alb, roșu sau de altă culoare (căci și-l vopseau); dinţii, de asemenea, vopsiţi cu roșu, capul pe jumătate ras; trupul gol, cu excepţia unui mic văl de pânză fină, faţa și braţele zugrăvite cu negru, lucitoare, dungate în felurite culori; gâtul și membrele pline de șiraguri făcute din boabe de aur, lemn negru, dinţi de pește, felurite scoici de sidef sau perle. Ca arme aveau arcuri și săgeţi otrăvite cu vârfuriascuţite, întărite la foc sau făcute din os și muiate într-un suc de buruieni; și mai foloseau bolovanii, măciucile grele dintr-un lemn foarte tare și lăncile cu trei vârfuri mari, de peste o palmă fiecare. Și purtau pe umeri traiste din foi de palmier, foarte bine lucrate, pline cu un fel de pesmeţi uscaţi, făcuţi din anumite rădăcini cu care se hrănesc ei”.

Mendaña crezu mai întâi că-i recunoaşte pe locuitorii insulelor pe care le căuta, dar îşi dădu curând seama că se înșela. Navele fură întâmpinate cu o ploaie de săgeţi. Și lucrul era cu atât mai supărător, cu cât Mendaña, văzând că nu poate regăsi Insulele Solomon, se hotărâse să-și stabilească noua colonie în acest

Doña Isabella se consultă cu căpitanii

arhipelag. În privinţa aceasta, discordia îi dezbină curând pe spanioli; o răscoală împotriva comandantului fu înăbușită aproape imediat și vinovăţii plătiră cu viaţa. Dar tristele evenimente petrecute și oboseala drumului îi zdruncinară într-atât sănătatea șefului expediţiei, încât acesta muri, la 17 octombrie, după ce avu timp să-și numească soţia urmașă la conducerea expediţiei. După moartea lui Mendaña, hărţuielile cu băștinașii sporiră; mulţi dintre spanioli erau atât de istoviţi de boli și de lipsuri, încât un pumn de indigeni hotărâţi le-ar fi putut veni ușor de hac. În asemenea condiţii, a stărui pentru întemeierea unei așezări ar fi fost nebunie curată; lucrul acesta îl înţeleseră toţi și ancora fu ridicată la 18 noiembrie. Doña Isabella de Mendoza, care plănuia să meargă la Manila ca să recruteze coloniști pentru a se reîntoarce să întemeieze așezarea, îşi consultă ofiţerii, care îi aprobară în scris planurile și găsi în Quciroz un devotament și o destoinicie care aveau să fie puse curând la grea încercare. Mai întâi spaniolii se depărtară de Noua Guinee, pentru a nu se mai încurca printre numeroasele arhipelaguri din preajmă și pentru a ajunge cât mai repede în Filipine, după cum cerea starea jalnică a navelor. Navele trecură prin faţa a numeroase insule împrejmuite de recife madreporice, unde echipajele voiră să poposească, dar Queiroz, plin de prudenţă, nu le îngădui. După ce o corabie, care nu mai putea sau nu mai voia să urmeze escadra, se depărtase de ea, spaniolii ajunseră în Insulele Hoţilor, care aveau să ia curând numele de Insulele Mariane. Spaniolii debarcară de mai multe ori la uscat ca să cumpere alimente; indigenii nu voiau nici aurul și nici argintul lor, dar primeau bucuroși fierul și orice unealtă făcută din acest metal. Relatarea cuprinde aici unele amănunte ale cultului băștinașilor pentru strămoșii lor, amănunte destul de interesante ca să le reproducem textual: „Ei scot oasele din cadavrele părinţilor morţi, ard carnea și înghit cenușa amestecată cu *tuba,* care e un vin de cocos. Și îşi plâng morţii în fiecare an, timp de o săptămână. Pentru asta există numeroase bocitoare, care sunt închiriate special. În afară de ele, toţi vecinii vin să bocească în casa răposatului și li se fac aceleași servicii când e rândul sărbătorii în casele lor. Parastasele acestea sunt foarte dese, pentru că cei ce iau parte la ele sunt ospătaţi din belșug. Se plânge toată noaptea și se bea toată ziua. Printre bocete, sunt povestite viaţa și isprăvile răposatului, începând de la naștere, de-a lungul înaintării în vârstă și stăruind asupra puterii, staturii, frumuseţii lui, într-un cuvânt asupra a tot ce-i poate face cinste. Dacă în povestire se găsesc și câteva episoade hazlii, cei de faţă râd cu hohote, apoi, deodată, beau o cupă și încep să plângă cu lacrimi amare. La parastasele acestea caraghioase sunt adunaţi uneori câte două sute de oameni”.

Când ajunseră în Filipine, marinarii spanioli arătau ca o adunătură de schelete, gălbejiţi și aproape morţi de foame. Doña Isabella debarcă la Manila în ziua de 11 februarie 1596, în salvele tunurilor, și fu primită solemn, în mijlocul trupelor aliniate. Restul echipajului, care pierduse cincizeci de oameni de la plecarea din Santa Cruz, fu găzduit și hrănit pe cheltuiala publică, iar femeile rămase văduve în timpul expediţiei îşi găsiră toate soţi la Manila, în afară de vreo patru sau cinci care se călugăriră. Cât despre Doña Isabella, ea fu condusă peste câtăva vreme în Perú

de către Queiroz, care îi și înfăţișă viceregelui un nou plan de călătorie. Dar Luis de Velasco, succesorul lui Mendoza, îl trimise pe navigator la regele Spaniei și la consiliul Indiilor, sub cuvânt că o asemenea hotărâre depășea limitele puterii lui. Queiroz merse, deci, în Spania, apoi la Roma, unde fu primit cu bunăvoinţă de papă, care îl recomandă călduros lui Filip al IIL — le-a. În sfârșit, după nenumărate demersuri și cereri stăruitoare, Queiroz obţinu, în 1605, împuternicirea de a arma la Lima două nave care i se vor părea cele mai potrivite pentru a porni în căutarea continentului austral și a continua descoperirile lui Mendaña. Cu două nave și cu o brigantină, Queiroz porni din Callao în ziua de 21 decembrie 1605. În echipajul lui se aflau navigatori de scamă, precum Bermudes (după numele lui au fost denumite Insulele Bermude) și Luis Vaz de Torres. Dar la o mie de leghe de Perú Queiroz încă nu descoperise niciun pământ nou. La 20° latitudine sudică întâlni un grup de insuliţe care fac parte din Insulele Joase (Tuamotu).

Queiroz descoperi apoi o insulă pe care o numi Sagittaria, și care după geograful francez Fleurieu, ar fi Insula Tahiti, una din cele mai răsărite ale grupului Insulelor Societăţii. În zilele următoare, Queiroz mai descoperi numeroase insule, dar nu debarcă și le boteză după calendar, obicei care a transformat într-un adevărat pomelnic de sfinţi toate, denumirile indigene ale Oceaniei. Și întâlni, mai ales, o insulă care fu numită Gente Hennosa, din pricina frumuseţii localnicilor, a pielii albe și a cochetăriei femeilor, despre care spaniolii declarară că le întrec în graţie și plăcută înfăţișare chiar pe femeile din Lima, vestite, totuși, pentru frumuseţea lor. După Queiroz, insula era situată pe aceeași paralelă cu Santa Cruz, unde el avea intenţia să se ducă. Navigatorul se îndreptă, deci, spre vest și ajunse la o insulă numită de indigeni taumaco, la 10° latitudine sudică şi la optzeci de leghe spre est de Santa Cruz. Era una din Insulele Duff. Acolo, Queiroz află că, dacă va porni spre sud, va da de „șaizeci de insule, precum și de un pământ mare numit Mallikolo", unde locuitorii erau mai albi decât cei întâlniţi până atunci. Informaţia aceasta îl hotărî să-și părăsească planul de a ajunge la Santa Cruz. Pomi, deci, spre sud-vest și, după ce descoperi mai multe insule mici, sosi, la 1 mai 1606, într-un golf larg de peste opt leghe. Insulei acesteia el îi dădu numele de Espíritu Santo. Era una din Noile Hebride. Ce s-a petrecut oare cât timp au poposit navele acolo? În privinţa aceasta, relatarea nu spune nimic. Dar știm, pe de altă parte, că marinarii răsculaţi îl făcură prizonier pe Queiroz și, abandonând cea de a doua navă și brigantina, porniră, la 11 iunie, înapoi spre America, unde ajunseră la 3 octombrie 1606, după nouă luni de călătorie. Nici Ed. Charton nu lămurește această întâmplare, ci tace în privinţa răscoalei echipajului, ba îl arată chiar ca fiind vinovat de despărţire pe comandantul celei de-a doua nave, Luis Vaz de Torres, care și-ar fi părăsit șeful plecând de pe Insula Espíritu Santo. Dar se știe, dintr-o scrisoare a aceluiași Torres către regele Spaniei, ca el a rămas „cincisprezece" zile să-l aștepte pe Queiroz. Ofiţerii, adunaţi în consiliu, hotărâră să ridice ancora la 26 iunie și să continue căutarea continentului austral. Întârziat de vremea rea care l-a împiedicat să facă înconjurul Insulei Espíritu Santo, asaltat de cererile unui echipaj peste care sufla vântul răzvrătirii, Torres se hotărî să pornească spre nord-est, ca să ajungă

în insulele spaniole. La unsprezece grade și jumătate, el descoperi un ţărm care crezu că e începutul Noii Guinee. „Tot acest pământ e pământ al Noii Guinee, spune Torres, și e locuit de indieni care nu sunt prea slabi și merg goi, deși îşi acoperă mijlocul cu scoarţă de copac… În luptă, ei folosesc suliţe lungi și subţiri, scuturi și niște măciuci de piatră, gătite toate cu pene frumoase. În lungul uscatului acestuia mai sunt și alte insule locuite. Iar pe toată coasta sunt locuri de debarcare largi și numeroase, cu râuri deosebit de largi și cu multe câmpii. În afară de insule se întind recifele și stâncile marine; insulele se află între primejdiile acestea și continent, iar prin mijloc trece un canal. Am luat în stăpânire porturile, în numele maiestăţii voastre… Iar după ce am navigat trei sute de leghe pe lângă coastă, am văzut că latitudinea la care ne aflam scăzuse cu două grade și jumătate, așa că ne-am pomenit la nouă grade. Acolo începea un banc lat de la trei până la nouă braţe și care mergea de-a lungul coastei până la șapte grade și jumătate. Neputând merge mai departe din pricina numeroaselor stânci aflate sub apă și a curenţilor puternici întâlniţi în cale, ne-am hotărât să schimbăm drumul spre sud-vest, prin canalul adânc despre care am pomenit, până la unsprezece grade. Acolo, de la un cap la altul, se află un arhipelag cu nenumărate insule, printre care am trecut. La sfârșitul celui de al unsprezecelea grad, fundul se adâncește. Acolo se aflau insule foarte mari, iar spre sud numărul lor părea că sporește; insulele erau locuite de un neam de oameni negri, foarte voinici și complet goi, având drept arme lănci lungi și tari, săgeţi și măciuci de piatră prost cioplite”.

În locurile astfel descrise, geografii moderni au fost de acord să recunoască partea aceea a coastei australiene care se termină prin Peninsula York și extremitatea Noii Guinee. Se știa că Torres a străbătut strâmtoarea care îi poartă numele și care desparte Noua Guinee de Capul York. Această strâmtoare vijelioasă și primejdioasă a fost pe drept numită, pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, Strâmtoarea Torres.

Torres a descoperit astfel coasta sudică a Noii Guinee și extremitatea nordică a continentului australian. În anul 1607, el a scris o dare de seamă amănunţită despre călătoria întreprinsă, dare de seamă pe care autorităţile spaniole, în speranţa unor vremuri mai bune, au ţinut-o în cel mai strict secret. În 1762, când în timpul războiului de șapte ani englezii au ocupat Manila și au pus mâna pe arhiva statului, darea de seamă a lui Torres a nimerit în Anglia și după câţiva ani, a atras atenţia geografului Alexander Dalrymple, care a dat-o publicităţii.

Va trebui să spunem acum câteva cuvinte despre călătorii din secolul al XVII-lea care au străbătut ţinuturi puţin călcate de oameni și au înfăţișat contemporanilor lor o lume altă dată cu totul necunoscută. Primul dintre acești călători este francezul Frâneois Pyrard, din Laval. Ambarcat în 1601 pe o navă din Saint Malo ca să facă negoţ în Indii, el naufragie în Arhipelagul Maldivelor. Insuliţele sau atolii aceștia, în număr de cel puţin douăzeci de mii, situate la sud de coasta Malabarului, coboară în Oceanul Indian de la Capul Comorin până la ecuator. Bunul Pyrard ne povestește cum a naufragiat, cum s-a salvat și lunga ședere de șapte ani în Maldive, ședere devenită aproape plăcută datorită străduniei lui de a învăţa limba

indigenilor. Pyrardavu tot timpul să cerceteze moravurile, obiceiurile, credinţele și meșteșugurile locuitorilor, cât și producţia și climatul ţării. De aceea, relatarea lui e foarte bogată în tot soiul de amănunte. Ea și-a păstrat aproape tot farmecul, căci niciun călător n-a vizitat de bunăvoie arhipelagul acela nesănătos, a cărui izolare i-a îndepărtat pe străini și pe cuceritori. Povestirea lui Pyrard constituie și astăzi o lectură instructivă și plăcută.

În 1607, rajahul din Bengal trimise în Maldive o flotă ca să pună mâna pe cele o sută sau o sută douăzeci de tunuri rămase de la numeroasele nave portugheze naufragiate. Pyrard, cu toată libertatea de care se bucura și deși devenise proprietar, voia să-și revadă scumpa Bretanie. De aceea se grăbi să folosească prilejul ivit ca să părăsească insula împreună cu cei trei tovarăși care îi mai rămăseseră din tot echipajul. Dar odiseea lui Pyrard nu se terminase încă. Dus mai întâi la Ceylon și apoi la Bengal, el încercă să ajungă la Kochin. Bănuit de spionaj și întemniţat de portughezi în acest din urmă oraș, Pyrard se îmbolnăvi și fu îngrijit la spitalul din G6 a. Și nu ieși de acolo decât ca să slujească doi ani ca soldat, după care fu din nou zvârlit în temniţă. Abia în 1611 izbuti, în sfârșit, să-și revadă dragul oraș natal. După atâtea restriști, Pyrard trebuie să fi simţit, tară doar și poate, nevoia de odihnă și avem dreptul să credem, după tăcerea pe care istoria o păstrează asupra sfârșitului vieţii lui, că a izbutit, în sfârșit, să-și găsească fericirea.

Dacă François Pyrard a fost, ca să zicem așa, tară voia lui și fiindcă a vrut să facă repede avere, vârât în niște aventuri care erau cât pe-aci să-l coste viaţa, motive cu mult mai romantice l-au îndemnat pe Pietro della Văile să călătorească. Descendent al unei nobile și străvechi familii, îl găsim când soldat al papei, când marinar, războindu-se cu piraţii de pe coastele Africii. Ambarcat în 1614 la Veneţia, tânărul se îndreptă spre Ierusalim, petrecând mai întâi treisprezece luni la Constantinopol, ajunse pe mare la Alexandria, apoi la Cairo și însoţi o caravană care îl duse la capătul călătoriei. Dar, pe drum, della Văile prinsese tară doar și poate gustul călătoriilor, căci vizită rând pe rând Bagdadul, Damascul și ajunse chiar până la ruinele Babilonului. Pesemne, însă, că della Văile era născut să-și piardă ușor capul, căci, la reîntoarcere, se îndrăgostește de o tânără din Mardin, grozav de frumoasă, și se însoară cu ea. S-ar putea crede că astfel soarta acestui neobosit călător a fost fixată. Dar nu-i deloc așa. Della Văile găsește mijlocul să-l însoţească pe șah în războiul împotriva turcilor și să străbată patru ani la rând ţinuturile Iranului. În 1621 îşi pierde soţia în luna decembrie. După ce pune să fie îmbălsămată, o poartă în sicriu, după el, vreme de patru ani, în care timp explorează Ormuzul, coastele apusene ale Indiei, Golful Persic, Alepul și Siria, ca să debarce, în sfârșit, la Napoli, în 1626.

Ţările vizitate de originalul acesta atât de ciudat, mânat de un avânt cu adevărat neobișnuit, sunt descrise de el într-un stil sprinten, vioi, natural și chiar cu oarecare fidelitate. Della Văile inaugurează seria călătorilor amatori, a curioșilor și a negustorilor. E primul din fecunda specie a călătorilor turiști care inundă an de an literatura geografică a numeroase volume din care savantul nu găsește de cules decât prea puţine date.

Jean Tavernier, un alt curios nepotolit, străbate la vârsta de douăzeci și doi de ani Franţa, Anglia, Ţările de Jos, Germania, Elveţia, Polonia, Ungaria și Italia. Apoi, când Europa nu mai oferă o hrană satisfăcătoare curiozităţii lui, pleacă la Constantinopol, unde poposește un an, și ajunge în Persia, unde începe să cumpere covoare, ţesături, pietre preţioase și mii de mici obiecte delux pe care le vinde în Franţa. Câștigul scos de Tavernier din marfa adusă îl îndeamnă să-și reînceapă călătoria. Dar, ca om prevăzător, înainte de a porni la drum, învaţă de la giuvaiergiu arta de a cunoaşte pietrele preţioase. În patru călătorii succesive, de la 1638 la 1663, el parcurge Persia, Mongolia, Indiile, până la graniţele Chinei și Insulele Sonde. Orbit de uriașa avere care i-o adusese negoţul, Tavernier începu să trăiască pe picior mare și se văzu curând în pragul ruinei. Ca să scape de ruină, îşi trimise un nepot în Orient, cu o încărcătură considerabilă de mărfuri ieftine pentru schimb, dar nepotul, socotind că se cuvenea să-și însușească ce îi fusese încredinţat, îi risipi mărfurile și se stabili apoi la Ispahan. Tavernier, care era om cu carte, a strâns numeroase informaţii interesante despre istoria, meșteșugurile, moravurile și datinile ţărilor vizitate. Relatarea lui a contribuit în mod sigur să le formeze contemporanilor o idee mai justă decât aveau despre ţările Orientului.

Altminteri în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea, spre Orient se îndreptau toţi călătorii, oricare le-ar fi fost ţinta. Africa fusese cu totul părăsită, iar dacă America devenise terenul unei adevărate explorări, aceasta se făcea fără ajutorul stăpânirii.

În timp ce Tavernier îşi săvârșea ultimele și îndepărtatele lui călătorii, un distins arheolog, Jean de Thevenot, străbătea mai întâi Europa, apoi Malta. Constantinopolul, Egiptul, Tunisul și Italia. În 1661, el aducea o importantă colecţie de medalii, inscripţii și monumente ale culturii străvechi, astăzi de un real folos pentru istorici și filologi. În 1664, Thevenot plecă din nou spre Levant, străbătu Persia, Basrah și India. Dar oboseala îndurată îl împiedică să se mai reîntoarcă în Europa; Thevenot muri în America, în 1667. Succesul relatărilor, binemeritat datorită grijei și exactităţii călătorului, ale cărui cunoștinţe istorice, geografice și matematice depășeau cu mult nivelul mediu al contemporanilor săi, a fost deosebit de mare.

Se cuvine să vorbim acum despre voiosul François Bernier, cunoscut contemporanilor săi ca filosof și medic. El frecventa cercul unor literaţi ca La Fontaine, Saint Evremont, Chapelle, doamna de Sabliere, firi vesele și refractare ceremonialului ţeapăn care îngrădea pe atunci curtea lui Ludovic al XIV-lea. Bernier nu putea să scape de moda călătoriilor. După ce vizită în grabă Siria și Egiptul, el locui doisprezece ani în India, unde cunoștinţele lui speciale de medicină îi aduseră bunăvoinţa marelui Aureng-Zeb și-i îngăduiră să viziteze cu de-amănuntul și cu folos un imperiu pe atunci în plină înflorire.

În sudul Hindustanului, Ceylonul ascunde multe surprize pentru exploratori. Robert Knox, făcut prizonier de către indigeni, datoră acestei împrejurări posibilitatea de a locui multă vreme în Ceylon și de a putea să culeagă din imensele păduri și de la populaţiile sălbatice de acolo primele documente autentice. Olandezii, datorită unei invidii comerciale, dovedită altminteri și de alte naţiuni,

păstraseră secrete până atunci informaţiile procurate despre insula din care căutau să facă o colonie.

Un alt negustor, Jean Chardin, fiul unui bogat giuvaiergiu din Paris, voind să imite exemplul lui Tavernier, hotărî să facă avere, ca și el, din comerţul cu diamante. Negustorii se simţeau atrași de ţări ca Persia și India, ale căror bogăţii deveniseră legendare.

Tocmai în acea vreme, puterea împăraţilor mongoli atinsese culmea; se ridicaseră moschei, palate, temple, orașe. Se produceau giuvaieruri, argintării și nenumărate mici podoabe specifice Orientului. La început, Chardin străbate în grabă Persia și ajunge la Ormuz, unde se îmbarcă pentru Indii. În anul următor e din nou la Ispahan și dă zor să înveţe limba ţării, ca să poată încheia afaceri fără intermediari. Chardin dobândește favoarea șahului Abbas al II-lea și are posibilitatea să culeagă o mulţime imensă de informaţii despre stăpânitorii Persiei, despre moravurile, credinţele, datinile, orașele și populaţia acestei ţări. Informaţiile acestea au făcut ca povestirea lui să fie până în zilele noastre un ghid util călătorului. Valoarea lui e sporită și din cauză că Chardin a avut grijă să angajeze la Constantinopol un desenator iscusit, numit Grelot, care a reprodus monumentele, cetăţile, scenele, costumele și ceremoniile, adică tot ce Chardin numea „viaţa de toate zilele a unui popor".

Când Chardin se reîntoarce în Franţa, în 1670, revocarea edictului din Nantes alungase din patrie, în urma unor persecuţii barbare, o mulţime de meșteșugari, care aveau să îmbogăţească străinătatea cu meseriile și munca lor. Fiind protestant, Chardin înţelese perfect că religia îl va împiedica să ajungă „la ceea ce se cheamă onoruri și avansare". Cum, după expresia lui „Omul nu-i lăsat să se dezvolte liber în ce direcţie vrea", Chardin hotărî să se reîntoarcă în Indii, „unde, fără să fie silit să-și schimbe credinţa", nu putea să nu ajungă la o situaţie onorabilă. Așadar, libertatea conștiinţei era pe atunci mai mare în Persia decât în Franţa.

De data aceasta, însă, Chardin nu merse pe același drum, ci trecu prin Smirna, prin Constantinopol și, traversând Marea Neagră, debarcă în Crimeea. Chardin străbătu ţinutul Caucazului, unde avu prilejul să-i studieze pe abhazi și pe cerchezi; apoi trecu prin Mingrelia, unde i se furară parte din bijuteriile aduse din Europa, hainele și actele și nu scăpă cu viaţă decât datorită omeniei teatinilor la care se afla în gazdă. Scăpă, însă, doar ca să cadă în mâinile turcilor, care îl vămuiră și ei. După numeroase întâmplări neplăcute, Chardin ajunse în Tiflis (Tiblisi) la 27 decembrie 1672. Și cum Georgia era guvernată pe atunci de un prinţ tributar șahului Persiei, nu-i fu greu să ajungă la Erevan, la Tebriz (Toris) și, în sfârșit, la Ispahan.

După o ședere de patru ani în Persia și o ultimă călătorie în India, în timpul căreia făcu o avere uriașă, Chardin se reîntoarse în Europa și se stabili în Anglia, căci intrarea în patrie îi era interzisă din pricina religiei lui.

Jurnalul lui de călătorii formează o lucrare imensă, în care e dezvoltat îndeosebi tot ce e în legătură cu Persia. Lunga sa ședere în această ţară și frecventarea fruntașilor statului i-au îngăduit să adune documente numeroase și autentice. De

Jean Chardin

aceea se poate spune că Persia era mai bine cunoscută în secolul al XVII-lea decât o sută de ani mai târziu.

Va trebui să vorbim în continuare despre westfalianul (germanul) Kaempfer, devenit aproape suedez prin lunga lui ședere în Ţările Scandinave. Kaempfer refuză acolo o situaţie strălucită care i se oferea, ca să întovărășească, în calitate de secretar, un ambasador trimis la Moscova. El putu astfel să viziteze principalele orașe ale Rusiei, apoi trecu în Persia, unde îl părăsi pe ambasadorul Fabricius, ca să intre în serviciul Companiei Indiilor Olandeze și să-și continue călătoriile. Astfel, a vizitat mai întâi coasta Golfului Persic, unde a fost grav bolnav, și s-a ambarcat mai apoi, în 1688, pentru Indiile Răsăritene. Arabia, India, coasta Malabar, Ceylon, Djawa, Sumatra și Japonia, iată ţările pe care Kaempfer le-a vizitat mai târziu. Scopul călătoriilor acestora era pur ştiinţific. Cu toate că era medic, fiind cu totul preocupat de ştiinţele naturale, Kaempfer a recoltat, a descris, a desenat sau a presat un număr uriaș de plante până atunci necunoscute în Europa, a dat date noi cu privire la întrebuinţarea lor farmaceutică sau industrială și a cules un imens ierbar, păstrat astăzi împreună cu majoritatea manuscriselor călătorului, la British

Museum din Londra. Dar partea cea mai interesantă a relatării lui, astăzi prăfuită, incompletă, de când ţara vizitată e deschisă savanţilor, a fost multă vreme aceea privitoare la Japonia. Kaempfer a știut să-și procure cărţi în legătură cu istoria, literatura și ştiinţele Japoniei, atunci când n-a putut scoate de la anumite personaje, pe lângă care era bine primit, date care, de obicei, nu erau comunicate străinilor. El a murit în anul 1716.

În genere, dacă toţi călătorii de care am vorbit acum nu sunt descoperitori propriu-ziși, dacă nu explorează ţări necunoscute până atunci, au toţi în mod inegal și după aptitudinile sau studiile fiecăruia, meritul de a fi făcut mai bine cunoscute ţinuturile vizitate. Între altele, călătorii aceștia au știut să treacă în domeniul basmelor multe povestiri pe care alţii, mai puţin luminaţi, le acceptaseră cu naivitate și care deveniseră mai apoi într-atât de cunoscute, încât nimeni nu se mai gândea să le pună la îndoială temeinicia.

Războinic japonez

Capitolul VI

EPOCĂ MARILOR PIRATERII

I

William Dampier și descoperirile lui geografice

Vestitul pirat William Dampier, care a săvârșit trei călătorii în jurul lumii, a fost numit de contemporani „regele mărilor". Firește, dacă ar fi fost numai pirat, numele lui n-ar fi figurat în paginile acestei cărţi, dar acest pirat a fost totodată și un navigator de seamă, care a făcut numeroase descoperiri geografice.

Născut în 1652, la East Toker (Anglia), William Dampier se pomeni lăsat de capul lui încă din copilărie, căci îi muriseră părinţii. Nefiind un prea mare iubitor de învăţătură, îi plăcea mai mult să cutreiere pădurile și să se joace de-a războiul cu băieţii de seama lui, decât să stea liniștit pe băncile școlii. De aceea fu ambarcat de timpuriu ca mus pe o corabie de comerţ. După o călătorie în Terra Nova și o campanie în Indiile Orientale, Dampier se angajă în marina militară și, rănit într-o luptă, veni să se vindece la Greenwich. Dar, nefiind prea conștiincios din fire, Dampier îşi uită obligaţiile militare și, ieșind din spital, plecă în Jamaica în calitate de administrator al unei plantaţii. Nu-i trebui, însă, mult ca să-și dea seama că meseria aceasta nu i se potrivea. De aceea, după șase luni îşi părăsi negrii și se îmbarcă pentru Golful Campeche, unde lucră vreme de trei ani la recoltarea lemnului colorant.

După acest răstimp îl regăsim la Londra; dar legile și cei puși să le facă respectate nu-i dau pace. Dampier pleacă din nou în Jamaica, unde foarte curând intră în legături cu faimoșii piraţi și cavaleri ai mării, care, în epoca aceea, le-au făcut atâta rău spaniolilor.

Stabiliţi în Insula Broaștei-ţestoase, pe coasta San Domingo, aventurierii aceștia englezi sau francezi jefuiau coloniile spaniole numai de pe ţărmurile Golfului Mexic; ei traversau Istmul Panamá și devastau coasta Oceanului Pacific, de la Strâmtoarea Magellan până în California. Spaima exagera și mai mult isprăvile acestor piraţi care, totuși, erau fantastice.

Printre aventurierii aceștia, comandaţi pe atunci de Harris, Sawkins și Shays, îşi găsi locul și Dampier. În 1680 îl vedem în Daricn, unde jefuiește orașul Santa Maria, apoi încearcă zadarnic să ia prin surprindere Panamá și capturează, cu însoţitorii lui urcaţi pe niște luntrii nenorocite, furate de la indieni, opt nave bine armate, care se aflau ancorate nu departe de oraș. De data aceasta, piraţii avură pierderi atât de mari, și o pradă atât de neînsemnată, încât se despărţită. Unii porniră spre Golful Mexic, alţii, printre care se afla şi Dampier, se stabiliră în Insula Juan Fernández, de unde atacară curând portul chilian Arica. Dar și de data aceasta suferiră atâtea pierderi, încât se produse o nouă sciziune, iar Dampier trebui să plece în Virginia unde comandantul lui nădăjduia să-și mai recruteze câţiva oameni. Acolo, căpitanul

Cook armă o navă cu intenţia să pătrundă în Pacific prin Strâmtoarea Magellan. Dampier se afla și el la bord. Piraţii începură mai întâi să dea atacuri în lungul coastei africane, spre Insulele Capului Verde și Sierra Leone, adică pe drumul urmat în mod obișnuit de corăbiile cu destinaţia America de Sud. La 36° latitudine sudică, Dampier, care îşi notează în jurnal toate faptele interesante, observă că marea a devenit albă sau mai degrabă alburie, fără să poată explica pricina. Dacă ar fi folosit microscopul, ar fi înţeles despre ce era vorba: sub influenţa mulţimii nenumărate de microorganisme care plutesc la suprafaţa mării, culoarea acesteia se schimbă uneori în felul arătat de Dampier.

Nava trecu fără incident de Insulele Scbalde, traversă Strâmtoarea Le Maire, ocoli Capul Horn, la 6 februarie 1684, și, cum scăpă de furtunile care atacă, de obicei, corăbiile în Pacific, căpitanul Cook se îndreptă spre Insula Juan Fernández, unde spera să se poată aproviziona cu alimente. Dampier se întreba dacă avea să mai regăsească acolo un indian din Nicaragua care fusese lăsat în 1680 de căpitanul Sharp. „Indianul acela stătuse în insulă, singur, trei ani. Tocmai se afla în pădure, la vânat de capre sălbatice, când căpitanul englez îşi ambarcase oamenii și pornise în larg, fără să-i observe lipsa. Indianul n-avea decât o pușcă, un cuţit, un corn mic cu pulbere și puţin plumb. După ce-și consumă pulberea și plumbul, el izbuti, cu ajutorul cuţitului, să-și taie în bucăţi ţeava puștii și să facă din ea harpoane, lănci, cârlige de undiţă și un cuţit lung. Cu uneltele acestea avu toate proviziile pe care le produce insula: capre și pești. La o jumătate de milă de mai îşi clădise o colibă acoperită cu piei de capră. Veșminte nu-i mai rămăseseră; o simplă piele îi acoperea mijlocul”.

Dacă am zăbovit puţin asupra acestui sihastru de nevoie, am făcut-o fiindcă el i-a servit drept model lui Daniel de Fie pentru Robinson Crusoe, romanul care a bucurat inimile tuturor copiilor.

Nu vom istorisi aici în amănunt toate expediţiile la care a participat Dampier. E de-ajuns să spunem că în 1686 a vizitat Insulele Galapagos. Văzând că majoritatea încercărilor lui dădeau greș, comandantul Swan, la bordul căruia slujea Dampier, plecă în Indiile Orientale, unde spaniolii puteau fi luaţi mai ușor prin surprindere și unde sperau să pună mâna pe galionul care făcea cursa la Manila. Dar aventurierii noștri ajunseră la Guam când nu mai aveau decât trei zile de trăit: marinarii înfometaţi amenințau să-i mănânce unul câte unul, dacă drumul s-ar mai fi prelungit, pe toţi cei care ţinuseră să pornească în călătorie, începând cu comandantul, care făcuse propunerea. Dampier ar fi urmat după comandant. „De asta, spune el cu destul haz, după ce am ancorat la Guam, Swan mi-a spus îmbrăţișându-mă: «Ah! Dampier, proastă mâncare ar mai fi ieșit din tine!» Și avea dreptate, adaugă Dampier, „căci pe cât era el de gras și de voinic, pe atât eram eu de slab și de uscat”. Mindanao, Manila, unele părţi de pe coasta Chinei, Molucele, Noua Olandă și Insulele Nicobare, iată locurile vizitate de Dampier în decursul acestei campanii. În Arhipelagul Nicobarelor, el se despărţi de ceilalţi piraţi și fu cules aproape mort de pe coasta Sumatrei.

«Ah! Dampier, proastă mâncare ar mai fi ieșit din tine!»

În această campanie, Dampier descoperi mai multe insule necunoscute până atunci și mai ales Insulele Bashi. Ca un adevărat aventurier ce era, de cum se însănătoși, Dampier străbătu aproape tot sudul Asiei, Malacca, Tonkin, Madras și Benculen, unde se angajă ca tunar în slujba Angliei. Cinci luni mai târziu, însă, dezertă și se întoarse la Londra. Povestea aventurilor și a drumurilor lui îi atrage câţiva simpatizanţi în rândul nobililor și face să fie prezentat contelui de Oxford, lord al Amiralităţii. După scurtă vreme Dampier primi comanda navei „Roebuck", ca să încerce o călătorie de descoperiri pe mările pe care le explorase și părăsi Anglia la 14 ianuarie 1699, eu gând să treacă prin Strâmtoarea Magellan sau să dea ocol Ţării de Foc, ca să-și înceapă cuceririle pe coastele Pacificului, care primiseră până atunci cel mai mic număr de vizitatori. După ce trecu ecuatorul, la 10 martie, Dampier se îndreptă spre Brazilia, unde luă provizii proaspete. Dar nu numai că nu izbuti să coboare de-a lungul coastei Patagoniei, ci se pomeni și aruncat de furtună la șaisprezece leghe de Capul Bunei Speranţe, de unde, navigând în direcţia est sud-est, se îndreptă spre Noua Olandă (Australia). În decursul acestei îndelungate traversări nu se întâmplă nimic deosebit. La 4 august, Dampier zări pământul și căută îndată un loc potrivit pentru debarcare. Cinci zile mai târziu, nava lui ancora în Golful Câinilor-de-mare, pe coasta apuseană a Australiei; dar nu găsi acolo decât un pământ sterp, fără apă și fără vegetaţie. Până la 31 august Dampier navigă de-a lungul litoralului, fără să găsească ceea ce căuta, într-o debarcare la uscat avu o ușoară ciocnire cu câţiva localnici, care păreau extrem de rari pe acolo. Căpetenia lor era un tânăr nu prea înalt, dar vioi și sprinten; în jurul ochilor, avea un singur cerc zugrăvit cu alb, iar o linie de aceeași culoare i se cobora din susul frunţii până pe vârful nasului; pieptul și braţele îi erau, de asemenea, dungate cu alb. Cât despre însoţitorii lui, aveau pielea neagră, părul creţ, statura înaltă și subţire.

De cinci săptămâni de când tot cerceta ţărmul, Dampier nu găsise nici apă, nici hrană; și, totuși, nu voia să dea înapoi, ci continua să navigheze pe lângă coastă, spre nord. Dar stâncile de sub apă întâlnite mereu în cale și musonul de nord-vest care avea să înceapă curând îl siliră să renunţe la planul lui, după ce descoperise peste trei sute de leghe din continentul austral. Dampier se îndreptă, deci, spre Insula Timor, unde avea de gând să-şi odihnească și să-și refacă echipajul istovit de durata mare a călătoriei. Cum, însă, nu prea cunoștea meleagurile acelea, iar hărţile erau cu totul nesatisfăcătoare, Dampier fu nevoit să le cerceteze de parcă olandezii n-ar fi fost stabiliţi de multă vreme acolo. Și astfel descoperi între Timor și Anamabas o trecătoare în locul unde harta lui nu arăta decât un golf. Sosirea lui Dampier într-un port cunoscut numai de ei îi miră și-i nemulţumi pe olandezi, care îşi închipuiau că englezii nu putuseră ajunge până acolo decât folosind hărţi luate de pe vreuna din navele lor. Dar, nevrând să intre în conflict cu marea putere care era Anglia, ei îi primiră cu bunăvoinţă pe noii veniţi.

Deși preludiile musonului se făcuseră simţite, Dampier ieși în larg și se îndreptă spre coasta nordică a Noii Guinee, pe care o atinse la 4 februarie 1700, lângă Capul Maho al olandezilor. Printre lucrurile care i s-au părut mai deosebite, Dampier

notează stolurile imense de porumbei de un anumit soi și de lilieci uriași, cât și marca cantitate de tridacne, un soi de scoici ale căror cochilii goale cântăreau până la 258 livre. La 7 februarie, nava se apropie de Insula Regele Wilhelm și navigă spre est, unde întâlni curând Capul Bunei Speranţe al lui Schouten și insula care purta numele acestui navigator. La 24, echipajul fu martorul unui spectacol ciudat: „Doi pești care însoţeau corabia de vreo cinci sau șase zile văzură un șarpe de mare și porniră în urmărirea lui. Peștii aveau înfăţișarea și mărimea unor scrumbii, dar erau de culoare galbenă-verzuie. Șarpele, care fugea de ei cu mare viteză, ţinea capul deasupra apei, iar unul din pești se căznea să-l prindă de coadă. De cum se întorcea, primul pește rămânea în urmă și celălalt îi lua locul, și-l goniră multă vreme, fără să-i dea răgaz, și mereu atenţi să se apere prin fugă, până ce îl pierdurăm din vedere”.

La 25 februarie, Dampier dădu numele sfântului Matei unei insule muntoase, lungă de vreo douăsprezece leghe, situată mai sus și mai spre est de Insulele Amiralităţii. La șapte sau opt leghe mai încolo descoperi o altă insulă, care primi numele de Buru, din cauza puternicelor vârtejuri care îl împiedicară să ajungă la mal. Dampier se credea atunci lângă coasta Noii Guinee, pe când, în realitate, se afla lângă aceea a Noii Irlande. Când încercă să debarce, n-apucă să lase barca la apă că fu înconjurat de pirogi cu peste două sute de băștinași în ele, iar la uscat se afla o mulţime nesfârșită de oameni: „Văzând că n-ar fi prudent, în aceste condiţii, să trimită o barcă la mal, Dampier se gândi să iasă în larg. De-abia dăduse însă comanda aceasta, când asupra navei se abătu o grindină de pietre aruncate de localnici cu o unealtă a cărei formă Dampier nu putu s-o vadă; din pricina ei, însă, Dampier numi locul acela Golful Aruncătorilor cu Praștia. O singură bubuitură de tun îi încremeni pe localnici și puse capăt ostilităţilor. Ceva mai departe, la oarecare distanţă de coasta Noii Irlande, englezii descoperiră insulele Denis și St. John. Dampier este primul care a trecut prin strâmtoarea ce desparte Noua Irlandă de Noua Britanie și a cercetat insulele Vulcan, ale Coroanei, G. Rook, Long-Rich și altele.

După această lungă croazieră marcată prin descoperiri importante, Dampier reluă drumul către vest, la Misool, și atinse, în sfârșit, coasta Insulei Ceram, una din Moluce, unde făcu o escală destul de îndelungată. Apoi plecă spre Borneo, trecu prin Strâmtoarea Makassar și ancoră la Batavia, pe Insula Djawa, la 23 iunie. Acolo rămase până la 17 octombrie, apoi porni spre Europa. Când ajunse în faţa Insulei Ascension, la 23 februarie 1701, nava lui Dampier avea o gaură de apă atât de mare, încât nu mai putea fi astupată. Nava trebui, deci, să fie părăsită, iar echipajul și încărcătura debarcate la uscat. Din fericire, se aflau acolo și apă de băut, și broaște-ţestoase, și capre, și raci-de-uscat. Aceasta însemna că naufragiaţii n-aveau să piară de foame până în ziua când o navă, trecând pe-acolo, avea să-i repatrieze. Clipa aceea sosi curând, căci, la 2 aprilie, o navă engleză îi luă la bord și-i aduse în Anglia. Despre Dampier vom mai avea prilejul să vorbim în legătură cu călătoriile lui Wood Rodgers.

Bătălia din Golful Aruncătorilor cu Praştia

II

POLUL ŞI AMERICA

Hudson și Baffin. Champlain și La Salle. Englezii pe coasta Atlanticului. Rezumat al cunoştinţelor dobândite spre sfârșitul secolului al XVII-lea. Măsurarea gradului terestru. Progresele cartografei. Începutul geografei matematice.

Dacă de vreo douăzeci de ani Anglia abandonase încercările de a găsi o trecere prin nord-vest, între Oceanul Atlantic și Oceanul Pacific, nu se renunţase, totuși, să se caute pe calea aceasta o trecere, care avea să fie descoperită abia în zilele noastre[246] și căreia avea să i se constate impracticabilitatea absolută. În secolul al XVII-lea, englezii au mai făcut câteva încercări de a găsi o trecere pe la nord-vest. După Davis, expediţiile arctice cele mai importante sunt legate de numele lui Henry Hudson (1550-1611), unul din cei mai de seamă navigatori din vremea aceea. La începutul secolului al XVII-lea, Hudson încheie o învoială cu o companie de negustori pentru căutarea trecerii de nord-vest. Plecat din Gravesend la 1 mai 1607, cu o simplă navă „Hopewell", și cu un echipaj de 12 oameni, Hudson atinse, la 13 iunie, coasta răsăriteană a Groenlandei, la 73° latitudine nordică. Vremea era mai frumoasă și mai puţin rece decât fusese cu zece grade mai la sud. La 27 iunie, Hudson navigase cu încă cinci grade spre nord, dar la 2 iulie, printr-o schimbare bruscă, atât de obișnuită pe meleagurile acelea, se lasă un ger aspru. Totuși, marea rămase liberă, cerul era liniștit și numeroși bușteni pluteau duși de curent. În ziua de 14 iulie, la 80°23', contramaistrul și șeful de echipaj al navei coborâră pe un ţărm care forma partea nordică a Spitzbergenului. Urme de urși albi și de vulpi, o mare mulţime de păsări acvatice, câteva izvoare de apă dulce, unul dintre ele având apă caldă, le dovediră navigatorilor noștri că viaţa era posibilă la o asemenea latitudine extremă, în această epocă a anului. Pornit curând după aceea în larg, Hudson se pomeni oprit la al douăzeci și optulea grad de o banchiză groasă,

---

[246] Calea maritimă de nord-vest în jurul coastelor Americii de Nord a fost descoperită în anul 1850 de către exploratorii englezi trimiși în căutarea expediției lui John Franklin, dispărută fără urmă. In același an căpitanii englezi Macceure și Macclintock, deplasându-se unul în întâmpinarea celuilalt dinspre Strâmtoarea lui Bering și Oceanul Atlantic, s-au întâlnit lângă Insula Banks. Ei nu au putut trece prin calea de nord-vest, dar au demonstrat existența acestei căi maritime. Singura încercare reușită de navigare prin calea maritimă de nord-vest a fost efectuată în anii 1900-1905 de călătorul polar norvegian Amundsen, pe un iaht mic „Gjoa".

pe care se căzni zadarnic s-o străbată sau s-o ocolească. Și trebui să se reîntoarcă în Anglia, unde ajunse la 15 septembrie, după ce descoperise o insulă care, după cât se pare, e insula lui Jan Mayen. Traseul acestei prime călătorii nu rezolvase problema ieșirii spre nord, de aceea Hudson încercă încă una. Într-adevăr, la 21 aprilie 1608, el plecă din nou și navigă între Spitzbergen și Novaia Zemlea; dar trebui să se mulţumească să urmeze câtva timp ţărmul acesta uriaș, fără să se poată ridica spre nord atâta cât ar fi dorit. Eșecul celei de-a doua încercări fu și mai deplin decât al campaniei din 1607. De aceea, Compania engleză care plătise pentru cele două încercări refuză să mai facă cheltuieli. Fără doar și poate că aceasta e pricina care l-a determinat pe Hudson să-și caute slujbă în Olanda.

Compania din Amsterdam îi dădu, în 1609, comanda unei nave cu care Hudson plecă din Texel la începutul anului. După ce ocoli Capul Nord, nava înaintă de-a lungul coastei Novaia Zemlea; dar echipajul, format din englezi și din olandezi care făcuseră campaniile din Indiţiile Orientale, se sperie curând de ger și de gheţuri. Hudson se văzu silit să schimbe drumul și să le propună marinarilor în plină revoltă căutarea trecătorii fie prin Strâmtoarea Davis, fie pe coastele Virginiei, unde trebuia să existe o ieșire, după informaţiile căpitanului Smith, care navigase pe-acolo. Alegerea nedisciplinatului echipaj nu putea să cadă, firește, decât asupra celei de-a doua variante. Ca să nu piardă zadarnic banii cheltuiţi de Compania din Amsterdam, Hudson trebui să ajungă în Insulele Faerøerne, să coboare spre sud până la a 44-a paralelă și să caute pe coastele Americii trecătoarea a cărei existenţă îi fusese semnalată. La 18 iulie, echipajul debarcă pe continent ca să schimbe catargul-prova, rupt în timpul unei furtuni, și Hudson folosi prilejul ca să facă schimb de blănuri cu indigenii. Dar marinarii nedisciplinaţi, mâniindu-i prin lăcomia lor pe bieţii băștinași atât de pașnici, îl siliră să întindă velele. La 40°30, Hudson descoperi un golf imens și-l cercetă pe o distanţă de peste cincizeci de leghe, cu barca. Între timp, însă, proviziile începuseră să se împuţineze și nu era cu putinţă să fie procurate altele de la uscat. Echipajul, care în toată această călătorie pare să-și fi impus voinţa în faţa comandantului, ţinu sfat; unii propuseră iernarea în Terra Nova șire luarea căutării trecerii în anul viitor; alţii cerură plecarea spre Olanda. Până la urmă, marinarii se opriră la cea de-a doua propunere; dar când se apropiară de coastele Marii Britanii, ţărmul îi atrase cu atâta putere pe oamenii lui Hudson, încât comandantul Ei obligat să ancoreze, la 7 noiembrie, la Dartmouth. Aici, atât el cât și echipajul au fost reţinuţi, iar nava a fost confiscată de autorităţile engleze.

În anul următor, 1610, cu toate necazurile pe care le îndurase, Hudson încercă să reia legăturile cu Compania olandeză. Dar suma care i se puse la dispoziţie îl făcu să renunţe la planurile lui și să se supună condiţiilor Companiei engleze. Aceasta îi impuse lui Hudson condiţia să ambarce, mai mult ca asistent decât ca secund, un marinar priceput, numit Coleburne, în care ea avea toată încrederea. Se înţelege că o asemenea condiţie era jignitoare pentru Hudson. De aceea, el folosi primul prilej ivit ca să scape de supravegherea impusă: nici nu ieșise bine de pe Tamisa că-l și trimise la uscat pe Coleburne, cu o scrisoare către Companie, în

care se silea să se ascundă după degete și să justifice un procedeu cel puţin ciudat.

În ultimele zile ale lunii mai, când nava intrase într-unul din porturile Islandei, echipajul, care simpatiza cu Coleburne, făcu un prim complot, ușor înăbușit; la 1 iunie, când părăsi insula, Hudson îşi recăpătase autoritatea. După ce trecu de Strâmtoarea Frobisher, Hudson cercetă Insula Dezolării, descoperită de Davis, intră în strâmtoarea care mai târziu a primit numele lui și, curând după aceea, înaintă într-un golf larg, căruia până la începutul lui septembrie îi vizita întreaga coastă apuseană. Cam tot pe atunci, unul din ofiţeri, care îi aţâţa necontenit pe oameni împotriva comandantului lor, fu debarcat, dar pedeapsa aceasta nu făcu decât să înfurie și mai tare echipajul. În primele zile ale lui noiembrie, ajungând în fundul golfului, Hudson căută un loc potrivit pentru iernare și, găsindu-l curând, trase nava la uscat. O asemenea hotărâre pare greu de înţeles: pe de-o parte, Hudson plecase din Anglia cu provizii numai pentru șase luni, din care multe fuseseră consumate, și nu se putea gândi, într-un ţinut atât de sterp, să-și poată procura un supliment de hrană. Pe de altă parte, echipajul dăduse atâtea semne de răzvrătire, încât nu putea conta pe disciplina și pe bunăvoinţa lui. Totuși, deși englezii trebuiră adeseori să accepte o raţie nu prea îndestulătoare, iama petrecută acolo nu-i făcu să îndure lipsuri prea grave, datorită numeroaselor stoluri de păsări sosite. Dar, de îndată ce sosi primăvara și nava fu gata să pornească spre Anglia, revolta izbucni din nou. Răzvrătiţii îi cerură mai întâi lui Hudson să dea fiecăruia porţia de zahăr, de pesmeţi și să plătească soldele. Apoi răzvrătiţii îl înşfăcară pe comandant și pe fiul său, împreună cu un voluntar, cu marangozul și cu cinci marinari, și-i suiră într-o barcă, fără arme, tară provizii, fără unelte, lăsându-i în voia oceanului. Vinovăţii se reîntoarseră în Anglia, deși nu toţi, căci doi dintre ei pieriră într-o ciocnire cu indienii, un altul muri doborât de o boală, iar alţi câţiva se aleseră cu sănătatea greu vătămată de pe urma foamei. Împotriva lor nu se luă niciun fel de măsură în Anglia. Abia prin 1674, Compania îi dădu o slujbă la bordul unei nave unui fiu al lui Henry Hudson, „dispărut în descoperirea nord-vestului", care era sărac lipit pământului.

După expediţiile lui Hudson urmară cele ale lui Button și Gibbons, cărora li se datorează, în lipsa unor noi descoperiri, serioase observaţii asupra mareelor, asupra variaţiilor timpului și a temperaturii și asupra altor numeroase fenomene ale naturii.

În 1615, Compania engleză îi încredinţa lui Byleth, care participase la ultimele călătorii, comanda unei nave de cincizeci de tone. Numele corabiei „Descoperirea", părea de bun augur. La bord se afla ca pilot vestitul William Baffin (1580-1622), a cărui faimă o eclipsase pe aceea a comandantului. Plecaţi din Anglia la 13 aprilie, exploratorii englezi ajunseră la 6 mai la Capul Farvel, trecură din apele Insulei Dezolării în ale Insulei Sălbaticilor, unde întâlniră numeroși băștinași, și navigă spre Nordvest până la 64°. La 10 iulie pământul se afla la tribord, iar mareea venea din nord; exploratorii credeau atunci cu atâta tărie în existenţa trecerii căutate, încât dădură capului descoperit numele de Confort. Era, după cât se pare, Capul Walsingham, căci, după ce trecură de el, constatară că ţărmul cotea spre nord-est

Hudson abandonat de echipajul său

și est. În anul acela, descoperirile lor se limitară la intrarea Strâmtorii Davis. La 9 septembrie, expediţia se reîntoarse la Plymouth, fără să fi pierdut niciun om.

Dar Byleth și Baffin erau, atât de siguri că există o trecere spre ţărmurile Asiei, încât obţinură învoirea să plece din nou cu aceeași navă, în anul următor. La 14 mai 1616, după o navigaţie în decursul căreia nu se întâmplă nimic deosebit, cei doi căpitani pătrunseră în Strâmtoarea Davis, cercetară Capul Speranţei al lui Sanderson, punctul extrem la care ajunsese odinioară Davis, și urcară până la 72°40', la Insula Femeilor, numită astfel fiindcă întâlniră acolo câteva femei de eschimoși. La 12 iunie, Byleth și Baffin fură siliţi de gheţuri să intre într-un golfuleţ de pe coastă. Eschimoșii le aduseră multe coarne, tară îndoială dinţi de morse sau coarne de bou-moscat[247], din care pricină locul acela primi numele de Homsound (Strâmtoarea Coamelor). După o ședere de câteva zile, nava putu să pornească iar în larg. De la 75°40', navigatorii întâlniră o imensă întindere de apă lipsită de gheţuri și pătrunseră, tară mari pericole, până dincolo de 78° latitudine, la intrarea strâmtorii care prelungește spre nord imensul golf atunci parcurs și care primi numele lui Baffin. Navigând spre vest și mai apoi spre sud-vest. Byleth și Baffin descoperiră Insulele Carey, Strâmtoarea Jones, Insula Coburg și Strâmtoarea Lancaster. În sfârșit, navigară spre sud de-a lungul coastei apusene a Golfului Baffin până la Cumberland. Pierzându-și nădejdea că va putea să-și ducă mai departe descoperirile, Baffin, în al cărui echipaj se aflau o mulţime de scorbutici, se văzu silit să pornească spre Anglia și debarcă la Dover în ziua de 30 august.

Dacă și expediţia aceasta s-a terminat printr-un eșec, în sensul că n-a fost găsită trecerea de nord-vest, rezultatele obţinute au fost, totuși, destul de însemnate. Byleth și Baffin împinseseră cu mult hotarele mărilor cunoscute pe meleagurile Groenlandei. Comandantul și pilotul, după cum scriau directorului Companiei, dădeau asigurarea că golful cercetat de ei era un loc minunat de pescuit, unde se jucau mii de balene, de foci și de morse. Viitorul avea să le dea curând dreptate deplină.

Expediţia întreprinsă de Byleth și Baffin a avut și anumite consecinţe negative.

Acordând încredere autorităţii lui Baffin, care afirmase că cercetările în vederea găsirii unei treceri pe la nord de Strâmtoarea Davis sunt inutile, în ultimele două secole exploratorii n-au mai acordat atenţie Golfului Baffin și din această pricină descoperirea trecerii pe la nord-vest a întârziat până în mijlocul secolului al XIX-lea.

În secolul al XVII-lea au mai fost făcute trei încercări pentru descoperirea trecerii pe la nord-vest. În 1619, olandezul Jems Munk a atins gura râului Churchill, care se varsă în Golful Hudson la 59° latitudine nordică. În timpul iemării, el îşi pierdu

---

[247] *Bou-moscat* - animal paricopitat din familia cornutelor. Lungimea corpului - 2,5 m. Are corpul acoperit de o lână groasă și lungă de culoare brună-închisă. Trăiește numai în Groenlanda și pe insulele Arhipelagului Canadian, în cirezi mici de 20-30 de capete.

aproape toţi tovarăşii săi de expediţie şi reveni în Europa într-o barcă numai cu doi marinari. În 1631 şi 1632 plecară unul după altul în căutarea trecerii pe la nord-vest navigatorii englezi Luke Fox şi Thomas James, dar nici expediţia întreprinsă de ei în regiunea Golfului Hudson nu se bucură de succes.

Să coborâm acum pe coasta Americii, până în Canada, şi să vedem ce s-a mai întâmplat acolo după încercarea lui Jacques Cartier de a întemeia prima colonie franceză la gura fluviului Sf. Laurenţiu. După cum ne amintim, acesta din urmă făcuse o încercare de colonizare fără prea mari rezultate. Cu toate acestea, câţiva francezi rămaşi locului se căsătoriseră şi întemeiaseră familii de colonişti. Din când în când, ei mai primeau întăriri aduse pe corăbiile de pescari din Dieppe sau din Saint Malo. Dar curentul de emigraţie se consolida anevoie. În aceste condiţii, un gentilom numit Samuci de Champlain, care luase parte în tinereţe la războaiele lui Henri al IV-lea şi călătorise prin Indiile Răsăritene doi ani şi jumătate, fu angajat de către comandorul de Chastes să continue descoperirile lui Jacques Cartier şi să aleagă locurile cele mai prielnice pentru aşezarea oraşelor şi a centrelor populate. Nu e aici locul să stăruim asupra felului cum a corespuns Champlain nădejdilor puse în el în calitate de colonizator. Vom lăsa, deci, dinadins la o parte acest rol al lui, ca să ne ocupăm numai de descoperirile făcute de el în interiorul continentului.

Plecaţi din Honfleur la 15 martie 1603, cei doi şefi ai expediţiei urcară mai întâi pe Sf. Laurenţiu, până în portul Tadoussac, la optzeci de leghe de gurile fluviului. Populaţia îi primi bine. Lăsându-şi acolo navele, care n-ar mai fi putut să înainteze fără primejdie, expediţia ajunse cu bărcile la cascada-Saint Louis, unde se oprise Jacques Cartier, ba chiar pătrunse ceva mai departe, apoi se reîntoarse în Franţa, unde Champlain tipări, la porunca regelui, o relatare a călătoriei.

Henri al IV-lea hotărî să continue cele începute. Între timp, de Chastes murind, privilegiile lui fură trecute lui de Monts, cu titlul de viceamiral şi de guvernator al Acadiei. Champlain îl însoţi pe de Monts în Canada şi petrecu trei ani întregi acolo, fie ajutând cu sfaturile şi îngrijirea lui încercările de colonizare, fie explorând coastele Acadiei, a căror hartă o întocmi până la Capul Cod, fie călătorind în interior şi vizitând triburile sălbatice pe care avea interes să le ştie împăcate. În 1607, după o nouă călătorie în Franţa pentru recrutarea de colonişti, Champlain se reîntoarse din nou în Canada şi întemeie, în 1608, un oraş care avea să fie numit Quebec. Anul următor fu hărăzit călătoriei de-a lungul Sf. Laurenţiu şi întocmirii hidrografici acestuia. Urcat pe o pirogă, doar cu doi însoţitori. Champlain pătrunse, cu câţiva algonchini, la irochezi şi rămase învingător într-o bătălie dată pe malurile unui lac care i-a primit numele; apoi coborî pe râul Richelieu până la Saint-Laurent. În 1610, Champlain făcu o nouă incursiune la irochezi, în fruntea aliaţilor săi algonchini, pe care se chinui amarnic să-i facă să păstreze disciplina europeană. În timpul campaniei acesteia, el folosi maşini de luptă care îi buimăciră pe localnici şi-i asigurară o victorie uşoară. La atacul unui sat, Champlain puse să se construiască un cavaler de lemn, pe care două sute de bărbaţi dintre cei mai voinici „îl duseră până în faţa satului, la o lungime de lance, şi vârî în el trei puşcaşi, bine adăpostiţi de săgeţile şi de pietrele care ar fi putut să fie trase sau zvârlite în ei”. Ceva mai

târziu, îl vedem explorând râul Ottawa și înaintând în nordul continentului, până la șaptezeci și cinci de leghe de Golful Hudson. După ce fortifică Montrealul, în 1615, Champlain mai urcă de două ori spre Ottawa, exploră Lacul Huron și ajunse pe uscat până la Lacul Ontario, pe care îl traversă.

Aceste călătorii care erau însoţite de neîntrerupte ciocniri cu irochezii au durat câţiva ani.

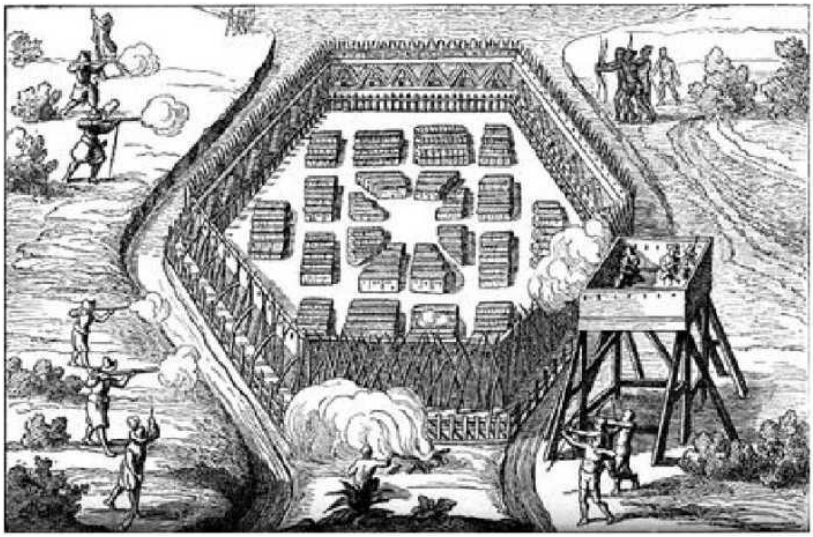

Sat asediat de Champlain

E greu să împarţi în două viaţa atât de plină a lui Champlain; toate călătoriile și cercetările lui n-aveau ca scop decât să facă posibilă înflorirea Noii Franţe, cum era numită pe atunci Canada.

Dar încă din timpul vieţii lui Champlain începu lupta îndârjită dintre francezi și englezi pentru stăpânirea Canadei. În secolul al XVIII-lea, Canada deveni colonie engleză, dar populaţia franceză se răsculă de mai multe ori, tinzând să readucă patriei lor acele ţinuturi americane[248].

Vom sări acum peste un interval de vreo patruzeci de ani, ca să ajungem la Robert Cavelier de La Sale (probabil 1640-1687). În acest răstimp, așezările franceze din Canada căpătaseră o oarecare dezvoltare și se întinseseră pe o mare parte din nordul Americii. Vânătorii cutreierau pădurile, aducând an de an, odată

---

[248] Una din aceste răscoale izbucnită în anul 1837 este descrisă de Jules Verne în cel mai bun roman istoric scris de el - *Familia fară nume*.

cu blănurile animalelor vânate, informaţii noi despre interiorul continentului. În munca aceasta erau puternic sprijiniţi de misionari, în fruntea cărora îl vom aminti pe Marquette, care a cercetat Marile Lacuri și cursul lui Mississippi. Pentru încurajările și înlesnirile acordate exploatatorilor, mai merită să fie amintiţi doi oameni: de Frontenac, guvernatorul Noii Franţe, și Talon, ministrul justiţiei și al poliţiei. În 1678 sosi în Canada, fără vreun scop precis, un tânăr numit Cavelier de La Sale. „De la Sale se născuse la Rouen, spune biograful Charlevoix, într-o familie înstărită; era un om cult, înzestrat, ambiţios și perseverent; dar, petrecândeâţiva ani la iezuiţi, nu primi nimic din moștenirea părinţilor. Era un spirit cultivat, voia să se distingă și simţea că are destul geniu și curaj ca să izbutească. Într-adevăr, dovedi că nu-i lipsește energia necesară pentru a lua o inițiativă, nici dârzenia trebuitoare pentru a duce la capăt ceea ce începuse, și nici tăria de a înfrunta piedicile și a-și reface pagubele suferite. N-a știut însă a se face iubit și nici nu i-a menajat pe cei de care avea nevoie, căci, de îndată ce a căpătat autoritate, a folosit-o cu asprime și cu trufie. Asemenea lipsuri nu-l puteau face fericit și nici nu l-au făcut”.

Portretul acesta, făcut de călugărul Charlevoix, pare ceva cam prea întunecat și nu preţuiește la justa ei valoare descoperirea pe care o datorăm lui Cavelier de La Sale, descoperire apropiată, nu spunem egală, de aceea a fluviului Amazoanelor, făcută de Orellana în secolul al XVI-lea și a Congoului, făcută de Stanley în secolul a XIX-lea. Fapt este că, imediat ce sosește, Cavelier de La Sale începe cu o sârguinţă nemaipomenită să studieze idiomurile indigenilor, să se apropie de localnici pentru a le afla moravurile și obiceiurile. În același timp, el culege de la vânători o sumedenie de informaţii asupra așezării fluviilor și lacurilor. Apoi îşi împărtășește planurile de explorare lui de Frontenac, care îl încurajează și-i dă comanda unui fort construit la confluenţa lacului cu fluviul Sf. Laurenţiu. Între timp, sosi la Québec un oarecare Jolyet, aducând vestea că misionarul Marquette și încă patru persoane ajunseseră la un fluviu uriaș, numit Mississippi, care curgea spre sud. Cavelier de La Sale îşi dădu imediat seama ce foloase putea să tragă de pe urma unei artere atât de importante, mai ales dacă Mississippi se vărsa, după cum credea el, în Golful Mexic. Prin regiunea lacurilor și prin Illinois, afluent al lui Mississippi, ar fi fost ușor de făcut legătura între Sf. Laurenţiu și Marea Antilelor. Ce minunat câştig avea să scoată Franţa de pe urma descoperirii acesteia! La Sale îi explică contelui de Frontenac planul său de a explora cursul fluviului Mississippi și de a extinde posesiunile Franţei până la Golful Mexic și obţinu scrisori de recomandare foarte călduroase către ministrul marinei. Sosind în Franţa, La Sale îi înmână marchizului de Seignelay scrisorile aduse. Planul, care părea să aibă temeiuri serioase, nu putea decât să-i placă unui ministru tânăr. De aceea, Seignelay îl prezentă pe La Sale regelui, care porunci să i se înmâneze acte de înnobilare, îi acordă senioria de Catarocouy și comanda fortului clădit de el, împreună cu monopolul comerţului în ţinuturile pe care le-ar fi putut descoperi.

La Sale mai reuși să-și câștige protecţia prinţului de Conţi, iar prinţul îi ceru să-l ia cu el pe protejatul său, cavalerul Tonti. Pentru La Sale, Fonti, care făcuse

campania în Sicilia, unde o explozie îl lăsase fără o mână, însemna o achiziţie preţioasă: tânărul era un ofiţer viteaz și priceput.

La Sale și Tonti se ambarcară în portul La Rochelle, la 14 iulie 1678, ducând cu ei vreo treizeci de meseriași și de soldaţi, și un călugăr franciscan, părintele Hennepin, care îi însoţi în toate călătoriile lor.

Apoi, înţelegând că îndeplinirea planului cerea mai multe mijloace decât avea el, La Sale puse să i se construiască o ambarcaţie potrivită pentru navigaţia pe Lacul Erie și petrecu un an întreg străbătând ţara în lung și lat, vizitându-i pe indieni și făcând comerţ activ cu blănuri, pe care le înmagazină în fortul de la Niagara, pe când Tonti făcea același lucru în alte locuri. În sfârșit, pe la mijlocul lui august 1679, corabia „Griffon" fiind gata de drum, La Sale porni pe Lacul Erie cu vreo treizeci de oameni și cu trei călugări, spre Michigan. Pe când traversa Lacul Huron avu de înfruntat ofurtună puternică, în urma căreia îi dezertă o parte din oameni, pe care cavalerul Tonti porni să-i aducă înapoi. Ajuns la Michigan, La Sale pătrunse îndată în Golful Verde. Dar, în acest timp, datornicii lui din Québec îi scoteau la vânzare tot ce avea, iar despre „Griffon", trimis cu o încărcătură de blănuri la Niagara, nu s-a putut afla niciodată sigur dacă s-a înecat sau a fost atacat de indieni. Dar La Sale, deși plecarea navei „Griffon" îi nemulţumise oamenii, îşi continuă drumul și ajunse la râul St. Joseph, unde află o tabără de indieni și unde sosi curând și Tonti. Acolo, prima lor grijă fu să clădească un fort. Apoi traversară linia de despărţire a apelor între bazinul Marilor Lacuri și cel al lui Mississippi, după care ajunseră la Illinois, afluent de pe partea stângă a marelui fluviu. Cu mica lui ceată, pe care nici măcar nu se putea bizui complet, situaţia lui La Sale nu era deloc bună, în mijlocul unui ţinut necunoscut și al unui popor puternic, indienii din Illinois, care, deși începuseră ca aliaţii Franţei, fuseseră aţâţaţi împotriva ei de irochezi.

Trebuiau, totuși, câştigaţi cu orice preţ indienii aceștia care, prin situarea lor, puteau să împiedice orice legătură între La Sale și Canada. Ca să-i uimească, La Sale se duse în tabăra unde se aflau adunaţi peste trei mii de indieni. El nu avea decât vreo douăzeci de soldaţi, dar străbătu mândru așezarea indiană și se opri ceva mai departe. Indienii, care nu-i declaraseră încă război, fură câştigaţi de curajul francezilor și îşi schimbară atitudinea, copleșindu-i cu daruri.

La Sale profită imediat de dispoziţiile lor pașnice și clădi chiar pe locul taberei indienilor un mic fort, căruia îi dădu numele de Creve-Coeur, adică necazul cel mare, gândindu-se la amarul îndurat până atunci. Fortul Creve Cocur trebuia să servească drept bază pentru noi explorări. Și, lăsându-i acolo pe Tonti împreună cu ceilalţi, La Sale, neliniștit de soarta navei „Griffon", porni doar cu trei francezi și un indian spre fortul Catarocouy, aflat la o distanţă de cinci sute de leghe de Creve-Coeur. Înainte de plecare, el îi dădu călugărului Hennepin și unuia din însoţitorii lui, numit Dacan, misiunea de a urca pe Mississippi până dincolo de râurile din Illinois și, dacă va fi cu putinţă, până la izvoare.

„Acești doi călători, spune Charlevoix, plecară din fortul Creve-Coeur la 28 februarie și, urmând apele fluviului Mississippi, merseră de-a lungul lor până la 46° latitudine nordică. Acolo fură opriţi de o cascadă destul de înaltă, care se întindea

pe toată lăţimea fluviului și căreia Hennepin îi dădu numele de Saint Antoine de Padoue. Apoi căzură, nu știu prin ce întâmplare, în mâinile siuxilor, care îi ţinură multă vreme prizonieri".

Pe drumul de reîntoarcere la Catarocouy, La Sale descoperi un nou loc prielnic pentru clădirea unui fort și-l chemă acolo pe Tonti, care începu imediat lucrările, în timp ce el îşi continua drumul. Fortul primi numele de Saint-Louis. La sosirea în Catarocouy, La Sale afla niște vești care l-ar fi putut doborî lesne pe un altul mai puţin călit decât el. Nu numai că „Griffon", pe care încărcase blănuri în valoare de 10.000 de scuzi[249], fusese pierdut, dar o corabie care îi aducea din Franţa o încărcătură preţuită la 22.000 de franci naufragiase, iar dușmanii răspândiseră zvonul morţii lui. Nemaiavând nimic de făcut la Catarocouy, după ce dovedi cu prezenţa lui că toate zvonurile despre moartea sa erau mincinoase, La Sale pomi spre Creve-Coeur, unde se miră grozav când nu găsi pe nimeni.

Iată ce se întâmplase: pe când cavalerul Tonti era ocupat cu clădirea fortului Saint-Louis, garnizoana fortului Creve-Coeur se răsculase, jefuisemagaziile, făcuse același lucru la fortul Miani și fugise până la Michigan. Tonti, aproape singur în faţa indienilor din Illinois aţâţaţi împotriva lui de jafurile soldaţilor francezi, și socotind că nu va putea rezista în fortul Creve-Coeur, plecase de acolo, la 11 septembrie 1680, cu cinci oameni care îi formau garnizoana, și se retrăsese până la adâncitura Lacului Michigan. După ce instală din nou garnizoane în Creve-Coeur și în fortul Saint Louis, Lasale veni la Michigan, unde îl regăsi pe Tonti. Iar pe la sfârșitul lui august porniră împreună la Catarocouy, unde se ambarcară pentru Lacul Erie, cu cincizeci și patru de persoane, la 28 decembrie 1681. După un drum de optzeci de leghe de-a lungul malului stâng al Illinoisului, nava ajunse la fortul Creve-Coeur, unde apele libere îngăduiau folosirea bărcilor. La 6 februarie 1682, La Sale ajunse la confluenţa dintre Illinois și Mississippi. Apoi coborî pe fluviu, cercetă gurile lui Missouri și Ohio, ridică un fort, pătrunse în ţinutul Arkansas, pe care îl luă în stăpânire în numele Franţei, străbătu ţara indienilor natchezi, cu care făcu un pact de prietenie, și ieși, în sfârșit, la 9 aprilie, după o navigaţie de trei sute cincizeci de leghe făcută pe o simplă ambarcaţie, în Golful Mexic. Planurile concepute cu atâta pricepere de La Sale erau realizate. Odată cu luarea solemnă în stăpânire a ţinutului acestuia, căruia îi dădu numele de Louisiana în cinstea lui Ludovic al XIV-lea, La Sale numi Saint Louis imensul fluviu pe care îl descoperise.

Un an și jumătate îi trebui lui La Sale ca să poată reveni în Canada. Și lucrul acesta nu trebuie să ne mire, dacă ne gândim la toate piedicile semănate în drumul lui. Călătorul francez a avut nevoie de întreaga lui energie și putere sufletească pentru a duce la capăt o asemenea întreprindere.

---

[249] *Scud Ecu* - monedă franceză de aur a cărei greutate varia între 4,5 și 3,9g. începând cu secolul al XVII-lea, termenul de ecu se folosește pentru monedele mari de argint. Au fost scoase din circulație în anul 1829.

Din nenorocire, un om, bine intenţionat, totuși, dar care se lasă aţâţat împotriva lui La Sale de numeroșii lui dușmani, Lefèvre de la Barre, succesorul lui de Frontenac la postul de guvernator al Canadei, îi scrise ministrului marinei că nu trebuia să socotească drept prea importante descoperirile lui La Sale. „Călătorul acesta, spunea el, se află acum, cu vreo douăzeci de vagabonzi francezi și sălbatici, în fundul golfului, unde face pe stăpânul, jefuiește și-i vămuiește pe cei de-un neam cu el, expune oamenii la atacurile irochezilor şi-şi acoperă toate aceste lovituri cu îngăduinţa pe care o are din partea maiestăţii sale de a face numai el negoţ în ţinuturile pe care le-ar putea descoperi".

Pentru a se dezvinovăţi în faţa regelui și pe de altă parte pentru că nu înţelegea să lase altcuiva foloasele trase de pe urma noilor descoperiri, La Sale plecă în Franţa, unde se bucură de o primire bună din partea lui Seignelay. Ministrul nu fusese impresionat de scrisorile lui de la Barre, înţelegând adevăratele lor motive. La Sale folosi prilejul ca să-și expună planul de cercetare pe mare a gurii fluviului Mississippi, cu scopul de a găsi pe acolo un drum pentru navele franceze și de a întemeia o așezare și o fortăreaţă. Ministrul fu de acord și-i dădu o împuternicire care îi extindea autoritatea asupra teritoriului de la fortul Saint Louis, din Illinois și până la mare. În același timp, comandantul escadrei care îl transporta în America avea să depindă de el și să-i dea, după ce vor ajunge acolo, orice ajutor i se va cere, numai să nu fie în paguba regelui. Patru nave de război, printre care și o fregată cu patruzeci de tunuri, comandată de de Beaujeu, trebuia să transporte două sute optzeci de persoane, socotind și echipajele, la gura lui Mississippi, și să formeze acolo sâmburele noii colonii. După cum s-a observat, însă, prea târziu ca să se mai poată face ceva, atât soldaţii, cât și meseriașii fuseseră cât se poate de prost aleși, căci nici unii, nici ceilalţi nu-şi cunoșteau meseria. Plecaţi din La Rochelle, la 24 iulie 1684, mica escadră Ei silită aproape imediat să reintre în port, căci bompresul[250] uneia dintre nave se frânse pe neașteptate, deși vremea era cât se poate de frumoasă. Accidentul acesta inexplicabil constitui punctul de plecare al neînţelegerilor dintre cei doi comandanţi, Beaujeu și La Sale, neînţelegeri care se transformară apoi în adevărată vrajbă.

În decembrie 1684, escadra se afla în dreptul Floridei; dar cum lui La Sale i se dăduse ca fapt sigur că toţi curenţii din Golful Mexic curg spre est, el crezu că gurile fluviului Mississippi rămăseseră spre vest; de la greșeala aceasta i se traseră toate relele.

La Sale navigă spre vest și, fără să observe, ba chiar fără să ia în seamă unele indicii pe care era rugat să le remarce, depăși delta lui Mississippi. Când îşi observă greșeala și-l rugă pe de Beaujeu să se reîntoarcă, acesta nu voi.

La Sale nu putea recunoaşte locul unde poposise, deoarece debarcase la vest de Mississippi, pe coasta Texasului, în Golful Galveston. Totuși, cum avea darul să

---

[250] *Bompres* - arbore în prova navei, aproape paralel cu suprafața apei.

nu pară niciodată doborât de nenorociri și găsea totdeauna mijloace potrivite situaţiei, porunci să se înceapă lucrările așezării. Ca să le dea curaj oamenilor săi, puse și el umărul alături de ei; dar lucrările abia înaintau, din pricina nepriceperii lucrătorilor. Curând, izbit de asemănarea dintre limbajul și obiceiurile indienilor de pe meleagurile acelea și cele ale indienilor de pe lângă Mississippi, La Sale căpătă convingerea că nu *se* afla departe de fluviu și porni de câteva ori la drum să-l găsească. Dar, deși vedea un ţinut frumos și mănos, nu era chip să găsească fluviul. După fiecare călătorie, La Sale se reîntorcea la fort mai întunecat și mai aspru, și nu aceasta i s-ar fi cerut ca să-și liniștească oamenii acriţi de suferinţe și de zădărnicia eforturilor.

Situaţia era într-adevăr disperată. O corabie li se înecase, o alta fusese capturată de indieni, iar cu celelalte două Beaujeu plecase înapoi în Franţa, părăsindu-și în voia sorţii tovarășii de suferinţă. Ca să nu moară de foame, coloniștii făcuseră semănături, dar ploile torenţiale distruseseră totul. Puţinul rămas fusese distrus de fiare, iar bolile găseau o pradă ușoară în oamenii aceștia doborâţi de urât, de mâhnire și de mizerie. Numărul coloniștilor scăzu curând până la treizeci și șapte de oameni. În sfârșit, La Sale se hotărî să facă un ultim efort ca să ajungă la Mississippi și coborî pe fluviu să găsească ajutor la triburile cu care încheiase alianţă. La 12 ianuarie 1687, el porni, deci, împreună cu fratele său, cu doi nepoţi, cu doi misionari și cu doisprezece coloniști. Tocmai se apropiau de ţinutul centşilor, când, în urma unei certe între unul din nepoţi și trei dintre coloniști, aceștia îl uciseră pe tânăr împreună cu servitorul lui, pe când dormeau, și hotărâră să facă același lucru cu șeful expediţiei. La Sale, neliniștit de absenţa nepotului, pomi să-l caute, în dimineaţa zilei de 19, împreună cu misionarul Anastase. Când îl văzură apropiindu-se, ucigașii se ascunseră într-un desiș, iar unul dintre ei îi descărcă în cap o încărcătură de plumbi, care îl ucise pe loc. Astfel pieri Robert de La Sale, al cărui nume rămâne în istoria călătoriilor pentru importantele lui descoperiri geografice, și anume pentru descoperirea cursului celui mai mare fluviu al Americii: Mississippi.

La sfârșitul secolului al XVII-lea a fost, totuși, înființată o colonie franceză la gura fluviului Mississippi. Această așezare sluji însă mai ales ca punct de depozitare pentru negustorii de blănuri și în cele din urmă decăzu cu totul. În 1718 a luat fiinţă în delta fluviului Mississippi un oraș, Noul Orléans, care pe la mijlocul secolului al XVIII-lea număra doar câteva sute de locuitori. Colonizarea de către Franţa a acestui ţinut a întâmpinat atâtea greutăţi de neînvins, încât în 1803 orașul Noul Orleans a fost vândut, împreună cu întreaga Louisiană, guvernului Statelor Unite și, astfel, Franţa s-a despărţit definitiv de posesiunile sale dobândite prin energia lui La Sale.

Începuturile coloniilor engleze le-am povestit. Evenimentele petrecute în Anglia le-au fost nespus de prielnice. Persecuţiile religioase, ca și revoluţiile din 1648 și 1688 au mânat peste Atlantic numeroși emigranţi. Curând, imensele păduri care acopereau pământul Virginiei, al Pennsylvaniei, al Carolinei căzură sub securea

Asasinarea lui La Sale

squatter-ilor[251] și fură defrișate, în timp ce cutreierătorii pădurilor, împingându-i înapoi pe indieni, făceau mai bine cunoscut interiorul ţării și pregăteau locurile pentru așezări. Pe când între francezi, englezi și olandezi se dădea lupta pentru cucerirea continentului nord-american, spaniolii puseseră stăpânire, aproape tară a avea rivali, pe întreaga Americă Centrală și de Sud, cu excepţia Braziliei, unde se consolidaseră portughezii.

Dar în loc să-și întemeieze bunăstarea prin muncă perseverentă, spaniolii îi făcuseră sclavi pe indieni, silindu-i să muncească pentru ei. În loc să se ocupe de culturi potrivite cu varietatea climaturilor și a ţinuturilor cucerite, căutau în mine izvoarele belșugului pe care ar fi trebuit să le ceară pământului. Dacă o ţară poate ajunge atât de rapid la o bogăţie uluitoare, starea aceasta nefirească nu poate dura mult. Odată cu minele se epuizează și belșugul care nu mai revine. Spaniolii aveau să facă această tristă constatare.

Așadar, la sfârșitul secolului al XVII-lea, o mare parte din Lumea Nouă era cunoscută. În America de Nord, Canada, ţărmurile Oceanului Atlantic și ale Golfului Mexic, valea lui Mississippi, coastele Californiei și ale Noului Mexic erau cercetate sau colonizate. Tot centrul continentului era supus, nominal, spaniolilor. În sud, savanele și pădurile Braziliei, pampasurile Argentinei și interiorul Patagoniei se mai ascundeau încă de ochii exploratorilor. Ele aveau să fie descoperite și explorate mult mai târziu.

În Africa, lunga linie a coastei care se întinde spre Atlantic și spre Marea Indiilor fusese explorată cu stăruinţă de navigatori. Coloniștii și misionarii încercaseră doar în câteva puncte să pătrundă taina acestui vast continent Senegalul, Congo, valea Nilului și Abisinia, iată tot ce se cunoștea pe atunci oarecum mai amănunţit și mai sigur.

Deși multe din ţările Asiei străbătute de călătorii evului mediu nu mai fuseseră călcate din epoca aceea, europenii izbutiseră să exploreze și să cunoască India, China și chiar Japonia, faimosul Cipango care îi ademenea atât de mult pe lacomii cuceritori. Siberia, însă, și colţul de nord-est al Asiei scăpaseră cercetărilor și nu se știa încă dacă America este legată cu Asia, taină care avea să fie dezlegată curând[252].

---

[251] Squatteri - coloniști care au ocupat samavolnic pământuri în Canada sau în S.U.A.

[252] Această afirmație nu corespunde realității. In secolul al XVII-lea oamenii ruși simpli au descoperit și au unit cu Rusia întreaga Siberie, între Munții Urali și coasta Oceanului Pacific, iar cazacul Semen Dejnev, pornind de la gurile fluviului Kolîma în Oceanul înghețat de Nord, a înconjurat pe mare Peninsula Ciukotka și a demonstrat că Asia și America de Nord sunt despărțite printr-o trecătoare maritimă. Această descoperire importantă nu a intrat în patrimoniul științei în secolul al XVII-lea, ci abia în secolul al XVIII-lea după călătoria lui Bering.

În Oceania, numeroase arhipelaguri, insule sau insuliţe izolate rămâneau încă să fie descoperite, dar Insulele Sonde erau colonizate, coastele Australiei și ale Noii Zeelande fuseseră în parte cercetate și începuse să se clatine credinţa într-un mare continent austral care s-ar fi întins, după Tasman, din Ţara de Foc până în Noua Zeelandă; mai erau necesare însă îndelungatele și atentele cercetări ale lui Cook pentru a fi definitiv alungat basmul în care se crezuse atâta vreme.

Geografia era pe punctul de a se transforma. Marile descoperiri făcute în astronomie aveau să fie aplicate în geografie. Lucrările lui Fernel[253] și mai ales ale lui Picard [254] asupra mărimii gradului terestru măsurat între Paris și Amiens îngăduiseră să se afle că Pământul nu e o sferă, ci un sferoid, adică un glob turtit la poli și umflat la ecuator. Aceasta însemna aflarea în același timp și a formei, și a dimensiunii planetei noastre. Observaţiile astronomice, devenite posibile prin calculul sateliţilor lui Jupiter, permiseră rectificarea hărţilor[255]. Dacă în legătură cu unele părţi rectificarea aceasta se și făcuse, ea devenea imperios necesară de când numărul punctelor a căror poziţie astronomică fusese observată sporise considerabil. În același timp, geografia istorica[256] era și ea mai studiata și începea să ia ca baza studiul inscripţiilor, și astfel arheologia avea să devină una din sursele cele mai utile ale geografiei comparate.

Într-un cuvânt, secolul al XVII-lea poate fi caracterizat ca o epocă de tranziţie și de progres; el a căutat și a găsit mijloace puternice, pe care urmașul său, secolul al XVIII-lea, trebuia să le folosească. Era ştiinţelor fusese deschisă și, odată cu ea, începea lumea modernă.

---

[253] *Fersnel Jean* (1490-l558) - matematician, astronom și medic francez. A efectuat măsurarea unui grad de meridian în împrejurimile Parisului, numărând rotațiile roții trăsurii în care a călătorit din Paris la Amiens.

[254] *Picard Jean* (1620-l682) - academician francez, astronom. Din însărcinarea Academiei Franceze de Ştiințe a măsurat în anii 1660-l670 un arc de meridian între Paris și Amiens, folosind metode științifice exacte.

[255] Descoperirea în jurul anului 1610 de către Galilei a sateliților lui Jupiter, având o rotație relativ rapidă în jurul planetei, i-a permis savantului să utilizeze eclipsele acestor sateliți pentru determinarea latitudinilor. De fapt acest lucru a devenit posibil de-abia la sfârșitul secolului al XVII-lea, când Picard a folosit în anul 1667 luneta cu rețea pentru observarea corpurilor cerești.

[256] *Geografia istorică* - disciplină istorică ajutătoare care se ocupă cu geografia economică și politică a trecutului. Este importantă pentru geografi, întrucât ușurează reconstituirea „peisajelor” trecutului.

MARII NAVIGATORI AI SECOLULUI AL XVIII-LEA

PARTEA ÎNTÂI

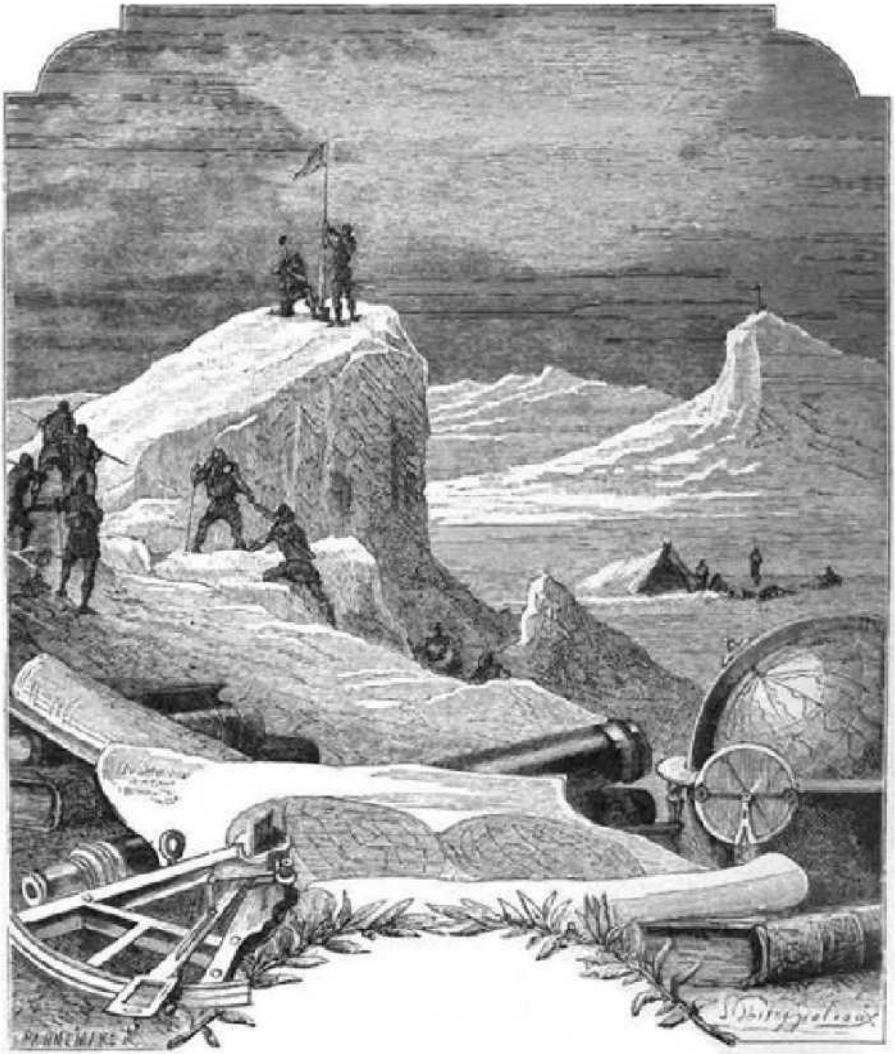

Capitolul I

ASTRONOMI ȘI CARTOGRAFI

I

Cassini, Picard și La Hire. Meridianul și harta Franţei. G. Delisle și D'Anville. Forma Pământului. Maupertuis în Laponia. La Condamine la ecuator.

Înainte de a începe povestirea marilor expediţii din secolul al XVIII-lea trebuie să amintim uriașele progrese pe care le-au înfăptuit ştiinţele în această perioadă și care, ducând la rectificarea a numeroase erori încetăţenite în minţile oamenilor, au pus pe o bază serioasă lucrările astronomilor și ale geografilor. Vorbind numai despre domeniul care ne interesează, trebuie spus că progresele ştiinţelor au modificat radical cartografia și au asigurat navigaţiei o securitate necunoscută până atunci.

Deși Galilei observase, încă de la 1610, eclipsele sateliţilor lui Jupiter, și emisese ideea folosirii acestor eclipse pentru determinarea longitudinilor, nepăsarea clasei stăpânitoare, lipsa unor lunete astronomice destul de puternice și erorile săvârșite de discipolii marelui astronom italian făcuseră ca această importantă descoperire să nu dea niciun fel de roade[257].

În 1668, Giovanni Domenico Cassini, un astronom italian, îşi publica lucrarea *Tabelele sateliţilor lui Jupiter;* ca urmare, în anul următor Colbert[258] îl chemă și-i încredinţă direcţia Observatorului din Paris.

În luna iulie 1671, Philippe de La Hire plecă în Danemarca să facă observaţii la

---

[257] Din antichitate oamenii au învățat să determine coordonatele geografice ale unui loc. Latitudinea se determina cu ajutorul poziției stelei polare deasupra orizontului. Aceste măsurări nu prezentau dificultăți mari. Longitudinea unui loc era determinată pe baza datei eclipselor de Soare și de Lună urmărite din diferite locuri. întrucât aceste fenomene se petrec rar, pe suprafața Pământului au existat foarte puține puncte pentru care s-au determinat longitudinile.

[258] *Colbert Jean Baptiste* (1610-l683) - ministru al lui Ludovic al XlV-lea, adevăratul conducător al politicii interne și externe a Franței. A căutat să creeze o flotă militară și comercială puternică, să lărgească comerțul și exploatarea coloniilor cucerite de Franța în acea vreme în America de Nord.

Uraniborg, în Insula Huen, chiar pe locul unde făcuse observaţii Tycho-Brahé[259]. Acolo, folosind tabelele lui Cassini, La Hire calculă cu o exactitate neatinsă încă până atunci diferenţa între longitudinile Parisului și ale Uraniborgului.

În același an, Academia de Ştiinţe îl trimitea la Cayenne pe astronomul Jean Richer, ca să studieze acolo paralaxele[260] Soarelui și ale Lunii și să determine distanţa de la Pământ la Marte și la Venus. Călătoria lui Richer reuși pe deplin, avu urmări neașteptate și prilejui lucrările începute curând după aceea cu privire la forma Pământului[261]. Richer observă că la Cayenne (la ecuator) pendula rămânea

---

[259] *Tycho-Brahé* - astronom danez renumit. A construit observatorul astronomic, bine utilat, Uraniborg, pe insula Huen (în Strâmtoarea Sund), a perfecționat instrumentele astronomice și metodele de observație. Cu toate cunoștințele sale vaste, el nu admitea teoria lui Copemic care a stabilit că Soarele se află în centrul sistemului nostru planetar. El a imaginat un sistem propriu al lumii având Pământul în centru, în jurul căruia se rotește Soarele, iar în jurul acestuia planetele. Tycho-Brahe era un adept al astrologiei, pseudoștiință care a dispărut odată cu dezvoltarea astronomiei exacte. Numeroasele sale observații astronomice Tycho-Brahe le-a transmis lui Kepler care a dedus din ele legile mișcării planetelor.

[260] *Paralaxa* - unghiul format de dreptele care unesc un punct depărtat cu extremitățile unei baze de observație, mică în raport cu depărtarea până la punctul (obiectul) respectiv. Servește pentru determinarea distanței până la diferite obiecte și a fost folosită pentru măsurarea distanței până la corpurile sistemului solar și pentru determinarea distanței până la stele.

[261] Ideea sfericității Pământului, apărută încă în antichitate, a satisfăcut gândirea științifică până în secolul al XVII-lea dar apoi s-au constatat fapte care au impus revizuirea acestei concepții. In anul 1672, savantul francez Richer a constatat la Caycnne o încetinire a mișcărilor pendulului. El a explicat acest lucru prin influența forței centrifuge. Intr-adevăr, cu cât un punct de pe suprafața Pământului se află mai aproape de ecuator, cu atât el se mișcă mai repede în timpul rotației diurne a Pământului. De aceea, forța
centrifugă trebuie să crească de la poli spre ecuator pentru a micșora atracția Pământului. Acest lucru determină încetinirea mișcărilor pendulului. Calculele exacte ale savantului englez Newton și ale savantului olandez Huygens au arătat că, mergând de la latitudinile polare spre ecuator, forța gravitației scade mult mai repede decât ar trebui dacă ar fi existat numai creșterea forței centrifuge în această direcție. Prin urmare, nu putem explica încetinirea mișcărilor pendulului numai prin creșterea forței centrifuge. Pentru explicarea acestui fenomen, Newton și Huygens au admis că Pământul este turtit la poli și mai bombat

în urmă cu două minute și douăzeci și opt de secunde în 24 de ore, dovadă că acolo gravitaţia era mai mică decât la Paris. Pe baza acestor observaţii, Newton și Huygens trasera concluzia că Pământul e turtit la poli. Dar, curând după aceea, măsurările unui grad terestru, făcute de abatele Picard, și lucrările pentru calculul meridianului executate de Cassini tatăl și fiul, îi duseră pe acești savanţi la un rezultat cu totul opus, făcându-i să socotească Pământul drept un elipsoid alungit spre regiunile polare și turtit la ecuator. De aici, se iscară discuţii pasionante și apărură nenumărate lucrări, deosebit de folositoare pentru geografia astronomică și matematică.

Astronomul francez Jean Picard determinase distanţa cuprinsă între paralelele localităţilor Amiens și Malvoisine, care măsoară un grad și o treime. Dar Academia de Ştiinţe, socotind că se poate ajunge la un rezultat mai exact calculând o distanţă mai mare, hotărî să măsoare în grade toată lungimea Franţei, de la nord la sud. Ca punct de pornire fu ales meridianul care trece prin Observatorul din Paris. Această uriașă lucrare de triangulaţie, începută cu douăzeci de ani înainte de sfârșitul secolului al XVII-lea și întreruptă mai apoi, avea să fie terminată pe la 1720[262].

(lărgit) la nivelul ecuatorului, că el nu este o sferă, ci un elipsoid sau sferoid. Prin urmare, orice punct al suprafeței Pământului situat pe ecuator este la o distanță mai mare de centrul Pământului (adică de centrul de atracție) decât, de exemplu, un punct situat la pol, ceea ce determină încetinirea mișcării pendulului cu ocazia trecerii de la latitudinile polare spre ecuator. Abaterea formei Pământului de la forma unei sfere regulate nu este o excepție în sistemul solar; planete cum ar fi Jupiter, Saturn, Uranus sunt turtite la poli atât de mult încât acest lucru se poate observa direct în telescop.

[262] Se admite că metoda triangulației a fost aplicată pentru prima oară în anii 1610-l617 de către savantul olandez V. Snellius, pentru măsurarea în grade a arcului de meridian dintre orașele Alkmar (Țările de Jos) și Bergen (Norvegia). Totuși există motive să presupunem că egiptenii au folosit încă din antichitate triangulația. Metoda triangulației constă în măsurarea unui sistem de triunghiuri pe suprafața Pământului în vederea ridicării topografice a unei localități și pentru determinarea exactă a dimensiunilor și formei Pământului. Drept vârfuri ale triunghiurilor se iau construcțiile înalte, vârfurile munților sau dealurilor, sau turnuri construite în mod special (semnale). Aceste puncte de sprijin sau trigonometrice se aleg pe teren astfel ca ele să formeze un sistem de triunghiuri vecine. Toate unghiurile triunghiurilor se măsoară cu ajutorul unor instrumente universale sau cu teodolite. In afară de unghiuri se măsoară latura unui triunghi oarecare numită bază, așezată într-o regiune potrivită. Lungimea celorlalte laturi ale triunghiurilor se stabilește prin calcule trigonometrice. Metoda triangulației a permis determinarea distanței între

În același timp. Ludovic al XIV-lea, îndemnat de Colbert, porunci să se întocmească o hartă a Franţei. Între 1679 și 1682 câţiva savanţi făcură o serie de călătorii care au stabilit, cu ajutorul observaţiilor astronomice, poziţia coastelor Franţei la ţărmul Atlanticului și al Mediteranei.

Totuși lucrările acestea ale lui Picard, completate cu calcularea meridianului, determinările care fixau latitudinea și longitudinea unor orașe de scamă ale Franţei și cu o hartă amănunţită a împrejurimilor Parisului, ale cărei puncte fuseseră determinate geometric, nu erau încă suficiente pentru întocmirea unei hărţi a Franţei. Geografii se văzură deci nevoiţi, așa cum fuseseră și în timpul lucrărilor pentru măsurarea meridianului, să acopere întreaga întindere a ţării cu o neîntreruptă reţea de triangulaţie. Iată care a fost punctul de pornire al marii hărţi a Franţei, numită pe drept cuvânt harta lui Cassini.

Primele observaţii ale lui Cassini și ale lui La Hire îi făcură pe acești doi astronomi să restrângă Franţa la hotare mult mai înguste decât cele desenate până atunci.

Observaţiile lui Cassini și La Hire, spune Desborough Cooley în a sa *Istorie a călătoriilor,* i-au răpit Franţei mai multe grade de longitudine în lungul coastei occidentale, începând din Bretagne, până în Golful Biscaya, și i-au tăiat în același fel cam o jumătate grad din litoralul Mării Mediterane. Schimbările acestea au prilejuit o vorbă de duh a lui Ludovic al XIV-lea, care, felicitându-i pe academicieni la reîntoarcerea din expediţie, le vorbi astfel: „Văd cu mâhnire, domnilor, cum rodnica dumneavoastră călătorie m-a costat o bună parte din regat".

De fapt, până atunci cartografii nu ţinuseră seama de cercetările astronomilor. Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, Peiresc și Gassendi[263] îndreptaseră pe hărţile Mediteranei o diferenţă de „cinci sute" de mile distanţă între Marsilia și Alexandria. Rectificarea aceasta atât de importantă fu socotită mult timp neîntemeiată, până în ziua când hidrologul Jean Mathieu de Chazelles, care îl ajutase pe Cassini la măsurarea meridianului, porni spre Levant cu misiunea de a întocmi harta Mediteranei.

„Se mai observase, de asemenea, spun memoriile Academiei de Științe, că pe hărţi era rezervat un spaţiu prea mare continentelor Europei, Africii și Americii, și că marea dintre Asia și Europa era micșorată… Iar erorile acestea pricinuiau încurcături serioase călătorilor. În călătoria lui de Chaumont, ambasadorul lui Ludovic al XIV-lea în Siam, piloţii, încrezându-se în hărţile lor, făcură atât la dus cât și la întors un drum cu mult mai lung decât se așteptau. Mergând de la Capul Bunei Speranţe spre Djawa, se credeau încădeparte de Strâmtoarea Sondelor, când se

---

diferite puncte, pe suprafața Pământului, cu o exactitate excepțională, imposibilă de atins prin măsurări directe.

[263] *Peiresc (Nicolas-Claude Fabride)* - savant francez care a trăit între anii 1580 și 1637, și Gassendi Pierre - matematician, astronom și filosof francez (1590-l655).

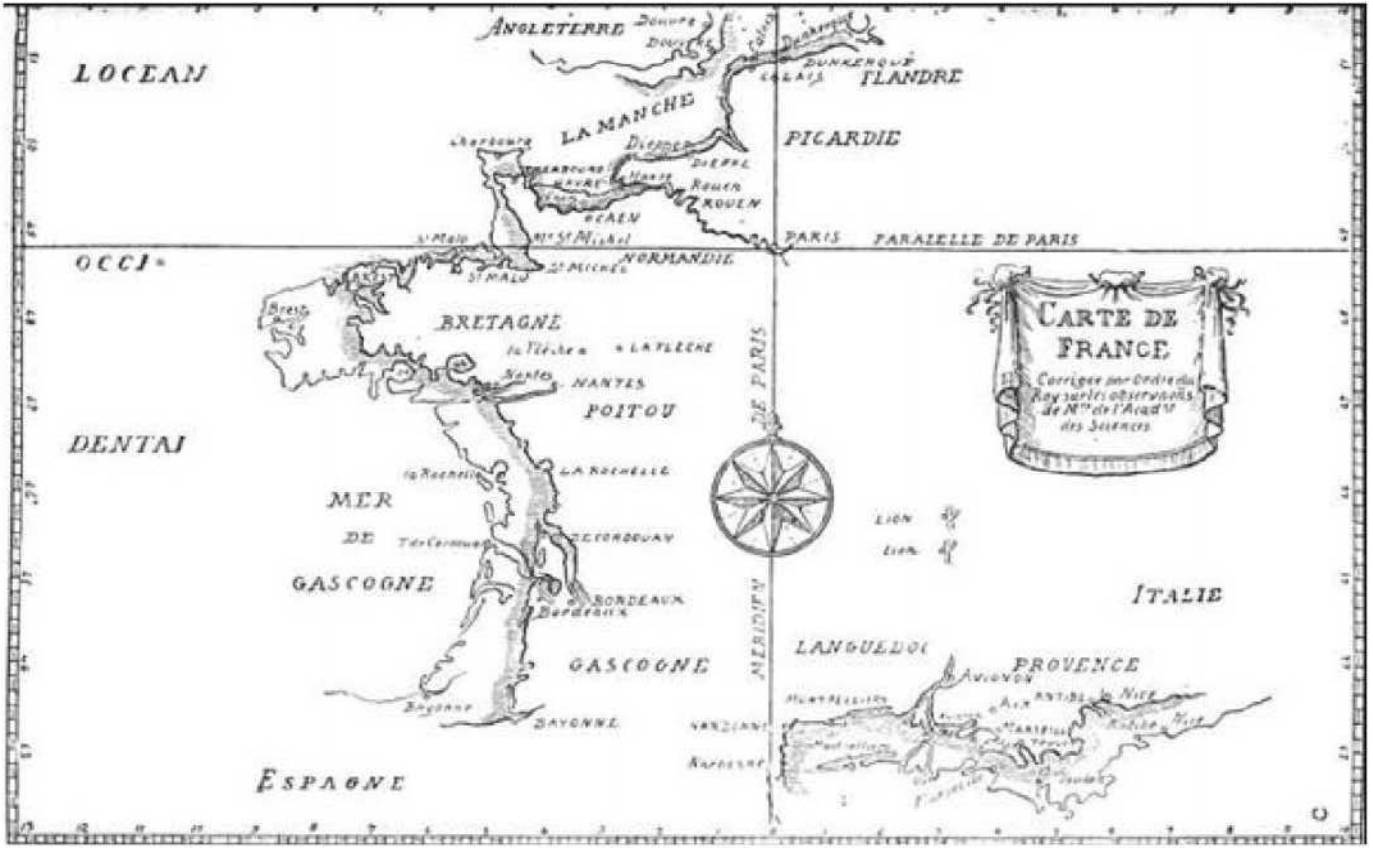
ANGLETERRE
LOCEAN
LA MANCHE
FLANDRE
PICARDIE
DUNKERQUE
CALAIS
DIEPPE
ROUEN
PARIS
PARALELLE DE PARIS
OCCI
NORMANDIE
BRETAGNE
NANTES
POITOU
DENTAI
MER
DE
GASCOGNE
BORDEAUX
GASCOGNE
ESPAGNE
BAYONNE
MERIDIEN DE PARIS
ITALIE
LANGUEDOC
PROVENCE
MARSEILLE
NICE
CARTE DE FRANCE
Corrigée par Ordre du Roy sur les observations de Mrs de l'Acad.e des Sciences

pomeniră la peste șaizeci de leghe dincolo de ea și trebuiră să navigheze înapoi timp de două zile, cu un vânt prielnic, pentru a intra în strâmtoare; iar pe când reveneau de la Capul Bunei Speranţe spre Franţa, se pomeniră lângă Insula Flores, cea mai apuseană dintre Azore, în timp ce ei se credeau la peste o sută cincizeci de leghe spre est de Flores; și au trebuit să navigheze încă douăsprezece zile spre est ca să atingă coasta Franţei".

După cum am mai spus, harta Franţei suferi modificări deosebit de mari. De altfel, pentru a ne face o idee precisă despre modificările introduse, e de ajuns să privim harta Franţei publicată în prima parte a volumului VII din *Memoriile Academiei de Ştiinţe.* La întocmirea ei s-a ţinut seama de observaţiile astronomice despre care am vorbit, iar vechile contururi ale hărţii publicate de Sanson[264], care au fost păstrate, fac să se vadă modificările aduse.

Despre cartografie, Cassini spunea pe bună dreptate, că nu era la înălţimea ştiinţei din acea epocă. Într-adevăr, Sanson îl urmase orbește pe Ptolemeu în determinarea longitudinilor, fără să ţină seama de progresele cunoștinţelor astronomice. Fiii și nepoţii lui nu făcuseră decât să-i reediteze hărţile, completându-le, iar ceilalţi geografi s-au ţinut pe același făgaș.

Cel dintâi care a întocmit hărţi noi folosind date moderne și lepădând cu bună ştiinţă tot ce se făcuse până la el a fost Guillaume Delisle[265], care a lucrat cu atâta înflăcărare, încât la douăzeci și cinci de ani izbutise să-și ducă la îndeplinire proiectul. Fratele lui, Joseph-Nicolas[266], preda astronomia în Rusia și-i trimitea lui

---

[264] *Sanson Nicolas* - geograf francez (1600-1667).

[265] *Delisle Guillaume* (1670-l726) - savant cartograf francez, membru al Academiei de Ştiințe din Paris. Delisle a editat un atlas al lumii (1700—1714) pe baza noilor date; revizuind critic concepțiile cartografice ale timpului său, el a refăcut complet harta Africii, a dat pentru prima oară dimensiunile corecte ale Mării Mediterane, înlăturând eroarea de latitudine care s-a menținut pe hărțile geografice încă de pe timpul lui Ptolemeu.
Delisle s-a interesat de cartografia rusă și a utilizat realizările acesteia în lucrările sale.

[266] *Delisle Joseph-Nicolas* (1680-1768) - astronom și geograf francez, membru al Academiei de Ştiințe din Paris, fratele lui Guillaume. A fost invitat de Petru I pentru a organiza lucrările de astronomie în Rusia și pentru pregătirea geodeziștilor ruși. Speranțele puse în Delisle nu au fost justificate. De la 1726 până la 1747 el a pregătit numai doi elevi - geodeziștii Andrei Krasilnikov și Semion Popov. Ca șef al Departamentului geografic al Academiei de Ştiințe din Petersburg, Delisle a luat parte în anii 1730-l740 la întocmirea hărții generale a Rusiei pentru atlasul Academiei de Ştiințe. El a întârziat foarte mult întocmirea atlasului și a expediat în secret în Franța un număr mare de hărți, fapt pentru

Guillaume materiale pentru hărţi. În același timp, Delisle de la Caoyère[267], ultimul dintre fraţi, a vizitat coastele Mării Glaciare (Oceanul îngheţat de Nord) și a determinat din punct de vedere astronomic poziţia punctelor mai importante. Ambarcându-se pe nava lui Bering, el a murit în expediţia din Kamceatka.

Iată cine au fost cei trei fraţi Delisle. Dar gloria de a fi revoluţionat cartografia îi revine lui Guillaume.

„Guillaume Delisle a izbutit să pună de acord măsurările vechi cu cele moderne, spune Cooley, și să combine numeroase alte documente; în loc să-şi limiteze corectările la o parte a globului, Delisle le-a extins asupra întregului glob, fapt pentru care a câştigat dreptul de a fi socotit creatorul cartografiei moderne. Când a trecut prin Paris, Petru cel Mare l-a cinstit vizitându-l și dându-i toate informaţiile pe care le avea el însuși cu privire la geografia Rusiei".

Ce poate fi mai concludent decât mărturia aceasta a unui străin?

Delisle a trăit îndeajuns ca să vadă succesele elevului său, astronomul francez J.B. D'Anville[268], care și-a căpătat pe merit o mare faimă datorită preciziei relative a desenului și aspectului clar și artistic al hărţilor sale.

„E greu de înţeles — spune E. Desjardinis în a sa *Geografie a Galiei romane*puţina importanţă care se dă lucrărilor de geograf, de matematician și de desenator, ale lui D'Anville. Și totuși, în această din urmă calitate și-a vădit el întreaga măsură a meritului său incomparabil. D'Anville a fost primul care a știut să întocmească o hartă folosind procedee științifice, și atâta e de ajuns pentru gloria lui…"

Cea mai izbutită lucrare a lui D'Anville e harta Italiei, a cărei întindere, exagerată până atunci, se prelungea spre est și spre vest, după ideile celor din vechime. Pe această hartă i-au fost trasate pentru prima oară Peninsulei Italice contururile ei adevărate. D'Anville a îndreptat greșeala geografilor antici care înfăţișaseră această peninsulă întinzându-se în lungime, nu de la nord la sud, ci de la est la vest.

În 1737, Philippe Buache, renumit geograf al timpului, a introdus o nouă metodă

---

care a fost înlăturat de la conducerea Departamentului geografic, iar apoi i s-a retras și pensia care îi fusese acordată după plecarea sa din cadrul Academiei.

[267] *Louis Delisle de Ia Croyere* - a efectuat într-adevăr între 1727 și 1730 o expediție în nordul Rusiei europene, în timpul căreia în trei ani a determinat poziția numai în 14 puncte. El a participat la a doua expediție în Kamceatka a lui Bering, dar a adus puține foloase științei, întrucât aproape toate observațiile sale astronomice au fost eronate.

[268] *D'Anville Jean Baptiste* (1690-1782) - geograf și cartograf francez. A întocmit peste 200 de hărți geografice. Dintre lucrările sale geografice cea mai cunoscută este lucrarea în trei volume Geografia antică (1768).

pentru reprezentarea reliefului, aplicând izobatele[269] pe hărţile care înfăţișau adâncimile din Marea Manecii și din Marea Baltică.

Zece ani mai târziu, D'Après de Mannevillete îşi publica lucrarea *Neptunul oriental,* în care rectifica hărţile coastelor Africii, Chinei și Indiei. În plus, D'Après și-a completat hărţile cu indicaţii pentru navigatori, cu atât mai preţioase pentru vremea aceea, cu cât erau primele de acest gen. Până la sfârșitul vieţii sale, D'Après de Mannevillete și-a perfecţionat culegerea de hărţi care a servit drept ghid tuturor ofiţerilor de marină francezi către sfârșitul secolului al XVIII-lea.

În Anglia, Edmund Halley, care era socotit cel mai de seamă astronom și fizician, publică o teorie a variaţiilor magnetice și face prima încercare pentru a explica formarea musonilor. Cu acest prilej i se încredinţează comanda unei nave ca să-și poată verifica teoria prin experienţă.

Ceea ce făcuse D'Après în Franţa, a înfăptuit Alexandre Dalrymple[270] în Anglia.

Două expediţii importante aveau să pună în sfârșit capăt pasionantei dispute cu privire la forma Pământului. Academia de Ştiinţe tocmai trimisese în America de Sud o misiune formată din Godin, Bouguer și La Condamninc, pentru a măsura arcul meridianului lângă ecuator. Ea hotărî să-i încredinţeze o misiune asemănătoare, în nord, lui Maupertuis.

„Dacă turtirea Pământului, spunea acest savant, nu depășește dimensiunea presupusă de Huygens, atunci diferenţa dintre gradul meridianului măsurat în Franţa și primele grade ale meridianului din vecinătatea ecuatorului nu va fi atât de mare încât să nu poată fi atribuită erorilor posibile făcute cu prilejul observaţiilor, precum și imperfecţiunii instrumentelor. Dar dacă observaţiile se fac la pol, atunci diferenţa dintre primul grad al meridianului din vecinătatea liniei ecuatorului și al 66-lea grad, de pildă, de lângă cercul polar, va fi destul de mare chiar în ipoteza lui Huygens".

Problema era astfel formulată limpede și trebuia să-și afle, atât la pol cât și la ecuator, dezlegarea ce avea să pună capăt disputei, dându-le dreptate lui Huygens și lui Newton, care susţinuseră că Pământul era turtit la poli.

---

[269] Izobate - linii pe hărțile oceanelor, mărilor, lacurilor etc., care unesc punctele cu aceeași adâncime. Servesc pentru reprezentarea reliefului fundului mărilor și oceanelor.

[270] 'Dalrymple Alexander (1730-l808) - geograf și hidrograf englez. A devenit cunoscut prin publicarea documentelor spaniole secrete referitoare la expedițiile lui Queiroz și Torres. Dalrymple a fost autorul lucrării - Culegere de călătorii în mările sudice, în care a căutat să demonstreze existența unui continent sudic situat la 50° latitudine sudică care n-ar fi fost mai mic decât continentele din emisfera nordică. Dalrymple s-a străduit să devină șeful expediției engleze în Oceanul Pacific. Numirea lui Cook în calitate de șef al acestei expediții a făcut din acești doi oameni rivali și dușmani personali.

Pierre Louis Moreau de Maupertuis

Din expediţie, care porni pe o navă echipată la Dunkerque, mai făceau parte, în afară de Maupertuis, academicienii Clairaut, Camus și Lemonnier, abatele Outhier, canonic de Bayeux, un secretar, Sommereux, un desenator, Herbelot, și savantul astronom suedez Celsius[271].

Firește, nu era vorba de o călătorie de plăcere. Tot soiul de greutăţi și de lipsuri necurmate și un ger îngrozitor, îi așteptau pe savanţii fizicieni. Dar ce înseamnă suferinţele lor pe lângă chinurile, pericolele, încercările pe care aveau să le înfrunte navigatorii polari Ross, Parry, Hali, Payer și atâţia alţii!

„La Torneälv, în fundul Golfului Botnic, aproape sub cercul polar, casele ședeau pitite sub zăpezi, istorisea Damiron, în *Elogiul* lui Maupertuis. Când ieșiai afară, acrul părea că-ţi sfâșie pieptul; înăsprirea gerului era anunţată de trosnetul bârnelor din care sunt clădite locuinţele. Privind uliţele pustii, ai fi putut crede că locuitorii orașului au pierit până la unul. Apoi întâlneai oameni cu mâinile sau picioarele prăpădite de ger. Și totuși, nu la Torneälv trebuiau să se oprească fizicienii".

Astăzi, când locurile acestea sunt mai bine cunoscute, când seștie ce înseamnă asprimea climatului arctic, ne putem face o idee mai clară despre greutăţile pe care aveau să le întâmpine călătorii noștri.

Lucrările începură în iulie 1736. Dincolo de Torneälv expediţia nu întâlni decât ţinuturi nelocuite. Călătorii trebuiră să se rezume la propriile lor mijloace pentru a urca munţii pe care instalau semnele ce aveau să formeze reţeaua neîntreruptă a triangulaţiei. Împărţiţi în două echipe, ca să obţină două măsurători în loc de una și să micșoreze astfel posibilităţile unei erori, îndrăzneţii fizicieni, după numeroase peripeţii a căror relatare poate fi găsită în *Memoriile Academiei de Ştiinţe* din 1737, ajunseră, după eforturi istovitoare, să stabilească că lungimea arcului meridian cuprins între paralelele dintomcălv și Kittis era de 55,023 toaze[272]. Așadar, lângă cercul polar, gradul meridianului avea cam cu o mie de toaze mai mult decât presupusese Cassini, iar gradul terestru depășea cu 377 de toaze lungimea pe care i-o găsise Picard între Paris și Amiens. Pământul era deci foarte turtit la poli, rezultat pe care multă vreme refuzară să-l recunoască și Cassini, și fiul său.

Tu, vestitor al fizicii, și tu, argonaut
Care suișuri aspre și mări aţi străbătut
Ca să aduceţi lumii, din depărtate zone.
Odată cu uneltele, două surori lapone
Aţi confirmat, în Ţara aceea plicticoasă

---

[271] *Celsius A.* (1700-l744) - astronom, fizician și meteorolog renumit. A introdus scara centigradă a termometrului, pe care se notează cu zero temperatura de topire a gheții și cu 100° temperatura de fierbere a apei la o presiune de 760 mm. Prin observațiile sale asupra aurorei boreale el a descoperit influența ei asupra acului magnetic.

[272] *Toaze* (Toise) - veche unitate de lungime franceză egală cu 1,949 m.

Ce Newton cunoscuse fără a ieși din casă[273].

Așa se exprima Voltaire, nu fără o oarecare ironie răutăcioasă; apoi, făcând aluzie la cele două surori pe care Maupertuis le aducea cu el, și dintre care una îl cucerise, Voltaire adăuga:

Asemenea greșeală nu se întâmplă rar
Și-i singura pe care o făcură
Cercetătorii cercului polar.

„Totuși, spune A. Maury în *Istoria Academiei de Ştiinţe,* importanţa instrumentelor și a metodelor folosite de astronomii trimişi în nord dădu adepţilor turtirii globului nostru mai multă dreptate decât aveau de fapt; iar un secol mai târziu, astronomul suedez Svanberg le rectifică exagerările involuntare, într-o frumoasă lucrare publicată în limba franceză".

În același timp, cealaltă expediţie, trimisă de Academie în Perú, făcea lucrări asemănătoare. Compusă din La Condamine, Bouguer și Godin, toţi trei academicieni, din Joseph de Jussieu, profesor al Facultăţii de medicină, însărcinat cu partea botanică, din chirurgul Seniergues, din maestrul în orologerie Godin des Odonais și dintr-un desenator, ea părăsi La Rochelle în ziua de 16 mai 1735. Savanţii trecură prin San Domingo, unde făcură câteva observaţii astronomice, prin Cartagena și Puerto Beilo, traversară Istmul Panamá și debarcară, în ziua de 9 martie 1736, la Manta, pe teritoriul Ecuadorului.

Acolo, Bouguer și La Condamine se despărţiră de tovarășii lor, studiară oscilaţiile pendulului și ajunseră la Quito pe drumuri diferite.

La Condamine merse de-a lungul coastei, până la Rio de las Esmeraldas, și întocmi harta întregului ţinut pe care îl străbătuse cu istovitoare eforturi.

Bouguer se îndreptă către sud, spre Guayaquil, ocolind pădurile mlăștinoase, și ajunse la Caracoles, la poalele Cordilierilor. Ca să treacă munţii i-a trebuit o săptămână. Pe drumul acesta mersese odinioară conchistadorul spaniol Pedro de Alvarado; aici pieriseră atunci șaptezeci din oamenii lui și primii trei spanioli care încercaseră să pătrundă în această ţară; Bouguer ajunse la Quito în ziua de 10 iunie. Orașul avea pe atunci treizeci sau patruzeci de mii de locuitori, un episcop care era președinte al Tribunalului, mai multe comunităţi religioase și două colegii. Viaţa era destul de ieftină; numai negustorii străini cereau preţuri atât de ridicate, încât un păhăruţ de sticlă costa optsprezece sau douăzeci de franci.

Savanţii urcară Pichincha, vulcan situat lângă Quito, ale cărui erupţii au fost în repetate rânduri fatale locuitorilor orașului; dar îşi dădură seamacurând că nu vor putea duce prea sus reţeaua triangulaţiei și se mulţumiră să instaleze jaloanele pe

---

[273] *Voltaire,* Les discours de l'homme, 1737.

dealuri.

„Pe vârfurile acestor munţi, spune Bouguer în memoriul prezentat Academiei de Ştiinţe, se vede aproape zilnic un fenomen care pesemne că e vechi de când lumea şi căruia s-ar părea, totuşi, că nimeni nu i-a fost martor înaintea noastră. Prima dată când l-am remarcat, ne aflam toţi pe o înălţime numită Pambamarca. Un nor ne învăluise şi, când se risipi, văzurăm răsăritul unui soare deosebit de strălucitor. Norul trecu de partea cealaltă, şi când abia ajunsese la treizeci de paşi, fiecare dintre noi îşi zări umbra proiectată deasupra, dar n-o zări decât pe-a lui, căci norul nu avea o suprafaţă unitară. Distanţa mică ne îngăduia să distingem toate părţile umbrei; ni se vedeau braţele, picioarele, capul, dar ceea ce ne miră fu faptul că această ultimă parte apărea împodobită cu un nimb sau o aureolă, format din trei sau patru cununi concentrice foarte viu colorate şi cuprinzând fiecare culorile curcubeului, dintre care roşul se afla spre exterior. Distanţele între cercuri erau egale; ultimul cerc părea şi cel mai şters; în sfârşit, la o distanţă ceva mai mare văzurăm un cerc alb, imens, care înconjura totul. Privitorul avea în faţa ochilor un fel de apoteoză”.

Cum instrumentele de atunci nu aveau precizia celor folosite în vremea noastră şi erau supuse schimbărilor temperaturii, savanţii trebuiră să lucreze cu cea mai mare grijă şi cu cea mai minuţioasă atenţie pentru ca micile erori repetate să nu sfârşească prin a pricinui altele, mult mai însemnate. Astfel, în triunghiurile lor, Bouguer şi tovarăşii săi n-au dedus niciodată al treilea unghi în urma observării primelor două, ci le-au măsurat pe toate trei.

După ce căpătă măsura în toaze a drumului parcurs, mai rămânea de aflat ce parte a arcului terestru reprezintă această distanţă; dar problema nu putea fi rezolvată decât cu ajutorul observaţiilor astronomice.

După numeroase piedici, pe care nu le putem descrie aici amănunţit, şi după ce făcură numeroase observaţii curioase — printre altele cea a deviaţiei pe care atracţia munţilor o produce asupra pendulului — savanţii francezi ajunseră la concluzii care confirmară din plin rezultatele expediţiei din Laponia. Ei însă nu se reîntoarseră toţi odată în Franţa. Jussieu îşi mai continuă cercetările de istorie naturală vreme de câţiva ani, iar La Condamine alese, pentru întoarcere în Europa, calea fluviului Amazoanelor, făcând astfel o călătorie importantă, despre care vom avea prilejul să vorbim ceva mai târziu.

II

EXPEDIŢII PIRATEREȘTI ÎN SECOL UL AL XVIII-LEA

Călătoria lui Wdod Rodgers. Aventurile lui Alexander Selkirk. Insulele Galapagos. Puerto Seguro. Reîntoarcerea în Anglia. Expediţia lui George Anson. Insula Statelor. Insula Juan Fernández. Tinian. Macau. Prinderea gal ionului. Ţărmul Cantonului. Rezultatele croazierei

Pe vremea când războiul de succesiune al Spaniei se desfășură din plin, câţiva armatori din Bristol hotărâră să trimită niște corăbii care să atace navele spaniole din Pacific și să jefuiască coastele Americii de Sud. Cele două nave alese în acest scop, „Ducele" și „Ducesa", comandate de căpitanii Wood Rodgers și Courtney, fură armate cu grijă și prevăzute cu toate proviziile necesare pentru o călătorie atât de îndelungată. Celebrul Dampier, care dobândise atâta faimă prin cursele lui aventuroase și prin isprăvile lui piraterești, nu ezită să primească titlul de prim-pilot. Deși expediţia a fost mai rodnică în privinţa rezultatelor materiale decât a descoperirilor geografice, relatarea ei conţine totuși câteva amănunte neobișnuite care merită să fie reţinute.

„Ducele" și „Ducesa" părăsiră rada regală din Bristol la 2 august 1708. Dar încă de la început trebuie făcută o remarcă interesantă: cât a durat călătoria a fost ţinut la dispoziţia echipajului un Jurnal de bord în care trebuiau notate toate evenimentele, în așa fel încât să poată fi îndreptate cele mai mici abateri sau scăpări din vedere înainte ca amintirea lor să înceapă să se șteargă.

Până la 22 decembrie, nimic de semnalat în legătură cu expediţia. În ziua aceea, fură zărite Insulele Falkland[274], pe care puţini navigatori le mai văzuseră până atunci. Rodgers nu se opri însă, ci se mulţumi doar să noteze că ţărmul se aseamănă cu cel de la Portland, deși e mai puţin înalt.

„Toate coastele, adăugă el, par a fi terenuri bune; panta e lină, ţărmul e umbrit de copaci și are multe locuri bune de ancorat".

Insulele acestea n-au pe ele niciun copac, iar locurile lor bune de ancorat nu le sunt deloc dragi marinarilor, după cum vom vedea mai târziu. Se vede deci cât de exacte pot fi informaţiile rămase de la Rodgers. Și bine au făcut marinarii că nu s-au încrezut în ele.

După ce depășiră Arhipelagul Falkland, cele două corăbii porniră drept spre sud și ţinură direcţia aceasta până la 60°58 latitudine sudică. De înnoptat nu se mai înnopta, gerul era aspru, iar marea era atât de agitată încât „Ducesa" se alese cu

---

[274] Insulele Falkland - arhipelag situat în sudul Oceanului Atlantic la est de Strâmtoarea Magellan (denumite Maluine în relatarea lui A. de Bougainville).

câteva avarii. Principalii ofiţeri ai celor două inave, adunaţi în consiliu, socotiră atunci că nu mai era cazul să se îndrepte spre sud; navele îşi schimbară drumul spre vest. La 15 ianuarie 1709, ele trecură de Capul Horn și intrară în Marca Sudului.

Pe atunci, poziţia Insulei Juan Fernández[275] se deosebea de la o hartă la alta. De aceea, Wood Rodgers, care voia să poposească acolo ca să-și reînnoiască provizia de apă de băut și să-și procure niște carne proaspătă, dădu de ea aproape fără să o caute.

La 1 februarie, Rodgers trimise o barcă în căutarea unui loc bun de ancorat. Pe când aștepta reîntoarcerea bărcii, zări pe uscat vâlvătaia unui foc. Să fi poposit oare acolo niscai nave spaniole sau franceze? Să fie nevoite oare echipajele să se lupte pentru procurarea apei și a hranei de care aveau nevoie? În timpul nopţii fură luate toate măsurile de rigoare; dimineaţa însă, nu se găsi nici urmă de navă străină. Echipajele tocmai începuseră să se întrebe dacă nu cumva inamicul se retrăsese, când reîntoarcerea bărcii alungă îndoielile: la bordul ei se afla un om înveșmântat în piei de capră; faţa lui părea încă și mai ciudată decât veșmintele.

Noul sosit era un marinar scoţian, numit Alexander Selkirk, care, în urma unui conflict cu căpitanul său, fusese părăsit de patru ani și jumătate pe insula aceea pustie. Focul zărit în ajun fusese aprins de el.

În timpul petrecut pe Insula Juan Femández, Selkirk văzuse trecând multe nave; dar numai două dintre ele, care erau spaniole, ancoraseră acolo. Descoperit de spanioli, Selkirk, după ce le servise drept ţintă, scăpase de moarte numai datorită faptului că, fiind foarte sprinten, izbutise să se caţere într-un copac fără să fie văzut.

„Selkirk, spune relatarea, fusese părăsit pe insulă cu hainele și cu patul lui, cu o pușcă, o livră de pulbere, plumb, tutun, o secure, un cuţit, o căldare, o Biblie și câteva cărţulii de rugăciuni, plus uneltele și cărţile lui de marină. Bietul om avea deci tot ce-i trebuia dar, în primele luni trebui să lupte din greu ca să-și biruie deznădejdea pricinuită de o singurătate atât de cumplită. După ce îşi clădi două colibe, la o oarecare distanţă una de alta, din lemnul arborelui de piper, le acoperi cu un soi de trestie și le căptuși cu pieile caprelor ucise pe măsura nevoilor, atâta vreme cât avusese pulbere. Când pulberea i se împuţină, Selkirk învăţă să aprindă focul prin frecarea a doua așchii de lemn de piper… Când isprăvi pulberea, începu să prindă caprele din fugă și ajunsese atât de sprinten datorită exerciţiului neîntrerupt, încât gonea prin păduri, pe stânci și pe coline cu o viteză uimitoare. Dovada am avut-o când a mers cu noi la vânătoare; ne-o lua înainte și-i întrecea pe cei mai buni gonaci ai noștri, lăsându-l în urmă până și pe excelentul câine pe care îl aveam la bord; și ajungând din goană caprele, ni le aducea în spinare.

---

[275] Juan Fernández nu este o insulă, ci un grup de insule. Ele se află în Oceanul Pacific la 565 km de coastele Americii de Sud, la 33° latitudine sudică și 79°1′ longitudine estică. Insulele Juan Fernández au fost descoperite de navigatorii spanioli în secolul al XVI-lea.

Selkirk căzând în prăpastie cu prada sa

Selkirk ne-a povestit că, într-o bună zi, urmărise cu atâta avânt o capră, încât o prinsese la marginea unei prăpăstii ascunsă de tufe și se prăbușise de sus, împreună cu prada, căzând atât de rău, încât îşi pierduse cunoștinţa; când îşi reveni în fire, găsi capra moartă sub el. Dar trebui să rămână locului aproape douăzeci și patru de ore și numai cu greu izbutise să se târască până la coliba aflată cam la o milă de acolo. După aceea, nu mai putuse să iasă din colibă timp de șase zile".

Niște napi, semănaţi de echipajul cine știe cărei nave, niște muguri de palmieri, ardeii și piperul de Jamaica, îi serviseră bietului părăsit să-și mai îmbunătăţească gustul mâncării. Când pantofii și hainele i se zdrenţuită, Selkirk îşi cusu altele, din piei de capră, cu ajutorul unui cui, folosit ca ac. Când cuţitul i se toci până la mâner, Selkirk îşi meșteri altul, din niște cercuri de butoi găsite pe plajă. Își pierduse într-atât deprinderea de a vorbi, încât abia se mai putea face înţeles. Rodgers îl ambarcă și-i dădu postul de șef de echipaj pe corabia sa[276].

Selkirk nu fusese primul marinar lăsat în părăsire pe Insula Juan Femández. Cititorul îşi amintește poate că Dampier mai culesese de acolo un nefericit indian din tribul mosquito, părăsit între 1681 și 1684, iar din povestirea aventurilor lui Sharp și ale altor piraţi se vede cum singurul supravieţuitor al echipajului unei nave naufragiate pe coastă, a trăit în această insulă vreme de cinci ani, până când o altă navă ancorată aici l-a luat la bord. Necazurile lui Selkirk au fost povestite de un alt scriitor, Saintine[277], în romanul intitulat: *Singur!*

Cele două nave părăsiră Insula Juan Fernández în ziua de 14 februarie și începură atacurile împotriva spaniolilor. Rodgers ocupă Guayaquilul[278], stoarse de la locuitori un preţ bun de răscumpărare, și captură câteva nave care îi aduseră mai mulţi prizonieri decât bani.

Din toată această parte a călătoriei, de care nu ne vom mai ocupa, sunt de reţinut doar amănunte privind Insula Gorgona, unde Rodgers a văzut o maimuţă care se mișca atât de încet încât i-a dat numele de „leneș", Insula Tecamez, ai cărei locuitori, înarmaţi cu săgeţi otrăvite și cu puști nu lasăechipajele să debarce, și le pricinuiesc pierderi, și Insulele Galapagos, situate la două grade latitudine nordică. După Rodgers, arhipelagul acesta are numeroase insule; dar, din cincizeci câte sunt, n-a găsit niciuna pe care să se poată aproviziona cu apă de băut. Navigatorii văzură acolo mulţime de porumbei sălbatici, broaște-ţestoase de uscat și de mare

---

[276] După cum afirmă istoricii literaturii engleze, celebra istorie a lui Selkirk i-a dat lui Daniel Defoe ideea de a scrie Aventurile lui Rohinson Crusoe.

[277] *Saintine* (Joseph-Xavier Boniface, numit și) romancier și autor dramatic francez (1790-1865). (n. red.)

[278] *Guayaquil* - golf al Oceanului Pacific în sud-vestul Ecuadorului.

„I-am înfipt suliţa în piept”.

al căror nume spaniolii l-au dat acestor insule — și câini-de-mare[279] cumpliţi, dintre care unul avu curajul să-l atace pe comandant.

„Mă aflam pe mal, spune Rodgers, când el ieși din apă, cu gura căscată, cu o viteză şi-o ferocitate de parcă ar fi fost un câine furios scăpat din lanţ. Și m-a atacat de trei ori. I-am înfipt suliţa în piept, făcându-i, de fiecare dată câte o rană groaznică, din pricina căreia s-a văzut silit să dea înapoi, urlând înfiorător. În sfârșit, întorcându-se spre mine, s-a oprit să mârâie și să-mi arate colţii. Cu douăzeci și patru de ore mai înainte, unul din oamenii mei fusese cât pe-aci să fie mâncat de-un animal asemănător acestuia".

În luna decembrie, Rodgers captură un galion din Manila și se ascunse cu el pe coasta Californiei, la Pucrto Scguro. Câţiva oameni de-ai lui înaintară pe uscat și văzură mulţime de arbori înalţi; deși nu întâlniră nici urmă de ogoare, numeroasele dâre de fum arătau că ţinutul este locuit.

„Locuitorii, spune abatele Prévost în a sa *Istorie a călătorilor,* aveau trupurile drepte și puternice, dar mult mai negre decât toţi indienii pe care Rodgers îi văzuse în mările Sudului. Purtau plete lungi, negre și linse, care le atârnau până la brâu. Bărbaţii umblau goi, dar femeile se acopereau cu frunze sau cu petice dintr-un soi de ţesătură făcută parcă din piei de animale și din fulgi… Unii purtau coliere și brăţări din aşchii de lemn și din scoici; alţii aveau la gât bobiţe roșii și perle pe care fără îndoială că nu se pricepeau să le străpungă, căci le scobeau pe deasupra și le legau unele de altele, cu un fir. Podoabele acestea le socoteau atât de frumoase încât refuzară mărgelele de sticlă ale englezilor. Și nu doreau cu patimă decât cuţitele și uneltele care folosesc la muncă".

La 10 ianuarie 1710, „Ducele" și „Ducesa" părăsiră Puerto Seguro iar peste două luni ajunseră în apele Guamei, una din Insulele Mariane. Acolo, se aprovizionară cu hrană, apoi, trecând prin strâmtorile Butuan și Saleyer, ajunseră la Batavia. După escalele obligatorii făcute în acest oraș și la Capul Bunei Speranţe, Rodgers ancoră la Dunes, în ziua de 1 octombrie.

Deși comandantul nu dă amănunte despre imensele bogăţii aduse cu el, ni le putem închipui totuși, auzindu-l pe Rodgers pomenind lingourile, vasele de aur și de argint și perlele de care a dat socoteală norocoșilor săi armatori.

Călătoria amiralului Anson, pe care o vom povesti acum, face parte tot din categoria expediţiilor de jaf; dar ea încheie seria acestor atacuri piraterești, care îi dezonorau pe învingători fără însă să-i ruineze pe cei învinși. Deși nici călătoria aceasta nu aduce nimic nou geografiei, relatarea ei este totuși presărată cu numeroase idei și observaţii interesante despre unele ţinuturi puţin cunoscute.

George Anson s-a născut în 1697, în Staffordshire. Marinar încă din copilărie, Anson dobândise o faimă de comandant priceput și norocos, când, în 1739, primi comanda unei escadre formată din „Centurion", cu șaizeci de tunuri, „Glocester",

---

[279] *Câine-de-mare* - se pare că este denumirea dată de Jules Verne morsei.

cu cincizeci, „Severa”, tot cu cincizeci, „Perla”, cu patruzeci de tunuri, „Wager”, cu douăzeci şi opt, corabia „Trial” și două navede transport pentru alimente și muniţii. În afara echipajului format din 1460 de oameni, escadra mai primise ca întărire 470 de voluntari soldaţi de marină.

Plecată din Anglia la 18 septembrie 1740, expediţia atinse Madeira. Insula Santa Catarina, naviga de-a lungul coastei Braziliei, intră în portul St. Julian și traversă Strâmtoarea Le Maire.

„Oricât de groaznică înfăţișare ar avea Ţara de Foc, spune relatarea, Insula Statelor e și mai îngrozitoare. Nu vezi la tot pasul decât stânci inaccesibile, cu vârfuri ascuţite, ameţitor de înalte, acoperite cu zăpezi veșnice și împrejmuite de hăuri. În sfârșit, mintea omului nu-și poate imagina ceva mai jalnic și mai sălbatic decât coasta aceasta”.

Când ultimele nave abia ieșiseră din strâmtoare, o serie de rafale și de vijelii îi făcu pe cei mai încercaţi dintre marinari să spună că tot ce socotiseră ei drept furtună până atunci era nimica toată pe lângă ceea ce vedeau acum. Furtunile acestea înspăimântătoare ţinură șapte săptămâni, fără întrerupere. Inutil să ne mai întrebăm dacă navele au suferit avarii, dacă numeroși marinari au pierit luaţi de valuri și decimaţi de bolile iscate curând din pricina umezelii constante și a hranei nesănătoase.

Două nave, „Severa” și „Perla”, pieriră în valuri iar altele patru se pierdură de celelalte. Anson nu putu să facă escală la Valdivia, unde fixase locul de întâlnire în caz de despărţire. Târât mult mai departe, nu se putu opri decât la Juan Fernández, unde ajunsese la 9 iunie. „Centurionul” avea cea mai mare nevoie de escală. Optzeci de oameni din echipaj pieriseră, la bord nu mai exista nici pic de apă, iar scorbutul îi slăbise într-atâta pe marinari încât nu se mai aflau printre ei nici măcar zece în stare să facă de cart. Trei alte nave, într-o stare la fel de jalnică, îi ajunseră curând de pe urmă.

Înainte de orice, trebuiau înzdrăvenite echipajele și reparate stricăciunile mai însemnate ale navelor. Anson debarcă bolnavii și-i instală la aer curat, într-un lazaret bine adăpostit; apoi, în fruntea celor mai rezistenţi dintre marinari, străbătu insula în toate direcţiile, ca să facă schiţa locurilor de debarcare și a coastelor. Cel mai potrivit loc de ancorat ar fi, după Anson, golfuleţul Cumberland. Partea sud-estică a insuliţei Juan Fernández — care de fapt măsoară în total cinci leghe pe două — e stearpă, bolovănoasă, fără copaci; terenul e coborât și foarte neted în comparaţie cu partea dinspre nord a insulei. Untișorul, iarba grasă, măcrișul, napii obișnuiţi și napii aşa-ziși de Sicilia cresc din belșug, ca și ovăzul și trifoiul. Anson îşi puse oamenii să semene morcovi și lăptuci și să planteze nuci, pruni, piersici și caiși. Curând observă că numărul ţapilor și al caprelor lăsate de piraţi pe insulă, și care mai înainte se înmulţiseră foarte repede, scăzuse acum vizibil. Ca să le ia dușmanilor hrana aceasta preţioasă, spaniolii debarcaseră acolo numeroși câini înfometaţi care vânaseră caprele și sfâșiaseră atât de multe, încât la sosirea flotei lui Anson abia dacă mai rămăseseră vreo două sute de capete.

Șeful escadrei — așa e numit Anson în relatarea călătoriei — puse să fie

cercetată Insula Mas-a-fuero, aflată la douăzeci și cinci de leghe de Juan Femández, o insuliţă ceva mai mică decât aceasta din urmă, dar mai împădurită, mai bogată în ape și unde trăiau un număr mai mare de capre.

La începutul lui decembrie, echipajele se re făcuseră îndeajuns pentru ca Anson să se poată gândi la executarea planului de atac împotriva spaniolilor.

Și, după ce captură mai întâi câteva nave încărcate cu mărfuri preţioase și cu lingouri de aur, arse orașul Paita[280]. Spaniolii preţuiră cam la un milion și jumătate de piaștri paguba suferită cu acest prilej.

Anson, se duse apoi în golfuleţul Quibdo, lângă Panamá, ca să pândească galionul care transporta în fiecare an bogăţiile din Filipine la Acapulco. Acolo, dacă nu întâlniră niciun locuitor, englezii găsiră în schimb, lângă câteva colibe nenorocite, grămezi mari de scoici și de sidef minunat, lăsat, pe timpul verii de pescarii din Panamá. Printre proviziile aflate din belșug pe aceste meleaguri, trebuie amintite niște broaște-ţestoase care cântăresc în mod obișnuit cam două sute de livre fiecare și al căror pescuit se făcea într-un mod destul de curios. Când vreuna dintre ele se ivea plutind adormită la suprafaţa mării, un înotător îndemânatic se scufunda la câţiva metri de ea, apoi se ridică şi, apucând carapacea, încerca s-o scufunde. Trezindu-se, broasca-ţestoasă începea să se zbată și mișcările ei erau suficiente s-o ţină la suprafaţă împreună cu omul, până când o barcă venea să-i culeagă pe amândoi.

În urma unei croaziere fără rezultate, Anson se hotărî să dea foc celor trei nave spaniole pe care le cucerise și le armase. După ce le împărţi echipajele și încărcătura pe „Centurion” și pe „Glocester”, singurele nave care îi mai rămăseseră, șeful escadrei decise la 6 mai 1742, să plece spre China, unde nădăjduia să găsească rezerve de oameni și provizii proaspete. Dar pentru drumul acesta pe care socotea să-l facă în șaizeci de zile, îi trebuiră patru luni. În urma unui puternic uragan, „Glocester”, făcând apă prin toate încheieturile și nemaiputând să fie manevrat de cei câţiva oameni ai echipajului, trebui să fie ars. Numai banii și alimentele fură mutate pe „Centurion”, ultima rămășiţă a măreţei flote care pornise abia cu doi ani în urmă de pe coastele Angliei.

Aruncat în afara drumului fixat foarte departe, în nord, Anson descoperi, la 26 august, insulele Anatahan și Sarigan; a doua zi, descoperi insulele Saipan, Tinian și Aguijan, care fac parte din Arhipelagul Marianelor. Un sergent spaniol, prins pe meleagurile acelea împreună cu o mică ambarcaţie, îi spuse că insula Tinian ar fi nelocuită și că pe ea s-ar găsi din belșug boi, păsări mari și fructe excelente, ca, de pildă, portocale, două soiuri de lămâi, nuci de cocos, fructele arborelui-de-pâine etc. Pentru „Centurion” nu se putea ca o escală să fi fost mai nimerită decât aceasta, mai cu seamă că echipajul număra doar 171 de oameni sleiţi de lipsuri și de boli, ultimii supravieţuitori ai celor 2000 de marinari cât numărase flota la

---

[280] *Paita* - oraș în Peru situat pe coasta Oceanului Pacific.

plecarea ei.

„Pământul insulei e uscat și cam nisipos, spune relatarea, din care pricină iarba de pe câmpii și din păduri e mai plăpândă și mai dreaptă decât în climatele calde; terenul urcă pe nesimţite de la tabăra englezilor până în mijlocul insulei, dar, înainte de a ajunge în punctul cel mai înalt, găsești numeroase poieni în pantă, acoperite cu trifoi mărunt amestecat cu felurite soiuri de flori și mărginite de crânguri frumoase, ale căror pomi sunt plini de roade minunate… Animalele, care sunt cea mai mare parte a anului singurele stăpâne ale acestui plăcut loc de odihnă, măresc farmecul romantic al insulei și-i dau un aspect încântător. Uneori pot fi văzute mii de vite — tauri și vaci — păscând laolaltă pe întinsul unei pășuni, privelișteе cu atât mai neobișnuită, cu cât toate vitele acestea sunt albe ca laptele, cu excepţia urechilor pe care, de obicei, le au negre. Deși insula este nelocuită, răgetele necontenite și numărul mare al vitelor care rătăcesc cu miile prin păduri te fac să te crezi în apropierea unor ferme sau a unor sate”.

Privelișteе cu adevărat încântătoare! Nu cumva autorul descrierii i-a mai adăugat unele aspecte care nu existau decât în imaginaţia lui? După o călătorie atât de îndelungată, după atâtea furtuni, nu e de mirare ca marile crânguri înverzite, vegetaţia luxuriantă, abundenţa vietăţilor să fi impresionat adânc mintea oamenilor aflaţi sub comanda lui Anson. De altfel, vom vedea curând dacă cei veniţi după ei în Tinian au rămas la fel de încântaţi.

Totuși, Anson era neliniștit. Ce e drept, se terminaseră reparaţiile, dar mulţi dintre bolnavi fuseseră mutaţi pe uscat ca să se vindece pe deplin, iar la bord mai rămăseseră doar câţiva marinari. Cum fundul golfului era presărat cu corali, trebuiră luate măsuri ca aceștia să nu taie otgoanele ancorelor. Cu toate acestea, când se ivi luna nouă, un vânt necruţător începu să împingă nava. Ancorele ţinură piept, dar parâmele nu, și „Centurionul” fu împins spre larg. Tunetele bubuiau necontenit; ploaia cădea cu atâta putere încât de la uscat nu se auzeau nici măcar semnalele disperate ale celor de pe navă. Anson, majoritatea ofiţerilor și o mare parte din membrii echipajului, în total o sută treizeci de oameni, rămăseseră la uscat și se pomeniră lipsiţi de singurul mijloc care le-ar fi îngăduit să părăsească Tinianul.

O deznădejde nemărginită și o jale de nedescris îi cuprinse pe toţi; dar Anson, energic și iscusit, izbuti curând să-și smulgă oamenii din ghearele disperării. Cum îi mai rămăsese o ambarcaţie luată de la spanioli, se gândi să o mărească în așa fel încât să-i poată cuprinde pe toţi, împreună cu proviziile necesare, și să pornească astfel spre China. Dar după nouăsprezece zile „Centurionul” se reîntoarse din larg și englezii, ambarcaţi la bordul lui la 21 octombrie, ajunseră curând la Macau[281]. După doi ani de la plecarea din Anglia, ancorau pentru prima

---

[281] *Macau* (Aomîn) - teritoriu în China de Sud la gurile râului Sitzian. Colonie portugheză și în prezent.

dată într-un port prieten și civilizat.

„Macau, spune Anson, era odinioară foarte bogat, foarte populat dar astăzi și-a pierdut cu totul vechea strălucire. Deși continuă să fie locuit de portughezi și e cârmuit de un guvernator numit de regele Portugaliei, orașul e la discreţia chinezilor, care pot oricând să-l înfometeze și să-l ia în stăpânire de aceea, guvernatorul portughez se ferește să-i supere".

Anson se văzu nevoit să-i scrie o scrisoare destul de aspră cârmuitorului chinez prin care cerea să i se îngăduie să cumpere, chiar la preţuri foarte ridicate, alimentele și schimburile de care avea nevoie. Apoi anunţă în mod public că pleacă spre Batavia și ridică pânzele la 19 aprilie 1743. Dar, în loc să se îndrepte spre posesiunile olandeze, porni spre Filipine, unde aşteptă timp de mai multe zile trecerea galionului care venea de la Acapulco, după ce-și vânduse acolo la preţ bun încărcătura. De obicei, galionul număra patruzeci și patru de tunuri și un echipaj de peste cinci sute de oameni.

Anson nu se bizuia decât pe două sute de marinari, dintre care vreo treizeci abia îşi făceau ucenicia; dar disproporţia forţelor nu-i putea fi stavilă, căci avea de partea lui atracţia exercitată de bogăţia prăzii și lăcomia marinarilor.

„«De ce nu mi se mai face mâncare din oile pe care le-am cumpărat în China?» îl întrebă într-o zi Anson pe marinarul care îi servea de obicei masa. «Le-am și mâncat, pe toate?» «Domnul șef al escadrei să mă ierte, îi răspunse marinarul; au mai rămas două la bord, dar aveam de gând să le păstrez ca să-l tratăm pe comandantul galionului»".

Nimeni, nici chiar marinarul care servea masa, nu se îndoia de izbândă! De altfel, Anson luă cu multă pricepere toate măsurile cuvenite și știu să compenseze numărul mic al oamenilor prin mobilitatea lor. Lupta fu dârză; rogojinile care umpleau bastingajele galionului luară foc și flăcările se ridicară până la înălţimea catargului. Să se lupte cu doi dușmani însemna prea mult pentru spanioli care se predară, după o bătălie de două ore, încheiată pentru ei cu cincizeci și șapte de morţi și optzeci și patru de răniţi.

Prada era bogată: 1.313.843 de piese de optimi[282] și 35.682 de uncii[283] de argint în lingouri, în afara unei cantităţi de coșenilă[284] și câteva alte mărfuri mai

---

[282] *Optime* - monedă de aur spaniolă, numită astfel pentru că reprezintă 1/8 dintr-un dublon (dublonul cântărea aproape 7,5 g aur curat).

[283] *Uncie* - măsură de greutate engleză egală cu 28,35 g.

[284] *Coșenila* - insectă din care se obținea colorantul carmin sau coșenila. Femelele acestor insecte nu au aripi și stau imobile pe frunzele cactușilor. Masculii, care au aripi, zboară în jurul femelelor și le hrănesc. Femelele fecundate se transformă în sfere de culoare închisă. Ele sunt desprinse de pe frunze cu ajutorul unui cuțit de lemn și introduse într-un vas unde

puţin valoroase decât argintul. Prada aceasta, adăugată la altele, făceau cam 400.000 de lire sterline[285], fără să mai punem la socoteală navele spaniole, mărfurile etc., pe care escadra engleză le arsese sau le nimicise învreun fel oarecare, și care puteau și ele să se ridice la cel puţin 600.000 de lire sterline.

Anson se reîntoarse cu prada la Canton și o vându acolo, mult sub valoare, pentru 6.000 de piaștri[286]; apoi plecă, la 10 decembrie, și reintră în portul Spithead la 15 iunie 1744, după o absenţă de trei ani și nouă luni. La Londra, i se făcu o primire triumfală. Treizeci și două de care îi transportară acolo, în sunetele tobelor și ale trâmbiţelor și în aclamaţiile mulţimii, numeroasele prăzi pe care le împărţi cu ofiţerii și cu marinarii.

Curând după reîntoarcerea în Anglia, Anson fu numit contraamiral și primi mai multe misiuni importante. În 1747, pentru vitejia arătată în bătăliile pe mare fu numit prim-lord al Amiralităţii și amiral. În 1758, Anson protejă încercarea neizbutită de debarcare făcută de englezi în Franţa, lângă Saint Malo, și muri la Londra, curând după ce se reîntoarse acolo.

---

sunt lăsate să moară de foame. Astfel se obținea acest colorant stabil, foarte prețuit altădată. Mai târziu, la fel ca și alți coloranți, carminul a fost obținut pe calea sintetică.

[285] *Liră sterlină* - unitate monetară engleză egală cu 20 de șilingi sau 240 pence (penny).

[286] *Piaștrii* - monedă de schimb din Egipt, Indochina, Turcia și în alte câteva țări orientale.

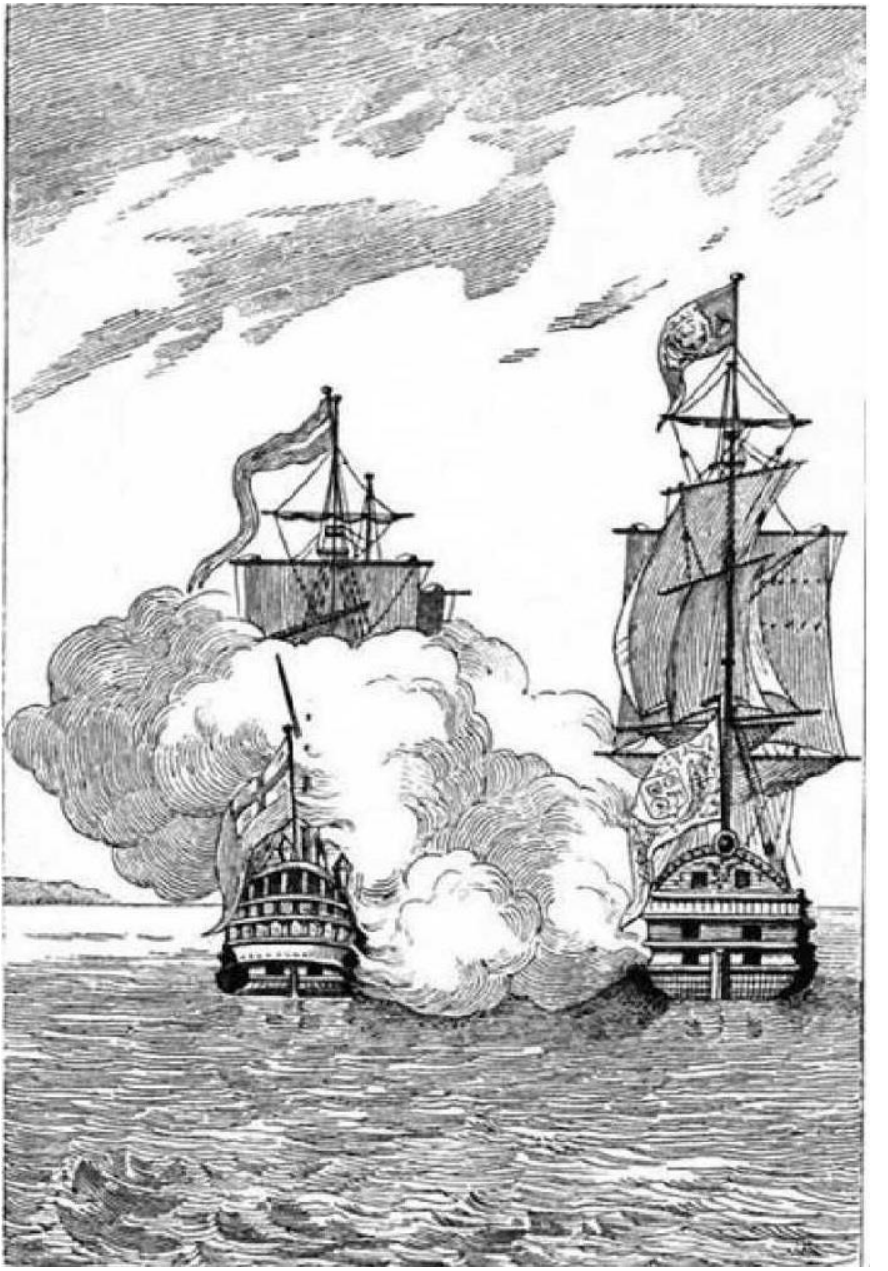

Lupta dintre Centurion și un galion spaniol

Capitolul II

PRECURSORII CĂPITANULUI COOK

I

Roggeveen. Puţinele lucruri care se ştiu despre el. Îndoieli în privinţa descoperirilor sale. Insula Paștelui. Insulele Primejdioase. Insulele Bauman. Noua Britanic. Sosirea în Batavia. Byron. Popas la Rio de Janeiro și la Puerto Deseado. Intrarea în Strâmtoarea Magellan. Insulele Falkland și portul Egmont. Fuegienii. Mas-a-fuero. Insulele Dezamăgirii. Insulele Primejdioase. Tinian. Reîntoarcerea în Europa

Încă din 1669, tatăl lui Roggeveen înaintase Companiei olandeze a Indiilor Orientale un memoriu în care cerea armarea a trei nave pentru a face descoperiri în Oceanul Pacific. Planul lui fusese primit în mod favorabil, dar o răcire survenită în relaţiile dintre Spania și Olanda sili guvernământul din Batavia să renunţe vremelnic la această expediţie. Pe patul de moarte, Roggeveen îi ceru fiului său, Iakob, să ducă la îndeplinire planul conceput de el.

Dar unele împrejurări străine de voinţa lui îl împiedicară multă vreme pe Iakob Roggeveen să-și ţină legământul. După ce navigase prin mările Indiei, ba chiar după ce fusese consilier la Tribunalul din Batavia, îl vedem abia începându-și demersurile pe lângă Compania Indiilor Orientale. Ce vârstă putea să aibă Iakob Roggeveen în 1721? Pe ce bază fusese ales comandant al unei expediţii de descoperiri? Nu se știe. Majoritatea dicţionarelor biografice nu-i consacră nici măcar două rânduri, iar Fleurieu, care într-un studiu frumos și documentat a încercat să stabilească ce descoperiri a făcut navigatorul olandez, n-a putut găsi nimic în privinţa aceasta.

Ceva mai mult: nu Roggeveen, ci un german numit Karl Friedrich Behrens a scris relatarea călătoriei sale[287]. De aceea confuziile, contradicţiile „lipsa de precizie a lucrării trebuie puse mai degrabă pe seama povestitorului decât a navigatorului. Adeseori s-ar părea chiar, luciu cu totul de necrezut, că Roggeveen n-ar fi știut

---

[287] Însoțitorul lui Roggeveen, Karl Friedrich Behrens, a editat în anul 1737 cartea Călătorie în țările sudului și în jurul lumii în anii 1720-l722. În ceea ce-l privește pe Roggeveen el a scris de asemenea note de călătorie care au fost publicate de-abia în anul 1938. Ele au fost editate cu titlul Jurnal de călătorie pentru descoperiri.

nimic despre călătoriile și descoperirile înaintașilor și ale contemporanilor săi.

La 21 august 1721, trei nave porniră din Texel[288], sub comanda lui Iakob Roggeveen: „Vulturul", cu 36 de tunuri și un echipaj de 111 oameni, comandant Iakob Roggeveen, „Tienhoven", cu 28 de tunuri și 100 de oameni comandant Iakob Bauman, fregata „Africană", cu 14 tunuri și 60 de oameni, comandant Henrik Rosenthall. Navigaţia lor peste Atlantic nu oferă nimic deosebit. După ce ajunge la Rio de Janeiro, Roggeveen pornește în căutarea unei insule pe care el o numește Auke's Magdeland și care pesemne că era Insula Fecioarei, Virginia lui Hawkins, din Arhipelagul Falkland (Arh. Maluinelor), dacă nu era cumva Georgia de Sud. Deși aceste insule erau destul de cunoscute pe atunci, e de presupus că olandezii aveau noţiuni cu totul nesigure în privinţa poziţiei lor, căci, după ce renunţară la căutarea Insulelor Falkland, începură să caute Insulele Saint Louis ale Francezilor, fără să le dea prin gând că e vorba de unul și același arhipelag.

După ce descoperi sau mai degrabă zări, sub paralela Strâmtorii Magellan și la optzeci de leghe de coasta Americii, o insulă măsurând de jur-împrejur. „Două sute de leghe", pe care o numi Belgia australă, Roggeveen trecu prin Strâmtoarea Le Maire de unde curenţii îl duseră spre sud până la 62°30' latitudine; apoi se îndreptă spre coasta chiliana, aruncă ancora în faţa Insulei Mocha, pe care o găsi părăsită, și ajunse la Insula Juan Fernández, unde se întâlni cu „Tienhoven", de care se despărţise la 21 decembrie.

Cele trei nave părăsiră locul acesta de popas înainte de sfârșitul lui martie și se îndreptară spre vest nord-vest în direcţia unde trebuia să se găsească pământul descoperit de Davis[289], între 27 și 28° latitudine sudică. După o căutare de mai multe zile, Roggeveen sosi, la 6 aprilie 1722, în prima zi de paști, în faţa unei insule căreia îi dădu numele de Insula Paștelui.

N-o să stăruim asupra dimensiunilor exagerate pe care navigatorul olandez le atribuie acestei insule și nici asupra observaţiilor sale privind moravurile și obiceiurile băștinașilor. Asupra lor vom avea prilejul să revenim, cu datele mai exacte și mai amănunţite ale lui Cook și La Pérouse.

„Dar ceea ce nu se poate găsi în relatările acestora, spune Fleurieu, este

---

[288] *Texel* - insulă în Olanda, la intrarea în Golful Ijssel (Zuider). Aici se afla baza principală a flotei militare olandeze.

[289] În anul 1687, piratul englez Edward Davis a descoperit în partea de sud-est a Oceanului Pacific o insulă care după moartea sa a căpătat denumirea de „Ţara Davis". Datele despre această descoperire sunt nebuloase și contradictorii. Pe baza datelor medicului expediției Lyonel Wafer, Davis a navigat de la Insulele Galapagos către Capul Horn. La 27°20' latitudine sudică, la 700 de mile marine la vest de coastele chiliene, el a descoperit o mică insulă nisipoasă, iar la 20 de mile la vest de aceasta - un pământ întins, ridicat. Pe atunci, acest pământ era socotit o parte a unui continent sudic necunoscut.

savantlâcul lui Behrens, sergentul major al lui Roggeveen, care, după ce descrie frunza de bananier, indicându-i lungimea de șase până la opt picioare și lăţimea de două sau trei, ne asigură «că primii noștri strămoși, după săvârșirea păcatului, și-au acoperit goliciunea cu această frunză», și adaugă, pentru mai multă claritate, că «toţi cei ce susţin aceasta, se bazează pe faptul că numita frunză e cea mai mare dintre toate plantele câte cresc în ţările Orientului și Occidentului»".

Un băștinaș se urcă fără teamă la bordul „Vulturului" și-i impresiona plăcut pe navigatori prin bunele sale intenţii, voioșia și demonstraţiile lui de prietenie. A doua zi, Roggeveen zări pe plaja presărată cu coloși de piatră o mare mulţime de băștinași, care păreau că așteaptă cu nerăbdare și curiozitate sosirea străinilor. Fără să se știe din ce pricină, cineva trase un foc de armă; un băștinaș căzu la pământ și mulţimea înspăimântată se risipi într-o clipită. Curând însă, băștinașii se reîntoarseră, parcă mai puţin binevoitori. Roggeveen, în fruntea a o sută cincizeci de oameni, trase atunci o salvă generală, care făcu numeroase victime. Îngroziţi, băștinașii se grăbiră ca să potolească mânia cumpliţilor oaspeţi, să le depună la picioare tot ce aveau.

Fleurieu nu crede că Insula Paștelui ar fi acea legendară Ţară a lui Davis pe care se străduia s-o găsească Roggeveen, dar cu toate argumentele aduse în sprijinul părerii sale, în ciuda deosebirilor pe care le arată în ceea ce privește coordonatele celor două insule, descoperirea lui Davis și a lui Roggeveen trebuie identificate, căci pe meleagurile acelea, astăzi bine cunoscute, nu mai există nicio altă insulă[290].

Alungat de o furtună puternică din locul de ancorare de pe coasta răsăriteană a Insulei Paștelui, Roggeveen porni spre vest nord-vest, traversă Marca Rea a lui Schouten, și, după ce se depărtă cu opt sute de leghe de Insula Paștelui, zări o altă insulă pe care o luă drept Insula Câinilor a lui Schouten și căreia îi dădu numele de Carishoff.

Navele trecură prin faţa insulei tară să o viziteze, iar în noaptea următoare vântul și curenţii le împinseră în mijlocul unui grup de insule joase pe care nu se așteptau să le întâlnească[291]. Fregata „Africană" se izbi de o stâncă, iar celelalte două nave erau cât pe-aci să aibă aceeași soartă și numai după cinci zile de eforturi, de

---

[290] Părerea că Insula Paștelui este Țara lui Davis a fost emisă pentru prima oară de către J. Cook. Această părere a lui Cook nu era împărtășită de către renumiții navigatori - Carteret, Bougainville și La Perouse, care au identificat Țara Davis cu insulele San Felix și San Ambrozio, care se află lângă coastele Americii de Sud. Navigatorul rus O. E. Kotzebue a infirmat ambele păreri, demonstrând că Țara Davis este un pământ imaginar.

[291] Insulele de corali, înconjurate de recife, care abia se ridică deasupra apelor oceanului și deasupra cărora vânturile trec ușor, au fost numite de navigatori „arhipelaguri periculoase", iar mările care le înconjură au fost numite „mări rele" sau „supărate".

frământări și de pericole, izbutiră să ajungă iar în larg.

Locuitorii acestui arhipelag erau înalţi, purtau părul lins și lung şi-şi vopseau corpul cu felurite culori. Astăzi nu mai încape nicio îndoială că, în descrierea Insulelor Primejdioase lăsată de Roggeveen, trebuia recunoscut Arhipelagul Tuamotu căruia Cook i-a dat denumirea de Palliser.

În dimineaţa următoarei zile în care scăpase de pericolul Insulelor Primejdioase, Roggeveen descoperi încă o insulă pe care o numi Aurora. Insula era foarte joasă și abia se ridica de la suprafaţa apei; dacă soarele ar fi întârziat să se ivească, „Tienhoven" s-ar fi izbit de ţărmurile ei și ar fi pierit.

Se lăsa noaptea, când navigatorii zăriră un nou pământ, care primi numele de Vesper. Pământul acesta e destul de greu de identificat, dacă nu face cumva parte din Insulele Palliser.

Roggeveen continuă să navigheze spre vest, între a cincisprezecea și a șaisprezecea paralelă, și, curând, se pomeni „pe neașteptate" printre insulele pe jumătate înecate.

„Pe măsură ce ne-am apropiat de ele, spune Behrens, am văzut tot mai multe pirogi navigând de-a lungul coastelor, și am căpătat siguranţa că locurile erau dens populate. Apropiindu-ne și mai mult, am văzut că ne aflam lângă un grup de insule așezate foarte aproape unele de altele; în sfârșit, am înaintat pe nesimţite atât de mult, încât am început să ne temem că nu vom mai putea ieși de acolo, iar amiralul îi porunci unuia dintre piloţi să se urce în vârful catargului ca să afle drumul de ieșire. Salvarea noastră o datorăm acalmiei care domnea atunci; cea mai ușoară clătinare ne-ar fi izbit navele de stânci, fără să le mai putem da niciun fel de ajutor. Insulele acestea sunt șase la număr, având toate o înfăţișare pitorească; luate laolaltă, să tot aibă vreo treizeci de leghe întindere. De așezat, ele sunt așezate la douăzeci și cinci de leghe spre vest de Insulele Primejdioase. Le-am numit Labirintul fiindcă pentru a putea ieși de acolo, am fost siliţi să facem multe ocoluri".

Unii autori au identificat grupul de insule mai sus pomenit cu Insulele Prinţul de Galles, descoperite ulterior de Byron, dar Fleurieu nu e de părerea aceasta. Dumont d'Urville crede că e vorba de grupul Vliegen, care mai fusese văzut de Schouten și Le Maire[292].

După trei zile de navigaţie fără abatere spre vest, olandezii zăriră o insulă nespus de frumoasă. Cocotierii și ceilalţi palmieri, precum și vegetaţia luxuriantă îi vădeau fertilitatea. Întrucât lângă mal apa era prea puţin adâncă, Roggeveen se mulţumi să debarce câteva detașamente bine înarmate.

Încă o dată, în mod cu totul inutil, olandezii vărsară sângele unei populaţii inofensive, care îi aștepta pe mal și n-avea altă vină decât că era prea numeroasă. În urma acestui masacru, mai potrivit unor barbari decât unor oameni civilizaţi, încercară să-i readucă pe băștinașii care fugiseră cu ajutorul darurilor făcute

---

[292] În realitate era vorba de Insulele Prieteniei (Tonga).

căpeteniilor și ale demonstraţiilor de prietenie cu totul mincinoase. Dar băștinașii nu se lăsară înșelaţi și, atrăgându-i pe marinari în interior, se năpustiră asupra lor și-i atacară cu pietre. Deși o salvă doborâse la pământ mulţi dintre ei, băștinașii continuară, totuși, cu mare vitejie, să-i atace pe străini, și-i siliră să se întoarcă la corăbii cărându-şi răniţii și morţii.

Firește, olandezii vorbiră de trădare, neștiind cum să numească nelegiuirea și nesinceritatea adversarilor. Dar cine era vinovatul? Cine atacase mai întâi? Și, chiar dacă am admite că fuseseră săvârșite câteva furturi, ceea ce ar fi foarte posibil, trebuia pedepsită cu atâta cruzime o populaţie întreagă, pentru vina câtorva inși care nu puteau să aibă idei prea limpezi despre proprietate?

Cu toate pierderile îndurate, olandezii dădură acestei insule, în amintirea lucrurilor plăcute întâlnite acolo, numele de Insula Desfătării. Roggeveen o situează sub a șaisprezecea paralelă; dar longitudinea ei este atât de neclar indicată, încât a fost cu neputinţă să fie identificată.

Trebuia ca Roggeveen să caute mai departe spre vest Insula Espíritu Santo descoperită de Queiroz? Sau, dimpotrivă, trebuia să navigheze spre nord casă ajungă în Indiile Orientale ajutat de musonul favorabil? Consiliul militar, căruia îi supuse această alternativă, hotărî plecarea spre Indii.

În a treia zi de navigaţie fură descoperite, dintr-odată, trei insule, numite Bauman, după numele comandantului navei „Tienhoven", care le zărise cel dintâi. Insularii veniră în jurul navelor, cu gând să facă negoţ, în timp ce o mare mulţime înarmată cu arcuri și suliţe acoperea ţărmul. Băștinașii erau albi și nu se deosebeau de europeni decât prin faptul că unii dintre ei aveau pielea bronzată de soare. Acoperiţi de la brâu până la călcâie cu o fâșie de pânză ţesută artistic și împodobită cu ciucuri, oamenii aceștia nu obișnuiau să-și coloreze pielea[293]. Pe cap, purtau pălării făcute din aceeași pânză ţesută cu artă, iar la gât aveau colane de flori înmiresmate.

---

[293] Polinezienii s-au ocupat demult cu confecționarea unui material pe care l-au denumit tapa. Acest meșteșug era foarte primitiv și n-avea nicio legătură cu țesătoria. Materialul subțire de culoare albă era lucrat din coaja copacului Norus papirifera. După ce culegeau coaja, polinezienii separau cambiul (stratul de celule vegetale între lemn și bast), îl muiau în apă dulce, iar apoi îl băteau cu un mai de lemn până ce obțineau turtirea cambiului; fibrele unite între ele formau o țesătură care se întindea pe pământ și se usca. Călătorii au observat că această materie nu era prea solidă și nu putea fi spălată. O materie mai grosolană, de culoare cenușie, era fabricată în același fel din scoarța arborelui-de-pâine. Uneori, băștinașii colorau tapa în galben sau aplicau pe ea diferite desene cu ajutorul culorilor vegetale. Dintre toate popoarele polineziene numai maorii (populația băștinașă din Noua Zeelandă) cunoșteau țesătoria.

Consiliul de război hotărî plecarea spre Indii

După câte se pare, e vorba de locuitorii Insulelor Navigatorilor.

După ce întâlni niște insule pe care Roggeveen le luă drept Insulele Cocotierilor și ale Trădătorilor, vizitate mai înainte de Schouten și Le Maire, și pe care Fleurieu, socotindu-le drept o descoperire olandeză, le numește Insulele Roggeveen; după ce zări insulele Tienhoven și Groningue, despre care Pingre crede că sunt Santa Cruz ale lui Mendaña, expediţia ajunse în sfârșit pe coastele Noii Britanii, unde se făcu cunoscută prin noi masacre. De acolo, ajunse în apele Noii Guinee și, după ce depăși Molucele, ancoră la Batavia.

Acolo, compatrioţii lor, mai puţin umani decât unele populaţii vizitate de Roggeveen, confâscară cele două nave, îi întemniţară pe marinari și pe ofiţeri, tară deosebire de rang, și-i trimiseră în Europa spre a fi judecaţi. Săvârșiseră o crimă de neiertat: călcaseră pe insule aparţinând Companiei Indiilor Orientale deși se aflau sub ordinele Companiei Indiilor Apusene! Urmă un proces, iar Compania orientală fu condamnată să restituie tot ce luase și să plătească daune uriașe.

Din ziua reîntoarcerii la Texel, 11 iulie 1723, îl pierdem cu totul din vedere pe Roggeveen și nu mai știm nimic despre ultimii ani ai vieţii sale. Și trebuie să-i fim recunoscători lui Fleurieu că a descurcat firul încâlcit al acestei lungi navigaţii și că a adus unele lumini asupra rezultatelor unei expediţii care ar merita să fie mai bine cunoscută.

La 17 iunie 1764, comodorului John Byron îi erau înmânate niște instrucţiuni semnate de lordul Amiralităţii, și care începeau astfel:

„Cum pentru a spori gloria naţiunii noastre în calitatea ei de putere maritimă, pentru a spori demnitatea coroanei Marii-Britanii cât și progresul comerţului și al navigaţiei noastre, nu există nimic mai potrivit decât descoperirile ţinuturilor noi; și cum există temeiuri să se creadă că s-ar putea găsi în Marea Atlanticului, între Capul Bunei Speranţe și Strâmtoarea Magellan pământuri și insule foarte întinse, necunoscute până astăzi puterilor Europei, situate la latitudini bune pentru navigaţie și având climate prielnice producţiei feluritelor mărfuri folositoare negoţului; în sfârșit, cum insulele maiestăţii sale, numite Insulele Pepys sau Insulele Falkland, situate în regiunea mai sus arătată, n-au fost cercetate cu destulă grijă pentru a se putea avea o idee exactă despre coastele și bogăţiile lor naturale, deși au fost descoperite și vizitate de navigatori englezi; maiestatea sa, ţinând seama de toate acestea și neînchipuindu-și că ar putea să existe vremuri mai nimerite pentru asemenea realizări decât cele de adâncă pace care domnește din fericire peste regatele sale, a hotărât că se cuvine să treacă la săvârșirea lor…”

Cine era deci încercatul marinar asupra căruia se oprise alegerea stăpânirii engleze? Comodorul John Byron, născut la 8 noiembrie 1723, bunicul ilustrului poet. El era stăpânit încă din copilărie de cea mai vie patimă pentru cariera mărinărească și se ambarcase la șaptesprezece ani pe una din navele escadrei amiralului Anson, trimisă cu misiunea de a distruge așezările spaniole de pe coastele Pacificului.

Am arătat mai sus prin ce nenorociri a trecut expediţia lui Anson, înainte de neașteptatul noroc care avea să-i pecetluiască ultima parte a călătoriei.

Nava pe care se afla Byron, „Wager”, naufragie la ieșirea din Strâmtoarea Magellan, iar echipajul, căzut în mâinile spaniolilor, se pomeni trimis în Chile. După o captivitate care dură trei ani, Byron izbuti să evadeze și fu cules de o corabie din Saint Malo, care îl readuse în Europa. Aici, el reintră imediat în marină, se distinse participând la câteva bătălii în războiul împotriva Franţei și, tară doar și poate că amintirea primei sale călătorii în jurul lumii, întreruptă în mod atât de jalnic, atrase asupra lui atenţia Amiralităţii.

Navele care i se încredinţară erau armate cu grijă: „Delfinul”, navă de război de gradul șase, avea 24 de tunuri, 150 de marinari, 3 locotenenţi și 37 de subofiţeri; „Tamar”, sloop cu 16 tunuri, comandat de căpitanul Mouat, avea 90 de marinari, 3 locotenenţi și 27 de subofiţeri.

Începutul nu fu prea fericit. La 21 iunie 1764, expediţia părăsi portul Dunes (Londra), dar, coborând pe Tamisa, „Delfinul” suferi o ciocnire și trebui să fie dus la Plymouth pentru repararea carenei.

La 3 iulie, ancora fu ridicată definitiv și, peste zece zile, Byron se oprea la Funchal, în Insula Madeira, ca să ia provizii proaspete; mai apoi, expediţia trebui să oprească la Insulele Capului Verde ca să ia apă de băut, căci apa aflată la bord se stricase.

Până în faţa Capului Frio, pe coasta Braziliei, nimic nu tulbură călătoria celor două nave engleze. Byron făcu doar ciudata remarcă, de mai multe ori constatată, că dublura de aramă a navelor părea să alunge peștii, care altminteri ar fi trebuit să se găsească din belșug pe meleagurile acelea. Căldurile copleșitoare și ploile necontenite doborâseră la pat o bună parte a echipajelor. De aceea se făcuse simţită nevoia odihnei și a hranei proaspete.

Și una și alta aveau să fie găsite la Rio de Janeiro, unde navele sosiră la 12 decembrie. Acolo, Byron se bucură de o primire deosebit de atentă din partea viceregelui; comodorul povestește astfel prima lor întrevedere:

„Când m-am dus să-l vizitez, am fost primit cu cea mai mare pompă; cam șaizeci de ofiţeri se aflau aliniaţi în faţa palatului. Garda mi-a dat onorul. Ostașii erau foarte chipeși, foarte bine întreţinuţi. Excelenţa sa, însoţit de nobili, veni să mă întâmpine pe scară. Am fost salutat cu cincisprezece lovituri de tun, trase din fortul cel mai apropiat. Am intrat apoi în sala de primire unde, după o convorbire de un sfert de ceas, mi-am luat rămas bun și am fost condus cu aceleași onoruri…”

Vom arăta mai târziu cât de puţin se aseamănă primirea făcută peste câţiva ani căpitanului Cook cu aceea făcută lui Byron.

Comodorul obţinu fără greutate îngăduinţa de a-și debarca bolnavii și se bucură de cele mai mari înlesniri pentru procurarea alimentelor. În afara încercărilor repetate ale portughezilor de a-i convinge marinarii să dezerteze, nu avu de ce să se plângă. Dar căldurile de nesuportat de la Rio scurtărădurata escalei. La 16 octombrie, ancorele fură în sfârșit ridicate; navele trebuiră totuși să mai zăbovească la intrarea în golf vreo patru sau cinci zile până când vântul dinspre uscat le împinse în larg.

Până atunci, ţinta călătoriei fusese tăinuită. Byron îl chemă la el pe comandantul

lui „Tamar”, și, în prezenţa marinarilor adunaţi laolaltă, citi instrucţiunile care îi cereau nu să meargă în Indiile Orientale, cum se crezuse până atunci, ci să pătrundă în Marea Sudului, ca să facă acolo descoperiri care ar fi putut fi de mare importanţă pentru Anglia. În acest scop, lorzii Amiralităţii acordau echipajelor o soldă dublă, fără să mai pomenim avansurile și gratificaţiile, dacă aveau să fie mulţumiţi de ei. Din scurta cuvântare a lui Byron, marinarilor le plăcu cel mai mult ultima parte, pe care o primiră cu urale de bucurie.

Până la 29 octombrie nu se întâmplă nimic deosebit. Apoi, grindina căzută pe neașteptate și rafalele puternice se ţinură lanţ și se transformară într-o furtună înspăimântătoare, în timpul căreia comodorul porunci să fie zvârlite în mare patru tunuri spre a nu i se scufunda navele. A doua zi, vremea se mai îmbunătăţi parcă; dar frigul era la fel de aspru cum e în Anglia la aceeași epocă, deși noiembrie corespunde lunii mai din emisfera boreală. Cum vântul împingea mereu navele spre est, Byron începu să se teamă că-i va fi greu să navigheze de-a lungul coastei Patagoniei.

Pe neașteptate, la 12 noiembrie, deși pe hartă nu se afla însemnat nimic în locul acela, răsună de mai multe ori strigătul: Pământ! Pământ în prova! În clipa aceea norii acopereau aproape întregul orizont iar tunetele bubuiau neîncetat.

„Am observat, spune Byron, că pământul pe care îl luasem la început drept o insulă prezenta două povârnișuri de munţi: dar, privind dintr-o parte, mi s-a părut că pământul care se unea cu munţii se întindea departe, spre sud-est; prin urmare, am schimbat drumul spre sud-vest, am pus să se urce ofiţeri în gabie, ca să observe și să verifice această descoperire; toţi mă asigurară că văzuseră o mare întindere de pământ… Pe urmă, ne-am îndreptat spre est sud-est. Pământul se înfăţișă mereu la fel. Munţii păreau albaștri, cum sunt de obicei pe vreme închisă și ploioasă, când nu ești prea departe de ei… Curând, câţiva crezură că aud valurile spărgându-se de-o plajă de nisip; dar, după ce mai navigarăm vreun ceas cu toată atenţia posibilă, ceea ce luasem drept pământ se spulberă deodată, și ne-am convins, spre marea noastră mirare, că nu văzusem decât un miraj… Timp de douăzeci și șapte de ani, am străbătut fără încetare mările, continuă Byron, dar n-ampomenit încă o iluzie atât de generală și de atât de lungă durată… Fără doar și poate că dacă vremea nu s-ar fi schimbat atât de brusc încât să ne șteargă din faţa ochilor ceea ce luam drept pământ, toţi cei aflaţi la bord ar fi jurat că descoperiseră vreo insulă la latitudinea aceea. Ne aflam atunci la 43°46 latitudine sudică și 60°5 longitudine vestică”.

A doua zi începu o furtună cumplită, anunţată de ţipetele pătrunzătoare ale mai multor soiuri de păsări care căutau să fugă din calea ei. Dar furtuna nu dură mai mult de douăzeci de minute. Totuși, a fost de ajuns și atât ca să culce nava într-un

bord mai înainte ca marinarii să poată desface școta[294] trincii[295], parâmă care trebuie să fie tăiată. În același timp, școta velei mari[296] îl răsturnă pe primul ofiţer aruncându-l departe.

Nici zilele următoare nu se dovediră a fi mai prielnice. Printre altele, nava avea un pescaj atât de mic, încât căpăta o derivă enormă când bătea vântul mai tare.

După o navigaţie atât de zbuciumată, la 24 noiembrie, Byron ajunse — e lesne de înţeles cu câtă bucurie — la Puerto Deseado în Insula Pinguinilor. Dar plăcerile popasului nu corespunseră nici pe departe nerăbdării cu care echipajul aşteptase să ajungă acolo.

Debarcând la uscat și înaintând în interior, marinarii englezi găsiră doar o câmpie stearpă și câteva coline nisipoase, fără un copac. În privinţa vânatului, zăriră câţiva guanacos[297], dar prea departe pentru a-i putea împuşca; marinarii izbutiră să prindă câţiva iepuri mari, pe care îi încolţiră destul de uşor. Vânatul focilor și al păsărilor acvatice dădu însă atâta came cât „să sature o întreagă flotă".

Neplăcut la vedere, prost adăpostit, Puerto Deseado mai avea încă și marele neajuns că nu găseai în el decât apă sălcie. Cât despre locuitori, nu se vedea nici urmă. Un popas mai îndelungat în locul acesta fiind și inutil și periculos, Byron porni, la 25 noiembrie, în căutarea Insulei Pepys.

Poziţia acestei insule era cât se poate de nesigură. Halley o plasa la 60° spre est de continent. Cooley, singurul care afirmă că o văzuse, pretindea, că insula se află la 47° latitudine sudică, dar nu-i fixa longitudinea. Problema era deci interesantă de rezolvat.

După ce navigă spre nord, spre sud și spre est, Byron, convins că insula nu există, pomi cu gândul să ajungă la Sebalde sau primul port unde ar fi putut găsi apa și lemnele de care avea atâta nevoie. Pe drum însă, îl prinse o furtună cu valuri cum Byron nu mai pomenise nici chiar pe vremea când trecuse pe lângă Capul Horn împreună cu amiralul Anson. După trecerea furtunii, comodorul recunoscu Capul Fecioarelor, care formează intrarea septentrională a Strâmtorii Magellan.

Imediat ce nava se apropie îndeajuns de coastă, marinarii putură vedea o ceată de călăreţi, care purtau un steag alb și le făceau semn să debarce. Curios să vadă patagonezii aceștia asupra cărora călătorii dinaintea lui se potriveau atât de puţin în păreri, Byron debarcă la uscat cu un puternic detașament de soldaţi înarmaţi.

---

[294] *Școtă* - parâmă fixată în colțul de jos al unei vele, cu ajutorul căreia se întind velele dându-se un anumit unghi față de direcția vântului. Ele întind totdeauna vela spre pupa.

[295] *Trincă* - vela principală (prima de jos) a arborelui trinchct (primul din prova).

[296] *Vela mare* - velă dreptunghiulară cea mai de jos a arborelui mare (al doilea de prova).

[297] *Guanaco* - specie de lame (animale din familia Camelidae) care trăiesc în America de Sud. Lâna de guanaco este fină și moale. Se folosește pentru confecționarea plăpumilor și pelerinelor.

Acolo găsi cam cinci sute de oameni, aproape toţi călări, uriaşi ca statură şi părând nişte monştri cu chip omenesc. Patagonezii îşi zugrăviseră trupurile în felul cel mai hidos cu putinţă, îşi brăzdaseră feţele cu dungi de diverse culori şi îşi încercuiseră ochii cu albastru, negru sau roşu, aşa fel încât păreau că poartă nişte ochelari imenşi. Aproape toţi erau goi purtând doar un fel depiei zvârlite pe umeri, cu blana spre înăuntru. Câţiva dintre ei erau încălţaţi cu cizme făcute din blană. Ciudată îmbrăcăminte, primitivă şi necostisitoare!

Împreună cu ei, se vedeau numeroşi câini şi cai piperniciţi, urâţi la înfăţişare, dar neîntrecuţi la fugă. Femeile călăreau ca şi bărbaţii, fără scări şi întreaga mulţime galopa, pe malul mării, deşi locul era presărat cu bolovani foarte alunecoşi.

Întâlnirea cu patagonezii fu prietenoasă. Byron dărui neamului acestuia de uriaşi o mulţime de nimicuri, panglicuţe, mărgele de sticlă şi tutun.

De îndată ce se întoarse la bordul „Delfinului", Byron pătrunse în Strâmtoarea Magellan, pe care n-avea de gând s-o străbată, vrând doar să găsească acolo un loc de debarcare sigur şi comod pentru aprovizionarea cu apă de băut şi cu lemne înainte de a porni în căutarea insulelor Falkland. La ieşirea din al doilea intrând, Byron determină poziţia Capului Sandy. Lângă acesta din urmă, văzu un ţinut încântător, cu izvoare, păduri, pajişti pline cu flori care răspândeau în văzduh miresme minunate. Priveliştea era însufleţită de sute de păsări, dintre care unele primiră numele de „gâşte pictate", din pricina penelor colorate în cele mai strălucitoare culori. Dar nu găsiră nicăieri un loc de care luntrea să se poată apropia fără să întâmpine cele mai mari primejdii. Pretutindeni apa era foarte mică şi valurile se izbeau cu putere de mai. Echipajele pescuiră sau vânară peşti, mai ales roşioare minunate, gâşte, becaţe, lişiţe şi multe alte păsări deosebit de gustoase.

Byron fu deci silit să-şi continue drumul până la Portul Foametei, unde ajunse în ziua de 27 decembrie.

„Eram, spune el, la adăpost de toate vânturile, cu excepţia celui de sud-est, care bate rar, iar dacă o corabie aflată în interiorul golfului ar fi fost aruncată pe mal, nu i s-ar fi întâmplat nimic rău, căci acolo fundul e moale. De-a lungul coastelor plutește o cantitate de copaci îndestulătoare ca să umple cu uşurinţă o mie de nave, aşa că n-aveam nevoie să ne mai ducem să-i tăiem din pădure".

În fundul golfului se varsă un râu, Sedger, cu apă minunată. Pe malurile lui cresc arbori înalţi şi superbi, buni de făcut catarge excelente. Pe crengile lor stau numeroşi papagali şi alte păsări cu pene strălucitoare. În Portul Foametei, domni belşugul tot timpul cât Byron poposi acolo.

La 5 ianuarie 1765, când echipajele se simţiră pe deplin refăcute, iar aprovizionarea navelor se terminase, comodorul dădu semnalul de plecare în căutarea Insulelor Falkland. Şapte zile mai târziu, navigatorii zăriră un ţărm pe care îl luară drept insulele lui Sebald de Weert; dar, apropiindu-se mai mult, văzură că de fapt nu aveau în faţă trei insule, aşa cum crezuseră la început, ci una singură, care se întindea departe, spre sud.

La început, Byron rămase în larg, căci n-ar fi dorit să-l arunce curenţii pe o coastă necunoscută. Apoi, după o cercetare sumară, trimise o ambarcaţie mai

“…aproape toţi călare”.

aproape de ţărm ca să caute un loc de ancorat sigur și comod. Locul acesta, găsit de îndată, fu numit port Egmont, în cinstea contelui Egmont, pe atunci prim-lord al Amiralităţii.

„Nu cred că s-ar putea găsi un port mai minunat, spune Byron; fundul e excelent, apa dulce se află la îndemână, întreaga flotă a Angliei ar putea fi ancorată aici, la adăpost de toate vânturile. Gâștele, raţele, lișiţele sunt atât de numeroase, încât marinarii se plictisiseră mâncându-le. Lipsa de lemne e aici generală, cu excepţia câtorva trunchiuri de copaci care plutesc de-a lungul coastelor, aduse pesemne din Strâmtoarea Magellan".

Măcrișul sălbatic și ţelina, aceste excelente antiscorbutice, creșteau pretutindeni. Pinguinii, lupii-de-mare și leii-de-mare erau atât de numeroși încât nu se putea umbla pe plajă dacă nu alungai haite întregi. Niște animale asemănătoare cu lupii, dar care aduceau mai degrabă a vulpi, în afară de talie și de coadă, îi atacară de mai multe ori pe marinarii care se apărară cu mare greu. Și ar fi greu de spus cum de ajunseseră pe meleagurile acestea aflate la cel puţin o sută de leghe depărtare de continent, și unde își găseau adăpost, deoarece pe insulele respective nu creștea decât stuf și niciun copac.

Byron luă în stăpânire, în numele regelui Angliei, portul Egmont și insulele din preajmă, numite Falkland, cărora Cooley le dăduse numele de Insulele Pepys, dar al căror prim-descoperitor a fost, după toate probabilităţile, căpitanul Davis, în 1592. Doi ani mai târziu, sir Richard Hawkins văzu un ţărm care se presupune a fi același și pe care îl numi Virginia. În sfârșit, corăbiile din Saint Malo vizitară și ele arhipelagul care fără doar și poate că e acela căruia Frezier[298] i-a dat numele de Insulele Maluine (Falkland).

După ce boteză un număr oarecare de stânci, insuliţe și capuri, Byron părăsi portul Egmont, la 27 ianuarie, îndreptându-se spre Puerto Deseado unde ajunse peste nouă zile. Acolo întâlni nava de transport „Florida", care îi aducea din Anglia alimentele și schimbul necesar îndelungatei sale navigaţii. Dar ancorarea era prea periculoasă iar „Florida" și „Tamar" se aflau într-o stare prea proastă pentru a se putea face operaţia de transbordate, care mai cerea și mult timp. De aceea Byron trimise pe „Florida" un ofiţer inferior care cunoștea perfect Strâmtoarea Mageillan, și porni însoţit de cele două nave spre Portul Foametei.

De câteva ori, comodorul întâlni în strâmtoare o fregată franceză care părea să aibă același drum cu navele lui. La reîntoarcerea în Anglia, află că nava era „Vulturul", comandat de Bougainville, venit pe coastele Patagoniei ca să taie lemnele necesare noii colonii franceze din insulele Falkland.

În decursul escalelor făcute în strâmtoare, expediţia engleză primi vizita mai multor cete de fuegieni.

---

[298] *Frezier A. F* - geograf francez care a întocmit la sfârșitul secolului al XVIII-lea cea mai bună hartă din epoca aceea a extremității sudice a Americii de Sud.

Circle
Arctic
A S I A
Arabian Sea
Equator
AFRICA
INDIAN OCEAN
AUSTRALIA
Unknown regions
Seas already explored
Lands already explored

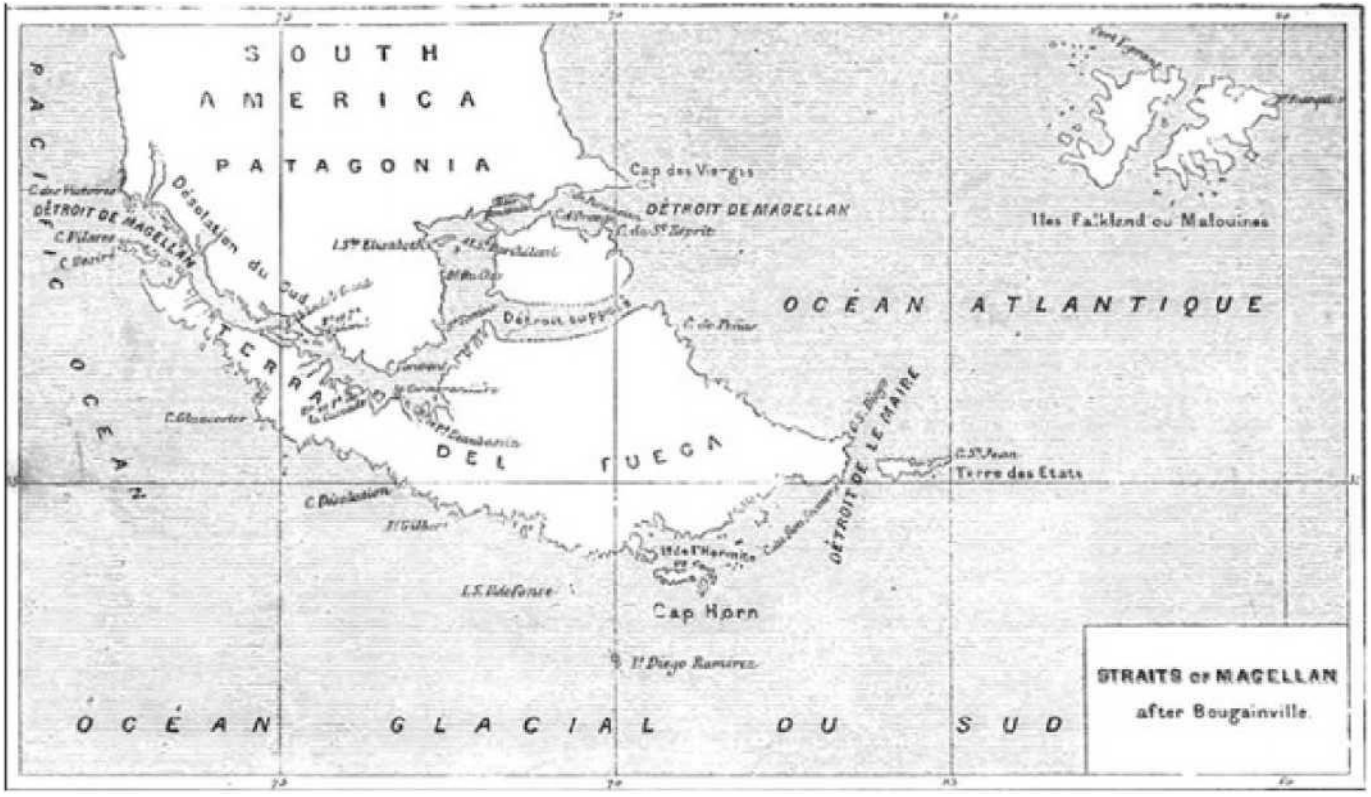
SOUTH AMERICA
PATAGONIA
PACIFIC OCEAN
DÉTROIT DE MAGELLAN
Désolation du Sud
TERRA DEL FUEGA
Cap des Vierges
DÉTROIT DE MAGELLAN
Iles Falkland ou Malouines
OCÉAN ATLANTIQUE
Détroit supposé
DÉTROIT DE LE MAIRE
Terre des Etats
Cap Horn
OCÉAN GLACIAL DU SUD
STRAITS OF MAGELLAN
after Bougainville

„Nu mai văzusem încă oameni într-o stare atât de jalnică, *spune Byron. Umblau toţi aproape goi, neavând decât o piele de lup-de-mare* aruncată pe umeri și care duhnea groaznic; erau înarmaţi cu arcuri și săgeţi pe care mi le dădură pentru câteva mărgele și alte nimicuri. Săgeţile, lungi de două picioare, erau de trestie, și aveau vârfurile făcute dintr-o piatră verzuie; arcurile, ale căror corzi erau din intestine uscate, măsurau vreo trei picioare lungime.

Toată hrana lor se compunea din câteva fructe, câteva scoici și resturi de pești putreziţi, aruncaţi de furtună pe ţărm. Unul dintre ei sfâșia cu dinţii putreziciunea și împărţea celorlalţi bucăţile, iar ei le înfulecau cu lăcomie.

Mulţi dintre acești băștinași se hotărâră să se urce la bord. Vrând să-i înveselească, unul din ofiţerii mei inferiori cântă din vioară iar câţiva marinari dansară. Fuegienii părură încântaţi de spectacol. Vrând cu tot dinadinsul să-și arate recunoștinţa, unul dintre ei se grăbi să coboare în pirogă și aduse de acolo un săculeţ făcut din piele de lup-de-mare, plin cu un soi de grăsime roșie, cu care unse faţa celui care cântase din vioară. Pentru că ţinea mult să-mi facă și mie cinstea asta, iar eu refuzam, omul se căzni din răsputeri să-mi înfrângă modestia; cu mare greutate am izbutit să scap de semnele lui de prietenie”.

Nu mi se pare inutil să redau aici părerea lui Byron, marinar încercat „Despre avantajele și inconvenientele oferite de traversarea Strâmtorii Magellan. Comodorul nu e de acord cu cei mai mulţi dintre navigatorii care au vizitat aceste meleaguri.

„Pericolele și greutăţile de care ne-am izbit, spune el, ar putea face să se creadă că nu e prudent să încerci traversarea aceasta și că navele care pleacă din Europa, ca să ajungă în Marea Sudului, ar trebui toate să ocolească Capul Horn. Eu nu sunt de părerea aceasta, deși am ocolit de două ori Capul Horn. Există o anumită epocă a anului când nu numai o navă, ci o întreagă flotă ar putea să traverseze strâmtoarea în trei săptămâni; pentru a folosi perioada cea mai prielnică, e bine să te afli acolo în luna decembrie. Un avantaj de nepreţuit, care trebuie să-i decidă întotdeauna pe navigatori, e faptul că prin partea locului se găsesc din belșug ţelină, lingurca, fructe și numeroase alte plante antiscorbutice… Pentru piedicile pe care le-am avut de înfruntat și care ne-au reţinut în strâmtoare, de la 17 februarie la 8 aprilie, nu poate fi învinuită decât epoca echinocţiului, de obicei furtunoasă, și care, o dată în plus, ne-a pus răbdarea la încercare”.

Până la 26 aprilie, când întâlni Mas-a-fuero una dintre insulele grupului Juan Fernández, Byron se îndreptase spre nord-vest. În ziua aceea, comodorul se grăbi să debarce pe insulă câţiva marinari care, după ce făcură proviziile de apă și de lemne, vânară capre sălbatice al căror gust li se păru la fel de bun ca al celui mai bun vânat din Anglia.

În timpul popasului acestuia, se întâmplă ceva neobișnuit. Coasta era bătută de valuri puternice, care nu lăsau bărcile să se apropie de plajă. Deși purta un colac de salvare, unul dintre marinarii debarcaţi, care nu știa să înoate, nu voi să se arunce în mare ca să ajungă la șalupă. Amenințat că va fi părăsit pe insula aceasta pustie, el tot refuza să înfrunte valurile, când unul dintre camarazii lui îl prinse cu

„Unul dintre ei sfâşia cu dinţii putreziciunea”.

dibăcie cu o parâmă căreia îi făcuse un laţ la un capăt pe când celălalt capăt rămăsese în șalupă. Când ajunse la bord, spune relatarea lui Hawkesworth, nenorocitul înghiţise atâta apă încât părea tară viaţă. Ceilalţi îl spânzurară de picioare și așa îşi recăpătă curând simţurile, iar în ziua următoare era perfect restabilit. Metoda aceasta, deși miraculoasă, n-am îndrăzni să o recomandăm societăţilor de salvare.

Părăsind Mas-a-fuero, Byron schimbă drumul, cu gând să găsească Ţara lui Davis — astăzi Insula Paștelui — pe care geografii o plasau la 27°30 și cam la o sută de leghe spre vest de coasta americană. Opt zile fură consacrate acestei căutări.

Negăsind nimic după călătoria pe care nu putea s-o prelungească mai mult pentru că avea intenţia să viziteze Arhipelagul Solomon, Byron schimbă drumul spre nord-vest. La 22 mai, scorbutul se ivi la bord și curând făcu progrese alarmante. Din fericire, în ziua de șapte iunie, la 14° 58’ longitudine vestică, de pe catarge se zări pământul.

A doua zi, navele se aflau în faţa a doua insule care păreau că oferă o perspectivă surâzătoare: arbori mari și stufoși, copăcei și tufe, printre care se zăreau câţiva indigeni, care se adunară curând pe plajă și aprinseră focuri.

Byron trimise imediat o barcă ca să caute un loc bun de ancorat. Dar barca se reîntoarse fără să fi găsit fundul la o distanţă de două sute de metri de ţărm. Bieţii scorbutici, care se târâseră pe punte, priveau cu jale amară insula aceea rodnică unde se aflau leacurile bolii lor, dar în care natura nu-i lăsa să pătrundă.

„Vedeau numeroși cocotieri, plini de fructe al căror lapte e poate cel mai puternic antiscorbutic din câte există pe lume, spune relatarea; bănuiau, pe bună dreptate, că pe insulă se află lămâi, banane și alte fructe tropicale, și, ca o culme a necazului, vedeau risipite pe mal carapace de broaște-ţestoase. Toate alimentele acestea proaspete, care i-ar fi readus la viaţă, le erau tot atât de la îndemână pe cât le-ar fi fost dacă i-ar fi despărţit de cic o jumătate a globului pământesc; dar, văzându-le, bieţii oameni simţeau și mai tare jalea de a nu le putea căpăta”.

Byron nu vru să prelungească mai mult chinul nefericiţilor marinari; după ce dădu grupului numele de Insulele Dezamăgirii, întinse velele, la 8 iunie. Și chiar a doua zi întâlni un nou ţărm, lung și jos, acoperit cu cocotieri. În mijlocul lui se întindea un lăculeţ cu o insuliţă. Era de ajuns să-l privească să-ţi dai seama de formaţia madreporică a uscatului acestuia. Un simplu atol pe cale de a deveni insulă. De aceea barca trimisă pentru sondaje găsi pretutindeni o coastă râpoasă și dreaptă ca un zid.

În acest timp, indigenii dădeau semne de dușmănie. Doi dintre ei pătrunseră chiar în barcă. Două pirogi mari, fiecare cu câte treizeci de oameni la rame, părură că vor să atace bărcile, dar acestea le puseră imediat pe fugă. În clipa când ambarcaţiile ajunseră la mal, începu lupta, iar englezii făcură uz de arme. Trei sau patru insulari rămaseră la pământ.

A doua zi, câţiva marinari și scorbutici care putuseră să-și părăsească hamacurile, debarcară la uscat. Indigenii, înspăimântaţi de cele întâmplate în ajun,

rămaseră ascunși, în timp ce englezii adunară nuci de cocos și culeseră plante antiscorbutice. Hrana proaspătă fu atât de eficace încât, peste câteva zile, nu mai exista niciun bolnav la bord. Papagali, porumbei de o rară frumuseţe și nespus de prietenoși, împreună cu alte păsări necunoscute, formau toată fauna insulei acesteia care primi numele regelui George. Insula descoperită mai apoi fu numită Insula Prinţul de Galles. Toate făceau parte din Arhipelagul Tuamotu numit și al Insulelor Joase, nume care li se potrivește cât se poate de bine.

La 21 iunie se ivi un nou lanţ de insule împrejmuite de stânci marine. Byron renunţă să le cerceteze mai îndeaproape, căci ar fi însemnat să înfrunte mai multe riscuri decât avantajele făgăduite, dacă ar fi ajuns la uscat. Byron le numi Insulele Primejdiei.

Peste șase zile fu descoperită Insula Ducele de York. Englezii nu întâlniră locuitori, dar luară de pe ea două sute de nuci-de-cocos care li se părură de nepreţuit.

Ceva mai departe, la 1°18’ latitudine sudică și 173°46’ longitudine vestică, o insulă izolată, situată la est de Arhipelagul Gilbert, primi numele lui Byron. Zăpușeala era atunci înăbușitoare și marinarii, slăbiţi de lunga călătorie făcută, având o hrană insuficientă și nesănătoasă, și bând numai apă clocită, fură aproape toţi atacaţi de dizenterie.

În sfârșit, la 28 iulie, Byron întâlni cu bucurie insulele Saipan și Timian din Arhipelagul Marianelor sau al Hoţilor, și ancoră chiar în locul unde lordul Anson ancorase cu „Centurionul”.

Corturile pentru scorbutici fură imediat ridicate. Aproape toţi marinarii resimţiseră atingerile cumplitei maladii, iar câţiva dintre ei se aflau la capătul puterilor. Comandantul încercă apoi să pătrundă în pădurea deasă care cobora până la mal, ca să caute priveliștile minunate a căror descriere încântătoare poate fi citită în povestirea capelanului lordului Anson. Cât de puţin reală se dovedea a fi povestirea aceasta înflăcărată! Pretutindeni, numai codrii de nepătruns, o încâlceală de plante, mărăcinișuri și lăstari încurcaţi între ei, prin care nu puteai străbate tară să lași, la fiecare pas, fâșii din veșminte. În același timp, roiuri nesfârșite de ţânţari se așezau pe exploratori, înţepându-i fără milă. Vânatul era rar și cu greu te puteai apropia de el; apa era nespus de rea, iar portul cât se poate de periculos în epoca aceea a anului.

Popasul nu părea deci deloc promiţător. Totuși, până la urmă, englezii descoperiră lămâi, portocale, cocos, fructe ale arborefui-de-pâine, un soi de pere exotice și alte câteva fructe. Dacă produsele acestea erau minunate pentru scorbutici, care se însănătoșiră curând, în schimb frigurile, atât de răspândite prin acele locuri mlăștinoase, stârniră accese atât de violente, încât doi marinari muriră de pe urma lor. În plus, ploaia nu mai contenea iar căldura era copleșitoare. „Am fost pe coastele Guineei, spune Byron, în Indiile Orientale și în Insula Sf. Toma, care e sub ecuator, dar nicicând n-am întâlnit o zăpușeală atât de mare”.

Cu toate acestea, marinarii izbuteau să-și procure destul de ușor păsări și porci sălbatici cântărind de obicei până la două sute de livre; dar carnea vânatului trebuia

consumată pe loc, căci altminteri putrezea într-o oră. În sfârșit, peștii de-a lungul coastei erau atât de vătămători încât toţi câţi mâncaseră din ei, chiar cu măsură, se îmbolnăviră grav, trecând la un pas de moarte.

La 1 octombrie, cele două nave, încărcate din belșug cu alimente proaspete și cu provizii, părăsiră rada din Tinian, după un popas de nouă săptămâni. Byron întâlni insula Anatahan, pe care o văzuse și Anson, și continuă să navigheze spre nord, cu speranţa că va întâlni musonul de nord-est, înainte de a ajunge la Bashi, arhipelag care formează extremitatea nordică a Filipinelor. La 22 octombrie, marinarii zăriră Insula Grafton, cea mai septentrională din acest grup, iar la 3 noiembrie navele ajunseră în faţa Insulei Timoan, semnalată de Dampier, ca loc de unde poate fi procurată cu ușurinţă hrana proaspătă. Dar locuitorii, care sunt de rasă malaeză, refuzară cu dispreţ securile, topoarele și uneltele de fier oferite în schimbul a câtorva păsări domestice și cerură rupii[299]. Până la urmă se mulţumiră totuși cu câteva batiste ca preţ al unei duzini de păsări și al unei capre cu iedul ei. Din fericire, pescuitul fu îmbelșugat, căci alimente proaspete aproape că nu izbutiseră deloc să-și procure.

Byron întinse deci velele, la 7 noiembrie, trecu pe lângă Poulo-Condor și poposi la Poulo-Taya, unde întâlni un sloop sub pavilion olandez, dar pe care se aflau numai malaezi. Apoi, trecu de-a lungul coastei Sumatrei și ancoră, în ziua de 28 noiembrie, la Batavia, centru principal al puterii olandeze în Indiile Orientale.

În rada portului se aflau atunci peste o sută de nave mari și mici, într-atât era de înfloritor pe vremea aceea comerţul Companiei Indiilor Orientale. Orașul se afla în plină prosperitate. Străzile largi și bine croite, canalele întreţinute admirabil și mărginite de arbori mari, casele frumos rânduite îl făceau să semene nespus de mult cu orașele din Olanda. Pe promenade și în cartierele negustorești se întâlneau portughezi, chinezi, englezi, olandezi, persani, mauri și malaezi. Serbările, recepţiile, distracţiile de tot soiul, dădeau străinilor o înaltă idee despre prosperitatea orașului și le făceau șederea plăcută. Singurul inconvenient — destul de grav pentru un echipaj sosit după o călătorie atât de îndelungată — era insalubritatea locului, căci frigurile sunt aici endemice. Byron, care știa lucrul acesta, se grăbi să încarce proviziile și ridică ancora după douăsprezece zile de ședere.

Oricât de scurt a fost popasul acesta, ţinuse totuși prea mult, căci de îndată ce navele trecură de Strâmtoarea Sondei o cumplită epidemie de friguri doborî jumătate din echipaj și pricinui moartea a trei marinari.

La 10 februarie, după patruzeci și opt de zile de navigaţie, Byron zări coasta Africii, iar peste trei zile ancora în Golful Mesei.

În orașul Cap găsi toate lucrurile de care avea nevoie. Alimente, apă, medicamente fură ambarcate cu graba pricinuită de nerăbdarea reîntoarcerii

---

[299] *Rupie* - monedă de argint din Indiile Orientale.

acasă, și navele se îndreptară în sfârșit spre ţărmurile patriei, în timpul traversării Atlanticului se petrecută două incidente:

„În dreptul Insulei Sf. Elena, spune Byron, pe o vreme frumoasă, cu vânt răcoros, la o distanţă enormă de uscat, nava fu zguduită cu atâta putere de parcă s-ar fi lovit de un banc. Violenţa zguduirii ne-a alarmat pe toţi și am ieșit fuga pe punte de unde am văzut marea colorându-se cu sânge pe o suprafaţă întinsă, ceea ce ne-a alungat temerile. Ne-am spus că poate lovisem vreo balenă și că, după toate probabilităţile, nava noastră nu suferise nicio stricăciune, ceea ce era adevărat".

În sfârșit, câteva zile mai târziu, „Tarnar" se afla într-o stare atât de jalnică, iar cârma îi era atât de grav avariată încât echipajul se văzu nevoit să născocească o unealtă ca s-o înlocuiască pentru a-i ajuta navei să ajungă până în Antile, căci ar fi însemnat un risc prea mare dacă ar fi încercat să o ducă mai departe în starea în care se afla.

La 9 mai 1766, „Delfinul" ancora la Londra, după o călătorie în jurul lumii care durase aproape douăzeci și trei de luni.

Dintre toate ocolurile lumii pe mare încercate de englezi, acesta a fost cel mai norocos. Până atunci nu mai fusese întreprinsă nicio călătorie cu scop pur ştiinţific. Dacă rezultatele n-au fost atât de rodnice pe cât se sperase, vina nu e a comandantului, care și-a dovedit priceperea, ci a lorzilor Amiralităţii, ale căror instrucţiuni nu fuseseră destul de precise și care nu avuseseră grijă să îmbarce, așa cum s-a procedat mai târziu, savanţi specialiști în diferitele ramuri ale ştiinţei.

Altminteri, lui Byron i s-a făcut dreptate deplină. Înaintat la rangul de amiral, el a primit un comandament important în Indiile Orientale. Dar despre ultima parte a vieţii sale, care se încheie în 1786, nu vom mai vorbi, ea nefiind legată de subiectul lucrării noastre.

II

Wallis și Carteret. Pregătirile expediţiei. Navigaţie extrem de anevoioasă prin Strâmtoarea Magellan. Despărţirea „Delfinului" de „Swallow". Insula Whitsunday. Insula Regina Charlotte. Insulele Cumberland, Henry etc. Tahiti. Insulele Howe, Boscawen și Keppel. Insula Wallis. Batavia. Cap. Portul Londrei. Carteret descoperă Insulele Pitcairn, Osnabrück, Gloucester. Arhipelagul Santa Cruz. Insulele Solomon. Canalul Sf. Gheorghe și Noua Irlandă. Insulele Portland și ale Amiralităţii. Makassar și Batavia. Întâlnirea cu Bougainville în Atlantic.

Drumul fusese în sfârșit deschis, și Anglia intra pe făgaşul marilor expediţii ştiinţifice care aveau să fie atât de fecunde și să înalţe atât de sus faima marinei britanice. Ce școală admirabilă constituie aceste călătorii în jurul lumii, în care echipajele, ofiţerii și mateloţii au mereu neprevăzutul în faţă și în care calităţile

marinarului, ale ostașului și chiar ale omului se dezvoltă din plin!

Imediat după reîntoarcerea lui Byron, Amiralitatea engleză organiză o nouă expediţie. Se pare chiar că de data aceasta pregătirile au fost făcute mai în grabă. „Delfinul" ancorase în portul Londrei pe la începutul lui mai, iar peste șase săptămâni, la 19 iunie, căpitanul Samuel Wallis era numit comandantul navei.

Ofiţerul acesta, după ce cucerise toate gradele în marina militară, comandase o operaţie importantă în Canada și contribuise la luarea Louisburgului. Ce însușiri personale ale acestui ofiţer au hotărât Amiralitatea să-l aleagă dintre toţi tovarășii lui de arme, pentru o asemenea expediţie? Nu ştim! În orice caz, nobilii lorzi n-au avut motive să se căiască, mai apoi, pentru alegerea făcută.

Wallis începu imediat lucrările de reparaţii atât de necesare „Delfinului", și, la 21 august, adică la o lună după ce primise numirea, mai luă în primire în rada din Plymouth, nava cu un catarg „Swallow" și nava de transport „Prinţul Frederic". A doua din aceste două nave era comandată de locotenentul Brine; prima îl avea drept comandant pe căpitanul Philippe Carteret, unul dintre cei mai distinși ofiţeri, însoţitor al comodorului Byron în ocolul pământului și a cărui reputaţie avea să sporească în mod deosebit în această a doua călătorie.

Din nefericire, „Swallow" părea puţin potrivită pentru ceea ce se cerea de la ea. Pe lângă faptul că împlinise treizeci de ani de când se afla în serviciu. „Swallow" era prea ușor căptușită iar carena ei n-avea măcar cuiele necesare care, în lipsa unei dubluri ca lumea, să o apere de viermi; în sfârșit, alimentele și mărfurile de schimb fură repartizate într-un mod atât de ciudat, încât „Swallow" primi o cantitate cu mult mai mică decât „Delfinul". Degeaba ceru Carteret fuior de cânepă pentru făcut parâme, o forjă, fier și felurite alte obiecte de care știa din experienţă că o să aibă neapărat nevoie. Amiralitatea îi răspunse că navele și armamentul erau cât se poate de bune pentru a putea îndeplini misiunea încredinţată. Răspunsul acesta îi întări lui Carteret ideea că nu va ajunge mai departe de Insulele Falkland. Dar îşi luă, totuși, măsurile dictate de experienţă.

De îndată ce se termină ambarcarea celor necesare, adică la 22 august 1766, navele porniră în larg. Lui Wallis nu-i trebui mult ca să-și dea seama că „Swallow" naviga cât se poate de prost și că îi va rezerva multe neplăceri în decursul călătoriei. Totuși, niciun incident mai de seamă nu se petrecu până la Madeira, unde navele se opriră să completeze proviziile consumate.

Părăsind Madeira, comandantul îi înmână lui Carteret o copie după instrucţiunile primite și-i indică Portul Foametei, din Strâmtoarea Magellan, ca loc de întâlnire, în cazul când vor fi siliţi să se despartă. Popasul în portul

Praya, de pe Insula Santiago, fu scurtat pentru că vărsatul bântuia acolo cu furie, și Wallis opri echipajul să pună piciorul pe uscat. Curând după ce trecu ecuatorul, „Prinţul Frederic" anunţă o avarie și trebui să i se trimită marangozul pentru a-i repara spărtura de la babord. Corabia aceasta, ale cărei alimente erau de proastă calitate, începuse să aibă la bord numeroși bolnavi.

La 19 noiembrie, pe la ceasurile opt seara, echipajele văzură spre nord-est un meteor cu totul neobișnuit ca înfăţișare; meteorul trecu orizontul spre sud-vest cu

o viteză uimitoare, fiind vizibil aproape un minut și lăsând în urma lui o dâră de lumină atât de puternică, încât puntea fu luminată ca în miezul zilei.

La 8 decembrie, navele atinseră în sfârșit coasta Patagoniei. Wallis navigă de-a lungul ei până la Capul Fecioarei Maria, unde debarca la uscat împreună cu detașamentele înarmate de pe „Swallow" și „Prinţul Frederic".

Un grup de indigeni, care îi așteptau pe mal, primiră, cu mărturii de plăcere, cuţitele, dălţile și celelalte mărunţișuri care se împart de obicei în asemenea împrejurări; dar nu voiră să dea nici în ruptul capului guanacii, struţii și puţinul vânat pe care îl aveau cu ei.

„I-am măsurat, spune Wallis, pe cei care erau mai înalţi. Unul dintre ei avea șase picioare și șase ţoli, câţiva aveau cinci picioare și cinci ţoli, dar cei mai mulţi măsurau între cinci picioare și șase ţoli și șase picioare".

Ţineţi seama că e vorba aici de „piciorul" englezesc, care nu măsoară decât 305 milimetri. Dacă băștinașii aceștia nu erau uriașii de care vorbiseră primii călători, nu-i mai puţin adevărat, totuși, că erau neobișnuit de înalţi.

„Fiecare dintre ei, adaugă relatarea, purta la brâu o armă destul de ciudată: două pietre rotunde, îmbrăcate în piele și cântărind fiecare cam o livra, legate la capetele unei corzi de circa opt picioare lungime[300]. Indigenii foloseau arma aceasta ca pe o praștie, ţinând una din pietre în mână și învârtind-o pe cealaltă în jurul capului până ce căpăta forţa suficientă; atunci o lansau spre obiectul pe care voiau să-l lovească. Și sunt atât de îndemânatici în mânuirea armei acesteia, încât, la o distanţă de cincisprezece arșini, pot lovi cu amândouă pietrele odată o ţintă de mărimea unui șiling. Totuși, nu obișnuiesc să lovească nici guanacul și nici struţul cu arma aceasta, atunci când le vânează".

Wallis luă la bord opt patagonezi. Aceștia nu se arătară atât de uimiţi pe cât s-ar fi crezut, la vederea obiectelor extraordinare și noi pentru ei. Doar o oglindă avu darul să le stârnească uimirea. Veneau spre ea, se dădeau înapoi, făceau mii de gesturi și de strâmbături în faţa oglinzii, râdeau în hohote şi-şi vorbeau unii altora cu însufleţire. Porcii vii le atraseră o clipă atenţia; dar se distrară mai ales privind găinile de Guineea și curcanii. Cu mare greutate au fost convinși să părăsească nava. Totuși, priveau mereu spre ţărm, cântau și le făceau semne de bucurie compatrioţilor care îi așteptau pe plajă.

La 17 decembrie, Wallis îi semnaliză lui „Swallow" să treacă în fruntea escadrei ca să pătrundă în Strâmtoarea Magellan. În Portul Foametei, comandantul ridică pe mal două corturi mari pentru bolnavi, pentru tăietorii de lemne și pentru cei ce reparau velele. Pește suficient pentru a se ospăta din el zilnic, un mare belșug de ţelină și de fructe acre, asemănătoare cu afinele și cu merișoarele, darurile acestui popas aveau să-i vindece complet, în mai puţin de două săptămâni, pe numeroșii bolnavi de scorbut de la bord. Cât despre nave, ele fură în parte curăţite și

---

[300] Este vorba de o armată a indienilor din Patagonia *boia*.

„Făceau mii de gesturi și de strâmbături”.

călăfatuite; marinarii reparară velele, palancurile și celelalte materiale grozav de uzate. Curând, escadra se văzu iar în stare să pornească în larg.

Mai întâi însă, Wallis porunci să fie tăiată o mare cantitate de lemne și o ambarcă pe „Prinţul Frederic", pentru a fi transportată în Insulele Falkland, unde lemnul lipsește cu desăvârșire. Totodată, porunci să fie scoși cu cea mai mare grijă câteva mii de puieţi, ale căror rădăcini fură învelite în pământ, ca să le ușureze transplantarea în portul Egmont, și să constituie, dacă aveau să se prindă, după cum spera, o bogăţie pentru arhipelagul acela dezmoştenit al sorţii. În sfârșit, proviziile de pe „Prinţul Frederic" fură repartizate pe „Delfin" și pe „Swallow", primul luând alimente pentru un an, iar al doilea pentru zece luni.

Nu vom stărui asupra diverselor incidente petrecute în decursul navigaţiei celor două nave prin Strâmtoarea Magellan, cum sunt rafalele de vânt neprevăzute, furtunile și viscolele, curenţii nesiguri și rapizi, marile maree și ceţurile, care duseră de câteva ori cele două nave la un pas de pieire. „Swallow", mai ales, se afla într-o stare atât de jalnică, încât comandantul Carteret îl rugă pe Wallis să considere că nava sa nu mai era utilă expediţiei și să-i dea destinaţia pe care ar socoti-o cea mai nimerită pentru binele ţării.

„Ordinele Amiralităţii sunt categorice, îi răspunse Wallis; trebuie să vă conformaţi lor și să însoţiţi «Delfinul» atâta timp cât vă va fi cu putinţă. Știu că «Swallow» nu-i o corabie bună, de aceea vom naviga cu o viteză egală cu a ei și-i voi urmări mișcările, căci e important ca, dacă vreuna din nave suferă un accident, cealaltă să fie aproape ca s-o ajute cât poate".

Cartaret nu mai avu ce să răspundă; tăcu, dar se gândi că expediţia avea să sfârșească prost.

Când navele se apropiată de ieșirea dinspre Pacific a strâmtorii, timpul deveni cât se poate de neprielnic. O ceaţă deasă, rafale de zăpadă și de ploaie, curenţi care împingeau navele spre stânci, o mare agitată, iată principalele piedici care îi reţinură pe navigatori în strâmtoare până la 10 aprilie. În ziua aceea, în dreptul Capului Pilar, „Delfinul" și „Swallow" fură despărţite și nu se mai reîntâlniră, căci Wallis neglijase să fixeze un loc de întâlnire în caz de despărţire.

Înainte de a-l urma pe Wallis în călătoria de-a lungul Pacificului, vom da câteva amănunte asupra bieţilor locuitori ai Ţării de Foc și asupra aspectului general al meleagurilor acelora.

Băștinașii înfulecau tot ce li se dădea, crud sau fiert, proaspăt sau sărat, dar nu voiau să bea niciodată altceva decât apă. Drept îmbrăcăminte purtau doar o amărâtă de piele de focă, lungă până la genunchi. Ca arme n-aveau decât suliţe cu vârfuri din oase de pește. Și erau toţi bolnavi de ochi, boală pe care englezii o puneau pe seama obiceiului lor de a trăi în fum ca să se apere de ţânţari. În sfârșit, împrăștiau o duhoare de nesuferit, asemănătoare cu a vulpilor, fără îndoială din pricina murdăriei.

Dacă nu e prea plăcut, tabloul de mai sus e în schimb de-o izbitoare exactitate, așa cum toţi călătorii au putut să constate. Pentru locuitorii Ţării de Foc, care se

aflau pe o treaptă de dezvoltare atât de joasă, lumea părea că stă pe loc, continuând să trăiască în aceeași mizerie ca și strămoșii lor.

„Am părăsit astfel această regiune sălbatică și de nelocuit, spune Wallis, unde aproape patru luni am fost necontenit amenințaţi de pericolul naufragiului, unde, în mijlocul verii, vremea era ceţoasă, rece și furtunoasă, unde aproape pretutindeni văile n-aveau iarbă și munţii n-aveau copaci, unde, în sfârșit, pământul care se arată vederii pare mai mult ruina unei lumi decât locașul unor fiinţe însufleţite".

De îndată ce ieși din strâmtoare, Wallis porni către vest împins de un asemenea vânt, printr-o ceaţă atât de deasă și pe o mare atât de agitată, încât vreme de multe săptămâni după aceea, nu mai exista niciun locșor uscat pe corabie. Umezeala aceasta permanentă aduse guturaiuri și răceli grave, după care urmă curând scorbutul. Când atinse 32° latitudine sudică și 100° longitudine vestică, navigatorul porni drept spre nord.

La 6 iunie, spre marea bucurie a tuturor, fură descoperite două insule. Bărcile, echipate și înarmate imediat sub comanda locotenentului Furneaux, ajunseră la malul uneia dintre ele.

Fură culese câteva nuci de cocos și o mare cantitate de plante antiscorbutice; dar englezii, deși văzuseră colibe și sure, nu întâlniră niciun locuitor. Insula aceasta, descoperită în ajunul rusaliilor, al căror nume îl căpătă — Whitsunday — face parte, ca și cele ce urmează, din Arhipelagul Tuamotu.

A doua zi, englezii încercară să intre în relaţii cu locuitorii celeilalte insule; dar indigenii păreau dușmănoși, iar plaja și mai puţin primitoare, așa că nu putură să debarce. După ce navigară în volte toată noaptea, Wallis trimise din nou ambarcaţiile, cu ordin să nu le facă niciun rău indigenilor, în afară de cazul când vor fi siliţi să se apere.

Apropiindu-se de mai, locotenentul Furneaux avu surpriza să vadă șapte pirogi mari, cu câte două catarge, în care se îmbarcă toată populaţia insulei. După plecarea indigenilor, englezii coborâră pe plajă și străbătură insula în toate direcţiile; în drum, dădură peste numeroase gropi pline cu apă bună de băut. Solul era neted, nisipos, acoperit cu arbori, mai ales palmieri și cocotieri, și presărat cu plante antiscorbutice.

„Locuitorii insulei, spune relatarea, erau de statură mijlocie, cu pielea oacheșă, și îşi purtau lungile plete negre răsfirate pe umeri. Bărbaţii erau voinici, iar femeile chipeșe. Drept veșminte purtau un soi de ţesătură grosolană, prinsă la brâu și adaptată, pare-se, pentru a putea fi ridicată pe umeri".

După-masă, Wallis îl trimise din nou pe locotenent pe insulă ca să aducă apă și să ia în stăpânire această nouă descoperire în numele regelui George al III-lea, dându-i numele de Regina Charlotte, în cinstea reginei Angliei.

După ce făcu el însuși o recunoaştere, Wallis hotărî să rămână aici o săptămână, căci aprovizionarea se făcea destul de ușor. În timpul plimbărilor pe insulă, marinarii englezi culeseră unelte făcute din scoici și din pietre ascuţite, tăiate și prinse în mânere în formă de răzuitoare, dălţi sau sule; mai văzură, de asemenea, și multe pirogi pe cale de a fi construite, făcute din scânduri prinse

laolaltă. Dar cel mai mult îi mirară mormintele în care cadavrele erau expuse pe un fel de platformă și putrezeau în aer liber. Plecând din insulă, marinarii lăsară topoare, cuie, sticle și alte lucruri, ca despăgubire pentru neajunsurile pricinuite băștinașilor.

Dacă secolul al XVIII-lea a făcut mare paradă de filantropie, din povestirile tuturor călătorilor se vede că teoriile umanitare, foarte la modă pe atunci, au fost aplicate aproape în toate împrejurările în practica[301].

În aceeași zi, fu stabilită la vest de Insula Regina Charlotte, poziţia unei noi insule, lângă a cărei coastă „Delfinul" navigă fără să poată ancora. Joasă, acoperită cu copaci, tară cocotieri, fără urmă de locuinţe, insula părea că nu e folosită decât ca loc de întâlnire pentru vânătoare și pescuit de către indigenii de pe insulele învecinate. De aceea Wallis, socotind că nu merită să se oprească pe ea, îi dădu numele de Egmont, în cinstea contelui d'Egmont, pe atunci prim-lord al Amiralităţii.

În zilele următoare, urmară noi descoperiri: rând pe rând se iviră insulele Gloucester, Cumerland, William-Henry și Osnabrück. Fără să debarce, de pe aceasta din urmă locotenentul Furneaux putu să procure câteva alimente proaspete. Zărind pe plajă numeroase pirogi duble, Furneaux îşi spuse că undeva, pe aproape, trebuiau să se afle negreșit niște insule mai mari, pe care fără doar și poate că ar fi găsit provizii din belșug, iar apropierea de coastă s-ar fi putut face mai lesne.

Presupunerile acestea aveau să fie confirmate foarte curând. În ziua de 19, odată cu zorile, marinarii englezi avură surpriza să se pomenească înconjuraţi de câteva sute de pirogi mari și mici, cu peste opt sute de oameni în ele. După ce se adunară un timp mai la o parte, câţiva băștinași se apropiară, ţinând în mâini ciorchini de banane. Dar când tocmai se hotărâseră să se urce la bord și schimburile începuseră, un incident destul de caraghios era cât pe aci să pună capăt acestor relaţii amicale.

Unul dintre băștinași, aflat pe punte, fu împuns de-o capră. Răsturnându-se, bietul om văzu animalul necunoscut care se pregătea să-l atace din nou și se aruncă îngrozit în mare, iar ceilalţi băștinași îi urmară pilda. Curând după aceea se

---

[301] În realitate, navigatorii europeni din secolul al XVIII-lea nu se caracterizau prin acest simț umanitar. De exemplu, Cook a manifestat o cruzime nemaiîntâlnită, nejustificată prin nimic față de locuitorii din Oceania. M. I. Ratmanov, ofițer superior pe corabia „Nadejda", însoțitorul navigatorului rus I. F. Krusenstern, care a efectuat o călătorie în jurul lumii, caracterizând pe J. Cook scria: „trebuie să ne îngrozim când vedem cum s-a comportat cu oamenii. El a descoperit o serie de popoare care locuiau insulele din Oceanul de Sud dar nu se sfia să împuște și să taie urechile acelora care îl considerau aproape ca pe Dumnezeu și nu-i opuneau nicio rezistență". Și Cook nu este un caz izolat.

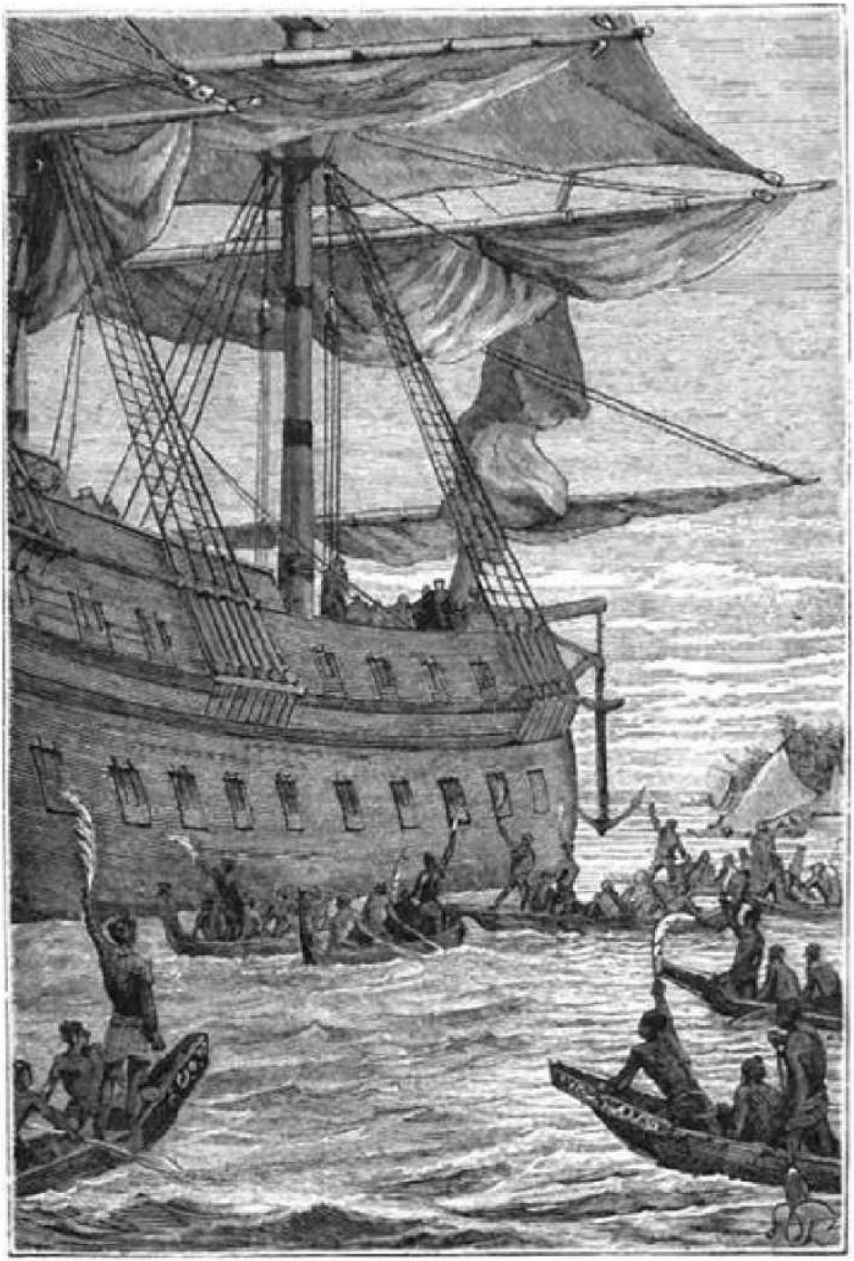

„Băştinaşii fluturau frunze de palmier în semn de bun-venit”.

liniștiră însă, și, reîntorși la bord, făcură apel la toată iscusinţa și arta lor, încercând să șterpelească vreun lucrușor. În acest timp, corabia continua să navigheze de-a lungul coastei, în căutarea unui loc de ancorare sigur și bine adăpostit, pe când bărcile navigau mai pe lângă mal, făcând sondaje în tot decursul călătoriei lor, marinarii de pe „Delfinul" nu întâlniseră loc mai pitoresc și mai atrăgător. Pe malul mării, pâlcurile de copaci, din care ieșeau la iveală frunzele graţioase ale cocotierilor, umbreau colibele băștinașilor. În interiorul insulei, un șir de coline unduind domol se ridicau strat cu strat, iar în mijlocul nesfârșitei întinderi verzi se zăreau brazdele argintii ale numeroaselor pâraie care coborau până în mare.

La intrarea unui golf larg, bărcile, care se depărtaseră ca să sondeze, se pomeniră deodată înconjurate de-o mulţime de pirogi. Ca să evite o ciocnire, Wallis porunci să se tragă nouă lovituri cu unul din tunurile mici de bronz, pe deasupra capetelor băștinașilor; dar, cu toată spaima pricinuită de bubuituri, aceștia continuară să se apropie tot mai mult; comandantul făcu atunci semn bărcilor să se întoarcă la bord. Câţiva indigeni, văzându-se la distanţă potrivită, începură să arunce pietre care răniră mai mulţi marinari. Atunci, un om de pe șalupă răspunse atacului acestuia printr-un foc de flintă încărcată cu alice, care, lovindu-l pe unul dintre atacatori, îi puse pe toţi ceilalţi pe fugă.

A doua zi, „Delfinul" putu să ancoreze la gura unui râu minunat, unde adâncimea apei nu trecea de treizeci și ceva de metri. Bucuria cuprinse întregul echipaj. Mai întâi, pirogile se îngrămădiră în jurul corăbiei.

Indigenii aduseră porci, păsări și mulţime de fructe, care fură schimbate curând pe mici obiecte de fier și pe cuie. Dar una din bărcile trimise să sondeze adâncimea apei lângă mal fu atacată cu lovituri de rame și de ciomege, iar marinarii se văzură nevoiţi să facă uz de arme. Un indigen fu ucis, iar un al doilea grav rănit; ceilalţi se aruncară în mare. Văzând că nu sunt urmăriţi și dându-și seama că ei înșiși îşi atrăseseră pedeapsa, indigenii se reîntoarseră să facă schimb cu cei de pe „Delfinul", ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic.

Reîntorși la bord, ofiţerii raportară că indigenii îi îndemnaseră să coboare la uscat. De altfel, aproape de mal exista un loc bun pentru ancorat; nu departe de locul unde se afla apa de băut. Singurul inconvenient îl constituiau valurile, destul de puternice. „Delfinul" își ridică deci ancorele și ieși în larg strângând vântul, și iată că la șapte sau opt mile se ivi un golf în care Wallis hotărî să debarce. O zicală spune că mai binele e dușmanul binelui. Comandantul avea să-și dea seama de adevărul ei.

Deși avea înainte bărcile trimise ca să sondeze, „Delfinul" se lovi de un recif și rămase cu prova pe el. Firește că se luară imediat măsurile recomandate în asemenea împrejurări, dar, în afara lanţului madreporic, nu izbutiră să dea de fund. Din această cauză, nu se putea folosi ancora pentru a fi trasă jos de pe stâncă virând parâma cu cabestanul. Situaţia era cu adevărat deosebit de grea. Nava se lovea mereu și cu putere de stâncă, iar câteva sute de pirogi păreau că așteaptă un naufragiu sigur ca să se năpustească asupra prăzii. Din fericire, peste vreun ceas, o briză favorabilă, bătând dinspre uscat, desprinse „Delfinul" care putu să

ajungă fără accidente într-un loc bun de ancorat. Stricăciunile nu erau grave. De aceea marinarii mai degrabă le uitară decât le reparară.

Wallis, pe care intenţiile ostile ale indigenilor îl sileau să fie prudent, împărţi oamenii în patru carturi și dispuse să se încarce tunurile. Între timp, după câteva carturi, numărul pirogilor spori. În loc să fie încărcate cu păsări, porci și fructe, ele păreau că aduc numai pietre. Cele mai mari aveau oameni mulţi pe ele.

Deodată, la un semnal, o ploaie de pietre se abătu asupra corăbiei. Wallis ordonă o salvă de arme și puse să se tragă cu două tunuri. După o clipă de zăpăceală și de șovăială, cei care atacau reîncepură în două rânduri asaltul, cu mai mult curaj, iar comandantul, văzând mulţimea din ce în ce mai compactă a luptătorilor, începu să se teamă de sfârșitul luptei. Dar un incident neașteptat veni să pună capăt conflictului.

Printre pirogile care atacau cu mai multă înverșunare, era una în care părea că se află o căpetenie, căci de pe ea fusese dat semnalul de atac. O lovitură de tun bine ţintită frânse în două piroga aceea dublă[302] și atât le fu de ajuns indigenilor ca să înceapă retragerea. Ba o executară atât de grabnic, încât peste o jumătate de oră nu se mai vedea nici urmă de pirogă prin preajmă. Nava fu ancorată în port și așezată în așa fel încât să protejeze debarcarea. În fruntea unui puternic detașament de marinari și de soldaţi de marină, locotenentul Fumcaux debarcă la uscat, înfipse drapelul englez și luă în stăpânire insula în numele regelui Angliei, dându-i numele de George al III-lea. Insulei acesteia indigenii îi spun Tahiti.

După ce căzură cu faţa la pământ, dând semne de pocăinţă, băștinașii părură că vor să lege relaţii prietenești. Dar Wallis, pe care o boală destul de gravă îl reţinea la bord, observă că, împotriva oamenilor lui ocupaţi să facă provizii cu apă de băut, se pregătea un atac simultan, și de pe uscat, și de pe mare. Cu cât avea să fie mai scurtă lupta, cu atât aveau să cadă mai puţine victime. De aceea, când băștinașii ajunseră în bătaia tunurilor, Wallis porunci să se tragă câteva salve care fură de ajuns ca să împrăștie pirogile.

Și pentru a evita pe viitor repetarea unor asemenea tentative, Wallis se hotărî, cu părere de rău, să ia măsuri exemplare trimiţând un puternic detașament, împreună cu marangozii de la bord, ca să distrugă toate pirogile care fuseră trase la mal. Peste cincizeci, dintre care unele lungi de șaizeci de picioare, fură făcute fărâme. Pedeapsa aceasta îi hotărî pe tahitieni să se supună; după ce depuseră pe mal porci, câini, ţesături și fructe, ei se retraseră. Englezii lăsară în schimb securi și tot felul de mărunţișuri, pe care indigenii le duseră în pădure, cuprinși de bucurie.

---

[302] Locuitorii din Polinezia confecționau pirogi și fără balansier (flotor de stabilitate), dar pentru a le da o stabilitate mai mare, uneau pirogile câte două cu ajutorul unei platforme de lemn. Ele erau prevăzute cu o singură velă triunghiulară. Unele din aceste pirogi duble atingeau o lungime de 40 m și puteau transporta 100-150 de oameni.

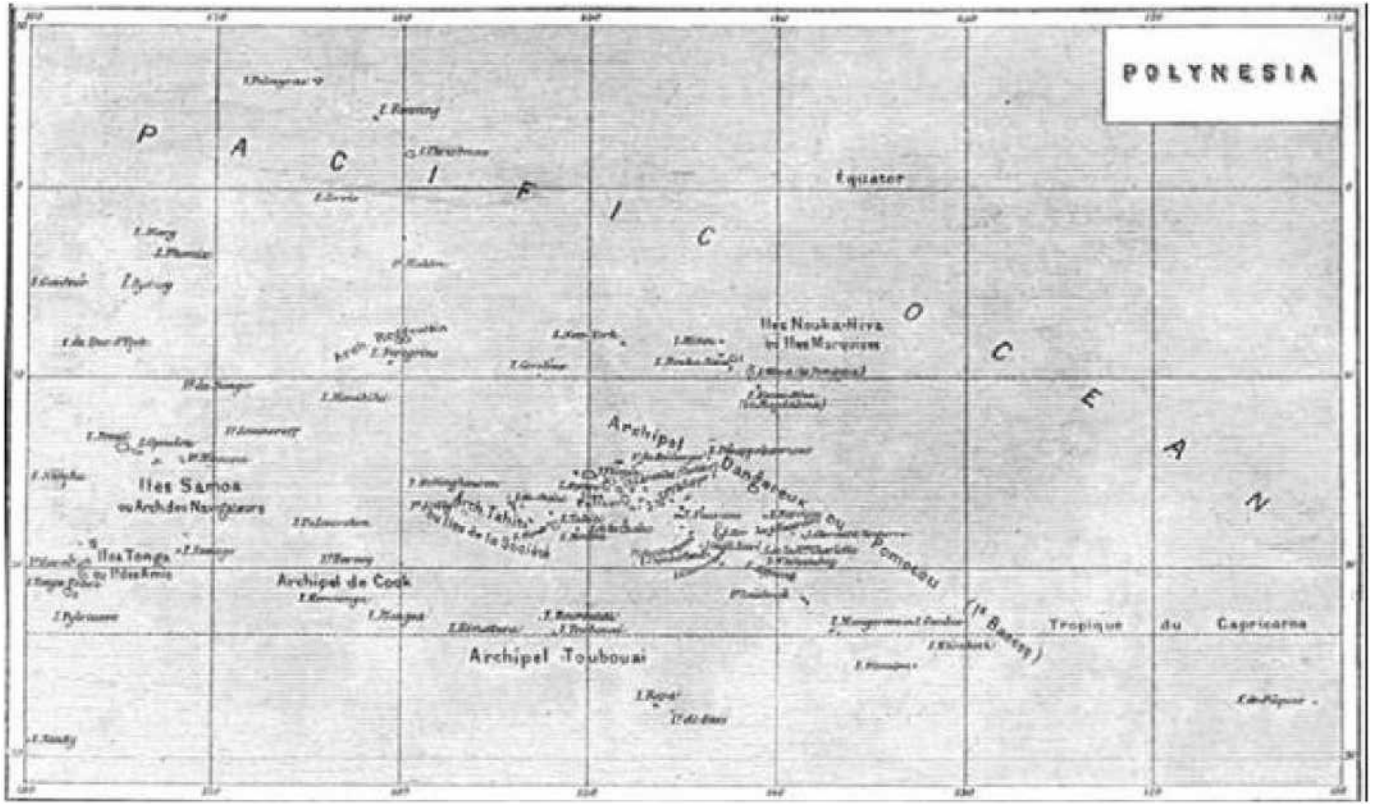
POLYNESIA
P A C I F I C O C E A N
Equator
Tropique du Capricorne
Archipel Toubouai
Archipel de Cook
Archipel Dangereux ou Pomotou
Iles Nouka-Hiva ou Iles Marquises
Iles Samoa ou Archipel des Navigateurs
Iles Tonga ou Iles Amis

Pacea fu astfel încheiată și chiar de-a doua zi se stabili un schimb neîntrerupt și bogat, care aduse echipajului alimente proaspete, din belșug.

Wallis porunci deci să se ridice un cort lângă locul cu apă dulce, și debarcă acolo numeroșii scorbutici aflaţi la bord; membrii sănătoși ai echipajului reparau uneltele de la bord, cârpeau velele, călăfatuiau, curăţau și piturau corabia, într-un cuvânt o puneau în stare de a putea face faţă lungului drum care avea să-i readucă în Anglia.

În momentul acela, boala lui Wallis se agravă de tot. Primul ofiţer era și el la fel de bolnav. Atunci, întreaga responsabilitate căzu pe umerii locotenentului Fumeaux care se arătă la înălţimea ei. După două săptămâni, în care timp pacea nu fusese tulburată, Wallis îşi regăsi toţi oamenii puși pe picioare.

Totuși, aprovizionarea cu alimente nu mai era atât de îmbelșugată. Având topoare și cuie din belșug, indigenii se arătau mai pretenţioși acum. La 15 Iulie, o femeie chipeșă, cam de patruzeci și cinci de ani, cu ţinută maiestuoasă, și faţă de care indigenii se purtau cu mult respect, veni la bordul „Delfinului”. După demnitatea ţinutei, după libertatea gesturilor care îi vădește pe oamenii obișnuiţi să comande, Wallis îşi dădu seama că oaspetele lui trebuia să aibă un rang înalt și îi dărui o mantie largă, albastră, o oglindă și alte câteva obiecte, pe care ea le primi cu adâncă mulţumire. Părăsind corabia, femeia aceea îl pofti pe comandant să coboare la uscat și să-i facă o vizită. Deși era încă slăbit, Wallis răspunse chiar a doua zi invitaţiei și fu primit într-o colibă mare, care ocupa un teren lung de 327 de picioare și larg de 42; coliba era acoperită cu foi de palmier, sprijinite pe cincizeci și trei de stâlpi. Numeroșiindigeni, adunaţi special pentru vizita aceasta, se înșiruiră de-a lungul drumului străbătut de Wallis, și-l primiră respectuoși. În timpul vizitei, se petrecu un incident destul de comic. Chirurgul navei, încălzit și asudat din pricina drumului, îşi scoase peruca, vrând să se răcorească.

„Văzând aceasta, unul dintre indigeni scoase un strigăt de uimire care atrase atenţia tuturor celorlalţi asupra minunii înfăptuite; toţi ochii se îndreptară spre chirurg. Întreaga adunare rămase câteva clipe încremenită și cufundată într-o adâncă tăcere pricinuită de uimirea, care n-ar fi fost mai mare dacă l-ar fi văzut pe chirurg desprinzându-și de pe corp o mână sau un picior”.

A doua zi, solul care îi ducea un dar reginei Oberea, drept mulţumire pentru plăcuta primire din ajun, o găsi dând ospăţ la o mie de persoane.

„Slugile ei cărau mâncărurile gata preparate, carnea în nuci-de-cocos și scoicile pe un soi de copăiţe din lemn, la fel cu cele folosite de măcelarii noștri; ea le împărţea cu mâinile ei tuturor oaspeţilor, care stăteau pe jos, de jur-împrejurul colibei celei mari. După ce împărţi toată mâncarea, regina se așeză pe un fel de estradă, iar două femei, care stăteau la dreapta și la stânga ei, îi dădură să mănânce. Femeile îi întindeau cu degetele mâncarea, iar regina trebuia doar să se ostenească să deschidă gura”.

Urmarea acestui schimb de daruri prietenești nu întârzie să se facă simţită. Piaţa fu din nou aprovizionată din plin, fără însă ca preţurile să mai redevină atât de scăzute cât fuseseră la sosirea englezilor.

Locotenentul Fumeaux plecă în recunoaştere de-a lungul coastei, spre vest, ca să-și facă o idee despre insulă și să vadă ce s-ar putea scoate din ea. Englezii fură bine primiţi pretutindeni și văzură un ţinut frumos, foarte populat, ai cărui locuitori nu păreau deloc grăbiţi să-și vândă produsele. Toate uneltele erau din piatră sau din os, ceea ce îl făcu pe locotenentul Furneaux să presupună că tahitienii nu cunoșteau niciun metal. Neavând vase de lut, ei nici nu-și închipuiau măcar că apa ar putea fi încălzită. De lucrul acesta englezii îşi dădură seama într-o zi, când regina lua masa la bord. Unul din personajele mai de seamă care o însoţeau, văzând cum chirurgul toarnă apă din samovar în ceașca de ceai, suci robinetul și primi peste mână lichidul fierbinte. Opărindu-se, nefericitul scoase niște urlete înspăimântătoare și începu să fugă în jurul cabinei zvârcolindu-se cât se putea de ciudat. Chirurgul se grăbi să intervină, dar trecu câtva timp până când bietului tahitian i se mai alină durerea.

Câteva zile mai târziu, Wallis observă că marinarii șterpeleau cuie ca să le dea femeilor; ba ajunseră până acolo încât desprindeau scândurile bordajului ca să-și facă rost de șuruburile, de cuiele, de scoabele și de toate bucăţile de fier care fixau osatura navei. În zadar îi pedepsi Wallis cu toată străşnicia; pedepsele nu avură niciun efect și, cu toate măsurile luate de a nu i se mai îngădui nimănui să părăsească nava fără a fi percheziţionat, furtișagurile acestea se repetară de mai multe ori.

O expediţie trimisă în interiorul insulei exploră o vale largă, udată de un râu frumos. Pretutindeni terenul era cultivat cu nespusă grijă și se aflau și șanţuri pentru irigarea grădinilor și a plantaţiilor de arbori fructiferi. Cu cât te afundai mai mult în interiorul insulei, cu atât meandrele râului deveneau mai capricioase; valea se îngusta, înălţimile creșteau, drumul devenea din ce în ce mai anevoios. Exploratorii urcară un munte situat cam la șase mile de locul debarcării, cu speranţa că din vârful lui vor putea vedea întreaga insulă, până în cele mai ascunse locuri. Dar priveliștea era acoperită de alte înălţimi și mai mari. Totuși, înspre mare niciun obstacol nu ascundea priveliștea încântătoare care se desfășură în faţa ochilor; pretutindeni se vedeau coline împodobite cu păduri minunate, pe al căror fond verde se deslușeau clar colibele indigenilor; în văi, priveliștea era și mai surâzătoare, cu mulţimea aceea de colibe și de grădini împrejmuite de garduri vii. Trestia-de-zahăr, ghimberul, tamarinul[303], ferigile arborescente formau, împreună cu cocotierul, principalele plante din insula aceasta fertilă.

Wallis, care voia să îmbogăţească ţinutul cu câteva plante din climatul nostru, puse să se semene câţiva sâmburi de piersic, de vișin și de prun, puieţi de lămâi și de portocali, precum și numeroase legume. Totodată, el dărui reginei o pisică, doi

---

[303] *Tamarin* (curmal din India - Tamarinus indica) - arbore din familia Leguminoase cu înălțimea până la 25 m, frunze penate și fructe cu un miez vâscos, de culoare brună-închisă. Este foarte răspândit în zona tropicală.

cocoși, câteva găini, câteva gâște și multe alte animale care socotea că se vor putea înmulţi lesne.

Totuși, timpul trecea și Wallis trebui să se hotărască să plece. Când îi anunţă reginei hotărârea luată, ea se prăbuși într-un jilţ și plânse multă vreme, cu atâta simţire încât nimic n-a putut s-o calmeze. Regina rămase la bord până în ultima clipă, iar când velele fură întinse „ne îmbrăţișă cu atâta duioșie — spune Wallis — vărsând potop de lacrimi, iar prietenii noștri tahitieni îşi luară rămas bun cu atâta părere de rău și într-un fel atât de mișcător, încât mi s-a strâns inima iar ochii mi s-au umplut de lacrimi".

Felul puţin prietenos în care englezii fuseseră primiţi și încercările repetate ale indigenilor de a pune mâna pe corabie n-ar fi lăsat să se bănuiască o despărţire atât de tristă; dar, vorba proverbului, totul e bine când se sfârșește bine…

Din informaţiile culese de Wallis despre moravurile și obiceiurile tahitienilor, reţinem doar câteva, căci vom mai avea ocazia să revenim asupra acestui subiect când vom vorbi despre călătoriile lui Bougainville și ale lui Cook.

Înalţi, bine făcuţi, sprinteni, cu pielea puţin bronzată, tahitienii sunt îmbrăcaţi cu un soi de ţesătură albă, făcută din scoarţa unui copac. Din cele două părţi care le compun îmbrăcămintea, una e pătrată și seamănă cu o cuvertură. Având o gaură în mijloc, pentru vârât capul, îmbrăcămintea aceasta amintește de *zarapa* mexicanilor sau de *poncho* al băștinașilor din America de Sud. Cealaltă parte a veșmântului se înfășoară în jurul timpului, fără a fi strânsă. Aproape toţi, și bărbaţii, și femeile, obișnuiesc să se tatueze cu dungi negre foarte apropiate unele de altele, și reprezentând diferite figuri. Operaţia aceasta se face în felul următor: pielea e înţepată, iar înţepăturile sunt umplute cu un soi de pastă, compusă dintr-un amestec de ulei și seu, care lasă o urmă de nește rs.

Cultura materială era slab dezvoltată. Am spus mai înainte că tahitienii nu cunoșteau olăria de lut. De aceea Wallis îi dărui reginei o cratiţă pe care toată lumea veni s-o vadă cu deosebită curiozitate.

Cât despre religia oamenilor acestora, comandantul nu găsi nici urmă. I

se păru doar că unii dintre ei intrau în anumite locuri, pe care le bănui a fi cimitire, cu o ţinută respectuoasă și părând nespus de îndureraţi.

Unul dintre tahitieni, care părea mai dispus decât compatrioţii lui să imite și să adopte felul de viaţă al englezilor, primi un costum complet, pe măsura lui. Jonathan — căci așa fusese numit — era tare mândru de noua lui găteală. Și, ca o culme a purtării alese, ţinu să înveţe să mănânce cu furculiţa; dar lucrul acesta nu-i izbuti. Mânat de puterea obișnuinţei, Jonathan îşi ducea mereu mâna la gură pe când bucăţica, aflată în dinţii furculiţei, îi ajungea la urechi.

În ziua de 27 iulie, Wallis părăsi Insula George al III-lea (Tahiti) și, după ce navigă de-a lungul coastei Insulei Ducele de York, descoperi pe rând mai multe insule sau insuliţe la care nu se opri. Așa sunt insulele Charles Saunders, Lord Howe, Scilly, Boscawen și Keppel, unde semnele de dușmănie ale localnicilor și dificultăţile unei debarcări îl împiedicară să pună piciorul pe uscat.

Iarna tocmai începea în emisfera australă. Nava făcea apă din toate părţile, și

Pieptănături ale băştinaşilor tahitieni

mai ales pupa era șubrezită. Ar fi fost prudent ca în asemenea condiţii Wallis să se îndrepte spre Capul Horn sau spre Strâmtoarea Magellan? Nu însemna oare aceasta să meargă către un naufragiu sigur? N-ar fi fost mai bine să ia calea Tinianului (Arhipelagul Mariane) sau a Bataviei, unde nava putea fi reparată, și să se reîntoarcă în Europa pe la Capul Bunei Speranţe? Wallis se hotărî să aleagă această ultimă cale. Schimbă deci drumul spre nord-vest și, la 19 septembrie, după o navigaţie în condiţii prea bune ca să merite a fi povestită, ancora în Golful Tinian.

Tot ce i se întâmplase lui Byron în timpul escalei în acest loc se repetă, din păcate, aproape aidoma. Ca și predecesorul său, Wallis nu fu deloc încântat de felul cum se făcea aprovizionarea și nici de temperatura locului.

Totuși, până la urmă scorbuticii se vindecară în câteva zile, velele fură reparate, nava putu fi curăţită și călăfatuită, iar echipajul avu neașteptatul noroc de a nu se îmbolnăvi de friguri.

La 16 octombrie 1767, „Delfinul" ieși din nou în larg; dar, de data aceasta, avu de înfruntat o serie de furtuni înspăimântătoare care îi sfâșiară velele, îi redeschiseră spărturile, îi stricară în parte cârma și-i smulseră duneta împreună cu tot ce se afla la prova navei.

Totuși, Insulele Bashi, ca și Strâmtoarea Formosei (Taiwan), rămaseră în urmă iar, după ce trecură pe lângă Sumatra, la 30 noiembrie ajunseră la Batavia.

Ultima parte a călătoriei s-a desfășurat între localităţi despre care am avut de mai multe ori prilejul să vorbim. Va fi de ajuns deci să spunem că din Batavia, unde echipajul se îmbolnăvi de friguri, Wallis ajunse la Cap, apoi la Sf. Elena, și sosi, în ziua de 20 mai 1768, în portul Londrei, după șase sute treizeci și șapte de zile de navigaţie.

Din păcate, Hawkesworth n-a reprodus instrucţiunile date lui Wallis de Amiralitate. Deoarece nu le cunoaştem, nu putem spune sigur dacă îndrăzneţul navigator a executat în mod riguros instrucţiunile primite. Vedem doar că a urmat, fără să se depărteze, drumul trasat de înaintașii săi prin Oceanul Pacific. Într-adevăr, aproape toţi s-au îndreptat spre Arhipelagul Primejdios, lăsând la o parte zona Oceaniei, unde insulele sunt cele mai numeroase și unde Cook avea să facă atâtea descoperiri importante. Navigator iscusit, Wallis știu să scoată, cu mijloace adunate în pripă și deci incomplete, rezultate neprevăzute, care îi îngăduiră să-și ducă la capăt cu bine aventuroasa călătorie. Trebuie, de asemenea, să-i apreciem eforturile făcute de a aduna materiale serioase despre populaţiile pe care le-a vizitat. Dacă ar fi avut la bord câţiva savanţi specialiști, nici vorbă că avutul ştiinţific i-ar fi fost mai îmbelșugat. Că n-a fost așa, e vina Amiralităţii.

Am spus că la 10 aprilie 1767, în momentul când „Delfinul" și „Swallow" ieșeau în Oceanul Pacific, primul dintre aceste două nave, împins de un vânt bun, l-a pierdut curând din vedere pe cel de-al doilea, incapabil să-l urmeze. Această despărţire îl îngrijoră nespus de mult pe comandantul Carteret care cunoștea starea jalnică a navei sale și proviziile neîndestulătoare, mai bine decât oricare membru al echipajului. Mai știa că nu mai putea nădăjdui să revadă „Delfinul" decât în Anglia, pentru că nu fusese pus la cale niciun plan de operaţii și nici nu fusese

fixat un loc de întâlnire — greșeală prea gravă din partea lui Wallis, care știa totuși în ce hal se afla nava însoţitoare. Cu toate acestea, Carteret nu dădu putinţa echipajului să bănuiască temerile care îl frământau.

De altfel, timpul păcătos pe care „Swallow" îl întâlni în acel Ocean Pacific, cu nume înșelător, nu le îngăduia oamenilor să mai gândească. Primejdiile care se ţineau lanţ și pe care trebuiau să le învingă pentru a nu fi înghiţiţi de valuri nu le mai dădeau răgazul să se gândească la ceea ce avea să li se mai întâmple.

Carteret schimbă drumul spre nord, mergând de-a lungul coastei chiliene. Când măsura cantitatea de apă dulce care îi mai rămăsese la bord, îşi dădu seama că era insuficientă pentru traversarea plănuită. De aceea, înainte de a porni spre vest, hotărî să facă provizii de apă la Juan Fernández sau la Mas-a-fuero[304].

Între timp, vremea continua să fie rea. La 27 aprilie, seara, se stârni o rafală deosebit de puternică; direcţia vântului se schimbă brusc și începu să bată drept din prova. Violenţa uraganului era cât pe-aci să smulgă arborii și să înece nava. Furtuna continuă cu toată furia, și velele, leoarcă de apă, se lipiră într-atât de arbori și de palancuri încât abia dacă mai puteau fi manevrate.

A doua zi, un val uriaș rupse verga artimonului[305] în locul unde era legată vela și, timp de câteva minute, acoperi toată nava cu apă. Furtuna nu se domoli decât atât cât să-i dea echipajului de pe „Swallow" timp să se odihnească puţin și să repare stricăciunile; apoi reîncepu și continuă în trombe violente, până la 7 mai. Atunci, vântul deveni prielnic. Peste trei zile, Insula Juan Fernández apăru la orizont.

Carteret nu știa că spaniolii fortificaseră insula. De aceea rămase foarte surprins când văzu o mulţime de oameni pe ţărm și când zări pe mal o baterie de patru tunuri, iar pe o înălţime un fort cu douăzeci de metereze pentru tunuri și cu steagul spaniol fluturând deasupra lor. Vântul îl împiedică să intre în golful Cumberland, și, după ce navigă prin faţa insulei o zi întreagă, zadarnic, trebui să se resemneze și să pornească spre Mas-afuero. Dar același stavile și hula care se spărgea la ţărm îi împiedicară manevrele; cu mare greutate izbuti, în sfârșit, să ambarce câteva butii cu apă. Câţiva marinari, pe care hula îi silise să rămână pe uscat, uciseră destule bibilici ca să ospăteze întregul echipaj. Împreună cu câţiva viţei-demare și cu numeroși pești, acestea fură singurele foloase ale unui popas marcat printr-o serie de rafale și de furtuni gata de mai multe ori să izbească nava de ţărm.

Carteret, împins mereu în larg de vântul năvalnic, avu, de fiecare dată când se reîntorcea, ocazia să privească Insula Mas-a-fuero, să îndrepte unele erori ale celui ce redactase călătoria amiralului Anson, și să dea amănunte preţioase pentru navigatori.

La plecarea din Mas-a-fuero, Carteret navigă spre nord cu speranţa că va întâlni alizeul de sud-est. Împins mai departe decât socotise, hotărî să caute insulele Sf.

---

[304] *Mas-a-fuero* - insulă în estul Oceanului Pacific lângă Insula Juan Fernández.

[305] *Artimon* - arborele din pupa navei, (n.red.)

Ambrozie și Sf. Felix sau Sf. Paul. Dar hărţile lui Green și *Elementele de navigaţie* ale lui Robertson nu erau de acord asupra poziţiei lor. Carteret, încrezându-se mai mult în cea de-a doua lucrare, le căută în nord și nu le găsi. Recitind descrierea făcută de Waser, chirurgul lui Davis, se gândi că aceste două insule erau pesemne pământul întâlnit de piratul mai sus pomenit în drumul lui prin sudul Insulelor Galapagos și că, de fapt, Ţara Davis nu exista. Dar identificarea Insulei Sf. Felix cu Ţara Davis, care era de fapt, Insula Paștelui și negarea existenţei acesteia din urmă, însemna o dublă eroare.

„Am avut, spune Carteret, pe această paralelă mici rafale de vânt, un curent puternic din nord și alte motive ca să presupunem că ne aflăm lângă Ţara lui Davis pe care o căutam cu mare grijă. Dar, stârnindu-se iarăși un vânt bun, am luat drumul sud! 4 cart-vest și am ajuns la 28°30 latitudine sudică; de unde urmează că, dacă pământul acesta sau altul asemănător ar fi existat, l-aș fi întâlnit negreșit în drum, sau măcar l-aș fi zărit. M-am ţinut apoi pe la 28° latitudine sudică, cu 40° la vest de punctul meu de plecare, și, după socoteala mea, la 121° vest de Londra".

Cum toţi navigatorii continuau să admită existenţa unui continent austral. Carteret nu-și putea închipui că Ţara Davis era doar o insulă, un punct pierdut în mijlocul imensităţii oceanului. Din faptul că nu întâlnea un continent, el trăgea concluzia că nu există Ţara Davis.

Până la 7 iunie, Carteret îşi continuă căutarea. Se afla la 28° latitudine sudică și 112° longitudine vestică, adică în vecinătatea imediată a Insulei Paștelui. Era în plină iarnă, cu marea mereu agitată, cu vânturi năprasnice și schimbătoare, cu vreme întunecoasă, ceţoasă și rece, însoţită de tunete, de ploaie și de zăpadă. Fără doar și poate că vizibilitatea aceasta neobișnuit de proastă, ceaţa deasă care timp de câteva zile n-a lăsat să pătrundă razele soarelui, l-a împiedicat pe Carteret să zărească Insula Paștelui, deși unele indicii, ca mulţimea păsărilor și algele plutitoare, îi vestiseră apropierea pământului.

Intemperiile aveau să-i încetinească și mai mult călătoria. Printre altele. „Swallow" era construit cât se poate de prost pentru navigaţia cu vele, și ne putem închipui câte griji, ba chiar chinuri îi pricinuiră comandantului care îşi vedea echipajul pe cale de a muri de foame. Oricum însă, drumul fu continuat, cu toate velele întinse, zi și noapte, în direcţia vest, până la 2 iulie.

În ziua aceea se zări pământ spre nord, iar a doua zi Carteret se apropie atâta cât să poată face o recunoaştere; dar nu era decât o stâncă mare, cu o circumferinţă de cinci mile, acoperită de arbori. Insula părea nelocuită iar valurile, foarte puternice în zilele acelea ale anului, împiedicară apropierea de mai; Carteret o numi Pitcairn, după numele marinarului care o zărise primul. Pe meleagurile acestea echipajul, până atunci pe deplin sănătos, simţi primele simptome ale scorbutului.

În ziua de 11 iulie, o nouă insulă fu zărită la 22° latitudine sudică și 141°34' longitudine. Insula aceasta fu numită Osnabrück (Mururoa).

A doua zi, Carteret trimise un detașament pe alte două insule, unde nu fură găsite nici plante comestibile nici apă. Câteva păsări, atât de puţin sălbatice încât

nu fugeau la apropierea omului, fură prinse cu mâna.

Între timp, numărul bolnavilor sporea zi cu zi. Cum schimbările bruște ale direcţiei vântului și mai ales avariile încetineau mult viteza navei. Carteret socoti necesar să urmeze drumul pe care ar fi avut prilejul să găsească alimente proaspete și posibilităţi pentru reparaţiile de care avea nevoie atât de urgentă.

„Dacă nava putea fi reparată, spune Carteret, plănuiam să-mi urmez călătoria spre sud, la venirea anotimpului prielnic, ca să fac noi descoperiri în această parte a globului. Mai plănuiam, în sfârșit, în cazul când aveam să descopăr un continent și să găsesc acolo o cantitate suficientă de provizii, să merg de-a lungul coastei de sud până ce soarele ar fi trecut ecuatorul, să ating apoi o latitudine sudică foarte avansată și să pornesc spre vest, către Capul Bunei Speranţe, sau să mă reîntorc spre est, după ce aș fi atins Insulele Falkland, dacă ar fi fost nevoie, și să navighez de acolo imediat spre Europa".

Planurile acestea lăudabile, care vădesc în Carteret un adevărat explorator, mai degrabă stimulat decât intimidat de primejdii, aveau să fie cu neputinţă de realizat.

Într-adevăr, nava nu întâlni alizeul decât la 16°, iar timpul continuă să fie cât se poate de păcătos. De aceea, cu toate că naviga în apropierea Insulelor Primejdioase, descoperite de Byron în 1765, și a altor câtorva insule. Carteret nu văzu nici urmă de pământ.

„Probabil că am trecut pe lângă vreo insulă pe care ceaţa ne-a împiedicat s-o vedem, spune Carteret, căci, în zilele acelea, numeroase păsări zburau adeseori în jurul navei. Comodorul Byron, în ultima sa călătorie, depășea limitele septentrionale ale acestei părţi a oceanului, unde se spune că sunt situate Insulele Solomon; și, cum cu însumi fusesem până dincolo de limitele sudice fără să le văd, am toate motivele să cred că, dacă aceste insule există, situarea lor e greșit determinată în toate hărţile".

Această ultimă presupunere era exactă; dar existenţa Insulelor Solomon era atât de reală, încât Carteret avea să debarce peste câteva zile pe ele, fără să le recunoască.

Între timp, alimentele fuseseră consumate sau se stricaseră aproape în întregime, parâmele și velele fuseseră fărâmate de furtună, rezervele se isprăviseră, jumătate din echipaj zăcea bolnav. Apoi se ivi un motiv de alarmă pentru comandant: o nouă spărtură îi fu semnalată. Așezată sub linia de plutire, astuparea ei ar fi fost imposibilă cât timp nava s-ar fi aflat în larg. Printr-un noroc neașteptat, a doua zi, se zări pământul. Ar fi inutil să mai spunem cu ce strigăte de bucurie și cu ce aclamaţii l-a salutat echipajul. Simţământul de uimire și de ușurare al marinarilor nu poate fi comparat, după spusele lui Carteret, decât cu acela pe care îl resimte osânditul la moarte când i se anunţă graţierea, în ultima clipă. Nava întâlnise Insula Nitendit, care mai fusese văzută și de Mendaña.

De îndată ce ancora atinse fundul, o ambarcaţie porni în căutarea apei de băut. Indigenii, negri, cu părul lânos, goi din cap până în picioare, se iviră pe mal și fugiră mai înainte ca barca să fi putut acosta. Un minunat pârâu de apă dulce străbătând o pădure de nepătruns, cu arbori și arbuști care creșteau până în mare; un ţinut

sălbatic, acoperit de munţi, iată descrierea făcută de comandantul bărcii.

A doua zi, șeful de echipaj porni în căutarea unui loc de debarcare, cu ordin de a câştiga prin daruri bunăvoinţa băștinașilor. I se recomandase în mod special să nu se expună, să se reîntoarcă la bord dacă mai multe pirogi se vor îndrepta spre el, să nu părăsească șalupa și să nu lase la uscat decât doi oameni odată, în timp ce restul oamenilor vor sta gata de apărare. La rândul său Carteret îşi trimise barca pe uscat ca să aducă apă de băut. Câţiva băștinași zvârliră săgeţi care din fericire nu loviră pe nimeni. Între timp, șalupa revenea spre „Swallow". Șeful de echipaj avea trei săgeţi în corp, iar jumătate din oamenii plecaţi cu el erau grav răniţi; șeful de echipaj și trei marinari muriră peste câteva zile.

Iată ce se întâmplase: debarcând cu patru marinari, într-un loc unde zărise mai multe colibe, șeful de echipaj intrase în relaţii de schimb cu indigenii. Curând, numărul acestora spori; câteva pirogi mari se îndreptau spre șalupă, iar șeful de echipaj nu putu să ajungă la ea decât în clipa când începu lupta. Urmărit cu săgeţi de băștinașii care intrară până la umeri în apă urmărit de pirogi, șeful de echipaj nu izbuti să scape decât după ce ucise mai mulţi indigeni și scufundase una din pirogile lor.

Încercarea de a găsi un loc potrivit pentru a o trage pe uscat pe „Swallow" fusese atât de nefericită, încât Carteret culcă nava pe-o parte în locul unde se afla și începu, chiar acolo, lucrările pentru astuparea spărturii. Dacă marangozul, singurul om mai sănătos din întregul echipaj, nu izbuti să o astupe de tot, reuși totuși s-o micșoreze mult. În timp ce o nouă ambarcaţie era trimisă după apă de băut, tunurile de pe navă și flintele de pe șalupă măturară pădurea. Cu toate acestea, la un sfert de oră după ce marinarii începuseră să încarce apa, un nor de săgeţi se abătu asupra lor, iar unul dintre ei fu grav lovit în piept. De fiecare dată când se mergea după apă, trebuiau luate aceleași măsuri.

În momentul acela, treizeci de oameni erau incapabili de muncă. Șeful de echipaj se stingea din pricina rănilor. Locotenentul Gower se simţea foarte rău. Carteret însuși, atins de o inflamaţie a ficatului, era silit să zacă în pat. Acești trei ofiţeri, singurii în stare să readucă nava în Anglia, se aflau cu toţii în pragul morţii.

Pentru a stăvili mersul bolii, trebuiau procurate neîntârziat alimente proaspete, lucra cu neputință de făcut în locul acela. Carteret ridică deci ancora, la 17 august, după ce dădu insulei numele de Egmont, în cinstea lordului Amiralității, și numi Swallow golful în care ancorase. Convins că se afla în fața insulei numită de spanioli Santa Craz, navigatorul se lăsă totuși împins de mania, pe atunci la modă, de-a da nume noi tuturor locurilor vizitate. Apoi navigă de-a lungul coastei, la mică distanță de uscat, constată că populația era foarte numeroasă și avu de furcă adeseori cu localnicii. Dificultățile acestea, ca și imposibilitatea de a-și procura alimente proaspete, îl împiedicară pe Carteret să cerceteze celelalte insule ale grupului căruia îi dădu numele Regina Charlotte (Santa Craz).

„Locuitorii Insulei Egmont, spune el, sunt deosebit de sprinteni, viguroși și activi. Și par făcuţi să trăiască la fel de bine în apă ca și pe uscat, căci sar, când îi cauţi, din pirogile lor în mare. Una din săgeţile zvârlite de ei străbătu bordajul navei și răni

Urmăriţi cu săgeţi de băştinaşi”.

grav, la șold, un ofiţer. Săgeţile acestea au vârfuri de piatră, fără nicio urmă de metal. Insula e, în genere, acoperită cu păduri și munţi și brăzdată de numeroase văi”.

În ziua de 18 august 1767, Carteret părăsi arhipelagul cu gândul să ajungă în Noua Britanie. Înainte de a sosi acolo, nădăjduia să dea de câteva insule în care să aibă mai mult noroc. Într-adevăr, la 20 august descoperi o insuliţă joasă pe care o numi Gower, și de unde putu să-și procure câteva nuci-de-cocos. A doua zi, întâlni insulele Simpson și Carteret, plus un grup de nouă insule care socoti că sunt Ohang-Java, descoperite de Tasman; apoi, rând pe rând, insulele lui sir Charles Hardy, Winchelsea, care nu bănui că fac parte din Arhipelagul Solomon, Insula Sf. Ioan a lui Schouten și, în sfârșit, Noua Britanie, unde ajunse la 28 august.

Carteret navigă de-a lungul coastei acestei insule, căutând un port comod și sigur, și se opri în mai multe golfuleţe, de unde îşi procură lemne, apă de băut, nuci-de-cocos, nucitămâioase, aloc, trestie-de-zahăr, bambus și varzăde-palmier.

„Varza aceasta, spune Carteret, e albă, creaţă și plină de suc; când o mănânci crudă, seamănă la gust cu castanele, iar când e fiartă, e mai bună decât cel mai bun păstârnac. Am tocat-o mărunt și am gătit-o cu supa făcută din pastilele noastre, iar supa aceasta, îngroșată apoi cu fainã fină de ovăz, ne-a dat o mâncare excelentă”.

Prin copaci se zbenguiau numeroși porumbei, turturele, papagali și felurite păsări necunoscute. Englezii vizitară mai multe locuinţe părăsite. Dacă e îngăduit să judeci civilizaţia unui popor după locuinţele lui, atunci localnicii trebuie că se aflau pe ultima treaptă a scării evoluţiei, căci locuiau în cele mai nenorocite colibe din câte văzuse vreodată Carteret.

Comandantul profită de popasul făcut acolo, ca să culce din nou nava pe o parte și să-i cerceteze spărtura, pe care marangozii o astupaseră cât putură mai bine. Dublajul fiind foarte uzat iar chila roasă în întregime de viermi, marinarii le călăfatuiră cu un amestec de catran și cu păcură caldă.

La 7 septembrie, Carteret îndeplini ridicola ceremonie a luării în stăpânire a insulei în numele lui George al III-lea; apoi trimise în recunoaştere una din bărci, care aduse o mulţime de nuci-de-cocos și de verze-de-palmier, alimente proaspete din cele mai preţioase pentru numeroșii bolnavi de la bord.

Deși musonul mai avea încă să sufle multă vreme dinspre est, comandantul, care ţinea seama de starea proastă a navei, hotărî să plece imediat spre Batavia, unde nădăjduia să-și poată reface echipajul și să-l repare pe „Swallow”. La 9 septembrie, părăsi deci Golful Carteret, cel mai bun din câte întâlnise de la plecarea din Strâmtoarea Magellan.

„Swallow” intră curând într-un golf pe care Dampier îl numise Golful Sf. Gheorghe; Carteret, îşi dădu îndată seama că golful era de fapt o strâmtoare care despărţea Noua Britanie de Noua Irlandă, cercetă canalul, căruia îi dădu numele de Sf. Gheorghe și îl descrise, în relatarea sa, cu o grijă mult apreciată de navigatorii de pe vremea aceea. Apoi navigă de-a lungul coastei Noii Irlande până la extremitatea ei vestică. Lângă o insuliţă, pe care o numi Sandwich, Carteret făcu

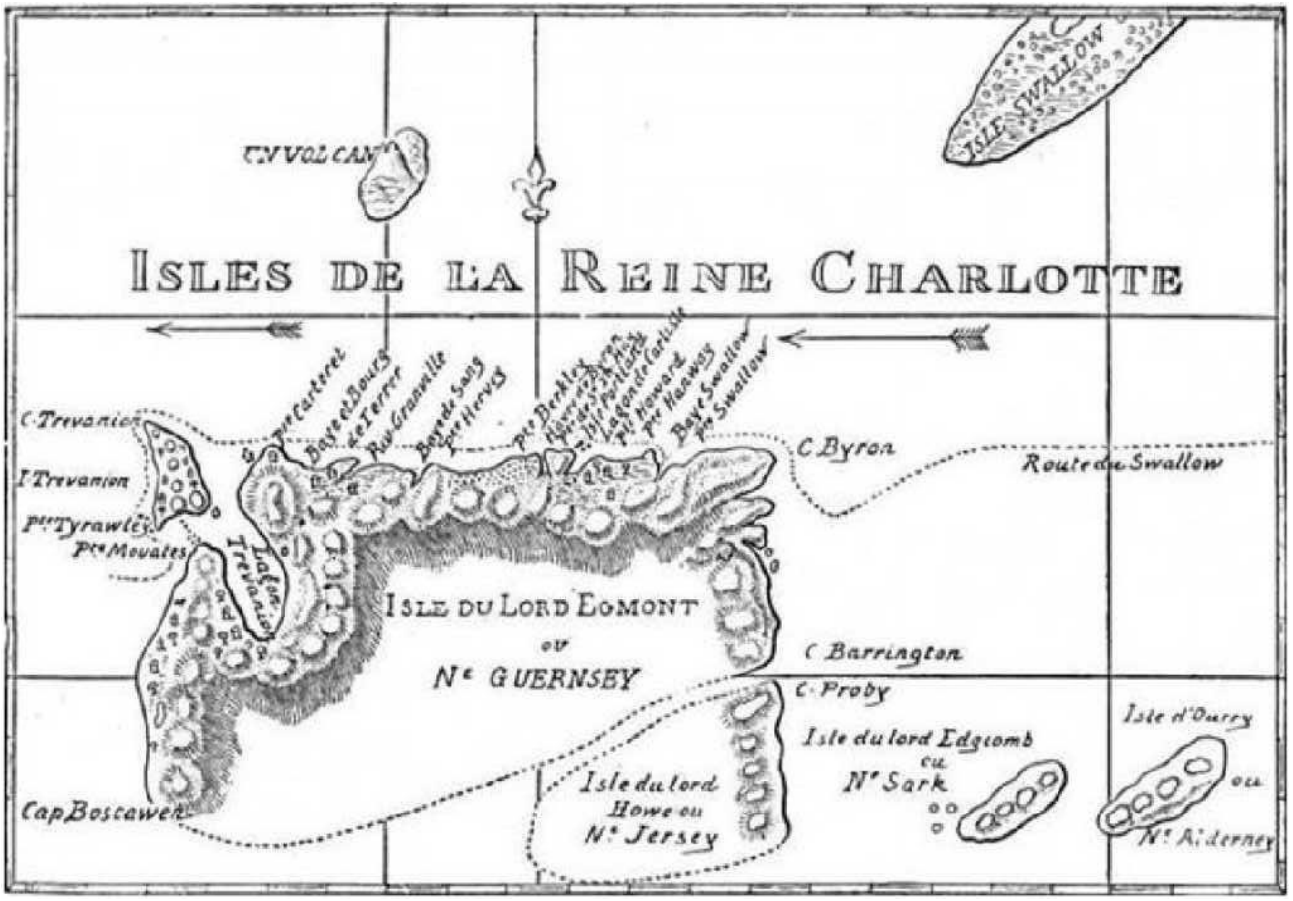

UN VOLCAN
ISLE SWALLOW
ISLES DE LA REINE CHARLOTTE
C. Trevanion
I. Trevanion
Pte Tyrawley
Pte Movates
Lagon Trevanion
Pte Carteret
Baye et Bourg de Terrer
Riv. Granville
Baye de Sang
Pte Hervey
Pte Berkley
Lagon de Carlisle
Pte Howard
Pte Hanway
Baye Swallow
Pte Swallow
C. Byron
Route du Swallow
ISLE DU LORD EGMONT
ou
Ne GUERNSEY
C. Barrington
C. Proby
Isle du lord Edgcomb
ou
Ne Sark
Isle d'Ourry
ou
Ne Alderney
Isle du lord Howe ou Ne Jersey
Cap Boscawen

câteva schimburi cu indigenii.

„Insularii aceștia, spune el, au pielea neagră și părul creţ ca al negrilor, dar n-au nasul turtit și nici buzele groase. Am socotit că sunt de același neam cu locuitorii Insulei Egmont. Ca și aceștia din urmă, ei umblă în întregime goi, dacă lăsăm la o parte cele câteva podoabe din scoici, pe care și le prind la braţe și la picioare. Au adoptat, totuși, un lucru fără de care doamnele și eleganţii noștri domni nu sunt socotiţi complet îmbrăcaţi: părul, sau mai degrabă lâna de pe cap, şi-o presară cu pudră albă, de unde reiese că moda pudratului este probabil mult mai veche și mai străveche iar folosirea ei mai răspândită decât s-ar crede… Indigenii sunt înarmaţi cu lănci și cu ciomege mari, în formă de măciuci, dar n-am văzut la ei nici arcuri și nici săgeţi.

La extremitatea sud-vestică a Noii Irlande, Carteret mai întâlni o insulă pe care o numi Noua Hanovră, apoi, curând după aceea, Arhipelagul Ducele de Portland.

Deși toată această parte din relatarea de călătorie prin ţinuturi necunoscute până atunci abundă în amănunte preţioase, Carterct, navigator mult mai zelos decât înaintașii săi Byron și Wallis, și străduindu-se să fie mult mai exact în descrierile sale, se scuză că n-a putut să adune mai multe date.

„Descrierea locului, spune el, a bogăţiilor sale naturale și a locuitorilor ar fi fost cu mult mai completă, dacă n-aș fi fost, atât de slăbit și de sleit de boală încât aproape că mă doborau sarcinile care îmi reveneau, din lipsă de ofiţeri. Deși abia eram în stare să mă târăsc, am fost nevoit să fac de cart fără întrerupere și să împart și alte munci cu secundul meu, a cărui sănătate era la fel de zdruncinată”.

Ieșind din Canalul Sf. Gheorghe, Carteret se îndreptă spre vest și descoperi mai multe insule; dar boala împiedicându-l timp de mai multe zile să se urce pe punte, nu putu să le determine poziţia exactă. Le dădu deci numele de Insulele Amiralităţii și se văzu silit să folosească, de două ori, armele de foc, ca să respingă atacurile băștinașilor. Întâlni apoi insulele Durour, Matty și Cuedes, ale căror locuitori se arătară încântaţi să primească niște bucăţi dintr-un cerc de fier. Carteret afirmă că în schimbul câtorva unelte de fier ar fi putut cumpăra toate produsele din partea locului. Deși învecinate cu Noua Guinee și cu arhipelagurile pe care tocmai le explorase, localnicii nuerau negri, ci arămii, cu păr frumos, negru și foarte lung, cu trăsături regulate și cu dinţi strălucitor de albi. De statură mijlocie, voinici și sprinteni, indigenii erau voioși, prietenoși, și se urcau fără teamă la bordul navei. Unul dintre ei îi ceru chiar lui Carteret să-l însoţească în călătorie; în ciuda a tot ce compatrioţii lui și comandantul însuși putură să-i spună, el refuză să coboare de pe „Swallow”. În faţa unei voinţe atât de neclintite, Carteret cedă, dar bietul băștinaș care primise numele de Joseph Freewill, începu să slăbească și muri în Celebes (azi Sulawesi).

În ziua de 29 octombrie englezii atinseră partea de nord-est a Insulei Mindanao. Umblând mereu după apă și după alimente proaspete, Carteret căută zadarnic golful pe care Dampier îl semnalase ca fiind plin de vânat. Ceva mai departe dădu peste un curs de apă dulce, dar purtarea dușmănoasă a localnicilor îl sili din nou să pornească în larg.

Plecând din Mindanao, comandantul navigă spre Strâmtoarea Makassar, între insulele Bomco și Celebes. La 14 noiembrie, când ieși din strâmtoare, nava înainta atât de încet, încât îi trebuiră cincisprezece zile ca să facă douăzeci și opt de leghe.

„Bolnavi, spune Carteret, sleiţi, muribunzi, văzând uscatul la care nu puteam ajunge, expuși furtunilor pe care ne era cu neputinţă să le învingem, am mai fost atacaţi și de o navă-pirat".

Piraţii, sperând să găsească echipajul englez adormit, atacară nava „Swallow" la miezul nopţii. Dar, departe de a se lăsa doborâţi de această nouă primejdie, marinarii se apărară cu atâta vitejie și iscusinţă, încât cufundară nava-pirat malaeză.

La 12 decembrie, Carteret avu mâhnirea să vadă că musonul de vest începuse. Cum „Swallow" nu mai era în stare să lupte împotriva acestui vânt și a curentului ca să ajungă la Batavia (azi Djakarta) prin vest, trebui să ia drumul Makassarului, pe atunci principala așezare olandeză din Ceicbes. Englezii ajunseră acolo după treizeci și cinci de săptămâni de la părăsirea Strâmtorii Magellan.

De-abia ancoraseră în faţa portului, când un olandez, trimis de guvernator, se urcă la bordul lui „Swallow". Aflând că nava aparţinea marinei militare engleze, omul păru foarte alarmat. De aceea, a doua zi, când Carteret îl trimise pe locotenentul Gower să ceară liberă intrare în port pentru cumpărarea alimentelor proaspete necesare echipajului grav bolnav, pentru repararea navei aflate într-o stare jalnică și pentru așteptarea schimbării direcţiei musonului, nu numai că nu i se îngădui să pună piciorul pe uscat, dar olandezii se grăbiră să-și adune trupele și să-și pregătească navele de luptă. În sfârșit, după cinci ore, răspunsul guvernatorului fu adus la bord. Era un refuz, pe cât de puţin politicos, pe atât de direct. În același timp, li se interzicea englezilor să debarce în oricare loc supus guvernului olandez.

Toate argumentele lui Carteret, care arătau neomenia unui asemenea refuz și chiar faptul că refuzul era vădit dușmănos, nu aduseră altceva decât cumpărarea unei mici cantităţi de provizii și autorizaţii de a intra într-un golfuleţ învecinat. Acolo Carteret avea să-și găsească, după câte i se spunea, un adăpost împotriva musonului, și să-și poată instala un spital pentru bolnavi; în sfârșit, acolo avea să-și poată procura alimente mai din belșug decât la Makassar de unde, altminteri, aveau să i se trimită toate lucrurile trebuincioase. Sub ameninţarea morţii prin foame și a scufundării navei, Carteret trebui să pornească spre Golfuleţul Bonthain, pe coasta sud-vestică a Insulei Celebes.

Acolo, bolnavii, instalaţi într-o casă, văzură că nu li se îngăduie să se depărteze prea mult de clădirea ce le slujea de spital. Paznicii nu-i slăbeau din ochi, iar comunicarea cu băștinașii era imposibilă; englezii nu aveau voie să cumpere decât prin mijlocirea soldaţilor olandezi, care abuzau cât puteau de situaţia lor scoţând uneori profituri de peste o mie la sută. Toate plângerile englezilor fură zadarnice; tot timpul cât dură popasul la Bonthain, echipajul de pe „Swallow" trebui să se supună unei supravegheri cum nu se putea mai umilitoare.

Încleștarea dintre Swallow și un prah malaezian

Abia la 22 mai 1768, când reîncepu musonul, putu căpitanul Carteret să părăsească Bonthain, după multe necazuri și jigniri pe care nu le putem povesti aici cu de-amănuntul, și care îi puseseră la grea încercare răbdarea.

„Celebes, spune Carteret, e cheia Insulelor Moluce (azi Maluku), sau Insulele Mirodeniilor, aflate sub dominaţia poporului care stăpânește aceste insule. Orașul Makassar e clădit pe-o limbă de pământ și e udat de un râu sau două care îl străbat sau curg prin apropiere. Priveliștea e nespus de frumoasă. Numeroasele plantaţii de cocotieri, printre care se înalţă un mare număr de locuinţe, arată cât de populată e insula… La Bonthain sunt vite frumoase, dar cu greu s-ar putea găsi destule ca să aprovizioneze o escadră. De acolo poţi procura însă orez, păsări și fructe, câte vrei; iar în păduri se găsesc din belșug porci sălbatici pe care îi poţi cumpăra ieftin, căci localnicii, care sunt mahomedani, nu-i mănâncă niciodată…"

Până la Batavia, nu se întâmplă nimic deosebit. După mai multe întârzieri, pricinuite de dorinţa Companiei olandeze de a obţine de la comandant un *satisfecit* cu privire la felul cum se purtase faţă de el guvernatorul din Makassar, și pe care Carteret refuză categoric să-l dea, englezii obţinură permisiunea de a-și repara nava.

La 15 septembrie, „Swallow", reparat de bine de rău, ridică ancora. Avea acum la bord un supliment de marinari englezi, fără de care i-ar fi fost imposibil să mai ajungă în Europa. Douăzeci și patru dintre oamenii echipajului iniţial muriseră, iar alţi douăzeci și patru se aflau într-o asemenea stare încât șapte dintre ei îşi dădură sufletul înainte de a ajunge la Cap.

După un popas în portul acesta, popas cât se poate de binevenit pentru echipaj și care se prelungi până la 6 ianuarie 1769, Carteret porni din nou în larg și întâlni, ceva mai sus de Ascension, unde se oprise în treacăt, o navă franceză. Era fregata „La Boudeuse", pe care Bougainville făcuse ocolul lumii.

La 20 martie 1769, „Swallow" arunca ancora în rada din Spithead[306], după o călătorie de treizeci și una de luni, pe cât de grea, pe atât de periculoasă.

Fusese necesară toată priceperea sa de navigator, tot sângele-rece, toată înflăcărarea lui Carteret, ca să nu piară pe o asemenea navă și ca să poată face descoperiri importante, în asemenea condiţii. Dacă gloria navigatorului e sporită de greutăţile pe care a trebuit să le înfrângă, rușinea trimiterii unei nave atât de dărăpănate cade în întregime asupra Amiralităţii Britanice, care, neţinând seama de starea jalnică în care se afla nava, a expus viaţa iscusitului navigator și a celorlalţi bravi marinari într-o călătorie atât de îndelungată.

---

[306] *Spithead* - strâmtoare în Canalul Mânecii, între coastele Insulei Marii Britanii și Insulei White, care duce în portul Portsmouth. Lungimea canalului este de 20 km, iar lărgimea 6 km.

III

Bougainville. Metamorfozele unui fiu de notar. Colonizarea Maluinelor Buenos Aires și Rio de Janeiro. Maluinele sunt redate spaniolilor. Hidrografia Strâmtorii Magellan. Fuegienii. Quatre Facardins (Insulele Tuamotu). Tahiti. Incidentele din timpul popasului. Bogăţiile naturale și moravurile locuitorilor. Insula Samoa. Insulele Espíritu Santo sau Noile Hebride. Louisiade. Insulele Anahoreţilor Noua Guinee. Butuan. Din Batavia la Saint Mato.

Pe când Wallis termina de făcut ocolul lumii, pe când Carteret îşi continua lunga și anevoioasa navigaţie în jurul globului, o expediţie franceză era armată cu scopul de a face descoperiri în Marea Sudului.

Sub vechiul regim, în care toate erau arbitrare, gradele și posturile se dădeau prin protecţie; de aceea nu e de mirare că un militar care părăsise abia de patru ani armata de uscat și gradul de colonel pentru a intra în marină cu gradul de căpitan de navă primi această importantă funcţie.

Din întâmplare, însă, datorită însușirilor proaspătului comandant, neobișnuita numire se dovedi a fi pe deplin îndreptăţită.

Louis-Antoine de Bougainville se născuse la Paris, în ziua de 13 noiembrie 1729. Fiu al unui notar, el dovedise înclinaţie pentru avocatură și devenise avocat. Dar neplăcându-i profesiunea tatălui său, tânărul se dărui pe de-a-ntregul ştiinţelor și publică un tratat de calcul integral, făcând totul în același timp ca să fie primit în armată. Din cele trei profesiuni alese și începute, Bougainville le părăsi pentru totdeauna pe primele două, o trădă întrucâtva pe cea de-a treia de dragul unei a patra, diplomaţia, și o părăsi definitiv și pe aceasta pentru a-și alege o a cincea carieră, marina. După o a șasea schimbare, Bougainville avea să moară ca senator.

Reîntors în Franţa după ce îndeplinise funcţia de secretar de ambasadă la Londra, unde fu primit membru al Societăţii regale, Bougainville plecă din Brest, în 1756, cu gradul de căpitan de dragoni, ca să-l întâlnească pe Montcalm, în Canada. Ca aghiotant al acestui general, tânărul se distinse în diferite ocazii, câştigând încrederea șefului său care-l trimise în Franţa să ceară întăriri.

Dar Franţa avea nevoie de toate forţele ei armate în Europa, unde treburile îi mergeau destul de prost. De aceea, când tânărul Bougainville îi expuse lui de

Louis Antoine de Bougainville

Choiseul[307] scopul misiunii sale, ministrul îi răspunse cu bruscheţe: „Când îţi arde casă, nu te ocupi de grajduri". La care Bougainville îi răspunse la rândul său: „Cel puţin, domnule, n-o să se poată spune că vorbiţi ca un cal".

Vorba aceasta de duh era prea inteligentă și prea mușcătoare ca să-i atragă bunăvoinţa ministrului. Din fericire însă, doamnei de Pompadour[308] îi plăceau oamenii de spirit; ea îl prezentă regelui pe Bougainville, care, dacă nu putu să obţină nimic pentru generalul său, avu iscusinţa să se facă numit colonel și cavaler al ordinului Sf. Ludovic, deși n-avea decât șapte ani de serviciu. La reîntoarcerea în Canada, tânărul ţinu cu tot dinadinsul să justifice încrederea arătată de Ludovic al XV-lea și se distinse în mai multe împrejurări. După pierderea acestei colonii, el luptă în Germania sub comanda lui Choiseul-Stainville.

Pacea din 1763 cu care se termina Războiul de șapte ani[309], îi încheie cariera militară. Viaţa de garnizoană nu putea să convină unei firi atât de active și de îndrăgostite de mișcare ca a lui Bougainville. De aceea el concepu surprinzătorul plan de a coloniza Insulele Falkland, aflate la extremitatea meridională a Americii de Sud, cu coloniști canadieni care emigraseră în Franţa ca să scape de jugul tiranic al Angliei. Entuziasmat de ideea aceasta, Bougainville se adresă unor armatori din Saint Malo care, încă de la începutul secolului, îşi trimiteau adeseori navele în Arhipelagul Falkland, numit de ei grupul Insulelor Maluine.

De îndată ce le câştigă încrederea, Bougainville începu să laude în faţa stăpânirii avantajele, altminteri cu totul îndoielnice, ale întemeierii acestei colonii, care, prin așezarea ei prielnică, putea să servească drept loc de popas navelor aflate în drum spre Marea Sudului. Sprijinit de persoane influente, tânărul obţine aprobarea cerută și izbuti să capete rangul de căpitan de navă.

Toate acestea se petreceau în 1763. Sunt puţine temeiuri să credem că ofiţerii de marină, care-și cuceriseră gradele unul câte unul, vedeau cu ochi buni o numire nejustificată cu nimic până atunci.

---

[307] *Choiseul Etienne Franqois* (1710-l785) - om de stat francez care a condus politica Franței în anii 1750-l770. In politica sa, Choiseul a acordat atenția principală luptei contra puterii coloniale a Angliei, în care scop a încheiat o alianță cu Austria și Spania. Totuși politica sa externă a suferit un eșec ducând la pierderea Canadei, Louisianiei și a coloniilor franceze din India.

[308] *Pompadour* - favorita regelui Ludovic al XV-lea al Franței. A jucat un rol important în politica internă și externă a Franței. Era vestită prin risipa ei excesivă și tiranie.

[309] Războiul de 7 ani - (1750-l763) - războiul dintre Prusia și Anglia pe de o parte, Austria, Franța, Rusia, Suedia, iar începând cu anul 1762 și Spania pe de altă parte. Cauzele principale ale Războiului de 7 ani au fost încercarea Austriei de a recuceriSilezia, care i-a fost luată de Prusia, și rivalitatea anglo-franceză în America de Nord și India.

Bougainville făcu îndată să fie construite și armate la Saint Malo, prin grija lui Duclos-Guyot, fregata „Aigle” (Vulturul), cu 20 de tunuri și corveta „Sphinx” (Sfinxul) cu 12 tunuri, pe care îmbarcă mai multe familii canadiene. Plecate din Saint Malo la 15 septembrie 1763, navele ancorară în faţa Insulei Santa Catarina, pe coasta Braziliei, la Montevideo, unde fură îmbarcaţi numeroși cai și vite cornute; Bougainville se îndreptă apoi spre Maluine și se opri într-un golf larg, care i se păru potrivit pentru planurile lui. Curând însă, îşi dădu seama că pe insulele arhipelagului nu creștea niciun pomișor măcar; ceea ce toţi navigatorii luaseră drept păduri nu prea înalte, erau de fapt întinderi de stuf. Din fericire, lemnul de foc putea fi înlocuit printr-o turbă de cea mai bună calitate. Pescuitul și vânătoarea ofereau, de asemenea, hrană suficientă.

Colonia fu, la început, formată numai din douăzeci și nouă de persoane, cărora li se clădiră colibe și o magazie pentru alimente. Totodată se făcu planul și se începu lucrarea unui fort în stare să cuprindă paisprezece tunuri. De Nerville, vărul lui Bougainville, consimţi să rămână conducător al coloniei, iar Bougainville plecă spre Franţa, la 5 aprilie. Acolo, ademeni noi coloniști și luă o mare cantitate de provizii de toate soiurile pe care le debarcă, la 5 ianuarie 1765. Apoi plecă spre Strâmtoarea Magellan să ia o încărcătură de lemne și întâlni, după cum am spus mai înainte, navele comodorului Byron, pe care le urmă până în Portul Foametei. Acolo ambarcă peste zece mii de puieţi de diferite vârste, cu intenţia de a-i transporta în Maluine; când părăsi arhipelagul, la 27 aprilie, colonia se compunea din optzeci de persoane, socotind și un număr de funcţionari plătiţi de rege. Pe la sfârșitul anului 1765, cele două nave fură trimise iar cu provizii și cu noi coloniști.

Colonia începea să se înfiripeze, când englezii veniră să se instaleze în portul Egmont, descoperit de Byron. În același timp, căpitanul Macoride încercă să pună mâna pe așezarea francezilor, pretinzând că insulele aparţineau regelui Angliei, cu toate că Byron cercetase Maluinele abia în 1755, la doi ani după ce francezii se stabiliseră acolo. La rândul ei, Spania le revendica și ea, pretinzând că sunt ţinuturi legate de America de Sud. Anglia, ca și Franţa, nu vru să tulbure pacea pentru posesiunea unui arhipelag fără mare importanţă comercială, și Bougainville se văzu nevoit să-și părăsească munca începută, cerând ca Madridul să-l despăgubească pentru cheltuielile făcute. În plus, guvernul francez îl însărcină chiar pe el să predea Maluinele comisarilor spanioli.

Încercarea aceasta absurdă de colonizare a determinat toată cariera de mai apoi a lui Bougainville, deoarece pentru a folosi într-un fel ultima navă echipată, guvernul îl însărcină să se reîntoarcă în Marea Sudului și să facă acolo descoperiri.

În primele zile ale lui noiembrie 1766, Bougainville se duse la Nantes unde secundul său, Duclos-Guyot, un marinar destoinic, îmbătrânit în grade inferioare pentru că nu era de neam nobil, supraveghea amănuntele armării fregatei „La Boudeuse” (îmbufnata), care avea douăzeci și șase de tunuri.

La 15 noiembrie, Bougainville părăsi rada portului Mindin, de la gura Loirei, cu direcţia La Plata, unde trebuia să întâlnească cele două fregate spaniole „La Esmeralda” și „La Liebre”. Dar îndată ce „La Boudeuse” ieși în larg, se stârni o

furtună îngrozitoare. Fregata, al cărei greement era nou, suferi avarii destul de serioase ca să fie nevoită să revină pentru reparaţii la Brest, unde intră în ziua de 21 noiembrie. Proba aceasta îi fusese suficientă comandantului ca să-și dea seama că „La Boudeuse" nu prea era potrivită pentru ceea ce se aștepta de la ea. Bougainville puse deci să se micșoreze înălţimea catargelor și schimbă tunurile cu altele mai ușoare; dar, cu toate aceste modificări, „La Boudeuse" tot nu era potrivită pentru a naviga prin vijeliile și furtunile care bântuiau la Capul Horn (Hoorn). Totuși, fiindcă îşi fixase întâlnire cu spaniolii, Bougainville trebui să pornească din nou în larg. Statul-major al fregatei se compunea din unsprezece ofiţeri. Echipajul cuprindea două sute trei marinari, muși și oameni de serviciu.

Până la La Plata, marea fu destul de liniștită ca să-i îngăduie lui Bougainville să facă unele observaţii asupra curenţilor, cauze frecvente ale erorilor săvârșite de navigatori în calculele lor.

La 31 ianuarie, „La Boudeuse" ancora în Golful Montevideo, unde așteptau de o lună cele două fregate spaniole. Șederea lui Bougainville în acest port, și curând după aceea la Buenos Aires, unde trebuia să se înţeleagă cu guvernatorul în privinţa misiunii sale, îi dădu putinţa să culeagă asupra orașului și moravurilor locuitorilor săi informaţii destul de neobișnuite ca să le trecem sub tăcere. Buenos Aires i se păru prea mare pentru numărul locuitorilor, care nu depășeau 20.000. Mărimea orașului se datora faptului că toate casele aveau doar un singur etaj și câte o curte și o grădină spaţioasă. Buenos Aires nu are nici port și nici măcar dig. De aceea navele sunt nevoite să-și descarce încărcătura în niște luntre care intră apoi într-un râuleţ, unde vin carele să ia baloturile pentru oraș.

Ceea ce face însă ca Buenos Aires să aibă un caracter aparte e marele număr al comunităţilor religioase aflate acolo.

„Tot anul e plin de hramurile sfinţilor sărbătoriţi prin procesiuni și focuri de artificii, spune Bougainville… Ceremoniile religioase ţin locul spectacolelor… Iezuiţii ofereau pentru cucernicia femeilor un mijloc de pocăinţă mai aspru decât cele de mai înainte. Lângă mănăstire, aveau o casă numită *casa de /os exercicios de las mujeres,* cu alte cuvinte casa de exerciţii religioase ale femeilor. Femeile și fetele veneau acolo, fără consimţământul soţilor sau al părinţilor, să se cureţe de păcate printr-o pustnicie de douăsprezece zile, timp în care erau găzduite și hrănite pe socoteala iezuiţilor. În sanctuarul acela nu pătrundea niciun bărbat, dacă nu purta veșmântul sfântului Ignaţiu; nici slugile, chiar cele de sex feminin, nu-şi puteau însoţi stăpânele. Exerciţiile practicate erau meditaţia, rugăciunea, catehismele, spovedania și chinuirea trupului. Pe zidurile capelei ni s-au arătat urmele sângelui pe care, după cum ni s-a spus, îl făceau să ţâșnească bicele cu care pocăinţa înarma mâinile acestor magdalene".

Împrejurimile orașului erau bine cultivate și înfrumuseţate prin numeroase locuinţe de ţară numite *quintas.* Dar la numai două-trei leghe depărtare de Buenos Aires nu găseai decât câmpii nesfârșite, fără vreo ridicătură, lăsate pe seama taurilor și a cailor care sunt aproape singurii lor locuitori. Animalele acestea erau atât de numeroase, spune Bougainville. „Încât călătorii, când flămânzesc, ucid un

bou, iau din el cât pot mânca, și apoi aruncă restul, care devine prada câinilor sălbatici".

Spaniolii nu izbutiseră încă să-i supună pe indienii de pe cele două maluri ale fluviului La Plata și care erau numiţi *în di os bravos.*

„Aceștia sunt de statură mijlocie, foarte urâţi și aproape toţi au râie. Pielea le e oacheșă, iar grăsimea cu care se ung într-una îi face să pară și mai negricioși. Nu au alte veșminte, în afara unei mantii largi din piele de capră sălbatică, care li se coboară până la călcâie și în care se înfășoară… Indienii aceștia îşi petrec viaţa călări, cel puţin pe lângă așezările spaniole. Uneori vin cu femeile lor să cumpere rachiu și beau până înţepenesc…"

Cât despre comerţ, nu era deloc înfloritor, de când se interzisese trecerea pe uncat, în Perú și în Chile, a mărfurilor Europei. Totuși, Bougainville mai văzu ieșind din Buenos Aires o corabie cu mărfuri de un milion de piaștri. „Iar dacă toţi localnicii, adaugă el, și-ar putea desface pieile de vite în Europa, numai negoţul acesta ar fi de ajuns ca să-i îmbogăţească".

Adăpostul la Montevideo e sigur, deși câteodată, bat pe acolo *pamperos,* niște vârtejuri dinspre sud-vest însoţite de furtuni groaznice. Orașul nu are nimic interesant în el. Împrejurimile îi sunt atât de necultivate încât faina, pesmeţii și celelalte lucruri necesare navelor trebuie aduse de la Buenos Aires. Totuși, se găsesc din belșug fineţe ca: smochinele, piersicile, merele etc. Și carne de vită la fel de multă ca în tot restul ţării.

Datele acestea, vechi de o sută de ani, e interesant să le punem alături de cele ale călătorilor contemporani, și mai ales ale lui Emile Daireaux, în cartea sa despre La Plata. În multe privinţe, tabloul este întocmai; dar e sigur că unele activităţi, ca de pildă învăţământul, despre care Bougainville n-a pomenit pentru că nu exista, au făcut progrese imense.

Când alimentele, proviziile de apă și de vite fură îmbarcate, cele trei nave îşi ridicară pânzele, la 28 februarie 1767, pornind spre Insulele Maluine. Drumul n-a fost prea liniștit. Vânturi schimbătoare, o furtună și o mare dezlănţuită îi pricinuiră câteva stricăciuni navei „La Boudeuse". La 23 martie, ea ancora în Golful Francez, unde o ajunseră din urmă, a doua zi, cele două nave spaniole greu încercate de furtună.

La 1 aprilie avu loc predarea solemnă a coloniei în stăpânirea spaniolilor. Puţini dintre francezi folosiră îngăduinţa dată de rege de a rămâne în Maluine; aproape toţi preferară să se îmbarce pe fregatele spaniole gata de plecare spre Montevideo. Cât despre Bougainville, el era nevoit să aștepte sosirea navei de transport „Étoile" (Steaua), care trebuia să-i aducă provizii și să-l însoţească în călătoria în jurul lumii.

Dar lunile martie, aprilie și mai trecură fără ca „Étoile" să se ivească, iar ca să traverseze Oceanul Pacific numai cu alimentele pentru șase luni aflate la bordul lui „La Boudeuse" ar fi fost cu neputinţă. De aceea Bougainville se hotărî să plece în ziua de 2 iunie la Rio de Janeiro, unde îi dăduse întâlnire lui De la Giraudais, comandantul navei „Étoile", în cazul când cine știe ce împrejurări neprevăzute l-ar fi împiedicat să se îndrepte spre Maluine.

Călătoria avu loc pe un timp atât de prielnic, încât lui Bougainville îi trebuiră doar optsprezece zile ca să ajungă în colonia portugheză. „Étoile", care îl aștepta acolo de patru zile, părăsise Franţa mai târziu decât se aștepta și trebuise să se adăpostească de furtună la Montevideo, de unde pornise spre Rio, potrivit instrucţiunilor.

Primiţi cu multă ospitalitate de contele D'Acunha, viceregele Braziliei, francezii putură să vadă la operă comediile lui Metastasio[310] jucate de o trupă de mulatri, și să audă capodoperele marilor maeștri italieni, executate de o orchestră proastă, dirijată de un popă cocoșat, îmbrăcat în sutană.

Dar bunăvoinţa contelui D'Acunha nu dură mult. Bougainville care cumpărase cu permisiunea regelui o corabie cu două catarge se pomeni că i se refuză livrarea navei fără niciun fel de motiv. De asemenea, i se interzise să ia din șantierul regal lemnele necesare, pentru care și încheiase târgul; în sfârșit, atât el cât și ceilalţi ofiţeri francezi nu mai aveau voie să locuiască într-o casă de lângă oraș pe care un particular le-o pusese la dispoziţie pe timpul cât „La Boudeuse" avea să rămână în port. Ca să evite cearta. Bougainville făcu în grabă pregătirile de plecare.

Înainte de a părăsi capitala Braziliei, comandantul francez dă câteva amănunte despre frumuseţea portului și despre pitorescul împrejurimilor și termină printr-o foarte curioasă digresiune asupra bogăţiilor nemaipomenite ale ţării, cărora portul le servește drept antrepozit.

„Minele numite «generale», spune el, sunt foarte aproape de oraș, la o distanţă de aproape șaptezeci și cinci de leghe. Ele îi aduc regelui, anual, pentru cincimea la care are dreptul, cel puţin o sută douăsprezece arobes de aur; în 1762, i-au adus 119 arobes. Sub denumirea de mine «generale» sunt cuprinse minele din *Rio das Mortes, Sabara* și *Sero-Frio.* Aceasta din urmă, în afară de aurul extras din ea, mai furnizează și toate diamantele care provin din Brazilia. Toate pietrele preţioase, în afară de diamante, nu sunt socotite contrabandă; ele aparţin antreprenorilor care sunt obligaţi să dea socoteală exactă numai de diamantele găsite și să le depună în mâna intendentului numit de rege în acest scop. Intendentul le pune imediat într-o casetă ferecată și încuiată cu trei lacăte. Cheia unui lacăt o ţine el, cheia altui lacăt o ţine viceregele, iar alta o păstrează Provedor de l'Hacienda

Reale (administratorul domeniului regal). Lădiţa e încuiată într-o altă casetă care poartă sigiliile celor trei persoane menţionate mai sus și care conţine și cheile lacătelor primei casete. Viceregele n-are dreptul să controleze conţinutul; ci doar depune totul într-o a treia casetă, pe care o trimite la Lisabona, după ce i-a pecetluit broasca"[311].

Cu toate aceste măsuri și în ciuda asprimii cu care erau pedepsiţi hoţii de diamante, se făcea o contrabandă fără frâu. Dar aceasta nu era singura sursă de venituri și Bougainville calculează că, dacă lăsăm la o parte întreţinerea trupelor,

---

[310] *Metastasio* - pseudonimul dramaturgului și poetului italian Tropassi (1690-l782).

[311] Vezi și L. A. De Bougainville, Călătorie în jurul lumii, Editura Științifică, București, 1961.

leafa funcţionarilor civili și toate cheltuielile de administraţie, venitul scos din Brazilia de către regele Portugaliei depășea zece milioane de livre.

Între Rio și Montevideo nu se petrecu nimic deosebit; dar pe La Plata, în timpul unei vijelii, „Étoile" fu izbită de o navă spaniolă care-i rupse bompresul[312]. Avariile și violenţa ciocnirii care lărgise spărtura navei îl siliră pe Bougainville să se îndrepte spre Encenada da Baragan, unde era mai ușor de făcut reparaţiile necesare decât la Montevideo. Așadar, Bougainville nu putu să pornească mai departe decât la 14 noiembrie. Treisprezece zile mai târziu, cele două nave se aflau în faţa Capului Fecioarelor, la intrarea în Strâmtoarea Magellan, în care pătrunseră imediat. Navele trecură destul de bine prin strâmtoare și ancorară în Golful Boucault, unde câţiva ofiţeri și marinari debarcară la uscat.

Curând, francezii făcură cunoștinţă cu patagonezii și schimbară câteva mărunţișuri, preţioase pentru aceștia din urmă; patagonezii le dădură piei de vigonii[313] și de guanaco. Băștinașii erau înalţi, dar niciunul dintre ei nu atingea doi metri.

„Ceea ce mi s-a părut extraordinar la ei, spune Bougainville, sunt umerii foarte lăţi, mărimea capului și grosimea membrelor. Patagonezii aceștia sunt robuști și bine hrăniţi, au mușchii încordaţi și rezistenţi, cu alte cuvinte au înfăţișarea omului care, trăind în mijlocul naturii și hrănindu-se zdravăn, s-a dezvoltat cât se poate mai bine".

De la primul până la al doilea canal, prin care navele trecură la fel de lesne, să tot fie șase sau șapte leghe. Canalul acesta nu are decât o leghe și jumătate lărgime și patru lungime. Aici, navele întâlniră insulele Sf. Bartolomeu[314] și Sf. Elisabeta. Francezii debarcară pe ultima dintre ele, dar nu găsiră nici lemne, nici apă. Insula era cu totul stearpă.

Începând de aici, coasta americană a strâmtorii e plină de copaci. Dacă primii pași mai grei fuseseră tăcuţi cu bine, de acum înainte Bougainville avea să-şi pună răbdarea la grea încercare. Într-adevăr, particularitatea acestui climat constă în faptul că variaţiile atmosferice se succed cu atâta repeziciune încât e cu neputinţă să le prevezi bruștele și periculoasele schimbări. Din aceeași pricină, se produc avarii pe care e imposibil să le previi și care întârzie navigaţia navelor sau chiar de forţează să caute pe coastă vreun adăpost pentru reparaţii.

Golful Duclos-Guyot e cât se poate de bun pentru ancorat; n-are stânci sub apă

---

[312] *Bompres* - arbore înclinat sau aproape orizontal, situat în prova corabiei; servește pentru îmbunătățirea calităților manevriere ale navei.

[313] *Vigonie* - un mic animal sălbatic din genul lamelor; înălțimea 70-90 cm, lungimea 80 - 90 cm, greutatea circa 30-35 kg. Trăiește în cirezi mici, pe podișurile muntoase ale Anzilor. Din cauza vânatului sălbatic este pe cale de dispariție.

[314] *Bartolomeu* - insule în Strâmtoarea Magellan la vest de Țara de Foc.

iar adâncimea apei e de zece – doisprezece metri. Bougainville se opri acolo ca să umple câteva butoaie cu apă și să facă rost de carne proaspătă; aici găsi însă puţine sălbăticiuni. Navele trecură apoi Capul Sf. Ana, unde, în 1581, comandantul spaniol Sarmiento a întemeiat colonia Villa Felipe. În prima parte a lucrării am povestit groaznica nenorocire care i-a adus portului acestuia denumirea de Portul Foametei (Puerto Hambre).

Francezii cercetară apoi mai multe golfuri, capuri și locuri bune de ancorat, unde făcură popas, ca de pildă Golful Bougainville, unde „Étoile" fu reparată, portul Beaubassin, Golful de la Cormorandiere, pe coasta Ţării de Foc, Capul Forward, care formează punctul cel mai sudic al Patagoniei, Golful Cascadei, în Ţara de Foc, unde se ancorează sigur și lesne, la care se adaugă uşurinţa de a lua apă de băut și de a face provizii de lemne, ceea ce îl face să fie un port ideal. Porturile acestea descoperite de Bougainville sunt preţioase prin faptul că îngăduie să găsești drumul cel bun ca să treci Capul Forward, unul din punctele cele mai temute de marinari din pricina vânturilor puternice și potrivnice întâlnite de obicei acolo.

Anul 1768 fu început în Golful Fortesque, în fundul căruia se deschide portul Galant. O vreme deosebit de urâtă, despre care nici cea mai rea iarnă pariziană n-ar fi în stare să dea o idee, reţinu acolo, timp de trei săptămâni, expediţia franceză. Fregatele fură vizitate de o ceată de fuegieni, locuitori ai Patagoniei, care se urcară la bord.

„I-am pus să cânte, spune relatarea, să joace, să asculte instrumente, și mai ales să mănânce, sarcină de care s-au achitat cu mare poftă. Totul li se părea bun: pâinea, carnea sărată, seul, înfulecau tot ce le dădeai… Nu părură deloc miraţi nici la vederea navelor, nici la vederea feluritelor obiecte pe care le arătam; tară doar și poate că, pentru a te minuna de un lucru, trebuie să ai câteva idei elementare despre el. Oamenii aceștia primitivi priveau capodoperele iscusinţei și muncii omenești cum ar fi privit legile și fenomenele naturii; băștinașii aceștia sunt mărunţi, slabi, duhnesc îngrozitor și umblă aproape goi, căci n-au alt veșmânt în afara unor piei păcătoase de lupi-demare, prea mici ca să-i acopere… Ei locuiesc de-a valma, bărbaţi, femei și copii în colibe în mijlocul cărora aprind focul. Se hrănesc mai ales cu scoici; totuși, au câini și laţuri făcute din păr de balenă… Altminteri, par destul de cumsecade, dar sunt atât de slabi, încât nu-ţi vine să te superi pe ei. Din câţi sălbatici am văzut în viaţa mea, fuegienii trăiesc în cea mai mare mizerie".

În timpul popasului acestuia, avu loc o întâmplare jalnică. Unui copil de vreo doisprezece ani, venit la bord, i se dădură bucăţele de sticlă și cioburi de oglindă, fără să se prevadă ce va face cu ele. Indigenii aceștia obișnuiesc, după cât se pare, să vâre în gură bucăţi de cretă, ca talisman. Băiatul voise să facă același lucru cu sticla; când francezii debarcară, îl găsiră cuprins de vărsături violente și scuipând sânge; gâtlejul și gingiile îi erau tăiate și însângerate. Cu toate descântecele și frecţiile turbate ale unui vrăjitor, sau poate din cauza masajului acestuia prea energic, copilul suferea cumplit și curând îşi dădu sufletul. Moartea lui a fost pentru fucgicni semnalul unei plecăriprecipitate. Bieţii oameni se temeau fără îndoială să nu le fi făcut francezii vreo vrajă din pricina căreia să moară toţi, așa cum murise

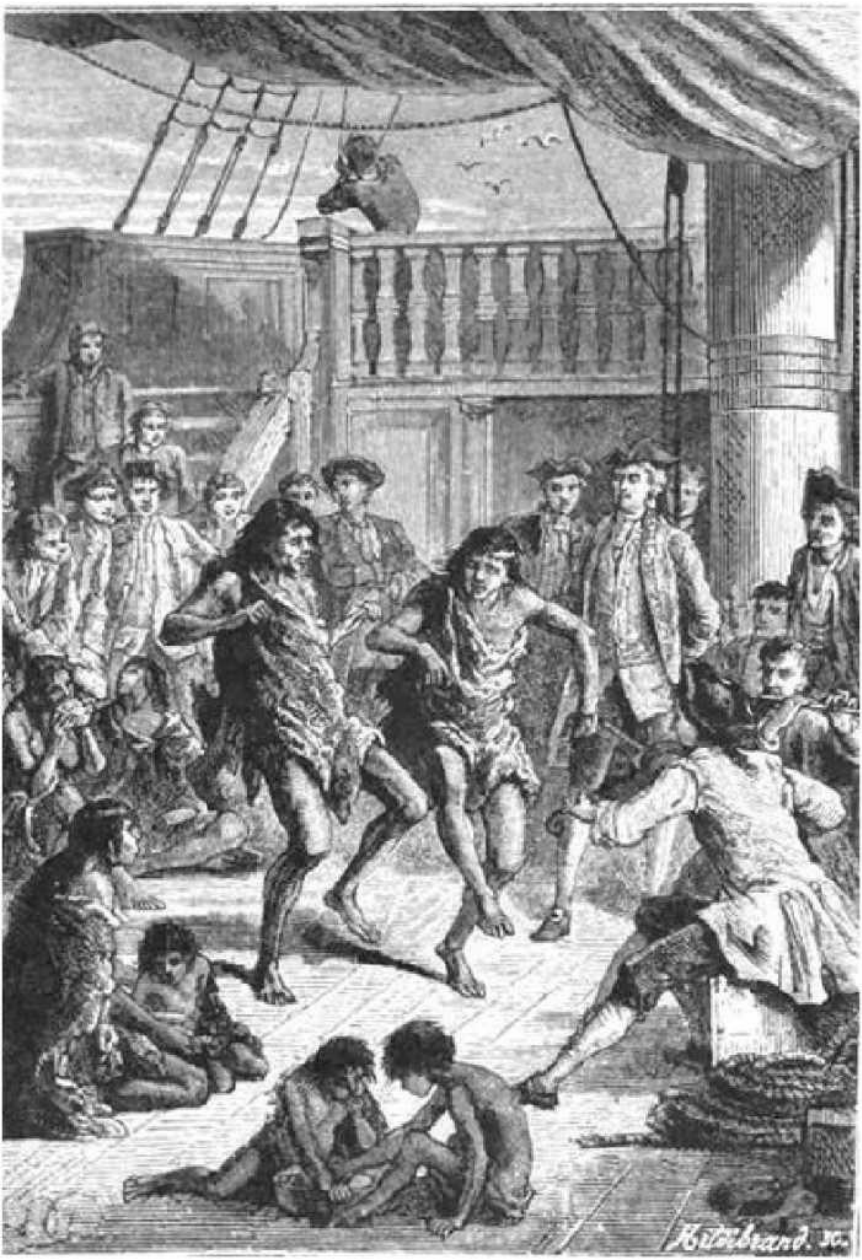

„I-am pus să cânte”.

copilul.

La 16 ianuarie, pe când încerca să ancoreze în faţa Insulei Rupert, „La Boudeuse" fu dusă de curent la circa o sută de metri de ţărm. Ancora, care fusese lăsată imediat, se rupse și cum dinspre uscat nu adia nicio boare de vânt, corabia eșuă. „La Boudeuse" fu dusă imediat la adăpost, în portul Galant. Era și timpul, căci a doua zi se dezlănţui un uragan înspăimântător.

„După ce ne-au bătut, timp de douăzeci și șase de zile, în portul Galant, vânturi mereu neprielnice și potrivnice, treizeci și șase de ore de vânt bun, așa cum nici n-am fi îndrăznit să sperăm, au fost de ajuns să ne ducă în Marea Pacificului, fapt pe care-l socot unic într-o navigaţie tară escală din portul Galant, până la ieșirea din strâmtoare. Lungimea întreagă a strâmtorii, de la Capul Fecioarelor până la Capul Pilar, o preţuiesc cam la o sută paisprezece leghe. Ca să o străbatem, ne-au trebuit cincizeci și două de zile… în ciuda greutăţilor încercate la trecerea Strâmtorii Magellan (și aici Bougainville e absolut de acord cu Byron) aș sfătui pe oricine ca, din septembrie până la sfârșitul lui martie, să prefere calea aceasta în locul celei ce trece pe la Capul Horn. În celelalte luni ale anului, aș înclina mai curând să trec prin marea liberă. Vântul potrivnic și marea agitată nu reprezintă pericole și e mai bine să nu riști navigând orbește printre două ţărmuri. Fără îndoială că ai să zăbovești câtăva vreme dacă navighezi prin strâmtoare, dar zăbava aceasta îşi are foloasele ei. Acolo găsești apă câtă vrei, și lemne, și scoici, ba câteodată chiar pești foarte buni, și sunt sigur că scorbutul pricinuiește mai multe necazuri unui echipaj care ajunge în Oceanul Pacific trecând pe la Capul Horn decât unuia care trece prin Strâmtoarea Magellan. Când am ieșit din ea, nu aveam niciun bolnav la bord".

Părerea aceasta a lui Bougainville a fost mereu contrazisă, până în ultima vreme, iar drumul pe care el la recomandat cu atâta căldură a rămas cu totul părăsit de navigatori. Și e cu atât mai părăsit astăzi, când puterea aburului a transformat cu desăvârșire marina și a schimbat cu desăvârșire condiţiile de navigaţie.

De îndată ce pătrunse în Marea Sudului, Bougainville, spre marea sa surprindere, întâlni vântul de sud. De aceea trebui să renunţe la vizita pe care hotărâse s-o facă în Insula Juan Femández.

Cu comandantul navei „Étoile", De la Giraudais, se înţelesese ca, pentru a cerceta un spaţiu cât mai întins al Oceanului, cele două nave să se ţină la atâta distanţă una de alta cât va fi necesar ca să nu se piardă din ochi, iar în fiecare seară, nava de transport să se apropie la o jumătate de leghe de fregată, în așa fel, încât dacă „La Boudeuse" ar da de vreun pericol. „Étoile" să-l poată ușor evita.

Bougainville căută câtăva vreme Insula Paștelui, fără s-o găsească. La 22 februarie, întâlni patru insuliţe cărora le dădu numele de Quatre Facardins (Patru Facardine), o îngrămădire de insuliţe madreporice, joase și înecate, pe care toţi navigatorii intraţi în Oceanul Pacific, fie prin Strâmtoarea Magellan, fie pe la Capul Horn, parcă se înţelegeau între ei să le întâlnească. Ceva mai departe fu descoperită o insulă fertilă, locuită de băștinași primitivi complet goi și înarmaţi cu suliţe lungi pe care le săltau în semn de amenințare; Bougainville îi dădu numele de Insula Lăncierilor.

Insula Lăncierilor

Nu vom mai repeta ceea ce am mai avut prilejul să spunem de nenumărate ori despre natura acestor insule, despre greutatea de a debarca pe ele și despre primitivii lor locuitori. Aceeași insulă, a Lăncierilor, a fost numită de Cookthrum-Cap; iar Insula Harpei, pe care Bougainville a întâlnit-o în ziua de 24, Cook a numit-o Insula Bow.

Știind că Roggeveen fusese la un pas de pieire când vizitase aceste meleaguri, și gândindu-se că interesul explorării lor nu preţuia cât primejdiile care s-ar fi putut ivi, Bougainville porni spre sud și pierdu curând din vedere imensul arhipelag care se întinde pe o lungime de cinci sute de leghe și cuprinde nu mai puţin de șaizeci de insule sau grupuri de insule.

La 2 aprilie, Bougainville văzu un munte înalt și povârnit, căruia îi dădu numele de piscul „La Boudeuse". Era Insula Maitea, pe care Queiroz o numise La Dezana. La 4 aprilie, în zorii zilei, navele se aflau lângă Tahiti, o insulă lungă formată din două peninsule reunite de o limbă de pământ care nu e mai largă de o milă.

Peste o sută de pirogi cu flotoare de stabilitate [315] se iviră de îndată și înconjurară cele două nave; pirogile erau încărcate cu nuci-de-cocos și cu o mulţime de fructe din cele mai gustoase, pe care francezii le căpătară lesne dând în schimbul lor tot felul de nimicuri. La venirea nopţii, ţărmul fu iluminat de mii de focuri, cărora li se răspunse de la bord prin aruncarea câtorva artificii.

„Coasta insulei, ridicată în formă de amfiteatru, spune Bougainville, ne oferea cea mai surâzătoare priveliște. Deși munţii de pe insulă sunt foarte înalţi, stânca nu-și arată nicăieri stearpa ei goliciune; totul e acoperit de păduri. Abia ne-a venit să ne credem ochilor când am descoperit un pisc acoperit de copaci până pe creștetul lui singuratic, înalt până la nivelul munţilor, înăuntrul părţii sudice a insulei; piscul nu părea să aibă mai mult de șaizeci de metri diametru și vârful i se subţia din ce în ce; de departe, L-ai fi luat drept o piramidă imensă, pe care mâna unui decorator priceput ar fi împodobit-o cu ghirlande de frunze. Terenurile mai puţin ridicate sunt brăzdate de livezi și de dumbrăvi; cât vezi cu ochii, de-a lungul coastei, pe malul mării, la poalele ţinutului mai înalt, se întinde o fâșie de pământ joasă și netedă, acoperită de plantaţii. Acolo, printre bananieri, cocotieri și alţi arbori încărcaţi cu fructe, am zărit locuinţele băștinașilor".

Întreaga zi care urmă fu petrecută numai în schimburi. În afară de fructe, indigenii mai ofereau găini, porumbei, unelte pentru pescuit sau pentru alte îndeletniciri, ţesături, cochilii, și cereau în schimb cuie și cercei.

În dimineaţa zilei de 6 aprilie, după trei zile de navigaţie în volte pe lângă coastă,

---

[315] Pirogile cu flotor de stabilitate sau balansier - luntrele lungi, înguste, cioplite în trunchiul unui singur copac - ale polinezienilor. Balansierele constau dintr-o piesă de lemn aproape tot atât de lungă cât și piroga, fixată de ca în poziție paralelă cu ajutorul unor traverse.

cu scopul de a o cerceta și de a descoperi o radă, Bougainville hotărî să ancoreze în golful pe care îl văzuse în ziua sosirii.

„Atâtea pirogi se îmbulzeau în jurul nostru, spune el, încât cu greu am izbutit să ancorăm, în mijlocul mulţimii și al zarvei. Se îmbulzeau strigând *tayo!* ceea ce înseamnă „prieten" și ne dădeau mii de dovezi de prietenie…Pirogile erau pline de femei, cu nimic mai prejos, în ceea ce privește frumuseţea chipurilor, de majoritatea europenilor și care, în privinţa frumuseţii trupului, s-ar fi putut lua la întrecere cu oricare dintre ele, și ar fi câştigat".

În ciuda ordinelor date, bucătarul lui Bougainville izbutise să fugă și să ajungă la mal. Dar abia pusese piciorul pe uscat, când se pomeni înconjurat de o mulţime imensă, care îl dezbrăcă până la piele ca să-i privească toate părţile trupului. Bucătarul nu știa ce au de gând să-i facă și se socotea pierdut, când indigenii îi dădură hainele înapoi și-l aduseră la bord mai mult mort decât viu. Bougainville voi să-l pedepsească; dar bietul om îi mărturisi că oricât l-ar ameninţa tot n-o să treacă prin spaima pe care o încercase mai adineauri pe uscat.

De îndată ce fregata fu ancorată, Bougainville debarcă la uscat cu câţiva ofiţeri, ca să facă o recunoaştere a locului de unde se putea lua apă. Imediat în jurul lor se strânse o mulţime imensă care îi privea cu cea mai vie curiozitate și striga: *Tayo! tayo!* Un băștinaș îi primi în locuinţa lui și le oferi fructe, pește fript și apă. Ajungând din nou pe plajă, francezii fură opriţi de un insular frumos la chip, care, culcat sub un arbore, îi pofti să împartă cu el iarba pe care se odihnea.

„Am primit, spune Bougainvilile. Atunci omul se plecă spre noi și, cu duioșie, în acordurile unui flaut în care un alt tahitian sufla cu nasul, necântă domol un cântec, fără îndoială plin de gingășie; încântătoare scenă, demnă de penelul lui Boucher[316]. Patru insulari veniră plini de încredere să cineze și să se culce la bord. I-am făcut să asculte flautul, basul, vioara, și le-am aprins un foc de artificii. Spectacolul acesta le-a pricinuit o uimire amestecată cu spaimă".

Înainte de a merge mai departe și de a reproduce alte extrase din povestirea lui Bougainville, credem nimerit să-l prevenim pe cititor să nu dea deplină crezare tablourilor acestora demne de a figura printre bucolice. Imaginaţia fertilă a povestitorului vrea să înfrumuseţeze totul. Scenele încântătoare pe care le are în faţa ochilor, natura atât de pitorească, nu-i sunt de ajuns, și crezând că adaugă noi frumuseţi tabloului, de fapt el nu face decât să-l schimbe. Munca aceasta, povestitorul o îndeplinește cu bună-credinţă, aproape inconștient. Dar nu-i mai puţin adevărat că trebuie să-i primim toate scrierile cu extremă rezervă. Despre

---

[316] *Boucher Franqois* (1700-1770) - pictor și gravor francez, cunoscut prin peisajele și pânzele sale idealizate pe teme de mitologie antică, executate cu mare artă, dar într-o manieră convențională și dulceagă. Boucher este considerat un reprezentant remarcabil al stilului rococo în pictura franceză.

tendinţa aceasta, generală în epoca dată, găsim un exemplu destul de curios în povestirea celei de-a doua călătorii a lui Cook. Pictorul atașat pe lângă expediţie, Hodges, vrând să ne înfăţișeze debarcarea englezilor pe Insula Middelburg, ne pictează niște personaje care nu seamănă nici cât negru sub unghie cu niște locuitori ai Oceaniei și care, în togile lor, ar putea fi luaţi mai degrabă drept contemporani ai lui Caesar sau ai lui Augustus. Și totuși, Hodges avea originalele în faţa ochilor și nimic nu i-ar fi fost mai ușor decât să reproducă exact o scenă al cărei martor era! Cât de bine știm astăzi să respectăm adevărul! Astăzi nu veţi găsi nicio broderie, nicio înfrumuseţare în relatările călătorilor. Și dacă ele nu sunt uneori decât niște procese-verbale cam seci, care nu prea plac cititorului de rând, în schimb savantul găsește întotdeauna în cuprinsul lor elementele unui studiu serios, baza unei munci utile pentru mersul înainte al ştiinţei.

Acestea fiind zise, să-l urmăm mai departe pe povestitor.

Pe malurile râuleţului care se vărsa în fundul golfului, Bougainville îşi instală bolnavii și butoaiele cu apă, împreună cu o gardă pentru apărare. Măsurile acestea treziră însă susceptibilitatea și neîncrederea indigenilor, care le îngăduiau cu dragă inimă străinilor să debarce și să se plimbe prin insula lor în timpul zilei, dar cu condiţia să-i vadă culcându-se la bord. Bougainville stărui și, până la urmă, trebui să-și fixeze durata șederii în Tahiti.

Din momentul acela, se restabili buna înţelegere. Pentru adăpostirea scorbuticilor, în număr de treizeci și patru, și a gărzii lor, care se compunea din treizeci de oameni, băștinașii destinară un soi de hambar uriaș.Hambarul fu închis cu grijă din toate părţile, lăsându-li-se doar o ieșire în faţa căreia indigenii aduceau cu grămada obiectele pe care voiau să le schimbe. Singura neplăcere a francezilor era faptul că trebuiau să nu părăsească o clipă din ochi lucrurile debarcate, căci „nu există în toatăEurop a oameni mai șireţi decât aceștia”. După un obicei lăudabil, care începea să se generalizeze, Bougainville îi dărui căpeteniei ţinutului o pereche de curcani și de raţe, masculi și femele, apoi desţeleni o fâșie de teren unde semăna grâu, orz, ovăz, orez, porumb, ceapă etc.

În ziua de 10 aprilie, un băștinaș fu ucis cu o armă de foc, fără ca Bougainville, cu toate cercetările făcute, să poată afla cine săvârșise această crimă îngrozitoare. Băștinașii crezură, fără îndoială, că vina era a compatriotului lor, căci continuară schimburile de produse, cu obișnuita lor încredere. Între timp, comandantul îşi dădu seama că rada nu era bine adăpostită împotriva vânturilor; în plus, fundul era acoperit de corali.

În ziua de 12, „La Boudeuse”, căreia coralii îi tăiară parâma ancorei, pricinui mari stricăciuni navei „Étoile”, spre care fusese târâtă de vânt. Pe când oamenii rămași la bord erau ocupaţi cu dresul stricăciunilor, iar o barcă fusese trimisă în căutarea unei noi treceri care să le îngăduie navelor ieșirea pe orice fel de vânt, Bougainville află că trei indigeni fuseseră uciși sau răniţi în colibele lor cu lovituri de baionetă și că, dându-se alarma, toţi indigenii fugiseră în interiorul insulei.

În ciuda primejdiilor care puteau ameninţa navele, comandantul debarcă imediat la uscat și îi puse în fiare pe autorii bănuiţi ai unei crime care ar fi putut ridica

întreaga populaţie împotriva francezilor. Graţie măsurii acesteia aspre și imediate, indigenii se liniștiră, iar noaptea se scurse fără noi incidente.

De altfel, nu acestea erau lucrurile care îl neliniștеau cel mai mult pe Bougainville. În timpul unei furtuni puternice, cu vânt, talazuri și tunete, cele două nave s-ar fi lovit de stânci, dacă n-ar fi bătut tocmai atunci un vânt de la uscat. Parâmele ancorelor se rupseseră iar navele fuseseră cât pe-aci să se ciocnească de stâncile de sub apă, care le-ar fi distrus. Din fericire, „Étoile" putu să iasă în larg, iar „La Boudeuse" izbuti curând să facă același lucru, lăsând în rada neospitalieră șase ancore, care, mai târziu, în decursul călătoriei, i-ar fi fost de mare folos.

Imediat ce îşi dădură seama că francezii se pregătesc de plecare, insularii veniră în mare număr să le aducă toate soiurile de alimente proaspete. În același timp, un băștinaș, numit Aouturu, ceru și obţinu până la urmă permisiunea de a-l însoţi pe Bougainville în călătoria lui. Ajuns în Europa, Aouturu stătu unsprezece luni la Paris, unde găsi, în societatea cea mai aleasă, o primire deosebit de prietenoasă și de binevoitoare. În 1770, când vru să se reîntoarcă în patrie, guvernul folosi o ocazie ca să-l treacă în Ile de France. De acolo, trebuia să pornească spre Tahiti de îndată ce i-ar fi permis vremea; dar Aouturu muri în insula aceasta, fără să poată transporta în patrie imensa cantitate de unelte, grâne și vite care îi fusese încredinţată de guvernul francez.

Tahiti, numită de Bougainville Noua Kythera[317], din pricina frumuseţii femeilor indigene, e cea mai mare din grupul Insulelor Societății. Deși ea mai fusese vizitată de Wallis, după cum am arătat, vom reproduce și câteva date rămase de la Bougainville.

Principalele produse ale insulei erau pe atunci nucile-de-cocos, bananele, fructele arborelui-de-pâine, ignamul, trestia-de-zahăr etc. De Commereon, naturalist, îmbarcat pe „Étoile", a recunoscut acolo flora Indiei. Singurele patrupede din insulă erau porcii, câinii și șoarecii, care mișunau pretutindeni.

„Clima e atât de sănătoasă, spune Bougainville, încât cu toate muncile grele pe care a trebuit să le facem acolo, deși oamenii noștri au stat mai tot timpul în apă sau în arşiţă, deși s-au culcat pe pământul gol, fără acoperiș, nimeni nu s-a îmbolnăvit. Scorbuticii pe care îi debarcasem și care n-au petrecut nici măcar o noapte liniștită, și-au recăpătat puterile și s-au restabilit în câteva zile, în așa fel încât unii dintre ei s-au vindecat cu desăvârșire. În afară de aceasta, sănătatea și vigoarea localnicilor, care locuiesc în colibe deschise din toate părţile și abia dacă acoperă cu câteva frunze pământul pe care se culcă, fericita bătrâneţe la care ei ajung fără nicio meteahnă, fineţea tuturor simţurilor și frumuseţea neobișnuită a dinţilor acestor oameni, dinţi păstraţi până la adânci bătrâneţi, sunt cele mai bune dovezi că aerul insulei e nespus de sănătos și că felul de trai al băștinașilor e

---

[317] Insula Kythera situată la intrarea în Golful Laconiei (în sud-estul Peninsulei Peloponez). Era vestită prin cultul zeiței grecești a frumuseții - Afrodita.

prielnic vieţii".

Firea băștinașilor pare blândă și bună. Dacă se pare că nu există războaie civile, cu toate că insula e împărţită în mici teritorii ale căror căpetenii sunt independente unele de altele, în schimb localnicii se războiesc adeseori cu locuitorii, insulelor vecine. Și nu se mulţumesc doar să ucidă bărbaţii și băieţii prinși cu arma în mână, ci le jupoaie pielea de pe bărbie, cu barbă cu tot, și păstrează aceste hidoase trofee. Despre religia și sărbătorile lor. Bougainville n-a cules decât date foarte vagi. Totuși, a putut constata la ei cultul morţilor. Indigenii păstrează multă vreme cadavrele în aer liber, pe un fel de năsălie adăpostite sub o șură. Cu toată duhoarea împrăștiată de stârvurile în stare de descompunere, femeile vin să plângă în preajma lor o parte din zi, și stropesc cu lacrimi și cu ulei de cocos rămășiţele celor dragi.

Produsele solului sunt atât de abundente și cer atât de puţină muncă, încât bărbaţii și femeile trăiesc într-un soi de trândăvie aproape continuă. De aceea, nu trebuie să ne mirăm dacă grija de a plăcea e unica ocupaţie a femeilor. Dansul, cântecele, discuţiile lungi, pline de cea mai curată voioșie, dezvoltaseră la tahitieni o mobilitate a ideilor și o ușurinţă a spiritului în stare să-i surprindă chiar pe francezi. Ca să fixezi atenţia indigenilor asupra unui anumit lucru, părea cu neputinţă. Orice îi interesa, dar nimic nu-i preocupa. În ciuda acestei lipse de chibzuială statornică, erau totuși harnici și îndemânatici. Îşi construiau pirogile într-un fel pe cât de ingenios, pe atât de solid, iar cârligele de undiţă, cât și toate celelalte unelte de pescuit, le lucrau cu multă fineţe. Plasele lor semănau cu ale noastre. Pânzeturile, făcute din scoarţa unui arbore, erau, de obicei, ţesute și vopsite în felurite culori.

Cred că am putea rezuma impresiile lui Bougainville spunând că tahitienii sunt un popor de *lazzaroni*[318].

În ziua de 16 aprilie, la orele opt dimineaţa, Bougainville se afla cam la două leghe nord de Tahiti, când zări un pământ care, deși părea format din trei insule separate, nu era în realitate decât una singură. După spusele lui Acturu, insula se numea Umaitia. Comandantul nu socoti că ar fi cazul să se oprească acolo, și navigă în așa fel, încât să evite Insulele Primejdioase, care au pricinuit catastrofa lui Roggeveen. Tot restul lunii aprilie, timpul fu foarte frumos, dar cu vânt slab.

La 3 mai, Bougainville se îndreptă spre o nouă insulă, atunci descoperită, și, chiar în aceeași zi, mai zări câteva insule. Ţărmul celei mai mari dintre ele era povârnit pretutindeni; de fapt, insula era un munte acoperit până în vârf de copaci, fără văi și fără plajă. Navigatorii văzură acolo câteva focuri, niște colibe clădite la umbra cocotierilor și vreo treizeci de oameni care alergau la malul mării.

Seara, mai multe pirogi se apropiară de nave și, după câteva clipe de șovăială firească, începură schimburile. Pentru nuci-de-cocos, pentru igname și pentru

---

318 *„Lazzaroni"* - în dialectul napolitan înseamnă „cerșetor". Într-un sens mai larg „boem".

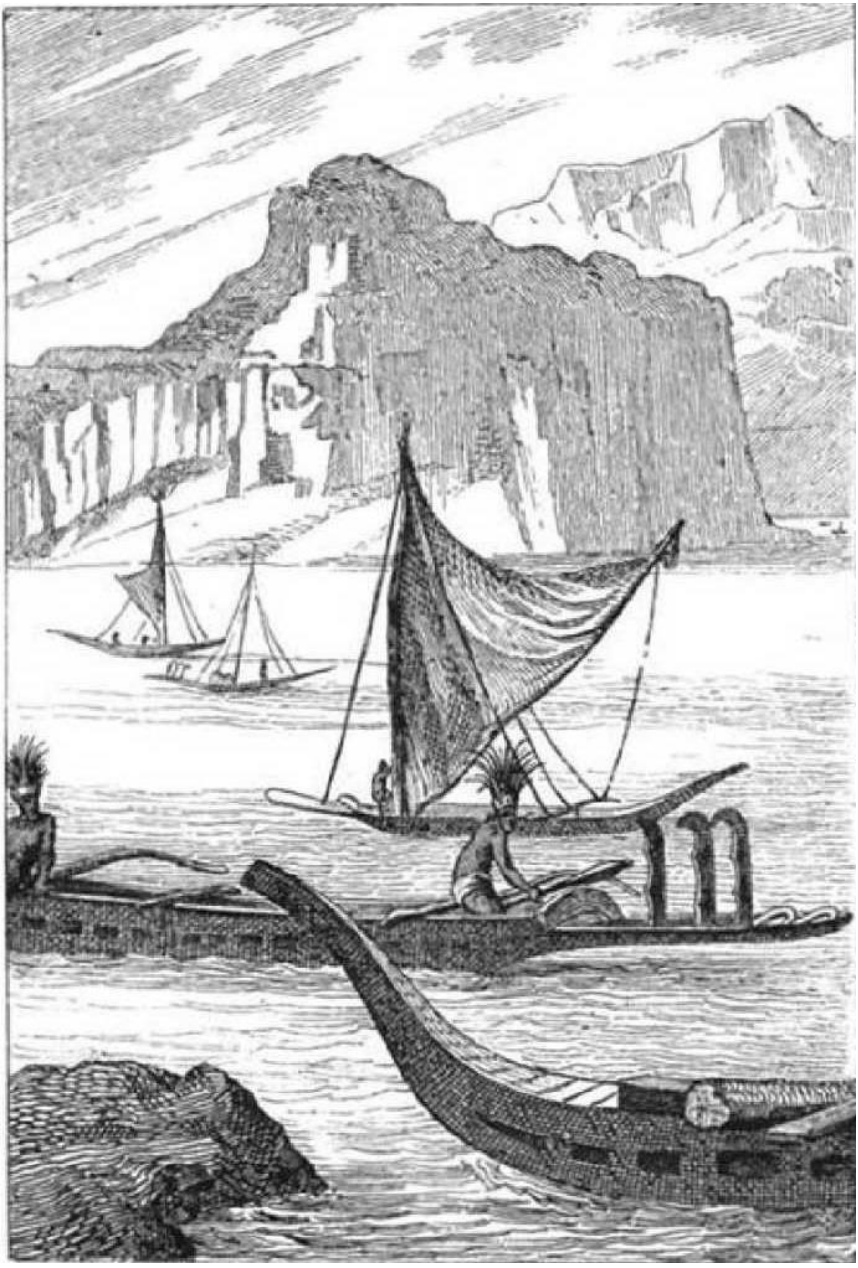

Pirogi din insulele Marchize

ţesături mai puţin frumoase decât cele din Tahiti, insularii cereau bucăţi de pânză roșie, și respingeau cu dispreţ fierul, cuiele și cerceii care avuseseră totuși atâta succes în Arhipelagul Bourbon, denumire dată de Bougainville grupului tahitian. Băștinașii aveau pieptul și coapsele, până deasupra genunchilor, colorate cu albastra închis, nu purtau barbă, iar părul și-l făceau coc în creștetul capului.

A doua zi, francezii întâlniră noi insule ale aceluiași arhipelag. Locuitorii păreau destul de sălbatici și nu voiră să se apropie de nave.

„Pirogile pe care le-am văzut navigând în larg și spre sud par să arate că mai sunt și alte insule în partea aceasta — spune relatarea. Astfel, toate laolaltă par să formeze un șirag, întins de-a lungul aceluiași meridian.

Insulele care compun acest Arhipelag al Navigatorilor, se află pe a patrusprezecea paralelă australă între 171° și 172° longitudine la vest de Paris".

Odată cu terminarea alimentelor proaspete, scorbutul începu să se ivească, iar Bougainville trebui deci să se gândească la un nou popas. În ziua de 22 mai și în cele următoare, navele întâlniră Insulele Rusaliilor. Aurora și Insula Leproșilor, care fac parte din Arhipelagul Noilor Hebride, descoperit de Queiroz în 1606. Debarcarea părând ușoară, comandantul hotărî să trimită la uscat un detașament care să aducă nuci-de-cocos și alte fructe antiscorbutice. În decursul zilei, Bougainville debarcă să-și întâlnească oamenii. Marinarii tăiau copaci iar indigenii îi ajutau să-i îmbarce. Cu toată această aparenţă prietenoasă, indigenii tot mai erau neîncrezători și nu-și lăsau armele din mâini; iar cei ce n-aveau arme, ţineau bolovani gata de aruncat. Când bărcile fură încărcate cu lemne și cu fructe. Bougainville îşi chemă toţi oamenii labord. În momentul acela indigenii se apropiară în mare număr și azvârliră un nor de săgeţi și de suliţe; unii dintre ei intrară chiar în apă ca să-i nimerească mai bine pe francezi. Pentru că focurile de flintă răzleţe rămăseseră fără efect, o salvă generală îi sili pe indigeni să fugă.

Câteva zile mai târziu, o șalupă care căuta un loc de ancorat pe coasta Insulei Leproșilor se pomeni atacată. Cele două săgeţi azvârlite spre ea fură motivul primei salve, urmată curând de un foc atât de puternic susţinut, încât Bougainviile îşi crezu șalupa în primejdie. Numărul victimelor fu deosebit de mare; indigenii scoteau strigăte înspăimântătoare din pădurile unde se ascunseseră. Urmă un adevărat măcel. Comandantul neliniștit de tirul acesta prelungit voia tocmai să trimită o nouă ambarcaţie în ajutorul șalupei când o văzu ocolind un punct al ţărmului și-i făcu imediat semn să se reîntoarcă. „Am luat măsuri ca să nu ne mai dezonorăm astfel abuzând de superioritatea forţelor noastre", spuse el.

Cât e de tristă ușurinţa cu care toţi navigatorii au abuzat de puterea lor! Oare mania aceasta de a distruge, fără niciun motiv, fără necesitate, ba chiar fără niciun ţel, nu umple de indignare pe oricine?

După ce îşi procură cele necesare, Bougainville ieși din nou în larg.

Se pare că navigatorul ţinea mai ales să facă multe descoperiri, căci toate insulele întâlnite le cercetă foarte superficial, în grabă, iar din toate hărţile, altminteri destul de numeroase, care îi ilustrează călătoria, niciuna nu cuprinde în întregime un arhipelag și nu rezolvă diversele probleme pe care le ridică o nouă descoperire.

Cu totul altfel avea să procedeze căpitanul Cook. Explorările lui, conduse totdeauna cu grijă și cu o rară perseverenţă, l-au situat, din pricina aceasta, cu mult deasupra navigatorilor francezi.

Insulele întâlnite de francezi nu erau decât Espíritu Santo și Mallikolo, Sf. Bartolomeu și insuliţele din preajma lor. Deși îşi dăduse perfect de bine seama de identitatea acestui grup cu *Tierra del Espíritu Santo* a lui Queiroz, Bougainville se simţi obligat să le dea un nume nou și le botează Arhipelagul Marilor Ciclade; ulterior i-a fost preferată denumirea de Noile Hebride.

„Eram convins, spune el, că mă aflu la extremitatea septentrională a arhipelagului, pe care Roggeveen a văzut-o sub a unsprezecea paralelă și a numit-o Tienhoven și Groningue. Când am ancorat acolo totul părea să ne convingă că ne aflăm în Ţara australă, Espíritu Santo. Ceea ce vedeam se potrivea întocmai cu povestirea lui Queiroz, iar ceea ce descopeream în fiecare zi ne încuraja să facem noi cercetări. Ciudat e că la aceeași latitudine și longitudine, unde Queiroz localizează marile golfuri Sf. Iacob și Sf. Filip, pe un ţărm care la prima vedere părea al unui continent, am găsit o trecere de lăţime egală cu aceea pe care Queiroz o dă golfului. A văzut prost navigatorul spaniol? A vrut să-și mascheze descoperirile? ghiciseră geografii, făcând din Espíritu Santo un același continent cu Noua Guinee? Ca să rezolvăm problema, trebuie să mai urcăm peste trei sute cincizeci de leghe, pe aceeași paralelă. M-am hotărât s-o fac, deși cantitatea noastră de provizii ne îndemna să pornim imediat în căutarea vreunei așezări europene. Și, după cum se va vedea, puţin a lipsit să nu cădem victime ale stăruinţei noastre”.

Pe când Bougainville naviga prin aceste meleaguri, aflându-se cu uncie treburi la bordul navei de transport „Étoile” putu să verifice un lucru ciudat, despre care vorbea de câtăva vreme întregul echipaj. De Commerçon, naturalistul, avea un servitor numit Barre. Harnic, inteligent, devenit el însuşi botanist destul de priceput, Barre lua parte la expediţiile pentru strângerea plantelor, căra merindele, armele și caietele cu plante cu un curaj care îl făcuse să-și merite din partea naturalistului porecla de „vită de povară”. Dar, de câtăva vreme, se bănuia că Barre ar fi femeie. Faţa lui spână, sunetul vocii, sfiala și alte semne păreau să justifice această presupunere, iar o întâmplare petrecută la Tahiti veni să schimbe bănuielile în certitudine.

De Commerçon coborâse pe uscat să strângă plante pentru ierbar. Ca de obicei, Barre îl urma purtând cutiile. Deodată, servitorul fu înconjurat de băștinași care, strigând că e femeie, voiră să-i facă onorurile insulei. Cu mare greutate de Bournand izbuti să-l scoată din mâinile băștinașilor și să-l însoţească până la șalupă.

În timpul vizitei sale pe „Étoile”, Bougainville ascultă mărturisirile lui Banc. Cu lacrimi în ochi, încuviinţă că e femeie, cerându-și iertare că-l înșelase pe domnul Commerçon, prezentându-i-se în haine bărbătești, chiar în clipa îmbarcării. Neavând familie, ruinată de procese, fata aceasta purta veșminte bărbătești ca să nu se expună batjocurii. De altfel, îmbarcându-se ea știa că va face înconjurul lumii

și perspectiva aceasta, în loc s-o înspăimânte, îi întărise și mai mult hotărârea luată.

„Ea e prima femeie care face ocolul lumii, spune Bougainville și sunt dator să arăt că s-a purtat totdeauna la bord cu multă înţelepciune. Fata nu e nici frumoasă, nici urâtă, și n-are mai mult de douăzeci și șase, douăzeci și șapte de ani".

În ziua de 29 mai, expediţia nu mai văzu pământ. Navele cârmiră spre vest. În ziua de 4 iunie, la 15°50 latitudine sudică și 148° 10 longitudine estică, marinarii zăriră un recif deosebit de periculos ieșind atât de puţin din apă încât de la o distanţă de două leghe nu putea fi văzut din vârful catargului. Stâncile de sub apă, numeroasele trunchiuri de copaci și fructe care pluteau pe apă, iarba-de-mare, însuși calmul mării, toate dovedeau apropierea unei mari întinderi de pământ spre sud-est. Era Noua Olandă (Australia)[319].

Bougainville hotărî atunci să părăsească meleagurile acestea primejdioase, unde nu putea întâlni decât un ţinut neprielnic, o mare plină de stânci sub apă și de recifuri. Și mai avea un motiv care îl îndemna să schimbe drumul: proviziile se apropiau de sfârșit, carnea sărată duhnea, marinarii preferând în locul ei șoarecii care puteau fi prinși la bord. Pâine mai rămăsese doar pentru vreo două luni, iar legume pentru vreo patruzeci de zile. Iată motive pentru care trebuia deci să pornească neîntârziat, spre nord.

Din nefericire, vânturile de sud încetară, iar când se porniră din nou, împinseră expediţia la un pas de pieire. La 10 iunie marinarii zăriră pământ spre nord. Era coasta unui mare golf al uneia din insulele ce aparţin Arhipelagului Louisiade, care a primit numele de Fundătura Livezii de Portocali. Locul era minunat: la malul mării, o câmpie joasă, acoperită de arbori și de tufe, ale căror miresme, ajungând până la nave, se înălţau în cerc spre munţii cu piscurile pierdute în nori.

Curând însă, îşi dădură seama că debarcarea pe acest ţinut bogat și rodnic era la fel de imposibilă ca și găsirea, spre vest, a unei treceri prin sudul Noii Guinee, care să deschidă, prin Golful Carpentaria, un drum nou și scurt spre Moluce. De altfel, trecerea aceasta exista oare? Nimic mai îndoielnic, căci se credea că uscatul fusese văzut întinzându-se spre vest. Navele trebuiau deci să părăsească degrabă golful în care intraseră din lipsă de prevedere.

Dar de la dorinţă la realitate e cale lungă. Până la 21 iunie cele două nave se căzniră zadarnic să se depărteze spre vest de această coastă presărată cu stânci sub apă de care vânturile și curenţii păreau că vor să le izbească. Ceaţa și ploaia se porniră și ele cu atâta îndărătnicie încât „La Boudeuse" nu mai izbuti să ţină legătura cu „Étoile" decât prin lovituri de tun. De cum se schimba vântul, „La Boudeuse" căuta să-l folosească ca să se depărteze pentru a ieși în larg; nu pentru mult timp căci vântul reîncepea îndată să sufle dinspre est sud-est, și tot ceea ce

---

[319] Denumirea de „Noua Olandă" a fost dată continentului australian după călătoria lui Tasman și s-a menținut până la mijlocul secolului al XIX-lea când a fost înlocuită cu denumirea actuală, Australia.

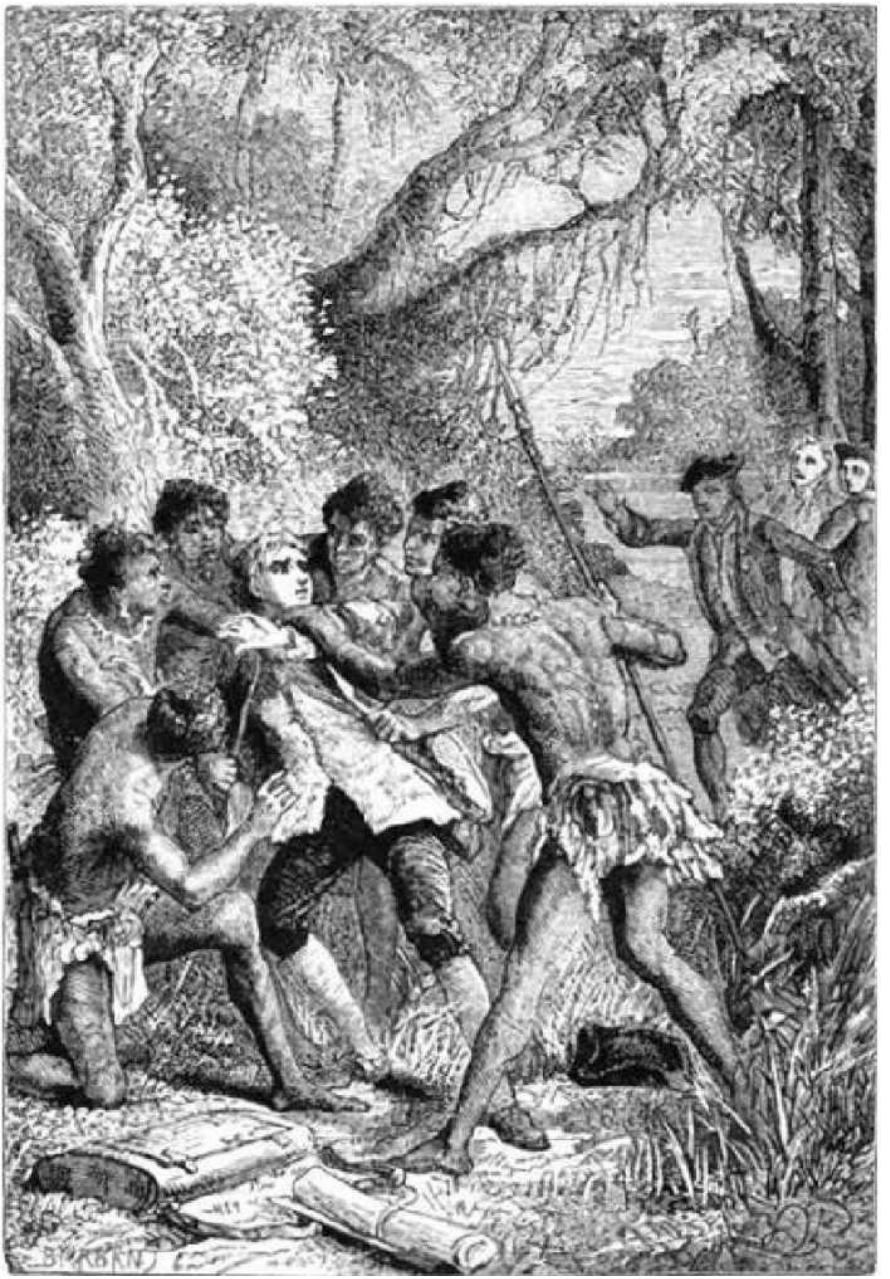

Aventura domnișoarei Barre

se câştiga era curând pierdut. În zilele navigării acesteia istovitoare, făcută în apropierea coastei, au fost siliţi să micşoreze raţiile de pâine şi de legume; marinarilor li se interzise, sub ameninţarea unor pedepse aspre, să mănânce pieile vechi aflate la bord; Bougainville porunci să fie sacrificată ultima capră care le mai rămăsese.

Cititorul, stând liniştit la gura sobei, cu greu îşi poate închipui cât de periculoasă era navigaţia pe mările acelea necunoscute, ameninţată din toate părţile de ciocniri neaşteptate cu pragurile submarine, de vânturile potrivnice, de curenţii necunoscuţi şi de ceaţa care ascunde primejdiile.

Abia la 26 iunie cele două nave trecură de Capul Eliberării. De acum, puteau să navigheze în direcţia nord nord-est.

Peste două zile, când străbătuseră aproape şaizeci de leghe spre nord, marinarii zăriră în faţă mai multe insule. Bougainville le socotea legate de grupul Louisiadei; dar ele sunt mai degrabă socotite ca făcând parte din Arhipelagul Solomon, pe care, cu un an mai înainte, Carteret nu crezuse nici el că îl regăsise, după cum nu credea acum nici navigatorul francez.

O mulţime de pirogi fără balansiere înconjurară imediat cele două nave. În ele se aflau oameni negri ca africanii, cu părul creţ, lung şi roşcat. Înarmaţi cu suliţe, indigenii aceştia strigau şi făceau semne nu prea prietenoase. De altfel, navele renunţară să se apropie de mal căci talazurile se spărgeau pretutindeni cu mare violenţă, iar plaja era atât de îngustă încât abia se zărea.

Înconjurat din toate părţile de insule, învăluit de o ceaţă deasă. Bougainville nimeri, din întâmplare, într-o strâmtoare de patru sau cinci leghe, unde marea era atât de agitată încât cei de pe „Étoile" fură siliţi să închidă bine uşile care duceau spre interiorul navei. Pe coasta răsăriteană, marinarii zăriră un golf minunat, care părea să fie bun pentru ancorare. Câteva bărci fură trimise într-acolo, să facă sondaje. Dar, pe când marinarii trimişi cu bărcile îşi vedeau de muncile lor, vreo zece pirogi, pe care puteau să fie îmbarcaţi circa o sută cincizeci de oameni înarmaţi cu scuturi, lănci şi arcuri, înaintară spre ei. Pirogile se împărţiră curând în două cete, ca să înconjure ambarcaţiile franceze. Imediat ce ajunseră la distanţa potrivită, băştinaşii trimiseră o ploaie de săgeţi şi de suliţe scurte spre bărcile francezilor. Prima salvă nu izbuti să-i oprească. Ca să-i poată pune pe fugă, marinarii trebuiră să tragă din nou. Două pirogi, al căror echipaj se aruncase în mare, fură capturate. Lungi şi meşteşugit lucrate, pirogile acestea erau împodobite, la prova, cu câte o sculptură înfăţişând un cap de om cu ochi de sidef, cu urechi făcute din carapace de broască-ţestoasă, cu buzele înroşite. Cursul de apă unde avusese loc atacul primi numele de Râul Războinicilor, iar insula fu numită Choiseul.

La ieşirea din trecătoare, fu descoperit un pământ nou: Insula Bougainville, a cărei extremitate septentrională sau Cap Laverdy pare că se uneşte cu Insula Buka. Aceasta din urmă, pe care Carteret o văzuse cu un an mai înainte şi o numise Winchelsea, părea excesiv de populată dacă te luai după numărul colibelor care o acopereau. Locuitorii, numiţi de Bougainville negri, fără îndoială ca să-i

GULF AND ISLANDS
OF THE
LOUISIADE
GOLFE DE LA LOUISIADE
Cap de la Delivrance
10 Juin
11 Juin
12 Juin
13 Juin
14 Juin
15 Juin
16 Juin
17 Juin
18 Juin
19 Juin
20 Juin
21 Juin
22 Juin
23 Juin
24 Juin
25 Juin
26 Juin
6 Juin
5 Juin
4 Juin
On a cru voir cette Terre du haut des mats
Bature de Diane
Vue à 11 heures du soir

deosebească de polinezieni și de malaezi, sunt papuași[320], înrudiţi cu băștinașii din Noua Guinee. Părul lor creţ și scurt era vopsit în roșu, iar dinţii luaseră culoarea betelului[321] pe care îl mestecau întruna. Ţărmul plantat cu cocotieri și cu alţi arbori făgăduia belșug de hrană proaspătă; dar vântul potrivnic și curenţii îndepărtară cu iuţeală cele două nave.

La 6 iulie, Bougainville ancoră pe coasta meridională a Noii Irlande, care fusese descoperită de Schouten, în Portul Praslin, chiar pe locul unde se oprise și Carteret.

„Ne-am trimis bărcile la uscat, spune relatarea; am ridicat acolo câteva carturi și am început aprovizionarea cu apă de băut și cu lemne pentru spălatul rufelor, toate de primă necesitate. Locul de debarcare era minunat, cu nisip fin, fără nicio stâncă și fără valuri; interiorul golfului cuprindea, pe un spaţiu de patru sute de pași, patru râuleţe. Am folosit trei dintre ele; unul pentru aprovizionarea cu apă a navei „La Boudeuse", al doilea pentru „Etoile" și al treilea pentru spălat. Lemnele se găseau pe malul mării și erau de mai multe soiuri, toate foarte bune pentru foc, iar unele minunate pentru lucrările de dulgherie, de tâmplărie și chiar de strungărie. Cele două nave se aflau la mică distanţă una de alta și de mai. De altfel, ţărmul golfului și împrejurimile lui, până departe, erau nelocuite, ceea ce ne asigura o liniște și o libertate preţioasă. Așadar, nu ne-am fi putut dori un port mai sigur, un loc mai potrivit pentru luat apă și lemne ca să facem diversele reparaţii de care navele aveau nevoie urgentă, și ca să-i lăsăm pe scorbuticii noștri să hoinărească prin păduri cât le poftea inima. Acestea erau foloasele popasului nostru; dar el avea și unele neajunsuri. Oricât am căutat, n-am găsit nici nuci-de-cocos, nici banane, nici alte alimente pe care am fi putut, prin bună învoială sau cu forţa, să le luăm dintr-un ţinut locuit. Cum pescuitul nu prea dădea rezultate, ne puteam aștepta aici doar la o odihnă liniștită. Existau deci toate motivele să credem că bolnavii noștri n-au să se înzdrăvenească. De fapt, nu aveam niciunul grav bolnav, dar mulţi erau atinși de boală, și dacă nu se îndreptau aici, starea lor nu putea decât să se agraveze și mai repede".

Trecuseră abia câteva zile de la oprirea francezilor în locul acela, când un

---

[320] Prin cuvântul papuași, autorul înțelege în mod incorect pe melanezienii din Insulele Solomon. Melanezienii și papuașii sunt popoare înrudite, dar fac parte din grupe antropologice diferite ale rasei australiene.

[321] *Betel* - mic arbust agățător, din familia piperaceelor. Patria lui este Asia tropicală. Foile aromate și cu un gust iute ale betelului, împreună cu bucăți de semințe de areca și o cantitate mică de var se folosesc pentru mestecat. Prin mestecarea betelului care exercită o acțiune excitantă asupra sistemului nervos, se produce o secreție a salivei, care împreună cu întreaga cavitate bucată se colorează într-o culoare roșie ca sângele. În urma mestecării betelului, dinții capătă o culoare neagră.

marinar găsi o bucată dintr-o placă de plumb, pe care se mai putea citi un fragment de inscripţie în limba engleză. Și n-a fost greu de aflat locul unde Carteret poposise cu un an înainte.

Nici vânătorii nu făceau mare ispravă în ţinutul acesta. Deși zăriseră câţiva mistreţi sau porci cafenii, nu izbutiseră să-i împuște. În schimb, doborau porumbei de toată frumuseţea, cu gâtul și pântecele alb-cenușiu, cu pene verzi-aurii; și mai vânau turturele, papagali și un soi de ciori al căror ţipăt semăna grozav cu lătratul câinelui. Pe insulă creșteau arbori înalţi și măreţi.

Reptilele vătămătoare mișunau prin locurile acestea mlăștinoase, în mijlocul pădurilor virgine; din nefericire, uscatul era plin de scorpioni, de șerpi și de alte animale veninoase. Un marinar care căuta „ciocane", niște moluște bivalve foarte rare, fu mușcat de un șarpe. După cinci sau șase ore de suferinţe cumplite și de zvârcoliri înspăimântătoare, durerile i se mai domoliră, și, în sfârșit, leacurile care i se dăduseră după ce fusese mușcat, îl repuseră pe picioare. Accidentul acesta avu darul să potolească aproape de tot zelul amatorilor de cochiliologie.

La 22 iulie, după o furtună puternică, s-au simţit mai multe zguduituri ale unui cutremur; marea se ridică și scăzu de câteva ori pe rând, ceea ce îi înspăimântă nespus pe marinarii ocupaţi cu pescuitul. În ciuda ploii și a furtunii, care se urmau necontenit una după alta, în fiecare zi, un detașament pleca în căutarea palmierilor și a porumbeilor sălbatici. Oamenii îşi făgăduiau marea cu sarea, dar, cel mai adesea, se reîntorceau cu mâinile goale și fără alt rezultat decât că erau muiaţi de ploaie, până la piele. O minune a naturii, de o mie de ori mai frumoasă decât orice minune inventată de artă, atrăgea în fiecare zi, la oarecare distanţă de locul unde ancoraseră navele, numeroși vizitatori care nu se mai săturau admirând-o.

„Era o cascadă. Descrierea ei ar fi imposibilă. Ca să-i fie redată întreaga frumuseţe, ar trebui reproduse pe o pânză scânteierile strălucitoare ale firelor de apă izbite de soare, umbra vaporoasă a arborilor tropicali care se înălţau chiar din apă, și jocurile fantastice de lumină peste un peisaj grandios, încă neatins de mâna omului".

De îndată ce vremea se schimbă, navele părăsiră Golful Praslin și continuară să navigheze de-a lungul coastei Noii Britanii până la 3 august. „Étoile", atacată în drum de o mulţime de pirogi, fusese nevoită să răspundă pietrelor și săgeţilor cu câteva focuri de flintă care îi alungaseră pe atacatori. La 4 august marinarii zăriră pământurile numite de Dampier, Insula Mathias și Insula Furtunoasă. Trei zile mai târziu, întâlniră Insula Sihaştrilor (Anahoreţilor), numită astfel fiindcă oamenii de pe pirogile care ieșiseră la pescuit nu manifestară niciun fel de curiozitate la apariţia navelor franceze și, bineînţeles, neţinând să lege niciun fel de legături cu străinii.

După un șir de insuliţe pe jumătate scufundate, cu locuinţe omenești aproape căzute la pământ, insuliţe pe care Bougainville le numi Tabla de Șah, francezii zăriră în sfârșit Noua Guinee. Înaltă și muntoasă, ea se întindea spre vest nord-vest. În ziua de 12 august fu descoperit un golf larg dar curenţii, care până atunci fuseseră potrivnici, deveniră favorabili și târâră în scurtă vreme navele departe de golful semnalat, la peste zece leghe în larg. Navigând astfel observară două vârfuri

de munte vecine unul cu altul, ca două santinele gigantice, pe care le-au numit Cei doi Ciclopi.

Navele întâlniră apoi Insulele Arimoa, dintre care cea mai mare nu are decât patru leghe întindere; dar vremea rea și curenţii le siliră să rămână în larg și să înceteze explorarea. Trebuiau totuși să se apropie de pământ ca să nu comită vreo eroare gravă care i-ar fi împiedicat să iasă în Marca Indiilor. Insulele Mispolu și Waigeo, ultima aflată la extremitatea de nord-est a Noii Guinee, fură depășite.

Canalul francezilor, care le permise navelor să iasă din îngrămădirea aceasta de insuliţe și de stânci, fu și el străbătut cu bine. De aici. Bougainville pătrunse în Arhipelagul Molucelor, unde socotea că va găsi alimentele proaspete necesare pentru cei patruzeci și cinci de scorbutici pe care îi avea la bord.

Necunoscând evenimentele care putuseră să se petreacă în Europa de la plecarea lui, Bougainville nu voia să rişte intrarea în vreo colonie în care n-ar fi fost primit cum se cuvenea. Micul comtoar, înfiinţat de olandezi pe Insula Boero sau Bum, se potrivea de minune cu planurile lui, cu atât mai mult cu cât de acolo puteau fi procurate cu uşurinţă fructele și legumele proaspete. Echipajele primiră cu cea mai mare bucurie ordinul de a pătrunde în Golful Cajeti. Nu exista printre ei niciunul care să nu fi simţit atingerea scorbutului și jumătate din oameni se afla, spune Bougainville, în imposibilitate absolută de a-și îndeplini slujba.

„Hrana care ne mai rămăsese era atât de putredă și mirosea atât de tare a stârv, încât cele mai grele clipe ale jalnicelor noastre zile erau când clopotul ne anunţa să luăm alimentele acestea dezgustătoare și nesănătoase. În situaţia noastră, încântătorul peisaj al Insulei Boero ni se părea și mai frumos. În puterea nopţii, o mireasmă plăcută, răspândită de plantele aromate care acoperă Insulele Moluce, se simţea la câteva leghe în larg ca un sol trimis să ne vestească sfârșitul suferinţelor. Priveliștea unui orășel destul de mare, situat în fundul golfului, aceea a navelor ancorate, vederea vitelorrătăcind prin pășunile care împrejmuiau orășelul ne-au pricinuit emoţii, împărtășite, fără îndoială, și de mine, dar pe care n-aș fi în stare să le descriu”.

Îndată ce „La Boudeuse” și „Étoile” aruncaseră ancorele, rezidentul comtoarului trimise la comandantul francez doi soldaţi, cu ordin să-l întrebe cum de poposise acolo, când trebuia să știe că intrarea în port nu e permisă decât navelor Companiei olandeze. Bougainville îi trimise îndată un ofiţer cu misiunea să-i explice că, împinși de foame și de boală, fuseseră siliţi să intre în primul port întâlnit în cale. De altfel, el va părăsi Boero de îndată ce va primi ajutoarele de care avea cea mai urgentă nevoie, și pe care le cerea în numele omeniei. Rezidentul îi trimise atunci ordinul guvernatorului din Amboina care îi interzicea categoric să primească în port vreo navă străină, și-l rugă pe Bougainville să binevoiască să-și aștearnă pe hârtie motivele escalei ca să-i poată dovedi superiorului său că nu-i călcase ordinele decât împins de cea mai imperioasă necesitate.

După ce Bougainville semnă actul cerut, între francezi și olandezi se stabiliră cele mai cordiale raporturi. Rezidentul ţinu să invite la masă pe câţiva ofiţeri de pe cele două nave și fu încheiată o convenţie pentru procurarea cărnii proaspete.

Făina fu înlocuită cu orezul, hrana obișnuită a olandezilor, iar legumele proaspete, care nu sunt cultivate de obicei pe această insulă, fură procurate echipajelor de către rezident, chiar din grădina Companiei. Nici vorbă că pentru deplina însănătoșire a bolnavilor ar fi fost de dorit ca popasul să se mai prelungească, dar sfârșitul musonului de est îl zorea pe Bougainville să plece spre Batavia.

La 7 septembrie, Bougainville părăsi Boero, cu convingerea că navigaţia în arhipelagul acesta nu era atât de dificilă pe cât voiau să arate olandezii. Dar nu trebuia să aibă încredere în hărţile franţuzești nici cât negru sub unghie; ele păreau făcute mai degrabă să distrugă navele decât să le arate drumul. Bougainville se îndreptă deci spre trecătorile Butuan și Sallyer. Drumul acesta, frecventat de olandezi, era prea puţin cunoscut celorlalte naţiuni. De aceea relatarea îl descrie cu cea mai mare grijă, și de la un cap la altul. Noi nu vom insista asupra acestei părţi a călătoriei, foarte instructive, dar care, chiar din pricina aceasta se adresează mai mult marinarilor de meserie.

La 28 septembrie, după zece luni și jumătate de călătorie de când plecaseră din Montevideo, „Étoile" și „La Boudeuse" sosiră în Batavia, una dintre cele mai frumoase colonii din lume. De aici înainte, se putea spune că navele îşi încheiaseră călătoria. După ce trecu de Île-de-France, de Capul Bunei Speranţe, și de Insula Ascension, lângă care îl întâlni pe Carteret. Bougainville reintră, la 16 februarie 1769, în portul Saint Malo. În doi ani și patru luni de când plecase din Nantes, expediţia condusă de el nu pierduse decât șapte oameni.

Restul carierei acestui navigator nu intră în cadrul lucrării noastre; de aceea n-o să-l amintim decât foarte pe scurt. Bougainville luă parte la războiul pentru independenţă al Statelor Unite ale Americii și susţinu, în 1781, o luptă în largul portului Fort Royal din Martinica. În 1780 este comandant de escadră, iar în 1792 este numit viceamiral. Ridicat la rangul de senator și făcut conte de către Napoleon I, Bougainville muri, la 31 august 1811, încărcat de ani și de onoruri.

Popularitatea lui Bougainville se datorează faptului că el a fost primul francez care a făcut înconjurul lumii. Nu știu dacă meritul lui se datorează descoperirii sau explorării mai multor arhipelaguri necunoscute, sau puţin cunoscute înaintea lui, dar se poate spune că renumele i se datorează mai degrabă stilului plăcut, curgător și vioi al povestirii călătoriei sale decât lucrărilor ştiinţifice. Iar dacă este mai cunoscut decât alţi marinari francezi, pricina nu e că a făcut ceva mai mult sau mai bine decât ei, ci doar că a știut să-și povestească aventurile într-un fel care i-a încântat pe contemporani.

Cât despre Duclos-Guyot, faptul că nu a fost decât secund în această călătorie și mai ales că se trăgea dintr-o familie modestă nu-i aduse nicio răsplată. Iar dacă mai târziu a fost făcut cavaler al ordinului Sf. Ludovic, aceasta se datorează numai curajului de care a dat dovadă salvând de la înec nava „Belle-Poule". Deși s-a născut în 1722 și a navigat din 1734, în 1791 nu era decât locotenent și, numai datorită unor oameni de stat pătrunși de spiritul nou al vremii, a fost înaintat la gradul de căpitan de navă, răsplată tardivă a îndelungatelor și importantelor lui servicii. Duclos-Guyot a murit la Saint Servan, în ziua de 10 martie 1794.

Capitolul III

PRIMA CĂLĂTORIE A CĂPITANULUI COOK

Începuturile carierei marinărești a lui Cook. Lui Cook îi este încredinţată comanda navei „Endeavour". Ţara de Foc. Descoperirea câtorva insule din Arhipelagul Tuamotu. Sosirea în Tahiti. Moravurile și obiceiurile locuitori lor. Explorarea altor insule din Arhipelagul Societăţii. Sosirea în Noua Zeelandă. Întâlnirea cu băștinașii. Descoperirea Strâmtorii Cook. Înconjurul a două mari insule. Obiceiuri și bogăţii naturale ale ţinutului.

Când e vorba de a povesti cariera unui om celebru, e bine să nu fie neglijată niciuna din acele mici fapte care ar părea lipsite de interes la oricare altul; căci ele capătă, atunci, o importanţă neobișnuită, dând la iveală adeseori semnele prevestitoare ale unei vocaţii nebănuite încă, și aruncă o vie lumină asupra caracterului eroului pe care vrem să-l zugrăvim. De aceea, vom stărui și noi puţin asupra modestelor începuturi ale unuia dintre cei mai vestiţi navigatori ai Angliei.

La 27 octombrie 1728 s-a născut la Morton, în Yorkshire, James Cook, al nouălea fiu al unui argat și al unei ţărănci numită Grace. Când abia împlinise șapte ani, micul James îl ajuta pe taică-său la grelele munci de la ferma Airyholm, de lângă Ayton. Drăgălășenia și hărnicia lui atraseră atenţia fermierului care îi dădu putinţa să înveţe să citească. Apoi, când împlini treisprezece ani, taică-său îl dădu ca băiat de prăvălie la William Sanderson, negustor de mărunţișuri din Staithes, așezare pescărească destul de importantă. Firește însă că tejgheaua nu putea să-i placă tânărului Cook, care folosea fiecare clipă de libertate dând fuga să stea de vorbă cu marinarii din port.

Cu voia părinţilor săi, James părăsi curând dugheana marchitanului și se angajă ca mus, sub patronajul lui John și Henri Walker, ale căror nave transportau cărbuni pe coastele Angliei și ale Irlandei. Ucenic, marinar și apoi căpătând funcţii mai importante, Cook se familiariza repede cu amănuntele noii sale meserii.

În primăvara anului 1755, când izbucniră primele ostilităţi între Franţa și Anglia, nava pe care slujea Cook se afla ancorată pe Tamisa. Pe atunci, marina militară îşi recruta cu forţa echipajele. La început, Cook se ascunse; dar, mânat fără îndoială, de o dorinţă ascunsă, se angajă pe „Eagle" (Vulturul), navă cu șaizeci de tunuri, pe care imediat după aceea avea s-o comande căpitanul Hugh Palliser.

Inteligent, harnic, cunoscându-și bine meseria, Cook fu în scurtă vreme remarcat de ofiţerii săi, care îi atraseră atenţia comandantului. Acesta din urmă tocmai primise o scrisoare de la membrul parlamentului ce reprezenta-Scarborough, care, la cererile stăruitoare ale tuturor locuitorilor satului Ayton, i-l recomanda călduros pe tânărul Cook. Cu sprijinul căpitanului Palliser, Cook obţinu certificatul de șef de echipaj. La 15 mai 1759, el se îmbarcă în această calitate pe nava „Mercury" (Mercur), cu destinaţia Canada, unde se integră escadrei lui sir

Charles Saunders, care, împreună cu generalul Wolf, asedia Québecul.

În această campanie găsi Cook primul prilej de a se remarca. Primind misiunea să măsoare adâncimea fluviului Sf. Laurenţiu între Insula Orléans și malul nordic al fluviului, o îndeplini cu multă îndemânare și, în ciuda greutăţilor și a primejdiilor întâlnite, putu să întocmească o hartă a canalului. Măsurările lui hidrografice se dovediră a fi atât de exacte și de complete, încât Cook primi ordin să cerceteze trecerea râului mai jos de Québec. Duse la îndeplinire și această operaţie cu atâta grijă și inteligenţă încât harta fluviului Sf. Laurenţiu, pe care o întocmi el, fu publicată prin grija Amiralităţii engleze.

După luarea Québecului, Cook trecu la bordul navei „Northumberland", comandată de lordul Colvill, și profită de șederea pe coastele Terra Novei ca să se ocupe cu studiul astronomiei. Curând îi fură încredinţate lucrări importante. Cook întocmi planul Golfului Placentia și harta coastelor insulelor St. Pierre și Miquelon. Numit în 1764 inginer al marinei pentru Terra Nova și Labrador, lui Cook i s-au încredinţat lucrările hidrografice de care s-a ocupat trei ani la rând. Lucrările efectuate de el au atras atenţia ministerului, servind totodată la înlăturarea numeroaselor erori existente pe hărţile Americii. În același timp, el trimise Societăţii regale din Londra un memoriu asupra unei eclipse solare, observată la Terra Nova în 1766, memoriu care fu publicat în „Philosophical Transactions"[322]. Curând după aceea, Cook avea să primească răsplata pentru atâtea lucrări îndeplinite cu pricepere, pentru atâtea studii anevoioase îşi cu atât mai meritorii cu cât îi lipsise pregătirea de bază și trebuise să se formeze tară ajutorul vreunui profesor.

Pe atunci, savanţii din întreaga lume erau pasionaţi de o problemă ştiinţifică de mare importanţă: trecerea planetei Venus pe discul Soarelui, anunţată pentru ziua de 3 iunie 1769. Convins că observaţia nu putea fi făcută în bune condiţii decât în Marea Sudului, guvernul englez hotărâse să trimită acolo o expediţie ştiinţifică. Comanda expediţiei îi fu încredinţată renumitului hidrograf A. Dalrymple, tot atât de cunoscut pentru cunoștinţele sale astronomice cât și pentru cercetările sale geografice asupra mărilor australe. Dar pretenţiile lui Dalrymple, în special de a i se acorda titlul de căpitan de navă, refuzat cu încăpăţânare de către sir Edward Hawke, îl hotărâră pe secretarul Amiralităţii să propună un alt comandant pentru expediţia proiectată. Alegerea se opri asupra lui James Cook, sprijinit cu căldură de sir Hugh Palliser; Cook, primi deci, odată cu gradul de locotenent de navă, comanda navei „Endeavour" (Străduinţa).

Cook avea atunci patruzeci de ani, iar acesta era primul lui post de comandă în marina regală. Misiunea încredinţată îi cerea calităţi multiple, rar întâlnite pe atunci adunate laolaltă la un marinar. Într-adevăr, observarea trecerii planetei Venus

---

[322] Publicație oficială a Academiei de științe.

constituia principalul, dar nu și singurul scop al călătoriei[323]; Cook trebuia să facă o campanie de recunoaştere și de descoperiri în Oceanul Pacific. Sărmanul copil din Yorkshire trebuia să fie la înălţimea sarcinii grele care i se punea în faţă.

Pe când se făcea armarea lui „Endeavour", pe când se alegeau cei optzeci și patru de membri ai echipajului și se îmbarcau alimentele pentru optsprezece luni, cele zece tunuri și cele douăsprezece falconete[324] cu muniţiile necesare, se întorcea în Anglia, după ce făcuse ocolul lumii, căpitanul Wallis. Consultat asupra locului celui mai bun pentru observarea trecerii planetei Venus, navigatorul indică o insulă descoperită și numită de el George al III-lea; ulterior se află că băștinașii o numeau Tahiti. În acest punct i se indică lui Cook. Să-și facă observaţiile.

Odată cu el se îmbarcară Charles Green, asistent al doctorului Bradley de la Observatorul din Greenwich, căruia îi fuseseră încredinţate problemele de astronomie, doctorul Solander, medic suedez, discipol al lui Linne[325], profesor la British Museum, însărcinat cu problemele de botanică, și Sir Joseph Banks, care căuta să-și cheltuiască în călătorii timpul și averea sa imensă. După ce absolvise Universitatea din Oxford, aristocratul acesta vizitase Terra Nova și Labradorul și prinsese, în decursul călătoriei, o adevărată patimă pentru botanică. Sir Banks luă cu el doi pictori, unul pentru peisaj și portrete, celălalt pentru științele naturale, un secretar și patru servitori.

La 26 august 1768, „Endeavour" plecă din Plymouth și făcu escală, la 13 septembrie, în portul Funchal, din Insula Madeira, ca să ia alimente proaspete și să facă unele cercetări. Expediţia se bucură de o primire cât se poate de prietenească. În timpul unei vizite pe care ofiţerii de pe „Endeavour" o făcură la o mănăstire de călugăriţe franciscane, ignorantele schimnice îi rugară cu toată seriozitatea să le spună când va tuna şi le cerură să caute în incinta mănăstirii un loc de fântână cu apă bună, de care aveau nevoie. Cât erau ei de învăţaţi, Banks, Solander și Cook se dovediră neputincioși faţă de cerinţele acestea atât de naive.

De la Madeira la Rio de Janeiro, unde expediţia sosi în ziua de 13 noiembrie, nu se petrecu nimic deosebit; dar primirea pe care portughezii i-o făcură lui Cook nu era aceea la care se aștepta. În tot timpul escalei avu discuţii nesfârșite cu viceregele, care, după cum declara el, acţiona în conformitate cu dispoziţiile stăpânului său. Viceregele nu le putu însă refuza englezilor alimentele proaspete, de care aveau atâta nevoie. La 5 decembrie, în clipa când Cook trecea prin faţa fortului Santa Cruz ca să iasă din golf, se traseră asupra navei sale două salve de

---

[323] Observarea trecerii planetei Venus în fața discului Soarelui era numai un paravan pentru organizarea expediției. Scopul principal al expediției era descoperirea continentului sudic necunoscut și anexarea noilor pământuri la imperiul britanic.

[324] *Falconet* - piesă de artilerie, care folosește ca proiectile pietrele.

[325] *Carl Linne* (1700-l778) - naturalist suedez, botanist important din secolul alXVIII-lea, care a enunțat principiile clasificării plantelor și animalelor.

James Cook

tun care îl făcură pe comandant să ancoreze pentru a afla motivul pentru care i se adusese această insultă. Viceregele îi răspunse că exista un ordin potrivit căruia comandantul fortului nu trebuia să lase să iasă nicio corabie fără ca mai înainte să fi fost anunţat despre trecerea ei și că deși fusese anunţat de Cook că va pleca, numai datorită unei simple neglijenţe nu-l anunţase pe comandantul fortului. Să fi făcut dinadins viceregele o faptă atât de urâtă? Să fi fost o simplă neglijenţă?

La 14 ianuarie 1769, Cook intră în Strâmtoarea Le Maire.

„Marea era atât de tumultuoasă, spune Kippis în *Viaţa căpitanului Cook,* încât apa se ridica până peste Capul San Dicgo, iar nava, împinsă cu violenţă, avu multă vreme bompresul în valuri. A doua zi, „Endeavour" ancoră într-un mic golf numit port Mauriciu și, curând după aceea, aruncă ancora în Golful Bon Succes. Pe când nava era ancorată acolo, se întâmplă o aventură neobișnuită și neplăcută ai cărei eroi erau Banks, Solander, doctorul Green, Monkhouse, chirurgul navei, și alţi câţiva însoţitori. Plecaseră cu toţii după plante și se urcaseră până în vârful unui promontoriu. Pe drum îi surprinse un ger atât de năprasnic și de neașteptat încât erau cât pe-aci să-și piardă viaţa. Doctorul Solander înţepeni de frig și numai cu greu îşi reveni din amorţeala care îl cuprinse. Cei doi servitori negri muriră degeraţi. Abia peste două zile izbuti grupul rătăcit să ajungă la navă. Se felicitau între ei că scăpaseră cu viaţă cu o bucurie pe care nu o putea înţelege decât cel care mai trecuse prin asemenea încercări. La rândul său, Cook îşi mărturisea bucuria că se reîntoarseră la bord. Întâmplarea aceasta le dădu o nouă dovadă despre asprimea climei. Pe atunci, în partea aceea a lumii, era mijlocul verii, iar începutul zilei în care îi surprinsese gerul fusese atât de cald ca și o dimineaţă de mai în Anglia".

James Cook putu să facă, de asemenea, câteva observaţii curioase asupra fuegienilor, locuitorii acestor meleaguri sălbatice. Lipsiţi de orice mijloace de trai, tară veșminte, tară adăpost împotriva intemperiilor, aproape nelipsite în acest climat glacial, tară putinţa de a-și meșteri uneltele trebuincioase, ei duceau o viaţă mizeră, abia putând să-și agonisească cele necesare traiului. Totuși, dintre toate obiectele de schimb care li se ofereau, băștinașii le preferau pe cele mai puţin necesare; astfel, primiră cu bucurie brăţările și colierele, lăsând la o parte topoarele, cuţitele și cârligele de undiţă.

Cook nu avu decât să se felicite că urmaşe acest drum. Într-adevăr, nu-i trebuită decât treizeci de zile ca să treacă de Ţara de Foc, de la intrarea în Strâmtoarea Le Maire până la trei grade spre nord de Strâmtoarea Magellan. Nici vorbă că i-ar fi trebuit mult mai mult dacă ar fi încercat să străbată drumul întortocheat al Strâmtorii Magellan. Observaţiile astronomice deosebit de precise făcute aici, de acord cu Green, instrucţiunile pe care le redactă pentru călătoria aceasta nespus de periculoasă au ușurat mult sarcinile urmașilor săi și au rectificat hărţile lui L'Hermite, Le Maire și Schouten.

Din ziua de 21 decembrie, când trecuse de Capul Horn, și până la 1 martie, pe un spaţiu de șase sute șaizeci de leghe marine, Cook nu remarcă niciun curent apreciabil; în schimb, descoperi câteva insule ale Arhipelagului Primejdios. Majoritatea erau locuite și acoperite cu o vegetaţie care li se păru luxuriantă unor

marinari deprinși de trei luni să vadă numai cerul, apa și stâncile îngheţate ale Ţării de Foc. Apoi întâlniră Insula Maitea. A doua zi, la 11 iunie, dimineaţa, zăriră insula Tahiti.

Două zile mai târziu, „Endeavour" ancora în portul Matavai, numit de Wallis Golful Port Royal, unde acesta trebuise să se lupte cu băștinașii, pe care, de altminteri, îi învinse destul de ușor. Cunoscând cele întâmplate înaintașului său, Cook voi să evite cu orice preţ repetarea lor. În plus, pentru reușita observaţiilor pe care le avea de făcut, era important să nu-l preocupe nicio altă problemă în afara acestora. De aceea, prima grijă a comandantului fu să citească echipajului un regulament a cărui încălcare o interzise sub pedepsele cele mai aspre.

Cook declară mai întâi că va căuta, prin toate mijloacele cu putinţă, să câștige prietenia băștinașilor; apoi, îi numi pe cei ce trebuiau să cumpere proviziile necesare și interzise tuturor celorlalţi orice încercare de schimb, tară învoire specială. În sfârșit, oamenii debarcaţi nu trebuiau, sub niciun pretext, să se depărteze de postul lor, iar dacă vreun lucrător sau vreun soldat ar fi lăsat să-i fie furată unealta de muncă sau arma, i s-ar fi reţinut din leafa nu numai preţul obiectului respectiv, dar ar fi fost și pedepsit, după gravitatea cazului.

În plus, ca să-și ferească observatorii de orice atac, Cook hotărî să construiască un fel de fort în care aveau putinţa să se închidă apăraţi de tunurile de pe „Endeavour". Comandantul debarcă deci la uscat împreună cu Banks, Solander și Green, găsi curând locul potrivit și trasă imediat, în faţa băștinașilor, locul pe care voia să-l ocupe. Unul dintre aceștia, numit Owhaw, care fusese în relaţii bune cu Wallis, îi arătă multă prietenie. Îndată ce termină de trasat planul fortului, Cook lăsă treisprezece oameni cu un ofiţer pentru paza corturilor și se înfundă cu însoţitorii săi în interiorul insulei. Dar câteva detunături de armă îl rechemară aproape imediat.

Se produsese tocmai un incident extrem de neplăcut ale cărui urmări puteau fi deosebit de grave.

Unul dintre băștinași, care dădea târcoale corturilor, profită de neatenţia unei santinele și-i luase pușca. Imediat se trase asupra mulţimii o salvă generală, care, din fericire, nu atinse pe nimeni. Totodată, englezii urmăriră hoţul, îl prinseră și-l uciseră.

E lesne de înţeles emoţia care puse stăpânire pe toţi. Cook trebui să dea nenumărate dovezi de prietenie ca să-i poată îmbuna pe băștinași. Le plăti tot ce cerută pentru construcţia fortului, și nu îngădui nici unui om de-al său să atingă măcar un arbore fără îngăduinţa lor. În sfârșit, pe măcelarul de pe „Endeavour", care o ameninţase cu moartea pe soţia unuia dintre principalele căpetenii ale băștinașilor, îl legă de catarg și puse să fie bătut cu gârbaciul. În acest fel întâmplarea aceea neplăcută fu uitată repede și, în afara câtorva furtișaguri săvârșite de insulari, relaţiile rămaseră mereu amicale.

În sfârșit, se apropia și momentul cel mai important al călătoriei. Cook luă de îndată măsuri pentru îndeplinirea instrucţiunilor primite. În acest scop, expedie o parte din observatori împreună cu Joseph Banks pe Eimeo, una din insulele vecine.

Alţi patru observatori ocupară un loc bun, destul de depărtat de fort, unde Cook însuși îşi propunea să aștepte trecerea planetei. Locul a păstrat numele de „punctul lui Venus”.

Noaptea care precedă observaţia se scurse în teama că timpul nu va fi prielnic, dar la 3 iunie, soarele se ivi de cu zori în toată strălucirea lui și toată ziua niciun fir de nor nu veni să-i stingherească pe observatori.

„Observaţia a fost foarte obositoare pentru astronomi, spune M.W. De Fonvielle într-un articol apărut în revista „Nature” din 28 martie 1774, căci a început la ora 9 și 21 de minute dimineaţa și s-a terminat la ora 3 și 10 minute după-amiază, pe o căldură înăbușitoare. Termometrul arăta 120° Fahrenheit. Cook ne spune, și nu e greu de crezut, că nici el însuși n-a fost sigur de precizia observaţiei sale. Pe o asemenea temperatură, organismul omenesc, «instrumentul» acesta atât de minunat, îşi pierde totdeauna din putere.

În general, spune Cook, reușita observaţiei a fost în aceeași măsură și la fort și acolo unde se aflau cei pe care îi trimisesem la est de insulă. De la răsăritul soarelui și până în amurg nu s-a ivit niciun nor pe cer și am observat, domnul Green, doctorul Solander și cu, întreaga trecere a lui Venus cu cea mai mare uşurinţă. Telescopul domnului Green era la fel de puternic ca al meu, iar cel al doctorului Solander era mai mare. Am văzut de jur-împrejurul planetei o atmosferă sau o ceaţă luminoasă care ne-a îngreuiat întrucâtva calculul timpilor de contact și mai ales al celor interni, din care pricină observaţiile noastre au diferit una de alta mai mult decât ne-am fi putut aștepta”.

Pe când ofiţerii și savanţii erau ocupaţi cu această observaţie importantă, câţiva oameni din echipaj sparseră ușa magaziei cu mărfuri și furară un chintal de cuie. Fapta era gravă și ar fi putut să aibă urmări dezastruoase pentru expediţie. Piaţa fii dintr-odată inundată cu acest articol de schimb atât de căutat de băștinași și cu siguranţă că nu aveau să întârzie ca să-și ridice pretenţiile. Unul dintre hoţi fu descoperit, dar nu se găsiră asupra lui decât șaptezeci de cuie și, cu toate că i se traseră douăzeci și patru de lovituri de vergi, nu voi să-și denunţe complicii.

Firește că se mai iviră și alte incidente de același fel, dar relaţiile cu băștinașii rămaseră destul de bune. Ofiţerii avură deci posibilitatea să facă excursii în interiorul insulei, pentru a-și da seama de moravurile locuitorilor și pentru a efectua lucrările ştiinţifice.

Într-una din aceste excursii, Joseph Banks întâlni o ceată de muzicanţi ambulanţi și de improvizatori şi-şi dădu seama cu mirare că subiectele cântecelor lor erau legate de sosirea englezilor și de întâmplările din timpul ședерii lor. Banks înaintă destul de mult în susul râului care se vărsa în mare la Matavai și putu să deosebească mai multe urme ale unui vulcan stins de multă vreme. El semănă și le împărţi băștinașilor numeroase seminţe de pepeni, portocale, lămâi etc. Și puse să se facă lângă fort o grădină în care semănă multe seminţe aduse de la Rio de Janeiro.

Înainte de a părăsi Tahiti, Cook și principalii săi colaboratori ţinură să facă ocolul întreg al insulei, care considerau că avea treizeci de leghe de jur-împrejur. În

decursul acestei călătorii, englezii intrară în relaţii cu căpeteniilediferitelor ţinuturi și culeseră o mulţime de observaţii interesante despre obiceiurile și datinile localnicilor.

Unul dintre cele mai ciudate obiceiuri constă în a lăsa morţii să se descompună în aer liber și a nu îngropa decât osemintele. Cadavrul e așezat sub un fel de șopron lung de cincisprezece picioare și lat de unsprezece, cu o înălţime proporţională; unul din capetele șopronului e deschis, iar celelalte trei sunt închise cu niște împletituri de răchită. Locul pe care e așezat mortul e înălţat cam cu cinci picioare de la pământ. Acolo zace cadavrul înfășurat în pânză, cu o măciucă și un topor de piatră lângă el. Câteva nuci-de-cocos prinse șirag sunt atârnate în partea deschisă a șopronului; o jumătate de nucă-de-cocos, pusă afară, e umplută cu apă dulce, iar un sac, având în el câteva fructe ale arborelui-de-pâine, fripte, e prins de un stâlp. Soiul acesta de monument poartă numele de *tupapow.* Cum de s-a ajuns la ciudatul obicei ca mortul să fie ridicat deasupra pământului până când îi dispare carnea prin putrefacţie? A fost cu neputinţă să aflăm. Cook remarcă doar că cimitirele, numite *morai,* sunt locuri unde băștinașii se duc să facă un fel de rugăciuni și că, de câte ori îi vedeau apropiindu-se de ele, băștinașii îi priveau cu neliniște.

Unul din alimentele cele mai alese îl constituie carnea de câine. Câinii crescuţi pentru a fi mâncaţi nu sunt hrăniţi niciodată cu came, ci numai cu fructele arborelui-de-pâine, cu nuci-de-cocos, cu igname și cu alte vegetale. Vârât într-un soi de cuptor, pe niște lespezi încinse[326], și apoi acoperit cu frunze verzi și cu pietre fierbinţi peste care se aruncă pământ, animalul se coace înăbușit, în patru ore. Cook, care a mâncat din el, spune că are o came delicioasă.

La 7 iulie se începură pregătirile de plecare. În scurtă vreme ușile și palisadele fortului fură demontate iar pereţii dărâmaţi.

În momentul acela unul dintre băștinași, care îi primise cât se poate de prietenos pe europeni, veni la bordul lui „Endeavour", aducându-și cu el și slujitorul său, un băiat de treisprezece ani. Băștinașul se numea Tupia. Fusese mai înainte prim-sfetnic al reginei Oberea[327] iar acum era unul din marii preoţi ai insulei. Tupia ceru să fie luat în Anglia, iar Cook găsi destule motive care să-l hotărască să-l ia la bord. Mai întâi pentru faptul că, prin înalta situaţie pe care o ocupase și prin slujba pe care o îndeplinea și fiind la curent cu tot ce era legat de Tahiti, băștinașul acesta putea să dea informaţiile cele mai amănunţite despre compatrioţii săi și în același timp să-i iniţieze pe aceștia despre civilizaţia europeană. Apoi, Tupia vizitase

---

[326] Indigenii din insulele Polineziei nu cunoșteau olăritul și fierbeau hrana în gropi, pe pietre încinse.

[327] Firește că la polinezieni nu existau regi în sensul european al cuvântului. Terminologia lui Cook și a altor navigatori din secolul al XVIII-lea nu corespunde sensului adevărat al titlurilor conducătorilor băștinași.

insulele vecine și cunoștea perfect navigaţia pe meleagurile acelea.

În ziua de 13 iulie era mare îmbulzeala la bordul lui „Endeavour". Băștinașii veniseră să-și ia rămas bun de la prietenii englezi și de la compatriotul lor Tupia. Unii, pătrunși de o durere tăcută, vărsau lacrimi amare, alţii păreau, dimpotrivă, că se întrec să ţipe care de care mai tare, gesturile lor demonstrând mai multă prefăcătorie decât durere adevărată.

În vecinătatea imediată a Insulei Tahiti se aflau, după spusele lui Tupia, încă patru insule: Huaheine, Ulietea, Otaha și Bolabola, de unde s-ar fi putut lesne procura porci, păsări și alte alimente care cam lipsiseră în ultima parte a popasului în Matavai. Totuși, Cook ar fi vrut să viziteze o insuliţă numită Tethuroa, așezată la opt leghe spre nord de Tahiti; dar, cum băștinașii nu aveau locuinţe stabile acolo, renunţă să se mai oprească în Tethuroa.

Când „Endeavour" ajunse în faţa Insulei Huaheine, fu împresurată de numeroase pirogi și numai după ce îl văzură pe Tupia, consimţiră băștinașii să se urce la bord. Regele Oreo, care se afla printre oaspeţi, încremeni de uimire când văzu tot ce conţinea nava. Prietenoasa primire a englezilor îl liniști însă curând și regele fu atât de familiar, încât voi să-și schimbe numele cu Cook; cât timp a durat escala, el îşi spuse numai Cookeo, iar comandantului i se adresă numai cu propriul său nume. Ancora fu lăsată într-un golfuleţ unde și debarcară. Pe insulă găsiră aceleași moravuri, aceeași limbă, aceleași produse ca și în Tahiti[328].

La șapte sau opt leghe spre sud-vest se află Ulietea. Cook debarcă și acolo, punând solemn stăpânire pe insula aceasta și pe alte trei învecinate. El îşi folosi șederea făcând măsurările hidrografice ale coastelor și pentru a se astupa o spărtură ivită sub magazia de pulbere și de muniţii a navei. Apoi, după ce mai cercetă câteva insuliţe, Cook dădu întregului grup numele de Insulele Societăţii, în cinstea Societăţii regale britanice (astfel se numește în Anglia Academia de Ştiinţe).

La 7 august întinseră din nou velele. La 25 august, echipajul serbă aniversarea unui an de la plecarea din Anglia. În ziua de 1 septembrie se aflau la 40°22'

---

[328] Într-adevăr, toate popoarele polineziene, despărțite prin întinderile mari ale oceanului, se aflau pe aceeași treaptă de dezvoltare și vorbeau aceeași limbă ale cărei dialecte erau determinate de pronunțări locale, astfel încât călătorii care au învățat pe o insulă câteva cuvinte puteau să se înțeleagă pe o altă insulă situată la distanță. Menționăm de asemenea că limbile polineziene sunt înrudite cu limba melaneziană și malaieză; articularitățile fonetice caracteristice ale limbii polineziene constă în sistemul sărac de sunete. Aceste limbi au numai cinci vocale (a, e, i, o, u) și 7 până la 10 consonante, în cuvinte predomină sunetele vocale, ceea ce acordă limbii polinezienilor o muzicalitate specială. Până la apariția europenilor, niciun popor polinezian nu avea o scriere proprie, cu excepția locuitorilor Insulei Paștelui.

latitudine sudică și 174°29’ longitudine vestică. Marea, frământată de un vânt violent ce bătea dinspre apus, deveni foarte agitată; „Endeavour” se văzu nevoită să navigheze spre nord pentru a evita furtuna. Până la 3 septembrie vremea rămase neschimbată; apoi se liniști și nava putu să-și reia drumul spre vest.

În ultimele zile ale lunii se iviră pe mare bucăţi de lemn, mănunchiuri de iarbă plutitoare și păsări de uscat care vesteau apropierea unei insule sau a unui continent. La 5 octombrie, apa îşi schimbă culoarea, iar la 7 octombrie, în zori, se zări o coastă întinsă orientată spre vest nord-vest. Pe măsură ce nava se apropia de ea, coasta părea și mai întinsă. Întregul echipaj căpătă convingerea că faimosul continent căutat de atâta amar de vreme și considerat necesar pentru echilibrul planetei, după spusele cosmografilor de atunci, *Terra australis incognita,* fusese în sfârșit descoperit. De fapt, „Endeavour” se afla în dreptul coastei estice a celei mai nordice din cele două insule care au primit numele de Noua Zeelandă.

Curând se zări fumul care se înălţa de pe diferite puncte ale coastei. Colinele erau acoperite de păduri, iar în văi se puteau desluși niște arbori deosebit de mari. Apoi se iviră căsuţe mici, dar curate, pirogi și, după ele, băștinașii adunaţi pe plajă. În sfârșit, pe o mică înălţime se zări o palisadă înaltă, care închidea întregul vârf al colinei. Unii o socotiră parc pentru căprioare, alţii ţarc pentru vite, alţii făcură numeroase presupuneri la fel de ingenioase, care se dovediră însă mai târziu a fi false, când se știu ce era un *i-pah* (așezare fortificată a maorilor).

În ziua de 8 octombrie, pe la orele patra după-amiază, „Endeavour” ancoră într-un golf, la gura unui râuleţ. De o parte și de alta, stânci semeţe, la mijloc, o întindere cafenie de pământ înălţându-se treptat și părând că merge să întâmpine, printr-un șirag de dealuri, lanţul de munţi ce se înălţa departe, în interiorul insulei. Așa arăta această parte a coastei.

Cook, Banks și Solander coborâtă în două ambarcaţii, împreună cu o parte a echipajului. Pe când se apropiau de locul unde se adunaseră băștinașii, aceștia o rupseră la fugă, fapt care nu-i împiedică însă pe englezi să debarce. Pe una dintre ambarcaţii lăsară patru muși de pază, în timp ce cealaltă rămase în larg.

Abia făcură câţiva pași, când patru oameni, înarmaţi cu lănci lungi, ieșiră din pădure și se năpustiră să pună stăpânire pe șalupă. Și ar fi izbutit s-o facă dacă echipajul celeilalte șalupe, rămasă în larg, nu i-ar fi zărit și nu le-ar fi strigat mușilor să se lase în voia curentului. Dar băștinașii îi urmăriră atât de aproape încât unul dintre ofiţerii aflaţi cu echipajul trebui să tragă un foc de pușcă în aer. După ce se opriră o clipă, băștinașii îşi reluară urmărirea, dar un al doilea foc îl ucise pe unul dintre ei. Ceilalţi încercară mai întâi să-și ia tovarășul, dar apoi renunţară ca să nu-și întârzie fuga. La auzul detunăturilor ofiţerii debarcaţi se reîntoarseră la bord, de unde auziră curând cum băștinașii, reveniţi pe plajă, discutau cu însufleţire despre cele întâmplate.

Totuși, Cook dorea să intre în relaţii cu ei. De aceea ordonă să fie armate trei bărci și debarcă cu Banks, Solander și Tupia. Vreo cincizeci de băștinași, așezaţi pe plajă, îi așteptau, înarmaţi cu lănci lungi și cu niște obiecte făcute din talc verde, bine lustruite, lungi de un picior, care puteau să cântărească circa patru-cinci livre.

NORTH ISLAND
SOUTH ISLAND
PACIFIC OCEAN
CANTERBURY
COOK STRAIT
NEW ZEALAND
Kilometres

Era *patu-patu* sau *toki,* un soi de secure de luptă din piatră sau din os, cu un tăiș foarte ascuţit. Toţi se ridicară îndată și le făcură semn englezilor să se depărteze.

De îndată ce soldaţii puseră piciorul pe uscat, Cook și însoţitorii săi înaintară spre băștinași. Tupia le spuse că englezii veniseră cu intenţii pașnice, că nu voiau decât apă și provizii și că plăteau tot ce li se aducea cu fier, a cărui folosire le-o explică. Și văzură cu mare bucurie că oamenii aceia îl înţelegeau, limba lor nefiind decât un dialect al celei vorbite în Tahiti.

După mai multe discuţii, vreo treizeci de băștinași traversară râul. Li se dădură podoabe de sticlă și obiecte de fier de care nu prea părură să fie încântaţi. Dar cum unul dintre ei izbuti să ia pe neașteptate sabia lui Green, în timp ce ceilalţi se pregăteau din nou de luptă, englezii trebuiră să tragă în făptaș, care fu doborât; toţi ceilalţi se aruncară în apă, trecând pe malul celălalt.

Diversele încercări de a intra în relaţii de schimb cu băștinașii nu dădură rezultatele dorite și de aceea Cook nu mai stărui. Comandantul hotărî deci să caute în altă parte un loc cu apă de băut. Tocmai atunci se iviră două pirogi care încercau să ajungă la ţărm. Cook luă măsuri să le taie calea. Una scăpă datorită vitezei cu care cei dinăuntrul ei trăgeau la rame. Cealaltă însă fu ajunsă din urmă și, cu toate că Tupia le strigă băștinașilor că englezii veneau ca prieteni, cei din pirogă îşi luară armele și începură atacul. O salvă ucise patru dintre ei, iar ceilalţi trei, care se aruncaseră în mare, fură prinși, deși se apărară cu toată strășnicia.

Gândurile pe care incidentele acestea supărătoare i le-au iscat lui Cook îi fac prea multă cinste, sunt prea în contradicţie cu procedeele folosite pe atunci, ca să nu le redăm textual:

„Îmi dau seama că majoritatea oamenilor de omenie care n-au trecut prin păţanii de acest fel vor condamna purtarea mea și faptul că am tras asupra celor din pirogă; nici eu nu socotesc că motivul ce-l aveam, acela de a-i captura, mă va putea cumva justifica. Fără îndoială, ei n-ar fi meritat moartea pentru refuzul de a se încrede în făgăduielile mele și de a veni la bord, chiar dacă n-ar fi văzut nicio primejdie în asta; dar natura misiunii mele mă obliga să le cunosc ţara, și nu-mi rămânea decât să pătrund în ea fie cu forţa, fie câștigând încrederea și bunăvoinţa locuitorilor. Încercasem până atunci, fără pic de succes, calea darurilor; dorinţa de a evita noi ostilităţi m-a împins să încerc luarea la bord a câtorva, cu unicul mijloc de a-i convinge că, departe de a voi să le facem vreun rău, eram dispuși să le fim de folos. Până aici, e sigur că intenţiile mele n-aveau nimic criminal în ele; e adevărat că în lupta la care nu m-am aşteptat, izbânda noastră ar fi putut să fie deplină, chiar dacă nu răpeam viaţa celor patru indieni; dar trebuie ţinut seama că, într-o asemenea situaţie, când ai dat ordin să se deschidă focul, nu mai poţi nici să-l oprești și nici să-i micșorezi efectele[329].

---

[329] După părerea noastră, concepția lui Cook citată de autor nu-i face cinste. Dimpotrivă, ea îl înfățișează ca pe un colonialist crunt care a maltratat oameni nevinovați.

„Băștinașii îi urmăriră atât de aproape

Primiţi la bord cu toată bunăvoinţa menită, dacă nu să-i facă să uite, cel puţin să le mai îndulcească amintirea capturării lor, copleșiţi cu daruri, gătiţi cu brăţări și coliere, băștinașii, care erau pe punctul de a fi debarcaţi, spuseră, văzând că nava se îndrepta spre gura râului, că acolo locuiau dușmanii lor și că aceștia i-ar ucide și i-ar mânca imediat. Totuși, englezii îi debarcară, și nădăjduim că nu li s-a întâmplat nimic rău.

A doua zi, 11 octombrie, în zori, Cook părăsi ţinutul acesta nenorocit căruia îi dădu numele de „Golful Sărăciei" pentru că din toate lucrurile de care avea nevoie nu putu să-și procure decât lemne. Situat la 38°42' latitudine sudică și 181 °36 longitudine vestică, golful acesta are forma unei potcoave și e prielnic pentru ancorat, deși e deschis vânturilor de sud și de est.

Cook continuă să navigheze de-a lungul coastei spre sud, dând numiri unor puncte mai importante din cale-i. În general, relaţiile cu băștinașii erau tot atât de neprietenoase.

Într-o zi, mai multe pirogi înconjurară nava și englezii începură să schimbe cuie și mici obiecte de sticlă pentru pește, când băștinașii puseră mâna pe Tayeto, băiatul lui Tupia, și începură să vâslească din toate puterile, încercând să fugă. A trebuit să se tragă în răpitori; micul tahitian profită de zarva pricinuită de focul armelor, ca să sară în mare, de unde l-a cules o barcă de pe „Endeavour".

La 17 octombrie, negăsind loc bun de ancorat și socotind că marea devine din ce în ce mai neprielnică, pierzând totodată un timp care ar fi putut fi mai bine întrebuinţat într-o recunoaştere a coastei de nord, Cook reluă drumul pe care îl urmase mai înainte.

La 23 octombrie, „Endeavour" ajunse într-un golf numit Tolaga, unde aproape că nu se simţeau valurile. Apa era excelentă, iar proviziile s-ar fi putut ușor completa, cu atât mai mult cu cât băștinașii se arătau prietenoși.

După ce se luară toate măsurile pentru apărarea celor care lucrau, Banks și Solander debarcară cu gândul să culeagă plante. În plimbarea lor văzură mai multe lucruri demne de remarcat. În fundul unei văi, strânsă între povârnișurile unor munţi, se înălţa o stâncă găurită în așa fel încât dintr-o parte puteai privi marea, iar din cealaltă — o parte a golfului și colinele înconjurătoare. Pe când se reîntorceau spre navă, excursioniștii fură opriţi de un bătrân care le arăta cum se luptă prin partea locului cu lancea și cu *patupcitu.* În timpul unei alte plimbări, doctorul Solander cumpără o sfârlează asemănătoare cu cele europene, iar băștinașii îi arătară prin semne că trebuia s-o lovească cu biciul ca să se învârtească.

Pe o insulă dinspre stânga intrării golfului, englezii văzură cea mai mare pirogă întâlnită de ei până atunci. Piroga măsura șaizeci și opt de picioare și jumătate în lungime, cinci în lărgime, trei picioare și șase degete în înălţime, și avea în faţă sculpturi în relief de un stil ciudat, în care predominau liniile spirale și chipuri sluţite într-un fel neobișnuit.

La 30 octombrie, imediat ce-și termină încărcarea proviziilor de lemne și de apă, Cook ridică ancorele și continuă să navigheze spre nord.

Nava trebui să poposească totuși în apropierea unei insule, pe care

Cântăreţ la fluier din Tahiti

comandantul o numi Maire, timp de cinci sau șase zile, căci trebuia observată trecerea planetei Mercur. Vrând să le insufle băștinașilor respectul pentru bunul altuia precum și teama de englezi, se trase într-un indigen care șterpelise o bucată de pânză; dar încărcătura pe care făptașul o primi în spate, pesemne că i s-a părut doar o lovitură dată ceva mai tărișor cu un mănunchi de nuiele. O ghiulea, care ricoșă apoi la suprafaţa apei și trecu de mai multe ori pe deasupra pirogilor, îi înspăimântă însă atât de tare pe băștinași încât îi făcu să fugă spre ţărm vâslind din toate puterile.

La 9 noiembrie, Cook și Green debarcară la uscat ca să observe trecerea planetei Mercur. Green observa trecerea planetei, pe când Cook lua înălţimea soarelui.

Intenţia noastră nu este de a-l urmări zi cu zi și ceas cu ceas pe navigatorul englez în cercetarea amănunţită pe care el o făcu Noii Zeelande. Aceleași incidente, repetate întruna, povestirea acelorași lupte cu localnicii, descrierea frumuseţilor naturale, oricât de atrăgătoare ar fi ele, n-ar putea să-i placă multă vreme cititorului. E mai bine deci să trecem repede peste partea hidrografică a călătoriei și să stăruim puţin asupra descrierii obiceiurilor băștinașilor, atât de profund schimbate astăzi.

Golful Mercur e situat la baza unei lungi peninsule care, întinzându-se de la est la nord-vest, formează extremitatea nordică a Noii Zeelande. La 15 noiembrie, în momentul când „Endeavour” părăsea golful acesta, mai multe pirogi înaintară laolaltă spre navă.

„Două dintre ele, spune relatarea călătoriei, care purtau vreo șaizeci de oameni înarmaţi, se apropiară cât să li se audă glasurile războinicilor, care începură să-și cânte cântecul de luptă; dar, văzând că nu prea li se dă atenţie, indigenii începură să arunce cu pietre în englezi și plecară spre mal. Curând, se reîntoarseră însă, părând hotărâţi să-i atace pe călătorii noștri și însufleţindu-se cu cântecul lor de luptă. Fără să-l fi îndemnat cineva, Tupia le adresă câteva cuvinte de mustrare și le spuse că englezii aveau arme în stare să-i trăsnească într-o clipă. Dar ei răspunseră: «Veniţi pe uscat și o să vă ucidem pe toţi» — «Foarte bine, spuse Tupia, dar de ce veniţi să ne insultaţi când ne aflăm pe mare? Noi nu vrem să ne războim și nu vă primim provocarea, pentru că între voi și noi nu există niciun motiv de ceartă. Marea nu e nici a voastră, după cum nu e nici a noastră». Aceste cuvinte atât de simple și de drepte nu-i fuseseră sugerate de nimeni lui Tupia și de aceea ele îi surprinseră foarte mult pe Cook și pe ceilalţi englezi”.

Pe când se afla într-un golf al insulelor, comandantul descoperi un râu atât de mare încât îl numi Tamisa. Pe malurile râului se aflau arbori frumoși, de același soi cu cei văzuţi în Golful Sărăciei. Unul dintre ei, la zece picioare deasupra pământului, avea o circumferinţă de nouăsprezece picioare; un altul măsura nouăzeci de picioare de la pământ până la primele ramuri.

Dacă certurile cu băștinașii erau destul de dese, nu se poate spune că numai aceștia erau totdeauna vinovaţi.

„Câţiva oameni de pe navă, spune Kippis, care altminteri cum greșeau băștinașii

cu ceva se grăbeau să arate o asprime vrednică de Licurg[330], socotiră că se cuvine să intre într-o plantaţie neozeelandeză și să fure nenumărate batate. Cook îi pedepsi cu douăsprezece lovituri de vergi. Doi dintre ei le primiră liniștiţi; dar al treilea susţinu că nu era o crimă ca un englez să jefuiască plantaţiile indienilor. Metoda cu care Cook crezu că se cuvine să răspundă «unei minţi atât de isteţe» a fost trimiterea în fundul calei și interzicerea de a mai ieși de acolo, până va consimţi să-și primească pedeapsa și încă zece lovituri în plus".

La 30 decembrie, englezii trecură pe lângă ceea ce ei socoteau că ar fi Capul Maria Van Diemen al lui Tasman, dar vântul neprielnic îi sili să nu facă decât zece leghe în trei săptămâni. Din fericire, în tot acel timp, Cook navigă la o oarecare distanţă de coastă. Dacă n-ar fi făcut așa, pesemne că astăzi nu i-am mai fi putut povesti călătoriile.

La 16 ianuarie 1770, după ce dădu nume câtorva puncte de pe coasta estică, Cook ajunse în faţa unui pisc impunător și acoperit de zăpadă, pe care îl numi Muntele Egmont, în cinstea contelui care purta acest nume. De îndată ce nava trecu de pisc, coasta căpătă forma unui mare arc de cerc, cu numeroase rade în cuprinsul lui. Comandantul se hotărî să ancoreze acolo ca să-și cureţe carena, să-și repare nava și să-și facă provizii de apă și de lemne. Debarcă deci în fundul unui golfuleţ, unde găsi un izvor minunat și numeroși arbori înalţi, căci pădurea nu se isprăvea decât la malul mării, unde nu mai avea pământ. Cook profită de bunele relaţii întreţinute aici cu băștinașii ca să-i întrebe dacă mai văzuseră vreodată o navă asemănătoare cu „Endeavour". Dar constată că nu se păstrase nici urmă de tradiţie în legătură cu Tasman, deși se afla la numai cincisprezece mile spre sud de Golful Ucigașilor.

Într-unul din panerele de provizii ale neozeelandezilor, englezii zăriră două oase, pe jumătate roase, care nu păreau a fi de câine. Când le cercetară mai îndeaproape, îşi dădură seama că erau rămășiţe omenești. Întrebaţi, indigenii răspunseră fără nicio ezitare că obișnuiau să-și mănânce dușmanii. Ba, peste câteva zile, chiar aduseră la bordul lui „Endeavour" șapte capete omenești, care mai aveau încă păr și carne pe ele, dar cărora li se scoseseră creierii, socotiţi ca o mâncare de soi. Carnea era moale și fără îndoială că o feriseră de putrezire cu ajutorul vreunui ingredient, căci nu mirosea urât… Banks izbuti cu multă trudă să cumpere un cap; dar nu putu să-l hotărască pe bătrânul care îl adusese să-i cedeze încă unul, poate pentru că neozeelandezii le socotesc drept trofee și dovezi de vitejie.

Zilele următoare fură consacrate vizitării împrejurimilor și câtorva plimbări, într-una din aceste excursii, Cook, cățărându-se pe o colină foarte înaltă, văzu cât se

---

[330] *Licurg* - legislator legendar din Grecia antică. I se atribuie organizarea obștii spartane.

poate de lămurit întreaga strâmtoare pe care o numi Canalul Regina Charlotte[331], și coasta opusă, care i se păru că se află la o distanţă cam de patru leghe. Din cauza ceţii, îi fii imposibil să vadă mai departe, spre sud-est. Dar văzuse destul ca să-și dea seama că acolo se termina insula cea mare al cărei ocol îl făcuse. Îi mai rămânea deci să exploreze insula descoperită la sud, ceea ce îşi făgădui să facă de îndată ce avea să cerceteze amănunţit Canalul Regina Charlotte, parcurgându-l în toată lungimea lui, și să se convingă dacă era o strâmtoare sau nu.

În împrejurimi, Cook avu prilejul să viziteze un i-pah. Clădit pe o insuliţă sau pe o stâncă mai greu de atins, i-pahul nu este decât un sat fortificat.

De cele mai multe ori, băștinașii au mai adăugat și ei obstacolele naturale ale fortificaţiilor care fac primejdios drumul spre ele. Multe dintre ele erau apărate cu un șanţ dublu, înăuntrul căruia se afla un parapet și o dublă palisadă. Al doilea șanţ era adânc de douăzeci și patru de picioare. În palisada interioară se înălţa, la douăzeci de picioare înălţime, o platformă lungă depatruzeci de picioare și lată de șase picioare. Susţinută de stâlpi zdraveni, platforma era destinată să-i ţină pe apărători, care, de acolo, puteau cu uşurinţă să-i copleșească pe atacatori cu suliţele și cu bolovanii aflaţi totdeauna la îndemână pentru caz de nevoie. Aceste fortăreţe sunt de neînvins pentru băștinași, în afara cazurilor când, după asedii prelungite, garnizoanele sunt silite să se predea.

„E de mirare, spune Cook, faptul că meșteșugul și grija folosite pentru a construi, aproape tară unelte, locuri atât de potrivite pentru apărare nu i-a împins să născocească, pentru același scop, o singură armă de tras, cu excepţia lăncii pe care o aruncă cu mâna. Băștinașii nu cunosc arcul și deci nu-l folosesc pentru a zvârli săgeţile și nici praștia pentru a arunca pietrele, aceasta e cu atât mai de mirare cu cât inventarea prăștiilor, a arcurilor și a săgeţilor e cu mult mai simplă decât lucrările făcute de ei, iar arcul și praștia pot fi găsite aproape în toate ţările lumii, la popoare cu mult mai înapoiate chiar".

La 6 februarie, Cook ieși din golf și navigă spre est, cu speranţa că va găsi intrarea strâmtorii, mai lesne de străbătut înaintea refluxului. La orele șapte seara, nava îi fu târâtă de violenţa curentului până lângă o insuliţă în afara Capului Koamaru. Din apă se ridicau stânci deosebit de ascuţite. Pericolul creștea clipă de clipă. Mai exista un singur mijloc pentru salvarea navei. Cook îl încercă și reuși. Între „Endeavour" și pragul de stânci mai rămăsese o distanţă cam de patru sute de metri, când comandantul ordonă să se lase ancora și împreună cu ea cam două sute de metri de cablu. Din fericire, ancora se prinse de fund, iar curentul, care după ce lovea insula îşi schimba direcţia, duse nava dincolo de stânci. Dar „Endeavour" nu scăpase încă de toate primejdiile, căci tot se mai afla în apropierea stâncilor, iar curentul avea o viteză de cinci mile pe oră.

---

[331] Strâmtoarea Regina Charlotte - Strâmtoarea Cook situată între cele două insule care formează Noua Zeelandă.

Totuși, când fluxul scăzu, nava putu să pornească și, cum vântul devenise prielnic, se pomeni împinsă rapid în partea cea mai îngustă a strâmtorii, pe care o trecu tară nicio primejdie.

Insula nordică a Noii Zeelande, care poartă numele de Eahcinomauwe, nu fusese încă cercetată în toate părţile ei; vreo cincisprezece leghe de coastă rămăseseră nevizitate și nemăsurate. Unii ofiţeri folosiră motivul acesta ca să susţină, în ciuda celor spuse de Cook, că n-ar fi o insulă, ci un continent. Deși părerea lui era bine precizată, comandantul navigă în așa fel, încât să înlăture îndoielile care ar mai fi putut stărui în mintea ofiţerilor. După ce au navigat două zile, timp în care au depășit Capul Palliser, Cook îi chemă pe punte și-i întrebă dacă acum erau convinși. La răspunsul lor afirmativ, renunţă să mai atingă punctul cel mai meridional de pe coasta orientală a insulei; hotărî să revină spre sud și să navigheze de-a lungul coastei vestice a pământului pe care tocmai îl descoperise și care se numea Tawai-Punamu.

Coasta era mai mult stearpă și nu părea locuită. De altfel nava trebui să navigheze aproape într-una la patru sau cinci leghe de ţărm.

În noaptea de 9 martie, „Endeavour" trecu peste câteva praguri de stânci, și abia dimineaţa echipajul îşi dădu seama prin ce pericol trecuse. Stâncile acelea, puse parcă să-i lovească pe navigatorii prea încrezători, fură numite „Capcanele".

În aceeași zi, Cook văzu ceea ce i se păru a fi extremitatea sudică a insulei sudice a Noii Zeelande, și o numi Capul Sud. Era vârful Insulei Stewart, care se află la sud de Noua Zeelandă. Talazurile uriașe dinspre sud-vest, care loveau nava pe când treceau prin dreptul acestui cap, îl convinseră pe căpitanul Cook că nu exista pământ în direcţia aceea și-l hotărâră să reia drumul nordului pentru a încheia, pe coasta apuseană, ocolul Noii Zeelande.

Aproape de extremitatea meridională a coastei acesteia, navigatorii descoperiră un golf pe care îl numiră Dusky Bay (Golful întunecos). Ţinutul era sterp, râpos, acoperit de zăpadă. Măsurând la intrare trei sau patru mile. Dusky Bay, care părea la fel de lung pe cât era de larg, cuprindea mai multe insule după care o navă ar fi găsit, fără îndoială, un excelent adăpost. Dar Cook socoti că e mai prudent să nu se oprească acolo, știind că vântul prielnic pentru ieșirea din golf nu suflă decât o dată pe lună prin meleagurile acelea. De data aceasta, comandantul nu fu de acord cu mai mulţi dintre ofiţerii săi care, gândindu-se numai la avantajele clipei de faţă, uitau neajunsurile unei escale a cărei durată nu putea fi prevăzută.

Niciun incident nu marcă recunoaşterea coastei occidentale a Insulei Tawai-Punamu.

„De la Dusky Bay, spune Cook, până la 44°20 latitudine sudică, se întinde un lanţ îngust de coline care se ridică direct din mare și sunt acoperite de păduri. Înapoia și în imediata lor apropiere se văd munţi care formează un alt lanţ, de o înălţime uimitoare, alcătuit din stânci pleșuve, cu excepţia locurilor unde le acoperă zăpada care se vede pe cele mai multe dintre ele în troieni mari… Nu se poate închipui priveliște mai sălbatică și mai înfricoșătoare decât a ţinutului acestuia, când îl privești dinspre mare, căci, cât cuprinzi cu ochii, nu vezi decât crestele stâncilor,

atât de apropiate unele de altele, încât în locul văilor sunt numai crăpături între ele".

De la 44°20' până la 42°81', priveliștea *se* schimbă; munţii se pierd spre interiorul insulei; marea e mărginită de coline și văi roditoare.

Ofa-toka, Noua Zeelandă

De la 42°8' până la 41°30' nu e decât o coastă, care ţâșnește vertical din mare și e acoperită de codri întunecaţi. De altfel, „Endeavour" se ţinu prea departe de ţărm, iar vremea era prea noroasă pentru a se putea distinge mai amănunţit litoralul. După ce încheie astfel ocolul insulei, nava se reîntoarse la intrarea în Strâmtoarea Regina Charlotte (Cook).

Cook făcu acolo provizii de apă și de lemne; apoi, hotărî să se îndrepte spre Anglia pe drumul care i-ar fi îngăduit cel mai bine să-și ducă la îndeplinire scopul călătoriei. Spre marele său regret, căci ar fi vrut să afle sigur dacă există sau nu un continent austral, îi fu cu neputinţă să se reîntoarcă în Europa pe la Capul Horn ori pe la Capul Bunei Speranţe, deoarece, în mijlocul iernii, la o latitudine meridională, nava lui n-ar fi putut ieși cu bine dintr-o asemenea încercare. Nu exista deci altă posibilitate decât drumul prin Indiile Răsăritene; el hotărî însă, să exploreze mai întâi coasta orientală a Noii Olande, încă necunoscută pe atunci.

Dar, înainte de a povesti peripeţiile celei de-a doua părţi a călătoriei, e bine să aruncăm o privire înapoi și să rezumăm observaţiile pe care călătorii le-au cules cu privire la bogăţiile naturale și la locuitorii Noii Zeelande.

Am văzut la începutul relatării noastre că descoperitorul ei a fost căpitanul

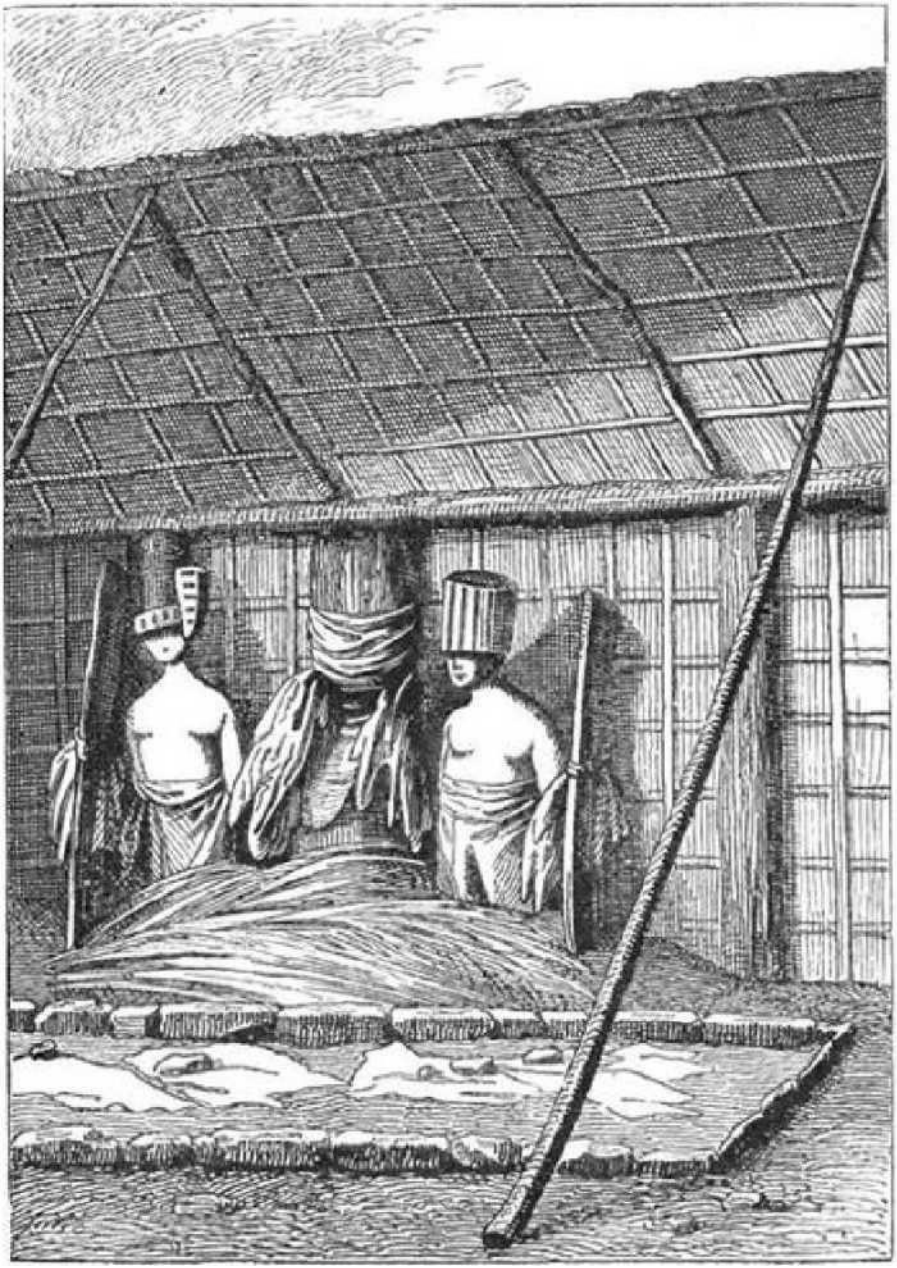

Interiorul unui moroi din Hawai

olandez Abel Tasman, a cărui trecere a fost marcată de incidente sângeroase. În afara coastelor văzute de Tasman în 1642, Noua Zeelandă nu mai fusese vizitată de nicio altă navă europeană. Era atât de necunoscută încât nu se știa dacă nu face cumva parte din continentul austral, așa cum crezuse Tasman, care îi dăduse numele de Ţara Statelor. Lui Cook îi aparţine gloria de a fi determinat poziţia și de a fi cercetat și măsurat coastele acestordouă mari insule situate între 34° și 47° latitudine sudică și 166° și 178° longitudine estică.

Insula Tawai-Punamu era muntoasă, stearpă și nu părea decât prea puţin locuită. Eaheinomauwe avea o înfăţișare mai atrăgătoare, coline, munţi și văi acoperite de păduri, udate de pâraie vesele. După observaţiile făcute de Banks și Solander asupra climatului și solului, Cook îşi formulă astfel concluziile pe care evenimentele aveau să i le confirme: „Dacă europenii ar stabili o așezare aici, n-ar avea nevoie de multe îngrijiri și de lucrări ca să facă să crească din belșug tot ce le-ar fi necesar”.

În privinţa patrupedelor, în Noua Zeelandă trăiau doar șoareci și câini, aceștia din urmă rezervaţi pentru hrana băștinașilor. Dar dacă fauna era atât de săracă, în schimb flora părea foarte bogată. Despre plantele care i-au uimit cel mai mult pe englezi, iată ce spune relatarea:

„În locul cânepei și al inului, localnicii folosesc o plantă care le întrece pe toate cele folosite în același scop în alte ţări…

Îmbrăcămintea obișnuită a neozeelandezilor e alcătuită din foile acestei plante, tară prea multe prelucrări; din ea își fac, de altfel, și cingătorile, și firele pentru undiţe, și frânghiile, care sunt cu mult mai tari decât toate câte se fac din cânepă și cu care nu pot fi comparate. Din aceeași plantă, altfel prelucrată, băștinașii scot niște fibre subţiri și lungi, lucitoare ca mătasea și albe ca neaua şi-şi ţes din fibrele acestea cele mai frumoase ţesături, care sunt totodată și neobișnuit de trainice. Plasele lor, de o mărime uriașă, sunt făcute tot din aceste foi; pentru a le face, nu se cere decât să tai fâșii îndeajuns de late și să le legi una de alta”.

Planta aceasta minunată, de care oamenii s-au entuziasmat atât, după descrierea lirică de mai sus și descrierea nu mai puţin înflăcărată pe care avea să o facă La Billardiere peste câţiva ani, este cunoscută astăzi sub numele de *Phomrium tenax.*

A fost însă necesar să se temPéreze oarecum speranţele pe care povestirile acestea le făcuseră să se nască! După părerea eminentului chimist Duchartre, acţiunea prelungită a căldurii umede, și mai ales spălatul, dezagregă în scurtă vreme celulele acestei plante și, după un spălat sau două, ţesăturile fabricate din ea se prefac în câlţi. Totuși, planta aceasta formează obiectul unui comerţ de export considerabil. Al. Kennedy, în interesanta lui lucrare despre Noua Zeelandă, ne spune că dacă în 1865 nu se exportau decât cincisprezece baloturi de *Phormium,* patru ani mai târziu, lucru aproape de necrezut, cifra aceasta se ridicase la 12162 de baloturi, ca să se urce, în 1870, la 32820 de baloturi, a căror valoare era de 132578 de lire sterline.

Locuitorii, înalţi și bine făcuţi, erau sprinteni, voinici și îndemânatici.

Neo-zeelandez tatuat

Un i-pah

Femeile nu aveau gingășia aceea trupească, fineţea formelor pe care o au în oricare altă parte a lumii. Îmbrăcate la fel ca bărbaţii, nu le puteai recunoaşte decât după dulceaţa glasului și după vioiciunea chipului. Dacă băștinașii din același trib întreţineau relaţiile cele mai afectuoase, în schimb faţă de dușmani erau neînduplecaţi și necruţători, iar cadavrele acestora erau folosite pentru îngrozitoarele ospeţe pe care lipsa hranei animale ar putea să le explice, dar nu să le scuze.

„Poate o să pară ciudat că războaiele sunt atât de dese într-o ţară în care nu te alegi cu nimic de pe urma victoriei", spune Cook.

Dar, în afara necesităţii de a-și procura came, care făcea ca războaiele să fie dese, Cook nu știa că populaţia cuprindea două neamuri de oameni, în veșnică dușmănie.

Legendele vechi povestesc că populaţia maori a venit în Noua Zeelandă acum vreo treisprezece veacuri, din insulele Sandwich. Și am putea să le dăm crezare dacă ne gândim că polinezienii aceștia chipeși au populat toate arhipelagurile răspândite pe partea aceasta imensă a Oceanului Pacific. Plecaţi din Insulele Hauaiki, care ar putea să fie actualul Hawaii din Insulele Sandwich, sau Sauai din Arhipelagul Navigatorilor, populaţia maori ar fi alungat sau ar fi nimicit populaţia băștinașă.

Într-adevăr, primii coloniști au observat la indigenii din Noua Zeelandă două tipuri de oameni perfect distincte: unul, cel mai răspândit, semăna cât se poate de bine cu locuitorii din Hawaii, din Marchize și din Tonga, pe când ceilalţi semănau perfect cu melanezienii. Informaţiile acestea, culese de Freycinet[332] și confirmate mai recent de Hochstetter[333], se potrivesc perfect cu faptul curios povestit de Cook, după care Tupia, originar din Tahiti, se putea înţelege fără nicio greutate cu neozeelandezii.

Migraţiile polinezienilor sunt astăzi bine cunoscute, datorită progreselor lingvisticii și antropologiei; dar ele nu erau decât bănuite pe vremea lui Cook, care a fost unul dintre primii culegători ai legendelor legate de acest subiect[334].

---

[332] *Freycinet (Louis Claude)* - navigator francez (1770-l842), autorul lucrării Voiaj în jurul lumii.

[333] *Hochestetter (Ferdinand von)* 1820-l884 - geolog și călător german.

[334] În tradițiile popoarelor maori se spune că populare Insulei Noii Zeelande s-a produs în secolul al XIV-lea de către polinezienii de pe Insula Tahiti. Există o dispută în știință dacă Insula Noua Zeelandă a fost sau nu populată de melanezieni înainte de sosirea polinezienilor. Problema n-a fost încă soluționată definitiv. Părerea lui Cook despre existența a două grupe de triburi pe Insulele Noii Zeelande se baza probabil pe faptul că locuitorii insulei de sud erau mai înapoiați din punct de vedere al dezvoltării lor. Ocupația principală a locuitorilor insulei de nord o constituia agricultura, vânătoarea și pescuitul, în

„Fiecare dintre aceste popoare, spune Cook, crede, după datină, că strămoșii au venit, cu mulţi ani în urmă, dintr-o altă ţară; și toţi cred, potrivit aceleiași tradiţii, că ţara de baștină se numea Beauise”.

După cum am mai spus, pe atunci, prin meleagurile acelea, nu prea se mai găseau alte patrupede în afară de câini; ba, încă și ei fuseseră importaţi. De aceea neozeelandezii n-aveau pentru hrana zilnică decât vegetale și câteva zburătoare, puţine la număr, care au rămas necunoscute englezilor. Din fericire, de-a lungul coastelor se găsea pește din belșug, așa că localnicii nu erau ameninţaţi de foamete.

Deprinși să se războiască și privind pe orice străin ca pe un dușman, în mod firesc băștinașii erau gata să-i atace pe englezi. Dar, de îndată ce se convinseră cât sunt de slabe mijloacele lor și cât de puternice sunt armele adversarilor, de îndată ce îşi dădură seama că se evita, pe cât posibil, folosirea obiectelor acelea dătătoare de moarte, ale căror cumplite efecte putuseră să le vadă, îi primiră prietenește pe navigatori și se purtară totdeauna faţă de ei cu o sinceritate într-adevăr uimitoare.

Dacă insularii, pe care navigatorii îi întâlniseră până atunci, nu erau îngrijiţi și n-aveau habar de decenţă, nu tot așa se poate spune despre neozeelandezi. În privinţa aceasta Cook ne dă mai multe dovezi, destul de curioase. Fără să fie la fel de curaţi ca locuitorii din Tahiti, unde clima e mult mai caldă, fără să se îmbăieze atât de des, neozeelandezii aveau, totuși, grijă de curăţenia lor și dovedeau chiar o oarecare cochetărie. Astfel, îşi ungeau părul cu ulei sau cu grăsime de pește și de pasăre, care, devenind rânced în scurtă vreme, îi făcea să miroasă aproape la fel de urât ca hotentoţii. Mai aveau, de asemenea, obicei să se tatueze, iar unele tatuaje vădeau, odată cu măiestria admirabilă a celor ce le executau, un gust cum nu te-ai fi așteptat să găsești la niște oameni atât de simpli.

Spre marea lor surpriză, englezii constatară că femeile erau mai puţin preocupate de toaleta lor decât bărbaţii. Ele aveau părul scurt, fără podoabe, și purtau aceleași veșminte ca și bărbaţii lor; singura lor podoabă erau obiectele dintre cele mai neobișnuite, pe care și le atârnau de urechi: fâșii de ţesături, pene, oase de pești, bucăţi de lemn și niște ace de piatră verde, unghiile sau dinţii rudelor răposate și, în genere, tot ceea ce-și mai puteau procura.

Obiceiul acesta ne amintește de întâmplarea unei tahitiene, povestită de Cook în relatarea sa. Râvnind la toate obiectele pe care le vedea, femeia aceea voi să-și treacă toarta unui lacăt prin lobul urechii. Englezii consimţiră și, mai apoi, de faţă cu ea, aruncară cheia lacătului în mare. După câtăva vreme, fie că o jena greutatea neobișnuitei podoabe, fie că voia s-o înlocuiască, femeia ceru de mai multe ori

---

timp ce locuitorii insulei de sud aveau ca ocupații principale pescuitul și vânătoarea. După cum remarcă pe bună dreptate Cook, locuitorii din insula de sud duceau o viață nomadă, pe când pe insula de nord populația era stabilă.

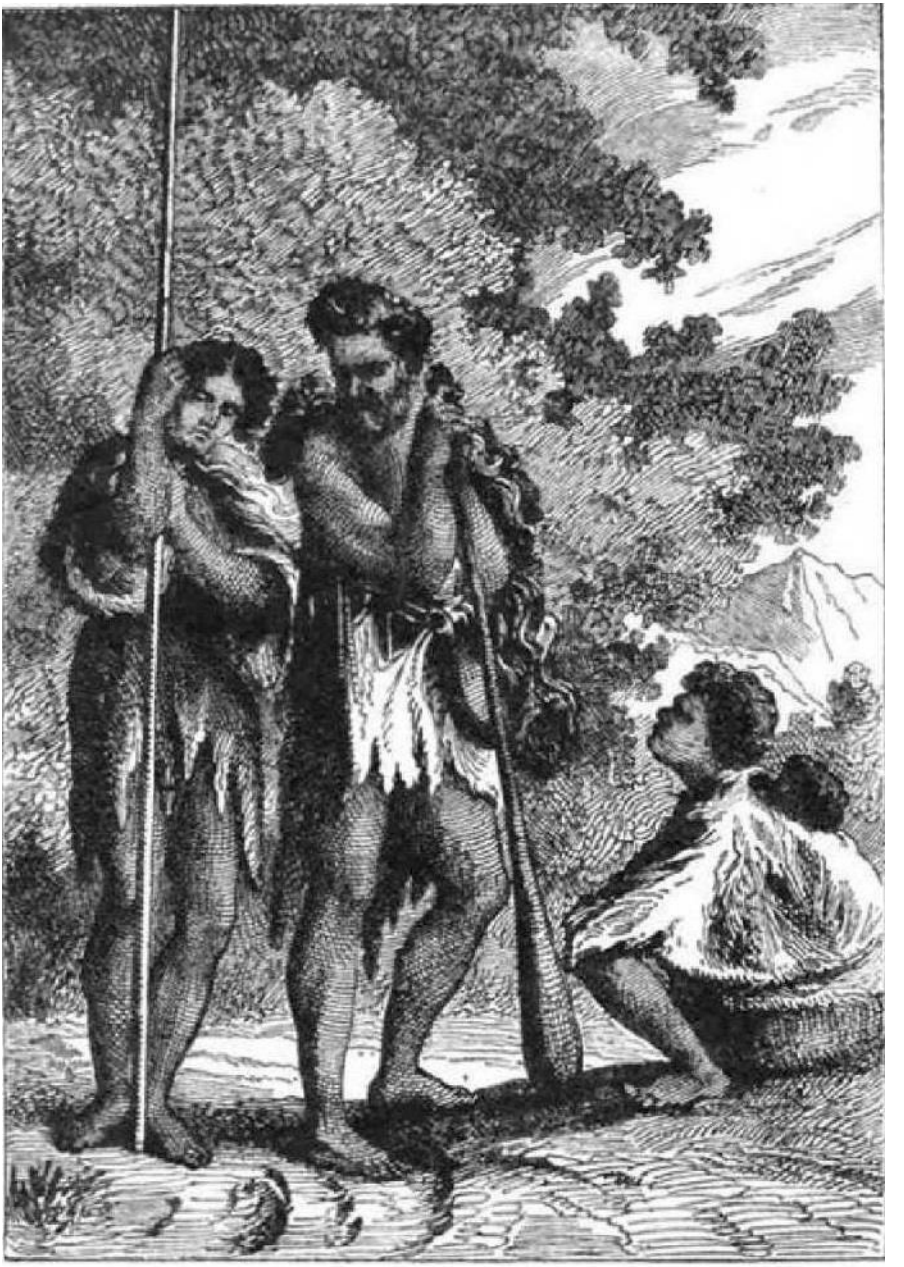

Familie neo-zeelandeză

să-i fie scos lacătul. Dar, englezii refuzară să-i îndeplinească dorinţa, dându-i să înţeleagă că dacă îşi dorise un cercel atât de neobișnuit, acum era drept să-i sufere urmările.

Cât despre veșmintele neozeelandezilor, ele erau formate dintr-un fel deţ esătură, nici pânză, nici rogojină, prinsă de umeri și atârnând peste genunchi, și dintr-o alta, înfășurată în jurul mijlocului și care atârna până la pământ. Aceasta din urmă nu era purtata totdeauna. De aceea, când n-aveau decătorima parte a costumului și când ședeau pe vine, băștinașii păreau niște colibe acoperite cu stuf. Acoperământul acesta era uneori elegant decorat cu ciucuri felurit coloraţi și, mai rar, cu blană de câine tăiată în fâșii.

Dar băștinașii erau meșteri mai ales în construirea pirogilor. Ambarcaţiile lor de luptă puteau să cuprindă între patruzeci și cincizeci de oameni; una dintre ele, măsurată la Ulaga, avea șaizeci și opt de picioare lungime. Împodobite cu sculpturi minunate, pirogile erau gătite cu ciucuri care se legănau și cu pene negre. De obicei, numai cele mici aveau balansiere. Uneori se întâmpla ca două pirogi să fie alăturate — pirogi duble. Cât despre luntrile de pescuit, de aveau și pupa, și prova împodobite cu câte un chip de om care se strâmbă, cu o faţă hidoasă, cu limba scoasă, cu ochii făcuţi din două scoici albe. Adesea erau alăturate două pirogi de pescuit, iar cele mai mici aveau balansiere pentru echilibru.

„Cum necumpătarea și inactivitatea sunt poate singurele cauze ale bolilor, spune Cook, nu e de mirare că oamenii aceștia se bucură necontenit de o sănătate înfloritoare. De fiecare dată când am mers în satele lor, copiii și bătrânii, bărbaţii și femeile se adunau în jurul nostru, mânaţi de aceeași curiozitate care ne îndemna și pe noi să-i privim; și niciodată n-am văzut vreunul din ei care să fi părut atins de vreo boală, iar la cei pe care i-am văzut în întregime goi, n-am observat niciodată nici cea mai ușoară erupţie pe piele și nicio urmă de pustule sau de coșuri”.

II

Explorarea coastei răsăritene a Australiei. Observaţii asupra indigenilor și bogăţiilor naturale ale ţării. „Endeavour” eșuează. Primejdiile necontenite ale navigaţiei. Traversarea Strâmtorii Torres. Băștinașii din Noua Guinee. Reîntoarcerea în Anglia.

La 31 martie 1770, Cook părăsi Noua Zeelandă ca să pornească spre vest. La 19 aprilie, întâlni un pământ care se întindea de la nord-est la sud-vest, la 37°58 latitudine sudică și 150°21’ longitudine estică. Era, după părerea lui și după harta lui Tasman, ţinutul pe care acesta din urmă îl numise Ţara lui Van Diemen. În orice caz, Cook nu avu putinţa să verifice dacă partea aceasta a coastei pe care o avea în faţă făcea parte din Tasmania. Urcând spre nord, el dădu nume tuturor punctelor mai importante: Capul Howe, Muntele Dromader etc.

Partea aceasta a Australiei era muntoasă și acoperită cu arbori uriași. Câteva dâre de fum arătau că litoralul era locuit; dar populaţia, altminteri destul de rară, nu

găsea altceva mai nimerit de făcut decât să dispară de îndată ce englezii se pregăteau să debarce.

Primii băștinași zăriţi purtau suliţe lungi și niște obiecte de lemn care semănau destul de bine a iatagane. Erau faimoasele *bumeranguri,* arme cumplite în mâinile băștinașilor și inofensive în mâinile europenilor.

Feţele băștinașilor păreau acoperite cu o pulbere albă; pe corp aveau dungi late, de aceeași culoare și care, trecând oblic peste piept, semănau cu bandulierele soldaţilor. Pe coapse și pe picioare aveau dungi de aceeași culoare, care de la distanţă ar fi putut fi luate drept jartiere, dacă oamenii aceștia n-ar fi fost complet goi.

Ceva mai departe, englezii vrură din nou să debarce. Dar doi băștinași, pe care încercaseră mai întâi să-i atragă aruncându-le cuie, mărgele de sticlă și alte nimicuri, se arătară atât de ameninţători încât fu nevoie să se tragă un foc de armă în aer. Mai întâi bubuitura îi buimăci; dar, de îndată ce îşi dădură seama că nu sunt răniţi, cei doi războinici începură iarăși ostilităţile aruncând pietre și suliţe. Englezii descărcară atunci o încărcătură de alice în picioarele celui mai vârstnic dintre ei. Bietul băștinaș pomi în goană spre o colibă și se reîntoarse imediat cu un scut hotărât să-și reînceapă atacul, care se sfârși totuși când omul se convinse de neputinţa lui. Englezii folosiră prilejul acesta ca să debarce și să ajungă la locuinţele de pe coastă, unde găsiră numeroase lănci. În același golf debarcă apoi un detașament de oameni cu butoiașe pentru luat apă; dar marinarii nu izbutiră să intre în relaţii cu indigenii, care fugiră de îndată ce englezii se îndreptară spre ei.

În timpul unei excursii făcute pe uscat, Cook, Banks și Solander zăriră urmele mai multor animale. Păsările erau și ele numeroase și nespus de frumoase. Marea cantitate de plante pe care naturaliștii o găsiră îl făcură pe Cook să dea locului numele de Botany Bay (Golful Botanic). Larg, adăpostit și comod, golful acesta e situat la 34° latitudine sudică și 151°23’ longitudine estică. Apa și lemnele puteau fi procurate cu uşurinţă acolo.

„Arborii, spune Cook, sunt cel puţin tot atât de înalţi ca stejarii din Anglia și am văzut unul care se aseamănă destul de bine cu ei. Este același din care se scurge un soi de rășină roșie asemănătoare cu *sângele de dragon”.*

Fără îndoială că trebuie să fi fost un soi de eucalipt. Printre numeroșii pești care mișunau în mare pe meleagurile acelea, trebuie amintită o pisică-de-mare, care cântărea peste o sută cincizeci de kilograme, după ce i se scoseseră măruntaiele.

La 6 mai, Cook părăsi Botany Bay și continuă să navigheze spre nord, în lungul litoralului, ţinându-se cam la două-trei leghe de coastă. Navigaţia fu destul de monotonă și numai diferenţele neașteptate de adâncime și stâncile sub apă care trebuiau evitate o mai însufleţi puţin.

Într-o debarcare făcută ceva mai departe, exploratorii găsiră ţinutul în mod vădit mai sărac decât cel din preajma lui Botany Bay. Solul era uscat și nisipos, colinele presărate ici-colo cu un soi de arbori fără tufe între ei. Marinarii uciseră acolo o dropie, declarată, după ce o mâncară, cel mai bun vânat pe care îl întâlniseră de la plecarea din Anglia. Din pricina aceasta, locul primi numele de Bustard Bay,

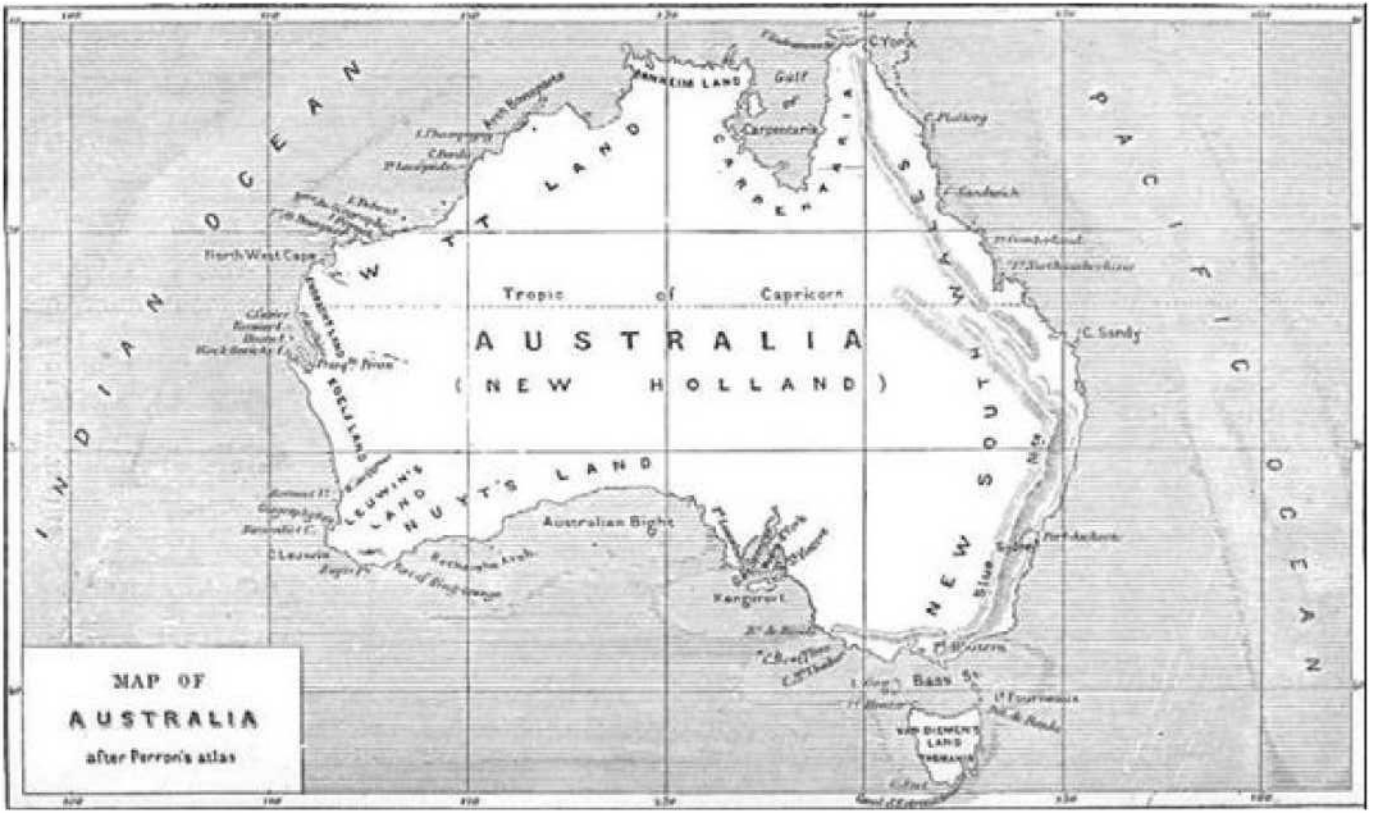
MAP OF
AUSTRALIA
after Perron's atlas
AUSTRALIA
(NEW HOLLAND)
Tropic of Capricorn
INDIAN OCEAN
PACIFIC OCEAN
WITT LAND
NUYT'S LAND
LEUWIN'S LAND
EDELS LAND
FRANKLIN LAND
Gulf of Carpentaria
CARPENTARIA
NEW SOUTH WALES
North West Cape
C. York
C. Sandy
Australian Bight
Kangaroo I.
Bass St.
VAN DIEMEN'S LAND
TASMANIA

adică Golful Dropiilor. Tot acolo culeseră o mare cantitate de stridii de toate soiurile și mai ales stridii mici, purtătoare de perle.

La 25 mai, „Endeavour" se afla la o milă de ţărm, în faţa unui punct care tăia exact Tropicul Capricornului. A doua zi, marinarii constatară că apa se ridică şi se cobora în timpul mareelor cu peste doi metri. În locul acela insulele erau numeroase iar canalul, îngust și prea puţin adânc.

La 29 mai, sperând să găsească un loc prielnic pentru curăţatul chilei și al celorlalte părţi ale navei, Cook debarcă într-un golf larg, împreună cu Banks și Solander. Dar imediat ce puseră piciorul pe uscat simţiră cât de greu le va fi să înainteze din pricina unei ierbi dese, stufoase și plină de seminţe cu ghimpi — fără îndoială, un soi de spinifex — care li se prindeau de veșminte, străpungându-le și pătrunzând până la piele. În același timp, nori de ţânţari se năpusteau asupra lor, înţepându-i fără milă. Până la urmă, navigatorii găsiră un loc potrivit pentru făcut reparaţiile, dar căutară zadarnic apă de băut. Pe arborii crescuţi ici-colo, se aflau cuiburi enorme de furnici-albe, care, atacând vlăstarii, îi goleau curând de sevă. În jurul exploratorilor zburau roiuri nesfârșite de fluturi viu coloraţi.

Fără doar și poate că locul era potrivit pentru făcut numeroase observaţii interesante din mai multe puncte de vedere; dar comandantului, care nu găsea posibilitatea să-și refacă provizia de apă, nu putea să-i fie pe plac. Astfel, se vădea de la bun început ceea ce avea să caracterizeze noua lume descoperită: lipsa izvoarelor, a râurilor și a fluviilor.

A doua excursie, făcută în seara aceleiași zile, nu duse nici ea la vreun rezultat. Totuși, Cook constată că golful era foarte larg și hotărî să-i facă ocolul a doua zi. Curând, navigatorul observă că trecerea prin care pătrunsese devenea brusc mai largă și că până la urmă forma un lac vast, comunicând cu marea prin nord-vest. Un alt braţ se pierdea și el spre est și se putea bănui că lacul trebuia să mai aibă o comunicaţie cu marea, prin fundul golfului.

Partea aceasta a Australiei, Cook o numi Noua Galie de Sud. Stearpă, nisipoasă, aridă, că e lipsită de tot ce e absolut necesar pentru stabilirea unei colonii. Cercetarea superficială, făcută mai ales din punct de vedere hidrografic, nu putea să le arate englezilor că, totuși, din punct de vedere mineralogic, se aflau într-unul din cele mai bogate ţinuturi ale Lumii Noi.

De la 31 mai la 10 iunie, navigaţia continuă, la fel de monotonă. La 10 Iunie, „Endeavour", care parcursese fără accidente, pe coasta aceasta necunoscută, printre stânci și praguri submarine, un spaţiu de douăzeci și două de grade, se pomeni deodată expusă celui mai mare pericol din câte se pot închipui.

Nava se afla la 16° latitudine sudică și 145°21 longitudine estică, când Cook, văzând în faţă două insuliţe joase și acoperite de păduri, ordonă ancorarea în larg, peste noapte, în apropierea lor, cu gând să caute insulele descoperite de Queiroz prin aceste meleaguri. Începând de la ora nouă seara sonda arăta, din sfert în sfert de ceas, o adâncime tot mai mică. Echipajul se adunase pe punte și ancora fusese pregătită, când apa deveni iar adâncă.

MAP
of the east coast
of
NEW HOLLAND
after Cook.
Equateur
NEW GUINEA
ENDEAVOUR STRAIT
Canal de la Providence
Cap Flattery
Cap Bedford
C. Grafton
C. Sandwich
C. Cleveland
C. Gloucester
Cap Manyfold
Cap Capricorne
C. Sandy
Cap Morton
Cap Byron
Cap de la Fumée
Cap Hawke
C. Banks
Cap St. George
Cap Dromedaire
Cap Howe
Van Diemen's Land
Manicola
Espirito Santo de Quirós
AUSTRALIA
NEW SOUTH WALES
DISCOVERED IN 1770
PACIFIC OCEAN
Cap Farewell
NEW ZEALAND
Cap Outet
Cap Sud

Socotind că nava trecuse peste marginea unor bancuri de nisip pe care le zăriseră în timpul serii, navigatorii se bucurară că primejdia a trecut. Cum adâncimea apei creștea mereu, Cook și ofiţerii care nu erau de cart se retraseră în cabinele lor.

Totuși, la orele unsprezece, după ce marcase treizeci și doi de metri, sonda trecu brusc la douăzeci și trei de metri și, până nu apucară s-o arunce iar, „Endeavour" atinse fundul, apoi, bătută de valuri, se lovi de colţurile ascuţite ale unei stânci.

Situaţia era deosebit de gravă. Împinsă de valuri pe deasupra unui recif de corali, „Endeavour" recăzuse într-o scobitură a pragului submarin. La luminalunii se și puteau vedea plutind în jurul navei o parte din scândurile chilei false și ale căptușelii bordurilor.

Din nenorocire, eșuarea avusese loc în timpul fluxului. Nu se putea deci conta pe creșterea apei pentru degajarea navei. Fără să stea pe gânduri, navigatorii aruncară în mare cele șase tunuri, butoaiele, balastul și tot ce putea ușura nava, care continua să se frece de stâncă. Apoi lăsară la apă șalupa, coborâră vergele și velele și se pregătiră să arunce și ancora la tribord, când observară că apa era mai adâncă la pupa. Dar, deși virară cu înflăcărare, la cabestan, nu izbutiră cu niciun chip să degajeze nava.

În zori, situaţia se arătă în toată grozăvia ei. Între „Endeavour" și mal era odistanţă de opt leghe, fără nicio insulă intermediară pentru refugiu în cazul când nava ar fi fost zdrobită, așa cum era de prevăzut. Deși fuseseră aruncate peste bord obiecte în greutate de peste cincizeci de tone, nava nu se ridicase din apă decât cu vreo jumătate de metru. Din fericire, vântul se potolise, altminteri „Endeavour" ar fi devenit curând o epavă. Dar apa pătrundea din ce în ce mai cu putere în cală, deși două pompe lucrau tară întrerupere. A treia pompă trebui să fie și ea pusă în funcţiune.

Cumplită alternativă! Dacă nava se degaja, s-ar fi dus la fund imediat ce nu s-ar mai fi sprijinit de stâncă; dacă rămânea pe stânci, valurile care o zgâlţâiau ar fi sfărâmat-o curând. Iar bărcile erau insuficiente pentru a duce dintr-odată tot echipajul la uscat!

N-ar fi fost de temut ca, în asemenea condiţii, disciplina să fie călcată în picioare? Cine putea să garanteze că o luptă fratricidă nu va face dezastrul ireparabil? Și dacă, totuși, o parte din echipaj ar fi putut ajunge la ţărm, ce moarte putea să-i aștepte pe o plajă inospitalieră, unde abia dacă ar fi fost în stare să-și procure hrana cu plasele și cu armele de foc? Ce ar fi devenit, în sfârșit, cei rămași pe navă? Gândurile acestea cumplite îi frământau pe toţi, în clipele acelea. Dar sentimentul datoriei era atât de puternic, iar autoritatea șefului care a știut să-și câștige dragostea echipajului era atât de mare, încât toate frământările acestea nu se manifestară nici prin vaiete și nici prin dezordine.

Forţele oamenilor care nu erau folosiţi la pompe fură păstrate cu chibzuinţă, pentru clipa când avea să se decidă soarta tuturor. Cook rândui totul cu atâta pricepere încât, în momentul când fluxul ajunse la maximum, tot echipajul se înhămă la cabestan și, degajând nava, constată că aceasta nu făcea mai multă apă

decât atunci când se afla pe recif.

Dar echipajul, care de douăzeci și patru de ore trecuse prin atâtea, era istovit. Curând trebuiră să fie schimbaţi oamenii la pompe după fiecare cinci minute, căci picau de oboseală.

În momentul acela, o veste rea veni să le sporească și mai mult deznădejdea. Omul însărcinat să măsoare înălţimea apei în cală anunţă că ea crescuse brusc cu 18 ţoli. Din fericire însă, se observă aproape imediat că măsurase greșit, iar bucuria echipajului fu atât de mare încât părea că tot pericolul trecuse.

Un ofiţer, numit Monkhouse, avu atunci o idee excelentă: introduse în spărtura din bordul corăbiei o velă în care amestecase câlţi, lână și excrementele animalelor îmbarcate. În felul acesta izbutiră să astupe o parte a spărturii. Din clipa aceea, oamenii care vorbeau despre tragerea navei pe uscat pentru a construi din rămășiţele ei o ambarcaţie care să-i ducă în Indiile Răsăritene, nu se mai gândiră decât să găsească un loc potrivit ca s-o repare.

Locul acesta îl găsiră în ziua de 17 iunie la gura unei ape numite de Cook Endeavour River, adică Râul Străduinţei. Echipajul începu cu mare grabă lucrările necesare pentru repararea navei. Bolnavii fură duși pe uscat, iar ofiţerii debarcară și ei de mai multe ori ca să vâneze și să le procure scorbuticilor puţină carne proaspătă. Tupia zări chiar un animal pe care Banks, după descrierea făcută, îl socoti lup. Dar, după câteva zile, vânară altele de același soi: animalele acestea săreau pe cele două picioare de dinapoi și făceau salturi uimitoare. Erau canguri, marsupiale mari care trăiesc numai în Australia și pe care niciun european nu le mai văzuse până atunci.

În locul acela, băștinașii, arătându-se mai primitori decât în oricare alt punct al coastei, nu numai că îi lăsară pe englezi să se apropie de ei, dar fiind primiţi prietenește, aceștia rămaseră câteva zile în mijlocul lor.

„În general, spune relatarea, erau de statură potrivită, dar aveau membrele neobișnuit de scurte; aveau pielea de culoarea funinginii sau a ciocolatei; parul, negru tară să fie lânos, și-l tundeau scurt; unii îl aveau lins, alţii buclat. Câţiva îşi vopsiseră cu roșu unele părţi ale corpului, iar unul dintre ei avea, pe buza de sus și pe piept, niște dungi albe pe care le numea *carbanda.* Trăsăturile feţelor acestor oameni erau destul de plăcute; aveau ochii sclipitori, dinţii albi și frumoși, glasul blând și armonios".

Câţiva dintre băștinași purtau o podoabă ciudată, cum mai văzuse Cook numai în Noua Zeelandă: un os de pasăre cam de grosimea unui deget, trecut prin cartilajul care separă cele două nări.

Între timp, Banks, Solander și alţi câţiva avuseseră mare noroc la vânat: uciseseră canguri, opossumi[335], un soi de dihori, câini-dingo luaţi la început drept

---

[335] *Opossum* - animal care trăiește pe copaci în Australia și Tasmania. Diferitele specii de opossum se întâlnesc de asemenea în America.

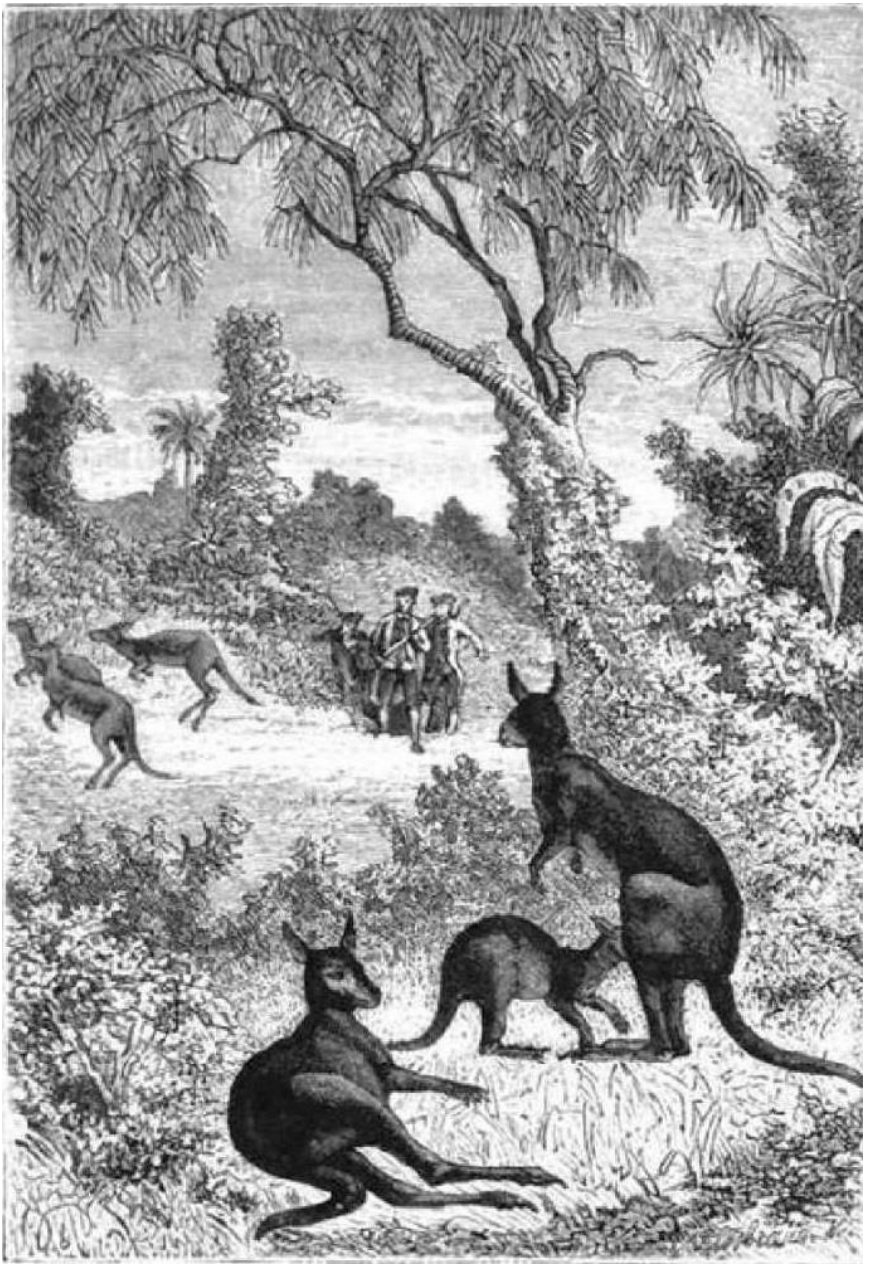

„Erau canguri”.

lupi și mai multe soiuri de șerpi, dintre care unii veninoși. Vânătorii văzuseră de asemenea ulii, șoimi, cacatoes, granguri, papagali obișnuiţi și numeroase alte păsări necunoscute.

Imediat ce ieși din râul Endeavour, Cook putu să-și dea seama de greutăţile navigaţiei pe meleagurile acelea. Pretutindeni se aflau numai stânci submarine și bancuri de nisip. În aceeași seară, echipajul se văzu nevoit să lase ancora, căci era imposibil de înaintat în timpul nopţii prin labirintul acela de stânci. În zare, valurile păreau că izbesc un lanţ de stânci mai cu putere decât izbiseră pragurile întâlnite până atunci; stâncile acelea păreau a fi ultimele.

Când Cook ajunse lângă ele, după cinci zile de luptă cu un vânt potrivnic, descoperi trei insule, aflate la patru sau cinci leghe mai spre nord. Dar necazurile nu i se sfârșiseră încă. Nava se pomeni din nou împresurată de recife și de lanţuri de stânci joase și apropiate, printre care părea cu neputinţă de trecut. Cook se întreba dacă n-ar fi fost mai bine să se reîntoarcă și să caute o altă trecere, dar întârzierea pricinuită de un asemenea ocol l-ar fi împiedicat, fără doar și poate, să ajungă la vreme în Indii. În sfârșit, în faţa soluţiei acesteia se mai afla o stavilă de netrecut: echipajul nu mai avea hrană decât pentru trei luni de zile.

În clipa când situaţia părea disperată, Cook hotărî să se depărteze cât mai mult de coastă și să încerce trecerea pragului exterior de stânci. Peste puţin timp găsi un canal, care îl scoase curând în larg.

O schimbare atât de fericită a situaţiei se făcu resimţită din plin, spune Kippis. Bucuria năpădise sufletele englezilor, iar mulţumirea li se citea pe faţă. Până acum, vreme de aproape trei luni, fuseseră necontenit amenințaţi să piară. De câte ori nu-și petrecuseră nopţile ancoraţi cine știe pe unde, auzind în preajmă cum valurile furioase se spărgeau de stânci și știind că dacă s-ar fi rupt cumva cablul ancorei, n-ar mai fi fost chip să scape de naufragiu! Străbătuseră astfel trei sute șaizeci de mile, siliţi să aibă în permanenţă un om care să arunce plumbul sondei și să sondeze pragurile printre care navigau, lucru nemaiîntâmplat niciodată vreunei nave să navigheze atâta amar de vreme în atare condiţii.

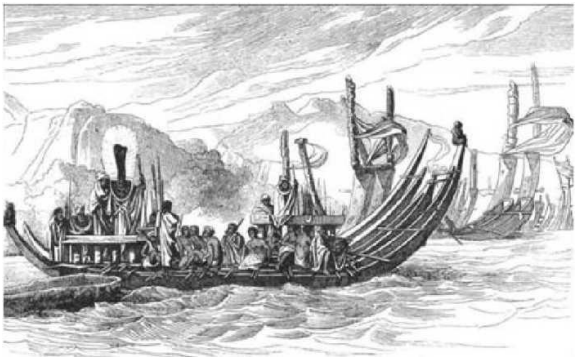

Flota tahitiană în largul Oparee

Deși abia scăpaseră dintr-un pericol atât de amenințător, englezilor le mai reveneau totuși destule motive de neliniște: lungimea drumului pe care trebuiau să-l străbată, prin mări puţin cunoscute, pe o corabie care făcea necontenit apă, cu o pompă stricată și cu proviziile aproape pe sfârșite.

De altfel, navigatorii nu scăpaseră de primejdiile acelea cumplite decât pentru a se pomeni, la 16 august, expuși unui pericol aproape la fel de mare. Târâţi de maree între un prag de stânci deasupra căruia spuma valurilor sărea spre înaltul cerului, neputând cu niciun chip să arunce ancora, fără cea mai slabă adiere de vânt, englezii nu mai aveau altceva de făcut decât să lase bărcile pe apă și să remorcheze nava. Cu toate sforţările lor. „Endeavour" ajunsese la o sută de pași de recif, când o briză abia simţită, atât de slabă încât în orice altă împrejurare n-ar fi fost luată în seamă, începu să sufle și izbuti să depărteze nava de stânci. Dar, peste zece minute briza dispăru, curenţii îşi regăsiră întreaga forţă, iar „Endeavour" fu din nou târâtă la două sute de pași de stânci. După mai multe încercări zadarnice, marinarii zăriră, în sfârșit, un loc de trecere printre stânci.

„Pericolul de a străbate locul de trecere era mai ușor decât acela de a mai rămâne într-o situaţie atât de îngrozitoare, spune relatarea. O briză ușoară, care din fericire începu să adie, și fluxul duseră nava în faţa canalului prin care trecu cu o viteză înspăimântătoare. Forţa curentului o împiedică să se abată spre vreun ţărm al canalului care n-avea, totuși, decât o milă lărgime și a cărui adâncime era extrem de inegală…"

Dacă am stăruit ceva mai mult asupra peripeţiilor acestei părţi a călătoriei, pricina e faptul că ea se desfășură pe mări neexplorate, printre curenţi și stânci submarine care, deși sunt primejdioase pentru marinari chiar când se află notate pe hartă, devin și mai primejdioase când se navighează, așa cum naviga Cook, de-a lungul coastei Noii Olande, printre obstacole necunoscute, pe care numai agerimea ochiului și instinctul de marinar nu izbutesc întotdeauna să le evite.

Mai rămânea de lămurit o singură problemă: Noua Olandă și Noua Guinee formau oare un singur pământ? Erau ele despărţite de un braţ de mare sau de o strâmtoare?

Cook se apropie deci de ţărm, cu toate primejdiile unei asemenea căi, și navigă de-a lungul coastei Australiei, spre nord. La 21 august, „Endeavour". trecu de cel mai septentrional cap al Noii Olande, pe care Cook îl numi York, și pătrunse într-un canal presărat cu insule, lângă coasta continentului, ceea ce îl făcu să spere că ar fi găsit în sfârșit trecerea spre Oceanul Indian. Apoi, mai coborî o dată la ţărm, luă în stăpânire, în numele regelui George al III-lea, întreaga coastă răsăriteană de la 38° latitudine până în punctul situat la 10,5° latitudine sudică, numi ţinutul Noua Galie de Sud (astăzi New South Wales) și, pentru a încheia în mod solemn ceremonia, porunci să se tragă trei salve de tun.

Cook pătrunse apoi în Strâmtoarea Torres, pe care o numi Strâmtoarea Endeavour, apoi descoperi Insulele Prinţul de Wales și se îndreptă spre coasta

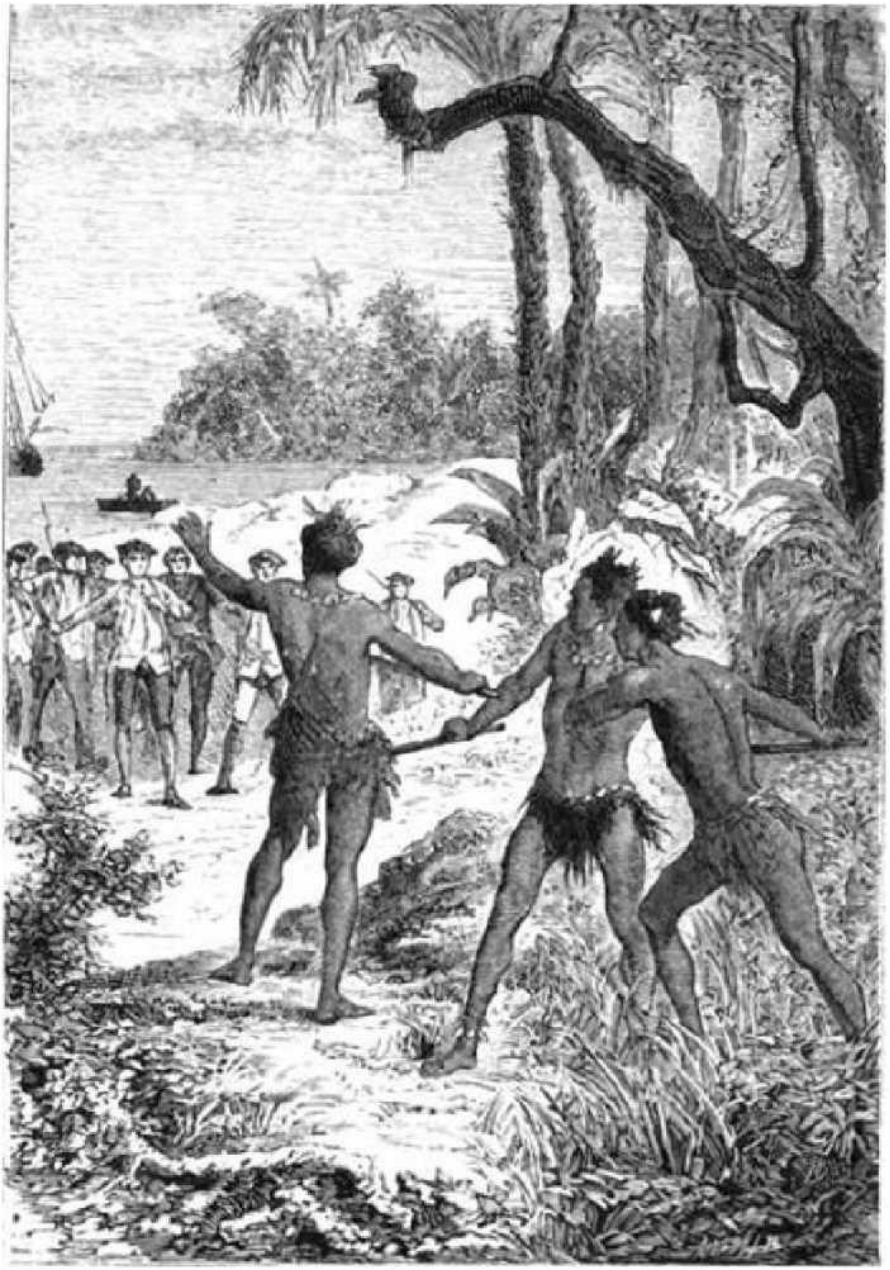

„Trei indieni se năpustiră din pădure”.

meridională a Noii Guinee, de-a lungul căreia navigă până la 3 septembrie, fără să poată debarca.

În ziua aceea, împreună cu unsprezece însoţitori bine înarmaţi, printre care se aflau Banks, Solander și servitorii săi, Cook debarca la uscat. Abia se depărtă însă cu un sfert de milă de șalupă, când trei indieni se năpustiră din pădure strigând și alergând spre englezi.

„Cel care se apropie mai mult, spune relatarea, zvârli cu mâna lui ceva care ardea ca praful de pușcă; dar n-am auzit niciun zgomot".

Cook și însoţitorii săi se văzură siliţi să tragă în ei ca să poată ajunge iar la șalupă, de unde puteau să-i examineze în voie. Băștinașii semănau întru totul cu australienii, purtau ca și ei, părul scurt și erau complet goi; numai pielea trupului părea că o au ceva mai puţin oacheșă — tară doar și poate fiindcă se spălau mai des.

„În acest timp, indigenii trăgeau de zor, la intervale, câte patru sau cinci focuri odată. Nu puteam ghici nici ce erau focurile acelea și nici în ce scop le trăgeau; băștinașii aveau în mâini niște bastonașe scurte, poate niște trestii goale în interior, și le mișcau într-o parte și în alta, iar noi văzurăm deodată foc și fum, de parcă ar fi ţâșnit dintr-o flintă, dar care nu dură mult.

Fenomenul acesta surprinzător a fost observat de pe navă, iar iluzia a fost atât de puternică încât cei aflaţi la bord crezură că indienii aveau arme de foc; și nici noi nu ne-am fi îndoit că trag cu puștile dacă șalupa noastră n-ar fi fost atât de aproape încât nu s-ar fi putut să nu auzim detunăturile".

Iată un fapt care a rămas neexplicat, cu tot numărul mare al comentariilor iscate de el, și pe care îl face de crezut numai mărturia, totdeauna veridică, a marelui navigator.

Câţiva dintre ofiţerii englezi stăruiră să se debarce pentru a culege nucide-cocos și alte fructe, dar comandantul nu voi să primejduiască viaţa marinarilor pentru atâta lucru. De altfel, el se grăbea să ajungă la Batavia ca să-și repare nava. În sfârșit, socotea inutil să mai zăbovească pe meleagurile acelea, de multă vreme călcate de spanioli și de olandezi, și unde n-ar mai fi avut prilejul să facă noi descoperiri.

Totuși, Cook rectifică, din mers, poziţia câtorva insuliţe mici, apoi trecu pe la Timor și poposi în Insula Savu, unde olandezii se stabiliseră nu demult. Acolo, Cook îşi reîmprospătă proviziile și, printr-o observaţie făcută cu grijă, determină poziţia insulei la 10°35 latitudine sudică și 122°35' longitudine estică.

După acest scurt popas, nava „Endeavour" ajunse în Batavia, unde fu reparată. Dar, după atâtea încercări istovitoare, escala într-un ţinut nesănătos, unde frigurile sunt endemice, i-a fost fatală echipajului. Banks, Solander, Cook și cei mai mulţi dintre marinari se îmbolnăviră; mulţi dintre ei, printre care și Monkhouse, chirurgul, Tupia și micuţul Tayeto muriră. Numai zece oameni scăpară neatinși de friguri. La 27 decembrie, „Endeavour" porni din nou în larg și acostă, în ziua de 5 ianuarie 1771, la Prince's Island (Insula Prinţului) ca să ia alimente.

Din clipa aceea bolile, care începură să bântuie printre membrii echipajului, se

agravară. De pe urma lor muriră douăzeci și trei de oameni, printre care fii regretat în special astronomul Green.

După ce poposi la Capul Bunei Speranţe, unde se bucură de o excelentă primire, de care altminteri avea mare nevoie, Cook porni din nou în larg, trecu pe la Insula Sf. Elena și debarcă în Anglia, în ziua de 11 iunie 1772, după o lipsă de aproape patru ani.

Astfel se încheie prima călătorie a lui Cook, „călătorie, spune Kippis, în care a înfruntat atâtea pericole, a descoperit atâtea ţări și a dovedit de atâtea ori că era neînfricat în faţa primejdiilor".

Capitolul IV

A DOUA CĂLĂTORIE A CĂPITANULUI COOK

Căutarea continentului austral. Al doilea popas în Noua Zeelandă. Arhipelagul Tuamotu. A doua ședere în Tahiti. Descoperirea Insulelor Tonga. Al treilea popas în Noua Zeelandă. A doua croazieră în Oceanul Austral. Explorarea Insulei Paștelui. Vizită în Insulele Primejdioase.

Chiar dacă stăpânirea n-ar fi vrut să-l răsplătească pe Cook pentru felul cum îşi îndeplinise misiunea încredinţată, opinia publică ar fi vorbit în favoarea lui. Numit în marina regală cu gradul de „commander", la data de 29 august, marele navigator, mândru de serviciile aduse Angliei și ştiinţei, găsi că răsplata nu era la înălţimea meritului său. Ar fi dorit din toată inima gradul de căpitan de navă; dar lordul Sandwich, pe atunci în fruntea Amiralităţii, îi arătă că nu-i putea da gradul acela fără să se abată de la toate regulile admise și fără să stârbească ordinea serviciului.

Oricum ar fi fost, Cook se ocupă cu strângerea materialelor necesare pentru relatarea călătoriei; dar, curând, primind o sarcină mai importantă, îi înmână notele și jurnalele de călătorie doctorului Hawkesworth, care avea să ducă la capăt publicarea lor.

În același timp, observaţiile făcute împreună cu Green, privind trecerea planetei Venus, calculele și măsurările lui astronomice erau înaintate Societăţii regale, care nu întârzie să le recunoască întregul merit.

Rezultatele atât de importante obţinute de căpitanul Cook nu erau totuși complete, în sensul că nu distrugeau în mod irevocabil credinţa într-un continent austral. Himera aceasta mai stăruia încă în minţile multor savanţi. Siliţi să recunoască faptul că nici Noua Zeelandă și nici Australia nu făceau parte din acest continent și că „Endeavour" navigase la latitudini sub care ar fi trebuit să-l întâlnească, ei afirmau că numitul continent s-ar afla mai spre sud.

Guvernul hotărî atunci să lămurească problema rămasă de atâţia ani fără răspuns și să trimită în acest scop o expediţie. Alegerea conducătorului ei nu putea

da loc, firește, la nicio îndoială. Dar natura acestei călătorii cerea nave de o construcţie specială. „Endeavour" fiind trimisă în Insulele Falkland, departamentul marinei primi ordin să cumpere două nave care i sar părea cele mai potrivite pentru acest serviciu. Consultat, Cook ceru ca navele să fie trainice și construite într-un mod deosebit și să aibă o capacitate suficientă pentru a cuprinde hrana și muniţiile proporţionale cu numărul echipajului și cu durata expediţiei.

Amiralitatea cumpără deci cele două nave, construite la Whitby de constructorul lui „Endeavour". Cea mai mare dinte ele avea 462t și fu numită „Resolution" (Hotărârea). A doua nu avea decât 336t și primi numele de „Adventure" (Aventura). Ambele nave fură armate la Deptford[336] și la Woolwich. Cook primi comanda navei „Resolution", iar căpitanul Tobias Furneaux, care fusese secundul lui Wallis, fu ridicat la rangul de comandant al navei „Adventure". Mulţi dintre ofiţerii și marinarii îmbarcaţi luaseră parte și la expediţia întreprinsă pe „Endeavour".

E lesne de închipuit că armarea navelor fu îndeplinită cu toată grija cuvenită. Lordul Sandwich și căpitanul Palliser urmăriră personal diversele faze ale acestei operaţii.

Fiecare navă încărcă provizii de toate soiurile, pentru doi ani și jumătate. Cook ceru, ca antiscorbutice, niște lucruri neobișnuite, care îi fură însă acordate: borhot, varză acră, pastile de supă, salip, muștar, marmeladă de morcovi și suc de bere îngroșat cu malţ.

Fiecare navă primi, de asemenea, câte o mică ambarcaţie de douăzeci de tone fiecare, destinată să transporte echipajul în cazul când navele ar naufragia.

Un pictor peisagist, William Hodges, doi naturaliști, Johann Reinhold Forster și fiul său Georg[337], doi astronomi, W. Wales și W. Bayley fură repartizaţi pe cele

---

[336] *Deptford* — suburbie din sud-estul Londrei, situată pe malul Tamisei. În epoca lui Cook, la Deptford se aflau șantierele navale cele mai mari din Anglia.

[337] *Johann Reinhold Forster* (1790-l788) și fiul său Georg Forster (1750— 1794) - naturaliști germani renumiți. Forster junior a fost unul dintre cei mai renumiți savanți și scriitori din Germania, în secolul al XVIII-lea. Era un om cu un orizont foarte larg, care s-a manifestat și ca un revoluționar remarcabil. El a participat la Revoluția Franceză în calitate de conducător politic al Republicii din Mainz. în anii 1760-l766, împreună cu tatăl său, Georg Forster a călătorit prin Rusia unde și-a însușit atât de bine limba rusă, încât ulterior a tradus și editat în limba engleză lucrările lui V. M. Lomonosov. Aflându-se în serviciul Angliei, Forster senior a fost invitat să participe la a doua expediție în jurul lumii a căpitanului J. Cook și a obținut autorizația să-l ia ca însoțitor pe fiul său Georg care împlinise atunci 17 ani. După înapoierea în Anglia, cei doi Forsteri au publicat în anul 1776 o culegere a materialelor adunate de ei privind flora Polineziei, iar apoi în anii 1777 și 1778, Georg Forster a editat în limba engleză și germană lucrarea care l-a făcut celebru: Călătorie în jurul lumii a lui

două nave, cu cele mai bune instrumente de observaţie.

Într-un cuvânt, nimic nu fusese neglijat pentru reușita expediţiei. Ea avea să aducă, într-adevăr, un imens număr de date noi, care trebuiau să contribuie enorm la progresul științelor naturale, al fizicii, al etnografiei, al navigaţiei și al geografiei.

„Am primit la Plymouth, spune Cook, instrucţiunile datate cu 25 iunie. Mi se ordona să pornesc neîntârziat spre Insula Madeira, să îmbarc de acolo vin; să trec dincolo de Capul Bunei Speranţe unde trebuia să-mi odihnesc echipajele și să-mi fac rost de provizii și de alte lucruri de care aș avea nevoie; să înaintez spre sud și să încerc să regăsesc Capul Circumciziei, despre care se spunea că l-ar fi descoperit călătorul francez Bouvet pe a 54-a paralelă sudică și cam la 11°20' longitudine estică de meridianul din Greenwich; dacă întâlneam numitul cap, să mă asigur dacă face parte din continent sau este o insulă; în primul caz, să fac totul ca să-l străbat cât mai mult cu putinţă; să fac toate soiurile de observaţii și de explorări care ar putea fi cât de cât utile navigaţiei și comerţului și care ar contribui la progresul științelor naturale.

Mi se recomanda, totodată, să observ inteligenţa, temperamentul, firea și numărul locuitorilor, dacă existau locuitori, și să folosesc toate mijloacele pentru a lega cu ei relaţii de alianţă și prietenie.

Instrucţiunile spuneau, în sfârșit, să încerc să descopăr noi pământuri spre est sau spre vest, după situaţia în care m-aș fi găsit, și să mă apropii de polul austral cât mai mult cu putinţă și atâta vreme cât starea navelor, sănătatea echipajului și proviziile ar îngădui-o; să păstrez totdeauna cu grijă atâtea provizii câte mi-ar fi necesare pentru a ajunge în vreun port cunoscut, unde aș putea lua altele noi pentru reîntoarcerea în Anglia.

Între altele, instrucţiunile prevedeau ca, în cazul când Capul Circumciziei ar fi o insulă sau când n-aș izbuti să-l găsesc, să fac fie determinările necesare, fie să navighez spre sud atâta timp cât mi-aș mai păstra speranţa de a întâlni continentul; să mă îndrept apoi spre est pentru a descoperi insulele care ar putea fi situate în această parte a emisferei australe; să mă ţin mereu la latitudini ridicate și să-mi urmez descoperirile, după cum s-a arătat mai sus, cât mai aproape de pol, până

Johann Reinhold Forster și Georg Forster în anii 1770-l771. Cartea lui Forster nu și-a pierdut nici în prezent valoarea ei științifică fiind totodată o operă de beletristică, întrucât, datorită formei în care a fost expusă, ea nu are nimic comun cu rapoartele științifice seci. Mai târziu, cei doi Forsteri au trecut în Germania,unde Georg a colaborat activ cucerindu-și un renume de publicist de talent și critic literar la diferite reviste de orientare democratică și revoluționară. Dintre lucrările sale de publicistică, literare și artistice, cea mai cunoscută este cartea Schițele de pe Rinul inferior - o descriere a impresiilor culese cu ocazia călătoriei efectuate în anul 1791 împreună cu tânărul Alexander Humboldt, celebrul geograf și călător de mai târziu. Ulterior - în Schițele pariziene Forster a glorificat Revoluția Franceză.

când aș încheia ocolul pământului; să mă duc, în sfârșit, la Capul Bunei Speranţe iar de acolo la Spithead".

În ziua de 13 iulie, Cook întinse velele în canalul din Plymouth și sosi, la 29 iulie, la Funchal, în Insula Madeira. Acolo luă câteva alimente proaspete și îşi continuă drumul spre sud. Dar convingându-se curând că provizia de apă nu putea să-i ajungă până la Capul Bunei Speranţe, hotărî să facă o escală pe Insulele Capului Verde și ancoră, la 10 august, în portul Praya[338], pe care îl părăsi zece zile mai târziu.

Cook profitase de escala aceasta pentru a aduna, așa cum avea obiceiul, toate informaţiile care puteau să fie utile navigatorilor. Descrierea lui este astăzi cu atât mai preţioasă cu cât locurile s-au schimbat complet, iar condiţiile de ancorare au fost modificate în urma lucrărilor efectuate în port.

La 23 iulie, în urma unor rafale violente care siliseră întregul echipaj să rămână pe punte, Cook, cunoscând efectele dăunătoare ale umidităţii în climatele calde și mereu preocupat de a-și menţine oamenii în perfectă stare de sănătate, ordonă aerisirea spaţiilor dintre punţi. Ba, chiar porunci să se facă focul pentru a le afuma și a le usca rapid și luă nu numai măsurile recomandate de lordul Sandwich și de Hugh Palliser, dar și pe cele sugerate de experienţa primei sale expediţii.

Astfel, datorită acestei griji necontenite, la 30 octombrie, când „Resolution" sosi la Capul Bunei Speranţe, nu exista niciun bolnav la bord.

Însoţit de căpitanul Furneaux și de cei doi Forster, Cook se duse să-l viziteze pe guvernatorul olandez, baronul van Plettemberg, care se grăbi săi pună la dispoziţie tot ce producea colonia. Acolo, Cook află că două nave franceze, plecate în luna martie din Insula Mauritius, se abătuseră din drum înainte de a se îndrepta spre mările australe, unde se duceau să facă descoperiri sub comanda căpitanului Marion.

Și în tot timpul popasului acestuia, care ţinu mai mult decât se așteptaseră, Forster îl întâlni pe botanistul suedez A. Sparrmann, elev al lui Linne, și-l hotărî să-l însoţească, făgăduindu-i un salariu foarte atrăgător. Merită toate laudele dezinteresul faţă de bani dovedit cu acest prilej de Forster, care nu s-a temut să-și ia un rival, ba chiar l-a plătit din punga lui, ca să poată face studii cât mai complete cu privire la fauna și la flora ţinuturilor vizitate.

În ziua de 22 noiembrie, cele două nave întinseră velele pornind din nou pe drumul sudului, în căutarea Capului Circumciziei descoperit de căpitanul Bouvet la 1 ianuarie 1739. Cum temperatura aerului avea să se răcească curând, Cook le împărţi marinarilor veșminte călduroase procurate de Amiralitate.

De la 29 noiembrie la 6 decembrie se dezlănţui o furtună cumplită. Navele, deviate din drum, se pomeniră târâte spre est până într-atâta, încât trebuită să renunţe la căutarea Capului Circumciziei. O altă urmare a vremii rele și a trecerii

---

338 *Praya* - mic golf pe coasta sudică a Insulei Santiago din Arhipelagul Capului Verde.

subite de la căldură la frig fu moartea aproape a tuturor animalelor vii îmbarcate la Cap. În sfârșit, umiditatea îi necăjea într-atât pe marinari, încât a trebuit să fie sporită raţia de rachiu pentru a-i îmboldi la lucru.

În ziua de 10 decembrie, la 50°40' latitudine sudică, navele întâlniră primele gheţuri. Ploaia și zăpada se succedau fără întrerupere, iar ceaţa deveni curând atât de deasă, încât navele nu zăriră o insulă de gheaţă plutitoare decât atunci când mai aveau doar o milă până la ea.

„Una din aceste insule de gheaţă, spune relatarea, avea 200 de picioare înălţime, 400 lăţime și 2000 lungime".

Cu cât înaintau mai spre sud, cu atât numărul gheţarilor sporea. Marea era atât de agitată încât valurile treceau peste munţii aceștia îngheţaţi și recădeau de partea cealaltă ca o pulbere fină. Priveliștea era minunată, dar numai pentru câteva clipe. Când cugetai însă asupra primejdiei care ameninţanava de a fi lovită de vreunul din blocurile acestea uriașe, te cuprindea groaza. Totuși, în faţa acestor oameni încercaţi, nepăsarea luă curând locul temerii.

La 14 decembrie, o banchiză enormă, al cărei capăt se pierdea în zare „Împiedică cele două nave să mai înainteze spre sud și fură nevoite să navigheze de-a lungul marginii banchizei. În faţa navigatorilor nu se mai întindea o câmpie netedă, căci se vedeau, ici-colo, înălţimi asemănătoare celor întâlnite în zilele precedente. Câtorva membri ai echipajului li se păru că văd pământul sub gheaţă. Cook însuși se înșelă o clipă; dar, când ceaţa se risipi, eroarea deveni ușor explicabilă.

A doua zi, se constată că navele erau târâte de un curent spre est. Forster tatăl și Wales, astronomul, coborâră într-o barcă pentru a-i măsura viteza. Pe când efectuau această operaţie, ceaţa se îndesi într-atât încât pierdură complet din vedere nava. Într-o barcă mizerabilă, fără unelte și tară provizii, în mijlocul unei mări imense, departe de orice ţărm, înconjuraţi de gheţari, situaţia lor era cât se poate de tragică. Și rătăciră multă vreme în pustiul acela de ape, neizbutind să se facă auziţi. Apoi, încetară vâslitul ca să nu se depărteze prea mult. În sfârșit, când începuseră să-și piardă orice speranţă, le ajunse la urechi sunetul depărtat al unui clopot și vâsliră cu toate puterile în direcţia lui; cei de pe „Adventure" le răspunseră la strigăte și-i culeseră, după câteva ceasuri de spaimă cumplită.

Pe atunci părerea generală era că gheţarii se formau în golfuri sau la gurile râurilor. De aceea exploratorii se credeau în apropierea unui pământ, situat fără îndoială la sud, în spatele banchizei de nestrăbătut.

Navele mai navigară vreo treizeci de leghe spre vest, fără să poată găsi în gheaţă spărtura care să-i ducă spre sud. Căpitanul Cook hotărî atunci să facă un drum la fel de lung spre est. Dacă nu întâlnea pământul, spera cel puţin să ocolească banchiza, să pătrundă mai aproape de pol și să pună capăt incertitudinii fizicienilor în legătură cu existenţa ipotetică a unui continent austral.

Totuși, deși se aflau în miezul verii pentru această parte a globului, gemi devenea din zi în zi mai aspru. Marinarii se văitau de frig și simptomele scorbutului nu întârziară să se ivească la bord. Dar veșmintele călduroase și medicamentele

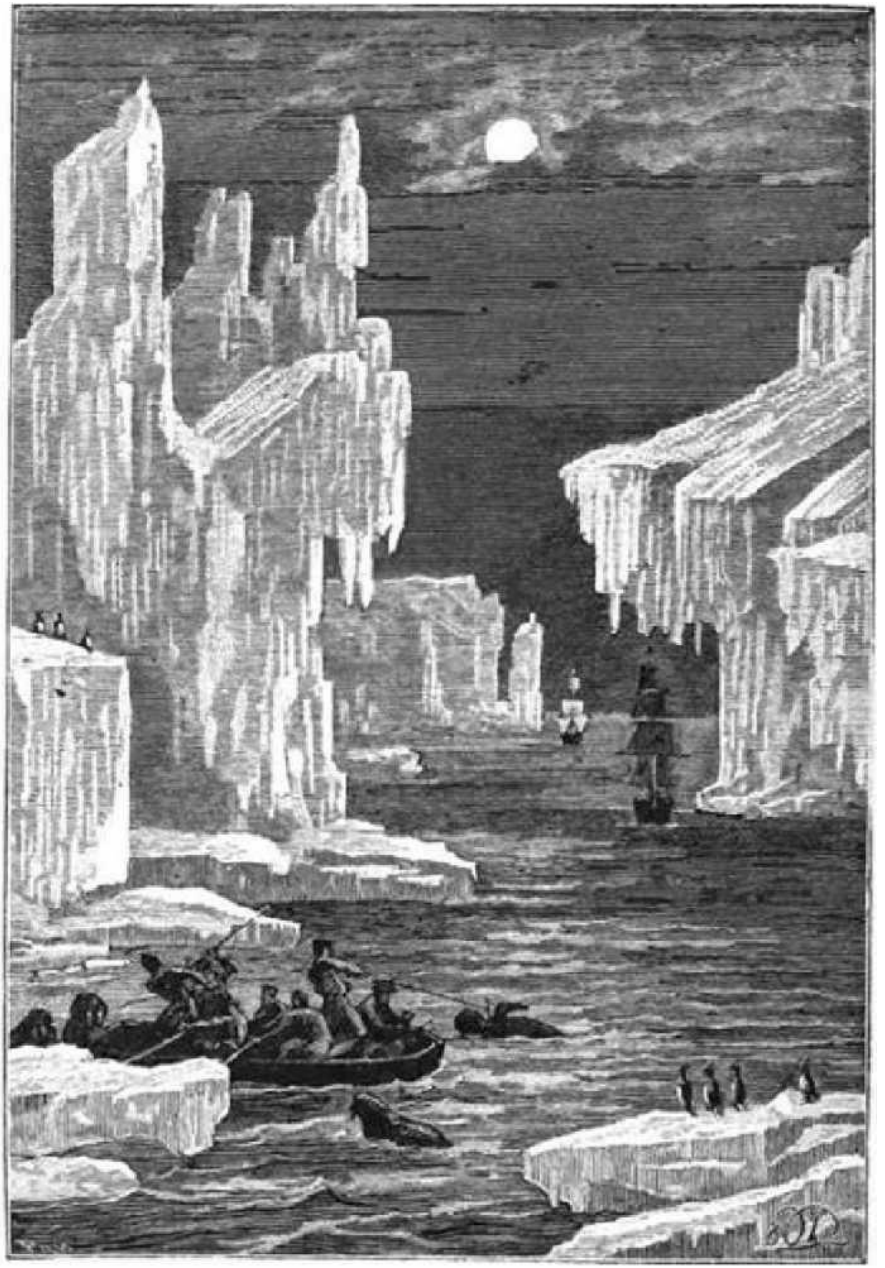

Printre aisberguri

indicate în asemenea cazuri, berea îngroșată cu malţ și zeamă de lămâie, învinseră curând boala și îngăduiră echipajului să suporte vitregia temperaturii.

La 29 decembrie, Cook dobândi certitudinea că banchiza nu e legată de niciun pământ și hotărî atunci să se îndrepte spre est până va atinge meridianul pe care era situat Capul Circumciziei, dacă nu avea să dea de vreun obstacol în cale.

Pe când executa planul acesta, vântul se porni cu atâta putere, pe mare se stârni o furtună atât de violentă încât navigaţia printre gheţurile plutitoare, care se ciocneau cu un bubuit înfiorător, deveni excesiv de periculoasă. Primejdia spori și mai mult, când se ivi spre nord o banchiză de gheaţă, care se întindea cât vedeai cu ochii. Nu cumva navele aveau să fie zăvorâte de gheţuri săptămâni întregi și nu le pândea oare pericolul de a fi strivite pe loc?

Cook nu încercă să fugă nici spre vest, nici spre est, ci înaintă drept spre sud. De altfel, se afla la latitudinea atribuită Capului Circumciziei și la șaptezeci și cinci de leghe spre sud de punctul unde fusese determinat. Avea deci dovada că pământul semnalat de Bouvet[339], dacă exista în realitate — lucru neîndoielnic astăzi — nu putea fi decât o insulă neînsemnată și nu un mare continent.

Comandantul nu mai avea motive să zăbovească prin meleagurile acelea.

La 67°15’ latitudine sudică, o nouă barieră de gheaţă, întinzându-se de la est spre vest, îi închise drumul și navele nu mai întâlniră niciun loc de trecere.

În sfârșit, prudenţa îi dictă lui Cook să nu mai rămână multă vreme în ţinutul acesta, căci două treimi din vară se și scurseseră. De aceea, comandantul hotărî să caute imediat pământul recent descoperit de francezi.

La 1 februarie 1773 cele două nave se aflau la 48°30 latitudine sudică și 38°7’ longitudine estică, adică aproximativ pe meridianul atribuit Insulei Mauritius. După ce navigă zadarnic spre est și vest, Cook ajunse la concluzia că dacă exista vreun pământ pe meleagurile acelea, nu putea să fie decât o insuliţă foarte mică; altminteri, ar fi găsit-o cu siguranţă.

La 8 februarie, căpitanul constată cu mâhnire că „Adventure” nu-l mai însoţea

---

[339] *Jean-Baptiste-Charles Bouvet de Loizier* - navigator francez în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. A fost trimis înanul 1738, cu două corăbii, în partea sudică a Oceanului Atlantic, în căutarea continentului sudic. La 1 ianuarie 1739, Bouvet a descoperit, la 54°51’ latitudine sudică și 4° longitudine estică, un pământ acoperit cu zăpadă, o mică peninsulă pe care el a numit-o Capul Circumciziei. Geografii din vremea aceea au socotit descoperirea lui Bouvet ca o dovadă a existenței continentului sudic, crezându-se că una dintre extremitățile acestuia este Capul Circumciziei. După cum a presupus pe bună dreptate Cook, în realitate Bouvet nu a descoperit coasta unui continent, ci o mică insulă stâncoasă a cărei poziție geografică n-a determinat-o cu exactitate. In prezent această insulă poartă numele de Bouvet.

și vreme de două zile o așteptă zadarnic, trăgând des cu tunurile și aprinzând toată noaptea focuri mari pe punte. Dar „Resolution" trebui să-și continue singură călătoria.

În dimineaţa zilei de 17 februarie, între miezul nopţii și orele trei, echipajul fu martorul unui spectacol de neuitat, pe care niciun european nu mai avusese vreodată prilejul să-l admire. Era aurora australă.

„Ofiţerul de cart, spune relatarea, observă că, din timp în timp, ţâșneau raze în formă spirală și circulară și că atunci strălucirea aurorei sporea și o făcea să pară nespus de frumoasă. Aurora părea că n-are nicio direcţie precisă; dimpotrivă, neclintită pe cer, umplea din când în când firmamentul, revărsându-și pretutindeni lumina".

După o nouă tentativă de trecere a cercului antarctic — tentativă la care ceaţa, ploaia, zăpada și blocurile enorme de gheaţă îl siliră să renunţe — Cook reluă drumul spre nord, convins că nu lăsa niciun pământ înapoia lui, și ajunse în Noua Zeelandă, unde avea întâlnire cu „Adventure" în cazul în care s-ar fi rătăcit.

La 25 martie, „Resolution" ancoră în Golful Dusky (Dusky Bay) după o sută șaptezeci de zile de navigaţie continuă, în care parcursese trei mii șase sute șaizeci de leghe fără să fi văzut măcar o dată pământul.

De îndată ce găsi un loc bun de ancorat, comandantul se grăbi să-și hrănească echipajul cu păsările, peștii și vegetalele aflate din belșug prin partea locului, pe când el însuși străbătea cel mai adesea, cu sonda în mână, împrejurimile golfului, unde nu întâlni însă decât un număr mic de băștinași, cu care nu avu legături prea strânse. Totuși, o familie de băștinași, obișnuindu-se oarecum cu noii veniţi, se stabili la o sută de pași de locul unde se încărca apa de băut. Cook le organiză un concert, în care fluierul și cimpoiul nu prea avură succes, neozeelandezii apreciind cel mai mult toba.

La 18 aprilie, căpetenia familiei veni la bord împreună cu fiica sa. Dar, înainte de a se urca pe navă, el îi lovi flancurile cu o ramură verde pe care o ţinea în mână, și le adresă străinilor un fel de cuvântare invocatoare, în cadenţă regulată — obicei întâlnit la toţi insularii din Marca Sudului. Imediat ce puse piciorul pe punte, căpetenia îi oferi comandantului o bucată de ţesătură și o secure de talc verde, dar neasemuit la neozeelandezi.

Căpetenia examină nava în amănunţime; ca să-i dovedească lui Cook atașamentul său, îşi vârî două degete într-un săculeţ pe care îl purta la brâu și vru să-i ungă părul cu uleiul infect aflat acolo. Cook abia izbuti să scape de dovada aceasta de prietenie, care n-avusese darul să-i placă nici lui Byron când trecuse prin Strâmtoarea Magellan; dar pictorul Hodges fu obligat să suporte operaţia, spre bucuria întregului echipaj. Apoi, căpetenia dispăru fără să se mai reîntoarcă, ducând cu el nouă topoare și vreo treizeci de scoabe pe care i le dăruiseră ofiţerii. Devenind mai bogat decât toţi neozeelandezii laolaltă, omul se grăbise, fără doar și poate, să-și pună la adăpost comorile, de teamă să nu-i fie luate înapoi.

Înainte de a pleca, Cook dădu drumul pe ţărm la cinci gâște, ultimele dintre cele aduse de la Cap, gândindu-se că se vor putea înmulţi în locul acela puţin locuit, și

Canoe de război neo-zeelandeze

defrișă o bucată de teren, pe care semănă câteva seminţe de legume. Făcea lucrul acesta și pentru băștinași și pentru viitorii călători, care ar fi putut găsi aici alimente preţioase.

După ce termină recunoaşterea hidrografică a Golfului Dusky, Cook porni spre Strâmtoarea Regina Charlotte, locul de întâlnire cu căpitanul Furneaux.

La 17 mai, echipajul fu martorul unui spectacol magnific. Șase trombe marine, dintre care una cu o bază de șaizeci de picioare, fură ridicate rând pe rând, la o sută de pași de navă, de vârtejuri de vânt, unind parcă, printr-o aspiraţie puternică, cerul cu marea. Fenomenul acesta dură aproape trei sferturi de oră și, după clipele de spaimă de la început, echipajul resimţi întreaga admiraţie pe care o stârneau, mai ales pe atunci, fenomenele acestea puţin cunoscute.

A doua zi, în momentul când „Resolution" pătrundea în Strâmtoarea Regina Charlotte, fii zărită „Adventure", care sosise acolo cu șase săptămâni înainte. După ce atinsese, la 1 martie, Ţara Van Diemen. Furneaux navigase de-a lungul ei timp de șaptesprezece zile; dar trebui să o părăsească înainte de a se putea convinge, așa cum avea de gând, dacă făcea sau nu parte din Noua Olandă. La 9 aprilie, după ce ajunsese în Strâmtoarea Regina Charlotte, comandantul navei „Adventure" îşi folosise răgazul plantând și îngrijind o grădină și întreţinând unele relaţii cu neozeelandezii, care îi dăduseră dovezi temeinice despre antropofagia lor.

Înainte de a-și continua călătoria de descoperiri, Cook se lăsă mânat de același gând care îi inspirase purtarea din Golful Dusky: dădu drumul pe uscat unui berbec și unei oi, unui ţap și unei capre, unui porc și la două scroafe fătătoare. Și plantă, de asemenea, cartofi.

Băștinașii semănau foarte mult cu cei din Golful Dusky, dar păreau mai nepăsători; fiind la bord, ei alergau dintr-o cabină în alta, iar în timpul mesei înghiţeau tot ce li se oferea. N-au vrut în ruptul capului să guste un strop de vin sau rachiu, în schimb le-a plăcut apa îndulcită cu zahăr.

„Puneau mâinile pe tot ce vedeau, scrie Cook, dar dădeau obiectele înapoi dacă le spuneam prin semne că nu voiam sau că nu puteam să le dăruim. Le plăceau îndeosebi sticlele, cărora le ziceau *tauhau,* dar când li se lămuri trăinicia și tăria fierului, îl preferară obiectelor de sticlă, panglicilor și hârtiei albe. Printre ei se aflau câteva femei cu buzele pline de găurele colorate în albastru-vineţiu; obrajii și-i vopsiseră cu o culoare roșie aprinsă, făcută din cretă și din ulei. Ca și femeile din Golful Dusky, ele aveau picioarele subţiri și strâmbe și genunchii mari, aceasta cu siguranţă din pricină că stăteau prea mult locului și că aveau obiceiul să se așeze cu picioarele încrucișate; la fel, mai contribuie oarecum la aceasta și faptul că stau atâta vreme ghemuite în pirogi. Băștinașii aveau pielea oacheșă, nu prea închisă, părul foarte negru, faţa rotundă; nasul și buzele, destul de groase, nu le erau turtite, iar ochii îi aveau destul de vii și expresivi…Așezaţi în șir, băștinașii îşi scoaseră partea de sus a veșmintelor; unul dintre ei cântă un cântec primitiv, iar ceilalţi îl acompaniară prin gesturi. Îşi întindeau braţele și băteau ritmic pământul cu piciorul, zvârcolindu-se frenetic; repetau în cor ultimele cuvine și am putut deslușI limpede

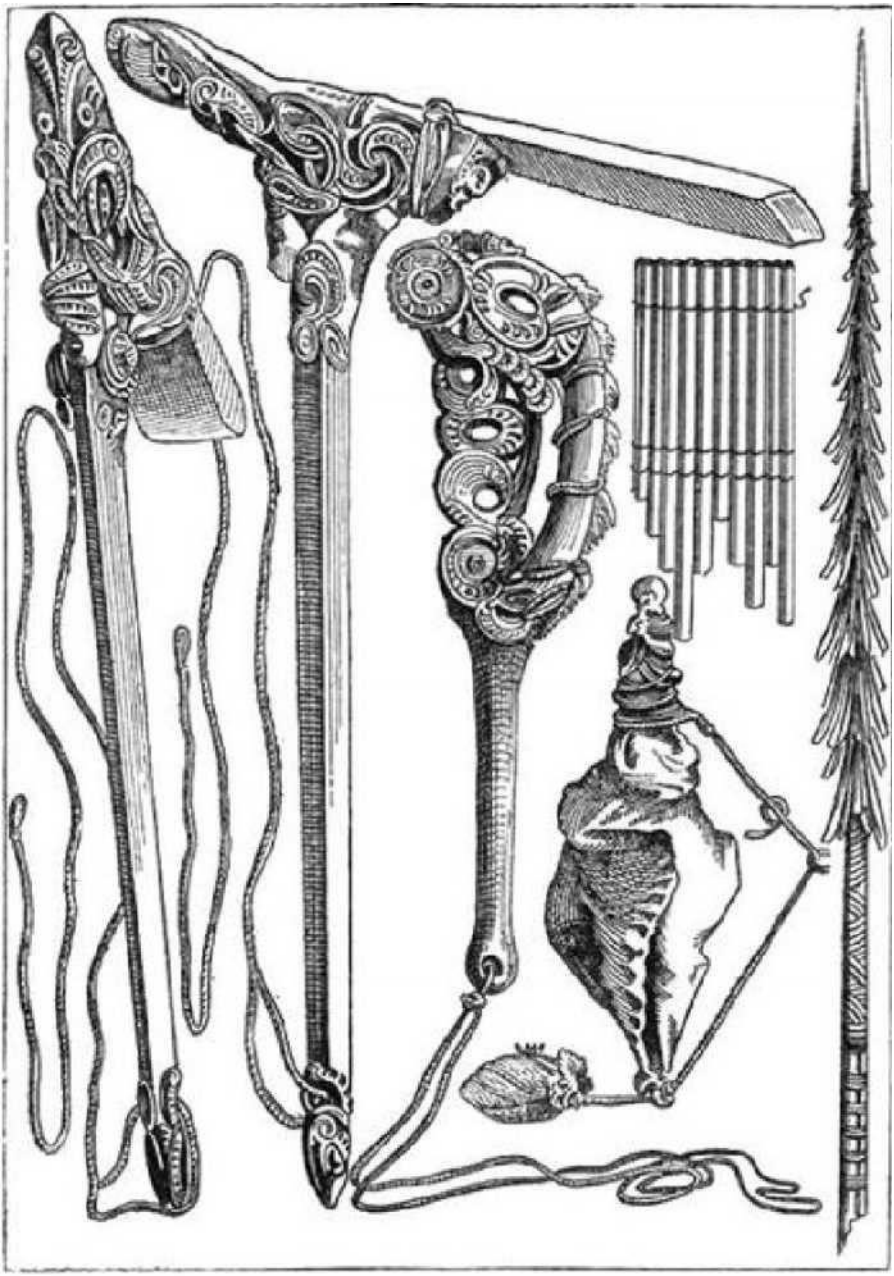

Unelte și arme neo-zeelandeze.

o oarecare metrică a lor; dar n-aș putea spune sigur dacă aveau și rime; melodia era foarte primitivă și monotonă".

Câţiva neozeelandezi cerură veşti despre Tupia; când aflară că a murit îşi exprimară jalea printr-un fel de bocet, care era mai mult de paradă decât sincer.

Cook nu recunoscu pe niciunul dintre băștinașii pe care îi văzuse în prima călătorie. Din pricina aceasta trase concluzia, după toate aparenţele destul de adevărată, că băștinașii care locuiseră prin preajma strâmtorii în 1770 fuseseră alungaţi sau se retrăseseră de bunăvoie spre alte meleaguri. În plus, numărul locuitorilor scăzuse cu două treimi, iar i-pahul fusese lăsat în părăsire, ca și multe alte așezări din lungul canalului.

Cele două nave erau din nou gata să pornească în larg. Cook îi dădu instrucţiuni căpitanului Furneaux. Voia să înainteze între 41° și 46° latitudine sudică până la 140° longitudine vestică și, dacă nu găsea pământ, să se îndrepte spre Tahiti, unde era fixată întâlnirea, apoi să revină în Noua Zeelandă și să cerceteze toată fâșia necunoscută a oceanului între această insula și Capul Horn.

Pe la sfârșitul lunii iunie, scorbutul îşi făcu apariţia printre echipajul de pe „Adventure". Datorită măsurilor de prevedere pe care Cook nu le uitase nicio clipă și exemplului dat de el însuși, mâncând ţelină și alte verdeţuri, oamenii, de pe „Resolution" scăpară de această boală.

La 1 iulie, cele două nave se aflau la 25°1' latitudine sudică și la 134°6' longitudine vestică, poziţie atribuită de Carteret Insulei Pitcairn, pe care Cook o căută zadarnic. Trebuie spus că boala echipajului de pe „Adventure", scurtă durata călătoriei, spre părerea de rău a comandantului, doritor să verifice sau să rectifice poziţia Insulei Pitcairn și, prin aceasta, poziţiile tuturor insulelor înconjurătoare descoperite de Carteret, și care nu putuseră fi confirmate prin observaţii astronomice. Dar, nemaiavând speranţa să găsească vreun continent austral, Cook schimbă drumul spre nord-vest și întâlni curând câteva din insulele văzute de Bougainville.

„Insulele acestea joase, foarte numeroase între cele două tropice, spune el, sunt la înălţimea valurilor în regiunile mai puţin înalte și abia ceva mai ridicate în celelalte părţi. Forma lor este adeseori rotundă; în centru, ele închid un bazin cu apă de mare, iar adâncimea apei, de jur-împrejur, este de nemăsurat. Insulele nu prea sunt bogate în plante; după cât se pare, cocotierii sunt tot ce au mai de preţ. Dar, în ciuda sărăciei și a micimii lor, cele mai multe dintre ele sunt locuite. Nu e deloc ușor de spus cum de s-au putut popula pământurile acestea, și-i la fel de greu de știut de unde au venit locuitorii insulelor celor mai înalte din Marea Sudului".

La 15 august, Cook întâlni Insula Osnabrück sau Maitea[340], descoperită de Wallis, și porni spre Golful Oaiti Piha din Tahiti, unde spera să îmbarce cât mai multe alimente cu putinţă, înainte de a ajunge în Matavai.

---

[340] *Osnabück sau Maitea* - insulă din Arhipelagul Tuamotu.

„În zori, spune Forster, ne-am bucurat de una din acele frumoase dimineţi pe care poeţii tuturor popoarelor au încercat să le zugrăvească. O adiere ușoară de vânt aducea dinspre ţărm o mireasmă nespus de plăcută și învălurea faţa apei. Munţii, acoperiţi de păduri, îşi înălţau piscurile semeţe, pe care începuseră să se ivească primele raze ale soarelui. Chiar lângă noi se vedeau un șir de coline cu pante line, dar împădurite ca și munţii, colorate frumos în verde și cafeniu; la poale, o câmpie gătită cu arbori de pâine, roditori, iar înapoia lor nenumăraţi palmieri, care domneau peste dumbrăvile acestea minunate. Totul părea că mai doarme încă. Zorile abia se iveau, și ceaţa străvezie învăluia peisajul. Totuși, deslușeam colibele printre arbori și pirogile la ţărm. Cam la o jumătate de leghe de coastă, valurile spumegau izbindu-se de un banc de stânci înalte până la suprafaţa mării, pe când în interiorul golfului apa era nespus de liniștită. Soarele începu apoi să lumineze câmpia; insularii se trezeau și însufleţeau încetul cu încetul tabloul acesta fermecător. La vederea navelor noastre, câţiva dintre ei se grăbiră să-și lase pirogile la apă și vâsliră spre noi”.

Iscusit scriitorul și norocos pictorul care știe să găsească atâta prospeţime și varietate de culori! Puţine imagini ale tabloului acestuia încântător nu au rezistat vremii. Și simt regretul cititorului că nu i-a însoţit pe cutezătorii marinari, pe savanţii care înţelegeau atât de bine natura!

Navele se aflau la o jumătate de leghe de recif, când vântul încetă să mai bată. Cu toate eforturile făcute, erau să se lovească de stânci, în faţa pământului dorit cu atâta înflăcărare, când o manevră dibace a comandantului, ajutată cu bine de maree și de briza de la uscat, le scoase din primejdie. Totuși, amândouă navele se aleseră cu avarii, iar „Adventure” pierdu trei ancore.

O mulţime de pirogi înconjurară navele și fructe de toate soiurile fură schimbate pe câteva boabe de mărgele. Dar indigenii nu aduceau nici păsări, nici porci. Cele care se zăreau în jurul colibelor aparţineau regelui și n-aveau voie să le vândă. Mulţi dintre tahitieni cerură veşti despre Banks și despre ceilalţi tovarăși ai lui Cook din prima călătorie. Câţiva se interesară și de Tupia; dar, de îndată ce aflară cum murise, nu mai pomeniră de el.

A doua zi, cele două nave ancorară în rada din Oaiti Piha, nu prea departe de mal, iar vizitatorii și cei ce doreau să facă schimburi le năpădiră.

După-masă, cei doi comandanţi debarcară la uscat ca să vadă locul unde se găsea apă de băut, pe care îl găsiră foarte potrivit. Pe când făceau această mică excursie, veniră la bord numeroși băștinași.

„Unul din ofiţeri, spune relatarea, stând pe marginea punţii la pupa și vrând să dăruie câteva mărgele de sticlă unui copil de șase ani, aflat într-o pirogă, le dădu drumul în mare. Copilul se repezi imediat în apă și se scufundă până ce culese mărgelele de pe fund. Ca să-l răsplătim pentru isprava lui, i-am mai aruncat și alte nimicuri; generozitatea noastră ispiti o mulţime de bărbaţi și de femei, care ne uimiră cu mișcările lor de o nemaiîntâlnită agilitate, făcute în mijlocul valurilor”.

Între timp, niște tahitieni urcaţi la bord fură prinși pe când șterpeleau diferite obiecte. Unul dintre ei, care stătuse aproape toată ziua în cabina lui Cook, se grăbi

să sară în mare, iar căpitanul, indignat de purtarea aceasta, trase două focuri pe deasupra capului fugarului. Barca trimisă după pirogile băștinașilor fu primită cu pietre când ajunse la ţărm și marinarii se văzură siliţi să tragă o lovitură de tun ca să-i determine pe atacatori să se retragă. Dar ostilităţile nu avură urmări; băștinașii reveniră la bord ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Cook află de la ei că majoritatea vechilor lui prieteni din preajma Matavaiului muriseră într-o luptă care se dăduse între locuitorii celor două peninsule.

Ofiţerii făcură mai multe plimbări pe uscat. Forster, împins de patima lui pentru cercetări botanice, luă parte la toate. În timpul uneia din aceste plimbări, el văzu cum îşi pregăteau tahitienii ţesăturile.

„De-abia tăcuserăm câţiva paşi, spune el, când ne izbi auzul unui zgomot venit din pădure. Luându-ne după el, am ajuns la un mic șopron în care vreo cinci sau șase femei, stând de o parte și de alta a unei bârne dreptunghiulare, băteau scoarţa fibroasă a unui dud ca să-și facă pânză din ea. Femeile făceau lucrul acesta cu niște maiuri de lemn, care aveau șanţuri longitudinale și paralele, mai mult sau mai puţin dese pe alocuri. Ele s-au oprit o clipă ca să ne lase să examinăm scoarţa, malurile și bârna care le servea drept masă; și ne-au mai arătat, de asemenea, într-o nucă-de-cocos mare, un fel de clei lichid, de care se serveau din când în când ea să lipească bucăţile de scoarţă. Cleiul acesta, care, după câte am înţeles, provine de la *Hibiscus esculentus*[341], e absolut necesar la fabricarea imensei ţesături făcute din bucăţile foarte subţiri de scoarţă de arbore… Femeile ocupate cu munca aceasta purtau veșminte murdare și zdrenţăroase și aveau mâinile înăsprite și pline de bătături".

În aceeași zi, Forster zări un om care purta unghii grozav de lungi și se mândrea cu ele, căci dovedeau că nu era obligat să muncească pentru a-și dobândi hrana. Această ciudată și copilărească manie a mai fost semnalată și în imperiul Annamului, în China și în multe alte părţi. Dintre toate degetele omului numai unul are unghia ceva mai scurtă și anume degetul care folosește la scărpinat.

Într-o altă plimbare, Forster văzu un băștinaș întins alene pe un covor de iarbă deasă și lăsându-se îndopat de soţiile lui. Personajul acesta jalnic, care se îngrășa fără să aducă niciun fel de folos societăţii, îi aminti naturalistului de mânia lui John Mandeville[342], indignat când a văzut „un asemenea mâncău care îşi irosea zilele fără să se distingă prin nicio faptă de arme și care trăia în desfătare, ca un porc pus la îngrășat într-o cocină".

---

[341] *Hibiscus* - gen de plante lemnoase din care face parte și bumbacul. Lemnul de hibiscus este tot atât de ușor ca pluta.

[342] Autor și erou imaginar al cărţii Călătoria lui Sir John Mandeville (începutul secolului al XV-lea). Această lucrare atrăgătoare, plină de fantezie absurdă și minciuni, a fost scrisă în spiritul povestirilor călătorilor din evul mediu, care presărau narațiunile lor cu tot felul de legende și născociri.

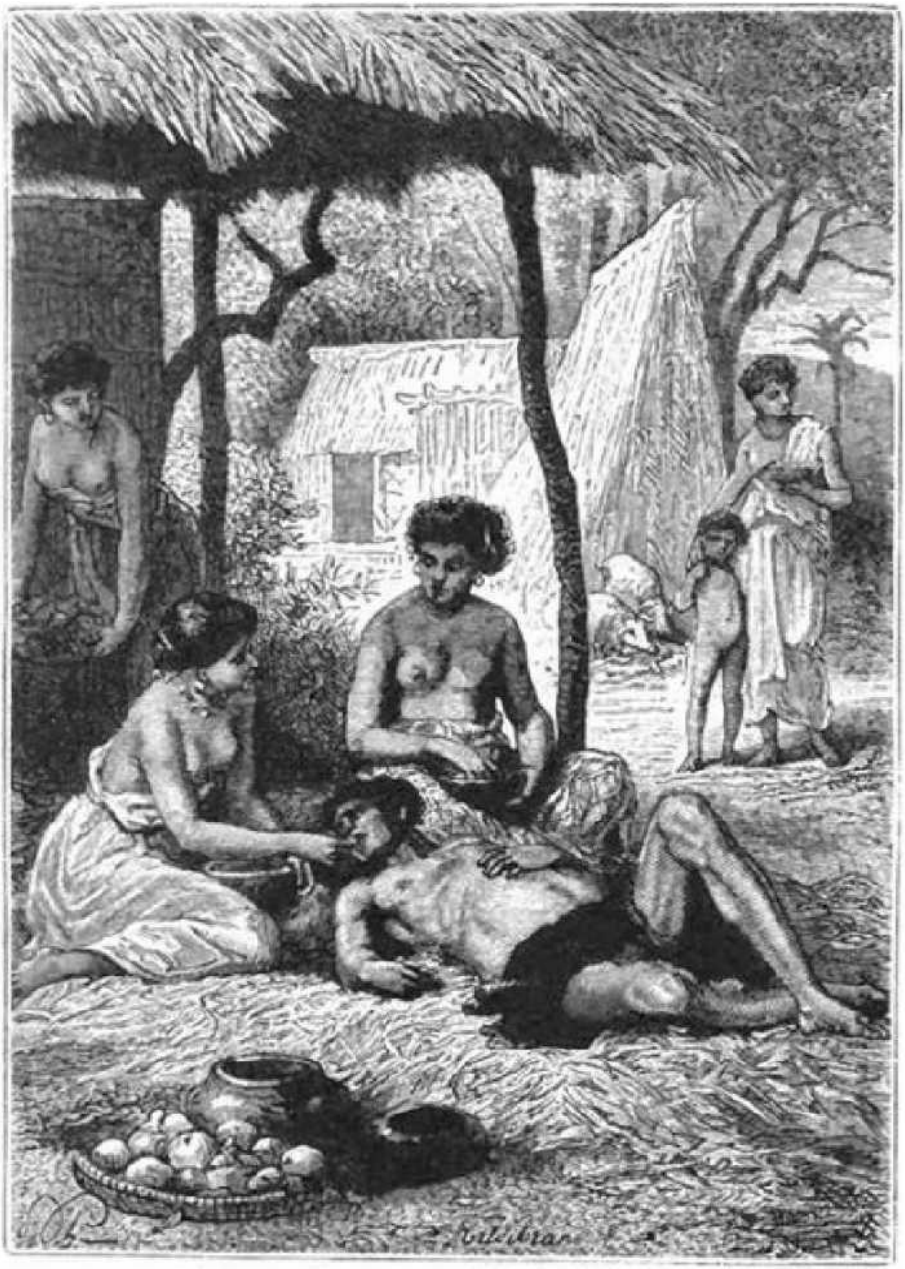

„… lăs*ându-se* îndopat de soţiile lui”.

La 22 august, Cook, aflând că regele Uahitua se afla prin apropiere și că dorea să-l vadă, coborî pe uscat împreună cu căpitanul Furneaux, cu Forster și cu mulţi alţii. Regele, pe care îl recunoscu imediat căci îl văzuse de mai multe ori în 1769, îi ieși înainte cu o suită numeroasă.

Pe atunci, regele era un copil și se numea Te-Arco, dar îşi schimbase numele la moartea tatălui său, Uahitua. După ce îi dădu lui Cook scăunelul său ca să stea, Uahitua întrebă cu interes de câţiva englezi cunoscuţi pe vremea primei călătorii. După complimentele obișnuite, Cook îi dărui o cămașă, un topor, niște cuie și alte mărunţișuri; dar, dintre toate darurile acestea, băștinașilor li s-a părut cel mai de preţ și le-a smuls strigăte de admiraţie un ghemotoc de pene roșii prinse pe un fir de alamă.

Uahitua, regele micului Tahiti, să tot fi avut șaptesprezece sau optsprezece ani. Înalt, bine făcut, ar fi putut să aibă un aer măreţ dacă teama și neîncrederea nu i s-ar fi citit mereu pe faţă. În jurul lui se aflau mai multe căpetenii remarcabile prin statura lor, printre care se afla și un uriaș, tatuat într-un fel neobișnuit. Regele, care îi arăta multă stimă, se sfătuia cu el pentru orice lucru. Cook află atunci că cu câteva luni mai înainte poposise la Tahiti o navă spaniolă; mai târziu află că nava fusese comandată de Domingo Buenecha și că venea din El Callao.

Pe când Eti, uriașul sfetnic al regelui, discuta cu câţiva ofiţeri probleme religioase și-i întreba pe englezi dacă ei au un dumnezeu, Uahitua se distra cu ceasul comandantului. Exprimându-și uimirea la auzul tic-tacului prin cuvintele: — Auzi, cum vorbește! regele întrebă la ce poate folosi un ceas. I se explică felul în care măsoară timpul și faptul că în privinţa aceasta se aseamănă cu soarele. Ca să arate că a înţeles explicaţia, Uahitua îl numi imediat „soarele mic”.

În dimineaţa zilei de 24 august, navele ieșiră în larg și fură însoţite multă vreme de o mulţime de pirogi încărcate cu nuci-de-cocos și cu fructe. Ca să nu scape prilejul de a căpăta produse europene, băștinașii îşi dădură mărfurile pe nimica toată. Astfel, englezii ajunseră să capete pentru o mărgea de sticlă douăsprezece nuci-de-cocos dintre cele mai frumoase. Belșugul acesta de hrană proaspătă nu întârzie să readucă sănătatea la bordul navelor și cei mai mulţi dintre marinari, care, la sosirea în Osnabrück abia putuseră să se ţină pe picioare, acum umblau de colo-colo.

În ziua de 26 august, „Resolution” și „Adventure” ajunseră în Golful Matavai. O mulţime de tahitieni năpădiră în curând punţile. Căpitanul îi cunoștea pe cei mai mulţi dintre ei, iar locotenentul Pickersgill, care îl însoţise pe Wallis în 1767 și pe Cook doi ani mai târziu, se bucură de o primire cu totul deosebită.

Cook ordonă să fie ridicate corturile pentru bolnavi, pentru marangozi și pentru velari; apoi plecă spre Oparri cu căpitanul Furneaux și cu cei doi Forster. Ambarcaţia care îi ducea trecu pe dinaintea unui morai de piatră și a unui cimitir cunoscut din prima călătorie sub numele de *Tutaah.* Când Cook rosti numele acesta, un indigen care îl însoţea îl întrerupse spunându-i că, de când murise Tutaah, moraiul se numea *O-Tu.*

Cook fu primit curând de regele O-Tu și, după câteva complimente, îi dărui tot

O-Too, regele din Otaheite

ce credea că are preţ în ochii lui, căci îşi dădea seama cât de folositor i-ar fi fost să câştige prietenia acestui om, ale cărui cuvinte, chiar cele mai neînsemnate, arătau cât e de sfios din fire. Înalt și bine făcut, regele să tot fi avut vreo treizeci de ani. El întrebă de Tupia și de însoţitorii lui Cook, deși nu-i văzuse pe niciunul dintre ei. Apoi, fură împărţite numeroase daruri celor mai de vază dintre curtenii lui.

Femeile trimiseră îndată slugile „să aducă bucăţi mari din cele mai frumoase pânze ale lor, colorate în trandafiriu și gălbui, și parfumate cu cele mai înmiresmate uleiuri. Ni le puseră peste veșminte și ne încărcară într-atâta cu ele încât abia ne mai puteam mișca”.

A doua zi, O-Tu veni să-l vadă pe comandant, dar nu vizită interiorul navei decât după ce Cook fu înfășurat într-o cantitate uriașă de pânzeturi indigene dintre cele mai preţioase, și nu îndrăzni să coboare între punţi decât după ce locul fu vizitat mai întâi de fratele său. Regele și suita lui fură poftiţi să se așeze la masă și imediat băștinașii începură să laude peste măsură comoditatea scaunelor. O-Tu nu voi să guste din nicio mâncare, dar însoţitorii săi nu-i imitară deloc rezerva. Regele admiră grozav un câine de vânătoare foarte frumos, care aparţinea lui Forster, și lăsă să se vadă cât de mult ar dori să-i fie dăruit. Firește că dorinţa îi fu imediat împlinită și, din clipa aceea, O-Tu purtă mereu după el câinele ţinut de unul dintre curtenii din suită. După-masă, comandantul îl conduse însuși în șalupa sa pe O-Tu, căruia căpitanul Fumeaux îi dăruise o capră și un ţap. Într-o excursie făcută în interiorul insulei, Pickersgill o întâlni pe bătrâna Oberea, care îi arătase atâta prietenie lui Wallis. Acum însă, Oberea părea că-și pierduse toate demnităţile și era atât de săracă încât i-a fost cu neputinţă să le facă vreun dar prietenilor ei.

La 1 septembrie, când Cook porni în larg, un tânăr tahitian, numit Poreo, îi cern îngăduinţa de a-l însoţi. Comandantul consimţi, sperând că o să-i fie de folos. Dar, în clipa când insula pieri în zare, Poreo izbucni în lacrimi și ofiţerii trebuiră să-l consoleze asigurându-l că-i vor ţine loc de tată.

Cook se îndreptă apoi spre Insula Huaheine, care se afla doar la douăzeci și cinci de leghe depărtare, și ancoră acolo în dimineaţa zilei de 3 septembrie. Insularii aduseră numeroase păsări mari, care fură primite cu atât mai multă plăcere cu cât nu putuseră fi procurate în Tahiti. Curând, piaţa se umplu de porci, câini și fructe, schimbate avantajos pe topoare, cuie și mărgele.

Pe insula aceasta, ca și în Tahiti de altfel, se puteau vedea urme de erupţii vulcanice, iar vârful uneia dintre coline amintea din plin forma unui crater. Priveliștea era aceeași ca în Tahiti, dar mai în mic, căci Huaheine are o circumferinţă de numai șapte sau opt leghe.

Cook se duse să-l viziteze pe vechiul său prieten Orco. Regele, lăsând la o parte tot ceremonialul, i se aruncă de gât plângând de bucurie; apoi, îi prezentă prietenii, cărora căpitanul le făcu daruri. Lui Oreo, Cook îi dărui ce avea mai de preţ, căci îl privea ca pe un tată. Oreo făgădui să-i aprovizioneze pe englezi cu tot ce vor avea nevoie şi-şi ţinu cuvântul cu toată cinstea.

Totuși, în dimineaţa zilei de 6 septembrie, marinarii care luau parte la schimburile de produse fură insultaţi de un băștinaș înveșmântat în roșu, culoarea

războiului, și care, ţinând o măciucă în mână, îi amenința pe toţi. Cook, debarcat la uscat tocmai atunci, se aruncă asupra băștinașului, se luptă cu el și, până la urmă, izbuti să-i ia măciuca și să i-o frângă.

În aceeași zi se mai petrecu un incident. Neprevăzător, Sparrmann pătrunse în interiorul insulei ca să facă cercetări botanice. Profitând de clipa când examina o plantă, niște băștinași îi smulseră de la brâu pumnalul, singura lui armă, și, lovindu-l în cap, se repeziră și-i sfâșiară o parte din veșminte. Totuși, Sparrmann izbuti să se ridice și porni în goană spre plajă. Dar, stânjenit de tufe și de stânci, fu ajuns din urmă de băștinașii, care voiau să-i taie mâinile ca să-i ia cămașa ale cărei mânșete erau prinse cu butoni. Sparrmann izbuti să-și rupă mânșetele cu dinţii. Alţi câţiva băștinași, văzându-l gol și lovit, îi dădură veșmintele lor și-l conduseră spre locul unde se făceau schimburile de produse și unde se aflau o mulţime de oameni. În clipa când Sparrmann se ivi în starea aceea, toţi băștinașii o luară la fugă, fără să se fi sfătuit între ei. Cook crezu mai întâi că se săvârșise vreun furt. Dar dându-și seama de cele întâmplate când îl văzu pe naturalist, chemă îndată la el câţiva băștinași, îi asigură că n-o să se răzbune pe vinovaţi și pomi imediat să i se plângă lui Oreo. Acesta, mâhnit și mâniat de cele întâmplate, îşi copleși poporul cu mustrări aspre și făgădui să facă totul pentru a-i regăsi pe făptaşi.

Într-adevăr, cu toate rugăminţile băștinașilor, regele se îmbarcă în șalupa comandantului și începu, împreună cu el, să-i caute pe vinovaţi. Dar, cum aceștia se ascunseseră, trebuiră pentru moment să renunţe la urmărire. Oreo îl însoţi pe Cook și luă masa cu el la bord, iar când se reîntoarse la uscat, supușii lui, care nu mai sperau să-l revadă, îl primiră cu cele mai entuziaste manifestări de bucurie.

„Călătoria aceasta, spune Forster, ne-a făcut să ne gândim cu mare plăcere la faptul că în loc să-i găsim pe locuitorii insulei dedaţi cu totul voluptăţilor, așa cum îi descriseseră în mod fals primii călători, am observat la ei sentimentele cele mai omenești și mai gingașe. În toate societăţile există caractere vicioase; da, în Anglia sau în oricare altă ţară civilizată s-ar putea număra de cincizeci de ori mai mulţi ticăloși decât în insulele acestea”.

În momentul când navele întindeau velele, Oreo veni să-l anunţe pe comandant că vinovăţii fuseseră prinși și-l invită să coboare ca să asiste la pedepsirea lor. Aceasta însă nu mai era cu putinţă. Regele ţinu atunci să-l însoţească pe Cook o jumătate de leghe în larg şi-şi luă rămas bun de la el cu multă duioșie.

Popasul în Huaheine fusese foarte productiv. Cele două nave duceau cu ele peste trei sute de porci, fără să mai socotim păsările și fructele. Și dacă ar fi stat mai multă vreme, fără îndoială că și-ar fi putut procura și mai mult.

Căpitanul Furneaux consimţi să ia la bord un tânăr numit Omai, a cărui bună-cuviinţă și inteligenţă aveau să dea o înaltă idee despre băștinașii din Insulele Societăţii. La sosirea în Anglia, tahitianul acesta îi fu prezentat regelui de către contele Sandwich, primul lord al Amiralităţii. Totodată, el găsi în domnii Banks și Solander niște ocrotitori și prieteni, care făcură să fie bine primit în cele mai de seamă familii din Marea Britanie. Omai stătu doi ani în Anglia și se îmbarcă cu Cook, la a treia călătorie a acestuia, ca să se reîntoarcă în patrie.

Din Huaheine, Cook se îndreptă spre Ulietea, unde avu parte de o primire cât se poate de plăcută. Băștinașii se interesară de Tupia și de englezii de pe „Endeavour". Regele Oreo se grăbi să reia vechile legături cu Cook și procură toate felurile de alimente produse în insulă. În timpul popasului acestuia, Oreo, care se îmbarcase pe „Resolution", coborî pe insulă cu o tânără tahitiană, care știuse să-i fure inima, și nu se mai reîntoarse la bord. În locul lui fu luat Oedidi, un flăcău de șaptesprezece sau optsprezece ani, născut în Bolabola, care declară că vrea să vină în Anglia. Mâhnirea arătată de băștinașul acesta când se despărţi de compatrioţii săi arată cât de simţitoare îi era inima.

Navele, încărcate cu peste patru sute de porci, cu păsări și cu fructe, părăsiră definitiv Insulele Societăţii la 17 septembrie și navigară spre vest. Șase zile mai târziu întâlniră un șir din Insulele Harvey, iar la 1 octombrie ancorară în faţa Insulei Cea, sau Middelburg[343], cum îi spun Tasman și Cook.

Primirea făcută de băștinași a fost prietenoasă. O căpetenie, Tai-One, se urcă la bord, atinse nasul căpitanului cu o rădăcină de piper și se așeză jos fără să spună un cuvânt. Alianţa era încheiată și fu întărită prin câteva mici daruri.

Tai-One îi conduse pe englezi în interiorul insulei. Cât timp dură plimbarea, noii veniţi fură înconjuraţi de o mulţime compactă de băștinași, care le oferiră ţesături și rogojini, în schimbul cuielor. Ba unii dintre ei împinseră dărnicia până acolo, încât nu voiră să primească nimic în schimb.

Tai-One îşi conduse prietenii la locuinţa sa, așezată într-o vale frumoasă, la umbra arborilor, și le servi o băutură făcută în faţa lor din zeamă de *iva,* un soi de arbore de piper, folosită aproape în toate insulele Polineziei.

Iată cum se prepară băutura aceasta: la început, bucăţile din rădăcină de riva sunt mestecate în gură; apoi sunt puse într-un vas mare de lemn și se toarnă apă deasupra. Când băutura a devenit potabilă, băștinașii o toarnă în niște frunze verzi, răsucite în formă de cupă. Dintre toţi englezii, numai Cook se hotărî să guste băutura aceasta. Felul cum fusese preparată le tăiase setea însoţitorilor săi. În schimb, băștinașii goliră cupele cât ai clipi.

Englezii vizitară apoi câteva plantaţii sau grădini despărţite prin garduri de trestii împletite, care comunicau între ele prin porţi de scânduri, prinse în balamale. Starea bună a culturilor, simţul proprietăţii atât de dezvoltat, totul arăta o treaptă a civilizaţiei mai înaintată decât cea din Tahiti.

Cu toată primirea prietenoasă care i se făcuse, Cook, neputând să obţină cu niciun preţ nici porci și nici păsări, părăsi insula aceasta ca să pornească spre Insula Amsterdam[344], Tongatabu cum îi spun indigenii, unde spera să găsească alimentele de care avea nevoie.

Navele ancorară curând în rada Van Diemen, în apa mică și lângă brâul de stânci care mărginește litoralul. Băștinașii, foarte încrezători, aduseră ţesături,

---

[343] *Middelburg* - insulă în Arhipelagul Tonga.

[344] *Amsterdam* - Insula Tongatabu în Arhipelagul Tonga.

rogojini, unelte, arme, podoabe și, curând după aceea, porci și păsări. Oedidi cumpără cu mare grabă pene roșii, care, după spusele lui, ar fi avut o valoare extraordinară în Tahiti.

Cook debarcă însoţit de un băștinaș numit Attago, cu care se împrietenise din prima clipă. În timpul plimbării, remarcă un templu destul de asemănător cu moraiurile și căruia i se dădea numele generic de Faitoka. Ridicat pe o movilă făcută de mâna omenească, la aproape patru metri de sol, templul mai sus pomenit avea o formă prelungă și se ajungea la el prin două scări de piatră. Construit ca și colibele băștinașilor, adică din bârne și pari, templul era acoperit cu frunze de palmier. Două chipuri de lemn, sculptate grosolan, lungi de aproape un metru, erau puse în colţuri.

„Cum nu voiam să-i jignesc nici pe ei și nici pe zeii lor, spune Cook, nu îndrăzneam să-i ating, dar l-am întrebat pe Attago dacă erau *ituas,* adică zei. Nu știu dacă m-a înţeles, dar imediat i-a mișcat și i-a doborât de parcă ar fi atins niște lemne, ceea ce m-a convins că nu reprezentau niciun fel de divinităţi".

Înainte de a pleca, Cook, avu o întrevedere cu un personaj înconjurat de un respect neobișnuit și pe care toţi băștinașii îl socoteau rege.

„L-am găsit stând, spune Cook, cu o gravitate atât de stupidă și de posomorâtă încât, în ciuda a tot ce mi se spusese despre el, l-am luat drept un idiot pe care poporul îl adoră din cine știe ce motive superstiţioase. L-am salutat și i-am vorbit, dar nu mi-a răspuns și nu mi-a dat niciun fel de atenţie… Eram să plec, când un băștinaș mi-a explicat într-un fel care nu mai lăsa loc la îndoieli că mă aflam în faţa regelui. I-am dat în dar o cămașă, un topor, o bucată de stofa roșie, o oglindă, câteva cuie, medalii și mărgele. Regele le-a primit, sau mai degrabă a îngăduit să i se pună pe el sau în preajma lui, fără să-și piardă din gravitate, fără să spună o vorbă, ba chiar fără să-și miște capul, cât de cât, la dreapta sau la stânga".

Totuși, a doua zi, căpetenia aceasta trimise câteva coșuri cu banane și un porc fript, spunând că e un dar de la *ariki* al insulei către *ariki* al navei.

Arhipelagul primi de la Cook numele de Insulele Prieteniei (Tonga). Insulele acestea fuseseră văzute de Schouten și de Tasman, care le botezaseră Insulele Cocotierilor, Trădătorilor, Speranţei și Horn.

Cook, care nu putuse să-și procure apă de băut, fu nevoit să părăsească Tonga mai devreme decât ar fi dorit. Avu totuși timp să culeagă un număr oarecare de observaţii asupra bogăţiilor naturale ale insulei și obiceiurilor locuitorilor. Le vom rezuma aici pe cele mai deosebite.

Natura și-a risipit din belșug cele mai bogate comori ale ei în insulele Tongatabu și Cea. Cocotierii, palmierii, arborii-de-pâine, ignamii și trestia-de-zahăr sunt plantele cele mai răspândite aici. Dintre animalele folosite pentru hrană nu se găsesc însă decât porci și păsări, dar dacă nu există câini, numele lor e totuși cunoscut. Cei mai gustoși pești mișună pe lângă ţărm.

Băștinașii, de aceeași statură și aproape la fel de albi ca europenii, sunt bine proporţionaţi și au trăsături frumoase. Părul le este negru la origine, dar, fiindcă obișnuiesc să-l coloreze folosind în acest scop un soi de pudră, unii dintre ei par

a-l avea alb, roșu sau albastru, ceea ce produce un efect destul de curios. Practica tatuajului este generală. Cât despre veșminte, ele sunt cât se poate de simple: o bucată de pânză înfășurată în jurul brâului și atârnând până la genunchi. Dar femeile, care în Tonga, ca pretutindeni, sunt mai cochete decât bărbaţii, îşi fac un şorţuleţ din fibre de cocos și îl împodobesc cu scoici, cu bucăţi de pânză colorată și cu pene.

Băștinașii aceștia au câteva obiceiuri ciudate, pe care englezii nu le mai observaseră până atunci. Astfel, obișnuiesc să-și pună pe cap tot ce li se dă și folosesc metoda aceasta ca să încheie un târg. Când unul dintre prietenii sau iudele lor moare, ei obișnuiesc să-și taie una sau mai multe falange și chiar mai multe degete. În sfârșit, locuinţele lor nu sunt grupate în sate, ci despărţite și risipite în mijlocul plantaţiilor. Făcute din aceleași materiale și concepute după același plan ca și cele din Insulele Societăţii, ele sunt doar ceva mai ridicate deasupra solului.

„Adventure” și „Resolution” întinseră velele la 7 octombrie. A doua zi întâlniră Insula Pylstart, descoperită de Tasman, și ancorară, la 21 octombrie, în Golful Hawke din Noua Zeelandă.

Cook debarcă un număr de animale pe care voia să le aclimatizeze acolo și porni iar la drum, ca să intre în Strâmtoarea Regina Charlotte; dar, întâmpinând un uragan puternic, fu despărţit de „Adventure”, pe care nu o mai revăzu decât în Anglia.

La 5 noiembrie, comandantul îşi repară avariile navei și, înainte de a începe o nouă campanie în mările australe, voi să-și dea seama de cantitatea și calitatea proviziilor aflate la bord. Cu prilejul acesta constată că vreo două mii de kilograme de pesmeţi deveniseră imposibil de mâncat și că alte trei mii trei sute de kilograme se aflau și ele într-o stare destul de proastă.

În timpul acestui popas, Cook avu încă o dovadă despre antropofagia neozeelandezilor. Un ofiţer cumpărase capul unui tânăr care tocmai fusese tăiat și mâncat. Văzându-l, câţiva băștinași îşi mărturisiră dorinţa de a li se da și lor câte o bucăţică. Cook le dădu fiecăruia din ce mai rămăsese și, după lăcomia cu care înghiţiră mâncarea aceasta dezgustătoare, putu să se convingă câtă plăcere le făcea acestora să guste dintr-o bucăţică atât de greu de procurat.

În ziua de 26 noiembrie, „Resolution” părăsi Noua Zeelandă și pătrunse în ţinuturile îngheţate pe care le mai străbătuse. Dar cât de grele erau condiţiile în care se făcea această a doua tentativă! Oamenii erau sănătoși, în schimb erau sleiţi de oboseală și deveniseră fără doar și poate mai puţin rezistenţi faţă de boli, cu atât mai mult cu cât nu existau alimente proaspete la bord. „Resolution” nu mai avea însoţitor, iar toţi cei aflaţi la bord erau convinși acum de inexistenţa continentului austral. Era deci, ca să spunem așa, o călătorie „platonică”. Trebuie arătat până la ultima dovadă că nu vor fi descoperite pământuri ceva mai importante prin aceste meleaguri pustii.

Abia la 12 decembrie nava întâlni primele gheţuri, mult mai la sud decât în anul precedent. Din clipa aceea, incidentele proprii navigaţiei la aceste latitudini se ţinură lanţ. Oedidi fu buimăcit de ploaia albă de zăpadă care i se topea în palmă;

dar uimirea lui întrecu orice limite când descoperi primul gheţar, pe care îl socoti pământ alb.

„Primul fenomen îl și izbise, încă din zona toridă, spune relatarea. Cât timp nava rămăsese prin meleagurile acelea, aproape că n-am avut noapte așa că puteam să scriu la miezul nopţii, la lumina soarelui. Lui Oedidi abia îi venea să-și creadă ochilor și ne asigură că compatrioţii săi l-ar socoti mincinos dacă le-ar vorbi despre ploile cu pietre și despre ziua nesfârșită".

Tânărul tahitian avu de altfel destul timp să se deprindă cu acest fenomen, căci nava înaintă printre gheţurile plutitoare până la al 76° latitudine sudică. Atunci, convins că dacă ar exista un continent, gheţurile ar împiedica pe oricine să ajungă până la el, Cook hotărî să schimbe drumul spre nord.

Satisfacţia fii generală. Nu exista om la bord care să nu sufere de guturaiuri persistente și puternice sau să nu fie atacat de scorbut. Căpitanul însuși era grav atins de o boală a ficatului, care îl sili să stea la pat. Timp de opt zile, Cook se luptă cu moartea, iar convalescenţa avea să-i fie pe cât de îndelungată, pe atât de grea. Drumul spre nord fu urmat până în ziua de 11 martie. Și câtă bucurie când se auzi, în zori, strigătul: Pământ! Pământ!

Era Insula Paștelui a lui Roggeveen. Când se apropiară de ţărm, primul lucru care izbi privirile navigatorilor fură statuile gigantice ridicate pe plajă, care îi uimiseră odinioară și pe olandezi.

„Latitudinea Insulei Paștelui, spune Cook, nu corespunde cu un minut sau două celei marcate în jurnalul manuscris al lui Roggeveen, iar longitudinea îi e greșită numai cu un grad".

Ţărmul format din stânci sparte, cu aspect negru și feruginos, arată urmele unei violente erupţii subterane. În mijlocul insulei sterpe și pustii, se zăreau câteva plantaţii împrăștiate.

Minunată ciudăţenie! Primul cuvânt rostit de insulari, când se apropiară de navă ca să ceară o parâmă, era tahitian. De altfel, totul arăta că băștinașii aveau aceeași origine ca a tahitienilor[345]. Ca și aceștia, ei erau tatuaţi și îmbrăcaţi în pânzeturi

---

[345] În ceea ce privește originea insularilor din Oceania există păreri diferite. Primii călători europeni care au vizitat Oceania - Queiroz, Cook, cei doi Forsteri, Dalrymple, Vancouver, Dumont d'Urville și alții au emis ipoteza că, pe locul Oceanului Pacific, a existat odată un continent „Pacifida" care s-ar fi scufundat în urma unei catastrofe geologice. După părerea lor, acest continent a fost locuit de popoare civilizate, ai căror urmași sunt polinezienii, micronezienii și melanezienii de astăzi. In prezent această părere a fost părăsită. Teoria originii americane a locuitorilor din Oceania are puțini adepți. Toți cercetătorii recunosc că între popoarele din Oceania și America a existat o legătură istorică și relații culturale, dar direcția acestor relații era dinspre vest spre est. Navigatorii polinezieni curajoși (iar nu locuitorii Americii) au atins coastele continentului american, înapoindu-se pe insule.

asemănătoare celor din Insulele Societăţii.

„Arșiţa puternică a soarelui, spune relatarea, i-a silit să găsească diferite mijloace ca să-și apere capetele de razele lui. Cei mai mulţi dintre bărbaţi purtau un cerc de două degete grosime, împletit cu iarbă de la un capăt la altul și acoperit cu numeroase pene din acelea lungi și negre care împodobesc gâturile păsărilor numite fregate[346]. Alţii au pălării uriașe, cu pene de goelanzi bruni, aproape la fel de largi ca vastele peruci ale jurisconsulţilor europeni; în sfârșit, mulţi poartă un simplu cerc de lemn, împrejmuit cu pene albe de pescăruș, care flutură în aer. Femeile poartă pălării mari și largi dintr-un soi de împletitură care formează un fel de vârf înainte, un moţ în creștet și două mari ieșituri rotunde de fiecare parte”.

Asemănarea tipului fizic al polinezienilor cu tipul fizic al indienilor americani dovedește proveniența lor din aceeași spiță care s-ar fi format pe teritoriul Asiei de sud-est. În ultimii ani, etnograful norvegian Thor Heyerdhal a emis din nou teoria originii americane a populației din Polinezia. Pentru a susține teoria sa, Heyerdhal, împreună cu cinci însoțitori, a efectuat pe o plută o călătorie din Peru până la insulele Polineziei (1947) descrisă în vestita carte: - Expediția Kon-Tiki. Cu pluta pe Oceanul Pacific, Editura Științifică, București, 1959. Părerile lui Heyerdhal nu sunt împărtășite însă de o parte din specialiști. Majoritatea savanților susțin punctul de vedere al originii occidentale asiatice a insularilor din Oceania. Această părere a fost formulată pentru prima oară de călătorii: Bougainville, La Perouse și O.E. Kotzebue, participant la expediția rusă în jurul lumii, poetul și naturalistul german Chamisso. Acesta din urmă a adus o bază științifică teoriei arătând înrudirea dintre limba polinezienilor și a malaiezilor. Populareа insulelor Oceanului Pacific dinspre Arhipelagul Malaiez s-a făcut atât pe calea nordică prin insulele Micronezіei, cât și pe calea sudică prin insulele Melaneziei. Unitatea elementelor fundamentale ale culturii și limbii polineziene dovedește că dispersarea acestor popoare pe insulele Oceaniei s-a făcut dintr-un singur centru care se afla în Asia de sud-est. Toate plantele de cultură din Oceania, în afară de batata și animalele domestice provin din Asia de sud-est. Tot de aci își trag originea elementele culturii materiale a polinezienilor, - formele asemănătoare ale construcțiilor, bărcilor, armelor de piatră, mijloacelor obținerii focului și ale fabricării tapei etc. Pe măsura deplasării treptate spre est, polinezienii au dezvoltat într-un grad nemaivăzut tehnica construcției pirogilor și a navigației. Efectuând călătorii pe mare pe distanțe mari, polinezienii luau împreună cu ei animale domestice preparându-și hrană conservată. În timpul călătoriilor lungi pe mare, polinezienii se orientau după stele.

[346] *Fregate* - păsări marine din zona tropicală, zburătoare excelente care se îndepărtează uneori la distanțe de sute de kilometri de coaste.

Insula Paștelui

Întreaga câmpie, pe care o străbătură mai multe detașamente, era acoperită de bolovani negricioși și poroși și avea un aspect dezolant. Două sau trei soiuri de ierburi zbârcite, crescute printre stânci, copăcei firavi, mai ales un soi de duzi, hibiscuși, mimoza, câţiva bananieri, iată întreaga vegetaţie existentă peste grămada aceea de lavă.

Chiar lângă locul de debarcare se înălţa un zid perpendicular, clădit din blocuri pătrate de piatră, alăturate după toate regulile artei și îmbucate în așa fel încât să ţină vreme îndelungată. Ceva mai încolo, în mijlocul unei arii bine pavate, se înălţa un monolit înfăţișând un chip omenesc, până labrâu, de peste șase metri înălţime și cam de un metru și jumătate lăţime, foarte grosolan sculptat, cu capul desenat stângaci, cu ochii, nasul și gura abia schiţate: numai urechile, foarte lungi, după cum e moda prin partea locului, erau mai finisate decât restul.

Monumentele, foarte numeroase, nu păreau să fi fost înălţate și sculptate de poporul pe care îl întâlniră acolo englezii, dacă nu cumva poporul acesta degenerase de tot. De altfel, dacă localnicii nu aduceau niciun fel de cult statuilor, le priveau totuși cu oarecare veneraţie, căci se arătară nemulţumiţi când englezii călcată pe terenul pavat din preajma lor. Asemenea străji gigantice nu se vedeau numai pe malul mării.

Nativi din Insula Paștelui

Pe povârnișurile munţilor, în golurile stâncilor, se aflau altele, unele în picioare sau prăbușite în urma vreunei zguduiri, altele încă nedesprinse cu totul de stânca din care fuseseră cioplite. Ce catastrofa venită pe neașteptate întrerupsese lucrările? Ce înfăţișau monoliţii aceștia? Cărei epoci depărtate aparţineau mărturiile acestea ale activităţii unui popor dispărut pentru vecie sau a cărui amintire s-a pierdut în noaptea timpului? Întrebări care nu vor avea niciodată răspuns[347].

Schimburile se făcură destul de lesne. Englezii nu trebuiră decât să curme iscusinţa într-adevăr uimitoare cu care băștinașii se pricepeau să le golească buzunarele. Cele câteva alimente procurate erau de mare folos; totuși, lipsa apei de băut îl sili pe Cook să părăsească curând Insula Paștelui.

Cook îşi îndreptă deci nava spre Arhipelagul Marchizelor descoperit de Mendafia, care nu mai fusese revăzut din 1595.

Dar nici n-apucase „Resolution" să iasă bine în larg, când comandantul fu din nou atacat de boala aceea de ficat care îl făcuse să sufere atât. Scorbuticii căzură din nou bolnavi iar cei ce făcuseră lungile drumuri de-a lungul Insulei Paștelui aveau feţele arse de soare.

După ce le căutase cinci zile la rând prin diferitele poziţii date de geografi, la 7 aprilie 1774 Cook zări, în sfârșit, grupul Marchizelor. „Resolution" ancoră la Tao-Uati (Arhipelagul Marchizelor), Santa Cristina a lui Mendaña, și fu imediat înconjurată de pirogi încărcate cu pietre și cu bărbaţi având prăștii în mâini. Totuși, relaţiile prietenești și schimburile începură.

„Insularii aceștia sunt bine făcuţi, spune Forster, chipeși la înfăţișare, cu tenul gălbui sau cafeniu, iar înţepăturile tatuajului răspândite pe tot corpul îi fac să pară aproape negri… Vâlcelele portului nostru erau pline de arbori și totul se potrivea descrierii făcute de spanioli. Am zărit numeroase focuridincolo de pădure, foarte departe de mal, și am înţeles că insula e bine populată".

Greutatea de a procura hrană îl hotărî pe Cook să nu mai zăbovească acolo. Avu totuși vreme să adune un mănunchi de observaţii interesante despre localnici, pe care îi socotește cei mai frumoși oameni din Oceania. Prin regularitatea trăsăturilor, băștinașii aceștia par să-i întreacă pe toţi ceilalţi. Totuși, asemănarea limbii lor cu limba vorbită de tahitieni pare să arate o origine comună.

---

[347] În zilele noastre, în urma cercetărilor făcute cu carbon radioactiv s-a putut stabili cu aproximație vârsta lor.

Nativi din Insulele Marchize

Insulele Marchize sunt cinci la număr și anume: La Magdalena, San Pedro, La Dominica, Santa Cristina și Insula Hood, numită astfel după numele marinarului care a zărit-o primul. Santa Cristina e tăiată de un lanţ de munţi deosebit de înalţi, pe care se unesc spinările colinelor ieșite din mare. Văile înguste, adânci, fertile, împodobite cu arbori fructiferi și udate de un râu cu o apă excelentă, brăzdează munţii. Portul Madre de Dios, pe care Cook îl numi portul Resolution, se află cam în mijlocul coastei apusene a Insulei Santa Cristina. Acolo se găsesc două golfuleţe nisipoase, în care se varsă două râuri.

II

O nouă vizită în Tahiti și în Arhipelagul Prieteniei. Explorarea Noilor Hebride. Descoperirea Noii Caledonii și a Insulei Pinilor. Popas în Strâmtoarea Regina Charlotte. Georgia de Sud. Catastrofa „Adventurei".

Cook părăsise insula aceasta la 12 aprilie și se îndreptă spre Tahiti, când, după cinci zile, nimeri în mijlocul Arhipelagului Tuamotu (Touamotou). „Resolution" ancoră în faţa insulei numite de Byron Tiukea. Locuitorii, care avuseseră motive să se plângă împotriva lui Byron, primiră cu destulă răceală avansurile englezilor; noii veniţi nu izbutiră să-și procure decât vreo două duzini de nuci-de-cocos și cinci porci, deși porcii păreau că mișună în insulă. Totuși într-o așezare băștinașă, navigatorii se bucurară de o primire ceva mai prietenească. Băștinașii îi îmbrăţișară pe străini și le atinseră nasurile, ca neozeelandezii. Ocdidi cumpără mai mulţi câini, al căror păr lung și alb servea în patria lui la împodobitul platoșelor de luptă.

„Indigenii, spune Forster, ne-au povestit că fărâmă o plantă otrăvitoare, că o amestecă cu niște cochilii și că aruncă amestecul în mare când zăresc un banc de pești. Nada aceasta ameţește câtăva vreme peștii care ies la suprafaţa apei, unde sunt prinși cu mare ușurinţă".

Comandantul văzu apoi numeroase alte insule din acest imens arhipelag, pe care le găsi asemănătoare insulei vizitate, mai ales Insulele Primejdioase, unde Roggeveen îşi pierduse fregata „Africană" și pe care Cook le numi Insulele Palliser. Apoi schimbă drumul spre Tahiti, socotită de marinarii săi, convinși de prietenia băștinașilor, drept o a doua patrie. „Resolution" ancoră la 22 aprilie în Golful Matavai, unde primirea fu cât se poate de prietenească. Peste câteva zile, regele O-Tu și mai multe căpetenii îi vizitară pe englezi, aducându-le în dar zece sau doisprezece porci mari și numeroase fructe.

La început, Cook avea intenţia să nu rămână acolo decât atâta cât avea nevoie Wales, astronomul, pentru unele observaţii; dar belșugul de alimente îl făcu să-și prelungească escala.

În dimineaţa zilei de 26 mai, comandantul, care se dusese la Oparri cu câţiva dintre ofiţeri ca să-i facă regelui o vizită în toată regula, văzu o flotă imensă de peste trei sute de pirogi, așezate în ordine de-a lungul coastei și toate complet armate.

În același timp, pe plajă se îngrămădea un număr uriaș de războinici. Armata aceasta formidabilă, adunată într-o singură noapte, stârni la început bănuielile ofiţerilor; dar primirea care li se făcu îi liniști îndată.

O sută șaizeci de pirogi duble de luptă, decorate cu steguleţe și încă șaptezeci de pirogi ceva mai mici, destinate transportului de provizii, compuneau flota aceasta care număra șapte mii șapte sute șaizeci de oameni, luptători sau vâslași.

„Priveliștea flotei, spune Forster, întărea și mai mult ideile pe care le aveam despre puterea și bogăţia insulei și întregul echipaj era uimit. Gândindu-ne la uneltele primitive ale tahitienilor, admiram răbdarea și munca necesară ca să dobori arbori uriași, să tai și să lustruiești scânduri și, în sfârșit, să clădești corăbii atât de desăvârșite. Și toată munca fusese făcută cu un topor de piatră, cu o daltă, cu o bucată de coral și cu o piele de rechin. Căpeteniile și toţi cei ce ocupau platformele de luptă erau îmbrăcaţi în veșminte de război, adică o mare cantitate de ţesături, turbane, platoșe, și un fel de căști. Înălţimea unora dintre căști îi stânjenea pe cei ce le purtau. Întregul echipament părea prost chibzuit pentru o zi de luptă și potrivit mai degrabă pentru vreun spectacol. Oricum însă, datorită lui priveliștea părea mai măreaţă, iar războinicii mai chipeși decât de obicei”.

Sosind la Matavai, Cook află că armata aceea formidabilă era hărăzită să atace Eimeo, a cărei căpetenie scuturase jugul tahitienilor și se declarase independent.

În zilele următoare, comandantul primi vizita câtorva dintre vechii săi prieteni. Toţi se arătară foarte dornici să aibă pene roșii, care aveau o valoare considerabilă. O singură pană forma un dar mult mai de preţ decât o mărgea și un cui laolaltă. Tahitienii ţineau atât de mult să le aibă încât ofereau în schimb veșmintele acelea ciudate, de doliu, pe care în timpul primei călătorii a lui Cook refuzaseră să le vândă.

„Veșmintele acestea, formate din produsele cele mai rare ale insulei și ale mării care o înconjură și lucrate cu nespusă grijă și pricepere, trebuie că au, pentru ei, un preţ deosebit de mare. Și am izbutit să cumpărăm zece bucăţi, pe care le-am adus în Anglia”.

Oedidi, care avusese grijă să-și procure un număr considerabil de pene roșii, putu să-și satisfacă toate dorinţele. Tahitienii îl priveau ca pe o minune și păreau că-i sorb cu lăcomie povestirile. Nu numai cei mai de vază locuitori ai insulei, dar chiar și familia regală îi căuta tovărășia. Tânărul se însură cu fata căpeteniei din Matavai şi-şi aduse nevasta la bord, unde fiecare îi făcu un dar. Apoi, se hotărî să rămână în Tahiti, unde îşi regăsise sora măritată cu o căpetenie puternică.

În ciuda furturilor care tulburară de mai multe ori aceste relaţii, englezii îşi procurară, în timpul escalei, mai multe provizii decât până atunci. Bătrâna Oberea, care în 1767, când poposise „Delfinul” în Tahiti, fusese socotită regină a insulei, veni și ea să aducă porci și fructe, cu gândul tainic de a-şi face rost de câteva pene

roșii, care aveau atâta căutare. Englezii nu se arătară deloc zgârciţi la daruri, și-i distrară pe băștinași cu focuri de artificii și cu manevre militare.

Câteva zile înainte de plecare, Cook fu martorul unei noi parăzi maritime. O-Tu ordonă chiar un simulacru de luptă, dar totul dură atât de puţin încât a fost cu neputinţă să i se urmărească momentele de desfășurare. Flota trebuia să dea o luptă, la cinci zile după plecarea lui Cook. Comandantul ar fi dorit să rămână până atunci, dar socotind că băștinașii se temeau ca englezii să nu-i zdrobească și pe învingători și pe învinși, se hotărî să plece.

Abia ieșise „Resolution" din golf, când un ajutor de tunar, cucerit de farmecele vreunei tahitiene și poate că și de făgăduielile lui O-Tu, care gândea că un european i-ar fi de mare folos, se aruncă în mare. Dar barca trimisă de Cook în urmărirea lui îl prinse curând. Comandantul regretă din toată inima că disciplina îl obliga să procedeze astfel, căci dacă tunarul, care n-avea nici rude, nici prieteni în Anglia, i-ar fi cerut voie să rămână în Tahiti, nu l-ar fi refuzat.

La 15 mai, „Resolution" ancoră în portul O'Wharre, de pe Insula Huaheine. Bătrâna căpetenie Orco fu unul dintre primii care îi felicită pe englezi pentru reîntoarcere și le aduse daruri de bun venit. Cook îi dărui pene roșii, dar bătrânul prefera mai mult fierul, topoarele și cuiele. Oreo părea și mai indolent decât în timpul primei vizite, lucru care trebuie fără îndoială pus pe seama gustului exagerat pentru băuturile ameţitoare scoase de băștinași din arborele de piper. Și autoritatea lui părea din ce în ce mai neluată în șeamă.

Oreo se arătă recunoscător pentru felul cum se purtaseră totdeauna englezii cu el și părăsi ultimul nava, când pânzele fură ridicate, în ziua de 24 aprilie. Iar când Cook îi spuse că nu se va mai reîntoarce, Oreo începu să plângă și-i răspunse: „Atunci trimite-ţi copiii aici. Noi îi vom primi bine".

În altă zi, Oreo îl întrebase pe Cook cum se numește locul unde va fi îngropat. „Stepney"[348] îi răspunse Cook. Oreo îl rugă să repete numele acesta, până când izbuti și el să-l rostească. Atunci o sută de băștinași strigară toţi odată: „Stepney, *morai no Tute*" — adică: „Stepney, mormântul lui Cook!" Spunând acestea, navigatorului nici nu-i trecea prin minte ce soartă tristă îl aștepta și cu câtă caznă aveau să-i caute compatrioţii rămășiţele!

Oedidi, care până la urmă venise cu englezii în Huaheine, nu se bucură de aceeași primire ca în Tahiti. De altfel, bogăţiile îi scăzuseră simţitor, ca și autoritatea.

„Oedidi ne-a părăsit cu o părere de rău care arăta cât ţinea la noi; când a trebuit să ne despărţim, alerga din cabină în cabină ca să ne îmbrăţișeze pe toţi. În sfârșit, nu pot să descriu tulburarea care a umplut inima tânărului acestuia când a plecat; privi nava, izbucni în lacrimi și se culcă deznădăjduit pe fundul pirogii sale. Când am ieșit din recife, l-am mai văzut încă întinzându-și braţele spre noi".

---

[348] *Stepney* - parohie la Londra unde a locuit Cook.

La 6 iunie, Cook întâlni Insula Howe a lui Wallis, numită de băștinași Mohipa; apoi, după câteva zile, dădu peste un grup de insule nelocuite, înconjurate de stânci. Insulele acestea, Cook le numi Palmerston, în cinstea unuia dintre lorzii Amiralităţii.

La 20 iunie fu descoperită o insulă povârnită și stâncoasă. Acoperită de păduri, insula nu oferea decât o plajă îngustă și nisipoasă, pe care veniră curând în goană o mulţime de băștinași foarte oacheși. Cu suliţe și cu măciuci în mâini, insularii începură să facă gesturi amenințătoare, dar avurăgrijă să se retragă de îndată ce-i văzură pe englezi debarcând. Peste puţin, războinicii se iviră iarăși să-i provoace pe străini și să-i asalteze cu o grindină de săgeţi și de pietre. Sparrman fu rănit la braţ, iar Cook era cât pe aci să fie străpuns de o suliţă. O salvă generală îi împrăștie pe insularii aceștia neospitalieri, iar din pricina primirii neprietenoase, patria lor căpătă numele de Savage Island[349].

Patru zile mai târziu, Cook revedea Arhipelagul Tonga, unde se opri, de data aceasta, la Nomuka, insulă pe care Tasman o numise Rotterdam.

Abia fusese lăsată ancora, când englezii se și pomeniră înconjuraţi de o mulţime de pirogi, pline cu banane și cu toate soiurile de fructe, care fură schimbate pe cuie și pe bucăţele de stofa veche. Primirea aceasta prietenoasă îi hotărî pe naturaliști să debarce și să pătrundă în interior ca să caute plante noi și alte produse ale naturii. La reîntoarcere nu mai conteneau lăudând frumuseţea și pitorescul priveliștelor pe care le întâlniseră în cale și firea prietenoasă a băștinașilor.

Totuși, avură loc și câteva incidente. În această a doua vizită a dat Cook insulelor — fără îndoială că în opoziţie cu prima denumire — numele de Arhipelagul Prieteniei, înlocuit astăzi prin vechea denumire locală Tonga.

Continuând să navigheze spre vest, neobositul explorator întâlni rând pe rând în cale Insula Leproșilor, Insula Aurorei, Insula Rusaliilor și, în sfârșit, Mallikolo (Malekula).

Ca întotdeauna, comandantul dăduse ordin să se încerce stabilirea unor legături de schimb și de prietenie cu băștinașii. Prima zi trecuse fără necazuri și insularii serbaseră prin jocuri și dansuri sosirea englezilor. A doua zi însă, un incident avea să aducă nemulţumirea generală.

Unul dintre băștinași, căruia nu i se dăduse voie să se urce la bord, îl amenință cu arcul pe unul din marinari. La început, compatrioţii lui nu-l lăsară să tragă. Cook tocmai se urca pe punte, cu o pușcă în mână. Prima lui grijă fu să-l dojenească pe insularul care îl ochea din nou pe marinar. Fără să-l asculte, băștinașul era cât pe aci să tragă, când Cook i-o luă înainte și-l răni cu un foc de armă. Ca la un semnal, asupra navei se abătu un nor de săgeţi, care căzură fără să facă cine știe ce pagube. Cook trebui atunci să ordone tragerea unei salve de tun pe deasupra capetelor băștinașilor ca să-i împrăștie.

---

[349] Insula Sălbatică (Nive) în vestul Arhipelagului Cook.

Băștinași tipici din Insulele Sandwich

Cu toate acestea, peste câteva ore băștinașii înconjurară din nou nava și schimburile reîncepură, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic.

Cook folosi prilejul acesta ca să debarce cu un detașament înarmat, pentru a lua provizii de lemne și de apă. Pe plajă se aflau vreo patru sau cinci insulari înarmaţi. O căpetenie se desprinse din grup și veni înaintea căpitanului, purtând, ca și el, o ramură verde în mână. Cele două ramuri fură schimbate, pacea fu încheiată și câteva daruri mărunte o cimentară. Cook căpătă atunci învoirea de a lua lemne, dar fără să se depărteze de ţărm, iar naturaliștii, care voiseră să pătrundă în interior ca să culeagă plante, fură aduși înapoi pe plajă, cu toată împotrivirea lor.

Băștinașii nu puneau niciun fel de preţ pe obiectele de fier, de aceea procurarea alimentelor proaspete se făcu anevoie. Câţiva dintre ei consimţiră doar să schimbe arme pentru ţesături și dădură dovadă de o cinste cu care englezii nu erau obișnuiţi. „Resolution" întinse velele, dar schimburile tot mai continuau, iar băștinașii, în pirogile lor, se căzneau să se ţină după navă ca să predea obiectele al căror preţ îl primiseră. Unul dintre ei, după eforturi istovitoare, izbuti să ajungă din urmă nava, aducând armele unui marinar care i le plătise de atâta vreme încât și uitase de ele. Când marinarul vru să-i dea ceva, băștinașul refuză, dând să înţeleagă că primise ce i se cuvenea pentru arme.

Cook dădu portului acestuia, părăsit în dimineaţa zilei de 23 iulie, numele de Sandwich.

Comandantul fusese plăcut impresionat de însușirile morale ale locuitorilor Insulei Malekula, dar nu și de înfăţișarea lor fizică. Ei erau mărunţi și neproporţionaţi, de culoare arămie și cu faţa plată. Părul lor negru, gros, creţ și scurt, ca și barba stufoasă, nu-i înfrumuseţa deloc. Dar ceea ce îi făcea mai ales interesanţi era obiceiul de a-și strânge pântecele cu o funie, din carepricină semănau cu niște furnici uriașe. Cerceii din carapace de broască ţestoasă, brăţările din dinţi de porc, inelele mari, din scoici, o piatră albă și turtită, pe care şi-o treceau prin zgârciul nasului, erau giuvaierurile și podoabele pe care le purtau. Ca arme, aveau arcul și săgeata, lancea și măciuca. Vârfurile săgeţilor, care sunt câteodată două sau trei la număr, erau muiate într-o substanţă pe care englezii o socotiră veninoasă, dată fiind grija cu care băștinașii le strângeau mereu într-un soi de tolbă.

Abia ieșise „Resolution" din portul Sandwich, când întregul echipaj fu cuprins de colici, vărsături și dureri violente de cap și în oase. Pesemne că pescuiseră și mâncaseră doi sau trei pești mari atinși de acele substanţe narcotice despre care am pomenit mai sus. Oricum, abia după zece zile bolnavii se vindecară cu totul. Un papagal și un câine, care se hrăniseră din peștii aceia, muriră a doua zi. Însoţitorii lui Queiroz simţiseră aceleași dureri, iar de atunci, prin aceste meleaguri s-au mai constatat de câteva ori aceleași simptome de otrăvire.

Plecând din Malckula, Cook se îndreptă spre Insula Ambrym, care părea că are un vulcan pe ea, apoi trecu pe lângă Insula Threehills, adică Trei coline, și descoperi un grup de insuliţe pe care le numi Shepherd, în cinstea profesorului de astronomie de la Cambridge. Urmându-și drumul spre sud întâlni insulele Montagu,

Hinchinbrook și, cea mai mare dintre ele, Insula Sandwich, care nu trebuie confundată cu arhipelagul ce poartă același nume. Toate insulele acestea, care fac parte din Arhipelagul Noile Hebride, erau acoperite de o vegetaţie bogată și aveau numeroși locuitori.

La 3 august, Cook descoperi Insula Eromanga și a doua zi se îndreptă spre ţărmul ei cu speranţa că va găsi un loc de debarcare și apă de băut. Majoritatea celor ce se otrăviseră cu peștii din Malekula încă nu-și redobândiseră sănătatea și nădăjduiau să se simtă mult mai bine poposind la uscat. Dar, primirea făcută de băștinași, înarmaţi cu măciuci, lănci și arcuri, părea că ascunde ceva. Văzând că nu-i puteau hotărî pe englezi să-și tragă ambarcaţiile pe plajă, băștinașii voiră să-i silească. O căpetenie și câţiva oameni încercară să smulgă ramele din mâinile unui marinar. Cook vru să tragă un foc, dar pulberea nu se aprinse și pocni numai capsa. Englezii deveniră imediat ţinta unui nor de pietre și de săgeţi. Cook ordonă atunci să se tragă o salvă generală. Din fericire, mai mult de jumătate din muschete nu luară foc. Altfel, măcelul ar fi fost înspăimântător.

„Insularii aceștia, spune Forster, par a fi cu totul de alt neam decât cei din Insula Malekula; de aceea nici nu vorbesc aceeași limbă. Sunt mărunţi de stat, dar vânjoși, și destul de chipeși; au pielea foarte bronzată şi-şi vopsesc faţa, unii cu negru alţii cu roșu; au părul creţ și cam lânos. Cele câteva femei pe care le-am zărit păreau foarte urâte… N-am mai văzut pirogi nicăieri pe coastă. Băștinașii trăiesc în colibe acoperite cu frunze de palmier, iar plantaţiile lor sunt aliniate și împrejmuite cu garduri de trestie”.

Nu mai putea fi vorba de o nouă debarcare. După ce dădu locului unde avusese loc ciocnirea numele de Capul Trădătorilor, Cook porni spre altă insulă, zărită în ajun, și căreia localnicii îi spuneau Tana[350].

„Colina cea mai joasă dintre toate câte se aflau în același șirag, avea *o* formă conică și un crater la mijloc, spune Forster. De culoare brună-roșcată, ea era formată dintr-o îngrămădire de pietre arse și cu totul sterpe. O coloană deasă de fum, ca un copac mare, ţâșnea din când în când din ea; pe măsură ce se ridica, partea de sus a coloanei se înălţa tot mai mult”.

„Resolution” fu imediat înconjurată de numeroase pirogi, dintre care cele mai mari purtau câte douăzeci și cinci de oameni. Aceștia căutară îndată să-şi însușească tot ce se afla la îndemână, geamanduri, pavilioane, cabluri, pe care încercară să le salte din loc. A trebuit să li se tragă niște salve de tun pe deasupra capetelor ca să fie convinși să se întoarcă la uscat. Apoi, englezii debarcară. Dar, cu toate darurile împărţite, nu izbutiră nicio clipă să-i facă pe băștinași să-și părăsească atitudinea de neîncredere și de sfidare. Era vădit că cea mai ușoară neînţelegere ar fi fost de ajuns să aducă după ea o vărsare de sânge.

Cook căpătă convingerea că băștinașii erau canibali, cu tot belșugul de porci,

---

[350] Insulă în sudul Arhipelagului Noile Hebride.

de găini, de rădăcinoase și de fructe aflat în insulă.

În timpul escalei, prudenţa cerea să nu te depărtezi de mai. Totuși, Forster se aventură puţin și descoperi un izvor cu apă atât de caldă încât nu puteai ţine degetul în el mai mult de o secundă.

Cu toată dorinţa lor, englezii nu putură să ajungă până la vulcanul central, care zvârlea până în nori trâmbe de foc și de fum și arunca în aer bolovani uriași. Pretutindeni se aflau nenumărate zăcăminte de pucioasă, iar solul părea în prada unor zguduiri vulcanice foarte puternice.

Totuși, fără să iasă o clipă din rezerva lor, tanienii se mai familiarizară puţin cu străinii, iar relaţiile deveniră ceva mai prietenești.

„Oamenii aceștia, spune Cook, se vădesc a fi ospitalieri, cuviincioși și buni din fire, când nu le stârnim invidia… Nu poţi să le osândești purtarea, căci, oricum, sub ce aspect ar fi putut să ne privească? Le era cu neputinţă să înţeleagă adevăratul nostru scop. Intram în porturile lor, fără ca ei să îndrăznească să ni se împotrivească. Încercam să debarcăm ca prieteni, dar coboram pe uscat și rămâneam acolo datorită superiorităţii armelor noastre. În asemenea condiţii, ce părere puteau să aibă insularii despre noi? Pesemne că li se părea mult mai plauzibilă venirea noastră ca năvălitori decât ca prieteni. Numai trecerea vremii și legăturile mai intime le-au arătat bunele noastre intenţii”.

Oricum ar fi fost, englezii nu izbutiră să ghicească motivul pentru care băștinașii îi împiedicau să pătrundă în interiorul insulei. Să fi fost oare din pricina firii lor bănuitoare? Suferiseră oare adeseori năvălirile locuitorilor din insulele vecine, așa cum ar fi lăsat să se înţeleagă curajul și priceperea lor în mânuirea armelor? Nu se știe.

Cum băștinașii nu puneau mare preţ pe obiectele oferite de englezi, nu aduseră prea multe din fructele sau rădăcinile de care aceștia aveau nevoie, și nu se învoiră nici în ruptul capului să dea porci, nici măcar în schimbul topoarelor, a căror utilitate o putuseră, totuși, constata.

Arborele-de-pâine, nuca-de-cocos, un fruct care seamănă cu piersica și care e numit *pavi,* ignamul, batata, smochina sălbatică, nucșoara și multe alte fructe cărora Forster nu le cunoștea numele, creșteau din belșug pe insulă.

Cook părăsi Tana în ziua de 21 august și descoperi rând pe rând Insulele Erronam și Annatom; navigă apoi de-a lungul Insulei Sandwich și trecând prin faţa Insulei Malekula și a Insulei Espíritu Santo a lui Queiroz, unde recunoscu destul de ușor golfurile St. Iacob și St. Filip, părăsi definitiv arhipelagul, după ce îi dădu numele de Noile Hebride, sub care e cunoscut și astăzi.

La 4 septembrie, comandantul făcu o nouă descoperire. Pământul pe care îl avea în faţa ochilor nu mai fusese călcat de niciun picior de european: ajunsese la extremitatea septentrională a Capului Colnett (Noua Caledonie), numit astfel după numele aspirantului care îl zărise cel dintâi. Malul era înconjurat de un brâu de stânci marine, din dosul cărora două sau trei pirogi păreau că vor să iasă în întâmpinarea străinilor. Dar, în zorii zilei, ele îşi strânseră velele și dispărură.

După ce ocoli vreme de două ore un recif exterior, Cook zări un canal care avea

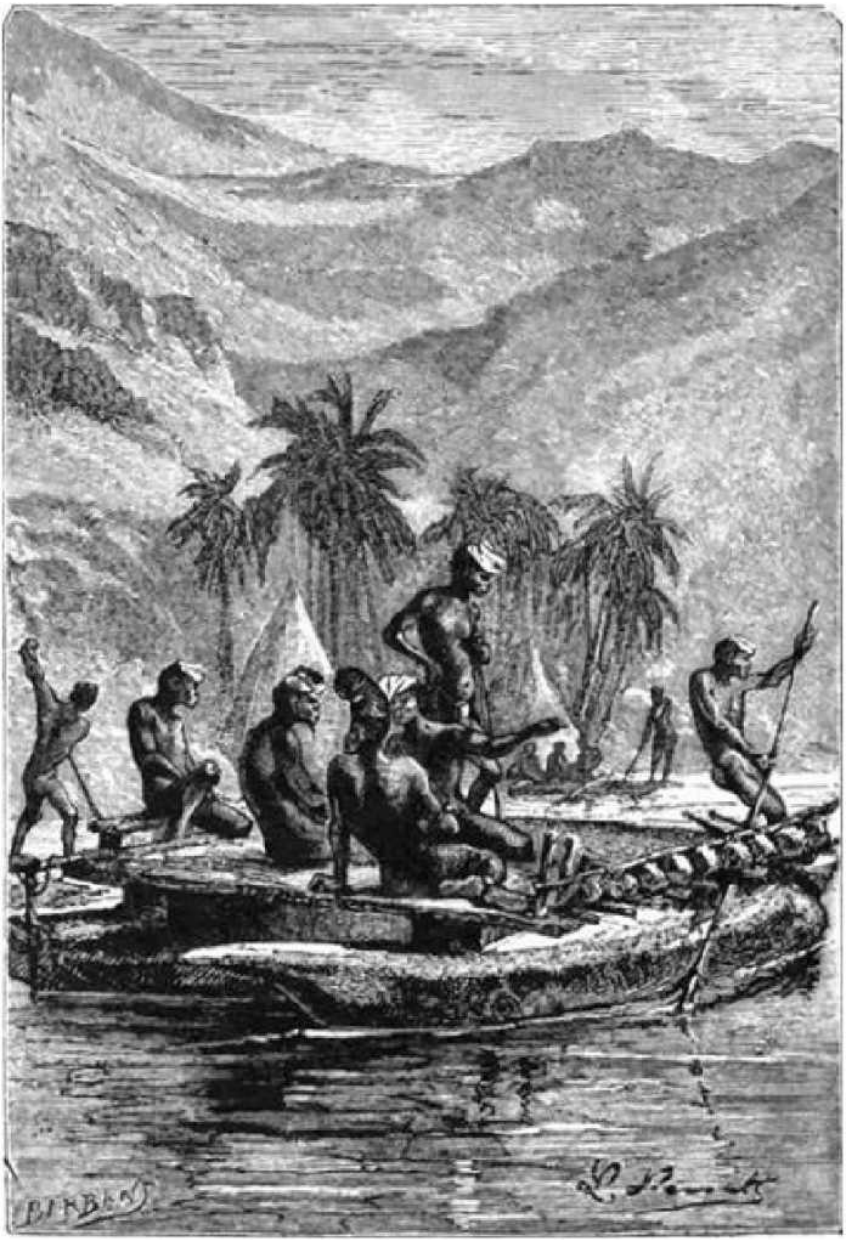

„Băştinaşii aveau suficientă încredere”.

să-i permită să acosteze, pătrunse prin el și debarcă la Balade.

Insula părea stearpă, acoperită numai de o iarbă albicioasă. Doar din loc în loc, la mare distanţă, se zărea câte un arbore cu trunchiul alb, a cărui formă semăna cu a sălciilor. Arborii aceștia erau *niauli.* Totodată se zăreau și câteva colibe, asemănătoare cu stupii de albine.

Abia fusese lăsată ancora, când vreo optsprezece pirogi înconjurară nava. Băștinașii se arătară destul de încrezători ca să se apropie și să facă schimb. Câţiva se urcară chiar la bord și vizitară toate ungherele navei, cu nespusă curiozitate. Dacă refuzară să atingă diferitele mâncăruri oferite, printre care mazărea și carnea sărată, de vită și de porc, în schimb gustară bucuroși igname. Cea mai mare uimire le-o produseră caprele, porcii, câinii și pisicile, animale care trebuie că le erau cu totul necunoscute, căci n-aveau nici cuvinte să le numească. Cuiele, și în genere toate obiectele de fier și ţesăturile de culoare roșie, erau socotite de mare preţ. Înalţi și voinici, bine proporţionaţi, cu părul și barba ondulată, cu pielea negricioasă de tot, băștinașii aceștia vorbeau o limbă care părea să n-aibă nicio legătură cu cele auzite de englezi până atunci.

Când comandantul debarcă, fu primit cu demonstraţii de bucurie și de mirare, firească la o populaţie care vedea pentru prima oară niște lucruri a căror existenţă nici n-o bănuise măcar. Mai multe căpetenii, după ce izbutiră să facă liniște, rostiră scurte cuvântări; iar Cook începu împărţirea mărunţișurilor obișnuite. Apoi, ofiţerii se amestecară în mulţime ca să facă observaţii asupra insularilor.

Mulţi dintre băștinași păreau atinși de un fel de lepră, iar braţele ca și picioarele le erau grozav de umflate. Aproape în întregime goi, singurul lor veșmânt era un cordon strâns în jurul taliei de care era prinsă o bucăţică de pânză.

Unii băștinași purtau tichii enorme, de formă cilindrică, goale de o parte și de alta și asemănătoare cu bonetele husarilor unguri. De urechi, pe care le aveau crăpate și alungite, își atârnau cercei din scoici sau suluri făcute din frunze de trestie-de-zahăr. Curând, englezii dădură de un sat, de după lăstărișul de mangrove[351]. În jurul satului se întindeau plantaţii de trestie-de-zahăr, de ignam și de bananieri, udate de mici canale, derivate cu multă iscusinţă din cursul de apă principal.

Lui Cook nu-i trebui mult ca să-și dea seama că n-avea de așteptat de la oamenii

---

[351] *Lăstăriș de mangrove* - păduri dese formate din arbori mici care cresc pe țărmurile mlăștinoase ale oceanului, la tropice. Tulpinile și ramurile arborilor de mangrove dau numeroase rădăcini aeriene care pătrund în fundul nămolos părând să formeze un sprijin care ajută copacul să reziste forței apei agitate. Rădăcinile respiratorii se ridică deasupra solului sărac în oxigen și sunt adaptate pentru absorbția oxigenului din aer. Semințele încolțesc pe planta-mamă și apoi cad, înfigându-se prÎntr-o rădăcină ascuțită în solul nămolos.

aceștia decât îngăduinţa de a vizita liberi ţinutul.

„Băștinașii, spune el, ne-au învăţat câteva cuvinte din limba lor, care n-avea nicio legătură cu limbile vorbite pe alte insule. Erau oameni blajini din fire și pașnici, dar foarte indolenţi; ne însoţeau rareori în plimbările noastre. Dacă treceam pe lângă colibele lor și le vorbeam, ne răspundeau, dar dacă ne vedeam de drum tară să le spunem ceva, nici nu se uitau la noi. Femeile erau totuși ceva mai curioase, și se ascundeau în tufe ca să ne privească; dar nu acceptau să vină lângă noi decât când erau și bărbaţii de faţă.

Băștinașii nu mi s-au părut nici supăraţi, nici speriaţi de faptul că ucidem păsări cu puștile; dimpotrivă, când ne apropiam de locuinţele lor, tinerii nu uitau să ne arate păsările, ca să aibă plăcerea de a ne vedea trăgând în ele.

În acest anotimp, nu prea păreau ocupaţi; pregătiseră pământul și semănaseră rădăcini și banane de la care așteptau recolta în vara viitoare; poate, de aceea nu prea se arătau dornici ca să ne vândă provizii, căci altminteri aveam motive să credem că și ei cunoșteau principiile ospitalităţii care îi fac pe insularii din Marea Sudului atât de interesanţi pentru navigatori”.

Englezii zăriră puţine păsări, deși prepeliţa, turturica, porumbelul, găinușa, raţa, lișiţa și alte câteva, mărunte, trăiau în stare sălbatică. Și nu constatară prezenţa nici unui patruped, iar eforturile de a-și procura alimente rămaseră mereu fără rezultat.

La Balade, comandantul făcu mai multe drumuri în interior și urcă un lanţ de munţi ca să poată avea o perspectivă generală a ţinutului. Din vârful unei stânci, Cook zări marca în amândouă părţile și îşi dădu seama că Noua Caledonie, în locul acela, n-avea mai mult de zece leghe lăţime. În general, ţinutul semăna foarte mult cu unele locuri din Noua Olandă, așezate sub aceeași paralelă. Produsele naturale păreau să fie identice, iar în păduri lipsea vegetaţia de sub arbori, ca și în Australia. O altă observaţie făcută a fost aceea că munţii conţineau minerale, remarcă confirmată de recenta descoperire a minereurilor de aur, fier, aramă, nichel și cărbune.

Un accident, identic cu cel care era să-i fie fatal unei părţi din echipaj lângă Malekula, se petrecu și în timpul popasului acestuia.

„Secretarul meu, spune Cook, a cumpărat un pește prins de un indian pe lângă lacul unde se luau provizii de apă și mi l-a trimis la bord. Peștele, de o specie absolut nouă, semăna oarecum cu cel numit soare; era din genul pe care Linne îl numește tetrodon. Avea un cap hidos, mare și lung. Nebănuind că ar putea fi otrăvitor, am dat ordin să fie gătit pentru masa de seară. Dar, din fericire, timpul necesar pentru desenarea și descrierea peștelui nu ne-a îngăduit să-l și gătim, așa că la masă a fost servit numai ficatul. Cei doi Forsteri și eu l-am gustat, iar pe la orele trei dimineaţa am simţit un soi de leșin și o slăbiciune grozavă în toate mădularele. Aproape că îmi pierdusem simţul pipăitului și nu mai deosebeam corpurile grele de cele ușoare când voiam să le mișc. O oală plină cu apă sau o pană mi se păreau la fel de grele. Mai întâi ni s-a dat un vomitiv și apoi, un sudorific, după care ne-am simţit mult mai bine. Dimineaţa, unul dintre porci, care mâncase

măruntaiele peștelui, fu găsit mort. Când localnicii veniră la bord și văzură peștele care fusese atârnat pe punte, ne făcură să înţelegem imediat că era o hrană vătămătoare şi-şi exprimară sila faţă de el; dar, când îl vânduseră și chiar după aceea, niciunul dintre ei nu arătase sila aceasta".

Cook făcu măsurările și trasă harta unei mari părţi a coastei răsăritene. În timpul acestei operaţii, văzu un băștinaș la fel de alb ca un european, culoare pe care o puse pe seama vreunei boli. Era un albinos, la fel cu cei pe care îi mai întâlnise în Tahiti și în Insulele Societăţii.

Comandantul, care voia să aclimatizeze porci în Noua Caledonie, avu multă bătaie de cap să-i facă pe băștinași să accepte un vier și o scroafă. Trebui să laude calităţile animalelor, uşurinţa lor de a se înmulţi și chiar să le exagereze valoarea, ca băștinașii să consimtă să-i debarce în insulă.

În general, Cook îi înfăţișează pe neocaledonieni ca pe niște oameni înalţi, robuști, activi, cuviincioși și pașnici și le recunoaşte o însușire rară: nu fură.

Unii dintre băștinași aveau buzele groase, nasul turtit și semănau aidoma cu negrii. Părul, încreţit de la natură, contribuia și el să le dea asemănarea aceasta.

„Dacă ar trebui să judec obârșia populaţiei de aici, spune Cook, aș zice că se trage din populaţia Tanei și a Insulelor Prieteniei, sau din cea a Tanei și a Noii Zeelande, sau chiar din toate trei, pentru motivul că limba lor nu este, în unele privinţe, decât un amestec al limbilor vorbite în aceste insule".

Mulţimea armelor ofensive ale băștinașilor, măciuci, lănci, suliţe uşoare, prăștii, era un semn că se războiau destul de des. Pietrele pe care le aruncau cu praștiile erau lustruite și ovale. Cele mai multe dintre colibele lor, clădite pe un plan circular, semănau a stupi de albine, cu acoperișuri uimitor de înalte, terminate cu vârf ascuţit. În colibe se aflau o vatră sau două, totdeauna cu foc în ele; dar, pentru că fumul nu avea altă ieșire decât ușa, europenilor le era imposibil să rămână înăuntru.

Băștinașii se hrăneau doar cu pești, rădăcini, printre care cele de ignam și de taro[352], și cu scoarţa unui arbore care e foarte puţin gustoasă. Bananele, trestia-de-zahăr, fructele arborelui-de-pâine erau rare pe aici, iar cocotierii nu creșteau atât de viguroși ca în insulele vizitate până atunci de „Resolution". Cât despre numărul locuitorilor, s-ar fi putut crede că era foarte mare; dar Cook observă pe drept cuvânt că venirea lui provocase adunarea tuturor băștinașilor, iar locotenentul Pickersgill avu prilejul să constate, în timpul unei cercetări hidrografice, că populaţia de pe insulă era foarte rară.

Neocaledonienii obișnuiau să-și îngroape morţii. Câţiva oameni din echipaj le vizitară cimitirele și, în special, mormântul unei căpetenii, un fel de mușuroi uriaș, împodobit cu lănci, suliţe și vâsle, înfipte de jur-împrejur.

---

[352] *Taro* - arbust care se cultivă în ţările tropicale și subtropicale. Taro are tubercule bogate în amidon, utilizate ca hrană. Sunt otrăvitoare în stare crudă.

„… cu acoperișuri de o înălțime considerabilă”.

La 13 septembrie, Cook părăsi portul Balade și continuă să înainteze de-a lungul coastei Noii Caledonii, fără să-și poată procura hrana proaspătă. Insula arăta cam peste tot la fel de stearpă. În sfârșit, la extremitatea ei sudică, englezii descoperiră o insulă mai mică, pe care, din cauza numeroșilor pini aflaţi pe ea, o botezară Insula Pinilor.

Soiul acela de pini era foarte bun pentru făcut vergile de care „Resolution" avea nevoie. De aceea, Cook trimise o șalupă și câţiva oameni să-i aleagă și să-i taie. Marinarii găsiră arbori cu un diametru de aproape o jumătate de metru și înalţi de peste douăzeci de metri[353], așa că s-ar fi putut face din ei și catarge dacă ar fi fost nevoie. Descoperirea Insulei Pinilor păru deci preţioasă, căci, în întregul Ocean Pacific, numai aici și în Noua Zeelandă se găsea lemn pentru catarge și vergi.

Navigând către sud, spre Noua Zeelandă, Cook întâlni în cale, la 10 octombrie, o insuliţă nelocuită, de pe care botaniștii strânseră o bogată recoltă de plante necunoscute. Era Insula Norfolk, pe care aveau s-o colonizeze mai târziu o parte din răsculaţii de pe „Bounty"[354].

La 18 octombrie, „Resolution" ancoră din nou în Strâmtoarea Regina Charlotte. Grădinile pe care englezii le plantaseră cu atâta râvnă fuseseră cu totul neglijate de neozeelandezi; dar, cu toate acestea, multe plante se dezvoltaseră minunat.

La început, localnicii nu se prea îmbulziră și părură prea puţin dornici să înceapă noi legături. Totuși, când îşi recunoscură vechii prieteni, îşi vădiră bucuria prin manifestările cele mai neobișnuite. Întrebaţi despre motivul care îi îndemnase la început să păstreze rezerva și teama arătate, băștinașii răspunseră evaziv și se putu înţelege doar că în timpul ce se scursese avuseseră loc numeroase lupte.

Temerile lui Cook în privinţa navei „Adventure", despre care nu mai avusese vești din timpul ultimului popas prin aceste meleaguri; deveniră foarte vii. Dar comandantul avea să afle ce se petrecuse în lipsa lui abia la Capul Bunei Speranţe, unde îl așteptau scrisorile căpitanului Fumeaux.

După ce mai lăsă câţiva porci, cu care ţinea să înzestreze neapărat Noua

---

[353] Botaniștii numesc acest copac Araucaria lui Cook.

[354] *Răsculații de pe „Bounty"* - este denumirea dată de Jules Verne marinarilor englezi răsculați de pe nava „Bounty" care au debarcat în anul 1790 pe insula nelocuită Pitcairn. Au debarcat pe insulă 8 marinari englezi și 18 locuitori din Tahiti capturați de ei. După 4 ani a rămas în viață un singur englez Smith, care ulterior și-a atribuit numele de Adams. Locuitorii de astăzi din Pitcairn (140 de oameni) sunt descendenții lui Adams, patriarhul acestei curioase colonii. încercările englezilor de a transfera pe insulele Oceaniei o parte din populația din Pitcairn nu au avut succes. Majoritatea covârșitoare a celor transferați s-au înapoiat pe insula lor.

Zeelandă, Cook întinse velele la 10 noiembrie și se îndreptă spre Capul Horn.

Primul ţărm întâlnit, după o călătorie în care nu se întâmplă nimic deosebit, fu coasta apuseană a Ţării de Foc, lângă intrarea în Strâmtoarea Magellan.

„Partea Americii care ne-a izbit privirea, spune Cook, avea o înfăţișare nespus de jalnică și părea fărâmiţată în numeroase insuliţe nu prea înalte, dar foarte negre și aproape cu desăvârșire sterpe. Dincolo de ele zăream pământuri înalte și parcă ciopârţite, acoperite de zăpezi și așezate aproape la marginea apei… Coasta aceasta, cea mai sălbatică din câte am văzut în viaţa mea, pare acoperită în întregime de munţi și de stânci, fără urmă de vegetaţie. Munţii au prăpăstii îngrozitoare și piscuri deosebit de înalte. Poate că nu mai există în natură ceva care să ofere o priveliște atât de sălbatică. Munţii din interior erau acoperiţi de zăpadă, dar cei de pe ţărmul mării nu erau ninși. Ne-am spus că primii aparţineau Ţării de Foc, pe când ceilalţi erau niște insuliţe înșiruite în așa fel încât, în aparenţă, formau un ţărm neîntrerupt”.

Totuși, comandantul socoti nimerit să poposească pe ţărmul acesta pustiu, pentru ca echipajul să-și poată procura câteva alimente proaspete.

Vânătorii împușcară câteva păsări, iar Pickersgill îi aduse echipajului trei sute de ouă de rândunici-de-mare și patrusprezece gâște. „Am putut astfel, spune Cook, să le împart pe toate echipajului, iar marinarii se bucurară cu atât mai mult cu cât se apropia crăciunul. Fără întâmplarea aceasta fericită, oamenii nu s-ar fi putut ospăta decât cu carne sărată de vită și de porc”.

Câţiva băștinași se urcară la bord, fără prea multă stăruinţă. Cook îi descrie în aceleași culori ca și Bougainville. Din carnea focilor putrezite, cu care se hrăneau, ei preferau, nici vorbă, grăsimea, observă căpitanul, căci ea îi apără de asprimea gerului.

„Resolution” porni curând în larg și ocoli Capul Horn; apoi străbătu Strâmtoarea Le Maire, ajunse în faţa Ţării Statelor, unde găsi un loc bun de ancorat. Meleagurile acelea erau însufleţite de numeroase balene, aflate în perioada împerecherii, de așa-numiţii viţei și lei-de-mare, de pinguini și de cormorani adunaţi în stoluri nenumărate.

„Doctorul Sparrmann și cu mine, spune Forster, era cât pe-aci să fim atacaţi de un urs-de-mare, pe o stâncă unde se mai aflau adunate vreo câteva sute care păreau că așteaptă sfârșitul luptei. Doctorul trăsese un foc de armă într-o pasăre și se ducea s-o ridice, când bătrânul urs-de-mare mormăi, îşi arătă colţii și păru că are de gând să-i stea în cale. Îndată ce am găsit o poziţie prielnică, l-am doborât cu un foc și toată ceata, văzându-și eroul ucis, o porni în goană spre mare. Câţiva s-au grăbit atâta să se arunce în apă încât au sărit de la mare înălţime, pe niște stânci ascuţite. Dar nu cred să-și fi făcut vreun rău, căci au pielea foarte tare, iar grăsimea lor, foarte elastică, nu se vatămă oricât de tare ar fi strivită”.

După ce părăsi Ţara Statelor, la 3 ianuarie, Cook se îndreptă spre sud-est ca să exploreze partea aceasta a oceanului, singura care îi scăpase până atunci. El atinse peste câtăva vreme Georgia de Sud, văzută în 1675 de Laroche și în 1756 de Duclos-Guyot, care comanda pe atunci nava spaniolă „Leul”. Descoperirea

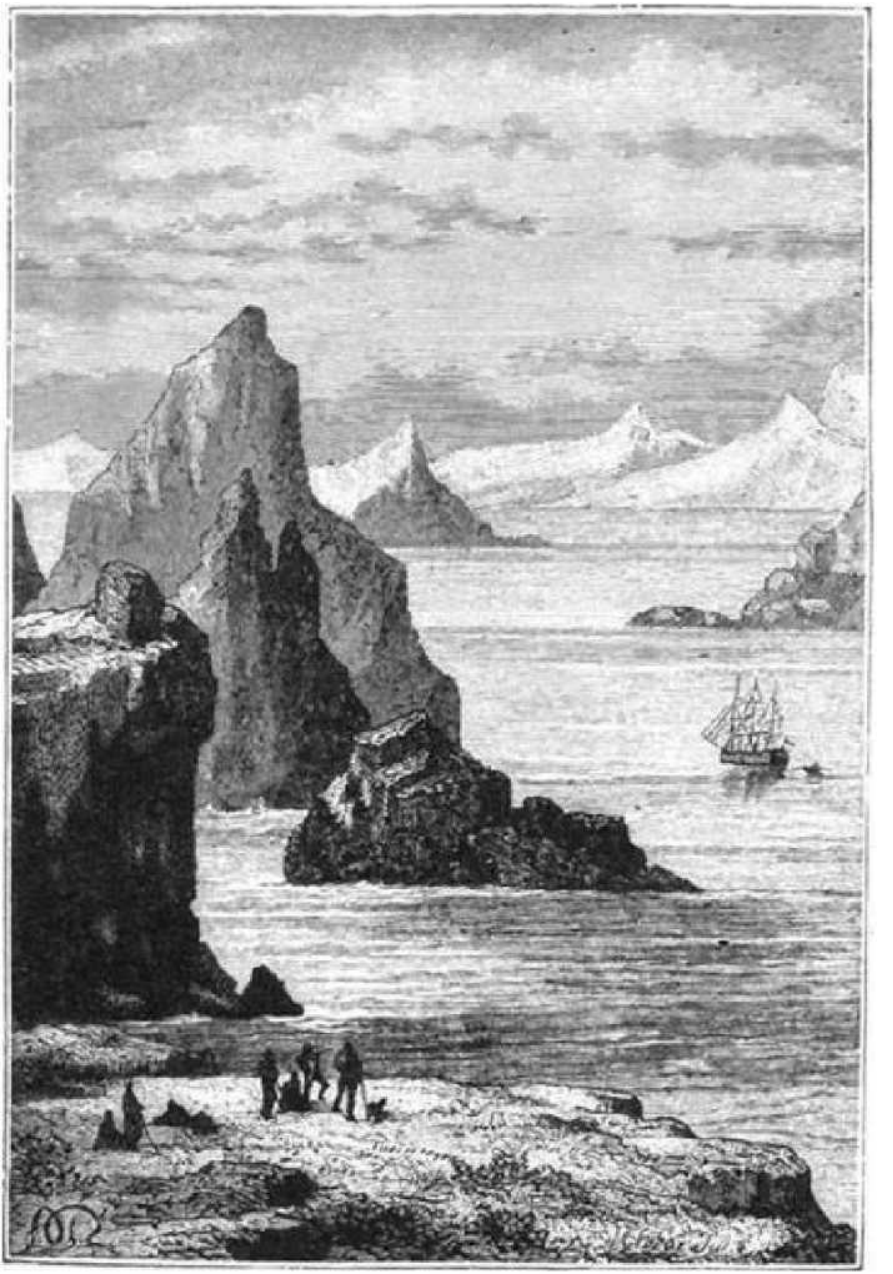

Vedere spre Christmas Sound

aceasta avu loc la 14 ianuarie 1775. Comandantul debarcă în trei puncte diferite și luă pământul în stăpânire, în numele regelui George al III-lea al Angliei, după care îi dădu și numele. Fundul Golfului Posesiunii era mărginit cu stânci de gheaţă perpendiculare, aidoma cu cele văzute la înaltele latitudini australe.

„Interiorul ţinutului, spune relatarea, nu e nici mai puţin sălbatic, nici mai puţin îngrozitor. Stâncile îşi înălţau culmile semeţe spre nori, iar văile erau acoperite de zăpezi veșnice. Nu se zărea măcar un copac și nu exista nici cea mai măruntă tufa, cât vedeai cu ochii".

Părăsind Georgia de Sud, Cook pătrunse și mai adânc spre sud-est, printre gheţarii plutitori. Primejdiile necontenite ale călătoriei acesteia istoviseră echipajul. Rând pe rând, fură descoperite stâncile Clerke, Insulele Sandwich de Sud, Thule de Sud (cel mai sudic dintre pământurile descoperite până la el: 59°13' 5" latitudine sudică) etc…[355]

Arhipelagurile acestea sterpe și pustii vor fi totdeauna fără utilitate practică pentru neguţător și pentru geograf. Odată semnalată existenţa lor, navigatorilor nu le mai rămânea decât să pornească la drum, căci o cercetare amănunţită ar fi putut risca să compromită documentele atât de preţioase pe care „Resolution" le ducea în Anglia.

Descoperirea acestor pământuri izolate îl convinse pe Cook că în apropierea polului există o întindere de pământ unde se formează cei mai mulţi dintre gheţarii răspândiţi în vastul ocean sudic. Remarcă ingenioasă pe care descoperirile exploratorilor din secolul al XIX-lea aveau să o confirme întru totul.

După ce căută din nou, fără succes, Capul Circumciziei al lui Bouvet, Cook se hotărî să pornească spre Capul Bunei Speranţe, unde ajunse la 22 martie 1775.

„Adventure" poposise aici și căpitanul Furneaux îi lăsase o scrisoare în care îi povestea ce se petrecuse în Noua Zeelandă.

Sosit în Strâmtoarea Regina Charlotte la 13 noiembrie 1773, căpitanul Furneaux făcuse provizii de apă și de lemne, apoi trimisese o șalupă, comandată de locotenentul Rowe, să culeagă plante comestibile. Dar, văzând că oamenii de pe șalupă nu s-au mai reîntors nici seara și nici a doua zi, căpitanul Furneaux, fără să bănuiască ce li se întâmplase, trimise în căutarea lor și iată, în rezumat, ce află:

---

[355] Cook a denumit insula în cinstea primului lord al Amiralității John Sandwich. El a presupus că este vorba de o singură insulă mare și de aceea a numit-o Insula Sandwich. Thule, romanii au numit astfel cel mai nordic pământ cunoscut (Islanda sau Groenlanda). De aici denumirea insulei celei mai sudice descoperită în secolul al XVIII-lea - Thule de Sud, Orcadele sau Orkney de Sud.

În anul 1820, în timpul expediției antarctice rusești a lui F. F. Belinghausen și M. P. Lazarev, care au cercetat această insulă, s-a stabilit că nu este vorba de o singură insulă, ci de un arhipelag care a fost numit: Insulele Sandwich de Sud.

După mai multe cercetări inutile, ofiţerul care comanda șalupa trimisă în căutarea celor dispăruţi găsi câteva urme. Debarcând pe o plajă de lângă Golfuleţul Ierbii, descoperi niște frânturi din șalupă și câţiva pantofi, dintre care unul aparţinuse unui ofiţer. În același timp, un marinar aduse o bucată de carne proaspătă, pe care o crezură carne de câine, căci încă nu se știa că populaţia e antropofagă.

„Un mare număr de coșuri, vreo douăzeci, zăceau pe plajă legate la gură; le deschiserăm tăind legăturile; unele erau pline cu carne prăjită și altele cu rădăcini de ferigi, care servesc drept pâine. Căutând mai departe, dădurăm de alte ghete și de o mână pe care o identificarăm de îndată ca fiind a lui Thomas Hill, unul dintre oamenii noștri de pe teugă, fiindcă era marcată cu T.H. Cu un instrument tahitian de tatuare”[356].

Ceva mai departe, ofiţerul zări patru pirogi și o mulţime de băștinași, adunaţi în jurul unui foc uriaș. Debarcând, englezii traseră o salvă care îi puseră pe fugă pe neozeelandezi; doi dintre ei însă, rămaseră locului, calmi. Unul din el fu grav rănit și marinarii înaintară pe plajă.

„Ni se înfăţișă o scenă atât de zguduitoare prin cruzimea și sălbăticia ei, încât nu poate fi nici amintită, nici închipuită fără să te cutremuri de groază: vedeam capetele, inimile și plămânii oamenilor noștri zăcând pe plajă, iar la o mică depărtare câinii le rodeau măruntaiele”[357].

Ofiţerul avea prea puţini oameni cu el — numai zece — ca să încerce să răzbune înspăimântătorul măcel. În afară de aceasta, vremea începuse să se strice, iar băștinașii primitivi se adunau din ce în ce mai mulţi. Englezii trebuiră aşadar să se reîntoarcă pe „Adventure”.

„Nu cred, scrie căpitanul Furneaux, că măcelul să fi fost urmarea unei hotărâri premeditate, căci, în aceeași dimineaţă când Rowe a plecat de la bord, a întâlnit două pirogi care s-au apropiat de noi și au rămas toată dimineaţa în golfuleţul unde ne aflam. Măcelul pesemne că a fost pricinuit de vreo ceartă, stârnită pe neașteptate; s-ar putea, de asemenea, ca oamenii noștri să nu fi luat măsuri de prevedere și aceasta să-i fi ispitit pe indigeni. Neozeelandezii au prins curaj mai ales când au văzut că armele noastre nu sunt de neînvins, că uneori ele nu iau foc și că, după ce ai tras, trebuie să le încarci pentru a le putea folosi din nou”.

În capcana aceea nenorocită, „Adventure” pierduse zece dintre oamenii ei cei mai buni. Furneaux părăsise Noua Zeelandă la 23 decembrie 1773, ocolise Capul Horn, poposise la Capul Bunei Speranţe și ajunsese în Anglia la 14 iulie 1774.

După ce luă alimentele necesare și repară nava, Cook porni din False Bay la 27 mai, poposi pe insulele Sf. Elena, Ascension, Fernando de Noronha, Fayal (una din Azore) și ajunse, în sfârșit, la Plymouth în ziua de 29 iulie 1775. În călătoria aceasta, care durase trei ani și optsprezece zile, nu avusese de regretat decât

---

[356] Vezi Călătoriile căpitanului Cook, Editura Științifică, București 1959, p.257.

[357] Călătoriile căpitanului Cook, p. 259.

moartea a patru oameni, e drept, fără să-i punem la socoteală pe cei zece marinari măcelăriţi în Noua Zeelandă.

Până atunci, nicio expediţie nu mai adusese atâta bogăţie de descoperiri și observaţii hidrografice și etnografice. Multe puncte obscure din relatările vechilor călători fuseseră elucidate prin competentele și ingenioasele cercetări ale căpitanului Cook. Fuseseră făcute descoperiri importante, mai ales Noua Caledonie. Inexistenţa continentului austral era definitiv dovedită la latitudinile unde era căutat. Marele navigator îşi primi aproape imediat răsplata meritată pentru ostenelile și muncile lui. La nouă zile după debarcare, fu numit căpitan de navă, iar la 29 februarie 1776 fu ales membru al Societăţii regale din Londra.

Capitolul V

A TREIA CĂLĂTORIE A CĂPITANULUI COOK

I

Căutarea pământurilor descoperite de francezi. Insulele Kerguelen. Popas la Van Diemen. Strâmtoarea Regina Charlotte. Insula Palmerston. Mari serbări în Insulele Tonga.

În epoca aceea, ideea care odinioară hotărâse atâţia călători să exploreze mările Groenlandei era din nou la ordinea zilei. Exista oare o trecere prin nord care să lege Atlanticul de Pacific, de-a lungul coastelor Asiei sau ale Americii? Iar trecerea aceasta, dacă exista, era ea practicabilă? Până nu demult căutarea acestei căi maritime fusese făcută prin golfurile Hudson și Baffin; acum era vorba să se încerce găsirea ei prin Oceanul Pacific.

Era o sarcină grea. Lorzii Amiralităţii îşi dădură seama că trebuiau, înainte de orice, să se adreseze unui navigator care să cunoască primejdiile mărilor polare, care să fi dat mai multe dovezi de sânge rece în împrejurări grele și ale cărui însuşiri, experienţă și cunoștinţe ştiinţifice să folosească din plin în timpul expediţiei.

Nimeni nu întrunea toate calităţile cerute mai bine decât căpitanul Cook. Amiralitatea i se adresă deci lui. Deși ar fi putut să-și petreacă în tihnă restul zilelor, în slujba care îi fusese dată, la Observatorul Greenwich, și să se bucure netulburat de stima și de gloria dobândite în cele două călătorii în jurul lumii, căpitanul Cook nu șovăi nicio clipă.

Îi fură încredinţate două nave, „Resolution" și „Discovery", aceasta din urmă sub comanda căpitanului Clerke; navele primiră același armament ca și în călătoria precedentă.

Instrucţiunile date comandantului expediţiei îi cereau să ajungă la Capul Bunei Speranţe, de unde să navigheze spre sud ca să caute insulele recent descoperite de francezi, la 48° latitudine și spre meridianul Insulei Mauritius. Comandantul

trebuia apoi să ajungă în Noua Zeelanda, dacă socotea că ar fi cazul, să poposească și să ia alimente din Insulele Societăţii, unde să-l debarce pe tahitianul Omai, apoi să se îndrepte spre Noul Albion, să evite debarcarea în oricare dintre posesiunile spaniole din America, și să se îndrepte de acolo, prin Oceanul îngheţat de Nord, spre golfurile Hudson și Baffin — cu alte cuvinte să caute prin est trecerea de nord-vest. Apoi, după ce avea să-și odihnească echipajele în Kamceatka, trebuia să facă o nouă încercare și să se reîntoarcă în Anglia pe drumul pe care îl va socoti cel mai util pentru progresul geografiei și al navigaţiei.

Cele două nave nu porniră împreună. „Resolution" întinse velele în Plymouth în ziua de 12 iulie 1776, iar „Discovery", care nu putu părăsi Anglia decât la 1 august, o reîntâlni la Cap, în ziua de 10 noiembrie. „Discovery" fusese prinsă de furtună și avea nevoie să fie călăfatuită, din care pricină cele două nave zăboviră la Cap până la 30 noiembrie. Comandantul profită de șederea aceasta îndelungată pentru a cumpăra animale vii pe care voia să le lase în Tahiti și în Noua Zeelandă, cât și pentru a-și aproviziona navele în vederea unei călătorii de doi ani.

După douăsprezece zile de drum spre sud-est, fură descoperite două insule la 46°53' latitudine sudică și 37°46' longitudine estică. Canalul care le despărţea fu străbătut și se constată că insulele acelea râpoase și sterpe nu eraulocuite. Ele fuseseră descoperite în 1772, împreună cu altele patru, situate de la 9° până la 12° mai spre est, de către căpitanii francezi Marion Dufresne și Crozet.

La 24 decembrie, Cook regăsi insulele pe care Kerguelen le semnalase în cele două călătorii ale sale din 1772 și 1773 (insulele Marion, Crozet și Kerguelen).

Nu vom reda aici toate observaţiile pe care navigatorul englez le-a cules în legătură cu acest arhipelag. Cum ele coincid întru totul cu cele ale lui Kerguelen, le rezervăm pentru momentul când vom povesti călătoria navigatorului francez. Deocamdată ne mulţumim să spunem că Cook măsură și desenă cu grijă coastele, apoi le părăsi la 31 decembrie. Cale de peste trei sute de leghe, cele două nave navigară prin mijlocul unei ceţi deosebit de groase.

La 26 ianuarie, ancorele fură lăsate în Golful Adventure din Ţara Van Diemen, exact în locul unde, cu patru ani mai înainte, ancorase căpitanul Fumeaux. Câţiva băștinași veniră să-i viziteze pe englezi și primiră daruri fără să arate niciun fel de satisfacţie.

„Erau de statură obișnuită, spune relatarea, dar cam firavi. Pielea le era neagră; la fel și părul, care mai era și lânos ca al oricărui băștinaș din Guineea; dar nu se remarcau nici prin buze prea groase, nici prin nasuri turtite. Dimpotrivă, trăsăturile lor erau destul de plăcute. Cei mai mulţi aveau părul și bărbile mânjite cu o unsoare roșie"[358].

Descrierea aceasta, cât ar fi ea de concisă, e însă deosebit de preţioasă, căci ultimii tasmanieni au pierit acum câţiva ani, iar populaţia aceasta a dispărut cu

---

[358] Călătoriile căpitanului Cook, p. 280.

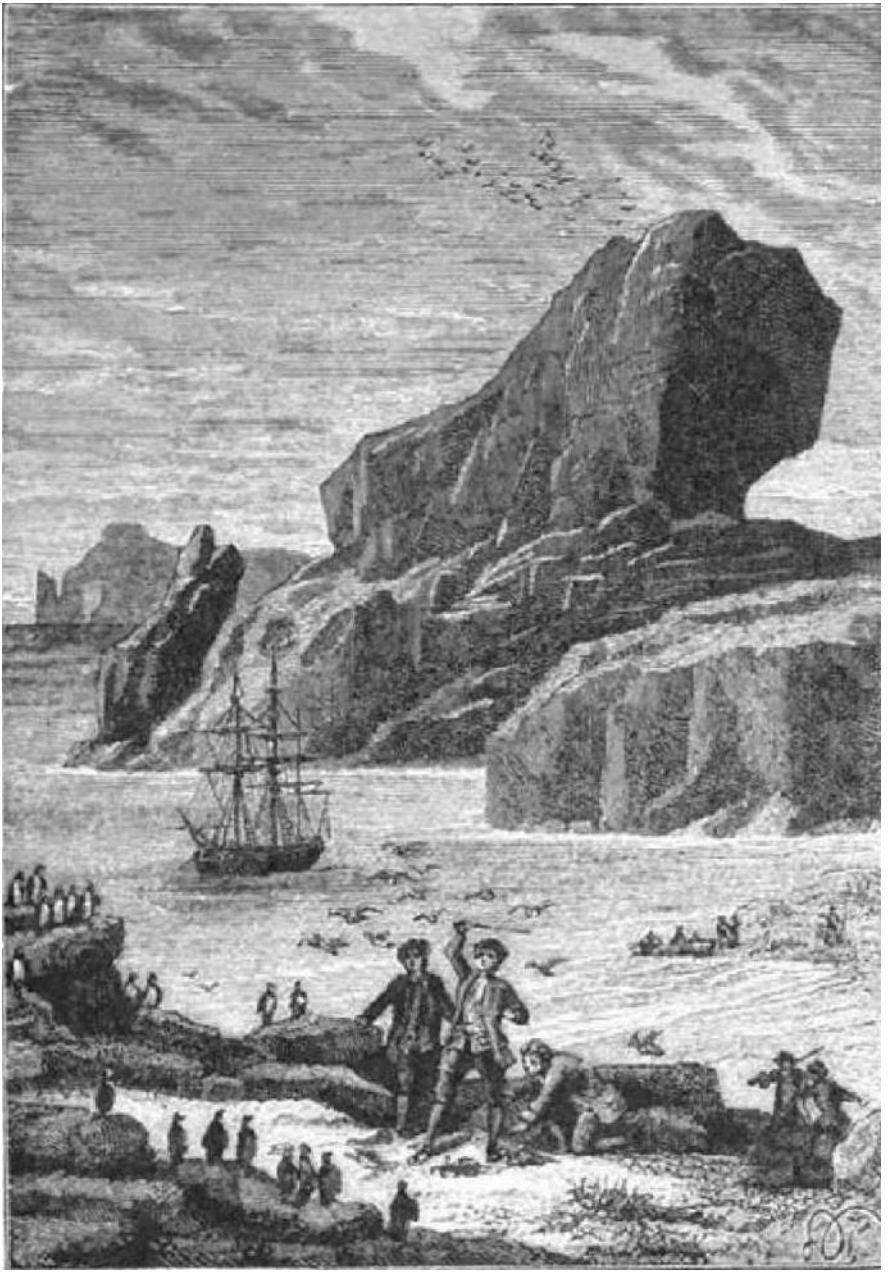

Insulele Kerguelen

desăvârșire.

Cook întinse velele la 30 ianuarie și ancoră în locul lui obișnuit de popas, în Strâmtoarea Regina Charlotte. Pirogile băștinașilor înconjurară imediat navele, dar niciun băștinaș nu îndrăzni să se urce la bord, într-atât erau de convinși că englezii veniseră să răzbune masacrarea compatrioţilor lor. Când se convinseră că străinii nu aveau asemenea intenţii, băștinașii lăsară la o parte orice urmă de neîncredere și de sfială. Comandantul află curând, prin intermediul lui Omai care înţelegea neozeelandeza, cauza înspăimântătoarei tragedii.

Pe când englezii cinau, băștinașii, așezaţi pe iarbă, le furaseră diferite lucruri. Unul dintre ei fusese prins și lovit de un marinar. La strigătele lui, ceilalţi băștinași se năpustiseră asupra marinarilor de pe „Adventure", care uciseseră doi băștinași, dar pieriseră curând, copleșiţi de mulţimea atacatorilor. Câţiva neozeelandezi i-l arătară comandantului pe cel care condusese măcelul și-i cerură cu însufleţire să-l ucidă. Dar Cook refuză spre marea mirare a băștinașilor și spre uluirea lui Omai, care îi spuse: „În Anglia, când un om ucide un alt om e omorât; iar acesta a ucis zece și voi nu vă răzbunaţi!"

Înainte de a pleca, Cook lăsă în insulă porci și capre cu speranţa că se vor aclimatiza în Noua Zeelandă.

Omai avea de gând să ducă un neozeelandez în Tahiti. I se prezentară doi, gata să-l însoţească. Cook consimţi să-i ia la bord, atrăgându-le totuși atenţia că nu-și vor mai revedea patria. De aceea, când navele pierdură din zare ţărmul Noii Zeelande, cei doi tineri nu-și putură stăpâni lacrimile. La durerea lor se mai adăugă și răul de mare. Dar mâhnirea le dispăru odată cu boala și nu le trebuiră mult ca să se atașeze de noii lor prieteni.

La 29 martie fu descoperită o insulă pe care locuitorii ei o numeau Mangea. La îndemnul lui Omai, băștinașii se hotărâră să se urce la bordul navelor.

Mărunţi, dar vânjoși și bine făcuţi, aceștia aveau părul strâns în creștetul capului, purtau bărbi lungi și erau tatuaţi pe diferite părţi ale corpului. Cook ar fi vrut să debarce, dar manifestările ostile ale populaţiei îl împiedicară s-o facă.

Patru leghe mai departe, englezii descoperiră o nouă insulă întru totul asemănătoare cu prima. Locuitorii ei se arătară la început mai bine dispuși decât cei din Mangea, și Cook folosi prilejul ca să trimită la uscat un detașament, sub comanda locotenentului Gore. Naturalistul Anderson, Gore, un alt ofiţer, numit Bumey, și Omai debarcară singuri și fără arme, înfruntând riscul de a fi măcelăriţi.

Primiţi în mod solemn, englezii fură conduși, prin mulţimea de oameni cu măciuci pe umeri, lângă cele trei căpetenii ale căror urechi erau împodobite cu pene roșii. Ei văzură curând vreo douăzeci de femei, care, dansând în sunetele unei melodii solemne, nu le dădură nicio atenţie. Despărţiţi unii de alţii, ofiţerii observară îndată că băștinașii se căzneau să le golească buzunarele și tocmai când începuseră să nu mai fie siguri de viaţa lor, îl reîntâlniră pe Omai. Dar băștinașii îi reţinură o zi întreagă și-i siliră de mai multe ori să-și scoată veșmintele ca să le poată examina culoarea pielii; până la urmă însă, veni noaptea, fără să se fi întâmplat nimic neplăcut, iar englezii se reîntoarseră la șalupa lor, unde li se

aduseră nucide-cocos, banane și alte provizii. Poate că salvarea şi-o datorau spuselor lui Omai despre puterea armelor de foc și experienţei pe care el o făcu în faţa băștinașilor aprinzând pulberea unui cartuș.

Omai întâlnise trei compatrioţi de-ai să-i în mijlocul mulţimii care se îngrămădea pe mal. Plecaţi într-o pirogă, douăzeci la număr, cu gând să ajungă la Ulietea, tahitienii aceștia fuseseră abătuţi din cale de o furtună. Fiindcă nu porniseră la drum lung, nu-și luaseră provizii de hrană cu ei, așa că oboseala și foamea reduseseră echipajul la patru oameni, pe jumătate morţi, când piroga se răsturnă. Naufragiaţii avură totuși puterea să apuce marginile pirogii și să se ţină de ele până ce fuseseră culeși de locuitorii insulei pe care se aflau acum, numită Atiu (Arhipelagul Cook). Trecuseră doisprezece ani de când toanele mării îi aruncaseră pe coasta aceasta, la peste două sute de leghe de insula lor. Naufragiaţii îşi făcuseră familii și prieteni printre locuitorii insulei, a căror limbă semăna cu a lor. De aceea, refuzară să se reîntoarcă în Tahiti.

„Faptul acesta, spune Cook, explică mai bine decât o mie de ipoteze ale gânditorilor speculativi, felul în care au ajuns să fie populate odinioară ţinuturile despărţite prin ape și mai ales insulele Pacificului de Sud, îndeosebi cele ce se află departe de vreun continent locuit sau chiar unele de altele”[359].

Insula Atiu se află la 20°1’ latitudine sudică și 158°17’ longitudine vestică.

Cele două nave se îndreptară apoi spre o insulă vecină numită Uenua, pe care locotenentul Gore debarcă să ia nutreţ. Deși exploratorii văzură rămășiţele unor colibe și ale unor morminte, insula era nelocuită.

La 5 aprilie, Cook ajunse în faţa Insulei Harvey, pe care o descoperise în 1773, în timpul celei de a doua călătorii. Atunci i se păruse că insula e pustie, de aceea se miră când văzu mai multe pirogi desprinzându-se de mai și îndreptându-se spre nave. Dar băștinașii nu se putură hotărî să se urce la bord. Gesturile lor războinice și cuvintele zgomotoase nu vesteau intenţii prietenești. Limba lor se apropia și mai mult de cea vorbită în Tahiti decât limba locuitorilor din insulele vizitate până atunci.

Locotenentul King, care fusese trimis în căutarea unui loc pentru ancorare, nu găsi niciunul potrivit. Băștinașii înarmaţi cu suliţe și măciuci păreau gata să respingă cu forţa orice încercare de debarcare.

Între timp, Cook, având nevoie de apă și de nutreţ, hotărî să se îndrepte spre Insulele Prieteniei, unde era sigur că va găsi hrană pentru oameni și nutreţ pentru vite. De altfel, sezonul era prea avansat, iar distanţa care despărţea meleagurile acestea de pol era prea mare ca să mai poată încerca ceva în emisfera nordică.

Silit de vânt să renunţe la intenţia iniţială de a atinge Insulele Middelburg sau Cea, către care avusese de gând la început să se îndrepte, comandantul schimbă drumul spre Insula Palmerston, unde sosi la 14 aprilie și găsi din belșug păsări și cocotieri. Insula aceasta este, de fapt, o grupă de nouă sau zece insuliţe nu prea

---

[359] Călătoriile căpitanului, Cook, p. 301.

înalte, care pot fi socotite drept niște pinteni stâncoși ai aceluiași banc de corali.

La 28 aprilie, englezii ajunseră în Insula Komango, ai cărei băștinași aduseră cu grămada nuci-de-cocos, banane și alte provizii. Apoi se îndreptară spre Anamuka, o insulă care face parte din Arhipelagul Tonga sau al Prieteniei.

La 6 mai Cook primi vizita lui Finau, o căpetenie din Tongatabu, care se dădea drept rege al tuturor Insulelor Prieteniei.

„L-am vizitat pe acest mare om după-amiază, spune el; în prealabil primisem în dar de la el doi pești aduși la bord de unul dintre slujitorii săi. Îndată ce am debarcat, el a venit să mă întâmpine. Avea vreo treizeci de ani, era înalt, dar subţire; din câţi oameni văzusem pe aici, trăsăturile lui semănau cel mai mult cu ale europenilor[360].

Când toate proviziile din insulă se isprăviră, Cook vizită un grup de insuliţe numit Hapai, unde, datorită poruncilor lui Finau, se bucură de o primire prietenoasă și putu să-și procure porci, apă, fructe și rădăcinoase. Războinicii le oferiră englezilor spectacolul mai multor lupte destul de curioase, cu măciucile și cu pumnii.

„Dar ceea ce ne-a încremenit de uimire, spune relatarea, a fost fapta a doua fete voinice, care păşiră în faţa mulţimii și începură să boxeze fără niciun fel de ceremonie și cu tot atâta meșteșug ca și bărbaţii. Această competiţie nu dură totuși mai mult de jumătate de minut și una dintre ele se declară păgubașă. Eroina biruitoare a fost aplaudată de privitori, asemeni luptătorilor învingători ai celuilalt sex”[361].

Serbarea și jocurile nu se opriră aici. O sută cinci actori executară un dans în sunetul a două tobe, sau mai degrabă a doua trunchiuri de arbori scobite, cărora li se adăugă un cor de muzică vocală. Cook răspunse acestor demonstraţii punându-i pe soldaţii de la bord să facă exerciţii de tragere cu arma și aprinzând focuri de artificii care îi uimiră grozav pe băștinași. Dar insularii nu voiau să se dea bătuţi în întrecerea aceasta a distracţiilor și dădură un nou concert, apoi douăzeci de femei, încununate cu ghirlande de trandafiri de China, executară un dans. Baletul acesta fu urmat de un altul, executat de bărbaţi. Dar n-am mai termina niciodată dacă am vrea să povestim în amănunt toate minunăţiile acestei primiri entuziaste, care îi dădu cu adevărat Arhipelagului Tonga dreptul de a se numi Insulele Prieteniei.

La 23 mai, Finau, care se dăduse drept regele întregului arhipelag, veni să-i anunţe lui Cook că are de gând să viziteze insula vecină Vavau. Avea, de altfel, motive serioase să plece, căci tocmai aflase de sosirea adevăratului suveran, numit Fotafaihi sau Paulaho.

La început, Cook refuză să-i recunoască noului sosit rangul pe care și-l atribuia; dar căpătă curând dovezi incontestabile că lui îi aparţinea titlul de rege.

Paulaho era nemaipomenit de gras, din care pricină, fiind și mărunţel de statură, semăna cu o butie. Dacă la insularii aceștia rangul este proporţional cu greutatea

---

[360] Călătoriile căpitanului Cook, p. 308.

[361] Călătoriile căpitanului Cook, p. 311.

Serbare în Tonga în onoarea lui Cook

trupului, atunci cu siguranţă că regele era cea mai de seamă căpetenie pe care englezii o întâlniseră în călătoria lor. Inteligent, serios și cumpănit, Paulaho examina amănunţit și cu mare interes nava și tot ce era nou pentru el, puse câteva întrebări chibzuite și se informă de motivul sosirii străinilor. Curtenii se împotriviră când vru să coboare între punţi, căci, fiind *tabu*[362] spuneau ei, nu era îngăduit să i se calce pe deasupra capului. Cook răspunse prin intermediul lui Omai că va interzice trecerea pe deasupra cabinei sale și Paulaho cină cu comandantul. Regele mâncă puţin, bău și mai puţin și-l pofti pe Cook să debarce la uscat. Semnele de respect ale tuturor băștinașilor faţă de Paulaho îl convinseră pe comandant că avea într-adevăr de-a face cu regele întregului arhipelag.

La 29 mai Cook întinse velele și se reîntoarse la Anamuka, apoi la Tongatabu, unde în cinstea lui se dădu o *haiva* sau serbare, a cărei măreţie le întrecu pe toate câte văzuse până atunci.

„Seara, spunea el, am avut spectacolul unui *bomai,* adică s-au executat dansurile nopţii în casa ocupată de Finau. Durata lor e cam de trei ore, în care timp am văzut cam douăsprezece dansuri. Unul era executat de femei și, la mijlocul lui, am văzut sosind o ceată de bărbaţi care formară un cerc înăuntrul cercului dansatoarelor. Douăzeci și patru de bărbaţi executară un al treilea dans și făcură cu mâinile o mulţime de mișcări foarte aplaudate, pe care nu le văzuserăm până atunci. Orchestra se ivi din nou. Finau apăru pe scenă în fruntea a cincizeci de dansatori, minunat îmbrăcat; veșmintele îi erau făcute din pânză și dintr-un văl subţire și lung; la gât purta prinse mai multe figurine mici".

După o ședere de trei luni, socotind că ar fi timpul să părăsească locurile acelea încântătoare, Cook distribui o parte din vitele aduse de la Cap și, cu ajutorul lui Omai, puse să li se explice localnicilor foloasele vitelor și felul cum trebuie hrănite. Apoi, înainte de a pleca, vizită o *fiatuka* sau loc de înmormântare, care aparţinea regelui și se compunea din trei case destul de încăpătoare, ridicate pe marginea unui fel de coline. Dușumelele caselor acestora, ca și colinele artificiale care le susţineau, erau acoperite cu pietriș, iar de jur-împrejur se aflau lespezi puse pe pământ.

„Așa cum nu mai văzuserăm până atunci, una din casele acestea erau deschise într-o parte, iar înăuntru se aflau două statui de lemn, cioplite grosolan, una lângă intrare și alta ceva mai în interior. Băștinașii ne-au urmat până la ușă, dar n-au îndrăznit să treacă pragul. I-am întrebat ce reprezentau statuile și ne-au răspuns că nu sunt chipuri de zei ci că fuseseră făcute ca să amintească de căpeteniile

---

[362] *Tabu* - interdicție religioasă la popoarele primitive care se aplica unui obiect, faptă sau cuvânt etc. După concepțiile lor, călcarea interdicției atrăgea în mod inevitabil o pedeapsă aspră (boală, moarte) din partea spiritelor și a zeilor. Magii și conducătorii utilizau tabu pentru întărirea influenței lor.

înmormântate în *fiatuka”.*

Plecând la 10 iulie din Tongatabu, Cook se îndreptă spre Insuliţa Cea, unde vechiul său prieten Tabone îl primi cu multă bucurie. De la el, comandantul află că proprietatea diferitelor insule din arhipelag aparţinea căpeteniilor din Tongatabu, numită „Ţara Căpeteniilor”. Astfel, Paulaho avea sub dominaţia lui o sută cincizeci și trei de insule, dintre care cele mai însemnate erau Vavau și Hamau. Cât despre Insulele Viti sau Fiji, cuprinse în această nomenclatură, ele erau locuite de un neam de războinici cu mult superiori ca inteligenţă celor din Insulele Prieteniei.

Din numeroasele și foarte interesantele date culese de comandant și de naturalistul Anderson, nu le vom reţine decât pe cele relative la blândeţea și la bunăvoinţa băștinașilor. Dacă Cook, în timpul diferitelor lui popasuri în arhipelagul acesta, n-a avut decât cuvinte de laudă pentru felul cum l-au primit localnicii, motivul este că n-a bănuit niciodată planul conceput de Finau și de alte căpetenii, care avuseseră de gând să-l asasineze cu prilejul serbării nocturne din Hapai și să-i ia navele prin surprindere. Navigatorii veniţi după Cook n-au mai găsit că se cuvine să risipească aceleași cuvinte de laudă și, dacă n-am cunoaşte sinceritatea ilustrului navigator, am crede că numai prin contrast a dat arhipelagului acestuia numele de Insulele Prieteniei.

La moartea unei rude, insularii din Tonga au obiceiul să-și izbească faţa cu pumnii și să şi-o sfâșie cu dinţi de rechin, ceea ce explică numeroasele tumori și cicatrice pe care le aveau pe obraji. Dacă se află în pericol de moarte, ei îşi sacrifică o falangă sau două de la degetul mic, pentru a potoli mânia divinităţii. Cook ne asigură că din zece oameni unul era totdeauna astfel mutilat.

„Cuvântul *tabu* — spune el — care joacă un rol atât de mare în obiceiurile acestor oameni are foarte multe sensuri… Când nu e voie să atingi un luciu, ei spun că e tabu. Băștinașii ne-au mai spus de asemenea că dacă regele intră în casa unuia din supușii săi, casa devine tabu, iar proprietarul nu o mai poate locui”.

Cât despre religia lor, Cook crezu că a înţeles-o destul de bine. Zeul suprem, Kallafoutonga, nimicește în mânia sa plantaţiile, împrăștie bolile și moartea. Nu toate insulele au aceleași idei religioase, dar în toate este admisă, fără excepţie, nemurirea sufletului. În sfârșit, dacă nu obișnuiesc să le aducă zeilor ofrande și fructe sau alte produse locale, băștinașii obișnuiesc, în schimb, să le ofere ca jertfe victime omenești.

La 17 iulie, Cook pierdu la orizont Insula Tonga, iar la 8 august expediţia ajunse în faţa unei insule căreia localnicii îi spuneau Toubouai.

Toată risipa de cuvinte făcută de englezi ca să-i convingă pe băștinași să se urce la bord a fost zadarnică. Aceștia nu-și părăsiră o clipă pirogile și se mulţumiră să-i invite pe străini să-i viziteze. Dar, cum timpul nu le îngăduia, iar navele aveau provizii destule, călătorii trecură tară să oprească prin faţa acestei insule, care li se păru fertilă și pe care, după spusele insularilor, mișunau porcii și păsările. Înalţi, voinici, harnici, băștinașii aceștia, cu înfăţișare aspră, vorbeau limba tahitiană. Relaţiile cu ei au fost deci ușor de stabilit.

Peste câteva zile, se iviră în zare crestele înverzite din Tahiti și cele două nave

se opriră curând în faţa Peninsulei Tairabu, unde Omai fu primit de compatrioţii săi cu toată indiferenţa posibilă. Până și fratele său, căpetenia Uti, abia consimţi să-l recunoască; dar, când Omai le arătă comorile aduse de el și mai ales faimoasele pene roșii, care se bucuraseră de atâta succes în timpul celei de-a doua călătorii a lui Cook, Uti îşi schimbă felul de a se purta, îl tratâ pe Omai cu mai multă bunăvoinţă și-i propuse să-și schimbe numele cu el. Omai se lăsă înșelat de aceste noi demonstraţii de dragoste și, fără intervenţia lui Cook, ar fi fost jefuit de toate comorile lui.

Navele erau aprovizionate cu pene roșii. De aceea, fructele, porcii, păsările se adunară din belșug în timpul escalei. Cu toate acestea, Cook se îndreptăcurând spre Golful Matavai, iar regele O-Tu îşi părăsi rezidenţa din Pare ca să vină să-și vadă vechiul prieten. Însă, și acolo Omai fu privit cu același dispreţ de ai săi; în zadar se aruncă la picioarele regelui oferindu-i un mănunchi de pene roșii împreună cu două sau trei bucăţi de pânză ţesută cu fir de aur. Regele abia dacă îl privi. Totuși, ca și la Tairabu, sentimentele se schimbară de îndată ce oamenii aflară despre averea lui Omai. Încrezător în falsa prietenie a celor care căutau să-și însușească din bunurile aduse. Omai nu izbuti să-și dobândească asupra lui O-Tu și a căpeteniilor mai de seamă influenţa necesară pentru introducerea civilizaţiei.

Cook auzise de multă vreme că în Tahiti se făceau jertfe umane, dar refuzase totdeauna să creadă că ar fi adevărat. După o ceremonie solemnă la care asistă, în Atahuru, nu mai avu îndoieli în această privinţă. Ca să-l facă pe Itua, adică pe zeul suprem, favorabil expediţiei plănuite împotriva Insulei Eimeo, un om din rândurile cele mai de jos ale poporului fu ucis cu măciucile în prezenţa regelui. Apoi se depuse ca ofrandă în faţa acestuia părul și un ochi al victimei, ultimele simboluri ale antropofagiei care existase odinioară în arhipelag. La sfârșitul barbarei ceremonii, care aruncă o pată peste poporul acesta cu obiceiuri atât de blajine, un pescăruș trecu în zbor printre copaci. *E Itua!* strigă O-Tu, fericit de prevestirea cea bună.

A doua zi, ceremonia avea să se termine cu jertfirea a numeroși porci. Preoţii căutară să deslușească în ultimele zvârcoliri ale victimelor soarta hărăzită expediţiei.

Cook, care asistase tăcut la toată această ceremonie, nu putu să-și ascundă, de îndată ce luă sfârșit, dezgustul pe care i-l inspirase. Omai fu interpretul său, elocvent și viguros. De aceea Touha abia putu să-și stăpânească mânia. „Dacă regele ar fi ucis un om în Anglia, spuse Omai, așa cum a făcut aici cu nefericita și nevinovata victimă jertfită zeului său, i-ar fi fost imposibil să scape de ștreang, singura pedeapsă pentru criminali și ucigași".

Cuvintele acestea violente ale lui Omai erau cu totul nepotrivite și Cook ar fi trebuit să-și amintească faptul că moravurile se schimbă de la o ţară la alta. Era absurd să vrei să aplici în Tahiti, pentru ceva care acolo trecea drept un lucru firesc, pedeapsa rezervată la Londra unor fapte socotite acolo drept crime. Fiecare trebuie să fie stăpân în casa lui, spune un proverb. Europenii uită prea adesea proverbul acesta. Sub pretextul sădirii civilizaţiei, ei fac adeseori să curgă sânge care n-ar

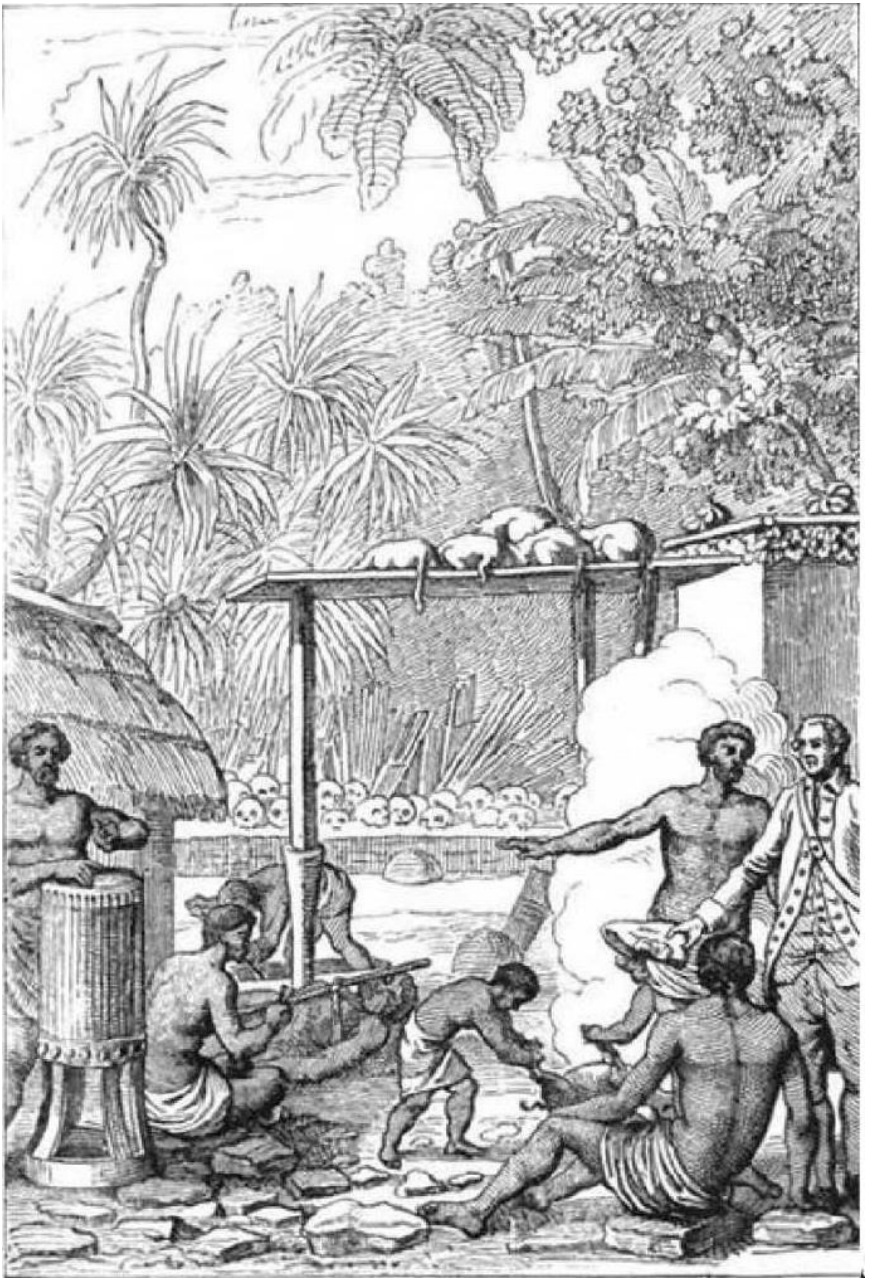

Sacrificiu uman în Tahiti

trebui vărsat dacă s-ar abţine să intervină.

Înainte de a pleca din Tahiti, Cook îi dădu lui O-Tu animalele aduse cu atâta cazнă din Europa. Erau gâște, raţe, curcani, capre, oi, cai și boi. O-Tu nu știu cum să-și mai exprime recunoștinţa faţă de *aricki no Pretone* (regele Britanici), mai ales când văzu că englezii n-au putut să îmbarce, din pricina dimensiunilor ei, o măreaţă pirogă dublă pe care cei mai pricepuţi artiști o construiseră, la porunca lui.

„Resolution" și „Discovery" părăsiră Tahiti la 30 septembrie și veniră să ancoreze la Eimeo. Aici, șederea fu întunecată de un incident neplăcut: fiindcă de câteva zile furturile nu mai conteneau, când i se fură o capră. Cook, drept pildă, dădu foc la vreo cinci sau șase colibe, incendie un număr mare de pirogi și-l amenință pe rege că toată mânia i se va abate asupra lui dacă nu i se va aduce imediat înapoi capra furată.

Îndată ce primi satisfacţie, comandantul plecă spre Huaheine cu Omai, care avea să se stabilească în această insulă.

În schimbul unor daruri bogate, căpetenia din Uare cedă un teren destul de întins. Cook puse să se construiască pe el o casă și să se planteze o grădină, semănată cu legume europene. Apoi îi lăsă lui Omai doi cai, două capre și mai multe păsări de curte. Totodată, îi dărui o platoșă de zale, o armură completă, pulbere, plumb și arme. Un armoniu portativ, o mașină electrică[363], niște artificii și diverse unelte agricole sau casnice întregeau colecţia de daruri, utile sau ciudate, destinate să le dea tahitienilor o înaltă idee despre civilizaţia europeană. Omai avea o soră măritată în Huaheine, dar soţul ei avea o situaţie prea modestă ca să-l poată apăra de jefuire. De aceea Cook declară în mod solemn că băștinașul era prietenul său și că va reveni peste puţin timp să se intereseze de felul cum va fi tratat; cei ce se vor purta rău cu el vor fi pedepsiţi cu asprime.

Aceste amenințări aveau să-și producă efectul dorit, căci cu câteva zile mai înainte, unor băștinași prinși asupra faptului de către englezi li se răseseră capetele și li se tăiaseră urechile. Curând după aceea, la Raiatea, ca să obţină trimiterea înapoi a unor marinari dezertori, Cook ridicase dintr-odată toată familia căpeteniei Orco. Stăpânirea de sine pe care o dovedise căpitanul în prima călătorie scădea din ce în ce mai mult. Cook devenea tot mai violent și mai necruţător. Purtarea aceasta avea să-i fie până la urmă fatală.

Cei doi neozeelandezi, care ceruseră să-l însoţească pe Omai, fură debarcaţi odată cu el. Cel mai vârstnic dintre ei consimţi destul de ușor să trăiască în Huaheine; dar cel mai tânăr îi îndrăgise atât de mult pe englezi, încât trebuiră să-l coboare, ca să zicem așa, cu forţa, în timp ce el îi copleșea cu cele mai înduioșătoare dovezi de dragoste. În clipa când se ridică ancora, Cook îşi luă rămas bun de la Omai, ale cărui lacrimi arătau cât de mult îl durea despărţirea.

---

[363] Mașinile electrice erau folosite în secolul al XVIII-lea pentru provocarea artificială a descărcărilor electrice (fulgerelor).

Dacă Cook pleca mulţumit că-i dăruise comori tânărului tahitian, nu e mai puţin adevărat că avea serioase temeri în privinţa viitorului lui. Într-adevăr, îi cunoștea firea nestatornică și uşuratică și îi lăsase cu părere de rău armele, temându-se că nu le va folosi cum s-ar cuveni. Din nefericire, temerile acestea aveau să se adeverească destul de curând. Copleșit cu atenţii de regele din Huaheine, care i-o dădu în căsătorie pe fiică-sa și-i schimbă numele în Paori, cum i s-a spus de atunci înainte, Omai profită de înalta sa situaţie ca să se arate crud și neomenos. Totdeauna înarmat, tânărul îşi încerca dibăcia la tragere descărcându-și în compatrioţii săi flinta sau pistoalele. De aceea, amintirea lui e urâtă în Huaheine, unde crimele pe care le-a săvârșit au rămas multă vreme, în mintea băștinașilor, legate de călătoria englezilor.

După ce părăsi Huaheine, Cook vizită Raiatea, unde îl regăsi pe prietenul său Oreo, care îşi pierduse domnia; apoi coborî la Bolabola, în ziua de 8 decembrie, și cumpără de la regele Puni o ancoră pe care Bougainville o pierduse când fusese acolo.

Cât timp făcu aceste îndelungi popasuri în Insulele Societăţii, Cook îşi completă informaţiile geografice, hidrografice, etnografice și studiile de ştiinţe naturale. În munca aceasta importantă el fu secundat de Anderson și de ofiţeri, muncind necontenit, cu cel mai lăudabil zel, pentru progresul ştiinţei.

În ziua de 24 decembrie, Cook descoperi o nouă insulă, joasă și nelocuită, pe care echipajul găsi din belșug broaște ţestoase; aceasta primi numele de Christmas, în cinstea sărbătorii de a doua zi.

Cu toate că se și scurseseră șaptesprezece luni de la plecarea din Anglia, Cook îşi socotea călătoria abia începută. Într-adevăr expediţia nu putuse să ducă încă la îndeplinire partea din instrucţiuni privind explorarea regiunii septentrionale a Oceanului Pacific și căutarea unei treceri prin nord-vest spre Oceanul Atlantic.

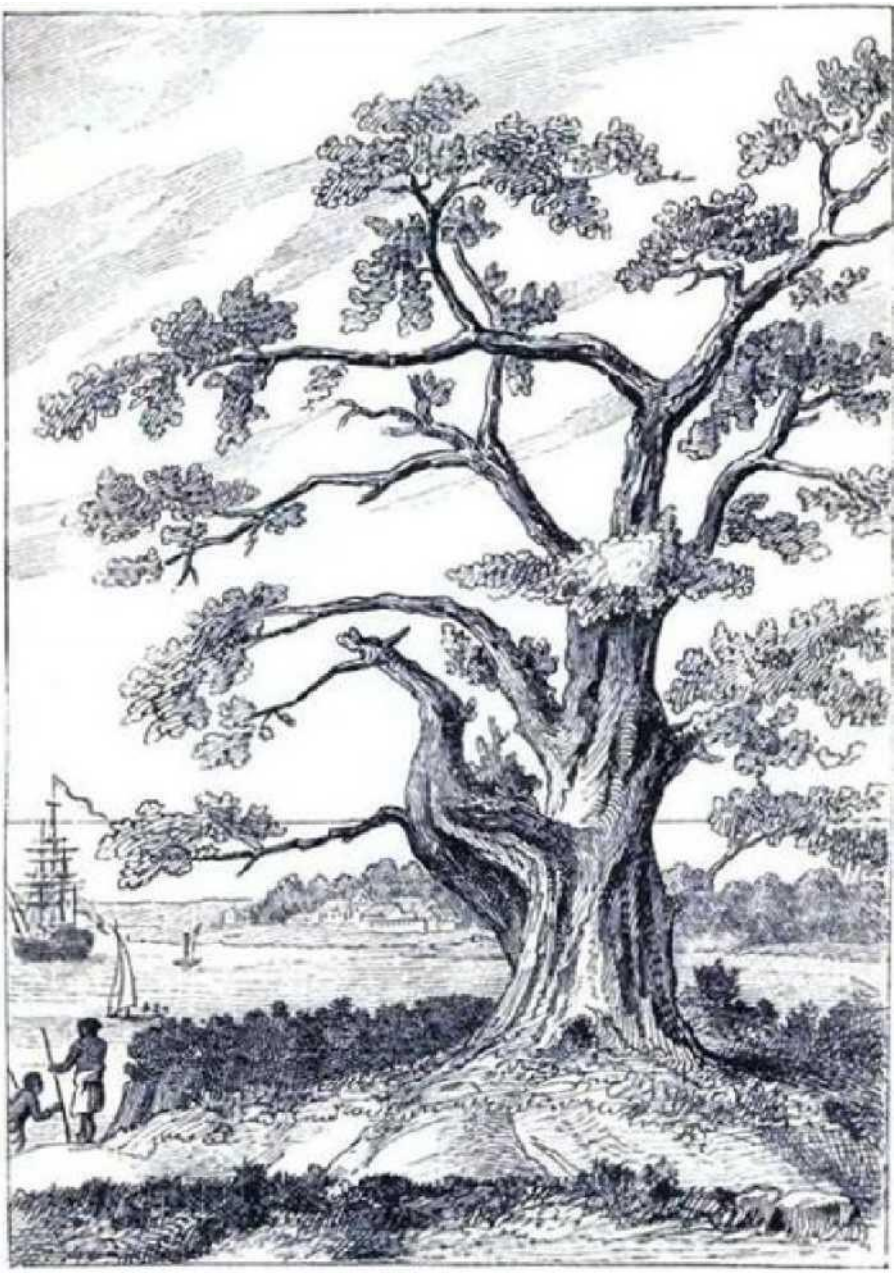

Copacul de sub care Cook a observat tranzitul lui Venus

CARTE
DE L'ISLE
D'OTAHITI
PAR
LE LIEUTENANT J. COOK
1769.
OPOUREONU
OTAHEITE NUE
TIARRABOU
OU
OTAHEITE ETE
Baye Matavai
Metu-ahouna
Echelle de Milles A
Longit Ouest du merid de Greenwich

II

Descoperirea Insulelor Sandwich. Explorarea coastei apusene a Americii. Dincolo de Strâmtoarea Bering. Reîntoarcerea în Arhipelagul Hawaii. Legenda lui Rono. Moartea lui Cook. Reîntoarcerea expediţiei în Anglia.

În ziua de 18 ianuarie 1778, la 160° longitudine vestică și 20° latitudine nordică, cele două nave zăriră primele insule ale Arhipelagului Sandwich sau Hawaii. Navigatorilor nu le trebuiră multă vreme ca să-și dea seama că insulele acestea erau locuite. Un mare număr de pirogi se desprinse de malul Insulei Atui sau Tavai și se adunaseră în jurul navelor.

Englezii rămaseră plăcut surprinși auzindu-i pe băștinași vorbind limba din Tahiti. Relaţiile deveniră curând foarte amicale, iar a doua zi numeroși insulari acceptară să se urce la bord. Indigenii îşi exprimau prin priviri, prin gesturi și prin exclamaţii necontenite mirarea, și admiraţia la vederea atâtor obiecte necunoscute. Totuși, cunoșteau fierul, pe care îl numeau *hamaiti.*

Dar atâtea curiozităţi, atâtea lucruri de preţ le treziră curând dorinţa de a le avea și băștinașii făcură tot posibilul să și le însușească, prin orice mijloc.

De îndată ce „Resolution" și „Discovery" ancorară în Golful Uai-Mea. Cook porni spre ţărm. Dar nici n-apucă să pună piciorul pe uscat când băștinașii, adunaţi pe plajă în cete numeroase, i se aruncară la picioare și-l primiră cu semnele celui mai adânc respect. Primirea aceasta neobișnuită făgăduia un popas plăcut, căci provizii păreau că se găsesc din belșug, iar fructele, porcii și păsările de curte începuseră să fie aduse din toate părţile. În același timp, o parte dintre băștinași îi ajutară pe englezi să umple butoaiele cu apă și să le suie în bărci.

Semnele acestea de prietenie îi îmboldiră pe Anderson și pe desenatorul Webber să pătrundă mai în interiorul insulei. Curând se pomeniră în fața unui morai, asemănător întru totul cu cele din Tahiti. Descoperirea aceasta le confirmă englezilor ideea pe care și-o formaseră când văzură asemănarea, dintre limba din Hawaii și cea din Tahiti. O gravură din relatarea lui Cook reprezintă interiorul unui morai. Se văd acolo două chipuri în picioare, ale căror capete sunt ascunse într-un soi de bonetă cilindrică, asemănătoare cu cele pe care le aveau pe cap statuile din Insula Paștelui. în toate acestea există, cât de cât, o ciudată apropiere, care dă de gândit.

Cook mai rămase două zile în locul acela, neavând decât să se laude pentru legăturile stabilite cu băștinașii; apoi exploră insula vecină, Onihiau (Niihau). Deși comandantul ar fi dorit să cerceteze în amănunțime întreg arhipelagul acesta atât de interesant, trebui să întindă velele; pornind în larg, Cook zări de departe Insula Oahu și reciful Tahura, cărora le dădu numele generic de Arhipelagul Sandwich, sau, în limba băștinașă, Hawaii.

Primirea lui Cook de către băștinași

Voinici și bine făcuţi, deși nu prea înalţi, Hawaienii sunt descriși de Anderson ca având un caracter sincer și cinstit. Mai puţin serioși decât locuitorii Insulelor Prieteniei, ei sunt de asemenea mai puţin uşuratici decât tahitienii. Harnici, îndemânatici, inteligenţi, Hawaienii aveau plantaţii care dovedeau cunoștinţe dezvoltate în domeniul economiei agricole și multă aplicaţie pentru agricultură. Faţă de obiectele europene, nu numai că încercau curiozitatea copilărească pe care englezii o remarcaseră de atâtea ori, dar se interesau de utilitatea lor și lăsau să se bănuiască o oarecare mâhnire, pricinuită de inferioritatea în care se aflau.

Populaţia părea foarte numeroasă: numai în Insula Tavai a fost socotită la treizeci de mii de oameni. După felul cum se îmbrăcau, cum îşi alegeau hrana, cum şi-o găteau, precum și după întregul lor mod de trai, se puteau recunoaşte moravurile tahitiene. Identitatea dintre aceste două populaţii, despărţite între ele printr-o întindere de apă considerabilă, putea să le dea de gândit englezilor.

În timpul primei șederi aici, Cook nu izbuti să intre în relaţii cu nicio căpetenie; dar căpitanul Clerke, de pe „Discovery", primi, în sfârșit, vizita unui tânăr, bine făcut, înfășurat în pânzeturi din cap până în picioare, în faţa căruia băștinașii îşi arătau respectul prosternându-se. Clerke îi dărui câteva lucruri și primi în schimb un vas decorat cu două figurine destul de frumos sculptate, care servea pentru băut *kava,* băutura favorită atât a Hawaienilor cât și a băștinașilor din Tonga. Ca arme, Hawaienii aveau arcuri, măciuci și lănci, acestea din urmă făcute dintr-un lemn tare, și un fel de pumnal, numit *pafoa,* ascuţit la ambele capete. Datina tabuului era tot atât de răspândită ca și în Insulele Prieteniei, iar băștinașii, înainte de a atinge obiectele care li se arătau, aveau grijă să întrebe dacă nu sunt cumva tabu.

La 27 februarie, Cook îşi reluă drumul spre nord și întâlni curând multe alge. La 1 martie, navele schimbară drumul spre est, ca să se apropie de coastele Americii, iar după cinci zile întâlniră pământul pe care Francis Drake la numit Noul Albion.

Expediţia continuă să navigheze în larg, atinse Capul Blanc, văzut de Martin d'Aguilar la 19 februarie 1603 și lângă care geografii plasaseră o largă intrare în strâmtoarea a cărei descoperire ei o atribuiau acestui navigator[364]. Curând, navele ajunseră în preajma Strâmtorii Juan de Fuca, dar nu descoperiră nimic care să i se asemene, deși strâmtoarea aceasta există în realitate și desparte continentul de Insula Vancouver.

Cook ajunse curând, la 49°15' latitudine nordică, într-un golf pe care îl numi Golful Hope și ancoră acolo ca să ia apă de băut și să dea puţin răgaz marinarilor săi istoviţi. Coasta era locuită și trei pirogi se apropiară de nave.

„Ajungând lângă noi, un băștinaș din ultima pirogă se sculă în picioare și ţinu o lungă cuvântare, prin care, judecând după gesturile pe care le făcea, ne îmbia să

---

[364] Navigatorul spaniol Martin d'Aguilar a ajuns la începutul secolului al XVII-lea până la 43° latitudine nordică, urmând coasta occidentală a Americii de Nord. Aici ar fi găsit o trecătoare între Oceanul Pacific și Atlantic.

debarcăm. Totodată avea braţele încărcate de pene pe care ni le aruncă, în timp ce unii din tovarășii lui ne azvârleau pumni întregi de praf sau pulbere roșie. Cel ce împlinea oficiul de orator purta o blană de animal și ţinea în fiecare mână un obiect zornăitor, pe care-l scutura întruna. După ce obosi cu repetatele lui îndemnuri, din care nu înţelegeam nicio iotă, tăcu în sfârșit; alţi doi luară cuvântul, unul după altul; discursurile lor au fost însă ceva mai scurte și mai potolite[365].

Câţiva dintre băștinașii aceștia aveau faţa pictată într-un fel nemaiîntâlnit și purtau pene înfipte în păr. Deși se arătau pașnici, niciunul dintre ei n-a putut fi convins să se urce la bord.

Totuși, când navele ancorară, iar comandantul luă măsuri pentru repararea lui „Resolution", începură îndată schimburile cu băștinașii care se dovediră de o cinste ireproșabilă. Obiectele aduse de ei pentru schimb erau blăni de urs, de lup, de vulpe, de căprioară, de dihor, de jder și mai ales de vidre-de-mare care trăiesc în insulele situate la est de Kamceatka, apoi veșminte făcute dintr-un soi de cânepă, arcuri, suliţe, cârlige de undiţă, idoli monstruoși, un fel de ţesături din păr sau din lână, saci plini cu ocru roșu, bucăţi de lemn sculptate și podoabe de aramă și de fier în formă de potcoavă, pe care le atârnau de nas.

„Dar cele mai neobișnuite articole ce le aduseră la corăbii spre vânzare erau cranii omenești și mâini încă necurăţite cu totul de carne; ne lăsau să înţelegem limpede că le mâncaseră; și, într-adevăr, unele dintre ele aveau semne vădite că trecuseră prin foc"[366].

Nu trecu mult și englezii îşi dădură seama că băștinașii erau iscusiţi la șterpelit și deosebit de primejdioși, mai ales că având unelte de fier nu se dădeau înapoi de la tăiatul parâmelor. Băștinașii aduseră o cantitate de ulei, foarte bun, și mult pește, mai ales sardele.

Când numeroasele reparaţii de care navele avuseseră nevoie fură terminate, și când nutreţul trebuitor caprelor și oilor rămase la bord fu încărcat, Cook întinse iar velele, în ziua de 26 aprilie 1778. Locului unde poposise îi dădu numele de Strâmtoarea Regele George, deși băștinașii îi spuneau Nootka.

De îndată ce ieșiră în larg, navele fură prinse de o puternică furtună, în timpul căreia „Resolution" se alese cu o spărtură la tribord. Din pricina uraganului, Cook depăși locul unde geografii plasaseră strâmtoarea amiralului de Fonte[367], lucru pe

---

[365] Călătoriile căpitanului Cook, p. 396.

[366] Călătoriile căpitanului Cook, p. 397.

[367] Pe baza unei povestiri care ne-a parvenit, navigatorul spaniol B. de Fonte a plecat în fruntea unei expediții în anul 1640, pentru explorarea coastei occidentale a Americii deNord. Un grup din această expediție ar fi reușit să ajungă dinspre vest, printr-o serie de râuri și lacuri, până la coasta orientală a continentului (trecătoarea lui Davis). Se pare că această călătorie n-a avut loc niciodată.

Strâmtoarea Prinţul William

care îl regretă din toată inima, căci ar fi vrut să risipească toate îndoielile asupra acestui subiect.

Comandantul continuă deci să navigheze de-a lungul coastei Americii, măsurând, desenând și dând numiri punctelor principale. În decursul acestei călătorii avu numeroase legături cu băștinașii și observă că locul luntrelor întâlnite până atunci era luat de altele având numai osatura de lemn, peste care se întindeau piei de focă.

După o escală în Strâmtoarea Prinţul William, unde a fost reparată spărtura prin care „Resolution" făcea apă, Cook porni din nou, cercetă și numi capurile Elisabeth și St. Hermogene, punctul Banks, Capul Douglas. Capul Bede, Muntele Sf. Augustin, râul Cook, Insula Kodiak, Insula Trinităţii și insulele pe care Bering le-a numit Șumaghin. Apoi, întâlni în cale Golful Bristol, Insula Rotundă, punctul Calm, Capul Newenham, unde debarcă locotenentul Williamson, și Insula Anderson, numită astfel în cinstea naturalistului care muri aici răpus de o boală de piept, apoi Insula King și Capul Prinţul de Walles, extremitatea cea mai vestică a Americii.

Apoi, Cook navigă spre coasta Asiei și intră în relaţii cu ciukcii, pătrunse, la 11 august, în Strâmtoarea Bering, iar o săptămână mai târziu întâlni gheţurile și încercă zadarnic să înainteze, prin mai multe direcţii. Pretutindeni, banchiza îi punea în cale o stavilă de netrecut.

La 17 august 1778, expediţia se afla la 70°41' latitudine nordică. Timp de o lună întreagă Cook navigă de-a lungul banchizei, cu speranţa că va găsi vreo spărtură care să-i permită să înainteze mai spre nord, dar totul fu zadarnic. Și observă că gheaţa „era pretutindeni curată și străvezie, în afară de partea de deasupra, care era puţin poroasă".

„Am socotit, continuă Cook, că aceea era zăpadă înghețată și că toată gheaţa se formase în mare, căci, în afara faptului că ar fi părut de necrezut sau mai degrabă imposibil ca mase atât de enorme să plutească pe râuri, unde abia dacă e apă de ajuns ca să ţină o luntre, nici n-am zărit ceva care să se fi format pe uscat, deși ar fi trebuit să zărim dacă gheaţa s-ar fi format în râuri mari sau mici".

Până aici, calea prin Strâmtoarea Bering fusese cel mai puţin urmată pentru atingerea latitudinilor boreale; observaţia aceasta este deci foarte preţioasă, căci ea dovedește că în faţa spărturii acesteia trebuia să existe o vastă întindere de ape, fără niciun continent. Ba poate chiar, să existe o mare liberă. Oricum ar fi, de la Cook încoace nimeni n-a mers mai sus în această direcţie[368], dacă lăsăm la o

---

[368] Afirmația autorului ca nimeni n-a reușit sa pătrundă pana atunci în Oceanul înghețat de Nord mai departe decât Cook nu corespunde realității. Navigatorii ruși au înconjurat pe mare, încă la începutul secolului al XVII- lea extremitatea cea mai nordică a continentului asiatic (Capul Celiuskin), iar cazacul Semen Dejnev a înconjurat pe mare extremitatea nord-estică a Asiei, cu peste 100 de ani înainte de călătoria lui Cook.

parte coasta Siberiei, unde se află, chiar în momentul în care scriem rândurile acestea, profesorul Nordenskjöld[369].

După explorarea făcută cu atâta grijă, după încercări repetate de a atinge latitudini mai înalte, Cook, văzând că se apropie iarna și întâlnind zilnic gheţuri tot mai numeroase, găsi că nu-i mai rămâne decât să-și caute adăpost pentru iarnă în vreun ţinut mai ospitalier, ca să-și reia explorările în vara următoare. Făcu deci cale-ntoarsă pe o parte a drumului străbătut, până la Insula Unalaska, iar la 26 octombrie porni spre Insulele Sandwich, a căror explorare socotea să o completeze în iarna aceea.

La 26 noiembrie, expediţia descoperi o insulă ai cărei locuitori dădură în schimb echipajului o cantitate destul de mare de fructe și de rădăcini, fructe ale arborelui-de-pâine, batate, taro și rădăcini de *eddy,* pe care le schimbară pe cuie și unelte de fier. Era Insula Maui, din Arhipelagul Sandwich. Curând după aceea se zări Auaii sau Hawaii ale cărui piscuri erau acoperite de zăpadă.

„Nu mai întâlnisem niciodată băștinași primitivi mai liberi în purtări decât cei de aici, spune Cook. La ei era ceva obișnuit să-și trimită pe navă diferitele articole pe care voiau să le schimbe; abia după aceea se urcau și ei pe dunetă și începeau negocierile. Tahitienii, cu toate că i-am vizitat de atâtea ori, nu aveau atâta încredere în noi; socotesc deci că locuitorii din Auaii trebuie să fie mai cinstiţi în schimburile pe care le fac decât băștinașii din Tahiti; căci dacă n-ar fi avut încredere în ei înșiși, n-ar fi fost atât de dispuși să creadă în cinstea unor străini".

La 17 ianuarie, Cook și Clerke ancorară într-un golf numit de băștinași Karakakua. Velele fură strânse. Pe navele înconjurate de pirogi se urcară numeroși băștinași, iar ţărmul se acoperi cu o mulţime imensă de curioși. Până atunci, Cook nu mai văzuse atâta mulţime ieșită să-l întâmpine.

Printre căpeteniile care se urcară la bordul lui „Resolution" se remarcă un tânăr numit Paria. Despre el se spunea că e *jakani,* fără a se putea ști dacă acest cuvânt însemna un rang, o alianţă sau un grad de rubedenie cu regele. Oricum, tânărul se bucura de multă autoritate printre localnici. Câteva daruri, făcute la timp, îl legară cu totul de englezi și Paria le aduse destule servicii cât stătură acolo.

Dacă în timpul primei sale șederi în Hawaii Cook constatase că băștinașii nu prea au înclinaţii spre furtișag, de data aceasta lucrurile se petrecură cu totul altfel.

---

[369] *Nordenskjold Adolf Eric* (1830-1901) - savant suedez, explorator al țărilor polare. S-a născut și a studiat în Finlanda. începând cu anul 1858 Nordenskjold a efectuat opt expediții polare lungi: în Spitzbergen (unde a descoperit minele de cărbune), în Groenlanda, la gurile râului Enisei etc. În anii 1870-l879, pe nava „Vega", el a trecut pentru prima oară prin trecătoarea maritimă de nord-est, din Oceanul Atlantic în Oceanul Pacific. Nordenskjold a cules și a prelucrat un material științific bogat, de geografie, geologie, oceanografie, etnografie, zoologie și botanică, privind țările polare.

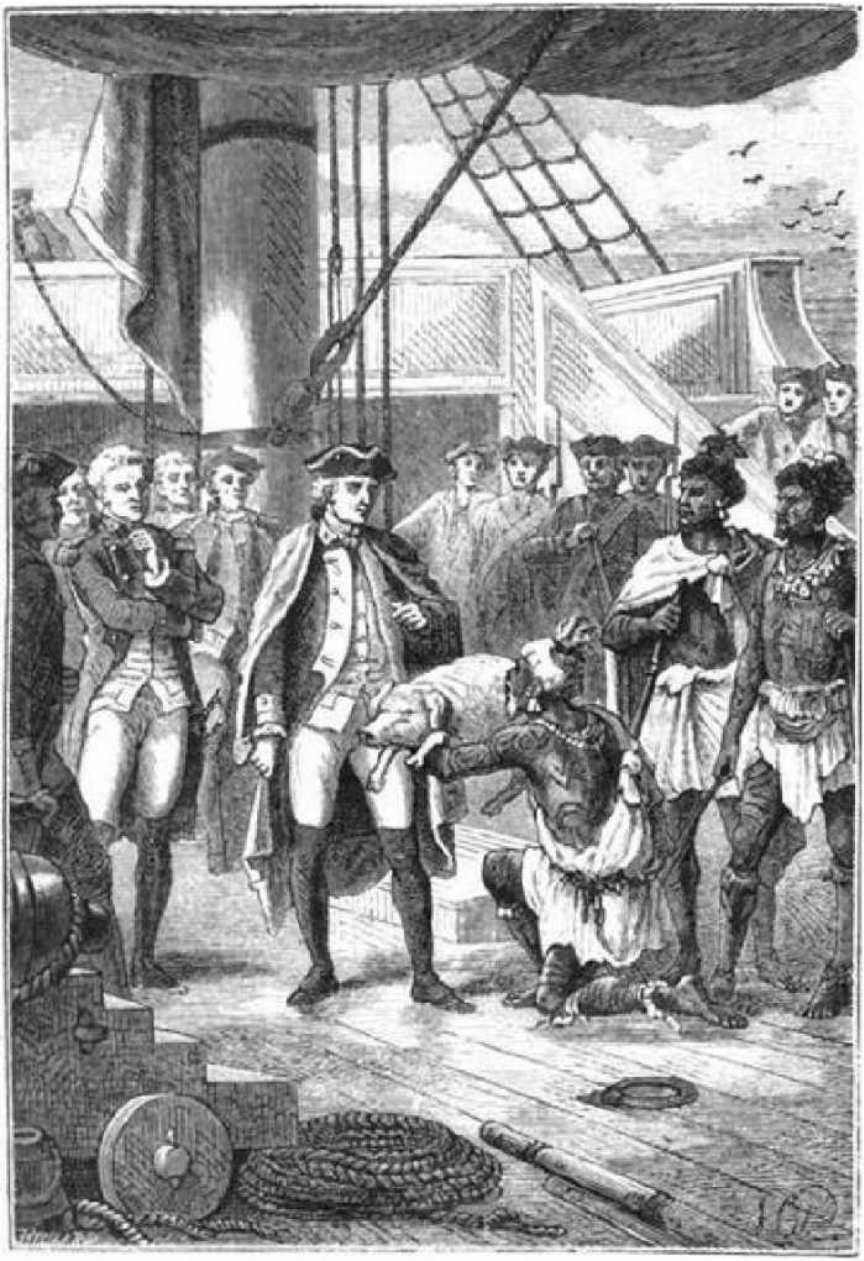

„… dăruindu-i un purcel”.

Fiind atât de mulţi, puteau cu uşurinţă să fure obiecte mărunte, iar marele lor număr îi făcea să creadă că englezii se vor teme să-i pedepsească pentru faptele săvârșite. În sfârșit, se vădi curând că înseși căpeteniile îi încurajau să se poarte astfel, căci în mâinile acestora se zăriră mai multe obiecte dintre cele furate.

Paria, împreună cu o altă căpetenie numită Kanina, îl aduseră la bordul lui „Resolution" pe un anume Koa, un bătrân foarte slab, al cărui trup era acoperit cu bube albe, efecte ale folosirii exagerate a *avei.* Koa era preot. Când ajunse în faţa lui Cook, îi puse pe umeri un fel de mantie roșie pe care o adusese cu el și-i ţinu, cu multă gravitate, o lungă cuvântare, dăruindu-i un purcel. Săvârșea, după cum englezii pricepură îndată văzând idolii înveșmântaţi cu mantii asemănătoare, un act de adoraţie. Ceremoniile acestea ciudate ale cultului care părea că i se adresează lui Cook îi mirară pe englezii care nu le înţeleseră semnificaţia decât mai târziu, datorită cercetărilor lui Ellis. Vom reda pe scurt interesanta descoperire a acestuia, ca să poată fi mai lesne înţeleasă povestirea evenimentelor ce au urmat.

După o legendă străveche, un anume Rono, care trăia pe vremea unuia dintre cei mai vechi regi ai Hawaiiului, și-ar fi ucis, dintr-o pornire de gelozie, soţia pe care o iubea din toată inima. Înnebunit de durere și de jale, el străbătuse insula lovind și ucigând pe toţi câţi îi întâlnea în cale; apoi, ostenit, dar nu sătul de masacrele săvârșite, s-ar fi îmbarcat făgăduind că va reveni într-o bună zi pe o insulă plutitoare, plină cu cocotieri, porci și câini. Legenda aceasta, consacrată într-un cântec naţional, devenise dogmă pentru preoţii, care îl puseră pe Rono în rândul zeilor. Încrezători în făgăduiala lui, ei îi așteptau venirea, an de an, cu o răbdare pe care nimic nu putea s-o slăbească.

Nu s-ar putea face o curioasă apropiere între legenda aceasta și aceea care ni-l arată pe zeul mexican Quetzalcoatl, silit să fugă de mânia unei divinităţi mai puternice, îmbarcându-se pe o luntre din piei de șarpe și făgăduindu-le celor ce îl însoţiseră că va reveni mai târziu să viziteze ţara, împreună cu urmașii săi?

Când navele engleze se iviră, marele preot Koa și fiul său One le declarară că se ivea Rono însuși, îndeplinindu-și profeţia. De atunci, Cook fu socotit de întreaga populaţie ca un zeu adevărat. Băștinașii i se prosternau în cale, preoţii îi adresau cuvântări și rugăciuni; l-ar fi și tămâiat, dacă obiceiul acesta ar fi existat în Hawaii. Comandantul îşi dădea seama că în toate manifestările băștinașilor exista ceva cu totul neobișnuit, dar, neputând pricepe despre ce era vorba, se gândi, pentru bunul trai al echipajului și pentru progresul ştiinţei, să tragă foloase din misterioasele lucruri care se petreceau și pe care nu le putea pătrunde.

Totuși, era silit să se preteze la tot felul de ceremonii, care i se păreau cel puţin ridicule. Așa, de pildă, a fost condus spre un morai, o construcţie solidă, de piatră, înaltă de vreo paisprezece metri și lungă de vreo patruzeci. Vârful moraiului, netezit bine, era împrejmuit cu o balustradă de lemn pe care se aflau aliniate craniile prizonierilor sacrificaţi divinităţii.

La intrarea platformei se aflau doi idoli mari, de lemn, cu măști înspăimântătoare, cu trupurile înveșmântate în pânze roșii, având pe creștet câte o bucată de lemn cioplit, în formă de con răsturnat. Acolo, pe un fel de masă sub

care zăceau un porc putrezit și un maldăr de fructe, Koa se urcă împreună cu căpitanul Cook. Și atunci vreo zece oameni aduseră cu multă solemnitate un porc viu și o bucată de pânză stacojie. Căpitanului i se oferi porcul, apoi Koa îl înveșmântă cu pânza adusă, după care preoţii cântară câteva imnuri religioase, pe când cei de faţă se prosternaseră la ușa moraiului.

După diferite alte ceremonii, a căror descriere ar ocupa prea mult spaţiu, căpitanului îi fu adus un porc copt la cuptor; apoi, i se aduseră fructele și rădăcinile din care se prepara *ava.*

„Apoi, ava trecu din mână în mână și, după ce o gustarăm cu toţii, Koa și Paria începură să taie în bucăţi carnea porcului și să ni le bage în gură. În ceea ce mă privea, nu mă prea împotriveam să fiu hrănit de Paria, care era foarte curat la trup, dar căpitanul Cook, servit de Koa și amintindu-și de porcul cel putred, nu putu să înghită nicio îmbucătură și dezgustul lui, după cum se poate închipui, nu se micșoră nici chiar atunci când bătrânul, uzând de obiceiul lor de a fi politicoși, o mestecă în locul lui înainte de a i-o oferi”[370].

După ceremonia aceasta, Cook a fost condus înapoi la șalupă de către purtătorii de vergi, care repetau aceleași cuvinte și aceleași fraze ca la debarcare, în mijlocul unei uriașe mulţimi de băștinași îngenuncheaţi.

Aceleași ceremonii aveau loc de câte ori căpitanul cobora pe uscat. Unul dintre preoţi mergea totdeauna înaintea lui, vestind că Rono debarcase și poruncind poporului să se culce cu faţa la pământ.

Dacă englezii aveau toate motivele să fie mulţumiţi de preoţii care îi copleșeau cu politeţi și daruri, nu același lucru se întâmpla cu *în,* sau războinicii șefi. Aceștia încurajau furturile care se săvârșeau zilnic și se constatară din partea lor și multe alte fapte necinstite.

Totuși, până la 24 ianuarie 1779 nu se petrecu niciun eveniment mai important. În ziua aceea, englezii se mirară văzând că nicio pirogă nu părăsea ţărmul ca să vină lângă nave, pentru schimburile obișnuite. Sosirea lui Teriobu făcuse ca golful să devină tabu și împiedica orice comunicaţie cu străinii. În aceeași zi, căpetenia, sau mai degrabă regele, veni fără pompă să viziteze navele. Teriobu n-avea decât o pirogă în care i se aflau soţia și copiii. În ziua de 26 ianuarie, Teriobu făcu o nouă vizită, de data aceasta oficială.

„Îndată ce i-am văzut apropiindu-se, am poruncit micii noastre gărzi să iasă în întâmpinarea regelui; iar căpitanul Cook, băgând de seamă că se ducea la ţărm, îl urmă și ajunse acolo aproape în același timp. Îi călăuzirăm în cort, unde de-abia luară loc, că regele se și sculă și, cu multă graţie, aruncă pe umerii căpitanului haina pe care o purtase el însuși, îi puse pe cap un coif împodobit cu pene, iar în mână un ciudat evantai. Așternu de asemenea la picioarele lui Cook cinci sau șase

---

370 Călătoriile căpitanului Cook, p. 456.

alte veşminte, toate peste măsură de frumoase și de cel mai mare preţ”[371].

Teriobu și căpeteniile din alaiul său le puseră englezilor o mulţime de întrebări în legătură cu data plecării lor. Comandantul voi să afle părerea pe care şi-o făcuseră Hawaienii despre englezi. Tot ce putu să afle era faptul căi socoteau originari dintr-o ţară unde nu se mai găsea hrană și că veniseră numai „ca să-și umple burţile”. Slăbiciunea unora dintre marinari și grija cu care erau îmbarcate proviziile de hrană proaspătă le dăduseră convingerea aceasta. Totuși, ei nu se temeau că li se vor isprăvi proviziile, cu toată imensa cantitate consumată de la sosirea englezilor. Mai degrabă se putea crede că regele voia să aibă timp ca să pregătească darul pe care voia să-l ofere străinilor în momentul plecării.

Într-adevăr, în ajunul zilei fixate, regele îi rugă pe căpitanii Cook și Clerke: să-l însoţească la reședinţa sa. Acolo fuseseră adunate o turmă de porci și grămezi întregi de vegetale de toate soiurile, de ţesături și de pene galbene și roșii. Era un dar gratuit făcut regelui de supușii săi. Teriobu îşi alese doar o treime din toate, iar restul îl dărui celor doi comandanţi, oferindu-le astfel un dar de o valoare imensă, cum nu mai primiseră nici în Tonga nici în Tahiti.

În ziua de 4 februarie, cele două nave ieșiră din golf, dar avariile căpătate de „Resolution” le siliră să se reîntoarcă după câteva zile.

De-abia ancoraseră englezii, când îşi dădură seama că băștinașii îşi schimbaseră felul de a-i privi. Totuși, lucrurile se desfăşurară fără incidente, până în după-amiaza zilei de 13 februarie. În ziua aceea, câteva căpetenii voiră să-i împiedice pe băștinași să le ajute marinarilor la umplerea butoaielor cu apă de băut. Urmă o scurtă ciocnire. Băștinașii se înarmară cu pietre și deveniră amenințători. Ofiţerul care comanda detașamentul primi de la Cook ordinul să tragă în băștinași, dacă vor continua să arunce cu pietre sau să fie necuviincioși. Totodată, o pirogă fu urmărită cu focuri de armă și toţi se gândiră imediat că echipajul ei săvârșise un furt.

În același timp se iscă o altă ciocnire, mult mai serioasă. O pirogă, aparţinând lui Paria, fu luată de un ofiţer, care o duse până la „Discovery”. Căpetenia veni curând să-și ceară piroga susţinându-și nevinovăţia. Discuţia se înflăcăra, iar Paria fu doborât cu o lovitură de ramă. Băștinașii, care până atunci aşteptaseră pașnici, începură imediat să arunce cu pietre, îi siliră pe marinari să se retragă în grabă și puseră mâna pe barca cu care veniseră. În momentul acela, Paria, uitându-și supărarea, interveni, le dădu înapoi englezilor barca și făcu să le fie restituite și câteva lucruri mărunte care le fuseseră furate.

„Mă tem că acești oameni mă vor sili să iau niște măsuri aspre, spuse Cook, când află cele petrecute, căci, adăugă el, nu trebuie lăsaţi să-și închipuie că au câştigat un avantaj asupra noastră”[372].

În noaptea de 13 spre 14 februarie, băștinașii luară șalupa navei „Discovery”.

---

[371] Călătoriile căpitanului Cook, p. 459.

[372] Călătoriile căpitanului Cook, p. 467.

Căpitanul hotărî atunci să-l ia prizonier pe Teriobu sau vreo altă căpetenie și să-l păstreze ca ostatec până i se vor aduce înapoi lucrurile șterpelite.

Într-adevăr, Cook debarcă cu un detașament de soldaţi de marină și se îndreptă imediat spre reședinţa regelui. Pe drum, primi semnele de respect obișnuite și zărindu-l pe Teriobu împreună cu cei doi fii ai săi, căruia îi spuse câteva cuvinte despre furtul șalupei, îi hotărî să-și petreacă ziua la bordul lui „Resolution".

Lucrurile păreau că se îndreaptă spre bine, și cei doi fii ai regelui se și urcaseră în barca englezilor, când una dintre soţiile lui Teriobu îl rugară pe rege, cu lacrimi în ochi, să nu se ducă la bord. Alte două căpetenii îi spuseră același lucru, iar insularii, înspăimântaţi de pregătirile de luptă al căror martor erau, se năpustiră cu grămada în jurul regelui și al comandantului. Acesta din urmă vru să grăbească îmbarcarea, dar, când Teriobu păru dispus să-l urmeze, căpeteniile se așezară între ei gata să recurgă la forţă ca să-l împiedice s-o facă.

Văzând că planul îi dădea greș și că nu l-ar fi putut duce la îndeplinire decât cu multă vărsare de sânge, Cook renunţase la el și se îndrepta liniștit spre barcă, când se răspândi zvonul că una dintre căpetenii fusese ucisă. Femeile și copiii fură alungaţi imediat de acolo și toată mulţimea se îndreptă spre englezi.

Un băștinaș înarmat cu un *pahua* începu să-l amenințe pe comandant și, cum nu părea că are de gând să-și înceteze amenințările, Cook descărcă în el un pistol încărcat cu alice. Apărat de platoșă și nesimţindu-se rănit, băștinașul deveni și mai îndrăzneţ, dar când alţi câţiva băștinși începună să se apropie, căpitanul trase cu pușca în cel mai apropiat dintre ei și îl ucise.

A fost semnalul unui atac general. Ultima dată când englezii îl mai zăriră pe Cook, acesta făcea semne spre bărci să înceteze focul și să se apropie ca să-și îmbarce oamenii. Zadarnic însă! Cook fu lovit și doborât la pământ.

„Văzându-l cum cade, insularii dădură un chiot puternic, spune relatarea, și-i traseră numaidecât trupul pe uscat, îl împresurară, smulgându-și unul altuia din mână spada, cu care îl loveau, cuprinși de o furie sălbatică[373].

Astfel pieri acest mare navigator englez.

Cook a adus numeroase servicii geografiei. În prima sa călătorie a determinat poziţia Insulelor Societăţii, a dovedit că Noua Zeelandă e formată din două insule, a străbătut strâmtoarea care le desparte și a făcut o recunoaştere a coastei; în sfârșit, a vizitat întreaga coastă răsăriteană a Noii Olande.

În a doua călătorie, a spulberat legenda despre faimosul continent austral, vis al geografilor de birou; a descoperit Noua Caledonie, Georgia de Sud, Insula Sandwich de Sud și a pătruns în emisfera sudică mai departe decât toţi înaintașii săi[374].

---

[373] Călătoriile căpitanului Cook, p. 470.

[374] Jules Veme redă în mod corect părerile contradictorii ale lui J. Cook despre existența continentului sudic. Cook a infirmat născocirile geografilor și cartografilor de birou care presupuneau din vechime că în sudul Pământului nostru se află un continent mare,

În a treia expediţie, Cook a descoperit Arhipelagul Hawaii, a cercetat și măsurat coasta apuseană a Americii de la al 43-lea grad de latitudine, adică pe o întindere de peste 3500 de mile, a străbătut Strâmtoarea Bering și s-a aventurat în acest ocean, spaima navigatorilor, până ce gheţurile i-au pus în faţă o barieră de netrecut.

Talentele lui de marinar n-au nevoie să fie lăudate; lucrările lui hidrografice au rămas; dar, ceea ce trebuie apreciat mai ales este grija lui pentru echipaj, datorită căreia a putut să-și ducă la capăt asprele și îndelungatele expediţii, având pierderi cu totul neînsemnate.

După ziua aceea funestă, englezii, abătuţi, îşi strânseră corturile și se reîntoarseră la bord. Toate încercările de a recăpăta corpul nefericitului lor comandant rămaseră zadarnice. Plini de mânie, erau pe cale să folosească armele, când doi preoţi, prieteni cu locotenentul King, aduseră, tară știrea căpeteniilor, o bucată de carne omenească, în greutate de nouă livre. Era tot ce mai rămăsese, spuneau ei, din trupul lui Rono, care fusese ars după datină.

Vederea rămășiţelor nu făcu decât să aprindă și mai mult în englezi dorinţa de răzbunare. De partea lor, insularii aveau de răzbunat moartea a cinci căpetenii și a douăzeci de luptători. Astfel, de fiecare dată când englezii coborau să ia apă, găseau o mulţime de oameni furioși, înarmaţi cu pietre și ciomege. Ca să dea un exemplu, căpitanul Clerke, care luase comanda expediţiei, dădu foc satului și-i ucise pe cei ce i se împotriviră.

Până la urmă însă, începură convorbirile de o parte și de alta și la 19 februarie rămășiţele lui Cook, mâinile lui care puteau fi ușor recunoscute după o cicatrice largă, ţeasta lui, curăţată de carne, și alte câteva mici resturi, fură predate englezilor, care, trei zile după aceea, dădură acestor rămășiţe preţioase ultimele onoruri.

Din clipa aceea, schimburile reîncepură ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic și niciun incident nu mai tulbură escala din Insulele Sandwich.

---

necunoscut, ocupând cea mai mare parte a emisferei sudice. Totuși, el admitea că în apropiere de Polul Sud trebuie să existe un pământ acoperit cu gheţuri eterne. Acest continent inaccesibil, după părerea lui Cook, a fost descoperit cu o jumătate de secol mai târziu de către navigatorii ruși F. F. Belinghausen și M. P. Lazarev.

ITINERARY
OF THE PRINCIPAL VOYAGERS
during the 18th century
after Cook.
SOUTH AMERICA
AUSTRALIA
NEW SOUTH WALES DISCOVERED IN 1770
NEW ZEALAND
PACIFIC OCEAN
ANTARCTIC OCEAN
Cercle
Polaire
Antarctique
Galapagos
Marquises
Carteret 1767
Wallis 1767
Capricorne
Tropique
Cook et Furneaux 1773
Cook 1774
Cook 1775
C. Horn
Fleuve de glace

Căpitanul Clerke lăsă comanda navei „Discovery” locotenentului Gore, iar el luă comanda navei „Resolution”. După ce încheie recunoaşterea Insulelor Hawaii, porni spre nord, ajunse până în Kamceatka, unde rușii îl primiră prietenește, străbătu Strâmtoarea Bering și înaintă până la 69°50’ latitudine nordică, unde gheţurile îi barară drumul.

La 22 august 1779, căpitanul Clerke muri în urma unei congestii pulmonare, în vârstă de treizeci și opt de ani. Locotenentul Gore luă atunci comanda generală, făcu din nou popas în Kamceatka, apoi la Canton și la Capul Bunei Speranţe, și ancoră pe Tamisa, la 1 octombrie 1780, după o lipsă de peste patru ani.

Moartea căpitanului Cook a constituit un doliu pentru întreaga Anglie. Societatea regală din Londra, al cărei membru era, bătu în cinstea lui o medalie.

PARTEA A DOUA

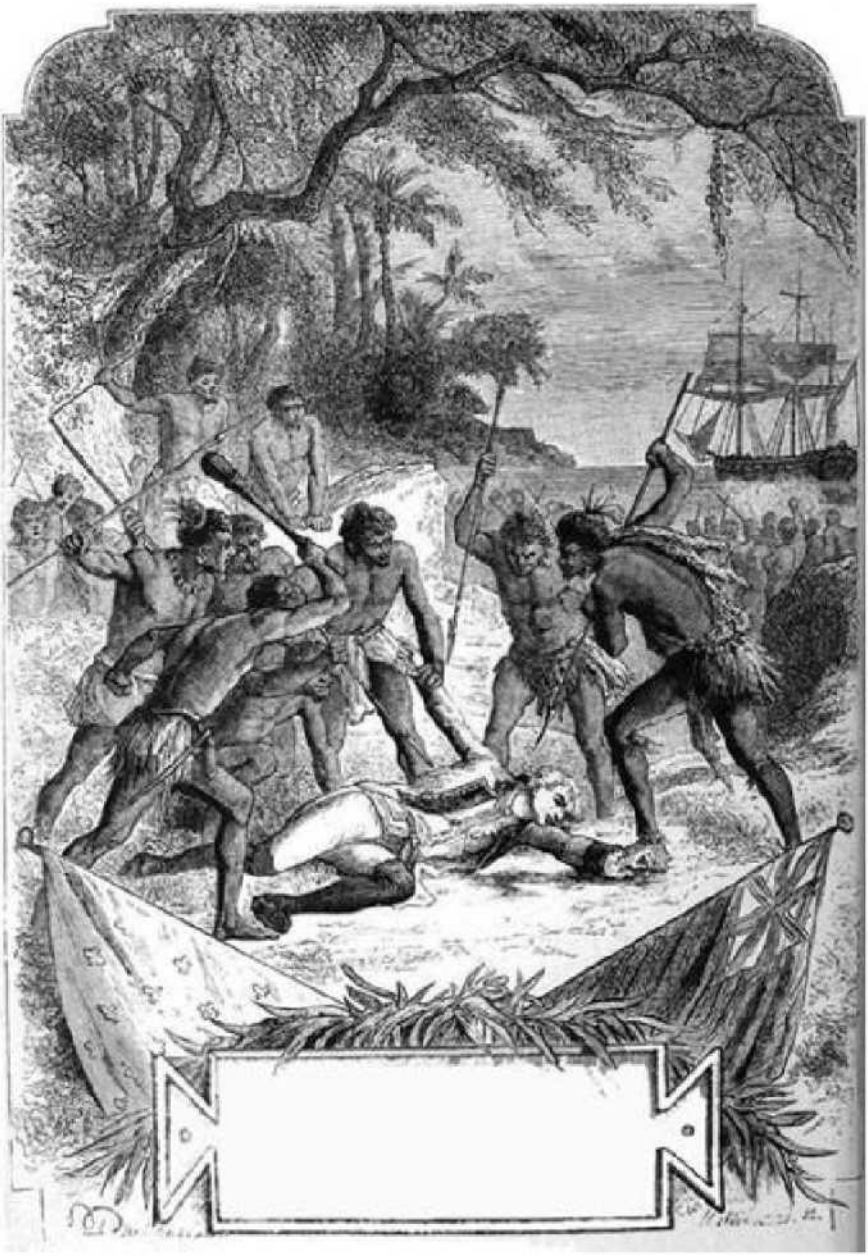

Capitolul I

NAVIGATORII FRANCEZI

Descoperirile lui Bouvet de Lozier în mările australe. Surville. Ţara Arsacizilor (Noua Georgie). Peripeţiile escalei în portul Praslin. Sosirea pe coasta Noii Zeelande. Moartea lui Surville. Descoperirile lui Marion în mările antarctice. Asasinarea lui în Noua Zeelandă. Kerguelen în Islanda și în insulele australe. Expediţiile pentru verificarea ceasornicelor: Fleurieu și Verdun de la Crenne.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea fusese făcută o descoperire care avea să exercite o influenţă fericită asupra dezvoltării geografiei. Un căpitan de navă al Companiei Indiilor Răsăritene, Jean-Baptiste-Charles Bouvet de Lozier, preocupat de imensa pată albă din jurul Polului Sud, pe care geografii îl numeau *Terra australis incognita,* ceru să i se încredinţeze descoperirea acestor pământuri necunoscute. Stăruinţele lui rămaseră multă vreme zadarnice; dar, în sfârșit, în 1738, Compania cedă, cu speranţa că va putea deschide un nou punct comercial.

Două mici fregate, „L'Aigle" (Vulturul) și „Marie", destul de bine echipate, porniră din Brest, la 19 iulie 1738, sub comanda lui Bouvet de Lozier. Timp de peste o lună, fregatele se opriră în apele Insulei Santa Catarina, pe coasta Braziliei, apoi, la 13 noiembrie, ieșiră din nou în larg și se îndreptară spre sud-est.

Începând din ziua de 26, cele două fregate intrară într-o ceaţă atât de deasă, încât trebuiră să-și semnalizeze prin lovituri de tun ca să mai poată naviga împreună; de câteva ori fură nevoite să-și schimbe drumul, iar pericolul unei ciocniri le pândea clipă de clipă. La 5 decembrie ceaţa se îngroșă atât de mult încât „L'Aigle" putea auzi fregata „Marie" manevrând, fără să o poată desluși în întuneric. Marea era acoperită cu alge și, curând, marinarii văzură un soi de păsări care nu se depărtează niciodată prea mult de uscat.

„În ziua de 15 decembrie, spune Fabre în studiul său despre Bouvet, aflându-se la 48°50' latitudine sudică (latitudinea Parisului la nord) și la 7° longitudine estică (meridianul de la Tenerife), membrii expediţiei zăriră, pe la ora șase dimineaţa, un gheţar enorm, apoi încă vreo câţiva, înconjuraţi de numeroase gheţuri de diferite mărimi. Fregata „Marie" dădu semnalul de alarmă și se întoarse din drum. Nedumerit de manevra aceasta, care putea să scadă moralul echipajului, Bouvet întinse mai tare velele de pe „L'Aigle" și, trecând pe lângă „Marie", îşi exprimă intenţia de a călători mai departe, spre sud. Ca să liniștească spiritele, Bouvet spuse că întâlnirea gheţarilor trebuia socotită drept un semn bun, căci ele arătau sigur că pământul e aproape".

Fregatele îşi continuară drumul spre sud și curând strădania lui Bouvet fu răsplătită prin descoperirea unui pământ căruia el îi dădu numele de Capul Circumciziei. Coasta era foarte înaltă, acoperită de zăpadă și prinsă între gheţuri care împiedicau apropierea la șapte sau opt leghe de jur-împrejur. De la nord la

sud, pământul părea să aibă patru sau cinci leghe.

„După hărţile lui Pietergos, pe care le folosea Bouvet, spune Fabre, pământul acesta a fost socotit ca situat între 54° latitudine sudică și 26 sau 27° longitudine estică de meridianul din Tenerife, sau între 5°30 și 6°30 est de meridianul din Paris”.

Bouvet ar fi vrut să cerceteze ţărmul mai de aproape și să debarce, dar ceaţa și vântul potrivnic îl împiedicară să se apropie de el, și-l siliră să-l observe de la distanţă.

„La 3 ianuarie 1739, spune Bouvet în raportul său către Companie, am recâştigat ceea ce pierdusem în zilele precedente, și, pe la ora patru după amiază, timpul fiind ceva mai luminos, am văzut clar pământul; ţărmul, povârnit pe toată întinderea lui, avea mai multe adâncituri; crestele munţilor erau înzăpezite; coastele păreau împădurite”.

După mai multe încercări nereușite de a se apropia de mai, Bouvet trebui să renunţe. Marinarii erau istoviţi, descurajaţi, slăbiţi de scorbut. „Marie” fu expediată spre Ile-de-France, iar „L'Aigle” se îndreptă spre Capul Bunei Speranţe, unde ajunse la 28 februarie.

„Am străbătut, pe o distanţă de douăsprezece sau cincisprezece leghe, apele unei mări necunoscute, spune Bouvet în raportul pe care l-am mai citat. Timp de șaptezeci de zile am avut ceaţă aproape continuă. Timp de patruzeci de zile am navigat printre gheţari; aproape în fiecare zi ne-a bătut grindina sau zăpada, care ne-au acoperit de mai multe ori punţile și velele. Parâmele și palancurile au îngheţat. La 10 ianuarie, n-am mai putut manevra o parte din vele. Frigul era cumplit pentru niște oameni veniţi din ţări calde și prost îmbrăcaţi. Mulţi dintre noi aveau mâinile și picioarele degerate. Și totuși, trebuia să se manevreze tară întrerupere, să se întindă velele și să se sondeze cel puţin o dată pe zi. Un marinar de pe „L'Aigle”, care coborâse verga gabierului mic[375], căzu îngheţat și cu mare greutate în încălzit un pic. Am văzut alţii cărora le picurau lacrimi din ochi, când sondau. Și, cu toate acestea, ne aflam în plină vară, iar eu mă căzneam să le ușurez, pe cât îmi era cu putinţă, chinurile”.

Se înţelege că în urma unor rezultate atât de slabe Compania Indiilor Răsăritene a hotărât să-și înceteze cercetările pe aceste meleaguri. Dacă ele nu puteau aduce nimic nou în cercetările efectuate, în schimb puteau aduce pagube prin pierderea navelor și a oamenilor. Dar descoperirea lui Bouvet însemna o primă lovitură dată celor care credeau în existenţa unui continent austral. Exemplul lui avea să fie urmat și de alţi navigatori porniţi să-i calce pe urme, iar printre aceștia s-au aflat și doi francezi. Am spus câteva cuvinte despre expediţia puţin cunoscută a lui Bouvet, tocmai pentru a aduce un omagiu navigatorului francez, care a fost pionierul navigaţiilor australe și predecesorul lui James Cook.

---

[375] *Verga gabierului mic* - a doua vergă socotită de jos de pe arborele trinchet.

MAP
OF
SURVILLE'S DISCOVERIES
after Fleurieu.
NEW GUINEA
NEW HOLLAND
New South Wales
Endeavour St
Gulf of Carpentaria
ARCHIPEL OF THE SALOMON IS.
ARCHIPEL DU St ESPRIT
Terre du St Esprit
New Britain
Northern Is
Southern Is
C. Flattery

Treizeci de ani mai târziu, un alt căpitan al Companiei Indiilor Răsăritene, care se distinsese în câteva lupte împotriva englezilor, Jean François-Mariede Surville, avea să facă descoperiri importante în Oceania și să regăsească, aproape în același timp cu Cook, pământurile descoperite odinioară de Tasman și numite de el Ţara Statelor. Iată în ce împrejurări:

Law și Chevalier, administratori ai Indiilor Franceze, hotărâră să echipeze, pe cheltuiala lor, o navă, ca să facă negoţ în mările australiene. După ce și l-au asociat pe Surville la planurile lor, îl trimiseră în Franţa ca să obţină autorizaţiile necesare de la Companie și să conducă armarea navei. Nava „Saint-Jean-Baptiste" fu echipată la Nantes și primi provizii pentru trei ani, împreună cu tot ce era necesar unei expediţii pe mări atât de depărtate. Apoi, Surville veni în India, unde Law îi dădu douăzeci și patru de soldaţi băștinași. Plecată din Golful Angely, la 3 martie 1769, nava „Saint-Jean-Baptiste" ajunse la Pondichery, unde îşi primi restul de încărcătură.

La 2 iunie, Surville părăsi acest ultim oraș și se îndreptă spre Filipine. La 20 august, ancoră în apele Insulelor Bashi sau Baschy. Numele acestor insule, care e și al unei băuturi ameţitoare făcută de băștinași din suc de trestie-de-zahăr, în care se lasă timp de câteva zile o anumită sămânţă neagră, fusese dat de Dampier.

Câţiva dintre marinarii lui Dampier dezertaseră aici și primiseră de la băștinași soţie, ogor și unelte de plugărit. Amintirea acestui fapt îi hotărî pe trei dintre marinarii lui Surville să le urmeze exemplul. Dar Surville nu era omul care să-și lase echipajul să se împrăștie astfel și prinse douăzeci și șase de băștinași pe care avea de gând să-i ţină ca ostatici până când îi vor fi aduși înapoi oamenii lui.

„Printre indienii legaţi burduf, spune Crozet în relatarea călătoriei lui Surville publicată de el, se aflau câţiva care avură curajul să se arunce în mare și, spre uimirea echipajului, izbutiră să înoate până la una din pirogile lor, care se afla destul de departe de navă, ca să nu mai aibă de ce se teme odată ajunși acolo".

Li se explică băștinașilor că se purtaseră așa cu ei ca să-i facă pe ai lor săi aducă pe cei trei dezertori. Băștinașii făcură atunci semn că au înţeles, și fură liberaţi toţi, bineînţeles cu excepţia celor șase care și ajunseseră la mal. Graba de a părăsi nava și de a se arunca în pirogile lor lăsa să se înţeleagă că băștinașii nu se vor mai reîntoarce. De aceea francezii se mirară când, peste câtăva vreme, îi văzură reîntorcându-se cu strigăte de bucurie. Nu mai încăpea nicio îndoială că-i aduceau pe dezertori. Într-adevăr, băștinașii se urcară la bord și aduseră, legaţi fedeleș… trei porci de toată frumuseţea.

Surville găsi cât se poate de proastă gluma lor, dacă era glumă, și-i alungă pe băștinași, cu un aer atât de crunt, încât ei se aruncară în pirogi și dispărură. După douăzeci și patru de ore „Saint-Jean-Baptiste" părăsi Insulele Bashi ducând în locul dezertorilor trei băștinași capturaţi.

La 7 octombrie, după un drum lung spre sud-est, navigatorii zăriră pământ la 6°56' latitudine sudică și 151°30' longitudine estică faţă de meridianul din Paris. Pământului aceluia i se dădu numele de Premiere-Vue, căci era primul pe care îl vedeau după un drum lung.

„Nava a navigat de-a lungul acelui pământ până la 13 octombrie, zi în care a fost descoperit un port minunat, la adăpost de orice vânt, format dintr-o mulţime de insuliţe. Surville ancoră acolo și-l numi Port Praslin. Acest port este situat la 7°25' latitudine sudică și 150°55' longitudine, socotită la est de meridianul Parisului".

Intrând în port, francezii zăriră câţiva băștinași înarmaţi cu lănci și purtând pe spate un fel de scuturi. Curând „Saint-Jean-Baptiste" fu înconjurat depirogi pline cu băștinași care făceau necontenit semne amenințătoare. Totuși, francezii izbutiră să-i domolească. Vreo treizeci de băștinași dintre cei mai îndrăzneţi se urcară la bord și cercetară cu cea mai mare atenţie tot ce aveau în faţa ochilor. Dar băștinașii se înghesuiau într-una să se urce la bord, însă, pentru că mulţi dintre membrii echipajului erau bolnavi, fură opriţi.

Deși fuseseră primiţi cu bunăvoinţă, băștinașii păreau neliniștiţi, purtarea lor nearătând niciun pic de încredere faţă de străini. La cea mai mică mișcare făcută pe navă, săreau în pirogi sau se aruncau în mare. Unul dintre ei părea totuși mai încrezător. Surville îi făcu niște daruri. Băștinașul îi răspunse cu aceeași bunăvoinţă, dând să se înţeleagă că mai departe în port se afla un loc de unde ar fi putut lua apă de băut.

Căpitanul dădu ordin să se pregătească bărcile și le puse sub comanda secundului său, numit Labbe.

„Băștinașii păreau nerăbdători să vadă bărcile părăsind nava, spune Fleurieu în *descoperirile francezilor,* și, de cum se depărtară puţin, toate pirogile se luară după ele. Una dintre pirogi părea că le comanda pe celelalte; în ea se afla băștinașul care îi oferise lui Surville ajutorul său. La pupa pirogii, un alt băștinaș stătea în picioare, ţinând în mâinile ridicate la înălţimea capului smocuri de ierburi, și făcând cu ele diverse gesturi ritmice. În mijlocul aceleiași pirogi, se mai afla un tânăr, tot în picioare și rezemat de o suliţă lungă; tânărul păstra o ţinută cât se poate de gravă. În urechi și în nări avea flori roșii, iar părul îi era albit cu var".

Francezii fură conduși într-un soi de înfundătură, unde băștinașii spuneau că s-ar găsi apă de băut. În ciuda stăruinţelor băștinașilor, Labbe, bănuitor, nu vru să-și vâre bărcile în apa foarte scăzută de-acolo, care se întindea peste un fund nămolos. Se mulţumi deci să debarce un caporal și patru soldaţi. Aceștia se reîntoarseră imediat spunând că pretutindeni se vedea doar o mlaștină în care te puteai cufunda până la brâu. Vădit lucru, băștinașii le întinseseră o cursă. Dar Labbe se feri să arate că le pricepuse planul și-i întrebă unde se afla izvorul.

Atunci băștinașii conduseră bărcile într-un loc la aproape trei leghe depărtare, de unde nu mai puteau să vadă nava. Caporalul fu trimis din nou împreună cu câţiva oameni; dar nu găsi decât un izvor foarte sărac, care abia dacă ar fi ajuns să-i potolească setea lui și celor ce-l însoţeau. Cât timp lipsi caporalul, băștinașii făcură totul ca să-l hotărască pe Labbe să debarce, arătându-i belșugul de fructe și mai ales de nuci-de-cocos. Ba chiar încercară să pună mâna pe bara cârmei șalupei.

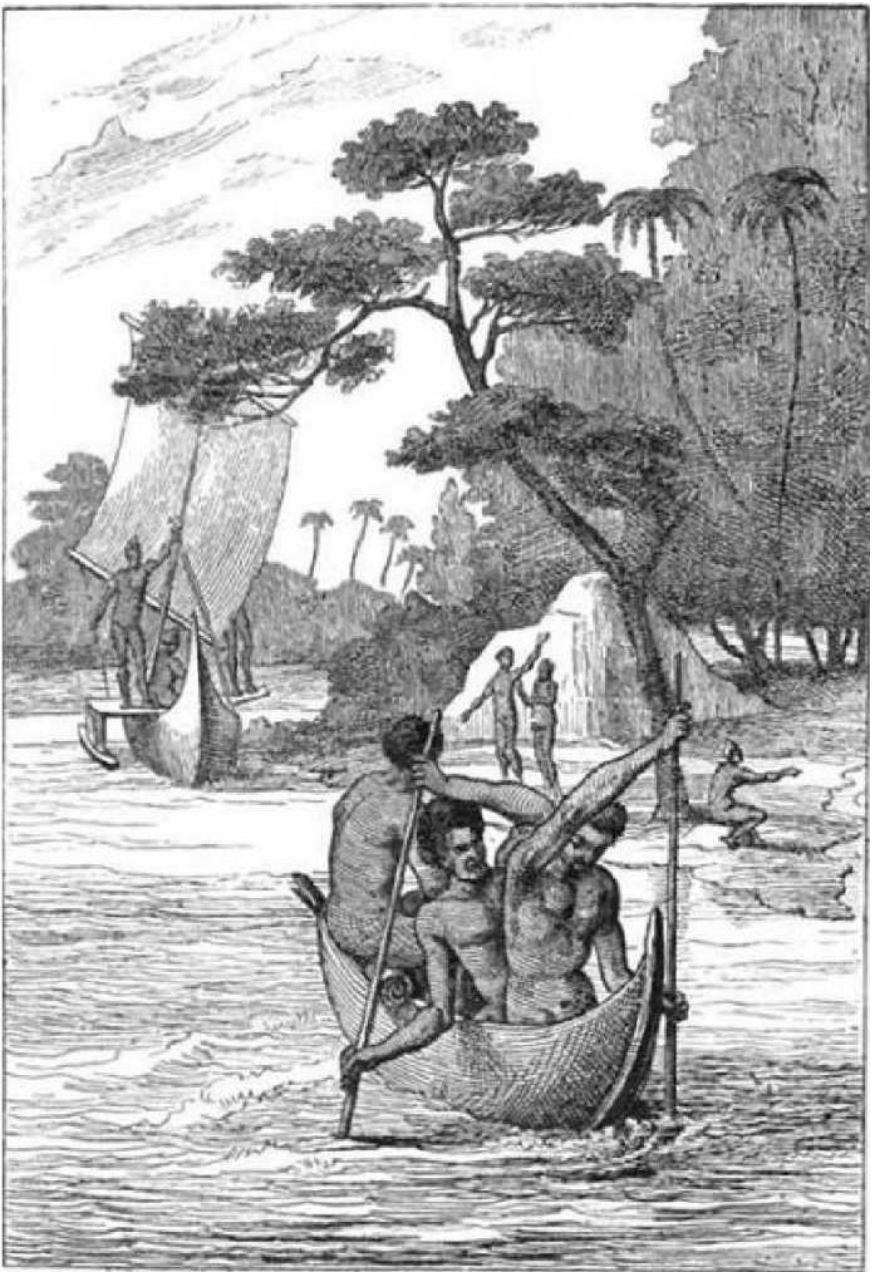

Pirogi din Insulele Amiralităţii

„Peste două sute cincizeci de insulari, spune relatarea, înarmaţi cu lănci de peste doi metri, cu săbii şi cu măciuci de lemn, cu săgeţi şi cu pietre, unii dintre ei având scuturi, se adunaseră pe plajă şi urmăreau mişcările bărcilor. Când cei cinci oameni care debarcaseră încercară să se urce în bărci, băştinaşii se năpustiră asupra lor, răniră un soldat cu o lovitură de măciucă, pe caporal cu o lovitură de lance, şi încă vreo câţiva, în alte feluri. Labbe fu lovit cu două săgeţi în şold şi cu o piatră în picior. În asemenea împrejurări traseră şi francezii. Prima salvă îi zăpăci atât de tare pe băştinaşi, încât rămaseră încremeniţi locului; plumbii nimeriră în plin. Profitând de uluirea băştinaşilor, francezii traseră încă o salvă, care îi puse pe fugă; după cât se pare, moartea căpeteniei lor îi hotărî să se retragă neîntârziat. Văzându-l cum stă la o parte, şi ridicându-şi mâinile spre cer, lovindu-şi pieptul şi încurajându-şi luptătorii cu glasul, Labbe îl doborî cu un foc. Băştinaşii îşi duseră cu ei răniţii şi lăsară treizeci sau patruzeci de morţi pe câmpul de luptă. Francezii debarcară, adunară armele băştinaşilor, împrăştiate peste tot, le nimiciră pirogile, oprind una pe care o luară cu ei”.

Totuşi, Surville ţinea cu orice preţ să prindă vreun băştinaş care să-i poată servi drept călăuză, şi care, înţelegând superioritatea armelor europene, să-şi îndemne compatrioţii să nu-i atace pe francezi. În acest scop, el puse la cale o expediţie cu totul neobişnuită. În piroga capturată se îmbarcară doi marinari negri, care-şi pudraseră părul şi se deghizaseră în aşa fel încât să-i înşele pe băştinaşi.

Şi într-adevăr, nu întârzie să se apropie o pirogă de „Saint-Jean-Baptiste”. Cei aflaţi în ea, văzând că doi de-ai lor păreau să facă schimb cu străinii, înaintară şi mai mult. Când francezii socotiră că au ajuns la o distanţă potrivită, trimiseră două bărci în urmărirea lor. Dar băştinaşii câştigau teren. Ca să-i oprească, francezii se hotărâră să tragă. Unul dintre băştinaşi, ucis pe loc, căzu în apă răsturnând barca, iar cel de-al doilea, care n-avea mai mult de paisprezece, cincisprezece ani, încercă să scape înot.

„Băiatul se apără cu cel mai mare curaj, prefăcându-se uneori că se muşcă, dar în realitate muşcându-i pe cei ce-l ţineau. Marinarii îi legară mâinile şi picioarele şi-l aduseră la bord. Timp de o oră se prefăcu că e mort; dar, când îl ridicau şi-i dădeau drumul să cadă pe punte, avea grijă ca umărul să cadă înaintea capului. Când se sătură de jocul acesta, deschise ochii, şi, văzând că echipajul mănâncă, ceru pesmeţi, pe care îi înghiţi cu mare poftă, şi făcu diferite semne foarte expresive. Marinarii avură grijă să-l lege şi să vegheze ca nu cumva să se arunce în mare”.

În timpul nopţii, francezii se văzură nevoiţi să folosească flintele ca să alunge pirogile care se apropiau cu intenţia de a-i lua prin surprindere. A doua zi, ostaticul fu îmbarcat şi dus pe o insuliţă care, de atunci, primi numele de Insula Proviziei de Apă. Abia ajunseră pe insulă, când cei ce-l păzeau observară că băştinaşul îşi tăiase aproape toate legăturile cu o scoică ascuţită.

Tânărul băştinaş fu adus la uscat pe un alt drum; când văzu că au de gând să-l îmbarce din nou, se zvârcoli pe plajă, urlând şi muşcând nisipul de furie.

„… adunară armele băştinaşilor”.

Până la urmă, francezii izbutiră să găsească un izvor destul de bogat în apă și să facă și provizii de lemne. Unul dintre arborii tăiaţi păru bun pentru vopsit, căci colora în roșu apa mării. Când îi fierseră scoarţa, bucata de bumbac vârâtă în fiertură căpătă o culoare roșie foarte pronunţată.

Câţiva muguri de palmieri[376], niște stridii foarte bune, și mai multe soiuri de scoici formară o preţioasă hrană proaspătă pentru echipaj. „Saint-Jean Baptiste" avea, într-adevăr, mulţi scorbutici la bord. Surville sperase că escala aceasta îi va însănătoși; dar ploaia, care căzu necontenit timp de șase zile, le agravă într-atâta boala, încât trei dintre ei muriră chiar în timpul escalei.

Portul acela fu numit Portul Praslin, iar insula cea mare sau arhipelagul din care făcea parte primi numele de Ţara Arsacizilor[377], din cauza firii trădătoare a locuitorilor.

„Portul Praslin, spune Fleurieu, ar fi unul dintre cele mai frumoase porturi din lume, dacă fundul mării n-ar fi mâlos. Portul are o formă aproape circulară, dacă sunt puse la socoteală toate insulele care se văd din punctul unde era ancorat «Saint-Jean-Baptiste»… Din pricina cruzimii populaţiei care locuiește pe litoralul Portului Praslin, nu s-a putut pătrunde mai în interiorul ţinutului și n-au putut fi cercetate decât regiunile învecinate cu marca. N-a fost văzut vreun teren cultivat nici în incursiunile făcute de bărci în interiorul golfului, nici pe Insula Proviziei de Apă, care a fost vizitată pe toată întinderea ei".

Acestea erau informaţiile, destul de superficiale, pe care Surville izbuti să și le procure, fie singur, fie prin oamenii săi. Ele au fost completate destul de mult de cele spuse de băștinașul captiv, care se numea Lova-Salega, și avea o uimitoare ușurinţă în a învăţa limbile străine.

După spusele lui Lova-Salega, în insulă se găseau palmieri, cocotieri și mulţi alţi arbori din același gen. De asemenea, mai creșteau arborele-de cafea sălbatic, abanosul, cât și nenumăraţi arbori rășinoși sau care dau gumă. Mai creșteau bananierul, trestia-de-zahăr, ignamul, anasonul, și, în sfârșit o plantă numită *bineio,* pe care băștinașii o foloseau drept pâine. Pădurile erau pline de papagali cacatoes, de papagali Lauri[378], porumbei-guleraţi[379] și de mierle ceva mai mari decât cele din Europa. În mlaștini se găseau cufundări, ciocârlii-de-mare, un soi de becaţe și raţe.

---

[376] *Varză-de-palmier* - mugure apical, terminal, fraged și mare al unei varietăți de palmier, folosit în stare ciudă sau fiartă ca o legumă excelentă. În unele zone ale regiunii tropicale acest palmier este cultivat. Plăntuțele de 0-3 luni se folosesc ca hrană, crude (salată), prăjite sau fierte. Adeseori se folosesc ca hrană și vlăstarii tineri.

[377] *Arsacizii* - dinastia regilor parteeni (din secolul al III-lea î.e.n. până în secolul al III-lea e.n.) - au cucerit Asia centrală și Mesopotamia. Arsacizii s-au făcut vestiți prin cruzimea și perfidia lor.

[378] *Lauri* - familie de păsări din ordinul papagalilor având mărimea unui porumbel.

[379] *Porumbel-gulerat* - porumbel sălbatic mare, care trăiește în păduri.

Ca patrupede, se găseau doar capre și porci pe jumătate sălbatici.

„Locuitorii din Port Praslin, spune Fleurieu după jurnalele de bord pe care le-a avut la-ndemână, au o statură obișnuită dar sunt voinici și vioi. Și — observaţie preţioasă — nu par toţi de aceeași obârșie; unii sunt cu desăvârșire negri, alţii au pielea arămie. Primii au părul creţ și plăcut la pipăit. Fruntea le e îngustă, ochii ușor înfundaţi, partea de jos a feţei ascuţită și împodobită cu puţină barbă, iar pe chip au pecetea cruzimii. Unii dintre cei arămii au părul lins și îl tund, în general, de jur-împrejurul capului, cam la înălţimea urechilor. Unii îşi lasă numai un fel de tichie în creștet, iar restul și-l rad cu o piatră tăioasă, lăsându-și doar, sub calota din creștet, un cerc de lăţimea unui deget. Părul și sprâncenele și le pudrează cu var, din care pricină par vopsiţi în galben”.

Bărbaţii și femeile umblă cu desăvârșire goi; dar trebuie spus că goliciunea lor nu pare necuviincioasă ca a unui european, de pildă, căci obrajii, braţele și în genere toate părţile corpului acestor băștinași sunt tatuate, iar unele desene vădesc chiar un gust cu totul deosebit. Urechile le sunt străpunse ca și zgârciul nasului care, din pricina greutăţii obiectelor prinse de el, atârnă uneori până la buza de sus.

Podoaba cea mai obișnuită a băștinașilor din Port Praslin e un șirag de dinţi omenești. Iată de ce au fost bănuiţi imediat de antropofagie, deși moda aceasta mai fusese întâlnită și la alte populaţii care nu erau deloc canibale; dar răspunsurile încurcate ale lui Lova-Salega și capul de om pe jumătate fript pe care Bougainville l-a găsit într-o pirogă de pe Insula Choiseul, aflată prin apropiere, nu lasă nicio îndoială asupra existenţei acestui obicei.

La 21 octombrie, adică după nouă zile de popas, „Saint-Jean-Baptiste”, părăsi Port Praslin. A doua zi și în zilele următoare echipajul zări necontenit ţărmuri înalte și muntoase. La 2 noiembrie, Surville văzu o insulă care primi numele de Insula împotrivirilor, din pricina vântului care, vreme de trei zile, se împotrivi mersului navei.

Insula avea un peisaj minunat, era bine cultivată și trebuie să fi fost foarte populată, judecând după numărul pirogilor care nu încetau să înconjure nava.

Băștinașii se hotărâră cu greu să se urce la bord. În sfârșit, o căpetenie se căţără pe punte. Prima lui grijă fu să-și însușească îmbrăcămintea unui marinar, și numai cu greu se hotărî să o dea înapoi. Apoi se îndreptă spre pupa cu intenţia vădită să ia pavilionul alb. Cu mare greutate izbutiră francezii să-l facă să-l dea înapoi. În sfârșit, băștinașul se căţără pe catargul pupa și, de la înălţimea aceea, contemplă toate părţile navei. Când coborî din nou pepunte, începu să ţopăie; apoi, adresându-se unor insulari rămași în pirogi, îi îndemnă, prin cuvinte și gesturi cât se poate de ciudate, să vină lângă el.

Vreo doisprezece băștinași îndrăzniră să se urce pe punte. Semănau destul de bine cu cei din Port Praslin, dar vorbeau altă limbă și nu se puteau face înţeleși de Lova-Salega. Noii-veniţi nu zăboviră prea mult la bord, căci comandantul se arătă oarecum nemulţumit, când unul dintre ei, punând mâna pe o sticlă, o aruncă în mare. Din pricina aceasta, băștinașii se reîntoarseră imediat în pirogile lor.

Insula era atât de încântătoare și scorbuticii aveau atâta nevoie de hrană proaspătă, încât Surville hotărî să trimită o șalupă ca să-și dea seama de intenţiile localnicilor.

De-abia se desprinse șalupa de navă că o și înconjurară numeroase pirogi, pline de războinici. Ciocnirea părea ca și sigură, și de aceea francezii o preveniră trăgând câteva focuri care îi risipiră pe atacanţi. În timpul nopţii, o flotilă întreagă de pirogi se îndreptă spre navă și, dintr-un simţământ de omenie, Surville nu aşteptă ca atacanţii să se apropie prea mult și trase câteva obuze, care îi împrăștie imediat.

Deci, nu putea fi vorba de debarcat și Surville porni iar în larg, descoperind succesiv Insulele celor Trei Surori, Golful și Insulele Eliberării[380], ultimele din grup.

Arhipelagul acesta pe care Surville tocmai îl cercetase nu era altul decât al Insulelor Solomon descoperite de Mendana. Surville navigase o sută patruzeci de leghe de-a lungul coastei căreia îi făcuse și harta și desenase, printre altele, o serie de paisprezece vederi ale litoralului, cât se poate de neobișnuite.

Totuși, trebuia să găsească cu orice preţ, dacă nu voia să vadă cum moartea îi decimează echipajul, un ţărm unde să-și poată debarca bolnavii și să le procure hrană proaspătă. De aceea se hotărî să ajungă în Noua Zeelandă, care nu mai fusese vizitată de la Tasman.

La 12 decembrie 1769, Surville zări coastele Noii Zeelande la 35°37’ latitudine sudică, iar cinci zile mai târziu lăsă ancora într-un golf pe care îl numi Golful Lauriston. În fundul golfului se afla o adâncitură care primi numele de Chevalier, în cinstea unuia dintre iniţiatorii expediţiei. E vrednic de remarcat faptul că, de la începutul lui octombrie al aceluiași an căpitanul Cook începuse cercetarea ţinutului acestuia și că avea să treacă peste câteva zile prin faţa Golfului Lauriston, fără să observe prezenţa navei franceze.

În timpul escalei de la Chevalier, Surville fu surprins de o furtună înspăimântătoare, care îl duse la un pas de pieire; dar iscusinţa lui în arta navigaţiei era atât de bine cunoscută marinarilor, încât aceștia nu se tulburară nicio clipă și executară manevrele ordonate de comandant cu un calm deosebit.

Într-adevăr, nici n-apucase să se dezlipească de navă șalupa care îi ducea pe bolnavi la uscat, când furtuna izbucni în toată furia ei și o aruncă în golfuleţul numit de-atunci al Refugiului. Marinarii și bolnavii se bucurară acolo de o primire prietenească din partea unei căpetenii numite Naginui, care îi primi în locuinţa sa și-i ospătă cu alimente proaspete.

Una dintre bărcile care se afla la apă fusese smulsă de valuri. Surville o zări aruncată în Golfuleţul Refugiului și trimise după ea; dar marinarii nu găsiră decât parâma. Toate căutările rămaseră zadarnice; nu se găsi nici urmă de barcă. Surville nu vru să lase furtul acesta nepedepsit și făcu semn câtorva băștinași care se aflau cu pirogile pe lângă el să se apropie. Unul dintre ei se grăbi să vină, iar marinarii îl prinseră și-l suiră la bord. Ceilalţi începură să fugă.

---

[380] Pe hărțile actuale ale Insulelor Solomon nu s-au păstrat aceste denumiri.

„Marinarii luară o pirogă, spune Crozet, iar pe celelalte le arseră; apoi incendiară colibele și se reîntoarseră la bord. Băștinașul luat prizonier fu recunoscut de chirurg drept căpetenia care îi ajutase cu atâta mărinimie în timpul furtunii; era nefericitul Naginui care, după serviciile aduse, se vede că nu se așteptase deloc la ceea ce păţise, când dăduse fuga la chemarea lui Surville".

Naginui muri în ziua de 24 martie 1770, în faţa Insulei Juan Fernández.

Vom lăsa la o parte observaţiile făcute de navigatorul francez asupra locuitorilor și bogăţiilor naturale ale Noii Zeelande, căci altfel ar însemna să repetăm cele spuse de Cook.

Convins că nu-și va putea procura alimentele de care avea nevoie. Surville ieși peste câteva zile în larg și navigă între 27 și 28° latitudine sudică, dar scorbutul, care făcea în fiecare zi noi victime, îl sili să se îndrepte cât mai grabnic spre coasta Perú-ului, pe care o zări la 5 aprilie 1770. Trei zile mai târziu „Saint-Jean-Baptiste" ancora în faţa portului Callao.

În graba de a coborî la uscat după cele trebuitoare bolnavilor, Surville ţinu să meargă el însuși la guvernator. Din nefericire, barca în care se afla fu răsturnată de valurile care se spărgeau de bancul din faţa portului și, dintre toţi cei aflaţi pe bordul ei, scăpă doar un singur marinar. Surville și toţi ceilalţi se înecară.

Acesta fu jalnicul sfârșit al navigatorului francez. Iar nava „Saint-Jean Baptiste" rămase „timp de trei ani" în faţa Limei, reţinută de tărăgănelile interminabile, ale vămii spaniole. Comanda navei o luă Labbe care, la 23 august 1773, o readuse la Lorient, în Franţa.

Bougainville adusese în Europa un tahitian numit Aouturu. Când tahitianul îşi manifestă dorinţa de a-și revedea patria, guvernul francez îl trimise în Ile-de-France, cu ordin către administratorii acestei colonii să-i înlesnească reîntoarcerea în Tahiti.

Un ofiţer din marina militară, Marion-Dufresne, folosi imediat prilejul acesta și veni să-i propună lui Poivre, intendentul de pe Ile-de-France și Bourbon, să-l transporte pe tânărul Aouturu în Tahiti pe cheltuiala lui și pe o navă care îi aparţinea. Marion-Dufresne cerea doar ca o navă de război să-l însoţească și să i se avanseze o sumă oarecare pentru a-l ajuta în pregătirile expediţiei.

Nicolas-Thomas-Marion-Dufresne, născut la 22 decembrie 1729 la Saint Malo, intrase foarte de tânăr în marină. Numit la 16 octombrie 1746 locotenent de fregată, nu fusese încă făcut căpitan în epoca de care vorbim. Totuși, se distinsese în serviciu oriunde avusese vreo misiune, și mai ales în mările Indiei.

Misiunea pe care se oferea s-o îndeplinească acum nu era de fapt decât un pretext pentru o călătorie de descoperiri, pe care voia să o facă în apele Oceanului. Altminteri, Poivre îi aprobă planurile și-i dădu instrucţiuni amănunţite asupra cercetărilor pe care trebuia să le încerce în emisfera sudică. Pe atunci, Cook nu demonstrase încă inexistenţa continentului austral.

Poivre ar fi dorit din toată inima să descopere coasta nordică a presupusului continent, pe care îl socotea aflat în vecinătatea coloniilor franceze și unde spera să găsească un climat mai temperat. Mai spera de asemenea să găsească acolo

păduri cu lemn bun pentru catarge și cele mai multe dintre mijloacele de trai și proviziile care trebuiau aduse cu mari cheltuieli din metropolă; în sfârșit, acolo ar fi putut exista și vreun port sigur în care navele să se poată adăposti de uraganele care pustiesc aproape periodic Ile-de-France și Bourbon. De altfel și guvernul francez trimisese cu puţin înainte o expediţie sub comanda locotenentului Kerguelen, ca să facă descoperiri în aceste mări necunoscute. Expediţia lui Marion, pornită pe un cu totul alt drum, nu putea decât să ajute în mod serios la dezlegarea problemei.

În ziua de 18 octombrie 1771, nava „Mascarin" comandată de Marion și nava „Marchizul de Castries", sub comanda cavalerului Du Clesmeur, sublocotenent de marină, întinseră velele. Navele poposiră mai întâi la Bourbon. Acolo, îl luară pe Aouturu care, din nefericire, se îmbolnăvise de vărsat în Ile-de-France. Când boala se declară, Aouturu trebui să părăsească Bourbonul, ca să nu-i molipsească pe locuitori. Cele două nave se îndreptară atunci spre fortul Dauphin, de pe coasta Madagascarului, ca să-i dea timp bolii să-și facă efectul înainte de-a ajunge la Cap, unde trebuiau completate aprovizionările. Tânărul Aouturu muri curând după aceea.

În condiţiile acestea, expediţia trebuia oare să se reîntoarcă în Ile de France, să descarce navele și să renunţe la expediţia plănuită? Marion nu gândi așa. Devenit mai liber în mișcări hotărî să-și câștige faima prin vreo călătorie nouă și știu să trezească în inimile însoţitorilor săi entuziasmul care îi însufleţea.

Ajuns la Capul Bunei Speranţe, Marion îşi completă în câteva zile proviziile necesare pentru o expediţie de optsprezece luni. Apoi navele luară imediat drumul spre pământurile descoperite în 1739 de Bouvet de Lozier, și care trebuiau căutate la est de meridianul Madagascarului.

Din ziua de 28 decembrie 1771, de când navele plecaseră de la Capul Bunei Speranţe, și până la 11 ianuarie, nu se întâmplă nimic deosebit.

La 11 ianuarie, navele se aflau la 45°43 latitudine sudică și, cu toate că prin regiunile acelea era vară, domnea un ger aspru și ningea necontenit. Două zile mai târziu, în mijlocul unei ceţi dese urmată de ploaie, Marion descoperi un ţărm care se întindea de la vest sud-vest la vest nord-vest, la patru sau cinci leghe depărtare. Sonda arătă peste nouăzeci de metri, cu un fund de nisip amestecat cu corali. Navele navigară de-a lungul coastei până ce îl văzură înapoia lor, adică pe un parcurs de șase sau șapte leghe. Insula aceasta părea foarte înaltă și acoperită de munţi. Francezii o botezară Pământul Speranţei. Numele arăta cât de mult spera Marion să dea de continentul austral. Peste patru ani, Cook avea să numească insula aceasta Insula Prince Edward.

La nord de primul pământ, se mai afla unul.

„Mergând de-a lungul insulei acesteia, spune Crozet, care a publicat relatarea călătoriei lui Marion, am observat că în partea ei de nord-est se afla un mic golf în faţa căruia se vedea o peșteră mare. În jurul grotei acesteia se vedeau o mulţime de pete mari, albe, care de departe păreau o turmă de oi. Existau toate șansele ca, dacă timpul ne-ar fi îngăduit, să găsim un loc de ancorare în faţa golfului celui mic.

Acolo, mi s-a părut că zăresc o cascadă, care se prăvălea din munţi. Trecând de-a lungul insulei, am descoperit trei insuliţe rupte din ea; două se aflau înăuntrul unei mari adâncituri a coastei, iar a treia îi încheia limita septentrională. Insula mi s-a părut stearpă, cu o circumferinţă de șapte până la opt leghe, fără verdeaţă, cu o coastă destul de bună și nepericuloasă. Marion o numi Insula Grotei".

Aceste două insule australe sunt situate la 45°45 latitudine sudică și 34°31 spre est de meridianul din Paris. A doua zi, Pământul Speranţei fu văzut la șase leghe de ţărm și păru foarte verde. Crestele munţilor erau înalte și acoperite cu zăpadă. Navigatorii se pregăteau să caute un loc de ancorat, când cele două nave se ciocniră în timpul operaţiilor de sondare, şi-şi pricinuiră stricăciuni una alteia. Reparaţiile durară trei zile. Timpul, care fusese favorabil, se strica, vântul deveni violent. Marion trebui să continue călătoria de-a lungul paralelei 46.

La 24 ianuarie au fost descoperite noi pământuri.

„Ele ni s-au părut mai întâi că formează două insule, spune Crozet; le-am desenat așa cum se vedeau de la o distanţă de opt leghe și curând au fost luate drept două capuri, iar între ele ni s-a părut că vedem în zare continuarea pământului. Insulele sunt situate la 45°5 latitudine sudică și la 42° longitudine estică faţă de meridianul Parisului. Marion le numi Insulele Reci".

Deși navele nu se depărtaseră prea mult în timpul nopţii, a doua zi a fost cu neputinţă să mai regăsească insulele. În ziua aceea „Castries" semnaliza ca zărește pământ, la zece sau douăsprezece leghe spre sud-est de cel aflat mai înainte. Dar o ceaţă deasă, care dură douăsprezece ore în șir, ploaia necontenită, frigul, prea aspru și prea înţepător pentru niște oameni prost îmbrăcaţi, împiedicară navele să se apropie la mai mult de șase sau șapte leghe de pământ.

A doua zi, coasta fu revăzută, împreună cu o nouă insulă, care primi numele de Insula Stearpă, cunoscută astăzi sub numele de Insula Crozet. Marion putu, în sfârșit, să lase o barcă la apă, și-i ordonă lui Crozet să se ducă să ia, în stăpânire, în numele regelui, cea mai mare dintre cele două insule, care e situată pe latitudinea sudică de 46°30 și pe longitudinea estică de 43° de meridianul Parisului.

„Marion o numi Insula Posesiunii (ea e numită astăzi Insula Marion). Era a șasea insulă pe care am descoperit-o în apele acestea australe… M-am urcat îndată pe o înălţime, de unde am văzut câteva văi pline de zăpadă: pământul părea sterp, acoperit cu o iarbă măruntă și foarte subţire… N-am văzut pe insulă niciun fel de copac sau de copăcel… Insula, expusă pustiirii necontenite a vânturilor furtunoase de vest, care domnesc tot anul prin aceste meleaguri, nu părea a fi locuită. N-am găsit pe ea decât foci, pinguini, furtunari, cufundări și toate soiurile de păsări acvatice pe care le întâlnesc navigatorii în larg, de îndată ce trec de Capul Bunei Speranţe. Vietăţile acestea, care nu mai văzuseră oameni, nu erau deloc sperioase și se lăsau prinse cu mâna. Păsările-femele îşi cloceau liniștite ouăle sau îşi hrăneau puii; focile îşi continuau tumbele și jocurile în prezenţa noastră, fără să pară cât de cât speriate".

Marion continuă deci să navigheze între paralelele 46 și 47 în mijlocul unei ceţe atât de dese, încât trebuiau trase mereu salve de tun, ca nu cumva navele să se

rătăcească una de alta; nu distingeai nimic de la un capăt la altul al punţii.

La 2 februarie cele două nave se aflau la 47°22’ latitudine sudică, adică la 1°18’ nord de pământurile pe care le descoperiseră în ziua de 13 februarie navele „Fortune” și „Gros-Ventre”, aflate sub comanda lui Kerguelen și de Saint-Allouam. Fără doar și poate că dacă nu ar fi avut loc accidentul navei „Castries”, Marion le-ar fi întâlnit.

Când atinse longitudinea estică de 90° de meridianul din Paris, Marion schimbă drumul și se îndreptă spre Ţara Van Diemen. Până acolo nu se întâmplă nimic deosebit; și cele două nave ancorară în Golful Hendrick Fredrick. Imediat după aceea, fură lăsate la apă bărcile și un detașament puternic porni spre ţărmul, care, judecând după dârele de fum și după focurile zărite, trebuia să fie locuit. La debarcare, francezii întâlniră vreo treizeci de băștinași.

„Băștinașii, spune Crozet, ne întâmpinară binevoitori, adunară lemne și făcură un fel de rug. Apoi le întinseră noilor veniţi câteva crengi uscate și aprinse, părând că îi invită să aprindă rugul. Francezii nu știau ce poate însemna ceremonia aceasta și aprinseră rugul. Băștinașii nu părură deloc miraţi; rămaseră în jurul nostru fără să facă niciun fel de demonstraţii, nici de prietenie, nici de dușmănie; femeile și copiii erau împreună cu ei. Bărbaţii, ca și femeile, erau de statură obișnuită, aveau pielea neagră, părulereţ și umblau toţi goi, atât bărbaţii cât și femeile; câteva femei își purtau copiii la spinare, legaţi cu corzi făcute din trestie. Bărbaţii erau înarmaţi cu prăjini ascuţite și cu pietre, care ni s-au părut tăioase, asemănătoare cu securile.

Am încercat să-i câștigăm prin daruri mărunte, dar au lepădat dispreţuitori tot ce le-am arătat, chiar și fierul și oglinzile, și batistele și bucăţile de pânză. Le-am arătat găini și raţe, aduse de la bord, ca să-i facem să înţeleagă că am vrea să le cumpărăm de la ei. După ce luară păsările, pe care se vede că nu le cunoșteau, băștinașii le aruncară, mânioși”.

Trecuse aproape o oră de când francezii încercau să-i câștige pe băștinași, când Marion și Du Clesmcur debarcară. Li se întinse și lor, imediat, o torţă aprinsă, iar ei, fără să șovăie o clipă, aprinseră un rug gata pregătit, convinși că săvârșesc o ceremonie pașnică. Dar se înșelau, căci băștinașii se retraseră îndată și trimiseră o grindină de pietre care îi răniră pe cei doi comandanţi. După ce le răspunseră prin câteva focuri de armă, francezii se reîmbarcară.

În timpul unei noi tentative de debarcare, băștinașii se împotriviră cu atâta vitejie, încât francezii trebuiră să le răspundă atacului trăgând o salvă care răni mai mulţi dintre ei și ucise unul. Apoi debarcară și-i urmăriră până când aceștia nu se mai împotriviră.

După debarcare, două detașamente fură trimise după apă de băut și după copaci pentru refăcut catargele lui „Castries”. Căutările infructuoase ţinură șase zile. Dar în acest timp se făcură numeroase observaţii.

„După grămezile de cochilii pe care le-am găsit din loc în loc, spune Crozet, am dedus că hrana obișnuită a băștinașilor sunt scoicile care trăiesc prin aceste meleaguri”.

„… *întinseră noilor* veniţi câteva crengi uscate și aprinse”.

Nu e ciudat că se regăsește în Noua Zeelandă aceeași hrană atât de obișnuită pe coastele scandinave și pe care am semnalat-o și în Istmul Panamá? Nu e oare omul pretutindeni același, și nu-l împing oare aceleași nevoi pentru săvârșirea acelorași fapte?

Văzând că e zadarnic să-și piardă timpul căutând apă și lemn pentru catargele lui „Castries" și repararea lui „Mascărin" care făcea multă apă. Marion întinse velele la 10 martie și se îndreptă spre Noua Zeelandă, unde ajunse peste două săptămâni.

Descoperită în 1642 de Tasman, vizitată în 1772 de Cook și de Surville, Noua Zeelandă începea să fie cunoscută.

Cele două nave se apropiară de uscat lângă Muntele Egmont; dar ţărmul era atât de abrupt în locul acela, încât Marion ordonă să se pornească din nou în larg și reveni să recunoască ţărmul în ziua de 31 martie, la 36°30' latitudine sudică. Atunci naviga de-a lungul coastei și, în ciuda vânturilor potrivnice, urcă spre nord până la Insulele celor Trei Regi. Dar nefiind chip să debarce acolo, navele trebuiră să se apropie de insula cea mare, și ancorară lângă Capul Maria Van Diemen, extremitatea cea mai de nord a Noii Zeelande. Curând, francezii îşi dădură seama că locul de ancorat nu era deloc bun; după diverse încercări, Marion se opri, la 11 mai, în Golful insulelor Cook.

Într-una din insulele acestea, unde se găseau lemn și apă de băut, francezii ridicară corturile și îşi instalară bolnavii, sub paza unui detașament puternic. Băștinașii veniră imediat la bord și unii chiar se culcară acolo. Cunoaşterea vocabularului tahitian ușură mult schimburile care se făcură pe scară mare.

„Printre băștinașii care au venit la bord încă din primele zile, spune Crozet, am observat cu mirare trei neamuri de oameni, dintre care unii paradevăraţii băștinași și sunt de un alb care bate spre galben; aceștia sunt cei mai înalţi și au părul negru și lins; mai sunt apoi albi ceva mai oacheși și mai puţin înalţi, cu părul ușor încreţit; în sfârșit, mai sunt niște negri, cu părul creţ, și mai mărunţi decât ceilalţi, dar, în general, cu pieptul mai lat. Primii n-au mai deloc barbă, pe când negrii sunt foarte bărboși".

Observaţii curioase, a căror justeţe avea să fie verificată mai târziu.

E inutil să insistăm asupra obiceiurilor neozeelandezilor, asupra satelor lor fortificate pe care Marion le descrie amănunţit, asupra armelor, veșmintelor și hranei lor; amănuntele acestea sunt mai demult cunoscute cititorilor.

Francezii îşi organizară trei tabere pe uscat: una a bolnavilor, pe Insula Matuaro; una pe pământul cel mare, care servea drept depozit și punct de comunicaţie cu a treia, care era atelierul marangozilor, așezat la două leghe mai sus, în mijlocul pădurii. Membrii echipajului făceau curse lungi în interiorul insulei și erau primiţi pretutindeni cu prietenie. În sfârșit, Marion căpătă atâta încredere în băștinași încât, cu toate sfaturile lui Crozet, porunci ca bărcile și șalupele să fie dezarmate când se îndreptau spre ţărm. Imprudenţă de neiertat în ţara unde Tasman numise „Golful Ucigașilor", primul loc în care se apropiase de uscat și unde Cook întâlnise antropofagi care fuseseră cât pe aci să-l căsăpească!

La 8 iunie, Marion debarca la uscat, unde fu primit cu demonstraţii de prietenie și mai mari decât de obicei. Băștinașii îl proclamară căpetenia căpeteniilor și-i puseră pe creștet patru pene albe, semne ale suveranităţii. Patru zile mai târziu, Marion debarca din nou la uscat, cu doi tineri ofiţeri. De Vaudricourt și Le Houx, cu un voluntar și cu câţiva marinari, în total șaptesprezece persoane.

Seara, niciunul dintre ei nu se reîntoarseră pe navă. Dar cunoscând ospitalitatea băștinașilor, nimeni nu se îngrijoră, socotind că Marion se culcase pe insulă ca să poată vizita a doua zi mai ușor atelierul.

La 13 iunie, șalupa de pe „Castries" plecă după apă și după lemne, pentru consumul zilnic. La ora nouă, marinarii aflaţi pe navă zăriră un om care înota spre ei. I se trimise o barcă pentru a-l aduce la bord. Era unul dintre cei de pe șalupă, singurul care scăpase de la un masacru în care toţi ceilalţi pieriseră. Omul primise două lovituri de lance în coaste și era plin de vânătăi.

După câte povestea, băștinașii se arătaseră la început la fel de prietenoși ca întotdeauna. Ba chiar îi transportaseră pe umeri de la șalupă la mal pe marinarii care se temeau să nu se ude. Apoi, când aceștia se împrăștiaseră după lemne, băștinașii se iviră din nou, înarmaţi cu lănci și măciuci și se năpustiseră cam câte șapte sau opt contra fiecărui marinar. Pe cel ce scăpase nu-l atacaseră decât doi băștinași, rănindu-l cu două lovituri de lance; dar cum din fericire nu se afla prea departe de mare, marinarul izbutise să fugă până la mal, unde se ascunsese în tufe. De acolo, asistase la uciderea tuturor celorlalţi marinari de pe șalupă. Băștinașii îi dezbrăcaseră, le spintecaseră pântecele și începuseră să-i taie în bucăţi. În acest timp marinarul se furișase fără zgomot din ascunzătoare aruncându-se în apă cu speranţa că va ajunge pe navă înot.

Oare avuseseră aceeași soartă cei șaisprezece oameni care îl însoţiseră pe Marion și de la care nu se primise nicio veste? Așa se părea. În orice caz, trebuiau luate de urgenţă măsuri pentru salvarea celor trei tabere stabilite pe uscat.

Cavalerul Du Clesmeur luă imediat comanda și numai datorită energiei lui dezastrul fu stăvilit.

Șalupa de pe „Mascărin" fu înarmată și trimisă în căutarea bărcii și a șalupei lui Marion, cu ordin să avertizeze toate posturile și să se ducă în ajutorul celui mai depărtat dintre ele, atelierul, unde se făceau catargele și vergile. În drum, pe ţărm, fură descoperite cele două ambarcaţii, lângă satul lui Tacuri; în jurul lor se aflau băștinașii care le jefuiseră, după ce-i uciseseră pe marinari.

Fără să mai oprească pentru a lua barca și șalupa, ofiţerul ordonă să se vâslească din toate puterile ca să se ajungă la timp la atelier. Din fericire, tabăra de acolo nu fusese încă atacată de băștinași. Lucrările fură oprite imediat, sculele și armele adunate, flintele încărcate, iar lucrurile care nu mai puteau fi transportate fură îngropate sub rămășiţele barăcii, căreia i se dădu foc.

Apoi începu retragerea, printre numeroasele cete de băștinași care strigau sinistrele cuvinte: *„Tacuri mate Marion",* Tacuri la ucis pe Marion!". Astfel, cei șaizeci de oameni care formau detașamentul străbătură două leghe fără ca o nouă agresiune să mai fie încercată împotriva lor.

„… singurul care scăpase”.

Când ajunseră la șalupă, băștinașii se apropiară. Crozet îi îmbarcă mai întâi pe marinarii care purtau bagajele, apoi, trăgând o linie de pământ, le dădu să înţeleagă băștinașilor că primul care va trece peste ea va fi ucis imediat. După aceea li se porunci băștinașilor să stea jos. Trebuie să fi fost impunătoare priveliștea celor peste o mie de războinici care se supuseră fără împotrivire, cu toată dorinţa lor de a se năpusti asupra unei prăzi care vedeau bine că le scapă!

Crozet se îmbarcă ultimul. De-abia apucă să pună piciorul în șalupă, când izbucni strigătul de război, și din toate părţile începură să plouă suliţele și pietrele. După ameninţări, urmau ostilităţile și băștinașii intrară în apă ca să-şi ochească mai bine dușmanii.

Crozet se văzu atunci silit să-i facă pe nefericiţii aceia să simtă superioritatea armelor europene și ordonă deschiderea focului. Văzând cum ai lor cad morţi sau răniţi fără să-i atingă nimeni, neozeelandezii rămaseră uluiţi. Și ar fi fost uciși până la unul, dacă Crozet nu punea capăt măcelului.

Bolnavii fură readuși la bord fără niciun incident, iar postul, întărit și mereu gata de luptă, rămase neatacat.

A doua zi, băștinașii care locuiau într-un sat mare pe Insula Matuaro încercară să-i împiedice pe marinari să ia apa și lemnele de care aveau nevoie. Aceștia porniră atunci împotriva lor cu baionetele la armă și-i urmăriră până în sat, unde băștinașii se baricadară. Se auzeau glasurile căpeteniilor care aţâţau la luptă. Când marinarii ajunseră la o bătaie de pistol de poarta satului, începură să tragă și ochiră atât de bine încât doborâră mai întâi căpeteniile. Când îşi văzură conducătorii morţi, băștinașii începură să fugă. Vreo cincisprezece dintre ei fură uciși, în timp ce restul era împins în mare iar satului i se dădu foc.

Nu mai putea fi vorba de a căra pe plajă minunatele catarge făcute din cedrii doborâţi cu atâta trudă. Ca să le repare pe cele de pe nave, marangozii se mulţumiră cu lemnele aduse la bord. Iar pentru umplerea cu apă de băut a celor șapte sute de butoaie și pentru aducerea celor aproape două sute cincizeci de steri de lemne pentru foc, neapărat trebuitoare pentru navigaţie, trebui o lună de zile, căci acum le mai rămăseseră francezilor o singură șalupă.

Totuși, cum nu se știa nimic sigur despre soarta căpitanului Marion și a celor ce-l însoţiseră, un detașament bine înarmat porni spre satul lui Tacuri.

Satul era părăsit. Francezii găsiră acolo doar câţiva bătrâni care nu-și putuseră urma consătenii fugari și care stăteau la ușile colibelor. Francezii se gândiră să-i ia prizonieri. Atunci unul dintre ei, fără să pară prea tulburat, lovi un soldat cu suliţa pe care o avea în mână. Bătrânul fu ucis, dar nu li se făcu niciun rău celorlalţi, care rămaseră în sat. Apoi francezii cercetară cu grijă fiecare colibă. În bucătăria lui Tacuri găsiră o ţeastă de om, friptă de curând, pe care mai rămăseseră încă fâșii de came cu urmele lăsate de dinţii antropofagilor. Și mai găsiră, într-o frigare, o bucată dintr-o coapsă de om, pe trei sferturi mâncată.

Într-o altă locuinţă găsiră o cămașă care aparţinuse nefericitului Marion. Gulerul cămășii era plin de sânge. Cămașa mai avea trei sau patru găuri pline de sânge și ele. Prin celelalte colibe fură găsite o parte din veșmintele și pistoalele tânărului de

Vaudricourt care îşi însoţise comandantul, apoi armele bărcii și o grămadă de zdrenţe din hainele bieţilor marinari.

Din nenorocire, nu mai putea exista nicio îndoială. După ce întocmi procesul-verbal cu privire la moartea victimelor, cavalerul Du Clesmeur căută în hârtiile lui Marion planurile pentru continuarea călătoriei. Dar nu găsi decât instrucţiunile date de intendentul din Ile-de-France.

Crozet adună atunci statul-major și, dată fiind starea jalnică a navelor, se luă hotărârea de a se renunţa la căutarea pământurilor noi, urmând să se ajungă la insulele Amsterdam și Rotterdam, apoi la Mariane și în Filipine, unde puteau să-și desfacă încărcătura aflată la bord, înainte de a se reîntoarce în Ile-de-France.

La 14 iulie, navele părăsiră Portul Trădării — cum numește Crozet acel golf, și se îndreptară spre insulele Amsterdam și Rotterdam. Trecură prin nordul lor, la 6 august. Francezii se bucurară în tot timpul drumului de o vreme minunată, din fericire pentru ei, căci sconbutul făcuse asemenea prăpăd printre marinari încât niciunul nu mai era în stare să lucreze ca lumea.

În sfârșit, la 20 septembrie, navele ajunseră în faţa Insulei Guam, cea mai mare dintre Mariane, unde nu izbutiră să ancoreze decât peste șapte zile.

Relatarea publicată de Crozet cuprinde amănunte foarte precise despre Insula Guam, despre bogăţiile naturale și locuitorii ei. Nu vom reproduce aici decât o frază, pe cât de laconică, pe atât de clară:

„Insula Guam ni s-a părut raiul pe pământ; acrul ei este excelent, apa este bună, legumele și fructele desăvârșite, cirezile de boi nenumărate, ca și turmele de capre și de porci; pe insulă trăiește un număr neînchipuit de mare de toate soiurile de păsări".

Printre bogăţiile vegetale, Crozet pomenește *rima*[381] al cărei fruct e bun de mâncat când a crescut îndeajuns și e încă verde.

„Insularii îl culeg în starea aceasta, spune Crozet, ca să-l mănânce. Mai întâi, îi cojesc pieliţa scorţoasă și-l taie în felii ca pe o bucată de pâine. Când vor să-l pună la păstrat, îl taie în felii circulare și, în forma aceasta de pesmet, foarte subţire, îl usucă la soare sau în cuptor. Pesmetul acesta natural îşi păstrează calitatea de pâine timp de mai mulţi ani și mult mai mult decât cel mai bun dintre pesmeţii noștri marinărești".

Din portul Agana, Crozet se îndreptă spre Filipine, unde ancoră la Cavite, în Golful Manila. Aici, „Castries" și „Mascărin" se despărţiră, urmând să se reîntoarcă fiecare separat în Ile-de-France.

Cu câţiva ani mai înainte, un viteaz ofiţer din marina militară, cavalerul Jacques-Raymond de Giron de Grenier, aparţinând celor care au contribuit cu atâta râvnă la progresul navigaţiei și al geografiei, își folosise orele libere în timpul unei șederi în Ile-de-France ca să exploreze mările învecinate. Pe corveta „L'Heure du Berger", Grenier făcuse o croazieră foarte fructuoasă, rectificând poziţiile recifului Saint

---

[381] *Rima* - astfel numeau băștinașii din Insulele Mariane fructul arborelui-de-pâine.

„… găsiră o ţeastă de om”.

Brandon, ale bancului Saya de Malha, cercetând amănunţit Insulele Seychelles și făcând numeroase corectări în hărţile de navigaţie. Sprijinindu-se apoi pe raporturile dintre curenţi și bătaia musonului, pe care îl studiase în mod special, Grenier propuse un drum scurt și mai sigur pentru a se ajunge din Ile-de-France în Indii. Acest drum economisea opt sute de leghe.

Ministrul Marinei, aflând că propunerea lui Grenier fusese bine primită de Academia de Marină, hotărî să încredinţeze sarcina de a o examina vreunui ofiţer de marină obișnuit cu asemenea lucrări.

Alegerea căzu pe Ives Joseph Kerguelen. În cele două expediţii din 1767 și 1768, întreprinse pentru încurajarea și protecţia pescuitului morunului pe coastele Islandei, navigatorul acesta făcuse harta a numeroase porturi și rade, strânsese o mulţime de observaţii astronomice, rectificase harta Islandei și culesese despre această ţară, încă puţin cunoscută, o mulţime de observaţii pe cât de interesante, pe atât de exacte. Astfel, lui i se datorau primele descrieri amănunţite și autentice despre gheizere, izvoarele acelea fierbinţi care ţâșnesc uneori până la mari înălţimi, cât și uncie date interesante privind existenţa lemnului-fosil, care dovedește că, într-o epocă geologică depărtată, Islanda, astăzi complet lipsită de arbori, a avut păduri imense.

Totodată, Kerguelen publicase date cu totul noi despre moravurile și obiceiurile locuitorilor.

„Femeile, scria el, poartă rochii, cămăși și șorţuri dintr-o ţesătură numită *wadmel,* făcută în Islanda; pe deasupra cămășii, ele îşi pun o rochie foarte largă, destul de asemănătoare cu rasele iezuiţilor, dar care nu le acoperă poalele, lăsându-le la vedere. Rochia e de diferite culori, cel mai adesea neagră, și se numește *kempe.* Ca podoabă, are o panglică de catifea sau alt ornament… Coafura femeilor are forma unei piramide sau a unei căpăţâni de zahăr, foarte înaltă. Ele îşi înfășoară capul într-un petic mare de pânză groasă, care stă ţeapăn și e acoperit cu un alt petic, mai subţire, care dă forma pomenită mai sus…”

În sfârșit, Kerguelen adunase documente foarte serioase despre Danemarca, despre laponi, samoezi și despre insulele Feroe (Faeroerne), Orkade (Orkncy) și Shetland, pe care le explorase amănunţit.

Însărcinat să facă recunoaşterea drumului propus de Grenier, Kerguelen îi ceru ministrului permisiunea de a folosi prilejul acesta ca să facă și recunoaşterea pământurilor australe descoperite în 1739 de Bouvet de Lozier.

Abatele Terray, care îi urmase ducelui de Praslin, la conducerea Ministerului Marinei, îi dădu comanda navei „Berryer”, venită din Lorient cu alimente pentru paisprezece luni, cu un echipaj de trei sute de oameni și cu muniţii destinate pentru De de France.

Imediat ce sosi în Ile-de-France, la 20 august 1771, Kerguelen îl schimbă pe „Berryer” cu nava „Fortune”, căreia îi fu adăugată mica navă de transport „Gros-Ventre”, cu șaisprezece tunuri și cu un echipaj de o sută de oameni comandaţi de Saint-Allouam.

De îndată ce navele fură echipate, Kerguelen întinse velele și se îndreptă spre

nord, cu scopul de a face o recunoaştere a Insulelor Mahe. În timpul unui uragan, sondele de pe „Fortune" arătară adâncimi din ce în ce mai mici, până când fu aruncată ancora.

„Veni în sfârșit ziua și se risipi neliniștea, spune Kerguelen, căci nu mai văzurăm nici pământ, nici stânci. „Gros-Ventre" se afla la trei leghe înapoia noastră, în direcţia din care bate vântul, și echipajul lui nu putea înţelege că eram ancorat, căci bubuitul tunetelor și fulgerele nu-i îngăduiseră să-mi vadă și să-mi audă semnalele… Într-adevăr, nu s-a mai pomenit ca o navă să fi ancorat vreodată noaptea în larg, pe un banc[382] necunoscut. Am întins velele și sondând, m-am lăsat dus în derivă. Mult timp am găsit douăzeci și doi de metri, apoi treizeci și doi, apoi patruzeci, apoi patruzeci și cinci. Deodată n-am mai găsit fundul, ceea ce dovedește că ne aflăm pe vârful unui munte submarin. Bancul acesta nou, pe care l-am numit Bancul Fortunei, se întinde de la nord-vest spre sud-est și e situat la 7° 16 latitudine sudică și 55°50 longitudine estică".

„Fortune" și „Gros-Ventre" navigată apoi până la 5° latitudine sudică, drum recomandat de cavalerul de Grenier. Cei doi comandanţi, recunoscură că în acest anotimp vânturile băteau constant de la est; ajunseră la Maldive și navigară de-a lungul Ceylonului de la Punctul Prince de Galles până la Golful Trincomalee. La întoarcere, musonul se schimbase. Acum domneau vânturile de vest și sud-vest, așa cum anunţase și Grenier. Drumul propus de acesta oferea deci avantaje incontestabile. Experienţa a dovedit-o atât de bine, încât din momentul acela n-a mai fost folosit alt diurn.

Înapoiat la 8 decembrie în Ile-de-France, Kerguclen îşi zori într-atâta pregătirile de plecare, încât ridică pânzele la 12 ianuarie 1772 și pomi drept spre sud, căci, presupunând că avea să descopere pământuri noi în direcţia aceasta, cel mai apropiat dintre ele avea să fie, în mod firesc, și cel mai util coloniei franceze din Ile-de-France.

Începând de la 1 februarie, numeroase stoluri de păsări păreau că vestesc apropierea pământului. Grindina și ninsoarea urmau una după alta. Ceaţa, vântul și valurile furioase păreau că-și dăduseră întâlnire. Primul pământ fu întâlnit în ziua de 12. A doua zi, expediţia mai descoperi unul și, curând după aceea, întâlni un ţărm înalt și întins. În ziua următoare, la șapte dimineaţa, când soarele împrăștie norii, se văzu limpede un șir de coaste care se întindeau pe o lungime de douăzeci și cinci de leghe. Navele se aflau atunci la 49°40' latitudine sudică și 61°10' longitudine estică.

Din nenorocire, furtunile se ţineau lanţ și cele două nave abia izbutiră să scape fără a fi izbite de ţărm. Iar Kerguelen se pomeni târât de curenţi spre nord, curând după ce lăsase la apă o barcă pentru a încerca s-o trimită la mal.

„Văzându-mă atât de depărtat de ţărm, spune Kerguelen în relatarea sa, am

---

[382] *Banc de nisip* - o porțiune a fundului mării deasupra căreia adâncimea este mult mai mică în comparație cu adâncimea din jur.

chibzuit ce e de făcut și am socotit că starea catargelor nu îngăduia întinderea velelor ca să mă apropii de ţărm și că neavând șalupa ca să-mi ducă ancorele, m-aș expune unui pericol grozav lângă coastă. Am mai socotit că e cu neputinţă să-l regăsim în ceaţă pe „Gros-Ventre", de care eram despărţit de câteva zile, cu atât mai mult cu cât vânturile fuseseră variabile și trecuserăm prin furtună… Gândurile acestea, unite cu faptul că „Gros-Ventre" era o navă excelentă și că avea la bord alimente pentru șapte luni, m-au hotărât să mă reîntorc în Ile-de-France, unde am sosit la 16 martie".

Din fericire, „Gros-Ventre" scăpă teafăr. Barca lui avu timp să se reîntoarcă. Ofiţerul de Boisguehenneuc, care debarcase, luase în stăpânire pământul, cu toate formalităţile cerute, și lăsase într-o sticlă un act scris, care a fost găsit în 1776 de căpitanul Cook[383].

Kerguelen se reîntoarse în Franţa; dar succesul campaniei sale îi făcuse numeroși dușmani. Atacurile lor deveniră și mai vii când, la 1 ianuarie 1772, văzură că regele l-a numit pe îndrăzneţul navigator căpitan de navă și cavaler al ordinului Sf. Ludovic. Zvonurile cele mai calomnioase începură să circule în jurul lui. Unii ajunseră până la a-l acuza că-și scufundase nava însoţitoare „Gros-Ventre" ca să poată trage singur foloase de pe urma descoperirilor făcute împreună cu de Saint-Allouam.

Totuși, bârfelile acestea nu-l influenţară cu nimic pe ministru, care hotărî să-i încredinţeze lui Kerguelen comanda unei a doua expediţii. Nava

„Roland" și fregata „l'Oiseau", aceasta din urmă sub comanda lui de Saux de Rosnevet, plecară din Brest, la 26 martie 1772.

Când ajunse la Cap, Kerguelen fu silit să facă un popas de 14 zile. Întregul echipaj i se îmbolnăvise de friguri negre, boală care trebuie pusă pe seama faptului că nava era nouă și deci excesiv de umedă.

„Aceasta pare cu atât mai întemeiat, spune relatarea, cu cât toate legumele uscate, ca: mazărea, bobul, fasolea și lintea se stricară în cambuza[384] navei, ca și orezul și o parte din pesmeţi; legumele formau în cambuză un soi de gunoi urât mirositor, ba chiar, din locurile unde erau păstrate, ieșeau o mulţime de viermi albi…"

La 11 iulie, „Roland" părăsea Capul Bunei Speranţe; dar o furtună năprasnică îl atacă aproape imediat, smulgându-i velele și catargele. În sfârșit, nava ajunse în Ile-de-France, cu catarge improvizate.

Demnitarii francezi Des Roches și Poivre, care contribuiseră atâta la succesul primei expediţii, fuseseră înlocuiţi cu de Ternay și intendentul Maillard. Aceștia păreau că-și dau toată silinţa să pună cât mai multe piedici în calea executării

---

[383] Călătorul geolog francez Aubert de la Rue (de origine elveţiană), în cartea sa apărută în 1952 și consacrată Insulelor Kerguelen, scrie că notiţa găsită de Cook fusese lăsată de Rocheguide la 6 ianuarie 1774, în timpul celei de-a doua călătorii întreprinse de Kerguelen.

[384] *Cambuză* - magazin de provizii a unei nave.

C. George
Cap du Prince de Galles
Entrée Royale
Pᵗ Charlotte
C. Digby
Mᵗ Campbell
30 Dᵉʳ
BAYE D'AUDIERNE
Baye de la Mouche
Port Palliser
Cap Dauphin
noms donnés par M. Kerguelen M. Alouarn
I. de la Fortune
Iˢ Boyne K.
Iˢ Benodet A.
I. Solitaire
I. Ronde
TERRE DE KERGUELEN
Cap Louis
appellée par M. Cook
ISLE DE LA DÉSOLATION
Baye Blanche
Cap Howe
Pᵗ Pringle
C. Cumberland
Hâvre de Noël
Cap François
Nᵃ La Côte ombrée montre les découvertes de M. Cook et celle qui ne l'est pas indique les reconnoissances faites par les Français en Fevrier 1772.
beau sable noir
Cap Bligh
24 Decᵇʳᵉ
a a a Route de la Résolution et de la Découverte en Décembre 1776.
Lat. 46°53 S.
Long.ᵗ 37.46 E.
Iles découvertes par M. Marion du Fresne en 1772. appelées par M. Cook en 1776 Iles du Prince Edouard
Lat. 46°40' S
Long.ᵗ 38.8 E.

ordinelor primite de Kerguelen. Astfel, nu-i dădură niciun fel de ajutor pentru procurarea hranei proaspete, de care echipajul avea nevoie, și nici pentru înlocuirea catargelor rupte de furtună; printre altele, în locul celor treizeci și patru de marinari care intraseră în spital, îi dădură lui Kerguelen numai soldaţi pedepsiţi cu biciuirea sau cu stigmatizarea, de care aveau tot interesul să scape. O expediţie în mările australe pregătită în asemenea condiţii nu putea decât să eșueze. Și chiar așa s-a întâmplat!

La 5 ianuarie, Kerguelen revăzu ţărmurile pe care le descoperise în prima călătorie, și, până pe ziua de 16, făcu recunoaşterea mai multor puncte: Insula Croy, Insula Reunion, Insula Roland, care, după măsurările lui, formau peste optzeci de leghe de coastă. Temperatura era extrem de scăzută: ceaţă deasă, zăpadă, grindină, vânt neîntrerupt. La 21, navele nu se mai puteau ţine una de alta decât cu ajutorul salvelor de tun. În ziua aceea, gerul fu atât de aspru, încât mai mulţi marinari căzură leșinaţi pe punte…

„Ofiţerii, spune Kerguelen, au declarat că raţia obișnuită de pesmeţi nu este suficientă și că, dacă nu o mărim, echipajul nu va mai putea rezista la frig și la ceaţă. Am mărit raţia cu patru uncii de pesmeţi pe zi pentru fiecare om”.

La 8 ianuarie 1774, „Roland” reîntâlni fregata în faţa Insulei Reunion. Se luă legătura cu ea și căpitanul de Rosnevet asigură că găsise un loc deancorare sau un golf în spatele Capului Francez, că, la 6 ianuarie, îşi trimisese barca să sondeze și că oamenii săi, debarcând să ia insula în stăpânire, uciseseră niște pinguini și un leu-de-mare.

Și de data aceasta, istovirea completă a echipajului, inconsistenţa hranei, starea jalnică a navelor îl împiedicară pe Kerguelen să facă o recunoaştere aprofundată a arhipelagului aceluia părăginit. Expediţia trebui să pornească înapoi. Dar, în loc să se reîntoarcă în Ile-de-France, Kerguelen debarcă în Golful Antongil, în Madagascar. Știa că acolo va găsi din belșug lămâi, ananas, iarbă-grasă și alte antiscorbutice, precum și carne proaspătă.

Benevsky[385], un aventurier a cărui poveste e destul de ciudată, tocmai înfiinţase acolo o factorie comercială pentru Franţa. Dar n-avea niciun fel de mărfuri. Kerguelen îi furniză afeturi pentru tunuri de câmp, cărămizi refractare, unelte de fier, cămăși, pături, și, în sfârșit, puse marangozii să-i ridice o magazie.

Treizeci și cinci de oameni din echipajul lui „Roland” pieriseră de când părăsiseră pământurile australe. Dacă Kerguelen ar mai fi zăbovit opt zile pe meleagurile acelea, cu siguranţă că i-ar fi pierit o sută de oameni!

La reîntoarcerea în Franţa, pentru atâtea osteneli înfruntate vitejește, Kerguelen

---

[385] *Contele Mauriciu August Benevsky* - aventurier polono-maghiar din secolul al XVIII-lea. A fost condamnat la muncă silnică de guvernul țarist, pentru participarea sa la o răscoală. A fugit, prin China, în Franța, unde a reușit să obțină monopolul colonizării Madagascarului. În Madagascar a pierit într-o luptă cu trapele franceze, în fruntea unor detașamente de băștinași create de el.

nu dobândi decât ură și calomnie. Pornirea împotriva lui luă asemenea proporţii, încât unul dintre ofiţerii pe care îi avusese sub comandă nu se temu să publice un memoriu în care toate faptele erau arătate într-un mod cât se poate de defavorabil și toată responsabilitatea insuccesului era pusă pe seama lui Kerguelen. Nu vrem să spunem că Kerguelen n-ar fi avut nicio vină, dar considerăm ca profund nedreaptă judecata Consiliului de război care i-a luat gradul și l-a condamnat la închisoare. Condamnarea aceasta a fost, tară îndoială, socotită drept prea aspră, căci guvernul a recunoscut în ea mai multă dușmănie decât justiţie, iar Kerguelen a fost eliberat, după câteva luni, din castelul de Saumur unde fusese închis. Marele argument folosit împotriva lui fusese părăsirea unei șalupe cu echipajul ei în insulele australe; echipajul fusese salvat numai datorită întoarcerii neașteptate și întâmplătoare a navei „Fortune". Dar până și faptul acesta trebuie să credem că fusese răstălmăcit, căci există o scrisoare a ofiţerului părăsit cu șalupa, de Rosily, devenit mai târziu viceamiral, care cerea să servească din nou sub comanda lui Kerguelen.

Povestirea acestor două expediţii este extrasă din relatarea publicată de Kerguelen pe când se afla închis, lucrare confiscată din ordinul guvernului și care, din acest motiv, a devenit extrem de rară.

Trebuie să începem acum relatarea expediţiilor care, dacă n-au dus la descoperiri, au avut cel puţin o importanţă deosebită, în sensul că au contribuit la rectificarea hărţilor, la progresul navigaţiei și al geografiei, dar mai ales pentru că au rezolvat o problemă care de multă vreme frământa minţile oamenilor de știinţă, și anume: determinarea longitudinilor pe mare.

Pentru a determina poziţia unei localităţi, trebuie să-i obţii latitudinea, adică distanţa la nord sau la sud faţă de ecuator, și longitudinea, cu alte cuvinte depărtarea spre est sau spre vest faţă de vreun meridian cunoscut.

Pentru calcularea poziţiei unei nave, în epoca aceea nu exista decât *lochul,* care, aruncat în mare, măsura distanţa parcursă într-o jumătate de minut; din aceasta se deducea apoi proporţional viteza orară a navei. Dar lochul nu e deloc imobil, iar viteza navei nu e deloc constantă. Iată deci două importante surse de erori în calcule.

Cât despre direcţia drumului, că era dată de busolă sau compas. Toată lumea știe însă că busola e supusă variaţiilor, că nava nu urmează totdeauna drumul arătat de ea și că nu-i deloc ușor să determini valoarea derivei[386].

Inconvenientele acestea, odată cunoscute, era vorba de găsit o metodă care să le excludă.

---

[386] Acul compasului nu se așază exact pe meridianul geografic, ci formează un anumit unghi cu acesta numit declinația acului magnetic. Declinația este estică sau vestică. Liniile care unesc pe harta geografică locurile cu aceeași declinație se numesc izogone. Toate izogonele se întâlnesc în polurile magnetice. Declinația acului magnetic suferă variații diurne, anuale, seculare, precum și din cauza furtunilor magnetice.

Cu octantul[387] lui Hadley se putea determina latitudinea cu o precizie cam de un minut, adică de o treime de leghe. Dar pentru a găsi longitudinile[388] nu se putea conta mei măcar pe aceasta exactitate aproximativă.

Dacă s-ar fi putut reduce la niște legi simple și invariabile diferitele fenomene ale acului magnetic, atât în ce privește înclinaţia cât și declinaţia, atunci ar fi fost simplu. Dar pe ce să te bizui? Se știa că în mările Indiei, între Bourbon, Madagascar și Rodriguez, patru grade de variaţie în declinaţia acului magnetic corespundeau cam la cinci grade de variaţie a longitudinii; dar se mai știa, de asemenea, că acul magnetic e supus, în aceleași locuri, unor variaţii ale căror cauze nu se cunoșteau.

Dacă s-ar cunoaşte ora bordului, adică ora adevărată care trebuie socotită pe meridianul pe care se afla nava în momentul unei observaţii oarecare, și dacă s-ar ști în aceeași clipă ora portului din care a plecat nava sau aceea a unui meridian cunoscut, diferenţa orelor ar da, evident, diferenţa meridianelor, în raport cu cincisprezece grade pe oră sau un grad la patru minute timp. Problema longitudinilor poate fi deci redusă la aceea de a determina, pentru un anumit moment, ora unui meridian oarecare cunoscut.

Pentru aceasta, era vorba de a avea un ceasornic sau un orologiu care să păstreze izocronismul perfect, oricare ar fi starea mării și diferenţele de temperatură.

În acest sens fuseseră făcute numeroase cercetări.

Guvernele englez și francez, convinse de marile foloase pe care le-ar aduce un instrument perfect, făgăduiseră mari recompense, celor care îl vor realiza, iar Academia de Ştiinţe din Franţa deschisese un concurs oficial, în 1765, Le Roy prezentă la concursul acesta două cronometre, care ieșiră victorioase la încercările

---

[387] Octant - instrument pentru măsurarea unghiurilor care are ca piesă principală un sector de cerc ce reprezintă a opta parte dintr-un cerc, împărțit în grade și diviziuni de grad. Se utiliza în astronomia maritimă și pentru efectuarea lucrărilor hidrografice. In prezent a fost înlocuit cu sextantul.

[388] Longitudinea geografică - coordonată a unui punct de pe suprafața Pământului în raport cu ecuatorul. Ea se măsoară prin unghiul format de planul meridianului pe care se află punctul respectiv și planul meridianului Greenwich (0). Longitudinea geografică este vestică sau estică, în funcție de poziția punctului față de meridianul 0 și se măsoară până la meridianul 180°. Longitudinea geografică poate fi calculată și folosind unitatea de timp. Rotindu-se în jurul axei sale, Pământul prezintă succesiv diferitele sale regiuni spre Soare. Prin urmare, la meridiane diferite, amiaza are loc la ore diferite, adică fiecare meridian își are ora lui locală. Astfel, de exemplu: dacă între două puncte de pe suprafața Pământului există o diferență a timpului local egală cu o oră (a 24 parte din 24 h) diferența de longitudine între ele este de 15° (a 24 parte din 360°), întrucât Pământul se rotește cu 15° într-o oră. Dacă diferența de timp între două puncte este de un minut, diferența de longitudine dintre ele va fi de 1/4 sau 15’ (minute).

la care fuseseră supuse pe uscat. Rămânea să se vadă dacă se vor comporta la fel de bine pe mare.

Marchizul de Courtanvaux construi pe cheltuiala lui fregata ușoară „Aurora", pentru încercarea cronometrelor lui Le Roy. Dar Le Roy găsi chiar el că ieșirea pe mare, cu opriri la Calais, Dunkerque, Rotterdam, Amsterdam și Boulogne, care nu durase decât de la 25 mai la 29 august, era mult prea scurtă, și ceru o a doua încercare. De data aceasta, cronometrele fură îmbarcate pe fregata „L'Enjouee" (Hazlia), care, plecând din Le Havre, poposi la Saint Pierre, lângă Terra Nova, la Sale în Africa, la Cádiz, și se reîntoarse la Brest după patru luni și jumătate de călătorie. Încercarea era serioasă, latitudinile variaseră, ca și starea mării. Dacă cronometrul nu se deranjase, însemna că merită premiul. Și, într-adevăr, premiul îi fu decernat lui Le Roy.

Totuși, Academia știa că mai existau și alţi cercetători iscusiţi care nu putuseră să participe la concurs din diferite motive. De aceea, reînnoi concursul în 1771 și în 1773. La concurs participă și ceasornicarul curţii F. Berthoud. Acesta credea că atinsese perfecţiunea, dar cronometru! lui trebui să treacă prin încercarea unei lungi călătorii pe mare.

O fregată cu 18 tunuri, „Isis", fu armată la Rochefort, în ultimele luni ale anului 1768, iar comanda ei i se încredinţă cavalerului D'Eveux de Fleurieu, cunoscut mai târziu sub numele de Claret de Fleurieu. Deși nu avea încă treizeci de ani, Fleurieu, pe atunci sublocotenent de marină, era un cercetător priceput. Am mai avut prilejul să-i pomenim numele și mai-nainte și i-l vom mai reîntâlni de mai multe ori. Pentru moment, Fleurieu, îndrăgostit de mecanică, îl ajutase pe Berthoud în lucrările lui; dar, ca să nu-i fie pusă la îndoială nepărtinirea, el dădu și altor câţiva ofiţeri sarcina de a observa mersul cronometrului care îi fusese încredinţat.

Plecată în luna noiembrie 1768 „Isis" opri rând pe rând la Cádiz, în Canare, la Goree, în Insulele Capului Verde, în Martinica, la San Domingo, în Terra Nova, apoi iar în Canare, la Cádiz și se reîntoarse pe Insula d'Aix, la 31 octombrie 1769.

Cronometrele, transportate în climate când reci, când calde, când temperate, simţiseră toate vitregiile temperaturii, fiind expuse în același timp tuturor frământărilor mării, în anotimpul cel mai aspru al anului.

În urma acestei încercări, din care ieși cu bine, Berthoud obţinu brevetul și pensia de inspector al cronometrelor marinei.

Dar campania aceasta a avut și alte rezultate, care ne privesc mai îndeaproape. Fleurieu făcuse numeroase observaţii astronomice și măsurări hidrografice, care îi permiteau să stabilească prezenţa greșelilor în hărţile timpului.

„Multă vreme mi-a venit greu să fac o critică amănunţită a hărţilor oficiale existente, spune Fleurieu în relatarea călătoriei sale; voiam să mă mărginesc doar la a indica noile determinări, după care ele trebuiau rectificate; dar erorile sunt atât de numeroase, și atât de periculoase pentru navigaţie, încât m-aș socoti vinovat faţă de marinari, dacă nu i-aș face să le cunoască amănunţit…"

Ceva mai departe, Fleurieu critică, pe bună dreptate, hărţile unui geograf care se bucura la un moment dat de faimă.

„N-am să încerc, spune el, să înșir aici toate greșelile pe care le-am întâlnit în hărţile lui Bellin, căci ar însemna să nu mai sfârșesc niciodată. Mă voi mulţumi doar, pentru a dovedi necesitatea muncii pe care am întreprins-o, să arăt greșelile care merită o atenţie deosebită, fie că se compară poziţiile unor locuri luate pe hărţile sale cu cele pe care ar fi trebuit să le aibă dacă Bellin ar fi vrut să folosească observaţiile astronomice publicate la diferite epoci, fie că se compară alte poziţii cu cele pe care le-am determinat prin propriile noastre observaţii".

În sfârșit, Fleurieu termină, după ce dă o listă lungă a erorilor în situarea celor mai frecvente localităţi din Europa, de pe coasta Africii și din America, prin aceste cuvinte atât de judicioase:

„Privind tabelul diferitelor erori pe care le-am arătat în hărţile lui Bellin, te simţi îndemnat spre un gând trist, într-adevăr, dar la care e necesar să te oprești: dacă hărţile care Contin partea globului cea mai binecunoscută, pentru care existau cele mai multe observaţii, sunt încă atât de departe de a fi exacte, ce exactitudine putem aștepta de la hărţile care înfăţișează coaste și insule mai puţin frecventate, desenate și plasate după o estimare vagă și după socoteli făcute la întâmplare?"

Până atunci, cronometrele fuseseră examinate separat și de experţi diferiţi. Acum trebuiau supuse, în același timp, la aceleași încercări, pentru a se vedea care vor fi cele mai bune. În acest scop, fu armată la Brest fregata „Flora"; comanda ei i se dădu unuia dintre cei mai capabili ofiţeri, lui Verdun de la Crenne. Etapele campaniei acesteia au fost Cádiz, Madeira, Salvages, Tenerife, Gore, Martinica, Guadelupa, Dominica și majoritatea Antilelor mici, Saint Pierre, Terra Nova și Islanda, pe care exploratorii noștri avură unele dificultăţi să o găsească, Insulele Faerøerne, Danemarca și Dunkerque. Relatarea pe care a publicat-o Verdun de la Crenne abundă, ca și aceea a lui Fleurieu, în rectificări de toate felurile. Se vede în cuprinsul ei cu câtă grijă și cu câtă regularitate erau făcute sondajele, cu câtă exactitate erau desenate coastele. Dar ceea ce întâlnim cu un viu interes în paginile ei și ceea ce lipsea din lucrarea lui Fleurieu sunt descrierile ţărilor, ideile critice despre moravurile și obiceiurile diferitelor popoare.

Printre informaţiile cele mai interesante, răspândite în paginile celor două volume cuprinzătoare, trebuie citate cele cu privire la Canare și la vechii lor locuitori, despre Islanda, despre statul danez, și observaţiile lui Verdun asupra meridianului Insulei Ferro (Hierro).

„Meridianul cel mai apusean al acestor insule, spune el, a fost ales de Ptolemeu ca prin meridian… I-ar fi fost mai ușor, fără doar și poate, să și-l aleagă ca prim meridian pe cel al Alexandriei; dar omul acesta de seamă a înţeles că o asemenea alegere nu-i putea aduce niciun bine real patriei sale; că Roma și alte orașe îşi vor dori poate onoarea aceasta imaginară; că fiecare geograf, fiecare autor de relatări de călătorie, îşi va alege după bunul său plac primul meridian, ceea ce nu putea aduce decât confuzie sau, cel puţin, nedumerire în mintea cititorului…"

Se vede că Verdun privea principial problema aceasta a primului meridian, așa cum fac astăzi toate minţile cu adevărat nepărtinitoare.

Vom încheia deci, spunând odată cu el: „cronometrele au ieșit victorioase din

încercările la care au fost supuse; ele au rezistat frigului și căldurii, nemișcării și zguduirilor, atât ale navei, când a eșuat la Antigoa, cât și ale salvelor de artilerie, într-un cuvânt, au corespuns speranţelor puse în ele și merită încrederea navigatorilor; în sfârșit, sunt cât se poate de folositoare pentru determinarea longitudinilor în larg".

Soluţia problemei fusese găsită.

II

Expediţia lui La Pérouse. Insula Santa Catarina. Concepción. Insulele Sandwich. Explorarea coastelor Americii de Nord. Port des Français. Pierderea a doua ambarcaţii. Monterey și indienii din California. Popas la Macau, Cavile și Manila. În drum spre China și Japonia. Formosa (Taiwan). Insula Quelpart. Coasta Asiei orientale. Golful Ternay. Locuitorii din Sahalin. Orocii. Strâmtoarea La Pérouse. Bal în Kamceatka. Arhipelagul Navigatorilor (Samoa). Uciderea lui De Langle și a mai multor însoţitori ai săi. Botany Bay. Nu se mai primesc știri din partea expediţiei. D Entrecasteaux e trimis în căutarea lui La Pérouse. Ştiri false. Canalul D Entrecasteaux. Coasta Noii Caledonii. Ţara Arsacizilor. Băștinașii din Buka. Popas în portul Carteret. Insulele Amiralităţii. Popas la Amboina. Capul Leuwin. Pământul lui Nuyts. Popas în Tasmania. Serbări în Insulele Prieteniei. Amănunte despre vizita lui La Pérouse în Tongatabu. Popas la Balade. Urmele trecerii lui La Pérouse prin Noua Caledonie. Vanikoro. Tristul sfârșit al expediţiei.

Despre ultima călătorie a lui Cook nu se știa încă nimic, în afară de moartea navigatorului, când guvernul francez, nevrând să cedeze întâietatea englezilor, hotărî să echipeze o expediţie pentru Oceanul Pacific. După omatură chibzuială, ministrul Marinei îl numi în fruntea expediţiei pe căpitanul de navă Jean-François Galaup de La Pérouse, care-și dovedise capacitatea în bătăliile împotriva englezilor, în timpul războiului de șapte ani. Ca secund fu numit de Langle, care îl secondase până atunci pe o navă de război. Pe cele două fregate „La Boussole" și „L'Astrolabe" se îmbarcară numeroși ofiţeri și oameni de știinţă. Pe „La Boussole" se aflau La Pérouse, De Clonard, care a fost numit căpitan de navă în timpul expediţiei, inginerul Monncron, geograful Bemizet, chirurgul Rollin, astronomul Lepaute-Dagelet de la Academia de Știinţe, fizicianul Lamanon, desenatorii Duche de Vancy și Prévost tânărul, botanistul Collignon, ceasornicarul Guery. Pe „L'Astrolabe", în afara comandantului, căpitanul de Langle, se mai aflau locotenentul de Monti numit căpitan de navă în timpul expediţiei și ilustrul

Jean de la Pérouse

matematician Gaspard Monge, care, din fericire pentru ştiinţă, a debarcat la Tenerife în ziua de 22 august 1785.

Academia de Ştiinţe şi Societatea de Medicină îi înmânaseră ministrului Marinei memorii, în care atrăgeau atenţia călătorilor asupra mai multor probleme nerezolvate. În sfârşit, Fleurieu, pe atunci director al porturilor şi arsenalelor marinei, întocmise el însuşi hărţile care trebuiau să servească pentru această expediţie şi le adăugase un volum întreg de note cât se poate de savante şi de observaţii asupra rezultatelor tuturor călătoriilor cunoscute, de la Columb încoace.

Cele două fregate duceau la bord o cantitate enormă de obiecte de schimb, provizii imense de alimente şi efecte, o barcă puntată cu un deplasament cam de douăzeci de tone, două bărci mari biscaiene, un arbore mare, vele şi un cabestan.

În ziua de 1 august 1785, fregatele întinseră velele şi, treisprezece zile mai târziu, ancorară la Madeira. Acolo, francezii fură primiţi de rezidenţii englezi cu o curtoazie şi o bunăvoinţă care îi surprinseră şi îi încântară totodată. În ziua de 19, La Pérouse poposea la Tenerife.

„Diferitele observaţii ale lui Fleurieu, Verdun şi Borda nu lasă nimic de dorit în privinţa insulelor Madeira, Salvages şi Tenerife, spune el. De aceea n-am avut altceva de făcut decât să ne verificăm instrumentele…”

Din fraza aceasta, se vede că La Pérouse ştia să cinstească lucrările înaintaşilor săi. Şi lucrul acesta îl vom mai constata de nenumărate ori.

Pe când astronomii îşi ocupau timpul determinând mersul cronometrelor, naturaliştii, împreună cu mai mulţi ofiţeri, făceau ascensiuni pe piscul de pe insulă şi culegeau câteva plante rare. Monneron izbuti să măsoare muntele acesta cu mult mai multă exactitate decât înaintaşii săi, Herberdeen, Feuillée, Bouguer, Verdun şi Borda, care îi atribuiseră fiecare altă înălţime. Din nefericire, determinarea făcută de Monneron, care ar fi pus capăt disputelor, n-a mai ajuns în Franţa.

La 16 octombrie, francezii zăriră insulele sau mai degrabă stâncile Martin-Vas. La Pérouse le determină poziţia şi se îndreptă apoi spre cea mai apropiată dintre ele, Insula Trinidad, care se afla la numai vreo nouă leghe spre vest. Sperând să găsească acolo apă de băut, lemne şi ceva alimente, comandantul expediţiei trimise la uscat o şalupă cu un ofiţer. Acesta avu o convorbire cu guvernatorul portughez, a cărui garnizoană cuprindea aproape două sute de oameni, dintre care cincisprezece aveau uniformă, iar ceilalţi numai o cămaşă. Sărăcia locului era vădită şi francezii trebuiră să se reîmbarce tară să obţină ceva.

După ce caută zadarnic Insula Ascenção[389], expediţia ajunse în faţa Insulei Santa Catarina, pe coasta Braziliei.

„După 86 de zile de navigaţie, se poate citi în relatarea călătoriei publicată de generalul Millet-Mureau, n-aveam la bord nici un singur bolnav; diferenţa de climă,

---

[389] Nu trebuie confundată această insulă legendară, pe care o căuta La Perouse, cu Insula Ascension, aflată la 7°57’ latitudine sudică şi 14°21’ longitudine vestică.

MAP OF THE
JOURNEY OF LA PÉROUSE
after the atlas published
by General Millet-Mureau

ploile, ceaţa, nimic nu vătămase sănătatea echipajelor noastre; aveam, într-adevăr, alimente de cea mai bună calitate. Am luat de altfel, pentru a le conserva nealterate, toate măsurile pe care experienţa și prudenţa ni le puteau dicta. Am căutat de asemenea să menţinem pe cât posibil voia bună a oamenilor din echipaje, punându-i să danseze în fiecare seară, de la ora opt până la ora zece, ori de câte ori vremea ne-o îngăduia[390].

„Insula Santa Catarina — despre care vom avea de mai multe ori prilejul să vorbim în paginile acestei lucrări — se întinde de la nord spre sud, pe o lungime de vreo două leghe, iar lăţimea ei de la est la vest nu depășește două leghe. Un canal de numai două sute de stânjeni, în porţiunea lui cea mai strâmtă, o desparte de continent. Chiar la capătul acestui canal îngust a fost construit orașul Nuestra Señora del Destero, capitala acestei căpităniii[391] și reședinţa guvernatorului ei. Orașul numără cam patru sute de case și are o populaţie de cel mult trei mii de suflete; aspectul lui general este foarte plăcut. După însemnările lui Frezier, în anul 1712 această insulă servea de adăpost vagabonzilor, care se refugiau aici din diferite părţi ale Braziliei; cei ce se stabileau aici erau consideraţi formal ca supuși portughezi dar, în fapt, ei nu recunoșteau nicio autoritate. Ţinutul este atât de fertil încât oamenii puteau trăi tară a recurge la ajutorul coloniilor învecinate. Navele care făceau escală la ei nu le dădeau în schimbul proviziilor decât haine și cămăși, de care erau cu desăvârșire lipsiţi”[392].

Insula Santa Catarina e, într-adevăr, extrem de fertilă, iar pământul ei s-ar fi pretat cu ușurinţă la cultivarea trestiei-de-zahăr.

Fregatele franceze găsiră aici tot ce le trebuia, iar ofiţerii se bucurară de o primire mai mult decât binevoitoare din partea autorităţilor portugheze.

„Întâmplarea ce urmează va arăta cât de primitor și de blând este acest popor, spune La Pérouse. În timp ce oamenii mei tăiau lemne pe malul unui golfuleţ, valurile le-au răsturnat barca, iar băștinașii care i-au ajutat să se salveze au silit pe mateloţii noștri naufragiaţi să doarmă în paturile lor, în timp ce ei se culcară pe jos, pe niște rogojini, în mijlocul încăperii unde-și găzduiseră musafirii cu atâta bunăvoinţă. Câteva zile după aceea, mi-au adus la bord catargele, ancorotul și pavilionul bărcii, toate obiecte foarte preţioase pentru ei și care le-ar fi putut mult folosi la pirogile lor”[393].

„La Boussole” și „L’Astrolabe” ridicară ancora la 19 noiembrie, îndreptându-se spre Capul Horn. În urma unui uragan cumplit, în timpul căruia fregatele îşi dovediră trăinicia, și după ce căută zadarnic, vreme de patruzeci de zile, Insula Mare (Grande de la Roche), descoperită de francezul Antoine de La Roche și numită

---

[390] La Perouse, Jurnal de călătorie, Editura Științifică, București, 1962, p.29.

[391] *Căpitănii* - împărțire administrativă în coloniile spaniole și portugheze, care erau conduse de un căpitan general cu atribuții militare și civile.

[392] La Perouse, op. cit., p. 29.

[393] La Perouse, op. cit., p. 31.

Georgia de căpitanul Cook, La Pérouse străbătu Strâmtoarea Le Maire. Găsind vânturi prielnice în sezonul acesta înaintat, comandantul se hotărî să evite un popas în Golful Bon Succes și să dubleze Capul Horn, ca să înlăture o întârziere posibilă, ce i-ar fi expus navele la avarii și echipajele la oboseli inutile.

Demonstraţiile de prietenie ale fuegienilor, mulţimea de balene, stolurile imense de albatroși și de furtunari nu izbutiră să-i schimbe hotărârea lui La Pérouse. La 9 februarie, expediţia se afla în travers[394] de Strâmtoarea Magellan și, la 24, ancoră în portul Concepción — loc de oprire pe care La Pérouse trebuise să-l prefere celui de la Juan Fernández, din cauza terminării alimentelor. Poate că niciodată nu se mai întâmplase ca vreo navă să treacă pe lângă Capul Horn (Hoom) și să ajungă în Chile fără niciun bolnavlia bord; pe cele două fregate nu se afla niciunul.

Orașul, dărâmat în 1751 de un cutremur, fusese reclădit la trei leghe de mare, pe malurile râului Bio-Bio. Casele n-aveau decât un etaj, din care pricină Concepción se întindea pe un teren imens, căci avea nu mai puţin de zece mii de locuitori. Golful e unul dintre cele mai plăcute din lume; în el, marea e liniștită și aproape că nu există curenţi.

Partea aceasta din Chile e de o fertilitate de neasemuit. Grâul dă recolte bogate, viţa-de-vie produce și ea din belșug iar câmpiile sunt pline de cirezi nenumărate, care se înmulţesc peste măsură.

Cu toate aceste condiţii prielnice, ţara nu făcuse progrese, din pricina regimului prohibitiv, în floare pe vremea aceea. Chile, cu produsele sale care-ar fi putut alimenta lesne jumătate din Europa, cu lâna care ar fi satisfăcut toate manufacturile din Franţa și din Anglia, cu carnea din care s-ar fi putut prepara conserve, nu făcea niciun fel de comerţ. În același timp, taxele de import erau excesive. De aceea viaţa era peste măsură de scumpă. Clasa mijlocie, aceea pe care astăzi o numim burghezie, nu exista. Populaţia, după cum arată rândurile de mai jos, ducea un trai destul de sărăcăcios:

„Costumul femeilor constă dintr-o fustă plisată, confecţionată din ţesături cu fir de aur sau de argint, așa cum se fabricau pe vremuri la Lyon. Aceste fuste, rezervate pentru zile mari, se transmit în familie ca și diamantele, de la bunici la nepoate. De altfel, numai câteva femei au această ţinută; celelalte abia au cu ce se îmbrăca[395].

Nu-l vom urma pe La Pérouse în toate amănuntele primirii entuziaste care i s-a făcut și vom trece sub tăcere descrierea balurilor și a costumelor care, altminteri, nu l-au făcut să piardă din vedere scopul călătoriei. Expediţia nu străbătuse încă decât regiuni bătute de atâtea ori de navele europene și era timpul să pornească pe căi mai puţin explorate. Ancora fu ridicată la 15 martie, dar din cauza vântului nu au putut ieși din golf decât la 17 martie. După o navigaţie fără incidente, cele

---

[394] *Travers* - poziția navei față de un obiect în momentul în care direcția lui este perpendiculară, formând împreună un unghi de 90°.

[395] La Perouse, op. cit., p. 43.

Îmbrăcămintea locuitorilor din Conception

două fregate ancorară, la 9 aprilie, în Golful Cook, din Insula Paștelui.

La Pérouse afirmă că Hodges, pictorul care îl însoţise pe cunoscutul navigator englez, a redat cât se poate de prost înfăţişarea insularilor care e, în genere, plăcută, dar despre care nu se poate spune că au trăsături specifice.

De altfel, călătorul francez nu e numai în această privinţă de altă părere decât căpitanul Cook. Așa, de pildă, el crede că faimoasele statui, pe care unul dintre desenatorii săi le-a reprodus într-un mod foarte interesant, ar putea fi opera generaţiei, pe atunci încă în viaţă, al cărei număr îl socotea cam la două mii de persoane. De asemenea, socotea că lipsa completă de arbori și, din pricina aceasta, lipsa lacurilor și a râurilor, provenea din faptul că vechii locuitori exploataseră peste măsură pădurile. În rest, niciun incident neplăcut nu a tulburat escala. E adevărat că furturile au fost destul de dese; dar pentru că francezii nu aveau de stat decât o zi în insulă, socotiră că nu era prea important să dea populaţiei câteva idei mai precise asupra proprietăţii!

Părăsind la 10 aprilie Insula Paștelui, La Pérouse urmă aproape același drum cu al lui Cook din 1777, când plecase din Tahiti spre coasta Americii, doar că se afla cam cu o sută de leghe mai spre vest. La Pérouse era convins că va face descoperiri în partea aceea puţin cunoscută a Oceanului Pacific și promisese o recompensă marinarului care va zări cel dintâi pământul.

La 29 mai, fregatele ajunseră în Hawaii.

Cronometrele fură de un mare ajutor de data aceasta, dându-i putinţa lui La Pérouse să aducă rectificări în poziţia diferitelor puncte. Sosind în Insulele Sandwich, La Pérouse găsi cinci grade diferenţă între longitudinea indicată pe hartă și cea observată cu ajutorul lor. Fără cronometre, ar fi plasat grupul de insule cu cinci grade mai spre est. Aceasta explică de ce toate insulele descoperite de spaniolii Mendaha, Queiroz etc. Sunt arătate pe hărţile lor prea apropiate de coastele Americii. La Pérouse dobândi totodată certitudinea inexistenţei grupului de insule numit de spanioli La Mesa, Los Majos, La Dizgraciada. Sunt motive cu atât mai temeinice ca grupul să fie considerata! Insulelor Sandwich, cu atât mai mult cu cât *Mesa* înseamnă în spaniolă masă, iar căpitanul King compară muntele numit Mauna-Roa cu un platou, *table-land.* De altfel, el nu se mulţumi numai cu argumentele acestea speculative, și merse pe locul atribuit Insulei Los Majos, unde nu găsi nici urmă de pământ.

„Înfăţișarea Insulei Mowee[396], spune La Pérouse, era încântătoare… Vedeam apa căzând în cascade din vârful munţilor și coborând în mare, după ce udase așezările indienilor; toate colibele sunt clădite pe malul mării, dar munţii sunt atât de aproape încât terenul locuibil mi s-a părut mai îngust de o jumătate de leghe. Trebuie să fii marinar și să fi fost cândva silit — așa cum eram noi, sub soarele acela dogoritor — să te mulţumești numai cu o sticlă cu apă pe zi, pentru a ști ce înseamnă senzaţiile pe care le resimţeam atunci. Copacii care încununau munţii,

---

[396] *Mowee* - in transcripție moderna Muwe sau Manai.

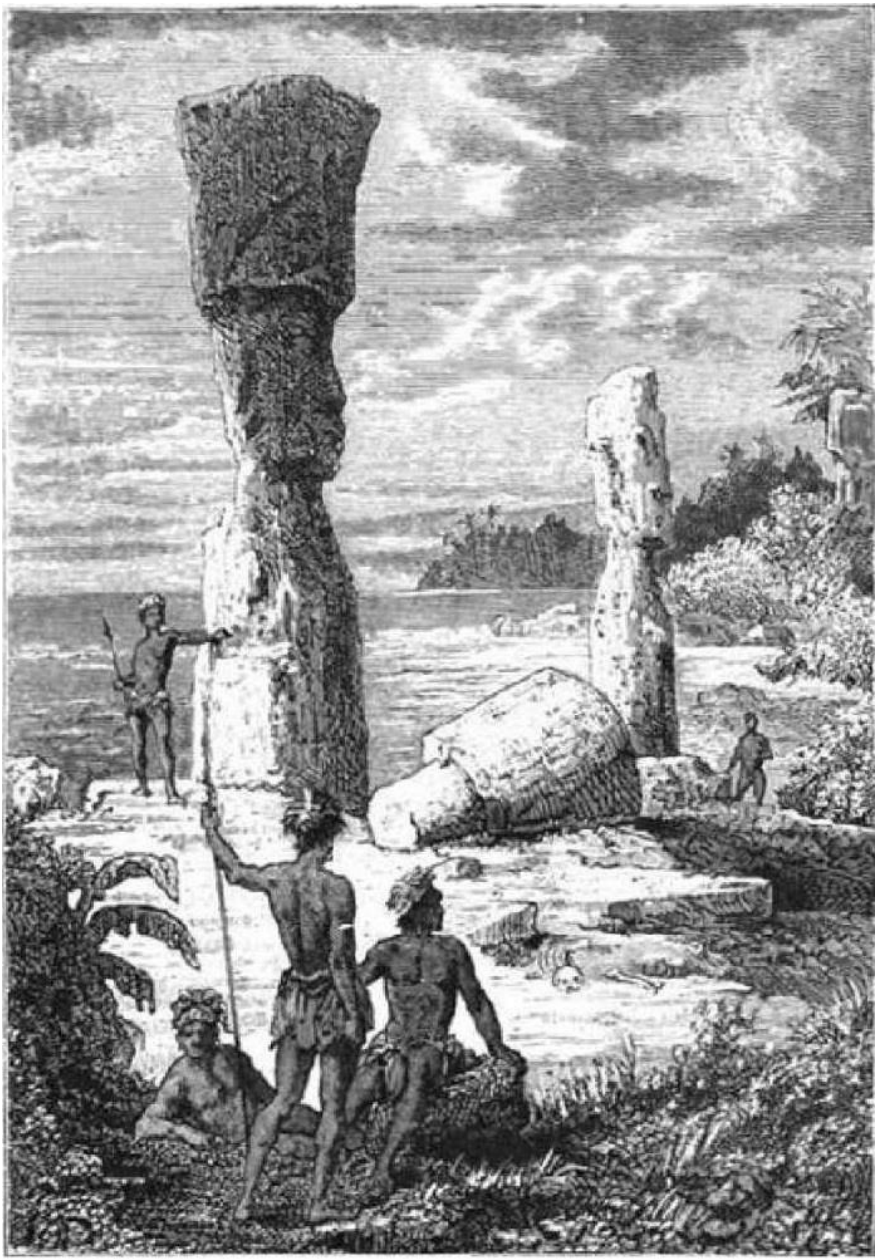

Locuitori din Insula Paștelui

verdeaţa, bananierii ce se înălţau în jurul locuinţelor, totul avea pentru simţurile noastre un farmec ce nu poate fi exprimat prin cuvinte. Dar marea se izbea cu cea mai mare violenţă de coastă, iar noi, moderni tantali, eram siliţi să dorim cu nesaţ și să mâncăm doar cu ochii acele lucruri la care nu puteam ajunge”[397].

De îndată ce ancorară, cele două fregate fură înconjurate de pirogi și de băștinași care aduceau porci, batate, banane, taro etc. Iscusiţi la tocmeală, băștinașii puneau cel mai mare preţ pe bucăţile de cercuri de fier vechi. Faptul că indigenii cunoșteau fierul pe care-l întrebuinţau încă înainte de venirea lui Cook este o nouă dovadă a relaţiilor avute odinioară cu spaniolii, cărora, după câte se pare, trebuie să le atribuim descoperirea arhipelagului.

La Pérouse se bucură de o primire destul de cordială, cu toate că consideră necesar să ia măsuri de prevedere, înconjurându-se cu soldaţi. Deși francezii puneau primii piciorul în Insula Mowee, comandantul expediţiei nu socoti că trebuie s-o ia în stăpânire.

„În această privinţă obiceiurile europenilor, spune el, sunt din cale afară de ridicole. Filosofii ar trebui să se tânguiască văzând cum unii oameni, datorită faptului că posedă tunuri și baionete, nu bagă în seamă 60.000 de semeni de-ai lor și cum, călcând în picioare cele mai sfinte drepturi ale acestora, cred că pot cotropi un pământ pe care băștinașii l-au udat cu sudoarea lor și care, de atâtea veacuri, este mormântul strămoșilor lor”[398].

La Pérouse nu dă amănunte despre locuitorii Insulelor Sandwich, unde a stat doar câteva ceasuri, pe când englezii au poposit acolo vreme de patru luni. De aceea el trimite pe bună dreptate la relatarea căpitanului Cook.

Peste o sută de porci, rogojini, fructe, o pirogă cu balansier, niște lucrușoare făcute din pene și din scoici, niște căști frumoase acoperite cu pene roșii, acestea au fost obiectele dobândite prin schimb în timpul scurtului popas.

Instrucţiunile pe care La Pérouse le primise la plecare îi cereau să cerceteze coasta Americii, din care o parte, până la Muntele Saint Elias, cu excepţia portului Nootka, abia dacă fusese zărită de căpitanul Cook.

La 23 iunie, fregatele atinseseră 60° latitudine nordică și La Pérouse recunoscu, în mijlocul unui lanţ de munţi înzăpeziţi, Muntele Saint Elias al lui Bering[399]. După ce naviga câtăva vreme de-a lungul coastei, La Pérouse trimise trei bărci sub comanda unuia dintre ofiţeri, De Monti, care descoperi un golf larg și-i dădu numele său. Coasta fu urmată la mică distanţă și se făcură măsurări și hărţi până la un râu mare care primi numele lui Bering. Era, după cât se pare, același râu căruia Cook îi dăduse același nume.

În ziua de 2 iulie, la 58°36’ latitudine nordică și 140°31’ longitudine vestică, expediţia descoperi o adâncitură care părea să fie un golf cât se poate de frumos.

---

397 La Perouse, op. cit., p. 62.

398 La Perouse, op. cit., p. 67.

399 *Munții St. Elias* - descoperiți de exploratorul rus Vitus Bering în anul 1741.

La Pérouse trimise imediat în recunoaştere câteva bărci, sub comanda lui de Pierrevert, de Hassan și Boutervilliers. Raportul acestor ofiţeri fiind favorabil, cele două fregate sosiră la intrarea golfului; dar „L'Astrolabe" fu aruncată în larg de un curent violent, iar „La Boussole", trebui să o urmeze. La ora șase dimineaţa, după o noapte petrecută în larg, fregatele se îndreptară din nou spre golf.

„La ora șase dimineaţa, spune relatarea, am manevrat navele pentru a ajunge la intrarea în canal odată cu sfârșitul fluxului. Am ancorat în interior, apa având o adâncime de trei braţe și jumătate, fund stâncos, la o jumătate de cablu[400] de ţărm. „L'Astrolabe" ancorase pe aceeași adâncime. Trecurăm însă prin cele mai mari primejdii de naufragiu fiind mânaţi de un vânt năprasnic de vest nord-vest care ne împinse în golf cu o repeziciune înspăimântătoare[401].

La Pérouse izbuti totuși, datorită unor iscusite manevre, să intre în golf.

De îndată ce intrară în golf, fregatele fură înconjurate de luntre pline cu băștinași. Dintre toate obiectele care li se oferiră în schimbul peștelui, blănurilor de lutru și altor animale, băștinașii preferau obiectele de fier. În cele câteva zile de escală numărul lor spori atât de repede, încât deveniră, dacă nu primejdioși, cel puţin stingheritori.

La Pérouse instalase un observator astronomic pe o insulă din golf și ridicase corturi pentru cei ce reparau velele și pentru fierari.

Dar timpul cât socotise La Pérouse că se cuvenea pentru escala aceasta în Port des Français (Portul francezilor) se apropia de sfârșit. Lucrările de sondaj, ridicările coastei, planurile și observaţiile astronomice erau încheiate, înainte de a porni în larg, La Pérouse voi să exploreze amănunţit fundul golfului, unde bănuia că trebuie să se verse vreun râu mare, care i-ar fi putut îngădui să pătrundă în interior. Dar în fundătura în care se vârî, La Pérouse nu întâlni decât niște gheţari uriași care nu se terminau decât în vârful Muntelui Beau-Temps (Timp frumos).

Niciun incident și nicio boală nu tulburaseră desfășurarea normală a expediţiei.

„Ne consideram drept cei mai norocoși navigatori pentru că sosiserăm la o atât de mare distanţă de Europa fără să fi avut la bord un singur om bolnav sau atins de scorbut, spune La Pérouse"[402]. Dar cele mai grele nenorociri, cele cu neputinţă de prevăzut, aveau să înceapă curând.

Pe harta care reprezenta Port des Frânais, întocmită de Monneron și Bernizet, nu mai rămânea decât să fie trecute adâncimile. Sarcina aceasta le revenea ofiţerilor de marină. Trei bărci mari, sub comanda domnilor Descures, de Marchainville și Boutin, porniră la îndeplinirea ei. La Pérouse, care cunoștea zelul uneori prea însufleţit al lui Descurcs, îi recomandă, în momentul plecării, să lucreze cu cea mai minuţioasă prudenţă și să nu facă sondajul gurii golfului decât dacă marea va fi absolut calmă.

---

[400] Unitate de măsură, egală cu a zecea parte dÎntr-o milă marină, adică 185,2 m.

[401] La Perouse, op.cit., p. 78.

[402] La Perouse, op. cit., p. 83.

Locuitori tipici din Port des Français

Bărcile porniră la șase dimineaţa. Era mai mult o plimbare decât o expediţie de lucru. Oamenii trebuiau să vâneze și să prânzească la umbra copacilor.

„La ora zece dimineaţa, spune La Pérouse, am văzut întorcându-se barca noastră cea mai mică. Cam surprins, deoarece nu mă așteptam să-i revăd atât de curând, l-am întrebat pe Boutin, înainte de a se fi urcat la bord, dacă se întâmplase ceva neprevăzut. Mă temusem în primul moment că i-ar fi atacat indienii. Expresia domnului Boutin nu mă putea liniști; pe chipul lui era așternută o durere profundă.

Îmi istorisi apoi naufragiul îngrozitor al cărui martor ocular fusese și din care scăpase numai datorită dârzeniei sale care l-a ajutat să folosească toate resursele posibile într-un pericol atât de mare. Târât de curent în mijlocul brizanţilor de la intrarea în canal, în timp ce curentul refluxului avea o viteză de trei sau patru leghe pe oră, el și-a dat seama că punând barca cu pupa în val, aceasta, cedând curentului, va fi împinsă de val și nu se va umple cu apă, dar că în schimb mareea o poate împinge de-a-ndărătelea spre larg.

Astfel, zări curând stâncile de la intrarea canalului și se văzu în largul mării. Fiind mai preocupat de salvarea vieţii camarazilor săi decât de a lui proprie, întoarse din nou barca paralel cu brizanţii, sperând să poată salva pe vreunul dintre camarazii săi, și pătrunse chiar printre stânci, dar mareea îl împinse iarăși în larg. În cele din urmă se urcă pe umerii domnului Mouton, pentru a vedea la o mai mare depărtare… Speranţe amăgitoare! Valurile înghiţiseră totul… iar d. Boutin se reîntoarse la terminarea refluxului.

După ce marea se liniștise, acest ofiţer mai nădăjduia întrucâtva să găsească barca de pe „L'Astrolabe", căci nu o văzuse dispărând decât pe a noastră. În momentul dezastrului, d. De Marchainville se afla la mai bine de un sfert de leghe de pericol, adică într-o mare la fel de liniștită, ca într-un port perfect închis; dar tânărul ofiţer, împins de o mărinimiedesigur nesocotită, deoarece în asemenea împrejurări orice ajutor era zadarnic, fiind un suflet ales, prea entuziast și prea curajos pentru a nutri o asemenea înţelepciune când prietenii săi se aflau într-o primejdie atât de mare, zbură într-ajutorul lor, se avântă printre aceiași brizanţi și, victimă a generozităţii sale și a neascultării ordinelor șefului său, pieri ca și acesta.

În curând sosi d. De Langle la bordul navei mele, deznădăjduit ca și mine, și-mi spuse printre lacrimi, că nenorocirea era mult mai mare decât mi-o închipuiam. De când plecasem din Franţa, el adoptase principiul de a nu-i trimite niciodată în aceeași misiune pe amândoi fraţii (La Borde-Marchainville și La Borde-Boutervilliers). De data aceasta însă, pentru prima oară, cedase dorinţei lor de a ieși împreună la această plimbare și vânătoare; căci atât d. De Langle cât și eu privisem în acest mod excursia bărcilor noastre, pe care le credeam într-o siguranţă egală cu cea din rada de la Brest, când timpul este foarte frumos".[403]

În căutarea naufragiaţilor porniră imediat mai multe bărci de pe cele două fregate. Băștinașilor li se făgăduiseră recompense, dacă izbuteau să salveze vreun

---

[403] La Perouse, op. cit., p. 85-87.

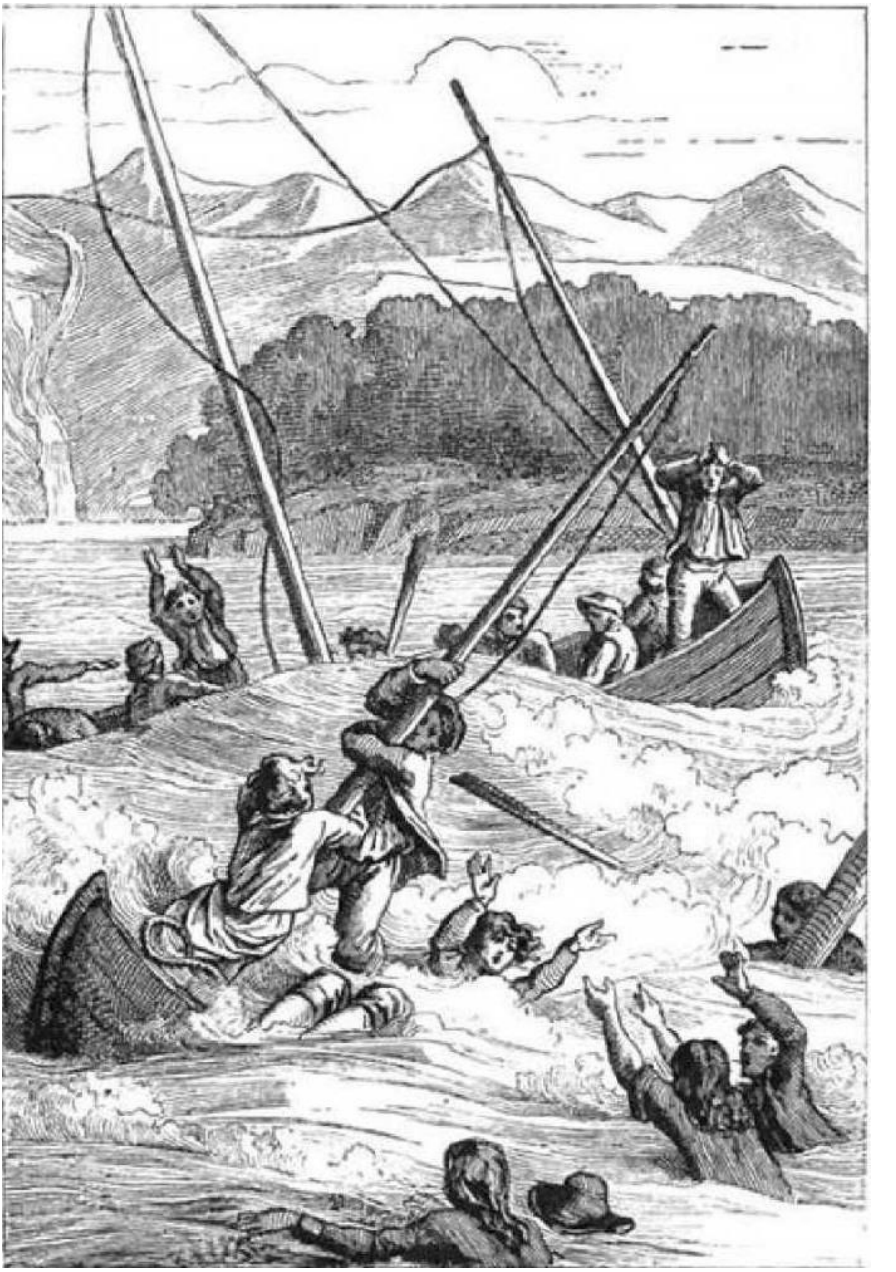

Naufragiul vaselor franceze în largul Port des Français

naufragiat; dar reîntoarcerea bărcilor spulberă și ultimele iluzii. Toţi cei plecaţi pieriseră.

La optsprezece zile după catastrofa aceasta, cele două fregate părăseau Port des Français. În mijlocul golfului, pe insula care fu numită a Cenotafului, La Pérouse înălţase un monument în memoria nefericiţilor săi compatrioţi. Pe monument se putea citi următoarea inscripţie:

LA INTRAREA ACESTUI GOLF
AU PIERIT DOUĂZECI ȘI UNU DE BRAVI MARINARI:
ORICINE VEŢI FI
ADĂUGAŢI LACRIMILE VOASTRE LA ALE NOASTRE.

La baza monumentului a fost îngropată o sticlă care cuprindea povestirea jalnicului eveniment.

Situat la 58°37’ latitudine nordică și 139°50’ longitudine vestică, Port des Français prezintă mari avantaje, dar și câteva neajunsuri, printre care, în primul rând, trebuie puși curenţii de la intrare. Aici clima e mult mai blândă decât în Golful Hudson, deși se află pe aceeași latitudine; de aceea, vegetaţia este extrem de viguroasă. Pinii groși de aproape doi metri și înalţi de doisprezece metri cresc destul de des; ţelina, măcrișul, păpădia, mazărea sălbatică, cicoarea, se întâlneau la fiecare pas, ca și numeroasele zarzavaturi care contribuiră la păstrarea sănătăţii echipajului.

Pe lângă coastă se găsesc din belșug somoni și alte specii de pești.

În păduri trăiesc urși negri și bruni, râși, hermine, jderi, veveriţe, castori, marmote, vulpi, elani, ţapi sălbatici; blana cea mai preţioasă e a vidrei-de-mare, a castorului și a focii.

„Dar, deși toate produsele vegetale și animale ale acestui ţinut, spune La Pérouse, seamănă mult cu cele cunoscute de noi, aspectul lor este cu totul deosebit și mă îndoiesc că cele mai adânci văi din Alpi și Pirinei să poată oferi un tablou la fel de înspăimântător. Ce e drept, este atât de pitoresc încât ar merita să fie vizitat de cei dornici de curiozităţi dacă n-ar fi situat la capătul pământului”[404].

Femeile băștinașe își fac o tăietură în partea cea mai groasă a buzei de jos pe toată lăţimea gurii, și în tăietura aceea poartă un fel de taler de lemn fără toarte, care apasă pe gingii, iar buza aceasta spintecată le servește drept obadă, așa fel încât partea de jos a gurii e scoasă în afară cu câţiva centimetri.

Popasul pe care La Pérouse fusese silit să-l facă în Port des Français, avea să-l împiedice să mai oprească în alte părţi și să mai procedeze la recunoaşterea tuturor adânciturilor coastei, așa cum avusese de gând, căci trebuia cu orice preţ să ajungă în China în luna februarie, pentru ca vara următoare să o poată folosi explorând și folosind harta coastei Asiei răsăritene.

---

[404] La Perouse, op. cit., p. 93.

La Pérouse înaintă deci, rând pe rând, pe coasta Americii, trecând pe hartă Golful Cross-Sound, unde se sfârșesc munţii cei înalţi și acoperiţi de zăpezi, golful insulelor descrise de Cook, Capul Enganno, foarte jos, intrând mult în mare și pe care se află muntele Saint Hyacinthe — denumite de Cook Muntele și Capul Edgecumbe — Strâmtoarea Norfolk, unde avea să ancoreze cu un an mai târziu englezul Dixon, porturile Necker și Guibert, Capul Cirikov, insulele La Croyere, numite astfel după fratele cunoscutului geograf Delisle, care la însoţit pe Cirikov, Insulele San Carlos, Golful La Touché și Capul Hector.

După părerea lui La Pérouse, linia aceasta a coastei trebuie să fie formată de un vast arhipelag; și avea dreptate, căci Capul Hector forma extremitatea arhipelagurilor George al III-lea[405], Prince de Walles și al Insulei Regina Charlotte.

Apropierea iernii și puţinul timp disponibil nu-i îngăduiră lui La Pérouse să cerceteze amănunţit aceste pământuri, și totuși nu se înșelase recunoscând un șirag de insule și nu un continent în succesiunea punctelor pe care le marcase.

După Capul Fleurieu, care formează extremitatea unei insule foarte înalte, La Pérouse întâlni mai multe grupuri de insule, pe care le numi Sartines și navigă de-a lungul coastei până la Nootka, unde ajunse la 25 august. Fregatele vizitară apoi diferitele părţi ale litoralului continentului de care Cook fusese nevoit să se ţină la distanţă și care pe harta sa formează un gol. Această navigaţie se dovedi a fi plină de primejdii, din pricina curenţilor care erau deosebit de violenţi aici și nu îngăduiau să faci volta sub vânt la o viteză de trei noduri și la o distanţă de cinci leghe de uscat.

La 5 septembrie, expediţia descoperi nouă insuliţe, pe care comandantul le numi Insulele Necker. Ceaţa era extrem de deasă, și de mai multe ori fregatele trebuiră să se depărteze de ţărm pentru a nu se ciocni de vreo stâncă sau de vreun prag a cărui prezenţă nu putea fi bănuită. Timpul continuă să fie urât până în Golful Monterey, la 37° latitudine nordică, unde La Pérouse întâlni două nave spaniole.

Pe vremea aceea, Golful Monterey era vizitat de numeroase balene, iar marea era literalmente acoperită de pelicani, foarte răspândiţi pe toată coasta Californiei. O garnizoană spaniolă de 282 de soldaţi din cavalerie era de ajuns ca să-i domine pe cei 50.000 de indieni nomazi de pe aceste meleaguri ale Americii. Trebuie spus că indienii aceștia, în general mici de statură și firavi, nu atinseseră gradul de dezvoltare a naţiunilor din sud, nici în meșteșuguri, nici în civilizaţie.

„Cu multă pricepere mânuiesc acești indieni arcul; au doborât de faţă cu noi păsări foarte mici; e drept că le ţintesc cu o răbdare nemaipomenită: se ascund, și furișându-se pe lângă vânat nu trag decât de la 15 pași.

Faţă de animalele mari au o tactică și mai deosebită. Am văzut un indian care purta pe cap un cap de cerb și înainta în patru labe, prefăcându-se că paște iarbă. Pantomima lui era atât de firească încât toţi vânătorii noștri ar fi tras în el de la 30

---

[405] Arhipelagul regele George al III-lea - denumire dată arhipelagului de navigatorul englez Vancouver. In prezent aceste insule se numesc Arhipelagul Alexandru.

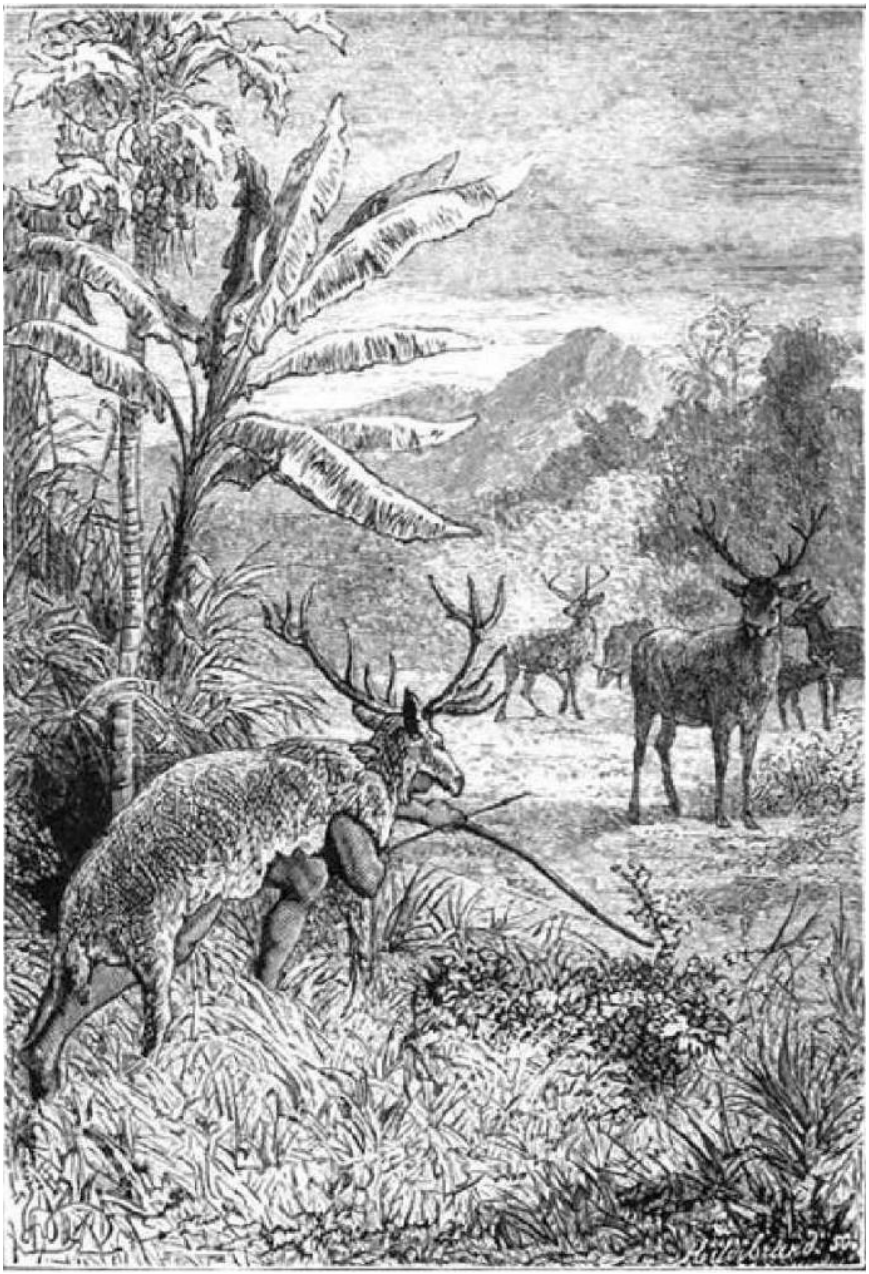

„… un indian care purta pe cap un cap de cerb”.

de pași, dacă n-ar fi fost înștiinţaţi de această stratagemă. În acest chip ei se apropie cât se poate de mult de cireada de cerbi și-i omoară cu săgeata[406].

La Pérouse dă apoi multe amănunte despre *presidio* din Lorette și despre misionarii din California; dar aceste informaţii, care îşi au valoarea lor istorică, nu-și pot găsi locul aci. Datele lui cu privire la fertilitatea solului se potrivesc mai bine cadrului nostru.

„Recoltele de porumb, orz, grâu, mazăre, spune el, nu se pot asemui decât cu cele din Chile. Agricultorii europeni nici nu-și pot închipui o asemenea fertilitate a solului. Producţia medie de grâu reprezintă între 70 și 80 de ori sămânţa pusă în pământ, iar producţia maximă ajunge până la o sută de ori cantitatea semănată”[407].

La 22 septembrie, expediţia porni în larg, după o primire binevoitoare din partea guvernatorului; cele două fregate duceau cu ele tot felul de provizii, care aveau să le fie de cea mai mare utilitate în lunga traversare pe care o mai aveau de făcut până la Macau.

Partea oceanului pe care francezii urmau s-o parcurgă era aproape necunoscută. Doar spaniolii o mai străbătuseră, de multă vreme; dar de teama concurenţei nu publicaseră nimic despre descoperirile și observaţiile făcute. De altfel. La Pérouse voia să se navigheze spre sud-vest până la 28° latitudine, unde, după părerea câtorva geografi s-ar fi aflat Insula Nuestra Señora de la Gorta.

Dar căută zadarnic insula aceasta, în decursul unei lungi și penibile expediţii, în timpul căreia vânturile potrivnice puseră de mai multe ori la grea încercare răbdarea navigatorilor.

„Velele și palancurile noastre — spune La Pérouse — atrăgeau în fiecare zi atenţia că de 16 luni fără întrerupere eram pe mare. În fiecare moment ni se rupeau din manevre iar velarii noștri nu mai pridideau să cârpească vele care erau aproape complet uzate”[408].

La 5 noiembrie, expediţia descoperi o insuliţă sau mai degrabă o stâncă de aproape o mie de metri lungime, pe care nu creștea niciun arbore și care era acoperită cu un strat gros de guano. Ea se află la 165°2 longitudine vestică și 24°4 latitudine nordică. Insula primi numele de Necker.

O mare atât de liniștită și o noapte atât de frumoasă nu mai văzuseră până atunci navigatorii. Și, deodată, pe la ora unu și jumătate, se zăriră colţii unor stânci ieșind din apă la două cabluri în prova navei „La Boussole”. Marea era atât de calmă încât aproape că nu făcea niciun zgomot, și nu se învolbura decât ici-colo. Navele veniră imediat la babord, dar manevra luă timp, iar „La Boussole”, când izbuti să o execute, ajunsese la mai puţin de un cablu de aceste stânci.

„Scăpaserăm de cel mai iminent pericol întâlnit vreodată de un navigator, spune La Pérouse, și trebuie să recunosc că niciodată, în asemenea împrejurări, un

---

406 La Perouse, op. cit., p. 102.

407 La Perouse, op. cit., p. 103.

408 La Perouse, op. cit., p. 110.

echipaj nu s-ar fi putut menţine în mai multă ordine și disciplină decât echipajul meu: cea mai mică scăpare în executarea manevrelor ce aveam de făcut pentru a ne îndepărta de stânci, ar fi provocat neapărat naufragiul nostru[409].

Pragul acesta de stânci nu era cunoscut; trebuia deci determinat exact, pentru ca alţi navigatori să nu mai fie ameninţaţi de același pericol. La Pérouse îşi făcu datoria și-l trecu pe hartă numindu-l Basse des Fregates Françaises (Pragul fregatelor franceze).

La 14 decembrie „L'Astrolabe" și „La Boussole" ajunseră în apele Insulelor Mariane. Dar membrii expediţiei nu debarcară decât pe Insula vulcanică Assomption[410]. Lava formează acolo văgăuni și prăpăstii mărginite de câţiva cocotieri sfrijiţi și foarte rari, amestecaţi cu liane și cu alte câteva plante. Era aproape imposibil să se facă două sute de metri pe oră. Debarcarea și îmbarcarea se dovediră extrem de anevoioase, iar cele o sută de nuci-de-cocos, scoicile, bananierii necunoscuţi, într-un cuvânt tot ce cărară naturaliștii cu ei, nu preţuiau cât primejdiile prin care trecuseră.

Expediţia nu mai putea să zăbovească mult în arhipelagul acesta, dacă voia să ajungă pe coasta Chinei înainte de plecarea spre Europa a navelor cu care trebuia să expedieze relatarea asupra lucrărilor sale de pe coasta Americii și a traversării până la Macau. După ce determină, iară să se oprească, poziţia Insulelor Bashi, la 1 ianuarie 1787, La Pérouse atinse coasta Chinei, iar a doua zi, ancoră în portul Macau.

Acolo, La Pérouse întâlni o mică navă de război franceză comandată de d. De Richery, sublocotenent de marină, care avea misiunea să navigheze pe coasta extrem-orientală pentru protecţia comerţului francez. Orașul Macau e prea cunoscut ca să ne mai oprim împreună cu La Pérouse și să-l descriem.

Blănurile aduse de expediţie de pe coasta Americii fură vândute la Macau pentru zece mii de piaștri. Banii urmau să fie împărţiţi între membrii echipajului și conducătorul Companiei suedeze se însărcină să-i transporte în Ile-de-France. Dar nefericiţii navigatori n-aveau să-i primească niciodată!

Plecate din Macau la 5 februarie, cele două fregate se îndreptară spre Manila și, după ce făcură o recunoaştere a insulelor Pratas și Marivelle, greșit plasate pe hărţile lui D'Après, fură silite să se oprească în portul din Marivelle, ca să aștepte vânt mai prielnic sau curenţi mai favorabili. Deși Marivelle nu se află decât la distanţă de o leghe de Cavite, fregatele avură nevoie de trei zile ca să ajungă în acest ultim port.

„Am găsit, spune relatarea, diferite case pentru reparat velele, pentru făcut proviziile de carne sărată, pentru construit două bărci mari, unde aveau să tragă naturaliștii, inginerii, geografii, iar bunul comandant ne-a împrumutat-o pe a lui ca să ne instalăm acolo observatorul astronomic. Ne bucuram de o libertate atât de

---

409 La Perouse, op. cit., p. 112.

410 *Assomption:* Assongsong.

deplină, încât aveam impresia că ne aflăm la ţară, iar pe piaţă și în arsenal am găsit mărfuri ca în cele mai bune porturi ale Europei".

Cavite, al doilea oraș ca însemnătate din Filipine, capitala provinciei cu același nume, era pe atunci un biet sat păcătos, unde nu mai rămăseseră dintre spanioli decât ofiţerii sau funcţionarii; dar, dacă orașul nu oferea privirii decât un maldăr de ruine, nu același lucru se petrecea cu portul, unde fregatele franceze găsiră tot ce le trebuia. A doua zi după sosire, La Pérouse, însoţit de comandantul de Langle și de ofiţerii mai de seamă, plecă să facă o vizită guvernatorului și ajunse cu barca la Manila.

„Împrejurimile Manilei sunt încântătoare, spune el; un râu minunat șerpuiește la vale și se împarte în diferite braţe, dintre care cele două ramificaţii principale duc la renumita lagună sau lacul Bay, așezat la șapte leghe de malul mării și înconjurat de peste o sută de sate indiene, al căror pământ este neînchipuit de roditor.

Manila, zidit pe coasta golfului cu același nume, având perimetrul de 25 de leghe, se întinde până la gurile unui fluviu navigabil pe tot cursul său, inclusiv până la lacul din care izvorăște. Este poate orașul cu cea mai fericită așezare de pe glob. Se găsesc acolo în mare abundenţă alimente felurite la preţul cel mai scăzut; în schimb, îmbrăcămintea, mobilele și mărunţișurile de fabricaţie europeană se vând extrem de scump. Lipsa de concurenţă, restricţiile vamale, opreliștile de tot soiul puse în calea comerţului fac ca produsele și mărfurile din India și din China să fie cel puţin tot atât de scumpe ca și în Europa. Această colonie, deși îi aduce fiscului un venit de 800.000 de piaștri, îi costă pe spanioli un milion și jumătate de piaștri în plus, trimiși aici din Mexic. Imensele posesiuni ale Spaniei în America nu i-au îngăduit guvernului să se ocupe mai serios de Insulele Filipine; aceste insule se pot asemăna cu moșiile unor mari seniori lăsate în paragină, și de pe urma cărora, dacă ar fi cultivate, multă lume ar putea trăi fericita[411].

La 9 aprilie, după ce află că la Macau sosise D'Entrecasteaux, și după ce primi, prin fregata „La Subtile", corespondenţa din Europa și o completare de opt marinari și doi ofiţeri, La Pérouse porni spre coasta Chinei.

La 21 aprilie, cele două fregate ajunseră în faţa Formosei[412] și pătrunseră imediat în strâmtoarea care desparte insula aceasta de China. Acolo, descoperiră un banc foarte periculos, necunoscut de navigatori, și-i determinară cu grijă adâncimea și marginile. Curând după aceea, fregatele intrară în golful vechiului fort olandez al Zeelandei, unde e situat orașul Taiwan, capitala acestei insule.

Cum musonul nu era prielnic pentru navigaţia în susul strâmtorii, La Pérouse se hotărî să ocolească insula pe la est. Acolo, rectifică poziţia Insulelor Pescadores[413],

---

411 La Perouse, op. cit., p. 125.

412 Este vorba de străvechea insulă chineză Taiwan, numită Formosa de cotropitorii europeni.

413 Numele dat de colonialiștii europeni insulelor chineze Penhu.

o îngrămădire de stânci cu forme curioase, făcu o recunoaştere a Insuliţei Botol-Tabaco-Xima, unde nu debarcase până atunci niciun navigator, navigă de-a lungul Insulei Kumi, ai cărei locuitori nu sunt nici chinezi, nici japonezi, ci par a face parte din amestecul acestor două popoare, și văzu Insulele Hoa-Pinsu și Tiaoyu-Su, care fac parte din Arhipelagul Likeu, cunoscut pe atunci numai din scrisorile unui iezuit, părintele Gaubil.

Fregatele intrară apoi în Marea Orientală și se îndreptară spre intrarea strâmtorii care separă China de Japonia. Acolo, La Pérouse întâlni ceţuri la fel de dese ca pe coastele Labradorului și curenţi variabili și violenţi. Primul punct interesant de fixat, înainte de a intra în Golful Japoniei, era insula Quelpart[414]. La Pérouse îi determină punctul sudic și-i făcu harta cu cea mai mare grijă, pe o lungime de douăsprezece leghe.

„Nu se află pe lume o insulă cu înfăţișare mai frumoasă, spune el: în mijlocul insulei se înalţă un pisc de vreo 2000 de stânjeni, ce poate fi zărit la 10 — 20 de leghe și din care izvorăsc desigur toate apele curgătoare. Terenul coboară în pante domoale până la mare și de aceea așezările omenești sunt parcă în amfiteatru. Pământul ni s-a părut cultivat până la o înălţime destul de mare. Prin ocheane zăream câmpiile împărţite în multe fâșii, dovadă a unei populaţii numeroase”[415].

Exploratorii reușiră să determine în cele mai bune condiţii longitudinea și latitudinea, lucru cu atât mai important cu cât nicio navă europeană nu străbătuse mările acestea, care erau trecute pe hărţile noastre numai după hărţile chinezești și japoneze publicate de iezuiţi.

La 25 mai, fregatele intrară în Strâmtoarea Coreei, căreia îi făcură harta amănunţită și în care executară sondaje la fiecare jumătate de oră.

Fiindcă se putea naviga foarte aproape de coastă, a fost ușor să fie observate în amănunţime câteva fortificaţii de model european, aflate acolo.

La 27 mai, La Pérouse zări o insulă netrecută pe nicio hartă și aflată la vreo douăzeci de leghe de coasta Coreei. Insula fu numită Dagelet[416].

Fregatele se îndreptară apoi spre Japonia. Vânturile potrivnice nu le îngăduiră să se apropie decât cu o încetineală extremă. La 6 iunie, La Pérouse recunoscu Capul Noto și insula Jootsishima.

„Capul Noto, pe coasta Japoniei, spune el, e un punct pe care geografii se pot bizui; el va da, împreună cu Capul Nabo de pe coasta răsăriteană, determinat de căpitanul King, lărgimea imperiului acestuia în partea lui nordică. Determinările noastre vor aduce un serviciu și mai însemnat geografiei, căci ele vor face

---

414 Nume dat de olandezi insulei coreene Ghegu-do.

415 La Perouse, op. cit., p. 138.

416 *Dagelet* - Ullung do.

MAP OF THE
COAST OF ASIA
after the Map of La Pérouse's voyage
published by General Milet-Mureau.
RUSSIAN TARTARY
SEA OF OKHOTSK
KAMTCHATKA
CHINESE TARTARY
TCHOKA OR SAGHALIEN I.
JESSO
COREA
CHINA
JAPAN
ORIENTAL SEA
PACIFIC OCEAN
CHINA SEA
PHILIPPINE ISLANDS
MARIANNE Is.
Caroline Islands
BORNEO

cunoscută lăţimea Mării Tartariei[417], spre care am luat hotărârea să mă îndrept".

La 11 iunie, La Pérouse atinse coasta Tartariei. Pe vârfurile semeţe ale munţilor se vedea zăpadă, însă nu prea multă. Navigatorii nu descoperiră nicio urmă de așezare omenească. Pe o distanţă de patruzeci de leghe de-a lungul coastei, expediţia nu întâlni nicio gură de râu. Și ar fi fost de dorit totuși să poată poposi, pentru ca naturaliștii și litologii să poată face câteva observaţii.

De când fregatele navigau de-a lungul coastei, nu întâlniseră nici urmă de așezare omenească; nicio pirogă nu se desprinsese de mai; pământul, deși acoperit cu copaci măreţi și cu o vegetaţie luxuriantă, părea că n-are niciun locuitor.

La 23 iunie, „La Boussole" și „L'Astrolabe" ancorară într-un golf situat la 45° 13 latitudine nordică și 135°9 longitudine estică ce fu numit Golful Ternay.

„Ardeam de nerăbdare să facem recunoaşteri pe un pământ care ne preocupa încă de la plecarea noastră din Franţa. Era singura parte a globului care scăpase cercetărilor neobositului căpitan Cook și probabil norocul nostru de a fi debarcat cei dintâi se datorează nefericitului eveniment care a pus capăt zilelor sale[418].

Cinci mici golfuleţe formează conturul acestei rade (Golful Ternay); ele sunt despărţite una de alta prin coaste împădurite până în vârf. Nici primăvara cea mai timpurie n-a oferit vreodată, în Franţa, culori atât de vii și de variate… înainte ca bărcile noastre să fi ajuns la mal, am privit prin ocheane, dar n-am văzut decât cerbi și urși căutându-și liniștiţi hrana. Aceasta a făcut să ne sporească și mai mult nerăbdarea de a debarca la uscat… Pământul era împodobit cu aceleași plante care cresc și pe la noi, dar mai verzi și mai viguroase; cele mai multe dintre ele erau în floare.

La fiecare pas întâlneai trandafiri, crini-galbeni și roșii, mărgăritare, și în general toate florile de pe pajiștile noastre. Pinii încununau piscurile munţilor; stejarii începeau ceva mai de jos, subţiindu-se și pierzâindu-și aspectul falnic pe măsură ce se apropiau de mare. Pe malurile râurilor și ale pâraielor creșteau sălcii, mesteceni, arţari etc., pe marginea pădurilor se vedeau meri și măceși în floare și tufe de aluni ale căror fructe începeau să lege".

Într-o zi, pe când se aflau la pescuit, francezii descoperiră un mormânt tătăresc. Curiozitatea îi făcu să-l deschidă și găsiră în el două schelete culcate alături. Ţeasta fiecăruia era acoperită cu câte o tichie de tafta; trupurile erau învelite într-o blană de urs; la brâu, cei doi morţi aveau atârnaţi bănuţi chinezești și bijuterii de aramă. În mormânt se mai aflau de asemenea vreo zece brăţări de argint, o secure de fier, un cuţit și alte lucruri mărunte, printre care și un săculeţ de nanchin albastru umplut cu orez.

În dimineaţa zilei de 27, La Pérouse părăsi golful acesta singuratic, după ce așeză acolo mai multe semne și o inscripţie cu data sosirii lui.

---

[417] Marea Tartariei sau a Coreei era denumirea dată pe atunci Mării Japoniei. Numele actual i-a fost atribuit de către navigatorul rus I. F. Krusenstem.

[418] La Perouse, op. cit., p. 144.

Ceva mai departe, bărcile pescuiră peste opt sute de *Gaduus morhua,* care fură imediat săraţi; totodată, scoaseră de pe fundul mării numeroase stridii ale căror scoici aveau un sidef minunat.

După ce poposi în Golful Suffren, situat la 47°51 latitudine nordică și 137°25' longitudine estică, La Pérouse descoperi, în ziua de 6 iulie, o insulă care nu era alta decât Insula Sahalin. Coasta ei era la fel de împădurită ca și aceea a Tartariei. În interior se ridicau munţii, dintre care cel mai înalt primi numele de piscul Lamanon. Cum se zăreau dâre de fum și colibe, De Langle, împreună cu mai mulţi ofiţeri, coborâră pe uscat. Locuitorii, se vede că fugiseră de foarte curând, căci cenușa focurilor nu se răcise încă.

În clipa când navigatorii se duceau spre bărci, după ce lăsaseră câteva daruri pentru locuitori, debarcară dintr-o luntre șapte băștinași, care nu părură deloc înspăimântaţi.

„Printre ei, spune relatarea, erau și doi moșnegi cu barbă albă, lungă, înfăşuraţi într-o ţesătură făcută din scoarţă de copac, foarte asemănătoare cu pagnele[419] din Madagascar. Alţi doi insulari purtau haine de nanchin albastru, vătuite, a căror formă nu se deosebea mult de cea a chinezilor. Toţi erau cu capul gol: doi sau trei dintre ei aveau însă în jurul capului o fâșie de blană de urs. Toţi purtau cizme din piele de lup-de-mare, cu căputa lucrată foarte artistic, după moda chinezească.

Armele lor se compuneau din arcuri, suliţe și săgeţi cu vârful de fier. Purtarea lor era gravă, nobilă și foarte prietenoasă"[420].

De Langle le dădu întâlnire pe a doua zi, când veni și La Pérouse împreună cu cei mai mulţi dintre ofiţeri. Informaţiile obţinute de la mongoli erau importante și ele aveau să-l hotărască pe La Pérouse să-și continue recunoaşterea și mai spre nord.

„În cele din urmă izbutirăm să le explicăm că doream să ne deseneze ţara lor și ţara manciurienilor. Unul dintre moșnegi se ridică în picioare și, cu vârful suliţei sale, desenă pe nisip, spre vest coasta Tartariei, îndreptată de la nord la sud. Spre est, în faţa acestei coaste desenă insula lui; apoi, ducând mâna la piept, ne-a dat a înţelege că desenase propria lui ţară. Între Tartaria și insulă lăsase o trecătoare și, întorcându-se spre navele noastre care puteau fi văzute de la ţărm, ne arătă printr-o linie că am putea trece prin ea. Ceva mai la sud desenă o altă insulă, despărţită de aceasta printr-o trecătoare, și ne făcu să înţelegem că o puteam străbate.

Bătrânul ghicea perfect întrebările noastre, dar un alt insular, cam de vreo 30 de ani, se dovedi încă și mai isteţ: văzând că figurile desenate în nisip se ștergeau, a luat creionul unuia dintre noi și, pe o bucată de hârtie, ne desenă insula lor, spunându-ne că numele ei este Tehoka. Cu o linie reprezentă pârâul pe malul căruia ne aflam și pe care-l așeza la două treimidin lungimea insulei, de la nord la

---

[419] Țesătură prinsă în brâu care ajunge până la genunchi, pe vremuri singurul veșmânt al unor triburi din Africa și America.

[420] La Perouse, op. cit., p. 148-149.

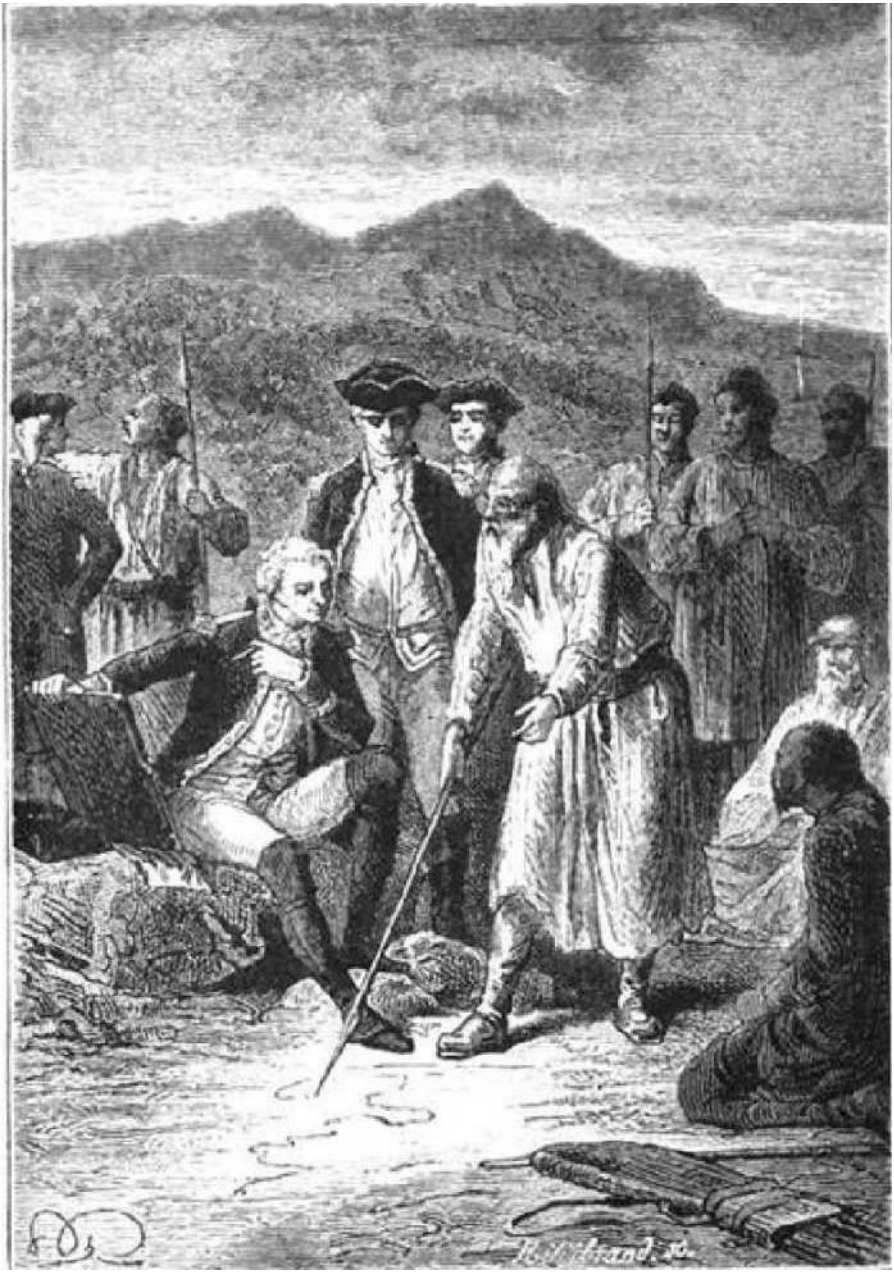

„… desenă pe nisip, spre vest coasta Tartariei”.

sud. Apoi desenă ţara manciurienilor, însemnând — după cum făcuse și bătrânul — o strâmtoare în capătul pâlniei formate de continent și de insula lor. Spre marea noastră mirare, adăugă pe schiţa lui și fluviul Sahalin, al cărui nume îl pronunţa ca și noi. Gura fluviului o desenă puţin mai la sud de colţul nordic al insulei…

Vrând să aflăm dacă trecătoarea era largă, am încercat să-i punem și această întrebare. El a priceput-o ușor. Așeză mâinile sale în poziţie perpendiculară, lăsând între ele o depărtare de două trei degete și ne dădu să înţelegem că aceasta reprezenta lăţimea pârâului din care noi ne aprovizionasem cu apă de băut; pe urmă îşi îndepărtă palmele mai mult, pentru a exprima lăţimea strâmtorii ce despărţea ţara lui de Tartari a…

D. de Langle și cu mine am socotit ca fiind de primă importanţă să cercetăm dacă nu cumva insula unde ne aflam era chiar aceea pe care geografii o numiseră Sahalin, tară a bănui lungimea ei spre sud. Am dat ordin să se ia toate măsurile pentru ca fregatele noastre să poată pleca a doua zi. Golful în care ancorasem l-am numit de Langle, după numele comandantului care îl descoperise și acostase primul în el”[421].

Într-un alt golf, numit D’Estaing și aflat pe aceeași coastă, bărcile traseră la mal lângă o așezare de zece – douăsprezece colibe mai mari decât cele întâlnite până atunci, și având câte două încăperi. În odaia din fund se aflau vatra, uneltele de bucătărie și laviţa care se întindea de-a lungul pereţilor; odaia din faţă era complet goală și părea hărăzită oaspeţilor. Când îi văzuseră pe francezi debarcând, femeile fugiseră. Două dintre ele fură totuși ajunse din urmă și, pe când încercau să le liniștească, desenatorii izbutiră să le deseneze. Înfăţișarea lor era cam neobișnuită, dar destul de plăcută; aveau ochii mici, buzele groase, iar buza de sus vopsită sau tatuată.

De Langle îi găsi pe insulari adunaţi în jurul a patru bărci pline cu pește afumat, ajutând să fie lăsate la apă; erau niște manciurieni veniţi de pe malurile fluviului Sahalin. Într-un colţ al insulei fu găsit un fel de arenă pe care erau înfipţi cincisprezece sau douăzeci de pari, fiecare având în vârf câte un cap de urs. Francezii bănuiră că trofeele acestea aveau ca scop să perpetueze amintirea unei victorii asupra fiarelor ucise.

Lângă ţărm fură pescuiţi numeroși *Gaduus morhua,* iar la gura unui râu o mare cantitate de somoni.

După ce făcu o recunoaştere a Golfului La Jonquiere (azi Alexandrovsk). La Pérouse ancoră în Golful de Castries. Proviziile de apă aproape că se sfârșiseră, iar lemne nu mai existau la bord. Cu cât se afunda mai mult în strâmtoarea care desparte Sahalinul de continent, cu atât adâncimea apei scădea. Dându-și seama că nu va putea ocoli pe la nord insula Sahalin și temându-se că nu va mai putea ieși din strâmtoarea în care intrase decât prin trecătoarea Sangaar (Tugaru), care se află între insulele — Hokkaido și Hondo, La Pérouse hotărî să nu poposească

---

[421] La Perouse, op. cit., p. 149-151.

decât cinci zile în Golful de Castries, atâta cât avea absolută nevoie pentru făcut provizii.

Observatorul astronomic fu instalat pe o insuliţă, în timp ce marangozii doborau copaci, iar marinarii umpleau butoaiele cu apă.

„Fiecare colibă a insularilor, care se numeau oroci[422], spune relatarea, era înconjurată de o uscătorie pentru somonii atârnaţi pe prăjini în bătaia soarelui, după ce fuseseră afumaţi timp de trei sau patru zile în jurul vetrei din mijlocul colibei; femeile care fac operaţia aceasta au grijă, când fumul a pătruns peștii, să-i scoată afară, unde peste câtăva vreme devin tari ca lemnul.

Insularii pescuiau în același râu în care pescuiam și noi, și foloseau plase sau suliţe scurte. Îi vedeam mâncând cu lăcomie boturile crude, oscioarele și câteodată întreaga piele crudă a somonului, pe care îl jupuiau cu multă îndemânare; cei mai mulţi dintre peștii prinși ajungeau la colibe gata jupuiţi, în afara zilelor când erau prea mulţi. Atunci femeile căutau pești întregi și înghiţeau, cu lăcomie, cartilajele, care li se păreau cea mai aleasă mâncare.

Poate că nu există pe lume oameni mai firavi decât acești insulari. Mărunţi de statură, au corpul pipernicit, glasul slab și piţigăiat, ca al copiilor pometii obrajilor ieșiţi în afară, ochii mici și tăiaţi pieziș, gura largă, nasul turtit, bărbia scurtă, aproape spână, și o piele măslinie, lucioasă din pricina ninsorii și a fumului. Insularii îşi lasă părul lung și-l împletesc aproape ca femeile noastre. Femeile îşi lasă părul răvășit pe umeri, iar portretul schiţat mai sus li se potrivește și lor, și bărbaţilor, de care ar fi destul de greu să le deosebești dacă o ușoară variaţie a îmbrăcămintei nu ţi-ar arăta că ai dinainte o femeie. Și totuși, ele nu sunt supuse la niciun fel de muncă grea care ar fi putut, ca la indienii din America, să le strice eleganţa trăsăturilor, dacă natura le-ar fi dăruit-o.

Toată grija lor se mărginește la croitul și cusutul veșmintelor pe care le poartă indigenii, la întinsul peștilor pentru uscat și la îngrijitul copiilor cărora le dau să sugă până la trei sau patru ani. M-am mirat grozav văzând un copil de vârsta aceasta care, după ce încordase un arc mic și trăsese destul de bine cu el, dăduse câteva lovituri de nuia unui câine, se repezise apoi la sânul mamei ca să ia locul unui prunc de cinci sau șase luni, care tocmai atunci adormise”.

La Pérouse obţinu de la oroci informaţii analoge celor care îi mai fuseseră date. Din ele reieșea că limita nordică a Sahalinului era legată de continent numai printr-un banc de nisip pe care creștea ierburi marine și unde se afla foarte puţină apă. Concordanţa aceasta a informaţiilor nu putea să-i mai lase nicio îndoială, mai ales

---

[422] În acea vreme, orocii trăiau în bazinurile fluviilor care se vărsau în Strâmtoarea Tartaria. In prezent cea mai mare parte dintre ei trăiesc în ținutul Habarovsk. Pe baza recensământului din 1920-l927, numărul lor este de 405 oameni. Limba orocilor face parte din subgrupa manciuriană a limbilor tunguso-manciuriene. Din vechime, baza ocupației lor o constituie pescuitul și vânătoarea. începuturile agriculturii au apărut la ei de-abia în secolul al XX-lea.

Oroci tipici

când găsise apa atât de scăzută în strâmtoare. Nu-i mai rămânea deci decât un punct interesant de lămurit: să întocmească harta limitei sudice a Sahalinului, pe care n-o cunoștea decât până la Golful de Langle, la 47°49 latitudine nordică.

La 2 august, „L'Astrolabe" și „La Boussole" părăsiră Golful de Castries, navigară spre sud, descoperiră și cercetară rând pe rând Insula Monneron și vârful Langle, trecută de capul sudic al Insulei Sahalin, pe care-l numiră Capul Gridlon, și dădură într-o strâmtoare între această insulă și Hokkaido, care a primit numele lui La Pérouse (azi Soya). Strâmtoarea a constituit una dintre problemele geografice cele mai importante lăsate nerezolvate de navigatorii moderni urmașilor lor. Până atunci, geografia acestor ţinuturi fusese cu totul fantastică: pentru Sanson, Coreea e o insulă, Hokkaido.

Sahalin și Kamceatka nu există; pentru G. Delisle, Hokkaidō și Sahalin nu sunt decât niște insule terminate în Strâmtoarea Sangaar; în sfârșit, Buache, în lucrarea sa *Consideraţii geografice,* spune: „Hokkaidō, după ce a fost cărat în răsărit, legat de sud și apoi de apus, a fost, în sfârșit, mutat la nord…"

După cum se vede, lucrările expediţiei franceze aveau să pună capăt unui adevărat haos[423].

La Pérouse a avut unele legături cu locuitorii de la Capul Crillon, pe care îi socotește oameni mult mai chipeși, mai harnici, dar și mai puţin generoși decât orocii din Golful de Castries.

„Localnicii, spune el, au un obiect de comerţ foarte important, care lipsește în Strâmtoarea Tartariei și al cărui schimb le aduce toate bogăţiile pe care le au: grăsimea de balenă, recoltată în mari cantităţi. Și totuși, felul de a o extrage nu e dintre cele mai economice, căci constă din a tăia în bucăţi carnea balenelor și a o lăsa să putrezească în aer liber, pe un loc înclinat, expus la soare. Grăsimea care se scurge e strânsă în vase făcute din scoarţă de copac sau în burdufuri din piele de focă".

După ce făcură recunoaşterea Capului Aniva al olandezilor, fregatele navigară de-a lungul Insulei Companiei (Iturup), un ţinut sterp, tară copaci și fără locuitori, și zăriră peste câteva zile Kurilele; apoi trecură printre Insula Marikan (Shimushir) și Insulele celor Patru Fraţi, dând acestei strâmtori, cea mai frumoasă din câte pot fi întâlnite între Insulele Kurde, numele de Strâmtoarea La Boussole.

La 3 septembrie, navigatorii zăriră coasta Kamccatkăi, ţinut neplăcut la vedere,

---

[423] Afirmația lui Jules Verne că lucrările expediției lui La Perouse au pus capăt concepțiilor greșite ale geografilor despre teritoriile din Extremul Orient nu corespunde realității. De când au apărut pe coastele Oceanului Pacific (secolul al XVI-lea), rușii au socotit totdeauna că Sahalinul este o insulă. întrucât el nu a găsit o ieșire din Strâmtoarea Tartaria în Marea Ohotsk, navigatorul francez La Perouse (1687) și englezul Broughton
(1797) au formulat o ipoteză, cu totul neîntemeiată, că Sahalinul ar fi o peninsulă a Asiei. Prin această afirmație greșită ei au indus în eroare pe savanții din lumea întreagă. Părerea lor greșită a fost infirmată de-abia în anul 1849 de către navigatorul rus G.I. Nevelski.

„unde privirea poposește anevoie și aproape cu groază pe îngrămădirile enorme ale stâncilor acoperite de zăpadă încă de la începutul lui septembrie și care pare că n-a avut niciodată vegetaţie”.

Trei zile mai târziu, expediţia intră în Golful Avacinsk sau Sf. Petru și Pavel[424]. Astronomii îşi începură imediat observaţiile, iar naturaliștii făcură — ascensiunea deosebit de anevoioasă și de primejdioasă a unui vulcan situat la opt leghe în interiorul ţinutului, pe când restul echipajului care nu era de cart la bord se distra vânând sau pescuind. Datorită primirii prietenoase a guvernatorului, francezii se bucurară de un popas plăcut și variat.

Sosi și curierul din Ohotsk care aduse veşti bune pentru toată lumea, dar mai ales pentru La Pérouse, proaspăt înălţat la gradul de contraamiral. În timpul acestei escale, navigatorii regăsiră mormântul lui Louis de l’Isle de la Croyere, membru al Academiei de Ştiinţe, mort în Kamceatka în 1741[425], la reîntoarcerea dintr-o expediţie făcută cu scopul de a face harta coastelor Americii. Compatrioţii săi îi puseră pe mormânt o frumoasă placă de aramă gravată și-i aduseră același omagiu căpitanului Clerke, secundul și succesorul căpitanului Cook.

„Golful Avacinsk, spune La Pérouse, este cu siguranţă cel mai frumos, cel mai ușor accesibil, cel mai sigur din câte se pot întâlni în oricare parte a lumii. Intrarea îi e îngustă, iar navele ar fi silite să treacă pe sub tunurile forturilor care ar putea fi instalate acolo; posibilităţile de ancorare sunt excelente; fundul este mâlos; două porturi vaste, unul pe coasta de est, altul pe cea de vest ar putea adăposti toate navele marinelor Franţei și Angliei”.

La 29 septembrie 1787, „La Boussole” și „L’Astrolabe” întinseră velele. De Lesseps, viceconsulul francez din Rusia, care îl însoţise până atunci pe

La Pérouse, primi sarcina să ajungă în Franţa pe uscat, călătorie pe cât de lungă, pe atât de anevoioasă — mai ales în epoca aceea — și să ducă la curte scrisorile expediţiei.

Fregatele trebuiau să regăsească acum un pământ descoperit de spanioli în 1620, în vestul Japoniei[426], de aceea navigară sub 37°30 latitudine nordică, spaţiu de trei sute de leghe, fără să găsească pământul căutat, tăiară ecuatorul pentru a treia oară, trecură pe poziţia dată de Byron Insulelor Primejdioase, fără să le zărească, și întâlniră, la 6 decembrie, Arhipelagul Navigatorilor (Samoa) descoperit de Bougainville.

Numeroase pirogi înconjurară imediat fregatele. Băștinașii care se urcară la bord nu puteau să-i facă lui La Pérouse o idee prea bună despre frumuseţea insularilor.

„N-am văzut decât două femei, spune el, și trăsăturile lor n-aveau pic de

---

[424] Azi Petropavlovsk.

[425] Este vorba despre a doua expediție în Kamceatka a lui V. Bering și A. Cirikov.

[426] La Perouse căuta insulele legendare, bogate în aur și argint (Rica-de-Oro și Rica-de-Plata).

gingășie. Cea mai tânără dintre ele, căreia să-i fi tot dat optsprezece ani, avea pe un piciqr o bubă dezgustătoare. Mulţi insulari aveau plăgi destul de mari și ar fi posibil ca ele să fi însemnat un început de lepră, căci am remarcat printre ei doi bărbaţi ale căror picioare ulcerate și groase cât trupurile nu puteau să lase nicio îndoială în privinţa bolii de care sufereau[427]. Băștinașii s-au apropiat de noi cu teamă, fără arme, și, după toate aparenţele, sunt la fel de pașnici ca locuitorii Insulelor Societăţii sau ale Prieteniei (Tonga)".

La 9 decembrie, fregatele ancorară în faţa Insulei Mauna. A doua zi, răsăritul soarelui vesti o zi minunată. La Pérouse hotărî să profite de ea pentru a vizita insula, a lua provizii de apă și a pregăti apoi plecarea, căci locul de ancorare era prea neprielnic pentru a mai petrece o noapte acolo. După ce luă toate măsurile de prevedere, La Pérouse debarcă la uscat în locul de unde marinarii săi luau apă de băut. Cât despre comandantul Langle, acesta se duse într-un mic golf, cam la o leghe depărtare, „iar plimbarea din care se reîntoarse încântat, fermecat de frumuseţea satului pe care îl vizitase, deveni, după cum se va vedea, pricina nenorocirilor noastre".

Pe insulă, se înfiripase un târg foarte viu. Bărbaţii și femeile schimbau acolo tot felul de produse, găini, papagali, porci și fructe. În acest timp, unbăștinaș, strecurându-se într-o barcă, furase un mai și începuse să dea cu el niște lovituri cumplite în spinarea unui marinar. Înșfăcat imediat de patru flăcăi voinici, băștinașul fusese aruncat în apă.

La Pérouse pătrunse în interiorul insulei, însoţit de femei, copii și bătrâni, și făcu o plimbare deosebit de plăcută printr-un ţinut încântător, ce avea avantajul unei fertilităţi nebănuite, care nu mai necesita muncă și al unui climat care nu cerea niciun fel de veșmânt.

„Arborii-de-pâine, cocotierii, bananierii, portocalii, dăruiau oamenilor acestora fericiţi o hrană sănătoasă și îmbelșugată; găinile, porcii, câinii, le ofereau o plăcută variaţie a hranei".

Prima vizită se termină fără vreo hărţuială mai serioasă. Se iscară, e drept, câteva certuri, dar, graţie prudenţei și rezervei francezilor, care se păziră cu strășnicie, certurile nu luaseră o întorsătură gravă. La Pérouse dăduse ordinele necesare pentru plecare, dar de Langle stărui să se mai aducă apă de băut.

„D. De Langle adoptase sistemul căpitanului Cook; credea că apa proaspătă e de o sută de ori mai bună decât cea de la bord, și cum câţiva inși din echipajul său aveau ușoare simptome de scorbut, se gândea, pe bună dreptate, că trebuia să încercăm totul pentru a-i vindeca".

O presimţire tainică îl împiedică la început pe La Pérouse să consimtă; dar cedă

---

[427] Aceste ulcerații pe corpul insularilor nu apar datorită leprei, ci din cauza utilizării excesive a băuturii amețitoare kava, fabricată de indigeni din foile, tulpinile și rădăcinile unei plante din familia piperaceelor. Lepra a fost adusă pe insulele Oceanului Pacific mai târziu de către colonizatorii europeni.

totuși la stăruinţele lui de Langle, care îl făcu să înţeleagă că, în calitatea lui de comandant, va fi răspunzător de mersul bolii, că, de altfel, portul unde avea de gând să coboare era foarte bun, că va lua el însuși comanda expediţiei și că în trei ore totul va fi terminat.

„D. De Langle, spune relatarea, era un om cu o judecată atât de sănătoasă și era atât de capabil, încât aceste consideraţii, mai mult decât oricare alt motiv, mă hotărâră să consimt sau mai degrabă să cedez în faţa voinţei lui".

A doua zi deci, două bărci mari, sub comanda lui Boutin și Mouton, ducând toţi scorbuticii și șase soldaţi înarmaţi împreună cu căpitanul de arme, în total douăzeci și opt de oameni, părăsiră „La Boussole" ca să intre sub ordinele d. De Langle. Le Gobinct comanda șalupa. Domnii de La Martiniere, Lavaux și părintele Receveur făceau parte din cele treizeci și trei de persoane trimise de pe „L'Astrolabe". Așadar, un total de șaizeci de inși, care formau fruntea expediţiei.

D. De Langle îi înarmă pe toţi cu puști și instală șase tunuleţe de bronz pe șalupe. Dar d. De Langle și însoţitorii săi se mirară foarte când găsiră, în locul unui golf vast și comod, un golfuleţ plin de corali, în care nu se pătrundea decât printr-un canal întortocheat și îngust și unde valurile se spărgeau cu putere. D. De Langle făcuse recunoaşterea golfului când marca era la flux, de aceea, când îl văzu acum, se gândi imediat să se îndrepte spre locul de unde luaseră apă marinarii.

Dar comportarea insularilor, marele număr de femei și de copii zăriţi în mijlocul lor, belșugul de porci și de fructe oferit spre schimb, îi risipiră vaga prudenţă.

Francezii duseră la mal cât se poate de liniștiţi butoaiele pentru apă din patru ambarcaţii; soldaţii făcură ordine pe ţărm formând un gard viu care le lăsa loc de trecere celor ce cărau butoaiele; dar liniștea nu dură mult; un număr de pirogi care schimbaseră provizii lângă navele noastre se reîntorseseră și trăseseră toate în golful de unde se lua apa de băut, în așa fel încât, încetul cu încetul, îl umpluseră; în loc de două sute de locuitori, socotind și femeile și copiii, pe care d. De Langle îi întâlnise când sosise aici, la ora unuși jumătate, se aflau acum, la ora trei, între o mie și o mie două sute de oameni.

Situaţia domnului de Langle devenea din ce în ce mai grea: el izbuti cu toate acestea, ajutat de domnii de Vaujuas, Boutin, Collinet și Gobien, să îmbarce apa de băut. Dar golful era aproape secat și nu putea nădăjdui să-și despotmolească șalupele până la ora patru; totuși d. De Langle se urcă în barcă împreună cu ceilalţi francezi, și se postă în faţă cu pușca sa și cu pușcașii, interzicând să se tragă până nu va porunci el.

Și totuși, începea să simtă că va fi silit curând să ordone deschiderea focului: pietrele și începuseră să zboare, iar băștinașii, care aveau apă doar până la genunchi, înconjurau îndeaproape bărcile; soldaţii, care se îmbarcaseră, se căzneau zadarnic să-i alunge.

Dacă teama de a începe ostilităţile și de a fi acuzat de barbarie nu l-ar fi oprit, d. De Langle ar fi dat, fără îndoială, ordin să se tragă asupra băștinașilor o salvă de flinte și de pietre, care cu siguranţă că ar fi pus pe goană mulţimea; dar s-a gândit să-i ţină în frâu fără vărsare de sânge.

Curând, o ploaie de pietre zvârlite de la câţiva paşi cu o putere de praştie îi loviră aproape pe toţi cei aflaţi în bărci. D. De Langle izbuti să tragă numai două focuri de pușcă; se prăbuși, din nenorocire, lângă babordul bărcii, unde peste două sute de băștinași îl omorâră pe loc, cu lovituri de măciuci și cu pietre. După ce-l văzură mort, băștinașii îl legară de un braţ la un cui de strapaza[428] al bărcii, fără doar și poate ca să fie mai siguri de rămășiţele lui.

Barca cea mare de pe „La Boussole" comandată de d. Boutin era împotmolită la câţiva paşi de cea de pe „L Astrolabe" și, între amândouă, se afla un canal neocupat de indigeni. Pe acolo se salvară înot toţi răniţii care avură norocul să nu cadă în partea dinspre larg. Aceștia ajunseră la bărcile noastre care, din fericire, rămânând la apă, fură în stare să salveze 49 de oameni din cei 60 care plecaseră în expediţie.

D. Boutin imitase toate mișcările și urmaşe toate acţiunile d. De Langle; el nu-și îngădui să tragă și nu ordonă deschiderea focului decât după moartea comandantului său. De la o distanţă de patru sau cinci paşi, fiecare foc a trebuit să ucidă un om, dar trăgătorii n-au mai avut timp să-și încarce armele. D. Boutin fu răsturnat și el de o piatră; din fericire, căzu între două bărci împotmolite; cei care se salvaseră înot spre cele două bărci aveau fiecare mai multe răni, aproape toate la cap. Dimpotrivă, cei care avuseseră nenorocul să se prăbușească în partea în care se aflau băștinașii, fură uciși pe loc cu lovituri de măciucă.

D. De Vaujuas cu mintea sa chibzuită stabili ordinea iar d. Mouton prompt în acţiune comandă barca de pe „La Boussole" cu atâta siguranţă încât numai datorită lor putură fi salvate cele 49 de persoane din cele două echipaje.

Barca de pe „L'Astrolabe" era atât de încărcată, încât se puse pe uscat, întâmplarea îi îmboldi pe atacatori să încerce să împiedice retragerea răniţilor; băștinașii se îndreptară deci în mare număr spre recifele de la intrare, pe lângă care bărcile trebuiau neapărat să treacă la zece paşi distanţă; francezii traseră asupra lor puţinele muniţii pe care le mai aveau și bărcile ieșiră în sfârșit din golf.

Lui La Pérouse îi veni mai întâi ideea să răzbune moartea nefericiţilor săi compatrioţi. Boutin însă, pe care rănile îl trântiseră la pat, dar care îşi păstrase mintea întreagă, îl făcu să-și schimbe gândul, arătându-i că, dacă din nenorocire s-ar pune pe uscat vreo șalupă, niciun francez n-ar mai putea scăpa, căci golful era situat în așa fel încât arborii, care coborau până în mare, ofereau băștinașilor adăposturi foarte sigure.

La Pérouse trebui să navigheze în volte, timp de două zile, prin faţa locului unde se întâmplase sângerosul eveniment.

„Ceea ce va părea cu siguranţă de necrezut, spuse La Pérouse, e că, în acest răstimp, vreo cinci sau șase pirogi se desprinseră de la ţărm și veniră, cu porci, porumbei și nuci-de-cocos, să ne propună să facem schimb. În fiecare clipă eram nevoit să-mi stăpânesc mânia ca să nu ordon să-i scufunde".

---

[428] Cui de lemn înfipt în copastia bărcii de care se fixează rama.

E lesne de înţeles că în urma acestui eveniment care lipsea cele două nave de o parte din ofiţeri, de treizeci și doi dintre cei mai buni marinari și de două bărci. La Pérouse trebuia să-și modifice planurile, căci cel mai mic eșec l-ar fi forţat să distrugă una din fregate ca s-o armeze pe cealaltă. Comandantului nu-i mai rămânea deci decât să pornească spre Botany Bay (în Australia), făcând pe drum recunoaşterea diferitelor insule întâlnite și determinându-le poziţiile din punct de vedere astronomic.

La 14 decembrie, expediţia întâlni insula Oyollava, care face parte din grupul Samoa și pe care Bougainville o zărise prea de departe. Insula aceasta este atât de întinsă, de fertilă și de frumoasă încât Tahiti abia dacă poate fi comparată cu ea. Locuitorii din Oyollava, care se aseamănă în totul cu cei din Mauna, înconjurară imediat fregatele și le oferiră navigatorilor multiplele produse ale insulei lor. După toate aparenţele, francezii erau primii care negociau cu oamenii aceștia; se vede că băștinașii nu cunoșteau deloc fierul, căci preferau o mărgică unei securi sau unui piron mare. Printre femei, se aflau unele plăcute la înfăţișare, cu talia elegantă, cu priviri și cu gesturi care vădeau blândeţea, pe câtă vreme înfăţișarea bărbaţilor arăta înclinarea spre înșelătorie și cruzime.

Insula Upolu, prin faţa căreia expediţia trecu la 17 decembrie, ţine tot de Arhipelagul Navigatorilor (Samoa). Pesemne că veștile despre măcelărirea francezilor ajunseseră până aici, căci nicio pirogă nu se desprinse de ţărm ca să întâmpine navele.

La 20 decembrie, expediţia făcu recunoaşterea Insulei Cocotierilor (Tafahi) și a Insulei Trădătorilor (Niutaburabu) a lui Schouten. Aceasta din urmă era împărţită în două de un canal a cărui existenţă ar fi scăpat navigatorilor, dacă n-ar fi navigat în imediata apropiere a ţărmului. Vreo douăzeci de pirogi veniră să aducă fregatelor cele mai frumoase nuci-decocos pe care La Pérouse le văzuse vreodată, câteva banane, igname și un singur purceluș.

Insula Cocotierilor și cea a Trădătorilor, pe care Wallis le situează cu 1°30’ mai spre vest decât sunt așezate, și pe care le numește Boscawen și Keppel, pot fi și ele socotite ca făcând parte din Arhipelagul Navigatorilor (Samoa). La Pérouse îi socotește pe locuitorii acestui arhipelag ca fiind cei mai chipeși dintre polinezieni. Înalţi, viguroși, bine făcuţi, indigenii aceștia îi întreceau în frumuseţe pe cei din Insulele Societăţii, a căror limbă se aseamănă mult cu a lor. În orice alte împrejurări, comandantul, ar fi coborât în insulele Oyolava și Upolu; dar tulburarea era încă prea mare și amintirea evenimentelor de pe Mauna prea proaspătă ca să nu se teamă că va vedea iscându-se, pentru nimica toată, o ciocnire sângeroasă care ar fi degenerat curând în masacru.

Iritarea marinarilor era prea firească pentru a surprinde; iar prudenţa și omenia comandantului, care a știut să se împotrivească îndemnului răzbunării, ar merita toată lauda.

De la Insulele Navigatorilor, fregatele se îndreptară spre Arhipelagul Prieteniei (Tonga), pe care Cook nu-l putuse explora în întregime. La 27 decembrie fu descoperită Insula Vavau, una dintre cele mai mari din grup, și pe care navigatorul

englez nu avusese prilejul să o viziteze. Egală ca mărime cu Tongatabu, Insula Vavau e mai ridicată și nu e lipsită de apă de băut. La Pérouse făcu recunoaşterea mai multor insule din arhipelag și avu unele legături cu locuitorii, care însă nu îi procurară atâtea alimente câte îi trebuiau. De aceea, comandantul hotărî, la 1 ianuarie 1788, să pornească spre Botany Bay, luând un drum pe care nu mai navigase încă nimeni până atunci.

Insula Plystard, descoperită de Tasman, sau mai degrabă stânca Plystard, căci nu trece de un sfert de leghe în partea ei cea mai largă, are ţărmul povârnit și nu poate servi drept adăpost decât păsărilor de mare. De aceea, La Pérouse, care n-avea niciun motiv să se oprească acolo, vru să-și zorească drumul spre Noua Olandă; dar există un factor de care trebuie ţinut seamă chiar în zilele noastre, vântul, și La Pérouse fu reţinut trei zile în faţa Insulei Plystard.

La 13 ianuarie, francezii zăriră insula Norfolk și două insuliţe învecinate cu ea. Ancorând la o milă de uscat, comandantul ar fi vrut ca naturaliștii să facă o recunoaştere a solului și a bogăţiilor naturale ale insulei. Dar valurile care se spărgeau pe plajă păreau să apere litoralul împotriva oricărei debarcări, iar Cook însuși izbutise și el cu mare greutate numai să pună piciorul pe uscat.

O zi întreagă se scurse astfel în tentative zadarnice și fără rezultate ştiinţifice pentru expediţie. A doua zi. La Pérouse ridica pânzele. În momentul când cele două fregate pătrundeau în canalul de intrare în Botany Bay, se zări o flotă engleză. Era flota comandată de comodorul Philip, care avea să întemeieze Port Jackson (astăzi Sydney), embrion al imensei colonii britanice de pe continentul australian".

Jurnalul lui La Pérouse se oprește aici. Dar știm, dintr-o scrisoare pe care a scris-o din Botany Bay, la 5 februarie, către ministrul Marinei, că avea de gând să-și construiască două șalupe, pentru a le înlocui pe cele distruse la Mauna. Toţi răniţii, și mai ales Lavaux, chirurgul de pe „L'Astrolabe", care fusese trepanat, se aflau pe deplin sănătoși. De Clonard luase comanda navei „L'Astrolabe", iar de Monti trecu în locul lui pe „La Boussole".

O scrisoare datată cu două zile mai târziu, dădea unele amănunte asupra drumului pe care comandantul îşi propunea să-l urmeze. În ea, La Pérouse scria:

„Voi naviga spre Insulele Prieteniei și voi face absolut tot ce mi se prescrie în instrucţiuni relativ la partea meridională a Noii Caledonii, la Insula Santa Cruz a lui Mendana, la coasta sudică a pământului Arsacizilor a lui Surville, și a Louisiadei lui Bougainville, căutând să aflu dacă aceasta din urmă face parte din Noua Guinee sau dacă e separată de ea. La sfârșitul lui iulie 1788, voi trece între Noua Guinee și Noua Olandă, printr-o altă strâmtoare decât Endeavour, dacă există vreuna. În luna septembrie, și parţial în octombrie, voi explora marele Golf Carpentaria și toată coasta occidentală a Noii Olande, până în Ţara Van Diemen, dar în așa fel totuși încât să potreveni spre nord destul de curând și să pot ajunge la începutul lui decembrie 1788 în Ile-de-France".

Nu numai că La Pérouse n-a fost exact la întâlnirea pe care singur o fixase, dar se scurseseră doi ani fără a se primi nicio știre din partea expediţiei conduse de el.

Deși Franţa trecea, în epoca aceea, prin frământări de o excepţională

Bruny d'Entrecasteaux

importanţă, opinia publică, viu interesată, sfârși prin a se face auzită la tribuna Adunării Naţionale prin glasul membrilor Societăţii de istorie naturală din Paris. Un decret din 9 februarie 1791 îl obligă pe rege să ordone armarea unuia sau mai multor nave pentru a porni în căutarea lui La Pérouse. Presupunând că un naufragiu destul de verosimil ar fi oprit mersul expediţiei, era posibil ca majoritatea membrilor echipajelor să fi supravieţuit; ajutorul trebuia deci să le fie trimis cât mai repede cu putinţă.

Un număr de savanţi, de naturaliști și de desenatori trebuiau să participe la expediţia aceasta, pentru a o face utilă și avantajoasă navigaţiei, geografiei, comerţului, artei și ştiinţei. Așa glăsuiește decretul pomenit mai sus.

Comanda escadrei îi fu încredinţată contraamiralului Bruny d'Entrecasteaux. Atenţia ministrului se îndreptase asupra acestui ofiţer în urma campaniei lui din Oceanul Indian. I se dădură deci două nave de război, „Recherche" și „Esperance", aceasta din urmă sub comanda lui Huon de Kermadec, căpitan de navă. Statul-major al celor două nave cuprindea numeroși ofiţeri care aveau să ajungă mai târziu la înalte ranguri militare. Printre savanţii îmbarcaţi se aflau naturaliștii La Billardiere, Ventenat și Riche, astronomii Bertrand și Pierson, hidrograful Beautemps Beaupre, inginerul Jouvency.

Cele două nave duceau un bogat sortiment de obiecte de schimb și hrană pentru optsprezece luni. La 28 septembrie 1791, ele părăsiră portul Brest, iar la 13 octombrie ajunseră în portul din Tenerife. Pe vremea aceea, o ascensiune pe faimosul vârf de munte era obligatorie.

Acolo, La Billardiere Ei martorul unui fenomen pe care îl mai văzuse o dată în Asia Mică: pe norii aflaţi sub el și în partea opusă soarelui, i se oglindea imaginea trupului, în frumoase culori de curcubeu.

La 23 octombrie, adică imediat după înlocuirea proviziilor consumate până atunci, navele porniră spre Capetown. În timpul traversării, La Billardiere făcu o experienţă interesantă și descoperi că fosforescenţa mării se datorează unor mici vietăţi de formă globulară care plutesc pe apă[429]. Până la Capetown unde navele ancorară la 18 ianuarie 1792, nu se petrecu nimic deosebit, în afară de întâlnirea cu nenumărate cantităţi de pești, fără să mai vorbim despre o spărtură repede astupată.

La Capetown, D'Entrecasteaux găsi o scrisoare din partea lui de Saint Felix, comandantul forţelor franceze din India, care avea să-i strice toată rânduiala călătoriei și să aibă o influenţă nefastă asupra sfârșitului ei. Comunicarea spunea că doi căpitani ai unor nave franceze, venind din Batavia, ar fi raportat că comodorul Hunter, comandant al fregatei engleze „Sirius", ar fi văzut „lângă Insulele Amiralităţii, în Marea Sudului, oameni purtând stofe europene și mai ales haine pe care el le-a socotit uniforme franceze. Trebuie să ştiţi, adăugă de Saint Felix, că

---

[429] *Plancton* - totalitate a vietăților microscopice (plante și animale) care trăiesc în apele dulci sau sărate până la o adâncime de 200 m.

comodorul e convins că a văzut rămăşiţele naufragiului lui La Pérouse…”

Hunter se afla în rada portului Capetown la sosirea lui D’Entrecasteaux, dar la două ore după ancorarea navelor franceze, pornise în larg. Purtarea aceasta păru cel puţin ciudată. Comodorul avusese tot timpul să afle că navele nou sosite formau expediţia trimisă în căutarea lui La Pérouse, și totuși, nu-i făcuse comandantului lor nicio comunicare asupra unui fapt atât de grav! Dar se află curând că Hunter afirmase că nu știa nimic despre cele comunicate de de Saint Felix. Trebuia deci socotită drept nulă și neavenită comunicarea comandantului francez? D’Entrecasteaux nu se gândi s-o facă, deși ea Continea atâtea lucruri greu de crezut.

Popasul în portul Capetown fusese folosit de savanţi, care făcuseră numeroase excursii prin împrejurimile orașului, și mai ales de către La Billardiere, care pătrunsese atât de departe în interior pe cât îi îngăduise scurta ședere a fregatelor în radă.

Ancora fu ridicată la 16 februarie și D’Entrecasteaux, hotărât să treacă pe la Capul Van Diemen ca să intre în Marea Sudului, luă drumul care trece printre insulele Saint Paul și Amsterdam. Descoperite în 1696, de căpitanul Valming, insulele acestea fuseseră vizitate de Cook în ultima lui călătorie. Insula Saint Paul, pe lângă care trecură „Recherche” și „Esperance”, părea învăluită în nori spintecaţi de munţi; în realitate erau pădurile ei care ardeau.

La 21 aprilie, cele două nave pătrundeau într-un golf de pe coasta Van Diemen (Tasmaniei), pe care îl credeau Golful Aventurii, dar care era, de fapt, Golful Furtunilor. Locul de ancorare al golfului acestuia primi numele de Port d’Entrecasteaux. Aici, francezii îşi procurară cu uşurinţă lemne și pescuiră din belșug toate soiurile de pești. Printre copacii foarte frumoși pe care îi găsi în locul acela, La Billardiere citează mai multe soiuri de eucalipţi, ale căror calităţi multiple nu erau cunoscute încă. Vânătorile numeroase la care luă parte îi procurară specimene de lebede-negre și de canguri, pe atunci foarte puţin cunoscuţi.

La 16 mai, fregatele părăsiră portul și se îndreptară spre o strâmtoare, în care D’Entrecasteaux avea intenţia să pătrundă și care îi poartă de atunci numele.

„În apropierea ţărmului, au fost zărite mai multe focuri, spune relatarea, și lucrul acesta îi hotărî pe domnii Cretin și D’Auribeau să debarce; când intrară în pădure, ei găsiră patru băștinași ocupaţi să întreţină trei focuri mici, lângă care erau aşezaţi. Băștinașii o luară imediat la fugă, cu toate semnele de prietenie care li se făcură, lăsând homarii și scoicile puse la fript pe cărbuni. În imediata apropiere se vedeau atât colibe cât și focuri…

Unul dintre băștinași, foarte înalt și mușchiulos, uitase un coșuleţ plin cu bucăţi de silex, dar nu se temu să vină după el și să se apropie de Cretin cu încrederea în sine pe care forţa sa părea că i-o dă. Mulţi băștinași erau complet goi, iar unii purtau o piele de cangur pe umeri. Toţi au o culoare neagră închisă, îşi lasă barba să crească și au părul lânos”.

După ce ieșiră din Strâmtoarea D’Entrecasteaux, cele două fregate porniră să întocmească harta coastei sud-vestice a Noii Caledonii, pe unde trebuia să fi trecut

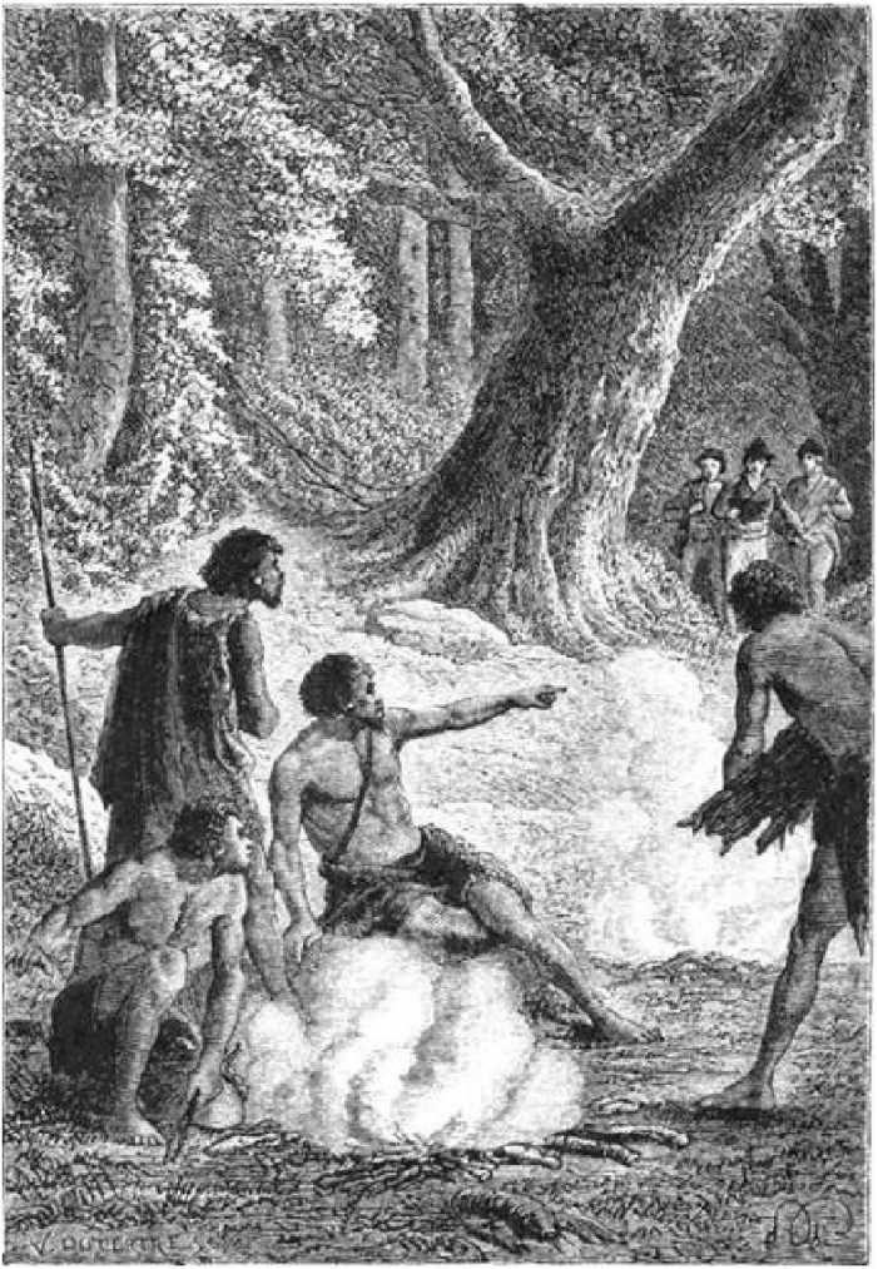

…găsiră patru băștinași”.

și La Pérouse. Mai întâi se făcu recunoașterea unei părți a Insulei Pinilor, aflată la sudul Noii Caledonii. Acolo, „Recherche" era cât pe aci să eșueze pe bariera de recife madrepore care mărginește coasta lăsând între ele și uscat un canal de cinci sau șase kilometri. La extremitatea nordică fură observate mai multe insule muntoase și stânci singuratice care fac meleagurile acestea deosebit de primejdioase. Navigatorii lenumiră recifele lui D'Entrecasteaux și Insulele Huon.

Recunoașterea periculoasă, făcută în fața unei coaste atât de bine apărată de natură, dură de la 16 iunie la 3 iulie, constitui un adevărat serviciu adus geografilor și marinarilor și fu partea cea mai ingrată a acestei expediții pornită în căutarea lui La Pérouse.

Pentru că sezonul favorabil se apropia, D'Entrecasteaux hotărî să profite de el pentru a ajunge la Țara Arsacizilor, vizitat mai înainte de Surville și, câțiva ani mai apoi, de Shortland, care, crezând că făcuse o nouă descoperire, îl numise Noua Georgie (Arhipelagul Solomon).

La 9 iulie, „pe la orele patru și jumătate, am zărit, la 15 km spre nord-vest, stânca numită Eddy-Stone, spune La Billardiere; de departe am luat-o, ca și Shortland, drept o corabie cu vele. Iluzia era cu atât mai puternică cu cât stânca are culoarea velelor de corabie; câțiva arbuști îi încununează vârful. În fața stâncii acesteia, coasta Țării Arsacizilor e povârnită și acoperită până sus cu arbori înalți".

După ce rectifică poziția stâncilor Eddy-Stone și ale Insulelor Vistieriei (în număr de cinci, dar atât de apropiate încât Bougainville le luase drept una singură) D'Entrecasteaux navigă de-a lungul Insulei Bougainville. Despărțită de Insula Buka printr-o strâmtoare foarte îngustă, Insula Bougainville era acoperită de plantații și părea foarte populată. Francezii făcură câteva schimburi cu băștinașii, dar nu izbutiră să-i convingă să se urce la bord.

„Băștinașii, spune La Billardiere, care au pielea de un negru nu prea închis și sunt de talie mijlocie, erau goi, iar mușchii lor pronunțați vădeau o forță puțin obișnuită. Chipurile lor nu sunt prea plăcute, dar sunt foarte expresive. Aproape toți au capul foarte mare, fruntea lată, ca și întreaga față, care e foarte turtită, mai ales sub nas, bărbia groasă, umerii obrajilor puțin ieșiți în afară, nasul turtit, gura foarte largă și buzele destul de subțiri.

Betelul, care le pătează cu roșu sângeriu gurile largi, îi face să pară și mai urâți la chip. Se pare că acești băștinași știu să tragă foarte bine cu arcul. Unul dintre ei a adus la bordul fregatei „Esperance" o pasăre de mare vânată de el; în pântecele păsării se vedea urma săgeții care o străpunsese.

Insularii sunt foarte pricepuți la făcut arme, pe care și le meșteșugesc cu multă grijă. Am putut admira priceperea cu care, folosind rășina, lucraseră o coardă de arc în așa fel încât, la prima privire, părea o strună făcută din mațe; la mijloc coarda avea fibre din scoarță de palmier, ca să se roadă mai puțin când zvârlea săgeți".

La 15 iulie, expediția termină recunoașterea coastei occidentale a acestor două insule, căreia Bougainville îi cercetase coasta răsăriteană.

A doua zi, în fața navigatorilor francezi se ivi insula căreia Carteret îi dăduse numele lui sir Charles Hardy, și, curând după aceea, extremitatea sud-estică a Noii

Irlande.

Cele două fregate ancorară în Golful Carteret, iar echipajele se stabiliră pe Insula Nucilor-de-Cocos acoperită de arbori înalţi și veșnic verzi, care creșteau viguroși, în ciuda puţinului pământ vegetal adunat peste pietrele calcaroase. Marinarii izbutiră totuși destul de greu să-și procure nucile-decocos, care, prin abundenţa lor, făcuseră ca insula să le poarte numele. În schimb, naturaliștii găsiră din belșug plante și insecte a căror varietate îl bucură nespus pe La Billardiere.

Cât dură popasul acesta, plouă-ntr-una. Părea că din cer se scurge necontenit un șuvoi de apă călduţă.

După ce îşi luară proviziile de apă și de lemne, „Recherche" și „Esperance" ridicară pânzele, la 24 iulie 1792. În manevra aceasta, „Esperance" pierdu o ancoră al cărei cablu fusese tăiat de stâncile de coral. Cele două fregate ieșiră apoi prin Canalul Sf. Gheorghe, larg de 60 — 70 km la extremitatea lui sudică, adică având aproape o jumătate din lărgimea pe care i-o dăduse Carteret. Mânate de curenţi puternici, fregatele trecură prin faţa insulelor Man și Sandwich, fără să se poată opri.

După ce întâlni Insulele Portland, nișteinsuliţe turtite, șapte la număr, aflate la 2°39'44" latitudine sudică și 147°15' longitudine estică, D'Entrecasteaux îşi continuă drumul spre Insulele Amiralităţii, pe care avea de gând să le viziteze. După rapoartele puse pe seama comodorului Hunter, băștinașii îmbrăcaţi cu uniforme de-ale marinei franceze ar fi fost văzuţi pe cea mai răsăriteană dintre aceste insule.

„Băștinașii se iviră mulţime, spune relatarea. Unii alergau de-a lungul ţărmului; alţii, cu ochii ţintă la navele noastre, ne invitau prin semne să coborâm pe uscat; strigătele lor vădeau bucuria… La ora unu și jumătate, fregatele se opriră și fiecare dintre ele trimise câte o barcă cu diferite obiecte care trebuiau împărţite localnicilor de pe insuliţa aceasta. Pe când bărcile se apropiau de mai, fregatele stăteau gata să le ocrotească în caz de atac, căci perfidia pe care i-o arătaseră lui Carteret locuitorii din sudul Insulelor Amiralităţii ne făcea să fim îngrijoraţi de soarta bărcilor".

Coasta era înconjurată de recife. Bărcile nu se putură apropia decât până la o sută de metri distanţă. Numeroși indigeni se îngrămădiră pe mal și, prin semne, îi îndemnau pe francezi să debarce.

„Un băștinaș, deosebit de ceilalţi printr-un dublu șirag de scoici care îi împodobea fruntea, părea că se bucură de multă autoritate. El porunci unuia dintre băștinași să se arunce în apă ca să ne aducă niște nuci-de-cocos. Teama de a se apropia înot și fără apărare de niște străini ale căror intenţii nu le cunoștea îl făcură pe insular să șovăie o clipă. Dar căpetenia, neobișnuită să vadă că nu-i sunt ascultate poruncile, nu-i îngădui să stea pe gânduri; loviturile de băţ pe care i le dădu peste pântece urmară imediat poruncii, și omul trebui să se supună imediat… De îndată ce se reîntoarse pe insulă, curiozitatea îi adună pe toţi ceilalţi în jurul lui; fiecare voia să-și aibă partea din darurile noastre. Câteva pirogi fură imediat lăsate la apă. Numeroși băștinași porniră înot și, curând, în jurul bărcilor noastre se produse o mare animaţie. Eram foarte miraţi că forţa cu care valurile se izbeau de ţărm și de stânci nu izbuteau să-i reţină pe insulă".

Poate că și francezii ar fi putut face ceea ce făcuseră băștinașii. Totuși, se pare că nu le-au dat prin gând să-i întrebe pe indigeni dacă vreo fregată, sau măcar vreo navă mai mică, naufragiase cumva în arhipelagul lor.

Singura remarcă făcută este că băștinașii cunoșteau utilitatea fierului și apreciau metalul acesta mai presus de orice.

D'Entrecasteaux cercetă apoi partea nordică a arhipelagului, făcu schimburi cu băștinașii, dar nu debarcă nicăieri și nu pare să-și fi îndeplinit, cu grija minuţioasă și cu devotamentul care ar fi fost de așteptat de la el, misiunea de a căuta urmele lui La Pérouse.

„Recherche" și „Esperance" vizitară apoi Insulele Hermites, descoperite în 1781 de fregata spaniolă „La Princesa". Ca și toţi ceilalţi pe care expediţia îi întâlnise până atunci, băștinașii de pe aceste insule vădiră dorinţa de a-i vedea pe străini debarcând, dar nu izbutiră să-i hotărască s-o facă.

Apoi fură vizitate rând pe rând Insulele Tablei de Șah descoperite de Bougainviile, Insulele Schouten și coasta Noii Guinee, în interiorul căreia se întindea un lanţ de munţi, dintre care cel mai înalt părea să aibă cel puţin o mie cinci sute de metri.

După ce navigară în imediata apropiere a ţărmului acestei mari insule, „Recherche" și „Esperance" intrară în Strâmtoarea Pitt ca să ajungă în Moluce.

La 5 septembrie 1792, francezii ancorară cu bucurie în rada din Amboina. La bord se aflau numeroși scorbutici și întreg echipajul, ofiţeri și marinari, avea nevoie de un popas mai îndelungat ca să-și refacă puterile. Naturaliștii, astronomii și ceilalţi oameni de știinţă ai expediţiei debarcară imediat şi se instalară comod pentru a-și face cercetările și observaţiile obișnuite. Explorarea naturaliștilor se dovedi extrem de rodnică. La Billardiere se opri cu plăcere asupra numeroaselor plante și animale pe care le-a putut recolta.

„Aflându-mă pe mal, spune el, am auzit sunetele unor instrumente ale căror acorduri, câteodată foarte exacte, erau amestecate cu disonanţe care nu displăceau de fel. Sunetele acestea, foarte armonioase, păreau că vin de la o distanţă atât de mare încât am crezut un timp că băștinașii făceau muzică dincolo de radă, cam la 10 km de locul unde mă aflam. Auzul mă înșela în privinţa distanţei, căci mă aflam la mai puţin de o sută de metri de instrument. Era un bambus înalt de cel puţin douăzeci de metri, fixat în poziţie verticală pe malul mării. Între fiecare nod al bambusului se putea vedea câte o tăietură lungă cam de trei centimetri și largă cam de un centimetru și jumătate; tăieturile acestea formau găurile prin care vântul pătrundea și scotea sunete atât de variate și de plăcute. Cum bambusul era lung și avea numeroase noduri, crestăturile fuseseră făcute în diferite sensuri, ca de oriunde ar sufla vântul să nimerească totdeauna în câteva din ele. N-aș putea să compar sunetele acestui instrument decât cu cele scoase de o armonică".

În escala aceasta îndelungă, care ţinu o lună, navele fură călăfatuite, greementul cercetat cu grijă și se luară toate măsurile de precauţie obișnuite în călătoriile prin climatul acesta umed și dogoritor.

Unele amănunte asupra radei din Amboiana și a moravurilor și obiceiurilor

localnicilor nu sunt lipsite de interes.

„Rada din Amboina spune La Billardiere, formează un bazin, cam de 20 km lungime și lat în medie de circa 7 km. Marginile oferă adesea locuri bune de ancorat, dar câteodată, pe fund sunt corali.

Fortul, numit fortul Victoriei, e clădit din cărămizi; guvernatorul și câţiva membri ai consiliului îşi stabiliseră reședinţa în el. Dar fortul era atât de ruinat încât la orice salvă i se mai dărâma câte o părticică.

Garnizoana era compusă cam din două sute de oameni, cei mai mulţi dintre ei fiind indigeni; ceilalţi erau câţiva soldaţi ai Companiei olandeze a Indiilor Răsăritene veniţi din Europa și un mic detașament din regimentul de la Württemberg…

Numărul mic al ostașilor care au supravieţuit șederii în India îi face și mai preţioși pe cei ce au petrecut acolo câţiva ani; de aceea, Compania olandeză îşi ţine rareori făgăduiala de a-i lăsa să se reîntoarcă în Europa când le expiră timpul de stagiu… Am întâlnit câţiva dintre nefericiţii aceștia reţinuţi de peste douăzeci de ani, deși, prin condiţiile contractului, ar fi trebuit să fie liberaţi demult…

Locuitorii din Amboina vorbesc malaeza, limbă foarte plăcută și muzicală. Insula produce mirodenii, cafea, care este mai puţin bună decât cea din Reunion, și mai ales *sagu,* cultivat în toate locurile mlăștinoase.

Orezul care se consumă în Amboina, deși nu este un produs al insulei, ar crește totuși destul de bine în majoritatea terenurilor joase. Dar Compania olandeză a interzis cultivarea acestei plante, căci vânzarea ei este un mijloc de a scoate din mâinile băștinașilor banii pe care e obligată să li-i plătească pentru cuișoarele procurate de ei. Compania împiedică astfel sporirea numerarului și ţine totdeauna la un preţ scăzut produsele muncii localnicilor.

În felul acesta, neţinând seama decât de propriile ei interese, stăpânirea înăbușă orice inițiativă a localnicilor, forţându-i să lase în părăsire orice altă cultură decât a cuișoarelor și a nucșoarelor.

Olandezii au grijă, să limiteze cultura mirodeniilor, în așa fel încât să nu depășească mult cererea obișnuită.

La 13 octombrie 1792, cele două fregate părăsiră Amboina, încărcate cu provizii, găini, raţe și gâște de Guineea, porci, capre, batate, igname, banane și dovleci. Totuși, carnea de vită era puţină, faina de proastă calitate, iar cu sagul îmbarcat pentru a o înlocui, echipajul nu izbuti să se obișnuiască. Nu ne mai rămâne să citâm din lunga listă de provizii a fregatelor decât bambusul, dulceaţa de cuișoare și băutura numită *arack.*

„Mlădiţele tinere de bambus tăiate în felii și murate în oţet, spune La Billardiere, formează o provizie excelentă pentru o călătorie de lungă durată, de aceea noi am luat cât am putut mai multe. Mlădiţele acestea sunt în general foarte fragede. Cultivatorii au grijă să le culeagă la timp și le vând la piaţă drept legume, cărora pot să le ţină locul. Lungimea lor e adeseori de un metru, dar grosimea de o treime de centimetru.

Mlădiţele de bambus sunt o legumă foarte apreciată de chinezi, care îi găsesc un gust mult apropiat de al sparanghelului.

Ne făcuserăm provizii de cuișoare și de nucșoare fierte în zahăr. La nucșoara preparată astfel, coaja verde e singura parte care se mănâncă; din păcate, cofetarii noștri nepricepuţi aleseseră nucșoare prea coapte. Cuișoarele, de mărimea unor măsline mijlocii, păstrau încă un gust prea aromat ca să formeze o dulceaţă plăcută; pentru a aprecia dulciurile acestea, trebuie să ai format gustul pentru ele; și la fel am să spun despre ghimberul din care aveam de asemenea provizii zaharate.

Din singura băutură spirtoasă care s-a putut procura, arackul, am cumpărat mai multe butoaie. Unii călători laudă peste măsură băutura aceasta, care totuși nu întrece nici cel mai obișnuit rachiu de vin”.

Părăsind Amboina, expediţia urmă coasta de sud-vest a Australiei și recunoscu, rând pe rând, fără să se oprească, coasta septentrională a insulei Timor, insulele Bătu, Savu, cu priveliști încântătoare, și, în sfârșit, la 7 decembrie, extremitatea occidentală a coastei de sud-vest a Noii Glande descoperită de Leeuwin în 1622.

Pe ţărm nu se zărea decât o înșiruire de dune nisipoase, în mijlocul cărora se înălţau stânci drepte, oferind privelișteа pustiului celui mai sterp.

Pe coasta aceasta neadăpostită, navigaţia a fost periculoasă. Marea era agitată, vântul puternic, iar fregatele trebuiau să navigheze printre stânci aflate sub apă. „Esperance” era să fie aruncată pe uscat de o vijelie, când un ofiţer, numit Legrand, văzu, din vârful arborelui celui mare, un loc de ancorat unde spunea că navele vor fi în siguranţă.

„Salvarea celor două nave, spune relatarea, a depins de descoperirea aceasta, căci „Recherche” obligată să navigheze în timpul! nopţii printre stânci primejdioase, după ce luptase cât putuse împotriva furtunii, cu nădejdea că o schimbare a vântului îi va permite să iasă în larg, ar fi fost fără îndoială pierdută. Golful, care poartă numele cetăţeanului Legrand, va reaminti serviciul pe care acest priceput marinar l-a adus expediţiei noastre”.

Navigatorii cercetară apoi insuliţele care mărginesc coasta. Unul dintre ei, inginerul-geograf de pe „Recherche”, numit Riche, care debarcaseră la uscat ca să facă unele observaţii, se rătăci și nu putu să se reîntoarcă la bord decât după două zile, mort de oboseală și de foame.

În arhipelagul despre care vorbim se terminase în 1628 exploatarea coastei australiene efectuată de căpitanul olandez Peter Nuyts.

„Am fost uimiţi, spune La Billardiere, de precizia cu care navigatorul acesta determinase latitudinea, într-o vreme când instrumentele de observaţie erau încă foarte imperfecte. Aceeași remarcă trebuie s-o fac cu privire la aproape tot ce a cercetat Leeuwin prin locurile acestea”.

La 5 ianuarie 1793, fregatele se aflau la 31°52’ latitudine sudică și 129°10’ longitudine estică, când comandantul Huon de Kermadec îl anunţă pe D’Entrecasteaux că „Esperance” suferise avarii la cârmă, că era nevoit să reducă raţia de apă, la bordul ei, la trei sferturi de butelie pe zi, că fusese nevoit să suprime distribuirea băuturilor antiscorbutice și că nu mai avea decât treizeci de butoaie cu apă. Nici pe „Recherche” situaţia nu era mai bună. D’Entrecasteaux se îndreptă

deci spre Capul Van Diemen, după ce navigase 1600 km de-a lungul unei coaste sterpe și care nu-i prilejuise observaţii interesante.

La 23 ianuarie, fregatele ancorară în Golful Stâncilor, o adâncitură a Golfului Furtunilor, cercetat cu un an mai înainte.

De data aceasta, popasul se dovedi bogat în tot felul de informaţii. La Billardiere, încântat de varietatea produselor acestui colţ al Ţării Van Diemen, nu se mai sătura admirând imensele păduri de copaci cu adevărat gigantici și încâlceala arbuștilor și a plantelor necunoscute, printre care era nevoit să-și croiască drum. În timpul uneia dintre numeroasele excursii tăcute prin împrejurimile golfului, adună niște bucăţi frumoase de hematită[430] roșie-brună și, ceva mai încolo, un soi de ocru, de un roșu destul de aprins, care vădea prezenţa fierului. Apoi se pomeni în faţa câtorva băștinași, iar informaţiile pe care le dă asupra populaţiei acesteia, astăzi complet nimicită[431], sunt destul de interesante ca să le reproducem. De altfel, ele le completează pe cele datorate căpitanului Cook.

„În faţa mea se aflau patruzeci și doi de băștinași, dintre care șapte bărbaţi adulţi și opt femei; ceilalţi păreau să fie copiii lor, și printre ei am remarcat mai multe fete care umblau și mai goale decât mamele lor…Băștinașii aceștia au părul lânos şi-şi lasă barba să crească. Buza de sus este, la copii, mai ieșită înainte decât cea de jos; dar, cu vârsta, ajung amândouă aproape pe aceeași linie. Pielea indigenilor e neagră, dar de un negru nu prea închis; pesemne însă că aici a fi foarte negru e un semn de frumuseţe, căci pentru a părea mai negri decât sunt, băștinașii îşi mânjesc cu praf de cărbune mai ales partea de sus a corpului.

Pe pielea lor, mai ales pe piept și pe umeri, se văd niște umflături rânduite simetric, când în linii de un decimetru lungime, când în puncte diferit distanţate unul de altul. Obiceiul de a-și smulge doi dintre incisivii superiori, obicei care, după spusele unor călători, se credea a fi general prin aceste meleaguri, e sigur că nu există la indigenii de aici, căci n-am văzut niciunul căruia să-i fi lipsit incisivii de pe maxilarul superior, și aveau toţi niște dinţi foarte frumoși.

Copiii erau foarte curioși faţă de tot ce lucea și nu se dădeau înapoi să ne smulgă nasturii de metal de la haine. N-aș vrea să uit farsa pe care i-o făcu un tânăr băștinaș unuia dintre marinari. Marinarul pusese la poalele unei stânci un săculeţ plin de scoici. Îndată, băștinașul îl duse pe furiș în altă parte și-l lăsă câtva timp să-l caute; apoi îl readuse în același loc, făcând mult haz de farsa jucată".

În ziua de 15 februarie, cele două nave ridicară ancorele, pătrunseră în

---

[430] *Hematita* - minereu de fier, de culoare roșie-brună, până la negru; conține până la 70% fier.

[431] Populația băștinașă din Insula Tasmania. Până la colonizarea europeană, insula avea 6000 de locuitori. Ca tip antropologic ei seamănă cu australienii, deosebindu-se de aceștia mai ales prin forma părului (ondulat la australieni, cârlionţat la tasmanieni). In prima jumătate a secolului al XIX-lea, tasmanienii au fost exterminați de colonizatori. Ei au fost vânați ca niște animale sălbatice. In 1876 a murit ultima femeie tasmaniană.

Strâmtoarea D'Entrecasteaux și ancorară, la 24 februarie, în Golful Aventurii. După cinci zile de popas și de observaţii în acest golf. D'Entrecasteaux porni spre Noua Zeelandă, căreia îi atinse extremitatea septentrională.

După o întâlnire cu băștinașii, prea scurtă ca să mai adauge ceva informaţiilor atât de numeroase și de precise rămase de la căpitanul Cook.D'Entrecasteaux se îndreptă spre Arhipelagul Prieteniei (Tonga), pe care La Pérouse intenţionase să-l viziteze. Acolo, ancoră în rada din Tongatabu, navele fură înconjurate imediat de nenumărate pirogi și luate literalmente cu asalt de o mulţime de insulari veniţi să schimbe porci și tot felul de fructe.

Unul dintre fiii lui Paulaho, regele pe care îl cunoscuse Cook, îi întâmpină cu bunăvoinţă pe navigatori, ba chiar supraveghie cinstit și atent schimburile făcute cu băștinașii, sarcină, firește, deloc ușoară.

La Billardière povestește o farsă făcută cu multă iscusinţă, căreia i-a căzut victimă el însuși. Fusese urmat, sub cortul unde erau depuse proviziile destinate schimbului, de doi indigeni pe care îi luase drept căpetenii.

„Unul dintre ei, povestește La Billardiere, depunea toată râvna cu putinţă ca să-mi aleagă cele mai bune fructe. Îmi pusesem pălăria pe jos, crezând-o la loc sigur, dar cel aflat înapoia mea fu destul de dibaci să ascundă pălăria sub veșmintele pe care le purta, și să plece mai înainte ca eu să observ; celălalt, îl urmă imediat. Nu bănuiam deloc că-mi vor lua pălăria, căci nu i-aş fi crezut în stare să șterpelească un obiect atât de voluminos cu riscul de a fi prinși asupra faptului în incinta unde îi lăsasem să intre; de altfel, o pălărie nu prea avea la ce să folosească unor oameni care umblă de obicei cu capul descoperit. Dar dibăcia întrebuinţată m-a uimit".

Francezii avură legături cu un șef căruia ei îi spuneau Fino. Fără îndoială că e același pomenit sub numele de Finau, în călătoria căpitanului Cook. Dar Finau era o căpetenie de mâna a doua. Regele, căpetenia supremă din Tongatabu, Vavau și Annamuka, se numea Tubo. El veni să viziteze navele și aduse înapoi o pușcă furată unei sentinele cu câteva zile mai înainte. Tubo îi dărui lui D'Entrecasteaux două bucăţi de pânză ţesută din scoarţă de dud[432], atât de mari încât fiecare dintre ele, când era întinsă, ar fi putut acoperi cu ușurinţă fregata; apoi dărui rogojini și porci, în schimbul cărora căpătă o secure frumoasă și un costum roșu, de general, cu care se îmbrăcă imediat.

Peste două zile, o femeie neobișnuit de grasă, în vârstă de vreo cincizeci de ani, și căreia băștinașii îi arătau un deosebit respect, veni la bord. Era regina Tine. Ea gustă din toate mâncărurile oferite, dar dădu preferinţă bananelor păstrate în zahăr. Bucătarul șef stătea la spatele ei așteptând să strângă masa, dar regina îl scuti de osteneală, luând cu ea farfuria și șervetul.

Regele Tubo ţinu să dea o serbare în cinstea lui D'Entrecasteaux. Amiralul fu primit pe uscat de două căpetenii, Finau și Omalai, care îl conduseră pe un teren

---

[432] Este vorba de Morys papirifera - mic copac din familia dudului. Din coaja lui se fabrică în prezent o hârtie rezistentă, de calitate excelentă, așa-zisa hârtie japoneză.

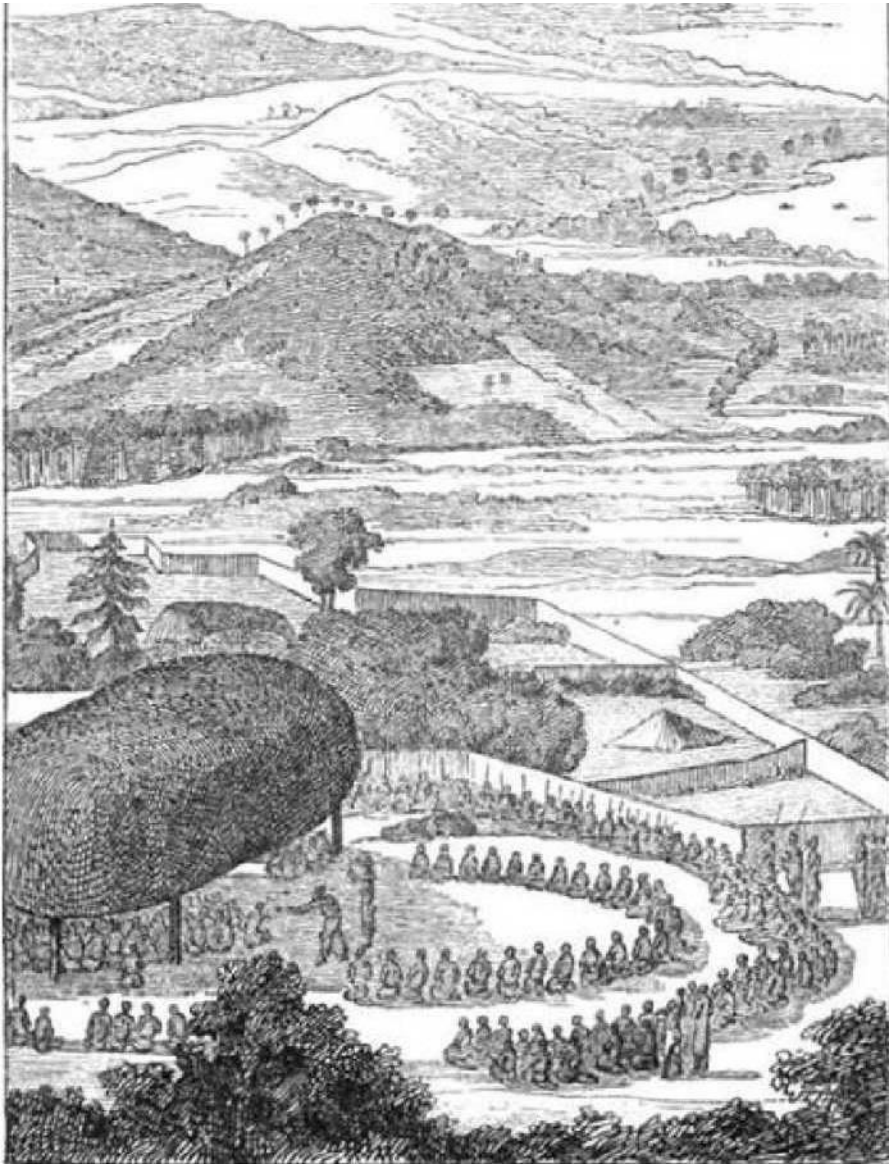

Serbarea în onoarea lui D'Entrecasteaux în Insulele Prieteniei

neted și întins. Acolo sosi Tubo cu cele două fiice ale lui, care își turnaseră din belșug ulei de cocos pe păr și purtau fiecare câte un colier făcut din boabe de *Abrus precatorius,* frumoase la vedere.

„Insularii, spune relatarea, se aflau adunaţi în număr mare; i-am socotit pe cei de faţă cam la patru mii de persoane.

Fără doar și poate că locul de cinste era la stânga regelui, căci el îl invita pe amiral să se așeze acolo. Amiralul porunci îndată să fie aduse darurile pentru Tubo, care se arătă foarte recunoscător. Dar nimic din cele oferite nu stârni mai mult admiraţia numeroasei adunări decât o fâșie de damasc roșu, a cărei culoare vie făcu să se strige din toate părţile: *Eho! Eho!* Indigenii scoaseră aceleași strigăte și când desfăcură câteva panglici printre care dominau unele roșii. Amiralul dărui apoi o capră cu ied în pântece, un ţap și doi iepuri (un mascul și o femelă). Regele îi făgădui că va avea cea mai mare grijă de ei și că îi va lăsa să se răsească în insulă.

Omalai, despre care Tubo ne-a spus că e fiul lui, primi și el câteva daruri de la amiral, odată cu mai multe alte căpetenii.

La dreapta, către nord-est, aveam treisprezece muzicanţi, care, aşezaţi la umbra unui arbore-de-pâine încărcat cu un număr uimitor de fructe, cântau împreună pe diferite voci. Patru din ei ţineau în mâini o bucată de bambus lungă de un metru, un metru și jumătate, cu care băteau măsura pe pământ;
cel mai lung dintre bambuși servea uneori ca să marcheze toţi timpii. Instrumentele acestea scoteau sunete asemănătoare cu ale unei tamburine și păstrau între ele următoarele proporţii: cei doi bambuși de mărime mijlocie formau unisonul; cel mai lung era la un ton și jumătate mai jos, iar cel mai scurt la două tonuri și jumătate mai sus. Muzicantul care cânta alto se făcea auzit cu mult deasupra celorlalţi, deși vocea îi era puţin răgușită, și se acompania totodată bătând cu două beţișoare de casuarină într-un bambus lung de șase metri, despicat în toată lungimea lui.

Trei muzicanţi, aşezaţi în faţa celorlalţi, căutau să înfăţișeze subiectul cântecului prin gesturi, pe care fără îndoială că le studiaseră bine, căci le repetau laolaltă în același fel. Din când în când, întorceau capul spre rege, făcând cu braţele mișcări pline de graţie; alteori, înclinau repede capetele până pe piept și le scuturau în mai multe rânduri.

Între timp, Tubo îi oferi amiralului ţesături făcute din scoarţă de dud și puse să fie desfăcute, cu multă lăudăroșenie, ca să ne facă să aflăm cât de mult preţuiește darul lui.

Ministrul, așezat la dreapta regelui, porunci să fie pregătită *kava,* care ni se aduse mai apoi într-un soi de copaie ovală, din lemn, lungă de un metru.

Fără doar și poate că muzicanţii păstraseră pentru momentul acesta cele mai alese cântece, căci, la fiecare gest de-al lor auzeam strigându-se de pretutindeni: *Mali! Mali!* iar aplauzele repetate ale localnicilor ne arătau că muzica aceasta le făcea o impresie foarte vie și foarte plăcută.

Kava fu apoi împărţită diverselor căpetenii de către cel ce avea ordin să o prepare…”

Concertul acesta, după cum se vede destul de bine, era departe de a întrece splendidele serbări care avuseseră loc pentru primirea lui Cook.

Regina Tine dădu apoi un mare bal, care fu precedat de un concert ce atrăsese numeroși băștinași; printre aceștia se strecuraseră câțiva care îşi însușiseră cu forţa un cuţit. Urmăriţi fără răgaz de fierarul de pe „Recherche", făptașii se întoarseră și, când văzură că acesta e singur, se năpustiră asupra lui și-i sparseră capul cu o lovitură de măciucă. Din fericire, încăierarea fu zărită de pe „Esperance", care trase o salvă de tun, împrăștiindu-i pe cei ce atacau. Cu prilejul acesta, mai mulţi insulari fură uciși de ofiţeri sau de mateloţi care nu știau exact ce se întâmplase și vedeau dușmani în toţi insularii întâlniţi în cale.

Totuși, bunele relaţii se restabiliră curând și ajunseră atât de cordiale încât în momentul plecării mai mulţi indigeni cerură să se îmbarce spre a merge în Franţa.

„Informaţiile date de niște insulari foarte inteligenţi despre navele care ancoraseră în arhipelag, spune relatarea, ne-au făcut să fim siguri că La Pérouse nu poposise aici… Ei îşi aminteau foarte bine diferitele epoci în care îl văzuseră pe căpitanul Cook, și pentru a ne face să cunoaştem intervalcicdintre ele socoteau pe recolte de ignam, arătându-ne câte două pentru fiecare an".

Informaţia aceasta în legătură cu La Pérouse e în absolută contradicţie cu informaţiile pe care Dumont d'Urville le-a cules, e drept că peste treizeci și cinci de ani, de la regina Tamaha, care domnea pe atunci.

„Am vrut să aflu, spune el, dacă între Cook și D'Entrecasteaux nu mai veniseră și alţi europeni în Tonga. După ce s-a gândit câteva clipe, ea mi-a explicat foarte limpede că, cu puţini ani înainte de trecerea lui D'Entrecasteaux, două nave mari, asemănătoare cu ale lui, având pe ele tunuri și o mulţime de europeni, ancoraseră la Annamuka, unde rămăseseră zece zile. Pavilionul lor era complet alb, și nu asemănător cu al englezilor. Străinii s-au înţeles foarte bine cu băștinașii; li s-a dat o casă pe ţărm, unde se făceau schimburile. Un băștinaș care îi dăduse, în schimbul unui cuţit, un suport de lemn unui ofiţer, fusese împușcat de acesta pentru că voise să-și ia înapoi marfa după ce făcuse târgul. Altminteri, incidentul nu tulbură pacea, căci băștinașul fusese cel ce greșise de data aceasta".

Cinstea lui Dumont d'Urville punându-l la adăpost de orice bănuială de înșelătorie, nu ne putem opri să nu recunoaştem că mai multe părţi ale acestei mărturii par a fi pe deplin adevărate. Cele spuse în legătură cu pavilionul, de altă culoare decât al englezilor, par în special convingătoare. Trebuie oare să conchidem că cercetările lui D'Entrecasteaux au fost cu totul superficiale? Atunci ar fi destul de grav. Vom arăta totuși, îndată, două împrejurări care par să confirme că s-a făcut vinovat de acest păcat.

La 11 aprilie, spre marea părere de rău a băștinașilor, cele două fregate franceze ieșiră în larg. Șase zile mai târziu, „Esperance" semnala Erronam, cea mai răsăriteană dintre Insulele Espíritu Santo (Noile Hebride), descoperită de Queiroz, în 1606; apoi se iviră, rând pe rând, Annatom, Tana, al cărui vulcan e mereu în erupţie etc., și Insulele Beautemps-Beaupré. Curând, mânate de curenţi, fregatele începură să vadă munţii din Noua Caledonie, și ancorară în portul Balade,

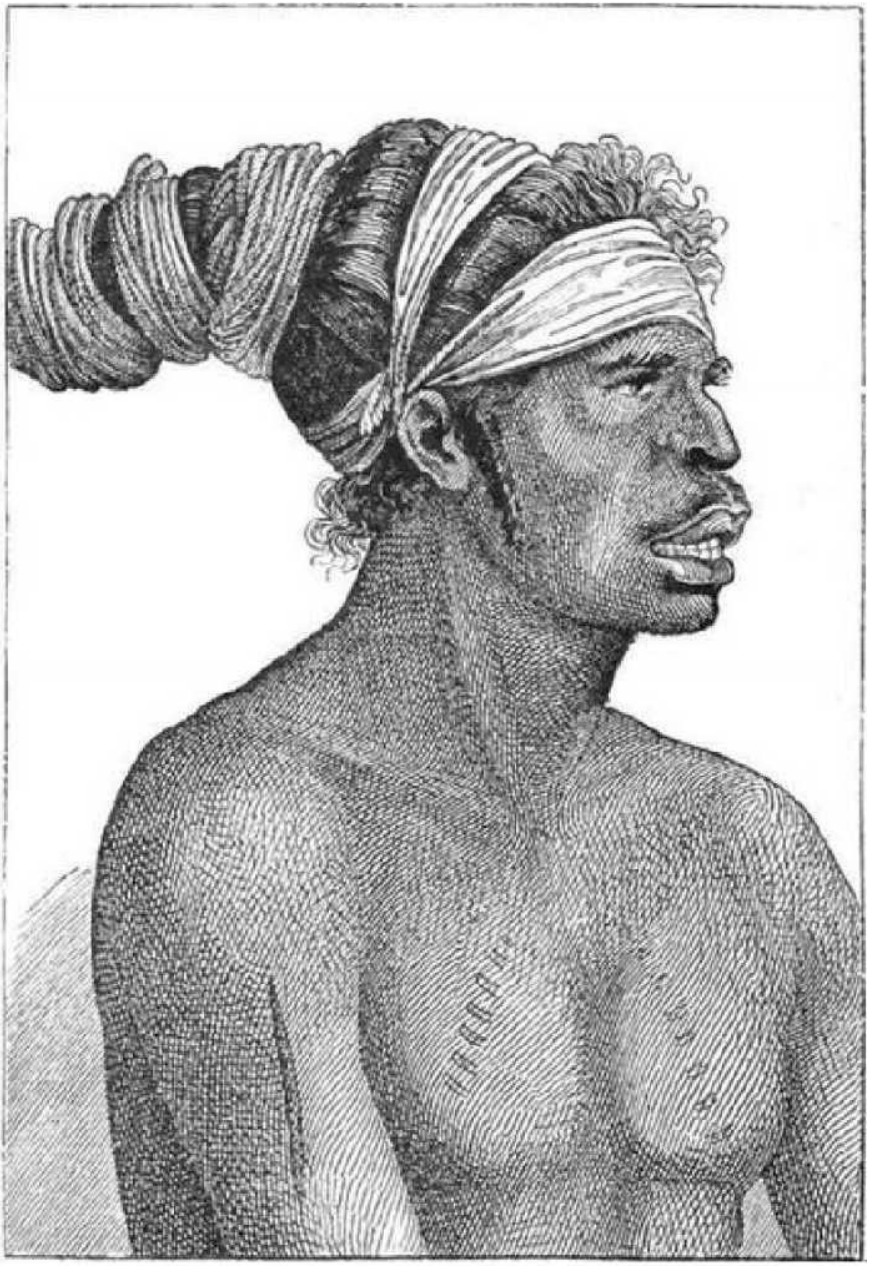

Indigen tipic din Noua Olandă

ca și Cook în 1774.

Indigenii cunoșteau fierul, dar nu-l apreciau ca alţii, fără îndoială fiindcă pietrele pe care le foloseau erau extrem de tari și-i făceau să îndure mai puţin lipsa. Primele lor cuvinte, când se urcară la bord, fură rostite ca să ceară de mâncare, și nu era posibil să te înșeli în privinţa aceasta, căci îşi arătau pântecele grozav de supte. Pirogile nu erau făcute cu aceeași măiestrie ca ale băștinașilor din Insulele Prieteniei (Tonga), și stăpânii lor le mânuiau destul de stângaci — după cum remarcase și căpitanul Cook. Cei mai mulţi dintre localnici, cu părul creţ și cu pielea aproape la fel de neagră ca a băștinașilor din Van Diemen, erau înarmaţi cu suliţe și cu măciuci; printre altele, purtau la brâu un săculeţ cu pietre ovoidale pe care le aruncau cu praștiile.

După o plimbare pe uscat, în timpul căreia vizitară colibele băștinașilor în formă de stupi, ofiţerii și naturaliștii se gândiră să se reîntoarcă la nave.

„În drum spre locul nostru de debarcare, spune relatarea, am întâlnit peste șapte sute de băștinași care dăduseră fuga din toate părţile. Aceștia ne-au cerut stofe și fier în schimbul produselor lor, iar câţiva dintre ei se dovediră a nu fi prea cinstiţi.

Printre diferitele lor farse, am să amintesc una pe care mi-au jucat-o. Unul dintre ei îmi oferi spre vânzare un săculeţ cu pietricele tăiate oval pe care îl purta la brâu. Apoi îl scoase de la brâu și se făcu că mi-l dă cu o mână, în timp ce cu cealaltă mână primea preţul asupra căruia convenisem. Dar, în aceeași clipă, un alt băștinaș, care se așezase în spatele meu, scoase un strigăt puternic ca să mă facă să întorc capul spre el și imediat primul o șterse cu sacul și cu lucrurile mele, căutând să se piardă în mulţime. N-am vrut să-l pedepsim, deși eram înarmaţi cu puști; totuși, ne puteam teme că dovada aceasta de blândeţe va fi privită de indigeni ca o dovadă de slăbiciune. Ceea ce s-a întâmplat îndată după aceea pare să fi confirmat temerile noastre.

Câţiva dintre indigeni deveniră atât de îndrăzneţi încât zvârliră cu pietre într-un ofiţer aflat la abia două sute de pași de noi. Nici de data aceasta n-am vrut să ne purtăm cu asprime, căci povestirea lui Forster arătase prea multe lucruri bune despre indigeni, însă am avut dovezi incontestabile despre cruzimea lor.

Băștinașii veniţi la bord îşi însușiseră atâtea lucruri, încât marinarii fuseseră nevoiţi să-i alunge. A doua zi, îndată ce francezii debarcară la uscat, îi găsiră pe băștinași luându-și masa.

Aceștia le oferiră carne proaspăt friptă care fu recunoscută drept carne omenească.

Câţiva dintre ei se apropiară chiar de francezi și «le pipăiră de câteva ori părţile mai mușchiuloase ale mâinilor și ale picioarelor, rostind cuvântul *karapek* cu un aer de admiraţie și de poftă, ceea ce nu era prea liniștitor pentru noi.

Mai mulţi ofiţeri fură asaltaţi și chiar furaţi. Intenţiile băștinașilor erau clare; curând ei căutară să pună mâna și pe topoarele câtorva marinari veniţi pe uscat după lemne, și numai cu câteva focuri de flintă scăpară de ei.

Ostilităţile acestea se reînnoiră de mai multe ori și se sfârșiră totdeauna prin fuga băștinașilor, care avură câţiva morţi și răniţi. Dar slabul succes al atacurilor

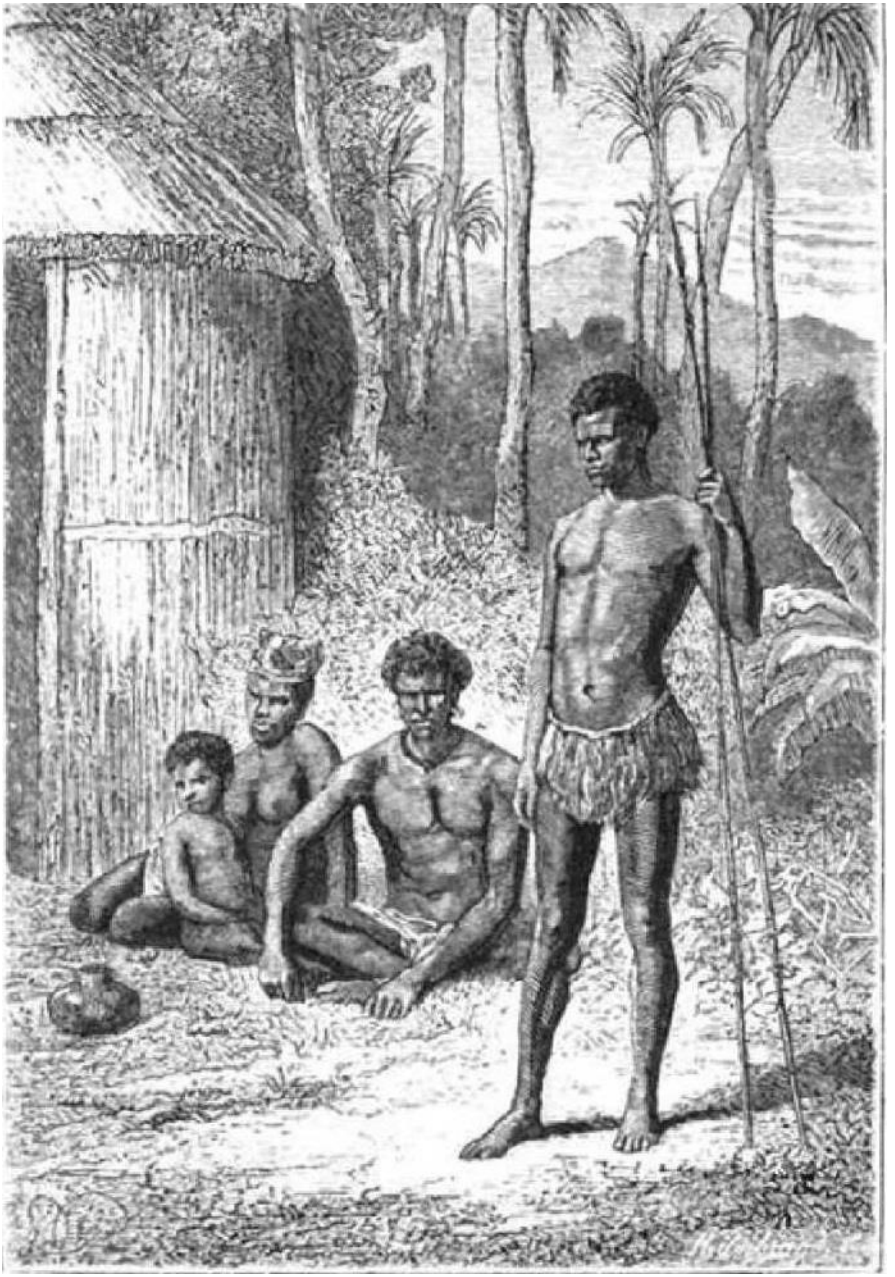

Nativi din Noua Caledonie

nu-i împiedica să le reînceapă de câte ori li se ivea prilejul”.

La Billardiere povestește că a fost martorul unui fapt observat de mai multe ori de-atunci încoace, dar care a părut multă vreme de necrezut; i-a văzut pe indigeni mâncând talc. Piatra aceasta moale „servește la potolirea senzaţiei de foame, căci umple stomacul; și, cu toate că substanţa aceasta n-are nimic hrănitor în ea, poate fi totuși folositoare unor oameni care trebuie să sufere foarte adesea îndelungi lipsuri alimentare pentru că se ocupă prea puţin cu cultura pământului, altminteri destul de sterp… Nimeni nu și-ar fi putut închipui că niște antropofagi pot recurge la asemenea mijloace când sunt îmboldiţi de foame”.

Cât timp au stat în Noua Guinee, navigatorii n-au putut afla nimic despre soarta lui La Pérouse. Și totuși, o legendă auzită de Jules Garnier spune că, la puţină vreme după trecerea lui Cook, două nave s-ar fi apropiat de extremitarea nordică a Insulei Pinilor și ar fi trimis acolo câteva bărci.

„După ce trecură primele clipe de spaimă, spune d. Jules Garnier, într-o comunicare publicată în «Buletinul Societăţii de geografie», din noiembrie 1869, indigenii se apropiară de străini și fraternizară cu ei; la început, insularii se minunară văzând atâtea bogăţii; apoi, lăcomia îi îmboldi să nu-i mai lase pe marinari să plece; dar aceștia, trăgând o salvă care doborî câţiva indigeni, le potoli avântul. Nemulţumiţi de primirea aceasta neospitalieră, cele două nave plecară în direcţia pământului mare, după ce trăsese o salvă de tun, pe care indigenii o luară drept tunet”.

E de mirare cum D’Entrecasteaux, care a avut legături cu indigenii din Insula Pinilor, n-a auzit vorbindu-se despre aceste evenimente. Insula Pinilor nu e prea mare, iar populaţia ei n-a fost niciodată prea numeroasă. Se vede deci că indigenii au tăinuit întâlnirea lor cu La Pérouse.

Dacă, în timp ce naviga de-a lungul recifului madreporic, care apără de asalturile oceanului coasta occidentală a Noii Caledonii, D’Entrecasteaux ar fi știut să descopere una din numeroasele treceri aflate acolo — ar fi avut din nou prilejul să găsească vreo urmă a trecerii lui La Pérouse, navigator atent și îndrăzneţ, rival al lui Cook, care pesemne că a debarcat în mai multe puncte ale acestui litoral. O balenieră, al cărei raport e citat de Rienzi, afirmă că a văzut în mâinile neocaledonienilor niște medalii și o cruce a sf. Ludovic provenind de la expediţia franceză.

În timpul unei călătorii de la Noumea la Canala, Jules Garnier a văzut, în luna martie 1865, în mâinile unuia dintre indigenii din escorta sa, „o sabie veche și ruginită, subţire și lungă cum erau cele din secolul trecut, și având pe gardă flori de crin”. Tot ce s-a putut scoate de la posesorul sabiei a fost mărturisirea că o avea de foarte multă vreme.

Nu prea e de crezut că vreun membru al expediţiei le-a făcut cadou o sabie băștinașilor, și cu atât mai puţin o cruce a sf. Ludovic. Vreun ofiţer a fost, fără îndoială, ucis într-o ciocnire, și astfel obiectele acestea au ajuns în mâinile indigenilor.

Ipoteza aceasta are avantajul de a se potrivi cu explicaţia dată de Garnier în

legătură cu izbitoarele nepotriviri privind caracterul populaţiei din Balade, întâlnite în descrierile lui Cook și D'Entrecasteaux. Pentru Cook, indigenii aceștia au toate calităţile: sunt buni, sinceri, pașnici; pentru D'Entrecasteaux, au toate defectele: sunt hoţi, trădători, antropofagi.

Oare nu cumva, așa cum presupune Garnier, niște evenimente deosebite ar fi schimbat între cele două vizite felul de a se purta al băștinașilor? N-o fi avut loc vreo luptă? N-or fi fost cumva siliţi europenii să folosească armele? N-or fi distrus plantaţiile și incendiat colibele? Nu trebuie pusă pe seama vreunui eveniment de acest fel primirea dușmănoasă făcută lui D'Entrecasteaux?

Povestind o excursie în munţii din extremitatea nordică a Noii Caledonii, și de unde se zărește marea în ambele părţi, La Billardiere spune:

„Nu mai eram urmaţi decât de trei băștinași, care fără îndoială că ne văzuseră cu un an mai înainte navigând de-a lungul coastei occidentale a insulei, căci, înainte de a ne părăsi, ne-au vorbit despre cele două nave pe care le zăriseră de pe partea aceasta".

Rău a făcut La Billardiere că n-a stăruit cu întrebările în privinţa aceasta! Văzuseră indigenii navele lui D'Entrecasteaux sau pe ale lui La Pérouse? Și le văzuseră oare exact „cu un an înainte?"

Se vede după amănuntele pe care le dăm aici, cât e de regretabil că D'Entrecasteaux nu și-a făcut cercetările cu mai multă râvnă, căci, fără îndoială, ar fi dat de urmele compatrioţilor săi. Vom vedea îndată cum, cu ceva mai mult interes, i-ar fi putut regăsi în viaţă, dacă nu pe toţi, măcar parte din ei.

În timpul popasului acestuia, căpitanul Huon de Kermadec murise ucis de frigurile rele care îl chinuiau de câteva luni. În locul său, D'Hesmivy d'Auribeau luă comanda navei „Esperance".

Plecat din Noua Caledonie la 11 mai, D'Entrecasteaux cercetă, rând pe rând, Insula Moulin, Huon și Insula Santa Cruz a lui Mendana, separată de Insula New Jersey printr-o strâmtoare unde au fost atacate navale lui La Pérouse.

Spre sud-est se zărea o insulă pe care D'Entrecasteaux o numi Ile de la Recherche (Insula Căutării) și pe care ar fi putut-o numi a descoperirii, dacă s-ar fi gândit să se apropie de ea. Era Vanikoro, insulă înconjurată de recife madreporice, pe care naufragiaseră fregatele lui La Pérouse; aici, după toate aparenţele, mai trăiau încă în epoca aceea o parte din nefericiţii navigatori. Uluitoare întâmplare! Să ajungi atât de aproape de ţintă și să treci pe lângă ea. Dar vălul care acoperea soarta expediţiei lui La Pérouse nu avea să fie sfâșiat decât mult mai târziu.

După ce cercetă amănunţit extremitatea meridională a Insulei Santa Cruz, fără să poată culege nici cea mai mică informaţie despre ceea ce căuta. D'Entrecasteaux se îndreptă spre Ţara Arsacizilor a lui Surville și-i vizită extremitatea sudică; apoi navigă de-a lungul coastei Louisiadei, pe care La Pérouse anunţase că vrea s-o viziteze când plecase din Insulele Solomon, și întocmi harta Capului Eliberării, care nu aparţine Noii Guinee cum îşi închipuise Bougainville, ci formează extremitatea unei insule numite Rossel, după numele unuia dintre ofiţeri, care avea să devină principalul cronicar al expediţiei.

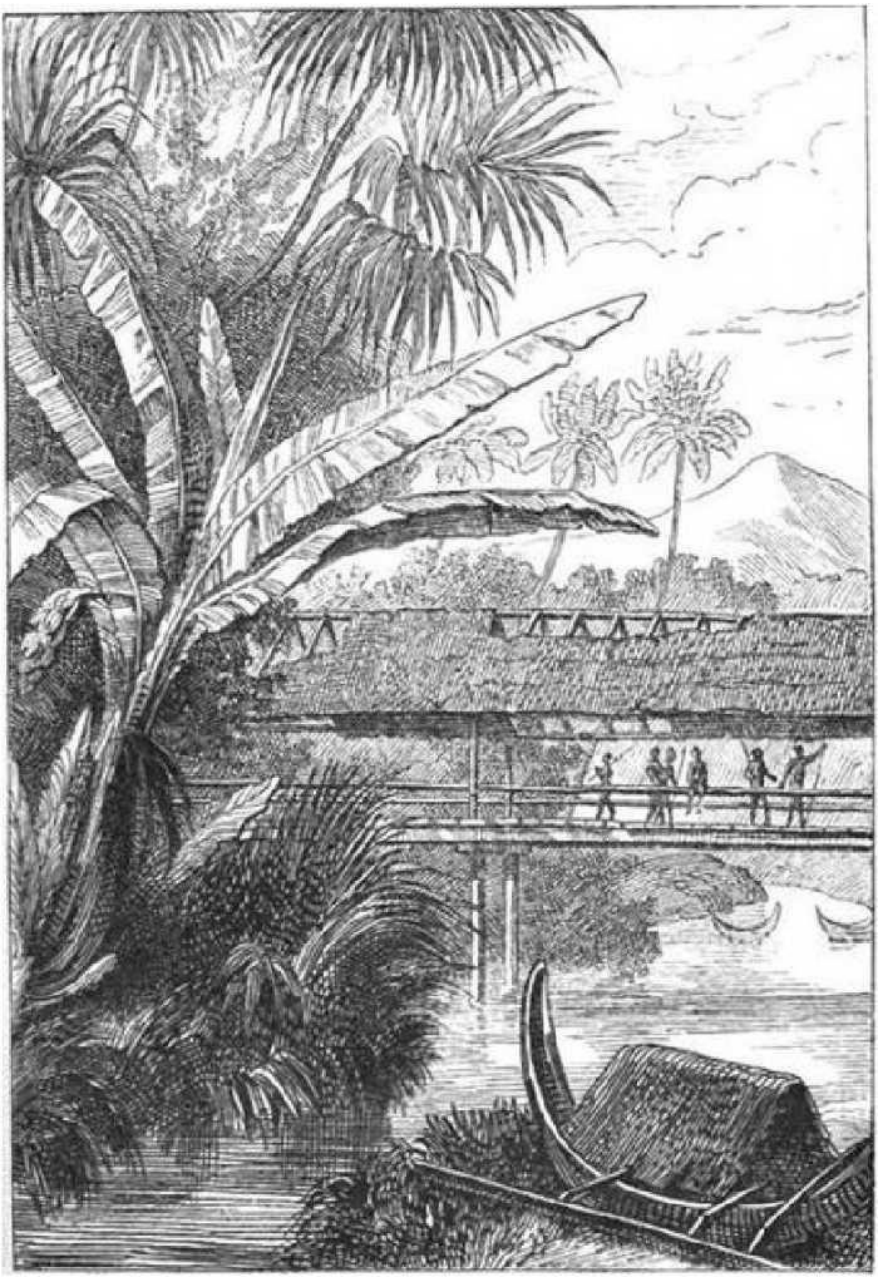

Vedere din Insula Bouron

După ce navigă în lungul unor insule joase și stâncoase, care primiră numele principalilor ofiţeri, cele două fregate atinseră coastele Noii Guinee, apoi schimbară drumul ca să pătrundă în Strâmtoarea Dampier, după care navigară de-a lungul coastei septentrionale a Noii Britanii, în nordul căreia descoperiră mai multe insuliţe muntoase, necunoscute până atunci. La 17 Iulie, expediţia se afla în faţa unei insuliţe vecină cu Insula Anahoreţilor.

D'Entrecasteaux, care suferea de multă vreme de dizenterie și de scorbut, ajuns la capătul puterilor, cedă stăruinţelor ofiţerilor și se hotărî să se despartă de „Esperance", ca să ajungă mai degrabă în Insula Valgco. Dar la 20 iulie 1793 se stinse din viaţă, după o lungă și grea suferinţă.

După un popas la Valgeo și la Buru, al căror rezident îi copleși pe francezi cu atenţii și unde câţiva localnici mai păstrau amintirea lui Bougainville, expediţia, aflată mai întâi sub comanda lui D'Auribeau, care se îmbolnăvi curând, și apoi a lui Rossel, străbătu Strâmtoarea Butuan și Sallyer și la 19 octombrie, ajunse la Surabaja (Djawa).

Acolo, membrii expediţiei aflară că Ludovic al XVI-lea fusese decapitat și că Franţa se afla în război cu Olanda și cu toate puterile Europei. Deși „Recherche" și „Esperance" aveau nevoie de numeroase reparaţii, iar sănătatea echipajelor cerea odihnă îndelungată, D'Auribeau se pregătea să plece spre Ile-de-France când guvernatorul olandez îl reţinu. Dezbinarea care se ivi curând între membrii expediţiei, ale căror păreri politice erau foarte diferite, îl făcu pe guvernator să se teamă că în colonia sa ar putea să izbucnească tulburări, și-l îndemnă să-și pună „prizonierii" în situaţii foarte umilitoare, cărora aceștia trebuiră să li se supună. Mânia și ura izbucniră când D'Auribeau crezu că s-ar cuveni să arboreze pavilionul alb. Dar majoritatea ofiţerilor și a savanţilor, printre care La Billardicre, se împotriviră cu dârzenie și, arestaţi de autorităţile olandeze, fură împrăștiaţi prin diferite porturi ale coloniei.

La moartea lui D'Auribeau, întâmplată în ziua de 21 august 1794, Rossel deveni șeful expediţiei şi-şi luă sarcina de a face să ajungă în Franţa documentele și datele care fuseseră culese în timpul expediţiei. Fu însă făcut prizonier de o fregată engleză și i se luă totul fără a se ţine seama de dreptul naţiunilor. Când Franţa reintră în posesia colecţiilor de ştiinţe naturale, ele se aflau într-o stare atât de proastă încât aproape că nu mai aveau nicio valoare.

Așa a luat sfârșit această călătorie nefericită. Dacă principalul ei scop nu fusese deloc atins, cel puţin se făcuseră câteva descoperiri geografice, se completaseră sau se rectificaseră cele datorate altor navigatori; apoi fuseseră adunate numeroase date, observaţii și descoperiri din domeniul ştiinţelor naturii, datorite în mare parte devotamentului dovedit de naturalistul La Billardière.

III

Călătoria căpitanului Marchand. Insulele Marchize. Descoperirea Insulei Nouku-Hiva. Moravuri și obiceiuri ale locuitorilor. Insulele Revoluţiei. Coasta Americii și portul Ketchikan. Canalul lui Cox. Popas în Insulele Sandwich. Macau. Decepţie. Reîntoarcere în Franţa. Descoperirile lui Bass și Flinders pe coastele Australiei. Expediţia căpitanului Baudin. Ţara Endracht și Ţara de Witt. Popas la Timor. Explorarea Ţării Van Diemen. Despărţirea navei „Geographe „de nava „Naturaliste". Odihnă la Port Jackson. Deţinuţii. Bogăţia de vite a Noii Galii de Sud. Reîntoarcerea navei „Naturaliste" în Franţa. Croaziera navei „Geographe „și a navei „Casuarine „în apele din preajma ţărilor Nuyts, Edels, Endracht, de Witt. Al doilea popas la Timor. Reîntoarcerea în Franţa.

În 1788, pe când se reîntorcea din Bengal, un căpitan din marina comercială numit Étienne Marchand îl întâlni în rada Insulei Sfânta Elena pe căpitanul englez Portlock și discutară amândoi, firește, despre comerţ, despre obiectelede schimb, despre articolele a căror vânzare aducea cele mai mari câştiguri. Ca om priceput ce era, Marchand îl lăsă pe celălalt să vorbească și nu-i răspunse decât atâta cât trebuia ca să întreţină conversaţia. Astfel, află de la Portlock faptul interesant că blănurile, și mai ales cele de vidră, se vindeau ieftin de tot pe coasta răsăriteană a Americii de Nord și atingeau preţuri fabuloase în China.

Reîntors în Franţa, Marchand le împărtăși armatorilor săi, domnii Baux din Marsilia, preţioasa informaţie și aceștia hotărâră să profite imediat de pe urma ei. Navigaţia în apele Pacificului cerea nave foarte rezistente și cu calităţi speciale. Domnii Baux construiră deci o navă de trei sute de tone și o prevăzută cu tot ce era necesar pentru apărare în caz de atac, pentru reparare în caz de avarie și pentru întreţinerea sănătăţii echipajului în timpul campaniei care trebuia să dureze trei sau patru ani.

Căpitanului Marchand, comandantul navei „Solide", i se dădură doi secunzi, căpitanii Masse și Prosper Chanal, trei locotenenţi, doi chirurgi și trei voluntari. Împreună cu cei treizeci și nouă de marinari, echipajul se ridica la cincizeci de persoane.

Patru tunuri, două obuziere, patru tunuri mici, plus muniţiile și armele necesare, completau armamentul.

Nava „Solide" plecă din Marsilia la 14 decembrie 1790. După un scurt popas în Praya, pe Insulele Capului Verde, Marchand se îndreptă spre Ţara Statelor, unde ajunse la 1 aprilie 1791, ocoli Ţara de Foc și pătrunse în Oceanul Pacific. Intenţia căpitanului Marchand era să ajungă fără escală pe coasta de nord-vest a Americii; dar, de la începutul lunii mai, apa de băut i se stricase în așa hal în cât trebuia să se gândească s-o schimbe.

Căpitanul Marchand se hotărî pentru Insulele Marchize situate la 10° latitudine sudică și spre al 141-lea meridian la vest de Paris. „Situarea acestor insule, spune Flcurieu care a publicat interesanta relatare a călătoriei, convenea cu atât mai mult cu cât, în vederea evitării acalmiilor în care nimerești adesea când te îndrepţi prea spre est, Marchand îşi propuse să taie ecuatorul pe la 142° longitudine vestică".

Descoperit în 1595 de Mendana, arhipelagul fusese vizitat de Cook în 1774.

La 12 iunie, navigatorii întâlniră Insula Fatu Hiva, cea mai mică din grup. Calculele lui Marchand și ale căpitanului Chanal fuseseră făcute cu atâta precizie, încât nava „Solide" ancoră în Insulele Marchize „după o traversare de șaptezeci și trei de zile, de la Capul San Juan din Ţara Statelor, fără să întâlnească în cale niciun pământ și întemeindu-și numai pe observaţiile astronomice comanda navei, în mijlocul unui ocean plin de curenţi în diferite sensuri, ale căror urmări dau peste cap și zădărnicesc toate mijloacele, toate calculele, toate metodele obișnuite ale pilotajului".

Marchand se îndreptă spre Montana, care se afla spre vest. Curând zări Tahuata, Hiva Oa, și Insula Hatutu cea mai nordică din grup, și ancoră în Golful Madre-de-Dios, unde băștinașii îi făcură o primire din cele mai entuziaste, strigând de mii de ori *tayo! tayo!*

Imposibilitatea de a-și procura numărul de porci de care avea nevoie îl hotărî pe căpitanul Marchand să viziteze mai multe alte golfuri ale Insulei Tahuata, pe care le găsi mai populate, mai roditoare și mai pitorești decât cel de la Madre-de-Dios.

Englezii stătuseră prea puţin timp în Marchize ca să poată aduna observaţii exacte și amănunţite asupra locuitorilor și oamenilor de acolo. Vom împrumuta deci câteva rânduri din descrierea lui Etienne Marchand.

Indigenii sunt înalţi, voinici și extrem de sprinteni; au pielea măslinie, dar mulţi dintre ei abia dacă se deosebesc de europenii oacheși. În afara tatuajului n-au alt veșmânt, căci climatul nu le cere să-și acopere corpul. Desenele tatuajelor sunt distribuite cu cea mai mare regularitate; cele de pe un braţ sau de pe un picior corespund întocmai cu cele de pe celălalt braţ sau picior și încâlceala desenului e plăcută la vedere, datorită simetriei. Pieptănătura variază de la om la om, iar moda e la fel de suverană în Marchize ca și în oricare altă parte a lumii. Unii băștinași poartă coliere din boabe roșii, alţii au un fel de platoșă mică în jurul gâtului, făcută din bucăţele de lemn ușor. Deși toţi, și bărbaţii, și femeile, au urechile găurite, în mod obișnuit nu-i vezi purtând cercei. Totuși „o tânără indigenă a fost văzută mândrindu-se că poartă la gât lighenașul de tablă ruginită pe care îl luase de la bărbierul de pe «Solide»; iar un bărbatpurta fără sfială vergeaua de la flinta căpitanului Marchand, vârâtă în locul cercelului și lăsată să atârne pe lângă gât".

Cook spune că băștinașii cunosc *kava* tahitienilor. Ceea ce se poate afirma e că ei dădeau numele plantei de piper rachiului cu care au fost cinstiţi la bordul lui „Solide". Cu siguranţă că nu abuzează de băutura aceasta, căci niciodată n-a fost văzut vreunul dintre ei în stare de ebrietate.

Englezii nu pomenesc despre un gest de politeţe obișnuit la locuitorii din Madre-de-Dios, pe care căpitanul Chanal a crezut necesar să-l menţioneze în mod special;

gestul acesta constă din a oferi prietenului bucăţica gata mestecată, așa fel încât să nu se mai ostenească decât pentru a o înghiţi. Se înţelege că, oricât de mișcaţi or fi fost francezii în faţa acestui semn deosebit de bunăvoinţă și de prietenie din partea băștinașilor, n-au ţinut deloc să abuzeze până într-atâta de amabilitatea lor!

O altă observaţie, datorită lui Marchand, e că atât locuinţele indigenilor, niște colibe clădite pe platforme de piatră, cât și picioroangele de care se servesc, arată că Tahuata este expusă inundaţiilor.

Îndeletnicirea principală a băștinașilor din Tahuata, după pescuit și de la caz la caz meșteșugitul armelor, pirogilor și uneltelor de folosinţă zilnică, o constituie cântul, dansul și distracţia. Expresia vulgară „a omorî timpul" pare să fi fost creată pentru a da o idee despre absurditatea existenţei pe care o duc.

În primele zile ale popasului în Golful Madre-de-Dios, Marchand făcuse o observaţie care l-a condus la descoperirea unui grup de insule, necunoscute de vechii navigatori și de Cook. Într-un amurg, când vremea era nespus de senină, căpitanul observă la orizont o pată fixă care semăna oarecum a vârf de munte, iar peste câteva zile observă din nou același lucru. Fără îndoială că acolo se afla pământ; și cum hărţile nu indicau nimic în direcţia aceea, nu putea fi decât o insulă necunoscută.

Părăsind Tahuata la 20 iunie, Marchand hotărî să se convingă dacă e vorba sau nu de pământ, și avu satisfacţia să descopere spre nord-vest, la șapte grade latitudine sudică, un grup de insuliţe dintre care cea mai importantă primi numele său. Locuitorii erau, firește, înrudiţi cu cei ce locuiau în Marchize. Curând după aceea, Marchand descoperi și alte câteva insule, cum sunt Insula Baux, care nu-i alta decât Nouku Hiva, Doi Fraţi, insulele Masse și Chanal (Hatutu), iar întregul arhipelag, reunit de geografi cu Marchizele, primi numele de Insulele Revoluţiei.

De îndată ce părăsi meleagurile acestea, Marchand se îndreptă spre coasta Americii. Sezonul era prea înaintat pentru a se putea ridica până la paralela 60 în „Williams Sound" și „Cook's River". Marchand hotărî deci să ajungă la Capul Enganno și să-și facă negoţul în Golful Norfolk al lui

Dixon, care nu e altul decât Golful Guadelupei al spaniolilor.

La 7 august se ivi ţărmul și Capul Enganno, iar după cinci zile de acalmie, nava ancoră în Golful Guadelupei. Până atunci niciun om de la bord nu fusese atacat de scorbut și, după două sute patruzeci și două de zile de navigaţie, dintre care numai zece de escală la Praya și Madre-de-Dios, după cinci mii opt sute de leghe parcurse, starea sănătăţii marinarilor era un rezultat măreţ, datorit în întregime armatorilor, care nu neglijaseră nimic și luaseră toate măsurile dictate de experienţă.

Cât timp stătu în golful a cărui denumire indigenă era Ketchikan, căpitanul Marchand cumpără o mare cantitate de blănuri de vidră, multe dintre ele de prima calitate.

Băștinașii, mărunţi și îndesaţi, deși destul de proporţionaţi, cu faţa rotundă și turtită, sunt destul de urâţi. Ochii mici, înfundaţi și urduroși, și pometii ieșiţi în afară, nu-i înfrumusețează deloc. Cât despre culoarea pielii, e destul de greu să le-o

deosebești sub stratul gros de grăsime și sub amestecul de substanţe negre și roșii care o acoperă. Părul, aspru, ţepos, zburlit, acoperit cu ocru, cu pene de păsări și cu toate murdăriile pe care neglijenţa și trecerea timpului le adună în el, contribuie și mai mult să-i urâţească.

Femeile sunt mai puţin negre decât bărbaţii, dar mai urâte și au talia groasă și scurtă. Ca să-și întregească darurile naturale, cochetăria care e înnăscută în femei le-a îndemnat să folosească o podoabă labială pe cât de ciudată, pe atât de incomodă, despre care am mai pomenit câteva cuvinte, cu prilejul ședерii lui Cook prin aceste meleaguri.

„Ceva mai jos de buza inferioară, se face, prin incizie, o tăietură longitudinală, paralelă cu gura; acolo se vâră, în principiu, o sârmă sau un beţișor, mărindu-se treptat și din timp în timp volumul acestui corp străin, odată cu vârsta. Până la urmă, se ajunge să se vâre acolo o bucată de lemn meșteșugit lucrată a cărui formă și mărime sunt aproape ca ale găvanului unei linguri. Rostul podoabei acesteia este să coboare, prin greutatea părţii sale ieșite în afară, buza de jos peste bărbie, să sporească farmecele unei guri mari și căscate, care ia forma unui cuptor, și să scoată la lumină un șir de dinţi galbeni și murdari. Cum găvanul se poate scoate și pune oricând la loc, când e înlăturat, tăietura transversală a buzei pare o a doua gură, care, prin deschizătura ei, nu e cu nimic mai prejos decât gura adevărată, iar la unele femei atinge o lungime destul de respectabilă”.

La 21 august, „Solide” părăsi Golful Ketchikan și se îndreptă spre sud-est pentru a explora Arhipelagul Regina Charlotte, văzut, în 1786, de la Pérouse, Insulele acestea se întind pe o lungime de aproape șaptezeci de leghe. La 23, Étienne Marchand zări Cloak Bay al lui Dixon, iar căpitanul Chanal îl cercetă cu cea mai mare grijă.

A doua zi, bărcile navei intrară în Canalul lui Cox și negociară cumpărarea câtorva blănuri de la băștinași. Navigatorii rămaseră uimiţi văzând două tablouri imense, pictate de foarte multă vreme, și niște sculpturi uriașe, care, deși n-aveau decât o asemănare foarte depărtată cu capodoperele Greciei antice, vădeau totuși un gust artistic pe care nu te-ai fi așteptat să-l întâlneşti la un popor atât de nedezvoltat.

Ţărmurile care formează golful și Strâmtoarea lui Cox sunt joase și acoperite de brazi. Solul, compus din resturi de plante și de stânci, nu pare să aibă o grosime prea mare, iar vegetaţia este aceeași ca la Ketchikan.

Numărul locuitorilor poate fi evaluat cam la patru sute. Înălţimea lor nu diferă prea mult de a europenilor și sunt mai puţin urâţi decât cei din Ketchikan.

Cum escala în Cloak Bay nu aducea cantitatea de blănuri la care se așteptase, Marchand trimise, sub comanda căpitanului Chanal, o ambarcaţie care vizită insulele situate spre sud. Recunoaşterea avu drept scop trecerea pe hartă a majorităţii insulelor din partea locului, care nu mai fuseseră vizitate. Doar nava lui Dixon mai străbătuse meleagurile acestea, dar nimeni din echipajul lui nu debarcase la uscat. Nu e de mirare deci că multe din afirmaţiile lui au fost dezminţite sau rectificate în urma acestei cercetări mai aprofundate.

După ce văzu Golful Nootka (Insula Vancouver), Marchand se îndreptă spre Golful Berkeley, dar în clipa când „Solide" se pregătea să pătrundă în el, se ivi o navă cu trei catarge, care, după drumul urmat, arăta că are de gând să viziteze litoralul la sud, ceea ce plănuise să facă și căpitanul Marchand. Constatarea aceasta îl îndemnă pe navigatorul francez să pornească imediat spre coastele Chinei, ca să-și desfacă acolo mărfurile, mai înainte ca nava pe care o zărise să sosească și ea și să-l concureze.

Drumul cel mai bun de urmat trecea prin Insulele Sandwich și, la 5 octombrie, francezii putură să vadă piscurile Mauna-Loa și Mauna-Koa în întregime deszăpezite, ceea ce era în totală contradicţie cu afirmaţia căpitanului King.

Când ajunse în faţa Insulei Hawaii, Marchand luă înţeleaptă hotărâre de a-și face toate târguielile cu velele întinse. Din insula aceasta luă porci, păsări de curte, nuci-de-cocos, banane și alte fructe, printre care se bucură să recunoască dovlecii și pepenii verzi, proveniţi tară îndoială din seminţele semănate de căpitanul Cook.

Aprovizionarea cu alimente ţinu patru zile, apoi „Solide" pomi mai departe spre China, trecând pe lângă Tinian, una din Insulele Mariane.

Ne amintim cât de încântătoare era priveliștea insulei, descrisă de comodorul Anson. Și am mai spus că Byron se mirase foarte mult când îi găsise o cu totul altă înfăţișare. Aceasta pentru că înainte cu cincizeci de ani, Tinian fusese înfloritoare și avusese treizeci de mii de locuitori, dar o molimă adusă de cuceritorii spanioli decimase populaţia ale cărei biete rămășiţe fuseseră smulse de aici pentru a fi transportate în Guam.

Marchand nu debarcă în Tinianul pe care sălbăticia naturii pusese din nou stăpânire, după spusele tuturor călătorilor care se opriseră acolo de la Byron încoace, și schimbă drumul către partea meridională a Formosei (Taiwan).

La Macau (Aomân), unde ajunse în ziua de 28 noiembrie, Marchand află vești descurajatoare. Chinezii interziseseră, sub pedepsele cele mai aspre, orice aducere de blănuri în porturile din sudul imperiului. Și cu siguranţă că opreliștea aceasta nu putea fi înfrântă.

Marchand le scrise reprezentanţilor casei Baux, la Canton. Aceeași oprelişte exista și în orașul acela și nu trebuia să se gândească să meargă la Wampu, unde nava ar fi fost taxată cu impozite al căror total s-ar fi ridicat la cel puţin șase mii de piaștri.

Lui Étienne Marchand nu-i mai rămăsese decât să se ducă în Ile de France, și, de acolo, la Marsilia, portul lui de origine. Și asta și făcu. Asupra călătoriei acesteia de reîntoarcere, în decursul căreia nu s-au petrecut decât incidentele obișnuite în asemenea împrejurări, nu avem motive să stăruim.

Care au fost rezultatele ştiinţifice ale călătoriei lui Marchand? Puţin însemnate din punct de vedere geografic, ele constau în următoarele: descoperirea părţii Insulelor Marchize care îi scăpase lui Cook și înaintașilor săi; cercetarea mai aprofundată a naturii, a moravurilor și a obiceiurilor locuitorilor din Tahuata și Cloak Bay, a Arhipelagului Regina Charlotte de lângă coastele Americii. Toate acestea ar fi însemnat puţin lucru pentru o expediţie oficială, dar însemnau mult pentru o navă

a unor simpli particulari. În același timp, căpitanii Marchand, Chanal și Masse știuseră să folosească atât de bine noile metode și studiaseră cu atâta grijă relatările înaintașilor lor, încât ajunseseră să navigheze cu o precizie la care puţini navigatori izbutiseră să ajungă. La rândul lor, ei au contribuit la instruirea urmașilor, prin exactitatea hărţilor și a măsurărilor pe care le-au făcut.

Împrejurările aveau să fie mai puţin favorabile publicării jurnalului unei expediţii ştiinţifice pe care guvernul francez avea s-o trimită câţiva ani mai târziu să cerceteze coastele Australiei. Deși rezultatele campaniei căpitanului Nicolas Baudin au fost mai bogate, s-ar părea că, până în ziua de astăzi, toate dicţionarele biografice și relatările de călătorii s-au înţeles să vorbească despre ea cât mai puţin cu putinţă.

Din ziua când Tasman cercetase coasta nordică a Noii Glande, se făcuseră multe progrese în ce privește cunoaşterea acestui misterios continent. Cook întocmise harta întregii coaste orientale, semnalase

Strâmtoarea Endeavour și înfăţișase cu multă căldură guvernului englez avantajele pe care le-ar fi putut aduce întemeierea unei așezări în Golful

Botany Bay. În 1788, căpitanul englez Philip, cu deţinuţii săi, pusese temelia Portului Jackson și a puterii engleze în această a cincea parte a lumii.

În 1795 și 1796, micimanul Flinders și chirurgul Bass, cu o mică ambarcaţie, „Tom-Pouce" (Tom-Degeţel), exploraseră pe o lungime de douăzeci de mile râul George și făcuseră hărţi amănunţite pe o mare întindere a coastei.

În 1797, Bass semnalase existenţa unui port spaţios, pe care îl numise Western (Portul Vestic), din cauza așezării sale.

„Proviziile îi erau atunci pe sfârșite, spune Desborough Cooley, în a sa *Istorie a călătoriilor* și, cu toată dorinţa lui arzătoare de a stabili poziţia exactă și amănunţită a noii sale descoperiri, Bass se văzu silit să se întoarcă.

Nu luase provizii decât pentru șase săptămâni, și totuși, cu ajutorul peștilor și al păsărilor de mare întâlnite din belșug, izbuti să-și prelungească navigaţia cu încă cinci săptămâni, cu toate că ducea la bord doi deţinuţi pe care îi întâlnise. Călătoria aceasta de șase sute de mile, într-o barcă fără punte, e una dintre cele mai remarcabile din câte se cunosc. Și n-a fost întreprinsă în urma unei necesităţi absolute, ci doar cu intenţia hotărâtă de a explora ţărmuri necunoscute și primejdioase".

Bass, însoţit de Flinders, descoperise în 1798 strâmtoarea care îi poartă astăzi numele și desparte Tasmania de Australia, și înfăptuise, pe o goeletă de douăzeci și cinci de tone, înconjurul Insulei Van Diemen (Tasmania). Informaţiile aduse de acești doi îndrăzneţi navigatori despre ţărmurile și porturile ţării, erau dintre cele mai importante pentru viitoarea colonizare. De aceea Bass și Flinders fură primiţi cu entuziasm la Port Jackson.

Reîntors în Anglia, Flinders primise, odată cu brevetul de locotenent, comanda navei „Investigator", special armată pentru o călătorie de descoperiri pe ţărmurile Australiei. Coastele sudică și nord-vestică, Golful Carpentaria și Strâmtoarea Torres, trebuiau să fie etapele călătoriei lui.

În Franţa, atenţia publică era de multă vreme atrasă spre Australia prin povestirile lui Cook și D'Entrecasteaux. Pământ tainic, cu animale ciudate, pe alocuri acoperit cu păduri de eucalipţi gigantici, pe alocuri sterp, acoperit doar de tufe pipernicite, continentul acesta avea să-și ascundă încă multă vreme tainele de ochii noștri curioși și să pună în calea exploratorilor stavile aproape de netrecut.

Dar iată că Academia de Ştiinţe din Franţa se făcu purtătoarea de cuvânt a opiniei publice și ceru guvernului organizarea unei expediţii în ţările australe. La propunerea ei, douăzeci și patru de savanţi fură aleși să participe la expediţie.

„Niciodată nu se dăduse atâta importanţă componenţei călătoriilor de descoperiri, niciodată nu fuseseră pregătite mijloace atât de bogate în vederea asigurării succesului. Astronomi, geografi, mineralogi, botaniști, zoologi, desenatori, grădinari, toţi se găseau acum în număr de două, de trei sau chiar de cinci ori mai mare decât de obicei.

Compunerea și scopul călătoriei, spune relatarea, făgăduiau rezultate dintre cele mai bune, pe care planul operaţiilor părea că le asigură. Tot ce arătase experienţa altor navigatori până în ziua aceea asupra meleagurilor pe care trebuia să le străbatem, tot ce teoria și raţionamentele puteau să deducă sau să mai adauge, serviseră ca bază a acestei munci importante. Vânturile neregulate, musonii, curenţii fuseseră calculaţi cu atâta exactitate, încât principala sursă a necazurilor încercate mai apoi a fost faptul că ne-am abătut de mai multe ori de la aceste preţioase instrucţiuni".

După ce aveau să echipeze în Ile-de-France o a treia navă, navigatorii trebuiau să exploreze toată Tasmania, strâmtorile D'Entrecasteaux și Banks, apoi, după determinarea situării insulelor Hunter și Saint Frâneois, să viziteze partea continentului mascată de ele și să caute acolo strâmtoarea care, după cum se credea, răspundea în Golful Carpentaria și tăia în două Australia.

După terminarea acestei prime părţi a campaniei, trebuiau recunoscute

Ţările lui Leewin, Edels, Endracht, trebuia să se pătrundă cât mai mult pe

Râul Lebedelor, să se întocmească harta Insulei Rottnest și a coastei învecinate, să se completeze recunoaşterea Golfului Câinilor-de-mare, să se fixeze unele poziţii ale Ţării de Witt; după ce aveau să părăsească ţărmul la Capul Nord-Vest, navigatorii urmau să se bucure, la Timor, în Moluce, de-o odihnă pe deplin meritată.

Imediat ce echipajele aveau să-și recapete puterile, trebuia parcursă coasta Noii Guinee, ca să se vadă dacă nu cumva unele strâmtori o separau în mai multe insule; apoi trebuia vizitat în amănunţime Golful Carpentaria, să se recunoască o parte din Ţara Arnheim, după care avea să urmeze plecarea spre Ile-de-France, de unde navele aveau să revină în Europa.

În programul acesta minunat întocmit se poate recunoaşte mintea celui care a trasat instrucţiunile lui La Perouse și D'Entrecasteaux. Rezultatele expediţiei, în cazul când avea să fie condusă cu pricepere, făgăduiau să fie bogate.

O corvetă de treizeci de tunuri, „Geographe" și o navă mare de transport. „Naturaliste", fuseseră armate la Le Havre în vederea expediţiei. Fusese prevăzut

totul ca aprovizionarea să fie abundentă și de bună calitate; instrumente de fizică și de astronomie construite de cei mai pricepuţi meșteri, biblioteci formate din cele mai bune lucrări, pe fiecare navă, pașapoarte dintre cele mai măgulitoare semnate de toate guvernele Europei, credite nelimitate, deschise pe toate pieţele Asiei și Africii. Într-un cuvânt, fuseseră luate toate măsurile pentru asigurarea succesului importantei expediţii.

În ziua de 19 octombrie 1800, cele două nave părăseau Le Havre în aclamaţiile unei mulţimi imense. Portul Santa Cruz, din Tenerife, îi reţinu câtăva vreme pe navigatori, care nu se mai opriră până în Ile-de-France unde, la 25 aprilie 1801, fură lăsaţi mai mulţi ofiţeri prea grav bolnavi ca să mai poată continua campania.

Începutul călătoriei nu fusese deloc încurajator. Și nemulţumirea marinarilor spori la vestea că se va da numai o jumătate de livră de pâine proaspătă pe săptămână, că raţia de vin va fi înlocuită cu *tafia* un rachiu prost făcut în Ile-de-France din spuma și siropul trestiei-de-zahăr, că pesmeţii și carnea sărată vor forma pe viitor mâncarea obișnuită. Măsurile acestea, luate prea de timpuriu, aveau să fie pricina bolilor care au lovit echipajele și a nemulţumirii unei părţi a conducerii știinţifice.

Durata traversării din Europa în Ile-de-France, popasul îndelungat de aici făcuseră să se piardă o parte din anotimpul prielnic călătoriei. Temându-se să se îndrepte spre Tasmania, Baudin hotărî să înceapă explorarea pe coasta de nord-vest a Australiei, fără să se gândească la faptul că, procedând astfel, va trebui să navigheze spre regiunile australe și că înaintând în acest sens avea să meargă în întâmpinarea iernii.

La 27 mai fu atinsă coasta Australiei, care era joasă, stearpă și nisipoasă. Rând pe rând, expediţia recunoscu și numi Golful Geografului, Capul Naturalistului, Golfuleţul Depuch și Capul Picquet. Aici, naturaliștii debarcară la uscat și făcură o recoltă bogată de plante și de scoici. În acest timp însă, marea înfuriată depărtă cele două nave, și douăzeci și cinci de oameni din echipaj fură siliţi să petreacă mai multe zile pe uscat, neavând de băut decât apa sălcie, neputând ucide vânatul, nici patrupedele, nici păsările, neavând drept hrană decât un soi de umbeliferă marină care produce o mare cantitate de carbonat de sodiu și Contine un suc foarte acru.

Membrii expediţiei se văzură siliţi să lase în părăsire o șalupă pe care valurile o aruncaseră pe uscat, numeroase puști, săbii, cartușe, parâme, palancuri și un mare număr de alte obiecte.

„Dar faptul cel mai de plâns în această ultimă nenorocire a fost pierderea unuia dintre cei mai buni marinari de pe «Naturaliste» numit Vasse, din orașul Dieppe. Luat de trei ori de valuri în clipa când căuta să se reîmbarce. Vasse a pierit în mijlocul lor, fără să i se poată da ajutor sau măcar să i se constate moartea, într-atât erau valurile de furioase și bezna de adâncă".

Vremea rea avea să mai dureze încă; vântul bătea în rafale; cădea necontenit o ploaie mocnită, iar ceaţa deasă făcu să fie pierdut din vedere „Naturaliste", care n-avea să mai fie regăsit decât la Timor.

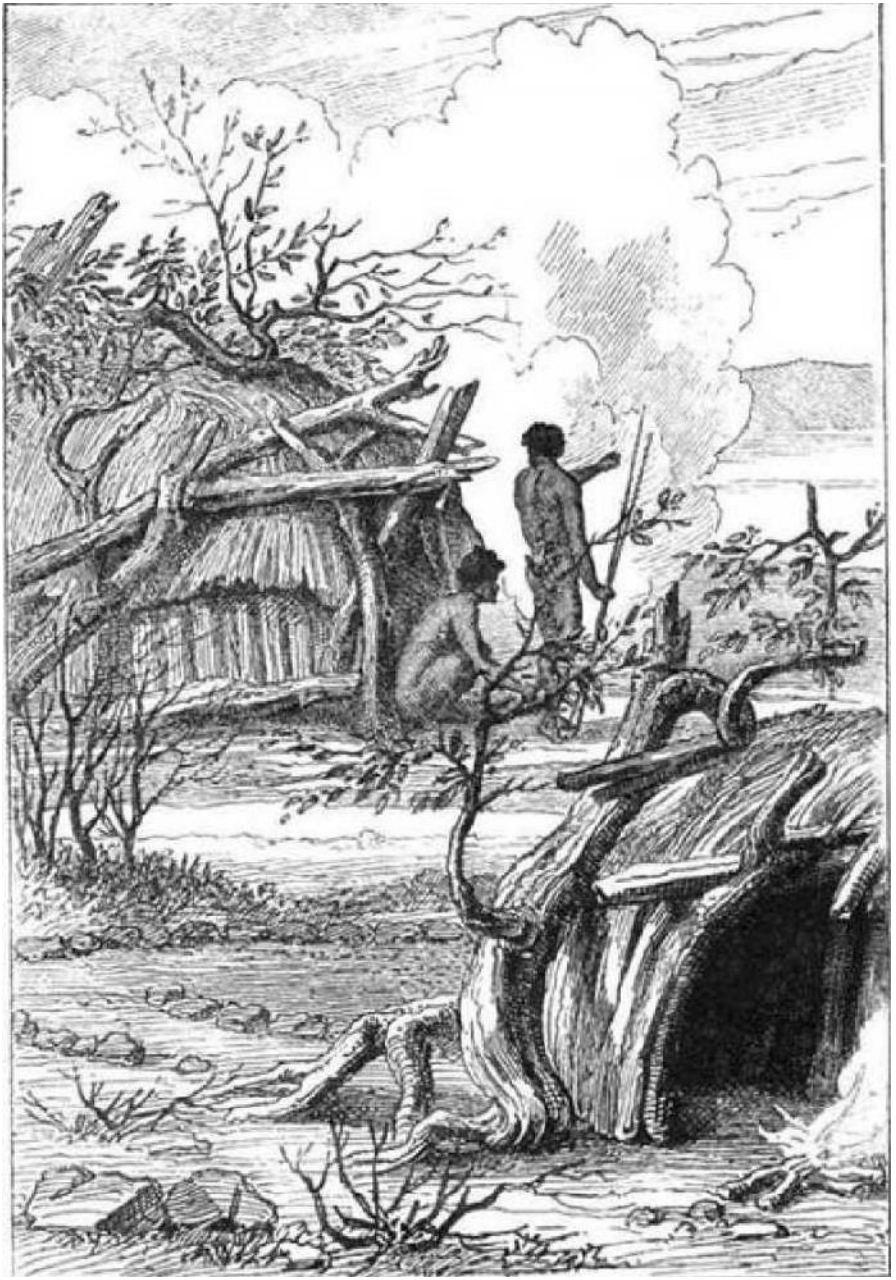

Colibă de indigeni din Ţara Endracht

Imediat ce atinse ţărmul Insulei Rottnest, unde îi dăduse căpitanului Hamelin loc de întâlnire în caz că vor fi despărţiţi, Baudin, spre mirarea tuturor, dădu ordin de pornire în direcţia Golfului Câinilor-de-mare, în Ţara Endracht.

Toată această parte a Australiei nu-i decât o înșiruire de coaste joase, aproape uniforme ca nivel, nisipoase, sterpe, roșietice sau cenușii, brăzdate pe alocuri de râpe superficiale, aproape pretutindeni verticale, apărate adesea de recife inaccesibile și justificând pe deplin epitetul de „coasta de fier" pe care i l-a dat inginerul hidrograf Boullanger.

Pornind din Insula Dirck-Hatichs, unde începe Ţara Endracht, au fost rând pe rând cercetate insulele Doore, Bemier, populate de numeroși canguri, și rada lui Dampier, până la Golful Câinilor-de-mare, pe care l-au explorat cu toată atenţia.

După Ţara Endracht, care nu oferea niciun fel de mijloace de trai, urmară Ţara de Witt, întins între Capul Nord-Vest și Ţara Arnheim și cuprinzând cam zece grade latitudine, pe cincisprezece longitudine. Exploratorii trecură prin aceleași încercări și primejdii și numiră, rând pe rând, insulele L'Hermite, Forestier, Dupuch, cu sol vulcanic, insulele Bedout, Lacepede, Capul Borda și Capul Mollien, insulele Champagny, d'Arcole, Freycinet, Lucas etc.

„În mijlocul acestor numeroase insule, spune relatarea, nimic nu-ţi bucură privirea; solul e pustiu; cerul dogoritor e veșnic străveziu și fără nori; valurile nu sunt agitate decât de furtuni nocturne; oamenii par să fi ocolit ţărmurile acestea neprielnice; nicăieri, cel puţin, nu întâlneşti urmele trecerii sau ale șederii lor.

Navigatorul înfricoșat, ca să zicem așa, de pustietatea aceasta hidoasă, asaltat de primejdii necontenite, se miră şi-şi întoarce privirile ostenite de la ţărmurile acestea jalnice; iar când se gândește la ce cuprind insulele acestea neospitaliere în comparaţie cu insulele din marele arhipelag al Asiei, unde natura a risipit comori și binefaceri, abia îi vine să creadă că atâta sterilitate poate fi întâlnită lângă o fecunditate atât de mare".

Explorarea coastei acesteia jalnice se sfârși cu descoperirea Arhipelagului Bonaparte, la 13°15' latitudine sudică și 123°30' longitudine estică faţă de meridianul Parisului.

„Alimentele deosebit de proaste pe care le consumam de la plecarea din Ile-de-France îi sleiseră până și pe cei mai puternici dintre noi; scorbutul începuse să bântuie cu furie, și mulţi marinari zăceau grav bolnavi. Proviziile de apă erau și ele pe sfârșite și eram siguri că nu puteam să le reînnoim pe aceste ţărmuri jalnice. Epoca schimbării musonului se apropia, iar uraganele care aveau să urmeze trebuiau evitate pe aceste coaste; în sfârșit, trebuia neapărat să ne procurăm o șalupă și să ne reîntâlnim cu nava «Naturaliste».

Toate aceste considerente îl hotărâră pe comandant să se îndrepte spre Insula Timor, unde ancoră la 22 august în rada din Kupang".

Nu vom da amănunte asupra primirii făcute navigatorilor. Fără doar și poate că inima omului se bucură când întâlneşte purtări prietenoase; dar, dacă amintirea lor e totdeauna preţioasă celui căruia i-au fost adresate, pentru cititorul dezinteresat, repetarea lor n-are niciun farmec. Ceea ce trebuie știut e că echipajul avea mare

Regele din Timor

nevoie de odihnă și că zece oameni grav loviţi de scorbut fuseseră debarcaţi. Și se mai aflau numeroși alţii ale căror gingii iritate și însângerate arătau în ce jalnică stare au ajuns!

Scorbutul cedă repede în faţa leacurilor folosite în asemenea cazuri, dar, din nefericire, fu înlocuit de dizenterie care, în câteva zile, trânti la pat optsprezece oameni.

În sfârșit, la 21 septembrie se ivi „Naturaliste", care îl așteptase cu multă răbdare pe „Geographe" în Golful Câinilor-de-mare, loc de întâlnire pe care Baudin îl fixase fără să se ducă acolo. Ofiţerii profitaseră de acest lung popas ca să ridice, în cele mai mici amănunte, planul coastei și al insulelor Rottnest și al Râului Lebedelor.

Pe Insula Dirck-Hatichs, căpitanul Hamelin descoperise două inscripţii olandeze gravate pe farfurii de metal. Una informa despre trecerea, la 5 octombrie 1616, a navei „Eendracht", din Amsterdam; cealaltă, șederea în 1697 în acest loc a navei „Geelwinck", sub comanda căpitanului Valming.

Din cercetările întreprinse de „Naturaliste" rezultă că „pretinsul Golf al Câinilor-de-mare formează o adâncitură cam de cincizeci de leghe, începând de la Capul Cuvier, spre nord, până la extremitatea Golfului Henri Freycinet; că toată coasta orientală este formată exclusiv de continent; că, în ceea ce privește coasta de vest, ea se compune din Insuliţa Cox, insulele Bernier, Doore, Dirck-Hatichs, plus o parte din pământul continental. Centrul acestei vaste adâncituri e ocupat de Peninsula Peron, la estul și vestul căreia se află locurile de debarcare Hamelin și Henri Freycinet".

Bolile cărora le căzuseră pradă navigatorii nu avură alt rezultat decât potolirea vremelnică a încordării dintre comandantul Baudin și statul său major. Comandantul însuși suferise atacul unei febre atât de puternice încât, timp de mai multe ore, ceilalţi îl crezuseră mort. Aceasta nu-l împiedică însă ca, la opt zile după însănătoșire, să ordone arestarea unuia dintre ofiţeri, sublocotenentul Picquet, căruia statele-majore ale celor două nave nu încetară să-i dea dovezi de stima și prietenia cea mai măgulitoare. La reîntoarcerea în Franţa, Picquet a fost avansat locotenent. Aceasta arată îndeajuns că nu era vinovat!

Căpitanul Baudin răsturnase ordinea planului de operaţii întocmit de Academia de Științe. Acum urma să se îndrepte spre Ţara Van Diemen. Plecaţi din Timor la 13 noiembrie 1801, francezii zăriră, două luni după aceea, coastele australe ale insulei acesteia. Boala continua să bântuie cu aceeași furie și numărul victimelor ei era destul de mare.

Cele două nave intrară în Strâmtoarea D'Entrecasteaux, care scăpase cercetărilor lui Tasman, lui Fumeaux, lui Cook, lui Marion și a cărei descoperire era rezultatul unei erori care ar fi putut să devină periculoasă.

Escala aceasta avea drept scop reîmprospătarea proviziilor de apă. De aceea mai multe bărci fuseseră trimise imediat să descopere apa de băut.

„La nouă și jumătate, spune Peron, ne aflam la intrarea Portului Lebedelor. Dintre toate locurile pe care le-am putut vedea în decursul lungii noastre călătorii, acesta mi s-a părut cel mai pitoresc și cel mai plăcut. Șapte șiruri de munţi, care se

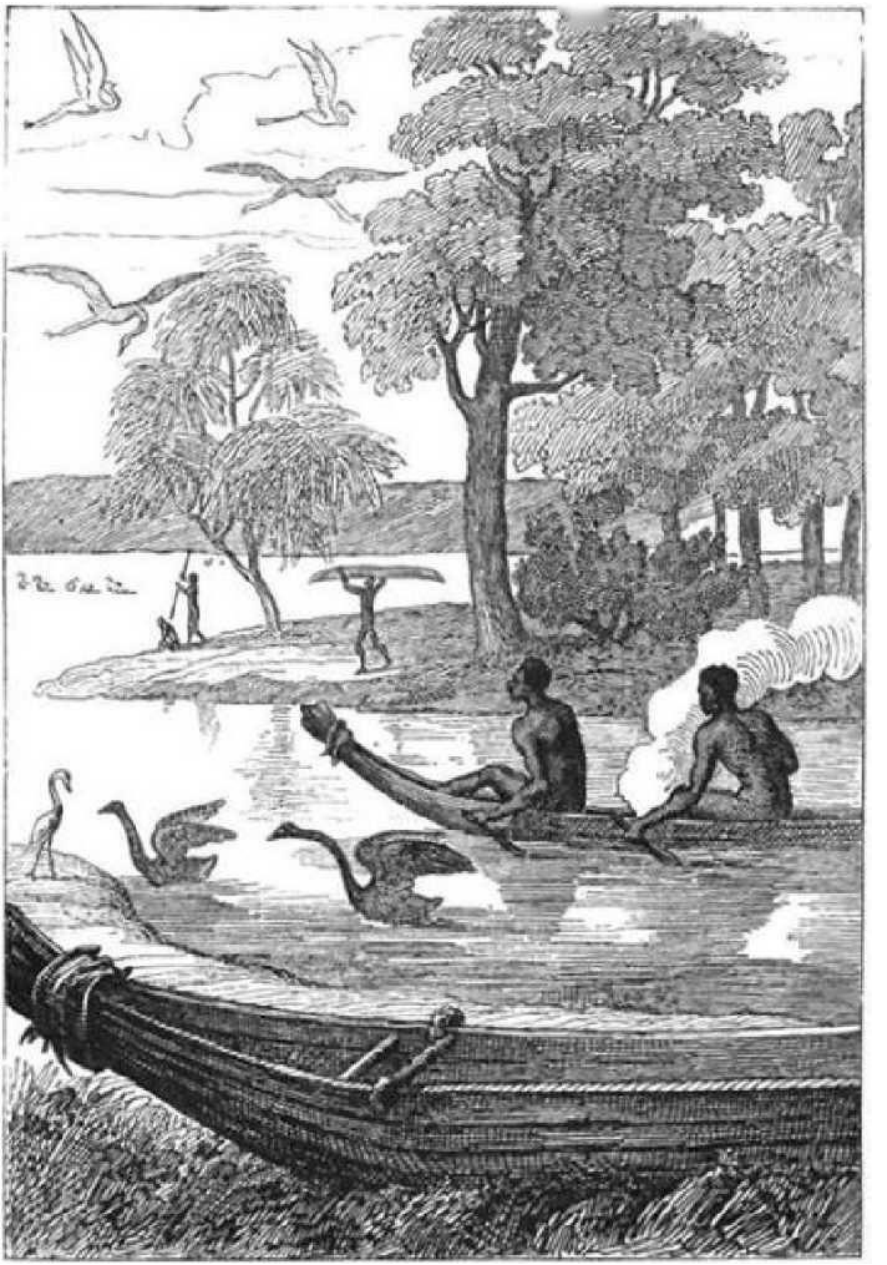

Râul Lebedelor

ridică parcă pe grade spre interiorul ţinutului, formează perspectiva portului. La dreapta și la stânga, coline înalte îl împrejmuiesc din toate părţile și prezintă, în desfășurarea lor, numeroase mici capuri rotunde și mici golfuleţe romantice. Pretutindeni, vegetaţia cea mai abundentă îşi înmulţește roadele; ţărmurile sunt mărginite de arbori viguroși, atât de apropiaţi între ei, încât e aproape cu neputinţă să pătrunzi în pădurile pe care le formează. Numeroși papagali-cacatoeși, cu penajul în cele mai bogate culori, zboară pe crengile lor, iar piţigoii încântători, cu gâturile albastre sezbenguie la umbră. În port, valurile erau foarte domoale, iar suprafaţa lor abia dacă era clintită de trecerea numeroaselor cârduri de lebede negre".

Nu toate detașamentele trimise în căutarea locului pentru luat provizii de apă se arătară la fel de încântate de contactul cu locuitorii pe cât se arătase cel de sub comanda lui Peron. Căpitanul Hamelin, însoţit de naturaliștii Leschenaut și Petit, de mai mulţi ofiţeri și marinari, întâlnise câţiva băștinași, cărora le făcuse numeroase daruri. Dar în clipa când se reîmbarcau, băștinașii îi atacară cu o ploaie de pietre, dintre care una îl lovi destul de grav pe căpitanul Hamelin. Localnicii zadarnic îşi agitară suliţele şi-şi înmulţiră gesturile amenințătoare, căci francezii nu traseră niciun foc de armă împotriva lor. Rar exemplu de stăpânire de sine și de omenie!

„Lucrările geografice ale amiralului D'Entrecasteaux referitoare la Tasmania sunt atât de perfecte, spune relatarea, încât ar fi poate imposibil de găsit în altă parte ceva mai complet, iar Beautemps-Beaupre, autorul lor principal, și-a dobândit prin ele drepturi incontestabile la stima compatrioţilor săi și la recunoștinţa navigatorilor din toate ţările. Pretutindeni unde împrejurările i-au îngăduit să facă cercetări suficiente, acest iscusit hidrograf n-a lăsat urmașilor niciun gol de completat. Strâmtoarea D'Entrecasteaux, golfurile și porturile numeroase legate de el fac mai ales parte dintre lucrările desăvârșite. Din nefericire, nu tot așa e cu porţiunea din Tasmania aflată la nord-est de strâmtoare și care n-a fost decât superficial explorată de bărcile amiralului francez".

Coasta aceasta se străduiră în special să o cerceteze hidrografii, în așa fel încât să-și lege observaţiile de cele ale compatrioţilor lor și să formeze un ansamblu care să nu lase nimic de dorit. Lucrările lor, care le rectificară și le completară pe ale lui D'Entrecasteaux, ţinură navele în loc până la 5 februarie. În ziua aceea, expediţia porni să facă recunoaşterea coastei sud-estice a Tasmaniei. Amănuntele explorării nu Contin nimic nou. Incidentele n-au variat deloc și nu oferă interes decât pentru geografi. De aceea, cu toată importanţa și grija acestor măsurări, nu ne vom opri asupra lor decât atunci când vom găsi ceva de povestit.

„Naturaliste" și „Geographe" explorară apoi coasta orientală a Tasmaniei și strâmtorile Banks și Bass.

„La 6 martie, dimineaţa, navigam în larg de-a lungul Insuliţelor Taillefer a Insulei Schouten. Cam pe la amiază, ne aflam în faţa Capului Forestier, când hidrograful nostru, Boullanger, plecă cu barca mare comandată de Maurouard, ca să schiţeze mai de aproape detaliile coastei. Nava trebuia să urmeze un drum paralel cu al

„… o velă fu semnalată la orizont

bărcii și să n-o scape din ochi; dar, abia plecase Boullanger de un sfert de oră, când comandantul, pornind fără niciun motiv vădit de-a dreptul spre larg, se depărta; curând pierdurăm barca din ochi. Abia noaptea ne-am reîntors spre uscat. Se iscase o furtună puternică; vântul se înteţea clipă de clipă; manevrele deveniseră nesigure și căderea nopţii ne acoperise vederea ţărmului în lungul căruia îi părăsisem pe nefericiţii noștri tovarăși".

Următoarele trei zile fură folosite, zadarnic, pentru căutarea lor.

Din cuvintele atât de reţinute ale relatării, nu s-ar părea că aceasta este străbătută de o adevărată indignare împotriva purtării comandantului Baudin? Putea să-i fie scopul? La ce-i putea folosi părăsirea marinarilor și a doi dintre ofiţeri? Iată o taină pe care citirea oricât de atentă a relatării lui Peron nu ne-o poate lămuri.

A pătrunde în strâmtorile Banks și Bass însemna a merge pe urmele acestuia din urmă și ale lui Flinders. Dar când, la 29 martie 1802 „Geographe" începu să navigheze de-a lungul coastei de sud a Australiei, singură porţiunea care merge de la Cap Leeuwin la insulele Saint Pierre și Saint François era cunoscută; cu alte cuvinte, spaţiul care se întinde de la limita orientală a Ţării lui Nuyts până la portul Western nu mai fusese călcat de niciun european. Se va înţelege întreaga importanţă a navigaţiei acesteia când vom spune că era vorba de a stabili dacă Australia forma un singur continent, și dacă de partea aceasta a coastei nu se aflau cumva gurile unor râuri mari.

Rând pe rând, insuliţele și golfurile întâlnite fură cercetate și numite. Tocmai se încheiase o vânătoare minunată de delfini, când o velă fu semnalată la orizont. Mai întâi, se crezu că era „Naturaliste", pe care vântul puternic din noaptea de 7 spre 8 martie îl despărţise de „Geographe". Cum nava naviga în sens opus, ajunse curând în faţa navei „Geographe" și arboră culorile engleze. Era „Investigator", plecat din Europa de opt luni, sub comanda lui Flinders, cu scopul de a completa recunoaşterea Australiei. De trei luni Flinders explora coasta; avusese și el de îndurat, ca și francezii, de pe urma uraganelor și a furtunilor; una din ele îl făcuse să-și piardă, în Strâmtoarea Bass, o barcă în care se aflau opt oameni și primul său ofiţer.

Capul Kretet, Peninsula Fleurieu, lungă cam de douăzeci de mile, Golful Saint Vincent, numit așa de Flinders, Insula Cangurilor, Insulele Altorpe, Golful Spencer, pe a cărui coastă occidentală se găsește portul Lincoln, unul dintre cele mai frumoase și mai sigure din câte are Australia, insulele Saint Frâneois și Saint Pierre fură vizitate, rând pe rând, de „Geographe". Firește, pentru a completa campania aceasta hidrografică ar fi fost necesar să se pătrundă, așa cum cereau instrucţiunile nautice înmânate căpitanului Baudin, dincolo de insulele Saint Pierre și Saint Frâneois; dar furtunile stăteau împotrivă, și aceasta avea să rămână sarcina unei noi expediţii.

Între timp, scorbutul continua să bântuie cu furie în rândurile exploratorilor. Mai mult de jumătate dintre marinari erau incapabili de serviciu. Dintre timonieri, numai doi se mai ţineau pe picioare. Și cum ar fi putut să fie altfel, fără vin, fără rachiu, când echipajul n-avea la îndemână decât o apă clocită și insuficientă, pesmeţi

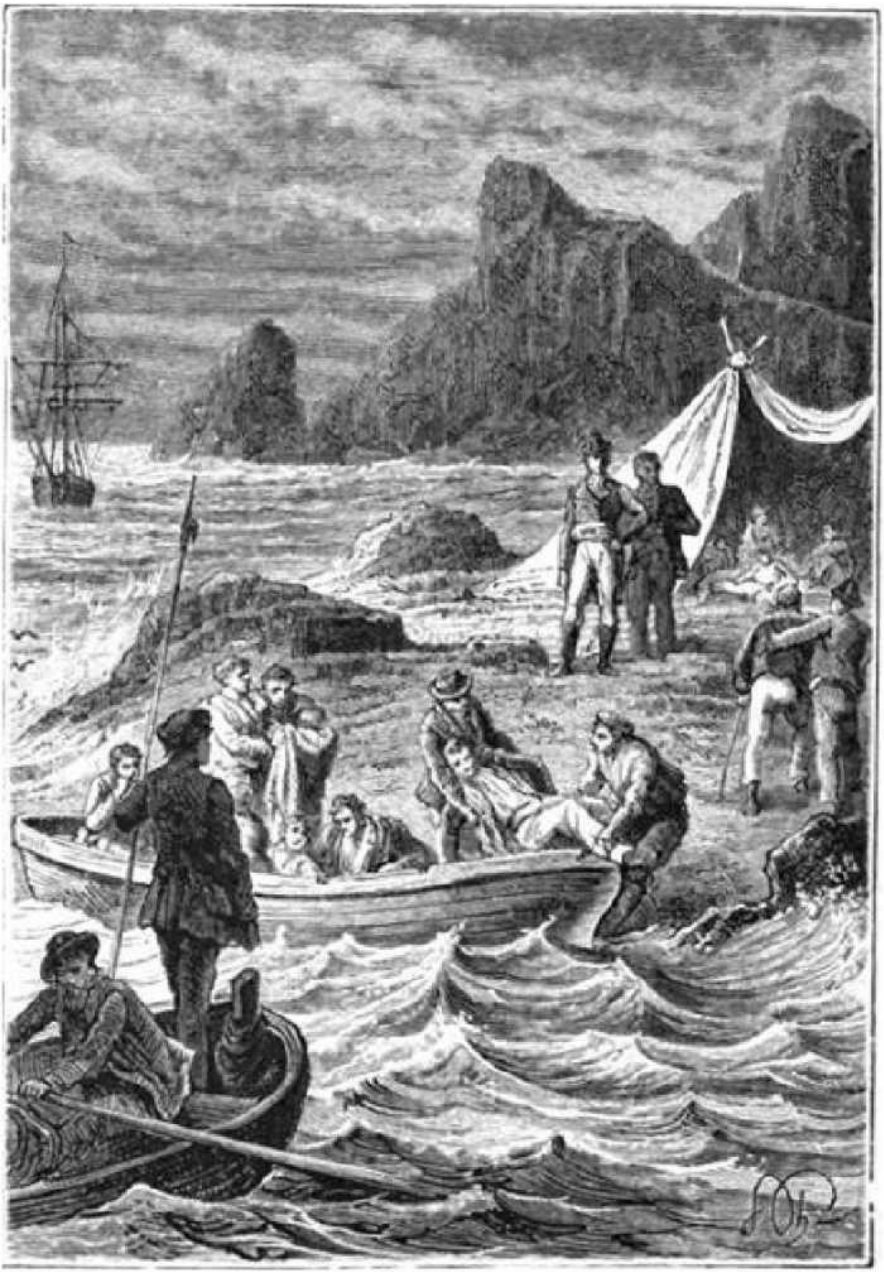

„Bolnavii în stare să se mişte fură duşi pe uscat”.

ciuruiţi de larvele insectelor, și carne sărată putrezită, al cărei gust și miros provocau greaţă?

În plus, în regiunile australe începea iarna. Echipajul avea nevoie absolută de odihnă. Punctul de popas cel mai apropiat era Port Jackson, iar drumul cel mai scurt pentru a se ajunge acolo trecea prin Strâmtoarea Bass.

Baudin, care se pare că n-a ţinut niciodată să folosească drumurile bătute, socoti altfel și dădu ordin să se ocolească extremitatea meridională a Tasmaniei.

La 20 mai, „Geographe" ancoră în Golful Aventurii. Bolnavii în stare să se miște fură duși pe uscat și echipajul refăcu destul de ușor proviziile de apă. Dar oceanul începuse să devină neospitalier; o ceaţa deasă îl acoperise și numai zgomotul înspăimântător al talazurilor enorme care se spărgeau de stânci mai vestea apropierea ţărmului. Numărul bolnavilor sporea. În fiecare zi, oceanul înghiţea noi victime. La 4 iunie, mai rămăseseră doar șase oameni în stare să rămână pe punte, iar furtuna fusese mai puternică decât oricând. Și totuși, „Geographe" izbuti încă o dată să scape din primejdie!

La 17 iunie, se ivi o navă care le aduse la cunoștinţă navigatorilor că „Naturaliste", după ce îi așteptase în Port Jackson, pornise în căutarea lor, că barca părăsită fusese culeasă de o navă engleză și că echipajul ei se îmbarcase pe „Naturaliste". „Geographe" era așteptat cu cea mai vie nerăbdare la Port Jackson, unde îi fuseseră pregătite ajutoare de toate felurile.

De trei zile „Geographe" se afla în faţa Portului Jackson, fără ca slăbiciunea marinarilor să-i îngăduie să se apropie de ţărm, când o șalupă engleză se desprinse de mai aducându-i un pilot și oamenii necesari pentru manevre.

„De la o gură care n-are mai mult de două mile lărgime, spune relatarea, Port Jackson se lăţește și formează un bazin spaţios, cu apă suficientă pentru cele mai mari nave, oferind destul spaţiu pentru a-i adăposti pe toţi cei ce ar voi să se adune acolo; o mie de nave de linie ar putea manevra cu ușurinţă în port, spusese comodorul Phillip.

Către mijlocul portului acestuia minunat și pe marginea sudică, într-una din principalele adâncituri, se înalţă orașul Sydney. Așezat în spatele a doua colnice învecinate unul cu altul, străbătut în toată lungimea lui de apele unui râuleţ, orașul acesta, care abia se naște, oferă o priveliște plăcută și pitorească.

Ceea ce izbește mai întâi privirea sunt bateriile de coastă, apoi spitalul, care poate cuprinde două sau trei sute de bolnavi și a cărui utilare e făcută cu piese aduse aproape toate din Anglia de comodorul Phillip. Apoi, sunt magaziile imense, lângă care cele mai mari nave îşi pot lăsa încărcătura. Pe șantiere se aflau în construcţie gocicte și bricuri făcute în întregime din lemn local.

Consacrată, ca să zicem așa, prin descoperirea strâmtorii care separă Tasmania de Australia, ambarcaţia lui Bass este păstrată în port cu un fel de respect religios; câteva tabachere făcute din lemnul chilei acestei ambarcaţii sunt socotite relicve ale căror posesori se arată pe cât de mândri, pe atât de geloși, iar guvernatorul n-a crezut că-i poate face un dar mai onorabil comandantului nostru, decât o așchie din șalupa lui Bass, încadrată într-o bandă lată de argint, și în jurul

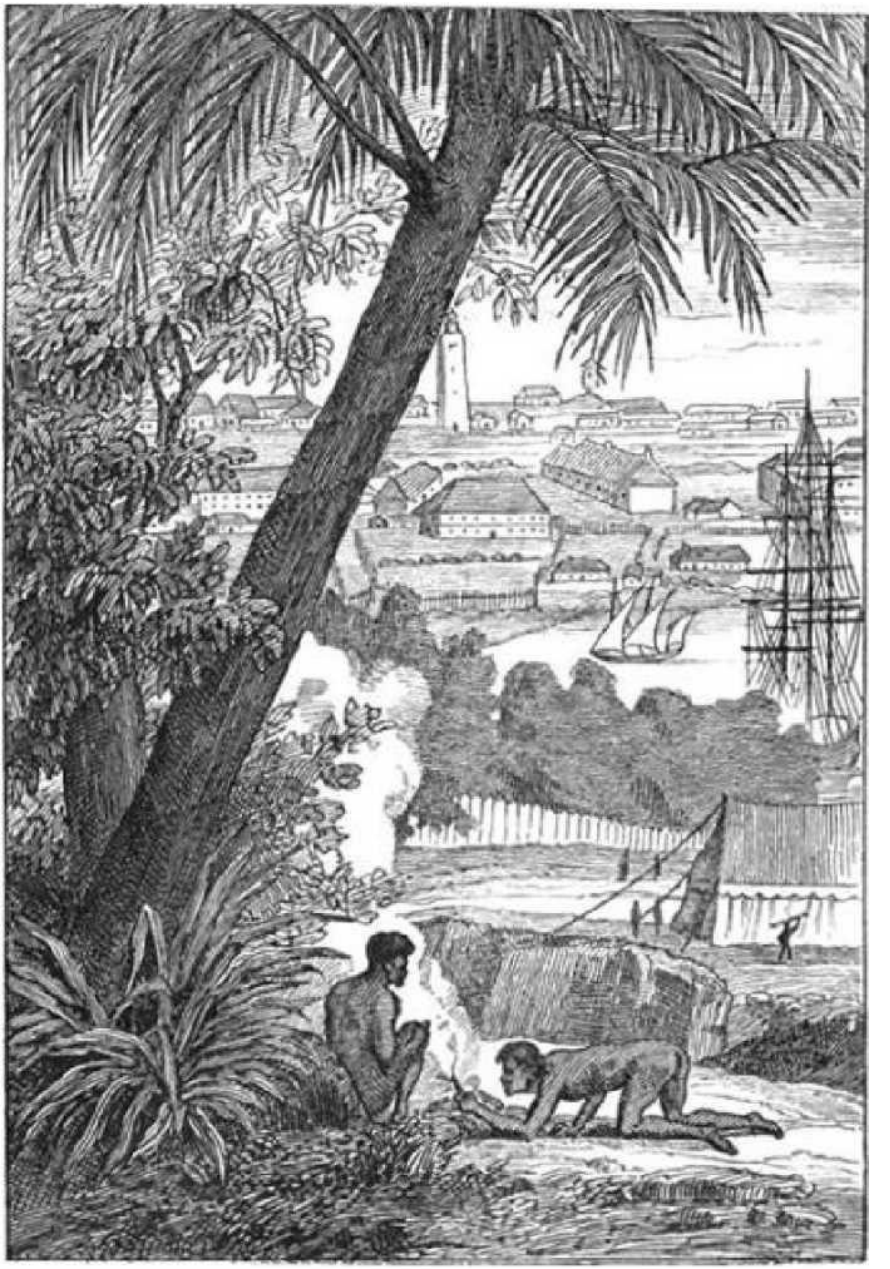

Vedere din Sidney

căruia se aflau gravate principalele date ale descoperirii Strâmtorii Bass”.

În vecinătatea închisorii, care poate cuprinde de la o sută cincizeci până la două sute de deţinuţi, se aflau magaziile cu vin și cu alte mărfuri, piaţa pentru parăzi, spre care dă locuinţa guvernatorului, cazărmile, observatorul și biserica, ale cărei temelii abia ieșiseră din pământ pe vremea aceea.

Primirea de care s-a bucurat la Port Jackson expediţia franceză a fost cât se poate de prietenească. Savanţilor li s-au făcut toate înlesnirile pentru a-și putea continua cercetările. În același timp, alimentele și toate celelalte ajutoare le-au fost date din belșug francezilor atât de autorităţile militare, cât și de simplii particulari.

Excursiile prin împrejurimi au fost cât se poate de rodnice. Naturaliștii au avut prilejul să examineze faimoasele plantaţii de vie de la Ross-Hill. Butașii cei mai de soi de la Cap, din Canare, de la Madeira, Xeres și Bordeaux, fuseseră transportaţi aici.

În nicio parte a lumii, răspundeau cultivatorii întrebaţi, viţa nu crește cu mai multă forţă și vigoare decât aici. Timp de două sau trei luni, toate speciile făgăduiesc recolte îmbelșugate, ca răsplată pentru muncile noastre;

dar dacă suflă cea mai ușoară adiere de vânt dinspre nord-vest, totul e pierdut, fără scăpare; muguri, flori și frunze, nimic nu rezistă suflului arzător; totul se usucă și piere”.

Curând după aceea, cultura viţei-de-vie transplantată într-un mediu mai prielnic avea să capete o extindere uriașă, iar viile australiene, fără să fi devenit podgorii renumite, produc un vin plăcut la gust și bogat în alcool.

La treizeci de mile de Sydney se întinde lanţul Munţilor Albaștri, care au format multă vreme hotarul părţii cunoscute de europeni. Locotenentul Dawes, căpitanul Teuch Paterson, care au urcat de-a lungul râului Hawkesburg, un fel de Nil al Australiei, Hacking, Bass, Baraillier încercaseră până atunci, fără succes, să treacă peste înălţimile acestea povârnite.

Încă din epoca aceea, distanţa dintre arborii pădurilor din vecinătate, cât și abundenţa și calitatea excelentă a ierbii făcuseră ca Noua Galie de Sud să fie socotită o pășune minunată și determinaseră importul numeroaselor comute mari și al ovinelor.

Și s-au înmulţit într-atât, încât numai cirezile statului numărau, într-o epocă apropiată de epoca șederii noastre în Port Jackson, 1850 de cornute mari. Înmulţirea acestor animale era atât de rapidă, încât numai în unsprezece luni numărul boilor și al vacilor a crescut la 2450, ceea ce presupune pentru întregul an un spor de 650 de capete sau o treime din total.

Echipajele se însănătoșiseră oarecum; dar numărul marinarilor în stare să continue călătoria era atât de redus, încât membrii expediţiei se hotărâră să-l trimită pe „Naturaliste” înapoi, în Franţa, după ce opri oamenii cei mai sănătoși din echipaj. Locul navei îl luă o goeletă de treizeci de tone „Casuarina” a cărei comandă îi fu încredinţată lui Louis de Freycinet. Greutatea mică a navei avea s-o facă preţioasă pentru serviciul de-a lungul litoralului.

„Naturaliste”, odată cu darea de seamă a expediţiei și cu rezultatele observaţiilor

de toate genurile făcute în cele două expediţii, mai ducea, spune Peron, „peste 40.000 de animale împăiate din toate speciile, adunate de pe numeroase plăji în timpul celor doi ani care se scurseseră. Treizeci și trei de lăzi mari Contineau aceste colecţii, cele mai bogate din câte trimisese cândva vreun călător în Europa; colecţia, expusă parţial în casa în care locuiam cu el. Bellefin, stârni admiraţia tuturor englezilor instruiţi și mai ales a celebrului naturalist Paterson".

„Geographe" și „Casuarina" părăsiseră Port Jackson la 18 noiembrie 1802. În decursul acestei noi campanii, navigatorii descoperiră și explorară, rând pe rând, Insula King, Insulele Hunter, partea de nord-vest a Tasmaniei, completând astfel harta geografică a litoralului acestei mari insule; apoi, de la 27 decembrie 1802 și până la 15 februarie 1803, comandantul Baudin făcu recunoaşterea coastei de sud-vest a Australiei, a Insulei Cangurilor și a celor două golfuri care se deschid în faţă.

„E un fenomen cu totul ciudat, spune Peron, uniformitatea, sterilitatea, atât de caracteristice diverselor părţi ale Australiei și numeroaselor insule care sunt legate de ca; un asemenea fenomen devine și mai de neînţeles prin contrastul care există între continent și pământurile învecinate. Astfel, către nord-vest am văzut insulele roditoare ale Arhipelagului Timor, oferind privirilor munţii înalţi, ţărmurile, râurile numeroase și pădurile dese, abia la patruzeci și opt de ore după ce părăsiserăm coastele joase, sterpe și goale ale Ţării de Witt; de asemenea, spre sud admiraserăm vegetaţia luxuriantă a Tasmaniei și munţii mândri care se înalţă pe toată suprafaţa lui; iar ceva mai înainte savurasem răcoarea Insulei King și fertilitatea ei.

Dar priveliștea se schimbă; ne apropiem de coastele Australiei și, orice punct de observaţie ne-am alege, va trebui să reproducem aceleași sumbre tablouri care, de atâtea ori, au obosit mintea cititorului, după cum l-au mirat pe filosof și l-au întristat pe navigator".

Hidrografii, trimiși la bordul navei „Casuarina" să facă recunoaşterea Golfului Spencer și a Peninsulei York care îl separă de Golful Saint Vincent, după ce făcură măsurări cât se poate de amănunţite și constatară că niciun fluviu nu se varsă aici în mare, fură siliţi să renunţe în parte la recunoaşterea portului Lincoln, căci termenul prescris pentru reîntoarcerea în Insula Cangurilor se apropie de sfârșit. Siguri că vor fi lăsaţi în părăsire dacă vor întârzia, ei nu se grăbiră, totuși, îndeajuns, căci, atunci când ajunseră în Insula Cangurilor, la 1 februarie, „Geographe" ridicase pânzele, fără să-i pese de „Casuarina", deși la bordul ei abia dacă se găseau alimente.

Baudin continuă singur explorarea coastei și întocmirea hărţii Arhipelagului Saint François, lucrare foarte importantă, căci, de la descoperirea acestor insule de către Peter Nuyts, în 1627, niciun navigator nu le vizitase amănunţit. Flinders tocmai operase recunoaşterea aceasta, dar Baudin nu știa și se credea primul european venit aici, de la descoperire.

Când „Geographe", ajunse, la 6 februarie, în Portul Regele George, o găsi acolo pe „Casuarina" atât de avariată încât trebui să fie trasă pe mal.

Descoperit în 1791 de Vancouver, Portul Regele George are o importanţă cu

atât mai mare cu cât, pe o întindere a coastelor cel puţin egală cu distanţa de la Paris la Petersburg, e primul punct bine cunoscut al Australiei unde se poate găsi apă de băut în orice anotimp al anului.

Cu toate acestea, împrejurimile radei sunt sterpe și pustii. „Aspectul interior al ţinutului în acest punct, spune Boullanger în jurnalul său, e cu adevărat înspăimântător; până și păsările sunt rare în deșertul acesta tăcut".

În fundul uneia dintre adânciturile golfului, numită Portul Stridiilor, un naturalist, Faure, descoperi un curs de apă, Râul francezilor, a cărui gură era largă cât Sena la Paris. Naturalistul porni în susul râului și pătrunse astfel cât putu mai mult în interior. Cam la două leghe de gura râului, barca i se opri în faţa a doua diguri solid construite din pietre uscate.

„Zidul acesta era străpuns de metereze așezate, în majoritatea lor, deasupra liniei refluxului, și a căror parte dinspre mare era foarte largă, pe când cea dinspre uscat era cu mult mai îngustă. În felul acesta, peștele, care în timpul fluxului urca în susul râului, putea lesne să străbată stăvilarul, dar retragerea îi era aproape oprită, și se pomenea într-un fel de rezervor, de unde pescarii îl puteau apoi pescui în voie.

Faure avea să mai găsească încă cinci asemenea ziduri, pe o distanţă mai mică de o treime de milă. Neobișnuit exemplu de ingeniozitate, la o populaţie care se afla pe o treaptă de dezvoltare extrem de joasă.

În același port, unul dintre ofiţerii de pe „Geographe", Ransonnet, mai norocos decât Vancouver și D'Entrecasteaux, putu să aibă o întrevedere cu băștinașii din partea locului. Era pentru prima oară când un european izbutea să se apropie de ei.

„De-abia ne-am ivit, spune Ransonnet, că opt băștinași, pe care i-am chemat zadarnic prin gesturi și prin strigăte în prima zi a apariţiei noastre pe coasta aceasta, se înfăţișară mai întâi toţi laolaltă; apoi trei dintre ei, care fără îndoială că erau femei, se retraseră. Ceilalţi cinci, după ce-și aruncară suliţele departe, probabil ca să ne convingă de intenţiile lor pașnice, veniră să ne ajute să debarcăm. Marinarii, urmându-mi exemplul, le oferiră diferite daruri, pe care ei le primiră cu un aer de mulţumire, dar fără grabă. Fie din apatie, fie din încredere, după ce primiră darurile, ni le înapoiară cu un fel de plăcere, și când le-am dăruit din nou aceleași obiecte, le lăsară pe jos sau pe stâncile vecine.

Cu ei se aflau mai mulţi câini foarte mari și foarte frumoși; am făcut tot posibilul să-i conving să-mi cedeze și mie unul; pentru asta le-am oferit tot ce eram în stare să le ofer, dar voinţa lor a rămas neclintită. Se pare că băștinașii folosesc adeseori câinii la vânatul cangurilor, cu care se hrănesc, ca și cu peștele pe care i-am văzut cu ochii mei împungându-i cu suliţele.

Băștinașii băură cafea, mâncară pesmeţi și carne sărată de vită; dar refuzară să mănânce slăniña pe care le-am oferit-o și o lăsară pe pietre fără să se atingă de ea.

Oamenii aceștia sunt înalţi, slabi și foarte sprinteni; au părul lung, sprâncenele negre, nasul scurt, turtit și înfundat Spre partea de sus, ochii adânciţi în fundul

capului, gura mare, buzele ieșite în afară, dinţii foarte frumoși și foarte albi.

„Trei mai vârstnici dintre ei, care să tot fi avut între patruzeci și cincizeci de ani, purtau barbă mare și neagră, aveau dinţii parcă piliţi și membrana despărţitoare a nărilor străpunsă; părul, tăiat rotund, le era încreţit de la natură. Ceilalţi doi, cărora le-am dat între șaisprezece și optsprezece ani, nu erau deloc tatuaţi; îşi purtau pletele lungi strânse la ceafă și pudrate cu un fel de ţărână roșie, cu care cei vârstnici îşi frecaseră trupurile.

În rest toţi erau goi și nu aveau altă podoabă în afara unui brâu lat făcut dintr-o mulţime de șireţele ţesute din păr de cangur. Băștinașii vorbeau extrem de repede și cântau din când în când, totdeauna pe același ton, acompaniindu-se cu aceleași gesturi. În ciuda bunei înţelegeri care a domnit tot timpul între noi, n-au vrut să ne îngăduie să mergem spre locul unde ceilalţi băștinași, probabil femeile lor, se ascunseseră".

După un popas de douăsprezece zile în Portul Regele George, navigatorii ieșiră iar în larg. De data aceasta, rectificară și completară hărţile lui D'Entrecasteaux și Vancouver, relativ la Ţările Leeuwin, Edels și Endrachtf, de-a lungul cărora „Geographe" navigă și le măsură rând pe rând, de la 7 la 26 martie. De acolo, Baudin se îndreptă spre Ţara de Witt, foarte superficial cunoscută când se apropiase de ea pentru prima oară.Coma ndantul nădăjduia să fie mai norocos decât de Witt, Vianen, Dampier și de Saint-Allouran, care fuseseră necontenit respinși de pe ţărmurile acestea; dar locurile cu ape scăzute, recifele, bancurile de nisip făceau ca navigaţia să fie extrem de periculoasă aici.

Primejdiilor acestora li se mai adăugă curând o iluzie ciudată, mirajul. Efectul lui era de așa natură, încât „Geographe" care naviga la peste o leghe de stâncile care ieșeau din mare, părea înconjurat din toate părţile de stânci și toată lumea de la bordul navei „Casuarina" îl crezu în pericol. Magia iluziei nu fu spulberată decât datorită propriului ei exces".

La 3 mai, „Geographe", însoţit de „Casuarina", ancora pentru a doua oară în portul Kupang din Timor. Exact cu o lună mai târziu, după ce se reaprovizionase din plin cu alimente, comandantul Baudin pleacă din Timor și se îndreptă mai întâi spre Ţara de Witt, unde spera să întâlnească brize de la uscat și brize marine, prielnice pentru a naviga spre vest. Apoi, porni, în sfârșit, spre Ile-de-France, unde muri, la 16 septembrie 1803. Nu cumva starea din ce în ce mai jalnică a sănătăţii influenţase într-un fel ciudat firea lui Baudin, și statul său major s-ar fi putut oare plânge atâta de el dacă facultăţile mintale i-ar fi fost în echilibru?

La 23 martie 1804, „Geographe" intra în rada din Lorient, iar trei zile mai târziu se începu debarcarea colecţiilor de ştiinţe naturale pe care le adusese.

„În afara numeroaselor lăzi cu minereuri, plante uscate, pești, reptile și zoofite[433] păstrate în alcool, patrupede și păsări împăiate sau disecate, mai aveam șaptezeci

---

[433] *Zoofite* - veche denumire a animalelor celenterate (hidre, actinii etc.), socotite altădată un grup intermediar între plante și animale.

Locuitoare din Timor cărând apă

de lăzi mari, pline cu plante în stare naturală, cuprinzând aproape două sute de soiuri de plante utile, cam șase sute soiuri de seminţe; și mai aveam în sfârșit, vreo sută de animale vii”.

Vom completa aceste informaţii prin câteva amănunte extrase din raportul făcut de Academia de Ştiinţe către guvern. Ele se referă în special la colecţia zoologică adunată de Peron și Lesueur.

„Peste o sută de mii de probe de animale din specii mari și mici o compun; ea a și dat mai multe genuri importante și rămân și mai multe încă de adus la cunoștinţă, iar numărul speciilor noi, după raportul profesorului de la Muzeul de ştiinţe naturale, se ridică la peste două mii cinci sute”.

Dacă reamintim acum că a doua călătorie a căpitanului Cook n-a adus, totuși, decât două sute cincizeci de specii, și că toate călătoriile puse laolaltă ale lui Carteret, Wallis, Furneaux, Meares și Vancouver însuși n-au adus împreună un număr atât de mare, dacă se ţine seama că același lucru e valabil pentru toate expediţiile franceze — rezultă că Peron și Lesueur au făcut, ei singuri, să fie cunoscute mai multe animale noi decât au făcut toţi naturaliștii călători din ultima vreme.

Rezultatele geografice și hidrografice erau deosebit de însemnate. Stăpânirea engleză a refuzat întotdeauna să le recunoască, iar Desborough Cooley în a sa *Istorie a călătoriilor,* subapreciază cu totul descoperirile lui Baudin celor ale lui Flinders. De altfel, s-a mers până acolo încât s-a bănuit că Flinders n-a fost reţinut prizonier vreme de șase ani și jumătate în Ile de France decât pentru a li se lăsa redactorilor francezi răgazul de a-i consulta hărţile și de a combina după ele relatarea călătoriei lor. Considerăm această acuzaţie absolut neîntemeiată.

Cei doi navigatori, atât cel englez, cât și cel francez, au jucat fiecare un rol destul de însemnat în istoria explorării coastelor Australiei, ca să mai fie necesar să-l înălţăm pe unul în dauna celuilalt.

Capitolul II

EXPLORATORI ÎN AFRICA

Show în Algeria și Tunis. Hornemann în Fezzan. Adanson în Senegal. Mungo-Park și cele două călătorii ale lui pe Dioliha sau Niger. Segou. Tombouctou. Sparrmann și Le Vaillant la Cap, la Natal și în interior. Lacerda în Mozambic și la negrii cazembe. Bruce în Abisinia, izvoarele Nilului Albastru. Lacul Tana. Călătoria lui Brown în Darfur.

Un englez, Thomas Shaw, trimis ca duhovnic la contoarul din Alger, îşi folosise cei doisprezece ani de ședere în părţile acelea ca să adune o bogată colecţie de curiozităţi naturale, de medalii, de inscripţii și de obiecte de artă. Dacă n-a vizitat el însuși părţile meridionale ale Algeriei, a știut cel puţin să se înconjure cu oameni serioși, bine informaţi, care i-au dat o mulţime de date și de informaţii preţioase asupra multor localităţi puţin cunoscute. Lucrarea pe care a publicat-o cu numeroase figuri în text se ocupă de întreaga fostă Numidie.

Cartea lui Shaw e mai mult opera unui erudit decât a unui călător, iar erudiţia, trebuie să mărturisim, e adesea foarte greu digerată. Dar oricum ar fi lucrarea aceasta de geografie istorică, ea nu e lipsită de valoare pentru epoca aceea, și nimeni n-ar fi fost în stare să adune și să prelucreze mai bine decât Shaw un material atât de voluminos.

Rândurile de mai jos vor putea da o idee despre felul cum a fost concepută lucrarea.

„Principala meserie a kabililor și a arabilor este de a face *hykes*-uri (așa îşi numesc ei păturile de lână) și ţesăturile din păr de capră cu care îşi acoperă corturile. Numai femeile se îndeletnicesc cu munca aceasta, ca odinioară Andromaca[434] și Penelopa[435]; ele nu folosesc suveica, ci conduc fiecare fir al bătăturii cu degetele. Unul din aceste *hykes* măsoară de obicei în lungime șase coţi englezești, iar în lărgime cinci sau șase picioare, și le servește kabililor și arabilor drept veșmânt complet în timpul zilei și drept pătură și așternut în timpul nopţii. E un veșmânt ușor, dar foarte incomod, pentru că se strâmbă și cade adesea, din care pricină cei ce-l poartă sunt nevoiţi să-l tot ridice și să-l îndrepte întruna. Iată

---

[434] *Andromaca* - una dintre eroinele epopeii lui Homer, soția lui Hector, descrisă în Iliada în chipul unei soții credincioase și al unei mame duioase.

[435] Penelopa - în epopeea greacă, soția lui Odiseu [Ulise], regele Insulei Itaka. După Odiseea lui Homer, Penelopa a respins propunerile unui număr mare de pretendenți timp de 20 de ani cât a lipsit soțul ei. Tipul Penelopei a intrat în literatură ca simbol al artei și literaturii.

ITALY
Sicily
GRECCE
Athen's
TURKEY IN ASIA
MEDITERRANEAN SEA
Crete
Tripoli
Bengkasi
G. de la Sidre
Desert of Barkah
Mouths of the Nile
Alexandria
Cairo
TRIPOLI
Augila
Siouah
Oasis of Jupiter Hammon
Petite Oasis
Fayoum
Mourzouk
FEZ
Tegerhy
Temissa
Febabo
Arna
Desert of Libia
EGYPT
Nile R.
Tibesti
Tropic of Cancer
Salt Lake
Dombou
Kanem
Bornou
BORNOU

de ce va fi lesne de înţeles cât folos aduce un brâu, când e vorba de făcut o treabă, și, prin urmare, cât de nimerită este expresia alegorică atât de des întâlnită în Biblie: a avea șalele încinse.

Felul de a purta veșmântul acesta și obiceiul kabilului sau al arabului de a se înveli totdeauna cu el, când se culcă, ne-ar putea face să credem că măcar *hykes*-urile cele mai fine, cum sunt cele pe care le poartă femeile și oamenii mai de seamă dintre kabili, sunt aceleași pe care cei vechi le numeau *peplus.* De asemenea, e foarte posibil ca veșmântul numit *toga* la romani, pe care ei și-l aruncau numai pe umeri și se înfăşurau cu el, să fi fost de acest fel, căci, judecând după îmbrăcămintea statuilor, *toga* sau mantia se purta la fel ca *bykes*-ul arabilor".

E inutil să zăbovim mai mult asupra acestei lucrări, al cărei interes, din punctul de vedere care ne preocupă, e aproape nul. Mai bine vom stărui puţin asupra călătoriei lui Frederik-Konrad Hornemann în Fezzan.

Tânărul german avea să întreprindă expediţia sub auspiciile societăţii fundate la Londra pentru explorarea Africii[436]. Fiindcă învăţase limba arabă și avea câteva cunoștinţe în domeniul medicinei, Hornemann căpătă aprobarea definitivă a planurilor sale din partea „Societăţii Africane", care, după ce-i înmână scrisorile de recomandaţie și un act de liberă trecere, îi deschise un credit nelimitat.

Hornemann părăsi Londra în luna iulie 1797 și veni la Paris unde făcu cunoștinţă cu un turc, care îi dădu scrisori de recomandaţie cât se poate de călduroase către niște negustori din Cairo care aveau legături de afaceri cu interiorul Africii.

Hornemann îşi folosi șederea la Cairo ca să se perfecţioneze în limba arabă și să studieze moravurile și obiceiurile indigenilor.

Pentru Hornemann, cel mai sigur mijloc de a călători era să se deghizeze în neguţător musulman. De aceea, el se grăbi să înveţe câteva rugăciuni și să adopte unele obiceiuri, după părerea lui suficiente, ca să-i înșele pe cei nepreveniţi. De altfel, exploratorul pleca împreună cu un compatriot de-al său, Josef Frendenburgh, care, îmbrăţișând de doisprezece ani religia musulmană, făcuse trei călătorii la Mekka și vorbea cu uşurinţă diferitele dialecte turcești și arabe mai des folosite. Frendenburgh avea să-i servească de tălmaci lui Homemann.

La 5 septembrie 1798, călătorul plecă din Cairo cu o caravană de negustori și începu prin a vizita faimoasa oază a lui Jupiter Ammon sau a lui Siuah, situată în deșert, la vest de Egipt. Oaza aceasta era un mic stat independent care îl recunoștea pe sultan, dar nu-i plătea tribut. În jurul orașului Siuah se află mai multe sate, la una sau două mile distanţă. Orașul e clădit pe o stâncă în care locuitorii și-au scobit locuinţele. Uliţele îi sunt atât de înguste și de întortocheate, încât un străin nu se poate descurca în ele.

Oaza e foarte întinsă. Partea ei cea mai fertilă e o vale bine udată, având cam

---

[436] „Societatea Africană" a fost înființată în 1788, din inițiativa lui Joseph Banks (însoțitorul lui Cook). Societatea avea menirea de a explora continentul african, în vederea dezvoltăm comerțului britanic.

„… fu primit călduros”.

cincizeci de mile de jur-împrejur, care produce grâu și felurite legume. Cel mai avantajos produs local e curmala, cu un gust excelent, a cărei faimă e proverbială la arabii din Sahara.

Mai întâi, Hornemann zărise ruinele pe care îşi propunea să le viziteze, căci informaţiile culese de la localnici nu-i spuneau mare lucii. Dar, ca de fiecare dată, când pătrunse în incinta monumentelor, fu urmărit de un număr oarecare de localnici, care îl împiedicară să le viziteze amănunţit. Ba chiar un arab îi spuse: „Pesemne că încă mai ești ghiaur în inima ta, dacă vii să vizitezi atât de des lucrările necredincioșilor".

După asemenea cuvinte, se înţelege că Hornemann trebui să renunţe la orice fel de altă cercetare. Pe cât putu să-și dea seama de vizitele lui fugitive, se afla în oaza lui Ammon, iar ruinele păreau să fie de origine egipteană.

O dovadă a desimii populaţiei străvechi în oaza aceasta e numărul imens de catacombe întâlnite la fiecare pas, și mai ales sub colina pe care este așezat orașul. Dar călătorul căută zadarnic un craniu întreg în necropolele acestea; printre oasele craniene culese nu putu găsi dovada că ar fi fost umplute cu rășină. Cât despre veșminte, Hornemann găsi numeroase frânturi, dar într-o asemenea stare de descompunere încât îi fu cu neputinţă să le atribuie o origine sau o provenienţă.

După ce zăbovi opt zile prin aceste locuri, Hornemann porni, în ziua de 29 septembrie, spre Siahu, și trecu munţii care mărginesc oaza Siwa. Dar la Siahu fu acuzat că e ghiaur și că ar străbate ţara ca spion. Trebuia folosită îndrăzneala pe care Hornemann știu cum s-o întrebuinţeze. Îl salvă un coran adus de el în odaia unde era interogat și din care citi fără să se fi pregătit mai înainte. Dar, în acest timp, tălmaciul său, temându-se să nu-i fie percheziţionate bagajele, aruncă în foc fragmentele de mumii, specimenele de botanică, jurnalul amănunţit al călătoriei și toate cărţile. A fost o pierdere ireparabilă.

Ceva mai departe, caravana atinse Audjila, orașul bine cunoscut de Herodot, care îl situează la zece zile de oaza lui Ammon. Distanţa concordă cu mărturia lui Hornemann, căruia îi trebuiră nouă zile de marș forţat ca să facă drumul dintre aceste două localităţi. Caravana spori, la Audjila, cu câţiva neguţători din Bengal, Merote și Mojabra și număra acum o sută douăzeci de inși.

După un marș lung printr-un deșert de nisip, călătorii pătrunseră într-un ţinut deluros și brăzdat de râpe, unde, pe alocuri, se vedeau iarbă și copaci. Era deșertul Haruș, pe care trebuiră să-l traverseze ca să ajungă la Temissa, localitate neînsemnată, clădită pe o colină și împrejmuită de un zid înalt. La Zuila, caravana intră pe teritoriul Fezzanului. Obișnuitele curse călări se repetau la fiecare intrare a orașului, ca și ploconelile interminabile și urările de sănătate. Saluturile acestea, adesea atât de înșelătoare, par să ocupe un loc de seamă în viaţa arabilor; necontenita lor repetare a avut darul să-i uimească de multe ori pe călători.

La 17 noiembrie, caravana ajunse la Murzuk, capitala Fezzanului și ţinta călătoriei. Cea mai mare lungime a părţii cultivate a regatului Fezzan este, după Hornemann, de trei sute de mile, de la nord la sud, iar cea mai mare lăţime de două sute de mile, de la vest la est; dar trebuie să mai adăugăm regiunea muntoasă

Haruș, la est, și celelalte deșerturi, la sud și vest. Aici, climatul nu e niciodată plăcut: vara, se strânge toată dogoarea, iar când suflă vântul de sud căldura e de nesuportat chiar pentru localnici; iarna, vântul din nord e atât de pătrunzător și de rece, încât îi silește pe locuitori să facă focul.

Curmalele în primul rând, apoi legumele constituie aproape singurele mijloace de trai ale ţinutului. Murzuk e principala piaţă a ţării. Acolo se aduc mărfuri din Cairo, Benghazi, Tripoli, Ghadames, Toate și Sudan. Se face negoţ cu sclavi de ambele sexe, cu pene de struţ, piei de fiare sălbatice, aur, fie în pulbere, fie în pepite. Din Burnu se aduce aramă, din Cairo mătăsuri, pânză de bumbac, veșminte de lână, imitaţii de coral, brăţări, mărfuri din Indii. Negustorii din Tripoli și din Ghadames importă arme de foc, săbii, cuţite etc.

Fezzanul e guvernat de un sultan care descinde din familia șerifilor. Deși are puteri nelimitate, sultanul îi plătește, totuși, un tribut echivalent cu patru mii de dolari beiului din Tripoli. Populaţia ţării poate fi evaluată (Homemann nu ne spune pe ce îşi bizuie afirmaţia) la șaptezeci și cinci de mii de locuitori, toţi mahomedani.

În relatarea lui Hornemann se mai găsesc și alte amănunte cu privire la moravurile și obiceiurile acestui popor. Călătorul îşi termină raportul către „Societatea Africană" spunând că îşi propune să se reîntoarcă la Fezzan și că speră să trimită date noi.

Ceea ce știm, în plus, e că la Murzuk a murit credinciosul însoţitor al lui Hornemann, Frendenburgh. Atins și el de o febră violentă, Hornemann fu silit să facă, tot acolo, un popas mult mai îndelungat decât ar fi vrut. Îndată ce se simţi mai bine, exploratorul plecă la Tripoli ca să se odihnească și să prindă noi puteri în tovărășia câtorva europeni. La 1 decembrie 1799, Hornemann porni din nou spre Murzuk, de unde plecă definitiv, la 7 aprilie 1800, cu o caravană. Îl atrăgea Bornu, groapa aceea aflată la vest de lacul Ciad, care avea să înghită atâtea vieţi.

În tot cursul secolului al XVIII-lea, Africa e asediată ca o fortăreaţă. Exploratori din toate părţile dibuie terenul și încearcă să pătrundă în interior. Câte unii izbutesc, dar fie că sunt alungaţi, fie că îşi găsesc moartea acolo. Abia în zilele noastre[437], continentul acesta misterios avea să-și destăinuie secretele și să arate, spre uimirea generală, că era plin de bogăţii imense pe care nimeni nu le bănuia.

Informaţiile culese de Brue cu privire la Senegal aveau nevoie să fie completate. Dar francezii nu mai aveau întâietatea, ca pe vremuri. Se iviseră niște rivali noi și foarte activi, englezii, convinși de importanţa pe care datele culese asupra continentului african le-ar fi putut avea pentru dezvoltarea comerţului lor. Totuși, înainte de a începe relatarea explorărilor maiorului Houghton și ale lui Mungo-Park, trebuie să spunem câteva cuvinte despre călătoria naturalistului francez Michel Adanson.

Ocupându-se din copilărie cu studiul științelor naturale, Adanson vru să-şi facă un renume prin descoperirea unor specii noi de plante și de animale. Nici nu-i

---

[437] Este vorba despre a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Baobab

trecea însă prin gând că ar putea să le găsească în Europa. În ciuda tuturor așteptărilor, Adanson își alese drept câmp al cercetărilor Senegalul.

„Aceasta, spune el într-o notă, pentru că dintre toate coloniile europene, în Senegal se pătrunde cel mai greu, este ţinutul cel mai cald, cel mai nesănătos, cel mai primejdios în toate privinţele, și prin urmare, cel mai puţin cunoscut de naturaliști".

Fără îndoială că pentru a te conduce după asemenea motive este nevoie de mult curaj și ambiţie.

Firește, Adanson n-a fost primul naturalist care a înfruntat asemenea primejdii; dar nu s-a mai pomenit, până la el, niciunul care să facă lucrul acesta cu atâta râvnă, pe cheltuială proprie și fără nicio nădejde de răsplată; căci, la întoarcere nu-i mai rămăseseră nici măcar banii necesari pentru publicarea descoperirilor.

La 3 martie 1749, Adanson se îmbarcă pe nava „Cavalerul Mării", sub comanda lui D'Après de Mannevillette, făcu un popas la Santa Cruz, în Tenerife, și debarcă la gura Senegalului, care, după el, e Nigerul vechilor geografi. Timp de cinci ani, Adanson străbătu ţara în toate direcţiile, purtându-și pașii când la Podor, când la Portudal, când la Albreda, la gura Gambiei, și adună, cu o însufleţire și o râvnă uimitoare, o colecţie extrem de bogată din cele trei regnuri ale naturii.

Lui i se datoresc primele informaţii exacte despre un arbore gigantic, baobabul, numit adeseori și *Adansonia;* despre obiceiurile lăcustelor care formează hrana de bază a unor populaţii băștinașe; despre furnicile-albe, care clădesc adevărate case; despre anumite scoici de la gura Gambiei, care „Se caţără" pe copaci.

„Băștinașii, spune el, nu se ostenesc atât cât s-ar crede ca să le culeagă; căci nu fac decât să taie creanga de care s-au prins. Pe o singură creangă se găsesc uneori până la două sute de bucăţi și, dacă creanga are ramificaţii, formează un mănunchi de scoici pe care un om cu greu l-ar putea cără".

Dar printre toate aceste observaţii, oricât ar fi ele de interesante, un geograf găsește foarte puţine de cules: câteva date noi sau mai complete despre yolofi, despre mandingi, și atâta tot. Dacă, datorită lui Adanson, cunoaștem în amănunt niște ţări vizitate mai înainte, în schimb nu aflăm nimic nou…

Nu același lucru se poate spune despre expediţia ale cărei peripeţii le vom povesti acum.

Mungo-Park, un tânăr chirurg scoţian care tocmai se întorsese dintr-o călătorie făcută în Indiile Răsăritene, află că „Societatea Africană" căuta un călător care să pătrundă în inima continentului prin Gambia. Mungo-Park, care dorea de multă vreme să cerceteze natura Africii centrale, moravurile și firea populaţiei de pe meleagurile acelea, se oferi să îndeplinească sarcina cerută; deși aflase că înaintașul său, maiorul Houghton, pierise încercând același luciu.

Acceptat imediat de Societate, Mungo-Park își făcu pregătirile de plecare și pomi din Porthsmouth, la 22 mai 1795, cu recomandaţi! serioase către doctorul Laidley și cu un credit de două sute lire sterline.

Debarcat în Gillifrie, la gura Gambiei, în ţara Barra, călătorul merse în amontele râului și ajunse la Pisania, factorie engleză condusă de doctorul Laidley. Prima lui

Mungo Park

grijă fu să înveţe limba cea mai răspândită, mandinga; apoi adună informaţiile necesare pentru a-și pune în aplicare planurile.

Popasul acesta de iniţiere îi îngădui să adune date noi exacte și mai precise decât înaintașii săi asupra felupșilor, yolofilor, fulahilor și mandingilor. Primii sunt triști, certăreţi și răzbunători, dar curajoși și devotaţi; yolofii formează un popor puternic și războinic, cu pielea extrem de neagră. În afară de culoarea pielii și de limbă, ei se aşeamănă foarte mult cu mandingii. Aceștia sunt blânzi și prietenoși. Înalţi și bine făcuţi, ei au femei destul de frumoase. În sfârșit, fulahii, care sunt cei mai puţin închiși la culoare, par foarte legaţi de viaţa pastorală și agricolă. Majoritatea acestor populaţii sunt mahomedane și practică poligamia.

La 2 decembrie, însoţit de doi negri tălmaci și de puţin bagaj, Mungo-Park înaintă în interiorul continentului. Mai întâi pătrunse în mica ţărișoară Wuli, a cărei capitală, Medina, cuprinde vreo mie de case, apoi vizită Kolor, oraș foarte mare, și, după două zile de drum străbătute în deșert, ajunse în ţara Bondu. Locuitorii, fulahi, sunt mahomedani și când nu sunt agricultori sau păstori se ocupă cu negoţul de fildeș.

Călătorul ajunse, curând după aceea, pe malul râului Faleme, care izvorăște din munţii Dalaba, lângă ale cărui izvoare se află importante zăcăminte aurifere. La Fatteconda, capitala ţării Bondu, Mungo-Park fu primit de sultan, care nu vru să creadă că numai curiozitatea îl face să călătorească. Întrevederea exploratorului cu nevestele sultanului e destul de nostimă.

„De-abia intrasem în curtea lor, spune Mungo-Park, că m-am și pomenit înconjurat de tot seraiul. Unele îmi cereau leacuri, altele chihlimbar, și toate voiau să încerce marele leac african, luarea de sânge. Femeile acestea, vreo zece sau douăsprezece la număr, cele mai multe tinere și drăguţe, aveau pe cap podoabe de aur și boabe de chihlimbar.

Nevestele sultanului glumeau cu multă voioșie. Râdeau mai ales de albeaţa pielii și de lungimea nasului meu, susţinând că și una, și alta sunt artificiale. Spuneau că pielea mi se albise fiindcă fusesem scăldat în lapte pe când eram încă mic, și că nasul mi se lungise fiindcă mi-l ciupisem în fiecare zi, până ce căpătase forma aceasta și neplăcută, și nefirească”.

Ieșind din Bondu prin nord, Mungo-Park intră în Kajaaga, căruia francezii i-au spus Galam. Clima acestui ţinut pitoresc, udat de apele Senegalului, e mult mai sănătoasă decât a ţinuturilor apropiate de coastă. Localnicii se numesc seravuliţi iar francezii îi numesc seracoleţi. Ei au culoarea pielii extrem de neagră și, în privinţa aceasta, nu se deosebesc de yolofi.

„Seravuliţii, spune Mungo-Park, se ocupă de obicei cu negoţul pe care, odinioară, îl făceau în stil mare cu francezii, vânzându-le pulbere de aur și sclavi. Astăzi, ei mai furnizează din când în când sclavi factoriilor engleze de pe malurile Gambiei”.

La Joag, trimișii sultanului îl jefuiră pe Mungo-Park de jumătate din lucruri, sub cuvânt că-l fac să plătească o taxă de trecere. Din fericire pentru el, nepotul lui Demba-Jego-Jalla, sultan din Kasson, care se pregătea să se reîntoarcă în ţara de

Nativi din Senegal

baștină, îl luă sub ocrotirea lui. Și astfel, ajunseră împreună la Gongadi, unde se aflau plantaţii frumoase de curmali, și la Sami, pe malurile Senegalului, la graniţa Kassonului.

Prima localitate întâlnită pe acest teritoriu a fost Tisi, unde Mungo-Park ajunse la 31 decembrie. Bine primit de populaţie, care îi vându foarte ieftinproviziile trebuitoare, călătorul îndură acolo, din partea fratelui și a nepotului sultanului, tot felul de jigniri.

Mungo-Park plecă din Tisi la 10 ianuarie 1796, ca să meargă la Kuniakari, capitala Kassonului, ţinut fertil, bogat și bine populat, care putea să adune patruzeci de mii de bărbaţi sub arme. Sultanul, plin de bunăvoinţă faţă de călător, îl sfătui să rămână în ţara lui atâta timp cât va dura războiul între Kasson și Kajaaga. În războiul acesta nu puteau să nu se amestece și Kaarta și Bambara, pe care Mungo-Park dorea să le viziteze. Sfatul sultanului era bun și Mungo-Park se căi apoi de mai multe ori că nu-l ascultase.

Dar, nerăbdător să înainteze în interiorul continentului, călătorul nu vru să ţină seama de nimic și porni spre Kaarta, cea cu câmpii netede și nisipoase. În drum, întâlni numeroși băștinași care se refugiau la Kasson, ca să evite grozăviile războiului. Dar faptul acesta nu-l opri, și exploratorul îşi continuă drumul până în capitala Kaartei, situată într-o câmpie roditoare și deschisă.

Sultanul Daisy-Kurabari îl primi cu bunăvoință pe călător. Ba chiar încercă să-l facă să-și schimbe gândul de a intra în Bambara, dar văzând că e zadarnic, îl sfătui să evite trecerea prin mijlocul luptătorilor și să intre în țara Ludamar, locuită de mauri. De acolo, putea să pătrundă în Bambara.

În timpul călătoriei acesteia, Mungo-Park văzu negri hrănindu-se cu un fel de pâine, cu gust de turtă dulce, făcută din boabe de lotus. Planta aceasta,Rhamnus lotus, crește singură în Senegambia și Tunis.

„Deci, spune Mungo-Park. nu poate exista îndoială că e fructul aceluiași lotus cu care Pliniu spunea că se hrănesc lotofagii din Libia. Am mâncat pâine de lotus și cred că o armată poate foarte bine să fi trăit hrănindu-se cu asemenea pâine, după cum spune Pliniu că au trăit libienii. Gustul ei e atât de dulce și de plăcut, încât se pare că ostașii n-ar avea motive să se plângă de el.

La 22 februarie, Mungo-Park a ajuns în Jarra, localitate mare, cu case de piatră, locuită de negri veniţi din sud ca să se pună sub ocrotirea maurilor, cărora le plătesc un tribut enorm. Călătorul obţinu de la Ali, sultanul din Ludamar, îngăduinţa de a străbate ţara fără niciun fel de neajunsuri. Cu toată asigurarea aceasta, Mungo-Park fu jefuit de maurii fanatici din Dina. La Sampaka, la Dălii, localităţi de seamă, la Samea, cătun frumos așezat, călătorul se bucură de o primire atât de bună, încât se și vedea ajuns în centrul Africii, când se iviră niște ostași de-ai lui Ah, care îl duseră cu ei la Benoum, locul de tabără al sultanului.

„Ali, spune Mungo-Park, așezat pe o perniţă de marochin negru, era ocupat să-și taie câteva fire din mustaţă, pe când o femeie sclavă îi ţinea oglinda dinainte. Ali era un bătrân din neamul arabilor; purta o barbă lungă și albă și avea o înfăţișare posomorâtă. După ce m-a privit câteva clipe atent, a întrebat călăuzele mele dacă

SAHARA
Taoudeni
Ouadan
Cap Blanc
Portendik
Tisjet
Singharin
Arawan
Timbuktu
Walet
LUDAMAR
St Louis
FOULAHS
YOLOFS
BAMBARA
Timbo
Kong Montains
Kong
Kaffaba
Nyingia
GUINEA
Grain Coast
Ivory Coast
Gold Coast
C. Palmas
GULF OF GUINEA
ATLANTIC OCEAN
Equator
MANDINGOES
Sego

vorbeam arabă. Călăuzele i-au răspuns că nu. Ali păru foarte mirat și rămase tăcut. Dar cei din jurul lui, și mai ales femeile, nu făcură deloc așa, ci mă copleșiră cu întrebări, privindu-mi veșmintele cu mare curiozitate, scotocindu-mi buzunarele și silindu-mă să-mi deschei vesta ca să-mi examineze albeaţa pielii. Ba merseră până la a-mi număra degetele de la picioare și de la mâini, ca și cum ar fi avut îndoieli că aparţin cu adevărat speciei umane".

Străin, fără protecţie, ghiaur, trecând drept spion, Mungo-Park le dădu maurilor prilejul să-și desfășoare în voie cruzimea. Și avu parte de toate soiurile de jigniri, de lovituri și insulte. Cât timp rămase prizonier, Mungo Park culese câteva informaţii despre Tombouctou, orașul în care europenii pătrund atât de greu, și spre care se îndreaptă gândul tuturor călătorilor africani.

„Haussa, îmi spuse un șerif, e cel mai mare oraș pe care l-am văzut în viaţa mea. Walet e mai mare decât Tombouctou; dar cum e așezat departe de Niger, și cum principalul său obiect de comerţ e sarea, întâlneşti în el mult mai puţini străini. De la Benoum la Walet sunt zece zile de mers. Când mergi dintr-un loc ca acesta la altul, nu întâlneşti niciun oraș mai de seamă și ești nevoit să te hrănești cu laptele pe care-l cumperi de la arabii ale căror turme pasc pe lângă fântâni sau pe lângă bălţi. Timp de două zile străbaţi un ţinut nisipos în care nu găsești pic de apă.

Îţi trebuie apoi unsprezece zile ca să ajungi de la Walet la Tombouctou. Dar pe diurn apa nu mai e chiar atât de rară și călătorești, de obicei, călare pe boi. La Tombouctou vezi numeroși evrei, care vorbesc arabă și spun aceleași rugăciuni ca maurii".

Între timp, războiul îl sili pe Ali să se ducă la Jarra. Mungo-Park, care știuse să-și facă o aliată din Fatima, favorita sultanului, obţinu învoirea de a-l însoţi pe sultan. Apropiindu-se astfel de câmpul de luptă, călătorul spera să găsească un prilej favorabil pentru fugă. Într-adevăr, curând sultanul din Kaarta, Daisy Kurabari, înaintă victorios spre Jarra. Majoritatea localnicilor fugiră, iar Mungo-Park făcu și el același lucru. Dar când găsi prilejul să scape, tălmaciul refuză să-l însoţească. Mungo-Park plecă deci, spre Bambara, singur și lipsit de orice mijloace.

Prima localitate întâlnită se numea Wawra și aparţinea de fapt lui Kaarta, care, în momentul acela, era tributarul lui Mansong, sultanul din Bambara.

„La 7 iulie, dimineaţa, când eram gata de plecare, spune Mungo-Park, gazda, foarte stingherită, mă rugă să-i dau o șuviţă din părul meu. I se spusese, adaugă el, că părul de alb e un *scifis* (talisman) care-i dă celui ce-l poartă toată învăţătura albilor. Nu mai auzisem până atunci despre un mijloc de instruire atât de simplu; dar i-am satisfăcut imediat dorinţa. Bietul om era atât de dornic de învăţătură încât, pe jumătate tăind, pe jumătate smulgând, îmi tunse o întreagă parte a capului. Și ar fi făcut la fel și cu cealaltă parte, dacă n-aș fi manifestat oarecare nemulţumire și dacă nu i-aș fi spus că aș vrea să păstrez și pentru alte ocazii un pic din preţiosul talisman".

Gallu, apoi Murja, localitate mare și vestită pentru negoţul ei de sare, fură străbătute cu multe peripeţii, cu oboseli și lipsuri nenumărate. Apropiindu-se de Segou, Mungo-Park putu în sfârșit să zărească Dioliba.

„Privind drept înainte, spune el, am văzut cu nespusă bucurie ţinta principală a misiunii mele, măreţul Niger pe care îl căutam de atâta vreme. Larg cât Tamisa la Westminster, fluviul scânteia în razele soarelui și curgea domol spre răsărit. Am alergat pe mal, și, după ce am sorbit din apa Nigerului, am ridicat mâinile spre cer, mulţumindu-i cu însufleţire celui ce le rânduiește pe toate că mi-a încununat eforturile cu un succes atât de deplin.

Totuși, faptul că Nigerul curge spre est, devierile lui spre sud-est și nord-est nu m-au mirat deloc; căci, deși la plecarea din Europa aveam mari îndoieli în privinţa aceasta, în decursul călătoriei pusesem atâtea întrebări despre fluviu, iar negrii din diferite locuri mă asiguraseră de atâtea ori și cu certitudine că Nigerul curge spre soare-răsare, încât nu mai aveam îndoieli în privinţa aceasta, cu atât mai mult cu cât știam că Houghton culesese, în același fel, informaţii asemănătoare.

Segou, capitala Bambariei, unde ajunsesem atunci, e formată de fapt din patru localităţi distincte, dintre care două sunt așezate pe malul nordic al fluviului și se numesc Segou-Korro și Segou-Bu. Celelalte două sunt așezate pe malul sudic și poartă numele de Segou-Su-Korro și Segou-Si-Korro. Toate sunt înconjurate cu ziduri mari, de lut. Casele sunt făcute tot din lut, au formă pătrată și acoperișuri plate unele dintre ele au câte două etaje; câteva sunt văruite.

„În afara acestor locuinţe se mai văd, în toate cartierele, moschei clădite de mauri. Uliţele, deși înguste, sunt destul de largi pentru un ţinut în care orice fel de trăsuri sau de căruţe sunt absolut necunoscute. După toate datele pe care le-am putut culege, cred că Segou cuprinde, în totalitatea sa, vreo treizeci de mii de locuitori.

Sultanul din Bambara îşi are reședinţa permanentă la Segou-şi-Korro și folosește un mare număr de sclavi pentru trecerea localnicilor de la un mal al fluviului la celălalt. Banii încasaţi din munca aceasta, deși transportul costă numai zece scoici cauri de persoană, îi aduc sultanului, în decurs de un an, un venit considerabil”.

Influenţat de mauri, sultanul refuză să-l primească pe călător și-i interzise să rămână în capitală, unde, altminteri, n-ar fi putut să-l scape de purtarea dușmănoasă a localnicilor. Dar pentru ca răspunsul să nu-i pară pornit din rea-voinţă, îi trimise lui Mungo-Park un sac cu cinci mii de cauri, ca să-și cumpere alimente. Printre altele, trimisul sultanului trebuia să-i servească drept ghid călătorului, până la Sansanding. Orice împotrivire era imposibilă: lui Mungo-Park nu-i mai rămânea decât să se supună, ceea ce și făcu.

Înainte de-a ajunge la Sansanding, exploratorul asistă la recoltarea untului vegetal pe care îl produce un arbore numit *Shea.*

„Arborele, spune relatarea, crește din belșug în toată partea aceasta a Bambarei, în păduri, fără să fie plantat de locuitori. Arborele seamănă mult cu stejarul american, iar finetul din al cărui sâmbure uscat la soare și fiert în apă se scoate untul vegetal, aduce puţin cu măslina de Spania. Sâmburele e învelit într-o pulpă dulce, acoperită cu coajă subţire și verde. Untul scos din el, în afara avantajului pe care îl are de a se conserva tot anul tară sare, e mai alb, mai tare,

și, după gustul meu, mai plăcut decât oricare unt din lapte de vacă pe care l-am gustat vreodată. În ţinuturile acestea, untul vegetal e unul din principalele articole de comerţ".

Sansanding, localitate cu opt până la zece mii de locuitori, e un târg frecventat de mauri, care aduc aici, de pe ţărmul Mediteranei, podoabe din mărgele de sticlă și le schimbă pe pulbere de aur și pe pânză de bumbac. Lui Mungo-Park nu i se îngădui să poposească aici și trebui, din pricina necazurilor pricinuite de localnici și a perfidelor insinuări ale maurilor fanatici, să-și continue călătoria. Și, deoarece calul îi era istovit de drum și de nemâncare, trebui să se îmbarce pe Niger sau pe Dioliba, cum îi spun băștinașii.

La Murzan, sat de pescari situat pe malul nordic al fluviului, Mungo-Park fu silit să renunţe la continuarea cercetărilor. Cu cât înainta mai spre est, coborând pe fluviu, cu atât se dădea mai mult pe mâna maurilor. Începuse anotimpul ploilor, și curând n-avea să mai fie posibilă călătoria decât cu barca; iar cumplita sărăcie a lui Mungo-Park nu-i îngăduia să închirieze o barcă și îl silea să trăiască din milă. Dacă înainta mai mult în direcţia aceasta, însemna nu numai să-și caute singur moartea, dar să-și și îngroape rodul atâtor munci și osteneli. Firește, reîntoarcerea la Gambia nu era ușoară; avea de făcut pe jos, mai multe sute de mile prin ţinuturi greu de străbătut; dar fără îndoială că-l susţinea speranţa reîntoarcerii!

„Înainte de a pleca din Silla, spune călătorul, am crezut nimerit să iau, de la neguţătorii mauri, toate informaţiile pe care mi le-au putut procura, fie asupra cursului ulterior al Nigerului spre est, fie asupra așezării și întinderii ţărilor vecine.

La două zile de mers de Silla se află localitatea Djenné, situată pe o mică insulă a fluviului, și care are, după cât se spune, mai mulţi locuitori decât Segou și chiar decât oricare alt oraș din Bambara. La încă două zile distanţă, fluviul se lăţește și formează un lac uriaș, numit Dibby «lacul întunecat». Tot ce am putut afla despre întinderea lacului e că, traversându-l de la vest la est, luntrele nu-i văd malul o zi întreagă. Apa iese din lac prin mai multe cursuri care, până la urmă, sfârșesc prin a forma două mari braţe, din care unul curge spre nord-est și altul spre est. Dar braţele acestea se reunesc la Kabra, care se află la o zi de mers spre sud de Tombouctou, și formează portul sau locul de îmbarcare al acestui oraș. Spaţiul cuprins între cele două braţe se numește Jinbala și e locuit de negri. Toată distanţa pe uscat, între Djenné și Tombouctou, măsoară douăsprezece zile de mers.

La nord-est de Mașina se află sultanatul de Tombouctou, ţinta principală a cercetătorilor europeni. Capitala ţării e una din principalele pieţe ale marelui negoţ pe care-l fac maurii cu negrii. Speranţa de a se îmbogăţi din negoţ și zelul religios al populaţiei au umplut orașul acesta mare cu mauri și cu negri convertiţi la islamism. Sultanul însuși, precum și principalele căpetenii ale ţării au principii mai severe și sunt mai intoleranţi faţă de creștini decât în oricare alt trib maur din partea aceasta a Africii".

Mungo-Park trebui deci să se reîntoarcă, și, pe drumuri desfundate de ploi și de inundaţii, să străbată Murzan, Kea, Modibu, unde își regăsi calul pe care-l lăsase pentru a fi hrănit, Nyara, Sansanding, Samea, săi, înconjurată de șanţuri adânci și

de ziduri înalte cu turnuri pătrate, Jabbea, oraș mare de unde se vedeau niște munţi înalţi și, în sfârșit, Taffara, unde fu primit cu puţină ospitalitate.

În satul Suha, Mungo-Park încercă să capete de pomană câteva boabe de la un *duti,* care îi răspunse că n-are nimic de prisos.

„Pe când priveam faţa omului acestuia neospitalier, spune Mungo-Park, și căutam să deslușesc pricina supărării și a nemulţumirii care i se aflau zugrăvite pe chip, el chemă un sclav care lucra pe un câmp învecinat și porunci să-și aducă și sapa; arătându-i apoi un loc nu prea îndepărtat, îi spuse să facă o groapă în pământ. Sclavul începu să sape iar duti, care părea nerăbdător, mormăi și vorbi singur, până când groapa fu aproape terminată. Duti rosti apoi de două ori la rând cuvintele *dankatu* (bun de nimic) și *jankra lemen* (adevărată ciumă), expresii care am socotit că nu mi se pot adresa decât mie.

Cum groapa semăna mai mult a mormânt, mi s-a părut prudent să încalec pe cal și era s-o șterg, când sclavul, care plecase spre sat, se reîntoarse și aduse cadavrul complet gol al unui copil, în vârstă de vreo nouă sau zece ani. Negrul ţinea copilul de o mână și de un picior și-l aruncă în groapă cu o nepăsare atât de cumplită cum nu mi-a mai fost dat să văd. Și pe când îl acoperea cu pământ, duti repeta: *nafula atiniata* (bani pierduţi), cuvinte din care am priceput că bietul copil trebuie să-i fi fost sclav".

La 21 august, Mungo-Park plecă din Kulikorro, unde îşi făcuse rost de alimente scriind sq/Zs-uri pentru mai mulţi localnici, și ajunse la Bamako unde se ţinea un mare târg de sare. Aproape de-acolo, de pe o înălţime, călătorul putu să zărească un mare lanţ de munţi situat în ţara Kong, al călin sultan putea să adune oricând o armată mai numeroasă decât a sultanului din Bambara.

După ce îl jefuiră tâlharii și de puţinul pe care îl mai avea, nefericitul Mungo-Park, în mijlocul unui deșert imens, în timpul sezonului ploilor, la cinci sute de leghe de cea mai apropiată așezare europeană, se simţi o clipă ajuns la capătul puterilor și al nădejdilor. Dar criza nu ţinu mult. Recăpătându-și curajul, călătorul ajunse în Sibidulu, al cărei *manșa* sau căpetenie făcu să i se regăsească hainele și calul, furate de tâlhari, apoi trecu prin Kamalia, unde căpetenia locală, Karfa Tora îi propuse să meargă la Gambia, după sezonul ploilor, cu o caravană de sclavi. Istovit, lipsit cu totul de mijloace, bolnav de friguri, care timp de cinci săptămâni îl ţinură la pat. Mungo-Park se văzu silit să aleagă calea aceasta.

Caravana porni spre coastă în ziua de 19 aprilie. Se poate lesne închipui cu câtă bucurie a salutat Mungo-Park în ziua aceea ivirea zorilor! După ce străbătu deșertul Jallonka și trecu braţul principal al Senegalului și apoi Faleme, caravana atinse, în sfârșit, malurile Gambiei și intră în portul englez Pisania, unde Mungo-Park căzu, la 12 iunie 1797, în braţele doctorului Laidley, care nu mai credea că are să-l revadă vreodată.

La 22 septembrie, Mungo-Park reintră în Anglia. La vestea descoperirilor făcute, entuziasmul și nerăbdarea cu care publicul aștepta relatarea călătoriei, cu siguranţă cea mai importantă din câte fuseseră făcute în partea aceasta a Africii, fură atât de mari, încât „Societatea Africană" trebui să-i îngăduie exploratorului să

publice, pentru propriul său beneficiu, o relatare scurtată a aventurilor sale.

În privinţa geografiei, a moravurilor și a obiceiurilor locale, lui Mungo Park i se datorau mai multe date importante decât culeseseră toţi călătorii care îl precedaseră. În plus, el determinase poziţia izvoarelor Senegalului și ale Gambiei, făcuse harta Nigerului sau Diolibei, care curge spre est, în timp ce Gambia se îndreaptă spre vest.

Aceasta însemna că se punea capăt, pe bază de fapte, unei dispute care, până atunci, îi împărţise în două tabere pe geografi. În același timp, nu mai era cu putinţă să fie confundate cele trei fluvii, așa cum făcuse, în 1707, geograful francez Delisle, care ne arăta Nigerul curgând spre est de la Bornu și sfârșindu-se la vest, prin fluviul Senegal. Dar însuși Delisle recunoscuse și îndreptase greșelile acestea pe hărţile publicate în 1722 și 1727, fără îndoială după informaţiile culese de Andre Brue, guvernatorul Senegalului.

Mungo-Park a fost acela care a determinat definitiv, *de visu,* poziţia primelor două localităţi, și ne-a dat, asupra ţării și a diferitelor populaţii care o locuiesc, amănunte mult mai precise decât cele știute până la el.

De aceea, după cum am mai spus, opinia publică nu s-a înșelat în privinţa importanţei călătoriei acesteia, a iscusinţei, curajului și dragostei de adevăr a celui ce o săvârșise.

Ceva mai târziu, guvernul englez voi să-i încredinţeze lui Mungo-Park comanda unei expediţii în interiorul Australiei, dar călătorul refuză.

Câţiva ani după aceea, în 1804, „Societatea Africană" hotărî să completeze descoperirea Nigerului și-i propuse o nouă campanie de explorare. De data aceasta Mungo-Park socoti că nu putea să refuze și, la 30 Ianuarie 1805, părăsi Anglia. Două luni mai târziu, exploratorul debarca în Gorea.

Mungo-Park era însoţit de chirurgul Anderson, cumnatul său, de desenatorul George Scott și de cinci pușcași. Fusese autorizat, printre altele, să-și ia cu el câţi soldaţi va socoti necesar, și i se deschisese un credit de o sută de mii de franci.

„Mijloacele acestea, spune Walckenacr în *Istoria călătoriilor,* atât de mari în comparaţie cu cele pe care putuse să i le procure subscripţia particulară a «Societăţii Africane», au contribuit în parte, după părerea noastră, la pieirea lui. Căci lăcomia cârmuitorilor africani a sporit pe măsura bogăţiilor presupuse la călătorul nostru; iar necesitatea de a scăpa de enormitatea cererilor pe care nu le-ar fi putut satisface a pricinuit, în parte, catastrofa care a pus capăt expediţiei".

Patru dulgheri, un ofiţer, treizeci și cinci de soldaţi și un negustor manding numit Isaac, care trebuia să servească drept călăuză, formau, împreună cușefii expediţiei pe care i-am numit mai sus, o caravană destul de mare. La 27 aprilie 1805, Mungo-Park porni din Cayee, ajunse a doua zi în Pisania de unde plecase cu zece ani în urmă în prima călătorie, și se îndreptă spre sat, pe drumul parcurs odinioară, până la Bamako, pe malurile Nigerului. Când caravana ajunse acolo, dintre toţi europenii nu mai rămăseseră în viaţă decât șase soldaţi și un dulgher. Toţi ceilalţi pieriseră de istovire, de friguri și de bolile pricinuite de inundaţii. Jaful dărilor cerute de micii suverani prin ale căror state trecuse expediţia, fusese atât de mare încât stocul de

mărfuri de schimb scăzuse considerabil.

Curând, Mungo-Park săvârși o imprudenţă gravă. La Sansanding, localitate cu unsprezece mii de locuitori, observase că piaţa era foarte vie și că se vindeau mărgele, indigo, antimoniu, inele, brăţări și o mie de alte obiecte care n-aveau timp să se strice înainte de a fi luate de cumpărători.

„Mungo-Park deschise o prăvălie cu obiecte de acest soi, spune Walckenaer, și etală un sortiment ales de mărfuri din Europa, spre vânzare, cu ridicata sau cu amănuntul. Pesemne însă că marea vânzare făcută acolo ia atras invidia confraţilor săi negustori. Oamenii din Djenné, maurii, negustorii din Sansanding, se uniră cu cei din Segou și se oferiră, de faţă cu Modibin, care îi raportă el însuși faptul lui Mungo-Park, să-i dea lui Mansong o cantitate de mărfuri cu un preţ mult mai mare decât toate darurile primite de la călătorul nostru, dacă voia să-i confişte bagajele, și apoi să-l ucidă sau să-l alunge din Bambara. Dar Mungo-Park continuă să-și deschidă în fiecare zi prăvălia și primi, într-o singură zi de târg, 25760 de monede sau scoici cauri”.

La 28 octombrie, Anderson muri, după patru luni de boală, iar Mungo Park se pomeni, pentru a doua oară, singur în inima Africii. Cu învoirea sultanului Mansong, îşi construi la Sansanding o ambarcaţie cu care să poată coborî pe cursul Nigerului, îşi boteză nava „Dioliba” și îşi fixă ca dată a plecării ziua de 16 noiembrie.

Aici i se încheie jurnalul cu note referitoare la populaţiile riverane ale fluviului și la geografia acestor ţinuturi pe care el le descoperise, primul. Ajuns în Europa, jurnalul acesta, cât era el de ciuntit, a fost publicat de îndată ce s-a aflat cu certitudine că autorul său pierise în apele Diolibei. La drept vorbind, jurnalul nu Continea nicio nouă descoperire, dar se știa că va fi de folos ştiinţei geografice. Posedând de data aceasta cunoștinţe mai numeroase, Mungo-Park determinase poziţia astronomică a localităţilor mai importante, ceea ce reprezenta o bază serioasă pentru o hartă a Senegambiei. Realizarea hărţii îi fu încredinţată lui Arrow-Smith, care, într-o scurtă introducere, se mulţumește să declare că, găsind prea mari diferenţe între poziţiile locurilor date de zilele de marș și cele furnizate de observaţiile astronomice, i-a fost cu neputinţă să le pună în acord — fusese obligat să împingă mult mai spre nord drumul urmat de Mungo-Park în prima lui călătorie.

Exista în toate acestea un fapt ciudat, pe care avea să-l descurce un om cu spirit enciclopedic, francezul Walckenaer, fost, rând pe rând, sau în același timp, un perfect geograf și literat. Walckenaer descoperi în jurnalul lui Mungo-Park o eroare neobișnuită, pe care nici editorul englez și nici traducătorul francez nu le remarcaseră. Jurnalul cuprindea povestirea a ceea ce Mungo-Park efectuase „în ziua de 31 aprilie”. Or, toată lumea știe că luna aprilie nu are decât treizeci de zile. De aici rezultă că în tot cursul călătoriei, Mungo-Park făcuse eroarea unei zile întregi și că, în calculele lui, folosise declinaţiile din ajun, convins că le folosește pe cele ale zilei. Existau deci modificări importante de făcut în harta lui Arrow-Smith; dar fiind recunoscute inexactităţile lui Mungo-Park, nu rezulta mai puţin că el a pus primele baze serioase la întocmirea unei hărţi a Senegambiei.

Deși rapoartele pe care le primea guvernul englez nu lăsau nici urmă de îndoială

că Mungo-Park pierise, totuși, cum unele zvonuri anunţau că niște albi fuseseră văzuţi în interiorul Africii, guvernatorul din Senegal trimise o expediţie, a cărei conducere fu încredinţată neguţătorului negru Isaac, fosta călăuză a lui Mungo-Park, care dăduse dovadă de fidelitate predând autorităţilor engleze jurnalul exploratorului. Nu vom stărui asupra povestiriiacestei călătorii, care nu cuprinde nimic nou, și nu vom reţine decât partea privitoare la ultimele zile ale lui Mungo-Park.

La Sansanding, Isaac îl regăsi pe Amadi Fatuma, un negru care îl însoţise pe Mungo-Park în călătoria pe Dioliba și fusese martorul pieirii acestuia. El primi din partea lui următoarea declaraţie:

„Ne-am îmbarcat la Sansanding și am ajuns în două zile la Silla, locul unde Mungo-Park îşi încheiase prima călătorie.

Apoi, după două zile de navigaţie, am ajuns la Djenné. Pe când treceam la Dibbi, trei luntre pline cu băștinași înarmaţi cu suliţe, lănci și arcuri, dar fără arme de foc, veniră după noi. Am trecut rând pe rând pe dinaintea așezărilor de la Racbara și Tombouctou, unde am fost din nou urmăriţi de trei luntre, care au trebuit alungate cu forţa, ucigând de fiecare dată câţiva băștinași[438]. La Gurumo, șapte luntre au mai încercat să ne atace și au fost învinse. Apoi am mai avut de dus și alte lupte, cu mari pierderi pentru băștinași, până la Kaffo, unde ne-am oprit pentru o zi. Am coborât apoi pe fluviu și am ancorat la Gurmon. A doua zi, am zărit o armată de mauri, care ne-a lăsat să trecem liniștiţi cu luntrea.

Am intrat apoi în ţara negrilor Haussa. În ziua următoare, am sosit la Yaur. Amadi Fatuma a fost trimis în această localitate, să ducă daruri căpeteniei și să cumpere provizii. Înainte de a primi darurile, căpetenia a întrebat dacă călătorul alb are de gând să revină ca să-i viziteze ţara. Mungo-Park, căreia i-a fost adusă la cunoștinţă întrebarea, a răspuns că nu va mai reveni niciodată. De aici se crede că i s-a tras moartea. Căpetenia băștinașă, fiind sigură că nu-l va mai revedea niciodată pe Mungo-Park, se hotărî din clipa aceea să pună mâna pe darurile hărăzite sultanului.

Căpetenia, aflând că albii se pregăteau să plece a doua zi, trimise mai mulţi ostași în sătuleţul Bussa, pe malul fluviului. Când ambarcaţia se ivi, negrii o atacară cu o ploaie de pietre și de săgeţi. Mungo-Park porunci să fie aruncate bagajele în fluviu, apoi se aruncă și el, împreună cu însoţitorii săi, în apă; toţi pieriră înecaţi".

Acesta a fost sfârșitul primului european care a navigat pe Dioliba și a vizitat Tombouctou. În direcţia aceasta s-au mai făcut numeroase încercări și aproape toate au eșuat.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, doi dintre cei mai buni elevi ai lui Linne,

---

[438] Relatările de mai târziu spun că Mungo-Park poruncea - după cât se pare fără nicio justificare - să se tragă asupra negrilor; din această pricină locuitorii de pe ambele maluri ale râului îl numeau „albul turbat". Călătorii care au întreprins mai târziu călătorii pe Niger povesteau că după zeci de ani negrii își aminteau cu groază de Mungo-Park.

Sparrmann și Thunberg, străbăteau Africa în calitate de naturaliști. Povestirea expediţiei lui Sparrmann, întreruptă, după cum am spus, prin călătoria făcută în Oceania, pe urmele lui Cook, s-a publicat pentru prima oară și a fost tradusă în franceză de Le Tourneur. În prefaţă, după cum obișnuiesc traducătorii, Le Tourneur deplânge pierderea acestui savant, mort în timpul unei călătorii pe coasta de Aur. Chiar în momentul când apărea lucrarea, Sparrmann putu să-l liniștească pe bunul Le Tourneur, destul de buimăcit de greșeala făcută, asigurându-l că se mai află încă în viaţă.

La 30 aprilie 1772, Sparrmann călcă pe pământul Africii debarcând la Capul Bunei Speranţe[439]. Pe vremea aceea, orașul Capetown era mic și nu măsura decât vreo două mile în lungime și cam tot atâtea în lărgime, punând la socoteală grădinile și livezile care îl mărgineau. Străzile îi erau largi, plantate cu stejari, iar casele văruite pe dinafară sau colorate în verde, fapt care îl miră pe Sparrmann. Sosit la Cap, naturalistul folosi prilejul acesta pentru a face câteva excursii prin împrejurimi și pentru câteva ascensiuni pe Muntele Mesei, lucru destul de periculos. Excursiile îi îngăduită totodată să cunoască felul de viaţă al burilor și relaţiile pe care le aveau cu sclavii lor. Starea de spirit a acestora din urmă ajunsese la asemenea tensiune încât fiecare fermier trebuia să-și încuie ușa casei pe timpul nopţii și să ţină arma încărcată la îndemână. Cât despre coloniști, cei mai mulţi dintre ei vădeau un soi de ospitalitate primitivă, pe care Sparrmann ne-o face cunoscută prin mai multe exemple destul de curioase.

„Am sosit, spune el, la locuinţa fermierului Van der Spoei, văduv; era născut în Africa și tată al proprietarului viilor Constanţa roșie sau Constanţa veche.

Prefăcându-se că nu mă vede, Van der Spoei rămase neclintit pe poteca ce ducea spre locuinţa lui. Când am ajuns lângă el, abia dacă a făcut un pas să mă întâmpine, și, luându-mi mâna, m-a salutat spunându-mi: «Bună ziua și bine ai venit!

— Cum o duci cu sănătatea?

— Cine ești?

— Vrei un pahar de vin?

— O pipă de tutun?

— Vrei să mănânci ceva?

I-am răspuns la întrebări cu același laconism și i-am primit ofertele, pe măsură ce mi le făcea. Fiica lui, tânără, bine făcută și prietenoasă din fire, având între doisprezece și paisprezece ani, puse pe masă un piept de miel minunat, gătit la cuptor, cu garnitură de carote; după-masă, mi-a oferit ceaiul cu atâta graţie și

---

[439] Capul Bunei Speranțe (Capetown, Colonia Capului) - colonie engleză în Africa de sud. A fost întemeiată de olandezi în anul 1652. Descendenții acestor primi coloniști au fost numiți buri. Colonizatorii exterminau și transformau în sclavi populația băștinașe - boșimanii și hotentoții. În anul 1795, englezii au ocupat Colonia Capului. Odată cu formarea Uniunii Sud-Africane (1910), Colonia Capului a fost transformată într-o provincie a acesteia.

bunăvoinţă prietenească, încât abia dacă mai știam cui să dau preferinţă: bucatelor minunate sau tinerei gazde. Discreţia și bunătatea inimii se puteau citi limpede pe chipul și în gesturile tatălui și ale fetei. M-am adresat de mai multe ori stăpânului casei, cu gândul să-l fac să-și iasă din muţenia lui; răspunsurile au fost scurte și discrete; dar am observat mai ales că n-a încercat niciodată să înceapă el însuși conversaţia, cu excepţia cuvintelor spuse ca să mă convingă să rămân la ei până a doua zi. Totuși, m-am despărţit de omul acesta, adânc mișcat de bunăvoinţa lui atât de rară…"

Sparrmann făcu apoi mai multe excursii, mai ales la Hout Bay și la Paarl, în timpul cărora avu prilejul să constate exagerarea care domnește de cele mai multe ori în povestirile lui Kolbe, care îl precedase pe meleagurile acestea.

Sparrmann îşi propunea tocmai să înmulţească numărul excursiilor pe timpul iernii și plănuise o călătorie spre interiorul continentului pe timpul primăverii, când fregatele „Resolution" și „Adventurc", comandate de căpitanul Cook, sosiră la Cap. Forster îl hotărî pe tânărul naturalist suedez să-l urmeze, ceea ce îi îngădui lui Sparrmann să viziteze rând pe rând Noua Zeelandă, Ţara Van-Diemen, Noua Olandă, Tahiti, Ţara de Foc, gheţurile polului antarctic și Noua Georgie, înainte de a se reîntoarce la Cap, unde debarcă la 22 martie 1775.

Aici, prima grijă a lui Sparrmann fu să-și pregătească proiectata călătorie în interior, și, ca să-și poată spori mijloacele băneşti, practică medicina și chirurgia în tot cursul iernii. Astfel, izbuti să adune și să încarce pe un car imens, tras de cinci perechi de boi, grâne, medicamente, cuţite, amnare, cutii cu plută și alcool pentru păstrarea exemplarelor adunate.

„Cel ce mână boii, spune Sparrmann, trebuie să aibă nu numai dexteritatea și cunoaşterea practică a vitelor, dar să mai știe în plus să mânuiască bicele cărăușilor africani. Bicele acestea au o codirișcă de cincisprezece picioare, o curea ceva mai lungă și un şfichi de piele albă, lung de trei picioare. Cărăușul ţine cumplita unealtă cu amândouă mâinile și, stând pe leagănul carului, poate lovi, de-acolo, a cincea pereche de boi. Iar loviturile trebuie date necontenit, aplicate cu pricepere acolo unde vrea cărăușul și în așa fel încât «părul vitei să zboare de sub sfârcul biciului»

Sparrmann, călare, trebuia să însoţească uriașul car în tovărășia unui tânăr colonist numit Immelman, care, pentru propria sa plăcere, mai făcuse o călătorie în interior. Naturalistul porni la 25 iulie 1775 și traversă mai întâi Rente-River, trecu peste Hottentot-Holland-Kloof, traversă Palmitul și pătrunse într-un ţinut înţelenit, brăzdat de câmpii, de munţi și de văi, lipsit de apă, dar plin de tot soiul de antilope, zebre și struţi.

Acolo, veni să-l întâlnească tânărul Immelman și porniră apoi amândoi spre Zwellendam, unde ajunseră la 2 septembrie. Aici culeseră o mulţime de date preţioase în legătură cu băștinașii, pe care le rezumăm mai jos.

Hotentoţii sunt la fel de înalţi ca europenii. Au mâinile și picioarele mici și pielea

Hotentot

gălbuie-negricioasă, iar buzele nu le sunt groase ca ale cafrilor[440] sau ca ale negrilor din Mozambic. Părul îl au ca o lână neagră, creţ, fără a fi însă prea des. În genere, hotentoţii sunt mânjiţi din creștet până-n tălpi cu grăsime și cu funingine. Un hotentot care obișnuiește să se picteze astfel pare mai puţin gol, e mai îmbrăcat, ca să spun așa, decât unul care se spală.

De obicei, hotentoţii poartă un fel de mantie numită *kross,* făcută dintr-o piele de oaie cu blana întoarsă spre interior. Femeile îi adaugă o bucată triunghiulară, care formează un fel de glugă; în gluga aceasta îşi poartă pruncii, cărora le dau sânul peste umăr. De obicei, bărbaţii și femeile poartă la mâini și la picioare brăţări de piele; de aici a ieșit vorba că hotentoţii îşi înfășoară în jurul picioarelor caltaboși, ca să-i poată mânca la nevoie. Firește că mai au și brăţări de fier sau de aramă, dar acestea sunt prea scumpe.

Kraal-ul sau satul hotentot este o adunare în formă de cerc a mai multor colibe, toate asemănătoare între ele și având forma unor stupi de albine. Ușile, care se deschid spre centru, sunt atât de joase încât trebuie să te lași pe genunchi ca să poţi intra în colibe. Vatra se află la mijloc, iar acoperișul n-are gaură prin care să poată ieși fumul.

Hotentoţii nu trebuie confundaţi cu boșimanii. Aceștia din urmă trăiesc numai din vânătoare. Iscusinţa în aruncarea săgeţilor înveniñate, curajul și obișnuinţa lor cu viaţa în condiţii primitive, îi fac de temut.

La Zwellendam, Sparrmann văzu *cuagga,* un soi de cal care seamănă mult cu zebra la statură, dar are urechile mai scurte.

Călătorul vizită apoi Mossel Bay, port nu prea frecventat, din pricină că e prea deschis vânturilor de vest, și ţara hutnicuașilor, sau antinicuașilor, de pe harta lui Burchell. Acoperit de păduri, ţinutul acesta pare fertil, iar coloniștii stabiliţi acolo o duc cât se poate de bine. Sparrmann avu prilejul să vadă și să studieze prin partea locului o mare parte din patrupedele Africii: elefanţi, lei, leoparzi, pantere, hiene, maimuţe, iepuri, antilope și gazele.

Nu-l putem urma pas cu pas pe Sparrmann prin toate cătunele pe care le-a vizitat. Iar simpla enumerare a cursurilor de apă și a *krall*-urilor sau a satelor prin

După o descriere a rinocerilor cu dublu corn, până atunci necunoscuţi, a antilopei numită *gnu,* care, prin forma ei, amintește și de cal și de bou, a popândăului african, a maimuţei-babuin, a hipopotamului ale cărui obiceiuri nu prea erau până atunci cunoscute, Sparrmann vorbește despre o pasăre ciudată, care le e de foarte mare folos localnicilor, și pe care el o numește cucul-albinelor.

„Pasărea aceasta, spune Sparrmann, nu se deosebește prea mult de celelalte păsări, nici prin mărime și nici prin culoare. La prima vedere, ai lua-o drept o vrabie obișnuită, dacă n-ar fi ceva mai mărișoară și cu penele ceva mai deschise la culoare și dacă n-ar avea câte o mică pată gălbuie pe fiecare aripă, iar penele din

---

[440] *Cafri* - de la cuvântul arab cafir - „necredincios, adică nemusulman”, denumire veche a popoarelor din Africa centrală și de sud-est care vorbesc limba bantu.

Boşiman

coadă nu i-ar fi stropite cu alb.

Pasărea despre care vorbim le descoperă oamenilor cuiburile albinelor, pentru propriul ei interes, căci îi plac foarte mult mierea și mai ales ouăle de albină. Ea știe că de câte ori se distruge un asemenea cuib, se risipește totdeauna un pic de miere pe care ea şi-o însușește, dacă nu cumva cei ce distrug cuibul îi lasă mierea dinadins, ca răsplată pentru serviciile ei.

Pesemne că orele când i se trezește pofta de miere sunt seara și dimineaţa; cel puţin atunci iese pasărea din cuibul ei, și, prin chemări puternice, pare că încearcă să atragă atenţia hotentoţilor sau a coloniștilor. Rar se întâmplă ca unii sau alţii să nu dea fuga spre locul unde se află pasărea; și atunci ea, repetându-și necontenit chemările, zboară, încet și din loc în loc, spre loculunde s-a așezat roiul de albine… În sfârșit, când ajunge la cuibul aflat în vreo crăpătură de stâncă, în scorbura vreunui copac sau în vreun loc sub pământ, pasărea se rotește deasupra timp de câteva secunde (am fost de două ori cu însumi martorul acestui fapt), după care se așază tăcută și așteaptă, de obicei ascunsă, cele ce vor urma, cu speranţa că va avea și ea o parte din pradă".

La 12 aprilie 1776, revenind la Cap, Sparrmann află că de curând fusese descoperit un mare lac, singurul existent în colonie, ceva mai la nord de ţinutul Sneeuwberg. Puţin după aceea, călătorul pornea de la Cap spre Europa, cu bogata colecţie din domeniul științelor naturale pe care o adunase.

În aceeași epocă, de la 1772 la 1775, suedezul Thunberg, pe care Sparrmann îl întâlnise la Cap, făcea trei călătorii consecutive în interiorul Africii. Ca și cele întreprinse de Sparrmann, călătoriile lui nu sunt făcute pentru descoperiri și nu-i datorăm lui Thunberg cunoaşterea nici unui fapt geografic nou. Naturalistul a adunat doar un imens număr de observaţii neobișnuite asupra păsărilor de la Cap și lui i se datoresc unele date importante cu privire la diferitele triburi care populează acest vast teritoriu, mult mai fertil decât s-ar fi putut crede.

Thunberg fii urmat curând, pe aceleași meleaguri, de către un ofiţer englez, locotenentul William Paterson, al cărui scop principal era să recolteze plante și să facă alte colecţii din domeniul ştiinţelor naturii. Paterson pătrunse în nord, ceva mai sus de fluviul Orange, și în est, până în ţara cafrilor, mult peste Râul Peștilor.

Lui i se datorează prima descriere a girafei, și în povestirea călătoriei lui se găsesc multe observaţii importante asupra naturii, a organizării sociale a ţării și a locuitorilor ei.

E demn de remarcat faptul că numele europenilor atrași în Africa australă numai de pasiunea descoperirilor geografice e cu mult mai mic decât cel al călătorilor a căror principală preocupare o formează ştiinţele naturale. I-am pomenit, rând pe rând, pe Sarrmann, Thunberg și Paterson; la lista aceasta trebuie adăugat numele ornitologului Le Vaillant.

Născut la Paramaribo, în Guyana olandeză, din părinţi francezi, care făceau negoţ de păsări, Le Vaillant se reîntoarse împreună cu părinţii săi în Europa și străbătu, din cea mai fragedă copilărie, Olanda, Germania, Lorena, Vosges, înainte de a sosi la Paris. E ușor de înţeles că această existenţă cosmopolită a putut să-i

stârnească interesul pentru călătorii. Pasiunea lui pentru păsări, sporită și de vederea colecţiilor naţionale sau particulare iscă în el dorinţa de a îmbogăţi ştiinţa prin descrieri și reprezentări de specii necunoscute.

Care parte a lumii îi putea oferi, sub aspectul acesta, cea mai bogată recoltă? Ţinuturile din vecinătatea coloniei Capului fuseseră explorate de botaniști și de un savant care făcuse din patrupede principalul obiect al cercetărilor sale. Dar nimeni nu le parcursese ca să-și procure păsări.

Sosit la Cap, în ziua de 29 martie 1781, după catastrofă care făcuse să-i explodeze nava, Le Vaillant se pomeni fără nimic altceva în afară de hainele pe care le purta, de zece taleri și de o pușcă.

Alţii, poate că și-ar fi pierdut cumpătul. Dar Le Vaillant îşi păstra speranţa că va ieși din impas. Încrezător în iscusinţa lui de a trage cu pușca și cu arcul, în puterea și în agilitatea pe care le avea, ca și în talentul său de a prepara pieile animalelor și de a împăia păsările cărora știa să le dea înfăţișarea firească, Le Vaillant intră curând în legătură cu cei mai bogaţi colecţionari din Cap.

Unul dintre ei, Boers, îi procură toate mijloacele necesare pentru a călători cu succes, care, boi, provizii, obiecte de schimb, cai, până și servitorii și călăuzele care trebuiau să-l însoţească. Genul de cercetări cărora Le Vaillant avea de gând să li se dedice îi determină itinerarul. În loc să caute locuri frecventate și așezări. Le Vaillant se sili mereu să rămână în afara drumurilor bătute, în ţinuturi ocolite de europeni, considerând că numai acolo va putea întâlni noi tipuri de păsări, necunoscute savanţilor. Și, așa cum era de așteptat, Le Vaillant găsi aproape totdeauna o natură virgină și băștinași ale căror obiceiuri nu fuseseră alterate de contactul cu albii. De aceea informaţiile pe care i le datorăm oglindesc cu mult mai bine viaţa adevărată a triburilor primitive decât observaţiile înaintașilor sau ale urmașilor săi. Singura greșeală a lui Le Vaillant o constituie faptul că a încredinţat redactarea notelor sale de călătorie unui tânăr, care le-a schimbat ca să le pună în acord cu propriile lui idei. Acest redactor exagera întâmplările și, accentuând mai mult decât se cuvine asupra iscusinţei călătorului, dădu povestirii acestei explorări un ton de laudă care nu a făcut decât să-i strice.

După trei luni de ședere la Cap și prin împrejurimi, Le Vaillant porni, la 18 decembrie 1781, însoţit de cinci hotentoţi într-o primă călătorie spre est și în Cafreria. El luă cu sine treizeci de boi, dintre care douăzeci trăgeau carele, iar ceilalţi zece îi înlocuiau la nevoie, trei cai și nouă câini.

Mai întâi de toate, Le Vaillant străbătu Olanda hotentotă, binecunoscută din explorările lui Sparrmann; acolo întâlni turme imense de zebre, de antilope și cârduri de struţi, și ajunse, în sfârșit, în Zwellendam, unde cumpără niște boi, un car și un cocoș, care-i servi tot timpul campaniei drept ceas deșteptător. O maimuţă domesticită, care îndeplini folositoarea și onorabila slujbă de degustător îi fu, de asemenea, extrem de folositoare. Dacă dădea de vreun fruct sau de vreo rădăcină necunoscută hotentoţilor, nimeni n-avea voie să se atingă de ea până ce „meșterul Kees” nu-și dădea părerea.

Kees servea totodată și de santinelă, iar simţurile lui, ascuţite în lupta pentru

„… până ce meșterul Kees nu-și dădea părerea”.

existenţă, depășeau ca fineţe simţurile celui mai subtil băștinaș. El îi înștiinţa pe câini de apropierea pericolului. Fie că se afla prin apropiere vreun șarpe, fie că vreo bandă de maimuţe se hârjoneau în desișurile din vecinătate, spaima lui Kees, ţipetele lui jalnice arătau îndată despre ce era vorba.

Din Zwellendam, pe care îl părăsi la 12 ianuarie 1782, Le Vaillant îşi continuă drumul spre est, la oarecare distanţă de mare. Pe malurile Râului Hulubăriei (Duywen-Hoek), Le Vaillant îşi instală tabăra și făcu mai multe partide de vânătoare, foarte fructuoase, în ţinutul acesta mișunând de vânat. Apoi ajunse la Mossel Bay, unde urletele hienelor îi înspăimântară boii.

Mai departe, Le Vaillant ajunse în ţara hutnicuașilor — cuvânt care în limba hotentoţilor înseamnă „om plin de miere". În ţinutul acesta nu poţi face un pas fără să întâlneşti roiuri de albine. Florile răsar sub pașii călătorului, aerul e încărcat de mireasma lor iar culorile lor plăcute fac din locul acesta un adevărat rai. Ispita de a rămâne acolo ar fi putut să pună stăpânire pe câţiva dintre slujitorii călătorului. De aceea Le Vaillant îşi grăbi plecarea Tot ţinutul acesta, până la mare, e ocupat de coloniști care cresc vite, prepară unt, taie lemn de construcţii și adună mierea pe care o transportă la Cap.

Ceva mai încolo de ultimul post al Companiei Indiilor Răsăritene, Le Vaillant, cercetând un ţinut unde zburau cu miile *imacos* și alte păsări rare, îşi stabili tabăra de vânătoare; dar ploile, care începuseră să cadă pe neașteptate, cu violenţă și necontenit, i se împotriviră și aproape că-l făcură să piară de foame împreună cu însoţitorii lui.

După diverse peripeţii și numeroase isprăvi de vânătoare, a căror povestire ar fi amuzantă, dar nu s-ar potrivi cadrului nostru, Le Vaillant ajunse la Mossel Bay. Acolo găsi — vă închipuiţi cu câtă bucurie — scrisori venite din Franţa. Drumurile și vânătorile continuară în diferite direcţii, până când expediţia pătrunse la cafri. Legăturile cu aceștia se închegară însă destul de greu, căci ei se fereau cât puteau de albi. Coloniștii îi făcuseră să sufere pierderi imense de oameni și de vite, iar tambukii, profitând de situaţia lorcritică, năvăliseră în Cafreria și săvârșiseră mii de jafuri; în sfârșit, boșimanii nu le dădeau nici ei pace. Fără arme de foc, strânși în mai multe părţi odată, cafrii căutau să scape retrăgându-se spre nord.

După informaţiile căpătate, ar fi fost inutil să mai înainteze în ţinutul care devenea muntos, și Le Vaillant făcu cale întoarsă. Apoi vizită Munţii de zăpadă, câmpiile sterpe din Kami, malurile lui Buffics-River și reintră în orașul Cap la 2 aprilie 1783.

Rezultatele acestei îndelungate expediţii erau importante. Le Vaillant aducea date precise despre gonacuași, popor numeros care nu trebuie confundat cu hotentoţii propriu-ziși, și care, prin toate caracterele lor, par a fi rezultatul unui amestec între cafri și hotentoţi. Cât despre aceștia din urmă, dateleculese de Le Vaillant sunt aproape în toate privinţele de acord cu cele ale lui Sparrmann.

„Cafrii, pe care Le Vaillant a avut prilejul să-i vadă, spune Walckenaer, sunt în general mai înalţi decât hotentoţii și chiar decât gonacuașii. Feţele lor nu sunt nici îngustate în partea de jos și nici n-au umerii obrajilor neplăcut scoși în afară ca la

Femeie cafră

hotentoţi. Cafrii n-au nici faţa plată sau lată, nici buzele groase, cum au vecinii lor, negrii din Mozambic; dimpotrivă, au faţa rotundă, nasul ridicat, nu prea cârn, și gura cu cei mai minunaţi dinţi din lume… Culoarea lor e de un negru frumos cu luciu metalic; și dacă e lăsată la o parte deosebirea aceasta, spune Le Vaillant, unele femei cafre ar putea să treacă drept mai frumoase pe lângă europene”.

Șaisprezece luni de absenţă în interiorul continentului fuseseră de ajuns pentru că Le Vaillant să nu-i mai recunoască pe locuitorii orașului Cap. La plecare, călătorul admirase cuminţenia olandeză a femeilor; la reîntoarcere, femeile păreau că nu se mai gândesc decât la distracţii și la găteli. Penele lor de struţ erau așa de mult la modă, încât trebuiau comandate în Europa și în Asia. Toate cele aduse de călător se vândură imediat. Cât despre păsările împăiate, din care expediase de câte ori avusese ocazia, numărul lor se ridica la o mie optzeci de bucăţi, iar casa lui Boers, unde se aflau depozitate, se transformase într-un adevărat muzeu de ştiinţe naturale.

Le Vaillant făcuse o călătorie prea rodnică pentru a nu dori s-o reînceapă. Deși asociatul său Boers se reîntorsese în Europa, el izbuti, datorită sprijinului numeroșilor prieteni pe care știuse să și-i facă, să adune cele trebuitoare pentru o nouă expediţie. La 15 iunie 1783, călătorul plecă în fruntea unei caravane formate din nouăsprezece persoane. Ducea cu el treisprezece câini, un ţap și zece capre, trei cai, trei vaci cu lapte, treizeci și șase de boi dejug, paisprezece boi de rezervă și doi pentru căratul bagajelor slujitorilor hotentoţi.

Se înţelege că nu-l vom urma pe călător în vânătorile făcute. E important de știut doar faptul că Le Vaillant a reușit să adune o colecţie minunată de păsări, că el a adus în Europa prima girafa văzută aici și că a străbătut imensul spaţiu cuprins între Tropicul Capricornului la vest și al paisprezecelea meridian estic. Reîntors la Cap în 1784, călătorul se îmbarcă pentru Europa și ajunse la Paris în primele zile ale anului 1785.

Primele triburi primitive întâlnite de Le Vaillant în această a doua călătorie au fost namacuași, un neam de oameni puţin numeroși, hărăziţi pieirii rapide, cu atât mai mult cu cât ocupau un ţinut sterp și mereu supus atacurilor boșimane.

Deși sunt destul de înalţi, micii namacuași sunt mai puţin evoluaţi decât cafrii și namacuașii propriu-ziși, iar obiceiurile lor nu diferă prea mult de ale acestor două triburi.

Caminucuașii sau comeinacuașii, despre care Le Vaillant ne dă apoi câteva amănunte, sunt oameni înalţi.

„Ei par, spune Le Vaillant, chiar mai înalţi decât gonacuașii, deși poate că în realitate nu sunt așa; dar totul contribuie să creeze iluzia aceasta: și oasele lor mai înguste, și înfăţișarea lor firavă, și talia lor peste măsură de subţire, și picioarele lor firave și uscăţive. Privind trupurile acestea, deșirate ca niște trestii, ai zice că vezi oameni trecuţi printr-o boală grea. Mai puţin închiși la culoare decât cafrii, căminucuașii sunt mai plăcuţi la înfăţișaredecât ceilalţi hotentoţi, fiindcă au nasurile mai puţin turtite și umerii obrajilor mai puţin ieșiţi în afară”.

Dar, dintre toate triburile pe care Le Vaillant le-a vizitat în lunga sa călătorie, cel

mai curios și mai străvechi este al huzuanașilor. Tribul acesta n-a mai fost regăsit de niciun călător modern, dar se crede că din el fac parte betjuanii, deși teritoriul în care îi plasează călătorul nu corespunde deloc cu ţinutul ocupat de multă vreme de către betjuani.

„Huzuanașii, spune relatarea călătoriei, sunt foarte mici de statură; cei mai înalţi dintre ei abia dacă ating cinci picioare înălţime. Trupurile lor micuţe dar perfect proporţionale au, în afară de o forţă și o agilitate uimitoare, un aer de siguranţă și de îndrăzneală care impun și plac. Din toate triburile africane pe care Le Vaillant le-a cunoscut, niciunul nu i s-a părut înzestrat cu o fire atât de activă și cu o constituţie atât de rezistentă. Capetele lor, deși au principalele caracteristici ale hotentoţilor, sunt totuși mai rotunde la bărbie. Huzuanașii sunt mult mai puţin negri… în sfârșit, părul lor, mai creţ, e atât de scurt încât la început Le Vaillant i-a crezut tunși…

Călătorul dă apoi nenumărate amănunte, pe care suntem nevoiţi să le trecem sub tăcere, în legătură cu conformaţia și cu obiceiurile acestor felurite populaţii astăzi complet dispărute sau contopite în câteva triburi mai puternice. Nu aceasta e partea cea mai puţin curioasă a lucrării, dar fiind totodată și cea mai puţin veridică, exagerarea descrierilor cuprinse în ea ne obligă să n-o redăm aici.

Călătorii, neguţătorii și negustorii de sclavi portughezi au încercat de la mijlocul secolului al XVII-lea să pătrundă în regiunile interioare ale Africii ecuatoriale. Portughezii pătrunseseră treptat cu explorările lor în bazinul fluviilor Congo și Zambezi.

În 1797, un călător portughez, Francisco José de Lacerda y Almeida, pornea, de pe ţărmul Mozambicului pentru a explora coasta orientală a Africii, spre interiorul continentului. Povestirea acestei expediţii prin locuri care n-au mai fost vizitate din nou decât în zilele noastre[441] ar fi extrem de interesantă. Din nenorocire, jurnalul lui Laccrda n-a fost niciodată publicat, cel puţin după câte știm noi. Numele lui Lacerda este foarte des citat de geografi; se știe prin ce ţinuturi a călătorit; dar e imposibil, cel puţin în Franţa, să găsești o lucrare care să stăruie ceva mai mult asupra acestui explorator și să redea particularităţile călătoriilor lui. Tot ce se știe despre Lacerda, vom spune în câteva rânduri, regretând din toată inima că nu putem vorbi mai pe larg despre viaţa unui om care a făcut descoperiri atât de importante, și faţă de care posteritatea este cumplit de nedreaptă lăsându-i numele pradă uitării.

Lacerda, căruia nu-i cunoaştem data nașterii, era inginer. În calitatea aceasta, a primit sarcina de a proceda la determinarea frontierelor între posesiunile spaniole și cele portugheze din America de Sud. În felul acesta, îi datorăm o mulţime de observaţii interesante asupra ţinutului Mato Grosso. Ce împrejurări l-au mânat, după expediţia aceasta, atât de bine condusă, în posesiunile portugheze din Africa? Ce scop îşi propunea, căutând să traverseze Africa australă, de pe coasta

---

[441] Adică în a doua jumătate a secolului al XIX.

James Bruce

răsăriteană spre Ţara Luanda? Nu știm. Dar ceea ce știm, e că Lacerda a pornit în 1797 din Tete, o localitate binecunoscută, în fruntea unei caravane impunătoare, ca să meargă în Ţara Cazembe[442].

Foarte bine primit de sultan, Lacerda ar fi rămas vreo două săptămâni lângă el, apoi ar fi declarat că vrea să-și continue călătoria. Din nenorocire, la o zi sau două după plecarea din Luanda, exploratorul a murit istovit de drum și doborât de climatul nesănătos.

Căpetenia neagră adună notele călătorului portughez și porunci să fie transportate, împreună cu rămăşiţele lui, pe coasta Mozambicului. Dar, în drum, caravana încărcată cu preţioasele rămăşiţe fu atacată, iar osemintele lui Lacerda rămaseră părăsite pe pământul african. Cât despre observaţiile notate, unul din nepoţii exploratorului, care făcea parte din expediţie, le-a adus în Europa.

Ne-a mai rămas acum să terminăm turul continentului african și să povestim explorările încercate prin est în secolul al XVIII-lea. Una dintre cele mai importante, prin rezultatele obţinute, este aceea a cavalerului Bruce.

Născut în Scoţia, ca și mulţi alţi călători ai Africii, James Bruce fusese îndemnat de familie către studiul legilor și profesiunea de avocat. Dar profesiunea aceasta, cu totul sedentară, nu putea să-i fie pe plac. De aceea, Bruce folosi bucuros prilejul de a intra în comerţ. Când, după câţiva ani de căsătorie, îi muri soţia, Bruce plecă în Spania, unde se pasionă după studiul monumentelor arabe. Ar fi vrut să publice descrierea tuturor celor aflate la Escorial[443], dar stăpânirea spaniolă îi refuză autorizarea.

Reîntors în Anglia, Bruce începu să studieze limbile orientale și mai ales etiopiana. În iunie 1768, Bruce părăsește cerul ceţos al Angliei pentru priveliștile însorite ale ţărmurilor Mediteranei, având ca ţel descoperirea izvoarelor Nilului.

În mare grabă și pentru a se deprinde cu drumul, Bruce parcurge rând pe rând câteva insule din arhipelagul grecesc, apoi Siria și Egiptul. Plecat din Djeddah, călătorul englez vizitează Mokha, Loheia, și debarcă la Massaua, în ziua de 19 septembrie 1769. Firește că avusese grijă să se înarmeze cu un firman din partea sultanului Turciei și cu scrisori de la beiul din Cairo și de la șeriful din Mekka.

De la Massaua la Adowa, drumul urcă treptat și trece peste munţii care despart Tigrul de coastele Mării Roșii.

Pe vremuri, Adowa nu era capitala Tigrului. Acolo fusese instalată o manufactură de ţesut pânzele acelea groase din bumbac, răspândite prin toată Abisinia și care servesc drept monedă curentă. Prin împrejurimi, solul e destul de mănos pentru a se putea cultiva grâul.

„În ţinuturile acestea, spune Bruce, se strâng trei recolte pe an. Primele

---

[442] *Tara Cazembe* se află în bazinul cursului superior al râului Kafue, afluentul cel mai mare de pe malul stâng al fluviului Zambezi.

[443] *Escorial* - renumit palat-mănăstire în Spania, aproape de Madrid, construit din ordinul regelui Filip al II-lea în anul 1584.

însămânţări se fac în iulie și în august. Ploile cad atunci din belșug; cu toate acestea se seamănă grâu, *tocusso, teffa*[444] și orzul. Pe la 20 noiembrie începe să fie secerat orzul, apoi grâul și tocusso. Apoi, imediat, localnicii seamănă iar, în locul tuturor acestor grâne, și tară nicio pregătire, orzul pe care îl recoltează în februarie; apoi seamănă, pentru a treia oară, teffa și, mai adesea, un soi de mazăre numită *șimbra,* a cărei recoltare are loc înaintea primelor ploi din aprilie. Dar cu toate avantajele acestei triple recolte care nu cere nici îngrășăminte, nici plivit și care nu obligă nici la desţelenitul ogoarelor, plugarii Abisiniei sunt totdeauna foarte săraci".

La Fremona, nu departe de Adowa, se află rămășiţele unei mănăstiri a iezuiţilor, care seamănă mai degrabă a fost decât a locuinţă de oameni pașnici. La două zile de marș de acolo, se văd minele Axumului, vechea capitală a Abisiniei.

„Într-o piaţă largă și care cred că a fost centrul orașului, spune Bruce, se văd patruzeci de obeliscuri, dar niciunul dintre ele nu e împodobit cu hieroglife. Două, cele mai frumoase, sunt răsturnate; dar un al treilea, ceva mai mare decât acestea două și mai mare decât toate celelalte, e încă în picioare. Obeliscurile sunt făcute toate din câte un singur bloc de granit, și, în vârful celui care a mai rămas în picioare, se vede o cupă sculptată cu multă artă, în stil grecesc…

După ce am trecut de mănăstire și de micul obelisc, situat pe o stâncă deasupra mănăstirii, am mers pe un drum care duce spre sud și e croit pe un munte de marmură extrem de roșie, unde aveam, la stânga, un perete de marmură formând un parapet de cinci picioare înălţime. Din loc în loc, în zidul acesta, se văd niște piedestale trainice, pe care numeroasele semne gravate le arată a fi servit la susţinerea statuilor uriașe ale lui Sirius, ale lătrătorului Anubis sau ale lui Canicula. Se mai află încă pe locurile lor o sută treizeci și trei de asemenea piedestale, cu semnele despre care am pomenit. Dar n-au mai rămas decât două chipuri de câine, care, deși foarte mutilate, arată clar că sunt sculptate în stil egiptean…

Mai sunt și niște piedestale pe care au fost puse chipuri de sfincși. Două rânduri măreţe de trepte de granit, lungi de câteva sute de pași, lucrate cu multă fineţe și încă intacte, sunt singurele resturi ale unui templu superb. Într-un colţ al platformei pe care se înălţa acest templu se mai vede și astăzi bisericuţa din Axura. Mică, îngustă, neîngrijită, biserica aceasta e plină de găinaţ de porumbei".

Din ţinutul Tigru, Bruce trecu în provincia Sire, al cărui nume se trage de la capitala sa, oraș mai mare decât Axum, dar pustiit mereu de frigurile rele. Pe aproape curge Takaze, vechiul Siris, cu malurile umbrite de arbori măreţi, cu apele pline de pești. În provincia Samen, unde a întâlnit lei și hiene, unde furnicile mari și negre i-au ros o parte din bagaje, în mijlocul Munţilor Waldubba, ţinut nesănătos și dogoritor, Bruce nu se opri decât atâta cât avu nevoie să-și odihnească vitele de povară.

Pe când făcea unul din drumurile acestea, Bruce descoperi izvoarele Nilului Albastru, pe care îl luă drept adevăratul Nil. Ajuns la locul unde fluviul nu avea

---

444 *Tocusso și teffa* - specii de cereale.

decât patru pași lărgime și câţiva centimetri adâncime, Bruce îşi dădu seama că izvoarele trebuiau să se afle prin apropiere. „«Vedeţi înălţimea acoperită cu iarbă, în mijlocul terenului acestuia umed? îmi spuse călăuza. Acolo se găsesc cele două izvoare ale Nilului. Dacă mergeţi până lângă izvoare, descălţaţi-vă, așa cum aţi făcut și ieri».

M-am descălţat, am coborât în fugă colina și-am alergat spre insuliţa plină de verdeaţă care se afla cam la două sute de pași distanţă. Tot povârnișul colinei era presărat cu flori, ale căror rădăcini mari străpungeau pământul. Și cum, pe când alergam, nu-mi mai luam ochii de la coaja rădăcinilor și a bulbilor acestora, am căzut rău, de două ori, înainte de a ajunge pe malul mlaștinii; dar mă apropiam, în sfârșit, de insula acoperită cu iarbă; şi mi-am încântat privirea contemplând izvorul principal care este obârșia marelui fluviu.

Nici vorbă, e mai ușor să imaginezi decât să descrii ce am simţit eu atunci. Am rămas în picioare în faţa izvoarelor la care, de trei mii de ani, geniul și curajul omenesc încercaseră zadarnic să ajungă”.

Relatarea lui Bruce mai cuprinde și alte observaţii curioase; dar noi trebuie să ne limităm. De aceea nu vom mai reproduce decât ceea ce călătorul spune în legătură cu lacul Tana.

„Lacul Tana, după relatare, este, fără doar și poate, cel mai vast rezervor din aceste ţinuturi. Totuși, întinderea lui a fost mult exagerată. Lacul are cea mai mare lărgime între Dingleber și Lamgue, adică de la est la vest, și măsoară treizeci și cinci de mile în linie dreaptă; dar se îngustează mult la capete. În unele locuri nu trece de zece mile. Cea mai mare lungime a lacului e de patruzeci și nouă de mile de la nord la sud, și merge de la Bab Baha cam spre sud-vest cart vest de docul unde Nilul, după ce a traversat lacul, printr-un curent mereu vizibil, se întoarce spre Dara, în ţinutul Aliata. În anotimpul secetos, adică din octombrie în martie, lacul scade mult; dar, când ploile umflă foarte mult râurile care vin să se reverse în el adunându-se ca spiţele unei roţi, lacul crește și inundă o parte din câmpie.

Dacă îi credem pe abisinieni, cărora le place totdeauna să scornească, în lacul Tana există patruzeci și cinci de insule locuite. Cea mai importantă dintre ele este Dek, Daka sau Daga; cele mai mari sunt apoi Halimun, în partea dinspre Gondar, Brighida, spre Gorgora, și Galila, care se află dincolo de Brighida. Toate insulele acestea erau odinioară temniţe pentru mărimile Abisiniei, sau locuri de surghiun alese de ele însele când erau nemulţumiţi de ceea ce se petrecea la palat, sau când, în sfârșit, în vremuri de restriște, voiau să-și pună la adăpost bunurile cele mai de preţ”.

După ce am vizitat Abisinia cu Bruce, să ne îndreptăm din nou spre nord.

Începuse să se facă lumină asupra anticei civilizaţii a Egiptului. Rezultatele călătoriilor arheologice ale lui Pococke, Norden, Niebuhr, Volney, Savary fuseseră publicate rând pe rând, iar comisia pentru Egipt lucra la redactarea marii și măreţei sale opere. Numărul călătorilor sporea din zi în zi și astfel englezul W.G. Brown, după pilda atâtor altora, voi să cunoască și el pământul faraonilor.

Lucrarea lui Brown oferă totodată și o descriere a monumentelor și ruinelor care

fac ţara aceasta atât de interesantă, și un tablou al moravurilor populaţiei locale. Partea absolut nouă e aceea despre Darfur, ţinut în care nu pătrunsese încă niciun european. În sfârșit, ceea ce îi asigură lui Brown un loc aparte printre atâţia călători, este faptul că el a înţeles cel dintâi că Bahrel-Abiad era adevăratul Nil și că a căutat să se apropie îndeajuns de el pentru a-i putea determina direcţia și latitudinea.

Sosit în Egipt la 10 ianuarie 1792, Brown făcu prima călătorie la Siuah, unde recunoscu, așa cum avea să facă și Hornemann, oaza lui Jupiter Ammon. Și se pricepu tot atât cât și urmașul său la explorarea minelor și a catacombelor, în care văzu numeroase cranii și oseminte omenești.

„Ruinele din Siuah, spune Brown, seamănă prea mult cu cele din Egiptul de Sus ca să ne putem îndoi că edificiile din care provin ar fi clădite de același neam de oameni. Printre sculpturile de acolo, pot fi deosebite cu ușurinţă chipurile lui Isis și Anubis, iar proporţiile arhitecturii lor, deși ceva mai mici, sunt aceleași ca în templele egiptene.

Stâncile pe care le-am văzut în vecinătatea minelor de la Siuah erau nisipoase și n-aveau nicio legătură cu calitatea pietrelor acestor mine; de aceea cred că, atunci când au fost clădite edificiile, materialele n-au putut fi luate de la faţa locului. Locuitorii din Siuah n-au păstrat despre aceasta niciun fel de tradiţie verosimilă; și îşi închipuie doar că edificiile ascund comori și că sunt bântuite de diavoli".

Îndată ce plecă din Siuah făcu mai multe drumuri prin Egipt și veni să se stabilească la Cairo, unde învăţă arabă. Din orașul acesta, plecă la lo septembrie 1792 și vizită rând pe rând Kaw, Achmin, Girgeh, Denderah, Kus, Teba, Asuan, Kossier, Memphis, Suez, Muntele Sinai; apoi, dornic să pătrundă în Abisinia, dar sigur că nu va izbuti prin Massaua, pomi din Assiut spre Darfur, în luna mai 1793, cu caravana de Sudan.

Arestat la Sueini, bolnav, Brown nu putu să ajungă la El Fasher decât după o îndelungată zăbavă. Aici, jignirile și stoarcerile de bani reîncepură, iar Brown nu izbuti să ajungă până la sultan. Călătorul trebui să-și petreacă iarna la Kobbe, așteptând o convalescenţă care nu avu loc decât în vara anului 1794. Totuși, Brown nu-și irosi zadarnic timpul pierdut aici, și învăţă să cunoască moravurile și limba din Darfur.

Când veni vara, Brown se reîntoarse la El Fasher unde îşi reîncepu demersurile și izbuti, în sfârșit, să aibă întrevederea cu sultanul, pe care o cerea de atâta vreme.

„L-am găsit pe monarh (Abd-el-Raşman) pe un tron, și sub un baldachin foarte înalt, împodobit cu felurite stofe de Siria și de India, care fluturau de-a valma. Locul tronului era acoperit cu mici covoraşe turcești. *Melekii* (ofiţerii palatului) stăteau la dreapta și la stânga, dar la oarecare distanţă de tron. Înapoia lor, se afla un șir de ostași ale căror fesuri erau împodobite în partea din faţă cu câte o plăcuţă de aramă și o pană de struţ negru. Armele acestor ostași erau lancea, pe care o ţineau în mâna dreaptă, și scutul din piele de hipopotam, care le acoperea braţul stâng. Drept veșminte, ostașii aveau doar o cămașă de bumbac, ţesută în ţară. Înapoia tronului se vedeau paisprezece sau cincisprezece eunuci învești mântaţi în stofe bogate de diferite soiuri și ale căror culori nu erau deloc armonioase. Numărul

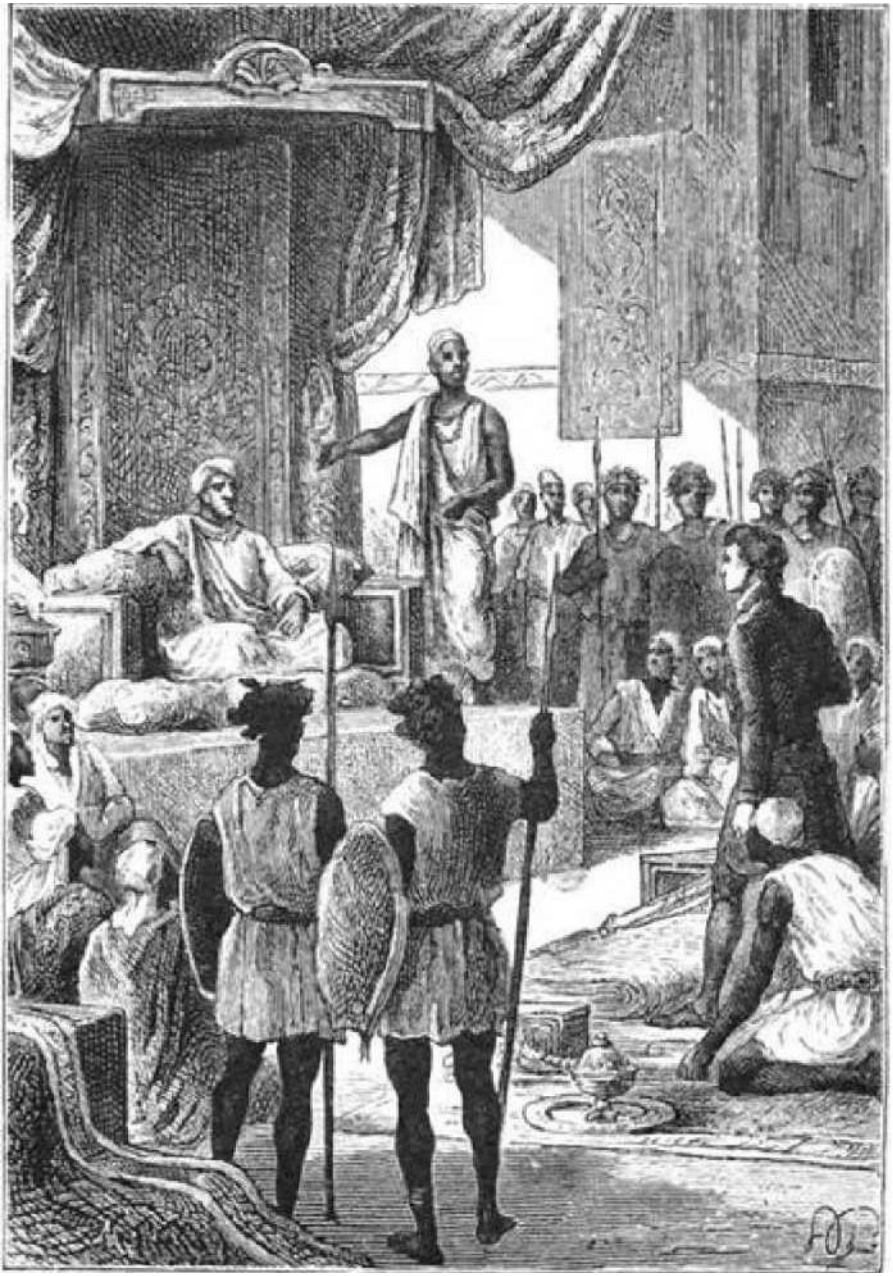

„L-am găsit pe monarh așezat pe tron”.

solicitatorilor și al spectatorilor care ocupau locul din faţa tronului se ridica la peste o mie cinci sute.

Un lăudător cu leafa stătea în picioare, la stânga sultanului, și striga necontenit, cât îl ţinea gura: — Iată bivolul! Fiul bivolului! Taurul taurilor! Elefantul cu forţă neîntrecută! Puternicul sultan Abd-el-Raşman-el-Raşid! Dumnezeu să-ţi ocrotească viaţa, o stăpâne! Dumnezeu să-ţi ajute și să-ţi dea numai biruinţe!"

Sultanul primi bucuros darurile lui Brown și-i făgădui să-i îngăduie să-și continue drumul spre sud. Se scurgeau zilele una după alta, o lună după alta și călătorul tot nu căpăta autorizaţia făgăduită. Acum nu mai dorea altceva decât să plece cât mai curând din Darfur. După îndelungi și umilitoare rugăminţi, izbuti să capete îngăduinţa de a se înfăţișa din nou sultanului.

„La 11 decembrie 1795, adică după trei luni de ședere, îl însoţeam, spune Brown, pe *șatib* (unul din fruntașii împărăţiei) la audienţa sultanului. I-am repetat pe scurt ce aveam de cerut; șatibul mi-a sprijinit cererea, dar nu cu atâta râvnă pe cât mă așteptam. Sultanul n-a dat nici cel mai mic răspuns cererii mele de a mă lăsa să-mi continui călătoria și despotul acesta nedrept, care primise de la mine marfă în valoare de șapte sute cincizeci de piaștri, nu consimţi să-mi dea decât douăzeci de boi slabi pe care îi preţuia la 120 de piaștri! Trista stare a finanţelor mele nu-mi îngădui să refuz plata aceasta nedreaptă. Am luat boii și mi-am luat rămas bun de la El Fasher, cu speranţa că n-o să mai mă reîntorc niciodată acolo".

Dar Brown nu putu să părăsească Darfurul decât în primăvara lui 1796, când se alătură unei caravane pornite spre Egipt.

Localitatea Kobbe, deși nu e capitala negoţului, trebuie socotită drept capitală a Darfurului. Având o lungime de peste două mile, Kobbe e totuși o așezare foarte îngustă. Fiecare casă e clădită în mijlocul unui câmp înconjurat de palisade, între care se află câte un teren părăginit.

Câmpia pe care e așezat orașul se întinde la vest și la sud-vest, până la douăzeci de mile distanţă. Aproape toţi locuitorii sunt neguţători și fac negoţ cu Egiptul. Numărul locuitorilor poate să se ridice până la șase mii, și sunt mai mulţi sclavi decât oameni liberi. Întreaga populaţie din Darfur nu depășește două sute de mii de oameni; dar Brown n-a putut ajunge la evaluarea aceasta decât după numărul recruţilor adunaţi pentru războiul împotriva Kordofanului.

„Locuitorii din Darfur, spune relatarea, sunt de diferite origini. Unii vin de pe malurile Nilului, alţii din părţile apusene, și sunt fie *fukkaraţi* (preoţi), fie neguţători. Și mai sunt printre ei mulţi arabi, dintre care unii nu sunt stabiliţi aici. Arabii aceștia fac parte din triburi felurite și duc o viaţă nomadă la graniţele Darfurului, unde îşi pasc cămilele, caii și boii, și nu sunt îndeajuns de supuși faţă de sultan ca să-i dea totdeauna ajutor la vreme de război sau ca să-i plătească tribut la vreme de pace…

Poligamia este, după cum se știe, îngăduită de religia mahomedană, iar locuitorii din Darfur abuzează cât pot de ea. Când sultanul Teraub a pornit cu război împotriva Kordofanului, avea în suita sa cinci sute de femei și lăsase tot atâtea la palat. Lucrul acesta poate să pară mai întâi ridicol; dar trebuie să ne gândim că femeile trebuiau să macine grâul, să care apa, să pregătească de mâncare și să

facă toate muncile casnice pentru un mare număr de persoane".

Relatarea lui Brown mai Contine și unele observaţii medicale foarte interesante, sfaturi asupra felului cum se călătorește în Africa și amănunte despre animalele, peștii, uneltele și plantele din Darfur. Nu insistăm asupra lor, căci n-am găsit printre ele nimic care să ne atragă atenţia în mod special.

Capitolul III

EXPLORATORI ÎN ASIA

Siberia, după Witzen. Chiria descrisă de iezuiţi și de abatele Du Halde. Macartney în China. Popas la Susang. Sosirea la Pekin. Negocieri. Primirea solilor de către împărat. Serbări și ceremonii la Tzehol. Reîntoarcerea la Pekin și în Europa. Volney. Choiseul-Gouffier. Le Chevalier în Troia. Olivier în Persia. O ţară semiasiatică. Rusia, după Pallas.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, călătorul Nicolas Witzen parcursese Siberia de nord și nord-est și întocmise o foarte curioasă povestire de călătorie pe care o publicase în 1692. Lucrarea aceasta, scrisă în olandeză și netradusă în nicio altă limbă europeană, nu-i aduse autorului ei celebritatea la care ar fi avut dreptul. Ilustrată cu numeroase gravuri, nu prea artistice, e adevărat, dar a căror simplitate pare o dovadă de veracitate, cartea a fost redactată în 1705, iar ultimele exemplare ale acestei a doua ediţii au fost întinerite, ca să spunem așa, prin schimbarea titlului. Și totuși, nu se simţi nevoie de ea, căci, în epoca aceea, existau relatări mult mai interesante și mai complete.

Din ziua când izbutiseră să pună piciorul în Cerescul Imperiu, iezuiţii lucraseră prin toate mijloacele cu putinţă la adunarea documentelor de toate soiurile asupra acestui imens ţinut care, înainte de ei, nu fusese cunoscut decât din povestirile minunate ale lui Marco Polo. Deși China se afla într-o stare de stagnare, iar obiceiurile locuitorilor ei rămâneau neschimbate, prea multe evenimente se petrecuseră de la călătoria întreprinsă de Marco Polo pentru ca oamenii să nu dorească să fie informaţi mai precis despre o ţară cu care Europa ar fi putut începe relaţii avantajoase.

Rezultatele cercetărilor călugărilor iezuiţi, care până atunci fuseseră publicate în culegerea „Scrieri edificatoare", au fost adunate la un loc, revizuite și completate de unul dintre cei mai zeloși reprezentanţi ai iezuiţilor. Du Halde.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, abatele Grosier publica la rândul lui, și sub o formă prescurtată, o nouă descriere a Chinei și a Mongoliei. În ea, Grosier folosea lucrările înaintașului său Du Halde, rectificate și completate. Uriașa lucrare a abatelui Grosier, după descrierea celor cincisprezece provincii din China și Mongolia chineză, cât și a statelor tributare cum sunt Coreea, Tonkinul,

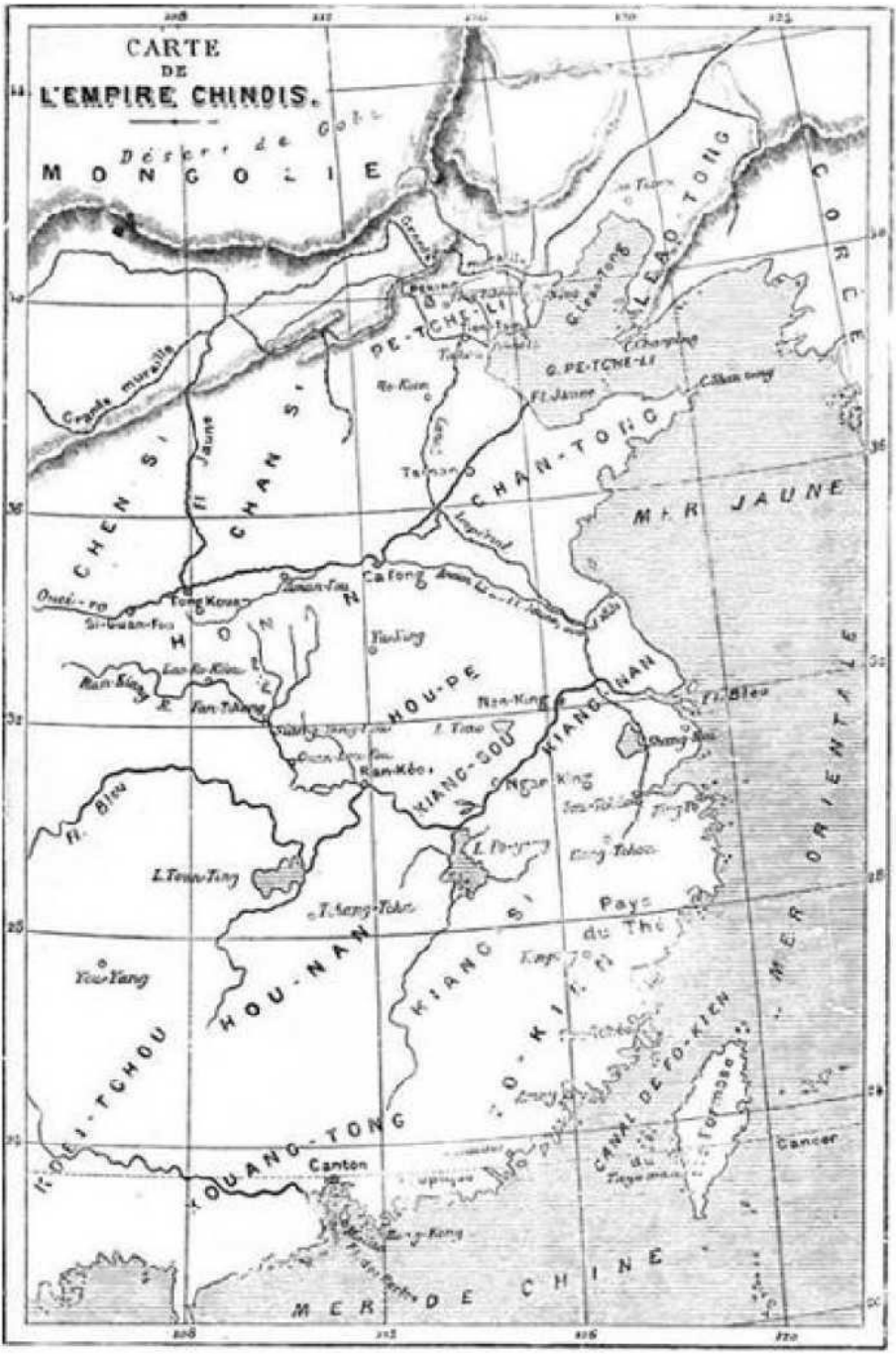
CARTE
DE
L'EMPIRE CHINOIS.
Désert de Gobi
MONGOLIE
Grande muraille
CHEN SI
Fl. Jaune
CHAN SI
PE-TCHE-LI
G. PE-TCHE-LI
LEAO-TONG
CORÉE
CHAN-TONG
MER JAUNE
Tsinan
Ca-fong
Tong Kouan
Si-Guan-Fou
HONAN
Yu-Kiang
HOU-PE
Nan-King
KIANG-NAN
Fl. Bleu
KIANG-SOU
Ngan King
Ran-Kéo
Fl. Bleu
L. Tong-Ting
Tchang-Tcha
Pays du Thé
HOU-NAN
KIANG SI
You-Yang
KOEI-TCHOU
KOUANG-TONG
Canton
CANAL DE FO-KIEN
Formose
Cancer
MER ORIENTALE
MER DE CHINE

Cochinchina și Tibetul, consacră lungi capitole populaţiei, faunei și florei din China. Apoi descrie rând pe rând orânduirea, religia, moravurile, literatura, ştiinţele și artele chinezilor.

În ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, dorind să înceapă relaţii comerciale cu China, guvernul englez îl trimise acolo ca ambasador extraordinarpe George de Macartney. Acesta mai călătorise prin Europa, în special prin Rusia, și fusese rând pe rând guvernator al coloniilor engleze din Antile, guvernator al Madrasului, dobândind în acest contact îndelungat cu oameni din latitudini și climate atât de diferite o cunoaştere profundă a vieţii și a obiceiurilor lor. De aceea, relatarea călătoriei lui Contine o mulţime de fapte și observaţii care le-au îngăduit europenilor să-și facă o idee mult mai exactă despre China.

O escadră formată din trei nave: „Leul", „Hindustan" și „Șacalul" pomi din Portsmouth la 26 decembrie 1792, ducându-l pe Macartney cu suita lui. După mai multe popasuri la Rio de Janeiro, în insulele St. Paul și Amsterdam, unde au fost întâlniţi niște vânători de foci, în Batavia și la Bantam, în Insula Djawa, navele ancorară la Turon (Hansan), în Cochinchina, un golf întins a cărui unică hartă era foarte prost întocmită. Sosirea navelor engleze îi neliniști la început, întrucâtva, pe localnici; dar de îndată ce aflară motivele care făcuseră escadra să poposească acolo, un înalt demnitar veni să-i aducă daruri lui Macartney, care fu invitat, curând după aceea, de guvernator la un ospăţ urmat de o reprezentaţie artistică. Amănuntele acestea sunt completate prin câteva observaţii, culese prea în grabă pentru a fi întru totul exacte, asupra obiceiurilor și diferitelor neamuri de oameni din Cochinchina.

După ce-și întremară bolnavii şi-şi procurară proviziile necesare, navele ieșiră din nou în larg. După o escală în Insulele Hoţilor, escadra intră în Strâmtoarea Formosei (Taiwanului), unde întâmpină o furtună mare, și ancoră în portul Susang. Macartney profită de escala aceasta pentru a corecta harta arhipelagului și pentru a vizita orașul Shanghai, unde englezii stârniră tot atâta interes pe cât simţiră ei văzând atât de multe lucruri noi: casele, pieţele, veșmintele chinezilor, micimea picioarelor femeilor, lucruri astăzi cunoscute nouă, erau privite cu mult interes. Vom stărui totuși asupra felului în care cultivau chinezii arborii pitici.

„Specia aceasta de plante pipernicite, spune Macartney, pare mult preţuită în China, căci găsești acolo prin toate casele înstărite numeroși arbori pitici. Talentul grădinarului constă în mare parte în a ști să-i sădească, și de fapt această artă aparţine chinezilor. În afara artei propriu-zise, chinezii pot să-și împodobească încăperile cu asemenea plante care, în mărime naturală, n-ar putea să intre în casă.

Iată în ce constă metoda: când s-a ales arborele din care grădinarul vrea să scoată unul pitic, i se pune pe trunchi, și cât mai aproape cu putinţă de locul unde încep crengile, o cantitate oarecare de argilă sau de pământ învelită într-o fașă din pânză de in sau de bumbac, care e stropită cât mai des ca să-și păstreze umiditatea. Stratul de pământ rămâne acolo unde a fost pus un an întreg și, în tot acest timp, lemnul pe care îl acoperă dă niște lăstari care seamănă a rădăcini. Apoi, partea trunchiului care a dat lăstari și creanga aflată imediat deasupra ei sunt

despărţite cu grijă de restul arborelui și plantate într-un pământ nou unde lăstarii devin curând rădăcini adevărate. Creanga formează tulpina unei plante care e oarecum metamorfozată. Această creangă, care mai înainte de a fi desprinsă de arborele-mamă dădea rod, continuă și acum să înflorească și să aibă fructe, deși nu mai face parte din vechiul trunchi. Mugurii de la capetele crengilor care urmează să devină arbori pitici sunt smulși și astfel crengile nu mai cresc în lungime ci sunt forţate să dea alţi muguri și crengi laterale. Aceste crenguţe sunt legate cu fire de alamă căpătând forma pe care vrea să le-o dea grădinarul.

Când grădinarul dorește ca arborele să pară bătrân și gârbov, îl unge de mai multe ori cu melasă, care atrage nenumărate furnici. Acestea, nemulţumite să înghită numai melasă, atacă scoarţa arborelui și o rod în așa fel încât dau curând efectul dorit".

Plecând din Susang, escadra intră în Marea Galbenă, pe care n-o brăzdase încă nicio navă europeană. În această mare își varsă apele fluviul Huanhe (Hwangho) care, în lungul și întortocheatul lui drum, cară o imensă cantitate de mâl galben, de unde se trage și numele mării. Navele engleze ancorară în Golful Cifu, intrară curând în Golful Pekin și se opriră la gurile râului Peiho. Cum la gura lui Peiho se depusese atâta mâl încât în timpul refluxului apa nu avea decât trei sau patru picioare adâncime, navele nu putură să-l treacă.

Mandarinii[445], numiţi de stăpânire ca să-l primească pe ambasadorul englez, sosiră curând, aducând numeroase daruri. Darurile pentru împărat fură și ele transbordate în jonci. Pentru ambasador fusese pregătit anume un iaht.

Primul oraș în care s-au oprit a fost Taku, unde Macartney primi vizita viceregelui provinciei și a principalului mandarin, amândoi oameni cu înfăţișare distinsă și foarte politicoși.

„Englezii putură să-și dea seama, observă Macartney, de efectul pe care îl avea asupra chinezilor teama de mâna apăsătoare a stăpânirii. Când se aflau la adăpost de această teamă ei păreau veseli și încrezători din fire; dar, în faţa slujbașilor împăratului erau grozav de sfioși și de stingheriţi".

Urcând pe Peiho, alaiul înainta spre Pekin extrem de încet, din pricina numeroaselor cotituri ale fluviului. Câmpia, admirabil cultivată, casele și satele împrăștiate pe malul apei sau prin ostroave, cimitirele, piramidele de saci plini cu sare se desfășurau într-o priveliște încântătoare și mereu nouă; apoi, la căderea nopţii, felinarele multicolore, prinse de catargele joncilor și ale iahtului, aruncau lumini neobișnuite, învăluind totul în fantasme.

Tiantzin înseamnă „loc ceresc", iar orașul îşi datorește numele climatului său plăcut, cerului curat și senin și fertilităţii ogoarelor. Ambasadorul fu primit de guvernator și de trimisul împăratului. Aceștia îl vestiră pe Macartney că împăratul se afla la reședinţa sa de vară, în Manciuria, și că voia să-și serbeze acolo ziua de naștere, 13 septembrie. Trebuiau deci să urce pe fluviu până la Tongsu, la

---

[445] *Mandarini* - denumirea dată de europeni funcționarilor superiori din China veche.

Lanternă magică chinezească

douăsprezece mile de Pekin, și să ajungă pe jos la Tzehol, unde se afla împăratul. Cât despre daruri, acestea trebuiau să-i urmeze. Faptul că împăratul se afla la reședinţa de vară îi făcu plăcere lui Macartney, dar că darurile — o serie de instrumente foarte fragile — trebuiau să mai străbată atâta drum nu-i convenea deloc.

Ambarcaţiile care îl duceau pe Macartney cu suita lui navigară de-a lungul lui Tiantzin. Orașul acesta li se păru englezilor tot atât de lung cât Londra: avea nu mai puţin de șapte sute de mii de locuitori. O mulţime uriașă venise pe mal ca să vadă trecând ambasada, iar pe fluviu numeroase jonci se îngrămădeau una într-alta gata, gata să se scufunde.

Casele erau clădite din cărămizi albastre — câteva erau făcute din cărămizi roșii —, iar unde aveau două caturi. Călătorii văzură și acolo roabe cu pânze, despre care se crezuse multă vreme că erau de domeniul fanteziei. Aceste roabe, făcute din trestie, sunt duble și au o roată mare între ele.

„Când nu e destul vânt pentru a pune în mișcare trăsurica, un om, care e înhămat cu adevărat, o trage înainte, pe când un altul o ţine în echilibru și o împinge dinapoi. Când vântul e favorabil, pânza ia locul omului care se află în faţă. Aceasta este, de fapt, o rogojină prinsă de două prăjini puse de o parte și de alta a trăsuricii".

Malurile lui Peiho sunt pe alocuri întărite cu parapete de granit ca să preîntâmpine revărsările, iar din loc în loc au diguri de granit, prevăzute cu ecluze, care permit irigarea câmpurilor așezate mai jos decât ele.

Acest ţinut, deși părea admirabil cultivat, era adeseori bântuit de foamete ca urmare a inundaţiilor sau a prăpădului făcut de lăcuste.

Până atunci, ambasadorii navigaseră prin mijlocul imensei câmpii aluvionare a lui Peceli. Abia în a patra zi de la plecarea din Tiantzin se ivi în zare linia albastră a munţilor. Călătorii se apropiau de Pekin. La 6 august 1793, iahturile ancorară la două mile de capitală.

Ambasadorii trebuiră să debarce ca să depună în palatul numit *Grădina, veșnic înverzită* darurile aduse, care nu puteau fi transportate la Tzehol, fără primejdia de a fi distruse. Curiozitatea locuitorilor, îndeajuns de stârnită la vederea englezilor, atinse culmea la apariţia unui servitor negru.

„Pielea, culoarea lui ca de tăciune, părul lânos, trăsăturile lui caracteristice erau absolut noi pentru această parte a Chinei. Nimeni nu-și mai amintea să fi văzut vreodată ceva asemănător. Unii dintre privitori se îndoiau că au în faţă un om, iar copiii credeau că văd un diavol. Dar voioșia negrului îi împăcă destul de repede cu chipul lui, și localnicii continuară să-l privească fără teamă".

Englezii rămaseră uimiţi când văzură desenată pe un perete eclipsa de lună care trebuia să aibă loc peste câteva zile. Călătorii constatară de asemenea că argintul era un obiect de schimb pentru chinezi, deoarece ei n-aveau monedă bătută și foloseau lingouri pe care însemnau doar greutatea.

Pentru transportul darurilor trimise de guvernul britanic au fost necesare nouăzeci de trăsurici, patruzeci și patru de roabe, peste două sute de cai și aproape trei mii de oameni. Ambasadorul împreună cu alţi trei englezi însoţiră convoiul în

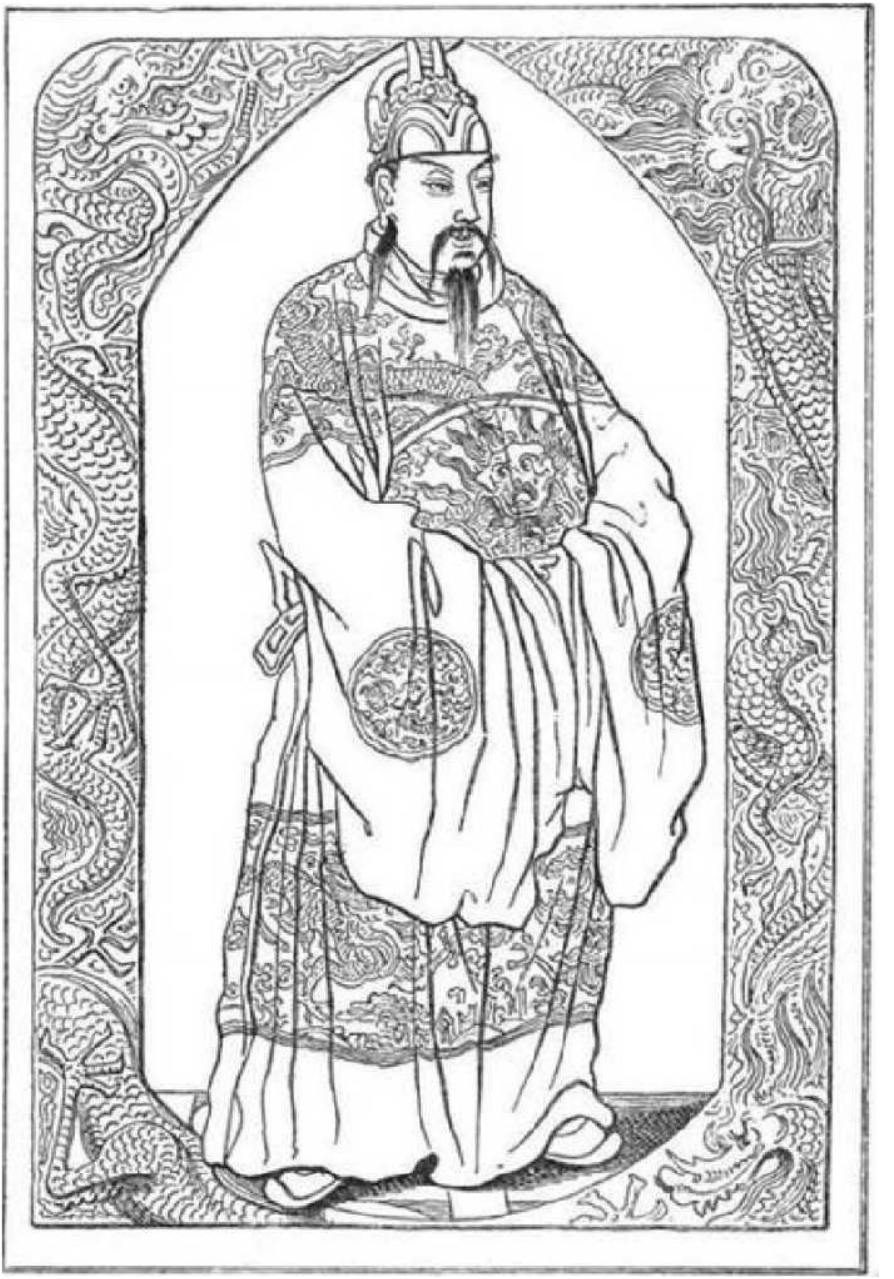

Împăratul Chinei

palanchine; ceilalţi atașaţi ai ambasadei, ca de altfel și mandarinii, merseră călare, de o parte și de alta a ambasadorului. O mulţime uriașă se îmbulzea să vadă trecerea alaiului. Când Macartney sosi la porţile Pekinului, fu întâmpinat cu salve de tun; îndată ce trecu dincolo de ziduri, se pomeni într-o uliţă largă, nepavată, dar mărginită de case cu unu sau două caturi. Peste uliţa aceasta se întindea un frumos arc de triumf, din lemn, cu trei porţi acoperite și bogat împodobite.

„Se spune că sosirea ambasadei a constituit subiectul nesfârșitelor povești care captivaseră în clipa aceea minţile poporului. Se zvonea că darurile aduse împăratului constituiau tot ce se găsea mai rar în ţările celelalte, și că erau necunoscute în China. Se afirma cu toată seriozitatea că — între animalele aflate printre aceste curiozităţi — exista un elefant de mărimea unei mici maimuţe, dar fioros ca un leu, și că se mai afla și un cocoș care se hrănea cu jeratic. Tot ce venea din Anglia era socotit ca deosebit de ceea ce fusese văzut până atunci la Pekin".

La Pekin se află ogorul pe care împăratul îl însămânţează în fiecare primăvară, conform unei datinc străvechi. Tot acolo se mai află și Templul Pământului, unde se duce suveranul în momentul solstiţiului de vară, ca săpreamărească puterea astrului ce luminează lumea și să-i mulţumească pentru binefăcătoarea lui influenţă.

Pekin nu e decât orașul de scaun al împărăţiei; acolo nu există nici ateliere meșteșugărești, nici port, nici negoţ.

Populaţia Pekinului este evaluată de Macartney la trei milioane de locuitori. Casele cu un singur cat ale orașului par să nu poată cuprinde atâta mulţime de oameni; dar uneori o singură casă poate să adăpostească o familie formată din trei generaţii. Această densitate a locuitorilor se mai explică și prin căsătoriile încheiate de timpuriu. La chinezi, căsătoriile pretimpurii sunt o măsură de prevedere, căci copiii, și mai ales fiii, sunt obligaţi să poarte de grijă părinţilor.

La 2 septembrie 1793, ambasadorul părăsi Pekinul. Macartney îşi continuă drumul în diligenţă, și probabil că o asemenea trăsură gonea pentru prima oară pe drumurile Manciuriei.

Cu cât drumul se depărta de Pekin, cu atât urca mai mult, iar solul devenea mai nisipos și Continea mai puţină argilă și pământ negru. Curând, englezii întâlniră ogoare întinse plantate cu tutun; Macartney nu a luat obiceiul fumatului din America, ci, spontan, de pe pământul asiatic.

Pe măsură ce scădea calitatea solului, scădea și desimea populaţiei și aceasta se vădi curând. Totodată sporea și numărul manciurienilor.

În a cincea zi de călătorie, englezii zăriră Marele Zid devenit legendar.

„Cât poate cuprinde ochiul dintr-o privire din zidul acesta fortificat, prelungit cu lanţul munţilor și cu crestele cele mai înalte, coborând în cele mai adânci văi, traversând râurile cu bolţile care îl susţin, dublat, triplat în mai multe locuri, pentru a face trecerea mai anevoioasă, și având turnuri sau bastioane puternice aproape la fiecare sută de pași, toate acestea, spune Macartney, înfăţișează ideea unei lucrări de o măreţie uimitoare…

Marele Zid

Ceea ce stârnește mirarea și admiraţia este marea greutate de a înţelege cum de au putut fi cărate atâtea materiale și clădite ziduri în locuri care par inaccesibile. Unul din munţii cei mai înalţi, pe care se prelungește Marele Zid, are, după o măsurătoare exactă, cinci mii două sute douăzeci și cinci de picioare înălţime…

Această fortificaţie, căci numele simplu de zid nu dă o idee justă despre structura ei, are, se spune, o mie cinci sute de mile lungime; dar, ce-i drept, nu este la fel de perfectă pretutindeni. Întinderea de o mie cinci sute de mile era a graniţelor care despărţeau China civilizată de diversele triburi nomade de mongoli. Dar nu asemenea stavile pot hotărî soarta naţiunilor care se războiesc între ele…

Multe dintre construcţiile mărunte aflate înăuntrul Marelui Zid cedează presiunii timpului și încep să se năruie; altele au fost reparate; dar aproape pretutindeni, se pare că zidul a fost clădit cu atâta grijă și pricepere, încât, fără să fi avut nevoie vreodată de a fi reparat, se păstrează întreg de aproape două mii de ani, și pare încă la fel de puţin supus degradării ca și drumurile de piatră pe care natura le-a ridicat ea însăși între China și Manciuria”.

Dincolo de ziduri, chiar natura părea să-ţi arate că intri în altă ţară. Temperatura era mai rece, drumurile mai gloduroase, munţii mai puţin înveșmântaţi. Numărul gușaţilor era considerabil în valea aceea a Manciuriei și se ridica, după doctorul Gillan, medic al ambasadei, la o șesime din populaţie. Acea parte a Manciuriei, în care este răspândită această boală seamănă foarte mult cu unele cantoane din Elveţia și Savoia.

În sfârșit, se zări valea Tzehol, unde împăratul avea un palat, înconjurat de un parc, în care locuia vara. Reședinţa se numea *Popasul plăcutei răcori,* iar parcul *Grădina arborilor nenumăraţi.* Ambasada fu primită cu onoruri militare, în mijlocul unei mulţimi imense, în care se remarcau numeroși oameni înveșmântaţi în galben. Aceștia erau lama sau călugări din secta lui Fo, de care ţinea și împăratul.

Negocierile care avuseseră loc la Pekin, cu privire la prosternarea în faţa împăratului, reîncepură. În sfârșit, Cien-Lung binevoi să se mulţumească cu forma respectuoasă în care englezii obișnuiau să-și salute cârmuitorul. Primirea se desfășură cu toată pompa și cu un ceremonial inimaginabil. Îmbulzeala curtenilor și a slujitorilor era de neînchipuit.

„Îndată după răsăritul soarelui, spune relatarea, sunetele mai multor instrumente și vocile nedeslușite ale unor oameni anunţară de departe că se apropie împăratul. Curând, el se ivi, venind de după un munte înalt, mărginit cu arbori, ca și cum ar fi ieșit dintr-o pădure; în faţa lui venea un număr oarecare de oameni care îi lăudau cu glas tare virtuţile și puterea. Împăratul stătea pe un jilţ descoperit și triumfal, purtat de șaisprezece oameni, și era însoţit de gărzile și ofiţerii palatului, de stegar, de purtătorul umbrelei și de muzică. Avea ca veșmânt un fel de halat de mătase de culoare închisă și purta pe cap o scufa de catifea destul de asemănătoare ca formă cu aceea a muntenilor din Scoţia. Pe fruntea lui se vedea o perlă mare, singurul giuvaier sau podoabă pe care părea că o poartă”.

Intrând în cort, împăratul se urcă pe tron călcând pe treptele din faţă, pe care numai el are dreptul să pășească. Marele *colao* (primul ministru) Ho Cio-Tong și

Primul-ministru chinez

doi dintre cei mai de frunte ofiţeri ai palatului stăteau lângă el și nu-i vorbeau decât în genunchi. După ce principii din familia imperială, vasalii și marii ofiţeri ai statului se așezară potrivit rangului, maestrul de ceremonii îl conduse pe Macartney până la piciorul din partea stângă a tronului, care, după obiceiul chinez, e socotit drept locul de onoare. Ambasadorul era urmat de pajul și de interpretul său. Îl însoţea și ministrul plenipotenţiar.

După indicaţiile maestrului de ceremonii, Macartney ţinu cu amândouă mâinile și ridică deasupra capului marea și minunata casetă de aur bătută cu diamante și având o formă pătrată, în care se afla închisă scrisoarea regelui Angliei către împărat. Apoi, urcând puţinele trepte care duceau la tron, îşi îndoi genunchiul, făcu o plecăciune foarte ușoară și înmână caseta împăratului. Monarhul o primi, o puse lângă el și spuse „că îl bucură mult mărturia de stimă și de bunăvoinţă pe care i-o dă maiestatea sa britanică trimiţându-i o solie cu o scrisoare și cu daruri preţioase; că, la rândul lui, și el avea aceleași simţăminte faţă de suveranul Marii Britanii, și că nădăjduia ca pacea să domnească veșnic între supușii lor".

Convorbirea dură câteva minute după care, la rândul său, împăratul oferi daruri. Apoi demnitarii fură conduși către niște perne în faţa cărora se aflau mese acoperite cu o piramidă de cești mari pline cu carne și cu fructe din care se înfruptară cu toţii. Apoi, Macartney și suita lui fură poftiţi să viziteze grădinile din Tzehol.

Macartney străbătu apoi o vale înverzită, în care se aflau mulţi arbori și mai ales sălcii cu trunchiuri nespus de groase. Între arborii aceștia iarba creștea din belșug și în voie.

Câteva zile mai târziu, la 13 septembrie, Macartney și suita lui asistară la ceremonia care avu loc cu prilejul aniversării nașterii împăratului și la serbările care ţinură zile în șir.

„Unele numere erau noi pentru spectatorii englezi, spune relatarea. Iată unul din ele. O cutie mare fu ridicată la înălţime de unde, ca din întâmplare, i se desprinse fundul; deodată începu să cadă din ea mulţime de lampioane de hârtie, strânse și turtite, care se desfăcură încetul cu încetul, depărtându-se unul de altul.

Fiecare lampion căpătă o formă regulată. Deodată se zări o lumină admirabil colorată… Chinezii par că stăpânesc în totul cunoștinţele de pirotehnie. De fiecare parte a cutiei celei mari se aflau alte cutii mai mici care, deschizându-se în același fel, lăsau să cadă o reţea de foc în fel și chip de forme, strălucind ca arama și învăpăindu-se ca fulgerul la fiecare adiere de vânt. Măreţul spectacol se încheie cu erupţia unui vulcan artificial".

La sfârșituri serbărilor Macartney gândi că era momentul să-și încheie misiunea. Macartney primi curând de la Cien-Lung răspunsul la scrisorile regelui Angliei, darurile pe care trebuia să le predea regelui și cele hărăzite lui și tuturor ofiţerilor și slujitorilor din suită. Aceasta însemna că i se îngăduia să plece.

Ajunse la Tong Ciufu prin canalul imperial. În timpul acestei călătorii de întoarcere, englezii putură să vadă faimoasa pasăre *leutze* care pescuia pentru stăpânul ei, un soi de cormoran atât de bine dresat încât nu mai e nevoie să-i pui la gât un lanţ sau vreun inel pentru a-l împiedica să înghită prada.

Faimoasa pasăre leutze

„Pe fiecare joncă sau plută există câte zece sau douăsprezece asemenea păsări, care se scufundă imediat ce stăpânul lor le face semn. Și, pe drept cuvânt te cuprinde mirarea când vezi mulţimea de pești pe care păsările acestea îi prind și-i aduc în cioc".

Macartney povestește despre un fel neobișnuit de a vâna raţe sălbatice și alte păsări acvatice. Se lasă timp de mai multe zile să plutească pe apă niște tigve cu care păsările urmează să se deprindă în acest răstimp. Apoi, un om intră în apă, îşi pune pe cap o tigvă și înaintează încet apropiindu-se de pasăre pe care o trage de picioare; o înăbușă apoi sub apă şi-şi continuă fără zgomot vânătoarea până când îşi umple sacul pe care îl are cu el.

Ambasadorul trecu prin Canton, apoi prin Macau urmând drumul Angliei. Asupra întâmplărilor din călătoria de reîntoarcere nu avem de ce stărui.

Vom trece acum în altă parte a Asiei, pe care am putea-o numi Asia interioară. Primul călător despre care vom vorbi va fi Volney.

Cred că nu există om care să nu cunoască, măcar din auzite, cartea lui Volney *Ruinile* deși povestirea călătoriei făcute în Egipt și în Siria este mult mai palpilantă.

Volney se pregătise în mod serios pentru această călătorie deosebit de importantă pentru el. De îndată ce ajunse în Siria, călătorul nostru, dându-și seama că nu va putea să cunoască niciodată cu adevărat viaţa acestui popor, decât dacă ar duce același trai, i-ar învăţa limba și și-ar culege singur informaţiile, se retrase la mănăstirea Mar Hanna, din Liban, ca să înveţe arabă.

Tot în acest scop se împrieteni cu un șeic și se deprinse atât de bine să poarte lancea și să gonească pe cal, încât putea să pornească fără grijă la drum prin deșert. Îşi făcu prietene mai multe triburi și, ocrotit de acestea, putu să viziteze minele Palmirei și Balbekului, orașe dispărute, cărora pe vremea aceea nu li se cunoștea decât numele.

„Stilul lui, spune Sainte Beuve[446], lipsit de orice exagerări și sobru, se distinge printr-o limpezime neobișnuită și prin rigurozitate. Când definește calitatea solului din Egipt și prin ce se deosebește acesta de cel din deșertul Africii, când ne vorbește despre «mâlul negru, gras și ușor» pe care îl cară și-l depune Nilul; când ne descrie natura vântului fierbinte al deșertului, a cărui dogoare uscată «poate fi comparată cu cea pe care o simţi la gura cuptorului atunci când se scoate pâinea»; acel freamăt din aer care se produce imediat ce vântul începe să adie, acest aer «care nu e ceţos, ci prăfos, cenușiu și încărcat cu o pulbere fină care nu se depune ci pătrunde pretutindeni»; soarele «care nu se mai vede decât ca un disc vioriu», toate aceste descrieri, în ansamblu și amănunţite, sunt de o reală frumuseţe — dacă poate fi îngăduită o asemenea expresie la un scris riguros — o frumuseţe pe care o poţi simţi chiar, o frumuseţe în faţa căreia te simţi destins și care amintește

---

[446] *Sainte-Beuve Charles-Augustin* (1800-l869) - critic francez renumit.

de măiestria lui Hipocrate[447] din al său *Tratat despre aer, despre locuri și despre ape.*

Volney nu a făcut nicio descoperire geografică care să-i fi ilustrat numele, dar trebuie să recunoaştem măcar că a fost unul dintre primii călători care a căutat să înfăţişeze realitatea, și aceasta într-o epocă în care exploratorii erau preocupaţi mai mult să-și înfrumuseţeze povestirile, decât să se gândească la sarcina pe care aveau s-o aducă la îndeplinire.

Prin relaţiile lui în societate, prin situaţia sa în lumea ştiinţifică, abatele Barthélemy, care avea să publice în 1788 *Călătoria tânărului Anacharsis,* începea să exercite o oarecare influenţă și să trezească la contemporani interesul pentru Grecia și ţările învecinate ei. Fără doar și poate că în lecţiile abatelui Barthélemy și-a găsit de Choiseul vocaţia pentru istorie și arheologie.

Numit ambasador la Constantinopol, De Choiseul îşi propuse să folosească răgazul pe care i-l lăsau treburile străbătând ca arheolog și ca artist Grecia lui Homer și a lui Herodot. Această călătorie avea să-i servească tânărului ambasador, în vârstă de douăzeci și patru de ani, la completarea educaţiei.

De fapt, s-ar părea că de Choiseul era conștient de insuficienţa cunoștinţelor sale, întrucât s-a înconjurat de savanţi și de artiști serioși, ca abatele Barthélemy, elenistul d'Anse de Villoison, poetul Delille, sculptorul Fauvel și pictorul Cassas. Singurul rol pe care de Choiseul a rămas să-l joace în publicarea cărţii sale *Călătorie pitorească în Grecia,* scrisă de însoţitorii săi, a fost acela de Mecena[448].

De Choiseul-Gouffier angajase ca secretar particular pe abatele Jean Baptiste Le Chevalier, care vorbea cu uşurinţă limba lui Homer. Acesta, după o călătorie la Londra, unde interesele personale ale lui de Choiseul îl reţinuseră îndeajuns ca să aibă timp să înveţe engleza, plecă în Italia. O boală gravă îl reţinu la Veneţia timp de șapte luni. Numai după aceea secretarul particular putu să-l întâlnească, la Constantinopol, pe De Choiseul.

Cercetările lui Le Chevalier se îndreptară mai ales spre câmpiile unde fusese cândva Troia. Bun cunoscător al *Iliadei,* Le Chevalier căută și crezu că găsește toate localităţile indicate în poemul homeric. Această ingenioasă lucrare de geografie istorică, această reconstituire, stârni, imediat după apariţie, numeroase controverse. Unii, ca Bryant, declarară iluzorii descoperirile lui Le Chevalier, pentru simplul motiv că Troia și, cu atât mai mult războiul de zece ani, n-ar fi existat decât în imaginaţia celui care le-a cântat. Mulţi alţii, aproape toţi englezi, adoptară concluziile arheologului francez. Discuţiile se credeau de multă vreme încheiate,

---

[447] *Hipocrate* (aproximativ 460-377 î.e.n.) - medic renumit din Grecia antică. A călătorit mult.

[448] Mecena Caius Cilnius (60-8 î.e.n.) a încurajat și susţinut artele și literatura pe vremea împăratului roman August. Numele de Mecena a devenit sinonim cu protector al artei și literaturii.

când, nu demult, descoperirile lui Schlieman[449] veniră să le readucă în actualitate.

Guillaume-Antoine Olivier, care a străbătut o mare parte a Orientului la sfârșitul secolului al XVIII-lea, a avut o soartă neobișnuită. Berthier de Sauvigny îi solicită redactarea unei statistici privind departamentul Parisului, dar din cauza revoluţiei care tocmai începuse, Olivier se pomeni lipsit de ocrotitor și de posibilitatea de a plăti lucrările. Atunci se dedică cercetărilor de naturalist și plecă într-o misiune în părţile cele mai depărtate și mai puţin cunoscute ale Imperiului Otoman, împreună cu un alt naturalist numit Bruguiere.

Plecară din Paris pe la sfârșitul anului 1792, așteptară patru luni la Marsilia ca să li se dea o navă mai bună și sosiră la Constantinopol la sfârșitul lui mai al anului următor. Ambasadorul Semonville, căruia îi fuseseră adresate scrisorile relative la misiunea lor, fusese rechemat însă în ţară; dar de Saint Croix, urmașul său, nu auzise vorbindu-se despre această călătorie. Ce puteau face până la primirea răspunsului cerut la Paris de De Saint Croix?

În niciun caz nu puteau sta degeaba. Se hotărâră deci să viziteze coastele Asiei Mici, câteva insule din arhipelagul grecesc și Egiptul. Cum ministrul Franţei avea motive temeinice să le pună la dispoziţie cât mai puţini bani, și cum ei înșiși aveau mijloace foarte restrânse, savanţii nu putură să viziteze decât în treacăt aceste ţări atât de interesante.

La reîntoarcerea la Constantinopol, Olivier și Bruguiere găsiră un nou ambasador, pe Verniñac, care primise însărcinarea să-i trimită în Persia, unde trebuiau să facă tot posibilul pentru a căpăta simpatia stăpânirii faţă de Franţa.

Pe vremea aceea în Persia domnea o anarhie înspăimântătoare, iar uzurpatorii se urcau pe tron unul după altul, spre marea nenorocire a poporului. La sosirea celor doi savanţi, în Persia domnea Mehmet-Han, care se războia în Korasan[450]. Cei doi francezi fură poftiţi să-l întâlnească pe șah în acel ţinut nevizitat încă de niciun călător european. Dar starea sănătăţii lui Bruguiere îi reţinu vreme de patru luni într-un sat pierdut în creierul munţilor.

În septembrie 1796, Mehmet se reîntoarse la Teheran. Prima lui ispravă fu măcelărirea a o sută de marinari ruși, prinși pe malurile Caspicei, și ţintuirea membrelor lor, calde încă, pe porţile palatului. Dezgustătoare emblemă, vrednică de un asemenea călău!

În anul următor, Mehmet fu asasinat, iar nepotul său Fehtah-Ali-şah îi urmă la tron, nu fără luptă.

În asemenea împrejurări, lui Olivier îi era greu să-și îndeplinească misiunea

---

[449] Schlieman Heinrich (1820-l890) - arheolog german renumit. Săpăturile efectuate de el în anii 1870-l886 în Grecia și Asia Mică au scos la iveală materialele principale de istorie a Troiei antice și au ajutat la reconstituirea culturii grecești din epoca lui Homer (secolele IX-VIII î.e.n.).

[450] *Korasan* - așa erau numite pe atunci raioanele muntoase și deșerturile din interiorul Iranului.

primită din partea guvernului francez. La urcarea pe tron a fiecărui nou șah trebuia să ia de la capăt negocierile. Cei doi diplomaţi naturaliști-călători, înţelegând că nu vor obţine nimic atâta vreme cât stăpânirea va fi nestatornică și incapabilă să întărească puterea în mâinile unui șah oarecare, porniră înapoi spre Europa și lăsară pentru zile mai bune sau pentru diplomaţi mai iscusiţi grija de a încheia alianţa între Franţa și Persia. Bagdad, Ispahan, Alep, Cipru, Constantinopol, iată etapele călătoriei lor de reîntoarcere.

Ce rezultate obţinuseră în lunga lor ședere în Orient? Dacă scopul diplomatic propus nu fusese atins, dacă, din punct de vedere geografic, nicio observaţie nouă nu fusese făcută, Cuvier[451], în elogiul pe care i-l face lui Olivier, ne asigură că, în ceea ce privește științele naturale, datele obţinute nu erau lipsite de valoare. Și trebuie să-l credem, deoarece, la trei luni după reîntoarcere, Olivier era numit membru al Academiei de Științe.

Cât despre relatarea călătoriei publicate în trei volume, ea s-a bucurat de primirea cea mai aleasă din partea publicului, spune Cuvier, în stil academic.

Din Persia vom trece în Rusia. „Dacă ne gândim că ne aflăm în secolul al XVIII-lea, această tranziţie nu poate să pară bruscă. Rusia a intrat propriu-zis în concertul european abia cu Petru cel Mare. Până atunci, această ţară rămânea, prin istoria, legăturile și moravurile locuitorilor ei, cu desăvârșire asiatică. Sub domnia lui Petru cel Mare și a Ecaterinei a II-a se construiesc drumuri, comerţul se dezvoltă, se creează marina, poporul rus se unește într-o singură naţiune. Imperiul supus ţarilor era încă de pe atunci uriaș. Prin cuceririle lor, Petru I şi Ecaterina a II-a i-au lărgit și mai mult graniţele. Dar ei n-au făcut numai acest lucru. Petru cel Mare întocmește hărţi, trimite expediţii în toate părţile pentru a fi informat asupra climatului, bogăţiilor naturale, locuitorilor fiecăreia din guberniile sale; în sfârșit, îl trimite pe Bering să descopere strâmtoarea care-i poartă numele.

Ecaterina a II-a merge pe urmele marelui împărat, ale aceluia care a transformat atât de mult ţara. Ea atrage în Rusia savanţi din alte ţări și intră în relaţii cu scriitori din întreaga lume. În acest fel împărăteasa încearcă să reţină atenţia lumii în jurul poporului ei. Curiozitatea, interesul nu întârzie; vine o epocă în care toţi îşi aţintesc ochii asupra Rusiei. În aer plutește acel simţământ că o mare naţiune este pe cale de a se naște. Unii sunt neliniștiţi, firește, în privinţa urmărilor pe care le vor aduce, cu siguranţă, nașterea și amestecul ei în treburile europene. Prusia s-a și ridicat, iar spada ei, aruncată în balanţă de Frederic al II-lea, a schimbat toate condiţiile echilibrului european. Rusia poseda posibilităţi imense în oameni, bani, bogăţii de tot felul, necunoscute și neexploatate încă.

De aceea, toate publicaţiile despre Rusia erau citite imediat de oamenii politici, de toţi cei ce se interesau de destinele patriei lor, cât și de curioșii cărora le plăceau descrierile unor obiceiuri atât de variate și de diferite.

---

[451] Cuvier Georges - naturalist francez, cunoscut prin lucrările sale în domeniul anatomiei, paleontologiei și sistematicii animalelor.

Până atunci nu fusese publicată o lucrare mai valoroasă decât a naturalistului Pallas, intitulată *Călătorie prin câteva provincii ale imperiului rus*[452]*,* tradusă în franceză în 1780-1789. Nicio lucrare nu avusese atâta succes și trebuie să mărturisim că succesul ei era binemeritat în toate privinţele.

Petru Simon Pallas, naturalist german, fu chemat de Ecaterina a II-a în 1768 la Petersburg, unde fu numit imediat adjunct al Academiei de Ştiinţe. Pallas publică peste puţin timp un memoriu asupra osemintelor-fosile din Siberia. Anglia și Franţa trimiseră în acea perioadă expediţii pentru a observa trecerea planetei Venus pe discul Soarelui. Nevoind să rămână mai prejos, Rusia trimise în Siberia un număr mare de savanţi, printre care se afla și Pallas.

Șapte astronomi și matematicieni, cinci naturaliști și mai mulţi studenţi trebuiau să străbată acest imens teritoriu în toată lungimea. Timp de șase ani încheiaţi, Pallas nu se cruţă explorând succesiv Orenburgul, loc de întâlnire al nomazilor de pe ţărmurile sărate ale Caspicci; Guriev, situat pe ţărmul acestei mări sau mai degrabă al acestui lac uriaș care scade an de an; Munţii Urali cu numeroasele lor mine de fier; Tobolsk, capitala Siberiei; versantul nordic al Altaiului; Krasnoiarskul pe Enisei și marele lac Baikal. Apoi, înainte de a se reîntoarce la Petersburg la 30 iulie 1774, Pallas cercetă Astrahanul, Caucazul, cu populaţia lui atât de diversă și de interesantă, și în cele din urmă Donul.

Dar Pallas nu este numai un călător obișnuit. El nu călătorește doar ca naturalist, ci, mai presus de orice, este om și se interesează de tot ceea ce are legătură cu oamenii. Geografia, istoria, politica, negoţul, religia, artele frumoase, ştiinţele, totul îl interesează; și lucrul acesta este atât de adevărat încât nu-i poţi citi povestirea călătoriei fără să-i admiri diversitatea cunoștinţelor.

După ce îşi scrise și îşi publică relatarea, Pallas nu se gândește să se culce pe lauri și nici să se lase ameţit de glorie. Pentru el, munca e o odihnă. Pallas participă deci la operaţiile necesare întocmirii unei hărţi a Rusiei.

Curând, firea lui, mereu entuziastă, îl îndeamnă să se ocupe în special de studiul botanicii, iar lucrările sale îi asigură un loc de frunte printre naturaliștii ruși.

Una din ultimele lucrări ale lui Pallas e o descriere a Rusiei meridionale, *Tabloul fizic și topografic al Tauridei,* lucrare publicată în limba franceză și tradusă în germană și rusă. Îndrăgostit de locurile acestea pe care le-a vizitat în 1793 și 1794, savantul îşi mărturisește dorinţa de a merge să se stabilească acolo. Împărăteasa îi dăruiește îndată mai multe moșii aparţinând coroanei și savantul călător se mută cu familia la Simferopol.

Pallas folosi prilejul ca să facă o nouă călătorie în provinciile meridionale ale imperiului, în stepele Volgăi și în ţinuturile care mărginesc Marea Caspică, până în Caucaz; în sfârșit, străbate Crimeea în toate sensurile. O parte din locurile acestea le mai văzuse, cu douăzeci de ani înainte, și putu să-și dea seama de adâncile

---

[452] Lucrarea lui Pallas a fost publicată între anii 1771 și 1776, sub denumirea de Călătorie prin diferitele provincii ale imperiului rus (3 volume).

transformări petrecute acolo. Dacă se plânge de exploatarea exagerată a pădurilor, Pallas e obligat să recunoască dezvoltarea agriculturii în numeroase locuri, apariţia centrelor meșteșugărești importante, într-un cuvânt mersul de netăgăduit spre progres al ţării. Cât despre Crimeea, deși nu demult realipită Rusiei, se puteau constata și acolo îmbunătăţiri serioase. Și cât de departe vor ajunge ele peste câţiva ani!

Bunul Pallas, entuziasmat de această provincie, avu de îndurat din partea tătarilor, în noua sa reședinţă, toate necazurile. Soţia îi muri, și, în sfârșit, bătrân și ostenit, savantul părăsi Crimeea, în ziua de 8 septembrie 1811, ca să-și încheie zilele la Berlin.

De la el au rămas două lucrări de o importanţă capitală, din care geograful, omul de stat, naturalistul, neguţătorul puteau scoate din belșug date sigure și precise asupra unor ţinuturi până atunci puţin cunoscute și ale căror posibilităţi și nevoi aveau să modifice profund condiţiile pieţei europene.

Capitolul IV

CELE DOUĂ AMERICI

Coasta apuseană a Americii. Juan de Fiica și de Fonte. Cele trei călătorii ale lui Bering. Vancouver. Explorarea Strâmtorii Fiica. Recunoaşterea Arhipelagului Noua Georgie și a unei părţi din coasta americană. Explorarea interiorului Americii. Samuel Hearne. Descoperirea Râului Minelor de cupru. Mackenzie și fluviul care îi poartă numele. Ţărmul lui Fraser. America de Sud. Explorarea Amazonului de către La Condamine. Călătoria lui A. von Humboldt și Bonpland. Tenerife. Peștera Guachero. „Llanos". Ţiparii. Amazonul. Rio Negro și Orinoco. Mâncătorii de pământ. Rezultatele călătoriei. A două călătorie a lui Humboldt. Volcanitos. Cascada Tequendama. Punţile Icononzo. Trecerea Quindiului pe spatele oamenilor. Quito și Pichincha. Ascensiunea pe Chimhorazo. Anzii. Lima. Trecerea planetei Mercur. Explorarea Mexicului. México. Reîntoarcerea în Europa.

Am avut prilejul, în mai multe rânduri, să povestim unele expediţii care aveau drept scop recunoaşterea coastelor Americii, ca de pildă despre încercarea lui Hernando Cortés, despre cursele și explorările lui Drake, Cook, La Pérouse și Marchand. Să ne întoarcem acum cu câtva timp înapoi și să privim, cu Fleurieu, urmarea călătoriilor care s-au succedat pe ţărmul apusean al Americii, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

În 1537, Cortés și Francisco de Ulloa recunoscuseră marea Peninsulă California și exploraseră în cea mai mare parte lungul și îngustul golf al Californiei.

După ei, Vasco Coronado, pe uscat, și Francisco Alarcon, pe mare, porniseră în căutarea strâmtorii legendare care făcea legătura, după cât se spunea, între Atlantic și Pacific, dar nu izbutiseră să depășească paralela 36.

Doi ani mai târziu, în 1542, portughezul Rodrigues de Cabrillo atinsese 44° latitudine nordică. Acolo, frigul, bolile, lipsa de provizii și starea proastă a navei îl siliseră să dea înapoi. Cabrillo nu făcuse descoperiri geografice, e drept, dar constatase că din portul Natividade, adică de la 19°45' latitudine nordică și până în punctul pe care îl atinsese, coasta se continua fără întrerupere. Strâmtoarea părea că se trage înapoi în faţa exploratorilor.

S-ar părea că puţinul succes al acestor explorări i-a descurajat pe spanioli, căci, începând din epoca aceea, nu-i mai găsim pe lista exploratorilor. Un englez, Drake, după ce a navigat de-a lungul coastei apusene a Americii, de la Strâmtoarea Magellan și a pustiit posesiunile spaniole, a ajuns până la paralela 48; la întoarcere a explorat tot ţărmul pe o lungime de zece grade și a dat acestei imense întinderi de coastă numele de Noul Albion.

NORTHERN
ARTIC OCEAN
I. Melville
Banks Strait
Banks Is
Pce Albert Land
Wollaston Land
Ft Mac Pherson
Polar Circle Artic
Great Bear Lake
Ft Norman
Ft Entreprise
ALASKA
Ft Selkirk
Great Slave Lake
Mt St Elias
Ft Resolution
Lake Athabasca
Mt Fairweather
Ft Chipewayan
Prince of Wales Arch
Queen Charlotte's Islands
Moresby I.
I. Quadra and Vancouver
PACIFIC OCEAN
UNITED STATES

Urmă apoi, în 1592, călătoria, în mare parte fabuloasă, a lui Juan de Fuca, călător care pretindea că a găsit Strâmtoarea Anian, căutată de atâta vreme; în realitate, el nu descoperise decât strâmtoarea ce desparte de continent Insula Vancouver.

În 1602, Vizcayno[453] punea temeliile portului Monterey, din California, iar patruzeci de ani mai târziu, avea loc expediţia amiralului de Fonte — expediţie care a făcut obiectul atâtor dizertaţii savante și discuţii ingenioase. Lui i se datorează descoperirea Arhipelagului Saint Lazare la nord de Insula Vancouver. Totuși, trebuie socotit de domeniul fanteziei tot ce povestește el despre lacurile și orașele mari pe care ne asigură că le-a vizitat și despre calea de trecere dintre cele două oceane, pe care pretinde că a descoperit-o.

În secolul al XVIII-lea, începuseră să nu mai fie crezute orbește povestirile călătorilor. Oamenii le cercetau, le controlau și nu reţineau din ele decât pasajele care nu intrau în contradicţie cu relatările cunoscute până atunci. Buache, Delisle și mai ales Fleurieu au deschis primii calea atât de fecundă a criticii istorice. Și trebuie să le fim cât se poate de recunoscători pentru aceasta.

După cum am văzut, inșii îşi întinseseră considerabil domeniul cunoștinţelor și existau motive temeinice să se creadă că exploratorii lor vor atinge foarte curând America, mai ales dacă, așa cum se bănuia în epoca aceea, cele două continente erau reunite pe la nord.

Ţarul Petru I schiţase cu mâna lui, puţin înainte de a muri, planul și instrucţiunile unei călătorii al cărei proiect îl întocmise el însuși de multă vreme și al cărei scop era să se încredinţeze dacă Asia și America sunt unite sau sunt despărţite printr-o strâmtoare. Cum nu era cu putinţă să fie găsite mijloacele necesare în arsenalele și porturile din Kamceatka, Petru trimise din Europa căpitani, matrozi, echipamente și provizii.

Vitus Bering[454] și Alexei Cirikov[455], care dăduseră și unul și altul dovezi de mare pricepere și de iscusinţă, primiră comanda expediţiei. Pregătirile de plecare nu fură încheiate decât la 20 iulie 1728. Navigând spre nord-est, în lungul coastei Asiei, pe care n-o pierdu nicio clipă din vedere, Bering ajunse la 15 august la 67°18’ latitudine nordică. În faţa unui cap dincolo de care ţărmul devia spre vest. În această primă călătorie, Bering nu numai că nu recunoscu coasta Americii, dar depăși fără să știe strâmtoarea căreia posteritatea avea să-i dea numele lui. Imaginara Strâmtoare Anian era înlocuită prin Strâmtoarea Bering.

---

[453] *Sebastián Vizcaíno* (1548 – 1624) – explorator spaniol.

[454] Vitus Ionssen (Ivan Ivanovici) Bering, navigator rus, originar din Danemarca. După ce a fost 20 de ani în serviciul Rusiei, la vârsta de 44 de ani a primit de la Petru I sarcina de a organiza o expediție cu prilejul căreia să găsească drumul, prin Marca înghețată, spre China și India.

[455] Dintre călătorii ruși, Jules Verne prezintă pe scurt expediția în Kamceatka a lui V. Bering și A. Cirikov, precum și expedițiile lui F. Pallas.

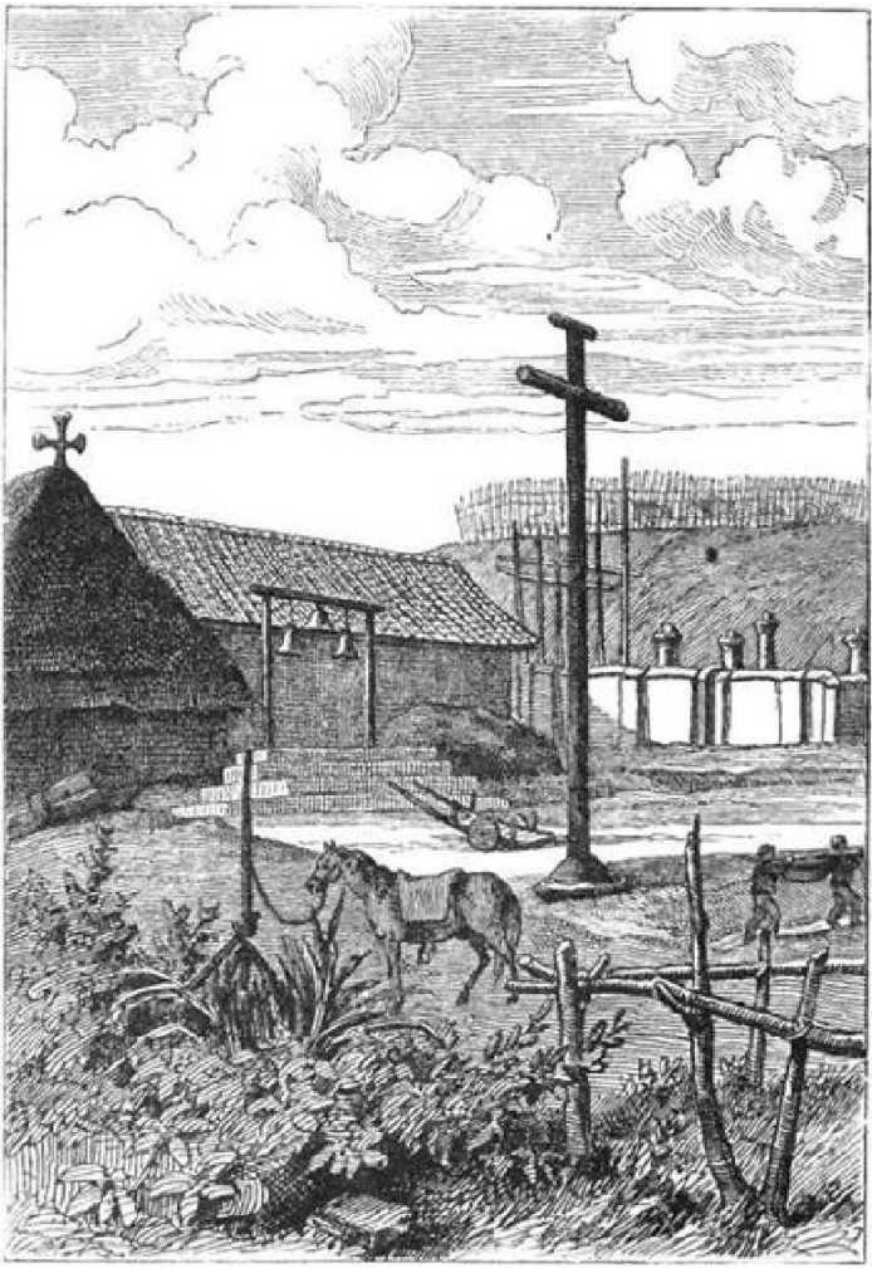

Port Monterey

O a doua călătorie, întreprinsă în anul următor de aceiași călători, nu dădu rezultatele așteptate.

Abia în anul 1741, la 4 iunie, putură Bering și Cirikov să pornească din nou. De data aceasta socoteau să se îndrepte spre est, imediat ce aveau să ajungă la 50° latitudine nordică, până când vor întâlni coasta Americii. Dar cele două nave, despărţite la 20 iunie de furtună, nu izbutiră să se mai reîntâlnească în tot decursul expediţiei. La 18 iulie, Bering descoperi continentul american la 58°28 latitudine nordică. Zilele următoare fură hărăzite întocmirii hărţii unui mare golf, cuprins între cele două capuri St. Elias și St. Hermogen.

Toată luna august, Bering navigă în mijlocul insulelor care mărginesc Peninsula Alaska, dădu nume Arhipelagului Șumaghin, luptă până la 24 septembrie cu vânturile potrivnice, cercetă extremitatea peninsulei și descoperi o parte din Insulele Aleutine.

Dar, bolnav de multă vreme, navigatorul se văzu curând incapabil să mai calculeze drumul navei și nu putu evita eșuarea pe malul unei insuliţe care căpătă numele de Bering. Acolo, la 8 decembrie 1741 muri, în condiţii mizerabile, acest om curajos, acest navigator iscusit.

Cât despre restul echipajului, al cărui număr se redusese din pricina lipsurilor duse în timpul hibernării pe meleagurile acestea pustii, bieţii oameni izbutiră să-și construiască o barcă mare din rămășiţele navei și să se reîntoarcă în Kamceatka.

După ce-și așteptase comandantul până la 25 iunie, Cirikov se apropie de ţărmul Americii, între 55 și 56° latitudine nordică, unde pierdu două ambarcaţii cu întregul lor echipaj, fără să poată descoperi ce se întâmplase cu ele. Apoi, nemaiavând mijloace de comunicare cu uscatul, se reîntoarse în Kamceatka.

Acum calea era deschisă. Aventurierii, neguţătorii, marinarii porniră s-o străbată cu hotărâre. Descoperirile lor se concentrară mai ales asupra Insulelor Aleutine și a Peninsulei Alaska.

Dar expediţiile trimise de englezi pe coastele Americii și izbânzile înșilor stârniseră invidia și neliniștea spaniolilor. Aceștia se temeau ca nu cumva rivalii lor să se stabilească în ţinuturi care le aparţineau cu numele, deși nu aveau nicio așezare în ele.

Viceregele Mexicului, marchizul de Croix, amintindu-și atunci că Vizcaynos descoperise un port excelent, hotărî să instaleze acolo o garnizoană. Două expediţii simultane, una pe uscat, sub comanda lui don Gaspar de Portola, alta pe mare, compusă din două nave „San Carlos” și „San Antonio”, plecară din La Paz în ziua de 19 ianuarie 1769, ajunseră în portul San Diego și regăsiră, după un an de căutări, portul Monterey, indicat de Vizcaynos.

În urma acestei expediţii, spaniolii continuată să exploreze coastele Californiei. Cele mai cunoscute călătorii sunt cele ale lui don Juan de Ayala și Juan Bodega, care avură loc în 1775 și în timpul cărora fură cercetate amănunţit atât Capul Enganno cât și Golful Gundalupa.

Pentru că am povestit mai înainte despre recunoaşterile făcute de Cook, La Pérouse și Marchand, e locul acum să vorbim mai amănunţit despre expediţia lui

Vancouver. Ofiţerul acesta, care îl însoţise pe Cook în cea de-a doua și de-a treia călătorie, era indicat în mod firesc să ia comanda expediţiei trimise de guvernul englez pe coasta Americii cu scopul de a pune capăt litigiilor survenite cu stăpânirea spaniolă în privinţa Golfului Nootka.

George Vancouver primi ordin să obţină de la autorităţile spaniole o concesiune formală a acestui port atât de important pentru comerţul cu blănuri. După obţinerea cesiunii, Vancouver trebuia să cerceteze și să traseze harta întregii coaste de nord-vest, de la 30° latitudine nordică până la râul Cook, la paralela 61°. În sfârșit, i se atrăgea atenţia în mod cu totul special asupra Strâmtorii Fuca și asupra golfului explorat în 1789 pe nava „Washington".

Cele două nave, „Descoperirea" de 340 t și „Chatam" de 135 t, aceasta din urmă sub comanda căpitanului Broughton, porniră din Plymouth la 1 aprilie 1791.

După două escale, la Tenerife și în Golful Simon, apoi la Capul Bunei Speranţe, Vancouver pătrunse în apele Sudului, făcu recunoaşterea Insulei Sf. Paul și navigă spre Noua Olandă, între drumurile pe care le urmaseră Dampier și Marion, pe meleaguri nestrăbătute încă. La 27 septembrie, expediţia făcu recunoaşterea unei părţi din coasta Noii Olande, terminată printr-un cap format din faleze înalte, care primi numele de Capul Chatham. Cum mai mulţi marinari se îmbolnăviseră de dizenterie, Vancouver hotărî să se oprească în primul port întâlnit, ca să-și procure apă, lemne și mai ales alimente proaspete, care îi lipseau. Navele se opriră în portul Regele George unde găsiră raţe sălbatice, lebede, o mare cantitate de pești și de stridii, dar nu putură să facă legătura cu niciun locuitor, deși descoperiseră un sat cu vreo douăzeci de colibe recent părăsite.

Nu vom urma călătoria lui Vancouver pe coasta de sud-vest a Noii Olande, căci nu vom afla nimic nou.

La 26 octombrie, navele trecură de Ţara Van Diemen, iar la 2 noiembrie întâlniră coasta Noii Zeelande, unde cele două nave englezești ancorară în Golful Dusky. Acolo Vancouver completă ridicările topografice pe care Cook le lăsase neterminate. Curând însă, un uragan despărţi cele două nave și „Chatam" fu regăsit în Golful Matavai, din Tahiti. În decursul acestei ultime călătorii, Vancouver zări câteva insule stâncoase pe care le numi Capcanele *(The Snares)* și o insulă deosebit de mare, numită Oparri. La rândul său, căpitanul Broughton descoperise Insula Chatham la est de Noua Zeelandă. Escala de la Tahiti amintește prea mult de cea făcută de Cook pentru a mai trebui să vorbim despre ea.

La 24 ianuarie 1792, cele două nave porniră spre Insulele Sandwich și se opriră câtăva vreme la Hawaii, la Oahu și la Attoway. De la uciderea lui

Cook, în arhipelag se petrecuseră multe schimbări. Navele engleze și americane, care pescuiau balene sau făceau negoţ de blănuri, veneau pe acolo tot mai des. De la ei începuseră să prindă gustul rachiului și să-și dorească arme de foc băștinașii. Certurile dintre micile căpetenii deveniseră tot mai dese; pretutindeni domnea cea mai deplină anarhie iar numărul locuitorilor scăzuse în mod neobișnuit.

La 17 martie 1792, Vancouver părăsi Insulele Sandwich și se îndreptă spre America, unde recunoscu peste puţin timp partea de coastă pe care Drake o

NORTH
AMERICA
ATLANTIC
OCEAN
SOUTH
AMERICA
Iceland
Senegal
Equator

numise Noul Albion. Acolo se întâlni cu căpitanul Gray, despre care se spune că intrase cu nava „Washington" în Strâmtoarea Fuca și străbătuse mari întinderi de apă. Gray se grăbi să dezmintă descoperirile care îi fuseseră puse în seamă cu atâta mărinimie, spunând că nu navigase decât cincizeci de mile în strâmtoarea care se întindea de la vest la est, până la un punct, de unde băștinașii îl asiguraseră că strâmtoarea se înfunda spre nord.

Vancouver pătrunse și el în Strâmtoarea Fuca, recunoscu acolo Portul descoperirii, Golful Amiralităţii, Birch Bay, Desolation-Sound, Strâmtoarea Johnstone și Arhipelagul Broughton. Înainte de a ajunge la capătul acestui lung braţ de mare, englezii întâlniră două mici nave spaniole sub comanda lui Quadra. Cei doi comandanţi îşi comunicară lucrările și dădură numele lor (Vancouver-Quadra[456] principalei insule din numerosul arhipelag numit apoi Noua Georgie.

Vancouver vizită apoi Nootka, râul Columbia și veni să poposească la San Francisco. Se înţelege că nu putem urmări în toate detaliile ei această explorare, care îi ceru nu mai puţin decât trei campanii succesive. Uriașa întindere a coastelor cuprinse între Capul Mendocino și portul Conclusion la 56°14' nord și 134°23' est a fost cercetată de navele engleze.

„Acum, spune călătorul, când am atins scopul principal pe care și-l propusese regele poruncind efectuarea acestei călătorii, îmi place să mă gândesc că recunoaşterea foarte amănunţită a coastei de nord-vest a Americii, recunoaştere făcută de noi, va risipi toate falsele păreri cu privire la o trecere prin nord-vest; de acum înainte nu se va mai crede că există o comunicare între Marea Pacificului de Nord și interiorul continentului american, pe întinsul distanţei parcurse de noi".

Plecat din Nootka pentru a face recunoaşterea coastei meridionale a Americii înainte de a se reîntoarce în Europa, Vancouver se opri în Insulele Nucilor-de-Cocos, care nu prea îşi merită numele, după cum am mai avut prilejul să spunem, apoi poposi la Valparaiso, ocoli Capul Horn, luă apă de băut la Sf. Elena și reintră pe Tamisa la 12 septembrie 1795.

Dar oboselile acestei lungi călătorii vătămaseră într-atât sănătatea iscusitului navigator încât se stinse din viaţă în luna mai 1798, înainte de aşi putea isprăvi redactarea călătoriei, pe care o termină fratele său.

În cei patru ani cât fuseseră folosite pentru greaua muncă de cercetare și pentru întocmirea hărţii pe nouă mii de leghe de coaste necunoscute, „Descoperirea" și „Chatam" nu pierduseră decât doi oameni. După cum se vede, discipolul căpitanului Cook folosise din plin lecţiile maestrului său și e greu de știut dacă trebuie să admirăm mai mult la Vancouver grija faţă de marinari ca și omenia faţă de indigeni sau minunata iscusinţă de care a dat dovadă în toată această periculoasă navigaţie.

Între timp, navigatorii se succedau pe coasta occidentală a Americii, dar nici

---

[456] Pe hărțile de astăzi s-a păstrat numai prima parte a acestei duble denumiri - Insula Vancouver.

coloniștii nu stăteau cu braţele în sân. Stabiliţi mai întâi pe coastele Atlanticului, unde întemeiaseră numeroase state până în Canada, coloniștii începuseră să pătrundă în interior. Traperii[457] și cercetașii lor străbătuseră spaţii imense de teren bun pentru agricultură, iar squaterii[458] englezi le ocupaseră una după alta. Firește că aceasta se făcuse printr-o luptă necontenită cu indienii, primii stăpâni ai pământului, pe care coloniștii îi sileau să se înghesuie zi de zi în interiorul continentului. Ademeniţi de fertilitatea unui pământ virgin și de legiuirile mai liberale din diferite state, coloniștii începuseră curând să vină cu duiumul.

Numărul lor ajunse atât de mare, încât la sfârșitul secolului al XVII-lea, moștenitorii lordului Baltimore preţuiau la trei mii de livre produsul vânzării pământurilor lor, iar la mijlocul secolului următor, în 1750, urmașii lui William Penn îşi făceau în același fel un venit de zece ori mai mare. Și totuși, emigraţia era socotită insuficientă; stăpânirea începu să-i deporteze acolo pe condamnaţi — în 1750 în Maryland se aflau 1981 de deportaţi.

Deși nu toate pământurile cumpărate sau luate cu forţa de la indieni erau ocupate, coloniștii englezi înaintau în interiorul continentului, având într-una încăierări cu posesorii legali ai pământului pe care pătrundeau.

În nord, Compania Golfului Hudson, care avea monopolul comerţului cu blănuri, era veșnic în căutare de noi terenuri de vânătoare, căci de pe cele exploatate vânatul începuse să dispară. Ea îi îndemna pe vânători să meargă tot înainte și culegea de la indieni, pe care mai întâi îi îmbăta, informaţii preţioase. Astfel, conducătorii companiei au aflat de existenţa unui râu care se varsă la nord, lângă bogatele zăcăminte de aramă (Râul Minelor de cupru), din care câţiva indigeni aduseseră la fortul Prince de Galles probe bogate. Compania luă imediat hotărârea organizării unei expediţii de cercetări (1769) a cărei conducere i-o încredinţa lui Samuel Hearne.

Pentru o călătorie în ţinuturile acestea îngheţate, unde nu găsești decât cu greu provizii și unde gerul e deosebit de aspru, trebuiau oameni bine căliţi, puţini la număr, capabili să îndure ostenelile unui marș istovitor în mijlocul zăpezii și să reziste la chinurile foamei. Hearne nu luă cu el decât doi albi și câţiva indieni.

Cu toată deosebita pricepere a călăuzelor, care cunoșteau ţinutul și obiceiurile vânatului, alimentele începură curând să lipsească. La două sute de mile de fortul Prince de Galles, indienii nu mai voiră să înainteze. Ceilalţi fura nevoiţi să se întoarcă din drum.

Dar șeful expediţiei era un marinar călit, deprins să îndure orice. De aceea n-a dat înapoi. Dacă nu ţi-a izbutit prima încercare, nu poţi oare să fii mai norocos în cea de-a doua?

---

[457] *Traperi* - vânători de animale cu blană, din America de Nord, care utilizează de cele mai deseori capcane (trap, în limba engleză înseamnă capcană).

[458] *Squateri* - coloniști care ocupau pământurile libere, nelucrate, din S.U.A., Australia și Noua Zeelandă; în general țărani, mici arendași.

În luna februarie 1770, Hearne porni din nou să străbată ţinuturile acelea necunoscute. De data aceasta nu-l însoţeau decât cinci indieni, căci îşi dăduse seama că lipsa de rezistenţă la oboseală a albilor aducea după sine dispreţul băștinașilor. Dar, după ce se depărtă cinci sute de mile, asprimea gerului îl sili să se oprească și să aștepte o temperatură mai ușor de suportat. A fost un moment greu de trecut. Exploratorii acestor ţinuturi îngheţate se pomeneau când cu mai mult vânat decât puteau să consume, când tară o îmbucătură sau chiar siliţi să mestece zile în șir piei vechi, să roadă oasele pe care le aruncaseră, să caute pe copaci cine știe ce boabe care nu se găsesc oricând, și să îndure, în sfârșit, geruri cumplite!

Hearne porni mai departe în luna aprilie și continuă să străbată pădurile până în august; tocmai când se pregătea să-și petreacă iarna lângă un trib indian care îl primise prietenește, un accident îl sili să-și continue drumul.

Lipsurile, mizeriile, decepţiile nu zdruncinară neclintitul curaj al lui Samuel Hearne. Pornind la drum în ziua de 7 decembrie se înfundă spre vest pe paralela 60 și întâlni un râu. Iată-l construindu-și o luntre și coborând de-a lungul râului, care trecea printr-o salbă nesfârșită de lacuri mari și mici. În sfârșit, la 13 iulie 1771 ajunse la Râul Minelor de cupru. Pe aici trăiau eschimoși. Indienii care îl însoţeau îşi făgăduiau ca, în cazul în care le vor ieși în cale eschimoși, să-i măcelărească până la unu.

Aceasta se întâmplă destul de curând.

„Văzându-i pe eschimoși cum se odihneau în igluurile[459] lor, spune Hearne, indienii ieșiră din ascunzători și năvăliră pe neașteptate asupra bieţilor oameni; am fost nevoit să privesc măcelul fără să mișc măcar un deget".

Din cei douăzeci de eschimoși câţi formau tribul întâlnit, niciunul nu scăpă setei de sânge a indienilor.

„După acest măcel îngrozitor, continuă Hearne, ne-am așezat pe iarbă și ne-am ospătat din belșug cu somon proaspăt".

Acolo, râul se lărgea neobișnuit de mult. Oare călătorul ajunsese la gurile lui? Totuși, apa era cu desăvârșire dulce. Cu toate acestea, pe ţărm se vedeau urmele unui fel de maree. Numeroase foci se jucau în mijlocul apei. În corturile eschimoșilor fuseseră găsite multe fanoane de balenă. Toate acestea păreau să le arate călătorilor că ajunseseră la mare. Hearne luă un ochean. În faţa lui se întindea până dincolo de zare o imensă pânză de apă întreruptă din loc în loc de insule. Fără doar și poate că era marea.

La 30 iunie 1772, Hearne se reîntoarse la așezările englezilor, după o absenţă care durase nu mai puţin de un an și cinci luni.

Compania recunoscu imensul serviciu adus de Hearne numindu-l guvernator al fortului Prince de Galles. În decursul expediţiei în Golful Hudson, La Perouse ocupă această așezare și găsi acolo jurnalul de călătorie al lui Samuel Hearne.

---

[459] *Iglu* - bordei de zăpadă cupoliform, la eschimoși.

Navigatorul francez i-l înapoie cu condiţia să-l publice. Nu știm ce pricină a întârziat, până în 1795, îndeplinirea făgăduielii pe care călătorul englez o făcuse marinarului francez.

Nesfârșitul șirag de lacuri, râuri și canale care, pornind din Lacul Superior, adună toate apele coborâte din Munţii Stâncoși și le cară către Oceanul îngheţat, a fost cunoscut abia în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea. Descoperirea lui se datorează în cea mai mare parte negustorilor de blănuri, fraţilor Frobisher și lui Pond.

Datorită acestor călătorii de recunoaştere drumul deveni mai puţin anevoios, exploratorii se succedară, aşezările de comerţ se apropiară și, în sfârșit, ţinutul fu descoperit. Curând se auzi vorbindu-se despre un mare fluviu care se îndrepta spre nord-vest.

Acestui fluviu, Alexander Mackenzie avea să-i dea numele său. Plecat la 3 iunie 1789 din fortul Chippewayan, pe plaja din sudul Lacului Colinelor, Mackenzie luase cu el câţiva canadieni și mai mulţi indieni, dintre care unul îl însoţise pe Samuel Hearne. Ajuns într-un punct situat la 67°45’ latitudine nordică, Mackenzie află că nu departe, la est, se afla marea, și că la vest era și mai aproape. Evident că se apropia de extremitatea nord-vestică a Americii.

La 12 iulie, Mackenzie întâlni o mare întindere de ape pe care, din pricina micii ei adâncimi și a gheţurilor care o acopereau n-o putea lua drept mare, deși nu se zărea niciun pământ la orizont. Și totuși, Mackenzie dăduse de apele Oceanului îngheţat. El se convinse de acest lucru când văzu apele urcând, deși vântul nu era puternic. Era fluxul. Călătorul se îndreptă apoi spre o insulă care se zărea la oarecare distanţă de ţărm. De acolo zări mai multe cetacee jucându-se în mijlocul valurilor. De aceea insula, aflată la 69°14’ latitudine nordică, primi numele de Insula Balenelor. La 12 septembrie, expediţia se reîntoarse cu bine în fortul Chippewayan.

Trei ani mai târziu, Mackenzie, căruia nu i se stinsese setea de descoperiri, urcă pe Râul Păcii *(Peace River),* ale cărui izvoare se găsesc în Munţii Stâncoși. În 1793, după ce izbutise să-și croiască drum prin lanţul acesta anevoios, călătorul întâlni pe partea cealaltă a muntelui un râu, Tacuce-tesse, care curgea spre sud-vest. Înfruntând pericole și lipsuri mai ușor de imaginat decât de descris, Mackenzie coborî de-a lungul acelei ape, până la gurile ei, adică mai jos de Insulele Prince de Galles. Acolo, pe un perete de stâncă, scrise cu un amestec de grăsime și de chinovar inscripţia aceasta, pe cât de laconică pe atât de grăitoare: *„Alexander Mackenzie, venit din Canada pe uscat, astăzi 22 iulie 1793* La 24 august, Mackenzie reintră în fortul Chippewayan.

În America de Sud nu a fost întreprinsă nicio călătorie ştiinţifică în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Ne mai rămâne să vorbim doar despre La Condamine. Am povestit mai înainte despre cercetările care îl mânaseră pe La Condamine spre America și am spus că, odată măsurările terminate, călătorul francez îl lăsase pe Bouguer să se reîntoarcă în Europa, pe Jussieu să-și prelungească o ședere care avea să îmbogăţească ştiinţele naturale cu o mulţime de plante și de animale necunoscute, în timp ce el însuși avea să coboare

Mackenzie vede pentru prima oară Pacificul de Nord

Amazonul până la locul de vărsare în ocean.

„La Condamine, spune Maury în a sa *Istorie a Academiei de Ştiinţe,* poate fi numit Alexandru Humboldt al secolului al XVIII-lea. Minte luminată și savant de profesie totodată, el a dovedit, în această memorabilă expediţie, un eroic devotament faţă de ştiinţă. Deoarece fondurile acordate de rege pentru călătorie nu i-au ajuns, La Condamine a cheltuit din propria sa pungă o sută de mii de livre; osteneala, chinurile l-au făcut să-și piardă auzul și facultatea de a se folosi de picioare. Victimă a pasiunii sale pentru ştiinţă, el n-a găsit, vai! la reîntoarcere, la oameni, care nu erau în stare să înţeleagă martirajul îndurat pentru o idee, decât batjocura amară și răutatea. Ei nu vedeau în La Condamine pe neobositul explorator care înfruntase atâtea primejdii, ci numai omul cu gândul aiurea, surdul plictisitor, ţinându-şi mereu în mână cornetul acustic. Satisfăcut de stima pe care i-o arătau confraţii, al căror elocvent interpret se făcuse într-o bună zi Buffon (răspuns la discursul de recepţie al lui La Condamine la Academia Franceză), «La Condamine se consola compunând cântece, și până la moarte a păstrat viu interesul pentru tot ce-l înconjura…»”.

Înaintea lui La Condamine, puţini călători avuseseră prilejul să pătrundă în vasta regiune a Braziliei. De aceea, savantul explorator nădăjduia să-și facă utilă călătoria întocmind o hartă a cursului fluviului Amazon și adunând observaţiile pe care avea prilejul să le facă, într-un ţinut atât de rar călcat, asupra obiceiurilor ciudate ale indienilor.

După Orellana, a cărui călătorie aventuroasă am povestit-o, Pedro de Ursua fusese trimis, în 1559, de viceregele din Perú, în căutarea lacului Parâma și a lui *El Dorado.* Ursua pieri ucis de un soldat răzvrătit care săvârși, coborând pe cursul fluviului, tot soiul de tâlhării și sfârși prin a fi spintecat în patru în insula Trinidad.

Asemenea tentative nu prea izbutiseră să aducă prea multă lumină în privinţa cursului fluviului. Portughezii au fost ceva mai norocoși. În 1630 1637, Pedro Texeira, cu patruzeci și șapte de luntre și cu un numeros detașament de spanioli și de indieni, ţinuse cursul Amazonului până la afluentul acestuia Napo. Texeira urcase pe Napo, apoi pe Coca, și ajunsese astfel până la treizeci de leghe de Quito, unde se duse cu câţiva oameni. În anul următor, Texeira se reîntorcea la Paro pe același drum, însoţit de călugării iezuiţi D'Acunha și D'Artieda, care publicară povestirea acestei călătorii, a cărei traducere apăru în 1682.

Harta făcută de Sanson pe baza acestei relatări, copiată, firește, de toţi geografii, avea nenumărate greșeli, dar până în 1717 n-a existat alta. În acea epocă a fost publicată copia unei hărţi întocmite în 1690 de către misionarul german Fritz. În ea se vede că Napo nu era adevăratul izvor al Amazonului și că acesta din urmă, sub numele de Maranon, izvorăște dintr-un lac, Guanuco, la treizeci de leghe spre est de Lima. Partea inferioară a cursului fluviului era destul de prost desenată, pentru că părintele Fritz, când călătorise pe-acolo, fusese prea bolnav ca s-o poată desena cu exactitate.

Plecat din Tarqui, la cinci leghe de Cuenca, în ziua de 11 mai 1743, La Condamine trecu prin Zaruma, oraș odinioară faimos prin minele lui de aur, și

La Condamine

traversă mai multe râuri pe poduri de liane legate de cele două ţărmuri și asemănătoare unui imens hamac întins de pe un mai pe altul. Apoi ajunse la Loxa, situat la patru grade sud de ecuator. Orașul fiind așezat mai jos de Quito, se observă o însemnată deosebire de temperatură, iar munţii, acoperiţi de păduri, par niște biete coline pe lângă cei din Quito.

De la Loxa la Jaen de Bracamoros, treci ultimul lanţ al Anzilor. Aici, ploaia cade zilnic în toate cele douăsprezece luni ale anului; de aceea nu trebuie să poposești vreme mai îndelungată. Străvechea prosperitate dispăruse din întreg ţinutul; Loyola, Vailadolid, Jaen și cele mai multe orașe din Perú, depărtate de ocean, și de marele drum de la Cartagena la Lima, se transformaseră în niște biete cătune. Și totuși, întregul ţinut din preajma lui Jaen era plin de arbori de cacao, cărora, de altfel, indienii nu le dădeau mai multă atenţie decât nisipurilor aurifere cărate de râurile lor.

La Condamine se îmbarcă pe râul Chincipe, mai larg în locul acela decât Sena la Paris, și coborî până la confluenţa lui cu Maranonul. De acolo înainte, Maranonul începe să fie navigabil, deși are numeroase cascade și chei și se îngustează până la câţiva metri în mai multe locuri. Cele mai celebre dintre aceste chei sunt *pongo* sau, cum se mai numesc, Cheile Manseriche, săpate de Maranon în Cordilieri. Sunt tăiate aproape vertical și au abia câţiva metri lăţime. Acolo, La Condamine, rămas singur cu un negru pe o plută, avu o aventură aproape unică.

„Râul, spune el, a cărui înălţime scăzuse cu douăzeci și cinci de picioare în treizeci și șase de ore, continua să descrească. În toiul nopţii, prinzându-se printre lemnele plutei mele o bucată dintr-un trunchi mare de copac ascuns sub apă și pătrunzând tot mai adânc, pe măsură ce pluta cobora odată cu nivelul apei, m-am pomenit în primejdia, dacă n-aș fi fost atent și treaz, să rămân cu pluta agăţată și suspendată în aer de o creangă a copacului. Cea mai mare nenorocire care mi s-ar fi putut întâmpla ar fi fost pierderea jurnalelor și a caietelor mele de note, rodul a opt ani de muncă. Din fericire, am găsit până la urmă mijlocul de a desprinde pluta și de a o repune pe apă”.

Lângă orașul ruinat Santiago, unde La Condamine sosi în ziua de 10 Iulie, locuiau în mijlocul pădurii, indienii hibaros, răsculaţi de un veac împotriva spaniolilor, care îi puneau la muncă în minele de aur.

Dincolo de *pongo* era o lume nouă, un ocean de apă dulce, un labirint de lacuri, de nuri și de canaluri în mijlocul unor păduri de netrecut. Deși obișnuit de peste șapte ani să trăiască în sânul naturii, La Condamine nu se mai sătura privind spectacolul acesta uniform: apă, vegetaţie și nimic altceva. Plecând din Borja la 14 iulie, călătorul depăși curând locul de confluenţă al râului Morona, care coboară dinspre vulcanul Sangay, a cărui cenușă e purtată uneori de vânt până la Guayaquil. Apoi traversă cele trei guri ale lui Pastaca, râu care crescuse atât de mult încât nu-i putu măsura niciunul din braţe. La 19 iulie, La Condamine sosi în Laguna, unde îl aștepta de șase săptămâni don Pedro Maldonado, guvernator al provinciei Esmeraldas, care venise acolo din Pastaca. Laguna forma pe vremea aceea o mare așezare, cu câteva sute de indieni în stare să poarte armele și

Renumitele Chei Manseriche

adunaţi din mai multe triburi sub autoritatea misionarilor.

„Angajându-mă să fac harta cursului Amazonului, spune La Condamine, am găsit un mijloc de a alunga inactivitatea îngăduită de o navigare liniștită, dar care ar fi putut să devină plictisitoare din cauza lipsei de variaţie a lucrurilor. Trebuia să fiu continuu atent și să observ, cu compasul și cu ceasul în mână, schimbările de direcţie ale cursului râului, și timpul scurs de la un cot la altul, să cercetez diferitele lărgimi ale albiei fluviului și ale gurilor râului pe care le primea, unghiul format de acestea când se vărsau în fluviu, întâlnirea cu ostroavele și lungimea lor și mai ales să măsor viteza curentului și a luntrei, când pe uscat, când chiar pe luntre, prin diversemetode, a căror explicare nu și-ar avea locul aici. N-aveam nicio clipă liberă. Adeseori am sondat și am măsurat geometrie lărgimea fluviului și a râurilor care se unesc cu el, am luat aproape zilnic înălţimea meridiană a soarelui și i-am observat amplitudinea la răsărit și în amurg din toate locurile unde am poposit".

La 25 iulie, după ce trecuse de gurile râului Tigru, La Condamine ajunse la o nouă așezare a indienilor yameos pe care misionarii îi scoseseră de curând din pădure. Limba lor era dificilă, iar felul de a o pronunţa era și mai extraordinar. Unele cuvinte cuprindeau nouă sau zece silabe. Indienii știau să numere doar până la trei. În schimb, foloseau cu multă dibăcie sarbacane[460], cu care aruncau mici săgeţi muiate într-o otravă atât de puternică încât ucidea pe loc.

A doua zi, La Condamine întâlni gura lui Ucayali, unul dintre cele mai mari râuri care se varsă în Maranon și care poate că este izvorul Amazonului. Începând de aici albia fluviului se lărgește considerabil.

La 27 iulie, călătorul ajunse la așezarea indienilor omagua, trib odinioară puternic, care popula malurile Amazonului pe o lungime de două sute de leghe mai jos de Napo. Străini pe aceste meleaguri, se crede că au venit aici coborând cursul vreunui râu din regatul Grenadei, ca să scape de jugul spaniolilor. Cuvântul *omagua* înseamnă „cap turtit" în limba indienilor din Perú, și oamenii aceștia au într-adevăr ciudatul obicei de a presa între două scânduri fruntea nou-născuţilor, ca să-i facă, după câte spun ei, să semene cu luna plină. De asemenea, omaguașii obișnuiesc să folosească două plante cu însușiri deosebite, *floripondio* și *curupa,* care îi îmbată timp de douăzeci și patru de ore și le dau vise nespus de ciudate.

---

[460] Sarbacan - armă de vânătoare la indienii din America de Sud. Este formată dintr-un tub lung (până la 3 m), confecționat din două jumătăți de tulpină de bambus. Săgețile, adeseori otrăvite, sunt suflate din sarbacan și ating ținta la o distanță mare.

Chinchina, *ipecacuamha*[461], *sarsaparila*[462], *gaiacul*[463], arborele-de-cacao și de vanilie, se găseau pretutindeni, pe malurile Maranonului. La fel și cauciucul, din care indienii îşi făceau butelii, încălţăminte și „clistire care n-au nevoie de piston, spune La Condamine. Ele au forma unei pere goale înăuntru, cu o găurică la unul din capete, unde indienii îi adaugă o canulă. Obiectul acesta e foarte des folosit la omaguași. Când se adună pentru vreo sărbătoare, stăpânul casei nu uită să dea câte unul, din politeţe, fiecărui oaspete, și folosirea lui precede totdeauna ospăţurile ceremoniei".

Schimbând ambarcaţia la San Joaquin, La Condamine sosi la gura lui Napo tocmai la timp ca să observe, în noaptea de 31 iulie spre 1 august, reapariţia unui satelit al lui Jupiter, ceea ce îi îngădui să determine cu precizie longitudinea și latitudinea locului aceluia, observaţie preţioasă pe care aveau să se bizuie toate măsurările făcute în restul călătoriei.

Pevas, unde ajunse a doua zi, e ultima dintre misiunile spaniole de pe malurile Maranonului. Indienii reuniţi acolo aparţineau unor triburi diferite și nu erau toţi creștinaţi. Unii dintre ei mai purtau încă în nări și în buze podoabe din oase de animale și de pește, iar în obrajii lor ciuruiţi erau fixate pene de toate culorile.

São Paulo este prima misiune a portughezilor. Acolo, fluviul e foarte lat și adesea se stârnesc pe el furtuni puternice. Călătorul a fost plăcut surprins când a văzut femeile indiene purtând cămăși de pânză și având cufere cu încuietoare, chei de fier, ace, oglinzi, foarfece și alte obiecte europene, pe care și le procurau de la Para, când îşi duceau acolo recolta de cacao. Luntrele lor, mult mai comode decât ale indienilor din posesiunile spaniole, adevărate brigantine lungi de șaizeci de picioare și largi de șapte, sunt manevrate de câte patruzeci de vâslași.

Din São Paulo la Coari se varsă în Amazon marile și frumoasele râuri Yutay, Juma, Tefe, Coari, din sud și Putumayo, Japură, care vin din nord. Pe malurile acestuia din urmă mai trăiau încă populaţii antropofage. Acolo fusese înfipt, la 26 august 1639, de către Texeira, un stâlp care trebuia să servească drept semn de graniţă. Până în locul acela, călătorul folosise limba din Peni pentru a se înţelege cu indienii; mai departe trebuia vorbită limba triburilor din Brazilia, care e folosită în toate misiunile portugheze.

Râul Purus și Rio Negro, care face legătura între Orinoco și Amazon, au fost rând pe rând explorate. Primele afirmaţii serioase asupra geografiei bazinului Amazonului se datoresc lucrărilor lui La Condamine și aprecierii, făcute de el călătoriilor anterioare ale misionarilor.

---

[461] *Ipecacuanha* - plantă din America de Sud, a cărei rădăcină se folosește în medicină ca vomitiv și expectorant.

[462] *Sarsaparila* - plante tropicale și subtropicale din familia liliaceelor. (Liane perene, ghimpate.)

[463] Arbore-de-gaiac - arbore „de fier" care crește în ţările tropicale; lemnul său foarte tare este folosit pentru fabricarea roților dințate, blocurilor etc.

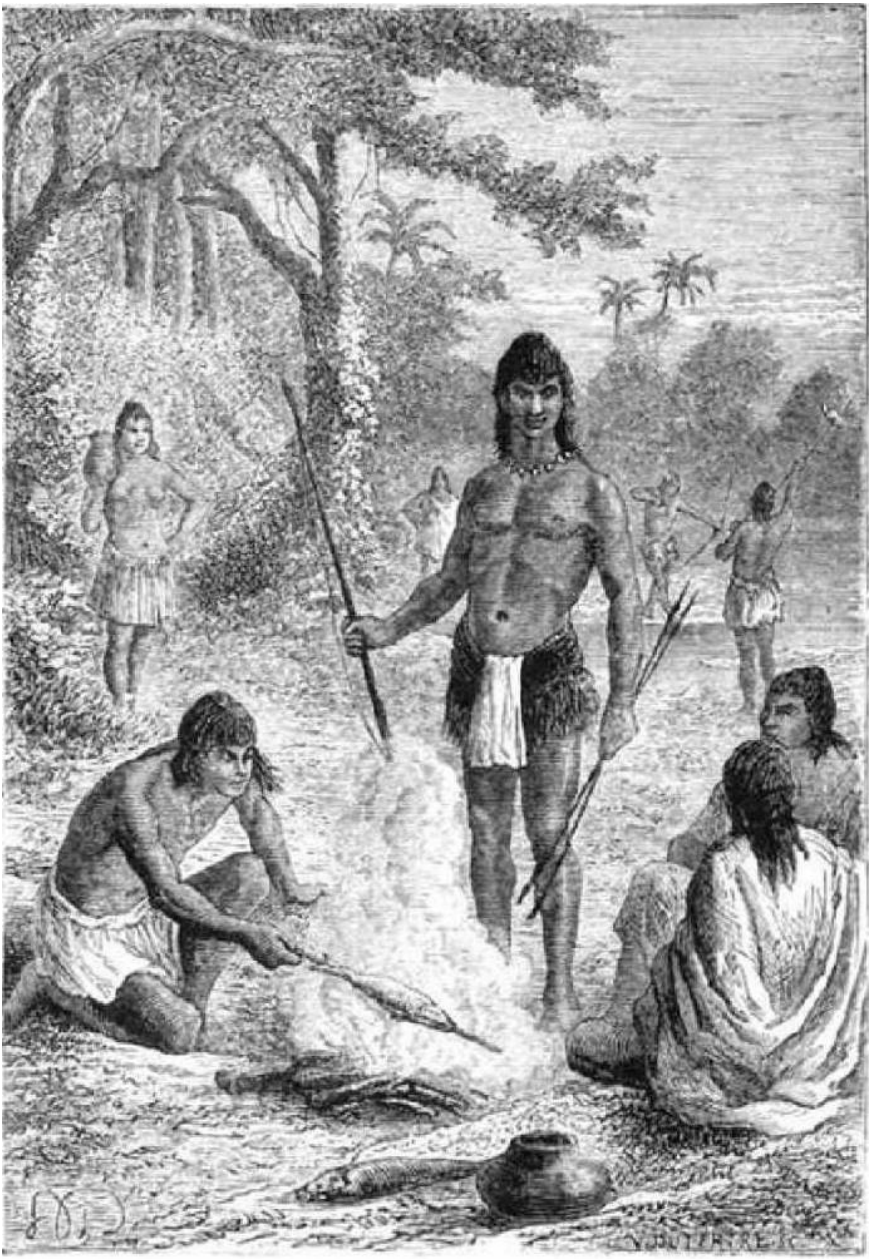

Indieni omagua

Gura râului Madeira — numit astfel după marea cantitate de lemn pe care o cară — fortul Pauxis, dincolo de care Maranonul capătă numele de Amazon și unde mareele încep să se facă simţite, deși până la mare mai e încă o distanţă de peste două sute de leghe, fortăreaţa Tapaj os, la gura unui râu care coboară din minele Braziliei și pe malurile cărora locuiesc topinambașii, fură depășite pe rând.

Abia în luna septembrie călătorul nostru zări munţii spre nord, priveliște nouă, căci de două luni La Condamine naviga fără să fi văzut cea mai mică movilă. Acum avea în faţă primele înălţimi ale podișului Guyanei.

La 5 septembrie, în faţa portului Pani, La Condamine părăsi Amazonul pentru a intra, printr-un canal natural pe râul Xingu, pe care călugărul D'Acunha îi numește Paramaribo. Astfel ajunse la fortul Curupa și, în sfârșit, la Para, un oraș mare, cu străzi drepte, cu case clădite din piatră. La Condamine care, pentru a-și termina harta, ţinea să viziteze gura Amazonului, se îmbarcă pentru Cayenne, unde sosi la 26 februarie 1744.

Această călătorie extraordinară avu rezultate considerabile. Pentru prima dată fusese stabilit într-un mod cu adevărat ştiinţific cursul Amazonului; se putea bănui că Orinoco ar comunica cu acest fluviu; în sfârșit, La Condamine făcuse o mulţime de observaţii interesante privind ştiinţele naturale, fizica, astronomia și noua ştiinţă, care era la primii ei pași, antropologia.

Vom continua acum cu călătoriile unuia dintre savanţii care-au înţeles cel mai bine raportul geografiei cu celelalte ştiinţe ale naturii, Alexander von Humboldt. Lui îi revine gloria de a fi atras călătorii pe această cale fecundă.

Născut în 1769, la Berlin, Humboldt l-a avut ca prim dascăl pe Kampe, editorul binecunoscut ăl mai multor povestiri de călătorii. Înzestrat cu un gust foarte viu pentru botanică, Humboldt s-a împrietenit, la Universitatea din Göttingen, cu Forster-fiul, care tocmai făcuse ocolul pământului pe urma căpitanului Cook. Legătura aceasta și mai ales povestirile entuziaste ale lui Forster stârniră, precum se pare, patima călătoriilor în sufletul lui Humboldt. Tânărul studia în același timp geologia, botanica, chimia, electricitatea animală și, pentru a se perfecţiona în aceste diferite ştiinţe, călători în Anglia, în Olanda, în Italia și în Elveţia. În 1797, după moartea mamei sale, care se împotrivise oricărei călătorii în afara Europei. Humboldt veni la Paris unde îl cunoscu pe Aimé Bonpland, tânăr botanist cu care începu imediat să facă mai multe planuri de explorări.

Se stabilise ca Humboldt să-l însoţească pe căpitanul Baudin; dar întârzierile la care a fost supusă plecarea acestei expediţii îl făcură pe tânărul savant să-și piardă răbdarea și să plece la Marsilia, cu gândul să urmeze armata franceză în Egipt. Timp de două luni, Humboldt așteptă plecarea vreunei fregate care trebuia să-l ducă pe consulul suedez la Alger; apoi, plictisit de toate aceste amânări, plecă în Spania cu prietenul său Bonpland, nădăjduind că va căpăta permisiunea de a vizita posesiunile spaniole din America.

Lucrul acesta nu era deloc ușor; dar Humboldt poseda o rară perseverenţă, avea cunoștinţe de seamă, recomandaţii călduroase și o oarecare faimă. De aceea, cu toată neplăcerea stăpânirii spaniole, i se îngădui să exploreze coloniile din

Alexander von Humboldt

America de Sud și să facă toate observaţiile astronomice și măsurările geodezice pe care le dorea.

Cei doi prieteni porniră din Coruna la 5 iunie 1799 și, după treisprezece zile, ajunseră în Canare. Să debarce la Tenerife tară să facă ascensiunea muntelui, ar fi însemnat pentru niște naturaliști să-și trădeze îndatoririle.

„Aproape toţi naturaliștii, spune Humboldt într-o scrisoare către La Mettrie, care (ca și mine) au trecut în Indiile Apusene, n-au avut timp decât să meargă până la poalele colosului vulcanic și să admire grădinile încântătoare din portul Orotava. Eu am avut norocul ca fregata noastră „Pizarro" să se oprească aici vreme de șase zile. Am cercetat amănunţit straturile din care e format piscul Teyde… Am dormit sub cerul liber, la aproape 3.000 de metri înălţime. Noaptea, la două, am pornit spre culme, unde, cu tot vântul puternic, cu toată dogoarea pământului care îmi ardea cizmele și cu tot frigul înţepător, am sosit la ora opt. N-am să vă spun nimic despre această măreaţă priveliște, despre insulele vulcanice Lanzarote, Canare, Gomero, pe care le vezi la picioare; despre deșertul de douăzeci de leghe pătrate acoperit cu lavă pietrificată, mort, fără insecte, tară păsări, deșert care ne desparte de crângurile stufoase, de văile împodobite cu palmieri, bananieri și dracene cu rădăcinile scăldate de valuri… Am pătruns aproape în craterul adânc abia de 40 — 60 de picioare. Vârful se află cam la 4.000 m deasupra nivelului mării, așa cum la găsit Borda printr-o măsurare foarte exactă… Craterul piscului, adică al vârfului, nu mai aruncă de veacuri lavă (lava nu mai ţâșnește decât de pe laturi). Dar craterul degajă o cantitate imensă de sulf și de sulfat de fier…"

În luna iulie, Humboldt și Bonpland sosiră la Cumană, oraș aflat în nordul Americii de Sud, pe teritoriul Venezuelei. Acolo petrecură mai întâi câteva săptămâni ca să examineze urmele marelui cutremur din 1797. Apoi determinară poziţia Cumanei, plasată pe toate hărţile cu o jumătate de grad mai spre sud, datorită faptului că navigatorii au fost înșelaţi de curentul care curge spre nord, lângă Trinidad. În luna decembrie 1799, Humboldt îi scria din Caracas astronomului Lalande:

„Tocmai am terminat o călătorie nespus de interesantă în interiorul lui Para, pe Cordilierii de Cocolar, Turnări, Guiri; am avut doi sau trei catâri încărcaţi cu instrumente, cu plante uscate etc. Am pătruns în misiunile capucinilor, care nu mai fuseseră vizitate de niciun naturalist; am descoperit un mare număr de plante, mai ales soiuri noi de palmieri și suntem pe punctul de a pleca spre Orinoco, pentru a pătrunde, de acolo, poate până la San Carlos de pe Rio Negro, dincolo de ecuator… Am uscat peste 1600 de plante și am descris peste 500 de păsări, am adunat cochilii și insecte; eu am făcut vreo cincizeci de desene. Cred că, ţinând seama de arșiţa arzătoare din zona aceasta, veţi socoti că am lucrat destul de mult în patru luni".

În acest prim drum, Humboldt vizitase așezările indienilor chaymas și guaronos. Se căţărase pe culmea lui Turniriquiri și coborâse în grota Guacharo, „peșteră imensă și locuită de mii de păsări de noapte, a căror grăsime dă uleiul de Guacharo". Intrarea peșterii e cu adevărat maiestuoasă, împodobită și încoronată

cu vegetaţia cea mai luxuriantă. De acolo izvorăşte o apă uriaşă, iar în interior răsună cântecul lugubru al păsărilor. E Aheronul[464] indienilor chaymas, căci, după mitologia indienilor de pe Orinoco, sufletele răposaţilor intră în peştera aceasta. A coborî în Guacharo înseamnă, în limba lor, a muri.

„Indienii intră în *cueva* Guacharo o dată pe an, pe la mijlocul verii, înarmaţi cu prăjini, cu ajutorul cărora nimicesc cea mai mare parte din cuiburi. În epoca aceea, multe mii de păsări pier astfel de moarte violentă, iar bătrânii *guacharos,* ca şi cum ar vrea să-şi apere puii, zboară pe deasupra capetelor indienilor scoţând strigăte oribile. Puii care cad sunt spintecaţi pe loc. Peritoneul lor e acoperit cu un strat gros de grăsime care se întinde de la abdomen până la anus, formând astfel un soi de perniţă între picioarele păsărilor. La epoca numită recoltatul uleiului, indienii clădesc la intrare şi chiar în prima încăpere a peşterii, colibe din foi de palmier, apoi, aprinzând câteva focuri de vreascuri, topesc în oale de lut grăsimea păsărilor tinere ucise. Grăsimea aceasta, cunoscută sub numele de unt sau ulei de Guacharo, e semilichidă, transparentă, inodoră şi atât de curată încât poate fi păstrată un an întreg, fără să se rîncezească".

Apoi Humboldt continuă spunând: „Am petrecut vreo două săptămâni în Valea Caripe, situată la o mare înălţime deasupra nivelului mării şi locuită de indieni goi. Am văzut acolo maimuţe negre, cu barbă roşie".

Din valea Caripe, cei doi călători s-au reîntors la Cumană prin munţii Santa Maria şi misiunile de pe Catuaro, iar la 21 noiembrie au ajuns pe mare la Caracas, oraş aşezat în mijlocul unei văi bogate în cacao, bumbac şi cafea, care are o climă asemănătoare cu cea din Europa.

Humboldt profită de şederea în Caracas ca să studieze bolta cerească a emisferei sudice, căci observase că mai multe stele, mai ales în constelaţiile Cocorului, Altarului, Tucanului şi Centaurului, păreau că se schimbaseră de pe timpul lui La Caille.

În acelaşi timp, îşi puse în ordine colecţiile, expedie o parte din ele în Europa şi începu să examineze amănunţit stâncile, ca să poată studia structura, scoarţei terestre în această parte a lumii.

După ce explorară împrejurimile Caracasului şi făcură ascensiunea lui la Silla, sau Selle, pe care niciun locuitor al oraşului nu-l urcase până în vârf. Deşi se afla în vecinătatea oraşului, Humboldt şi Bonpland sosiră la Valencia, mergând pe malurile unui lac numit de indieni Tacarigua şi care întrece ca mărime lacul Neufehitel din Elveţia. Bogăţia şi diversitatea vegetaţiei nu pot fi descrise. Dar lacul acesta atrage atenţia nu numai prin frumuseţile lui pitoreşti şi romantice. Problema scăderii treptate a apelor sale îl interesa în mod deosebit pe Humboldt, care atribuia această descreştere exploatării nesocotite a pădurilor şi deci secătuirii izvoarelor.

În apropierea lacului s-a convins Humboldt de adevărul povestirilor auzite

---

[464] *Aheron* - în mitologia greacă unul dintre râurile purgatoriului, râul suferinţelor veşnice peste care trebuiau să treacă sufletele morţilor.

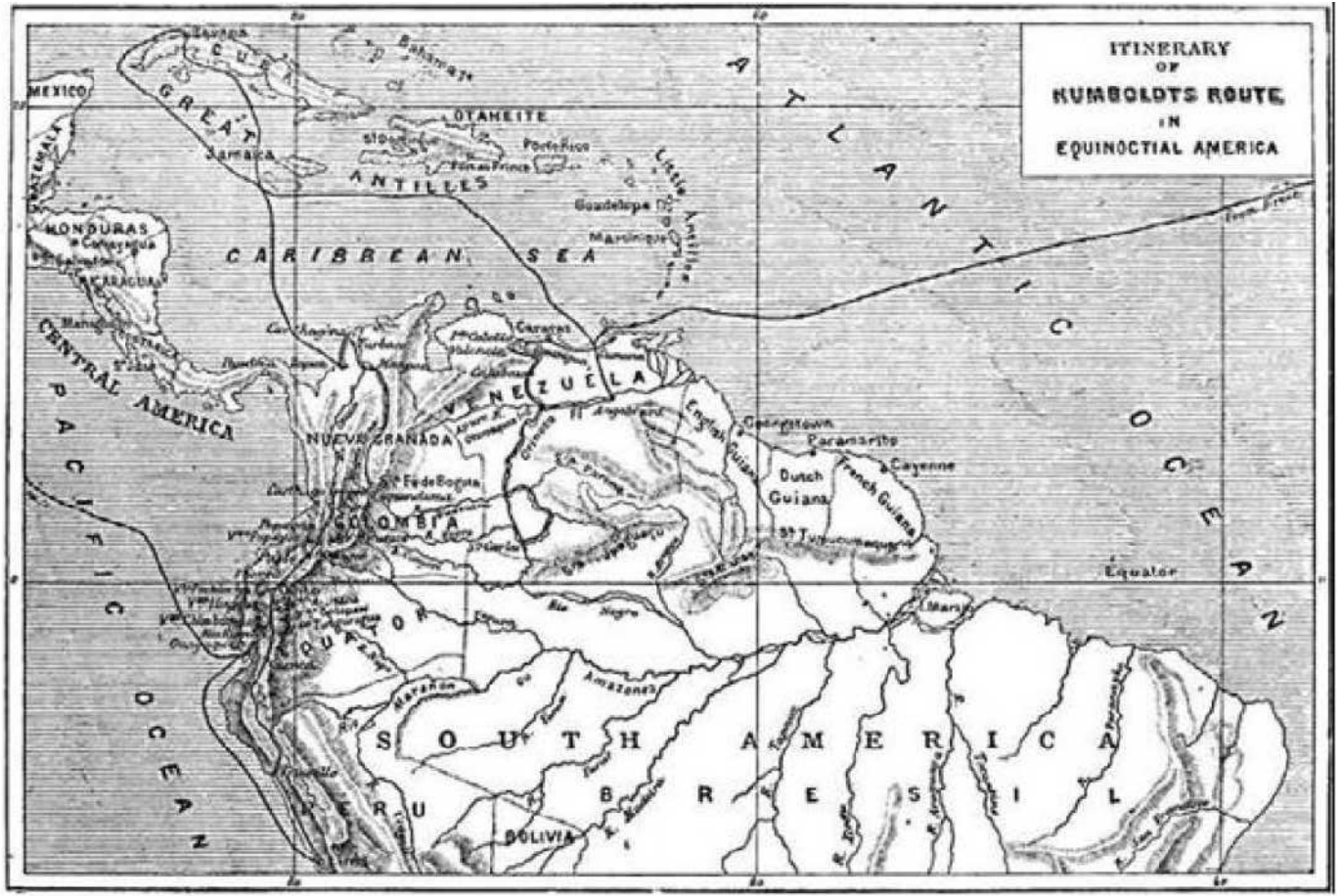
ITINERARY
OF
HUMBOLDTS ROUTE
IN
EQUINOCTIAL AMERICA
MEXICO
GUATEMALA
HONDURAS
NICARAGUA
CUBA
GREAT
Jamaica
Bahamas
OTAHEITE
Porto Rico
ANTILLES
Guadeloupe
Martinique
Little Antilles
CARIBBEAN SEA
ATLANTIC OCEAN
CENTRAL AMERICA
PACIFIC OCEAN
VENEZUELA
Caracas
NUEVA GRANADA
COLOMBIA
Georgetown
Paramaribo
Cayenne
Dutch Guiana
French Guiana
English Guiana
Equator
Rio Negro
Amazons
SOUTH AMERICA
PERU
BOLIVIA
BRESIL

despre un arbore ciudat, *el palo de la vaca,* arborele vacii, care dă, printr-o tăietură făcută în trunchi, un lapte bălsămic foarte hrănitor.

Partea grea a călătoriei începe la Puerto Cabcilo, unde se deschideau *llanos*-urile, câmpii de o uniformitate absolută, care se întind între colinele coastei și valea Orinocului.

„Nu știu dacă prima vedere a *llanos*-urilor stârnește mai puţină uimire decât a Anzilor", scrie Humboldt.

Într-adevăr, nimic nu e mai uimitor decât marea aceasta de ierburi deasupra cărora se ridică necontenit vârtejuri de praf, fără să simţi cea mai ușoară adiere de vânt. În mijlocul nesfârșitei câmpii, la Calabozo, Humboldt încearcă pentru prima oară puterea gimnoţilor, un soi de ţipari electrici întâlniţi la tot pasul în toţi afluenţii Orinocului. Indienii, care se temeau să se expună, descărcărilor electrice, propuseră să fie vârâţi câţiva cai în balta unde se aflau gimnoţii.

„Zgomotul extraordinar pricinuit de copitele cailor, spune Humboldt, i-a făcut pe gimnoţi să iasă din nămol și să înceapă lupta. Ţiparii aceștia gălbui și livizi seamănă cu șerpii, înoată la suprafaţa apei și se strâng sub pântecele patrupedelor care le tulbură liniștea. Lupta încinsă între animale cu alcătuire atât de diferită prilejuiește un spectacol rar. Indienii înarmaţi cu harpoane și cu bastoane lungi înconjură balta din toate părţile urcându-se până și în copacii ale căror crengi se întind orizontal peste suprafaţa apei. Strigătele lor sălbatice și bastoanele lor lungi nu lasă caii să fugă și să iasă pe malul bălţii. Asurziţi de zgomot, ţiparii se apără descărcându-și rapid bateriile electrice. Multă vreme, ei par victorioși; câţiva cai se prăbușesc sub violenţa zguduirilor electrice primite de pretutindeni, în organele cele mai esenţiale ale vieţii, și, buimăciţi de forţa și de numărul zguduirilor, cad și dispar sub apă.

Alţii, gâfâind, cu coamele zbârlite, cu ochii rătăciţi și exprimând durerea cea mai vie, caută să fugă cât mai departe de câmpul de luptă, dar indienii îi împing fără milă în mijlocul apei. Cei, foarte puţini, care izbutesc să înșele vigilenţa activă a pescarilor, ajung pe mal, se clatină la fiecare pas și merg să se întindă pe nisip, istoviţi, cu membrele amorţite de șocurile electrice ale gimnoţilor.

Nu-mi amintesc să fi primit vreodată de la descărcarea vreunei butelii de Leyda un șoc mai înspăimântător decât cel pe care l-am încercat călcând prostește pe un gimnot care tocmai ieșise din apă".

După ce determinară poziţia astronomică a Calabozei, Humboldt și Bonpland îşi reluară drumul spre Orinoco. Uritucu, plin de crocodili fioroși, Apure, unul din afluenţii Orinocului, ale cărui maluri sunt acoperite de vegetaţie îmbelșugată și luxuriantă, care nu se găsește decât la tropice, fură rând pe rând traversate și străbătute. Malurile ultimului dintre aceste râuri erau mărginite de crânguri dese, având din loc în loc bolţi care îngăduiau animalelor sălbatice să vină la adăpost. Când noaptea îşi întindea vălurile, pădurea, care până atunci părea pustie, răsuna de răgetele fiarelor și de cântecele păsărilor care par că se întrec să facă zgomot cât mai mult.

Dacă în Uritucu trăiesc crocodili îndrăzneţi, în schimb în Apure trăiește un peștișor, *carabito,* care îi atacă atât de năprasnic pe cei ce intră în apă, încât le

Vegetaţie pe malurile râului Temi

smulg adesea bucăţi de carne destul de mari. Peștișorul acesta, lung abia de câțiva centimetri, e mai de temut decât cel mai mare crocodil. De aceea indienii nu riscă să se afunde în apele locuite de el cu toată plăcerea pe care le-o face baia și cu toată necesitatea de a-și răcori pielea pișcată necontenit de ţânţari și de furnici.

Călătorii coborâră apoi în lungul Orinocului până la Temi unit printr-o gură nu prea mare cu Cano-Pimichin, afluent al lui Rio Negro.

Temi îşi inundă adesea, până la mari depărtări, pădurile de pe maluri. De aceea indienii sapă printre arbori șanţuri largi de un metru sau doi. Nu există nimic mai curios și mai impunător decât un navigator care înaintează printre arborii aceștia gigantici, pe sub cupolele de frunze. Acolo, până la trei-patru sute de leghe în interiorul continentului, întâlneşti delfini de apă dulce, care fac să ţâșnească jeturi de apă și de aer, din pricina cărora li se spune suflători.

Pentru căratul luntrelor de la Temi la Cano-Pimichin au fost necesare patru zile și a trebuit să fie croit un drum cu lovituri de *machete.*

Pimichin se varsă în Rio Negro, care este el însuși un afluent al Amazonului.

Humboldt și Bonpland coborâtă pe Rio Negro până la San Carlos, și urcară pe Casiquiare, un braţ puternic al Orinocului, care face legătura între acesta din urmă și Rio Negro. Malurile lui Casiquiare sunt locuite de indieni ydapaminores, care nu mănâncă decât furnici uscate la fum.

În sfârșit, călătorii urcară pe Orinoco până aproape de izvoare, la poalele vulcanului Duida, unde îi opri locului cruzimea guaharibo șilor, și a indienilor guaicas, iscusiţi trăgători cu arcul.

În locul acesta se află faimoasa lagună a lui *El Dorado,* în care se oglindesc câteva insuliţe. Astfel fusese definitiv rezolvată problema joncţiunii dintre Orinoco și Maranon, joncţiune care se face la graniţa posesiunilor spaniole și portugheze, la două grade nord de ecuator.

Cei doi călători se lăsară apoi duși de forţa curentului Orinocului care îi făcu să străbată peste cinci sute de leghe în mai puţin de douăzeci și șase de zile; se opriră trei săptămâni la Angostura pentru a lăsa să treacă marile călduri și epoca frigurilor, apoi se reîntoarseră la Cumana, în luna octombrie 1800.

„Sănătatea mea, spune Humboldt, a rezistat oboselilor unei călătorii de peste o mie trei sute de leghe, dar bietul meu tovarăș Bonpland a fost cuprins, imediat ce ne-am reîntors, de o febră însoţită de vărsături de care se vindecă foarte greu. Ca să reziști ostenelilor, lipsurilor, grijilor de tot soiul care îi năpădesc pe călători în aceste ţinuturi ucigătoare, e nevoie de un organism excepţional de viguros. Să te afli mereu înconjurat de fiare sălbatice, să ai corpul ciuruit de înţepăturile formidabililor *mosquitos* sau ale furnicilor, să n-ai, vreme de trei luni, altă hrană decât apa, bananele, peștii și maniocul, să străbaţi ţinutul otomacilor, care mănâncă pământ, să înaintezi de-a lungul ecuatorului pe malurile râului Casiquiare, unde pe trei sute de leghe de drum nu vezi suflet de om, puţini pot face faţă unor asemenea oboseli și primejdii, dar și mai puţini sunt aceia care, ieșind victorioși din luptă, au destul curaj și putere s-o mai înfrunte o dată”.

Am văzut ce importante descoperiri geografice răsplătiseră tenacitatea

exploratorilor care străbătuseră întregul ţinut situat la nord de Amazon, între Popayan și munţii Guyanei franceze. Rezultatele obţinute în domeniile celorlalte ştiinţe erau la fel de numeroase și de noi.

Humboldt constatase că, printre indienii din partea de sus a Orinocului și de pe Rio Negro, există niște populaţii cu pielea extrem de albă, care constituie un neam cu totul aparte de cele de pe coastă. În același timp, observase tribul atât de curios al otomacilor.

„Oamenii aceștia, spune Humboldt, hidoși prin zugrăveala care le desfigurează corpul, când Orinocul e prea crescut și când nu mai găsesc broaște ţestoase, nu mănâncă, vreme de trei luni, nimic altceva decât lut. Unii călugări au afirmat că otomacii amestecă lutul cu coadă de crocodil, dar această afirmaţie e cu totul falsă. Noi am găsit la otomaci provizii de lut curat, pe care îl mâncau; îl prăjesc doar puţin și-l umezesc".

Printre cele mai curioase descoperiri ale lui Humboldt trebuie pomenite *curara,* otrava aceea atât de puternică pe care o prepară indienii catarapeni și maquiritari, și din care a trimis o probă Academiei de Ştiinţe, și *dapiche,* un fel de gumă elastică necunoscută până atunci. Guma aceasta iese singură din rădăcinile a doi arbori, *jacio* și *cucurma,* și se usucă pe pământ.

Această primă călătorie a lui Humboldt s-a încheiat cu explorarea provinciilor din sudul lui San Domingo și al Jamaicăi, și printr-un popas în Cuba, unde cei doi călători încercară diferite experienţe pentru îmbunătăţirea fabricării zahărului, întocmiră harta coastelor insulei și făcură observaţii astronomice.

Lucrările acestea fură întrerupte de vestea plecării din Franţa a căpitanului Baudin, care trebuia, după cât se spunea, să ocolească Capul Horn și să facă o recunoaştere a coastelor din Chile și Perú. Humboldt, care făgăduise să însoţească expediţia, plecă imediat din Cuba, traversă America de Sud pentru a se afla pe coasta Perú-ului la sosirea navigatorului francez.

Abia la Quito află Humboldt că Baudin trebuia, dimpotrivă, să intre în Pacific trecând pe la Capul Bunei Speranţe. Nu e mai puţin adevărat însă că toate aceste acţiuniale călătorului fuseseră subordonate dorinţei de a se afla la data fixată pe meleagurile unde credea că-l va putea întâlni pe Baudin.

În luna martie 1801, Humboldt, însoţit de credinciosul Bonpland, debarcă la Cartagena, de unde îşi propunea să ajungă la Santa Fé-de-Bogota, apoi pe câmpiile înalte de la Quito. Cei doi călători locuiră mai întâi, ca să evite căldurile, în frumosul sat Turbaco, pe înălţimile care domină coasta, și se ocupară cu pregătirile de călătorie. În timpul unei excursii prin împrejurimi, exploratorii vizitară o regiune cu totul neobișnuită, despre care le vorbise adeseori călăuzele indiene și care se numește Volcanitos.

Volcanitos e o întindere de pământ mlăștinos, așezată în mijlocul unei păduri de palmieri și de arbori *tolu,* cam la două zile spre est de Turbaco.

În mijlocul unei vaste câmpii, Humboldt găsi vreo douăzeci de conuri dintr-o argilă cenușie, înalte cam de douăzeci și cinci de picioare, al căror orificiu, aflat în vârf, era plin cu apă. Când te apropii de conurile acestea, auzi, la intervale regulate,

un sunet cu un gâlgâit și, după câteva minute, vezi ieșind o mare cantitate de gaz. După spusele indienilor, conurile se aflau în aceeași stare de foarte multă vreme.

Humboldt stabili că gazul care se degaja din vulcanii aceia mici este un azot mai pur decât cel care se putea procura pe atunci în laboratoarele de chimie.

Santa Fé-de-Bogota e situat într-o vale mult ridicată deasupra nivelului mării, închisă din toate părţile de munţi înalţi și care pare să fi fost odinioară un lac imens. Rio Bogotá, care adună toate apele din valea aceasta, îşi croieşte drum la sud-vest de Santa Fé-de-Bogota și aproape de Tequendama apoi, părăsind câmpia printr-un canal îngust, trece în bazinul râului Magdalena. De aici rezultă că, dacă i s-ar astupa trecerea aceasta, toată câmpia Bogotei ar fi inundată, iar marele lac, existent odinioară, ar fi reconstituit. Așa cum există în Pirinei o legendă despre spărtura făcută în munte de Rolland[465], indienii povestesc să unul dintre eroii lor, Bochica, a spart stâncile care astupau trecerea și a uscat valea Bogotei. După care, mulţumit de opera sa, a plecat să vieţuiască în sfântul oraș Era ca, unde a trăit două mii de ani în pocăinţă și în posturile cele mai strașnice.

Cataracta Tequendama, deși nu e cea mai mare de pe glob, oferă totuși un spectacol grandios. Râul, umflat de toate apele văii, e încă destul de lat, ceva mai sus de locul căderii; dar, în clipa când se prăbușește în spărtura care pare să fi fost făcută de un cutremur, se îngustează enorm. Adâncimea prăpastiei în care se aruncă Rio Bogotá atinge aproape două sute de metri. Deasupra acestei minunate căderi de apă se află totdeauna nori de vapori care cad și ei aproape imediat și contribuie, se spune, la fertilizarea văii.

Nimic mai izbitor decât contrastul dintre valea râului acestuia și valea Magdalenei. Sus, clima și vegetaţia Europei, grâul, stejarii și arborii de pe la noi; jos, palmierii, trestia-de-zahăr și toate vegetalele tropicale.

Una din curiozităţile naturale cele mai interesante pe care călătorii noștri le-au întâlnit în calea lor e puntea Icononzo, peste care Humboldt și Bonpland au trecut în septembrie 1801. În fundul uneia din acele adâncituri sau *canioane,* atât de strânse între maluri cum nu poţi vedea decât în Anzi, un pârâiaș, Suma-Paz, și-a croit drumul printr-o spărtură îngustă. Și ar fi cu neputinţă să-l treci, dacă natura n-ar fi avut grijă să așeze acolo, una deasupra alteia, două punţi socotite pe drept cuvânt minuni ale ţinutului.

Trei blocuri de stâncă, despărţite de unul din munţi cu prilejul cutremurului care a dat naștere crăpăturii acesteia gigantice, au căzut în așa fel încât se sprijină una pe alta și formează un fel de arcadă naturală, la care ajungi pe o potecă îngustă, situată de-a lungul prăpastiei. În mijlocul acestei punţi se află o spărtură, prin care poţi vedea adâncimea aproape de nemăsurat a genunei, în fundul căreia torentul curge cu un zgomot înfricoșător, în mijlocul ţipetelor neîncetate ale păsărilor care zboară cu miile. Pe marginea ei, în loc de parapet, băștinașii au așezat o balustradă

---

[465] *Rolland*- erou al unei epopei populare franceze.

firavă, din trestii, și de acolo, călătorul poate vedea priveliștea măreaţă ce i se întinde la picioare.

Ploile și greutăţile drumului făcuseră deosebit de anevoioasă calea până la Quito. Totuși, Humboldt și Bonpland n-au zăbovit acolo decât timpul strict necesar pentru odihnă; apoi au străbătut valea Magdalenei și măreţele păduri care acoperă poalele lui Quindi, în Anzii centrali.

Trecerea acestui munte e socotită drept una dintre cele mai anevoioase din întregul lanţ. În timpul sezonului celui mai favorabil tot ai nevoie de douăsprezece zile ca să-i străbaţi pădurile în care nu întâlneşti nici picior de om și unde nu găsești nimic de mâncare. Punctul culminant se înalţă cam cu 4.000 de metri deasupra mării, iar poteca pe care trebuie să mergi spre el are, adesea, abia două palme lăţime. De obicei, treci punctul acesta stând legat pe un scaun pe care indienii cargueros îl poartă în spinare.

„Am preferat să mergem pe jos, scrie Humboldt într-o scrisoare către fratele său, și, vremea fiind foarte frumoasă, n-am petrecut decât șaptesprezece zile prin aceste meleaguri unde nu găsești nicio urmă care să arate că ar fi fost vreodată locuite de oameni. Acolo se doarme în colibe făcute din frunze de heliconia pe care le porţi cu tine special pentru asta. Pe povârnișulapusean al Anzilor sunt mlaștini în care intri până la genunchi.

Timpul se schimbase. În ultimele zile ploua cu găleata. Ne-au putrezit cizmele pe picioare și am ajuns desculţi și plini de vânătăi la Carthago, dar îmbogăţiţi cu o frumoasă colecţie de plante noi.

De la Cartagena ne-am dus la Popayan pe Buga, traversând valea râului Cauca și având mereu alături Munţii Choca și minele de platină aflate acolo.

La Popayan am rămas toată luna noiembrie a anului 1801 și ne-am dus să vizităm Munţii bazaltici Julusuito și gurile vulcanului Purace, care, cu un zgomot înspăimântător, emite vapori de apă hidrosulfuroasă.

Cea mai grea stavilă a rămas s-o înfrângem pe drumul de la Popayan la Quito. A trebuit să trecem așa-numitele *Paramos* de la Pasto, și asta în anotimpul ploios, care începuse. În Anzi, se spune *paramo* oricărui loc pe care, la o înălţime de 3300 și 4.000 m, nu mai crește absolut nimic iar frigul te pătrunde până la oase. Pentru a evita căldurile din valea lui Patia, unde capeţi într-o singură noapte frigurile care durează trei sau patru luni și sunt cunoscute sub numele de *calenturas de Patia,* am trecut pe culmea Cordilierilor peste prăpăstii înfiorătoare, ca să mergem de la Popayan la Almager, și de acolo la Pasto, situat la poalele unui vulcan cumplit…”

Tot ţinutul Pasto e un podiș îngheţat, aproape în întregime deasupra punctului unde vegetaţia mai poate crește, și împrejmuit de vulcani și de zăcăminte de pucioasă care aruncă necontenit vârtejuri de fum. Drept hrană, localnicii n-au decât batata, și dacă ea le lipsește, sunt nevoiţi să-și ţină zilele cu fructele unui arbust numit *achupalla,* pe care le culeg luptându-se de fiecare dată cu ursii din Anzi. După ce au fost muiaţi de ploaie zi și noapte vreme de două luni, după ce erau cât pe-aci să se înece lângă localitatea Ibarra, în urma unei creșteri subite a apelor însoţită de un cutremur, Humboldt și Bonpland sosiră, la 6 ianuarie 1802, în Quito,

unde marchizul de Selva Alegre le oferi o caldă ospitalitate.

Orașul Quito e frumos; dar frigul prea înţepător și vecinătatea munţilor golași care îl înconjură fac șederea acolo cât se poate de tristă. De la marele cutremur de pământ din 4 februarie 1797, temperatura a scăzut considerabil, și Bouguer, care constatase pe vremuri la Quito o temperatură constantă de 10-16°, fu mirat s-o vadă la 4-10° Réaumur. Cotopaxi și Pichincha, Antisana și Ilinaqa, aceste guri diferite ale unui aceluiași cuptor plutonian, au fost cercetate amănunţit de cei doi călători, care au rămas câte două săptămâni lângă fiecare din ele.

De două ori a ajuns Humboldt pe malul craterului lui Pichincha, pe care nimeni, în afară de La Condamine, nu-l mai văzuse încă.

„Am făcut prima călătorie, spune el, doar cu un indian. Pentru că La Condamine s-a apropiat de crater prin partea joasă a marginii acoperite de zăpadă, tot pe acolo, mergând pe urmele lui, am făcut și eu prima tentativă. Dar era cât pe-aci să pierim. Indianul intră până la piept într-o crăpătură, și am văzut cu groază că ne aflam pe un pod de zăpadă îngheţată, căci, la câţiva paşi de noi, se aflau găuri prin care străbătea lumina. Ne aflam deci fără să știm, pe niște bolţi care ţineau chiar de crater. Înspăimântat dar nu descurajat, am schimbat planul. Dinăuntrul craterului ies înălţându-se, ca să zic așa, peste prăpastie, trei ţancuri, trei stânci neacoperite de zăpadă, pentru că vaporii ieșiţi din gura vulcanului o topesc neîncetat. M-am urcat pe una din stâncile acelea și am găsit în vârful ei o lespede, care fiind sprijinită numai dintr-o parte și scobită pe dedesubt, înainta ca un balcon deasupra prăpastiei. Darlespedea aceea nu era nici prea lungă, nici prea lată și o clătinau mereu cutremurele din care am numărat și noi optsprezece, în mai puţin de treizeci de minute. Ca să examinăm bine fundul craterului, ne-am culcat pe burtă și nu cred că imaginaţia îşi poate închipui ceva mai trist, mai lugubru și mai înfricoșător decât ce am văzut atunci. Gura vulcanului formează o gaură circulară cu o circumferinţă de aproape o leghe, ale cărei margini, tăiate drept, sunt acoperite de zăpadă în partea de sus. Interiorul e cu desăvârșire negru; dar hăul e atât de imens încât se zăresc în el piscurile mai multor înălţimi așezate înăuntrul lui; vârful lor părea să fie cam la șase sute de metri sub noi. Gândiţi-vă deci unde trebuie să li se afle baza!”

Pe vulcanul Antisana, Humboldt se urcă până la peste cinci mii de metri; dar sângele care îi ţâșni din buze, din ochi și din gingii, îl împiedică să se urce mai sus. Cât despre Cotopaxi, i-a fost cu neputinţă să ajungă până la gura lui.

La 9 iunie 1802, Humboldt, însoţit tot de Bonpland, plecă din Quito ca să cerceteze Chimborazo și Tunguragua. Călătorii ajunseră până la cinci sute de metri de vârful primului dintre acești vulcani, dar același accident ca și pe Antisana îl sili să dea înapoi. Cât despre Tunguragua, vârful lui s-a prăbușit în timpul cutremurului din 1797, iar înălţimea sa, apreciată de La Condamnine la peste cinci mii două sute de metri, Humboldt a găsit că e mai redusă.

Din Quito, călătorii se îndreptară spre ţărmul Amazonului, trecând prin Lactacunga, Hambaro și Rio Bamba, ţinut pustiit de cutremurul din 1797, unde apele și nămolul înghiţiseră peste patruzeci de mii de locuitori. Coborând Anzii, Humboldt și însoţitorii săi putură să admire ruinele drumului Yega, care merge de

la Cuzco la Assuay și e numit Calea incașului. Calea aceasta, pavată în întregime cu lespezi și foarte dreaptă, ai zice că e unul dintre cele mai frumoase drumuri construite vreodată. Tot pe acolo se află și ruinele palatului incașului Tupayupangi, pe care La Condamine le-a descris în *Memoriile Academiei din Berlin.*

După zece zile de popas la Cuenca, Humboldt se îndreptă spre districtul Jaen, întocmi harta Maranonului, până la Rio Napo, și completă, datorită observaţiilor astronomice, lacunele pe care le prezenta harta făcută de La Condamine. La 23 octombrie 1802, Humboldt intra în Lima, unde putu să observe cu succes trecerea planetei Mercur prin faţa discului soarelui.

După ce se odihni o lună în această capitală, călătorul porni spre Guayaquil, de unde merse pe mare la Acapulco, în Noua Spanie.

Imensa mulţime a notelor culese de Humboldt în anul cât a stat în această ţară, și care la îndemnat să-și publice *Eseul asupra Noii Spanii,* ar fi de ajuns ca să dovedească, dacă ar mai fi nevoie după cele ce am spus în legătură cu drumurile străbătute de el până acum, cât de mare îi era pasiunea de a se instrui, cât de nestăvilită îi era energia și cât de uimitoare îi era puterea de muncă.

Humboldt se ocupa în același timp și de istoria Mexicului; studia caracterul, moravurile și limba locuitorilor; făcea totodată și observaţii de ştiinţe naturale, de fizică, de chimie, de astronomie și de geografie. Universalitatea lui era cu adevărat uimitoare.

Minele din Tasco, Moran, Guanajuato, care aduceau un venit de mai multe milioane de piaștri pe an, atraseră mai întâi atenţia lui Humboldt, ale cărui prime studii fuseseră în domeniul geologiei. Apoi savantul studie vulcanul din Jerullo, care ţâșnise din pământ și formase un munte de cenușă și de zgură la 29 septembrie 1759, în mijlocul unei câmpii imense, la cincizeci și șase de leghe de mare, la peste patruzeci de leghe de orice vatră vulcanică.

În Mexic, cei doi călători găsiră toate mijloacele necesare pentru a-și pune ordine în colecţiile imense pe care le adunaseră, pentru a-și clasa și ași coordona observaţiile, pentru a pregăti atlasul geologic pe care aveau să-l publice.

În sfârșit, în luna ianuarie 1804, părăsiră amândoi orașul pentru o recunoaştere a versantului răsăritean al Cordilierilor și măsurarea celor doi vulcani gigantici din împrejurimile orașului Pucbla.

După această ultimă explorare, Humboldt coborî la Veracruz, avu norocul să scape de frigurile galbene care pustiau ţinutul, ajunse în Havana, unde, în 1800, îşi depozitase cea mai preţioasă parte a colecţiilor, consacră câteva săptămâni, în Philadelphia, studiului, firește foarte general, al organizării politice a Statelor Unite, și se reîntoarse în Europa în luna august 1804.

Rezultatele călătoriilor lui Humboldt sunt de așa natură încât se poate spune că el e adevăratul descoperitor al Americii tropicale. Înaintea lui, pământul acesta era exploatat fără a fi cunoscut, și numeroase bogăţii de aici erau cu totul ignorate. Trebuie spus fără rezerve că niciodată un călător n-a adus o contribuţie atât de mare în geografia fizică și în toate ştiinţele înrudite cu ea. Humboldt este tipul desăvârșit al călătorului.

CĂLĂTORII SECOLULUI AL XIX-LEA

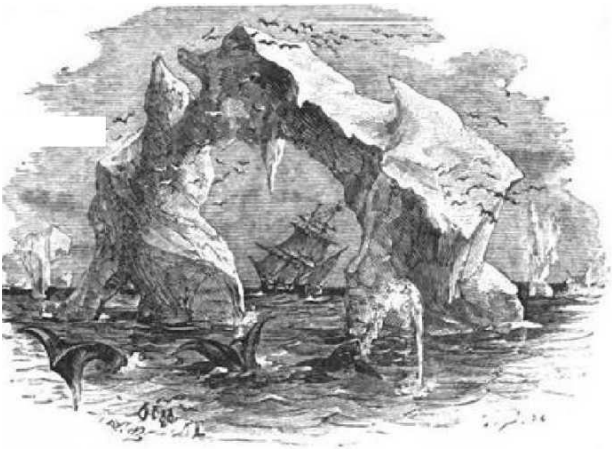

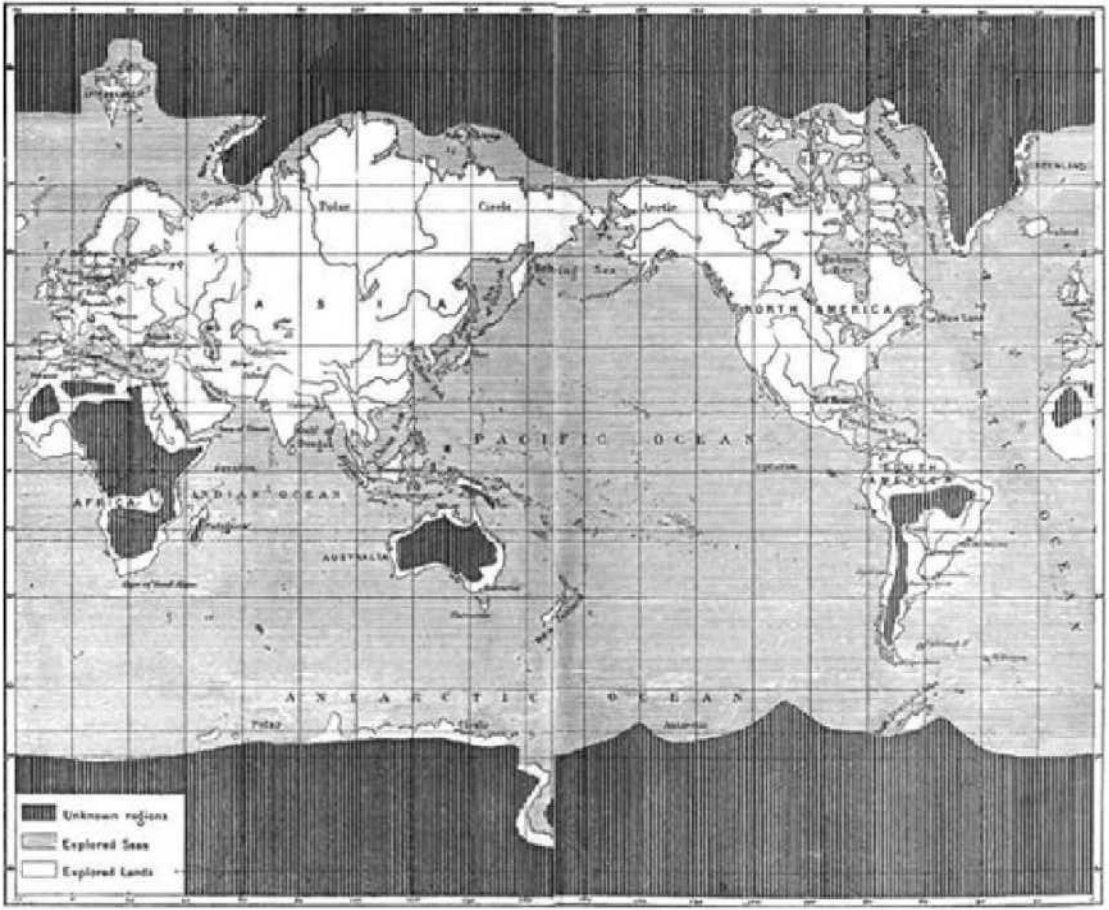
Polar
Circle
Arctic
Behring Sea
A S I A
NORTH AMERICA
PACIFIC OCEAN
AFRICA
INDIAN OCEAN
AUSTRALIA
SOUTH AMERICA
ANTARCTIC OCEAN
Polar
Circle
Antarctic
Unknown regions
Explored Seas
Explored Lands

PARTEA ÎNTÂI

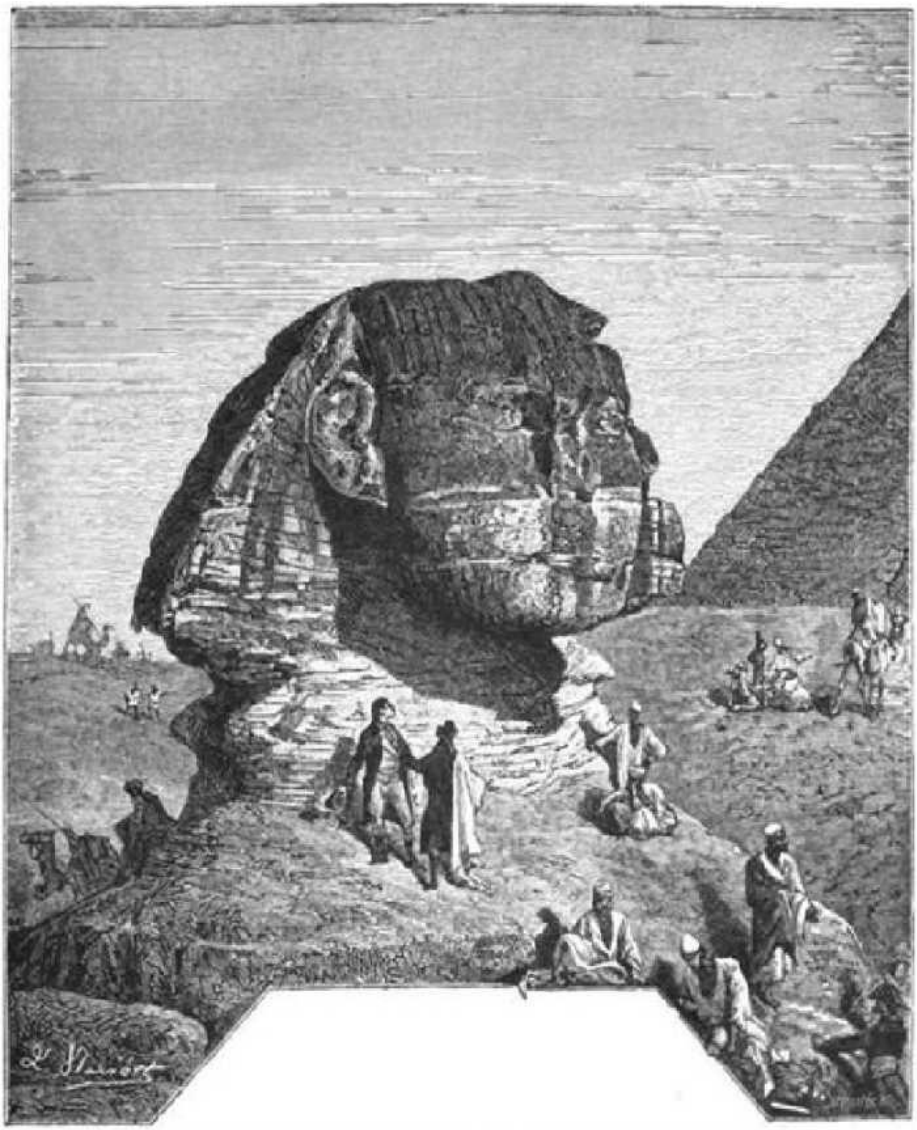

Capitolul I

ZORILE UNUI VEAC AL DESCOPERIRILOR

Ritmul încetinit al descoperirilor în timpul războaielor Republicii și Imperiului. Călătoriile lui Seetzen în Siria și în Palestina. Hauranul și înconjurul Mării Moarte. Decapolis. Călătorie în Arabia. Burckhardt în Siria. Plimbări în Nubia, pe cele două maluri ale Nilului. Pelerinaj la Mekka și Medina. Englezii în India. Webb la izvoarele Gangelui. Darea de seamă a unui călător în Punjab. Christie și Pottinger în Sindhi. Aceiași exploratori traversând Belucistanul până în Persia. Elphinstone în Afghanistan. Persia după relatările lui Gardanne, Ad. Dupré, Morier, MacDonald-Kinner, Price și Ouseley. Guldenstaedt și Klaproth în Caucaz. Lewis și Clarke în Munţii Stâncoși. Raffles în Sumatra și Djawa

Sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea se disting prin ritmul simţitor încetinit al marilor descoperiri geografice.

Am văzut Republica Franceză organizând expediţia pentru căutarea lui La Pérouse și importanta croazieră a căpitanului Baudin de-a lungul coastelor Australiei.

Acestea sunt singurele mărturii ale interesului care, în răstimpul dezlănţuirii patimilor și al luptelor fratricide, au îngăduit guvernului să dea geografiei caracterul ei de ştiinţă.

Mai târziu, în Egipt, Bonaparte s-a înconjurat de un stat-major de savanţi și de artiști de scamă.

Cu acest prilej au fost strânse materialele marii și frumoasei lucrări care, cea dintâi, a dat o idee precisă, deși incompletă, a civilizaţiei antice din ţara faraonilor. Dar, când Napoleon „răzbi pe de-a-ntregul din Bonaparte", suveranul egoist, sacrificând totul pentru război, detestabila lui patimă, nu mai vru să audă vorbindu-i-se de explorări, de călătorii și de viitoare descoperiri, căci asemenea întreprinderi l-ar fi lipsit de bani și de oameni.

El făcea prea mare abuz de oameni și de bani în scopuri războinice ca să-şi mai îngăduie o cât de măruntă risipă.

Am avut o dovadă în acest sens atunci când, pentru câteva milioane, a vândut Statelor Unite cel din urmă ciob al imperiului colonial francez din America.

Din fericire, celelalte popoare nu erau asuprite de această mână de fier.

Cu toate că ele erau îndeosebi preocupate de lupta lor contra Franţei, mai găseau, totuși, voluntari care să lărgească domeniul cunoștinţelor geografice, să aşeze arheologia pe baze cu adevărat ştiinţifice și să purceadă la cele dintâi cercetări lingvistice și etnografice.

Savantul geograf Maltbren[466], într-un articol publicat în 1817 în „Noile anale de călătorii", arată, în mod amănunţit și cu o mare precizie, starea cunoștinţelor noastre geografice la începutul veacului al XIX-lea și numeroasele „deziderate" ale ştiinţei. El scoate în relief progresele realizate încă de pe atunci — ale navigaţiei, astronomiei, lingvisticii.

Departe de a-și tăinui descoperirile — cum a făcut-o din gelozie Compania Golfului Hudson — Compania Indiilor întemeiază academii, publică memorii, încurajează călătorii[467]. Până și războiul este folosit în acest scop și armata franceză adună, în Egipt, materiale pentru o operă imensă. Așa cum vom vedea în curând, această întrecere a cuprins toate popoarele.

Și totuși, la începutul acestui veac există o ţară care ia iniţiativa descoperirilor de noi pământuri: este Germania. Exploratorii săi, manifestând o voinţă neclintită, urzesc planuri atât de bine întocmite, încât urmașii lor nu vor avea decât să le verifice și să le completeze descoperirile.

Primul dintre ei este Ulrich Jasper Seetzen.

Născut în 1767 la Oostfrise, Seetzen, după ce-și termină studiile la Göttingen, începu prin a publica unele încercări în domeniul statisticii și al ştiinţelor naturale, de care se simţea atras. Visul lui Seetzen — ca și cel de mai târziu al lui Burckhardt — este o călătorie în Africa centrală; dar el vrea să înceapă cu explorarea Palestinei și a Siriei, ţări asupra cărora avea să atragă atenţia „Palestine association", înființată la Londra în 1805. Dar Seetzen n-așteptă până atunci și, înarmat cu numeroase recomandaţii, plecă în 1802 la Constantinopol.

Deși „pământul făgăduinţei" și Siria fuseseră străbătute și în trecut de un mare număr de pelerini și călători, nu se știau prea multe despre aceste ţinuturi. Geografia lor fizică nu era prea bine cunoscută și nici nu existau referiri în această privinţă; unele regiuni, ca, de pildă, Libanul și Marea Moartă, nu fuseseră niciodată explorate. Cât despre geografia comparată, nici nu exista încă. Numai studiile „Asociaţiei engleze" și priceperea călătorilor ei au întemeiat această ştiinţă. Seetzen, care se grăbise să studieze diverse regiuni, era bine pregătit pentru a explora o ţară care, deși străbătută de atâtea ori, rămânea pentru el tot o ţară nouă.

După ce a parcurs toată Asia Mică, Seetzen ajunse la Alep, în luna mai 1804. El rămase acolo aproape un an, consacrându-se studiului practic al limbii arabe, adunând extrase din lucrările istoricilor și geografilor Orientului, verificând poziţia astronomică a orașului, făcând cercetări de istorie naturală, strângând manuscrise și traducând mulţime de cântece populare și legende, atât de preţioase pentru

---

[466] *Maltbren Conrad* (1770-l826) - geograf și publicist de naționalitate daneză.

[467] Activitatea principală a companiilor comerciale engleze, olandeze și franceze în Indiile Orientale a constat în efectuarea unor cuceriri coloniale întinse. Obținând de la guvernele respective drepturi monopoliste de a jefui și exploata milioanele de locuitori ale Asiei de sud, companiile au efectuat explorări geografice și altele care au contribuit la cucerirea de noi pământuri și transformarea lor în colonii.

cunoaşterea îndeaproape a unui popor.

În aprilie 1805 Seetzen a plecat din Alep, pornind către Damasc. Întâiul lui drum l-a condus prin cantoanele Hauran și Diolan, situate la sud-est de acest oraș. Până atunci, niciun călător nu ajunsese încă în aceste două provincii, care, sub numele de Auranitis și Gaulonitis, avuseseră pe vremea romanilor un rol atât de însemnat în istoria evreilor. Seetzen a cules, cel dintâi, date despre geografia lor.

Acest cutezător călător a făcut recunoaşterea ţinuturilor Liban și Balbek; el și-a continuat drumul la miazăzi de ţara Damascului, a coborât în Iudeea și a explorat partea răsăriteană a Hermonului, a Iordanului și a Mării Moarte. Acolo sălăşluiau popoarele atât de cunoscute în istoria evreilor: amoniţii, moabiţii, galadiţii, bataneenii etc. Pe timpul cuceririi romane, partea de sud a acestui ţinut se numea Pereea; acolo exista și renumita Decapolis, adică „Liga celor zece orașe". Niciun călător din epoca modernă nutrecuse prin acea regiune. Un motiv mai mult ca Seetzen să-și înceapă, acolo, cercetările.

Prietenii lui din Damasc încercară să-l oprească de la această călătorie, zugrăvindu-i greutăţile și primejdiile unui drum stăpânit de beduini[468] — dar nimic nu-l putea opri. Totuși, înainte de a cerceta Decapolisul și de a constata starea minelor lui, Seetzen străbătu o mică ţărișoară, anume Ladscha, defăimată în Damasc din pricina beduinilor care o locuiau, dar despre care se pretindea că ascunde antichităţi de seamă.

Plecat din Damasc la 12 decembrie 1805, cu o călăuză armeană care îl făcu să se rătăcească încă din prima zi, asigurat cu un pașaport, pe care avu prudenţa să-l ceară pașei, Seetzen porni mai departe din sat în sat, însoţit de un călăreţ înarmat.

El scrie, într-o dare de seamă reprodusă în fostele „Anale de călătorii", următoarele:

„Partea pe care am străbătut-o din Ladscha nu oferă ochiului — aidoma Hauranului — decât bazalt, adesea foarte poros și care formează în mai multe locuri întinse pustiuri de piatră. Satele, în cea mai mare parte distruse, sunt așezate în coasta stâncilor. Culoarea neagră a bazaltului, casele, bisericile și turnurile prăbușite, lipsa oricăror arbori, a oricărei vegetaţii, totul dă acestor ţinuturi o înfăţișare întunecată și tristă, care îţi umple inima de spaimă. Aproape în fiecare sat găsești fie inscripţii grecești, fie coloane sau alte rămășiţe antice. (Între altele am copiat o inscripţie a împăratului Marc Aureliu.) Canaturile ușilor sunt, pe aici, de bazalt, ca și în Hauran".

Abia ajunse în satul Gerata, unde se odihni câteva clipe, când o duzină de călăreţi îl anunţară că din ordinul viceguvernatorului Hauranului urmează să fie arestat. Stăpânul lor, Aga-Omar, le dăduse porunca să-l aducă în faţa lui, căci aflase că anul trecut călătorul mai fusese o dată prin partea locului și viceguvernatorul bănuia că Seetzen are pașaport fals.

---

[468] Beduini - denumire atribuită triburilor și popoarelor din Africa și în special din Peninsula Arabiei ce duc o viață nomadă.

Niciun fel de rezistenţă nu era cu putinţă. Fără a pune la inimă acest incident, care i se părea doar pentru moment potrivnic, Seetzen, după o zi și jumătate de mers în Hauran, întâlni pe Aga-Omar în calea caravanei spre Mekka.

Primit foarte bine, călătorul îşi reluă drumul a doua zi; cum însă întâlni câteva trupe de arabi, pe care le impresionă prin calmul său, rămase cu convingerea că Aga-Omar voise — cu ajutorul oamenilor săi — să-l jefuiască.

Reîntors în Damasc, Seetzen găsi cu mare greutate o călăuză care să-l însoţească de bunăvoie în călătoria lui de-a lungul malului răsăritean al Iordanului și în jurul Mării Moarte. Totuși, un oarecare Yusuf-al-Milki, de religie ortodoxă, care făcuse, vreme de treizeci de ani, negoţ cu triburile arabe și străbătuse cantoanele care-l interesau pe Seetzen, consimţi să-l însoţească.

Cei doi călători părăsiră Damascul la 19 ianuarie 1806. Seetzen nu luase cu el, ca bagaj, decât puţină îmbrăcăminte, cărţile absolut trebuincioase, hârtie de uscat plantele și leacurile necesare pretinsei lui calităţi de medic.

Cele două judeţe, Rascheia și Hasbeya, situate la poalele Muntelui Hermon, al cărui pisc se afla atunci acoperit cu un strat de zăpadă, fură explorate pentru întâia dată de Seetzen; ele erau dintre regiunile cele mai puţin cunoscute din Siria.

De cealaltă parte a muntelui, călătorul vizită rând pe rând: Achha, sat locuit de druzi; Rascheia, reședinţa emirului; Hasbeya, unde fu oaspetele savantului episcop grec al Szurului, sau al Szeidei, pentru care avea o scrisoare de recomandare.

Ceea ce atrase în chip deosebit atenţia călătorului în acest ţinut muntos fu o mână de asfalt — materie întrebuinţată aici spre „a feri viile de gângănii”.

De la Hasbeya, Seetzen ajunse apoi la Baniass, fosta *Caesarea Filippi,* care nu mai era decât un cătun sărac lipit pământului, cu vreo douăzeci de colibe. Mai puteai găsi acolo urmele zidului de apărare interioară; nu rămăsese însă niciun vestigiu al măreţului templu zidit de Irod[469] în cinstea împăratului August[470].

Râul din Baniass trecea, după părerea vechilor savanţi, drept izvorul Iordanului, dar acest nume se cuvine pe drept râului Hasbeny, care formează cel mai larg braţ al Iordanului și pe care Seetzen l-a recunoscut, precum a identificat și lacul Meron sau Samachonitis din antichitate.

Călătorul fu însă părăsit acolo atât de însoţitorii care îl urmaseră călare pe catâri, ei neconsimţind pentru nimic în lume să-l ducă până la podul Deir Behat-Jakub, cât și de ghidul Yusuf, pe care a fost nevoit să-l trimită la Tiberiada, unde să-l aștepte, în timp ce el se îndrepta pe jos, urmat doar de un singur arab, către acel pod atât de temut.

Dar la Deir-Behat-Jakub Seetzen nu putu găsi omul care să consimtă a-l însoţi pe malul stâng al Iordanului. Deodată, un localnic, aflând că Seetzen e medic, l-a

---

[469] *Irod* (a trăit între anii 73 și 4 î.e.n.) - rege al Iudeii; s-a urcat pe tron cu ajutorul romanilor și a înăbușit cu cruzime mișcările populare îndreptate împotriva jugului roman. S-au păstrat legende despre cruzimile lui Irod.

[470] *August* (63 î.e.n. - 14 e.n.) - împărat roman, nepot de frate al lui Iuliu Cezar.

rugat să vină să-l vadă pe șeicul lui, bolnav de oftalmie. El locuia pe malul răsăritean al lacului Tiberiadei.

Seetzen se grăbi să nu scape acest prilej. Și bine a făcut, căci avu vreme să examineze pe îndelete lacul Tiberiadei și râul Wadi-şemmak, deși era cât p-aci să fie jefuit și asasinat de călăuza lui. Ajunse, în sfârșit, cu bine la Tiberiada — fosta Tabaria a arabilor — unde Yusuf îl aștepta de câteva zile.

„Orașul Tiberiada, scrie Seetzen, este așezat chiar pe malurile lacului ce-i poartă numele; dinspre partea uscatului este înconjurat de un zid masiv din blocuri de bazalt. El nu merită totuși decât denumirea de târgușor. Nu găsești aici nimic din vechea lui măreţie; recunoști însă ruinele fostei cetăţi care se întindea până la băile calde ce se aflau la o leghe depărtare către răsărit. Faimosul pașă Djezar[471] a construit acolo o sală de baie, deasupra izvorului principal. Dacă aceste băi s-ar găsi instalate în Europa, ele ar fi preferate, desigur, tuturor celorlalte băi cunoscute. Valea unde se găsește lacul ușurează, prin concentrarea căldurii, vegetaţia curmalilor, lămâilor, portocalilor și arbuștilor de indigo, în timp ce solul mai ridicat ar putea da produsele climatelor temperate".

La apus de capătul meridional al lacului zac rămășiţele fostului oraș Tanchea. Acolo începe frumoasa câmpie El-Ghor, între două șiruri de munţi, puţin cultivată și străbătută de arabii nomazi.

Seetzen și-a urmat iară vreun incident deosebit drumul prin Decapolis. El fu nevoit, totuși, să se deghizeze în cerșetor, spre a scăpa de prădăciunile localnicilor.

El ne spune:

„Mi-am acoperit cămașa cu un vechi *kamba* sau halat vechi și pe deasupra am îmbrăcat o cămașă femeiască, albastră și ruptă. Mi-am înfășurat capul în câteva zdrenţe și m-am încălţat cu papuci. O veche flenderiţă, și ea zdrenţuită, ce o purtam pe umeri, mă apăra de frig și de ploaie, iar un ciot îmi slujea drept toiag. Călăuza mea, un grec ortodox, adoptă, încetul cu încetul, cam același costum; astfel, puturăm colinda ţinutul vreme de zece zile, deşi adescori ploile reci ne muiau până la os. Eu am fost chiar nevoit să umblu, o zi întreagă, cu picioarele goale prin noroi, căci îmi era cu neputinţă să mă folosesc de papucii mei pe drumurile clisoase și muiate de apă".

Draa, localitate întâlnită ceva mai departe, nu mai este decât un maldăr de ruine pustii. Nu mai găsim acolo nicio rămășiţă din monumentele care, altă dată, o făcuseră vestită.

În judeţul El-Botthin care urmează sunt câteva mii de caverne, scobite în stâncă, în care locuiau în vechime băștinașii. Când Seetzen l-a străbătut, el se găsea cam în aceeași stare.

---

[471] *Djezar-Paşa Ahmed* (1730-l804) - originar din Bosnia. După ce a săvârșit un omor a fugit din patrie la Cairo unde a trecut la islamism și a intrat în serviciul sultanului Egiptului Ali-bei. Mai târziu a trecut de partea turcilor și a fost ridicat la rangul de pașă, fiind numit guvernator al unui teritoriu vast care cuprindea orașele Acco, Beirut, Cezareea etc.

Mkes era odinioară un oraș bogat și important, precum o dovedesc prea numeroasele cioburi de columne și sarcofage. Seetzen l-a identificat cu Gadara, unul din orașele de mâna a doua ale ţinutului decapolitan.

La câteva leghe mai departe se găsesc ruinele cetăţii Abil — numită în vechime *Abila.* Seetzen nu-și putu convinge călăuza, Aoser, să meargă până acolo, căci omul era înspăimântat de veștile care circulau despre arabii benișazhar. O porni deci de unul singur într-acolo.

Seetzen scrie:

„Cetatea este pe de-a-ntregul ruinată și părăsită; niciun edificiu nu mai stă în picioare, însă minele și sfărâmăturile arată vechea ei splendoare. Sunt în ea frumoase rămăşiţe ale zidului împrejmuitor de altă dată și o mulţime de bolţi și columne de marmură, bazalt și granit cenușiu. Dincolo de acel zid, am găsit un mare număr de columne, dintre care două de o mărime extraordinară. Am tras concluzia că acolo fusese un templu de mari proporţii".

Părăsind judeţul El-Botthin, Seetzen pătrunse în acela numit Edșlun, unde nu întârzie să descopere însemnatele mine din Deerraș care pot fi asemănate cu cele din Palmira și Balbek.

Seetzen scrie:

„E de neînţeles de ce acest oraș, odinioară atât de faimos, a putut scăpa până astăzi atenţiei amatorilor de antichităţi. Așezat într-un câmp deschis, destul de roditor, orașul e străbătut de un râu. Înainte de a intra în oraș, am întâlnit mai multe sarcofage, cu foarte frumoase basoreliefuri, printre care am observat, la marginea drumului, pe unul ce purta o inscripţie grecească.

Zidurile orașului sunt cu totul prăbușite; se mai poate însă observa toată întinderea lor, care ar măsura aproape o leghe. Ele erau construite numai din blocuri de marmură. Spaţiul dinăuntru este inegal și coboară spre râu. Nicio casă particulară n-a fost păstrată; în schimb am observat mai multe edificii publice, care izbeau ochii prin prea frumoasa lor arhitectură. Am găsit aici două impunătoare amfiteatre, construite temeinic în marmură, cu columne, firide etc., totul bine păstrat; câteva palate și trei temple, din care unul avea un peristil [472] de douăsprezece columne corintiene, unsprezece din ele fiind încă intacte. În alt templu am văzut o columnă răsturnată, construită din cel mai frumos granit egiptean șlefuit. De asemenea, am găsit o frumoasă poartă a orașului, bine păstrată, formată din trei arcade și împodobită cu pilaștri [473]. Cel mai frumos monument îl constituia o stradă lungă, care se încrucișa cu o alta și era împodobită pe ambele laturi de câte un șir de columne corintiene de marmură; capătul uneia dădea într-o piaţă semicirculară, înconjurată de șaizeci de columne ionice… În

---

[472] *Peristil* - curte, grădină sau piață dreptunghiulară înconjurată cu o colonadă acoperită. Peristilul era foarte răspândit la locuințele din epoca elenismului.

[473] *Pilaștri* (de la cuvântul latinesc pila = stâlp) - stâlp vertical pe suprafața unui perete care imită toate părțile și proporțiile coloanei unui anumit ordin arhitectural.

Ierusalim

MAP
OF
EGYPT NUBIA
and part of
ARABIA.
ASIA MINOR
Cyprus
MEDITERRANEAN
SEA
Aleppo
Mosul
Tigris
Euphrates
Bagdad
Bassora
Desert of Syria
Dead Sea
Arabia Petraea
CAIRO
Medina
Mecca
NEDJED
Desert of Nubia
Dongolah
Berber
Khartoum
ABYSSINIA
SAMA OR AFAR
Aden
Saana

punctul de răscruce al celor două străzi, se vedea, în fiecare din cele patru unghiuri, câte un mare piedestal de blocuri de piatră pe care, probabil, se aflau odinioară diferite statui… Se vedea, de asemenea, o parte a pavajului, construit și el tot din blocuri de piatră. În general, am numărat aproape două sute de columne câteva din ele sprijinite încă de acoperiș; numărul celor prăbușite este însă cu mult mai mare, căci eu nu am străbătut decât jumătate din întinderea orașului. Și desigur, în cealaltă jumătate a orașului, dincolo de râu, se vor mai găsi încă alte numeroase curiozităţi demne de a fi luate în seamă".

După Seetzen, Deerraș nu poate fi decât vechea *Gerasa,* cetate care până atunci era foarte greșit însemnată pe toate hărţile.

Călătorul străbătu în curând Serka — fosta Jabok a istoricilor evrei, care forma graniţa de miazănoapte a ţării amoniţilor — pătrunse în judeţul El-Belka, ţinut odinioară înfloritor, dar pe atunci cu totul necultivat și sterp, unde nu se găsea decât un singur târgușor, Szalt (vechea Amatusa). Seetzen vizită apoi Ammanul, vestit printre orașele decapolitane, sub numele de Filadelfia, unde se găsesc încă frumoase antichităţi, iar în urmă, pe rând: Eleab, fost oraș al amoniţilor, Madaba care, pe vremea lui Moise, se chema Madba, Muntele Nebo, Diban, ţara Karakul, patria moabiţilor, ruinele din Robba (Rabbath), reședinţă a vechilor regi ai ţării, și, după numeroase osteneli, ajunse — trecând printr-un ţinut muntos — în regiunea situată la capătul de miazăzi al Mării Moarte și numită Gor-es-Szophia.

Era o vreme foarte călduroasă și trebuiau străbătute largi întinderi de sare pe care nu le uda nicio apă. La 6 aprilie Seetzen ajunse la Bethlehem, iar după puţină vreme la Ierusalim, nu fără a fi suferit groaznic de sete, în schimb străbătuse regiuni cu totul deosebite, necercetate până atunci de niciun călător modern.

În același timp, el strânsese preţioase informaţii despre natura apelor Mării Moarte, combătuse multe povești grosolane, îndreptase numeroase greșeli în hărţile cele mai precise, contribuise la identificarea unor cetăţi antice din Peroca și constatase existenţa multor ruine care dovedeau gradul de prosperitate atins de acea regiune sub stăpânirea romanilor. La 25 iunie 1806 Seetzen părăsea Ierusalimul și se reîntorcea, pe mare, la Acera (Akka).

D. Vivien de Saint-Martin[474], într-un articol publicat în „Revue gérmanique" din 1858, scrie: „Această traversare a mării a fost o adevărată călătorie de descoperiri".

Totuși, Seetzen nu voi să se mărginească la aceste descoperiri. Zece luni mai târziu, el înconjură încă o dată lacul Asfaltit (Marea Moartă — n. Trad.) și în această nouă călătorie putu să adauge multe primelor sale observaţii.

---

[474] *Vivien de Saint-Martin Louis* (1800-l897) - geograf francez, specialist în domeniul geografiei istorice și contemporane mondiale, autor al Istoriei geografiei și a descoperirilor geografice (1873) și al lucrării în șapte volume Noul dicționar de geografie mondiala (1870-l895). In perioada 1860-1876 a editat „Anuarul de geografie" în care publica o trecere în revistă a călătoriilor și a literaturii în domeniul geografiei din anul respectiv. Era prieten cu Jules Verne și aprecia mult romanele și lucrările sale geografice.

Călătorul ajunse apoi la Cairo, unde rămase doi ani încheiaţi. Acolo, el cumpără cea mai mare parte a manuscriselor orientale care fac bogăţia bibliotecii din Gotha, strânse toate informaţiile cu putinţă despre ţinuturile din interiorul Egiptului, dar călăuzit de un instinct foarte sigur nu primi decât pe cele care păreau a avea caracterul unei autenticităţi aproape absolute.

Această relativă odihnă, deși atât de departe de trândăvie, nu putea dăinui prea mult, dată fiind nesăţioasa sa sete de descoperiri. În luna aprilie 1809, el părăsea definitiv capitala Egiptului, pornind spre Suez și Peninsula Sinai, pe care spera să le viziteze înainte de a pătrunde în Arabia — ţară prea puţin cunoscută — care nu fusese străbătută decât de neguţători sosiţi acolo spre a cumpăra „cafeaua Mokha". Până la Niebuhr, nicio expediţie ştiinţifică nu fusese organizată spre a studia geografia ţării și obiceiurile locuitorilor.

Această expediţie a fost finanţată de regele Frederic al V-lea al Danemarcei, și la ea au participat savanţi cu renume ca: matematicianul Vonhaven, naturalistul Forskaal, medicul Cramer, pictorul Braurenfeind și ofiţerul genist Niebuhr.

Din 1762 până în 1764 acești savanţi vizitară Egiptul, Muntele Sinai, Djeddah, debarcară la Loheia și pătrunseră în interiorul Arabiei fericite[475], fiecare explorând, după specialitatea lui, ţinuturile. Însă oboseala și bolile îi copleșiră pe acești călători curajoși și, curând, Niebuhr rămase singur să folosească observaţiile strânse de el și de tovarășii lui. Lucrarea sa cuprinde o bogăţie de date interesante și folositoare.

Prin urmare lui Seetzen îi rămâneau multe de făcut pentru a lăsa în umbră călătoria înaintașului său. Spre a atinge acest ţel, el nu se dădu înapoi de la nimic. La 31 iulie, după ce, faţă de toată lumea și-a proclamat credinţa în Islam, s-a îmbarcat la Suez pentru Mekka, voind să pătrundă în acest oraș în straie de pelerin. Tor și Djeddah (Djedda) fură cele două escale care au precedat intrarea lui în cetatea sfântă.

Este de prisos să stăruim asupra acestei părţi a călătoriei, ca și asupra excursiei la Medina. Descrierea acestor locuri o vom împrumuta din darea de seamă atât de precisă și de veridică a lui Burckhardt. De altfel, multă vreme n-am avut din lucrările lui Seetzen decât extrasele publicate în „Analele călătoriilor" și în *Corespondenţa* baronului de Zach. Abia în 1858 fură editate în limba germană jurnalele de călătorie ale lui Seetzen — de altminteri foarte incomplete.

De la Medina, călătorul se întoarse la Mekka, unde începu în taină studierea orașului, a ceremoniilor religioase, făcu și unele observaţii astronomice, care slujiră la determinarea poziţiei acestei capitale a islamismului.

La 23 martie 1810, Seetzen se reîntoarse la Djedda, apoi, împreună cu arabul care îi slujise de învăţător la Mekka, se îmbarcă pentru Hodeia, unul dintre porturile principale ale Yemenului. După ce trecu prin Beth-el-Fatih, cantonul muntos unde

---

[475] *Arabiei fericită* - denumire dată de geografii antici părții sud-vestice a Peninsulei Arabiei, renumită prin bogățiile sale naturale și fertilitate. În literatura modernă se înțelege prin Arabia fericită și partea muntoasă a Yemenului.

se cultivă cafeaua și după ce fu reţinut, din pricina unei boli, aproape o lună la Doran, ajunse la 2 iunie la Sana, capitala Yemenului, pe care îl consideră cel mai frumos oraș al Orientului. La 22 Iulie coborî până la Aden și, în noiembrie, pătrunse în Mokha, de unde sunt datate cele din urmă scrisori primite din parte-i. Reîntors la Yemen, el fu, ca și Niebuhr, prădat de colecţiile și bagajele sale, sub pretextul că adună animale spre a fabrica vreun farmec menit să otrăvească izvoarele.

Dar Seetzen nu se lăsă jefuit fără a protesta. El plecă de îndată la Sana, unde spera să prezinte imamului[476] plângerile sale. Era în luna decembrie 1811. Câteva zile mai târziu, s-a răspândit vestea morţii lui subite la Taes, veste care nu întârzie să ajungă la urechile europenilor aflaţi în porturile arabe.

Pe cine să facem răspunzători de această moarte? Pe imam sau pe cei care l-au jefuit pe explorator? Astăzi puţin ne interesează a cui e vina; dar ne e îngăduit totuși să regretăm faptul că un călător atât de bine organizat și pus la curent cu toate practicile și moravurile arabe n-a izbutit să-și ducă mai departe explorările și că a fost cu putinţă să se piardă pentru totdeauna cea mai mare parte a jurnalelor și a observaţiilor sale.

D. Vivien de Saint-Martin a scris:

„Seetzen era, după Ludovico Barthema[477], cel dintâi călător care fusese la Mekka și niciun european nu văzuse, înaintea lui, cetatea sfântă a Medinei, consacrată ca atare prin mormântul profetului".

De aici înţelegem imensa valoare ce ar fi avut darea de seamă a acestui călător dezinteresat, bine informat și veridic în expunerile lui.

În clipa când o moarte năprasnică punea capăt misiunii asumate de Seetzen, Burekhardt porni pe urmele lui și — tot ca și el — începu o lungă și minuţioasă explorare a Arabiei, pe drumurile din Siria.

D. Vivian de Saint-Martin scrie:

„Este un lucru puţin obișnuit în istoria știinţei să vezi doi oameni atât de valoroși urmând unul după altul sau, mai exact, continuându-se unul pe altul în aceeași carieră. În adevăr, Burekhardt avea să urmărească, în multe puncte, drumul deschis de Seetzen; și ajutat de împrejurări favorabile, care i-au îngăduit să-și înmulţească explorările, el a putut să sporească considerabil descoperirile făcute de predecesorul său".

Deși Jean-Louis Burekhardt nu era englez, fiind născut la Lausanne, el trebuie totuși considerat ca unul dintre călătorii care aparţin Marii Britanii. În adevăr, graţie

---

[476] *Imam* — conducător suprem in țările musulmane care este totodată și șeful religios al supușilor săi.

[477] *Ludovico Barthema* - călător italian care a vizitat la începutul secolului al XVI-lea Egiptul, Peninsula Arabiei, Persia, India, Ceylonul și Indonezia. S-a întors în patrie ocolind Capul Bunei Speranțe. A fost cu adevărat un pionier al explorării Arabiei și a Insulelor Indoneziei. Descrierea acestei călătorii, publicată în anul 1510, reprezintă un document prețios al călătoriilor de aventuri din epoca marilor descoperiri geografice.

legăturilor lui cu naturalistul sir Joseph Banks, coleg al lui Cook, cu Hamilton, secretarul „Asociaţiei Africane" și, graţie de asemenea sprijinului temeinic pe care i-l dădură aceștia, Burekhardt fu în măsură să exploreze terenul cu folos.

Burekhardt, care avea o cultură vastă, căci îşi făcuse întâile studii la universităţile din Leipzig, Göttingen (unde urmase cursurile lui Blumenbach[478]), apoi din Cambridge, unde învăţase limba arabă, se îmbarcă în 1809 pentru Orient. Pregătindu-se a înfrunta mizeriile legate de viaţa de călător, el s-a constrâns de bunăvoie să postească multă vreme și să sufere chinurile setei, iar în locul pernelor și-a ales pietrele de pe străzile Londrei, și drept pat, praful șoselelor.

Dar ce însemnau aceste copilărești încercări de antrenament, dacă le compari cu mizeriile legate de acceptarea apostolatului ştiinţific?

Plecat din Londra spre a ajunge în Siria, unde urma să-și perfecţioneze cunoștinţele de limbă arabă, Burekhardt plănuia să meargă apoi la Cairo și să ajungă la Fezzan pe drumul deschis odinioară de Hornemann. Odată ajuns în acea ţară, împrejurările aveau să-i arate calea care-i convenea s-o urmeze.

După ce îşi luă numele de Ibrahim-Ibn-Abdallah, lăsă să se creadă că este indian musulman. Spre a izbuti în această deghizare, el trebui să recurgă la mai multe șiretlicuri. O notiţă necrologică apărută în „Analele călătoriilor", arată că atunci când era rugat să vorbească în limba indiană, Burekhardt răspundea totdeauna în limba germană. Un tălmaci, care îl bănuia că este ghiaur, îndrăzni chiar să-l tragă de barbă; cea mai gravă jignire ce se poate aduce unui musulman. Burekhardt devenise însă una cu personajul creat de el și deci ripostă de îndată printr-un ghiont magistral care, zvârlindu-l pe bietul tălmaci de-a dura la zece pași distanţă, îi făcu pe toţi să râdă, convingându-i de sinceritatea lui.

Din septembrie 1809 până în februarie 1812, el rămase la Alep, neîntrerupându-și studiile limbii și ale moravurilor siriene decât pentru a face o excursie de șase luni la Damasc, la Palmira și în Hauran — ţinuturi pe care doar Seetzen le străbătuse înaintea lui.

Se spune că, în timpul unei călătorii făcute la Zor, canton așezat la nord-est de Alep, pe malurile Eufratului, Burckhardt fu jefuit de bagaje și de veșminte de către o bandă de hoţi la drumul mare. Nu-i mai rămăseseră decât pantalonii, dar și pe aceștia fu cât p-aci să-i fure nevasta unuia dintre șefi, care nu-și primise partea din pradă.

„Revue gérmanique" scrie:

„Aceste călătorii ne-au adus o cantitate considerabilă de informaţii asupra ţărilor despre care nu aveam până atunci alte noţiuni decât cele cuprinse în comunicările, oarecum incomplete, ale lui Seetzen. Chiar în cantoanele mai des vizitate înainte, spiritul de observaţie al lui Burckhardt știa să adune numeroase fapte interesante,

---

[478] Blumenbach Johann-Friedrich (1750-1840) - renumit anatomist, antropolog și zoolog german, profesor la Universitatea din Gdttingen. Clasificarea raselor umane propusă de Blumenbach s-a menținut în știință până în prezent.

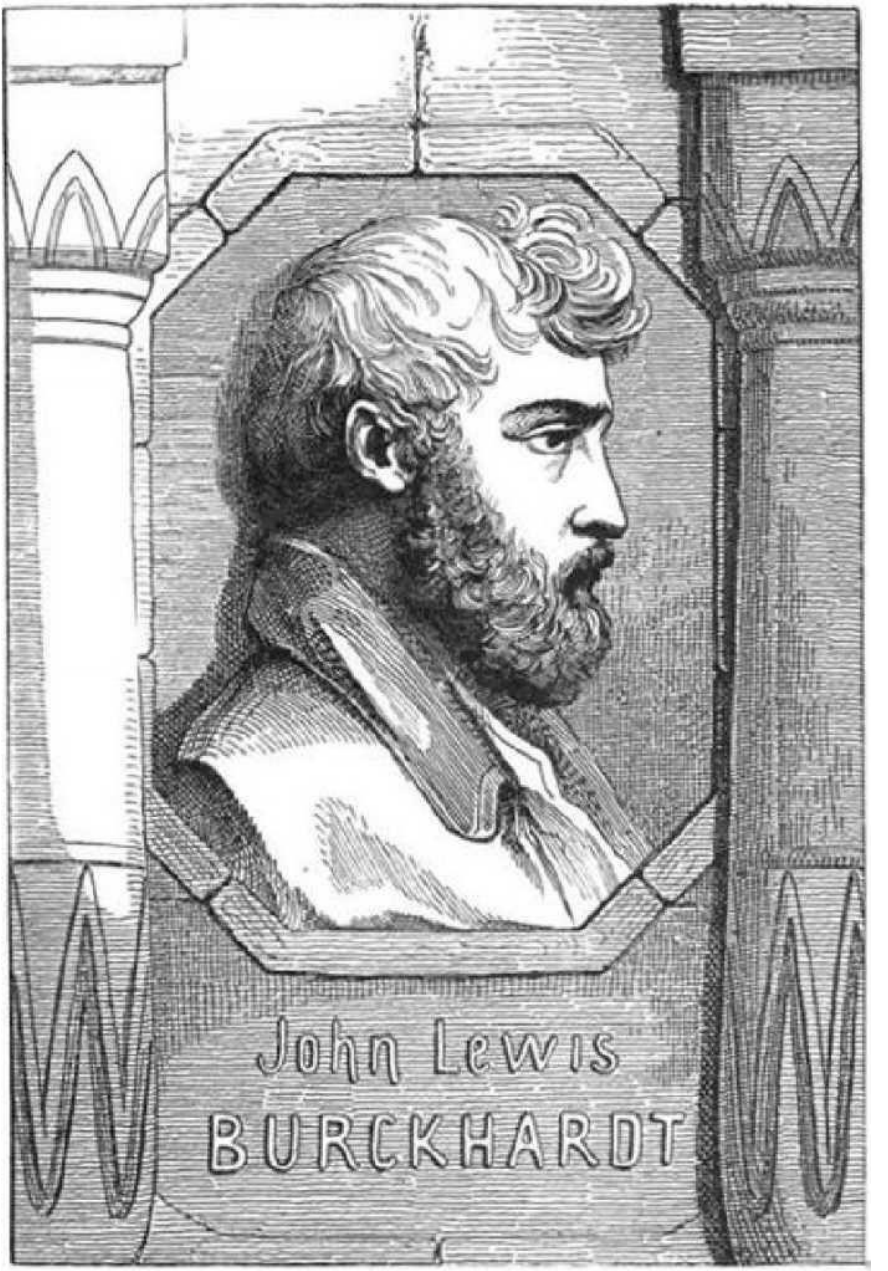

John Lewis Burckhardt

desconsiderate de călătorii obișnuiţi… Aceste materiale preţioase fură editate de colonelul Martin-William Leake, el însuși călător distins, savant geograf și cărturar de seamă".

Burckhardt văzuse Palmira și Balbek, coamele munţilor Liban și valea râului Oronte, lacul Huleh și izvoarele Iordanului. El semnalase pentru întâia oară un mare număr de vechi așezări. Indicaţiile sale ne-au ajutat să fixăm cu certitudine locul vestitei Apameea — deși atât el, cât și savantul lui editor s-au înșelat în aplicarea acestor date. În fine, drumurile sale în Auranitis sunt de asemenea — chiar după cele făcute de Seetzen — bogate în informaţii geografice și arheologice care fac cu putinţă cunoaşterea ţinutului în starea lui de astăzi și aruncă o lumină vie asupra geografiei comparate a tuturor epocilor.

În 1812 Burckhardt părăsi Damascul, cercetă Marea Moartă, valea Agaba și fostul port Aziongaher — regiuni vizitate în zilele noastre de grupuri de englezi având însă în mână ghidurile Murray, Cook sau Baedecker, dar pe care nu le puteai străbate pe atunci fără să-ţi primejduiești viaţa. Într-o vale lăturalnică a găsit el măreţele ruine ale cetăţii Petra, vechea capitală a Arabiei Petree.

La sfârșitul anului, Burckhardt se afla la Cairo. Socotind că nu ar fi bine să se alăture caravanei care pornea spre Fezzan, el s-a simţit atras cu deosebire de Nubia, ţinut care stârnea mult mai mult curiozitatea istoricului, geografului și arheologului. Leagăn al civilizaţiei egiptene, Nubia nu mai fusese vizitată, după portughezul Alvarez, decât de francezii Poncet și Lenoir Duroule, la sfârșitul veacului al XVII-lea și la începutul veacului al XVIII-lea, de Bruce (a cărui dare de seamă a fost de atâtea ori pusă la îndoială) și de Norden, care însă nu înaintase dincolo de Derr.

În 1813, Burckhardt exploră adevărata Nubie. Această plimbare nu l-a costat decât patruzeci și doi de franci, sumă destul de modestă, dacă o comparăm cu cheltuielile necesare astăzi pentru cele mai neînsemnate încercări de călătorie în Africa. Este adevărat că Burckhardt știa să se mulţumească la cină, cu o mână de *durra*[479] și că întreaga lui caravană se reducea la doi dromaderi.

În același timp doi englezi, Legh și Smelt, parcurgeau și ei ţinutul, împărţind pe unde treceau aur și daruri, făcând astfel foarte costisitoare sarcina celor care veneau în urma lor.

Burckhardt străbătu cascadele Nilului. Darea de seamă spune:

„Ceva mai departe, lângă un loc numit Djebel-Lamoul, călăuzele arabe au obiceiul să pretindă un dar important celor pe care îi conduc. Iată cum procedează: se opresc din drum, descalecă și strâng la un loc nisip și pietre întocmind o moviliţă asemănătoare celor pe care nubienii o pun pe mormintele lor; ei numesc asta: «a săpa groapa călătorului». Această demonstraţie este urmată de o cerere de bani sau cadouri, făcută pe un ton semeţ și în chip de poruncă. Burckhardt, când îşi văzu călăuza făcând această demonstraţie, începu și el să o imite, liniștit; apoi îi

---

479 *Durra* sau *durro* - aliment folosit sub formă de crupe sau fainã.

„Iată și mormântul tău”.

zise: «Iată și mormântul tău, căci doar suntem fraţi și e firesc să fim îngropaţi împreună»".

Arabul râse fără voia lui; amândoi îşi distruseră apoi munca lor sinistră și se urcară din nou pe cămile, rămânând tot atât de buni prieteni ca până atunci. Arabul i-a citat apoi versetul din Coran care sună așa: „Niciun muritor nu știe dinainte în ce colţ de pământ îi va fi săpată groapa".

Burckhardt ar fi ţinut să pătrundă în Dongola; trebui să se mulţumească însă numai cu adunarea informaţiilor, de altfel interesante, despre ţinut și despre mamelucii[480] care se refugiaseră acolo, după masacrarea acestei puternice miliţii poruncită de pașa Egiptului și săvârșită de arnăuţii[481] lui.

Ruinele templelor și orașelor antice reţineau, în fiecare clipă, pașii călătorului: printre ele cele mai curioase erau ale Ibsambulului.

Darea de seamă spune:

„Templul, situat chiar pe malurile Nilului, este precedat de șase statui colosale, măsurând, de la pământ și până la genunchi șase picioare jumătate. Ele reprezintă pe Isis[482] și pe Osiris[483] în diferite poziţii. Toate zidurile și capitelurile[484] columnelor sunt acoperite de picturi și de sculpturi hieroglifice, în care Burckhardt păru că recunoaşte stilul unei antichităţi de seamă. Totul era cioplit în plină stâncă. Chipurile lor fuseseră parcă vopsite cu galben și părul în negru. Cam la două sute de iarzi[485] depărtare de acel templu, se vedeau rămăşiţele unui monument și mai uriaș: erau patru figuri imense, aproape îngropate în nisip, așa încât nu puteai stabili dacă se aflau în picioare, sau dacă ședeau…"

Dar, la ce bun să continuăm a descrie monumentele care astăzi sunt cunoscute, măsurate, desenate și fotografiate? Dările de seamă ale călătorilor din acea vreme nu prezintă alt interes decât acela de a ne indica starea ruinelor și a ne arăta schimbările produse, de atunci încoace, de prădăciunile arabilor.

Spaţiul străbătut de Burckhardt în această dintâi călătorie nu cuprinde decât malurile Nilului, o fâșie mult prea strâmtă, o serie de văi mici care ajung până la

---

[480] *Mameluci sau mamluci* (în limba arabă „captivi") - soldați-robi în Egipt, de origine turcică și caucaziană, care formau garda ultimilor sultani din dinastia egipteană a Eiubizilor (1170-l250). Comandanții mamelucilor i-au detronat pe Eiubizi și au pus stăpânire pe Egipt. Ei au fost înfrânți de Napoleon în bătălia de la piramide, cucerind Egiptul.

[481] *Arnauți* - denumire data albanezilor de către turci.

[482] *Isis* - zeiță egipteană din antichitate soră și soție a lui Osiris și mama lui Horus. Este zeița medicinei, căsătoriei, culturii grâului etc.

[483] *Osiris* - zeul apei și al vegetației le egiptenii din antichitate. Moare toamna și învie primăvara. De asemenea stăpânitorul lumii de apoi în mitologia egipteana.

[484] *Capitel* — capătul unei coloane împodobit de obicei cu un rulou, tablou, sculpturi etc.

[485] *Iard* - unitate de măsură pentru lungime în sistemul de măsuri engleze, egală cu 0,91440 m.

marele fluviu. El socoti cam la o sută de mii de suflete populaţia acelor ţinuturi, răspândită pe o fâșie de pământ agricol lungă cam de patru sute cincizeci de mile și largă cam de un sfert de milă.

„Oamenii sunt de obicei bine făcuţi, vânjoși și musculoși, ceva mai mici de statură decât egiptenii, având doar puţină barbă, abia câteva fire sub bărbie și nici pic de mustăţi. Înfăţișarea lor e plăcută și în ce privește îndrăzneala și deșteptăciunea îi întrec pe egipteni.

Curioși să afle și să întrebe, ei nu se îndeletnicesc deloc cu furtișagurile. Câteodată izbutesc să adune, din munca lor în Egipt, ceva avere, dar nu sunt înzestraţi cu spirit negustoresc. Femeile prezintă și ele aceleași însușiri fizice; câteva sunt chiar frumoase și toate sunt bine făcute. Pe faţa lor citești blândeţea, dublată de un profund simţ al pudorii. D. Denon a nesocotit prea mult valoarea nubienilor; trebuie să arătăm însă că înfăţișarea lor se schimbă de la canton la canton; acolo unde pământull arabil se află în abundenţă, ei sunt viguroși; în locurile unde nu se află decât o fâșie îngustă de pământ roditor, locuitorii par mai firavi și uneori seamănă a schelete ambulante”.

Ţinutul gemea sub jugul tiraniei kașefilor, scoborâtori ai comandantului bosniacilor, care nu plăteau Egiptului decât un mic bir anual. Totuși, aceasta nu-i împiedica să exploateze până la istovire pe nefericiţii felahi[486]. Burckhardt citează un exemplu destul de curios al modului crud și sfidător, în care kașefii îi jefuiesc pe ţărani. El spune:

„Hassan-Kașef avea nevoie de orz pentru cai. El se plimba peste câmpuri urmat de un mare număr de șerbi și întâlni un ţăran care îşi păzea pământul semănat cu un orz de toată frumuseţea.

Strigă la el:

— Îţi lucrezi prost pământul: semeni orz acolo unde puteai să recoltezi minunaţi pepeni verzi, care preţuiesc de două ori mai mult decât ce culegi tu. Na, ţine seminţele astea de pepeni (și îi dădu o mână de seminţe) pentru pământul tău; iar voi, sclavilor, culegeţi orzul ăsta și duceţi-l la mine”.

În luna martie 1814, după ce se odihni puţin, Burckhardt întreprinse o nouă expediţie, de data aceasta nu pe malurile Nilului, ci chiar în pustiul Nubiei. Socotind că cea mai sigură pavăză este aceea a sărăciei, prudentul călător se dispensă de servitor, îşi vându cămila și, mulţumindu-se doar cu un măgar, se alătură unei caravane de negustori nevoiași.

Caravana plecă din Dar au, sat locuit pe jumătate de felahi, pe jumătate de ababdeși[487]. Avu mari neplăceri cu cei dintâi, nu pentru că îl socoteau a fi european,

---

[486] *Felah* - ţăran agricultor stabil. în ţările Peninsulei Arabiei felahii formează clasa de jos, exploatată de vârfurile conducătoare ale nobilimii arabe. Sunt crescători de vite.

[487] *Ababda* - unul dintre triburile din grupul Bedja care duce o viaţa nomadă în deșertul Nubiei, între Nil și Marea Caspică.

ci tocmai dimpotrivă, pentru că îl luau drept turc sirian, sosit cu intenţia de a acapara o parte din negoţul cu sclavi, al căror monopol îl aveau. De prisos să mai reamintim aici denumirile puţurilor, colinelor și văilor acestui pustiu. Ni se pare mai potrivit să rezumăm, după Burckhardt, înfăţișarea fizică a ţinutului.

Bruce, care îl străbătuse, îl zugrăvește în culori prea întunecate și, ca să se împăuneze cu merite, exagerează greutăţile drumului. Dacă ar fi să-l credem pe Burckhardt, acest drum a fost mai puţin anevoios decât cel de la Alep la Bagdad, sau cel de la Damasc la Medina. Pustiul nubian nu este un câmp nesfârșit de nisip, a cărui tristă monotonie n-ar fi întreruptă de niciun relief al solului. El este presărat cu stânci, din care unele sunt înalte de două până la trei sute de picioare — umbrite din loc în loc de enorme tufișuri de salcâmi și de palmieri arabi[488]. Vegetaţia firava a acestor pomi este doar un adăpost înșelător în patria razelor verticale ale soarelui. Deci, pe drept spune proverbul arab: „Pune preţ pe ocrotirea de care te bucuri din partea unui om de seamă, precum și pe umbra salcâmului".

Caravana atinsese Nilul la Ankeira (sau Uadi-Berber), după ce trecuse prin Şiggra, unde, în mijlocul munţilor, se află un izvor din cele mai abundente, în rezumat, singura primejdie în străbaterea acestui pustiu ar fi fost să găsești puţul din Nedjeym secat, afară de cazul în care ai rătăci drumul, lucru greu de admis când ai călăuze bune.

Descrierea suferinţelor îndurate de Bruce pe acele meleaguri trebuie deci mult micșorată, deși darea de seamă a călătorului scoţian respectă de cele mai multe ori adevărul.

Locuitorii ţinutului Berber par a fi *barbarinii* lui Bruce, *barabașii* lui D'Anville și *baraurarii* lui Poncet. Trupul lor este bine făcut, înfăţișarea lor cu totul deosebită de cea a negrilor. Ei îşi menţin această puritate a sângelui și nu se însoară legitim decât cu fete din tribul lor sau din alte seminţii arabe.

Burckhardt descrie caracterul și obiceiurile foarte curioase ale acestui trib și, în orice caz, o face în chip edificator. Ar fi greu să dăm o idee despre corupţia și starea înjositoare a locuitorilor din Berber. Acest orășel prezintă toate caracteristicile unui adevărat bârlog de tâlhari: antrepozite de negoţ, etape de întâlniri ale caravanelor, ţarcuri de sclavi.

Negustorii din Darau — pe a căror protecţie Burckhardt în chip greșit se sprijinise până atunci, căci ei căutau să-l exploateze în fel și chip — îl alungară din tovărășia lor, la ieșirea din Berber, iar călătorul fu nevoit să caute protecţie pe lângă călăuzele și conducătorii de catâri. Oamenii îl primiră cu bucurie printre ei.

---

[488] *Phytelephas* - plante lemnoase din familia palmierilor. Patria lor este Africa unde cresc circa treizeci de specii. Cele mai binecunoscute sunt două specii care cresc în pădurile situate pe malul râurilor din Egipt. Fructele de mărimea unui măr, cu un sâmbure lemnos și un miez comestibil dulce, se folosesc ca hrană; seminţele sunt utilizate pentru fabricarea nasturilor și altor produse înlocuind osul de elefant. Frunzele se folosesc pentru împletitul coșurilor, rogojinilor, preșurilor și pentru umplutul saltelelor.

La 10 aprilie caravana fu jefuită de Mekul din Damer, ceva mai la miazăzi de confluenţa râurilor din Mogren (Marebul lui Bruce). Mogrenul este un sat de fachiri, curat și bine îngrijit, care contrastează plăcut cu murdăria și ruinele Berberului. Acești fachiri se îndeletnicesc cu tot felul de vrăjitorii, de magii și cu cele mai nerușinate șarlatanii. Se zicea că unul din ei făcuse chiar și pe un mielușel să behăie în burta omului care îl furase și-l mâncase!

Aceste populaţii înapoiate cred cu tărie în asemenea minuni și, trebuie să mărturisim cu regret, că numai cu aceste enormităţi se pot asigura bunul mers, liniștea și chiar prosperitatea, atât ale orașelor, cât și ale ţinutului.

De la Damer, Burckhardt ajunse la Șendy, unde stătu o lună întreagă, fără ca cineva să-l bănuiască de păgân. Șendy, puţin important în timpul călătoriei lui Bruce, avea în acel moment vreo mie de case. Se făcea acolo un negoţ considerabil, iar banii erau înlocuiţi cu saci de mei, sclavi și cămile. Mărfurile cele mai oferite erau rășinile, fildeșul, lingourile de aur și penele de struţ.

Numărul șerbilor vânduţi anual la Șendy se urca, după Burckhardt, la cinci mii, din care două mii cinci sute luau drumul Arabiei, patru sute al Egiptului și o mie al Dongolei și al litoralului Mării Roșii.

Călătorul profită de popasul lui la graniţa Scnnarului, spre a aduna câteva informaţii privind acest regat. I s-a povestit — între alte curioase isprăvi — că regele, într-una din zile, poftise pe ambasadorul lui, Mehmed-Ali [489], la o demonstraţie a cavaleriei sale, pe care el o socotea formidabilă.

Ambasadorul, la rândul său, l-a poftit pe rege să asiste la exerciţiile artileriei turcești. Dar la primele lovituri trase doar de două mici tunuri de campanie, montate pe cămile, cavaleria, infanteria, curioșii, curtea regală și regele chiar — toţi o luară la goană, înspăimântaţi.

Burckhardt îşi vându modesta sa marfa și apoi, sătul de persecuţiile neguţătorilor egipteni, tovarășii lui de drum, se alătură caravanei din Suakim, spre a străbate ţinutul cu totul necunoscut care despărţea acel oraș de Șendy. La Suakim, el nădăjduise să se îmbarce pentru Mekka, crezând că hagiul[490] îi va fi de cel mai mare folos pentru realizarea proiectelor sale de mai târziu. El scrie:

„Hagiii formează un corp și nimeni nu îndrăznește să-l atace pe vreunul dintre ei, de teamă să nu-i sară toţi în cap".

Caravana căreia i se alipise Burckhardt era alcătuită din o sută cinci zeci de negustori și din trei sute de sclavi. Două sute de cămile erau încărcate cu tutun și *dammur* (stofa fabricată în Sennar).

---

[489] *Mehmed-Ali* (1760-1849) - stăpânitor al Egiptului de origine albaneză. El a urmărit să creeze un stat egiptean independent față de Turcia și să lărgească stăpânirile sale. în urma intervenției engleze din anul 1840-1841, Mehmed-Ali a fost nevoit să renunțe la încercările sale de a obține independența Egiptului.

[490] *Hagiu* - titlu onorific care se acordă musulmanilor care au săvârșit un pelerinaj la Mekka.

Întâiul obiectiv interesant care izbi pe călătorul nostru fu Albara, fluviul ale cărui maluri mărginite de ciucuri de pomi înalţi odihneau plăcut ochii după pustiurile aride străbătute până atunci.

Cursul apei fu urmărit până la mănosul ţinut Taka. Pielea albă a șeicului Ibrahim (știm că acesta era numele ce-și luase Burckhardt) provoca, în multe sate, ţipetele de groază ale femeilor nu prea obișnuite să vadă arabi.

El scrie:

„Într-o zi, o ţărancă, de la care cumpărasem ceapă, îmi spuse că mi-ar da mai multă, dacă i-aș arăta capul meu fără turban. Îi cerui, pentru asta, opt cepe în plus. Mi le dădu de îndată. Când văzu însă pe urmă un chip alb, cu ţeasta complet rasă, se dădu înapoi îngrozită și când — în glumă — am întrebat-o dacă s-ar mărita cu un astfel de bărbat, ea și-a exprimat faţă de o asemenea perspectivă o scârbă fără margini, jurându-mi că mai repede ar lua pe sclavul cel mai urât din caravana de la Darfur decât pe un alb".

Puţin înainte de a ajunge la Goz-Radjeb, Burckhardt zări un monument despre care i se spuse că ar fi o biserică, sau un templu, căci cuvântul rostit întrunea ambele sensuri. El se repezi într-acolo, dar tovarășii săi îl rechemară, strigându-i:

„Toate împrejurimile sunt înţesate de bandiţi; nu vei putea face o sută de pași fără a fi atacat!"

Era, oare, un templu egiptean? Nu cumva era, mai degrabă, un monument al imperiului Axum[491]? El nu se putu lămuri.

În fine, caravana ajunge în ţinutul Taka, sau El-Gaș, vastă câmpie inundată, în iunie și iulie, de micile râuri umflate, al căror mâl este minunat de roditor. De aceea, meiul care crește acolo este foarte căutat și se vinde la Djeddah (Djedda) cu douăzeci la sută mai scump decât cel mai bun mei egiptean.

Dacă pleci din Taka spre Suakim și spre ţărmul Mării Roșii, trebuie să străbaţi un lanţ de munţi de calcar în care nu dai de granit decât la Șinterab. Trecerea acestui lanţ nu prezintă nicio greutate.

Astfel, după un drum lung și obositor, călătorul ajunse la Suakim, în ziua de 26 mai.

Suferinţele pe care avea să le îndure nu luaseră însă sfârșit. Emirul[492] și aga[493] erau înţeleși să-l jefuiască și el era tratat ca cel din urmă sclav, când, deodată, arătându-le firmanul pe care i-l dăduseră Mehmet-Ali și Ibrahim Pașa, situaţia se schimbă pe loc, în întregime. Departe de a fi aruncat în temniţă, cum era amenințat, el fu condus la aga, care ţinu să-l găzduiască și îi dărui o tânără sclavă.

---

[491] Axum - oraș din Abisinia. Capitala unui puternic stat din vechea Etiopie care a ajuns, într-o stare de înflorire în secolele I-IV e.n.

[492] Emir - titlu al conducătorilor musulmani în ţările din Orient echivalent cu titlul de cneaz (prinţ).

[493] Aga (în limba turcă „superior, șef, stăpân") - grad de ofițer inferior și superior în Turcia sultanilor. In Turcia modernă - chiabur.

„Această traversare de douăzeci — douăzeci și cinci de zile — spune Vivien de Saint-Martin — între Nil și Marea Roșie a fost făcută pentru prima oară de un european. Ea a adus Europei cele dintâi informaţii precise despre triburile acestor cantoane, parte nomade, parte sedentare și observaţiile lui Burckhardt sunt de un vădit interes. Cunoaştem puţine lecturi mai pline de substanţiale învăţăminte și în același timp mai atrăgătoare ca aceste note de drum”.

Burckhardt se putu îmbarca, la 7 iulie, pe o navă localnică și ajunse după unsprezece zile la Djeddah, (Djedda) socotit a fi portul cetăţii Mekka.

Djeddah, construit pe ţărmul mării și înconjurat de ziduri ce n-ar fi rezistat unui foc de artilerie, îl putea însă foarte bine apăra contra wahabiţilor. Aceștia, denumiţi și „puritanii islamismului”, alcătuiau o sectă disidentă, care urmărea cu sârg să readucă mahomedanismul la simplitatea lui din primele timpuri.

Burckhardt scrie:

„O baterie păzește intrarea dinspre mare și străjuiește întregul port. Pe un afet se vede o enormă piesă de artilerie care poate trage o ghiulea de două sute cincizeci de livre; ea este atât de vestită de-a lungul Golfului Arabiei, încât doar reputaţia ei constituie o pavăză pentru Djeddah”.

Unul dintre neajunsurile acestui oraș este lipsa apei de băut, pe care ești nevoit s-o scoţi din puţurile săpate cam la trei kilometri depărtare. Fără grădini, fără verdeaţă, fără curmali, Djeddah, cu toată populaţia lui de douăsprezece până la cincisprezece mii de suflete — număr îndoit în timpul pelerinajelor — prezintă totuși o înfăţișare originală. Locuitorii lui sunt departe de a fi băștinași, fiind originari din Hadramant și din Yemen, indieni din Surat și din Bombay și malaezi, care, veniţi în pelerinaj, s-au stabilit în oraș, întemeind acolo familii și lăsând urmași.

Întâlnim în darea de seamă a lui Burckhardt unele anecdote interesante — în puzderia atâtor amănunte migăloase despre modul de viaţă al locuitorilor, preţul mărfurilor, numărul neguţătorilor de prin partea locului.

Vorbind despre obiceiurile stranii ale locuitorilor din Djeddah, el spune:

„Aproape toţi obișnuiesc să dea pe gât dimineaţa o ceașcă de cafea plină de *ghi* (unt topit). Apoi, ei își beau cafeaua, considerată ca un tonic puternic; oamenii aceștia s-au obișnuit atât de mult cu ea, încă din fragedă copilărie, încât dacă n-ar mai bea-o, s-ar simţi foarte prost. Cei din protipendadă se mulţumesc să bea doar ceșcuţe de unt topit, însă poporul bea încă o jumătate de ceașcă, pe care o aspiră prin nări, crezând că astfel vor împiedica miasmele să le pătrundă prin acele cavităţi în trup”.

La 24 august el plecă din Djeddah spre Taif. Drumul străbate un lanţ de munţi și văi cu aspecte romantice și cu verdeaţă foarte îmbelșugată, de care rămâi tare mirat că le întâlneşti pe aici. Burckhardt, bănuit a fi spion englez, fu supravegheat de aproape și, cu toată primirea în aparenţă cordială pe care i-a făcut-o pașa, nu se putu mișca de fel în voie și nu putu da curs liber preocupărilor sale de observator.

Pe cât se pare, Taif este vestit prin frumuseţea grădinilor sale; trandafirii și

strugurii lui sunt preţuiţi în toate cantoanele Hedjazului[494]. Acest oraș făcea un comerţ considerabil și, înainte de a fi jefuit de wahabiţi, atinsese o mare prosperitate.

Supravegherea care-l stingherea pe Burckhardt îi grăbi plecarea și, la 7 septembrie, luă drumul spre Mekka. Foarte priceput în studierea Coranului, cunoscând la perfecţie practicile islamismului, el fu în stare să-și joace cu măiestrie rolul de pelerin. Întâia lui precauţie fu să se îmbrace — precum legea o ordonă oricărui credincios care pătrunde în Mekka — cu *ihramul* de pânză, fără cusături, din care, o parte îi acoperea șalele, iar cealaltă era aruncată peste gât și umeri. Cea dintâi datorie a pelerinului este să se ducă la templu, înainte chiar de a se gândi să-și găsească un adăpost. Burckhardt se supuse obligaţiei și respectă ritualurile și ceremoniile stabilite cu acest prilej. Toate acestea prezintă doar un interes special, deci prea restrâns ca să ne oprim mai mult asupra lor.

Burckhardt scrie:

„Mekka poate fi considerat un oraș frumos. Străzile ei sunt în genere mai largi decât ale altor orașe din Orient. Casele ei sunt înalte și zidite în piatră; ferestrele numeroase, care se deschid în stradă, dau orașului un aspect vesel și mai european decât îl au orașele din Egipt sau din Siria, ale căror locuinţe n-au, la stradă, decât puţine ferestre… Fiecare casă are terasa ei, a cărei pardoseală, dată cu var, este cam în pantă, pentru ca apa să se poată scurge, prin jgheaburi, în uliţă. Aceste platforme sunt ascunse îndărătul unor mici parapete de zid. Căci în tot Orientul, bărbaţii n-au voie să se arate acolo, întrucât ar fi învinuiţi că vin să spioneze femeile care îşi petrec o mare parte din timp tocmai pe acele terase, fie cu uscarea grânelor, fie cu întinsul rufelor sau cu alte treburi gospodărești. Singura piaţă publică a orașului este curtea întinsă a Marii moschei. Pomi puţini; nicio grădină nu-ţi desfată ochii, iar priveliștea nu este însufleţită, cât ţine pelerinajul, decât de nenumăratele prăvălioare, bine aprovizionate, pe care le întâlneşti pretutindeni. În afară de patru-cinci case spaţioase care aparţin șerifului, de două colegii care acum sunt prăvălii de grâne și de moschei (cu cele câteva clădiri și școli care îi sunt atașate), Mekka nu se poate mândri cu niciun edificiu public și, din acest punct de vedere, ea nu se poate compara cu celelalte orașe de aceeași mărime, din Orient".

Străzile nu sunt pavate și, deoarece canalele lipsesc cu totul, se formează băltoace de apă și noroaie cum nici nu ţi le poţi închipui.

În ce privește apa, nu poţi conta decât pe aceea de ploaie, strânsă în cisterne, căci apa din puţuri este sălcie și nu se poate folosi.

„Acolo unde valea se lărgește cel mai mult, în mijlocul orașului, se înalţă moscheea numită Beithu Illah, sau El-Haram, clădire remarcabilă doar prin

---

[494] *Hedjaz* - regiune istorică situată pe coasta nord-vestică a Mării Roșii.

Neguţător Djeddah

Kaaba[495] pe care o adăpostește căci, în alte orașe din Orient, găsim moschei aproape tot atât de vaste și mult mai frumoase".

Această moschee este situată într-o piaţă dreptunghiulară, înconjurată la răsărit de o colonadă cu patru șiruri, iar pe celelalte trei laturi de colonade cu trei rânduri. Columnele sunt reunite între ele prin arcade ogivale; din patru în patru ele suportă o mică turlă, tencuită și văruită pe dinafară. Unele din aceste columne sunt de marmură albă, de granit sau de porfir; cele mai multe însă sunt din piatră comună, scoasă din munţii ce înconjură Mekka.

Cât despre Kaaba, ea a fost atât de des ruinată și refăcută, încât nu mai găsim urmele unei antichităţi îndepărtate; ea exista înainte de a fi moscheea de astăzi.

Burckhardt scrie:

„Kaaba este așezată pe o temelie înaltă de șaptezeci centimetri și ușor înclinată. Acoperișul moscheii fiind orizontal, ea prezintă, de la oarecare depărtare, aspectul unui cub perfect. Singura poartă de intrare, care nu se deschide decât de două-trei ori pe an, se află pe latura de miazănoapte, cam la 2, 50 metri deasupra solului. Nu poţi pătrunde deci prin ea decât urcând pe o scară de lemn… În colţul de nord-est al Kaabei, lângă poartă, este încrustată faimoasa «piatră neagră», care alcătuiește o parte a unghiului clădirii, la patru sau cinci picioare (circa 1, 70 metri) deasupra solului. Este foarte greu să determinăm cu exactitate structura acestei pietre, a cărei suprafaţă a fost uzată și adusă în starea actuală de săruturile și mângâierile atâtor milioane de pelerini. Kaaba este integral acoperită, în afară, de o perdea de mătase neagră, care o înfășoară de jur-împrejur, lăsându-i descoperit doar acoperișul. Acest văl se cheamă *kesua.* El e reînnoit în fiecare an, în vremea pelerinajului. Vălul acesta e adus de la Cairo, unde este lucrat pe cheltuiala sultanului".

Până atunci, nu am avut nicio descriere atât de amănunţită a orașului Mekka și a sanctuarului său. Iată ce ne-a făcut să extragem unele fragmente din darea de seamă originală, fragmente pe care le-am putea înmulţi, căci ele cuprind informaţiile cele mai precise despre fântâna sfântă numită Zemsen — a cărei apă este considerată a fi un leac ce nu dă greș în nicio boală — despre *Poarta mântuirii,* despre Makam-Ibrahim, monument în care se află piatra pe care a stat Abraham[496] când a clădit Kaaba și care-i păstrează urma genunchilor, cum și despre toate edificiile aflate în incinta templului.

Isprăvim citatele noastre din povestirea lui Burckhardt despre Mekka prin înregistrarea opiniilor sale privitoare la locuitorii ei:

„Cu toate că mekkauiţi au mari virtuţi, fiind prietenoși, bucuroși de oaspeţi,

---

[495] *Kaaba* - moschee în Mckka, considerată de către musulmani drept templul cel mai sfânt, fiind obiect de pelerinaj. Peretele exterior dinspre răsărit al Kaabei conține într-o nișă, piatra neagră, un meteorit care constituie obiectul unei venerații mistice.

[496] *Abraham* - patriarh al evreilor în antichitate; legendele biblice au făcut din el pretinsul părinte al poporului evreu.

Bărci pe Marea Roșie

voioși și mândri, ei calcă în văzul tuturor prescripţiile Coranului, bând, practicând jocuri de noroc și fumând. La ei, înșelăciunile și falsele jurăminte au încetat să fie crime; îşi dau perfect de bine seama de scandalurile pe care le provoacă practicarea acestor vicii. Fiecare condamnă cu glas tare astfel de moravuri corupte, dar niciunul nu dă exemplul unei schimbări de conduită".

La 15 ianuarie 1815, Burckhardt părăsi Mekka împreună cu o caravană mică de pelerini care se duceau să viziteze mormântul profetului. Drumul până la Medina, ca și cel între Mekka și Djeddah, se face doar în timpul nopţii, așa că observatorul profită mai puţin de peisaj. Pe timp de iarnă drumul e mai anevoios decât ar fi dacă s-ar face vara. Trebuie să străbaţi o vale plină de tufișuri și de curmali, a cărei extremitate răsăriteană e bine cultivată și care se cheamă Uadi-Fatme, dar care e mai cunoscută sub numele simplu de El-Uadi. Puţin mai departe se află valea El-Safra, vestită prin vastele ei plantaţii de curmali și ca piaţă a tuturor triburilor învecinate.

Călătorul spune:

„Livezile de curmali se întind pe aproape patru mile. Ele aparţin locuitorilor din Safra și beduinilor din împrejurimi, care tocmesc lucrători zileri, spre a le uda pământul. Proprietarii livezilor nu vin pe aici decât la culesul curmalelor. Curmalii trec de la un proprietar la altul; se vând, negustorește, chiar și unul câte unul… Preţul plătit tatălui unei fete pe care o iei de nevastă e adesea de trei curmali. Aceștia sunt săditi într-un strat adânc de nisip, strâns din mijlocul văii și grămădit în jurul rădăcinilor arborilor. Nisipul trebuie primenit în fiecare an și, de obicei, curentele repezi de apă îl duc cu ele. Fiecare mică livadă este înconjurată de un zid de pământ, sau de piatră; cultivatorii locuiescân mai multe cătune, sau în căsuţe izolate, răspândite printre pomi. Pârâul principal ţâșnește într-un crâng de lângă piaţă; alături se vede o mică moschee, umbrită de câţiva castani — singurii pe care i-am putut întâlni în Hedjaz…"

Treisprezece zile i-au trebuit lui Burckhardt ca să ajungă la Medina. Dar această prea lungă călătorie îi fu de folos, căci strânse interesante documente cu privire la arabi și wahabiţi. Ca și la Mekka, cea dintâi datorie a pelerinului este să meargă la mormântul și la moscheea lui Mahomed.

Totuși aici ceremoniile sunt mult mai simple și mai scurte și nu-i trebuie călătorului decât un sfert de ceas ca să participe la toate.

Șederea la Mekka nu i-a priit lui Burckhardt. La Medina fu scuturat de friguri intermitente care, curând, deveniră zilnice, apoi fu cuprins de o febră infecţioasă însoţită de vomitări care îl făcu să nu se mai poată scula de pe covor, fără sprijinul sclavului său „un biet om care, prin felul și apucăturile sale, se pricepea mai bine să îngrijească de o cămilă, decât de un stăpân slăbit și răpus de boală".

Ţintuit la pat timp de mai bine de trei luni de o febră pricinuită de clima neprielnică, de calitatea dezgustătoare a apei de băut, de marele număr de molime ce bântuiau pe atunci regiunea, Burckhardt fu nevoit să renunţe la planul pe care și-l făcuse de a străbate deșertul până la Agaba, spre a ajunge mai repede la Yambo, unde s-ar fi putut îmbarca pentru Egipt.

El scrie:

„După Alep, Medina este orașul cel mai temeinic construit pe care l-am văzut în Orient. E zidit numai în piatră, casele au de obicei două caturi și, acoperișurile sunt orizontale. Întrucât ele nu sunt date cu var, pietrele fiind de culoare închisă, străzile au o înfățișare întunecată, cele mai multe rămânând foarte strâmte, neavând adesea decât vreo doi metri lărgime. Acum, Medina are un aspect dezolant: casele sunt lăsate în ruină. Proprietarii lor, care altă dată câştigau bani buni graţie mulţimii pelerinilor, îşi văd micșorate veniturile din pricina opreliștii impuse de wahabiţi de a se vizita mormântul lui Mahomed, pe care aceștia îl consideră doar un simplu muritor. Giuvaierul de preţ al Medinei, care pune acest oraș pe același plan cu Mekka, este Marea moschee, cuprinzând mormântul lui Mahomed…Moscheea este mai mică decât cea de la Mekka… De altfel, ea a fost construită după același plan: o curte mare pătrată, închisă de jur-împrejur cu galerii acoperite și având, la centru, un mic edificiu.

Vestitul mormânt se găsește în colţul de sud-est al curţii. Un grilaj de fier vopsit în verde înconjură mormântul; el este lucrat artistic, ca și un filigran, și împletit cu inscripţii în aramă.

Intri în această incintă prin patru porţi, din care trei rămân permanent închise. Autorizaţia de intrare se acordă gratis vizitatorilor de seamă; ceilalţi şi-o pot procura de la eunucii principali cu vreo cincisprezece piaștri. În interiorul moscheii se distinge o draperie care înconjură mormântul doar la câţiva paşi…”

Așa cum arată savantul istoric al Medinei, această draperie acoperă un edificiu pătrat, construit din blocuri de piatră neagră și sprijinit pe două columne, în mijlocul căruia se află mormântul lui Mahomed, precum și acelea ale lui Abu-Bekir și Omar — cei doi mai vechi discipoli ai săi. Aceste morminte sunt săpate în cripte adânci, iar coșciugul care adăpostește rămășiţele pământești ale lui Mahomed este bătut în argint și pe deasupra are o lespede de marmură cu următoarea inscripţie: „În numele Domnului, fii milostiv cu el!”

Poveștile despre mormântul profetului (care se spunea că ar fi suspendat în aer), răspândite altă dată în Europa, sunt necunoscute în Hedjaz.

Tezaurul moscheii a fost, în mare parte, jefuit de wahabiţi, dar trebuie să credem că aceștia au fost precedaţi deseori de succesivii paznici ai mormântului.

În darea de seamă a lui Burckhardt găsim, multe alte amănunte interesante despre Medina și locuitorii ei, despre împrejurimile ei și despre locurile obișnuite de pelerinaj. Am luat pasaje destul de însemnate din povestirea lui, pentru ca, astfel, cititorul doritor să pătrundă mai adânc în moravurile și deprinderile arabilor să simtă plăcerea de a citi chiar textul integral.

La 21 aprilie 1815, Burckhardt se alătură unei caravane care îl conduse în portul Yambo, unde bântuia ciuma. Călătorul fu repede răpus de boală și slăbi într-atât, încât îi fu cu neputinţă să se refugieze la ţară. Cât despre îmbarcare, nici pomeneală: toate navele gata de plecare erau înţesate de soldaţi bolnavi. El fu astfel nevoit să rămână optsprezece zile în acest oraș insalubru, înainte de a se îmbarca pe o navă mică, care îl duse la Kosseir și, de acolo, în Egipt.

Reîntors la Cairo, Burckhardt află de moartea tatălui său. Trupul călătorului fusese adânc zdruncinat de boală. El nu se putu deci urca pe Muntele Sinai decât în 1816. Studiile de istorie naturală, redactarea notelor sale de călătorie, grija de corespondenţa lui, toate acestea îl ocupară până la sfârșitul lui 1817, epocă la care el nădăjduia să se alăture caravanei din Fezzan. Fiind însă cuprins pe neașteptate de friguri violente, el muri în câteva zile spunând: „Scrieţi mamei mele că cel din urmă gând mi-a fost la ea".

Burckhardt a fost un desăvârșit călător. Inițiat până în cele mai minuţioase amănunte, curajos și răbdător, dotat cu o fire dreaptă și energică, el a lăsat scrieri deosebit de preţioase. Darea lui de seamă asupra călătoriei în Arabia — ţară în care, din păcate, nu putuse pătrunde adânc — este atât de completă și de precisă, încât, datorită lui, aceste ţinuturi au putut fi cunoscute mai bine chiar decât unele regiuni europene.

Într-o scrisoare trimisă din Cairo părintelui său, el scria la 13 martie 1817: „Niciodată, niciodată n-am spus, despre cele ce am văzut și am întâlnit, vreun cuvânt pe care conștiinţa mea să nu-l justifice pe de-a-ntregul, căci nu spre a scrie un roman m-am expus la atâtea pericole…"

Exploratorii care i-au urmat în aceste ţări certifică, în unanimitate, exactitatea acestor rânduri și laudă devotamentul, cunoștinţele și înţelepciunea lui.

„Revue gérmanique" scrie:

„Puţini călători au avut, în același grad ca el, facultatea observării fine și repezi, care este un dar al naturii, rar, ca toate însușirile eminente. Găsim la el un fel de intuiţie care-l ajută să descopere adevărul, chiar în afară de observaţiile lui personale; astfel relatările lui orale au, de obicei, o valoare pe care nu o prezintă decât rar asemenea informaţii. Spiritul lui ferm, maturizat încă din tinereţe de meditaţii și de studii (când a murit, Burckhardt nu avea decât 33 de ani), merge drept la ţintă și se oprește exact unde trebuie; povestirea lui, mereu sobră, cuprinde, ca să spunem așa, mai multe fapte decât cuvinte. Și totuși, scrierile lui le citim cu o nespusă desfătare. În ele ne place *omul* pur și simplu tot atât de mult cât omul-savant și cât excelentul observator".

Pe când ţinuturile biblice făceau obiectul cercetărilor lui Seetzen și Burckhardt, India, ţara de obârșie a celor mai multe limbi europene, avea să ajungă centrul unor studii multiple, cuprinzând lingvistica, literatura, religia, în același timp cu geografia. Deocamdată, nu ne vom ocupa decât de cercetările privitoare la numeroasele probleme ale geografiei fizice, cărora cuceririle Companiei Indiilor aveau să le asigure, încetul cu încetul, completa dezlegare.

Am povestit, în primul volum, cum s-a înscăunat în India stăpânirea portugheză. Unirea Portugaliei cu Spania, în 1599, provocase prăbușirea coloniilor portugheze, care căzură în mâinile Olandei și ale Angliei. Aceasta din urmă acordă fără întârziere monopolul negoţului cu India unei companii care avea să joace un însemnat rol istoric.

În acel moment, marele împărat mongol, Akbar, al șaptelea urmaș al lui Timur, clădise un vast imperiu în Hindustan și Bengal. Acest imperiu, datorită însușirilor

personale ale lui Akbar — însușiri care îi aduseseră porecla de „binefăcător al oamenilor" — era în toată strălucirea splendorii lui. Șahul Djahan a continuat tradiţia părintelui său, dar Aureng-Zeb, nepot al lui Akbar, împins de o ambiţie nesăţioasă, îşi ucise fraţii, îşi băgă părintele în puşcărie și puse mâna pe putere. Intoleranţa religioasă a lui Aureng-Zeb și politica lui șireată provocară răscoala radiputilor și o luptă care, devorând resursele cele mai preţioase ale imperiului, îi șubrezi puterea. Așa încât, moartea marelui uzurpator fu urmată de decăderea imperiului.

Până atunci, Compania Indiilor nu-și putuse lărgi șuviţa de pământ ce stăpânea în jurul porturilor ei, însă știu să profite cu îndemânare de rivalităţile dintre nababii[497] și rajahii[498] din Hindustan. Totuși, numai după cucerirea Madrasului de către La Bourdonnais, în 1746 și în timpul luptelor contra lui Dupleix, Compania engleză putu să-și lărgească în chip simţitor înrâurirea și domeniile.

Graţie politicii viclene, necinstite și cinice a guvernatorilor englezi Clive și Hastings care, întrebuinţând rând pe rând forţa, perfidia și corupţia, au întemeiat, pe ruinele onestităţii lor, lărgirea domeniilor, Compania stăpânea, la sfârșitul veacului trecut, un teritoriu imens, populat de șaizeci de milioane de suflete și cuprinzând: Bengalul, Beharul, provinciile Benares, Madras și ţinuturile cicarilor de la miazănoapte. Singur, sultanul Mysorei, Tippo-Saeb, luptă cu îndârjire contra englezilor, însă nu putu ţine piept coaliţiei pe care colonelul Wellesley a știut s-o înjghebeze contra lui. Nemaiavând niciun dușman de temut, Compania suprimă unele încercări de rezistenţă locale, prin acordări de pensii și, sub pretextul că îi apără, impuse ultimilor rajahi independenţi o garnizoană engleză pe care ei erau datori să o întreţină pe cheltuiala lor.

Compania Indiilor, îndată ce putu pune capăt preocupărilor politice, încurajă pe exploratorii întinselor sale domenii. În același timp, ea îi îndruma către ţările vecine pe călătorii însărcinaţi să-i aducă informaţii. Vom trece repede în revistă aceste diverse explorări, dintre care una din cele mai curioase și mai vechi a fost cea întreprinsă de Webb la izvoarele Gangelui.

Noţiunile cunoscute până atunci despre acest fluviu erau din cele mai nesigure și mai contradictorii. Astfel, guvernământul Bengalului, înţelegând importanţa ce avea pentru el cunoaşterea acestui vast drum pe apă pentru dezvoltarea negoţului, organiză, în 1807, o expediţie formată din Webb, Raper și Hearsay, care urmau să fie însoţiţi de tălmaci și de slugi băștinașe.

Expediţia ajunse, la 1 aprilie 1808, la Herduar, oraș de mâna a doua situat pe malul stâng al fluviului, dar a cărui așezare, la intrarea în bogata câmpie a Hindustanului, a făcut din el un loc de pelerinaj foarte umblat, căci acolo se fac, vara, purificările în apele fluviului sacru.

---

[497] *Nabab* - pronunțarea în dialect bengalez a cuvântului arab naib = guvernator. Ulterior, europenii care s-au îmbogățit în colonii au fost numiți nababi.

[498] *Rajah* - în India antică stăpânitorul unui stat sclavagist, rege. In India medievală și contemporană - titlu princiar.

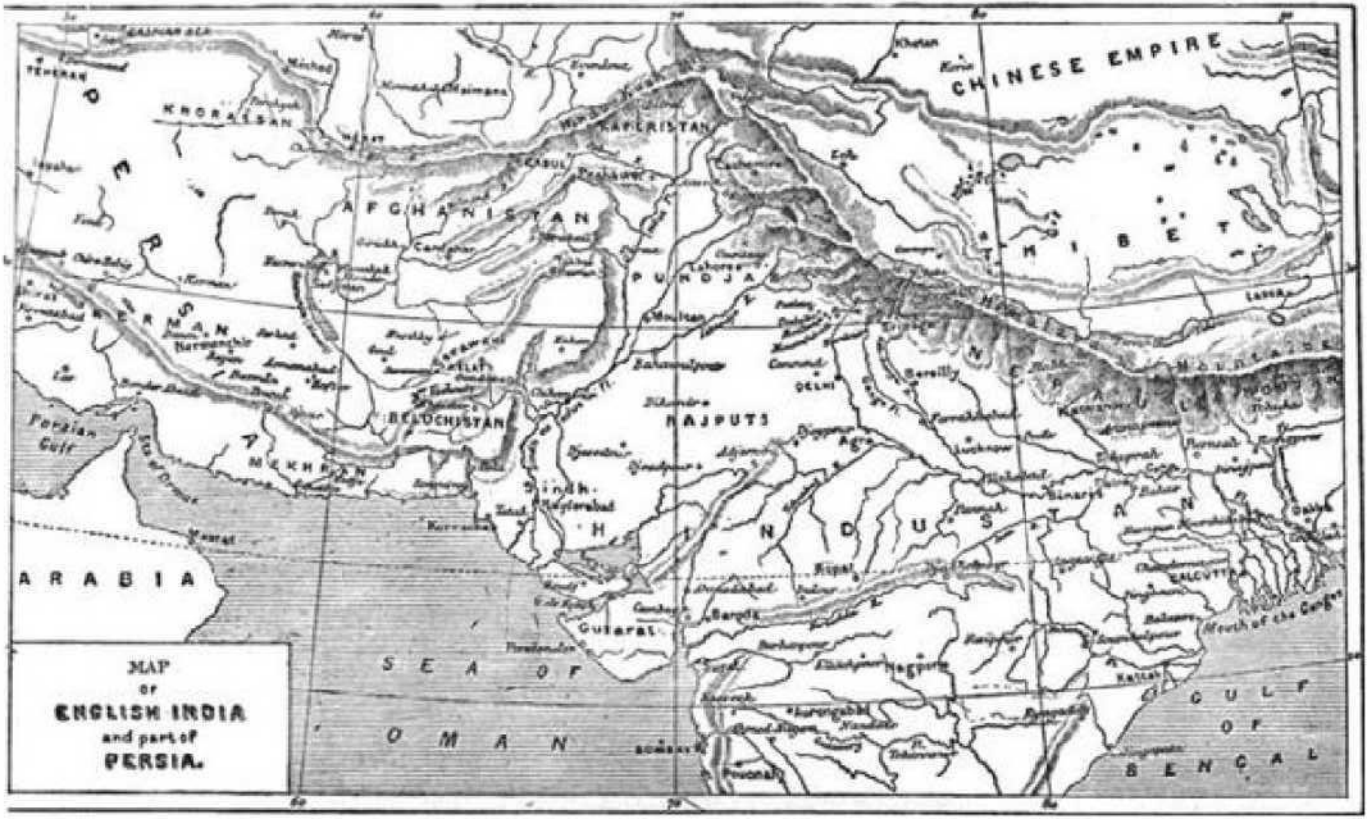

MAP
OF
ENGLISH INDIA
and part of
PERSIA.

Cum nu există pelerinaj tară expuneri și vânzare a relicvelor, Herduar este sediul unei pieţe importante, unde găsim cai, cămile, antimoniu, fructe uscate, șaluri, săgeţi, tulpane și ţesături de bumbac sau de lână lucrate în Punjab, în Kabul și în Kașmir. Trebuie adăugat că acolo se vindeau sclavi, în vârstă de la trei la treizeci de ani, pe preţuri care variau între zece și o sută cincizeci de rupii[499]. Curios spectacol era acest bâlci unde întâlneai atâtea aspecte, atâtea limbi și atâtea veșminte deosebite unele de altele!

La 12 aprilie, expediţia engleză merse pe un drum săpat cu duzi și smochini până la Guruduar. Ceva mai încolo, se învârteau roţile unor mori de apă, foarte simplu construite, pe râuri mărginite de sălcii și de arbuști de zmeură. Pământul era roditor, însă tirania guvernului îi împiedica pe locuitori să profite de el cum trebuie. Ţinutul devenea repede muntos, fără să înceteze a fi plantat cu piersici, caiși, nuci și cu alţi arbori europeni. Expediţia engleză fu nevoită să se afunde în mijlocul lanţurilor muntoase care păreau că ţin de Himalaya.

Curând, la poalele unui vârf de munte, se zări râul Baghirati care, mai încolo, se numește Gange. La stânga lui, fluviul era mărginit de munţi înalţi, destul de sterpi; la dreapta, se întindea o vale rodnică. În satul Chivali se cultivă pe suprafeţe mari macul din care se extrage opiul; ţăranii erau toţi gușaţi, desigur din pricina calităţii necorespunzătoare a apei de băut. La Diosvara, expediţia trecu o punte de frânghie, numită *djula,* construcţie stranie și periculoasă. Webb scria în această privinţă:

„Se înfig în pământ, pe fiecare mal al râului, doi stâlpi foarte puternici, cam la un metru distanţă unul de altul și, de-a curmezișul lor, se bate o scândură groasă; de ea se leagă o duzină, ba chiar mai multe, de funii groase care se fixează de pământ cu mulţi ţăruși de lemn. Funiile sunt împărţite în două grămezi, distanţate între ele cu vreo treizeci și cinci de centimetri. Dedesubtul lor se întinde o scară de frânghie care ţine loc de parapet. Mici crengi puse cam la distanţă de două picioare și jumătate, și câteodată de trei picioare unele de altele, alcătuiesc podeaua punţii. Cum sunt, de obicei, foarte subţiri, ele par, în fiecare clipă, gata să se rupă, ceea ce îl face pe călător să recurgă la ajutorul frânghiilor ce formează parapetul și de care se ţine mereu. Primul pas riscat pe o punte atât de instabilă îţi produce, firește, ameţeală; căci, mergând pe ea, îi imprimi o mișcare ce o face să se legene de fiecare parte — iar zgomotul asurzitor al torentului deasupra căruia este suspendată nu-i deloc liniștitor. Trecerea este, de altfel, atât de strâmtă, încât, dacă doi oameni se întâlnesc, trebuie ca unul dintre ei să se dea cu totul deoparte, ca să-i facă loc celuilalt".

Expediţia străbătu apoi orașul Baharat. Cele mai multe case nu fuseseră reconstruite după cutremurul din 1803. Târgul ce se ţine în acest oraș, greutatea de a găsi alimente prin satele deluroase, așezarea lui centrală — căci acolo duc

---

[499] *Rupie* - denumire generală a unităților monetare în multe țări din sud-estul Asiei.

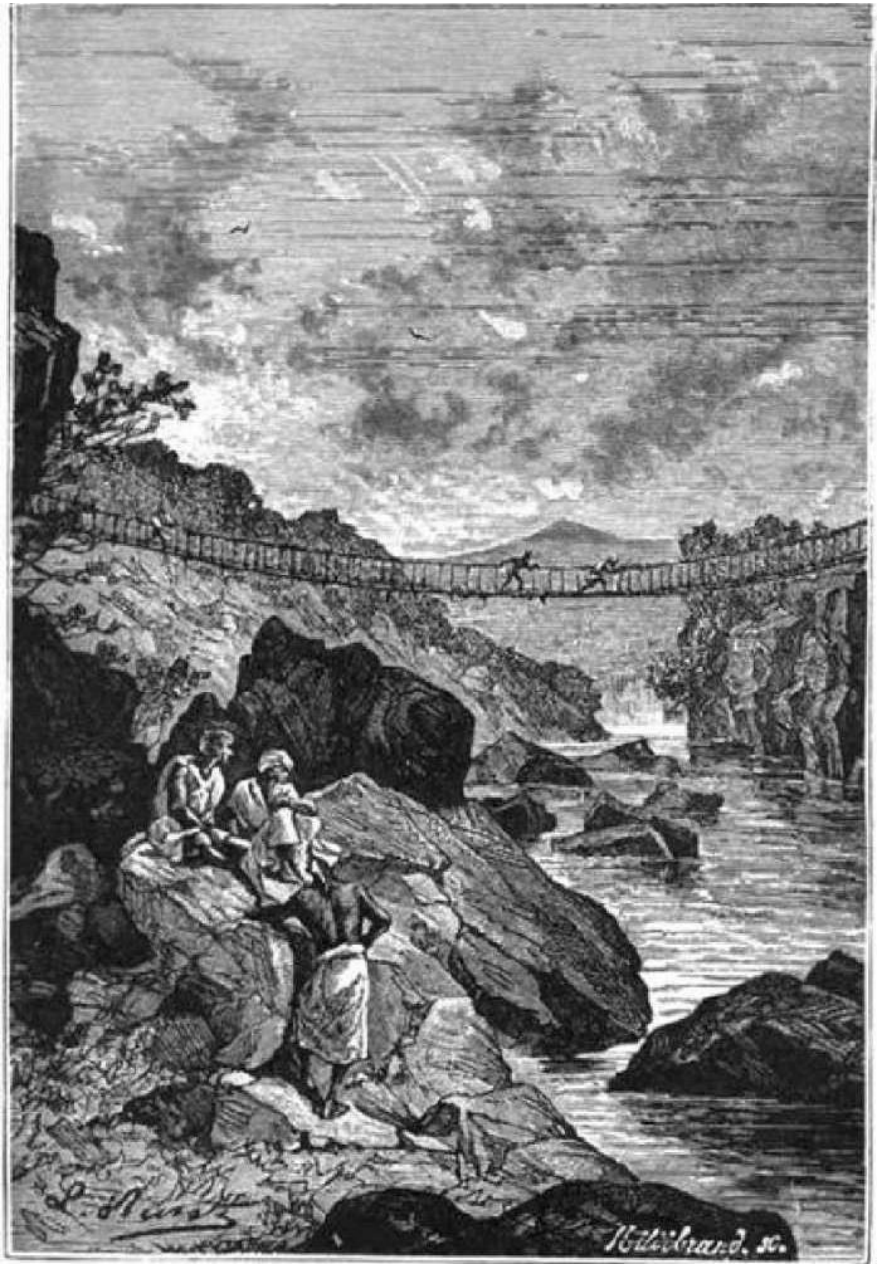

Pod din frânghii

drumurile de la Djemohi, Kedar-Nath și Srinagar — au contribuit să dea acestei localităţi, încă demult, o oarecare însemnătate. De la Batheri, drumul deveni atât de prost, încât oamenii fură nevoiţi să abandoneze bagajele. Drumul nemaifiind curând decât o potecă pe lângă prăpăstii, în mijlocul prăvălirilor de pietre și de stânci, expediţia se văzu nevoită să renunţe de a merge mai departe.

Devaprayaga este așezat la confluenţa râurilor Baghirati și Alcananda. Cel dintâi din aceste cursuri de apă, care coboară de la miazănoapte, curge zgomotos și vijelios; celălalt, mai liniștit, mai adânc și mai larg, se umflă, totuși, în timpul ploilor, cam la doisprezece metri deasupra nivelului său obișnuit, împreunarea acestor două râuri dă naștere fluviului Gange.

Acolo se află locul sfânt și venerat, pe care brahmanii[500] au știut să-l folosească la maximum, săpând un fel de piscine unde pelerinii pot, plătind o taxă, să-și facă băile rituale, fără riscul de a fi duși de curentul fluviului.

Râul Alcananda fu trecut pe o punte lunecoasă, numită *dindla.*

Această punte — spune darea de seamă — este alcătuită din trei-patru funii fixate pe cele două maluri; de ele atârnă, prin cercuri așezate la fiecare din cele două margini ale punţii, un cufăr pătrat cu latura de șase metri. Călătorul intră în cufăr și, prin mijlocirea unei frânghii trase de un om care stă pe malul opus, este trecut pe celălalt ţărm".

La 13 mai, expediţia pătrunse în Srinagar. Curiozitatea locuitorilor fu atât de aţâţată, încât magistraţii locali trimiseră englezilor un mesaj, rugându-i să se plimbe prin oraș.

Srinagar, vizitat mai înainte de colonelul Hardwich, în 1796, fusese dărâmat aproape în întregime, în urma cutremurului din 1803 și, pe lângă acest cataclism, fusese cucerit, în același an, de gorkhali.

Webb fu ajuns aici din urmă de cei pe care îi trimisese la Gangautri, pe drumul ce nu-l putuse urma el însuși. Ei cercetaseră izvoarele Gangelui.

Webb scrie:

„O stâncă mare, de-a lungul marginilor căreia curgea apa nu prea adâncă, semăna, în chip grosolan, cu trupul și botul unei vaci. Închipuirea băștinașilor a dat unui gol de la o margine a suprafeţei apei aparenţa obiectului pe care credeau că-l văd, dându-i numele de *gaumokhi,* adică botul vacii, de unde, după legenda populară, ţâșnea apa fluviului sfânt. Ceva mai încolo înaintarea fu cu neputinţă: hindușii aveau în faţă un munte povârnit ca un zid; Gangele părea că izvorăște din zăpada aflată la poalele lui; aici se sfârșea valea. Nimeni n-a putut străbate vreodată mai departe".

La întoarcere, expediţia nu urmă același drum. Ea întâlni afluenţii Gangelui și ai fluviului Keli-Ganga, sau Mandacni, izvorât din Munţii Kerdarului, tăie cruciș, în cale, nesfârșitele turme de capre și văile încărcate cu cereale, străbătu multe poteci

---

[500] *Brahmani* - preoți ai uneia dintre cele mai vechi religii – brahmanismul - a societății sclavagiste indiene.

muntoase înguste, trecu prin orașele Badrinath și Manah și ajunse, în fine, la cascada din Barsu, pe un ger de crăpau pietrele și pe o ninsoare cumplită.

Webb scrie:

„Aici cucernicia pelerinilor ia sfârșit, unii dintre ei venind la cascadă doar ca să fie stropiţi cu apa ei sfântă. Tot aici se vede, spre sud-est, până la capătul văii, râul Alcananda; însă albia lui este în întregime ascunsă sub mari grămezi de zăpadă, strânse acolo, de bună seamă, de veacuri și de veacuri".

Tot Webb ne mai dă și uncie amănunte despre femeile din Manah. Ele purtau la gât, la urechi și la nas șiraguri de podoabe de aur și argint care contrastau cu straiele lor ordinare. Unii copii purtau pe braţ și pe gât inele și coloane de argint care valorau șase sute de rupii.

Iama, acest oraș, care face o intensă negustorie cu Tibetul, este îngropat cu totul sub zăpadă. De aceea, locuitorii lui se refugiază în orașele învecinate.

La Badrinath, expediţia vizită templul vestit până în locuri depărtate datorită caracterului lui sacru. Structura și înfăţișarea locașului nu dau, nici pe dinafară, nici pe dinăuntru, vreo idee de sumele imense pe care le înghite întreţinerea lui. Este unul din sanctuarele cele mai vechi și mai venerate ale Indiei. Îmbăierile rituale se fac acolo în piscine umplute cu apă sulfuroasă fierbinte.

Darea de seama arată:

„Sunt multe izvoare calde care au fiecare numele și faima lor purificatoare, pe care brahmanii le speculează cu mult folos. Astfel, bietul pelerin, îmbăindu-se de atâtea ori, după tipic, vede că îi scade numărul păcatelor, dar și banii din pungă, iar numeroasele vămi de trecere ce i se cer pe acest drum către rai îl pot face să creadă că poteca îngustă nu este aceea care îl costă mai puţin".

Acest templu are în proprietatea sa șapte sute de sate cedate de guvern, ca garanţii ale împrumuturilor sau cumpărate de simpli particulari, care i le-au adus drept prinos.

La 1 iunie expediţia se afla la Diosimah. Acolo, brahmanul care îi slujea de călăuză primi ordin, de la guvernul Nepalului, să-i readucă de grabă pe călători în ţinuturile Companiei. Guvernul înţelesese, ce e drept cam târziu, că recunoaşterea făcută de englezi avea și un scop politic, nu numai geografie.

O lună mai târziu Webb și tovarășii săi se reîntorceau la Delhi, după ce stabiliseră definitiv cursul Gangelui, la începutul lui, și descoperiseră izvoarele râurilor Baghirati și Alcananda — deci după ce atinseseră pe deplin ţinta ce-și propusese Compania.

În 1808, guvernul englez se hotărî să trimită în Punjab, stăpânit pe atunci de Rendjeit-Singh, o nouă expediţie. Darea de seamă anonimă publicată în „Analele călătoriilor" cuprinde unele amănunte interesante. De aceea redăm câteva din ele:

La 6 aprilie 1808, ofiţerul englez, comandantul expediţiei, ajunse la Herduar, oraș pe care îl descrie ca fiind locul de întâlnire al unui milion de oameni, în timpul bâlciului anual. La Boria, așezat între jumna și Setledje (Suflej), călătorul fu prada curiozităţii indiscrete a femeilor, care îi cerură îngăduinţa să-l viziteze.

Darea de seamă spune:

„Privirile și gesturile lor trădau nedumerirea. Ele se apropiară de mine râzând din toată inima; culoarea feţei mele stârnea râsul tuturor. Femeile îmi puseră nesfârșite întrebări; ţineau să știe dacă purtam pălărie, dacă îmi lăsam obrazul în bătaia soarelui, dacă stăteam mereu închis în casă — sau dacă nu mă plimbam decât sub umbrelă, dacă dormeam pe masa din cortul meu. Patul îmi era totuși alături, însă perdelele erau trase. Apoi, ele se uitară în chip amănunţit la pat, la căptușeala cortului și la toate accesoriile lui.

Feţele tuturor femeilor erau drăguţe. Trăsăturile lor regulate vădeau blândeţe; tenul măsliniu contrasta plăcut cu dinţii lor albi și bine rânduiţi — o particularitate a tuturor locuitorilor Punjabului”.

Ofiţerul englez vizită, rând pe rând, Mustafabad, Malaua și Umballa. Ţinutul pe care l-a străbătut era locuit de sikhi[501], oameni al căror caracter dovedea profunde însușiri, inimă bună, simţ al ospitalităţii, dragoste de adevăr.

După cum arată autorul, este cel mai evoluat popor din India.

Apoi, după ce străbătu mai multe orașe din Punjab, ajunse la Amritsar.

Amritsar, mai bine clădit decât principalele orașe din Hindustan, este cel mai mare antrepozit comercial de șaluri, de șofran și de alte mărfuri din Deccan. Călătorul scrie:

„În ziua de 14, încălţând pantofi albi, am vizitat, cu ceremonialul tradiţional, Amritsarul, adică bazinul cuprinzând băutura nemuririi, care i-a dat orașului propriul său nume. Este un bazin cam de un kilometru pătrat, zidit din cărămizi arse, în mijlocul căruia se ridică un templu frumos, consacrat lui Gurugovind-Singh. Ajungi la el pe o alee; este elegant împodobit pe dinăuntru și pe dinafară, iar de multe ori rajahul îi mai adaugă, pe cheltuiala sa, și alte podoabe. În acest locaș sfânt se află, sub un baldachin de mătase, cartea legilor, scrisă de Guru cu litere guru-mukhtise. Templul se cheamă Hermendel, adică locașul lui Dumnezeu. Cam șase sute de *akali* (preoţi) sunt în serviciul lui; ei și-au construit locuinţe confortabile din produsul contribuţiilor benevole ale drept-credincioșilor care vin să viziteze templul. Preoţii, deși profund respectaţi de credincioși, nu sunt cu totul lipsiţi de vicii. Cum dau de bani, cum îi toacă, tot atât de ușor cum i-au dobândit. Femeile frumoase care merg în fiecare dimineaţă la templu îi ajută să-i risipească în chip cu adevărat uimitor; aceste grupe de frumuseţi întrec cu mult femeile din popor ale Hindustanului, prin formele lor atrăgătoare și prin trăsăturile feţei lor”.

După Amritsar, ofiţerul vizită Lahore. E cu deosebire interesant să știm ce mai rămăsese din acest mare oraș, pe la începutul veacului nostru. „Zidurile foarte înalte — scrie el — sunt împodobite pe dinafară cu tot luxul gustului oriental, însă

---

[501] *Sikhi* - denumirea membrilor comunității religioase constituite în Punjab în secolul al XVI-lea. Sikhismul a proclamat egalitatea oamenilor și nu admitea deosebirile de castă, devenind ideologia mișcării țărănești antifeudale. Pământurile luate de la feudali erau împărțite de către sikhi țăranilor Iară pământ. La sfârșitul secolului al XVIII-lea s-a format statul sikhilor, dar la mijlocul secolului al XIX-lea el a fost cucerit de englezi.

cad în ruină, ca și moscheile și casele orașului. Timpul îşi apasă mâna lui distrugătoare asupra-i, întocmai ca la Delhi și la Agra. De pe acum minele din Lahore sunt tot atât de întinse ca cele ale fostei capitale (Agra — n. Trad.)".

După trei zile de la sosire, călătorul fu primit de Rendjeit-Singh care îl întâmpină cuviincios și discută cu el mai ales probleme de artă militară. Rajahul era atunci în vârstă de 27 de ani și plăcut la înfăţișare, deși din pricina vărsatului rămăsese doar cu un singur ochi. Ţinuta îi era simplă, blândă. După ce vizită mormântul șahului Djahan, Șalomarul și celelalte monumente din Lahore, ofiţerul se reîntoarse la Delhi, în posesiunile Companiei. Datorită lui cunoaştem ceva mai bine un ţinut interesant, care nu întârzie să ispitească nesăţioasa lăcomie a guvernului englez.

În anul următor (1809), Compania trimise emirilor din Sindhi o ambasadă alcătuită din Nicolas Hankey Smith, Henry Ellis, Robert Taylor și Henry Pottinger. Escorta ei era comandată de căpitanul Charles Christie.

O navă transportă expediţia la Karaci. Guvernatorul acestui fort nu vru să îngăduie debarcarea ambasadei, până nu avea să primească instrucţiunile emirilor. Urmă un schimb de scrisori în urma cărora Smith, unul din membrii ambasadei, constată câteva nepotriviri privitoare la titlul și la rangul guvernatorului general și al emirilor. Guvernatorul se scuză, arătând că nu cunoaşte limba persană. Îi spuse apoi că, nevrând să lase a dăinui între ei nici măcar urma unei neînţelegeri, e gata să ucidă pe cel care a redactat scrisoarea, sau să-i scoată ochii, după cum ar fi preferat Smith. Această declaraţie îi mulţumi pe englezi, care se împotriviră, totuși, pedepsirii vinovatului. În scrisorile lor, emirii îşi dădeau aere de dispreţuitoare superioritate; în același timp chemară lângă ei un corp de opt mii de soldaţi și puneau cele mai neînchipuite piedici încercărilor englezilor de a-și procura orice fel de informaţii. După îndelungate tratative cu prilejul cărora mândria britanică fu umilită nu o dată, ambasada primi dezlegare să plece la Hyderabad[502].

Dincolo de Karaci cel mai de seamă port de export din Sindhi, se desfășoară de-a lungul coastei o întinsă câmpie, fără pomi, sau vegetaţie. Ca să ajungi la Tatah, fosta capitală a Sindhiului, pe atunci pustie și în ruină, trebuia să străbaţi câmpia tâmp de cinci zile. Tatah era odinioară legată, prin canale, de Indus, fluviu de seamă, adevărat braţ de mare la gura lui, despre care Pottinger a strâns amănuntele cele mai precise, mai complete și mai folositoare ce se puteau obţine pe atunci.

Fusese hotărât mai dinainte că ambasada, pe motive valabile, să se împartă în două, ajungând la Hyderabad pe două drumuri deosebite — spre a-și procura astfel cât mai multe date geografice asupra ţării. De fapt, ea ajunse foarte curând acolo așa împărţită cum era; oamenii au fost însă nevoiţi să reînceapă aceleași târguieli anevoioase spre a fi primiţi, ei neputând să admită pretenţiile umilitoare ale emirilor.

Pottinger scrie:

„Prăpastia pe care se sprijină faţada de răsărit a fortăreţei Hyderabad,

---

[502] *Hyderabad* - fost stat în India, situat în partea centrală a Hindustanului.

„Erau aşezaţi după vârstă”.

acoperișul caselor și chiar fortificaţiile, totul era ticsit de o puzderie de oameni de ambe sexe care îşi arătau simpatia faţă de noi prin aclamaţii și aplauze”.

Ajunși în palatul unde urmau să locuiască, englezii fură primiţi de hanul Uli-Mahomed și de alţi câţiva ofiţeri superiori; ei mergeau înaintea noastră, spre o largă platformă în aer liber, la capătul căreia se așezară emirii. Cum platforma era acoperită cu cele mai fine covoare persane, ne-am descălţat îndată, ce trimisul Smith făcu întâiul pas înspre prinţi, toţi aceștia se sculară și rămaseră în picioare până ce el ajunse la locul ce-i fusese desemnat. Locul era acoperit de o velinţă brodată, ceea ce îl deosebea de celelalte rezervate restului ambasadei. Prinţii ne întrebară fiecare cu bună-cuviinţă deosebită, de sănătate. De altfel, fiind o audienţă pur protocolară, totul se mărginea la complimente și la formule de politeţe… Emirii purtau pe ei nenumărate pietre scumpe, fără a le socoti pe cele care străluceau pe mânerele și tecile spadelor și pumnalelor, iar pe centiroanele lor se vedeau sclipind smaragde și rubine neasemuit de mari. Erau aşezaţi după vârstă, cel mai bătrân în mijloc, cel de-al doilea la dreapta, cel mai tânăr la stânga lui. Un covor de pâslă subţire acoperea tot cercul; deasupra lui se afla o saltea de mătase groasă cam de patru centimetri și, bineînţeles, destul de largă ca să poată lua loc pe ea cei trei prinţi”.

Darea de seamă sfârșește printr-o descriere a Hyderabadului, fortăreaţă ce cu greu i s-ar fi putut împotrivi unor atacuri dușmane ale europenilor, și prin câteva aprecieri asupra rosturilor ambasadei, al cărei scop parţial era să închidă francezilor intrarea la Sindhi. Îndată ce tratatul fu încheiat, englezii se reîntoarseră la Bombay.

Datorită acestei călătorii, Compania cunoscu mai îndeaproape unul din ţinuturile învecinate și strânse documente valoroase asupra resurselor și produselor unei regiuni străbătute de un fluviu imens, fostul Indus din vechime care, izvorând din Himalaya, putea înlesni scurgerea bunurilor unei uriașe zone teritoriale. Scopul atins era mai curând politic decât geografic, însă știinţa putu — în acest fel — să profite, o dată mai mult, de pe urma exigenţelor politice.

Puţinul ce se știa până atunci despre spaţiul cuprins între Kabul, Indus, Persia și Oceanul Indian era și incomplet, și greșit.

Compania, foarte mulţumită de felul cum căpitanul Christie și locotenentul Pottinger îşi îndepliniseră misiunea, hotărî să le încredinţeze o însărcinare mult mai delicată și mai anevoioasă: să-l ajungă, pe uscat, prin Belucistan, pe generalul Malcolm, ambasadorul Persiei, și să strângă, asupra acestui întins ţinut, date mai precise și mai complete decât cele cunoscute până atunci.

Nici gând însă pentru ei să străbată, în straie europenești, Belucistanul, a cărui populaţie era fanatică. Așadar, Christie și Pottinger se adresară unui negustor indian, care furniza cai guvernelor din Madras și Bombay, și acesta îi acredita ca mandatari ai săi la Kelat, capitala Belucistanului.

La 2 ianuarie 1810, cei doi ofiţeri se îmbarcară la Bombay pentru Sonminy, singurul port la mare al provinciei Lhossa, unde ajunseră după o oprire la Porebender, pe coasta Guzarate.

Întregul ţinut parcurs de călători spre a sosi la Bela este doar o imensă mlaștină sărată, copleșită de junglă. *Djenmil,* guvernatorul orașului Bela, era un om deștept. El puse englezilor o seamă de întrebări, care dovedeau dorinţa lui de a se instrui și încredinţa căpeteniei tribului bezendioşilor (care sunt belucistani) sarcina de a-i duce pe călători la Kelat.

Timpul se schimbase simţitor după plecarea lor din Bombay. Pottinger și Christie suferiră, prin munţi, de un frig deosebit de aspru, care le îngheţă chiar apa în burdufuri.

Pottinger scrie:

„Kelat, capitala întregului Belucistan, de unde i se trage numele, care înseamnă «Cetatea», este așezată pe o înălţime la apusul unei câmpii, sau văţbine cultivate, lungă cam de treisprezece kilometri și lată cam de cinci kilometri. Cea mai mare parte a acestei întinderi de pământ este o grădină. Orașul formează un pătrat, trei din cele patru laturi ale lui fiind înconjurate de un zid de pământ, înalt cam de douăzeci de picioare și străjuit cam din două sute cincizeci în două sute cincizeci de pași de bastioane, care, ca și zidul însuși, sunt găurite de numeroase creneluri pentru puști… Nu am avut prilejul să vizitez palatul pe dinăuntru, însă el nu oferă ochiului decât o grămadă pestriţă de clădiri obișnuite de pământ, cu acoperișuri orizontale formând terase; totul străjuit de ziduri joase, prevăzute cu parapete și găurite de asemenea de barbacane (orificii pentru arme de foc). În oraș sunt cam două mii cinci sute de case — mahalalele cuprinzând și ele vreo mie două sute cincizeci — zidite din cărămizi pe jumătate arse și din scânduri, tencuite de jur-împrejur cu chirpici. Străzile sunt de obicei mai largi decât cele ale orașelor locuite de asiatici. Cele mai multe au, de fiecare parte, trotuare ceva mai înalte, pentru pietoni; în mijlocul lor este un șanţ neacoperit — foarte supărător din cauza mulţimii gunoaielor și murdăriilor ce se aruncă înăuntru ca și din cauza apei stătătoare pe care ploaia o varsă într-însul, căci niciun regulament scris nu-i silește pe locuitori să-l cureţe. O altă stavilă de seamă împotriva frumuseţii și curăţeniei orașului este obiceiul de a zidi etajele caselor în afară, deasupra străzii, ceea ce împiedică pătrunderea soarelui și menţine umiditatea în încăperile de la parter. Bazarul din Kelat este întins și bine aprovizionat cu tot felul de mărfuri. Acolo găsești în orice zi came, verdeţuri și tot felul de mărfuri ieftine”.

După relatările lui Pottinger, populaţia este împărţită în două grupuri, bine deosebite una de alta: belucii și brahuiţii, fiecare din ele, la rândul ei, împărţindu-se în numeroase triburi. Clasa întâi aparţine, prin înfăţișare și grai, populaţiei persane moderne; limba brahuie, dimpotrivă, a păstrat un mare număr de vechi cuvinte hinduse. Numeroasele căsătorii între cele două clase au dat naștere însă unei a treia.

Belucii, originari din Munţii Mekranului, sunt tunniţi, adică îi socotesc pe cei dintâi patru imami drept moștenitorii legitimi ai lui Mahomed. Popor de ciobani, ei au calităţile și cusururile acestora. Ţintași ageri, dar și vânători pătimaşi; viteji, fără pereche, dau deseori iama în avutul vecinilor. Ei numesc aceste jafuri *cepaos.* De obicei, ele sunt făcute de aheruiţi, adică de belucii cei mai hrăpăreţi.

Războinici din Belucistan

Cât îi privește pe brahuiţi, ei împing și mai departe deprinderile lor de nomazi. Unii dintre ei sunt mai întreprinzători și mai vânjoși, înfruntând cu aceeași tărie și frigul aspru din munţi, și arșiţa câmpiilor. De obicei, mici de statură, tot atât de viteji, de îndemânatici trăgaci și de credincioși cuvântului dat, ca și belucii, ei sunt mult mai puţin ca aceștia porniţi pe jafuri.

După cum scrie Pottinger, „ei nu seamănă cu niciunul din popoarele asiatice pe care le-am văzut, căci cei mai mulţi au barba și părul negru".

După un scurt popas la Kelat, cei doi călători, care continuau să pretindă că sunt negustori de cai, găsiră cu cale să-și reia drumul; în loc să meargă însă pe șoseaua de la Kandahar, ei străbătură un ţinut trist și sterp, prea puţin populat, udat de Caisser, râu fără apă pe timpul verii, și ajunseră la graniţa Afghanistanului, într-un orășel numit Noșky sau Nușky. Acolo, unii beluci care păreau că le vor binele le arătară greutatea de a ajunge la Korasan și la Herat, capitala ţinutului, pe drumul către Sedjistan. „Ajungeţi în Kerman — le spuneau ei — trecând prin Kedje și Benpur, sau prin Serhed (sat de la graniţa de apus a Belucistanului) și, de acolo, pătrundeţi în Nermanșir".

Ideea de a merge pe două căi deosebite surâse îndată lui Christie și lui Pottinger. Această hotărâre a lor era oarecum contrară instrucţiunilor pe care le primiseră, însă: „găseam o scuză — zice Pottinger — în netăgăduitul avantaj ce l-am fi obţinut prin dobândirea unor cunoștinţe geografice și statistice mai ample asupra regiunilor ce fusesem însărcinaţi să explorăm, decât cele pe care le puteam spera dacă am fi călătorit împreună".

Christie plecă cel dintâi, luând drumul Dușakului; îl vom urmări ceva mai încolo.

După câteva zile, Pottinger primi la Nușky, de la corespondentul lui din Kelat, scrisori care îl anunţau că oamenii emirilor din Sindhi erau pe urmalor, întrucât fuseseră descoperiţi și că grija propriei lui securităţi îl obliga să plece de acolo cât mai curând.

La 25 martie, locotenentul englez pomi deci pe drumul Sarawanului.

Orășel de foarte mică însemnătate, situat lângă graniţa afghană. Înainte de a ajunge acolo, Pottinger întâlnise în cale monumente stranii, morminte sau altare, construite, pare-se, de *ghebri,* acei slăvitori ai focului care, astăzi, se numesc *parși.*

Sarawan se afla cam la șase mile (10 kilometri) depărtare de Munţii Sarawani, în mijlocul unor ţinuturi sterpe și nepopulate. Orașul a fost clădit doar pentru capacitatea lui de aprovizionare permanentă și abundentă cu apă potabilă, furnizată de râul Beli, avantaj nepreţuit într-un ţinut necontenit expus secetei, lipsurilor și foametei.

Pottinger vizită apoi judeţul Kharan, vestit prin puterea și sprinteneala cămilelor sale și străbătu pustiul ce formează marginea de miazăzi a Afghanistanului. Aici nisipul este extrem de mărunt; sub acţiunea vântului, el formează coline înalte de zece până la douăzeci de picioare, fiind despărţite între ele prin văi adânci. Chiar pe vreme frumoasă, grăunţele se învolbură în aer, numeroase, creând un miraj original și pătrunzându-ţi în ochi, în gură, sau în nări. Ele îţi provoacă astfel o iritaţie covârșitoare și în același timp o sete cumplită.

Pătrunzând pe pământul Mekranului, Pottinger trebui să se dea drept *pirzadeh,* adică un sfânt, pentru a evita astfel eventualele conflicte cu localnicii. Calitatea lui aparentă de neguţător i-ar fi prilejuit, fără îndoială, aventuri din cele mai neplăcute.

Satului Gul, din judeţul Daizuk, îi urmează târgul minat numit Asmanabad, sau Hafter și orașul Purah, unde Pottinger fu nevoit să-și mărturisească, în fine, calitatea sa de *franghi*[503] scandalizându-și la culme călăuza care, de două luni de când trăiau unul lângă altul, habar n-avea de așa ceva, și căruia îi dăduse, de altfel, atâtea dovezi de sfinţenie.

Până la sfârșit oboseala îl slei de puteri și abia ajunse la Benpur, localitate vizitată în 1809 de un căpitan din Bengal, Grant. Contând pe excelenta amintire lăsată de acel ofiţer, călătorul se duse la *serdar*[504]. Însă acesta, în loc să-i pună la dispoziţie ajutorul necesar continuării drumului și, în loc să se mulţumească cu darul modest făcut de Pottinger, găsi cu cale, pe lângă toate, să-i ia, cu sila, și două pistoale care, în peregrinările sale, i-ar fi fost atât de necesare.

Basman este cea din urmă așezare temeinică a Belucistanului. Acolo întâlnim un izvor de apă sufluroasă fierbinte, considerat de beluci ca fiind un leac absolut indicat împotriva bolilor de piele.

Graniţele Persiei sunt departe de a fi stabilite în mod ştiinţific. Există, aşadar, o largă fâșie de teritoriu, dacă nu neutră, supusă însă contestaţiilor și, ca atare, teatru obișnuit de lupte sângeroase.

Orășelul Rigan, din Nermanșir, este foarte frumos: un fort, sau mai degrabă, un sat fortificat, înconjurat de ziduri înalte, bine întreţinute și prevăzute cu bastioane.

Mai departe, în Persia chiar, întâlnim orașul Bam, odinioară foarte însemnat, precum o dovedesc ruinele întinse care îi dau ocol. Aici, Pottinger a fost primit de guvernator, cu multă prietenie. El scrie:

„Când guvernatorul se apropie de locul unde mă aflam, se întoarse către cineva din suită, întrebându-l cine era acel *franghi.* I se dădură lămuririle cuvenite. El îmi făcu semn cu mâna să vin după dânsul și, în același timp privirea sa aţintită asupră-mi, măsurându-mă din creștet până în tălpi, vădea mirarea ce-i provoca înfăţișarea mea. Era, într-adevăr, destul de stranie ca să scuze lipsa de politeţe a privirii sale. Purtam o cămașă groasă de-a belucilor și niște pantaloni care, odinioară, fuseseră albi; dar de șase săptămâni, de când îi aveam pe mine, băteau mai mult în negru și erau aproape ferfeniţă. Unde mai pui și turbanul albastru, centura făcută dintr-o bucată de frânghie și reteveiul din mână, care îmi slujise atât de mult ajutându-mă să umblu și să mă apăr de câini".

În ciuda înfăţișării prăpădite a personajului zdrenţăros care i se înfăţișă, guvernatorul îl primi pe Pottinger cu toată prietenia la care te poţi aștepta de la un musulman și îi dădu o călăuză să-l conducă la Kerman.

---

503 Francez, în limba arabă.

504 *Serdar* - denumirea comandantului suprem al armatelor în unele ţări din Orientul îndepărtat și Mijlociu. In India și Afganistan - șef de trib, demnitar influent.

El pătrunse, la 3 mai, în acest oraș, cu convingerea că trecuse hopul cel mai anevoios al călătoriei sale și că era, oarecum, salvat.

Kerman este capitala vechii Karamanîi; sub stăpânirea afghanilor era un oraș înfloritor și avea o fabrică de șaluri care le concurau pe cele din Kașmir.

Aici, Pottinger fu martorul unei întâmplări obișnuite pe aceste meleaguri, unde viaţa unui om nu înseamnă mare luciu, dar care lasă totdeauna unui european o impresie de groază și dezgust.

Guvernatorul orașului era, în același timp, ginerele și nepotul șahului, dar și fiul soţiei acestuia. Pottinger ne spune următoarele:

„La 15 mai, prinţul judecă, chiar el, personal pe niște oameni învinuiţi că și-ar fi omorât un servitor. Greu îţi poţi da seama de starea de nesiguranţă și de alarmă în care au trăit locuitorii în ziua aceea. Porţile orașului fură zăvorâte, pentru ca nimeni să nu poată ieși din cetate. Ofiţerii guvernământului lăsară baltă toate treburile. Câţiva oameni fură aduși ca martori, fără a fi fost de mai-nainte înștiinţaţi. Văzui pe vreo doi sau trei dintre ei, conduși la palat, mai înspăimântaţi decât dacă ar fi fost târâţi spre spânzurătoare, sau spre locul a cine știe ce suplicii. Către ora trei, prinţul dădu sentinţa contra acuzaţilor, a căror crimă fusese dovedită. Unora dintre ei li se scoaseră ochii, altora li se spintecă limba în două. Celor dintâi li se tăiară urechile, nasul, buzele; celorlalţi mâinile și degetele picioarelor. Aflai că, tot timpul cât durase supliciul acestor nefericiţi, astfel sfârtecaţi, prinţul a stat nemișcat la aceeași fereastră unde îl văzusem și că dădea cumplitele ordine fără să trădeze cel mai mic semn de milostivire sau de groază în faţa scenelor care se desfășurau în faţa sa”.

De la Kerman, Pottinger plecă la Șere-Bebig, oraș situat la aceeași depărtare de Yezd, Shiraz și Kerman — apoi la Ispahan unde îşi regăsi cu plăcere tovarășul de drum, Christie, și, în fine, la Meragha, unde îl întâlni pe generalul Malcolm. Se împliniseră șapte luni de când călătorii părăsiseră Bombayul; Christie străbătuse 2250 de mile, iar Pottinger 2412 mile.

Trebuie, totuși, să ne reîntoarcem și să vedem cum izbutise Christie să scape teafăr mult mai ușor, desigur, și mai ieftin din periculoasa călătorie pe care o pusese la cale, decât sperase el însuși.

El plecase la 22 martie, din Nușky, trecuse prin Munţii Yașuţi și printr-un ţinut necultivat, aproape pustiu, până la malurile râului Hilmend, care se varsă în lacul Hamun-Sabari. În raportul lui către Companie, el scrie:

„Hilmendul, după ce trece aproape de Kandahar, curge spre sud-vest și spre apus, apoi pătrunde în Sistan, cam la patru zile de mers de Dușak. El cotește de-a lungul munţilor, apoi formează un lac. La Pellalek, unde ne aflam, lacul era lat cam de 1250 de picioare și foarte adânc; apa lui era foarte bună. Pe o întindere lată cam de o jumătate de milă (un kilometru), pe ambele sale maluri, pământul este cultivat prin irigări; apoi începe deșertul, ridicându-se în stânci râpoase, perpendiculare. Malurile râului sunt pline de arbuști; acolo vitele îşi găsesc hrana”.

Sistanul, situat pe malurile lui, nu cuprinde decât vreo 500 de mile pătrate. Case de locuit nu se află decât pe aceste maluri ale Hilmendului, a cărui albie se afundă

tot mai mult, în fiecare an.

La Elomdar, Christie trimise după un hindus, către care avea scrisori de recomandare. Acesta îl sfătui să se scape de beluci și să-și ia înfăţișarea de pelerin. Câteva zile mai târziu pătrunse în Dușak, căruia i se mai spune și Djellahabad. El scrie:

„Ruinele vechii cetăţi acoperă o întindere de pământ cel puţin tot atât de vastă ca și cea a Ispahanului. Ca toate orașele Sistanului, Dușakul este construit din cărămizi pe jumătate arse; casele cu acoperișuri boltite aveau două caturi. Orașul modern Djellahabad este îngrijit, frumos și mereu în creștere; el cuprinde vreo două mii de case și are un bazar modest".

De la Dușak la Herat, Christie călători destul de ușor, neluând decât unele precauţii spre a nu-și trăda deghizarea.

Herat este situat într-o vale înconjurată de munţi înalţi și udată de un râu; de aceea întâlnim peste tot numai livezi și grădini. Orașul are o întindere de vreo patru mile pătrate. De jur-împrejur se află un zid care susţine turnuri și șanţuri pline cu apă. Cele mai însemnate monumente locale sunt marile bazaruri, cu numeroase prăvălii și Mcșede-Djuma, adică Moscheea Vinerii.

Niciun alt oraș nu are atâtea locuri virane și atâta populaţie înghesuită și îngrămădită, pe care Christie o socotește la vreo sută de mii de suflete. Este poate orașul cel mai negustoresc din întreaga Asie stăpânită de prinţii indigeni. Herat, antrepozit de trafic între Kabul, Kandahar, Hindustan, Kașmir și Persia, produce unele mărfuri căutate, ca: mătăsuri, șofran, cai și face negoţ cu dracilă. „Această plantă, ne spune Christie, este înaltă cam de două sau trei picioare; e groasă de vreo două degete și în vârful ei are un fel de umbreluţă care, învoaltă, se îngălbenește și aduce cu conopida. Hindușilor și belucilor le place în mod deosebit; ei o mănâncă, după ce i-au copt tulpina sub spuză și i-au fiert în aburi fructul, la fel ca pe celelalte plante potajere; totuși, ea păstrează un gust și un iz greţos".

Ca atâtea orașe orientale, Herat are frumoase grădini publice, însă ele nu mai erau pe atunci cultivate decât pentru produsele lor care se vindeau la piaţă, în bazar.

După o ședere de o lună la Herat, deghizat în negustor de cai, Christie, în aceeași îmbrăcăminte, părăsi orașul, având grija să împrăștie cu îndemânare zvonul că se va reîntoarce în curând, după pelerinajul ce plănuia să-l facă la Meshed. El se îndreptă spre Yezâ, trecând printr-un ţinut pustiit de uzbeci, care distruseseră rezervoarele colectoare ale apei de ploaie.

Yezd este un oraș foarte mare, bine populat, la marginea unui deșert nisipos. El se mai cheamă și „Dar-ul-Ebadet", adică Jilţul adorării. Este vestit pentru siguranţa în care se simte oricine trăiește acolo, fapt care a contribuit în largă măsură la dezvoltarea negoţului său cu Hindustanul, Korasanul, Persia și Bagdadul.

„Bazarul — scrie Christie — este vast și bine aprovizionat cu mărfuri. Acest oraș cuprinde 20.000 de case, afară de cele ale ghebrilor, socotiţi cam la 4.000 de suflete. Este un popor activ și muncitor, deși e împilat de cruzime".

De la Yezâ la Ispahan, unde fu găzduit la palatul emirului Ud-Daule, Christie străbătuse cam șaptezeci de mile, pe drumuri bune. El avu plăcerea să-l întâlnească la Ispahan pe tovarășul său Pottinger, după cum am arătat mai înainte; cei doi ofiţeri se felicitară pentru că duseseră la un atât de bun sfârșit misiunile și că scăpaseră din toate primejdiile inerente unui drum atât de lung prin ţinuturi sălbatice.

Darea de seamă făcută de Pottinger prezintă o excepţională curiozitate, așa cum se poate constata din rezumatul de mai sus. Mult mai precis decât majoritatea predecesorilor săi, el a adus la cunoștinţa publicului o mulţime de fapte istorice, de anecdote, de aprecieri și de descrieri geografice foarte interesante.

Încă din mijlocul veacului al XVIII-lea, Kabul nu încetase să fie un teatru de înverșunate războaie civile. Rivalii, care socoteau că au drepturi asupra tronului, pustiiseră totul prin foc și sabie și făcură din această regiune, odinioară bogată și înfloritoare, un pustiu unde ruinele cetăţilor dispărute erau cele din urmă mărturii ale unei prosperităţi ce părea apusă pentru totdeauna.

Pe la 1808, la Kabul domnea Șujo-Ul-Mulk.

Anglia — mai neliniștită decât se bănuise multă vreme, de planurile lui Napoleon de o a ataca în India și de încercările acestuia de a se alia cu șahul Persiei, prin generalul Gardanne — hotărî să trimită o ambasadă regelui de la Kabul, spre a-l câştiga de partea Companiei.

Fu ales ca ambasador Mountstuart Elphinstone, care ne-a lăsat, cu privire la misiunea lui, o interesantă dare de seamă. Lui îi datorăm știri absolut noi despre această întreagă regiune și despre triburile care o populau. Cartea lui se bucură astăzi de o reîmprospătată actualitate căci în ea citim cu interes paginile consacrate kyberienilor și celorlalte seminţii muntene părtașe la evenimentele ce se desfășoară sub ochii noștri.

Plecat din Delhi în luna octombrie 1808, Elphinstone ajunse la Canund, unde începe un pustiu de nisipuri mișcătoare (dune), apoi pătrunse în Șekhavuttea, canton locuit de rajputani. La sfârșitul lui octombrie, ambasada sosi la Singauna, oraș frumos, al cărui rajah era un pătimaş fumător de opiu. Călătorul ne spune: „Era un omuleţ cu ochii holbaţi și înroșiţi de fumul opiului. Barba lui, ridicată spre urechi pe fiecare obraz, îi dădea un aer sălbatic și fioros”.

Djunjunha, ale cărei grădini lasă o impresie de prospeţime în mijlocul acestor deșerturi, nu este încă stăpânită de rajahul Bikancrului, al cărui venit nu trece de 1250.000 de franci. Cum mai poate oare acest prinţ să-și procure venituri atât de considerabile dintr-un teritoriu pustiit, străbătut de la un capăt la altul de milioane de șobolani, de turme de gazele și de herghelii de măgari sălbatici?

Elphinstone mai scrie următoarele, cu privire la drumul caravanei sale:

„Poteca printre munţii de nisip era foarte strâmtă: două cămile abia puteau să treacă pe ea, una lângă alta. Iar când vreo cămilă ieșea din rând, cât de puţin, ea se înfunda în nisip ca în zăpadă, așa încât cea mai mică încurcătură din capul coloanei oprea în loc toată caravana. Avangarda nu mai putea înainta dacă urma coloanei era blocată și, de teamă ca acestea, rupte de călăuzele lor, să nu se piardă

printre munţii de nisip, sunetele tobelor și trompetelor slujeau drept semnal spre a împiedica ruperea coloanei.

Nu părea mai degrabă că aveam de-a face cu mersul unei oștiri? Aceste zgomote războinice, strălucirea uniformelor și a armelor puteau da ele, oare, ideea unei ambasade pașnice?”

Ambasadorul mai scrie:

„Apa era foarte rară, iar proasta calitate a celei pe care o beam o făcea nesuferită soldaţilor și slujitorilor noștri. Belșugul de pepeni verzi le potolea, ce e drept, setea, însă le zdruncina și sănătatea. Cei mai mulţi dintre indienii băștinași care ne însoţeau se îmbolnăviseră de friguri și de dizenterie. Patruzeci din ei muriră chiar în prima săptămână a popasului făcut la Bikaner”.

Am putea spune despre Bikaner ceea ce La Fontaine spunea despre un miraj: „De departe, crezi că ar fi ceva; de aproape însă nu mai e nimic”.

Privită din afară, înfăţișarea orașului pare plăcută; el nu este însă decât o grămadă de colibe tară șir, cu ziduri de „chirpici”.

În acel moment ţinutul era invadat de cinci armate, iar cei doi beligeranţi trimiteau ambasadorului englez emisari după emisari, spre a încerca să obţină, dacă nu un ajutor material, cel puţin un sprijin moral.

Elphinstone fu primit de rajahul Bikanerului.

Iată ce scrie el:

„Această curte se deosebea cu totul de cele pe care le vizitasem în India. Oamenii erau mai albi la faţă decât hindușii, semănau cu evreii după trăsăturile obrazului și purtau turbane maiestuoase. Rajahul și rudele lui aveau căciuli de diferite culori, împodobite cu pietre scumpe. El se sprijinea pe un scut de oţel încrustat cu rubine și diamante, bombat la mijloc și la margini. Îndată după intrarea noastră, rajahul ne propuse să ne pună la adăpost de arșiţă, dar și de curiozitatea mulţimii… Ne așezarăm pe pământ, după datina indiană, iar el pronunţă un discurs, spunând că este vasalul suveranului de la Delhi și deci Delhi fiind sub stăpânire engleză, el recunoaşte, în persoana mea, fără întârziere, suveranitateta guvernului meu. Ceru să i se aducă cheile fortăreţei și mi le oferi, însă eu nu le primii, neavând vreo împuternicire în această privinţă. După multe stăruinţe, rajahul consimţi să-și păstreze cheile. Puţin după aceea sosi o trupă de baiadere, ale căror dansuri și cântece nu încetară decât după plecarea noastră”.

La ieșirea din Bikaner pătrunserăm într-un deșert în mijlocul căruia se ridică cetăţile Mujghur și Bahawulpore, unde o mulţime imensă aștepta ambasada. Hyfasul, fluviul pe care navigase flota lui Alexandru cel Mare, nu se arăta a fi la înălţimea acestei amintiri. A doua zi veni șahul Bahaweel, guvernatorul unei provincii a Kabulistanului de răsărit. El aduse daruri bogate ambasadorului englez, pe care-l însoţi pe malul drept al Hyfasului până la Multan, oraș vestit prin mătăsurile sale. Guvernatorul orașului, aflând de sosirea englezilor, se îngrozi cumplit și ţinu sfat despre cum trebuiau să se poarte căpeteniile orașului, dacă englezii l-ar fi cucerit prin surprindere, sau ar fi pretins capitularea lui.

Spaimele sale se potoliră însă și întrevederea fu destul de cordială. Elphinstone

„… sosi o trupă de baiadere”.

o descrie în chip foarte curios, deși, pe alocuri, arătarea lui poate să pară oarecum exagerată:

„Guvernatorul — relatează el — salută pe D. Strachey (secretarul ambasadei), după obiceiul persan. Apoi plecară împreună spre cort, în timp ce neorânduiala creștea necontenit. Aici, oamenii se înghionteau; dincolo călăreţii îşi băgau caii printre pietoni. Calul domnului Strachey era cât p-aci să fie zvârlit la pământ, iar secretarul îşi găsi cu mare greutate echilibrul. În apropiere de cort, hanul și suita lui greșiră drumul și se năpustiră asupra călăreţilor cu atâta repeziciune, încât aceștia abia avură timp să-și întoarcă armăsarii spre a le face loc de trecere. Trupele se adunară, învălmășite, aproape de cort, servitorii hanului o luară la sănătoasa, paravanele fură smulse și călcate în picioare și chiar frânghiile cortului erau gata să ne cadă în cap. Cortul fu, într-o clipă, înţesat de lume și lipsit cu totul de lumină. Guvernatorul și cei zece însoţitori se așezară jos, ceilalţi rămaseră în picioare, cu armele gata pregătite de atac. Această vizită nu ţinu mult; guvernatorul nu știa decât să-și rostească pe de rost și cu evlavie, rugăciunea, și îmi spuse cu glas grăbit: «Ești binevenit! Fii binevenit!» în fine, el se retrase, pretextând că-i era teamă să nu fiu stânjenit de mulţimea din jurul meu”.

Expunerea este hazlie. O fi, oare, adevărată în toate amănuntele ei? Puţin importă.

La 31 decembrie ambasada trecu râul Indus și pătrunse într-un ţinut cultivat metodic și cu grijă, care nu amintea, prin nimic, de Hindustan. Cei de prin partea locului nu auziseră niciodată de englezi, pe care îi luau drept mongoli, afghani, sau indieni. Astfel, în sânul populaţiei, pasionată după miracole, circulau zvonurile cele mai stranii despre englezi.

Ambasada fu nevoită să rămână la Dera-Ismail-Han o lună întreagă, așteptând un *mehmandar:* un fel de introducător al ambasadorilor. Doi din misiune profitară de acest răgaz spre a escalada vârful Muntelui Tukte Soleiman, adică tronul lui Soliman, pe care, precum spune legenda, s-ar fi așezat corabia lui Noe, după încetarea potopului.

La 7 februarie plecarăm din Dera-Ismail-Han și, de atunci încolo, ambasada străbătu numai ţinuturi foarte plăcute până la Peshawar, unde sosi la rândul lui și regele, acest oraș nefiind reședinţa obișnuită a curţii.

Darea de seamă arată următoarele:

„În ziua sosirii noastre, cina ne-a fost pregătită de bucătarii regelui. Mâncărurile erau delicioase. Mai pe urmă însă, comandarăm mâncăruri cu came preparate după gustul nostru; totuși regele continuă să ne ofere prânzul și cina fără a mai pune la socoteală hrana necesară pentru două mii de oameni, două sute de cai și un mare număr de elefanţi. Dar suita noastră era cu mult mai restrânsă și avui destulă bătaie de cap până ce, de-abia după o lună, izbutii ca regele să mai reducă din această risipă inutilă”.

Așa cum era de așteptat, tratativele în vederea prezentării noastre la curte fură lungi și anevoioase. Totul se orândui însă până la sfârșit și recepţia fu cordială, bineînţeles atât cât o îngăduiau uzanţele diplomatice locale. Veșmintele regelui

erau înţesate de diamante și pietre scumpe; avea o coroană falnică și, pe una din brăţări, scânteia „Koh-i-noorul", cel mai mare diamant din lume, al cărui desen îl găsim în lucrarea intitulată *Călătoriile lui Tavernier*[505]*".*

„Trebuie să declar — spune Elphinstone — că, deși unele obiecte, mai ales bogăţia fără seamăn a veșmintelor regale, mi-au produs mirare, găsii însă multe alte lucruri cu totul mai prejos așteptărilor mele. La urma-urmei, totul dovedea mai puţin prosperitatea unui stat puternic, decât simptomele decadenţei unei monarhii odinioară înfloritoare".

Și, în această privinţă, ambasadorul relatează despre cumplita lăcomie cu care ofiţerii regelui se băturâ pe darurile oferite de englezi, precum și câteva alte amănunte care l-au impresionat în chip penibil. O nouă întrevedere cu regele îi produse lui Elphinstone o impresie mai favorabilă. „Cu greu ai crede — arată el — că un monarh oriental poate avea comportări atât de alese, păstrându-și demnitatea și forţându-se totodată să impresioneze în chip plăcut oaspeţii".

Câmpia Peshawarului, înconjurată de munţi înalţi — afară de partea ei de răsărit, este scăldată de trei braţe ale râului Kabul, care se unesc acolo — și de câteva râuleţe.

Datorită acestui fapt, câmpia este deosebit de roditoare. La tot pasul găsim aici: prune, piersici, pere, gutui, rodii, curmale. Populaţia — atât de răzleţită în ţinuturile aride străbătute mai înainte de ambasadă — îşi dăduse întâlnire în mare număr în câmpie: locotenentul Macartney a numărat, de pe un deal învecinat, nu mai puţin de treizeci și două de sate.

Cât despre Peshawar, el avea o sută de mii de locuitori, trăind în case de cărămidă cu trei caturi. Monumentele locale cele mai de seamă sunt: câteva moschei, a căror construcţie n-are nimic deosebit, un mare și frumos bazar și *ballahissaurul* — castelul fortificat unde regele primi ambasada. Adunarea, la un loc, a locuitorilor de rase osebite și cu port specific fiecăreia, înfăţișează un tablou mereu schimbător, adevărat caleidoscop omenesc, făcut parcă să desfete privirile străinilor. Un naturalist găsește aici multe lucruri demne de observat și de notat, printre: perși, afghani, kyberieni, hazorei, durani[506] etc. Și, de asemenea, printre cai, cămile, dromaderi și cămile din Bactriana și atâtea alte bipede și patrupede.

Ceea ce dă însă farmec acestui oraș — ca și întregii Indii — sunt grădinile lui și belșugul de flori, mai ales de trandafiri.

Totuși, cum situaţia regelui nu era consolidată, fratele său, pe care-l detronase în urma unei răzmeriţe a poporului, reluase armele și puse stăpânire pe Kabul. Deci, rămânerea mai departe a ambasadei în localitate era cu neputinţă. Ea o porni

---

[505] *Tavernier Jean Baptiste* (1600-l689) - cunoscut călător francez, comerciant, de meserie bijutier. Intre anii 1631 și 1668 a efectuat șase călătorii în Turcia, Persia, India, Indonezia. In anul 1676 a publicat note de drum interesante, sub titlul Șase călătorii ale lui J. B. Tavernier

[506] *Durani* - unul dintre principalele triburi afgane.

Costume afghane

Costume persane

astfel, din nou către India și trecu prin Attok și prin valea Hussun-Abdul, vestită prin frumuseţea ei. Aici, Elphinstone urma să rămână până ce armele ar fi hotărât soarta tronului Kabulului, dar, între timp, ambasadorul primi scrisorile de rechemare. De altfel, soarta îi fu potrivnică lui Siuhau care, învins definitiv, trebui să-și găsească scăparea în fugă.

Misiunea îşi urmă deci drumul și străbătu ţinutul sikhilor, munteni grosolani și pe jumătate goi. Despre ei, Elphinstone scrie:

„Sikhii (despre care, câţiva ani mai târziu avea să se vorbească în chip groaznic) — sunt niște oameni de statură înaltă, slabi la trup și totuși destul de puternici. Ei nu poartă alte straie decât pantaloni până mai sus de genunchi. Adesea îşi pun pe umeri mantale de piele strânse doar la gât. Turbanele lor nu sunt largi, ci înalte și turtite în faţă. Foarfecele nu le ating vreodată nici barba, nici părul. Ca arme au arcul sau flinta. Cei mai de seamă poartă arcuri foarte elegante și nu se duc nicăieri tară ele. Aproape tot Punjabul aparţine lui Rendjeit-Sing care, în 1805, era doar una dintre numeroasele căpetenii ale ţării. La data călătoriei noastre, el devenise, de curând, suveranul întregii regiuni ocupate de sikhii și îşi luase titlul de rege".

Niciun fapt mai însemnat nu se întâmplă până la reîntoarcerea la Delhi a misiunii. Ea aducea acolo, pe lângă relatarea evenimentelor petrecute sub ochii lor, documentele cele mai de preţ asupra geografiei Afghanistanului și Kabulistanului, precum și asupra climei și produselor animale, vegetale și minerale ale acestor imense întinderi de pământ.

Obârșia, istoria, orânduirea de stat, legislaţia, regimul aplicat femeilor, religia, limba, negoţul ţării alcătuiesc subiectele atâtor capitole foarte interesante din darea de seamă a lui Elphinstone, pe care ziariștii cei mai bine informaţi au jefuit-o pur și simplu, când s-a hotărât recenta expediţie engleză în Afghanistan.

În fine, lucrarea se sfârșește printr-un studiu foarte amănunţit asupra triburilor din care e alcătuită populaţia Afghanistanului și cu o strângere de documente, nepreţuite pentru acea epocă, despre regiunile învecinate.

În rezumat, darea de seamă a lui Elphinstone este curioasă, interesantă, preţioasă din multe puncte de vedere și chiar și astăzi poate fi consultată cu folos.

Zelul Companiei era neobosit. Misiunea abia se reîntorsese, când o nouă expediţie pomi într-o altă direcţie, cu noi indicaţii. Era vorba de sondarea terenului de jur-împrejur, de a fi neîncetat în curent cu această politică asiatică, veșnic schimbătoare, de a zădărnici vreo coaliţie a triburilor de naţionalităţi deosebite contra uzurpatorilor pământului lor. În 1812, un alt gând — mai pacific — puse la cale călătoria lui Moorcroft și a căpitanului Hearsay la lacul Mansarovar, din provincia Undes, care aparţine Micului Tibet.

Era vorba, de astă dată, să se aducă o turmă de capre din Kașmir, cu părul lung și mătăsos din a căror lână se fabrică șalurile vestite în toată lumea.

În afară de această sarcină, se propunea să fie spulberată definitiv afirmaţia hindușilor că Gangele izvorăște din lacul Mansarovar, dincolo de Himalaya.

Grea și primejdioasă misiune! Trebuia mai întâi să se pătrundă în Nepal, ceea ce era destul de greu, apoi să se ajungă într-un ţinut din care sunt excluși locuitorii

Nepalului și deci, cu atât mai mult, englezii. Acest ţinut se chema Undes.

Exploratorii se deghizară deci în pelerini hinduși. Suita lor se compunea din douăzeci și cinci de oameni și, lucru ciudat, unul dintre acești servitori se obligase să meargă tot timpul cu pași de 1,20 metri. Precum vedem, era un mijloc foarte îndoielnic de măsurare a drumului străbătut.

Moorcroft și Hearsay, trecură prin Bereily și urmară drumul lui Webb până la Diosimah, pe care-l părăsiră la 26 mai 1812. Ei fură nevoiţi să treacă, în curând, peste cel din urmă lanţ al Munţilor Himalaya, cu preţul unor greutăţi mereu reînnoite: raritatea satelor și, ca urmare, chiar a hranei și a slujitorilor — și reaua stare a drumurilor, aflate la foarte mare înălţime deasupra nivelului mării.

Totuși, ei putură vedea Daba, unde se găsea o lamaserie, Gortope, apoi Maisar și, cam la un sfert de milă de Tirtapuri, niște curioase izvoare de apă caldă.

Darea de seamă originală, reprodusă în „Analele călătoriilor" arată că:

„Apa ţâșnea din două izvoare cu un diametru de douăzeci de centimetri, dintr-un podiș calcaros în suprafaţă de aproape trei mile pătrate, ridicat mai peste tot la patru-șase metri deasupra câmpiei înconjurătoare. Podișul se formase din aluviunile mâloase lăsate de apele care se răceau. Apa se urcă la cincisprezece centimetri deasupra nivelului podișului. Ea este foarte limpede și atât de fierbinte încât nu poţi ţine mâna în ea decât câteva clipe. De jur-împrejurul podișului se vedea un nor gros de fum. Apa, curgând pe o suprafaţă aproape orizontală, scobește bazinuri de diverse forme care, primind mereu depozite calcaroase, se strâng; albiile li se ridică și apa sapă apoi un nou rezervor, care se umple și el la rândul lui. Astfel, apa trece dintr-un bazin într-altul, până ce ajunge în câmpie. Stratul de pământ pietros lăsat de apă este, lângă întâia gură, alb ca cea mai curată tencuială de ghips; ceva mai încolo, galben ca paiul şi-şi mai departe — galben ca șofranul. La celălalt izvor pământul este mai întâi trandafiriu, apoi devine de un roşu-închis. Aceste nuanţe diferite se regăsesc în podișul calcaros, care trebuie să fie opera multor veacuri".

Tirtapuri, reședinţă a unui lama (preot budist — n. Trad.), este, încă din timpuri străvechi, cel mai frecventat locaș de adunare a credincioșilor, așa cum o arată un zid lung de patru sute de picioare și lat de patru picioare alcătuit din lespezi pe care sunt săpate rugăciuni.

Călătorii plecară de acolo la 1 august, spre a ajunge la lacul Mansarovar, lăsând în urmă, pe partea dreaptă a drumului, lacul Ravahnard, despre care se spunea că dă naștere celui mai larg braţ al fluviului Setledje.

Lacul Mansarovar este scobit la poalele unor imense livezi în povârniș, dominate, spre miazăzi de munţi uriași. Este locul cel mai sacru, dintre toate cele venerate de hinduși. Aceasta se datorează, desigur, depărtării lui de Hindustan, oboselilor și primejdiilor drumului, și, în fine, nevoii pelerinilor de a lua cu ei bani și de-ale mâncării.

După geografii hinduși, din acest lac izvorau fluviile: Gange, Setledje și Kali. Moorcroft era convins că, în ce privește Gangele, această afirmaţie era inexactă. Hotărât să le verifice și pe celelalte două, el merse de-a lungul malurilor lacului,

abrupte și pe alocuri cu văgăuni adânci, și întâlni numeroase râuri care se vărsau în el; dar niciunul nu se revărsa în afara lacului. Se poate ca, înainte de cutremurul care minase Srinagarul, lacul Mansarovar să fi dat naștere vreunui râu, însă Moorcroft nu găsi nici urmă de așa ceva. Lacul, așezat între Himalaya și lanţul Munţilor Cailas, are o formă lungăreaţă, neregulată; este lung de cinci leghe și lat de patru leghe.

Scopul misiunii fiind atins, Moorcroft și Hearsay se înapoiară către India, trecură prin Gangri și vizitară Ravahnradul; dar Moorcroft se simţea prea slăbit ca să-i facă înconjurul. El se întoarse la Tirtapuri, apoi la Daba și avu mult de suferit cu prilejul străbaterii Ghatului — trecătoare ce desparte Hindustanul de Tibet.

Darea de seamă ne spune:

„Vântul care suflă dinspre Munţii Buthan, acoperiţi de zăpadă, este rece și pătrunzător. Urcușul lor fu lung și anevoios, scoborâșul lor râpos și lunecos; astfel fură necesare multe precauţii. În general am avut mult de suferit. Caprele noastre, din vina și din delăsarea conducătorilor lor, se abătură din drum și se căţărară pe marginea unei prăpăstii ce se afla la o înălţime de cinci sute de picioare. Un muntean le alungă din acel loc periculos și ele porniră să coboare, în fugă, o coastă cu povârnișul zdrenţuit. Cele din urmă, în fugă, zvârleau cu copitele pietre care, în precipitata lor cădere, ameninţau să atingă caprele pornite înainte; era curios să vezi cum acestea, deși continuau să fugă, se fereau cu multă dibăcie de pietrele care le puteau răni picioarele”.

În curând, gorkhalii, care până atunci se mulţumiseră să pună călătorilor beţe în roate, îi înghesuiră din toate părţile, vrând să-i aresteze. Dârzenia englezilor îi ţinu în frâu multă vreme pe acești fanatici, dar până la urmă, faptul că erau în număr mare, le dădu curaj și ei se năpustiră asupra taberei.

Iată ce nespune Moorcroft:

„Douăzeci de oameni se aruncară asupra mea: unul mă apucă de gât și, sprijinindu-și genunchiul de șalele mele, încercă să mă sugrume trăgând de cravată; altul mă legă de picior cu o frânghie și mă trase îndărăt; era cât paci să leșin. Pușca pe care mă rezemam, îmi scăpă din mâini, căzui, dar fui târât de picioare până mă legară fedeleș. Când mă ridicai, expresia de fioroasă bucurie a celor care m-au biruit a fost dincolo de orice închipuire.

De teamă să nu le scap, doi soldaţi mă ţineau de un capăt al funiei, cu care mă loveau din când în când, desigur ca să-mi aduc aminte că sunt prizonier. Hearsay nu se aștepta deloc să fim atacaţi atât de curând; când începu tărăboiul, el tocmai îşi clătea gura și nu auzi strigătele mele de ajutor. Oamenii noștri se aflau la mare distanţă de cele câteva arme pe care le aveam cu noi; unii din ei izbutiră să scape, nici eu nu știu cum, ceilalţi fură arestaţi, împreună cu Hearsay. Dar pe el nu-l legară, ci se mulţumiră să-i imobilizeze braţele”.

Căpetenia bandei spuse englezilor că fuseseră recunoscuţi. Au fost arestaţi, fiindcă străbătuseră ţinutul, deghizaţi în pelerini hinduși. Un fachir, pe care Moorcroft îl angajase ca îngrijitor de capre, izbuti, totuși, să fugă și să ducă autorităţilor engleze două scrisori. Imediat se făcură demersurile cuvenite și, la 1

„… doi soldaţi mă ţineau”.

noiembrie, exploratorii fură puși în libertate. Nu numai că primiră scuze, dar li se dădu înapoi tot ce li se furase; iar rajahul Nepalului le îngădui să plece de acolo. Totul e bine, dacă se sfârșește bine!

Rămâne să reamintim, ca să fim compleţi, drumul făcut de Fraser prin Munţii Himaiaya și explorarea făcută de Hodgson la izvoarele Gangelui, în 1817.

Căpitanul Webb recunoscuse, el însuși, precum am mai arătat, cursul acestui fluviu, de la valea Dhunului și până la Cadjani, în apropiere de Reital. Căpitanul Hodgson porni chiar de aici, la 28 mai 1817, și ajunse, după trei zile, la izvoarele Gangelui, dincolo de Gangautri. El văzu cum fluviul ţâșnește dintr-o boltă joasă, în mijlocul unui firn[507] uriaș, înalt de peste trei sute de picioare. Cursul apei era acum destul de mare, având nu mai puţin de douăzeci și șapte de picioare lărgime mijlocie și optsprezece degete adâncime.

După cum era foarte probabil, Gangele apărea acolo la lumina zilei pentru întâia oară. Care era lungimea lui, sub zăpezile îngheţate? Era el, oare, produsul topirii acestor zăpezi? Ţâșnea el chiar din pământ? Iată ceea ce ar fi dorit să afle căpitanul Hodgson; vrând să pătrundă însă de-a lungul fluviului, mai departe decât i-au dat voie călăuzele, el se împotmoli în zăpadă până la gât și, doar cu mare greutate, izbuti să se reîntoarcă de unde pornise. Locul de unde izvorăște Gangele se află chiar în mijlocul Munţilor Himalaya, la o înălţime de 12914 de picioare deasupra nivelului mării.

Hodgson cercetă de asemenea izvorul fluviului Jumna. La Djemautri, mormanul de zăpadă din care ţâșnește râul este lat de nu mai puţin o sută optzeci de picioare și înalt de mai bine de patruzeci de picioare, fiind cuprins între două ziduri verticale de granit. Acest izvor este situat pe coasta sud-estică a Munţilor Himalaya.

*
* *

Deși stăpânirea engleză asupra Indiei se întinde pe un teritoriu foarte mare, nu este totuși mai puţin adevărat că tocmai această întindere era, prin ea însăși, o primejdie. Toate populaţiile de diverse rase — unele din ele având un trecut glorios — nu fură supuse decât graţie principiului politic atât de binecunoscut că, spre a domni, trebuie să-ţi asmuţi adversarii, unii împotriva altora. Dar nu puteau ele, într-o bună zi, să pună capăt potrivniciei și zâzaniilor dintre ele, spre a se reîntoarce, unite, împotriva străinilor?

Întrucât Compania examinase cu sânge rece această perspectivă, toate acţiunile ei trebuiau să tindă către aplicarea sistemului care izbutise atât de bine până atunci. Unele state vecine, încă destul de tari ca să adumbrească forţa britanică, puteau sluji drept refugiu al celor nemulţumiţi, devenind focarul unor intrigi

---

[507] Firn - zăpadă întărită, formată din fire de gheață de diferite forme. Se formează în regiunile muntoase deasupra frontierei zăpezilor veșnice și în regiunile polare unde precipitațiile cad sub formă de zăpadă și nu au timpul să se topească în cursul verii.

periculoase. Or, din toate aceste ţări învecinate, cea care trebuia supravegheată mai de aproape era Persia: nu numai pentru că era vecină cu Rusia, dar fiindcă Napoleon avusese o idee genială pe care nu o putuse realiza din pricina războaielor lui din Europa.

În luna februarie 1807, generalul de Gardanne, care-și cucerise galoanele în timpul războaielor Republicii și se distinsese în bătăliile de la Austerlitz. Jena și Eylau, fu numit ministru plenipotenţiar în Persia, cu misiunea de a se alia cu șahul Feth-Ali, împotriva Angliei și a Rusiei. Alegerea era bine făcută, căci unul dintre strămoșii generalului izbutise, într-o misiune asemănătoare, la curtea șahului, să facă treabă bună. Gardanne străbătu Ungaria, ajunse la Constantinopol și în Asia Mică. Dar când sosi în Persia, află că Abbas Mârza urmaşe la tron pe tatăl său, Feth-Ali.

Noul șah primi pe ambasadorul francez cu multă amabilitate, îl umplu de daruri și acordă oarecare privilegii catolicilor și neguţătorilor francezi.

Acesta era, de altfel, singurul rezultat al misiunii, care fu zădărnicită de generalul englez Malcolm, a cărui înrâurire în Persia era, pe atunci, preponderentă. După un an, Gardanne, descurajat și văzându-și toate încercările zădărnicite, se reîntoarse în Franţa, înţelegând că misiunea lui nu mai putea avea, în Persia, sorţi de izbândă.

Fratele lui, Ange de Gardanne, care-i servise de secretar, a lăsat o scurtă dare de seamă asupra călătoriei — lucrare care cuprinde unele amănunte curioase despre antichităţile Persiei, dar care fu cu mult depășită de lucrările publicate de englezi.

Trebuie, de asemenea, să menţionăm, alături de misiunea lui Gardanne, darea de seamă făcută de un consul francez, Adrien Dupré, care fusese atașat al acelei ambasade. Ea a apărut sub titlul *Călătorie în Persia, în anii 1800 — 1809, străbătând Anatolia, Mesopotamia, de la Constantinopol până la capătul Golfului Persic și de acolo la Irvan — urmată de amănunte despre obiceiurile, datinile și negoţul persanilor, despre curtea de la Teheran și de o notiţă asupra triburilor persane.* Lucrarea îşi ţine, în bună parte, făgăduiala din titlu și rămâne o contribuţie utilă la geografia și etnografia Persiei.

Englezii, care au stat în Persia mult mai mult timp decât francezii, au putut, firește, să strângă, cu o mai sigură competenţă, materiale cât mai numeroase, relatând în mod judicios informaţiile.

Îndeosebi, două dintre lucrările lor se bucurară multă vreme de toată preţuirea. Mai întâi, cele două dări de seamă ale lui James Morier; el profită de timpul liber ce i-l lăsa postul lui de secretar de ambasadă, spre a se iniţia în toate amănuntele moravurilor persane și, reîntors în Anglia, publică mai multe romane orientale, cărora varietatea tablourilor, fidelitatea minuţioasă a descrierilor și noutatea cadrului, le asigurară un succes răsunător.

În al doilea rând, citățm marele memoriu geografic al lui John MacDonald-Kinner, despre imperiul persan. Această lucrare de seamă, care lasă mult în urma ei tot ce se publicase până atunci, nu se mărginește să ne dea doar informaţiile cele mai precise despre hotarele, munţii, apele și climatul ţării — așa cum ne-ar face să

credem titlul cărţii — ci cuprinde totodată și documentarea cea mai exactă asupra formei de guvernământ, constituţiei, forţelor militare, negoţului, produselor animale, vegetale și minerale, populaţiei și veniturilor Persiei.

Apoi, după ce a descris într-un vast și luminos tablou de ansamblu forţele materiale și morale ale imperiului persan, Kinner a trecut la descrierea diferitelor provincii, asupra cărora strânsese o mulţime de prea interesante documente. Acestea au dat lucrării sale o autoritate deosebită, ea rămânând până acum câtva timp tratatul cel mai complet și mai obiectiv din câte fuseseră publicate în acest domeniu.

Este știut că, din 1808 și până în 1814, Kinner străbătuse în lung și-n lat Asia Mică, Armenia și Kurdistanul[508]. Posturile diverse pe care le ocupase și misiunile cu care fusese însărcinat i-au dat putinţa să vadă just și să compare. Fie că fusese căpitan în serviciul Companiei, agent politic pe lângă nababul Carnaticului[509], sau doar simplu călător, spiritul critic al lui Kinner rămase mereu treaz și, astfel, multe din întâmplările și revoluţiile, ale căror cauze scăpaseră atenţiei celorlalţi exploratori, îşi găsiră, prin dânsul, graţie cunoștinţelor câştigate despre moravurile, uzanţele și caracterul orientalilor, explicaţia.

La aceeași epocă, un alt căpitan din serviciul Companiei Indiilor, William Price, care fusese în 1810 atașat ca interpret și secretar adjunct pe lângă ambasada lui sir Gore Ouseley, în Persia, se consacrase studierii scrierii cuneiforme. Mulţi alţii încercaseră aceasta înaintea lui, dar nu obţinuseră decât rezultatele cele mai stranii și mai fantastice. Ca toate expunerile contemporanilor săi, cea a lui Price era și ea hazardată și prea puţin satisfăcătoare în explicaţiile ei; el avu însă talentul să intereseze un anumit public la studierea acestei anevoioase probleme și să continue în același timp tradiţia ştiinţifică a lui Niebuhr și a celorlalţi orientaliști.

Astfel, lui îi datorăm povestirea călătoriei ambasadei engleze la curtea persană, în urma căreia a publicat două memorii privitoare la antichităţile din Persepolis[510] și Babilon.

La rândul său, William Ouseley, fratele lui sir Gore Ouseley care-l însoţea pe acesta în calitate de secretar, profitase de șederea lui la curtea din Teheran, spre a studia Persia. Din păcate, lucrările lui nu se ocupară nici de geografie, nici de economie politică, ci fură restrânse doar la studierea inscripţiilor, medaliilor, manuscriselor și literaturii, cu un cuvânt la tot ce privea istoria ţării. Lui îi datorăm,

---

[508] *Kurdistan* - teritoriu în Asia occidentală cuprinzând Turcia, Irakul, Iranul și Siria, populat mai ales de către kurzi.

[509] *Carnatic* - teritoriu între Munții Gații de Est și coasta Golfului Bengal.

[510] P*ersepolis* - oraș în Persia antică, una dintre capitalele statului Ahemenizilor. Persepolis a fost construit în secolele VI-V î.e.n. Orașul a fost jefuit și ars de Alexandru Macedon, iar în secolul al III-lea î.e.n. a fost părăsit de locuitori.

prin urmare, publicarea unei ediţii din lucrarea lui Firdusi[511], precum și multe alte opere care, alături de cele citate până aici de noi, vin să întregească în chip fericit cunoștinţele noastre despre ţara șahilor.

Rămânea însă o altă regiune, semiasiatică, semieuropeană, care abia începea să fie cunoscută. Vrem să vorbim despre ţinutul caucazian.

Încă din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, un medic rus, Jean Antoine Guldenstaedt, vizitase Astrahanul și Kislarul așezat pe râul Terek, la graniţa extremă a posesiunilor rusești; el pătrunsese în Gruzia (Georgia) unde fu primit cu cinste; văzuse Tiflis (Tbilisi) și ţara turkmenilor și ajunsese până în Imeriţia. În anul următor — 1773 — vizitase marea Kabardie și Kumania de răsărit, explorase minele cetăţii Madjary, merse până la Cerkaskși la Marea Azov, descoperi gurile Donului — și îşi făgăduia să sfârșească acea vastă explorare prin studierea Crimcei, când fu rechemat pe neașteptate la St. Petersburg.

Cartea de călătorii a lui Guldenstaedt n-a fost tradusă în franţuzește; publicată doar parţial de autorul ei, surprins de moarte chiar în timpul redactării, cartea fu editată la St. Petersburg de un tânăr prusian, Henri Jules de Klaproth, care avea să exploreze și el aceleași ţinuturi.

Născut la Berlin, la 11 octombrie 1783, Klaproth dovedi, încă din frageda sa copilărie, aptitudini surprinzătoare pentru studiul limbilor orientale. La 15 ani el învăţă singur limba chineză și, îndată după terminarea studiilor la universităţile din Halle și Dresda, începu publicarea ziarului său „Magazinul asiatic". Atras în Rusia de contele Potocki, el fu numit numaidecât membru adjunct pentru limbile orientale, al Academiei din St. Petersburg.

Klaproth nu făcea parte din acea rasă respectabilă de savanţi de cabinet, care se mulţumesc să obosească asupra cărţilor. Pentru el știinţa avea un sens mai larg. Considera că nu există un mijloc mai sigur de a ajunge la o cunoaştere perfectă a limbilor asiatice și a moravurilor și datinilor Orientului, decât acela de a le cerceta la faţa locului.

Klaproth ceai deci autorizaţia de a-l întovărăși pe ambasadorul Golovkin, care pleca în China, prin Asia. Îndată ce primi autorizaţia cuvenită, savantul călător pomi de unul singur spre Siberia, făcând halte rând pe rând la: samoezi, tunguși, bașkiri, iakuţi, kirghizi, precum și la o mulţime de alte triburi, fâneze sau tătărești, care rătăceau prin acele nesfârșite pustietăţi. El sosi apoi în lakuţia, unde fu, în curând, ajuns de către ambasadorul Golovkin. După o haltă la Kiatka, el trecu graniţa chineză la 1 ianuarie 1806.

Viceregele Mongoliei voi să-l supună pe ambasador unor formalităţi pe care acesta le considera umilitoare. Cum niciunul, nici altul nu înţeleseseră să lase nimic din pretenţiile lor, ambasada fu nevoită să se reîntoarcă la St. Petersburg. Klaproth,

---

[511] *Firdusi Abul Kasim* (s-a născut între anii 934 și 941, a murit în jurul anului 1020) - mare poet clasic al literaturii tadjice și persane. Autor al epopeii cunoscute în lumea întreagă Șah Nameh (Cartea despre regi).

puţin dispus de a relua drumul pe care-l străbătuse mai înainte și, preferând să cerceteze triburile, pentru el necunoscute, merse prin Siberia de miazăzi și strânse, în timpul acestei lungi călătorii de douăzeci de luni, o însemnată colecţie de cărţi chinezești, manciuriene, tibetane și mongole, pe care le-a folosit în cunoscuta lui lucrare intitulată *Asia polyglotta.*

Numit, la întoarcerea sa în St. Petersburg, membru extraordinar al Academiei, el fu, puţin după aceea, însărcinat, în urma propunerii contelui Potocki, cu o misiune istorică, arheologică și geografică, în Caucaz. Klaproth petrecu un an întreg pe drumuri adesea primejdioase, în mijlocul unor populaţii prădalnice, prin meleaguri anevoioase și cercetă ţări pe care le străbătuse Guldenstacdt la sfârșitul veacului trecut.

„Tiflis — scrie Klaproth, și descrierea sa este ciudată dacă o asemuim cu cele ale autorilor contemporani cu el — numit astfel datorită apelor sale termale, se împarte în trei: Tiflis propriu-zis, sau «orașul vechi», Kala, adică «fortăreaţa» și mahalaua Isni.

Scăldat de râul Cura, acest oraș nu prezenta, înjumătăţea cuprinsului său, decât dărâmături. Străzile lui erau atât de strâmte încât o *arba* — una din acele trăsuri cocoţate pe roate, pe care le vedem atât de des în pozele Orientului — nu se putea strecura ușor, deși faţă de alte străzi ele erau destul de largi. Pe celelalte, un călăreţ de-abia putea să treacă. Clădirile erau prost zidite, din piatră și cărămizi și tencuite cu pământ galben; ele nu dăinuiau decât vreo cincisprezece ani. Tiflis avea două pieţe, dar șalurile și stofelede mătase produse de manufacturile asiatice învecinate atingeau acolo preţuri mult mai urcate decât la St. Petersburg”.

A pomeni de Tiflis, fără a spune ceva despre apele lui termale, e cu neputinţă.

Citățm deci acest pasaj al lui Klaproth:

„Faimoasele băi calde erau odinioară minunate, dar pe zi ce trece ele se ruinează. Totuși mai sunt câteva, care au pereţii și pardoseala căptușite cu marmură. Apa conține sulf în cantitate mică. Folosirea ei dă rezultate din cele mai bune. Băștinașii, și mai ales femeile, o întrebuinţează peste măsură; acestea din urmă rămân zile întregi acolo, unde li se aduce și masa”.

Principala hrană, cel puţin în regiunile muntoase, este *puri,* un soi de pâine foarte uscată și neplăcută la gust, a cărei stranie pregătire e potrivnică obișnuinţelor noastre. Darea de seamă spune:

„Când coca este destul de frământată, se aprinde un foc luminos și viu, cu lemne bine uscate, în vase de pământ înalte de peste un metru, largi de șaptezeci și cinci de centimetri și vârâte în pământ.

Îndată ce focul s-a aprins bine, se pune în oale aluatul împărţit în bucăţi groase ca de doi pumni; oalele se astupă numaidecât cu un capac, iar pe deasupra se rânduiesc zdrenţe, așa ca să se menţină căldura și pâinea să se coacă bine. Acest *puri* rămâne, totuși, de obicei nu îndeajuns de copt, iar mistuirea lui se face foarte greu”.

După ce am descris hrana de căpetenie a oricărui prânz al bieţilor munteni, să asistăm acum, cu Klaproth, la un ospăţ princiar. Iată ce ne spune el:

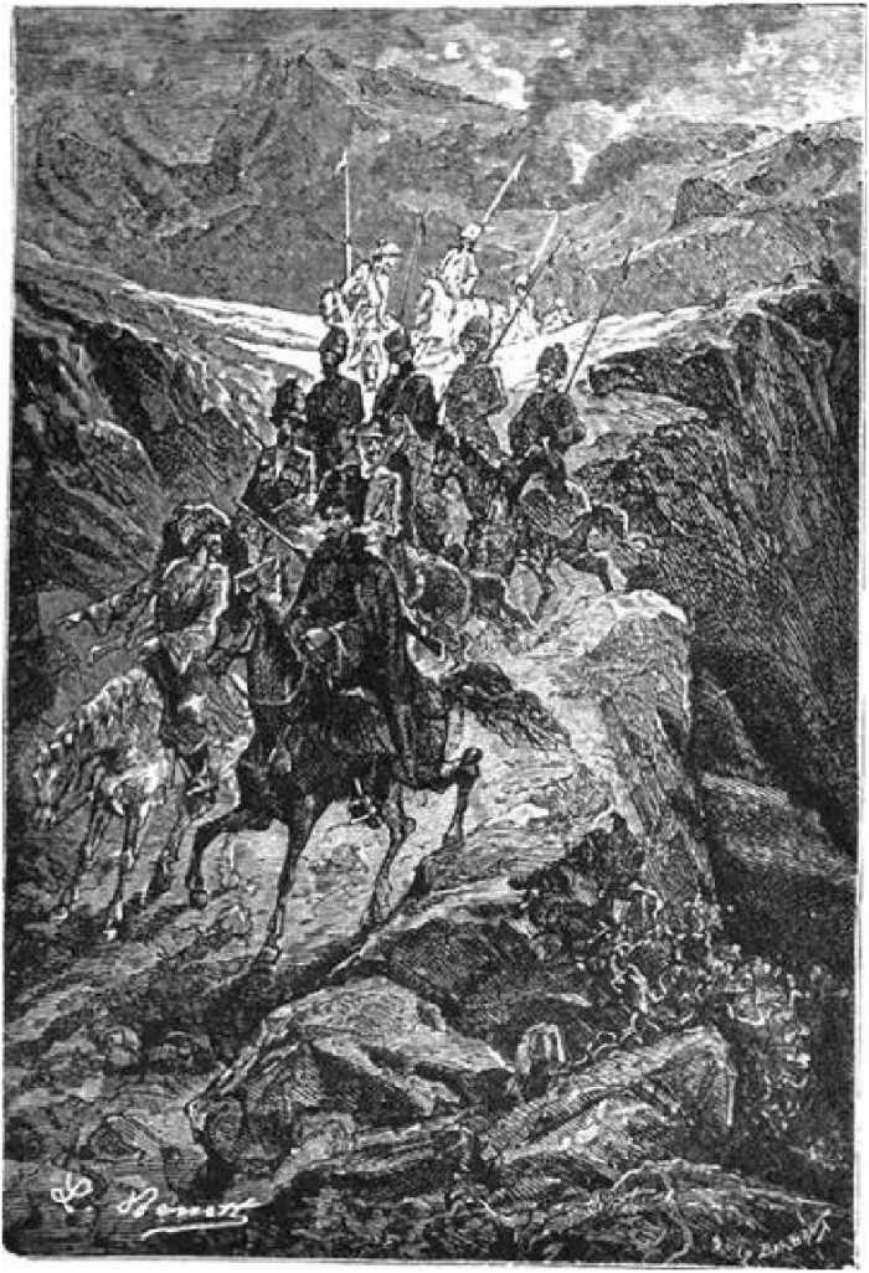

„Cincisprezece oseţi mă întovărășeau”.

„Ni se întinsese o faţă de masă lungă și dungată, largă de un cot și jumătate și foarte murdară; fiecărui oaspe i se puse dinainte o pâine ovală de grâu, lungă cam de un sfert de metru, lată cam de cincisprezece centimetri și groasă de-abia cât degetul. Ni se aduse apoi un mare număr de mici străchini de cositor pline cu carne de oaie și cu orez fiert în zeamă, găini fripte și brânză tăiată felii. Prinţului și gruzinelor li se dădu somn afumat garnisit cu salată verde, pentru că era o zi de post religios. În Gruzia (Georgia) nu se cunosc lingurile, furculiţele și nici cuţitele; supa se bea chiar din strachină; carnea se ia cu mâinile și se rupe cu degetele în bucăţi de mărimea unei înghiţituri.

Când ești bun prieten cu cineva, îi azvârli bucata de carne mai de soi. Mâncărurile se pun de-a dreptul pe faţa de masă.

Odată masa terminată, ni se dau struguri și fructe uscate. În timpul mesei s-a servit tuturor la discreţie un foarte bun vin roșu de regiune denumit *traktir* în limba tătărască și *ghwino* în limba gruzină.

Îl băurăm dintr-o foarte plată farfurie de argint, asemănătoare cu o farfurioară de ceașcă”.

Dacă această descriere a moravurilor este pitorească, nici modul în care Klaproth povestește diversele întâmplări din călătoria sa nu este lipsit de interes.

Să ascultăm mai degrabă această povestire a excursiei călătorului făcută la izvoarele râului Terek, izvoare cărora Guldenstaedt le indicase locul destul de exact, dar pe care nu le văzuse:

„Am plecat din satul Utsfar-Han, la 17 martie, într-o dimineaţă frumoasă, dar friguroasă. Cincisprezece oseţi (popor din Caucaz — n. Trad.) mă întovărășeau. După o jumătate de oră de mers începurăm să suim pe un drum povârnit și anevoios până la locul unde Utsfar-Dona se varsă în Terek. Am avut apoi de parcurs pe o distanţă de o leghe un drum și mai prost de-a lungul malului drept al acestui râu care aici e lat de numai zece picioare; râul era în timpul acela umflat în urma topirii zăpezilor. Această parte a malurilor sale e nelocuită. Continuarăm să urcăm și ajunserăm la poalele Muntelui Hoki, numit și Istir-Hoki. Am ajuns, în sfârșit, într-un loc în care imensele pietre îngrămădite în râu ne-au ușurat trecerea apei ca să putem intra în satul Ţivratte-Han unde luarăm masa; aici se reunesc micile ape curgătoare care formează, apoi, Terekul. Mulţumit că am izbutit să ajung la capătul călătoriei mele, am zvârlit un pahar de vin în fluviu și am făcut alt chef în cinstea geniului muntelui de unde izvorăște Terekul. Oseţii care credeau că-mi îndeplinesc o obligaţie religioasă mă priveau într-o atitudine de reculegere.

Am însemnat cu roșu pe o stâncă uriașă de șist cu faţa netedă data călătoriei mele, precum și numele meu și al însoţitorilor mei; am urcat apoi încă puţin până la satul Ressi”.

În continuarea acestei dări de seamă a călătoriei, din care putem spori citatele, Klaproth rezumă informaţiile pe care le-a cules cu privire la populaţiile Caucazului și stăruie în chip deosebit asupra asemănărilor izbitoare pe care diversele dialecte gruzine le au cu limbile ugro-finice și vogulă (mausă).

Aceasta reprezenta alte și alte noi și fecunde cunoștinţe.

Datele adunate de Klaproth sunt foarte interesante și aruncă o lumină surprinzătoare asupra migraţiunilor popoarelor din antichitate. Totodată el a adus astfel lingvisticii date preţioase.

Vom părăsi acum Lumea Veche pentru cea Nouă și vom descrie explorările din tânăra republică a Statelor-unite.

Îndată ce guvernul federal scăpă din încurcăturile războiului, îndată ce existenţa lui fu recunoscută ca o putere cu adevărat constituită, atenţia publică se îndreptă către aceste ţinuturi ale blănurilor care, rând pe rând, îi atrăsese acolo pe englezi, spanioli și francezi. Golful Nootka și coastele învecinate care fuseseră descoperite de marele Cook și de îndemânaticii Quadra, Vancouver și Marchand erau sub stăpânirea americanilor. Însăși doctrina Monroe[512] care avea să stârnească mai târziu atâta zgomot se afla chiar de atunci în germene, în mintea conducătorilor de stat.

În urma unei propuneri făcute Congresului, căpitanul Meryweather Lewis și locotenentul William Clarke fură însărcinaţi să cerceteze cursul fluviului Missouri, de la vărsarea în Mississippi până la locul de unde izvorăște și să străbată Munţii Stâncoși prin trecătoarea cea mai scurtă și mai ușoară, care putea lega Golful Mexic de Oceanul Pacific. Pe lângă aceasta, ofiţerii urmau să intre în legături comerciale cu indienii pe care i-ar fi putut întâlni pe parcursul explorărilor.

Expediţia era alcătuită din trupe regulate și din voluntari, al căror număr cu șefi cu tot, era patruzeci și trei de oameni.

Echipamentul lor era completat de o corabie și două bărci cu rame.

Americanii părăsiră, la 14 mai 1804, „Wood-River care se varsă în Mississippi și pătrunseră în fluviul Missouri. După cele consemnate în jurnalul de bord publicat de Gass, membrii expediţiei se așteptau să înfrunte cele mai mari primejdii ale naturii și să lupte împotriva unor sălbatici de statură uriașă, foarte înverșunaţi.

În primele zile ale acestei extrem de importante călătorii, făcută cu barca, călătorie care la acea dată nu se putea asemui decât cu cele întreprinse pefhiviul Amazon de către Orellana și La Condamine, americanii avură marele noroc să

---

[512] *Doctrina Monroe* - declarația principiilor politice externe a S.U.A. Formulată în mesajul președintelui J. Monroe adresat Congresului la 2 decembrie 1823. Doctrina Monroe a fost proclamată în condițiile luptei dintre S.U.A. și țările europene pentru dominația în America Latină care s-a eliberat de jugul colonial spaniol și portughez. Această doctrină a avut un caracter expansionist, întrucât formula „America pentru americani" însemna: „America pentru S.U.A.". Doctrina Monroe a ajutat mult timp
guvernul S.U.A. să-și realizeze politica pe continentul american și, sub masca „apărării", să se amestece în treburile țărilor latino-americane, impunându-le acorduri înrobitoare, cucerind teritoriile și bogățiile lor naturale. Această doctrină a servit, încă de la înființare, drept paravan al tendințelor „panamericane", în fond imperialiste, ale S.U.A.

Cerchezi

întâlnească un bătrân francez, unul dintre acei cutreierători ai pădurilor canadiene, care, cunoscând limbile celor mai multe populaţii din regiunile fluviului Missouri, consimţi să-i însoţească în calitate de interpret.

Rând pe rând, ei străbătură confluenţele râurilor Kansas, Osage, Plata numit și Shallow-River, precum și a Râului Alb. Ei au întâlnit numeroase triburi de indieni, osegi, siouxi sau mahași, care li se prezentau, toţi, într-o stare de cumplită decădere.

În tribul mahașilor, mulţi căzuseră victime vărsatului, în așa hal, încât supravieţuitorii, cuprinși de un fel de turbare și înnebuniţi în chip subit, îşi uciseseră soţiile și copiii, contaminaţi de molimă și fugiră din ţinutul infectat.

Ceva mai departe, ei întâlniră indienii numiţi ricari sau reeși, socotiţi la început a fi mai cinstiţi, mai binevoitori și mai dibaci decât locuitorii tuturor celorlalte triburi. Unele furturi săvârșite de reeși avură curând darul să le schimbe părerea favorabilă pe care şi-o făcuseră despre caracterul lor. Fapt ciudat, această populaţie nu se îndeletnicea numai cu vânătoarea; ea cultiva și grâu, mazăre și tutun.

Mandanii, mai temeinic organizaţi decât consângenii lor, se dovediră a fi alt fel de oameni. Aceștia păstrau strania tradiţie polinesiană de a nu-și îngropa morţii.

Darea de seamă a lui Clarke ne dă câteva amănunte despre acest trib ciudat. Pentru mandani divinitatea nu era altceva decât puterea în stare să-i lecuiască de boli. Ei recunoșteau deci două divinităţi pe care le numeau: Marele vraci și Geniul (Duhul). Trebuie oare să deducem de aici că pentru ei viaţa avea o însemnătate atât de mare, încât să-i determine a adora tot ceea ce ar fi putut să le-o prelungească?

Obârșia lor părea, de asemenea, stranie. Mai întâi ei locuiau într-un mare sat săpat sub pământ pe malul unui lac. Cum însă, așa cum spune legenda, o viţă-de-vie îşi adâncise rădăcinile într-atâta încât ajunseseră până la dânșii, unii mandani, slujindu-se de această scară improvizată, izbutiră să ajungă la suprafaţă. Oamenii întorși acasă descriseră în chip entuziast rodnicia regiunilor de vânătoare de care au dat și cantitatea mare de vânat și de pomet; iar tribul, cucerit de atâta belșug, hotărî de îndată să pună stăpânire pe o regiune atât de binecuvântată. Când însă jumătate din trib ajunse la suprafaţă, viţa-de-vie, sub greutatea unei femei mult prea trupeșă, se rupse și făcu, astfel, cu neputinţă ascensiunea celorlalţi mandani.

După moarte ei se așteaptă să se întoarcă în patria lor subterană; nu tuturor însă le va fi dată această favoare, ci doar celor cu conștiinţa curată. Ceilalţi vor fi zvârliţi într-un lac mare cât vezi cu ochii.

Exploratorii îşi fixară la 1 noiembrie locul de iernat în mijlocul acestui trib. Ei îşi construiră cabane pe atât de rostuite, pe cât le îngăduiau mijloacele de care dispuneau și, aproape toată iarna, în pofida climei atât de aspre, practicară cu plăcere vânătoarea care nu întârziase să devină pentru ei o necesitate.

Îndată după dezgheţarea fluviului Missouri exploratorii chibzuiră să-și urmeze drumul. Cum însă ei trimiseră la Saint Louis corabia încărcată cu pieile și blănurile pe care izbutiseră să le adune, n-au mai rămas decât treizeci de bărbaţi energici gata să îndure orice spre a-și atinge ţelul.

„… o serie neîntreruptă de cascade”.

Călătorii trecură în curând dincolo de gura Râului de Piatră Galbenă (Yellowstone), râu aproape tot atât de lat cât Missouri, și de meleagurile de pe maluri pline de vânat.

Se aflară însă în mare încurcătură, când ajunseră la o răscruce. Care din cele două râuri aproape egale ca întindere era Missouri?

Căpitanul Lewis, în fruntea unei trupe de iscoade, merse în susul apei, pe braţul de miazăzi și nu întârzie să dea de Munţii Stâncoși, pe de-a-ntregul acoperiţi de zăpadă.

Orientându-se după un zgomot înspăimântător, văzu în curând cum fluviul Missouri se precipita, într-o singură întindere de apă, către coama unei stânci, spre a forma apoi pe o distanţă de câteva mile o serie neîntreruptă de cascade.

Detașamentul îşi continuă deci drumul pe acest braţ afundat în mijlocul munţilor și care, pe o distanţă de trei sau patru mile, se precipita printre două ziduri de stânci perpendiculare.

Curentul se împărţi, în sfârșit, în trei braţe de apă care primiră numele conducătorilor de stat americani: Jefferson, Madison și Gallatin.

Cele două povârnișuri fură în curând străbătute și expediţia coborî pe versantul dinspre Oceanul Pacific. Americanii luaseră cu dânșii o femeie sohronită, răpită încă din tinereţe de către indienii răsăriteni; ea nu numai că le-a slujit ca o foarte devotată interpretă, dar, ceva mai mult, îşi recunoscu fratele într-una din căpeteniile tribului care manifestase intenţii dușmănoase faţă de călători. Și din ziua aceea străinii fură trataţi cu foarte multă bunăvoinţă. Din păcate însă, ţinutul era sărac și locuitorii lui nu se hrăneau decât cu struguri sălbatici, cu scoarţa arborilor și cu carnea animalelor, atunci când izbuteau s-o găsească, ceea ce li se întâmpla arareori.

Americanii, nu prea obișnuiţi cu o astfel de hrană frugală, fură nevoiţi, spre a nu suferi de foame, să-și mănânce propriii lor cai, și aceștia de altfel foarte slăbiţi, și să cumpere de la indigeni toţi câinii pe care aceștia consimţeau să-i vândă. Fură chiar porecliţi „mâncători de câini".

Pe măsură ce clima se încălzea, firea locuitorilor se îmbuna și ea — alimentele deveneau mai abundente și când porniră să coboare pe fluviul Oregon, numit și Columbia, pescuitul somonilor le aduse, tocmai la vreme, un supliment de hrană. Când fluviul Columbia, cu curenţii lui primejdioși, se apropia de mare, el forma un liman foarte larg în care valurile venite din largul mării luptau împotriva curentului fluviului.

Americanii, cu barca lor șubredă, erau, de câteva ori, cât p-aci să se scufunde înainte de a fi ajuns la ţărmul oceanului.

Fericiţi că și-au îndeplinit misiunea, ei iernară acolo și, odată cu revenirea timpului frumos, îşi reluară drumul către Saint Louis, unde ajunseră în luna mai 1806, după o absenţă de doi ani, patru luni și zece zile. După socoteala lor, ei făcuseră cel puţin 1378 de leghe de la Saint Louis până la gura Oregonului.

Imboldul fusese dat. În curând expediţiile de recunoaştere aveau să urmeze una după alta în inima noului continent și să capete, ceva mai târziu, un caracter ştiinţific

Războinic din Java

cu totul deosebit, care le situează pe un important piedestal în istoria descoperirilor geografice.

Câţiva ani mai târziu, unul dintre cei mai mari colonizatori cu care Anglia se poate onora, sir Stamford Raffles, organizatorul expediţiei care puse mâna pe coloniile olandeze, fu numit locţiitor de guvernator al Djawei. În timp de cinci ani de administrare a Djawei, Raffles înfăptui reforme considerabile și desfiinţă sclavia. Dar activitatea sa, oricât ar fi fost ea de intensă, nu l-a împiedicat să adune materialele necesare redactării a doua enorme tomuri care sunt dintre cele mai interesante și mai ciudate lucrări.

Ele cuprind, în afară de istoria Djawei, o mulţime de amănunte asupra populaţiilor din interiorul insulei până atunci puţin cunoscute, informaţiile cele mai temeinice asupra geologiei și istoriei naturale. Așa fiind, nu trebuia să ne surprindă faptul că numele de *Rajflesia* a fost dat, în onoarea celui care a făcut atât de cunoscută insula, unei flori enorme care atinge uneori un metru în diametru și cântărește până la cinci kilograme.

Raffles a fost, de asemenea, cel dintâi care a pătruns în inima Sumatrei, căreia nu i se cunoștea încă decât litoralul, vizitând cantoanele ocupate de pasumahi, cultivatori de statură atletică, fie pătrunzând în nord până la Memang-Kabu, vestita capitală a imperiului malaez, fie în sfârșit străbătând întreaga insulă de la Benculen până la Palembang.

Ceea ce constituia însă gloria cea mai trainică a lui sir Thomas Stamford Raffles este de a fi indicat guvernului Indiei poziţia excepţională a Singaporelui ca port deschis, care n-a întârziat să se dezvolte extraordinar de mult.

Capitolul II

EXPLORAREA ȘI COLONIZAREA AFRICII

I

Peddie și Kambel în Sudan. Richtie și Lyon în Fezzan. Denham. Oudney și Clapperton în Fezzan, în ţinutul tibbuilor Lacul Ciad și afluenţii lui. Kukawa și principalele orașe din Bornu. Mandera. Un iureș în ţara fellatahilor. Înfrângerea arabilor și moartea lui Bu Khahim. Loggunul. Moartea lui Toole. În drum către Kano. Moartea doctorului Oudney. Kano. Sokoto. Sultanul Bello. Reîntoarcerea în Europa.

De-abia se prăbușise puterea lui Napoleon I și odată cu ea și dominaţia Franţei, de-abia luaseră sfârșit războaiele uriașe, pornite din ambiţia unui singur om — războaie care întotdeauna stăvilesc propășirea ştiinţifică a omenirii, că de pretutindeni se afirmară nobilele aspiraţii de dezvoltare a ştiinţei.

Astfel a început o eră nouă.

În fruntea puterilor care încurajară și organizară călătorii de descoperire trebuie să situăm, ca întotdeauna, Anglia. Pe această linie activitatea ei s-a îndreptat către Africa centrală, regiune care, potrivit cercetărilor lui Hornemann și ale lui Burckhardt, părea a fi extrem de bogată.

Mai întâi, în 1816, maiorul Peddie plecă din Senegal, îndreptându-se spre Kakondy, oraș situat pe Rio Núñez.

Abia ajuns acolo, Peddie muri din pricina oboselilor drumului și a climei nesănătoase. Maiorul Campbell îi urmă la conducerea expediţiei și străbătu munţii înalţi din Fouta-Djalon, însă pierdu în câteva zile o parte din animalele sale de povară, precum și mai mulţi oameni.

Odată ajunsă în regiunile stăpânite de *almamy,* titlu purtat de cei mai mulţi dintre suveranii acestei părţi a Africii, expediţia fu oprită pe loc și nu căpătă autorizaţie de întoarcere decât după ce plăti o sumă de bani considerabilă.

Dezastruoasă fu această retragere, în timpul căreia expediţia a fost nevoită nu numai să străbată din nou râurile a căror trecere se dovedise atât de anevoioasă, dar, pe deasupra, să mai sufere și alte sâcâieli și prădăciuni, așa încât, pentru a scăpa de toate aceste buclucuri, maiorul Campbell se văzu silit să-și ardă mărfurile, să-și distrugă armele și să-și arunce în apă praful de pușcă.

Campbell nu putu rezista atâtor osteneli, nici să îndure ruinarea speranţelor lui și insuccesul total al expediţiei sale. El muri, împreună cu câţiva din ofiţerii săi, chiar în locul unde se prăpădise maiorul Peddie. Ceilalţi membri ai expediţiei care au mai rămas în viaţă s-au reîntors, după multă trudă, la Sierra Leone.

Puţin mai târziu, Richtie și căpitanul Georges-Francis Lyon pornesc pe drumul deschis de Hornemann spre a pătrunde chiar în inima Africii.

La 25 martie 1819, călătorii plecară din Tripoli împreună cu Mohamedel-Mukni, bei al Fezzanului, care luă titlul de sultan pe teritoriul său. Datorită acestei puternice escorte, Richtie și Lyon ajunseră fără greutate până la Murzuk. Aici însă, oboselile călătoriei prin pustiu și privaţiunile iau istovit în așa hal, încât Richtie muri la 20 noiembrie. Lyon, multă vreme bolnav, nu s-a restabilit decât pentru a dejuca manevrele perfide ale sultanului care, anticipând asupra morţii călătorilor, căută să pună mâna pe bagajele lor. Lyon nu putu deci să treacă dincolo de graniţele de miazăzi ale Fezzanului; avu însă timpul necesar să adune preţioase informaţii asupra principalelor orașe ale acestui stat și asupra limbii locuitorilor săi.

În același timp, lui i se datoresc primele informaţii autentice cu privire la tuaregi, acești locuitori ai întinselor pustiuri, la religia lor, la obiceiurile lor, la limba și la portul lor ciudat.

Darea de seamă a căpitanului Lyon e tot atât de bogată în amănunte, nu numai culese, dar și alese cu grijă, asupra ţinuturilor Bornu, Wadai și Sudan.

Rezultatele obţinute nu erau în măsură să satisfacă lăcomia Angliei, care voia să deschidă negustorilor ei bogatele pieţe din interiorul regiunilor. Astfel, propunerile făcute guvernului de către un scoţian, doctorul Walter Oudney, înflăcărat de relatările lui Mungo-Park, au fost primite cu bunăvoinţă.

Oudney avea ca prieten un locotenent de marină, cu trei ani mai vârstnic decât dânsul, Hugues Clapperton, care se distinsese în multe împrejurări pe lacurile canadiene, dar căruia pacea încheiată în 1815 îi dăduse, fără voia lui, destul timp liber, reducându-i însă solda la jumătate.

Doctorul Oudney, împărtășindu-i lui Clapperton proiectul său de călătorie, îl decise imediat pe acesta din urmă să facă parte din aventuroasa expediţie. Doctorul Oudney solicită ministerului să i-l pună la dispoziţie pe acest ofiţer întreprinzător, ale cărui cunoștinţe speciale urmau să-i fie de cel mai mare folos. Lordul Bathurst nu opuse nicio rezistenţă proiectului și cei doi prieteni, după ce au primit instrucţiuni amănunţite, s-au îmbarcat pentru Tripoli, unde aflară în curând că-l vor avea ca șef pe maiorul Dickson Denham.

Născut la Londra, la 31 decembrie 1785, Denham a început prin a fi funcţionar la un administrator de mari proprietăţi rurale. Intrat ca practicant la un avocat, lipsa lui de vocaţie pentru afaceri și firea lui cutezătoare, în goană după aventuri, l-au făcut să se înroleze curând într-un regiment care pornea spre Spania, unde a luptat până în 1815 când, folosindu-și timpul liber, a vizitat Franţa și Italia.

Însetat de glorie, a ales cariera care-i putea da repede, chiar cu primejdia propriei sale vieţi, satisfacţiile către care tindea și, astfel, s-a hotărât pentru îndeletnicirea de explorator. Acţiunea îi urma de aproape gândul.

El propuse ministerului să plece la Tombouctou, pe drumul pe care Laing avea să-l străbată mai târziu. Când află de misiunea încredinţată locotenentului Clapperton și doctorului Oudney, el le ceru acestora permisiunea de a-i însoţi.

Fără întârziere, aprovizionându-se cu obiectele pe care le credea trebuincioase expediţiei sale, Denham, după ce a angajat un dulgher îndemânatic, pe nume William Hillman, s-a îmbarcat pentru Malta, întâlnindu-și viitorii tovarăși de călătorie la Tripoli, la 24 noiembrie 1821. Numele de englez se bucura, la acea epocă, de un foarte mare prestigiu, datorită faptului că reprezentantul consular al Marii Britanii la Tripoli știuse, printr-o politică abilă, să se menţină în bune legături cu guvernul Regenţei.

De altfel, influenţa Angliei n-a întârziat să se facă simţită și dincolo de acest cerc restrâns. Ocrotirea acordată Porţii[513] de guvernul englez, izbânzile Angliei în luptele din India, toate aceste fapte pătrunseseră, e drept, destul de vag, în inima Africii, dar suficient pentru ca numele de englez să fie cunoscut prin partea locului, fără însă a se ști prea multe amănunte.

Dacă ar fi să-l credem pe consulul britanic, drumul de la Tripoli la Bornu era tot atât de lipsit de primejdii, ca și cel de la Londra la Edinburgh. Era, aşadar, timpul prielnic de a beneficia de anumite împrejurări, care nu s-ar mai fi putut ivi curând.

Cei trei călători, după ce fură primiţi cu bunăvoinţă de către bei, care le puse

---

[513] *Poarta* - denumirea oficială a guvernului Turciei folosită de europeni. Își trage originea de la traducerea inexactă a expresiei turcești Paşa kapsi (cancelaria pașei, cuvânt cu cuvânt - poarta pașei).

totul la dispoziţie, se grăbiră să părăsească orașul Tripoli. Datorită escortei date de bei, ei putură să ajungă cu uşurinţă la Murzuk, capitala Fezzanului, la 8 aprilie 1822.

În unele localităţi fură întâmpinaţi chiar cu o astfel de bunăvoinţă și cu asemenea manifestări de bucurie, încât primirea exploratorilor devenise aproape entuziastă.

„La Socna — relatează Denham — guvernatorul veni în întâmpinarea noastră și ne întâlni în câmp deschis. El era întovărășit de locuitorii fruntași ai regiunii și de câteva sute de ţărani, care ne înconjurară caii și ne sărutară mâinile, lăsându-ne să credem că o făceau cu toată sinceritatea, cu toată dragostea. În felul acesta pătrunserăm în oraș. Cuvintele: *«inglesi». «ingicsi».* Fură repetate de către mulţime și această primire am resimţit-o cu atât mai mare plăcere, cu cât eram cei dintâi europeni, care nu-şi schimbaseră de fel îmbrăcămintea; și sunt încredinţat că primirea care ni s-ar fi făcut ar fi fost mult mai puţin prietenoasă, dacă am fi vrut să trecem drept mahomedani, coborându-ne astfel la rolul de impostori".

La Murzuk însă urmau să reînceapă toate sâcâielile care l-au imobilizat pe Homemann. Cu toate acestea, împrejurările nu mai erau aceleași, ca de altfel nici oamenii. Fără a se lăsa orbiţi de marile dovezi de cinste manifestate faţă de ei de către sultan, englezii, care urmăreau o treabă serioasă, îi cerură escorta necesară spre a ajunge la Bornu. Nu le va fi cu putinţă să plece înainte de primăvara viitoare — li s-a răspuns — din pricina greutăţii de a strânge *kafila,* sau caravana și trupele ce urmau să-i escorteze pe parcursul ţinuturilor pustii.

Totuși, un negustor bogat, pe nume BuBaker-Bu-Khalum, prieten intim al pașei, dădu a înţelege englezilor că, în schimbul câtorva daruri, lua asupra lui sarcina de a le înlătura multe neajunsuri. El se însărcină chiar să-i conducă la Bornu, unde pleca el însuși, dacă pașa din Tripoli îi va da încuviinţarea.

Denham, convins că BuKhalum spunea adevărul, înţelese că trebuia să obţină acea autorizaţie și astfel se duse la Tripoli.

Neprimind însă decât răspunsuri în doi peri, el amenință că se va reîntoarce în Anglia, unde, spunea el, va încunoștinţa pe cei în drept de piedicile puse de pașă misiunii cu care fusese însărcinat.

Amenințările neavând nicio urmare, Denham se îmbarcă pe o corabie și când să debarce la Marsilia, primi din partea beiului un mesaj prin care era rugat să se înapoieze, acordându-i în acest chip satisfacţie și autorizând pe BuKhalum să-i însoţească pe cei trei călători.

La 30 octombrie, Denham se reîntoarse la Murzuk, unde îşi regăsi tovarășii grav atinși de friguri și doborâţi de cumplitele urmări ale climei.

Convins că o schimbare de aer le va reda sănătatea șubrezită, Denham îi obligă să plece de-acolo. De altfel plecă și el la 29 noiembrie cu o caravană de negustori din Măsurata, Tripoli, Socna și Murzuk, însoţită de o escortăde peste două sute de arabi, comandaţi de BuKhalum — luptători aleși din sânul triburilor celor mai inteligente și mai disciplinate.

Expediţia urmă drumul pe care îl străbătuse locotenentul Lyon, ajungând în curând la Tegerhy orașul cel mai de miazăzi al Fezzanului și ultima așezare pe care au întâlnit-o înainte de a pătrunde în pustiul Bilmei.

Denham ne spune:

„Izbutii să desenez o vedere a castelului din Tegerhy, de pe malul de miazăzi al unui lac de apă sărată, aflat în preajma acestui oraș.

În Tegerhy se pătrunde printr-o trecătoare îngustă, scundă și boltită, după care se află un al doilea zid și o poartă; zidul este străpuns de creneluri care îngreuiază mult intrarea în această strâmtă trecătoare.

Deasupra celei de-a doua porţi se găsește încă o deschizătură de pe care se pot arunca împotriva asediatorilor săgeţi și cărbuni aprinși, arme mult folosite odinioară de arabi.

În cuprinsul orașului se găsesc puţuri de apă destul de bună de băut. Așa încât, dacă această cetate ar fi pusă la punct și aprovizionată cu muniţii și cu de-ale mâncării, cred că ar putea face faţă oricărui atac.

Tegerhy se află situat într-o poziţie cu adevărat plăcută. De jur-împrejur cresc curmali, iar apa de băut e foarte bună. Un lanţ de movile înconjură orașul la răsărit. Sitarii, raţele și gâștele sălbatice sunt în număr mare pe lacurile sărate care se învecinează cu orașul”.

Părăsind acest oraș, călătorii pătrunseră într-un pustiu nisipos pe parcursul căruia n-ar fi fost deloc ușor să te orientezi, dacă drumul n-ar fi fost presărat cu schelete de animale și de oameni de care dădeai mai cu seamă în preajma puţurilor de apă.

„Unul din cadavrele pe care le văzurăm astăzi, redus aproape la un schelet, relatează Denham, părea a fi de dată cu totul recentă; barba i se ţinea încă de bărbie; i se puteau distinge și trăsăturile feţei. Unul dintre negustorii *kafilei* (caravanei) izbucni într-un strigăt: «E sclavul meu! Acum patru luni l-am lăsat în apropierea pustiului ăstuia». «Du-l repede, repede, în târg, strigă un negustor poznaș, să nu care cumva să ţi-l sufle altul»!”

Străbătând pustiul, făceai popasuri însemnate prin oaze în mijlocul cărora întâlneai orașe mai mult sau mai puţin importante. Kișiste unul din locurile de întâlnire cele mai des frecventate de caravane. Aici se plătește vama de trecere prin ţară. Sultanul acestui oraș — vom întâlni mai mulţi potentaţi mărunţi de acest soi, arogându-și titlul de conducător al credincioșilor — sultanul Kișiului — te izbea prin cumplita lui murdărie, iar curtea sa n-avea nici ea un aspect mai plăcut, dacă ar fi să-l credem pe Denham.

„El veni, arată călătorul, în cortul lui BuKhalum, însoţit de o jumătate de duzină de tibbui, unii dintre ei având o înfăţișare cu adevărat respingătoare. Dinţii lor erau de culoare galbenă-închisă, datorită faptului că au o atât de mare patimă pentru tutun, încât îl trag pe nas și-l mestecă și în gură. Nasul lor semăna cu o bucăţică de carne rotundă înfiptă în obraz; nările le erau atât de late, încât îşi puteau băga în ele degetele până la rădăcini”.

Ceasul, busola și tabacherea mea cu muzicuţă nu le stârniseră o prea mare uluire.

Orașul Kirby, pe care îl întâlneşti ceva mai departe, în vecinătatea unui lanţ de dealuri, din care cel mai înalt nu depășește înălţimea de patru sute de picioare,

este situat pe un *uadi*[514] între două lacuri de apa sarata care după toate aparenţele, s-au format în gropile de unde s-a scos pământul necesar construcţiilor. În mijlocul acestor lacuri se înalţă, în chip de insulă, un morman de carbonat de sodiu.

Această sare, care se extrage din *uadi*-urile destul de numeroase în regiune, formează obiectul unui însemnat comerţ cu Bornu și cu întreg Sudanul.

Cât despre Kirby, e cu neputinţă să vezi un oraș mai sărăcăcios. „În case nu găsești nimic, nici măcar o rogojină".

Și cum ar putea să fie altfel într-un oraș prădat necontenit de către tuaregi?

Caravana străbătea în acel moment ţinutul tibbuilor[515], popor cumsecade și primitor de oaspeţi, căruia călătorii îi plăteau vamă pentru paza puţurilor și cisternelor de pe parcursul deșertului.

Sprinteni și întreprinzători, călărind pe cai foarte vioi, cei mai mulţi tibbu sunt deosebit de îndemânatici în mânuirea suliţei, pe care luptătorii cei mai vânjoși o azvârlă până la două sute patruzeci de picioare distanţă.

Capitala ţinutului și reședinţa sultanului lor se numește Bilma.

Darea de seamă arată:

„Sultanul apăru în faţa străinilor, urmat de o numeroasă suită de bărbaţi și de femei. Acestea din urmă se prezentau mult mai bine decât suratele lor din orașele mici; unele din aceste femei aveau o înfăţișare foarte plăcută, dinţii albi și bine rânduiţi, contrastând admirabil cu pielea lor neagră-lucioasă și cu codiţa triunghiulară care le atârna de fiecare parte a feţei, unsă cu ulei; inelele de mărgean înfipte în nas și marile șiraguri de chihlimbar le făceau foarte atrăgătoare. Parte din ele purtau un *seiș* sau evantai făcut din fire de iarbă subţiri sau din păr, cu care se apărau de muște; altele se foloseau în acest scop de o crenguţă de arbore. Fiecare ţinea câte ceva în mâini și în timp ce mergea, flutura deasupra capului fie un evantai de pene de struţ, fie o legătură de chei. Ele purtau o fâșie de stofa sudaneză pe umărul stâng, cel drept rămânând gol; o altă stofa mai îngustă le înfășură capul și le atârna pe umeri sau cădea pe spate.

În pofida faptului că erau atât de sumar îmbrăcate, nu apăreau de fel indecente, nici ca aspect, nici ca ţinută".

La o milă depărtare de Bilma, dincolo de un izvor limpede care pare pus acolo de natură spre a îndemna pe călător să se aprovizioneze cu apă, începe un pustiu a cărui străbatere cere nu mai puţin de zece zile. Fără îndoială, pe această întindere a fost odinioară un imens lac sărat.

La 4 februarie 1828, caravana ajunse la Lari, oraș situat pe ţărmul de miazănoapte al Bornului, la 14°40 latitudine nordică.

Locuitorii, înspăimântaţi de ivirea puternicei caravane, o luară la fugă, cuprinși de groază.

---

[514] *Uadi* (în limba arabă) - văi lipsite de apă în deșcrturilc Arabiei și Africii de nord. Albiile uadiilor se umplu cu apă pentru scurt timp, după ploile rare, dar abundente.

[515] Tibbu - trib provenit din amestecul berberilor cu negrii, care trăiește în Sahara de nord.

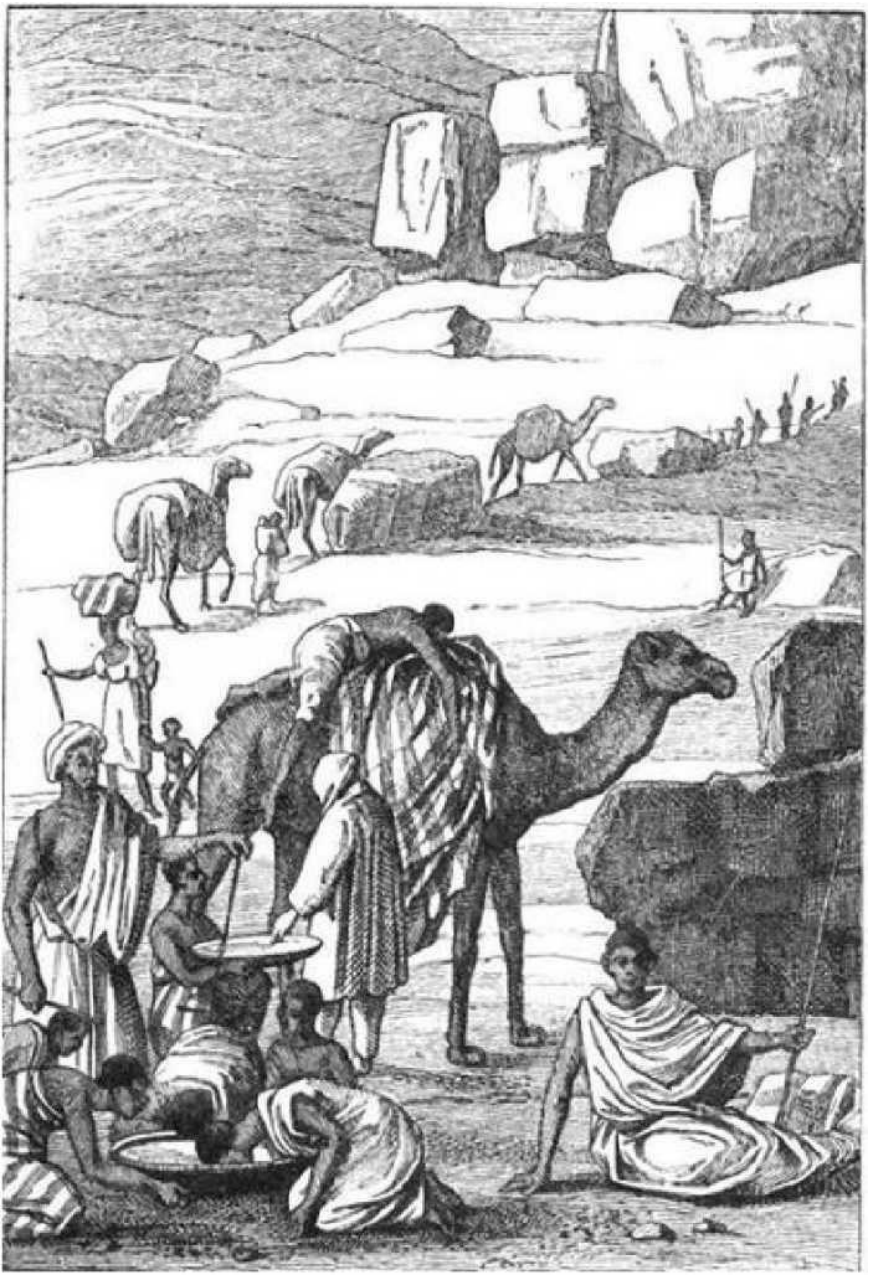

Kaifila de sclavi

„Tristeţea pe care ne-o pricinui acest spectacol — spune Denham — făcu în curând loc unui simţământ cu totul deosebit, când descoperirăm mai departe, la mai puţin de o milă distanţă de locul unde fusesem, marele lac Ciad, în care se oglindea soarele.

Ivirea acestui lac, atât de interesant pentru noi, îmi produse o mulţumire și o emoţie pe care nicio descriere nu va fi atât de puternică spre a le reda în toată vigoarea și intensitatea lor".

Plecând din Lari, înfăţișarea ţării se schimbă cu totul. Pustiurilor nisipoase le urmează un pământ argilos, acoperit cu verdeaţă, plantat cu salcâmi și cu arbori de diverse soiuri, în mijlocul cărora se zăresc turme de antilope, în timp ce găinile guineeze și turturelele africane îşi fâlfâie strălucitoarele lor pene prin iarbă. Orașele urmează satelor, alcătuite din barăci în formă de clopot și acoperite cu paie.

Călătorii continuară înaintarea lor spre miazăzi, ocolind lacul Ciad, la care răzbiseră în partea lui dinspre miazănoapte. Lângă malurile acestei pânze de apă, pământul era mlăștinos, negru și bătut. Apa, care vine mare în timpul iernii, scade vara în aceeași măsură; e dulce, plină de pești, de hipopotami și de păsări acvatice. Cam în mijlocul lacului, spre sud-est se află insulele locuite de biddomahi, popor obișnuit să trăiască din prădăciunile pe care le face pe continent.

Străinii trimiseseră un curier șeicului El-Khanemi, cerându-i autorizaţia de a intra în capitala sa. Un trimis al său ajunse în curând caravana, spre a-l pofti pe BuKhalum și pe tovarășii lui de drum să vină la Kukawa.

În drum, străinii trecură prin Berwa, fortăreaţă care, până atunci, ţinuse piept atacurilor date de tuaregi, și străbătură fluviul Yeu, larg pe alocuri de mai bine de o sută cincizeci de picioare. Acest afluent al lacului Ciad izvorăște din Sudan.

Pe malul sudic al acestui râu se află un frumos oraș încercuit cu ziduri, numit tot Yeu și care e pe jumătate cât Berwa.

Caravana ajunse curând la porţile Kukawei, fiind primită la 17 februarie, după două luni și jumătate de mers, de către un corp de armată ce însuma patru mii de soldaţi. Ei manevrau ca o unitate perfectă. Printre aceste trupe se găsea un detașament de negri care forma garda personală a șeicului și al cărei armament îl reamintea pe cel al cavalerilor medievali.

Denham ne spune:

„Ei erau îmbrăcaţi în zale de fier, care le acopereau pieptul până la gât, treceau deasupra capului, lăsându-se apoi în jos, în două părţi separate în faţă și la spate ca, astfel, să acopere și coastele calului și coapsele călăreţului. Pe cap purtau un soi de căști, sau coifuri de fier, strânse cu turbane galbene, roșii sau albe, legate sub bărbie. Capetele cailor erau și ele apărate de plăci de fier. Șeile lor erau mici și ușoare; scările erau de cositor. Nu puteai băga în ele decât vârful piciorului, încălţat cu un papuc împodobit cu piele de crocodil. Toţi călăreau de minune și se îndreptară către noi în goana cailor, oprindu-se doar la câţiva pași, mânuind lăncile îndreptate spre BuKhalum și strigându-ne: *«Barca! Barca!»* (Bine-aţi venit! Bine-aţi venit!)".

Înconjuraţi de acest pâlc strălucitor de călăreţi arabi, englezii și arabii pătrunseră

Membru al gărzii personale a şeicului din Berwa

Recepţie la misiune

în oraș, unde fusese organizat, în cinstea lor, un alt fast militar, asemănător celui dintâi.

Ei fură de îndată primiţi de șeicul El-Khanemi, care părea în vârstă de 45 de ani. Înfăţișarea lui era atrăgătoare: surâzătoare, spirituală și plină de bunăvoinţă.

Englezii îi predară scrisorile pașei. După ce le citi, șeicul îl întrebă pe Denham ce căutau, în Bornu, el și tovarășii săi.

Denham îi răspunse: „Vrem doar să vizităm ţinutul și să ne informăm asupra locuitorilor, solului și produselor lui".

Șeicul îi răspunse atunci: „Fiţi bineveniţi: Va fi o plăcere pentru mine să vă arăt totul, cu de-amănuntul. Am dat ordin să se construiască, în oraș, locuinţe pentru voi: duceţi-vă să le vedeţi și dacă le veţi găsi cumva vreun cusur, spuneţi-mi-l fără teamă".

Călătorii primiră îndată autorizaţia să ia cu ei pielea jupuită a animalelor și păsărilor care le păreau interesante și să noteze tot ce puteau observa mai deosebit. Ei putură astfel să adune numeroase date despre orașele învecinate Kukawei.

Kukawa, pe atunci capitala Bornului, avea un târg unde se vindeau sclavi, oi, catâri, făină de grâu, orez, alune americane, fasole, indigo și multe alte produse ale regiunii. O deosebită forfotă înviora necontenit străzile orașului, care număra nu mai puţin de cincisprezece mii de suflete.

Mongonu, fosta capitală a ţării, era, de asemenea, un mare oraș întărit cu ziduri, numărând cel puţin treizeci de mii de locuitori. Piaţa era cu deosebire importantă. Am întâlnit acolo aproape o sută de mii de oameni, care târguiau, cu bani peșin, pește, păsări, carne de vită, crudă sau friptă, cositor, aramă, chihlimbar și mărgean. Pânza de in era, în acea regiune, atât de ieftină, încât mai toţi locuitorii purtau cămăși și pantaloni de in. Aici cerșetorii aveau un fel al lor straniu de a provoca mila: ei se așezau la intrarea în piaţă și, ţinând în mână zdrenţele unor vechi nădragi, se jeluiau trecătorilor: „Uitaţi-vă, n-am nici pantaloni, amărâtul de mine!" Noutatea procedeului și cerșitul acelor straie, pe care milogii le socoteau mai necesare decât însăși hrana lor, îi făcură pe călătorii, care-i vedeau pentru întâia oară, să râdă cu hohote.

Până atunci englezii nu avură de-a face decât cu șeicul. Singular personaj, pe acest sultan nu-l puteai zări decât printre gratiile unei cuști de trestii, lângă poarta grădinii sale — întocmai ca pe un animal straniu și nărăvaș.

La curtea lui domneau apucături bizare. Acolo oricine dorea să fie apreciat, trebuia să aibă un pântece voluminos, dându-și astfel, prin mijloace artificiale, aparenţa unui burtă-verde ce plesnea de osânză — fapt considerat, de obicei, de noi ca foarte stânjenitor! Unii dintre acești „Rafinaţi" când ieșeau călare, aveau chiar o burtă atât de umflată și atât de proeminentă, încât părea că atârna peste ciochina şeii. Ceva mai mult, eleganţa le impunea să poarte un turban atât de lat și de greu, încât de multe ori erau siliţi să-și ţină capul aplecat într-o parte.

Asemenea fantezii stranii aduceau leit cu cele ale turcilor care frecventau balurile mascate, așa încât călătorii abia putură să-și păstreze atitudinea serioasă

Lăncier din armata sultanului

în faţa acestor paiaţe.

Totuși, în afară de aceste recepţii în același timp solemne și de mascaradă, ei făcură noi observaţii și strânseră multe date interesante.

Denham ar fi voit să pătrundă de îndată pe meleagurile dinspre miazăzi. Dar șeicul nu înţelesese să pună în primejdie securitatea călătorilor ce-i fuseseră recomandaţi de beiul Tripoliului. Căci, odată intraţi pe teritoriul Bornului, autoritatea lui BuKhalum încetase și cel care răspundea de călători era șeicui.

Denham însă stărui cu atâta străşnicie, încât obţinu de la El-Khanemi încuviinţarea să-l însoţească pe BuKhalum într-o raită pe care acesta plănuia s-o facă prin ţinutul cafrilor sau al necredincioșilor.

Armata șeicului și trupa arabilor străbătură, rând pe rând, Yedie, mare oraș înconjurat de ziduri, la douăzeci de mile de Mongonu, Affagay, cum și alte câteva cetăţi ridicate pe un pământ mâlos care părea un fel de argilă de culoare închisă.

La Delov, arabii pătrunseră în Mandera, al cărei sultan le ieși înainte în fruntea a cinci sute de călăreţi.

„Mohamed-Beker era mic de stat — ne spune Denham — în vârstă cam de 50 de ani și avea barba vopsită într-un albastru-azuriu de cea mai frumoasă nuanţă".

Se făcură prezentările și sultanul, după ce-l privi îndelung pe maiorul Denham, îl întrebă deodată cine este, de unde vine, ce anume vrea și, în fine, dacă e de religie musulmană.

În urma răspunsului oarecum stingherit dat de BuKhalum, sultanul îşi îndreptă privirile în altă direcţie, spunând: „Cum adică, prietenii pașei sunt cafrii?"

Acest incident produse o foarte urâtă impresie și, din clipa aceea, lui Denham nu-i mai fu îngăduit să se înfăţișeze sultanului.

Dușmanii pașei Bomului și ai sultanului Manderei se numeau fellatahi. Numeroasele lor triburi ocupau ţinutul până mult dincolo de Tombouctou. Erau oameni frumoși cu obrazul foarte bronzat, ceea ce îi deosebea cu totul de negri, alcătuind o rasă aparte. Ei ţineau de religia islamică și întreţineau cu negrii relaţii permanente. De altfel, vom reveni puţin mai încolo asupra fellatahilor, fullahilor, peulilor sau fauilor, așa cum sunt ei numiţi în întreg Sudanul.

La miazăzi de orașul Mora se ridica un lanţ de munţi ale căror piscuri nu depășeau două mii cinci sute de picioare înălţime și care se întindea, precum susţineau indigenii, pe o distanţă de mai bine de două luni de mers.

Descrierea acestei ţări făcută de Denham este destul de curioasă spre a o reproduce în părţile ei esenţiale. El spune:

„Privirea noastră era zăgăzuită din toate părţile de un lanţ muntos căruia nu-i vedeam sfârșitul. Deși acești munţi nu se puteau compara ca dimensiuni uriașe și ca sălbatică măreţie nici cu Alpii, nici cu Apeninii, nici cu Jura, nici măcar cu Sierra Morena, totuși, sub latura pitorească, ei le erau egali. Vârfurile Valmy, Savah, Diogghiday, Yayah, Moyung și Memay, ale căror flancuri de piatră erau acoperite de grupuri de sate, se înălţau spre răsărit și spre apus; Horza, vârf mai înalt și mai frumos decât toate celelalte, ni se înfăţișă către miazăzi, plin de râpe și de prăpăstii".

Derkolla, unul dintre orașele de seamă ale fellatahilor, fu distrus de invadatori până la temelii, rămânând din el doar cenușă. Invadatorii nu întârziară să asedieze Mosfeia, cetate foarte întărită, care era apărată de redute păzite de numeroși arcași. Călătorul englez fu nevoit să asiste la acest asediu. Arabii dădură un prim asalt căruia inamicul nu i se putu împotrivi. Detunăturile armelor de foc, faimoasa vitejie și cruzimea care caracterizau pe BuKhalum și pe acoliţii săi îi făcură pe fellatahi să treacă prin clipe de teamă. Fără îndoială că, dacă manderanii și bornuenii ar fi continuat să dea un vertiginos asalt colinei, orașul ar fi fost cucerit. Asediaţii băgând însă de seamă că dușmanii lor șovăiesc luară la rândul lor ofensiva și-i chemară jos pe arcași, ale căror săgeţi otrăvite nu întârziară să facă numeroase victime în rândurile arabilor. Contingentele din Bornu și din Mandera dădură bir cu fugiţii chiar din clipa aceea.

Generalului șef Barca Gama îi fuseseră uciși trei cai, doborâţi chiar sub el. BuKhalum era rănit, calul lui de asemenea. Calul lui Denham fusese și el rănit; el însuși avea obrazul atins de o săgeată, iar alte două i se înfipseseră în burnuz (manta de lână, specific arabă).

Retragerea degeneră în curând într-o fugă dezordonată. Calul lui Denham căzu, iar el abia avu timpul necesar să se ridice, când se văzu înconjurat de fellatahi. Doi din aceștia o luară la goană când văzură pistolul cu care îi ameninţa englezul; un al treilea fu împușcat în umăr.

Denham se credea scăpat, când deodată calul i se prăbuși din nou în chip atât de violent încât fu zvârlit departe către trunchiul unui copac. Când maiorul se sculă în picioare, constată că-i dispăruse calul și că rămăsese tară nicio armă asupra-i. Înconjurat imediat de dușmani, Denham, rănit la ambele mâini și în partea dreaptă a pieptului, fu jefuit de aproape tot ce avea pe el și numai teama să nu-i distrugă bogatele-i veșminte îi împiedică pe fellatahi să-l ucidă.

Jefuitorii se luară însă la ceartă la împărţeala prăzii. Maiorul profită de prilej și se strecură dedesubtul unui cal, făcându-se nevăzut în inima unui tufiș. Gol-pușcă și însângerat ajunse, într-o goană nebună, la marginea unei râpe prin adâncul căreia curgea un puhoi de ape.

Iată ce spune el:

„Puterile mă părăsiră aproape cu desăvârșire; strânsei în braţe crengile unui arbore bătrân aflat deasupra râpei. Intenţionam să lunec în felul acesta până la puhoiul de apă, deoarece malurile sale erau foarte povârnite. Crengile se și încovoiau sub greutatea trupului meu, când un șarpe foarte gros — *liffa* — cel mai veninos din aceste ţinuturi, ţâșni din gaura lui sub mâna mea, gata să mă muște.

Groaza de care fui năpădit mă zăpăci cu totul. Scăpai din mâini crengile și mă pomenii prăbușit în apă.

Această cădere mă învioră totuși și, prin câteva mișcări ale braţelor, ajunsei pe celălalt mal, unde urcai cu mare greutate. Numai atunci și pentru întâia oară mă simţii la adăpost de urmărirea fellatahilor”.

Spre norocul său, Denham zări un grup de călăreţi, de care, în pofida zgomotului produs de urmăritori, reuși să se facă auzit. El străbătu astfel pe crupa goală a unui

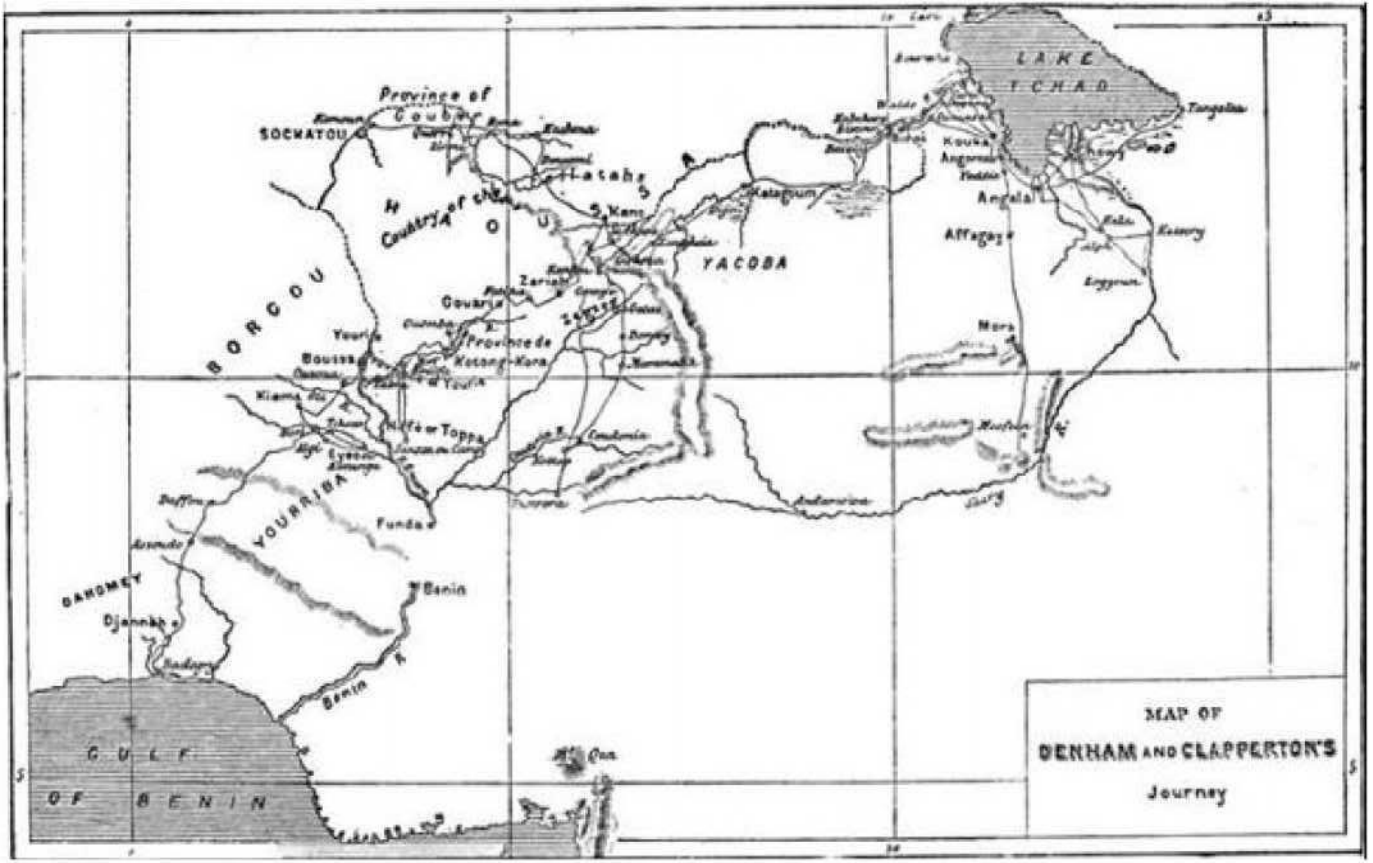
MAP OF
DENHAM AND CLAPPERTON'S
Journey
LAKE
TCHAD
Province of
Gouber
SOCHATOU
Country of the
HAOUSSA
Kano
Katagum
YACOBA
Zariah
Gouari
Province de
Kotong-Kora
Youri
Boussa
Kiama
Niffé or Toppa
BORGOU
YOURRIBA
Funda
Benin
DAHOMEY
Djannah
Benin R.
GULF
OF BENIN
Kouka
Angala
Affagay
Mora
Tangalia
Kassery
Andaracica
Sharg
Qua

cal slab nu mai puţin de treizeci și șapte de mile, fără alt veșmânt decât o pătură mâncată de molii.

Ce suferinţe a trebuit să îndure pe o căldură de 36°C care îi învenina rănile!

Treizeci și cinci de arabi uciși, în cap cu conducătorul lor, Bu-Khalum, aproape toţi ceilalţi răniţi, caii prăpădiţi sau pierduţi — iată bilanţul unei expediţii la care participase și Denham și care ar fi trebuit să cucerească o imensă pradă de război și un număr considerabil de sclavi. Cele o sută optzeci de mile care despărţeau Mora de Kukawa fură străbătute în șase zile. Denham fu primit la Kukawa cu multă bunăvoinţă de către șeicul El-Khanemi, care îi trimise veșminte potrivite cu portul local.

Abia tămăduit de rănile și de urmarea eforturilor sale istovitoare, maiorul porni într-o nouă expediţie pe care șeicul o trimitea în Monga, ţinut situat la apus de lacul Ciad, pentru că locuitorii nu-i recunoscuseră încă pe de-a-ntregul autoritatea și se opuneau la plata birurilor.

Denham și doctorul Oudney plecară din Kukawa la 22 mai, străbătând râul Ycu aproape secat în acest anotimp, dar foarte umflat în epoca ploilor, vizitară Birniul și ruinele vechiului Birni, fosta capitală a ţării, care număra până la două sute de mii de locuitori. Apoi vizitară rămășiţele Gambarului, cu edificii măreţe, reședinţa preferată a fostului sultan, distrusă de către fellatahi, apoi Kabhary, Bassecour, Bâtely și atâtea alte orașe sau sate, a căror numeroasă populaţie se supuse fără rezistenţă sultanului din Bornu.

Iernatul n-a fost prielnic membrilor expediţiei. Pe Clapperton îl năpădiră niște friguri cumplite. Starea doctorului Oudncy, bolnav de piept încă de pe când părăsise Anglia, se înrăutăţea pe zi ce trecea. Dulgherul Hillman se afla într-o stare disperată. Singur Denham mai rezista.

La 14 noiembrie, vremea ploilor fiind pe sfârșite, Clapperton plecă, împreună cu doctorul Oudney înspre Kano. Îl vom urmări mai jos în această parte atât de interesantă a călătoriei.

După șapte zile, un sublocotenent de marină, pe nume Toole, ajunse la Kukawa, sosind din Tripoli, după numai trei luni și paisprezece zile de drum.

În luna februarie 1824, Denham și Toole dădură o raită prin Loggun, la extremitatea de miazăzi a lacului Ciad. Întreg ţinutul învecinat cu lacul și cu râul Șary, afluentul său, era mlăștinos și inundat în vremea ploilor.

Clima acestei regiuni, extrem de nesănătoasă, fu fatală tânărului Toole, care muri la 26 februarie, la îngăla; nu împlinise încă 22 de ani. Stăruitor, întreprinzător, vesel, săritor, cu sânge rece și prudent, Toole avea însușirile care îl caracterizează pe autenticul călător.

Loggunul era pe-atunci o ţară foarte puţin cunoscută, pe care nu o străbăteau caravanele, și a cărei capitală, Kemok, număra pe puţin cincisprezece mii de locuitori. Poporul e mai plăcut la înfăţișare, mai inteligent decât bornuenii — constatarea e valabilă mai cu seamă pentru femeile de aici — e cât se poate de muncitor și fabrică pânzeturi foarte frumoase și ţesături din cele mai dese.

Prezentarea la sultan, de care nu putu scăpa, se sfârși după un schimb de vorbe

bune și după primirea de către satrap a unor daruri preţioase, cu oferta cea mai stranie pe care un suveran ar fi putut-o face unui călător: „Dacă ai venit să cumperi sclave, este de prisos să mergi mai departe, pentru ca eu ţi le voi vinde tot atât de ieftin ca oricare altul”.

Denham se osteni foarte mult până să-l facă pe acest suveran afacerist să înţeleagă că nu o asemenea ţintă avea călătoria sa și că nu era mânat, în peregrinările făcute, decât de pasiunea sa pentru ştiinţă.

La 2 martie, Denham se reîntoarse la Kukawa, iar la 20 mai sosi aici locotenentul Tyrwhit, care aducea șeicului daruri de preţ, urmând să-și ia reședinţa la Bornu, în calitate de consul.

După o ultimă raită spre Manu, capitala Kanucmului, și prin ţinutul deggunahilor, care locuiau odinioară prin împrejurimile lacului Fitri, la 16 august maiorul îşi reluă, împreună cu Clapperton, drumul spre Fezzan și ajunse, la Tripoli în urma unei lungi și anevoioase călătorii, la ale cărei rezultate geografice, și la ora aceea destul de importante, Clapperton adăugase o întreagă serie de alte informaţii.

A venit, într-adevăr, timpul să relatăm incidentele ivite acestui ofiţer pe parcursul călătoriei și descoperirile făcute de el. Plecat la 14 decembrie 1823, împreună cu doctorul Oudncy înspre Kano, mare oraș al fellatahilor, situat la apus de lacul Ciad, Clapperton a mers de-a lungul râului Yeu până la Damasc, vizitând vechiul Birni, numit pe-atunci Bera, situat la marginea unui lac minunat, format din revărsările Yeului; a mai vizitat și orașele Dogamu și Bekidarfi, care mai toate fac parte din Haussa. Locuitorii acestei provincii, care înainte de năvălirea fellatahilor erau în număr foarte mare, sunt înarmaţi cu arcuri și săgeţi și se îndeletnicesc cu negoţul de tutun, de nuci, de antimoniu și de piei de capră tăbăcite, de ţesături de bumbac, bucăţi, sau veșminte gata lucrate.

În curând, caravana părăsi cursul Yeului sau al Gambarului, spre a pătrunde într-un ţinut plin de păduri, care, pe timpul ploilor, era desigur în întregime inundat.

Călătorii ajunseră apoi în provincia Katagum, al cărei guvernator îi primi cu deosebită amabilitate, asigurându-i că venirea lor constituia pentru dânsul o adevărată sărbătoare și că prezenţa lor acolo va fi cât se poate de plăcută sultanului fellatahilor, dat fiind că acesta în viaţa lui n-a avut prilejul să vadă englezi. El îi încredinţă, în același timp, că vor găsi toate cele necesare în ţinutul lui, ca și la Kukawa.

Sultanul se arătă adânc mirat de un singur lucru, și anume: călătorii nu alergau nici după sclavi, nici după cai, nici după argint și nu-i cereau decât, odată cu prietenia, îngăduinţa de a culege flori și plante și dreptul de a cutreiera ţinutul.

Provincia Katagum este situată la 12°17’11” latitudine și cam la 12° longitudine, precum a observat Clapperton. Înainte de a fi fost cucerită de fellatahi, localitatea constituia graniţa Bomului. Ea putea pune pe picior de război patru mii de cavaleriști și două mii de infanteriști, înarmaţi cu arcuri, cu spade și cu suliţe. Provincia producea cereale și se ocupa cu creșterea vitelor, care împreună cu cumpărarea și vânzarea de sclavi alcătuiau principalele ei articole de comerţ. În ce privește orașul însuși, el era cel mai întărit din toate câte întâlniseră englezii de la plecarea

Căpitanul Clapperton

lor din Tripoli. Străjuit de porţi care se închideau în fiecare seară, el era apărat de două ziduri paralele și de trei șanţuri fără apă, unul înăuntru, celălalt afară, iar al treilea săpat între cele două ziduri, înalte de douăzeci de picioare și late la bazalor de zece picioare. De altminteri, în afară de o moschee ruinată, nu mai găseai niciun monument în acest oraș cu case de pământ în care trăiau între șapte și opt mii de suflete. Aici, pentru întâia oară, englezii văzură cauri[516] — scoicile care slujeau băștinașilor drept monedă. Până atunci singurul mijloc de schimb fusese pânza lucrată în ţinut sau orice alt articol asemănător.

La miazăzi de provincia Katagum se află Yacoba, ţară numită de musulmani Muși. După relaţiile primite de Clapperton, locuitorii acestei provincii, străjuită de munţi calcaroși, ar fi fost antropofagi. Musulmanii însă, care manifestă faţă de cafri o adâncă oroare, nu aduceau cu privire la această acuzare altă dovadă decât faptul de a fi văzut ţeste și membre omenești atârnate de zidurile caselor băștinașilor.

Din Yacoba se pare că izvorăște Yeul, râu pe de-a-ntregul secătuit în timpul verii, dar, ale cărui ape se umflă și scad alternativ, din șapte în șapte zile, în vremea ploilor, dacă ar fi să dăm crezare spuselor locuitorilor.

Clapperton relatează:

„La 11 ianuarie pornirăm din nou în călătorie. La amiază însă furăm obligaţi să poposim la Murmur. Doctorul era atât de slăbit și de sleit de puteri, încât nu mai speram să poată rezista încă o zi. De când cu plecarea noastră din Munţii Obarri, în Fezzan, pe zi ce trecea, el se istovea tot mai mult; se îmbolnăvise acolo de o inflamaţie a gâtului, fiindcă, plin de năduşeală, stătuse într-un curent.

La 12 ianuarie, doctorul luă, în zorii zilei, o ceașcă de cafea și, potrivit dorinţei sale, pregătii cămilele în vederea plecării. Îl ajutai apoi să se îmbrace și, sprijinit de servitor, ieși din cort. În clipa însă în care urma să fie urcat pe cămilă, îi văzui pe faţă întipărite îngrozitoarele semne prevestitoare ale morţii.

Îl obligai să intre de îndată în cort, mă așezai lângă dânsul și, pătruns de un simţământ dureros pe care mă străduiam să nu-l trădez, îl văzui murind fără a se plânge și aparent fără durere. Cerui guvernatorului îngăduinţa să-l înmormântez. Cererea mi-a fost imediat satisfăcută.

Pusei să se sape o groapă la rădăcinile unei tufe de mimoze, lângă una din porţile orașului.

Cadavrul, după ce fu spălat, așa cum cereau datinile locului, îl învelii cu șaluri și turbane pe care le aveam puse deoparte cu intenţia de a le oferi în dar celor în drept. Servitorii purtară mortul pe umeri și înainte de a fi îngropat, îi citii rugăciunea cea de pe urmă, potrivit canoanelor bisericii anglicane. Ridicai apoi în jurul modestului său mormânt un zid de pământ spre a-l feri de atacurile fiarelor și pusei

---

[516] *Cauri* - molusc maritim gasteropod. Scoicile de cauri au o formă ovoidă cu o colorație pestriță variată și se utilizează ca monedă. Cauri reprezenta unitatea monetară cea mai mică. înșirate în cantități mari pe un fir de ață sau cusute de un material sunt echivalate cu unitățile altor sisteme monetare.

să se sacrifice două oi pe care le împărţii săracilor”.

În acest chip nefericit se stinse din viaţă doctorul Oudney, chirurg de marină, îndeajuns de pregătit pentru studiul ştiinţelor naturale. Cumplita boală ai cărei germeni îi adusese încă din Anglia nu-i îngăduise să îndeplinească toate sarcinile pe care guvernul le aștepta de la el. Și totuși el nu-și drămuia sforţările, spunând că se simţea mai bine călătorind decât odihnindu-se. Deși știa că are un organism istovit care nu-i permitea o muncă neîntreruptă, niciodată nu voi să stăvilească zelul tovarășilor săi.

După această tristă ceremonie, Clapperton îşi continuă drumul spre Kano. Iată care fură principalele etape ale călătorului, înainte de a pătrunde în Kano, unde ajunse la 20 ianuarie:

Digu, oraș situat în inima unui ţinut foarte roditor, datorită căruia creșteau acolo numeroase turme de vite, Katunga, care nu mai aparţinea provinciei Katagum, Zangeia (situată către marginea lanţului de dealuri ale Dușiului) și care avusese, desigur, o întindere considerabilă, dată fiind grosimea zidurilor rămase, în parte, încă vizibile, Girkua, cu o piaţă mai frumoasă decât la Tripoli, și Șokwa, care era înconjurată de un zid înalt de lut.

Kano este marele loc de întâlnire al călătorilor care parcurg regatul Haussa.

Clapperton ne spune:

„Nici n-apucai bine să trec de porţile orașului, când fui în chip straniu dezamăgit în așteptările mele. După strălucita descriere pe care mi-o făcuseră arabii, eram sigur că voi vedea un oraș de o întindere imensă. Casele se aflau cam la cinci sute de metri depărtare de zidurile orașului și, pe alocuri, alcătuiau mici grupe despărţite prin întinse bălţoace de ape stătătoare. Aș fi putut să renunţ la veșmintele de mare ţinută (el îşi pusese uniforma de ofiţer de marină) căci locuitorii, prinși toţi cu treburile lor, mă lăsară să trec, nestingherit, fără măcar să mă bage în seamă și fără a întoarce capul după mine”.

Kano, capitala provinciei cu același nume și unul dintre orașele de frunte ale Sudanului, este situat la 12°0’19” latitudine nordică și la 9°20’ longitudine estică.

Această capitală putea să aibă cam între treizeci și patruzeci de mii de locuitori, din care mai mult de jumătate erau sclavi.

Piaţa, care era mărginită la răsărit și la apus de mari mlaștini plantate cu trestii, este locul de refugiu al numeroaselor stoluri de raţe sălbatice, de berze și de vulturi care, de fapt, fac oficiul de gunoieri ai orașului.

În această piaţă aprovizionată cu toate mărfurile obișnuite în partea locului, se găsește came de vacă, de oaie, de capră și câteodată chiar de cămilă.

Călătorul ne spune: „Măcelarii ţinutului sunt tot atât de îndemânatici ca și colegii lor de la noi. Ei taie carnea în așa chip, încât îi scot la vedere grăsimea, o umflă cu aer și uneori lipesc chiar o bucată de piele de oaie pe o ciozvârtă de capră”.

Iată ce găsim în abundenţă la piaţa din Kano: hârtie de scris, produse ale manufacturilor franceze, foarfece și cuţite de fabricaţie indigenă, antimoniu, cositor, mătase roșie, brăţări de aramă, tot felul de pietricele de sticlă, mărgean, chihlimbar, inele de zinc, unele podoabe de argint, șaluri cu turban, ţesături de bumbac indian,

straie arăbești și încă multe alte mărfuri.

Clapperton cumpără, plătind trei piaștri, o umbrelă englezească de bumbac, adusă din Ghadames. El vizită și târgul de sclavi unde acești nenorociţi sunt foarte îndeaproape verificaţi, „cu aceeași grijă cu care medicii îi examinează pe voluntarii care urmează să devină marinari”.

Orașul are un climat foarte nesănătos; băltoacele care aproape că-l despart în două și gropile săpate în vederea procurării lutului necesar construcţiilor menţin acolo un fel de malarie permanentă.

La Kano, moda cea mare pretinde ca dantura și buzele să fie vopsite în roșu-sângeriu. Nuca-deguro se mestecă și se trage chiar pe nas, împreună cu un praf numit *trona* — obicei care nu se întâlneşte numai la Haussa, căci îl regăsim și la Bornu, unde însă folosirea acestor coloranţi nu e îngăduită femeilor. În fine, haussanii fumează un tutun provenit chiar din acest ţinut.

La 23 februarie, Clapperton plecă spre Sokoto. El străbătu un ţinut pitoresc și foarte rodnic, ale cărui boschete împrăștiate pe coline îl făceau să semene oarecum cu un parc englezesc.

Peisajul era însufleţit de cirezi de boi albi sau cenușii de toată frumuseţea.

Localităţile cele mai importante, întâlnite de Clapperton în drumul său au fost: Gadania, oraș puţin populat, ai cărui locuitori fuseseră vânduţi ca sclavi de către fellatahi, Doneami, Zirmia, capitala Zambrei, Kagaria, Kuara și puţurile din Kamun, unde îl ajunse o escortă trimisă de sultan.

Sokoto era orașul cel mai populat din câte văzuse călătorul în Africa.

Casele sale, bine construite, alcătuiau străzi drepte, spre deosebire de clădirile înghesuite în grupuri așa cum le-a întâlnit în celelalte orașe ale Haussei. Înconjurat de un zid înalt cam de șapte până la zece metri, străpuns de douăsprezece porţi care se închideau în fiecare zi după apusul soarelui. Sokoto avea două moschei mari, un târg spaţios și, în faţa reședinţei sultanului, o piaţă foarte întinsă.

Locuitorii, în cea mai mare parte, erau fellatahi; ei posedau numeroși sclavi, parte dintre aceștia, care nu erau puși la treburi domestice, exercitau câte un meșteșug pe seama stăpânului lor; erau ţesători, zidari, fierari, cizmari sau agricultori.

Pentru a-și cinsti gazdele și pentru ca acestea să-și facă o înaltă idee despre puterea și bogăţia Angliei, Clapperton nu voi să apară în faţa sultanului Bello decât într-o ţinută strălucitoare. El îşi puse uniforma cu fireturi de aur, pantaloni albi și ciorapi de mătase; apoi spre a-și completa costumul carnavalesc îşi înfășură capul într-un turban și se încălţă cu papuci turcești. Bello îl primi, așezat pe un covor, între două coloane care susţineau acoperișul de stuf al unei cabane destul de asemănătoare cu un conac englezesc de ţară. Sultanul era un bărbat chipeș, în vârstă cam de 45 de ani, îmbrăcat într-o mantie albastră de bumbac și purta un turban alb, al cărui voal, potrivit modei turcești, îi acoperea nasul și gura. Bello primi cu o bucurie copilărească darurile călătorului. Ceea ce îi făcu, îndeosebi, plăcere erau ceasul, telescopul și termometrul; pe acest din urmă obiect îl numi, în chip năstrușnic, „un ceas de măsurat căldura”. Dar din tot ceea ce vedea și care pentru

el erau ciudate, cel mai minunat îi păru însuși călătorul. El nu mai înceta să-l descoasă asupra moravurilor, obișnuinţelor și comerţului Angliei. În mai multe rânduri, Bello îşi arătă dorinţa să intre în relaţii comerciale cu această mare putere; ar fi vrut ca într-un port numit de el Raka, să-și aibă reședinţa un consul și un medic englez.

În sfârșit, îl rugă ca anumite produse fabricate în Marea Britanie să-i fie trimise pe coasta maritimă, unde sultanul stăpânea un oraș comercial, numit

Funda. După multe convorbiri privitoare la diferite probleme, Bello îi dădu înapoi cărţile, ziarele și veșmintele de care fusese jefuit Denham cu prilejul nenorocitei invazii în care BuKhalum îşi găsise moartea.

La 3 mai călătorul îşi luă rămas bun de la sultan. El relatează:

„După multe tărăgăneli mi se îngădui, în sfârșit, să rămân singur cubello, care îmi încredinţă numaidecât o scrisoare către regele Angliei, asigurându-mă de sentimentele prietenești pe care le nutrea faţă de naţiunea noastră. El îşi exprimă din nou toată dorinţa de a întreţine legături cu noi și mă rugă să-l informez asupra datei la care expediţia engleză (așa cum îi făgăduise Clapperton) va ajunge pe coasta mării, la Funda".

Clapperton se întoarse pe același drum pe care venise și, la 8 iulie, ajunse la Kukawa, unde îl regăsi pe maiorul Denham. El aducea cu sine un manuscris arab care cuprindea un tablou istoric și geografic al regatului Takururului, stăpânit de Mahomed-Bello din Haussa, tablou alcătuit de sultanul însuși. El strânsese, în același timp, în afară de numeroase și preţioase informaţii despre zoologia și botanica Bornuului și Elaussei, o sumedenie de cuvinte alcătuind un vocabular al limbilor vorbite în Beghanmi, Mandera, Bornu, Haussa și Tombouctou.

Roadele acestei expediţii se iviră curând. Era pentru întâia dată când se auzea vorbindu-se de fellatahi și identitatea lor cu fanii urma să fie dovedită în cea de-a doua călătorie a lui Clapperton.

Se știa că ei fundaseră în centrul și în partea de apus a Africii un imens imperiu.

Studierea limbii băștinașilor și asemănările pe care aceasta o are cu unele dialecte neafricane aveau să proiecteze o lumină cu totul nouă asupra istoriei migraţiunii popoarelor. În sfârșit, fu descoperit lacul Ciad, dacă nu în întregimea lui, cel puţin în cea mai mare parte. I se cunoșteau doi afluenţi: Yeul, al cărui curs era în parte identificat și al cărui izvor era indicat de indigeni, și Șary, căruia Denham îi cercetase cu atenţie partea inferioară și gura de vărsare. Cât privește Nigerul, informaţiile adunate de Clapperton din spusele băștinașilor erau încă destul de încâlcite; din totalitatea lor se putea însă deduce că el se vărsa în Golful Benin. De altminteri, Clapperton îşi făgăduia să se reîntoarcă acolo după o scurtă odihnă în Anglia și, pornind de pe coasta Atlanticului, să meargă în susul apei Nigerului, numit pe parcurs când Kuara, când Dioliba, și astfel să pună capăt unei controverse care dăinuia de atâta amar de vreme, izbutind să precizeze că acest fluviu era cu totul deosebit de Nil, să lege noile sale descoperiri de cele făcute de Denham și, în sfârșit, să străbată Africa de la un capăt la altul pe o diagonală care mergea de la Tripoli până la Golful Benin.

II

A doua călătorie a lui Clapperton. Sosirea la Badagry. Yurriba și capitala sa Katunga. Bussa. Încercări făcute spre a se obţine o fidelă relatare a împrejurărilor în care a murit Mungo-Park. Regiunile Nyffe. Guari și Zegzeg. Sosirea la Kano. Neajunsuri. Moartea lui Clapperton. Lander se înapoiază la ţărmul fluviului. Tuckey în Congo. Boyvdish la așantizi. Mollien la izvoarele Senegalului și ale Gambiei. Maiorul Grey. Caillié la Tombouctou. Laing la izvoarele Nigerului. Richardet și John Lander la gurile Nigerului. Caillaud și Letorzec în Egipt, în Nubia și în oaza Siwa.

De îndată ce Clapperton reveni în Anglia, se grăbi să spună lordului Bathurst proiectul pe care și-l alcătuise de a pleca spre Kukawa, pornind din Benin, cu alte cuvinte să urmeze drumul cel mai scurt, drum pe care niciunul dintre predecesorii săi nu-l străbătuse încă și pe Niger, de la revărsarea apei până la Tombouctou.

Trei persoane îl însoţeau în această expediţie a cărei conducere o avea Clapperton: chirurgul Dickson, căpitanul de navă Pearce, excelent desenator, și chirurgul de marină militară Morrison, perfect cunoscător al tuturor ramurilor istoriei naturale.

Expediţia sosi, în ziua de 26 noiembrie 1825, la Golful Benin. Cerând, nu se știe din ce motiv, să călătorească de unul singur până la Sokoto, Dickson debarcă la Juidah.

Un portughez, De Souza, l-a întovărășit până la Dahomey, împreună cu Columbus, fostul servitor al lui Denham.

La șaptesprezece zile distanţă de acest oraș, Dickson ajunse la chiar, apoi la Yuri și de-atunci nimeni n-a mai știut nimic de el.

Ceilalţi exploratori au ajuns la râul Benin pe care un negustor englez, Huston, i-a sfătuit să nu-l urce pentru că regele ţinutului nutrea o ură adâncă împotriva englezilor care puneau beţe în roate celor mai bănoase afaceri ale sale: comerţul cu sclavi. „E mai bine — susţinea el — să plecela Badagry, localitate situată tot atât de aproape de Sokoto și al cărei guvernator, foarte binevoitor cu călătorii, le va da, fără nicio îndoială, o escortă care să-i însoţească până la hotarele regatului Yurriba". Huston era stabilit în ţară de mai mulţi ani; îi cunoștea moravurile și limba; Clapperton găsi deci util să fie întovărășit de acest negustor până la Eyes sau Katunga, capitala Yurribei.

Expediţia debarcă, la 29 noiembrie 1825, la Badagry, urcă un braţ al râului din Lagos, apoi, pe un parcurs de aproape două mile, pe micul râu Gâzi, care străbate o parte a Dahomeyului și descinzând pe ţărmul stâng, pătrunse în inima ţinutului. Ţara era când mlăștinoasă, când admirabil cultivată și plantată cu igname (plantă agăţătoare, a cărei rădăcină e comestibilă). Totul vădea bunăstarea regiunii. Cu toate acestea, negrii se arătau foarte îndărătnici când era vorba să muncească. Ar fi cu neputinţă să arătăm la câte nesfârșite *palahre* trebuia să recurgi, la câte

tratative, câte bacșișuri trebuia să dai ca să găsești hamali.

În pofida acestor greutăţi, exploratorii ajunseră în răstimp la Djannah, la șaizeci de mile de ţărm.

„Am văzut aici — spune Clapperton — mai multe războaie de ţesut în plină activitate. Într-o singură casă se găseau opt sau zece războaie; era, într-adevăr, un atelier serios… Acești oameni fabricau și faianţă, dar o preferau pe cea care venea din Europa, deși nu prea știau totdeauna să se servească, așa cum se cuvine, de diversele obiecte lucrate din acest material. Vasul din care *kabocirul* (șeful) ne dădu să bem apă fu recunoscut de Huston ca fiind o frumoasă oală de noapte pe care o vânduse chiar dânsul la Badagry".

Toţi membrii expediţiei s-au îmbolnăvit grav de friguri din pricina căldurii umede și nesănătoase a ţinutului. Înainte de a ajunge la ţărm.

Pearce și Morrison îşi găsiră moartea, la 27 septembrie — cel dintâi lângă Clapperton, celălalt în orașul Djannah.

În toate orașele străbătute de Clapperton — la Assuda, care număra cel puţin zece mii de suflete, și la Daffu, care avea cincisprezece mii, se părea că un zvon straniu îl precedase. Pretutindeni se spunea că el venise acolo să restabilească pacea în ţările dominate de război și să îmbunătăţească starea regiunilor pe care urma să le exploreze.

La Tehow, caravana se întâlni cu trimisul regelui Yurribei care era însoţit de o numeroasă suită, și pătrunse în curând în Katunga. Acest oraș „e înconjurat de copaci pletoși, alcătuind un brâu, la poalele unor munţi stâncoși de granit, lung cam de trei mile; era una din cele mai frumoase privelişti care ne-a fost hărăzit s-o admirăm".

De la 24 ianuarie până la 7 martie 1826, Clapperton rămase în acest oraș, unde fu primit cu multă cordialitate de către sultan.

Îi ceru autorizaţia de a intra în Nyffe, sau Toppa, spre a putea, în acest fel, să ajungă la Haussa și Bornu.

„Nyffe era pradă războiului civil și unul din pretendenţii la tron îi chemase în ajutorul său pe felilatahi". Acesta fu răspunsul sultanului care adăugă: „N-ar fi deci prudent să mergeţi pe drumul acela și ar fi mai bine să luaţi calea provinciei Yurribei". Cu multă părere de rău, Clapperton fu nevoit să dea ascultare acestei recomandări.

El a profitat însă de șederea sa la Katunga spre a face unele observaţii interesante asupra regiunii. Orașul avea nu mai puţin de șapte târguri de mărfuri, unde se vindeau: igname, cereale, banane, smochine, unt vegetal seminţe medicinale de castravete-amar, capre, găini, oi, miei, pânzeturi și o mulţime de unelte agricole.

Casele regelui și ale soţiilor lui se aflau în inima a două mari parcuri. Porţile și stâlpii de susţinere a verandelor erau împodobite cu sculpturi destul de bine lucrate, înfăţișând fie un șarpe boa care ucide o antilopă sau un porc, fie trupe de războinici însoţite de tobosari. Călătorul ne spune:

„Aspectul general al yurribanilor mi se părea că aduce mult mai puţin cu

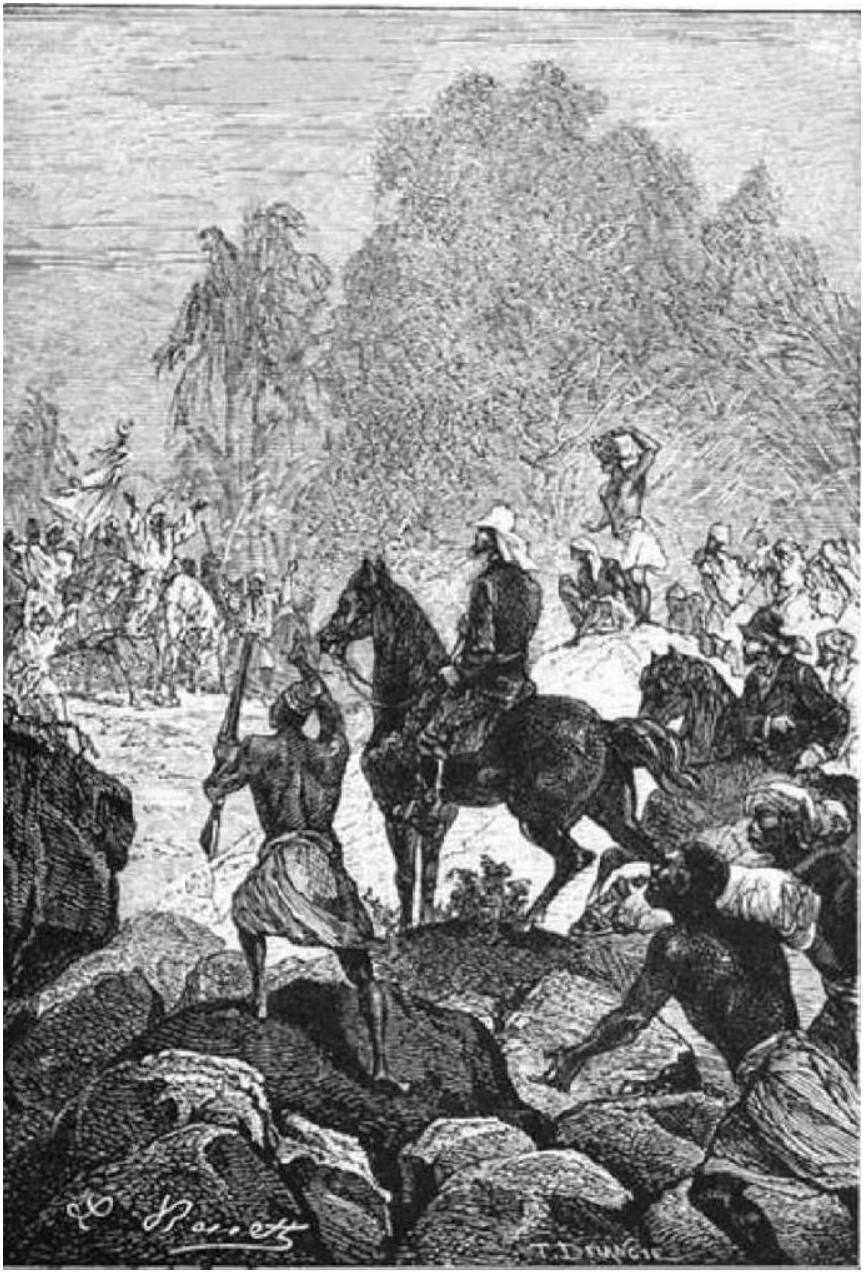

„… caravana întâlni un mesager”.

Plecând din Kiama, călătorul întâlni caravana pornită din Haussa. Boi, măgari, cai, femei și bărbaţi, cam vreo mie la număr, mergeau unii în spatele altora, alcătuind un șir nesfârșit care oferea ochiului o priveliște monotonă și stranie.

Era într-adevăr ciudată această învălmășeală pestriţă de tinere fete despuiate, de bărbaţi cu grumajii îndoiţi de poveri și de negustori gandjani îmbrăcaţi în straie neînchipuit de ridicole și călătorind pe cai betegi, care şchiopătau la fiecare pas!

Clapperton se îndrepta acum spre Bussa, unde Mungo-Park îşi găsise moartea pe Niger. Înainte de a ajunge în oraș, fu nevoit să treacă Oliul, afluentul Kuarei și să străbată Uaua, capitala unei provincii a Borgului; în cuprinsul zidurilor pătrate ale cetăţii se puteau adăposti optsprezece mii de locuitori.

Era unul dintre orașele cele mai curate și mai bine zidite pe care le-am întâlnit de când părăsisem Badagryul. Străzile erau bine întreţinute, drepte, și casele de o construcţie rotundă; acoperișul lor, în formă conică, era de stuf. Dar era cu neputinţă să-ţi închipui că ar exista, pe întreg pământul, un oraș în care patima beţiei să fie atât de generalizată. Guvernator, preoţi, laici, bărbaţi, femei beau până nu mai puteau vin de palmier, rom, adus de pe ţărmul mării, și *buza.*

Această din urmă licoare era făcută dintr-un amestec de cereale, de miere, de piper din Chile și din rădăcinile unei ierbi ordinare pe care o pasc vitele — căreia i se adăuga o anumită cantitate de apă.

Clapperton relatează:

„Uauanii se bucură de renumele unor oameni foarte cinstiţi. Ei sunt vioi, binevoitori și bucuroși de oaspeţi. N-am întâlnit în Africa un alt popor care să ne dea, cu mai multă tragere de inimă, informaţii asupra ţinutului lor și, ceea ce era cu deosebire uimitor, n-am dat, printre ei, nici măcar de un singur cerșetor. Ei neagă că-și au obârșia din Borgu, susţinând că se trag din haussani și nyffeni. Vorbirea lor este un dialect al limbii yurribanilor, însă femeile uauanilor sunt frumoase, pe când cele ale yurribanilor lasă de dorit; bărbaţii sunt viguroși, bine legaţi și par porniţi pe desfătări. Religia lor ţinea, în parte, de un islamism îmblânzit și, în parte, de idolatrie".

Îndepărtându-se de ţărm, Clapperton — și precizarea lui e preţioasă — întâlni triburi fellatahe însă păgâne, care vorbeau aceeași limbă, aveau aceeași înfăţișare și aceeași culoare a pielii, ca și fellatahii musulmani. Erau, desigur, de aceeași rasă.

Bussa, unde ajunse în sfârșit călătorul, nu era tocmai un oraș propriu-zis, fiind alcătuit din grupuri de case răvășite pe o insulă a râului Kuara, la 10°14’ latitudine nordică și la 6°11’ longitudine estică faţă de meridianul Greenwich. Este capitala celei mai populate provincii a Borgului. Locuitorii erau păgâni, precum era și sultanul, deși îl chema Mahomed. Ei se hrăneau cu came de maimuţă, cu câini, pisici, șoareci, pește, carne de vită și de berbec.

Clapperton ne spune:

„În timp ce mă găseam la sultan, i se oferi prânzul, iar el mă pofti să luăm masa împreună. Masa se compunea dintr-un șobolan prăjit cu piele cu tot, dintr-o mâncare cu orez fiert, plăcută la gust, din pește fiert înăbușit în ulei de palmier, din

ouă de crocodil răscoapte sau fierte tot la foc înăbușit și, în sfârșit, din apă proaspătă din Kuara. Mâneai aşadar peştefiert la foc înăbușit și orez, însă toţi râseră de mine că nu vrui să gust nici din șobolan, nici din ouăle de crocodil".

Sultanul îl primi cu multă bunăvoinţă pe călător și îl înștiinţă că sultanul Yuriului pregătește, de șapte zile, ambarcaţiile cu care urma să ajungă în orașul Bussa, navigând pe fluviu în sus. Clapperton îi răspunse că, deoarece războiul blocase toate ieșirile între Bornu și Yuri, îi convenea să ia drumul spre Kulfa și Nyffe. „Ai dreptate — îi spuse sultanul — bine ai făcut că ai venit să mă vezi; poţi merge pe orice cale vei voi".

Într-o nouă audienţă, călătorul se informă asupra europenilor care, cu douăzeci de ani mai înainte, îşi găsiseră moartea pe râul Kuara.

Această întrebare puse, firește, pe sultan în încurcătură. De aceea, el nu-i dădu un răspuns sincer: era, pe-atunci (după cum pretindea el), prea tânăr ca să fi putut ști precis ce se întâmplase.

Clapperton îi replică: „N-am nevoie decât de cărţile și actele ce le aparţineau — și vreau să văd locul unde au pierit".

— Eu nu am nici cărţile și nici documentele lor — îi spuse din nou sultanul; cât despre locul morţii lor, te sfătuiesc să nu te duci acolo; drumul ţi-ar fi plin de primejdii.

— Am aflat că în locul acela se mai găsește și astăzi o parte a corăbiei pe care călătoreau ei; este adevărat? – îl întrebă Clapperton.

— Nu, nu; ai fost greșit informat — îi răspunse sultanul. E mult de când valurile au dus cu ele sfărâmăturile corăbiei strivite între stânci.

Fiind din nou întrebat despre actele și jurnalele de drum ale lui Mungo Park, sultanul răspunse că al nu avea nimic din toate acestea, deoarece unele documente se aflau în mâinile unor sfetnici de-ai să-i — nu știa care — dar că va pune pe cineva să i le caute, întrucât vedea că Clapperton ţinea mult să le aibă.

Mulţumindu-i pentru bunăvoinţă, călătorul îi ceru voie să stea de vorbă cu bătrânii din oraș, dintre care mulţi fuseseră martori ai catastrofei. La această cerere, sultanul se arătă încurcat și nu-i dădu niciun răspuns.

Clapperton socoti deci că era de prisos să mai stăruie.

Clapperton relatează:

„Această batere în retragere a sultanului dădu o lovitură mortală cercetărilor ce urma să întreprind, pentru că de câte ori cercam amănunte asupra catastrofei, mi se răspundea în doi peri: «Nu-mi aduc aminte să fi fost acolo când s-a produs nenorocirea» — sau: «Eu n-am fost de faţă!» Mi se arătă locul unde se oprise corabia și unde pierise nefericitul său echipaj; totul se făcu însă cu teamă și oarecum pe furiș".

Câteva zile mai târziu Clapperton află că ultimul imam, care era feliatah, avusese în posesia sa cărţile și actele lui Mungo-Park. Din păcate însă acest imam părăsise de câtva timp Bussa. În sfârșit, la Kullfa, călătorul adună informaţii din care reieșea cu precizie că Mungo-Park fusese asasinat.

Călătorul va încerca acum să ajungă la Kano, străbătând ţinutul Kuara și trecând

prin Guari și Zegzeg. El ajunse în curând la Tabra situat pe râul May-Yarrou, unde îşi avea reşedinţa regina-mamă din Nyffe; apoi se duse să-l vadă pe rege la tabăra lui care nu era prea departe de oraș. Acesta era, după relatările lui Clapperton, ticălosul cel mai nerușinat, mai dezgustător și mai hrăpăreţ din câţi întâlnise vreodată: cerea fiecăruia tot ce-i trecea prin cap, nelăsându-se descurajat de niciun refuz.

Călătorul ne spune:

„Și-a dus ţara de râpă prin firea lui ambiţioasă și prin alianţa ce făcuse cu fellatahii care îi săriseră în ajutor și care urmau să se descotorosească de el îndată ce nu le-ar mai fi fost de vreun folos.

Lui i se datorează faptul că cei mai mulţi locuitori dintre cei mai harnici din rândurile populaţiei Nyffei fuseseră uciși — ori vânduţi ca sclavi — sau fugiseră din patrie".

Clapperton fu silit din pricina bolii să rămână mai mult decât ar fi voit la Kulfa, oraș negustoresc pe malul de miazănoapte al râului May-Yarrou și a cărui populaţie număra douăsprezece până la cincisprezece mii de locuitori. Acest oraș, care timp de douăzeci de ani era mereu ţinta cotropitorilor fellatahi, fusese — în șase ani — de două ori dat pradă focului. Clapperton a fost acolo martor la sărbătorirea craiului-nou. În ziua aceea fiecare locuitor făcea și primea vizite. Femeile îşi lăsau părul pe spate în coade, vopsindu-l în culoare liliachie, ca și sprâncenele; buzele și le colorau în galben iar dinţii în roșu; mâinile și picioarele le pictau cu *herme* (o plantă-colorant).

După ce părăsi ţinutul Kotong-Kora, călătorul ajunse, în curând, în provincia Guari. Cucerită, cu resturile provinciei Haussa de către fellatahi. Guari s-a răsculat, după moartea lui Belb I, și de-atunci a știut, în pofida tentativelor fellatahilor, să-și păstreze independenţa. Capitala acestei provincii, care poartă, de asemenea, numele de Guari, este situată la 10°54' latitudine nordică și 8°1' longitudine estică Greenwich.

La Fatika, Clapperton intră în Zegzeg, teritoriu aflat sub stăpânirea fellatahilor; vizită, apoi Zariyul, oraș ciudat unde întâlneai câmpuri de mei, grădini de zarzavat, plantaţii de arbori stufoși, mlaștini și pajiști verzi — și chiar și case de locuit. Populaţia, se zicea că era mai numeroasă decât aceea a Kanoului, socotită fiind la patruzeci sau patruzeci și cinci de mii de locuitori, aproape toţi fellatahi.

La 19 septembrie, după atâta mers și oboseli, Clapperton ajunse, în sfârșit, la Kano. Din prima zi, el îşi dădu seama că ar fi fost de preferat să fi ajuns prin est, căci războiul cu Bornul tăiase toate comunicaţiile cu Fezzanul și cu Tripoli. Lăsându-și bagajul în paza servitorului său Lander, Clapperton se duse aproape imediat să-l caute pe sultanul Bello, care se găsea — zice-se — în împrejurimile Sokotoului. Această călătorie fu extrem de penibilă. Clapperton îşi pierdu cămilele, caii, și nu-și putu procura, pentru a-și transporta bagajele, decât un bou râios și bolnav, așa încât el și servitorii săi fură nevoiţi să ducă în spinare o parte din calabalâc.

Bello îl primi pe Clapperton cu bunăvoinţă și-i trimise provizii de alimente

precum și cămile. Cum însă sultanul căuta tocmai atunci să supună provincia Gouberia, răsculată împotrivă-i, el nu putu să acorde imediat o audienţă călătorului pentru a se întreţine cu dânsul cu privire la multiplele probleme pe care Clapperton fusese însărcinat de către guvernul englez să le trateze.

În fruntea a cincizeci până la șaizeci de mii de soldaţi dintre care nouăzeci la sută erau pedeștri și înzestraţi cu armuri vătuite, Bello atacă provincia Cunia, capitala Gouberiei.

A fost bătălia cea mai săracă în peripeţii care se poate închipui și războiul se sfârși după această tentativă neizbutită.

Clapperton, a cărui sănătate era adânc șubrezită, ajunse la Sokoto, apoi la Magoria, unde îl văzu pe sultan.

Odată ce primi darurile care-i fuseseră destinate, Bello nu se mai arătă atât de prietenos.

În curând, pretinse, chiar, că a primit din partea șeicului El-Khanemi o scrisoare prin care acesta îl sfătuia să se descotorosească de călător, care nu era decât un spion și să se ferească de englezi care intenţionau, după ce se vor fi informat asupra resurselor ţării, să se instaleze acolo, să-și atragă oamenii și să profite apoi de tulburările provocate de ei, spre a pune mâna pe Haussa, așa cum au făcut cu India.

Ceea ce rezulta în chip limpede din toate obiecţiile, ridicate de Bello, era că el dorea, cu toată ardoarea, să-și însușească și darurile destinate sultanului Bornului. Îi trebuia totuși, în acest scop, un pretext; crezu că l-a găsit răspândind zvonul că exploratorul transportă tunuri și muniţii la Kukawa. Așadar, Bello nu putea îngădui, precum susţinea el în mod ipocrit, — ca un străin să-i străbată ţara și să dea posibilitatea dușmanului său de moarte să-i declare război. Ceva mai mult, Bello pretindea că-l va forţa pe Clapperton să-i citească scrisoarea lordului Bathurst către sultanul din Bornu. Călătorul îi ripostă:

„Dacă vrei, poţi să mi-o iei cu de-a sila, eu însă de bunăvoie n-am să ţi-o dau. Tu poţi face ce vrei pentru că ai de partea ta forţa, însă utilizând-o, te vei dezonora. Pentru mine, a deschide această scrisoare înseamnă a face mai mult decât preţuiește capul meu. Am venit la tine cu o scrisoare și cu daruri din partea regelui Engliterei, în urma încrederii pe care i-a inspirat-o scrisoarea ta de anul trecut. Nădăjduiesc că n-ai să-ţi calci cuvântul și făgăduiala ce-ai făcut-o, numai ca să vezi ce Contine această scrisoare”.

Sultanul făcu atunci un gest cu mâna pentru a-l concedia pe călător, care se retrase.

Această tentativă n-a fost totuși ultima și lucrurile au mers chiar mult mai departe. Peste câteva zile i se ceru din nou lui Clapperton să predea darurile destinate lui El-Khanemi. Refuzând, ele îi fură luate cu sila.

„Vă purtaţi cu mine ca niște hoţi, strigă Clapperton. Călcaţi în picioare jurământul făcut. Niciun popor din lume nu s-ar purta așa. Mai bine mi-aţi fi tăiat capul decât să comiteţi o asemenea ticăloșie, dar presupun că o s-o faceţi și pe asta, după ce mă veţi fi jefuit de tot ce mai am”.

Ceva mai mult, voiră să-i ia armele și muniţiile. Clapperton se opuse cu ultima energie. Servitorii săi, îngroziţi, îl părăsiră, dar nu întârziară să revină, gata să se supună aceloraşi primejdii pe care le va înfrunta stăpânul, pentru care nutreau cea mai vie dragoste.

Aici, în acest moment critic, se termină jurnalul lui Clapperton. Trecuseră mai mult de șase luni de când se afla la Sokoto, fără a putea întreprinde nicio explorare, fără a izbuti să ducă la bun sfârșit tratativele pentru care venise de pe ţărmul mării. Supărările, oboselile, bolile nu i-au îngăduit deloc să se odihnească și starea sa deveni cu totul îngrijorătoare. Servitorul său, Richard Lander, care l-a regăsit la Sokoto, căuta zadarnic, în fel și chip, să-i vină în ajutor.

La 12 martie 1827, Clapperton se îmbolnăvi de o dizenterie pe care nimic n-a putut-o opri și omul nu înceta să slăbească zi de zi. Cum se aflau tocmai în epoca ramadanului[517], Lander nu putu căpăta niciun ajutor, nici măcar din partea celorlalţi servitori.

Boala însă se înrăutăţea din zi în zi, dată fiind căldura copleșitoare a ţinutului. Timp de douăzeci de zile, Clapperton rămase în aceeași stare de slăbiciune și de istovire; apoi, simţind că-și va da sfârșitul, îi dădu lui Richard Lander, devotatul său servitor, ultimele instrucţiuni și muri în braţele lui la 11 aprilie.

Lander relatează:

„Anunţai pe sultanul Bello de cumplita pierdere pe care o încercasem, cerându-i îngăduinţa să-mi îngrop stăpânul, potrivit datinii ţării mele și rugându-l să-mi indice locul unde i-aș putea înmormânta rămășiţele pământești. Trimisul meu se reîntoarse în curând, aducându-mi încuviinţarea sultanului, care, în aceeași zi, la amiază, îmi trimise patru sclavi însărcinaţi să sape mormântul.

Cum doream să-i urmez, ducând cu mine cadavrul, urcai corpul stăpânului meu pe cămilă și-l înfăşurai în steagul Marii Britanii.

Drumul nostru fu anevoios și ne oprirăm la Djungari, un sătuleţ clădit pe un deal, cam la opt kilometri spre sud-est de Sokoto. Cadavrul fu coborât de pe cămilă și depus mai întâi sub un șopron, în timp ce sclavii săpau mormântul.

Când groapa fu gata, transportară acolo și cadavrul. Deschisei atunci o carte de rugăciuni și, cu glas întretăiat de suspine, citii rugăciunile morţilor. Nimeni nu dădu vreo atenţie acestei triste ceremonii, și nici nu-mi împărtăși durerea — spre a mi-o ușura. Sclavii se așezară ceva mai departe; ei se certau făcând un zgomot necuviincios. Odată sfârșit serviciul divin, și steagul scos de pe cadavru, ultimele rămășiţe pământești ale lui Clapperton fură coborâte, lin, în mormânt. Iar cu plânsei amar deasupra trupului neînsufleţit al celui mai bun, mai cutezător și mai cumsecade dintre stăpâni".

---

[517] *Ramadan sau ramazan* - a noua lună din calendarul musulman întocmit pe baza rotațiilor lunii. În conformitate cu prescripțiile Islamului, în cursul acestei luni nu se permite luarea mesei și băutul apei de la răsăritul până la apusul soarelui.

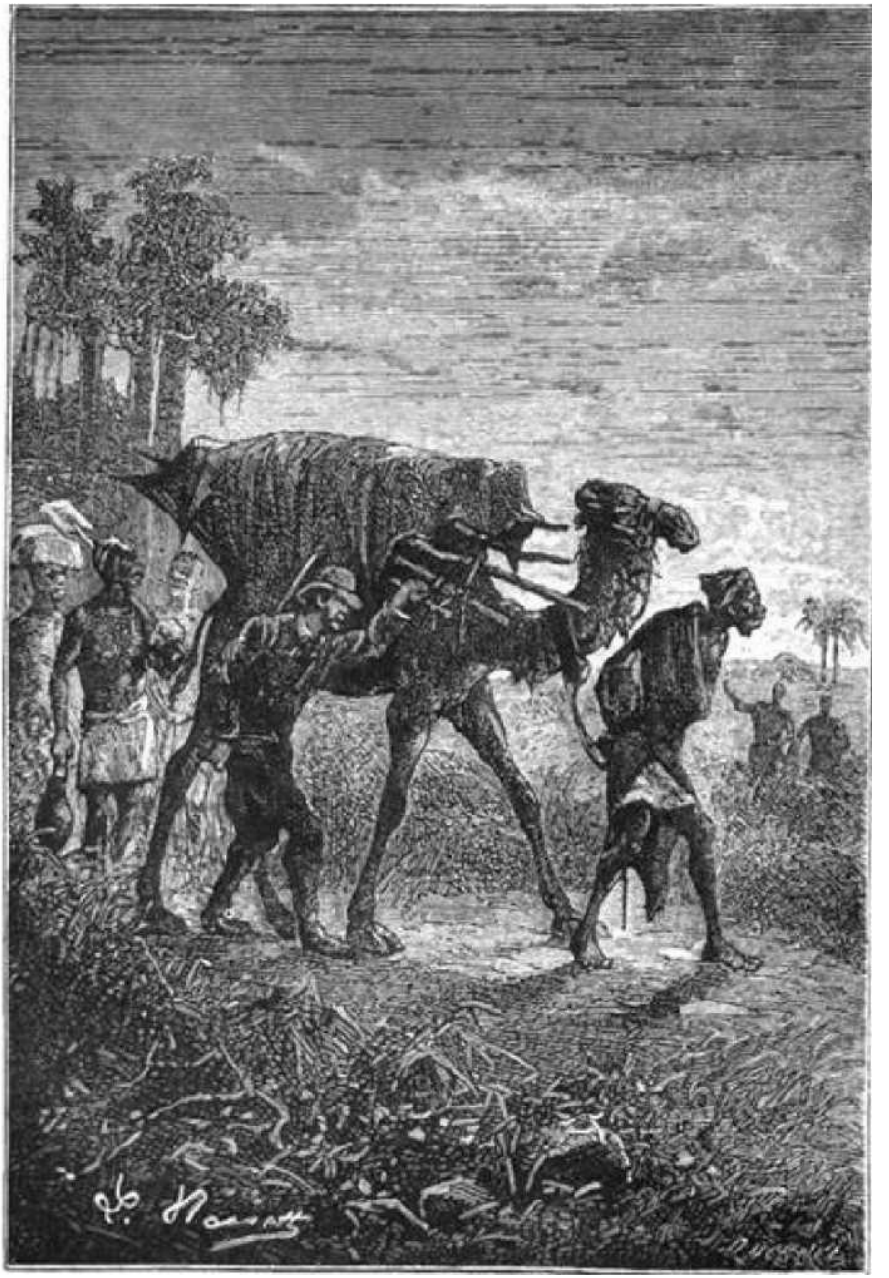

„… călătorind în ritm domol”.

Căldura, oboseala și durerea copleșiră într-atât pe bietul Lander, încât timp de mai bine de zece zile îi fu cu neputinţă să-și părăsească bordeiul.

Beilo s-a interesat, în câteva rânduri, de starea sănătăţii sărmanului servitor, care însă nu se lăsa amăgit de atenţiile sultanului. Aceste demonstraţii nu se explicau decât prin pofta lui de a pune mâna pe lăzile și bagajele defunctului pe care sultanul le presupunea pline de aur și argint.

Mare fu mirarea lui Bello când constată că Lander nu poseda nici măcar banii necesari drumului până la ţărmul de îmbarcare. Dar sultanul nu putu să afle niciodată că Lander avusese prevederea să ascundă sub haine ceasul său de aur împreună cu cele rămase de la căpitanii Pearce și Clapperton. Lander înţelegea, totuși că trebuia, cu orice preţ și cât mai repede, să ajungă la ţărmul de îmbarcare. Prin unele daruri, cu îndemânare împărţite, câștigă de partea sa pe câţiva sfetnici ai sultanului, care îşi convinseră stăpânul că, dacă servitorul ar muri și el, se va răspândi, în mod sigur, zvonul că însuși Beilo l-ar fi asasinat și pe Lander și pe Clapperton. Deși Clapperton îl sfătuise pe Lander să se alăture negustorilor arabi care mergeau la Fezzam el se temu ca nu cumva să i se fure actele și dările de seamă ale expediţiei, și hotărî astfel s-o pornească de-a dreptul spre litoral.

La 3 mai, Lander plecă, în sfârșit, din Sokoto, îndreptându-se spre Kano. Dacă în prima parte a călătoriei sale era cât p-aci să moară de sete, în a doua se simţi mai puţin ostenit, căci regele Djakobei pe care îl avu ca tovarăș de drum, se purtă cât se poate de binevoitor cu dânsul, poftindu-l chiar să-i viziteze ţara. El îi spuse că avea ca vecini popoarele numite nyamnyami, cu care fusese aliat împotriva sultanului Bomului. Aceștia, în urma unei bătălii, au ridicat cadavrele dușmanilor, le-au fript și le-au mâncat.

Noi socotim că e pentru prima oară, după relatarea lui Hornemann, când apare într-o dare de seamă de călătorie, acest popor care se pretindea a fi antropofag și care urma să devină subiectul atâtor fabulaţii ridicole.

La 25 mai, Lander ajunse la Kano, unde nu rămase decât foarte puţin timp și porni, apoi, spre Funda, pe malul Nigerului, urmându-și drumul până la Benin. De altfel, călătorul avea unele înlesniri luând această direcţie. Dacă drumul era mult mai sigur, avea în același timp avantajul de a nu fi fost încă străbătut; Lander putea deci s-adauge ceva descoperirilor făcute până atunci de stăpânul său.

El vizită rând pe rând: Kanfu, Karifo, Gowgia, Gatas, constatând că locuitorii acestor orașe aparţineau rasei haussiene și plăteau tribut fellatahilor. Străbătu, de asemenea, orașele: Danoy, Drammalik, Cudonia, întâlni un fluviu care curgea înspre Kuara și vizită Kottopul, mare târg de vite și de sclavi, Cudgi și Dunrora, lângă un lanţ de munţi înalţi care se întindea spre răsărit.

La Dunrora, chiar în clipa când Lander îşi încărca bagajele pe vitele de povară, patru călăreţi pe cai cu spume la zăbale se grăbiră să-l ajungă pe șef și, în bună înţelegere cu el, îl siliră pe călător să se întoarcă spre a se întâlni cu regele Zegzegului care avea, pretindeau ei, o mare dorinţă să-l vadă. Aceasta nu-i fu deloc pe plac lui Lander. El ţinea, dimpotrivă, să ajungă la Niger, care nu era prea departe și al cărui curs voia să-l urmeze până la mare. El fu nevoit, totuși, să se încline în

faţa forţei. Călăuzele lui Lander nu urmară exact aceeași cale parcursă de dânsul spre a ajunge la Dunrora, fapt care îngădui călătorului să cunoască orașul Eggebi, guvernat de unul dintre războinicii de seamă ai suveranului Zegzegului.

La 22 iulie, Lander ajunse la Zegzeg. El fu de îndată primit de rege care îi declară că la întors din drum pentru că izbucnise războiul între Bello și regele Fundei, așa că acesta din urmă l-ar fi ucis, desigur, dacă ar fi aflat că adusese daruri sultanului fellatahilor.

Lander avu aerul că preţuiește aceste dovezi de prietenie — înţelese însă că regele Zegzegului nu fusese mânat decât de curiozitatea de a-l vedea și de dorinţa de a primi și el daruri.

El îl satisfăcu de îndată, cerându-i iertare, că darurile sale erau atât de sărăcăcioase, știut fiind că fusese jefuit de celelalte obiecte și astfel obţinu în curând încuviinţarea de a-și relua drumul.

Uari, Uomba, Kulfa, Bussa și Uaua fură haltele pe care le făcu în drum spre Badagry, unde ajunse la 22 noiembrie 1827. După două luni, al se îmbarcă pentru Anglia.

Dacă ţelul comercial, principalul scop al călătoriei lui Clapperton, eșuase pe de-a-ntregul, datorită geloziei arabilor care nesocotiseră dispoziţiile lui Bello, întrucât deschiderea unui drum nou le-ar fi distrus negustoria, știinţa în schimb a câștigat în mare măsură de pe urma lucrărilor și ostenelilor exploratorului englez.

Desborough Coolley, în lucrarea sa despre istoria călătoriilor apreciază astfel rezultatele obţinute la acea epocă de călătorii ale căror lucrări le-am rezumat până acum:

Descoperirile făcute în inima Africii de către căpitanul Clapperton depășesc cu mult, atât în ce privește studiul în sine cât și importanţa lor, pe cele ale tuturor predecesorilor săi. Gradul 24 de latitudine era ultima limită atinsă la miazăzi de căpitanul Lyon; maiorul Denham însă pătrunse în expediţia sa la Mandera, până la 9°15’ latitudine, adăugând, astfel, 14°45’ sau aproape o mie șase sute de kilometri ţinuturilor descoperite de europeni. Hornemann, e drept, că traversase la acea epocă deșertul, pătrunzând spre miazăzi până la Nyffe, la 10°30 latitudine, dar nu avem nicio relatare asupra călătoriei. În prima sa expediţie, Park ajunsese la Silla, la 1°34’ longitudine vestică, la o depărtare cam de o mie șapte sute de kilometri de gurile Gambiei.

În sfârșit, Denham și Clapperton, plecând de pe coasta de răsărit a lacului Ciad (17° longitudine) și înaintând până la Sokoto (3°30’ longitudine) explorează cam opt sute de kilometri de la răsăritul la apusul Africii, așa încât doar șase sute patru zeci de kilometri rămăseseră neexploraţi între Silla și Sokoto. Căpitanul Clapperton obţinu însă în a doua sa călătorie rezultate de zece ori mai importante.

Într-adevăr, el descoperi drumul cel mai scurt și cel mai ușor care îl putea duce în regiunile atât de populate ale Africii centrale și se putu lăuda că fusese primul călător care trasase itinerarul continentului negru până la Benin.

Nu ne rămâne de adăugat decât foarte puţin acestor observaţii și aprecieri atât de întemeiate care îi fac cinste.

Informaţiile geografilor arabi și mai cu seamă ale lui Leon Africanul erau verificate și astfel obţinusem în parte cunoaşterea unei părţi considerabile a Sudanului. Dacă rezolvarea problemei care îi frământa de atâta vreme pe savanţi — cursul Nigerului și care determinase trimiterea expediţiilor de care vom vorbi mai jos, nu era încă definitivă, ea se putea totuși întrevedea.

Într-adevăr, înţelesesem, în urma acestor explorări, că fluviul Niger, Kuara sau Dioliba, sau oricum ar fi fost numit, de o parte, și Nilul de altă parte, erau două fluvii deosebite, cu albiile total separate. Așadar, se făcuse și un mare pas înainte în această privinţă. În 1816 însă se mai punea întrebarea dacă fluviul, cunoscut sub numele de Congo, nu era însăși gura Nigerului.

Lămurirea acestei controverse fu deci încredinţată unui ofiţer de marină care dăduse numeroase dovezi de pricepere și de bravură. Iacob Kingston Tuckey, căzut prizonier în 1805, nu fusese eliberat decât în 1814, în urma unui schimb de prizonieri. Îndată ce află că se organiza o expediţie în vederea explorării Zairului (Congo), ceru să facă parte dintr-însa și obţinu, chiar comanda ei. În acest scop i se dădură ca ajutoare ofiţeri destoinici, precum și câţiva savanţi.

Tuckey părăsi Anglia la 19 martie 1816, având sub conducerea lui navele de transport „Congo" și „Dorothea". La 20 iunie el ancoră pe malul fluviului Congo, la Malembe, la 4°39' latitudine sudică. Regele ţinutului fu indignat, pe cât se pare, de faptul că englezii nu veniseră să cumpere sclavi și se porni cu injurii împotriva acestor europeni care îi distrugeau comerţul.

La 18 iulie, Tuckey porni cu vasul „Congo" spre larga îmbucătură a Golfului Zair, apoi, când înălţimea coastelor fluviului nu-i mai îngădui să continue drumul cu nava cu vele, ei se îmbarcară, împreună cu o parte a personalului, în șalupe[518] și în bărci. La zece august, vârtejurile fluviului și stâncile uriașe care îi împânzeau matca îl obligară să înainteze când pe uscat, când pe apă. Zece zile mai târziu, bărcile se opriră definitiv în faţa unei cascade cu neputinţă de trecut. Înaintară deci pe uscat. Greutăţile însă creșteau pe zi ce trecea, negrii refuzau să ducă bagajele și mai bine de jumătate din europeni se îmbolnăviră.

În sfârșit, când izbutiseră să ajungă la două sute optzeci de mile distanţă de mare, Tuckey se văzu obligat să se reîntoarcă. Începuse vremea ploilor. Numărul bolnavilor creștea. Comandantul, mâhnit de jalnicul dezastru al acestei excursii, se îmbolnăvi, la rândul său, de febră și nu se întoarse pe corabia lui decât pentru a-și da acolo sfârșitul la 4 octombrie 1816.

Singurul rezultat al acestei jalnice încercări fu, aşadar, recunoaşterea exactă a îmbucăturii Zairului (Congoului) și îndreptarea unei profunde erori privitoare la zăcămintele minerale de pe coastă.

Nu departe de locul unde Clapperton urma să debarce puţin mai târziu, pe Coasta de Aur, un popor viteaz, dar cu instincte sălbatice, îşi făcuse apariţia în

---

[518] Pe vremea aceea șalupă se numea cea mai mare barcă de la bord; a nu se confunda cu șalupa cu motor.

1807.

Așantizii, veniţi de fapt nu se știe precis de pe ce meleaguri, s-au năpustit asupra fantizilor și, după ce, în 1811 și în 1816, i-au învins, și-au pus stăpânirea lor asupra întregului teritoriu care se întinde între Munţii Kong și ocean.

Fără voia nimănui a rezultat de-aici o mare perturbare în legăturile dintre fantizi și englezi care posedau, pe ţărm, câteva întreprinderi negustorești, magazine sau agenţii comerciale.

În 1816, mai cu seamă, regele așantizilor a înfometat așezările britanice, pustiind teritoriul fantizilor împotriva cărora se ridicaseră. Astfel, guvernatorul din Cape-Coast s-a adresat guvernului său, rugându-l să trimită o ambasadă acestui învingător. Purtătorul acestui mesaj fu Thomas Eduard Bowdish, tânăr care, ameţit de pasiunea călătoriilor, s-a scuturat de jugul patern, a renunţat la practicarea comerţului și, după ce s-a căsătorit împotriva voinţei familiei, și-a luat o funcţie modestă la Cape-Coast, al cărui viceguvernator era unchiul său.

Fără a șovăi, ministrul, primind propunerea făcută de guvernatorul din Cape-Coast, l-a retrimis pe Bowdish în acel ţinut, investindu-l cu această ambasadă.

Sub pretextul că Bowdish era prea tânăr, guvernatorul numi însă ca șef al misiunii, un om care, datorită îndelungatei sale experienţe, cunoaşterii ţării și a moravurilor locuitorilor ei, îi părea mult mai în stare să îndeplinească această misiune importantă. Evenimentele și-au luat sarcina să-i arate că se înșelase. Bowdish, ataşat expediţiei, fu însărcinat cu partea ştiinţifică și mai ales cu observaţiile privitoare la longitudine și latitudine.

Frederic James și Bowdish părăsiră așezarea engleză la 22 august 1817 și ajunseră la Kumasi, capitala așantizilor, fără a fi întâlnit altă stavilă în cale lor, în afară de delăsarea hamalilor.

Tratativele care aveau ca scop încheierea unui tratat de comerţ și deschiderea unei căi de comunicaţii între Kumasi și coastă, fură duse cu oarecare succes de către Bowdish, întrucât James era cu desăvârșire lipsit de iniţiativă și de curaj. Modul în care se comportă Bowdish făcu să primească o aprobare atât de completă, încât James fu rechemat.

S-ar părea că geografia avea puţine lucruri de așteptat de la o misiune diplomatică, a cărei activitate se desfăşurase în ţinuturi cercetate odinioară de mulţi călători de la care rămăseseră însemnări bogate. Cele cinci luni petrecute la Kumasi, deci la zece zile numai de mers de la coasta Atlanticului, au fost folosite de Bowdish pentru a cerceta ţara, moravurile, obiceiurile și instituţiile unuia dintre cele mai interesante popoare ale Africii.

Vom rezuma aici, pe scurt, relatarea chipului măreţ în care misiunea și-a făcut intrarea în Kumasi. Toată populaţia era în picioare, alcătuind un gard viu; erau și trupe pe care Bowdish le evaluă la cel puţin trei mii de oameni înarmaţi.

Înainte de a li se îngădui să apară în faţa regelui, englezii fură martorii unui spectacol făcut anume ca să le dea o idee despre cruzimea și sălbăticia așatizilor. Un om, cu mâinile legate la spate, cu obrajii străpunși de un tăiș de sabie, cu o ureche smulsă de tot și cu alta atârnată doar ca o zdreanţă de came, cu spinarea

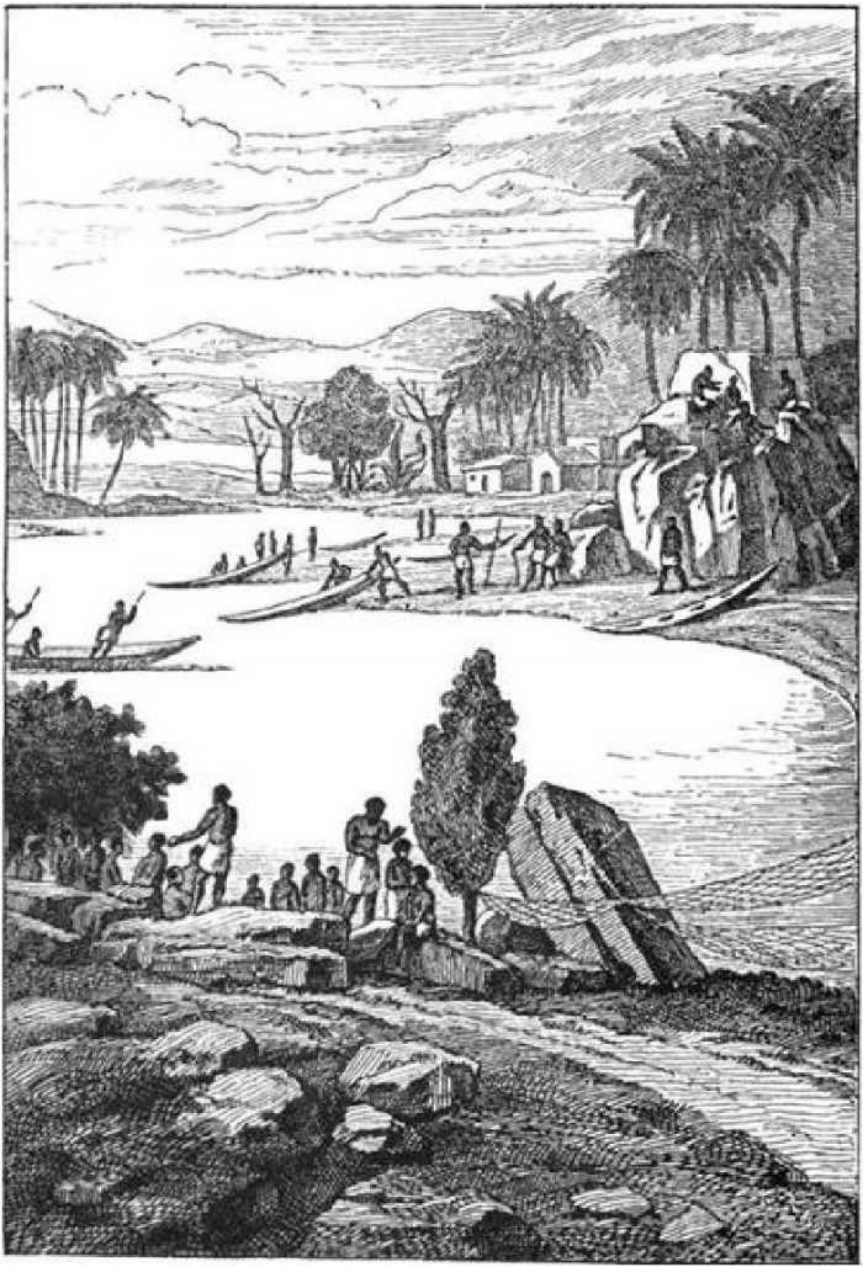

Malurile fluviului Congo

Războinic aşantid

crestată și câte un cuţit înfipt în piele deasupra fiecărui omoplat, era plimbat prin oraș; nenorocitul era tras de o funie care-i străbătea nasul, în zgomotul tobelor, înainte de a fi jertfit în onoarea englezilor.

Bowdish relatează:

„Toate cele ce văzusem ne pregătiseră pentru un spectacol extraordinar, și totuși nu ne așteptam la măreaţa priveliște care ne fură ochii. Un teren cu latura cam de o mie șase sute de metri fusese pregătit pentru primirea noastră.

Regele, supușii săi și căpeteniile sale se aflau pe ultimul plan, înconjuraţi fiecare de suitele lor.

În faţa lor vedeam ostași în număr atât de mare, încât ni se părea cu nepuputinţă să ne apropiem de mărimi. Razele soarelui se răsfrângeau pe podoabele de aur masiv care scânteiau la fiecare pas cu o strălucire aproape tot atât de insuportabilă ca și căldura astrului. Peste o sută de echipe de muzicanţi ne întâmpinară cântând laolaltă — fiecare făcând să răsune ariile rezervate doar șefului căruia îi aparţineau.

Uneori ne zăpăcea zgomotul iscat de o sumedenie de goarne și de tobe; alteori ne zăpăceau sunetele scoase de fluiere lungi, care aveau totuși armonia lor, precum și cele scoase de un instrument asemănător cu cimpoiul, care realiza o unitate de un farmec deosebit.

Cam o sută de umbrele și baldachine, fiecare din ele putând adăposti cel puţin treizeci de oameni, erau duse de colo până colo, într-un necontenit du-te-vino, de cei care le susţineau. Umbrelele și baldachinele erau de mătase purpurie, galbenă și de alte culori și aveau deasupra lor podoabe lucrate numai în aur masiv, care închipuiau cornuri de lună, pelicani, elefanţi, săbii, precum și diferite alte arme. Curtenii regelui, având pe piept tăblii mari de aur, ne făcură loc de trecere și astfel înaintarăm, precedaţi de bastoanele lor cu măciulii de aur[519] și de stindardul englez. Ne oprirăm locului spre a strânge mâna fiecărui demnitar în parte. Toate aceste căpetenii purtau costume strălucitoare, cu șiraguri de aur masiv în jurul gâtului, cu cercuri de aur în jurul genunchiului, cu tăblii de aur în jurul pulpelor, cu brăţări și bijuterii de aur pe braţul stâng, atât de grele, încât erau nevoiţi să și-l sprijine de capul unui copil. În sfârșit, capete de lup sau de berbec, în mărime naturală, atârnau de mânerul săbiilor, turnate de asemenea în aur al căror tăiș era mânjit cu sânge.

Câte o tobă mare era purtată pe cap de un om; alţi doi, care îl urmau, băteau într-însa cu beţe de lemn. La încheietura mânecilor aveau clopoţei și bucăţi de fier care, în timp ce ei băteau în toba mare, făceau la rândul lor zgomot. Brâul le era împodobit cu craniile și femururile dușmanilor pe care i-au ucis în timpul bătăliilor. Deasupra capului marilor demnitari, așezaţi pe scaune de lemn negre, acoperite cu aur și fildeș, se vânturau evantaie imense din pene de struţ și în spatele lor se aflau tinerii cei mai vânjoși, care purtau în spinare o raniţă de piele de elefant, plină cu cartușe și ţineau în mâini lungi flinte daneze încrustate cu aur; la centură aveau

---

[519] Bastoanele cu măciulii de aur constituie semnul distinctiv al tălmacilor.

cozi de cal, cele mai multe de culoare albă și brâuri de mătase. Tumultul prelung al goarnelor, zgomotul asurzitor al tobelor mari și, la intervale, sunetul altor instrumente dădeau de veste că ne apropiam de rege. Ne și aflam aproape de principalii demnitari ai curţii sale; șambelanul, ofiţerul purtător al trompetei de aur, căpetenia solilor, șeful călăilor, comandantul pieţei, gardianul păzitor al mormintelor regale și dirijorul (șeful) muzicanţilor se aflau aşezaţi în mijlocul suitei lor, strălucind de o măreţie care vădea importanţa demnităţilor cu care erau investiţi. O imensă îngrămădire de servicii de argint, de farfurii, de ibrice, de cupe și de veselă de tot felul îi înconjurau pe bucătari. Căpetenia călăilor, un om de o statură aproape uriașă, avea atârnată pe piept o bardă de aur masiv și în faţa lui se vedea trunchiul pe care cădeau capetele retezate ale osândiţilor. Trunchiul era pătat de sânge și, pe alocuri, mânjit de enorme pete de grăsime. Cei patru tălmaci se înfăţișau într-o splendoare vestimentară care nu era mai mică decât a celorlalţi mari demnitari, iar bastoanele cu măciulii de aur, semnul lor distinctiv, erau purtate în faţa lor, legate în mănunchi. Trezorierul adăuga luxului său personal pe acela al funcţiei pe care o deţinea și în faţa lui se vedeau cufere, cântare și greutăţi turnate în aur masiv. Răstimpul de câteva minute care s-au scurs până ne-am apropiat de rege, pentru a-i strânge, rând pe rând, mâna, ne îngădui să-l vedem mai bine. Ceea ce îmi stârni mai întâi atenţia, era înfăţișarea lui.

E ciudat să întâlnim, la acești prinţi pe care ne place să-i considerăm barbari, un aer de demnitate naturală. Comportările sale vădeau în aceeași măsură distincţie și amabilitate și surpriza de a ne vedea nu-l făcu să piardă o singură clipă înfăţișarea sa calmă și stăpânită. Părea să tot aibă vreo 38 de ani și predispus la îngrășare; chipul său vădea bunăvoinţă".

Urmează o descriere de mai multe pagini a veșmintelor regelui, a defilării demnitarilor, trupelor, mulţimii și a recepţiei care ţinu până la căderea nopţii.

Când citim această surprinzătoare relatare a lui Bowdish, ne întrebăm dacă nu cumva ea este rodul închipuirii exaltate a călătorului, dacă luxul fără seamăn al acestei curţi, dacă sacrificarea a mii de oameni la anumite epoci ale anului, dacă straniile obiceiuri ale acestei populaţii războinice și făr' de milă, dacă acest amestec de civilizaţie și de sălbăticie, nemaiîntâlnit până atunci în Africa, dacă toate acestea oglindesc realitatea.

Am fi înclinaţi să credem că Bowdish a exagerat realitatea, dacă exploratorii contemporani și călătorii care l-au urmat n-ar fi adeverit relatarea sa. Rămânem deci uluiţi cum o asemenea stăpânire, întemeiată doar pe teroare, a putut dăinui vreme atât de îndelungată!

Printre atâţia călători străini care îşi jertfesc viaţa pentru a contribui la propășirea ştiinţei geografice, francezul e fericit când întâlneşte numele vreunui compatriot. Fără să înceteze de a fi nepărtinitor în preţuirea lucrărilor acestuia, el se simte mai mișcat când citește relatarea primejdiilor și oboselilor prin care a trecut exploratorul. Este tocmai ceea ce s-a întâmplat — pentru că vom vorbi acum de francezii Mollien, De Caillié, De Caillaud și de Letorzec.

Gaspard Mollien era nepotul ministrului Finanţelor al lui Napoleon I. Îmbarcat pe

corabia „Meduza”, avu fericirea să scape din naufragiul acestei nave, datorită unei șalupe care atinsese coasta Siharei și putu, astfel, să ajungă până la Senegal.

Dezastrul din care Mollien abia scăpase ar fi distrus gustul aventurilor și pasiunea călătoriilor în orice altă făptură mai puţin dârză. Ceea ce nu se întâmplă cu Mollien. Îndată ce guvernatorul coloniei, maiorul Fleuriau, primi oferta tânărului călător de a porni cercetări cu privire la izvoarele marilor fluvii ale Senegambiei și, mai cu deosebire, ale fluviului Dioliba. Mollien părăsi orașul Saint Louis.

Plecat din Djeddah la 29 ianuarie 1818, Mollien, îndreptându-se spre răsărit, între a 15-a și a 16-a paralelă, străbătu regatul Domalului și pătrunse în ţara yoloffilor. Împiedicat să urmeze drumul spre Wuli, luă calea spre Fouta-Toro și, în pofida fanatismului și a setei de prădăciuni a băștinașilor, el izbuti să ajungă la Bondu, fără accidente. Îi trebuiră trei zile ca să străbată pustiul care desparte Bondul de ţările aflate dincolo de fluviul Gambia; intră apoi în Niokolo, ţinut muntos, locuit de peuli și de djallonezi, popoare aproape sălbatice.

Plecând din Bandeia, Mollien intră în Fouta-Djalon și ajunse la izvoarele Gambiei și ale fluviului Río Grande, care se află unul alături de altul. Câteva zile mai târziu, el descoperi izvoarele fluviului Faleme. Deși călăuza lui se arăta sătulă de drum și înspăimântată, Mollien ajunse, totuși, la Timbu, capitala Foutei.

Faptul că regele și cei mai mulţi locuitori lipseau din oraș l-a cruţat, desigur, de grozăviile unei sclavii care ar fi putut fi de lungă durată, dacă nu cumva cumplitele schingiuiri i-ar fi scurtat-o.

Fouta este o provincie întărită, unde regele posedă colibe ale căror ziduri de lut sunt cam de un metru douăzeci grosime și de cinci metri înălţime.

La mică depărtare de Timbu, Mollien se îndreptă către izvoarele Senegalului, cel puţin așa pretindeau negrii care îl însoţeau; nu i-a fost însă posibil să facă cercetări astronomice.

Exploratorul nu-și considera totuși misiunea sfârșită. Rezolvarea importantei probleme a izvoarelor Nigerului îl preocupa în chip stăruitor. Dar proasta stare a sănătăţii sale, vremea ploilor, fluviile care inundau regiunea și călăuzele sale stăpânite de groază, care refuzară să-l însoţească în Kuranko și în Sulimanu cu toate că el le oferi puști, mărgele de chihlimbar și chiar propriu-i cal, îl obligară să renunţe la traversarea lanţului Munţilor Kong și să se reîntoarcă la Saint Louis.

Oricum, Mollien a trasat mai multe drumuri noi într-o parte a Senegambiei care nu fusese încă vizitată de niciun european.

De la Renaudiere ne spune:

„E de regretat că datorită oboselilor care îl istoviseră, de-abia putând să se miște, într-o stare de cumplită sărăcie și lipsit de mijloace de cercetare. Mollien n-a mai fost în stare să înfrunte munţii înalţi care despărţeau bazinul Senegalului de cel al Diolibei (Nigerului), fiind nevoit să se mărginească, doar, la indicaţiile date de indigeni cu privire la ţelurile cele mai importante ale misiunii sale.

Întemeindu-se numai pe afirmaţiile negrilor, el credea că a cercetat izvoarele fluviilor Río Grande, Faleme, Gambia și Senegal. Căci, dacă i-ar fi fost cu putinţă să urmeze cursul acestor fluvii și mai departe decât izvoarele lor, el ar fi dat acestor

descoperiri un grad de certitudine pe care, din păcate, nu le au. Totuși, precizările lui privitoare la izvorul fluviului Bafing sau Senegal nu se pot raporta la niciun alt mare fluviu din această parte a Africii. De altfel, comparate cu informaţiile dobândite de alţi călători, rămânem convinși de autenticitatea acestor descoperiri. Parc, de asemenea, bine stabilit că aceste două ultime izvoare erau situate mult mai sus decât se presupunea și că fluviul Dioliba (Nigerul) izvora dintr-un loc și mai înalt.

La sud și la sud-est, ţinutul se ridica treptat-treptat în terase paralele. Acest lanţ de munţi, pe măsură ce se întinde către miazăzi, sporește în înălţime".

De la Renaudiere conchide:

„Acestea sunt datele care rezultă din interesanta călătorie făcută de Mollien în Senegal. Acest ţinut urma să fie, de asemenea, punctul de pornire al unui alt explorator, pe nume René Caillié".

Născut la 1800, în judeţul Deux-Sevres, Caillié n-a absolvit decât clasele primare; citirea cărţii despre Robinson Crusoe însă, stârni într-însul gustul aventurilor. Caillié nu se liniști până ce nu-și cumpără, cu puţinii bani pe care îi avea, hărţi și povestiri de călătorii. În 1816, măcar că nu împlinise decât 16 ani, el se îmbarcă pentru Senegal, pe corabia „La Loire".

Guvernul englez organiza la acea dată, sub conducerea maiorului Grey o expediţie în inima Africii. Pentru a nu da ochi cu cruntul *almamy* (șeful tribului Timbu din Senegal), întâlnire care îi fusese atât de fatală lui Peddie englezii luaseră drumul mării spre a ajunge în Gambia. Fură, astfel, străbătute ţinuturile Wuli și Gabon și expediţia pătrunse în Bondu, ţară locuită de un popor pe cât de fanatic, pe atât de feroce, aidoma celui din Fouta-Djalon — ţară unde Mollien avea s-ajungă câţiva ani mai târziu. Pretenţiile acelui *almamy,* sub pretextul unei vechi datorii neachitate de guvernul englez, erau atât de mari, încât maiorul Grey fu prădat de aproape tot avutul echipei și nevoit să trimită în Senegal un ofiţer însărcinat cu reaprovizionarea expediţiei.

Caillié, străin de acest debut nenorocit, înţelegând că maiorul Grey ar fi fost bucuros să primească pe oricare nou colaborator, porni din Saint Louis, însoţit de doi negri și ajunse în Gorea. Dar acolo, mai multe persoane care se interesau de el, îl convinseră că nu e bine să se alăture expediţiei și-i procurară un post la Guadalupe. Caillié nu rămase decât șase luni în această insulă, apoi se reîntoarse la Bordeaux și, în sfârșit, se înapoie în Senegal.

Un ofiţer al maiorului Grey, pe nume Pârţarieu, era pe punctul să-și regăsească șeful, căruia îi aducea proviziile pe care le obţinuse. Caillié îi ceru să-l însoţească, însă tară salariu și tară vreun angajament ferm. Oferta îi fu imediat primită. Caravana era alcătuită din șaptezeci de persoane, albi și negri și din treizeci și două de cămile abundent încărcate. Ea părăsi, la 5 februarie 1819, orașul Gândioll, aflat în ţinutul Cayor și, înainte de a pătrunde în ţara yoloffilor, străbătu un pustiu unde suferi în chip groaznic de sete, căci, spre a lua cu ei cât mai multe mărfuri, nu fuseseră prea chibzuiţi ca să se aprovizioneze și cu o cantitate suficientă de apă.

La Bulibaba, caravana putu să bea pe săturate și să-și umple burdufurile în vederea traversării unui nou pustiu.

Réné Caillié

Ocolind ţinutul Fouta-Toro, ai cărui locuitori sunt fanatici, Pârţarieu pătrunse în Bondu. El ar fi vrut, cu dragă inimă, să evite de a intra în Bulibane, capitala ţinutului și reședinţa *almamy-ului,* dar îndărătnicia locuitorilor care refuzau să furnizeze caravanei grâne și apă, precum și ordinele precise ale maiorului Grey care se aștepta ca *almamy-ul* să dea drumul caravanei, după ce-i storsese un tribut, îl constrânseră totuși să se îndrepte către acel oraș.

Cumplitul *almamy* începu prin a primi o mare cantitate de daruri, dar el refuză englezilor autorizaţia de a intra în Bakal pe calea Senegalului. Ei puteau, pretindea dânsul, să se îndrepte spre Clego, străbătând statele sale și acelea ale lui Kaarta, sau să ia drumul Foutei-Toro. Din aceste două drumuri, primul nu preţuia mai mult ca ultimul, căci trebuiau să treacă prin ţări fanatice. Intenţia *almamy-ului* era, aşadar, precum au înţeles-o englezii, ca oamenii caravanei să fie jefuiţi și masacraţi, fără ca el să fie responsabil de cele ce s-ar întâmpla.

Expediţia hotărî să-și deschidă cu forţa un drum. Pregătirile în acest scop de-abia începuseră, când expediţia se văzu înconjurată de o mulţime de soldaţi, care, ocupând puţurile de apă, o puse materialmente în imposibilitate de a trece la executarea planului.

În același timp tobele de război răsunară din toate părţile. Lupta nu era posibilă. Trebuia să recurgi la o *palahră* (la o discuţie cu *almamy-ul) 9* cu alte cuvinte: să-ţi recunoști neputinţa.

Almamy-ul dictă condiţiile păcii, obţinând de la englezi daruri noi și pretinse ca ei să se retragă prin Fouta-Toro.

Ceva mai mult — sângeroasă ocară adusă orgoliului britanic — englezii se văzură escortaţi de către o gardă, care trebuia să-i împiedice să ia oricare altă cale. Și odată cu căderea nopţii, chiar în prezenţa fullahilor care voiau să se opună, ei au dat foc tuturor mărfurilor pe care aceștia intenţionau să pună mâna.

Traversarea ţinutului Fouta-Toro, în mijlocul populaţiilor dușmănoase, fu și mai dureroasă.

Sub pretexte de nimica toată, izbucneau certuri și era cât pe-aci să se ajungă la încăierări. Alimentele, și îndeosebi apa, nu erau vândute decât în schimbul aurului.

În sfârșit, într-o noapte, Pârţarieu, spre a adormi vigilenţa indigenilor, după ce declarase că nu putea duce cu dânsul tot ce i-a mai rămas, puse să i se umple cuferele și bagajele cu pietre. Apoi, lăsându-și pe loc corturile și focurile aprinse, porni, împreună cu întreaga caravană, către Senegal.

În curând, aceasta nu mai fu o retragere, ci o adevărată fugă. Efecte, bagaje, arme, animale, totul fu părăsit, împrăștiat pe drum. Datorită acestei șiretenii și iuţelii cu care fugeau, putură ajunge la colonia din Bakal, unde francezii primiră cu toată căldura rămășiţele expediţiei.

În ce-l privește pe Caillié îmbolnăvit de niște friguri care luară în curând caracterul cel mai alarmant, el se întoarse la Saint Louis; dar neizbutind nici acolo să se restabilească, fu nevoit să se înapoieze în Franţa. De-abia în 1824 fu în stare să revină în Senegal. Această colonie era pe-atunci guvernată de baronul Roger, un om căruia îi plăcea progresul, fiind doritor să dezvolte, odată cu relaţiile

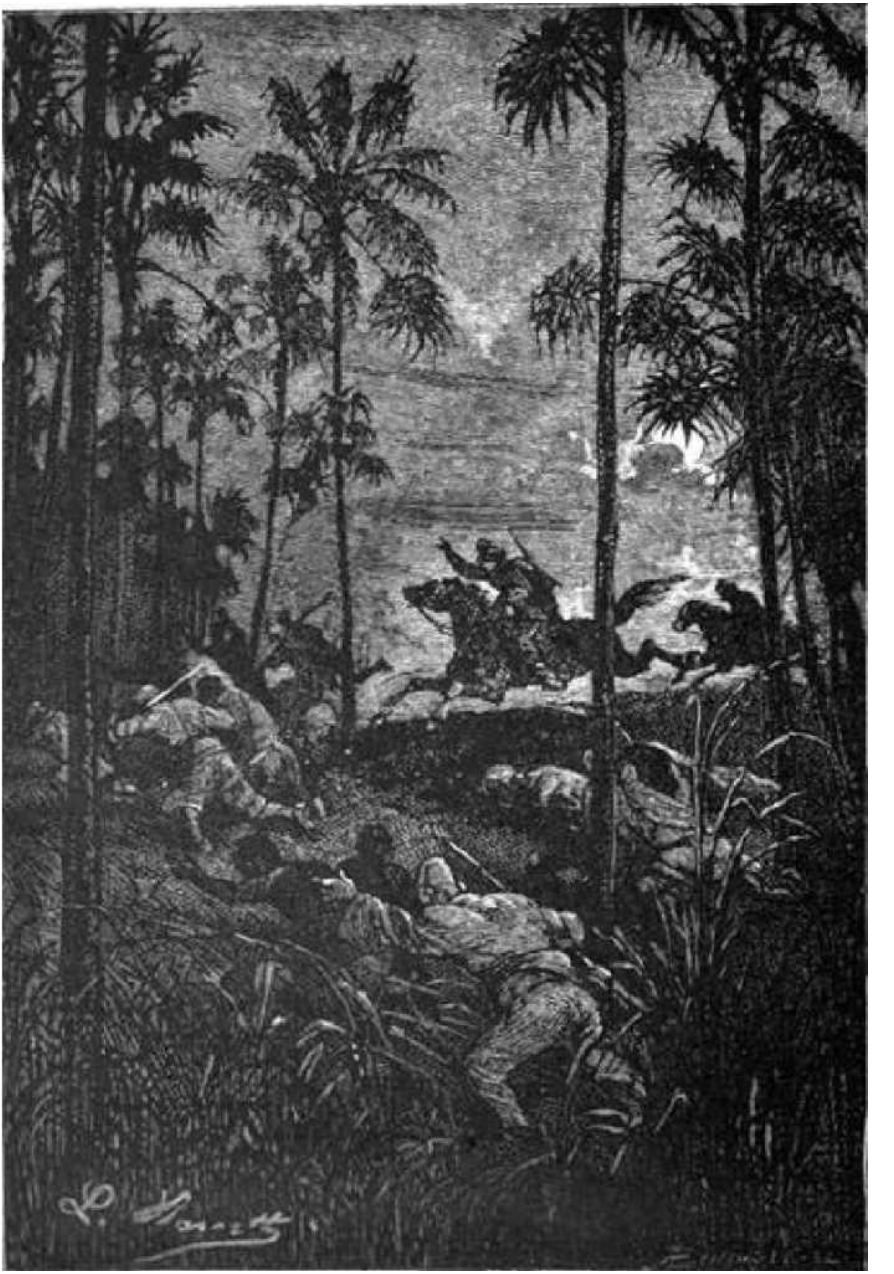

„… porni, împreună cu întreaga caravană”.

comerciale, cunoștinţele geografice. Baronul Roger furnizează deci lui Caillié mijloacele necesare spre a pleca să se stabilească printre braknași, pentru a învăţa limba arabă și practicarea cultului musulman.

Viaţa, printre acești păstori mauri, bănuitori și fanatici, nu fu ușoară. Călătorul, care întâmpină multe greutăţi pentru ca să-şi ţină la zi jurnalul, fu nevoit să întrebuinţeze nenumărate șiretlicuri spre a obţine libertatea de a parcurge împrejurimile locuinţei sale. El făcu o serie de observaţiicurioase asupra modului de viaţă al braknașilor, asupra hranei lor care era alcătuită în întregime aproape numai din lapte, asupra locuinţelor lor care nu erau decât niște corturi incapabile să reziste intemperiilor climatului, asupra cântăreţilor lor ambulanţi sau *ghehuiezi,* asupra mijloacelor întrebuinţate spre a-și îngrășa femeile — grăsimea acestora părându-le a fi idealul frumuseţii — asupra înfăţișării ţării, asupra fertilităţii și produselor solului.

Cele mai interesante dintre toate informaţiile culese de Caillié sunt cele privitoare la cinci clase distincte în care e împărţită naţiunea maurilor braknași: sunt *hassanii* sau războinicii, de o trândăvie și de un orgoliu neînchipuit de mare, *marabuţii,* sau preoţii, *zenaghezii,* tributari hassanilor, *iaratinii* și sclavii.

Zenaghezii formează o clasă foarte sărăcăcioasă, dispreţuită de toate celelalte, dar îndeosebi de hassani, cărora le plătesc un tribut, care, deși stabilit în chip precis, nu e niciodată considerat a fi destul de mare. Sunt buni lucrători, pricepuţi în meșteșuguri, în agricultură și în creșterea vitelor.

„În pofida tuturor sforţărilor mele — spune Caillié — n-am putut afla nimic cu privire la originea acestui popor și nici cum a fost silit să plătească tribut altora. Când puneam întrebări cu privire la această problemă, mi se răspundea că așa a vrut Dumnezeu.

Erau, oare, acești mauri rămășiţele triburilor învinse, dar atunci cum de n-au păstrat nicio tradiţie?

Nu pot s-o cred, pentru că maurii, mândri de obârșia lor, nu uită niciodată numele celor care au făcut cinste familiilor lor, iar zenaghezii, alcătuind cea mai mare parte a populaţiei și fiind de altfel deprinși cu războiul, s-au răsculat, conduși de un urmaș al șefilor lor de odinioară, și și-au scuturat jugul robiei”.

Laratinii sunt copiii născuţi dintr-un maur și o sclavă neagră. Deși sclavi, ei nu erau niciodată vânduţi; rânduiţi în tabere proprii, sunt trataţi aproape ca zenaghezii. Fiii unui hassan sunt războinici. Cei care se trag dintr-un preot mahomedan sunt instruiţi și îmbrăţișează meseria tatălui lor.

În ce privește sclavii, toţi sunt negri. Trataţi prost, hrăniţi prost, biciuiţi la cel mai mic capriciu al stăpânului lor, nu există jignire pe care să nu fie obligaţi s-o îndure.

În luna mai a anului 1825, Caillié s-a înapoiat la Saint Louis. Baronul Roger lipsea din localitate, iar cel care îl înlocuia nu părea a fi animat de intenţii binevoitoare faţă de dânsul. Călătorul trebui să aștepte, mulţuminduse cu tainul de soldat, întoarcerea ocrotitorului său, căruia îi remise însemnările făcute cu privire la braknași, dar constată că toate ofertele sale de serviciu fuseseră respinse. I se făgădui o anumită sumă la înapoierea sa din Tombouctou. Dar cum ar fi putut el să

plece, neavând niciun fel de mijloace personale?

Cu toate acestea, nimic nu-l putea descuraja pe întreprinzătorul Caillié. Negăsind la guvernământul colonial nici încurajare, nici ajutor, plecă la Sierra Leone, al cărei guvernator, nevoind să răpească maiorului Laing gloria de a ajunge primul la Tombouctou, îi respinse propunerile.

Datorită economiilor pe care le făcuse în timpul în care se aflase la conducerea unei fabrici de indigo, Caillié strânsese, în scurtă vreme, două mii de franci — sumă care i se părea îndestulătoare spre a merge până la capătul lumii. El se grăbi deci să-și procure mărfurile necesare și se alătură mandingilor[520] și seracoleţilor, negustori ambulanţi care străbăteau Africa. El le povesti, în mare taină, că se născuse în Egipt din părinţi arabi și că fusese adus, la cea mai fragedă vârstă, în Franţa. Apoi fusese trimis în Senegal, pentru a conduce afacerile negustorești ale patronului său care, mulţumit de serviciile sale, l-a dezrobit. El adăugă că dorinţa sa cea mai vie era să se înapoieze în Egipt și să revină la religia musulmană.

La 22 martie 1827, părăsind Freetown pentru Kakondy, sat aflat pe Rio Nuâiez, Caillié profită de șederea sa în această localitate spre a aduna câteva informaţii asupra landamașilor și nalușilor, popoare supuse fullahilor din Fouta-Djalon, care, nefiind de religie mahomedană, se lăsau pradă patimii beţiei.

Ei locuiesc în împrejurimile acestui râu, întocmai ca bagoșii, trib idolatru de la îmbucătura lui Rio Núñez. Veseli, întreprinzători, cultivatori pricepuţi, bagoșii trag mari foloase de pe urma recoltelor lor de orez și a sării. Ei n-au rege, n-au altă religie decât o idolatrie barbară, sunt guvernaţi de cel mai bătrân din sat, și nu se simt mai puţin mulţumiţi decât celelalte triburi.

La 19 aprilie 1827, Caillié, însoţit de un singur hamal și de o călăuză, porni, în sfârșit, spre Tombouctou. N-avea decât cuvinte de laudă pentru fullahi și djallonezi, ale căror ţinuturi bogate și pline de rod le străbătea; trecu Bafingul, principalul afluent al Senegalului, foarte aproape de izvoarele lui, într-un loc care putea fi lat de cel mult o sută de picioare și adânc de un picior și jumătate. Violenţa curentului însă și enormele stânci de granit negru care îi copleșeau albia făceau trecerea grea și primejdioasă. După o haltă de nouăsprezece zile în satul Gambaya, unde locuia călăuza care l-a întovărășit până atunci, Caillié se îndreptă spre Kankan, printr-un ţinut străbătut de râuri și de gârle mari care tocmai începuseră atunci să se reverse, inundându-l în întregime.

La 30 mai, Caillié străbătu Tankissoul, râu larg cu albia povârnită, aparţinând văii Diolibei, fluviu la care călătorul ajunse, la 11 iunie, la Curussa.

Avea — spune Caillié — chiar în apropierea locului de unde izvora o lăţime de nouă sute picioare și o viteză de două mile și jumătate".

Înainte însă de a intra, împreună cu exploratorul francez în ţinutul Kankanului, este locul să rezumăm aprecierile sale cu privire la fullahii din Fouta.

În general sunt oameni înalţi și bine tăcuţi, cu obrazul castaniu deschis, cu părul

---

[520] Populație aparținând rasei negre în regiunea Senegalului și a Nigerului.

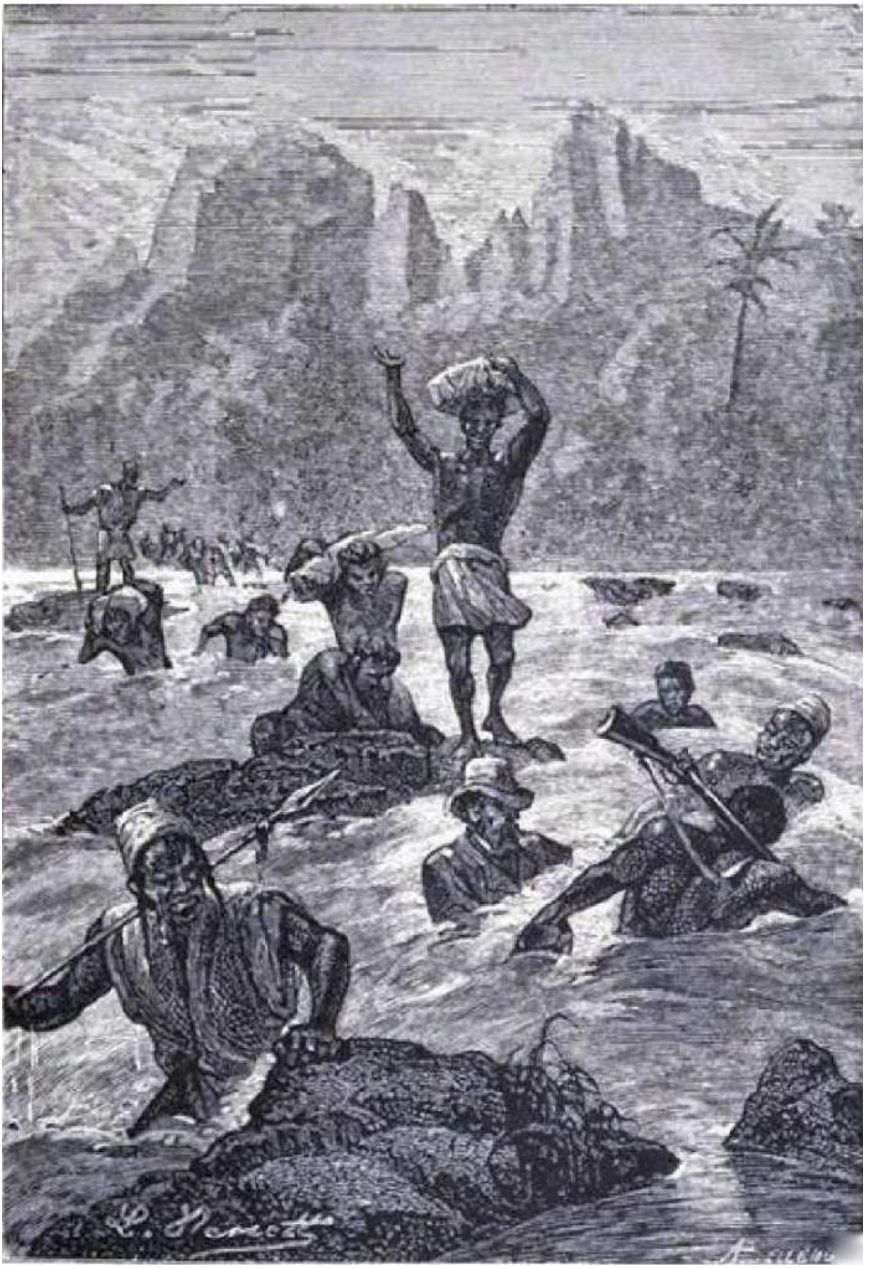

Caillié traversând Tankisso

creţ, cu fruntea mare, cu nasul cocârjat, cu trăsături aducând cu acelea ale europenilor. Mahomedani fanatici, ei îi dușmănesc pe creștini. Neîndrăgind călătoriile, ţin la căminul lor și sunt fie agricultori pricepuţi, fie negustori isteţi. Bătăioși și patrioţi, ei nu-și lasă în sate, la vatră, pe timp de război, decât bătrânii și femeile.

Orașul Kankan e situat în mijlocul unui câmp înconjurat de munţi înalţi. Găsești acolo, din belșug, boababi și arborele-de-unt, numit și *ce* (denumit de Mungo-Park. Caillié rămase în acest oraș douăzeci și opt de zile, până găsi un prilej să ajungă la Sambatikila; aici fu jefuit mișelește de gazda lui și nu putu obţine de la căpetenia orașului restituirea mărfurilor de care fusese prădat.

Călătorul ne relatează:

„Kankan, reședinţă a cantonului cu același nume, este un orășel situat la două bătăi de pușcă de malul drept al râului Milo, care vine dinspre miazăzi și udă ţinutul Kissi, din care izvorăște; el curge către nord-est și se pierde în Dioliba, cam la două-trei zile depărtare de Kankan. Acest oraș, înconjurat de un gard viu frumos și stufos, și care nu are mai mult de șase mii de locuitori, este așezat într-o frumoasă câmpie de nisip cenușiu, foarte roditoare. Vedem, oriunde am privi, sătuleţe simpatice cărora locuitorii le spun *Uronde;* acolo ei îşi plasează sclavii. Aceste locuinţe înfrumuseţează câmpia și sunt înconjurate de cele mai frumoase plantaţii: igname, porumb, orez, fâneţuri, ceapă, fistic, care cresc acolo din plin".

Din Kankan până la Uassulo, drumul străbătea pământuri foarte rodnice, cultivate, în acel sezon, la tot pasul și aproape pretutindeni inundate. Locuitorii acestei provincii îi părură lui Caillié foarte blânzi, veseli și curioși să afle cât mai multe; ei îl primiră cu multă plăcere.

Caillié străbătu mai mulţi afluenţi ai Diolibei — cu deosebire râul Sarano — înainte de a poposi la Sigala, reședinţa șefului ţinutului Uassulo, pe nume Baramisa care, tot atât de murdar ca și supușii săi, bea, ca și ei, tutun și trăgea tutun pe nas. Acest șef trecea drept foarte bogat, având aur și sclavi; supușii lui îi dădeau adesea în dar vite de muncă; avea numeroase femei, fiecare posedând o colibă a ei proprie. Aceste colibe alcătuiau un sătuleţ cu împrejurimile cultivate gospodărește. Acolo văzu Caillié, pentru întâia oară, acel *Rhammis lotus* despre care vorbea Mungo-Park.

Părăsind Uassulo, Caillié pătrunse în Fulu, ai cărui locuitori, ca și uassulii, vorbeau dialectul mandinghez, erau idolatri sau, mai bine zis, nu ţineau de niciun cult și tot atât de neîngrijiţi, murdari, ca și aceia. La Sambatikila, călătorul făcu o vizită *almamy-ului.*

Caillié ne relatează:

„Intrarăm într-o odaie care slujea, în același timp, și de dormitor pentru el, și de grajd pentru calul său. Patul prinţului se afla în fund; el era alcătuit dintr-un piedestal înalt de șase picioare pe care se afla o piele de bou; piedestalul era acoperit de o perdea murdară, care-l ferea de insecte. În această locuinţă regală nu era nicio mobilă, ci doar două șei de cai, agăţate pe zid, în coame de lemn, o largă pălărie de paie, o tobă care nu servea decât pe timp de război, câteva suliţe, un arc, o

tolbă cu săgeţi — care constituiau toată ornamentaţia încăperii — împreună cu o lampă făcută dintr-o bucată de fier neted, sprijinită de altă bucată din acelaşi metal, înfiptă în pământ. În ea ardea unt vegetal, care nu era atât de vârtos ca să poată fi fabricat şi turnat în lumânări".

Acest *almamy* îl vesti în curând pe călător că i se ivise un prilej să ajungă la Time, oraş de unde pleca o caravană înspre Djenné. Caillié pătrunse atunci în ţinutul bambarașilor şi, în scurtă vreme, ajunse în frumosul sătuleţ Time, locuit de mandingii mahomedani şi străjuit la răsărit de un lanţ de munţi, înalţi cam de cinci sute cincizeci de metri.

Intrând în acest sat, către sfârşitul lui iulie, Caillié nu se gândea de fel că avea să rămână acolo, fără voia lui, atâta vreme. El căpătase o rană la picior, pe care mersul prin buruienile umede o inflamase peste măsură. Hotărî deci să lase caravana să plece fără el şi să rămână la Time până ce se va vindeca pe deplin. Era prea primejdios pentru el să străbată, în atare condiţii, ţinutul bambarașilor, popor idolatru care, desigur, l-ar fi jefuit de tot ce avea.

Călătorul ne spune:

„Acești bambarași au puţini sclavi, sunt aproape goi şi merg totdeauna înarmaţi cu arcuri şi săgeţi. Ei sunt guvernaţi de nenumăraţi şefi mărunţi şi independenţi, care adesea se războiesc între ei. Cu un cuvânt, sunt un fel de brute sălbatice, dacă îi comparăm cu popoarele care ţin de religia profetului (Mahomed)".

Caillié, a cărui rană nu se vindecase, fu reţinut la Time până la 10 noiembrie. Totuşi, la acea dată el întrezărea clipa când va putea pleca spre Djenné.

El mai spune:

„Însă durerile vii din maxilar şi inflamaţia gingiilor îmi dădură certitudinea că mă îmbolnăvisem de scorbut, boală cumplită, care mă făcu să sufarângrozitor. Cerul gurii mi se jupuise cu totul, iar dinţii păreau că nu se mai ţin în alveole; înduram chinuri nespus de grele; mi-era teamă ca nu cumva durerile adânci pe care le simţeam în ţeasta capului să nu-mi atace creierul. Timp de mai bine de 15 zile nu putui dormi nici măcar o clipă".

Ca o agravare a situaţiei, plaga lui Caillié se redeschise şi nu se vindecă, precum nu se lecui nici de scorbut, decât datorită unui viguros tratament aplicat de o negresă bătrână, obişnuită să îngrijească astfel de boli, destul de răspândite în acel ţinut.

În sfârşit, la 9 ianuarie 1828, Caillié plecă din Time şi ajunse în Kimba, sătuleţ unde se strânsese caravana ce urma să pornească spre Djenné. Aproape de acest sat se înălţa lanţul muntos numit, în mod greşit, „Kong", căci această denumire nu înseamnă decât „munte" pentru toţi mandingii.

Numele satelor străbătute de călător şi întâmplările, mereu aceleaşi, legate de drum, nu prezintă prea mult interes, în acest ţinut locuit de bambarași.

Toate femeile bambarașe poartă, încrustată în buza de jos, o bucată de lemn foarte subţire — obicei straniu, asemănător în totul celui observat de Cook pe coasta de apus a Americii de Nord. Acești bambarași vorbesc limba mandingă, având totuşi un jargon propriu, pe nume kissur, despre care călătorul nu putu

strânge documentări complete și pozitive.

Djenné se numea pe vremuri „ţara aurului". La drept vorbind, împrejurimile sale nu sunt producătoare de aur, însă neguţătorii din Bure și mandingii din ţinutul Kongului aduceau acolo, destul de des, cantităţi de aur.

Djenné este înconjurată pe o întindere de cinci kilometri de un zid de pământ înalt cam de patru metri. Casele, construite din cărămidă arsă la soare, sunt tot atât de spaţioase ca și cele ale ţăranilor europeni. Toate sunt prevăzute sus cu câte o terasă. Casele n-au ferestre spre stradă. Este un oraș zgomotos, plin de vioiciune, unde sosește în fiecare zi câte o caravană de negustori. Întâlnim deci acolo străini în mare număr. Orașul are cam 8-10.000 de locuitori. Foarte îndemânatici și deștepţi, ei se îndeletnicesc cu toate meșteșugurile și-i pun pe sclavi să muncească pentru ei. Totuși, maurii sunt cei care au acaparat comerţul pe mare. Ei încarcă, în fiecare zi, corăbii cu orez, mei, bumbac, ţesături, miere, unt vegetal și cu alte produse indigene.

Djenné, cu tot acest bogat du-te-vino comercial, se simţea totuși lovit în prosperitatea lui. Șeful ţinutului Scgou, Ahmandu, mânat de un fanatism exagerat, se războia cumplit, la acea dată, cu bambarașii din Segou, pe care voia să-i aducă sub stindardul profetului. Această luptă păgubea nespus de mult traficul negustoresc al orașului, căci întrerupea legăturile lui cu Yamina, Sansanding, Bamako, Bure și cu o necuprinsă întindere a ţării. Acest oraș nu mai era deci, la data când îl vizitase Caillié, nodul central al comerţului, întrucât Yamina, Sansanding și Bamako deveniseră antrepozitele fruntașe ale ţinutului.

Femeile din Djenné n-ar mai fi fost femei, dacă nu și-ar fi dovedit spiritul lor de cochetărie. Cele elegante îşi prindeau în nas câte un inel sau câteva mărgele, iar cele mai puţin bogate îşi prindeau de nas o fâșie de mătase trandafirie.

În timpul lungii sale șederi la Djenné, Caillié fu copleșit de îngrijirile și de atenţiile maurilor, cărora le spusese povestea cu nașterea lui și cu răpirea lui de către armata din Egipt.

La 23 martie, călătorul se îmbarcă pe „Niger", spre a pleca la Tombouctou — pe o mare corabie, la bordul căreia șeriful, câștigat prin darul unei umbrele, izbutise să-i procure un loc. El lua cu sine scrisori de prezentare pentru locuitorii de seamă ai acestui oraș.

Caillié trecu pe dinaintea frumosului sat Kera, lăsă în urmă Taguetia și Isaca — lângă acest din urmă sat se varsă în fluviu un mare braţ de apă care, pornit din Segou, formează aici un cot imens — și dădu, la 2 aprilie, peste gurile marelui lac Debo.

Caillié ne relatează:

„De pe toate laturile lacului poţi zări uscatul — afară de coasta dinspre apus, unde el se desfășoară ca o mare interioară. Mergând pe coasta lui de miazănoapte, îndreptată către vest nord-vest, pe o lungime de douăzeci și patru de kilometri, lași în stânga o fâșie netedă de pământ, care înaintând spre sud, cale de mai mulţi kilometri, pare a închide trecerea peste lac și formează un soi de istm. Dincolo de această barieră, lacul se întinde spre apus, cât vezi cu ochii. Stavila, descrisă până

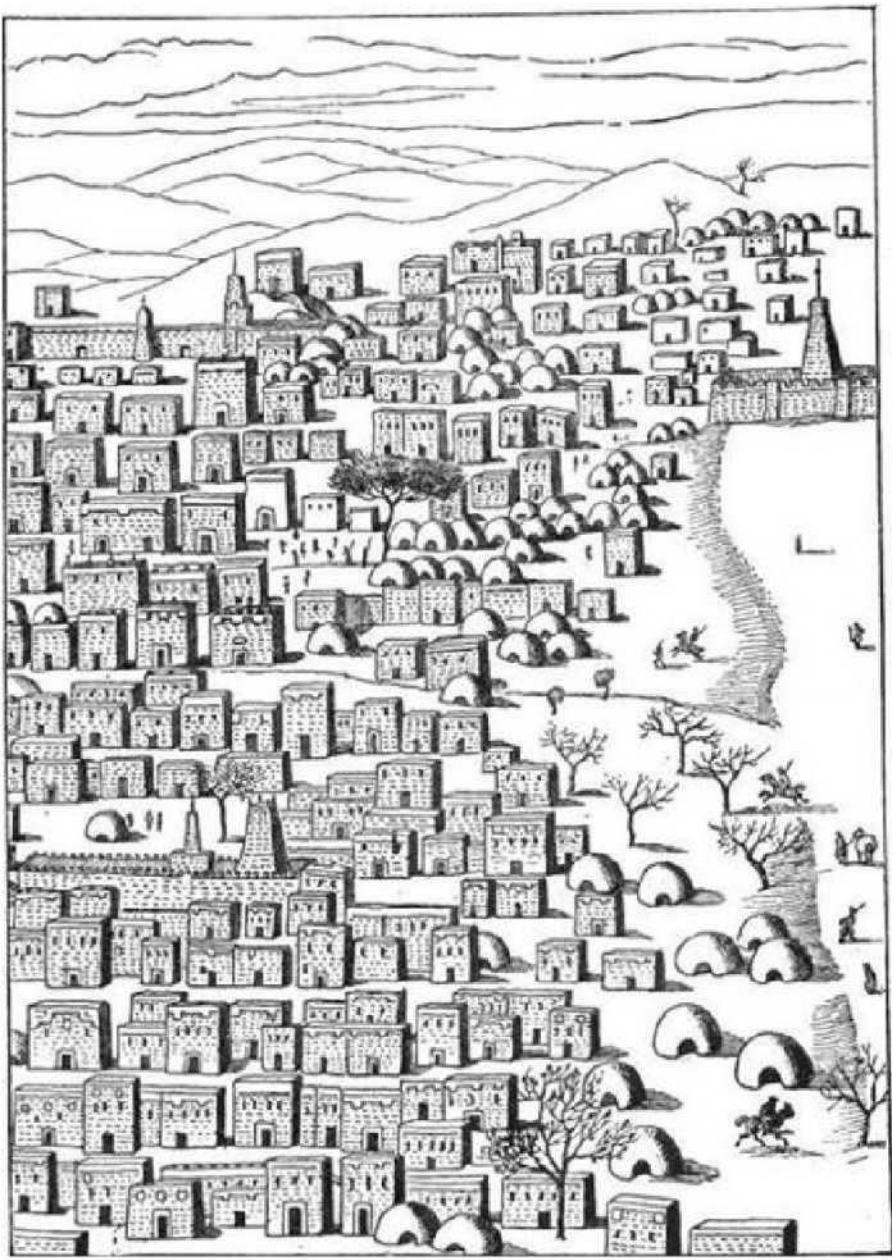

Tomboucto

acum, împarte astfel în două lacul Debo, formând un lac superior și unul inferior. Cel prin care trec navele are trei insule și e foarte lat; el se prelungește puţin către răsărit și e înconjurat de mari și nesfârșite mlaștini".

În urmă, se perindară pe dinaintea ochilor călătorului, una câte una, o serie de localităţi și ajunse, în sfârșit, la Kabara, zidită pe o înălţime la adăpost de revărsările Diolibei, care slujește de port al Tombouctoului.

La 20 aprilie, Caillié debarcă și o porni spre acest oraș, unde ajunse către asfinţitul soarelui.

Călătorul nostru ne spune:

„Vedeam, în fine, această capitală a Sudanului, care de atâta vreme era ţinta tuturor dorinţelor mele! Pătrunzând în această cetate misterioasă, ce forma obiectul cercetărilor naţiunilor civilizate din Europa, m-am simţit cuprins de un negrăit sentiment de satisfacţie. Nu mai încercasem niciodată o astfel de impresie; eram în culmea bucuriei. Trebui totuși, silit, să-mi înăbuș avântul. După ce-mi slăbi entuziasmul, găsii că spectacolul pe care îl aveam înaintea ochilor nu răspundea așteptării mele. Îmi făcusem cu totul altă idee de mărimea și bogăţia acestui oraș care, la prima vedere, apare doar ca un morman de case de lut prost zidite; pretutindeni nu vezi decât nemărginite câmpii de nisip mișcător de o culoare albă bătând în galben. Erau de o neînchipuită uscăciune. În zare, cerul era roșu-spălăcit; natura se vedea peste tot tristă; o tăcere de mormânt domnea în jurul meu și nu auzeam nici măcar glasul unei singure păsări. Este, totuși, un spectacol oarecum impunător să vezi un mare oraș clădit în mijlocul nisipurilor și trebuie să admiri sforţările făcute de întemeietorii săi. În ce privește Tombouctou, presupun că odinioară fluviul trecea foarte aproape de oraș; acum însă, Nigerul curgea cam la treisprezece kilometri depărtare de capitală, către miazănoapte și la opt kilometri de orașul Kabara, în aceeași direcţie".

Tombouctou, nefiind nici atât de mare, nici atât de populat cât se aștepta Caillié, era cu totul lipsit de animaţie. Nu poposeau acolo, fără răgaz, caravane, ca la Djenné. De asemenea, nu întâlneai mulţimea de străini, de care te izbeai în acest din urmă oraș, iar bâlciul ce se ţinea la ora trei după amiază părea pustiu, din cauza căldurii copleșitoare.

Tombouctou era locuit de negri kissuri, care aveau aerul destul de blând și se îndeletniceau cu negoţul. Administraţie nu exista; la drept vorbind — nu exista vreo conducere centrală — fiecare oraș, fiecare sat avându-și propriul său șef. Acestea erau datinile vechilor patriarhi. Mulţi mauri, stabiliţi în oraș, fac comerţ și se îmbogăţesc iute, căci primesc mărfuri în consignaţie din Adrar, Tafilalet, Tuat, Ardamas, Alger, Tunis și Tripoli.

La Tombouctou se aduce, toată sarea din minele de la Tudeyni, încărcată pe cămile, asemenea unor stive de scânduri legate cu frânghii de nimica toată, făcute dintr-o iarbă care crește prin împrejurimile acestei mine.

Zidul ce înconjură Tombouctou, în formă de triunghi, are cam cinci kilometri. Clădirile orașului sunt vaste, nu prea înalte și construite din cărămizi rotunde. Străzile sunt late și curate. În sfârșit, am numărat șapte moschei, cu câte un turn

de cărămidă; din el, muezinul[521] chema pe credincioși la rugăciune. Numărând și populaţia flotantă, această capitală a Sudanului, nu părea să aibă mai mult de zece — douăsprezece mii de locuitori.

Tombouctou, așezat în mijlocul unei nesfârșite câmpii de nisip albicios, nu are alte resurse în afară de exploatarea sării, căci pământul nu oferă condiţiile prielnice agriculturii. Așa fiind, dacă tuaregii ar opri numeroasele flotile care vin de pe cursul Diolibei inferioare, locuitorii capitalei ar rămâne pradă celei mai groaznice înfometări.

Vecinătatea acestor triburi rătăcitoare și pretenţiile lor necontenit reînnoite stânjenesc, la fiecare pas, activitatea comercială. Tombouctou este aglomerat tot timpul de oameni care vin să-i smulgă așa-zise daruri; însă aceste pretinse daruri nu sunt, la drept vorbind, decât niște contribuţii forţate. Când șeful tuaregilor vine la Tombouctou, este o adevărată calamitate publică. El rămâne în oraș două luni, fiind hrănit, ca și numeroasa lui suită, de către locuitori și nu pleacă de acolo decât după ce a primit daruri de mare preţ.

Aceste triburi nomade și-au întins stăpânirea — datorită groazei ce răspândesc — asupra tuturor popoarelor vecine, pe care le jefuiesc și le împilează fără milă.

Veșmintele tuaregilor nu se deosebesc de cele ale arabilor decât prin găteala capului. Ei poartă pe cap, zi și noapte, o fâșie de bumbac, care le acoperă ochii și, astfel, lăsându-se în jos până la jumătatea nasului, îi silește să ridice capul, spre a putea vedea în jurul lor. Aceeași fâșie, după ce le-a înfășurat ţeasta, o dată sau de două ori, vine să le ascundă gura și se lasă în jos până sub bărbie. Deci, nu li se vede decât vârful nasului.

Călăreţi de mâna întâi, pe cai minunaţi, sau pe cămile, iuţi de picior, tuaregii sunt înarmaţi cu o suliţă, un scut și un pumnal. Ei sunt jefuitorii deșertului; nenumărate sunt caravanele prădate sau jecmănite de ei.

Caillié era la Tombouctou de patru zile, când află de apropiata plecare a caravanei spre Tafâlalet. Știind că altă caravană nu mai putea părăsi orașul decât peste trei luni și, temându-se mereu ca nu cumva să fie descoperit, călătorul se alipi acestui grup de neguţători, care plecau cu șase sute de cămile. Plecat la 4 mai 1828, Caillié, după ce suferise cumplit de arșiţă și din pricina simunului, vânt ce ridica în vârtejuri nisipurile deșertului, ajunse, după cinci zile, la El-Aruan, oraș fără resurse proprii, care slujea de antrepozit al sării din Tudeyni, exportată la Sansanding, pe malurile fluviului Dioliba.

La El-Aruan sosesc caravanele de la Tafilalet, Mogador, Drah, Tuat, și Tripoli, cu mărfuri europene, pe care negustorii le schimbă cu fildeș, aur, sclavi, ceară, miere, precum și cu ţesături lucrate în Sudan.

La 19 mai 1828 caravana plecă din El-Aruan, spre a ajunge în Maroc, după ce va fi străbătut Sahara.

---

[521] *Muezin* - în ţările din Orientul Apropiat și Mijlociu este denumirea dată celui care cheamă musulmanii la rugăciune din minaret.

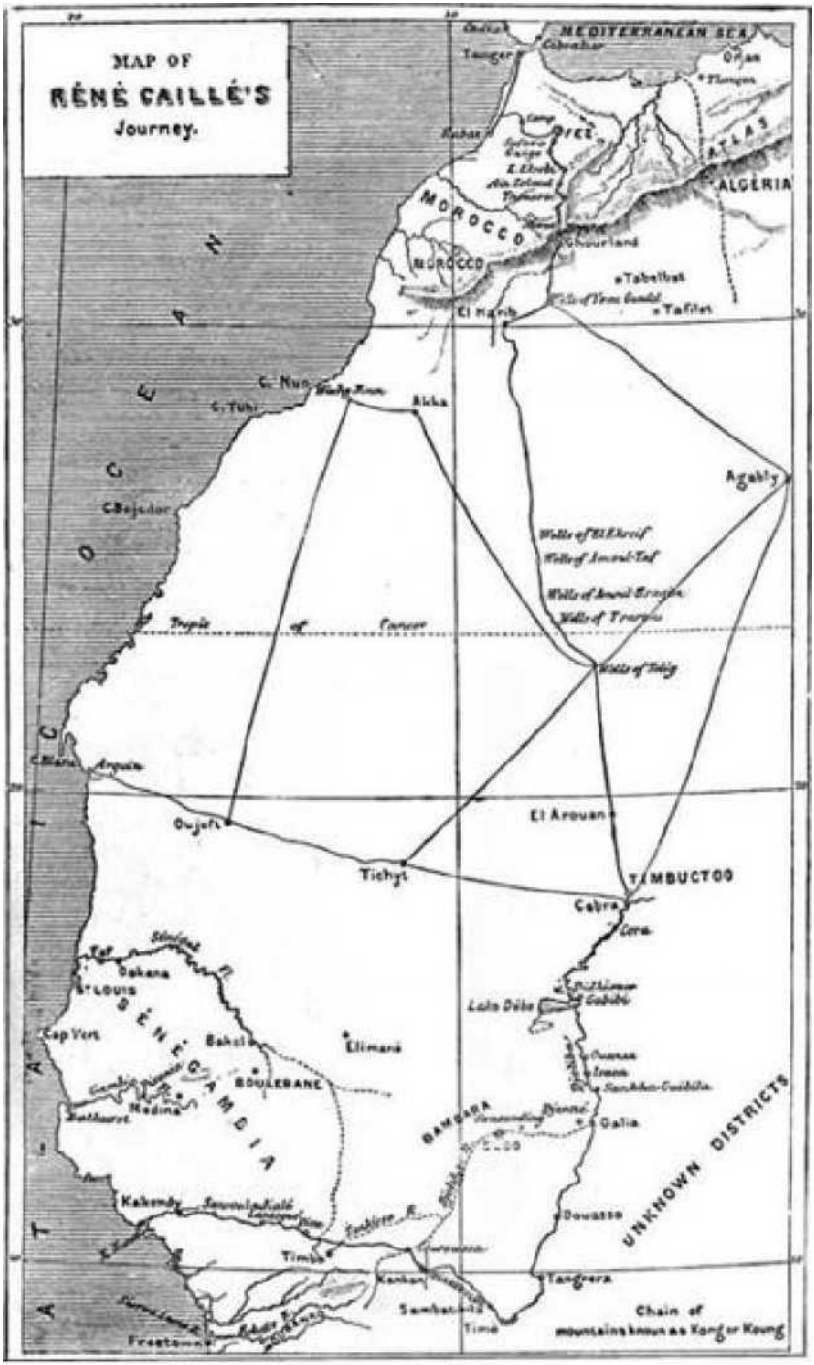
MAP OF
RÉNÉ CAILLÉ'S
Journey.
MEDITERRANEAN SEA
Tanger
Oran
Rabat
ATLAS
ALGERIA
MOROCCO
MOROCCO
Ghourland
Tabelbat
Tafilet
El Harib
C. Nun
C. Tubi
Akka
Agably
C. Bojador
Wells of El Khreif
Wells of Amoul-Taf
Wells of Amoul Bragan
Wells of Trarous
Tropic of Cancer
Wells of Tolig
Arguin
Oujeft
El Arouan
Tichyt
TIMBUCTOO
Cabra
Cora
Dakana
St LOUIS
Cap Vert
SÉNÉGAMBIA
Bakel
Elimané
BOULEBANE
Medina
Lake Débo
Gabibi
Galia
BAMBARA
UNKNOWN DISTRICTS
Kakendy
Timbo
Kankan
Sambatiala
Tangrera
Dowasso
Freetown
Chain of
mountains known as Kong or Koung

Zăpușeala, chinurile setei, lipsurile de tot soiul, oboselile, precum și rana pe care o căpătase călătorul căzând de pe o cămilă, toate acestea îl impresionară mai puţin decât jignirile, batjocurile și insultele pe care le suferi la tot pasul din partea maurilor ca și din partea sclavilor. Oamenii aceștia știau să găsească mereu noi pricini ca să râdă de obiceiurile, sau de neîndemânarea lui Caillié; ei mergeau până acolo, încât îl loveau și aruncau cu pietre într-însul îndată ce omul se întorcea cu spatele la ei.

Caillié ne relatează:

„Maurii îmi spuneau adesea cu dispreţ: «Îl vezi pe sclavul ăsta? Ei bine, în locul tău îl prefer pe el: dă-ţi seama, aşadar, cât de puţin te preţuiesc». Această obrăznicie era însoţită de râsete nesfârșite".

Caillié străbătu, în asemenea condiţii mizerabile, adâncimile Trarzas, lângă care se găseau bogate mine de sare, precum și pe cele de la El-Ekreif, umbrite de un frumos crâng de curmali, de trestii și de stuf, de la Marabuty și El-Harib.

Teritoriul El-Harib se află între două șiruri de dealuri care îl despart de Maroc, căruia îi plătește tribut. Locuitorii săi, împărţiţi în câteva triburi nomade, se ocupă îndeosebi cu creșterea cămilelor. Ei ar fi fericiţi și bogaţi, de n-ar plăti însemnate tributuri berberilor, care, pe deasupra, mai găsesc mijlocul de a-i hărţui la tot pasul.

La 12 iulie caravana plecă din El-Harib și după unsprezece zile pătrunse în ţinutul Tafilaletului, care poseda impunătoare plantaţii de curmali. La Ghurland, Caillié fu destul de bine primit de mauri, tară însă a fi poftit în locuinţele lor; căci femeile, care nu trebuiau să vadă alţi bărbaţi decât pe cei din familie, puteau fi expuse privirilor necuviincioase ale vreunui străin.

Caillié vizită târgul, care se ţinea de trei ori pe săptămână lângă un sat, pe nume Boheim, cam la cinci kilometri depărtare de Ghurland. El fu mirat de varietatea mărfurilor cu care era aprovizionată piaţa: legume, fructe indigene, lucernă, păsări, oi, toate acestea se găseau acolo din belșug. Negustorii de apă, cu burdufurile pline, se plimbau prin târg, sunând dintr-un clopoţel, spre a-i vesti pe cei dornici să-și astâmpere setea; zăpușeala era cumplită. În târg n-aveau circulaţie decât bani marocani și spanioli.

Districtul Tafilalet numără câteva sate mari și câteva mici orașe. Solul e foarte roditor. Se cultivă acolo, în abundenţă, grâu, legume, curmali nenumăraţi, fructe europene și tutun; oi nespus de frumoase — din lâna cărora se ţes pături plăcute la vedere; boi, cai minunaţi, măgari și catâri în număr mare, iată bogăţiile naturale ale Tafilaletului.

La 2 august, caravana îşi reluă drumul și Caillié, după ce străbătu o serie de orașe, ajunse la Fes, unde nu rămase decât puţin timp, căci plecă la Rabat, fosta Sale. Istovit de acest drum atât de lung, neavând ca hrană decât câteva curmale, nevoit să ceară de pomană musulmanilor care, de cele mai multe ori, îl alungau fără să-i dea nimic, negăsind, ca agent consular al Franţei în acel oraș decât pe un evreu numit Ismail care, de teamă să nu se compromită, refuză să-l îmbarce pe un brik portughez ce pleca la Gibraltar — Caillié nu lăsă să-i scape prilejul de a pleca la Tanger. Aici fu bine primit de viceconsulul Franţei, Delaporte, care se purtă cu el

ca și cum ar fi fost propriul său fiu. Consulul scrise imediat comandantului staţiei franceze de la Cádiz și îl îmbarcă, îmbrăcat în straie de matelot, pe o corvetă care venise anume să-l ia de acolo.

Vestea că un tânăr francez, reîntors din Tombouctou, a debarcat la Toulon fu, pentru lumea savantă, cu totul neașteptată. Căci tânărul, sprijinit doar de curajul său neclintit, izbutise, cu perseverentă răbdare, să ducă la bun sfârșit o explorare, pentru care Societăţile de Geografie din Londra și Paris făgăduiseră recompense însemnate. Singur, lipsit aproape cu desăvârșire de resurse, fără sprijinul guvernului și nici al vreunei societăţi ştiinţifice, ci, bazându-se numai pe marea lui voinţă, izbutise pe deplin să proiecteze o lumină cu totul nouă asupra unei imense părţi a Africii.

Caillié nu era, desigur, cel dintâi european care pătrunsese în Tombouctou. Cu un an înainte, maiorul englez Laing putuse intra în această misterioasă cetate, însă plăti cu viaţa acea explorare, ale cărei peripeţii le vom povesti mai departe.

Caillié, aşadar, se reîntorcea în Europa, aducând cu el curiosul jurnal de călătorie pe care l-am analizat până acum. Dacă profesiunea lui de credinţă musulmană l-a împiedicat să facă obseivaţii astronomice și dacă el nu a putut să deseneze în voie și să-și ia notiţele corespunzătoare — nu e mai puţin adevărat că, doar cu preţul acestei aparente lepădări de religia creștină, a putut el să străbată acele ţinuturi fanatice.

Câte obseivaţii originale, câte amănunte noi și exacte! Câtă uriașă contribuţie la cunoaşterea ţărilor africane! Dacă Clapperton izbutise, în două călătorii succesive, să traverseze Africa de la Tripoli la Benin, în schimb, lui Caillié i-a fost de ajuns una singură, spre a străbate continentul negru, de la Senegal în Maroc, însă cu preţul atâtor oboseli, suferinţe și mizerii! Tombouctou era deci în sfârșit cunoscut, ca și acel nou drum de caravane, ce traversa Sahara, prin oazele din Tafilalet și din El-Harib.

Ajutorul trimis de îndată călătorului de Societatea de Geografie, premiul de zece mii de franci pe care ea i-l decernă, crucea Legiunii de Onoare cu care fu distins, primirea curtenitoare pe care i-o făcuseră societăţile savante, notorietatea și gloria legate de numele lui Caillié — toate acestea erau ele în stare să-i răsplătească nenumăratele torturi fizice și morale pe care le îndurase călătorul? Ar trebui să credem că da. El însuşi afirmă în dese rânduri, în chip stăruitor, în relatarea sa, că singură dorinţa de a mări prin descoperiri renumele Franţei, patria lui, a fost în stare să-l ajute, în multe împrejurări, să suporte jignirile ce i se aduceau la tot pasul și suferinţele care-l năpădeau fără răgaz. Cinste deci călătorului plin de răbdare, patriotului sincer și marelui descoperitor!

Ne rămâne să vorbim de expediţia în care avea să-și găsească moartea Alexander Gordon Laing. Înainte însă de a începe povestirea acestei dramatice călătorii — mult mai sumară, întrucât nu avem jurnalul călătoriilor — se cuvine să dăm unele amănunte despre ofiţerul care căzu victima acelei explorări, cât și despre o excursie foarte ciudată făcută în ţinuturile Timanni, Kuranko și Sulimanu, în cursul căreia Laing descoperi izvoarele fluviului Dioliba (Niger).

Născut la Edinburgh în 1791, Laing intrase la vârsta de 16 ani în armata engleză, unde nu întârzie să se facă apreciat. În 1820 se găsea la Sierra Leone, ca locotenent-aghiotant pe lângă sir Charles Maccarthy, guvernatorul general al Africii occidentale. La acea dată se aflau în plin război Amara, *almamy-vă.* Mandingilor, cu unul dintre principalele lui căpetenii de oaste, pe nume Sannassi. Comerţul din Sierra Leone nu era, în acel moment, prea înfloritor, căci războiul îi dăduse o lovitură de graţie. Maccarthy, dorind să pună capăt încăierării, hotărî să intervină spre a-i împăca pe cei doi șefi. Socoti deci oportun să trimită o ambasadă la Kambia, pe ţărmurile râului Scarsi, iar apoi, la Malacury și în tabăra mandingilor. Firea întreprinzătoare a lui Gordon Laing, îndemânarea și curajul lui neînfrânt atraseră atenţia guvernatorului care, la 7 ianuarie 1822, îi trimise instrucţiuni, recomandându-i să culeagă informaţii despre starea industriei ţinutului și despre topografia lui; îl rugă totodată, să afle ce gândesc locuitorii cu privire la desfiinţarea sclaviei.

O primă întrevedere cu Yareddi, generalul comandant al oștilor sulimașe care-l însoţeau pe *abnamy,* îi dovedi că negrii din acele regiuni nu posedau decât idei foarte vagi despre civilizaţia europeană și că legăturile lor cu albii nu fuseseră prea numeroase, nici prea strânse.

Călătorul ne relatează:

„Fiecare parte a costumului nostru le provoca uimire. Văzând că-mi scoteam mănușile, un negru rămase împietrit. Îşi astupă cu mâinile gura căscată de surpriză și sfârși prin a striga… *Alah, Akbar!* (Doamne, milostive!…)… uite-l că-și jupoaie pielea de pe mâini! Apoi, familiarizându-se puţin câte puţin cu înfăţișarea noastră, el porni să frece, rând pe rând, părul domnului Mackie (un chirurg care-l însoţea pe Laing — n. trad.) și părul meu și, după aceea, izbucnind în râs, zise: Nu! ăștia nu sunt oameni! Și, în repetate rânduri, el îl întrebă pe interpretul meu dacă noi aveam, într-adevăr, oase!”

Aceste excursii premergătoare, în cursul cărora Laing constatase că mulţi sulimași posedau aur și fildeș în mari cantităţi, îl făcură să propună guvernatorului o explorare a ţinuturilor situate în partea răsăriteană a coloniei — ţinuturi ale căror produse și resurse, odată cunoscute mai cu precizie, ar fi putut să alimenteze comerţul din Sierra Leone.

Maccarthy aprobă ideile lui Laing și le supuse avizului consiliului, care hotărî să autorize pe explorator să pătrundă în ţara sulimașilor pe drumul ce i s-ar părea cât mai potrivit pentru stabilirea viitoarelor mijloace de comunicaţie.

Plecat din Sierra Leone la 16 aprilie, Laing naviga pe Rockelle și ajunse în curând la Rokon, orașul cel mai important al Timanniului. Întrevederea lui cu căpetenia orașului fu nespus de hazlie. Laing, care-l văzuse intrând în curtea unde urma să aibă loc recepţia, puse să se tragă, în cinstea lui, o salvă de zece lovituri de pușcă.

Regele se opri în loc, auzind zgomotul salvelor, apoi se dădu brusc înapoi și o luă la fugă, după ce aruncă asupra călătorului o privire furioasă. Cu mare greutate, acest rege bicisnic putu fi readus la locul recepţiei. El se reîntoarse, totuși, până la

urmă și, instalându-se solemn pe jilţul regal, îl întrebă pe maior:

— De ce-ai tras salve de pușcă?

— Ca să vă onorez prezenţa; suveranii europeni sunt întotdeauna primiţi cu salve de artilerie.

— De ce aveau puștile ţevile aplecate spre pământ?

— Ca să nu vă faceţi vreo idee despre intenţiile noastre.

— Dar am fost lovit cu pietre, în faţă. De ce n-aţi tras în aer?

— Ca să nu dăm foc papurii de pe acoperișul caselor.

— Așa da! Să fie într-un ceas bun! Dă-mi rom să beau.

De prisos să adăugăm că, îndată ce maiorul îi îndeplini dorinţa, întrevederea deveni cât se poate de cordială.

Portretul acestui suveran, al unei părţi din ţinutul Timanni merită să figureze — pentru mai multe motive — în galeria noastră și e cazul să ne reamintim zicala: *„Ah uno disce omnes”*[522]

Ba-Simera era în vârstă de 90 ani: „pielea îi era împestriţată și tare zbârcită, semănând mai mult a piele de crocodil, decât a piele de om. Ochii lui, în fundul capului, erau de un verde-închis; sub bărbie, avea o barbă albă și cârlionţată, lungă de vreo șaizeci de centimetri. Ca și regele de pe malul celălalt, el purta un șirag de mărgean și de dinţi de leopard; mantaua lui era cafenie și tot atât de murdară ca și pielea lui; picioarele, burdușite ca la elefanţi, nu îi erau decât parţial acoperite de niște pantaloni de bumbac, care fuseseră poate albi cândva, dar care, fiind purtaţi ani întregi de-a rândul, păreau de un verde-spălăcit. Drept sceptru al suveranităţii lui, ţinea în mână un toiag, la capătul căruia erau agăţaţi clopoţei de diferite mărimi”.

Întocmai cu cei care-l precedaseră în explorarea Africii, călătorul fu nevoit să se târguiască îndelung cu privire la dreptul de trecere și la simbriile hamalilor; totuși, Gordon Laing știu, datorită energiei sale, să-i reducă mult pretenţiile. Iată diversele etape ale drumului urmat de maiorul Laing: Toma, unde nimeni nu văzuse încă chip de alb, Balanţieco. Roketșnick, căruia călătorul îi determină poziţia la 12°11’ longitudine vestică Greenwich” și la 8°30 latitudine nordică, Mabung, peste un râu foarte lat ce curgea la miazănoapte de Rockelle și Mă-Yosso, oraș de frunte al graniţei ţinutului Timanni.

După informaţiile pe care Laing și le putea procura, Timanni părea împărţit în patru ţinuturi, ai căror șefi îşi luaseră pe nedrept titlul de regi.

Solul, destul de rodnic, ar da din belșug: orez, rădăcini alimentare, manioc, arahide și banane — dacă n-ar fi la mijloc firea leneșă, lasă-mă să te las, dezmăţată și zgârcenia locuitorilor, aceștia întrecându-se, care mai de care, în a avea darul beţiei. Ceea ce este de regretat.

„Cred, spune Laing, că o anumită cantitate de târnăcoape, greble, lopeţi și alte unelte obișnuite ar fi primită, cu plăcere, de acest popor, dacă cineva sar îngriji să-l înveţe mânuirea lor. Aceste scule ar fi mai de folos — și pentru interesul lor și

---

[522] Cunoscând pe unul, îi cunoști pe toți.

pentru cel al nostru — decât puștile, pălăriile drese și peticite și straiele de coţcari care li se furnizează de obicei”.

Călătorului nu-i păru prea dezvoltat simţul matern al femeilor timanniene, căci, în două rânduri, unele din ele îi propuseră să-i vândă copiii și, pentru că nu voi să încheie acest târg, îl spurcară cu ocări. Câteva zile mai târziu, o zarvă dușmănoasă se porni contra lui Laing, care, punând piedici negoţului de copii, dăduse o lovitură simţitoare prosperităţii ţinutului.

Întâiul oraș ce întâlneşti pătrunzând în Kuranko se cheamă Mă-Bum. Este curios să notăm în treacăt sentimentele inspirate lui Laing de activitatea locuitorilor de acolo.

El ne relatează:

„Intrai în oraș pe la apusul soarelui și, mai întâi, îmi făcui o impresie foarte favorabilă despre locuitorii săi. Ei se reîntorceau de la lucru; se vedea bine că toţi fuseseră ocupaţi ziua întreagă. Unii îşi pregătiseră lanurile, pentru recolta ce urma să fie favorizată de ploile ce se apropiau; alţii închideau în ţarcuri vitele, ale căror coaste netede și lucioase dovedeau, după toate aparenţele, că erau hrănite cu bogate fâneţuri. În urechi ne suna cea din urmă lovitură de ciocan a fierarului, ţesătorul măsura cantitatea de pânză fabricată în cursul zilei, iar tăbăcarul îşi punea în sac teaca de cuţite, săculeţele pentru grâne și alte lucruri artistic lucrate și colorate. Muezinul, cocoţat la intrarea în minaret, repeta cu glas profund, la mici intervale, strigătul de *«Alah, Akbar»,* chemându-i pe drept-credincioșii musulmani la rugăciunea de seară”.

Acest tablou — dacă ar fi pictat de Marilhat sau Henri Regnault[523], într-un peisaj în care lumina strălucitoare a soarelui prinde a se topi în nuanţe verzui și trandafirii — nu s-ar putea oare intitula: *Reîntoarcerea de la câmp,* titlu atât de uzitat în pictura unor atare aspecte din climatul nostru ceţos?

Călătorul adaugă:

„Această scenă forma, prin natura ei și prin sentimentul ce inspira, un plăcut contrast cu larma, zăpăceala și pierderea de vreme care la aceeași oră domneau într-un oraș timannian; nu trebuie totuși să ne luăm după aparenţe și mărturisesc, cu mult regret, că purtarea kurankonilor n-a contribuit câtuși de puţin la întărirea bunelor păreri ce-mi făcusem, din capul locului, despre ei”.

Călătorul trecu, rând pe rând, prin Kufula, unde i se făcu o primire plină de bunăvoinţă, străbătu un ţinut ce avea aerul plăcut și variat, căci munţii Kuranko îl străjuiau ca un fundal, se opri la Simera, al cărei șef puse pe *ghiuirio-ul* său să cânte sosirea străinului. Însă în casele prost zidite și acoperite cu papură veche pătrundea ploaia în așa chip, încât, după o furtună, fiindcă fumul nu putea ieși din odaie decât prin crăpăturile acoperișului, Laing semăna — după înseși spusele lui — mai mult a coșar jegos decât a străin alb, cum îl numise regele Simerei.

---

[523] *Marilhat Prosper* (1810-l847) - pictor peisagist francez; *Regnault Henri* (1840-1871) - pictor francez, autorul unor picturi cu subiect social.

Laing vizită apoi izvorul râului Tongolelle, afluent al Rockellei, și plecă din Kuranko spre a ajunge la Sulimanu.

Kuranko, căruia călătorul nu-ivizitase decât marginile, are o întindere considerabilă și se împarte într-un mare număr de mici state. Locuitorii se aseamănă cu mandingii, la limbă și la port, dar nu sunt nici atât de vânjoși, nici atât de deștepţi. Ei nu practică islamismul și au o încredere neţărmurită în fetișurile (vrăjitoriile) lor.

Îndeajuns de dibaci, știu să coacă și să ţească. Obiectul cel mai de seamă al negoţului lor este lemnul de trandafir *(cam),* pe care îl exportă către coasta oceanului. Produsele ţinutului sunt aproape aceleași ca în Timanni.

Komia, la 9°22' longitudine nordică, este cel dintâi oraș pe teritoriul Sulimanului. Laing vizită apoi Semba, oraș bogat și prosper, unde fu primit de muzicanţi care îi urară bun venit în sunetele trâmbiţelor mult asurzitoare, dar puţin armonioase, și ajunse, în sfârșit, în Falaba, capitala ţinutului.

Regele îi dădu mărturii de deosebită stimă, mobilizând numeroase trupe pe care le trecu în revistă și le puse să execute diferite exerciţii. Un escadron de călăreţi porni într-un galop lung și ciudat, în timp ce urechile călătorului îi erau asurzite de larma tobelor, de sunetele viorilor și ale celorlalte instrumente muzicale autohtone. Apoi, numeroși *ghiuiroţi* (crainici religioși) cântară, rând pe rând, spre a-i cinsti pe rege și pe maior, a cărui sosire urma să aducă prosperitatea ţării și dezvoltarea comerţului ei.

Laing profită de toate aceste plăcute amabilităţi, spre a cere regelui îngăduinţa de a vizita izvoarele fluviului Niger. Regele insistă, în mai multe rânduri, asupra primejdiilor unei astfel de expediţii; totuși, faţă de stăruinţele călătorului de a obţine autorizaţia cu orice preţ, i-o dete, fiind convins că „inima maiorului tânjea de dorul apei".

Dar, abia ajuns la două ceasuri depărtare de Falaba, Laing află că autorizaţia fusese revocată; el fu constrâns să renunţe la o expediţie care, pe bună dreptate, i se părea cu deosebire importantă.

Puţine zile după aceea căpătă îngăduinţa să viziteze izvorul râului Rockelle (sau Sale-Kongo), al cărui curs, dincolo de orașul Rokon, era aproape necunoscut.

Laing zări, de pe culmea unei stânci înalte, Muntele Loma, cel mai însemnat vârf al întregului lanţ căruia îi aparţinea.

El relatează:

„Mi se arătă locul de unde izvora Nigerul; el îmi păru pe același plan cu locul unde mă găseam eu, adică la vreo cinci sute de metri deasupra nivelului mării, întrucât izvorul Rockellei, pe care-l măsurasem cu puţin înainte, era la o înălţime de patru sute șaizeci de metri. După ce am stabilit, prin atentă cercetare, poziţia exactă a Konkodongorei și, prin calcul aproximativ, înălţimea la care mă aflam (prima prin observaţii, a doua prin apreciere), îmi fu ușor să fixez precis locul unde se găsea Loma. Nu cred să mă înșel prea mult, afirmând că izvoarele Nigerului sunt situate la 9°25' latitudine nordică și la 9°45 longitudine vestică.

Maiorul Laing stătuse trei luni la Sulimanu, unde făcuse numeroase excursii.

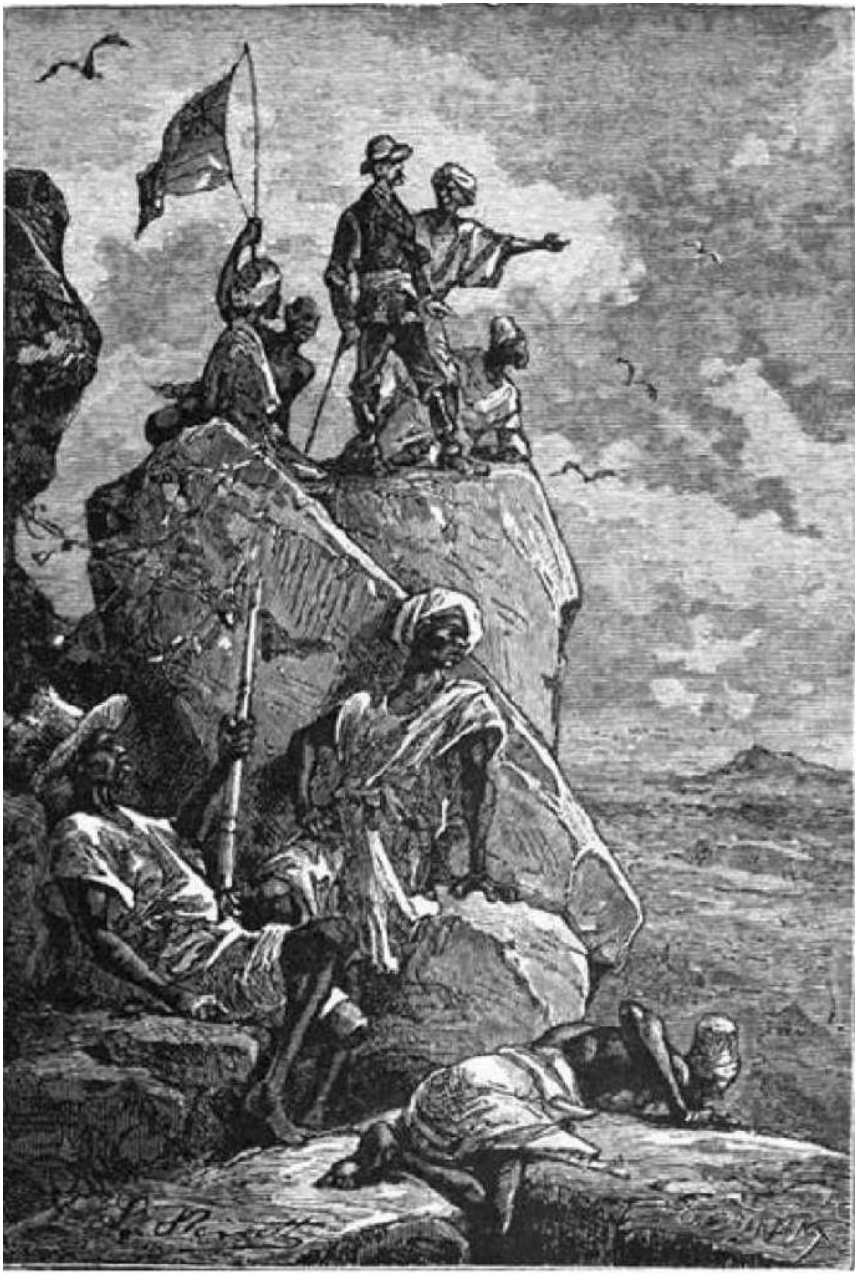

„Laing zări Muntele Loma”.

Era un ţinut de un pitoresc deosebit, întretăiat de dealuri, de văi late și de câmpii roditoare, înconjurat de păduri și împodobit cu desișuri de copaci stufoși.

Pământul este rodnic și nu cere decât puţine lucrări agricole; recoltele sunt îmbelșugate, iar orezul crește aici în voia lui. Boii, oile, caprele, păsările de curte dintr-o specie pitică și câţiva cai sunt animalele domestice ale sulimașilor.

Cele sălbatice, destul de numeroase, sunt: elefantul, bivolul, un soi de antilopă, maimuţele și leoparzii.

Orașul Falaba — nume provenit din Fala-Ba, râul pe care se află așezat — este lung; cam de doi kilometri și jumătate și lat de vreo mie șase sute de metri. Casele lui sunt foarte aproape unele de altele, în comparaţie cu cele ale altor orașe africane, iar populaţia lui numără șase mii de locuitori.

Ca cetate întărită, poziţia lui este bine aleasă. Ridicat pe o măgură, în mijlocul unei câmpii inundate pe vremea ploilor, el e înconjurat de un gard de scânduri, făcut din lemn de esenţă tare, în stare să ţină piept tuturor mașinilor de război inferioare tunurilor.

O observaţie ciudată: în acest ţinut, bărbaţii și femeile par a-și fi schimbat îndeletnicirile. Femeile au, în sarcina lor, toate muncile agricole, afară de semănat și cules; ele construiesc casele ca zidarii și, pe deasupra, fac și pe bărbierii și pe chirurgii. Bărbaţii se ocupă cu treburile casnice: mulg vacile, cos și spală rufele.

La 17 septembrie, Laing o porni înapoi, pe drumul către Sierra Leone, încărcat de daruri din partea regelui și, după ce fusese însoţit, până la câteva zile, de o mulţime nenumărată, ajunse în colonia engleză, fără nicio neplăcere.

În rezumat, această călătorie a lui Laing prin Timanni, Kuranko și Sulimanu îşi avu însemnătatea ei. Ea ne înfăţișă ţări unde nu pătrunsese încă niciun european, ne punea în curent cu obiceiurile, industria și comerţul locuitorilor de prin acele meleaguri, precum și cu producţiile ţinutului, în același timp, fură descoperite cursul și izvoarele fluviului Rockelle și, pentru întâia oară, ni se dădură date precise asupra izvorului Diolibei. Deși călătorul nu putuse vedea, el însuși, acest izvor, se apropiase totuși de el într-atât, încât să-i fixeze poziţia în chip aproximativ.

Rezultatele căpătate de Laing din călătoria aceasta nu făcură decât să-i aţâţe pasiunea descoperirilor. El se hotărî deci să încerce toate mijloacele spre a pătrunde în Tombouctou.

La 17 iunie 1825, călătorul se îmbarcă la Malta pentru Tripoli și părăsi acest oraș cu o caravană din care făcea parte Batita, prinţul targhez sau tuareg, prieten al căpitanului Lyon, care urma să-l însoţească până la Tuat. După ce stătu la Ghadames două luni, Laing părăsi această oază în octombrie și merse la Inșalah, căreia îi stabili poziţia mult mai spre apus decât se bănuia. După ce rămase în această oază din noiembrie 1825 până în ianuarie 1826, maiorul ajunse în Uadi-Tuat, propunându-și să meargă după aceea la Tombouctou, să înconjure lacul Djenné sau Debo, să viziteze ţinutul Melli și să urmeze cursul fluviului Dioliba, până la gurile lui. S-ar fi înapoiat astfel, la Sokoto, ar fi vizitat lacul Ciad și ar fi încercat să ajungă la Nil. Precum vedem, proiectul său era măreţ, dar cumplit de riscant.

La ieșirea din Tuat, caravana căreia îi aparţinea Laing fu atacată de tuaregi —

precum afirmă unii — sau de berabișii, trib vecin cu Dioliba, după cum arată alţii.

Caillié, care adunase aceste informaţii la Tombouctou, ne relatează:

„Laing, descoperit de altă credinţă, fu groaznic maltratat; fu lovit cu o bâtă până ce vrăjmașii îl socotiră mort. Presupun că un altul, despre care mi se spuse că a murit în crunte bătăi, era vreunul din slujitorii maiorului. Maurii din caravana lui Laing îl ridicară de jos și izbutiră să-l readucă la viaţă, după multe îngrijiri. Îndată ce-și recăpătă cunoștinţa, fu urcat pecămilă și legat de ea, căci era foarte slăbit și nu se putea ţine în capul oaselor. În plus, fu jefuit de cea mai mare parte a mărfurilor pe care le avea cu dânsul.

Ajuns la Tombouctou, la 18 august 1826, Laing îşi îngriji rănile și se însănătoși. Convalescenţa îi fu de lungă durată, dar cel puţin nu-i fu stânjenită de vreo jignire adusă de locuitori, aceasta datorită scrisorilor de recomandare pe care le adusese din Tripoli și îngrijirilor devotate ale gazdei sale de origine tripolitană".

Precum îl informase pe Caillié un bătrân, ceea ce pare cu totul de necrezut, Laing nu-și schimbase costumul europenesc și susţinea că era trimis de regele Angliei, suveranul său, să viziteze Tombouctou și să descrie minunăţiile acestui oraș.

Călătorul francez adăugă:

„Pe cât se pare, Laing schiţase planul în faţa tuturor, căci același maur îmi povestea, în graiul lui naiv și colorat, că maiorul «scrisese» orașul și tot ce se găsea într-însul".

Îndată ce vizită amănunţit Tombouctou, Laing, care avea motive personale să se teamă de tuaregi, porni, într-o noapte, să vadă Cabra și să contemple fluviul Dioliba. El ţinea mult ca, în loc să se reîntoarcă în Europa străbătând pustiul Saharei, să-și urmeze drumul prin Djenné și Segou, spre a ajunge la așezările franceze din Senegal. Dar, îndată ce destăinui acest plan fullahilor veniţi în grabă să-l vadă, ei îi declarară că nu vor îngădui unui *nazareh* să pună piciorul pe pământul lor și că, de altfel, dacă ar îndrăzni acest lucru vor fi în măsură să-l facă să regrete.

Laing fu deci nevoit să aleagă drumul ce ducea la El-Aruan, unde spera să se alăture unei caravane de neguţători mauri care transportau sare la Sansanding.

Dar abia părăsise de cinci zile Tombouctou și caravana cu care plecase fu ajunsă din urmă de un fanatic, șeicul Hameduld-Habib, căpetenia tribului din Zuat. Laing fu pe loc arestat sub falsa învinuire că intrase fără autorizaţie în teritoriul tribului. Cerându-i-se să treacă la islamism, maiorul se împotrivi. Șeicul și mercenarii lui se sfătuită pe dată la ce supliciu să-l supună. Victima fu numaidecât strangulată de doi sclavi, iar cadavrul părăsit în pustiu.

Iată știrile pe care Caillié le putu afla la faţa locului, la numai un an de la moartea maiorului Laing. Am completat aceste știri cu unele amănunte luate din „Buletinul Societăţii de Geografie", întrucât, odată cu moartea călătorului, dispăruse pentru totdeauna și jurnalul său de călătorie și observaţiile pe care le putuse aduna.

Am arătat mai sus în ce mod izbutise Laing să precizeze oarecum izvoarele fluviului Dioliba. Am descris de asemenea și încercările lui Mungo-Park și

Clapperton de a explora cursul mijlociu al acestui fluviu. Ne rămâne să relatăm călătoriile care avură de scop recunoaşterea gurilor lui și a cursului său inferior. Cea dintâi și cea mai concludentă din ele fu aceea întreprinsă de fostul servitor al lui Clapperton, Richard Lander.

Richard Lander și fratele său, John, propuseră guvernului englez să plece amândoi în Africa spre a explora cursul Nigerului până la vărsarea lui în ocean. Oferta lor fu numaidecât primită și ei se îmbarcară, pe o navă a marinei engleze, pentru Badagry, unde ajunseră la 19 martie 1830.

Suveranul ţinutului, pe nume Aduly, căruia Richard Lander îi păstrase cea mai bună amintire, era mâhnit. Orașul lui fusese incendiat de curând; generalii și soldaţii săi cei mai buni fuseseră uciși într-o bătălie dată contra lagoșilor; el însuși nu scăpase decât foarte cu greu din focul care-i mistuise casa și bogăţiile.

Trebuia să-și reconstituie tezaurul și hotărî să o facă pe spinarea celor doi călători, care nu obţinură autorizaţia de a pătrunde în interiorul ţării, decât după ce se văzură jefuiţi de mărfurile cele mai scumpe pe care le luaseră cu ei. Pe deasupra, fură nevoiţi să semneze și niște poliţe drept preţ de cumpărare a unei nave cu tunuri, cu o sută de oameni, cu două poloboace de douăzeci de vedre cu rom, cu douăzeci de butoaie de praf de pușcă, și, în sfârșit, cu un număr de mărfuri care știau bine că nu le vor fi niciodată predate de acel rege, pe cât de nesăţios, pe atât de beţivan.

De altfel, pe cât se arătase șeful de egoist, hrăpăreţ și lipsit de orice sentiment generos, pe atât supușii săi nu șovăiră să se lase mai prejos, luându-i pe englezi drept o pradă și găsind, la fiece pas, prilejuri de a-i jefui.

În sfârșit, la 31 martie, Richard și John Lander putură să plece din Badagry, trecând rând pe rând prin Wowu — cetate fruntașă, Bidjie (unde Pearce și Morrison se îmbolnăviseră în precedenta expediţie), Djannah, Tehow, Eggan — orașe vizitate înaintea lor de Clapperton, Engua, unde Pearce îşi găsise moartea, Asinara, întâia cetate înconjurată de ziduri pe care o întâlniseră până atunci, Bohu, fosta capitală a Yurribei, Itcho, al cărui târg era vestit și ajunseră, la 13 mai, la Katunga, precedaţi de o escortă trimisă de rege spre a-i întâmpina.

Conformându-se datinii locale, cei doi călători se opriră lângă trunchiul unui pom, înainte de a fi primiţi de rege. Curând însă, obosindu-se de atâta așteptare, ei plecară la reședinţa lui Ebo, starostele eunucilor, și, după rege, personajul cel mai puternic. Mansolah, care îi primi puţin după aceea, cu un tam-tam drăcesc de ţambaluri, de goarne și de tobe mari, îi întâmpină cu atâta cordialitate, încât îi porunci lui Ebo să taie capul oricui și-ar îngădui să-i supere cu ceva.

Totuși, de teamă ca Mansolah să nu-i oprească acolo până la vremea ploilor, John și Richard Lander, ascultând sfatul dat de Ebo, nu-și arătară regelui dorinţa de a ajunge la Niger. Ei se mulţumiră să-i spună că — întrucât un compatriot al lor murise la Bussa, cu vreo douăzeci de ani în urmă — regele Angliei îi trimisese la sultanul Yauriei, spre a prelua actele și documentele mortului.

Deși Mansolah nu se purtase faţă de fraţii Lander atât de binevoitor ca faţă de Clapperton, el îi lăsă totuși să plece, după opt zile de la sosirea lor.

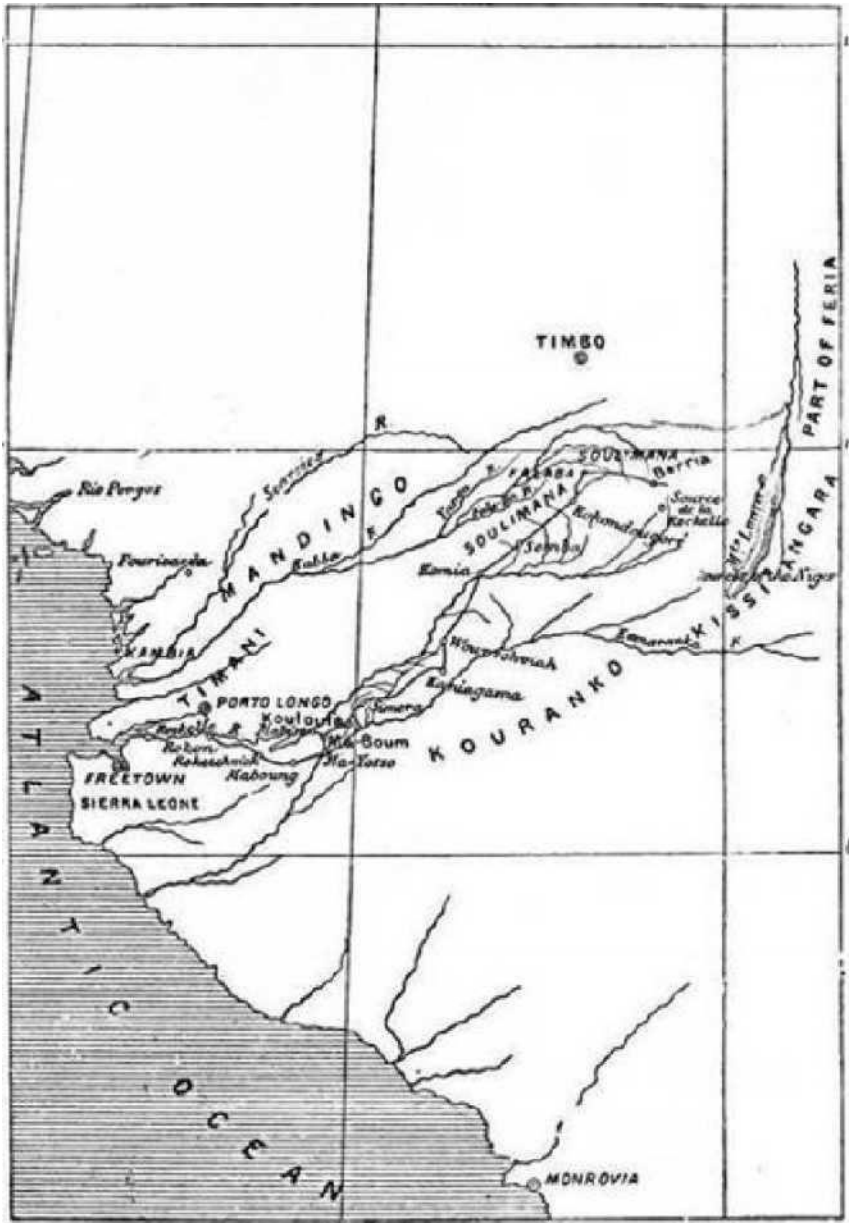

Cursul inferior al fluviului Niger

Din numeroasele relatări găsite în darea de seamă originală asupra orașului Katunga și asupra Yurribei, nu vom reda decât citatul următor:

„Katunga nu a corespuns nicidecum așteptărilor noastre în ce privea bogăţia lui și numărul populaţiei. Vasta câmpie în mijlocul căreia a fost zidit orașul, deși foarte frumoasă, rămâne totuși în urmă, cu privire la dezvoltarea plantelor, la rodnicia pământului și la frumuseţea înfăţișării — faţă de ţinutul desfătător al Bohului, care se bucură însă de o faimă mai mică.

Piaţa orașului este destul de bine aprovizionată, dar toate costă acolo prea scump. Oamenii de jos sunt astfel nevoiţi să renunţe aproape cu totulla hrana animală, sau să se mulţumească cu carnea dezgustătoare a gâzelor, reptilelor și viermilor".

Delăsarea arătată de Mansolah și cea a supușilor lui îngăduiră fellanilor — sau fellatahilor — să se așeze în Yurriba, întărindu-se acolo cu metereze și șanţuri și să capete recunoașterea independenţei lor, până în ziua când se vor socoti îndeajuns de puternici, spre a-și întinde stăpânirea lor absolută asupra întregului ţinut.

Fraţii Lander străbătură apoi Atupa, Bum-bum — loc des vizitat de neguţătorii din Haussa, din Borgu și de prin alte părţi care fac afaceri cu Gonja — Kișî, la graniţa Yurribei și Mussa, pe râul cu același nume. Ieșind din acest oraș, ei fură ajunși din urmă de o escortă trimisă de sultanul din Borgu, ca să-i întâmpine.

Sultanul Yarro îi primi pe călători cu mărturii de plăcere și de bunăvoinţă, părând mai cu seamă foarte bucuros să-l revadă pe Richard Lander.

Deși acest suveran era de religie mahomedană, el credea totuși mai mult în practicile superstiţioase ale părintelui său, decât în noua credinţă ce îmbrăţișase. Deasupra ușii sale erau agăţate fetișuri și vrăjitorii, iar într-una din colibele lui vedeai un taburet pătrat, sprijinit pe cele două laturi principale de patru chipuri omenești sculptate în lemn.

În ce privește poporul din Borgu, el se deosebește întru totul de cel din Yurriba, ca fire, moravuri și tradiţii.

Darea de seamă ne spune:

„Aceștia din urmă (yurribanii) sunt mereu porniţi să facă afaceri, mergând dintr-un oraș în altul; cei dintâi nu-și părăsesc mai niciodată locuinţele, decât în caz de război, sau când se înjghebează vreo expediţie de pradă; yurribanii sunt și fricoși; borguinii sunt îndrăzneţi, curajoși, întreprinzători, plini de energie și se simt foarte la largul lor în mijlocul manevrelor războinice. Yurribanii sunt de obicei blânzi, liniștiţi, modești, cinstiţi, având însă o fire rece și nepăsătoare; borguinii sunt înfumuraţi, ţâfnoși, prea plini de ei ca să fie politicoși, prea isteţi ca să fie cinstiţi; ei au, totuși, înţelegere pentru pasiunile amoroase și pentru iubirea aproapelui, fiind expansivi în simpatiile lor și violenţi în urile lor".

La 17 iunie, călătorii noștri putură, în sfârșit, să zărească orașul Bussa. Mare le fu mirarea, văzând că orașul era clădit pe uscat, iar nu pe o insulă din Niger, precum arătase Clapperton. Pătrunzând în Bussa prin poarta dinspre apus, ei fură de îndată introduși la rege și la *midiki* (regină) care le spuseră că, chiar în dimineaţa

acelei zile, plânseseră amândoi, cu lacrimi fierbinţi, moartea lui Clapperton.

Fraţii Lander vizitară mai întâi Nigerul sau Kuara, care curge la poalele cetăţii.

Călătorul ne spune:

„Înfăţișarea acestui fluviu vestit ne-a dezamăgit cumplit. În mijlocul lui se ridicau stânci negre și zgrunţuroase, provocând, la suprafaţa lui vârtejuri spumegate și curente de apă ce se încrucișau. Ni s-a spus că Nigerul, înainte de a intra în Bussa, era despărţit în trei braţe de către două mici insule fertile și că, după ieșirea lui, curgea într-o singură albie până la Funda, fără întrerupere. Aci Nigerul, în partea lui cea mai largă, nu e mai lat decât o aruncătură de piatră.

Stânca pe care stăm noi străjuia locul unde îşi găsiseră moartea Park și tovarășii săi".

Richard Lander îşi procură, la început, cu destulă prudenţă, informaţii asupra cărţilor și documentelor care mai rămăseseră din călătoria lui Mungo-Park. Totuși, încurajat de bunăvoinţa suveranului, el se hotărî să-l întrebe despre trista soartă a exploratorului. Sultanul fusese însă prea tânăr la acea dată, ca să știe ce se petrecuse, căci această catastrofa se întâmplase în timpul domniei penultimului sultan. Oricum, el îi făgădui că va ordona să se cerceteze tot ce ar mai fi putut rămâne de pe urma celebrului călător.

Richard Lander ne spune:

„În după-amiaza acelei zile, regele veni la noi în vizită, urmat de un om ce purta sub braţ o carte găsită plutind pe Niger, după naufragiul compatriotului nostru. Ea era învelită într-o bucată de stambă; inimile noastre băteau pline de speranţă, pe când omul o dezvelea cu încetul, căci, după mărimea ei, am socotit că ea Continea jurnalul de călătorie al lui Park.

Dar mare ne fu dezamăgirea când, deschizând cartea, aflarăm că nu era decât o veche lucrare, privind navigaţia din veacul trecut".

Nu mai speram, aşadar, să dăm de jurnalul călătorului.

La 23 iunie, fraţii Lander plecară din Bussa, plini de recunoștinţă faţă de rege, care le făcuse daruri însemnate și îi sfătuise să nu primească de-ale mâncării decât de la guvernatorii orașelor ce aveau să le străbată — spre a nu se expune să fie otrăviţi. Ei merseră pe uscat în susul Nigerului, până la Kagogia, unde se îmbarcară pe o luntre băștinașă, ca vai de lume, în timp ce caii lor îşi urmară drumul pe uscat, spre Yauria.

Richard Lander relatează:

„Nu străbătuserăm încă decât abia câteva sute de metri, când fluviul începu să se lărgească treptat; și, pe cât ochiul nostru putea să-l cuprindă, devenise lat de mai bine de două mile, de la un mal la celălalt. El semăna aidoma unui larg canal artificial, ale cărui maluri abrupte stăvileau apele ca niște ziduri groase și scunde, în spatele cărora erau arbori și plante. Apa, foarte scăzută pe alocuri, era, prin alte părţi, destul de adâncă spre a purta o navă de război. Nu-ţi puteai închipui ceva mai pitoresc decât locurile pe care le străbătusem în primele două ceasuri; cele două maluri erau covârșite de sate și cătune. Pomi uriași se încovoiau sub povara frunzișului stufos, a cărui culoare închisă, ferindu-ne ochii de strălucirea soarelui,

contrasta cu verdeaţa sclipitoare a dealurilor și a câmpiilor. Dar, deodată scena se schimbă cu totul. Malurilor netede de humus, lut și nisip le urmară stânci negre, zgrunţuite; iar oglinda imensă ce răsfrângea cerut se împărţi în mii de mici canale, despărţite de largi grămezi nisipoase”.

Ceva mai departe, curentul fluviului era închis de un zid de stânci negre, ce nu-i lăsa decât o deschizătură strâmtă prin care apele se năpusteau furioase. Dar, după această stavilă naturală, Nigerul îşi reia cursul, liniștit și măreţ.

După trei zile de navigaţie, fraţii Lander ajunseră într-un sat unde îi așteptau oamenii și caii. Ei ajunseră, în curând, în orașul Yuri, după ce străbătură un ţinut care urca în pantă.

Călătorii fură primiţi de sultan — un om gras, murdar și respingător, care avea aerul unui chefliu — într-un soi de curte a unei ferme curat gospodărită.

Acest sultan, mâniat de faptul că nici Clapperton nu găsise cu cale să-i facă o vizită, nici Richard Lander nu socotise necesar, în călătoria lui de înapoiere, să-i dea respectul cuvenit, fu de o revoltătoare lăcomie. El nu voi să vândă drumeţilor merindele de care aveau nevoie și recurse la toate șmecheriile spre a-i reţine locului vreme cât mai îndelungată.

Adăugăm că la Yuri merindele erau foarte scumpe și că Richard Lander nu mai avea ca mărfuri decât ace de cusut „garantat superfine care nu tăiau aţa…”, fără îndoială pentru că le lipseau găurile de băgat aţa! Călătorii se văzură deci nevoiţi să le arunce.

Totuși, ei câştigară ceva de pe urma câtorva cutii de zinc, în care fuseseră comprimate de supă, ale căror etichete, deși înnegrite și spălăcite, stârneau pofta băștinașilor. Într-o zi de târg, unul dintre aceștia obţinu un succes de mare curiozitate, căci purta pe cap patru etichete, lipite pe patru feţe, pe care stătea scris: „Excelentă zeamă concentrată de came”.

Refuzând englezilor îngăduinţa de a pătrunde fie în Nyffe, fie în Bornu, sultanul Yauriei le declară că nu le rămâne altceva de făcut decât să se înapoieze la Bussa. Richard Lander cern de îndată, printr-o scrisoare adresată regelui acestui oraș, să-i dea voie să cumpere o barcă, cu care să ajungă la Funda, întrucât drumul pe uscat e bântuit de fellani, cunoscuţi ca tâlhari de drumul mare.

În sfârșit, la 26 iulie, un trimis al regelui din Bussa veni să se informeze cu privire la inexplicabila conduită a sultanului Yauriei și la motivele pentru care întârzia să le permită englezilor întoarcerea lor la Bussa. După ce au stat în închisoare timp de cinci săptămâni, fraţii Lander putură deci să părăsească acest oraș, pe-atunci aproape pe de-a-ntregul inundat.

Ei urcară pe Niger până la confluenţa cu râul Kobbe, apoi coborâră din nou la Bussa, al cărui rege, încântat că-i revede, i-a primit cu cea mai sinceră dragoste. Ei fură nevoiţi totuși să rămână acolo mai mult timp decât ar fi voit, pe de o parte datorită faptului că trebuiau neapărat să facă o vizită regelui Wowului și, pe de altă parte, din pricina greutăţilor întâmpinate cu procurarea unei bărci. La acestea s-a mai adăugat și faptul că împuterniciţii regelui, trimiși de el la diferiţi satrapi, ale căror state se învecinează cu apele fluviului, au întârziat.

Părăsindu-l pe rege, cei doi fraţi n-au putut decât să-i mărturisească simţământele de recunoştinţă pentru bunăvoinţa sa, pentru felul în care au fost găzduiţi, felul în care le-a purtat de grijă, zelul pe care la pus în apărarea intereselor lor și ocrotirea de care n-a încetat să le dea dovadă în tot timpul celor aproape două luni petrecute în capitala sa.

Acest simţământ de părere de rău era în egală măsură resimţit de indigeni, care, îngenuncheaţi pe drumul pe care treceau fraţii Lander, ridicau mâinile la cer, implorând divinităţile lor să-i ocrotească pe drumeţi. După care aceștia purceseră la drum coborând pe apa Nigerului. Din chiar capul locului fură obligaţi să facă o haltă în mica insulă a Metaliei, al cărei conducător îi rugă pe călători să primească în dar un prea frumos ied. Oaspeţii erau prea binecrescuţi ca să-l refuze. Fraţii Lander străbătură apoi marele oraș Congi („Songa" al lui Clapperton) și Inguazi-Miligia, prin care treceau toţi neguţătorii ce făceau drumul dus și întors din și către Nyffe, spre ţările aflate la nord-est de Borgu și se opriră la Patașia, insulă mare, bogată, neasemuit de frumoasă, presărată cu boschete de palmieri și de pomi înalţi și măreţi.

Cum această insulă nu era departe de Wowu, Richard Lander trimise un vestitor regelui orașului, care nu voia să-i predea barca pe care o cumpărase cu banii săi. Trimisul neizbutind să capete câştig de cauză, călătorii fură nevoiţi astfel să meargă chiar și la rege; — dar, precum era și firesc, nu obţinură decât făgăduieli care, în fond, echivalau cu un refuz. Așa fiind, ei nu mai avură alt mijloc de scăpare, ca să-și poată continua drumul, decât să fure bărcile pe care le împrumutaseră la Patașia. La 4 octombrie, după alte întârzieri, îşi reluară călătoria și, purtaţi de curentul fluviului, se îndepărtară de Lever (sau Layaba) și de nemernicii lui locuitori.

Aproape de acest punct, malurile fluviului se înalţă la vreo patruzeci de picioare deasupra apei, devenind aproape perpendiculare. Fluviul, scăpat din șirul de stânci, îşi urma cursul drept către miazăzi.

Primul oraș întâlnit de cei doi fraţi în drumul lor fu Bajiebo, cetate mare și întinsă, de o murdărie și de o neorânduială zgomotoasă de neînchipuit. Apoi, vizitară Litei, oraș locuit de nyffeni, și Madjia, lângă care Nigerul se împarte în trei canale. După câteva minute, în clipa când trecuseră de o nouă insulă, drumeţii se aflară faţă-n faţă cu o stâncă înaltă de două sute optzeci și unu de picioare numită Kesa (sau Kesy), care se ridică perpendicular în mijlocul fluviului. Stânca este respectată foarte mult de indigeni, care au credinţa că ea adăpostește un duh făcător de bine.

Puţin înainte de a ajunge la Rabba, în Insula Bili, fraţii Lander primiră vizita regelui „Apelor negre", suveran al Insulei Zangoșia, care venise într-o barcă neobișnuit de lungă și de curată, împodobită cu pânză stacojie și cu șireturi de aur. Chiar în aceeași zi, ei ajunseră în orașul Zangoșia, așezat în faţa orașului Rabba, a doua cetate a fellanilor, după Sokoto.

Regele acestui oraș, pe nume Mallam-Dendo, era vărul lui Bello. Bătrân și orb, foarte șubred ca sănătate și convins că nu mai avea mult de trăit, el era preocupat doar de grija de a asigura fiului său venirea la tron.

Deși primise daruri de foarte mare valoare, Mallam-Dendo se arătă foarte

Muntele Kesa

nemulţumit și spuse călătorilor că, dacă nu va primi de la ei alte daruri, mai utile și mai scumpe decât cele date, el le va pretinde să-i dea armele: pistoalele și praful de pușcă pe care le aveau, ca să-i lase să plece din Zangoșia.

Disperat, Richard Lander îşi pierduse capul, dar iată că Mallam — după primirea tobeei (hlamidei) lui Mungo-Park, pe care regele Bussiei i-o restituise lui Lander, fu cuprins de o bucurie nebună, se declară protectorul europenilor, făgădui să facă tot ce-i stătea în putinţă spre a-i ajuta să ajungă la mare și le dărui rogojini împletite în cele mai frumoase culori, doi saci cu orez și un ciorchine mare de banane. Aceste merinde fură binevenite, căci mărfurile de nimica toată pe care le luaseră cu ei: pânzeturi, oglinzi, brice, pipe se sfârșiseră și nu le mai rămăseseră englezilor decât ace de cusut și câteva brăţări de argint — păstrate spre a fi împărţite căpeteniilor pe care le-ar fi întâlnit în drumul lor pe Niger.

Lander relatează:

„Privit din Zangoșia, Rabba îţi face impresia unui oraș foarte mare, ordonat, curat, bine construit. El n-are nici metereze, nici fortificaţii, nefiind înconjurat de ziduri de apărare. Este zidit neregulat pe creasta unui deal, la poalele căruia curge Nigerul. Ca mărime, populaţie și bogăţie, este al doilea oraș de scamă al fellanilor. Populaţia lui este un amestec de fellani, de nyffeeni, de emigranţi și de sclavi din diferite ţinuturi. Orașul recunoaşte autoritatea unui guvernator, pe care-l numesc sultan sau rege. Rabba este vestit pentru grâul, uleiul și mierea lui. Când oamenii noștri vizitară târgul (piaţa), li se păru bine aprovizionat cu boi, cai, catâri, măgari, oi, capre și păsări domestice. Pretutindeni erau de vânzare: orez, grâu, bumbac, pânzeturi, indigo, șei și hamuri de piele galbenă și roșie, ghete, cizme, papuci. Cei două sute de sclavi pe care îi observasem de dimineaţă, erau încă expuși la vânzare, pe seară. Rabba nu este câtuși de puţin vestit prin industria lui; totuși acolo se fabrică, în mod neîntrecut, rogojini și papuci. În ce privește însă celelalte meserii, Rabba este mai prejos de Zangoșia.

Activitatea și dragostea de muncă a locuitorilor din Zangoșia îl surprind în mod plăcut pe călător. Bucuroși de oaspeţi, îndatoritori, ei sunt apăraţi contra fellanilor prin chiar așezarea insulei lor. Independenţi, ei nu recunosc decât autoritatea regelui „Apelor negre”, și aceasta doar fiindcă au interes să asculte de el.

La 16 octombrie, Richard Lander și fratele său plecară, în sfârșit, cu o luntre păcătoasă, scobită într-un trunchi, pe care regele le-o vânduse foarte scump, și după ce furară niște rame pe care nimeni nu consimţea să li le vândă. Era pentru întâia oară că puteau naviga pe Niger, fără ajutor străin.

Ei coborâră pe fluviu, a cărui lărgime era foarte variabilă, evitând pe cât le era cu putinţă marile orașe, căci nu mai erau deloc în stare să satisfacă pretenţiile guvernatorilor.

Niciun incident nu se ivise până la Eggan, în această navigare liniștită. Doar într-o noapte, faţă de neputinţa de a debarca în mijlocul mlaștinilor de pe malurile fluviului, drumeţii se văzură nevoiţi să se lase târâţi de curent; izbucni însă o furtună înspăimântătoare, în timpul căreia fură pe punctul de a fi scufundaţi de turmele de hipopotami care se zbenguiau la suprafaţa apei.

„… fură pe punctul de a fi scufundaţi”.

În acest timp, Nigerul curgea aproape mereu către răsărit și sud-est; era larg când de opt mile, când doar de două. Curentul lui era atât de repede, încât barca naviga cu o viteză de patru sau cinci mile pe oră.

La 19 octombrie, Richard Lander trecu pe lângă gurile Kadunei, râu pe care-l străbătuse în apropiere de Cuttup, în prima lui misiune, și, puţin după aceea, zări orașul Eggan. El se apropie de îndată de locul de debarcare, mergând în susul apei pe un golfuleţ ticsit de un nesfârșit număr de bărci mari și masive, încărcate cu mărfuri, cu provele mânjite de sânge și acoperite cu pene — spre a împiedica, prin atare fetișuri, atacurile piraţilor.

Căpetenia în faţa căreia fură aduși de îndată purta o barbă lungă și albă; ar fi avut aerul celui mai venerabil patriarh, dacă n-ar fi râs și n-ar fi aruncat ocheade ghidușe, ca un adevărat copil. Indigenii se repeziră cu sutele să-i vadă pe acești străini cu înfăţișări atât de ciudate. Drumeţii puseră însă trei oameni de santinelă la ușa lor, spre a ţine la distanţă sumedenia de curioși.

Richard Lander relatează:

„Unii locuitori din Eggan vând pânzeturi și stofe din Benin și din Portugalia, ceea ce ne face să credem că între oraș și coastă ar fi vreun mijloc de comunicaţie. Indigenii sunt speculanţi, întreprinzători, mulţi dintre ei ocupându-se tot timpul cu traficul în josul și în susul Nigerului. Ei nu locuiesc decât în bărcile lor, micul acoperiș sau suprastructura deschisă din barcă servindu-le de locuinţă; trăiesc acolo ca în colibe… Credinţa lor că noi putem să izbândim în cele mai grele întreprinderi — numai să vrem — ne-a făcut să râdem, la început; însă, până la urmă, insistenţele lor ne plictisiră și ne obosiră peste măsură. Ei ne cereau vrăji care alungă războaiele și fetișuri prin care să se îmbogăţească, să poată împiedica crocodilii să răpească oamenii și să poată pescui, în orice zi, o barcă plină de pești. Această ultimă rugăminte ne-a fost adresată de starostele pescarilor, care a sprijinit-o cu un dar de o valoare proporţională cu importanţa cererii… Curiozitatea poporului de a ne vedea este atât de mare, încât nu mai putem să ieșim în stradă; iar ca să avem aer curat, suntem nevoiţi să ţinem toată ziua ușa deschisă, plimbându-ne de jur-împrejurul colibei noastre: singura mișcare care ni se îngăduia să o facem, ca și când am fi niște fiare în cușcă. Oamenii se uită la noi fixându-ne cu priviri pline de groază și de mirare, cam tot așa cum, în Europa, privim tigrii dintr-o menajerie. Când ne apropiem de ușă, ei se dau înapoi, plini de spaimă și scuturaţi de friguri; cum ne văd însă la celălalt capăt al colibei, se apropie din nou, atât cât le îngăduie teama lor și cu cele mai mari precauţii”.

Eggan este o cetate foarte întinsă, iar populaţia ei trebuie să fie foarte numeroasă. Ca mai toate orașele zidite pe malul Nigerului, Eggan este inundat în fiecare an. Trebuie să credem că băștinașii au motivele lor, când își construiesc locuinţe în locuri care ne-ar părea nouă atât de nepotrivite și de vătămătoare sănătăţii. Nu s-ar datora, oare, aceasta faptului că pământul din împrejurimile orașului este doar un mâl gras și negru, neînchipuit de roditor, care le procură, fără prea mare muncă, toate produsele trebuincioase traiului?

Scăunel pătrat aparţinând regelui din Bornou

Deși părea să aibă peste 100 de ani, căpetenia orașului Eggan era plină de voioșie. Cele mai de frunte personaje ale orașului se întâlneau în cabana lui, unde stăteau la taifas zile întregi.

„Această adunare de bărbi cărunte râde din toată inima și face atâta haz de orice glume și spirite, încât vedem tot mereu trecători care se opresc la poarta barăcii, ca să asculte și să ia și ei parte la hohotele de râs ce răsună în afară; așa că noi nu auzim, de dimineaţă până seara, decât tunete de aplauze".

Într-o zi, căpetenia voi să-și arate, faţă de străini, talentele lui de cântăreţ și dansator, spre a-i umple de surpriză și admiraţie.

Relatarea spune:

„Ţopăind sub povara anilor și scuturându-și șuviţele de păr alb, el sări și sălta ca un ţap, de mai multe ori, spre marea bucurie a celor de faţă, afecăror râsete — singurul mod de a aplauda al africanilor — gâdilară până într-atât deșarta mândrie și închipuire a moșneagului, încât, spre a-și continua ţopăiala, fu nevoit să se sprijine într-o cârjă. O mai ţinu astfel câtva timp, șontâc-șontâc; cum însă puterile i se sleiseră, el fu silit să se oprească și să se așeze lângă noi, pe pragul cabanei. Pentru nimic în lume nu voia să pară șubred în ochii noștri. Deși gâfâia peste măsură, el se străduia să respire adânc și să-și ţină suflarea zgomotoasă și pripită. Mai încercă o dată să danseze și să cânte; însă constituţia lui nu-i sprijini sforţările și de-abia îi mai auzeai glasul, fără putere și tremurător. Totuși, cântăreţii și cântăreţele, împreună cu dansatorii și muzicanţii, îşi continuară concertul lor gălăgios până ce, fiind obosiţi de a-i mai privi și asculta, îi rugarăm să plece, întrucât se lăsa noaptea. Ceea ce îl mâhni adânc pe veselul și uşuraticul moșneag".

Între timp, Mallam-Dendo îi povăţui pe englezi să nu mai meargă în josul râului. Precum arăta el, Eggan era ultimul oraș al ţinutului Nyffei; stăpânirea fellanilor nu se întindea dincolo de oraș și până la coasta oceanului nu se mai întâlneau decât triburi primitive, veșnic în luptă unele cu altele.

Aceste povești spuse de localnici tovarășilor de drum ai fraţilor Lander, în legătură cu primejdia și cu riscul de a fi gâtuiţi sau prinși și vânduţi ca sclavi, îi îngroziră până într-atât, încât refuzară să se mai îmbarce, vrând să se reîntoarcă la Cape-Coast Castle, tot pe drumul pe care veniseră.

Datorită curajului celor doi fraţi, la 22 octombrie, expediţia părăsi Eggan, trăgând, în semn de salut, trei salve de flintă.

Câteva mile mai încolo, un pescăruș se roti pe deasupra capetelor lor — semn că oceanul era aproape și le dărui siguranţa absolută că vor ajunge în sfârșit la capătul obositorului lor drum.

Ei trecură astfel, rând pe rând, prin câteva sate, mici și sărăcăcioase, pe jumătate inundate și printr-un oraș foarte mare așezat la poalele unui munte înalt, care părea că-l strivește și al cărui nume nu-l putură afla. Se încrucișară cu enorm de multe bărci, construite ca acelea de pe râurile Bonny și Calabar. Nu fără uimire priveau băștinașii echipajele acestor oameni albi, cu care nici nu cutezau să schimbe un cuvânt-două.

Povârnite și văzute de departe, mlăștinoase, malurile Nigerului deveneau în

curând mai ridicate, mai bogate, mai fertile.

Kakunda, asupra căruia locuitorii Egganului i-au atras atenţia, recomandându-i să facă acolo un popas, se află pe ţărmul occidental al fluviului. Văzut de la oarecare distanţă, el prezintă un aspect de un pitoresc deosebit.

Indigenii se arătară la început alarmaţi de apariţia călătorilor. Un bătrân mallam, preot și învăţător musulman, îi luă sub ocrotirea sa. Datorită lui, cei doi fraţi avură parte de o primire plină de bunăvoinţă din partea localnicilor, în această capitală a unui regat, independent de Nyffe.

Informaţiile pe care călătorii le adunară în acest oraș, sau mai curând, în această reuniune a patru sate, se potriveau cu cele strânse la Eggan. Astfel, Richard Lander se hotărî să călătorească numai noaptea și să-și încarce cu gloanţe și cu alice mari cele patru puști și cele două pistoale ce-i mai rămăseseră.

Cu orice risc, exploratorii noștri, spre marea uimire a indigenilor, care nu puteau crede că oamenii pot sfida în așa chip primejdia, părăsiră Kakunda, făcând să răsune văzduhul de trei puternice aclamaţii.

Ei trecură deci pe lângă mai multe orașe de seamă, pe care le evitară cu grijă. În acest timp, cursul fluviului îşi schimbă drumul de câteva ori, ocolind printre dealuri de la sud la sud-est, apoi la sud-vest.

La 25 octombrie, englezii se găsiră în faţa gurilor unui mare râu. Era Chadda sau Benue. La confluenţa lui se întindea un oraș important, cu faţa spre Niger și Benue. Era Cutumcuraffi.

În sfârșit, după ce era cât p-aci să se scufunde într-o vâltoare și să fie zdrobit de stânci, Richard Lander, descoperind un loc prielnic și nelocuit de nimeni, pe malul drept al fluviului, se hotărî să debarce.

Acel loc fusese vizitat cu puţin înainte de către indigeni, precum o dovedeau urmele de focuri, tărtăcuţe sfărâmate, cioburi de oale de lut împrăștiate pe pământ, coji de nuci-de-cocos și doage de butoaie cu praf de pușcă, pe care exploratorii le strânseră cu oarecare teamă, căci ele dovedeau legăturile localnicilor cu europenii.

În acest timp, câteva femei o luară la fugă, speriate de trei oameni din suita lui Lander, care pătrunseseră într-un sat ca să ceară lemne de foc. Drumeţii, rupţi de oboseală, se odihneau pe rogojini, când se văzură deodată înconjuraţi de o ceată de oameni aproape goi, înarmaţi cu puști, arcuri, săgeţi, satâre, cârlige de fier și vârfuri de lănci.

Doar sângele rece și prezenţa de spirit a celor doi fraţi fură în stare să împiedice o încăierare ce părea inevitabilă și al cărei rezultat nu era îndoielnic. Ei aruncară armele la pământ și înaintară spre căpetenia băștinașilor.

Lander ne spune:

„Apropiindu-ne deci, le făcurăm mereu semne cu braţele, spre a-i convinge să nu tragă în noi. Sacul cu săgeţi al șefului i se bălăbănea pe șold, arcul îi era întins și o săgeată care ţintea drept în pieptul nostru sta gata să zboare. Când nu mai aveam decât câţiva paşi până la el și șeful era gata să destindă coarda, omul care era cel mai aproape de el se repezi să-i oprească braţul. Ne găseam atunci faţă-n faţă și, de îndată, îi întinserăm mâinile. Toţi tremurau ca varga. Șeful ne privi drept

în ochi, apoi îngenunche. Înfăţişarea lui păru nelămurită, un amestec de teamă, de groază, în care aveau aerul să se înfrunte toate pasiunile, bune și rele; în sfârșit, îşi lăsă capul în piept, apucă mâna ce-i întindeam și izbucni în plâns. Din acea clipă armonia se restabili și gândurile de război și de vărsări de sânge lăsară loc celei mai depline înţelegeri.

«Credeam că sunteţi copiii cerului, căzuţi din nori — ne spuse șeful spre a ne explica brusca lui schimbare»".

Și Lander adăugă:

„A fost un mare noroc pentru noi că feţele noastre albe și ţinuta noastră calmă s-au putut impune acelei mulţimi, căci altfel, un minut mai târziu, trupurile noastre ar fi fost zbârlite de săgeţi și am fi semănat cu niște porci cu ghimpi".

Acel loc era faimosul târg din Boca, despre care drumeţii auziseră vorbindu-se atât de des și unde oamenii vin cu duiumul, dinspre coastă, spre a da mărfurile aduse de albi, în schimbul sclavilor aduși în mare număr de la Funda, oraș situat pe ţărmul celălalt.

Informaţiile culese acolo erau cum nu se poate mai favorabile. Oceanul nu mai era decât la zece zile de drum.

După cum spunea șeful din Boca, navigaţia nu prezenta nicio primejdie; însă locuitorii de pe maluri erau oameni foarte răi.

Urmând sfatul șefului, cei doi fraţi trecură pe dinaintea orașului Atta, frumos și foarte întins, fără a se opri acolo și poposiră la Avvazaca, unde Nigerul se desparte în mai multe braţe. Șeful acestui oraș se dovedi de o nesăţioasă lăcomie. Ei refuzară apoi să rămână în două sau trei sate, unde erau stăruitor îndemnaţi să poposească, spre a potoli curiozitatea băștinașilor, și se văzură siliţi să se oprească în satul Damuggo, unde un omuleţ ce purta o tunică de uniformă strigă pe englezește: „Hei, hei! englezilor, veniţi încoace!". Era un trimis al regelui din Bonny, venit să cumpere sclavi pentru stăpânul său.

Căpetenia acestui oraș, care niciodată nu mai văzuse oameni de rasă albă, îi primi foarte bine pe exploratori, organiză petreceri și distracţii publice în cinstea lor și îi opri acolo pe tot timpul serbărilor, până la 4 noiembrie. Deși regele, avertizat de vrăjitorul pe care îl consultase, le prevesti că vor trece prin grele și numeroase primejdii, înainte de a ajunge la coastă, el le dădu totuși încă o barcă cu vâslași și cu o călăuză.

Sinistrele prevederi ale vrăjitorului se îndepliniră tară întârziere. John și Richard Lander se urcară în două bărci deosebite. Pe când treceau prin faţa unui mare oraș despre care aflară că se chema Kirri, ei fură opriţi de niște bărci lungi de război, fiecare din ele cuprinzând vreo patruzeci de oameni, îmbrăcaţi în straie europene, dar tară pantaloni.

Aceste bărci arborau, în vârful unor înalte prăjini de bambus, stindardele larg desfășurate ale Marii Britanii; ele erau împodobite cu scaune, mese, sticle și diferite figuri simbolice. Fiecare din mateloţii lor negri purta o flintă și la prova fiecărei ambarcaţii se vedea câte un tun de calibrul patru sau șase ţoli.

MAP OF THE
LOWER COURSE OF THE
DJOLIBA, KOUARA,
QUOORA OR NIGER
after Lander.
Cubbie
Yaourie
PROVINCE
OF
ZEGZEG
Bajiebo
Katunga
Kong
Mts
Abbatsca
Benin R.
Forcados R.
Old Calabar R.
G
U
L
F
O
F
G U I N E A

Cei doi fraţi fură conduși la Kirri. Acolo se ţinu un sfat în privinţa sorţii lor. Din fericire, câţiva mallamii le luară apărarea și obţinură să li se restituie lucrurile care le fuseseră șterpelite; dar cea mai mare parte din acestea se scufundaseră odată cu barca lui John Lander.

Richard Lander relatează:

„Avui mare plăcere să recunosc numaidecât lada în care se aflau cărţile noastre și unul dintre jurnalele de drum ale fratelui meu; lângă ea era cutia de medicamente, amândouă însă fiind pline cu apă. Un sac mare de dormit, de pânză, în care se aflau hainele noastre, fusese deschis și prădat, nemairămânându-ne decât o cămașă, o pereche de pantaloni și o haină.

Mai multe lucruri de preţ dispăruseră de asemenea. Jurnalele mele, afară de un caiet de note, în care însemnasem observaţiile făcute de la Rabba până aici, se pierduseră. Ne lipseau patru pușți, din care una aparţinuse lui Mungo-Park, patru satâre și două pistoale, nouă dinţi de fildeș de elefant, cei mai frumoși din câţi văzusem în tot ţinutul, dăruiţi de regii din Wowu și din Bussa, nenumărate pene de struţ, câteva piei de leopard de toată frumuseţea, seminţe de cereale de o mare varietate, toţi nasturii, toate scoicile-monede și acele de cusut, care ne erau atât de trebuincioase spre a cumpăra cu ele de-ale mâncării, totul dispăruse și — așa cum ni se dădu asigurarea — căzuseră la fund, în apă.

Aceasta însemna, cu drept cuvânt, să ne împotmolim tocmai când am fi putut spune doamne-ajută. Să străbatem întreaga Africă, de la Badagry la Bussa, să scăpăm din primejdiile navigaţiei pe Niger și să ieșim teferi din ghearele atâtor regi hrăpăreţi, ca să naufragiem numai șase zile depărtare de ocean, ca să devenim sclavi sau să fim condamnaţi la moarte — în clipa când urma să arătăm Europei roadele preţioase ale atâtor chinuri îndurate, ale atâtor primejdii evitate, ale atâtor stavile fericit înlăturate; și, după ce fixaserăm cursul Nigerului, de la Bussa la vale și eram gata să-i descoperim gurile, să ne vedem arestaţi de câţiva piraţi ticăloși, aceasta era, cu adevărat, prea mult!…”

Cât de amare fură gândurile celor doi fraţi, în tot timpul cât au durat acele nemaisfârșite discuţii!

Deși lucrurile care li se furaseră le-au fost în parte restituite și cu toate că cel care începuse ostilităţile fu condamnat la decapitare, spre a-și ispăși greșeala, cei doi fraţi erau consideraţi încă prizonieri și urmau să fie conduși la Obie, regele ţinutului Eboe, singurul care avea să hotărască de soarta lor.

Era clar că acești jefuitori nu aparţineau locului și că veniseră acolo spre a face piraterie. Ei îşi făcuseră, desigur, socoteala să-și înceapă jafurile în două sau trei târguri ca cel din Kirri, dacă ar fi întâlnit cumva flotile prea puternice, care nu s-ar fi lăsat jefuite fără luptă. De altfel, toate populaţiile acestei părţi a Nigerului se temeau unele de altele în cea mai mare măsură, iar cumpărările merindelor se făceau totdeauna cu arma în mână.

După două zile de navigaţie, bărcile ajunseră lângă Eboe, într-un loc unde fluviul se împarte în trei braţe neînchipuit de largi, cu malurile line, mlăștinoase și pline cu palmieri.

Un ceas mai târziu, la 8 noiembrie, unul din oamenii echipajului băștinaș din Eboe strigă: „Iată ţara mea”.

Acolo, noi complicaţii îi așteptau pe exploratori. Obie, regele din Eboe, era un tânăr cu figura vioaie și deșteaptă, care îi primi pe drumeţi cu multă bunăvoinţă. Îmbrăcămintea lui, care aducea cu cea a regelui Yurribci, era împodobită cu mărgean în așa hal, încât i-ai fi putut da numele „regele de mărgean”.

Fără îndoială, Obie păru mișcat auzind povestea atacului, în care englezii îşi pierduseră toate mărfurile lor, însă ajutorul pe care-l dădu acestora nu era la înălţimea sentimentelor lui aparente, căci îi lăsă aproape să moară de foame.

Darea de seamă relatează:

„Locuitorii din Eboe nu cultivă decât plante cu rădăcini hrănitoare, porumb și bananieri. Ei posedă numeroase capre și păsări de ogradă, au însă oi puţine, iar vite de muncă nu au deloc. Orașul, foarte întins, este așezat într-un câmp deschis și are o numeroasă populaţie; fiind capitala regatului, el nu poartă alt nume decât acela de «ţinutul Eboe». Uleiul lui de palmier este vestit. Acolo se ţine, de un lung șir de ani, cel mai de seamă târg de sclavi, unde vin să se aprovizioneze băștinași care se îndeletnicesc cu acest negoţ de-a lungul coastei, între râul Bonny și vechiul râu Calabar. Băștinașii vin cu sutele, din valea acestor ape, spre a-și face acolo comerţul lor și, chiar acum, un mare număr dintre ei locuiesc în bărci rânduite în faţa orașului. Aproape tot uleiul cumpărat de englezi din Bonny și din locurile învecinate provine de acolo, ca de altminteri toţi sclavii pe care îi îmbarcă, la ţărm, corăbiile franceze, spaniole și portugheze ce se îndeletnicesc cu negoţul de sclavi. Din mai multe părţi am auzit că poporul din Eboe este antropofag; acest zvon este mai răspândit printre triburile vecine, decât printre cele din inima ţării”.

După spusele celor din jurul lor, călătorii erau siguri că Obie nu-i va pune în libertate, decât după plata unei importante răscumpărări. Acest rege era, poate, împins să se poarte astfel de aţâţările favoriţilor lui; ceea ce însă îi întări hotărârea fu, mai ales, lăcomia și graba locuitorilor din Bonny și Brass, căci fiecare din aceste două grupe se lupta să-i aducă pe englezi în ţinuturile lor.

Cei mai înverșunaţi în această luptă erau: un fiu al ultimului șef din Bonny, regele Peper (Piper), un oarecare Gun (Pușcă), fratele regelui Boy (Băiat) și tatăl lor, regele Forday, care împreună cu regele Jacket (Jachetă) guvernau întreg ţinutul Brassului.

Spre a-și dovedi bunăvoinţa, ei arătară certificatele date de căpitanii europeni cu care avuseseră legături de afaceri.

Unul dintre aceste documente, semnat de James Dow, comandant al bricului „La Susanne”, din Liverpool și datând din septembrie 1830, de pe primul râu al Brassului, suna astfel:

„Comandantul Dow declară că niciodată n-a întâlnit vreo șleahtă de nemernici mai mari decât acești locuitori, în general, și piloţi în particular, de prin partea locului”.

Apoi, urmând pe același ton, comandantul îi blestema cumplit, făcându-i netrebnici afurisiţi și afirmând că ei încercaseră să-i împingă nava spre coastă, pe

gherdapuri, la gura fluviului, spre a-l naufragia și-apoi să-și împartă rămășiţele corăbiei. Pe regele Jacket el îl făcea mare pungaș. Singurul care i se păruse oarecum de treabă și demn de încredere, era Boy. Ca urmare a nesfârșitelor tărăgăneli, Obie declară că, după legile și tradiţiile ţării, avea dreptul să-i considere pe fraţii Lander și pe însoţitorii lor drept proprietate personală, dar că, nevrând să abuzeze de prerogativele sale, s-ar mulţumi să primească, în schimbul eliberării lor, mărfuri engleze însumând valoarea a douăzeci de sclavi.

Această hotărâre a lui Obie, asupra căreia Richard Lander încercă zadarnic să-l facă să revină, îi cufundă pe cei doi fraţi într-o mare disperare, urmată în curând de nepăsare și de atâta indiferenţă, încât n-ar fi fost capabili nici de cea mai mică sforţare spre a-și recăpăta libertatea. Dacă adăugăm acestor suferinţe morale și slăbiciunea lor fizică, datorită lipsei de hrană, vom înţelege descurajarea care îi cuprinsese pe călători.

Nemaiavând niciun fel de resurse, jefuiţi de acele, scoicile-monedă și mărfurile de schimb pe care le posedau, se văzură din nefericire nevoiţi să-şi cerșească hrana zilnică.

Lander ne spune:

„Dacă am fi adresat rugăminţile noastre pietrelor și arborilor, cel puţin ne-am fi cruţat umilinţa de a înghiţi un refuz. În cea mai mare parte a orașelor și satelor africane, fuseserăm trataţi omenește. Aici, însă, vai! Ce contrast! Suntem rânduiţi printre fiinţele cele mai degradate și printre sclavii cei mai nemernici; suntem obiectul batjocurii și dispreţului”.

În sfârșit, Boy fu acela care avu câştig de cauză, pentru că plăti bucuros lui Obie tot ce acesta pretindea ca preţ de răscumpărare a celor doi fraţi și a însoţitorilor lor. În ceea ce-l privea, Boy se arătă foarte moderat, pretinzând — pentru osteneala lui și pentru riscurile transportării lor la Brass — doar valoarea a cincisprezece bare de cârmă (eche), sau a cincisprezece sclavi, precum și un butoi de rom. Deși aceste pretenţii erau nemăsurat de mari. Richard Lander nu șovăi să semneze o poliţă, prin care se recunoștea dator cu treizeci și șase bare de cârmă, pe care urma să le furnizeze căpitanul englez Lake, comandantul unei corăbii ancorate pe râul Brass.

Barca regelui, pe care se urcaseră cei doi fraţi, la 12 noiembrie, cuprindea șaizeci de persoane, din care patruzeci erau vâslași. La prova avea un tun de calibrul patru și era înzestrată cu un arsenal de pumnale și muniţii, precum și cu mărfuri de tot soiul. Era scobită într-un singur trunchi de pom și lungă de peste cincizeci de picioare.

Nesfârșitele plantaţii care se vedeau pe ţărmurile fluviului dovedeau că populaţia era mult mai numeroasă decât părea. Ţinutul era neted, fără obstacole, variat, și solul — un mâl negru și bogat — era plantat cu arbori și arbuști de o neînchipuită risipă de culori.

La 14 noiembrie, la ora șapte seara, barca lăsă braţul principal și intră în râul Brass. După un ceas, Richard Lander simţi cu o nespusă bucurie efectul fluxului oceanului.

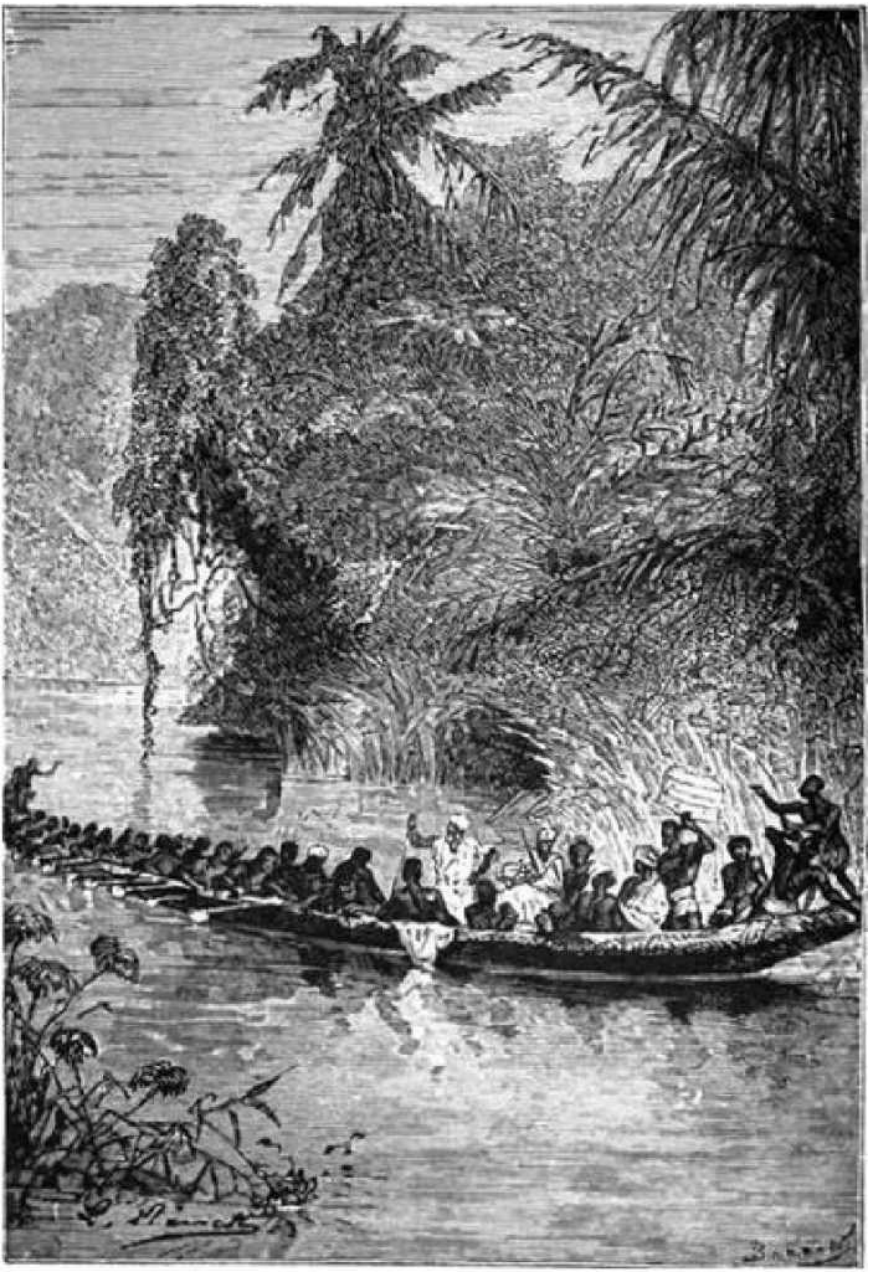

„Era scobita într-un singur trunchi de copac”.

Ceva mai încolo, barca lui Boy ajunse bărcile lui Gun și Forday. Acestuia din urmă, bătrân, cu acrul venerabil, deși sărăcăcios îmbrăcat — pe jumătate în straie europene și pe jumătate după moda indigenă — îi plăcea la nebunie romul, din care bău vârtos și îndelung, ceea ce nu avu însă nicio înrâurire asupra ţinutei și chipului în care se exprima.

Alaiul care îi însoţea pe cei doi englezi până la orașul Brass era într-adevăr ciudat.

Lander spune:

„Bărcile se înșiruiau una după alta, desfășurând fiecare câte trei pavilioane. La prova celei dintâi, stătea în picioare regele Boy, având capul încoronat cu pene lungi care se bălăbăneau la orice mișcare a trupului, plin de chipurile cele mai stranii, zugrăvite în alb pe fond negru. El se sprijinea pe două enorme suliţe ghimpate, pe care le azvârlea, din când în când, în fundul bărcii, ca și cum ar fi ucis vreo fiară ce zăcea la picioarele lui. La prova celorlalte bărci dansau preoţii, cu schimonoseli stranii. Toţi aceștia, ca și persoanele din suita regelui, erau mâzgăliţi pe faţă ca și regele Boy. Și, ca o ciudăţenie, Gun îşi făcea de luciii alergând de la un capăt la altul al bărcii, mărind efectul făcut de impozantul alai, prin salvele regulate ale singurului său tun”.

Brass este format din două orașe, unul aparţinând lui Forday, altul regelui Jacket. Înainte de a debarca, preoţii făcură misterioase slujbe religioase, care îi priveau, desigur, pe drumeţii albi. Fost-a oare în favoarea străinilor această consultare a fetișului orașului? Iată ce urma să arate purtarea indigenilor faţă de ei.

Richard Lander zări pe ţărm, chiar înainte de a debarca, un om alb și fu viu emoţionat la vederea lui. Era căpitanul unei corăbii spaniole, cu două catarge, ancorată în râu.

Darea de seamă relatează:

„Nicăieri pe lume nu poate exista un loc mai murdar și mai dezgustător decât acesta și care să prezinte ochilor unui străin, o înfăţișare mai mizerabilă. În acest Brass — oraș groaznic — doar noroi și murdărie, câinii, caprele și alte animale forfotesc pe străzile înglodate în noroi; ele par lihnite de foame, întrecându-se în mizerie cu nefericitele creaturi umane care au trăsăturile feţei palide”.

O altă localitate, numită de europeni Orașul Piloţilor, din cauza marelui număr de piloţi ce locuiesc acolo, este așezată la gura râului Noun sau Nun, la șaptezeci de mile depărtare de Brass.

Regele Forday vru să împiedice plecarea din oraș a celor doi fraţi Lander, dacă aceștia nu-i dădeau patru bare de cârmă. El spunea că orice om alb care ajunge la Brass, venind pe apă, era ţinut — după datina locului — să plătească acest tribut. Cum nu i se putu împotrivi, Richard Lander mai semnă o poliţă, care urma să fie achitată tot de căpitanul Lake.

Cu preţul acesta, Richard Lander fu autorizat să meargă cu barca regelui Boy până la bricul englez ancorat la gura râului. Fratele lui și oamenii care-l însoţeau urmau să fie puși în libertate numai după înapoierea regelui.

Ajungând însă pe acest bric, care nu i-a fost mirarea și rușinea, văzându-l pe

căpitanul Lake că-i refuză orice fel de ajutor. Lander i-a citit atunci instrucţiunile primite din partea ministerului, spre a-l convinge că în faţa lui nu se află un șarlatan.

— Dacă credeţi — îi răspunse căpitanul — că aveţi de-a face cu un imbecil sau cu un nebun, atunci vă înșelaţi. Eu nu voi da un ban ruginit pe cuvântul dumneavoastră, sau pe hârtia ce-mi prezentaţi! De toate astea puţin îmi pasă! Drac' să mă ia, dac-o să obţineţi de la mine o para chioară! Apoi, înjurând, blestemând, Lake dădu drumul unei avalanșe de cuvinte din cele mai ofensatoare, la adresa englezilor.

Copleșit de durere datorită acestei nenorociri neprevăzute și acestei purtări de necrezut, pe care o vădea un compatriot, Richard Lander se înapoie pe barca lui Boy, neștiind ce să facă și ceru regelui să-l ducă la

Bonny, unde se aflau mai multe nave engleze. Regele nu vru să consimtă.

Richard Lander se văzu, aşadar, nevoit să încerce a-l îndupleca pe căpitan, convingându-l să dea doar zece puști, cu care, poate, regele s-ar declara mulţumit.

— V-am spus o dată că n-am să dau nici măcar o piatră de scăpărat — răspunse Lake. Așa că, nu mă mai plictisiţi!

— Dar l-am lăsat pe fratele meu și opt persoane la Brass — stărui Lander — și dacă dumneavoastră nu voiţi să plătiţi nimic regelui, convingeţi-l, cel puţin, să-i aducă și pe ei la bord; altfel frate-meu va fi mort de foame sau otrăvit și toţi oamenii mei vor fi vânduţi, înainte ca eu să am putinţa de a primi ajutoare din partea unei nave de război.

— Dacă găsiţi mijlocul de a-i face să urce la bord — îi răspunse căpitanul

— Îi voi primi. Vă repet însă că de la mine nu veţi primi nici măcar o capsă.

În sfârșit, Richard Lander căpătă, din partea lui Boy, îngăduinţa de a se întoarce, spre a-și căuta fratele și tovarășii de drum. Dintru întâi, regele nu voi să-i dea consimţământul, decât după ce va fi primit o arvună; și îi fu nespus de greu lui Lander să-l convingă a renunţa la această pretenţie. Când căpitanul Lake află că suita lui Richard Lander e alcătuită din vlăjgani zdraveni, în stare să-i înlocuiască pe mateloţii săi morţi sau istoviţi de friguri, se îmblânzi puţin. Dar această ușoară schimbare de atitudine nu dură mult, căci el declară că, dacă în trei zile John și oamenii lui nu vor fi aduși la bord, va pleca fără ei.

În pofida faptului că Richard Lander îi dovedi, în chip absolut, că acei nenorociţi vor fi vânduţi ca sclavi, se încăpăţână să nu cedeze, nevoind să ţină scamă de nimic.

— Cu atât mai rău pentru ei — răspunse el — n-am nicio vină. Și să nu aşteptaţi de la mine mai mult.

O asemenea purtare neomenoasă se întâlneşte din fericire foarte rar.

În sfârșit, la 24 noiembrie, John Lander ajunse la bord, după ce un vânt puternic, care sufla dinspre mare și zvârlea apele peste cârmă, făcuse aproape cu neputinţă acostarea.

El fusese nevoit să îndure imputările și ocările lui Boy. Acesta răscumpărase cu banii săi sclavia celor doi fraţi și a însoţitorilor lor, îi readusese în barca lui, le dăduse de mâncare — ce e drept puţină și proastă — făgăduindu-i-se atâta carne

și atâta rom cât ar fi putut să mănânce și să bea, ca până la urmă, să fie primit cu dușmănie, să i se refuze restituirea avansurilor ce dăduse și să fie tratat ca un borfaș. Drept să spunem, avea el dreptul să fie nemulţumit, căci oricine, în locul lui, i-ar fi pus pe prizonierii ce-i mai rămăseseră să-i plătească scump atâtea speranţe dezamăgite și atâţia bani risipiţi degeaba!

Totuși, Boy se hotărâse să-l readucă pe John Lander pe bordul bricului. Căpitanul Lake îl primi pe călător în mod destul de cordial, dar, îndată după aceea, îşi exprimă hotărârea de a-l concedia pe rege, fără să-i dea măcar o para chioară.

Regele avea presimţiri funeste; comportarea lui ţâfnoasă făcuse loc unui aer umil și pocăit. I se servi o masă suculentă, din care nu mâncă aproape nimic.

Richard Lander, dezolat de cumplita zgârcenie și de reaua-credinţă a lui Lake și, fiindu-i cu neputinţă să-și ţină făgăduielile, răscoli prin lucrurile care îi mai rămăseseră și găsi cinci brăţări de argint și o sabie de fabricaţieindigenă, pe care o adusese de la Yurriba. I le oferi lui Boy, care le primi.

În sfârșit, regele se hotărî să se plângă căpitanului. Căpitanul, cu un glas răsunător pe care niciodată nu l-ai fi bănuit să poată ieși dintr-un trup atât de șubred, îi răspunse răspicat:

— Nu vreau!

Și însoţi acest răspuns cu o droaie de înjurături și amenințări. Așa încât bietul Boy bătu în retragere și, văzând că nava îşi întinde velele gata de plecare, se reîntoarse în grabă la barca lui.

Astfel luară sfârșit peripeţiile călătoriei celor doi fraţi Lander. Ei mai înfruntară riscul de a pieri, străbătând noroiul de la gura lacului (de la estuar) — dar aceasta le fu cea din urmă încercare. Ajunseră la Insula Fernando Poo, apoi la râul Calabar, unde se îmbarcară pe corabia „Carnaryon” pentru Rio de Janeiro, de unde amiralul Baker, comandantul bazei navale, le înlesni plecarea pe o navă de transport.

La 9 iunie ei debarcară la Portsmouth. După ce prezentară lordului Goderich — subsecretarul de stat la Ministerul Coloniilor — darea de seamă a călătoriei, întâia lor grijă fii să-l informeze despre purtarea căpitanului Lake, purtare care compromitea buna-credinţă a guvernului englez, prin îndoiala ce lăsa asupra ei. De îndată ministrul dădu ordin să li se plătească sumele cuvenite, care erau cerute motivat și pe bună dreptate.

Nu putem face mai mult decât să reproducem următoarea apreciere a excelentului specialist Desborough Cooley:

„Este cert deci că problema geografică ce atrăsese timp de atâtea veacuri atenţia savanţilor, dând loc la atâtea conjecturi deosebite unele de altele, fusese astfel definitiv și complet rezolvată. Nigerul sau Dioliba, ori Kuara, cum îi spun băștinașii, nu se împreunează cu Nilul și nu se pierde nici în nisipurile pustiului, nici în apele lacului Ciad; el se varsă în ocean, prin nenumăratele braţe, pe coasta Golfului Guineei, chiar în locul de pe această coastă, cunoscut sub numele de Capul Formosei. Gloria acestei descoperiri, prevăzute, ce e drept, de știinţă, revine deci întreagă fraţilor Lander. Ţinuturile vaste străbătute de ei, de la Yauria și până la mare, erau cu totul necunoscute înainte de călătoria lor”.

Îndată ce descoperirea lui Lander fu cunoscută în toate amănuntele ei în Anglia, mai mulţi negustori se strânseră în vederea exploatării bogăţiilor naturale ale ţinuturilor. Ei echipară, în iulie 1832, două nave cu abur, „Korra" și „Alburka", sub conducerea lui Laird, Oldfield și Richard Lander; acestea porniră în susul fluviului Niger, ajungând la Bocqua. Rezultatele acestei expediţii comerciale fură foarte proaste. Nu numai că traficul realizat cu indigenii a fost cu totul neînsemnat, dar chiar echipajele fură decimate de friguri, în sfârșit, Richard Lander, care de atâtea ori urcase sau coborâse apele fluviului, fu rănit de moarte de indigeni, la 27 ianuarie 1834. El încetă din viaţă la 5 februarie următor, la Fernando Pdo.

Ne rămâne — spre a pune capăt la tot ce se referă la Africa — să spunem ceva despre numeroasele recunoaşteri făcute în valea Nilului, din care cele mai însemnate fură realizate de Caillaud, Russegger și Ruppell.

Frederic Caillaud, născut la Nantes în 1787, ajunse în Egipt în luna mai 1815, după ce vizitase Olanda, Italia, Sicilia, o parte a Greciei și a Turciei europene și asiatice, în calitate de negustor de pietre scumpe. Cunoștinţele lui geografice și mineralogice îl făcură pe Mehmet-Ali să-l primească în mod foarte binevoitor. El îi dădu, de îndată, însărcinarea de a explora cursul Nilului și deșertul.

Această primă excursie dădu loc redescoperirii, la Labarah, a minelor de smarald menţionate de autorii arabi și lăsate în părăsire de veacuri întregi.

Caillaud regăsi, în crăpăturile munţilor, lămpile, pârghiile, frânghiile și sculele care serviseră exploatării acestor mine de către lucrătorii ptolemeilor. Lângă aceste cariere, călătorul descoperi ruinele unui orășel care, după toate aparenţele, fusese locuit, pe atunci, de foștii mineri. Spre a dovedi autenticitatea acestei preţioase descoperiri, Caillaud luă cu el zece livre de smaralde, pe care le aduse lui Mehmet-Ali.

Un alt rezultat al acestei călătorii fu descoperirea, de către exploratorul francez, a vechiului drum comercial către Indii.

Din luna septembrie 1819, la sfârșitul anului 1822, Caillaud, însoţit de fostul aspirant de marină, Letorzec, străbătu toate oazele cunoscute până atunci de la răsăritul Egiptului și urmă cursul Nilului până la al zecelea grad de latitudine. Ajuns, în prima lui călătorie, la Uadi-Ulfa, Caillaud alese această localitate ca punct de plecare.

O împrejurare fericită urma să-i înlesnească cu prisosinţă cercetările. Ismail-Pașa, fiul lui Mehmet-Ali, primise de curând comanda unei expediţii în Nubia. Caillaud îl însoţi.

Plecat din Dar au în noiembrie 1820, el ajunse la 5 ianuarie al anului următor, la Dongola, și atinse Muntele Barka, din ţinutul Chaguy, unde se văd o mulţime de mine, temple, piramide și alte monumente.

Numele de Merawe, purtat de acel loc, îi făcuse pe predecesorii lui să creadă că acolo se găsea fosta capitală a Etiopiei. Caillaud urma să îndrepte această greșeală.

Însoţindu-l, ca mineralog, pe Ismail-Pașa până dincolo de Berber, în căutarea minelor de aur, exploratorul francez ajunse la Șendy. Apoi merse cu Letorzec să

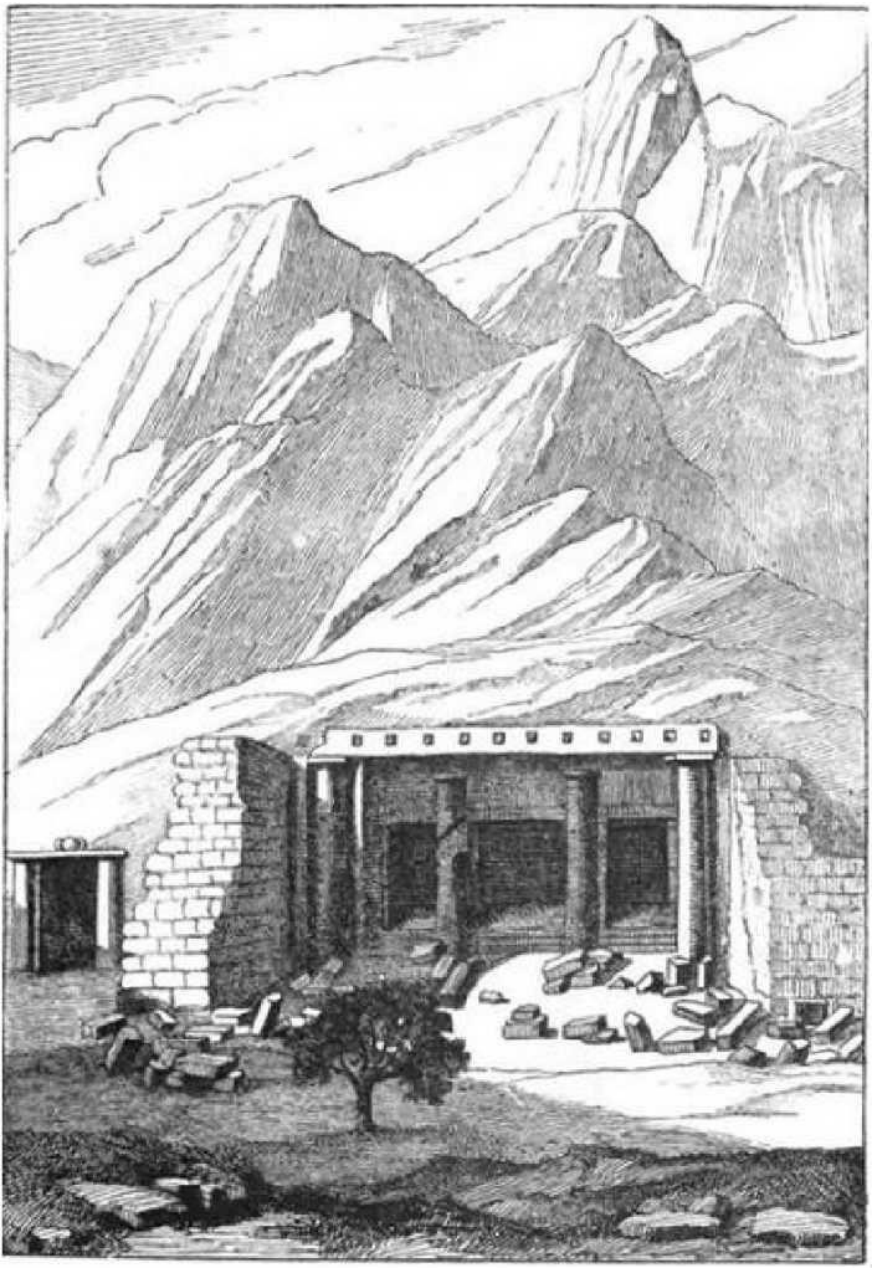

Templul din Merawe

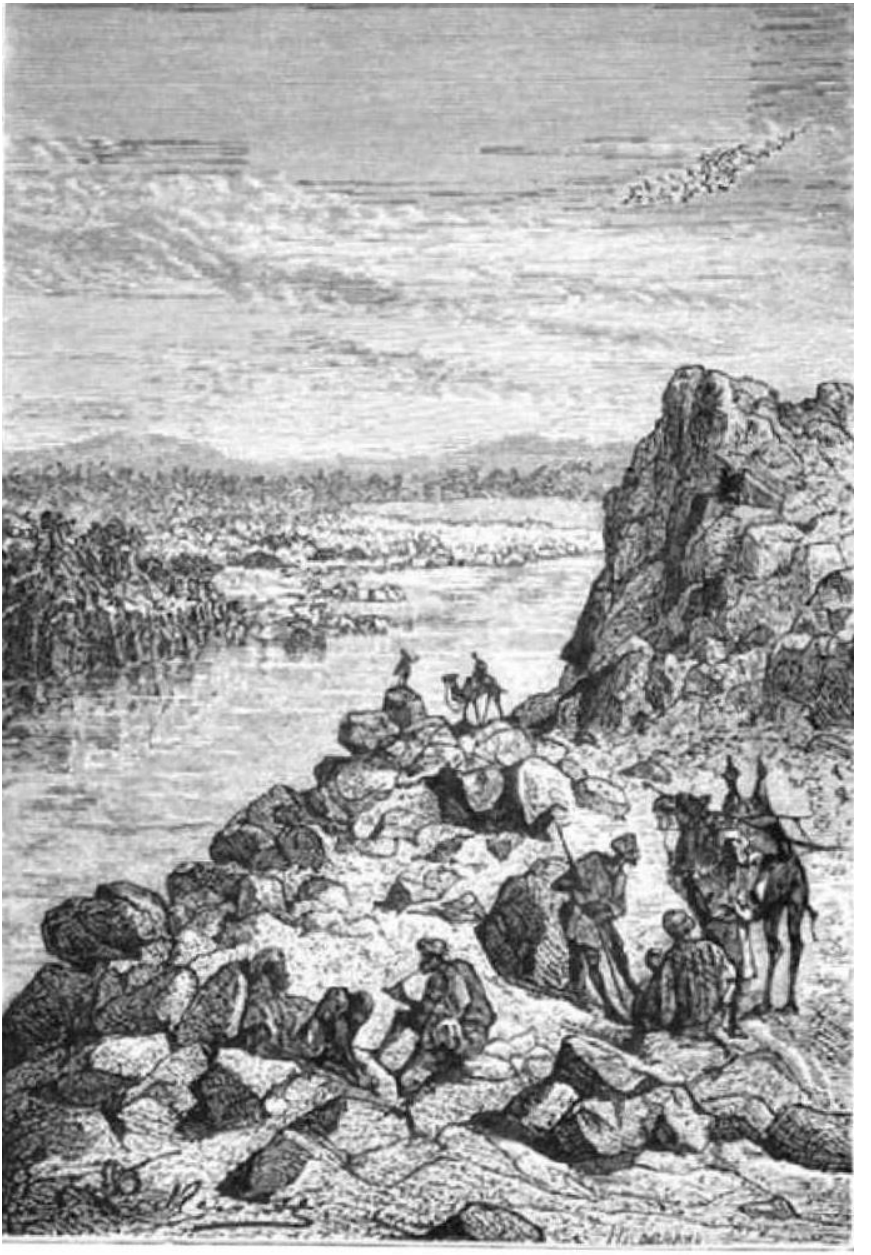

A doua cataractă a Nilului

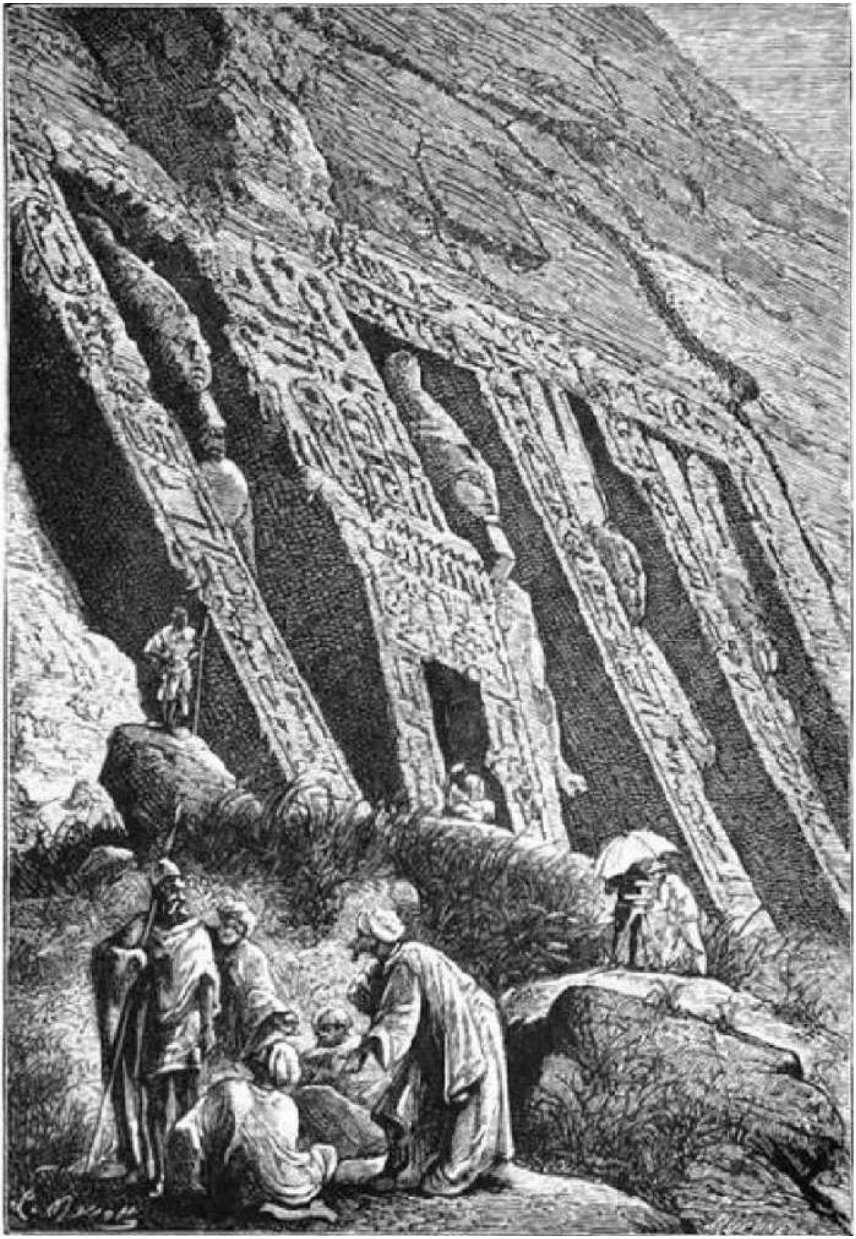

Templul lui Jupiter Ammon

fixeze așezarea geografică a confluentului râului Albara și descoperi la Assur, cam la 17° latitudine, ruinele considerabile ale unui oraș antic. Era Meroe.

Urmându-și drumul spre miazăzi, între 15 și 16° latitudine, Caillaud descoperi apoi gurile fluviului Bahr-el-Abiad, sau Nilul Alb. În sfârșit, ajunse împreună cu Ismail, în ţara Singueului, între cele două braţe ale fluviului (Nilul Alb și Nilul Albastru).

Niciun călător nu izbutise încă să ajungă dinspre partea aceea, atât de aproape de ecuator. Browne se oprise la 16°10’ latitudine, Bruce la 11°.

Caillaud și Letorzec ne-au lăsat numeroase observaţii privitoare la longitudinea și latitudinea respectivă, studii preţioase asupra variaţiilor acului magnetic, climatului, temperaturii și naturii pământului, precum și o colecţie foarte interesantă de animale și de produse vegetale. În sfârșit, exploratorii întocmiră planurile tuturor monumentelor naturii situate dincolo de cea de-a doua cataractă.

Cei doi francezi îşi începură descoperirile lor printr-o excursie la oaza Siwa. La finele anului 1819, ei plecaseră din Fayum cu un mic număr de tovarăși de drum și pătrunseră în deșertul Libiei. După un marș de 15 zile — în cursul căruia avură o ciocnire cu arabii, ajunseră la Siwa, măsurară în lung și-n lat templul lui Jupiter Alumon și fixară, ca și Browne, poziţia lui astronomică. Această oază avea să facă, puţin mai târziu, obiectul unei expediţii militare, în cursul căreia Drovetti avea să strângă noi documente, foarte valoroase, spre a le completa astfel pe cele adunate de Caillaud și Letorzec.

Ei vizitară apoi, rând pe rând, oazele Farafra, neexplorate până atunci de niciun călător european, Dakhla și Kharga — aceasta din urmă capitala oazei Teba. Documentele strânse în această călătorie fură trimise în Franţa, domnului Jomard, care le folosi, pentru redactarea lucrării sale intitulată: *Călătorie în oaza Siwa.*

Câţiva ani mai târziu, Eduard Riippell consacră șapte sau opt ani explorării Nubiei, a Sennaarului, a Kordofanului și a Abisiniei și merse în susul Nilului Alb, în 1824, până la o distanţă de șaizeci de leghe de gurile lui.

În sfârșit, un naturalist german, consilier al minelor din Austria, Iosef Russegger, care de asemenea vizitase, din 1836 până în 1838, partea de sud a cursului râului Bahr-el-Abiad, inaugură, prin această călătorie oficială, seria marilor și fructuoaselor misiuni de recunoaştere pe care Mehmet-Ali urma să le trimită prin aceleași regiuni.

Capitolul III

MIŞCAREA ŞTIINŢIFICĂ ÎN ORIENT. EXPLORĂRILE AMERICANE

Descifrarea inscripţiilor cuneiforme şi studiile asiriologice până în 1840. Vechiul Iran şi Avesta. Cadastrarea triunghiului Indiei şi studiile hindustane. Explorarea şi măsurarea Munţilor Himalaya. Peninsula Arabia. Siria şi Palestina. Asia centrală şi Alexander Humboldt. Pike la izvoarele lui Mississippi, ale lui Arkansas şi cele ale Râului Roşu. Cele două expediţii ale maiorului Long. Generalul Cass. Schoolcraft la izvoarele fluviului Mississippi. Explorarea Noului Mexic. Călătorii arheologice în America Centrală. Cercetările de ştiinţe naturale în Brazilia. Spix şi Martius, Maximilian de Wied-Neuwied. D'Orhigny şi tipul american.

Deşi descoperirile despre care vom vorbi mai întâi nu mai sunt, la drept vorbind, geografice, totuşi ele au aruncat o lumină atât de nouă asupra câtorva civilizaţii antice şi au lărgit atât de mult domeniul istoriei şi pe cel al ideilor, încât nu ne putem opri de a spune câteva cuvinte despre ele.

Citirea inscripţiilor cuneiforme şi descifrarea hieroglifelor constituie evenimente atât de însemnate, ca rezultate, şi ne relevă atâtea şi atâtea fapte, până atunci neştiute, sau greşit tălmăcite în povestirile mai mult sau mai puţin miraculoase ale vechilor istorici Diodor[524], Ctesius[525] şi Herodot, încât este cu neputinţă să se treacă sub tăcere descoperirile ştiinţifice de o atât de mare însemnătate.

Datorită lor, pătrundem în intimitatea unei lumi, a unei civilizaţii cu totul înaintate, a unor moravuri, obiceiuri şi datini absolut deosebite de-ale noastre.

Clădirile antice de mari dimensiuni, templele măreţe, mormintele neasemuite, obeliscurile sculptate — care, până atunci, erau pentru noi doar nişte monumente somptuoase — ne povestesc acum, când au fost descifrate inscripţiile care le acoperă, viaţa suveranilor care le-au ridicat şi împrejurările în care au fost create.

Câte nume de popoare, despre care istoricii greci nici nu pomeneau măcar, câte oraşe dispărute, câte amănunte privind cultul religios, artele, industria, viaţa de toate zilele şi câte evenimente politice sau militare, nu ne revelează astăzi, în minuţioasele lor detalii, hieroglifele şi inscripţiile cuneiforme!

Ne putem face acum o idee şi despre literatura acestor popoare, pe care nu le

---

[524] *Diodor din Sicilia* (aproximativ între anii 80 și 29 î.e.n.) - istoric grec din antichitate cunoscut prin opera Biblioteca de istorie în 40 de volume (din care s-au păstrat numai 15) în care se descrie istoria mondială din antichitate până la mijlocul secolului I î.e.n.

[525] *Ctesius* (sfârșitul secolului V, începutul secolului IV î.e.n.) - istoric grec din antichitate, cunoscut prin opera Persica, inspirată mai ales din letopisețele și tradițiile persane. Operele lui Ctesius s-au păstrat numai sub formă de fragmente.

cunoșteam decât în parte și, oarecum la suprafaţă, precum și despre viaţa lor de zi cu zi. Poate nu este departe ziua când vom cunoaşte viaţa egiptenilor din veacul al XVIII-lea î.e.n. Tot atât de bine ca și aceea a strămoșilor noștri din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea e.n.

Carsten Niebuhr[526] adusese din Persepolis inscripţii în caractere necunoscute, după care făcu, cel dintâi, copii exacte și complete. Până atunci se făcuseră multe încercări de a le explica; toate au rămas zadarnice până când savantul filolog din Hanovra, Grotefend[527], izbuti, printr-o genială inspiraţie și cu o intuiţie strălucită, să dezvăluie în 1802 taina ce le acoperea. Căci aceste inscripţii cuneiforme erau în adevăr stranii și greu de interpretat. Să ne închipuim un șir de cuie *(cuneus)* rânduite în diferite chipuri și formând grupuri pe o linie orizontală. Ce exprimau aceste grupuri? Figurau ele sunete și articulări verbale, sau litere, aidoma celor din alfabetele noastre din care se alcătuiesc cuvinte întregi? Aveau ele oare acea valoare ideografică[528] pe care o posedă semnele scrierii chineze? Ce limbă se ascundea în ele? Atâtea probleme urmau să fie rezolvate! Exista doar presupunerea că inscripţiile aduse din Persepolis trebuiau să fie scrise în limba vechilor persani; însă până atunci nu fuseseră studiate încă dialectele iraniene și nu se dovedise înrudirea lor cu limba sanscrită.

Dacă am povesti prin ce deducţii ingenioase, prin ce ipoteze și prin ce bâjbâieli putuse Grotefend să recunoască că era un scris alfabetic și să scoată, din anumite grupuri, nume pe care le bănuia a fi ale lui Darius și Xerxe — ceea ce îi dădu putinţa să cunoască mai multe litere, datorită cărora putu să citească alte cuvinte noi — ar fi să ieșim din cadrul expunerii noastre. Într-un fel sau altul, metoda era, de acum înainte, găsită. Alţii urmau să aibă grijă să o completeze și să o perfecţioneze.

Trecură totuși mai bine de treizeci de ani, înainte ca aceste studii să progreseze simţitor. Savantului francez Eugeene Burnouf[529] îi fu dat să dezvolte în chip considerabil această știinţă. Întrebuinţând cu folos cunoaşterea limbilor sanscrită și

---

[526] *Niebuhr Carsten* (1770-l815) - călător și explorator danez. În anii 1760-l762 a luat parte la expediția în ţările Orientului Apropiat. În timpul ședерii în Persia, pe locul ruinelor orașului Persepolis, a copiat scrierile persane antice de tip cuneiform, folosite ulterior de către Grotefend la descifrarea scrierii cuneiforme.

[527] *Grotefend Georg-Friedrich* (1770-l853) - filolog german care a obținut succese mari în descifrarea textelor persane antice cu scriere cuneiformă.

[528] Scrierea ideografică - una dintre tipurile principale ale scrierii în care semnele grafice reprezintă cuvinte sau noțiuni întregi. Ea reprezintă unul dintre tipurile de scriere dintre cele mai vechi, provenită din figuri cu ajutorul cărora se transmiteau comunicări, se înregistrau evenimente etc.

[529] *Burnouf Eugene* (1800-1852) - orientalist francez specialist în domeniul filologiei indiene și iraniene. A devenit cunoscut prin editarea operelor literare indiene și iraniene antice și prin cercetările în domeniul filologiei comparate.

zendică, el dovedi că limba inscripţiilor persepolitane era doar un dialect zendic[530] vorbit în Bactria[531], încă în veacul al VI-lea î.e.n. și în care fuseseră scrise cărţile lui Zoroastru[532]. Memoriul lui apăru în 1836. La aceeași epocă, un savant german, Lassen, de la Bonn, care și el întreprinsese aceleași cercetări, ajungea la concluzii identice.

În curând, fură citite toate inscripţiile descoperite până atunci; alfabetul se desprinse din necunoscut, afară doar de un mic număr de semne, asupra cărora nu se putuse stabili încă un acord definitiv între savanţi.

Totuși, aceasta nu reprezenta decât o temelie și construcţia era departe de a fi înălţată. În adevăr, savanţii observaseră că inscripţiile persepolitane păreau repetate în trei coloane paralele. Nu cumva era, aşadar, o versiune triplă a aceleiași inscripţii, în cele trei limbi principale ale Imperiului Ahemenid[533]: persana, medica și asiriana sau babiloniana? Ipoteza era exactă; după descifrarea uneia din aceste inscripţii, aveam un punct de comparaţie și astfel se putu proceda, cum a procedat Champollion[534] cu lespedea de piatră de la Rozetta care, faţă-n faţă cu traducerea din grecește, purta două versiuni scrise în semne demotice[535] și hieroglifice.

În celelalte două inscripţii au fost identificate un dialect asiro-caldee *care* aparţine familiei semitice — ca și limbile ebraica, himiarita[536] și arabă — și un al treilea dialect, ce primi numele de medic și care semăna mult cu cele turcesc și

---

[530] *Zende* - trib din Iran din care s-au păstrat câteva sute de familii.

[531] *Bactria* - așa s-a numit în antichitate regiunea dintre Hinducush, Parapamiz și fluviul Amu-Daria. Locuitorii vorbeau limba zendică, care se mai numea și limba bactriană veche.

[532] *Zoroastru* - forma grecească a numelui profetului legendar Zaratustra căruia i se atribuie prin tradiție întemeierea religiei vechilor popoare din Asia centrală, Azerbaidjan și Persia - zoroastrismul. Trăsăturile caracteristice ale zoroastrismului erau: concepția despre lupta a două principii - al binelui și al răului, venerarea focului și condamnarea jertfelor omenești. Zoroastrismul cuprinde de asemenea învățătura despre sfârșitul
lumii, viața de apoi, învierea morților și judecata din urmă, care au exercitat o influență, asupra iudaismului și creștinismului.

[533] *Ahemenizii* - dinastie de regi persani din antichitate care au domnit între anii 558 și 330 î.e.n., întemeietorul dinastiei fiind Cirus (550-529.î.e.n.).

[534] *Champollion Jean Franqois junior* (1790-1832) - egiptolog francez renumit. In anul 1822 după mulți ani de studiu al inscripției în trei limbi (una dintre ele fiind chiar limba egipteană) pe piatra din Rosette, el a făcut un pas hotărâtor pe calea descifrării scrierii hieroglifice egiptene reușind să citească câteva nume de regi. In anii 1820-l829 a efectuat o călătorie în Egipt, în timpul căreia a cules și a copiat numeroase texte egiptene.

[535] *Scrierea demotica* - forma cea mai târzie și prescurtata a scrierii egiptene care a apărut în secolul al XVIII-lea î.e.n. și s-a menținut până în secolul al V-lea e.n.

[536] *Regatul himiaritic* - stat sclavagist în sud-vestul Arabiei (anul 115 î.e.n.- 570 e.n.). În jurul anului 570 a fost cucerit de armatele persane.

tătar. Dar ne-am depărtat de ţinta expunerii noastre și vom avea prilejul, mai încolo, să revenim.

Cunoaşterea limbii sanscrite și cercetările asupra literaturii brahmane, despre care vom istorisi mai departe, inaugurează o mișcare științifică ce urma să ia din ce în ce mai mari proporţii, datorită unor studii mai adânci sau mai cuprinzătoare. Un ţinut uriaș, căruia orientaliștii îi spun *Iran* și care cuprinde Persia, Afghanistanul și Belucistanul, fusese scaunul unei mari civilizaţii — mult înainte ca Ninive și Babilonul să apară în istorie. De această cultură seleagă numele lui Zoroastru, totodată cuceritor, legiuitor și întemeietorul unei religii. Discipolii săi, prigoniţi în epoca cuceririi musulmane și goniţi din antica lor patrie, unde religia li se păstrase, se refugiară, sub numele de perși, în nord-vestul Indiilor.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, francezul Anquetil-Duperron adusese în Europa o copie exactă a cărţilor bisericești ale perșilor, scrise chiar în limba lui Zoroastru. El le traduse și vreme de șaizeci de ani toţi savanţii au găsit în ele izvoarele informaţiilor despre religia și limba vorbită în Iran. Aceste cărţi sunt cunoscute sub denumirea de *Zend-Avesta,* care cuprinde numele limbii zend și titlul lucrării *Avesta.*

După succesele obţinute în studiul limbii sanscrite, această ramură a ştiinţei trebuia abordată după metode noi și riguroase. Filologul danez Rask, în 1826, apoi Eugene Bumouf, care cunoștea temeinic limba sanscrită, reluară studiile lor asupra limbii zend.

Din această confruntare între limba arhaică sanscrită și limba zend, a reieșit adevărul că ele aveau aceeași obârșie, precum și dovada rudeniei, mai bine-zis, a unităţii popoarelor care le vorbeau.

Găsim, la originea lor, aceleași nume de zeităţi, aceleași legende, fără să mai socotim asemănarea obiceiurilor și același nume generic dat celor două popoare care, încă în cele mai vechi documente, se chemau aryași. Credem de prisos să insistăm în privinţa acestei descoperiri, care aruncase o lumină cu totul nouă asupra începuturilor istoriei noastre, ce rămăseseră atâta vreme necunoscute.

Începând cu sfârșitul veacului al XVIII-lea, deci după epoca stabilirii colonialiștilor englezi în India, cunoaşterea geografică a provinciilor ei și a tuturor datelor legate de ele fu reluată cu o mai mare amploare. Acest studiu, premergător etnografiei și ştiinţelor vecine cu ea, care cer, spre a putea înflori, un teren mai sigur și perioade de timp mai liniștite, se înţelege că era dictat de interesele colonialiștilor în ceea ce privește exploatarea bogăţiilor acestei ţări. Astfel, marchizul Wellesley — în acea perioadă guvernatorul ţinuturilor aparţinând Companiei Indiilor Răsăritene înţelegând cât de mare însemnătate avea alcătuirea unei hărţi a posesiunilor engleze, îl însărcinase, în 1801, pe ofiţerul de infanterie William Lambton să lege de Observatorul din Madras cele două ţărmuri — de răsărit și de apus — ale Indiilor, printr-o reţea trigonometrică. Lambton însă nu se mulţumi să îndeplinească această sarcină. El măsură cu precizie un arc de meridian, de la Capul Comorin și până în satul Takoor-Kera, situat la cincisprezece mile sud-est de Ellickpoor. Lungimea acestui arc depășea deci 12°. Cu ajutorul ofiţerilor instruiţi,

printre care este just să-l citãm pe colonelul Everest[537], guvernământul Indiei ar fi putut vedea terminată cu bine, înainte de 1840, misiunea pe care o încredinţase inginerilor lui, dacă repetatele anexiuni de noi teritorii nu ar fi continuat să-i amâne realizarea definitivă.

Aproape în același timp luă naștere o mișcare considerabilă, având drept scop cunoașterea literaturii indiene.

În 1785, luă fiinţă la Calcutta, Societatea asiatică, datorită lui sir William Jones — primul om care știa, în adevăr, temeinic limba sanscrită. Publicaţia „Asiatic Researches" a acestei societăţi însera toate investigaţiile ştiinţifice privitoare la Indii.

Curând după aceea, în 1789, Jones publică traducerea dramei *Sakuntala,* acest încântător model al literaturii hinduse, plin de atâta sentiment și de atâta gingășie. Unul câte unul au început să apară dicţionarele sanscrite și gramaticile limbii sanscrite. În Indiile britanice începu o adevărată întrecere. Ea n-ar fiântârziat să se extindă și în Europa, dacă blocada continentală[538] n-ar fi împiedicat pătrunderea cărţilor publicate în străinătate. La acea epocă, un englez, Hamilton, care se afla la Paris ca prizonier, studia manuscrisele orientale aflate în Biblioteca naţională a Franţei și îl iniţia pe Friedrich Schlegel[539] în cunoaşterea limbii sanscrite care, de atunci încoace, nu mai avea nevoie să fie studiată la faţa locului.

Schlegel îl avu ca elev pe Lassen, care începu studiul literaturii și antichităţilor Indiei, publicarea, traducerea și comentarea textelor respective. În acest timp, Franz Bopp[540] se îndârjea să studieze limba, făcea tuturor accesibilă gramatica ei și ajungea la concluzia — pe atunci surprinzătoare, însă astăzi unanim acceptată — că cele două limbi indo-europene erau înrudite de aproape.

Se constată, în curând, că *Vedele*[541] – această culegere de precepte sacre atât

---

[537] *Everest George* (1790-l866) - președintele Comitetului geodezic în India și explorator în cinstea căruia englezii au dat denumirea mai întâi vârfului Gaurizancar, iar apoi vârfului Ciomolungma (8848 de metri).

[538] *Blocada continentală* - blocada Angliei declarată în anul 1806 de către Napoleon I care urmărea să sfarme prin această măsură rezistența Angliei și să ușureze stabilirea dominației franceze în Europa întreagă.

[539] *Schlegel Friedrich* (1770-1826) - renumit critic, scriitor, teoretician al romantismului german. Lucrările de lingvistică ale lui Schlegel, și în special Despre limba și înțelepciunea hinduşilor, au exercitat o influență asupra dezvoltării lingvisticii.

[540] *Bopp Franz* - savant german care a demonstrat proveniența limbilor indo-curopene dÎntr-o singură limbă. Concluziile sale judicioase nu se bazau pe asemănarea întâmplătoare a unor cuvinte izolate, ci pe structura comună a limbilor.

[541] *Vedismul* (de la cuvântul indian antic vede = cunoștințe) - sistem religios antic din India care ulterior s-a transformat în brahmanism. Se numesc Vede scrierile literare religioase hinduse vechi cărora li se atribuie un caracter de revelație divină.

de venerată de toţi, încât fu cu neputinţă strecurarea vreunor texte străine în cuprinsul ei — erau, tocmai de aceea, scrise într-un dialect străvechi, foarte pur, care nu fusese reîntinerit și a cărui apropiată asemănare cu limba zendă dovedea că acele cărţi sacre fuseseră scrise mult înainte de despărţirea în două ramuri a familiei ariene.

În același timp, ne putem da seama în mod clar și precis de viaţa dusă de strămoșii popoarelor indo-europene și de transformările impuse acestor rase pe parcursul civilizaţiei. Culegerea *Vede* ne înfăţișează acest popor străvechi înainte de a fi cotropit Indiile, la epoca în care stăpânea Punjabul și Kabulul. Aceste poeme ne descriu luptele contra populaţiilor primitive ale Hindustanului, a căror rezistenţă fu cu atât mai îndârjită, cu cât învingătorii le lăsară în clasa cea mai de jos și mai rușinoasă, după împărţirea locuitorilor în caste. Datorită poemelor *Vede,* pătrundem în toate amănuntele vieţii pastorale și patriarhale a poporului care le-a creat.

Este de la sine înţeles că nu ne putem opri mai mult asupra acestei teme, însă cititorul a putut să reţină, din puţinul spus de noi, însemnătatea acestor studii din punctul de vedere al istoriei, etnografiei și lingvisticii. Toate rezultatele obţinute până în anul 1820, în diferitele ramuri ale cunoașterii, fuseseră înregistrate, cu competenţă și nepărtinire, în vasta lucrare a lui Walter Hamilton, intitulată: *Descrierea geografică, statistică și istorică a Hindustanului și a ţărilor vecine.* Este una din acele opere care, marcând o anumită etapă în istoria științei, stabilește exact progresul realizat în epoca respectivă.

După această sumară dare de seamă asupra lucrărilor privind viaţa culturală și socială a hindușilor, se cuvine să înregistrăm studiile care au avut ca scop cunoașterea geofizică a ţinutului.

Unul dintre rezultatele cele mai surprinzătoare ale călătoriilor lui Webb și Moorcroft fu înălţimea extraordinară pe care acești exploratori o atribuiseră Munţilor Himalaya. Înălţimea lor, după aprecierea călătorilor, trebuia să fie cel puţin egală cu aceea a piscurilor celor mai ridicate din Munţii Anzi. Măsurătorile făcute de colonelul Colebrook îi îngăduiră să afirme că acel lanţ de munţi avea o înălţime de aproximativ douăzeci și două de mii de picioare — și aceste calcule păreau totuși să-i dea o cifră inferioară realităţii. Pe de altă parte, Webb măsurase unul din piscurile cele mai înalte ale munţilor, numit Jamunavatari și stabili că avea o înălţime de douăzeci de mii de picioare, deasupra nivelului platoului pe care era așezat, înalt și el de cinci mii de picioare deasupra șesului. Nemulţumit de o măsurare ce i se părea cam prea aproximativă, Webb măsură atunci, cu toată precizia matematică ce era cu putinţă, vârful Dewalgagiri, sau „Muntele Alb”, constatând că acest pisc atingea douăzeci și șapte mii cinci sute de picioare (cifră de asemenea exagerată).

Ceea ce izbește ochii, în lanţul Munţilor Himalaya este șirul acestora, rândurile de vârfuri ce se înalţă unele deasupra altora. Aceasta lasă o impresie mult mai vie despre înălţimile lor, decât ar face-o priveliștea unui vârf singuratic, care ar ţâșni dintr-o câmpie, spre a-și pierde crestetul mândru în nori.

Măsurătorile făcute de Webb și Colebrook fură în curând confirmate de calculele matematice ale colonelului Crawford, care măsurase opt din cele nouă vârfuri din Himalaya. După acesta, cel mai înalt din toate era Sumulari (Djamalari 7300 de metri), situat lângă graniţele Buthanului și Tibetului, al cărui creștet putea să aibă treizeci de mii de picioare deasupra nivelului mării. Aceste rezultate îi surprinseră mult pe savanţi, deși ele concordau uncie cu altele și deși era greu de admis că toţi acei observatori, fără excepţie, se înșelaseră. Obiecţia cea mai de seamă era că, în aceste ţinuturi, limita zăpezilor trebuia să fie cam la treisprezece mii de picioare deasupra mării. Părea deci cu neputinţă ca Munţii Himalaya să fi fost acoperiţi cu păduri de pini uriași, așa cum afirmau toţi exploratorii.

Și totuși, constatările ştiinţifice demonstrează că teoria era greșită. Într-o a doua călătorie, Webb se urcă până la Niti-Got, căruia el îi fixă altitudinea șaisprezece mii opt sute paisprezece picioare. Webb, nu numai că nu găsi zăpadă acolo, dar nici stâncile care îl dominau cu trei sute de picioare nu păstraseră zăpadă în timpul verii. Pe aceste povârnișuri repezi, unde respiraţia ţi se taie, se întindeau măreţe păduri de pini, chiparoși, cedri și brazi.

Trebuie să spunem acum câteva cuvinte despre o expediţie întreprinsă pe meleagurile vizitate mai înainte de Webb și Moorcroft. Călătorul Fraser nu poseda nici uneltele, nici ştiinţa necesară măsurătorii înaltelor culmi către care urma să se suie, dar el era un observator atent și relatarea, plină de interes, este uneori foarte hazlie. El cercetă izvorul râului Djumna și, cu toate că se urcase la o înălţime de mai bine de douăzeci și cinci de mii de picioare, întâlnea la fiecare pas sate cocoţate în mod pitoresc pe povârnișurile așternute cu zăpadă. Fraser vizită apoi Gangutri, cu toată opunerea călăuzelor lui, care îi spuneau că drumul era peste măsură de primejdios, căci un vânt otrăvit de miasme îi lăsa în nesimţire pe călătorii ce s-ar fi încumetat să meargă într-acolo. Exploratorul se minună de mărimea și mândreţea peisajelor pe care le descoperea. Oboselile pe care le suferise îi fură astfel răsplătite de aceste satisfacţii artistice.

Fraser ne spune:

„Lanţul Munţilor Himalaya prezintă un caracter cu totul deosebit. Călătorii care l-au văzut sunt nevoiţi să recunoască aceasta. El nu seamănă, în adevăr, cu niciun alt lanţ de munţi, căci, văzute dintr-un punct înalt, crestele lui cu forme fantastice și vârfurile lui ascuţite, de o înălţime extraordinară, îl uimesc într-atât pe străinul căruia îi atrag privirile, încât acesta se crede uneori victima și jucăria unui miraj înșelător".

Vom părăsi acum India și vom merge în Peninsula Arabiei, unde vom înregistra rezultatele unor călătorii interesante. În primul rând, trebuie să o menţionăm pe cea a căpitanului Sadler, din armata colonială engleză. Acest ofiţer, care fusese însărcinat în luna august 1819 de către guvernatorul Bombayului cu o misiune pe lângă Ibrahim-Pașa, aflat în război cu wahabiţii, străbătu întreaga peninsulă, de la portul El-Katif la Golful Persic, până la Yambo, la Marea Roșie.

Această foarte curioasă relatare privind traversarea Arabiei, pe care nu o făcuse încă până atunci niciun european, n-a fost, din păcate, niciodată publicată separat,

„… sate cocoţate în mod pitoresc”.

ci a rămas înmormântată într-o lucrare aproape de negăsit *Transactions of the Literary Society of Bombay* (însemnările Societăţii Literare din Bombay).

Aproape în același timp, din 1821 până în 1826, guvernul englez, prin căpitanii de marină Moresby și Haines, pomi să execute unele lucrări hidrografice având ca scop determinarea poziţiei exacte a coastelor Arabiei. Aceste lucrări urmau să slujească întocmirii primei hărţi exacte a acelei peninsule.

Am vorbit la începutul acestui volum despre explorările și cercetările arheologice și istorice ale lui Seetzen și Burckhardt, în Siria și în Palestina. Ne rămâne să spunem câteva cuvinte despre o expediţie ale cărei rezultate interesează foarte de aproape geografia fizică. Este vorba de călătoria unui naturalist bavarez, Henrich Schubert.

În 1837, Schubert pătrunse în Palestina, după ce străbătuse Egiptul de Jos și Peninsula Sinai. Călătorul bavarez era însoţit de doi prieteni, un medic, doctorul Erdl, și un pictor, Martin Bernatz.

Debarcaţi la El-Agaba, pe ţărmul Mării Roșii, călătorii plecară cu o caravană mică, arabă, la El-Khalil, fosta Hebron. Drumul pe care îl urmară nu fusese călcat încă de niciun picior de european. Era o vale netedă și largă, care se sfârșea la Marea Moartă și părea că-i slujise odinioară acesteia drept canal de scurgere spre Marea Roșie. Burckhardt — și mulţi alţii care nu putură să o observe decât de departe, avuseseră aceeași impresie și atribuiau întreruperea acestei scurgeri unei ridicări a scoarţei terestre. Înălţimile descoperite de călători aveau să dovedească greșeala acestei ipoteze.

În adevăr, plecând din adâncul Golfului Agaba, drumul suie, cale de două-trei zile, până la un punct numit de arabi Selle, apoi coboară și se înfundă înspre Marea Moartă. Această răspântie este la șapte sute de metri deasupra nivelului mării; cel puţin așa a constatat, în anul următor, un călător francez, contele de Bertou, care a explorat aceleași localităţi.

Coborând către lacul Asfaltit (Marca Moartă), Schubert și însoţitorii săi începură alte observaţii barometrice. Ei rămaseră foarte surprinși văzând că instrumentele lor le arătau că se găseau la nouăzeci și unu de picioare „sub nivelul" Mării Roșii și că nivelurile lacurilor scădeau din ce în ce.

Dintru început ei crezură că era vreo greșeală, însă fură siliţi să se încline în faţa evidenţei, recunoscând că niciodată lacul Asfaltit nu s-a putut revărsa în Marea Roșie, pentru motivul foarte serios că nivelul lui era mult sub cel al Mării Roșii.

Această scufundare a Mării Moarte este și mai evidentă pentru cel care, venind din Ierusalim, merge la Ierihon. Se străbate atunci o vale lungă cu povârnișe foarte repede, și care pare cu atât mai înclinat, cu cât câmpiile muntoase ale Iudeii, Pereii și Hauranului sunt mai înalte. Câmpiile Hauranului, mai ales, sunt la aproape trei mii de picioare deasupra nivelului mării.

Totuși, priveliștea locurilor și mărturia dată de aparatele de măsurat contraziceau până într-atât ideile acceptate mai înainte, încât Erdl și Schubert primiră cu neîncredere aceste rezultate, pe care le atribuiau defectării barometrului lor și unor bruște variaţii ale presiunii atmosferice. Însă, în timp ce se reîntorceau

la Ierusalim, mercurul din barometru reveni la înălţimea mijlocie, pe care o arătase înaintea plecării lor la Ierihon. Trebuiau deci, vrând-nevrând, să admită că Marea Moartă era cu cel puţin șase sute de picioare sub nivelul Mării Mediterane — cifră pe care explorările următoare aveau să o arate de două ori mai mică decât cea reală.

Nu încape îndoială că exploratorii avură norocul să aducă o rectificare esenţială ce urma să aibă o covârșitoare înrâurire asupra cercetărilor ştiinţifice, căci atrăgea atenţia savanţilor asupra unui fenomen pe care alţi exploratori urmau să-l confirme curând după aceea.

În același timp, studierea fizico-geografică a bazinului Mării Moarte era completată și rectificată. Doi americani, Edward Robinson și Eli Smith, aduceau, în 1838, contribuţii cu totul noi la cunoaşterea geografică a acestui ţinut. Ei erau precursorii acelei grupe de călători, naturaliști, istorici, arheologi și ingineri, care urmau, sub auspiciile „Asociaţiei engleze", sau în preajma acestei societăţi, să exploreze în curând, de-a lungul și de-a latul, ţara aceasta, întocmindu-i harta în cele mai mici amănunte, făcând, în sfârșit, numeroase descoperiri, ce aveau să arunce o lumină nouă asupra popoarelor antice care, rând pe rând, au stăpânit acel colţ al bazinului mediteranean.

Dar nu numai bazinul Mării Moarte, ci și alte regiuni ale Asiei atrăgeau atenţia savanţilor. Exploratorii au străbătut-o de la un capăt la altul. Parrot vizita Armenia; Dubois de Montpereux străbătu, în 1839, Caucazul; Eichwald exploră, în 1825 și 1826, ţărmurile Mării Caspice; în sfârșit. Alexander von Humboldt, datorită fondurilor puse la dispoziţie de guvernul rus, completa, în partea asiatică a Rusiei și în Urali, observaţiile de geografie fizică generală pe care le făcuse, cu atât curaj, în Lumea Nouă (America). Însoţit de mineralogul Gustave Rose, de naturalistul Ehrenberg — binecunoscut prin călătoriile lui în Egiptul de Sus și în Nubia — și de baronul de Helmersen, ofiţer genist, Humboldt străbătu Siberia, vizită minele de aur și de platină din Urali, exploră stepele din Caucaz și lanţul Munţilor Altai, până la graniţa Chinei[542]. Acești savanţi îşi împărţiseră munca: Humboldt îşi luase asupra lui observaţiile astronomice, magnetice, fizice și de istorie naturală; Rose ţinea, pus la punct, jurnalul de călătorie, pe care l-a publicat în limba germană, din 1837 până în 1842.

Rezultatele acestei expediţii ştiinţifice — terminată atât de repede, doar în nouă luni, după ce călătorii străbătuseră cel puţin unsprezece mii cinci sute de mile — fură considerabile.

Într-o primă publicaţie, apărută la Paris în 1838, Humboldt nu se ocupa decât de climatologia și de geologia Asiei; însă, acestei lucrări preliminare, îi urma, în 1843, o operă magistrală: *Asia centrală.*

„În această operă — spune La Roquette — el a strâns și sistematizat principalele rezultate ştiinţifice ale călătoriei sale în Asia centrală și a apreciat cu

---

[542] Vezi V. Safonov, A. Humboldt, Editura Științifică, București, 1962.

îndemânare forma continentelor și configuraţia munţilor din Tartaria (ţinutul tătarilor); el a studiat îndeosebi vasta depresiune care, dincolo de mările Caspică și Arai, se întinde din Europa de miazănoapte până în inima Asiei".

Să părăsim acum Asia și să trecem în revistă diferitele expediţii care s-au succedat în Lumea Nouă (America), de la începutul veacului. La data când Lewis și Clerke străbăteau America de Nord, din Statele Unite până la Oceanul Pacific, un tânăr ofiţer, locotenentul Zabulon Montgomery Pike, a primit, în 1807, misiunea din partea guvernului să facă recunoaşterea izvoarelor fluviului Mississippi. El trebuia, totodată, să încerce a se împrieteni cu indienii pe care avea să-i întâlnească în drumul său.

Primit cu bunăvoinţă de șeful puternicului grup al siuxilor, care-i dărui o pipă sacră — talisman ce-i asigura protecţia triburilor aliate — Pike pomi în susul fluviului, trecu pe dinaintea râurilor Chippewa și Saint Pierre, afluenţi considerabili ai imensului fluviu. Însă, dincolo de confluenţa cu acest din urmă râu, și până la cascada Saint Antoine, cursul lui Mississippi era zăgăzuit de un șir neîntrerupt de căderi de apă și de praguri. Ajuns la 45° latitudine nordică, Pike și tovarășii lui de drum fură nevoiţi să-și părăsească lotcile și să-și urmeze călătoria în sanie. Asprimilor unei ierni înspăimântătoare, li se adăugară, în curând, chinurile foamei. Dar nimic nu-i opri pe curajoșii exploratori care, continuând să urmeze cursul fluviului, redus la o lăţime doar de trei sute de prăjini, ajunseră în luna februarie la Lacul Lipitorilor, unde fură primiţi numaidecât în cantonamentul lor de vânătorii de fiare sălbatice și de animale cu blană din Montreal.

După cercetarea lacului Cedrului Roșu, Pike se reîntoarse la Port Louis. Această călătorie anevoioasă și primejdioasă durase nu mai puţin de nouă luni și, deși scopul ei nu fusese atins, ea a dat totuși știinţei oarecare rezultate.

Îndemânarea, sângele rece și curajul lui Pike nu trecură neobservate și guvernul, avansându-l curând după aceea la gradul de maior, îi încredinţă comanda unei noi expediţii.

Era vorba, de data aceasta, de explorarea vastului ţinut cuprins între Mississippi și Munţii Stâncoși și de descoperirea izvoarelor fluviului Arkansas și ale Râului Roșu. Pike, însoţit de douăzeci și trei de oameni, pomi în susul Arkansasului, frumosul râu care este navigabil până în munţii de unde izvorăște, adică pe un parcurs de mai bine de două mii de mile, cu excepţia sezonului de vară, când cursul îi este astupat de mari grămezi de nisip.

Dar iată că venise iarna, în timpul acestei lungi navigaţii. Grelele suferinţe îndurate de Pike în prima lui expediţie reîncepură cu o îndoită asprime. Vânatul era atât de rar, încât detașamentul rămânea fără hrană timp de patru zile. Mulţi dintre însoţitori avură picioarele degerate, și această nenorocire spori oboseala celor rămași zdraveni. După ce ajunse la izvoarele Arkansasului, maiorul, coborând spre sud, întâlni numaidecât o apă plăcută la vedere, pe care o luă drept Râul Roșu. Era fluviul Rio-Grande-del-Norte, care izvorăște din Colorado, provincie pe atunci spaniolă, și care se varsă în Golful Mexicului.

Din cele spuse despre greutăţile întâmpinate de Humboldt cu obţinerea

120
105
90
Reindeer Lake
HUDSON'S BAY
L. Buffalo
L. Manitoba
Missouri
Superior
45
Fremont Peak
Great Salt Lake
Kansas R.
St Louis
30
I. Guadalupe
Lower California
Gulf of California
Chihuahua
GULF OF MEXICO
Tropic of Cancer
C. S. Lucas
C. Corrientes
MEXICO
Revillagigedo Is
PACIFIC OCEAN

autorizaţiei de a vizita posesiunile spaniole, am văzut că spaniolii nu erau bucuroși când străinii pătrundeau în teritoriile lor. Maiorul Pike fu înconjurat de îndată de o companie de soldaţi spanioli, luat prizonier împreună cu întreaga lui suită și condus la Santa Fé. Straiele zdrenţuite, feţele supte și, în general, aspectul sărăcăcios al americanilor îi făcură pe spanioli să-i creadă niște sălbatici. Totuși, îndată ce aceștia îşi recunoscură greșeala, Pike și suita sa fură duși prin provinciile din inima ţinutului, până în Louisiana și, la 1 iulie 1807, ajunseră la Nachitoches.

Nereușita acestei expediţii micșoră pentru câtăva vreme zelul guvernatorului Statelor Unite, dar nu și pe acela al persoanelor particulare, negustori sau vânători, din ce în ce mai numeroși în ţară. Mulţi dintre ei străbătură chiar America de la un capăt la altul, din Canada până la Oceanul Pacific. Printre acești călători izolaţi se cuvine să citățm în special pe Daniel Williams Harmon, funcţionar al Companiei de Nord-Vest care, urmându-și drumul între 47° și 53° latitudine nordică, vizită lacurile Huron, Lacul Superior, Lacul Ploilor și cel al Pădurilor, lacurile Manitoba, Winnipeg, Athabaska și Lacul Urșilor (Great Bear), ajungând astfel la Oceanul Pacific.

Compania de blănuri din Astoria, așezare aflată la gurile fluviului Columbia, îşi dădu și ea, la rândul ei, silinţa să contribuie la explorarea și la străbaterea Munţilor Stâncoși.

Patru funcţionari ai acestei Companii, porniţi din Astoria în luna iunie 1812, urcară în susul fluviului Columbia, străbătură Munţii Stâncoși și, luând drumul spre est-sud-est, ajunseră la Saint Louis la 30 mai 1813, după ce atinseseră unul din izvoarele râului Platte, râu pe care coborâră până la Missouri, printr-un ţinut pe care nimeni, înaintea lor, nu-l explorase.

În 1811, o altă expediţie, formată din șaizeci de oameni, părăsi Saint Louis, merse în susul fluviului Missouri până la satele ricarașilor; ea putu să ajungă la Astoria la începutul lui 1812, după ce îndură mari lipsuri și pierdu mai mulţi oameni, din pricina lipsei de hrană și a oboselilor.

Aceste călătorii nu avură ca rezultat numai recunoaşterea topografică a terenului, ci determinară condiţiile prielnice unor descoperiri foarte ciudate și cu totul neprevăzute. Bunăoară, în valea fluviului Ohio, între Illinois și Mexic ea întâlnise ruine, fortificaţii și poziţii de apărare, prevăzute cu șanţuri și cu un soi de bastioane, din care unele se întindeau pe cinci-șase pogoane de pământ. Cărei naţiuni i se puteau oare atribui aceste lucrări, care dovedeau o civilizaţie mult superioară celei indiene? Grea problemă — a cărei dezlegare n-a fost nici până astăzi găsită.

Filosofii și istoricii erau, chiar din acele momente, neliniștiţi de dispariţia triburilor indiene, care până atunci nu fuseseră studiate decât superficial; ei regretau faptul că ele dispăruseră înainte de a se fi descoperit limbile ce le vorbeau. Cunoaşterea acestor limbi și compararea lor cu limbile popoarelor antice ar fi dezvăluit, poate, vreun indiciu neașteptat asupra obârșiei acestortriburi rătăcitoare. În același timp, începuse studierea florei și geologiei ţinutului — știinţă ce avea să rezerve atât de minunate surprize viitorilor exploratori.

Guvernul Statelor Unite considera ca foarte important să se procedeze repede

la recunoaşterea întinselor teritorii care despărţeau ţara lui de Oceanul Pacific. El nu întârzie deci să organizeze o nouă expediţie.

Ministrul de Război îl însărcina, în 1819, pe maiorul Long să exploreze ţinutul dintre Mississippi și Munţii Stâncoși, să traseze cursul fluviului Missouri și cel al principalilor săi afluenţi, să determine prin observări astronomice punctele cele mai însemnate, să studieze triburile indiene, în sfârșit, să descrie tot ce putea prezenta interes în ceea ce privește aspectul regiunii și producţia celor trei regnuri naturale.

Expediţia plecată din Pittsburgh la 5 mai 1819, cu o navă cu abur, ajunse la 30 mai următor, la confluenţa fluviilor Ohio și Mississippi, în susul căruia pomi până la Saint Louis.

La 29 iunie fură descoperite gurile fluviului Missouri. În cursul lunii iulie, Say, căruia i se încredinţaseră observaţiile zoologice, străbătu ţinutul până la fortul Osage, unde îl ajunse vaporul. Maiorul Long profită de șederea lui în acel loc spre a trimite un detașament, în recunoaşterea regiunii dintre Kansas și Platte. Detașamentul însă trebui să se întoarcă, întrucât fusese atacat și jefuit, furându-i-se până și caii.

Expediţia — după ce primi la Insula Vacilor un ajutor de cincisprezece soldaţi — ajunse la 19 septembrie la fortul Lisa, lângă Council-Bluff, unde rămase să ierneze. Îmbolnăvindu-se de scorbut și necunoscând vreun leac împotriva acestei cumplite boli, americanii pierdură o sută de oameni, adică o treime din efectivul lor.

Maiorul Long, care în acest timp ajunsese pe o lotcă la Washington, primi de aici ordinul să-și întrerupă călătoria de-a lungul fluviului Missouri și să pornească spre izvoarele râului Platte pentru ca, de acolo, să ajungă la Mississippi, trecând prin Arkansas și Râul Roșu.

La 6 iunie, exploratorii părăsiră deci cantonamentul inginerilor, cum numiseră ei reședinţa lor de iarnă, și urcară, parcurgând mai bine de o sută de mile, pe valea râului Platte, cu preriile sale de iarbă, bogate în nesfârșite cirezi de bizoni și de cerbi, care le procurară hrană din belșug.

Aceste prerii nemărginite, a căror monotonie nu era întreruptă de niciun colnic, fură urmate de un pustiu nisipos, care urca ușor până la Munţii Stâncoși, pe o întindere de patru sute de mile. Acest deșert, brăzdat de canioane, de prăpăstii și de trecători în fundul cărora murmură, sub o vegetaţie pipernicită și rară, câte un râuleţ, nu are alte plante decât cactuși cu spini ţepoși și amenințători.

La 6 iulie, expediţia atinsese poalele Munţilor Stâncoși. Doctorul James se căţără pe unul dintre piscuri, căruia îi dădu numele său și care avea unsprezece mii cinci sute de picioare deasupra nivelului mării.

Acest botanist ne spune:

„Din acest creștet, privirea cuprinde, către nord-vest și sud-vest nenumăraţi munţi acoperiţi pe de-a-ntregul cu zăpadă; cei mai îndepărtaţi au zăpadă până la poalele lor. Chiar sub picioarele noastre, la apus, se găsea strâmta vale a Arkansasului, fluviul căruia îi puteam urmări cursul către nord-vest, pe mai bine de șaizeci de mile. Pe coasta de miazănoapte a muntelui se afla un enorm morman de zăpadă și de gheaţă; la răsărit se desfășură întinsa câmpie, înălţându-se pe

măsură ce se depărta, până ce, la orizont, părea că se face una cu cerul".

În acel loc, expediţia se împărţi în două. O parte, sub ordinele lui Long, urma să ia drumul spre izvoarele Râului Roșu; cealaltă, comandată de căpitanul Bell, urma să coboare pe Arkansas până în portul Smith. Cele două detașamente se despărţiră în ziua de 24 iulie. Primul, lăsându-se înșelat de informaţiile date de indienii kaskaiași și de hărţile inexact întocmite, luă valea Canadiana drept Râul Roșu și nu-și observă eroarea decât când ajunse la confluenţa acestui râu cu fluviul Arkansas. Acești kaskaiași duceau un trai mizer, dar erau călăreţi neîntrecuţi; ei se pricepeau în special să prindă cu laţul mustangi nărăvași, urmași ai cailor aduși în Mexic de cuceritorii spanioli.

Cel de-al doilea detașament se văzu părăsit de patru soldaţi, care luaseră cu ei o sumedenie de veșminte scumpe, precum și jurnalele de călătorie ale lui Say și ale locotenentului Swift.

Ambele detașamente suferiră de altfel de foame în aceste pustiuri acoperite de un strat gros de nisip — și ale căror fluvii târau după ele o apă salmastră, sau mâloasă.

Expediţia aduse la Washington vreo șaizeci de piei de fiare, mai multe mii de insecte, dintre care cinci sute încă necunoscute, un ierbar de patru-cinci sute de plante necunoscute, numeroase vederi din ţinutul străbătut și elemente pentru o hartă a regiunilor vizitate.

Conducerea unei noi expediţii a fost încredinţată, în 1828, tot maiorului Long, ale cărui servicii fură cu deosebire preţuite. Părăsind Philadelphia în luna aprilie, el navigă pe Ohio, străbătu statul cu același nume și statele Indiana și Illinois. Ajuns la Mississippi, merse în susul fluviului până la vărsarea râului Saint Pierre, cercetat. Long urmări acest râu până la izvorul lui, întâlni lacul Travers, ajunse la lacul Winnipeg, exploră râul cu același nume, văzu Lacul Pădurilor și pe cel al Ploilor și ajunse la podișul ce despărţea bazinul Golfului Hudson de cel al fluviului Saint Laurent. În sfârșit, trecând prin Lacul Apei Reci și prin Râul Câinelui, el ajunse la Lacul Superior.

Deși toate aceste localităţi fuseseră încă demult străbătute de gonacii pădurilor canadiene, de vânătorii cu capcane și de vânătorii pușcași, pentru întâia oară totuși o expediţie oficială le vizita, având misiunea de a le întocmi harta. Călătorii fură izbiţi de frumuseţea ţinuturilor udate de apele Winnipegului. Cursul acestui fluviu, des întrerupt de curenţi repezi și de cascade — priveliști dintre cele mai pitorești — se strecoară între doi pereţi stâncoși de granit, ale căror culmi sunt acoperite de verdeaţă. Frumuseţea acestor peisaje, care urmau după monotonia câmpiilor și savanelor traversate până atunci, umplu de admiraţie pe călători.

Explorarea fluviului Mississippi, părăsită după cea începută de Montgomery Pike, fu reluată în 1820 de generalul Cass, guvernatorul districtului Michigan.

Pornit la sfârșitul lunii mai din Detroit, cu o suită de douăzeci de oameni, dibaci în meșteșugul de gonaci ai pădurilor, el ajunse în partea de sus a fluviului, după ce vizitase lacurile Huron, Superior și Sandy. Escorta lui, sleită de puteri, fu nevoită să rămână acolo, în timp ce el, îmbarcat pe o lotcă, reluă explorarea acelui fluviu. Pe

„… se pricepeau să prindă cu laţul mustangi nărăvaşi”.

o distanţă de o sută cincizeci de mile, Mississippi curgea repede și fără obstacole; însă, după aceea, albia lui era învolburată de curenţi, pe o întindere de vreo douăsprezece mile, până la cascada Peckgama.

Dincolo de această cataractă, curentul, mai puţin repede, șerpuia prin necuprinse savane așternute cu iarbă, până la Lacul Lipitorilor. După ce ajunsela lacul Winnipeg, Cass sosi, la 24 iulie, la un nou lac, căruia îi dădu propriul său nume, însă nu voi să meargă mai departe, cu slabele resurse de muniţii, hrană și oameni pe care le mai avea.

Expediţia se apropiase de izvoarele fluviului Mississippi, dar nu ajunsese încă la ele. Părerea generală era că fluviul izvora dintr-un mic lac aflat la șaizeci de mile de cel al lui Cass, ce purta numele de Lacul Căprioarei. Totuși, generalul Cass nu se gândi să dezlege această însemnată problema decât abia în 1832 când ajunse ministru de Război.

Comanda unei expediţii de treizeci de persoane, cuprinzând: zece soldaţi, un ofiţer însărcinat cu lucrări de hidrografic, un chirurg, un geolog, un interpret și un preot-misionar, fu încredinţată unui călător pe nume Schoolcraft care explorase, cu un an înainte, ţinutul locuit de chippewasi la nord-est de Lacul Superior.

Schoolcraft, pornind din Sainte Marie la 7 iunie 1832, vizită triburile Lacului Superior și pătrunse în curând în apele râului Saint Louis. Îl mai despărţeau atunci de Mississippi doar o sută cincizeci de mile. Spre a străbate această distanţă, îi trebuiră cel puţin zece zile, din pricina vârtejurilor și a surpăturilor mocirloase. La 3 iulie, expediţia ajunse la agenţia comercială a unui negustor, pe nume Atkin, al cărei sediu se afla pe malul fluviului. A doua zi după sosire, expediţia serbă, chiar acolo, aniversarea independenţei Statelor Unite.

Două zile mai târziu, Schoolcraft se găsea în faţa cascadei Peckgama și se stabili la Capul Stejarilor. Acolo, fluviul făcea multe meandre, în mijlocul savanelor; însă călăuzele conduseră expediţia prin niște poteci care scurtară considerabil distanţele. Lacurile Cârjei și Winnipeg fură apoi străbătute, iar Schoolcraft ajunse, la 10 iulie, la lacul Cass, punct ce nu fusese încă depășit de exploratorii precedenţi.

O ceată de chippewasi, stabilită pe o insulă a lacului, îi conduse pe călători la tabăra ei. Comandantul, asigurându-se de sentimentele prietenești ale acestor indigeni, lăsă acolo o parte din escorta lui și, însoţit de locotenentul Allen, de chirurgul Houghton, de preotul-misionar și de câţiva indieni, porni mai departe, într-o canoe.

El vizită astfel lacurile Tascodiac și Travers. Ceva mai încolo de acest din urmă lac, Mississippi se împărţea în două braţe. Schoolcraft fu condus de călăuză de-a lungul braţului dinspre răsărit și, ajutându-l să străbată lacurile Marquette, Lasalle și Kubbakunna, îl aduse până la confluenţa cu râul Naiwa, principalul afluent al acelui braţ — care izvora dintr-un lac bântuit de șerpi cu capul arămiu. În sfârșit, după ce trecuse prin lacul Usawa, expediţia ajunse la lacul Hasca, de unde ţâșnește braţul Itascan sau occidental al fluviului Mississippi.

Lacul Itasca, sau al Căprioarei, cum îl numeau francezii, este lung de vreo șapte-opt mile și înconjurat de colnice adumbrite de frunzișul pinilor. După

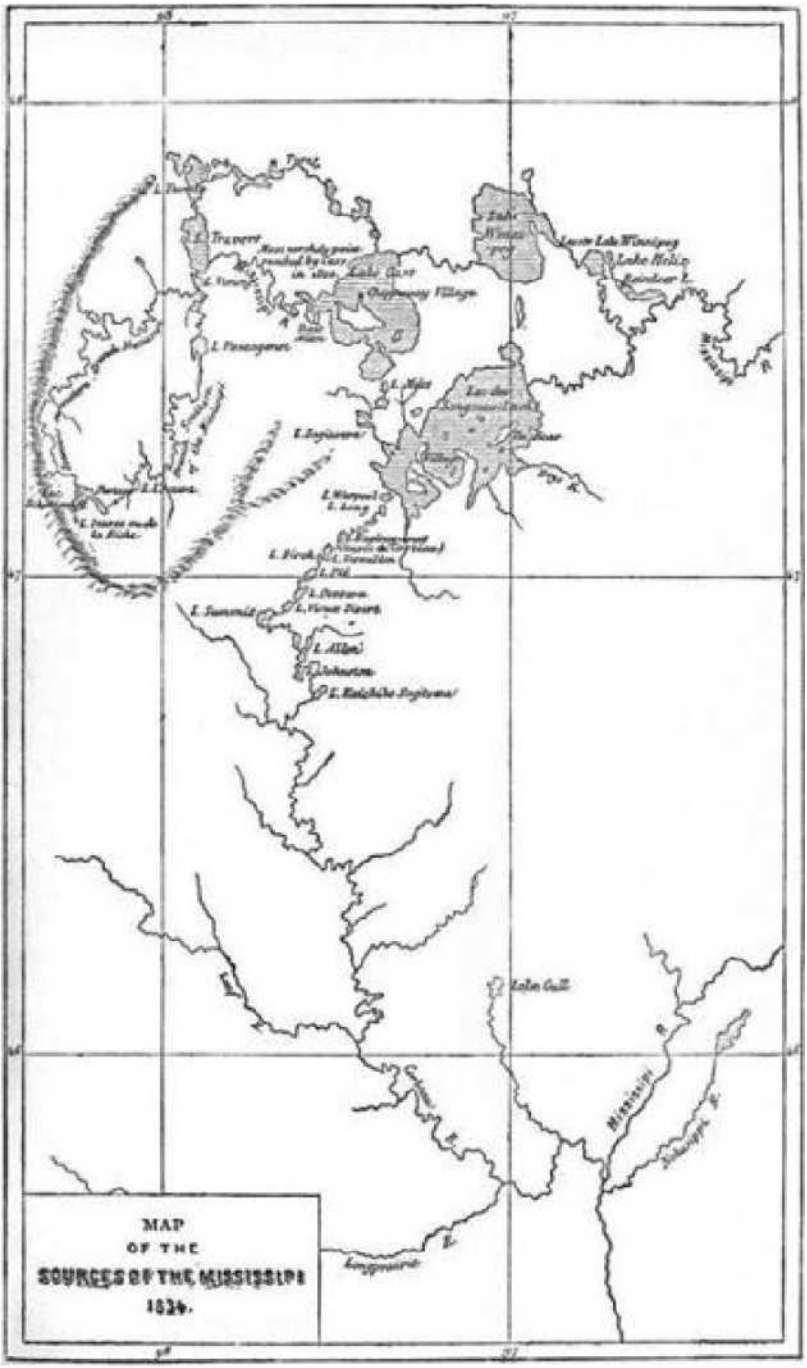
MAP
OF THE
SOURCES OF THE MISSISSIPPI
1834.

socoteala lui Schoolcraft, el s-ar afla la o mie cinci sute de picioare deasupra nivelului oceanului; nu se poate însă pune bază serioasă pe aceste măsurători, întrucât comandantul nu dispunea de aparate de măsurat precise.

Expediţia merse de-a lungul braţului occidental, spre a se reîntoarce la lacul Cass și descoperi principalii afluenţi ai acestui braţ. Schoolcraft îi cercetă apoi pe indienii care trăiau prin aceste ţinuturi și încheie cu ei tratate de prietenie.

În rezumat, scopul pe care și-l propusese guvernul era atins și Mississippi se afla astfel explorat, de la gurile până la izvoarele lui. Expediţia aducea omulţime de amănunte interesante despre moravurile, obiceiurile, istoria și limba băștinașilor. În sfârșit, știinţelor naturii le procurase numeroase specii noi, sau prea puţin cunoscute, de animale și plante.

Activitatea americanilor nu se mărginea însă la astfel de explorări oficiale. Foarte mulţi vânători cu capcane porneau să străbată noi regiuni, dar, fiind în cea mai mare parte cu desăvârșire neștiutori de carte, ei nu putură ajuta știinţa prin descoperirile pe care le făceau. O excepţie făcu însă Jacques Pattie, care a publicat o istorisire a aventurilor lui romanţioase și a plimbărilor lui primejdioase în regiunea cuprinsă între Noul Mexic și Noua Californie. Mergând în josul apei, pe Rio Gila, până la gura lui, Pattie vizită triburi despre care nu se știa aproape nimic: jotanii, citaroșii, papawarii, mokeșii, yumașii, mahawasii, nabaloșii etc., cu care se întreţineau înainte extrem de rare relaţii.

El descoperi, pe malurile râului Eiotario, ruinele unor vechi monumente, ziduri de piatra, șanţuri, oale și olane de pământ și, în munţii învecinaţi, găsi mine de cupru, de plumb și de argint.

Doctorul Willard ne-a lăsat, de asemenea, un ciudat jurnal de călătorie, după ce stătuse trei ani în Noul Mexic și vizitase fluviul Rio-Grande-del-Norte, de la izvor până la gurile lui. În sfârșit, în 1831, căpitanul Wyeth și fratele său explorară Oregonul și regiunea vecină cu Munţii Stâncoși.

În urma călătoriei lui Humboldt în Mexic, exploratorii veniră unul după altul în America Centrală. În 1787, Bernasconi descoperise ruinele din Palenque[543], astăzi celebre; în 1822, Antonio del Rio le descrisese în amănunţime, însoţind relatarea lui de unele desene, făcute de Frederic Waldeck, viitorul explorator al acestei cetăţi apuse.

Între anii 1805 și 1807, căpitanul Guillaume Dupaix și desenatorul Castaneda făcură trei călătorii una după alta în satul Chiapa și la Palenque, iar rezultatul acestor cercetări apăru, în 1830, într-o lucrare ilustrată de Augustine Aglio.

În sfârșit, începând din 1832, Waldeck îşi avu, timp de doi ani în cap, reședinţa la Palenque, unde făcu săpături arheologice, desenă planuri topografice ale monumentelor, cu secţiunile și înălţimile corespunzătoare, îşi dădu silinţa să reproducă hieroglifele, încă nedescifrate, care acopereau acele monumente și

---

543 *Palenque* - localitate din Mexic cunoscută prin ruinele orașului antic Guetlapalan. Ruinele au fost descoperite în anul 1750.

strânse o sumedenie de date absolut noi, atât despre istoria naturală, cât și despre moravurile locuitorilor.

Trebuie să citățm, de asemenea, pe colonelul Juan Galindo, exploratorul orașului mort Palenque, al Utatlanului, al Copanului[544] și al altor cetăţi pitite în ascunzișurile pădurilor tropicale din America Centrală.

După lunga ședere a lui Humboldt în America ecuatorială, avântul pe care explorările lui părea că urmează să-l dea științelor geografice fu mult împiedicat de luptele pornite de coloniile spaniole împotriva metropolei lor. Totuși, îndată ce guvernele locale căpătară o oarecare stabilitate, unii exploratori cutezători se avântară prin aceste regiuni care, pe atunci, erau într-adevăr noi, întrucât gelozia bănuitoare a spaniolilor le ţinuse într-o stare care nu îngăduia savanţilor să facă asupra lor cercetări ştiinţifice.

Naturaliști și ingineri străbat astăzi America de Sud, sau chiar se stabilesc ocolo. Foarte curând (1810-1820), înseși guvernele Austriei și Bavariei se puseră de acord să trimită în Brazilia o expediţie ştiinţifică, în fruntea căreia fură numiţi doctorii Spix și Martius, care strânseră numeroase date despre botanica, etnografia, statistica și geografia acestor ţinuturi atât de puţin cunoscute. Martius scrise despre flora ţării o monumentală lucrare. Această publicaţie, tipărită pe cheltuiala guvernelor Austriei și Bavariei, apare ca un model al genului.

În același timp, prinţul de Wied-Ncuwicd, pus în disponibilitate după pacea din 1815, se consacră studiului științelor naturale, geografiei și istoriei. Mai mult chiar, însoţit de naturaliștii Freirein și Sellow, el întreprinse o călătorie de explorare a provinciilor din inima Braziliei, ocupându-se mai cu seamă cu științele naturale și îndeosebi cu zoologia.

Câţiva ani mai târziu, în 1836, naturalistul francez Alcide d'Orbigny, încă de pe atunci celebru, deși încă foarte tânăr, căpătă de la administraţia Muzeului Naţional propunerea de a conduce o expediţie cu scopul de a studia naturaamericii de Sud. Timp de 8 ani în șir, D'Orbigny străbătu Brazilia, Uruguay, Argentina, Patagonia, Chile, Bolivia și Perú.

Damour, în discursul rostit la înmormântarea lui D'Orbigny, spunea:

„O astfel de călătorie, făcută în ţinuturi atât de diferite prin flora și fauna lor, prin climatul lor, prin natura solului lor și prin moravurile locuitorilor, prezintă la fiecare pas noi primejdii. D'Orbigny, foarte robust și înzestrat cu un neobosit entuziasm, știa să înlăture piedici care ar fi descurajat pe atâţia alţi călători".

Rezultatele unor atât de îndelungate cercetări au necesitat, spre a fi valorificate, treisprezece ani de muncă încordată. Această lucrare, care se ocupă cu aproape toate ştiinţele, lasă mult îndărătul ei tot ce se publicase despre America de Sud. Istoria, artele, zoologia, botanica ocupă acolo un loc de cinste, însă cea mai

---

[544] *Copan* - unul dintre cele mai importante orașe ale indienilor maya situat în partea occidentală a republicii Honduras. Orașul a existat din primele veacuri ale erei noastre până în anul 1530.

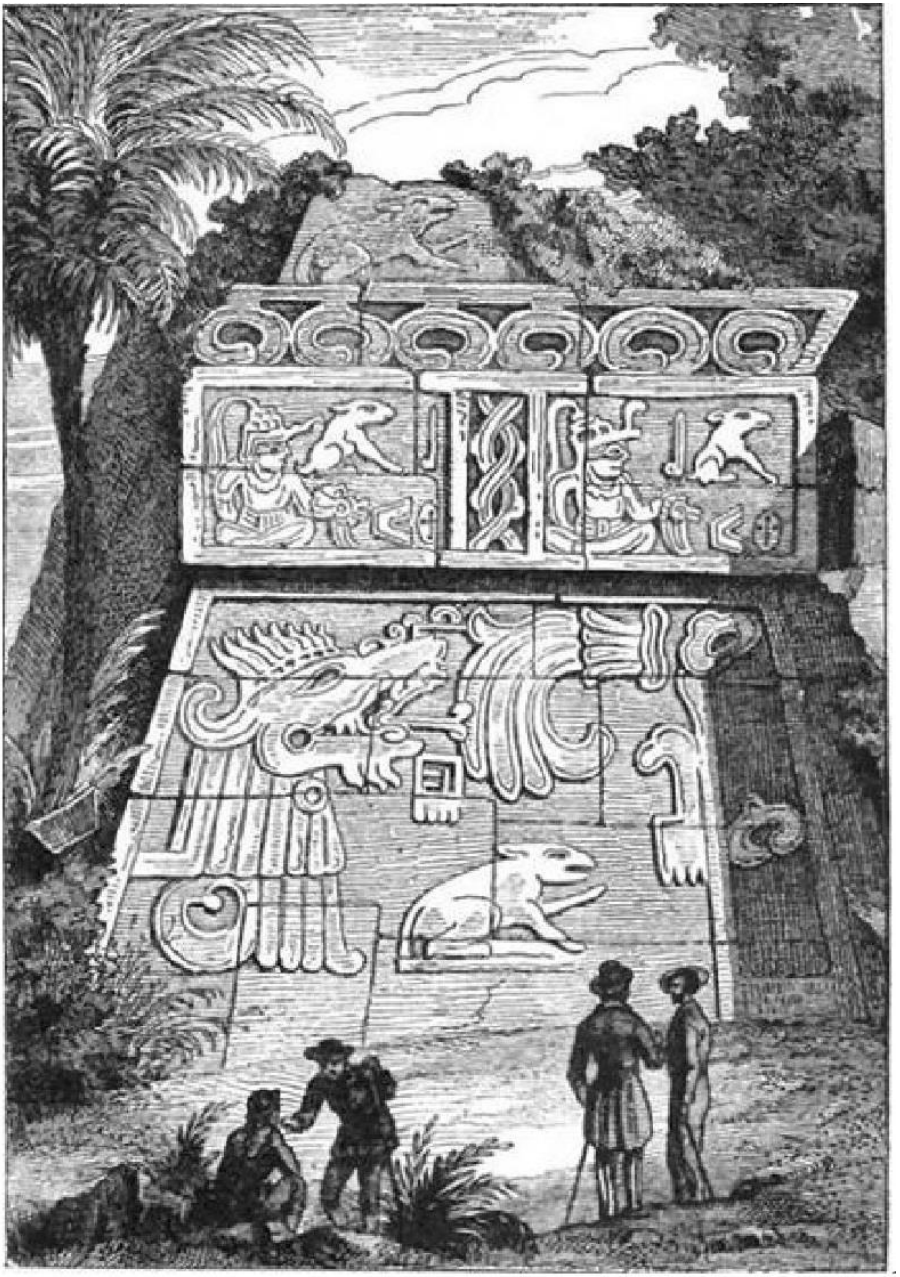

Piramida din Xochicalco

însemnată parte din această lucrare enciclopedică este cea consacrată „Omului american". Acolo, autorul a strâns toate documentele adunate de el personal și le-a analizat și criticat pe cele culese de la alţii, asupra particularităţilor fizice, moravurilor, limbilor și religiilor din America de Sud.

PARTEA A DOUA

Capitolul I

NAVIGATORI RUȘI ȘI ENGLEZI CARE AU FĂCUT OCOLUL LUMII

Negoţul de blănuri în Rusia. Krusenstern primește comanda unei expediţii. Nouku Hiva. Nagasaki. Explorarea coastei japoneze. Lesso (Hokkaidō). Ainoșii. Sahalin. Reîntoarcerea în Europa. O.E. Kotzebue. Popas pe Insula Paștelui. Penrhyn. Arhipelagul Ratak. Reîntoarcerea în Rusia. A doua călătorie. Schimbări petrecute în Tahiti și în Insulele Sandwich. Călătoria lui Beechey. Insula Paștelui. Pitcairn și răsculaţii de pe „Bounty". Tuamotușii. Tahiti și Insulele Sandwich. Insulele Boninshima. Litke. Quebradașii din Valparaiso. Săptămâna mare în Chile. Novo-Arhanghelsk. Kološii. Unalaska. Arhipelagul Carolinelor. Luntrele carolinezilor Guam, insulă pustie. Frumuseţea și utilitatea Insulelor Boninshima. Ciukcii, obiceiurile și șarlatanii lor Reîntoarcerea în Rusia.

Odată cu veacul al XIX-lea, rușii începură să se alăture călătoriilor ce se făceau în jurul lumii. Până atunci, câmpul explorărilor lor fusese aproape în întregime concentrat în Asia; dintre marinarii lor sunt vestiţi Bering, Cirikov, Spanberg, Laxman, Kreniţân și Larâcev. Acesta din urmă joacă un rol de prim ordin în călătoria englezului Billings[545] — călătorie care fu departe de a da rezultatele ce se puteau aștepta pe bună dreptate după cei zece ani care îi fuseseră consacraţi și după cheltuielile considerabile pe care expediţia le-a făcut.

Se cuvine lui Ivan Feodorovici Krusenstern (1770-1846) cinstea de a fi făcut —

---

[545] Expediția lui G. A. Sarâcev și I. I. Billings a fost trimisă de guvernul rus pentru explorarea coastelor Oceanului înghețat de Nord. De asemenea expediția avea ca sarcină să cerceteze insulele dintre Asia și America în căutarea trecerii nord-estice dinspre Marea Bering. Ca șef al expediției a fost numit Billings care l-a însoțit pe J. Cook în ultima sa expediție în calitate de astronom. Expediția a durat între 1785 și 1793 și a dat rezultate infime. Billings s-a dovedit a fi incapabil să conducă o expediție atât de vastă. Numeroasele hărți și raportul despre această expediție au fost întocmite de Sarâcev. Raportul lui Sarâcev, publicat în anul 1802, prezintă un mare interes științific.

primul dintre toţi rușii — înconjurul lumii într-un scop ştiinţific și având misiunea din partea guvernului său de a stabili relaţii cu Japonia.

În 1793, Krusenstern este trimis în Anglia pentru a face practică în marina acestei ţări. Supus, timp de 6 ani, acestei strașnice discipline care forma, pe atunci, pe cei mai isteţi marinari ai globului, el se reîntoarse în patrie după ce-și însușise cunoștinţele necesare care îl făceau un marinar desăvârșit; se reîntoarse mai ales cu idei hotărâte despre rolul pe care Rusia îl putea juca în răsăritul Asiei.

În timpul unui stagiu de doi ani la Canton, în 1798 și 1799, Krusenstern fusese martor al minunatelor rezultate obţinute de câţiva negustori englezi din vânzarea blănurilor pe care le aduceau de pe coasta de nord-vest a Americii ruse[546].

Acest negoţ luase fiinţă doar după cea de-a treia călătorie a lui Cook și englezii realizaseră din el, încă de pe atunci, imense beneficii în paguba Rusiei, care aprovizionase pieţele chineze prin transporturi de blănuri pe uscat.

Totuși, un rus pe nume Șelehov, alcătuise în 1785 o companie de comerţ care, stabilindu-se pe Insula Kodiak, la egală depărtare de America, de Kamceatka și de Insulele Aleutine, nu întârzie să se dezvolte considerabil. Guvernul îşi dădu astfel seama de tot folosul ce-l putea trage din acele regiuni, considerate până atunci fără nicio valoare, și trimise spre Kamceatka, prin Siberia, ajutoare, merinde și diverse materiale.

Krusenstern se convinse curând de insuficienţa acestor ajutoare, de stângăcia piloţilor și de nesiguranţa hărţilor, ale căror greșeli provocau în fiecare an pierderea

---

[546] *America rusă* - în secolul al XVIII-lea curajoșii navigatori au descoperit întregul lanț de Insule Aleutine și Peninsula Alaska, unde au efectuat vânătoarea animalelor marine. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, negustorul siberian Grigorie Ivanovici Șelehov (1740-1799) a hotărât să întemeieze colonii rusești pe insulele din Oceanul Pacific și pe coasta continentală a Americii de Nord.

Șelehov - acest Columb rus, cum l-a numit Derjavin - s-a gândit nu numai la profitul personal, ci scopul său principal era anexarea la Rusia a pământurilor descoperite în Oceanul Pacific. El a întemeiat primele așezări rusești pe Insulele Aleutine și pe Insulele Kodiak și Afognak care se află în vecinătatea coastelor Alaskăi. Mai târziu au apărut așezările rusești chiar pe continentul american. După moartea lui Șelehov, în iulie 1799, a fost înființată vestita Companie ruso-americană. Compania a primit exclusivitatea asupra vânatului și administrării tuturor insulelor în partea nordică a Oceanului Pacific și pe coasta Americii de Nord, proiectându-se de asemenea un program vast de descoperiri de pământuri noi. In următorii șaizeci de ani Compania ruso-americană s-a transformat într-o întreprindere comercială și politică care a existat până în anul 1867 – până la vinderea către S.U.A. A tuturor teritoriilor Americii ruse care a avut loc în timpul prezidenției lui Mc Kinley (1890-l901) ca urmare a goanei după bani a țarului Nicolae al II-lea. Activitatea oamenilor ruși în America de nord-vest a avut o mare însemnătate progresistă.

câtorva nave, fără a mai socoti paguba adusă transportului blănurilor până la Ohotsk și de acolo la Kiahta — pe un drum care dura doi ani.

Cele mai bune idei fiind totdeauna cele mai simple, te gândești, în ultimă analiză, la acestea din urmă. Krusenstern fu deci cel dintâi care dovedi urgenta nevoie de a se merge de-a dreptul pe apă de la Insulele Aleutine — locul de procurare — la Canton, piaţa de blănuri cea mai căutată.

Reîntors în Rusia, Krusenstern încercase să-l convingă pe contele Kușelev, ministrul Marinei, de justeţea vederilor sale, însă răspunsul acestuia îi răpi orice speranţă. El nu fu încurajat decât după înscăunarea lui Alexandru I, când amiralul Mordvinov deveni ministrul Marinei.

În curând, chiar după sfaturile contelui Rumeanţev, Krusenstern fu însărcinat de către împărat să execute personal planurile pe care le propusese. La 7 august 1802, el primi comanda a doua nave, menite să exploreze coasta de nord-vest a Americii.

Dar, dacă se numise astfel comandantul expediţiei, în schimb ofiţerii și mateloţii care aveau să-l urmeze nu erau încă aleși; iar cât despre nave, ele nu se puteau găsi în imperiul rus. Nici măcar la Hamburg nu se putură găsi. Doar la Londra, căpitanul Lisiański, viitorul secund al lui Krusenstern, și constructorul Razumov izbutiră să-și procure două nave care le părură oarecum corespunzătoare scopului propus. Ele primiră numele de „Nadejda” și „Neva”.

Între timp, guvernul hotărî să se folosească de această expediţie, spre a trimite în Japonia un ambasador, pe N.R. Rezanov, cu o numeroasă suită și cu măreţe daruri destinate împăratului acestei ţări.

La 4 august 1803, cele două nave, pe de-a-ntregul și reglementar încărcate și având la bord o sută treizeci și patru de persoane, plecară din rada Kronstadt. Ele se opriră scurt timp la Copenhaga și la Plymouth, spre a înlocui o parte din alimentele sărate cumpărate la Hamburg și spre a călăfatui corabia „Nadejda”, ale cărei încheieturi se lărgiseră din cauza unei furtuni ce se abătuse asupra expediţiei în Marea Nordului.

După o scurtă escală în Insulele Canare, Krusenstern căută zadarnic — cum de altfel o făcuse și La Pérouse — Insula Ascenqão, despre a cărei existenţă părerile fuseseră împărţite timp de trei sute de ani. Apoi, el ajunse la Capul Frio, a cărui poziţie, cu toată dorinţa lui vie, nu o putu stabili, căci datele și hărţile cele mai recente variau între 23°06 și 22°34 latitudine sudică. După ce luă cunoștinţă de coasta braziliană, el străbătu între insulele Gal și Alvarado o regiune semnalată greșit de către La Pérouse ca fiind primejdioasă și intră, la 21 decembrie 1803, în portul Santa Catarina.

Nevoia de a înlocui arborele mare și arborele trinchet ale navei „Neva” îl opri pe Krusenstern, vreme de cinci săptămâni, în această insulă, unde fu primit de autorităţile portugheze cu cea mai mare prietenie.

La 4 februarie, cele două nave îşi putură urma drumul. Ele erau pregătite să înfrunte primejdiile Mării de Sud și să dubleze Capul Horn — această spaimă a navigatorilor. Vremea fu mereu frumoasă până când ajunseră în faţa Insulei

Estados (Statelor).

În schimb, după aceea, vijeliilor extrem de violente și furtunilor de grindină și de zăpadă le urmară ceţuri dese, talazuri năprasnic de înalte și vijelii nestăvilite. La 21 martie, în timpul unei ceţe groase, ceva mai sus de extremitatea vestică a Strâmtorii Magellan, cele două nave se rătăciră una de alta. Ele nu se mai putură regăsi decât la Nouku Hiva.

Krusenstern, după ce renunţase să ajungă la Insula Paștelui, atinse Arhipelagul Marchizelor sau Mendocinelor și determină poziţia insulelor Fatugu și Uabuga, numite de către căpitanul american Angraham Insulele Washington. Aceste insule au fost descoperite în 1791, cu câteva săptămâni înaintea căpitanului Marchand, care le dădu numele de Insulele Revoluţiei. Krusenstern vizită Insula Hiva Oa, numită și Dominica de Mendana, și întâlni la Nouku Hiva un englez pe nume Roberts și un francez numit Cabri care, cunoscând limba, le făcură servicii însemnate.

Întâmplările descrise de el, petrecute în timpul acelei escale, nu prezintă prea mare interes. Descrierea insulelor făcută de Krusenstern confirmă în multe privinţe ceea ce relatase Cook, privind moravurile, comportarea insularilor, cunoștinţele lor agricole și despre lăcomia pe care o arătau pentru uneltele de fier.

Krusenstern vorbește despre existenţa mai multor societăţi având drept căpetenii regi sau rudele lor, preoţi sau războinici de seamă, care sunt datori să-și hrănească supușii pe vreme de foamete.

„Membrii acestui club — relatează Krusenstern — se recunosc după diferite semne tatuate pe trupul lor. Cei din comunitatea regelui, de pildă, douăzeci și șase la număr, au pe piept un dreptunghi lung cam de douăzeci și unul de centimetri și lat de vreo paisprezece.

Roberts aparţinea acestei comunităţi. El mă asigură că niciodată n-ar fi intrat în acea asociaţie, dacă foamea nu l-ar fi silit s-o facă. Acest argument îmi părea totuși oarecum nejustifiicat, dat fiind că membrii societăţii nu numai că aveau hrana asigurată, dar și fiindcă — așa cum o mărturisea el însuși — locuitorii insulelor considerau o cinstire să fie primiţi în ea. Presupun deci că acordarea acestei distincţii aducea după ea pierderea parţială a libertăţii".

O explorare a împrejurimilor portului Ana-Maria[547] îl făcu să descopere Golful Ciciagov, în care pătrundeai greu, ce e drept, dar a cărui radă era atât de bine înconjurată de uscat, încât nici cea mai violentă furtună n-ar fi izbutit să-i răscolească apele.

Canibalismul era încă în floare la Nouku Hiva când Krusenstern o vizită. Totuși, acest explorator nu ne povestește vreo scenă de canibalism la care să fi asistat.

Cu un cuvânt, Krusenstern fu primit foarte bine de un rege ce nu părea să aibă o mare autoritate asupra băștinașilor.

---

[547] *Portul Ana-Maria* (denumirea locală - Tajegoa) situat pe coasta sudică a Insulei Nouku Hiva.

El mărturisește că ar fi păstrat despre locuitorii acestor insule părerea cea mai favorabilă, dacă nu i-ar fi întâlnit pe cei doi străini sus-numiţi, ale căror mărturii competente și obiective concordau în mod absolut.

Navigatorul rus ne spune:

„N-am întâlnit la noukuhivani decât purtări excelente; au fost totdeauna foarte cinstiţi în comerţul lor de schimb cu noi; ei erau primii care ne livrau nucile-de-cocos, înainte de a fi primit fierăria noastră. Dacă aveam nevoie de lemne, sau de apă, erau oricând gata să ne ajute. N-am avut să ne plângem decât foarte rar de vreun furt, meteahnă atât de obișnuită și de răspândită în toate insulele acestui ocean. Veșnic veseli și mulţumiţi, cu bunătatea scrisă pe chipurile lor… Cei doi europeni pe care-i întâlnirăm la Nouku Hiva și care trăiseră câţiva ani în acea insulă ne-au spus că locuitorii ei au obiceiuri crâncene; că aerul lor de voioșie și de bunătate, care ne înșelase atât de mult, nu le era cel obișnuit; că doar frica de armele noastre și speranţa de a câştiga ceva de la noi îi împiedicaseră să-și dezlănţuie pornirile lor crunte. Acești europeni ne-au descris în cele mai mici amănunte scenele înfiorătoare la care fuseseră martori oculari și care aveau loc mai în fiecare zi la acest popor, mai cu seamă în vreme de război. Ei ne povestiră cu câtă cruzime se aruncau asupra celor prinși, tăindu-le capul și sugându-le cu lăcomie sângele terminându-și astfel dezgustătorul lor prânz. La început n-am voit să dau crezământ acestor grozăvii și am socotit relatările lor ca foarte exagerate. Însă aceste arătări se bizuie pe mărturia a doi oameni care, timp de câţiva ani, au fost nu numai martorii, dar chiar actorii acestor scene cumplite. Cei doi oameni nu s-au contrazis unul pe celălalt în această privinţă. De altfel, povestirile acestor doi europeni concordă în totul cu diferitele indicii care ne-au izbit în timpul scurtei noastre șederi în insulă. În fiecare zi, noukuhivanii ne aduceau o mulţime de cranii de vânzare; pușile lor erau toate împodobite cu smocuri de păr.

Oseminte omenești decorau, și ele, în felul lor, o mare parte a acareturilor lor. Ei ne arătau, de asemenea, prin scene depantomimă, pofta lor de a mânca carne de om”.

Descrierea trebuie, firește, considerată ca foarte exagerată. Adevărul se află, fără îndoială, între optimismul lui Cook și al lui Forster, și declaraţiile celor doi europeni, din care cel puţin unul, fiind dezertor, era puţin vrednic de încredere.

Noi înșine, la drept vorbind, înainte de a fi ajuns la gradul de civilizaţie de care ne bucurăm astăzi, n-am trecut oare, și noi, prin toate treptele aceleiași scări? În epoca de piatră, moravurile strămoșilor noștri erau ele oare superioare celor ale locuitorilor primitivi ai Oceaniei?

Să nu imputăm deci acestor reprezentanţi ai omenirii faptul de a nu se fi putut înălţa pe o treaptă superioară. Ei n-au format nicicând un corp omogen în sânul unei naţiuni. Răspândiţi pe o ceanul necuprins, împărţiţi în triburi mărunte, fără

Neozeelandezi

resurse agricole[548] sau minerale, fără legături cu lumea înconjurătoare și fără nevoi, dat fiind climatul în care, trăiau, ei au fost nevoiţi să rămână pe loc, sau să nu-și dezvolte decât unele domenii secundare ale artei sau meseriilor lor. Și totuși, de câte ori ţesăturile, uneltele, pirogile și plasele lor de pescuit n-au stârnit admiraţia călătorilor?

La 18 mai 1804, „Nadejda" și „Neva" părăsiră Nouku Hiva și porniră spre Insulele Sandwich, unde Krusenstem hotărâse să se oprească, spre a face provizii de merinde proaspete, ceea ce nu izbutise la Nouku Hiva, unde nu găsise să cumpere decât șapte porci.

El se înșelă însă în planurile sale. Băștinașii din Owihee, sau Hawaii, nu aduseră la corăbiile ancorate în faţa coastei de sud-vest decât foarte puţine provizii. Și nici pe acestea nu vrură să le vândă decât pe postavuri, ceea ce îi fu cu neputinţă lui Krusenstern să-i satisfacă. El plecă deci numaidecât spre Kamceatka și Japonia, lăsând nava „Neva" în faţa satului Karakakua, unde comandantul Lisiański avea speranţa că se va putea aproviziona.

La 14 iulie, „Nadejda" intră în portul Petropavlovsk, capitala Peninsulei Kamceatka, unde echipajul găsi, odată cu merinde proaspete, și o odihnă binemeritată. La 30 august, rușii se îmbarcară din nou pentru plecare.

După ce fu întâmpinat de ceţuri dese și de furtuni, Krusenstern căută, fără să le găsească, unele insule ce figurau pe o hartă găsită la bordul navei spaniole de transport capturate de Anson și a căror existenţă fusese rând pe rând admisă și contestată de diverși cartografi.

Navigatorul străbătu apoi Strâmtoarea Van Diemen (Osumi), între marea Insulă Kyushu și Tanegashima, strâmtoare până atunci greșit însemnată pehartă, și putu, rectificând poziţia Arhipelagului Liu-Kiu (Ryukyu), pe care englezii îl situau la nord de Strâmtoarea Van Diemen, iar francezii în sudul acesteia, să deseneze litoralul provinciei Satsuma, stabilindu-i relieful solului și dându-i numele ce i-a rămas.

Krusenstern ne arată:

„Priveliștea acestei părţi a provinciei Satsuma încântă ochii. Urmărind coasta ei la o mică distanţă, puteam să vedem foarte clar toate locurile pitorești pe care ni le înfăţișă, și care, pe măsură ce nava înainta, se schimbau, unele după altele, cu iuţeală. Insula era doar o adunare de creste muntoase, unele sfârșind în piramide, altele în cupole, sau în obeliscuri, toate fiind însă privegheate de munţii înalţi ce le înconjurau. Dacă natura a răspândit, din belșug, podoabele ei în aceasta insulă, dibăcia japonezilor a știut, la rândul ei, să-i adauge noi podoabe. Bogăţia solului,

---

[548] Afirmația lui Jules Verne că polinezienii nu cunoșteau agricultura nu este întemeiată. După descrierea lui I. F. Krusenstern, locuitorii Insulei Nouku Hiva cultivau plante tuberculifere - taro, ignamul, precum și trestia-de-zahăr, bananierii, cocotierii și arborele-de-pâine. Agricultura se afla pe o treaptă joasă a dezvoltării. Ea poate fi caracterizată ca o agricultură primitivă (grădinăritul). Când pământul era adus la sleire completă, se defrișau parcele noi în pădure prin ardere.

SIBERIA
Lena
Amur R.
Okhotsk
SEA OF OKHOTSK
KAMTCHATKA
C. Elisabeth
Nicolaiton
SACHALIEN
TARTARY
Cape of Tartary
Perouse St.
Kurile Isles
I. Ouroup
YEZO
SEA OF JAPAN
NIPHON
YEDO
EMPIRE OF JAPAN
PEKIN
YELLOW SEA
COREA
EASTERN SEA
Nan King
Liu-Kiu Isles
Volcanos Is.
Formosa I.
Tropic of Cancer
Bashée I.
Babuyanos I.
CHINA SEA
LUCON
Mariannes Isles
PACIFIC OCEAN

pe care pretutindeni o admiram, era tară pereche. Ea nu ne-ar fi izbit, poate, atenţia, dacă s-ar fi mărginit numai la văile învecinate cu coasta, aceste terenuri nefiind nici ele lăsate în paragină, în Europa; aici însă, nu numai că munţii sunt cultivaţi până în vârf, dar chiar stâncile din marginile coastei sunt acoperite de culturi și de plantaţii, ale căror culori prezintă ochiului, lângă poalele oacheșe și mohorâte ale munţilor, un contrast ciudat și nemaiîntâlnit.

Am rămas, de asemenea, tare miraţi în faţa unei alei de pomi înalţi care se prelungea cât vedeai cu ochii, de-a lungul coastei, prin munţi și văi. Din loc în loc se zăreau dumbrăvi destinate, desigur, odihnei pietonilor, pentru care fusese, probabil, construită această alee. Cu greu întâlneşti, aiurea, o atenţie mai mare pentru călători decât cea observată de noi în Japonia, căci văzurăm asemenea alei și lângă Nagasaki și în Insula Miyakeshima".

Nava „Nadejda" abia ancorase în rada portului Nagasaki, când Krusenstern văzu câţiva *daimoși* (prinţi feudali) care veniseră la bord să-i comunice opreliștea de a se apropia de uscat[549].

Deși rușii cunoșteau politica de izolare practicată de guvernul japonez, ei nădăjduiau că, având la bord un ambasador al Rusiei, naţiune vecină și puternică, se vor bucura de o primire mai puţin jignitoare. Ei se așteptau să se bucure, de asemenea, de o oarecare libertate de care ar fi vrut să profite spre a aduna informaţii despre acea ţară, despre care olandezii reprezentanţii singurului stat care aveau accesul în hotarele ei — considerau de datoria lor să păstreze o tăcere deplină.

Speranţele le-au fost însă înșelate. Departe de a se bucura de aceeași deplină libertate ca cea lăsată olandezilor, ei fură, în tot timpul ședерii lor acolo, obiectul unei supravegheri foarte stăruitoare, minuţioase și ofensatoare, ba fură chiar reţinuţi ca prizonieri.

Deși ambasadorului i se îngădui să debarce la uscat înconjurat de garda lui înarmată — favoare nemaiîntâlnită și, cu adevărat nemaiacordată nimănui — mateloţii nu se putură îmbarca pe luntre. Dar când, totuși, le fu îngăduit să debarce, locul îngust destinat plimbării lor fu înconjurat cu scânduri înalte și păzit de două corpuri de gardă.

Un singur cuvânt rezumă scurt și cuprinzător, primirea puţin cordială ce le-o făcuseră japonezii: opreliște. Opreliște de a coresponda cu Europa — prin Batavia

---

[549] După descoperirea insulelor japoneze de către europeni (în anul 1542) au început legăturile comerciale cu Japonia ale portughezilor, iar apoi și ale spaniolilor. Odată cu negustorii portughezi și spanioli au pătruns în Japonia și misionarii catolici. Datorită amestecului lor în treburile interne ale ţării, misionarii au determinat emiterea unei legi severe privind izolarea Japoniei în anul 1639: „Pe viitor - sună ordinul imperial - atât timp cât soarele va lumina pământul, nimeni nu va îndrăzni să ancoreze lângă ţărmurile Japoniei chiar de ar fi un sol, iar această lege nu va putea fi abrogată de nimeni niciodată sub pedeapsa cu moartea".

— opreliște de a vorbi cu comandanţii de nave olandezi, opreliște pentru ambasador de a-și părăsi locuinţa, opreliște…

Krusenstern profită de lunga lui ședere în acel loc, ca să facă diferite reparaţii la greement și la capul navei. Operaţia era pe sfârșite, când luiRe zanov i se vesti sosirea unui trimis al împăratului, având un rang atât de înalt încât, precum spuneau interpreţii: „putea îndrăzni să se uite la picioarele maiestăţii sale imperiale".

Acest personaj începu prin a refuza darul oferit de ţar, pretextând că împăratul s-ar simţi astfel nevoit să trimită și el ţarului o ambasadă purtătoare de alte daruri — ceea ce era contrar obiceiului ţării; apoi îi notifică opreliștea absolută pentru orice navă rusească de a pătrunde în porturile japoneze. Rușii, de asemenea, nu aveau nicidecum voie să cumpere ceva în acele porturi; trimisul însă îi declara totodată că materialele necesare pentru repararea navei și merindele procurate până atunci vor fi plătite de către împăratul Japoniei.

În același timp el seinformă dacă reparaţiile navei „Nadejda" urmau să ia curând sfârșit. Krusenstern înţelese, din capul locului, ce urmărea trimisul și grăbi pregătirile de plecare.

El nu se putea deloc felicita, desigur, de a fi așteptat un asemenea răspuns, din luna octombrie și până în aprilie. Unul dintre rezultatele pe care le urmărise guvernul rus fusese atât de puţin atins, încât pe viitor nicio altă navă rusească nu mai putu să ancoreze în vreun port japonez. O politică strâmtă, pătrunsă de suspiciune, care avea să întârzie cu o jumătate de veac prosperitatea Japoniei!

La 17 aprilie, „Nadejda" ridică ancora și începu să efectueze lucrări hidrografice cu rezultate foarte rodnice. Înainte de Krusenstern, singur La Pérouse navigase în mările dintre Japonia și Asia continentală. Navigatorul rus voia deci să-și lege cercetările de cele făcute de înaintașul său și să umple golurile pe care acela fu nevoit, din lipsă de timp, să le lase în descrierea acestor mări.

Krusenstern arată:

„Îmi făcusem planul să explorez coastele de sud-vest și nord-vest ale Japoniei, să determin poziţia Strâmtorii Sangar (Tsugaru), căreia hărţile lui Arrowsmith[550], din *Pilotul Marii de Sud,* precum și cele ale atlasului de călătorie al lui La Pérouse îi atribuiau o lărgime de peste o sută de mile câtă vreme japonezii nu-i dădeau decât o milă olandeză; să explorez coasta apuseană a Insulei Iesso (Hokkaidō), să încerc a descoperi Insula Karafuto[551], indicată (după o hartă japoneză) pe unele hărţi moderne, ca fiind situată între insulele Iesso și Sahalin și a cărei existenţă mi se părea foarte probabilă. Doream apoi să examinez această nouă strâmtoare și

---

[550] Este vorba de *Arrowsmith Aron* (1750-l823) - geograf și cartograf englez. A editat peste 130 de atlase și o serie de cărți noi.

[551] Denumirea *Karafuto* cunoscută din unele hărți și surse literare japoneze din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea era atribuită unei insule situate la nord de Hokkaido. Krusenstem a pierdut mult timp în căutarea insulei inexistente - Karafuto.

să stabilesc conturul Insulei Sahalin, de la Capul Crillon (Krilon) până la coasta de nord-vest, de unde, dacă găseam un port bun, mi-aș fi trimis barca cea mare să verifice trecătoarea, încă problematică, ce ar despărți ţinutul tătăresc de Sahalin. În sfârșit, voiam să încerc a străbate un nou canal, la miazănoapte de Strâmtoarea Busolei, între Insulele Kurile".

Krusenstern avea să realizeze în bună parte acest plan atât de amănunţit. Mai rămăseseră de făcut doar recunoaşterile coastei apusene a Japoniei, ale Strâmtorii Sangar, precum și strâmtoarea care despărţea Insula Sahalin de continent. În pofida voinţei lui, navigatorul rus lăsă urmașilor săi grija de a duce la bun sfârșit această treabă importantă.

Krusenstern pătrunse, aşadar, în Strâmtoarea Coreei și constată, cu privire la longitudinea Insulei Tsushima, o diferenţă de 36 între aprecierea lui și cea făcută de La Pérouse.

Exploratorul rus fu de acord, de asemenea, cu marinarul francez, că abaterea acului magnetic prezenta, în acele meleaguri, prea puţine variaţii.

Cum poziţia Strâmtorii Sangar, care despărţea Iesso de Nippon, era foarte nesigură, Krusenstern ţinea să o precizeze. Gura așezată între Peninsula Sangar la sud (4l°16'30" latitudine nordică și 219°46' longitudine estică) și Capul Nadejdei la sud (41°25'10" latitudine nordică și 219°50'30", longitudine estică) nu era mai largă de nouă mile.

Totuși, La Pérouse, care nu explorase acel golf, luând drept bună harta alcătuită de călătorul olandez de Vries, o arătă ca având o lărgime de o sută zece mile. Era deci o rectificare importantă.

Krusenstern nu pătrunse în această strâmtoare. El voia să verifice dacă exista într-adevăr Insula Karafuto sau Tehoka, fixată între Iesso (Hokkaidō) și Sahalin pe o hartă apărută în 1802 la Petersburg, care și ea se bazase pe harta adusă în Rusia de japonezul Koda. El urmări deci, la mică depărtare, coasta insulei căreia îi identifică principalele scobituri, dându-le și nume și se opri puţin timp la extremitatea de miazănoapte a acestei insule, la intrarea în Strâmtoarea La Pérouse.

Acolo, el află de la japonezi că Sahalin și Karafuto nu erau decât una și aceeași insuilă.

La 10 mai 1805 Krusenstern, debarcând la Iesso, fu surprins văzând că acolo primăvara rămăsese mult în urmă. Pomii nu erau înfrunziţi, din loc în loc se mai vedeau straturi groase de zăpadă — și avu impresia că ar fi trebuit să urce până la Arhanghelsk, ca să găsească, în acel anotimp, o climă atât de aspră.

Explicarea acestui fenomen urma să fie dată mai târziu, când se cunoscu mai bine direcţia curentului glacial, care pornind din Strâmtoarea Bering, trecea de-a lungul Peninsulei Kamceatka, a insulelor Kurile și Iesso.

Profitând de acest scurt popas și de răgazul vizitei lui la Sahalin, Krusenstern

Ainoşi

avu putinţa să-i studieze pe ainoşi[552], popor care nu semăna întru nimic cu japonezii — cel puţin cu aceia pe care-i schimbase legăturile lor cu China — și care stăpâneau, desigur, Insula Iesso, înainte de stabilirea japonezilor.

Călătorul ne relatează:

„Statura, înfăţișarea, limba și modul lor de a se îmbrăca dovedeau că ei au aceeași obârșie cu locuitorii Insulei Sahalin și că formează o singură naţiune. Aceasta explică faptul că de Vries, comandantul navei «Castricum», care nu izbutise să ajungă la Strâmtoarea La Pérouse, a putut să creadă, la Aniva și la Atkis, că se găsea tot pe aceeași insulă. Ainoșii sunt, în general, de aceeași statură: cel mult un metru șaizeci și cinci de centimetri — un metru șaptezeci de centimetri înălţime. Faţa le este arămie, aproape neagră, barba groasă și stufoasă, au un păr negru și zbârlit care le atârnă pe ceafă. Femeile sunt urâte: faţa lor este negricioasă ca și cea a bărbaţilor, poartă părul negru în așa fel pieptănat încât le acoperă obrajii, îşi vopsesc buzele cu albastru și au mâinile tatuate. Acest ansamblu, unit cu veșmintele lor murdare, este departe de a lăsa o impresie plăcută. Ca să fiu drept, trebuie să adaug că ele sunt foarte cuminţi și foarte modeste. Trăsătura cea mai de seamă a firii unui ainos este bunătatea, care-i lucește pe întreaga faţă și se dezvăluie în toate faptele lui… îmbrăcămintea ainoșilor constă de obicei din piei de câine și de focă. Totuși, am văzut câţiva purtând un alt soi de veșmânt, asemănător în totul *parkisului* kamceadalilor, care nu este decât o cămașă largă, trasă pe deasupra celorlalte straie. Toţi locuitorii Anivei purtau blănuri; până și cizmele lor erau din piele de focă. Femeile se îmbrăcau și ele tot cu asemenea piei".

După ce străbătu Strâmtoarea La Pérouse, Krusenstem se opri în golfuleţul Anivei, în Insula Sahalin. Acolo se găsea atât de mult pește, încât două birouri comerciale japoneze angajaseră, pentru curăţatul și uscatul lui, peste patru sute de ainoși. El nu se pescuia cu plase, ci se scotea din apă, cu găleţile, în timpul refluxului.

După ce notă pe hartă Golful Patience, care nu fusese explorat decât parţial de olandezul de Vries și în fundul căruia se varsă un râu care primi numele de Neva, Krusenstern întrerupse explorarea Sahalinului, spre a fixa poziţia Insulelor Kurde, până atunci incomplet determinată. Apoi, la 5 iunie 1805, el se reîntoarse la Petropavlovsk, unde-l debarcă pe ambasador, cu întreaga lui suită.

În luna iulie, după ce străbătuse Strâmtoarea Nadejda, între Matua și Rasshua (două din insulele Kurile), Krusenstern reluă explorarea coastei de răsărit a Sahalinului, în împrejurimile Capului Patience.

Împrejurimile acestui cap erau destul de pitorești, cu colinele lor așternute cu

---

[552] Denumirea aino s-a statornicit în Europa pentru acest popor începând cu călătoria lui Krusenstem. Acest nume și-l atribuiau locuitorii din Hokkaido, Sahalin și Insulele Kurile care aveau aceeași naționalitate. In limba lor aino sau ciinu înseamnă om. Până atunci nu aveau o anumită denumire. Numai chinezii cunoșteau acest popor sub denumirea de kur (în limba ainoșilor kur sau kuru înseamnă om).

plantaţii și arbuști — și cu ţărmurile lor tivite cu tufișuri. Departe de ţărm nu vedeai decât un lanţ de munţi, uniformi și monotoni.

Navigatorul urmări în toată întinderea ei această coastă pustie și fără porturi până la capurile Maria și Elisabeth.

Între ele se înfigea un golfuleţ, în fundul căruia sălăşluia un sătuleţ de douăzeci și șapte de case — singura așezare zărită de ruși de la plecarea lor din Golful Providenţei. El nu era locuit de ainoși, ci chiar de tătari, precum se dovedi după câteva zile.

Krusenstern pătrunse apoi în canalul ce desparte Sahalinul de ţinutul tătăresc, dar, abia ajuns la o depărtare de cinci mile de mijlocul canalului, constată că sonda arăta o adâncime a apei doar de șase braţe. Nu se putea deci gândi să treacă mai departe. El dădu ordin să se pună nava în travers pe curent, în timp ce o barcă pleca să cerceteze, rând pe rând, cele două ţărmuri și să exploreze mijlocul canalului, până ce nu va mai găsi decât o adâncime de trei stânjeni. Barca avu de înfruntat un curent foarte violent, care-i periclită navigaţia și care fu atribuit, pe bună dreptate, fluviului Amur, a cărui gura nu era prea departe[553].

Însă recomandarea făcută lui Krusenstern de guvernatorul Kamceatkăi de a nu se apropia de coasta ţinutului tătăresc, care era supus Chinei, spre a nu trezi neîncrederea și bănuiala acestei puteri, îl împiedică pe navigator să-și împingă mai departe explorarea. Străbătând din nou lanţul Insulelor Kurile, nava „Nadejda" se reîntoarse la Petropavlovsk.

Comandantul profită de șederea sa în acest port spre a face navei unele reparaţii indispensabile și spre a restabili monumentul căpitanului Clerke, care urmase lui Cook la comandamentul ultimei expediţii — și astronomului francez Delisle de la Croyere, care-l însoţise pe Bering în 1741.

Krusenstern primi, în timpul acestei escale, o scrisoare autografa din partea ţarului Rusiei care, drept mărturie a satisfacţiei pe care i-o produsese lucrările lui, îi trimitea ordinul Sfânta Ana.

La 4 octombrie 1805, „Nadejda" își reluă, în sfârșit, drumul spre Europa, navigând de-a lungul coastei răsăritene a insulelor Kurile și Japoniei și apoi, după ce străbătu Strâmtoarea Bashi, ajunse, la 21 noiembrie, la Macau.

El rămase tare surprins că nu găsise aici nava „Neva" care, precum dăduse el instrucţiuni, urma să aducă din Kodiak un transport de blănuri, din vânzarea cărora se puteau cumpăra mărfuri chineze. Krusenstern se hotărî deci să o aștepte.

Macau înfăţișa privirii exploratorilor imaginea măreţiei sale prăbușite.

Darea de seamă relatează:

„Am văzut, în Macau, pieţe mari, înconjurate de măreţe clădiri, care sunt

---

[553] Întâlnind aici un curent puternic și apă dulce, I. F. Krusenstern a ajuns la concluzia greșită că Sahalinul este unit, așa cum presupunea La Perouse, cu continentul asiatic la sud de gurile Amurului. Această părere incorectă a fost infirmată de navigatorul rus G. I. Nevelski cu cincizeci de ani mai târziu.

împrejmuite de curţi și de grădini frumoase. Cele mai multe dintre ele erau goale, numărul locuitorilor portughezi fiind foarte redus. Clădirile principale sunt ocupate de membrii *Lojilor* olandeză și engleză… Macau are vreo cincisprezece mii de locuitori, în cea mai mare parte chinezi, căci întâlneşti rar pe străzi câte un european, afară de preoţi și de călugăriţe.

«Avem mai mulţi călugări decât soldaţi!» — îmi spunea un burghez din Macau. Această glumă era pe de-a-ntregul potrivită. Erau doar o sută cinci zeci de soldaţi, printre care nu găseai niciun european. Toţi erau corcituri din Macau și din Goa; tot așa, niciun ofiţer nu era european.

Ar fi foarte greu să aperi patru forturi de vază, cu o garnizoană atât de restrânsă".

În clipa când „Nadejda" urma să ridice ancora, apăru, în sfârșit, și „Neva". Era în ziua de 3 noiembrie. Krusenstern porni împreună cu „Neva", și ajunse la Wampu, unde vându cu mare profit încărcătura de blănuri, după numeroase și lungi încurcături, care fură însă înlăturate atât prin purtarea lui fermă, dar împăciuitoare, cât și prin intervenţia negustorilor englezi.

La 9 februarie 1806, cele două nave, din nou reunite, ridicară ancora și navigară împreună prin strâmtoarea Sondei. Dincolo de Insula Christmas, pe o vreme întunecată, ele fură din nou despărţite și urmau să nu se mai regăsească până la sfârşitul călătoriei. La 4 mai, „Nadejda" arunca ancora în golfuleţul Sfânta Elena, după o navigaţie de cinci zeci și șase de zile, socotită de la Strâmtoarea Sondei și șaptezeci și nouă de zile, socotită de la plecarea din Macau.

Krusenstern relatează:

„Nu cunosc escală mai potrivită decât Sfânta Elena pentru a te înviora după o lungă călătorie. Rada portului este sigură și oricare ar fi timpul, mult mai plăcută decât cele din golfuleţele Tablei și de la Cap (Colonia). Intrarea în port este ușoară, cu condiţia să ancorezi aproape de uscat; spre a ieși din el, ajunge doar să ridici ancora, ca să fii repede în larg. Găsești acolo tot soiul de merinde, mai ales legume excelente. În mai puţin de trei zile furăm aprovizionaţi din belșug cu tot ce ne trebuia".

Krusenstern plecă la 21 aprilie. Trecu printre insulele Shetland și Orcade, spre a evita Marea Manecii, unde ar fi putut întâlni corsari francezi și, după o navigaţie norocoasă, se reîntoarse la Kronstadt, la 7 august 1806.

Călătoria făcută de Krusenstern, fără a atinge proporţiile celor întreprinse de Cook și La Pérouse, nu este lipsită de interes. El le-a verificat și rectificat totuși pe cele făcute de înaintașii săi. De altfel, acesta era, în veacul al XIX-lea, rolul celor mai mulţi dintre călători, care îşi dădură silinţa să completeze, datorită progreselor ştiinţifice, lucrările predecesorilor lor[554].

---

[554] Jules Verne limitează realizările lui I. F. Krusenstern și I. F. Lisianski doar la verificări și completări, ceea ce nu este drept. In timpul călătoriilor în jurul lumii navigatorii ruși au descoperit șaisprezece insule necunoscute până atunci în arhipelagurile Japoniei, Kurdelor

Krusenstern luase cu el, în călătoria întreprinsă în jurul lumii, pe fiul binecunoscutului dramaturg Kotzebue[555]. Tânărul Otto Kotzebue care, la acea dată, era guard de marină, nu întârzie să fie avansat în grad. El ajunsese locotenent când, în 1815, primi comanda unui bric absolut nou „Riu-rik", care avea un echipaj de numai douăzeci și șapte de oameni, era înarmat cu două tunuri și echipat pe socoteala contelui Rumeanţev. Misiunea lui era să exploreze părţile cele mai puţin cunoscute ale Oceanici și să caute un drum pe mare pe la nord-est, din Oceanul Pacific în cel Atlantic.

Kotzebue plecă din portul Kronstadt la 15 iulie 1815, făcu escală la Copenhaga, apoi la Plymouth și, după o navigaţie plină de neplăceri, intră la 22 ianuarie 1816 în Oceanul Pacific, dublând Capul Horn. După o escală la Talcaguana, pe coasta chiliana, el îşi reluă drumul, zări la 26 martie Insula pustie Salas-y-Gomez și se îndreptă spre Insula Paștelui unde se aștepta să i se facă o primire prietenească asemănătoare celei făcute înaintașilor săi Cook și La Pérouse.

Însă, îndată ce ruşii debarcară în mijlocull unei mulţimi care se întrecea să le ofere fineţe și rădăcini comestibile, ei se văzură înconjuraţi și prădaţi cu atâta nerușinare, încât, spre a se apăra, fură nevoiţi să tragă focuri de armă și să se reîmbarce în goană, scăpând astfel de grindina de pietre cu care îi copleșeau indigenii.

Singura observaţie pe care putură să o facă, în timpul acestei scurte vizite, era că multe din statuile uriașe de piatră văzute, desenate și măsurate de Cook și La Pérouse, fuseseră răsturnate.

La 16 aprilie, comandantul rus ajunse la Insula Puka-Puka, pe care el o numi Insula îndoielnică, spre a preciza astfel deosebirea constatată între latitudinea ce-i fusese atribuită de alţi navigatori și aceea care rezulta din propriile lui observaţii. După relatările lui Kotzebue, ea părea așezată la 14°50' latitudine sudică și la 138°47' longitudine vestică.

În zilele ce urmară, în partea nordică a Arhipelagului Primejdios (Tuamotu) fură descoperite: insula pustie, numită Rumeanţev (Tiken), în cinstea promotorului

---

și Hawaii. Pe lângă aceasta ei au descoperit procese și fenomene geografice importante, cum ar fi: existența contracurenților ecuatoriali în Oceanele Atlantic și Pacific, legile repartiției salinității pe suprafața Oceanului mondial, natura luminescenței apei de marc etc. Odată cu prima expediție rusă în jurul lumii a început și o epocă nouă în cercetările cartografice ale Oceanului Pacific. Acest fapt este dovedit de lucrarea clasică a lui I.F. Krusenstern Atlas al Mării de Sud care, în secolul al XIX-lea, a fost un îndreptar practic important de navigație în Oceanul Pacific.

[555] *Kotzebue August-Friedrich-Ferdinand* (1760-l819) - scriitor german, autor a numeroase drame și comedii. A fost în serviciul Rusiei începând din anul 1781 și a întreținut legăturile cu guvernul țarist până la sfârșitul vieții. A fost ucis de studentul german Zandt, fiind socotit agent al împăratului Alexandru I căruia îi furniza date despre situația internă a Germaniei.

expediţiei; atolii Spiridov (Tacapoto), Rimik (Arutua) și Krusenstern (Tikohan).

La 28 aprilie, bricul „Riurik" se găsea travers de poziţia presupusă a Insulelor Bauman. Aceste insule fură însă zadarnic căutate. După toate probabilităţile, acest grup era unul din cele vizitate mai înainte.

Îndată ce ieși din Arhipelagul Primejdios, Kotzebue se îndreptă către grupul de insule zărit, în 1788, de Sever care, fără să acosteze acolo, le dete numele de Penrhyn (Tongareva). Navigatorul determină la 9°1'35" latitudine sudică și la 157°44'32" longitudine vestică poziţia centrală a grupului de insule asemănător celui din Arhipelagul Tuamotu, grup așezat într-o depresiune și totuși locuit.

La vederea navei, o flotă de pirogi considerabilă părăsi ţărmul, iar indigenii, purtând câte o creangă de palmier în mână, se îndreptară spre el, în zgomotul ritmic al vâslelor acompaniate de numeroși cântători de litanii grave și triste. Spre a evita orice surpriză, Kotzebue ordonă ca toate pirogile să se strângă de o singură parte a navei, iar schimburile de mărfuri începură de îndată, cu ajutorul parâmelor. Acești băștinași nu aveau însă de dat în schimbul unor bucăţi de fier, decât niște cârlige de undiţe făcute din sidef de perle. Erau goi-pușcă, încinși doar cu un șorţ, și bine făcuţi.

Băștinașii, la început numai gălăgioși și întărâtaţi, deveniră mai apoi amenințători. Ei începură să fure pe faţă și la protestele rușilor răspunseră prin cele mai făţișe provocări. Învârtindu-și suliţele pe deasupra capului scoteau ţipete prelungite și înfricoșătoare, având aerul că se îndeamnă unii pe alţii la atac. Când Kotzebue socoti prielnic momentul de a pune capăt acestor manifestări dușmănoase, ordonă să se tragă o salvă de pușcă. Cât ai clipi din ochi pirogile se goliră. La zgomotul detunăturii, echipajele lor speriate se azvârliră în apă, într-un imbold unanim, dar nepremeditat. Curând însă capetele celor scufundaţi ieșiră la suprafaţă, iar băștinașii, ceva mai potoliţi, în urma acelui avertisment, reluară schimburile de mărfuri. Cuiele și bucăţile de fier aveau cea mai mare trecere la această populaţie, pe care Kotzebue o asemănă aceleia din Nouku Hiva. Acești băștinași nu se tatuau; în schimb, își brăzdau tot trupul cu cicatrice largi. Cei mai mulţi dintre ei purtau unghii foarte lungi; cele ale șefilor pirogilor erau lungi de cel puţin zece centimetri: o modă curioasă, pe care nimeni nu o constatase încă în insulele oceanice.

Nava era, în acel moment, înconjurată de treizeci și șase de pirogi, conduse de trei sute șaizeci de vâslași. Kotzebue, socotind că orice încercare de debarcare ar fi fost imprudentă, date fiind slabele resurse de care dispunea și numărul restrâns de marinari de pe „Riurik", o porni în larg, fără să mai fi putut strânge informaţii despre acești insulari războinici.

Urmându-și drumul spre Kamceatka, navigatorul întâlni, la 21 mai, două grupe de insule reunite de un lanţ de stânci de mărgean. El le dădu numele de Kutuzov (Utink) și Suvorov (Taka), le stabili poziţia geografică și își făgădui să le viziteze cu alt prilej. Băștinașii acelor insule, îmbarcaţi pe pirogi ce lunecau repede, se apropiară de „Riurik", dar, în pofida invitaţiilor repetate făcute de ruși, nu îndrăzniră să se urce la bord. Ei contemplau cu mirare nava, se exprimau prin gesturi vioaie

și ciudate care dovedeau oarecare pricepere și aruncau pe puntea navei fructe de *pandanus*[556] și nuci-de-cocos.

Părul lor negru și lins, în mijlocul căruia erau prinse flori, podoabele pe care le purtau la gât, veșmintele împletite care le acopereau trupul, de la șale până dincolo de genunchi și, mai cu deosebire, înfăţişarea lor sinceră și foarte prietenoasă îi făceau pe acești indigeni care ţineau de Arhipelagul Marshall să se deosebească de locuitorii Insulelor Tongareva.

La 19 iunie „Riurik" pătrunse în portul Petropavlovsk unde echipajul îl trase pe uscat și îi făcu reparaţii la bord timp de douăzeci și opt de zile.

La 15 iulie, Kotzebue pornea în larg și, după cinci zile, debarcă în insula Bering[557], a cărei extremitate de nord fu fixată la 55°17'18" latitudine nordică și la 164°54'23" longitudine vestică.

Indigenii întâlniţi de Kotzebue în această insulă purtau, ca și cei de pe coasta americană, veșminte făcute din piele de focă și din intestine de morsă. Suliţele de care se slujeau aveau înfipte în vârf dinţi ai acestor amfibii. Proviziile lor constau din carne de balenă și de focă, ascunsă în gropi săpate în pământ. Colibele lor, făcute din piele și foarte murdare, răspândeau un miros groaznic de ulei rânced. Bărcile lor erau din piele. Ei aveau și sănii trase de câini.

Modul lor de a se saluta unii pe alţii era tare curios: când doi inși se întâlneau, îşi frecau nasul reciproc, apoi fiecare din ei se mângâia pe burtă ca și cum s-ar fi felicitat că a mâncat ceva mai de soi. În sfârșit, cel ce voia să-și arate marea dragoste către un prieten îşi scuipa în mâini şi-şi freca apoi amicul pe faţă.

Comandantul, continuând să navigheze de-a lungul coastei americane spre nord, descoperi Golfuleţul Șișmarev, Insula Sarâcev și, în fine, un golf adânc, a cărui existenţă nu fusese încă semnalată. La capătul lui, Kotzebue nădăjduia să găsească un canal care să-i îngăduie să pătrundă în mările polare; însă această așteptare îi fu înșelată. Navigatorul dădu acestui golf propriul său nume, iar capului de la intrare în golf îi dădu numele lui Krusenstern.

Gonit de vremea rea, „Riurik" fu nevoit să se întoarcă spre sud și ajunse, la 6 septembrie, la Unalaska (Arhipelagul Aleutine); rămase câteva zile la San Francisco și se opri în Arhipelagul Sandwich, unde ridică planuri topografice de mare însemnătate și strânse unele informaţii foarte curioase.

Plecând din acest arhipelag, Kotzebue se îndreaptă către insulele Suvorov și Kutuzov, descoperite de el cu câteva luni mai înainte. La 1 ianuarie 1817, el zări Insula Medjit, căreia îi dădu numele de Insula Anului nou. După patru zile,

---

[556] *Pandanus* - gen de arbore din familia pandanacee. Tulpinele lor sunt subțiri; la partea lor inferioară se dezvoltă niște rădăcini suplimentare care pătrund în pământ. Frunzele și rădăcinile se utilizează pentru împletituri. Fructele unor specii de pandanus sunt comestibile.

[557] Insula Ukamok descoperită de Bering la 2 august 1741 este numită de Kotzebue Insula Bering.

„Cât ai clipi din ochi, pirogile se goliră”.

descoperi un lanţ de insuliţe, scunde și păduroase, înconjurate de o barieră de recife, prin care corabia abia se putu strecura, cu mare greutate.

Mai întâi, băștinașii o luară la fugă văzând barca comandată de locotenentul Șișmarev, dar se reîntoarseră curând, ţinând în mâini câte o creangă de pom și strigând cuvântul: *aidara* (prieten). Ofiţerul repetă același cuvânt, le dărui o mână de cuie, în schimbul cărora rușii căpătară colanele și florile care împodobeau gâtul și capul indigenilor.

Acest schimb de amabilităţi dădu curaj celorlalţi băștinași, care ieșiră și ei la vedere. Astfel, în tot arhipelagul urmară, cât timp stătură acolo rușii, dovezi de cea mai prietenească simpatie și primiri, pe cât de entuziaste, pe atât de frugale. Un băștinaș, pe nume Rarik, îi primi cu o deosebită prietenie pe ruși, cărora le destăinui că insula lui se numea Ordia — nume purtat și de întregul șir de insuliţe și atoli alipiţi acestei insule.

Kotzebue, ca să-i răsplătească pe băștinași pentru primirea cordială pe care i-o făcuseră, le lăsă un cocoș și o găină și sădi, într-o grădină anume pregătită, o sumedenie de grăunţe, în speranţa că acestea vor da o recoltă bogată, însă șoarecii, care mișunau în acea insulă, îi stricară planurile, devastându-i toate plantaţiile.

La 6 februarie — după ce primi de la o căpetenie, numită Lagediak, informaţii amănunţite care îi dovediră că acel grup de insule, cu o populaţie atât de rară, era de formaţie recentă — Kotzebue porni în larg, lăsând acelui arhipelag numele de Rumeanţev[558].

A doua zi, un grup de cincisprezece insuliţe, în care nu fură întâlniţi decât trei oameni, îşi schimbă numele de Ericub în acela de Ciciagov. Apoi „Riurik" ancoră în lanţul Insulelor Arakceev (Kaven sau Maloelap) unde Kotzebue se bucură din partea *tamonului* (șefului) de o primire entuziastă. Fiecare ţinea să-i sărbătorească pe noii veniţi: unii prin tăcerea lor — ca, de pildă, acea regină căreia eticheta nu-i dădea voie să răspundă la discursuri — alţii prin dansurile, strigătele și cântecele lor, în care numele de *Totabu* (Kotzebue) era des repetat. Însuși șeful, care venise să-l ia pe Kotzebue într-o pirogă, îl purtă pe umerii săi până pe uscat, unde piroga nu putea ajunge.

În grupul Insulelor Aur (Traverse), navigatorul observă, în mulţimea băștinașilor care se urcaseră la bord, doi indigeni ale căror tatuaje și înfăţișări păreau să-i arate că erau străini. Unul din ei, numit Kadu, căruia îi dădu câteva bucăţi de fier, îi plăcu îndeosebi comandantului. Kotzebue fu surprins de faptul că acesta nu se bucură de darul primit, cum se arătaseră tovarășii lui. Explicaţia îi fu dată chiar în acea seară.

Kotzebue relatează:

„Kadu se reîntoarse la tovarășii săi, care-l așteptau în pirogile lor și le declară că are intenţia de a rămâne pe navă. Indigenii, miraţi de această hotărâre, căutară

---

[558] A nu se confunda cu Insula Rumeanțev (Tiken) din Arhipelagul Primejdios.

în zadar să-l convingă să renunţe. Până la sfârșit, compatriotul lui, pe nume Edok, veni să-i vorbească îndelung, pe un ton serios și, neputându-l convinge, încercă să-l tragă cu forţa de partea lor. Însă Kadu îşi respinse cu putere prietenul, și pirogile se depărtară. Kadu petrecu noaptea lângă mine, socotind ca o mare cinste pentru el să se culce lângă *«tamonul»* navei și părând încântat de hotărârea pe care o luase".

Născut la Ulle (Ului), una din Insulele Caroline — la distanţă de mai bine de trei sute de mile de grupul insulelor unde se stabilise atunci, Kadu fusese surprins de o furtună violentă în timp ce pescuia împreună cu Edok și cu alţi doi compatrioţi. Vreme de opt luni, acești nefericiţi fură pradă vânturilor și valurilor, pe o mare când lină, când furioasă. În tot acest timp ei n-au dus niciodată lipsă de pește, însă au fost chinuiţi în chip cumplit de sete. Când li se isprăvi provizia de apă de ploaie — cu toată grija lor dea nu o risipi — nu le mai rămase decât să se arunce în mare, spre a căuta în fundul ei o apă mai puţin sărată pe care o aduceau la suprafaţă într-o nucă-de-cocos în care făcuseră o mică deschizătură. Când ajunseră în faţa Insulelor Aur, nici vederea uscatului și nici apropiata lor salvare nu-i putură scoate din starea de apatie în care erau cufundaţi.

Văzând uneltele de fier aflate în barca străinilor, băștinașii din Insula Aur se arătară gata să-i măcelărească, ca să-i prade, considerând acele obiecte adevărate comori, însă șeful indigenilor îi luă pe noii veniţi sub protecţia sa.

De la această întâmplare se scurseseră trei ani, și carolinezii, datorită nivelului lor mai ridicat de cunoștinţe, nu întârziară să-și domine noii stăpâni.

Când „Riurik" îşi făcu apariţia, Kadu se afla în pădure, departe de coastă. Trimiseră de îndată după el, căci trecea drept un călător încercat și ar fi putut deci să le spună cine era monstrul care se apropia de insulă. Kadu, care mai văzuse nave europene, îşi sfătui prietenii să vină fără teamă în faţa străinilor și să-i primească prietenește.

Acestea fură aventurile lui Kadu. Rămas pe „Riurik" el le împărtăși numele celorlalte insule din arhipelag și înlesni degrabă rușilor să facă legături cu băștinașii. Înveșmântat într-o manta galbenă și având în cap o căciulă roșie, Kadu îi privea acum de sus pe vechii lui prieteni și avea aerul că nu-i recunoaşte. Fiind vizitat o dată de un bătrân impunător, cu o barbă stufoasă, pe nume Tigedien, Kadu se apucă să le explice compatrioţilor săi mânuirea velelor și a tuturor obiectelor aflate pe navă. Aidoma multor europeni, o cutezanţă netulburată de nimic îi ţinea loc de știinţă: el găsea răspuns la toate întrebările.

Fiind întrebat în privinţa unei cutiuţe din care un matelot trăgea pe nas un praf negru, pe care-l răspândea în nări, Kadu dădu explicaţii năstrușnice și, ca să sfârșească, printr-o demonstraţie de netăgăduit duse cutiuţa la nas, dar îndată o zvârli departe de el și începu să strănute și să strige atât de tare, încât prietenii lui, înspăimântaţi, fugiră care încotro. Totuși, după ce trecu criza, el știu, încă o dată, să prezinte întâmplarea într-o lumină avantajoasă lui.

Kadu dădu în plus, lui Kotzebue, unele relaţii generale despre grupul de insule vizitat și cartografiat de ruși timp de o lună. Toate acele insule erau stăpânite de un

singur șef, pe nume Lamari, iar ele se numeau, pe limba băștinașă, Ratak. Câţiva ani mai târziu, Dumont d'Urville le botează Insulele Marshall". După spusele lui Kadu, ceva mai departe, spre apus, se întindea, paralel cu ele, un lanţ de alte mici insule, de atoli și de stânci sub apă, numit Ralik.

Kotzebue nu avu vreme să le identifice și, îndreptându-se către nord, ajunse, la 24 aprilie, la Unalaska, unde fu nevoit să repare avariile foarte grave suferite de „Riurik", care înfruntase două furtuni. Îndată ce îmbarcă *baidare* — bărci căptușite cu piele — precum și cincisprezece aleutini obișnuiţi să navigheze în mările polare, comandantul reluă explorarea Strâmtorii Bering.

Kotzebue suferea de o boală de piept, căci pe când ocolise Capul Horn, fusese dat de-a berbeleacul de un val năprasnic care era cât pe-aci să-l arunce peste bord, ceea ce l-ar fi putut costa viaţa, dacă nu s-ar fi agăţat de o parâmă. Starea lui deveni atât de gravă, încât la 10 iulie, debarcă la Saint Laurent.

La 1 octombrie, „Riurik" făcu o nouă și scurtă escală în Insulele Sandwich, de unde îşi procură seminţe și vite și, la sfârșitul lunii, debarcă din nou la Ordia, în mijlocul băștinașilor, care-l primiră cu entuziasm. Aceștia se bucurară nespus văzând câteva pisici, a căror prezenţă avea, firește, să-i ajute la stârpirea puzderiei de șobolani care infestau insula și-i distrugeau plantaţiile. În același timp, se sărbătorea și reîntoarcerea lui Kadu, călina rușii îi lăsară tot felul de instrumente și de arme, datorită cărora el ajunse cel mai înstărit locuitor al arhipelagului.

La 4 noiembrie, „Riurik" părăsi Insulele Ratak, după ce identificase Arhipelagul Likiep (Heiden) și, pe la sfârșitul lunii, făcu escală la Guam — una dintre Insulele Mariane. O ședere de câteva săptămâni la Manila îngădui comandantului să strângă informaţii ciudate despre Filipine, asupra cărora vom reveni.

După ce scăpă din furtunile violente care-l asaltară pe când dubla Capul Bunei Speranţe, „Riurik" ancoră la 3 august 1818 pe Neva, în faţa palatului contelui Rumcanţev.

Acești trei ani de călătorii nu fuseseră pierduţi în van de îndrăzneţii navigatori. Ei nu s-au sfiit — cu tot numărul lor restrâns și cu toată micimea navei — să înfrunte mările periculoase și arhipelagurile, pe atunci prea puţin cunoscute, gheţarii polului și arșiţa zonei tropicale. Rectificările topografice făcute de ei au întrecut în importanţă chiar descoperirile lor geografice. Două mii cinci sute de specii de plante, din care mai mult de o treime erau încă necunoscute, numeroase elemente de cunoaştere a limbii, date etnografice, date privitoare la religia și moravurile popoarelor vizitate — iată bogata recoltă care dovedea zelul, îndemânarea și știinţa comandantului, precum și îndrăzneala și fermitatea echipajului.

De aceea, atunci când guvernul rus se hotărî, în 1823, să trimită în Kamceatka o expediţie cu scopul de a stârpi negoţul de contrabandă care se făcea în posesiunile lui de pe coasta de nord-vest a Americii, încredinţa lui Kotzebue comanda expediţiei. Fregata „Predpriaţie" fu pusă sub ordinele sale, iar el fu lăsat să aleagă singur drumul, la ducere și la întoarcere, care-i convenea pentru ducerea la bun sfârșit a misiunii.

Expediţia părăsi Kronstadtul la 15 august 1823, ajunse la Rio de Janeiro, dublă

Interiorul unei case din Ratak

Capul Elorn la 15 ianuarie 1824 și se îndreptă spre Arhipelagul Tuamotu, unde descoperi Insula Predpriaţie (Fakaina), identifică insulele Arakceev (Angatau), Rumeanţev, Karishoff (Toau) și Palliser și ancoră, la 14 martie, în Golful Matavai, la Tahiti.

De când cu popasul făcut de Cook în acest arhipelag, se produsese o transformare completă în obiceiurile locuitorilor și în modul lor de trai.

În 1799, câţiva misionari se stabiliseră la Tahiti și rămaseră acolo zece ani, fără să poată converti măcar un singur băștinaș și fără să-și câștige stima și respectul populaţiei. Siliţi de răscoalele care la acea epocă zguduiau Insula Tahiti să se refugieze la Eimeo și în celelalte insule din arhipelag, sforţările lor obţinuseră acolo oarecari izbânzi. În 1817, regele Insulei Tahiti, Pomare, îi rechemă pe misionari, le dărui un teren la Matavai, se converti și el și, după el, o însemnată parte a indigenilor.

Kotzebue era informat de această transformare, totuși nu se aștepta să găsească încetăţenite acolo obiceiurile europene, și atât de larg răspândite.

După salva de tun care anunţa sosirea rușilor, o barcă ce purta drapelul tahitian se dezlipi de ţărm și un pilot veni să conducă cu mare dibăcie sloopul „Predpriatie” până la locul unde putea ancora.

A doua zi era duminică și băștinașii erau duși cu toţii la biserică.

Deși pietatea acestor indigeni era, într-adevăr, exemplară, straiele pe care le purtau acești stranii credincioși constituiau, pentru vizitatori, o adevărată distracţie. O haină neagră sau o vestă de uniformă militară englezească alcătuia toată îmbrăcămintea unora dintre ei, câtă vreme alţii purtau doar o vestă, o cămașă sau o pereche de pantaloni. Cei mai înstăriţi se înveleau în mantale de postav, însă toţi renunţaseră la ciorapi și la încălţăminte, ca la ceva cu totul de prisos.

Cât despre femei, ele erau îmbrăcate la fel de hazliu: una purta o cămașă bărbătească, albă sau vărgată, alta era învelită doar cu o bucată de pânză toate aveau însă pălării europene. Când nevestele dregătorilor purtau, ca lux suprem, rochii colorate, acestea înlocuiau orice alt veșmânt.

Luni avu loc o ceremonie impozantă: vizita făcută lui Kotzebue de rege împreună cu familia. Aceștia erau precedaţi de un maestru de ceremonii, un soi de smintit, îmbrăcat doar cu o tunică roșie; pe picioare avea un tatuaj care dădea iluzia unui pantalon vărgat. În josul șalelor era zugrăvit un arc de cerc cu diviziuni minuţioase. Iar el, păstrându-și un aer serios, executa în mod caraghios sărituri de capră, strâmbături, schimonoseli și ţopăieli.

În braţele reginei ședea micul rege Pomare al III-lea. Alături de ea pășea sora regelui, o fetiţă drăguţă de vreo zece ani. Deși pruncul regal era gătit în straie europene, ca toţi compatrioţii săi, era desculţ. Rugat stăruitor de marii demnitari tahitieni, Kotzebue puse să i se confecţioneze o pereche de ghete, pe care prinţul urma să le încalţe în ziua încoronării.

„Doamnele de onoare”, care primiseră ca daruri fleacuri de nimica toată, îşi arătau bucuria și plăcerea prin nenumărate strigăte și prin priviri pofticioase, fiind gata oricând de harţă, numai și numai să smulgă un oricât de mic capăt de șiret

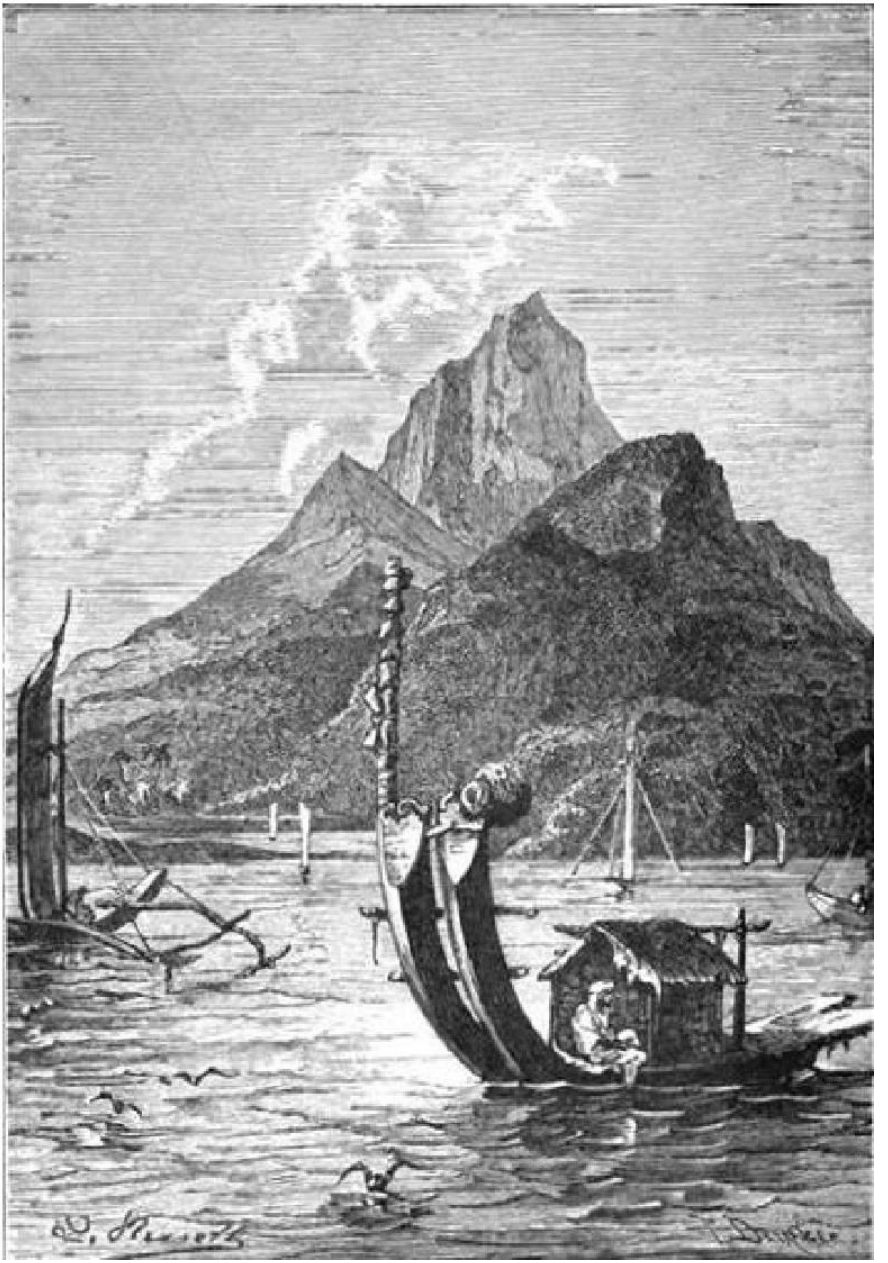

Vedere din Tahiti

poleit cu aur.

Iar acea gloată de oameni venită pe punte cu fructe și porci se îmbulzea oare pentru vreo afacere importantă? Nu. Erau soţii nefericitelor tahitiene care nu luaseră parte la distribuirea șiretului poleit, mai preţios în ochii lor decât diamantele în ochii europenelor.

După zece zile, Kotzebuc se hotărî să plece din acest ţinut, unde civilizaţia și primitivismul mergeau frăţește mână-n mână. El ajunse în Arhipelagul Samoa, vestit prin aceea că aici fuseseră masacraţi mulţi tovarăși de drum ai lui La Pérouse.

Câtă diferenţă între indigenii din Tahiti și samoezi! Băștinașii din Insula Rose (Arhipelagul Samoa) primitivi și sperioși, bănuitori și amenințători, cu greu îndrăzniră să se urce pe puntea sloopului „Predpriatie". Unul dintre ei, când văzu braţul gol al unui matelot, nu-și putu reţine un gest, totodată grăitor și feroce, care dovedea înclinaţiile sale canibalice.

În curând însă crescu și numărul pirogilor băștinașe, dar odată cu ele și îndrăzneala lor. Spre a-i da la o parte, echipajul fu nevoit să-i lovească cu cangele. Fregata porni mai departe, lăsând în urma ei șubredele pirogi ale acestor crunţi băștinași.

Ea lăsă în urmă, de asemenea, insulele Oyolava, Plata (Manono) și Pola (Savaii) care aparţin, ca și Insula Rose, Arhipelagului Navigatorilor (Samoa), pe care de-abia le întrezărise iar Kotzebue se îndreptă spre Insulele Ratak, unde cu prilejul primei lui călătorii i se făcuse o primire atât de prietenească.

Însă locuitorii insulelor, văzând nava aceasta mare, se înspăimântară, se îngrămădiră în bărci sau fugiră departe pe uscat. În timp ce pe ţărm se forma o procesiune de băștinași care, ţinând în mâini câte o creangă de palmier, înaintau către navă, spre a-i implora să nu le facă rău.

Kotzebue, văzând aceasta, se aruncă într-o barcă împreună cu chirurgul Eschscholtz și, vâslind vânos spre ţărm, le strigă: *„Totabu! aidara!"* (Kotzebue! prieten!).

Situaţia se schimbă cât ai clipi. Rugăminţile pe care băștinașii se pregătiseră să le facă inșilor se schimbară în strigăte de plăcere și în entuziaste gesturi de bucurie. Unii dintre ei se repeziră înspre prietenii lor; ceilalţi fugiră să anunţe compatrioţilor lor sosirea lui Kotzebue.

Comandantul află cu plăcere că prietenul lor Kadu trăia încă la Aur, sub protecţia lui Lamari, căruia îi câștigase bunăvoinţa, dându-i jumătate din bogăţiile sale.

Dintre toate animalele aduse de Kotzebue la Ordia nu mai erau în viaţă decât pisicile, devenite sălbatice, care însă nu putură încă stârpi haitele de șobolani ce mișunau pe acolo.

Comandantul rămase câteva zile în mijlocul prietenilor lui, care îl distrară cu câteva spectacole dramatice, apoi, la 6 mai, porni spre Arhipelagul Likicp (Heiden), pe care nu-l identificase îndeajuns în prima lui călătorie. După ce-i stabili topografia, Kotzebue îşi propuse să continue explorarea Insulelor Ratak, însă vremea rea îl

împiedică s-o facă. El fu nevoit să plece spre Kamceatka[559].

De la 7 iulie la 20 iulie echipajul se bucură de o odihnă binemeritată. La 20 iulie, el îşi reluă drumul şi la 7 august nava ancoră la Novo-Arhangheisk (Sitka), pe coasta Americii.

Însă fregata, pe care „Predpriaţie" venise să o înlocuiască în acel port, urma să mai rămână acolo până la 1 martie următor. Kotzebue profită deci de acest interval de timp, spre a vizita Insulele Sandwich (Hawaii), unde ancoră, în decembrie 1824, în faţa portului Oahu.

Cel mai sigur port al arhipelagului este Rono-Ruru, sau Honolulu. Din această cauză, el adăpostea numeroase nave, iar Insula Oahu era pe punctul să devină cea mai însemnată din arhipelag, detronând astfel Hawaiiul sau Owihee (Owahi). Înfăţişarea oraşului era, de pe acum, oarecum europeană; case de piatră înlocuiseră locuinţele primitive; semnele cele mai vădite ale transformării repezi a obişnuinţelor şi moravurilor băştinaşilor erau străzile croite drept, cu prăvălii, cafenele şi cârciumi asaltate de mateloţii vânători de balene şi de negustorii de blănuri, precum şi o fortăreaţă prevăzută cu tunuri.

Trecuseră cincizeci de ani de la descoperirea celor mai multe insule oceanice. Pretutindeni avuseseră loc schimbări tot atât de repezi, ca şi cele produse în Insulele Sandwich.

Desborough Cooley relatează:

„Negoţul de blănuri care se face pe coasta de nord-vest a Americii a provocat prefaceri uimitoare în Insulele Sandwich, a căror aşezare oferă un adăpost avantajos navelor care se îndeletnicesc cu acest negoţ. Negustorii erau obişnuiţi să-şi petreacă iarna în aceste insule, făcând navelor reparaţii şi aprovizionându-le cu cele trebuincioase. Odată cu venirea verii, ei se reîntorceau pe coasta americană, spre a-şi completa încărcăturile. Uneltele lor de fier, dar mai cu seamă puştile le erau cerute de indigeni în schimbul proviziilor necesare şi, fără să chibzuiască la urmările purtării lor, traficanţii iubitori de bani se grăbeau să le satisfacă aceste dorinţe. Puştile şi gloanţele — fiind cel mai bun mijloc de schimb — erau transportate în mare număr în Insulele Sandwich. Astfel, băştinaşii deveniră în curând foarte supărători pentru oaspeţii lor: ei puseră mâna pe câteva mici nave şi se dovediră foarte energici, lăsându-se să se înţeleagă că aspirau către o viaţă socială mai bună. La acea epocă, unul dintre oamenii extraordinari, care ies totdeauna la iveală atunci când se pregătesc evenimente grave, veni să completeze revoluţia începută de europeni. Kamehameha, şeful care îşi arătaseforţa în acele insule, chiar de pe vremea celei din urmă călătorii, atât de fatală, a lui Cook, uzurpă autoritatea regală, supuse insulele vecine, în fruntea unei armate de şaisprezece mii de soldaţi, şi voi să pună aceste cuceriri în slujba vastelor planuri pe care şi le făcuse. El cunoştea superioritatea europenilor şi încerca să-i imite, considerându-se mândru să o poată face. Încă din 1796, când

---

[559] Vezi şi O. E. Kotzebue, Pe oceanele lumii, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961.

Gardă *a regelui din* Insulele Sandwich

comandantul Broughton vizitase aceste insule, uzurpatorul îl întrebă dacă nu cumva acest ofiţer englez era dator să-i dea salutul cu tunurile de la bord. În 1817, se spunea chiar că el ar fi avut o armată de șapte mii de soldaţi, înarmaţi cu puști, printre care se găseau mai bine de cincizeci de europeni. Kamehameha, după ce-și începuse cariera prin măceluri și uzurpări, a sfârșit prin a merita dragostea și admiraţia supușilor săi, care îl priveau ca pe o fiinţă supraomenească și care, la moartea lui, vărsară lacrimi sincere".

Așa stăteau lucrurile, când expediţia rusă se opri la Oahu. Tânărul rege, Rio-Rio, se găsea în Anglia cu soţia lui, iar guvernul arhipelagului era condus de regina-mamă Kaahu-Manu.

Kotzebue profită de absenţa reginci-mame și a primului ministru — ambii găsindu-se atunci în vizită pe o insulă vecină — spre a se întâlni cu o altă soţie a lui Kamchamcha.

Navigatorul relatează:

„Casa era mobilată după moda europeană, cu scaune, mese și oglinzi.

Pardoseala era acoperită cu frumoase rogojini, pe care sta întinsă Nomo-Hana, ce nu părea să aibă mai mult de 40 de ani. Era înaltă cam de un metru șaptezeci și talia ei avea cel puţin un metru patruzeci. Părul negru ca tăciunele era strâns cu grijă în vârful unui cap rotund ca un balon. Nasul turtit și buzele ieșite în afară nu aveau nimic frumos; totuși înfăţișarea ei părea oarecum simpatică și plăcută".

„Cucoana" îşi aminti că-l văzuse pe Kotzebue cu 10 ani în urmă. Îl primi deci foarte bine, însă nu putea vorbi de soţul ei fără ca lacrimile să o podidească — și durerea ei nu părea prefăcută. Ea îşi tatuase pe braţ această simplă inscripţie: „6 mai 1819", pentru ca data morţii soţului ei să-i fie astfel mereu prezentă în faţa ochilor.

Regina îl duse pe Kotzebue la biserică, o clădire simplă și mare, în care nu se afla o mulţime atât de mare de oameni ca în biserica din Tahiti.

Nomo-Hana părea foarte deșteaptă, știa să citească și arăta un adevărat cult pentru scriere și știinţă. Vrând să dea comandantului, totodată, o dovadă de simpatie dar și de pricepere în ale scrisului, ea îi trimise, printr-un sol, o scrisoare pe care o isprăvise abia în câteva săptămâni.

Celelalte femei vrură numaidecât să facă la fel și Kotzebue era pe punctul să fie copleșit sub greutatea scrisorilor ce urmau să-i fie trimise. Singurul mijloc pentru el de a pune capăt acestei epidemii epistolare era să ridice ancora. Fără să mai aștepte deci multă vreme, Kotzebue ieși în larg.

Totuși, înainte de plecare, el o primi la bord pe regina Nomo-Hana, care veni îmbrăcată în costumul ei de gală. Să ne închipuim o rochie splendidă de mătase de culoarea piersicii, împodobită cu o dantelă neagră și iată, dar croită pentru o talie subţire, deci pentru ea prea scurtă și prea strâmtă. În felul acesta i se vedeau nu numai picioarele — pe lângă care cele ale lui Carol cel Mare ar fi părut picioare de chinezoaică — dar și pulpele, negricioase, groase și goale, care aduceau mai repede a stâlpi de terasă! Un șirag de pene roșii și galbene, o ghirlandă de flori naturale, amintind de plăcilede metal de la gâtul ofiţerilor, o pălărie de pai italian,

împodobită cu flori artificiale, completau această ţinută luxoasă și ridicolă.

Nomo-Hana vizită nava, ceru explicaţii despre tot ce vedea și, în sfârșit, obosită de a privi atâtea minunăţii, pătrunse în apartamentele comandantului, unde o aștepta un prânz îmbelșugat. Regina se lăfăi pe o canapea, însă această mobilă șubredă nu putu rezista poverii maiestăţii sale și se prăbuși sub greutatea acelei prinţese, al cărei rang se datora, desigur, în mare parte, proeminenţei pântecelui ei.

După această escală, Kotzebue se reîntoarse la Novo-Arhanghelsk, unde rămase până la 30 iulie 1825. Apoi, el mai făcu un popas în Insulele Sandwich, câtva timp după ce amiralul Byron adusese acolo rămășiţele pământești ale regelui Rio-Rio și ale reginei, care muriseră la Londra.

După ce aduse la bord, de la Waihu, alimente și băuturi răcoritoare, navigatorul ajunse la Insulele Pescadores, care formau extremitatea de miazănoapte a lanţului Ratak, descoperi, nu departe de ele, Arhipelagul Eschscholtz (Bikini) și acostă, la 15 octombrie, la Guam. La 23 ianuarie 1826, el părăsi Manila, după o escală de câteva luni, în care legăturile lui strânse cu bărștinașii îi dădură putinţa să studieze mult mai bine geografia și natura Filipinelor. Un nou guvernator spaniol sosise acolo, urmat de un număr considerabil de trupe; el izbutise să înăbușe răscoala și populaţia din Filipine renunţă pentru multă vreme la planul său de a se despărţi de Spania.

La 10 iulie 1826, sloopul „Predpriatie" se reîntoarse la Kronstadt, după o călătorie de trei ani, în timpul cărora vizitase coastele de nord-est ale America, Insulele Aleutine, Kamceatka și Marea Ohotsk, identificase amănunţit o bună parte a Insulelor Ratak și adunase numeroase informaţii despre evoluţia unor triburi din Oceania. Datorită devotamentului lui Chamisso[560] și al profesorului Eschscholtz, fuseseră adunate multe exemplare din flora și fauna regiunii. Eschscholtz avea să publice descrierea insulelor de mărgean din mările de sud.

Guvernul englez reluase cu îndârjire studierea supărătoarei probleme, căreia îi căutase timp îndelungat soluţia: trecerea spre vest pe la nord. În timp ce Parry, pe mare, și Franklin, pe uscat, aveau să încerce a ajunge la Strâmtoarea Bering, căpitanul Frederic William Beechey primea instrucţiuni să pătrundă cât mai adânc cu putinţă — tot prin acea strâmtoare — de-a lungul coastei americane de miazănoapte, spre a-i lua pe nava sa pe călătorii care, desigur, aveau să-l întâmpine istoviţi de oboseli și de lipsuri.

Becchey se aprovizionă la Rio de Janeiro cu corabia „Blossom", care ridicase

---

[560] *Chamisso Adalbert (*1780-1838) - poet și naturalist german renumit, de origine franceză, al cărui tată a emigrat împreună cu familia în Germania în timpul Revoluției Franceze. După călătoria în jurul lumii pe „Riurik", descrisă artistic în cartea sa Călătorie în junii lumii pe bricul „Riurik" (1830), Chamisso s-a înapoiat în Germania și a lucrat în Grădina botanică din Berlin. Chamisso era cunoscut mai mult ca poet romantic de orientare democratică. In unul din poemele sale, el i-a proslăvit pe decembriști.

ancora, din Spithead, la 19 mai 1825 și, după ce dublă Capul Horn, la 26 septembrie, pătrunse în Oceanul Pacific. În urma unei scurte escale pe coasta chiliană, el vizită Insula Paștelui, unde incidentele ivite cu prilejul primei călătorii a lui Kotzebue se făcură și de data aceasta simţite. Mai întâi, aceeași primire entuziastă din partea băștinașilor, care înotau grămadă către nava engleză sau aduceau, în pirogi, sărăcăcioasele produse ale insulei lor. Iar în urmă, după ce englezii debarcară — aceleași atacuri cu pietre și bastoane.

La 4 decembrie, comandantul Beechey zări o insulă acoperită pe de-a-ntregul de plantaţii. Pe atunci, această insulă era vestită, căci acolo fură găsiţi urmașii răsculaţilor de pe nava „Bounty", debarcaţi în urma unor întâmplări care, la sfârșitul veacului al XVIII-lea, au pasionat nespus de mult opinia publică din Anglia[561].

La 1781, locotenentul Bligh, unul dintre ofiţerii care se distinseseră sub ordinele lui Cook, fusese numit comandant al navei „Bounty" și însărcinat să se ducă la Tahiti, unde urma să ia arbori-de-pâine și diverse alte plante, spre a le transporta în Antile, pe care englezii le numeau de obicei Indiile de Vest. După ce dublă Capul Horn, Bligh se opri pe coastele Tasmaniei și ajunse la Golfuleţul Matavai — de unde luă o încărcătură de arbori-de-pâine — iar apoi la Nomuka, una din Insulele Tonga.

Niciun incident deosebit nu se ivi în această călătorie, care făgăduia să se sfârșească în mod fericit. Însă aroganţa comandantului și purtările lui despotice îndemnară la răscoală cea mai mare parte a echipajului. Astfel se urzi un complot împotriva lui — complot care izbucni pe meleagurile Insulei Tofua, la 28 aprilie, înainte de răsăritul soarelui.

Surprins încă în pat de către răsculaţi, legat fedeleș înainte de a se fi putut apăra, Bligh fu dus în cămașă pe punte și, după o așa-zisă judecată, prezidată de locotenentul Fletcher Christian, fu coborât, împreună cu 18 membri ai echipajului care-i rămăseseră credincioși, într-o barcă în care se puseseră unele merinde; barca fu părăsită în mijlocul oceanului.

Bligh, după ce suferi cumplit de sete și de foame, și după ce scăpă teafăr înfruntând furtunile groaznice și pe băștinașii din Tofua, ajunse în sfârșit la Insula Timor, unde i se făcu o primire călduroasă.

El ne relatează:

„Am debarcat pe uscat, cu toţi oamenii mei. Unii dintre ei abia se mai puteau ţine pe picioare. Nu mai eram decât piele și os, plini de răni și cu hainele zdrenţuite. În starea în care ne găseam, bucuria și recunoștinţa ne dădură lacrimi, iar populaţia din Timor ne privea în tăcere și în același timp îngrozită, mirată și plină de compătimire".

Cu adevărat periculos, acest drum, care durase patruzeci și una de zile, pe mări nu îndestul de bine cunoscute, într-o șalupă ce nu avea nici măcar o punte,

---

[561] Acest episod din istoria flotei engleze a fost folosit de Jules Veme ca subiect al povestirii Răsculații depe„Bounty" (1879).

neavând hrană decât pe sponci și îndurând nemaipomenite suferinţe, pe un parcurs de mai bine de o mie cinci sute de leghe, în care nu pierduseră decât un singur matelot, ucis la începutul călătoriei de către băștinașii din Tofua!

Cât îi privește pe rebeli, povestea lor este stranie.

Ei porniră cu corabia spre Tahiti.

De acolo Christian plecă altundeva, luând cu el zece mateloţi hotărâţi să-i urmeze, zece locuitori din Tahiti și Tubuai și vreo douăsprezece tahitiene.

De atunci nimeni nu mai auzi nimic despre ei.

Cât despre cei rămași la Tahiti, ei fuseseră tăcuţi prizonieri în 1791, de către comandantul navei „Pandora", Edwards.

La întoarcerea în Anglia, „Pandora" s-a izbit de o stâncă și patru răsculaţi și treizeci și cinci de marinari pieriră în această catastrofa. Din cei zece care ajunseră în Anglia, împreună cu naufragiaţii de pe „Pandora", trei fură condamnaţi la moarte.

Abia după douăzeci de ani se putură afla vești despre soarta lui Christian și a însoţitorilor săi.

În 1808, o navă de comerţ americană făcu escală la Pitcairn, spre a-și completa încărcătura de piei de focă. Comandantul navei socotea că insula, nu era locuită, dar mare îi fu mirarea când se văzu întâmpinat de o pirogă condusă de trei tineri metiși, care vorbeau foarte bine limba engleză. Mirat, comandantul le puse întrebări și află de la ei că părintele lor fusese în serviciul locotenentului Bligh.

Odiseea acestui ofiţer era pe atunci cunoscută în lumea întreagă, fiind povestită în facialele de pe punţile navelor. Comandantul american vru deci să afle mai multe amănunte despre această stranie întâmplare, care îi reamintea de dispariţia răsculaţilor de pe „Bounty".

Debarcat la uscat, comandantul întâlni un englez, pe nume Smith, care aparţinuse fostului echipaj de pe „Bounty" și care i se spovedi în chipul următor:

După ce părăsise Tahiti, Christian pornise de-a dreptul spre Pitcairn. A cărui așezare izolată, la miazăzi de Insulele Tuamotu, în afara oricărui drum obișnuit, îi izbise cu deosebire atenţia. După ce debarcară proviziile de pe „Bounty", precum și macaralele și mecanismele care-i puteau fi de folos, eldădu foc navei, nu numai spre a face să dispară orice urmă, dar ca să și împiedice orice încercare de fugă a rebelilor.

În primul moment ei se temură ca nu cumva insula să fie locuită, căci văzuseră niște moraiuri, dar se convinseră curând că se înșelaseră. Începură să-și construiască niște colibe și să desţelenească pământul. Englezii, însă „Miloși", rezervară muncile grele pentru băștinașii pe care îi luaseră cu ei cu de-a sila, sau care îi urmaseră de bunăvoie. Băștinașii urziră împotriva albilor un complot, despre care aceștia luară cunoștinţă de la o tahitiană; cei doi șefi ai complotului plătiră cu viaţa încercarea lor neizbutită.

Urmară doi ani de pace și liniște, apoi izbucni un nou complot, în care fură omorâţi cinci englezi, printre care și Christian. La rândul lor, femeile, cărora le părea rău de uciderea englezilor, îi uciseră pe toţi tahitienii supravieţuitori.

Descoperirea unei plante din care se putea extrage un soi de rachiu provocă,

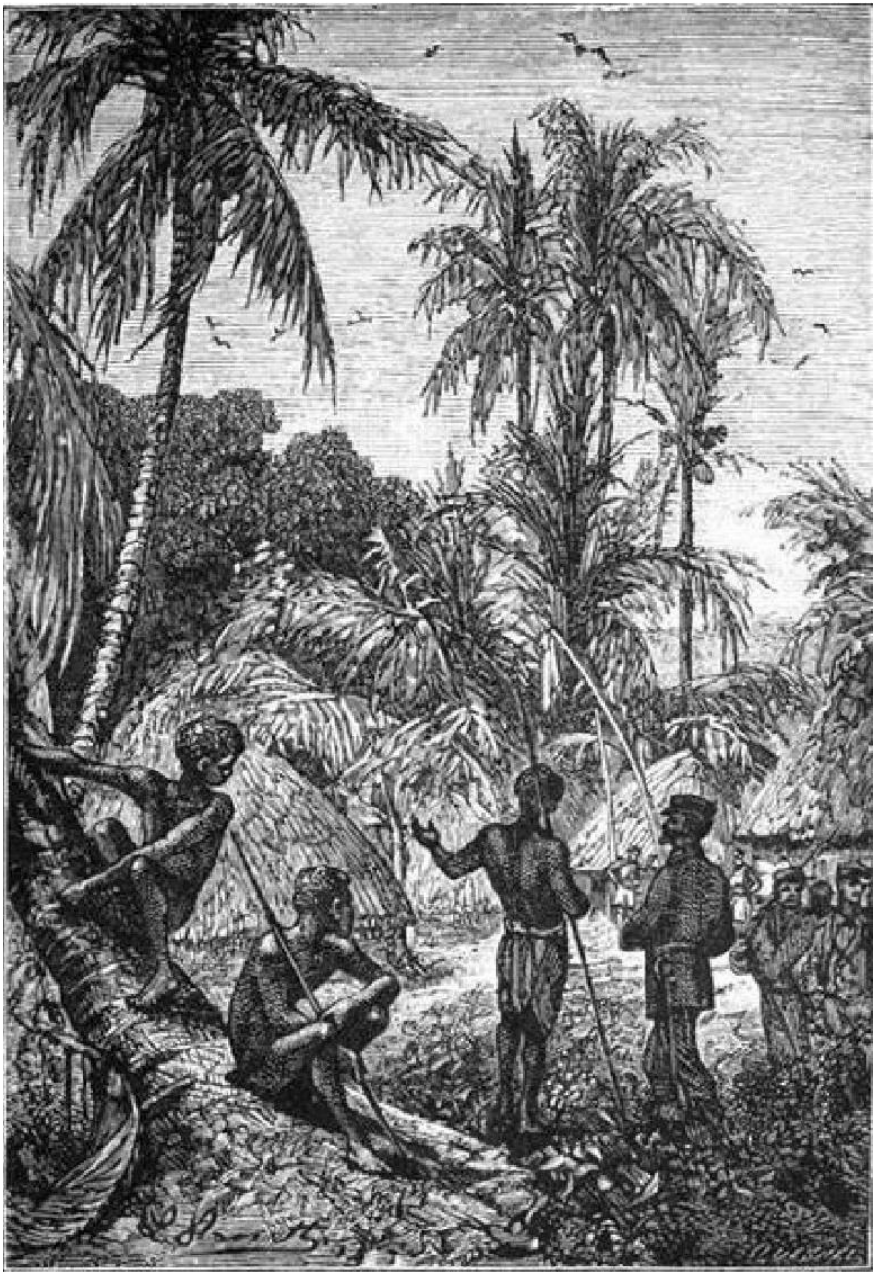

„Satul era alcătuit din colibe curate și bine orânduite”.

puţin mai târziu, moartea unuia dintre cei patru englezi rămaşi în viaţă; un altul fu măcelărit de tovarăşii lui; un al treilea muri în urma unei boli şi Smith, care-şi luă numele de Adams, rămase singur, în fruntea unei populaţii de zece femei şi nouăsprezece copii, dintre care cei mai mari erau abia de şapte sau opt ani.

Omul acesta fu nevoit să îndeplinească funcţiile şi îndatoririle de părinte, preot, ofiţer de stare civilă şi de rege. Prin spiritul lui de dreptate şi prin curajul de care dădu dovadă, el ştiu să-şi câştige o mare autoritate asupra acestei bizare populaţii.

Acest straniu dascăl de morală, care în tinereţe îi călcase toate preceptele, îşi învăţă, de atunci încolo, supuşii să fie miloşi, să se iubească şi să se unească între ei, patronă căsătorii supuse tuturor regulilor, între copiii diferitelor familii — şi astfel mica colonie începu să prospere, sub comanda, totodată blândă şi fermă, a acestui om devenit virtuos atât de târziu.

Aceasta era starea de spirit a coloniei din Pitcairn în clipa când Beechey debarcă acolo. Navigatorul, bine primit de o populaţie neînchipuit de îndatoritoare, rămase în insulă optsprezece zile. Satul era alcătuit din colibe curate şi bine orânduite, înconjurate de arbori ornamentali şi de nuci-de-cocos; câmpiile erau cu grijă cultivate şi, sub conducerea lui Adams, populaţia îşi confecţiona sculele cele mai trebuincioase, cu o îndemânare în adevăr surprinzătoare. Aceşti metişi, având aproape cu toţii o înfăţişare plăcută şi blândă, erau de statură bine proporţionată, care lăsa să se vadă o forţă deosebită.

După Pitcaim, Beechey vizită insulele Crescent, Gambier, Hood, Clermont-Tonnerre, Series, Whitsunday, Regina Charlotte, Tehai, Insulele Lăncierilor, care aparţineau Arhipelagului Primejdios şi o mică insulă, căreia el îi dădu numele de Byam-Martin.

Navigatorul întâlni acolo un insular, pe nume Tu-Wari, azvârlit pe uscat de o furtună. Plecat din Anau, cu o sută cincizeci de compatrioţi, îmbarcaţi pe trei pirogi, spre a merge să se închine regelui Pomare al III-lea, care de curând se suise pe tron, Tu-Wari fusese aruncat de vânturile dinspre apus, departe de drumul lui. Vânturile fură urmate de adieri schimbătoare şi merindele li se isprăviseră cu totul, aşa încât fură siliţi să mănânce hoiturile celor ce muriseră. În sfârşit, Tu-Wari ajunse pe Insula Barrow, în mijlocul Arhipelagului Primejdios (Tuamotu), unde găsi unele alimente; apoi îşi reluă călătoria pe apă, dar nu pentru multă vreme, căci fu nevoit să rămână pe insula Byam-Martin, din pricină că piroga i se desfundase lângă această insulă.

Beechey sfârşi prin a ceda rugăminţilor lui Tu-Wari luându-l la bord cu soţia şi copiii lui, spre a-i duce în Tahiti. A doua zi, printr-o întâmplare care de obicei nu se întâlneşte decât în romane, Beechey făcu escală la Hao, unde Tu-Wari îşi regăsi fratele pe care demult îl socotea mort.

După primele elanuri de îmbrăţişări, cei doi băştinaşi, stând alături unul de altul, serioşi şi cu mâinile drăgăstos împreunate, îşi povestiră fiecare aventurile.

Beechey plecă din Hao la 10 februarie, identifică insulele Melville şi Croker şi ancoră, la 18 februarie, la Tahiti, unde găsi cu mare greutate ceva de băut. Băştinaşii pretindeau acum dolari chilieni — bani peşin — şi straie europene,

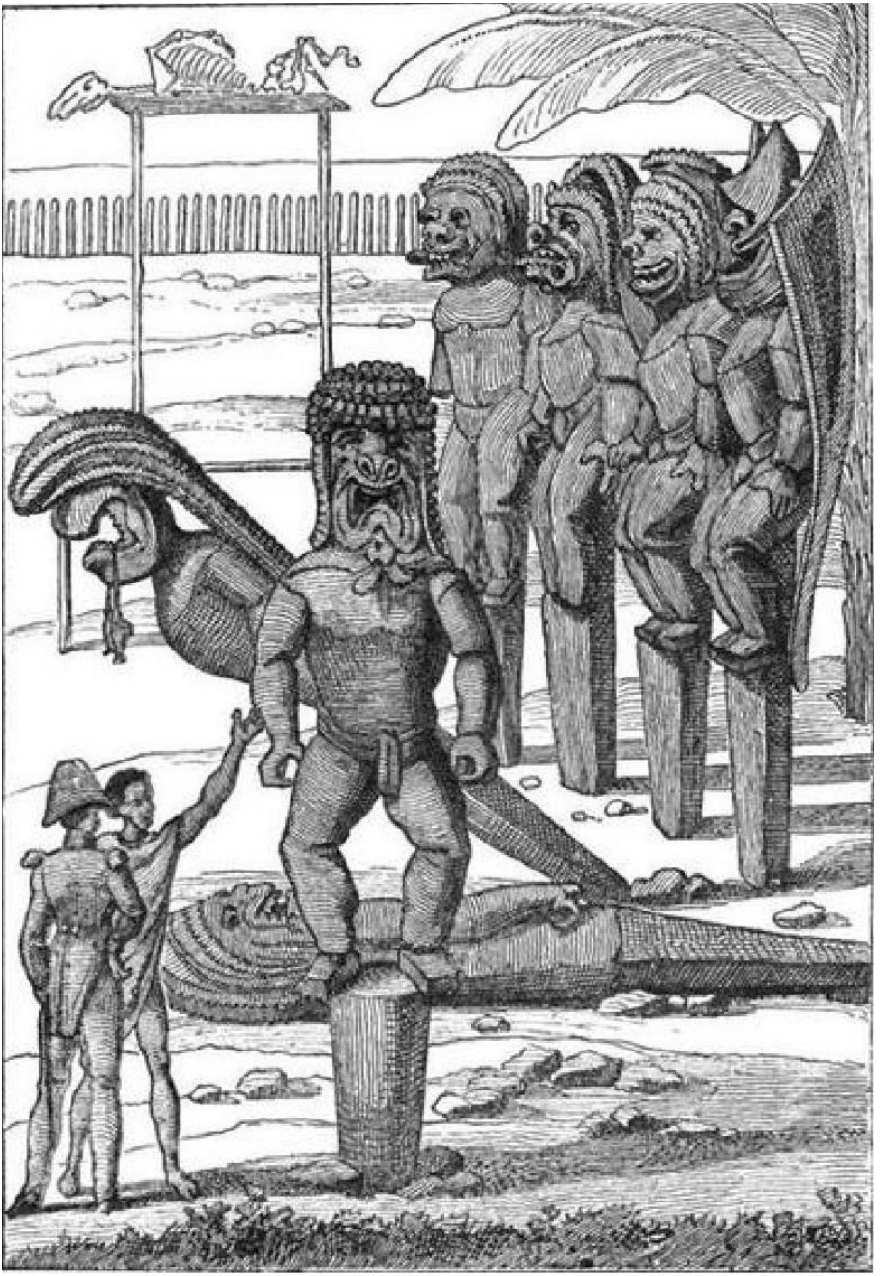

Morai la Kayakakoua

articole care lipseau cu desăvârșire pe nava „Blossom”.

Comandantul, după ce primi vizita regentei, fu poftit la o serată care urma să fie dată în cinstea lui, la reședinţa regală de la Papeiti. Când însă englezii se prezentară acolo, aflară că, în palat, toţi erau culcaţi și dormeau. Regenta uitase de invitaţiile trimise și se culcase mai devreme decât de obicei. Totuși, îi primi cu căldură pe oaspeţi și organiză un mic bal, cu toată opunerea îndârjită a misionarilor. Însă petrecerea trebuia să aibă loc în tăcere, ca nu cumva zgomotul să ajungă la urechile gardianului care se plimba pe plajă. Ne vom da seama, din acest amănunt, de libertatea acordată de misionarul Pritchard personalităţilor de vază ale insulei. Ce soarta putea să aibă, astfel, întreaga populaţie băștinașă?

La 3 aprilie, tânărul rege îl vizită pe Beechey, care îi dărui, din partea amiralităţii, o superbă pușcă de vânătoare. Legăturile lor fură foarte prietenești.

Plecat din Tahiti la 26 aprilie, Beechey ajunse în Insulele Sandwich (Hawaii), unde rămase vreo zece zile și pomi apoi spre Strâmtoarea Bering și spre Oceanul înghețat de Nord. Potrivit instrucţiunilor pe care le primise, trebuia să pătrundă cât mai adânc de-a lungul coastei dinspre America și atât de departe cât îi îngăduia grosimea gheţurilor. „Blossom” se opri în portul Kotzebue, loc neospitalier și respingător, unde englezii avură câteva întrevederi cu băștinașii, fără a-și putea procura nicio știre despre Franklin și tovarășii săi. Apoi, Beechey trimise către acest curajos explorator o șalupă comandată de locotenentul Elson, care nu putu depăși punctul Barrow, de la 71°23’ latitudine nordică și fu nevoit să se reîntoarcă la „Blossom”, pe care gheţurile îl siliră, la 13 octombrie, să revină în strâmtoare, pe o vreme frumoasă cu îngheţ strașnic.

Pentru a folosi perioada de iarnă, Beechey vizită portul San Francisco și făcu escală încă o dată, la 25 ianuarie 1827 la Honolulu, în Insulele Sandwich (Hawaii). Prin politica îndemânatică a guvernului englez, ţara aceasta mergea cu pași repezi pe calea progresului[562].

Numărul caselor crescuse; orașul căpăta tot mai mult o înfăţișare civilizată; portul era frecventat de multe nave engleze și americane; în sfârșit, fusese creată o flotă proprie numărând cinci bricuri și două nave de linie (de război). Agricultura era înfloritoare: cafeaua, ceaiul, condimentele ocupau vaste plantaţii și erau pe cale de a fi folosite și pădurile de trestie-de-zahăr, care prosperau în arhipelag.

După o escală, în aprilie, la gura râului Canton, „Blossom” purcese la identificarea Arhipelagului Ryūkyū, lanţ de insule care leagă Japonia de Formosa (Taiwan) și de grupul Bonin, pământuri pe care exploratorul nu întâlni alte animale decât niște uriașe broaște-ţestoase-verzi.

Ca urmare a acestei explorări, „Blossom” îşi reluă calea spre nord; condiţiile atmosferice fiind însă mai puţin favorabile, el nu putu, de data aceasta, să pătrundă

---

[562] Jules Verne exagerează grija guvernului englez faţă de bunăstarea insularilor care, în realitate, mureau în mizerie crezând din naivitate că toate binefacerile civilizației erau folosite de plantatori spre binele lor.

decât până la 70°40. El lăsă în acest punct al coastei alimente, veşminte şi instrucţiuni, pentru cazul în care Parry sau Franklin ar fi putut răzbi până acolo. După un popas care ţinu până la 6 octombrie. Beechey se hotărî, cu părere de rău, să se reîntoarcă în Anglia. El făcu escală la Monterey, San Francisco, San Blas, Valparaiso, dublă Capul Horn, ancoră la Rio de Janeiro şi la 21 octombrie acostă la Spithead.

Vom povesti acum expediţia căpitanului rus Litke, expediţie care a dat rezultate importante. Darea de seamă, foarte instructivă, este redactată în mod spiritual. De aceea, vom reproduce din ea câteva pasaje:

Navele „Seniavin" şi „Moller" erau două gabare, construite în Rusia, şi care ţineau foarte bine marea — cea de-a doua însă avea o viteză mică — neajuns care, în tot timpul călătoriei, ţinu cele două nave despărţite una de alta. „Seniavin" era comandată de Litke, iar „Moller" de Staniukovici[563].

Cele două nave plecară din portul Kronstadt la 1 septembrie 1826, făcură escală la Copenhaga şi la Portsmouth, unde comandanţii lor cumpărară instrumente de fizică şi de astronomie. Însă, îndată ce ieşiră din Marea Manecii, navele se pierdură una de cealaltă. „Seniavin", al cărei drum îl vom urma în mod special, acostă la Tenerife, unde Litke spera să regăsească nava rătăcită.

Această insulă fusese bântuită, între 4 şi 8 noiembrie, de o furtună groaznică, aşa cum nu mai fusese alta de la cucerirea ei şi până atunci. Trei corăbii fuseseră scufundate chiar în rada portului Santa Cruz; alte trei, zvârlite pe coastă, se făcuseră ţăndări. Puhoaiele, îngroşate de o ploaie înspăimântătoare, distinseseră grădinile, zidurile, clădirile, devastaseră mai multe plantaţii considerabile, dărâmaseră aproape în întregime unul din forturi şi multe alte case din oraş şi împotmoliseră câteva străzi. Trei sau patru sute de oameni îşi găsiseră moartea în acest cataclism ce făcuse pagube socotite la câteva milioane de piaştri[564].

În luna ianuarie, cele două nave se întâlniră la Rio de Janeiro şi, până la Capul Horn, navigară împreună. Acolo, furtunile şi ceţurile obişnuite le asaltară şi se despărţiră din nou. „Seniavin" pomi atunci către Conception.

Litke relatează:

„La 3 martie ne găseam — după socoteala noastră — la opt mile de coasta cea mai apropiată, pe care însă nu o puteam zări din cauza unei ceţi groase. În timpul nopţii, ceaţa se ridică şi aurora ne oferi ochilor o privelişte de o măreţie şi de o splendoare neînchipuite. Lanţul dantelat al Munţilor Anzi, cu crestele lor ascuţite, se profila pe un cer azuriu, luminat de întâile raze de soare. Nu vreau să sporesc numărul celor care au încercat zadarnic să redea semenilor lor senzaţiile pe care le-au resimţit văzând, pentru întâia oară, asemenea tablouri ale naturii, căci aceste senzaţii sunt tot atât de indescriptibile ca şi măreţia însăşi a priveliştii. Gamele de

---

563 *Mihail Nicolaevici Staniukovici* - mai târziu amiral, tatăl scriitorului Constantin Mihailovici Staniukovici.

564 *Piastru* - mică monedă spaniolă de argint.

culori, lumina răspândită de răsăritul soarelui, treptat-treptat, pe cer și asupra norilor, totul era de o neasemuită frumuseţe. Dar, spre regretul nostru, acest spectacol — ca tot ce este sublim în natură — nu ţinu mult. Pe măsură ce masa luminoasă năvălea în atmosferă, uriașii munţi păreau că se scufundă în prăpastie, iar soarele ridicat la orizont le șterse până și urmele".

Aprecierea făcută de Litke asupra priveliștii oferite de Insula Conception se deosebea însă de aceea a unora dintre înaintașii lui. El nu uitase încă bogăţiile îmbelșugate ale plantaţiilor din Golful Rio de Janeiro. Prin urmare, această coastă i se păru sărăcăcioasă. Locuitorii — atât cât putu el să constate într-o escală foarte scurtă — aveau aerul să fie mai primitori și mai civilizaţi decât semenii lor, pe care-i întâlnise prin alte meleaguri.

Intrând în Valparaiso, Litke zări nava „Moller", care tocmai ridica ancora, plecând spre Kamceatka. Echipajele îşi luară rămas bun, fiecare navă pornind, de atunci încolo, pe drumul ei. Întâia excursie a ofiţerilor și naturaliștilor de pe „Seniavin" fu rezervată vestitelor *quebradas* (râpe).

Călătorul relatează:

„Acestea sunt văgăune din munţi, astupate oarecum de mici colibe în care trăiește cea mai mare parte a populaţiei orașului Valparaiso. Cea mai populată dintre aceste văgăune este cea ridicată în colţul de sud-vest al orașului. Granitul — care acolo se vede cu ochiul liber — slujește drept fundaţie trainică pentru clădiri, punându-le la adăpost de urmările distrugătoare ale cutremurelor. Legăturile acestor colibe, fie între ele, fie cu orașul, se fac prin poteci înguste, fără puncte de sprijin și fără trepte, care se prelungesc pe coama stâncilor și pe care copiii aleargă, în jocul lor, de colo până colo, ca niște căprioare. Acolo nu se văd decât câteva case — de altfel și acelea aparţinând străinilor; la ele ajungi pe poteci cu trepte, dar chilienii socotesc această precauţie ca un lux de prisos și absolut fără rost. Faptul de a vedea, sub picioarele tale, o scară alcătuită din acoperișuri de olane sau de crengi de palmieri, și deasupra capului tău un amfiteatru de uși și de grădini, constituieun spectacol într-adevăr straniu. La început am mers și eu împreună cu naturaliștii, dar ei mă atraseră repede într-un loc, de unde nu mai puteam face un pas, nici înainte, nici înapoi. Aceasta mă hotărî să mă reîntorc, însoţit de un ofiţer al meu, lăsându-i acolo și urându-le să se reîntoarcă acasă cu capetele pe umeri. Cât despre mine, crezui că-mi pierd de o mie de ori capul, până ajunsei jos".

Reîntorși dintr-o excursie foarte neplăcută, pe care o făcuseră la câteva leghe de Valparaiso, marinarii se mirară foarte că fură opriţi — după ce intraseră călare în oraș — de o patrulă care-i sili, cu toate protestele lor, să descalece.

Litke relatează:

„Era în joia patimilor; din ziua aceasta până în sâmbăta paștilor, nimeni n-avea voie aici — sub pedeapsa unei grele amenzi — nici să călărească, nici să danseze, să cânte din gură sau din vreun instrument, și nici chiar să poarte pălărie. În aceste trei zile sunt strict oprite orice afaceri, muncă sau distracţii. Colnicul din inima orașului, pe care e construit teatrul, se transformă, în acest interval, în Muntele Golgota. În mijlocul unui spaţiu înconjurat cu grilaje, se înalţă o cruce, cu chipul lui

Cristos. Sufletele pioase se apropie de acel loc ca să-și spele păcatele prin rugăciuni cu glas tare. Printre cei păcătoși n-am observat decât femei; niciun bărbat. Cele mai multe dintre ele erau, fără îndoială, asigurate pe deplin că vor obţine iertarea păcatelor căci, în drumul lor spre cruce, se jucau, râdeau, apoi îşi dădeau acre de mironosiţe când se apropiau de ca, îngenuncheau câteva clipe și după aceea îşi urmau calea, reluându-și jocurile și râsetele".

Intoleranţa și superstiţiile de care se izbeau străinii la fiecare pas provocau aprecieri juste din partea călătorului, căruia îi părea rău să vadă cum se pierdeau fără folos atâta energie și atâtea resurse ce ar fi putut găsi o întrebuinţare mai bună pentru desăvârșirea morală și dezvoltarea materială a ţării.

În ochii lui Litke, nimic nu aducea mai puţin cu o vale a raiului decât Valparaiso și împrejurimile lui: munţi pleșuvi, tăiaţi de văgăune adânci, o câmpie nisipoasă, în mijlocul căreia era așezat orașul, iar în depărtare profilul Munţilor Anzi; toate acestea nu puteau fi asemuite cu un paradis.

Urmele groaznicului cutremur din 1823 nu fuseseră șterse cu desăvârșire și se vedeau încă mari întinderi de pământ acoperite cu dărâmături.

La 15 aprilie, „Seniavin" ridică ancora, pornind spre Novo-Arhanghelsk, unde ajunse la 24 iunie, după o navigaţie în care nu întâmpină nicio neplăcere. Nevoia de a face reparaţii, indispensabile după o campanie de zece luni, cât și debarcarea proviziilor încărcate pe „Seniavin" pentru Compania ruso-americană îl reţinură timp de cinci săptămâni pe Litke în Golfuleţul Sitka.

Această parte a coastei de nord-vest a Americii are o înfăţișare sălbatică, însă pitorească. Ca fundal al tabloului se zăreau munţi înalţi, acoperiţi până în vârf de o adevărată manta groasă și întunecată de păduri. La intrarea în golf se găsea Muntele Edgecumbe, vulcan stins, înalt de două mii opt sute de picioare deasupra nivelului mării. Când pătrunzi în golf, dai de un labirint de insule, îndărătul cărora se ridică orașul Novo-Arhanghelsk, cu fortăreaţa, turnurile și biserica lui. Orașul e alcătuit doar dintr-un șir de case cu grădini, un spital, un șantier naval și, dincolo de gardul de scânduri, dintr-un sat mare de indieni koloși[565]. Populaţia lui, la acea epocă, număra opt sute de oameni, ruși, creoli și aleutini strânși laolaltă — din care două treimi erau în slujba Companiei. Numărul populaţiei însă variază simţitor, după sezon. Vara, aproape toţi pleacă la vânătoare și, reîntorși abia toamna, o pornesc din nou la pescuit.

Novo-Arhanghelsk nu oferă vizitatorilor prea multe prilejuri de distracţie. La drept vorbind, acest oraș — unul dintre cele mai posomorâte ce se pot întâlni — este un loc sumbru, trist din cale-afară, unde, cu excepţia celor trei luni de iarnă când totul este acoperit cu zăpadă, tot anul seamănă a toamnă, mai mult decât celelalte anotimpuri. Aceasta însă nu e încă nimic, dacă treci doar prin el urmându-ţi calea; însă, cel care rămâne acolo trebuie să fie înţelept și mai ales dibaci ca să nu moară de foame. Negoţul, destul de important, se face cu California, cu

---

[565] Băștinașii își spun sitki, după numele insulei, iar rușii i-au numit koloși.

băștinașii și cu navele străine.

Blănurile pe care și le procură aleutinii, care vânează pentru Companie, sunt: vidra, castorul, vulpea. Ei pescuiesc morse, foci și balene, fără a mai socoti, când e sezonul, scrumbiile, morunii, somnii, calcanii, bibanii și *ţuklișii* (scoici ce se găsesc în Insulele Regina Charlotte, și de care are nevoie Compania pentru schimburile ei cu triburile din America de Nord).

Indienii care trăiesc între paralelele 46 și 60° latitudine nordică păreau să aparţină unei singure rase; cel puţin așa se poate deduce din asemănările dintre înfăţișarea, obiceiurile, viaţa și identitatea limbii lor.

Koloșii din Sitka recunoașteau drept străbun al rasei lor pe un anume Elkh. După cum afirmă Litke, koloșii au păstrat amintirea unui potop și unele legende, pe care el le aseamănă cu cele ale mitologiei grecești.

Ei cred în spiritele diavolești și în vrăjitorii care prezic viitorul și vindecă bolile — meserie care se transmite din tată în fiu.

Sufletul, pentru ei, este nemuritor, totuși sufletele șefilor nu se amestecă cu acelea ale muritorilor de rând: sufletul sclavilor rămâne sclav și după moarte. Vedem de aici cât de puţin încurajantă este o astfel de credinţă.

Orânduirea lor este patriarhală; indigenii sunt organizaţi în triburi care — ca și în restul Americii — au ca emblemă și, de cele mai multe ori, ca nume un animal: „lupul", „corbul", „ursul", „vulturul" etc.

Sclavii koloșilor sunt prizonierii luaţi în războaie. Soarta acestora este cât se poate de mizerabilă. Stăpânii lor au dreptul de viaţă și de moarte asupra lor. La unele ceremonii, sau cu prilejul pierderii vreunui șef, sclavii care nu mai sunt buni de nimic, sunt uciși. Uneori însă, dimpotrivă, li se redă, cu acel prilej, libertatea.

Koloșii, bănuitori și șireţi, cruzi și războinici, nu sunt nici mai buni, nici mai răi decât ceilalţi băștinași, vecinii lor. Rezistenţi la oboseală, viteji, dar leneși, ei lasă în scama femeilor toate muncile, căci la ei poligamia este cât se poate de firească.

Părăsind Sitka, Litke se îndreaptă spre Unalaska. Huluc[566] este așezarea cea mai de seamă din această insulă și totuși ea nu este locuită decât de doisprezece ruși și de zece aleutini de ambele sexe.

Această insulă ar oferi multe înlesniri și plăceri locuitorilor care ar trăi aici — dacă n-ar fi lipsa grozavă de lemne, care îi obligă pe indieni să strângă cioturile aruncate de ocean pe ţărmurile vecine — deși printre aceste lemne se găsesc uneori trunchiuri întregi de chiparoși, de arbori-de-camfor și de un soi de arbori care răspândesc un parfum de trandafir. În insulă se găsesc din plin numeroase pășuni, așa încât creșterea vitelor e în floare și e practicată cu folos.

Locuitorii din Insulele Vulpilor adoptaseră în mare parte, la data când Litke îi vizită, moravurile și hainele rusești. Toţi erau creștini. Aleutinii sunt buni la inimă, îndrăzneţi, dibaci. Pe mare se simt în adevăratul lor element.

Încă din 1826, mai multe erupţii vulcanice pricinuiseră pierderi grele în aceste

---

[566] În prezent localitatea principală pe Insula Unalaska este orașul-port Dutch Harbour.

insule. În mai 1827, vulcanul Șișaldin îşi deschise un nou crater, din care ţâșniră flăcări.

Instrucţiunile primite de Litke îi ordonau să exploreze Insula Sf. Matei (St. Mathew), numită de Cook mai înainte Insula Gore. Deși întocmirea planului hidrografic al acestei poziţii geografice izbuti cum nici nu se așteptau rușii nu avură același succes când vrură să-și procure date despre bogăţiile naturale ale ţinutului, căci nu putură debarca nicăieri.

Între timp, iarna venise cu cortegiul ei obișnuit de ceaţă și de furtuni. Nici nu se mai putea pune problema plecării în Strâmtoarea Bering.

Litke porni deci spre Kamceatka, după ce luă contact cu cei din Insula Bering. Rămase trei săptămâni la Petropavlovsk, folosind acest timp spre a debarca lucrurile pe care le adusese și spre a-și pregăti campania de iarnă.

Instrucţiunile primite de Litke îi ordonau să viziteze, în sezonul de iarnă, Insulele Caroline. El hotărî deci să pornească mai întâi către Insula Ualan, descoperită mai înainte de navigatorul francez Duperrey, unde, un port aflat în siguranţă, i-ar fi îngăduit unele experienţe asupra pendulei.

Litke căută, în drumul său, Insula Colunas, pe care însă nu o găsi la 26°9’ latitudine nordică și 128° longitudine vestică. De asemenea nu găsi nici insulele Dexter și St. Barthélemy. El identifică grupul de insule de mărgean Brown, descoperit în 1794 de englezul Butler și, la 4 decembrie, ajunse în faţa Insulei Ualan.

Din primele clipe, rușii avură o foarte bună impresie despre modul de comportare al băștinașilor. Mai mulţi ualanezi, care îi întâmpinară în bărci, avură chiar încrederea să se urce la bord și să doarmă pe navă, deși aceasta îşi păstra încă toate velele întinse.

„Seniavin” pătrunse, nu fără greutate, în Portul Scoicii. Litke, odată debarcat pe Insula Matanial, unde Duperrey își stabilise observatorul, făcu și el ca înaintașul său, în timp ce începeau schimburile de mărfuri cu băștinașii, al căror caracter pașnic și puţin cam naiv nu se dezminţi o clipă măcar.

Litke relatează:

„Putem declara cu plăcere, în faţa oricui, că șederea noastră de trei săptămâni la Ualan nu numai că nu a costat o singură picătură de sânge uman, dar că am putut să-i părăsim pe acești locuitori de treabă ai insulei, fără să le dăm, despre armele noastre de foc, o idee mai completă decât o avuseseră până atunci. Într-adevăr, ei le socoteau bune doar pentru vânatul păsărilor… Nu știu să se afle un exemplu asemănător în analele primelor călătorii în Oceanul îngheţat”.

După ce părăsi Insula Ualan, Litke căută în zadar Insulele Musgrave, însemnate pe harta lui Krusenstem și nu întârzie să descopere o mare insulă, înconjurată de un brâu de stânci, pe care Duperrey o trecuse cu vederea și care purta numele de Ponape. Curând, corabia fu înconjurată de pirogi mari și frumoase, având un echipaj de paisprezece oameni și altele mai mici, doar cu doi oameni. Acești indigeni, cu o înfăţișare cruntă, bănuitori, cu ochii roșii, însângeraţi, neastâmpăraţi

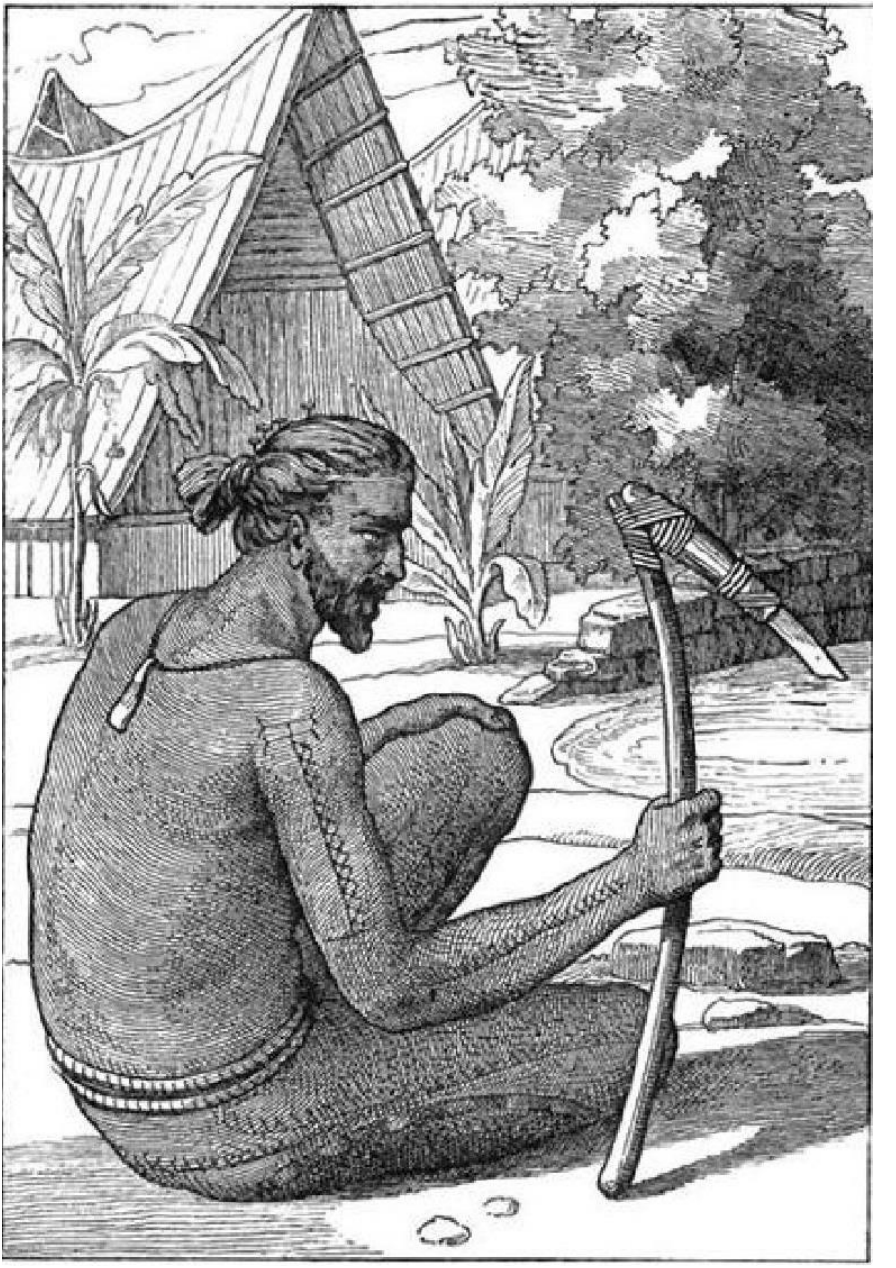

Băştinaş din Ualan

și gălăgioși, cântau, dansau, gesticulau în pirogile lor; doar cu multă greutate se hotărâră să se urce la bord.

„Seniavin" se ţinu la oarecare depărtare de uscat, unde nu putea ajunge decât după o luptă cu indigenii, întrucât, încercând o debarcare, băștinașii înconjurară șalupa și nu plecară decât când se izbiră de atitudinea hotărâtă a echipajului și auziră și bubuiturile tunurilor de pe navă.

Lui Litke îi rămăsese prea puţin timp spre a cerceta Arhipelagul Seniavin — cum numi el insula pe care o descoperise. Iată de ce datele pe care a putut să le strângă despre populaţia Insulelor Ponape nu sunt tocmai precise. Acești băștinași, după părerea lui, nu sunt de aceeași rasă cu cei din Ualan ci, mai degrabă, s-ar apropia de papuași, vecinii lor din Noua Irlandă, la o depărtare doar de șapte sute de mile.

Căutând Insula Sf. Augustin, fără să o găsească, Litke identifică în schimb insulele de mărgean Los Valientes, numite și Seven-Islands, descoperite în 1775 de spaniolul Felipe Thompson.

Navigatorul văzu apoi Arhipelagul Mortlok, fostul grup numit Lugullos, de către Torres, ai cărui locuitori semănau cu ualanezii. El debarcă lângă cea mai importantă din insule — adevărată livadă de nuci-de-cocos și de arbori-de-pâine.

Indigenii păreau oarecum civilizaţi. Ei știau să ţească și să vopsească fibrele de bananier și de cocos, ca și locuitorii din Ualan și din Ponape. Uneltele lor de pescuit făceau cinste spiritului lor inventiv — cu deosebire un soi de cutie, împletită din nuiele de bambus, astfel alcătuită încât: peștele putea să intre în ea, dar nu mai putea ieși; ei aveau și năvoade în formă de traiste mari, undiţe și cârlige de agăţat peștii.

Pirogile lor, pe care îşi trăiau trei sferturi din viaţă, păreau minunat adaptate nevoilor lor. Cele mai mari, pentru construirea cărora ei îşi dau o nesfârșită osteneală și care sunt păstrate în hangare speciale, sunt lungi de douăzeci și șase de picioare (cam opt metri), largi de două picioare și un sfert și adânci de patru picioare. Ele sunt prevăzute într-un bord cu un flotor de stabilitate, ale cărui traverse sunt acoperite cu o scândură. În celălalt bord se află o mică platformă acoperită, de patru picioare pătrate, unde îşi adăpostesc proviziile. Aceste pirogi au o velă triunghiulară, ţesută din foi de pandanus, legată de două vergi. Când vor să întoarcă cu 180°, ei strâng vela, înclină prăjina spre cealaltă extremitate a ambarcaţiei, întind vela în celălalt bord și astfel barca pornește înainte cu cealaltă extremitate (schimbă prova cu pupa).

Litke exploră apoi Arhipelagul Nămoluk, ai cărui locuitori nu se deosebesc întru nimic de longunorieni și dovedi că Insula Hogole, descrisă mai înainte de Duperrcy, este una și aceeași cu Quciroza. După aceea, vizită grupul de Insule Namonuito.

Comandantul Litke, având nevoie de pesmeţi și de alte provizii pe care spera să și le procure din Guam, sau de la navele care erau ancorate în port, porni spre Insulele Mariane, unde socotea să reia, în același timp, experienţele asupra pendulului, experienţe în urma cărora Freycinet descoperise o deviere a forţei de atracţie a pământului.

Adâncă fu mirarea lui Litke neîntâlnind, după ce acostase, nicio urmă de viaţă

omenească. Cele două forturi n-aveau steaguri; pretutindeni domnea o tăcere mormântală și, dacă n-ar fi zărit o navă cu două catarge ancorată în portul interior, ar fi crezut că a acostat în vreo insulă pustie. Pe ţărm nu era decât puţină lume, la drept vorbind destul de primitivă, de la care îi fu cu neputinţă să culeagă cea mai mică informaţie. Spre norocul lui, un dezertor englez se puse la dispoziţia lui Litke și transmise guvernatorului o scrisoare a comandantului. Această scrisoare primi numaidecât un răspuns satisfăcător.

Guvernatorul era același Mcdinilla, a cărui ospitalitate fusese lăudată de Kotzebue și Freycinet. Așadar, îi fu ușor lui Litke să obţină îngăduinţa de a stabili un post observator pe insulă și de a transporta acolo cele câteva merinde necesare traiului. Această escală pricinui un trist accident comandantului Litke care, la o partidă de vânătoare, se răni destul de grav la încheietura mâinii.

Plecarea navei „Seniavin" fu amânată până la 19 martie, din pricina lucrărilor de reparaţii la catarg și a aprovizionării, foarte necesare, cu apă și cu lemne. În acest timp Litke avu deci răgazul să verifice exactitatea informaţiilor culese de Freycinet, care, cu vreo zece ani în urmă, petrecuse două luni chiar în casa guvernatorului. De atunci, lucrurile nu se schimbaseră cu nimic.

Cum nu era încă vremea ca Litke să pornească spre nord, el reluă explorarea Insulelor Caroline. Locuitorii lor i se părură mai bine făcuţi decât vecinii lor apuseni, de care, de altfel, nu se deosebesc deloc. Fură apoi identificate insulele: Faraulep, Woleai, Ifalik și Furipigze; apoi Litke luă drumul către Bonin.

La 27 aprilie, află că un comandant englez, Becchey, îl precedase în explorarea acestui arhipelag. Deci, renunţă îndată la orice lucrare hidrografică. La Bonin îşi mai aveau încă reședinţa doi mateloţi din echipajul unei baleniere, care fusese aruncat de furtună pe uscat.

De când pescuitul balenelor luase un atât de mare avânt, acest arhipelag era vizitat de o mulţime de asemenea nave, care găseau acolo, totodată, și un port sigur în orice sezon, apă de băut, lemn din belșug, broaște ţestoase șase luni pe an, pește și delicioșii muguri de palmier, pe lângă nenumărate alte plante antiscorbutice.

Litke relatează:

„Înălţimea maiestuoasă a copacilor vânjoși, diversitatea plantelor tropicale amestecate cu cele din regiunile temperate dovedesc de la început rodnicia solului și clima binefăcătoare. Cele mai multe plante din grădinile noastreși cele mai multe zarzavaturi — poate chiar toate — s-ar putea cultiva de minune aici; de asemenea și grâul, orezul, porumbul. Cât privește viile, nu li s-ar putea găsi în altă parte o climă mai bună și o expunere la soare mai propice. Animalele domestice de tot soiul și albinele s-ar înmulţi aici tot atât de repede. Cu un cuvânt, acest mic grup de insule, dacă ar fi colonizate cu oameni puţini, însă muncitori, ar putea deveni în scurt timp un loc neasemuit de îmbelșugat".

La 9 iunie, „Seniavin", după ce pierduse o săptămână întreagă pentru că nu avusese vânt prielnic, ajunse la Petropavlovsk, unde rămase până la 26 Iunie, fiind nevoit să se aprovizioneze cu de-ale mâncării. Se făcură atunci o serie întreagă de

identificări de-a lungul ţărmurilor Kamceatkăi, în ţara koriacilor și a ciukcilor, identificări întrerupte de trei escale: pe coastele Insulei Karaghinskii, în Golful St. Lawrence și în Golful Sainte Croix.

În timpul uneia dintre aceste escale, comandantul avu o stranie aventură. De câteva zile el era în legături de prietenie cu ciukcii, cărora se străduise să le dea o idee mai justă despre oamenii din Rusia și despre modul lor de viaţă.

El relatează:

„Acești băștinași se arătau prietenoși, căutând să plătească cu aceeași monedă glumele și amabilităţile noastre. În semn de prietenie, bătui uşor cu mâna pe obrazul unui bărbat robust, dar primii îndată, drept răspuns, o palmă care fu cât p-aci să mă doboare. După ce mi-am revenit și mi-a trecut mirarea, îl văzui dinaintea mea pe noul meu prieten căruia îi râdea faţa, exprimându-și satisfacţia de a fi știut să-mi arate buna creștere și politeţea lui. Desigur că voise să mă lovească uşor — dar mâna lui era obișnuită să plesnească doar renii”.

Călătorii fură de asemenea martori ai dovezilor de dibăcie dată de un băștinaș care trecea drept *șaman* sau vrăjitor. Acesta se dădu după o perdea, de unde se auzi în curând un glas asemănător unui urlet, în timp ce, dintr-o tobă, răsunau lovituri puternice. După ridicarea perdelei, îl văzurăm pe vrăjitor legănându-se, strigând și mai tare și izbind și mai vârtos în toba pe care o ţinea lipită de ureche. El îşi lepădă la iuţeală blana, rămânând în pielea goală până la mijloc, ridică o piatră șlefuită pe care i-o dădu lui Litke să o ţină, apoi i-o luă și, în timp ce-și punea o mână deasupra celeilalte, piatra dispăru. Arătând o umflătură pe care o avea la cot, el pretinse că piatra se afla în buba aceea. Îşi mută apoi umflătura în altă parte a braţului, scoase din ea piatra și afirma că rezultatul călătoriei ruși lor va fi favorabil.

Rușii îl felicitară pe vrăjitor pentru îndemânarea lui și îi dădură în dar un cuţit. El luă cuţitul, scoase limba și începu să şi-o taie… Gura i se umplu de sânge… în sfârșit, după ce-și tăiase limba de tot, le arătă rușilor bucata pe care o ţinea în mână. În acel moment se lăsă perdeaua — desigur pentru că iscusinţa scamatorului nu putea merge mai departe.

Sub numele de ciukci se înţeleg, în general, triburile care locuiesc la extremitatea de nord-est a Asiei. Sunt două grupe: una nomadă ca samoezii, care se cheamă ciukcii crescători de reni; cealaltă, sedentară, se cheamă ciukcii sedentari. Aceste două popoare se deosebesc unul de altul atât prin modul lor de viaţă, cât și prin înfăţișare și limbă. Limba vorbită de ciukcii sedentari seamănă foarte mult cu cea a eschimoșilor, de care îi apropie, pe deasupra, asemănarea bărcilor lor făcute din piele *(baidarke),* a instrumentelor și forma colibelor în care trăiesc[567].

---

[567] În baza economiei și a modului de viață, ciukcii erau împărțiți, până nu demult, în două grupe principale: crescătorii de reni ciau-ciu (cia-ciu) și vânătorii de animale marine (ankalît). In economia, cultura și viața socială a populației ciukce din primorie sunt multe

Litke nu văzu decât puţini ciukci crescători de reni; nu putu deci adăuga nimic celor arătate de înaintașii lui. I se păru totuși că ei fuseseră zugrăviţi în culori prea întunecate și că reputaţia lor de gălăgioși și de sălbatici era peste măsură de exagerată.

Cei sedentari, cunoscuţi de obicei sub denumirea de nămollași, trăiesc iarna în bordeie și vara în colibe acoperite cu piei. În aceste colibe sălăşluiesc de obicei mai multe familii.

Darea de seamă spune:

„În aceste colibe, fiii cu soţiile lor și fiicele cu bărbaţii lor trăiesc împreună cu părinţii… Fiecare familie ocupă câte o porţiune despărţită printr-o perdea, pe partea cea mai largă a colibei. Aceste perdele sunt lucrate din piei de ren și cusute în formă de clopot; ele sunt prinse de drugii tavanului și atârnă până la pământ. Cu ajutorul grăsimii pe care o aprind când se lasă frigul, doi, trei sau chiar mai mulţi oameni la un loc dau atâta căldură sub această perdea închisă aproape ermetic, încât, pe gerurile cele mai strașnice, orice îmbrăcăminte le este de prisos; numai plămânii ciukcilor pot respira însă într-o asemenea atmosferă. Pe un spaţiu care ocupă jumătate din colibă sunt așezate toate sculele, vasele, oalele, coșurile, lăzile fabricate din piele de focă etc. Tot acolo este și vatra, dacă se poate numi așa un colţ unde fumegă câţiva mărăcini adunaţi cu trudă de prin mlaștini și, în lipsa lor, câteva oase de balenă pline de grăsime. Împrejurul colibei, pe șipci de lemn sau pe oase de balenă, întinse pentru uscatul rufelor, se agaţă la uscat carnea de focă tăiată în bucăţi, neagră și dezgustătoare”.

Viaţa trăită de aceste popoare este mizerabilă. Ele se hrănesc cu carnea pe jumătate crudă a focilor și a morselor pe care le vânează — și cu carnea balenelor aruncate pe coastă, de ocean. Câinele este singurul lor animal de casă; indigenii se poartă rău cu el, deși aceste animale se gudură pe lângă ei și le fac mari servicii, fie trăgându-le de parâmă bărcile de piele, fie trăgându-le săniile pe zăpadă.

După o nouă ședere de cinci săptămâni la Petropavlovsk, „Seniavin”, părăsi Kamceatka la 10 noiembrie spre a se reîntoarce în Europa. Înainte de a ajunge la Manila, Litke făcu o croazieră în partea de miazănoapte a Arhipelagului Caroline, pe care nu-l putuse explora cu o iarnă mai înainte. El vizită, rând pe rând, arhipelagurile: Murileu, Fananu, Fayu, Namonuito, Maghyr, Faraulep, Ear, Mogong și găsi, la Manila, corabia „Moller”, care-l aștepta.

Arhipelagul Carolinelor cuprinde un spaţiu imens; insulele Mariane și Ratak i-ar putea fi atribuite tară doar și poate, căci populaţia lor este întru totul asemănătoare cu cea a Carolinelor. Vechii geografi nu se orientaseră, lungă vreme, decât după hărţile întocmite de misionari; dar ei, neavând cunoștinţe suficiente și instrumentele necesare aprecierii exacte a întinderii, situării și depărtării unele de altele a tuturor

---

lucruri comune cu eschimoșii, întrucât teritoriul unde locuiesc aceștia a fost ocupat în antichitate de eschimoși. Se pare că a avut loc procesul de contopire a acestor două popoare.

Ciukci sedendari

acestor arhipelaguri, le atribuiseră o însemnătate considerabilă și, de multe ori, fixaseră câte un grup de insule pe grade întregi de latitudine, câtă vreme ele nu se întindeau decât pe o distanţă de câteva mile.

Din această cauză, navigatorii, prevăzători, rămâneau la distanţă de ele. Freycinet puse cel dintâi ordine în acest haos și, datorită întâlnirii lui cu Kadu și cu don Luis Torres, viceguvernatorul Guamului, putu constata identitatea dintre vechile și noile descoperiri. Litke îşi dădu și el contribuţia însemnată la întocmirea unei hărţi reale și ştiinţifice a unui arhipelag care, timp îndelungat, fusese spaima navigatorilor.

Pe când Lesson îi apropie de carolinezi, de chinezi și de japonezi, Litke, din contră, luând în seamă ochii lor mari, bulbucaţi, buzele lor groase și nasul lor cârn, le găsește o înfăţișare asemănătoare locuitorilor insulelor Sandwich și Tonga. Nici limba lor nu se înrudește câtuși de puţin cu cea japoneză, ci prezintă mai degrabă o mare asemănare cu limba locuitorilor din Tonga[568].

În timpul escalei la Manila, Litke se aprovizionă și făcu reparaţii navei, iar la 30 ianuarie părăsi această colonie spaniolă, spre a se reîntoarce în Rusia, unde ancoră în rada portului Kronstadt, la 6 septembrie 1829.

Rămâne acum să arătăm ce s-a întâmplat cu nava „Moller", după ce se despărţise, la Valparaiso, de „Seniavin". Plecată de la Tahiti și ajunsă în Kamceatka, ea debarcă aici, în portul Petropavlovsk, o parte din încărcătura sa, apoi porni, în august 1827, spre Unalaska, unde rămase timp de o lună. După ce explorarea coastei de apus a Americii fu scurtată, din cauza vremii neprielnice, și după ce făcu escală la Honolulu până în februarie 1828. Staniukovici identifică Insula Moller (Amanu), insulele Necker, Gardner și Lisiański și semnală, la șase mile depărtare spre miazăzi de aceasta din urmă, o stâncă marină foarte primejdioasă.

Nava porni apoi de-a lungul Insulelor Kurile, trecu pe lângă stâncile marine Maras, Perla și Hermes și, după ce căută unele insule însemnate pe harta lui Arrowsmith, se reîntoarse la Kamceatka. La sfârșitul lui aprilie el porni spre Unalaska și identifică coasta de miazănoapte a Peninsulei Alaska. În septembrie, „Moller" se alătură din nou lui „Seniavin" și, de atunci, cele două nave nu se mai despărţiră până la sosirea lor în Rusia, decât pentru scurte intervale.

Precum am putut constata din descrierile destul de amănunţite făcute până acum, această expediţie dăduse importante rezultate în ce privește geografia. Trebuie să adăugăm că diferitele ramuri ale ştiinţelor naturii, fizicii și astronomiei îi datorează și ele numeroase și însemnate realizări.

---

[568] Jules Verne expune în mod eronat concepțiile lui Litke despre originea locuitorilor din Insulele Caroline (micronezieni). Litke presupunea că locuitorii Insulelor Caroline au o origine comună cu polinezienii și că sunt legați istoricește cu popoarele civilizate de coastă din Asia de sud-est. Majoritatea cercetătorilor moderni remarcă de asemenea originea mixtă a micronezienilor. Se pare că strămoșii micronezienilor au ajuns în nord venind din Melanezia, unde s-au amestecat cu indonezienii sau numai cu polinezienii.

Capitolul II

NAVIGATORI FRANCEZI ÎN JURUL LUMII

I

Călătoria lui Freycinet. Rio de Janeiro. Cap și vinurile lui. Golfuleţul Câinilor-de-mare. Popas la Timor Insula Omhay și populaţia ei antropofagă. Insulele papuașilor. Locuinţele lacustre ale alfurușilor. O cină la guvernatorul Guamului. Descrierea Insulelor Mariane și a locuitorilor lor. Câteva amănunte despre Insulele Sandwich (Hawaii). Portul Jackson și Noua Galie de Sud. Naufragiu în Golful Francezilor. Insulele Maluine (Falkland). Reîntoarcerea în Franţa. Expediţia pornită de vasul „Coquille" sub ordinele lui Duperrey. Martin-Vaz și Insula Trinidad. Insula Santa Catarina. Independenţa Braziliei. Golful Francezilor și rămășiţele navei „Urania". Escală la Conception. Războiul civil din Chile. Araucanii. Noi descoperiri în Arhipelagul Primejdios (Tuamotu). Escală la Tahiti și în Noua Irlandă. Papuașii. Popas la Ualan. Locuitorii din Insulele Caroline. Rezultatele ştiinţifice ale expediţiei.

Expediţia comandată de Louis-Claude de Saulces de Freycinet se datorează răgazului lăsat marinei franceze de pacea din 1815[569]. Unul dintre ofiţerii ei cei mai întreprinzători, cel care-l însoţise chiar pe Baudin la explorarea coastei Australiei, întocmise planul expediţiei și fu însărcinat să-l ducă la împlinire. Era întâia călătorie pe apă care urmărea și alte descoperiri, afară de cele hidrografice. Scopul ei principal era studierea formei pământului în emisfera sudică și observarea fenomenelor magnetismului terestru; studierea celor trei regnuri din natură, a obiceiurilor, modului de viaţă și limbii popoarelor băștinașe care nu trebuiau nici ele neglijate; în sfârșit, cercetările geografice, fără a fi excluse, erau totuși lăsate pe ultimul plan.

Freycinet găsi, printre ofiţerii sanitari ai marinei, pe Quoy, Gaimard și Gaudichaud, care îi fură de folos la alcătuirea colecţiilor de istorie naturală, în același timp, luă pe lângă el câţiva ofiţeri de marină cu multă experienţă, printre care cei mai cunoscuţi erau Duperrey, Lamarche, Bérard și Odet Peilion; unul dintre aceștia ajunse ulterior academician, iar ceilalţi amirali sau comandori.

Freycinet avu grijă de asemenea să-și aleagă mateloţii dintre oamenii care

---

[569] Înfrângerea definitivă a lui Napoleon Bonaparte în anul 1815 și tratatul de pace al guvernului francez cu puterile europene au pus capăt lungilor războaie napoleoniene. In urma acestui fapt o parte din flota franceză putea fi transferată în regiuni îndepărtate pentru efectuarea cuceririlor coloniale și a explorărilor ştiinţifico-geografice.

cunoșteau anumite meșteșuguri; astfel, din cei o sută douăzeci de marinari care formau echipajul corvetei „Urania”, cel puţin cincizeci puteau fi, la nevoie, dulgheri (marangozi), împletitori de parâme, velari, fierari etc.

Pe navă fură îngrămădite: veșminte pentru doi ani, aprovizionări de tot soiul, butoaie de fier pentru păstrarea apei de băut, alambicuri pentru distilat apa de mare, conserve, substanţe antiscorbutice. „Urania” plecă la 17 septembrie 1817 din portul Toulon, având la bord, deghizată ca matelot, pe soţia comandantului, căreia nu-i era teamă să înfrunte primejdiile și oboselile acestei lungi călătorii.

Pe lângă aceste aprovizionări curente, Freycinet mai avea o colecţie formată din cele mai bune instrumente și aparate tehnice. În sfârșit, primise de la Academie instrucţiuni amănunţite, destinate fie să-l călăuzească în cercetările sale, fie să-i sugereze experienţele care puteau contribui cel mai mult la progresele ştiinţei.

Acostarea „Uraniei” în portul Rio de Janeiro, la 6 decembrie, fu precedată de o escală la Gibraltar și de alta la Santa Cruz din Insula Tenerife, una din Insulele Canare care — așa cum spune spiritual Freycinet — nu au fost pentru echipaj insulele norocului, întrucât guvernatorul spaniol le interzisese orice legătură cu uscatul.

Comandantul și ofiţerii lui profitară de această escală spre a începe un șir întreg de observaţii magnetice și de experienţe cu pendulul, în timp ce naturaliștii străbăteau ţinutul și strângeau numeroase colecţii din domeniul ştiinţelor naturii.

Darea de seamă originală a călătoriei cuprinde un lung istoric al descoperirii și colonizării Braziliei, precum și amănuntele cele mai precise despre modul de viaţă și obiceiurile locuitorilor, despre temperatura și clima ei, precum și o descriere minuţioasă a capitalei, Rio de Janeiro, cu monumentele și împrejurimile ei.

Călătoria navei „Urania” din Brazilia până la Capul Bunei Speranţe nu a fost însoţită de niciun eveniment demn să reţină atenţia. La 7 martie, ea ancoră în Golful Mesei. După o carantină de trei zile, navigatorii fură lăsaţi liberi să debarce pe uscat, unde îi aștepta, din partea guvernatorului Charles Sommerset, primirea cea mai călduroasă. Instrumentele fură debarcate de îndată ce li se putu găsi un adăpost convenabil. Astfel, se făcură experienţele obișnuite cu pendulul și observaţii asupra înclinării acului magnetic.

Naturaliștii Quoy și Gaimard, însoţiţi de câţiva ofiţeri din statul-major al navei, făcură o excursie la Muntele Mesei și la vestitele vii de la Constance.

Gaimard relatează:

„Viile pe care le străbăturăm sunt înconjurate de alei de stejari și de pini, iar viţele, sădite cam la un metru și jumătate unele de altele, în linii drepte, nu se sprijină pe araci. Ele se tund în fiecare an, săpându-se pământul nisipos din jurul lor. Văzurăm, ici-colo, o mulţime de piersici, caiși, meri, peri, lămâi și mici tarlale unde se cultivau legume. La înapoierea noastră, fermierul Colyn ţinu cu orice preţ să ne facă să gustăm diferitele soiuri de vin pe care le recolta, adică vinuri de Constance propriu-zise, albe și negre, de Pontac și de Frontignac. Vinul din celelalte localităţi, numit special „vin de la Cap” este făcut din struguri tămâioși, are o culoare de pai afumat; mi s-a părut mai bun la gust decât cel din Provence.

După o lună, „Urania” ajunse în portul Louis, de pe Ile-de-France (Mauritius), care se afla în stăpânirea englezilor după tratatele din 1815.

Freycinet, nevoit să-și tragă nava pe uscat, spre a-i inspecta cu de-amănuntul corpul și a-i repara căptușeala de aramă, făcu acolo, fără voia lui, o escală mult mai lungă decât prevăzuse. Călătorii noștri însă nu avură a se plânge de aceasta, căci locuitorii din Ile-de-France nu-și dezminţiră vechea faimă a binevoitoarei lor ospitalităţi. Timpul trecu astfel prea repede în plimbări, recepţii, baluri, mese cu invitaţi, curse de cai și tot felul de distracţii. Deci, nu fără strângere de inimă se despărţiră francezii de foștii lor compatrioţi și de dușmanii lor înverșunaţi din ajun.

Mai mulţi dintre locuitorii cei mai de vază îi procurară lui Freycinet, cu o lăudabilă sârguinţă, date interesante despre anumite fapte pe care el nu le-ar fi putut studia, dată fiind scurtimea escalei sale.

El putu, astfel, să strângă informaţii preţioase în ce privește agricultura, comerţul, industria, finanţele, starea morală a locuitorilor — probleme delicate care necesită un studiu amănunţit și pe care nu le poate aprofunda un călător în treacăt.

De când insula se afla sub administraţie engleză, fuseseră croite numeroase drumuri, construite porturi și extinse suprafeţele plantaţiilor[570].

„Urania” ajunse apoi la Insula Bourbon (Reunion), unde avea să găsească, în depozitele guvernamentale, toate alimentele necesare. Nava ancoră la St. Denis, la 19 iulie 1817 și rămase în rada St. Paul până la 2 august, când porni spre Golfuleţul Câinilor-de-mare, pe coasta apuseană a Noii Olande (Australia).

La 12 septembrie, după o navigaţie favorabilă, „Urania” ancoră la intrarea în Golfuleţul Câinilor-de-mare. Un detașament fu numaidecât trimis la Dirck-Hatichs, spre a determina poziţia geografică a Capului Levaillant și a readuce la bord placa de zinc lăsată acolo de olandezi mai demult, pe care Freycinet o văzuse în 1801.

În acest timp, cele două alambicuri fuseseră puse în funcţiune și distilau apă de mare. Pe toată durata escalei lor, marinarii nu băură altceva și nimeni la bord nu avu prilejul să se plângă de vreo neplăcere.

Detașamentul care fusese debarcat nu avu prilejul să stabilească legături strânse cu băștinașii. Înarmaţi cu săgeţi și măciuci, goi-pușcă, aceștia refuzară să aibă relaţii directe cu albii, ţinându-se mai la distanţă de mateloţi și atingând cu teamă obiectele oferite de aceștia.

Deși Golfuleţul Câinilor-de-mare fusese explorat amănunţit de expediţia Baudin, totuși, din punct de vedere hidrografic rămăsese de umplut un gol în partea răsăriteană a portului Hamelin. Duperrey fu însărcinat cu această problemă.

Naturalistul Gaimard, nemulţumit de legăturile avute până atunci cu băștinașii, pe care zgomotul detunăturilor de armă sfârșise prin a-i goni din calea lor, și doritor să afle câte ceva despre modul lor de viaţă, hotărî să meargă în inima ţinutului.

---

[570] Activitatea gospodărească energică a englezilor se datorește faptului că Insula Mauritius (Ile de France) este o importantă bază maritimă aflată pe calea maritimă din Marea Britanie spre bogatele colonii din India și Australia.

Împreună cu tovarășul lui, el rătăci drumul așa cum i se întâmplase și lui Riche, în 1792, în ţinutul nuytșilor. Ei suferită cumplit de sete, căci timp de trei zile, cât stătură pe uscat, nu întâlniră niciun izvor, niciun râu.

Depărtându-se deci fără părere de rău, de coastele haine ale ţinutului Endracht, „Urania" își continuă, ușor, drumul spre Timor, pe un timp foarte frumos și pe o mare foarte liniștită, ancorând acolo în rada portului Kupang, la 9 octombrie.

Autorităţile portugheze făcură călătorilor cea mai prietenească primire.

Colonia nu se mai bucura de prosperitatea care, cu prilejul călătoriei lui Baudin, stârnise mirarea și admiraţia francezilor. Rajahul de Amanubang, — unde arborele-de-santal crește din belșug — regiune până atunci supusă portughezilor, lupta acum să-și cucerească independenţa. Această stare de război, care provoca grave prejudicii coloniei, îngreuia mult cumpărarea mărfurilor necesare lui Freycinet.

Câţiva membri din statul-major al navei îl vizitară pe rajahul Peters de Banacassi, care locuia doar la câteva sute de metri de Kupang. Peters, un bătrân de 80 de ani, fusese, cu siguranţă, un bărbat foarte frumos. El era înconjurat de curteni care îi arătau cel mai profund respect și printre care se remarcau războinici bine făcuţi.

Cu toată temperatura extrem de călduroasă care îi făcea să sufere enorm — termometrul arătând la soare, în aer liber 45 °C, iar la umbră între 33 și 35°C — comandantul și ofiţerii lui nu-și încetară observaţiile ştiinţifice și explorările geografice necesare împlinirii misiunii lor.

Totuși, în pofida energicelor avertismente date de Freycinet, tinerii ofiţeri și mateloţi făcuseră uneori imprudenţa să iasă la aer în plină zi, iar apoi ca să preîntâmpine, chipurile, urmările acestui joc cu moartea, să bea din abundenţă băuturi la gheaţă și să mănânce fineţe acrișoare. Așa încât, dizenteria ce se declară fără întârziere, provocă moartea a cinci marinari. „Urania" ridică ancora la 23 octombrie.

Expediţia îşi urmă drumul de-a lungul coastei de nord a Timorului, spre a-i stabili hidrografia. Când însă nava ajunse în partea cea mai strâmtă a Canalului Ombay, întâlni curenţi atât de violenţi și adieri de vânt atât de slabe sau de contrarii, încât numai cu greutate îşi putu regăsi drumul pierdut în timpul acalmiei. Această stare de lucruri dăinui nouăsprezece zile!

Unii ofiţeri profitară de faptul că nava era reţinută pe malurile Ombayului, spre a vizita, în grabă, partea cea mai apropiată din acea insulă, care avea o înfăţișare foarte atrăgătoare. Ei pătrunseră în satul Bituka și înaintară către un grup de băștinași înarmaţi cu arcuri, săgeţi și pumnale, care purtau platoșe și scuturi din piele de bivol. Acești băștinași aveau aerul războinic și nu păreau a se teme de armele de foc: li se părea, se vede, ușor să azvârle un mare număr de săgeţi, în timpul reîncărcării puștilor.

Gaimard relatează:

„Vârfurile săgeţilor erau din lemn tare, din os sau chiar din fier. Aceste săgeţi, desfășurate ca un evantai, erau fixate în partea stângă a trupului războinicului, pe cingătoarea de care atârna sabia sau pumnalul. Cei mai mulţi locuitori purtau, fixate

Războinici din Ombay și Guebeh

pe coapsa dreaptă și în cingătoare, o sumedenie de frunze de palmier tăiate astfel ca să lase să treacă prin ele smocuri de alte frunze de același soi, vopsite în roșu sau negru. Foșnetul produs fără încetare de mișcările celor care se împopoţonau cu această ciudată podoabă se mărea prin atingerea și izbirea ei de platoșă și de scut; clinchetele clopoţeilor care și ei făceau parte din găteala războinicilor produceau un zgomot atât de asurzitor, încât, fără voia noastră, ne pufni râsul. Ombayenii, departe de a se simţi jigniţi, începură și ei să râdă, imitându-ne. Arago (Jacques Arago, fratele ilustrului astronom)[571], făcu, de faţă cu ei, câteva scamatorii care îi umplură de mirare. Apoi ne îndreptarăm spre satul Bituka, așezat pe o culme. Fiindcă zăririm, trecând prin faţa unor colibe de-ale lor, vreo douăzeci de falei omenești agăţate de tavan, îmi exprimai dorinţa să iau și eu câteva, oferindu-le în loc obiectele mele de schimb cele mai preţioase. Dar ei îmi răspunseră: *Palami* (sunt lucruri sacre). Am înţeles atunci că ele erau trofee, menite să perpetueze amintirea izbânzilor repurtate asupra dușmanilor lor!”

Această plimbare fu cu atât mai interesantă, cu cât Insula Ombay nu fusese până atunci decât rar vizitată de europeni. Dar chiar și cei veniţi cu navele, care șezuseră în insulă, s-au plâns de războinicele și fioroasele triburi care o locuiau, unele din ele susţinându-se că erau chiar antropofage.

Auzind din cele povestite despre aceste însușiri ale băștinașilor, francezii fură fericiţi să scape dintr-o eventuală cursă pe care le-ar fi întins-o gazdele.

La 17 noiembrie, nava ancoră în faţa portului Din (Timor). După ce aduse guvernatorului portughez omagiul protocolar, Freycinet îi arătă ce nevoi avea nava sa și primi un răspuns foarte favorabil din partea guvernatorului, care îi făgădui să-i procure îndată cele necesare. Primirea făcută întregului echipaj fu pe cât de spontană, pe atât de prietenească, iar când Freycinet voi să-și ia rămas bun, guvernatorul, dorind să-i lase o amintire, îi trimise drept dar doi băieţi și două fetiţe, în vârstă de șase-șapte ani, născuţi în regatul Failacor, chiar în inima Timorului. „Această rasă este necunoscută în Europa”, îi explică don José Pinto Alcofarado d’Azevedo y Souza, spre a-l îndemna să primească acest dar neobișnuit. Freycinet se strădui în zadarsă-l convingă, cu argumentele cele mai tari și mai concludente, că era obligat să-l refuze și trebui, împotriva voinţei lui, să păstreze pe unul din băieţași, care fu botezat Iosif Antonio și care muri la Paris, în vârstă de 16 ani de scrofuloză.

Populaţia din Timor pare, la prima vedere, pe de-a-ntregul asiatică. Totuși, dacă îţi dai osteneala să o cercetezi mai de aproape, afli numaidecât că există, în munţii cei mai centrali și mai puţin populaţi, o rasă de negri cu părul creţ — aducând cu

---

[571] Este vorba de scriitorul francez - fratele renumitului astronom, Jacques Arago (1790-1855), care, deși a orbit, a mai efectuat încă două călătorii în California și Brazilia. însoțitorii lui Arago care au avut curajul să împartă cu el greutățile călătoriei și s-au întors la Paris au fost numiți în glumă „aragonauți”. Jules Verne l-a cunoscut în tinerețe pe Jacques Arago și i-a citit primele sale povestiri.

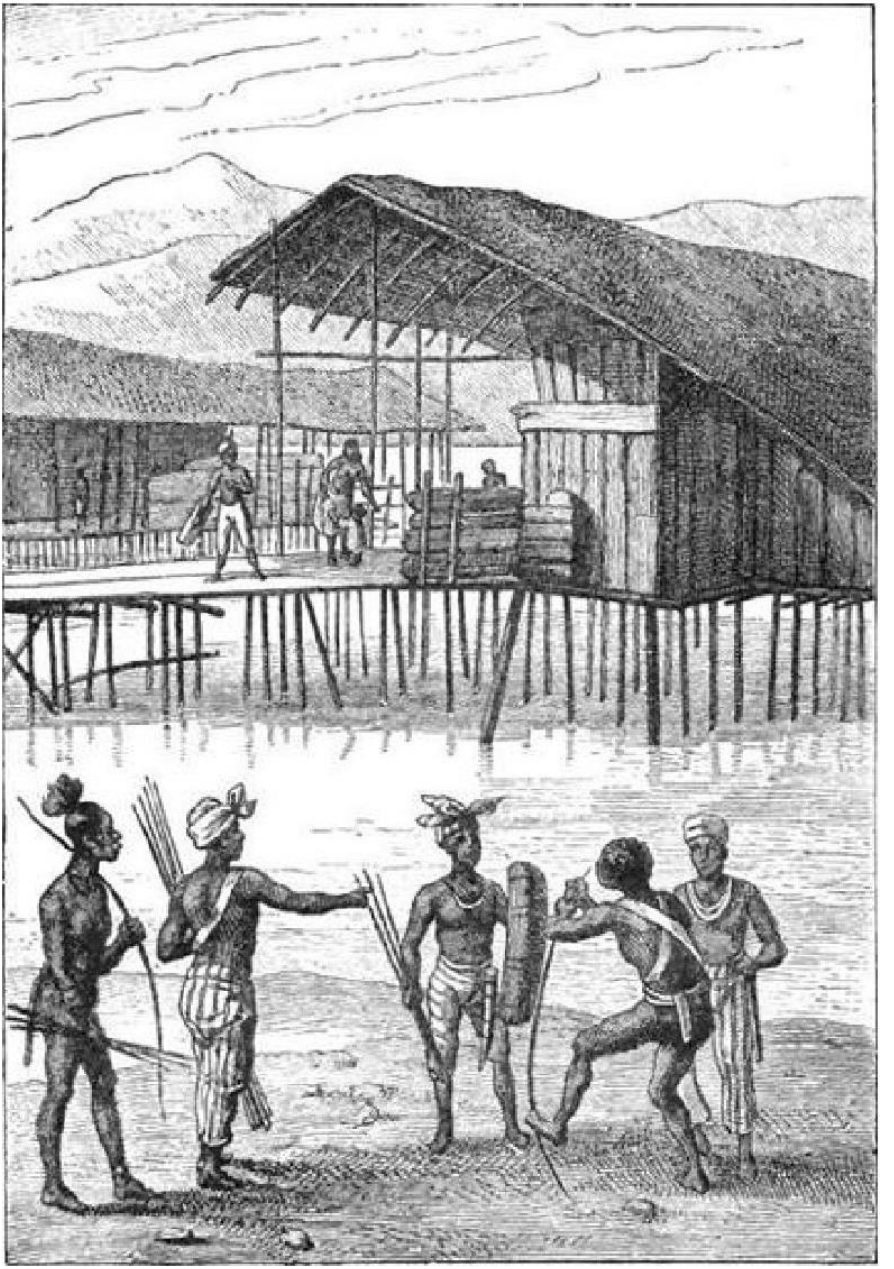

Colibă pe piloni din Rawak

indigenii din Noua Guinee și din Noua Irlandă — care, trebuie să fi fost populaţia primitivă a insulei. Cercetările etnografice, inaugurate la sfârșitul veacului al XVIII-lea de englezul Crawford, au luat în zilele noastre o dezvoltare deosebită, datorită lucrărilor savanţilor doctori Broca și E. Hamy.

Pornind din Timor, „Urania" luă drumul către Strâmtoarea Buni, trecând printre insulele Wetar și Roma, zări Insula Gasses, o apariţie pitorească, împodobită cu cel mai frumos desiș de arbori ce se poate închipui. Apoi, nava fu târâtă de curenţi până la Insula Pisany, în vecinătatea căreia navigatorii întâlniră trei *corocori* (bărci) cu băștinași din Insula Guebe.

Acești ingideni au obrazul negru-măsliniu, nasul turtit, buzele groase; ei sunt când vânjoși, robuști ca atleţii, când firavi și șubrezi ca sănătate, când, în sfârșit, îndesaţi și cu înfăţișare respingătoare. Cei mai mulţi dintre ei nu purtau decât niște pantaloni legaţi la brâu cu o basma.

Călătorii făcură o scurtă vizită micii Insule Pisany, de origine vulcanică, ale cărei lave trahitice se descompuneau într-un pământ vegetal ce părea pretutindeni roditor.

Apoi, corveta îşi continuă drumul în vecinătatea unor insule puţin cunoscute până atunci, înspre Rawak, unde ancoră la 16 decembrie, la amiază.

Insula Rawak este mică și nelocuită; deși marinarii noștri primiseră des; vizita locuitorilor din Waigeo, prilejurile de a-i studia erau destul de rare. Cu atât mai puţin interesante erau aceste studii, cu cât ei nu cunoșteau limba acestor băștinași, iar în limba malaeză le era greu să se înţeleagă, neștiind din ea decât doar câteva cuvinte.

Îndată ce navigatorii găsiră un loc prielnic, ei îşi instalară în stru mente le și purceseră să observe fenomenele fizice și astronomice, făcând în același timp și cercetări geografice.

Rawak, Bari, Waigeo și Manuaroa (numită de Freycinet Insula Papuașilor) sunt așezate aproape exact la ecuator. Waigeo, cea mai mare, are un diametru de cel puţin șapte zeci și două de mile. Uscatul sub nivelul mării, care îi formează litoralul, este acoperit de mlaștini; ţărmul ei în pantă repede este și el înconjurat de polipi madreporici și găurit de grote scobite în ape.

Vegetaţia de pe toate aceste insule este cu adevărat surprinzătoare. Sunt pe acolo arbori măreţi, printre care întâlnim *barringtonia,* al cărui trunchi voluminos este mereu înclinat spre mare, așa încât crengile lui îşi înmoaie vârfurile în apă, *scoevola lobelia,* smochini, arbori tropicali uriași, *casuarina* cu tulpina dreaptă și înaltă, care ating până la patruzeci de picioare, *rima* (arborele-de-pâine) *takamahaka* (plopul-de-balsam), al cărui trunchi are o circumferinţă de mai bine de douăzeci de picioare, *cynometrul* — din familia leguminoaselor, împodobit, din coroană până în rădăcini, cu flori trandafirii și cu fructe aurii; afară de aceștia întâlnim și palmieri, peri tămâioși, mirţi și bananieri, care se dezvoltă bine în acele locuri joase și umede.

Dar, dacă flora s-a dezvoltat acolo în mod excepţional, nu tot astfel s-a întâmplat și cu fauna. Nu întâlnim la Rawak niciun alt patruped decât canguri și câini, care

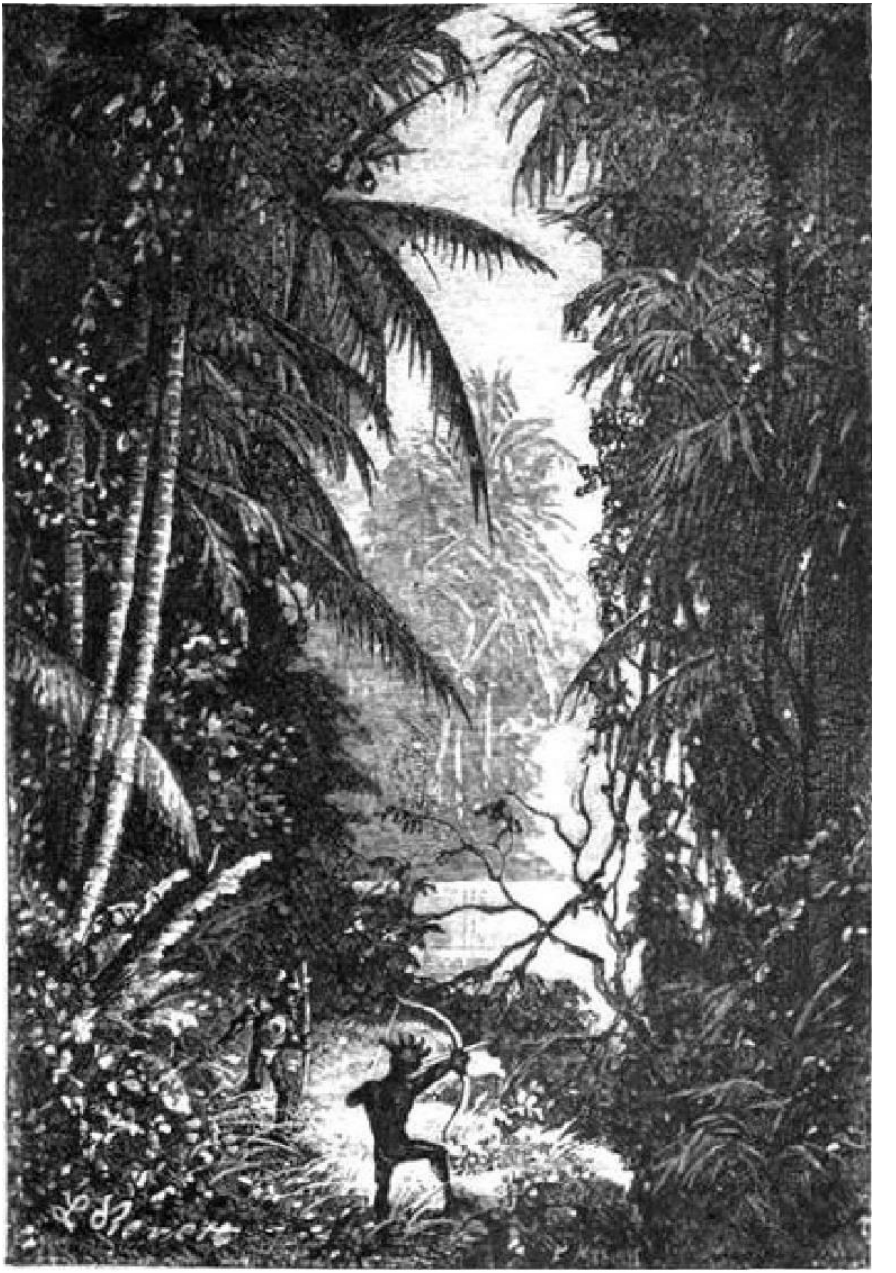

Vegetaţiei luxuriantă a insulelor Papuașe

trăiesc în stare de sălbăticie. Insula Waigeo se pare că ar mai avea și un soi de porci *(babirussa),* precum și un fel de mistreţi. Cât despre păsări, ele nu sunt atât de multe cum s-ar crede, căci plantele cu grăunţe care le servesc drept hrană nu se pot înmulţi sub umbra deasă a pădurilor. Am văzut *calaos* (păsări cu ciocul foarte încovoiat), ale căror aripi împodobite cu pene late, despărţite la vârfuri, fac, când zboară, un zgomot foarte mare, papagali, a căror familie este foarte numeroasă, pescăruși, turturele, ulii, porumbei moţaţi și, poate chiar, pasărea paradisului — deși călătorii n-au întâlnit-o pe aceasta.

Papuașii, locuitorii acestor ţinuturi, sunt puţin chipeși.

Acești nefericiţi băștinași sunt prada unui cumplit flagel: lepra bântuie printre ei atât de frecvent, încât putem spune că 10% din populaţie este leproasă.

Răspândirea acestei groaznice boli se datorează climei insuportabile, vaporilor otrăvitori emanaţi de mlaștinile în care marea pătrunde în timpul fluxului, umezelii provocate de pădurile dese, vecinătăţii și proastei întreţineri a mormintelor și, poate, chiar și consumării nesăbuite a scoicilor, pe care acești insulari le înghit cu lăcomie.

Toate locuinţele lor sunt construite pe stâlpi, fie pe uscat, fie pe apă, lângă ţărm. Aceste case — mult mai numeroase în locurile unde nu poţi pătrunde decât cu foarte mare greutate — se compun din pari ascuţiţi înfipţi în pământ, la care sunt fixate, cu fâșii de scoarţă de copaci, bârne transversale. Pe acestea se sprijină pardoseala, făcută din cozi de frunze de palmieri, tăiate și puse unele lângă altele. Frunzele, artistic împăturite, alcătuiesc tavanul locuinţei, care are doar o ușă. Aceste colibe sunt construite deasupra apei și comunică cu uscatul printr-un soi de punte pe capre de lemn, a cărei podea poate fi repede ridicată. Un fel de balcon, prevăzut cu o rampă, înconjură locuinţa.

Călătorii nu-și putură procura nicio informaţie asupra orânduirii sociale a papuașilor. Fie că ar trăi grupaţi în mari seminţii, sub autoritatea unuia sau a mai multor șefi, fie că fiecare obște n-ar asculta decât de propria ei căpetenie, fie că populaţia ar fi sau nu numeroasă — iată date care n-au putut fi strânse. Acești insulari îşi dau numele de alfuruși. Ei par să vorbească mai multe dialecte, care se deosebesc aproape în totul de limbile papuașă și malaeză.

Băștinașii acestui grup par a fi cât se poate de muncitori: ei confecţionează unelte de pescuit foarte iscusite; se pricep prea bine să lucreze lemnul, să prepare măduva arborclui-de-pâine, să facă vase de pământ și cuptoare de copt acea măduvă; ei împletesc frânghii, rogojini, coșuri, sculptează statui și idoli. Quoy și Gaimard au observat pe coasta Insulei Waigeo, în portul Boni, o statuie de argilă albă, adăpostită sub un șopron, lângă un mormânt. Ea înfăţișă un om de mărime naturală stând în picioare și cu mâinile ridicate către cer; capul îi era de lemn și pe obraji avea încrustate scoici mici și albe.

La 6 ianuarie 1819, „Urania", după ce părăsi Insula Rawak, zări îndată Insulele Ayu, joase și înconjurate de stânci — insule prea puţin știute, a căror cunoaştere lăsa foarte mult de dorit. Lucrările hidrografice fură stânjenite din pricina îmbolnăvirii de friguri a peste patruzeci de oameni.

Mariannes
Palass Is
Carolines
Equator
Marshall Is
Gilbert Isles
Nlle Irlande
NEW GUINEA
Nr Brittany
Salomon Isles
Luisiade Arch
Gulf of Carpentaria
New Hébrides
Nr Caledonia
Tropic of Capricorn
AUSTRALIA
(NEW HOLLANDA)
Blue Mts
Sydney
Van Diemen St.
TASMANIA
NEW ZEALAND

La 12 februarie se zăriră Insulele Anahoreţilor și, a doua zi, cele ale Amiralităţii, unde „Urania” nu socoti necesar să ancoreze.

În curând nava apăru în faţa portului San Bartholome, numit de băștinași Putusuk, care aparţine Arhipelagului Carolinelor. Navigatorii stabiliră de îndată un comerţ de schimb, activ, dar mai cu seamă foarte gălăgios, cu acești băștinași; le fu însă cu neputinţă să-i convingă să vină la bord. Schimburile se făcură într-un spirit de totală bună-credinţă și nu prilejuiră nici cel mai mic furtișag.

În faţa ochilor uimiţi și încântaţi ai francezilor se perindară apoi numeroasele insule din Arhipelagul Carolinelor.

În sfârșit, la 17 martie 1819 — adică după optsprezece luni de când plecase din Franţa — Freycinet zări Insulele Mariane și ancoră în portul Umata, pe coasta Insulei Guam. În momentul în care francezii urmau să coboare pe uscat, primiră vizita guvernatorului, don Medinilla y Pineda, însoţit de maiorul don Luis de Torres, adjunct al guvernatorului coloniei. Acești ofiţeri se informarăcu cea mai mare bunăvoinţă despre nevoile exploratorilor și făgăduiră să le îndeplinească toate dorinţele în cel mai scurt timp.

Freycinet se ocupă fără întârziere de găsirea unui local potrivit, spre a organiza acolo un spital provizoriu. Îndată ce-l găsi, el îi transportă chiar a doua zi la spital pe bolnavii din echipaj, în număr de douăzeci.

Ofiţerii superiori ai navei fuseseră poftiţi la cină de către guvernator. La ora fixată, toată lumea era prezentă. Îi aștepta acolo o masă încărcată cu prăjituri și cu fructe în mijlocul cărora ardeau două castroane cu punci. Oaspeţii schimbară între ei păreri despre această stranie trataţie. Nu cumva era zi de post? De ce nu erau poftiţi să se așeze? Cum însă nu se găsea nimeni să răspundă acestor întrebări, care ar fi fost indiscrete, ei își păstrară pentru dânșii reflecţiile, mâncând și bând totuși cu poftă.

Alt prilej de mirare: masa fu strânsă și apoi încărcată cu fripturi pregătite în diferite feluri: cu un cuvânt, o cină într-adevăr copioasă. „Gustarea”, luată mai înainte și care în acel ţinut se cheamă *refresco,* nu era destinată decât pentru a stârni pofta de mâncare a invitaţilor.

Pe acea vreme, la Guam, luxul gastronomic părea să atingă culmea. După două zile, ofiţerii luară parte la o nouă masă, de cincizeci de tacâmuri, unde se aduseră nu mai puţin de patruzeci și patru de feluri cu carne la fiecare serviciu: și în total se servi de trei ori!

Freycinet scrie:

„Același observator relatează că ospăţul cu pricina costase viaţa a doi boi și a trei porci grași, fără să mai socotim vânatul, păsările și pescăria. Cred că de la nunta lui Gamache[572], nu se mai omorâseră atâtea vietăţi. Gazda noastră socotise, desigur, că oamenii care suferiseră atâta vreme de lipsurile firești într-o călătorie

---

[572] Personaj din Don Quijote de Cervantes, țăran bogat, la a cărui nuntă au nimerit Don Quijote și Sancho Panza.

Interpret al dansului lui Montezuma

pe apă meritau să fie ospătaţi cu dărnicie. Desertul fu tot atât de abundent și de variat și fu urmat îndată de ceai, cafea cu frișcă și tot soiul de lichioruri. Întrucât „apetitivele" fuseseră servite cu un ceas mai înainte, vom înţelege ușor că cel mai înverșunat mâncău nu avu de regretat decât insuficienta capacitate a pântecelui său".

Însă aceste ospeţe și sărbătoriri nu stricară cu nimic planurile misiunii. Căci, în același timp, fură continuate excursiile având drept scop cercetările de istorie naturală, observaţiile asupra declinaţiei acului magnetic, precum și descrierea geografică a litoralului Guamului — această din urmă sarcină fiind încredinţată lui Duperrey.

Între timp, nava veni să ancoreze în fundul portului San Luis și statul-major cu bolnavii săi, cu tot, se instalară la Agana, capitala insulei și sediul guvernatorului. Acolo avură loc, în cinstea străinilor, lupte între cocoși, unul dintre spectacolele favorite în toate coloniile spaniole din Oceania, și dansuri, ale căror figuri fac, toate, aluzie la întâmplări din istoria Mexicului. Dansatorii, școlari la liceul din Agana, erau îmbrăcaţi în bogate veșminte de mătase, importate odinioară din Noua Spanie (Mexic), de către iezuiţi. Apoi urmară lupte cu bastoane, executate de carolinezi, cum și alte jocuri, care se succedau aproape fără întrerupere. Ceea ce însă preţui cel mai mult în ochii lui Freycinct fură foarte numeroasele informaţii despre deprinderile și moravurile locuitorilor străvechi ai insulei, pe care le căpătă de la maiorul don Luis Torres care, fiind născut acolo, se îndeletnicea permanent cu studierea acestor probleme.

Vom utiliza și vom rezuma mai departe aceste prea interesante informaţii, dar mai întâi trebuie să vorbim de o excursie la insulele Rota și Tinian — aceasta din urmă fiindu-ne cunoscută din dările de seamă ale călătorilor precedenţi.

La 22 aprilie, o mică escadră, formată din opt nave, transportă la Rota pe Bérard, Gaudichaud și Jacques Arago.

De la Rota, mica escadră ajunse la Tinian, ale cărei câmpii sterpe amintiră călătorilor de ţărmurile pustiite ale ţinutului Endracht, care trebuie să se fi schimbat mult de când lordul Anson se socotea a fi acolo ca într-un rai pământesc.

Descoperit la 6 martie 1521 de către Magellan, Arhipelagul Marianelor primi la început numele de *Islas de las Velas latinas* (Insulele velelor latine), apoi pe acela de *Los Ladrones* (Insulele Hoţilor). După spusele lui Pigafetta, ilustrul amiral n-ar fi identificat decât insulele Tinian, Saipan și Aguijan. Vizitate, cinci ani mai târziu, de spaniolul Loyassa care, spre deosebire de Magellan, fu foarte bine primit acolo, aceste insule fură declarate colonii spaniole de Miguel Lopez di Legaspi, în 1565. Ele nu fură totuși colonizate și creștinate decât în 1669, de către preotul catolic Sanvitores. Se înţelege de la sine că nu ne vom lua după ce spune Freycinet, cu privire la întâmplările de seamă din istoricul acestui arhipelag, deși manuscrisele și lucrările de tot felul pe care le avea la îndemână i-au îngăduit să abordeze în chip nou această problemă și s-o prezinte într-o lumină cu adevărat științifică. Admiraţia provocată de necrezuta fertilitate a insulelor Papuașilor și Molucelor fu desigur micșorată de impresia produsă de bogăţia unora dintre Insulele Mariane. Pădurile

din Guam, deși dese, nu au înfățișarea uriașă a celor din ţinuturile tropicale; ele cuprind cea mai mare parte a insulei, dar aceasta totuși posedă și imense pășuni, care nu dau nici arbori-de-pâine, nici nuci-de-cocos.

În inima pădurilor colonizatorii creaseră prin defrișare savane artificiale, pentru ca vitele cornute — pe care ei le aduseseră acolo — să-și poată găsi hrana la adăpost de razele soarelui.

Insula Aguijan, cu coastele ei stâncoase, pare, de departe, uscată și stearpă, pe când în realitate este acoperită de păduri dese, care urcă până pe piscurile ei cele mai înalte.

Cât despre Insula Rota, ea este un adevărat desiș de nepătruns de mărăcini care domină boschetele, arbori-de-pâine, smochini și nuci-decocos.

Deși francezii nu întâlniseră nicăieri în Insula Tinian peisajele zugrăvite cu atâta risipă de culori de predecesorii lor, totuși aspectul solului și marele număr de arbori uscaţi îi făcură să creadă că vechile relatări nu exageraseră prea mult, mai ales pentru că toată partea de sud-est a acestei insule este inaccesibilă din cauza pădurilor virgine.

Cât despre populaţie, ea era — la data călătoriei lui Freycinet — grozav de amestecată, iar numărul băștinașilor nu mai reprezenta nici jumătate din locuitorii insulei.

Toţi marianezii fuseseră odinioară mai înalţi, mai robuști și mai îndesaţi decât europenii; însă rasa lor degenerează acum[573] și nu mai regăsim tipul lor primitiv, în toată puritatea lui, decât la Rota.

Înotători neobosiţi, scafandri dibaci, fiecare din ei era obligat, când se căsătorea, să-și dovedească îndemânarea în aceste diferite exerciţii.

Marianezii au păstrat o parte din aceste însușiri, deși lenevia sau, mai degrabă, nepăsarea le sunt adânc întipărite în fire.

Căsătoriile, care se fac devreme, băieţii între 15 și 18 ani și fetele între 12 și 15 ani, sunt de obicei fecunde: se citează exemple de familii cu câte douăzeci și doi de copii, născuţi toţi din aceeași mamă.

Deși întâlnim la Guam destule boli aduse de europeni, ca: bolile de piept, vărsatul etc., totuși multe altele par de provenienţă locală sau, cel puţin, răspândite aici în mod cu totul particular și anormal. Printre ele se numără elefantiazisul și lepra — aceasta din urmă fiind răspândită la Guam sub trei forme, foarte deosebite ca simptome și ca efecte.

Înainte de cucerire, marianezii trăiau din pescuit și se hrăneau cu fructele arborelui-de-pâine, sau rima, cu orez sau cu alte plante cu feculă. Dacă bucătăria le era simplă, îmbrăcămintea lor era și mai simplă: acești băștinași umblau goi-pușcă. Chiar astăzi[574], copiii umblă în pielea goală până la vârsta de 10 ani.

Un călător de la sfârșitul veacului al XVIII-lea, căpitanul de marină Pages,

---

[573] Este vorba de a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

[574] Adică în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

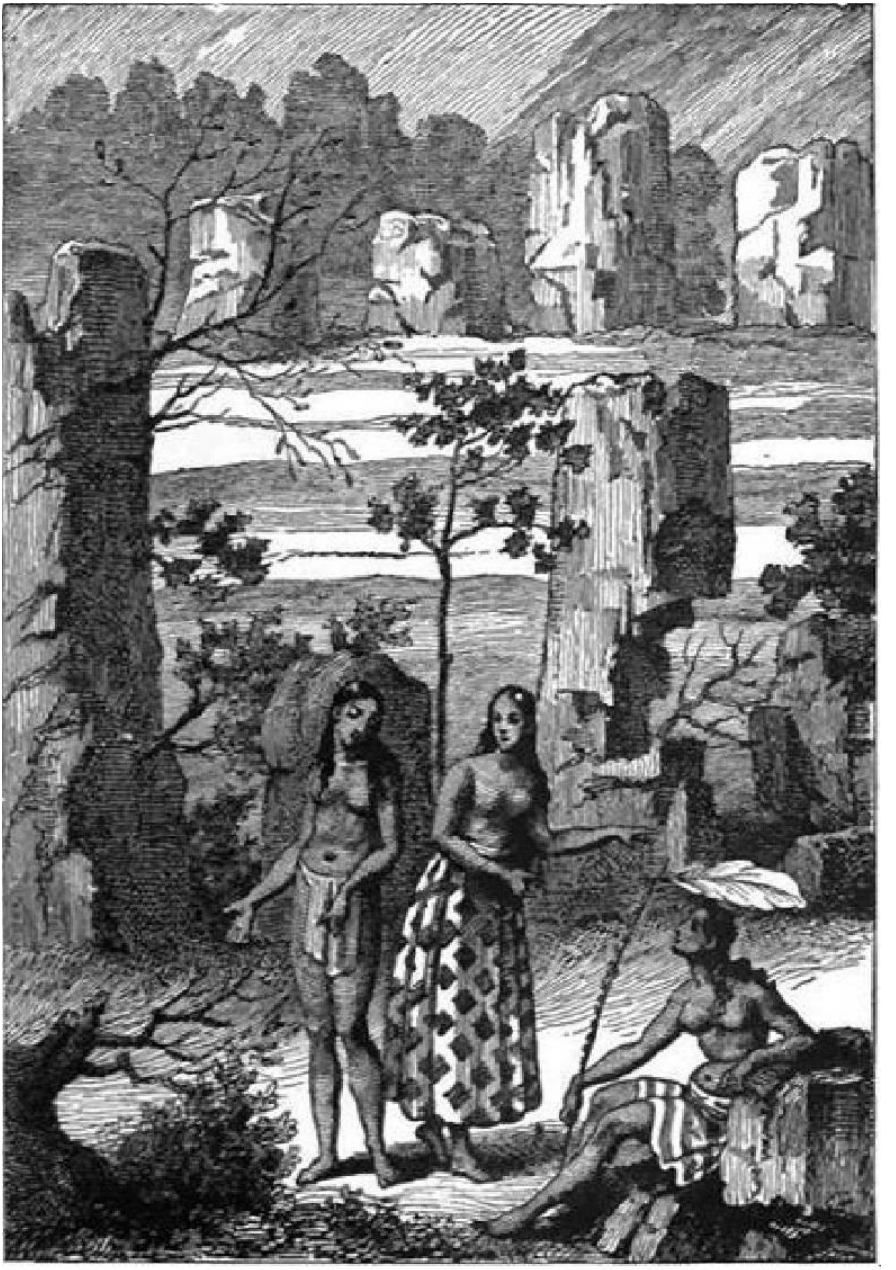

Ruinele vechilor pilaștri din Tinian

povestește în acest sens că întâmplarea îl făcu odată să se apropie de o casă „în faţa căreia se afla o indigenă cam de 10-11 ani, care ședea la soare. Era goală de tot și ședea pe vine, având lângă ea cămașa împăturită. Cum mă văzu — arată călătorul — ea se sculă repede și îşi trase cămașa. Deși nu era îmbrăcată cuviincios, ea se credea totuși bine învelită, pentru că îşi acoperise umerii și deci nu se mai simţea stingherită că-mi stă înainte într-o asemenea ţinută. Populaţia trebuie să fi fost pe vremuri foarte numeroasă, precum o dovedesc ruinele întâlnite mai la tot pasul — ruine de locuinţe care erau clădite pe stâlpi de piatră. Primul călător care le menţionează este lordul Anson. El le-a descris chiar, cu oarecare fantezie, dar relatarea sa e apreciată totuși de exploratorii de pe „Urania” ca având destule elemente realiste, după cum o arată următorul pasaj:

„Descrierea ce-o găsim în călătoria lui Anson este exactă; însă ruinele și crengile de copaci, care astăzi sunt, ca să spunem așa, încorporate zidăriei, dau acestor monumente o altă înfăţișare decât cea avută odinioară: unghiurile stâlpilor s-au teșit și ele, iar emisferele care le încununa nu mai au aceeași rotunjime”.

Cât despre locuinţele actuale, doar o șesime sunt de piatră; găsim la Agana monumente relativ foarte interesante, cel puţin prin măreţia, dacă nu prin eleganţa, somptuozitatea sau fineţea proporţiilor: acestea sunt colegiul St. Jean-de-Latran, biserica, locuinţa preotului, palatul guvernatorului, cazărmile.

Înainte de a deveni supușii Spaniei, marianezii se împărţeau în trei clase: nobilii, seminobilii și poporul de rând. Aceștia din urmă, oropsiţii ţinutului — după cum afirmă Freycinet, fără să citeze sursa pe care se sprijină — erau mai scunzi decât ceilalţi locuitori. Ar putea oare acest unic amănunt să indice o deosebire de rasă? Sau, din contra, n-ar trebui să vedem, cu privire la această statură măruntă, rezultatul stării de decădere în care era ţinută această întreagă castă?

Acești plebei nu se puteau niciodată ridica la clasa superioară, iar călătoriile pe mare le erau interzise. În fiecare din aceste clase, bine definite, se găseau vrăjitoare, preoţesc sau „vindecătoare” care nu îngrijeau bolnavii decât de o singură boală, deși această practică restrânsă nu le făcea să se priceapă cum trebuie la boala pe care o îngrijeau.

Meseria de constructor de bărci aparţinea nobililor; ei nu îngăduiau decât seminobililor să-i secundeze în această muncă și îi acordau o mare însemnătate, căci constituia unul dintre cele mai preţioase privilegii ale lor. Cât despre limbă, deși se asemăna cu limbile malaeză și tagală, vorbite în Filipine, are totuși caracterul ei propriu. Darea de seamă a lui Freycinet cuprinde de asemenea un mare număr de observaţii asupra straniilor apucături ale vechilor marianezi, însă am merge prea departe dacă am reproduce aceste pasaje, oricât de curioase ar părea ele.

„Urania” se afla ancorată de două luni. Era timpul să-și reia cursul lucrărilor și explorărilor. Freycinet și statul lui major îşi petrecură deci ultimele zile făcând vizite de mulţumire pentru primirea atât de prietenească și de caldă care li se făcuse.

Guvernatorul nu numai că nu voi să primească mulţumiri pentru atenţiile cu care îi copleșise neîncetat pe francezi timp de două luni, dar refuză până și plata pentru furniturile necesare reaprovizionării navei. Mai mult chiar: printr-o emoţionantă

scrisoare se scuza că n-a reușit să-i aprovizioneze așa cum ar fi dorit și aceasta din pricina unei secete care bântuia de vreo șase luni în Guam și care îl împiedicase să-i mulţumească pe oaspeţi cum se cuvine.

Ei îşi luară rămas bun în faţa Insulei Aguijan.

Freycinet relatează:

„Nu fără o adâncă înduioșare ne luarăm rămas bun de la omul primitor care ne copleșise cu atâtea dovezi de bunăvoinţă. Eram prea emoţionat ca să-i pot exprima sentimentele ce-mi stăpâneau inima, dar lacrămile ce-mi scânteiau în ochi au putut fi, pentru el, mărturia — mai sigură decât vorbele — a emoţiei și a regretelor mele".

De la 5 la 16 iunie, „Urania" procedă la explorarea părţii de nord a Insulelor Mariane, efectuându-se multiplele observaţii descrise mai sus.

Apoi, vrând să grăbească navigaţia către Insulele Sandwich (Hawaii), comandantul profită de un vânt care-i îngădui să urce spre un grad mai mare de latitudine și să caute vânturile favorabile. Pe măsură ce exploratorii înaintau în această parte a Oceanului Pacific, ei întâlneau ceţuri dense și reci, a căror umezeală, pe cât de neplăcută, pe atât de dăunătoare sănătăţii, pătrunde pe navă. Totuși, în afară de unele guturaiuri, echipajul nu avu, din această pricină, nicio neplăcere. Din contra, fu un fel de destindere pentru constituţia unor oameni expuși de atâta vreme căldurilor tropicale istovitoare.

La 6 august, ei înconjurară partea de sud a Insulei Hawaii, spre a ajunge pe coasta apuseană, unde Freycinet nădăjduia să găsească un loc de ancorat potrivit și sigur. Această zi și cea următoare fură rezervate — datorită vremii foarte frumoase — luării de contact cu băștinașii, ale căror soţii, venite în număr mare, sperau să ajungă până la navă, spre a-și face negoţul lor obișnuit; dar comandantul le interzise accesul la bordul navei.

Regele Kamehameha murise și îi urmase fiul său, Rio-Rio.

Îndată ce vântul se stârni din nou, „Urania" înainta înspre golfuleţul Karakakua și Freycinet era gata să trimită un ofiţer să sondeze locul ancorării — când o barcă, plecată de la mal îl aduse la bord pe cârmuitorul insulei. Acest prinţ, Kuakini, supranumit John Adams, îi făgădui comandantului să-i găsească bărci în stare să-i asigure aprovizionarea navei.

El întrebă:

— Aţi ocolit Capul Horn, sau aţi venit prin partea de sud a Capului Bunei Speranţe?

Apoi ceru știri despre Napoleon și voi să știe dacă era adevărat că Insula Sfânta Elena se scufundase împreună cu toată populaţia ei. Era, desigur, o glumă a vreunui vânător de balene chefliu, care, de altfel, nu fu crezut decât pe jumătate!

Kuakini îl informă pe Freycinet că, deși pacea nu fusese tulburată cu prilejul morţii lui Kamehameha, totuși, cum unii șefi ridicaseră pretenţia de a fi independenţi, unitatea monarhiei era ameninţată. De aici reieșea o oarecare tulburare a relaţiilor politice și o șovăială în acţiune a guvernului, care ar fi fost foarte nimerit să ia sfârșit, mai cu seamă dacă comandantul consimţea să facă vreo declaraţie de prietenie în favoarea tânărului suveran.

Freycinet coborî la uscat împreună cu prinţul, spre a-i întoarce vizita, și pătrunse în locuinţa lui, unde prinţesa — o femeie voinică, copleșită de grăsime — stătea întinsă pe un pat european de lemn, acoperit de rogojini. Apoi merseră împreună să vadă pe surorile lui Kuakini, văduvele lui Kamehameha, pe care nu le găsiră acasă și se îndreptară după aceea spre șantierele și atelierele principale ale regelui defunct.

Patru hangare erau destinate construirii unor bărci mari de război; altele adăposteau ambarcaţii europene; mai încolo, vedeai lemne de construcţie, lingouri de aramă, nenumărate năvoade pescărești, apoi o fierărie, un atelier, de dogărie și, în sfârșit, în niște colibe ce aparţineau primului ministru Kraimoku, unele instrumente de navigaţie, ca: compasuri, sextante, termometre, ceasornice — până și un cronometru.

Străinii nu avură voie să intre în alte două depozite, unde erau ţinute închise praful de pușcă, muniţiile de război, lichiorurile tari, fierul și stofele.

Aceste locuri erau însă părăsite acum de noul rege, care îşi stabilise reședinţa în golfuleţul Koaihai.

Freycinet, poftit de rege, îşi conduse nava către acea reședinţă și fu călăuzit de un pilot, care se arătă plin de atenţii și deosebit de dibaci în a prevedea schimbările vremii.

Comandantul relatează:

„Regele mă aștepta pe plajă, îmbrăcat în uniforma de gală a unui căpitan de marină englez și înconjurat de toată curtea. În pofida înspăimântătoarei uscăciuni a acestei părţi a insulei, priveliștea care ne-o oferi o asemenea stranie adunătură de bărbaţi și de femei ni se păru maiestuoasă și cu adevărat pitorească. Regele, așezat în primul plan, îşi avea ofiţerii plasaţi la mică distanţă de el; unii purtau mantii de pene roșii și galbene, sau de stofa stacojie, alţii simple pelerine de același gen, pe care cele două culori ţipătoare erau uneori umbrite de dungi negre. Câţiva dintre ei purtau căști. Un număr destul de mare de soldaţi, răsfiraţi ici-colo, dădeau o nespusă diversitate acestui tablou neobișnuit, prin costumele lor bizare și pestriţe”.

Freycinet îi reînnoi cererea privitoare la aprovizionări și regele îi făgădui că, până în două zile, dorinţele lui aveau să fie împlinite. Dar, dacă bunăvoinţa tânărului suveran nu putea fi pusă la îndoială, comandantul urma să se convingă singur că cei mai mulţi dintre principalii șefi erau hotărâţi să nu se supună dorinţelor lui.

Câtva timp după aceea, ofiţerii superiori ai statului-major de pe „Urania”, făcură o vizită văduvelor lui Kamehameha. Iată, după arătările lui Quoy, ciudatul tablou al acestei recepţii pline de haz:

„Era în adevăr un spectacol straniu să vezi, într-o încăpere strâmtă opt sau zece matahale de carne cu formă omenească, pe jumătate goale, din care cea mai ușoară cântărea cel puţin o sută cinci zeci de kilograme, culcate pe burtă, pe podea. Abia puturăm să găsim, cu mare greutate, un loc unde ne întinserăm și noi, spre a ne conforma protocolului. Câteva slugi ţineau mereu în mâini, fie o apărătoare de muște făcută din pene, fie o pipă aprinsă, pe care o treceau din buze-n buze, fiecare dintre ei trăgând, la rândul lui, câteva fumuri; alţi servitori făceau masaje

prinţeselor… E uşor să ne închipuim ce fel de conversaţie puturăm avea; însă câţiva delicioşi pepeni verzi care ne fură serviţi ne dădură posibilitatea să trecem peste plictiseala întreţinerii cu o asemenea societate…”

Freycinet văzu apoi pe faimosul John Young, care fusese atâta timp prietenul credincios și sfătuitor înţelept al regelui Kamehameha. Deși atunci era bolnav și îmbătrânit, îi dădu totuși lui Freycinet preţioase informaţii despre acest arhipelag, unde se stabilise cu treizeci de ani în urmă, și despre istoria lui, la desfășurarea căreia fusese părtaș de atâtea ori.

Fură schimbate diverse daruri între perechea regală și comandant. Printre obiectele oferite acestuia de tânăra regină, se găsea o manta făcută din pene, veșmânt devenit cu totul rar în Insulele Sandwich (Hawaii).

Freycinet urma să ridice ancora, când află de la un comandant american de prezenţa în Insula Maui a unei nave de comerţ care avea o mare cantitate de pesmeţi și de orez și care, desigur, ar fi fost dispusă să-l aprovizioneze. El hotărî să ancoreze mai întâi dinaintea Insulei Rahcina; de altfel, tot acolo trebuia să-i aducă Kraimoku numărul de porci necesar hranei echipajului. Ministrul însă se dovedi de atâta rea-credinţă și pretinse preţuri atât de urcate în schimbul porcilor — slabi ca vai de ei — încât comandantul fu nevoit să-l ameninţe, spre a putea încheia târgul. Kraimoku fusese înșelat, într-o asemenea împrejurare, de un englez viclean care nu era decât un pușcăriaș evadat din Port Jackson; și este foarte probabil că băștinașul s-ar fi purtat cu acest prilej cu obișnuita sa bună-credinţă — dacă ar fi judecat doar cu propriu-i cap și după imboldul inimii sale.

La Oahu, Freycinct acostă la Honolulu. Primirea cordială ce i se făcu acolo de către locuitori îl făcu să regrete că nu venise direct la Honolulu, căci și-ar fi putut procura aici pe dată tot ce strânsese cu atâta greutate, în celelalte două insule.

Boki, cârmuitorul acestei insule, nu părea câtuși de puţin inteligent — cum se dovediseră locuitorii Insulelor Sandwich (Hawaii) întâlniţi până atunci.

Câteva observaţii făcute asupra băștinașilor sunt destul de interesante, spre a fi reproduse aci pe scurt.

Toţi navigatorii sunt de acord în privinţa faptului că acolo clasa căpeteniilor se evidenţiază, prin statură și inteligenţă, printre ceilalţi locuitori. Între șefi, se văd adesea unii care ating o înălţime de vreo doi metri. Ei sunt de obicei grași; dar mai grase sunt femeile care ajung, de foarte tinere, să aibă mai totdeauna un pântece monstruos.

Bărbaţii sunt remarcabili, iar femeile sunt de obicei destul de drăguţe. Durata vieţii lor nu este prea lungă, iar bătrânii de 70 de ani se întâlnesc aici prea rar.

Părăsind Arhipelagul Sandwich (Hawaii), Freycinct avea să studieze, în această parte a Oceanului Pacific, principalele oscilaţii ale ecuatorului magnetic[575], la mici

---

[575] Ecuatorul magnetic întretaie ecuatorul geografic la 23° latitudine și 169° longitudine vestică, fiind deviat de acesta în emisfera vestică cu 15° spre sud, iar în emisfera estică cu 10° spre nord.

distanţe de latitudine. Deci o porni cu toate velele sus spre sud-est.

La 7 octombrie, „Urania" pătrunse în emisfera sudică și, la 19 ale aceleiași luni, se găsea în faţa Arhipelagului Primejdios. La est de Arhipelagul Navigatorilor (Samoa), fu descoperită o mică insulă, netrecută pe hărţi, care fu numită Insula Rose, cum se chema și doamna Freycinet. De altfel, aceasta fu singura descoperire făcută în timpul călătoriei.

Poziţia insulelor Pylstart și Howe fu rectificată și, în sfârșit, la 13 noiembrie, se zăriră luminile de la intrarea în Port Jackson, sau Sydney.

Freycinet se aștepta, firește, să găsească orașul mai dezvoltat după cei șaisprezece ani de când nu-l mai văzuse; fu însă profund mirat întâlnind un oraș european, care prospera în mijlocul unei naturi aproape sălbatice.

Câteva excursii făcute prin împrejurimi îi făcură pe francezi să vadă realizările coloniei. Drumuri frumoase, mărginite de eucalipţi pe care Peron îi numește „uriașii pădurilor australe", poduri bine construite, borne de piatră pentru însemnat distanţele. Căsuţe drăguţe de ţară, numeroase cirezi de boi, câmpii bine îngrijite — ceea ce dovedea energia și perseverenţa noilor coloniști.

Macquarie, guvernatorul ţinutului, și principalele autorităţi locale se întrecură în atenţii faţă de ofiţerii francezi, care fură nevoiţi să refuze multe invitaţii, spre a nu-și neglija lucrările. Ei se duseră, totuși, pe mare, la Paramatta, reședinţa de la ţară a guvernatorului, unde fură primiţi cu muzica militară. Câţiva ofiţeri vizitară de asemenea micul oraș Liverpool, construit într-o poziţie plăcută, pe malurile râului George — precum și târgușoarele Windsor și Richmond, care sunt situate pe înălţimi, lângă râul Hawkesbury.

Între timp, o parte din statul-major asista la o vânătoare de canguri și, străbătând Munţii Albaștri, înainta până dincolo de așezarea Bathurst.

Datorită legăturilor excelente pe care și le făcuse în cele două escale, Freycinet putu strânge numeroase date interesante despre colonia australiană. Capitolul consacrat de el Noii Galii de Sud (New South Wales) care înregistra progresele uimitoare și repezi ale colonizării, provocă un viu interes în Franţa, unde nu se cunoșteau decât în mică parte dezvoltarea și prosperitatea, tot mai fecunde, ale Australiei. Aceste documente noi erau menite să intereseze îndeaproape lumea, având avantajul de a prezenta starea precisă a coloniei în 1825.

Lanţul muntos cunoscut sub numele de Alpii australieni desparte, la o oarecare depărtare de coastă, Noua Galie de Sud de inima continentului australian. Vreme de douăzeci și cinci de ani acești munţi au fost o piedică în stabilirea legăturilor cu interiorul insulei, piedică acum înlăturată, datorită guvernatorului Macquarie. Un drum alcătuit din numeroase povârnișuri ușoare fu tăiat în stânci și îngădui astfel colonizarea imenselor câmpii rodnice udate de râuri mari.

Cele mai înalte piscuri ale acestui lanţ, acoperite de zăpadă și în mijlocul verii, nu au mai puţin de trei mii de metri înălţime.

Pe când se efectua măsurarea diferitelor vârfuri: Exmouth, Cunningham etc., se descoperi că Australia, departe de a avea un singur fluviu — al Lebedelor — poseda, dimpotrivă, numeroase râuri de seamă, în fruntea cărora se cuvine să

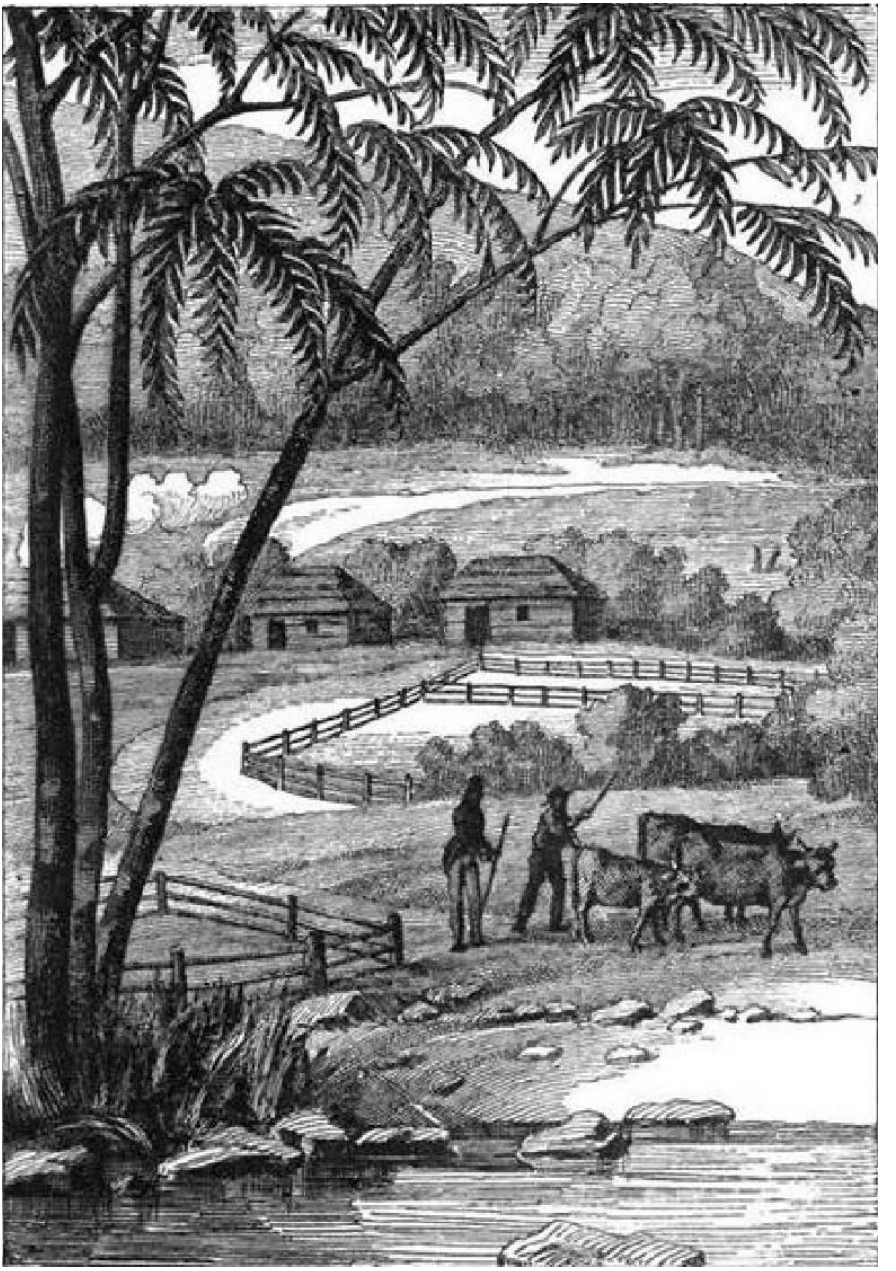

Fermă australiană lângă Munţii Albaştri

citäm Hawkesbury alcătuit din apele adunate ale râurilor: Nepean, Grose și Brisbane; fluviul Murray nu fusese încă descoperit.

La acea epocă se și începuse explorarea minelor de cărbuni, a straturilor de ardezie, a zăcămintelor de fier, de gresie, de piatră calcaroasă, de porfir, dar nu se constatase încă prezenţa aurului-metal care avea să transforme atât de repede noua colonie.

Cât privește solul, el e steril pe ţărmurile oceanului și nu cuprinde decât câţiva copaci piperniciţi. Dar, mergând spre inima insulei, descoperi câmpii îmbrăcate în bogate podoabe, imense pășuni abia dominate de câţiva arbori înalţi, sau păduri ale căror copaci uriași, înlănţuiţi de un încâlcit talmeșbalmeș de liane, alcătuiesc desișuri de nepătruns.

Ceea ce surprinse în mod deosebit pe exploratori era faptul că acest imens continent era locuit de o singură rasă de oameni. În adevăr, când observi băștinașii, fie ei din Golfuleţul Câinilor-de-mare, din ţinutul Endracht, de pe cursul Fluviului Lebedelor, sau din Port Jackson, constaţi că și culoarea pielii, și părul, și trăsăturile feţei, cu un cuvânt, toată înfăţișarea lor fizică nu lasă nicio îndoială că sunt de aceeași obârșie.

Peștele și scoicile alcătuiesc hrana de bază a populaţiilor care locuiesc pe litoral sau de-a lungul fluviilor. Cele din inima continentului trăiesc din vânat şi se hrănesc cu canguri, șopârle, șerpi, viermi, precum și cu furnici, ale căror ouă ei le amestecă într-o pastă cu rădăcini de ferigă.

Pretutindeni băștinașii umblă goi-pușcă, din obișnuinţă; totuși când îşi pot procura unele veșminte europene, se grăbesc să le poarte. În 1820 se vedea — pare-se la Port Jackson — o australiană bătrână, înfășurată în resturile unei plăpumi de lână, iar pe cap purta o pălărie femeiască de mătase verde. Era cu neputinţă să-ţi închipui o caricatură mai caraghioasă.

Unii dintre acești băștinași își lucrează mantale de piele de cangur, pe care le cos cu tendoane de casuar[576], dar acest soi de veșmânt este rar.

Părul lor lins este împletit în șuviţe, după ce a fost năclăit cu alifii. Punându-și în păr un smoc de ierburi, ei construiesc un edificiu straniu, din carepomesc câteva pene de papagal; mai mult chiar, ei îşi lipesc în păr, cu rășină, dinţi de om, bucăţi de lemn, cozi de câine și oase de pește.

Deși tatuajul nu este obișnuit în Noua Olandă (Australia) întâlneşti totuși destul de des băștinași care și-au brăzdat pielea în tăieturi aproape simetrice, cu ajutorul scoicilor bine ascuţite. Există la ei un obicei, destul de răspândit, de a-și vopsi trupul în dungi roșii, sau albe, sau de a și-l zugrăvi cu figuri ciudate, care dau pielii lor negre o înfăţișare diavolească.

Recensământul din 1819 — unul dintre cele mai amănunţite făcute la acea

---

[576] *Casuar* - pasăre mare alergătoare din familia struților. Trăiește în Australia și pe insulele vecine, în păduri tropicale dese, unde se hrănește cu fructele care cad din copaci și cu animale mici.

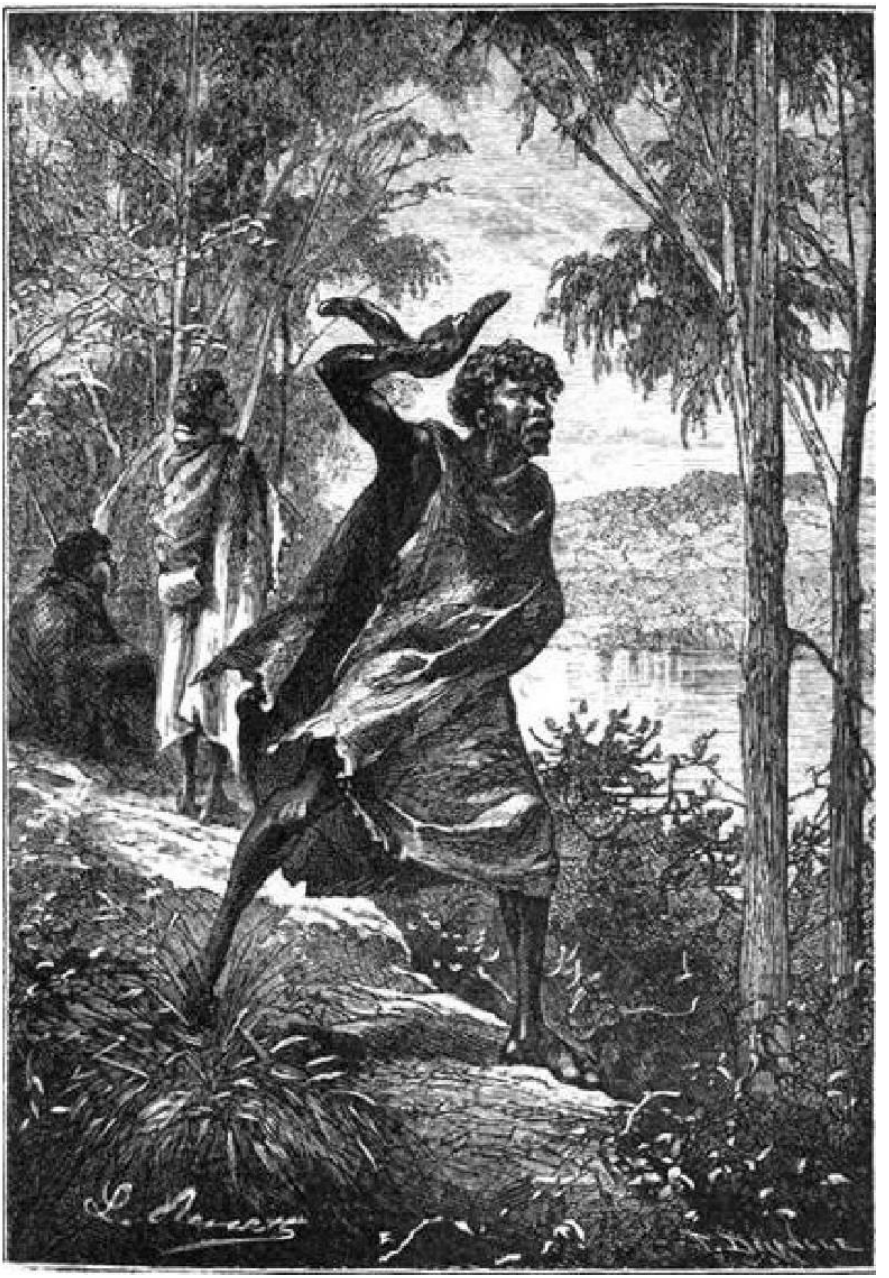

Nativi australieni

epocă — arăta o populaţie de 25425 de coloniști albi, afară, bineînţeles, de militari. Numărul femeilor fiind mult mai mic decât al bărbaţilor, se iscaseră unele neplăceri și incidente cărora metropola încercase să le pună capăt, trimiţând aici fete tinere. Acestea, găsindu-și numaidecât soţi, întemeiaseră astfel familii.

În darea de seamă făcută de Freycinet, un capitol foarte lung este consacrat tuturor problemelor legate de economie. Diferitele specii de sol și seminţele care le convin, meșteșugurile, creșterea vitelor, economia rurală, manufacturile, negoţul, mijloacele de comunicaţii, administraţia — toate acestea sunt studiate în amănunt, pe bază de documente, și cu o competenţă surprinzătoare la cineva care nu-și făcuse din ele, mai înainte, obiectul unor cercetări obișnuite. În sfârșit, găsim acolo un studiu destul de serios despre regimul la care erau supuși deportaţii, chiar din clipa sosirii lor în colonie, precum și despre pedepsele și răsplăţile care îi așteptau[577]. În același timp, mai găsim unele consideraţii, pe cât de înţelepte, pe atât de juste, asupra viitorului coloniei australiene.

La 25 decembrie 1819, după această escală lungă și rodnică, „Urania" îşi reluă drumul pe mare și se îndreptă spre sudul insulelor Noua Zeelandă și Campbell, spre a ajunge la Capul Horn. Câteva zile mai târziu, fură descoperiţi la bordul navei vreo zece deportaţi evadaţi ascunși. Din cauza prea marii distanţe, ei nu mai putură fi readuși în Noua Olandă (Australia).

Coastele Ţării de Foc fură astfel atinse tară să se fi înregistrat niciun fapt mai deosebit în cursul acestei navigaţii, favorizate tot timpul de vântul dinspre apus. La 5 februarie se zări cu ușurinţă Capul Horn și nava ancoră în Golfuleţul Bon Succes, ale cărui ţărmuri, împodobite cu pomi străvechi și uriași și stropite de cascade, nu vădeau uscăciunea și jalea care se întâlnesc de obicei prin aceste triste meleaguri.

Escala, de altfel, nu se prelungi prea mult, iar nava, reluându-și drumul, pătrunse curând în Strâmtoarea Le Maire, pe o ceaţă foarte deasă. Acolo, ea fu prada unei furtuni violente și a unui vânt puternic; o ceaţă opacă și groasă învăluia, în aceeași culoare cenușie, pământul, oceanul și cerul.

Ploaia și ceţurile aduse de vânt, precum și noaptea ce se lăsa tocmai atunci, siliră nava sa ia capa[578] cu gabierul mare[579] redus și cu focul[580], situaţie în care ea se comporta foarte bine.

Nava fu nevoită să navigheze cu vânt din pupa dar abia apucară marinarii să se felicite că uraganul împingea vasul departe de coastă, când răsună strigătul:

---

[577] La început guvernul Marii Britanii a folosit coloniile australiene mai alesca loc pentru așezarea condamnaților la muncă silnică și a deportaților.

[578] *Capă* - poziție cât mai favorabilă față de valuri și vânt pe care o iau navele pentru siguranță pe vreme rea.

[579] *Gabierul mare* - a doua velă de jos, de pe arborele mare (al doilea de la prova) - are o formă pătrată.

[580] *Foc* - velă triunghiulară oblică care se ridică în fața arborelui trinchet (primul arbore din prova). Pe nave există cel mult trei focuri (focul mare, focul mic și focul săgeții).

„Pământ în faţa noastră, foarte aproape de noi!" O spaimă cumplită cuprinse atunci toate inimile. Naufragiul părea de neînlăturat.

Freycinet, singur, după o clipă de șovăire, îşi regăsi stăpânirea de sine. În faţa navei nu putea fi pământ; el dădu ordin să se continue drumul către nord, deviindu-l puţin spre răsărit. Experienţa dovedi curând exactitatea calculelor lui.

A treia zi, timpul înseninându-se, se reintră în normal și, întrucât nava era prea departe de Golfuleţul Bon Succes, comandantul avu de ales între o escală pe coasta Americii și o ancorare în Insulele Maluine (Falkland). El se hotărî pentru această din urmă soluţie.

Insula Conti, Golfuleţul Marville și Capul Duras fură rând pe rând identificate în pofida ceţii, în timp ce o adiere favorabilă împingea nava către Golful Francezilor, loc fixat pentru apropiata escală. Marinarii se și felicitau că scăpaseră din atâtea primejdii și că dăduseră o luptă atât de aprigă, fără niciun accident grav la bord. Pentru ei — așa cum spune Byron:

„The worst was over, and the rest seemed sure"[581].

Totuși, pe navigatori îi pândea încă o primejdie.

Pătrunzând în Golful Francezilor, fiecare se afla la post în vederea ancorării. Gabierii vegheau în gabie, se sondau peste port-sarturi, când deodată fură semnalate stânci, la o adâncime mai întâi de 20 de braţe, apoi de 18 braţe. Nava era la o distanţă de coastă de aproape o jumătate de leghe.

Freycinet socoti prudent să schimbe drumul cu două carturi, însă această precauţie fu nefericită. Nava se izbi brusc și violent de o stâncă. Sonda arăta, chiar în acea clipă, în fiecare bord, o adâncime de 14 și 12 braţe. Stânca de care se lovise era deci mai îngustă decât corpul corvetei. În adevăr, era vârful ascuţit al unei stânci.

Bucăţile de lemn ce pluteau la suprafaţă îi făcură pe navigatori să se teamă de un grav accident. Toată lumea se năpusti la pompe. Apa pătrundea cu violenţă în cală. Freycinet ordonă de îndată să se bage un șomoiog gros de pânză în spărtura din bordul navei, spre a micșora gaura prin care se precipita apa. Dar în zadar. Deși toată lumea, ofiţeri și marinari, lucra la pompe, nava păstra mereu aceeași cantitate de apă, sforţările echipajului neizbutind decât să împiedice un asalt masiv al mării. Trebuiau deci să împingă nava spre un banc de nisip.

Nu era însă de ajuns să se ia această hotărâre, oricât de penibilă se dovedea ea: urma să fie și executată. Or, uscatul era pretutindeni mărginit de stânci și abia în fundul golfului se putea găsi o plajă de nisip care să îngăduie manevra.

Vântul sufla în sens potrivnic, noaptea sta să cadă și nava era pe jumătate năpădită de apă. Ne putem închipui ușor spaima comandantului! Și totuși, reuși să o pună pe uscat pe coasta Insulei Pinguinilor.

Freycinet relatează:

„În acea clipă, marinarii se arătau a fi atât de istoviţi, încât orice muncă trebuia

---

581 „Hopul cel mai greu trecuse; ce mai rămăsese părea sigur", (n. trad.)

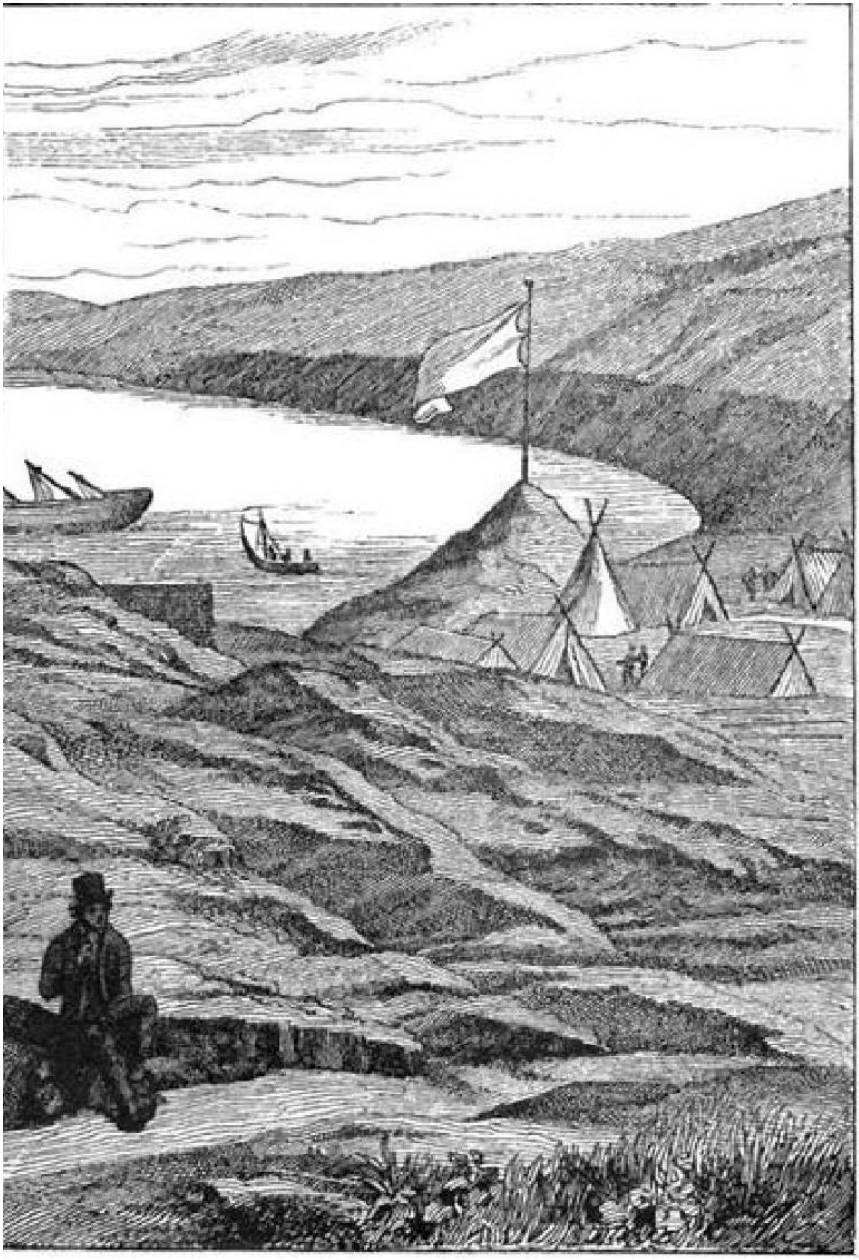

Berkelev Sound în Insulele Falkland

întreruptă, spre a se acorda echipajului o odihnă cu atât mai necesară, cu cât situaţia noastră urma să ne impună o mulţime de operaţii foarte anevoioase. Cum puteam însă să mă odihnesc? Frământat de o mie de gânduri dureroase, existenţa mea îmi părea un vis. Trecerea bruscă dintr-o situaţie în care totul părea că-mi surâde, în situaţia în care mă găseam acum, mă apăsa ca un coşmar groaznic; ideile mi se răvăşiseră şi mi-era greu să-mi regăsesc echilibrul interior de care simţeam nevoie şi care fusese atât de greu încercat! Toţi tovarăşii mei de drum îşi făcuseră datoria în acest sinistru accident, căruia eram cât p-aci să-i cădem victime, şi este de datoria mea să le recunosc tuturor acest merit".

Dimineaţa când se lumină priveliştea, toţi oamenii fură cuprinşi de o amară tristeţe. Pe acele plaje năpăstuite nu se afla niciun copac, niciun fir de iarbă. Nimic altceva decât o singurătate tăcută, asemănătoare în totul celei întâlnite în Golfuleţul Câinilor-de-mare.

„Nu era însă vremea înduioşărilor. De altfel, nu aveam nici răgaz pentru ele. Trebuia oare să lăsăm pradă fundului apei jurnalele de bord, însemnările şi toate acele preţioase documente, adunate în mijlocul atâtor osteneli şi al atâtor primejdii?

Totuşi, toate aceste materiale fură salvate. Din nefericire, colecţiile avură altă soartă. Mai multe lăzi cu specimene aflate în fundul calei se pierdură în întregime, altele fură avariate de apele mării. Colecţiile de istoric naturală şi ierbarul întocmit cu atâta trudă de Gaudichaud suferiră cel mai mult de pe urma dezastrului. Berbecii de rasă merinos, dăruiţi cu generozitate de domnul Mac-Arthur din Sydney, pe care speram să-i putem aclimatiza în Franţa, fură debarcaţi, împreună cu vitele care mai trăiau.

Se ridicară corturi, mai întâi pentru cei câţiva bolnavi de la bord, apoi pentru ofiţeri şi echipaj. Proviziile şi muniţiile de pe navă fură adăpostite cu grijă, de intemperii. Lichiorurile tari fură păstrate pentru mai târziu, după ce vom fi părăsit locul naufragiului şi, timp de trei luni cât stătură acolo francezii de nevoie, nu se constată niciun furt de rom sau de rachiu, deşi toată lumea era nevoită să bea doar apă chioară.

În timp ce se încerca să se repare, cu multă greutate, gravele avarii ale „Uraniei", câţiva mateloţi primiră sarcina să procure, pentru hrana comună, vânat şi peşte. Pe lacuri se găseau o mulţime de lei-de-mare, gâşte, lişiţe, sitari, dar era greu să se procure atâta vânat cât ar fi trebuit pentru hrana întregului echipaj, iar cheltuiala de praf de puşcă ar fi fost prea mare. Din fericire se găsiră pinguini, care se lăsară prostește să fie doborâţi cu lovituri de baston; numărul lor fu nespus de mare, căci s-ar fi putut hrăni din ei o sută douăzeci de oameni timp de patru sau cinci luni. Marinarii izbutiră de asemenea să ucidă câţiva cai care redeveniseră sălbatici, după plecarea coloniei înfiinţate de Bougainville.

La 28 februarie, oamenii constatară că nu puteau repara avariile navei numai cu slabele mijloace de care dispuneau, cu atât mai mult, cu cât repetatele lui ciocniri cu pământul agravaseră enorm de mult starea de lucruri.

Şi totuşi, ce era de făcut?

Trebuia oare să aştepte ca vreo navă să vină să-i scape pe francezi, acostând

în Golful Francezilor?

Ar fi însemnat să se dea pradă leneviei atâţia mateloţi și deci să se deschidă porţile dezordinii. Nu era mai bine să se încerce construirea unui vapor mai mic, din sfărâmăturile „Uraniei”?

Din întâmplare, barca cea mai mare de la bord scăpase neatinsă. Dacă ar fi fost înălţată și prevăzută cu punţi, nu putea ea oare să ajungă până la Montevideo, de unde să aducă o navă în stare să salveze materialul și personalul expediţiei?

Freycinet se opri la această din urmă soluţie și, din acea clipă, nu se mai pierdu niciun minut. Mateloţii fură însufleţiţi de o nouă energie, iar lucrările se întocmiră cu repeziciune. Comandantul se felicită că îmbarcase la Toulon marinari pricepuţi la toate meșteșugurile. Fierari, velieri, împletitori de parâme, marangozi (dulgheri), cu toţii se ocupară activ de treaba care-i privea.

Cât despre călătoria proiectată, nimeni nu se îndoia de succesul ei. Distanţa de la Insulele Maluine (Falkland) la Montevideo era de numai trei sute cincizeci de mile, iar vânturile ce suflau prin asemenea meleaguri, în acel anotimp îngăduiau „Speranţei” — așa se numea barca transformată — să facă drumul în câteva zile.

Trebuia totuși prevăzut cazul în care această ambarcaţie slăbuţă n-ar fi putut ajunge la La Plata. De aceea Freycinet era hotărât ca, îndată după plecarea „Speranţei”, să pună în lucru o nouă ambarcaţie de o sută de tone.

Deși toată lumea era permanent absorbită de aceste lucrări atât de multiple și de variate, totuși se continuau și observaţiile obișnuite de astronomie, de fizică, de istorie naturală și de hidrografic. Părea că toţi se găseau într-un popas, într-o simplă escală.

În fine, nava fu gata construită și dată la apă. Dar tocmai când instrucţiunile ce urmau să fie date comandantului, căpitanul Duperrey, erau întocmite, când echipajul lui fii ales, când se îmbarcară proviziile și când plecarea fu fixată pentru a treia zi, la 19 martie 1820, se auziră strigătele: „O navă! O navă!” O navă cu vele intrase în golfuleţ.

Fură trase câteva salve de tun. Comandantul navei se grăbi să debarce la uscat.

În puţine cuvinte Freycinet îi arătă împrejurările din pricina cărora se afla în acel loc.

Comandantul îi răspunse că se găsea sub ordinele unei nave americane „Generalul Knox” care pescuia foci pe Insula West, punctul cel mai apusean ai Arhipelagului Maluinelor.

Un ofiţer fu însărcinat îndată să meargă să se înţeleagă cu mandantul acelei nave, în privinţa ajutorului pe care l-ar fi putut da francezilor. Acesta însă ceru 135750 de franci ca să-i ducă pe naufragiaţi în portul Rio de Janeiro. Era o nerușinată speculare a situaţiei. Ofiţerul francez nu voi, bineînţeles, să încheie vreo înţelegere, fără consimţământul comandantului său, și-l rugă pe american să vină personal în Golful Francezilor.

În timpul acestor tratative, o altă navă „Mercury”, sub comanda căpitanului Galvin, intrase și ea în golf. Plecată din Buenos Aires spre a transporta tunuri la Valparaiso, „Mercury”, era pe punctul să dubleze Capul Horn, când avu o spărtură

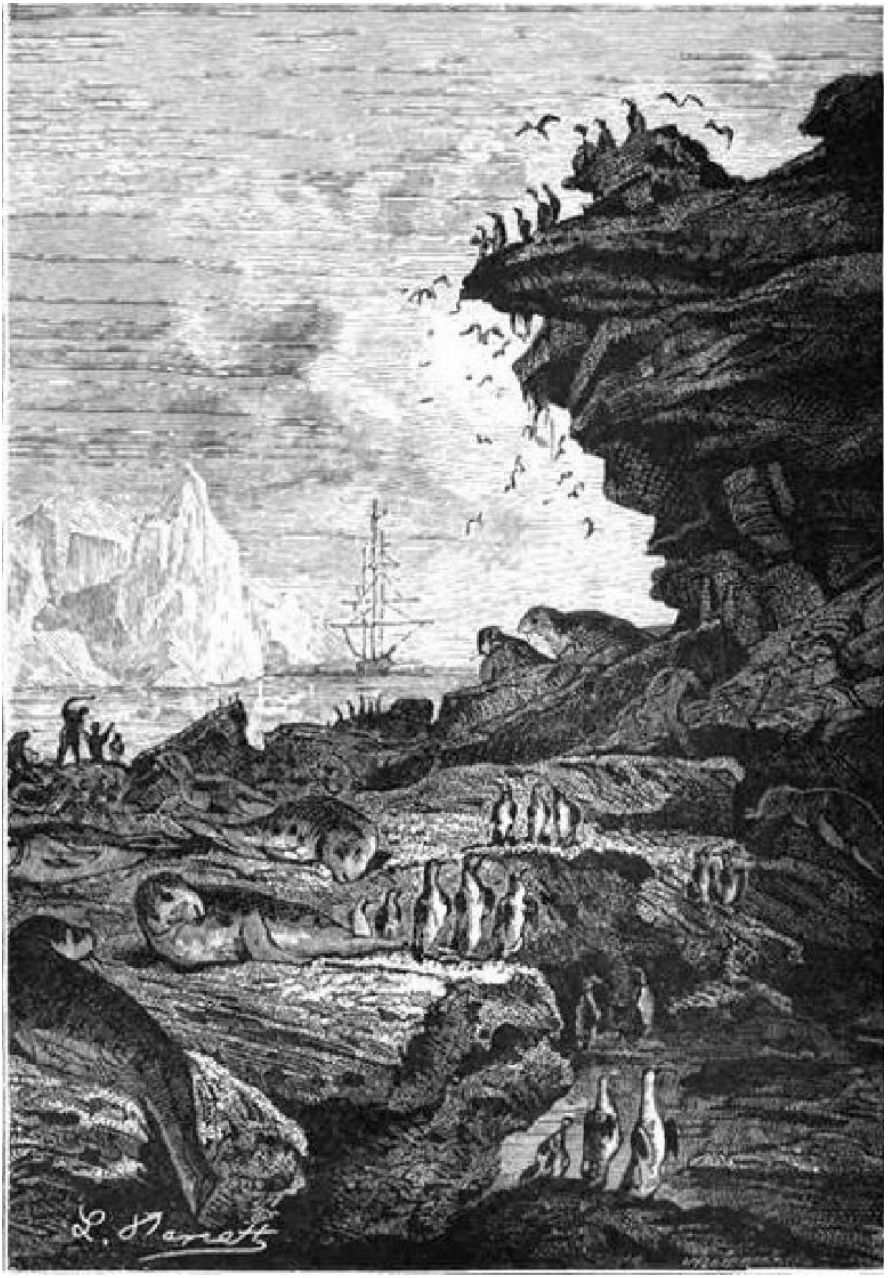

Nava Mercury ancorată în Berkeley Sound

considerabilă și fu constrâns să se tragă pe uscat pentru reparaţie în Insulele Maluine. Era o fericită întâmplare pentru francezi, căci concurenţa care se ivise nu putea să le fie decât favorabilă.

Freycinet se oferi îndată să-l ajute pe Galvin cu materialele și oamenii de care dispunea, spre a-și repara avariile, adăugând că dacă marangozii săi vor izbuti să aducă nava la linia de plutire, el îi va cere să-l ducă la Rio de Janeiro, împreună cu tovarășii lui de drum.

După cincisprezece zile reparaţiile fură gata. În acest timp, tratativele cu nava „Generalul Knox" se sfârșiseră printr-un refuz definitiv al lui Freycinet, care nu putea admite pretenţiile nemăsurate ale căpitanului american. Cât îl privește pe căpitanul Galvin, fură necesare câteva zile spre a se ajunge cu el la o înţelegere concretizată prin următoarea convenţie:

1) Comandantul Galvin se angaja să conducă la Rio de Janeiro pe naufragiaţi, cu actele, colecţiile și instrumentele lor și cu tot ce se putea reîmbarca din obiectele salvate de pe „Urania".

2) Naufragiaţii trebuiau să se hrănească pe drum cu proviziile lor de rezervă.

3) Ajunși la destinaţie, francezii urmau să plătească, în zece zile, suma de 97740 de franci.

Așa se sfârși această târguială anevoioasă. Înainte de a părăsi Insulele Maluine, naturalistul Gaudichaud îmbogăţi acel pământ sărăcăcios cu mai multe soiuri de plante, care puteau fi, după părerea lui, folositoare navigatorilor care ar fi acostat acolo.

Unele amănunte despre acest arhipelag nu vor fi tară interes. Acest grup, compus dintr-un mare număr de insuliţe și din două insule principale: Estică și Vestică, este cuprins între 50°57' și 52°45' latitudine sudică și între 60°04' și 63°48' longitudine vestică faţă de meridianul Parisului. Golful Francezilor, așezat la capătul de răsărit al Insulei Estice, este o mare deschizătură, mai mult adâncă decât largă, cu coastele râpoase și stâncoase.

Temperatura este blândă, în pofida latitudinii ridicate a acestor insule. Zăpada nu cade în abundenţă și nu rămâne mai mult de două luni în vârful munţilor celor mai înalţi. După constatările făcute de Weddell, care a străbătut aceste meleaguri din 1823 și până în 1824, temperatura locală s-ar fi ridicat considerabil în ultimii patruzeci de ani, datorită schimbării de direcţie a marilor gheţari, care plutesc pierzându-se în inima Atlanticului.

După spusele naturalistului Quoy, s-ar părea că Insulele Maluine ar fi făcut cândva parte din continent, judecând după mica adâncime a mării care le separă de America și după asemănarea care există între câmpiile lor ierboase și vastele pășuni de la Buenos Aires.

Aceste câmpii sunt joase, mlăștinoase, acoperite de ierburi înalte, care în timpul iernii sunt înecate de apă. Găsim acolo largi întinderi de turbă neagră, care este un foarte bun combustibil.

Acest soi special de pământ a împiedicat creșterea arborilor pe care Bougainville ţinuse să-i aclimatizeze acolo și din care nici urmă nu mai rămăsese

la data vizitării insulei de către Freycinet. Planta cea mai mare și mai răspândită este un soi de gladiolă — minunat nutreţ pentru vite — printre care se adăpostește un mare număr de foci și nenumăraţi pinguini. De departe, ea păruse navigatorilor ca un tufiș înalt.

Ţelina, un soi de gulie, năsturelul, păpădia, arbustul-de-zmeură și măcieșul sunt singurele plante folositoare omului ce se pot găsi în acest arhipelag.

Cât despre animale, boii, porcii și caii, importaţi de coloniștii francezi și spanioli, se înmulţiseră în mod ciudat pe Insula Estică; cum însă erau vânaţi de marinarii de pe baleniere, curând numărul lor avea să scadă simţitor.

Singurul patruped cu adevărat autohton din Arhipelagul Maluinelor este câinele-antarctic, al cărui bot seamănă foarte bine cu cel al vulpii. De aceea el este numit de unii vânători de balene câinele-vulpe, sau lupul-vulpe. Aceste animale feroce se aruncaseră în apă spre a-i ataca pe marinarii lui Byron. Acum însă, ori de câte ori le scapă din gheare focile, care nu se tem să se războiască cu ele, se mulţumesc cu iepuri-de-casă, care mișună pretutindeni.

La 28 aprilie 1820, „Mercury” ridică ancora, spre a-i duce la Rio de Janeiro pe Freycinet și echipajul său. Însă comandantul Galvin nu se gândise că, deoarece corabia lui naviga sub pavilionul independenţilor din Buenos Aires — care se aflau pe atunci în stare de război cu portughezii, ar fi putut să fie sechestrat în portul Rio, iar mateloţii și comandantul lui luaţi prizonieri. Încercă deci să-l facă pe Freycinet să revină asupra angajamentelor sale, sperând să-l decidă să debarce la Montevideo. Însă acesta nu vru să consimtă sub nicio formă și, astfel, un nou contract îl înlocui pe cel dintâi.

Prin acest din urmă act, Freycinet devenea proprietarul navei „Mercury” — în numele și pentru marina franceză — și plătea, pentru el, suma hotărâtă în primul contract.

La 8 mai nava ajunse la Montevideo, unde Freycinet preluă comanda, dând vaporului numele de „Fiziciană”. Această escală îi dădu prilejul să-l echipeze, să-i așeze simetric încărcătura, să-i revizuiască toate velele, să procedeze la aprovizionarea cu apă și cu merindele necesare călătoriei până la Rio de Janeiro. „Fiziciană” nu ajunse însă în acest port tară a fi suferit însemnate stricăciuni.

Corabia avea un aspect atât de puţin războinic, încât cu tot pavilionul de navă de război, pe care îl arbora fluturând în vârful marelui catarg, vameșii se înșelară și voiră să-l viziteze ca pe o navă de comerţ.

Erau necesare reparaţii foarte serioase. Ele îl constrânseră pe Freycinet să rămână la Rio de Janeiro până la 18 septembrie. Nava plecă, la această dată, în mod definitiv, înspre Franţa și acostă, la 13 noiembrie 1820, la Havre, după o navigare de trei ani și două luni, în care timp străbătuse 18862 de leghe marine.

Câteva zile mai târziu, Freycinet reveni la Paris, destul de grav bolnav, și predă secretariatului Academiei de Ştiinţe manuscrisele ştiinţifice ale călătoriei, care alcătuiau nu mai puţin de treizeci și unu de volume. În același timp, naturaliștii expediţiei, Quoy, Gaimard și Gaudichaud predară și ei mostrele pe care le aduseseră și care cuprindeau: patru specii noi de mamifere, patruzeci și cinci de

specii de pești, treizeci de specii de reptile, moluște, viermi, polipi etc.

Trimis în judecată unui consiliu de război, conform legilor militare, spre a da socoteală de pierderea navei pe care o comandase, Freycinet fu nu numai achitat în unanimitate, dar și felicitat călduros pentru energia, priceperea și măsurile destoinice și stăruitoare luate în acele triste împrejurări.

Din acea clipă Freycinet îşi consacră tot timpul publicării rezultatelor expediţiei sale. Din puţinul pe care l-am spus despre ele, putem înţelege că erau imense. Fiind însă conștiincios peste măsură, exploratorul nu voia să publice decât studii desăvârșit realizate și ţinea să-și ridice lucrările la înălţimea cunoștinţelor câştigate. Ne putem închipui cât timp i-a trebuit ca să claseze numeroasele materiale pe care le strânsese. Astfel, când fu surprins de moarte, la 18 august 1842, el nu sfârșise încă punerea la punct a părţii celei mai interesante și mai noi din lucrarea lui: cea privitoare la limbile popoarelor oceanice, în special la limba locuitorilor din Insulele Mariane.

La sfârșitul anului 1821, ministrul Marinei franceze, De Clermont Tonnerre, primea un nou plan de călătorie, prezentat de doi tineri ofiţeri, Duperrey și Dumont d'Urville. Cel dintâi se reîntorsese în Franţa abia de un an; comandant secund al lui Freycinet pe „Urania", făcuse însemnate servicii expediţiei, datorită cunoștinţelor sale ştiinţifice și hidrografice. Cel de-al doilea, colaborator al comandantului Gautier, se distinsese în campaniile hidrografice pe care șeful său le terminase de curând în mările Mediterană și Neagră. El se interesa îndeosebi de botanică și artă și fusese printre cei dintâi cunoscători care semnalaseră valoarea artistică a statuii Venus din Milo, descoperită puţin mai înainte.

Obiectivele pe care și le propuneau acești tineri savanţi erau studierea magnetismului terestru și a meteorologiei, precum și determinarea configuraţiei pământului.

Duperrey relatează:

„Cât despre cercetările geografice, noi ne propuneam să constatăm, sau să rectificăm, fie prin observaţii directe, fie prin calcularea coordonatelor, așezarea unui mare număr de puncte, în diferitele părţi ale globului, în special în noile arhipelaguri din Oceanul Pacific, atât de bogate în naufragii și atât de remarcabile prin natura și forma insulelor lor joase, a bancurilor de nisip și a stâncilor submarine din care se compuneau ele, să creăm drumuri noi spre Arhipelagul Primejdios (Tuamotu) și în Insulele Societăţii, pe lângă drumurile existente, arătate de Cook, Queiroz, Wallis și Bougainville; să unim lucrările noastre hidrografice cu cele rezultate din călătoriile lui D'Entrecasteaux și Freycinet în Polinezia, în Noua Olandă (Australia) și în Insulele Moluce și să vizităm, mai ales, aceste insule Caroline, descoperite de Magellan, asupra cărora, afară de partea lor răsăriteană, explorată în zilele noastre de căpitanul Kotzebue, nu aveam încă decât date foarte vagi, transmise de misionari, după spusele unor băștinași rătăciţi pe pirogile lor și aruncaţi de vânt pe Insulele Mariane. Limba, firea, moravurile și înfăţișarea insularilor urmau de asemenea să facă obiectul unor cercetări speciale, nu mai puţin ciudate".

Medicii de marină Garnot și Lesson fură însărcinaţi cu cercetările de istorie naturală în timp ce statul-major era recrutat din ofiţerii cei mai instruiţi. Printre aceștia se numărau: Lesage, Jacquinot, Bérard, Bottin, De Blois și de Blosseville.

Academia de Ştiinţe, foarte entuziasmată de planul de cercetări prezentat de iniţiatorii acestei expediţii, le puse la dispoziţie instrucţiuni amănunţite, în care erau expuse dorinţele oamenilor de ştiinţă. În același timp, exploratorilor li se dădură instrumentele cele mai perfecţionate.

Nava fu aleasă: o navă cu trei catarge, mică, cu un pescaj de 10-13 picioare, numită „Coquille" (Scoica) și aflată în rezervă în portul Toulon.

Din pricina timpului îndelungat necesar pentru repararea corpului, armarea și pregătirea armamentului, nava nu putu pleca decât la 11 august 1822. La 28 august ea ajunse la Tenerife, unde ofiţerii nădăjduiau să mai găsească o cantitate oarecare de cereale, însă consiliul sanitar, care aflase de izbucnirea febrei galbene pe ţărmurile Mediteranei, impuse navei o carantină de cincisprezece zile.

La acea dată atmosfera politică era atât de încărcată și o agitaţie atât de mare frământa insula, încât locuitorii ei erau, în fiecare zi, gata să se încaiere.

Înţelegem ușor că, în această situaţie, regretele francezilor au fost moderate în ceea ce privește carantina. Astfel, escala de opt zile făcută acolo fii consacrată în întregime aprovizionării navei și observaţiilor astronomice și magnetice.

La 1 septembrie nava porni la drum și, la 6 octombrie, se procedă la identificarea insulelor Martin-Vaz și Trinidad. Cele dintâi sunt niște stânci înalte, respingător de golașe. Insula Trinidad este o bucată de pământ înaltă, stâncoasă, pustie, având doar câţiva copaci în partea dinspre miazăzi. Această insulă nu este decât faimoasa Ascencão, care timp de trei veacuri fusese obiectul cercetărilor exploratorilor de toate naţiunile.

Celebrul Halley luase în 1700 în stăpânire insula, în numele guvernului său. Acesta însă fu silit s-o cedeze portughezilor, când ei se stabiliră într-însa — acolo unde La Pérouse îi mai găsise încă, în 1785. Această așezare inutilă și costisitoare fu părăsită puţin după aceea, iar insula nu mai avu alţi locuitori decât câinii, porcii și caprele părăsite, care au fost aduse acolo pe vremuri de pe alte meleaguri.

Depărtându-se de Trinidad, Duperrey plănuise să navigheze direct către Insulele Maluine (Falkland); însă o avarie, care trebuia grabnic reparată, îl constrânse să se oprească în Insula Santa Catarina. Numai acolo putea el să găsească atât lemnul necesar reparării catargului său, cât și băuturile răcoritoare care, dată fiind abundenţa lor, trebuiau să coste foarte puţin.

Când te apropii de această insulă, te impresionează plăcut priveliștea impunătoare și pitorească a pădurilor ei dese, unde sasafrașii[582], leandrii, cedrii, portocalii și alţi arbori tropicali uriași se amestecă printre bananieri și palmieri, ale

---

[582] *Sasafras* - arbore din familia lauraceelor; uneori acest arbust se utilizează ca plantă decorativă. Lemnul său tare se utilizează pentru fabricarea de stâlpi, traverse, butoaie. Coaja rădăcinilor se folosește în medicină și parfumerie.

căror pompoane elegante se leagănă în voia adierilor.

În clipa când nava ancora, trecuseră doar patru zile de când Brazilia, scuturând jugul portughez, se declarase independentă, proclamându-l împărat pe prinţul dom Pedro de Alcantara. Deci — spre a obţine unele date privitoare la această schimbare politică și ca să se asigure de dispoziţiile noilor autorităţi — comandantul trimise la Nuestra Señora del Destero, capitala insulei, o misiune formată din: D'Urville, De Blosseville, Gabert și Garnot.

Guvernul provinciei era în mâinile unei junte[583], care dădu îndată voie francezilor să taie lemnele de care aveau nevoie, invitându-l pe guvernatorul fortului Santa Cruz să le înlesnească, prin orice mijloc, lucrările ştiinţifice.

Cât despre provizii, ele se găsiră mai cu greu, căci negustorii trimiseseră rezervele lor la Rio de Janeiro, temându-se de noile evenimente. Aceasta explică desigur greutăţile întâmpinate de comandantul navei „Coquille". Într-un port care-i fusese recomandat călduros de căpitanii Krusenstern și Kotzebue.

Darea de seamă relatează:

„Locuitorii se așteptau să vadă în curând trupele inamice invadând ţinutul lor, spre a restabili puterea guvernului portughez, adică — după părerea lor — să-i readucă la sclavie. Decretul dat la 1 august 1822, care îi chema pe toţi brazilienii sub arme, pentru apărarea coastelor, recomandându-le să înceapă — orice s-ar întâmpla — un război de partizani, provocase temeri serioase. Hotărârile, totodată generoase și pline de fermitate, luate și aplicate de Dom Pedro, le dădură o idee înaltă despre caracterul lui și despre proiectele sale de emancipare. Plini de încredere în planurile lui, numeroșii partizani ai independenţei se inspirau dintr-un entuziasm a cărui manifestare era cu atât mai zgomotoasă, cu cât spiritul lor înflăcărat fusese, de atâta vreme, apăsat. În excesul bucuriei lor, ei organizară iluminaţii în orașele Nuestra Señora del Destero, Laguna și San Francisco, pe ale căror străzi o porniseră în procesiune, cântând imnuri de slavă în cinstea lui Dom Pedro[584].

---

[583] *Junta* - denumirea diferitelor asociații și uniuni în Spania, Portugalia și în țările latino-americane. De cele mai dese ori junta înseamnă partid militar. Scopul juntelor era de a pune mâna pe putere.

[584] După ce Portugalia a fost ocupată de armata napoleoniană, curtea portugheză și aristocrația au fugit peste ocean, în colonia portugheză Brazilia, unde au rămas și după izgonirea francezilor. In anul 1820 în Portugalia a izbucnit o revoluție care s-a desfășurat sub lozinca instalării unei dinastii constituționale. Regele Juan al VLlea s-a înapoiat în Portugalia lăsând în Brazilia ca viceregе pe fiul său Pedro. Curtea regală a luat măsuri ca să nu scape Brazilia din mâini. In legătură cu revoluția din Portugalia și mișcarea de eliberare din coloniile spaniole și portugheze, principele Pedro a proclamat independența Braziliei, dar a făcut tot posibilul ca să nu piardă puterea. Mai târziu (în anul 1822), Pedro a căpătat

Dacă însă Portugalia ar fi avut ideea să-și sprijine decretele prin trimiterea unei escadre, fără îndoială că această provincie ar fi fost foarte ușor recucerită.

„Coquille" îşi reluă navigaţia la 30 octombrie. Trecând prin unele neajunsuri, la răsărit de Rio de la Plata, datorită unui vânt periculos, cunoscut sub denumirea de *pampero,* ea avu totuși norocul să scape fără nicio avarie.

Duperrey efectuă, în acest loc, observaţii ciudate asupra curentului fluviului La Plata. Înaintea lui, Freycinet constatase și el că acest fluviu, la o distanţă de o sută de leghe mai la răsărit de Montevideo, avea încă o viteză de două mile și jumătate pe oră. Însă Duperrey descoperi că acel curent se face simţit mult mai departe; el stabili aşadar că din pricina presiunii oceanului, apele lui erau silite să se împartă în două braţe, în direcţia prelungită a malurilor de la gurile fluviului. În sfârșit, el atribuia mica adâncime a mării până la ţinuturile magellanice (ale Strâmtorii Magellan) nesfârșitelor reziduuri mâloase Continute în apele fluviului La Plata, și care, datorită încetinirii vitezei, se precipitau în fiecare zi de-a lungul coastelor America.

Înainte de a pătrunde în Golful Francezilor, „Coquille", împinsă de un vânt prielnic, se încrucișase cu imense cete de balene, de delfini, și cu nesfârșite stoluri de pinguini și de palmipede săltăreţe — locuitorii obișnuiţi ai acestor regiuni cu climă temperată.

Duperrey și unii din tovarășii săi de drum revăzură cu plăcere Insulele Maluine — acest uscat care timp de trei luni le slujise drept refugiu, după naufragiul „Uranici". Ei vizitară plaja unde îşi instalaseră corturile; rămășiţele navei erau aproape pe de-a-ntregul acoperite cu nisip; iar ceea ce se mai putea vedea din ele purta urmele mutilărilor făcute de hapsânii balenieri care veniseră unii după alţii, în acel loc.

Pe tot locul nu se vedeau decât fel de fel de resturi, tunuri grele de marină cu capetele chiulasei sparte, timone rupte, zdrenţe de haine, de vele, toate de nerecunoscut, la care se adăugau oasele animalelor care serviseră drept hrană naufragiaţilor.

„Această priveliște a unei recente nenorociri — spune relatarea — avea o nuanţă de dezolare, care întuneca și mai mult în ochii noștri sărăcia locurilor și înfăţișarea cerului care la data când cercetam acea regiune era întunecat și înnorat. Totuși aceste locuri aveau pentru noi o atracţie nedesluşită și ne-au lăsat în inimi o ușoară melancolie care ne-a stăpânit încă multă vreme după ce părăsisem Maluinele".

Duperrey, rămas în Maluinc până la 17 decembrie, se instalase în mijlocul unor ruine ale așezării lui Bougainville, urmând a face oarecare reparaţii la puntea navei.

Vânătoarea și pescuitul îndestulaseră cu prisosinţă nevoile echipajului. Lipseau fructele și legumele; altminteri totul se găsea din belșug și în condiţiile acestei

---

tronul Braziliei în calitate de împărat și a înăbușit răscoalele republicane într-o serie de provincii.

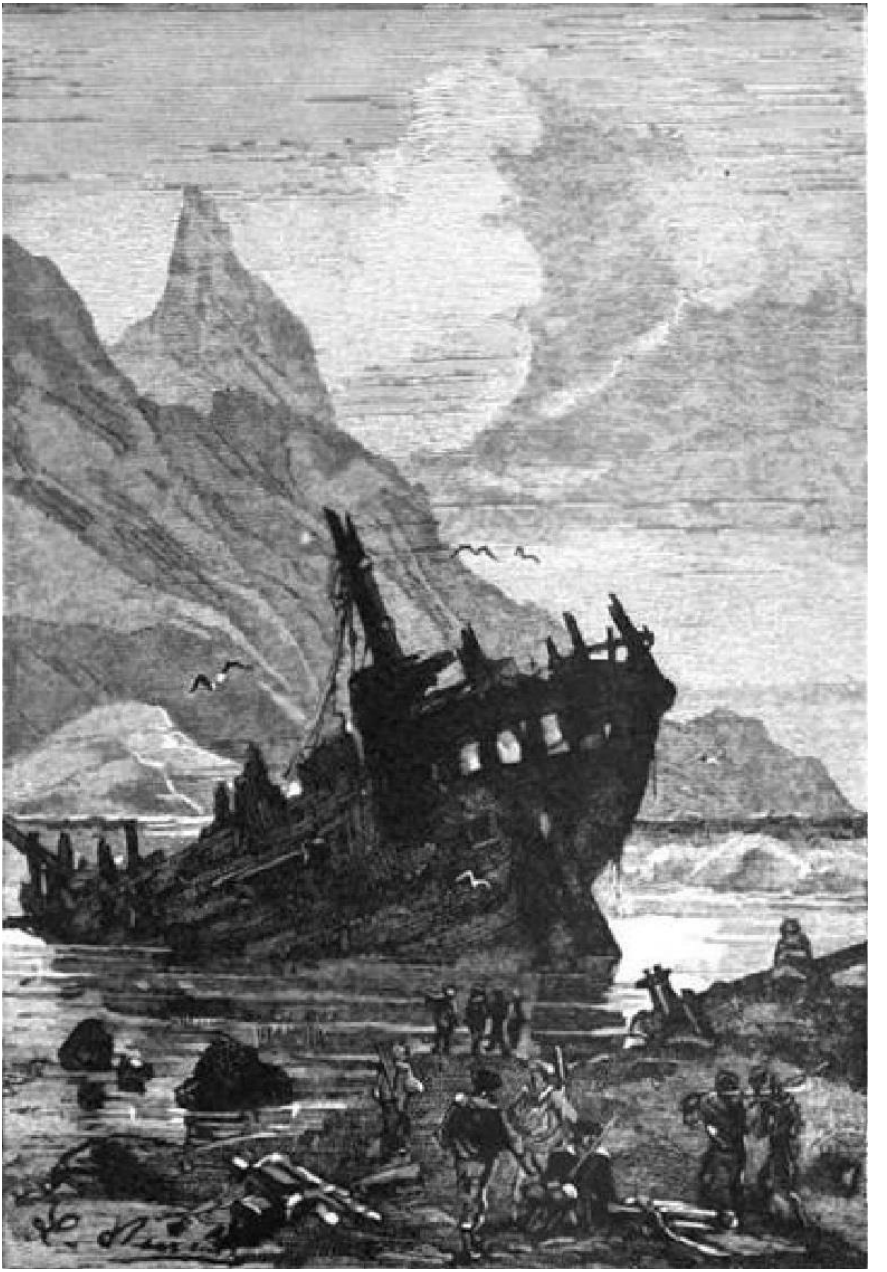

Praslin

abundenţe, echipajul se pregătea să înfrunte primejdiile mărilor de la Capul Horn. A avut întâi să se lupte cu vânturile de la sud-vest și cu curenţi puternici, apoi urmară furtuni și ceţuri, până ce navigatorii ajunseră, la 19 ianuarie 1823, în Insula Mocha. Duperrey o situă la 38°20'30" latitudine sudică și 76°21'55" longitudine vestică și consideră că are douăzeci și patru de mile în circumferinţă. Este alcătuită dintr-un lanţ de munţi de o înălţime mijlocie, care coboară către mare, această insulă fiind locul de întâlnire al celor dintâi exploratori ai Oceanului Pacific. Acolo piraţii și navele comerciale găseau cai și porci sălbatici, a căror carne era de o calitate obișnuită. Se mai găsea apă curată și limpede, precum și câteva soiuri de fructe europene: mere, piersici și cireșe, fructele pomilor importaţi de cuceritori.

În 1823 însă, toate aceste mijloace de trai dispăruseră, jefuite de vânătorii de balene. Ceva mai departe, se deschide Golful Conception, unde nu se găsea decât o balenieră engleză, care mergea către Capul Horn. Acestuia iau încredinţat corespondenţa și rezultatul cercetărilor pe care le făcuseră până atunci.

În dimineaţa sosirii, odată cu răsăritul soarelui care lumina golful, înfăţișarea de tristeţe și părăsire, care îi impresionase în ajun pe marinarii noștri, fu și mai grăitoare. Case în ruină, străzile pustii ale orașului, pe plajă câteva bărci indigene pe jumătate scufundate, pe lângă care se învârteau câţiva pescari în haine murdare, cocioabe și bordeie căscate, în faţa cărora femei în zdrenţe se pieptănau una pe alta, iată aspectul mizerabil pe care îl oferea orașul Taica.

Spre a contrasta cât mai amar cu mizeria locuitorilor, natura îmbrăcase în cele mai scumpe podoabe costișele și pădurile, grădinile și livezile; pretutindeni erau flori strălucitoare și fructe în pârg. Un soare cumplit și un cer fără nori măreau și ei tristeţea locului.

Aceste ruine, această jale și mizerie erau consecinţele cele mai vădite ale revoluţiilor care au izbucnit acolo, una după alta.

La Santa Catarina, francezii fuseseră martori la solemnitatea declarării independenţei Braziliei; ei asistară aici la prăbușirea dictatorului O'Higgins[585]. Zădărnicind convocarea unui congres, sacrificându-i pe agricultori în favoarea negustorilor prin scumpirea impozitelor directe și prin scăderea taxelor vamale și învinuit de însușire de bani publici, împreună cu miniștrii săi, O'Higgins îşi ridicase împotrivă cea mai mare parte a populaţiei.

În fruntea mișcării, care se pregătea contra lui, era generalul don Ramón Freire y Serrano, care îi asigură cu toată tăria pe exploratori că evenimentele nu vor stânjeni câtuși de puţin aprovizionările navei lor.

---

[585] În al doilea deceniu al secolului al XIX-lea, ca rezultat al mișcării de eliberare națională care a cuprins coloniile spaniole în America de Sud, Spania a pierdut aceste posesiuni. În procesul luptei de eliberare, au apărut în America spaniolă o serie de republici care au proclamat independența lor față de metropolă în primul sfert al secolului al XIX-lea. Un rol important în lupta de eliberare din Chile și în crearea statului Chile l-a avut B. O'Higgins (a guvernat în perioada 1800-1823).

La 26 ianuarie două corăbii pătrunseră în Golful Conception.

La 2 februarie, ofiţerii de pe „Coquille" îl vizitară pe generalul Freire la Conception. Cu cât se apropiau de oraș, cu atât se vedeau mai numeroase câmpiile devastate, casele incendiate, cu atât erau mai rari locuitorii, abia înveliţi în zdrenţe.

Înfăţișarea orașului era încă și mai tristă. Incendiat de partidele care triumfau rând pe rând, Conception nu mai era decât o îngrămădire de dărâmături, în mijlocul cărora rătăceau, aproape despuiaţi, câţiva locuitori, rămășiţe jalniceale unei populaţii cândva numeroase. Pe străzi creștea iarba; palatul episcopului și catedrala, singurele edificii rămase în picioare, erau șubrezite și insalubre, nemaiputând rezista multă vreme asprimii anotimpurilor.

Generalul Freire, înainte de a se declara adversarul lui O'Higgins, stabilise legături cu araucanii — băștinași viteji care știuseră să-și păstreze independenţa și se ţineau oricând gata să invadeze pământurile ocupate de spanioli. Unii dintre ei erau chiar folosiţi ca auxiliari în trupele chileene. Din cele spuse de Duperrey despre araucani, care i-a văzut și a primit referinţe exacte despre ei de la generalul Freire și colonelul Beauchef, rezumăm următoarele:

Araucanii călăresc pe cai iuţi, poartă o suliţă lungă, un cuţit în formă de sabie numit *machete* și laţul pe care-l mânuiesc cu multă îndemânare.

Sunt de statură mijlocie, au faţa arămie, ochii mici, negri și vioi, nasul puţin turtit și buzele groase, ceea ce le dă o înfăţișare de cruzime. Sunt împărţiţi în triburi rivale, care se războiesc între ele, fără astâmpăr și fără răgaz.

Darea de seamă relatează:

„Toţi sunt bravi, înfocaţi, impetuoși, nu manifestă niciun fel de milă faţă de dușmanii lor, pe care îi măcelăresc cu o groaznică nepăsare. Violenţi și răzbunători, sunt cumplit de bănuitori cu toţi necunoscuţii, sunt însă primitori și foarte darnici cu cei pe care-i consideră prieteni. Vehemenţi în toate pornirile lor, ei își apără cu dârzenie libertatea și drepturile și sunt oricând gata, pentru aceasta, să pună mâna pe arme".

Iată portretul, făcut de Duperrey și garantat a fi autentic, al acestor copii slobozi ai Anzilor. Ei au avut, cel puţin, meritul să reziste, încă din veacul al XVI-lea, tuturor tentativelor cotropitorilor și să-și păstreze neștirbită neatârnarea.

După plecarea generalului Freire și a trupelor pe care le adusese cu el. Duperrey profită de fiece clipă ca să grăbească aprovizionarea navei sale. Apa de băut și pesmeţii fură repede aduși la bord; cât privește însă cărbunii, lucrul fu ceva mai anevoios, căci ei fură procuraţi, fără cheltuială, dintr-o mină deschisă chiar la suprafaţa solului. Fură plătiţi doar catârgiii, ale căror vite transportară cărbunii la malul mării.

Deși împrejurările în care „Coquille" făcuse escală la Conception erau departe de a fi plăcute, tristeţea generală nu putu ţine piept tradiţionalelor bucurii ale carnavalului. Ospeţele, recepţiile și balurile reîncepură, iar plecarea armatei nu fu remarcată decât prin lipsa cavalerilor la dans. Spre a se revanșa de primirea excelentă care li se făcuse, ofiţerii francezi dădură două baluri la Taica și

numeroase familii din Conception făcură anume călătoria până acolo, spre a lua parte la ele.

Din păcate, darea de seamă a lui Duperrey se întrerupe tocmai în momentul când părăsea Chile și nu mai avem vreun document oficial care să ne spună ceva despre această interesantă și fructuoasă campanie. Departe de a mai putea urmări pas cu pas raportul original — așa cum am făcut-o cu ceilalţi călători — suntem siliţi să rezumăm, la rândul nostru, rezumatele pe care le avem la îndemână.

Totuși, unele dintre scrisorile trimise de către navigator ministrului Marinei au fost date publicităţii și putem extrage din ele amănuntele care urmează:

La 15 februarie 1825, „Coquille" porni din Conception spre Paita, de unde se îmbarcaseră în 1595 Alvarez de Mendana și Fernández de Queiroz, pentru călătoria de descoperiri care le-a făcut celebre numele; însă, după două săptămâni, lipsa de vânt surprinzând corabia în împrejurimile Insulei Laurenzo, Duperrey se hotărî să ancoreze la Callao, spre a-și procura unele merinde proaspete.

Callao — se știe — este portul orașului Lima. Așadar, ofiţerii nu putură renunţa de a vizita capitala statului Perú. Împrejurările nu le fură însă favorabile. Femeile se duseseră la băile de mare de la Miraflores, iar bărbaţii cei mai de seamă ai ţării le însoţiseră acolo. Ei fură deci siliţi să se mulţumească cu vizitarea edificiilor celor mai însemnate ale orașului, iar la 4 martie se reîntoarseră la Callao. La 9 martie, „Coquille" ancoră la Paita.

Așezarea acesteia între ecuatorul pământesc și cel magnetic le îngădui să facă observaţii privitoare la variaţia zilnică a acului magnetic. Naturaliștii făcură aici, de asemenea, câteva excursii în pustiul Piura, unde adunară ciudate scoici petrificate dintr-un teren terţiar, asemănător în totul celui din vecinătăţile Parisului.

Îndată ce epuiză la Paita tot ce putea oferi vreun interes științific, nava îşi reluă drumul, pornind spre Tahiti.

În timpul navigaţiei se ivi un incident care ar fi putut — dacă nu să provoace pieirea navei și a expediţiei, dar cel puţin să pună piedici serioase programului călătoriei.

În noaptea de 22 aprilie, „Coquille" se găsea pe meleagurile Arhipelagului Primejdios (Tuamotu), când ofiţerul de cart auzi deodată un zgomot de valuri care se izbeau cu furie de stânci. El puse imediat nava în pană și abia la revărsatul zorilor îşi putură da seama navigatorii din ce pericol scăpaseră.

Corveta se afla doar la o milă și jumătate depărtare de o insulă scundă, împădurită și înconjurată de stânci. O pirogă veni până la vas, însă echipajul ei nu voi în ruptul capului să se urce la bord. Duperrey fu nevoit să renunţe la vizitarea insulei, care primi numele de Clermont-Tonnerre (Reao); valurile se spărgeau violent de stânci și el nu făcu altceva decât să le ocolească tot timpul, la foarte mică distanţă.

A doua zi și în zilele următoare fură identificate câteva mici insule tară prea mare însemnătate, cărora li se dădură numele de Augier, Freycinet și Lestanges.

În zorii zilei de 3 mai, ieșiră în fine la iveală plajele înfloritoare și munţii împăduriţi ai Insulei Tahiti. Ca și predecesorii săi, Duperrey nu se putu opri să constate totala

schimbare a moravurilor și obiceiurilor băștinașilor.

Nicio barcă nu veni în întâmpinarea lor. Era ceasul predicii (tocmai când nava pătrundea în Golfuleţul Matavai), iar preoţii misionari strânseseră toată populaţia insulei — în număr de șapte mii de suflete — în principala biserică din Papahoa, spre a discuta împreună articolele unui nou cod de legi. Oratorii tahiticni erau, pe cât se pare, la înălţimea celor francezi. Cei mai mulţi dintre ei aveau darul preţios de a vorbi ceasuri întregi fără a spune nimic și de a îngropa cele mai frumoase proiecte sub florile vorbăriei lor.

Iată ce povestește Dumont d'Urville despre una din aceste ședinţe:

„Desenatorul expediţiei fu singurul care asistă la ședinţa de-a doua zi, în care fură supuse adunării populare unele probleme politice. Ședinţa dură câteva ceasuri, în timpul cărora șefii luară, rând pe rând, cuvântul. Cel mai strălucit orator al acelei mulţimi era șeful din Tahiti; principala chestiune pusă în discuţie era impunerea unei taxe anuale de cinci bambuși de ulei de fiecare locuitor. Apoi, se dezbătu problema impozitelor care urmau să fie încasate, fie în profitul regelui, fie în cel al misionarilor. Aflarăm mai târziucă prima chestiune fusese rezolvată pozitiv, pe când cea de-a doua — cea privitoare la misionari — fusese amânată chiar de ei, de teama unei înfrângeri. La acest soi de congres naţional luaseră parte vreo patru mii de oameni".

Cu două luni înainte, Tahiti părăsise drapelul englez spre a adopta unul propriu; însă această revoluţie pașnică nu știrbi autoritatea preoţilor misionari. Aceștia îi primiră foarte bine pe francezi și le procurară, la preţuri obișnuite, alimentele proaspete de care aveau nevoie.

Părăsind Tahiti, „Coquille" vizită Bora Bora, insula vecină care aparţinea aceluiași grup; locuitorii ei adoptaseră și ei moravuri europene.

La 9 iunie, nava, dirijându-se către apus, identifică rând pe rând insulele Salvages, Cea, Santa Cruz, Bougainville și Buka. Apoi, la 12 august, ancoră în Portul Praslin, vestit prin frumoasa lui cascadă pe coasta Noii Irlande.

„Legăturile prietenești stabilite cu băștinașii vor îngădui să se adauge istoriei omului anumite precizări originale, pe care călătorii dinainte nu avuseseră prilejul să le noteze".

Din acest punct de Vedere, regretăm că darea de seamă originală a călătoriei n-a fost, în întregime, publicată, întrucât fraza precedentă cuprinsă în notiţa prescurtată apărută în „Analele călătoriilor" nu face decât să ne aţâţe curiozitatea, fără însă a o satisface.

Elevul Poret de Blosseville — același care urma să rătăcească împreună cu nava „Lilloise" în gheţurile polare — dădu o raită printr-unul din satele locuitorilor din Noua Irlandă, cu toată îndârjita opunere a acestora. Acolo, ei îi arătară un templu unde se înălţau câţiva idoli diformi și stranii aşezaţi pe o platformă înconjurată de ziduri.

Harta Canalului St. George fu întocmită cu grijă. Apoi, Duperrey vizită insulele identificate mai demult de Schouten, la nord-est de Noua Guinee.

Zilele de 26, 27 și 28 august fură consacrate înscrierii lor pe hartă. Exploratorul

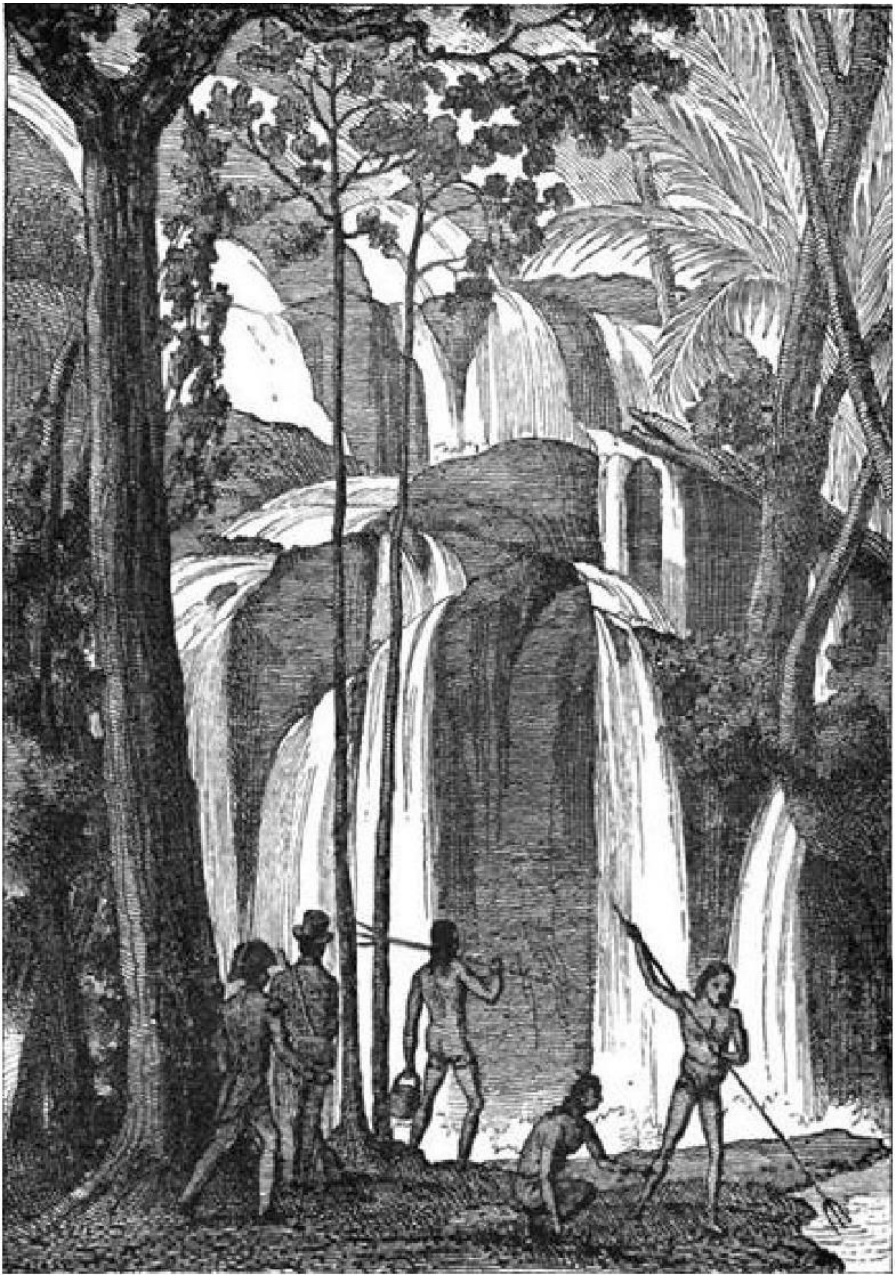

Cascadele din Port Praslin

căută — în urmă, fără însă a le găsi — Insulele Stephens, indicate de Carteret și, comparând drumul pe care îl urmase el cu cel urmat de D'Entrecasteaux în 1792, ajunse la concluzia că acel grup nu putea fi decât Arhipelagul Providenţei, descoperit mai demult de Dampier.

La 3 septembrie fu identificat capul de miazănoapte al Noii Guinee. Trei zile mai târziu, „Coquille" pătrundea în portul Offak, îngust și plin de stânci, pe coasta de nord-vest a Insulei Waigco, una dintre Insulele papuașilor. Forest fu singurul navigator care menţionă acest port. Duperrey se simţi deci foarte satisfăcut să exploreze acest colţ de pământ aproape virgin, necălcat de pașii europenilor. Pentru geografie era de asemenea interesant să se constate existenţa unui golfuleţ meridional care despărţea fortul Offak de un istm foarte strâmt.

Doi ofiţeri, Dumont d'Urville și de Blosseville puseră la punct această lucrare, pe care Bérard, Loffin și de Blois de la Calande o legară de cea pe care Duperrey avusese prilejul să o facă pe coastă, în timpul campaniei de explorare întreprinse de „Urania". Acest ţinut păru cu deosebire bogat în vegetale, iar D'Urville putu să strângă, în studiul său, elementele unei colecţii preţioase în aceeași măsură prin noutatea ei, cât și prin frumuseţea exemplarelor adunate.

D'Urville și Lesson, curioși să-i cunoască pe papuași, se îmbarcaseră, îndată după sosirea lor, pe o barcă înarmată, împreună cu șapte oameni.

Pe o ploaie torenţială, ei străbătuseră o bună bucată de teren, când se pomeniră deodată în faţa unei colibe ridicate pe stâlpi și acoperită cu frunze de palmier. La oarecare distanţă de colibă era pitit într-un tufiș un tânăr băștinaș care părea că-i spionează; ceva mai departe, o grămăjoară de vreo douăsprezece nuci-de-cocos, proaspăt culese și puse chiar la vedere, avea acrul să-i îmbie pe plimbăreţi să se răcorească. Francezii înţeleseră că era o ofrandă a tânărului băștinaș. Ei mâncară cu poftă acest dar atât de binevenit. În curând, băștinașul, liniștit de aerul pașnic al oaspeţilor, veni spre ei spunând: *Bongous!*[586] și arătând că nucile-de-cocos le fusese oferite chiar de el. Atenţia lui delicată îi fu răsplătită prin două daruri: un șirag de mărgele și niște cercei.

Când D'Urville se reîntoarse pe barcă, găsi aici o duzină de papuași care se zbenguiau, mâncau și păreau prieteni la toartă cu marinarii lui.

El relatează:

„Ei mă înconjurară numaidecât, repetând: *Căpitan bongous!* și dându-mi cele mai vii dovezi de prietenie. Acești oameni sunt de obicei mici la stat, par uscăţivi și piperniciţi, predispuși la lepră; trăsăturile feţei lor nu sunt totuși deloc neplăcute; glasul lor este blând, atitudinea le este serioasă, cuviincioasă și chiar plină de un soi de tristeţe, specifică acestei populaţii".

Printre statuile antice care îmbogăţesc atât de mult muzeul Luvru, există una, *Polymnia*[587], vestită cu deosebire printr-o expresie de melancolică visare, care nu

---

586 În limba papuașă - bun.

587 În mitologia greacă, una din cele nouă muze, ocrotitoarea poeziei lirice.

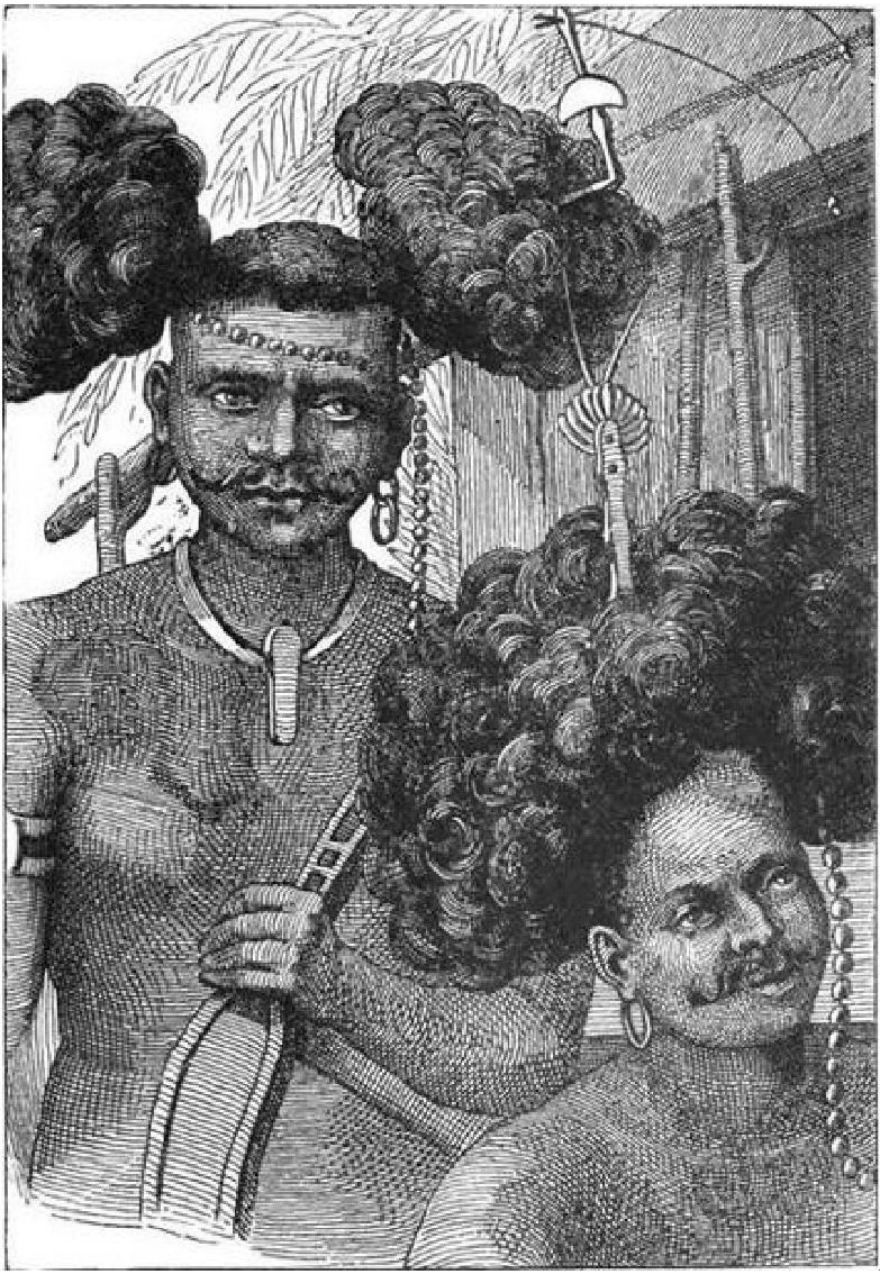

Băştinaşi din Noua Guinee

se întâlneşte des în sculptura veche. Este destul de straniu faptul ca D'Urville să fi găsit la papuași — ca ceva obișnuit — această înfăţișare atât de sugestiv caracterizată în statuia sus-indicată.

La bordul navei, un alt grup de indigeni se purtase, de asemenea, liniștit și rezervat, contrastând astfel în chip vădit cu cea mai mare parte a insularilor din Oceania.

Francezii avură aceeași impresie, după vizita lor la rajahul insulei și după vizita pe care acesta le-o întoarse la bordul navei. Într-unul din satele din golfuleţul de la sud, ei văzură un soi de templu, unde se remarcau câteva efigii grosolane, vopsite în câteva culori și împodobite cu pene și cu codiţe. Le fu însă cu neputinţă să afle cât de puţine date despre cultul pe care băștinașii îl profesau faţă de acei idoli.

La 16 septembrie, „Coquille" porni din nou la drum și ajunse la Amboina.

La 27 octombrie, nava îşi reluă drumul, îndreptându-se către Timor. Apoi, Duperrey stabili poziţia Insulelor Vulcan (Manam), identifică Insulele Wetar, Babar, Dog, Cambing și, trecând prin Strâmtoarea Ombay, notă un mare număr de puncte ale acestui lanţ de insule care, pornind de la Panter și Ombay, se îndrepta spre Djawa.

După ce întocmi harta Insulei Djawa, Duperrey se îndreptă către Noua Olandă, ale cărei vânturi îndârjite nu-i îngăduiră să meargă de-a lungul coastei apusene. La 10 ianuarie 1824, el ocoli în fine Insula Van Diemen (Tasmania). Șase zile mai târziu, zări focurile de la Port Jackson și acostă aici a doua zi.

Guvernatorul, sir Thomas Brisbane, care fusese anunţat de sosirea expediţiei, o primi în mod foarte călduros, o ajută cât putu să se aprovizioneze, îi înlesni, cu cea mai mare amabilitate, toate reparaţiile necesitate de starea jalnică a navei și le oferi lui D'Urville și Lesson posibilitatea de a face o rodnică excursie dincolo de Munţii Albaștri, în câmpia Bathurst, ale cărei resurse europenii le cunoșteau destul de puţin.

Duperrey nu părăsi Australia decât la 20 martie. De data aceasta, el porni către Noua Zeelandă, care fusese oarecum lăsată deoparte de înaintașii lui și se opri în fundul vastului Golf al Insulelor. Ofiţerii se ocupară, în ceasurile lor de răgaz, cu cercetări de fizică, geografie și istorie naturală. În același timp legăturile permanente ale echipajului cu băștinașii îi dădeau noi informaţii asupra moravurilor, credinţelor religioase, limbii și înclinaţiilor războinice ale acestui popor. Ceea ce preţuiseră băștinașii în materie de civilizaţie erau armele perfecţionate.

La 17 aprilie, „Coquille" îşi întrerupse escala, navigă către ecuator până la Rotuma, descoperită de căpitanul Wilson în 1797, dar nevizitată încă. Locuitorii insulei, blânzi și primitori de oaspeţi, se grăbiră să aducă navigatorilor toate alimentele proaspete de care aceștia aveau nevoie. Curând însă, europenii băgară de seamă că indigenii, profitând de încrederea pe care ştiuseră să le-o inspire, furau numeroase lucruri, pe care cu mare greutate consimţeau să le dea înapoi. Se dădură ordine severe și hoţii prinși asupra faptului fură bătuţi cu biciul în faţa tovarășilor lor, ceea ce nu avu alt efect decât să stârnească râsul atât al indigenilor spectatori, cât și al celor biciuiţi.

Printre insulari trăiau patru europeni, care, cu puţin timp înainte, fuseseră membri ai echipajului de pe baleniera „Rochester". Aproape goi — ca și băștinașii, tatuaţi și pudraţi, ca și aceștia, cu un praf galben, nu puteau fi recunoscuţi decât după pielea lor mai albă și după înfăţișarea lor mai dezgheţată. Mulţumiţi de soartă, îşi întemeiaseră familii la Rotuma, unde nădăjduiau să-și trăiască întreaga viaţă fără griji, fără neliniștile și greutăţile unui trai civilizat. Unul singur dintre ei ceru să fie luat la bord, cerere împlinită de îndată de Duperrey, însă șeful insulei nu îngădui plecarea europenilor decât după ce află că doi pușcăriași din Port Jackson ceruseră voie să debarce.

Oricum, în pofida interesului pe care-l prezenta pentru naturaliști această populaţie puţin cunoscută, ei trebuiră să părăsească insula. „Coquille". Identifică mai întâi insulele Coral și Sfântul Augustin, descoperite în 1781 de Maurelle. Apoi identifică Insula Drumond — ai căror locuitori, negricioși la faţă, slăbănogi, având acrul nu tocmai inteligent, veniră să facă schimburi, dând unele scoici numite în popor căde lniţe și primind cuţite și undiţe — apoi insulele care formează Arhipelagul Gilbert, precum și grupul Insulelor Marshall.

La 3 iunie, Duperrey identifică Insula Ualan (Caroline), care fusese descoperită în 1804 de căpitanul american Croser. Cum ea nu figura încă pe hărţi, comandantul hotărî să o cerceteze de aproape, în mod amănunţit. Astfel Duperrey și câţiva ofiţeri ai săi debarcară înainte chiar ca ancora să fi atins fundul. Ei găsiră acolo un popor blând și binevoitor, care le oferi nucide-cocos și fructe ale arborilor-de-pâine și îi conduse prin părţile cele mai pitorești până la reședinţa șefului lor principal, *uross-tonul* — cum îl numeau ei.

Iată, după Dumont d'Urville, descrierea locurilor pe care fură siliţi să le străbată, spre a ajunge în prezenţa acestui înalt personaj:

„Navigam liniștiţi în mijlocul unui larg bazin, înconjurat de pădurile înverzite ale malurilor sale. În spatele nostru, se ridicau înaltele piscuri ale insulei, acoperite cu covoare groase de verdeaţă, deasupra cărora se înălţau tulpinile elegante și mlădioase ale nucilor-de-cocos. În faţa noastră, se isca din mijlocul valurilor, mica Insulă Leilei, înconjurată de frumoasele colibe ale locuitorilor ei și încununată de un colnic de verdeaţă… Unde mai pui ziua luminoasă, temperatura plăcută… Toate acestea pot da o idee despre sentimentele care ne umpleau inimile în acest soi de marș triumfal în mijlocul unui popor simplu, pașnic și generos".

O mulţime de oameni — cam opt sute, după părerea lui D'Urville — așteptau bărcile în faţa unui sat curat și frumos gătit, cu străzile bine pavate. Toţi aceștia — bărbaţii de o parte, femeile de alta — păstrau o tăcere într-adevăr impresionantă. Doi șefi veniră să ia călătorii de mână, spre a-i conduce la reședinţa *uross-tonului.* Mulţimea, mereu tăcută, rămase afară, pe când francezii intrară în clădire.

Curând îşi făcu apariţia *uross-tonul,* un bătrân jigărit și desfigurat, gârbovit de vârstă, care avea desigur 80 de ani. Cuviincioși, francezii se ridicară în picioare când bătrânul intră în sală, însă murmurul asistenţilor le arătă că făcuseră o impoliteţe.

Ei se uitară în jurul lor. Toţi cei de faţă erau plecaţi cu fruntea la pământ. Nici

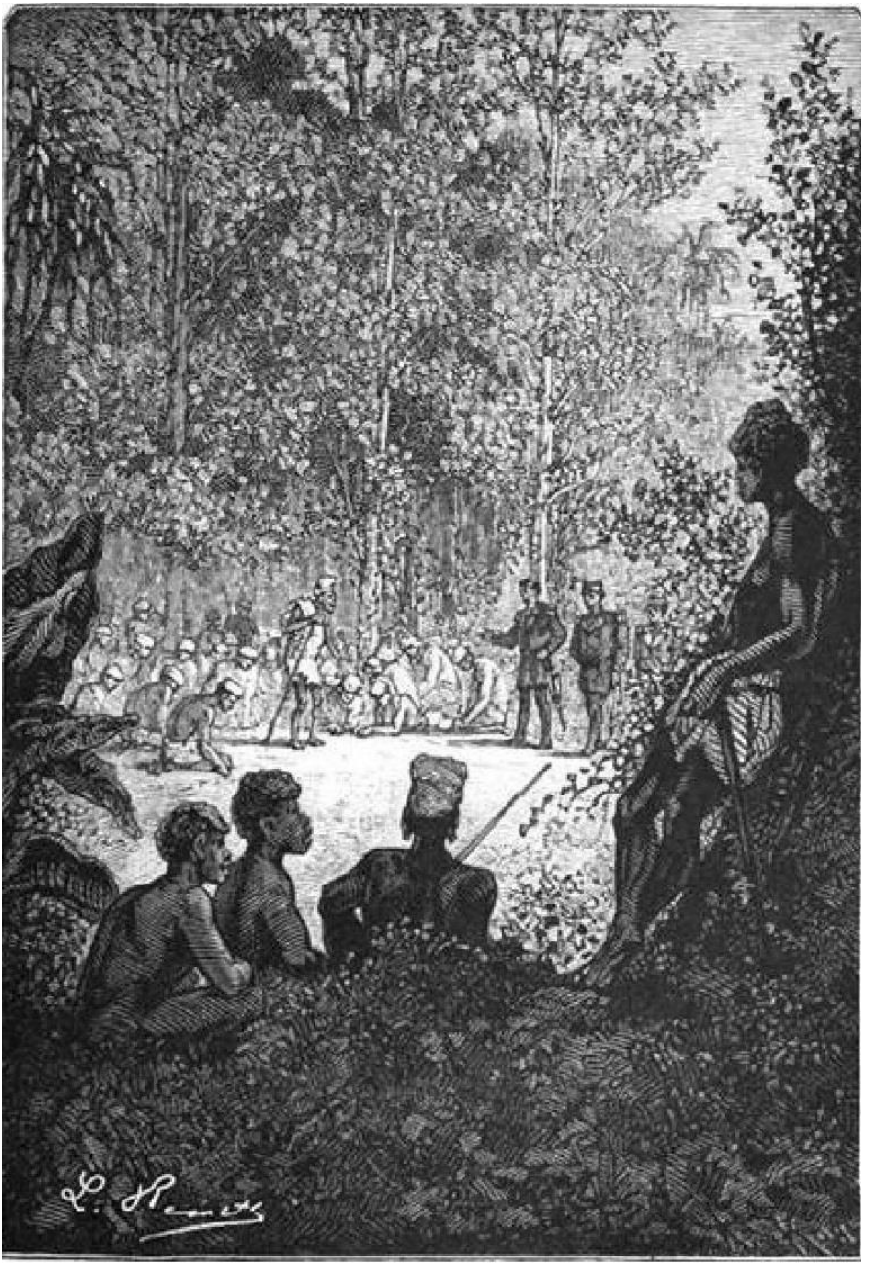

Întâlnirea cu șeful din Ualan

măcar șefii nu putură evita acest gest respectuos. Bătrânul, o clipă năucit de îndrăzneala străinilor, impuse totuși tăcere supușilor săi și veni să se așeze lângă ei, bătându-i ușor cu palma pe obraz, pe umeri și pe coapse, dovezi de prietenie pe care le dădu, din plin, francezilor, drept mulţumire pentru micile daruri oferite de ei soţiei sale și lui însuși.

Ieșind de la această audienţă, francezii vizitară satul și văzură, cu mirare, două uriașe ziduri de mărgean, făcute din blocuri care cântăreau, unul peste altul, câteva mii de kilograme.

În pofida unor neînsemnate neînţelegeri, cele zece zile de escală se scurseră pașnic, iar înţelegerea care inaugurase atât de frumos legăturile dintre francezi și ualanezi nu fu tulburată nici măcar o clipă.

Duperrey relatează:

„Este ușor să ne convingem de rolul însemnat pe care Insula Ualan l-ar putea juca vreodată. Așezată în mijlocul Arhipelagului Carolinelor, în drumul navelor care navighează din Olanda până în China, ea procură insulelor celorlalte materiale necesare pentru reparat navele, apă de băut din abundenţă și tot soiul de alimente proaspete. Populaţia acestui arhipelag este mărinimoasă și pașnică și în curând va fi în stare să furnizeze navigatorilor hrana absolut trebuincioasă pentru cei care călătoresc pe apă, și anume: purceluși fataţi de cele două scroafe dolofane lăsate lor și primite cu cea mai vie recunoștinţă".

Presupunerile lui Duperrey n-au fost justificate de evenimente, deși drumul direct între Europa și China trece prin meleagurile Insulei Ualan. Inventarea mașinii cu abur a schimbat într-atâta condiţiile navigaţiei, producându-le modificări atât de radicale, încât călătorii de la începutul veacului al XIX-lea nu le puteau nici măcar prevedea.

„Coquille" părăsise Ualanul abia de două zile, când descoperi, la 17, 18 și 23 iunie, noi insule. Ele formau grupurile MacAskyll și Duperrey, ai căror locuitori se asemănau cu ualanezii și — ca și cei din Arhipelagul Ratak — își desemnau șefii sub denumirea de *tamoni.*

La 24 iunie, „Coquille" pătrunse în mijlocul Arhipelagului Truk, pe care Kotzebue îl căutase la o latitudine prea înaltă și căruia comandantul îi identifică așezarea cu ajutorul câtorva nume indicate de indigeni și înscrise pe harta întocmită de preotul Cantova. Identificarea hidrografică a acestui grup, de insule, care are o circumferinţă de cel puţin treizeci de leghe, fusese făcută de de Blois, între 24 și 27 iunie.

Cele mai multe dintre insulele acestea sunt simţitor ridicate deasupra nivelului mării și se sfârșesc în câteva vârfuri vulcanice; celelalte, prin așezarea micilor lor lacuri cu apă de mare, dovedesc o obârșie madreporică.

Cât despre locuitorii lor, ei sunt mici de statură, prost croiţi, atinși de infirmităţi respingătoare. Dacă li s-ar putea aplica, prin antifrază, zicala *mens seina in corpore sano* (o minte sănătoasă într-un corp sănătos) ar fi ceva just, căci acești locuitori ai arhipelagului nu par să aibă o inteligenţă dezvoltată și sunt cu mult inferiori ualanezilor. În aceste insule, locuitorii păreau că imită obiceiurile din alte ţări: unii

dintre băștinași purtau pălării ascuţite la vârf — cum poartă chinezii; alţii erau îmbrăcaţi în rogojini împletite, în mijlocul cărora făcuseră o gaură care le îngăduia să-și scoată capul afară — ai fi zis că era acel *poncho* din America de Sud. Toţi însă dispreţuiau oglinzile, șiragurile de mărgele și clopoţeii; cereau, în schimb, satâre și unelte de fier — ceea ce denota legăturile lor frecvente cu europenii.

După ce identificase insulele Tamatan, Fanendik și Olap, așa-numitele Martire de pe vechile hărţi, „Coquille" se opri, la 26 iulie, după ce explorase nordul Noii Guinee, în portul Dorei, pe coasta ei de sud-est, rămânând acolo până la 9 august.

Această escală fu cum nu se poate mai rodnică, din punctul de vedere al cercetărilor de istorie naturală și de geografie, de astronomie și de fizică. Locuitorii acestei insule aparţineau rasei celei mai pure a papuașilor.

Locuinţele lor sunt alcătuite din niște colibe ridicate pe stâlpi, în care pătrund urcându-se pe un soi de scară de lemn mobilă pe care, în fiecare seară, o trag înăuntru. Băștinașii de pe litoral par a se război mereu cu cei din inima insulei.

D'Urville, călăuzit de un tânăr papuaș, putu pătrunde până în așezările acestora din urmă, oameni blânzi, primitori de oaspeţi și cuviincioși, care nu semănau deloc cu portretele făcute de dușmanii lor.

„Coquille", după această escală, străbătu din nou Molucele, stătu prea puţin la Surabaja, pe coasta Insulei Djawa și, la 30 octombrie, sosi în Ile de France (Mauritius). În sfârșit, după o escală făcută în Insula Ascension, unde se stabilise, încă din 1815, o colonie engleză, nava acostă la Marsilia, la 24 aprilie 1825, după o campanie de treizeci și una de luni și treisprezece zile, în care timp străbătuse 24894 de leghe, fără să fi pierdut niciun om, fără niciun bolnav și tară nicio pagubă.

Izbânda, cu totul remarcabilă a acestei expediţii, aduse o mare cinstire tânărului ei comandant și tuturor ofiţerilor care, cu un zel neobosit, făcuseră atâtea cercetări și observaţii ştiinţifice. Căci, într-adevăr, recolta lor era deosebit de bogată.

Fuseseră întocmite cincizeci și două de hărţi și de planuri topografice și se strânseseră colecţii, pe cât de numeroase, pe atât de noi, privind cele trei regnuri din natură. Denumiri în foarte mare număr, cu sprijinul cărora se spera că se va putea reconstitui istoria migraţiunilor triburilor oceanice, date interesante despre bogăţiile naturale ale ţinuturilor vizitate, despre negoţul și meșteșugurile locuitorilor, observaţii privind forma globului pământesc, cercetări asupra magnetismului terestru, meteorologiei și botanicii — iată bagajul ştiinţific considerabil cu care se reîntorsese „Coquille" și a cărui publicare era viu așteptată de lumea savantă.

II

Expediţia baronului de Bougainville. Escala la Pondichery. Oraşul alb şi oraşul negru. Mâna dreapta şi mâna stângă. Malacca. Singapore şi proaspăta lui prosperitate. Escala la Manila. Micul Golf Turane. Flora şi fauna. Anamiţii. Stâncile de marmura de la Fay-Foe. Diplomaţia cochinchineză. Insula Anambas. Sultanul din Madura. Strâmtorile Madura şi Allass. Van Diemen (Tasmania). Botany Bay şi New South Wales (Noua Galie de Sud). Santiago şi Valparaiso. Reîntoarcere pe la Capul Horn. Expediţia lui Dumont d'Urville pe nava „L'Astrolabe". Vârful Teyde. Australia. Escala în Noua Zeelandă. Arhipelagul Tongatabu. Încăierări cu băştinaşii. Noua Britanie şi Noua Guinee. Primele ştiri despre soarta lui La Pérouse. Vanikoro şi locuitorii ei. Escala la Guam. Amboina şi Manado. Rezultatele expediţiei.

Expediţia a cărei conducere fu încredinţată baronului de Bougainville nu constituia propriu-zis nicio călătorie ştiinţifică, nicio campanie de descoperiri. Ţinta ei principală era să fluture drapelul francez şi să amintească de interesele Franţei în Asia de sud-est. Instrucţiunile date lui Bougainville[588] îi cereau de asemenea să predea suveranului Cochinchinei o scrisoare din partea regelui Franţei, precum şi unele daruri ce urmau să fie îmbarcate pe fregata „Thétis". Bougainville mai urma să facă diverse cercetări hidrografice, oriunde îi va fi cu putinţă, fără să producă navigării întârzieri dăunătoare şi să strângă datele cele mai precise despre negoţul, bogăţiile naturale şi schimburile de mărfuri ale ţărilor în care făcea escale.

Două nave au fost puse sub comanda lui Bougainville. „Thétis" era o fregată nou-nouţă, având la bord patruzeci şi patru de tunuri şi trei sute de mateloţi; nicio navă de război de aceeaşi capacitate (afară de „La Boudeuse" — îmbufnata)[589] nu făcuse încă ocolul pământului. Cealaltă era corveta „Speranţa" cu douăzeci de tunuri pe punte şi cu un echipaj de o sută douăzeci de oameni.

Prima din aceste nave se afla sub comanda directă a baronului de Bougainville, iar statul ei major era compus din ofiţeri de elită, printre care se distingeau nume ca: Longueville, Lapierre şi Baudin. „Speranţa" era comandată de căpitanul de fregată Nourquer du Camper. Această navă număra printre ofiţerii săi pe Turpin, viitor contraamiral, Eugene Penaud şi pe Mederic Malavois.

Niciunul dintre savanţii specialişti, dintre cei ce fuseseră repartizaţi cu atâta dărnicie pe „Naturalistul"[590], sau pe oricare altă navă care făcea ocolul pământului,

---

[588] A nu se confunda cu cel dintâi navigator francez, care a întreprins o călătorie în jurul lumii, Louis Antoine de Bougainville (1720-1811).

[589] Vezi descrierea expediţiei lui L. A. Bougainville în vol. I al Istoriei marilor descoperiri şi Călătorie în jurul lumii, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961.

[590] Unul dintre vasele expediţiei lui Nicolas Baudin a explorat Australia în 1800-1803.

nu se îmbarcase pe fregata baronului de Bougainville. Fapt regretat de acesta, pe toată durata călătoriei, cu atât mai mult cu cât medicii de la bord, ocupaţi cu îngrijirile necesare echipajului atât de numeros, nu puteau absenta multă vreme de pe navă, în răgazul lăsat de escale.

Jurnalul de bord al lui de Bougainville începe cu această observaţie judicioasă: „Nu este prea mult timp de când o călătorie în jurul lumii era o întreprindere îndrăzneaţă și riscată; și s-a scurs mai puţin de o jumătate de veac de la epoca în care o singură expediţie de acest gen era suficientă ca să dea o oarecare celebritate celui care o conducea… Era pe atunci un timp prielnic, vârsta de aur pentru înconjurătorul pământului, iar primejdiile și lipsurile cu care avea de luptat erau răsplătite însutit atunci când, îmbogăţit cu preţioase descoperiri, saluta la înapoiere ţărmurile patriei sale… Astăzi, lucrurile nu mai stau astfel; prestigiul a dispărut, căci în zilele noastre faci ocolul lumii precum odinioară făceai înconjurul Franţei!”

Ce să mai spunem astăzi, când posedăm vapoare cu abur atât de perfecţionate și hărţi atât de precise, datorită cărora navigaţia spre zări îndepărtate pare o jucărie?[591]

La 2 martie 1824, „Thétis” pleca singură din portul Brest; ea urma să-și regăsească la Bourbon tovarășa de drum „Speranţa” care, pornită înaintea ei, se îndreptase către Rio de Janeiro. O scurtă escală la Tenerife, unde „Thétis” nu putu cumpăra decât vin de proastă calitate, găsind prea puţine alimente proaspete de care aveau nevoie, trecerea prin largul Arhipelagului Capului Verde și pe la Capul Bunei Speranţe, căutarea legendarei Insule Saxenburg și a unor stânci tot atât de plăsmuite, iată singurele evenimente ale călătoriei până la Insula Bourbon, unde „Speranţa” sosise înaintea lui „Thétis”.

Insula Bourbon era, la acea dată, un punct atât de cunoscut de navigatori, încât, după descrierea celor două rade deschise ale lui: St. Denis și St. Paul, nu mai rămânea aproape nimic de spus despre el.

St. Denis, capitala insulei, așezată la nord și la extremitatea unui povârniș, nu era, la drept vorbind, decât un orășel ceva mai răsărit, fără metereze și ziduri înconjurătoare, ale cărui case erau, fiecare, împrejmuite cu câte o grădină. Niciun monument public nu era de semnalat, în afară de palatul guvernatorului, situat într-o poziţie care domina toată rada portului, de grădina botanică și de grădina zoologică datând din 1817. Prima dintre aceste grădini, așezată în centrul orașului, cuprindea frumoase alei pentru plimbare, din păcate puţin frecventate, și era admirabil întreţinută. Printre ornamentele acestei grădini, udate de canale de apă dulce, se găseau: eucaliptul — uriașul pădurilor australiene, *Phormium tenax* (cânepa-neozeelandeză), casuarina (pinul-de-Madagascar), boababul — cu trunchiul de o grosime neînchipuită, carambolierul, sapotilierul — arbore din Antile, cu fructe delicioase, și arbustul-de-vanilie. A doua grădină, aflată la poalele unei

---

[591] Cititorul să nu uite că relatarea este făcută în secolul al XIX-lea.

costișe formate din terase suprapuse în trepte, peste care râuleţele revărsau viaţa și rodnicia, era consacrată aclimatizării copacilor și plantelor aduse din ţinuturi europene. Merii, piersicii, caișii, cireșii și perii, care se împlântaseră la perfecţie, furnizaseră coloniei butași preţioși. De asemenea, se cultivau acolo viţa-de-vie, arborele-de-ceai și o mulţime de plante de esenţă străină.

La 9 iunie, cele două nave plecară din portul St. Denis. După ce trecură prin largul Insulelor Seychciles, apoi printre atolii de la sudul Insulelor Maldive, insule la nivelul oceanului, acoperite de arbori stufoși încununaţi cu buchete de nuci-de-cocos — ele recunoscură Insula Ceylon și coasta Coromandelului, și lăsară ancora în portul Pondichery.

În Pondichery sunt prea puţine edificii și monumente și, după vizitarea pagodelor, într-adevăr interesante și demne de văzut, a „băilor cu abur”, care nu se recomandă decât doar prin utilitate, nu mai prezintă interes decât noutatea scenelor care se reînnoiesc la fiecare pas, în acest oraș despărţit în două cartiere bine deosebite unul de altul. Cartierului „alb” al orașului, cu edificii elegante dar atât de trist și de singuratic, i s-ar putea prefera celălalt: orașul „negru”, cu bazarele și scamatorii săi, cu pagodele lui masive și cu dansurile atrăgătoare ale baiaderelor.

Darea de seamă relatează:

„Populaţia indiană de pe coasta Coromandelului se împarte în două clase: «mâna dreaptă» și «mâna stângă». Această împărţire îşi trage obârșia de pe timpul guvernării unui nabab, sub care s-a revoltat poporul: toţi cei rămași credincioși prinţului fură desemnaţi «mâna dreaptă» iar ceilalţi «mâna stângă». Aceste două grupuri care împart în două părţi aproape egale întreaga populaţie sunt în continuă dușmănie din pricina rangurilor și privilegiilor obţinute de partizanii prinţului: căci aceștia au rămas în funcţiile legate de guvernare, în timp ce ceilalţi se îndeletnicesc cu negoţul și cu meșteșugurile. Dar, spre a păstra pacea între cele două grupuri, a fost nevoie să se interzică pentru fiecare, vechile procesiuni și ceremonii. «Mâna dreaptă» și «mâna stângă» se subîmpart în optsprezece caste sau bresle, închistate în pretenţii și prejudecăţi, la care nu au renunţat de fel nici chiar prin contactul lor secular cu europenii. De aici decurg rivalitatea și dispreţul care ar putea da naștere la războaie sângeroase dacă indienilor nu le-ar fi groază de sânge vărsat și dacă firea lor nu i-ar ţine departe de orice pornire violentă.

„Thétis” și „Speranţa” plecară, la 30 iulie, din portul Pondichery, străbătură Golful Bengal și identificară Insulele Nicobare. Apoi pătrunseră în Strâmtoarea Malacca, oprindu-se în acest port, de la 24 iulie la 26 august, spre a repara unele stricăciuni produse navei „Speranţa”.

În acea perioadă, olandezii au fost nevoiţi să cedeze acest port englezilor. Ei nu aveau chef să se despartă de posesiunile lor, întrucât, din punctul de vedere al rodniciei solului, al pitorescului așezării și al ușurinţei procurării obiectelor de primă necesitate, Malacca prezenta multe avantaje.

Bougainville părăsi această radă la 26 august și fu hărţuit de furtuni, de acalmii și de vânturi potrivnice, în tot timpul traversării strâmtorii. Acolo se găseau meleagurile cele mai bântuite de piraţii malaezi. Așa încât, deși escadra se simţea

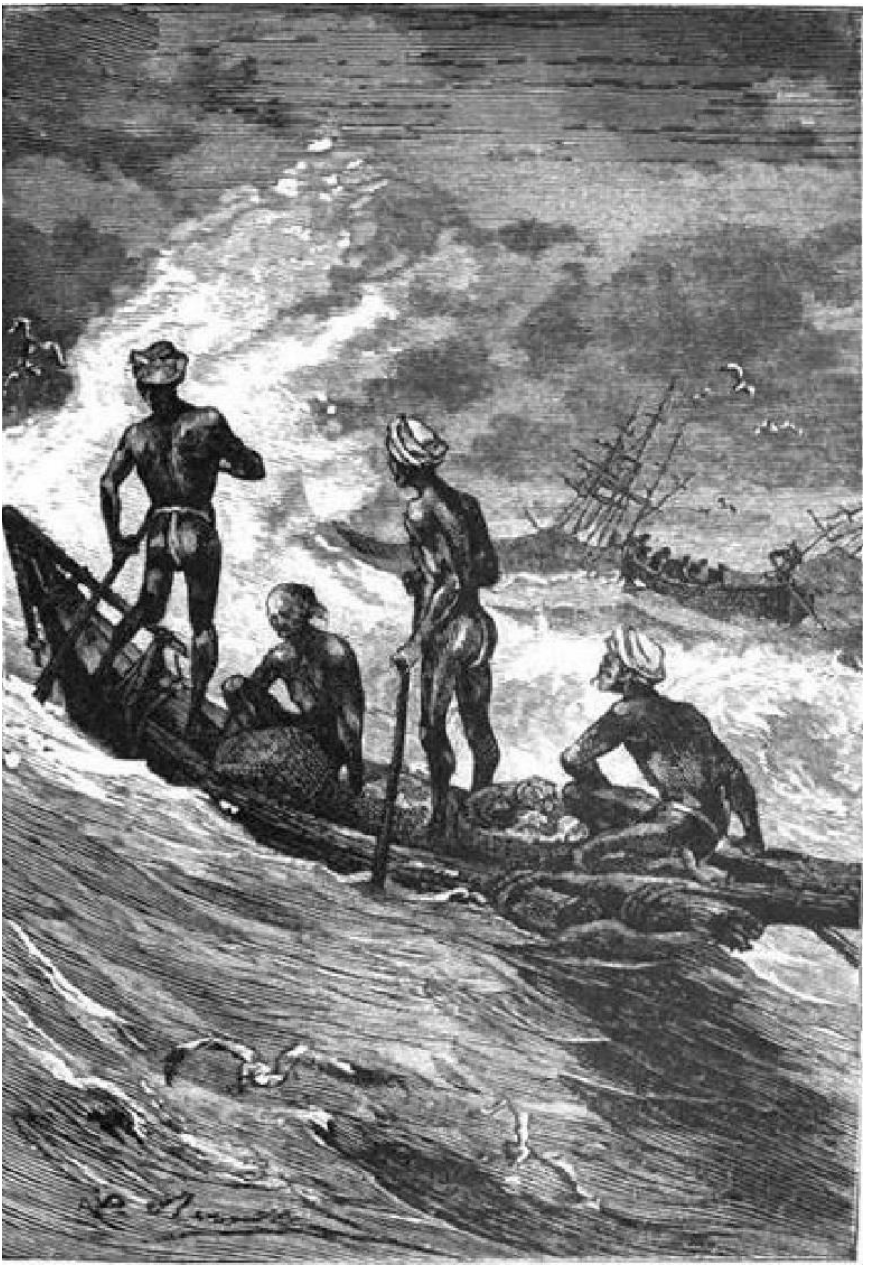

Băștinași din Pondichery

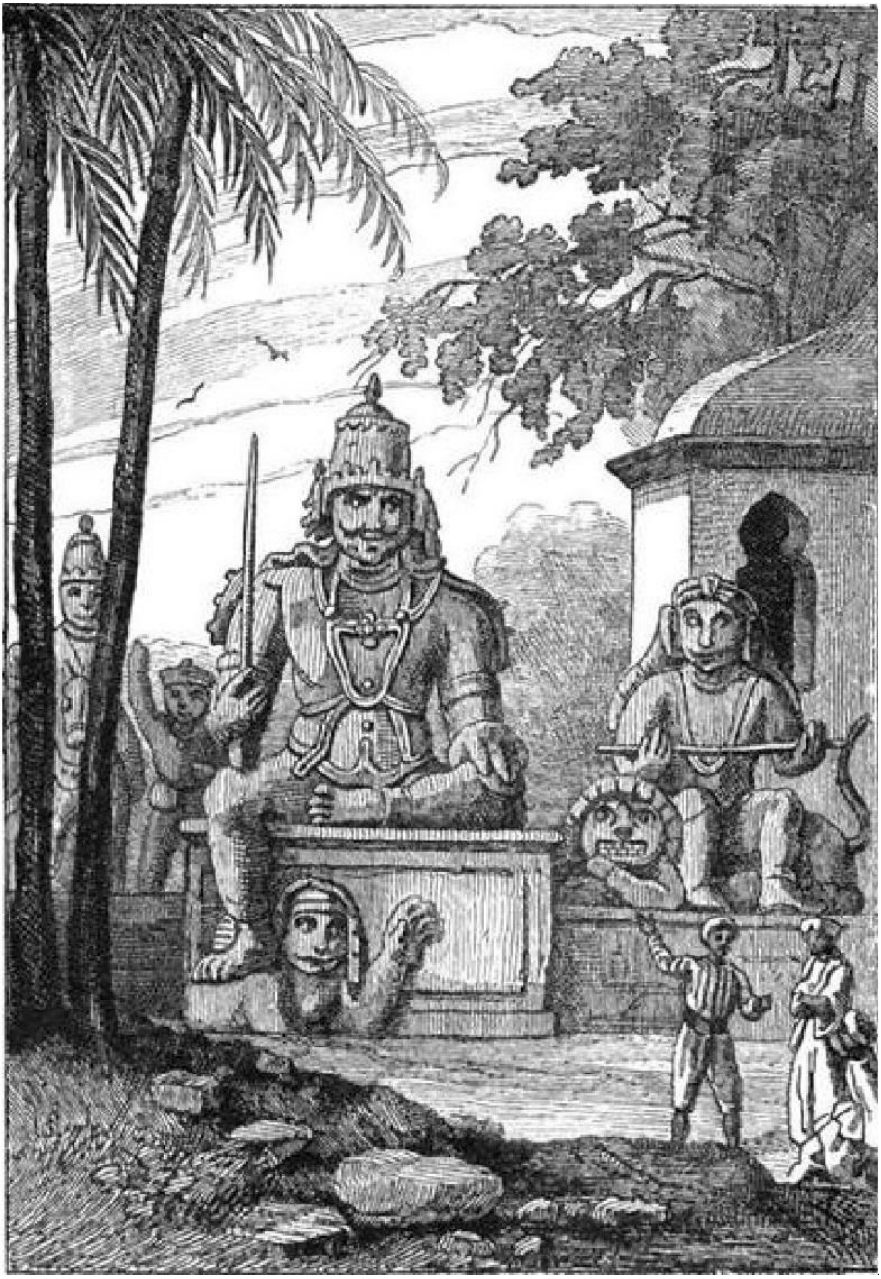

Idoli vechi din Podichery

tare ca să nu se teamă de niciun dușman, comandantul întări totuși serviciul de cart și luă măsurile necesare spre a evita orice surpriză. Căci nu rareori întâlneai unele dintre aceste corăbii, cu echipaje de câte o sută de oameni; multe nave de comerţ căzuseră pradă acestor tâlhari, nărăviţi în rele și incorigibili.

Însă escadra nu descoperi nimic deosebit și îşi continuă drumul până la Singapore. În acest oraș populaţia oferea un straniu amestec de rase. Întâlneai aici pe europeanul care stăpânea principalele ramuri ale comerţului, pe neguţătorii armeni și arabi, pe chinezi, din care unii lucrau pământul, iar alţii se îndeletniceau cu diverse meșteșuguri care dădeau populaţiei cele necesare traiului. Cât privește pe malaezi, stingheriţi în propria lor patrie, ei fie că munceau ca servitori, fie că stăteau fără nicio treabă în mizeria lor. Nu era de invidiat nici soarta indienilor care se aciuaseră aici.

Englezii cumpăraseră de la sultanul malaez din Djohor dreptul de a se stabili în orașul Singapore abia în 1819. Micul orășel unde se statorniciră ei nu avea, la acea dată, decât o sută cincizeci de locuitori; în curând însă se înălţă un adevărat oraș pe locurile ocupate de modestele colibe ale autohtonilor. Pentru a-l transforma într-un centru comercial, englezii desființară toate taxele vamale, iar ceea ce noul oraș îi datora naturii — adică un port larg — fu completat cu îndemânare de mâna omului.

În perioada când sosi Bougainville, garnizoana număra doar trei sute de soldaţi indieni în solda englezilor și treizeci de tunari; fortificaţii nu existau încă, iar armamentul de artilerie număra doar o baterie de douăzeci de tunuri, în afară de alte douăzeci de tunuri de câmp, de bronz.

La drept vorbind, Singapore nu era decât un antrepozit comercial. Din Madras îi soseau pânzeturi de bumbac; din Calcutta — opiu; din Sumatrapiper; din Djawa — rachiu de orez. Toate aceste mărfuri erau apoi trimise în Europa, în China, în Siam (Thailanda) etc.

De edificii publice, nici pomeneală. Nu erau nici magazine pentru public, nici docuri, nici șantiere de construcţii navale; se vedea doar o bisericuţă frecventată de băștinașii convertiţi la creștinism.

La 2 septembrie, escadra porni din nou la drum, ajungând fără neplăceri în portul Cavite. Comandantul „Speranţei", De Camper, primi ordin să meargă la Manila, unde urma să-l anunţe pe guvernatorul general al Filipinelor despre sosirea navelor și despre ţelul urmărit de ele, încercând apoi să afle intenţiile lui și căutând să știe cum ar fi primiţi francezii.

Intervenţia recentă a Franţei în Spania îi punea, în adevăr, pe navigatori într-o situaţie oarecum delicată faţă de guvernator, don Juan-Antonio Martínez, numit în acest post de guvernul juntei Corteşilor, pe care francezii îl răsturnaseră de curând. Temerile comandantului nu se confirmară însă, căci el găsi la autorităţile spaniole, pe lângă un sprijin plin de zel, și o bunăvoinţă din cele mai active.

Golfuleţul Cavite, unde ancorară navele, se împotmolea zilnic de mâluri. Și totuși, Cavite era primul port al Filipinelor. Spaniolii posedau acolo un arsenal maritim foarte bine utilat, în care lucrau indieni de prin împrejurimi.

În timp ce se proceda la repararea corpului navei „Thétis” și la terminarea importantelor lucrări necesitate de reaua stare în care se afla „Speranţa”, mateloţii și ofiţerii supravegheau, la Manila, aprovizionările cu hrană și împletirea parâmelor. Acestea din urmă făcute din *abaca* — fibrele unui bananier numit în popor „cânepă de Manila” (de fapt sfoara de Manila) — deși erau renumite prin marea lor elasticitate, nu fură totuși de mare folos la bordul navelor.

Din păcate, această escală fu tulburată de cutremure și de uragane, care se iscă în mod periodic la Manila. La 24 octombrie, cutremurul fu atât de violent, încât guvernatorul, trupele și o parte a locuitorilor fură nevoiţi să părăsească în grabă orașul. Paguba fu evaluată la trei milioane de franci; o sumedenie de case se prăbușiră, opt oameni fură îngropaţi sub dărâmături iar mulţi alţii răniţi.

Dar, de-abia începu populaţia să se liniștească, și iată că un uragan înspăimântător veni să mărească la culme năpasta publică. El nu bântui decât o parte din noaptea de 31 octombrie. A doua zi, după răsăritul soarelui, te-ai fi putut crede victima unui coșmar, dacă n-ai fi avut în faţă realitatea distrugerilor datorite ciclonului: câmpiile și satele pustiite, precum și aspectul lamentabil al portului, cu șase nave aruncate pe uscat și cu celelalte scoase aproape de-a-ntregul din uz. De jur-împrejurul orașului, pământul era devastat, recoltele distruse, copacii, chiar cei mai groși, smulși din pământ, satele nimicite. Era o priveliște sfâșietoare!

„Speranţa” avea arborele mare și artimonul (arborele din pupa) rupte, puţin deasupra punţii, iar balustrada punţii smulsă cu totul. „Thétis” mai norocoasă ieșise aproape teafără din această groaznică furtună. Încetineala cu care se mișcau lucrătorii și marele număr al sărbătorilor ţinute de ei, în care nu lucrează de fel, îl făcură pe Bougainville să se despartă curând de tovarășa sa de drum, așa încât, la 12 decembrie, pomi cu „Thétis” spre Cochinchina.

Dar, înainte de a-i urmări pe francezi pe coastele nu prea umblate ale acestei ţări, este locul să străbatem, în tovărășia lor, Manila și împrejurimile ei.

Golful Manilei este, fără îndoială, unul dintre cele mai largi și mai frumoase din lume; numeroase flote ar putea acosta aici; cele două intrări nuerau încă oprite, ceea ce îngăduise, în 1798, unor nave de război engleze — două la număr — să pătrundă în port și să captureze câteva nave, chiar sub focul tunurilor fortăreţei orașului.

Orizontul este închis de un lanţ de munţi, care se sfârșesc la miazăzi cu vulcanul Taal, astăzi aproape stins, dar ale cărui erupţii cauzaseră în repetate rânduri nenorociri înspăimântătoare. În câmpie, în mijlocul plantaţiilor de orez, peisajul e însufleţit de câteva cătune sau căsuţe izolate.

În faţa intrării golfului se înalţă orașul, care numără o sută cincizeci de mii de locuitori — cu farul și cu întinsele lui mahalale. El este udat de râul Passig, izvorât din lacul Bay. Această situaţie excepţională îi asigură avantaje pe care multe alte capitale i le-ar invidia.

Garnizoana — fără a mai socoti miliţia — se compunea la acea dată din două mii două sute de soldaţi. Alături de marina militară a metropolei, reprezentată permanent prin câteva nave ancorate în radă, era organizată o flotilă proprie a

coloniei, care primise numele de *sutil*[592], fie din pricina micimii ambarcaţiilor întrebuinţate, fie din pricina iuţelii lor. Această flotilă, ai cărei ofiţeri erau, toţi, numiţi de guvernatorul general, era compusă din corăbii cu vele și din bărci înarmate, destinate să apere coastele și navele de comerţ contra piraţilor din Insulele Sulu. N-am putea spune că această organizaţie, care costa mulţi bani, dădea rezultate însemnate. Bougainville ne dă, în această privinţă, un singur exemplu: fiindcă sultanii răpiseră, în 1828, de pe coastele Insulei Luzon, trei mii de locuitori, o expediţie pornită contra lor costase marina o sută patruzeci de mii de piaștri, ca să le readucă doar șase oameni!

La data escalei navelor „Thétis" și „Speranţa", domnea în Filipine o agitaţie destul de mare, iar repercusiunile evenimentelor care însângeraseră metropola se făceau aici dureros simţite. În 1820, la 20 decembrie, masacrarea albilor de către filipinezi; în 1824, revolta unui regiment și asasinarea guvernatorului, De Folgueras: iată întâile zguduiri care zdruncinaseră stăpânirea spaniolă. Metișii, care împreună cu tagalii formau clasa cea mai avută și mai harnică și, în același timp, constituiau adevărata populaţie autohtonă, inspirau, la acea dată, temeri legitime autorităţii; căci se știa că ei voiau expulzarea tuturor celor care nu se născuseră în Filipine. Metișii comandau regimentele indigene și posedau cele mai multe eparhii preoţești. Vedem, aşadar, că ei se bucurau de o influenţă considerabilă și ne putem întreba dacă nu cumva ne găseam în ajunul unei revoluţii, de genul celor care smulseseră Spaniei cele mai bune colonii ale ei[593].

Navigaţia navei „Thétis" până la Macau (Aomân) fu stânjenită de burniţe vijelioase, furtuni, ploi torenţiale, cum și de un frig care păru cu atât mai strașnic, cu cât până atunci, timp de câteva luni, călătorii se deprinseseră cu o temperatură ce nu cobora sub 27°C. De îndată ce lăsară ancora la gura râului Canton, o mulţime de jonci indigene veniră să o înconjure, oferind spre vânzare legume, pești, portocale și o sumedenie de nimicuri, atât de rare odinioară, la data aceea mai obișnuite, însă totdeauna costisitoare.

Darea de seamă spune:

„Orașul Macau (Aomân), stăvilit între dealuri sterpe, se vede de departe, datorită albeţii scânteietoare a clădirilor sale. E așezat cu faţa spre răsărit și casele care mărginesc plaja, elegant construite și bine aliniate, schiţează contururile ţărmurilor. Acesta este cartierul cel mai frumos al orașului și este locuit de străini; dincolo de el, terenul urcă brusc; alte faţade — ale mai multor mănăstiri, remarcabile prin

---

[592] *Sutil* - în limba spaniolă - subțire, pătrunzător; aici folosit cu sensul: pătrunzând peste tot.

[593] În anul 1896 a fost doborât jugul spaniol din Insulele Filipine; în anul 1899 s-a format republica Filipine independentă care a fost ocupată imediat de S.U.A. Sub presiunea mișcării de eliberare națională, S.U.A. au fost nevoite să proclame acordarea formală a independenței Filipinelor.

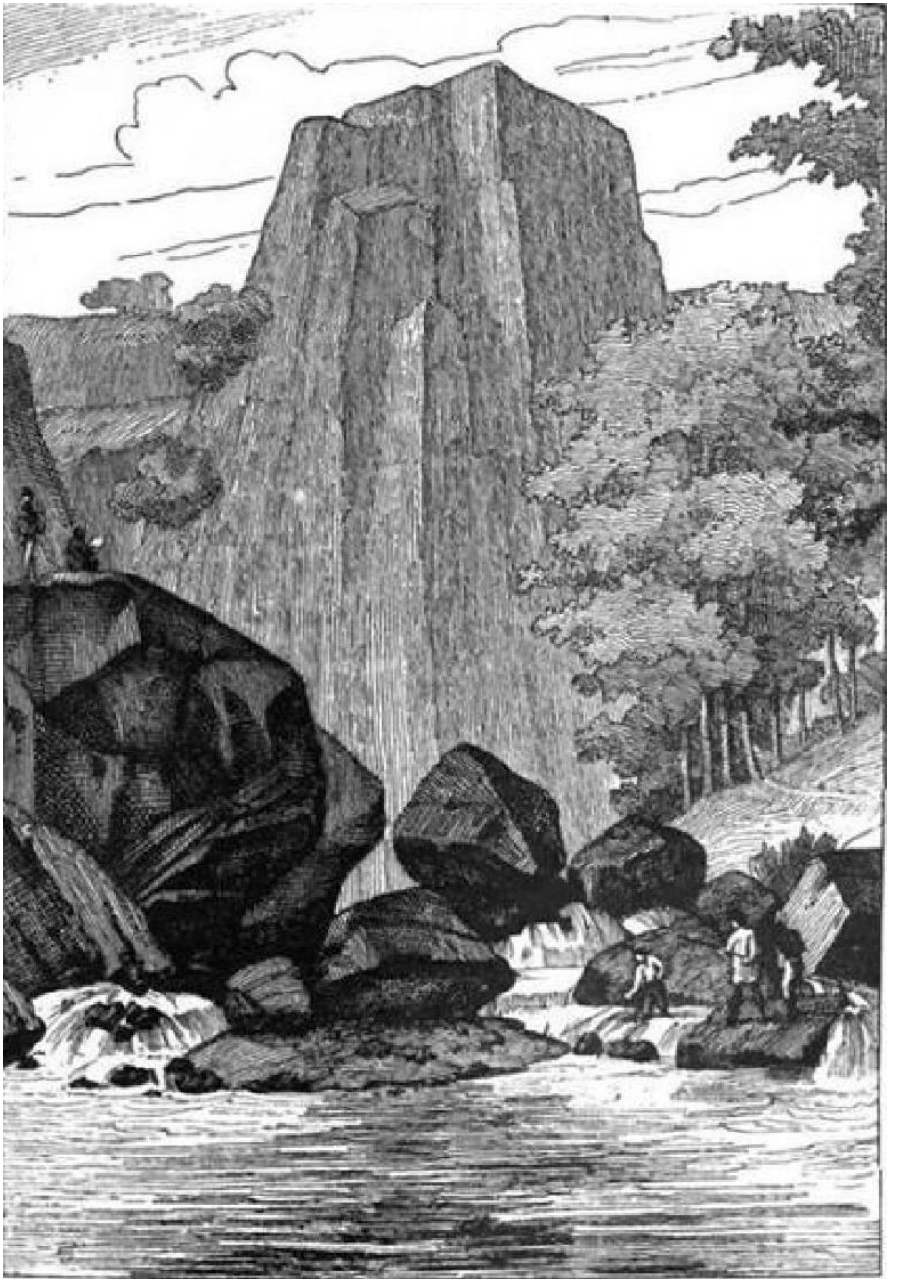

Lângă Golful Manilla

mărimea și arhitectura lor — se arată în planul al doilea, iar ansamblul este încununat de meterezele forturilor, pe care flutură drapelul alb cu stema Portugaliei. La capetele de miazănoapte și de miazăzi ale orașului, bateriile coboară, pe trei etaje până la mare. Lângă cea dintâi baterie, cam în spatele ei, se află o biserică, ale cărei bolţi, așezate pe coloane, precum și ornamentele exterioare produc cea mai plăcută impresie. Nenumărate bărci cu vele, jonci și nave de pescuit, ancorate lângă ţărm, însufleţesc această priveliște, al cărei cadru ar părea mai puţin întunecat dacă — arborii și plantele și-ar desfășură într-o mai mare măsură bogăţiile lor pe înălţimile care înconjură orașul".

Prin poziţia lui de mijlocitor de comerţ între China și restul lumii, orașul Macau (Aomân), una din ultimele vestigii ale bogăţiei coloniale a Portugaliei, se bucurase lungă vreme de o strălucită prosperitate. Dar în 1825 lucrurile se schimbaseră și orașul nu se mai putea susţine decât prin practicarea contrabandei de opiu.

Escala navei „Thétis" la Macau avea doar scopul să debarce preoţimisionari și să facă să fluture acolo drapelul francez. Deci, Bougainville părăsi orașul la 8 ianuarie 1825. Niciun eveniment demn de a reţine atenţia nu se ivi în cursul navigaţiei până în Golfuleţul Turane. Ajuns aici însă Bougainville află că agentul francez, Chaigneau, plecase la Saigon, cu intenţia să închirieze o corabie cu destinaţia Singapore. Comandantul nu mai știa cui să se adreseze și, fiind lipsit de singura persoană care putea să-l ajute în izbândirea proiectelor lui, îşi prevesti, singur, cel mai trist eșec. Trimise totuși la Hue o scrisoare, în care arăta obiectul misiunii sale, cerând să meargă personal în acea capitală, însoţit de câţiva ofiţeri.

Francezii profitară de timpul scurs până la primirea răspunsului, vizitând amănunţit golful și împrejurimile lui, precum și vestitele stânci de marmură, obiect de curiozitate al tuturor călătorilor.

Unii autori socotesc Golful Turane ca pe unul dintre cele mai frumoase și mai mari din lume. Bougainville este de altă părere, socotind că doar o foarte mică parte a golfului prezintă siguranţă. Satul Turane este așezat pe malul mării, la gura Canalului Fay-Foe, pe al cărui ţărm drept se înalţă un fort construit de ingineri francezi — cu povârnișuri, bastioane și șanţ fără apă.

Francezii, consideraţi ca foști aliaţi, au fost ca întotdeauna primiţi cu bunăvoinţă și cu încredere. Nu tot astfel erau trataţi englezii, cărora nu li se îngăduia să debarce la uscat, în timp ce marinarii de pe „Thétis" căpătară de îndată dreptul de a pescui și de a vâna, libertatea deplină de a se deplasa și orice înlesnire de a-și procura merinde proaspete.

Datorită libertăţii acordate, ofiţerii francezi putură străbate ţinutul, făcând interesante observaţii. Unul dintre ei, De la Touanne, îi descrie pe băștinași astfel:

„Sunt, de obicei, de statură mai mult măruntă decât înaltă, semănând oarecum cu chinezii din Macau (Aomân). Pielea lor este oacheșă-gălbuie, faţa e este turtită și rotundă, totuși ochii lor spălăciţi nu sunt înguști ca cei ai chinezilor. Au nasul cârn, gura mare și buzele le sunt întotdeauna negre, dat fiind obiceiul tuturor, bărbaţi și femei, de a mesteca frunze de palmier și de piper amestecate cu var".

Ceea ce izbește cu deosebire este mizeria acestor locuitori, comparată cu

Femei din Golful Turane

rodnicia câmpiilor, iar acest contrast straniu dezvăluie totodată egoismul și nepăsarea condamnabilă a guvernului local, dar și lăcomia nesăţioasă a mandarinilor.

Se cultivă porumb, cartoful-dulce, maniocul din care se prepară tapioca, tutun și orez; aspectul plăcut al acestor culturi dovedește grija deosebită a agricultorilor. Marea este plină de tot soiul de pești delicioși, iar pădurile ascund un mare număr de păsări, tigri, rinoceri, bivoli și elefanţi, precum și de maimuţe, pe care le întâlneşti pretutindeni, tot atât de numeroase. Aceste maimuţe, înalte cam de un metru și patruzeci de centimetri, au faţa colorată, trupul cenușiu de culoarea perlei, coapsele negre și picioarele roșii; ele au un „colan roșu" și un „brâu alb", având astfel acrul că nu sunt goale, ci îmbrăcate. Forţa lor musculară este nemaipomenită; sărind din creangă în creangă, ele parcurg distanţe enorme. Nimic mai curios decât să vezi un „Ciorchine" de vreo douăsprezece asemenea animale, făcând, pe un singur pom, cele mai stranii strâmbături și schimonoseli.

Bougainville relatează:

„Într-o zi, pe când mă aflam singur la marginea pădurii, lovii o maimuţă care-și scosese nasul din frunziș. Ea îşi acoperi faţa cu mâinile și începu să geamă cu atâta disperare, încât, într-o clipă, fu înconjurată de mai bine de alte treizeci de surate. Mă grăbii să-mi reîncarc puşca, neștiind la ce mă puteam aștepta, căci unele din aceste jivine nu se tem să atace oamenii. Dar ceata se mulţumi să o ia pe rănită în braţe și să se afunde din nou în adâncul pădurii".

O altă excursie avu drept ţintă stâncile de marmură de pe cursul râului Fay-Foe. Există acolo peșteri foarte curioase; una din ele Contine o uriașă columnă suspendată de boltă și a cărei bază este cu totul desprinsă de sol. Nu se vedeau stalactite în această peșteră, însă se auzea, în fundul ei, zgomotul unei cascade.

Ceva mai încolo, în aer liber, francezii vizitară ruinele unui vechi edificiu, în apropierea unei grote în care se afla un idol. Într-un colţ se găsea un gang lateral, de-a lungul căruia pomi Bougainville spre a ajunge „într-o uriașă rotondă, luminată de sus și boltită cu arcade înalte de cel puţin douăzeci de metri. Să ne închipuim câteva columne de marmură, de culori variate, dintre care unele păreau cioplite în bronz, din pricina patinei verzui pe care timpul și umezeala le imprimaseră pe ele; de asemenea, niște liane ce străbăteau blocul de piatră de pe coama rotondei, atârnând în jos, unele în mănunchi, altele în cordoane, ca și cum ar fi susţinut policandre; niște grupuri de stalactite suspendate deasupra capetelor noastre asemenea unor uriașe tuburi de orgă; altare, statui ciuntite, monștri dezgustători ciopliţi în piatră; în sfârșit, o întreagă pagodă, care totuși nu ocupa decât o foarte mică parte din acel spaţiu de mare întindere. Să strângem acum la un loc aceste obiecte într-un singur cadru și să le luminăm cu raze difuze și schimbăcioase; ne vom putea astfel face o idee de tot ce mi-a izbit, deodată, privirile".

La 20 ianuarie 1825 „Speranţa" ajunse, în sfârșit, din urmă nava „Thétis". Două zile mai târziu sosiră doi trimiși ai curţii din Hue, veniţi să-i ceară lui Bougainville scrisoarea care i se încredinţase. Cum însă acesta nu avea ordin s-o remită decât personal împăratului, pretenţiile trimișilor provocară târguieli pe cât de lungi, pe atât

de copilărești.

Formele ceremonioase la care ţineau atât de mult trimișii din Cochinchina îi amintiră lui Bougainville anecdota cu acel trimis și cu acel guvernator al Insulei Djawa care ambii, întrecându-se în ceremonii și în amabilităţi diplomatice, rămăseseră faţă-n faţă douăzeci și patru de ore și se despărţiseră tară să-și fi adresat unul altuia cuvântul. Comandantul nu era omul care să dea dovadă de atâta răbdare; nu izbuti însă să obţină autorizaţia cerută și târguiala se sfârși printr-un schimb de daruri fără niciun rezultat pozitiv.

Cu un cuvânt, rezultatul cel mai concret al tuturor acestor întrevederi era asigurarea dată de împărat că va fi bucuros să vadă navele franceze în porturile sale, cu condiţia ca ele să se conformeze legilor imperiului.

Începând din 1817, Franţa era aproape singura ţară care întreţinea legături de comerţ cu Cochinchina, datorită prezenţei rezidenţilor săi la curtea din Hué, și depindea doar de ea să păstreze o situaţie excepţională, creată de vechile legături de prietenie cu guvernul cochinchinez.

Cele două nave părăsiră Golful Turane la 17 februarie, plănuind să viziteze grupul Anambas, insule încă neexplorate. La 3 martie, navigatorii luară cunoștinţă de acest arhipelag, care, după părerea lor, nu semăna nicidecum cu Insulele Anambas indicate pe harta engleză a Mării Chinei. Bougainville fu plăcut surprins, văzând cum se desfășoară sub ochii săi o sumedenie de insule și insuliţe, unde se putea desigur ancora în mod excelent în epocile musonului (vânt regulat din meleagurile Indiei).

Cele două nave pătrunseră în inima acestui arhipelag, căruia îi stabiliră hidrografia. În timp ce efectuau această lucrare cu bărcile navelor, două luntre frumos construite se apropiară de ele. Una din ele se apropie de „Thétis” și un om de vreo 50 de ani, cu pieptul brăzdat de cicatrice și cu două degete lipsă de la mâna dreaptă, se urcă la bord. El coborâse între cele două punţi dar, când zări armele de foc și tunurile, se reîntoarse la luntrea lui.

A doua zi, alte două pirogi, conduse de malaezi cu faţa încruntată, acostară lângă corabie. Luntrașii aduceau banane, nuci-de-cocos și ananas, pe care le schimbară pe pesmeţi, pe o batistă și pe două topoare mici.

Mai avură loc și alte întâlniri cu acești băștinași, înarmaţi cu cuţite lungi și cu suliţe cu mânerul scurt, care aveau două tăișuri.

Deși francezii nu exploraseră decât o parte din aceste insule, informaţiile culese acolo fură totuși interesante prin noutatea lor.

Prima condiţie de viaţă a unei populaţii numeroase este abundenţa apei de băut. Or, aceasta părea să fie foarte rară. În afară de aceasta, stratul de pământ cultivabil era departe de a avea grosimea necesară, iar munţii erau despărţiţi doar de prăpăstii, câmpiile lipsind cu totul: prin urmare, muncile agricole deveneau aproape cu neputinţă. Chiar copacii, cu excepţia cocotierilor, nu ating decât o mică înălţime. Așadar — după spusele unui băștinaș, numărul populaţiei n-ar depăși două mii de suflete, cifră care îi păru totuși exagerată lui Bougainville.

Așezarea prielnică a acestor insule, chiar de-a lungul celor două căi ale navelor

ce fac comerţ cu China, ar fi trebuit, de multă vreme, să atragă atenţia navigatorilor. Desigur, părăsirea în care fuseseră lăsate trebuie s-o punem pe seama lipsei lor de resurse naturale.

Din pricina lipsei de bunăvoinţă și de încredere constatată de Bougainville la locuitorii acestor insule, a scumpetei cumplite a alimentelor și a schimbării direcţiei masonului în Mările Sondei, comandantul se hotărî să întrerupă identificarea acestui arhipelag, spre a ajunge cât mai repede la Djawa, unde avea instrucţiuni să ancoreze.

La 8 martie cele două nave îşi reluară deci drumul, identificând mai întâi Insulele Victoria, trecură apoi prin Strâmtoarea Gaspar, a cărei traversare nu dură mai mult de două ore deși ea se prelungește adesea mai multe zile când vântul nu o favorizează, și ancorară la Surabaja, unde călătorii aflară de moartea regelui Ludovic al XVIII-lea și de urcarea pe tron a regelui Carol al X-lea.

Întrucât holera, care făcuse în 1822 vreo trei sute de mii de victime laDja wa, bântuia încă, Bougainville avu prevederea să-și pună echipajul la adăpost de arşiţa soarelui și îi interzise cu desăvârșire orice contact cu navele încărcate cu fructe, căci consumul acestor fructe este foarte primejdios pentru europeni, mai cu seamă în sezonul ploilor, care era foarte apropiat. Cu toate aceste ordine atât de înţelepte, dizenteria izbucni pe „Thétis", făcând numeroase victime.

Orașul Surabaja este așezat la o leghe depărtare de gura râului cu același nume și nu poţi ajunge la el decât navigând în amonte. Periferia lui este animată și totul anunţă o populaţie harnică și înclinată spre negustorie. Cum o expediţie în Insulele Celebes epuizase toate resursele guvernământului, antrepozitele golindu-se de tot, francezii fură siliţi să recurgă la negustorii chinezi.

Bougainville profită de escala făcută la Surabaja, spre a vizita, în Munţii Tangger, vulcanul Brumo. Această excursie, în cursul căreia străbătu insula pe o întindere de aproape o sută de mile de la est la vest, fu cu adevărat interesantă.

Surabaja cuprinde monumente ciudate, cele mai multe dintre ele fiind construite sub fostul guvernator, generalul Daendels. Printre ele sunt: atelierul de construcţii, palatul monctăriei, singura clădire de acest soi în Djawa, și spitalul, așezat într-un loc propice și cuprinzând patru sute de paturi.

Insula Madura, în faţa orașului Surabaja, care este lungă de nu mai puţin de o sută de mile și largă între cincisprezece – douăzeci de mile, nu produce îndeajuns spre a-și hrăni populaţia, deși aceasta nu este tocmai densă. Suveranitatea acestei insule este împărţită între sultanul din Bacalan și cel din Sumanap, care dau, în fiecare an, câte șase sute de recruţi olandezilor, fără a mai socoti înrolările extraordinare.

Simptomele dizenteriei îşi făcuseră apariţia încă de la 20 aprilie, încât cele două nave îşi reluară navigaţia. Le trebuiră nu mai puţin de șapte zile întregi spre a străbate Strâmtoarea Madura. Ei navigară de-a lungul coastei de nord a Insulei Lombok și, prin Strâmtoarea Alias, trecură între insulele Lombok și Sumbawa. Cea dintâi dintre aceste insule prezintă, de la poalele munţilor și până în ocean, un vesel și surâzător covor de verdeaţă, împodobită ici și colo de boschete de arbori cu

înfăţişare elegantă. Pe această coastă sunt multe locuri prielnice pentru ancorat și se găsește în abundenţă apă de băut și lemnărie bună.

De cealaltă parte a coastei însă întâlnim numeroase movile rotunde, aride la vedere și o întindere de pământ ridicată, de care nu te poţi apropia din pricina unui lanţ de insule stâncoase și inaccesibile: este Lombok, insulă evitată de navigatori din cauza stâncilor de mărgean aflate sub apă și a curenţilor oceanici înșelători.

Două escale, în satele Baly și Peejow, pentru procurarea de alimente proaspete, îngăduiră ofiţerilor să întocmească planul hidrografic al acestei părţi a coastei Lombokului.

Ieșind din strâmtoare, Bougainville căută Insula Cloates, fără însă a da de ea, cum era și firesc, întrucât de optzeci de ani numeroase nave trecuseră prin locul unde, potrivit vechilor hărţi, trebuia să fie. Cât despre Tryalși, aceste stânci descoperite în 1777 de nava „Fredensberg Castle", nu puteau fi, după arătările căpitanului King, decât Insulele Monte Bello, care se aseamănă în totul descrierii făcute de către danezi.

Bougainville avea instrucţiuni să identifice împrejurimile fluviului Lebedelor, unde guvernul francez spera să găsească un loc prielnic pentru deportarea atâtor nefericiţi înghesuiţi în ocnele din Franţa. Însă Anglia arborase, cu puţin mai înainte, drapelul ei în insulele Nuyts și Leeuwin, în portul Regele George, în Golfuleţul Geografului și pe fluviul Lebedelor. Această identificare rămânea deci fără obiect. În orice caz operaţia ar fi fost cu neputinţă date fiind întârzierile suferite de expediţie care, în loc să sosească în acele meleaguri în luna aprilie, ajunsese acolo abia la mijlocul lui mai, adică atunci când ţinutul se afla în plină iarnă. În adevăr, această coastă nu oferea niciun adăpost; îndată ce vântul se pornește să bată, frământarea valurilor devine enormă, iar amintirea nenorocirilor îndurate de cei de pe nava „Geographe"[594], la aceeași epocă a anului, era încă vie în memoria francezilor.

Timpul furtunos însoţi navele „Thétis" și „Speranţa" până la Hobart Town, cea mai însemnată dintre așezările engleze din Ţara Van Diemen (Tasmania). Cu toată dorinţa lui vie de a se opri în acel loc, comandantul fu silit să fugă din faţa furtunii și să navigheze pe lângă coastă până la Port Jackson.

Un far foarte frumos indica intrarea în port: era un turn de granit, înalt de șaptezeci și șase de picioare englezești (cam 30 de metri), a cărui lanternă, luminată cu petrol, se putea vedea, pe timp senin, de la o distanţă de opt sau nouă leghe.

Guvernatorul, sir Thomas Brisbane, primi cu prietenie expediţia și luă de îndată măsurile necesare pentru aprovizionarea ei cu de-ale mâncării. Această aprovizionare se făcu prin licitaţie, și cea mai deplină bună-credinţă domni permanent în executarea comenzilor.

Această escală fu binevenită pentru cunoaşterea întregului stat-major al acestei

---

[594] „Geographe", nava expediției franceze care a explorat în 1800-1802 Australia sub comanda lui Nicolas Baudin.

Intrarea în Golful Sidney

regiuni. Și, în timp ce Bougainville citea pe nerăsuflate toate lucrările despre New South Wales, apărute până la acea dată, ofiţerii străbăteau orașul și se opreau, încântaţi și uimiţi, în faţa nenumăratelor monumente ridicate de guvernatorul Macquarie.

Priveliștea avea, totuși, și unele umbre: străzile, largi și bine aliniate, nu erau nici pavate, nici iluminate; erau chiar atât de puţin sigure noaptea, încât mai multe persoane fură asasinate și despuiate în plină stradă.

Dacă străzile orașului nu erau deloc sigure, împrejurimile se aflau într-o stare și mai rea. Bande întregi de *bush-rangers* (vagabonzi de tufișuri), condamnaţi la muncă silnică, hoinăreau străbătând satele și deveniseră atât de periculoși, încât guvernul organizase, nu de multă vreme, o companie de cincizeci de dragoni, ca să-i urmărească în mod special.

Totuși, ofiţerii francezi făcură câteva excursii interesante, la Paramatta, pe malurile râului Nepean, extrem de strivit între stânci, unde vizitară domeniul Regent-ville, apoi la „câmpiile Emu", așezare agrară a guvernului și un soi de fermă-model; în sfârșit, asistară la o mare reprezentaţie de teatru dată în cinstea lor.

Știm cu toţii cu câtă plăcere vor marinarii să călărească pe cai, iar francezii străbătură călare toată întinderea câmpiilor Emu. Nobilele animale, aduse din Anglia, nu degeneraseră în Noua Galie de Sud; caii se dovedeau mereu vioi, cum de altfel putu să se convingă unul din tinerii ofiţeri. Acesta, adresându-se călăuzei lor, Cox, îi spuse pe englezește: „Îmi place tare mult să călăresc", dar de-abia rosti aceste cuvinte că fu azvârlit de pe cal și se pomeni trântit în iarbă, fără să-și fi putut da seama ce i se întâmplase. Râseră cu toţii, cu atât mai mult cu cât dibaciul călăreţ scăpase teafăr.

Dincolo de câmpurile cultivate ale lui Cox se întindea pădurea, „pădurea deschisă", cum îi spun englezii, pe care o poţi străbate călare și unde nu întâmpini nicio piedică în drum; era o pădure de eucalipţi și de *spinifex* de specii diferite, precum și de casuarina cu frunze de un verde foarte închis.

A doua zi ofiţerii făcură o plimbare cu barca pe râul Nepean, afluent al râului Hawkcsbury. Această excursie fu rodnică pentru cercetările de istorie naturală, căci Bougainville îşi îmbogăţi colecţia lui cu raţe, lișiţe, cu o frumoasă specie de pescăruș, „pescarul-regelui", și cu papagali-cacatoeși. În păduri se auzea ţipătul strident al păsării-liră și al altor două păsări, care imitau în mod surprinzător clinchetul unui clopoţel și zgomotul crispant al herăstrăului.

Acestea nu sunt singurele păsări demne de remarcat prin originalitatea cântecului lor; trebuie să-l mai amintim și pe „fluierător", pe „ascuţitor", pe „Mierloiul zeflemist", pe „vizitiu", care imită pocnetul biciului și pe „Măgarul care râde", cu izbucnirile lui continue de râs, care sfârșesc prin a tortura nervii ascultătorilor.

John Cox dărui de asemenea comandantului doi ornitorinci. Obiceiurile acestui straniu animal amfibiu erau încă prea puţin cunoscute de naturaliștii europeni și foarte puţine muzee posedă exemplare din această specie.

O altă excursie se făcu în Munţii Albaștri, unde ofiţerii vizitară faimosul Platou al

regelui, *King's Table-Land,* de unde priveliștea era într-adevăr măreaţă. Abia ajunși, cu multă trudă, pe o costișă, deodată se deschise la picioarele călătorilor o prăpastie adâncă de o mie șase sute de picioare, un imens covor de verdeaţă desfășurat pe o întindere de douăzeci de mile. La dreapta și la stânga sunt coastele râpoase ale munţilor. Ceva mai aproape, un torent ţâșnește zgomotos și se năpustește, în cascade, în adâncul văii; este cataracta cunoscută sub denumirea de *Aspley's water-fall.* Apoi urmă o vânătoare de canguri în „Păşunea vacilor", împreună cu Mac-Arthur, unul dintre oamenii care contribuise în cea mai mare măsură la înflorirea Noii Galii de Sud.

Bougainville profită de escala lui la Sydney spre a pune piatra fundamentală a unui monument în memoria lui La Pérouse. El fu ridicat în Botany Bay, chiar pe locul unde navigatorul îşi stabilise cândva tabăra. La 21 septembrie „Thétis" și „Speranţa" îşi reluară navigaţia, trecând prin regiunea insulelor Pitcairn, a Paște lui și Juan Fernandez, devenită loc de deportare pentru criminalii din Chile, după ce fusese ocupată, timp de o jumătate de veac, de niște spanioli, care cultivaseră acolo viţa-de-vie.

La 23 noiembrie, „Thétis", care se pierduse de „Speranţa" pe o ceaţă deasă, ancoră la Valparaiso. În rada portului domnea o mare animaţie: generalul Ramón Freire yserrano, despre care am vorbit mai înainte, pregătea o expediţie contra Insulei Chiloe, care aparţinea încă Spaniei.

Ca și călătorul rus Litke, Bougainville socotește că așezarea orașului Valparaiso nu-și justifică denumirea[595]. Străzile sunt murdare, strâmte și atât de povârnite, încât e un adevărat chin să le străbaţi. Singurul cartier plăcut este mahalaua Almendral care, străjuită de grădini și de livezi, ar fi fost și mai plăcută, fără învolburarea de nisip pe care vântul o ridică în tot cursul anului. În 1811, Valparaiso nu număra decât patru-cinci mii de locuitori; această populaţie se întreise în 1825 și sporul ei părea departe de a se opri aici.

În clipa când „Thétis" ancora la Valparaiso, se găsea acolo și nava de linie „Blonde", comandată de lordul Byron, nepotul exploratorului ale cărui descoperiri le-am descris mai înainte. Printr-o coincidenţă într-adevăr ciudată, Byron ridicase de curând, în Insula Hawaii, un monument în memoria lui Cook; iar Bougainville, fiul navigatorului care făcuse înconjurul lumii, întâlnit de Byron în Strâmtoarea Magcilan, pusese de curând în Noua Galie de Sud piatra fundamentală a monumentului închinat memoriei lui La Pérouse.

Bougainville profită de lungul răgaz necesar aprovizionării cu alimente a escadrei sale, spre a face o călătorie la Santiago, capitala statului Chile, situată la treizeci și trei de leghe mai în inima ţării.

Împrejurimile acestui oraș sunt de-o goliciune care descurajează până la disperare, fără locuinţe, tară câmpii cultivate. Apropierea orașului este semnalată doar de clopotniţele unor biserici și te crezi încă în mahalalele lui, chiar când ai

---

[595] În limba spaniolă Valparaiso înseamnă Valea raiului.

Cascada lui Apsley

ajuns în centrul orașului Santiago.

Monumentele nu lipsesc totuși din oraș: putem cita palatul monetăriei, universitatea, arhiepiscopia, catedrala, biserica iezuiţilor, palatul și sala de spectacole, aceasta din urmă atât de slab iluminată, încât nu poţi distinge feţele spectatorilor. Apoi, după ce se sfârși vizitarea curiozităţilor orașului, ofiţerii porniră să le viziteze pe cele din împrejurimi, în special Salto de Agua, cascadă înaltă de vreo treizeci și doi de metri, la care nu poţi ajunge decât cu destulă greutate, și Cerito-de-Santa-Lucia, deasupra căruia se află o fortăreaţă, singura apărare a orașului.

Sezonul înainta și ofiţerii trebuiau să se grăbească, dacă nu voiau să scape epoca cea mai prielnică navigaţiei în jurul Capului Horn. Deci, la 8 Ianuarie 1826, cele două nave îşi reluară navigaţia. Trecură de-a lungul capului, dublându-l fără avarii, dar nu putură, din pricina ceţelor și a vânturilor contrare, să ancoreze în Insulele Maluine și, la 28 martie, se opriră în rada portului Rio de Janeiro.

Împrejurările acestei escale fură destul de norocoase ca să îngăduie francezilor să-și facă o idee justă despre acest oraș.

Bougainville relatează:

„Împăratul era plecat într-o călătorie, când noi ajunserăm acolo. Reîntoarcerea lui fu un prilej de sărbătoriri și de recepţii, care puseră în mișcare populaţia, întrerupând astfel, pentru câteva zile, uniformitatea vieţii din acest oraș, cel mai trist și mai morocănos din lume. Împrejurimile lui sunt, totuși, pline de farmec; natura și-a risipit aici comorile, iar portul imens al capitalei, loc de întâlnire al «negustorilor» din toate ţările care se îndeletnicesc cu comerţul în Atlantic, oferă priveliștea cea mai însufleţită; este o minunată îngrămădire de nave care intră și ies, de corăbii cu vele ce se încrucișează și un zgomot asurzitor de salve de tun care sărbătoresc ceva. În sfârșit, este un permanent schimb de politeţe între ofiţerii echipajelor străine, care se vizitează reciproc, și reprezentanţii diplomatici ai puterilor străine acreditaţi pe lângă curtea din Rio”.

La 11 aprilie, escadra ridică ancora și reveni la Brest la 4 iunie 1826, fără să mai fi făcut vreo escală, de la plecarea ei din Rio de Janeiro.

Chiar dacă Bougainville nu făcuse, în această expediţie, nicio descoperire, trebuie să amintim că lui îi datorăm, totuși, amănunte foarte interesante și uneori noi despre ţările vizitate. Unele hărţi topografice întocmite de brigada lui aveau să fie de folos navigatorilor și trebuie să recunoaştem că lucrările de hidrografic, singura știinţă care nu avea savanţi specializaţi la bordul navelor lui, ceea ce l-a determinat s-o studieze el însuși, au fost îndeplinite cu minuţiozitate și cuprind observaţii pe cât de numeroase, pe atât de exacte.

Expediţia care urma să fie încredinţată căpitanului Dumont d’Urville nu era, după socoteala ministrului, decât un mijloc de a spori și completa numărul considerabil de documente științifice strânse de comandantul Duperrey, în timpul călătoriei întreprinse de el între anii 1822 și 1824.

Niciun alt ofiţer nu avea titlurile lui Dumont d’Urville, întrucât acesta fusese secundul lui Duperrey și, de altfel, el însuși concepuse planul expediţiei și stabilise

toate amănuntele acestei noi explorări. Regiunile Oceaniei pe care-și propusese să le viziteze, întrucât ele îi păreau demne să reţină, urgent și imperios, atenţia geografului și călătorului, erau: Noua Zeelandă, Arhipelagul Viti (Fiji), insulele Loyaute, Noua Britanic și Noua Guinee.

Vom vedea, urmându-l pas cu pas, pe navigator, ce a putut să realizeze din aceste proiecte.

Acestei expediţii i se hărăzise însă și alt scop. Dar să lăsăm instrucţiunile care au fost predate comandantului să vorbească:

„Un căpitan american a afirmat că a văzut, în mâinile unor băștinași dintr-o insulă așezată între Noua Caledonie și Arhipelagul Louisiade o cruce a sfântului Ludovic și medalii care i-au părut că provin din naufragiul celebrului navigator (La Pérouse), a cărui pierdere a lăsat pe bună dreptate atâtea regrete. Firește, este un foarte slab motiv să sperăm că victimele acelui dezastru trăiesc încă; totuși, domnule, ai da maiestăţii sale o prea vie satisfacţie dacă, după atâţia ani de mizerie și de exil, vreunul dintre acești nenorociţi naufragiaţi ar fi redat, datorită dumitale, patriei sale”.

Scopul pe care urma să-l atingă expediţia era deci multiplu, și, printr-un noroc, într-adevăr considerabil, ea obţinu aproape toate rezultatele așteptate.

Dumont d’Urville primi, chiar din luna decembrie 1825, scrisoarea oficială prin care era numit comandant și fu autorizat să aleagă toate persoanele care aveau să-l însoţească. El îşi luă pe lângă dânsul, în calitate de secund, pe locotenentul Jacquinot, iar drept colaboratori ştiinţifici pe Quoy și Gaimard care făcuseră parte din echipajul navei „Urania”, și pe chirurgul Primevere Lesson.

Nava aleasă fu „Coquille”, întrucât D’Urville putuse să-i aprecieze excelentele calităţi; atâta doar că, în memoria lui La Pérouse, îi dădu numele de „L’Astrolabe” și îmbarcă pe ea un echipaj de optzeci de marinari. Ancora fu ridicată la 25 aprilie 1826 și curând nu se mai văzură Munţii Toulonului și coastele Franţei.

După o escală la Gibraltar, „L’Astrolabe” se opri la Tenerife, spre a lua de acolo unele provizii proaspete, înainte de a traversa Oceanul Atlantic. Comandantul profită de această escală spre a urca până în vârful Muntelui Teyde. D’Urville, împreună cu Quoy, Gaimard și cu mai mulţi ofiţeri, merse mai întâi pe un drum destul de anevoios printre câmpuri acoperite de zgură.

Însă, pe măsură ce se apropia de Laguna, priveliștea se înfrumuseţa. Acest oraș măricel are o populaţie nu prea numeroasă.

De la Matanza până la Orotava, vegetaţia este luxuriantă, iar viţa-de-vie, cu frunzele ei verzui, sporește bogăţia priveliștii.

Orotava este un orășel maritim, al cărui port nu oferă decât un prost adăpost; bine construit și bine străbătut de străzi, el ar putea place vizitatorilor, însă străzile lui prea înclinate fac aproape cu neputinţă orice circulaţie.

După un urcuș de trei ore, în mijlocul unor câmpii bine cultivate, ajung în regiunea castanilor. Dincolo de ea încep norii, și călătorul nu mai înaintează decât scăldat într-o brumă umedă, cu totul neplăcută. Mai departe se află regiunea bălăriilor, dincolo de care aerul se limpezește, plantele dispar și pământul devine

mai uscat și mai arid. Din acel moment dai de lave descompuse, de zgură și de pietre ponce nemăsurat de multe, pe când, dedesubt, se desfășoară marea imensă a norilor.

Vârful muntelui, mascat până atunci de nori sau de ceilalţi munţi înalţi care-l înconjură, iese, în sfârșit, la iveală. Povârnișul nu mai este abrupt; pătrunzi în acele câmpii nesfârșite și nespus de mohorâte, numite de spanioli *canadas,* din pricina goliciunii lor.

La prânz, ofiţerii se opriră la Grota Pinului, înainte de a străbate uriașele blocuri de bazalt, așezate în cerc, care formează zidul împrejmuitor al craterului, acum umplut până sus cu cenușă.

Urmează asaltul vârfului; la o treime din înălţimea lui se găsește un fel de esplanadă, numită Estancia-de-los-Ingleses.

Acolo, călătorii petrecură o noapte, desigur nu tot atât de plăcută ca cele petrecute în tabăra lor, fără a avea însă de suferit prea mult de pe urma indispoziţiilor și a sufocărilor care îi chinuiseră pe atâţia alţi exploratori. Doar puricii le dădură asalturi repetate, care îl împiedicară pe comandant să doarmă liniștit.

La ora 4 dimineaţa, grupul porni din nou la drum și ajunse curând la o nouă esplanadă, numită Alta-Vista. Dincolo de ea nu mai era nicio potecă și ofiţerii fură nevoiţi să urce, cu mare greutate, pe lava goală, până la Căpăţâna-de-zahăr, înfruntând la tot pasul viscole și nămeţi, ce nu se topeau niciodată, dată fiind poziţia lor ferită de razele soarelui. Vârful este foarte abrupt, iar cățărarea pe el este și mai îngreuiată de pietrele ponce care, rostogolindu-se sub picioarele lor, îi împiedicau să avanseze.

Dumont d'Urville relatează:

„La ora 6, 30, ajunserăm pe culmea Căpăţânii-de-zahăr. Era, desigur, un crater pe jumătate astupat, cu pereţii nu prea groși și zdrenţuiţi, adânc cam de șaizeci-optzeci de picioare și presărat la suprafaţă cu bucăţele de feldspat, de piatră ponce, sau de blocuri de lavă. Aburul sulfuros care ţâșnește din gura craterului formează — ca să spunem așa — o cunună de fum, câtă vreme fundul lui este rece de-a binelea. Pe culmea piscului termometrul arăta 11°C; bănuiesc totuși că era influenţat de fumul din crăpătura craterului, întrucât, când fu coborât în fundul acestuia, scăzu în scurt timp de la 19°C la soare la 9, 5°C la umbră.

Coborâșul se făcu fără accidente, pe un alt drum, care îngădui călătorilor să exploreze Cueva-de-la-Nieve și să viziteze pădurea Agua-Garcia, străbătută de un pârâu limpede; aici D'Urville putu să culeagă din plin plante și ierburi.

La Santa Cruz, comandantul putu vedea, în cabinetul maiorului Megliorini, printre arme, scoici, animale, pești și multe alte obiecte, o mumie bine păstrată care i se spuse că era a unei femei guanșe[596]. Învelită în piei înnădite, ea părea înaltă

---

[596] *Guanși* - popor care a populat altădată Insulele Canare ai cărui urmași există și azi. Erau oameni înalți cu piele de culoare deschisă. Locuiau în peșteri, nu cunoșteau folosirea metalelor; armele le fabricau din bazalt și obsidiană. Către începutul secolului al XVII-lea,

cam de 1,70 metri; mâinile îi erau mari și trăsăturile feţei păreau să fi fost destul de proporţionale.

Peșterile-morminte ale guanșilor conţineau și ele oale de lut și de lemn, sigilii triunghiulare de argilă arsă și o mulţime de mici discuri din același material care, înșirate ca niște mătănii, ajutau poate pe acest popor dispărut, la număratul banilor sau lucrurilor, așa cum frânghiile cu noduri, numite *quipos* ale peruvienilor, le foloseau acestora în scopuri asemănătoare[597].

La 21 iunie, „L'Astrolabe" îşi reluă navigaţia și se opri la La Praya, în Insulele Capului Verde, unde D'Urville spera să-l găsească pe căpitanul englez King, care i-ar fi dat știri precise despre navigaţia pe coastele Noii Guinee, însă acesta părăsise La Praya cu treizeci și șase de ore înainte, așa încât, a doua zi dimineaţă, la 30 iunie, „L'Astrolabe" porni din nou la drum.

Stâncile de la Martin-Vaz și Insula Trinidad fură zărite în ultima zi de iulie. Insula părea cu desăvârșire stearpă, afară doar de iarba firavă și de rare boschete pipernicite, care parcă abia mânjesc stâncile.

D'Urville ar fi dorit mult să întreprindă unele cercetări de botanică în această insulă pustie, însă talazurile erau atât de violente, încât el socoti nepotrivită o încercare de debarcare.

La 4 august, „L'Astrolabe" ajunse în punctul unde ar fi trebuit să fie Insula Saxenburg, insulă imaginară, care trebuie ștearsă definitiv de pe hărţile franceze, așa cum făcuseră mai înainte și englezii; apoi nava ajunse aproape de insulele St. Paul și Amsterdam, nu fără a înfrunta o serie de furtuni, care o zdruncinară considerabil. La 7 octombrie ancoră în portul Regele George, pe coasta Australiei.

Deși furtuna stârnită de valuri era cumplită și vremea permanent rea, în cele o sută opt zile de navigare D'Urville îşi continuase totuși cercetările obișnuite asupra efectelor raliului navei, a înălţimii valurilor — socotind că ele s-ar urca până la optzeci-o sută de picioare, în regiunea bancurilor de nisip ale Acelor — precum și asupra temperaturii oceanului la diferite adâncimi.

Întrucât căpitanul Jacquinot descoperise, pe ţărmul drept al Golfului Regina Charlotte, un frumos izvor de apă dulce și, nu departe de acesta, un loc prielnic așezării unui observator astronomic și meteorologic, echipajul navei veni în grabă acolo să-și așeze corturile, în timp ce mai mulţi ofiţeri făceau înconjurul golfului, iar alţi câţiva intrau în legătură cu băștinașii.

Unul dintre aceștia primi să vină la bord. Cu foarte multă greutate putură să-l

---

spaniolii au exterminat cea mai mare parte a lor. In prezent este imposibil de stabilit genealogia lor; după obiceiul îmbălsămării cadavrelor s-ar părea că ar fi de origine africană.

[597] În „scrierea cu noduri" a locuitorilor din Peru, se exprimau fraze și cuvinte prin fire de lână de diferite culori și noduri. Culoarea roșie însemna luptători sau război, culoarea albă - pacea sau argintul, culoarea galbenă - aurul, verde - porumbul. Un nod însemna cifra 10, două noduri alăturate - 20. In antichitate „scrierea cu noduri" era răspândită, de asemenea, și în China.

convingă ofiţerii să lase deoparte un tăciune de *banksia* care îi slujea să-și păstreze focul la îndemână multă vreme și să-și încălzească burta și picioarele. De altfel, el rămase pe navă două zile, liniștit, bând și mâncând în faţa jarului de la bucătărie. Compatrioţii săi, rămași pe uscat, manifestară tot timpul intenţiile lor pașnice și nu se temură chiar să-și aducă la tabără pe trei din copiii lor.

În timpul acestei escale, o ambarcaţie cu vele, condusă de opt englezi, se prezentă la navă; aceștia cerură să fie luaţi la bord ca pasageri. Ei istorisiră ofiţerilor o poveste puţin verosimilă, pretinzând că erau naufragiaţi. Comandantul avu însă impresia că nu erau decât niște ocnași evadaţi și această bănuială deveni o certitudine, când îi văzu strâmbând din nas la propunerea de a fi duși înapoi la Port Jackson. Totuși, a doua zi unul dintre ei se angajă ca matelot, alţi doi fură admiși ca pasageri, iar restul de cinci preferară să rămână pe acele plaje, continuând să ducă un trai jalnic în mijlocul băștinașilor.

În acest timp, operaţiile de cercetări hidrografice și astronomice nu încetară niciun moment, pe când pe uscat vânătorii și naturaliștii încercau să-și procure exemplare de specii noi. Această escală, care se prelungi până la 24 octombrie, îngădui echipajului să se întremeze după obositoarea lui navigaţie, să întreprindă reparaţiile trebuincioase, să facă provizii de apă de băut și de lemne, să alcătuiască planurile topografice ale tuturor împrejurimilor și să strângă însemnate colecţii de plante și animale.

După toate observaţiile pe care le făcuse în atâtea direcţii, D'Urville se mira că englezii nu se stabiliseră în portul Regele George, admirabil situat atât pentru navele care se îndreptau direct din Europa în Noua Galie de Sud, cât și pentru cele care mergeau de la Capetown în China, sau în Insulele Sonde, împotriva direcţiei musonului.

Explorarea acestei coaste fu continuată până la Port Western, escală pe care D'Urville o preferă celei din portul Dalrymple, ale cărui intrări și ieșiri erau anevoioase și adesea chiar primejdioase. De altfel, Port Western nu era cunoscut încă decât din arătările lui Baudin și ale lui Flinders. Ar fi fost deci mult mai profitabil să se exploreze acest ţărm rar vizitat. Lucrările efectuate în portul Regele George fură continuate și în Port Western; despre ele comandantul relatează, în concluzie, cele ce urmează:

„Port Western oferă un loc de acostare și la sosire, și la plecare; poziţia lui este excelentă, lemnul este abundent și ușor de tăiat. Cu un cuvânt, de cum s-ar descoperi vreun izvor potrivit de apă dulce (și este probabilă găsirea lui), el va deveni un punct de acostare foarte important într-o strâmtoare ca cea din Bass, unde vânturile suflă adesea cu furie zile întregi de-a rândul și unde curenţii pot îngreuia mult navigaţia în asemenea împrejurări".

De la 19 noiembrie la 2 decembrie, „L'Astrolabe" continuă să navigheze de-a lungul coastei, neoprindu-se decât în Golfuleţul Jervis, unde găsiră splendide păduri de eucalipt.

Primirea făcută francezilor, la Port Jackson (Sydney) de guvernatorul Darling și de autorităţile coloniei, fu cât se poate de cordială, deși escalele lui D Unille în

diferite porturi din Noua Olandă (Australia) intrigaseră foarte mult autorităţile engleze.

În ultimii trei ani, orașul crescuse simţitor și se înfrumuseţase în aceeași măsură; deși populaţia coloniei nu era încă evaluată decât la vreo cincizeci de mii de suflete, totuși englezii înfiinţau mereu noi așezăminte.

Comandantul profită de escala de la Sydney spre a-și expedia scrisorile în Franţa, unde trimise de asemenea câteva lăzi cu preparate zoologice și botanice. Apoi, îndată ce-și îmbarcă proviziile şi-şi putu procura toate obiectele care-i erau necesare, îşi reluă călătoria.

Ar fi de prisos să ne oprim, cu Dumont d'Urville, în Noua Galie de Sud; el consacră un volum întreg din darea sa de seamă istoriei și stării de fapt a acestei colonii în 1826, iar noi am vorbit amănunţit despre toate acestea. Este mai bine să părăsim Sydneyul, odată cu el, și să-l urmăm în Golfuleţul Tasman, printre adierile liniștite, printre vânturile dezlănţuite, curenţii și furtunile, care nu-i îngăduiră să ajungă în Noua Zeelandă decât la 14 Ianuarie 1827.

Nicio expediţie nu semnalase încă Golfuleţul Tasman pe care doar Cook îl întrezărise în timpul celei de-a doua călătorie a sa.

Niște luntre în care se aflau vreo douăzeci de băștinași, dintre care jumătate păreau căpetenii, acostară lângă „L'Astrolabe" și avură atâta încredere în exploratori, încât se urcară la bord; unii dintre ei rămaseră chiar pe navă câteva zile. Mai sosiră apoi și alţii, care se așezară în vecinătatea navei, și astfel începură schimburile.

Câţiva ofiţeri se urcară pe înălţimile care dominau golfuleţul, în mijlocul unor desișuri adânci. D'Urville ne spune:

„Niciun fel de păsări, nicio insectă, nici măcar reptile; această lipsă totală de vietăţi, această tăcere deplină are ceva solemn și lugubru".

Iată penibila impresie lăsată de aceste pustiuri mohorâte.

Din culmea acestor costișe, comandantul zări un nou golfuleţ, cel al Amiralităţii, care comunica printr-un canal cu golfuleţul unde ancorase „L'Astrolabe". El voi să-l exploreze căci, de sus, îi păruse mult mai sigur decât Golfuleţul Tasman.

Însă, de mai multe ori, curenţii erau cât pe-aci să-i scufunde nava. Dacă „L'Astrolabe" ar fi fost aruncată pe această coastă stâncoasă și râpoasă, echipajul ar fi pierit în întregime și n-ar mai fi rămas nicio urmă din naufragiu. În sfârșit, după numeroase încercări zadarnice D'Urville izbuti să treacă prin acea strâmtoare, pierzând doar o parte din chila falsă[598].

---

[598] Chilă falsă - piesă de lemn care se aplică pe chila navelor de lemn, ca atunci când nava atinge fundul sau un obstacol să se apere chila.

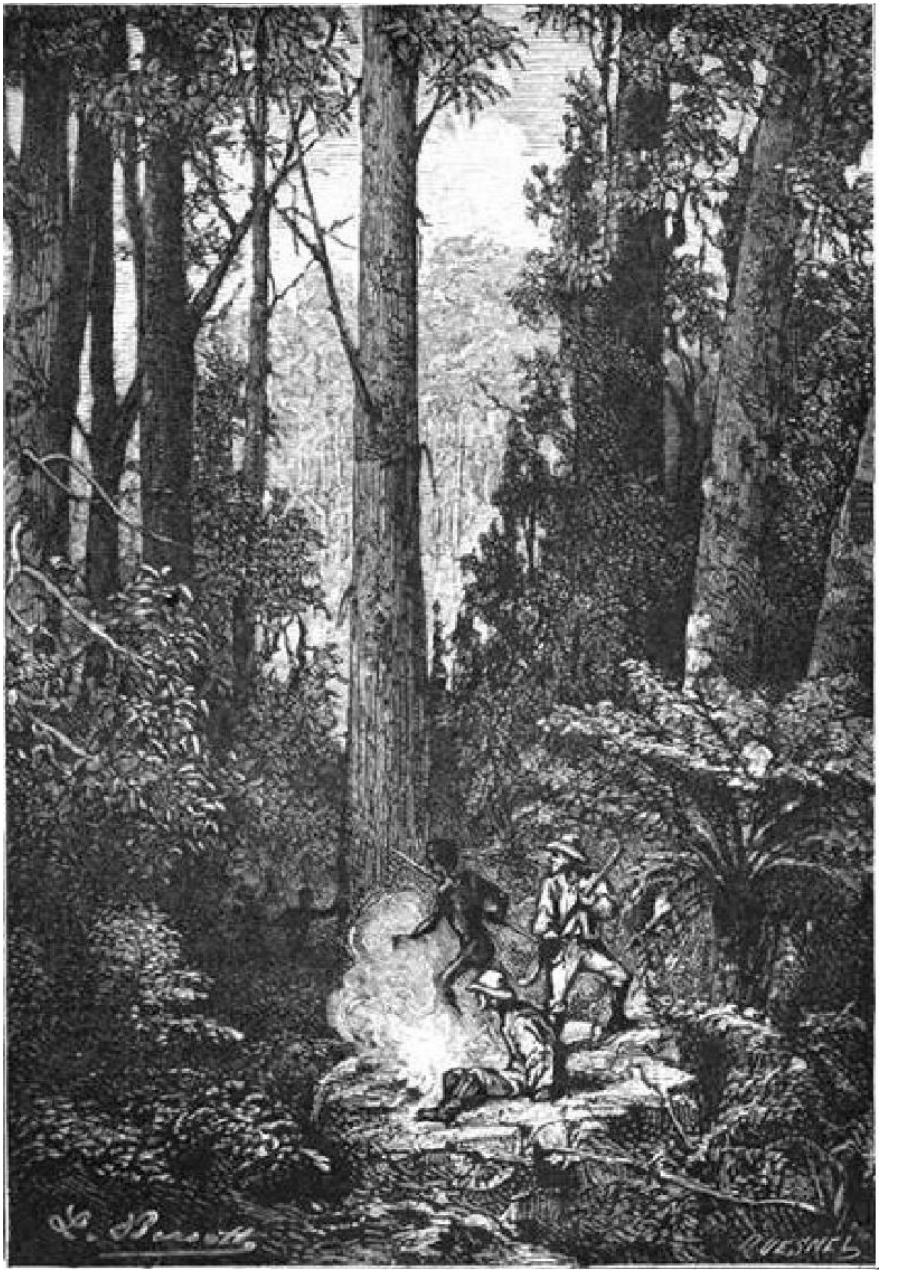

Pădure de Eucalipt în Jervis Bay

Darea de seamă relatează:

„Spre a consacra amintirea trecerii navei «L'Astrolabe» dădui acestei strâmtori periculoase numele de Strâmtoarea Francezilor; dar, afară doar de vreun caz de forţă majoră, n-aș sfătui pe nimeni să încerce s-o traverseze…Contemplarăm atunci, în voie, frumosul bazin în care ne aflam; el merită, firește, toate laudele pe care i le adusese Cook și aș putea recomanda un mic și frumos port, la câteva mile mai la sud de locul unde ancorase căpitanul…Navigaţia noastră prin Strâmtoarea Francezilor stabilise definitiv că întregul uscat care se sfârșea la Capul Stephens, cum l-a numit Cook, era o insulă. Comparând harta noastră cu cea întocmită de Cook pentru acea strâmtoare, se va dovedi că lucrările lui lăsau mult de dorit…"

„L'Astrolabe" ajunse în curând în Strâmtoarea Cook, trecu pe dinaintea Golfului Regina Charlotte și ocoli Capul Palliser, alcătuit din munţi înghesuiţi unul într-altul. Foarte mirat, D'Urville constată că în lucrările marelui navigator se strecuraseră multe greșeli; și, în partea hidrografică a dării deseamă asupra călătoriei, discută unele puncte pe care le-a găsit inexacte cu cincisprezece – douăzeci de minute faţă de datele sale.

Intenţia comandantului era să identifice atunci coasta de vest a pământului care se afla la nordul Insulei Ikana-Mawi; acolo se găsesc porci, dar nu se găsește *punamu,* acel jad preţios, din care zeelandezii își fabrică cele mai preţioase instrumente; în schimb, în insulele dinspre sud se găsește jadul, dar nu se găsesc porci.

Doi indigeni, care ţinuseră morţiș să rămână la bord, deveniră triști și mohorâţi când văzură cum se pierd la orizont coastele ţinutului unde locuiseră. Ei regretau acum — prea târziu însă — îndrăzneala care-i împinsese să călătorească. Să spui „îndrăzneală" ar însemna prea puţin, căci în repetate rânduri ei îi întrebară pe francezi dacă nu cumva aveau de gând să-i mănânce! Dar după câteva zile se liniștiră.

D'Urville continuă să navigheze de-a lungul coastei. Fură astfel dublate capurile Turnagain și Kidnappers — denumite astfel de Cook — și se identifică Insula Pustie.

În Golfuleţul Tolaga — denumit astfel de Cook — indigenii aduseseră la bord porci și cartofi, schimbându-i pe obiecte de mică valoare. Între timp, veniră alte bărci, dar neozeelandezii aflaţi la bord îl hărţuiră pe comandant ca să-l convingă să deschidă focul contra lor și să-i ucidă. Dar, când aceștia veniră la bord, cei dintâi care le ieșiră înainte și îi primiră cu cele mai amicale manifestări fură tocmai compatrioţii lor. Această purtare stranie se explică prin starea de bănuială și gelozie reciprocă în care se află și care îi aţâţă pe unii contra altora. „Ar vrea să profite singuri, și numai ei, de avantajele pe care le așteaptă din vizitele străinilor și sunt disperaţi când văd că și vecinii lor vor să se bucure de acestea".

Pe „L'Astrolabe" se găseau câţiva zeelandezi, printre care, mai cu seamă, un oarecare Shaki, considerat a fi șef, datorită staturii sale înalte, tatuajului său integral, ţinutei mândre și modului respectuos în care îi vorbeau compatrioţii săi. Văzând că se apropie de navă o barcă condusă doar de șapte-opt oameni, Shaki

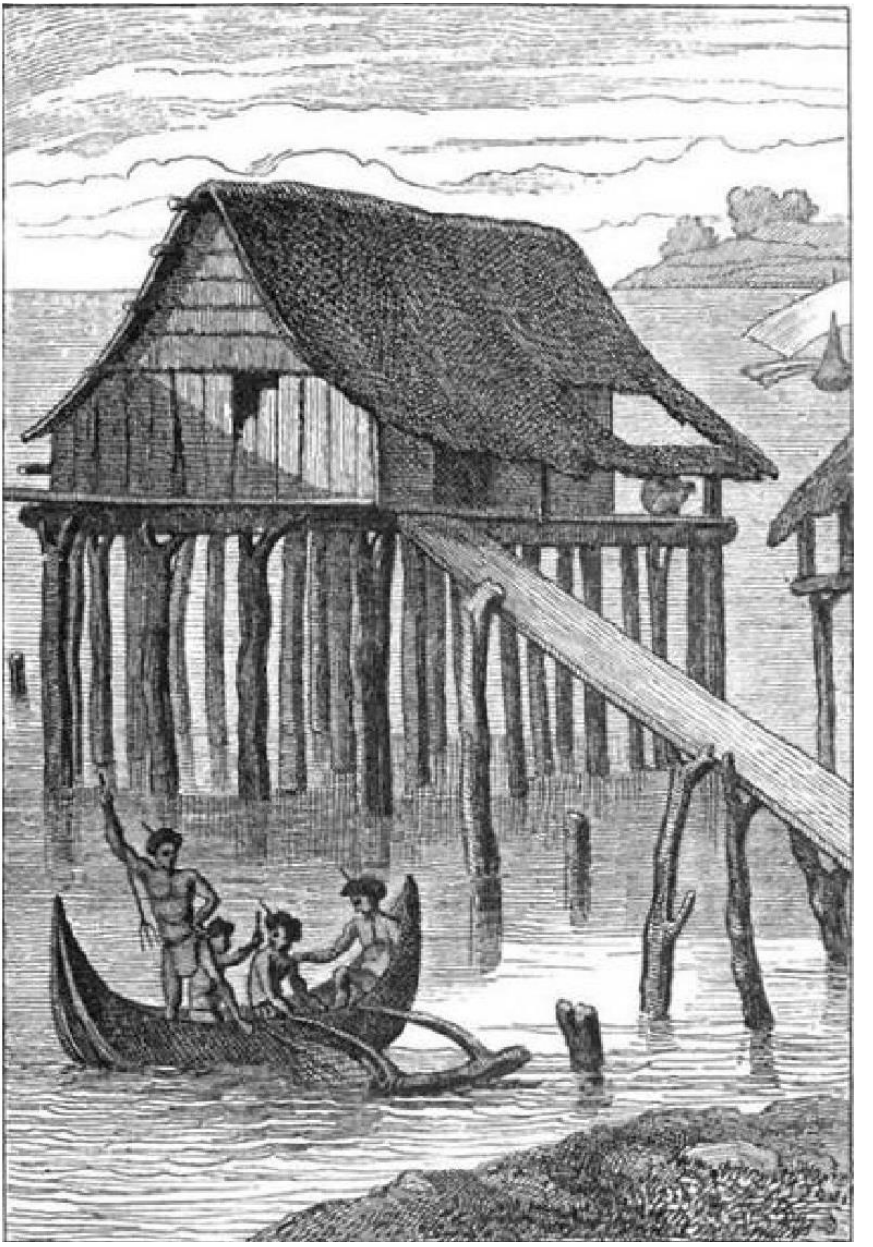

Colibă pe piloni în Noua Guinee

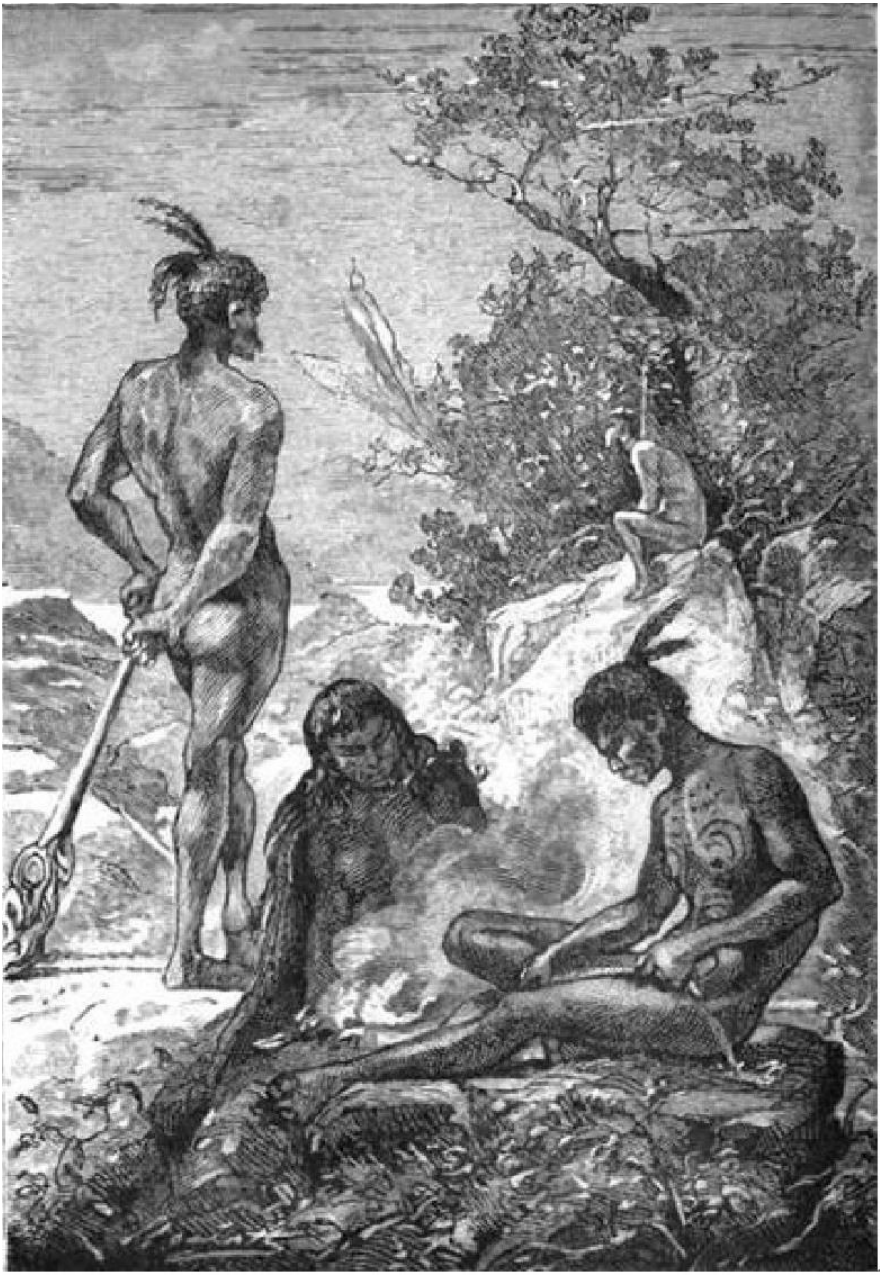

Neozeelandezi

și tovarășii lui îl implorară pe D'Urville să-i împuște pe noii veniţi; merseră până acolo încât cerură puști ca să-i ucidă chiar ei. Totuși, noii veniţi nici nu se urcaseră bine la bord și toţi ceilalţi aflaţi mai dinainte pe navă îi copleșiră cu manifestări de respect; însuși Shaki, deși se arătase printre dușmanii cei mai înverșunaţi, își schimbă atitudinea, și le oferi în dar câteva satâre, pe care le obţinuse de la francezi.

Aceste căpetenii cu aerul războinic și crunt și cu faţa pe de-a-ntregul tatuată se găseau la bord doar de câteva clipe, când deodată, tocmai când D'Urville se pregătea să le pună întrebări, săriră în bărci ca la un semn și plecară în largul oceanului.

D'Urville adună, în Golfuleţul Tolaga, al cărui nume adevărat este Hua Hua, primele informaţii despre *kivi,* acea pasăre cu penele căreia băștinașii împodobesc o rogojină ce constituie unul dintre obiectele lor de lux. E aceeași pasăre care purta și numele de *apteryx.* Informaţiile pe care D'Urville le obţinuse de la băștinași erau în mare parte exacte. *Apteryxul,* care seamănă cu o găină și are pene cenușii de culoarea fierului, aduce cu struţul și, la fel ca el, nu poate să zboare; trăiește în pădurile dese și umede și nu iese din ele decât noaptea când își caută hrana. Vânătorile necruţătoare au stârpit aproape cu totul această specie ciudată de păsări, din care azi se găsește foarte greu câte un exemplar.

D'Urville urmă mai departe recunoaşterea hidrografică a coastei de răsărit a insulei septentrionale din Noua Zeelandă, având contact zilnic cu indigenii care îi aduceau cartofi dulci și porci. După spusele locuitorilor, triburile se aflau în război permanent și aceasta era cauza împuţinării numărului băștinașilor. Aceștia cereau mereu puști și la urmă se mulţumeau cu iarbă de pușcă, dând în schimb mărfuri de-ale lor.

La 10 februarie, în apropierea Capului Runaway, nava avu de înfruntat o furtună care a ţinut treizeci și șase de ore; în câteva rânduri era chiar pe punctul să se scufunde.

Până la urmă, intră în Golful Abundenţei, în fundul căruia se ridică Muntele Edgecumbe, navigă pe lângă coastă și văzu Insula înaltă și Insula Mare; dar timpul se înrăutăţi într-atât, pe când se explora golful, încât harta care s-a ridicat nu inspira mare încredere.

Corabia ajunge la Golful Mercury, cercetează Insula Marea Barieră, intră în Golful Shouraki (Hauraki) și vizitează insulele Cloșca cu Pui, Cavalerii Săraci, pătrunzând, apoi, în Golful Insulelor.

Triburile întâlnite de D'Urville în această regiune se găseau în război cu cele din Golful Shouraki și Waikato. D'Urville coborî pentru a cerceta

Golful Shouraki, care fusese studiat superficial de Cook și constată că în acea parte Noua Zeelandă posedă nenumărate golfuri și golfuleţe, unele mai bune decât altele. Aflând că urmând cursul râului Waimagoia se putea ajunge la un loc separat de marele port Manukau, după un drum foarte scurt, pe coasta de apus a acestei insule, D'Urville dispuse ca un număr de ofiţeri să întreprindă această recunoaştere. Ei confirmară întru totul aceste informaţii.

„Această descoperire, scrie Dumont D'Urville, poate avea o mare însemnătate pentru așezările care s-ar întemeia în Golful Shouraki și importanţa locului va crește, dacă cercetări suplimentare vor dovedi că portul Manukau va fi în măsură să primească și nave de un anumit tonaj, deoarece o asemenea așezare ar avea ieșire la cele două mări: orientală și occidentală".

Rangui, unul dintre *rangatiras* (căpetenii de prin aceste regiuni), ceruse în nenumărate rânduri comandantului plumb, din care să facă gloanţe. Bineînţeles însă că acesta îl refuzase mereu. În clipa plecării, D'Urville află că plumbul unei sonde cu care se măsoară adâncimea apei fusese furat. Comandantul îl mustră aspru pe Rangui, spunându-i, pe un ton ridicat, că o asemenea faptă este nedemnă de oamenii cinstiţi. Mustrările părură să-l impresioneze puternic pe Rangui, care se apără spunând că făptașul, pe care nu-l cunoștea, săvârșise furtul fără știrea lui.

Relatarea continuă: „Câteva clipe mai târziu, lovituri puternice și strigăte deznădăjduite care plecau din piroga lui Rangui îmi atraseră din nou luarea aminte. Privii într-acolo și ce-mi fu dat să văd? Rangui și Tawiti izbeau cu vâslele lor într-o manta care părea să îmbrace un om. Mi-a fost însă foarte ușor să-mi dau seama că șarlatanii izbeau, doar, într-o bancă a pirogii. După ce jucară câtăva vreme această farsă, vâsla lui Rangui se frânse. Omul lovit păru că a căzut jos și atunci Rangui, adresându-mi-se, îmi spuse că-l pedepsise pe făptaş și mă întrebă dacă sunt mulţumit. I-am răspuns afirmativ râzând în sinea mea de șiretenia omului".

D'Urville cercetă frumoasa Insulă Waihiki și astfel desăvârși explorarea Strâmtorii Astrolabe și a Golfului Hauraki. El navigă apoi către nord până la Golful Insulelor și de acolo până la Capul Maria Van Diemen, extremitatea nordică a Noii Zeelande.

Golful Insulelor, pe vremea când „Coquille" acostase acolo, era foarte populat și se stabiliseră relaţii prietenești cu băștinașii. Dar acum o liniște pustie înlocuise însufleţirea și agitaţia zilelor de odinioară. Ipahul, sau mai bine zis, *Pa*-ul[599] Kahu-Werai, în care trăia un trib destoinic, fusese părăsit și războiul pricinuise pe meleagurile acelea nelipsitele pustiiri. Tribul songhui jefuise avutul tribului paroa și-i alungă pe membrii săi.

În Golful Insulelor se stabiliseră misionarii englezi, dar cu toată insistenţa lor, nu izbutiseră să-i atragă pe băștinași, așa că strădaniile lor rămăseseră infructuoase.

În acest loc s-a terminat importanta recunoaştere hidrografică a coastei răsăritene a Noii Zeelande. De la Cook, nu mai fusese făcută nicio explorare pe aceste meleaguri, cu mai multă grijă, în mijlocul atâtor primejdii și pe o întindere atât de mare a coastelor. Prin acest studiu serios

D'Urville a adus un însemnat serviciu științei geografice și navigaţiei. În mijlocul cumplitelor furtuni de prin acele locuri, a fost nevoit să arate însușiri deosebite. Dar, fără a se ţine seamă de devotamentul dovedit în decursul anilor, când s-a înapoiat în Franţa a fost lăsat în umbră, nedându-i-se posibilitatea să-și pună în valoare

---

[599] *Pa* - localități întărite la maori, apărate împotriva agresiunilor printr-un șanț sau gard.

adevăratele sale însușiri.

Părăsind Noua Zeelandă la 18 martie 1827, D'Urville se îndreptă către Tongatabu (Tonga). Cercetă întâi insulele Curtis, Macauley, Sunday (Raoul), căută zadarnic Insula Vásquez, amintită de Morelle și ajunse, la 16 aprilie, în faţa Insulei Nomuka. Două zile mai târziu zări Insula Cea, dar mai înainte de a ajunge la Tongatabu, el înfruntă o furtună năprasnică, în timpul căreia „L'Astrolabe" se află în mai multe rânduri în primejdie.

La Tongatabu, europenii, stabiliţi de mulţi ani acolo, au dat relaţii foarte folositoare comandantului despre băștinașii de pe insulă. După ce fusese exilat șeful religios *tui-tonga,* care avusese o mare autoritate, puterea trecu în mâinile a trei șefi *eguis.*

O misiune wesleyană[600] se afla stabilită în Tonga, dar din primul contact s-a constatat că acești preoţi metodiști nu izbutiseră să aibă vreo influenţă asupra localnicilor. Mai mult, chiar cei ce fuseseră convertiţi erau dispreţuiţi pentru apostazia lor.

Când „L'Astrolabe" acostă, după ce scăpase de primejdiile care o amenințaseră cu vânturi potrivnice, curenţi și stânci, se văzu inundată de cantităţi imense de fructe, rădăcini comestibile, porci și păsări, pe care localnicii le ofereau pe preţuri de nimic. D'Urville cumpără totodată arme și obiecte lucrate de indigeni, pentru muzeu. Erau mai cu seamă ghioage, făcute de cele mai multe ori din casuarină, frumos cizelate și împodobite artistic cu încrustatii de sidef sau din os de balenă.

Mai persista încă și obiceiul ca oamenii să-și taie una sau două falange spre a le oferi divinităţii, în cazul îmbolnăvirii grave a unei rude apropiate.

Din prima zi a escalei, la 28 aprilie, indigenii manifestară intenţiile cele mai pașnice și nu se iscă nicio ceartă; la 9 mai, D'Urville, împreună cu aproape toţi ofiţerii, făcu o vizită unuia dintre șefii locali cei mai însemnaţi, pe nume Palu. Acesta îi primi cu o răceală neobișnuită, care nu se potrivea cu demonstraţiile zgomotoase și însufleţite din zilele precedente. Această neîncredere a insularilor îl îngrijoră pe comandant, mai ales că se gândea cât de puţini oameni rămăseseră pe „L'Astrolabe". Totuși nu se întâmplase nimic în lipsa lui. Numai timiditatea lui Palu împiedicase aducerea la îndeplinire a unui complot care urmărea, nici mai mult nici mai puţin, decât să prindă printr-o singură lovitură tot statul-major; după aceea echipajul ar fi fost supus ușor, mai ales că o parte din el era dornic să trăiască viaţa ușoară a băștinașilor. Aceasta era de fapt convingerea pe care şi-o formase comandantul. Întâmplările care urmară aveau să-i confirme temerile.

Împrejurările îl hotărâră pe D'Urville să plece cât mai repede posibil din Tongatabu, așa că la 13 mai totul era pregătit ca a doua zi să se întindă velele.

---

[600] *Misionarii wesleyani* - adepții învățăturii religioase a teologului englez John Wesley (1700-1791) care a înființat secta protestantă a metodiștilor. Biserica metodistă care a apărut în secolul al XVIII-lea, în Anglia, a găsit mulți adepți în S.U.A. și Canada. Metodiștii sunt adversari activi ai mișcărilor muncitorești și de eliberare națională.

Pe când Dudemaine se plimba pe Insula Mare iar Faraguet cu nouă oameni se aflau pe o mică insulă, Pangai-Modu, ocupaţi cu aprovizionarea navei cu apă dulce și cu efectuarea de observaţii asupra mareei, unul dintre eguiși, Tahofa, se afla pe „L'Astrolabe" cu mai mulţi indigeni, când deodată, la un semn al șefului lor, băștinașii săriră în pirogi și porniră glonţ spre uscat. Toţise întrebau care să fie pricina acestei retrageri neașteptate, când deodată zăriră pe marinarii de pe Pangai-Modu prinși și târâţi cu forţa de indigeni.

D'Urville era gata să tragă o salvă de tun, dar socoti că e mai bine să trimită o barcă în ajutor, izbutind astfel, printr-o vâslire voinicească, să aducă la bord doi dintre oamenii echipajului și pe Dudemaine.

Aceeași barcă încercă după aceea să dea foc bordeielor și să ia câţiva ostatici, însă fu primită cu focuri de armă. Un băștinaș a fost ucis, mai mulţi răniţi, dar un caporal a primit atâtea lovituri de baionetă, că-și dete sufletul două ore mai târziu.

D'Urville era foarte îngrijorat de soarta marinarilor lui și a lui Faraguet care îi comanda. Nu-i rămânea altceva de făcut decât să atace satul sfânt Mafanga, unde se aflau mormintele mai multor familii de-ale șefilor. Dar a doua zi, o mulţime de băștinași înconjuraseră localitatea cu redute de pământ și garduri de lemn, astfel că nu mai putea fi vorba de cucerirea ei printr-o debarcare.

Nava se apropie deci de uscat și bombardă satul, dar fu ucis doar un singur localnic. Până la urmă băștinașii, nevoiţi să-și procure alimentele, muraţi de ploaie și istoviţi, cerută pace. Îi eliberară pe marinari care declarară că fuseseră foarte bine îngrijiţi, oferiră în dar porci și banane, și în fine, la 24 mai, „L'Astrolabe" părăsi definitiv Insulele Prieteniei (Tonga).

Era timpul, de altfel, ca această aventură să se sfârșească, pentru că D'Urville se afla într-o situaţie grea; din convorbirea pe care o avu cu șeful de echipaj, reieșea că nu putea conta decât pe credinţa a cinci sau șase marinari; toţi ceilalţi ar fi trecut de partea băștinașilor.

Tongatabu este o insulă de formaţie madreporică (coraligenă). Se găsește acolo un strat foarte gros de pământ fertil, humus. De aceea, plantele și arborii se dezvoltă în condiţii minunate; cocotierii, al căror trunchi este mai înalt ca în alte părţi, și bananierii cresc cu o iuţeală și vigoare surprinzătoare.

Pământul este șes și uniform; cel care a străbătut un sfert de leghe nu trebuie să meargă mai mult pentru a-și face o idee asupra aspectului general. Populaţia poate fi socotită la șapte mii de oameni și are înfăţișarea polinezienilor.

D'Urville spune: „Găsești la ei caracterele cele mai deosebite. Sunt darnici, îndatoritori, primitori și în același timp lacomi, îndrăzneţi și mai ales foarte prefăcuţi. În clipa în care te copleșesc cu mângâieri și dovezi de prietenie, sunt în stare să te atace și să te jefuiască dacă mânia și pofta de câștig le-au fost de ajuns de îmboldite".

Localnicii din Tonga sunt mult mai inteligenţi decât cei din Tahiti. Călătorii francezi nu se săturau admirând ordinea desăvârșită în care erau cultivate plantaţiile de piper, de banane, de ignam, curăţenia perfectă a locuinţelor, frumuseţea gardurilor. Meșteșugul fortificării nu le era necunoscut, după cum și-a

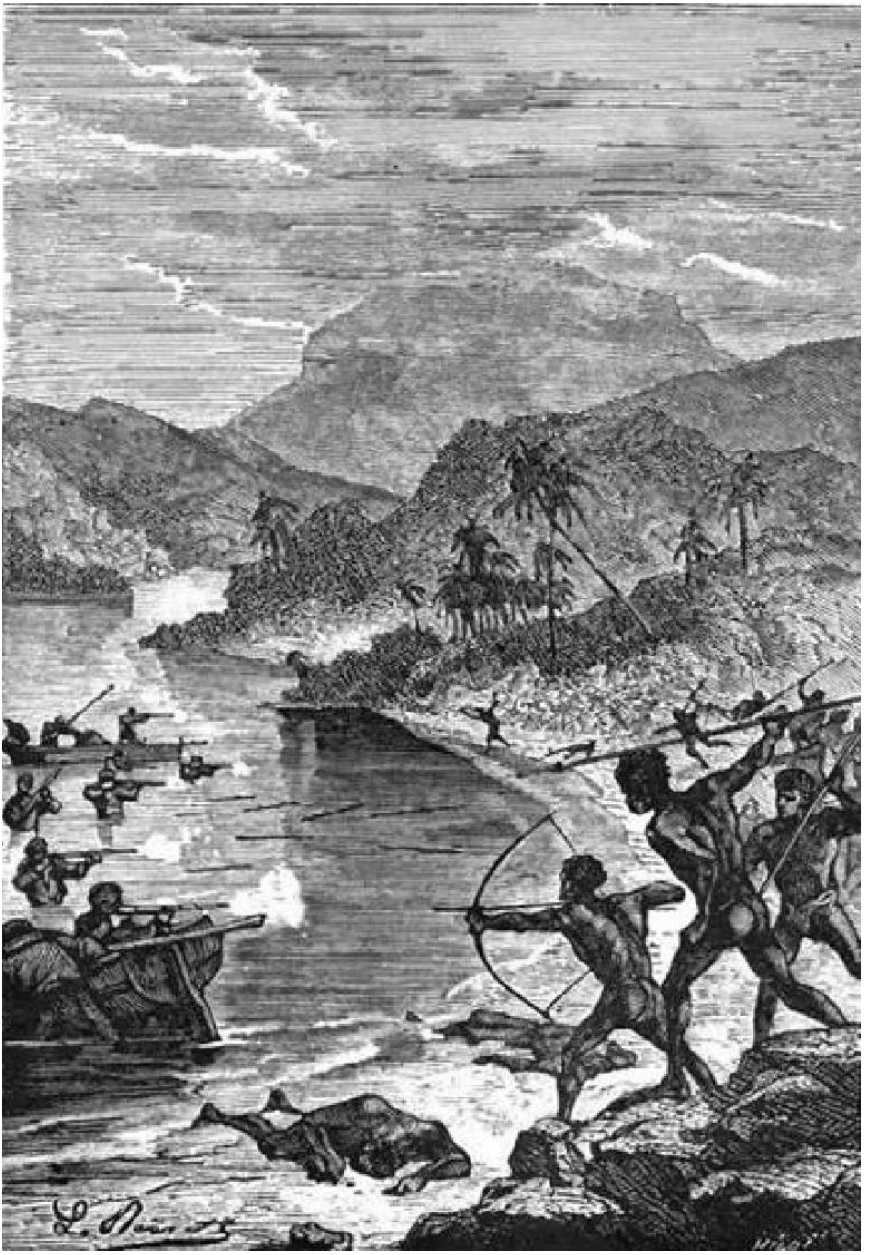

Atacul băştinaşilor din Tonga

dat seama D'Urville cu prilejul vizitării satului întărit Hifo, înconjurat cu garduri puternice și cu un șanţ lung de cincisprezece – douăzeci de picioare, pe jumătate plin cu apă.

La 25 mai, D'Urville începu explorarea Arhipelagului Viti sau Fiji. Avu norocul dintru început să întâlnească un indigen din Tonga, care locuia pentru nevoile negustoriei lui în Fiji, și care vizitase cândva Insula Tahiti, Noua Zeelandă și Australia.

Acesta, precum și un locuitor din Insula Guam fură foarte folositori comandantului. Ei i-au indicat numele a mai mult de două sute de insule care alcătuiesc grupul acesta, dându-i, în același timp, indicaţii asupra poziţiei lor și a stâncilor care le înconjură.

În același timp, hidrograful Gressier culegea datele necesare pentru alcătuirea hărţilor Insulelor Fiji.

O barcă mare fu trimisă să acosteze la Insula Lakemba, unde se găsea o ancoră de care avea nevoie D'Urville, deoarece el pierduse două în faţa Insulei Tonga.

La început, Lottin, care comanda ambarcaţia, n-a văzut pe mal decât femei și copii, dar de îndată răsăriră ca din pământ războinicii care îşi ascunseră femeile și luară măsuri să-i prindă pe marinari și să pună mâna pe barcă. Intenţiile lor erau prea limpezi pentru a mai da loc la îndoieli, așa că Lottin ridică ancora și ieși în larg, înainte de a se fi putut produce ciocnirea.

Timp de optsprezece zile, cu toată vremea rea și pe o mare bântuită de hulă, „L'Astrolabe" străbătu Arhipelagul insulelor Fiji, cercetă insulele Lakemba, Kandavu, Viti Levu, Urubenga, Vatu Sale, Unong Sebu, Malolo etc. Și mai ales partea dinspre sud a grupului, care până atunci era complet necunoscută.

Populaţia, dacă ar fi să-l credem pe D'Urville, se află la hotarul dintre rasa arămie și polineziană și rasa neagră sau melaneziană. Băștinașii îţi dau impresia de putere și cerbicie, datorită și înălţimii staturii lor.

La 11 iunie nava se îndreptă către portul Carteret; ea cercetă, rând pe rând, insulele Eromanga și Aneityum, Loyaute, grup în care D'Urville descoperi insulele Lihou și Avea, micul grup al Insulelor Beaupre, stâncile Astrolabe, cu atât mai primejdioase cu cât sunt la o depărtare de aproape treizeci de mile de Insulele Beaupre și la șaizeci de mile de Noua Caledonie, Insula Huon și lanţul septentrional al stâncilor Noii Caledonii.

De pe aceste meleaguri, D'Urville ajunse la Louisiade în șase zile; dar timpul rău care îl întâmpină pe acele coaste îl hotărî să renunţe la itinerariul care îi fusese impus și să ocolească Strâmtoarea Torres. Comandantul socotea că explorarea cât mai grabnică a coastei meridionale a Noii Britanii și a coastei septentrionale a Noii Guinee ar fi fost mult mai folositoare pentru ştiinţă. A găsit Insula Rosscl și Capul Mântuirii, apoi s-a îndreptat spre Noua Irlandă, ca să-și completeze provizia de lemne și de apă.

Au ajuns la 5 iulie, pe un timp întunecat și ploios, întrezărind cu mare greutate intrarea portului Carteret, unde D'Entrecasteaux poposise opt zile.

Francezii au fost vizitaţi în câteva rânduri de vreo douăzeci de indigeni, care

păreau că alcătuiesc toată populaţia acolo. Erau niște ființe slab dezvoltate.

Cât privește înfăţișarea, aceasta nu făcea decât să întărească impresia făcută despre ei. Complet despuiaţi, negri la piele, cu părul creţ, cu zgârciul nasului străbătut de un os, nu arătau lăcomie decât pentru fier, fără să priceapă că nu li se dădea decât în schimbul fructelor și ai porcilor. Posomorâţi și neîncrezători, nu au primit să întovărășească pe cineva în satul lor.

În timpul acestui răgaz fără mari foloase, D'Urville suferi de o enterită cumplită.

La 19 iulie, L'Astrolabe" porni din nou și navigă de-a lungul coastei sudice a Noii Britanii.

Explorarea fu îngreuiată de o vreme ploioasă, cu ceţuri, cu ploi mari și vârtejuri, care sileau nava să se depărteze către larg.

D'Urville spune: „Numai cine a călătorit prin astfel de meleaguri și în aceleași împrejurări poate să-și facă o idee justă de ce vasăzică aceste cumplite revărsări de apă; pe lângă toate astea, să ai de îndeplinit și lucrări ca acelea ce îmi fuseseră impuse; numai așa se pot cântări cu dreptate grijile și neliniștile pe care o asemenea navigaţie ţi le hărăzise. Foarte rar se vedea orizontul la o depărtare de o sută de *toises;* manevrele noastre nu erau precise, pentru că însăși poziţia noastră era o problemă. În general, lucrarea noastră asupra Noii Britanii, cu toate greutăţile cumplite pe care le-am întâmpinat și primejdiile prin care a trecut „L'Astrolabe", nu se poate compara, ca exactitate, cu celelalte studii pe care le-am făcut în acea campanie".

Pentru că nu putea să reia drumul prin Canalul Sf. Gheorghe, D'Urville fu nevoit să treacă prin Strâmtoarea Dampier, a cărei intrare dinspre sud este aproape complet închisă de un lanţ de stânci, de care „L'Astrolabe" și-a agăţat chila de două ori.

Ca și Dampier și D'Entrecasteaux, D'Urville a fost încântat de înfăţișarea minunată a coastei de apus a Noii Britanii. O coastă sănătoasă, un teren așezat în amfiteatru, păduri cu frunzișul întunecat sau pajiști ce îngălbeneau cele două vârfuri maiestuoase ale Muntelui Glocester dădeau acelei părţi a litoralului o variaţie pe care o întăreau și mai mult liniile șerpuitoare ale Insulei Rook.

La ieșirea din canal se deslușesc în toată splendoarea lor munţii Noii Guinee, către vale se formează un fel de hemiciclu și un mare golf căruia i s-a dat numele de Golful Astrolabe. Au fost cercetate Insulele Shouten, Golfuleţul Attaque, unde D'Urville respinse un atac al indigenilor, Golful Humboldt, după care, în fine, „L'Astrolabe" ancoră în portul Dorei, pentru a face legătura cu lucrările navei „Coquille".

În acest loc s-au înnodat legături prietenești cu papuașii, care au adus la bord multe păsări ale paradisului, dar puţine alimente proaspete. Blânzi și sfioși, acești localnici nu pregetau să intre în păduri, de teama arfakișilor, locuitori munteni și dușmanii lor neîmpăcaţi.

Peste tot pământul este bogat; e destul să-l sapi puţin și să smulgi buruienile, pentru a avea recolte bogate, dar papuașii se pricep atât de puţin în agricultură, încât plantele comestibile sunt, de cele mai multe ori, năpădite de bălării.

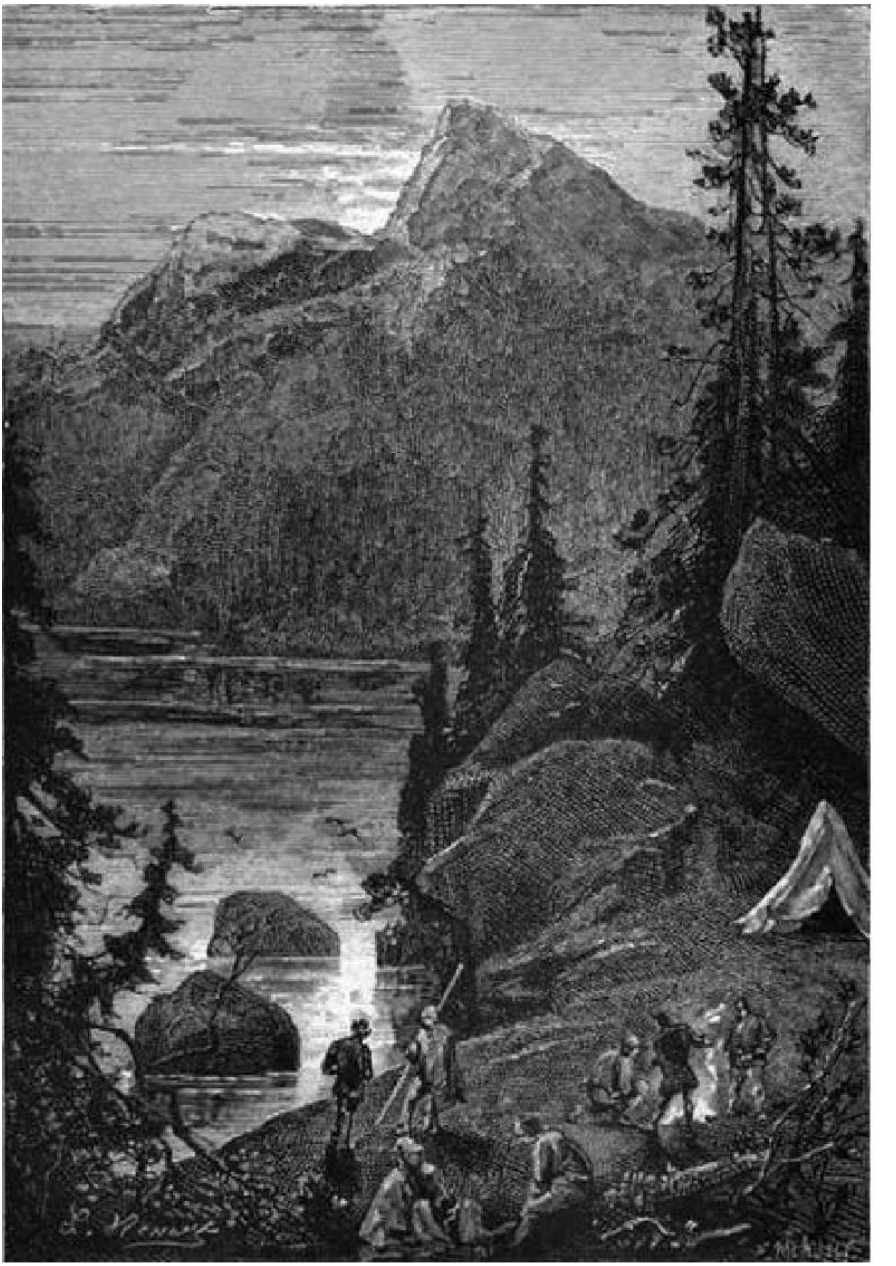

Munţi înalţi îmbrăcaţi cu păduri dense și mohorâte

D'Urville îi împarte pe locuitori în trei mari grupe: papuașii, metișii, apropiaţi mai mult de rasa malaeză sau polineziană și harfurii sau afluruşii, care aduc mai mult cu tipul obișnuit al australienilor, al neocaledonienilor și în general al oceanienilor negroizi. Aceștia ar fi adevăraţii indigeni ai ţării.

La 6 septembrie, după o escală puţin interesantă și în timpul căreia D'Urville n-a putut să strângă decât puţine specimene din domeniul ştiinţelor naturii, afară de moluște, și să adune și mai puţine date precise asupra obiceiurilor, religiei și limbilor diverselor neamuri din Noua Guinee. „L'Astrolabe" îşi reluă drumul, îndreptându-se către Amboina, unde ajunse fără niciun necaz la 24 septembrie.

Cu toate că guvernatorul Merkus era în inspecţie, comandantul găsi în acest port tot ceea ce avea nevoie. Fu primit în modul cel mai prietenesc de către autorităţi și de locuitori, care au făcut tot ce le-a stat în putinţă ca oaspeţii lor să se simtă bine și să uite oboselile acestei lungi și obositoare călătorii.

De la Amboina, D'Urville se îndreptă către Tasmania și Hobart-Town, localitate pe care nicio navă franceză nu o mai văzuse, după Baudin. Aci ajunse la 17 septembrie 1827.

Cu treizeci și cinci de ani în urmă, D'Entrecasteaux întâlnise pe aceste ţărmuri câţiva băștinași; zece ani mai târziu Baudin nu mai găsise niciunul.

Prima veste pe care Dumont d'Urville o află intrând în fluviul Derwent, înainte chiar de a arunca ancora în faţa Hobart-Town-ului, fu următoarea: căpitanul englez Dillon culesese informaţii precise la Tikopia despre naufragiul lui La Pérouse la Vanikoro; adusese cu el chiar o gardă de sabie care bănuia el că aparţinuse acestui navigator. Ajuns la Calcutta, Dillon comunică guvernatorului cele ce aflase și acesta l-a expediat imediat în acele locuri cu însărcinarea să-i salveze pe naufragiaţii ce s-ar mai fi aflat în viaţă și tot ce s-ar mai fi găsit din nave.

Ne putem da seama cu cât interes află D'Urville asemenea veşti, el care primise însărcinarea să strângă toate documentele care ar fi aruncat vreo lumină asupra sorţii acestui nefericit navigator; D'Urville avusese la Nomuka dovada că La Pérouse poposise în Insulele Prieteniei (Tonga).

În colonia engleză părerile erau împărţite asupra creditului ce trebuia acordat relatării căpitanului Dillon; dar raportul pe care acest ofiţer îl făcu guvernatorului Indici risipi toate îndoielile lui D'Urville. Astfel, renunţând la proiectele lui ulterioare privitoare la Noua Zeelandă, el hotărî să ajungă cu „L'Astrolabe" la Vanikoro, localitate pe care o cunoștea sub numele de Mallikolo, după Dillon.

De altfel, iată faptele așa cum le-a expus acesta:

În timpul unei escale în Insulele Fiji, nava „Hunter" avusese prilejul să salveze trei oameni — un marinar german cu soţia și un marinar indian — aciuaţi prin cine știe ce împrejurări în acest arhipelag.

Cei trei nefericiţi urmau să fie debarcaţi pe prima insulă locuibilă pe care „Hunter" avea s-o întâlnească. Au fost deci debarcaţi pe una din Insulele Regina Charlotte, la Tikopia, la 12°15' latitudine sudică și 169° longitudine estică.

În luna mai 1826, Dillon care făcuse parte din echipajul navei „Hunter", dornic să afle ce au devenit marinarii debarcaţi în 1813 la Tikopia, se apropie de această insulă.

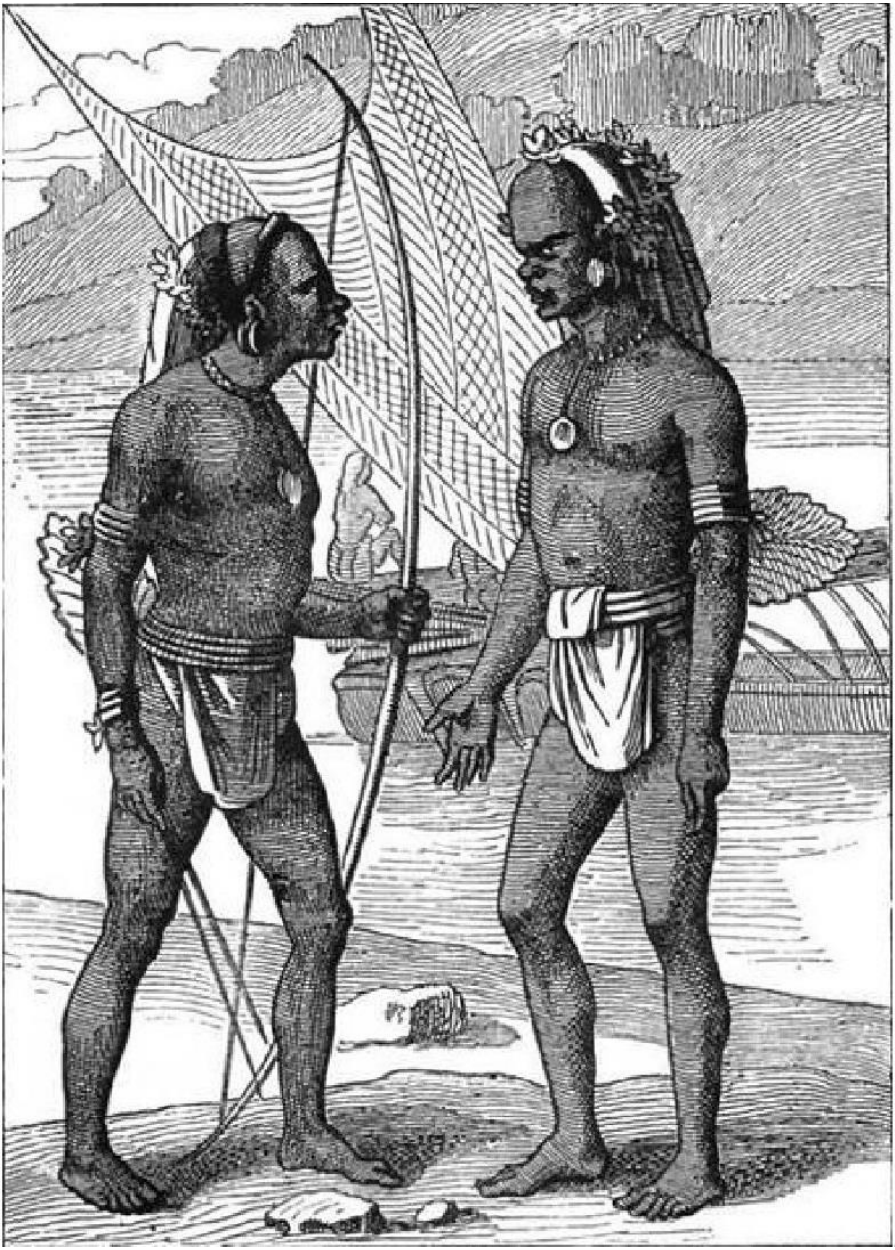

Băștinași din Vanikoro

El îi găsi într-adevăr pe cei doi marinari și chiar unul din ei îi vându o gardă de sabie de argint. Bineînţeles că Dillon îl întrebă de unde și-a procurat-o. Marinarul german povesti că, sosind la Tikopia, găsise acolo broaște la uși, topoare, cuţite, obiecte de fier, linguri și o serie de lucruri care i s-a spus că fuseseră aduse de la Mallikolo, un grup de insule așezate spre apus și de care erau despărţiţi numai de o distanţă care s-ar fi putut străbate în două zile cu o pirogă.

Iscodind un băștinaș, Dillon află că, cu câţiva ani înainte, două nave fuseseră aruncate de valuri pe coastele acelei insule. Una din nave se scufundase, dar marinarii de pe cea de-a doua construiseră din resturile navei o mică corabie, pe care au plecat, lăsând la Mallikolo pe câţiva dintre ei. Marinarul indian pretindea că doi dintre acești oameni, mulţumită serviciilor pe care le-au făcut șefilor indigeni, îşi câştigaseră o binemeritată consideraţie acolo.

Dillon propuse marinarului indian să-l conducă la Mallikolo, dar acesta refuză. Fu mai norocos însă cu celălalt, care îl întovărăși până acolo unde insula începu să se zărească, Insula Cercetării a lui D'Entrecasteaux, dar lipsa vântului și a alimentelor îl împiedicară pe Dillon să se oprească.

Ajuns la Pondichery, guvernatorul, după ce luă cunoștinţă de raportul său, îi încredinţă comanda unei nave special destinată să facă noi cercetări. Era în 1827. Dillon ajunse la Tikopia, îşi luă interpreţi și un pilot, apoi descinse la Mallikolo. Acolo află de la localnici că străinii stătuseră în insulă cinci luni, în care vreme și-au construit corabia, că de altfel fuseseră socotiţi fiinţe supranaturale, părere pe care purtarea lor neobișnuită nu a făcut decât să o întărească. Într-adevăr, erau văzuţi stând de vorbă cu luna și cu stelele, cu ajutorul unui baston lung, iar unii dintre acești oameni se ţineau mereu pe un picior, având în mână un drug de fier.

Astfel erau păstrate în amintirea poporului observaţiile astronomice și santinelele franceze.

Dillon culese de la băștinași multe relicve ale expediţiei. El a zărit în fundul mării, pe un banc de corali, de care nava se izbise, tunuri de bronz, un clopot și fel de fel de resturi, pe care le-a strâns cu evlavie și le-a adus la Paris în 1828. Regele îi acordă o pensie de patru mii de franci ca recompensă pentru lucrările sale.

Orice îndoială se risipi, după ce contele de Lesseps, acest colaborator al lui La Pérouse, care debarcase în Kamceatka; recunoscu tunurile și pupa sculptată a navei „La Bousole" și când, în fine, s-a descifrat blazonul botanistului Colignon, pe un candelabru de argint.

Dar despre aceste întâmplări atât de pline de interes și ciudate, D'Urville avea să ia cunoștinţă mult mai târziu; deocamdată el nu cunoștea decât primul raport al lui Dillon.

Din întâmplare, sau poate din teama de a nu i-o lua careva înainte, acest căpitan a omis să indice poziţia Insulei Vanikoro și calea pe care a mers ca să ajungă la Tikopia. D'Urville socotea că această insulă trebuia să ţină de grupul Insulelor Banks sau Santa Cruz, tot atât de necunoscute și una, și cealaltă.

Dar înainte de a-l urmări pe comandant, să ne oprim cu el câtăva vreme la Hobart-Town, localitate ce i s-a părut de o deosebită însemnătate.

„Casele sunt foarte rare, povestește el, și n-au decât un cât, afară de parter, dar curăţenia și simetria lor le dă o înfăţișare plăcută. Străzile nu sunt pietruite, ceea ce le face obositoare la mers; unele au totuși trotuar. În schimb, praful care se ridică în aer este foarte supărător pentru ochi. Palatul guvernatorului are o așezare foarte fericită pe malul golfului. Această reședinţă, în câţiva ani, va fi și mai plăcută, când arborii tineri ce o înconjură se vor fi dezvoltat, pentru că arborii locali nu sunt potriviţi pentru ornamentaţie".

Cât ţinu escala, timpul tu folosit cu prisosinţă pentru achiziţii de provizii, de ancore, obiecte de primă necesitate care lipseau, precum și pentru punerea la punct a navei și repararea numeroaselor avarii suferite de aceasta.

La 6 ianuarie 1828 „L'Astrolabe" plecă din nou, cartografie la 20 Ianuarie Insula Norfolk și după șase zile mica insulă vulcanică Matthew, la 28 ianuarie Insula Erronam, la 8 februarie mica Insulă Mitre și a doua zi ajunse în faţa Insulei Tikopia. E o mică insulă cu o circumferinţă de trei-patru mile și cu un munte destul de ascuţit, acoperit de vegetaţie. Coasta de est a acestei insuliţe pare inaccesibilă, fiind mereu bătută de valuri.

Nerăbdarea tuturor nu cunoștea margini; deodată trei pirogi se apropiară de navă; într-una din ele se afla un european.

Era marinarul german Buchart, după cum mărturisește chiar el, venit să-l întovărășească pe Dillon la Mallikolo. Acesta din urmă stătea de o lună acolo şi-şi procurase cu adevărat relicve de-ale expediţiei, după cum fusese informat D'Urville la Hobart-Town.

Nu mai trăia niciun francez în insulă; ultimul murise cu un an în urmă. Buchart primise la început să-l întovărășească pe D'Urville, apoi îşi retrase făgăduiala și nu mai vru să rămână la bordul navei.

Vanikoro este înconjurată de stânci, printre care e greu de găsit o trecere, ceea ce determină nava să ancoreze în Golful Ocili, chiar acolo unde Dillon ancorase. Cât despre locul naufragiului, acesta se afla pe partea opusă a insulei.

A fost destul de greu să se obţină informaţii de la indigeni. Un bătrân mărturisi totuși că albii debarcaţi pe plaja Vanu au fost întâmpinaţi cu săgeţi; a urmat o luptă în care mulţi indigeni au murit; cât despre *„marasi"* (albi) aceștia au fost toţi uciși și craniile fuseseră îngropate la Vanu. Restul osemintelor au fost întrebuinţate de localnici ca să-și împodobească săgeţile.

O barcă fu pornită spre satul Nama. Făgăduindu-li-se băștinașilor o bucată de postav roșu, aceștia, după multe șovăieli, se hotărâră să-i conducă pe francezi la locul naufragiului. La distanţă cam de o milă de ţărm, aproape de Paiuși în faţa lui Ambi, în fundul unei deschizături îngăduite de stâncile de la suprafaţa apei, s-au văzut ici-colo ancore, ghiulele, tunuri și multe alte obiecte, care risipiră orice îndoială.

Toţi fură de acord să constate că nava, încercând să înainteze printre stânci, printr-un fel de trecătoare, se înţepenise și nu s-a mai putut mișca. Echipajul însă probabil s-a salvat debarcând la Paiu și a putut — după relatarea câtorva indigeni — să-și construiască o mică navă. Cealaltă însă se pare că se împotmolise mai

către larg, între stânci și că a naufragiat cu oameni cu tot.

Șeful Moembe a auzit că localnicii din Vanu atacaseră nava pentru a o jefui, dar respinși de albi, ei pierdură douăzeci de oameni și trei șefi. La rândul lor, indigenii i-au măcelărit pe toţi francezii debarcaţi și au cruţat numai doi, care au trăit pe insulă răstimpul a trei răsărituri de lună.

Un alt șef, numit Valiko, povestea că una din nave se înecase în afara lanţului de stânci, în faţa localităţii Tanema, după o noapte furtunoasă și că toţi oamenii ar fi pierit, fără să fi debarcat. Marașii mai numeroși de pe a doua corabie s-ar fi așezat la Paiu și și-ar fi construit o mică ambarcaţie cu resturile navei împotmolite. În timpul ședерii lor acolo, s-au iscat certuri și cinci băștinași din Vanu și unul din Tanema au fost uciși, precum și doi „Marași”. Francezii ar fi părăsit insula după răstimpul a cinci răsărituri de lună.

În fine, un al treilea bătrân, mărturisea că vreo treizeci de marinari de pe prima navă s-ar fi unit cu echipajul de pe a doua și că toţi ar fi plecat de-acolo după răstimpul de șase-șapte răsărituri de lună.

Toate aceste declaraţii, smulse aproape cu forţa, se deosebeau în ceea ce privea amănuntele; păru totuși, că ultima versiune era cea mai apropiată de adevăr.

Printre lucrurile culese de „L’Astrolabe” se găsea o ancoră de circa o mie opt sute de livre, un tun scurt din fontă, un mic tun de marină din bronz, o pușcă de aramă scurtă, groasă și cu gura largă, greutăţi de plumb pentru sonde, și alte obiecte destul de deteriorate și neinteresante.

Aceste obiecte, ca și cele adunate de Dillon, se află azi în muzeul marinei instalat în sălile Luvrului.

D’Urville nu părăsi Vanikoro, până nu ridică un cenotaf în amintirea nefericiţilor săi compatrioţi.

Acest modest monument fu așezat chiar pe stâncă, în mijlocul unui tufiș de manglieri. El este alcătuit dintr-o prismă cu patru laturi de șase picioare înălţime, făcută din plăci de mărgean, peste care stă o piramidă cu bază pătrată de aceeași înălţime, din lemn de *koudi* și pe care este fixată o mică placă de plumb cu următoarea inscripţie:

ÎN AMINTIREA LUI
LA PÉROUSE
ȘI A TOVARĂȘILOR SĂI.
„L’ASTROLABE”.
14 martie 1828

Îndată ce această lucrare fu sfârșită, D’Urville luă măsurile necesare pentru plecare. Era și timpul, pentru că umezeala provocată de ploile tropicale îmbolnăvise grav de friguri echipajul și nu mai puţin decât douăzeci și cinci de oameni zăceau la pat. Dacă voia să-și păstreze un echipaj în stare să îndeplinească grelele manevre necesare pentru a ieși dintr-un canal îngust și presărat cu stânci, comandantul trebuia să se grăbească.

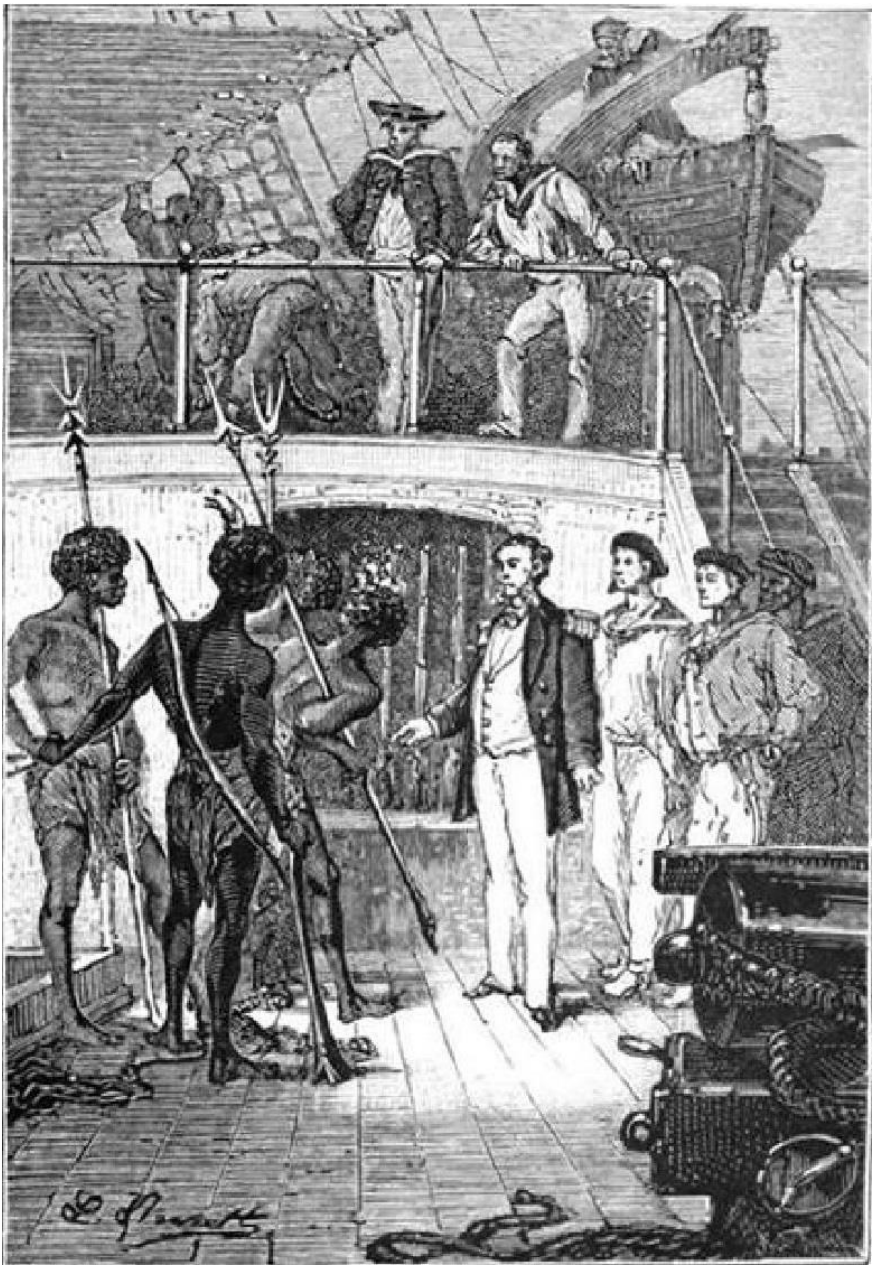

„… am deschis magazia de arme”.

Recifurile din Vamkoro

Ultima zi pe care „L'Astrolabe" o petrecu la Vanikoro a fost de natură, dacă mai era nevoie, să lămurească pe comandant asupra stării de spirit a indigenilor.

Iată cum povestește el ultimele incidente petrecute în această primejdioasă escală:

„Pe la ora 8, am fost foarte mirat văzând că vin spre noi vreo șase pirogi cu locuitori din Tevai, fapt care n-a surprins de fel pe cei patru locuitori din Manevrai pe care-i aveam la bord, deși ei îmi mărturisiseră cu câteva zile înainte că locuitorii din Tevai erau dușmanii lor de moarte. Exprimai mirarea mea băștinașilor din Manevrai, dar aceștia râseră cu înţeles, spunând că se împăcaseră cu indigenii din Tevai și că aceștia îmi aduceau nuci-decocos. Dar am văzut curând că aceștia nu-mi aduceau decât arcuri și săgeţi în foarte bună stare. Doi sau trei dintre ei se urcară cu îndrăzneală la bord și se apropiară de ușa mare a punţii, uitându-se înăuntrul cazărmii ca să vadă câţi bolnavi sunt. În clipa aceea, câţiva oameni din echipaj mi-au spus că cei doi sau trei locuitori din Manevrai, care se aflau la bord, făceau aceeași manevră de trei sau patru zile. Gressien, care de dimineaţă le supraveghea mișcările, i-a văzut pe războinicii celor două triburi că s-au întâlnit pe plajă, având între ei o lungă convorbire. Aceste știri prevesteau intenţii perfide și am socotit că ne ameninţă o primejdie serioasă.

Am dat ordin imediat indigenilor să părăsească puntea și să plece cu pirogile lor. M-au privit mândri și ameninţători și nu s-au clintit decât atunci când am deschis magazia de arme, și cu o privire aspră am arătat-o cu degetul sălbaticilor, pe când cu cealaltă mână le-am arătat pirogile".

Înainte de a părăsi acest grup de insule de tristă aducere aminte, iată câteva amănunte scoase din relatarea lui D'Urville:

„Grupul Vanikoro, Mallikolo sau La Pérouse, cum le numește Dillon, este compus din două insule: Researche și Tevai[601]. Prima are aproape treizeci de mile circumferinţă, a doua numai nouă. Amândouă sunt ridicate ca așezare, acoperite de păduri de nepătruns până jos la malul mării și sunt înconjurate de bariere de stânci pe o circumferinţă de treizeci și șase de mile, străbătute de trecători rare și strâmte. Numărul locuitorilor nu depășește o mie două sute sau o mie cinci sute de suflete. A fost o mare nenorocire pentru La Pérouse să se împotmolească în mijlocul unei populaţii atât de fioroase, când ar fi putut să fie primit cu totul altfel pe oricare altă insulă a Polineziei.

Femeile sunt urâte, iar muncile la care sunt supuse le dau o înfăţișare și mai neplăcută.

Bărbaţii nu sunt așa de urâţi, deși sunt mici de statură, slabi, acoperiţi de ulcere și de pete de lepră. Armele lor sunt arcul și săgeţile. După spusele băștinașilor, săgeţile de bambus cu vârf de os foarte ascuţit și mlădios, fixat cu o rășină foarte rezistentă, pot provoca răni mortale. Ei ţin la ele și călătorii au reușit cu mare

---

[601] În altă relatare se spune că grupul Vanikoro se compune din patru insule: două mari și foarte înalte și două foarte mici. Vezi La Pérouse, Jurnal de călătorie.

greutate să-și procure câteva arme de felul acesta”.

La 17 martie, „L’Astrolabe” scăpă în sfârșit dintre stâncile groaznice care formează brâul Insulei Vanikoro.

Comandantul avea intenţia să treacă pe la Insulele Solomon, unde nădăjduia să afle urmele naufragiului supravieţuitorilor de pe „La Bousole” și „L’Astrolabe”. Dar starea sănătăţii echipajului, slăbit de friguri, boala celor mai mulţi ofiţeri și nesiguranţa găsirii unui loc de ancorare în această parte a Oceaniei l-au hotărât să se îndrepte către Guam, unde credea el că echipajul se va putea odihni câtva timp.

Era o gravă nesocotire a instrucţiunilor primite care prevedeau recunoaşterea Strâmtorii Torres, dar lipsa celor patruzeci de marinari care zăceau la pat era de natură să justifice renunţarea la o iniţiativă atât de primejdioasă.

La 26 aprilie, de-abia văzu Arhipelagul Truk, unde D’Urville completa omisiunile lăsate de Duperrey în explorarea lui și numai la 2 mai ajunse pe coasta Insulei Guam. Popasul fu făcut la Umata, unde găsi ușor apă dulce și un climat mai potrivit decât la Agaha. Totuși la 29 mai, când expediţia întinse velele, oamenii nu erau încă vindecaţi.

Guvernatorul Guamului era același bun Medinilla, despre care Freycinet vorbește în chip atât de elogios. Dacă n-a făcut tot ce trebuia, de data aceasta, pentru expediţie, faptul se datorează unei secete cumplite care sărăcise colonia, apoi se răspândiseră zvonuri că boala marinarilor de pe „L’Astrolabe” ar fi fost molipsitoare; în fine, Urnata era foarte departe de Agana, așa că D’Urville nu a putut să-l vadă pe guvernator la reședinţa sa.

Nu e mai puţin adevărat că Medinilla trimise expediţiei alimente proaspete și mari cantităţi de fructe, așa că totuși nu s-a dezminţit cunoscuta lui dărnicie.

Părăsind Insula Guam, D’Urville trecu pe lângă grupurile Elivi, Uluthri ale lui Litke, Guap, Gulu, Pelew care formează partea vestică a Insulelor, Caroline și constrâns de vânturi n-a făcut decât să vadă Insulele Waigeo, Ajoe, Asia, Gebe și, intrând în Canalul Buru, lăsă în fine ancora la Amboina, unde autorităţile olandeze îi făcură o primire prietenească. Comandantul află și vești din Franţa. Ministerul nu părea să ţină socoteală de lucrările, oboselile și primejdiile prin care trecuse expediţia și, cu toate propunerile lui D’Urville, niciun ofiţer nu fusese înaintat în grad.

Aceste vești au produs într-o măsură oarecare sentimente de dezamăgire și descurajare pe care comandantul s-a grăbit să le risipească.

De la Amboina „L’Astrolabe” ajunse la Manado prin Strâmtoarea Banks. Este o reședinţă plăcută, unde se vede un port bine întărit și înzestrat cu tunuri.

Guvernatorul Merkus dădu lui D’Urville câteva *babiruse* frumoase, un *sapiutang* (animal de dimensiunea unei vaci mici, care are botul, copitele și două coarne date pe spate ca și ale vacii), șerpi, păsări, pești și plante care au îmbogăţit colecţia de ştiinţe naturale a expediţiei.

După spusele lui D’Urville, locuitorii Insulelor Celebes (Sulawesi) se apropie ca înfăţișare mai mult de polinezieni decât de malaezi. I se părea că regăsește tipuri din Tahiti, Tongatabu și Noua Zeelandă, deosebite de papuași și de feţele pătrate

și osoase ale malaezilor.

În apropiere de Manado se găsesc mine de cuarţ aurifer, din care comandantul și-a procurat o probă, și un lac situat în interior, a cărui adâncime, din câte se spune, este foarte mare. Este lacul Tondano, din care iese un torent puternic, numit Manado; acesta, înainte de a se vărsa în mare, formează o minunată cascadă. Fluviul, zăgăzuit de o stâncă de bazalt, și-a scobit o ieșireși, aruncându-se cu furie în forma unui snop imens de apă, cade într-o prăpastie de la o înălţime de peste optzeci de picioare.

Împreună cu guvernatorul și naturaliștii expediţiei, D'Urville explora acest lac frumos, înconjurat de munţi vulcanici; se mai vedeau încă pe ici pe colo câteva fumarole [602]. Cât despre adâncimea lui, ea se reduce la douăsprezece – treisprezece braţe, așa că, dacă această întindere de apă ar seca, ea ar forma un șes întins.

La 4 august nava părăsi Manado, localitate care n-a contribuit cu nimic la vindecarea de friguri și dizenterie a echipajului, și sosi, la 29 ale aceleiași luni, la Batavia, unde a rămas numai trei zile.

Din clipa aceea, până la înapoierea în Franţa, „L'Astrolabe" nu a mers decât pe căi cunoscute. Nava ajunse la Ile-de-France, unde D'Urville îl întâlni pe comandantul Le Goarant, care cu corveta sa „La Bayonnaise", făcuse o expediţie la Vanikoro. El află că acest ofiţer nu s-a încumetat să pătrundă în inima pădurii de stânci, ci s-a mulţumit să trimită bărci ușoare în recunoaștere.

Indienii păziseră monumentul ridicat în amintirea lui La Pérouse și au îngăduit cu foarte mare greutate marinarilor de pe „La Bayonnaise" să fixeze și ei o medalie de aramă pe soclu.

La 18 noiembrie nava părăsi Ile-de-France, se opri la Capetown, la Sfânta Elena, la Ascension și ajunse la 25 martie la Marsilia, după treizeci și cinci de luni de la plecarea ei.

Pentru hidrografic, rezultatele expediţiei au fost însemnate; s-au socotit nu mai puţin de patruzeci și cinci de hărţi noi datorate muncii neobosite a lui Gressien și Paris.

Cât privește istoria naturală, nimic nu ne poate reda mai complet bogăţia colecţiei strânse, ca rândurile de mai jos, din raportul lui Cuvier:

„Cataloagele Contin mii de specii (descoperite de Quoy și Gaimard) și ceea ce dovedește cu prisosinţă activitatea naturaliștilor noștri este încurcătura în care se găsește administraţia grădinii botanice regale care nu știe unde să așeze materialele aduse de ultimele expediţii și în special acelea asupra cărora ne referim. Funcţionarii au fost nevoiţi să le coboare la parter și chiar în subsoluri, iar magaziile sunt așa de încărcate, încât s-a simţit nevoia construirii unor ziduri, pentru a mări suprafaţa de expunere".

Colecţiile de geologie nu s-au lăsat mai prejos. O sută optzeci și șapte de specii

---

[602] *Fumarole* - emanații gazoase care ies din crăpăturile rocii în regiunile vulcanice.

și varietăţi de roci dovedesc activitatea lui Quoy și Gaimard; Lesson junior a strâns o mie cinci sute până la o mie șase sute de plante. Căpitanul Jacquinot a făcut numeroase observaţii astronomice; Lottin a studiat magnetismul terestru; în fine, comandantul, fără a nesocoti îndeletnicirile sale de marinar și de șef al expediţiei, a făcut cercetări asupra temperaturii submarine, cercetări de meteorologie și a strâns nenumărate informaţii de lingvistică și etnografie.

Nu putem acum încheia mai bine relatarea asupra acestei expediţii decât citând pasajul de mai jos din memoriile lui D'Urville, pe care îl reproduce biografia lui Didot:

„Această campanie plină de aventuri le-a depășit pe toate câte s-au făcut până atunci, prin numărul mare și proporţiile primejdiilor, precum și prin numărul și întinderea rezultatelor obţinute în toate domeniile.

O voinţă de fier m-a făcut să nu șovăi în faţa oricărei împotriviri. Hotărârea, odată luată, de a pieri sau a învinge m-a pus la adăpost de orice șovăială, de orice îndoială. De douăzeci de ori am crezut că «L'Astrolabe» e pierdută, fără a mai găsi în suflet vreo nădejde de salvare. De o mie de ori am primejduit viaţa tovarășilor mei de călătorie, numai pentru a mă conforma instrucţiunilor primite și timp de doi ani în șir pot afirma că am înfruntat zilnic mai multe pericole reale decât s-au întâlnit vreodată în cea mai lungă călătorie obișnuită. Viteaz, plin de simţul onoarei, echipajul era conștient de dezastrul la care îl expuneam zilnic, dar îşi păstra calmul şi-şi împlinea datoria cu toată conștiinciozitatea".

Din această înmănunchere de silinţă și jertfire de sine însuși a rezultat un număr imens de descoperiri, de materiale și de observaţii în toate domeniile cunoștinţelor omenești.

Capitolul III

EXPEDIŢIILE POLARE

I

POLUL SUD

Încă un navigator rus în jurul lumii: Bellingshausen. Descoperirea insulelor Traverse, Petru I şi Alexandru I. Baleniera Weddell. Orkney de Sud. Georgia de Sud. Shetland de Sud. Locuitorii Ţării de Foc. John Biscoe și Ţara Enderby și Ţara Graham. Charles Wilkesși continentul antarctic. Căpitanul Balleny. Expediţia lui Dumont d'Urville pe „L'Astrolabe" și „Zelée". Couprent De zbois la vârful Tenerife. Strâmtoarea Magellan. Un nou oficiu poștal. Captiv între banchize. Ţara Louis-Philippe. Prin Oceania. Ţările Adelie și Clairie. Noua Guinee. James Clarek și Ţara Victoria.

Am mai avut prilejul să vorbim despre regiunile antarctice și despre explorările care s-au întreprins în secolul al XVII-lea și la sfârșitul secolului al XVIII-lea de către mai mulţi navigatori, printre care trebuie să-i citim pe

La Roche, descoperitorul Noii Georgii, în 1675, Bouvet, Kerguelen, Marion și Crozet.

Pe aceste meleaguri, William Smith, comandantul bricului „William", călătorind de la Montevideo la Valparaiso, descoperise, în 1819, Insulele Shetland de Sud, golașe și aride, acoperite de zăpadă, pe care se zbenguiau turme uriașe de foci. Vestea a grăbit cercetarea acestei coaste de curând descoperite și se spune că în 1821 și 1822 s-au vânat trei sute douăzeci de mii de foci pe acest arhipelag și au fost ucise atât de multe morse, încât cantitatea de ulei obţinută poate fi apreciată, în aceeași perioadă, la nouă sute patruzeci tone. Dar cum se vânau și masculi și femele, de pe aceste noi terenuri de vânătoare, vânatul începu să dispară curând. S-au marcat deci în acea vreme douăsprezece din principalele insule ale acestui arhipelag și nenumărate stânci aproape complet lipsite de vegetaţie.

Doi ani mai târziu, Botwell descoperi Orkney de Sud, apoi, pe aceeași latitudine, Palmer și alţi vânători de balene au găsit sau au crezut că găsesc ţările pe care le-au numit a lui Palmer și a Trinităţii.

Descoperiri mai însemnate urmau să fie făcute în regiunile hiperboreale[603] și ipotezele lui Dalrymple, ale lui Buffon și ale altor învăţaţi din secolul al XVIII-lea, cu privire la existenţa unui continent austral, ca o contragreutate faţă de teritoriile aflate în apropierea Polului Nord, aveau să primească o neașteptată confirmare prin lucrările acestor exploratori cutezători.

Rusia se afla de câţiva ani într-o perioadă de încurajare a marinei naţionale și a cercetărilor ştiinţifice.

Am relatat despre călătoriile pline de interes ale acestor navigatori în jurul lumii; mai rămâne să vorbim însă despre Bellingshausen și despre călătoria sa făcută în jurul lumii, precum și despre rolul însemnat pe care l-a jucat în explorarea mărilor antarctice.

Două nave: „Vostok" — comandată de căpitanul Bellingshausen — și „Mirnîi" — comandată de locotenentul Lazarev — părăsesc la 3 iulie 1819 Kronstadtul, îndreptându-se spre mările polare de sud. La 15 decembrie ei văd Georgia de Sud și șapte zile mai târziu descoperă la sud-est o insulă vulcanică pe care o denumesc Traverse.

---

[603] Geografii din antichitate au numit „regiuni hiperboreale" teritoriile aflate în nord. Denumirea provine de la cuvântul boreu, numele zeului vântului de nord în mitologia antică grecească.

În acest sector al călătoriei lor, navigatorii ruși s-au apropiat de trei ori de coasta pământului necunoscut și au emis ipoteza justă că aveau înaintea lor un uriaș continent austral (doar fâșia îngustă a pripaiului de gheață despărţea corăbiile de continentul antarctic).

Vânătoare de elefanţi de mare

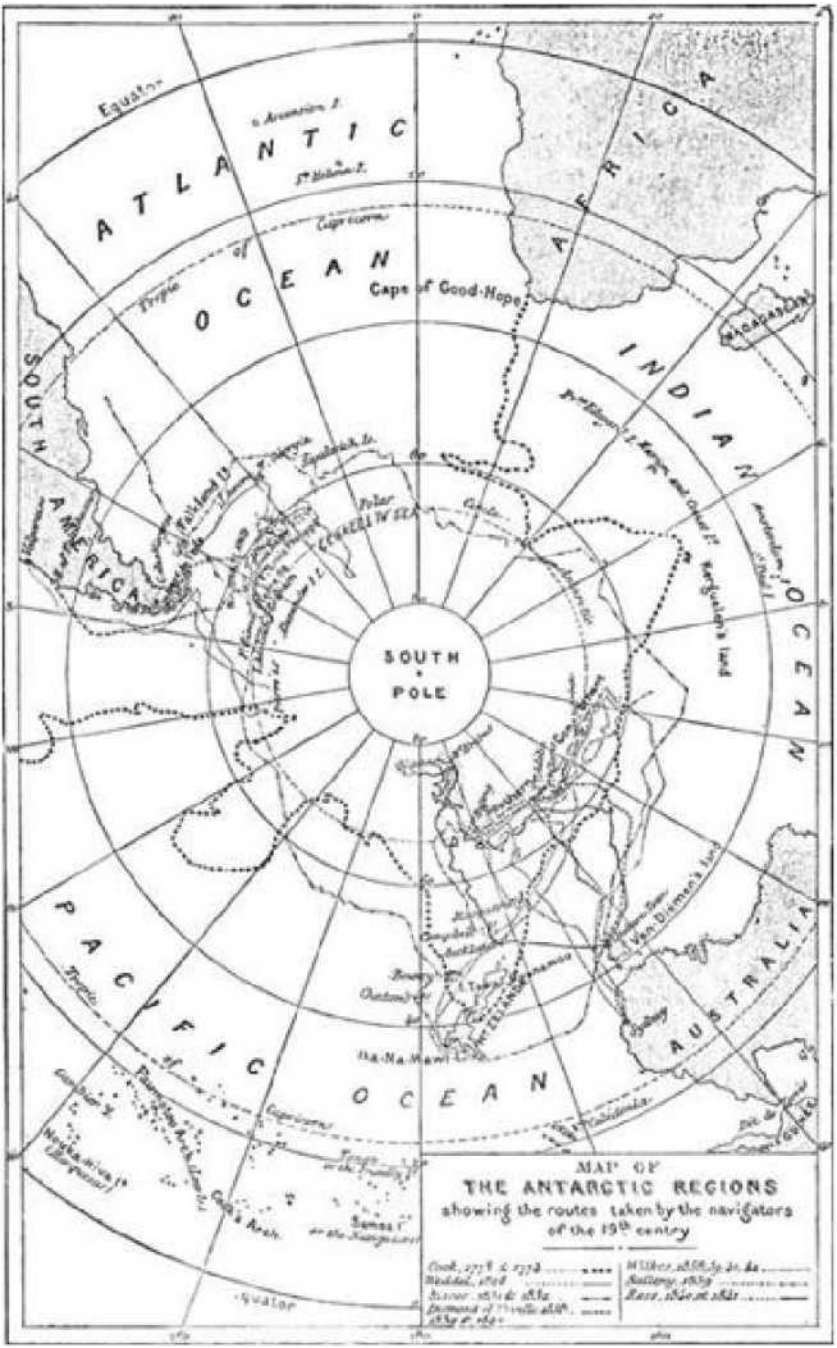
Equator
ATLANTIC
OCEAN
AFRICA
Cape of Good-Hope
INDIAN
OCEAN
SOUTH
AMERICA
SOUTH
POLE
PACIFIC
OCEAN
AUSTRALIA
Van Diemen's land
Equator
MAP OF
THE ANTARCTIC REGIONS
showing the routes taken by the navigators
of the 19th century

Mergând mai departe către răsărit, patru sute de mile de-a lungul paralelei 60 până la 78° longitudine vestică, au luat-o drept către sud până la paralela de 70°; acolo însă o barieră de gheaţă le tăie drumul și îi împiedică să înainteze.

Bellingshausen nu se dădu bătut; se îndreptă către est, menţinându-se aproape tot timpul în interiorul cercului polar, dar la 44° longitudine estică fu silit să se reîntoarcă către nord. La depărtare de patruzeci de mile se afla un ţinut întins pe care un vânător de balene, găsind drumul pe mare liber de gheţuri, avea să-l descopere doisprezece ani mai târziu[604].

Revenind la 62° latitudine sudică, Bellingshausen se îndreaptă din nou spre răsărit, fără a întâlni obstacole, atinse meridianul de 90° longitudine estică, și la 5 martie 1820 luă drumul către Port Jackson pentru a-și repara corabia.

Toată vara fu folosită de navigatorul rus cu cercetarea mărilor oceanice, în care descoperi nu mai puţin de șaptesprezece noi insule. Înapoiat la Port Jackson, Bellingshausen plecă din nou, la 31 octombrie, într-o nouă expediţie.

Mai întâi cele două nave cercetară Insulele Macquarie, apoi, tăind paralela de 60° latitudine, o luară către răsărit, navigând între paralelele 64 și 68 până la 95° longitudine vestică. La 9 ianuarie 1821, Bellingshausen atinse latitudinea de 70°; a doua zi, el descoperi la 69°31' latitudine sudică și 92°20' longitudine vestică o insulă care fu numită Petru I, cea mai sudică ţară cunoscută până atunci. Mai târziu, cu 15° către est și aproape pe aceeași paralelă, el descoperi o nouă insulă pe care o numi Alexandru I.

De acolo, luând drumul nordului și trecând în larg departe de Ţara Graham, cele două nave au ajuns în Noua Georgie, în februarie, și s-au înapoiat la Kronstadt în iulie 1821, exact la doi ani de la plecarea lor, pierzând doar trei oameni dintr-un echipaj de două sute de marinari.

Am fi fost dornici să dăm lămuriri mai amănunţite asupra acestei expediţii foarte interesante, dar nu am izbutit să găsim relatarea originală, publicată în rusește la Petersburg, așa că a trebuit să ne mulţumim cu rezumatul publicat în „Buletinul Societăţii de Geografie" din 1837.

În aceeași vreme, un maistru din marina regală britanică, James Weddell, primea de la o casă comercială din Edinburgh conducerea unei expediţii care avea drept scop să strângă piei de focă în mările de sud, unde trebuia să rămână doi ani. Expediţia se compunea din bricul „Jane" de o sută șaizeci de tone, comandat de căpitanul Weddell și din cuterul „Beaufort", de șaizeci și cinci de tone, comandat de Mathieu Brisbane.

Aceste două nave părăsiră Anglia la 17 septembrie 1822 și se opriră la Bonavista, una dintre Insulele Capului Verde, ancorând la 11 decembrie următor în portul Sfânta Elena, pe coasta de răsărit a Patagoniei, unde s-au făcut observaţii folositoare cu privire la poziţia acestui port.

---

[604] Abia după o sută de ani marinarii norvegieni izbutiră să răzbească pentru a doua oară spre acest ţărm și nu după doisprezece ani, cum scrie Jules Verne.

„Pe acolo trăiesc cârduri mari de pinguini”.

Weddell plecă la 27 decembrie și, îndreptându-se spre sud-est, ajunse la 12 ianuarie în faţa unui arhipelag căruia îi dete numele de Orkney de Sud. Aceste insule sunt situate la 60°45 latitudine sudică și 45° longitudine vestică faţă de Greenwich.

Acest mic grup, după spusele navigatorului, ar avea o înfăţișare și mai înfiorătoare decât Insulele Shetland de Sud. Ori încotro ţi-ai fi aruncat privirea nu vedeai decât vârfuri ascuţite de stânci sterpe, care răsăreau dintr-o mare înfuriată și de care se loveau cu un zgomot de tunet imense gheţuri plutitoare. Primejdia pândește navele în orice clipă pe aceste meleaguri.

Weddell s-a chinuit unsprezece zile navigând cu velele strânse, ca să poată întocmi planul amănunţit al acestor insule, insuliţe și stânci, iar echipajul, fără răgaz în tot acest timp, se vedea în fiecare clipă pe punctul de a pieri… Weddell a înaintat apoi către sud, străbătând cercul polar la 30° longitudine estică și curând întâlni numeroase aisberguri. După ce depăși paralela 70, aisbergurile deveniră din ce în ce mai rare și la urmă dispărură complet; timpul se îndulcise, păsările reapăruseră zburând deasupra navei, pe când numeroase turme de balene se zbenguiau în jurul ei.

Această ridicare ciudată și neașteptată a temperaturii era surprinzătoare, mai ales că ea se accentua pe măsură ce înaintau către sud. Împrejurările erau atât de prielnice, încât Weddell se aștepta ca în fiecare clipă să dea peste noi pământuri, dar aceasta nu s-a întâmplat.

La 20 ianuarie nava se afla la 36°15’ longitudine estică și 74°15’ latitudine sudică.

„Aș fi explorat bucuros, spune Weddell, coasta de sud-est, dar având în vedere anotimpul înaintat și cum pentru a ne înapoia ar fi trebuit să străbatem o mie de mile, pline de aisberguri, nu am putut lua altă hotărâre decât aceea de a mă întoarce din drum, spre a folosi vântul prielnic”.

Nevăzând nicio urmă de pământ în această direcţie și cum vântul de sud sufla cu putere, Weddell se întoarse până la 58° latitudine și înaintă către răsărit până la o sută de mile de Insulele Sandwich de Sud. La 7 februarie navigatorul mai schimbă drumul încă o dată către sud, străbătu o banchiză lată de șaizeci de mile și la 20 februarie atinse 74°15’ latitudine sudică.

Din vârful catargelor marea se vedea liberă în toate părţile; ici-colo se zăreau câteva aisberguri.

Această parte a mării antarctice explorată de el fu botezată George al IV-lea (Marea Weddell). Un lucru curios care trebuie reţinut este faptul că gheţurile se împuţinau pe măsură ce se înainta către sud; în schimb, ceaţa și furtunile dăinuiau mereu. Atmosfera era zilnic încărcată de o umezeală pătrunzătoare, marea era adâncă, deschisă la culoare și temperatura deosebit de blândă.

Altă observaţie de preţ: mișcările acului compasului erau tot atât de încete în aceste latitudini sudice ca și acelea pe care Parry le constatase în regiunile arctice.

Cele două nave ale lui Weddell, despărţite de furtună, s-au regăsit în Noua Georgie, după o călătorie primejdioasă de o mie două sute de mile printre gheţuri.

Această insulă, descoperită de La Roche în 1675 și cercetată în 1756 de nava „Lion", nu era bine cunoscută decât de pe timpul când o explorase Cook; belșugul de foci și de morse îi făcu pe mulţi amatori să o cerceteze.

Englezii și americanii îndeosebi transportau pieile acestor animale în China, unde le vindeau cu nu mai puţin de douăzeci și cinci-treizeci de franci bucata. În câţiva ani, numărul pieilor animalelor vânate se ridicasela un milion două sute de mii. Ca urmare, specia acestor animale aproape că a dispărut.

Weddell relatează:

„Lungimea Georgiei de Sud este de aproape treizeci de leghe și lăţimea de trei. Coastele sunt atât de zdrenţuite de golfuri că pe alocuri marginile acestora par să se împreune.

Culmile munţilor sunt foarte râpoase și veșnic acoperite de zăpadă. Pe văi vegetaţia este destul de bogată în timpul verii; se observă îndeosebi un fel de ierburi ale căror tulpini foarte puternice cresc până la o înălţime de două picioare. Nu se găsesc patrupede, dar insula este plină de păsări și animale pinipede".

Pe acolo trăiesc cârduri mari de pinguini care se plimbă pe mal, cu capul în sus și înfăţișarea mândră.

S-ar zice, după caracterizarea unui vechi navigator, sir John Narborough, că sunt o trupă de copii cu șorţuri albe. Se găsesc și mulţi albatroși, păsări care cu aripile desfăcute ajung la șaptesprezece picioare lăţime.

Weddell cercetă de asemenea Insulele Shetland de Sud și constată că Insula Bridgeman, care face parte din acest arhipelag, este un vulcan încă activ. Nu a putut debarca, toate porturile fiind blocate de gheţuri și a fost nevoit să se îndrepte spre Ţara de Foc.

Stând două luni acolo, Weddell culese însemnate date asupra foloaselor pe care această coastă le oferă navigatorilor și făcu observaţii judicioase asupra firii locuitorilor.

În interior se ridică vreo câţiva munţi veșnic acoperiţi de zăpadă. Cel mai înalt nu pare să treacă de trei mii de picioare.

Weddell nu putu să vadă vulcanul pe care îl văzuseră alţi călători și mai ales exploratorul Basil Hall în 1822, dar a luat lavă eruptă din el. De altfel nu poate exista vreo îndoială asupra existenţei lui, pentru că Weddell, în călătoria sa anterioară din 1820, văzuse cerul atât de aprins deasupra Ţării de Foc, încât nu putuse atribui această coloraţie extraordinară decât unei erupţii vulcanice.

Până atunci, călătorii care poposiseră în Ţara de Foc nu erau de acord asupra temperaturii acestei regiuni polare. Weddell pune aceste divergenţe pe seama anotimpurilor și a vânturilor care bântuiau. După observaţiile întreprinse de el, dacă vântul suflă de la sud, termometrul nu va trece niciodată peste 0 — 3°C deasupra lui zero; dimpotrivă, dacă bate de la nord e tot atât de cald, ca în iulie, în Anglia.

Ca animale, navigatorul nu văzuse decât câini și vidre, și, după el, acestea ar fi singurele patrupede din regiune.

Raporturile cu localnicii au fost în tot timpul prietenești. La început, insularii ocoliră nava fără a îndrăzni să se urce pe ea, dar cu timpul s-au îmblânzit. S-au

repetat aceleași scene care au fost descrise cu prilejul trecerii primei nave prin Strâmtoarea Magellan, cu toate că de atunci trecuseră mulţi ani. Li s-a oferit pâine și came de vacă, dar băștinașii n-au mâncat decât din carne. Pentru ei lucrurile cele mai de preţ erau fierul și oglinzile în faţa cărora făceau strâmbături și schimonoseli care înveseleau tot echipajul.

De altfel înfăţișarea lor era de natură să stârnească veselia. Cu vopseaua lor neagră ca mura, cu penele lor albastre, cu faţa străbătută de dungi paralele albe și roșii ca un dos de saltea, aveau o înfăţișare atât de comică, încât prilejuiau glumele și râsetele echipajelor.

Curând însă, nemulţumiţi de resturile de cercuri de butoaie ce li se ofereau și socotind că aceste daruri sunt sărăcăcioase când vin de la oameni care stăpâneau atâtea bogăţii, începură să pună mâna pe tot ceea ce le convenea. Cu acest prilej avură loc alte scene hazlii care dovedeau totodată deosebita îndemânare de a imita a acestor oameni.

„Un marinar dădu unuia dintre ei, povestește Weddell, o cană de tablă plină cu cafea, pe care acesta o dete pe gât și apoi opri cana. Marinarul observând lipsa căniі o cern stârnitor și, cu toată strășnicia gestului său, nu a venit nimeni să i-o înapoieze. După ce a folosit toate mijloacele pe care și le putea închipui, marinarul, luând o figură încruntată, strigă din toate puterile: «Ticălos arămiu, ce-ai făcut cu cana mea?» Băștinașul cu pricina, într-o atitudine perfect asemănătoare, repetă în engleză pe același ton: «Ticălos arămiu, ce-ai făcut cu cana mea?» L-a imitat atât de exact și de prompt, încât tot echipajul se porni pe râs, bineînţeles în afară de marinarul păgubit, care se duse după făptaş, îl scotoci şi-şi luă înapoi cana de tablă".

Trăind într-o climă aspră, fără îmbrăcăminte, tară hrană, în mijlocul unor munţi sterpi, fără animale care să le dea o hrană îndestulătoare, fuegienii duc o existenţă primitivă.

Vânătoarea nu le aduce mare lucru, după cum nici de pe urma pescuitului nu strâng hrană îndestulătoare; sunt nevoiţi să aștepte ca furtuna să arunce la mal vreun cetaceu mare pe care îl mănâncă fără a-și mai da osteneala să-i fiarbă carnea.

În 1828, nava „Chanticleer", de sub comanda lui Henri Foster, primi misiunea de a efectua observaţii în vederea stabilirii configuraţiei pământului. Această expediţie ţinu trei ani și se încheie cu moartea comandantului ei, care s-a înecat în 1831, în râul Chagres. Am amintit această expediţie doar pentru faptul că în cursul ei a fost recunoscut și explorat, la 5 ianuarie 1829, grupul sudic al Insulelor Shetland.

Comandantul debarcă cu mare greutate pe una dintre aceste insule și adună câteva probe de sienit[605], din care e alcătuit solul, și o neînsemnată cantitate de

---

[605] *Sienit* - minereu vulcanic cu aspect granular, compact.

zăpadă roșie[606], la fel cu aceea pe care alţi exploratori au găsit-o în jurul Polului Nord.

Dar o recunoaştere de mult mai mare interes este aceea pe care a izbutit-o în 1830 vânătorul de balene John Biscoe.

Bricul „Tuia" de o sută patruzeci și opt de tone și cuterul „Lively", au părăsit, sub comanda lui Biscoe, portul Londrei, la 14 iulie 1830. Aceste două nave erau proprietatea firmei Enderby. Ele erau armate pentru vânarea focilor și înzestrate cu tot ce era de trebuinţă pentru această lungă și grea navigaţie. Dar instrucţiunile primite de Biscoe se mai refereau și la descoperirea de noi pământuri în mările antarctice.

Cele două nave au atins Maluincle (Falkland), le-au părăsit la 27 noiembrie, au căutat zadarnic Insulele Aurorei și s-au îndreptat apoi către Insulele Sandwich de Sud, al căror cap septentrional a fost dublat la 1 Ianuarie 1831.

Ajungând la 59° latitudine, au întâlnit gheţuri compacte, care i-au silit să părăsească drumul de sud-vest, direcţie în care se zăreau semne că se apropie de uscat. Fură nevoiţi să se îndrepte spre est și să plutească pe lângă banchiză până la 9°34' longitudine vestică. Abia la 16 ianuarie, Biscoe izbuti să traverseze 60° latitudine sudică. În 1775, Cook găsise o mare liberă pe o distanţă de două sute cincizeci de mile, chiar acolo unde un stăvilar de netrecut oprise încercarea lui Biscoe.

Continuând să plutească spre sud-est până la 68°51' latitudine sudică și 10° longitudine estică, navigatorul a fost surprins de apa decolorată, de prezenţa unor mici vulturi, a unor porumbei originari de la Capul Bunei Speranţe și, în fine, de direcţia vântului care sufla de la sud sud-vest, semne neîndoielnice că se apropie de o mare întindere de uscat.

Dar gheţurile îl împiedicau să ajungă pe la sud, așa că Biscoe fu nevoit să-și continue drumul către est, apropiindu-se de cercul polar.

„În fine, la 27 februarie, povestește Desborough Cooley, aflându-se la 65°57' latitudine sudică și 45° longitudine estică, Biscoe văzu foarte lămurit un uscat muntos și acoperit de zăpadă, de o mare întindere, căruia îi dădu numele de Enderby. Toată strădania sa era acum să încerce să ancoreze, dar lucrul era imposibil, întinderea fiind înconjurată de gheţuri care împiedicau apropierea.

Între timp, un vânt neașteptat despărţi cele două nave și le împinse către sud-est, având mereu în faţă același uscat care măsura de la est la vest mai mult de două sute de mile. Dar vremea rea și starea proastă a sănătăţii echipajului îl siliră pe căpitanul Biscoe să se îndrepte către Ţara Vandiemen (Tasmania), unde cuterul «Lively» nu-l ajunse decât după câteva luni".

Exploratorii avură prilejul să vadă de câteva ori strălucitoarele aurore australe,

---

[606] *Zăpadă roșie* - zăpadă având o coloraţie roz-pal mergând până la roșu ca sângele; se datorește prezenţei unui mare număr de alge mici de culoare stacojie. Algele pătrund și se dezvoltă în zăpadă, pe o adâncime de câţiva centimetri.

privelişte minunată care nu poate fi uitată.

„Pentru prima oară, spune Biscoe, strălucitoarele raze ale aurorei australe se rostogoleau deasupra capetelor noastre în culori grandioase, apoi luau deodată aspectul unor ciucuri pentru ca după o clipă să unduie în aer ca niște adevăraţi șerpi; deseori aceste ţâșniri de lumină păreau să nu fie decât la câţiva coţi deasupra capetelor noastre, pe când în realitate ele se aflau în atmosferă".

Pământul muntos și acoperit de zăpadă se întindea către est și vest pe paralela de 66°30'; din nefericire nu s-au putut apropia de el decât până la zece leghe; era înconjurat din toate părţile de gheţuri.

Părăsind Ţara Van Diemen (Tasmania) la 14 ianuarie 1832, Biscoe se îndreptă cu navele sale spre sud-est.

În câteva rânduri zări plutind la suprafaţa mării alge marine, văzu cârduri de păsări, care de obicei nu se prea îndepărtează de uscat, și nori grei și joși; toate acestea îl făceau pe Biscoe să creadă că se află în preajma vreunei descoperiri, dar furtuna îl împiedica de fiecare dată să ducă mai departe recunoaşterea. În fine, la 12 februarie, la 66°27' latitudine sudică și 84°10' longitudine vestică, apărură din nou în mare număr: albatroși, pinguini și balene.

La 15 februarie uscatul fu descoperit către sud-est, la o mare depărtare; a doua zi se văzu că era o insulă, căreia i se dădu numele de Adelaida în cinstea reginei Angliei.

Pe această insulă, și cam la o leghe de malul mării, se ridicau câţiva munţi de formă conică și cu baza foarte largă.

În zilele următoare se constată că insula nu era izolată, ci făcea parte dintr-un lanţ de insuliţe situate în faţa unui pământ foarte înalt. Ţara care se întindea pe o lungime de două sute cincizeci de mile din direcţia est-nordest spre est-sud-est fu botezată Graham; numele lui Biscoe fu dat lanţului de insule pe care le descoperise acest navigator. Pe acest arhipelag nu era urmă de plantă sau animal.

Pentru a-și întări descoperirea, Biscoe debarcă la 21 februarie pe pământ ferm, pentru a-l lua în stăpânire, și fixă pe hartă, la 64°45' latitudine sudică și 66°11' longitudine vestică faţă de meridianul care trece prin Paris, poziţia unui munte înalt, căruia i se dete numele de William.

În „Buletinul Societăţii de Geografie" din 1833 citim:

„Ne găseam într-un golf adânc, în care apa era așa de liniștită, încât dacă s-ar fi găsit foci, am fi putut încărca cu ele cele două nave, având în vedere că ne-am fi putut apropia ușor de coastele stâncoase și le-am fi putut vâna.

Apa era de asemenea foarte adâncă, pentru că chiar în apropierea coastei, utilizând în acest scop o sondă de douăzeci de braţe nu am dat de fund. Soarele era așa de arzător că topea zăpezile de pe stâncile ce se aflau pe malul mării, ceea ce făcea ca lipsa focilor să fie cu atât mai mult inexplicabilă.

De acolo, Biscoe trecu în Insulele Shetland de Sud și în Ţara Graham, apoi poposi la Maluine (Falkland), unde „Lively" naufragie. De acolo se înapoie, în sfârșit, în Anglia.

Ca răsplată a ostenelilor și drept încurajare pentru străduinţa de care dăduse

dovadă, căpitanul Biscoc primi marile premii ale Societăţilor de Geografie din Londra și Paris.

În urma acestor călătorii s-au iscat discuţii însufleţite asupra existenţei unui continent austral și asupra posibilităţii de a naviga dincolo de prima barieră de gheaţă, având drept sprijin insulele descoperite până atunci. Trei state s-au hotărât în același timp să trimită într-acolo câte o expediţie: Franţa încredinţă comandamentul ei lui Dumont d'Urville, Anglia lui James Ross și Statele Unite ale Americii locotenentului Charles Wilkes.

Ultimul primi comanda unei mici escadre compusă din „Purpoise"; două sloopuri „Vincennes" și „Peacock", două corvete „Sea-Gull" și „Flying Fish" și o navă de transport „Relief.

Ultima, care era încărcată cu provizii suplimentare, fu trimisă la Rio de Janeiro, pe când celelalte nave, înainte de a ancora acolo, au trecut pe la Madeira și pe la Insulele Capului Verde.

De la 24 noiembrie 1838 până la 6 ianuarie 1839 escadra rămase în portul Rio de Janeiro, trecu apoi la Rio Negro, unde stătu șase zile, și nu ajunse decât la 19 februarie 1839 în portul Orange din Ţara de Foc.

În acest punct expediţia se împărţi astfel: „Peacock" și „Flying-Fish" fură trimise către locul pe unde trecuse Cook la 60° latitudine sudică; „Relief intră cu naturaliștii în Strâmtoarea Magellan, prin una dintre trecătorile aflate mai la sud-est de Ţara de Foc; „Vincennes" rămânea în portul Orange, pe când „Sea-Gull" și „Purpoise" plecau la 24 februarie către mările australe. Wilkes trecu pe lângă Ţara Palmer, pe o lungime de treizeci de mile, până la locul unde coasta se îndreaptă către sud sud-est și pe care 1 a numit Capul Hope, apoi vizită Insulele Shetland și făcu unele corectări esenţiale în descrierea geografică a ţinuturilor.

Cele două nave urmară drumul către nord, după ce petrecură treizeci și șase de zile în aceste regiuni neospitaliere.

După câteva incidente de navigaţie, considerate a fi azi fără interes, și pierzând nava „Sea-Gull", Wilkes poposi la Callao, vizită insulele Tuamotu, Tahiti, Insulele Societăţii, ale Navigatorilor, și ancoră la Sydney la 28 noiembrie.

La 29 decembrie 1839, expediţia luă din nou drumul mării, îndreptându-se spre sud. Obiectivul era atingerea celei mai înalte longitudini posibile între 160° și 145° la est de meridianul Greenwich, mergând de la est către vest. Navele erau libere să-și facă programul iar locurile de întâlnire în caz de despărţire fuseseră fixate dinainte. Până la 22 ianuarie au văzut nenumărate semne care dovedeau existenţa uscatului, iar câţiva ofiţeri pretindeau chiar că l-au și zărit. De-abia la Sydney, când auzi că D'Urville descoperise uscatul la 19 ianuarie, Wilkes pretinse că și el l-a descoperit în aceeași zi.

Aceste fapte sunt stabilite într-un articol foarte concludent publicat de hidrograful Daussy în „Buletinul Societăţii de Geografie".

Navele „Peacock" și „Flying-Fish", fiind avariate și neputând înfrunta marea și gheţurile plutitoare, luaseră calea spre nord încă de la 24 ianuarie și 5 februarie.

Dumont D'Urville

Numai „Vincennes” și „Purpoise” continuaseră această grea expediţie până la 97° longitudine estică, văzând pământul și apropiindu-se de el când și când, la distanţe între zece mile și trei sferturi de milă, atât cât îngăduia banchiza.

În raportul său către Institutul Naţional din Washington, Wilkes spune:

„La 29 ianuarie am intrat în golful pe care l-am numit Piners, singurul loc unde am putut debarca, pe stânci goale, dar am fost respinși de unul din acele neprevăzute vârtejuri de vânt, obișnuite în aceste mări. Am ieșit din acest golf sondând la treizeci de braţe. Vântul bătu treizeci și șase de ore în șir și după ce era să fim sfărâmaţi de gheţuri în câteva rânduri, am ajuns în sfârșit la șaizeci de mile sub vântul golfului.

Pentru că pământul pe care îl descoperisem părea să fie de o mare întindere, m-am gândit că era mai important să-l urmărim către vest decât să ne înapoiem pentru a debarca în Golful Piners. Dar m-am înșelat în socotelile mele căci banchiza ne-a împiedicat să ne apropiem de pământ. Am găsit pe marginea banchizei cantităţi mari de gheaţă acoperită de mâl, frânturi de stâncă și de pietre, care constituiau probe tot atât de bune ca și cum le-am fi luat chiar din stâncă. Pământul acoperit de zăpadă se vedea perfect în mai multe locuri și între aceste puncte aparenţele erau de așa natură, încât nu m-am îndoit de fel că diferitele porţiuni de uscat erau unite prin linia continuă a ţărmului și că meritau denumirea pe care le-o dădusem de continent antarctic.

Când ajunserăm la 97° longitudine estică, constatarăm că gheaţa se îndrepta către nord; urmarăm această direcţie și după câteva mile ajunserăm la punctul unde fusese oprit Cook de bariera de gheaţă în 1775”.

Golful Piners, unde debarcase Wilkes, este situat la 140° longitudine estică (137°40 faţă de Paris), adică chiar la punctul unde D’Urville debarcase la 21 ianuarie.

La 30 ianuarie, cei de pe „Purpoise” zăriră cele două nave ale lui D’Urville. Se apropiară de ele, dar acestea întinseră velele — deși glasul celor de pe „Purpoise” putea fi auzit — dând astfel impresia că nu voiau să ia contact cu ele.

Wilkes ajunse la Sydney, unde găsi nava „Peacock” în reparaţie; plecă pe ea în Noua Zeelandă, de acolo la Tongatabu, apoi la Fiji.

Insulele Prieteniei, ale Navigatorilor, Sandwich, gura râului Columbia până la coasta de apus a Americii, strâmtorile Amiralităţii și Puget, Insula Vancouver, Insulele Mariane, Manila, Sulu, Singapore, Insulele Sondei, Sfânta Elena, Rio de Janeiro, iată numeroasele etape ale acestei lungi călătorii, care se termină la 9 iunie 1842, la New York, după o lipsă de trei ani și zece luni.

Rezultatele obţinute în toate ramurile ştiinţei fură foarte însemnate.

Deși preţioasele relatări ale acestei expediţii sunt pline de interes, ca și completările speciale care le însoţesc și pe care le datorăm savanţilor Dana, Gould, Pickering, Gray, Cassin și Brackenridge, totuși suntem nevoiţi să trecem cu vederea tot ce s-a făcut în aceste regiuni deja cunoscute. Succesul acestei expediţii a fost considerabil dincolo de Atlantic, lucru ușor de înţeles într-o ţară care număra puţini exploratori oficiali.

La începutul anului 1839, în același timp cu Wilkes, Balleny, comandantul navei „Elisabeth-Scott", își dădea contribuţia sa la recunoaşterea regiunilor antarctice.

Plecat din Insula Campbell, la sud de Noua Zeelandă, ajunsese la 7 februarie, la 67°7' latitudine sudică și 164°25' longitudine vestică (față de meridianul Parisului). După două zile, mergând către apus, recunoscând după oarecare indicii vecinătatea pământului, descoperi către sud-vest — deși era șase seara — o dungă neagră, care fără nicio îndoială fu socotită drept pământ. Erau trei insule destul de mari; cea dinspre apus era cea mai lungă. Li se dădu numele de Balleny. Bineînţeles comandantul manevră pentru ancorare, dar insulele erau izolate printr-o barieră de gheaţă prin care nu exista trecere. Navigatorii se mulţumiră să fixeze poziţia insulei centrale la 66°44' latitudine sudică și 162°25' longitudine vestică.

La 11 februarie, apăru către vest sud-vest un uscat înalt și acoperit de zăpadă; a doua zi nava se apropie cam la zece mile de el.

Fu lăsată la apă o barcă. O plajă largă de trei până la patru picioare, la poalele unor stânci abrupte greu de escaladat, împiedica debarcarea, așa că marinarii intrară în apă până la brâu pentru a culege câteva probe de lavă. Regiunea era vulcanică, iar craterele munţilor erau fumegânde.

La 2 martie, la aproximativ 65° latitudine și 120°24 longitudine, s-a zărit de pe puntea navei o nouă fâșie de uscat.

Puseră nava în pană în timpul nopţii iar a doua zi încercară să schimbe drumul către sud-vest, dar nu putură să străbată banchiza de gheaţă prinsă de mai. Această nouă ţară fu numită Sabrina. Balleny fu nevoit să se îndrepte către nord, așa că descoperirile lui s-au mărginit numai la aceste indicaţii, incomplete, dar sigure.

În 1837, când Wilkes pornea în expediţia pe care am relatat-o, căpitanul Dumont d'Urville supuse ministrului marinei un nou plan de călătorie în jurul lumii. Serviciile pe care le îndeplinise din 1819 până la 1821 în timpul campaniei hidrografice, din 1822 până la 1824 pe nava „Coquille" cu Duperrey și, în fine, din 1826 până în 1829 pe „L'Astrolabe" apoi studiile și experienţa lui îi dădeau dreptul să-și expună punctele de vedere în faţa guvernului, pentru a putea completa informaţiile asupra unor regiuni descrise insuficient, deși foarte importante din punctul de vedere hidrografic, economic (în special al comerţului) și ştiinţific în general.

Ministrul acceptă imediat oferta lui Dumont d'Urville și puse totul în mișcare pentru a-i da colaboratori pe care să se poată bizui. Îi fură puse la dispoziţie două corvete „L'Astrolabe" și „Zelée", înzestrate cu tot ceea ce fusese considerat necesar. Dintre ofiţerii care îl însoţeau, unii aveau să ajungă la gradul de amiral: aceștia erau Jacquinot, comandantul navei „Zelée", Couprent De zbois, Du Bouzet, Tardy de Montravel și Perigot, nume bine cunoscute, de toţi cei care s-au ocupat de istoria marinei franceze.

Instrucţiunile pe care comandantul expediţiei le primise de la viceamiralul de Rosamel se deosebeau de cele date predecesorilor săi. I s-a cerut să pătrundă către Polul Sud cât de departe și pe cât îi îngăduiau gheţurile. Trebuia să desăvârșească importanta lucrare pe care o făcuse în 1827 asupra Insulelor Fiji, și

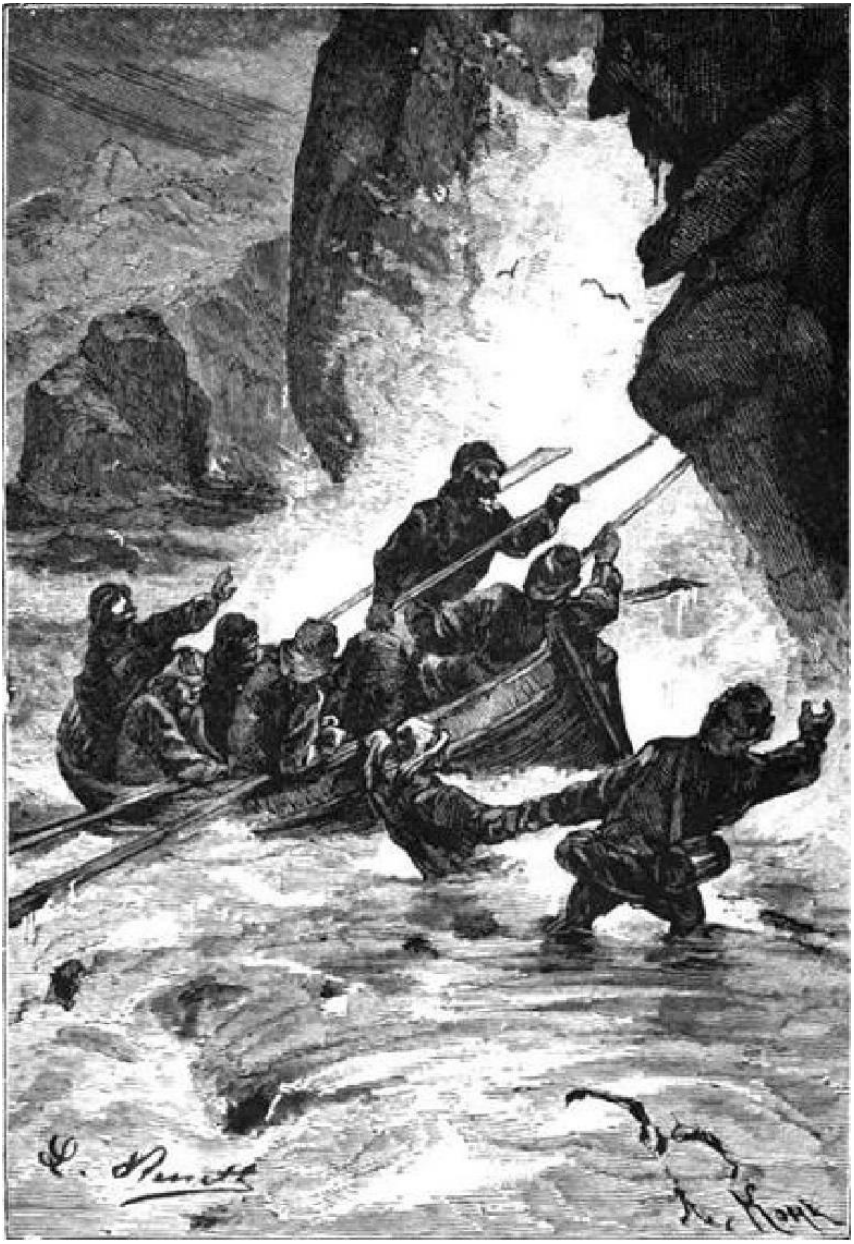

„Marinarii intrară în apă până la brâu”.

după o recunoaştere a Arhipelagului Solomon, urmată de un popas la Fluviul Lebedelor, în Australia și în Noua Zeelandă, trebuia să cerceteze Insulele Chatham și o parte din Caroline, descoperite de Litke, pentru a trece apoi la Mindanao, Borneo, Batavia, de unde avea să se înapoieze în Franţa pe la Capul Bunei Speranţe.

Aceste instrucţiuni se încheiau prin consideraţii cât se poate de interesante, care dovedeau cât de largi erau concepţiile administraţiei de stat.

Amiralul Rosamel spunea: „Maiestatea sa nu are în vedere numai propășirea hidrografici și a ştiinţelor naturale; regeasca ei grijă pentru interesele comerţului francez și pentru extinderea expediţiilor armatorilor noștri a făcut-o să considere sub un aspect mult mai larg misiunea dumneavoastră și foloasele pe care trebuie să le aducă. Veţi cerceta un mare număr de locuri și este foarte important ca ele să fie studiate sub raportul veniturilor care urmează a fi realizate de balenierele noastre. Veţi culege toate informaţiile menite să îndrumeze expediţiile lor, pentru a fi cât mai rodnice. Vă veţi opri în porturi în care comerţul nostru întreţine legături mai demult și unde trecerea unei nave militare poate prilejui o influenţă binefăcătoare; vă veţi opri și în altele, în care produsele industriei noastre ar putea fi plasate și de care nu s-a ţinut seamă până acum. Asupra acestor posibilităţi, necunoscute până azi, veţi putea, la rândul dumneavoastră, furniza date preţioase".

Dumont d'Urville primi urări, îndemnuri și dovezi grăitoare în ceea ce privește interesul care era acordat acestei expediţii. Academia de Ştiinţe în schimb nu arătă același entuziasm, deși D'Urville lucrase timp de peste douăzeci de ani și contribuise la îmbogăţirea colecţiei Muzeului de istorie naturală.

„Fie spiritul de castă, fie alte motive defavorabile mie, scrie D'Urville, iau făcut să arate foarte puţin entuziasm pentru expediţia care se pregătea și, caurmare forma în care au fost concepute instrucţiunile ce mi s-au dat era atât de rece, ca și cum ele ar fi fost destinate unei persoane complet necunoscute".

Nu aceeași a fost atitudinea unor savanţi și navigatori străini care au salutat cu entuziasm noua expediţie, cu ferma convingere că va aduce ştiinţei noi și importante date. Printre primii trebuie să-i menţionăm pe Humboldt și pe Krusenstern, care i-au transmis lui D'Urville sincere felicitări.

După multe întârzieri pricinuite de armarea celor două nave, corvetele „L'Astrolabe" și „Zelée" izbutiră, în sfârșit, să plece din Toulon la 7 septembrie 1837.

În ultima zi a aceleiași luni ele ancorau în rada Santa Cruz din Tenerife. D'Urville a preferat această escală celei de la Insulele Capului Verde, pentru că nădăjduia să se aprovizioneze aci cu vin. Pe lângă aceasta trebuia să facă unele observaţii pentru determinarea înălţimilor, lucrări pe care nu putuse să le facă în 1826, și datorită cărora primise reproșuri, deși se știa destul de bine că la acea dată nu era în măsură să le facă. Cu toate că tinerii ofiţeri erau grăbiţi să debarce pentru a putea petrece pe uscat, fură nevoiţi să facă o carantină de patru zile, din pricina unor zvonuri după care se spunea că în Marsilia s-ar fi ivit câteva cazuri de ciumă. Fără să ne oprim asupra amănuntelor ascensiunii făcute de Du Bouzet, Couprent și Dumoulin pe piscul Tenerife, ne vom mulţumi să citâm câteva fraze entuziaste al

lui Couprent Desbois:

„Ajunși la baza acestui pisc, povestește ofiţerul, am urcat timp de o oră, prin lavă și grohotiș, și am ajuns, în sfârșit, la punctul cel mai înalt al acestui vulcan monstruos. Craterul fumegând ni se înfăţișează ca o emisferă, goală, sulfuroasă, acoperită de resturi de stâncă și lavă, cu un diametru de circa patru sute de metri și adâncă de o sută de metri. La umbră termometrul arată la ora zece dimineaţa 5°. Pe marginea acestui crater se găsesc multe fumarole care distilează pucioasa în stare nativă. Căldura pământului este atât de mare, încât nu poţi sta cu picioarele pe el nici câteva clipe. Acum rotiţi-vă privirea în jur și veţi vedea acești trei munţi aşezaţi unii peste alţii: nu par că sunt niște uriași care vor să se urce la cer? Priviţi aceste imense revărsări de lavă care pleacă dintr-un singur punct și formează o scoarţă pe care cu câteva secole în urmă nu aţi fi putut păși tară primejdie. Priviţi în depărtare acest arhipelag al Canarelor — insule aruncate ici-colo în marea care spumegă coastele insulei pe al cărei vârf vă aflaţi, voi, pigmei!… Priviţi și veţi fi răsplătiţi de oboselile voastre, voi călătorilor, pe care admiraţia grandioaselor privelişti ale naturii v-a purtat până la trei mii șapte sute patru metri deasupra nivelului mării!”

La aceste observaţii trebuie să adăugăm că exploratorii din vârful muntelui au constatat că stelele străluceau mai intens, sunetul se propaga mai repede și în fine că au simţit o amorţeală a extremităţilor corpului și dureri de cap destul de puternice, simptome destul de cunoscute la înălţime.

Pe când o parte dintre conducătorii expediţiei participau la această excursie ştiinţifică, alţi ofiţeri se plimbau prin oraș. Împrejurimile sunt destul de plăcute, fie prin apeductele care alimentează cu apă orașul, fie prin pădurea Mercedes, care s-ar numi, după D’Urville, mai bine crâng, pentru că nu se află acolo decât arbuști și ferigi.

Populaţia părea veselă, cumpătată, dar de o lene fără pereche, murdară și de o destrăbălare tot fără pereche.

La 12 octombrie cele două nave ieșiră în larg, plănuind să ajungă cât mai curând în regiunile polare. Un simţământ de omenie îl hotărî pe D’Urville să facă un popas la Rio de Janeiro. Starea unui elev care se îmbarcase bolnav de piept se înrăutăţea din zi în zi și cu siguranţă că printre gheţurile polare sfârșitul i-ar fi venit mai degrabă, ceea ce l-a determinat pe comandant să-și modifice itinerarul.

La 13 noiembrie cele două nave ancorară în rada orașului Rio, fără a mai intra în golf. Zăboviră doar o zi, timpul necesar pentru a-l debarca pe tânărul Dupare și pentru aprovizionarea cu unele alimente proaspete. Apoi urmară drumul spre sud.

De multă vreme D’Urville dorea să exploreze Strâmtoarea Magellan nu numai din punct de vedere hidrografic, pentru că nu mai erau multe de făcut după ridicările atât de conștiincioase ale căpitanului englez King — începute în 1826 și terminate în 1834 de Fitz-Roy — dar mai ales sub raportul ştiinţelor naturii.

Nu era oare interesant de știut de ce se iveau acolo, în fiecare clipă, primejdii necruţătoare semnalate încă de vechii navigatori?

Și apoi chiar despre patagonezi, cărora li se dusese faima și despre care se

răspândiseră atâtea legende și controverse, câte avea de aflat!

De altfel, și un alt motiv pleda în favoarea unei escale la Famina (Portul Foametei) prin care D'Urville voia să o înlăture pe aceea din Insulele Possession. Recitind relatările exploratorilor care înaintaseră în oceanul austral, comandantul se convinsese că cea mai prielnică epocă pentru a pătrunde în aceste regiuni este sfârșitul lui ianuarie și luna februarie. Numai atunci se desăvârșesc dezgheţurile complet și nu mai există riscul să expui echipajele la oboseli și primejdii inutile, printr-o navigaţie pe vreme nepotrivită.

Odată hotărârea luată, D'Urville împărtăși comandantului Jacquinot noile sale intenţii și îndată se îndreptară către strâmtoare. La 12 decembrie cele două corvete erau în apele Capului Fecioarelor și Dumoulin, ajutat de tinerii ofiţeri, începu în tăcere minunata serie a lucrărilor lui topografice.

În dificila navigaţie a strâmtorii, D'Urville dovedi atât îndrăzneală cât și sânge rece, abilitate cât și prezenţă de spirit, și i-a făcut pe mateloţi să-și schimbe complet părerea pe care şi-o făcuseră despre el, văzându-l cum mergea greoi pe străzile Toulonului, deoarece suferea de gută: „Oh! moșneguţul ăsta nu ne vă duce prea departe!"

Dar după ce ieșiră din canal, numai datorită priceperii comandantului, părerea oamenilor se schimbase într-atât, încât se putea auzi: „Afurisitul ăsta de om e turbat! Ne face să trecem la doi pași de stânci, de pământ, ca și cum toată viaţa nu ar fi făcut decât navigaţie de felul ăsta!… Și noi care-l credeam cu un picior în groapă!…"

Și aci socotim necesar să spunem câteva cuvinte despre popasul din portul Famina.

Debarcarea fu ușoară; am găsit un izvor bun și lemne din belșug; sub stâncile marine se prind cu ușurinţă midii, scoici, meici-de-mare, moluște, iar pământul produce ţelină și un fel de salată care aduce cu păpădia. O altă sursă de aprovizionare a acestui golf este pescuitul; în tot timpul popasului năvoadele, plasele, undiţele ne procurau fel de fel de peștișori, într-o cantitate îndestulătoare pentru tot echipajul.

D'Urville povestește: „Tocmai când eram pe punctul de a mă îmbarca, șeful de echipaj îmi încredinţă un mic butoiaș care fusese găsit atârnat de un arbore de pe plajă, având alături pe un par o inscripţie: Post-office. Am înţeles că Contine hârtii; l-am adus la bord și am luat cunoștinţă de diversele acte care se aflau în el. Erau însemnări de-ale comandanţilor care trecuseră prin strâmtoare, data trecerii, condiţiile călătoriei, câteva îndrumări pentru cei ce aveau să-i urmeze și scrisori pentru Europa și Statele Unite. Pare că prima idee a acestui oficiu poștal sub cerni liber a fost a comandantului american Cunningham, care s-a folosit în aprilie 1833 de o simplă sticlă atârnată de un arbore; compatriotul său Water-House a adăugat, în 1835, stâlpul necesar și inscripţia.

În fine, căpitanul englez Carrick, comandând corveta «Marry-Ann» din Liverpool, trecu prin strâmtoare în martie 1837, mergând la San Blas în California; el mai trecu pe acolo la înapoiere la 29 noiembrie 1837, adică cu șaisprezece zile

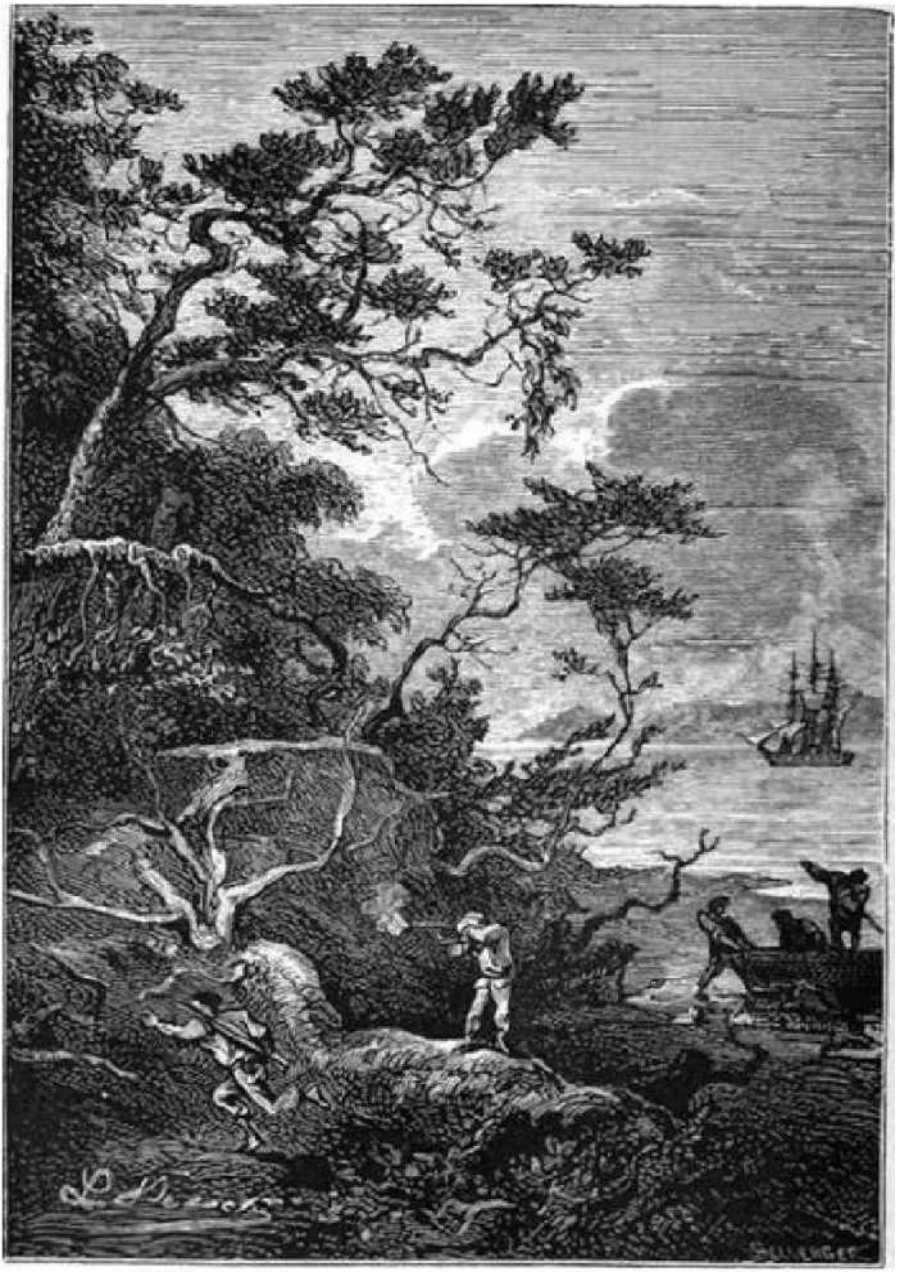

Escală în Portul Foametei

înaintea noastră și înlocuise sticla cu butoiașul, recomandând succesorilor să se folosească de el pentru scrisorile ce aveau să ajungă la diferite destinaţii. Voi insista asupra acestei măsuri cu adevărat folositoare și ingenioasă prin simplitatea ei; se crea astfel un adevărat oficiu poștal pe culmea acestei peninsule, iar prin inscripţie, prin dimensiunea literelor ei, avea să atragă atenţia navigatorilor care n-ar fi avut de gând să acosteze în portul Famina, dar curiozitatea îi va determina să trimită o barcă care să cerceteze cutia fixată pe stâlp. După toate aparenţele, noi aveam să ne folosim primii de acest procedeu și familiile noastre aveau să aibă plăcuta surprindere de a primi vești de la noi din aceste ţinuturi sălbatice și pustii, înainte de a ne avânta către gheţurile polare”.

Când apele sunt scăzute, gura râului Sedger care se varsă în Golful Famina este împotmolită; la trei sute de metri mai sus, șesul se transformă într-o mlaștină imensă, din care ies trunchiuri enorme de arbori și oseminte uriașe, albite de vreme și aduse acolo de ploile torenţiale care umflă apele râului.

O pădure frumoasă îngrădește mlaștina și arbuști cu ţepi împiedică înaintarea. Esenţele cele mai obișnuite sunt fagul cu trunchiul înalt de douăzeci până la treizeci de metri, având un metru în diametru, coaja de Winter care a înlocuit multă vreme scorţișoara și un fel de dracilă.

Cel mai mare fag pe care D’Urville l-a văzut aici avea o circumferinţă de cinci metri și o înălţime de cincizeci.

Din păcate, nu se găsesc pe acest litoral nici mamifere, nici reptile, nici scoiciterestre sau de apă dulce — doar una sau două specii de păsări, iată ceea ce naturalistul poate găsi pe lângă licheni și mușchi.

Câţiva ofiţeri înaintară pe Sedger în amonte, într-o barcă ușoară, până când adâncimea apei îi sili să renunţe. Se aflau la șapte mile și jumătate de gura râului și constatară că punctul unde se varsă în mare putea să aibă treizeci până la patruzeci de metri lărgime.

De Montravel spune: „E greu să-ţi închipui o priveliște mai pitorească decât aceea pe care ne-o oferea fiecare meandră a râului. O dezordine admirabilă peste tot, ce nu se poate imita, o îngrămădire de arbori, de crăci rupte, de trunchiuri acoperite de mușchi ce se încâlceau în toate direcţiile”.

În rezumat, șederea în portul Famina a fost dintre cele mai rodnice; am avut apă și lemne din abundenţă. Am făcut multe reparaţii și am repartizat din nou încărcăturile; s-au făcut observaţii de unghiuri orare, de fizică, de meteorologie, de maree, de hidrografic, pe lângă faptul că am adunat și o bogată colecţie din domeniul științelor naturii, care erau cu atât mai preţioase, cu cât muzeele Franţei nu posedau niciun material din aceste regiuni necercetate.

Relatarea spune: „Un mic număr de plante culese de Commercon și păstrate în ierbarul lui de Jussieu, iată tot ce se știa despre natura acestei regiuni”.

La 28 decembrie 1837 ancora fu ridicată fără ca noi să fi avut prilejul să vedem un singur patagonez, întâlnire care aţâţa peste măsură curiozitatea ofiţerilor și a echipajului.

Surprizele navigaţiei obligară cele două corvete să ancoreze ceva mai departe, în portul Galant, ale cărui maluri, străjuite de arbori falnici, sunt tăiate de torenţi care la mică distanţă alcătuiau măreţe cascade de cincisprezece până la douăzeci de metri înălţime.

Această escală nu a fost fără folos: s-a cules un mare număr de plante noi și s-a ridicat planul portului și al golfurilor vecine. Dar comandantul, socotind anotimpul prea înaintat, renunţă de a mai ieși din strâmtoare prin apus și hotărî să se înapoieze, ca să aibă o întâlnire cu patagonezii, înainte de a intra în regiunile antarctice. Golful St. Nicolas, pe care Bougainville îl denumise Golful Francezilor, avea un aspect cu mult mai atrăgător decât portul Galant, unde echipajele au petrecut prima zi de ianuarie a anului 1838.

Lucrările hidrografice obișnuite fură duse la bun sfârșit de ofiţeri sub conducerea lui Dumoulin.

O barcă fu trimisă la Capul Remarcabil, unde Bougainville pretindea că a văzut scoici-fosile; de fapt nu întâlneai decât pietriș prins într-o gangăcalcaroasă formând un strat compact de la nivelul mării până la o înălţime de aproape cincizeci de metri.

Observaţii interesante au fost făcute și cu termometrograful (termometru de adâncime) la o adâncime de două sute nouă zeci de braţe și cercetătorii nu au dat de fund decât la două mile de coastă. La suprafaţă temperatura era de 9°C, dar la acea adâncime numai de 2°C și cum e probabil că mișcarea curenţilor nu putea aduce apa celor două oceane la o profunzime atât de mare, e de presupus că aceasta era temperatura normală a apei la acea adâncime.

Apoi navele ajunseră în Ţara de Foc, unde Dumoulin continuă lucrările de ridicări. Marea era joasă, vizibilă, presărată cu stânci care serveau de jaloane; ea nu prezintă acolo prea multe primejdii. Trecură de Insula Madeleine, de Golful Gente, de Insula Elisabeth, de portul Oazy, unde cu luneta s-a văzut o tabără numeroasă de patagonezi, și în fine au ajuns în portul Peckett, în care „L'Astrolabe" pătrunse într-o apă adâncă de numai cinci metri.

Dumont d'Urville relatează: „În clipa în care echipajul și-a dat seama că ancorăm, a fost un moment de mirare și chiar de agitaţie; se auziră chiar câteva strigăte. Cu o voce sigură am impus tăcere și tară să am aerul că sunt neliniștit de cele ce se întâmplase am strigat: «Nu e nimic, și veţi mai vedea și altele!» în urmă, aceste cuvinte au fost des pomenite de mateloţi. E mai important decât s-ar crede, pentru un comandant, ca să-și păstreze liniștea cea mai desăvârșită și nepăsarea în mijlocul primejdiei celei mai ameninţătoare, chiar și când ea pare de neînlăturat".

Escala în portul Peckett a fost înveselită de prezenţa localnicilor. Toţi, ofiţeri și marinari, erau nerăbdători să debarce. O mulţime de localnici călări așteptau la debarcader. Blânzi și pașnici ei au răspuns cu bunăvoinţă la întrebări. Priveau în liniște tot ce vedeau și nu arătau o prea mare lăcomie pentru lucrurile ce li se ofereau. Nu păreau să aibă vreo înclinare spre furt și cât timp au fost la bord nu s-au atins de nimic. Înălţimea lor mijlocie părea să fie cam de 1,73 metri, deși unii erau mai scunzi. Membrele le erau groase și grase, tară o musculatură prea dezvoltată, iar extremităţile de o micime neobișnuită. Trăsătura lor caracteristică o

constituia lăţimea părţii de jos a feţei, câtă vreme fruntea le era îngustă și teșită. Ochii oblici și prelungi, pometţii obrajilor destul de proeminenţi și nasul turtit le dădeau o mare asemănare cu tipul mongol. La ei totul dezvăluia moliciune și lene; nimic viguros, nimic sprinten.

Văzându-i chirciţi, mergând, sau stând în picioare, cu părul lung căzându-le pe umeri, i-ai lua mai curând drept niște femei dintr-un harem, decât oameni viguroși deprinși să înfrunte asprimea anotimpurilor și să lupte pentru existenţă.

Sunt până într-atâta adversari ai mersului pe jos, încât încalecă pentru a aduna scoicile de pe mal care se află doar la o depărtare de cincizeci-șaizeci de pași. În mijlocul lor trăia un alb, cu o înfăţișare mizerabilă aproape descărnată; pretindea că era originar din Statele Unite, dar vorbea englezește prost și curând am constatat că era un german din Elveţia. Îl chema Niederhauser și încercase să facă avere în Statele Unite, dar cum norocul nu-l ajută, acceptă propunerile amăgitoare ale unui vânător de foci care umbla să-și recruteze echipajul. După cum se obișnuia a fost debarcat împreună cualţi șapte tovarăși și proviziile necesare pe o insulă sălbatică a Ţării de Foc, urmând să vâneze foci și să le argăsească pielea.

Patru luni după aceea, goeleta reapăru, încărcă pieile, lăsă vânătorilor alte provizii și apoi plecă spre a nu mai reveni niciodată. Să fi naufragiat, să-i fi părăsit comandantul pe marinarii lui, niciodată nu s-a putut afla care era adevărul.

Când nefericiţii au văzut că termenul de înapoiere trecuse și că nu mai aveau provizii, s-au urcat în barcă și au intrat în strâmtoare. Curând au dat de băștinași. Niederhauser rămase cu ei, pe când ceilalţi îşi continuară drumul mai departe. Primit bine de băștinași, el se acomodă cu modul lor de viaţă, îşi umplea pântecele când vânătoarea era bogată, strângea cureaua și se hrănea cu rădăcini în timp de foamete.

Obosit de această viaţă de lipsuri, Niederhauser îl imploră pe D'Urville să-l ia la bord, căci altminteri, mai mult de o lună nu ar mai fi putut îndura această mizerie.

Căpitanul consimţi și-l îmbarcă în calitate de pasager. Timp de trei luni, cât trăise între localnici, Niederhauser îşi însușise câteva noţiuni despre limba acestora. D'Urville culese cu acest prilej o seamă de cuvinte patagoneze, care, strânse într-un vocabular, fură comparate cu alte limbi.

Ţinuta de război a patagonezilor este alcătuită dintr-un coif de piele fiartă, întărit cu plăci de aramă, pe care este fixată o frumoasă coamă din pene de cocoș, dintr-o tunică de piele de bou vopsită în roșu și tărcată cu dungi galbene și dintr-un fel de pumnal cu două tăișuri. Căpetenia tribului din Pecket consimţi să i se facă portretul îmbrăcat în acest costum, supușii săi însă se opuseră cu îndârjire de teama vreunei vrăjitorii.

La 8 ianuarie ancora fu ridicată definitiv și a doua intrare a portului fu trecută ușor, cu toate valurile potrivnice. După ce străbătură două treimi din

Strâmtoarea Magellan, navele luară drumul către regiunile polare. Pe drum făcură noi ridicări ale întregului ţărm răsăritean al Ţării de Foc, completând astfel o lacună importantă a hidrografici, întrucât până atunci nu exista o hartă amănunţită a acestei coaste.

Insula Ţara Statelor fu dublată tară incidente. La 15 ianuarie, marinarii francezi au zărit cu oarecare emoţie primele gheţuri, în mijlocul cărora navele aveau să plutească fără răgaz.

De fapt nu gheţurile plutitoare sunt dușmanii cei mai de temut pe aceste meleaguri, ci ceaţa — o ceaţă deasă, prin care privirea cea mai ageră nu poate străbate. Aceasta învălui curând cele două nave, le paraliză mișcările amenințându-le în fiecare clipă să le zdrobească de unul din aceste blocuri înfricoșătoare, deși vela cea mare era strânsă.

Temperatura scădea: la suprafaţa apei termometre graful nu arăta decât 2°C; mai în adâncime cobora sub zero. Curând începu să cadă în valuri o lapoviţă deasă. Totul vestea că navele intrau definitiv în mările antarctice.

Insulele Orkney de Sud și Clarence nu pot fi recunoscute; tot timpul e folosit pentru observarea gheţurilor care ar putea să ciocnească navele.

„În ziua de 20 ianuarie suntem la 62°3 latitudine sudică și 49°56’ longitudine vestică. Nu departe de acolo, către răsărit, Powell a întâlnit acele *icefields* (banchize) compacte. Zărim curând un aisberg imens, întins pe aproape două mii de metri și înalt de șaizeci și șase de metri, cu laturile perpendiculare; sub anumite reflexe de lumină te făcea să crezi că e pământ.

Balene și pinguini numeroși înotau în jurul navelor, iar pescărușii albi zburau deasupra noastră.

La 21 ianuarie observaţiile indică 62°53’ sud și D’Urville spera să atingă curând paralela 65, când deodată, în timpul nopţii, mai exact la trei dimineaţa, se vestește că drumul este închis de o banchiză, prin care pare că nu se poate trece. Navele schimbă de îndată direcţia și iau drumul către est, cu viteză scăzută, pentru că briza nu mai sufla.

Se relatează: „Avurăm astfel prilejul să privim în voie măreţul spectacol ce se desfășura în faţa ochilor.

Aspru și măreţ, dincolo de orice închipuire, înfierbântând imaginaţia, el umple inima cu un simţământ de groază nestăpânită. Nicăieri omul nu încearcă, mai puternic ca aci, sentimentul neputinţei și al nimicniciei lui…

E o lume nouă a cărei înfăţișare se arată privirilor lui, dar o lume inertă, lugubră și mută în care totul amenință cu distrugerea. Acolo, dacă ai avea nenorocul să fii lăsat pe seama propriilor tale puteri, niciun ajutor, nicio consolare, nicio scânteie de nădejde nu ar putea să lumineze ultimele tale clipe. Această idee ne reamintește, fără voie, faimoasa inscripţie de pe poarta infernului lui Dante: *Lasciate ogni speranza, voi ch entrate”.*

D’Urville începu atunci o lucrare foarte curioasă care, comparată cu altele de același gen, ar putea să aibă o mare utilitate. El puse să se facă ridicarea topografică conturului precis al banchizei. Dacă și alţi navigatori ar fi procedat la fel mai târziu, am fi avut informaţii exacte asupra mersului și mișcărilor gheţurilor

australe, o materie puţin lămurită și azi[607].

La 22 ianuarie, după ce a fost depășită o limbă de pământ, s-a constatat că direcţia banchizei merge spre sud sud-vest, apoi spre vest. În aceste regiuni s-a observat existenţa unui teren ridicat și accidentat. Dumoulin începu să-i facă ridicarea; D'Urville crezu că recunoaşte New South Groenland al lui Morelle, când deodată contururile începură să se șteargă dispărând la orizont.

La 24 ianuarie, cele două corvete străbat o masă de gheţuri plutitoare și pătrund într-o întindere în care gheţurile sunt pe cale să se topească. Dar trecătoarea se strâmtează curând, blocurile de gheaţă devin din ce în ce mai numeroase și navele trebuie să facă neapărat cale întoarsă spre a nu fi blocate.

Totuși toate indiciile sunt că marginea banchizei se dezagregă: aisbergurile se năruie cu detunări puternice, gheţurile șiroiesc lăsând să se scurgă din ele mici șuvoaie de apă. Începe dezgheţul. Deci anotimpul nu e destul de înaintat, așa că Fanning avea dreptate când afirma că nu trebuie să ajungi în aceste locuri înainte de luna februarie.

D'Urvile se hotărăște să pornească spre nord pentru a încerca să atingă Insulele Orkney de Sud a căror hartă era și incompletă, și totodată rău alcătuită. Comandantul dorea să procedeze la ridicarea acestui arhipelag, oprindu-se acolo câteva zile, înainte de a porni din nou către sud, pentru a se afla pe acele meleaguri în același timp cu Weddell.

Timp de trei zile D'Urville urmă coasta septentrională a acestui arhipelag fără să poată ancora, apoi își reluă drumul spre sud până la 4 februarie când se află din nou în faţa banchizei la 62°20' latitudine sudică și 39°28' longitudine estică.

La câteva minute înainte de amiază se descoperi o spărtură și, la noroc, navele se avântară prin ea.

Această manevră îndrăzneaţă reuși. Cu toate că ningea cumplit, navele intrară într-un fel de bazin mic, larg abia de două mile, dar care era închis din toate părţile de pereţi înalţi de gheaţă.

A trebuit să ne legăm de banchiză cu parâme. Când ordinul de ancorare fu dat, un tânăr ucenic de marină de pe „Zelée", plin de naivitate strigă: „Dar oare e în apropiere un port? Nu știam că sunt locuitori și printre gheţuri!"

De altminteri, tot echipajul de pe ambele nave era entuziasmat și vesel. Câţiva ofiţeri tineri de pe „Zelée" veniră să golească un bol de punci cu tovarășii lor de pe „L'Astrolabe". Comandantul, din patul lui, asculta glumele lor zgomotoase, observând cât erau de mulţumiţi. Dar el nu socotea situaţia prea fericită, considerând manevra pe care o făcuse ca foarte îndrăzneaţă. Închis ca într-un fund de sac nu avea cum să iasă de acolo decât urmând calea pe unde venise, iar pe aceasta nu o putea folosi decât dacă ar fi avut vânt favorabil.

---

[607] Navigatorii ruși F. F. Belingshausen și E. P. Lazarev s-au apropiat de trei ori, de banchiza Antarctidei în anul 1820 și au formulat ideea corectă despre existența unui continent în apropierea Polului Sud.

Într-adevăr, pe la ora 11, D'Urville fu deșteptat de niște lovituri violente și de un zgomot produs de o ruptură, ca și cum corveta s-ar fi izbit de stânci. Comandantul se urcă pe punte și văzu că „L'Astrolabe", atrasă de curent, nimerise între gheţuri, unde era expusă ciocnirilor.

Către ziuă se văzură înconjuraţi de sloiuri. Numai către nord se zărea o dâră de apă albastră-negricioasă ce părea să indice un drum liber. Se îndreptară într-acolo, dar pe dată o ceaţă groasă învălui cele două corvete. Când ceaţa se risipi, se găsiră în faţa unei banchize de gheaţă compactă, iar dincolo de ea, cât vedeai cu ochii, se întindea o mare complet liberă.

D'Urville hotărî pe loc să-și croiască un drum şi-şi îndreptă nava, cu viteza ce i se îngăduia, către obstacol. „L'Astrolabe" pătrunse cu două-trei lungimi de navă în gheaţă, apoi se opri. Atunci oamenii coborâră pe banchiză cu târnăcoape, cazmale și ferăstraie, lucrând veseli ca să-și croiască o trecere.

Aproape că trecuseră prin această parte a banchizei, când vântul îşi schimbă direcţia. Începu să se simtă o hulă din larg și navele fură obligate, după părerea tuturor ofiţerilor, să se adăpostească între gheţuri, pentru a înlătura primejdia care s-ar fi ivit în cazul în care vântul s-ar fi înteţit: navele ar fi fost proiectate către banchiză și sfărâmate de valuri și de sloiurile plutitoare.

Corvetele parcurseră deci douăsprezece sau cincisprezece mile degeaba, când deodată un ofiţer care se urcase pe șarturi descoperi o trecere la est nord-est. Se îndreptară îndată într-acolo, dar și de data aceasta le fu cu neputinţă să-și croiască un drum și pentru că se înnopta, navele fură legate de o banchiză mare.

Înfiorătoarele trosnituri care îl ţinuseră treaz pe comandant cu o noapte înainte reîncepură cu atâta putere, încât părea că nava nu va putea rezista până la ziuă.

După ce se consultă cu comandantul navei „Zelée", D'Urville se îndreptă spre nord. Trecu o zi întreagă fără să se aducă vreo schimbare în poziţia navelor. A doua zi, pe lapoviţă, hula deveni destul de puternică pentru a putea ridica toată masa îngheţată în care erau prinse cele două nave.

Trebuia să-și concentreze toată atenţia asupra sloiurilor: acestea sunt dăunătoare navelor și de aceea cârma fu închisă într-un fel de magazie de lemn care o apăra de lovituri.

Afară de câteva oftalmii pricinuite de reflexia zăpezii, sănătatea echipajului era mulţumitoare și de aceea satisfacţia comandanţilor nu era mică.

De-abia la 9 februarie, folosind o briză puternică, corvetele s-au eliberat și au trecut într-o mare complet liberă. Navele plutiseră de-a lungul banchizei pe o lungime de două sute douăzeci și cinci de leghe.

Ca prin minune, nu s-au ales cu nicio avarie în afară de câteva rupturi neînsemnate la arboradă și pierderea unei bune părţi din căptușeala de aramă: dar navele nu luau mai multă apă acum ca înainte.

A doua zi răsări soarele, ceea ce îngădui să se continue observaţiile, care au indicat 62°9' latitudine sudică și 39°22' longitudine vestică.

Ningea mereu. Frigul era mare și vântul sufla cu putere în cele trei zile ce urmară.

„… cârma fu închisă într-un fel de magazie de lemn”.

Timpul rău, care se menţinea, precum și lungimea nopţilor îl hotărâră pe D'Urville să renunţe la această expediţie.

Îndată ce se găsi pe latitudinea de 62° sud și 33°11' longitudine vestică, pe drumul pe care Weddell putuse circula nestingherit în 1823, iar el, D'Urville nu întâlnise decât gheţuri de nestrăbătut, se îndreptă către Insulele Orkney de Sud.

De altfel, o lună întreagă trăită în mijlocul gheţurilor și ceţurilor Oceanului Antarctic zdruncină sănătatea echipajelor și apoi ştiinţa nu ar fi avut nimic de câştigat dacă se mai prelungea această expediţie.

De-abia la 20 fu văzut arhipelagul; D'Urville fu și de data aceasta constrâns de gheţuri să plutească de-a lungul coastei de nord, dar putu trimite două bărci care culeseră din Insula Weddell o bogată colecţie geologică, vreo câteva specii de licheni și vreo douăzeci de pinguini.

La 25 februarie fu zărită Insula Clarence, care alcătuiește extremitatea estică a Insulelor Shetland de Sud, o insulă foarte înaltă, abruptă, acoperită de zăpadă (doar pe malul mării n-o găsești), apoi merseră către Insula Elefantului, întru totul asemănătoare celei dintâi, dar presărată cu stânci ascuţite care se profilează, negre, pe câmpurile de zăpadă și gheaţă.

Recunoscură insuliţele Marrow, Biggs, O'Brien, Aspland, acoperite de zăpadă, și unde omul nu are cum să pună piciorul. Apoi văzură micul vulcan Bridgeman, pe care zadarnic încercară două bărci să-i debarce pe naturaliștii exploratori.

Relatarea spune: „Culoarea generală a solului este roșiatică, întocmai ca aceea a cărămizii arse, cu pete cenușii, care ar părea să fie piatră ponce sau cenușă întărită. La malul mării, ici-colo, se văd blocuri mari de o culoare negricioasă, care par să fie din lavă.

De fapt, pe această mică insulă nu se află un crater propriu-zis; fenomenul vulcanic se traduce printr-un fum gros ce iese prin sol, către latura vestică;

spre nord se văd două fumarole care se ridică la zece sau doisprezece metri deasupra nivelului mării.

Nu se vede nimic nici pe coasta de est, nici pe cea de sud și nici pe culme, care este uniformă și rotunjită. Insula pare să fi suferit de curând o modificare însemnată și trebuie să fie așa, pentru că nu se aseamănă cu descrierea făcută de Powell în 1822.

D'Urville reluă drumul spre sud și la 27 februarie văzu o fâșie mare de pământ către sud-est, unde nu putu acosta din cauza ceţii și a zăpezii care cădea cu fulgi fini și deși. Se afla la 62°5 latitudine sudică, pe paralela Insulei Hope. Exploratorul se apropie mult și văzu mai întâi o suprafaţă de teren joasă pe care o numi Ţara Joinville; mai departe, către sud-vest un teren muntos pe care îl numi Ţara Louis-Philippe și între aceste două suprafeţe, în mijlocul unui fel de canal încărcat de gheţuri, o insulă pe care o numi Rosamel.

„Acum — spune D'Urville — orizontul cu o vizibilitate bună ne îngăduie să vedem bine configuraţia Ţării Louis-Philippe. Azi ea se întinde de la Muntele Branşfield, către nord (72° longitudine vestică) până la sud sud-vest, unde ochiul poate s-o urmărească până la marginea orizontului.

De la Muntele Branşfield până la sud, se întinde un teritoriu înalt, destul de uniform, alcătuind o imensă banchiză fără accidente mai deosebite. Dar către sud pământul se ridică sub forma unui munte înalt (Muntele Jacquinot) care e cât Branşfield, dacă nu mai mare, apoi, pornind de aci, începe un lanţ de înălţimi care se încheie la sud-vest cu un pisc mai înalt decât toţi ceilalţi. De altfel, strălucirea zăpezii și a gheţii, precum și lipsa unor elemente de comparaţie determină exagerări în calcularea înălţimii lor.

Într-adevăr, am găsit — după măsurătorile făcute de Dumouilin — că toţi acești munţi care ne păreau uriași și cel puţin asemănători Alpilor, aveau înălţimi foarte modeste. Astfel, Muntele Branşfield nu avea decât 632 de metri; Muntele Jacquinot 648 și, în fine, ultimul, Muntele D'Urville, cel mai înalt dintre toţi, 931 de metri. Cu excepţia unor insuliţe așezate în faţa pământului și a câtorva limbi de teren neacoperite de gheaţă care înaintează în mare, tot restul nu este decât o masă de gheţuri compacte și în această situaţie este imposibil să determini adevărata configuraţie a pământului, ci numai a învelișului lui de gheaţă".

La 1 martie un sondaj arată o adâncime de numai 192 de metri; fundul este de stâncă și pietriș. Temperatura apei este de 1°C la suprafaţă.

La 2 martie descoperim în apele Ţării Louis-Philippe o insulă căreia îi dăm numele de Insula Astrolabe. A doua zi, un golf mare, mai bine zis un canal, căruia îi dăm numele de Canalul de Orléans, este descoperit între Ţara Louis-Philippe și o fâșie înaltă și stâncoasă de pământ, care după D'Urville ar fi începutul Arhipelagului Trinităţii; ele fuseseră până atunci ridicate și trecute pe hartă greșit.

Astfel, de la 26 februarie până la 5 martie, D'Urville a navigat la mică distanţă de-a lungul coastei, neavând libertatea mișcărilor și a manevrelor din cauza ceţurilor și ploilor care nu mai conteneau.

Totul, de altfel, prevestea începutul dezgheţului. La amiază temperatura se ridica până la 5° deasupra lui zero. Din gheţuri șiroia apa, blocuri întregi de gheaţă se desprindeau și cădeau în mare cu un zgomot cumplit; vântul de apus sufla mereu în formă de briză puternică.

Această situaţie îl opri pe D'Urville să mai continue explorarea. Marea era agitată, iar ploile dese. Și ceaţa nu mai conteneau. Fu nevoit deci să se depărteze de această coastă periculoasă și să se îndrepte către nord, unde, încă de a doua zi, văzu insulele cele mai dinspre apus ale Arhipelagului Shetland.

D'Urville luă apoi drumul către Insula Conception. Dar această călătorie fu foarte grea; cu toate prevederile luate, scorbutul îşi făcu apariţia în formă gravă printre echipajele celor două corvete și mai ales pe „Zelée". În același timp, D'Urville măsură înălţimea valurilor confirmând afirmaţia lui că cele înfruntate de explorator în regiunea bancurilor de nisip ale Acelor, a căror măsurare fusese socotită extrem de exagerată, chiar fantastică, avuseseră o sută de picioare.

Pentru ca rezultatele și observaţiile să nu poată fi puse la îndoială, D'Urville măsură valurile a căror înălţime verticală era de unsprezece metri și jumătate, dar care nu aveau mai puţin de șaizeci de metri de la creastă până la bază, ceea ce totaliza o sută douăzeci de metri lungimea totală a unui singur val. Aceste

măsurători au fost răspunsul dat afirmaţiilor ironice ale lui Arago, care din biroul lui nu dădea voie unui val să se ridice mai sus de cinci sau șase metri! Nu putem pune la îndoială o singură clipă măsurătorile navigatorilor care le-au făcut la faţa locului. Trebuie să înlăturăm astfel afirmaţiile ilustrului, dar pătimaşului fizician.

La 7 aprilie 1838, expediţia aruncă ancora în Golful Taica. Oamenii aveau să găsească aici odihna de care simţeau absolută nevoie, mai ales cei patruzeci de scorbutici de pe „Zelée".

De aici D'Urville merse la Valparaiso, apoi, străbătând toată Oceania, ancoră la 1 ianuarie 1839 la Guam, trecu prin Malaezia, ajunse în octombrie la Bataviași de acolo la Hobart-Town, de unde, la 1 ianuarie 1840, plecă într-o nouă expediţie în regiunile antarctice.

La epoca aceea, D'Urville nu avea cunoștinţă nici de călătoria lui Balleny, nici de descoperirea Ţării Sabrina. Intenţia lui se mărginea la proiectul unei expediţii în sudul Tasmaniei pentru a constata la ce paralelă va întâlni gheţurile. Spaţiul cuprins între 120° și 160° longitudine estică nu fusese încă explorat, îşi dădea el cu părerea. Se putea dar încerca vreo descoperire.

Mai întâi navigaţia începu în condiţii cu totul neprielnice. Hula era extrem de violentă, curenţii împingeau nava spre răsărit, starea sănătăţii echipajului era departe de a fi mulţumitoare și totuși nu se aflau decât la 58° latitudine, când începură a se ivi semnele că se apropiau de banchiză.

Frigul începu să se înteţească, vânturile să sufle de la vest nord-vest și marea se liniști, dovadă sigură că se apropiau de pământ sau de banchiză. Fu admisă prima ipoteză, deoarece banchizele pe care le întâlneau erau prea mari pentru a accepta ipoteza că au fost formate în plină mare. La 18 Ianuarie se atinse al 64-lea grad de latitudine sudică și curând au întâlnit enorme blocuri de gheaţă cu feţe perpendiculare, a căror înălţime varia între treizeci și patruzeci de metri și a căror lungime depășea o mie de metri.

În dimineaţa zilei de 19 ianuarie 1840, fu văzut un nou pământ care primi numele de Ţara Adelie. Soarele ardea și toate gheţurile păreau că se dezagregă; numeroase râuleţe porneau din vârful lor și coborau în cascade până în mare. Înfăţișarea uscatului era uniform acoperită de zăpadă; se întindea de la răsărit la apus și părea să coboare printr-un povârniș lin până la mare.

În ziua de 21 vântul îngădui navelor să se apropie de uscat. Descoperiră șuvoaie adânci de ape formate în urma topirii zăpezilor.

Pe măsură ce navele înaintau, navigaţia devenea mai primejdioasă. Aisbergurile se îndesau în așa fel, încât de-abia puteau corvetele să manevreze printre ele, având nevoie de un canal destul de larg.

D'Urville spune: „Zidurile drepte depășeau cu mult catargele noastre; ele se înălţau deasupra navelor ale căror dimensiuni păreau ridicol de mici faţă de aceste mase enorme. Priveliștea oferită privirilor noastre era pe cât de măreaţă, pe atât de înspăimântătoare. Te puteai crede pe străzile unui oraș al uriașilor".

Curând corvetele intrară într-un mare bazin cuprins între coastă și aisbergurile de care trecuseră. Uscatul se întindea cât vedeai cu ochii către sud-est și nord-

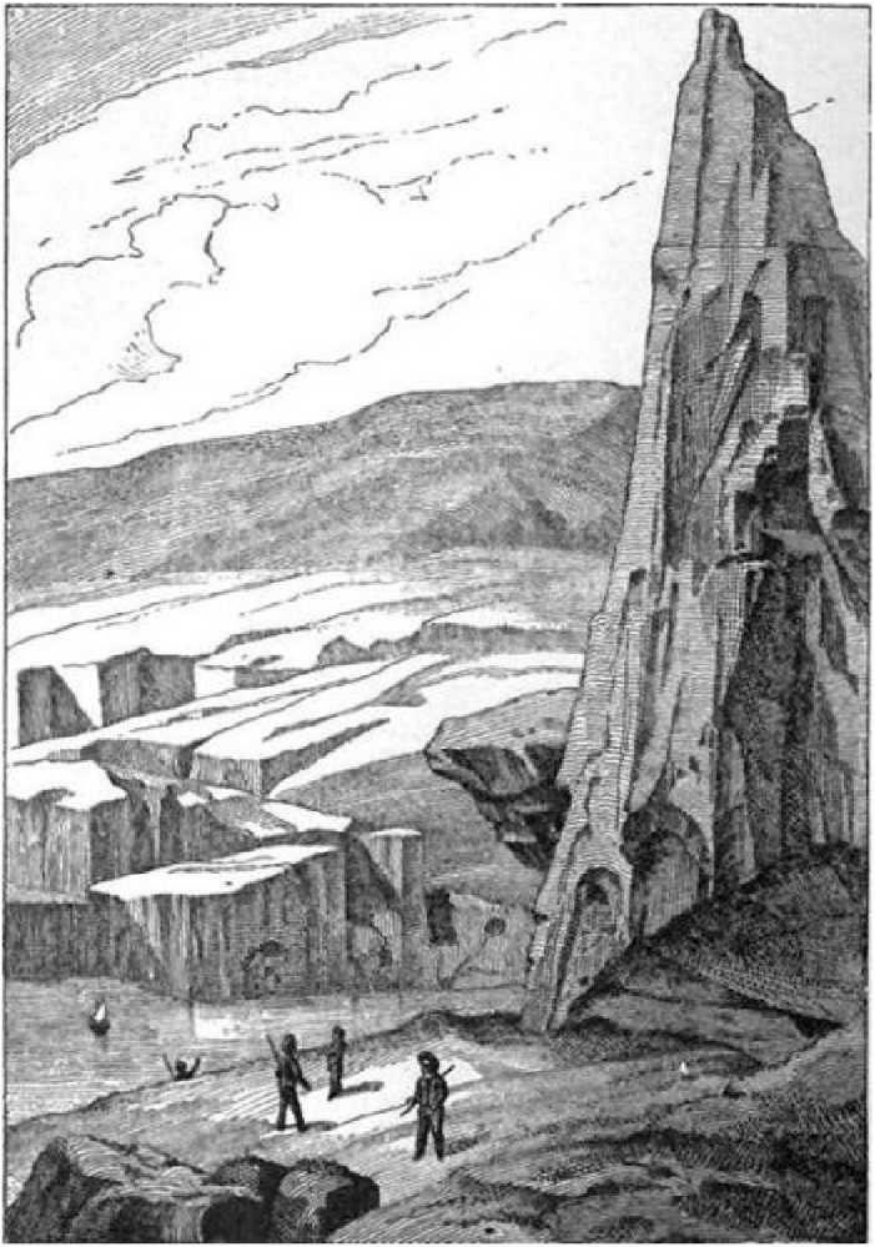

Vedere din Ţara Adelie

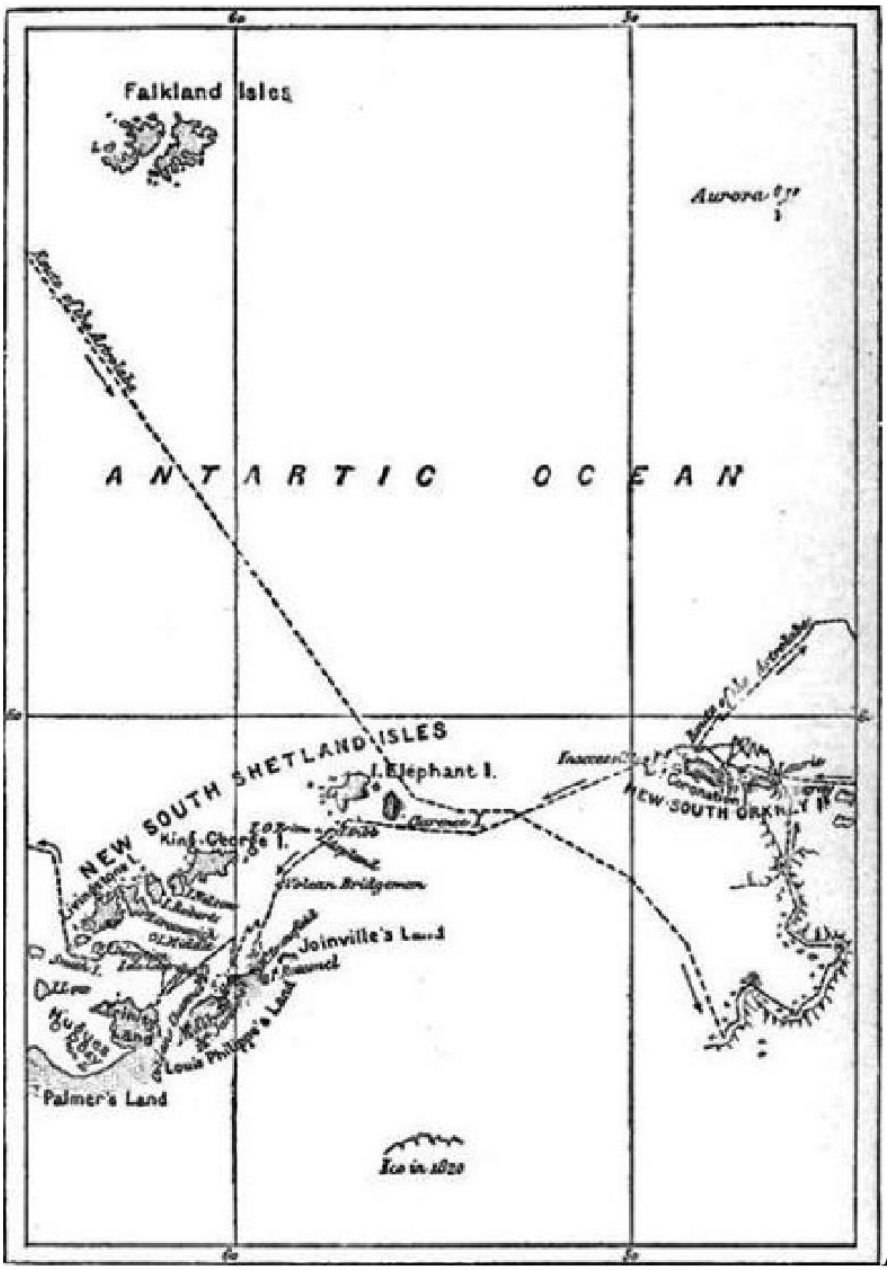

Descoperirile lui D'Urville în regiunile antarctice

„Zidurile depășeau cu mult catargele noastre”.

vest; putea să aibă o înălţime de la o mie până la o mie două sute de metri, dar nu se zărea vreo ridicătură mai pronunţată. În fine, în mijlocul acestui imens șes de zăpadă, apărură câteva stânci. Cei doi comandanţi expediară de îndată câteva bărci, pentru a culege probe ale descoperirii făcute. Iată ce povestește unul din acești ofiţeri, Du Bouzet, care primise însărcinarea să facă această recunoaştere:

„Cam pe la ora nouă, am pus piciorul cu mare bucurie pe partea vestică a insulei celei mai occidentale și mai ridicate. Barca de pe „L'Astrolabe", ajunsese înaintea noastră; oamenii veniţi cu ea erau căţăraţi pe coastele abrupte ale acelei stânci. Ei alungaseră pinguinii care păreau foarte miraţi că sunt izgoniţi atât de brutal de pe o insulă locuită numai de ei. Am trimis numaidecât pe unul dintre marinarii noștri care a înfipt drapelul francez pe acest ţinut care până atunci nu fusese văzut și călcat de nicio fiinţă omenească.

Regnul animal nu era reprezentat decât prin pinguini. Cu toate stăruinţele noastre, nu am găsit nicio scoică. Stânca era golașă și nu purta nicio urmă de licheni. Ne-am ocupat atunci de regnul mineral. Fiecare din noi luă ciocanul și începurăm să săpăm în stâncă. Dar aceasta, de natură granitică, era așa de tare că nu am putut desprinde decât mici bucăţele.

Din fericire, marinarii urcând spre culmi au descoperit mari porţiuni de stâncă dislocate de îngheţuri, pe care le-am încărcat în bărci. Cercetându-le de aproape, am constatat o asemănare perfectă între aceste roci și micile părticele de gnais, pe care le găsisem în stomacul unui pinguin împușcat în ajun. Mica insulă pe care debarcasem făcea parte dintr-o grupă de opt sau zece insuliţe, cu culmi rotunjite și având toate aceeași înfăţișare. Aceste insule sunt despărţite de coasta cea mai apropiată printr-un spaţiu de cinci sute sau șase sute de metri. Am mai văzut pe mal mai multe vârfuri complet dezgolite și un cap a cărui bază nu era înzăpezită… Toate aceste mici insule, foarte apropiate una de alta, păreau să se ţină într-un lanţ continuu, paralel cu coasta și care se întindea de la est la vest".

La 22 și 23 ianuarie se continuă recunoaşterea litoralului, dar, în ziua aceea, o banchiză lipită de coastă sili navele să schimbe drumul spre nord; în același timp, o furtună de zăpadă, pe cât de neașteptată, pe atât de groaznică, se abătu asupra navelor, punându-le în primejdie.

„Zelée" suferi avarii grele la vele, dar a doua zi se afla iarăși lângă tovarășa sa.

În tot acest răstimp, uscatul nu fu scăpat deloc din vedere. Totuși la 29, faţă de constanţa neobișnuită a vânturilor din răsărit, D'Urville renunţă la cercetarea Ţării Adelie. În ziua aceea, fu zărită una din navele locotenentului Wilkes. D'Urville se plânse, în raportul său, că acesta i-ar fi atribuit intenţii răuvoitoare, când de fapt manevra lui D'Urville nu avusese drept scop decât de a intra în legătură cu Wilkes. Această încercare fu rău interpretată de americani.

El relatează: „Nu mai suntem pe timpul când navigatorii, în scopuri comerciale, se credeau obligaţi să ascundă cu grijă căile și descoperirile lor, pentru a înlătura concurenţa statelor rivale. Dimpotrivă, aș fi fost fericit să arăt rivalilor noștri rezultatele cercetărilor noastre, cu nădejdea că aceste comunicări le-ar fi putut fi folositoare îngăduind lărgirea sferei cunoștinţelor geografice".

La 30 ianuarie s-au aflat în faţa unui zid enorm de gheaţă, asupra căruia părerile s-au împărţit. Unii socoteau că este o masă compactă de gheaţă, independentă de uscat; ceilalţi, printre care și D'Urville, socoteau că acești munţi aveau o temelie solidă, fie pământ, fie stânci, sau chiar funduri ridicate de mare răspândite împrejurul unui întins teritoriu. I s-a dat numele de coasta Clairie, aflată la 128° longitudine.

Ofiţerii culeseră în această regiune destule date pentru a determina poziţia polului magnetic austral; dar rezultatele nu au fost în concordanţă cu lucrările lui Duperrey, Wilkes și James Ross.

La 17 februarie, cele două corvete mai aruncară o dată ancora în faţa lui Hobart-Town.

La 25, navele reluară navigaţia, îndreptându-se spre Noua Zeelandă, unde au desăvârșit lucrările de hidrografic începute de „Urania", apoi spre Noua Guinee, unde au stabilit că Arhipelagul Louisiade nu e separat prin nicio strâmtoare de Noua Zeelandă; au explorat cu cea mai mare grijă Strâmtoarea Torres, în mijlocul unor curenţi și stânci de mărgean, care le-au pricinuit stricăciuni grave, au ajuns la Timor și, în fine, intrară în Toulon la 6 noiembrie, după ce trecuseră pe la Bourbon și Sfânta Elena.

La anunţarea unei expediţii de descoperiri organizată cu mari mijloace de guvernul Statelor Unite, Anglia a fost surprinsă și, sub presiunea societăţilor de știinţă, hotărî trimiterea unei expediţii în regiunile în care, după Cook, numai singuri comandanţii Weddell și Biscoe se aventuraseră.

Căpitanul James Clark Ross, care primi comanda, era nepotul vestitului John Ross, exploratorul Golfului Baffin. Născut în 1800, James Ross naviga de la vârsta de doisprezece ani. El îl întovărășise pe unchiul său în 1818 în prima sa explorare a ţărilor arctice; de la 1819 la 1827 luase parte, sub ordinele lui Parry, la patru expediţii în aceleași regiuni și de la 1829 la 1833 a fost devotat tovarăș de drum al unchiului său.

Însărcinat să efectueze observaţii știinţifice, el a descoperit polul magnetic de nord și a făcut multe călătorii pe jos și în sanie pe gheţuri. Era deci unul dintre cei mai încercaţi exploratori polari ai marinei britanice.

Îi fură încredinţate două nave: „Erebus" și „Terror". Ajutorul lui fu un marinar desăvârșit, comandantul Francis Rowdon Richard Crozier, tovarășul lui Parry în 1824, al lui James Ross în 1835 în timpul navigaţiei în Golful Baffin, și același care pe „Terror" avea să-l întovărășească pe Franklin în căutarea unei trecători către nord-vest.

O alegere mai bună nu s-ar fi putut face și nu s-ar fi găsit o inimă mai vitează și un marinar mai priceput ca el.

Instrucţiunile care îi fură încredinţate de amiralitate lui James Ross se deosebeau esenţial de cele date lui Wilkes și Dumont d'Urville. Pentru aceștia din urmă, explorarea regiunilor polare nu era decât un corolar al campaniei lor în jurul lumii; pentru James Ross, explorarea regiunilor antarctice constituia însă obiectul principal al călătoriei lui. Răstimpul de trei ani cât a lipsit din Europa a fost în mare

Căpitanul John Ross

parte folosit pentru explorarea regiunilor antarctice și nu s-a depărtat de gheţuri decât pentru a-și repara navele și a-și reface echipajele obosite sau bolnave. În acest scop, navele fuseseră alese cu grijă — mai trainice decât corăbiile lui D'Urville — pentru a rezista mai bine gheţurilor, și cu un echipaj recrutat dintre marinarii deprinși cu navigaţiile polare.

„Erebus" și „Terror", sub comanda lui Ross și Crozier, au plecat din Anglia la 29 septembrie 1839 și au trecut pe rând pe la Madeira, pe la Insulele Capului Verde, pe la Sfânta Elena și pe la Capul Bunei Speranţe, unde s-au făcut multe observaţii magnetice.

La 12 aprilie, Ross ajunse la Insula Kerguelen, unde debarcă imediat instrumentele sale. Observaţiile ştiinţifice fură numeroase; s-au extras arbori-fosili din lava care este elementul constitutiv al insulei; s-au găsit bogate zăcăminte de cărbuni, care așteaptă încă să fie exploatate. Ziua de 29 era hotărâtă pentru observaţii. Printr-o întâmplare neașteptată, în ziua aceea s-a produs una din acele furtuni magnetice care mai fuseseră observate în Europa. Instrumentele de pe Insula Kerguelen au înregistrat aceleași fenomene ca cele din Toronto în Canada — dovada marii întinderi a acestor furtuni magnetice și viteza de necrezut cu care se propagă.

Ajuns la Hobart-Town, îl întâlni pe guvernator, pe John Franklin, care era vechiul lui prieten, și află de descoperirea Ţării Adelie și a Ţării Clairie făcută de francezi și recunoaşterea simultană a aceloraşi ţinuturi de expediţia americană a lui Wilkes. Acesta îi lăsase chiar o schiţă a ridicării topografice a coastelor.

Dar Ross se hotărî să abordeze regiunile antarctice de-a lungul meridianului 170 est, pentru că în acea direcţie Balleny găsise în 1839 marea curăţită de gheţuri până la 69° latitudine sudică. El ajunse deci în Insulele Auckland, apoi la Campbell și după ce navigă de multe ori în apropierea coastelor, ca și predecesorii săi, pe o mare plină de gheţuri, atinse dincolo de al 63-lea grad capătul banchizei și străbătu cercul polar la 1 ianuarie 1841.

Cât despre aisbergurile de aici, ele nu semănau întru nimic cu cele de la Polul Nord, după cum avea să se convingă James Ross. Sunt niște blocuri imense cu pereţi verticali și regulaţi. Cât despre *icefields,* mai puţin compacte decât cele de la nord, ele au o formă haotică; aceste mase desfăcute și realipite de douăzeci de ori aveau aspectul, după cum se exprimă Wilkes în sens figurat, unui câmp arat.

Banchiza nu-i păru lui James Ross „atât de grozavă, după cum o descriseseră francezii și americanii".

Totuși nu a vrut să se avânte și, silit de furtună, a rămas în larg. De-abia la 5 ianuarie o atacă din nou pe la 66°45 latitudine sudică și 174°16' longitudine vestică. De rândul acesta împrejurările păreau foarte prielnice, pentru că marea și vântul bătând către uscat ajutau la dislocarea gheţii. Datorită construcţiei solide a navelor sale, Ross îşi croi o trecere. De altfel, pe măsură ce pătrundea către sud, ceaţa se îndesa și căderile repetate de zăpadă făceau această cale foarte primejdioasă. Totuși ceea ce-l îndemna pe explorator să-și prelungească sforţările era faptul că observa pe cer reflexul unei mări libere, aspect care nu era înșelător, pentru că la

MAP
OF VICTORIA
discovered by James Ross
Polar Circle Antarct.
Balleny Isles
Ringgold Mt
ARCTIC OCEAN
Ice
C. North
Yule Bay
Robertson Bay
C. Adare
Sabine Mt
Possession Is
C. Cotter
Tucker Inlet
C. Phillips
Victoria
Coulman I
Ross Bay
C. Johnson
Montaigle
C. Washington
Ice
Il (D)
Franklin Is
Albert Mts
Beaufort I.
C. Bird
C. Crozier
Mt Erebus
Mt Terror
Parry Mt
The pressure of ice shown by the extreme clearness of the atmosphere
160
180
75

9 ianuarie, după ce parcursese mai mult de două sute de mile prin banchiză, intra în cele din urmă într-o mare lipsită de gheţuri.

La 11 ianuarie uscatul fu semnalat în faţă cam la o sută de mile, la 70°47' latitudine sudică și 172°36 longitudine vestică.

Nicicând nu fusese văzut un teritoriu atât de sudic. Erau piscuri înalte de nouă mii până la douăsprezece mii de picioare — dacă aceste cifre nu sunt exagerate, după cum aveau să afirme observaţiile lui D'Urville despre Ţara Graham — piscuri complet acoperite de zăpadă, dar coasta era așa plină de gheţuri că debarcarea nu fu posibilă. Acest șir ciudat de piscuri monstruoase primi numele de lanţul de munţi ai Amiralităţii, iar teritoriul pe acel de Victoria.

Către sud-est se vedeau câteva insule mici; navele porniră într-acolo și la 12 ianuarie cei doi comandanţi, însoţiţi de câţiva ofiţeri din echipaj, debarcară pe una din aceste insuliţe vulcanice și le luară în stăpânire în numele Angliei.

Nu s-a găsit nicio urmă de vegetaţie.

Ross observă curând că ţărmul estic al marelui teritoriu devia spre sud, pe când cel de nord se îndrepta către nord-vest. El urmări doar coasta, încercând să pătrundă pe la sud până dincolo de polul magnetic, pe care îl fixa la 76° latitudine, pentru a se înapoia în urmă prin vest și a desăvârși astfel ocolul acestui uscat pe care 11 socotea drept o mare insulă. Lanţul de munţi se întindea de-a lungul coastei. Ross numi vârfurile cele mai însemnate: Herscheil, Wehwell, Whcatstone, Murchison și Mciboume, dar gheţurile legate de ţărm, întinzându-se din ce în ce, el nu mai putu vedea în chip amănunţit coasta. La 23 ianuarie fu depășită latitudinea de 74° — latitudinea cea mai australă, care până atunci nu fusese niciodată atinsă.

Câtăva vreme navele fură oprite pe loc din pricina vânturilor de sud și a viscolelor puternice. Totuși, ele au continuat să plutească pe lângă ţărm.

La 27 ianuarie, marinarii englezi au debarcat pe o mică insulă vulcanică, pe care au numit-o Franklin, situată la 76° 12 latitudine sudică și 168°12' longitudine estică.

A doua zi se zări un munte înalt, care se ridica în urcuș regulat până la douăsprezece mii de picioare deasupra unui teritoriu întins. Crestetul regulat, acoperit de zăpadă în întregime, se învăluia din ceas în ceas de un fum gros care avea o lărgime de trei sute de picioare în diametru, dar care creștea către înălţime dublându-se, în forma unui con răsturnat. Când fumul se risipea, se vedea un crater golaș, luminat de un foc roșu, a cărui strălucire era stranie, chiar în plin miez de zi.

Zăpada acoperea muntele până la crater, așa că era cu neputinţă să se vadă dacă lava curge sau nu.

Este sigur că un vulcan oferă totdeauna um spectacol măreţ, dar acest uriaș, mai înalt ca Etna și ca piscul Tenerife, în erupţie ar părea o adevărată minune. Așezarea lui printre gheţurile polare era de natură să impresioneze mintea navigatorilor.

Primi numele de Erebus, iar numele celei de-a doua nave, „Terror", fu dat unui crater stins, așezat la est de primul.

Cele două nave își prelungiră plutirea de-a lungul coastei către sud, până când un munte de gheaţă, a cărui înălţime depășea cu o sută cincizeci de picioare

vârfurile catargelor, le tăie drumul. În spate se mai zărea lanţul unor munţi — Parry — care se întindeau cât vedeai cu ochii către sud sud-est. Ross ocoli această barieră către est, până la 2 februarie, atingând 78°4’ latitudinea cea mai de sud a acestei expediţii.

El dăduse ocol, pe mai mult de trei sute de mile, terenului pe care îl descoperise, până la părăsit la 168°37’ longitudine vestică.

După toate aparenţele, aceste două nave nu ar fi putut ieși din cumplita banchiză, prin care îşi croiseră un drum cu mari oboseli și necontenite primejdii, dacă nu ar fi fost ajutate de vânturi puternice.

La 15 februarie, la 76° latitudine sudică se făcu o nouă încercare de a atinge polul magnetic. Dar la 76°12’ latitudine sudică și 164° longitudine estică, navele fură oprite la șaizeci și cinci de leghe de locul unde Ross fixa acest pol, starea ameninţătoare a mării și înfăţișarea pustiită a regiunii neîngăduindu-i să-l atingă pe uscat.

După ce a cercetat insulele descoperite în 1839 de Balleny, Ross se găsea la 6 martie în inima munţilor indicaţi de locotenentul Wilkes.

Relatarea spune: „Departe de a găsi munţi, nu am putut da de fundul mării la șase sute de braţe. După ce am cutreierat în toate direcţiile pe un cerc de aproape optzeci de mile diametru, în jurul acestui centru închipuit, pe o vizibilitate bună ce îngăduia vederea la mari depărtări, englezii au fost nevoiţi să recunoască cel puţin că această poziţie a unui pretins Continent antarctic și cu cele două sute de mile de coastă indicată în urmă nu au o existenţă reală. Locotenentul Wilkes a fost desigur indus în eroare de nori, de acele mase enorme de ceţuri care în acele meleaguri înșală ușor privirile neexperimentate”.

Expediţia ajunse în Tasmania, fără să aibă vreun bolnav la bord și fără să fi suferit vreo avarie. Se odihniră, îşi puseră la punct instrumentele și plecară apoi în a doua călătorie. Sydney, Golful insulelor Noii Zeelande. Insula Chatham, fură primele staţii unde Ross se opri pentru a face observaţii magnetice.

La 18 decembrie, la 62°40’ latitudine sudică și 146° longitudine estică, navigatorii au întâdnit banchiza. Se găsea la trei sute mile mai la nord decât anul trecut.

Navele sosiseră prea devreme, ceea ce nu la împiedicat pe Ross să încerce a sparge acest brâu primejdios. El pătrunse pe o adâncime de trei sute deniile, dar se văzu oprit de mase atât de compacte de gheaţă, încât i-a fost peste putinţă să meargă mai departe. De-abia la 1 ianuarie 1842 trecu prin cercul polar.

La 19 ale aceleiași luni, cele două nave înfruntară o furtună groaznică, chiar în clipa când intrau în marea liberă. „Erebus” și „Terror” îşi pierdură direcţia, apoi fură ciocnite de gheţuri plutitoare și, timp de douăzeci și șase de ore, credeau, din clipă în clipă, că se scufundă.

Expediţia rămase prinsă în banchiză aproape patruzeci și șase de zile. În fine, la 22 ianuarie Ross ajunse la marea barieră de gheaţă, care scăzuse, după ce trecuse de Muntele Erebus, unde avusese nu mai puţin de două sute de picioare înălţime. În locul unde Ross o regăsi anul acesta, ea nu mai avea decât o sută

șapte picioare înălţime. Bariera fu găsită cu o sută cincizeci de mile mai la est decât fusese întâlnită anul trecut.

Iată singurul rezultat geografic al acestei cumplite campanii de o sută treizeci și șase de zile, mult mai tragică decât prima.

Navele au ajuns la Capul Horn și s-au urcat până la Rio de Janeiro, unde au găsit tot ce le trebuia.

Îndată ce s-au aprovizionat cu alimente, au pornit pe mare, au ajuns la Maluine (Falkland), de unde au plecat la 17 decembrie 1842, în a treia campanie.

Primele gheţuri au fost întâlnite în vecinătatea Insulei Clarence, și la 25 decembrie Ross se văzu oprit de banchiză. Ajunse la Insulele Shetland de Sud, desăvârși studiul ţărilor Louis-Philippe și Joinville, descoperite de Dumont d'Urville, numi Munţii Haddington și Penny stabilind că Ţara Lotus-Philippe nu este decât o mare insulă și cercetă Strâmtoarea Branşfield, care o separă de Insulele Shetland.

Iată dar minunatele rezultate obţinute de James Ross în cele trei campanii ale lui.

Dar oare acest continent există în realitate? D'Urville nu este convins și Ross nu crede. Să dăm dar cuvântul exploratorilor care desigur se vor avânta pe urmele lăsate de acești curajoși marinari, ale căror călătorii și descoperiri le-am povestit.

II

POLUL NORD

Anjou și Vranghel. Polânia. Prima expediţie a lui John Ross. Golful Baffin este închis! Descoperirile lui Edward William Parry în prima sa călătorie. Cercetarea Golfului Hudson și descoperirea strâmtorilor Fury și Hecla. A treia călătorie a lui Parry. A patra călătorie. În sanie pe gheaţă în plină mare. Prima călătorie a lui Franklin. Cumplitele suferinţe ale exploratorilor. A doua expediţie. John Ross. Patru ierni în mijlocul gheţurilor. Expediţia lui Dease și Simpson.

S-a vorbit în câteva rânduri despre marile lucrări geografice întreprinse din iniţiativa lui Petru I. Unul dintre scopurile atinse cel mai grabnic a fost descoperirea de către Bering a strâmtorii care desparte Asia de America.

După treizeci de ani, cel mai însemnat rezultat a fost descoperirea în marea polară a insulelor Leahov și Novaia Sibir.

În 1770, un negustor, pe nume Ivan Leahov, văzuse venind dinspre nord, pe gheaţă, o mare turmă de reni. S-a gândit că aceste animale nu puteau veni decât dintr-o regiune unde găseau pajiști destul de bogate care îi hrăneau. O lună mai târziu, el plecă într-o sanie și după o călătorie de cincizeci de mile descoperi între gurile de vărsare ale fluviului Lena și Indighirka trei insule mari, ale căror imense depozite de fildeș-fosil au devenit celebre în toată lumea.

„… pe două sănii mici”.

În 1809, Hedenstrom a fost însărcinat să le ridice harta. În câteva rânduri a încercat să meargă cu sania pe marea îngheţată, dar de fiecare dată a fost oprit de gheţurile ce se topeau și care nu-l puteau ţine. Ajunsese la concluzia că exista, în larg, o mare liberă de gheţuri și îşi întărea această părere invocând marele volum de apă caldă de 10°C pe care marile fluvii ale Asiei le varsă în marea polară.

În martie 1821, locotenentul Piotr Feodorovici Anjou (mai târziu amiral) Înaintă pe gheaţă până la patruzeci și două de mile la nord de Insula Kotelnîi și văzu la 76°38 latitudine nordică niște vapori de apă, ceea ce la făcut să creadă că acolo trebuie să fie o mare liberă.

Într-altă expediţie, el văzu marea cu gheţuri plutitoare și se întoarse cu convingerea că înaintarea era imposibilă tocmai din cauza gheţii prea subţiri și că o mare liberă există.

În timp ce Anjou făcea aceste explorări, un alt ofiţer de marină, locotenentul Ferdinand Petrovici Vranghel, culegea legende și informaţii preţioase despre existenţa unui teritoriu situat de-a curmezișul Capului Yakan.

De la căpetenia unui trib de ciukci ar fi aflat că, aproape de ţărm și de stâncile aşezate la gura unui râu, se pot vedea vara, pe timp frumos, la o mare distanţă către nord, niște munţi acoperiţi de zăpadă, dar iarna nu se vede nimic. Odinioară, trupe de reni veneau din aceste regiuni, când marea era îngheţată.

Această căpetenie văzuse cu propriii săi ochi o turmă de reni înapoinduse spre nord pe drumul acela și el a urmărit-o în sanie o zi întreagă, până când gheaţa subţire la împiedicat să-și continue drumul.

Și tatăl lui povestise că un ciukci se dusese într-acolo cu mai mulţi tovarăși într-un caiac, dar nu știa nici ce au găsit, nici ce se făcuse cu ei. El pretindea că acea ţară trebuie să fie locuită. Povestea în privinţa aceasta că o balenă moartă fusese azvârlită de mare la mal, în dreptul, Insulei Aratan. Cadavrul era străpuns de lănci cu vârful de gresie, armă pe care ciukcii nu o folosesc niciodată.

Aceste informaţii erau foarte ciudate; ele sporeau dorinţa lui Vranghel de a pătrunde în acele regiuni necunoscute, dar ele nu aveau să fie confirmate decât în zilele noastre.

De la 1820 la 1824, Vranghel, stabilit la gura fluviului Kolîma, a făcut patru călătorii pe gheaţă cu sania. Ca început, explorâ coasta de la gura fluviului Kolîma până la Capul Șelagskoi și în această călătorie avu să îndure un frig de — 35°C.

În anul următor a vrut să vadă până unde putea înainta pe gheaţă și a mers o sută patruzeci de mile de la ţărm.

În al treilea an, în 1822, Vranghel plecă în luna martie, ca să verifice cele arătate de un băștinaș care susţinea că în largul mării s-ar afla un pământ.

Atinse un câmp de gheaţă pe care putu să înainteze ușor. Mai departe *icefield-vh* părea mai puţin rezistent. Gheaţa era prea slabă ca săsuporte caravana; pe două sănii mici fură încărcate: o luntre mică, scânduri și câteva scule și porniră pe gheaţa ce se topea, trosnind sub picioare.

„A trebuit, povestește Vranghel, să străbat șapte verste pe o gheaţă puţin rezistentă, apoi apăru o întindere străbătută de crăpături largi, pe care nu le-am

putut trece decât cu ajutorul scândurilor. Am observat în partea aceea niște moviliţe alcătuite dintr-o gheaţă ce se sfărâmă la cea mai mică atingere, prefăcând movilele într-o deschidere rotundă. Gheaţa pe care călcam era afânată; n-avea decât o grosime de un picior și era plină de găuri. Marea avea aspectul unei mlaștini mari, apa noroioasă ţâșnea prin aceste mii de crăpături care se întretăiau în toate sensurile, zăpada înmuiată amestecată cu pământ și nisip, acele movile din care se scurgeau numeroase râuleţe, totul se unea pentru a da o iluzie completa a suprafeţei mării[608].

Vranghel se depărtase de coastă cu 228 kilometri și iată marea liberă a Siberiei, ale cărei margini le atinsese, nesfârșite *polâni* — nume pe care el îl dădu acestor imense întinderi de apă liberă, semnalată de altfel de Leontiev în 1764 și de Hedenstrom în 1810.

În a patra călătorie, Vranghel plecă de la Capul Yakan, punctul cel mai apropiat de pământurile septentrionale. Mica trupă, după ce trecu de Capul Șelagskoi, o luă către nord, dar o furtună sparse gheaţa care n-avea decât trei picioare grosime și îi puse în mare primejdie pe exploratori. Când înaintau cu săniile pe o mare banchiză încă nedesprinsă, când erau acoperiţi de apă pe o gheaţă plutitoare, ce se clătina și se afunda de tot, când stăteau agăţaţi de vreo banchiză care le servea drept plută, și pe care câinii o trăgeau înotând; așa au izbutit în cele din urmă să ajungă la pământ printre sloiuri pe care marea le făcea să se ciocnească cu zgomot asurzitor. Au scăpat numai mulţumită vitezei și rezistenţei câinilor.

Astfel s-au sfârșit încercările de a atinge insulele situate la nord de Siberia.

Regiunea polului era însă atacată în același timp și dintr-altă parte, cu aceeași energie, dar cu mai multă perseverenţă.

Să ne amintim cu câtă însufleţire și stăruinţă se căutase faimoasa trecere pe la nord-vest. Dezarmarea numeroaselor nave engleze și reducerea la jumătate a soldei ofiţerilor, impuse de tratatele din 1815[609], încă nu se desăvârșiseră, când amiralitatea britanică, nevrând să distrugă cariera unor atât de preţuiţi marinari, găsi cu cale să le afle o întrebuinţare. În aceste împrejurări fură reluate cercetările pentru a se găsi trecerea pe la nord-vest.

Navele „Alexander" de 252 tone și „Isabeila" de 385 tone sub comanda lui John Ross, ofiţer cu experienţă, și a locotenentului William Parry, fură trimise de guvern, pentru a explora Golful Baffin. Mai mulţi ofiţeri: James Ross, Back, Belcher, care aveau să se distingă în expediţiile polare, făceau parte din echipaje.

Aceste nave întinseră velele la 18 aprilie, trecură pe la Insulele Shetland, căutând zadarnic ţara inundată a lui Bass, care fusese fixată la 57°28' latitudine nordică și la 26 mai întâlniră primele gheţuri.

La 2 iunie au ridicat planul coastei Groenlandei. Pe partea de vest, greșit

---

[608] Citatul reprodus de autor nu se referă la cea de-a doua, ci la a treia călătorie a lui Vranghel, efectuată în 1821.

[609] Se are în vedere tratatele de pace încheiate cu Franța napoleoniană învinsă.

Familie de eschimoși

MAP
OF THE ARCTIC
Regions
PACIFIC OCEAN
Aleutian Isles
BEHRING'S SEA
Kamtschatka
SEA OF OKHOTSK
SEA OF JAPAN
ASIA
ARCTIC OCEAN
North
Pole
Hudson Bay
Baffins Bay
GREENLAND
Spitzberg
Nova Zembla
Iceland
Great Britain
ATLANTIC OCEAN
BLACK SEA
MEDITERRANEAN SEA
AFRICA

indicată pe hărţi, au găsit gheţuri mari și guvernatorul așezării daneze Uhale-Island îi asigură pe englezi că asprimea iernilor crescuse simţitor în cei unsprezece ani de când locuia acolo.

Până atunci se credea că dincolo de-al 75-lea grad de latitudine ţara este nelocuită. De aceea călătorii fură miraţi văzând că vine spre ei un trib întreg de eschimoși. Acești băștinași credeau că nu mai există alt popor pe lume decât al lor. Ei îi priviră pe englezi fără a îndrăzni să-i atingă, iar unul dintre ei, adresându-se cu glas gros și cu o voce solemnă, îi întrebă: „Cine sunteţi? De unde veniţi? Din soare sau din lună?”

Cu toate că acest trib, din anumite puncte de vedere, era cu mult sub nivelul general de trai al eschimoșilor care, prin apropierea de europeni, începuseră să se civilizeze, el cunoștea totuși folosirea fierului, din care unii reușiseră să-și lucreze cuţite. Fierul era scos, din cât s-a putut înţelege, dintr-o stâncă sau un munte. Era de bună seamă fier meteoric.

În tot cursul călătoriei — și opinia publică engleză nu s-a înșelat după ce a luat cunoștinţă de rezultatele expediţiei — Ross, în afară de însușirile de navigator de prim ordin, a dat dovadă de o nesocotinţă și ușurinţă ciudată. Nu era preocupat să găsească o soluţie a problemelor geografice, care de fapt fuseseră punctul principal al expediţiei. El trecu, fără să le cerceteze, prin faţa golfurilor Wolstenholm și al Balenelor, precum și pe lângă Strâmtoarea Smith care se deschide în Golful Baffin și la o așa mare depărtare, încât nici nu le recunoscu.

Mai mult, când începu să coboare coasta vestică a Golfului Baffin, se arătă exploratorilor înfricoșaţi un frumos braţ de mare care pătrundea adânc în uscat și a cărui lărgime nu era mai mică de cincizeci de mile. Cele două nave intrară în el la 29 august, dar nu înaintaseră decât cu treizeci de mile, când Ross ordonă întoarcerea navelor, pe motiv că el văzuse foarte limpede un lanţ de munţi înalţi, pe care îi botează Munţii Croker și care ar fi închis drumul. Această părere nu fu împărtășită de ofiţeri, care nu văzuseră nici măcar o colină, pentru simplul motiv că braţul în care intraseră nu era decât Strâmtoarea Lancaster, numită astfel de Baffin și care comunica cu marea spre vest.

Cam tot așa s-a întâmplat și cu sfredelirile acestei coaste atât de adânc tăiate în mal; de altfel echipajul naviga la o așa mare depărtare de uscat că nu se putea distinge niciun amănunt. Astfel, ajungând la 1 octombrie în faţa intrării în Golful Cumberland, expediţia nu căută să ridice planul acestui punct atât de însemnat și Ross se înapoie în Anglia întorcând spatele unei glorii care l-ar fi așteptat.

Învinuit de ușurinţă și de nepăsare, Ross a răspuns cu mândrie:

„Îndrăznesc să mă laud că am atins scopul călătoriei mele în ceea ce era mai însemnat, pentru că am dovedit existenţa unui golf, care se întinde de la Disco până la Strâmtoarea Cumberland și am lămurit pentru totdeauna problema privitoare la o trecere pe la nord-vest, în această direcţie”.

Era greu să se înșele mai mult. Totuși neizbânda acestei încercări a fost departe de a-i descuraja pe exploratori. Unii găsiră o strălucită confirmare a descoperirilor bătrânului Baffin, alţii au vrut să vadă, în aceste nenumărate intrânduri, unde marea

era atât de adâncă și curentul atât de puternic, altceva decât niște simple golfuri. Pentru ei, acestea constituiau strâmtori, așa că nădejdea descoperirii strâmtorii nu era pierdută.

Amiralitatea, ţinând seama de aceste argumente, echipă două mici nave: O bombardă „Hecla" și o brigantină „Griper". La 5 mai 1819 navele ieșirăde pe Tamisa sub comanda locotenentului William Parry, care nu a fost de aceeași părere cu șeful lui, în ceea ce privea trecerea situată la nord-vest. Navele au pătruns, fără incidente deosebite de navigaţie, până la Strâmtoarea Lancaster apoi, după ce au stat sechestrate timp de șapte zile în mijlocul unor gheţuri compacte, pe o întindere de optzeci de mile, au intrat în golful, care după părerea lui James Ross trebuia să fie închis de un lanţ de munţi.

Nu numai că acești munţi nu existau decât în închipuirea navigatorului Ross, dar toate semnele arătau fără greș că se aflau într-o strâmtoare. Nici la peste trei sute de braţe nu se atinsese fundul mării; hula se făcea simţită; temperatura apei se ridicase până la 6°C și numai într-o singură zi au întâlnit optzeci de balene de dimensiuni mari.

Debarcând la 31 iulie, în Golful Possession, pe care îl cercetaseră cu un an înainte, exploratorii au găsit încă urmele pașilor lor; aceasta demonstra cât de puţină zăpadă și ploi căzuseră în timpul iernii.

În clipa în care cu toate velele întinse cele două nave intrau în Strâmtoarea Lancaster, toate inimile băteau mai repede.

„E mai ușor să-ţi închipui, spune Parry, decât să descrii, îngrijorarea întipărită pe toate feţele, pe când înaintam în strâmtoare, cu o iuţeală crescândă, mulţumită vântului care sufla tot mai puternic; gabiile erau pline de ofiţeri și marinari, toată după-amiaza, și un observator nepărtinitor, dacă s-ar fi găsit vreunul în acea împrejurare, s-ar fi înveselit de patima cu care erau primite veștile trimise de santinelele de pe catarge; până atunci toate ne dădeau cele mai bune nădejdi".

Într-adevăr, cele două maluri mergeau paralel, atât cât ochiul le putea desluși, pe o distanţă de mai mult de cincizeci de mile. Înălţimea valurilor, lipsa gheţurilor, totul părea să arate englezilor că au ajuns în marea liberă și au găsit trecerea atât de căutată, când, deodată, o insulă în faţa căreia se strânsese o masă enormă de gheaţă le închise calea.

Totuși, un braţ de mare, larg de vreo zece leghe, se deschidea către sud. Sperau să găsească o trecere mai puţin încărcată de gheţuri.

Braţul de mare se lărgea pe măsură ce navele înaintau către vest, dar după ce au parcurs o sută douăzeci de mile, se văzură din nou opriţi de o barieră de gheaţă care îi împiedică să înainteze în acea direcţie. S-au înapoiat la Strâmtoarea Barrow, în care cea a lui Lancaster nu constituie decât pragul și au găsit marca liberă de gheţurile care cu câteva zile mai înainte o îmbulziseră.

La 72°15' latitudine nordică, găsiră o intrare, Strâmtoarea Wellington, lungă de aproape opt leghe, complet liberă de gheţuri și care nu părea a fi închisă de vreun uscat. Toate aceste strâmtori le întăreau exploratorilor convingerea că navigau în mijlocul unui arhipelag și încrederea lor în izbândă se întări.

Între timp, navigaţia în ceţuri se făcea greu, numărul micilor insule și al fundurilor de mare înalte creștea, gheţurile se îndeseau, dar nimic nu-l putea deznădăjdui pe Parry în drumul lui spre vest. Pe o mare insulă, care fu numită Bathurst, marinarii găsiră resturi ale unor locuinţe de eschimoși și urme de reni.

Observaţiile magnetice, făcute în acel loc, au dus la concluzia că trecuseră la nord de polul magnetic.

O altă insulă mare, Melville, intră în raza lor vizuală și cu toate piedicile pe care gheţurile și ceţurile le puneau în calea înaintării expediţiei, navele au izbutit să treacă dincolo de 110° longitudine vestică, câştigând astfel premiul de o sută de mii de lire sterline făgăduit de parlament.

Un promontoriu, aproape de acest loc, fu numit Capul Dărniciei; un bun bazin natural din vecinătate fu numit Golful Hecla și Griper. Cele două nave petrecură iama în fundul acestui golf, la Winter-Harbour (Portul de iarnă). Cu velele și parâmele strânse, înconjurate de rogojini groase și vătuite, erau închise într-un înveliș de zăpadă, pe când sobele și caloriferele se aflau în interior.

Încercările de a vâna nu dădură alt rezultat decât că au făcut să degere mâinile și picioarele câtorva vânători, pentru că toate animalele, afară de lupi și de vulpi, părăsesc Insula Melville de la sfârșitul lui octombrie.

Cum ţi-ai putea petrece această lungă noapte de iarnă fără să te plictisești?

Atunci ofiţerilor le veni ideea să facă un teatru, a cărui primă reprezentaţie avu loc la 6 noiembrie, chiar în ziua când soarele dispărea pentru trei luni. Apoi, după ce au compus o piesă cu prilejul Crăciunului, în care se făcea aluzie la situaţia navelor, au înfiinţat o gazetă săptămânală pe care au numit-o „Gazeta Georgiei de Nord și Cronică de iarnă" („The North Georgia Gazette and Winter Chronicle"). Acest jurnal editat de Sabine a apărut în 21 de numere și, la înapoierea expediţiei în Anglia, a avut cinstea de a fi tipărit.

În luna ianuarie se ivi scorbutul, și strășnicia bolii a alarmat la început, dar distribuindu-se oamenilor antiscorbutice și zilnic muștar proaspăt și creson, pe care Parry reușise să le semene în lădiţe în jurul sobei, răul a fost stârpit din rădăcini. La 7 februarie a reapărut soarele și cu toate că mai trebuia să treacă vreo câteva luni până ce navele să poată părăsi Golful Melville, pregătirile de plecare au început.

La 30 aprilie termometrul se urcă la 0°C și marinarii, apreciind această temperatură destul de joasă, drept vară, voiau să-și părăsească hainele de iarnă. Prima vieţuitoare apăru la 12 mai; în ziua următoare s-au văzut urmele renilor și ale caprelor-de-mare, care începeau să se îndrepte spre nord. Dar ceea ce i-a înveselit pe marinari și le-a pricinuit o surpriză neobișnuită a fost ploaia care a căzut la 24 mai.

Parry povestește: „Ne dezobișnuisem într-atât de a vedea apa în starea ei naturală și mai ales de a o vedea căzând din cer, că acest fenomen atât de simplu a devenit un adevărat subiect de senzaţie. Cred că n-a rămas nimeni la bord care să nu se urce pe punte pentru a vedea un fenomen atât de nou și de uimitor".

În prima jumătate a lunii iunie, Parry, întovărășit de câţiva ofiţeri, a făcut o

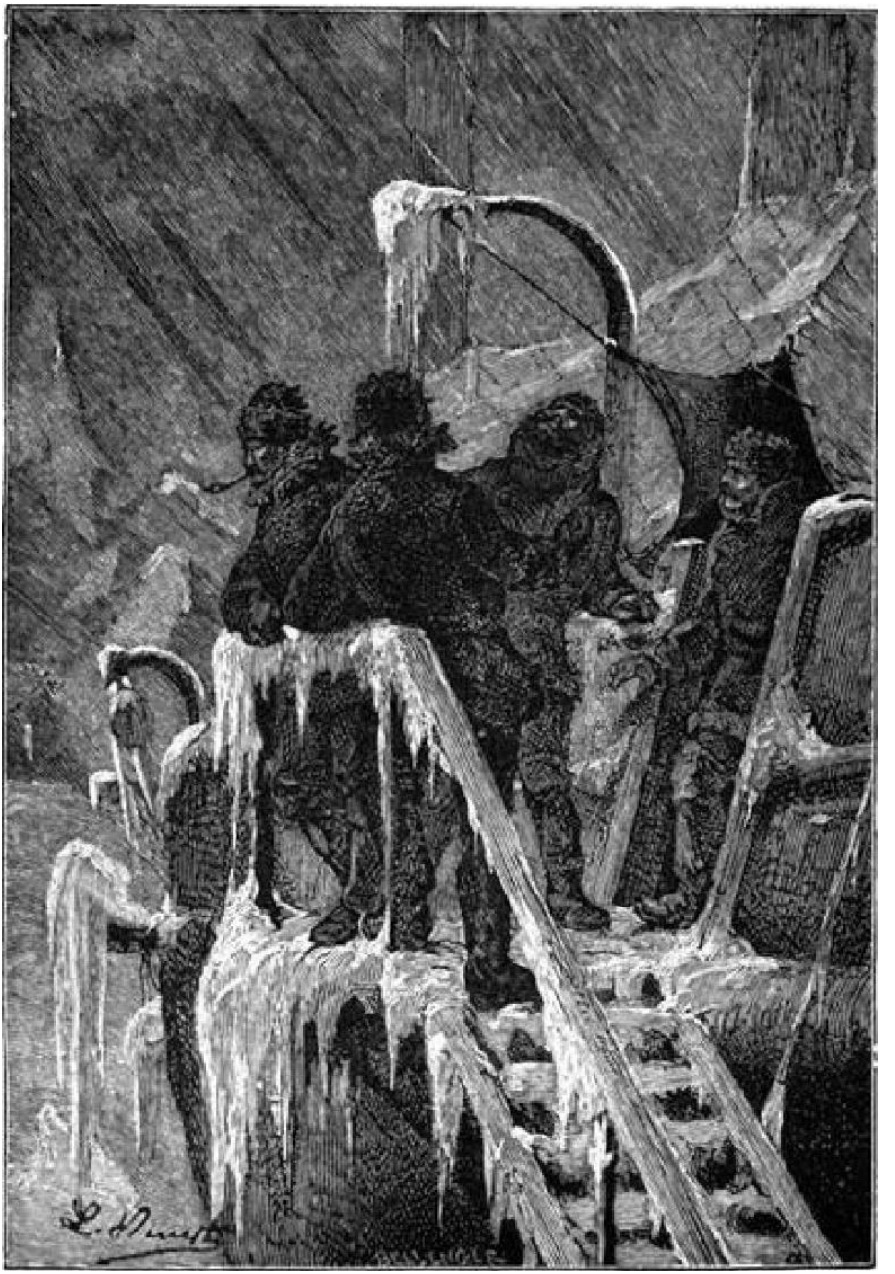

„… o surpriză neobișnuită a fost ploaia”.

excursie în Insula Melville, ajungând până la extremitatea ei nordică. La înapoiere, vegetaţia începuse să se arate peste tot, gheaţa se topea și totul vestea că puteau pleca într-un viitor apropiat. Plecarea avu loc la 1 august; dar în larg, gheţurile nu se topiseră și navele nu putură să înainteze către vest decât până la extremitatea Insulei Melville. Punctul cel mai depărtat pe care la atins Parry în această direcţie este așezat la 74°26’25” latitudine nordică și 113°46’43” longitudine vestică. Înapoierea s-a făcut fără vreun incident și către mijlocul lui noiembrie navele au ajuns în Anglia.

Rezultatele acestei călătorii au fost foarte însemnate; nu numai că o imensă suprafaţă a regiunilor arctice fusese ridicată cartografic, dar s-au făcut observaţii de fizică și magnetism și s-au cules date noi asupra fenomenelor frigului, ale climatului arctic, asupra vieţii animale și vegetale din aceste regiuni.

Într-o singură campanie, Parry obţinuse mai multe rezultate decât aveau să realizeze timp de treizeci de ani toţi cei care au mers pe urmele lui.

Amiralitatea, mulţumită de rezultatele atât de însemnate dobândite de Parry, îi încredinţă, în 1821, comanda a doua nave: „Hecla” și „Fury”, ultima construită după modelul „Heclei”. De rândul acesta navigatorul exploră coastele Golfului Hudson și exploră cu cea mai mare grijă ţărmurile Peninsulei Melville, care nu trebuie confundată cu insula purtând același nume. Au iernat pe Insula Winter, pe coasta de răsărit a acestei peninsule. Ceea ce a făcut să treacă mai ușor plictiseala iernii a fost vizita unui grup de eschimoși, care a sosit la nave printre gheţuri, la 1 februarie. Colibele lor, care nu fuseseră zărite de marinari, erau așezate pe mal; li s-a întors vizita și timp de optsprezece luni de legături aproape permanente cu echipajul au dat putinţă navigatorilor să-și facă altă părere decât aceea pe care o aveau despre această populaţie, despre felul său de trai și despre caracterul ei.

Dar explorarea strâmtorilor Fury și Hecla, care separă Peninsula Melville de Ţara Cockbum, i-a silit pe călători să petreacă a doua iarnă în aceste regiuni arctice. Deși se instalaseră mult mai bine, timpul nu s-a scurs atât de vesel din cauza proastei dispoziţii a ofiţerilor și mateloţilor care nu aveau răbdare să stea pe loc tocmai atunci când socoteau ei că trebuiau să se afle pe drum către Strâmtoarea Bering.

La 12 august s-au spart gheţurile. Parry plănuia să expedieze navele în Europa și el să continue explorarea pe uscat a teritoriilor pe care le descoperise, dar a fost nevoit să cedeze faţă de împotrivirea căpitanului Lyon, care i-a dovedit cât de imprudent era acest proiect nesăbuit.

Cele două nave se înapoiară deci în Anglia după o lipsă de douăzeci și șapte de luni, neavând ca pierderi decât cinci oameni din o sută optsprezece, cu toate că petrecuseră două ierni consecutive în regiunile hiperborcalc.

Desigur, rezultatele acestei călătorii nu erau la înălţimea celei dintâi și cât pe-aci să fie socotite fără valoare. Se știa însă acum că coasta Americii nu se întindea mai departe de 70° latitudine nordică, că Atlanticul e în comunicaţie cu marea polară printr-o mulţime de strâmtori și canale, cele mai multe înfundate, ca acelea de la Fury, Hecla și Fox, de stăvilare de gheaţă aduse de curenţi.

Dacă gheţurile întâlnite la marginea de sud-est a Peninsulei Melville păreau permanente, situaţia nu părea să fie aceeași în Strâmtoarea Prinţul regent. În consecinţă, era posibil ca să se între pe acolo în bazinul polar.

Navele „Fury" și „Hecla" fură deci încă o dată armate, echipate și încredinţate lui Parry.

Această călătorie fu cea mai puţin reușită din toate câte le-a întreprins acest priceput marinar și nu pentru că ea ar fi fost sub așteptări, dar pentru că a fost victima unor împrejurări neprielnice și a unor întâmplări nefericite. Astfel, el fu asaltat în Golful Baffin de un număr neobișnuit de gheţuri și cu mare greutate izbuti să intre în Strâmtoarea Prinţul regent. Dacă i-ar fi îngăduit anotimpul să ajungă cu trei săptămâni mai devreme poate că s-ar fi putut apropia de coastele Americii, dar așa, a fost nevoit să ia măsuri pentru iernare.

Pentru un ofiţer încercat ca el, nu mai era o problemă gravă ca să petreacă o iarnă întreagă dincolo de Cercul Polar. Știa ce precauţii să ia pentru a păzi sănătatea echipajului, să-i creeze chiar un mediu în care să se simtă bine, să-i procure de lucru și oarecare distracţii de natură să scurteze lungimea nopţii de trei luni.

S-au ţinut cursuri de către ofiţeri, s-au organizat jonglerii și reprezentaţii teatrale, la o temperatură constantă de 50° Fahrenheit, toate acestea au menţinut sănătatea oamenilor, așa că la 20 iulie 1825, când dezgheţul îi îngădui lui Parry să reînceapă navigaţia, nu se găsea la bord niciun bolnav.

El începu prin a naviga de-a lungul coastei de răsărit a Strâmtorii Prinţul regent, dar gheţurile plutitoare s-au apropiat și au presat navele de mai. „Fury" a suferit foarte mult; deși patru pompe lucrau necontenit, nava abia se ţinea pe linia de plutire. Parry încercă să o dreagă, după ce o urcase pe o banchiză mare, dar se stârni o furtună care îi sfărâmă adăpostul provizoriu și o aruncăpe mal, unde fu părăsită. Echipajul fu îmbarcat pe „Hecla" care, după această catastrofa, se înapoie în Anglia.

Dar Parry, oţelit în vitregiile nordului, nu fu afectat de acest ultim dezastru. Dacă nu era cu putinţă să ajungi la marea polară pe această cale, oare nu mai sunt altele? Oare acest fel de mare care se întinde între Groenlanda și Spitzbergen nu ne indică o cale mai puţin primejdioasă, mai puţin bântuită de acele enorme aisberguri care nu se formează decât de-a lungul coastelor?

Cele mai vechi expediţii în aceste regiuni, despre care s-a scris, sunt ale lui Scoresby, care a bătut mult aceste mări în urmărirea balenelor. În 1806 el a înaintat foarte departe spre nord, la o latitudine care nu fusese atinsă, pe aceeași cale, de nicio navă. Se găsea într-adevăr la 24 mai la 81°30' latitudine nordică și 16° longitudine estică faţă de meridianul Parisului, adică aproape la nord de Spitzbergen. Gheţurile se întindeau către est nord-est. La sud-est de acest hotar marea era complet liberă pe o întindere de treizeci de mile și pe o distanţă de o sută de mile nu se vedea pământ.

Păcat că cei de pe balenieră nu au înţeles să folosească această stare atât de favorabilă a mării, pentru a înainta către nord; e sigur că ar fi făcut vreo descoperire

însemnată, dacă n-ar fi atins poate chiar polul.

Parry hotărî să încerce ceea ce preocupările de balenier l-au împiedicat pe Scoresby să realizeze.

El plecă din Londra pe „Hecla" la 26 martie 1827, ajunse în Laponia norvegiană și îmbarcă la Hammerfest câini, reni, luntre și-apoi îşi urmă drumul către Spitzbergen.

Portul Smeerenburg, în care voia să intre, era încă blocat de gheţuri, dar „Hecla" se luptă cu ele până la 27 mai. Parry părăsi nava în Strâmtoarea Hinlopen și înaintă către nord în două luntre, care duceau odată cu Ross și Crozier câte doisprezece oameni fiecare și provizii pentru șaptezeci și una de zile. După ce a lăsat un depozit de alimente la cele Șapte Insule, el îşi încărcă proviziile și ambarcaţiile pe sănii special construite. Nădăjduia să poată trece de bariera de gheaţă și să găsească dincolo o mare, dacă nu complet liberă, pe care totuși să poată pluti.

Banchiza însă, după cum se aștepta Parry, nu reprezenta un tot omogen.

Erau când ochiuri mari de apă care trebuiau trecute, când coline abrupte, pe care trebuia să te urci cu săniile, astfel că în patru zile n-au înaintat decât paisprezece kilometri către nord.

La 2 iulie, pe o ceaţă deasă, termometrul arăta 1° deasupra lui zero l-a umbră și 8° la soare.

Drumul era deosebit de greu pe această suprafaţă accidentată, tăiată în fiece clipă de canale, iar vederea călătorilor era parcă orbită de reflexia luminii în zăpada albă.

Cu toate aceste piedici, Parry și tovarășii lui înaintau mereu cu bărbăţie, când îşi dădură seama, la 20 iulie, că nu ajunseseră decât la 82°37' latitudine nordică, adică numai cu nouă kilometri mai la nord de punctul unde se aflaseră cu trei zile în urmă. De bună seamă că banchiza era târâtă către sud de un curent puternic, pentru că navigatorii erau siguri că străbătuseră cel puţin douăzeci și doi de kilometri pe gheaţă.

Parry ascunse deocamdată echipajului acest rezultat întristător, dar curând toţi au constatat că înaintarea către nord era alcătuită numai din diferenţa a doua viteze potrivnice: aceea a călătorilor, pe care o foloseau pentru a înlătura piedicile ce se iveau în calea lor, și viteza care împingea banchiza în sens contrar.

Expediţia ajunse în urmă la un loc unde banchiza pe jumătate dislocată nu mai putea ţine nici oameni, nici sănii. Era o îngrămădire uriașă de gheţuri, care, ridicate de valuri, se ciocneau cu un zgomot îngrozitor.

Alimentele erau isprăvite, marinarii deznădăjduiţi, Ross era rănit, Parry suferea cumplit de o inflamaţie a ochilor, iar vântul, devenit potrivnic, îi împingea pe englezi către sud: trebuiau să se înapoieze.

Această expediţie îndrăzneaţă, în timpul căreia termometrul nu a coborât mai jos de — 20°C, ar fi putut reuși dacă ar fi fost începută într-un anotimp mai puţin înaintat. Dacă exploratorii ar fi plecat mai din timp ar fi putut trece dincolo de 82°40 și desigur că n-ar mai fi fost opriţi de ploi, zăpadă și umezeală, semnele neîndoielnice ale dezgheţului de vară.

Când Parry se înapoie pe „Hecla”, află că nava trecuse prin mari primejdii. Gheţurile împinse de un vânt puternic rupseseră parâmele ancorelor și nava fusese aruncată pe ţărm izbindu-se de coastă. A fost reparată și dusă în intrarea Strâmtorii Valgaci.

Parry îşi termină cu bine drumul până la Insulele Orkney, unde făcu o escală, apoi ajunse la Londra la 30 septembrie.

În vreme ce Parry căuta o trecere către Pacific prin golfurile Baffin sau Hudson, mai multe expediţii fuseseră organizate pentru a desăvârși descoperirile lui Mackenzie și a fixa direcţia coastei septentrionale a Americii.

Aceste călătorii păreau să nu fie prea grele, în schimb rezultatele puteau fi însemnate pentru geograf și foarte folositoare pentru marinar. Conducerea fu încredinţată unui ofiţer merituos, Franklin, al cărui nume a devenit pe drept celebru. Doctorul Richardson și George Back, aspirant de marină, îl întovărășeau, împreună cu doi marinari.

Au ajuns la 30 august 1819 la agenţia din York, pe malurile Golfului Hudson, și după ce au cules de la vânătorii de animale cu blănuri toate informaţiile de care aveau nevoie, au plecat la 9 septembrie și au intrat la 22 octombrie la Cumberland-House, situat la șase sute nouăzeci de mile. Anotimpul era pe sfârșite. Franklin se duse cu George Back la fortul Chippewayan, pe marginea de apus a lacului Athabaska, spre a supraveghea pregătirile pentru expediţia care avea să se facă în vara următoare. Această călătorie de opt sute cincizeci și șapte de mile a fost făcută în toiul iernii pe temperaturi de 40 — 50°C sub zero.

La începutul primăverii, doctorul Richardson ajunse din urmă la fortul Chippewayan restul expediţiei, care porni la 18 iulie 1820 cu nădejdea să-și aranjeze, înainte de vremea rea, un iernat mulţumitor la gura Copperminei (Râului Minelor de Cupru).

Dar trebuia să se ţină seama, mai mult decât o făcuse Franklin și tovarășii lui, de greutăţile călătoriei, cât și de obstacolele pe care le întâlneau în drum din pricina strășniciei anotimpului.

Căderile de apă, fundurile înalte ale lacurilor și râurilor, căratul obiectelor, vânatul rar i-au întârziat așa de mult pe călători, că la 20 august, când lacurile începuseră a se acoperi de gheaţă, călăuzele canadiene începură să se văicărească și, când mai văzură și stolurile de gâște sălbatice zburând către sud, n-au mai vrut să meargă înainte.

Franklin, cu tot necazul pricinuit de atâta rea-voinţă, a fost nevoit să renunţe la planurile sale și și-a construit chiar pe locul unde se afla, pe malurile râului Winter, adică la cinci sute cincizeci de mile depărtare de fortul Chippewayan, o casă de lemn, care primi numele de fortul Enterprise. Era situată pe 64°28’ latitudine nordică și 118°6’ longitudine vestică.

Îndată după instalare, călătorii s-au îndeletnicit cu adunarea de provizii și din carnea de ren au făcut o mâncare cunoscută în toată America de Nord, sub numele

de *pemmikan*[610]. La început numărul renilor care au fost văzuţi părea considerabil: s-au numărat aproape două mii numai într-o zi, dar aceasta dovedea că animalele migrau către regiuni cu un climat mai blând. Așa că, deși s-a pregătit carnea a o sută optzeci din aceste patrupede, deși se mai găsea un supliment de hrană în râul vecin, aceste provizii, foarte mari, s-au dovedit totuși neîndestulătoare.

Triburi întregi de indieni, aflând de sosirea albilor în ţară, se așezară la porţile fortului şi-şi treceau vremea cerând tot ce le trebuia de la noii veniţi. Astfel, baloturile de pături, tutunul și alte obiecte de schimb se sfârșiră curând.

Franklin, neliniștit că nu mai venea expediţia care trebuia să-i completeze proviziile, hotărî să-l trimită, la 18 octombrie, pe George Back cu o escortă de canadieni la Chippewayan.

O asemenea călătorie pe jos, în mijlocul iernii, nu se putea face fără ca oamenii să dovedească un minunat spirit de sacrificiu, și rândurile de mai jos ne vor da o idee despre ceea ce a însemnat această întreprindere.

Back spune, la înapoiere:

„Am avut plăcerea să-i regăsesc pe toţi prietenii mei sănătoși după o lipsă de aproape cinci luni, în care timp am parcurs peste o mie de mile cu bocanci confecţionaţi special pentru zăpadă și fără alt adăpost, noaptea, decât o pătură și o piele de căprioară, în timp ce termometrul cobora deseori la — 40°C și o dată chiar la — 57°C.

Mi s-a întâmplat câteodată să nu mănânc două și trei zile".

Cei rămași în fort au suferit și ei de frig; acesta era cu 3° mai coborât decât frigul de care suferise Parry în Insula Melville, care totuși este așezată cu 9° mai aproape de pol. Urmările acestei temperaturi aspre s-au resimţit nu numai asupra oamenilor, ci și asupra arborilor care erau îngheţaţi într-atât, încât securea se spărgea fără să poată face o tăietură. În Golful Hudson, la fortul Enterprise, Back a fost întovărășit de doi tălmaci. Unul dintre ei avea o fată care trecea drept cea mai frumoasă din lume. Deși nu avea decât 16 ani, avusese doi bărbaţi. Unul dintre ofiţerii englezi îi făcu portretul, spre marea amărăciune a mamei, care se temea că marele șef al Angliei, privind acest chip, să nu se îndrăgostească de original.

La 14 iunie 1821, râul Coppermine se arătă destul de dezgheţat pentru a îngădui navigaţia. O barcă fu imediat lansată la apă, deși proviziile erau aproape complet isprăvite.

Din fericire, era suficient vânat pe malurile verzi ale râului, ca toată lumea să fie hrănită.

Gura Copperminei fu atinsă la 18 iulie. Indienii de teamă să nu se întâlnească cu dușmanii lor, eschimoșii, făcură repede calea întoarsă spre fortul Enterprise, pe când canadienii de-abia cutezau să pună pe acea mare furioasă ușoarele lor canoe. Franklin îi hotărî totuși să se avânte, dar nu putu trece dincolo de vârful Retom, la 68°30' latitudine nordică, promontoriu care forma deschiderea unui golf

---

[610] *Pemmikanul* a devenit o conservă, hrană nelipsită în expedițiile polare.

adânc, presărat cu numeroase insule și căruia Franklin îi dădu numele de Golful încoronării (Golful Coronation).

Franklin începu să navigheze în amontele râului Hood când se văzu oprit de o cascadă înaltă de două sute cincizeci de picioare; fu nevoit să facă restul drumului pe uscat, pe o zăpadă mai groasă de două picioare, într-o ţară pustie și cu desăvârșire necunoscută. E mai ușor să-ţi închipui decât să descrii oboselile și suferinţele acestei călătorii, la înapoiere.

Franklin intra în portul Enterprise la 11 octombrie într-o stare de completă sleire, deoarece nu mâncase de cinci zile. Fortul era părăsit. Fără provizii, bolnav, Franklin nu-și aștepta decât moartea. A doua zi, plecă totuși, să-i caute pe indieni și pe tovarășii săi de drum care îl precedaseră, dar zăpada era așa de mare, că a trebuit să se înapoieze în fort. Timp de optsprezece zile nu a trăit decât cu un fel de fiertură făcută din oasele și pieile vânatului ucis cu un an înainte.

La 29 octombrie sosi în fine doctorul Richardson cu John Hepbum, dar fără ceilalţi membri ai expediţiei. Revăzându-se, toţi s-au mirat cu durere de starea lor de slăbiciune, de schimbarea glasului lor și de o istovire care părea să fie semnul cel mai neîndoios al unui sfârșit apropiat.

Cooley spune: „Doctorul Richardson aducea vești triste. În primele două zile, după împărţirea în trei grupe a expediţiei, detașamentul lui n-a găsit nimic de mâncare; în a treia zi, Michel, călăuza, vânase un iepure și o potârniche, pe care ni le-am împărţit. În ziua următoare nu am mâncat nimic. În ziua de 11, Michel oferi tovarășilor lui o bucată de carne, pe care spunea el că o tăiase din trapul unui lup, dar în urmă ne-am dat seama că era carnea unuia dintre nenorociţii care-l părăsiseră pe căpitanul Franklin pentru a se alătura doctorului Richardson. Michel devenea pe zi ce trecea tot mai obraznic și mai egoist. L-am bănuit că avea undeva un depozit de alimente pe care le păstra numai pentru el. Hepburn, ocupat cu tăiatul lemnelor, auzi un zgomot de pușcă și privind în direcţia de unde se auzise detunătura, văzu pe Michel alergând către cort.

L-am găsit, spuse el, pe dl. Hood mort; avea un glonţ în ceafa! și n-a mai existat vreo îndoială că ucigașul era Michel. Din acea clipă deveni și mai neîncrezător, și mai obraznic și, cum era mai puternic decât englezii care mai scăpaseră cu viaţă și bine înarmat, ne-am dat seama că numai prin moartea lui ne putem salva.

Am luat hotărârea, spune Richardson, îndată ce m-am convins că acest act cumplit era necesar, să iau asupra mea toată răspunderea și, în clipa în care Michel venea către noi, i-am zburat creierii".

Mai mulţi indieni care-l întovărășiseră pe Franklin și Richardson muriseră de foame și cei doi șefi, în scurtă vreme, i-ar fi urmat curând în mormânt, dacă la 7 noiembrie, cei trei indieni trimiși de Back n-ar fi venit cu primele ajutoare.

Îndată ce se simţiră mai în putere, cei doi englezi se duseră la agenţia Companiei Golfului Hudson, unde-l găsiră pe George Back, căruia în două rânduri i-au datorat viaţa, în cursul aceleiași expediţii.

Rezultatele acestei călătorii, care s-a efectuat pe cinci mii cinci sute de mile, erau de cea mai mare însemnătate pentru geografie, pentru studierea

magnetismului terestru, studii de meteorologie, precum și pentru explorarea coastei Americii pe o întindere uriașă, până la Capul Turnagain.

Cu toate oboselile și suferinţele înfruntate cu atâta bărbăţie, exploratorii erau gata să reînceapă călătoria, pentru a încerca încă o dată atingerea coastelor mării polare.

La sfârșitul anului 1823, Franklin primi ordinul să facă ridicările coastei la vest de râul Mackenzie. Toţi agenţii Companiei au fost obligaţi să pregătească provizii, bărci, călăuze și să stea la îndemâna exploratorilor.

Primit bine la New York, Franklin ajunse la Albany, pe fluviul Hudson, urcă spre Niagara de la Lewiston până la faimoasa cataractă, trecu la fortul

Saint George pe Ontario, străbătu lacul, debarcă la York, capitala Canadei înalte, apoi trecând prin lacurile Huron și Superior, unde i se alăturară douăzeci și patru de canadieni, la 29 iunie 1825 întâlni ambarcaţiile pe râul Methye.

Pe când doctorul Richardson făcea, sârguitor ridicările topografice ale coastei de răsărit a Lacului Ursilor și Back supraveghea pregătirile de iernat, Franklinajunse la gura râului Mackenzie. Navigaţia era ușoară şi n-au întâlnit obstacole decât în delta fluviului.

Oceanul era liberat de gheţuri. Balene negre și albe, precum și foci se jucau în valurile apei. Franklin debarcă în mica Insulă Garry, a cărei poziţie fii fixată la 69°2’ latitudine nordică și 135°41’ longitudine vestică, observaţie preţioasă pentru că dovedea câtă încredere se putea avea în ridicările lui Mackenzie.

Înapoierea se făcu fără greutăţi și la 5 septembrie călătorii intrară în fort, căruia doctorul Richardson îi dăduse numele de Fortul Franklin. Iarna a trecut în petreceri, în veselie și baluri, la care luau parte canadieni, englezi, scoţieni, eschimoși și indieni din patru triburi deosebite.

Semnalul de plecare s-a dat la 22 iunie, iar la 4 iulie s-a atins răscrucea unde se despart braţele râului Mackenzie. Aci expediţia se împărţi în două detașamente care porniră către est și vest pentru explorarea coastelor polare. De-abia trecuse Franklin de gura râului, când într-un golf mare întâlni o trupă numeroasă de eschimoși. Aceștia la început au manifestat o mare bucurie, dar curând deveniră agresivi, încercând să pună mâna pe ambarcaţii. Englezii au dat dovadă de mare răbdare în aceasta împrejurare și au izbutit să înlăture orice vărsare de sânge.

Franklin descoperi râul pe care l-a numit Clarence și care desparte posesiunile Rusiei de acelea ale Angliei. Ceva mai departe un nou curs de apă a primit numele de Cunning. La 16 august, aflându-se numai la jumătatea drumului până la Capul îngheţat (Ice Cap) și iarna apropiindu-se cu repeziciune, Franklin făcu imediat cale întoarsă și intră în frumosul râu Peel, pe care la luat drept Mackenzie. Îşi recunoscu greșeala numai după ce văzu spre răsărit un lanţ de munţi. La 21 septembrie el a intrat în fort, după ce a străbătut în trei luni peste două mii de mile și a făcut ridicările a trei sute șaptezeci și patru de mile din coasta americană.

Cât despre Richardson, el a înaintat pe o mare mai adâncă, mai puţin năpădită de gheţuri, ale cărei coaste erau populate de eschimoși blânzi și primitori. El făcu ridicările golfurilor Liverpool și Franklin și descoperi în faţa gurii râului Coppermine

un teritoriu care nu era separat de continent decât printr-un canal larg de vreo douăzeci de mile, căruia i-a dat numele de Wollaston. La 7 august ambarcaţiile au ajuns în Golful Coronation, explorat cu prilejul unui drum făcut mai înainte, au luat-o înapoi și au intrat la 1 septembrie în Fortul Franklin fără să fi suferit vreun accident.

Luându-ne cu vorba despre povestirea călătoriilor lui Parry am lăsat deocamdată deoparte activitatea pe care o desfășură în aceeași vreme John Ross și a cărui ciudată explorare a Golfului Baffin avea să-i aducă atâtea neajunsuri din partea amiralităţii.

John Ross dorea cu tot dinadinsul să-și refacă reputaţia de om de curaj și explorator îndemânatic. Dacă guvernul nu mai avea încredere în el, găsi această încredere însă la bogatul armator Felix Booth, care n-a ezitat să-i încredinţeze comanda navei cu vapori „Victoria", cu care Ross plecă la 25 mai 1829 către Golful Baffin.

Patru ani nu s-a mai auzit nimic de acest navigator curajos, dar când s-a înapoiat s-a aflat că descoperirile pe care le făcuse erau tot atât de numeroase ca acelea pe care le realizase Parry în prima sa expediţie.

Intrat prin strâmtorile Barrow și Lancaster în Strâmtoarea Prinţul regent, John Ross regăsi locul unde cu patru ani în urmă părăsise nava „Fury". Urmând drumul către sud, iernă în portul Felix — numit astfel în cinstea iniţiatorului expediţiei — și acolo află că teritoriile al căror plan îl ridicase alcătuiau o peninsulă imensă alipită la sud de continentul american.

În luna aprilie 1830, James Ross, nepotul șefului expediţiei, plecă într-o barcă pentru a ridica planurile acestor ţărmuri, precum și cele ale Ţării Regele Wilhelm.

În noiembrie s-au așezat din nou pentru iernat căci nava nu a putut urca decât câteva mile spre nord și navigatorii s-au stabilit în portul Sheriff.

Frigul era cumplit; a fost cel mai aspru din câte le-a fost dat marinarilor de pe „Victoria" să îndure cândva.

Vara anului 1831 fu destinată feluritelor ridicări de planuri care au dovedit lipsa unei comunicaţii între cele două mări. Și de rândul acesta nu s-a putut face mai mult decât să se înainteze cu câteva mile spre miazănoapte până la Portul descoperirii. Dar, din pricina unei ierni foarte grele, nava nu a mai fost scoasă din capcana ei de gheaţă.

Fericiţi de a fi găsit proviziile navei „Fury", fără de care ar fi pierit de foame, englezii au așteptat din zi în zi deznădăjduiţi, în lipsuri și în suferinţe de necrezut, sosirea verii. În luna iulie 1833, taberele de iarnă au fost definitiv părăsite și exploratorii au ajuns pe uscat la Strâmtoarea Prinţul regent și apoi la Strâmtoarea Barrow; ei se aflau tocmai pe ţărmul Golfului Baffin, când apăru o navă.

Era „Isabella", pe care Ross o comandase odinioară și care culese echipajul de pe nava „Victoria".

În timpul acesta Anglia nu-și părăsea marinarii și în fiecare an trimitea câte o expediţie în căutarea lor.

În 1833 a plecat George Back, tovarășul lui Franklin, din portul Resolution, de

pe malul Lacului Sclavilor, a înaintat către nord și după ce a descoperit râul Thloni-Teho-Deseth, se pregătea pentru iernat, plănuind ca în anul următor să intre în marca polară, unde se bănuia că Ross e prizonier, când se află de înapoierea lui neașteptată.

În anul următor, același explorator ridică complet planul frumosului râu al Peștilor, pe care îl descoperise cu un an înainte și zări Munţii Regina Adelaida, precum și vârfurile Booth și James Ross.

În 1836 el este la comanda unei noi expediţii, care de rândul acesta se făcu pe mare și se străduiește zadarnic să conjuge descoperirile lui Ross cu cele ale lui Franklin.

Această însărcinare avea să fie încredinţată la trei ofiţeri ai Companiei Golfului Hudson: Peter William, Dease și Thomas Simpson.

Ei pleacă la 1 iunie 1837 din fortul Chippewayan și coboară pe râul Mackenzie, ajung la 9 iulie la ţărmul mării, pe care pot înainta la 71°3’ latitudine nordică și 156°46’ longitudine vestică până la capul care primi numele directorului Companiei, George Simpson.

Thomas Simpson continuă să înainteze către vest, pe uscat, cu cinci oameni, până la Capul Barrow, pe care unul din ofiţerii de pe „Beechey” îl văzuse când venea din Strâmtoarea Bering.

Deci ridicarea planurilor coastei americane de la Capul Turnagain până la Strâmtoarea Bering era desăvârșită. Rămăsese neexplorat spaţiul cuprins între Capul Ogle și Turnagain; aceasta a fost sarcina pe care exploratorii și-au asumat-o pentru expediţia următoare.

Plecând în 1838 de la Coppermina, au mers de-a lungul coastei de răsărit, au ajuns la 9 august la Capul Turnagain; dar gheţurile împiedicând bărcile să înainteze, Thomas Simpson iernă acolo, descoperi Ţara Victoria, la 12 august 1839 sosi la râul Back și continuă explorarea Peninsulei Booth până la sfârșitul lunii.

Linia coastelor era deci definitiv stabilită, dar cu preţul atâtor sforţări, atâtor osteneli și atâtor sacrificii! Dar ce puţin înseamnă viaţa omului, când intră în cumpănă cu propășirea ştiinţei! De cât dezinteres, de câtă nobilă pasiune nu dau dovadă acești savanţi, marinari și exploratori care se despart de tot ceea ce reprezintă baza vieţii, pentru a contribui în măsura puterilor lor la progresul cunoștinţelor omenești, la dezvoltarea ştiinţifică și etică a omenirii!

Cu descrierea acestor ultime călătorii, care încheie descoperirea pământului, se sfârșește această operă, care a început cu relatarea încercărilor primilor exploratori.

Configuraţia uscatului este acum cunoscută — sarcina exploratorilor împlinită. Pământul pe care omul îl locuiește îi este astăzi cunoscut. Nu-i mai rămâne decât să folosească rezervele acestor imense regiuni la care poate ajunge ușor, sau pe care a știut să pună stăpânire.

Cât de bogată este în învăţăminte de tot felul această istorie a douăzeci de secole de descoperiri!

Să aruncăm o privire înapoi și să rezumăm în trăsături largi progresele realizate

Descoperirea Ţării Victoria

în acest lung șir de ani.

Dacă am lua mapamondul lui Hecateu care a trăit cu cinci sute de ani înaintea erei noastre, ce vedem?

Lumea cunoscută era cuprinsă numai în bazinul mediteranean. Pământul atât de mult desfigurat în contururile lui nu figurează decât cu o foarte mică parte a Europei meridionale, a Asiei Mici și a Africii. În jurul acestor pământuri, curge un fluviu tară cap și coadă, care se numește ocean.

Să așezăm, alături de această hartă, veneratul monument al ştiinţei antice, o hartă a emisferelor care ne arată lumea așa cum o știam în 1840. Pe imensitatea globului, ceea ce cunoștea Hecateu și aceea imperfect, nu înseamnă decât o pată abia vizibilă.

Cu aceste puncte de plecare și sosire, putem judeca proporţiile descoperirilor.

Închipuiţi-vă acum, câte informaţii de tot felul e de presupus că le ai, pentru a cunoaşte globul în întregimea lui și vă puteţi minuna de rezultatele și eforturile acestor exploratori și veţi preţui însemnătatea descoperirilor făcute și raporturile strânse care unesc geografia cu toate celelalte ştiinţe.

Acesta este punctul de vedere pe care trebuie să ni-l însușim spre a înţelege influenţa filosofică a unei opere pentru care s-au devotat atâtea generaţii.

Desigur, interese diferite au determinat acţiunile descoperitorilor.

Este mai întâi curiozitatea înnăscută a proprietarului care vrea să cunoască în toată întinderea domeniul pe care îl stăpânește, să-i măsoare regiunile locuibile, să delimiteze mările; apoi sunt nevoile unui comerţ încă în fașă, care au îngăduit totuși să ducă până în Norvegia produsele ţărilor asiatice.

La Herodot preocupările sunt mai înalte: este dorinţa de a cunoaşte istoria, moravurile, religia altor popoare.

Mai târziu au fost cruciadele, al căror rezultat sigur s-a soldat cu răspândirea studiului Orientului, iar pentru cei mai mulţi au fost setea de îmbogăţire și atracţia pentru necunoscut.

Dacă Columb, căutând un drum nou pentru a ajunge în ţara mirodeniilor, dă peste America, urmașii lui nu sunt mânaţi decât de pofta de a face cât mai repede avere. Câtă diferenţă între ei și acei nobili portughezi, care sacrifică interesele lor personale gloriei patriei lor și mor mai săraci decât au fost când au primit investirea cu acele funcţii menite să-i onoreze!

În secolul al XVI-lea, persecuţiile religioase și războaiele civile îi aruncă în Lumea Nouă pe hughenoţi[611] și mai ales pe quakeri[612] care, punând temeliile

---

[611] *Hughenoții* - adepții religiei calvine (protestante) în Franța.

[612] *Quakeri* - sectă protestantă creștină întemeiată în Anglia în perioada revoluției burgheze engleze la mijlocul secolului al XVIII-lea. Atitudinea quakerilor împotriva ceremoniilor bisericești, a luxului, a zeciuirii în favoarea bisericii și a serviciului militar au atras împotriva lor persecuțiile bisericii și ale autorităților atât în Anglia, cât și în coloniile sale din America, unde quakerii s-au mutat în al șaselea deceniu al secolului al XVII-lea.

înfloririi coloniale a Angliei, aveau să transforme America.

Secolul următor este îndeosebi secolul colonizărilor. În America francezii, în Indiile răsăritene și în Indiile apusene englezii, în Oceania olandezii, întemeiază factorii și reședinţe, pe când misionarii se zbat să răspândească creștinismul nu numai în aceste ţări, dar și în China, care pe atunci era puţin accesibilă.

Secolul al XVIII-lea, netezind calea epocii noastre, repară greșelile făcute, ridică cartografic în amănunt continentele și arhipelagurile, cu un cuvânt, desăvârșește descoperirile înaintașilor. Cam aceeași este sarcina pe care şi-o impun exploratorii moderni, ca să nu scape ridicărilor lor nici cel mai mic colţ de pământ și nici cea mai mică insulă.

Aceleași preocupări îi însufleţesc și pe curajoșii navigatori care explorează pustiurile îngheţate ale celor doi poli și sfâșie ultimul petic de văl care atât de multă vreme a ascuns globul privirilor noastre.

Deci o parte considerabilă a pământului nostru a fost studiată! Dar oare rezultatele atâtor înălţătoare lucrări fi-vor înmormântate în vreun atlas făcut cu grijă și pe care nu-l vor cerceta decât savanţi de profesie?

Nu! Acest glob, descoperit de părinţii noștri cu preţul atâtor osteneli și primejdii, ne aparţine nouă și noi avem îndatorirea să-l folosim, să-l punem în valoare.

Moștenirea e prea frumoasă și suntem datori să tragem toate foloasele din ea!

Este de datoria noastră să-l studiem, să-l desţelenim, să-l exploatăm prin toate mijloacele pe care progresele științei ni le pun la îndemână!

Să nu mai existe terenuri în pârloagă, deșerturi de nestrăbătut, cursuri de apă nefolosite, mări nesondate și munţi inaccesibili!

Obstacolele pe care natura ni le pune în cale, noi să le învingem. Istmurile de Suez și Panamá ne supără: să le tăiem. Sahara ne împiedică legătura dintre Algeria și Senegal — s-o brăzdăm cu o cale ferată.

Oceanul ne separă de America — un cablu telegrafic ne leagă; Canalul Mânecii împiedică două popoare să-și dea mâna, deși sunt făcute ca să se înţeleagă — să construim un drum de fier.

Iată dar datoria noastră, a contemporanilor.

Este ea oare mai puţin frumoasă decât aceea a înaintașilor noștri, și nu va inspira ea oare pe niciun scriitor?

Pentru noi, subiectul, oricât de atrăgător ar fi, iese din cadrul care ni l-am propus. Am vrut să scriem o istorie a descoperirii pământului; am scris-o.

Opera noastră s-a sfârșit.